

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM Scriptorumque Ecclesiasticorum,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINI
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUNQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUE TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIORM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS GUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SIGUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITERATICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSENTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QO CONSULTO, QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISV PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRAE, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULARUM LIBRORUM S. SCRIPTURE VERSUS, A PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTAE QUALITAS, INTEGRITATIS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTE SIMILIS, PRETI EXIGUITA, PRÆSENTIQVE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORVM OPUSCULORVMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆSTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES LATINA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES, SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINAÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTLE ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS CL.

B. LANFRANCUS CANTUAR., RAYNALDUS REM., ARCHIEPISCOPI. DEUSDEDIT S. R. E. CARD., GERARDUS II CAMERAC., HERIMANNUS MET. BONIZO PLACENT., DURANDUS CLARONONT., BERNARDUS LUTEV., RADOBODUS II TORNAC. ET NOVIOM., AGANO AUGUSTODUN., RUFINUS INCERTÆ SEDIS, EPISCOPI, GUILLEMUS ABB. S. ARNULFI MET., S. WILHELMUS ABB. HIRSAUG., GUIDO ABB. FARF., ROBERTUS DE TUNBALENA ABB. S. VIGORIS, FULCO ABB. CORBEI., ROGERIUS MONAC. BECC., GILLEBERTUS MONAC. ELNON, WILLELMUS CLUS, MONAC., HEMMINGUS PRESB. WIGORN., ODALRICUS PREPOSITUS REM., FULCOIUS MELD. SUPDIAC., CONSTANTINUS AFRICANUS CASIN. MON., HENRICUS CLERIC. POMPOS., THEODORICUS S. AUDIOENI MON., WILLELMUS PICTAV., JOANNES DE GARLANDIA, ARIBO MUSIC., J. COTTO MUSIC.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES
IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127.

GLIGHT. — EX TYPIS PAULI DUPONT, VIA DICTA BAC-D'ASNIÈRES. 1335.12.79

77853

SÆCULUM XI

B. LANFRANCI CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI OPERA OMNIA

POST DOMNI LUCÆ D'ACHERY CURAS

AD EDITIONEM QUAM OXONII NOVISSIME DEDIT D^e J.-A. GILES, EXACTA,
EMENDATA ET AUCTA

ACCEDUNT

RAYNALDI REMENSIS ARCHIEPISCOPI, DEUSDEDIT S. R. E. CARDINALIS, GERARDI II
CAMERACENSIS, HERIMANNI METENSIS, BONIZONIS PLAGENTINI, DURANDI CLA-
ROMONTANI, BERNARDI LUTEVENSIS, RADBODI II TORNACENSIS ET NOVIO-
MENSIS, AGANONIS AUGUSTODUNENSIS, RUFINI INCERTÆ SEDIS, EPISCOPORUM,
GUILLELMI ABBATIS S. ARNULFI METENSIS, S. WILHELMI ABBATIS HIRSAU-
GIENSIS, GUIDONIS ABBATIS FARFENSIS, ROBERTI DE TUMBALENA ABBATIS
S. VIGORIS, FULCONIS ABBATIS CORBEIENSIS, ROGERII MONACHI BECCENSIS,
GILLEBERTI MONACHI ELNONENSIS, WILLELMI CLUSIENSIS MONACHI, HEMMINGI
PRESBYTERI WIGORNIENSIS, ODALRICI PRÆPOSITI REMENSIS, FULCOII MELDENSIIS
SUBDIAconi, CONSTANTINI AFRICANI CASINENSIS MONACHI, WILLELMI PICTA-
VIENSIS, JOANNIS DE GARLANDIA, Aribonis Musici, J. COTTONIS MUSICI

SCRIPTA VEL SCRIPTORUM FRAGMENTA QUÆ EXSTANT

ACCURANTE J.-P. MIGNE

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS UNICUS

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CL CONTINENTUR

B. LANFRANCUS CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS. — Commentaria in Epistolas S. Pauli, col. 401. — De corpore et sanguine Domini, col. 407. — Adnotatiunculae in nonnullas Joannis Cassiani Collationes Patrum, col. 443. — Decreta pro ordine S. Benedicti, col. 443. — Epistole, col. 515. — Oratio habita in concilio anni 1072, col. 623. — Libellus de celanda confessione, col. 625. — Sermo sive sententiae, col. 637. — APPENDIX.

BONIZO PLACENTINUS EPISCOPUS. — Liber ad amicum, col. 803. — Libellus de sacramentis, col. 837. — Historiae pontificie fragmenta, col. 865. — Decretale, col. 869.

GUILLIMUS ABRAS S. ALEXULPHI METENSIS. — Epistolæ, col. 875. — Oratio in commemo-
ratione S. Augustini, col. 888.

S. WILHELMUS ABBAS HIRSAUGIENSIS. — Constitutiones Hirsaugienses, col. 923. — Præfatio
in Astronomica, col. 1637. — De musica, col. 1447.

HERIMANNUS MELENSIS EPISCOPUS. — De translatione S. Clementis, col. 1181. — Epistola
ad Walonem, col. 1183.

THEODERICUS S. AUDOENI MONACHUS. — Fragmenta Vitæ metrice S. Audoeni, col. 1189.

GUIDEO ABBAS FARFENSIS. — Disciplina Farfensis et monasterii S. Pauli Romæ, col. 1191. —
APPENDIX AD GUIDONEM. — Gregorii monachi Farfensis præfationes ad Chartarium Farfense, col. 1299.

ARIBO SCHOLASTICUS. — Musica, col. 1307.

HENRICUS CLERICUS POMPOSIANUS. — Epistola ad Stephanum, col. 1341.

ROBERTUS DE TUMBALINA, ABBAS S. VIGORIS. — Commentaria in Cantica, col. 1361. —
Epistola ad monachos S. Michaelis de Monte, col. 1369.

GERARDUS II CAMERACENSIS EPISCOPUS. — Charta, col. 1381.

RAYNALDUS REMENSIS ARCHIEPISCOPUS. — Epistolæ, col. 1383.

J. COTTO MUSICUS. — Musica, col. 1391.

FULCO ABBAS CORBEIENSIS. — Epistola ad Alexandrum II papam, col. 1431.

ROGERIUS MONACHUS BECCENSIS. — Carmen de contemptu mundi, col. 1431.

GILLEBERTUS MONACHUS ELNONENSIS. — Historia miraculorum S. Amandi, col. 1435.

WILLEMUS CLUSIENSIS MONACHUS. — Historia Clusiensis monasterii, col. 1449. — Vita S.
Benedicti, col. 1459.

DURANDUS CLAR. MONTANUS EPISCOPUS. — Epistola ad Anselimum, col. 1489.

HEMMINGUS PRESBYTER WIGURNIENSIS. — Vita S. Wulstani, col. 1489. — De Ecclesia
Wigorniensi, col. 1491.

RADBODUS II TORNACENSIS ET NOVIOMENSIS EPISCOPUS. — Vita S. Medardi, col. 1499.

— Vita S. Godeberti, col. 1517. — Sermo de Annuntiatione B. Mariæ, col. 1527. — Epistola ad
Lambertum Atrebatensem, col. 1533. — Chartæ, col. 1533.

AGANO AUGUSTODUNENSIS EPISCOPUS. — Iudicium Aganonis adversus Raginardum, col. 1541.

— Charta, col. 1541. — Epistola, col. 1543.

ODALRICUS PRÆPOSITUS REMENSIS. — Testamentum, col. 1545.

BERNARDUS LUTEVENSIS EPISCOPUS. — Donatio pro ecclesia S. Gregorii Ruthenensi, col.
1549.

FULCOIUS MELDENSI SUBDIACONUS. — Epistola ad Hugonem, col. 1555. — Fragmenta, col.
1555. — Epitaphium Otgeri et Benedicti, col. 1557.

CONSTANTINUS AFRICANUS, CASINENSIS MONACHUS. — Prologi ad libros de medicina, col.
1563.

DEUSDEDIT S. R. E. CARDINALIS. — Præfatio in suam canonum Collectionem, col. 1565. —
Fragmenta libri de privilegiis Ecclesiæ Romanae, col. 1569.

WILLEMUS PICTAVIENSIS. — Gesta Wilhelmi Conquestoris, col. 1573. — Carmina adversus
Guibertum antipapam, col. 1573.

JOANNES DE GARLANDIA. — Opus Synonymorum, 1575. — Fragmentum ex libro De æquivocis,
col. 1589. — Ex libro de mysteriis Ecclesiæ, col. 1591. — Ex libro De orthographia, col. 1591.

RUFINUS INCERTÆ SEDIS EPISCOPUS. — De bono pacis, col. 1591.

B. LANFRANCUS

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPUS ET ANGLIÆ PRIMAS

PROLEGOMENA.

SERENISSIMO PRINCIPI DE CONTY, ARMANDO BORBONIO.

Acerbissimus animum dolor lacinabat, serenissime princeps, cum viderem magnum Lanfrancum, splendidissimum mundi oculum, situ et squalore obsumum sordere, densissimis obductum tenebris perpetuum pati deliquium; qui cum eruditiois, tum sanctitatis fabibus, sic inter cætera orbis lumina quondam emicuit.

*Qualis discutiens fugientia Lucifer astra,
Cum roseo clarum provehit ore diem (1).*

Nunc autem, divino afflante numine, querelis meis modus imponitur, dum, eliminata nocte tenebrarumque expulsa caligine, clarissimum in Occidente nostro sidus oritur, Galliamque postlimio invisit, ut errorum nebulas sapientiae sue luce discutiat. Et sane Ecclesie sue supremus ille Moderator opportune consultuit, cum hac tempestate Lanfrancum quasi ex oblivionis tumulo redivivum excitavit, ut hoc saeculo redivivam hereseos hydram, non ex Lernaeo sed ex Lemano lacu emersam, eodem quo perfidum olim Berengarium sue doctrinæ telo confodiat. Pugnaturus itaque cum infensissimis fidei hostibus iterum in arenam descendit, eumque principem ad perfugium querit, in cuius sinu et tutela fortiter dimicare, vincere gloriose, quiescere cum fiducia possit. Commodo igitur sese ad te recipit, in quo uno omnia quæ ad securitatem certaminis, spem victoriae, celebritatem triumphi desiderare posset, abunde reperturus est. Dabit ipsi regii generis splendor ornamentum, pietas perfugium, humanitas favorem, eruditio præsidium, equitas suffragium, virtus firmamentum.

Nec vero quemquam movere poterit quod te divini hujus operis assertorem elegerim, si modo intelligat me Lanfranci nostri virtutes, in te velut in nitidissimo speculo reluentes, observasse, adeo ut dolere desierim Galliam Lanfranco orbari, ubi totum in te superesse advertem, easque dotes, quas in eo universus quondam orbis obstupuit et coluit, in te pari honore venerandas agnoscerem. Quas quidem non meis lineamentis, sed tuis colo-

A ribus expressas et in omnem posteritatem transfusas, cum singulari admiratione memoria sæculorum intuebitur.

Beatus Lanfrancus, ingeniorum phoenix suæque ætatis miraculum, ad id doctrinæ et eruditiois venit quod superiora secula vix in alio viderunt, posteriora admirari magis quam imitari potuerunt. Ad eum, velut ad alterum Salomonem, non modo ab ultimis Gallie finibus, sed remotissimis etiam Europæ provinciis frequentissimo concursu celebrissimi quique convolabant, ut amplissimum illud divinae sapientiae theatrum susicerent (2). Athenas in Beccense cœnobium transtulit, Romanæ decus eloquentia in Galliam evocavit; ejus ludus, toti Europæ officina sapientiae, vel equus Trojanus, ex quo clariissimi doctrine duces in Christianæ reipublicæ commodum et ornamenti prodierunt. Eo fulminante Gracia exhorruit, Italia ingemuit, Gallia triumphavit. Sic te tua, serenissime princeps, eruditio singularis toti orbi spectaculum exhibuit, atque omnium in te animos oculosque convertit. Quis enim ad stuporem usque non est demiratus mentem tuam quodam igne volvorem, quam nulla difficultas remoretur; sagacitatem animi, cui nihil imperium objicitur; ingenii, torrentis instar exundantis, fecunditatem? Ingenuarum artium succo a teneris feliciter enutritus, splendidissimum Minervæ sacrarium existiti; et dum, Cæsare major, frater tuus, princeps invictissimus, armorum fulmen, Germaniæ et Belgii terror, Galliæ columnæ, Martis castra sectatus, imo Mars alter, bellicas suo ense lauros demetit, tu, mitiora secutus Minerva castra, in umbratilis vitæ studiis artium laureas palmasque collegisti. Et primæ quidem ille vise sunt surgentis tanquam ingenii faces, quibus ad majora præludens eluxisti. Volitavit ingenio vigore inclyta per antiquorum encyclopediam adolescentia, et supremum brevi scientiarum attigisti apicem, cœlestisque ingenii pennis subinxus in secretiora theologiae mysteria penetrasti. Quamvis autem nobilissimis artibus et

(1) Guillelmus Malmes. lib. iii De gest. Reg. Anglorum, agens de Lanfranco.

(2) Milo Crispin. In Vita B. Lanfranci; Malmesbur., lib. i Pontif. Anglorum. Chronic. Beccense.

scientiis animum tuum plurimum exornaris, minus A taris, animi modestia retineret. Eae sunt quæ sp̄i-
est tamen quod tibi contulerunt quam quod a te ornatum acceperunt; eas siquidem regii tui sanguinis communione quadam regias fecisti, et ad tantæ dignitatis evexisti fastigium, ut sieut omni honore et dignitate major es, sic nec ipsis honoris aliquid aut excellenter possit accedere. Singularis eruditio B. Lanfranci nihil de ejus virtute et pietate detraxit, sed mutuo amicitiae fœdere, et communis societatis commercio doctrinæ pietatem conjunxit. Ejus vita clarissimarum virtutum imago exstitit, norma morum, vitiorum censura. Edomandis erro-
rum monstris, proterendis hæreseon portentis, exterminandis vitiis jugiter insudavit. Primevum Benedictinas observantia vigorem in ordine restauravit, et, ut ejus scriptor vite loquitur (Milo Crispinus), « cœnobiale ordinem qui prolapsus ad laicalem dissolutionem fuerat, ad probatissimam monasteriorum disciplinam reformavit ». Labentem itaque ordinem fulcivit, torpente excitavit, renascentem fovit, adulturn roboravit. In qua re, serenissime princeps, non absimilem navasti operam. Neque opus est ea pluribus comprobare, que solem ipsum testem habuerunt. Ipsi, ipsi sumus tibi manifestissimum tuae virtutis monumentum, nostroque commodo experti quo animi studio Benedictino ordini instaurando incumberes, qua benevolentia congregationem nostram complectereris, qua munificentia ornaveris, qua cura propagaveris. Quod trium monasteriorum accessione non ita pridem aucta sit, a te habet. Quod floreat, tuum est. Quod inconsueta permaneat, tibi debet. Tanti beneficii gratiam tibi acceptam referri si non agnoscimus, caci; si non profitemur, simul ingrati. Minime vero his angustioribus cancellis tua pietas clauditur; latius sese difundit, atque in commune totius Ecclesiae bonum exuberat, quæ in te præsidium repertura est eo potentius quo te regii sanguinis splendor sublimius evexit.

Cæteras dotes quibus B. Lanfrancum refers enumarem, nisi me illa, qua Lanfrancum quoque imi-

(3) Idem Milo et Malmesburg. ubi supra.

(4) Idem auctores locis citatis.

rantem in te Lanfrancum oculis nostris exhibent, et ut eum tibi uni sisterem a me exegerunt, insignissimum puta theolum, theologorum hujus etatis corypheo, ordinis restitutorem studiosissimo ejusdem propagatori, principem regie stirpis principem. Haud equidem temere Lanfrancum principem nuncupavi, qui absente rege princeps erat, et custos Angliæ, subjectis sibi omnibus principibus, et juvantibus in iis quæ ad defensionem et dispositionem vel pacem regni pertinebant secundum leges patriæ (3). »

Illustrissimum ergo principem (ut spero) ea qua infimos etiam soles humanitatem apud te admittes, cujus eruditio madeo veneratus est Alexander papa, ut eum in singulare benevolentia argumentum dupli pallio insigniret, et ab ejus tenerimo vix divelli pateretur amplexu (4). Tuo illum favore dignaberis, quem principes magnifice exceperunt, reges in deliciis habuerunt, pretes summa observantia coluerunt, quem anxiis votis Anglia, immo totus orbis expetiit. En scilicet ea malus situ præcessa, specie eximia, fructuum ubertate luxurians, B. Herluino cœlitus demonstrata (5), quam ex opino Gallie nostræ solo evulsam, nimium glorie nostræ invidiens Guillelmus rex in Anglii regni horto consevit; sed hodie primigenio solo restituta, pristinam per te fecunditatem recuperat, et in gentis nostræ decus et emolumentum reviscens, suis melius fixa radicibus, felicius pubescit, adolescit generosius, funditur uberioris. Quamobrem quoties Lanfrancum nominabit posteritas, tuae gratia meminerit. Nos interim immortale hoe gratia donum animis nostris alte inscribemus, quo immortalis vigeat apud nos tuorum beneficiorum memoria. Ego vero totius congregationis S. Mauri nomine illud polliceor profiteor.

Serenissime tuae celsitudini deditissimus devotissimusque orator.

F. LUCAS DACHERIUS.

Ejusdem congregationis asceta Benedictinus.

(5) Gilbertus Crispin. in Vita beati Herluini.

AD LECTOREM.

Ita est, Lector, nequaquam mens fuisse magna D opera publici juris facere protelaverim, et cur votis nonnullorum ocius ac felicius forsan non responderim. Ut ut sit tandem, quod bono animo contuli, æqui bonique consulas velim.

Lanfranci evulgationem aggredi, nedum adnotationibus illustrare, ni jussissent animumque addidissent, e quorum nutu pendo totus, superiores, necnon et plures viri docti, cum verbis, tum litteris impensis adhortassent. Et vero suæ inscripçiones non nescius, cœnobiticis exercitamentis necessario interpellatus, ac proinde interruptis studiis duntaxat incumbere valens, tam nobile opus digne, et pro rerum gravitate, in lucem prodere, notis et observationibus adornare quis potest? En causa, ut scias, benigne lector, cur tandem beatissimi illius archiepiscopi

In hac porro editione quid præstiterimus paucis non abs re erit aperire. Vitam B. Lanfranci, publicam a nobis in lucem emissam, ipsius operibus præfiximus; multa tamen notata dignissima, et varietate jucunda, queque viri scientiam, doctrinam, pietatem, sapientiam spectabiliore reddit, auctor prætermisso videtur, nos pro singulari in sanctissimum doctorem devotione, ex diversis præ-

cipue coætaneis vel supparibus scriptoribus ea colligere, notisque et observationibus inserere sumus majorem in modum delectati. Adjecimus his fundationes et privilegia monasteriorum Sancti Stephani, neconon Sanctissimæ Trinitatis Cadomensem; eorum enim auctor fuit ac veluti fundator B. Lanfrancus; in summo versabantur discrimine (quemadmodum suis locis indicavimus) atque hæc ipsa exceptabant docti viri permulti. Illæ tandem adnotaciones non spernendis monumentis, in pulvere et situ luctantibus, fuere a nobis decoratae.

Elucubrations in Epistolas B. Pauli, propter operis dignitatem, primum obtinent locum; SS. Ambrosium et Augustinum continuo ferme, bis aut ter sollempmodo SS. Hieronymum et Gregorium Magnum in medium profert, præfertque suas sententias auctor noster. Loca citavimus B. Augustini, præter paucissima; sancti vero Ambrosii nullatenus, quippe inter ejus opera ne verbum quidem citatorum a B. Lanfranco, etsi diutius multumque in illis adiveniendis desudaverimus, lieuit invenire; sed maxime ab Epistola ad Romanos ad Epistolam ad Galatas usque; siquidem in Epistolas ad Romanos et ad Corinthios verba sub nomine D. Ambrosii producta, in Commentario ipsi perperam ascripto occurserunt nonnulla; haud equidem consequenter, sed una aut altera linea intra paginæ dimidium identidem desumpta videtur, nonnunquam duo aut tria verba. Unde magna mihi suspicio est B. Lanfranci aevi Commentaria sancti Ambrosii extitisse, quæ ad nostra tempora haudquaquam pervenerunt, vel latere alicubi. Ab hac conjectura minime abhorret Antonius Possevinus in Apparatu sacro de hisce Commentariis agens: « Jam vero, inquit, Commentarios in Epistolas Pauli non esse Ambrosii, hosce qui dati sunt prelo, sed interiisse persuasum est fere doctoribus. »

Agnoveris etiam in hoc eodem Lanfranci Commentario quadam sententias, quæ Ambrosii nonen præ se ferunt, revera esse Augustini, videlicet, pag. 128, in Epist. ad Galatas, ad hæc verba capitî 3: *Mediator autem, etc., si Filius Dei naturali, etc.* Item ibidem, pag. 129: *Sed conclusit Conclusio, etc.* Et ad caput 4 ejusdem Epistolæ pag. 131: *Elementa id est, temporibus servitulus, etc.* Exstant hæc apud Augustinum, lib. Expositionis Epistolæ ad Galatas, ante medium. Et hac objicienda putavi, quatenus si qua id genus offenderis, lector, colligas ea promiscue et oscitantæ a librario fuisse B. Ambrosio assignata. Omnia autem percurrere, atque ad amussim revocare, et locos ex utroque doctore ab eodem Lanfranco mutuatos conferre, ingentis esset (ne dicam humanas proponendum vires excedentis) et laboris forsitan vacui.

Caducæ adeo erant litteræ ac minutissimæ (coætanea tamen et non ineleganti manu exaratae), ut vixim fugerent aliquando; lituris insuper Commentarius plerisque in locis contaminabatur, mendis non carebat, asteriscis et obelis subobscurus mar-

ginula onerabantur. Obliqua multa et transversa inerant, ita quod ordo textus Epistolarum minime servaretur, verum quæ ex uno auctore proferebantur in qualibet pagina, v. g., S. Augustini continuo scripture ordine inverso, expendebantur. Verum tamen cum nullum aliud exemplar (icet diversis diversarum regionum viris doctis, et antiquariis, Anglis præsertim, Nortmannis, et Belgis scriptissem, ob idque plurimas Parisiæ Bibliothecas lustrassæ) suppeditari potuisset, omnem curam, omnem laborem, omne studium, omnem denique industriam adhibui ut quam castigatissime Commentarius iste, ad limam sepius et incudem revocatis sententiis, ederetur; impeditio nihilominus id operæ nequivit quin errata irrepererint, sicut et in appendice, quod minus studiose diligenterque chalcographi sese haberint.

Glossula quidem interlinearis in autographo existabat, sed cum obscuritatem ingerere videretur (litteram enim grammaticæ explanat subinde) interjectam, nimirum explicatius verba enodantem placuit evulgare; ab auctoris tamen et mente, et sensu verborum, non transversum, ut aiunt, unguem discessi. At quantum fas fuit, potuique divinare, germana Lanfranci verba descripti, et ubi litteras sensumve explicare non valerem, puncta interjeci loco verborum; vel sane si quando obsecriora attexerim, in margine conjecturas adjeci.

Loca divinas Scripturæ cum vulgatis Bibliis, et sententias B. Augustini cum editione Antuerpiensi, omnium castigatissima, contulimus: Quantum ad S. Ambrosium, conferre licuit nihil, propter rationes superius allatas.

Et quia B. Lanfrancus glossula sua continuo prope textum emendat, nos ea de re glossulam, ubi simplex fuit correctio, subticuimus, et Vulgatam hanc ipsam sumus in nostra editione secuti, paucis saltem exceptis quæ inconsulto irrepserem, exempli gratia, *holocaustomata pro holocaustomata*, quamvis idem sonent.

Ilo in Commentario duas potissimum ob causas (mea sententia) brevitati studuit auctor; altera est quoniam id tunc temporis, ac multo prius, divinarum rerum commentatores sacram Scripturam λατονεζός interpretabantur; altera vero, quia studii parum, meditationis quamplurimum divinis in Scripturis intelligendis, usu probe vir ille divinæ theorie scientissimus noverat insumendum.

Loca e Petri Lombardi lucubrationibus in Paulum descripta ac initio Commentariorum a nobis extatta, aliud opus in Epistolas Apostoli edidisse Lanfrancum indigitare videntur, utpote quæ, præter duo posteriora, minime prostant in his Commentariis. Forte aliud sepultum hactenus pulvere, blattis tineisque deprædantibus exesum. Cum vero ullus dubitationis meæ assertor nusquam occurrat, quod publicamus Commentarium nobis interim fuerit solatio.

Tractatum De eucharistie sacramento (repetita

editione multoties evulgatum) primus eruit Francis-A virum sanctum summae abstinentiae addictum, ac eus Carreus seu Quadratus, Beccensis cenobita, quod ipse met in sua, quam tractatu p̄fiximus, nuncupatoria epistola communistrat. Sed vero cum in illa Carrei editione Berengarii professionem pontificis Gregorio VII factam, et quādām precedētia et subsequentia verba animadvertissem, ab his videlicet, *Ad h̄c Gregorii septimi*, etc., ad illa : *Cum autem sub Nicolao*, etc. adjecta fuisse ab evulgatore hacce conjectura movebar : haud enim me latebat B. Lanfrancum epistola 3 ad Alexandrum papam tractatum suum De corpore et sanguine Domini contra Berengarium, Cadomii abbatis fundementum officio, elucubrasse professum ; constabatque Gregorium non eadem tempestate, verum plus tribus post annis fuisse creatum (cum jam in Cantuariensi cathedra sederet Lanfrancus) ac proinde dictam professionem suo libello inserere haud potuisse videbatur.

Deinde collato Tractatu ad tria ms. bibliothecarum Regiae, Beccensis et Petavianæ, necnon ad omnes quae occurrerunt editiones cum ejuscmodi professionis ne vel minima syllaba legeretur, magis augebatur suspicio. Nihilo tamen secius additamenta esse qua protulimus non est cur affirmemus, quandoquidem adjecisse ea B. Lanfrancum, elabro-rasseque ut amplior atque emendatior foret libellus, vero simillima est ratio ; quod et solent plerique auctores, s̄p̄iuscule opera a se edita sub incudem revocare. Non hic immoror in commendando preconis isto opere aureo ; satis enim superque de eodem supra numerum tradidere scriptores, et nos pariter in observationibus ex iisdem adnotavimus plura. Mendis, quibus scatebat, expurgavimus, distribuimusque in capita libellum, et citationibus (discussis prius cum ms. vel editis codicibus) margines adornavimus.

Proxime sequuntur decreta pro ordine sancti Benedicti (De annotatiunculis ad Cassianum dictum est in observationibus ad Vitam pag. 41 et 252) semel duntaxat typis ab erudito aequo ac pio Benedictino congregationis Anglicanae Clemente Reynero mandata, sed enim characteribus obliteratis mendisque libraria oscitantia passim referta ; que, prout facultas suppetuit (nullus enim Codex ms. occurrit), corrixiimus ; colis, cesis et punctis plurima ex parte distinximus, nonnullaque capita (sua prolixitate importuniora) in sectiones varias divisimus. Enimvero, ut dicam quod sentio, gravitatem stylique majestatem B. archiepiscopi non referunt ubique (scio in hoc scribendi genere concinna verba non esse querenda) ; ea propter suspicor multa mihi decreta a consarcinatore congesta fuisse, et revera id demonstrare videntur que, capit 2 sectione 2, pag. 257, D. habentur, ubi ille ipse citatur Lanfrancus : *Cantent matutinas (Decretas Lanfranci) laudes.* » Et, cap. 8, sect. I, præscribitur ut cellararius, quo die computuum rationem reddet, festivum prandium fratribus exhibeat ; quod plane

monachos, sancta regulae observatores, qui in resarcienda disciplina monastica omnem operam navarent, dedecet. Ceterum instauracionem vitæ solitarie, qua asservatur in collegio Benedictino Cantabrigie, aliam minime esse a Decretis, sive, ut vocant, Ceremoniis, fidem facit Seldenus ad Eadmeri Historiam prefatione.

Ad epistolam quod attinet, adhibuimus ipsissimum exemplum cuius meminit cardinalis Baronius Anna, ecclesiasticorum tomo II, ad annum 1070 (illorum etenim nonnullas ad sacram Historiam spectantes, eisdem Annalibus intexit), qui postea quām Lanfranci epistolam Alexandro II inscriptam retulit, ista profert : « Hucusque epistola ad Alexandrum pontificem, quam accepi una cum aliis ab amico conjunctissimo mihi christiana charitate Nicolao Fabro Parisiensi. » etc. Fabrum ex celebri bibliotheca Cottoniana in Anglia accepisse testis mihi est idem qui supra Seldenus loco citato. Atque illud quidem apographum liberalissime communicavit doctissimus Sirmondus ; quo potissimum in nostra lac usi sumus editione. Suppetias quoque attulit exemplum earundem litterarum (e monasterio, ni fallor, Sancti Stephani Cadomensis) ab eruditissimo Joanne le Prévôt Rothomagensi canonico transmissum. Unam aut alteram ex Vita B. Lanfranci et Eadmeri Historia excerpti ; trigesimam septimam (cujus initium duntaxat utrumque apographum continebat) integrum misit idem le Prévôt, quemadmodum suo loco adnotavimus. Porro complures alias scrispsisse litteras nemo qui non videat ; quippe cuius doctrina, virtus, prudentia, sanctitas per universam pene Europam insonuerat ; quique cum a summis pontificibus, tum ab episcopis, tum etiam a principib⁹, et alis cuiuslibet conditionis hominibus consulerebatur ; at ne saltet unam ab eo exarata, priusquam infulas deferret, fas fuit reperire : obvolute fuerunt haud dubie sub ruinis, dum circiter an. 1624, ditissima illa atque omni veneratione digna ruit Beccensis Bibliotheca (proh dolor ! quanta pernices viris litteratis) ubi scilicet codices mss. cura et studio tam B. Lanfranci quam S. Anselmi elucubrati et castigati, studiose asserabantur.

D Notas et observationes adjunximus, et, quantum nobis integrum fuit resque postulavere, vetusta monumenta haecne carie et squalore feedata, susque-deque habita interseruimus ; qua spero antiquarum rerum curiosis exploratoribus fore non injucunda : tametsi quādam benigna manu expungi ab eis percepto, maxime que, pag. 338, ex pervertustis membranis formulam denuntianda mortis defuncti monachi produxisse me affirmavi ; siquidem hanc ipsam jampridem prelo suppositam, et Marbodi episcopi Redonensis operibus p̄fixam fuisse intellexi.

Neque mihi succenseas oro, quod s̄p̄iuscule forsan res monasticas qualibet data occasione videar

concessisse ; duæ presertim cause sunt quæ me ad A pta percurrentem qui non perspiciat arbitror nemini hoc impulerunt. Altera id rei exigit (per se patet) ut plerumque easdem pertractarem ; altera, quia coram et scriptis identidem me convenerint viri non mediocriter eruditæ, nonnihil, quæ ad ordinis Benedictini antiquitatem ac splendorem spectant in dubium revocantes, varias disputationes instituerunt, puta de antiqua et universalis regule in Galliis observatione, de insignibus sanctitate et scientia viris qui inter sodales ejusdem ordinis solent recenseri ; quibus ut facerem satis, cum locupletissima seges exsigeret, longius sermonem porrigidum putavi. Certe quidem priusquam hoc opus notis^e et observationibus concinnare aggrederer, me procul dubio nonnullorum criticis lectorum ngtiibus et lituris valulaturum identidem mente revoluī. Etenim satis mihi compertum semper fuit primæ in dicendo celebritatis viros, et scientia præstantissimos, deleteries censorum spongias diu pertulisse. Equisd mirum ergo, si mihi laboris primítias eventilanti hoc eveniat ? Et sane cum Christus ipse id haudquaquam præstiterit ut omnium votis responderet.

Multum deliro, si cuique placere requiro.
Omnis qui potuit bac sine dote fuit.

Verum enim vero si quid animadversione dignum prudens et eruditus lector adverterit, verbis litteris certiore me reddit impense rogo ; cuius monitis submisso lubentique animo acquiescam, atque in editione repetita (si vitam dederit et otium fecerit Deus) quidquid corrigendum notaverit, emendare et calculum reducere non gravabor ; scio namque scriptum : *Qui odit correctionem, odit sapientiam.* De hoc genere esse nolim hominum qui, quidquid in buccam venerit, vel aliquod opus compegerint, magis, quam fabrefecerint, statim extollunt et dignum existimant a nemine reprehendi ; quin etiam, ut approbent omnes et lecturiant, seipso ostentant.

Subsequitur epistolas pericope orationis a beato Lanfranco in Londoniensi concilio dictæ. Hanc, opinor, Malmesburiensis ex illius Historia ecclesiastica mutuavit. Posteriorem locum obtinet libellus De celanda confessione, quem verum illustrissimi nostri archiepiscopi fetum, ubi in manus primum devenerisset, mihi non probatum fatetur oportet ; quippe verborum sensus subobscurus, implicata sententia, opiniones nostro ævo non vulgares apparebant ; unde abhorrebat animus inter tanti viri opera id genus opusculi adnumerare, qui tam laute, eleganter et dilucide suis in aliis scriptis eloquitur. Verum propius verba cum dispexisse, sensum observasse expendisse, quæqua lance sententias, non has singulares aut alienas a cæterorum theologorum, immo vero in easdem cum suppare, tum medios quotquot revoluī auctores pedibus ire animadvertisi, quemadmodum suo loco assertum est. Haud infier tamen quibusdam in locis sensum abstrusum, neque facilis negotio posse explicari. Quod amanuensium vitio atque inscitiae vertendum, cætera B. Lanfranci scri-

Neemirum, opinor, apud te fuerit, lector, magnum Lanfrancum, adeo multiplicis litteraturæ summaeque doctrine locupletem ab universis propemodum scriptoribus celebratum, paucissima sui ingenii ac pertitiae posteris consignasse monumenta, quippe qui tempus, operam et studium in erudienda juventute, in diversis auctoribus prælegendis, et theologia edocenda, confutandaque coram et scriptis Berengariana heresi, antequam archiepiscopatus munere donaretur : post vero, in subeundo primatus onere ponderoso totum seipsum tradidit : atque in dirimens Ecclesie controversiis et pace promovenda, in corrigendis et ad unguem eliminandis tum libris B sacris, tum etiam sanctorum Patrum scriptis, quæ ignorantiora ecclesiasticorum et librariorum inscritia adulteraverunt, immensos labores et sudores exantavit. De his fuse in ejus Vita et epistolis atque observationibus ad utrumque. Haud dissimili ratione complures e Benedictina familia spectatae doctrinae viri, diversis Ecclesie munis implicati, multa utique scripta elucubrare nequierunt. Næ tu, candide lector, conatibus nostris fave, votis obsequere ; et sicubi magni illius archiepiscopi Commentarium in psalmos, et Historiam ecclesiasticam, seu, ut aliis placet, Vitam Guillielmi Conquestoris, delitescere cognoveris, mihi litteris signifiques rogo obtestorque.

Appendicem subjecimus ad ornanda potissimum beati Lanfranci opera, in qua prima fronte Chronicon Beccense offendit, quod ad integratatem oneris ideo conferre putavi, quia beatus iste archiepiscopus una cum B. Herluino ejusdem cenobii exstructor fuit ; in eoque optima disciplina monastice fundamenta jecit. Primus inibi scholas aperuit, discipulos singulari scientia et doctrina eatenus imbut, quo ad supremas Ecclesie dignitates evecti universum orbem ecclesiasticum suo splendorcē illustrarent. Et id quidem pluribus post seculis perseveravit. Testes sunt qui in Beccensi academia pietati ac litteris operam dedere, Alexander II papa; archiepiscopi Anselmus et Theobaldus Cantuarientes, Guimundus Aversanus et Guillelmus Rothomagensis ; episcopi, Ivo Carnotensis; Hernostus et Gundulphus Roffenses; Fulco Belvacensis : Richardus et Gaufridus Ebroicenses ; et Turoldus Bajocensis ; abbates ex quampluribus, Gilbertus Crispinus Westmonasteriensis; Paulus S. Albani, Lanfrancus nepos S. Vandregesili ; Michael et Vincentius Pratellenses; Rogerius et Gaufridus Gemetenses ; Joannes de Bouleia et Joannes Ribaldus Cerasienses ; Bernardus et Robertus, cognomento de Monte, S. Michaelis, in periculo maris, sive de Tumba ; Robertus le Telier S. Ebruli, alias Utienensis. Unde quidquid in illis virtutis, quidquid glorie, quidquid laude digni est atque utilitatis, quidquid ei iisdem Ecclesie catholice accesserit, Lanfranco velut patri et magistro referendum assurcent scriptores universi : quod et satis inuit B. Herluinus,

dum sic effusis precibus et lacrymis beatum illum A Beccensem abbatum quatuor priorum Vitæ (consulto B. Anselmi Vitam, utpote multoties excusam, pretermisimus) perinde atque illius Chronicus Commentarius; malui namque integras edere, quam varia fragmenta observationibus nostris insuere; sicuti jam pridem in suis ad epistolam B. Anselmi adnotationibus praestitit Joannes Picardus S. Quintini Belvacensis canonicus regularis, de viris litteratis, dum viveret, et post funera, optime meritus.

Ex iis, quam feliciter societati religiose, que

pietatem æque ac scientiam excolit, et acri studio

ad eas adipiscendas animum appellit, res succedre

soleant, colligere est; inhabitat enim tum sapientia

quamcum veniunt pariter omnia bona.

Ex Codice papyraceo Chronicum istud excerptum est: adeo scilicet contaminata exaratum, ut, nisi quanto [vix, E.P.] dicit potest labore ac tedium legi describique potuerit. Mendis scatebat; dictiōnum contracōtes percrebrae et obscuræ, atque inversa verba inerant plura; quo factum est uti nobis passim fuerit conjecturis utendum. Certum et sui similem scribendi modum auctor non habet, sed stylum mutat subinde, præsentim ad sua usque tempora: (velut insipienti constabat) multa enim ex BB. Herluini et Lanfranci atque abbatum Beccensem gestis ad verbum emendata, paucis aliquando recisis additive, expilavit. Consilium erat id Chronicus pingui Minerva, nt aiunt, consarcinatum, et sui saeculi barbarie inquinatum elegantiori stylo concinnare: verum ab hoc proposito amici, viri doctissimi, et antiquitatis amatores removerunt, quod historica veritas et res ignota non ornamenta, non lenocinia verborum in hisce monumentis desiderarent. Præterea cum auctor ille maxima parte ex chartophylacio Beccensi recenseat, causa est cur nihil prorsus immutaverimus. Brevem Chronicum appendicem subjecimus, quo tota econobii Beccensis abbatum series lectori exhiberetur.

Addita sunt, eorumdem amicorum adhortatione,

Vitam S. Augustini Anglorum apostoli, primi Cantuariensis archiepiscopi et totius Britanniae primatis, ex ruinis prædictæ bibliothecæ et pulvere erectam, publicamus, quandoquidem ea, ad probandum Cantuariensis Ecclesiæ primatum in Eborensem, sepiissime foret producenda; scriptam autem ab amanuensi B. Lanfranco compare indicant characteres.

Novissime appendici non indignos luce, neque extra rem tractatus duos De eucharistiæ sacramento contra Berengarium, duximus apponendos; horum auctores sunt Hugo Lingonensis episcopus, et Durandus Abbas Troarnensis, ambo beati Lanfranci synchroni; qui fortissimè Ecclesiæ catholicae milites sub eodem labore dimicarunt, idem inire certamen, eundem hostem aggressi sunt et vice-runt. De Hugone et Durando testimonia in fronte cuiusque operis præfiximus, vide si lubet. Fuerit opera pretium tantummodo scire locum, qui, pag. 102, D. sic incipit: *Unus panis, unum corpus, etc.*, extare apud sanctum Bedam in I Corinth. x., minime vero apud D. Augustinum; tametsi quæ sequuntur verba proxime post eundem, locum, nimis run ab iis: *Si quis manducaverit ex hoc pane, etc.*, tractatu 26 ejusdem Augustini in Joannem, legere est. Hoc nostro qualicunque labore fruere, Christiane lector, et vale in Domino, cui soli honor et gloria in æternum. Amen.

VITA BEATI LANFRANCI

ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS

Auctore MILONE-CRISPINO, monacho et cantore Beccensi, subpari.

(MABILL., *Acta SS. Ord. S. B.*, sec. VI, pars II.)

OBSERVATIONES PRÆVIE.

- Milo monachus et cantor Beccensis monasterii, Drente, cum pluribus aliis audi. » Porro, etsi ipsum ex nobili Crispinorum familia ortus, de quain observationibus ad beati Herluini Vitam egimus, beati Lanfranci Vitam literis mandavit. Ejus atatem ex hac ipsa Vita colligimus, ubi capite 14, loquens de beati Lanfranci diacono, qui a daemonе arreptus fuerat, sic habet: « Hoc, beato Anselmo archipræsule refe-

subiungit : « Et de his quidem non omnia quæ dicenda forent audire potui. » Haud dubium quin, si aliquo illi ipsummet Lanfrancum audire aut videre fuisset datum, id ad comparandam suæ narrationis auctoritatem non reticuisse.

2. Multa sunt quæ Lanfranci merita plurimum commendant, tum in rem monasticam, tum in litterariam, tum etiam in Ecclesiam universalem. Ut a rebus monasticis sumamus exordium, Beccense insigne monasterium, si non ei institutionem, saltem incrementum et stabilitatem debet. Alium hujus rei testem adhibere necesse non est præter Herluinum ipsum, qui asserebat se a Deo multis lacrymis postulasse et impetrasse Lanfrancum, ut monasterium suum, ad quod recte instituendum imparem sese censebat vir sanctus, ejus consilio et opera confirmaretur. « Multoties, inquietabat ille, Lanfrancum ipsum alloquens, per magnos gemitos Deum rogavi, uberrimis lacrymis divinae supplicavi misericordiae ut talem mihi virum præstaret, cuius consilio et auxilio locum istum emendarem, et quæ Deo essent placita monachorum usibus instaurarem. Et quando, frater Lanfrance, huc te Deus adduxit, preces humilitatis meæ exauditas credidi. » Et re quidem vera Herluini spem non fefellit evenitus ; nam ipsius Lanfranci opera Becci monasterium ex tenuissimo celeberrimum numero monachorum, pietate et doctrina illustrum, atque etiam temporalium bonorum affluentia evasit ; quod ex subsequenti Vita contextu melius patet. Quid de Cadomensi utroque monasterio proferamus ? quorum alterum in honorem sancti Stephani pro monachis, alterum in honorem sancte Trinitatis pro sanctimonialibus, a Guillelmo duce construi et dotari procuravit Lanfrancus. Cum enim illegitimas hujus principis nuptias approbare renuisset, obtinuit ut res ad Romanum pontificem deferretur, dispensationis obtinendæ gratia, quam ille, agente Lanfranco Vilhelmi ipsius legato, ea conditione concessit, ut duo monasteria in piaculi expiationem condenserentur. Perstat etiamnunc utrumque sub ordine nostro, de quibus fuse agnitus Acherius noster in notis ad Lanfranci Vitam, et Arturus Monasterius in Neustria pia ; ex his monasterium Sancti Stephani virorum nostræ congregationi Sancti Mauri jam ab aliquo annis adjunctum fuit. De cuius monasterii conditione et de Lanfranco, quem ei Guillelmus loci fundator primum abbatem præfecit, sic loquitur Petrus Pictaviensis, auctor æqualis, in ipsius Guillelmi Gestis : « Lanfrancum, inquit, quendam, de quo venit in item, plusne sit meritus reverentiam atque gloriam secularium ac divinarum litterarum singulari peritia, an ordinis monachici singulari observantia, intima familiaritate Guillelmus colebat, ut patrem venerans, verens ut praceptorem, diligens ut germanum aut prolem. Illi consulta animæ suæ, illi speculum quendam, unde ordinibus ecclesiasticis per omnem Normanniam prospiceretur, commisit. Potuit namque viri talis vigi-

D A lans cura, cum maximam auctoritatem sapientiae pariter ac sanctitatis prærogativa comparavit, securitatem non parvam optimæ sollicitudini promittere. Ipsum pia quadam violentia monasterii Cadomensis abbatem statuit, non minus reluctantem subjectionis amore quam altioris gradus timore. Multis deinde possessionibus, item argento, auro, diversisque ornamentis monasterium idem locupletavit, » etc.

3. Lanfrancus, ad Cantuariensem archiepiscopatum promotus, majora dedit in rem monasticam propensionis suæ argumenta. Tunc quippe monachis, præcipuas Anglicani regni ecclesias cathedrales occupantibus, invidebant clerici, nihilque omittebant, quacunque data occasione, ut eos ab iis ecclesiis exturbarent, immemores hanc fuisse primam Anglicanæ Ecclesiæ disciplinam ab ipso sancto Augustino, qui cum sociis suis ordinis nostri monachis Anglicanam gentem ad fidem adduxerat, institutam. Opportuna visa fuit clericis occasio in tanta rerum mutatione persuadendi novo regi ut clericos monachis in ecclesiis cathedralibus substitueret. Et quidem sua eos non fefellerit opinio, nisi Lanfrancus eorum conatus totis viribus resistisset. Guillelmus quippe rex episcopos, quos in Anglia de novo constituerat, omnes pene ex clericali ordine elegerat, qui prœinde clericorum conatus favebant, aut sane non multum adversabantur, unde res ipsis adeo indubitate videbatur, « ut Valchelinus episcopus Wintoniensis, » inquit Eadmerus, lib. i, « jam traditatus pene quadragesinta clericos, canonicorum more tonsura ac veste redimitos haberet, quos ejectis monachis Wentanæ ecclesiæ cui præsidebat mox intromitteret. » Solus supererat consensus Lanfranci obtinendus, quem absque negotio se impetratarum autumbat. At res longe aliter evenit, ut prosequitur Eadmerus ; « nam ubi quod episcopus moliretur insonuit auribus ejus, illico facinus exhorruit, nec se, dum viveret, ut effectum quomodo talis voluntatis obtineret consensurum asseruit. » Multo gravior fuit in monachos procella, cum de primatiali Cantuariæ Ecclesia actum fuit, prondeque majori ad eam sedandam constantia opus habuit Lanfrancus; sed eum nec regis auctoritas, nec aliorum principum consensus unquam adducere potuerunt ut monachorum ex ea Ecclesia expulsione consentiret ; « imo, inquit Eadmerus, ne post obitum suum fieret, quod se superstite sciebat per auxilium Dei nequaquam perficiendum, nesciens mortis sue diem vel horam, egit sagacitate et industria qua pollebat, ut auctoritate Romanae et apostolicae sedis, monachorum habitatio in eadem ecclesia confirmaretur, et inconvulta, dum sæculum duraret, in perpetuum stabiliretur. » Exstat ea de re Alexandri II papæ decretum inter alias hujus pontificis epistolæ, quod Eadmerus aliisque auctores integrum suis scriptis inseruerunt Exinde Benedictinus ordo in Cantuariensi aliquis

quamplurimis Angliae regni ecclesiis cathedralibus A ret. Viginti quinque maneria » ex iis enumerant perseveravit usque ad ejuratam tempore Henrici VIII catholicam fidem. Quid præterea monachis præstiterit Lanfrancus, ex eodem Eadmero aliisque auctoribus repetendum est; pauca ex multis hic delibera sufficiat. Monachorum ecclesie sancti Salvatoris domo veteri destructa, « alias decore ac magnitudine multum præstantes ædificavit, » inquit Eadmerus; abbatiam Sancti Albani, « quam intus et extra ad nihilum fere devolutam, ipse ut suam, instituto ei bonæ memorie Paulo abbate, a fundamento reædificavit, et intus magna religione, foris multarum rerum donatione auxit, honestavit, ditavit. » Per Gundulfum monachum, quem episcopum Roffensem instituit, « vetustam ecclesiam episcopatus cum fabrica adjacente subvertit, et nova quæque extruxit..... sedem episcopalem monachici ordinis cultu instituit, ac delegatis terris, et aliis quæ sustentationi illic servientium Deo competebant, divitem de paupere, sublimem de humili, sicut in præsenti habetur, effecit. » Hæc Eadmerus et Willelmus Malmesburiensis. Nec minus eum de accurata regularis disciplina observatione sollicitum fuisse, quam se splendore aut amplitudine aedificiorum probant præclara illa statuta, qua pro monachis edidit, a nostro Acherio edita. Denique sincerum ejus in monasticam vitam amorem testatur illa epistola quam ad Alexandrum papam scripsit, ut ab ecclesiæ Cantuariensis regimine absolveretur. « Rogo, inquit, quatenus propter Deum et animam vestram, ut sicut vestra, cui contradici fa non fuit, me auctoritate alligastis, sic quoque alligatum, abrupto per eamdem auctoritatem hujus necessitatis vinculo, absolvatis, vitamque cœnobialem, quam præ omnibus diligo, rependi licentiam concedatis, » quæ omnia probant titulum « Patris monachorum » jure merito Lanfranco concessum fuisse.

4. Mutatis in Anglia rebus, opus erat viro qui Ecclesiæ negotia ita moderaretur ut nec ecclesiastica disciplina his tumultibus jacturam aliquam sustineret, nec Ecclesiarum jura violarentur a victoribus. Utrique egregie providit Lanfrancus, ea in re auctoritate qua pollebat in regem prudenter utens, cuius a consiliis erat. Etenim, ut notat Adam Bremensis, lib. iv, Historiæ ecclesiastice, cap. xiv: « Willelmus Bastardus ablatis scandalis eum posuerat Ecclesiæ doctorem, cuius studio multi ad divinum animati sunt obsequium. » Hinc cum plus antistes conciliorum usum in Anglia a multis retro annis obsoleuisse animadvertisset, curavit ut deinceps frequenter haberentur; quod et factum est, et multa in iis ad disciplinam recte servandam statuta sunt. Bona vero temporalia, quæ ecclesiæ sue bellorum tempore raptæ fuerant, restitui procuravit, ad id Guillelmum regem prudenter sua « perducens, inquit Eadmerus, ut quamplures terras ecclesiæ Cantuariensis, diversis causis ac violentiis hominum ablatas, pro redemptio animæ sue restitue-

B tim » inquit Eadmerus « foras expressit, quod illo, » Lanfranco, « confotum habuit. Fecit ergo Ecclesiam Christi venalem, » etc. Unde merito de Lanfranco paucis verbis cum eodem Eadmero dici potest: « Breviter dico ipsum revera magnum et insuperabilem Ecclesiæ Christi defensorem, et pium totius Angliae principem, ac, in quantum sibi licuit, bonum pastorem cunctis in ea consistentibus, dum vivit, fuisse. » Noverat id Alexander II summus pontifex, qui apud eundem auctorem, Lanfrancum vocat « Patrem patriæ Anglicanæ; » et ei revera pastorales virgas, prout ipsi videretur, dispensandas contradiderat. Chronographus noster Saxonius, Normannis licet infestus, Lanfrancum laudat « in Ecclesiæ doctorem, cuius studio et prius in Gallia, et postmodum in Anglia, multi ad divinum animati sunt obsequium. »

5 Non factis solum sed etiam suis scriptis Lanfrancus Ecclesiam catholicam illustravit, quæ ei inter ecclesiasticos auctores locum meruerunt. Ejus opera omnia, quæ inventiri potuerant, primo in unum collecta edidit noster Lucas Acherius, quorum hic est catalogus: « Commentarius in Epistolas beati Pauli. Libellus de corpore et sanguine Domini contra Berengarium Annotatiunculae in nonnullas Joannis Cassiani collationes Patrum. Decreta pro ordine sancti Benedicti. Liber epistolarum. Pericope orationis quam habuit in concilio Anglicano; et libellus De confessione celanda. » Ex his commentarius in Pauli epistolas ab Acherio D vulgatus, non est sincerus Lanfranci fetus; illum autem ipsum, qui ab eo scriptus est, habenus præ manibus, quem, si aliquando opportuna fuerit occasio, in lucem proferemus. Verum præter hæc opera dicitur etiam edidisse Commentarium in psalmos Davidicos, et historiam ecclesiasticam; sed neutrum hactenus reperire licuit. Certe quod Lanfrancus historiam sui temporis scriperit, extra dubium videtur esse; cuius rei testis est Eadmerus libro I Novorum, ubi de Lanfranco sic loquitur: « Ipsemet de rebus ecclesiasticis quæ suo tempore gesta sunt, veracissimo et compendiosissimo calamo scripsit. » Illoc opus, ut mihi videtur, laudat Willelmus Malmesburiensis libro I,

De pontificibus Anglorum, ubi de controversia inter A Willemus Malmesburiensis, libro 1 De gestis pontificum Anglorum, ubi de Lanfranco sic loquitur : « Litteratura per insignes liberales artes, quæ jam dudum sorduerant, et Latio in Gallias vocans acumine suo expolivit ... Exivit fama ejus remotissimas Latinitatis plagas, eratque Beccum magnum et famosum litteraturæ gymnasium. » Inter celebriores Lanfranci discipulos recensentur Alexander II, summus pontifex, Guilmundus Aversanus postea archiepiscopus, Guillelmus Rothomagensis, Hernostus et Gundulfus episcopi Roffenses, Fulco Belvacensis, Ivo Carnotensis, ut testis est Robertus de Monte, aliquis quam plurimi, qui ad infulas variarum Ecclesiastarum rapti sunt. Sanctus vero Anselmus ita Lanfranci eruditum suspiciebat, ut ad

B eum « Monologium » a se editum transmiserit ejus censuræ subjiciendum, imo et Lanfrancum precatus est, ut quemcunque titulum meliorem judicaret, huic libro imponeret. « Hoc, » inquit Anselmus, lib. 1, epist. 63, « cum importunitate a vestra auctoritate non desinam exigere, quatenus de eodem opusculo... quid fieri debeat vestra decernat auctoritas. Titulum autem nullum illi præposui, quippe quod nequam tanti existimavi ut illud suo nomine dignarer. Si igitur vestro sederit arbitrio ut quod scripsi scripserim, a quo habebit firmatatem, ab eo habeat et nomen. » Eum vero quem vivum tanti fecerat, post mortem adversus hereticum calumniatorem egregie propugnavit. Nam Roscelinus, qui tres personas sanctissimæ Trinitatis tres res esse eō modo quod tres angeli tres res sunt asserebat, ita tamē ut una esset in his tribus personis voluntas aut potestas, eo impudentie devenierat ut Lanfrancum et Anselmum sui dogmatis fautores esse mentiretur. At haeretici calumnias fortiter refutavit Anselmus, ut patet ex ejus epistola ad Fulconem Belvacensem episcopum scripta, quæ est libri secundi xli, ubi eum monet ut Lanfranci ac sui defensionem suscipiat in concilio quod ea de re a Rainaldo Remorum archiepiscopo proxime congregandum erat. Ita vero de Lanfranci doctrina loquitur : « Archiepiscopum quidem Lanfrancum vita ejus multis religiosis et sapientibus viris nota, quia de eo nonquam aliquid tale sonuit, ab hoc criminis sati excusat, » etc. Nec mirum est id Lanfranco defuncto impactum fuisse quod ipsi adhuc in vivis agenti factum fuerat. Nonnulli enim, nescio quo spiritu ducti, eum apud Romanum pontificem accusaverant, quasi Berengarii erroribus faveret. Quam calumniam brevi non solum scriptis, sed etiam verbis coram duobus pontificibus et universis synodis, ut jam diximus, penitus a se removit ; sieque « pravi rumoris, » ut ipsem loquitur in libello contra Berengarium supra laudato, « a se maculam » abstersit, « fidem suam » exposuit ; atque quod dixit « omnibus placuit, nulli displicuit. » Magnum denique argumentum est Lanfranci doctrinæ, quod post ejus mortem episcopi Anglicani, simul in unum in synodo adunati, eum « Magistrum » suum nuncupaverint.

D Paucioribus verbis hæc eadem omnia exposuit

7. Superest ut inquiramus quo anno, quove mense A res data opera Vitam sancti Lanfranci scripserint, et qua tandem die Lanfrancus e vivis excesserit; hæc enim omnia in controversiam vertuntur. Verum si antiquorum scriptorum testimonio stare voluerimus, nulla erit de anno difficultas; illi enim constanter affirmant Lanfrancum anno 1089^e vivis excessisse: sic habent Symeon Dunelmensis, Joannes Bronton in Chronico, Ordericus Vitalis, lib. viii Historiae, Chronicum Beccense ab Acherio editum, item Chronicum Mailrosense, et alii passim auctores Historia Anglica, quibus prævicit Ingulfus, Lanfrancus, dum viveret, amicitia conjunctus, ut ipsem in nova ejus Historia integræ editione attestatur. Major est circa mensem difficultas. Nam omnes ferme recentiores historici ea in re a se invicem dissentient. Mattheus Westmonasteriensis eum die 9 Kal. April. B obiisse memorat; Mattheus Parkerus die 4 Junii, Petrus Equilinus 5 Non. Julii, Balæus 5 Kal. Julii, Arnoldus Wion, Hugo Menardus aliquip recentiores plerique tertia die Julii. His tamen omnibus præferimus antiquorum Angliae scriptorum auctoritatem, qui Lanfrancum mense Maio obiisse una voce affirman. At quo hujus mensis die id contigerit, hic totus est difficultatis nodus, quem, ut verum fateamur, nemo facile solvet ob niniam opinionum disceptantiam. Sic quippe ea de re Symeon Dunelmensis: « Anno 1089 feria v, ix Kal. Junii obiit Lanfrancus. » Idem ipsissimis verbis asserunt Rogerius Hovedenus in parte priori Annalium, Florentius Wigorniensis in Chronicis. Et quidem note ista chronologice optime inter se coherent; nam anno 1089 dies Dominicana erat dies 20 Maii, existente littera Dominicali G, ac proinde feria v, sequens in diem 24 hujus mensis incidebat, quam isti auctores assignant. Verum Gervasius Dorobernensis in actis pontificum Cantuariensis alia die Lanfranci obitum assignat his verbis: « Obiit anno patriarchatus sui xix, v Kal. Junii, feria ii post octavas Pentecostes, hora diei prima. » Consentaneum Milo Vita sequentis auctor, Joannes Bromtonus in Chronico, et Tabula ecclesie Cantuariensis. Convenienter item huic calculo alia nota Chronologica, cum eo anno dies Paschatis inciderit in diem primam Aprilis, ac ideo festum Pentecostes die 20 Maii, celebratus fuerit, ejus octava die 27 ejusdem mensis, et proinde sequens feria ii que a Gervasio assignatur, dies erat Maii 28. Hanc sententiam amplexus est Joannes Capgravius qui sanctorum Angliae Vitas conscripsit, ac post eum Eduardus Maihew in Trophœis Anglo-Benedictinis. Cui calculo nos quoque adhærebimus, donec certiora pro priori afferantur argumenta. Ad id nos potissimum movet quod hujus posterioris sententia aucto-

D
cæteris ea de re ex occasione solummodo loquentibus.

8. Porro etsi nulla veneratione publica colatur memoria beati Lanfranci, ejus tamen nomen cum « sancti » titulo in vulgatis Martyrologiis insertum est, ut in Martyrologio Benedictino Arnoldi Wionis, et in Catalogo generali sanctorum Philippi Ferrariae. Hugo Menardus, Eduardus Maihew et alii passim « beatum » appellant « summa sanctitatis et doctrinae. » Iisdem titulis antea donatus fuerat a Trithemio, Lelando, Capgravio, quod jamdudum vestigatores scriptores fecerant. Sic quippe de eo loquitur Guillelmus Pictaviensis in libro De gestis Guillelmi ducis: « Illi consulta animæ suæ, » Guillelmus dux, « illi speculam quamdam, unde ordinibus ecclesiasticis per omnem Normanniam consuleret, commisit; potuit nempe viri talis vigilans cura, cum maximam auctoritatem sapientia pariter ac sanctitatis prærogativa comparavit, securitatem non parvam sollicitudini promittere. » Et Osbernus monachus in epistola ad sanctum Anselmum: « Recuperemus in te quod in mortuo sanctissimo Patre Lanfranco perdidimus. » Exstat inter epistolæ sancti Anselmi libro iii, num. 5, edita. Asserit Willemus Malnesburiensis lib. i De pontificibus Anglorum, sanctum Dunstanum Lanfrancum semper affuisse, quoties de tuendis Ecclesie sue juribus ageretur, quod etiam refert Osbernus in Vita sancti Dunstani, superiori saeculo edita. « Quin etiam » Lanfrancus, ut idem Willemus observat, « quedam aegrum et cunctantis vita pertasum, in visione qua videretur cum eo luctam inivisse, eripuit discrimini, restituit bone valetudini, » quod occasionem præbere potuit nonnullis, maxime Wioni, Lanfrancum miraculis clarissimum prædicare. Denique in variis auctoribus, « bonæ » aut « pœ memorie vir » passim appellatur. Quæ sane omnia probant quod Willemus libro iii De gestis Regum Anglorum in nostri Lanfranci honorem protulit, eum quippe esse « virum antiquis scientia et religione comparandum, de quo serio dici potest: Tertiuseculo cecidit Calo (5^a), adeo celestis sapor pectus ejus et palatum inficerat. » Plura de ejus laudibus habentur in libro dierum obitualium ecclesie Cantuariensis, ubi prescribitur qua solemnitate ejus anniversarium debeat celebrari. Adi, si vis, Angliae sacrae tom. I, ubi habetur pag. 55. Denique nullus ferme historiarum scriptor Lanfrancum multis laudibus non exornavit. Sed jam profrena est ejus Vita, quam ab Acherio nostro ex codice Beccensi, multis passim prætermisis, editam, integratam sue restituimus.

(5*) JUVEN. Sat. 2, 40.

I INCIPIT PROLOGUS

IN VITAM MAGNI ET GLORIOSI LANFRANCI

CANTUARIENSIVM ARCHIEPISCOPI.

Quoniam a pluribus quaeritur Vita venerabilis A honorem Dei et utilitatem legentium; atque ut non Lanfranci Dorobernensis archipræsulis, nec inventur, volui de eo aliquid scribere pro tenuitate ingenii mei, ne omnino tanti viri memoria silentio deleatur. Opus siquidem, ut mihi videtur, hactenus intermissum; rarus quippe de eo aliquid scripsisse reperitur. Propter quod in Vita beati Patris nostri Herluini (¹) venerabilis Westmonasterii abbas Gislebertus, quasi ex occasione inseruit quantum ad historiam pertinere visum fuit; que exinde mutans, et in hanc narrationem transferens, adjeci quælibet invenire potui, sive quæ a venerabilibus ac veracibus viris audivi. Hoc autem ideo facere studui, ut (quantum in me fuit) non lateret qui aliis proponendus ad imitandum foret, sed notus omnibus fieret ad

verin, qui scire volunt, quis vel unde fuerit, quam vivendi institutionem habuerit, quomodo ad religionem, ac deinde ad abbatiam, et postea ad archiepiscopatum venerit, seu qualiter de hac luce migraverit. Et de his quidem non omnia quæ dicenda forent audire potui. Nec quisquam mihi succensere debet quod imperitus sermone et scientia aggredi materiam tam dignam ausus fuerim, quia potius duxi quoquomo dicerem quam nullus. Quod si cui rusticitas stili et incultus sermo displicerit, et ornatim eadem dicere voluerit, precorne, mutando verba, tollat rei gestæ sententiam, nisi forte aliquid inesse repererit falsitatis.

INCIPIT VITA. B. LAFRANCI.

CAPUT PRIMUM.

1. Fuit quidam vir magnus, Italia ortus (²), quem Latinitas in antiquum scientiae statum ab eo restituta tota, supremum debito cum amore et honore agnoscit magistrum, nomine Lanfrancus. Ipsa quoque in liberabilibus studiis magistra gentium Graecia, discipulus illius libenter audiebat et admirabatur. Hic Papia civitate oriundus fuit (³). Parentes illius, ejusdem urbis cives, ~~2~~ magni et honorabiles habebantur inter suos concives. Nam, ut fertur, pater ejus de ordine illorum qui jura et leges civitatis asservabant fuit (⁶). Lanfrancus, in primæva ætate patre orbatus, cum ei in honorem et dignitatem succedere deberet, relicta civitate, amore discendi ad studia litterarum perrexit; ubi plurimo tempore demoratus, omni scientia sæculari perfecte imbutus, rediit. Deinde patria egressus, et Alpes transgressus, in Gallias venit tempore Henrici regis Francorum, et glorioli ducis Normannorum Guillelmi, qui Angliam sibi armis subegit. Et pertransiens Franciam, quamplures magni nominis scholars secum habens,

B in Normaniam pervenit, et in Abrincatensi (*Avranches*) civitate demoratus, per aliquod tempus docuit. Considerans vero scientissimus vir quod captare mortalium auram vanitas est, et quia ad non esse tendunt omnia, præter eum qui fecit universa qui semper est, et qui ei intendunt, ad obtainendum ejus amorem animum convertit et studium. Quod igitur in litteris perfectius invenit salutis consilium, et placidè Deo, arripere statuit, ut relictis omnibus, abdicato etiam sui ipsius jure, illum sequeretur qui dixit: *Si quis vult post me venire, abneget semet ipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* (*Math. xvi, 24*). Et quia quanto magnus fuerat, tanto optabat fieri humilior, locum adire nolebat ubi litterati [versarentur. Ed. PAT.], qui eum honori ac reverentia haberent.

C 2. Interea cum ire vellet Rothomagum, iter agebat inclinatajam die per silvam ultra fluvium Rislam (⁷); incidit (⁸) in latrones (⁸), qui, cuncta quæ habebat tollentes, ligatis a tergo manibus, et caputio cappæ ante oculos admoto, abduxerunt illum de via, et inter condensa saltus fruteta dimiserunt. Talibus

(6) Robertus de Monte in Chronico ms. haec habet ad annum 1042: *Lanfrancus de senatorum Papia nobili genere natus, in septem liberalibus disciplinis mirabiliter eruditus*.

(7) Rista Normannicæ fluvius, qui prope S. Ebrulfi monasterium ortum habet. Unde conjecture est Lanfrancum a latronibus spoliatus fuisse in Silva Uticensi, vulgo *la forêt d'Ouche*, que prædicto monasterio Utici nomen dedit, qua transeundum est eundo Abrincis Rothomagum.

(8) Paulo aliter rem narrat chronographus Beccensis ad annum 1041, ubi refert latrones Lanfranco

omnia præter veterem chlamydem abstulisse. Ac ipse volens eis et chlamydem dimittere, exemplo Libertini de quo Gregorius Magnus lib. i Dialog., c. 2, ut sibi, sicut Libertino contigerat, omnia miraculo restituerentur, cum recta non esset ejus intentio, contrarium evenit; latrones quippe ipsum nudum arbori uni alligarat, et scholarem suum alteri. Sic relictus Deo promisit se omnia mundana dimisssum, si liber evaderet, statimque vinculis ejus divinitus solitus, sodalem suum solvit, et votum suum apud Beccum explevit.

angustiis comprehensus, nescius quid ageret, suum infortunium lamentabatur. Tandem nocturno silentio in se reversus, voluit Domino laudes debitas persolvere, et non potuit, quia ad hoc antea non vacaverat. Et conversus ad Dominum : « Domine Deus, ait, tantum tempus in discendo expendi, et corpus et animum in studiis litterarum attrivi; et adhuc quomodo te debeam orare, atque laudis officia tibi persolvere non didici. Libera me de hac tribulatione; et ego, te auxiliante, sic vitam mean corrige, et instituere curabo, ut tibi servire valeam et sciam. » Surgente aurora, in ipso crepusculo audivit viatores iter carpentes, et ceperit vociferando ab eis auxilium petere. Illi audientes primo expavere; dehinc vocem hominis aduententes, ad sonum vocis perrexere, et quis esset, quid haberet indicavit. Tunc eum solventes reduxerunt ad viam. Rogavit sane ut vilius et pauperius cœnobium quod in regione nosserint sibi demonstrarent. Responderunt : Vilius et abjectius monasterium nullum scimus quam istud quod in proximo ædificat quidam homo Dei, et ostendentes viam discesserunt. At ille gressum illum vertens, Beccum adiit, quo nullum usquam tunc pauperius æstimabatur vel abjectius cœnobium. Forte tunc abbas exstruendæ fornaci occupatus, ipsem operabatur manibus suis; et accedens ad eum dixit : Deus te salvum faciat. Et abbas : Deus te benedicat, inquit. Es Lombardus? At ille : Sum. Et abbas : Quid vis? Monachus, ait, fieri volo. Tunc abbas præcipit cuidam monacho, nomine Rogerio, qui in parte opus suum faciebat (8), ut illi ostenderet librum regulæ (9). Qua perfecta, respondit omnia Deo se juvante libenter servaturum. Hæc audiens abbas, et sciens quis esset et unde, concessit ei quod petebat. At ille per os furni procidens in faciem, osculatus est pedes ejus. Lanfrancus humilitatem animi sermonisque gravitatem in abbe plurimum veneratus et amans, (6) monachus ibi efficitur.

3. Quo facto (7) venerabilis Pater Herluinus gaudio repletus est non modico, quia credebat a Deo preces suas esse exauditas. Nam quia sumptuum procurandorum necessitas illum extra claustrum demorari cogebat, nec erat qui præsideret introrsus, et religionem asservaret; multo ies Deum cum exorasset, divina miseratione sibi accommodavit auxilium, sufficiens ad omnia quæ agenda forent suffragium. Videres ergo inter eos piū certamen. Abbas ex grandævo laico nuper in clerum promotus, verebatur sibi subditam tanti doctoris celsitudinem; ille nullam pro eminenti scientia gerens insolentiam, humilius ad omnia parebat, attendebat, admirabatur et prædicabat quam ipsi in intelligendis Scripturis gratiam Deus concesserat, et dicebat :

(9) Juxta regulæ S. P. Benedicti præscriptum in capitule 58 de disciplina suscipiendorum fratrum.

(10) Hæc terra, ut puto, est monasterium S. Ebrulfi, quod Willelmus Geroii monasterio Beccensi, ubi monachum induit, tradidit. Ibi Lanfrancus aliquandiu deget cum aliquot monachis, ac celebre

A Quando attendo laicum istum, nescio quid dicam, nisi quia Spiritus ubi vult spirat (*Joan. iii, 8*). Abbas erga illum debita veneratione, ille erga eum omnimoda contendebat submissione, forma gregi uterque vivendi facti, unus activæ, alter contemplativæ. Abbas humilis, patientia summa, in cura corporis continentissimus, nullam sæcularis pompa curam gerens, legum patris scientissimus, præsidium erat suis contra iniquos exactores, ad tractanda causarum sæcularium negotia et disponenda exteriora peritissimus; in extruendis vel procurandis necessariis nec prudentior nec efficacior, salva religione, esse poterat. B At doctor ille maximus in claustro omnem operam impendebat quieti et silentio, cordis sui noviala verbi sacri excolens assidua lectione, irrigans ea dulci, quam sèpe obtinebat, lacrymarum compunctione.

CAPUT II.

4. Nec oblitus quod Deo in nocturna captione promiserat, postquam factus est monachus, in discendis officiis diurnis et nocturnis curam maximam impendere voluit, ut sciret Deo laudis sacrificium persolvere, sicut noverat. Sic per tres annos vixit solitarius, gaudens quod nesciebatur, præter paucos quibus aliquando loquebatur, omnibus ignotus. Rumor, ut hoc factum prodidit, longe lateque protulit, et fama viri præclarissima Beccum, et abbatem Herluinum brevi per orbem terrarum extulit (8). Clerici accurrunt, ducum filii, nominatissimi scholarum magistri Latinitatis, laici potentes, et nobiles viri multi, pro ipsis amore multa eidem ecclesia contulerunt. Hic ergo Lanfrancus, qui pro Deo se abdicaverat sibi, omni vilitate et extremitate contentus, omni obediencia se submittere curabat majori. Denique, ut fertur, lectionem non volebat legere in ecclesia nisi prius eam cantor audisset. Quadam die dum ad mensam legeret, dixit quiddam inter legendum sicut dicere debuit, quod non placuit præsidenti, et aliter dicere jussit; velut si ille dixisset, docere, media producta, ut est; et iste eadem media correpta emendasse docere, quod non est. Non enim prior ille litteratus erat. At vir sapiens sciens magis obedientiam Christo deberi quam Donato, dimit quod bene pronuntiaverat, et dixit quod non D recte dicere jubebatur. Nam producere brevem, vel longam corripere syllabam, non capitale noverat crimen; verum jubenti ex parte Dei non parere, culparum non levem esse sciebat.

5. Quidam sæcularis dedit Beccensi ecclesiæ terram (10), ad quam missus est Lanfrancus, ut eam servaret et instauraret. Una dierum dum de monasterio ad locum illum regredieretur, detulit catum in panno involutum, post se ad sellam ligatum. Dum iter faceret, quidam adjunxit se illi; cumque simul

olim istum monasterium, quod omnino dirutum erat, utcumque restauravit. Postea data Beccensibus villa *Russerie* a B. Theoderico, ut in ejus Vita diximus, monasterium S. Ebrulfi pristinum splendorem recepit.

pergerent, socius viator audivit vocem cati, et coe- A prorumpit : « Ileu mihi cui tale damnum minatur Deus ? Væ mihi qui meum consilium perdidi, meum adjutorium amis ! Multoties per magnos gemitus Deum rogavi, uberrimis lacrymis divinæ supplicavi & misericordiæ, ut talem mihi virum præstaret, cujus consilio et auxilio locum istum emendarem, et quæ Deo essent placita monachorum usibus instaurarem. Et quando, frater Lanfrance, huc te Deus adduxit, preces humilitatis meæ exauditas credidi. Ego in teonus meum transferre cogitabam; ego ta totius oneris mei sarcinam supportare sperbam. Nunc autem nescio qua de causa hinc discedere, me relicto, satagis, et ad deserta pergere cupis. » Lanfrancus intelligens voluntatem suam detectam, et propositum cordis sui, quod occultum putabat, evidenter propalatum, abbatis pedibus illico advolvitur, et qualiter sibi innotuerint talia, humiliiter sciscitatur. Tunc ei abbas blanda voce visionem aperuit, et quid sibi divinitus per puerum revelatum sit, sicut superius reteximus, per ordinem explicavit. Lanfrancus mirabilius dictu obstupfactus, et Dei gratiam in abbatे vehementer admiratus, humi prostratus, per confessionem Patri protinus quidquid in voluntate habuerat, corde compunctus exposuit, penitentiaque accepta et absolutione impetrata, spoondit se nunquam ab ipso discessurum, ejusque preceptis per omnia obtemperatum. Abbas ingentes omnipotentis Deo gratias referens, quam citius potuit, Lanfrancum priorem constituit, et quidquid ditioni monasterii subjacebat, interius et exterius ipsius cursu commisit. Quos ita unanimes tribuit esse divina protectio, ut nulla unquam inter eos orta fuerit dissensionis occasio. Hanc visionem Lanfrancus nec volens propalare, nec omnino occultare (¹⁴) indicavit illam cridam monacho, nomine Willemo, quem ipse a pueru nutrirat et docuerat, plurimumque amabat, præcipiens ne cui diceret, quandiu ipse in corpore viveret. Quod ille servavit usque ad ultimam senectutem. Post mortem vero Lanfranci, cum jam nulla prohibitione urgeretur, scripsit rem sicut audierat, et abbatì ac monachis Becci scriptam (¹²), prout supra digessimus, direxit. Fuit idem Willemus abbas Cormeliensis cenobii.

CAPUT III.

B 6 Verum fratres qui jam adunati erant in ipso loco, non multum litterati nec admodum religione instructi habebantur. Cernens Lanfrancus fratrum inertiam, morum pravitatem, ordinis transgressiōnēm, contuens aliquos etiam sibi invidere, qui sibi metuebant eum preficiendum fore, ignorabant quid ageret, quo se transferret. Tedebat eum conversatio nis in honestæ, inhiabat ardenter ad solitaria dulcedinem vitæ. Simulata igitur stomachi infirmitate, Fulcrannum hortulanum rogavit ut ei quotidie afferret radices quorundam carduorum, quas sibi asserebat afferre solutionis remedium. Hoc autem faciebat ut corpus suum assuefaceret tali edulio, quali vivere disponebat in eremo (⁹). Cum ergo jam animum et corpus prepararet ad fugam nocturnæ elapsionis, domno Herluino abbatì nihil de hac re suspicanti, dum in lecto quiesceret, egregiæ indolis Hugo puer, qui nuperrime obierat, in ueste candida apparuit (filius Baldrici de Sauvarvilia, nepos ejusdem abbatis). Cujus aspectu in nullo turbatus, amabiliter sic eum abbas affratus : « Quid est, fili ? Quomodo te babes ? » Et puer alacriter : « Ego me, ait, bone Pater, bene habeo, quia per Dei misericordiam, et tuam intercessionem, liberatus sum ab omni tormento. Sed Deus misit me ad te, ut dicam tibi quia, si tibi non prospexeris, magistrum Lanfrancum ad proximum non habebis. » Abbas admiratus : « Quomodo, inquit, fili ? » Puer ad hæc : « Quiā solitariam vitam desiderat, et de monasterio egredi deliberat, quoniā mores fratrum et vita sibi non placent. Vide ergo quid facias, quia tibi non expedit ut te deserat. » His dictis puer disparuit. Abbas attonus in his que audierat, reliquum noctis in vigiliis et orationibus insonne peregit. Summo autem mane, (¹⁰) mox (¹¹) ut hora loquendi se dedit, D Lanfrancum adscivit, secum singulariter sedere fecit; cor abbatis intimo dolore concutitur, vox intra fauces premitur, lacrymæ erumpentes dolorem cordis aperiunt. Lanfrancus hoc videns in terram prosternitur; cur abbas sic plorat aperiri sibi suppliciter precatur. Tandem abbas in hæc verba

(14) Post primam scilicet et preces in capitulo recitatas, ante enim istud tempus silentium, quod in regulæ cap. 42 strictius prescribitur, solvere absque gravi necessitate non licet.

(12) Hanc epistolam ex ms. Beccensi vulgarunt Johannes Picardus, et noster Gabriel Gerberinus in notis ad epistolam 41 lib. ii beati Anselmi. Ad Willelmum scripsit Lanfrancus epistolam, quæ est 48 editionis Acherianæ. Obiit circa annum 1109 ex

C putabat, evidenter propalatum, abbatis pedibus illico advolvitur, et qualiter sibi innotuerint talia, humiliiter sciscitatur. Tunc ei abbas blanda voce visionem aperuit, et quid sibi divinitus per puerum revelatum sit, sicut superius reteximus, per ordinem explicavit. Lanfrancus mirabilius dictu obstupfactus, et Dei gratiam in abbatē vehementer admiratus, humi prostratus, per confessionem Patri protinus quidquid in voluntate habuerat, corde compunctus exposuit, penitentiaque accepta et absolutione impetrata, spoondit se nunquam ab ipso discessurum, ejusque preceptis per omnia obtemperatum. Abbas ingentes omnipotentis Deo gratias referens, quam citius potuit, Lanfrancum priorem constituit, et quidquid ditioni monasterii subjacebat, interius et exterius ipsius cursu commisit. Quos ita unanimes tribuit esse divina protectio, ut nulla unquam inter eos orta fuerit dissensionis occasio. Hanc visionem Lanfrancus nec volens propalare, nec omnino occultare (¹⁴) indicavit illam cridam monacho, nomine Willemo, quem ipse a pueru nutrirat et docuerat, plurimumque amabat, præcipiens ne cui diceret, quandiu ipse in corpore viveret. Quod ille servavit usque ad ultimam senectutem. Post mortem vero Lanfranci, cum jam nulla prohibitione urgeretur, scripsit rem sicut audierat, et abbatì ac monachis Becci scriptam (¹²), prout supra digessimus, direxit. Fuit idem Willemus abbas Cormeliensis cenobii.

7. Ad administranda quoque totius patriæ negotia (¹²) summus ab ipso Nortmannorum duce Willemo consiliarius assumitur. Cujus gratiæ nimiam perturbationem, que repente irruit, insperato Deus sereno lœtificavit. Quorundam enim accusationibus delatorum dux in eum vehementer amaricatus,

Orderico Vitali, lib. II, qui eum inter viros sanctitate et doctrina præcipuos recenset, sic enim loquitur : *In illo tempore migraverunt plures sanctitate et sapientia præcipui doctores Ecclesiarum, Anselmus scilicet archiepiscopus Cantuariorum, Guillermus archiepiscopus Rothomagensium, venerabilesque cænobiorum rectores, Hugo abbas Cluniacensis, Gervasius Rhedenensis, et Guillermus Cormeliensis.*

mandat ut monasterio exturbetur, patria discedat A man petierat (¹⁴) causa cujusdam clerici, nomine Lanfrancus. Nec motus animi sui hac indicta sedare valens, mandavit juris monasterii villam, que Parcus dicitur, flammis excidi. Paretur tam effere jussioni. Eo discedente, qui omne gaudium fratribus erat et consolatio, dolor altus remanet. Quia melior non habebatur, triples equus quarto pede inutili, illi tribuitur, et unus famulus. Instant itaque fratres orationi, juxta illud Jeremiæ : Præstolantes cum silentio salutare Domini (*Thren.* iii, 26). Protinus qua ille discedebat duci obvius venienti appropinquans, equo per singulos passus caput ad terram submittente, dominum salutat; innocentiae quidem conscientia, si locus dicendi daretur, non diffidebat cause. Dux primo vultum avertit, sed divina agente clementia, mox miserando respexit, et nutu benevolentie aditum loquendi concedit. Tunc Lanfrancus decenti joco ait : Tuo jussu provincia tua discedo pedes, hoc inutili occupatus quadrupede; vel ut jussione tua parere queam, da mihi equum meliorem. Cui dux subridendo : Quis, inquit, ab offenso judice, infecto illati criminis negotio, munera exposcit? Tandem disertissimus orator petiti audientiam, et Deo sibi opem subministrante causam exorsus, brevi ad optatum finem peroravit. In amplissimam gratiam illico receptus, accipit promissum quod nulla deinceps accusatione subiret purgandi præjudicium. Gratissimi mox succedunt amplexus et oscula. Multo etiam cum augmentatione restituenda promittuntur quae dux nuperime devastari jussaserat. Alacerrime quidam precurrrens nuntiat fratribus illum redire. Commutantur lacrymæ, personat non semel, sed per totum diem ubique corde et ore a cunctis pium *Te Deum laudamus*. Abbas inopinatae rei fidem adhibere non poterat propter feritatem quam in domino sciebat, donec desideratus advenit. Accumulatur gaudium, quia incensorum fit integra restitutio; terrarum quoque eidem ecclesiæ concessarum ab eodem domino obtinetur confirmatio.

8. (¹⁵) Hujus tam improvidæ jussionis causam (¹³) aiunt, quod idem Lanfrancus contradicebat nuptiis filie comitis Flandriæ, quam ipse sibi dux copularaverat in matrimonio, quia proxima carnis consanguinitate jungebatur. Unde auctoritate Romani papæ tota Neustria fuerat ab officio Christianitatis suspensa et interdicta. Quapropter Lanfrancus iterum Romanum papam adiit; jam enim antea Ro-

(13) Aliam causam hujus rei narrat Willelmus Malmesburiensis, quam ejus verbis exponere juvat : *Lanfranco apud Beecum monachato, cum ubique scholares in fatis buccis dialecteam ructarent, Herfastus jam Willelmi comitis, postea regis, capellanus, ad famosum gymnasium, magna sociorum et equorum pompa pervenit. Tunc Lanfraneus ex prima colloctione intelligens quam proprie nihil secreta, abcedarium ipsi expedientium apposuit, ferociam hominis italicæ saetiam illudens. Quo is iratus comitem pereffedit [i. e. per comitem effecit Ep. PATR.] ut Lanfrancus Beebo omnique Normannia summoneretur. Sed, etc.*

(14) Epistolam hanc Berengarii ad Lanfrancum

Berengarii, qui de sacramento altaris aliter dogmatizabat quam Ecclesia tenet. **5** (¹⁶) Dicebat enim panem et vinum post consecrationem, sacramentum tantum, non autem esse verum Christi corpus et sanguinem. Iste clericus Lanfranco quasi familiari suo (¹⁶) litteras (¹⁴) miserat errore ipso respersas; eas qui legerunt Lanfrancum talia sentire opinati sunt, et socium erroris diffamaverunt. At tum forte Lanfrancus ad Urbem profectus erat, pontificante tunc sedem beati Petri Leone (¹⁵) octavo (¹⁷). Amici, qui infamiam sibi conflatam audierunt, litteras ipsas post eum miserunt Romam; ibique suspicionem de Lanfranco quibusdam pepererunt. Papa Berengarium ad diem vocavit. Verum ille timens venire, B disulit; sed responsales pro se duos clericos misit, qui ante papam venientes, et in causam deficientes, reprobati et capti sunt. Lanfrancus jussus surrexit, pravi rumoris a se maculam abstersit, fidem suam exposuit, expositam plus sacris auctoritatibus quam argumentis probavit. Quod dixit et probavit omnibus placuit, nulli displicuit. (¹⁸) Haec eadem in synodo Vercellensi retracta sunt, et sententia Berengarii auditæ et reprobata; fides vero Ecclesie, quam Lanfrancus tenebat et astruebat, exposita, et concordi omnium assensu confirmata est. Quæ sententia non effugit hujus Leonis papæ successorum Victorem. (¹⁹) Denique in concilio Turonensi (¹⁶), cui ipsius Victoris interfueru atque præfure legati, data est ipsi Berengario optio defendendi partem suam; quam cum defendandam suspicere non auderet, confessus est coram omnibus communem Ecclesie fidem; et juravit ab illa hora se ita crediturum, sicut Ecclesia tenet. Quod juramentum transgressus, nihilominus primum dogma in populo spargere non omisit. (²⁰) Quod cum audisset Nicolaus secundus, vocavit eum; qui Romanum veniens, et cause sue disfidens, et patrocino eorum quos sibi impensis beneficiis conciliaverat, parum confidens, cum non auderet suam defensare sententiam, postulavit Nicolaum secundum ejusque concilium, quateuus fidem, quam illum tenere volebat, verbis sibi exponeret, scripto firmaret. Itaque jubente papa, fides verbis exposita, et scripta, et omnium assensu confirmata, tradita est Berengario ad legendum. Accepit, legit, (²¹) et eam se tenere juravit, manuque propria subscripsit. Quo facto galvisus est papa, et multi alii, de ejus reversione et

refert noster Acherius in suis notis. Haec ipsa est quæ a clero quadam Remensi Romam perlata Lanfrancum de Berengariana heresi suspectum summo pontifici Leoni reddiderat, quam suspicionem penitus in synodo Romana a se amovit. Haec refert Lanfrancus ipse in libro adversus Berengarium, ubi et eadem quæ hic de synodo Vercellensi dicuntur, fusius exponit.

(15) Is est S. Leo IX, a Milone dictus VIII, quod nonnulli Leonem, qui ab Ottone imperatore contra Joannem XII creatus fuit, censerint et pontificum Catalogo expungendum.

(16) Huic Turonensi concilio adfuisse Lanfrancum testis est Ordericus Vitalis, lib. iv Historie.

conversione, qui antea dolebant de ejus aversione. A operam suam expendere desistat. » Nec multo post presbyterii pars dextera corruit, in qua oratorium erat, et altare sancti Benedicti. Anxiata super hoc et multum conturbato abbatii suus in omni sua desolatione consolator accessit, obsecrans ut, vel nunc acquiescens, majora inchoaret ædificia. Tandem victus, spem in Deo certissimam gerens, et plurimum in consiliarii sui ope confidens, cuius opera sibi bona omnia proveniebant, in salubriori multum et convenientiori loco nova inchoavit, monasterium et officinas, opus pergrande, quod non res propriae, que adhuc erant permodicæ, sed fides in Deum firma, et spes certa, universa conferendo accumulavit. Lanfrancus quoque licentia abbatis sui (27) iterum scholam tenuit, et ea quæ a scholasticis accipiebat abbatii conferebat, abbas operariis dabat.

B

10. Post triennii completionem, sola needum completa basilica, venerabilis Lanfrancus cœpti operis institutor, tam ducus Normannie quam primum supplicatione cœnobio Cadomensi, quod dux hortatu papæ Nicolai ædificaverat, abbas præficitur. Qui de monasterio Becci ad hoc opus exiens, unum duxit secum, qui nuper habitum suscepserat, sed professionem nondum fecerat, nomine Radulfum, qui postea in eo loco fecit professionem; et procedente tempore, ejusdem ecclesie Cadomensis prior exstitit, ad ultimum abbas de Bello (18) obiit. In adventu Lanfranci mox ad ipsum locum venire ad conversionem cooperant nobiles viri, et optimi clerici, inter quos fuit egregius et venerabilis Willelmus (19) Rabodi filius, qui post Lanfrancum Cadomensi Ecclesiae prefuit, et postea Rothomagensis archiepiscopus exstitit. Iste Willelmus cum habitum religionis Cadomi suscepisset, missus est Beccum, ut ordinem ibi addisceret, quia novella plantatio ipsius loci nondum poterat alios perfecte instruere. Iste vir generosis natalibus ortus, simplex, bonis moribus ornatus, religiosus: cum aliquantum temporis ibi prius [f., prior] claustral, post abbas transegisset; inde assumptus (28), consecratus est archiepiscopus Rothomagensis; in quo loco perlongum tempus vixit, et in bona senectute diem ultimum clausit. In illo Cadomensi cœnobia tempore Lanfranci, et eorum qui, saeculum relinquentes, monasticam vitam sub eo arriperunt, cœpit religio magna, que perdurat usque hodie. Interea dux Normannorum Willelmus hereditarium sibi regnum Angliae pervadens, ad qua voluit jura dispositi; deinde ad meliorandum Ecclesiæ statum, animum intendit. Igitur Alexandri universalis Ecclesie summi pontificis, viri vita et scientia excellentissimi, consulto et rogatu, omnium quoque Anglici et Nort-

CAPUT IV.

9. Per idem tempus crescente Beccensi congregatiōne, in eo loco contigit illud dictum a Domino per Isaiam prophetam: *Angustus mihi est locus; fac spatum ut inhabitem (Isai. xlix, 20).* Spatiosest enim domorum parva multitidinem adunatam fratrum jam capere non valebat; sed situs loci incolumentati degentium contrarius existebat. Itaque venerabilis Lanfrancus sanctum Patrem Herluinum de majoris monasterii ædificatione compellare cœpit. Tanti operis solam commotionem ille extinxit, ætatis jam deficients viribus plurimum diffidens. Confortari, adhortari, ac saepè id ipsum ingenerere, qui cooperat non omittebat, dicens locum aquosum non esse aptum habitationi monachorum. Abbatie nullatenus acquiescente, fertur dixisse Lanfrancus quibusdam nobilibus viris, cum quibus loquebatur: « Domnus abbas consumit tempus et labore suum in hec aquoso loco, nec vult mihi credere, ut desinat ab isto opere, et incipiatur aliud opus in saniori loco. Deus omnipotens (17) det illi tale impedimentum quantum me audiat atque in tam incompetenti loco

(17) De duobus istis monasteriis Cadomi excitatis egimus præviis observationibus.

(18) Cœnobium de Bello, vulgo *Bataille*, in agro Sussexiensi in Anglia construxit Guillelmus conqueror anno 1067 in eo ipso loco ubi, prælio contra Heraldum regni invasorem commisso, ipsum vice-rat, quod ideo Bellum vocavit. Ejus historia habetur

D in tomo I Monastici Anglicani, pag. 310

(19) Willelmus successit anno 1079, Joanni archiepiscopo Rothomagensi, quam sedem ad annum 1110 tenuit. Ejus laudes prosequitur Ordericus Vitalis lib. v, ad annum 1079; cui alii auctores consentiunt. Ratbodus ejus pater fuit episcopus Satiensis.

mannici imperii magnatum libentissimo assensu, rex A mensi illum præfecit invitum. Ea tempestate civitas Willelmus, quod potissimum solumque acceptabat consilium, doctorem supra memoratum, Lanfrancum scilicet, ad hoc elegit negotium suscipiendum.

CAPUT V.

11. Libet nunc quasi ab alio exordio seriem nostræ narrationis dirigere, et quædam omissa inserere (20), et sic cuncta de eodem Lanfranco, prout poterimus, prosequi. Hic igitur homo religione, sapientia omni ævo memorabilis, nobili ortu parentela, ab annis puerilibus eruditus est in scholis liberalium artium et legum sæcularium ad suæ morem patriæ. Adolescens orator veteranos adversantes in actionibus causarum frequenter revicit, torrente facundiae accurate dicendo. (20) In ipsa ætate sententias depromere sapuit, quas gratariter jurisperiti aut judices vel prætores civitatis acceptabant. Meminit horum Papia. At cum in exilio philosopharetur, accendit animum ejus divinus ignis, et illuxit cordi ejus amor veræ sapientiæ. Animadvertebat enim quod mundi hujus prosperitas et gloria vanitas est. Repentino itaque animi motu se abnegans, mundoque renuntians, sumpsit Becci habitum religionis, et regulariter vivere coepit. Studiosus fuit idem cœnobita, verbi gladio perimere sectas, si quas advertisset catholicam lædere fidem. Idem quoque optimus plenitudine charitatis, resuscitare satagebat, per fidei rectitudinem, in hæresi mortuos. Sapientes et religiosi pontifices metropolitani, necnon et ablates, tremuerunt sapientiam Lanfranci, atque religiositatem et auctoritatem, ejus et correctioni se subdi gavisi sunt. Ipsum quoque Ecclesiæ plures pontificem vel abbatem sibi incredibili desiderio petierunt. (20) Roma, caput orbis, sollicitavit (21) eum epistolis, precatu conata eum retinere et vi. Quippe cognoverant eum peritissimum honesta quælibet, et eorum contraria secertere; diligentissimum cuique sua retribuere perpendiculo rationabilitatis; promptissimum ardua duraque suscipere ac perpeti causa veri boni. Cognoverant etiam hanc ejus vitam, quæ merito dicatur quædam directissima atque tutissima ad perennis vite portum via. Ille vero nimis altum sibi duxit alius præses, infirmam extremitatem corde et affectu non deserens. Gloriosus dux Normannorum Willelmus, hunc præcordiali colebat familiaritate; quapropter cœnobio Cad-

(20) Huc usque fere totum ex Vita beati Herluini desumptum est.

(21) Vide ea de re epistolam Lanfranci ad Alexandrum pontificem, num. 14, infra, et ipsius Alexandri epistolam ad Guillelmum conquestorem Angliæ regem, quæ est hujus pontificis decima apud Labbeum, tom. IX Conciliorum, col. 1123.

(22) Maurili Elogium dedimus ad annum 1067.

(23) Idem refert Ordericus Vitalis, lib. iv Historie ecclesiastice.

(24) Is Joannes est auctor libelli de divinis officiis, quem tum episcopus Abricatensis Maurili Rothomagensi nuncupavit. Quatuor ad ipsum epistolam scripsit Lanfrancus, quæ ab Achiero edita sunt. De eodem agit Ordericus lib. v. Historie ad annum 1079, quo obiit. Vide ibi ejus epitaphium.

Rothomaga viduata est sancto ac venerabili archipræsule Maurilio (22): tunc clerus omnis et populus congregati volebant substituendum eligere Lanfrancum (23); verum toto conamine ille tale onus devitabat subire, humiliiter magis cupiens subesse quam præesse. Nam abbatiam Cadomensem, quam invitus suscepserat, libenter dimisisset, si extra animæ lesionem gravem fecere valuisset. Quod rex advertens, (24) providit subrogare Joannem (24), quem Abricatensem constituerat pontificem; sed ut hoc canonice fieret, licentiam petendi gratia Romanum direxit eumdem abbatem Cadomensem Lanfrancum; qui onus hujus legationis alacriter perferens, sicut Ecclesiæ cupiebat esse consultum a B papa Alexandro impetravit; sacrum quoque pallium, cum licentia hujus promotionis, deportavit; unde et ipsi toti Neustria gaudium fuit.

CAPUT VI.

12. Post hæc venerunt ad regem in Angliam tres legatis inul, Erminfredus Sedunorum episcopus et duo clerici cardinales, missi ad petitionem ipsius a papa Alexandro, qui eum, in Pascha coronam regni capitij eius inponentes, in regem Anglicum confirmaverunt. (25) Congregata est ergo synodus magna Windresoris [al., Windreford]; (25) in qua, præsidente rege, ab ipsis legatis dejecti sunt quidam episcopi indigni episcopatu, propter vitam criminosa et insciitam curæ pastoralis. Inter quos (26) depositur Stigandum cum anathemate reprobatum, multis criminibus coquinatum; qui cum duobus episcopii infanda ambitione Cantuariensem archiepiscopatum invaserat. Substitutus itaque in locum dejectorum idoneis rectoribus, remansit vacua Dorobernensis cathedralia, in qua pretiosus Christi confessor Augustinus omnibus præfuit Britannia episcopis. Cogitanti vero regi de hac re et proceres regni consulenti, convenientissimo fine, in Lanfranco quievit, quatenus uberrimum luminare in hac arce elatum nebulas undique pravitatum et caligines dilueret, saluberrimo fulgore cuncta honestans. Quapropter misit prædictos legatos in Normanniam ad hoc opus perficiendum. Cum igitur Sedunensis episcopus invitaret eum ad regimen pontificale, denuntians in concilio episcoporū et abbatum Normanniæ petitionem regis, simulque voluntatem suam, et reliquo-

(25) Synodus in qua deposito Stigando Cantuariensi substitutus est Lanfrancus, Winonia habita est, anno 1070, in octavis Pasche, ac paulo post, feria scilicet secunda post Pentecosten, apud Windleshorum; Guillelmus Eboracensem archiepiscopatum Thomæ contulit; quæ omnia, quasi in synodo Windleshorense simul contigissent, enarrat auctor noster; sed Rogerius Hovedenus in parte priori Annalium, duas has synodos distinguit. Cæterum quanvis Anglicani auctores Stigandum non omniuo excusent, eum tamen et alios episcopos et ablates ob id potissimum a Guillelmo rege exturbatos fuisse scribunt, ut Normanni, quibus ille magis fidebat, eorum sedibus potirentur. Quod scriptores Normannici a Guillelmo recta intentione factum fuisse contendunt.

rum sedis apostolicae legatorum, et quasi praecepto-
rum super hac prelatione, sancta ira, sancta tristitia
sic perturbatum fuisse compererunt ut omnino con-
tradictorum putarent inducias ad deliberandum pe-
tentem. Perspectum namque vel indubitatum tenebat
simil ire non posse negotium archipresulis et otium
monachii. Ad hoc sui provectum solito despiciebat at-
que extimebat ouerosissimum gubernaculum. Preca-
tus regina cum filio, jubet abbas Herluinus, licet invi-
tus, cui tanquam Christo obedire solitus erat; hor-
tantur etiam studiose ad hoc collecti majores, nam
hanc urgenter undique violentiam dictaverat manda-
tum regis, scientis obstinationem dilectissimi sibi
Patris, cum ad altiora invitaretur. Non abnuit ille
præcipiti sententia, ut omne factum ac dictum ejus
discretionis norma dirigebat. Obedientiam offendere
cavet, simul et tantos qui rogant, favent, hortantur.
Mestus ergo trans mare excusatum se vadit, spe-
rans jucunditatem in reversione. Non enim aesti-
mare potuit vir singularis, forma perfecte humili-
tatis, invitum se ad archiepiscopatum trahi. Ceterum
divinæ dispositioni quo consilio resisti poterit?
Rex cum gudio atque cum digna reverentia recepit
Christianæ religionis adjutorem, devicit reluctantem,
excusationem pulchre pugnans humilitate et
majestate. Advocantur hilari festivoque jussu Can-
tuariensis Ecclesiae primores, et multa dignitas
regni ecclesiastica et sæcularis.

13. Hunc igitur rex intima semper coluit fami-
liaritate, tum pro eminenti sæcularium ac divina-
rum litterarum peritia, tum pro monachici ordinis
singulari observantia, impendens ei reverentiam et
gloriam; venerans ut patrem, verens ut præcepto-
rem, diligens ut filium vel fratrem. Illi consulta
animæ suæ, illi speculam quamdam, unde ordinibus
ecclesiasticis regula vivendi per omnem Normanni-
am et Angliam prospiceretur, commisit. Si quis
vero admirans querit cur tantus vir tantopere voluit
declinare officium episcopale, vel quare abbas
invitus hoc ei præcipiebat, primum de abbate noverit
quod nequaquam invidendo ejus promotioni hoc fa-
ciebat, quippe cum ejus et honorem et exaltationem
præ ceteris affectaret. Præcipiebat ergo illi quia vo-
luntati & Dei et sanctæ Ecclesie electioni cum vocanti
contradicere non audebat. Invitus autem jubebat quo-
nam ægerrime ferebat tanti ac tam dulcissimi amici
carere consortio, qui coenobium Becci nuperime in-
cœptum situ et paupertate horrendum elegit, quod
prudentia illius vigilissima quecura locupletavit et
in statum provexit pulcherrimi ordinis, dura regeret
collegium fraternum [al., fratrum] severa ac miti
disciplina, sanctum etiam abbatem humili et utili
consilio. Etenim cum ingloriam proprie tantum
mortificationis operam idem Lanfrancus desideraret,
cum adhuc Becci esset, reprehendit eum atque pu-
blicavit cogitationum inspector Deus, ut lucerna-
sese colligens in vallem diffunderetur per excelsa.
Efuslit eo magistro, obedientia coactu, philoso-
phicarum ac divinarum litterarum bibliotheca, no-

A dos questzionum in utraque solvere potentissimo.
Fidem scriptis merear nullam, nisi qua scribo Eu-
rope latitudo asserat. Neque sileri puto de eisdem
in Africa vel Asia. Ipse vero Lanfrancus idcirco
pontificale onus subterfugere gestiebat quia sapien-
tia plena prævidebat quod otium monachilis ordinis
inter occupationum episcopalium frequentissimos
tumultus nequaquam ex integro haberi potest (34).
Terreat exemplum istud damnatos cum Simone
Mago zelo principis apostolorum; hinc intelligent
perditissimi amentiam suam: munieribus emunt
ineptissimi quod secundum Deum oblatum tremi-
talis, pecunias offerunt, majores promittunt, nunc
per se, nunc per amicos, quibus dignitatum culmina,
si ad hujusmodi honorem pervenire potuerint, repro-
mittunt.

B 14. Victus igitur Lanfrancus Cadomensis abbas
tam Dei voluntate quam circa se intelligebat, quam
etiam apostolica auctoritate, et domini Herluini
præceptione, et optimatum Normannie assensu, ita
multiplici ratione in Angliam traducitur, et quæ
insularum transmarinarum primatum obtinet Can-
tuariensis Ecclesie suscepit præsulatum. Qui tanto
honore sublimatus, multarum amplitudine terrarum
ditatus, auro argento locupletatus, non immem-
or divini illius mandati: Honora patrem et ma-
trem (Ezod. xx, 12), omnimodis benignus et libe-
ralis exstitit circa patrem suum spiritualem Herlu-
num abbatem, et matrem Ecclesiam Beccensem;
cuius ad eas partes transmigratio, paucos ante dies
quam inde allegatio veniret, venerabili Herluino
abbati per visum ostensa est hoc modo. Videbat quod
in virgulto suo arboreno malum habebat, cuius ra-
morum spatioseitas multa erat et magna fructuum
ubertas; pomorum quoque species delectabilis et
sapor optimus. Hanc rex prædictus ab abbe pos-
cebat, volens eam ad quoddam suum virgultum
transfere, reluctante abbate et quod ea sola susten-
taretur opponente; quia dominus erat, evicit, et
arborem asportavit. Verum radices penitus avelli
non potuerunt; ex quibus pullulantes virgulae con-
festim in arbores magnas excreverunt. Post par-
vum denique sub eo visu intervallum, memoratus
rex de arboris ipsius nimia fructificatione coram
illo gaudebat; et ille se ex ea letissimas habere
propagines adgaudiendo respondebat. Invitabatur a
rege ut ipsum translate arboris incrementum iret
videre; sed nescio quæ causa impediebat ne iret. Haec
omnia, sicut visio digessit, rerum eventus expli-
cuit, præter quam quod vere ivit et quod audierat
vidit. Virgultum abbatis erat Beccensis Ecclesia,
cujus arbor maxima, ille doctor, non solum eam,
verum alias omnes per patriam suo exemplo et
doctrina sustentabat Ecclesias. Qui, ob religionis
sacræ institutionem tradendam Anglis, a prædicto
rege per abbatem suum, cui soli tanquam Deo pa-
rebat, ad transmarina migrare postulatus, multum
invitus, salva obedientia atque ab invito abbate
jussus, paruit. Unde scribens papæ Alexandro, post

salutationem ait : « Cum de Beccensi congregata A
tione... » Cætera continet epistola 2 B. Lanfranci.

15. His verbis adverti potest quam invitus pasto-
ralem curam suscepérat, et quam libenter eam
dimisisset, si concedere papa voluisse. Nam timebat
suum defectum, nec adhuc ad votum cernebat in
sibi commissis profectum.⁽³⁵⁾ Verum ejus inibi
quantus postea exstiterit fructus, latissime attestatur
innovatus usquequa institutionis ecclesiastice
status.⁽³⁶⁾ Cœnobialis ordo, qui omnino ad laicalem
prolapsus fuerat dissolutionem, ad probatissimorum
reformatur disciplinam monasteriorum. Clerici sub
canonicali coercentur regula. Populus, ritum bar-
barorum interdicta vanitate, ad rectam credendi
atque vivendi formam eruditur.

CAPUT VII.

16. Hanc fructuum Deo suavissimorum fragran-
tiā, cuius ex odore domus Dei per orbem impleta
est, quam et ipse abbas absens jucundissime sense-
rat, postea presens quanto vicinius tanto jucundius
sensit, profectus ad eum in Angliam. Cumque ad
archiepiscopum pervenisset, qua tunc inter eos
submittendi sese ad invicem pia contentio? Summus
antistes, et in Ecclesiis transmarinis vices apostoli-
cas gerens, submettebat se suo quondam abbati, ut
alius quivis monachus; secundus ubique ab eo, ubi
ad missarum solemnia residendo, et manum illius,
cum aliquid ab eo accipiebat, nisi raptim ille re-
traxisset, osculando. Illi sedes eminentior, ac impe-
randi jus omne tribuebatur; donabat famulorum
delinquentium reatus, ac cetera in domo pro velle
faciebat. Domini nomen alius, ille auctoritatem
gerebat. Quanto curia sua frequentior, quanto
utriusque ordinis personarum totius regni excellen-
tium conventus fiebat numerosior, tanto majori
coram omnibus illum archiepiscopus præferebat
obsequio. Multum mirabantur universi, maxime
Angli, archiepiscopum Cantuariensem sic submitti
ulli mortalium. Abbas vero quam debebat dignitati
tantæ submissionem conabatur exsolvere, sed nul-
latenus permittebatur. Ecce quid in hac vita servienti-
bus sibi opulentissima Dei manus retribuit. Qui,
panperiem Christi assumens,⁽³⁷⁾ olim contemptui
ab universis et derisu habebatur; habet nunc qui
morem sibi gerat primatum totius regni Angliae,
cum omnibus sibi commissis pontificem. Eadem
benignitas Dei vicem et ille acceperat, qui abnegans
sænet ipsum sibi, qui olim pro Deo libertatem sui
tradiderat, videt nunc ad vestigia sua advolvi, ut
non dicam consulares multos, imo et maximum
totum sibi accline regnum.

(36) Alios Lanfranci discipulos in observationibus
præviis indicavimus. De Gisleberto multa diximus
ad Vitam B. Herluini, quam ille scripsit; de Willelmo
in notis ad cap. 2 hujus Vite. Henricus Cantuariensis
Ecclesiæ decanus is, ut videtur, fuit ad quem S.
Anselmus scripsit duas epistolæ, una est 1 lib. liv,
altera 2 libri xl, ubi ejusdem Cantuariensis Ecclesiæ
prior vocatur. De Ernusto agit Lanfrancus epist. 48,
editionis Acherianæ, Gundulfi sanctitatem prædicantem
autores coœvi, videtur is esse ad quem Lanfrancus

17. De radicibus illius magnæ arboris, quæ in
horto suo remanserant, ut per somnum suum vide-
rat, vidit postea prædicandus vir Herluinus pullu-
lantes quasdam virgulas in arbores magnas excre-
visse, multos videlicet ad magna bonorum operum
incrementa per illius institutionem accessisse. Arbor
fructibus opima fuit venerabilis Anselmus, Ecclesiæ
Augustensis clericus, qui Lanfrancum ad monachatum
subsecutus, post eum prior, post abbatem Her-
luinum abbas Becci, dein archiepiscopus Cantuariensis
post eumdem Lanfrancum fuit; de quo cuncta
majora fuerunt quam nostra oratione referri queant.
Arbores fructuum bonorum jucunditate delectabiles
fuerunt⁽³⁸⁾ abbas Westmonasteriensis Gilbertus
Crispinus⁽²⁶⁾,⁽³⁹⁾ abbas Cormeliensis Willelmus,
B⁽⁴⁰⁾ Henricus Ecclesiæ Cantuariensis decanus⁽⁴¹⁾; Hernostus Roffensis Ecclesiæ episcopus, et qui ei ad
idem officium successit ibidem,⁽⁴²⁾ vir morum sanctitate admodum reverendus Gundulfus.⁽⁴³⁾ Hi, ju-
vante Dei gratia, in Beccensi ecclesia a magistro
Lanfranco edociti, et a sancto Patre Herluino in sancta
religione instructi, in Ecclesiis aliis postea honora-
biles Patres sunt instituti.

CAPUT VIII.

18. Nova necdum sacra erat ecclesia Becci,
quam ab ipso cuius eam consilio inchoavit et auxilio
consummatu expectabat consecrari, instanter hoc
a Deo exposcens; eius petitioni, qui ad cætera sibi
benignus exstiterat Deus, optatum concessit effectum,
adimplens per omnia super hac re illius desiderium.
Interea paratis omnibus que necessaria erant usi-
bus habitantium, post refectionem, vigilia Omnium
Sanctorum, fratres relinquentes veterum habitationem,
ordinata processione, canentes responsorium
O beata Trinitas, venerunt in novam ecclesiam; in-
trantes novas aedes deinceps habitaturi, ibique festi-
vitatem Omnium Sanctorum cum gaudio et alacritate
omnium celebraverunt. In crastinum dum missa
cantaretur, sanctus Pater collectam multitudinem
pauperum in novas officinas jussit induci, et abundans-
tissime cibo et potu refici. Quarto deinde anno
dedicata est ecclesia cum magna gloria, et a quo
Pater desiderabat. Nam pro quibusdam negotiis
sæcularibus quam ecclesiasticis, gentium transma-
rinarum saepè memoratus pontifex summus Lanfrancus
ad curiam eminentissimi regis Anglorum Willelmi,
in Normannia tunc commorantis, veniens, primo
accessit ad ipsum monasterium; et qua non potuit
majori decentia a fratribus est susceptus; ipse qua
non potuit majori humilitate, cum eis se habuit,
juxta quod scriptum est: *Quanto magnus es, humili*

epist. 46 scripsit. Ordinatus est autem anno 1077,
destructuæ Roffensi, vetustæ pene collapsa, eccle-
sia, novam ædificavit, in qua sexaginta monachos
adunavit. Haec et alia Gundulfi præclare gesta referunt
anonymous ipsius Vite scriptor; quem Acherius in
notis ad cap. 13 hujus Vite Lanfranci edidit post
Sedlenum in notis ad Eadmerum, qui quidem Ead-
merus eadem narrat. Vita integræ Gundulfi edita est
tomo II Angliae sacrae.

le in omnibus (Eccl. iii, 20). (Est autem Beccense A monasterium inter duos montes situm, super rivum qui Beccus dicitur, a quo et nomen accepit.) Cum ergo venisset ad descensum montis, qui ipsi cenobio eminet, (44) fertur annulum de digito extraxisse; nec postea quandiu Becci moratus est, nisi ad missarum solemnia, resumpsisse. Ad abbatis jam senio incurvati osculum accedens tam magnus antistes, ad pedes ejus advolvi conatus est: verum illo econtra id ipsum conante, longo utrique [al., utique] lactamine, dum alter alterum sustentat, neuter explevit quod satagebat. Post multos diuque optatos amplexus, (45) cum fratribus in claustrō sedit archiepiscopus, ut quisvis alius ipsorum, juvenes, senes, atque infantes, unumquemque singillatim compellans, et iuxta uniuscujusque qualitatem debita B ① confortatione adhortans. Quis enarrare sufficienter queat quantam humilitatem et benignitatem omnibus condescendendo exhibebat? Ad mensam dextrorsum et sinistrorsum fratres cum archiepiscopo sedere ac communī calice, scutella una, cum eo coguntur sumere cibum. Nec sola adificatione solitaria fratribus impedit, sed tanto hospite digna hospitalitatem locavit munificentia ut ex reliquiis festive geminari potuerint octavæ. In ecclesia cathedralē episcopalem sibi præparari noluit, sed in sedem prioris intravit, dicens se adhuc priorem esse, et nondum dimisisse prioratum. Compellatus ab universo de consecratione ejusdem ecclesiae, paratus eorum morem gerere voluntati, ad curiam profecturus inducias petiit, donec inde sciret voluntatem regis. Dein fratum votis commendatus, ad regem pervenit, locutus cum eo, unde [al., inde] rogatus discesserat, diem dedicationis accepit, et confessum remisit non solum qui diceret, verum et unde fieret.

49. Igitur decimo Kalendas Novembbris, anno ab incarnatione Domini 1077, sanctae omni Ecclesiae venerandus, gentium transmarinarum primas et pontifex summus (27) Lanfrancus advenit, conceperando consummaturus ecclesiam quam inspirante Deo inchoavit, et in cuius fundamentis extrudiens lapidem secundum ipse manu sua imposnit. Convenierunt universi Normanniae episcopi, abbates, et alii quique religiosi viri; adfuerunt et proceres regni. Rex et regina aliis intenti non adfuerunt, sed largitatis sue beneficia miserantur. Agitur dedicatio lassissima solemnitate et solemni omnium alacritate; alacritati hominum aer ipse purissimus diesque lucidissimus arridebat. Languor, qui per octo ante dies Patrem ipsum monasterii tenuerat, tunc eum dimisit,

(27) Sic præcipuarum sedium archiepiscopi passim hoc aë non cnpabantur. Ita Wido Remorum archipræsul in Historia inventionis S. Bertini *summus pontifex*, alias *summus præsul* dicitur.

(28) Egregiam horum xenodochiorum descriptio nem habet Eadmerus libro I Historiae Novorum, sicut et donorum, que idem Lanfrancus ecclesiae suæ contulit. Vide etiam ea de re fusius dissenserentem Ger-
vazium Dorobernensem in Actis pontificum Cantua-

A et Deo miserante ad diem plenissime convaluit. Finitum majori quam cepta fuerat jucunditate solemnitatis. Tertio die sœculis memorandus jam saepè factus Cantuariorum archiepiscopus ab universis fratribus eundi missionem poposcit. Quis tantum tantæ inter eos benignitatis virum recedenter siccis oculis aspicere potuit? Omnes erupere in lacrymas; parvuli non valebant consolari. Consulto maturavit discessum, quatenus a fletu se continerent, vel post ejus discessum. Venerabilis Herluinus eum supra omnes mortales amans, et ab eo amatissus, per duo milliaria discedentem prosecutus est amicum, ad suos visus nunquam in hac vita ulterius redditum. Nam ante diei ipsius dedicationis annuam revolutione diem clausit extreum. Quæ cordis amaritudo! quis fletus in ipso ultimo vale et ultimo ab invicem discessu!

CAPUT IX.

20. His præoccupando ita præmissis, ad ordinem nunc revertamur. Post translationem in Angliam Lanfrancus, non oblitus propter quod venerat, totam intentionem suam ad mores hominum corrigendos et componendum Ecclesiae statum convertit. Et prius ipsam regni matrem ecclesiam Dorobernensem renovare studuit. Et quia ante aliquot annos igne combusta fuerat, a fundamentis illam reædificare studuit, grande opus et spatiuosum. Officinas quoque usibus monachorum necessarias ædificavit. Et quod mirum admodum sit, de Cadomo ubi abbas extitit, velivolis navibus per mare transveyhi faciebat quadratos lapides ad ædificandum. Domos quoque ad habitandum sibi construxit prope ecclesiam. Quæ omnia ædificia muro magno et alto cinxit. Dispositis sufficienter qua ad regularem victimum et vestitum sunt necessaria, ecclesiam ipsam pretiosissimam multis ditavit ornamenti. Dignitates vero Cantuariensis ecclesiae, quæ vetustate vel negligentia deciderant, sive immunitæ fuerant, renovando reformativit. Terras multas qua ablata fuerant, in jus ecclesiae revocavit, et viginti quinque maneria ecclesiae restituit. (46) Xenodochia (28) vel ptochotrophia duo extra civitatem ædificavit; unum ad aquilonem, alterum ad occasum, cum omnibus necessariis, quibus de suo annuus redditus, quantum satis visum est, delegavit. In maneria suis instituit præbendas dandas pauperibus per annum. In pluribus ipsorum maneriai construxit lapideas domos sibi ad habitandum.

21. Odo(20) Bajoccensis episcopus, frater Willelmi regis, erat comes Cantiae eo tempore quo Lanfrancus ad archiepiscopatum venit. Hic multis gravaminibus riensium, et in libro De ejusdem ecclesie conflagratione et reparacione.

(29) De ejus administratione plura scripsit Ordericus libris iii, iv et vii Historiæ sua. Quod vero ad hanc disceptationem cum Lanfranco attinet, legendus est Eadmerus qui eam libro i Hist. Novorum fuse exponit, sicut et sequentem cum episcopo Cicesterensi. Ibidem notat Eadmerus Lanfranco adfuisse Dunstanum, ut ecclesie sue jura tueretur,

attrebatur homines illius provinciae, et simul homines A Dorobernensis Ecclesie; cui Lanfrancus in faciem restituit, et coram omnibus testimonio antiquorum Anglorum, qui periti erant legum patriarum,⁽⁴⁷⁾ deratiocinatus est libertatem terrae suae, et liberavit homines suos a malis consuetudinibus, ¶ ¶ quas Odo volebat illis imponere. Adhuc plures supersunt,⁽⁴⁸⁾ qui et locum placiti (30) et nomen loci norunt,⁽⁴⁹⁾ et modum finemque litis quo contentio terminata est referunt. Quid de clericis villarum suarum Cestrensi episcopo scripsit, subter annexi dignum duximus.

Lanfrancus (31) gratia Dei..... (*Est epist. 40 Lanfranci.*)

CAPUT X.

22. Euntem illum ad archiepiscopatum multi sectuti sunt, e quibus plures retinuit; quos honoribus et terris ditavit, sicut posteri eorum testantur manentes usque ad praesens. Sed ut retro redeam, primo adventu ejus in Angliam, auctoritate summi pontificis Alexandri, et gloriosi regis Willelmi, convocavit episcopos et principes terrae, clerum et populum, ad renovanda decreta et instituta sanctorum Patrum de synodis celebrandis, de consuetudinibus ecclesiasticis. In hoc conventu ostensem est contra Thomam (32) electum, qui hoc contradicebat, quod Eboracensis archiepiscopus debet esse Cantuariensi subditus antistiti; quod quomodo actum sit plenius qui voluerit scire, ex his que subjecta sunt nosse poterit. (50) Anno (33) ab incarnatione Domini 1070 intravit Anglicam terram Lanfrancus Cadomensis cœnobii abbas, moventibus atque præcipientibus Willelmo gloriose Anglorum rege, et felicis memoriae Alexandro totius sancte Ecclesie summo pontifice. Is post paucos sui introitus dies Dorobernensem Ecclesiam regendam suscepit; consecratus est autem iv Kalendas Septembribus, in sede metropolitana suffraganeis ipsius sedis, Willelmo Londoniensi episcopo, Walchelino Wentano, Remigio Dorensi sive Lincolensi, Siwardo Roffensi, Herasto Helmannensi sive Thesfordensi, Stigando Selengensi [*al.*, Selesiensi], Hermanno Siraburnensi [*al.*, Schireburnensi], Gisone Vellensi. Ceteri qui absentes fuerunt causas sue absentiae tam legatis quam litteris, ostenderunt.

23. Ipso anno Thomas Eboracensis Ecclesie electus antistes Cantuarberiam ex prisa consuetudine ab eo sacrandus advenit; a quo cum Lanfrancus scriptam de obedientia sua cum adjectione juris-jurandi professionem custodito antecessorum more

(30) Bis ea de re disceptatum fuisse testis est idem Eadmerus: primo *Pinnidone*, ubi Goffridus Constantiensis episcopus, vice regis Lanfranco *justitiam de suis querelis strenuissime facere jussus, fecit*. Altera autem vice qui Ecclesie iure tuebantur victi fuerant, sed absente Lanfranco: unde sequenti die, ipse beati Dunstani monitu ad placitum venit, et causam repetens, *quæ pridie dicta fuerant iniania esse sic monstravit, ut donec vita præsenti superfluit, nullus exsurgeret qui inde contra eum os ape-*

rexposceret, respondit Thomas nunquam se id factum, nisi prius scriptas de hac re auctoritate legeret, nisi testes hujus antiquitatis assertores cerneret; postremo, nisi congrua super hac re rationes audiret, quibus id juste et rationabiliter sine sue ecclesie præjudicio facere deberet. Hoc autem ignorantia magis quam spiritus elati pertinacia agebat. Novus enim homo et Anglicæ consuetudinis penitus expers verbis adulatorum plus aequo et bono fidem exhibebat. Lanfrancus tamen in presentia paucorum episcoporum, qui ad eum pro hac consecratione venerant, quod postulavit ostendit. At ille, aspernatus omnia, non sacratus abscessit. Quod rex audiens graviter accepit, existimans Lanfrancum

B *injusta petere et scientia litterarum magis quam ratione et veritate confidere, quamvis nec ipsi Thomæ deesset Scripturarum peritia, multo ingenio, multo studio comparata. Paucorum dierum spatio evoluto, Lanfrancus ad curiam venit, a rege audiendi postulavit, redditis rationibus ejus animum mitigavit, transmarinis qui aderant sue parti justitiam adesse suscit et persuasit. Angli enim qui rem noverant assertionibus ejus per omnia constantissime testimoniorum perhibebant. Itaque regio edicto communique omnium decreto statutum est ad praesens debere Thomam ad matrem totius regni Ecclesiam redire, professionem scribere, scriptam legere; lectam inter examinandum in presentia episcoporum more ecclesiastico Lanfranco porrigit; in qua præceptis quidem ejus in omnibus, quæ ad Christianæ religionis cultum pertinent, se obtemperatum absolute, nulla interposita conditione, promitteret, successoribus vero ejus non ita, nisi prius vel coram vel in episcopali concilio competens ei ratio redderetur, qua antecessores suos Dorobernensis Ecclesie primatibus id fecisse et facere debuisse evidentissime ostenderetur. Igitur rediit, quæ jussa sunt implevit, sacratus abscessit. Non post multos dies Lanfrancus ab universis regni Anglici episcopis, qui diversis temporibus, diversis in locis, ab aliis archiepiscopis, vel a papa, tempore Stigandi, sacrazi sunt, professionem petiit et accep-*

C *pit. Quæ præceptis quidem ejus in omnibus, quæ ad Christianæ religionis cultum pertinent, se obtemperatum absolute, nulla interposita conditione, promitteret, successoribus vero ejus non ita, nisi prius vel coram vel in episcopali concilio competens ei ratio redderetur, qua antecessores suos Dorobernensis Ecclesie primatibus id fecisse et facere debuisse evidentissime ostenderetur. Igitur rediit, quæ jussa sunt implevit, sacratus abscessit. Non post multos dies Lanfrancus ab universis regni Anglici episcopis, qui diversis temporibus, diversis in locis, ab aliis archiepiscopis, vel a papa, tempore Stigandi, sacrazi sunt, professionem petiit et accep-*

CAPUT XI.

D 24. Sequenti anno cum prefato archiepiscopo Romanum ivit, et honorifice a sede apostolica susceptus est, siquidem venienti papa assurrexisse dicitur, tum pro sua magna religione et eminenti scientia, tum quia, dum esset in Normannia, venientes Romanæ Ecclesie ministros honorifice suscepit, et

raret.

(31) *Vi. epist. 40 Lanfranci.*

(32) Thomas e canonico Bajocensi in archiepiscopatum Eboracensem a Guillermo rege promotus.

(33) Haec ipsismet verbis habes apud Willelmum Malmesburiensem lib. 1 De gestis pontificum Anglorum. Tractatus prolixus de controversia inter sedes Cantuariensem et Eboracensem de primatu habetur tomo i Angliæ sacrae, pag. 653.

quosdam papæ consanguineos studiose docuerat. A p̄itis cognitisque rationibus, absolutam tibi, Lanfrance, Dorobernensis archiepiscopo, tuisque successoribus, de canonica obedientia professionem facio; et quidquid a te vel ab eis juste et canonice injunction mihi fuerit, servaturum me esse promitto. De hac autem antea cum a te ordinandus essem dubius fuit, ideoque tibi quidem sine conditione, successoribus vero tuis conditionaliter obtuperaturum esse promisi. »

DECRETUM CONCILII (37).

26. « Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi 1072, pontificatus autem domini Alexandri papæ undecimo regni vero Willelmi gloriosi regis Anglorum et ducis Normannorum sexto. Ex præcepto ejusdem Alexandri papæ, annuente eodem rege, B in presentia ipsius et episcoporum atque abbatum, ventilata est causa de primatu, quem Lanfrancus Dorobernensis archiepiscopus super Eboracensem Ecclesiam jure suæ Ecclesiæ proclamabat, et de ordinationibus quorundam episcoporum, de quibus ad quem specialiter pertinenter certum minime constabat. Et tandem aliquando diversis diversarum scripturarum auctoritatibus probatum atque ostensum est quod Eboracensis Ecclesia Cantuariensi debeat subjacere, ejusque archiepiscopi ut primatis totius Britanniae dispositionibus, in his quæ ad Christianam religionem pertinent, in omnibus obediens. Subjectionem vero Dunelmensis, hoc est Lindisfeldensis episcopi atque omnium regionum, a terminis Lichfeldensis episcopii et Humber magni fluvii

C usque ad extreemos Scotia fines, et quidquid ex hac parte prædicti fluminis ad parochiam Eboracensis Ecclesiæ jure competit, Cantuariensis metropolitanus Eboracensi archiepiscopo ejusque successoribus, in perpetuum obtainere concessit, ita ut si Cantuariensis archiepiscopus concilium cogere voluerit, ubicunque visum fuerit, Eboracensis archiepiscopus sui præsentiam, cum omnibus sibi subjectis episcopis, ad nutum ejus exhibeat et ejus canonicas dispositionibus obediens existat. Quod autem Eboracensis archiepiscopus professionem facere debeat Cantuariensi archiepiscopo, etiam cum sacramento, Lanfrancus Dorobernensis archiepiscopus ex antiqua antecessorum consuetudine ostendit. Sed ob amorem regis, Thoma Eboracensi archiepiscopo sacramentum relaxavit, scriptamque tantum professionem recepit, non præjudicans successoribus suis, qui sacramentum cum professione a successoribus Thomæ exigere voluerunt. Si archiepiscopus Cantuariensis vitam finierit, Eboracensis archiepiscopus Doroberniam veniet, et eum qui electus fuerit, cum cæteris præfatæ Ecclesiæ episcopis, ut primatem proprium jure consecrabit. Quod si

« Decet Christianum quemque Christianis legibus subjacere, nec his quæ a sanctis Patribus salubriter instituta sunt quibuslibet rationibus contraire; hinc namque iræ, dissensiones, invidie, contentiones, cæteraque procedunt, quæ amatores suos in peccatis æternas demergunt. Et quanto quisque altioris est ordinis, tanto impensis divinis debet obtemperare præceptis. Propterea ego Thomas, ordinatus jam Eboracensis Ecclesiæ metropolitanus antistes, au-

(34) Hæc habet Eadmerus lib. i Novorum.

(35) Id Hinemaro Remensi seculo ix, et Brunoni Coloniensi, sæculo x concessum jam fuerat. Nec eius rei alii occurruunt exempla.

(36) Id de Cantuariensi archiepiscopo cum Londoniensi statuerat B. Gregorius. De his fuse Willelmus Malmesburiensis lib. i Historia pontificum An-

D glorum, quem leges. (37) Illud concilium Windlesborœ habitum fuisse refert Spelmanus, tom. II Conciliorum Anglie. Atamen Willelmus Malmesburiensis, ex quo haec omnia desumpta sunt, nullum locum exprimit; unde Labbeus in editione Conciliorum maluit ipsum simpliciter *Anglicanum* appellare.

archiepiscopus Eboracensis obierit, is qui ei succedit vel a majoribus atque antiquioribus veraciter atque ccessurus eligitur, accepto a rege archiepiscopatus dono, Cantuarium, vel ubi Cantuariensi visum fuerit, accedet; et ab ipso ordinationem canonico more suscipiet. » Huic constitutioni consenserunt praefatus rex et archiepiscopi, Lanfrancus Cantuariensis [33], et Thomas Eboracensis, et Hubertus sanctae Romanae Ecclesiae subdiaconus et praefati Alexandri papæ legatus, et ceteri qui interfuerunt episcopi et abbates.

27. Haec ut gesta sunt Lanfrancus Alexandro notificavit per subscriptam epistolam :

Domino totius Christianæ religionis summo speculatori ALEXANDRO papæ. LANFRANCUS... (Vide epist. 4 Lanfranci.)

28. De eadem re scripsit Hildebrando Romanæ Ecclesiae archidiacono, ita.

Calumnia quam Eboracensis Ecclesie antistes adversum me movit... (Exstat inter epistolatas, uti et sequens, suntque 6 et 7.)

29. Ad hec Hildebrandus respondit Lanfranco.

« Verba legatorum vestrorum, » etc.

CAPUT XII.

30. (31) Anno ab incarnatione Domini 1075, regnante gloriose rege Willelmo Anglorum, anno regni ejus nono, congregatum est Londonie in ecclesia beati Pauli apostoli concilium totius Anglie regionis episcoporum, abbatum, nec non et multarum religiosi ordinis personarum, jubente atque eidem concilio presidente Lanfranco sancte Dorobernensis Ecclesiae archipresule totiusque Britanniae primate, consendentibus secum viris venerabilibus, (32) Thoma Eboracensi archiepiscopo, (33) Willelmo Londinensi episcopo, (34) Goisfrido Constantiensi [qui (38) cum transmarinus esset episcopus, in Anglia multas possessiones habens, cum ceteris in concilio residuebat]. (35) Walchelino Vintoniensi, (36) Hermano Siraburnensi [al., Schireburnensi], (37) Wilfstanio Virecestrensi, (38) Walterio Ilerefondensi, (39) Gisone Vellensi, id est Batensi, (40) Remigio Dorchacensi sive Lincolensi, (41) Herfasto Helmeanensi seu Norwincensi (42) Stigando de Selengensi, (43) Osberno Exoniensi, (44) Petro Licerdensi, Roffensi Ecclesia per id tempus pastore carebat. Lindisfarnensis, qui et Dulmensis [Dunelmensis] episcopus, canonicam habens excusationem concilio interesse non poterat. Et quis multis retro annis in Anglico regno usus conciliorum obsoleverat, renovata sunt nonnulla, que antiquis etiam noscuntur canonibus definita.

Ex concilio igitur Toletano quarto, Millevitanaque Bracharensi statutum est ut singuli secundum ordinationis sua temporis sedeant, prater eos qui antiqua consuetudines Ecclesiarum suarum privilegiis digniores sedes habent. De qua re interrogati sunt senes et aetate proiecti quid vel ipsi vidissent,

(38) Solus hic cum Odone Bajocensi ex Normannie episcopis, cum Guillermo conquestore in Angliam transiit.

probabiliter accepissent. Super quo responso petitæ sunt inducere, ac concessæ usque in crastinum. Crastina autem die concorditer perhibueruero quod Eboracensis archiepiscopus ad dexteram Dorobernensis sedere debeat, Londoniensis ad sinistram, Wentanus juxta Eboracensem; si vero Eboracensis desit, Londoniensis ad dexteram, Wentanus ad sinistram.

Ex regula beati Benedicti, ex Dialogo Gregorii, et antiqua regularium locorum consuetudine, ut monachi ordinem debitum teneant, iuventes præcipue et juvenes, in omnibus locis, deputatis sibi magistris, custodiā habeant. Nocte luminaria ferant, generaliter omnes nisi a prælatis concessa proprietate careant (reg. cap. 63, 22, 33). Si quis vero aliquid proprii sine præfata licentia habere in morte fuerit reprehensus, nec ante mortem id reddiderit, cum pœnitentia et dolore peccatum suum confessus; nec signa pulsentur pro eo, nec salutaris pro ejus absolutione hostia immoletur, nec in cœmetorio sepeliatur (GREGOR. Dial. lib. iv, cap. 55).

Ex decretis summorum pontificum, Damasi videbile, et Leonis, nec non ex conciliis Sardicensi (can. 6) atque Laodicensi (can. 57), in quibus prohibetur episcopales sedes in villis existere, concessum est regia munificentia et synodi auctoritate præfatis tribus episcopis de villis ad civitates transire; Hermanno de Siraburna ad Selesberiam, Stigando de Selengene ad Cicestrum, Petro de Licerfeld ad Cestrum. De quibusdam, qui in villis seu vicis adhuc degabant, dilatum est usque ad regis audiencem, qui in transmarinis terris tunc temporis bellum gerebat.

Ex multis Romanorum præsulum decretis diversisque sacrorum canonum auctoritatibus : Ne quis alienum clericum, vel monachum (65) sine commendatiis litteris retineat vel ordinet. Ad comprehendendam quorundam indiscretorum insolentiam, ex communī decreto sanctum est ne quis in concilio loquatur præter licentiam a metropolitano sumptam exceptis episcopis et abbatibus.

Ex decretis (66) Gregorii Majoris (39), nec non et Minoris, (67) ut nullus de propria cognatione, vel uxoris defunctæ seu quam cognatus habuit, uxorem accipiat, quoad usque parentæ ex alterutra parte ad septimum gradum perveniat.

(68) Ut nullus sacros ordines seu officium ecclesiasticum, quod ad curam animarum pertineat, emat vel vendat. Hoc enim scelus a Petro apostolo in Simone Mago primitus damnatum est, postea a sanctis Petribus [69] vetitum et excommunicatum.

Ne ossa mortuorum animalium, quasi pro vitanda animalium peste, alicubi suspendantur.

Ne sortes, vel aruspicia, seu divinationes, vel

(39) Id est Gregorius Magnus seu primus, et Gregorius secundus, ut jam alias observatum est.

aliqua hujusmodi opera diabolica ab aliquo exerceantur.

(60) Hæc enim omnia sacri canones prohibuerunt, et eos qui talia exercent, data sententia excommunicaverunt.

Ex conciliis Eliberitano, et Toletano undecimo. Ut nullus episcopus vel abbas, seu quilibet de clero, hominem occidendum vel membris truncandum iudicet; vel judicantibus suæ auctoritatis favorem accommodet.

Ego Lanfrancus Dorobernensis archiepiscopus subscripsi.

Ego Thomas Eboracensis archiepiscopus subscripsi.

Subscriperant et alii episcopi et abbates qui interfuerunt (40).

CAPUT XIII.

31. Post hæc Thomas Eboracensis humiliiter (70) rogavit per epistolam (41) Lanfrancum, ut mitteret sibi duos episcopos, Dorchacestrensem et Wigornensem, (71) ad sacramentum quendam clericum, quem (72) Paulus comes Orcadum (42) insularum illi miserat, ad ordinandum illis partibus episcopum, affirmans nullum imposterum, se horum episcoporum hac de causa, quæsitur subjectionem. Cujus petitioni Lanfrancus annuens scripsit epis copis Wistano Wigornensi, et Petro Cestrensi, ut Thomæ, sicut petebat, occurrerent, ad predicti clerici consecrationem, ad diem quem ipse nominaret.

32. In suburbio civitatis Cantuariæ, est quædam ecclesia Sancti Martini, in qua, ut fertur, priscis temporibus fuit sedes (43) episcopalis; et, ut aiunt, episcopum habuit, antequam ad illas partes transiret Lanfrancus. Sed quia auctoritate canonum constat praeciput, ne in una civitate duo pontifices simul habeantur, statuit Lanfrancus, ne ulterius ipsi loco ordinaretur episcopus.

33. In quadam festivitate, de tribus magnis, quibus rex coronatus solebat tenere curiam, die festivitatis cum rex diademetum et indumentis regalibus ornatus sederet ad mensam, et Lanfrancus juxta eum, quidam surra videns regem auro et gemmis radiantem, exclamavit in aula, magna adulatio nis voce, et dixit: Ecce Deum video, ecce Deum video. Lanfrancus conversus ad regem, ait: Nolite talia pati imponi vobis; non sunt hæc hominis, sed Dei; jubete illum acriter verberari, ne audeat unquam talia iterare. Quod rex juxta verbum illius fieri jussit.

(40) Eorum nomina recensentur in editione Labbeana ubi tria hujus concilii exemplaria, sicut et apud Spelmannum, habentur.

(41) Est inter Lanfranci epistolæ editionis Acherrii 11; ea autem quam Lanfrancus ad eosdem episcopos scripsit est 12.

(42) Orcadum insulae sunt numero circiter 30 prope Scotiam, quarum præcipua est Ponia, in qua sedes est harum regionum episcopi.

(43) Ibi corepiscopum tantummodo sedisse affirmat Gervasius Dorobernensis in Actis pontificum Cantuariensium, cap. de S. Elfego, ubi hæc

A Noverat vir prudentissimus quod tertius Herodes ideo ab angelo percussus interiit quia adulatorum verba, quæ quasi Deo sibi acclamabant, non respuit, sed suscepit (Act. II, 22, 23).

34. (73) Ecclesiam Roffensem ipse instauravit, et in ea episcopum ordinavit (74) Beccensem monachum, nomine Hernostum. In hujus consecratione inventus est Evangelii versus: *Cito proferte stolam primam* (Luc. xv, 22), etc. Quod cum audisset Lanfrancus, prædictum eum cito moriturum, et sic contingit. Namque ei in episcopatu nondum anno completo, (75) decedenti successit Gundulfus, et ipse monachus Beccensis, vir Deo amabilis et religiosus, qui perseveravit usque ad tempora sancti Anselmi et regis Henrici. Abbatiam quoque sancti Albani B restituimus in pristinum statum; (76) in qua posuit abbatem (44) Paulum Cadomensem monachum, qui ibi ordinem et ecclesiastici officii usum instituit, sicut cernere est usque hodie.

CAPUT XIV.

35. Quadam die dum missam celebraret, et ventum esset ad horam qua corpus Domini manibus accepit, diaconus, qui ad missam sibi ministrabat, pervasus a demone arripuit archiepiscopum manibus per scapulas; venerabilis antistes in nullo turbatus, reflexa manu dextera per capillos eum tenuit, et ante pedes suos adduxit. Percelebrata missa, in domum infirmorum jussit illum perduci, ubi per aliquot dies in eadem insanìa permanxit. Non autem multum illum vexabat possessum, nisi

C quia in amentia tenebat; ridebat vero præsentes cum cachinno, respondens ad ea quæ dicebantur. Videbant autem quendam tumorem per membra dissilientem; et si quis voluissest manum superimponere, statim in alium locum exhibebat. Contigit autem venerabilem predictum Gundulfum præsulem Roffensem adesse, qui cum voluissest manum super tunorem illum imponere, desiliit aliorum, et ait episcopus: Revera salit sicut catus. Respondit dæmon: Non ut catus, sed ut catulus. Dicebat autem de quibusdam ejusdem loci fratribus quædam nefanda. Tunc nominaverunt quendam, dicentes: Quoniam de illo non haberet quid diceret. At ille cœpit affirmare quia nunquam ille quem dixerant anderit in præsentiam **I**llam suam venire. Quod cum frater audisset, timuit ne forte aliquid sibi perpetrari gestum improperaret. Tunc sapientes fratres dederunt consilium, ut, cum archiepiscopo loquens, parum confessionem faceret, revelans illi totam

habet: *Habebat quendam Cantuariensis archiepiscopum corepiscopum quendam, qui in ecclesia Sancti Martini extra Cantuarianam manebat; qui adveniente Lanfranco detectus est, sicut ubique terrarum factum esse audivimus. Quo ex loco videntur chorepiscopi usque ad undecimum seculum perseverasse.*

(44) Eadmerus lib. I Historiæ Novorum fusius refert monasterii S. Albani restorationem, quam Lanfrancus, constituto ibi Paulo abbatte, consummavit. Cæterum ad hunc Paulum scripsit S. Anselmus, ut ipsi de ejus electione gratularetur, quæ epistola est in nova editione 78, lib. I.

vitam suam ; et sic fiducialiter cum absolutione, et A merito, nam in consecratione ejus repertum est benedictione ejus, iret ad dæmoniacum. Nec mora, fecit quod sibi consulebat, et mox ingressus stetit ante eum. Tunc qui aderant dicebant dæmoniaco : Ecce adest cui minitaris, dic si quid de eo nosti. At ille in eum torvo respectans oculo, ait cachinnans : Pro malo homine, quomodo es nunc rebullitus et candidatus? Quis te sic rebullivit et dealbavit? Et cum ab aliis urgeretur, ut diceret quod antea se dicturum minitarib, nihil plus dixit. Unde datur intelligi quia virtus confessionis et absolutionis auferat diabolo aut memoriam peccati, de quo pura confessio facta fuerit, aut certe potestatem hominem accusandi. Unde beatus Augustinus : Si, inquit, fueris tui ipsius accusator, et Dominus liberator, quid erit ille, nisi calumniator?^B Post aliquot dies, Deo miserante, et magno præsule Lanfranco cum fratribus sanctæ sedis orationibus adjuvante, liberatus est ab illa peste, et pristinæ restitutus est sanitati. Hoc, beato Anselmo archipræsule referente, cum aliis pluribus audivi.

CAPUT XV.

36. (77) Quando gloriosus rex Vuillelmus morabatur in Normannia, Lanfrancus erat princeps et custos Anglie, subjectis sibi omnibus principibus, et juvantibus in his quæ ad defensionem, et dispositionem, vel pacem pertinebant regni, secundum leges patriæ. (78) Lectioni erat assiduus, et ante episcopatum, et in episcopatu, quantum poterat. Et quia Scripturae scriptorum vitio erant nimium corruptæ, omnes tam Veteris quam Novi Testamenti libros, nec non etiam scripta sanctorum Patrum, (79) secundum orthodoxam fidem studuit corrigerre (15). Et etiam multa de his quibus utimur nocte et die in servitio Ecclesiæ ad unguem emendavit, et hoc non tantum per se, sed etiam per discipulos suos fecit. Qua de causa, ut in principio jam dictum est, (80) merito illum Latinitas cum honore et amore veneratur magistrum. Hujus commendationis claritate omnis occidui orbis Ecclesia tam Gallicana quam Anglicana gaudet se illuminatam. Ita fuit liberalis ut diceretur (81) nullum tam largum de Italia Longobardum egressum fuisse. Erat ea tempestate transmarina regio plena et abundans omnibus bonis qua Deus ad utilitatem hominum creavit; ipse quoque archiepiscopus ditatus multis possessionibus locuples erat. Verum quanti penderet ista, in hoc apparebat quod, quantum poterat, paupertatem retinebat in vilitate habitus, parcimoniam tenens inter multimodas delicias. Multa quoque et magna offerebantur sibi dona, que ille hilariter rogantibus se, vel indigentibus tribuebat. (82) Pauperibus quoque erat ita dapsilis, ut quingentas libras quotannis in eleemosynam erogasse dicatur et

(45) Exstat in bibliotheca monasterii nostri S. Martini Sagensis, codex ms. collationum Cassiani a beato Lanfranco emendatus, quod patet ex notula marginali ipsius manu scripta : *Huc usque ego Lanfrancus correi*. De eadem re præclarum exstat Matthæi Paris, testimonium in Ilistoria Anglorum

ad an. 1089, ubi haec habet. : *Eodem anno obiit Lanfrancus . . . qui lectioni assidue vacavit, libros Veteris ac Novi Testamenti scriptorum vitio corruptos corrigerre studuit, cufus emendationis luce, tam Anglorum Ecclesia quam Gallorum se gaudet illustrari.*

(46) De eo egimus ad annum 1012.

(83) super caput ejus evangelicum dictum : *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis* (Luc. xi, 41), quod ipse tota devotione facere studuit. (84) Consanguineis monachorum suorum indigentibus, quam benigne, quam sufficenter beneficia impendebat. Vere poterat dicere : *Ab adolescentia crevit in eum misericordia* (Job. xxxi, 18).

37. Interea contigit sanctum abbatem Becci Anselmum, qui beato Herluino successerat, transire in Angliam, tum pro utilitatibus Ecclesiæ sua, tum ut cum archiepiscopo loqueretur, (85) cuius alloquium et consilium multum amabat. Et perveniens ad illum, cum magno amore et debito honore susceptus est. (86) Cumque simul loquerentur, et ad invicem de diversis plura conferrent, intimavit abbati antistites Cantuariensis quasi conquerendo, quod homines illius patriæ colerent quosdam sanctos, quos ille non affectaret, et maxime, ait, (87) quendam Elfegum (46) hujus sedis archipræsulem, quem non solum inter sanctos, sed et inter martyres numerare contendunt, cum constet illum non pro fide Christi, sed quia ab inimicis, a quibus captus tenebatur, se redimere noluerit, interemptum fuisse. Ad hac Anselmum hujus reddit rationem. Certum est, inquit, quia is qui, ne leviter peccando Deum offendat, mori non dubitat, multo magis mori non dubitaret priusquam aliquo gravi peccato Deum exacerbaret. Et revera gravius est Christum negare quam aliquem pro sua redemptione, homines suos ablatione ipsum pecunie ad modicuum gravare; sed quod minus est Elfagus facere noluit. Multo igitur minus Christum negaret, si vesana plebs eum ad hoc mortem intentando constringeret. Unde datur intelligi quanta vis justitiae pectus ejus posse derit, quando vitam ~~in~~ suam maluit dare quam, spreta charitate, proximos suos scandalizare. Nec immerito, ut reor, inter martyres computatur, qui pro justitia mortem sponte suscepisse prædicatur. Nam et beatus Joannes Baptista, quem tota Dei Ecclesia præcipuum martyrem credit et veneratur, non quia Christum negare, sed quia pro defensione legis divinae veritatem noluit tacere, ad votum salutis capit plexus est. Et quid distat pro justitia mori, vel mori pro veritate? Constat, testante sacro Eloquio, quia veritas et justitia Christus est. Ipse enim dicit : *Ego sum veritas* (Joan. xiv, 6). Et Apostolus : *Christus factus est nobis a Deo sapientia et justitia* (I Cor. i, 30). Qui ergo pro veritate et justitia moritur, pro Christo moritur; qui autem pro Christo moritur, Ecclesia teste, martyr habetur. Beatus vero Elfagus, æque pro justitia, ut sanctus Joannes pro veritate, passus est. Cur ergo plus de unius quam de alterius vero sanctothe martyrio

ad an. 1089, ubi haec habet. : *Eodem anno obiit Lanfrancus . . . qui lectioni assidue vacavit, libros Veteris ac Novi Testamenti scriptorum vitio corruptos corrigerre studuit, cufus emendationis luce, tam Anglorum Ecclesia quam Gallorum se gaudet illustrari.*

Quisque ambigat, cum par causa in mortis per male mori qui bene vixerit. Nec putanda est mala passione utrumque detineat? Audiens hoc Lanfrancus, grata ter rationem approbans accepit, collaudans viri sapientiam et perspicacem ingenii subtilitatem firma veritate subinxam. Et deinceps sanctum Elfegum, ut vere magnum et martyrem gloriosum, devote veneratus est.

38. Interea relatum est ipsi Lanfranco quod præmemoratus abbas Anselmus, una nocte post matutinas veniens ad lectum suum, invenit in eo annulum aureum; prius cruce Christi signans, ne forte illusio dæmonum esset, accepit illum vere annum, et ostendit omnibus per quorum manus res monasterii transibant; et nullus fassus est se illum perdidisse. Deinde venditus est annulus, et in usum fratrum expensis. Quod cum audisset archiepiscopus, referenti sibi respondit: Certissime scias illum post me futurum archiepiscopum. Sicut prædictis ita evenisse scimus.

39 Hæc de tanto viro per pauca inculto sermone dicta sint. Verum et ea quæ diximus de illo, vera credimus; et plura his per gratiam Dei illum egisse non dubitamus. Nam a tempore sue conversionis toto animo operam dedit religioni et semper ad meliora tendens, de virtute in virtutem profäcre studuit. Quis digne potest enarrare ejus sapientia claritatem, ingenii subtilitatem, cordis benignitatem, industria probitatem, animi puritatem? Fuit enim alacritate jucundus, humilitate submissus; in elemosynis largus, fide catholicus, Christianæ religionis reparator, pauperum sustentator, pupillorum protector, viduarum consolator. His, alius, aliquique virtutibus ornatus, fidem recte vivendo servavit, cursum bene moriendo terminavit. Non enim potest

(47) Audita hac Lanfranci ægritudine Anselmus sui et totius conventus Beccensis nomine, ad ipsum epistolam scripsit, quæ est, in nova editione, ultima libri II.

(48) Sie de eo tabula mss. apud Gerberonem in

notis ad Epist. 41, libri n. S. Anselmi: *Lanfrancus Cantuariensis metropolis archiepiscopus defunctus, in basilica sanctæ Trinitatis, quam ipse mirifico opere construxerat, sepultus est.*

DOMINI LUCAE DACHERII

MONACHI BENEDICTINI CONGREG. S. MAURI

AD VITAM B. LANFRONCI CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

NOTÆ ET OBSERVATIONES.

Auctorem Vitæ B. Lanfranci Milonem Crispinum fuisse elenchus initio codicis ms. (unde Vitam illam desumpsit) præfixus me docuit. Miloneum vero S. Anselmi synchronum se esse haud obscurè prodit in calce ejusdem Vitæ; ubi posteaquam enarravit diaconum meritis B. Lanfranci a dæmonum servitute exemptum, haec subdit: « Hoc B. Anselmo archipræsule referente, cum aliis audiui. » Illum ipsum auctorem. Vitas quoque abbatum Beccensem proxime S. Anselmum subsequentium descripsisse, compertum est ex eodem indiculo; cuius hæc sunt

Verba: « Vitam S. Herlinni edidit Gilbertus, Crispinus, monachus Beccensis et abbas Westmonastærii. Vitam S. Anselmi edidit Edmerus monachus Cantuariensis. Vitam aliorum scilicet Lanfranci, Willelmi, Bosoni, Teobaldi, Letardi, conscripsit Milo Crispinus cantor Becci. » Hinc patet ad decrepitam senectutem vitam protractissime Milonem: quippe qui compar B. Anselmo, gesta descripsit Letardi abbatis, quem e vivis an. 1149 excessisse tradit chronicon Beccense pag. 7.

(4) *Venerabilis Westmonasteri abbas Gilbertus.*

Cognomento Crispinus. Crispinorum nobilem genealogiam habes contextam ex chronicis ms. Beccensi, post Vitas abbatum ejusdem cœnobii. (Atque hæc quidem, videlicet Chronicum et Vitas, nunc primum evulgamus,) ubi de Gilberto abbatu fuse agitur; ad adam solummodo quo de ejusdem singulari doctrina memorie mandavit Joan. Pitseus, vir egregie doctus, lib. De illustribus Angliae scriptoribus : « Vir ingenio (ait ille), pietate, doctrina cum precipuis quibusque sui temporis doctoribus merito comparandus. Nam in monasterio suo (verius in Beccensi) litteras humiores, imo omnes artes liberales ut philosophicas scientias accurate didicit. Deinde in studiis theologicis magistrum et doctorem habuit S. Anselmum archiepiscopum Cantuariensem, cuius ductu intimos sacrarum Scripturarum penetravit recessus. Postea Gallicanas invisit academias, et Italia dum peragrata, Romam venit atque inde per Germaniam rediit in patriam. Avidum hominis ad doctrinam ingenium quidquid erat ubivis gentium scientia sitiebat ardenter, imo inebibat diligenter. » Deinde ejusdem operum subiecti catalogum, in hunc modum :

De fide Ecclesiae contra Judeos.	lib. I.
Homiliae super Cantica.	lib. I.
Super Isaiam prophetam ad B. Anselmum.	lib. I.
Super Jeremiam prophetam.	lib. I.
In prologos S. Hieronymi super Biblia.	lib. I.
De casu diaboli.	lib. I.
De anima, lib. I, homiliae.	lib. I.
De statu Ecclesiae epistole ad Anselmum.	lib. I.
Contra peccata cogitationis, locutionis et operis, lib. I.	
Exstant et alia ipsiusmodi Gilberti opuscula, videlicet: Commentarius in Threnos, in monasterio S. Albinii Andegavensis.	

In Epistolas D. Pauli, in monasterio S. Remigii Remensis.

Alteratio contra Judeos (eadem ac superior de fide) prostat diversis in Bibliothecis; scripta subinde D. Anselmo, sed perperam, nam auctor dicat illam eidem Anselmo.

Ad Gilbertum abbatem scribit D. Anselm. lib. II, epist. 16.

Gilbertum mire laudat Guillelmus Calculus, cognomento Geinitensis lib. VII hist. cap. 22. Obiisse autem an. 1117 testis est Florent. Wigorniens. in Chronicis, ad hunc an. Porro Westmonasterium celeberrimum est cœnوبium, regum Anglorum sepultura illustre, in suburbio Londini situm quod a mille prope annis S. Augustinus Angliae apostolus (uti in ejus patet Vita Appendixis pag. 67. c.) construi curavit.

(³) Quem Latinitas, in antiquum scientiarum statum, etc. Ita Guillelm. Pictavensis De Gest. Guillelmi ducis inter Historia Norman. scriptores ab Andrea Duchesnoi editos, fol. 191; Guillelmus Malmesburiensis, lib. III De gest. Anglor., fol. 61, n. 2, edit. London., et De gest. pontificum fol. 116; Guillel. Gemet., lib. citato, cap. 26; Orderic Vitalis, lib. IV hist., fol. 519; Robert. de Monte in Chronicis ms. ad an. 1042; Guitmundum archiepiscopum Aversanum, duntaxat, utpote Lanfranci discipulum, libet proferre : « Cum per ipsum (infit) D. Lanfrancus, virum aquæ doctissimum, liberales artes Deus recallescere atque optime reviviscere fecisset, » etc. Hæc ex lib. De corpore et sang. Christi, contra Berengarium sub initium.

(⁴) Parentes illius magni et honorabiles habebantur. Qualis fuerit in eis dignitas, clarius explicat Robertus, ubi supra : « Lanfrancus de senatorum Papie nobili genere natus, in septem liberalibus disciplinis mirabiliter eruditus, » etc.

(⁵) Incidit in latrones. Fusius historiam istam narrat Chronicus Beccense, an. 1041; videsis in appendice ad Opera B. Lanfranci, pag. 2, ante med.

(⁶) Ut ostenderet illi librum regulæ. Benedictine

A videlicet. Id observari præcepit S. Herluinus abbas, ut pote a sancta regula præscriptum, cap. 58. « De disciplina suscipiendorum fratrum. » Atque morem illum religiose conservatum ad nostra usque tempora, ex diversis ita genus antiquis monumentis manifeste demonstratur. Unum interquamplurima, antiqua manu, Hincmari nimis Remensis archiepiscopi et abbatis S. Remigii tempestate, exaratum, ipsoque presente emissum, fidem faciet.

FORMA PETITIONIS,

Qua novitius postulat ut sibi liceat professionem emittere.

« Ego Rotfridus initium conversionis meæ dilater attendens considero quod petitionibus meis primum non facilis concessus est introitus, sed diu pulsanti mili vir hospiti locutus est misericorditer attributus. In quo per paucos dies commoratus, novitiorum sum domum ingressus, in qua dura et aspera mili primum a seniore sunt prædicta, et stabilitatis meæ promissio expedita, et ter in anno lecta atque tradita est regula cum admonitione dicens : » Ecce lex sub qua militare vis; si potes observare, ingredere; si vero non potes, liber discede. « Hoc ergo videns ordinatissimum mibi atque morosum spatiū attributum, dubitationis aditum prætermitto, et ut me jam vestro corpori sociare dignemini humiliter deposco. Ego tamen hujus regulae instituta Dominō juvante servare promitto, et propter vitæ æternæ præmium coram Deo et angelis ejus me humiliter militaturum subjicio. Ita ut ab hac die non mihi liceat collum de sub jugo excutere regulæ, quia sub annali optione aut excusare licuit aut suscipere. Et ut hæc professionis meæ petitio a vobis firmiter teneatur, ad nomen sancti Remigii, vel quorum hic reliquie continentur, ac praesentis abbatis domini, videlicet Hincmari archiepiscopi conscriptam trado. » Hactenus scriptum seu professionis monasticæ petitio, ex celebri Benedictinorum monasterio S. Remigii Remensis.

(⁶) *Manachus ibi efficitur.* Hoc est (mea sententia) ad tyrocinium admittitur; siquidem olim tyrones tota probationis anno secularibus fuisse vestibus induitos compertum est, tum ex regulæ Benedictinæ, cap. supra citato, tum ex conciliis, atque diversis Patrum statutis ad sanctorum gestis, velut luculentier et docte probat Menardus noster in cap. 6 Concordantie regularum, ad hæc verba : « Mox ergo in oratorio exuator rebus propriis. » Atque id etiam aperte docet formula antiqua indundi monachi, seu (quod idem est) recipiendi ad professionem; quam mihi venerabiles canonici regulares S. Victoris Parisiensis libenter commodavere. Et hanc quidem ipsam (quia vix ac ne viv quidem licet reperire) publici juris feci. Licit forsitan iis temporibus quibus monachum professus est D. Lanfrancus, mos ille fuerit abrogatus, quod ipsem posthac cap. 18 decretorum suorum statuisse videatur.

INCIPIT BENEDICTIO MONACHORUM.

Ducto in ecclesiam converso dicatur ab omnibus, « Misere mei, Deus. » Quo dicto, faciat professionem diu desideratam :

« Ego frater N. presbyter, vel diaconus, etc., promitto stabilitatem meam, et conversionem morum, [f. etc.] ad obedientiam secundum regulam S. Benedicti, coram Deo, et sanctis ejus, in hoc monasterio, quod constructum est in honorem sancti N. in praesentia domini N. abbatis. »

Postea dicat tertio : *Suscipe me, Domine, etc. Quod reputatur tertius ab omnibus, adjuncto « Gloria Patri, » etc., « Kyrie, eleison, Pater noster, » etc., « De profundis, » etc. « Salvum fac servum tuum. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto. Nihil proficit inimicus in eo. Esto ei, Domine, turris fortitudinis. Domine, exaudi orationem meam, » etc. « Dominus*

vobiscum. » *Oratio.* « *Deus, indulgentia,* » etc. *Atia.* A tudinis locum repetit vir Dei. Quod et iterum egit, « *Deus, qui per coeternum,* » etc. « *Domine Jesu Christe,* » etc.

Hic dicatur hymnus. « *Veni, Creator.* » etc. « *Sancte Spiritus qui te Deum,* » etc.

Ad habitum benedicendum: « *Domine Jesu Christe, qui regim*, » etc.

Ad excedendum habitum sacerdotalem. « *Exuat te Dominus veterem hominem,* » etc.

Ad induendum habitum monachicum: « *Induat te Dominus novum hominem,* » etc. *Seguatur haec oratio;* siue dato pacis osculo omnibus, permaneat cum summo silentio usque in diem tertium.

« *Oratio.* — Deus misericors, Deus clemens, Deus cui omnia bona placent, sine quo nihil sanctum inchoatur, nihilque bonum perficiatur; adsint nostris humillimis precibus tua pietatis aures, et hunc famulum tuum N. cui in tuo sancto nomine sacræ religionis habitum, a mundi impedimento, vel sacerdotali desiderio defende, et concede ei ut in hoc sancto proposito devotus persistere, et, remissione peccatorum percepta, ad electorum tuorum pervenire valeat consortium. Per. » Quas non excrupsimus orationes, in forma induendu noviti, atque emitendae professionis, nec non et in Pontificali Romano, editæ reperiuntur. Et hanc quidem formam antiquitus solemnem fuisse non ita obscuræ conjici potest ex celeberrimo conventu, an. Christi 817, et imperii Ludovici Pii IV, cap. 34, De novitio fratre, etc. « *Res vero quas habet parentibus suis commendat, expleto autem probationis anno secundum quod regula (nempe Benedictina) præcipit inde faciet.* Ipse vero nec tondeatur, nec vestimenta pristina immutet, priusquam obediens promittat. »

Aliud sed brevior libet hic ritum inserere monachandi, hoc est ad habitum seu ad professionem admittendi ex vetusta canonum collectione, in Hibernia circa an. 800, manu exarata; cum nemo hactenus (quod sciam) ejusmodi ritus prolderit in lucem. Sic igitur se habet: « In monachorum ordinacionis abbas debet missam agere; et tres orationes complere super caput ejus, et quatuor dies velat caput suum cacullas sua; et septimo die abbas tollat velamen, vel de capite..... Sicut in baptismo presbyter septimo die velamen infantium abstollit, ita et abbas debet monacho, cui secundum baptismum est iuxta iudicium Patrum, et omnia peccata dimituntur sicut in baptismo. » Sed vero, ne cui scrupulus suboriatur quod monastica professio equiperetur baptismu, illamque ipsam secundum baptismu vocitet canon illud Hibernicum, consulendus doctissimus Haëftenus, Disquisitionum monasticarum. lib. iv, Disquisit. 2 et 3. Nam aut alterum dunataxat producam sententiam, ex D. Hieronymo epist. 25, qua Paulam de obitu Blasillæ filie consolatur: « Nunc vero cum proprio Christo, ante quatuor fere menses, secundo quodammodo se dispositi baptismu laverit, et ita deinceps vixerit ut calcato mundo semper monasterium cogitaverit, non vereris ne tibi Salvator dicat: Irasceris, Paula, quia filia tua facta est filia mea? etc. » Ex Petro Damiani opusc. 16, cap. 8, « In dictis Patrum invenitur monastica vita propositum secundum esse baptismu. » Legendi quoque D. Bernardus, lib. De pracepto, et dispens. toto, cap. 23; et Goffrid. Vindocinensis, lib. iv, epist. 12, et serm. de S. Benedicto, initio.

(7) *Venerabilis Pater Hermitius.* Cujus Vitam certe est post B. Lanfranci opera, appendix pag. 32.

(8) *Clerici occurunt.* Ad epistolam I, de hac re plura.

(9) *Cum ergo jam animum, et corpus preparamaret ad fugam.* S. Benedicti legislatoris exemplo id in animum induxisse videtur: dum monachi illi, qui abbatis onus suscipere eum coegerant, strictam ejus et religiosam disciplinam impatientissime ferentes, veneno infectum potum, quo sanctissimum Patrem extinguerent, bibendum obtulissent, dilectum soli-

Florentii pessimi presbyteri vexatione diu ubi pertulisset, tum denum locum cedit, et fugam arripuit. Gregor. Mag., lib. II, *Dialog.* cap. 3 et 8.

(10) *Mox ut hora loquendi se dedit.* Explata sci- licet diuinarnarum precium hora prima. Praeceptum etenim regulæ est D. Benedicti cap. 42. « Ut post complutorum nemo loquatur; » hoc est completa ultima synaxi serotino tempore, usque ad præfata horam, fas non est monacho Benedictino verbum proferre. Id vero quomodo intelligatur, docet Paulus Diaconus commentario, ms. in regulam D. Benedicti in cap. citat: « Notandum est, inquit, quod si nocturno tempore damnum viderit quis tale, aut necessitas fuerit, quam non poterit expectare, ut congruo tempore loquatur, hoc non interdictu regula. Tria enim inspicienda sunt tempore nocturno, id est damnum, necessitas, tam spiritualis quam corporalis, atque interrogatio prioris. » Hæc Diaconus. Hac lege multis malis (Menardus audis in cap. 15, *Concord. regul.*) que tenebrarum subsidio perpetratur, occurrit S. Benedictus. »

(11) *Indicavit ilam cuidam monacho nomine Wil- letton.* De quo infra ad epist. 49.

(12) *Summus ab ipso Nortmannio Willebno consiliarius assumitur.* Ita testis oculatus Guillelmus Pictaviensis. De gest. Guillel. Ducis, cui et ille a sacris fuit, pag. 198. « Lanfrancum quedam, de quo venit in litem, plusne sit meritus reverentiam atque gloriam secularium, ac divinarum litterarum singulari peritia, an ordinis monasticis singulari observantia; intima familiaritate colebat (Guillel. conqueror) ut patrem venerans, verens ut præceptorem, diligens ut germanum aut prolem. Illi consulta anima sua, illi speculum quamdam, unde ordinibus ecclesiasticis per omnem Nortmanniam prospiceretur, commisit. Potuit nempe viri talis vigilans cura, cum maximam auctoritatem sapientiae pariter ac sanctitatis prærogativa comparavat, securitatem non parvam optimæ sollicitudini promittere. » Hæc Pictaviensis. Matthæus Paris in *Vitis abbatum S. Albani* Vitam describens Fetherici XIII abbat. post medium interserit isthæc: « Vocavit rex Lanfrancum (virum litteratissimum, et in agendis tam singularibus, quam ecclesiasticis negotiis arduis strenuissimum) ut ipsum in archipräsulatum sublimaret. Ipsius namque consilio rex ipse ante conquestum, et postea, omnia sua tractabat negotia. Ipsum in omnibus habuit rex præcipuum consiliarium et spiritualem confessorem. » Bibliothecarius Malmesbur. De pontif. Anglor., fol. 121, 2, n. 10. « Porro Guillelmus rex in omnibus ei (Lanfranco) assurgebat, adgaudebatque et ei et aliis quos in bono favore audisset. » Et de gest. Anglor., lib. III, fol. 62. « Ejus consilio rex pronus se fecerat, ut nihil negandum duceret quod is faciendum diceret, » etc.

(13) *Hujus tam improvidæ fussionis causam aiunt,* etc. Aliam insuper addit causam idem Malmesbur. De gest. pontif. in episc. oriental. Anglor., fol. 136, loquens de Herasto episcopo Helmanensi, his verbis: « Sed eo (Lanfranco) apud Beccum monachato, cum ubique scholares inflatis buccis dialecticam ructarent, Herastus jam Willelmi comitis postea regis capellanus, ad famosum gymnasium magna sociorum et equorum pompa pervenit. Tum Lanfrancus ex prima colloctione intelligens quam prope nihil sciret, abecedarium ipsi expedientem apposuit, ferociam hominis Italica facetia illudens. Quo is iratus comitem perefecit, ut Lanfrancus Becco Nortmannaque omni submoveretur. Sed, intercedente Dei gratia, animus Willelmi pacatus est, alterque retentus; satagente maxime Willelmo filio Osberni, » etc.

(14) *Causa cuiusdam clericorum nomine Berengarii.* Berengarius iste princeps et antesignanus Sacramentariorum, Turonis natus, archidiaconus exstitit An-

degavensis Ecclesiae. Vir scientia quidem ampullata A emerserit, quandoquidem exsularat probitas, pessimarent boni mores, et pecudum more cono voluptatum pene omnes, ecclesiastici potissimum viri, convolababantur; atque ideo oportet haereses esse, inquit Apostolus, *ut qui probati sunt, manifesti fiant*; ponam etenim peccati haeresim unanimi consensione asserunt sancti Patres. Tantis malis ut occurreret summus Ecclesiae pastor Nicolaus, concilium, vices illius gerente in Galliis Stephano cardinali, voluit celebrari. Cujus antigraphum in folio membranaceo, a codice quadam avulso, et cum blatis et tineis rixante, manu coeva exaratum, ne penitus interreat, his annotationibus (etsi forsitan ad rem haud ita faciat) insuere non morabimur.

CONGILII ANDEGAVENSE.

Ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi anno 1060, indictione xii, Kal. Martii, Luna xiii [f. x], iv feria, praesidente Stephano catholicae urbis Romae cardinali presbytero, et apostolicae sedis vicario, in Basilica Sancti Mauricii, sociorumque ejus, sancta synodus, quæ ex praecerto domini nostri beatissimi sunni pontificis et universalis papæ Nicolai, Tironis, quæ est metropolis Galliæ, convenit, propositis sacrosanctis evangelii et præmissis ad Deum intentissime precibus, diligent consideratione retractatis iis, in quibus Ecclesiarum status in toto pene orbe, et maxime in Galliis, vacillare et pessimari videbatur, qua breviter infra placuit adnecti condigna sollicitudine definitiv.

CAPUT I.

Sancti Spiritus auctoritate, ut credimus, in Chalcedonensi synodo sententia de Simoniacis prolatas sic ab omnibus observetur quatenus quicunque deinceps pecunia, aut aliqua inconveniente conventione sacerulari, aut quolibet modo contra canonican censuram, episcopatum, aut abbatiam, aut archidiaconatum, seu archipresbyteratum, aut aliquam dignitatem ecclesiasticam, sive aliquem gradum, vel ministerium, vel beneficium, quod nonnisi clericis habere sanctorum Patrum sancitiv auctoritas, dare vel accipere quolibet modo canonibus contrario tentaverit, et dans a proprio decidat gradu et dignitate, et accipiens ministerium, seu beneficium male usurpatum, nunquam recuperaturus, amittat.

CAPUT II.

Si quis aut episcopus, aut praefatus quislibet, contra præfam regulam aliquot ecclesiasticum ministerium, vel etiam ipsam præbendam, quæ canonica dicitur, ordinare aut dare voluerit, liberè liceat clericis contradicere, et vicinorum episcoporum iudicium, vel, si necesse fuerit, ipsam quoque sedem apostolicam appellare.

CAPUT III.

Item ut nullus episcoporum, vel prælatorum aliquod novum beneficium de rebus ad jus ecclesiæ pertinentibus ulterius præsumat contra canones alicui vendere aut dare. Quicunque vero aliquid ad jus ecclesiæ pertinens, sub nomine beneficii, sive quilibet modo, ab ecclesiæ alienare hactenus præsumpsit, si adhuc superest, aut restitutus ecclesiæ quod male subtraxit, aut canonica multetur sententia.

CAPUT IV.

Nullus ecclesiam magnam, vel parvam deinceps sine consensu episcopi in cuius parochia est, a laicis præsumat accipere quilibet modo; sed neque a clero, vel monacho, seu laico, sub preti alicujus venalitate. Quod si fecerit, et vendens et emens ea careat.

CAPUT V.

Confirmamus etiam ut nonnisi in unius civitatis ecclesiæ, quisquam amodo aliquod clericale officium accipiat. Quod qui prævaricatus fuerit, canonica ultione feriatur.

(15) *Dicebat enim panem et vinum, etc. Elegansimum et lectu dignissimum antiquitatis monumentum De veritate corporis et sanguinis Christi Domini, in venerab. Eucharistia sacramento, epistolam dico Anastasiæ cuiusdam monachi (si conjectura liceat indulgere) cœnobii SS. Sergii et Bacchi Andegavensis, qua fidem suam profiteretur, juverit evulgare.*

« *Domino Geraldo, » etc. (Patrol. CXLIX, col. 433-436), usque ad in celo. Vale.*

(16) *Litteras miserat. etc. En Berengarii eadem litteræ, ut quidem sentio, ad B. Lanfrancum tum Beccii Priorem transmissæ et codice manu exarato bibliothœcœ regiæ depromptæ.*

« *Frater LANFRANCO BERENGARIUS.*

¶ Pervenit ad me, frater Lanfrance, quiddam auditum ab Ingelranno Carnotensi, in quo dissimulare non debui admonere dilectionem tuam. Id autem est, displicebit tibi, inquit hereticus habuisse sententias Joannis Scotti de sacramento altaris, in quibus dissentit a suspecto tuo Paschasio. Hac ergo in re si ita est, frater, indignum fecisti ingenio, quod tibi Deus non aspernabile contulit, præproperam ferendo sententiam. Nondum enim adeo sategistæ in Scriptura divina cum tuis diligentioribus. Et nunc ergo, frater, quamlibet rudis in illa Scriptura vellem tantum audire de eo si opportunitum mihi fieret, adhibitis quibus velles, vel iudicibus congruis vel auditoribus. Quod quandiu non fit, non aspernanter aspicias quod dico. Si hereticum habes Joannem, cuius sententias de Eucharistia probamus, habendum tibi est hereticus Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, ut de ceteris taceam. »

(17) *Leone octavo. Verius nono.*

(18) *Hæc eadem in synodo Vercellenni, etc. Vercellensi : de quo vide B. Lanfranci libellum De Eucharistia sacramento, infra positum. Nec non et ejusdem argumenti tractatum Guitmundi Aversani libro iii.*

(19) *Denique in concilio Turonensi, etc. Quemadmodum proxime citati testantur auctores. Cui quidem concilio interfuisse B. Lanfrancum. Ordericus Vitalis, inter ceteros fidem facit, Lib. iv Histor., fol. 519.*

(20) *Quod cum audisset Nicolaus II, etc. Et haec quidem a B. Lanfranco, quod superius ostensum est, in libel. De Eucharistia sacramento describuntur, referunturque Berengarii confessio cap. 1. Nec mirum sane, si hac ipsa tempestate, adeo fatale monstrum*

CAPUT VI.

Præterea, si quis episcoporum, presbyterorum, diaconorum, aut subdiaconorum, post cognitum interdictum domini nostri papæ Nicolai, mulieris cuiuslibet carnali detentus copula, a ministerio et beneficio altaris non cessavit, sive deinceps cognoscens prælibatum apostolice sedis interdictum, aut mulierem, aut ministerium ecclesie cum beneficio non statim deseruerit, nullam¹ restitutionis in pristino gradu veniam sibi reservasse cognoscat.

CAPUT VII.

Quicunque autem clericorum deinceps in armis militaverint, et beneficium et consortium clericorum amittant.

CAPUT VIII.

Quicunque laicorum aliquid de iis quæ ad oblationem, vel eleemosynam ecclesie pertinent, sive sepulturam, sive saltem tertiam decimarum partem possidere, vendere, aut sub nomine beneficij, aliquid dare, ulterius præsumperit, anathematis gladio feneratur.

CAPUT IX.

Quicunque consanguineam suam, aut quam consanguineus suis prius cognoverat, aut cuius sanguineam carnaliter in conjugium accepit, vel deinceps accepit, vel postquam cognovit, non statim dimisit, aut cognoscens non dimisit; aut qui uxorem alterius rapuit, seu rapuerit, vel qui suam uxorem, sine iudicio episcopali dimittemus, aliam duxit vel duxerit, donec se fructuose tradat penitentie, a corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi, et a liminibus ecclesie se exclusum, et alienatum, et omnimodis sicut putridum membrum a sano corpore præcisum gladio Spiritus, quod est verbum Dei, agnoscat.

CAPUT X.

Quicunque monastice religionis desertor inventus fuerit, a regno Dei et a consortio Christianorum, sicut apostata, excludatur, et alienus existat, donec resipescens digne peniteat. Similiter qui ejusmodi digne penitentes recipere noluerit, tertio admonitus, si non acquieverit, a communione fratrum suspendatur, sive sit abbas, sive abbatissa, donec acquiescat.

Ego Stephanus sanctæ Romanae Ecclesiæ cardinalis sacerdos vocatus, vice domini mei papæ Nicolai præsidiens synodo, his constitutionibus a nobis canonice promulgatis, parvitas meæ assensum prebrens subscripsi. Deinde subscripterunt decem tam archiepiscopi quam episcopi.

Hactenus concilium ex bibliotheca SS. Sergii et Bacci Andegavensis monasterii.

⁽²⁾ *Et eam se tenere juravit.* Berengarii publica confessio seu iurisdictione extat, cap. *Ego Berengarius.* De consec. dist. 2, atque in fine concilii Romanii sub Nicolao PP. II, anno 1059, tum in causa Berengarii, tum maxime contra Simoniacos celebrati. Alteram confessionem coram summo pontifice Gregorio VII, seu potius, mea sententia, partes legati in Gallia agentes, Alexandrijussu, presidente que concilio Turonensi, emitis Berengarius. Utramque eidem objicit B. Lanfrancus in lib. de Eucharist. sacramento, post initium.

⁽³⁾ *Scriptum postea condidit.* Sed tandem divina favente clementia ad bonam frugem rediisse monstrabimus ad epist. 51.

⁽²⁾ *Libellum elegantem composuit.* Id produnt scriptores omnes, quotquot de B. Lanfranco scripsere. De hocce libello ad epist. 4. Porro non modo concilia illa generalia, velut supra ostensum est, verum etiam cœtus doctissimorum virorum privatum fuisse convocatos, quo Berengarii hæresis refelleretur adduceturur ille ipse ad catholicam veritatem; ejusdem Berengarius ad Ascelinum, atque Ascelini ad Berengarium binæ ex antiquis mem-

A branis abbatiae Casalis Benedicti nostræ congregations excerptæ docent epistolæ; quas, ne pereant hisce adnotationibus duximus intexendas.

*Epistola Berengarii ad Ascelinum.**« Fratri ASCELINO BERENGARIUS.*

« Longe aliter vobis scribendum fuerat, si mihi id liberum vis divina fecisset; quod quia non sit, scribendum vobis utcunque putavi. Per vos igitur transiens disposeram omnino nihil agere cum quibuscumque de Eucharistia, priusquam satisfacrem in eo episopis ad quos contendebam, secundum evangelicam et apostolicam Scripturam. Inde factum est ut nihil pene vobis opposuerim, nihilque consenserim in colloquio illo, ad quod quam indigne tunc conveneras, ut omittam ceteros, si rem consideres, non latebit: Inde factum est ut etiam tacuerim ad damnabilem et sacrilegam illam Wilhelmi sententiam, quam pronuntiavit, omnem hominem ad mensam Dominicam debere in Pascha accedere. Ut ergo ad rem veniam, audivi nunc jactitatere Willelum quod negare nequivimus haeticum esse Joannem Scotum. Quod falsum esse testis mihi es, si satis meminiisti verborum meorum, quamvis hereticus habeas tu quoque Joannem Scotum, quam inconsiderate, quam impie, quam indigne sacerdotio tuo non diutius te nescire permittat, ille de quo Apostolus fidelibus promittit: « Sed et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. » Sapitis enim contra omnis naturæ rationes, contra evangelicam et apostolicam sententiam, si cum Paschasio sapiis, in eo quod solus sibi confingit sacramento Dominici corporis decedere panis omnino substantiam. Verba autem mea de Joanne haec fuerunt, non pervidisse omnia illius, sicut etiam nunc verum est. Quæ autem vidissent ad eam rem pertinientia, recitare me posse ex scriptis illorum quos praefixeram, habendos esse hereticos in epistola ad Lanfrancum, si Joannes ille hereticus haberetur. Ceterum si quid in illo viderem non sat delimat, facile me improbaturn esse; hæc et vere dicebam et in nullam excussionem extranitu venire contendebam propter causam superius dictam; duo tantum protulit ille, sicut nosti, vir optimus, quæ a me auditæ ad eum pervenerant. Convincere ipsa verba in consecrationem panis institutam, non decadere sacramento panis materiam, et non esse virgam episcopalem animarum curam. Horum prius ego sicut meminisse potest, confirmavi, et ita planum est ut sufficiat hoc sentire et convincere etiam puerulus in schola constitutus, qui vim junctoræ verborum non instrenue calleat; desecundo, imo duxi et confirmavi et confirmo virgam illam esse animarum curam, ut facile advertere posset, qui vellet, quid sentire; et nunc quod apud episcopos agere susperaram, velleme si mihi tutum fieret, saltem apud vos agere in audiencia quorūcumque, sed quandiu non possum, obsecro per nomen Domini ne falsum testem te facias quod Joannem illum ego damnaverim, moneoque ut caveas, et ab evangeliæ illo vœ: ut qui tenetis clavem scientia ipsi non introitis, et introiuncte introire non sinitis. Memineris etiam illius propheticæ ad populum de testationis, ubi ait: *Populus enim ad iracundiam provocans est, et filii mendaces qui dicunt videntibus: Notite videre; et aspicientibus: Notite aspicere nobis ea quæ recta sunt;* sicut ad me dixit in audiencia tua Arnulfus vester, ut permetterem vos, sicut instituti essetis, sentire; quanquam totus in eo sim, ne quis transgrediat terminos Patrum evangelistarum apostoli, Ambrosii, Augustini, Hieronymi. Quod ita se habere, si mihi fiat copia tecum agere, quantum de tua vigilancia certissimus presumo luce clarius perevidebis. Scripti tibi haec utcunque, interim opportunitatem a Domino colloquendi tibi expectans. Vale. »

Epistola Ascelini ad Berengarium.

a Domino BERENGARIO frater ASCELINUS.

« Litteras tuas nuper laetus suscepi, sperans festinum nobis tuae correctionis significari gaudium : quibus perfectis letitia mea versa est in mæorem, cum pristinum adhuc affirmare non destiteris errorem. O Deus ! ubi est illa vivacitas, illa subtilitas, illa prudentia, quibus afflatim pollere solebas, cum etiam illa que in colloquio nostro dicta sunt, ut majora taceam, si non dissimulas, oblitus sis ; illam sententiam Willelmi dico quam pronuntias dixisse omnem hominem in Pascha debere ad mensam Dominicam accedere ; quam si sic proferret, sacrilega utique judicari deberet ; sed hanc aliter fuisse prolatam testes sunt qui interfluuerunt. Tunc enim dictum fuit, quod et nunc testificamur. omnem Christianum debere in Pascha de mensa Dominicana communicare, nisi pro aliquo criminis a se perpetrato a tam salubri sequestretur convivio ; hoc autem nullo modo fiat, nisi solo præcepto confessoris sui ; alioquin claves Ecclesie annullantur. Sed ut ad me redeam, omni re considerata, non indigne me ad prædictum colloquio convenisse credo. attuli enim mecum, quod, quandiu vixerim, adjuvante divina virtute, certum, indubitate nullisque euntibus violabile in sacro cordis retinebo, panem scilicet et vinum in altari Spiritus sancti virtute per sacerdotis ministerium, verum corpus verumque sanguinem Christi effici. Quod Scriptura attestante satis evidenter probatur, si non sinistra interpretatione temeretur. Joannem vero Scotum, nec inconsidere, nec impie, nec indigne sacerdotio meo habeo, quem totu[m] misu[m] totaque intentione ad hoc solum tendere video, ut mihi persuadeat hoc, videlicet quod in altari consecratur neque vere corpus neque vere Christi sanguinem esse ; hoc autem astruere nititur ex sautorum Patrum opusculis quæ præve exponit. Quorum illam sancti Gregorii orationem hic adnotari sufficiat : « Perficiant in nobis tua, Domine, quæsumus, sacramenta quod continent, ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus. » Quam exponendo prædictus Joannes inter cetera nostra fidei contraria, « specie, inquit, geruntur ista, non veritate. » Quod non catholice dictum, si bene tuam vigilantiam novi, non ignoras ; præsentim cum id in sepe dicto colloquio non negaveris, quando eamdem orationem cum expositione sua ex Joannis libro recitavi, verum tunc quod et nunc objecisti nobis te libellum illius nondum ad finem usque perlegisse. Unde satis mirari nequimus te, tanta scilicet prudentia virum, tantopere laudare quod ignoras ; neque enim, si noveris, te laudavisse crediderim. Novit namque prudentia tua sic cavenda esse verba haeticorum, cœu pocula beneficorum, quæ prius dulciter mulcent, ut postmodum lethali fecent. Cœterum cum Paschatio aliisque Catholice non solum sapio, sed etiam veneror, et amplector verum corpus verumque sanguinem Christi a fidelibus in altari sumi sub specie panis et vini ; sed neque hoc, ut dicas, contra naturæ rationes ago, neque enim aliud naturam dixerim quam Dei voluntatem. Qui enim sanesapiens causam rerum naturam vocet, aut non potius omnium naturarum, et ex natura sui generis nascentium voluntatem Dei esse fateatur. Porro voluntas Dei tam efficax est et omnipotens ut ejus velle solum fieri sit. Ac per hoc voluisse illum aliquid fecisse : *Omnia enim quæcumque voluit Dominus fecit* ; voluit autem panem et vinum quod in altare sancti Spiritus consecratione per ministerium sacerdotis conficitur vere suam carnem et sanguinem potentialiter creari, creando vero quotidie mystice immolari. Quod et ipse patenter insinuat in hujus sacramenti exordio discipulis suis, dicens : *Accipite et comedite, hoc est corpus meum* ; ac ne leviter acciperent, vel qualecumque corpus putarent, membra enim Christi dicuntur quippe fideles, ac per

A hoc corpus, adjicit claritudinem, et ait *quod pro vobis tradetur*. Similiter et de calice, *qui pro vobis effundetur*.

Ecce quomodo nos instruit Redemptor noster, ecce quomodo aperit et exprimit quod corpus, quem sanguinem nobis commendet. Panem et vinum discipuli carnibus intuebantur oculis, et audiebant a Veritate : *Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur*; et : *Hic sanguis meus qui pro multis effundetur*. Quid apertius ? quid clarius ? quid dulcius ? O quam sanum astruere, quam periculosum niti refellere, quod Veritas asseverat ! Hoc Evangeliste testatur, apostoli concionantur, sancti doctores tractant, si recto intellectu percipiuntur. Quisquis autem illorum bene dicta præve interpretatus fuerit, quid de eis mereatur ipse viderit. Neque vero mirari, vel diffidere debemus Deum facere posse ut hoc quod in altari consecratur virtute Spiritus sancti et ministerio sacerdotis uniat corpori illi quod ex Maria virgine Redemptor noster assumpsit ; quippe utrumque substantia corporea, utrumque visible, si reminiscimur, nos ipsos ex corporeta et incorporeta, ex mortali et immortali substantia esse compactos, si denique firmiter credimus divinam humanamque naturam convincisse personam. Edisserat mihi cinis et pulvis secundi vel tertii rationem, et tunc se sufficeret credat ad primi expeditionem : *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Hac tibi breviter responderim, ostendens me cum Paschasio neque contra naturæ rationes, neque contra evangelicam et apostolicam sapere sententiam. Denique per nomen Domini me obsecras, ne faciam me falsum testem quod Joannem nobiscum dannaveris. Quod libenter observabo ; verum de hoc testis sum verus quod supradictam illius expostionem in oratione Gregorianâ ipsa veritate constrictus nobiscum improbasti. Ad ultimum, timeo ne illud vœ evangelicum unde me cavere mones, in caput tuum, quod absit ! retroqueatur ; clavem enim scientiam solvens, ipse non intrône videris, quoniam universalis Ecclesiæ dissentis, et quibus persuades quod sentis nimis in trecenti adiutum claudis. Quod vero dominus Arnulfus cantor subjecit, videlicet ut permitteres nos, sicut instituti essemus, sentire, bene et sapienter protulisti, tuæque salutu, si velles, comprehendere consulisti ; deteriusset enim te, si posset, ne per te solum, vel, si qui sunt, per tuos socios viam mutare nitereris, quam doctores nostri tam sancti, tam sapientes, tam catholicœ adeo rectam, adeo delimatam, adeo protractam nobis ostenderunt, ut nullus qui eam teneruit exorbitet, nullus qui non tenuerit non exorbitare nequeat. Sed hæc hactenus nunc te familiariter exoratum velim, ut ab hac perversa intentione desistas, neve nobis inauditas vanas que crudelitates ingeras, neve tibi tam libere committas, evangelicas illius gallinas alis nutriendum te humiliiter submittere non detrectes, ne præclarum illud ingenium quod tibi Deus concessit infatuetur, et ideo foras ejiciatur, et ab omnibus conceudetur. Pudeat te patrocinari librum quem Vercellis in plenaria synodo damnatum, te quoque propter eum heresim macula notatum audivimus. Redi ergo, precor, ad catholicam et apostolicam traditionem, ut et in te compleatur illud apostolicum quod mihi direxisti : sed et si quid aliter sapilis, et hoc vobis Deus revocabilit. »

Ascelinum Uticensem seu monasteri S. Ebrulfi in Nortmannia monachum senioris nepotem, Berengario coetaneum, innuere videtur noster Óderic. Lib. vi. Hist. pag. 623, descripti illius cœnobii devastatione, hæc subdit : « Ascelinus vero senex Uticensem erenum cum paucis pauperibus incolis incoluit, et Ascelinum nepotem suum, atque Guibertum de Gaceio, et Haimonem de Telleia, aliasque pueros enutravit, et communies litteras, ut in illo loco quotidianum Deo servitum exsolverent, docuit. » Sed vero Berengarii epistola ad Richardum quemdam

monachum memoratur, ubi inter alia sic de Ascelino effatur : « Propter Ascelinum dico, qui B Augustini verba ad pravitatem sui erroris detorquere non timuit, sicut quidam compatriota illius, qui apud Pictavum inter discutientes B. Augustini sententiam, etc. » Haec ex ms. Bibliothecæ Regiae. Quibus verbis non ita obscure Ascelinum, opinor, Pictaviensem notat. De Guillelmo autem nihil est quod ausim asserere ; verum, si conjici licet, dicam illum ipsum Guillelmum esse, qui et abbas Cormeliensis postea fuit, cuius B. Lanfrancus meminit supra et ad quem scribit epistolam 57.

(24) *Quod antiquitas Cadomum nuncupabat.* Cadomum, gallice *Caen*, urbs est ampla atque litterarum academia celebris, in Nortmannia inferiori sita. Emendatus expressiusque dici Campidomum Cenalis lib. II, De re Gallica, perioche 4 demonstrat. Scriptorum tamen auctoritas necnon vulgi usus invalidum ut concisus Cadomum dicatur.

Porro hujuscemodi urbis nobilissimæ elegantiam ex doctissimo Papirio Massone in fluminum Galliae descriptione subjecimus. « Argentam urbem, inquit, quinque leucis remotam petens, que in edito quidem loca sita, declivis tamen est qua parte in Olenam descenditur, qui continuo cursu Cadomum præclararam urbem Bajocassina diœceseos interluit, ponteque jungitur e tribus fornicibus composito. De qua Armoricus, Philippidos libro octavo :

Villa potens, opulenta, situ spatisa, decora Fluminibus, pratis et agrorum fertilitate, Merciferusque rates portu capiente marino, Seque tot ecclesias, dominibus et civibus ornans Ut se Parisio via annuat esse minorem.

« Qui vero situm Cadomi bene excusserit, illam judicabit et pulchram et amœnam ob Olenam flumen, qui bis quolibet die ob fluxum et refluxum Oceani inflatur. In quam urbem fluvius quoque alias nomine *Udo* fluit, atque in Olenam habitur. » Lege si placet notas ad epistolam 2, Chronic. Beccense, ante annum 1063, pag. 3.

(25) *Dux unum monachorum.* Celebris illius monasterii S. Stephani nihil plane superest antiquitatis. Heu! furor petulantissimum, sceleratissimumque Calvinistarum omnia plane edificia susquedeque evertit, et chartas pene universas dilaceravit, igne consumpsit. Verum religiosissimi ac non mediocreiter eruditivi in D. de Renczi cellarari ejusdem cœnobii, ac S. T. doctoris studio atque industria tandem reperta sunt tabula fundationis, privilegia summorum pontificum Alexandri II, Honorii III et Clementis III, necnon et Rotradi archiepiscopi Rothomagensis, et Henrici Bajocensis episcopi; que integræ, ne disperdantur, describemus. Hæc vero sunt apographa.

CHARTA FUNDATIONIS ABBATIÆ SANCTI STEPHANI CADOMENSIS,

a Guillelmo Conquestore facta.

Quisquis Deus, seu pro Deo, aliquid præstat, non ipsum a se alienat, sed potius in futurum cum spe vita æterna multiplicandum conservat; hoc agit pia Creatoris largitas, et larga ejus circa creatæ pietas. Qui cum honorum nostrorum non egeat, suus est enim orbis terra et plenitudo ejus, honori tamen de nostra substantia, immoraliisque sibi sacrificium laudis pro nostra salute desiderat. Hortatur nos ut ei servianus, tribuit quod pro collatis beneficiis suis ei retribuanus; quod tamen misericors Pater quasi alienum suscipit, quasi nostrum repedit, in hoc saeculo peccata remittens, in futuro centuplum accepturis, seipsum, et regnum celeste promittens. Quia spe ductus ego Willelmus Anglorum rex, Nortmannorum et Cenomannorum princeps, conobium in honorem Dei, ac beatissimi protomartyris Stephani intra burgum, quem vulgari, nomine vocant Cadomum, pro salute animæ meæ,

A uxoris, filiorum, ac parentum meorum disposui construendum. Cui loco, ne divina Religionis cultura aliquando propter inopiam desit, hoc modo ipsi impoterum mea sollicitudo prospicit. Trado igitur præfato cœnobio villas juris mei censum, Roz, Alomanniam, Pontem-Divæ, Cathburgum cum colonis et conditionariis, seu liberis hominibus, cum molendinis, aquis, pratis, pascuis, silvis, seu omnibus redditibus, et consuetudinibus ad eas pertinentibus, sicut in meo dominio hacutem habui, et antecessores mei; et homines quidem duarum præmissarum villarum, videlicet censu, et Roz, qui Francam terram non tenent, ad servitium ecclesiæ, et monachorum ita liberos, et omnino quietos concedo, ut nunquam pro aliqua submonitione expeditionis vel alterius cujuslibet rei ipsum servitium intermittant, nisi ego ipse, per me, vel per brevem meum, abbatem submoneam quatenus eos nominatum mihi mittat; et hoc intra fines Nortmannæ tantum, et nominatum tantummodo pro necessitate belli ab extranea gente imminentis. Partem quoque burgi trado, in qua præfatum monasterium constructum est, a muro indirectum occidentem versus, sicut via protenditur, qua a veteri beati Stephani monasterio, ad urbem Bajocensem iter; et ea quæ via quia itar ad Brithu villam sancti Michaelis, cum terris et omnibus consuetudinibus de eodem burgo ad me pertinentibus, excepto quoque extranei mercatores de omnibus quæ secunda feria ibi ement, et venundabunt, tandiu quandiu telonearius ad stationem suam sedebit, et mercatores in communis mercato crunt, teloneum ministris, qui Majori burgo prærerunt, apportabant de singulis plaustriis, et assinis, quo [f., que] venalia ligna ferent, lignum unum, villarium cum omni territorio suo, et de eodem hominum servitia, ut servientes mei, qui ibi manent, mihi servient [f. serviunt], et propter servitium meum non remaneat. In magno quoque burgo domum Turstini Legrini; et domum molendini de Darnestell cum ipso molendino, et molendinum quod fuit Ramnardi.

Heæ omnia quieta ab omni consuetudine, de practis juris mei tria jugera ad ulmum pratum Brendac, præter ea que ad supradictas villas pertinebat [f., pertinebant] alveum Veteris Uldun, a villa Venistro usque in Olnam fluvium, cum tribus molendinis in eodem factis. Terram Willelmi Pavolh, quam de me tenet Cadoni et Cluilla, In territorio Brithwille allodium, quem Rogerius calvus ibi tenet. In territorio Brachi terram Willelmi Dæslanda; Allodium quoque quod Lupus tenet in Beneto et Walmereto, cum parte ecclesie ad eum pertinente. In territorio Curlei terram Willelmi camærarii. In territorio Balduenti vineam, cum domo vinitoris, quam Hubertus Dapifer de me habuit. In Barbeloth duas mensuras terra. In territorio de Bovale allodium Rodulphi fili Anseredi; in villeris et in mara terram quam ibi tenet Willelmus Crassus. Terram quoque quam habuit Hugo de Rozel. In Graynulla silvam de Malo Pertuo, et de Tortavalie, et de Folonia, et de Caisneto cum aquis et terris, seu omnibus ad eas pertinentibus, hac conditione servata ut monachi ipsius cœnobii ipsas silvas nullo tempore destruant, vel destrui jubeant, propter ipsam terram colendam, sive inhabitandam, retentis in meo dominio cervis, capreolis et apri silvestribus. Decimam de Fredetnaco. Servitium de terra, quam Boselinus de Diva tenet in villeris, et Guarinuilla. Concedo quoque fieri ad opus præfati monasterii mercatum in villa, cui Balte nomen est. In territorio Cadomi feriam trium dierum, ita ut quoties quilibet horum trium dierum in secunda feria emerit [f., venerit], totum mercatum magni burgi sit Sancti Stephani. In civitate Rothomagi concedo fieri cellarium unum super Sequanam quietum ab omni consuetudine, et habitantes in eo quietos tam in terra quam in aqua, per totam terram meam. Concedo quoque domum, cum viridario, quam dedit

eidem cœnobio, in eadem civitate Bernaldus filius A Ospaci. Et sex jugera prati, quæ idem dedit ad Bat-palmas, et domum quam dedit Willermus canonicus filius Suevi. In territorio Lireti hospitem unum cum terra sua, et aquator arpentos et dimidium de vinea et unam acram terræ intra idem territorium. In Audura fluvio concedo fieri molendina duia, ita ut tantum spatium de aqua remaneat liberum, quatenus, quoquomodo aqua se habeat, convenienter possint per illud spatium ascendere, et descendere tam naves quam pisces. Coacedo etiam totum alodium, quod tenent Osmundus Aculeus Ricardus et Rogerius. In territorio Calvinitis super Divam, et etiam totum illud quod tenet quicunque alodiarum infra leugam pontis Dive. In terra Anglorum in comitatu de Devenesira manerium, quod vocatur Northam. In comitatu de Dorseta duo maneria, unum quod vocatur Franconia, et aliud quod vocatur Bieconia. In comitatu de Sommerseta, in territorio Cruera, decem hidas terre et ecclesiam cum omni decima ejusdem territorii. In comitatu de Vultesira ecclesiam de Coshana cum omni terra, et decima ad eam pertinente. Concedo quoque in comitatu de Northlot manerium, quod vocatur Vuelles, quod dedit predicto cœnobia Willermus de Scocis, cum ecclesia de Morthona et terra cum decima eidem ecclesia pertinente in Essesa. Item concedo in comitatu de Essesa maneriolum, quod vocatur Panfella, et Illundona [*f.*, in Lundonia] quadam terram, quæ fuit leureth, sitam prope ecclesiam Sancti Petri quietam de Gelth, et Descot, et de omni alia consuetudine, quæ [/, quam] dedit Walleramus filius Rannulfus, cum decima totius terre sue, quam habet in Anglia, tam pro anima sua quam pro mea.

Signum † Willemi regis Signum † Malthidis reginae. S. Joannis † archiepiscopi. S. Roberti † comitis filii regis. S. Willemi † comitis filii regis. Signum Lanfranci † archiepiscopi S. Odonis † Bajocensis episcopi. S. Hugonis † Lexoviensis episcopi. Signum Gisleberti † Ebroicensis episcopi. S. Roberti † Sagiensis episcopi. S. Michaelis † Abricensis episcopi. S. Gauffridi † Constantiensis episcopi. S. Roberti † comitis de Moretomo. S. Rogeri † comitis de Monte Gomerico. S. Rogeri † de Bellomonte. S. Roberti † comitis de Mellent. S. Henrici † de Bellonte. S. Hugonis † de Gorniaci. S. Walteri † Gifardi. S. Ricardi † Abricensis vice comitis. S. Hugonis † comitis. S. Willelmi † comitis Ebroicensis. S. Willelmi † de Bretolio. S. Roberti † Ancensis comitis. S. Roberti † de Bellesme. S. Hugonis † de Montefortim. S. Hugonis † de Grentemesnil. S. Nigelli † de Constantino. S. Willelmi † Duncelensis episcopi. S. Ricardi † de Corceio. S. Willelmi † Crispini. S. Ingilranni † filii Huberti. S. Vilani † comitis. S. Willelmi † de Warenni. S. Henrici de Ferrarii [*f.* Ferrarius].

Privilegium Honorii III, sive Alexandri II, etc.

(Vid. *Patrol.* tom. CXLVI, in Honorio III.)

Ejusdem Honori littera, quibus immunitates confirmat cœnobii S. Stephani Cadomensis.

HONORIUS episcopus servus servorum Dei.

¶ Religiosam vitam eligentibus apostolicum convenit adesse presidium, ne forte cujuslibet temeritatis incursum, aut eos a proposito revocet, aut robur, quod absit! sacra Religionis infringat; ea propter, dilectissimi in Domino filii, vestris justis postulatiōibus clementer annuumus et monasterium Sancti Stephanii Cadomensis, in quo divino mancipati estis obsequio, ad exemplar felicis memoriae Alexandri papæ tertii prædecessoris nostri, cuius privilegii tenorem in ejus perspectibus contineri regesto, in jus et tutelam beati Petri et nostram suscipimus, et presentis scripti privilegio communivimus, statuentes ut quasuscunque possessiones, quæcumque bona idem monasterium impræsentiarum juste ac

A canonice possidet, aut in futurum concessionem pontificum, largitione regum, vel principum, oblatione fideliū, seu alijs justis modis, prestante Domino, poterit adipisci, firma vobis, vestrisque successoribus illibata permaneant. Ad haec predicti antecessoris nostri vestigiis inhærentes statuimus nullum ecclesiastica seu seculari prædictum dignitate in rebus, vel dispensatione monasterii prælibati, aliquam habere, præter Romanum pontificem, potestatis; sed omne ius ipsius monasterii ad sollicitudinis nostræ successorumque nostrorum decernimus studium pertinere. Si autem alicuius episcopi molestia prægravata fuerit, sanctamque apostolicam sedem appellaverit, donec causa vestra ad Romanum deferatur pontificem, et ab eo, vel de mandato ipsius terminetur, nulli ulterius episcoporum licet contra vos item mouere. Prohibemus etiam ne Bajocensis episcopus pro qualibet abbatis, vel monachorum culpa, eos presumat excommunicare, vel in monasterio divinum officium prohibere. Obeunte vero te nunc ejusdem loci abbate, vel tuorum quilibet successorum, nullus ibi astutia quilibet subreptionis seu malitia præponatur, nisi quem fratres communi assensu, vel fratrū pars sanioris consilii secundum Dei timorem et beatī Benedicti regulam providerint eligendum. Præterea liberas et absolutas personas et seculo fugientes licet vobis ad conversionem vestram suscipere, et eas absque ullius contradictione in vestro collegio retinere. Chrisma vero, oleum sanctum, dedications ecclesiarum, consecrationes altarium, ordinationes monachorum et clericorum vestrorum, qui ad sacros ordinēs fuerint promovendi, laicorum etiam qui criminalia peccata incurrint, consilia, et pœnitentiarum injunctiones a Bajocensi suscipietis episcopo, siquidem catholicus fuerit, et gratiam atque communionem apostolicā sedis habuerit, et ea gratis, et absque ulla pravitate vobis voluerit exhibere; aliquoquin licet vobis, quem maulerius catholicum adire antistitem, qui nostra fultus auctoritate quod postulatur indulget; et maxime si ordinationes monachorum, et clericorum vestrorum ultra unius mensis spatium, secundum quod ab eodem antecessore nostro statutum est, episcopus Bajocensis distulerit. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum licet præfatum monasterium temere perturbare, aut ejus possessiones auferre, vel abbatias [*f.*, abbatiam] retinere, minuere, seu quibuslibet vexationibus fatigare, sed illibata omnia, et integra conserventur eorum, pro quorum gubernatione, ac susceptione concessa sunt usibus omnimodis profutura, salva sedis apostolicā auctoritate. Si qui igitur in futurum ecclesiastica, secularisve persona, hanc nostræ constitutionis paginam sciens contra eam temere venire tentaverit secundo tertioe commonita nisi præsumptionem suam digna satisfactione correxerit, potestatis, honorisque sui dignitate careat, reamque se divino iudicio existat de perpetrata iniuritate cognoscat; et a sacratissimo corpore ac sanguine Dei et Domini Redemptoris nostri Jesu Christi aliena fiat, atque in extremo examine districto subjebeat ultiō. Cunctis autem eidem loco sua jura servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatenus et hic fructum bone actionis percipiant, et apud districtum Judicem præmia æternæ pacis inveniant. Amen.

¶ Ego Honorius catholica episcopus.

¶ Ego Guido Prænestin. episcopus.

¶ Ego Octavianus Sanctorum Sergii et Bacchi diaconus cardinalis.

¶ Ego Stephanus basilicae Duodecim apostolorum presbyter.

¶ Ego Gregorius..... presbyter.

¶ Datum Laterani per manum Willhelmi sanctæ Romanae Ecclesie vicecancellarii in Idus Junii, indictione IX, Incarnationis Dom., an. 1221, pontificatus vero domini Honori papæ in anno quinto.»

PRIVILEGIUM CLEMENTIS PAPÆ VI.

Quo S. Stephani Cadomensis abbatibus insignia pontificalia permittit.

« Clemens, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam, Sancte Romanae Ecclesie matris Ecclesiarum omnium et magistræ, licet immerit, regimini presidentes, carum statum libenter honoris impendis promovemus, et que dubietatis anfractu materialium litigiorum eis pro tempore possent inferre, declarando, quantum nobis possibile redditur, submovemus. Dudum siquidem dilectorum filiorum Roberti abbatis, et conventus monasterii Sancti Stephani de Cadomo ordinis sancti Benedicti Bajocensis dieesis insinuatione percepto quod praefatum monasterium inter alia partium illarum monasteria erat nobile et insigne, et in eo magna pars capitii gloriosissimi protomartyris prefati sancti Stephani, nec non capitii beatæ Margaretae martyris, prout in illis partibus communis fidelium opinio asserebat, multæque aliorum sanctorum reliquie honorabiliter servabantur, propter quæ ad ipsum monasterium sæpius undique cum magna devotione confluerebant multitudo fidelium copiosa; eratque etiam in dicto monasterio corpus recolenda memoria Guillelmi regis Angliae principalis ejusdem monasterii fundatoris venerabiliter tumulatum, qui dudum existens dux Normannie cepit regnum Anglie vi armorum, dicti quoque abbas et conventus in eodem monasterio, ac tredecim parochialibus ecclesiis et locis earum, ac capellis eis adjacentibus legitime habebant et possiderent, ac habuissent et possedissent hactenus, tam ipsi quam eorum praedecessores continuo, liberæ, pacifice et quiete, et a tanto tempore cuius initii memoria non exstabat, jurisdictionem spiritualem et ecclesiasticam, ac correctionem in clericos et personas ecclesiasticas delinquentes ibidem; a qua quidem jurisdictione et eorum officiali, non ad episcopalem, sed Rothomagensem eorum metropolitam, seu ad apostolicam sedem consuetum erat et fuerat regulariter a dicto tempore hactenus appellari, necnon dictarum ecclesiarum collatio, carumque cura commissio, visitatio, et procuratio ad abbatem et conventum pertinebant; eosdem non volentes tam personam Roberti abbatis, (ipsius multipliciter virtutum meritis et sincerae dilectionis, quam ad nos et Romanam gerebat prout gerit Ecclesiam, affecte ferventi exigentibus) quam monasterium: praedictos, consideratione premissorum, specialibus privilegiis et honoris impendis decorare, eorumdem Roberti abbatis et conventus in hac parte supplicationibus inclinati, eidem Roberto abbati et successoribus suis abbatibus ejusdem monasterii, qui essent pro tempore, ut idem Robertus et illi mitris aureis sive deauratis, lammis et gemmas habentibus, et aurificatis, et planis, annuloque et sandaliis, et aliis pontificalibus insigniis in missarum et horarum aliarum solemnium, temporibus congruis ubicunque, præterquam in conciliis provincialibus et synodis episcopalis; necnon in iisdem conciliis et synodis hujusmodi planis mitris uti perpetuo; necnon in monasterio, ecclesiis, ac locis ecclesiarum praedictis in missa, vesperis, et matutinis, et mensa benedictionem sollemnem facere et impendere etiam perpetuo libere valerent, dummodo aliquis antistes, vel legatus sedis apostolicae presens non existeret, quacunque constitutione in contrarium edita non obstante, auctoritate apostolica de speciali gratia duximus indulgendum. Et ad indicum hujusmodi a sede predicta obtenti privilegi, volumus quod dicti abbas et conventus nobis, nostrisque successoribus, singulis bienniis persolverent unam unciam auri.

« Cum autem, sicut ejusdem Roberti abbatis nobis exhibita petitio continebat, ab aliquibus revocetur in dubium hujusmodi clausula, « dummodo aliquis antistes, vel legatus sedis apostolicae presens non

A existeret, » ad omnes præcedentes clausulas referatur, nobis idem abbas humiliiter supplicavit ut dubium hujusmodi declarare, ac etiamsi, et in quantum opus fuerit, quadam alba pontificalia per Robertum abbatem, et successores suoi prædictos in eisdem conciliis, et synodis deferenda, concessionem hujusmodi ampliare, providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos itaque ad omnem dubitatis scrupulum auferendum, tenore præsentium declaramus nostræ intentionis fuisse et esse ut abbas et successores ipsius prædicti, mitris aureis sive deauratis, lammis et gemmas habentibus, ac aurificatis et planis, annulsoque et sandaliis, ac aliis pontificalibus insigniis, horis ad hæc aptis, ubicunque, etiam in præsentiæ dicecesani, vel cujuslibet alterius antistititis, præterquam in provincialibus conciliis et synodis episcopalis; et in eisdem conciliis et synodis, planis mitris uti possint, et quod dicta clausula, « dummodo aliquis antistes, vel legatus sedis apostolicae presens non existeret, » ad immediate præcedentem clausulam, videbitur de benedictione solemní tantummodo, et nullatenus ad alias præcedentes clausulas referatur. Et nihilominus eisdem Roberto abbati, et successoribus suis prædictis, quod in eisdem provincialibus conciliis et synodis etiam hujusmodi aliis pontificalibus perpetuo uti possint, quacunque constitutione contraria non obstante concedimus tenore præsentium auctoritate apostolica de gratia ampliori. Nulli ergo omnino hominum licet hanc paginam nostræ declarationis et concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumperit, indignationem omnipotens Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursum.

« Datum apud Villam Novam Avenionensem, die decimo Kalendas Julii, pontificatus nostri anno quinto. »

Confirmatio immunitatum monasterii S. Stephani Cadomensis, ab archiepiscopo Rothomagensi concessa an. 1170.

Rotropus Dei gratia Rothomagensis archiepiscopus, præsentibus et futuris, salutem.

« Plurimum confort ecclesiis et monasteriis, personis quoque tam ecclesiasticis quam secularibus, ea quæ illis a catholicis viris conferuntur ad memoriam conservationem litteris adnotari, ne deleant ea quæ facta sunt oblivione, quod stabile fuit et ratum in questionem revocetur. Inde siquidem est quod piis petitionibus filiorum nostrorum Guillelmi abbatis et conventus Sancti Stephani de Cadomo, benignum præbentes assensum in scriptum redigimus, et muninime sigilli nostri corroboramus ea quæ novimus in episcopatu Bajocensi pertinere ad possessionem, et jus, et eleemosynam Beati Stephani de Cadomo, tam in ecclesiis quam in decimis, pratis, aquis, silvis, pascuis, molendinis, domibus, terris, et eamur habitatroribus. Quæ etiam ab illustrissimo Guillelmo rege Anglorum, principe Normannorum et Cenomanorum, eisdem cœnobio confirmata sunt, et ab aliis nobilibus viris, et præcipue a venerabilibus Odone, et Henrico episcopis Bajocensibus. Hæc igitur sunt quæ a præfato cœnobio possessa cognoscimus et in perpetuum possidenda libere, et quiete et absolute a synodico debito, et circata, ceterisque consuetudinibus ad jus episcopale pertinentibus, eisdem cœnobio concedimus et confirmamus, videbit ecclæsia Sancti Nicolai in burgo cœnobii, et ecclæsia Villarii, et duas partes omnium decimiarum quæ sunt de feodo ejusdem cœnobii, per totum territorium Cadoni et Villarii, et ecclæsia de Breteville Orgoilosa, cum capella de Putot, cum decimis et omnibus pertinentibus suis, et ecclæsia de Alneto, et tota decima parochie, cum pertinentibus suis, et duas ecclæsiae de Alemannia, et earumdem parochiarum omnes decimæ cum pertinentiis suis, et ecclæsia de Icio, cum capella de Bracio et tota de-

cima parochie cum pertinentiis suis; ecclesia etiam de Caburgo, et antiqua capella de Burgo Divæ, et ecclesia Sanctæ Marie du Buisson juxta Matrem Villam. Præterea etiam eidem cœnobio confirmamus jura episcopalia in ecclesia de Censio, scilicet syndum, et circatam, ceterasque consuetudines, quas in præfatis ecclesiis idem cœnobium habet. »

*Confirmat Bajocensis episeopus privilegia, possessio-
nes. etc. cœnobii S. Stephani Cadomensi.*

« HENRICUS, Dei gratia Bajocensis episcopus, omnibus Christianæ religionis cultoribus ad quos pre-
sents charta perverterit, perpetuam in Domino salutem.

1 Ne in oblivionem veniant que geruntur, usus
habet et communis consideratio utilitatis exposit
ut scripturae serie debeat adnotari. Inde siquidem
est quod in scriptum duximus redigenda munimine
sigilli nostri corroboranda ea quæ novimus in dice-
cesi nostra pertinere ad possessionem, et jus et
eleemosyanæ cœnobii Beati Stephani de Cadomo,
tam in ecclesiis quam in decimis, pratis, aquis, sil-
vis, pascuis, molendinis, dominis, terris, et eaurum
habitatoribus; quæ etiam ab illustrissimo Willelmo
rege Anglorum, principe Nortmannorum et Ceno-
manorum, confirmata sunt, et ab aliis nobilibus
viris, et præcipue a venerabilis Odone prædecessore
nostro Bajocensi antistite. Haec igitur sunt que a
præfato cœnobio possessa cognoscimus, et in per-
petuum possidenda concedimus et confirmamus,
videlicet ecclesia S. Nicolai in burgo cœnobii, et
ecclesia Villarii, et due partes omnium decimarum
que sunt de feodo ejusdem cœnobii per totum territorium
Cadomi et Villarii, et ecclesia de Tortavalle,
et tota decima parochie, cum pertinentiis suis,
et ecclesia de Folonia, et tota decima parochie cum
pertinentiis suis, et ecclesia de Alneto et tota decima
parochie cum pertinentiis suis, et ecclesia de Bre-
tevilia Orgilloosa cum capella de Putot cum decimis
et omnibus pertinentiis suis et due ecclesiæ de Alle-
mania, et eaurumdem parochiarum omnes decimæ
eum pertinenter suis, et ecclesia de Icio cum capella
de Brachio, et tota decima parochie cum perten-
tiis suis, ecclesia etiam de Cadburgo, et antiqua
capella de burgo Divæ, et ecclesia Sanctæ Marie du
Buisson juxta Matrem Villam. Has equidem ecclesias
a synodico debito et circata, ceterisque con-
suetudinibus ad jus episcopale pertinentibus liberas
et absolutas in perpetuum permaneare cœnobio præ-
fato concedimus et confirmamus. Præterea etiam
eidem cœnobio confirmamus jura episcopalia in
ecclesia de Censio, scilicet syndum et circatam
ceterasque consuetudines, quas in præfatis ecclesiis
idem cœnobio habet. Hanc etiam dignitatem cum
prædictis cœnobio præfatum, nobis confirmandibus,
obtinet ut christma sanctum et oleum quod a nobis
aceperit, predictarum Ecclesiæ presbyteris in
sancto Sabbato Paschæ distribuantur. Clerici autem
præscriptarum Ecclesiæ sic libere et quiete ve-
niant ad synodum, ne sub aliqua occasione ab eis
pecunia requiratur. Item prædicto cœnobio confir-
mamus processiones in sancta Pentecoste de Censio,
et processiones de Alemania, et processiones de
Icio, cum eaurumdem villarum membris et adjacen-
tiis. Confirmamus etiam prædicto cœnobio duas
partes decimarum feodi sui in Ruscavilla, et in Cur-
leio, et Amblia, et in Petraponte, et in Bawento, in
Billeio, in Vaumereto, in Geanville, et in tota terra
Rogerii Calvi, et Bretevilia super Leisam. Nihilominus
etiam cœnobio præfato concedimus et confirmamus
has libertates de pontificali jure juxta statuta
prædecessorum nostrorum, in universis hominibus
cœnobii, in burgo monachorum, sive in Villario vel
alibi in territorio Cadomi, et in Venunto, et in
Francavilla habitantibus, videlicet cum aliqui præ-
dictorum hominum de peccatis criminalibus, et vel

A non criminalibus, sive de aliquibus forisfacturis
convicti vel confessi fuerint, si pecunia inde exi-
genda fuerit, abbatis vel monachis prædicti cœnobii
persolvatur. De non criminalibus vero pœnitentiam
injungere, in arbitrio monachorum consistat. Cum autem quispiam de criminali aliquo culpabilis reputa-
bitur, non ipse ab archidiacono Bajocensi in pla-
citum trahetur vel citabitur, sed ipse archidiaconus
abbati vel priori ejusdem cœnobii denuntiabit, et
ille cui ita crimen imponetur, ex parte abbatis ad-
monitus, ad diem convenienter statutum coram ab-
bate, vel aliqua ex parte abbatis, et coram archidiaconi
apparebit in ipsa parochia in qua manebit, et
ipsis presentibus veritas rei disquiratur; et si inde
judicium portandum prodierit, vel cognitio peccati
patuerit, Bajocensis Ecclesia, ut decet, requiratur,
vel causa examinationis, vel gratia consequenda
reconciliationis. Easdem etiam libertates de jure epi-
scopali confirmamus prædicto cœnobio in universis
hominibus de Ros, et in universis hominibus de Cen-
sio, et in universis hominibus de Alemania, et in
membris ejusdem, scilicet Stavellis, similiter et in
universis hominibus de Icio, et de Bracio, et de Ful-
berfolia, de Burgesbu, et de Hugo, et de toto Caburgo,
et de burgo Divæ, usque ad pontellum qui dividit
Bajocensem episcopatum a Luxoviensi, et in omnibus
illis qui sunt de parochia de Tortavalle, et de Folo-
nia, et in illis quos habet prædictum cœnobium in
Hovetot, et in omnibus habitantibus in silvis mona-
chorum, sive in pertinentiis eorum, et in tota te-
nebra de Tortavalle, et etiam in hominibus quos ha-
bet idem cœnobium in Ruscavilla, et in Curleio, et in
Siccavilla, et in Granvilla, et in Bawento, et in
tota terra Rogerii Calvi de Bretevilia super Leisam,
et in tota terra Louet de Billeio, et in Vaumereto
cum parte ecclesiæ que ad ipsum pertinebat, et in
villa de Buisson. Easdem etiam libertates de jure
pontificali cœnobio præfato confirmamus in uni-
versis hominibus de tota terra quam tenuerunt Ran-
ulfus vicecomes et Robertus Bertramus in Bre-
tevilia Orgilloosa cum pertinentiis suis. Prædictas
etiam libertates de jure pontificali prædicto cœnobio
confirmamus in subscriptis possessionibus, villis,
pratis, aquis, molendinis, silvis, pascuis, terris, et
quibuslibet hominibus, si forisfactura contigerit
videlicet in tota terra quam Milo dedit filiae sue
Beatrici in conjugium in Venunto, et in duodecim
jugeribus terre quam emit abbas Lanfrancus, in
eodem Venunto, et in pratis que vendidit Wille-
lmus de Corella præfato abbati, de feodo nostro, et
in terra de toto Ros præter ecclesiam, et in terra
de toto Censio cum ecclesia, et in terra quam tenuit
Grimaldus in Alemania, et in membris ejus, scilicet
Stavellis, Icio, Fulberfolia, Burgesbu, et in domo
Rogerii, et in dimidia acra terra de Hugo, et in
terra quam tenuit Willelmus de Landia in Bracio,
et in terra de toto Caburgo, et de burgo Divæ usque
ad pontellum suprascriptum, et in silvis de Malo
Pertuso, Tortavalle, Folonia, Caineto cum terris et
aquis quæ eidem silvis pertinet, et in duobus mo-
lendinis in majori burgo Cadomi, et in vinea cum
domo vinitoris in Bawento, et in tota terra quam
dedit prædicto cœnobio Filipes Herfredi in Bawento,
et in terra unius carucæ, quam vendidit Rodolphus
filius Constantini in eodem, et in viginti jugeribus
terrae que dedit Ascelines de Abovunilla, et in quin-
que jugeribus terra, quam dedit Serlo Mariscallus
in eodem, in terra quam tenuit Richardus Goiz
in Ruscavilla, et in terra quam tenuit Willelmus Cam-
merarius in Curleio, et in duodecim jugeribus terra, quam
Serlo monachus vendidit in eodem Curleio, et in
tota terra quam tenuerunt Ranulfus vicecomes
et Robertus Bertramus in Bretevilia Orgilloosa cum
pertinentiis suis, et in domo et in terra Anschili
Waragonis in Honetot, et in molendino uno super
Leisam, cum dimidia acra terra, et insula modica
quæ eidem molendino proxima est, et in tota terra

Rogerii Calvi de Bretevilla super Leisam, et in di-
midia acra quam dedit Rogerius filius Bersad, et in
terra Louet, quam vendidit Lanfranco in Bileto, et
Vaumereto, et in terra Hugonis, quæ est unius car-
rucae in Matrevilla, et in duodecim jugeribus terra,
quam donavit uxor Roberti Balistarii in Siccavilla,
et in terra quam tenuit Hugo de Roscello in Gran-
vilia, et in Groceio. Praeterea etiam prædicto cœno-
bio confirmamus consuetudinem plaustrorum, que
de Bisacia ad Cadomum venalia ligna ferunt, post-
quam intra leugam prædicti burgi intraverint; cen-
sum etiam etiòm cœnobiū consuetudinem omnium dome-
rum ad Bajocensis ecclesias jus pertinentium quae in
burgo monasteriū sunt. Quicunque etiam de majori
burgo, cuius sepulcta ad ius episcopi Sancte Marie
Bajocensis pertinet, in cœmeterio præteriti cœnobii
sepeliri petierit, liberimam ex prædecessorum no-
strorum concessione, et nostra, absque omni con-
tradictione potestatem habeat; si autem aliquem
mortuum quis illuc transferre voluerit, qui vivens
non requisiuerit, hoc concedimus fieri cum licentia
ministri nostri. Cum supra dictis etiam confirmar-
mus sæpe dicto cœnobio decem sexta-bladi: qua-
tuor frumenti, et tria hordei, et tria aveæ, que
habet idem cœnobium in decima Sancti Wandregisili apud Cenæ annuatim, ex donatione Odeline
nobilis matronæ et famulariis Willermo regis An-
glorum. Confirmamus etiam eidem cœnobio decimam
de feodo Rogerii Calvi in Bretevilla super Leisam,
cum parte ecclesias ad ipsum pertinente. Ut autem
prædictæ libertates et consuetudines in ecclesiis,
et in hominibus ceterisque omnibus prædictis illi-
batae et inconcessæ et indiminutæ omnino in perpe-
tuum a prædecessoribus nostris, nobisque et no-
stris successoribus servarentur, Willermo Anglorum
rex, et princeps Normannorum, et Cenomanorum
dedit ecclesie Sancte Marie Bajocensis, in dedica-
tione ipsius, et episcopo Odoni et successoribus ejus
silyam, quam Elam vocant, perpetuo jure possiden-
dam. Nos itaque omnia supra scripta prædicto ce-
nobio in hac charta nostræ confirmatione commun-
imus, et auctoritate sigilli nostri eadem corroboran-
tes confirmamus, prædecessores nostros videlicet
bonæ memoria Odonem, ceterosque in hoc imitan-
tes, qui simili prærogativa prædictum cœnobium
munierunt. Haec autem facta sunt anno ab Incar-
natione Domini millesimo centesimo septuagesimo
secundo, Willelmo abbate memorando viro honeste
vita, et consummati testimoniij cœnobio Beati Ste-
phanii de Cadomo præsidente, his testibus Thoma
archidiacono Bajocensi, et Galtero archidiacono Ba-
jocensi, Stephano archidiacono Bajocensi, magistro
Hunfrido Bone, magistro Rannulfo, magistro Acio,
Henricode Sar canonico, Richardo archidiacono Ca-
domi, Joanne presbytero, Roberto sacrista Cadomi.
Elenchum porro abbatum celebrimer S. Ste-
phanii Cadomensis a doctissimo Joanne *le Prévost*
communicatum, si exhibuero, improbatum, ut reor,
nemo.

Series Abbatum S. Stephanii Cadomensis.

1. Lanfrancus, Italus, ex Beccensi monacho, po-
stea archiepiscopus Cantuariensis.
2. Guillelmus I Bonu anima, Rutbodi episcopi
Sagiensis filius, ex canonicu Rothomagensi archi-
diacono monachus Beccensis, postea archiepiscopus
Rothomagensis.
3. Gislebertus, in exsequiis Guillelmi regis 1087,
cujus meminit S. Anselmus, lib. II epist. 44.
4. Robertus. Obiit Falesia A. C. 1107, in conven-
tu procerorum, Henrico I rege præsente.
5. Tustinus.
6. Eudo. Obiit 1140.
7. Adamus I, vel Alanus. Obiit A. C. 1151.
8. Petrus I. Obiit 1156.
9. Guillelmus II. Obiit 1179.
10. Petrus II. Obiit 1193.

11. Robertus. Obiit 1196. De eo Guil. Neubrig.
De reb. Angl. lib. V, cap. 49.
 12. Sampson. Obiit i 1214, vii Idus Martii.
 13. Odo præfuit annis 24. Obiit 1238, in Kal.
April.
 14. Adamus II præfuit annis 16, alias Alanus.
Obiit 1240.
 15. Nicolaus præfuit ann. 5. Obiit 1265, iii Idus
Junii.
 16. Guillelmus III, 1288.
 17. Gaufridus. Obiit 1294.
 18. Ricardus. Obiit 1305.
 19. Simon de Trevieres. Obiit 1344.
 20. Thomas. Obiit 1345.
 21. Guillelmus IV. Obiit 1367 vel 1368.
 22. Robertus III de Chambray. Obiit 1393. Obtinuit
jus mitrae.
 23. Joannes Senescall. Obiit 1401.
 24. Nicolaus Millon electus 1401.
 25. Guillelmus V, Cave. Obiit 1428, interest con-
cilii Pisano 1409.
 26. Hugo de Juvigny, 1439.
 27. Guillelmus VI. Toustain. Obiit 1454.
 28. Petrus de Vierville, filius Philippi baronis de
Creully, resignavit Carolo de Martigny, et obiit A. C.
1483, vel 1485.
 29. Carolus de Martigny episcopus Castrensis.
Obiit 1512, 8 Julii.
 30. Petrus de Martigny ejus nepos, monachus et
episcopus Bajocensis. Obiit 1531, 13 Septemb.
 31. Franciscus cardinalis de Turnono, 1532.
 32. Julianus cardinalis de Medicis, 1533.
 33. Alexander cardinalis Farnesi, Tusculan.epi-
scopus, floret 1569. Præfuit usque ad A. C. 1577.
Possessionem adierat 1543.
 34. Georgius Pericard, Filius Joannis procurato-
ris generalis in parlamento Nortuannæ, per resi-
gnationem decessoris. Resignavit *in gratiam se-
quentis, et adeptus est episcopatum Abrincensem,*
1583.
 35. Carolus d'O, dominus de la Férière, abbas S.
Juliani Turoneus, filius Joannis baronis d'O, iniit
possessionem 1583. Obiit Parisiis 1627.
 36. Antonius de Bourbon præses cepit 1624.
Obiit 1630.
 37. Alphonsus Ludovicus du Plessis, cardinalis
archiep. Lugdun.
- « Praeterea ut omnibus numeris, que ad res hujus-
ce monasterii spectant, absolvam (in quantum sup-
petit facultas, sinitque institutum nostrum) juverit
haud dubie, quid ascete Cadomenses, cruris osse
reperto Guillelmi conqueritoris, præstiterit, referre.
Illi nimur ut gratos in suum pius ac nobilissi-
num fundatorem proderent sese, novum extrui
monumentum ex atro marmore, summis impensis
curarunt. Cujus in latere una antiquam de conque-
store naniam, a scriptoribus multoties repetitam,
qua sic incipit: « Qui rex rigidos Nortuannos, etc. »
D'visere est. In altero autem quod sequitur recens
epitaphium, cuius auctor et cœnobitis ejusdem mo-
nasterii existit nonnullus.

« Hoc pululcrum invictissimi juxta et clementissi-
simi conquæstoris Guillelmi, dum viveret, Anglorum
regis, Nortuannorum Cenomanorumque principis,
hujus insignis abbatis piissimi fundatoris, cum
anno 1562, vesano hereticorum furore direptum
fuisse, pio tandem ejusdem abbatis largitiorum
gratitudinis sensu in tam beneficium largitorem instauratum fuit, anno Domini 1642, domino Joanne
de Bailhache Asceretii protopriore. »

P. D. C DD. »

(26) *Unum sanetimonialium in nomine et honore
S. Trinitatis.* Sic tabula fundationis: quam his ad-
notationibus adjunxisse usui, forsitan erit aliquando,
velut et fundatio ac privilegia S. Stephanii superius
posita.

Tabula fundationis abbatis SS. Trinitatis Cadō-A Et intra burgum Cadomi, unius molendini mei decimam, et decimam furnorum ad me pertinentium; decimam quoque de Diva de piscibus et denariis; similiter decimam de Divula, et de Batt-

vent de sale et denariis. Eodem modo decimam de Walchei, et de Scocci de denariis, piscibus et molendinis. Item in insula de Gerzoi unum molendinum, et terram duorum Francorum hominum, atque medietatem decimam de quinque parochiis; et sextam garbam de una parochia et dimidia. Sed et terram et decimas quas Rainoldus capellanus noster in eadem insula de me tenebat, ipsius Rainoldi precatu, postquam monachus effectus est, Ecclesiae predictae concessimus. In villa que dicitur Maintrud sexaginta acres terræ. Et in villa Belli terram quam Hernostus clericus ibidem tenuit, terramque Radulfi Billei, pro qua recepta fuit filia Willelmi in ecclesia Radulfus camerarius, et Willelmus filii Theodorici ejusque uxoris concessu, de quorum haereditate erat.

« Divina gratia ac Domini nostri Iesu Christi dispensante clementia, ego Willelmus, Anglorum rex, Nortmannorum et Cenomanensium princeps, sed et Mathildis regina uxor mea Baldvini glorijs Flandiensium ducis filia, ad gloriam beatitudinis, ad premium beatæ retributionis pio sapientique desiderio anhelantes, in territorio quod ab antiquis Cadomum appellatur, ecclesiam in honorem sancte Trinitatis pro salute animarum nostrarum coedificavimus, ibique sanctas ac religiosas feminas secundum institutionem sancti Benedicti, sub abbatissa Domino servitras, in perpetuum constitimus. Quibus ut in posterum usus necessariarum rerum usquequa sufficiat, regia munificentia, opportuna provisione prospexitum. Tradimus itaque sancte Dei Ecclesie prænominate villam qua vocatur Caluz cum omnibus pertinentibus sibi, excepta decima que est ecclesiæ Sanctæ Mariae Bajocensis. Deditus etiam Oistreham cum cunctis appenditiis suis, hoc excepto quod Robertus ibidem tenet de comite Moronensi Willelmo qui dicitur Charitas, et Richardo nepote ejus, sed in Gilleberto Crispino annuentibus, pro pecunia quam nos eis dedimus. Praeterea villam qua dicitur Calfur cum suis appendiciis, quam regis concessu ego Mathildis regina emi a Richardo filio Ranulphi, annuente Aitorde de Nonant, de cuius feodo erat. Praebuimus etiam assensum donationi qua Radulphus Taxo Villambargæ donavit cunctis appendiciis suis. Cumque centum et decem acris terræ in villa Ambilda et uno molendino in eadem Ambilda pro sorore sua monacha facta in Ecclesie supradicta. Ego K. Mathildis regina redemi Villambargæ de calumnia a filia Conanni, et terram et molendinum in Ambilda redemi de calumnia a Waleranno filio Ragnulphi, de quorum haereditate fuerat. Ab eodem etiam Waleranno ex concessione regis, emi ego Mathildis regina quinquaginta acres terræ in territorio Cadomi, et apposuit est hoc ad ecclesiam supradictam, Radulphus camerario concedente de cuius feodo erat. Super hæc donavimus et Eschonel villam predictam ecclesiam quam ego regina Mathildis regis concessu emi a filiis Wimundi Cufel Willelmo et Roberto; a quo eodem Roberto ego regina emi terram illam quam habebat in Hetrifivilia, et domini mei regis concessu apposita est ecclesiam. Item annente domino meo rege emi a Richardo filio Ilerlewini illas terras quas tenebat et Taxilli, et in monte Boani, eotenebro quod ipse Ricardus, de ecclesia eas teneret in vita sua, et post obitum ejus in sua possessione propria possideret ecclesia. Item terram quam tenuit Radulphus filius Alani in Willon comparavimus ab eodem Radulpho. Et a Ricardo filio Rainfrandi rusticum unum in villa que dicitur Charon, et duas garbas decimam quam habebat in eadem villa. Similiter et a Ragnulfo de Barberiis duas garbas decimam quam habebat in Charon, et hæc ex concessione regis ecclesiam apposita sunt. Præter hæc a Milone Mariscalco et Altheslina ejus uxor, emi ego Mathildis regina terram quam habebant in Valcellis, et quod in ecclesia, et in molendino uno ejusdem villa habebant, excepto quod Beatrici filia sua ad conjugium suum largiti sunt, quod domino meo rege concedente ecclesiam superscriptum est. Super ea que dicta sunt, ego Willelmus rex et uxor mea Mathildis regina ecclesiæ prænominate donavimus Burgum de Hulmo cum redditibus suis, Adelisa amita mea benigniter annuente, cuius haereditas erat; sed et commissa A. de Albamarla concedente, eo videlicet pacto ut ipsa teneret in vita sua, post obitum vero stuum ad victimam sanctimonialium sancta possideret ecclesia. In territorio autem Cadomi deditus terras illas quas de me rege Willelmus tenebant Godefridus Juvenis, Rogerius conestabulus, Willelmus Patrich,

B « Ad hæc addidimus prætitulatae ecclesiae viginti acciprennos vineæ, de quibus tres sunt apud Liriacum cum sex acris terræ. Apud Albam viam septem quos ego regina emi a Willelmo de Aillio concessus Rogerii filii ejus, et Richardi, comitis Ebroicensis, et Anschitilli de Altuillio concessus de quorum haereditate erat; apud Argentias septem, apud Vernum tres; de istis tribus agricrennis Godelef dedit duos et dimidium, cum una domo, pro eo quod monacha facta est in ecclesia prælibata, et soror ejus alterum dimidium. Donavimus etiam medietatem villa que nominatur Carpicek, quam ego regine domini mei regis concessu comparavimus ab Eudone filio Thurstini Haldup, et a Ragnulfo vicecomite. Adelaids K. autem filia Thurstini Haldup ad eamdem Sancte Trinitatis ecclesiam, in qua monacha facta est nostro concessu, et Ragnulpho vicecomite, et Eudone ejusdem Adelaids fratre annuentibus, alteram medietatem villa Carpicek cum medietate ecclesie et decimam ejusdem ville donavimus. Sed et duas partes villa que Puteus nuncupatur. Et inter Filcherolas, et Hersterville novies viginti acres terra, necon et illam terram quam Oismelinus Theodorici filius, et Herbertus Folentfant tenebant de ea in Goisbervilla et in Dumoldivilla, et in Culvertivilla. In Coisncriis dimidium molendinum, et terram unius carruce in eodem loco. In Ruscavilla terram unius carruce. In Ingulvilia, terram illam quam de ipsa tenuit Anschitillus. In Calavilla terram unius carruce. Dedit etiam hæc eadem Adelaids Fraxinivillam, et Maisnillem Urcelli, quas ego Mathildis regina excambivi ecclesie Sancte Mariae Bajocensi, per Odonem Ecclesie ejusdem antistitem, concessus domini mei regis, pro ecclesiis cum decimis Sancti Stephani, et Sancti Martini Cadomi, sicut Anschitillus filius Urfus tenuerat, et pro ecclesia Sancti Georgii de castro Cadomi. Stigandus quoque dedit ecclesiæ Falesia cum decimis, et ecclesiæ Wibrei cum decima, et unum molendinum in eodem loco supranominata ecclesia, pro filia sua, ibidem monacha facta, Willelmus de Brajosa, de cuius jure erat, annuente; cui ut concederet, ego Mathildis regina ex concessione regis dedi de pecunia mea. Sed ei Alveredus de Moion concessus eidem ecclesia terram illam quam soror ejus Ala habuerat in coniugio apud Rannvillam pro filia sua, quæ monacha facta fuerat in eadem ecclesia, excepto quod ibidem sanctus Leodegarius de Pratellis tenet, cuius terræ servitium ego regina ad opus ecclesie redemis de Huberto de Ria, cuius feodom erat. Fredegensis autem Ragnulphi vicecomitis amita dedit eidem ecclesiæ Osbernvillan, annuente eodem Ranulphi, de cuius feodo erat; cui Ragnulphi pro concessu suo, dedit ego regina Mathildis de pecunia mea.

D « Deditidem Ragnulphus ecclesiæ supradictæ molendinum unum intra burgum Cadomi situm; et in

Goisbertivilla, terram duorum Francorum hominum, pro filia sua facta monacha in ecclesia. Baldinus filius comitis Gislerberti et uxor ejus Emina dede-
runt eidem ecclesie, pro salute animarum suarum, ecclesias de la Forêt cum decimis, et ducentos acres terræ in eodem loco, quibus pro concessione ipsorum ego regina Mathildis dedit de censu meo. Murir de Guitot, pro salute animæ sue, dedit pre-
dictæ ecclesie Osbernivillam supra mare sitam, ita tamen ut in vita sua eam teneret, et post mortem suam mater ecclesia in sua proprietate possideret, Willelmo de Brethoil concedente; cui ego regina Mathildis dedi de pecunia mea pro concessione ipsius, quia de ejus feodo erat. Alberada soror Fulonis eidem ecclesie tribuit terram quam pater suis dederat ei in villa que dicitur *Giffon*, annuente eodem Fulgone, que cum esset illius loci soror sepulta ibidem jacet in atrio. Billetheldis filia Rogerii, quod pater suis donaverat ei in Vernum pro conjugio, et ipsa dedit predictæ ecclesie, nepote ejus annuente Willelmo de cuius honore erat, cui pro concessu suo ego regina Mathildis dedi de censu meo. Rogerius de Molbray dedit predictæ ecclesie terram quam ipse habebat in Granivilla pro filia sua ibidem monacha facta. Rogerius quoque, de monasteriis pro matre sua ibidem Domino sacrata, dedit Salam cum cunctis appenditiis suis, et dimidiis silvam de Monte Albaldi, atque mona-
sterium de Vals cum decima, et terram unius car-
rucae in eadem villa, et uno molendino, hoc quod habeat in proprio dominio, et terram quam Ricardus tenet in villa que dicitur Lu. Fulcho autem de Alno dedit eidem ecclesie villam Fulebeck, cum molendinis cunctisque appenditiis, tam in planis quam in silvis, pro uxore sua Haduissa in eodem cenobio monacha facta, annuente filio eorum Fulcholino. Athselinoc filio Aluredi Gigantis, dedit ecclesie predictæ, terram quam habebat in Grandicampo, et in Goi, concessu Willelmi filii Aluredi, propter quem concessum neptis sua filia Willelmi de Mille ibidem facta est monacha. Willelmus Bacco duas partes decimæ de Bleer, et unum rusticum in eadem villa dedit pro sorore sua in eodem loco monacha facta. Goisfridus Lunez duas partes decima de decem et octo villanis, et sex acres terra, in Coleville dedit pro filia sua in ecclesia facta monacha.

Bremarus quadraginta acres terra in Anglicavilla, et viginti in Charon, et de dimidia decima de Charon duas garbas, et in Willon decimam quam emit ipse a Murier sorore Richardi principis, dedit pro filia sua in eodem cenobio monacha facta. Petrus quod habebat in monasteriis dedit pro filia sua, qui ibi facta est monacha. Odo clericus quadraginta acres terre in Cambis dedit pro anima sua, Willelmi Osberni filii concessu, de cuius feodo erat, ecclesiam Burnolvillam cum decima, excepto quod Rogerius filius Hunfredi ibidem tenet, dede-
runt homines de eadem villa pro salute animarum suarum, episcopo Bajocensi Odone præbente con-
sensum. Alberada uxor Radulfi Taxonis concessit servitum de terra quam Fulcherius Malaherba de ipse tenebat in Bleduilla. Gisla filia Thurstini terram quam habebat in Gray et in Dumvilla, dedit eidem ecclesie pro anima sua, concessu Tburstini nepotis sui, cuius feodium erat. Ego autem Willelmus rex concessi servitum illud quod Goisfredus filius Salomonis et Heltho dapifer reddebat milii de Gray supradictæ ecclesie. Radulphus filius [al., pro salute animæ sue] dedit terram quam habebat in Adevilla. Alberada Hugonis et Rogerii mater, dedit, annuentibus ipsis, hoc quod habebat in ecclesia, et in decima de Hainovilla, et unum accrsum terra in eadem villa pro anima sua. Hugo pincerna su-
pradicte ecclesie dedit terram de Fago, ita ut ipse teneret in vita sua, et post obitum ejus dicta possi-

A deret ecclesia, Radulfo de Thodenio annuente, de honore cuius erat; cui ego Mathildis regina pro concessu illo dedi de pecunia mea. Gunnor Willelmi de Brajosa mater, sanctæ Trinitatis monacha, dedit eidem conobio terram quam habebat in Batvent, annuentibus Hungone pincerna, et Rogerio de Cuilli, de quorum honore erat, cui Rogerio ego regina Mathildis pecuniam dedi pro assensu suo. Doravit etiam eadem Gunnor terras quas habebat in Roures, et in Cirreni, et in Graiscentevilla, et in villa que dicitur Quatuor Putei, Mauricio et Alberada uxore ejus concessum præbentibus, de quorum hereditate fuerat. Rodbertus filius Ansfridi dapifer terram quam habebat in Condet, et dimidia prata que habebat in Wiholmi, dedit pro Avicia uxore sua in eadem ecclesia monacha facta, filiis suis concedentibus. Radulfus de Aneris triginta sex acres terræ quam tenebat in eadem villa Aneris, dedit eidem ecclesia, pro anima sua, quos a Willelmo de Simillei emerat, annuente huic donationi Willelmo de Colombaris, de cuius feodo erat. Ursellus dedit pro anima sua terram quam habebat in villa Sancti Aniani. Rodbertus Camerarius dedit terram quam Hadebrandus tenebat in Lovenio pro anima sua, et pro amore sororis sua, que erat monacha in ecclesia. Willelmus Camerarius dedit unum molendinum juxta Chetaoil, et terram quam ibidem de regina Mathilde tenebat.

C « Ad haec episcopus Bajocensis Odo, interveniente gratia et dilectione nostra, prædictam Sanctæ Trinitatis ecclesiam cum atrio, abbatissam, cum sanctimonialibus, omnem clerum in eodem loco servientem, universam familiam ejusdem ecclesie cibo sustentatam, ab omni exactione pecuniae episcopalium redditum, liberam esse concedit. Sed et ecclesiam Beati Ægidii, cum atrio ipsis, quomodo supradictam liberam et quietam, et clericos ibidem servientes, eo modo quo supra, liberos esse permittit. Præterea in ea parte burgi (extra murum) videlicet Cadomi siti versus ecclesiam Sanctæ Trinitatis, quam ego Willelmus rex prædictæ ecclesie dedi illius partis burgi parrochiam ad ecclesiam Sancti Ægidii venire, oblationem, decimam de pecoribus, cum sepultura, clericos ibi servientes quiete permittit habere. Sed et gabium et consuetudinem calcitrarum, quod in eadem parte burgi habebat, ecclesia Sanctæ Trinitatis ascribit. Super ea quicunque in his duabus ecclesiis et in atrisi earum forisfacturam fecerit, emendationem pecuniae, que ab episcopali consuetudine pro forisfactura exiguntur, ejusdem loci abbatissæ episcopico eodem annuente donabit. Quicunque autem hominum Cadomensi in vita sua sepulturam sibi in atrio Sanctæ Trinitatis elegerit, licenter habere sine requisitione sepultura idem episcopus a suo sacerdoti concedit. Et quia Bajocensis episcopus quietem libertatis, qua dicta est, prædictæ concessit ecclesiis, dignæ recompensationis donum præbuumus antistiti eisdem et ecclesie Bajocensi. Si quis vero horum omnium que prædictæ Sanctæ Trinitatis ecclesie data ostensa sunt, temeraria præsumptione aliquando (quod absit!) violator effectus in sua impudenti obstinatione persistiter, noverit ille se anathema factum a Domino, sancta ac beata fidelium omnium communione privatum, divino iudicio perpetualiter esse plectendum. Ut igitur universa hac secundum quod a nobis instituta esse noscuntur, inconcessa in perpetuum firmitate perduren, adversum Dei Ecclesie inimicos ego Willelmus rex privilegium regiae majestatis opponens, episcoporum ac magnatum meorum, quorum nomina subscripta habentur, irrefragabili attestacione probavi, metaque imaginis munimento presenti legitima sanctione firmavi, anno ab Incarnatione Domini millesimo octogesimo secundo, indictione quinta, apostolice sedis cathedram possidente papa Gregorio septimo, regni mei

sexdecimo anno, in Francia regnante Philippo,¹ A 31 Romanis in partibus imperiali jure dominante Heicope.

« Signum † Willhelmi Anglorum regis. Signum † Mathildis Reginae. Signum † Lanfranci archiepiscopi. Signum † Willhelmi Rothomagensis archiepiscopi. Signum † Odonis Bajocensis episcopi. Signum † Michaelis Abriensis episcopi. Signum † Gisleberti Luxoviensis episcopi. Signum † Gisleberti Ebroicensis episcopi. Signum † comitis Rothberti regis filii. Signum † comitis Guillelmi filii regis. Signum † Henrici regis Willhelmi filii. Signum † comitis Roberti † Moritonensis. Signum † Baldumi filii comitis Gileberti. Signum † Alanii comitis. Signum † comitis Rogerii de Monte Gomerico. Signum † Willhelmi de Warenn. Signum † Gisleberti Crispini. Signum † Rotheberti Bertranni. Signum † Heinrici de Ferries. Signum † Rogerii de Bellomonte. Signum † Hugonis comitis de Cestra. Signum † Ricardi filii Herluini. Signum † Rogerii pincernae de Ibiaco. Signum † comitis Rotberti de Bellomonte. Signum † Willhelmi comitis Ebroicensis. Signum † Hugonis pincernae. Signum † Fulgonis de Alnou. Signum † Rannulfi, vicecomitis. Signum † Willhelmi qui dicitur Charitas. Signum † de Gornaio. Signum † Radulfi de Todenio. Signum † Willhelmi de Bretoil. Signum † Girardi de Gornaio. Signum † Willhelmi Camerarii, filii Radulfi. Signum † Eudonis vicecomitis. Signum † Eudonis vicecomitis. Signum † Ricardi de.....

« Fundatione abbatis Sanctae Trinitatis Cadomensis catalogum abbatissarum (dum tota ejusdem monasterii, nec non et abbatissarum paratur Historia) addere visum est; quo spem nostram interim in illo sustentemus.

Iudicium abbatissarum SS. Trinitatis Cadomensis.

1. Mathildis I. Obiit an. 1113.
2. Cæcilia, Guillelmi I Anglorum regis et Normannorum ducis filia. Obiit 1127.
3. Izabeth, seu Izabella I de Blois, vix unicum annum in prælatura egit. Obiit an. 1128, círciter.
4. Beatrix I de Huqueville. Obiit circa an. 1141.
5. Dionysia d'Eschaufou. Obiit circa an. 1160.
6. Joanna de Coulonges. Obiit an. 1181.
7. Mathildis II d'Evreux. Obiit circa an. 1198.
8. Izabella II d'Ivetot. Obiit circa an. 1202.
9. Adela I de Thibouville. Obiit circa an. 1215.
10. Juliana de S. Celerin. Obiit an. 1256.
11. Beatrix II de Cambernon. Obiit 1289.
12. Amicia de Gournay. Obiit 1293.
13. Mathildis III d'Angleterre. Obiit circa an. 1298, loco epitaphii super lapidem sepulcrelam hæc verba leguntur: Mathildis filia regis, cognomento Fortis.
14. Adela II d'Angleterre. Obiit circa an. 1305.
15. Nicolæa I de Goulevaz. Obiit 1336.
16. Mathildis IV de Querville. Obiit circa an. 1340.
17. Georgia du Molley. Obiit 1376.
18. Maria I de l'Orme. Obiit 1401.
19. Maria II de Warinières. Obiit 1407.
20. Margarita de Warinières. Obiit 1417.
21. Agnes de Thiéville. Obiit 1422.
22. Nicolaï II de Rupalley. Obiit 1426.
23. Maria III de Survie. Obiit an. 1434.
24. Margarita II de Thiéville. Obiit 1441.
25. Blanche d'Auberville. Obiit 1470.
26. Catharina I le Vicente. Obiit 1492.
27. Renata de Bourbon. Obiit 1534.
28. Isabella de Bourbon, creatura abbatissæ an. 1505, per translationem sororis sue Renate ad abbatiam B. Mariae Sanctonensis. Obiit 1531.
29. Catharina II de Navarre. Obiit 1532.
30. Margarita III le Vallois, hæc anno 1539 ad abbatiam Almenescensem se recepit, ibique obiit e vivis an. 1543, aut círciter.

31. Ludovica de Mailly. Primum abbatissa Lyliensis prope Meledunum; deinde etiam hujus cenobij praefecturam gessit: priori per dispensationem retenta. Obiit 1554, humilitate et observantia insignis.

32. Anna de Montmorency. Obiit 1588.

33. Magdalena de Montmorency. Obiit 1598.

34. Laurentia de Budos. »

(²⁷) *Ilerum scholas tenuit.* Et quidem morem istum in ordine Benedictino usitatissimum scolas nimirum instituere, pueros cum pietate tum litteris imbuere, neminem arbitror negaturum qui vel per menses aliquot historias revolverit. Quid vero cura pueris fuerit adhibendum in monasteriis docet regula S. Benedicti, cap. 30, 37, 45, 67 et 70. Etenim probe intelligebat vir ille sanctissimus « omnium justorum (ut verbis utar Gregorii Magni) spiritu plenus, » quantum utilitatis et commodi reipublica Christiana obveniret ex puerorum

B in cenobib⁹ religiosa institutione. Cuius disciplina erudiendi traditi sunt ex nobili senatorum prosapia complures, quos inter primas tenent SS. Maurus et Placidus, auctore D. Gregor. Dialog. lib. II, cap. 3. Unde et Carolus Mag. imperator in universis imperii sui cenobib⁹ scolas instaurare, et monachos magisterio fungi jubet. Ita Conciliorum Gal. tom. II, fol. 121; præcipit id etiam Capitular. Aquisgran. cap. 72; ibidem fol. 152. Qua de re Trithemius Hirschagensis Chronic. in 4, abbate ejusdem monasterii Herardo: « Erat autem his temporibus (anno 890) in monasteriis nostri ordinis consuetudo celeberrima, ut schole monachorum in singulis pene cenobib⁹, quibus non secularis homines, sed monachi moribus et eruditione præficiabantur nominatissimi, qui non solum in divinis Scripturis docti essent, verum etiam in mathematice, astronomia, arithmeticæ, geometria, musica, rhetorica, poesi, et in cæstis omnibus secularibus litterature scientiis eruditissimi. Ex his multi non solum in Romana lingua, docti erant, sed etiam in Hebraica, Graeca, et Arabica peritissimi, quod ex eorum opusculis facile dignoscitur. » At ne gratis hæc asserere videatur abbas ille Trithemius, ludum videlicet litterarum in monasteriis solemnem exstitisse, testimonia ex antiquis. et mediis scriptoribus libet producere. Ex Vita S. Agili priui abbatis Resbacensi: « Puer Agilius committitur Eustasio. probate religionis viro, sacris litteris eruditendus, cum aliis nobilium viorum filiis, qui postea Ecclesiariam præses exstiterunt, Agnoaldo scilicet, et Walberto Hagnarici [al., Agnerici] patruo ejus (Agili) filiis, qui monasterio, quod soror eorum Fara in paterno solo inter Albam et Muercam (fluvios) in loco qui Eboracus dicitur, edificavit; construendi et docendi regulares magistri claruerunt: quorum alter Lauduno Clavato, alter vero Meldensis est episcopus ordinatus; Achario qui Vironandorum et Noviomensis ac Noyacensis antistes fuit; Ragnachario qui Augustodunensis Ecclesie pontifex egregius emicuit: Audemaro, qui Bononiæ et Haranoënsis oppidi pastor laudabilis efforuit. Denique sicut prememoratum Agilius charius his omnibus commendatum suscepit, ita in eo præ cunctis doctrinae ac religionis acumen resplenduit; nam liberalibus disciplinis enucleatus imbutus multos facundia sua eruditivit; plurimos catholice fidei puritate illustravit: nonnullos etiam luculentissimis documentis post posita altitudinis pompa sub professione sacra religionis idoneos reddidit. » Ita ms. codex Beccensis cenobii. Florebæt S. Agilius circa an. Domini 660. Theodorus Campidonensis de S. Magno, cap. 11. apud Canisii Antiq. Lectiones, tom. IV: « Construxerunt (S. Galus et Magnoaldus) monasteria mira magnitudinis, et fratres inibi coadunatos doctrina et exemplo ad aeternæ vita desideria concitaverunt, Oihmarum puerum curiose nutrientes, atque doctrinam grammaticæ artis seu divinorum librorum eum

erudientes, magistrum schœle constituebant. » In A teris imbuendis, » etc. Notat in idem caput Joannes Vita S. Leufredi abbatis, qui scholam monasterii S. Taurini Ebroicensis in suburbio adhuc puer frequenter adiit : « Ut autem magistrum reperit, » verba sunt codicis ms. Beccens. « qui sibi operam in litterarum eruditione impenderet, cum documento lingue, morumque probitate cœpit illos (sodales) anteire, » etc.

S. Venerabilis Beda monasterium Virense S. Petri in Anglia celebrissimum effecti litterarum gymnasium, de quo pluribus scriptores hist. Anglic., potissimum Malmesbur, pontif. Anglo., lib. m., fol. 154, 2, n. 30 : « Apud Wiremuth, inquit, monasterium Bedæ, et multorum litterarum virorum nobile gymnasium. » Et lib. i. De gest. reg. Angl., fol. 11. Sed et de Beda praecopore, S. Benedicto Bischoipo doctrina conspicuo, legenda ejus Vita ab ipsomet V. Beda conscripta Malmesbur, loco citato. Congregationis Anglic. Trophaeorum tom. I pag. 640 et seq. Verum multo ante Bede tempora litterarum ludi vulgares existerant in Anglia, quemadmodum in Bibliotheca Floriacens., fol. 431. Vitæ S. Gildæ, cap. 3, cernere est: Et quia de Anglia sese ingerit sermo, insignem locum appendicis ad Ingulphum præterendum non esse existimo; ubi quatuor monachi Gilbertus, Odo, Terricus et Guillelmus ad locum Cotenham vocatutum prope Cantabrigiam perrexerunt: « Unde diversis in locis, inquit auctor, a se divisi, et formam Aureliensis studii secuti, summo mane frater Odo grammaticus et satyricus illo tempore singularis, pueris et junioribus legebat grammaticam, juxta Prisciani doctrinam, et Remigii in eundem. Ad horam vero primam frater Terricus acutissimus sophista logicam Aristotelis, juxta Porphyrii et Averrois isagogas et commenta adolescentioribus tradebat. Ad horam vero m., frater Willlemus rhetorican Tullii Quintilianique flores perorabat. Magister vero Gislebertus, omnibus Dominicis diebus et sanctorum festis, in diversis ecclesiis Verbū Dei ad populum prædicans rudit in Anglicana lingua, sed expeditus in Latina et Gallicana sua, contra Judaicum errorem maxime disputabat: ferialibus autem diebus, litteratis et sacerdotibus ad ejus auditorium specialius confluenterib; ante sextam horam textum sacra paginae exponebat, » etc. Porro Aureliense sive Aurelianense studium supra appellabat (ni fallor) insignem illam Floriacensis cœnobii scholam, quod nimurum id cœnobium situm sit in territorio Aurelianensi.

Ex Vita S. Frodobertri abbatis Clodoveo II, Francorum regi coætanæ: « Erat eo tempore prænomi- natum Luxoviense cœnobium in Gallicis regionibus pene singulare, tam religionis apice quam etiam in perfectione doctrina. Quia ex causa plurimi, quibus in utramvis partem proficiendi fervor inerat ad eundem locum certantibus studiis undique confluabant. » Haec in promptuario Antiquit. Triacis. doctissimi Camuzatii. Iterum ibidem, Historia S. Bercharii abbat., lib. ii, fol. 94, de illo ipso Luxoviensi litterarum gymnasio legere est. Itemque notis ad histor. inventionis corporis S. Maure, fol. 56, profert idem Camuzat. antiquum fragmentum de venerabili Aderaldo Trecenti episcopo: « Qui puerulus (Aderalus) bona indolis, cunaru[m] exemptus latibilis, litterarum instruendus traditur studiis: nec secularibus denique commendatur scholasticis, sed Deo devote servientibus monachis, » etc. (non aliis haud dubie quam Benedictinis, solis nimurum tunc temporis cœnobiticam vitam agentibus).

Minime est sane quod sileamus de antiquis illis Floriacensis vulgo S. Benedicti monasteri supra Ligem celeberrimis scholis. Aymoinus, cap. i Vita S. Abbonis abbatis et mart., Bibliothec. Floriac. pag. 301, sic effatur: « Talibus ergo Abbo ortus parentibus in Floriacensi monasterio, schola clericorum (hoc est exteriori seu canonice, ut infra observabimus) Ecclesiæ S. Petri obsequentium, traditur lit-

A teris imbuendis, » etc. Notat in idem caput Joannes a Bosco plus quinque millibus recenseri, et quemlibet scholasticorum didascalio suo binos codices ms. qualibet anno offerre solere; verum isthac unde sumpserit cum minime producat, fides sit penes auctorem. Et, cap. 2, « S. Abbo imbuendis præficitur scholasticis » cap. 5, in Angliam missus in Ramesensi cœnobio docet. De academia Floriacensi memorant etiam veteres ejusdem cœnobii consuetudines, fol. 404 Bibliotheca præfata, his verbis: « Conventus autem lavatum manus vadit, et post in chorum, donec schola veniat, considebit. » Et infra ubi de processionibus: « Istos (diaconum et subdiaconum) subsequatur schola cum magistris, » etc.

Non est instituti mei ut longius de hac re protractam sermonem; omittit frequentatas olim academias, in Gallia Sandionysianam, Corbeensem, Cluniacensem, Sangermanam Antissiodori; in Germania, Fuldensem, Salzburgensem, Sangallensem, et alias quamplurimas; in Anglia Oxoniensem, Eboracensem; in Italia Cassinensem, Vivariensem; in Belgio Duacensem et Gerardimontensem. Ceterum plura qui de gymnasiis monasteriorum legero voluerit (libuit enim duntaxat nonnihil ex mass. et que hand quaquam sunt ad manum excerpere) audeat Antiquitates Fuldenses, cap. 9 et seq.; Chronic. ord. S. Benedicti, tom. II, ad an. 661 et 662; et tom. III ad an. 791 fuse; Trophaeorum congregat. Anglicane tabulam i, p. 519, 550, et prefationem ad tab. iii, pag. 5 et seq.; Claudio Espencæum digres. lib. m., cap. 12, pag. 3/4, Jacob. Midendorp. academiarum lib. et hist. monast. cap. 6; Alemannicas Antiquitat. Goldasti tom. I, cap. 1; Ekkardi De casibus monasterii S. Galli, et cap. 7 Vitæ B. Notkeri eodem auctore; exstat etiam hec ipsa vita, Canisii Antiqu. lect. tom. VI.

In collatione abbatum Aquis sub Ludovico Pio habita, cap. 45, vetitum observabit forsitan nonnemo: « Ut schola in monasterio non habeatur, nisi eorum qui oblati sunt; » hoc est Dei servitio manipulati. Verum huic incommodo facili negotio occurabant monachi, siquidem intra monasterii ambitum scholam instituente duplice pro conditione et varietate auditorum. Alteram claustralem, in qua pueri ascetica vita dicati exercabantur; alteram canonicam sive clericalem, in qua pueri secularis: illa in remoto monasterii parte: hec extra monasterium in adjacenti ædificio, cui tamen et ipsi præerant cœnobite. Et hæc sane scholarum partitio solemnis erat in Floriacensi cœnobio (uti supra vidimus, ubi sermo fuit de S. Abbone inibi scholæ clericorum a parentibus tradito) in Cluniacensi (quod et se vidisse in antiquis ejusdem monasterii schedis, mihi testatus est quidam ex nostris vir doctoris) maxime vero in Fuldeni, teste Ekkehardo locis citatis: « Tradant, inquit, post breve tempus Marcelli scholæ claustræ cum B. Notthero Balbuno, et exteris monachici habitus pueris; extiores vero, id est canonicæ, Isoni cum Salomone, et ejus comparibus. »

(28) *Consecratus est archiepiscopus Rothomagensis.* De Guillelmi electione ita ms. Codex monasterii S. Audoeni Rothomagens., de Joanne agens archiepiscopo: « Recessit hinc, imo processit; nam duobus ante obitum ejus annis inthronizatus est dominus Guillelmus cœnobii Cadomensis abbas, cum apostolica auctoritate, tum regio munere, tum deinde communis electione. Vir sane et generis nobilitate elucens, morum prærogativa præpollens. » Guillelmum laude prosequitur Orderic. Vital. lib. v, Hist. ad an. 1079. « Hic bonus et jucundus ac mansuetus existit, gregemque sibi divinitus commissum 32 annis custodivit. Matricem basilicam omnipotens ornatus cultui divino necessariis locupletavit; claustrum episopii domosque convenientes a fundamentis eleganter renovavit. » Et infra: « Monachis

et clericis, omnibusque sibi subjectis ut dulcis pater blandiens profuit. Psalmis et hymnis, et cantis spiritualibus, sacrisque mysteriis indesinenter sese mancipavit. In uso ecclesiastico doctissime instrutus erat, et ad praedicandum indoctis verbum Dei clara idoneaque locutione vigebat. Patientia et benignitate cunctos secum coescentes mulcebat, magna parte partem oneris sui decanis et presbyteris sine invidia distribuebat, bonosque nibilimores ad participationem honoris avide asciscerbat, » etc. Plura vide apud eundem Orderic., loco citato, et fol. 568, ad. an. 1080; Guillelm. Gemet. Hist. lib. vii, cap. 28, et lib. viii, cap. 3.

(²⁹) *In ipsa zetate sententias pronere sapient, quas granulariter jurisperi, etc.* Imo B. Lanfrancum illo anno leges Romanas reperisse testis est Robertus de Monte in suo Chronico nondum edito: « Lanfrancus Papensis, inquit, et Garnerius socius eius repertis apud Bononiam legibus Romanis, quas Justinianus imperator Romanorum ab Incarnatione Domini 50 abbreviatus emendaverat. His, inquam, repertis operam dederunt eas legere, et aliis exponere. Sed Garnerius in hoc perseveravit, Lanfrancus vero disciplinas liberales et litteras divinas in Galliis multos edocens, tandem Beccam venit, et ibi monachus effectus est. Hucusque Robert. ad an. 1032.

(³⁰) *Roma capit orbis sollicitavit cum epistola.* Leo IX videlicet, et Gregorius VII maxime, quemadmodum inter eucrudem epistolas cernere est.

(³¹) *Providit subrogare Joannem.* Cui plures destinavit epistolas B. Lanfranc. Cantuariorum antistes factus. De Joanne multis infra ad epistolas 14 et 15. Ceterum de ejusmodi subrogatione paulo amplius Orderic. Vital. lib. iv hist. pag. 506, his verbis: « Vir Deo devotus (Lanfrancus) et humiliatus studens tanti primatus sarcinam refutavit, et sibi ad hunc apicem toto conatu Joannem Abrincensem presulicem preferre satagit. Porro ut canonice fieret ista conjugatio Romani adiit, predicta ordinationis licentiam ab Alexandro papa impetravit. » Alexandri epistolam (qua Lanfranci petitioni annuit), Joanni Abrincensem episcopo missam, in veterum scriptorum testimonio prefaxis libro De officiis ecclesiasticis, ejusdem episcopi, reperies. Habetur iisdem ferme temporibus in Chronicis ms. cenobii Divionensis, haud dissimile factum Alinardi ejusdem loci abbatis: « Diligebatur Roberto et Henrico regibus (Chronicon audis); sed et Conradus imperator et ejus filius Henricus Caesar, nimio illum venerabantur affectu. Itaque Lugdunensem cathedralm tunc vacantem ei obtulit Henricus imperator; sed Halinardus humiliter respuens, Odalricum clericum Lingonensem suasis expectendum; quem ipse pater ad sedem usque deduxit. » Sed vero e vivis subtalo Odalrico, « imperatorem rogant (inquit idem Chronicum) ut det Halinardum; cui non aciebuit (Halinardus) donec papa Joannes praecipit. In honore vitam duxit angelicam, » etc.

(³²) *Congregata est ergo Synodus.* Hanc synodum ponunt ad an. 1070, Florent. Vigorniensis; ad id anni, Orderic. Vitali loco citato, fol. 516. De illa ipsa synodo Malmesburiensis bibliothecarius De Pontif. Anglo., lib. i, Roger. Hoveden, fol. 259, 2, n. 30, edit. Londin.

(³³) *Deposuerunt Stigandum, cum anathemate reprobatum.* Ita autores citati, qui Stigandum multis crimibus obnoxium depingentes, rationes afferunt illius excautorationis; atque inter alios Florent. Vigorn. coetaneus, ubi supra: « In concilio, ait, Stigandus Doroberniensis archiepiscopus degradatur tribus de causis, scilicet quia episcopatum Wintoniensem cum archiepiscopatu injuste possidebat, et quia vivente archiepiscopo Roberto, non solum archiepiscopatum sumpsit, sed etiam ejus pallio, dum vi ab Anglia injuste pulsus est, in missarum celebratione aliquandiu usus est: et postea a Benedicto, quem sancta Romana Ecclesia excommunicavit,

A pallium accepit. » Robert. Mont. in praefato Chronicō ad an. 1070, quod tribus episcopatibus fuerit potitus, nimurum Halmeneensi seu Norvicensi, Wicestrensi (verius Vintoniensi) et Cantuariensi, exuctoratum Stigandum commemorat. Eadmerus, seu Edmerus, sive etiam Edinerus, lib. i, Histor. Novorum agit de Stigando: Guillel. Pictavens. de Guillermo primo pag. 205, 206 et 208. Orderic. Vital. ubi supra. Malmesb. De gest. reg. Anglo., lib. ii.

(³⁴) *Terreat exemplum istud, etc.* Temperare mihi equidem non possum quin duo quæ aliquando legi notata dignissima exempla, eorum quæ sacerdotium sive episcopatum strenue refugerunt, in medium hic proferam; unum apud D. Hieronymum tom. II, epist. 60, Epiphanius Salaminae Cyprī episcopi ad Joannem episc. Jerosolymitanum, de quadam monacho sacerdotum modis omnibus declinante; sed tandem per vim est adductus ad episcopum et sacerdos effectus. « Cum igitur (loquitur Epiphanius) celebraret collecta in ecclesia villa que est juxta monasterium nostrum, ignorantem, nullam et penitus habentem suspicionem, per multos diaconos apprehendi jussimus, et teneri os ejus, ne forte liberari se cupiens, adjuraret nos per nomen Christi; et primum diaconum ordinavimus proponentes ei timorem Domini, et compellentes ut ministaret; valde quippe obnubebatur, indignum se esse contestans. Et cum ministaret in sanctis sacrificiis, ingenti difficultate, tento ore ejus, ordinavimus presbyterum, » etc. Alterum refert Palladius Vita xn Lausiace. Adduci jusserset Timotheus episcopus Ammonium magni Pambō discipulum, religione et doctrina insigne, ut episcopus consecraretur; sed constanter renuit ille, et dum cogeretur, arrepto forfice sinistram sibi aurem amputavit: quod episcopo ubi denuntiatum esset: « Mihi, infit, si vel truncatum naribus adixeritis, qui sit bonus moribus, ego eum ordinabo. Euntes ergo, eum rursus rogabunt; cum ipse non pareret, aggressi eum vel vi adducere. Is autem eis juravit dicens: Si me coegeritis, etiam linguam meam excindam; eo itaque post hac dimisso, recesserunt. » Infinita propedium ejusmodi exempla passim reperiuntur apud auctores. Sic D. Ambrosium, D. Augustinum, sic Paulinum, sic Anselmum per vim inflammata plebis legibus presbyteros sive episcopos terret. O si sunt homines querentes, talesque eligerentur in clerum, qui vocati potius quam gradum luci aut honoris gratia ambientes accederent, preclare utique cum Christiana republica ageretur!

(³⁵) *Verum inibi quantus postea extiterit fructus, etc.* De his luculentiter compar B. Lanfrancus lib. i, hist., fol. 7: « Magno semper operam dabat, et regem Deo devotum efficeret, et religionem morum bonorum in cunctis ordinibus hominum per totum regnum renovare. Nec privatus est desiderio suo: multum enim illius instantia atque doctrina per totam terram illam religio aucta est. » Non abs D. per ergo haec de illo praeferti Ordericus Vital. Hist., lib. iv, pag. 20. « Annō dominicæ Incarnationis 1070. Lanfrancus Cadomensem primus abbas divinitus Anglis institutor datus est. »

(³⁶) *Canobialis ordo qui omnino ad laicalem prolapsus fuerat dissolutionem, etc.* Non tantum in Anglicis, disciplinae monasticæ instauravit Magnus Lanfrancus, sed etiam in Nortmanniis monasteriis, cum adhuc Becci prioris funderetur officio, maxime in Uticensi seu S. Ebrulfi cenobio; teste Orderico Vitali ejusdem loci cenobita, lib. iii. Hist., fol. 461. « Ilerluius abbas, inquit, Lanfrancum monachum, cum tribus monachis Uticum direxit; et per eos servitum Dei, quod deciderat, inibi restaurari fecit. » Haec circa an. Domini 1050. Verum quia de Anglia sermo est, nonnulli ex teste oculato Eadmero ubi supra, excerpamus. « Qua prudentia, ait ille, et quo paternitas officio monachos in eadem Ecclesia (Cantuariensi) consistentes a seculari vita

in qua illos invenit plus aequo versari, erexerit, A porro seipsum B. Lanfranci discipulum, lib. ii De omnię sancte conversationis tramite imbuerit, ac, multiplicato eorum numero, qua eos dum vixit benignitate conforverit, cui unquam ad plenum declarare possibile erit? » Matheus Westmonast. Flor., ad an. 1077. Ubi de Paulo abbate S. Albani: « Per ipsum, totus ordo monasticus in Anglia refloruit, coadjuvante Lanfranco, » Guillelm. Malmesb., lib. i De gest. Pontif., fol. 122, n. 3, his astupilatur, et tandem concludit his verbis: « Sunt hodie (scilicet Cantuarienses monachii) ampliori quam uspiam Angliae, ut decet, numero, religione Cluniacensibus non impares. » Plura in hunc modum vide apud Mathaei Paridis Hist. ultima edit. Londoniens. et Paris. in Vitis abbatum S. Albani, in Vita Pauli xiv abbatis. Jure merito sane totis viribus ad stabiliendum disciplinae monasticae vigorem incubuit sanctus Lanfrancus divino Spiritu ductus; siquidem simul atque erecto tramite deviavere monachi, ignorantia, vita omnigena, haeresis scaturire ceperunt, B et econtra, dum monachis cordi fuit status religiosus; uti quam optime et luculenter probat cardinalis Baronius ad an. 703 de sanctissimo abbatte Benedicto agens, cui cognomen Biscopus erat: « Porro ejusmodi fundatore (efflatur ille) propagatus est in Anglia mirifice monachismus, ut plane insula illa, ita divini Spiritus imbris irrigata, Dei esset paradisus effecta; apud quam dum monastica viguit integra, in nulla lessa disciplina, nulla ad eam haeresis accessum habere potuit; illa vero laxata atque soluta, redacta est terra fructifera in saluginem a malitia habitantium in ea (Psal. cvi). » Ita Baronius utique non monachus. Perpendant hec status monastici osores illi; et semper calamitus virus evomentes in eos qui et vita et moribus Deo placere cum studeant, in disciplina regulari resarcienda omnem navant operam, atque ad Christi Domini imitationem et amorem, saeculo addictos pellicere contendunt verbo et exemplo. Audiant illi vel concilium Lateranense sub Alexand. III, part. xiii, cap. 3: « Religionem si forte non habemus in nobis, in aliis diligere et fovere tenemur. »

(37) *Olim contemplui ab universis, et derisui habebatur. Ita in ejus Vita post, initium, appendicis, pag. 33.*

(38) *Abbas Westmonasteriensis Gilbertus Crispinus.* Quem nonnulli ob singularem ac multiplicem scientiarum notitiam, nuncupant Universalem. Gilbertum laudavimus initio, pag. 4.

(39) *Abbas Cormelensis Willelmus.* Tertius fuit ejusdem cenobii archimandrita. De illo agit Milo supra; et nos perpauca attexemus ad epist. 57.

(40) *Henricus Ecclesiae Cantuariensis decanus.* Hunc ipsum illius Ecclesiae priorem invenio apud D. Anselmum, lib. i, epist. 54, cui haec inscribitur epistola; veluti et lib. ii, epistola 44. Vir fuit omnibus ecclesiasticis disciplinis instructus.

(41) *Hernostus Roffensis Ecclesiae episcopus.* De quo in epist. 57.

(42) *Vir sanctitate admodum reverendus Gundulfus.* Legende adnotaciones ad epist. 47.

(43) *Hil juvante De gratia in Beccensi Ecclesia a magistro Lanfranco edocti.* Non solum quos hic commemorat Milo Crispinus, verum et permultos alios haud vulgaris doctrinae pietatisque viros, auditores magni Lanfranci testantur scriptores non pauci. Insigniores autem illius discipuli fuere Alexander II papa, atque ejus nepotes, uti adnotabimur in epistolam 2. Guillelmus II abbas Cadomensis, dein archiepiscopus Rothomagensis, de quo pluribus iam sumus praefati. Gilmundus monachus, postea archiepiscopus Aversanus, (ac ut placet Orderico nostro, Hist. lib. iv, pag. 524) cardinalis, scientia litterarum eruditissimus (quod manifestum sit libris contra Berengarium editis) et ecclesiasticae libertatis acerbus propugnator, cuius gesta multa cum laude est prosecutus idem Orderic. loco citato. Fatetur

A porro seipsum B. Lanfranci discipulum, lib. ii De sacramento altaris, ante medium, his verbis: « Satis tamen mihi placet ut, quando aliqua negligentia vel certe miraculum novum de tantis mysteriis accidit, id inde fieret quod mihi magister meus, vir eximius sine dubitatione credens D. Lanfrancus, se puer in Italia factum esse narravit, » etc. Inter inferiores discipulos minime est annumerandus magnus Ivo Carnotensis episcopus: At ne aliquibus dubitationis nonnulli suboriantur, ipsissima Roberti de Monte verba jam primum evulgare delectat: « Mortuus est hoc anno, inquit, vir religiosus et magna literatura, Ivo Carnotensis episcopus. Hic dum esset juvenis, auditus magistrum Lanfrancum priorem Becci, de secularibus et divinis litteris tractantem in illa famosa schola quam Becci tenuit; in qua multi et nobilitate seculari, et honestate morum convenerunt viri prediti, et qui postea ad summum apicum ecclesiasticae dignitatis et religionis attigerunt. Postea vero idem Ivo praefuit, et profuit conventui canonicorum regularium S. Quintini Belvacensis. Ad ultimum episcopus factus rexit Ecclesiam Carnotensem viriliter et religiose, fere per annos 23, » etc. Huc usque Robertus in Chronico ms. ad an. 1517.

(44) *Fertur annulum de dige extraxisse.* Hac annuli depositione, non ita obscurè significare voluit, ut opinor, quanti monachos Beccenses haberet, et nihil sapientiae sua illis occultandum, immo tanquam filii idoneis doctrine sue monita, sacramentaque subministranda, et id quidem ex consequentibus verbis indicare videtur. Enimvero inter cetera quæ denotat mysteria annulus episcopalis, signum esse pontificis honoris, et signaculum secretorum, docet Isidorus, cap. 48. in Exodus: « Unde quedam minus intelligentibus occultantes (at i pse) quasi sub signaculo recondunt doctores, ne indigni quibusque Dei sacramenta credantur. » Rabanus Maurus, C lib. i De instit. cleric., cap. 4. « Datur et annulus propter signum pontificis honoris, vel signum secretorum, » etc.

(45) *Cum fratribus in claustrō sedit archiepiscopus.*

Receptissima fuit ista consuetudo apud veteres cenobitas ut litterarum studio et rebus ecclesiasticis operari navarent in claustrō. Et id moris quidem plus octo seculis perseverasse constans est scriptorum sententia; quod et perpetuatae predicatorum ascetaria. Ab ingressu claustrorum sacerdotes olim arceri probat Menardus noster in Concordiam regularum, cap. 55, fol. 808. « Et ne fratres, inquit, interturbarentur, non dabatur copia estraneis ingredi claustrum, nisi certis de causis, ut videre est statuto 23. Petri venerab. statutum est ut in claustrum, vel in reliquias regulares domos nullus clericorum aut laicorum ingrediatur, nisi aut causa operis aliquius, aut videndi domos, ut honesti hospites facere solent. » De claustro, atque illius antiquitate pluribus eodem loco Menardus.

(46) *Xenodochia vetptochothrophia.* Et quia haec, velut obiter recenset Milo, ornatus aliquid et lucis asserre Vitæ magni Lanfranci arbitror, si verbis Eadmeri Hist., lib. i, fol. 9 hic attexero: « Hoc palatum in duo divisit, viros videlicet variis infirmatibus qualitatibus pressos uni; parti vero alteri feminas se male habentes instituens. Ordinavit etiam eis de suo vestitum, et victimum quotidianum; ministros quoque atque custodes, qui modis omnibus observarent ne aliquid ei deesset; neque viris ad feminas, vel feminis ad viros accedendi facultas illa adasset. Ex altera vero parte viæ ecclesiam in honorem B. Gregorii papæ composuit, in qua canonicos posuit qui regulariter vivent, et praefatis infirmis quæ salutianimarum suarum congruerent cum sepultura ministrarent. Quibus etiam in terris, in decimis, et in aliis redditibus tanta largitus est, ut ad sustentationem eorum sufficienda esse viderentur. Remotius vero quam a boreali, ab occidentali parte

civitatis, ligneas domos in devexo montis latere A fabricans, eas ad opus leprosorum delegavit, viris in istis, quemadmodum in aliis, a feminarum societate, sejunctis. His nihilominus pro qualitate sui morbi omnia quibus egerent de suis ministriis constituit, constitutis ad hoc peragendum talibus virus, de quorum solertia, benignitate ac patientia, ut sibi quidem videbatur, nemini foret ambigendum, » etc.

(⁴⁷) *Hesatiocinatus est.* Variis modis verbum istud apud veteres exaratum occurrit, scilicet *diratiare, disrationare, desrationare, et diratiocinare*; significat alias rem probare; alias, causam agere; alias, assertionem contraria refellere; alias, examen litis subire; alias, lite potiri et rem litigatum evincere seu recuperare, ita frequentius: et ultima acceptio hic usurpat. Vide plura apud Henricum Spelman in *Archæologo*; et *Glossarium in calce Historia Matth.* Paris.

(⁴⁸) *Qui et locum placili.* Quid placitum denotet dicimus ad epist. 40.

(⁴⁹) *Et modum finenque litis, quo contentio terminata est, etc.* Videsis Eadmerum, lib. 1. Hist. Novorum pag. 9; Guillelm. Malmesb. De gest. pontif. lib. 1, pag. 122, de predicta lite agens, arduis in rebus S. Dunstanum præsto semper adfuisse B. Lanfranco, ipsumque solatum indicat his verbis: « Prævalebat in eo (Lanfranco) animæ vivacitas, sed et beatissimi Dunstani favor effusus. Nam quotiescumque in talibus cunctabundis ne male vergeret suspensam differret sententiam, aderat illi soporato detegens adversariorum argutias, et evadendi demonstrans semitas. Quinetiam quandam ægrum, et cunctatis vite pertæsum in visione, qua videbatur cum eo luctam inivisse, eripuit discriminari, restituit bona valetudini. »

(⁵⁰) *Anno ab incarnatione Domini, etc.* Ipsissima verba a B. Lanfranco memoria consignata, Malmesb. loco citato, fol. 117, attestatur, ubi de illius disserit in archiepiscopatum assumptione: « Quod ipse melius, inquit, scripto suo insinuabit, quod de ordinatione sua, et de controversia inter se et Eboracen Thomam commota et sedata, ita scripsit: A anno Dominicæ incarnationis, » etc. Atque hæc haud dubie ex illa quam scripsit Historia Ecclæsiastica, sunt excerpta. Scripsisse autem ejusmodi Historiam, testis mihi est ananuensis B. Anselmi Eadmerus, ubi supra, pag. 7, Lanfrancum eximis laudibus ornans: « Verum de his, inquit, ac innumeris alius bonis, quibus in sudando vitam suam consummavit, licet mihi quidem scribere opus non sit, propter quod et opera ejus ita parent, ut ipsa evidenter scripto demonstrant, et ipsomet de rebus ecclesiasticis quæ suo tempore gesta sunt veracissimo et compendioso calamo scripperit, » etc.

(⁵¹) *Anno ab Incarnatione Domini 1075.* Exstat id concilium apud Malmesb., loco sibi prolati, pag. 122.

(⁵²) *Thoma Ebroicensi archiepiscopo.* De quo fuso notis ad epist. 40.

(⁵³) *Willielmo Londinensi episcopo.* Hujus meminere Malmesb., lib. II. De pontif. Anglo: Nicolaus Harpsfeld., Sæculo II, cap. 15; Godwinus De presulibus Angliae, in Episcopis Lond. ad an. 1050. A quo epitaphium hoc habe quod ex antiquis monumentis descripsisse se asserit: « Guillelmus, viro sapienti, et vita sanctitate claro; qui primus divo Eduardo regi et confessori familiaris, nuper in episcopum Londinensem erectus, nec multo post, apud invictissimum principem Guillelmu[m] Anglie regem ejus nominis primum ob prudentiam fidemque singularem in consilium adhuc, amplissima huic urbi celeberrima privilegia impetravit. S. P. Q. Londinensis bene merenti posuit. Sedit episcopus annos 20, dececessit anno a Christo nato 1070. »

(⁵⁴) *Goisfrido Constantiensi.* Inspice, si placet, adnotationem in epistolam 33.

(⁵⁵) *Watcherio Wintoniensi.* Cujus gesta summatis ad epist. 5 et 16 perstringemus.

(⁵⁶) *Hermanno Siraburiensi.* Multa ad epist. 3 de Hermanno.

(⁵⁷) *Wilstano Wirecestrensi.* Insigni sanctitate, ac singulari doctrina preditus fuit episcopus ipse, ad eam epist. 13 legenda ad eandem adnotatio.

(⁵⁸) *Waltero Herefordensi.* Huic jam seni, obscenis voluntatibus irrestito, muliercula, cui vim inferre tentaverat, forcipibus, quas tenebat, inguinu suffodiisse recenset Malnesb., loci citati lib. IV.

(⁵⁹) *Gisoni Velleni.* Gisa Florentio Vigornensi ad an. 1060: « Vellenis episopus Dudocus obiit, cui successit Gisa regis capellanus; ambo de Lotharingia oriundi. » Hic est ille qui B. Lanfrancum eum Valtero Herefordensi archiepiscopum consecravit; eodem teste Florentio ad an. 1070.

B « Industria Gisonis (ait Harpsfeld) Sæculo II, cap. 20) austus est canonicorum numerus; quibus et claustrum, et locum ubi simili cubarent, et alium ubi cibum caperent construxit; et post viginti octo deinde annos obiit, » etc.

(⁶⁰) *Remigio Dorchavensi.* Agemus de hoc præsule infra ad epistolas 4 et 12.

(⁶¹) *Herasto Helmanensi.* Inscribuntur ipsimet epistole 20, 22, 23. De illo strictim ad epist. 20.

(⁶²) *Stigando Selengensi.* De quo epist. 28, ad quem baec, uti et 29.

(⁶³) *Osberto Exoniensi.* In epist. 19, non nihil de hoc præsule attexamus.

(⁶⁴) *Petro Luciferdensi.* Sive Cestrensi, quemadmodum patebit infra in vita. Illius adnotatione ad epist. 30 meminerimus.

(⁶⁵) *Sine compendiatilis epistolis.* De ejusmodi litteris ad epist. 25.

(⁶⁶) *Gregorii Majoris, nec non Minoris.* Gregorii primi scilicet, vulgo magni nuncupati; et Gregorii hoc nomine secundi, qui ut a primo seu Magno se-cernatur, Minor est vocatus.

(⁶⁷) *Ut nullus de propria consanguinitate, etc.* Responsus ad quest. 6, Augustini Anglorum apostoli; et lib. XI, epist. 32 Felici episopco Messanae id presribuit Gregorius Magnus; et Minor in concil. Romano I, cap. 4 et seq.

(⁶⁸) *Ut nullus sacros ordines, etc.* Ita concil. Chalcedonense, can. 2: et Nicenum 2, act. 8, can. 19, quest. 3, cap. 2 si quis dator, et seq.

(⁶⁹) *Hæc omnia sacri canones, etc.* Videlicet canon 12 concil. Romani i sub Gregorio II; concil. Laodicæ, can. 36; Carthaginense 4, can. 89; Chalcedonense, can. 2.

(⁷⁰) *Rogavit per epistolam Lanfrancum.* Exstat inter epistolas B. Lanfranci, estque 12.

(⁷¹) *Ad sacramentum quendam clericum.* Rodulphum scilicet, ut adnotatione ad epistolam 12 communi-strabimus.

D (⁷²) *Paulus comes Orcadum.* Qualis fuerit comes ille, indicabimus illustrando epistolam proxime citatum.

(⁷³) *Ecclesiam Rosensem ipse instauravit.* Testatur hæc autores quamplurimi, quos inter Eadmerus hist. Novorum pag. 8; Malmesb. De pontif. Anglo., lib. I, fol. 122 et 132; Robert. de Monte in Chronico ms. ad an. 1089.

(⁷⁴) *Beccensem monachum nomine Hernostum.* De quo obiter ad epistolam 49.

(⁷⁵) *Decedentem successit Gundulphus.* Quis et quantum exsterit Gundulphus episopus exprimit auctor præc. Vitæ ms. ejusdem in hunc modum. « Lanfrancus, inquit, Ecclesie dignitatem summum apicem in Anglia tenente et sapienter administrante, Roucestrensis Ecclesie suo est pastore destituta, defuncto Ermisto episopco, qui monachus Seuvarudo et ipsi monacho, in episcopatum quidem successerat, sed in eo, anno tantum dimidio vixerat. Volens

autem pontifex ut ex more antiquorum monachus A Iste hanc ecclesiam ceteraque aedificia, preter pictorum, et pinsinochium (pistrinum), raeſificavit ex lapidibus et tegulis veteris civitatis, Verolam, et materie lignea quam inventi a predecessoribus suis collectam et reservatam. Ditaverat enim ipsum archiepiscopus Lanfrancus, et ipsum electum thesauro multiplici reddiderat abundantem. Iste quoque Paulus abbas, vir religiosus et eleganter literatus, et in observantia ordinis regularis, rigidus et prudens; totius monasticae religionis normam (quam jam olim tam prelatorum quam subditorum remissioris vita illecebra voluptas eliminaverat) caute et paulatim, ne repentina mutatio tumultum generaret, reformavit. Et facta est ecclesia sancti Albani quasi schola religionis et disciplinariæ observantiae per totum regnum Angliae. Attulerat namque secum consuetudines Lanfranci, et statuta monastica (a domino papa merito approbata) conscripta; unde odor bona famæ hujus Ecclesiae Romam curiam et remota regna illustrando pervolavit, et multorum tam prelatorum quam magnatum corda feliciter ei inclinavit. Ita Matthæus in Vita Pauli abbatis, ad calcem historiæ, editionis ultimæ Londoniensis et Parisiensis an. 1644, inter Vitas viginti trium abbatum S. Albani, Vita 11.

(¹⁷) *Quando gloriosus, etc. Lanfrancus erat princeps.* Unde et Eadmerus, lib. i Hist., pag. 42, referens qua ratione et quibus mediis in regnum, defuncto patre, enectus fuerit Guillermus Rufus, sic effatur: « Sine ejus (Lanfranci) assensu in regnum asciscisti nullatenus poterat. » Et post pauca: « Cepit tam per se quam per omnes quos poterat, fide sacramentoque Lanfranco promittere justitiam, aquitatem, et misericordiam se per totum regnum, si rex fore, in omni negotio servaturum, » etc. Et infra, pag. 14. « Erat Lanfrancus vir divina simul et humanae legis peritissimus; atque ad nutum illius, totius regni spectabat intuitus. » Ea de re Guillermo Conquestor morti proximus, confecto testamento, « metuens (narrat fragmentum S. Stephani Cadomensis), ne in regno tam diffuso, repentina oriretur turbatio, epistolam de constitudo rege fecit Lanfranco archiepiscopo, suoque sigillo signatam tradidit Guillermo Rupo filio suo, » etc.

(¹⁸) *Lectioni erai assiduus.* Perpauca S. Lanfrancus reliquit sibi ingenii monumenta. Apud autores istuc duxatxt quivimus invenire.

Commentarium in Psalmos, hactenus tenetbris obvolutum.

Commentarium in Epistolas D. Pauli, quem nunc primum evulgamus.

Libellum de sacramento corporis et sanguinis Christi contra Berengarium, multoties jam pridenti prelo suppositum.

Statuta, sive decreta pro ordine S. Benedicti, semel tantummodo typis mandata.

Pauculas in collationes aliquot Cassianæ notas; et illas edimus in lucem.

D Epistolas decretales, quarum publici juris facimus complures.

Historiam ecclesiasticam, adhuc cum tunc uspiam rixantem.

Vitam Guillielmi Conquestoris, testibus Sexto Senensi et Gesnero, quæ illa utique a multis desideratur.

Quod ad scripta Magni Lanfranci spectat, inspiciendi Sextus Senensis in Bibliotheca; Gesnerus in epitome Bibliothecæ; Balei centur. 13, script. 12, apud Seldenum notis ad Eadmeri Historiam; Edwardum Matthæum, Trophœorum tabula 3, ad ann. 1090, p. 209.

(¹⁹) *Secundum orthodoxam fidem studuit corrigere.* Hec ad verbum Robertus de Monte refert in Chronico ms ann. 1089. Et Florilegus ad id anni: « Libros quos rudi simplicitas Anglicana corrupserat, ab antiquo sane diligenter correxit (Lanfrancus); quorum corroboratione se gaudet Ecclesia communiri. »

(¹⁶) *In qua posuit abbatem Paulum.* Non est cur ex diversis scriptoribus qualis in vita fuerit Paulus morer inquirere, quandoquidem gesta ipsius late depinxit Matthæus Paris., S. Albani monachus: « Rex Willemus, inquit ipse, de morte abbatis Fretherici certificatus concubitu Sancti Albani vacans, in manu sua tenuit; et extirpatis silvis, et depauperatis hominibus, opprimit. Et nisi correctionibus Lanfranci, refrenaretur, irrestaurabiliter totum cenobium destruxisset. Efficaciter igitur procuravit ipse Lanfrancus ut Paulus ejus, consanguineus, quem secum in Angliam duxerat, in abbatem præficeretur. Abbas iste natione Neuster, consanguinitate archiepiscopo Lanfranco propinquus, monachus fuit Cadomensis Ecclesiae, hic ecclesiae Beati Albani suscepit regendam; procurante dicto episcopo Lanfrancu, qui eundem Paulum filiali dilexit amore: promotus in abbatem, anno gratiæ 1077, iv Kalend. Julii; hic primus abbas hujus ecclesiae fuit, postquam Anglia a Northmannis fuit penitus subjugata.

Unicum, quod apud S. Martini Sagiensis e nostra congregatio monasterium diligenter asservatur, hujusc assertio non superest argumentum; nimurum decem (in editis septendecim) priores Cassiani collationes propria manu magni illius pontificis ad unguem emendatae; cum hac notula marginali in fine decimae collationis: *Hucusque ego Lanfrancus correczi.*

⁽⁸⁰⁾ Merito illum *Latinitas cum honore et amore reverentia magistrum*. Malmesbur. lib. n. regum Anglorum in Guillelmo I, fol. 62. « In Cantia Lanfrancus (de quo supra dixi) qui talis Anglie domo emicuit :

*Qualis discutiens fugientia lucifer astra,
Cum roso clarum provenit ore diem.* »

Item lib. i pontif. Angl., fol. 122: « Vir (Lanfrancus) cuius industria predicabit Cantia, cuius doctrina in discipulis ejus stipebat Latinitas, quantum omnes anni durabunt. » Malmesburiensi inferiores permultos autores amando, ut pote idem resonates.

⁽⁸¹⁾ *Nullum tam largum de Italia Longobardum.* « Avaritiam familiare Longobardis vitium ex sua persona propulsans (Lanfrancus) et decutiens, » ait idem Malmesburiensi posteriori loco citato.

⁽⁸²⁾ *Pauperibus quoque ita erat dapsilis*, etc. Sanctissimi presul eleemosynas longe multis encomis attollunt scriptores, D. Anselmus lib. i, epist. 12, potissimum 13. Consult Gerardo cuidam debitis onerato ut in Angliam ad optimum Lanfrancum (quo miseram suam sublevet) sese transferat: « Quia, inquit, misericordissimus est idem reverendissimus archiepiscopus, et præcipue erga salutem animarum; et est valde deditus eleemosynis, » etc. Anselmi vero amanuensis, lib. i Hist., p. 8: « Quis unquam pauper clamavit ad eum, et despctus est? Quis peregrinorum de quoque ordine hominum petuit opem ejus, et eam assecutus non est? Quae congregatio monachorum, seu clericorum ad ipsum aliquando misit, subsidium petens, et copiam largitatis ejus ultra quam sperabatur experta non est? Testis horum que dicimus Italia, Gallia, Britannia est, que usque hodie mortem Lanfranci miserando suspirio plangit. » Quem in ergondis eleemosynis observaverit modum, graphicè depingit more suo, ubi supra Guillelmus Malmesbury modo: « Erat non inconsideratus dator, nec deperibat ejus liberalitas, quam discretio et animi condebeat alacritas; luxus vultus ejus non cadebat in terram, sed erat accipiente gratissima, sicut sol mane novo exoriens, qui discussis nubibus tranquillat ventos et serenat aera. Expendebant ergo pauperibus panes, calcei, et prorsus que ad victimum pertinet et vestitum, denarii non dabantur, maturiori tractatu, consilio profundiori, quod hujus temporis vulgus suffarcinato etiam marsupio, sicco concoquat ore famem. Clericis egentibus et monasteriis immensus quantum nummorum cumulat, plerumque verecundiores ad rogandum invitans. Nec pudebat archiepiscopum alte succinctum pauperibus cibos apponere, et tenuiores fortunæ scholares ad disputationum pugnam committere; post verba utrique abibant dum et victor scientia præmium, et virtus aciperet verecundie solatum. »

⁽⁸³⁾ *Super caput ejus Evangelicum dictum*, etc. Id prognosticon percurrentis monachus Malmesbury, loco superiori passim repetito, scribit ita: « Quo ille accepto (prognostico) ab ambulantibus, hilari volto ad Dominum direxit: Certemus ergo mutua vicisitudine, tu dando, ego disperiendo. Respondit celestis pietas predicabilis viri voto: affluebantque sibi tanta que quantumlibet ambitum possent explere et vincere. »

⁽⁸⁴⁾ *Consanguineis monachorum indigentibus*, etc. Haud vulgare B. Lanfranci erga suos Cantuarienses monachos amoris specimen refert Eadmerus, ubi

A supra, cujus verba paulo licet prolixiora quod eluci-dationi Vita S. viri addant multum, hoc loco producere delectat: « Quidam ipsius cenobii (Cantuariensis) frater singulis annis triginta solidos denariorū ad opus matris suas ab ipso Patre solebat accipere. Huic quadam vice solidi quinque de illis, ex precepto ejus dati sunt; quos ipse, in panno ligatos, matri loquens, in manum, sicut putabat, clanculo dedit: At ipsa alias mente intenta, quid opus faceret non advertit; et ita nummis decadentibus, divisi ab invicem sunt mater et filius, » etc. Deinde subdit: « Inter haec, plus Pater, pro more, claustrum introiens sedet, ac fratrem a materno colloquio redeuntem, mestum intuens, remotis aliis causam mœstiae ejus secrete perquirit, audit, et benignissimo vultu, sicut jugiter erat circa afflictos, ita respondit: Et unde, fili mi charissime, contristaris? Denarios illos Deus alii prædestinavit et contulit, qui eis plus matre tua fortassis indigit. Ac ne quod actum est animum tuum vel ad modicum gravet, solidos septem pro illis quinque ad utilitatem matris tuae hodie dari præcipiam. »

⁽⁸⁵⁾ *Cujus colloquium et consilium multum amabat*. Quanti penderet magistrum suum Lanfrancum D. Anselmus, epistol. illi inscriptis demonstrat satis, præcipue lib. i, epist. 63. Necnon et Vita sue lib. i, non semel, post initium maxime, ubi inter alia tradit hec Edinerus: « Tanta vis devotionis pectus Anselmi tunc possidebat, tantumque veri consilii Lanfranco inesse credebat ut, cum Rothomagum petentes, per magnam qua super Beccum est, silvam pergerent, si Lanfrancus ei diceret: In hac silva mane, et ne, dum vixeris, hinc ex eas cave, procul dubio, ut fatebatur, imperata servaret. »

⁽⁸⁶⁾ *Cumque simul loquerentur*. Colloquium hoc Eadmerus, lib. i Vita B. Anselmi, sub fine verbosis inseruit.

⁽⁸⁷⁾ *Quemdam Elfegum hujus sedis archipræsum*, etc. Cujus Vitam Osbertus sive Osbernus S. Lanfranci jussu memoriae commendavit (prostat apud Surium, to. II, die 19 Aprilis), ut auctor est idem Edinerus loco citato: « Historiam vita, inquit, ac passionis ejus (B. Elfegi) diligentí studio fieri præcepit. Quam quidem historiam, non solum plano dictamine adlegendum, verum etiam musico modulamine ad canendum a jucundæ memoriae Osberno Cantuariensis Ecclesiae monacho, ad præceptum illius nobiliter editam, ipse sua prudenter, pro amore illius martyris, celsius insignivit, insignitam auctorizavit, auctorizatam in Ecclesia Dei legi, cantarique instituit. » Agunt de S. Elfego Malmesburiensis de gest. pontif. Angl., lib. n., fol. 139, et lib. ii De regibus Angl., cap. 11; Baronius in Annal. to. II ad ann. 1066 et seq.

⁽⁸⁸⁾ *Decidit in agritudinem*. Cujus generis morbo fuerit afflicatus priusquam efflaret aniam, expres-sus significat sæpe fatus Guillelmus Malmesbury lib. i, De pontif. Angl., fol. 122, loquens de calamitatibus et vexationibus, quibus, regnum obtinente Guillelmo secundo, populus opprimebatur: « His pertusus (Lanfrancus) non moras longas in luce traxit; sed post annos 19 episcopatus febrim nactus, cum medici consulti necessariam potionem responderunt, prius se confessione et viatico munivit. Hinc poculo sumpto, sed in contrarium verso efflavit, qualem semper optaverat exitum sortitus. Hoc enim domesticis confitebatur, se Dominum deprecari ut vel dysenteria vel febris urgente moreretur; quod haie valetudines nec memoriam turbent, necluelo quam implicit. » Et vero lethali morbo laboranti beato illi viro scribit sui et conventus Beccensis nomine S. Anselmus in hunc modum lib. ii, epist. 53: « De agritudine paternæ vestrae sanctitatis gravior dolentes, pro salute vestra Deum orare non cessamus; quoniam agritudinem vestram, tribulationem nostram, et salutem vestram, incolumitatem nostram esse putamus: nec solum nobis, sed et matri Eccle-

siae, quantum nomen vestrum extendi postest, vitam A ipsum ad summam senectutem pervenisse mihi facile suadeam, illi potassium rationibus inductus, nimurum : cum Becci monachum induisset, provecta erat etate, hoc est quadraginta quinque plus minus annorum, quemadmodum ipse liquido innuere videatur precibus illis quas nocte (a latronibus arbori ejus manibus alligatis) ad Deum effudit in haec verba : « Domine Deus, tantum tempus in discendo expendi, et corpus et animam in studiis litterarum attrivi, » etc. Etenim Papie jampridem, antequam peragrasset ex parte Galliam, velut scientis omnibus, legum presertim peritia, polliceretur, a doctissimis undecunque viris consulebatur (quod superius fuit ostensum). Deinde pluribus annis Abrinice in Nortmannia docuisse vero simile est. Denique id gravitas atque etatis fuisse, quod virum decet, quem a consiliis elegerat Guillelmus tum Nortmanniae dux, par est credere. Addas ergo 45 annis 47, qui ab anno 1042 quo religionis collobrium assumpsit ad obitum annum 1089 effluxere, reperies haud dubie 92. Verum de his plus satis. Epitaphium magni Lanfranci a Philippo Bonae Spei abate (ut colophonem hisce annotationibus addam) hand quaquam extra rem subiectendum puto.

Epitaphium magistri Lanfranci.

Vixisti, venerabilis Pater, sapienter et æque :
Vixisti vivens, mors quoque vita tibi.
Inter dicitas pauper, Lanfranci, fuisti ;
Dicitis manans, pauperum amator eras
Per te florentes artes valueris Latine ;
Gratia de vobis ecce triumphat ovans.

DE BEATI LANFRANCI SANCTITATE QUORUMDAM AUCTORUM TESTIMONIA.

Quanquam in Vita B. Lanfranci, et notis ad illam, ejus sanctitas satis superque innotuerit, quo tamen nonnullis forte dubitaturis scrupulos omnes matruius expedirem, mihi visum est non ab re futurum, si, quæ a coetaneis, supparibus, recentioribus scriptoribus, nec non et Martyrologiis auctoritates suppeditarentur, hic per modum sigilli apponere.

ALEXANDER PAPA II, *in privilegio abbatiæ S. Stephani Cadomensis concessso supra col. 71.*

Unde quia, charissime fili Lanfrance abbos, in tantam te excrevisse religionem cognoscimus, ut non solum de propria salute studiosus existeres, verum etiam communem vitam elegantibus monasterium construeres, ac formam religionis providebas, etc.

GUILLELMUS PICTAVENSIS, *De gestis Guillelmi ducis pag. 198.*

Illi (Lanfranco) consulta anime sue, illi speculam quamdam, unde ordinibus ecclesiasticis per omnem Nortmanniam consularet, commisit (Guillelmus). Potuit ne tempe viri talis vigilans cura, cum maximam auctoritatem sapientie pariter ac sanctitatis prærogativa comparavit, securitatem non parvam sollicitudini promittere.

EDINERUS, *libro i Vitæ S. Anselmi, post initium.*

Nortmanniam adit (Anselmus), ibi quemdam Lanfrancum virum videlicet valde bonum, præstanti

C religionem ac sapientia vere nobilem videre, alloqui et cohabitare volens. Excellentissima quidem fama illius circumquaque percrebuerat, et nobilissimos quosque clericorum ad eum de cunctis mundi partibus agebat, etc.

OSBERNUS BECCENSIS monachus, scribens B. Anselmo ut suam inaugurationem acceleret, lib. iii, epist. 5, ejusdem Anselmi.

Recuperemus in te, quod in mortuo sanctissimo Patre Lanfranco nos cum toto mundo perdidimus; quem mortuum semper dolebimus, quoadusque illum in te viderimus.

GUILLELMUS MATCOMBURIENSIS, lib. iii, *De gest. regum Anglo. in Guillelmo primo, sub medium.*

Monasteria, unum in Anglia, alterum in Nortmannia construxit. Primum Cadomii, ubi et Lanfrancum abbatem, post etiam Cantuarie archiepiscopum instituit, virum antiquis scientia, et religione comparandum, de quo serio dici potest : *Tertius e calo cecidit Cato* : adeo celestis sapor pectus ejus, et palatum inficerat, etc.

URBERICUS VITALIS, *Historiæ ecclesiasticæ, lib. iv.*

Anno Dominica Incarnationis 1070, Lanfrancus Cadomensis primus abbas divinitus Anglis institutor datus est, et honestissima electione, ac fidelissima consecratione Cantuariensis Ecclesiæ archipresul iv Kal. Septembris inthronizatus est, etc. Praesentes et absentes totius Albionis incolæ tri-

pudient, atque multum laeti Deo gratias agerent, A cui in Ecclesia catholica luminis supra tantum candelabrum erecti, ut qui scientia egregie polleret, et sanctitate vita.

PETRUS DE NATA LIBUS, *in catalogo sanctorum, lib. vi,*
cap. 47.

Lanfrancus, relieto saeculo et secularibus studiis, in praedicto monasterio habitum monachalem assumpsit, et humilem ac despectam vitam ducere coepit: et cum esset omnium doctor, sapientiam suam humiliiter occultabat, etc. Quievit in Christo quinto Nonas Julii.

JOANNES TRITHEMIUS abbas, *De viris illustribus ordinis S. Benedicti, lib. iii, cap. 325.*

Lanfrancus, ex abbate Cadomensi monasterii archiepiscopus Cantuariensis, vir doctissimus et valde religiosus; non sine magna sanitatis opinione habitus est, sicut in ejus gestis scriptis inventur. Claruit anno Domini 1060.

CÆSAR BARONIUS cardinalis, *Annal. ecclesiast.*
tom. II, ad an. 1070.

Hæc de ordinatione Lanfranci celebris hujus sæ-

A cui in Ecclesia catholica luminis supra tantum candelabrum erecti, ut qui scientia egregie polleret, et sanctitate vita.

ARNOLDUS WION, *Ligni vita lib. iii in Martyrologio.* Quinto Nonas Julii, Cantuarie in Anglia, sancti Lanfranci archiepiscopi, summae doctrine et mirabiliorum gloria clarissimi.

APPENDIX AD MARTYROLOGIUM ROMANUM, sive catalogus generalis sanctorum, *Urbano VIII datus, auctore Philippo Ferrario.*

Quinto Nonas Julii, Cantuarie in Anglia, sancti Lanfranci episcopi. Et infra in notis Ex Martyrologio monast. Maurol. et Felic. Is ex abbate Cadomensi in Normandia qd vita sanctitatem, et doctrinam factus est episcopus xxxiii Cantuariensis. Migravit e vita an. 4089.

B MARTYROLOGIUM SANCTORUM ORD. B. BENEDICTI, ab Hugone Menardo digestum.

Quinto Nonas Julii, Cantuarie in Anglia, beati Lanfranci episcopi, summae doctrine et sanctitatis viri.

DIES OBITUALIS LANFRANCI.

(*Anglia sacra, pars i, pag. 55.*)

V. Kal. Junii obiit, felicis memoriae Lanfrancus archiepiscopus, catholice fidei fideliissimus observator et firmissimus robator. Qui, cooperante gratia Dei, istam ecclesiam a fundamentis fundavit et consummavit, et multis ac honestis ornamentis, aliis ex auro mundissimo factis, aliis auro gemmisque paratis, aliis etsi sine auro ac gemmis, magnifice tamen laudantis, ornavit; multis ac religiosis monachorum personis ditavit, multa multumque reverenda religione decoravit. Hic etiam claustra, cellaria, refectoria, dormitoria ceteraque omnes officinas necessarias, et omnia aedificia infra ambitum curie consistentia cum ipso ambitu mirabiliter miranda aedificavit. Pretioso insuper ornameinto librorum istam Ecclesiam apprime honestavit [ex] quibus (49) quamplurimos per semetipsum emendavit. Archie-

piscopum quoque Eboracensem cæterosque hujus regni episcopos a subjectione hujus Ecclesie resilientes ad veram et debitam subjectionem revocavit. Per hoc [*i. hunc.*] etiam et ipso faciente omnes illas terras, quæ in anniversaria die regis Willelmi commemorantur, longo tempore amissas Ecclesia ista recuperavit. Extra civitatem larga habitacula fecit, quæ pauperibus et infirmis replevit; quibus de propriis rebus victum et vestitum largiri præcepit. Similiter foris civitatem ecclesiam B. Gregorii compositum, in qua clericos posuit, a quibus morientes et unde sepulturam sibi possent præparare non habentes, et absque pretio suscipierent, suscepti illuc differenter, delati honeste sepelirentur. In maneriis ad archiepiscopum pertinentibus multas et honestas ecclesias ædificavit; multas et honestissimas domos

(49) Grave crimen Lanfranco nuper intentavit vir doctus Edwardus Brown in præfatione sua ad numeram *Fasciculi Rerum Expedient.* editionem, p. 33, quasi vero. S. Scripturæ et SS. Patrum scripta ab illo vitia fuerint; argumento criminis desumptu à nota brevi RR. Matthæi Parkeri ad marginem textus Roffensis. *Lanfrancus... quia scripturæ scriptorum vitio erant nimis corrupta, omnes tamen V. quan. N. Testamenti libros, nec non etiam scripta SS. Patrum secundum orthodoxam fidem studuit corriger. Hinc a Lanfranco vitia, adulterata, abrasa, priscorum scriptorum monumenta, præfator suspicatur, et in illum gravissimum censuram strinxit, ea RR. Parkerum ex probo aliquo et authenticò testimonio procul dubio hausisse contestatus. Id quidem liberter concederem: neque enim eruditissimus iste Primas aliquid unquam temere vel otiose adnotavit; nec tamen eiusmodi crimen Lanfranco impingere in animo habuit. Non aliud ille adnotavit quam quod in vulgarissimis historicorum nostræ gentis monumentis ho-*

die omnibus legendum prostat. Sic euim Matthæus Pater *ad. annum 1089, Hist., p. 15:* *Lanfrancus lectiōnī assidue vacavit. Libros Veteris ac Novi testamenti scriptorum vitio corruptos corrigere studuit; cuius commendationis lucetam Anglorum Ecclesia quam Gallorum se gaudet illustrari. His ade quoque habent Matthæus Westmonasteriensis et optimæ notæ Chronicon ms. in Bibliotheca Lambethana (ad an. 1089): *Lanfrancus archiepiscopus libros, quos rudis simplicitas Anglicana corrupserat ab antiquo, diligenter sane correxit; quorū corroboratione, (correctione legit codex ms. Florilegi) se gaudet Ecclesia communiri.* Laudabile sane studium, et si quis cæcam Latinæ lingue in clero Anglicano ante Nortmannico ignorantiæ perspicerit, cum primis necessariis. Quod tandem libros solummodo ecclæsiasticos, sc. Missalia, Lectionaria et ejusmodi alia spectasse arbitror. Atque his dictis viro amico et eruditio minime detracatum velim, cui ob præclarum operis utilissimi editionem, respublica litterata multum debet.*

præparavit; quod et archiepiscopis essent delecta-
A siam canentes verba mea, interim sonantibus omni-
tioni et honori, et pauperibus hominibus, qui archie-
piscopis domos sæpissime præparabant, essent [in]
tanti laboris sublevationem. Ecclesiam etiam Rof-
fensem a fundamentis incepit, inceptam honeste
perfecit, quam multis et honestis decoravit orna-
mentis. Insuper et reverendam inibi monachorum
religionem instituit. Terras de Ecclesia longo tem-
pore ablatas acquisivit; quas monachis ad victimum et
vestitum habere permisit. Nec non ecclesiam S. Al-
bani fundavit, et fore consummavit; quam etiam
multis et pretiosis ornamenti ampliavit.

Semper legatur obitus Lanfranci in ordine suo,
liet in hebdomada Pentecostes configerit. Pronun-
tiato Anniversario domini Lanfranci archiepiscopi
in capitulo, omnes simul fratres procedant in eccl-

A siam canentes verba mea, interim sonantibus omni-
bus signis. Post coenam pulsato signo ad vigilias,
omnes solito more convenient; ipsas vigilias festive
peragant; duotertium, tres sextum, quatuor nonum
responsorium canant. In crastino quisque sacerdos
missam unam pro eo celebrare debet; et qui missam
non cantant quinquaginta psalmos cantent [l. can-
tent]. Missa in conventu in albis festive celebretur; ad
quam cantor et cum eo duo alii fratres sint, cappis
induti: tres ad responsorium, quatuor ad tractum,
similiter in cappis. Ad pauperes pascendos ipso die
thesaurarii debent dare quadraginta solidos. Servitium
refectoriorum festive fieri debet, sicut in festivitate
unius apostoli. Ecclesia parata permaneat, sicut in
festivitate S. Augustini, donec peragatur servitium.

BEATI LANFRANCI

PRIORIS BECCENSIS, DEIN PRIMI ABBATIS S. STEPHANI CADOMENSIS,

AC TANDEM

ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS

IN OMNES PAULI EPISTOLAS COMMENTARI. CUM GLOSSULA INTERJECTA.

Prodeunt nunc primum in lucem ex codice manu antiqua exarato monasterii Sancti Melanii Redonensis congregationis Sancti Mauri.

* INCIPIT ⁽⁵⁰⁾ PRÆFATIO

IN OMNES EPISTOLAS SANCTI PAULI.

Primum quæritur quare post Evangelia, quæ B stamento, et se contra legem non facere: Moysi, ad supplementum legis sunt, et in quibus nobis exempla et præcepta vivendi plenissime digesta sunt, voluerit Apostolus has Epistolas ad singulas Ecclesiæ destinare? Hac autem causa factum videtur, ut scilicet initia nascentis Ecclesiæ novis causis existentibus præveniret, et ut presentia atque orientia resarcere vitia: et post futuras excluderet quæstiones, exemplo prophetarum, qui, post editam Legem Moysi, in qua omnia Dei mandata legebantur, nihilominus tamen doctrina sua rædiviva semper populi compressere, peccata, et propter exemplum vivendi libros ad nostrum etiam memoriam transmisserunt. Deinde quæritur cur non amplius quam decem Epistolas ad Ecclesiæ scripserit: decem sunt enim cum ea quæ dicitur ad Hebreos; nam reliqua C quatuor ad discipulos specialiter sunt porrectæ. Ut ostenderet Novum non dispare a Veteri Te-

(50) Haec et sequens Præfatio in codice ms. adscribuntur D. Hieronymo.

nomine titulatur. Quod si inconveniens absurdum-**A** que est, ipsius magis esse credenda est, quæ tanto doctrinæ suæ fulget eloquio. Sed quoniam apud Ilebraorum Ecclesiæ quasi destructor legis falsa suspicione habebatur, voluit tacito nomine de figuris legis et veritate Christi redire rationem, ne odium nominis in fronte prætitulati utilitatem excluderet lectionis. Non est sane mirum si eloquentior videatur in proprio, id est, Hebræo, quam in peregrino, id est, in Graeco, quo cæteræ Epistole sunt scriptæ, sermone. Movet etiam quosdam, quare Romanorum Epistola in primo sit posita, cum eam non primo scriptam ratio manifestet. Nam hanc se proficiscentem Hierosolymam scripsisse testatur, cum Corinthios et alios jam ante, ut ministerium quod secum portaturus erat, colligerent, litteris adhortatus sit. Unde et intelligi quidam volunt ita omnes epistolas ordinatas, ut prima ponetur, quamvis posterior fuerit destinata, ut per singulas epistolas gradibus ad perfectiora veniretur. Romanorum namque plerique tam rudes erant, ut non intelligerent Dei se gratia et non suis meritis esse salvatos, et ob hoc duo inter se populi conflictarent. Idcirco illos indigere asserit corrigi, vitia gentilitatis priora commemorans. Corinthii autem jam dicit scientia gratiam esse concessam, et non tam omnes increpat, quam cur peccantes non increparerint reprehendit, sicut ait : *Auditur inter vos fornicatio (I Cor. v, 2).* Et iterum : *Congregatis vobis*

In secunda vero laudantur, et ut magis ac magis proficiant commonentur. Galatæ vero jam nullius criminis arguantur, nisi hujus tantum quod callidissimis pseudoapostolis crederunt. Ephesii sane nulla reprehensione, sed multa laude sunt digni, quia fidem apostolicam servaverunt. Philippenses etiam multo magis collaudantur, qui nec audire quidem falsos apostolos voluerunt. Thessalonicenses nihilominus in duabus epistolis omni laude prosequuntur, eo quod non solum fidem inconcussam servaverint veritatis, sed etiam in persecutione civium fuerint constantes inventi (*Hl Thes. ii, c.*). Colossenses autem tales erant, ut cum ab Apostolo visi corporaliter non fuissent, hac laude digni haberentur : **B** *Etsi corpore, inquit, absens sum, sed spiritu vobis- cum sum, gaudens et videns ordinem vestrum (Col. ii, a.).* De Hebreis vero quid dicendum est ? quorum Thessalonicenses qui plurimum laudati sunt, imitatores facti esse dicuntur. Sicut ipse ait : *Et vos fratres imitatores facti estis Ecclesiæ regnum Dei quæ sunt in Iudea. Eadem enim passi estis et vos a contributib[us] vestris, quæ et illi a Iudeis (I Thes. ii, c.).* Apud ipsos quoque Hebreos eadem commemorat dicens : *Nam et vinclis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam (Heb. x, 34).*

INCIPIT PROLOGUS SPECIALIS IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

ROMANI sunt qui ex Iudeis et Gentibus credierunt. Hi superba contentione volebant se alterutrum superponere. Nam Iudei dicebant : Nos sumus populus Dei, quos ab initio dilexit et fovit. Nos circumcidimus ex genere Abraham, sancta descendimus ex stirpe, et notus retro apud Iudeam tantum Deus (*Psal. lxxv, 2*). Nos de Ægypto signis Dei et virtutibus liberati, mare sicco pertransivimus pede, cum inimicos nostros gravissimi fluctus involverent (*Exod. xiv, 22*). Nobis pluit manna Dominus in deserto, et quasi filii suis cœlesti pabulum ministravit. Nos die noctuque in columna nubis ignisque præcessit, ut nobis in invio iter ostenderet (*Exod. xiii*). Atque ut cætera ejus circa nos immensa beneficia taceamus, nos soli digni fuimus Dei legem accipere, vocem Dei loquentis audire (*Rom. iii*), ejusque cognoscere voluntatem. In qua lege nobis promissus est Christus, ad quos etiam ipse se venisse testatus est, dicens : *Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Matth. xv)*; cum vos canes potius quam homines appellaverit. Æquumne ergo est ut, idola hodie deserentes, quibus ab initio deservisti, nobis comparemini : et non potius proselytorum locum ex legis auctoritate et consuetudine

depudemini ? Et hoc ipsum non merebamini : nisi quia larga semper Dei clementia voluit vos ad nos trahere imitatione admittere.

Gentes etiam e contrario respondebant : Quanto majora erga vos Dei beneficia narraveritis, tanto majoris vos criminis reos esse monstrabitis. Semper enim his omnibus extitisis ingrati. Nam ipsis pedibus, quibus aridum mare transistis, ludebatis ante idola que fecistis : et in ipso ore quo paulo ante ob necem adversariorum Domino cantaveratis, simulacra vobis fieri poposcitis : illis oculis, quibus venerando Deum in nube vel igne conspicere solebatis (*Exod. xxxii*), simulacra intuebamini. Manna quoque vobis fastidio fuit (*Ibid.*), et semper in deserto contra Dominum murmurastis, ad Ægyptum, unde vos manu valida ejecerat, redire cupientes. Quid plura ? Ita patres vestri crebra provocatione Dominum irritaverunt, ut omnes in eremo morerentur, nec plus ex senioribus eorum quam duo homines terram reprobmissionis intrarent (*Num. xiv*). Sed quid antiqua replicamus, cum etiam si illa minime fecissetis, de hoc solo nemo vos dignos venia judicaret, quod Dominum Christum, prophetarum semper vobis vocibus repromissum,

non solum suscipere noluistis, sed etiam morte pes- A terponens, ita partium dirimit quæstiones, ut neutrū eorum sua justitia salutem meruisse confirmet, credidimus, cum nobis de eo antea non fuerit prædicatum. Unde probatur quod [si] idolis servivimus non obstinationi mentis, sed ignorantis deputandum. Qui enim cognitum illico sequimur, olim utique se- queremur, si antea cognovissemus. Sic autem vos de generis nobilitate jactatis, quasi non morum imitatio magis quam carnalis nativitas filios vos faciat esse sanctorum. Denique Esau et Ismael cum de stirpe sint Abrahæ, minime tamen in filiis reputantur.

His taliter altercantibus, Apostolus se medium in-

A terponens, ita partium dirimit quæstiones, ut neutrū eorum sua justitia salutem meruisse confirmet, ambos vero populos et scienter et graviter deliquerit. Judeos quidem, quod per pravaricationem legis Deum inhonoraverint: Gentes vero, quod cum cognitum de creatura creatorem ut Deum debuerant venerari, gloriari ejus in manufacta mutavérunt simulacra. Utrosque etiam similiter veniam consecutos, æquales esse verissima ratione demonstrat, et presertim cum in eadem lege predictum sit et Judeos et gentes ad Christi fidem vocandos esse ostendat. Quamobrem vicissim eos humilians, ad pacem et concordiam cohortatur.

¶ B. LANFRANCI in Epistolas D. Pauli Commen-
tariorum meminīt S. ANSELMUS lib 1, epist. 57
in fine, scribens eidem Lanfrancio.

Epiſtolas B. Pauli vestro mandato libenter pa-
rentes vobis mittimus: sed quoniam quod in eodem
codice de vestro opere est, alibi non habemus,
satis scire potestis quid vos aliquando factum ire
desideremus.

PETRUS LOMBARDUS IN EPISTOLAM ad Hebreos, cap.
viii, citat B. Lanfrancum.

Ad haec verba (*si ergo esset super terram, nec esset
sacerdos, etc.*) Quasi dicat: Et quia omnis sacer-
dos offert; ergo si esset aliquis super terram, id est
si esset aliquis terrenus sacerdos, qui posset mundare
genus humanum, nec esset aliquis sacerdos secundum
ordinem Melchisedech; cum satis essent qui offerrent
munus secundum legem, id est, qui offerrent legalia.
Sed quia illi mortales erant, et peccatores, et ideo
mundare humanum genus non valentes, venit christus
qui sufficeret. Velita; *Sic ergo, etc.* Quasi dicat: Et
quia Christus constituit ad offerendum: ergo vel est
terrenus, vel cœlestis sacerdos; sed terrenus non, quia
siesset super terram, id est: si terrenus esset pontifex,
ut Aaron, nec esset utique sacerdos in æternum se-

B cundum ordinem Melchisedech; nec necesse foret.
Cum esset, etc. Sed Christus est Sacerdos in æternum,
non Aaron: Aaron enim, quia mortuus est,
non est sacerdos: Christus vero, qui vivit, semper
est sacerdos, non talis quales sunt umbratile
sacerdotum gerentes. Vel ita: *Si ergo, etc.*
Ratio hic ostenditur cur Christus se obtulerit:
Quasi dicat: Necesse est Christum aliquid offerre;
ergo scipsum, et vere necesse est ut offerat: quia
etsi esset super terram, quod pro peccato totius
mundi digne posset offerri, non esset tamen sacerdos
offerre dignus.

Item eodem capite paulo post:

Ad haec, cum essent qui offerrent munera secun-
dum legem. Restat ergo ut ipse se offerat, et sic in-
troeat in interiora cœli. *Qui, etc.*, essent qui offer-
rent munera, dico, quid tales deserunt, id est,
plene servint, exemplari id est figura. *Et, pro id*
est, umbræ cœlestium mysteriorum. Cœlestia dicit
Ecclesiam, cuius pars in cœlis regnans, pars secu-
tura peregrinatur in terris. Exemplar autem, et
umbras dicit figuræ, quæ exemplar sunt, et exem-
plum respectu diversarum rerum.

• EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD ROMANOS, GLOSSULA INTERJECTA B. LANFRANCI EXPLANATA.

CAPUT PRIMUM.

1 Paulus servus Jesu Christi. 2. vocatus apostolus. 3. segregatus in Evangelium Dei (*commendat Evan-*
COMMENTARIUS.

LANFRANCUS. Epistola hæc ponitur prima, propter honorem civitatis, in qua primatum totius Ecclesiæ voluit esse Deus.

CAP. I.—1. AUGUSTINUS (*ex sermone De conversione S. Pauli*, cap. 4, tom. X). *Paulus servus Christi Jesu.* Erat Saul rex pessinus, persecutor sancti servi Dei David, et ipse, si meministis, de tribu Benjamin. Inde iste Saulus ducto secum tramite sœviendi, sed in sœvitia non permanens. Postea si Saulus a Saule, Paulus unde? Saulus a rege sœvo. Cum superbis, cum sœviens, cum cœdes anhelans. Paulus autem unde? Paulus, quia modicus, Paulus

D humilitatis nomen est. Paulus postquam adductus est ad Magistrum, qui ait: *Discite a me, quia mitis sum et humiliis corde.* Cum Paulus proconsul per ejus militiam debellata superbia, sub leni jugo Christi missus esset, regis magni provincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit ob tam magnum insigne victoriae.

2. LANFRANCUS. *Vocatus.* Vel ab hominibus, vel a Deo.

3. *Segregatus.* A cœteris apostolis, sicut in Actis apostolorum dicit Spiritus sanctus: *Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi*

gelium quasi repentinum) quod promiserat per prophetas suos, in Scripturis sanctis *prolati* de Filio suo, qui factus ei ad honorem suum ex semine David in eo quod secundum carnem, 4, 5. qui praedestinatus est Filius Dei in virtute, 6. secundum Spiritum sanctificationis sanctificantem, probatus, 7. ex resurrectione mortuorum morientium Jesu Christi Domini nostri, (commendato datore offici, commendat officium) per quem accepimus gratiam remissionis peccatorum, et apostolatum ad obediendum ut obediatur fidei, in omnibus gentibus ex omni genere gentium pro nomine ejus, non merito, vel ad laudem nominis ejus, in quibus estis et vos vocati, ut sitis Iesu Christi; omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, 8. vocatis sanctis 9. Gratia remissio peccatorum vobis, et, 10, 11. pax a Deo, reconciliatio apud Deum, Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Primum quidem gratias ago Deo meo 12. per Jesum Christum pro omnibus vobis quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, non tantum ore, in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quomodo tandem aliquando (*ad effectum*) prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendo ad vos. *Causa venienda*. Desidero enim videre vos, (*remotio suspicionis luci*) ut aliiquid 13. impertiar vobis gratiae spiritualis, *prædicationis vel miraculorum* 14. ad confirmando vos. *Jam enim crediderant*, id est, *desidero simul consolari* in vobis per eam quæ invicem est, 15. fidem vestram atque meam, *per doctrinam fidei, quam communem habemus*. Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sœpe proposui venire ad vos (et 16. prohibitus sum a *Satana, vel insidiatoribus usque adhuc*) ut aliquid fructum habeam et in vobis, sicut et in ceteris gentibus. Græcis, ac Barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum *prædicationis*, ita (quod in me) promptum est et in vobis, (*scilicet debitor sum*) qui Roma estis evangelizare. Non enim erubesco Evangelium. *Causa cur non erubescat ipsum Evangelium*. 17. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, 18. Judæo primum, 19, 20. quia primum credidit, et Græco, 19, 20. Justitia *Evangelium enim Dei in eo credente revelatur revelans ex fide in fidem, in salutem ut vital, sicut scriptum est*:

COMMENTARIUS.

eos. Et propheta Jeremias dicit : Ecce dies veniunt, A dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Judæa novum testamentum. Joel quoque : Exsultate, filiæ Sion, et latamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiae.

4. Prædestinatus. Cæteri homines prædestinati sunt, ut filii Dei essent per gratiam. Hic autem Christus ut Filius Dei esset, in virtute divinitatis Dei quia assumptus est: quæ virtus Filius Dei est, id est Verbum Patris.

5. AUGUSTINUS (*De præd. sanctorum*, c. 15, t. VII). *Qui prædestinatus est.* Prædestinatus est Christus, ut qui futurus erat secundum carnem Filius David, esset tunc (*al., tamen.*) Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis, quia natus est de Spiritu sancto et virgine Maria.

6. LANFRANCUS. *Secundum spiritum sanctificationis*, secundum quod placuit Spiritui omnia sanctificanti.

7. Ex resurrectione. Per hoc evidentissime probatum est, Christum Jesum verum Deum, et vere Dei Filium esse, quia multa corpora surrexerunt in ejus resurrectione. Nisi enim verus Deus esset, tam magnum et inauditum miraculum facere non posset.

8. Vocatis. Id est, ad hoc vocati, ut sitis sancti. Et sic in ceteris hujusmodi accipendum est.

9. Gratia, remissio peccatorum.

10. Et pax, qua reconciliamus Creatori, vel observantia bonorum operum, per quam pax est inter Deum et hominem.

11. AUGUSTINUS (*lib. i Retract.*, c. 24). *Gratia vobis et pax.* Gratia Dei est, qua nobis donantur peccata, ut reconciliemus Deo; pax autem Dei est, qua reconciliamus Deo. Tamen sciamus utramque ad generalem Dei gratiam pertinere.

12. Per Jesum Christum. Per ipsum enim sunt gratae Deo oblationes operum nostrorum.

13. Impertiar gratia. Haec est gratia spiritualis quam cupiebat ille impertire, ut eamdem fidem, cum Apostolus habebat in Christo, et ipsi haberent quam nondum perfecte crediderant.

14. Ad confirmando. Jam enim ab aliis apostolis doctrinam Evangelii ex parte audierant.

15. Fidem vestram atque meam, id est per doctrinam fidei quam communiter habemus.

16. LANFRANCUS. *Et prohibitus sum.* Quasi aliquis diceret: Si Deum rogas ut venias; si incessanter venire desideras, cur non venis? *Prohibitus sum*, inquit, usque adhuc.

17. Virtus enim. Causa cur non erubescit Evangelium, videlicet, quia virtus Dei est omni credenti Evangelio; per quam et peccata remittuntur, et cum res exigit, miracula fiunt.

18. Judæo. Per Judæum et Græcum omnes gentes intelligere, a parte totum voluit.

19. AUGUSTINUS (*Quæst. evang. lib. II, quæst. 39.*) *Justitia Dei revelatur in eo ex fide in fidem*, ex fide verborum in fidem rerum, ex fide in qua ministratur Deo in illam ubi fruatur Deo, (*lib. de spirit. et lit.*, cap. 11, tom. III), ex fide administrantium [al., annuntiantum] in fidem obedientium.

20. LANFR. JUSTITIA. Alia causa cur non erubescat, quia in eo revelatur qualiter Deus justos faciat credentes ex fide Veteris Testamenti, qua unus Deus credebatur, proficiente in fidem Novi Testamenti, qua Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unus et trinus Deus creditur, ut ex fide annuntiantis proficiente in fidem creditis, vel ex fide verborum in fidem rerum.

21. Justus autem ex fide vivit. 22. Revelatur enim ira Dei de cœlo, (*justitia revelatur in credente; nam ira in non credente*) super omnem impietatem et injustitiam hominum (*emphasis*) eorum, qui veritatem Dei, quod vere dicitur de Deo, in injustitia detinent attribuentes idolis, quia quod 23. notum, scibile, est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit. 24. Invisibilia enim ipsius, *invisibilitas ipsius*, a creatura mundi, *solem, lunam et alia*. Per ea quæ facta sunt intellecta, *in intellectu*, conspicuntur. 25. Sempiterna quoque, scilicet, ejus virtus et divinitas *conspicitur*: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, se illi subiectando, aut gratias egerunt, 26. sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipientis cor eorum, 27. dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutaverunt gloriam Dei cultum ad *idola* transtulerunt incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis 28. corruptibilis hominis, et volvorum, et quadrupedum et serpentium. Propter quod tradidit *permisit* illos Deus in desideria cordis eorum, in imunditiam ut contumelias afficiant corpora sua in semetipsis. 29. Qui commutaverunt 30. veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est, *qui non est idolum*, benedictus in sæcula. Amen. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie. Nam feminæ eorum immutaverunt naturalem usum in eum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem quam oportuit erroris sui, in semetipsis, *ut illud peccatum (panam peccati)*, recipientes. 10. Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non convenient, replete omni iniquitate, malitia, *rapina*, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, *clam susurrone, palam detractores*, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque federe, sine misericordia. Qui, cum justitiam Dei prius cognovissent, 31. non postea intellexerunt quoniam qui talia agunt digni sunt animæ morte, et 32. non solum qui ea faciunt, sed etiam qui cōsentient facientibus.

CAPUT II.

1. 2. Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas et facis. In quo *crimine* enim (*consequens de genere, de potestatibus enim iudicariis agitur*), judicas alterum, te ipsum faciendo condemnas; eadem

COMMENTARIUS.

21. *Justus autem*. Hoc in Habacuc, cap. II, repe- ritur: *Justus autem in fide sua vivit*. Hoc testimonium et alia plurima, quæ in contextu Epistolarum suarum Apostolus ponit, a translatione veritatis Hebraice quæ nunc utimur ideo discordare videntur, quia aliquando auctoritates sunt a translatione septuaginta Interpretum. Aliquando non curans verba, tantummodo exsequitur sententias.

22. *Revelatur*. Justitia revelatur in credente; nam ira in non credente. Et est alia causa; prædictores enim Evangelii revealant iram Dei venturam super omnes impios, id est infideles; et super in- justos, id est, credentes et non facientes quæ cre- dunt,

23. *Quod notum est Dei*, id est de Deo nosci potest.

24. *Invisibilia enim*, Exponit modum quo mani- festaverit eis, videlicet dans eis acutissimum inge- nium.

25. *Sempiterna quoque*. Hic quæ sint invisibilis ostendit, et est quoque completiva con- vincitio.

26. *Sed evanuerunt*, id est cogitaverunt se cogita- tionem veram a se habere; unde factum est ut cogitationem Dei perderent.

27. *Dicentes enim*. Ostendit quomodo superioris intellexerit evanuerunt in cogitationibus suis.

28. *Corruptibilis*. Moris fuit Romanorum ab anti- quis temporibus, adorare simulacula hominum, ut

A Romuli, Jovis et aliorum fere innumerabilium, et maxime ab adventu Aeneæ in Italiam; volvorum autem et serpentium et quadrupedum, ex quo Alexandria ab Augusto victa Romæ est subjugata.

29. *Qui commutaverunt*, id est, prius de Deo sen- serunt, falsa ex eo postea credere cœperunt.

30. *Veritatem Dei*, id est, quam de Deo habebant, false imputantes idolis quod vere solius est Dei.

31. *Non intellexerunt*, id est, non solum de Deo falsa senserunt, sed etiam cognitionem bonarum ac malarum rerum amiserunt.

32. AMBROS. *Non solum qui faciunt ea, sed qui consentiunt facientibus*. Sunt quidam qui se reos non B putant, si non operantur quæ mala sunt, assentient autem facientibus. Assentire autem est, si, cum possit reprehendere, taceat, aut hæc audiens adulteretur.

CAP. II. — 1. LANFR. *Propter quod inexcusabilis es, o homo, qui judicas*. Invectione in rectores. Dicit enim: Cum omnes facientes et consentientes sunt peritui, etiam et hi qui alios judicant, si eodem peccato tenentur impliciti.

2. AMBROS. *Propter quod inexcusabilis*. Ne forte qui facit, et qui consentit facientibus excusare se posse putaret, docet hujusmodi inexcusabilem fore.

enim agis quæ judicas. 3. Scimus enim quoniam judicium Dei est 4. Secundum veritatem in eos qui talia agunt. 5. Existimas autem hoc, o homo, qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quia tu effugies judicium Dei? 6. An divitias bonitatis ejus, et patientiae et longanimitatis contemnis, *nolendo respicere?* ignoras quoniam benignitas Dei ad patientiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam et impænitens cor, thesaurizas *auges* tibi iram, in die ira. 7. et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus. 8. iis quidem qui secundum patientiam boni operis, *qui patienter bonum opus perficiunt*, 9. gloriam, *carnis conmutationem* et honorem, *quia filii Dei vocabuntur* 10. et incorruptionem querunt, vitam æternam, non laudem temporalem: 11. 11. Iis autem qui sunt *vivunt* 12. ex contentione, et qui non acquiescent veritati, 13. credunt autem iniquitati, 14. ira et indignatio. Tribulatio et angustia *reddetur* in omnem animam hominis operantis malum, 15, 16. Judæi primum *maxime* et Græci; 17. gloria autem et honor et pax a *concupiscentiis* omni operanti bonum *reddetur*, 18. Judæo primum et Græco. 19. Non enim est acceptio personarum apud Deum. 20. Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege *crimine prævaricataz legis* peribunt; et quicunque in lege peccaverunt, 21. per legem per *prævaricationem* *dannabuntur*, *judicabuntur*. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, 22. sed factores legis *sive in lege, sive sine lege* *justificabuntur*. *Responsio*, 23. Cum enim gentes, que legem non habent, naturaliter ea qua legis sunt faciunt, ejusmodi legem *scriptam* non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum

COMMENTARIUS.

3. LANFR. *Scimus autem quoniam judicium Dei est*. Auctoritate sua confirmat peccatores supradictorum scelerum generaliter esse damnandos.

4. *Secundum veritatem*, id est, secundum justitiam sine acceptance personarum.

5. *Existimas autem hoc, o homo omnis qui judicas*. Putare posset aliquis imperitus quod tanto liberius peccare liceret, quanto diligentius alios a peccato compesceret.

6. AMBROS. *An divitias bonitatis ejus et patientiez et longanimitatis?* Hæc dicit ut non jam se putet evasisse, si patitur illum diu peccantem.

7. *Et revelationis justi judicii Dei*. Revelabitur quod modo futurum negatur. Cum enim ostendit quod non esse creditur, revelatur. His enim ostenditur, quia [al., qui] negant quia creditibus manifestetur est.

8. *Iis quidem secundum patientiam boni operis*. Quibus dedit Deus fiduciam fidei, ne diu hic positum damnum incurvant promissa vita.

9. *Gloriam et honorem*. In praesenti enim vita, gloria vel honor frequenter amittitur, quia corruptibilis est.

10. LANFR. *Et incorruptionem querunt*, id est, si in intentione querunt vitam æternam. Multi enim bona operantur propter favorem hominum.

11. AMBROS. *Iis autem qui ex contentione*, id est, qui Dei contemnunt patientiam, contendunt evadere *judicium Dei*.

12. LANFR. *Ex contentione*. Ex cœtu contentious, qui christianam religionem esse inutili contendunt.

13. AMBROS. *Credunt autem iniquitat*i. Iniquitas est negare quod Deus futurum esse promisit [al., *praedixit*].

14. *Ira et indignatio*, ut spiritualem, non corporalem poenam intelligas.

15. *Judæi primum et Græci*. Judæum semper anteponit, ut aut coronetur primus aut damnetur, quia

A diffidens pejus tractandus est, quia Patribus [al., donum] promissum refutavit.

16. LANFR. *Judæi*. Per Judeos, infideles intelligit, qui maxime punientur si præcepta Dei non observant; per Græcos gentes, id est infideles: a parte totum.

17. AMBROS. *Gloria autem, et honor et pax*, ut honorem geminum habeant, quasi Filii Dei. Gloria autem fit pro immutatione; pax vero, eo quod bene viventes quieti erunt in futuro, nulla perturbatione commoti.

18. LANFR. *Judæo*. Judæi primum operati sunt bonum, postea Græci.

19. *Nom enim est personarum*, etc. Hoc ad superiorea respicit, ubi ait: *Ira*, etc. Et in omnem animam operantis malum. Et paulo post: *Gloria*, etc., omni operanti bonum.

20. AMBROS. *Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt*, id est, sine *judicio*. Qui enim non credit, jam *judicatus* est; nec ante tribunal Christi stabit, sed resurgens ducetur ad gehennam.

21. *Per legem judicabuntur*. Peccatis eorum addetur peccatum *prævaricationis*.

22. AMBROS. *Sed factores legis justificabuntur*. Credere in Christum quem lex promisit, hoc est, facere legem et opus legis scriptum in cordibus vestris, fides est.

23. AVOUST. (*lib. De spir. et lit.*, cap. 28, tom. III.)

Cum enim gentes quæ legem non habent. Gentes quæ naturaliter quæ legis sunt faciunt, profecto ad Evangelium pertinent, quibus lex in cordibus scripta est. Nec moveat quod naturaliter eos dixit quæ legis sunt facere, non Spiritu Dei, non gratia; hoc enim agit Spiritus gratia ut imaginem Dei, in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis. Vitium quippe contra naturam est, quod utique sanat gratia, proinde homines naturaliter quæ legis sunt, faciunt.

in cordibus suis, 24. testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et 25. inter se 26. invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendantibus; in die, cum judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum, per Jesum Christum. **12** Si autem 27, 28. tu Judæus cognominaris, et requiescis *delectaris* in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus 29. per legem, confidis te ipsum esse ducem cœcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, 30., eruditorem *legis* insipientium, magistrum infantium, habentem 31. formam *exemplar scientia et veritatis in lege*. 32. Qui ergo alium doces, te ipsum non doces; 33. qui prædictas non furandum, furaris; qui dicas non mœchanum, mœcharis; qui abominaris idola 34., sacrilegium facis, *te ipsum, qui sacer esse debueras, divino cultui subtrahendo*; qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras. 35. Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est (in Isaia **lii**; Ezech. **lvii**). *Responsio.* Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricator legis sis, circumcisio tua præputium facta est. *Non pluris est præputio gentilium.* Si igitur præputium justitas legis custodiat, nonne præputium illius 36. in circumcisionem reputabitur, *illius collatione damnaberis*, et judicabit id quod ex natura est *naturaliter intelligitur* præputium, legem consummans, perficiens te, qui per litteram et circumcisionem non observatam prævaricator legis es? *Responsio.* Non enim qui in manifesto, Judæus *est*; neque quæ in manifesto, in carne, est circumcision; sed qui in abscondito, Judæus est *laudandus est*: et, *sed qui habet hanc circumcisionem, circumcisionis cordis, amputatio vitorum in spiritu, non littera; cuius laus non ex hominibus sed ex Deo est, quia etiam homines nonnunquam viluperant.*

13 CAPUT III.

1. *Objectio.* 1. Quid ergo amplius Judæo est? aut quæ utilitas circumcisionis? *Responsio.* Multam per omnem modum. 2. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. *Responsio.* Quid enim, si quidam

COMMENTARIUS.

24. **AMBROS.** *Testimonium reddente.* In die judi-**A** hoc est, tu qui gentiles arguis quod sine lege et Deo cii, sola hominis conscientia sufficiet sibi ad testimonium, quia nemo tunc judicabit nisi quod verum erat.

25. **AMBROS.** *Inter se cogitationibus accusantibus.* Gentilis conscientia accusabitur, quia non sibi suavit verum esse quod et virtutum testimonii viderat confirmari, et multos sequi. Eudem excusat, quia debere credere non putavit, neque tamen sine pœna erit. Vel hæreticum bona cogitatio, quando veram esse et catholicam intellexit. Mala autem accusabit, quia, ne emendatus videretur, superbiendo contradixit veritati.

26. *In vicem.* Non dicit quod eadem cogitationes accusent et defendant, sed vicissim quædam accuserent, quedam defendant contra malignorum spirituum accusationem. Et attende ablativos pro genitivis more Græcorum, qui ablativi parent. Potest hoc modo audiri: et conscientia cogitationum.

27. *Tu autem Judæus cognominaris.* Non valde magnum videri vult si Judæus credit, quippe cum sit instructus per legem. Periculosum autem valde si non credit; ducem enim habet legem.

28. **LANFR.** *Tu autem Judæus cognominaris.* Judæos humiliare conatur; qui ex accepta lege superbiebant, et gentes quasi peccatrices despiciebant.

29. **AMBROS.** *Per legem confidis te ducem cœcorum.* Legis documentum est, erudire imperitos, et Deo subiecere profanos, et ab idolatria ad fidem revocare.

30. *Occulta hominum.* Occulta judicabuntur. **C** Puplica per humilem confessionem non judicabuntur.

31. **LANFR.** *Formam scientiæ.* Si quis velit scientiam et veritatem habere, in te possit formam et exemplar aspicere.

32. **AMBROS.** *Qui alium doces, te ipsum non doces,*

33. *Qui prædictas non furandum, furaris.* Facis quod prædictas fieri non debere, dum fidem Christi a lege per malam interpretationem subripis; et legem adulteras, cum, ablata veritate, mendacium ponis; et sacrilegus es, dum Christum, quem propheticus sermo significat, negas.

34. **LANFR.** *Sacrilegium.* Sacrilegium enim est culturam Dei auferre, et dæmonibus dare.

35. *Nomen enim Dei per vos blasphematur.* Credendum est aliquos ex Judæis Christianos esse tales; non tamen omnes, ne sit contrarius sibi ipsi in superioribus, ubi ait: *Fides vestra annuntiatur in universo mundo.* Non enim fides sine operibus laudanda est. Et in subsequentibus, eos cum ceteris plenos dilectione esse. Est autem scriptum in Ezechiele: *Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, quod polluitis in gentibus.*

36. *In circumcisionem,* id est, tantum prodest sibi qui gentilis est, quantum si Judæus esset. Et judicabit, id est comparationem sui judicabilem faciet et damnabilem.

CAP. III. — 1. AMBROS. *Quid ergo amplius est?* Quoniam Judæis incredulisi nihil proficeri testimonium generis ostendit, ne credentes male tractasse videretur, docet multum utile esse creditibus, quia filii Abrahæ sunt. Nam eis sunt credita eloquia Dei.

2. **LANFR.** *Primum quidem,* id est, quidam Judæorum crediderunt Evangelium Christi, instructi a prædicatoribus Novi Testamenti, verbum legis et prophetarum, quod facilius factum est in illis quam in eis qui Veteris Testimenti penitus expertes erant.

illorum non crediderunt ? 3. Nunquid incredulitas illorum. 4. fidem Dei qui ex *Judeis quosdam prædictis credituros* evacuabit ? Absit ! Est autem Deus verax ; omnis autem homo mendax, sicut scriptum est, 5,6. Ut justificeris *verax appareas* in sermonibus tuis 7. et vincas cum judicaris. *Objectio ea persona male intelligentium psalmi versum.* 8. Si autem iniqutia nostra justitiam Dei commendat, quid dicemus ? Nunquid iniquus est Deus, qui infert iram ? (secundum hominem dico *humanitus intelligentem*) Absit ! 9. alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum ? 10. Si enim veritas Dei in meo mendacio abundabit in gloriam ipsius, quid adhuc et ego tanquam peccator judicor ? 11. et non (sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere) 12. faciamus mala, ut veniant bona, quorum damnatio justa est. Quid ergo ? 13. *præcellimus 14 eos* ? Nequaquam. 14, 15. Causati enim sumus *Judeos et Græcos omnes sub peccato esse*, sicut scriptum est : Quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt : simul inutiles facti sunt ; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulcrum patens est guttura eorum, linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. 16. Scimus autem quoniam 17. quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur 18., ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo. 19. Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis. Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt in eum ; non enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei. Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemtionem quæ est in Christo Jesu, 20. quem propositus Deus propitiationem, per fidem in sanguine ipsius, 21, 22. ad ostensionem justi-

COMMENTARIUS.

3. AMBROS. *Nunquid incredulitas illorum*, etc. A venire bona, id est, ut Deus remittendo, bonus videretur.

13. LANFR. *Præcellimus eos*, id est, an nos Judei excellentes et digniores sumus quam gentiles ?

14. *Causati enim*. Quasi diceret : Qui pares, præcellentes esse non possumus. Nec hoc superioris in hac Epistola dixit ; sed credendum est in sermone quem ad populum habebat eum dixisse.

15. AMBROS. *Causati enim sumus*, id est, ostendimus, redditis causis superioris, Judeos et Græcos esse reos.

16. *Scimus autem*. Hoc dicitur, quia Judæi constrictis omnis mundus subditus sit Deo. Nulli enim dubium est paganos impietatis obrutos.

17. LANFR. *Quæcumque lex loquitur*. Legem hic vocat psalmos, sicut in Evangelio : *Nonne in lege vestra scriptum est : Ego dixi : Dii estis.* Et est sensus : superiores psalmi versus ad vos pertinent etiam, o Judæi !

18. *Ut omne os obstruatur*. Hoc conjungitur superiori sententiae, qua ait : *Causati enim sumus omnes sub peccato.*

19. AMBROS. *Per legem enim*. Videmus veteres non ignorasse peccatum, cum pincerna et pistor Pharaonis causa peccati in carcere missi sunt. Sed lex ostendit apud Deum imputari peccatum et futurum judicium, quod prius ignorabatur.

20. *Quem propositus Deus*, id est, in Christo dispositus propitium futurum humano generi, si credat et hoc in sanguine ipsius, quia morte illius liberatus sumus.

21. *Ad ostensionem*, hoc est ut promissum palam faceret quo nos a peccatis liberaret, sicut ante promiserat, qui diutissime sustentavit, ut nostro tempore ostenderet quod olim decreverat, et sit justus, dans quod promisit justificare se credentes in Christo.

22. LANFR. *Ad ostensionem*. Ad hoc Deus filium

perfida eorum negabit reliquis credentiibus vitam aeternam, quam promisit Deus futuram per fidem Christi ?

4. LANFR. *Fidem Dei evacuabit* ? id est, efficit ut Deo non debeat credi, qui prædictimus Judeos esse credituros, (totum pro parte ponens). Jeremias propheta dicit : *In diebus salvabitur Juda.* Et alias : *Ego ero vobis in Deum ; et ipsi erunt mihi in populum.* Et alia plurima.

5. *Ut justificeris*, David peccavit in causa Uriæ, sciens quia missio peccatoribus non prodest. Orat ut Deus judicium, quo judicatur peccatoribus nihil dare, vincat ; et se penitentem sanctificet, ut dans sibi quod justis daturum se promisit, justificetur in sermonibus suis.

6. LANFR. *Ut justificeris*. Probatio quod Deus verax est ; justitia enim sermonum, est veritas.

7. *Et vineas*. Ex abundantia hoc infert nihil ad superioris argumentum pertinens. Vicit Christus homo Deus, cum judicatus est, quia propter ipsum humilitatem, dedit ei Deus nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, etc.

8. *Si autem iniqutias*. Hoc ideo subinfert, quia dicens : *Ut justificeris in sermonibus tuis*, visus est causam reddidisse cur omnis homo esset mendax. Et vocat iniqutatem mendacium.

9. AMBROS. *Alioquin quomodo judicabit*. Quia non erat justum ut judicaret mundum, si peccata illius ipsi proficerent.

10. LANFRANC. *Si enim veritas*. Iterum hoc subinfert ex persona male intelligentium.

11. *Et non sicut*. Ordo : et sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere : quid nos faciamus mala, ut veniant bona, sicut, etc.

12. AMBROSIUS. *Faciamus mala*. A perversis dicebatur hoc apostolos dicere : peccandum esse ut

tiæ suæ. 23. Propter remissionem precedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus; 24. et justificans eum qui est ex fide Iesu Christi. Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? 25. factorum? Non, sed 26. per legem fidem. 27. Arbitramur enim justificari hominem per fidem 15 sine operibus legis. An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentilium? Imo et gentium, quoniam quidem unus est Deus, 28. qui justificat 29. circumisionem ex fide, 30. et præputium per fidem, 31, 32. Legem ergo destruimus per fidem? Absit! sed legem statuimus.

CAPUT IV.

1. Quid ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? 2. Si enim Abraham ex operibus justificatus est, 3. habet gloriam, sed non apud Deum. 4. Quid enim dicit Scriptura? 5. Credidit Abraham Deo; et reputatum est illi ad justitiam. 6, 7. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. 8. Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat inimicum; reputatur fides ejus ad justitiam secundum propositum gratia Dei. Sicut et David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepit fert justitiam sine operibus: Beati quorum remissæ sunt iniquitates; et quorum tecta sunt peccata; Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, **B** Can etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abraham fides ad justitiam. Quomodo ergo reputata est? In circumcisione an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio. 9.

COMMENTARIUS.

suum mundo predicari facit, ut ostenderet quod A dæorum sit Deus gentium. *Ipse enim gentes justificat.* Dei autem solius est justificare.

23. Præpter remissionem precedentium delictorum. Ordō, precedentium delictorum in sustentatione Dei. Patienter enim Deus sustinuit precedentia delicta mundi, ut ostenderet qui vera justificatio est in hoc tempore; id est, in fide Iesu Christi. Si enī omnes peccatores puniuntur, non esset quod in hoc tempore justificari posset.

24. *Justus et justificans*, id est, verax, complētis ea quæ promisit.

25. *Factorimi*, id est, an alia lex prolata est; habens alias observationes, per quas observationes tuæ annihilentur.

26. *Per legem fidei*. Legem fidei vocat legem Christi, in quo asseritur salvari hominem per solam fidem dum dicitur: *Qui credidit rit, et baptizatus fuerit; salvus erit.*

37. AUGUST. (*De fide et operib.*, cap. 14, tom. IV), *Arbitramur enim*. Cum ergo dicit Apostolus arbitramur se hominem justificari per fidem sine operibus legis, non hoc ait ut, præcepta ac professa fide, opera justitiae contemnatur; sed ut sciat se quisque per fidem posse justificari, etiamsi legis opera non praecesserint.

28. *Qui justificat circumisionem* (*lib. De spirit. et lit.*, c. 29, tom. III). Non ad aliquam differentiam dictum est; tanquam aliud sit ex fide, aliud per fidem: sed ad varietatem locutionis. Alio quippe loco, cum de gentibus diceret; hoc est de præputio: *Prævidens*; inquit, *Scriptura quia ex fide justificat omnes gentes Deus*. Itemque cum de circumisione loqueretur (unde erat): *Nos*, inquit, *natura Judæi, et non ex gentibus peccatores, scientes quia non justificabit homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi; et nos in Christo Jesu credimus*. Ecce et præputium dixit justificari ex fide, et circumisionem per fidem.

29. LANFR. *Circumisionem ex fide*, id est ex fide, et per fidem.

30. *Et præputium*. Hinc probatur quod Deus Ju-

B 31. *Lægum destruimus*. Quia carnales observationes legis destruimus, an putandum est nos, prædicatores Evangeli, etiam moralia præcepta destruere? Quid ergo? ordō: quid secundum carnem; id est, quid carnalium observationum? Probat quod sine carnali observatione legis justificari potest homo per fidem. Abraham enim sine carnalibus observationibus justificatus est, Scriptura testantur: *Creditit Abraham Deo, etc.*

32. AMBROS. *Legem vero*. Non utique lex iniurias per fidem, sed adimpleret, quando quod futurum dixit fides, istud advenisse testatur.

CAP. IV. — 1. AMBROS. *Quid ergo dicemus invenisse?* Carnem dicit circumisionem, qua Abraham non invenit justitiam, nec quæsivit.

2. LANFR. *Si enim*. Si, inquit, Abraham sine fide ex sola carnali observatione justificatus creditur, justificatio illa in sola opinione hominum est, non apud Deum.

3. *Habet gloriam*, quia qui fecerit legem vivet in ea, id est non morietur ut reus. Nec tamen apud Deum ex hoc habet meritum.

4. *Quid enim Scriptura*. Quasi diceret: audiamus quid super hoc Scriptura testetur.

5. AMBROS. *Creditit Abraham Deo*. Credidit se habiturum semen, in quo benedicerentur gentes.

6. *Ei autem qui operatur*. Ei qui operatur opera legis, meritum non imputatur ad mercedem. Nam debitor est facere legem.

7. AUGUST. *Ei qui operatur*, id est qui de operibus præsumit, et merito dicit sibi datam gratiam fidei, His non imputat mercedem secundum gratiam, sed secundum debitum.

8. LANFR. *Ei vero qui non operatur*. De eo intelligendum est hoc qui post acceptam fidem statim moritur.

9. *Et signum accepit*. Quasi diceret: cur ergo, si justificatus erat, circumisionem accepit? Circumisionem, inquit, accepit, non quia fieret, sed quia

Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiae fidei, quæ est in præputio, 10. ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur et illis ad justitiam; et sit pater circumcisionis, non iis tantum qui sunt ex circumcisione, sed et iis qui sectantur 11. vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ. 12. Non enim per legem 13. promissio Abrahæ aut semini ejus ut hæres esset mundi; sed per justitiam fidei. Si enim qui ex lege, hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio. 14. Lex enim iram operatur. 15. Ubi enim non est lex, nec prævaricatio. Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio 16. omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed et ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum (sicut scriptum est: Quia Patrem multarum gentium posui te) ante Deum, cui creditit, qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt: qui contra spem in spem creditit ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum; et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam fere centum esset annorum, et emortuum vulvam Saræ. In reprobatione etiam Dei non hesitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quæcumque promisit, potens est et facere. Ideo et reputatum est illi ad justitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam, sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitavit Iesum Christum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, 17. et resurrexit 18. propter justificationem nostram.

CAPUT V.

I 1. Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem et habemus accessum per fidem 2. in gratiam istam, in qua stamus et gloriari in spe gloriae filiorum Dei. Non solum autem, sed et gloriari in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, 3. spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro justo quis moritur; nam pro bono forsitan quis audeat mori. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, 4. secundum tempus Christus pro nobis 5. mortuus est; multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus; multo magis, reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. Non solum autem, 6. sed et gloriari in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunç reconciliationem accepimus. 7. Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum

COMMENTARIUS.

ostenderetur ea justitia quam sola fides contulerat illi. A dere; non autem omnes legem implere.

10. AMBROS. *Ut sit pater circumcisionis.* Hoc dicit ut sit pater circumcisionis cordis, non tantum eorum qui sunt ex ejus origine, sed et eorum qui similiter credunt ex gentibus.

11. LANFR. *Vestigia fidei.* Ordo: vestigia fidei patris nostri Abrahæ, quæ est in præputio, id est, quam habuit in præputio.

12. *Non enim per legem.* Quasi aliquis diceret: cur disti vestigia fidei, et non disti vestigia legis? Si enim ad inconveniens ducit adversam partem, non autem simul esse, solam legis observantiam hæreditatis esse causam et fidem, aut solos Judæos esse hæredes et gentes.

13. AMBROS. *Promissio Abrahæ.* Christus qui hæres est gentium, ut David canit: *Et dabo tibi gentes hæreditatem tuam; et possessionem tuam terminos terræ.* Ipsi enim morimur et vivimus cum eo, Ideo ex fide. Sub lege promissio dari non potest, aut ex fide, quia omnes purificati, sunt digni dici filii.

14. LANFR. *Lex enim iram operatur.* Causa cur per legem non sit promissio hæreditatis. Iram enim Dei ex prævaricatione non implentum potius operatur.

15. *Ubi enim non est lex.* Et hoc, inquit, videri potest quia lex iram operatur, quod ubi lex non est, nec prævaricatio, quæ est causa iræ.

16. *Omni semini,* id est, omni imitatori fidei, sive Judæo, sive gentili. Omnes enim possunt facile cre-

17. AMBROS. *Et resurrexit propter.* Post resurrectionem enim acceptus Spiritus, ad cumulum nobis justificationis provenit.

18. LANFR. *Propter justificationem,* id est, ut credentes eum resurrexisse justificantur. Et a parte tota fides designatur.

CAP. V. — 1. AMBROS. *Justificati igitur.* Pacem habere cum Deo, fides facit, non lex. Hæc enim nos Deo reconciliavit.

2. *In gratiam istam.* Prius enim jacivimus; credentes autem erecti sumus.

3. *Spes autem non confundit.* Spes non confundit, dum stulti et hebetes a perfidis judicantur, credentes que mundana parent ratione. Pignus enim charitatis habemus in nobis per Spiritum sanctum nobis.

4. *Secundum tempus.* Ad tempus enim mortuus est, quia tertia die resurrexit. Vel huic temporis mortuus est, ubi sol oritur et occidit. Excessit enim e corpore ad inferos (ubi tempus non est, vel ætas) pro salute animarum.

5. LANFR. *Mortuus est.* Cum adhuc temporalia diligerenus, nisi nobis spem bonam daret, quæ nos confunderet.....

6. *Sed et gloriari,* id est, sperantes nos habituros gloriam, quam habent filii Dei.

7. *Propterea sicut.* Pendet sententia usque..... legitur: sicut per unius delictum, etc.

mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. 8. Usque ad legem enim peccatum erat in mundo. 9. Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen; etiam 10. in eos qui non peccaverunt 11. in similitudinem prævaricationis Adæ, 11, 12, 13. qui est forma futuri. 14. Sed 15. non sicut delictum, ita et donum; si enim unius delicto multi mortui sunt, 16. multo magis gratia Dei et donum 17. in gratia unius hominis Iesu Christi 18. in plures abundavit. 19. Et non 20. sicut per unum peccatum, ita et donum; nam judicium quidem ex uno in condemnationem; 21. gratia autem ex multis delictis in justificationem. Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis 22. abundantiam gratiae et donationis et justitiae accipientes, 23. in vita regnabunt per unum Iesum Christum; igitur sicut per unius delictum, in omnes homines in condemnationem, sic et 24. per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitae. *Ita misericordia Dei per unius justitiam in omnes homines processit.* 25. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores

CAPUT VI.

8. *Usque ad legem enim.* Peccatum quidem in his A etiam qui legem acceperant, fuit, sed non tantum, quantum prius; per legales enim observantias multi salvabantur.

9. *Peccatum enim.* Aliter hic peccatum intelligit quam superius. Peccatum enim hoc in loco significat prævaricationem legis, quæ non imputabatur cum lex non esset.

10. AUGUST. (*De peccatorum meritis et remis., de qua Bap. parv. lib. i, cap. xi, tom. VII.*) *In eos non peccaverunt,* id est, qui nondum sua et propria voluntate, sicut ille, peccaverunt, sed ab illo origine peccatum traxerunt.

11. LANFR. *In similitudinem,* id est, qui prævaricati sunt precepta Dei, sicut Adam.

11. *Qui est forma futuri.* Adam forma Christi B fuit. Quia sicut ille pater omnium secundum carnem, sic Christus pater fidelium secundum fidem. Et sicut ex latere Adæ, formata est Eva, sic ex latere Christi profluxerunt sacramenta, per quæ salvatur Ecclesia.

12. AUGUST. (*Ibid.*) *Qui est forma.* Quia in 18 illo constructa est forma condemnationis futuris posteris qui ejus progenie crearentur.

13. AMBROS. *Qui est forma futuri.* Decrevit enim Deus per unum (Christum) emendare quod per unum (Adam) peccatum est, sicut in Apocalysi Joannes inquit: *Agnus qui occisus est a constitutione mundi.*

14. *Sed non sicut delictum.* Hoc dixit, quia formam unius Christi dixit unum Adam.

15. LANFR. *Sed non sicut delictum.* Ordo: Quasi diceret: quamvis Adam forma fuit Christi, majorum tamen vim habet donum Christi. Plus enim est vivificare quam occidere.

16. AUGUST. (*ibid.*) *Multo magis gratia.* Non magis multos, et multo plures homines. Neque enim plures justificantur quam condemnantur. Adam quippe ex suo delicto reos genuit. Christus autem etiam quæ homines delicta propriæ voluntatis ad originale in quo peccaverunt [al., nati sunt], addiderunt; gratia sua solvit atque donavit.

17. LANFR. *In gratia unius hominis.* In gratia, id est, propter gratiam. Gratiam autem hic vocat perfectionem virtutum quam homo ille, a Verbo Patris assumptus, per gratiam Dei habuit.

18. *In plures.* Plures dicit, non ad numerum, sed quia in vitiis plures. Adam enim per originale dedit mortem, Christus vero de actualibus et originalibus liberavit.

19. AUGUST. (*ibid., cap. 15.*) *Et non sicut per unum.* Ab Adam, *in quo omnes peccavimus*, non omnia nostra peccata, sed tantum originale traduximus. A Christo vero, *in quo omnes justificamur*, non illius tantum originalis, sed etiam cæterorum quæ ipsi addidimus remissionem consequimur. Ideo non sicut per unum peccantem, ita et donum. Nam judicium quod [al., quidem] ex uno delicto (si non remittatur) id est originali, in condemnationem jam potest ducere. Gratia vero ex multis delictis remissis, hoc est, non solum originali, verum etiam omnibus cæteris, ad justificationem perducit.

20. LANFR. *Et non sicut.* Aliter: etsi sicut peccatum, ita et donum, id est, utraque paria non sunt.

21. *Gratia autem ex multis.* Ordo est: Gratia autem in justificationem ex multis delictis.

22. AUGUST. (*ibid.*) *Abundantiam gratiae.* Quid est autem abundantiam gratiae et justificationis et justitiae accipiunt, nisi quod non eis tantum peccatum in quo omnes peccaverunt, sed etiam quod addiderunt, gratia remissionis datur?

23. *In vita regnabunt.* Et quid est, multo magis in vita regnabunt; cum mortis regnum multo plures in æternam penam trahat? Nisi intelligamus eos C in ipsis [al., eos ipsis] in utroque dici, qui transirent ab Adam ad Christum, id est a morte ad vitam, quia in vita æterna sine fine regnabunt, magis quam in eis mors temporaliter et cum fine regnabit [al., regnavit].

24. LANFR. *Per unius justitiam.* Per justitiam et obedientiam Christi, vita omnium creditam justificata est. Quia inde factus est hostia acceptabilis Deo pro peccatis omnium, quia justus et immaculatus sine peccato, et obedientis fuit usque ad mortem.

25. *Sicut enim.* Comprobatio et expositio superioris versus: omnis enim inobedientia, si tantum mala est, delictum; et omnis obedientia, si tantum bona est, justitia.

constituti sunt multi, ita et 26. per unius obeditionem justi constituentur multi. 27, 28. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, 29. superabundavit gratia, 30. ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita 31, 32. et gratia regnet 33. per justitiam in vitam aeternam, per Jesum Christum Dominum nostrum.

CAPUT VI.

Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit! Qui 1. enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? An ignoratis quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu; 2. 3. in morte ipsius baptizati sumus? 4. Consequuntur enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos 5. in novitate vita ambulemus. 6, 7. Si enim complantati facti sumus 8. similitudini mortis ejus, 9. simul et resurrectionis erimus. Hoc scientes 10. qui vetus homo noster simul crucifixus est, 11. ut destruatur 12. corpus peccati, et ultra non serviamus peccato. 13. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. 14. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum Christo, scientes quod Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. 15. Quod **¶¶¶¶** enim mortuus est, peccato, mortuus est semel, quod autem vivit, vivit Deo. 16. Ita et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro. 17, 18. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obedientias concupiscentias ejus. Sed 19. neque exhibeatis membra vestra 20. arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viventes; et membra vestra arma justitiae Deo. Peccatum enim

COMMENTARIUS.

26. *Per unius obedientiam.* Per obedientiam A Christi, justi sunt multi; vel quia obedientia hostiam commendavit. Vel quia obedientia ad mortem Christum perduxit. Fides autem mortis ejus, justificavit.

27. *Lex autem subintravit.* Moris est divinarum litterarum, ubi plures causae sunt, unam tantum saepè enumerare, sicut in hoc loco: data est enim lex, ut praedestinati ad vitam per legales observantias salvarentur; praedestinati autem ad mortem, per legis praevaricationem magis punirentur. Sed illius causa hic tantum mentionem facit, per quam Iudeos ex accepta lege superbientes humiliare possit.

28. AMBROS. *Lex autem subintravit.* Apostolus ostendit quid provenerit data lege, non quid lex fecerit.

29. LANFR. *Superabundabit gratia.* Quasi diceret: o Iudei! vos putatis quod Christus gentibus plus dimiserit, sed quibusdam vestrum plus dimisit, quos praevaricatores legis invenit.

30. *Ut sicut regnavit,* id est, praevaluit.

31. *Ita et gratia regnet,* id est, praevaleat.

32. AMBROS. *Gratia regnet.* Regnat gratia per justitiam, si accepta remissione, justitiam sequatur.

33. *Per justitiam,* scilicet Christi.

CAP. VI. — 1. LANFR. *Qui enim mortui sumus peccato,* scilicet, in baptismo; in Christo Iesu, id est, in fide Christi Iesu.

2. *In morte ipsius,* id est, sicut ille mortuus est semel, et semper vivit, ita et nos semel peccato moriamur, et in bene factis semper vivamus.

3. AMBROS. *In morte ipsius.* Cum baptizamur, commorimur Christo; hoc est in morte ejus baptizari. Illic enim peccata morientur.

4. LANFR. *Consequuntur enim.* Designatio, quando et cur in morte Christi baptizemur.

5. *In novitate,* id est, a vitiis resurgamus.

6. AMBROS. *Si enim complantati.* Tunc nos felicitate dicit posse resurgere, si similitudini mortis ejus fuerimus complantati, id est, si in baptismoto omnia vitiis deponentes, in novam vitam translati, de cætero non peccemus.

7. LANFR. *Si enim complantati.* Alia ratio cur in morte ipsius baptizemur, complantati, id est, affixi, vel adhaerentes.

8. *Similitudini;* id est, si semel peccato morimur, similem resurrectionem habituri sumus.

9. *Simul et resurrectionis,* subaudis; similitudini ejus:

10. *Quia vetus homo,* id est, nos in eo quod more veteris hominis peccamus.

11. *Ut destruatur corpus peccati,* id est, corpus nostrum in eo quod peccat.

B 12. *Corpus peccati.* Omnia peccata simul appellat, corpus peccati.

13. *Qui enim mortuus est.* Ratio cur non seruendum sit peccato. Peccato enim justificatio petit.

14. *Si autem mortui sumus,* id est, si revera Christus secundum carnem mortuus est: nos peccata omnibus mortui sumus, credimus, etc.

15. LANFR. *Quod enim mortuus est peccato,* subaudis: humani generis delendo.

16. *Ita et vos, pro itaque.*

17. *Non ergo regnet peccatum,* id est, concupiscentia peccati.

18. AMBROS. *Non ergo regnet.* Mortale corpus dicens, totum hominem signat, quia qui obedient peccata mortales dicuntur. Anima enim quæ peccat, ipsa morietur, id est totus homo.

19. *Neque exhibeatis.* Non dicit corpora, sed membra. Membris enim ministratur, non toto corpore.

20. LANFR. *Arma iniquitatis,* id est, concupiscentiae.

vobis non dominabitur; 21, 22. non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit! Nescitis quoniam cui exhibetis vos servos ad obedientiam, servi estis ejus, cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obediens ad justitiam? Gratias autem Deo quod fuistis servi peccati; obediens autem ex corde in eam formam doctrinæ. 23. in quam traditi estis. Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiae. 24, 25. Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestrae; 26. sicut enim exhibuitis membra vestra servire immunditiae et iniquitatibus ad iniquitatem, scilicet implendam, ita nunc exhibetis membra vestra servire justitiae in sanctificationem, id est, ut sanctificari sitis. Cum 27. enim servi essetis peccati, liberi, id est, expertes fuistis justitiae. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, id est, fructus vestri operis est sanctificatio, non vero vitam æternam. 28. Stipendia enim peccati, mors. 29, 30. Gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu domino nostro.

CAPUT VII.

1. An ignoratis, fratres, (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore vivit? Nam quae sub viro est mulier, vivente viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri ut non sit adultera si fuerit cum alio viro. Itaque, fratres mei, et vos 2. mortificati 3. estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo 4. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus 5. a lege mortis, in qua detinebamur,

COMMENTARIUS.

21. *Non enim sub lege estis.* Evidenter ostendit A æternam dat.

quod concupiscentiae peccatorum majorem vim habebant in Judeis quam in Christianis.

22. AUGUST. (*tib. De grat. et tib. arbit.*, cap. 12, tom. VII.) *Non enim sub lege estis.* Non quia lex mala, sed quia sub illa sunt, quos reos facit jubendo, non adjuvando.

23. LANFR. *In quam traditi estis*, id est, in qua tradidisti vos Deo in die conversationis vestre.

24. *Humanum dico*, id est, vile quiddam vobis præcipio, quod vim humanitatis nostræ non excedit.

25. AMBROS. *Humanum dico.* Dum infirmitatem carnis memorat, minus se significat exigere ab homine quam dignum est circa Dei culturam.

25. AUGUST. (*ex epist. ad Anast.* 144, tom. II.) *Humanum dico*, quia plus dicendum aliud fuit, si jam illi facere [*al.*, ferre] potuissent. Plus quippe servitutis debetur justitiae quam peccato. Nam poenæ corporis revocant ab opere peccati. Justitia vero sic amanda est ut ab ejus operibus etiam poenæ corporis nos cohíbere non debeant.

26. (*Ibid.*) *Sicut enim exhibuistis.* Quid est sicut illud, ita et hoc? nisi: quemadmodum ad peccandum nullus cogebat timor, sed ipsius libido voluptasque peccati; sic ad juste vivendum non vos supplicii metus urgeat, sed delectatio justitiae urgeat.

27. LANFR. *Cum enim servi.* Ratio cur servire justitiae eos oporteat. Aut enim justitiae, aut peccato servire necesse est. Sed cum servitur peccato, abest justitia. Acquiritur fructus unde erubescitur; quod est inconveniens. Justitiae igitur serviendum est.

28. *Stipendia.* Causa cur liberati sint a peccato, et cur servi facti Deo. Et est sensus: peccatum hoc stipendum, id est, hanc retributionem dat, mortem scilicet.

29. *Gratia autem Dei*, id est, virtus quæ per gratiam Dei datur, vita æterna est, id est, vitam

30. AMBROS. *Gratia autem Dei.* Hoc rationibus his Apostolus demonstrare videtur. Aut est in Christo, aut in lege. Mortificata est enim lex per corpus Christi, ut illius sitis, qui a mortuis resurrexit. Nam in aliis legibus idem videtur. Moritur enim homo alicui legi, ut jam alii vivat. Nam quādū vivit priori, alii vivere non potest. Prior enim adhuc dominatur. Mulier enim, vivens maritali lege viri sui, non potest vivere legi alterius viri. Alligata est enim viro suo. Nam si moriatur legi prioris viri, alterius potest viverē legi. Igitur vivens maritali legi (scilicet vivente viro) non potest [*f.*, vivere] alterius legi viri. Si enim tunc fuerit cum alio viro; vocabitur adultera.

B CAP. VII. — 1. LANFR. *An ignoratis, fratres.* Probare videtur quod lex Judæorum fidelibus non est observanda. Non est enim data nisi ad adventum Christi. Et est responsio. Quasi aliquis diceret: cur dixisti in Christo Iesu, et non in observantia legis?

2. *Mortificati estis legi.* Quasi diceret: nihil debetis legi. Lex enim data est usque ad adventum Christi.

3. AMBROS. *Mortificati estis legi.* Quoniam Salvator corpus suum diabolo crucifigere permisit. Idcirco per corpus Christi, salvos nos dicit factos.

4. LANFR. *Cum enim essemus in carnē.* Quasi aliquis diceret: cur dixisti, ut fructificemus Deo, quasi non fructificaremus, cum legem carnaliiter observaremus? Ita, inquit, cum essemus in carnē, id est, in carnali observantia, etc.

5. *A tege mortis*, id est, quæ sine ulla miseratione, peccantes interfici jubebat. Vel, quæ passiones peccatorum, quæ mors animarum sunt, [per Ep. P.] prohibitionem augebat.

ita ut serviamus in novitate spiritus, *id est, innovando spiritum fide et operibus bonis*, et non in vetustate litteræ, *id est, carnali observatione*. Quid ergo dicemus? lex peccatum est? scilicet quia superius dixit a lege mortis, vel passiones peccatorum, quæ per legem erant. Absit! Sed 6. peccatum non cognovi, nisi per legem; nam concupiscentiam, scilicet esse peccatum, nesciebam, vel non eram expertus nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione, *id est, opportunitate*, autem accepta, peccatum, *id est, fomes peccati*, per mandatum 7. operatum est in me omnem concupiscentiam. 8. Sine lege enim peccatum mortuum erat. 9. Ego autem vivebam sine lege aliquando. 10. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. 11 Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi 22 mandatum, *id est, cognitio mandati*, quod erat ad vitam, scilicet servati, hoc esse ad mortem, scilicet non servati. 12. Nam peccatum, *id est, fomes peccati*, vel diabolus 13. occasione accepta per mandatum, seduxit me, et per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum et bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit! Sed peccatum, ut appareat, scilicet in opere, vel quia diabolus est, peccatum, per bonum operatum est mihi mortem: ut fiat 14. 15. supra modum peccans peccatum, *id est, per prævaricationem peccati*, per mandatum. 16. Scimus enim quia lex spiritualis est, *id est, spiritum nutriendis*; ego (*causa cur peccatum operatum sit in eo mortem*) autem carnis sum, 17. venundatus sub peccato. 18. Quod enim operor, 19. non intelligo; 20. non enim, *expositio superioris versus*, quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Si autem 21. quod nolo illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem jam non ego operor illud, sed quod habitat, inseparabiliter inhæret, in me peccatum, *id est, concupiscentia peccati*. 22. Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. 23. Nam velle adjacet mihi; perficere autem

COMMENTARIUS.

6. *Peccatum non cognovi*, id est, tantam vim A concupiscentiae antea non eram expertus, quantum postea; quod cognovi esse prohibitum. Vel, ne sciebam concupiscentiam esse peccatum.

7. AMBROS. *Operatum est in me. quæ et legem transcendentia.*

8. AUGUST. (*Contra duas epist. Pelag. ad Bonifac. lib. I, cap. 9, tom. VII.*) *Sine lege enim. Peccatum mortuum est, non intelligamus nisi tanquam non sit; latet, non appetit; penitus ignoratur, tanquam innescio quibus ignorantiae tenebris sepultum.*

9. AMBROS. *Ego autem vivebam, sine timore, securus quod non esset Deus judicaturus.*

10. AUGUST. (*De Verb. Apost. serm. 5, cap. vii, tom. X.*) *Sed cum venisset. Quid est, revixit peccatum? apparere cœpit, rebellare adversus me cœpit.*

11. (*ibid.*) *Ego autem mortuus, id est, prævaricator factus sum.*

12. (*Quæst. 83 lib., quæst. 66, tom. IV.*) *Nam peccatum. Quod autem ait: Fefellit me peccatum, occasione accepta per mandatum; sive quia suasio delectationis ad peccatum vehementior est, cum adest prohibitio, sive quia etiam si quid homo fecerit secundum jussa legis, si adhuc non sit fides, quæ integra est, vult sibi retribuere, non Deo, et superbiendo plus peccat.*

13. AMBROS. *Occasione accepta. Peccatum dicit diabolum, qui invidens homini, quem habebat provisum per legem exarsit, ut illi legem invertiret, qui ante legem quasi mortuus erat, quia ab illusione cessabat.*

14. AUGUST. (*BEDA. in cap. 8, ad Rom.*) *Supra modum peccans. Quia etiam et prævaricatio. Quando enim delinquebat sine mandato, minus erat. Quando deliquerit per mandatum, excedit modum.*

15. LANFR. *Supra modum, id est, valde. Ordo: ut peccatum, scilicet, auctum per peccatum, fiat supra modum. Peccans, id est, peccans ei, locutio- nis modo quo qualitas vocatur quale, eo quod faciat quale.*

16. SCIMUS enim. Probatio quod lex bonum est. Omne enim spirituale, id est, spiritum nutriendis, bonum est.

17. AUGUST. (*lib. LXXXIII Quæst., quæst. 66, tom. IV.*) *Venundatus, id est, peccans pretio tem- poralium voluptatum.*

18. LANFR. *Quod enim operor. Probatio quod ve- nundatus est sub peccato. In tantum enim pecca- tum dominatur, ut operetur quod non vult.*

19. *Non intelligo. Acceptum non habeo, sicut in psalmo: Intellige clamorem meum.*

20. AUGUST. (*lib. Serm. de temp., serm. 45, cap. 6*) *Non enim quod volo, id est, nolo concupiscere, et concupisco.*

21. LANFR. *Quod nolo. De concupiscentia hoc intelligentendum est. Quasi diceret: velle cavere concupiscentiam, et non possum.*

22. *Scio enim. Per ablationem unius contrarii more suo probat alterum. Quia in religione chris- tiana, immediata sunt bonum et malum. Omnis enim homo, secundum religionem christianam, aut bonus, aut malus est.*

23. *Nam velle adjacet. Probatio quod bonum non habet in carne sua. Omne enim bonum quod in homine est, aut bona voluntas, aut bona opera- tio. Sed velle, inquit, bonum non est in carne mea. Ex vicinitate enim animæ adjacet, id est vitium sibi est. Perficere autem bonum, id est operatio- nem bonam non invenio in ea habitare. Non igitur bonum mihi, id est carni meæ; non enim quod volo.....: Quasi diceret: bonum non invenio habi- tare, sed malum quod ago.*

bonum, non invenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago. 24. Si autem quod nolo, illud facio; jam non ego operor illud, 25. sed quod habitat in me, peccatum, 26. Invenio igitur 27. legem, 28. 29. volenti mihi facere bonum, (*causa cur dixerit volenti*) quoniam mihi malum adjacet: 29. condelector enim legi Dei secundum interiorum hominem: video autem 30. aliam legem in membris meis, repugnantem 31. legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. 32. *In felix ego homo!* quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei; carne autem, legi peccati.

CAPUT VIII.

Nihil ergo nunc, *id est, in hoc tempore gratiæ*, damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu, *id est, in fide et memoria ejus*, qui non secundum carnem ambulant 1, 2. Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu, *id est, in gratia Christi Jesu, et memoria ejus*, liberavit a lege, *id est suasione*, peccati et mortis. 3. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mitens in similitudinem carnis peccati, 4. 5. et de peccato damnavit peccatum, *id est, vim concupiscentiæ*, in carne, *scilicet fidelium*, ut justificatio legis impleretur in nobis, *id est, quia lex promittet*, qui non secundum carnem *id est, carnales observantias, vel desideria carnis*, ambulamus, sed secundum spiritum, *id est, spiritualem intelligentiam, vel opera spiritus*. 6. Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt; qui vero 7. secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus sentiunt. (*Ratio cur non ambulent secundum carnem, sed secundum spiritum*). Nam prudentia carnis, mors est; prudentia autem 24 spiritus, vita et pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: 8. Legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus, *id est amor Christi*, in vobis est, 9. corpus, *id est concupiscentia corporis, scilicet vestrum*, quidem mortuum est propter peccatum, *in se deletum*, spiritus vero vivit propter justificationem, *id est, propter opera justitiæ quæ exerceat*. Quod si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit

COMMENTARIUS.

24. AUGUST. (*lib contra duas epist. Pelag. ad Bonif.*, q. 1, c. 10, tom. VII) *Si autem quod nolo.* Ideo consentio legi quod non vult.

25. AMBROS. *Sed quod inhabitat.* Ipsa enim peccati corruptio, per conditionem offensionis manet in corpore.

26. LANFR. *Invenio ergo.* Concludit quod superiorius quæreratur et probatum est, legem esse bonum, si tamen bonum velit.

27. *Legem Ordo:* invenio legem bonum, mihi volenti facere bonum. Quasi diceret: si bona ago, lex mihi bona est; si vero mala, lex mihi mors est.

28. *Volenti mihi.* Voluntas animæ est, quæ in Deo bonum vult facere, ut malum expellat, quod sibi adjacet ex vicinitate carnis.

29. *Condelector.* Hic aperte exponit quæ superiorius multis modis obscure dixit, et maxime superioriem versum.

30. *Aliam legem.* Aliam legem hic vocat, hortamenta concupiscentiæ; quæ quasi imperat homini peccare.

31. *Legi mentis meæ.* Mens jubet a malis discedere et bona facere, et haec est lex ejus.

32. AUGUSTINUS. (*De verb. apost. serm. 6, c. 12, tom. X.*) *In felix ego homo!* Sic, sic liberaberis a corpore mortis hujus, ut mortale hoc induat immortalitatem, et corruptibile hoc induat incorruptionem.

CAP. VIII. — 1. AMBROS. *Lex enim spiritus.* Quia prior lex ab errore malo imbuit. Haec autem cum nec in corde peccare dicit debere, lex spiritus vocetur, ut totum faciat hominem spiritualem.

2. LANFR. *Lex enim spiritus.* Causa cur non secundum carnem ambulant. Memoria enim legis Dei;

per memoriam ejus liberabit eos a lege peccati et mortis, *id est, ne secundum carnem ambulent*.

3. *Nam quod impossibile.* Ratio cur dixerit in Christo Jesu. Quasi diceret: impossibile erat legi per carnales observationes liberare a suasione peccati et mortis; sed misit Deus Filium suum in similitudinem humanæ carnis, quæ peccati concupiscentiæ sepe vexatur, ut memoria incarnationis ejus, suasiones peccati a fidelium carne repelleret.

4. *De peccato damnavit.* Peccatum hic vocat corpus Christi, quod fuit hostia pro peccato, sicut alias cum qui non noverat peccatum, peccatum pro nobis fecit.

5. AMBROS. *De peccato.* Christus cum a peccato, quod est Satanæ, crucifigitur, peccavit in carne Salvatoris, quo peccato damnatus est, amissio dominio retentiarum animarum.

6. AUGUST. (*De verb. Apost. serm. 7, c. 9*) *Qui enim secundum carnem.* Secundum carnem ambulare, est carnibus concupiscentiis consentire.

7. (*ibid.*) *Secundum spiritum.* Secundum spiritum ambulare, est adjuvari in mente spiritu, et concupiscentiis carnis non obediere.

8. (*ibid., cap. 10*) *Legi enim Dei.* Hoc non potest, sed prudentia carnis non potest; vitium non potest, non natura. Quomodo si dices: claudicatio rectæ ambulationis non est subjecta. Neque enim potest, pes potest [sed], claudicatio non potest.

9. (AUGUST. *ex Tract. in psal. 85, sub. med., tom. VII*) *Corpus quidem.* Corpus nostrum cemparatum illi quod futurum est, invenitur mortuum, quamvis adhuc habens animam.

Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis. Ergo, fratres, *spiritui* debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. 10. Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. 11. Non enim accepistis, sicut *Judei* in monte *Sina*, spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, 12, 13, in quo clamamus: Abba (Pater). Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filii Dei. Si autem filii, et haereses; 14. haereses quidem Dei, coheredes autem Christi; si tamen compatimur, id est, adversa in Christo sustineamus, sicut ipse pro nobis, ut et conglorificemur. Existimo enim quod non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, scilicet obtinendam, qua revelabitur in nobis. 15. Nam expectatio creature revelationem filiorum Dei expectat, 16, 17. Vanitati enim creature subjecta est, non volens, 18. sed propter eum qui subjecit eam in spe, quia et ipsa creatura liberabit a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei. Scimus enim quod 19. omnis creatura ingemiscit, scilicet pro vanitate quam patitur, id est, cum magno conatu operatur id boni quod operatur, et parturit usque adhuc. Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes, id est, qui primi *Spiritum sanctum* accepimus; et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, 20. redemptionem corporis nostri. 21. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quae videtur, non est spes; nam quod

COMMENTARIUS.

10. LANFR. *Quicunque enim.* Probat quia facta A 17. AUGUST. (*lib. LXXXIII quæst.*, quæst. 67) carnis mortificantes vivant. Filii enim Dei sunt, *Vanitati enim.* Homo quippe sponte peccavit, sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque spontaneum fuit; contra, præceptum facere, veritatis. Peccati autem pœna, subjecit fallacie. Non enim [al., ergo] sponte vanitati creatura subjecta est.

11. *Non enim accepistis.* Probat eos qui spiritu Dei aguntur esse filios. Non enim, inquit, spiritus, quem accepistis, servos vos fecit. Omnes namque cultores Dei, in quocunque tempore, aut servi fuerunt, ut *Judei*, aut filii, ut *Christiani*. Unde in Evangelio Dominus dicit: *Jam non dicam vos servos, sed amicos*, etc.

12. AUGUST. (*De verb. apost.*, serm. 43, cap. 14.) *In quo clamamus : Abba*, (Pater). Ipse huic voci et animo, quo clamamus : Abba, Pater, spiritus Dei testimonium dat, dum manet in nobis haeres.

13. AUGUST. *In quo clamamus : Abba Pater.* Utrumque voluit Apostolus dicere, quia videbat lapidem angularem, quem, reprobaverunt, qui recipit utrumque parietem etiam de diverso venientium [al., veniente]. Hinc circumcisio, hinc præputium; inde Abba, inde Pater.

14. (*lib. LXXXIII quæst.*, q. 75, tom. IV.) *Hæredes quidem Dei.* Si queratur quomodo simus hæredes Dei, cum hereditas morte decessoris firma teneatur, respondetur: *Cum venerit quod perfectum est*, auferetur quod ex parte est. Ita nobis quodammodo moritur Pater in enigmate, et idem ipse fit hereditas, cum facie ad faciem possidetur [al., videtur].

15. LANFR. *Nam expectatio.* Probat gloriam filiorum revelandam ab auctoritate totius Ecclesiæ, quam creaturam hic vocat, sicut alias: *Si qua nova ercalura in Christo.* Et Jacob: *Ut simus initium aliquod creaturæ ejus.* Quasi diceret: Ecclesia Christi expectat revelari sibi gloriam filiorum Dei, id est, societatem habere cum angelis Dei.

16. *Vanitati enim.* Quasi quis diceret: Ecclesia que tantam expectationem habet, cur vana cogitat? Cur vana nonnunquam desiderat? Ad hoc respondet: non volens hoc patitur. Sed ita placuit Deo, quia vanitati eam subjecit, dans eis spem quia quandoque liberabitur a servitute vanitatis et corruptionis; cum data sibifuerit libertas gloriae quam filii Dei habent.

17. AUGUST. (*lib. LXXXIII quæst.*, quæst. 67) *Vanitati enim.* Homo quippe sponte peccavit, sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque spontaneum fuit; contra, præceptum facere, veritatis. Peccati autem pœna, subjecit fallacie. Non enim [al., ergo] sponte vanitati creatura subjecta est.

18. (*Ibid.*) *Sed propter eum.* Propter eum qui subjecit eam in spe, id est, propter ejus justitiam atque clementiam, qui nec impunitum peccatum relinquit [al., reliquit], neque insanabilem voluit esse peccantem.

19. AUGUST. (*Contra Priscill. et Origen.*, ad consult. Oro. c. 8, tom. VI.) *Omnis creatura.* In unoquoque homine omnis creatura intelligi potest, quia rationalis in illo est, quam angelii habere creduntur; B sensualis, cum bestiis; vitalis privata sensu, cum arboribus. Nam in nobis sine sensu nostro flunt corporis incrementa.

20. LANFR. *Redemptionem corporis.* Vere expectamus redemptionem corporis, quia speramus quod est. Ubi dicit per patientiam expectamus, speramus, quia spe salvi sumus, et hoc probat, quia quod non videmus, speramus, scilicet a Deo promissum; sed redemptio corporis est promissa. Probat, quod non videmus speramus, quia quod videmus non speramus. Et hoc probat, quia visio nostra non est spes. Et hoc probat, quia spes qua videtur non est spes, quia nulla visio, spes est. Et hoc probat, quia quod videt quis, quid sperat? Quia nullus videns sperat. Vcl ita: utrum expectemus redēptionem?

C Respondetur, vere, quia speramus quod spe salvi facti sumus. Ita explicat: si speramus, expectamus quod est: Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus (assumptio) sed speramus quod non videmus. Et hoc probat quia quod videtur, non speratur quod est; spes autem quae videtur, non est spes. Et hoc probat; nam nullus videns sperat quod est; nam quod videt quis quid sperat?

21. *Spe enim.* Quasi aliquis diceret: nonne qui Deo serviant, etiam in hac vita a vanitate et corruptione liberantur? Huic objectioni respondet Apostolus, dicens: *Spem habemus ut in æterna vita*

videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus. 22. Similiter autem et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram; nam quid oremus sicut oportet, nescimus: 23. Sed ipse Spiritus postulat, *id est, postulare nos facit*, pro nobis gemibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, *id est Deus*, scit quid desideret, *id est desiderare faciat*, Spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis, *id est, postulare facit sanctos*. Scimus autem quoniam diligentibus Deum 24. omnia cooperantur in bonum, *scilicet spiritus*, iis, qui secundum propositum, *id est prædestinationem Dei*, vocati sunt sancti. 25. Nam quos prescivit, *scilicet Deus Pater*, et prædestinavit 26. conformati fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem 27, 28. prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos 29. et glorificavit. 30. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? 31. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit? Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat, quis est qui condemnat? Christus Jesus, qui mortuus est, imo qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? An angustia? An famæ? An nuditas? An periculum? An persecutio? An gladius? 32. (Sicut scriptum est: 33. Quia propter te mortificarunt tota die, estimati sumus sicut oves occisionis.) Sed in his omnibus superamus, propter eum 34. qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque 35. mors, neque 36. vita, neque angeli 37. neque principatus, *scilicet matus*, neque virtutes, *scilicet malæ*, neque instantia, *scilicet bona, vel mala*, neque futura, *id est bona, vel mala*, neque fortitudo, *id est vis*, neque altitudo, *id est promissio attitudinis*, neque profundum; *id est comminatio humiliationis* neque 38. creatura, *bona, vel mala*, alia poterit nos separare a charitate Dei, que est, *scilicet quam habemus per Christum, in Christo Iesu Domino nostro*.

CAPUT IX.

1. Veritatem dico (*ne quis diceret deprimere se legem, quia inimicaret Judæos*). In Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea 2. in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, et continuus ~~et~~ dolor cordi meo. 3. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui

COMMENTARIUS.

liberemur, sed nondum in hac vita liberati sumus. A

22. *Similiter*. Quasi diceret: sicut spes roboret pusillanimitatem nostram, ita et spiritus adjuvat infirmitatem nostram, insinuans nobis quid facere debeamus.

23. AUGUST. (*Lib. i contra Maximi*, fere initio, tom. VI.) *Sed ipse spiritus postulat*. Sic dictum est gemibus interpellat, ut intelligeremus, gemibus interpellare nos facit. Adest enim nobis [*at*, vobis], et infundendo charitatem in nobis, facit interpellare nos gemibus.

24. LANFR. *Omnia cooperantur*. Quasi diceret: non solum orationis cooperator est Spiritus sanctus in his qui diligunt Deum, sed etiam bonorum que fiunt ab eis.

25. *Nam quos*. Responsio cur dixerit propositum. B Et est ordo: nam quos præscivit conformati fieri imaginis filii sui, id est futuros imitatores vestigiorum Jesu Christi, et prædestinavit; ita ut ipse primogenitus sit in multis fratribus, id est, principatum habens in collegio sanctorum.

26. AUGUST. (*Lib. De dono persv.*, cap. 14.) *Prædestinavit*. Hæc est prædestinatione sanctorum, præsentia [*at*, præscientia] scilicet, et præparatio beneficiorum Dei.

27. AUGUST. (*Lib. xii De civit. Dei*, cap. 15). *Conformati fieri*. Potest secundum hominem interiorē intelligi. Unde nobis alio loco dicit: *Reformamini in novitate mentis vestræ*. Potest et sic accipi ut nos illi efficiamus immortalitatem conformati. Quod ad ipsam resurrectionem pertinet, secundum quod C quod tempore persequebatur Ecclesiam Christi, optabat esse alienus a Christo: et hoc bono zelo fecisse

28. AUGUST. (*De verb. apost.*, serm. 16, cap. 1, 10). *Prædestinavit*. Prædestinavit nos Deus, antequam essemus; vocavit autem, cum aversi essemus; justificavit, cum peccatores essemus; glorificavit, cum mortales essemus.

29. LANFR. *Glorificavit*. Hoc nondum factum est, sed flet in futura vita.

30. *Quid ergo dicemus*, id est, quas dignas gratias referemus Deo pro his tantis bonis?

31. *Quid etiam Filio*. Quasi dicat: non solum dat nobis Deus non timere adversarios, sed etiam dat nobis omnia, sicut illum dedit nobis.

32. *An gladius?* Subaudis, nihil horum.

33. *Sicut scriptum est*. Et hoc probat.

34. *Propter eum*, id est propter ejus amorem.

35. *Mors*, id est comminatio mortis.

36. *Vita*, id est promissio vitae.

37. *Angeti*, scilicet, mali.

38. AXIROS. *Nequa creatura*. Nec si arte et sublimitate astutiae sua, aliam fingat creaturam ad horam, sicut fixerunt Jamnes et Mambres coram Pharaone.

CAP. IX. — 1. LANFR. *Veritatem*. Quasi quis diceret: qui quondam Ecclesiam Dei persequebaris, quomodo nunc ita loqueris? Incessanter inquit, doleo quod fecerim.

2. *In Spiritu sancto*, id est, per Spiritum sanctum, quem in se habet, a quo sibi veritas inspiratur.

3. *Optabam enim*. Exponit cur doleat, videlicet quo tempore persequebatur Ecclesiam Christi, optabat esse alienus a Christo: et hoc bono zelo fecisse

sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, *id est qui est adoptati sunt in filiis*, et 4. gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium et promissa: quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Amen. Non 5, 6. autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel sunt, *scilicet secundum carnem*, ii sunt 7. Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, 8. omnes filii, *scilicet secundum carnem*; 9. sed in Isaac vocabitur tibi semen, *scilicet hereditatis*, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, aestimantur in semine, *scilicet spirituali*, id est, quales promisisti, sunt justi videlicet. Promissionis enim verbum hoc est; secundum hoc tempus futuri anni, hac die veniam, et erit Saræ filius. 10. Non solum autem illa, 11, 12. sed et (hoc probat quia non omnes filii carnis, *filiū sunt Dei*) Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali, (ut secundum electionem, *id est gratiam*, propositum 28 Dei maneret, propositum *Dei fuit Jacob præferre Esau fratri suo.*) non ex operibus, sed ex vocante, *id est ex gratia vocantis*, dictum est ei: Quia major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui. *Hoc testimonium est in Malachia propheta*, cap. 1. Quid ergo dicemus? 13, 14. Nunquid iniquitas apud Deum? Absit! Moysi enim dicit: 16. Miserebor, cuius misereor; et misericordiam prestabο, cuius miserebor. Igitur non volentis, neque

COMMENTARIUS.

indicat pro fratribus suis, quorum legem in predicatione Evangelii destruere videbatur.

4. AUGUST. (ex lib. XII cont. faus. *Manicheum* cap. 3, in med.) *Et gloria.* Et quægloria eorum, nisi præcipue illa quia credita sunt illis eloquia Dei. Jam vero testamenta cur dixit ad Israelitas [al., præcipue pertinere], nisi quia et Vetus Testamen-tum illis est datum, et Novum in Vetere figuratum?

5. LANFR. *Non autem quod exciderit.* Superius dixit quia promissa aeternæ hereditatis facta sunt Judæis. Sed quia Judæi magna ex parte Christo non crediderunt, videbatur verbum Dei non esse comple-tum. Ad hoc responderet: Non antem excidit verbum Dei. Verbum Dei excidere, vel excedere est, non implere promissa.

6. AUGUST. *Nunquid exciderit verbum Dei.* Quoniam dixerat dolorem habere se cordis continuum, causa incredulitatis eorum; nunc consolabatur se,..... enim lege invenit, quia non omnes qui ex Israel vel Abraham sunt credituri. Minuit ergo dolorem inveniens hoc olim prædictum. Quorum adoptio ad Galatas dicitur: *Cum venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum ut adoptionem filiorum recipieremus.*

7. LANFR. *Israelitæ.* Non omnes fuerunt Israelitæ qui fuerunt sub cultura Dei et observantia legis. Quidam enim transierunt in ritus gentilium et culturam idolorum; sicut tempore Jeroboam maxima pars eorum, hoc significante Deo, quod in adventu Christi quidam essent credituri, et maxima pars eorum in infidelitate remansuri.

8. *Omnes filii.* Filios vocat liberos ex legali con-jugio procreat, sicut ad Hebreos: *Ergo adulterini et non filii estis.* Ii soli Patris heredes sunt.

9. AUGUST. (ib. XVI *De civ. Dei*, cap. 32). (*Sed in Isaac*) Exponens Apostolus quid sit in Isaac vocabitur semen, inquit: *Non filii sunt carnis, hi sunt filii Dei.* *Sed filii promissionis deputantur in semine.* Ac per hoc filii promissionis, ut sint semen Abrahæ in Isaac, in Christum vocante gratia congregan-tur.

10. LANFR. *Non solum autem.* Vel non solum illi

A sunt electi, alii reprobri; nam neque ex operibus patris, aut matris, quia ex uno concubitu sunt; et suis non, quia nondum aliquid fecerant, quia nati non erant.

11. AUGUST. (epist. 105 ad *Sixtum presbyt.*, sub finem, tom. II) *Sed et Rebecca.* Quo pertinet [al., per-tinuit] ut abderet ex uno concubitu, nisi ut non solum de suis, neque de parentum meritis, sed nec de ipsis, id est, unius patris mutata forte in melius voluntate gloriaruntur [al., gloriaretur] Jacob dicens ideo a creatore se dilectum, quia pater ejus quando cum seminavit melioribus laudabilior moribus fuit? Ex uno, inquit, concubitu fuit unum tunc ad eosse minando meritum patris, unum ad concupiscendos [al., concipiendos] matris meritum; et cum eodem [al., B ex eodem] patre, eadem matre, uno concubitu antequam aliquid egissent boni aut mali, alterum Deus elegit, alterum odit. Intelligat Jacob ex illa massa iniquitatis originalis, ubi fratrem, cum quo habuit omnem causam, videt per justitiam meruisse damnari, non nisi per gratiam se potuisse discerni.

12. LANFR. *Sed et Rebecca.* Ordo: Rebecca habens filios, ex uno concubitu Isaac.

13. *Nunquid iniquitas.* Iniquitatis videbatur esse Esai non peccantem reprobasse. Neque tamen hanc magnam et arduam quæstionem solvit.

14. AUGUST. (ibid. paulo ante) *Nunquid iniquitas.* Cum enim dixisset, absit ut sit iniquitas apud Deum! Itaque [tanquam] ei dicemus: Unde hoc ostendis, C cum asseras Non ex operibus, sed ex vocante dictum est; *Major serviet minori?* Moyses enī, inquit, dicit.

15. LANFR. *Moysi enim.* Non responderet quæstioni; sed superiori sententiae, qua dictum est *Jacob dilexi*, etc.

16. *Miserentis.* In Jacob, inquit, potest videri, quia neque voluntas, neque vita salvat hominem; sed misericordia Dei, qua bona voluntas et bona opera inspirantur.

16. *Miserebor,* etc. Probat quia dilexit Jacob, quia omnes diligit secundum propositum, id est, gratiam; nam dicit: *Miserebor*, etc.

currentis *scilicet ut salvetur*, sed miserentis est Dei. Dicit enim 17. Scriptura Pharaoni : Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam : et ut annuntietur nomen meum in universa terra. *Conclusio utriusque questionis*. Ergo cuius vult miscretur, et quem vult indurat. Dicis itaque mihi : 18,19. Quid adhuc queritur ? voluntati ejus quis resistit ? 20. O homo, tu qui es, qui respondeas Deo ? Nunquid dicit figuramentum ei qui se fixit : Quid me fecisti sic ? An non habet potestatem figulus lutii ex eadem massa facere aliud quidem vos in honorem, aliud vero in contumeliam ? 21. Quod si Deus volens ostendere (*scilicet in futuro saeculo*) iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriae sue in vasa misericordiae, quae preparavit in gloriam. Quos et vocavit nos non solum ex Iudeis, sed etiam ex gentibus. *Probat quia vocavit ex gentibus, sicut in Osee dicitur, c. i.* Sicut in Osee dicit : 22. Vocabo non plebem meam, plebem meam ; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam ~~ad~~ consecutam, misericordiam consecutam. 23. Et erit, in loco, ubi dictum est eis : Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi. *Probat quod ex Iudeis vocavit, quia testatur Isaia, c. i.* Isaia autem clamat pro Israel, *pro conversione Israel* : 24. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, 25, 26. reliquiae salva fient. 27, 28. Verbum (vel verbum Christum breviatum, sicut illud; *Minnisti cum paulo minus ab angelis*) enim consummans, et abbrevians, *id est præcepta legis*, in æquitate, quia verbum breviatum faciet, *scilicet jubebit observari*, Dominus super terram, et sicut prædictus Isaia : 29. Nisi Dominus sabaoth reliquistet 30. nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, *id est penitus pericitati*, et sicut Gomorrah similes fuissimus. Quid ergo dicemus ? *Conclusio quod dicit : Ex gentibus vocavit*, quod gentes, que non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam; justitiam autem, que ex fide est. Israel vero sectando legem justitiae, *id est carnales observationes*, que per fidem justificantur, in legem justitiae non pervenit. Quare ? Quia non ex fide, *scilicet putabant hominem justificari*, sed quasi ex operibus : 31. offenderunt enim in lapidem offensionis, 32. sicut scriptum est : Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali, et omnis qui credit in eum, non confundetur.

COMMENTARIUS.

17. *Scriptura*. Quamdam tantum utilitatem ex A induratione infidelium provenire ostendit; neque probat tamen quod iniquitas non fuerit Esau reprobasse.

18. AUGUST. (*ibid.*) *Quid adhuc queritur*? Hoc est enim dicere : Quid de nobis fit querela quod Deum offendimus male vivendo; cum illius voluntati nemo possit resistere, quinos obduravit misericordiam non præstante?

19. LANFR. *Quid adhuc queritur*? Auditio hoc verbo, *quem vult indurat*, interrogare poterat carnalis homo, et voluntatibus vivens, aduersus Deum murmurans, et divinas voluntati non vitio suo deputans quod talis sit: Quid adhuc disputatur? Intelligo quod sequitur. Nihil valet contra vitia labor meus, iniuritis est industria mea. Talis ero qualem me Deus voluntariet esse. Voluntati enim ejus quis resistet?

20. AUGUST. (*ibid.*) *O homo, tu quis es*. Satis sit interim ex Christiana fide [*al.*, Christiano ex fide], adhuc viventi, et nondum cernenti quod perfectum est, sed ex parte scienti nosse vel credere; quod neminem Deus liberet nisi gratuita misericordia per Dominum nostrum Jesum Christum; et neminem damnet nisi aquissima veritate per eundem Dominum nostrum Jesum Christum. Cur autem potius illum quam illum liberet, scrutetur qui potest judiciorum ejus tam magnum profundum; verum tamen caveat præcipitum.

21. LANFR. *Quod si Deus volens*. Causam reddit cur infideles obdurent, vedelicet ut, per patientiam tribulationis ab illis illatae, fideles coronentur, retribuente Deo in futuro.

22. *Vocabo non plebem*. Probatio quod vasa misericordiae ex gentibus vocaverit Deus. Gentes enim non plebs Dei ante fidem erant.

23. *Et erit in loco*. Judei per multas nationes etiam ante adventum Christi sparsi erant; a quibus dicebatur saepè gentibus quia plebs Dei non essent.

24. *Si fuerit*. Probatio quia vasa misericordiae ex Iudeis a Deo vocata sunt, fuerit; inusitata translatione ita reperiatur : Si fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiae convertentur ex eo: consummatio abbreviata mandavit justitiam; consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercitum faciet in medio omnis terræ.

25. *Reliquiae, id est, viles pauci*, qui de numero infidelium impiorum regnabunt.

26. AMBROS. *Reliquiae salvæ fient*. Recedentibus Iudeis a merito et promissione patrum, hi reliquiae sunt, qui in fide persistunt.

27. *Verbum enim*. Quoniam, sublatis omnibus carnalibus legis observantiis, sola fides est posita ad salutem.

28. LANFR. *Verbum enim*. Verbum consummans vocat dilectionem Dei, et proximi, per quam salvati sunt plures sine legalibus observationibus.

29. AMBROS. *Nisi Dominus sabaoth*. Salvatorem relicuum nobis dicit ad suffragium vite, quem ab initio Dominus nasci decrevit; quem idecirco semen dicit, quia per ipsum reparatum est genus humanae.

30. LANFR. *Nobis semen*. Semen vocat apostolos et primitivam Ecclesiam.

31. OFFENDERUNT. Causa cur non pervenerunt in legem justitiae, et cur non credant hominem justificari ex fide.

32. *Sicut scriptum est*, subaudis, in quo fida æmulationo. Zelo bono nos æmulantur, si nesciunt quid faciunt, justitiam Dei quea per fidem Christi est.

CAPUT X.

Fratres, voluntas quasi quod dico, non dico pro odio Judorum, quia pro eis ore Deum quidem cordis mei, et obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent, ideo obsecratio, quia æmulationem Dei habent; sed non secundum scientiam. Ignorantes enim justitiam Dei, quæ est per fidem Jesu Christi, 1. et suam 30 quærentes statuere, justitia Dei non sunt subjecti; probat quia Christo non sunt subjecti. Quare non legi? quia Christus ad implementum legis est. 2, 3. Finis enim legis, Christus, ad justitiam omni credenti. 4. Moyses enim scripsit quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea. 5. Que autem ex fide est justitia, sic dicit: 6. Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendit in cœlum? id est Christum deducere; 7. aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare. Sed quid dicti Scriptura, scilicet Moyses? prope est, id est prope esse debet, dicit Moyses: verbum in ore tuo, et in corde tuo, hoc est verbum fidei quod prædicamus. Ratio cur in ore, non in corde debeat esse verbum Dei. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris, quia omnis credens, confitens. Corde enim creditur ad justitiam, scilicet servandam; ore autem confessio fit ad salutem scilicet conse-quendam. Dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudei et Græci; nam idem Dominus omnium, 8. dives in omnes 9. qui invocant illum. Omnis enim, quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, 10. quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? 11, 12. Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur? 13. Sicut scriptum est: 14. Quam speciosi pedes evangeli-zantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio. Isaías enim dicit: Domine, quis credit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, 15: auditus autem per verbum Christi. Sed dico, Nunquid non audierunt? conclusio superiorum versuum ubi dicit: quomodo credentei, quem non audierunt, et quomodo audient sine prædicante? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terra verba eorum. Sed dico: 16. nunquid Israel non cognovit? cognovit, quia Moyses et Isaías dixe-runt. Primus Moyses dicit: 17, 18. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insi-

COMMENTARIUS.

CAP. X. — 1. *Et suam quærentes.* Quam putant A esse per carnalē observations.

2. *Finis enim legis.* Exponit quæ sit justitia Dei, videlicet credere in Christum; in quem credere etiam legales observations spiritualiter intellecte suadebant. Et est sensus: Intentio legis, ut justitiam habeat homo, est; id est fides Christi.

3. *Ambros.* *Finis legis.* Quoniam perfectionem legis habet qui credit in Christo.

4. *Lanfr.* *Moyses* enim. Exponit legis justitiam, per quam Iudei sine fide Christi justos se esse putabant.

5. *Quæ autem ex fide est.* Ordo: sic dixit Moyses justitiam, quæ justitia est ex fide.

6. *Ne dixeris.* Cum audieris, inquit, prædicari Christum post resurrectionem suam ascendisse in cœlum, noli dicere in corde tuo: Mendacium est; quis enim ascendet in cœlum? Haec enim tua infidelitas, quantum in te est, Christum de cœlo ad terram dedit.

7. *Aut quis descendit.* Similiter cum audieris prædicari descendisse eum in infernum, ne dicas in corde tuo: Mendacium est; quis enim descendit in abyssum? Haec enim infidelitas tua, quantum in te est, Christum ex mortuis revocat.

8. *Ambros.* *Dives in omnes.* Non dixit credentibus, sed invocantibus; fide enim sola datur remissio, precibus datur quod promisit Deus toto corde vigilantibus.

9. *Lanfr.* *Qui invocant eum.* Huic invocationi adhibenda est fides, quia si non creditur, non invocabitur.

10. *Quem non audierunt.* Et fidei adhibendus est auditus et auditui prædicatio, et prædicationi missio.

11. *Ambros.* *Quomodo vero prædicabunt.* Nisi enim a Christo mittantur, nulla his signa virtutum perhibent testimonium.

12. *Lanfr.* *Quomodo vero prædicabunt.* Hic auctoritatē suam et aliorum Evangelium prædicantium commendat, ex eo quod sicut de Christo, ita et de his a prophetis prædictum erat.

13. *Sicut scriptum est.* Hoc totum commendatio Evangelii est, ut ei credatur.

14. *Ambros.* *Quam speciosi pedes.* Pedes vocando, adventum designat apostolorum circumeuntium mundum.

B 15. *Lanfr.* *Auditus autem.* Quasi diceret: non ex omni auditu fit salubris fides; sed ex eo tantum id quo auditur aerbum Christi.

16. *Ambros.* *Nunquid Israel non cognovit?* Hoc est, cognovit me? Quia arguerat eos incredulitatis, de omnibus videretur queri. Non negat Israel asse-cutum esse quod illi promissum fuerat in lege, sed eum qui spiritu Israel est.

17. *Ego ad æmulationem.* Æmulatio illis data est invidentie; dum vident gentem, quæ prius sine Deo fuit, Deum suum appellare qui fuerat Iudeorum.

18. *Lanfr.* *Ego ad æmulationem.* Ad æmulationem dicuntur Iudei, videntes gloriam et exaltationem sancte Ecclesiæ; quæ ante fidem non gens Dei erat.

pientem; in iram vos mittam. 19. Isaias autem audet, et dicit: Inventus sum a non querentibus me; palam apparui iis qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: Tota die 20. expendi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem.

CAPUT XI.

Dico ergo: Nunquid Deus repulit, *scilicet ex toto*, populum suum? Absit! Nam et ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Benjamin, *et non repulit plebem suam*: non repulit Deus plebem suam, *scilicet creaturam*, quam praeescivit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura, *id est ubi loquitur de Elia*, quemadmodum interpellat Deum adversum Israel? Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, et querunt animam meam *Est scriptum in tertio lib. Regum*. Sed quid dicit illi divinum responsum? Reliqui mihi septem milia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. Sic ergo, et in hoc tempore, reliqui secundum electionem gratiae salvæ factæ sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia. Quid ergo? Quod quererebat Israel, hoc non est consecutus: 1. electio autem consecuta est; ceteri vero exceccati sunt, sicut scriptum est: Dedit illis Deus 2. spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant, usque in hodiernum diem. Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et in scandalum et in retributionem illis. Obscurantur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva. Dico ergo: 3. Nunquid sic offenderunt, ut caderent? Absit! Sed illorum delicto salus est gentibus, 4. ut **32** illos æmulentur, 5. Quod si delictum illorum divitiae sunt mundi, et 6, 7. diminutio eorum divitiae gentium, 8. quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico gentibus: Quandiu quidem ego sum gentium Apostolus, 9. ministerium meum honorificabo, 10. si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, 11. et salvos faciam aliquos ex illis. 12. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi; 13. quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? Quod si 14. delibatio sancta est, et massa; et si radix sancta, et rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum

COMMENTARIUS.

49. *Isaias audet*. Isaias, inquit, pro Judæis non A dimisit quid boum gentibus, quod futurum erat, et malum quod Judæis futurum erat, prædiceret.

20. *Expandi manus meas*. Vel manus in cruce extensas dicit, vel potius opera quæ inter Judæos Dominus operatus est.

CAP. XI. — 1. LANFR. *Electio autem*. Non secundum merita.

2. *Spiritus compunctionis*. Malam compunctionem hic significat, qua saepe fit ut etiam bonum homini sit molestum.

2. *Fiat mensa eorum in laqueum*. In laqueum et in cætera quæ sequuntur facta est Judæis Scriptura ipsorum, quam male intellexerunt. Scriptura autem mensam vocat, quia intelligentibus panis est anima.

3. *Nunquid sic offenderunt?* An, inquit, peccatum eorum, tantummodo operatum est casum animæ eorum?

4. *Ut illos æmulentur*. Hoc saepe factum est, et plenus fiet in fine sæculi quando Judei Christianos persequentur in fide Christi. Potest etiam intelligi ut gentes Judæos æmulentur, id est ut credant, sicut et ipsi credebant. Vel ut Dei æmulatione circa opera eorum mala moveantur.

5. *Quod si delictum illorum*. Delictum Judæorum dimitavat mundum, quia nisi ipsi Dominum crucifixissent, crux Christi, et resurrectio, et ascensio ejus prædicata et credita in mundo non esset.

6. AMBROS. *Diminutio eorum*. Diminutio vel amissio eorum est, damnum promissionis, per quod gentes lucratae sunt vitam æternam.

7. LANFR. *Diminutio eorum*. Diminutionem Judæorum vocat apostolos, quia illis discedentibus ab infidelitate eorum; populus ille in sua infidelitate persistens, ex quadam parte mansit diminutus.

8. *Quanto magis plenitudo*. Plenitudo Judæorum qui in fine mundi credituri sunt, maxime ditavit gentes, quia exemplo eorum provocatae convertentur ad Christum.

9. AMBROS. *Ministerium meum*. Ministerium suum, quo Apostolus gentium est, honorificat; si et illos ad quos non est missus, lucretur ad vitam.

10. LANFR. *Si quomodo ad æmulandum*. Quasi diceret: Judæos quos prædicando ad Christum convertere non possum honore saltem quo vos honoro, ad credendum Christi invitare conabor.

11. *Salvos faciam aliquos*. Quid ad te de Judæis, cum Apostolus gentium sis! Volo honorare ministerium meum; quod quidem honoraretur, si Judei crederent; qui in lege sapientes erant. Gentes autem quasi stulti reputabantur et mobiles, quia tam citro credebant; quod illis non exprobaretur, si Judei crederent qui stabiles et sapientes esse putabantur.

12. *Si enim amissio*. Repetitio superioris sententiae. Quod enim superius vocavit diminutionem, hic vocat amissionem.

13. *Quæ assumptio*. Assumptio Judæorum, cum ad fidem Christi in fine mundi assumpti fuerint, vita erit ex mortuis. Vel quia multos mortuos peccatis, exemplo illorum provocatos, invenit in fide Christi, quia paulo post certe erit resurrectio mortuorum, id est finis mundi.

14. *Delibatio sancta*. Admonet gentes ne superbiant, et ne Judeos despiciunt habeant, dicens: C Quia si apostoli sancti sunt, certum est etiam quod in ipso populo multi sancti sunt; et si nondum responde tam et presentia divina. Est autem delibatio prava ex aliqua re assumptio, ut ex pomis, vel ex cibo, vel ex potu.

oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis 15. olive factus es; noli gloriari adversus ramos. 16. Quod si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te. Dices ergo; fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepereit: ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem et severitatem Dei; in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin et tu excideris. Sed et illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisis es oleastro, et contra naturam insertus es 17. in bonam olivam, quanto magis ii qui secundum naturam inserentur suæ olivæ? Nolo enim **¶** vos ignorare fratres 18. mysterium hoc. 19. (ut non sitis vobis ipsis sapientes) *sibi sapientes essent, si Iudeis non amplius posse pularent;* quia cœcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvis fieret, sicut scriptum est: 20. Veniet ex Sion, 21. qui eripiat, et avertat impietatem a Jacob. Et hoc illis a me, *scilicet complebitur*, testamentum, cum abstulero peccata eorum, 22, 23, 24, 25. secundum Evangelium quidem, inimici propter vos; secundum electionem autem, charissimi, propter patres, 26, 27. sine penitentia enim sunt dona et vocatio Dei. 28. Sicut enim aliquando et vos non creditis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum, ita et isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. 20. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur. 30. O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! Quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? Aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? 31. Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula. Amen.

¶ CAPUT XII.

1. Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, 2. ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem,
COMMENTARIUS.

15. *Olivæ.* Olivam vocat populum Iudeorum; radix, fidem; pinguedinem, bona opera.

16. *Quod si gloriaris.* Audi quid tibi dicam: Non tu radicem portas, sed radix te, id est, populus Iudeorum a te fidem non accepit, sed tu ab eo.

17. AMBROS. *In bonam olivam.* Olivam fidem per quam Abraham justificatus est, accipiamus. Oleastrum vero, quia agrestis est, et infructuosa natura, perfidiam significat.

18. LANFR. *Mysterium hoc,* id est, quo Iudei exœcata sunt ex parte.

19. *Ut non sitis vobis ipsis,* id est, ut non videamini vobismetipsi sapientes.

20. *Venit ex Sion.* Posteriorum sententiam probat ex auctoritate prophetica, et sic omnis Israel salvis fieret.

21. *Qui eripiat.* Et hæc ereptio non secundum corpus erit; sed hoc testamentum, id est, quod testor eripiendos illos, erit auferendo peccata eorum. Vel quia dixerat ne quis putaret hoc ab alio fieri, dicit: Quod testor a me factum erit.

22. *Secundum Evangelium.* Propter Evangelium, inquit, quod prædicto propter vos salvandos, inimici mihī sunt Iudei. Electi tamen eorum charissimi mihī propter patres; id est patriarchas et prophetas, quorum fidem imitantur.

23. *Secundum Evangelium quidam inimici,* etc. Ne quis diceret Iudeos in corde odio habuisse, foris autem verbis eis placere, et ita adulari, dicit: Secundum Evangelium, quod est contrarium.

24. AUSTR. (*De præd. sancti lib. 1, cap. 16 tom. VII.*) **C**onsecutum est secundum Evangelium quidam inimici propter vos, nisi quod inimicitia qua occiderunt Christum, Evangelio, sicut videmus, sine dubitatione profecit? Et hoc ostendit ex Dei

A dispositione venisse, quam [al., qui] uti bene novit etiam malis; non ut eis [al., ei] prosint vasa iræ, sed ut ipso illis bene utente, prosint vasis misericordiae.

25. AMBROS. *Secundum Evangelium.* Causa incredulitatis inimici sunt Evangelii, ut error et delictum eorum gentibus aperiret viam intrandi ad fidem.

26. *Sine penitentia.* Gratia in baptismate non querit gemitum aut planctum.

27. LANFR. *Sine penitentia.* Ratio cur dixerit secundum electionem. Quibus enim Deus fidem suam inspirat; sine præcedente penitentia eorum inspirat; seu quos ad vitam eternam elegit, sine mutatione sui consilii elegit.

28. *Sicut enim aliquando.* Sic iterum exponit mysterium cur Iudei ex parte cœcata sunt.

29. AMBROS. *Conclusit enim Deus.* Hoc est omnia conclusisse in incredulitate, ut tunc decreatum donum a Deo veniret; quando omnes diffident labarent, ut gratia muneric esset gratissima.

30. LANFR. *O altitudo.* Ne quis profundiora in superioribus quereretur, occurrit, dicens: *O altitudo!* etc.

31. AMBROS. *Quoniam ex ipso.* Quia omnium creator Deus est. Ex ipso sunt omnia (Patre) et quia ipse operatur per Filium, per ipsum sunt omnia; et quoniam quæ ex Deo, per Deum sunt, post renata in Spiritu sancto sunt, in ipso sunt omnia, quia Spiritus sanctus de Deo est Patre.

CAP. XII.—1. AMBROS. *Obsecro itaque vos.* Post tractatum legis et fidei, Iudaicum populum et Gentiles ad bonam vitam agendumhortatur.

2. *Ut exhibeatis corpora vestra.* Corpora enim subiecta peccatis, non viva habentur, sed mortua.

sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari, *similes fieri sapientibus in rebus*, huic seculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis 3. quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens et perfecta. *Ideo dicit hoc, quia superius dixerat quasdam insutiles questiones.* 4. Dico enim, per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos : Non plus sapere quam oportet sapere, 5. sed sapere ad sobrietatem, 6. et unicuique, sicut Deus divisit mensuram fidei. 7. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, 8. differentes secundum rationem fidei, scilicet habemus differentes, et cætera cœdem modo, 9. sive prophetiam secundum 10. rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive 11. qui docet in doctrina, 12. qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui praest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Dilectio sine simulatione. Odientes (scilicet sitis) malum, vel digressio fuit de hoc quod dicit, dico enim per gratiam, adhaerentes bono : charitate fraternitatis invicem diligentes ; honore invicem prævenientes ; 13. sollicitudine 35 non pigri, 14. spiritu ferventes. Domino servientes, spe gaudentes, in tribulazione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, id est aliquid largientes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequenter vos ; benedicte, et nolite maledicere. Gaudere, scilicet id ipsum, id est camdem rem, cum gaudentibus, flere cum flentibus, id ipsum invicem sentientes, id est volentes, non alta sapientes superbientes, sed humilibus consentientes. 15. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, 16. nulli malum pro malo reddentes, 17. prudentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, 18. si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, non subaudis sitis, vosmetipsos defendentes, charrissimi, sed 19. date locum iræ ; scriptum est enim : Nihi vindicta, subaudis servale vindictam, ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum ; si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens 20. carbones ignis congeres super caput, id est mentem ejus. Noli vinciri a malo, id est vitio, sed vince in bono, id est virtute, malum.

COMMENTARIUS.

3. LANFR. *Quæ sit voluntas Dei bona*, id est, facta tradendam ex fide adjuvatur. ciens bonos, et benefacientes et perfectos.
4. *Dico enim*. Per gratiam, inquit, qua me Deus Apostolum vestrum fecit, omnibus præcipio non plus investigare opera Dei quam oportet.
5. *Sed sapere*. Sapere, id est intelligere, debetis secundum differentias donorum Dei, quia omne dominum Spiritus sancti differens est : quod est, *habentes donationes*, etc., infra.
6. *Et unicuique*. Ordo : sic Deus divisit unicuique mensuram donorum suorum ; que fides credentium promeretur.
7. *Sicut enim*. Exponit qualiter dona Dei divisa sunt fidelibus, videlicet sicut diversa officia diuersis unius corporis partibus sunt distributa, ut humilitas in omnibus conservetur.
8. *Differentes*. Vel donationes differentes, vel nos differentes.
9. AMBROS. *Sine prophetiam*. Prophetia pro modo fidei datur. Minister ad obsequium fraternitatis præbendum, in quantum credit, firmatur.
10. LANFR. *Rationem fidei*. Fides, et prophetiam et cætera quæ sequuntur facit habere credentes. Nisi enim crederebent, non haberent. Et in cæteris secundum rationem fidei subintelligi debet. Et est sensus : prophetiam habentes debemus esse singuli membra ; sive habentes mysterium, debemus ministrando esse alter alterius membra, et cætera eodem modo.
11. AMBROS. *Qui docet*. Ad disciplinam coelestem
12. *Qui exhortatur*. Similiter qui exhortatur ad bonum. Similiter qui simpliciter largitur, et qui præst, juxta fidem accipit vigilantiam, eo modo qui letus misericordiam facit, secundum fidem roboratur.
13. *Sollicitudine non pigri*. Hoc est quod dicit Jeremias : *Maledictus qui facit opera Domini negligenter*. Ideo subiect :
14. *Spiritu ferventes*. Hoc est, exercitio divini operis aut legis non sint tepidi.
15. LANFR. *Nolite esse prudentes*. Nolite, inquit, prudentiam vestram apud vosmetipsos tantum excedere, sed magis apud proximos.
16. *Nulti malum*. Malum vitium, videlicet ut vindicetur se.
17. AMBROS. *Providentes bona*. Providere bona est futura ante oculos habere, ut ea gerantur quæ laudis sive apud Deum sint, sive apud homines.
18. *Si fieri potest*. Quod si non fuerit amator pacis, tu tamen velis esse pacificus, quantum ad te pertinet. Si autem irreverens et blasphemus quis sit, et pacem cum illo habere non possis, non utique tibi ascribendum erit.
19. LANFR. *Date locum iræ*. Dat locum iræ, qui adversarium permittit facere quod vult.
20. *Carbones ignis*, id est, fervorem charitatis, vel Spiritus sancti, ut tuo exemplo provocatus, et ipse bonum faciat.

CAP UTXIII.

Omnis anima potestatis sublimioribus 1. subdita sit; (*hoc dixit ne subirent, quia dixerat filios Dei liberos esse*) non est enim potestas nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt 2. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt; nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac et 3. habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, 4. time; non enim 3. & 6. sine causa gladium portat, 5. 6. Dei enim minister est, 7. vindicta in iram ei qui malum agit. Ideoque necessitate subditi estote, 8. non solum propter iram, *scilicet vitandam*, sed etiam propter conscientiam, *scilicet vestram in bono servandam, vel a malo liberandam*. Ideo enim et tributa prestatis: ministri enim Dei sunt, 9. in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita; cui tributum, (*tributum vocant, quia subditi domi solvabant, quia ipsi subditi ad domos seniorum vhebant*) tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. 10. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis; *quemcunque diligitis, intelligite vos plus debere diligere*. Qui enim diligit proximum, legem implevit. Nam: Non adulterabis: Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces: et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi, id est, qui diligit proximum, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Et hoc scientes tempus: Quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim proprius est nostra salus, (*et quanto quisque proprius est morti, tanto proprius saluti*) quam cum creditimus. 11. Nox præcessit, dies autem appropinquit. 12. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, 13. et induamur arma lucis. Sicut in die, honeste ambulemus, non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et æmulatione; sed induimini Dominum Iesum Christum, et carnis curam ne feceritis in desideriis.

CAPUT XIV.

1. 2. *Infirmum (quia erant quidam suilla carne viventes, quidam non, modicat eos Apostolus, infirmum vocat, qui debere cura [f., carnem] edere non credebat) 3. 4.* autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim, id est iste perfectam fidem habet, credit se manducare omnia; qui autem infirmus, *scilicet in hac fide*, est, olus manducet, id est permittatur abstinere. Is qui manducat, *scilicet omnes cibos*, non manducantem non spernat 3. et qui non manducat, id est

COMMENTARIUS.

CAP. XIII. — 1. LANFR. *Subdita sit.* Subdi debet, A quia non debet resistere. Nam si resistat, Dei ordinationi resistit; potestas enim Dei ordinatio est, quia omne quod a Deo est, Dei ordinatio est, potestas autem a Deo est; non est enim potestas nisi a Deo.

2. *Itaque qui resistit potestati.* In his scilicet que ad potestatem pertinent, id est, tributis, vectigalibus, et ceteri hujusmodi.

3. *Habebis laudem.* Laus habetur ex potestate, qualisunque sit. Aut enim bona est, et bonum laudat; aut mala, et bonum persequitur; et sic per patientiam illata tribulationis, servus Dei laudatur.

4. *Time; nam non sine causa gladium portat.* Et hoc probat, quia cum causa: et hoc probat, Dei enim minister est.

5. *Dei enim.* Causa cur timeri oporteat.

6. *Dei enim minister.* Alia causa cur qui resistunt, damnationem sibi acquirunt.

7. *Vindex in iram.* Subaudis: in eum qui male agit. Ideo enim a Deo ordinati sunt, vel propter iram et conscientiam.

8. AMBROS. *Non solum propter iram.* Id est, propter præsentem ultiōrem, sed propter futurum judicium, ubi, accusante conscientia, punientur.

9. LANFR. *In hoc ipsum.* Ut boni laudentur, mali puniantur. Potest et per parentes intelligi *ministri enim Dei sunt*, ut sit continuatio sensus præstatis, in hoc ipsum servientes, scilicet Deo placentes.

10. AUGUST. (*epist. 135 ad Severum abbat. tom. II*), *Nemini quidquam.* Charitatem tanto magis debemus, quanto apprehenderimus [*at.*, quanto amplius impenderimus], cuius nos perpetuos debitores ostendit Apostolus dicens: Nemini quidquam debeatis nisi ut invicem diligatis.

11. AMBROS. *Nox præcessit.* Noctem veterem hominem significat; hunc præterisse dicit: diem autem appropinquasse, id est Christum, cuius lumine veritas nobis apparuit.

12. *Abjiciamus ergo.* Id est vitia carnis, quæ occulta sunt, et digna sunt tenebris.

13. *Induamur.* Boni actus, arma lucis sunt, impugnantes opera tenebrarum.

CAP. XIV. — 1. AMBROS. *Infirmum autem.* Ex B *Judaïs* erant qui Romanos ad fidem assumperant. His videbatur carnem prohibitum edere non debere; quos ideo infirmos vocat. Aliis contra videbatur; quos hic disputantes apostolus, concordiae consulens revocat.

2. LANFR. *Infirmum autem.* Perfectæ fidei Christianorum est, nullum cibum iumentum putare, quia omnia munda mundis. Quidam tamen in hac fide infirmi, a quibusdam cibis censebant abstinentiam. Cujusmodi hominem precipit Apostolus non spernendum, sed cum charitate assumendum ita ut nec in cogitationibus judicaretur reus.

3. AUGUST. (*De Agone Christiano*, c. 27, t. III). *Qui non manducat.* Dicitur judicium pro damna-

abstinenſis, manducantem non judicet, id est male existimet; Deus enim illum assumpſit, id est, et manducantem et abstinentem. Tu quis es, qui judicas alienum servum? 4. Dominus suo stat, aut cadit: stabit autem; potens est enim Deus statuere illum, Nam alius 5. judicat diem inter diem; aliis autem iudicat omnem diem: 6. Unusquisque in suo sensu abundet. 7. Qui sapit diem, Dominus sapit, id est, ad honorem Domini, et qui manducat, id est, omnes cibos, Dominus, id est, ad honorem Domini, manducat: (Dominus manducat quia non sibi, neque enim vinum sibi bibit; neque etiam sibi moritur) gratias enim agit Deo, pro collata abstinentia. Et qui non manducat, Dominus non manducat, et gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. 8. Sive enim vivimus, Dominus vivimus; sive morimur, Dominus morimur, sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur. Tu autem scilicet abstinenſis quid judicas fratrem tuum? scilicet manducantem. Aut tu quare spernis fratrem tuum? 9. Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, Scriptum est enim: vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu et omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem judicemus; sed hoc judicemus magis, 10. ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum 11, 12. Scio et confido in Domino Iesu quia nihil commune est per ipsum. 13. nisi ei qui existimat quid commune esse 14. illi commune est, 15. Si enim propter cibum, scilicet quem sunis, vel a quo abstines, frater tuus contristatur: jam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim 16. regnum Dei, esca et potus; sed justitia, pax, et gaudium in Spiritu sancto; qui enim in hoc servit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus. Itaque quae pacis sunt, sectemur; et quae adificationis sunt, in invicem custodiamus. 17. Noli propter escam destruere opus Dei, id est, charitatem. 18. Omnia quidem sunt munda; sed malum est homini, qui 19. per offendiculum manducat. Bonum est 20. non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut in-

COMMENTARIUS.

tione. Dicit Apostolus: *Qui non manducat, manducantem non judicet, id est, non de illo male existimet, et Dominus dicit: Nolite judicare, ne iudicetur de vobis.*

4. LANFR. *Domino suo stat, id est, ad laudem sui Domini, et perfectam fidem habeat, et in fide infirmatur; bona enim intentione hoc agit.*

5. *Judicat diem, hoc est, quidam certis diebus; quidam omni die putant abstinentem.*

6. *Unusquisque. Quasi diceret: qui putat omnibus utendum, cum gratiarum actione utatur. Et qui putat abstinentem, propter Deum abstineat.*

7. *Qui sapit, id est, intelligit in abstinentia obserandum diem.*

8. AUGUST. (*De expos. in ps. cxlv.*) *Sive enim vivimus. Sicut magnitudinis Domini non est finis, sic tuae laudis non erit finis. Non enim cum mortuus fueris in hac carne, desines laudare Deum. Unde factum est ut ejus sis et mortuus? quia pretio sui sanguinis te redemit et mortuus; quomodo perdit servum mortuum, cuius mors est pretium tuum? Ideo cum dixisset, sive vivimus, sive morimur; Domini sumus, ut ostenderet ipsum pretium. Ad hoc enim, inquit, Christus mortuus est.* 9. LANFR. (*Omnes enim stabimus*) Ne spernas, sed de te sis sollicitus; unusquisque enim pro se rationem reddet, quia omnes stabimus ante tribunal Christi.

10. (*Ne ponatis offendiculum*) Ne ponas offendiculum fratri, id est, ne contristes: nam si contristas, non ambulas secundum charitatem.

11. AMBROS. *Scio et confido. Manifestum est Salvatoris beneficio omnia munda esse; qui de sub jugo legis eruens homines, reddit statum pristinum libertatis.*

12. LANFR. *Scio et confido. Sententiam fert in-*

A ter duos superiores dicens: Nullam creaturam per Christum factam esse communem, id est, immundam. Commune enim immundum vocabant Judæi.

13. AMBROS. *Nisi ei qui existimat, id est, illi immundum est, qui putat non edendum. Et quia non hoc superstitione facit, sed timore suo, iudicio reservandum.*

14. LANFR. *Illi commune. Quasi diceret: revera nihil est immundum, sed qui putat aliquid esse immundum, in sola ejus opinione est immundum.*

15. *Si enim propter cibum. Non contristes; si enim contristas propter cibum, perdis cibo tuo illum; sed perdere non debes, nam Christus pro eo mortuus est. Ergo non contristes; quod est non ergo blasphemetur bonum nostrum. Et ponit quod est consequens contristare, quia ex contristare consequitur quod blasphematur Christianitas.*

16. *Regnum Dei esca. Esca, vel potussive sumptus non facit hominem habere regnum Dei, sed justitia, et cetera.*

17. AMBROS. *Noli propter escam. Homo opus Dei est; et iterum opus Dei est, dum reformatur per regenerationem.*

18. *Omnia quidem. Cum per naturam animalia munda sint, dubitantibus tamen sunt immunda, et erit illi offendiculum, qui cum dubitat, comedit tamen.*

19. LANFR. *Per offendiculum, hoc est, qui sua comeditione non manducantem scandalizat.*

C 10. *Non manducare. Hoc est quod dicit, si impresentiarum sit ille qui abstinet, et ita infirmus sit ut patienter non possit cernere utentem creaturis Dei, eum qui fidem habet omnibus utendi, melius est fidem habentib; ab eis abstinerre quam abstinenti molestiam sua perceptione ingerere.*

sfirmatur. Tu fidem habes? scilicet omnibus utendi, penes temetipsum habe coram Deo. 21. Beatus 22. qui non judicat semetipsum, id est, culpabilem facit in eo quod probat. 23. Qui autem discernit, 24. si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. 25. omne autem, quod non est ex fide, peccatum est.

39 CAPUT XV.

Debemus autem, non firmiores, imhecillitates infirmorum sustinere et non nobis placere. 1. Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad aedificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed, sicut scriptum est: Improperia improverantib[us] tibi ceciderunt super me. 2. Quaecunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus. Deus autem patientiae et solatii det vobis id ipsum sapere in alterutrum, secundum Jesum Christum, ut unanimes uno ore honorificetis Deum et Patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipe invicem, 3. sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei. 4. Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum. 5, 6, 7. Gentes (*probat quia suscepit gentes, vel honorare Deum gentes, ab auctoritate prophetarum*) super misericordia, scilicet dico debere, honorare Deum, sicut scriptum est: 8. Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, et nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: 9. Letamini, gentes, cum plebe ejus. Et iterum: Laudate omnes gentes Dominum, et magnificate eum, omnes populi. Et rursus Isaia ait: 10. Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes, in eum gentes sperabunt. Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe et virtute Spiritus sancti. 11. Certus autem sum, fratres mei, et ego ipse de vobis, quoniam 40 et ipsi pleni estis dilectione, 12. repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere. 13. Audacius autem scripsi

COMMENTARIUS.

21. AMBROS. *Beatus qui non judicat.* Hunc beatum dicit qui non aliud facit quam sibi utile probat.

22. LANFR. *Qui non manducat.* Non manduces coram fratribus, quia si non manducas, beatus es. Et hoc probat; nam omnis est beatus, qui non judicat se, id est, culpabilem facit. quod est dum non manducat ne offendat.

23. *Qui autem discernit.* Qui autem discernit cibos; id est, qui putat alios mundos, et alios esse immundos, damnatus est; quia non ex fide. Fides enim nostra vult ut homo id agat quod intelligit bene esse agendum.

24. *Si manducaverit,* etc. Probat quod qui non judicat se, id est non manducat, beatus est, nam omnis manducans damnatus; quod ita dicit: *qui autem discernit si manducaverit,* etc. Et sunt multa contraria, non judicat, et manducans probat et discernit, id est, non probat comedendum beatus, et damnatus.

25. *Omne autem quod non est ex fide.* Damnatus, quia peccatum est quod facit, et hoc probat ita: *Omne quod non est ex fide peccatum est;* Sed hoc non ex fide; sed haec assumptio premissa est, ubi dicit *quia non ex fide.*

CAP. XV. — 1. AMBROS. *Unusquisque vestrum.* Commonet ut charitati studentes, proximis placeant ad id quod utile est. Haec enim aedificatio.

2. LANFR. *Quaecunque scripta sunt.* Quasi diceret aliquis: quid vita Christi ministrari fecisse sibi circumcisionem, propter veritatem? quid propheta de Deo? quid ad institutionem morum nostrorum? Ad hoc respondet: *Quaecunque scripta sunt,* etc.

3. *Sicut et Christus,* etc. Suscepit vos, et Iudeos et gentes probando; sed monstrat quomodo Christus condescenderit nobis, quia circumcisus fuit, et nos condescendamus infirmis.

4. *Dico enim.* Laus Iudeorum. Dicit enim Chri-

A stum ministrari fecisse sibi circumcisionem, propter veritatem Dei complendam, et promissiones ad patres factas. Promissum enim fuerat quod ex Iudeorum semine orturus esset: in quo benedicerentur omnes. Alter. Ministerium circumcisionis, id est, ad populum Iudeorum, ut veritas Dei et promissiones ejus ad patres factas completerentur. Quales sunt: *Dabo vobis gerumen (vel decorem) iustitiae, et: Prophetam vobis suscitabit Deus,* etc.

5. *Gentes aulem.* Probat quia suscepit gentes, vel honorare Deum gentes, ab auctoritate Iudeorum.

6. AMBROS. *Gentes aulem.* Quia enim his promissio nulla erat, quasi indigni, per solam misericordiam Dei, ad salutem assumpti sunt.

7. LANFR. *Gentes autem.* Lans gentium. Dicit enim tantæ curæ fuisse Deo, ut ad salvandas eas prophetas suos prediceret. His laudibus æquales eos inter se esse ostendit, ut alter præferre se alteri non præsumat.

8. *Propterea confitebor.* Vox Christi qui in gentibus confitetur Patri quia per ejus conversionem (vel prædicationem) conversæ sunt ad culturam unius Dei.

9. *Lætamini gentes.* In Isaia sic scriptum est: *Lætanini cum Jerusalem; et exsultate in ea omnes qui diligitis eam.*

10. *Erit radix Jesse.* Ordo: Jesse erit radix, etc. Subaudis ex hac radice erit qui exsurget regere gentes.

11. *Certus sum autem,* etc. Benevolos illos reddit, quasi ego corripui vos, quin sciam vos invicem diligere; nec ideo admonui quin sciam vos sapientes esse, sed officium meum est monere vos.

12. *Repleti omni scientia.* Humilitas Apostoli. Dicit enim scripsisse eis, non quod ipsi indigerent. Repleti enim, ut ipse fatetur, omni scientia; sed officii sui necessitate coactum; quod Apostolus gen-

vobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gratiam, quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Christi Jesu in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta et sanctificata in Spiritu sancto. 14, 15. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. 16. Non enim audeo aliquid loqui corum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim, *id est, plene prædicaverim* Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum adiudicarem; sed sicut scriptum est in Isaia, cap. 52: Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt de eo, intelligent. Propter quod et impeditiebar plurimum venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam precedentibus annis, cum in Hispaniam proficiisci coepero, spero quod præteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte frutus fuerit. Nunc igitur proficiar in Hierusalem ministrare, *id est, necessaria corporis afferre* sanctis. Probaverunt enim Macedonia et Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem. Placuit enim eis, et debitores sunt eorum. (*Debitores sunt in carnalibus, et hoc probat a majori, quia ab eis spiritualia accepérunt, quod est majus.*) Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, *id est, ab Hierusalem doctrina filii, et bene vivendi, per apostolos latz est ad gentes;* debent et in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum consummavero, et assignavero eis fructum hunc; per vos proficiar in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Evangelii Christi veniam. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum et per charitatem sancti Spiritus ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum, ut liberet ab infidelibus qui sunt in Iudea, et obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis, ut veniam ad vos in gaudio, per voluntatem Dei, et refrigereret vobiscum. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

¶ CAPUT XVI.

1. Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchrīs, ut eam suscipiat in Domino digne sanctis, et assistatis ei in quoconque negotio vestri indiquerit; etenim ipsa quoque astitit multis, et mihi ipsi. Salutate Priscam et Aquilam, adjutores meos in Christo Jesu, (qui pro anima mea suas cervices supposuerunt; quibus non solus ego gratias ago, sed et cunctæ Ecclesiæ gentium) et domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mibi, qui et primitivus Asiæ in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis. Salutate Andronicum et Juniam, cognatos et concaptivos meos: qui sunt nobiles in apostolis, qui etante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliatum, dilectissimum mihī in Domino. Salutate Urbanum, adjutorem nostrum in Christo Jesu, et Stachyn dilectum meum. Salutate Appellen probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo; qui sunt in Domino. Salutate Tryphianam et Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, 2. et matrem ejus, et meam. Salutate Assyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, et qui cum eis sunt, Fratres. Salutate Philologum et Julianum, Nercum et sororem ejus, et Olympiadem, et omnes qui cum eis sunt sanctos. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi. Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis. Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviant, sed suo ventri: et per dulces sermones, et benedictiones, seducunt corda innocentium.

COMMENTARIUS.

tium a Deo constitutus erat.

13. *Audacius autem.* Audacie videbatur esse repletis omni scientia scribere.

14. *AMBROS.* *Habeo igitur gloriam.* Gloriam dicit se habere apud Deum per Christum. Credentes (*al.*, credens) enim in Christum, meritum sibi fecit apud populum, in tantum ut de se esse nihil dicat quod non operatus sit Christus per illum, ut exhortatio nem eius virtus commendaret.

15. *LANFR.* *Habeo igitur gloriam.* Quidquid, inquit, putent me hominem [*f.*, homines] esse, ego tamen scio me habere gloriam apud Deum in prædicatione Jesu Christi: quia propter honorem Dei et salutem gentium ago quod ago.

16. *Non enim audeo.* Alia causa cur habeat gloriam apud Deum; quidquid inquit, quidquid

A operatur Christus in eo, et per eum loquitur et operatur, ut Evangelio obedient.

CAP. XVI. — 1. *LANFR.* *Commendo autem vobis Phœben.* Ditissima et nobilissima mulier fuit, quæ Ecclesiæ Dei, quæ apud locum qui Cenchrīs dicitur, erat, sua substantia sustentabat. Ea tunc temporis pro quodam negotio Romanam profecta est. Per hanc fortasse, istam misit epistolam.

2. *Et matrem ejus et meam.* Vel matrem suam cum matre illius præcipit salutandam. Vel unam eamdem feminam matrem illius dicit, et suam illius secundum carnem, suam beneficio.

3. *Vestra enim obedientia.* Cansa cur roget eos; obedientes enim rogandi sunt, inobedientes increpandi.

3. *Vestra enim obedientia in omniem locum divulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, et simplices in malo. Deus autem pacis 4. conterat Satanam sub pedibus vestris velociter, Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adjutor meus, et Lucius, et Jason et Sosipater, cognati mei. 5. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam, in Domino. Salutat vos Caius hospes meus, et universa Ecclesia. Salutat vos Erastus Arcarius civitatis, et Quartus frater. 6. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen. 6, 7. Ei autem qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, et predicationem Iesu Christi, 8. secundum revelationem 9. mysterii temporibus æternis taciti, (quod nunc patefactum est 10. per Scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad oblationem fidei) in cunctis gentibus cogniti, soli sapienti Deo 11. Per Iesum Christum, 12. cui honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.*

COMMENTARIUS.

4. *Conterat Satanam.* Satanam sub pedibus Ecclesiae Dominus contrivit, quia membra ejus, quibus Ecclesiam persecutus, ad fidem conversa, ipsi Ecclesiae subjugavit.

5. *Saluto vos.* Ordo; saluto vos in Domino. Tertius iste notarius fuit Apostoli, qui hanc scripsit Epistolam.

6. **AMBROS.** *Ei autem.* Ei qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo gloria in saecula saeculorum.

7. **LANFR.** *Ei autem,* id est, qui potest vos ad tantam perfectionem ducere, quantam prædicto, et quantum Christus prædicavit, et prædicandam instituit.

8. *Secundum revelationem,* id est, ut ita creditur, sicut mysterium Dei revelatum est, et ponit singulare pro plurali.

9. *Mysterii,* Mysterium vocat incarnationem Iesu Christi, et cætera quæ æternis temporibus erant

A. tacita. Quanvis enim ex quadam parte antiquis Patribus essent cognita, plene tamen a nullo fuerunt scita, quoad usque suo tempore per Jesum Christum fuerunt revelata.

10. *Per Scripturas prophetarum.* Scripturas prophetarum revelavit Christus apostolis suis, sicut in Evangelio legitur: *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, etc.*

11. **AMBROS.** *Per Iesum,* id est, per Jesum Christum; quia, ut alia taceant, ipse præcepit gentes baptizari in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ubi præcipue commendata est hujus individua gloria Trinitatis.

12. *Cui honor.* Quod vero additum *cui,* ut diceret cui, cum sufficeret si dictum esset, *ei autem gloria,* B. inusitatam nostræ linguae indicat locutionem non sensum quem requiramus vel de quo ambigamus insinuat.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA CUM GLOSSULA INTERJECTA B. LANFRANCI.

ARGUMENTUM. — Corinti sunt Achaei, et hi si-
daicæ inducti sunt. Hos revocat Apostolus ad veram
militer ab Apostolo audierunt verbum veritatis; et
subversi sunt multifariæ a falsis apostolis, quidam a
philosophia verbosa eloquentia, alii secta legis Ju-

CAPUT PRIMUM.

Paulus vocatus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesia Dei, quæ est Corinti, 1. sanctificatis, *habitatis*, in 4. Christo Iesu, vocatis sanctis, *ut sancti sint.* 2. cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi, 3. in omni loco ipsorum, et nostro, *id est in Ecclesia, in qua sunt omnia communia.* Gratia, remissio peccatorum, *vel observantia bonorum operum, vobis, et pax,* *id est, reconciliatio apud Deum a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo.* 4. *Gratias ago Deo meo*

COMMENTARIUS.

CAP. I. — 1. AMBROS. *Sanctificatis.* Ideo, qui regenerati in Christo, sanctificati sunt.

D. *De carnationis ejus et passionis et cæterorum confirmationis est, et a vobis inter vos diversis Veteris Testamenti auctoritatibus.*

2. **AUGUST.** (*in Expos. psal. li, tom. VIII.*) *Omnibus qui invocant.* Iste qui propter secularia commoda, qui propter terrena bona, qui propter vitam presentem et terrenam felicitatem invocant Dominum [al., Deum], non invocant Deum.

4. **AMBROS.** *Gratias ago meo Deo.* Quanquam omnibus in Ecclesia scribat, ita significat, cum aliquando corripit, aliquando laudat, ut unusquisque cum legit, intelligat quid pro se, quid adversum se dicatur.

3. **LANFR.** *In omni loco.* Verba, inquit, et scientiam tenetis, sicut testimonium Christi, id est in-

semper pro vobis in, *pro gratia* Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu, *in fide Christi*; 5. *quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, ut possitis prædicare, et in omni scientia; et sciatis quid sit prædicandum*: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis: *qua vobis de Christo testati sumus ita ut nihil vobis desit (divites facti estis) in ulla gratia, in aliquo spiritu sancti dono, expectantibus de revelationem, id est, visionem quæ fit post mortem, vel in die judicij Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem vestrum vel saeculi, sine crimen, in die adventus (scilicet vel, in obitu eiusque, vel in judicii die) Domini nostri Jesu Christi. Fidelis Deus, confirmabit, nam de promissis non est dubitandum, per quem, per eujus gratiam, vocati estis in societatem, ut sitis coheredes Christi, filii ejus Jesu Christi Domini nostri. Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu. eadem voluntate, et in eadem sententia (rogo ne sint in vobis schismata). Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quod 7. unusquisque vestrum (alius hunc, aliuss illud) dicit, Ego (eccc contentiones) quidem sum discipulus Pauli; ego autem Apollo; ego vero 8. Cepha: Petri: (cephas, caput; unde acephali, id est, sine capite,) ego autem Christi. 9. Divisus est a servis suis Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Caium, ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem (quasi remedium) et Stephane domum. Cæterum, nescio si quem alium baptizaverim. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare: 10, 11 non 12. in sapientia verbi, 13. ut non evacuetur erux Christi. 14. Verbum, id est prædicatio, enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est; iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, 15. Dei virtus est, id est dans virtutem credenti, per quam, cum res exigit, miracula sunt. Scriptum est enim, (non in sapientia verbi, quia Deus reprobavit sapientiam verbi mundi, et hoc probat, quia scriptum est): 16. Perdam sapientiam sapientium, (causa cur in sapientia verbi non prædicaverit) et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? perditus est. Ubi scriba? 17. Ubi conqueritor, disputator mundanæ sapientiæ hujus saeculi? Notuit Deus per sapientes mundi*

COMMENTARIUS.

5. LANFR. *Quod in omnibus divites.* Totum pro parte ponit. Non enim omnes in omnibus virtutibus divites erant. Quosdam enim in posterioribus redarguit.

6. *Revelationem, id est visionem quæ fit post mortem, vel in die judicii.*

7. *Unusquisque vestrum.* Non unusquisque dicebat haec quatuor; sed subaudiendum est: Alius dicit: Ego quidem sum Pauli; aliis autem: Ego Apollo, etc. Sic enim ipsem in sequentibus exposuit dicens: *Cum enim quis dicit, ego quidem sum Pauli: aliis autem, ego Apollo, etc.*

8. AUGUST. *Ego Cephæ.* Hi dividunt sibi Ecclesiam; et partes facere de unitate conantur.

9. AMBROS. *Divisus est Christus.* Divisum dicit Christum; quia gloriam ejus hominibus partiti sunt.

10. *Non in sapientia.* Imperiti electi sunt, ut doctrinæ veritas se commendaret, teste virtute; ne cunctitate humanae sapientiæ, acceptabilis videtur, non veritate.

11. LANFR. *Non in sapientia.* Sapientiam, ubi dialecticam dicit, per quam crux, ~~et~~ id est, mors Christi eam simpliciter intelligentibus evacuari videtur, quia Deus immortalis, Christus autem Deus; Christus igitur immortalis. Si autem immortalis; mori non potuit. Sic de parte Virginis, et quibusdam aliis sacramentis, perspicaciter tamen intuentibus, dialectica sacramenta Dei non impugnat; sed cum res exigit, si rectissime teneatur, astruit et confirmat.

12. *In sapientia verbi.* Non syllogistice probando, quia sic potius posset improbari. Vel si syllogistice

A convicti et crederent, non prodisset eis. 13. AUGUST. (*ex lib. De nat. et grat. contra Pel.* cap. 7, tom. VII). *Ut non evacuetur.* Evacuatur autem si quo modo præter illius sacramentum, ad iustitiam, vitamque æternam perveniri posse dicatur.

14. LANFR. *Verbum enim.* Ratio cur non prædicet in sapientia verbi. Studiosi etenim ipsius artis, qui tamen Christianæ religionis expertes sunt, quod pereuntibus vocat, vel quia doctrina eorum in quibusdam perit, vel quia in æternum perituri sunt; stultitia deputant mortem Christi.

15. *Virtus Dei est,* id est, dans virtutem Dei credenti, per quam miracula, cum res exigit, sunt.

B 16. *Perdam sapientiam.* Alia ratio cur non prædicet in sapientia verbi: prophetia enim auctoritate reprobata est. Potest etiam responsio esse, quasi aliquis diceret: cur dicas pereuntibus? In Abdia hoc legitur: *Nunquid non in die illa, dicit dominus, perdam sapientes de Idumæa, et prudentiam de monte Esau?*

17. *Ubi scriba.* Verba Apostoli sunt. Scribæ sunt moralium et naturalium librorum auctores, et actuum secularium scriptores, id est de ipsis artibus præcepta dantes. Conquistatores sunt argumentatores ex præceptis ipsarum artium aliquid approbantes. Sapiens generale utriusque vocabulum est. Hos adnihilatos esse prohibet, non quia doctrinas eorum omnifariam improbat, in multis enim sacris litteris concordant, sed quædam senserunt et scripsierunt contraria Christianæ religioni, maxime de cultura unius Dei.

salvere credentes; nam per stultos prædicatores, sacerdotalium litterarum imperitos. 18. Nonne stultus fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quis in Dei sapientia, divino consilio, non cognovit, non est placitum ut cognosceret mundus per sapientiam mundanam Deum: 19. placuit Deo per stultitudinem prædicationis, stultos predicatorum, id est, per imperitos sacerdotalium litterarum predicatorum salvos facere credentes. Quoniam et 20, 21. Judei signa petunt, ut prædicatores miracula faciant? 22. et Graeci, prædicatores ut dicant sapientiam syllogisticas probationes, querunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum, 23. Judeis quidem scandalum, quia regem suum crucifixum dicuntur, 24. gentibus autem stultitudinem; ipsis autem vocatis, prædestinatis ad vitam Judeis atque Graecis Christum Dei 23, 26. virtutem, et Dei sapientiam, 27, 28. Quia 29. quod stultum (incarnatio, passio) infidelibus est Dei ex Deo sapientia est hominibus: et 30, 31. quod infirmum est Dei, (per fidem enim eorum peccata remittuntur, et dæmones expelluntur, quod homines nequeunt) fortius est hominibus. Vide etiam vocacionem vestram, id est, per quos vocati sili, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem prædicaverunt vobis regnum Dei, 32. non multi potentes, scilicet prædicaverunt verbum Dei, non multi nobiles: sed quae stulta sunt mundi elegit, probat quia stultos et infirmos elegit Deus, ut confundat, erubescere faciat, sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi, et 33. contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, non esse videbantur, ut

COMMENTARIUS.

48. AUGUST. (ex lib. *De past.*, cap. 12, tom. IX.) A Nonne stultam. Dicitur aliquando in Scripturis sapientia pro astutia, abusione verbi, non proprietate.

49. LANFR. Placuit Deo per stultitudinem, etc. Non in sapientia verbi prædicto, quod probat, quia per stultitudinem placuit Deo salvos facere credentes, et hoc probat, quia sapientia mundi non placuit, quod est in Dei sapientia, non cognovit mundus per sapientiam Deum.

20. *Judizi.* Judei scandalizabantur quia regem suum crucifixum dicebantur.

21. AMBROS. *Judei signa petunt.* Unde dicunt: Nós scimus quia Moysi locutus est Deus, cum majus sit Lazarum de monumento vivum exiisse.

22. Et Graeci sapientiam. Quia nolunt audire præterquam quæ mundi ratione possibilia sunt.

23. *Judei quidem scandalum.* Scandalum est Judeis dum audiunt Christum Filium Dei se profitement, et Sabbatum evacuantem.

24. Gentibus autem stultitudinem. Qui ea audiunt prædicare, quæ dum rationi humanae non congruunt, insensata videntur, ut partus Virginis, et resurrectione mortuorum.

25. Virtutem et Dei sapientiam. Virtus Dei est, quia per ipsum omnia fecit Deus Pater; sapientia, quia per ipsum cognitus est Deus.

26. AUGUST. (ex lib. I *Quæst. evang.*, quæst. 14, tom. IV). *Virtutem Dei et sapientiam.* De Domino nostro dixerunt gaudi: *Unde sapientia haec, et virtutes?* Sapientia in his que loquebatur. Virtutes in his que operabatur. Ideo Apostolus dicit Christum Dei virtutem et Dei sapientiam. Virtutem retulit ad signa propter Judeos. Sapientiam autem, aut doctrinam ad Graecos, id est, gentes [al. sapientiam autem ad doctrinam propter Graecos].

27. AUGUST. (*Enarr. in psal.*, lxxviii, concion 1, tom. VIII). *Quia quod stultum est.* Quid enim tam simile imprudentiae quam, cum haberet in potestate una voce suos persecutores prostertere, pateretur se teneri, flagellari, conspici, colaphizari, spinis coronari, ligno affigi? Imprudentie simile est, et stultum videtur.

28. LANFR. *Quod stultum est.* Incarnatio et passio Dei et hominis Iesu Christi, quæ hujusmodi sapientibus stultitia videbantur, majorem sapientiam continent quam homines possint inquirere, et majorem fortitudinem habent quam homines possent habere. Per fidem enim eorum et peccata remittuntur et dæmones expelluntur, et alia, cum resurgit, miracula fiunt.

29. *Quod stultum est.* Probat Christum sapientiam esse, quia etiam in hoc sapientia est, quod videtur stultum de eo, et tanta sapientia, quod nequeat comprehendi ab omnibus quod est sapientius hominibus. Post vero probat Christum virtutem esse, quia in hoc quod infirmum videtur de eo, in hoc virtus est, et tanta virtus quod fortius est hominibus, B id est, nequeat ab illis comprehendiri; hoc stultum et infirmum, incarnatio et passio Christi, quibus tanta sapientia et virtus est, ut evincatur diabolus et redimatur humanum genus.

30. AMBROS. *Quod infirmum est Dei.* Quia infirmitas Christi, magna victoria; vicit, cum vicitus videatur.

31. AUGUST. (ex Tract. 15 in *Ioann.*, tom. IX). *Et quod infirmum est.* Quid igitur facta est mulier in costa, tanquam fortis: factus est Adam in carne tanquam infirmus? Christus est et Ecclesia; illius infirmitas, nostra est fortitudo.

32. LANFR. *Non multi sapientes.* Fortasse propter se dicit hoc, quia solus inter alios apostolos, scholarium litterarum peritus, terrenarum opum dives, C Romanæ dignitatis parentela conspicuus fuit, sicut testatur ipse in Actibus apostolorum: *Ego quidem homo sum Judæus, a Tharsio Cilicium non ignotæ civitatis municeps.* Etabili interroganti tribuno utrum Romanus esset, respondit: *Etiam. Et tribunus: Ego multam summarum a civitate hac consecutus sum.* Et Paulus ait: *Ego autem et natus sum.* Et alias eo rationem reddente, exclamavit Festus: *Insanis Paulus;* multæ litteræ te ad insaniam convertunt.

33. AUGUST. (Serm. 9 *De tribus virgis, inter fragment.*, tom. X). *Contemptibilia.* Quæ non computantur.

ea quæ sunt, *esse videntur*, destrueret, ut non glorietur, omnis caro in conspectu ejus. Ex ipso autem, *ex ipsis gratia* vos estis in Christo Jesu, *in fide Christi Jesu*, 34. qui factus, *incarnatus*, 46. est nobis sapientia, *dans sapientiam*, a Deo. 35. et justitia, *justitiam*, et sanctificatio, *sanctificationem* et redemptio, *redemptionem*, ut, quemadmodum scriptum est : 36, 37. Qui gloriatur, in Domino gloriatur.

CAPUT II.

Et ego, cum venissim ad vos, fratres, veni non 1. in sublimitate sermonis, *cum syllogisticis probationibus*, aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi. 2. Non enim probat *quia stultos elegit*; nam se : *quod est* (*et ego cum venissim*, etc.) judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. Et ego (*item probat quia infirmiores elegit*, *quia se*, *quod est et ego in infirmitate*, etc.) in infirmitate et timore *animæ*, et tremore corporis multo fui apud vos ; et sermo meus, et predicatione mea, non *fuit* in 3. persuasibilibus humane sapientie verbis, *dialecticis probationibus*, sed in ostensione spiritus, (*non dixi*, *nisi quod spiritus ostendebat mihi*) et virtutis, *miraculum*, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. (*Et ne dicerent cum nescire, subdit*) Sapientiam autem loquimur inter perfectos ; sapientiam vero non hujus seculi, 4, neque principum, *vel demonum* hujus seculi, qui destruuntur ; 5, 6. sed loquuntur *exponendo* Dei sapientiam 7. in mysterio quo abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula *futura* in gloriam nostram, *id est*, *per eam glorificemur* ; 8. quam 9. nemo principum hujus seculi cognovit. Si enim cognovissent, 10. nunquam Dominum gloriae crucifixissent, *crucifigi instigassent*. Sed sicut scriptum est : *hoc scilicet quia*, 11. Quod oculus *carnis* non vidit, nec auris *carnalis* audivit, nec in

COMMENTARIUS.

34. *Qui factus est nobis*. Elegit Deus quæ non sunt, id est quæ non computantur.

35. AUGUST. (*epist. 221 ad Consen. tom. II*). *Fat-ctus est nobis justitia a Deo*. Sicut autem cum sit in se ipso vita, etiam fit nobis vita, cum ejus efficimur particeps ; ita cum in se ipso sit justitia, etiam nobis fit justitia, cum ei coherendo bene vivimus.

36. AUGUST. (*ex Genes. ad lit.*, lib. xi, cap. 8, tom. III). *Qui gloriatur*. Sic qui gloriatur, non nisi in Domine gloriatur : cum cognoscit non suum, sed illius esse non solum ut sit, verum etiam ut non nisi ab illo bene sibi sit, a quo habet ut sit.

37. LANFR. *Qui gloriatur, in domino gloriatur*. Hoc testimonium in Jeremia ita legitur : *In hoc gloriaretur, qui gloriatur, scire et nosse me, quia ego sum dominus*.

CAP. II. — 1 LANFR. *Non in sublimitate*. Sublimitatem sermonis vocat logicam, quia ipsa tota de artificiose oratione est. Sapientiam vocat quadrivium [quadrivium], et maxime libros Platonicos, speciem, nomine generis designans.

2. AUGUST. (*De Trinit.*, lib. i, cap. 12, tom. III). *Non enim judicavi me scire*. Eis loquebatur qui capere altiora de Christi deitate non poterant. Et hoc solum se scire dicebat quod eos per illum scire oportebat. Hoc inter illos nesciebat quod per illum scire non poterant.

3. LANFR. *Persuasibilibus*. Rhetoricam tangit, in qua dantur præcepta apposite loqui ad persuasione.

4. *Neque principum*. Principes hic vocat egregios philosophos, a quibus et per quos philosophia inventa est. Quo nomine in secularibus etiam litteris censentur, ut Cicero in topicis. *Utriusque*, inquit, *princeps*, *ut mihi videtur*, *Aristoteles* fuit.

5. AUGUST. (*ex serm. de leet. in Ev. Joan. apud Bedam*) *Sed loquimur*. Gratia ista Christiana (quia omnia Christo tradita sunt a Patre) omnes latuit sapientes hujus mundi. Hanc Moyses vidit, propheta

A viderunt. Sapientes illi magni, arguti disputationes omnino ignoraverunt ; hoc est mysterium quod absconditum fuit a seculis in Deo.

6. AMBROS. *Sed loquuntur Dei sapientium*. Abscondita est ergo sapientia Dei, dum non in verbis, sed in virtute est, non humana ratione possibilis, sed spiritus efficacia credibilis.

7. LANFR. *In mysterio*. Exponendo mysteria Veteris Testamenti, in quibus Christum figuratum fuisse asserimus.

8. AMBROS. *Quam nemo principum*. Principes hujus seculi, non solum homines accipiendo sunt, sed et ii adversus quos nobis colluctatio est qui sciebant esse Christum in lege promissum ; mysterium tamen ejus, quo Filius Dei est, nesciebant.

B 9. LANFR. *Nemo principum*, etc. Probat quia nemo principum, quia scriptum est. Item, quia non cognoverunt, quia hi qui diligunt eum tantum. Nam nos, quod est nobis autem revelavit. Probat quia revelavit, nam per Spiritum, etc. Et hoc probat, quia nos accepimus Spiritum, etc. quod est, sed Spiritum qui ex Deo est, etc. Et probat quia Spiritum Dei accepit : quia non accepimus spiritum hujus mundi.

10. AUGUST. (*ex lib. 1 De Trin.*, c. 43). *Nunquam Dominum glorie*. Ex forma servi crucifixus est, C talis enim erat illa susceptio quæ Deum hominem faceret, et hominem Deum. Quid tamen, propter quid, et [quid] secundum quid dicatur adjuvante Domino, prudens et diligens et pius lector intellegit.

11. LANFR. *Quod oculus non vidit*. Probat quod superioris dixit : *Nemo principum hujus seculi cognovit*. Sapientiam enim Dei, id est, Dominum Christum, quæ diligentibus eum in premium præparata est, nec oculus vidit, etc. Habet autem scriptum in Isaia sic : *Oculos non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti diligenteribus te*.

cor carnale hominis ascendit, quæ preparavit Deus iis qui diligunt illum ; nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. 12. Spiritus enim (*potest hoc Spiritus Dei ? Respondet*), omnia scrutatur, *id est, scit, et scire facit*, etiam profunda Dei. Quis enim (*a simili. Quia spiritus hominis scit que hominis sunt*) hominum scit quæ sunt homini, *quia nullus alius*, nisi spiritus hominis qui in ipso est ? ita (*a simili italio*) et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. 13, 14 Nos autem non spiritum hujus mundi accipimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus (*conclusio principalis. Ergo nobis revelavit*) quæ a Deo donata sunt nobis; quæ et loquimur 15, non in doctis humanæ sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus, *quam Spiritus administrat*, 16. spiritualibus, *prout possunt capere*, spiritualia pro mensura comparantes. 17, 18, 19. Animalis autem homo ~~non~~ non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei; [*causa*] stultitia enim est illi, et ergo, non potest intelligere, quia spiritualiter, secundum interiorem hominem, examinatur, *id est, damnatur*. 20, 21. Spiritualis autem judicat *intelligit*, et reprehendit omnia, 22. et ipse a nemine judicatur, reprehenditur. 23. Quis enim [spiritualis, inquit, homo a nemine reprehenditur, quia a nemine instruitur] cognovit sensum, *Spiritum*, Domini, 24. qui instruat eum ? Nos autem sensum, *Spiritum*, Christi habemus.

CAPUT III.

Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus (*ratio cur non locutus sit cùs spiritualia.*) Tanquam parvulus in Christo, lac, *minora præcepta*, vobis potum dedi, non escam : non altiora : nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis; adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus et contentio; nonne carnales estis, et secundum hominem, non secundum *Spiritum Dei*, ambulatis ? *humanilis vivitis. Exponit quonodo secundum hominem ambulent.* 1. Cum enim quis dicat : Ego quidem sum *Dictpulis Pauli*; alias autem : 2. Ego Apollo, nonne homines estis ? *humanitus agilis*? 3. Quid igitur est Apollo ? Quid vero Paulus ! Ministri ejus cui credidistis, et unicuique *nostrum* sicut Domini.

COMMENTARIUS.

42. AUGUST. (*ex tract. in psal. llii, tom. VIII.*) A sue animæ, quam non regit spiritus, neque cohæret *Spiritus enim omnia scrutatur. De Spiritu Dei dictum est quod omnia scrutetur, etiam altitudinem Dei, non quia ille scrutatur, qui novit omnia ; sed quia tibi donatus est Spiritus, te scrutari tecit ; et quod dono illius facis, ille facere dicitur.*

43. AUGUST. (*ex Tract. de nat. Mart. Massylita; serm. 42 De divers. cap. 3, tom. X.*) *Nos autem non spirillum.* Spiritus hujus mundi, spiritus est elationis; quem qui habent, superbi sunt et ingratiti Deo.

44. AMBROS. *Nos autem non spirillum.* Spiritus mundi est, per quem arripiuntur fanatici, qui sine Deo sunt ; quem Pythonem appellant. Hic est qui per Sybillam locutus est.

45. LANFR. *Non in doctis.* In doctis humanæ scientie verbis se loqui abnegat. Et tamen in Scripturis ejus tanta locorum disputationum subtilitas, tanta et tam subtilis benevolentiae captatio, cum res exigit, invenitur, ut tanta vel ea major in nullo scripturarum genere reperiatur. Unde procul dubio credendum est non eum regulas artium sæcularium in scribendo vel loquendo cogitasse. Sed per doctrinam sancti Spiritus, a quo et per quem est omnis utilis peritia, talia et taliter dixisse, quæ per singula exponerem, nisi imperitorum talium doctrinarum murmur timeretur.

46. *Spiritualia comparantes*, id est compensantes spiritualem doctrinam, secundum quod capax est spiritualis auditor; quæ spiritualiter auditis, spiritualibus probatur.

47. AMBROS. *Animalis homo.* Pecoribus enim similis, in terram sensum deprimit.

48. AUGUST. (*ex lib. LX.IIIII, Quæst., q. 67, t. IV*) *Animalis homo.* Qui vivit ex corpore, carnalis homo vel animalis vocatur. Carnalis, quia carnalia sectatur; animalis autem, quia fertur dissoluta lascivia

intra metas naturalis ordinis. Qui autem spiritum animam regit, vocatur spiritualis.

19. LANFR. *Animalis homo.* Quia animalis est, quia ipsa spiritualia improbat, et ideo laborare non potest ut intelligat.

20. AUGUST. (*ex lib. De vera relig., cap. 31, tom. II.*) *Spiritualis autem.* Omnia ergo judicat, quia super omnia est, quando cum Deo est. Cum illo autem est, quando purissime intelligit, et tota charitate quod intelligit diligit.

21. LANFR. *Spiritualis autem.* Spiritualis, inquit, intelligit et reprehendit omnia quæ intelligenda et reprehendenda sunt ; et ipse a nullo carnalium vel B reprehenditur vel intelligitur. In utraque significazione hoc verbum reperitur.

22. *Et ipse a nemine.* A nemine spiritualis homo intelligitur, quia nemo intelligit; non enim cognovit quis sensum Domini. A causa probat iterum ; a nemine reprehenditur, quia nemo reprehendit ; et hoc probat, quia non instruit.

23. *Quis enim cognovit.* Hoc refertur ad superiorum verbi significationem.

24. *Qui instruat cum.* Hoc ad posteriorem. Qui enim reprehendit, scientiam instruendi habere debet.

CAP. III. — 1. LANFR. *Cum enim quis dicat.* Expositio zeli et contentionis.

2. AMBROS. *Ego plantavi.* Plantare est evangelizare et ad fidem trahere. Rigare vero baptizare solemnibus verbis.

3. *Quid igitur est Apollo?* Non debetis dicere : Ego sum Pauli vel Apollo, sed Dei ; quia Apollo et Paulus nihil sunt Deo comparati : sunt enim ministri ejus, sicut unicuique Dominus dedit ; enumerat autem partes ministerii, praedicandi scilicet et baptizandi.

nus (*alii plus alii minus*) dedit. Ego *prædicando in fide* plantavi, Apollo rigavit *baptizando*, sed Deus (*Paulus, inquit, et Apollo nihil sunt, quia Deus tantum qui dat incrementum*) incrementum dedit. Itaque, *quia Deus tantum*, neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed, qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat et qui rigat, *unum sunt in fide*. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet, *diversam tamen habebunt mercedem secundum suum laborem, pro meritorum suorum qualitate*. 4. Dei **¶** enim sumus adjutores, *prædicatores*; Dei agricultura *vos estis*, Dei *adūtatio* estis, *et ego*. Secundum gratiam apostolatus Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum, *sicut Christi*, posui; aliis autem superædificat. Unusquisque autem videat quomodo superædificet, *opera faciat*. 5. 6. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod a me positum est, quod est Christus Jesus, *Christi fides*. 7. Si quis autem superædificat super *fidei* fundamentum hoc per *hæc tria bona opera* aurum, argentum, lapides pretiosos, *per ista minora peccata* ligna, fenum, stipulam: uniuscujusque opus manifestum erit; dies enim Domini, *judicii*, declarabit, quia in igne, *per ignem*, revelabitur et uniuscujusque opus quale sit, ignis purgatorius probabit *hoc modo*: si cuius opus manserit, quod *sicut* superædificavit mercedem accipiet; si cuius opus arserit, detrimentum patiatur, ipse autem salvus erit, sic tamen 8. quasi per ignem. 9. 10. Nescitis (*ne sint in nobis schismata*) quia 11. templum Dei estis, et *quia Spiritus Dei habitat in vobis*? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. 12. Nemo (*putans hoc Deum negligere, vel non acquiescere verbis*) se seducat. Si quis videtur inter vos 13. sapiens esse in hoc seculo in astutia hujus saeculi stultus fiat, *stultum se esse intelligat*, ut sit sapiens. Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum, *id est, sapientiam suam deponat; debet autem depolare; omne* **¶** *enim stultum deponendum*. Scriptum est enim in Job cap. v: 14. Comprehendam sapientes in astutia eorum. Et iterum: Dominus novit 15. cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. Nemo itaque glorietur (*quia Paulus et Apollo nihil*) in hominibus, *prædicatoribus, vel baptizatoribus* 16. 17. Omnia

COMMENTARIUS.

4. LANFR. *Dei enim sumus*. Ratio cur dixerit A secundum spem [al., speciem]. Quandiu sunt templercedem: Operarii enim, quos adjutores hic vocant, mercedem solent accipere.

5. AUGUST. (*ex lib. De fide et oper., c. 16, tom. IV*). *Fundamentum*. Fides gratia Christianæ, *id est*, ea quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento, neminem perire permittit. Super hoc fundamentum aliis ædificat aurum, argentum, lapides pretiosos, is videlicet qui cogitat quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo. Alius ædificat super idem fundamentum ligna, fenum, stipulam, is videlicet qui cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. (*ibid., ex Ench. ad Laurent., c. 68, tom. III.*) Illius opus non exuritur, qui non ea dilexit quorum amissione cruciatur. Exuritur autem hujus, quoniam sine dolore non perirent quæ cum amore possessa sunt. Sed quoniam alterutrum [al., alterutra] conditione proposita, eis potius mallet carere quam Christo, nec timore amittendi talia, deserit Christum, quamvis doleat cum amittit, salvus quidem est; sic tamen quasi per ignem. (*ibid. paulo ante*) Est ignis iste tentatio tribulationis, de quo scriptum est: *Vas figuli probat fornar, et homines justos tentatio tribulationis*.

6. LANFR. *Fundamentum enim*. Quasi aliquis dicaret: cur dixisti: Tantum superædificet, et non dixisti: *Fundamentum enim ponat?* Absit! inquit, *fundamentum enim aliud*, etc.

7. AMBROS. *Si quis autem superædificet*, etc. Tribus prioribus, bona; tribus sequentibus vana doctrina signatur'

8. *Quasi per ignem*. Ignis extremi judicii tardabit, quousque purgati sint qui salvandi erunt.

9. AUGUST. (*ex tract. in psal. cxxii*). *Nescitis quia templum Dei*. Omnes adhuc infirmi et secundum fidem ambulantes, secundum fidem templum sunt Dei; et templum Dei erimus aliquando, et jam

B **10. AMBROS. Nescitis quia templum Dei**. Hæc idcirco premisit ut illos compungat, quia turpiter vivendo, corpora sua violando corruerunt.

11. LANFR. *Templum Dei estis*. Ergo ne perdatis templum Dei peccando, violare non debetis; si enim hoc facitis, disperdet vos Dominus: Nam omnem qui violat templum Dei, disperdet Dominus; vos autem peccando violatis; quod sic probat. Vos estis templum Dei, *quia Spiritus Dei habitat in vobis*; hoc est dicere, vos estis habitaculum Dei. Item omne sanctum est templum Dei, sed vos estis sanctum, ergo Dei templum: vos autem ipsos, dum peccatis, violatis, ergo templum Dei violatis.

12. *Nemo se seducat*, *id est*, nemo proprio vel humano consilio putet se sibi prodesse. Ad superiora redit.

13. LANFR. *Sapiens esse in hoc saeculo*, *id est*, in astutia hujus saeculi fiat, *id est, stultum se intelligat*, et sapientiam suam stultitiam deputat.

14. *Comprehendam sapientes* In Job scriptum est ita: *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum*. Omne quod illaqueat deponendum; astutia autem illaqueat (scriptum est enim comprehendam, etc.) ergo, etc.

15. *Cogitationes sapientium*. Inusitata translatione legitur, *cogitationes hominum*.

16. AMBROS. *Omnia enim vestra sunt*. Vita præsens nobis concessa est, ut à Dei gloriam eam transigamus; mors, ut pro Christo mori velimus C spe futuræ promissionis. Præsentia, ut sic præsentibus utamur ne offendamus futura, ut, ea credentes, ipsis nos commendemus.

17. LANFR. *Omnia enim*. Quasi diceret: de se, majoribus, et excellentioribus rebus cuique glorian-

enim (*ratio cur non debeant gloriari in doctoribus, scilicet quia sunt ministri*) vestra sunt, sive Paulus, sive Cephas, 18. sive *hic mundus*, 19. sive *vita, doctorum, quæ ad ædificationem subditis esse debet*, sive *mors, sive præsentia, sive futura; omnia enim vestra sunt; vos autem Christi*: 20. *Christus autem secundum hominem Dei*.

CAPUT IV.

1. Sic nos apostolos existimet (*non ut aliquid*) homo, ut ministros Christi, *non ut dominos* et 2. dispensatores mysteriorum Dei, *prædicationis, vel sacerdotii, et aliorum sacrorum ordinum*. 3. Hic jam queritur (*horum verborum occasione arguendos*) inter nos dispensatores 4. ut fidelis quis inveniatur. 5. Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, *in ministeriis dispensandis reprehendar*, 6. aut ab humano die, *intelletu*; sed neque meipsum judico, *in his quæ ad officium pertinent, reprehendo quod faciem, si faciendum esset*. Nihil enim mihi *in mysteriis dispensandis* conscius sum, 7. sed non in *hoc* hoc justificatus sum; 8. qui autem judicat me (*vos, inquit, non debitis me judicare, quia Dominus solus*) Dominus est. Itaque nolite ante tempus judicare (*quia Dominus est judicare*) quod usque veniat Dominus, 9. qui et illuminabit abscondita tenebrarum, *occulata criminis iniquorum tenebrosorum*, et manifestabit consilia cordium, et tunclaus erit unicuique a Deo. 10. Haec autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo, propter vos, *humilitando*: ut, *videlicet*, in nobis discatis ne 11. supra quam scriptum est, *superius de nobis*, unus aduersus alterum infletur pro alio. 12. 13. *Quis enim te discernit? dicit in doctoribus non esse glorianum, quia ipsi nos a peccatis non discernunt; Deus enim tantum a peccatis separat, nisi Deus?* Quid autem habes, *quam gratiam habes, quod, quam non acceperisti?* Si

COMMENTARIUS.

dum est; non de his quæ sua sunt.

18. *Sive mundus.* Mundus enim propter utilitatem hominum factus est.

19. *Sive vita.* Vita et mors doctorum ad ædificationem subditis esse debent. Possimus etiam per vitam homines sanctos et angelos intelligere. Per mortem diabolum et membra ejus; qui, dum consulunt vel persequuntur, utilitati servorum Dei inserviunt.

20. AUGUST. (*ex lib. LXXXIII, Quest. quæst. 57, t. IV.*) *Christus autem Dei.* Non tanquam dissimilis aut alterius naturæ; sed tanquam Patris Filius.

CAP. IV. — 1. AMBROS. *Sic nos existimet homo.* Hic significat quia minus bene sentiebant de illo aliqui Corinthiorum.

2. LANFR. *Dispensatores.* Apostoli dispensabant mysteria Dei; alios episcopos, alios presbyteros, alios in luce modum ordinantes.

3. *Hic jam queritur*, id est, occasione horum meorum verborum, quibus apostolos dixi debere existimari ut dispensatores, querit aliquis quis inter nos dispensator revera fidelis inveniatur, volens ordinationes nostras judicare secundum merita nostra.

4. *Ut fidelis. Ut, pro revera.* Sicut illud: *Et habitu inventus ut homo.*

5. *Mihi autem.* Quasi diceret: quid alii dispensatores super hoc sentiant nescio. Sed ego vituperationes vestras nihil pendo, sciens per nos, seu dignos seu indignos, opus suum Deum operari.

6. AMBROS. *Aut ab humano die.* Humanum diem dum dicit, significat divinum, in quo judicaturus est Christus.

7. *Sed non in hoc justificatus sum.* Nunc humiliatus, et loquitur ut homo, qui possit culpam incurre nescius.

8. *Qui autem judicat me.* Recte Domino Christo plurimum dedit; quia potest quod hominem latet, dum occulta judicat, manifestare.

9. AUGUST. (*Enchir. ad Laur., cap. 120, t. III.*) *Qui et illuminabit.* Non enim scimus mortales, corda

A mortalium; tunc autem illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis; et tunc laus erit unicuique a Deo, quia id laudabit et diligetur a proximo in proximo, quod, ne lateat, ab ipso illuminabit Deo.

10. LANFR. *Hæc autem fratres,* id est, superiora humilitatis verba, quibus me plantasse, Apollo rigasse. Sed nec plantantem nec rigantem aliquid esse dixi. Ideo, prætermisssæ cæteris, in me et Apollo transstuli, ut humilitatem in nobis discatis habere.

11. *Supra quam.* Supra scriptum est nullo modo pro doctoribus esse superbiedendum, quia ipsi doctores, ministri tantum sunt; nec aliquid esse existimantur, ad comparationem ejus a quo et per quem incrementum datur.

12. *Quis enim te discernit?* Quasi diceret: si a massa perditorum te doctor tuus discerneret, tolerabile forsitan esset, si pro eo superbires. Nunc vero minime; sed per eum discernit te Deus.

13. AUGUST. (*epist. 46, ad Valent., t. II.*) *Quis enim te discernit?* Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, ut cum faciat vas in honorem, non in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis et inaniter inflatus, cum audisset: *Quis enim te discernit?* posset respondere vel voce vel cogitatione et dicere: Discernit me fides mea, discernit me oratio mea, discernit me justitia mea, mox Apostolus occurrit cogitationibus ejus, et dixit: *Quid enim habes quod non accepisti?*

C 14. LANFR. *Quid autem habes?* Aliud genus arrogantiæ amovere conatur, videlicet ne homo superbiet propter aliquam gratiam sibi collatam, putans eam se habere a se, ideo dicit: *Quid autem habes, etc.?* ac si dicat: si autem sis separatus a peccatis, ideo non debes gloriari; in nullo enim quod aliunde acceperis, debes gloriari. Separari a peccatis aliunde accepisti; nam quid habes quod non ab alio accepisti? nihil utique. Ergo, etc.

autem acceperisti, quid gloriariis quasi non acceperis? 15. Jam saturati estis, *terrenis*, *jam divites facti estis*; sine nobis regnatis, *terrenam potentiam habetis*, et 16. utinam regnetis! *regnaretis, scilicet caelesti regno*, ut et nos vobiscum regnemus. Puto enim (*demonstratio qualiter sine apostolis regnet*) quod Deus nos apositos 17. novissimos, *vilissimos apud mentes infidelium*, ostendit, 18. tanquam morti destinatos: 19. quia (*effectus*) *spectaculum facti sumus huic* 52 *mundo et angelis malignis et hominibus*. *Increpatio cum ironia*. 20. nos stulti videmur *huic mundo propter Christum*, 21. vos autem prudentes *sæculo in Christo; sub fide Christi*; nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque enim in hanc horam, et (*effectus*) esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, *mutantes diversa loca propter nimiam persecutionem, et laboramus, non querentes a vobis stipendum*, operantes manibus nostris. Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et 22. obsecramus: *obsecranus, vel ne blasphement, vel Deum ut ignoscat*; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus omnium peripsema *abjectio usque adhuc*. 23. Non ut confundam vos, *verecundiam vobis inferam*, haec supra dicta scribo; sed ut filios meos charissimos moneo. (*Cùr filios vocavit?*) Nam si decem milia paedagogorum, monitorum, habeatis in Christo, *in doctrina Christi*, sed non multos Patres, *sed me solum*. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui, *sum pater vester in fide Christi*. Rogo ergo vos, *quia pater sum, imitatores mei estote*, sicut et ego Christi. Ideo, *ut me imilemini*, misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, et fidelis in Domino; qui vos commonefaciet vias meas, *doctrinam meam*, quæ sunt in Christo Jesu, *in fide Christi*, sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Tanquam non venturus sim ad vos, (*ostendit eos esse commonendos, quia inflati sunt*) sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit, et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. 24. Non enim in sermone est regnum Dei, *verbis solis non acquiritur regnum Dei*, sed in virtute. Quid vultis? In virga, *correctione*, veniam ad vos; an in charitate et spiritu mansuetudinis?

CAPUT V.

Omnino auditur inter vos fornicatio: (*ratio cur in virga dixerit*) et talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, *communi conversatione* qui hoc nefarium opus fecit. Ego quidem absens corpore, (*debuisset cum excommunicasse, quia ego absens* 53 *jam judicavi eum esse excommunicandum*) præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens, eum, qui sic operatus est, in nomine, *ad laudem*, Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, *congregato vobiscum*, cum virtute Domini nostri Jesu, 1, 2. tradere *excommunicare scilicet judicari*, hujusmodi, *illum, Satanæ, maligno spiritui*

COMMENTARIUS.

15. *Jam saturati estis*. De quibusdam Corinthiorum A intelligendum est qui, post discessum Apostoli, co- perunt deliciis affluere, et terrenarum opum divites esse, sancti quoque Spiritus dona in terrenum lu- crum convertere, de quibus dicit: Jam saturati, etc.

16. *Utinam regnetis!* scilicet, caelesti regno, vel ut vos ipsos bene regatis.

17. *Novissimos*. Apostolos suos novissimos, id est vilissimos, apud mentes hominum infidelium esse voluit Christus, ut majori in caelesti gloria præmio coronentur.

18. *Tanquam morti*. Victorum tunc temporis moris erat quosdam in expeditione captos morti destinare. Ad quod spectaculum conveniebat hominum maxima multitudo.

19. AUGUST. (*ex Tract. in Psal. xxxviii, t. VIII*). *Quia spectaculum facti sumus, angelis laudantibus, hominibus vituperantibus, imo et angelis laudantibus et vituperantibus*.

20. LANFR. *Nos stulti*. Increpatio, vel ironia: non enim Apostoli stulti, et ipsi prudentes; sed potius stulti, et apostoli prudentes.

21. AMBROS. *Vos autem prudentes*. Qui prudens in Christo judicatur a perfidis, non recte asserit Christum. Marcion enim, qui negat Dominum carnatum, prudens est mundo, id est fortis et nobilis.

22. LANFR. *Et obsecramus, vel eos, ne blasphement, vel Deum, ut ignoscat eis*.

23. AUGUST. (*ex tract. in Psal. lxxvi*). *Non ut confundam vos*. Dicit, non ut confundam vos haec scribo, sed ut charissimos moneo; cum sciret utique a Domino dictum: *Ne vobis dicatis patrem in terra, unus est enim pater vester Deus*. Quod ideo [at, non] dictum est, ut hoc vocabulum honoris humani, de loquendi consuetudine tolleretur, sed ne gratia Dei, qua in æternam vitam regeneramur, naturæ, vel potestati vel etiam sanctitati cuiusquam hominis tribueretur. Ideo cum diceret: *Ego genui vos, post dictis: [at, prædictis] In Christo, et per Evangelium, ne ipsius putaretur esse quod Dei est*.

B 24. LANFR. *Non enim in sermone, id est, verbis solis non acquiritur regnum Dei, sed in virtute et beneficiis*.

CAP. V. — 1. AUGUST. (*ex Sermon. Domini in monte, lib. i, cap. 20, tom. IV*). *Tradere hujusmodi*. Et si nolunt hic mortem intelligere, fortasse enim incertum est quamlibet vindictam per Satanam factam ab Apostolo fateantur. Quod non eam odio sed amore fecisse manifestat illud adjectum: *ut anima salva sit*.

2. LANFR. *Hujusmodi Satanæ* Hanc potestatem habuit, ut quotiescumque homini accepta stultitia amovere non posset, diabolo eum ad vexandum

vexandum, in interitum carnis, carnalis voluptatis, ut spiritus salvus sit, si forte cum moveat ipsa repulsa ab Ecclesia; et ad penitentiam reducatur in die iudicij Domini nostri Iesu Christi. Cum tamen vobiscum retineatis, non est bona gloriatio vestra, a simili. Nescitis, dicit eum esse repellendum, qui si remaneret inter alios, ipse corrumpet intacts, quia modicum fermentum totam massam corruptit? *Nevos intacts corrumpat, expurgate igitur vetus fermentum, veteris hominis peccatum, ut sitis bene vivendo nova 5 conspersio, pasta, sicut estis azymi, in baptismo mundati a peccatis.* (*Cur azymos dixerit*) etenim 4, 5. Pascha nostrum immolatus est Christus, quem edere debemus. Itaque cum epulemur non in fermento veteri, in peccatis veteris hominis, neque in fermento malitia et inequitate, 6, 7. sed in azymis 8. sinceritatis, et veritatis. 9. Scripsi vobis in epistola, quam eis ante istam misericordia, ne commisceamini fornicariis; non utique fornicariis; hujusmodi, gentilibus idola colentibus, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus; 10, 11. alioquin si enim 5.4. haec scripsisse, debueratis parentes praecepto meo de hoc mundo, communis conversatione, exisse, quia ubique sunt tales fornicarii. Nunc autem scrip si vobis, ergo quia non illud, patet vobis me scripsisse ita ut sequitur) 12. non commisceri, si es qui frater nominatur inter vos est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut ebriosus, aut rapax; cum ejusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de fornicariis mundi nihil dizi de iis, qui foris, extra ecclesiam sunt, judicare? Nonne de iis, qui intus sunt initio scripsi de his qui intus sunt vos judicatis? a minori. Nam eos, qui toris sunt, Deus in Ecclesia judicabit, non ego. Igitur ne vos corrumpat, auferte 13. malum fratrem ex vobis ipsis.

CAPUT VI.

Audet aliquis vestrum habens negotium, causam, adversus alterum, judicari apud iniquos, infideles, et non apud tanctos? fideles? 1. An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Et si in vobis, vestri exemplo, judicabitur mundus, indigni estis qui de minimis judicetis? non utique? Nescitis quoniam angelos, dämones, judicabimus? Quanto magis secularia? (ironia.) Sæcularia igitur judicia si habueritis:

COMMENTARIUS.

tandiu traderet, quoadusque, pœnitentiam profitens, A sinceritatem et veritatem habemus. a proposito malo desisteret.

3. *Consversio.* Consversio est farina et aqua, commissa simul sine fermento, similiter et azyma. Monet igitur ut sint vivendo mundi a peccatis, sicut inundati in baptismo.

4. *Et enim Pascha nostrum.* Ratio cur nos mundos a peccato vivere oporteat, videlicet quia Christus immolatus est, quem epulari debemus. Et est ordo: etenim Christus, qui est Pascha nostrum, est im-molutus.

5. AUGUST. (*Expos. in Evang. Joan. tract. 55, tom. IX.*) *Etenim Pascha nostrum.* Cujus sanguine illitus postibus nostris, id est, cuius signo crucis signatis frontibus nostris, a perditione hujus sæculi tanquam a captivitate, vel interemptione Ægyptia liberarum et agimus saluberrimum transitum; cum a diabolo transimus ad Christum; et ab isto instabilis seculo ad ejus fundatissimum regnum. Ideo quippe ad Deum permanentem transimus, ne cum mundo transeunte transeamus.

6. (*Ibid., ex lib. xxxii contra Faustum, cap. 41, tom. VI.*) *Sed in azymis.* Azyma vero qui recte fidei Christiani sunt, non in fermento veteri [ad., vita], hoc est malitia, sed in ipsis fidei veritate et sinceritate custodiunt. Non septem diebus, sed omni die, quod significatum est numero dierum septenario.

7. AMBROS. *Sed in azymis.* Sinceritas mundam vitam faciat; veritas autem omnem fraudem excludat.

8. LANFR. *Sinceritatis,* id est, in illam vicem, qua Judæi azymos panes manducare solebant; nos

9. *Scripsi vobis.* Epistolam quamdam, quæ modo non habetur, misit illis; in qua præcepit ne participationem haberent cum fornicariis et cæteris de quibus dicit. Sed quia non distinxit de quibus fornicarii dixerit, Christianis, an gentibus, putatum est a Corinthiis, de fornicariis gentibus eum dixisse. Quam eorum perversam intelligentiam corrigit hic Apostolus.

10. *Atioquin,* id est, si præcepisse vobis gentium participationem fugere, debueratis de mundana conversatione, in locum desertum exire; omnes enim fornicarii, avari, etc.

11 AMBROS. *Atioquin,* id est, si commisceamini, melius erat vos mori.

B 12. LANFR. *Non commisceri,* Ordo: non commisceri cum ejusmodi, nec cibum sumere; *Si is qui frater,* etc.

13 AUGUST. (*ex lib. II Retract., c. 17, tom. VII.*) *Auferte malum.* Quod ait Apostolus: Auferte malum ex vobis ipsis; ut ex seipso quisque auferat malum, non sic esse intelligendum est; sed potius ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per ecclesiasticam disciplinam, satis Graeca lingua indicat; ubi sine ambiguitate scrip tum est ut intellegatur hunc malum, non hoc malum.

C CAP VI. — 1. AMBROS. *An nescitis quoniam.* Judicabunt sancti hunc mundum; quia exemplo fidei eorum perfidia mundi damnabitur.

C 2. AUGUST. (*in psal. LXXXVI, tom. IX.*) *Nescitis quoniam angelos.* Quos angelos, nisi apostatas angelos?

3. 4. Contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum. 5. Ad, *id est, propter* verecundiam vestram, *non ex sententia, sed stomachando in vos* dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre judicio contendit, et hoc apud infideles? *scilicet agitur*. 6. Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis ~~55~~ inter vos. Quare non magis, quam judicio contendatis, injuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? 7. Sed vos injuriam facitis, et fraudatis. *fraudem infertis; et hoc fratribus, facitis. Noile fraudem facere, quia si facilis, iniqui estis; sed iniqui regnum Dei non possidebunt; quod probat aperte.* An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: *non credentes quod dico*: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, *in seipsis*, neque masculorum concubitorum, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et haec olim quidam fuitis, nec ideo dico ut nunc tales sitis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, 8. in nomine Domini nostri Iesu Christi, in baptismo, et in spiritu Dei nostri. Omnia, *non legali doctrina, sed libera potestate* mihi licent, sed non omnia expedient 9. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius vitiis redigar potestate; quasi dicere; *non in parandis escis et ventribus superflium studium habere debetis, quia utique transitoria sunt.* Esca ventri, *scilicet paratur*, et venter sustentatur escis: 10. Deus autem et hunc, et has destruet; corpus autem non debetur fornicationi, sed subdi debet Domino, et Dominus, *scilicet dabit eternitatem corpori.* Deus vero (*vel resuscitabit ipsum; potuit enim resuscitare Christum*) et Dominus suscitavit: et nos suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? *id est, ergo corpora nostra non dabuntur fornicationi, cum sint membra Christi.* Absit! 11. An nescitis quoniam qui 12, 13. adhaeret meretrici, unus corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne una. *A simili.* Qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est. *Ergo ne sis unum cum meretricie.* Fugite fornicationem. Omne peccatum, quocunque fecerit homo, extra corpus est, *id est, solam animam commaculat.* 14, 15. qui autem fornicatur, in corpus suum, *contra* ~~56~~ honorem sui

COMMENTARIUS.

3. **AMBROS.** *Contemplibiles.* Tamen intractabiles, et inconsideratos esse significavit, ut imperitos forte ex fratribus judices eligerent.

4. **LANFR.** *Contemptibiles.* Non imperando; sed exprobrando supponit causam cur fideles propter discussionem causarum suarum ad infideles ire cogantur, videlicet quia personas terrenarum legum ignaras, ad audiendas fidelium causas, constituebant. Et ita dictum est sioiiliter in Evangelio (*Matth. xxv, 9*): *Ite potius ad vendentes*, et in Virgilio (*Egl. I, 74*): *Insere nunc, etc.*

5. *Ad verecundiam vestram* Quasi diceret: Non impero, sed commemoro, ut verecundiam habeatis, quia facitis

6. **AUGUST.** (*Enchirid. ad Laur.*, c. 18, tom. III). *Jam quidem delictum est. Si quis voluerit tunicam tuam tollere, et judicio tecum contendere, dimitte illi et pallium* (*Matth. v, 40*). Et alio loco: *Et qui abstulerit, inquit, tua, noli repetere* (*Lue. vi, 30*). Prohibuit itaque suos de saecularibus rebus cum aliis habere judicium. Ex qua doctrina, Apostolus dicit esse delictum; tamen cum sinistri finiri in Ecclesia talia iudicia inter fratres, fratribus iudicantibus, extra Ecclesiam vero terribiliter vetat, manifestum est quid secundum venian concedatur infirmis.

7. **LANFR.** *Sed vos injuriam facitis.* Quasi diceret: vos non estis tales, ut illatam injuriam velitis ferre, sed potius vultis inferre.

8. *In nomine Domini.* In baptismo dicit; ubi distincte commemoratur, et subintelligitur in nomine Patris.

9. **AMBROS.** *Omnia mihi licent.* Omnia sibi licere dicit. ea scilicet quae compostolis ejus licuerunt. Hoc enim præmisit postea hanc causam acturus, sicut

A fecit et de illo qui incestum amiserat [*f., commiserat*]. Denique statim ad superiorem sensum, re breviter interim commendata, reddit.

10. **LANFR.** *Deus autem et hunc.* Quasi diceret: non in parandis escis et scrutandis ventribus studere debetis, quia utraque transitoria sunt.

AMBROS. *Et Dominus corpori.* Subauditur, immortalitatim resuscitato prestat.

11. **LANFR.** *An nescitis quia,* etc. Non debetis fornicari cum meretricibus, quia essetis unus corpus cum meretricie. Qui adhaeret meretrici, unus corpus cum ea efficitur. Nam qui adhaeret legitimæ uxori, fit unus, dicit enim Genesis: *Erunt, scilicet vir et uxor, duo in carne una.*

12. **AMBROS.** *Qui adhaeret.* Hoc dicit: qui contaminationi admiscetur, unus fit cum eo qui se admiscet. Fornicatio enim ambos unum facit, ut quomodo in natura, sic et in macula, unus sint.

13. **AUGUST.** (*lib. xiv De Trinit.*, c. 14, tom. III). *Qui adhaeret.* Accende quidem isto ad participationem naturæ veritatis et beatitudinis illius; non tamen crescente illo in natura, veritate et beatitudine sua.

14. *Qui autem fornicatur.* Quia nusquam sic totus homo corporis ipsius voluptati addicetur, et ineffectibiliter, vel inevitabiliter afficitur, ut in comparatione hujus tantum mali, cetera peccata extra corpus esse videantur; etiamsi per corpus exerceantur.

15. **AMBROS.** *Qui autem fornicatur.* Totum corpus vir est et mulier, quia portio viri mulier est, et vir C per id quod in portionem suam delinquit, in corpus suum peccat. Vel quia fornicari corporale delictum est; non enim fit sine desiderio carnis. Caro enim ibi habet motum proprium.

corporis, peccat. *Alia ratio cur fugienda sit fornicatio, scilicet quia templum sunt Spiritus sancti. An nescitis quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est; quem habetis a Deo, et non estis vestri? quia servi Christi estis vel emptiti.* 16. Empti enim estis pretio magno, *sanguine Christi. Ergo, 17. Glorificate, 18. et portate Deum, Dominica præcepta, in corpore vestro.*

CAPUT VII.

De quibus autem scripsistis mihi de *habendis uxoribus, vel non habendis, sic respondeo*: Bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationem autem unusquisque suam 1. uxorem habeat, et unaquæque 2. suum virum habeat. Uxori vir debitum reddat; similiter autem et uxor viro *debitum reddat. Et docet, nam mulier sui corporis, sui sexus laxandi, vel continendi, potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Nolite fraudare invicem *debitum non reddere*, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacatis orationi; et iterum revertimini in id ipsum, ne tentet vos Sathanas *ducere in pejora propter incontinentiam vestram, si continere non potueritis.* Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo enim omnes vos esse, *quantum in me est*, sicut meipsum; sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis et viduis: Bonum est illis si sic permaneant, sicut et ego. Quod si non se continent, nubant. 3. Melius est enim nubere quam uri, *invitum continere; uri est, opus luxuriaz immoderate in mente concupiscere et exinde in carne ardere.* Iis autem qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere; 4. quod si discesserit, *scilicet interveniente legitima causa; non enim alter licet, manere innuptam, aut viro suo reconciliari.* Et vir uxorem non dimittat. Nam cæteris ego dico, non Dominus. Si quis frater uxori habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic 5. 6. 7. consentit habitare cum illa, non dimittat virum; 5, 6, 7. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelém; *vel contigit aliquando sanctificatum fuisse virum infideli per mulierem fidelem, et e converso;* et sanctificata est mulier infidelis, *et nullam in ejus coniunctione immunditiam patitur mulier*; *per virum, fidelem, id est, in viro fidei;* 8. alioquin, *si non esset legale matrimonium, filii vestri immundi, id est degeneres, non legitimi essent, 9. nunc autem sancti, non degeneres, il est, legitimi sunt.* 10. Quod 11. si

COMMENTARIUS.

46. **Lanfr.** *Empti enim estis.* Probatio quod non sint sui. Nulli enim empti sunt sui: hi autem empti sunt; ergo, etc.

47. *Glorificate et portate.* Illatio, quasi diceret: Quis empti estis, glorificate Deum in cordibus vestris; cuius servi facti estis.

48. **Ambros.** *Portate Deum in corpore vestro.* Portare Deum est, in rebus bene gestis, imaginem Dei ostendere.

CAP. VII. — 1. **LANFRANCUS.** *Uxorem habeat.* Uxorem, non dicit concubinam, ut ab hac sententia excludantur qui divinis auctoritatibus uxores habere non possunt.

2. *Suum virum.* Virum hic intelligit legalem maritum. Sicut in Evangelio: *Et hic quem habes, non est tuus vir.*

3. **AMBROS.** *Melius est nubere.* Uri est desideriis agi et vinci, cum enim voluntas caloris carnis consentit, uritur; nam desideria pati, et non vinci illustris viri est.

4. **Lanfr.** *Quod si discesserit.* Discedere non potest, excepta causa fornicationis, non [f., nisi] utique continenter ex consensu vivant.

5. *Sanctificatus est vir,* id est mundus, et nullam ex ejus coniunctione mulier immunditiam patitur.

6. **AUGUST.** (ex Serm. Domini in monte, l. i, c. 16, tom. IV.) *Sanctificatus est vir.* Sanctificatus est enim, inquit, vir infidelis in uxore fidei, et sanctificata est mulier infidelis in fratre fidei. Credo, jam proverat ut nonnullæ feminæ per viros fideles, et viri per uxores fideles in fidem venirent. (*Ibid. Ex*

A lib. De peccatorum meritis, et remis. 3, ad Marcel., c. 12, tom. VII.) Illud tamen sine dubitatione tenendum est, quaecunque illa sanctificatio sit, non valere ad Christianos faciendo atque ad dimittenda peccata; nisi Christiana vel ecclesiastica institutione, et sacramentis efficiantur fideles. Nam nec conjuges infideles, quamlibet sanctis et justis conjugibus haereant, ab iniuste mundantur, quæ a regno Dei separatos in damnationem venire compellit.

7. **AMBROS.** *Sanctificatus est vir.* Habere infideles beneficium bonæ voluntatis ostendit; quia honorem nominis Christi non horrent. Signum sanctæ crucis ad tuitionem et sanctificationem hospitii pertinet.

B 8. *Alioquin filii vestri.* Immundi essent filii eorum, si dimitterent volentes habitare secum et alios se copularent; essent enim adulteri, et filii eorum spuri.

9. **Lanfr.** *Nunc autem sancti sunt, id est mundi.* In causam redit [f., causam reddit] cur vir fidelis mulieris infidelis, aut mulier fidelis viri infidelis diuertium querere non debeat.

10. **AUGUST.** (epist. 89 *Hilario, ad quest. 4, tom. II.)* *Quod si infidelis, id est, si infidelis voluerit esse cum conjugi fidei.* Hic agnoscat fidelis suam libertatem, ne ita subjectam putet servitutem, ut ipsam dimittat fidem, nec conjugem infidelem.

11. *Si infidelis discedit, discedat.* Non licet aliam ducre, dimissa etiam infideli: sed utrum aliud dimissa, aliud discedente.

infidelis, *vir vel mulier*, discedit, discedat; non enim servituti subjectus est frater, aut soror in hujusmodi, *id est*, non cogitur sequi infidelem; in pace autem vocavit nos Deus. *Quasi pacis auctem debitores sumus, et ideo non debemus causa esse discordia.* Atia ratio cur non sit querendum divortium, Unde enim scis mulier, si virum salvum facies? Aut unde scis, vir, si mulierem salvam facies? Nisi unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet. 12. et sicut in omnibus Ecclesiis doceo, *a simili.* Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium, *nolit esse præputiatum.* In præputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio *tantum* mandatorum Dei. 13, 14. Unusquisque ergo *quia circumcisus, et non*, in qua vocatione vocatus est in ea permaneat, *debet permanere.* Servus 15. vocatus es? Non sit tibi curse, sed et si potes fuga, *vel aliter in honeste fieri* liber 16. magis utere ipsa servitute. 58 17. Qui enim in Domino, *ad fidem Christi*, vocatus est servus, 18. libertas est Domini; similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. 19. Pretio empti estis, nolite, fieri 20. servi hominum, *ita scilicet ut postponatis servitum Dei.* Unusquisque ergo *quia servi, et tiberi, in* quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat, *debet permanere*, apud Deum. *De conjugatis, inquit, præcepit,* De virginibus autem, *sive viris, sive feminis*, præceptum Domini non habeo, consilium autem do, *misericorditer consulere.* 21. tanquam misericordiam *hanc consecutus a Domino*, ut sim fidelis, *ut credam in eum.* Existimo ergo, *autein*, hoc, *virginitatem*, bonum esse, 22. propter instantem necessitatem, quoniam est bonum homini, sic, *virginem*, esse. 23. Alligatus es uxori? 24. Noli querere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli querere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccavist: 25. tribulationem tamen *temporalem carnis* habebunt *hi qui sunt hujusmodi.* 26. Ego autem vobis parco, *id est*, vitam vestram misericorditer dispono. Hoc itaque *(suasio ad virginitatem)* dico, fratres: 27. Tempus

COMMENTARIUS.

12. AMBROS. *Ei sicut in omnibus Ecclesiis.* Hoc A dicit ut, dum ceteros hoc doceri audiunt, asse-
quantur [*al.* id sequantur].

13. AUGUST. (*in exposit. ad Gatal.*, tom. IV.) *Unusquisque in qua.* Hoc enim ad eas consuetudines, vel conditiones tulit [*al.* vita relitum], quae nihil obsunt fidei, bonisque moribus. Non enim si etiam latro erat, quisque cum vocatus est, debet in latrocino permanere.

14. LANFR. *Unusquisque in qua*, etc. Unusquisque, inquit, qua vocatione vocatus est ad fidem, debet ambulare; nam circumcisus, in circuncisione ad fidem vocatus, non debet nolle circumcisus fuisse; sic et præputiatus, quia circumcisio vel præputium nihil valet ad beatitudinem promerendam. Valeat enim solum observantia mandatorum Dei.

15. *Servus vocatus?* id est, per alias partes servus vocatus ad fidem, nolit fieri liber; est enim liber: Et Dei liber vocatus ad fidem, nolit fieri servus; est enim servus, quia Christi, nam ejus est emptius.

16. *Magis utere.* Servitute utendum imperat, quia quanto quis propter Deum despector est in hoc saeculo, tanto magis exaltabitur in futuro.

17. *Qui enim in Domino vocatus.* Ratio cur non debeat esse curae, si servus vocatus est.

18. *Libertus est Domini*, id est, libertus Domini et servus Christi; sed honestius vocabulum servo tribuit, quia servi vocabulum est inhonestius.

19. AMBROS. *Pretio empti estis.* Servi hominum sunt, qui humanis se subjiciunt superstitionibus. Hoc dicit, quia in capite Epistola reprobavit, quod dicere: *Ego sum Pauli*, etc.

20. *Servi hominum.* Ita scilicet ut postponatis servitum Dei.

21. LANFR. *Tanquam misericordiam.* Misericorditer, inquit, consulere, quia hanc misericordiam a Deo consecutus sum, videlicet ut in eum credam.

22. *Propter instantem necessitatem.* Instantem necessitatem vocat penuriam hujus saeculi, quam frequenter patiuntur conjugati pro filiis et filiabus nutriti, pro se invicem sustentandis, propter quam vitandam, bonum esse dicit homini, sine conjugio esse. Est quidem castitas servanda propter vitam aeternam; sed infirmis doctoribus infirmam rationem praetendit.

23. *Alligatus es uxori?* Ne laudata castitate, uxorem aliquis vellet dimittere, hoc subiungit.

24. *Noli querere uxorem.* Qui non habet uxorem, non debet querere ut habeat. Nam qui habent tanquam non habentes esse debent. (A simili) Qui flent tanquam non flentes esse debent. Sic de reliquis posset concludere: Ergo quia habens debet esse, quasi non habens; qui non habet querere non debet. Hoc est dicere equipollenter: ergo volo vos esse sine uxore; nam volo vos esse sine sollicitudine saeculi. Quod probat, si quis sine uxore est (*causa*) sine sollicitudine est, tunc cum velim vos esse sine uxore, volo vos esse sine sollicitudine saeculi; sed qui est sine uxore, est sine sollicitudine; tantum enim est sollicitus quae Domini sunt; nam est sollicitus quomodo placeat Deo.

25. AMBROS. *Tribulationem carnis.* Tribulationes sunt genitus ventris, nutrimenta filiorum et similia.

26. *Ego autem vobis parco.* Parcit, quoniam ad hec provocat quae tribulationes carnis et sollicitudines memoratas excludunt. Potest et sic videri parecere, cum permittit, et non contradicit voluntibus quod onerosum ostendit.

27. *Tempus breve est.* Quia finis in proximo est,

enim breve est; 28. reliquum est, *consequitur*, ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint; 29. et qui flent, tanquam non flentes; et qui gaudent, tanquam non gaudentes; et qui emunt, tanquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur: 30, 31. præterit enim (*ratio cur ea quæ superius dicta sunt, quasi non sint, astinenda sunt*) figura hujus mundi. Volo autem vos sine sollicitudine *sæculi esse*. Qui sine uxore est, sollicitus est quas Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem, *enim*, cum uxore est, sollicitus est quas sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. *Ratio cur mulieres sine viro esse debeant*. Et mulier innupta, et virgo, cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quia autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, 32. non ut laqueum vobis injiciam, *non ut in pejora vos labi faciam, dum matrimonium dissuadeo*, 33. sed ad id, quod honestum est, moneo vos, et quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi, *id est, serviendi*. 34. Si quis 35. autem turpem, *infamem*, se videri existimat super virginem, *filia*, sua, quod sit superadulta, et ita oportet fieri, *quia virgo castitatem servare non vult*; quod vult faciat, 36. *ergo vel pater, vel ipsa filia* non peccat, si nubat. *Sic de isto, nam de atio alter*. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem *hanc ut filia nubat, qui continere noluerit*; potestatem autem habens suæ voluntatis, *ut virgo nubat, vel non*, et hoc judicavit in corde suo, *scilicet* servare virginem suam, bene facit. Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit, et qui non jungit, *bene*; *nam melius* facit. *Dissuasio a matrimonio*. Mulier alligata est legi, *scilicet maritali*, quanto tempore vir ejus vivit; quod si dormierit morte vir ejus, *liberata* est; cui vult nubat, tantum in Domino, *legaliter*. Beator autem erit si sic, *sine viro*, permanserit secundum meum consilium: 37. puto autem (*ut aequiescatur consilio illius*) quod et ego Spiritum Dei habeam.

COMMENTARIUS.

dicit non debere ad generandum sollicitos esse: et **A** *ad id quod honestum est*. Cum ait: *Sed ad id quod honestum est*. Non matrimonium turpe esse ostendit; sed quod erat honesto [*al.*, honestum] honestius, generalis honesti nomine commendavit.

28. LANFR. *Reliquum est*. Quia, inquit, tempus breve est, consequitur ut quidquid in hoc seculo sive prosperum, sive adversum videtur esse, pro parvitate temporis potius videatur non esse.

29. AUGUST. (*in expos. Psal. cxlvii, tom. VIII*). *Et qui flent*. Quisquis autem sive manducat, sive bibit, sive aliud aliquid agit, omnia in gloriam Dei facit.

53 Et si aliqua tristitia est de rebus sæcularibus, sic flet ut intus spe gaudeat. Et si aliqua lætitia est in rebus sæcularibus, sic gaudeat ut intus spiritualiter timeat; nec donet se corrumpendum felicitati, nec tradat adversitati frangendum, hoc enim est flere tanquam non flere; et gaudere tanquam non gaudere.

30. AUGUST. (*lib. xx De civ. Dei, c. 14*). *Præterit enim figura*. Figura præterit, non natura (*ibid., cap. 16*). Judicatis quippe his qui scripti non sunt in libro vitæ, et in æternum ignem missis, tunc figura hujus mundi, mundanorum ignium conflagratione præteribit. Sic factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium. Illa, ut dixi, conflagratione, mundanae [*al.*, mundana] elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibili bus congruebant, ardendo penitus interibunt.

31. LANFR. *Præterit enim figura*. Ratio cur ea quæ superius dicta sunt, quasi non sint, existimanda sunt. Omne enim quod præterit, cuiuscunque prolixitas sit, æternitati comparatum, nihil est.

32. *Non ut laqueum*, id est, non ad hoc moneo castitatem diligere, ut hac occasione velim vos, propter incontinentiam in luxuria laqueum incidere.

C 33. AUGUST. (*lib. De bono viduit., cap. 5*) [Sed

A *ad id quod honestum est*. Non matrimonium turpe esse ostendit; sed quod erat honesto [*al.*, honestum] honestius, generalis honesti nomine commendavit.

34. LANFR. *Si quis autem*, etc. Quia superius ad virginitatem suaserat, ne quis putaret peccatum forte [*f.*, fore], si filiam continere nolentem viro traderet, dicit si ipsa continere nolit, non peccat, si nubat. Habens autem filiam quam continere velit, cum ipse habeat potestatem quod ea nubat, vel non, si pater voluerit, si filiam virginem servet, benefacit.

35. LANFR. *Turpem se videri existimat*, id est, si quis virginem habet adultam, quæ castitatem servare nolit, et curator ejus putat quod infamiam turpitudinis incursum sit si castitatem servare coegerit; non peccat vel ipse, vel virgo, si nubat virgo.

36. AUGUST. (*Lib. De bono viduit., c. 9. tom. JV*). *Non peccat si nubat*. Quae se non continet, nubat; quæ non coepit, deliberet; quod aggressa est, perseveret. Nulla adversario detur occasio; nulla Christo subtrahatur oblivio.

37. AUGUST. (*Expos. 37. in Evang. Joan.*) *Puto autem quod ego*. Homines de his rebus, quas certas habent aliquando increpathe dubitant, id est, verbum dubitationis ponit [*al.*, ponunt], cum [*adde, in*] corde non dubitent. Velut si indignus servotuo et dicas: *Contemnis me?* Considera forsitan Dominus tuus sum. Hinc et Apostolus ad quosdam contennentes suos loquens, ait: *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeo*. Qui dicit puto, dubitare videtur. Sed ille increpabat, non dubitabat. Et ipse Dominus noster alio loco increpans infidelitatem futuram generis humani: *Cum venerit, inquit, filius hominis, putas inveniet fidem in terra?*

CAPUT VIII.

60 1.2. De iis autem que idolis sacrificantur, scimus *quod fieri debeat*, quia omnes scientiam habemus. 3. Scientia *sinc charitate inflat*, charitas vero, *nam cum charitate ædificat*. 4. Si quis autem se existimat scire *a se* aliquid, *id est sciens sine charitate*, nondum cognovit. 5. quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo, *habet scientiam cum charitate, ædificando alios*. De escis autem (*quod dimiserat repetit*) que idolis immolantur, *sic respondeo*, scimus quia nihil est idolum in mundo, in mundi creatione, et quod nullus est Deus nisi unus (*non est Deus, quia tantum est unus Deus*). 6. Nam etsi sunt, qui dicantur dñi, sive in cœlo, sive in terra (*sola anthypophora infidelibus*) quidem sunt dñi multi, *ut et domini multi, nobis tamen unus Deus Pater*, 7. ex quo omnia, et nos in illum, et unus Dominus Jesus Christus, 8. per quem omnia, et nos per ipsum. 9. Sed non in omnibus est scientia, *fidelibus*. 10, 11. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, *putantes idolum esse aliquid*, quasi idolothyrum manducant, et conscientia ipsorum, cum sit infirma, *quia concupiscentia cibi non potest resistere*, polluitur. Non debemus **61** *edere idolothyta*. Esca autem nos non commendat Deo, *imo abominabiles facit*. 12, 13. Neque enim (*probat quod offendiculum facit*) si manducaverimus, 14. abundabimus, *proficuum habebimus*, neque, si non manducaverimus, deficiemus. 15. Videte autem, licet, *inquit, comedere, sed videte*, ne forte haec licentia vestra 16. offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam, in idolio recumbentem, nonne conscientia ejus, cum sit infirma, *ædificabitur ad manducandum idolothyta?* Et peribit infirmus in tua scientia, frater, *quia te, qui sciens es, videt hoc facere, sed non debet perire per te*, propter quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, *comedendo idolothyrum*, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. 17.

COMMENTARIUS.

CAP. VIII. — 1. AMBROS. *Dchis autem Nunc scientiam locuturus, quæ sit scientia non statim dicit; sed in subjectis ostendit dicens: Quia nihil est idolum,*

2. LANFR. *De his autem, id est, omnes scimus quid debeat fieri de immolatiis idolorum; sed sola scientia non sufficit ad observandum quod rectum est; sed potius inflat, si desit charitas, quæ ædificat.*

3. AUGUST. (*Exposit. in Evang. Joan.*, tract. 27.) *Scientia inflat. Et quidem inflat sola sine charitate, ideo adjunxit: Charitas ædificat. Adde ergo scientiae charitatem, et utilis erit scientia, non per se, sed per charitatem.*

4. LANFR. *Siquis autem*. Ostendit quid sit scientia sine charitate, videlicet quam homo putat se habere a se.

5. *Quemadmodum oporteat*. Oportet scire hominem quidquid bonum habet a Deo se habere.

6. AUGUST. (*in Psal. xciv*, tom. VIII.) *Nam et si sunt qui dicantur* Si ergo non nobis; quibus? Audi ex alio psalmo: Quoniam omnes dñi gentium damnationis.

7. AMBROS. *Ex quo omnia*. Discrevit nos a ceteris, qui ex illo sunt; non tamen in illo sunt, dum adhuc non credunt.

8. *Per quem omnia*. Omnia ex Patre quidem, sed per Filium creatas sunt; sed cum dicit, *et nos per ipsum reformatos nos per ipsum*, per quem creati fueramus, significat in Dei cognitione.

9. LANFR. *Sed non in omnibus*. Non omnes, inquit, habent scientiam hujus Dei; ideo putant idolis gubernari.

10. *Quidam autem*. Quidam, inquit, et sciunt quod idolum nihil est, et tamen scienter manducant idolo immolatum.

11. AMBROS. *Quidam autem*. De plebe enim aliqui

A cum venerazione adhuc simulacri, manducabant de sacrificiis, quasi aliqua illuc esset divinitas.

12. AUGUST. (*libr. x Conf.*, cap. 31, tom. I) *Neque enim si non manducaverimus*. Hoc est dicere, nec illa res me copiosum faciet, nec illa æruminosum.

13. LANFR. *Nec enim*, etc. Quasi diceret aliquis: fames me talem cibum comedere compellit. Absit! tam parva enim particula singulis distribuitur, ut nec illata satiet, nec ablata esurire compellat. Protest subaudire; deficiemus a bonis operibus, vel abundabimus in bonis operibus.

14. ABUNDABIMUS, etc. Non debetis comedere idolothyta; nam neque per hoc acquiretis commodum, quod est neque si manducaverimus, abundabimus, neque majus evadetis damnum. Quod probat in libro a contrario, ita: Nam si non manducaverimus, periculum non habebimus; quod æquipollenter dicit, deficiemus.

15. AMBROS. *Videte autem*, hoc est: Ne, quia licere vobis edere carnem de sacrificio dicitis, per id quod nihil idolum esse scitis, offenditionem generetis fratribus qui nesciunt adhuc quia nihil est idolum.

16. *Offendiculum fiat infirmis*. Probat quod offendiculum faciet, quia ædificavit ad manducandum; peribit autem frater, quod non debetis facere, scilicet eum perire; nam si facietis, in fratres peccatis. Item et percutientes estis conscientiam, quod non debetis; nam ita in Christum peccatis. Ergo non debetis comedere. Quod est, *quapropter si esca scandalizat*, etc. Ponit se pro illis, dicens: Non manducabo, quia eum, ut Apostolum suum, debeat imitari.

17. *Quapropter si esca scandalizat*. Licet, inquit, comedere idolothyrum; non tamen debetis, quia offendiculum infirmis fratribus pararetis, ad illud

Quapropter si esca scandalizat 17. fratrem meum, non manducabo 18. carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.

CAPUT IX.

1. Non sum liber? 2. Non sum Apostolus? Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne 3. opus meum vos estis in Domino? Et si alii non sum Apostolus, sed tamen vobis sum; nam signaculum **62** *judicium*, apostolatus mei vos estis in Domino. 4. Mea defensio apud eos qui me interrogant, *an Apostolus sim, vos scilicet, quibus prædicari haec est*. 5. Nunquid (*a simili*) non habemus potestatem manducandi et bibendi? Nunquid 6. non habemus potestatem mulierem, sororem *Christianam*, circumducendi, sicut et casteri apostoli, *id est Judas et Jacobus Priscam*, et fratres Domini, et Cephas? Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem 7. hoc operandi? (*a similibus ostendit, quia stipendia sumpsisse sibi licuerit*). Quis militat suis stipendiis unquam? *nullus utique*. Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? *nullus* Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat? *Nemo*, Nunquid, secundum hominem, *humanam consuetudinem; vel me dico?* An et lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: *Non alligabis os bovi, qui comedat de trituraturis suis, trituranti, prædictori*. Nunquid de bobus, *in hoc præcepto*, cura est Deo? 8. An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt. Quoniam debet in spe, *cum spe terreni stipendii*, qui arat, arare; et qui triturat, in spe fructus percipiendi. Si nos, *id est, a minori*, vobis spiritualia *prædicando seminavimus*, magnum est (*ironia*) si nos carnalia vestra, *stipendia*, metamus? *Non utique*. (*a simili*) Si alii potestatis vestræ, *pseudoapostoli*, participes sunt, *si alii acceperunt a vobis secundum quod potuistis dare*, quare ergo non potius nos? 9. Sed non usi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, 10. ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. *Fortassis enim Evangelium Christi minus libenter audirent, si ab eis aliquid acciperet*. Nescitis (*idem a simili*) quoniam qui in sacrario templi *Judorum* operantur, quæ de sacrario sunt, *de sacrificio scilicet*, edunt, et qui altari deserunt, 11. cum altari participant? Ita, *ergo similiter*, et Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant de Evangelio vivere. Ego autem nullo horum usus sum. Non autem scripsi hæc ut, *ut quid a vobis accipere velim*, ita sicut in

COMMENTARIUS,

enim comedendum eos ædificaretis, et ita perirent, A bant eis de terrena substantia sua, ut nullius indi-
cum idolum aliquid esse putarent.

18. LANFR. *Carnem in æternum*. Id est, non solum ab aliis cibis, propter vitandum fratris scandalum abstinerem, sed et carnem, qua suavissimus inter omnes cibus est, in æternum dimitterem.

CAP. IX.—1. LANFR. *Non sum liber?* Et si, inquit, licet vobis idolothyla edere, non tamen debetis, sicut ego, etsi licet; non tamen a vobis, cum prædicarem, stipendia accepi. Hoc Apostolum velle sequentia declarant.

2. Non sum Apostolus? Commendat auctoritatem suam, quia a se superius argumentum sumpsit.

3. Opus meum. Per hoc, inquit, probatur quia Apostolus et magister vester sum, quia vos discipuli mei estis in fide Christi.

4. Mea defensio. Quidam dicebant eum non esse Apostolum, eo quod Dominum non vidisset, et nullam gentem ad Dominum convertisset. Adversus calumniam eorum hanc defensionem opponebat, dicens se et Dominum vidisse et Corinthios convertisse.

5. AUGUST. (*lib. De opere mon., c. 4, tom. III*). *Nunquid non habemus*. Ostendit sibi licere quod ceteris apostolis, id est, ut non operetur manibus suis; sed ex Evangelio vivat, sicut Dominus eis constituit. Quod in consequentibus apertissime demonstravit. Ad hoc enim fideles mulieres, habentes terrenam substantiam, ibant cum eis et ministrar-

A bant eis de terrena substantia sua, ut nullius indi-
gerent horum quæ ad necessarium hujus vitæ per-
tinent.

6. (ibid., c. 5). *Non habemus potestatem*. In Evangelio enim scriptum est: *Et factum est deinceps, et ipse iter faciebat per civitatem et castella, prædicans et evangelizans regnum Dei, et duodecim cum illo, et mulieres quæ erant curata spiritalibus malignis et infirmitatibus, Maria, quæ vocatur Magdalene, de qua dæmonia septem ejecerat Dominus Jesus Christus, Joanna uxor Chusæ procuratoris Herodis, et Susanna, et aliae multæ quæ ministabant ei de facultati bus suis*.

7. AMBROS. *Hoc operandi*. Pro accipiendo, ope-
randi, ait, ut honestius loqueretur.

B 8. LANFR. *An propter nos, etc.* Ostendit hoc dictum esse de predicatoribus, aut enim de illis aut de bobus, sed de bobus non; non enim est cura Deo de his; ergo dictum est de predicatoribus.

9. AUGUST. *Sed non usi sumus*. Quia potestate di-
cit se non usum, nisi quam habebat in eos a Domino acceptam, ut eorum carnalia meteret, ad victimum hujus vitæ, quæ in carne agitur.

10. LANFR. *Ne quod offendiculum, id est, impe-
dimentum*. Fortasse enim Evangelium Christi mi-
nus libenter audirent, si ab eis aliquid acciperet.

11. Cum altari participantur. Pars enim super
altare comburebatur, et pars ministris altaris in ci-
bos servabatur.

me; **63** 12, 13, bonum est enim mihi magis mori 14. quam ut gloriam meam quis evacuet. Nam si evangelizavero, propter sumptum, 15. non est mihi gloria; necessitas enim famis mihi incumbit: 16, 17. vae enim mihi est si non evangelizavero! Si enim volens sine sumptu, id est, gratis hoc ago, mercedem habeo: *gloria est mihi.* Si autem invitus, id est, pro stipendio, dispensatio mihi credita est. *Quam si invitus facero, viderit ipse quid de me agat.* Quæ est ergo merces mea? In quo ergo merces constituta est. In hoc scilicet, ut Evangelium prædicans, sine sumptu, ab auditoribus accepto, ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio. Nam 18. cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, *moribus omnium concordans*, ut plures lucrifacarem. 19, 20. Et factus sum Judæus tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer, 21, 22. iis qui sub lege sunt, *Samaritanos dicit, qui legi Moysi, non prophetis obaudient,* quasi sub lege essem (cum ipse non essem sub lege *Judaica*) ut eos qui sub lege erant lucrifacarem: iis qui sine lege **64** erant, gentibus, tanquam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi) ut lucrifacarem eos qui sine lege erant 23, 24. Factus sum infirmis infirmus, *condecedendo illis*, ut infirmos lucrifacarem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. Omnia autem, ergo, facio propter

COMMENTARIUS.

12. AUGUST. (*lib. II De serm. Domini, in monte.*) *Bonum est enim mihi.* Hoc dixit, quia jam statuerat, propter quosdam occasionem quærentes, manibus suis victimum transigere. *Si enim evangelizavero, inquit, non est mihi gloria,* id est, si evangelizavero ita ut [al., ut ista] fiant in me, id est, si propterea evangelizavero, ut ad illam [al., illa] perveniam, et finem Evangelii in cibo, et potu et vestitu collocavero. Sed quare non est ei gloria? Necessitas enim incumbit, id est, ut ideo evangelizem, quia unde vivam non habeo; aut ut acquiram temporalem fructum, de prædicatione æternorum. Si enim jam necessitas erit in Evangelio, non voluntas. *Vx enim, inquit, mihi, si non evangelizavero.* Sed quomodo evangelizebus debet? Scilicet ut in ipso Evangelio, in regno Dei ponat mercedem. Ita enim potest, non coactus evangelizare, sed volens. *Sicut volens, inquit, hoc facio, mercedem habeo.* *Si autem invitus, dispensatio mihi credita est.* id est, si coactus inopia eaurum rerum qua temporali vita sunt necessariae prædictio Evangelium, alii per me habebunt mercedem Evangelii, qui Evangelium, me prædicante, diligenter.

13. LANFR. *Bonum est enim mihi.* Ratio cur nolit stipendia dari sibi. Periret enim gratia sua, quæ ex gratuita prædicatione procedit; quæ cum remunerata convertire non posset.

14. Quam ut gloriam meam, etc. Non ideo, inquit, evangelizavi ut quid a vobis accipere velim. Nam si propter hoc evangelizavero, non mihi gloria, id est, moriar aeternaliter. Nam malum est mori temporaliter, sed minus malum quam aeternaliter mori; et hoc est quod dicit æquipollenter: Bonum est enim mihi magis mori.

15. Non est mihi gloria. Gloria hæc a voluntate procedit, longe igitur a necessitate.

16. Vx enim mihi est! Exponit de qua necessitate dicat. Est enim alia necessitas, quæ in rerum immutabilitate consistit.

17. Vx enim mihi est, si! etc. Non est, inquit, mihi gloria, si propter sumptum prædicem, quia propter necessitatem vitandam hoc facio, nam propter vœ,

id est, famis periculum vitandum. Probat vero in libro quia, si predicit, famis periculum vitabit; vœ enim, id est, famis periculum incurrit, si non evangelizaverit.

18. Cum liber essem. Quasi diceret: Qui majus feci, id quod minus est, negligere non debeo. Majus enim servum se omnibus facere quam sumptum ab auditoribus non accipere. Liberum autem se fuisse dicit ex omnibus, quia, sub nullius jugo, nulli quidquam debebat.

19. AUGUST. (*lib. De opere mon., cap. II.*) *Et factus sum Judæus,* id est, ut eo modo subveniret, et carnali Judæo, vel pagano, quomodo sibi ipsi, si hoc esset, subveniri voluisset. Portans utique eorum infirmitatem in compassionis similitudine, non fallens in mendaciæ fictione.

20. AMBROS. *Et factus sum Judæus.* Quia propter scandalum illorum circumcidit Timotheum, et purificatus ascendit templum, et consentit legem et prophetas esse a Deo, et de illis ostendit Christum hunc esse qui promissus est, ut assensus ejus haberet effectum.

21. Is qui sub lege. Hi Samaritani noscuntur. Legem enim solam accipiunt, id est, libros Moysi, et sunt ex sanguine Persarum, quos rex Assyriorum, sublatis filiis Israel, in captivitatem posuit, ad incolenda loca Samariae.

22. Is qui sine lege. Asserit enim illis, id est, gentibus, juxta physicam rationem, mundum factum a Deo; et ab ipso nos originem habere. Ita enim ait in Actibus apostolorum: *Sic quidem ex vobis dixerunt: Ipsius et genus sumus.*

23. Factus sum infirmus, id est, factus sum infirmus propter infirmos, dum propter fratres a licitis abstinet, ne illis scandalum generet.

24. AUGUST. *Factus sum infirmus.* Et ipso factus infirmus quo potestate sua uti voluit, tam misericordi scilicet affectu inductus ut cogitaret quemadmodum secum agi vellet, si et ipse ita infirmaretur ut posset de illis per quos sibi Evangelium prædicaretur, si eos videret, sumptus accipere, quasi mercimoniorum nundinas suspicari.

Evangelium, ut particeps ejus, *id est, evangelice recompensationis*, efficiar. 25. Nescitis quod ii 26. qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium ! Sic currite ut comprehendatis (*bravum prædicationis*). Omnis autem (*a simili*) qui in agone contendit *quod ut comprehendatis, debetis abstinere ab omnibus a nocivis se abstinet* (*a minori*) et illi quidem *abstinentem* corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam. Ego igitur sic carro, *ut incorruptam coronam accipiam*, non quasi in incertum; sic pugno, non quasi aere verberans, *id est in vacuum*, 27. sed castigo corpus meum et in servitatem redigo, ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.

CAPUT X.

1. Nolo enim vos ignorare fratres, 2. quoniam patres nostri 3. omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse, **65** in ducatu Moysi baptizati sunt in nube et in mari, 4. et omnes eadem. 5. escam, *idem illorum cibus, qui noster, non specie, sed significatione manna, spiritalem, aliquid significantem*, manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt; 6. (bebabant autem, *de aqua qua profluens de petra consequebatur eos*, de spirituali, 7. consequente, *comitante*, eos petra; petra autem erat Christus, *significans Christum*) 8. Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo; nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt. *Sicut enim illi periremus.* Neque idololatria efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est in *Exodo*, xxxii: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere, *coram idolo scilicet*. Neque forniciemur, *discedendo a cultu divino*, sicut quidam ex ipsis forniciantur sunt, *cum filiabus Moabitarum*, et ceciderunt una die viginti tria millia, et nos similiter. Neque tentemus Christum; (*etenim periremus ut illi*) sicut quidam eorum tentaverunt, *dicentes: Nunquid et panem poterit dare aut parare mensam populo suo?* et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum, *propter aquam*, murmuraverunt, et perierunt ab *angelo exterminatore*. Hæc autem omnia ideo dixi quia in figura contingebant illis; scripta sunt autem, ergo, ad correctionem nostram, in quos fines sæculorum (*ultima ætas, vel Christus*) devenerunt. Itaque qui se existimat stare, (*quia illi peccantes ceciderunt, et nos licet baptizati*) videat ne cadat. 9, 10. Tentatio vos non apprehendat, ne, ut illi, pareatis, nisi humana, *de cibo, potu, cæterisque talibus*. 11. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari

COMMENTARIUS.

25. LANFR. *Nescitis quod hi.* Monet eos non ita A currere debere, sicut qui in stadio currunt. Omnes enim currunt, sed unus accipit bravium. Fideles autem, si bene cucurrerint, omnes coronabuntur.

26. *Qui in stadio currunt.* Ergo, inquit, factus omnia omnibus, sic carro prædicando, ut comprehendam bravium Evangelii, et vos sic currite ut comprehendatis, scitis enim quia omnes qui ita currunt accipiunt.

27. *Sed castiga corpus meum.* Exemplum ponit, ne Christiani, propter solam fidem, nisi bene operentur et a peccatis abstineant, salvos se fore confidant.

CAP. X. — 1. LANFR. *Nolo enim vos, etc.* Objectio: Nullus baptizatus reprobabitur; quod probat per patres in mari Rubro baptizatos confirmatione, qui, quia bene non operati sunt, in deserto perierunt.

2. *Quoniam patres, etc.* Exemplum hoc ponit, ne Christiani propter solam fidem, baptismum, et cætera sacramenta, nisi bene operentur, etsi a peccatis abstineant, salvos se esse confidant.

3. AUGUST. (*lib. xii contra Faustum, cap. 29.*) *Omnes sub nube.* Columna, quia rectus et firmus, et fulcens infirmitatem nostram, per noctem lucens; per diem non lucens, ut qui non vident, videant, et qui vident, caci fiant. Rubet et mare Rubrum; baptismus utique sanguine Christi consecratus, hostes a tergo sequentes, moriuntur peccata præterita; ducitur populus per desertum. Baptizati nondum omnes perfruentes patria promissa, sed quod non vident sperando, et per patientiam expectando tan- C quam in deserto sint.

4 LANFR. *Omnes eadem escam,* id est, qualem rectores, talem et qui regebantur, videlicet manna.

5. *Escam spiritalem,* id est, spiritualem intelligentiam habentem, scilicet corporis Christi.

6. AUGUST. *Quæst. super Vetus Test., super Num., lib. iv, quæst. 35, tom. IV.* Bibebant autem. Significata est ergo de Christo profluens gratia spiritualis, quia interior sitis irrigaretur. Sed quod virga [*adde. petra*] percuditur, crux Christi figuratur. Ligno enim accedente ad petram, gratia ista manavit. Et quod bis percuditur, evidenter significat crucem. Duo quippe ligna sunt crux.

7. LANFR. *Consequente eos.* Non revera petra sequebatur exercitum; sed aqua fluens de petra. Spiritualem autem eam vocat quia spiritualem intelligentiam in se continebat Christum.

8. *Sed non in pluribus.* Quasi diceret: sacramenta quebat eadem, sed vita diversa; atque ideo alii placuerunt, et alii non.

9 AUGUST. *lib. ii. De baptismo parvul. contra Donat., cap. 5, tom. VII.* Tentatio vos. Homines enim sumus. Unde aliud sapere quam se res habet, humana tentatio est. Namis autem amando sentientiam suam, vel invidiendo melioribus, usque ad præcipiendæ [*al., præcidendæ*] communionis, vel concendi schismatis vel hæresis sacrilegum pervenire, diabolica præsumptio est.

10. LANFR. *Tentatio vos.* Humana tentatio est de cibo, de potu, de somno et cæteris quibus humana infirmitas carere non potest.

11. *Fidelis autem,* id est, faciet quod promisit.

supra id quod potestis *sustinere*; sed facit etiam cum tentatione 12. proventum, *subsidiū*, ut possitis sustinere. 13. Propter quod, *qui ceciderunt ex ipsis 23. milia*, charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura, ut prudentibus loquor *sequentia*, vos ipsi judecate quod dico. 14. Calix benedictionis, cui *nos sacerdotes* benedicimus, nonne communicatio Sanguinis Christi est, *facit nos communicantes sanguini Christi*? Et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis **66** Domini est? 15. Quoniam *ut unus panis, est ex multis, unum corpus multi sumus*, omnes qui de uno pane participamus. 16. Videte Israel secundum carnem, (*alia similitudine probat comedentes idolothytum fieri participes dæmoniorum*). Nonne qui edunt hostias, 17. participes sunt altaris? Quid ergo? *per hoc quod dico tales fieri participes dæmoniorum*. Dico quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum sit aliquid? *non* Sed dico quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, et non Deo. Nolo autem vos socios, *comedendo idolothytum, fieri dæmoniorum*. (*Causa cur idolothytum comedere non debet*). Non potestis calicem Domini bibere, et calicem pæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum. 18. An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, *potestate liberi arbitrii*, sed non omnia expedient, *prosunt*. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant, *prosunt aliis*. Nemo quod suum est querat sed quod alterius. *Debemus autem querere non solum nostrum, sed etiam fratrum commoda*. Omne, (*quia superiorus dixerat licere idolothytum comedere; nunc vero probavit non debere*. Determinat quid comedи debet, quid non) quod in macello vœnit, manducate, 19. nihil interrogantes propter conscientiam, (*an sit idolothytum an non: ut qui postea viderint vos comedentes, illud vos pro sancto habere non existimant*) Domini, inquit, omne quod in mace/lo vœnit, terra enim et omnis plenitudo ejus, sua est, ut ait Psalmista: 20. Domini est terra, et plenitudo ejus. Si quis ad canam vocat vos infidelium, non credentium, et vultis ire; omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes (*si enim interrogares, et postea sciens comederes, blasphemiam aspiciens incurres*) propter conscientiam, præbentis canam. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis; nolite manducare, propter illum qui indicavit, et propter conscientiam; conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius, *hæc aspiciens*. 21, 22. Ut quid enim (*ticet, inquit, tux libertati idolothytum comedere; non tamquam pati atios te propter hoc arguere*) **67** libertas mea judicatur ab aliena conscientia? Si ego 23, 24, cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Sive ergo manducatis (*quia* COMMENTARIUS.

Promissit enim in multis Scripturarum suarum locis A quia ipse nos puniret. Est enim nobis fortior; et se fideles suos non deserturum.

12. *Proventum*, id est, cum tentatio venerit, faciet etiam provenire.

13. *Propter quod charissimi*, id est, quia sola sacramenta illos salvare non poterant. Et qui stat, videre debet ne cadat.

14. *Calix benedictionis*. Summa totius sententiae hæc est: *qua corpus Domini comedens, et sanguinem ejus bibens, idolis immolata contingere et comedere non debet; nam idolorum particeps fieret; quod probat: Qui enim bibit calicem Domini, et comedit panem, id est corpus ejus, particeps est ipsius.*

15. *Quoniam unus panis*. Exponit modum et causam, quo et qua calix benedictionis et panis qui frangit flant accipienti caro et sanguis Christi. Per unitatem enim panis et unitatem corporis, charitatem oportet intelligi, quæ si desit, judicium sibi sumunt qui sumunt. Typice, dum unus panis, et unum corpus, Ecclesia dicitur Christi, pro te videbit, quia sicut unus panis ex multis granis, et unum corpus membris componitur; sic Ecclesia Christi ex multis fidelibus, charitate connectente.

16. *Videte Israel secundum carnem*. Similitudo est, ad intelligendum quod superius dictum est, *carnem*, id est, carnalis legis præcepta servantem.

17. *Participes sunt altaris*. Sic qui edunt carnem Christi, et sanguinem ejus bibunt, participes ejus sunt.

18. *An æmulamur Dominum?* Ad iracundiam provocamus, *idolothytum comedentes; quod non decet,*

nos non sumus fortiores, nec æquales.

19. *Nihil interrogantes*. Quasi aliquis diceret: si interrogaveritis, et vobis responsum fuerit, quod idolis sit immolatum, conscientia auditoris roboretur ad credendum quod aliquid sit idolum.

20. *Domini est terra*. Causam reddit cur dixerit superius, *omne quod in macellum vœnit manduca*.

21. *AMBROS. Ut quid enim libertas?* Hoc dicit, quia cum ab idoli devotione conscientia sit libera, quid opus est ut putetur quia *venerationis causa edat idolis immolata*.

22. *LANFRANCUS. Ut quid enim libertas*. Libertas Christianorum est omnibus cibis cum gratiarum actione posse uti. Sed haec libertas ab aliena conscientia judicatura, reprehensibilis et damnanda ostenditur, quando occasione ipsius libertatis, aliquid facimus, unde, videntes nos, aliquid impium et sacrilegum de nobis suspicari coguntur.

23. *Si ego cum gratia*. Quasi diceret: Et si libertate Christianæ religionis, cum gratiarum actione participare possum etiam idolis immolata, sciens idolum nihil esse et bonis creaturis Dei nihil mali ex illa immolatione accedere, et illis tantum esse peccatum, qui pro reverentia ipsius idoli comedunt idolo immolatum. Stultum enim est pro ipsa gratiarum actione cadere in blasphemiam, et vituperationem imperitorum hominum putantium me idolum aliquid magnum existimare, quoniam me vident immolatum cum gratiarum actione comedere.

24. *AMBROS. Si ego cum gratia*. Si ego gratia Dei communico, quia in ipsis nomine edo, quid opus

eum blasphemia comedere non debetis), sive bibitis, sive aliud quid facitis, 25. omnia in gloriam, ad laudem Dei facite, facere debetis, 26. sine offensione, id est placentes, estote debetis esse Judaeis, 27. et gentibus 28. et Ecclesiis Dei, sicut et ego per omnia omnibus placebo, non querens quod mihi tantum utile est, sed quod est utile multis, ut salvi fiant.

CAPUT XI.

Ergo quia quod vobis et multis utile est quæro, imitatores mei estote, sicut et ego Christi. 1. Laudo autem vos, fratres (ironia vel serio ex parte). quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire quod omnis viri 2. caput Christus est; caput autem mulieris, vir; caput vero Christi, Deus 3, 4. Omnis vir orans aut futura prophetans velato capite, 5. detur pat caput suum Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, detur pat [caput] suum; unum enim est, 6. orare non velato capite, ac si decalvetur (ab anteriori parte capillos ab invicem separatis, cum caput non velatum habet). Nam si non velatur mulier, tondereatur, aut, inquit, velari debet aut bondere; non autem hoc illud igitur. Si vero turpe est mulieri tondere aut decalvari, velet caput. Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam 6, 7. imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. Removet. Non enim vir, id est Adam, ex muliere, id est, Eva est, sed mulier ex viro (a toto), alia ratio quomodo mulier gloria est viri. Etenim non est creatus vir propter mulierem (removet), sed 8. mulier propter virum. Ideo debet 9. mulier potestatem habere supra caput suum. 10. Propter angelos, prædicatores, vel angelorum præsentiam. 11. Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino, id est, in Domini operatione. Nam sicut mulier de viro, ita ethodie vir per mulierem; 12. omnia autem, et vir, et mulier ex Deo. Vos ipsi judicate; decet mulierem non velatam capite orare Deum? Nec ipsa natura, naturalis ratio, docet vos

COMMENTARIUS.

est haec arbitrii aliquem quia ego idolo devotus *A gloria est Dei*. Credo illud esse in natura humanae mentis mulierem cum viro suo, imaginem Dei esse, [ad., ut una] imago sit tota illa substantia. Cum autem ad adjutorium distribuitur, quod a deo solam attinet, non est imago Dei. Quod autem ad virum solum attinet, imago Dei est, tam plena atque integrata ut [sl., quam] in unum conjuncta muliere.

25. *Omnia in gloria Dei*. In gloria Dei aliquid fit, cum in actibus et conversatione Christiani Deus laudatur.

26. *Sine offensione*. Offensio Judaeis fit, cum idola, quæ illi abominantur, Christianos, qui legem et prophetas accipiunt, vident non horrere.

27. *Et gentibus*. Graecis vero, id est gentilibus, haec est offensio, si in eo in quo sunt, non solum non arguantur, sed et promptiores fiant, dum non vitant vota idolorum.

28. *Ecclesiis Dei*. Ecclesiæ Dei fit offendiculum, quando quosdam ex numero suo videt his quæ iniuria sunt Deo adhaerere.

CAP. XI. — 1. AMBROS. *Laudo vos*. Non hoc confirmat, sed succenset eis; quia cum esset Apostolus eorum, immemores erant traditionum ejus.

2. *Caput vero Christi*. Aliter caput viri Christus est; et aliter vir mulieris; et aliter Deus Christi. Deus Christi, quia ab ipso genitus est. Mulieris vir, quia ex ejus costa, Dei virtute formata est. Christianus viri, quia per ipsum creatus est.

3. *Omnis vir orans*. Orare dicit deprecari, profetare, adventum Domini fore, voce symboli post orationem effari.

4. LANFR. *Omnis vir orans*, etc. Transit ad hoc removendum quod apud Corinthios viri velato, et mulieres orabant in ecclesia capite non velato, tanquam mulieres viris non debeant subdi. Quia illæ subdi debent, et viri non velato, et mulieres debent orare velato capite.

5. *Detur pat caput suum*. Mulier inquit, debet orare velato capite; aliter enim detur pat [caput] suum, par enim facit ac si decalvetur.

6. AUGUST. (lib. xii De Trin., cap. 7) *Imago et*

mentis mulierem cum viro suo, imaginem Dei esse, [ad., ut una] imago sit tota illa substantia. Cum autem ad adjutorium distribuitur, quod a deo solam attinet, non est imago Dei. Quod autem ad virum solum attinet, imago Dei est, tam plena atque integrata ut [sl., quam] in unum conjuncta muliere.

7. LANFR. *Imago Dei*, etc: Vir principaliter ad imaginem Dei creatus est. Mulier e costa viri potesta formata est; atque vir discoopertum caput debet habere.

8. *Mulier*. Est et mulier gloria Dei, a quo et ad quem glorificandum creata est, sed et secundo loco; principaliter enim vir.

B 9. AMBROS. *Mulier potestatem habere*, etc. Mulier in ecclesia, propter reverentiam episcopalem, non habeat caput liberum, sed velamine tectum; nec habeat potestatem loquendi, quia episcopus personam Christi habet. Quasi ergo ante judicem, sic ergo ante episcopum, qui est vicarius Dei, propter reatus originem subjecta debet videri.

10. LANFR. *Propter angelos*. Angelos vocat prædicatores, qui in altiori loco consistebant, cum prædicarent, propter hos dicit mulieres velare caput suum; quia sparsis crinibus facilius aspicientes ad luxuriam irritarent.

11. VERUNTAMEN. Quamvis primus homo non sit ex muliere, sed mulier ex ipso: in subsequenti tamen procreatione, non est hoc. Omnis enim vir potesta procreatus est ex muliere, et mulier ex viro. In Domino autem procreati, id est in creatione Domini in qua alter sine altero non creatur.

12. AMBROS. *Omnia autem ex Deo*. Ut neque mulier subjectionis suæ causa contristatur, neque vir exaltatus superbiret.

eam orare non vetata, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier vero si comam nutriat gloria est illi; (*causa*) quoniam capilli pro velamine ei dati sunt? si quis autem videtur contentiosus esse: (*contra hæc, vel alia mea dicta dicemus, scilicet nos non habemus consuetum mulieres non velare caput*) nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. 13. Hoc autem præcipio (*ut nemo sit contentiosus, vel ut nulli velent capita*); non laudans quod non in melius, *id est, bonum*, sed in deteriorius, *id est, malum* convenitis, *ad commemora ionem Dominicae cœnae*. Primum enim dico quia quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras inter vos (*Pauli enim per se, Petri per se discipuli cœnabant designantes alterutrum*) esse et ex parte credo esse scissuras. Nam *Scriptura dicit*: Oportet et hæreses esse, ut et qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. 14, 15. Convenientibus ergo vobis in unum, jam non est 16. Dominicam cœnam manducare, *non est enim communis, ut Dominica cœna fuit*. 17. Unusquisque enim suam cœnam præsumit, *anticipat, non expectans alios*, ad manducandum. Et alius quidem *pauper esurit, alias autem dives ebrius est*. Nunquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis [*satis enim esset domi comedere quam in ecclesia ante horum cœnae*] et confunditis eos, *rerecundiam facitis eis* qui non habent? Quid dicam vobis? 18. Laudo vos? In hoc non laudo, *quia non observatis ea quæ accepi a Domino de commendatione cœnae*. Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis, *scilicet ut cœna æqualiter distribueretur inter vos*, quoniam Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Accipite et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc facite, *id est, hoc corpus consecratione facile in meam commemorationem*. Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: 19. Hic calix novum testamentum est in meo sanguine; hoc facite, quotiescumque habebitis, in meam commemorationem. Exponit in quam Christi commemorationem. 20. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis 21. mortem Domini *jam factam annuntiabitis*, 22. donec veniat *Dominus ad judicium*. 23. Itaque quicunque manducaverit panem *¶* hunc, vel biberit calicem Domini indigne, 24. reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem, *probum faciat seipsum homo*, et sic *probatus de pane illo edat et de calice bibat*. Qui enim manducat et bibit indigne, *judicium damnatio-*

COMMENTARIUS.

13. AUGUST. (*lib. De opere mon., c. 31, tom. III*) A natu fratres ad illud sacramentum accipiendum convenire debent; aut sicut faciebant quos Apostolus arguit, et commendat [al., emendat] mensis suis ista miscere.

14. AMBROS. *Convenientibus vobis*. Hos notat, qui sic in ecclesiam conveniebant, ut, munera sua offrarentes, advenientibus presbyteris, totum sibi, qui obtulerat, vindicaret. Dissensiones enim inter eos pseudoapostoli seminaverant, ita ut oblationes suas zelarentur, cum una eademque prece omnium oblationes benedicerentur, ut qui, ut assolet fieri, non obtulerant, aut unde offerrent non habebant, pudore correcti contunderentur, non sumentes partem.

15. LANFR. *Convenientibus*. Consuetudinem antea habebant certis temporibus ad ecclesiam convenire, et, prout cuique facultas erat, cibum et potum illuc deferre, et simul omnes et pauperes et divites participare; et hoc vocabant Dominicam cœnam, quia in memoriam Dominicæ cœnae, hoc fiebat. Verum hæc consuetudo depravata erat; divites enim suas cœnas anticipantes, comedebant. Pauperes vero parum habentes in conspicu eorum comedere eru- bescabant. Hoc redarguit Apostolus, et dicit melius esse illis, si apud domos suas manducent et bibant, quam in contemptu ecclesiae, et confusionem pau- perum convenienter.

16. AUGUST. (*epist. 118 ad Januar., c. 5, tom. II*) *Dominicam cœnam*. Ipsam acceptiōem eucharistiæ Dominicam cœnam vocat

17. (*ibid., c. 6.*) *Unusquisque*. Neque enim quia post cibos Dominus dedit, propterea pransi aut coe- C nisi pœnas mortis dare Domini?

18. LANFR. *Laudo vos*. Non laudo vos in hoc quod non communiter sumitis. Nam rei estis corporis et sanguinis Domini; ea enim indigne sumitis. Si ipse panis, et calix quem sumitis, est sanguis et corpus Christi, tunc indigne sumitis corpus et sanguinem Christi; atqui illud est. Nam Dominus dixit quando tradebatur: Ego enim accepi a Domino, et accep- tum tradidi vobis.

19. *Hic calix novum*, etc. Ordo. Hic calix novo sanguine est novum testamentum, id est, per meum sanguinem confirmatur novum testamentum, quia B testamentum in mortuis confirmatur. Vel per hunc habetis novam promissionem, id est, plenam remissionem peccatorum.

20. *Quotiescumque*. Exponit, inquam, Domini commemorationem, mortis videlicet.

21. *Mortem Domini annuntiabitis*. In Sacramento corporis Christi, mors ejus annuntiatur, quia in memoria mortis ejus quotidie a fidelibus celebratur.

22. *Donec veniat*. Ad judicium veniat; ideo dicit quia sacrificium hoc non mutabitur usque in finem saeculi, sicut sacramenta Iudeorum mutata sunt.

23. *Itaque quicunque*. Hoc ex superiori dictis Redemptoris verbis colligitur: *Hoc est corpus meum*. Et: *In meo sanguine*.

24. AMBROS. *Reus erit corporis*. Quid est reos esse, post cibos Dominus dedit, propterea pransi aut coe-

nem sibi mandueat et bibit, 25. non dijudicans corpus Domini, non discernens corpus Domini a ceteris cibis veneratione singulare. Ideo, quia indigna sumitur, inter vos multi infirmi, et imbecilles sunt, et dormiunt moriuntur multi. 26 Quod si nosmetipsos dijudicaremus, intelligeremus et penitentemus, non utique dijudicaremus, damnaremur. Dum judicamus autem, a Domino corripimus, punimus in hoc saeculo, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaque, fratres mei, quoniam malum est, unumquemque presumere canam, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate. 27 Si quis esurit, domi manduet, ut non in judicium conveniatis. Cætera autem, cum venero, disponam.

CAPUT XII.

1. De spiritualibus autem, quæ superius dixi; vel potius quæ in sequenti dicam, nolo vos ignorare, fratres. Seitis quoniam, cum gentes essetis, gentiliter viventes essetis, ad simulacra muta prout duebamini, ut placuit sacerdotibus, eentes, eratis, vel ibatis. 2 Ideo quia gentilitati obediatis, notum vobis facio, (quasi diceret: quia in gentilitate etiam ad malum obedientes fuistis, credo quod in fide Christi ad bona magis obedientes eritis) quod nemo in Spiritu, per Spiritum, Dei loquens, dicit anathema Jesu, Christum separatum a Patre, anathema Jesu dicere est, vel Deum non esse, vel ex Deo non esse ipsum, putare, 3, 4. Et nemo potest dicere, (et credere) Dominus Jesus, Dominum Jesum esse, nisi in Spiritu sancto, nisi per Spiritum sanctum. Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus, diversa quidem sunt Spiritus sancti dona, sed spiritus idem monstrat in partibus, quoniam diversa quidem sunt charismata, Spiritus idem. Et 5 divisiones diversa opera, ministracionum sunt, idem autem Dominus. Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, Pater, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur, et lumen unicuique datur, manifestatio, manifesta gratia spiritus, ad utilitatem suam vel proximorum. Alii quidem per eundem Spiritum datur 6. sermo sapientiae de divinis; alii autem sermo scientiae, de humilitate Christi secundum eundem Spiritum; alteri tides, ut sine hesitatione confidat fieri quod precatur, in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum, curatio infirmorum in uno Spiritu; alii operatio virtutum, resuscitatio mortuorum; alii propheta, 7. alii discretio spirituum, ut sciat discernere quæ cogitationes a Deo, quæ militantur a diabolo; alii genera linguarum, 8. alii interpretatio sermonum. 9. Hæc autem omnia operatur unus atque idem

COMMENTARIUS.

23. LANFR. *Non dijudicans corpus Domini*, id est. A hoc argui se minime paterentur, sicut in simulaclis; non intelligentes corpus Domini in damnationem sumi ab indignis.

26. AMBROS. *Quod si nosmetipsos*. Hoe dicit, quia si nosmetipsi errores nostros corrigeremus, non a Domino judicarenur; et, quia, corripimus, tamen pro nobis est, ut timore ipso emendemur.

27. LANFR. *Si quis esurit*. Si quis, inquit, statutum, cogente fame, comedendi terminum, non potest expectare domi sue, potius manduet; per horam (51) eocandi anticipet.

CAP. XII. — 1. LANFR. *De spiritualibus autem.* Carnalia, inquit, vobis innotti, id est, idolothytus non comedere, mulieres testicis capitibus non orare. Spiritualia quoque volo vobis intimare, quibus vos modo Christiani facti obedietis; qui cum gentiliter viveretis, ad sacerdotum nutus simulaclis obedienter serviebatis; quod scitis.

2. Ideo notum vobis. Quasi diceret: Quia in gentilitate etiam ad malum audientes fuistis, credo quod in fide Christi ad bona magis audientes sitis.

3. AUGUST. (*expos. in Evang. Joan. tract. 74 tom. IX*) *Nemo potest dicere.* Apostolica vox est. *Nemo, dicit Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto.* Et quis Dominum Jesum, nisi qui diligit [addi, eum], dicit? si eo modo dicit, quo intelligi Apostolus voluit. Multi enim voce dicunt, corde autem et factis negant.

4. AMBROS. *Nemo potest dicere.* Ne hominum favorem existimarent in regula Christiana, et propter (51) Deesse videtur, tempus.

5. *Divisiones ministracionum.* Non est divisa gratia per personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sed indiscreta unitatis natura, et trium unum opus intelligitur.

6. AUGUST. (*lib. XII de Trin., cap. 14. tom. III.*). *Sermo sapientiae.* Invenio scriptum esse in libro Job, eodem sancto loquente: Eeee pietas est sapientia; abstinere autem a mali scientia est. In hæ differentia intelligendum est ad contemplationem sapientiam; ad actionem scientiam, pertinere. Pietatem B quippe hoc loco, posuit cultum Dei; quæ Graece dicitur theosebia (θεοσέβια). Nam hoc verbum habet ista sententia in codicibus Graecis.

7. AUGUST. (*lib. XII de Genesi ad liter., cap. 13, tom. III.*) *Alii discretio.* Discretio sane difficillima, cum malignus spiritus, quasi tranquillus agit; ac sine vexatione aliqua corporis, assumpto humano spiritu dicit quod potest. Quando etiam vera dicit, et utilia praedicat, transfigurans se in angelum; sicut scriptum est, velut angelum lucis.

8. LANFR. *Alii interpretatio sermonum.* Sermones vocati, allegoricas prolationes, seu in dictioribus, seu in orationibus, quæ in prophetis et Evangelii ubi fere reperiuntur, quas qui interpretari sciunt, per gratiam sancti Spiritus, illam scientiam habent. Possumus per

spiritus, dividens singulis prout vult, *hoe huic, illud illi, atii plus, atii minus.* 10. Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa; 11. omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus, *id est, caput, et corpus, quæ est Ecclesia.* Nos, *inquit, membra Ecclesiae unum sumus.* Etenim in uno Spiritu omnes nos *ut sinus* in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive gentiles, sive servi, sive liberi; et omnes in uno Spiritu potati sumus. Nam et corpus non est unum membrum, sed multa. *Licet, inquit, simus unum corpus, non tamen omnes unum membrum; sicut et in corpore.* 12. Si dixerit pes : ~~¶~~ *quoniam non sum manus, non sum de corpore : num ideo non est de corpore? Etsi quidam in Ecclesia non sint prædicatores, non ideo non sunt de Ecclesia; sicut pes, licet non sit manus, non ideo non est de corpore?* Et si dixerit auris: *quoniam non sum oculus, non sum de corpore : num ideo non est de corpore? Si 13, 14. totum corpus oculus ; ubi auditus? Si totum auditus ; ubi odoratus? A similis.* Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. 15. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? *Ergo non sunt omnia corporis unum membrum, sed multa, ut suum sistat corpus; sin essent omnia unum membrum, non subsisteret corpus.* Nunc autem multa quidem in membra, unum autem corpus, *humanum corpus dicit, quod nequit esse, nisi multis membris constet.* Non potest autem (*per simile ostendit Ecclesia membra in vicem esse necessaria.* [f. licet sint] *ut non sint differentia*) 16. oculus dicere manui: opera tua non indigo, aut iterum caput pedibus: non estis mihi necessarii. Sed multo magis que videntur membra corporis infirmiora, viliora esse, necessaria sunt: 17. et qua putamus ignobiliora membra esse corporis, (*puerdas partes corporis dicit*) his honorem abundantiore, *honore vestium, circumdamus* 18. et quæ in honesta sunt nostra abundantiore honestatem *vestimentorum* habent. 19. Honesta autem nostra, *ut oculi, nares, aures, nullius honoris vestimentorum* agent: sed Deus temperavit corpus, ei, cui deerat abundantiorum tribuendo *vestimentorum* honorem, ut non sit schisma in corpore, sed id ipsum pro invicem sollicita sint membra. Et si quid patitur unum membrum, competituntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. 20. Vos autem estis corpus

COMMENTARIUS.

sermones, mysticas etiam visiones intelligere, quales A apparuere Pharaoni et Nabuchodonosor. Unde et Joseph dicit: *Eo quod fuit sermo Dei.* Et in Daniele legitur: *Dic somnium, et interpretationem ejus indicabis.* Et rex ait: *Sermo reessit a me.* Quas interpretari utrique divino munere collatum est. Ait enim Joseph: *Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni.* Et Daniel: *Ostendisti mihi quæ rogavimus te; quia sermonem regis aperiusti nobis.*

9. AMBROS. *Ilicet autem omnia.* Quod superioris trium personarum dicit, nunc per unum Spiritum sanctum dirigi [at., agi] profitetur. Ut, quia unius naturæ sunt, et quod unus operatur, operentur tres.

10. LANFR. *Sicut enim corpus unum est.* A simili ostendit quidem unum esse spiritum, et ejus dona esse multiplicia, sicut unum est corpus, membra habens multa. Ponit autem Christum, id est, caput, et non corpus quæ est Ecclesia, pro spiritu quo illa sibi sunt cohaerentia.

11. AUGUST. (*Enarr. in psal. xxx*) *Omnia autem membra.* Loquens de membris Christi, hoc est fidelibus, non ait: Sic et membra Christi. Sed hoc totum quod dixit, Christum appellavit. Membra multa, unum corpus Christus; ergo simul omnes nos, cum capite nostro, Christus.

12. AMBROS. *Si dixerit pes.* Hoc est non posse eum qui infirmus videtur inter fratres, negare [al., negari] esse de corpore, quia non sum potens.

13. *Si totum corpus oculus,* id est, si omnes essent unius operis, quomodo impleretur reliqua necessitas corporis, cum constet multis officiis opus esse ad gubernacula corporis.

14. LANFR. *Si totum corpus oculus.* Nec debent, inquit, omnes in Ecclesia esse prædicatores, quia

A non decet totum corpus esse oculus; si enim hoc esset jam non esset ipsum corpus, quia non esset auditus et cæteræ partes corporis.

15. AMBROS. *Quod si essent omnia unum.* Manifestum est quia, si omnes unius fuissent dignitatis, non dicerentur membra, neque corpus: ideo quia [al., ideoque] variis membrorum officiis corpus gubernatur.

16. *Oculus dicere manui, hoc est, nou potest potior dicere inferiori: Non mihi opus es.*

17. *Et quæ putamus.* Despectis vel humilibus exhortatio necessaria est, per quam addatur illis honor, ut fiant utiles.

18. *Et quæ in honesta sunt.* Nam solent succincti vesticula tetrica, pede nudo incedere. Cum ergo videantur contemptibles, magis honori sunt; quia solent vitam habere mundiorum.

19. *Honesta autem nostra.* Fratribus, in quibus studium peritia et conversationis viget, et honestatis nihil est quod a nobis addatur.

20 LANFR. *Vos autem estis.* Coaptat similitudines, quas superioris dicit de corpore, ad hoc quod dixit: *Corpus unum est, et membra multa.* Convenit hoc quod dicit: *Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro.* Ad hoc quod dixit: *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque, sicut voluit.* Convenit quod dixit: *Et quosdam quidem posuit in Ecclesia: primum apostolos, secundo prophetas, sicut Agabum, et duas filias Philippi, tertio doctores, etc.* Ad hoc quod dixit: *Si totum corpus esset oculus, ubi auditus?* Convenit hoc quod dixit: *Nunquid omnes apostoli? Nunquid omnes prophetæ?* Quod sectari debet charitate, uti in fine Epistolæ si linguis, etc. concordet sic, *sectamini igitur charitatem.* Omne quod melius est et excellentius aliis sectari

Christi, et 21. membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia : primum apostolos, 22. secundo prophetas, 23. tertio doctores, *episcopos, deinde virtutes, eos qui miracula faciunt, exinde gratias curationum, eos qui infirmos curant, epitulationes, quæ in diversis artibus, officiis, industriis considerantur, 24. gubernationes, minorum personarum prælationes, genera linguarum, variis linguis loquentes, interpretationes sermonum.* Nunquid omnes apostoli? *quosdam, inquit, posuit apostolos, nam cum aliquos, non omnes posuit apostolos, sic de reliquis.* Nunquid omnes prophetæ? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes virtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? 25. *Emulamini autem charismata meliora.* Et adhuc excellentiorem (*quæ superius dixerim*) viam ad beatitudinem vobis demonstrabo.

CAPUT XIII.

Si linguis hominum loquar, et *etiam angelorum (exaggeratio.)* charitatem autem non habeam, factus sum velut as sonans, *non proficiens mihi, aut cymbalum tinniens.* Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam; et si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, *de loco ad locum,* charitatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Charitas patiens est, benigna est; charitas non æmularatur, non *cam fericitas aliena contristat,* non agit perperam, 1. non inflatur, *quia non cam extollit sua felicitas,* non est ambitiosa, *honoris, vel alienorum,* non querit *clam quæ sua sunt,* non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniuste; congaudet autem veritati, *xquitati;* omnia suffert, suffert, 2. omnia ~~25-26~~ credit, credenda, 3. omnia sperat, speranda, omnia sustinet, sustinenda. 4. 5. Charitas nunquam excidit, *id est, calit, quia in hoc sæculo est, et in futuro erit: fides, spes, etc. in hoc sæculo tantum,* sive 6. prophetæ evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur. 7. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. 8. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabi-

COMMENTARIUS.

debemus. Charitas autem excellentior est aliis A credit, sed Deo, quia non dictum est; omnibus creditis. Ergo, etc. Deinde ea sola sufficit ad beatitudinem, alia non sine illa. Quia neque loqui linguis, neque prophetia, neque scientia, neque fides, neque eleemosyna, neque martyrium sufficiunt ad beatitudinem, sine charitate; charitas autem sola sufficit, et hoc est quod dicit: *Charitas patiens est, etc.* usque ad, *nunquam excidit.* Nam et scientia et prophetia evacuabuntur: omne enim imperfectum perfecto superveniente, evacuat: atque prophetia et scientia sunt imperfecta; ergo evacuabuntur. Quod autem dicit: *cum esset parvulus, probat omne imperfectum perfecto superveniente evacuari.*

21. *Membra de membro.* Se vocat membrum a B quo, id est, a cuius prædicione Corinthii, qui erant membra Christi, processerunt, vel Christum, qui Ecclesia caput est.

22. *Ambros. Secundo prophetas.* Prophetas intelligimus futura dicentes, et Scripturas revelantes.

23. *Tertio doctores.* Doctores dicit, qui litteris et lectionibus pueros imbuebant.

24. *Gubernationes.* Sunt et gubernatores, qui spiritualibus gubernaculis documento sunt.

25. *LANFR. Emulamini charismata.* Corinthii summopere desiderabant gratiam linguarum; sed hortatur eos Apostolus ut meliora charismata desiderent, et maxime gratiam prophetandi.

CAP. XIII.—1. AUGUST. (*De Genes. ad lit., l. xi, cap. 5, sub med.*) *Non inflatur,* id est, non privata excellitia latetur; merito ergo non inflatur.

-2. AUGUST. (*De spirit. et lit., cap. 32, t. III.*) *Omnia credit.* Ipsa charitas, quæ omnia credit, non omni spiritui credit. Ac per hoc, omnia quidem

3. *Omnia sperat.* Nam ideo tolerat omnia in praesenti vita, quia credit omnia de futura vita. Et suffert omnia quæ hic immittuntur, quia sperat omnia quæ ibi promittuntur Merito ergo nunquam cadit.

4. AUGUST (*In Joan. iv, c. 16; expos. in 1 Ep. Joan. tract 9, t. 1X. Charitas nunquam. Deus dilectio est; et qui manet, inquit, in dilectione, in Deo manet, et Deus in illo manet.* Si tibi domus Dei, esto domus Dei. Mane in Deo, et maneat in te Deus. Manet in te Dens, ut te contineat; manes in Deo, ne cadas. Quia sic de ipsa charitate Apostolus dicit: *Charitas nunquam cadit.* Quomodo cadit quem continet Deus?

5. LANFR. *Charitas nunquam excidit,* id est, cadit, quia et in hoc sæculo est, et in futuro. Erit fides et spes in hoc sæculo tantum.

6. *Prophetæ evacuabuntur.* In die judicii et prophetia evacuabitur, et varietas linguarum cessabit, et scientia sive mundanarum rerum, sive ad quam dispositionem pervenitur, destruetur.

7. *Ex parte enim.* Quasi diceret: Ideo prophetia evacuabitur et scientia destruetur, quia ex parte sunt; omne autem quod ex parte est, imperfectum est; omne autem quod imperfectum est, evacuabitur.

8. AUGUST. (*De perfec. justitiae, c. 8 t. VII*) *Cum venerit quod perfectum.* Cum venerit quod perfectum est, quod ex parte est destruetur, id est, non jam ex parte, sed ex toto erit, quia fidei et spei, jam res ipsa, non quæ credatur et speretur, sed quæ videatur teneaturque succedit. Charitas autem quæ his [al. in his] tribus major est, non auferatur, sed augatur, et implebitur [al., angebitur, et implebitur] contem-

tur quod ex parte est (*Transsumptio ad minus, quæ tamen pro simili sumit*). Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi, abjeci a me, quæ erant parvuli. Videmus nunc (*ad id quod dixit, ex parte prophetamus*) per speculum in ænigmate : 9. tunc autem facie, revera, ad faciem. Nunc (*ad id quod dixit, ex parte cognoscimus*) cognosco ex parte ; tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum, tunc perfecte cognoscam Deum, sicut cognitus sum a Deo. Nunc autem, in hac vita tantum manent fides, spes, caritas, tria haec. 10. Major autem horum, diuturnior, nam et in futuro, est caritas.

CAPUT XIV.

Ergo sectamini, studete ut habeatis charitatem, æmulamini spiritalia : desiderate spirituales gratias. *Spiritus sancti, magis autem, quamvis linguis loquamini, ut prophetetis.* Qui enim loquitur lingua, scit et audit toribus incognita, non hominibus loquitur (*simplex bonum, ipse enim sotus intelligit*) sed Deo; nemò enim audit id est intelligit. 1. *Spiritu autem* ¶ 2. loquitur mysteria; nam qui prophetat, sibi, et hominibus loquitur ad ædificationem (*duplex bonum*) et exhortationem et consolationem. Qui loquitur lingua, aliis incognita semetipsum ædificat; si tamen intelligat : qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Volo autem omnes vos loqui linguis (non dico, inquit, quia non ut linguis loquamini, sed quia malo ut prophetetis, quod dupliciter prodest); 3. magis autem prophetare. Nam major est, *majoris dignitatis*, qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, quid dixerit exponit, ut Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis vobis incognitis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, interpretetur, aut 4. in revelatione, aut 5. in scientia, aut 6. in prophetia, aut in doctrina? tamen (*expletivum, vel scilicet similitudinem proferam*) quæ sine anima sunt vocem sonum dantia, sive tibia (*transsumptio ad simile*), sive cithara, nisi distinctionem sonitum dederint (*non prosunt*), quomodo scietur id quod canitur aut quod cytharizatur? nullatenus (*a simili*.) Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? non prodest, nemo enim ad bellum per eam preparatur. Ita (*a simili*) et vos per linguam, nisi interpretando manifestum sermonem dederitis; quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera, in vanum, loquentes. 7. Tam multa ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo, et nihil, *nullum genus lingua*, sine voce, vocis proprietate, est. Si ergo (*a simili*) nesciero virtutem, intelligentiam vocis, ero ei, cui loquor, barbarus, non prodero ei cui loquor, et qui loquitur, mihi barbarus. Sic et vos, quoniam, quandoquidem, æmulatores estis spirituum, spiritualium donorum, ad ædificationem Ecclesiae querite ut donis spiritualibus adeptis abundetis. Et ideo, quia querenda sunt dona que prosunt, qui loquitur lingua, 8. oret ut interpretetur. Nam si orem, loquar, lingua, spiritus meus, vox mea, orat, id est, ego nulli prosum, mens autem mea

COMMENTARIUS.

plata quod credebat, et quod sperabat, indepta.

9. LANFR. *Tunc autem cognoscam.* Tunc cognoscam perfecte Deum, sicut cognitus sum a Deo, id est, perfecte.

40. *Major autem horum est charitas.* Item ostendit meliorem esse charitatem omnibus aliis donis; nam melior est fide, spe et ceteris, est enim diuturnior; unde et a precedentibus principalem concludit questionem, dicens : Ergo, quia melior est omnibus, sectamini charitatem.

CAP. XIV. — 1. *Spiritus autem loquitur*, id est, intelligit, sicut in Evangelio : *Qui habet aures audiendi audiat*, id est, intelligat. Et in Apocalypsi : *Qui habet aurem, audiat*.

2. *Loquitur.* In ipsa incognita lingua, Spiritus sanctus, loquebatur mysteria, id est, allegorica verba, quæ nemo intelligebat, nisi qui gratiam interpretandi habebat.

3. *Magis autem prophetare.* Magis debetis appetere prophetare, quam loquilinguis; nam loqui lingua incognita sibi et aliis, et loqui lingua cognita sibi tantum, tertiam speciem, loqui linguis ut alios docerent, non appetebant ipsi primo unam speciem loqui lingua incognita sibi et aliis. Duplex bonum magis est appetendum quam simplex; prophetare

A autem duplex bonum est; loqui vero lingua incognita sibi et aliis, simplex; quod est, qui enim loquitur lingua, simplex bonum est, quia Deo loquitur, Deo tantum, non enim hominibus; non enim intelligitur. Qui vero prophetat, duplex bonum facit; Deo enim loquitur et hominibus. Et de alia specie, quæ est, qui loquitur lingua sibi tantum cognita, eadem sunt argumenta.

4. *In revelatione.* Revelatio est, qua per Spiritum sanctum, in quoconque tempore, aliquid subito indicatur.

5. *In scientia.* Scientia est cognitio studio et industria comparata.

6. *In prophetia.* Prophetia de futuris tantum, doctrina genus omnium.

B 7. *Tam multa, ut puta.* Quasi diceret : Non est mirandum si per linguam datur sermo non manifestus; quia videlicet multa sunt genera, et nihil illorum est quod non habeat propriam et distinctam a ceteris vocem.

8. *Oret ut interpretetur*, id est, intelligat ipsam linguam, et sic exponat. Plerumque enim Spiritus loquebatur per os hominis extranea lingua, et tamen homo non intelligebat ipsam linguam, aut in ipsa lingua mysteria prolatas.

sinc fructu est, *id est*, sine compunctione, quia non intelligo quæ lingua loquor. 9. Quid ergo est? Quando-
quidem non prosun loquens lingua, non. interpretans, ~~et~~ esse debet quod sequitur scilicet, orabo spiritu,
id est, voce, orabo et mente: *ut interpretari sciām*, psallam spiritu, *id est*, voce, psallam et mente, *ut in-terpreter*. Cæterum si benedixeris, benedictionem feceris, spiritu, *id est*, sola voce, non intellectu qui, quibus,
supplet locum idiotæ dicendo amen in fine orationis? nemo. Quomodo dicet, amen, super, per, tuam bene-
dictionem? Quoniam, cum, quid dicas, nescit; nam tu quidem bene lingua incognita gratias agis, agendo,
sed alter non aëdificatur, alteri non prodes. Gratias ago Deo meo quod omnium vestrū lingua loquor,
nec ideo, inquit, dico ut vobis invideam, nam Deo gratias omnium linguis loquor. Sed tamen, in Ecclesia
volo, malo, quinque verba sensu meo loqui, *ut intelligam, interpretari* vateam ut et alios instruam, quam
decem milia verborum in lingua incognita. Fratres, 10. nolite, pueri, effici sensibus, *magis appetendo lin-
guis*, quod parum prodest, quam prophetare, quod multum, sed malitiis parvuli estote; sensibus autem
perfecti estote, non desiderantes genera linguarum. 11. In Lege scriptum est: 12. Quoniam in aliis linguis,
et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus. 13. Itaque linguæ in signum sunt
non fidelibus, sed infidelibus; prophetæ autem non infidelibus, sed fidelibus, *confert prophetare, et loqui lin-
guis*; et ex collatione utriusque præfert prophetiam linguis. Si ergo, autem, conveniat universa Ecclesia
in unum, et omnes linguis incognitis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles: 14. nonne dicent
quod vos linguis incognitis loquentes insanitis? Et dicent utique. Si autem omnes prophetent, intret au-
tem quis infidelis vel idiota, si negare vult quod dicitur ab eis, convincitur ab omnibus, dijudicatur, *id est*, cognoscitur vita ejus per prophetiam ab omnibus; occulta enim cordis ejus per prophetiam mani-
facta sunt, et ita cadens, se humilians, in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis
sit. Quid ergo est, fratres? ergo, fratres, cum tanta utilitas sit prophetia, desideranda est. Monet eos
ad fraternalm ædificationem. Cum in ecclesia convenitis, si 15. unusquisque vestrū (alius hoc,
alius illud) psalmum hic habet, ille doctrinam habet, (per gratiam Spiritus sancti, hæc omnia illi da-
bantur,) apocalypsin, revelationem, habet, linguam habet; interpretationem habet; omnia ad ædifica-
tionem ~~et~~ proximorum flant. 16, 17. Sive lingua incognita quis loquitur, secundum duos, aut ut mul-
tum tres, cum duabus loquatur, aut tribus, non omnibus, et per partes semoti, et unus quod atter tingua
loquitur incognita, interpretetur. 18. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, coram aliis.
19. Sibi autem loquatur, et Deo. Prophetæ autem duo aut tres dicant (piebs dividebatur, et uni-

COMMENTARIUS.

9. *Quid ergo*. Esse debet, si bene. Si vox loquens A Vade, et dic populo huic: Aure audietis, et non in-
telligetis.
10. *Nolite, pueri*, id est, nolite puerilia desideria habere; non considerantes quid utilitatis habeant ea quæ desideratis.

11. *In Lege Legis nomine*, prophetiam designat. Est autem hoc testimonium in Isaia, his verbis: *In loqua enim labii, et lingua altera loquitur ad populum. Cui dixit hoc: Requiescere facite lassum al. Cui dixit: Hæc est requies mea, reficie lassum: et hoc est meum refrigerium: et noluerunt audire.*

12. *Quoniam in aliis*. Item probat prophetiam magis esse appetendam quam loqui linguis. Prophetia enim bonum est duplex; loqui vero lingua, simplex. Istud namque tantum est signum credendi infidelibus, sed et fidelibus signum est ut bene operentur; et hoc præmissa legis auctoritate confirmat.

13. *AMBROS*. *Ilaque linguae*, hoc est, in velamine linguae incognitæ, obscurati sunt sermones Dei, ne videantur a perfidis. Cum autem audiantur incognitæ linguae, signum sit quia propter perfidiam factum est ne audientes intelligent. Unde in Isaia:

14. *Nonne dicent quod*. Manifestum est, si omnes diversis linguis loquantur, tumultus fit quidam in cœtu [at., inconditus] populi, quasi phrenes in patientibus [al., patientis].

15. *LANFR.* *Unusquisque vestrū*. Sic legendum, et subaudiendum est. Unusquisque vestrū, alias psalmum habet, alias doctrinam; et sic cætera habet; per gratiam sancti Spiritus hæc omnia illis da-
bantur.

16. *AMBROS*. *Sive lingua*, hoc est duo vel tres non plus linguis loquantur, sed singuli, non simul omnes, ne insanire videantur. Ideo autem ut multum tres, ne occuparent diem linguæ loquentes interpres Bœtorum, non haberent prophete tempus disserendi.

17. *LANFR.* *Sive lingua*. Si lingua incognita aliquis loquitur vestrū, non loquatur in audientiam omnium, sed apud duos vel tres loquatur, et per partes, id est, intercise, ut facilius possit intelligi, cum exponitur.

18. *Si autem non fueris interpres*. Hic aperte ostendit quia sœpe loquebatur aliquis incognita lingua, quam, vel in qua, prolata mysteria, nec ipse intelligebat.

19. *Sibi autem loquatur*, id est, in corde suo lo-
quatur, Deum laudans vel deprecans.

parti unus propheta, et alius alii loquebatur), et cæteri dijudicent, audiantur. 20. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim *hoc modo* omnes per singulos prophetare, ut omnes *prophetare* discant, et omnes exhortentur, *admonentur*, et 21. spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt *vel subjectus est*. 22. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, sicut et in omnibus ecclesiis sanctorum doceo. *Viri quidem prophetent, ut dictum.* Mulieres autem in ecclesiis taceant; non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, viris, quod non esset, si predicarent, sicut et 23. lex dixit: Si quid antem volunt discere, domi non in ecclesia viros suos interrogent. Turpe est enim nulieri loqui in ecclesia. 24. An a vobis verbum Dei processit? ut propter hoc nova ineatis? Aut in vos solos pervenit? Si quis videtur propheta esse, 25. [aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis (*hic evidenter ostendit, difficultas esse verba suarum Epistolarum, ad quas exponendas prophetas, et sapientes invitati*), quia Domini sunt mandata. 26. Si quis autem *hec et alia Dei mandata ignorat, vel negligit*, 27. ignorabitur. ¶ Itaque, fratres, amulamini prophetare: *quia duplex bonus est: et loqui linguis nolite prohibere.* Omnia autem honeste, *ut viri loquuntur, mulieres taceant, et secundum ordinem, alter prius, alter posterius, non omnes simul loquantur, fiant in vobis, vel a vobis.*

CAPUT XV.

1. Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod et (*effectus*) accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis, nisi ad mortem predestinati estis. Tradidi enim vobis in primis, *Evangelium quod notum feci, quod et accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris non suis secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die.* secundum Scripturas, et quia visus est Cephae, et post hoc *discipulis, undecim; deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul (de hac apparitione, et subsequenti nihil ab evangelistis dicitur)*, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt; 2. deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus, novissime autem omnium 3. tanquam abortivo, visus est et

COMMENTARIUS.

20. *Quod si alii.* Si dum duo vel tres prophetæ A ista pena ille plectendus sit, qui non valet intelliguntur, alicui eorum qui sedent, et auscultant, aliquid revelatum fuerit; prior propheta qui loquebatur, taceat, et permittatur huic loqui.

21. *Spiritus prophetarum.* Pluraliter dicit Spiritus, propter multitudinem prophetarum, cum sit unus Spiritus qui replet eos, qui subjectus prophetis dicitur, quia eos extra voluntatem eorum, nec loqui, nec tacere compellit. Et est responsio quasi aliquis diceret: An prior propheta potest facere, cum vult, id est, an singuli possint prophetare, cum eis aliquid revelatur.

22. *Non enim dissensionis.* Dissensionis spiritus essent, si omnes quos repleret, loqui simul compelleret.

23. *Lex dicit.* In Genesi dicit Deus ad mulierem: *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tibi.*

24. *An a vobis verbum.* Hic datur intelligi quedam quæ superius redarguit Corinthios fecisse, atque ideo reprehendit eos dicens non debere eos aliquid noviter inire, sed potius exemplis aliarum Ecclesiarum vivere, quia verbum Dei ab illis non processit, quod si processisset, tolerabile esset si aliquid nouum fecissent.

25. *AMBROS.* *Spiritualis cognoscat.* Hic tangit apostolos falsos, qui non divina, sed terrena docebant.

26. *Si quis ignorat, ignorabitur.* Recte, quia qui nescit Dei esse quæ loquitur Apostolus, a Domino ignorabitur.

26. *AUGUST.* (epist. 102 ad Evodium, tom. II.) *Si quis autem ignorat.* Nequaquam, ut scribis, qui ignorat, ignorabitur. De hac re dicit Apostolus, tanquam

gentia sic discernere ineffabilem Trinitatis unitatem, sicut discernitur in animo nostro memoria, intellectus, voluntas. Aliunde dicebat hoc Apostolus: Lege, et videbis ea quæ loquebatur [*al.*, quod ea loquebatur], quæ fidem vel mores multorum edificarent, non quæ vix ad paucorum, eamque exiguum, quantumcunque in hac vita, de re tanta esse potest, intelligentiam pervenirent, id est, ut linguis prophetia proponeretur.

27. (*Ibid.*) *Ignorabitur.* Multi in Christi cruce gloriantes, et ab eadem via non recessentes, etiam qui ista quæ subtilissime disseruntur, ignorant, quia non perit unus de pusillis [*al.*, ex illis] pro quo mortuus est, ad eamdem pervenient aeternitatem, veritatem, charitatem, id est, ad stabilem, certam, plenamque felicitatem. Ubi manentibus videntibus, amantibus, sunt cuncta perpetua.

CAP. XV. — 4. LANFR. *Notum autem vobis.*, etc. Dubitantibus Corinthiis de resurrectione mortuorum, probat Apostolus multis argumentis eam revera esse futuram, recolens quod illis prædicaverat, quibus evidenter appetit de resurrectione dubitandum non esse.

2. AUGUST. (*lib. cont. Faust.*). *Novissime autem.* Sed hic jam de celo, post non parvum tempus ascensionis sue.

3. *AMBROS.* *Tanquam abortivo.* Apparuit illi prius de celo, post oranti in templo. Abortivum se vocat, quia extra tempus natus in Christo, apostolatum accepit; in celo Domino recepto in [*al.*, cum] carne.

mihi (*quasi abortivum se vocat, quia coactus est ad Deum converti, sicut abortivus cogitur nasci*) 4. Ego enim sum minimus apostolorum, quia non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, *ut non fructificarem*, sed abundantius (*a re probat*) illis omnibus laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum; sive enim, *autem*, ego, sive illi, sic prædicavimus, *Christum mortuum resurrexisse*, et sic credidistis. Si autem Christus *vere* prædicavit quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrexit (*a genere*) mortuorum non est? Si autem resurrexit mortuorum non est, neque ~~¶~~ Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, 5. inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimus autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. *Responsio*. Nam 6. si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, 7. vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo [*a simili*] et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, 8. miserabiliores sumus omnibus hominibus. (*assumptio*). Nunc autem 9. Christus resurrexit a mortuis primitia dormientium, nam *primus resurrexit*, quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrexit mortuorum. Et sicut (*exponit*) in Adam omnes moriuntur, ita et 10. in Christo omnes viviscabuntur. 11. Unusquisque autem in suo ordine, primitiae Christus, deinde ii qui sunt Christi, (*resurrecti sunt et alii, sed horum tantum mentionem facit propter Christianam dignitatem* 12. qui in adventu, *facto, vel faciendo*, ejus crediderunt. ~~¶~~ 13. Deinde finis erit, 14, 15, 16, cum tradiderit

COMMENTARIUS.

4. *Ego enim*. Humiliat se, et tempore causam in A se ascribit.

5. *Inanis est ergo*. Ad detrimentum eorum proficere asserit, si crediderint quod futurum non est, et pudoris est ut aliquis profiteatur hoc credidisse quod falsum est, et verecundiam illis incutit, et labores illorum dicit infructuosos; quod nemo utique de se patitur audire, ut videntes hoc esse contra se, revertantur ad fidem pristinam.

6. AUGUST. (*lib. II De doct. Chr. cap. 31, t. III.*). *Si mortui*. Sunt vera connexiones ratiocinationis, falsas habentes sententias, quæ consequuntur errorem illius cum quo agitur; quæ tamen ad hoc inferuntur a bono et docto homine, ut in his erubescens ille cuius errorem consequitur [*al., consequuntur*], eundem relinquit errorem; quia si in eodem manere voluerit, necesse etiam ut illa quæ damnata tenere cogatur.

7. LANFR. *Vana est fides*. Fidem dicit qua credabant peccata sibi esse dimissa, per fidem resurrectionis Christi. Quod non est, si Christus non resurrexit.

8. AMBROS. *Miserabiliores sumus*. Increduli enim vel hac vita fruuntur.

9. LANFR. *Christus resurrexit*. Probat Apostolus mortuos esse resurrecturos. Si, inquit, Christus resurrexit, et mortui resurgent. Sed Christus resurrexit, nam Scriptura dicunt. Item quia resurrexit, nam visus est, postquam resurrexit, Cepha' et alii. Item iterum, resurrexit quia vos eum resurrexisse credidistis. Quasi dicent: Credidimus, sed non te prædicante. Quæ cura, inquit, sive ego, sive illi E_t prædicasset, vos credidistis eum resurrexisse. Hoc est quod dicit: Sive enim ego, sive illi sic prædicamus, et sic credidistis. Item ipsum: Si Christus revera prædicavit quia resurrexit, tunc vere surrexit; et si resurrexit (*a simili*), resurrexit mortuorum est: quod si est, quomodo quidam dicunt, etc., et sic non debetis dicere resurrectionem mortuorum non ore.

A Contenderet quis: Non est, inquit, resurrexit mortuorum. Et Apostolus: Si non est resurrexit mortuorum, id est, si nullus mortuorum (*a tofo*) surrexit, neque Christus, quem surrexisse credidistis. Et ex eodem sequitur vanam esse Apostoli prædicacionem, vanam esse eorum fidem. It (si Christus non resurrexit falsi testes Dei sumus; quod a Scriptura sic probat: Quoniam, inquit, falsum testimonium diximus adversum Deum; nam istud, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. Quare hoc dicas? Nam ita, inquit, in re est, quod si mortui non resurgunt, neque Christus; vana est fides nostra, id est non sunt vobis remissa peccata; adhuc enim estis in peccatis vestris. Et si vos estis in peccatis, et qui ante vos B finerunt, in peccatis mortui sunt; et si in peccatis mortui sunt, utique perierunt. Principalis assumptio. Nunc autem Christus resurrexit, ergo non est vana prædicatio nostra, nec fides vestra. Et sic de omnibus concludendum.

10. AUGUST. (*expos. in Evang. Joan. Tract. 3, t. IX.*). *In Christo omnes*. Omnes qui renati sunt per Christum.

11. LANFR. *Unusquisque in suo ordine*. In suo ordine dicit, vel quia Christus primus resurrexit; deinde resurrecti sunt ceteri. Vel quia martyr, ut martyr; pastores, ut pastores, et ceteri in hunc modum. Et sic intelligitur, in suo ordine, et in sua dignitate. Deinde hi resurrecti, et alii, sed horum tantum mentionem facit propter Christianam dignitatem.

12. *Qui in adventu*. Qui credunt eum advenisse propter redimendos peccatores, et adventurum propter infideles judicandos et fideles remunerandos.

13. AUGUST. (*lib. LXXXIII. Quæst. qu. 69, t. IV.*) *Deinde finis*. Ipse scilicet finis est, ut sit ipse Deus omnia in omnibus. Alter enim dicitur finis, qui pertinet ad consummationem, alter qui pertinet ad consumptionem. Et alter enim tunica finitur texendo, et

regnum, *id est, in quibus regnabit*, Deo, et Patri, 17, 18. cum evacuaverit omnem principatum *dæmonum*. et potestatem et virtutem. Oportet autem illum regnare 19. donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus, 20. Novissima autem inimica destruetur a Christo mors (*ostendit Christum habere potentiam mortis destruendæ, dicens omnia esse sub ejus potentia*); omnia enim subjicit sub pedibus ejus. Cum autem dicat; *psalmus octavus* : Omnia subjecta sunt ei, sine dubio, præter eum, *Patrem*, qui subjicit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, 21. tunc et ipse Filius subjectus erit ei, *Patri secundum humanitatem, vel Christo*, qui subjicit sibi omnia. 22. ut sit Deus omnia in omnibus, *ut sit Deus plenitudo omnis gaudii in singulis*. 23 Alioquin (*si mortui non resurgent*) quid facient *quid erit his*, qui baptizantur 24. 25. ¶ pro mortuis, si omnino mortui non resurgent? 26, 27. Ut quid et baptizantur pro illis? *peccatis scilicet*. Ut quid et nos periclitamur omni hora? *exponit quomodo periclitetur*. Quotidie morior per vestram gloriam, fratres,

COMMENTARIUS.

aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, ut nemo eorum qui ei cohærent amet adversus eum suam propriam voluntatem, manifestumque sit omnibus quod idem Apostolus alio loco dicit: *Quid autem habes quod non acceperisti?*

14. LANFR. (lib. I *De Trin.*, cap. 9 et 10 tom. III). *Cum tradiderit*. Ita dictum est, cum tradiderit regnum Deo et Patri, ac si diceretur: Tradet regnum Patri, Dominus Jesus Christus, non se inde separato, nec Patre, nec Spiritu sancto, quoniam perdere credentes ad contemplationem Dei, qui digni habebuntur, perduci ad fidem, ad spem, id est, ad ipsam visionem quia perducens ductus est, regnum tradere Deo et Patri.

15. AMBROS. *Cum tradiderit*. Nemo dubitet filium regnaturum semper cum Patre, hoc est enim regnum tradere Deo et Patri, ostendere ipsum esse ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur.

16. LANFR. *Cum tradiderit*. Tradet Christus regnum, id est, in quos ipse regnabit, Deo in fine sæculi cum ostenderit Ecclesiam, sua et servorum suorum prædicatione ad Deum conversam.

17. AUOUST. (ibid., c. 8). *Cum evacuaverit*, id est, ut [al., non] sit non necessaria dispensatio similitudinem per angelicos principatus.

18. LANFR. *Cum evacuaverit*. Vel evacuabit Christus in fine sæculi omnem dæmonum principatum et potestatem, quia ultra non habebunt potestatem tentandi, et in tentationem inducendi servos Dei.

19. *Donec ponat omnes*. Ponet Christus omnes inimicos suos, ante diem judicii sub pedibus suis, quia alios ad fidem convertet, alios inferni claustris tradet, non ultra sibi, vel servis contradicturos. Regnabit autem et postea, sed de hoc tempore ambiguum esse poterat.

20. *Novissime autem*. In novissimo die destruetur mors, quia nec homines ultra peccabunt, nec ulla corpora ultra morientur.

21. AUGUST. (lib. LXXXIII. *Quæst. quæst. 69*). *Tunc ipse Filius*. Manifestum est ergo hoc secundum susceptionem hominis dictum (ib., paulo infra). Cum autem ei omnia subjecta fuerint, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui sibi subjicit omnia, non quasi modo non ita sit, sed manifestum erit.

22. AUOUST. (lib. xxii *De civit. Dei*, c. 30, t. V.) *ut sit Deus omnia*. Qui enim aliud per prophetam

A dixit: *Ero illorum Deus; et ipsi erunt mihi plebs, nisi ego ero unde satientur?* Ego ero quæcumque ab hominibus honeste desiderantur, et vita, et salus, et victus, et copia, et gloria, et honor, et pax, et omnia bona.

23. AMBROS. *Alioquin quid faciunt*. Exemplo hoc, non factum illorum probat, sed fixam fidem in resurrectione ostendit.

24. LANFR. *Pro mortuis*. Pro mortuis dicit peccatis mortuos agentibus, sicut ad Hebraeos, fundamentum pœnitentiae ab operibus mortuis. Dicit ergo: Si non est resurrectio mortuorum, quid facient qui per remissionem peccatorum suorum baptizantur in memoriam mortis et resurrectionis Christi, putantes quia et ipsi resurrecturi sint? Abnegatur enim sunt baptismum, et mutaturi fidem, quod sacramentum est. A quibusdam dicitur, et scriptum reperitur fuisse quosdam imperitos, qui baptizarentur pro his qui de hac vita sine baptismo commigrabant: putantes quia talis eorum baptismus prodesse posset his qui sine baptismo moriebantur, et ob hoc esse dictum: *Quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Sed non est credendum ab auctoritate stultorum voluisse Apostolum probare, quod tantopere apud plurimos habebatur incertum.

25. *Pro mortuis*. Pro mortuis, id est, quasi mortuus. Baptismus enim figura est mortis. Nihil valet in baptismo figura mortis et resurrectionis, nisi futura esset post mortem vera corporum resurrectione. Sed non est inanis in Ecclesia constitutio talis.

26. *Ut quid et baptizantur*. Item, probat idem. Si inquit, mortui non resurgent, quid facient qui baptizantur pro mortuis? id est, nihil prodest baptizari, ut sit idem quod dicitur postea, si omnino mortui non resurgent, ut quid baptizantur pro illis. vel ita: si nulli mortui resurgent, nec baptizati mortui; et si baptizati mortui non resurgent, ut quid baptizantur? Item, si mortui non resurgent, ut quid et nos periclitamur omni hora? id est, frustra patimus quotidie pericula in spe resurrectionis. Item, si mortui non resurgent quid mihi prodest quod pugnavi contra bestias Ephesi quantum homo potest? nihil.

27. AMBROS. *Et quid et nos*. Dicendo et nos, discrevit personas, ostendens non catholicos esse qui pro mortuis baptizabantur.

quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. 28, 29. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgent? (*ironia*) Manducemus, et bibamus (*si mortui non resurgent*), cras enim moriemur. 30. Nolite seduci, corruptum mores bonos colloquia mala. Evigilate justi, et nolite peccare; 31. ignorantiam enim Dei quidam habent, 32. ad reverentiam, ad verecundiam, vobis loquor. Sed dicet aliquis: Quomodo resurgent mortui? Qualive corpore venient? (*a simili ostendit corpora hominum immortalia resurrectura, et incorruptibilia, cum sepeliantur corruptibilia.*) Incipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus cæterorum. Deus autem dat illi corpus, sicut vult, 33. et unicuique seminum proprium corpus. (*Inductio*) 34, 35. Non omnis caro (*ostendit dignitates corporum resurrectionis diversas fore, pro meritorum scilicet diversa qualitate*) eadem caro; sed alia quidem hominum (*a reprobatis*), alia vero pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. Et corpora coelestia, sol, luna, et corpora terrestria, *scilicet sunt*; sed alia quidem cœlestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate; differens, inquit, claritas stellarum, quia per eam differt stellæ a stella. **S&B** Ab effectu; sic et resurrectio mortuorum, *scilicet differt non solum in claritate meritorum, sed etiam corporum.* 36. Seminatur in corruptione, id est, moritur et sepelitur corruptibile, surget in incorruptione, incorruptibile. Seminatur in ignobilitate, ignobile; surget in gloria, gloriosum. Seminatur in infirmitate, infirmum; surget in virtute, forte, 37, 38. Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. 39, 40. Si est corpus animale, est et spirituale, 41. sicut scriptum est: 42. Factus est primus homo Adam in animam viventem, vilalem, 44. novissimus Adam in spiritum vivificantem. 44. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale; deinde quod spirituale. Primus homo

COMMENTARIUS.

28. *Si secundum hominem, id est, secundum hunc manum sensum, qui ut caro jam resoluta reformatur ad vitam minime credit.*

29. LANFR. *Si secundum hominem, id est, secundum quod homo ferre potest. Ad bestias, id est, contra bestiales homines, Ephesi haec.....disputationum et verborum intelligenda est.*

30. *Nolite seduci. Nolite acquiescere malis colloquiis persuadentium vobis resurrectionem non esse futuram; ipsa enim mala colloquia mores bonos corruptum, quod ibidem a genere probatur.*

31. *Ignorantiam enim. Quasi diceret: Moneo vos vigilare et non peccare, ne imitemini eos qui ignorant Deum.*

32. *Ad reverentiam. Ad hoc, inquit, loquor vobis ut verecundiam habeatis, et vitam vestram in me illius corrigatis.*

33. AMBROS. *Et unicuique seminum. Exemplum melioratæ resurrectionis, non amissæ substantiæ.*

34. *Non omnis caro. Quemadmodum ex una impensa diversa animantium caro est, ita unius carnis homines diversi erunt dignitate in resurrectione.*

35. AUGUST. (*epist. 146 ad Consen.*). *Non omnis caro. In his omnibus isto sensus est: Si genera carnis, cum sint cuncta mortalia, differunt tamen inter se, pro diversitatibus animantium; et si corpora cum sint cuncta omnia visibilia, differunt tamen, pro diversitatibus locorum. Unde alia est cœlestium gloria, alia terrestrium; et si in locis sublimibus, cum sint contra cœlestia, differunt etiam ipsæ claritates [al., ipsa claritatibus] luminum; non mirum est quod in resurrectione mortuorum distabat gloria mortuorum.*

36. LANFR. *Seminatur, etc. Nullum corruptibile incorruptelam possidebit; sed caro et sanguis, id est, carnaliter viventes sunt corruptibles, et regnum*

A Dei incorruptela. Ergo isti non possidebunt illud.

37. AMBROS. *Seminatur corpus animale. Animale corpus est, dum cibis sustentatur, ut vivat; spirituale, cum nihil horum indiget conversum in vitam.*

38. LANFR. *Seminatur corpus animale. Essentia illa qua humanum corpus vivificatur, ex qua sui parte vivificat et terrena appetit, anima dicitur. Ex qua autem sui parte, ratione uitri et Deum diligit, rationalis appellatur. Hinc dicitur: Seminatur in terra corpus animale, id est corruptibile quod terrena appetebat, surget corpus spirituale, id est, voluntatem spiritus per omnia faciens, neque spiritui resistens.*

B 39. AUGUST. (*ibid.*). *Si est corpus. Intelligitur ergo corpus animale dici simile cæteris animalibus, propter mortis dissolutionem et corruptionem, que quotidie cibo reficitur, et postea separata, animantis compago [al., compage] dissolvitur.*

40. LANFR. *Si est corpus animale. Cum dicitur corpus, frustra adderetur animale, nisi esset aliud corpus spirituale, ad cuius discrepantiam vocaretur animale.*

C 41. *Sicut scriptum. Deest assumptio, si est corpus animale, et hanc probat.*

42. *Factus primus homo. Habuit primus homo animam vitalem et spiritualem, id est, rationalem, secundum quam Adam et qui ex eo orti sunt victuri erant.*

C 43. *Novissimus Adam. Habuit novissimus Adam, id est, Christus, animam vitalem et spiritualem, sed illius tantum partis mentionem facit, secundum quam ipse Christus et imitatores ejus magis victuri erant. Nec hoc in Genesiscryptum reperitur, sed ab Apostolo superiori sententiae additur.*

44. *Sed non prius quod, id est; prius terrena*

de terra, terrenus ; secundus homo de cœlo, cœlestis. 45. Qualis terrenus, tales et terreni. *Ad eum imitatores peccando;* et qualis cœlestis, tales et cœlestes, *Christi imitatores.* 46. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis. Hoc autem, ut *Christum imitetur*, dico, fratres, quia 47, 48. caro et sanguis, *sui corporis appetitus viventes*, regnum Dei possidere non possunt ; neque corruptio, **83** incorruptelam possidebit. Ecce mysterium, *id est, secretum, quod ante nesciebamus, vobis dico. Omnes quidem resurgemus, 49.* sed non omnes in *melius immutabimur. Quomodo?* In momento, in ictu oculi, 50. in novissima tuba *resurgentemus* ; canet enim tuba 51. et mortui resurgent incorrupti, *cum integritate membrorum;* et nos *justi in melius immutabimur (a parte.)* Oportet enim corruptibile hoc meum corpus induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet, *adimplebitur*, sermo, qui scriptus est, in *Osee XIII : 52.* Absorpta est mors, *concupiscentia peccati in, cum, victoria. 53.* Ubi est, mors, *victoria tua? quam solebas habere in his qui tibi obedierunt.* Ubi est, mors, *stimulus tuus? destructum est.* 54, 55. Stimulus autem mortis peccatum est ; 56. virtus vero peccati (*augmentum peccati, quia augetur peccatum per prævaricationem legis,*) lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque, fratres mei dilecti, *quia incorruptibles resurgent, stabiles in fide estote et immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino; in fide Domini, vel in prædestinatione Domini.*

84 CAPUT XVI.

1. De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiae, ita et vos facite, Per unam 2,

COMMENTARIUS.

appetentium, postea fuit corpus spiritualiter viventium A autem hoc testimonium in usitata translatione Osee sic scriptum : *Ero mors tua, o mors! quod idem significat; ipse enim vincit, qui fidelibus suis vindici tribuit facultatem.*

45. AUGUST. (epist. 146 ad *Consen.*) *Qualis terrenus.* Quid est, qualis terrenus, tales terreni, nisi mortales ex mortali? Et quid est qualis cœlestis, tales cœlestes, nisi immortales per immortalitatem? [al., immortalem.]

46. LANFR. *Igitur sicut portavimus, id est, sicut exemplo Adæ, terrena dileximus, ita exemplo Christi, cœlestia diligamus.*

47. *Caro et sanguis.* Caro et sanguis est humanum et corruptibile corpus. Et est sensus, qui secundum appetitum sui corporis vixerit, regnum Dei possidere non poterit.

48. AUGUST. (ibid.). *Caro et sanguis.* Et ne quispiam putaret secundum substantiam carnis hoc Apostolum diffinisse, aperuit quid diceret subjunctione, neque corruptio incorruptelam [al., incorruptionem.] possidebit.

49. (ibid.) *Sed non omnes immutabimur.* Hanc immutationem utrum in melius an in deterius intelligi voluerit, inferiora demonstrant.

50. AMBROS. *In novissima tuba.* Quia non semel cum illo pugnatum est, quia in Antichristo vixit est; et hoc loco novissime adversus illum pugnabit, ut jam mittatur in gehennam.

51. AUGUST. (ibid.). *Et mortui resurgent.* Quid sibi vult ergo distinctio : *Et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur*, nisi quia omnes incorrupti resurgent? Sed ex his etiam justi immutabuntur in illam incorruptelam ; cui omnino nulla nocere possit corruptio ; ac per hoc, qui in eam [al., ea] non commutabuntur ; incorrupti quidem resurgent integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore pœnarum.

52. LANFR. *Absorpta est mors.* In fine saeculi absorpta erit mors et animæ et corporis in victoria, quia vicit in carne servorum Dei concupiscentiis omnibus, nec ipsis, nec aliquid ultra morietur. Est

B

sic autem hoc testimonium in usitata translatione Osee sic scriptum : *Ero mors tua, o mors!* quod idem significat; ipse enim vincit, qui fidelibus suis vindici tribuit facultatem.

53. AMBROS. *Ubi est, mors, victoria tua?* Insultantis etenim verba sunt.

54. AUGUST. (lib. III *De pec. merit. et remiss.*, cap. 11, tom. VII.) *Stimulus mortis.* Quo mors facta est, non quem mors fecit. Peccato enim morimur, non morte peccamus. Sic itaque dictum est : *Aculeus mortis quomodo lignum vita?* Non quod hominis vitam [al., vita] facheret, sed quo vita hominis fieret. Et quomodo lignum scientiæ, per quod scientia fieret hominis, non quod per suam scientiam fecerit homo.

55. LANFR. *Stimulus mortis.* Probat mortis stimulus esse destructum. Stimulus, inquit, mortis peccatum est, hoc autem destructum est. Probat, nam per victoriam est destructum, quam dedit nobis Deus per Dominum nostrum Jesum Christum (priusa pari, posterius a parte), nonne per legem destructum est peccatum? non [f.; nam] lex fuit augmentum peccati, non destructio.

56. AUGUST. (lib. *De perfect. justi hominis*, c. 6, t. VII.). *Virtus vero peccati lex.* Quoniam lex prohibendo auget peccati cupiditatem, nisi diffundat Spiritus charitatem.

C

CAP. XVI. — 1. AUGUST. (lib. II *De sermone Domini in monte*, cap. 17, tom. IV.). *De collectis autem.* Apostolus Paulus potest videri de crastino cogitare, cum dicit : *De collectis autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiae, ita et vos facite, secundum unam Sabbati. Uniusquisque vestrum apud se ponat, thesaurizans quod ei placuerit, ut non, cum venero, tunc collectæ fiant.* His et hujusmodi Scripturarum locis satis appareat Dominum nostrum non hoc improbare, si quis humano more ista procuret, sed si quis propter ista Deo militet.

Sabbati *ita scilicet* unusquisque vestrum apud se reponat, recondens quod ei bene, *quantum sibi*, placuerit, ut non, cum venero, tunc collectæ fiant, *scilicet factæ sint*. Cum autem præsens fuero, quos probaveritis per epistolæ, *cum epistolis*, hos mittam perferre gratiam vestram, *gratis data a vobis, sanctis qui sunt* in Hierusalem. Quod si dignum fuerit, *tanta sil collectio*, ut et ego eam, mecum ibunt. Veniant autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero; nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quoquaque iero. Nolo enim vos modo in transitu, *transiendo*, videre; spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permisericet. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. 3. Ostium enim mihi (*Ratio quare Ephesi tantopere [f. lato tempore] permansurus sit*) apertum est magnum et evidens; et adversarii multi qui nolentes credere conantur *impedire*. Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore *a falsis fratribus* sit apud vos; opus enim Domini operatur, *prædicator est*, sicut et ego. Ne quis ergo illum spernat, *quia prædicator est*. Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me; expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus, et utique non fuit voluntas ut nunc veniret; veniet autem, cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, et confortamini; omnia vestra in charitate fiant. 4. Obsecro autem vos, fratres. 5. nōstis domum Stephanæ, et Fortunati et Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiae, *prius crediderunt*, et in ministerium sanctorum ordinaverunt seipso, ut et vos subditi sitis ejusmodi, et omni cooperanti et laboranti. Gaudeo autem in præsentia, *id est, quia vobiscum sunt*, Stephanæ, et Fortunati et Achaici, quoniam id quod vobis deerat, ipsi supplerunt; refecerunt enim et meum spiritum et vestrum, *mihi ministrando prius, et nunc vos exhortando*. Cognoscite, *imitamini*, ergo qui ejusmodi sunt. Salutant vos Ecclesiæ Asiae. Salutant vos in Domino multum, Aquila, *vir*, et Priscilla, *uxor*, cum domestica sua Ecclesia, *id est, familia*: apud quos et hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in ~~35~~ osculo sancto. Solutatio, mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, 6. 7. sit anathema, *alienetur ab Ecclesia in adventu Domini*. 8. Maranatha. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Charitas mea, *id est, ut ego vos, ita vos invicem diligatis*, cum omnibus vobis in Christo Jesu, non *sæculi charitate*. Amen.

COMMENTARIUS.

2. LANFR. *Per unam Sabbati*, id est, *per unam A* datur. diem septimanae jubet colligi ea quæ Jerosolymam sanctis mittebantur.

3. *Ostium enim mihi*. Ratio cur tantopere Ephesi sit permansurus. Dicit enim ostium magnum esse apertum prædicationis sue, per quod possit prædicando ad corda audientium intrare et fidem Christianam persuadere.

4. *Obsecro autem*. Obsecro autem ut et vos fratres subditi sitis.

5. *Nostis Stephanæ domum*. Hi cum Apostolo fuerant, et quibasdam Corinthiis qui cum Apostolo erant, et ipsi Apostolo necessaria sæpe ministravabantur.

6. AMBROS. *Sit anathema*. Quod interpretatur. Si quis Dominum Jesum Christum non amat, absce- B

7. AUGUST. (*Epist. 178 ad Pasc. t. II*). *Sit anathema, maranatha*. Simul Graeco et Syro utitur verbo. *Si quis, inquit, non amat Dominum, sit anathema, maranatha*. Anathema Graeco sermone dixit, *condemnatus*. Maranatha definit, *donec veniat Dominus, vel redeat*.

8. HIERON. *Maranatha*. Magis Syrum est, quam Hebreum, tam etsi ex confinie ultrarumque linguarum aliquo et Hebreum sonet, et interpretatur, *Dominus noster venit*. Ut sit sensus: Si quis non amat Dominum Jesum, anathema, et illo completo, deinceps inferatur: *Dominus noster venit*. Quod superflue sit adversum eum odii pertinacibus contendere velle quem jam venisse constat.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS SECUNDA.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM. — Post actam a Corinthiis pænitentiam, consolatoriam scribit eis Epistolam Apostolus a Troade, per Titum. Et collaudans eos, hortatur ad meliora, contristatos quidem eos, sed emendatos ostendens.

CAPUT PRIMUM.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, *non hominis, vel non meritis*, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia, Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, *non unius tantum, sed plurium secundum participantes*, et I. Deus totius consolationis,

COMMENTARIUS.

CAP. I. — I. AMBROS. *Deus totius consolationis*. consolazione incepit, unde refrigerium dat eis,

2. qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari *verbis vel exemplo eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem (ipse exhortatur nos §6, et per nos alios) qua exhortanur et ipsi a Deo, intus per spiritum, Responsio.* Quoniam sicut abundant (*consolator tunc vos in omni tribulatione*) passiones Christi in nobis, *quas pro Christo patimur, ita et per Christum abundant consolatio nostra (exhortatio).* Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione, *exemplo nostri, vel verbo facta, et salute aeterna tribulamur : sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur nos intus a Spiritu sancto,* 3. pro vestra exhortatione, *ut vos exhortemur, et salute, vestra, 4. quae, scilicet salus, vel consolatio, vel exhortatio, operatur tolerantiam in vobis earumdem passionum quas et nos patimur, 5. ut ita, vel unde, vel ad hoc spes nostra, quod speramus vos salvando, firma sit pro vobis, scientes quod sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis aeternae, vel praemii aeterni.* 6, 7. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra (*Responsio. Passi enim sumus vehementer passionem ; et hoc nolumus vos ignorare,*) 8. quae facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, *humanam, ita ut (exprimit) taderet nos etiam vivere, non speraremus vivere, sed mori.* Sed ipsi in nobis metit ipsi reponsum mortis (*conscientia nostra nobis tantum mortem respondebat*), habuimus, *plagas mortis sperabam non evadere, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo (ita fidus eram de morte ut quia non mortuus sum, non debeam amplius fidere in me, sed in Deo, qui me jam mortuum eripuit, quod ideo permisit Deus supra virtutem tribulari, et suo auxilio voluit juvari, ut non simus confidentes in nobis), qui suscitat mortuos (emphasis, id est exaggeratio), qui de tantis periculis nos eripuit et eruit; in quem speramus, quoniam et adhuc eripiet, adjuvantibus et vobis (*captio benevolentiae, et sui humiliatio*) in oratione *facta* pro nobis, ut *scilicet ex 9. multorum (idem quod per multos) personis masculini sexus, et femini, ejus, quae in nobis est, professionis vel liberationis meæ, donationis, id est, Christianitatis, per multos gratiae agantur pro nobis Deo.* 10, 11. *Vos pro nobis orare debetis ; nam gloria nostra haec est, §7 testimonium conscientiae nostræ, quod (ideo dignum est pro me gratias agi, nam in simplicitate et sinceritate conservatus sum apud vos) in simplicitate non duplicitis cordis, et sinceritate Dei, a Deo habita, et non 12. in sapientia carnali, ut pscudo 13. Sed in gratia Dei, conversati sumus in hoc mundo, 14. abundantius autem ad, apud, vos.* 15. Non enim alia scribimus vobis, quam quae legistis, et cognovistis, *in me fuisse.**

COMMENTARIUS.

qui correptionis causa fuerant contristati, et Patrem A hic, quae est totius mundi tertia pars ; sed de quadam provincia, quae ipsius majoris Asiae pars est ; ejus tamen nomine nuncupatur.

2. LANFR. *Qui consolatur nos.* Per hoc jam ostendit consolatoriam esse Epistolam; vult enim omnibus consolari, et illis contristatis, et illi abjecto qui uxorem patri abstulerat; et propter hoc dixit : *Pater misericordiarum et Deus totius, etc.*

3. *Pro vestra exhortatione.* Quamdam causam tribulationis sua supponit, ut videlicet Corinthii exemplo ejus provocati exhortentur ad ferendum tribulationes, et sic salutem sempiternam consequantur.

4. *Quae operantur tolerantiam.* Spes salutis aeternae operatur tolerantiam, id est, patientiam in servis Dei, quia propter ipsam adversa tolerantur.

5. *Ut spes nostra.* Cum principialis causa tolerantiae illorum dicta sit salus aeterna, aliam causam supponit, ut videlicet spes sua, quam pro his habebat, firma appareat.

6. AMBROS. *Non enim volumus.* Ideo passiones pressurarum indicat, ut ostendat quae mala ; causa salutis eorum partiebatur; ut non gravius terrent, si ab illo corriperentur, qui tam aspera pro illis tolerabat.

7. LANFR. *Non enim volumus.* Exponit quod superius dixit: *Sive autem tribulamur.* Et quod posterioris : *Sicut socii passionum, etc.*

8. *Quae facta est in Asia.* Non de ea Asia loquitur

A hic, quae est totius mundi tertia pars ; sed de quadam provincia, quae ipsius majoris Asiae pars est ; ejus tamen nomine nuncupatur.

9. *Multarum personis.* Causa cur adhuc eripiet, ut videlicet, ex multarum facierum personis, ad Deum propter eorum prædicationem conversis, gratiae agantur Deo per eorum prædicationem, per multos habentes eam donationem fidei qua in ipsis est. Personas autem multarum facierum vocat, infantes, pueros, et ceteras states hominum utriusque sexus.

10. *Nam gloria nostra.* Ratio cur eos §7 adjuvare debeant, in orationibus videlicet, quia conscientia eorum testis sit quod sincere conversati sint inter eos.

11. AMBROS. *Nam gloria.* Ratio quamobrem de B Deo non diffidebat, quia in simplicitate conversabatur. Et haec est gloria conscientiae, simplicitas et sinceritas.

12. LANFR. *In sapientia.* Sapientia carnalis est voluptates diligere, labores vitare.

13. *Sed in gratia,* id est, observantia bonorum operum, quae per gratiam Dei datur.

14. AMBROS. *Abundantius autem.* Quia cum ab aliis accepit, ab his noluit, ne arguendi eos auctoritatem amitteret.

15. LANFR. *Non enim alias scribimus.* Vel dicitur : In simplicitate dicis ; Tu in alia Epistola promisisti te venturum ad nos, et non venisti. Non sum, inquit, levis, quia quae scripsi, et legistis in Epistolis meis, vos ita esse cognoscitis.

16. Spero autem quod usque in finem *vita mea* cognosceris, sicut et cognovistis nos non plene (*homo enim videt in facie; Deus autem in corde*), sed ex parte, vel *vita mea*, vel non omnes. Ideo cognoscetis. 17. Quia gloria vestra sumus, sicut et vos nostra, 18. in die Domini nostri Iesu Christi. 19. Et hac confidentia, *quia vos gloria nostra, nos vestra, volui prius, nuper, venire ad vos, ut secundum gratiam haberetis*: et per vos transire in Macedonia, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Iudeam. *Objecio, quia voluisti, nec venisti, ergo levitate usus es: et quod non venisti, secundum carnem, id est, pro lucro aliquo fecisti. Hoc removet. Responsio.* Cum ergo hoc voluisssem, et non venissem, nunquid levitate usus sum? 20. Aut quae cogito, 21. secundum carnem cogito, more carnaliter viventium, qui pro terreno commodo promittunt, vel negant, ut sit apud me est, et non? Fidelis autem Deus, scilicet scit, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est 22. in illo est, et non: *mutabilitas, mendacium, sed est in illo est.* Dei enim Filius Jesus Christus: qui in vobis per nos predicatus est, per me, et Sylvanum, et Timotheum, 23. non fuit est, et non, sed est in illo, *id est, veritas*, fuit 24, 25. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est vere completae sunt; 26. ideo et 27. per ipsum, dicimus. Amen Deo, 28. ad gloriam nostram. 29. Qui autem confirmat nos (*quod sermo noster non est, est, et non; non ex nobis hoc, sed ex Deo, qui confirmat nos vobis in Christo*), 30. et qui unxit nos, *spiritu unitione, est Deus, qui et signavit nos, ne violemur ab hoste*, et 31. dedit pignus spiritus in cordibus nostris (*id est, arrham sui, vel aeterna haereditatis*); ego autem (*ad hoc quod superioris dixit volui venire ad vos*) testem Deum invoco in, contra, animam meam, si mentior, quod (*confirmat non pro levitate, vel cupiditate non venisse, sed quia quodammodo noluerit punire*) parcens vobis, ne vos aspere corrigerem, et contristarem, non veni ultra, iterum, Corinthum: 32. non quia 33. dominarum fidei vestrae, non *ideo dico parvens, ut quasi Domini cogamus vos ad fidem, quae per dilectionem operatur in nobis, sed 34 adjutores sumus gaudi vestri, id est, correptionis vestrae, qua gaudeatis vita aeterna*: nam fide statis.

COMMENTARIUS.

16. *Spero autem.* Quasi diceret: In bono cognoscere A salute nostra prophetatum est. 26. AMBROS. *Ideo et per ipsum.* Manifestum quia in Deo veritas est, hoc est Amen, manifestata per Christum.

17. AMBROS. *Quia gloria vestra.* Proficere illis [al., illos] sperat, quia gloriabantur in eo, velut in patre charissimo; unde et gloriam suam videri testatur in filios obaudientes; et tunc videri, quando prodest, id est, in die judicii.

18. LANFR. *In die Domini,* etc. Sancti enim in praesenti de sua bona conscientia gloriantur, ut in psalmo: *Omnis gloria ejus filix regis ab intus.*

19. *Et hac confidentia,* id est, propter hanc confidentiam, qua speramus per alterutrum glorificari.

20. AMBROS. *Aut quae cogito.* Qui secundum carnem cogitat, tunc implet [al., non implet] quod disponit, quando aut personis amplioribus deferit, aut certe litteris [al., lucis], aut apparatus vincitur. Spiritualis autem tunc dispositum non implet, quando aliquid providentius pro salute animae meditatur.

21. LANFR. *Secundum carnem,* id est, more carnaliter viventium; qui pro terreno commodo, facile voluntatem suam mutant.

22. *In illo est, et non,* id est, prædicatio nostra, non docuit vos mentiri, et leviter mutarescentiam.

23. *Non fuit, est, et non.* Quasi diceret: Prædicatio nostra non docuit homines mentiri, quia Magister noster, quem prædicamus vobis, non docuit nos de eadem re dicere, est, et non; id est, proferre mendacium. Sed est, tantum de re quae est; et non est, similiter de re quae non est.

24. *Quotquot enim,* id est, merito Christus veritatem docuit, quia Deus Pater promissiones suas in illo etiam, id est, vere, complevit.

25. AUGUST. (*expos. psal. LXXI, tom VIII.*) *Quotquot enim.* Omnes promissiones Dei illo etiam id est, in illo firmatae, quia in illo impletum est quidquid pro-

26. AMBROS. *Ideo et per ipsum.* Manifestum quia in Deo veritas est, hoc est Amen, manifestata per Christum.

27. LANFR. *Per ipsum amen Deo.* Per Christum amen dicitur, quia Deus Pater, quidquid de eo promisit, in eo complevit.

28. *Ad gloriam nostram.* Gloria apostolorum fuit verace prædicare Magistrum, et in quo promissiones Dei completae sunt.

29. *Qui autem confirmat.* Quasi diceret: Quod in Christum creditis, non nostræ prædicationi imputare debetis, quia Deus est, cuius gratia in fide confirmamur, et ad serviendum sibi mente delectamur, quia etiam nos signo baptismatis ab infidelibus separavit; et Spiritum sanctum, aeternæ haereditatis pignus, in cordibus nostris dedit.

30. AMBROS. *Qui unxit nos,* id est, qui dedit regiam honorificentiam, ut dicit Petrus, quia sumus, inquit, genus regale per unctionem spiritalem.

31. *Dedit pignus.* Si enim adhuc mortalibus Spiritum suum dedit, dubium non est quin jam immortalibus gloriam addat.

32. *Non quia dominarum fidei vestrae.* Fides non necessitatibus, sed voluntatis res est. Ideo dicit, non quia dominarum fidei vestrae. Dominatus enim necessitatem habet.

33. LANFR. *Dominarum,* etc. Diceret quis: Parcens tunc vis nos cogere ad fidem Non est, inquit, ita, non dominarum fidei vestrae, non cogimus vos ad fidem. Vel parcens dixit de quibusdam, qui fide non stabant; et ne stantes fide putarent hoc dictum de se, dicit, non dominarum fidei vestrae, id est, nullum exercere dominium in illos qui stant in fide, sed adjuvare vos in emendatione correndorum.

34. AMBROS. *Adjutores gaudii vestri.* Sic in malo

CAPUT II.

Statui autem hoc ipsum apud me *non venire*, ne iterum in tristitia venirem ad vos, 1. Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet? **S**ed nisi qui contristatur ex me *suam per correptionem lætificet?* 2, 3. Et hoc ipsum, *quod ne vos contristarem non veni*, scripsi vobis, *ideo ut non cum venero, tristitiam impunitudinis vestrae super tristitiam peccati habeam*, de quibus, *id est, de vobis*, oportuerat me gaudere; *tamen confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrum est, quia de vestra emendatione gaudebo*. Nam ex multa tribulatione, *tristitia*, et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non *ideo dico per multas ut contristemini, sed ut scatis quam charitatem habeam abundantius in vobis*. 4. Si quis autem *ut adulter contristavit, non me prorsus, vel tantum contristavit, sed ex parte, id est, aliquantum, vel vos, ut (ideo dico, si quis vel ex parte, dico me contristatum, ne vos contristemini)* non peccato onerem omnes vos, *vel ita, non ex toto me contristavit, sed ex parte, ut non onerem, id est, ne vos gravarem contristatione tanta*. Sufficit illi (*tamen jam eum debetis recipere, qui uxorem patris duxit*) qui ejusmodi est, qui me, et vos contristavit, objurgatio haec, que sit a pluribus, *a me, et a vobis, sufficit*. Ita ut e contrario 5. magis donetis, *peccatum donare debeatis, et consolamini, consolari magis quam contristari*. 6. Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur, scilicet si abjeceritis, *ne cadat in desperationem, qui ejusmodi est*. Propter quod, *ne absorbeatur, obsecro vos ut recipiendo eum confirmetis in illum charitatem. Suscipientes confirmate charitatem vestram*. Ideo enim et scripsi, ut cognoscam experimentum vestrum *quod est, ut experiar vos, vel studium vestrum*, 7. an in omnibus *ut in expellendo prius, ita in reo recipiendo nunc obedientes mihi sitis*. Ideo obedire debetis. Cui autem, *enim, aliquid donasti, condonasti et ego condonavi: sic et vos mihi faciatis*; nam et ego (*repetitio*) quod donavi, si quid donavi, propter vos, *debetis hoc propter me, quia ego propter vos feci similiter, agens hoc non pro me, sed in persona Christi*, 8, 9. ut non circumveniamur a Satana, *quia si donatis, et ego, non erit discordia inter vos*; non enim ignoramus cogitationes eius. *Salanx*, 10. Cum venisset autem Troadem propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, *introitus fidei, ut me in illos, id est, in eorum corda, vel illos in me praedicando intromitterem, non habui requiem spiritui meo, quod non invenerim* 11. Titum **T**fratrem meum, *qui me juvaret interpretando quod praedicarem, sed* 12. valefaciens eis, prefectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias (*iterum commendat se ut verbum suum recipiatur*) qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et 13. odorem, *praedicationem, notitiae sua manifestat per nos in omni loco, non solum Troadem, sed in omni loco, Mace-*

COMMENTARIUS.

opere tristitia est, ita in emendatione gaudium; hu-A dum, quasi locum apud Deum jam non haberet. jus autem gaudi adjutor erat, dum volentibus emendare admonitiones offerebat.

CAP. II. — 1. LANFR. *Si enim ego contristo*. Si doctor corripiendo contristat discipulum, lætificet illius est, si discipulus ad penitentiam contristatur.

2. *Et hoc ipsum*. Quod est contristans vos, non lætificet, nisi vos ipsi ad penitentiam contristemini.

3. AMBROS. *E*t *hoc ipsum*. Idcirco se dicit scripsisse, ut postea vieniens non esset, unde contristatur, sublati vitiis.

4. LANFR. *Si quis autem*. Si quis, inquit, prædicens contristavit me, non me tantummodo contristavit, sed vos ex parte, id est, quosdam ex vobis, ut non onerem vos omnes, et ideo dico *vos ex parte contristatos*, ut onus tristitiae non imponam omnibus, non enim omnes, justitiam sincere diligitis. Potest et ita intelligi, non me contristavit ex toto, sed ex parte.

5. *Magis donetis*, etc. Satis comprobatur apostolum non contristari pro fornicatore, qui patris uxorem duxerat, ex hoc quod modo subjungit, ut recipiatur et consoletur.

6. AMBROS. *Ne forte abundantiore*, id est, ne desperans de se, daret animum ad mundum fruen-

B 7. *An in omnibus*. Quantum datur intelligi, obedientes hos factos in ceteris probat.

8. *Ut non circumveniamur*. Dicit quia consolatio debet subsequi, ue diabolus suggerat ei, ut vel præsentibus fruatur, qui de spe futuri præmii dejectus est.

9. LANFR. *Ut non circumveniamur*, id est, ut non sit inter vos discordia.

10. *Cum venisset autem*, etc. Excusato se quod non venerit, narrat quod fecit, commendans se in eodem opere, ne vos contristarem non veni, *Cum autem venisset Troadem, etc.*

11. *Titum fratrem*. Titus iste interpres Apostoli erat, et horum lingua expressius loquebatur quam B Apostolus.

12. *Vale faciens eis*, etc. Ad hoc quod dixit parvens vobis non veni Corinthum, sed veni Troadem, ubi me libenter audiebant, hoc est ostium mihi apertum est; et sic hortatur ut et isti libenter accipiant, postquam hoc de illis audierunt.

13. AMBROS. *Odorem notitiae*. Prædicationem Christi, ideo dicit odorem, quia sicut res quædam, cum non videantur, per odorem cognoscuntur, ita invisibilis Deus per prædicationem Christi se voluit intelligi.

doniæ: (Responsio) quia Christi 14, 15, 16. bonus, suavis, odor sumus Deo, in nobis est odor Christi, id est, prædicatio in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt: 17. aliis quidem odor mortis in mortem, non ut odor, id est, prædicatio sit ex morte, sed illos qui non credunt morti detribal [f., adjudicat]; aliis autem odor vita, justitia, in vitam æternam. Et ad haec prædicanda quis tam idoneus, sicut nos apostoli? nullus. Non enim sumus, sicut plurimi, pseudo, 18, 19. adulterantes verbum Dei, legilimum sensum auferentes, et adulterinum ponentes, vel pro lucro terreno prædicantes. Sed ex sinceritate, sed sicut, scilicet accepimus 20. ex Deo 21. coram Deo in Christo quod placet Deo vel sacramentum est, loquimur.

CAPUT III.

1. Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut nunquid egemus (sicut quidam) commendatitius Epistolis missis ab aliis ad vos, **¶ 1** aut ex vobis ad alios missis? 2. Epistola nostra vos, fides vestra, estis, 3. scripta in cordibus nostris, memoriam vestri habens, quæ scitur et legitur ab omnibus hominibus: [Responsio] manifestati vos quod epistola estis Christi, id est quorum fide et vita glorificatur Christus, ministra a nobis, sicut nostra, et scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, illinita, id est, confirmata, non in tabulis lapideis, 4. sed in tabulis [in mentibus] cordis carnalibus, sensibilibus, intelligibilibus. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum quod ministramus vel quod vos estis epistola nostra, et Christi. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid, (non ut per nos fidem verbis instruere possimus) a nobis, per nos, quasi principiatis ex nobis, sed sufficientia nostra, quod possumus, ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti non littera, sed spiritu, non carnaliter intellecti, sed spiritualiter. 5, 6. Littera enim occidit, 7. Spiritus autem vivificat, glorificat. 8. Quod si ministratio mortis, Vetus Testamentum mor-

COMMENTARIUS.

14. *Bonus odor.* In lege, qui hostias bono voto offerebat, bonus odor Deo erat et acceptabilis, ita et prædicationis piae vir [al., virtus], doctrinæ odorem præstat fragrantem Deo.

15. AUGUST. (*tib. sent. Prospl.*, c. 35, tom. III). *Christi bonus odor.* Bonus Christi odor est, prædicationis veritatis; quem odorem in vitam capit qui Evangelio bonis moribus servit et congruit. Mortem incurrit, cuius ab his quæ bene loquitur, vita dissentit, quæ conditio etiam auditores obstringit cum recta prædicatio ab aliis per incredulitatem auditor in mortem, ab aliis per fidem suscipitur in salutem.

16. LANFR. *Bonus odor.* Prædicatio quidem bona est in utrisque, sed qui inobedientes sunt, illis sit prædicatio odor mortis, id est, peccati, in mortem æternam.

17. AMBROS. *Aliis odor mortis.* Incredulis prædicatione Christi odor mortis est. Audientes enim verbum Dei, sie accipiunt quasi pestem, ex qua oritur mors.

18. *Adulterantes,* id est, pseudoapostolos tangit, qui verba Dei per malam interpretationem adulterabant. Nam tollentes divinum sensum, humanum ponebant.

19. LANFR. *Adulterantes.* Adulter non querit problem, sed voluntate corporis explore. Tales sunt qui pro terreno commodo verbum Dei prædicant, non quærentes filios spirituales generare.

20. *Ex Deo.* Ex Deo, inquit, loquimur, quia ex Deo accepimus, quod prædicamus.

AMBROS. *Ex Deo,* id est, quomodo Deus dedit.

21. LANFR. *Coram Deo.* Quia illi placere contendimus.

CAP. III. — 1. LANFR. *Incipimus iterum, etc.* Non nos, inquit, commendamus, nulla enim commendatione indigemus, quia nec illa quæ fit vobis, nec quæ fit litteris, quia per epistolam (a pari).

A Nam nec per epistolam ad vos ab aliis missam. Per epistolam nolumus commendari, quia vos estis epistola nostra, quæ nos commendat, id est, fides vestra.

2. *Epistola nostra.* Epistola, inquit, nostra vos estis, id est, fides nostra per eam laudatur, eo quod prædicatione nostra vos ad fidem convertimus.

3. *In cordibus nostris.* Vos et fidem vestram oblicationi non tradidimus, sed in memoria nostra semper estis.

4. AUGUST. (*lib. De spiritu et lit.*, c. 17. tom. III). *In tabulis cordis.* Carnales autem tabulas cordis dixit, non carnalis prudentia; sed tanquam viventis, sensumque habentis, in comparatione lapidis, B qui sine sensu est.

5. (*ibid.*, cap. 14). *Littera enim occidit.* Attende et vide ut cum quidquam propter circumcisio[n]em, vel Sabbatum, vel quid aliud umbratilis sacramenti, ac non totum propter hoc dicat; quod littera prohibens, peccatum non vivificat[al. justificat] hominem, sed potius occidit, augendo concupiscentiam, et iniuriam prævaricatione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei, que est in Christo Iesu.

6. LANFR. *Littera occidit.* Dupliciter potest hoc intelligi, vel quia sine misericordia peccantes occidi debet, dicens: Si quis hoc vel illud fecerit, morte moriatur. Vel carnaliter observata, animam observantis occidunt.

7. *Spiritus autem vivificat,* id est, spiritualiter intellecta observantis animam vivificat.

8. *Quod si ministratio.* Commendatio et laus Novi Testamenti; dicisque, si ministratio veteris legis formata litteris, in tabulis lapideis, fuit Moysi in tantam gloriam ut filii Israel faciem ejus videre non possent, propter claritatem vultus ejus, quæ tamen transitoria fuit; quomodo non magis ministratio novæ legis erit apostolis in gloriam sempiternam. Vetus autem lex ministratio mortis dicitur; vel

tificans, litteris deformata, *scripta*, in lapidibus, *tabulis*, fuit in gloria, *Moysi*, 9. ita ut (*exponit modum gloriaz Moysi*), non possent intendere filii Israel in faciem Moysis, propter gloriam, *p̄x nimia claritate*, vultus ejus, quæ *gloria* evacuatur, *transit*, quomodo non magis ministratio spiritus, *spiritualis testamenti*, erit in gloria? *nobis apostolis*. (*Responsio, vel probat a pari.*) Nam si ministratio damnationis, *damnantis legis in gloria est Moysi*, multo magis abundant ministerium justitiae in gloria *apostolis*. 10. Nam nec glorificatum est quod **¶ 12** claruit in hac parte, *id est, in Moyse nullius gloriaz est, quantum ad excellentem gloriam, quæ est in apostolorum prædicatione*, propter excellentem gloriam *apostolorum*. Si enim (*répétitio vel probatio a pari*) 11. quod evacuatur (*ad hoc; non si ministratio damnationis, etc.*) per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est, ergo habebimus gloriam (*a minori*) et cum habeamus spem gloriaz, cum fiducia prædicamus, et *hoc est*. Habentes igitur talem spem gloriaz ex *Evangelio habendz*, multa fiducia utimur, *in Evangelio*; et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, non ponimus velamen super faciem nostram, *id est, non habemus velata verba, sicut Moyses; quæ significabatur in velamine*, ut non intendent filii Israel in faciem, velamen ejus quod evacuatur, auferetur in *Christianis*. Sed tamen adhuc obtusi sunt sensus eorum, *id est, Judæorum*, qui adhuc non possunt intelligere. Usque in hodiernum enim diem, idipsum velamen in lectio *Veteris Testamenti* manet *apud Judæos* non revelatum *incredulis*, quia *credulis tantum revelatur* (quoniam in Christo, *Christi fide creditibus*, evacuatur), sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum, *Judæorum*. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, de *cordibus eorum auferetur intelligentia velamen*. 12. Dominus autem Spiritus est, 13. ubi autem Spiritus Domini, 14. ibi libertas, *id est, libera intelligentia*. 15. 16. Nos vero omnes, (*Moyses velatus non poterat intelligi; sed nos: (commendat se) revelata facie, planis verbis, interioris hominis oculo*, 17. gloriam Domini, *eternam beatitudinem in Novo Testamento promissam*, speculantes, *non temporalia in pseudojudæus*,

COMMENTARIUS.

quia sine misericordia peccatores puniebat, vel quia A *ibi erit, qui eam dabit; et hoc probat: Spiritus est postadventum Christi, ad litteram observata, anima mortem ministrat*. Novum vero *Testamentum ministratio spiritus dicitur, vel quia per ipsum Spiritus sanctus observanti datur, vel quia in eo vetus lex spiritualiter intelligitur et servatur*.

9. AUGUST. lib. II *contra advers. legis et prophet.*, c. 7, tom. VI. *Ita ut non possent filii Israel*. Quod non poterant filii Israel intendere in faciem ejus, propter gloriam vultus ejus, signum erat quia in lege Christum intellecturi non erant; et ideo velamen inter faciem Moysis et illos positum erat, ut non intenderent, sicut scriptum est: *Filiis Israel usque in finem, etc.*

10. LANFR. *Nam nec glorificatum est. Ordo: quod claruit, nec glorificatum est in hac parte, propter excellentem gloriam*. Exponit gloriam prædicatorum Novi *Testamenti*. Dicit enim quod facies Moysis, quæ in legis veteris latrone claruit, non potest dici glorificata, in consideratione istius partis, *id est, si ad apostolorum gloriam referatur, propter excellentem gloriam quam habent et habituri sunt*.

11. *Quod evacuatur*. Velamen veteris legis auferitur nunc, quia modo exponitur quidquid legales observations significaverunt.

12. *Dominus autem spiritus est*. Ordo: *Spiritus sanctus est Dominus, et potest operari quod vult; ac per hoc quod quos vult illuminat, quos vult in tenebris et ignorantia deserit*.

13. *Ubi autem Spiritus Domini*. Exponit causam cur Judei libere non possunt intelligere *Vetus Testamentum*, et cur prædicatores Novi *Testamenti ipsum libere intelligent*: videlicet quia illi Spiritum Dei non habent, hi autem habent.

14. *Ibi libertas?* Ab Israele converso auferetur velamen; libertas enim Dei erit in eo, quia *Spiritus*

Dominus; sed ubique est Dominus, ibi libertas; ergo ubique est Spiritus, ibi libertas (a genere, assumptione et conclusio); sed in Israele converso erit, ergo in eo erit libertas.

15. *Nos vero omnes revelata*. *Nos, inquit, omnes apostoli revelata facie non cooperta, sicut Moyses, cœlestem gloriam speculantes ad ipsam enim est intentio nostra quia nunc per speculum et ænigma videmus in eamdem gloriam, quæ adhuc, non qualis est, appareat; sed quasi quedam imago videtur fide, et bonis operibus transformamur. In hoc enim contendimus ut conformes ejus fieri possimus a claritate fidei perverta in claritatem spei*.

16. AMBROS. *Nos vero omnes revelata*. Per fidem, speculantes, ad eamdem imaginem transformari speramus, *id est, ut similes inveniamur, transacta ha vita, imaginis gloriae Christi. Unde Joannes: Scimus, inquit, quia, cum apparuerit, similes ei erimus*.

17. AUGUST. (lib. xv *De Trin.*, cap. 8, tom. III.) *Gloriam Domini speculantes*. Hoc speculum si queramus, profecto illud occurrit, quod in speculo nisi *imago [ad., non] ¶ 13* cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, ut per hanc imaginem, quod nos sumus videremus utcunque, a quo facti sumus, tanquam per speculum. Speculantes ergo dixit per speculum videntes, non de speculo [*al., specula*] prospiciientes. Quod vero ait in eamdem imaginem transformamur, utique imaginem Dei vult intelligi, eamdem dicens istam ipsam scilicet, *id est, quam speculamur, quia eadem imago Dei est, et gloria Dei, sicuti alibi dicit: Vir quidem non debet velare caput suum, cum sit imago et gloria Dei*. Transformamur ergo dixit, de forma in formam mutamur atque transimus.

in eamdem glorie illius (*qua justi sumus*) imaginem, *qua erit ibi*, transformainur, non fuscata intus, 18. a claritate fidei, vel creationis, in claritatem, vel de virtute in virtutem, 19. tanquam a Domini Spiritu, vere docti, vel transformati per Spiritum sanctum.

CAPUT IV.

Ideo (*quia per spem transformamur, vel quia revelata facie speculum gloriam nobis promissam*), habentes hanc administrationem prædicationis, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non per merita nostra, prædicando, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, occulta peccata quæ dedecorant, non ambulantes ut pseudo, in astutia, neque adulterantes verbum Dei, tegiliunus sensum adimentes, vel pro terreno lucro prædicantes; sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum, ipsa manifestatio veritatis commendat nos ipsis hominibus, coram Deo, non solum hominibus, sed etiam Deo. *Responsio ad hoc quod dixit : revoluta facie.* Quod si etiam opertum est non solum vetus tex, sed etiam Evangelium nostrum, in iis qui pereunt, est opertum; 1. in quibus Deus hujus sæculi, auctor omnium, vel diabolus princeps hujus sæculi, excœavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi, per quod glorificatur Christus, qui est imago Dei, consimilis Patri. *Responsio.* 2. Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum, scilicet esse, nos autem, non solum ejus, sed etiam servos vestros per Jesum, quoniam Deus 3. qui dixit de tenebris lucem, quoniam dixit : *Fiat lux; vel qui de cœlo facit cœlum* splendescere; 4. ipse 5. illuxit in **cordibus** nostris quæ obscura erant, id est, qui nobis innuit ad hoc ut illuminatam scientiam claritatis Dei (ut Christi notitiam homines haberent) prædicando daremus, 6. ad, dando, illuminationem scientiae claritatis Dei (ut sciatur quanta sit claritas Patris per cognitionem Filii, quem prædicamus, quia notitia Patris fit cognitione Filii) in facie, in cognitione, Christi Jesu. *Quamvis tribulemur.* 7. Habemus autem thesaurum istum, id est, hanc claritatem, in vasis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei (stardaretur hic thesaurus angelis, dignitatem eorum suspectisse diceretur; nunc vero sublimitas Dei tantum consideratur), si quid boni facimus, Deo ascribatur, et non gloriemur ex nobis. 8. In omnibus igitur tribulationem patimur, sed non animo angustiamur; aporiarum, inopiam patimur, vel opprimur (poros Graecæ, dives Latine; aporos, id est, pauper; inde aporiarum); sed a proposito non destituir; fame persecutionem patimur, sed non a Deo derelinquimur; dejicimur corpore, sed non perimus animo; semper mortificationem pro Jesu in corpore nostro circumferentes, et in vita æterna Jesu manifestetur in corporibus nostris, in futuro in carne nostra mortali facta immortalitati. Semper enim nos, qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, utet vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali, undique tribulatione compressi, parati ad mortem sumus pro nomine Christi, ut cum eo vivere possimus; et hoc est; semper

COMMENTARIUS.

18. (ibid.) A claritate in claritatem. Natura in rebus creatis excellentissima, cum a suo Creatore justificatur ab impietate, a deformi forma transformatur in formosam formam; est quippe et in ipsa impietate, quanto magis damnable vitium, tanto certius natura laudabilis, et ob hoc addidit, de gloria in gloriam, de gloria creationis in gloriam justificationis. *Quamvis* possit hoc et aliis modis intelligi quod dictum est, de gloria in gloriam; de gloria fidei in gloriam spei; de gloria qua sumus filii Dei, in gloriam qua similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est.

19. (ibid.) Tanquam a Domini Spiritu. Quod vero addidit: *Tanquam a Domini Spiritu;* ostendit gratiam [al., gratia] nobis conferri, tanquam [al., tam] optabilis confirmationis [al., transformationis] bonum.

CAP. IV. — 1. LANFR. *In iis quibus Deus hujus sæculi.* Quasi dicaret: Qui non solum invisibilis creaturas, sed etiam hoc invisiblem sæculum regit, potest et ita construit, in quibus Deus excœavit mentes infidelium hujus sæculi; quia si de diabolo dictum est, Deus hujus sæculi, sic intelligitur in Evangelio: *Princeps mundi hujus.*

2. Non enim nos. Ostendit quod non sint ambu-

lantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, et cur dixerit: *Gloria Christi,* et non dixerit, *Evangelii gloria nostra.*

3. Qui dixit de tenebris. Ratio cur prædicaret, videlicet scientiam prædicando dedit illis Deus.

4. AUGUST. *Ipsa illuxit.* Ut nos illuminaret, et sic haberemus scientiam claritatis ejus per Filium qui est splendor Patris quo illuminamur.

5. AMBROS. *Illuxit in cordibus.* Illuminantur enim, ut cognitionem habeant gloriae Dei per Christum.

6. AUGUST. *(Apud Bedam in idem caput). Ad illuminationem.* Haec est scientia Dei, quia scimus illum esse lumen quo tenebra nostre illuminantur, et ipsum attende, quemadmodum inculcat.

B 7. LANFR. *Habemus thesaurum.* Thesaurum claritatis scientiae Dei dicit apostolos habere in terrenis corporibus, ut quando aliquid subtiliter agunt, virtuti Dei imputent, non sibi.

8. AMBROS. *In omnibus tribulationem.* Nunc ostendit quia idonei erant prædicatores: qui passi tribulationem non angustiabantur, id est, non tantum opprimebantur, ut cederent. Aporiabantur, id est, inopiam patiebantur, et aderat pastor Deus. Dejicabantur, id est, veteribus prosternebantur, nec mortificabantur.

enim, etc. Illatio ab auctoritate, vel a contrario. Ergo 9. mors in nobis operatur, 10. vita autem (*qua est causa vita nostra, vel ironia*) in vobis operatur. 11. Habentes autem (*Responsio. Licet mors in nobis operetur, non facebimus, sed habentes eundem spiritum fidei, de Deo loquimur*), 12. eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum; et nos credimus propter quod et de Deo loquimur; (*et addidit aliam causam*), scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitat, et in celis constituit vobiscum (*benevolentia causa addit vobiscum*), 13, 14, 15. Omnia enim 95 propter vos, ut gratia abundans in fide, per multos credentes in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei, non ad contumeliam promerendam. Propter quod (*quia suscitat, constituit nos vivos; vel quia spiritum fidei habemus*) non deficimus; sed licet is qui fortis est, noster homo corrumpatur, affligatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem, et subtiliter cur non deficit, id enim, quod in praesenti est momentaneum (*singula singulis; in praesenti ad sublimitatem; momentaneum, ad eternum; levius tribulatio, ad pondus gloriae*), et leve tribulacionis nostrae, transitoria et levius tribulatio nostra, supra modum, supra humanam estimationem, in sublimitate aeternum gloriae pondus, quod erit in futuro, operatur in nobis, non contemplantibus, non curantibus, nobis quae videntur, sed quae non videntur. *Reddit causam.* Quae enim videntur temporalia sunt; quae autem non videntur aeterna sunt.

CAPUT V.

Expositio superioris versus, vel probatio hoc modo. Scimus enim, nam ingemiscimus, quoniam si terrestris dominii nostra hujus habitationis, id est corpus in quo habitamus, dissolvatur, quod 1, 2. aedificationem, immortale corpus, ex Deo habemus, domum non carnali manu factam, non temporalem, sed aeternam in celis. Nam et in hoc ingemiscimus (*id est, nullam domum suspirantes, ut ibi essemus, ingemiscimus eo quod nolumus expoliari spiritualibus donis*), habitationem nostram, quae de celo est, superindui cupientes, eamdem enim carnem, quae nunc est, in resurrectione habituri sumus; sed super eam immortallitate, incorruptione vestientur. 3. Sitamen vestiti, quod superinduemur, et non nudi bonis operibus inveniamur. 4. *Repetit, vel probatio a pari.* Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, corpore, ingemiscimus gravati 96: eo quod nolu-

COMMENTARIUS.

9. *Mors in nobis operatur.* Dubium non est quia in martyribus Christus occiditur. Unde vita qua resurrexit a mortuis Christus, mortali carni eorum prestatibit.

10. *Vita autem.* Hoc dicit, quia pro salute eorum morti subjeciebatur, habens eundem spiritum, id est, communem cum illis, per quem fides firmatur, secundum quod scriptum est: *Credidi*, et quia credidit, audet praedicare hoc.

11. AUGUST. (*contra duas epist. Pel., c. 21, tom. VII.*) *Habentes eundem spiritum.* Quid est, eundem spiritum, nisi quem justi quoque habuerunt, qui ista dixerunt?

13. LANFR. *Eundem spiritum fidei.* Quasi quis dicat: *Cur patimini? Quia, inquit, de Deo loquimur.* Cur ergo loquimini? Quia credimus in eum; omnes enim fideliter in eum credentes, loquuntur de eo; scriptum enim de David, quia propter hoc locutus est, quia credit. *Quid inde? Nos, inquit, habemus spiritum fidei, quem habuit David.*

13. *Omnia propter vos.* Exponit quomodo constituentur in celis, omnia enim propter vos, ut vestro exemplo gratia, id est, fides vestra abundet cum gratiarum actione, et sic constituamini in celis.

14. AMBROS. *Omnia enim propter vos.* Apostolus persecutions et pericula pati non timuit, ut plures crederent, et abundans Dei donum, non per paucorum gratiarum actionem minueretur ad contumeliam Dei; sed multis proficiens afflueret per multorum gratiarum actionem, ad gloriam Dei.

15. LANFR. *Omnia enim propter.* Omnia enim propter vos instruendos patimur, ut gratia, id est gratiarum actio, abundans actione gratiarum facta per

A multos, abundet in gloriam Dei. Quasi diceret: Ad hoc patimur ut exemplum patientiae a nobis discatis, et Deo gratias referatis, et multi alii vobiscum.

CAP. V. — 4. AUGUST. (*expos. psal. lxviii, in enarr., I part. tom. VIII.*) *Aedificationem ex Deo, id est, immortalitatem præparatam nobis, qua indui sumus in fine, cum resurreremus a mortuis.* Et ait: *In quo nolumus expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur mortale a vita, si fieri potest; sic vellemus fieri immortales ut jam veniret ipsa immortalitas, et modo sicut sumus invitaret [al., mutaret] nos ut mortale hoc nostrum absorberetur, non per mortem corpus puniretur, ut in fine iterum recipereatur. Quamvis ergo a malis ad bona transeamus, tamen ipse transitus aliquantum amarus est.*

B 2. AMBROS. *Aedificationem.* Corpus immortale significat, cuius forma jam in celis est, in Domini corpore declarata.

3. *Si tamen vestiti,* id est, si exeuntes de corpore Christum indufuerimus. In Christo enim baptizati, Christum induimus, sive Spiritu sancto erimus digni super promissa coelesti gratia [al., quem cum indui, sive Spiritu sancto dato nobis videbimus, erimus digni superindui promissa coelesti gloria.]

4. *Nam qui sumus in tabernaculo.* Dicit nos gravatos passionibus corporis, postulationes ad Deum dirigere, ne simus nudi Spiritu sancto. Tunc enim superindui gloria poterimus, si exuti corpore, non despoliati a Spiritu sancto fuerimus; ac sic absorbebitur mortale a vita, ne ultra possit mori, aut

C passionibus implicari; non enim dicendum est absorberi a vita, quia ad hoc surgit ut penitus arguatur [al., agatur].

mus expoliari, sed supervestiri, *simul cum Adam*; ut absorbeatur, *id est fiat immortale*, quod mortale est a vita. *Diceret: Quis hoc poterit dare? Respondet: Qui autem efficit nos in hoc ipsum, ut immortalitate superinduamur, in praesenti sperando, Deus est*, qui dedit nobis pignus spiritus, *id est arrham, quia efficiet*. Audentes igitur sumus, semper et scientes semper quoniam dum sumus in corpore, 5. peregrinamur a Dominino (per fidem enim ambulamus, et non per speciem, *id est, non per apertam visionem*) audemus autem mori, et bonam voluntatem (*et ne objiciatur hoc audere, et hoc velle, quia non potest non esse; removel per hoc quod dicit, bonam voluntatem*), habemus magis 6. peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum. 7. Et ideo, *ut simus praesentes, contendimus*, sive absentes, *a conspectu hominum, vel a Deo quantum in hoc mundo* sive praesentes *conspectui hominum, vel ante Deum, placere illi*. *Responsio.* Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, 8. ut referat, *rationem reddat, vel primum suscipiat, unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*. Scientes ergo, *scitum hoc, timorem Domini hominibus suademus*; Deo autem, *quia terreno tuero non predicamus, manifestos non esse*. (*Excusatio.*) Non iterum, ut possitis contra pseudoapostolos gloriari super magisterio nostro, *ideo commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos, quod eis respondeatis, qui in facie gloriantur, quorum gaudium est praesentia tantum hominum, vel quorum gloria est in tantum extra, et non in corde bene agere*. 9, 10. Sive enim mente excedimus (*id est, a Dei honore procedimus; vel arcana divinitatis praedicando*) Deo; *ad laudem Dei*. 11. Sive 12. sobrii sumus, vobis, *contemperantes condescendimus vobis mores vestros instruendo*. Charitas enim Christi urget nos, 13. aestimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt consequitur quod omnes debent mori pro illo; 14. et pro omnibus mortuus est Christus, ut, et (*a simili*) qui vivunt, jam non sibi vivant, *pro eo moriantur*, sed ei, *ad honorem ejus*, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. 15. Itaque, ergo *quia surrexit*, nos 16. ex hoc neminem, *non novimus*

COMMENTARIUS.

5. *Peregrinamur a Deo*. Deus ubique est, sed quia ab illa altitudine celestis contemplationis discedebant ad ordinandam vitam subjectorum. Et hoc dicit se propter utilitatem subjectorum facere, non propter humanam gloriam.

6. *LANFR.* *Peregrinari a corpore*. Quia, inquit, non potest fieri ut ad Deum eamus corpore, eligimus magis separari a corpore, et praesentes esse ad Deum.

7. *AMBROS.* *Et ideo contendimus*, id est, sive in hac via positi, sive ante tribunal Christi praesentes placemus ei.

8. *AUGUST.* (epist. 107. *Vitali Cart. de orando pro incredulis*, tom. II.) *Ut referat unusquisque*. Omnes astabimus ante tribunal Christi; ut referat unusquisque secundum ea quae per corpus gessit, non secundum ea quae, si diutius viveret, gesturus foret, sive bonum, sive malum. Scimus etiam parvulos, secundum ea quae per corpus gesserunt, recepturos vel bonum vel malum. Gesserunt autem non per seipso, sed per eos qui pro illis respondentibus, et renuntiare diabolo dicuntur, et credere in Deum: Unde et in numero fidelium computantur, pertinentes ad sententiam Domini dicens: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit* (*Marc. xvi.*).

9. *AUESTR.* (tract. 7 in *Evang. Joan.*, tom. IX). *Sive enim mente excedimus*. Quid est mente excessimus? Ut illa videamus quae non licet homini loqui. Quid est temperantes sumus vobis? *Non*, inquit, *judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Iesum, et hunc crucifixum*.

10. *LANFR.* *Mente excedimus*. Mente excedere est in divina contemplatione esse, et hoc dicit se propter Deum, non propter laudem hominum facere.

11. *Sive sobrii sumus*. Sobrii erant apostoli, cum

de vobis quasi commendando nos, loquimur. Omnia enim propter vos facimus, quia sive mente excedimus, id est, profunda divinitatis praedicamus, et hoc ad laudem Dei; sive sobrii sumus, id est, subditorum vitam, intermissa contemplatione divina, humana, contemperantes ordinamus.

13. *Aestimantes hoc*. Existimamus, inquit, quia si Christus pro omnibus mortuus est, et omnes homines mori debent pro honore illius.

14. *Et pro omnibus mortuus est Christus*. Ergo quia Christus mortuus est pro omnibus, neminem approbamus secundum carnem viventem. Et si cognovit priusquam in Christum crederet Apostolus, secundum carnem novit eum, quia hominem tantum aestimabat.

15. *Itaque vos*, id est, quia Christus pro omnibus mortuus est, ut omnes pro honore illius moriantur. Ex hac consideratione neminem novimus, id est, approbamus secundum carnem viventem, et sua querantem, et non quae Jesu Christi.

16. *August.* (lib. ii contra *Faust.*, c. 7. tom. VI.) *Ex hoc neminem*. Itaque nos amodo neminem novimus secundum carnem. Sed quia illorum secum vitam futuram, tanquam praesentem meditabitur [*al.*, meditabatur], qui resurgentes commutabuntur. Amodo, inquit, neminem secundum carnem novimus, id est, tam certam spem tenemus futurae nostrae incorporationis et immortalitatis, ut amodo jam in ipsa notitia gaudeamus.

secundum carnem Christum mortalem, vel quia surrexit. 17. Et si cognovimus (*Respon. jam non novimus tantum hominem; etsi cognovimus opinionem*) 48. secundum carnem Christum, mortalem primo; sed nunc jam non novimus mortalem, sed immortalem. 19. Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera, id est vicia, transierunt, si Christus novus est immortalis, ergo vetera transierunt in nobis: (*Surrexit, ergo non debemus vivere secundum carnem; ergo vetera transierunt; a pari, secundum carnem, et vetera sunt paria*): ecce facta sunt omnia nova, id est, quia facti sumus novi. 20. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum; et dedit, postea commendavit nobis ministerium reconciliationis, prædicationem ad alios, poterat tunc reconciliare mundum per Christum. 21. Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, non eis repensans secundum merita, et posuit in nobis verbum reconciliationis, prædicationem Evangelii. Pro Christo ergo, vice Christi, legatione fungimur, quia dedit nobis prædicare tanquam, id est vere, Deo exhortante per nos. 22, 23. Obsecramus, quia legati Christi sumus, per Christo, vice Christi, reconciliamini Deo. 24. Eum qui non noverat peccatum, 25. pro nobis 26. peccatum fecit, vel hostiam pro peccato, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.

CAPUT VI.

Adjuvantes autem (scilicet vos, vel Deum, ut in prima Epistola c. III: Dei enim adjutores sumus,) exhortamur, ne in vacuum gratiani Dei I. recipiatis, Christum passum, et salvare paratum, vel remissionem peccatorum, quam in vacuum recipit, qui se postea in bonis operibus non exercet. 2. Ait enim: 3. Tempore accepto exaudiui te, et in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile; ecce nunc dies salutis. 4. Nemini dantes ullam offenditionem, id est, exemplum pravitatis, quod videntes offendere possit, ut non vituperetur ministerium nostrum, Christiana religio, doctrina apostolorum; sed in omnibus exhibeamus nosmetipos sicut Dei ministros (vel hortamur vos nemini dantes ullam offenditionem vel prædicando, vel male vivendo), in multa patientia (habita scilicet in his quæ sequuntur), in tribulationibus, in necessitatibus, penuria, in an-

COMMENTARIUS.

17. LANFR. *Et si novimus.* Priusquam in Christum A adest tempus, quo morbis mortalibus medicina posse sit infundi.

24. AUGUST. (lib. I *Contra advers. Legis et Prop.*, c. 14, tom. VI). *Eum qui non noverat.* Noverat enim per sapientiam, non noverat per experientiam.

25. AUGUST. (lib. Ench. ad Laurent., cap. 14, t. III). *Pro nobis peccatum fecit.* Hoc est, sacrificium pro peccatis, per quod reconciliari valeremus. Ipse est ergo peccatum, ut nos justitia, nec nostra, sed Dei: nec in nobis, sed in Deo, sicut ipse fuit peccatum, non suum, sed nostrum, nec in se, sed in nobis constitutum. Similitudinem carnis peccati, in qua crucifixus est, demonstravit. Haec est illa justitia Dei, non qua ipse justus est, sed qua nos ab eo facti.

26. LANFR. *Peccatum fecit.* Ordo: Deus Pater Christum peccatum, id est, hostiam propeccato, ut nos efficeremur justificati in ipso, id est, in fide Jesu Christi.

CAP. VI. — 1. LANFR. *Gratiam Dei.* Gratiam Dei vocat remissionem peccatorum; quam in vacuum recipit, quisque se in bonis operibus postea non exercet.

2. Ait enim. In Isaia sic loquitur: *In tempore placito exaudiui te; et in die salutis auxiliarus sum tui.*

3. Tempore accepto, etc. Diceret quis: Est tunc aliiquid gratia Dei? Est, quia exaudire Domini tempore accepto, et adjuvare est. Et hoc probat ab effectu, quia exaudit et adjuvat. Item hoc ab auctoritate: ipse enim dixit. Tempore accepto, etc.

4. AMBROS. *Nemini dantes.* Vigilantia sua omnem amputat offenditionem, ne ministerium ejus vituperetur; vituperaret enim, si quæ doceret, operibus non compleret.

20. AMBROS. *Omnia autem ex Deo.* Quamvis nos Christus redemerit, omnia tamen ex Deo.

21. AUGUST. (Enarr. in psal. LXVIII, concio 1, tom. VIII). *Quoniam quidem Deus, Deus,* inquit, erat in Christo mundum reconcilians sibi, quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis:* ut non solum Deus in illo esset, sed etiam ipse Deus esset.

22. AUGUST. (Tract. 41 in Joann., ante med., tom. IX). *Obsecramus pro Christo.* Obsecramus, inquit, pro Christo, id est, tanquam vos Christus obsecrat. Quid? reconciliamini Deo.

23. AMBROS. *Obsecramus.* Ideo obsecrat, ne aliqua negligentia medicinæ gratia effectu caret, quoniam

gustiis, *compedibus*, vel alii *vincutis*, in plagiis, in carceribus, 5. in seditionibus, 6. in laboribus, *voluntariis* vel *coactis*, in vigiliis, *similiter vel voluntaritis, vel coactis*, in *jejuniiis: exhibeamus nos, inquam, Dei ministros in castitate, in scientia, legis et Evangelii*, 7. in longanimitate, in *expectatione promissorum Dei*, cum *atacrite mentis*, in suavitate (*suavis erat, quia sicut arguebat, ita et blandiebatur*), in Spiritu sancto, in charitate non facta, in verbo veritatis (*verbum veritatis in ejus doctrina, quia non attud tradebat, quam a Deo acceperat*), 8. in virtute Dei, 9, 10, 11. per armajustitiae 12. a dextris et a sinistris, *in prosperis et in adversis*, per gloriam (*exponit a dextris et a sinistris*) et 13. ignobilitem; per infamiam et bonam famam, 14, ut seductores et veraces, sicut qui ignoti *putamur non nosci a Deo*, et cogniti *Deo*, quasi morientes, et ecce vivimus, *id est, libertati*, ut castigati, a *Deo*, vel *ab hominibus*, et non mortificati, quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, et omnia *ideo possidentes*. 15, 16. Os nostrum patet ad vos, *id est, multa loquimur vobis*, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est, *vel in praedicando, vel in dando*. 17. 18. Non angustiamini in nobis; *exemplo nostri non estis avari*; angustiamini autem in visceribus vestris, *id est, a vobis accepistis iltud vitium: eamdem autem, scilicet quam et nos homines, habentes (diasirtica locutione) remunerationem (ne putarent ironice dixisse addit)* 19. tanquam filii dico, dilatamini et vos, estote benigne*iores*. Nolite jugum *avaritiae* ducere cum infidelibus, *id est, nolite similes esse infidelibus*. Quae enim participatio justitiae (*qualitates pro qualibus*) cum *100 iniquitate? Aut quae societas lucis ad tenebras?* Quae autem conventio Christi ad Belial? Aut quae pars fidei cum infidei? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? 20. Vos enim estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus: 21. Quoniam inhabitabo in illis, et in ambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. 22. Propter quod, *quia templum Dei estis*, exite mente de medio eorum, et separamini, dicit Dominus: *nolite*

COMMENTARIUS.

5. In seditionibus. In tantum Deo devotus erat, ut A tatem, id est vilitatem, si viles habiti simus, ne nec seditionis fiduciam, quam in Deo habebat, minueret.

6. In laboribus. Manibus enim laborabat, ne cui gravis esset.

7. AMBROS. *In longanimitate.* Grandis animi erat in bajulandis infirmitatibus fratrum.

8. In virtute Dei. Virtus in eo erat, quae per signa et prodigi idoneum se ministrum probabat.

9. Per armajustitiae. Liberum se fuisse significat fidelibus et incredulis, dum his qui Evangelium gloriam, et eis qui ignobilitatem putabant, et his qui fidei bonam famam, et qui malam faciebant, integrum et constantem se præbuit

10. AUGUST. (*Bnar. in psal. xciii, tom. VIII*). *Per B arma.* Malitia enim iniquorum sinistra sunt arma iustorum, sicut idem dicit: *Per arma justitiae dextera et sinistra, id est, per gloriam et ignobilitatem; atque ita deinceps cuncta exequitur.* Dextera arma demonstrans gloriam, bonam famam, veritatem, quod [al., qua] cognoscabantur, quod videbant, quod non mortificabantur, quod gaudebant, quod multos ditabant, quod omnia possidebant. Sinistra vero, quod ignobiles et male famae habebantur, quod seductores putabantur, quod ignorabantur, occidebantur, coercerantur, contristabantur, egere ac nihil habere videbantur.

11. LANFR. *Per arma.* Per arma iustitiae si muniti in prosperis et adversis, et sive glorijs sive viles, seu, infames sive bonae famae habeamur.

12. A dextris et a sinistris. Exhibeamus nos, scilicet Dei ministros habendos iustitiam, quasi libram, ut non pendeamus in hanc partem, vel in hanc, id est, non frangamur adversis, nec elevemur prosperis.

13. Ignobilitatem. Per gloriam exhibeamus nos sicut Dei ministros, ne extollamur; et per ignobili-

frangamur.

14. Ut seductores. Quasi diceret: Non est mirandum si vituperamur et laudamur, quia alii putant nos seductores, alii veraces, et alii cognoscunt, et alii nesciunt, et cetera quae sequuntur.

15. Os nostrum patet ad vos. Redarguit avaritiam eorum, et dicit eos a se non accepisse tenacitatis exemplum, quia cor suum in dando amplum et dilatatum est.

16. AMBROS. *Os nostrum patet ad vos.* Hoc libertatis causa loquitur, et pure conscientiae. Male [al., malij] enim sibi conscientia mens loqui trepidat, sensum perdit, in verbis errat.

17. Non angustiamini. Hoc, dicit, non erat magistris ascribendum, si discipuli male uterentur, quia quod pertinet ad magistros non tacuerit.

18. LANFR. *Non angustiamini.* Id est, in nobis non videtur angustiae et tenacitatis exemplum, sed hujus vitii formes est in visceribus vestris.

19. Tanquam filii dico. Ordo: Tanquam filii dico habentes eamdem remunerationem scilicet, quam nos habemus.

20. Vos enim estis templum. Probat quia jugum ducere cum infidelibus, æquipollenter. Nullum templo Dei debet habere consensum cum idolis; vos autem estis templum, quia ipse habitat in vobis. Ipse enim dixit: Inhabitabo in vobis. Propter quod exite de medio eorum, id est, ergo nolite jugum duce cum infidelibus. Utitur autem verbis prophetæ pro suis.

21. Quoniam inhabitabo. Et Joel sic dicit: *Ponam tabernaculum meum in eis, et ego ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus (Joel ii, 27).*

22. Propter quod exite. In Isaia sic legitur: *Recede, recedite, exite inde; poltum nolite tangere (Isa. lii, 14).*

jugum ducere cum infideli: 23. et immundum ne tetigeritis, id est, ne commisceamini mali; ecce fructus, et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.

CAPUT VII.

Has ergo habentes promissiones (*scilicet recipiet nos si immundum non tangamus*) charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, *id est, carnalis viti, et spirituialis nequitia*, perficientes sanctificationem nostri in timore Dei, *id est, perficientes ea, quibus sancti efficiamur*. Capite nos *in exemplum per nostram admonitionem*.¹ Neminem læsimus sicut pseudo apostoli subditorum bona devorando, neminem pravo nostri exemplo corrupimus, neminem adulando circumvenimus. 2. Non ad condemnationem vestram dico, *non ideo dico ut aliquibus horum læsissetis, unde vos condemnem*. 3. Praediximus enim quod 4. in cordibus nostris estis ad commoriendum, et ad convivendum, *quia diligio vos in tantum, ut vivere, et mori velim vobiscum, si fieri posset*. 5. Multa mihi fiducia est, apud vos, multa mihi glorio apud alios pro vobis, repletus sum *pro vobis* consolatione, superabunda gaudio propter vos in omni tribulatione nostra. Nam (*ostendit se tribulationem habuisse, nam in Macedonia, et Asia*) et cum venissemus in Macedonia, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem ¶ passi sumus, *foris pugna ab infidelibus, vel in meo corpore*, 7. intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, 8. referens nobis vestrum desiderium, *videndi me, vestrum fletum, paenitendo, vestram* 9. emulationem pro me, *addiscentes charitatem, vel imitationem mei, ita ut ex missione Epistolæ, vel ex supra dictis, magis gauderem*. Quoniam et si contristavi vos in 10. Epistola priore, non me modo pœnitit; etsi prius pœnitit, videns quod Epistola illa prior (etsi ad horam) vos contristavit, nunc gaudeo, non, *sed non propter hoc, quia contristati estis, sed quia contristati estis ad penitentiam*. 11. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo, *quod precepimus* 12, 13. detrimentum (*qui exsecuti estis*) patiamini, *scilicet detrimentum animæ in futuro, ex nobis, id est, ex nostris præceptis non adimplitis*. 14. Quæ enim (*responsio*) secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem, æternam, operatur; 15. sæculi autem (*a contrario*) tristitia mortem operatur. 16. Ecce enim (*alia probatio per partes salutis*) hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, 17. quantam maximam in vobis operatur sollicitudinem *bene operandi, hoc est, salutem; nam operatur sollicitudinem, quæ causa est salutis; nec tantum hoc, sed defensionem, contra Deum: nec tantum hoc, sed indignationem,*

COMMENTARIUS.

23. AUGUST. (serm. 18 *De verb. Domini*, cap. 20). *A*rium habere illos emendandi se, flere, quia peccaverunt, emulationem habere pro Apostolo, quoniam addiscentes charitatem ejus erga se, cœperunt illum defendere contra adversarios.

9. LANFR. *Emulationem*, id est, qualiter alter emularunt desiderium alterius, ut me videatis.

10. *Epistola illa. Ordo*: Illa vos contristavit, etsi ad horam.

11. *Contristati enim*. Demonstratio de qua pœnitentia dicat; est enim et mala pœnitentia.

12. *Detrimentum*. Detrimentum auditor ex prædicatione doctoris patitur, quando præceptis ejus inobediens existit, et priori peccato peccatum inobedientiae addit.

B 13. AMBROS. *Detrimentum*, id est, ut omnia nostra effectum habeant in vobis, etiam quod contristavimus vos.

14. LANFR. *Quæ enim secundum*. Alia ratio quod secundum Deum contristati sunt.

15. *Sæculi autem tristitia*. Sæculi autem tristitia est dolere, quod sua tribuat, aliena non rapiat, et cætera in hunc modum.

16. *Ecce enim*. Alia ratio ejusdem rei.

17. AMBROS. *Quantam in vobis*. Solliciti enim sunt, ne denuo peccent, et defendunt se ab infestatione dæmonum; indignantur in se, vel in alias peccantes timent, quia peccaverunt, desiderant se reformare, et incipiunt pati zelum bonorum operum perficendorum; et quod deliquerunt, vindicant in seipso.

8. AMBROS. *Referens nobis*. Nuntiavit Titus deside-

de peccatis; nec tantum hoc, sed timorem Dei; nec hoc tantum, sed etiam desiderium, reformationis; nec hoc tantum, sed etiam emulacionem boni, nec hoc tantum, sed etiam vindictam, afflictionem peccatorum. Ergo quia hoc et hoc fecistis, in omnibus aliis bonis exhibuitis vos, 18. uncontaminatos esse negotio, qui fornicateorem exclusistis. 19. Igitur 102, et si scripsi vobis, non tantum propter eum, qui fecit injuriam, id est, qui uxorem patris accepit, nec propter eum, qui passus est, id est, patrem, cuius uxor ablata est; sed, scilicet scripsi, ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis de corruptione vestra coram Deo, ut placeat Deo : 20. ideo, quia uncontaminati fuistis, consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia super vestra spirituali bona conversione refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis; et si quid 21. apud illum de vobis gloriatus sum, gloriantio de vobis locutus sum, cum ipse viderit, non sum confusus, id est, mentitus; sed sicut 22. omnia vobis in veritate locuti sumus, ita et gloriatio nostra, quae fuit ad Titum, veritas facta est, et viscer ea ejus abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam, scilicet quomodo cum timore animi et tremore corporis exceperitis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

CAPUT VIII.

Hortatur eos ad beneficentiam per exempla Macedonum. Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quae est in Ecclesiis Macedonie (collationem dicit, quam Macedones sanctis Jerusalem dederant), quod in multo experientia, usu, tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, id est, dum maxime pro Christo tribularentur, in hoc ipsum gaudebant; et 1. altissima, maxima, vel exaltans eos, 2. paupertas eorum abundantavit in divitias simplicitatis eorum, id est, largitatis, seu abundantavit in divitem simplicitatem: hoc est, tam libenter dabat pauper ac si dives esset, quia, id est, testor illis, secundum virtutem eorum, id est, rei veritatem, 3. testimonium illis reddo, et supra virtutem, posse suum, voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione 4. obsecrantes nos gratiam (scilicet quam daret sanctis qui sunt Hierusalem), et communicationem ministerii, administrationis, quod fit in sanctos. Et non tantum dederunt sicut speravimus, sed semetipso per fidem dederunt, primum Domino, deinde nobis, ad faciendum quidquid vellemus, per voluntatem Dei; ita 5. ut hortarentur nos ad hoc, ut rogaremus Titum ut 103-105 quemadmodum coepit, ita et praedicatione perficiat in vobis, vos, quales sunt Macedones, etiam, sicut alias, gratiam istam dandi. Sed sicut in omnibus, nec illum tantum rogavi, sed et vos rogo, ut in hac gratia abundetis sicut in omnibus abundatis fide, et sermone et scientia Evangelii, et omni sollicitudine, insuper et charitate vestra in nos, ut et in hac gratia abundantis. Non quasi imperans dico, 6. sed, scilicet dico, per aliorum, id est, Macedonum, vel aliorum sanctorum sollicitudinem, etiam vestrae charitatis ingenium, studium, bonum probans, probum faciens, et hoc debetis facere, et reddit causam. 7. Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis. Et consilium in hoc do, ut faciatis, hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, quod boni potestis, sed et velle, quod boni non potestis facere, coepistis ab anno priore; nunc vero et facto illud velle perficie, ut quemadmodum promptus

COMMENTARIUS.

18. LANFR. *Incontaminatos esse in negotio.* In quo A batur : quia plus erat, quam poterat eorum substantia.

2. LANFR. *Paupertas corum.* Pauperes erant rerum terrenarum, sed divites simplicitatis et benignitatis.

3. *Testimonium.* Ordo : Testimonium aliis reddo, quia secundum virtutem.

4. *Obsecrantes nos.* Id est, precati sunt me, ut permetterem eos gratiam et communicationem facere de substantia sua, in hanc eleemosynam que fit in sanctos qui sunt Hierosolymis.

5. *Ut rogaremus Titum.* In tantum, inquit, largitate eorum provocati sumus, ut rogaremus Titum, ut sicut coepit praedicatione et admonitione sua, perficiat in vobis gratiam, id est, largitatem istam.

6. AMBROS. *Sed per aliorum.* Exhortatur ut penuriam patientibus mittant sumptus, et per eorum sollicitudinem, quam revelent, bonum animum suum ostendant.

7. LANFR. *Scitis enim gratiam.* Quasi diceret : Propter amorem Christi libenter debetis largiri, quia ipse dives propter vos pauper factus est.

20. LANFR. *Ideo consolati.* Et propter adventum Titi, et propter bonum studium vestrum.

21. *Apud illum de vobis.* Apud Titum gloriatus est Apostolus de Corinthiis, dicens eos benignos esse.

22. *Omnia de vobis,* id est, sicut vera locuti sumus vobis de aliis, ita vera locuti sumus Tito de vobis.

CAP VIII. — 1. AMBROS. *Altissima paupertas.* Cum tenues essent facultatum substantia, animus dives inventus est, ita ut et cum lacrymis offerrent, et sic cogerent accipi a se, quod accipendum non vide-

est animus voluntatis, ita sit *promptus animus* et perficiendi ex eo, secundum id, quod habetis. Ecce cur acceptum est Deo, si sit voluntarie. 8. Si enim voluntas prompta est facere, secundum id quod habet, accepta est Deo, non tantum 9. secundum id quod non habet. Non enim, scilicet impero, ut alius sit remissio, refectio ex nostris, ut vos deficiatis, vobis autem tribulatio, 10. sed dico ut ex aequalitate. In praesenti tempore, 11. vestra abundantia illorum inopiam suppletat, ut et illorum meritorum abundantia vestrae inopiae sit, in futuro, supplementum, 12. ut nunc et tunc fiat aequalitas, sufficientia vobis et ipsis, sicut scriptum est, in Exodo xvi : 13, 14. Qui multum, non abundavit, scilicet collegit de manna, non plus habuit; et qui modicum, non minoravit, scilicet collegit, non minus habuit. Ita qui multum pecuniae collegit in praesenti, ut Corinthii, non solus habeat, **106** immo aliis impertiat. Ad hoc quod dixit rogarimus Titum. Gratiam autem ago Deo, qui dedit eandem quam habeo sollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam meam exhortationem quidem prius audiens libenter suscepit, et non tantum audivit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, Barnabam, cuius laus est in Evangelio per omnes Ecclesias: non solum autem, laus est in Evangelio, id est, non solum electus in prædicatione, sed et ordinatus est ab Ecclesiis, a fidibus Ecclesiæ, id est, apostolis, comes peregrinationis nostræ, ut tecum ferat, in hanc gratiam collectionis, quæ ministratur 15. a nobis ad Domini gloriam, gratiam dico, et destinatur ad voluntatem nostram, 16, 17. devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur, portatur sanctis, a nobis, ut vacent Deo, in Domini gloriam. Ideo mittimus illos. 18, 19. Providemus enim bona non solum coram Deo, quod est si sotus Apostolus pecuniam feret, non his forsitan crederetur, cum ipse nihil fraudaret, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis et fratrem nostrum Timotheum, quem probavimus in multis saepè sollicitum esse, nunc autem multo sollicitorem, confidentia multa habita in vos, sive 20. pro Tito, qui est socius meus, et in vos adjutor, sive fratres

COMMENTARIUS.

8. AMBROS. Si enim voluntas. Quoniam Corinthii Avidentur pauperes.

ad hoc opus provocantur, hoc eis indicitur, ut non plus tribuant quam possunt, ne plus forte offerentes coacti, non voluntarii, viderentur sine mercede futuri: quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet.

9. LANFR. Secundum id quod, etc. Vel ille dat secundum quod non habet, qui de quinque solidis, dat quatuor; quod faciendum est illi, qui habet decem libras, vel hujusmodi. Diceret aliquis: Non valet si darent secundum quod habeant; illi enim Macedones, plusquam posset eorum pati facultas, dederunt. Ad hoc respondeat: Si enim, etc. Quod est: Qui vult dare secundum id quod habet, acceptus est Deo, non tantum ille qui vult facere ultra quam habet. Vel ita: Voluntas prompta facere ultra quam possit, secundum id quod vult, est accepta, non secundum quod potest.

10. AMBROS. Sed ex aequalitate. Non enim plus exigitur, quam sibi debent retinere, quia *diliges*, inquit, proximum tuum sicut te ipsum.

11. Vestra abundantia. Id est, hi qui facultates habent, ministrant sanctorum inopis, ut iterum illic sancti ubi sunt divites, et isti inopes, comunicent his, quasi vicem rependentes ministerio illorum.

12. Ut fiat aequalitas. Hæc est aequalitas, ut, quia isti in hoc tempore ministrant sanctis, reddant [at, redditant] illis vices in futuro.

13. Qui multum non. Plus habent sancti in spe futuri sæculi quam hi qui hoc tempore videntur divites, et tamen æquabuntur illic utriusque, ut sicut beneficio horum, sanctorum inopia sustentatur, ita beneficio sanctorum divites fiant hi in futuro sæculo, in quo

14. LANFR. Qui multum saepè collegerat, id est, amplius quam gomorum non abundavit, id est, non plus habuit quam gomorum, et qui modicum scilicet collegerat, id est, minus habuit quam gomorum. In Exodo autem ita habetur: Nec qui plus collegerat, habuit amplius; nec qui minus paraverat, repræbit minus.

15. A nobis ad Domini gloriam. Ordo: A nobis destinatum, ad Domini gloriam, et ad voluntatem.

16. Devitantes hoc. Quasi diceret: Ideo misimus fratrem boni testimonii cum Tito, ne quis vituperet nos in hac Epistola (52), eleemosyna, dicens nos ex ea aliquid ad nostrum opus retinere.

17. AMBROS. Devitantes hoc. Ideo hoc subjecit, ne negligens circa curam sanctorum judicaretur, si segnissus hoc ageret.

18. Providemus enim bona. Providet bona coram Deo, dum quod jubet Deus circa ministeria sanctorum, fieri docet coram hominibus, quia tales mittit ad hoc opus exhortandum, qui probitate sua non facient eis scandalum.

19. LANFR. Providemus enim. Ideo, inquit, misimus eos, ne ministerium nostrum vituperetur, existimanda nos esse fures, postquam viderint tot bonus quibus accommodatur, vel propter hoc mittimus tot, ne dicamus negligere illud mittendo unum, et existimari esse fur, vel negligere illud; bonum est nos evitare, ne simus causa malæ existimationis eorum; et hoc est quod dicit: *Providemus enim bona*, etc.

20. Pro Tito. Dicit fratrem, quem mittebat, multam fiduciam habere in eis, quia Titum et alios apostolos bene tractaverunt.

(52) Epistola redundant, vel sane inter parenthesis.

nostris, apostoli Ecclesiarum (*forte quidam apostoli bona illorum referendo commendabant illos*), gloria Christi, *quibus Ecclesiae glorificaur Christus. Quia tales sunt. 24.* Ostensionem ergo, quae est charitatis vestrae, et nostrae gloriae pro vobis, *quia caritas eorum gloria est Apostoli*, in illos, *quos mittimus, ostendite, charitable recipite illos*, in faciem Ecclesiarum, *ut sitis exemplar.*

107 CAPUT IX.

Responsio. De receptione illorum scripti vobis, et non de collatione : nam de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti, superfluum, est mihi scribere vobis. Ecce cur. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis gloriatur apud Macedones (dicens Apostolus Macedones, Achaiam paratam dicit ut inde Corinthii parati inveniantur). 1. Quoniam et Achaia parata est ab anno praeterito, et sic vestra temulatio provocavit plurimos. Misi autem praefatos fratres, ut ne quod gloriamur de vobis, id est, gloriati sumus de vobis apud vos, evacuetur (quod esset, si non parassent illud) in hac parte, in referenda communione, ut (quemadmodum dixi) parati sitis, ne cum ad vos venerint Macedones mecum, et invenerint vos imparatos, 2. erubescamus nos de hoc quod gloriati sumus de vobis, ut non dicamus vos in hac substantia, collatione (quod esset, si non parassent illud). Et ne erubescamus vobiscum, necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut praveniant ad vos, 3. et præparent, parari faciant a vobis, repromissam benedictionem hanc (dona pecuniae) paratam esse sic (datam voluntarie) quasi benedictionem, non tanquam avaritiam, non invite datam. Hoc autem dico, quia avarie non debetis dare, idcirco quia : Qui parce seminat, aware dat, parce, nihil, et metet; et 4. qui seminat, hilariter dat, in benedictionibus, largitate, de benedictionibus et metet. Et propter hoc, Unusquisque prout destinavit, sive multum, sive parum, in corde suo, det non ex tristitia, aut ex necessitate, id est, coactione, sed hilaritate; hilarem enim datorem diligit Deus. Et ne timeatis deficere. Potens est autem, enim, Deus omnem gratiam, spiritualem corporalem, abundare facere in vobis, (ne quis diceret: Si darem quæ habeo, postea egerem, subjunxit. Potens est Deus omnem gratiam abundare facere, id est, justificationem, et copiam rerum tribuere), ut in omnibus semper omnem sufficientiam corporis, et animæ habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est in psalmo iii : Dispersit, dedit pauperibus; 5. justitia ejus manet in sæculum seculi. Descriptio pro descriptio. 6. Qui autem administrat semen quod det seminanti, danti; et panem, copiam rerum, ad manducandum, dato illo, vobis præstabit, 7. et ut alii 108 subministrare possitis, multiplicabit semen vestrum, et augebit (repetitio) incrementa frugum justitiae vestrae; bona opera quibus justificemini, ut in omnibus (repetitio) locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo, id est, ministerium nostrum, operante simplicitate vestra, operatur gratiarum actionem Deo. Quoniam (gratiarum actionem exponit) ministerium, id est, administratio dationis, hujus officii, simplicitatis vestrae, 8. non solum supplet ea quæ desunt sanctis, est supplementum inopiaz sanctorum, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, id est, propter hoc quod inopiam sanctorum suppletis, gratias agunt Deo multi, per probationem, propter laudationem, ministerii hujus, id est, nostræ operationis, et vestre largitatis (glorificantes) per multos dico Deum 9. in obedientia, propter obedientiam quam habetis in Evangelio per predicationem nostram, confes-

COMMENTARIUS.

21 *Ostensionem.* In illis, inquit, quos vobis mitimus, ostendite quam charitatem habeatis, et quae bona sit gloriatio vestra pro nobis.

CAP. IX. — 1. AMBROS. *Quoniam Achaia parata.* Post Macedonas, Achaiam dicit paratam. Deinde ut Corinthii sunt parati.

2. LANFR. *Eribescamus vos.* Si imparati, inquit, fueritis, nos vercundiam habebimus in hac substantia, id est, eleemosynam, vos forsitan non habebitis.

3. *Et præparent.* Ordo : Ut præparent benedictionem hanc repromissam paratam esse, sic quasi benedictionem, non quasi avaritiam. Promiserant enim Apostolo quod ita præparent eleemosynam, benedictio non avaritia [*forte* benedictione non avaritia].

4. AMBROS. *Qui seminat in benedictionibus.* Hic in benedictionibus seminat, qui bona voluntate spe futura retributionis hoc agit.

5. *Justitia ejus manet.* Justus est qui sibi soli non

A detinet quod sit omnibus datum.

6. LANFR. *Qui autem administrat.* Id est, qui dat vobis unde eleemosynam faciat, dabit unde post datam eleemosynam vos sustentare possitis. Nec propter hoc tamen remanebit, quando quidem semen multiplicet et fruges crescere faciat.

7. AMBROS. *Et multiplicabit.* Danti addit, ut eo amplius habeat unde largiri.

8. LANFR. *Non solum supplet ea.* Quatuor dicit fieri per administrationem hujus officii, id est, beneficij. Sanctis enim qui sunt Hierosolymis necessaria exinde ministrantur, et per multos alios, probantes hoc ministerium, gratiae Deo referantur; et multi, exemplo Corinthiorum provocati, et illis sanctis qui sunt Hierosolymis et multis aliis plurima largiuntur, ut et ipsos Corinthios videant, propter eminentem gratiam, quam habent, sedulo eos deprecantur.

B 9. *In obedientiam,* id est, quia dum Evangelium Christi vobis prædicaret, statim obedientes fuistis ad confitendum Christum.

sionis vestræ, ad confitendum, vel ad Dei laudem, vel ad confitenda peccata vestra, in Evangelium Christi, scilicet abundat, et simplicitate, largitate, communicationis vestræ in illos, et in omnes abundat, et in ipsorum obsecratione facta pro vobis, ipsorum dico, desiderantium, diligentium, vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Unde gratias ago, referimus, Deo super ienarrabili, id est, quod debet enarrari, vel enarrabili dono ejus.

CAPUT X.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi (*contra eos agit, qui dicent eum presentem humiliiter loqui; absentem vero minari: obscuro per eam virtutem, qua inter eos habere desiderat*), qui in facie quidem, in præsentia vestra, humilis sum (*ironia*) inter vos; absens autem confido in vobis, confidenter criminor. Rogo autem vos, scilicet ut ita vivatis, ne præsens 1. audeam 2. per eam confidentiam, id est, fiduciam, scilicet veritatis, qua a vobis existimor absens audere in quosdam; qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus, id est, carnalia nos diligamus. In carne enim ambulantes sumus, id est, in carne existimus (non est hoc in malam partem) non secundum carnem militamus, id est, carnalia non diligimus. 3. 4. Nam arma (arma ideo dicit, quia repugnat vitiis) 10 militia nostra non carnalia sunt, sed potentia Deo, per Deum (metaphorice loquitur) contra munitiones, id est, sententias philosophorum iniquorum. 5. Ad destructionem munitionum (aerarum potestatum, militamus), 6. consilia contra Deum destruentes, et omnem altitudinem, superbiam, extollentem se adversus scientiam Dei, et 7. in captivitatem redigentes, id est, subtrahimus diabolo omnem prædestinatorem intellectum, intelligentem, 8. in obsequium Christi, ad obsequium Christi redigentes, et in promptu, statim, habentes, id est, parati sumus, ulcisci, punire, omnem inobedientiam, inobedientem, cum impleta fuerit vestra obedientia, id est, cum pars nostri obediens fuerit, vel perlata collatione vestra ad sanctos Hierusalem. Obedientia vestra, id est, mihi magis quam pseudo debet obire, et ab aliis cavere. 9. Quæ secundum faciem sunt, vide te, eos qui in facie gloriantur, id est, pseudo, vitate. Si quis pseudo confidit sibi Christi Apostolum, se esse, (contra eos, qui a Apostolo præferabant, quia Christi se esse dicebant. Et Apostolus: Non ideo, inquit, sunt maiores, quia ego sum Christi), hoc cogitet iterum apud se: quia sicut ipse Christi est, ita et nos, et non ideo maiores. 10. Nam et si amplius quam Christi me esse aliquid gloriatus fero, scilicet, de potestate nostra, (de apostolatu nostro) quam dedit nobis Dominus in ædificationem, et non in destructionem vestram, 11. non (effectus pro causa) erubescam, id est, verum dicam. Ut autem 12, 13 non existimer tanquam terrere vos per Epistolæ, non existimer ego a vobis, quod velim tantum terrere vos, comminando vos per Epistolæ; (per parenthesis in usque, hoc cogitet) quoniam quidem Epistolæ nostræ, inquit, graves sunt, ad intelligendum, et fortis, ad exequendum, praesentia autem corporis mei infirma, et sermo meus contemptibilis; hoc cogitet, qui ejusmodi est, qui hoc dicit, quia quales sumus verbo per

COMMENTARIUS.

CAP. X. — 1. LANFR. Audeam. Ordo: Audeam A in quosdam; id est, aliquid molestiae inferam quibusdam vestrum.

2. AMBROS. Per eam confidentiam. Confidentialia itaque fiduciam severitatis significavit, quam in Epistola tantum habere putabatur; et ideo commonet ne eadem severitate præsens utatur, sicut non sperabant.

3. Nam arma militia. Arma ideo dicit quia repugnant vitiis.

4. LANFR. Arma militia. Arma militia Christianæ sunt virtutes, quæ potentes sunt auxilio Dei, ut destruant munita diversis calliditatibus consilia adversiorum, sive hominum, seu dæmonum.

5. AMBROS. Ad destructionem. Arma spiritualia fides est incorruptæ prædicationis, per quam vincit munitiones, id est, principes et potestates nequitiae, quæ se extollunt et armant in fidelium animos ad contradicendum Christo.

6. LANFR. Consilia destruentes. Superiori sententiae conjugitur, non secundum carnem militamus.

7. AMBROS. In captivitatem. Captivat intellectum, dum contradicentem rationem vincit, et ad fidem Christi humilem et mansuetum inducit.

8. LANFRANCUS. In obsequium. In pro contra intelligi potest, ut sit sensus: Captivantem intellectum ad obsequium Christi vel intellectum, qui est contra obsequium Christi; id est, diligenter considerate opera eorum qui in conspectu vestro tantum bona agunt, ne forte vos seducant.

9. AMBROS. Quæ secundum faciem. Nunc vult eos quæ palam sunt considerare, id est, ea quæ dicturus est, quia aperte sunt, dijudicare.

10. LANFR. Nam etsi amplius. Quasi diceret: Possem dicere: Apostoli sumus, et plus nobis obedire debetis.

11. Non erubescam. Merito erubesceret, si se Apostolum diceret, et non esset.

12. AMBROS. Non existimer. Ipse potest videri terrere per Epistolam, quia [al., quia] neque auctoritative aliecum est, neque præsens fiduciam habeat arguendi.

13. LANFR. Non existimer. Hoc dicit occasione illius sententiae, quam superiorius dixit, parati ulcisci omnem inobedientiam, ut, inquit, non existimer a vobis tanquam terrere quod minor implere, sciatis quod minor dictis implebo factis.

Epistolas absentes, comminantes, tales erimus et præsentes in facto, id est, sicut in Epistolis nos facturos comminamur, si ¶¶¶ venientes ad vos nisi corripi, actu ipso exsequemur. 14. Non enim audemus (*remotio*) inserere, aut comparare nos quibusdam, *pseudo*, qui seipso commandant, non metientes se, sed ultra quam sint *jactantes*; 15. sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes sumus, et comparantes nosmetipsos nobis. 16. Nos autem non in immensum, id est, non ultra vires, gloriabimur, id est, inde tantum gloriatur, quod prædicatione nostra vos convertimus, sed 17. secundum (pro auctoritate posuit) mensuram regulæ (*regiminis*) qua mensus est nobis Deus, scilicet gloriatur, secundum mensuram dieo 18. pertingendi prædicando usque ad vos. Non enim 19. quasi non pertingentes ad vos, ultra vos, superextendimus nos: usque ad vos enim pervenimus in Evangelio, prædicatione, Christi. Non in immensum gloriantes (dicendo nos prædicasse, quibus non prædicavimus) in alienis laboribus, in aliorum prædicatione: spem autem habentes, habemus crescentis fidei vestre ut creseat fides vestra, 20. in vobis magnificari, id est, quod in vobis magnificabor, 21. secundum regulam nostram 22. in abundantiam, in spe habens abundantiam; id est, spem habemus, quia etiam aliis præter vos prædicabimus, 23. etiam in illa loca, quæ ultra vos sunt, evangelizare, 24. 25. non (*remotio*) in aliena regula, in aliorum prædicatione, in iis que præparata sunt, prædicata ab aliis, gloriari, et hoc idea, quia gloriatur, etc. vel et ita gloriari, ut qui gloriatur, etc. Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur, non in se, vel in alio. 26. Non enim qui seipsum commendat, 27. ille probatus est; sed quem Deus commendat, illos gloriantes.

CAPUT XI.

¶ 2. Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ, jaetantiæ, meæ! sed et supportate me, dixi utinam! optative, sed nunc præcipiens dieo: supportate, quod debetis facere: 3, 4. æmulor enim vos Dei æmula-

COMMENTARIUS.

14. *Non enim audemus.* Inserit et comparem se A facit aliquibus, qui opera eorum imitantur. Non, inquit, volumus imitari eos, qui seipso commandantes adulantur vobis; sed bona vestra laudamus; mala punimus. Quales verbo, tales et facto.

15. *Sed ipsi in nobis.* Metientes sumus nosmetipsos, id est, conscientiis nostris comparantes nosmetipsos nobis, id est, nostris operibus, viribus, ne plus, vel aliud dicamus, vel conemur quæ facere possimus, vel debeamus.

16. *Nos autem non in immensum.* In tantum, inquit, gloriabimur, ut vestros esse apostolos nos dicamus; haec est enim mensura gloriæ nostræ quam mensus est nobis Deus.

17. *Secundum mensuram regulæ.* Exponit quomodo intelligendum sit quod superius dixit: in immensum gloriabimur.

18. *Pertingendi usque ad vos.* Mensura nostræ prædicationis pertingit usque ad vos, id est per mensuram prædicamus, quia invasionem non facimus. Et hoc est quod dicit: non enim, etc.

19. *Quasi non pertingentes.* Si gili ante hunc Apostolum in prædicatione Corinthiorum laborassent, et iste se eorum Apostolum vocasset immensum, id est, ultra modum gloriari videtur.

20. *Ambros.* In vobis magnificari Magnificari se credit apud Deum, si augeantur in fide auditores illius.

21. *LANFR.* *Secundum regulam.* Regulam hic vocat regimen, secundum hoc, inquit, quod vos regimus, a vobis, id est, per vos a Deo magnificamus.

22. *In abundantiam.* In abundantia autem dicit, vel quia haec prædictio super prædicationem apostolorum abundavit, vel quia in ea erat abundantia donorum Dei.

23. *Etiam in illa quæ ultra.* Spem hanc, inquit, habemus evangelizandi fidem Christi in illa loca quæ ultra nos sunt.

24. *Non in aliena regula.* Non, inquit, spem habemus gloriari in aliena regula, in his videlicet locis quæ præparata, id est, evangelizata ab ipsis apostolis.

25. *AMBROS.* *Non in aliena regula.* Non audet in hos qui aliis prædicantibus crediderunt, nec in alienis laboribus videtur gloriari; sed per hoc nititur ut eis prædicaret quibus non erat [sup. annuntiatum Evangel.], ut gloriam suo labore acquirat; gloriatur autem Domino dandam significat dicens: Qui gloriatur in Domino gloriatur.

26. *Non enim qui seipsum commendat.* Verum est quia illum Dominus commendat; et ille probatus est, quem dignum habet ac mittit ut prædicet dominum ejus. Quem autem non mittit, non illum commendat. Ipse autem se commendat, quia [al., qui] non missus prædicat.

¶¶¶ 27. *LANFR.* *Ille probatus est.* Non in alienis sed in Domino volumus gloriari, quia omnis qui gloriatur in Domino, debet gloriari; quia non in se nec in alio; in se vel alio non, quia qui sic agit non probatur a Deo.

C CAP. XI. — 1. *LANFR.* *Utinam sustineretis!* Utinam, inquit, sustinere velletis, id est, audire quomodo me commendabo, quod videtur insipientia! Et si ego refero vos debetis audire; et subditur: *Æmulor enim vos, etc.*

2. *AMBROS.* *Utinam sustineretis!* Incipiens se laudare insipientem se dicit, quia scriptum est: *Non laudent te labia tua, sed proximi tui* (Prov. xxvii).

3. *Æmulor enim vos.* Quæ locutus est, amore eorum se dicturum ostendit, ut non magis ad laudem ejus proficiat; sed ad horum profectum, ut discant quemadmodum parenti suo in Evangelio faveant.

4. *LANFR.* *Æmulor enim vos.* *Æmulatio* est motus mentis propter alienum statum. Rogat ergo ut patienter ferant reprehensionem suam, quia ipse circa

tione, quia diligo vos, vel si conturbo vos, bono animo facio, ut vos exhibeatis castos, id est, incorruptos Christo, cui vos despondi. 5, 6. Despondit enim vos uni viro virginem (virgines vult eos esse in fide) castam, non colentem idola, exhibere Christo. Sed tamen 7. Timeo autem ne, sicut serpens Evan seduxit astutia sua, ita corrumpantur pseudo sensus vestri et excidant a simplicitate, benignitate, quae est in Christo, vel in iis quae sunt Christi. Quod patni non debetis. 8, 9. Nam si is qui venit, alium majorem Christum praedicat quem non praedicavimus, aut aliud magis Spiritum accipitis quem non accepistis aut aliud dignius Evangelium quod non receperistis, recte pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse 10 a magnis apostolis, Petro, **11. Barnaba, et ceteris;** 11. nam et si imperitus sermone, sed non scientia. Id est, scienter egi. 12. In omnibus autem manifestati sumus vobis. Aut 13. nunquid peccatum feci, me ipsum humilians, ut vos in fide exaltemini? Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis? Alias Ecclesias exspoliavi accipiens stipendum ad ministerium vestrum, id est praedicationem vestram. Et cum essem apud vos et egere, nulli, aliquid rogado, onerosus fui; 14. nam quod mihi deerat, supplererunt fratres, qui venerunt a Macedonia; et in omnibusc onere me vobis servavi, et servabo ne putare quod amodo aliquid velle sumere. Jusjurandum. Est veritas Christi in me, quoniam haec non accipiendi 15. gloriatio non infringetur in regionibus Achiae. Dicebatur enim timore non valendi convertere, non dilectione abstinere. Quare non infringetur? Quia non diligo vos? Deus scit quia vos dilito. Quod autem facio, id est, non accipio, et faciam, scilicet ideo facio, ut amputem occasionem gloriandi eorum, pseudo, qui volunt occasionem (gloriandi in eo, quod nihil praedicando accipiunt), ut 16, 17. in quo gloriatur, inveniantur sicut et nos. Responsio, 18. Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi. Et non mirum, si ministri hoc faciunt; ipse eum Satanas transfiguratur se in angelum lucis. Non est ergo (conclusio a simili) magnum, si ministri ejus transfigurantur, velut ministri justitiae, quorum finis erit secundum opera

COMMENTARIUS.

opera eorum movetur eo motu qui secundum Deum A causa hoc dicit, vel ut quidam dicant, impeditæ est. Est enim in aliis motus, qui invidia dicitur.

5. AUGUST. (lib. 83 *Quæst.*, quæst., 59, tom. IV). *Despondi enim vos.* Nunc despontata Ecclesia est, et virgo est, ad nuptias perducenda, id est, cum se continet a corruptione sæculari. Illo autem tempore nubet, que universa mortalitate prætereunte [al., in eo pereunte], immortali coniunctione fruerit.

6. LANFR. *Despondi enim vos.* Causa cur eos temuletur, quia videlicet annulo fidei despontavit eos uni viro, scilicet, Christo, ut exhibeant seipso castam virginem sibi.

7. AMBROS. *Timeo autem.* Ostendit qua causa cogitur vera de se prostestari, non ut se laudet, sed ut eos deformet, qui sub nomine Christi contra Christum prædicant. Hoc enim agit, ne audiantur seductores, quos diabolo comparat propter astutiam.

8. *Nam si is qui venit.* Loquitur hoc loco de veris prædicatoribus, quia plebs Corinthiorum variis erroribus fluctuabat. Nam alii pseudoapostolis, alii apostolis faventib qui cum Domino fuerant, de quibus Apostolus ait: Si potior Christus ab his vobis prædicatus fuisset, aut potior Spiritus datus, recte nobis eos præponeretis.

9. LANFR. *Nam si is qui venit.* Si is, inquit, prædicator qui venit et a Deo non mittitur, aliam fidem prædicaret nobis, et per eam fidem alium Spiritum acciperetis, utcunque tolerabile esset, si ejus damnationem pateremini; possetis enim dicere: Prædicatio ejus melior est quam Pauli. Nunc vero, cum eamdem fidem prædicant, et ex sua parte plura responda addant, pati non debetis; et hic incipit expōnere illud: *Modicum insipientia*, de quo superius dixit.

10. *A magnis apostolis.* A magnis, quanto magis ab his qui nihil sunt? Imperitus, vel humilitatis

fuerit lingue; scientiam enim causam fuisse dicit quod tanta operatus sit.

11. ANBROS. *Nam et si imperitus.* Hoc non ad apostolos pertinet, sed hos tangit quos præferebant Corinthii, causa accurati sermonis, cum in religione vis sermonis necessaria sit, non sonus dulcis.

12. LANFR. *In omnibus*, etc. Omnibus vobis manifestus sum quod in omnibus, licet imperitus sermone, scientiam me habui, quia non peccavi in hoc quod me humiliavi, vel quod gratis prædicavi, id est, non capiens a vobis sumptus, dum prædicarem. Et hoc probat; nam ab aliis, inquit, Ecclesiis tantum capiebam stipendum, dum vobis prædicarem.

13. AMBROS. *Nunquid peccatum.* Seipsum humiliat, cum id quod sibi debebatur non exigit.

14. LANFR. *Nam quod mihi deerat.* Quasi aliquis diceret: Unde ergo vivebas?

15. AMBROS. *Hæc gloriatio non infringetur.* Gloria est a licitis abstinerere, maxime ad aliorum salutem.

16. *In quo gloriatur.* Gloria pseudoapostolorum in pecuniis erat accipiens. Ideo Apostolus hoc refutavit, ne illis similis videretur, quia nisi hoc ab Apostolo fuisset vitatum, major occasio illis fuisset data accipiendo.

17. LANFR. *In quo gloriatur.* Ideo, inquit, non accipio, ut in quo gloriatur, id est, in accipiendo, inveniantur nobis similes cum nos quoque nihil capiamus. Vel ideo non accipio, quia quidam prædicatorum sine stipendio prædicabant mendacium, ut religiosi viderentur, et se nobis præferre possint.

18. *Nam ejusmodi pseudoapostoli.* Reddit causam, cur quidam illorum sine stipendiis prædicarent. Per hoc, inquit, transfigurant se in apostolos lucis, seu Christi.

ipsorum, *id est. matus.* 19, 20, 21. Iterum dico, (ne quis me putet insipientem esse ; 22. alioquin, si gloriatur, velut insipientem accipite me, (*ac si dicat : si vultis, me insipientem putate,* ¶¶ ego tamen gloriaber) 23. ut et ego modicum quid gloriatur) (*modicum hoc dicit, quod in verbis non sensu est*) : 24. quod loquor, *me gloriando*, non loquor secundum Deum, sed quasi 25. in insipientia 26 in hac substantia gloriae. *Cause cur gloriatur.* Quoniam multi *pseudo* gloriantur secundum carnem, et ego non secundum carnem gloriabor, *quod ferre debitis.* 27. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. *Vel vere, vel ironice.* Sustinetis enim (*quia hunc et hunc sustinetis*) si quis vos in servitatem redigit *docens vos judaizare, vel supponens vos suo servitio,* 28. si quis devorat, *vestra accipit,* 29, 30. si quis accipit, decipit adulando (*accipere est dolo capere*), si quis extollitur, *jactando,* 31, 32, 33. si quis in faciem vos cedit (*in faciem cæditur in cuius os injurya irrogatur*) *vel corporaliter.* 34. Secundum ignobilitem dico, (*si quis extollitur, etc.*) quasi non infirmi, non habentes quibus gloriemur, fuerimus (*cum potentiores simus ea facere qua faciunt*) in hac parte gloriandi. Ostendit se habere quibus gloriatur. In eo quo qui pseudo audet gloriari (in insipientia dico) audeo et ego ; Hebrei sunt, et ego ; Israelite sunt, et ego ; semen Abrahæ sunt, et ego ; ministri Christi sunt (ut minus sapiens dico) (*in hoc quod plus dico, minus sapiens fio*) plus ego ; (*et plus etiam ego minister Christi ; et hoc probat, quia in hoc, et in hoc*) in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagiis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudeis 35. quinque, quadraginta percussions una minus, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, *insecutus lapidibus*, ter naufragium (*volvutibus Judæis demergere*) feci, pertuli, 36. nocte et die (*dum duceretur Romam*) in profundo maris fui, *appellato Cæsare,* ¶¶ in itineribus saepè, *{multa pertuli, periculis fluminum subjacui, periculis latronum, periculis ex genere, Judæis, periculis ex gentibus, pagani, periculis subjacui in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, me prodere volentibus ; in labore, corporis fui, et ær umna famis, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate, præter illa, quæ extrinsecus sunt, præter cetera quæ passus sum in carne, instantia mea (studium, vel incursum mentis) quo-*

COMMENTARIUS.

19. AMBROS. *Iterum dico.* Semper proponit quod A postea multis prosequatur.

20. LANFR. *Iterum dico.* Superius dixit : *Utinam sustineretis modicum quid insipientia mox !* scilicet commendationem sui quæ indiscrete facta insipientia dicitur. Iterum dicit, ne quis putet eum insipientem, cum hoc non pro se, sed ad illorum ædificationem faciat; alioquin si volunt, putent, dum ipse gloriatur, tamen ad ædificationem.

21. *Iterum dico.* Item, inquit, et saepè narro vitia illorum, ne quis audiens me redarguere illos, putet insipientem.

22. *Alioquin velut.* Concessio adverse partis, quæ tunc competenter fit, quando concedenti non est nocitura.

23. AMBROS. *Ut ego modicum.* Modicum dicit, quia in verbis non in sensu est.

24. *Quod loquor.* Secundum Deum non loquitur, quia ad carnis tumorem haec pertinent; nec de inflatione apud Deum surgit gloria, quia apud Deum humilitas gloriosa est.

25. LANFR. *In insipientia.* Insipientia esset, si sponte gloriaretur; sed quia coactus, quasi in insipientia dicit.

26. *In hæc substantia, id est, in hoc genere gloriae quæ sit secundum insipientiam.*

27. *Libenter enim.* Causa cur contra fallacium predicatorum gloriam velit gloriari, quia videlicet Corinthii libenter ferebant insipientiam illorum, cum quidam ipsorum in verbo Dei sapientes essent.

28. AMBROS. *Si quis devorat.* Contenti erant devorari res suas a falsis doctoribus.

29. LANFR. *Si quis vos in servitatem,* id est, carnales observantias legis, que servili timore impleri faciebat dicens : Si quis hoc, vel illud fecerit, morte moriatur.

30. AMBROS. *Si quis vos in servitatem.* Redigebantur in servitatem per stultitiam, ut famularentur pseudoapostolis.

31. *Si quis in faciem.* In faciem cæditur in cuius os injurya irrogatur. Nunc hos significat qui, eo quod essent ex genere Abrahæ, obtrectabant eis quod essent incircumcis. Unde sequitur : *Secundum ignobilitatem dico.*

32. AUGUST. (lib. 1 *De sermone Domini in monte*, c. 19, tom. IV). *Si quis in faciem.* Quid sit in faciem cædi? hoc est contemni et despici. Quod quidem non ideo dicit Apostolus ut illos non sustinent, sed ut se magis qui eos sic diligenter ut seipsum pro eis vellet impendi.

33. LANFR. *Si quis in faciem.* In faciem cædere est præterita mala ad memoriam revocare.

34. *Secundum ignobilitatem.* Viriliter, inquit, dico quasi impotentes (vel intentiores) fuerimus, id est, facere; magnificentius enim possem dicere: quasi nos potentiores non fuerimus quæ faciunt facere.

35. *A Judæis quinque.* Quinque verberatus fuit, et in unaquaque percussione corrigia nodata quadraginta percussions sustinuit, una minus, quaque vice. Vel quadraginta vocatur ipsum flagellum quadraginta corrigiis confectum, cum quo quinque se dicit percussum, corrigia omni vice retenta, sic enim lex misericorditer fieri præcipiebat.

36. AMBROS. *Nocte et die.* Hoc factum est, cum missus esset Romanum, quia appellasset Cæsarem, sic

tidiana fuit, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Per parenthesisim. 37. Quis infirmatur, et ego non infirmor? condotendo. Quis scandalizatur, et ego, non uror? Si gloriari oportet: *Si cogas me gloriari amplius, quæ infirmitatis meæ sunt vera dicum, quæ infirmitas mea passa est, nihil confingens, gloriabor. Jusjurandum per parenthesisim.* Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior, in his quæ sequuntur. Damasci præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehendenderet; et per fenestram in sporta dimissum sum per murum, et sic effugi manus ejus.

CAPUT XII.

Si amplius gloriari oportet coactione vestra (non expedit quidem, scilicet gloriari): veniam autem 1. ad visiones, et revelationes Domini. De se quidem agit coactione. Scio hominem in Christo, Christianum, ante annos quatuordecim, jam præteritos, (sive in, cum, corpore, sive extra corpus, in extasi, nescio, sed Deus scit) 2. raptum hujusmodi Christianum usque ad tertium celum. Et scio (bis se motum dicit) hujusmodi, fidem hominem, (sive in corpore, sive extra corpus nescio, sed Deus scit) quoniam raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, quæ non licet homini, vel sibi, vel visionibus, vel alicui auditori, loqui. 3. Pro hujusmodi gloriabor; pro me autem, id est, pro mea virtute, quæ nihil est, nihil **I 15** gloriabor, 4. nisi in infirmitatibus meis. *Potes tu gloriari in infirmitatibus?* Responso. 5. Nam, et si voluero gloriari, non ero proorsus insipiens; ecce cur: veritatem enim dicam, possem quidem gloriari secundum visiones, sed parco autem, 6. ne quis me existimet dicere supra id quod videt in me, id est, tam rationem personam, vel tam incomposite loquentem, in calum nunquam esse raptam, aut aliquid audit ex me. Hæc mihi a Domino collata sunt. 7. Et ne magnitudo revelationum, magna revelationes, extollat, extollat, me, superbire faciant, datus est mihi a Domino stimulus carnis meæ, vel infirmitas capitis, vel stimulus ventris, vel tribulationes, 8. angelus Satanae, qui me colaphizet. Propter quod (colaphizare) ter Dominum rogavi, ut stimulus ille discederet a me; et dixit mihi Dominus: 9. Sufficit tibi gratia mea: 10. nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur, ut virtus perficiatur, gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Propter quod, ut virtus perficiatur virtus, vel habitet, placeo mihi in infirmitatibus meis, id est, placent mihi hæc infirmitates, in contumelias, in necessitatibus rei familiaris, in persecutionibus, in angustiis carcera, pro Christo illatis mihi: 11. cum enim infirmor, tunc potens sum, infirmitas est mihi potentia, et per-

COMMENTARIUS.

scriptum est in alio loco: Ita ut desperaremus (at., **A**) nos etiam vivere (*II. Cor. i.*).

37. LANFR. *Quis infirmatur.* Hoc et alterum quod sequitur, interea computanda sunt, quia [f., quæ] extrinsecus ponuntur.

CAP. XII. — 1. LANFR. *Ad visiones et revelationes.* Si hæc non sufficiunt ad gloriationem majora sub-jungam, quod non est, id est, quod stultum est; ideoque tacet sui nomen, dicitque simpliciter se scire hominem cui hæc facta sunt, et sic removet sponte gloriari; et si gloriatur pro hujusmodi, id est, secundum quod homo ipse habet has visiones a Deo, et non a se, pro se autem licet gloriatur, secundum ea quæ patitur, gloriatur.

2. AMBROS. *Raptum hujusmodi.* Significat supra firmamentum, in tertium numero celum de spiritualibus cœlis raptum semetipsum.

3. *Pro hujusmodi.* Pro hujusmodi homine, id est, tam dignus est Deo ut hoc experiretur, gloriari se dicit, et non vult aperte dicere quia de se loquitur, ne landare se videatur.

4 AMBROS. *Nisi in infirmitatibus.* In infirmitatibus, inquit, gloriabor. Exponere enim pressuras passionum et infirmitates angustiarum, non videtur gloriosum, sed fleibile. Idcirco se in his gloriari dicit.

5. LANFR. *Nam si voluero gloriari.* Non gloriabor nisi pro his quæ Deus concessit posse, et nisi factis; et hoc est quod dicit: *Nam et si voluero gloriari, non ero insipiens.* Insipiens aliquis de suis gloriatur, alius de fictis. Sed de fictis non gloriabor, veritatem enim dicam.

6. AMBROS. *Ne quis me existimet.* Ne quis me existimet, inquit, ultra gloriari meam tendere quam limes meritorum admittit.

7. *Et ne magnitudo.* Hoc remedium datum est Apostolo, ut injurias pressus animo non posset extollit magnitudine revelationum, ne otiosum pectus rei esse haberet in his quæ viderat, extolli.

8. AUGUST. (*Expos. psal. cxxx.*). *Angelus Satanae.* Ne extolleretur tanquam juvenis, colaphizatur tanquam puer; et a quo? Ab angelo Satanae. Quid est hoc? Dolore quadam corporis trahitur, exagitatur vehementer. Dolores autem corporum plerumque immittuntur ab angelis Satanae; sed hoc non possunt nisi permissi. Nam et sanctus Job sic probatus est.

B 9. AMBROS. *Sufficit tibi.* Responsum sibi dicit ut sufficeret sibi gratia Dei, quia vires tolerandi addabantur. Unde gloriandum subjungit, quando injuriis humiliatur, a Christo autem virtus tolerandi adhibetur.

9. LANFR. *Sufficit tibi gratia mea,* id est, sufficere tibi debet gratia mea, id est, hæc infirmitas quæ ideo tibi do ut virtus tua probetur, et ita coronebris; omnis enim virtus per infirmitatem probatur.

10. *Nam virtus in infirmitate.* Perfectam virtutem dicit esse, quæ habet infirmitatem contrariam, cum qua legitime certet, ut postea coroneatur.

11. AMBROS. *Cum enim infirmor.* Verum dicit,

fictio. Factus sum insipiens gloriando, (iterum removet, quod non sponte gloriatur, cum ideo se stultum, et coactum sed dicit), vos commendare me coegeritis. Ego enim a vobis debui commendari; 12. nihil enim (reddi causam) minus fui ab iis (a bonis apostolis qui pretiosissimi vindicabantur, et multum esse supra eum), qui sunt supra modum apostoli, (quantum ad opinionem quorundam; 13. tametsi nihil sum, illi quidem multum, ego nihil, ut quibusdam videtur. Signa tamen apostolatus mei, indicia quae ad apostolum pertinent, facta sunt super vos, quibus debueram commendari, in omni patientia, in signis, in praesenti, et prodigiis, in futuro, et virtutibus. 14. 15. Quid est enim quod minus habuistis praeceteris Ecclesias, nisi quod ego ipse non gravavi vos, vestra accipiendo? 16. Donate (ironice) mihi hanc injuriam, quia vestra non acceperi. 17. Ecce, tertio hoc paratus sum venire ad vos, et 18. non ero gravis vobis, vestra accipiendo. Non enim (causa) quae vestra sunt, sed vos tantum. 19. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, quia pater vester sum; patres autem bona filiorum quærere non debent, nisi ut eos edificant, sed parentes filiis. 20. Ego autem non quaram vestra, sed libertissime impendam meavobis, et superimpendar ego ipse pro animabus vestris salvandis, licet plus vos diligens, minus diligar, quanto magis vos diligo, tanto minus a vobis quam ab atiis Ecclesias. Responsio. Sed esto, ego vos non gravavi, scilicet per me; sed cum essem astutus, dolo vos cœpi, per meos. 21. Nunquid per aliquem eorum, 22. quos misi ad vos, circumveni vos? non, et hoc a partibus. Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem Barnabam. Nunquid Titus vos circumvenit? Non. Nonne eodem spiritu, eadem voluntate, quod non faciunt deceptores, ambulavimus? nonne iisdem vestigis? operibus. Olim putatis quod excusemus nos apud vos? de hoc quod jam deceperimus vos, capiendo vestra, vel at quo crinine. Coram, teste Deo, in Christo, id est, in veritate, loquimur; omnia autem, charissimi, quae facimus, id est, quod vestra non accepimus et alia, propter aedificationem vestram. 23. Timeo enim ne forte, cum venero, non quales, corruptos, volo, inveniam vos; et ego inveniar a vobis, qualem non vultis, asperum, non parentem; timeo ne forte contentiones, emulationes, animositates, dissensiones, detractio-nes, palam, susurrations, clam, inflationes, seditiones, sint inter vos; 24. ne iterum cum venero, ut prius audito crimen eorum, humiliet, contristet me Deus, apud vos; (humiliaretur Apostolus, sicut veniret,

COMMENTARIUS.

quia tunc vincit Christianus, cum perdere putatur, et tunc perdit perfidia, cum se viciesse gratulatur.

12. *Nihil enim minus.* Supra modum dicit, sicut quibusdam videbatur. Nam et hoc erant, quod et apostolus Paulus.

13. *LANFR.* *Tametsi nihil sum.* Quamvis secundum quorundam stultorum opinionem, nihil sum, ea tamen feci super vos quae solent apostolum designare. Omnem patientiam inter vos habui, signa et prodigia et cæteras virtutes, cum opus fuit, feci. Distat autem inter signum, et prodigium et virtutem. Signum genus est prodigi. Virtus genus est utriusque. Virtus potest vocari omne miraculum; signum illud tantum quod in quoconque tempore aliquid significat; prodigium quod in futuro tantum.

14. *Quid est enim.* Superiorem sententiam probat. *Nihil minus feci*, etc. Quasi dicere [f. diceret]: Per hoc liquet me nihil minus fecisse aliis apostolis, quia vos nihil minus habetis quam aliae Ecclesiae quae instructæ sunt ab illis; quales enim sint magistri, probant discipuli, sicut omnia quae sine se esse non possunt.

15. *AMBROS.* *Quid est enim.* Ostendit non minus illos, sed amplius, quod gratis illis Evangelium prædicaverit quod nonnullis Ecclesias concessum est, dicente Domino: *Dignus est operarius mercede sua.*

16. *Donate mihi hanc.* Omnis stultus boni est accusator. Ut hos ergo imperitos ostendat, veniam ab eis postulat ejus facti de quo laude dignus est.

A 17. *LANFR.* *Ecce tertio paratus sum.* Semel venerat ad eos, et alia vice paratus fuit, sed non venit, et hoc est tertio, quod ad eos paratum se dicit venire.

18. *Non ero gravis vobis.* Ne diceretur ideo nunc venire, ut quidquid olim eis pepercerat modo subveniet, dicit: Nou ero gravis vobis, quia non quero vestra, et hoc est, non gravabo vos.

19. *AMBROS.* *Nec enim debent filii.* Patrem se eorum significat. Carnales tamen patres sunt qui filiis thesaurizant. Nam spirituales dignum est ut a filiis accipiant sumptus. Hic autem in tantum se probat nolle accipere ut transferat causam carnalis patris ad spiritualem.

20. *Ego autem tibentissime.* Dicit non solum sua pro salute eorum impendere, sed se etiam mori paratum.

21. *LANFR.* *Nunquid per aliquem.* Ne quis dicat: Tu quidem per te non gravasti nos, sed callide per tuos, hoc removet.

22. *Quos misi ad vos.* Per nullum, inquit, quos ad vos miserim decepi vos; quia neque per Titum, neque per Barnabam, neque per quemlibet alium decepi vos, nam semper idem fui, et hoc est quod dicit, Nonne eodem spiritu? etc.

23. *Timeo enim ne forte.* Facilius enim ad fidem veniebant, quod ab eis nihil accipiebat, et si acciperet tutius peccarent, et ideo dicit: Timeo enim, etc.

24. *AMBROS.* *Ne iterum cum venero.* Illis peccantibus se humiliari dicit, quia ut pius pater eorum peccato deflet.

eos ineorreptos inveniret) 25, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, 26, et non egerunt poenitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia quam gesserunt.

CAPUT XIII.

1. *Ecce tertio apparatu hoc venio ad vos : In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum, in quo non credam euique excusanti, nisi duobus, vel tribus testibus excusetur. Prædixi, et prædicto, 2. ut præsens vobis, et nunc absens iis, qui ante peccaverunt, et cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam, si sitis incorrepti. Seitis hoc quia vobis non parcam. 3. 4. An experimentum queritis ejus, qui in me loquitur Christus, (exaggeratio) qui in vobis non infirmatur, 5. sed potens est vindicare, vel miracula facere in vobis ? 6. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate carnis; 7. sed vivit ex virtute Dei, ex verbo Patris, ex quo assumptus est. Nam (probat a simili, vel a minori) et nos 8. infirmi sumus in illo prædicando, id est, ea parte, qua ipse ; sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis, quia nos efficaces sumus in miraculis faciendis, vel puniendis vobis, sicut ille. In vobis, id est, in conscientiis vestris. Vosmetipso tentare, alter alterum, vel quisque seipsum, si estis in fide ; ipsi vos probate, ad hoc scilicet Christus habitat in vobis. An non cognoscitis vosmetipso, in hoc, quia Christus Jesus in vobis est ? nisi forte reprobri estis. Similiter ne diceretur ab illis reprobos, 11. 12. dicit. Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobri. Notumus vos esse reprobos, sed Oramus autem Deum ut nihil mali faciat, non ideo ut nos probati appareamus, id est, habeamus quid in vobis corrigamus, sed ut 9. vos quod bonum est faciatis, quid in vobis corrigamus non habentes, 10. nos autem ut reprobri simus quasi viles, magisterium amittentes. 11. 12. Non enim possumus aliquid 13. adversus veritatem edocendam, sed pro veritate. 14. 15. Gaudemus, enim, quoniam nos infirmi sumus non reperientes quid in vobis puniamus ; vos autem potentes estis, bene*

COMMENTARIUS.

25. *Et lugeam multos.* Cum dicit ut lugeam mul- A in illa re in qua ipse infirmus sit, id est, in carne ; tos, eis probat quosdam ex his egisse poenitentiam, quosdam non egisse. Quod Novatiano adversum est, qui dicit fornicatores non posse peragere poenitentiam.

26. LANFR. *Et non egerunt paenitentiam.* Hinc comprobatur falsum esse quod perverse intelligentes inconsiderate attestantur Apostolum in Epistola sua ad Hebreos scripsisse lapsos renovari ad poenitentiam non posse.

CAP. XIII. — 1. LANFR. *Ecce tertio hoc.* Non dicit quod bis venerit, et tertia vice venturus sit, sed quod bis se præparavit, et venire non potuit, sed hoc tertio apparatu venturus sit.

2. *Ut præsens vobis.* In primo adventu suo in præsencia omnium bis predixit quod subsequitur.

3. AMBROS. *An experimentum ?* Probationem quærunf Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis non obediunt, volentes probare si audet vindicare.

4. LANFR. *An experimentum quæreris, id est,* vultis experiri saevitiam meam vindicando in vos ? *Christus loquitur,* dicit ad exaggerationem.

5. AMBROS. *Sed potens est.* Potens est in his Christus, quia viderunt in nomine ejus mortuos suscitare, dæmones fugatos; haec orania virtutis sunt, non infirmatatis.

6. LANFR. *Nam etsi crucifixus est.* Quasi aliquis diceret : Quomodo eum non infirmari dicitis, sed potenter esse, quem constat esse crucifixum ?

7. *Sed vivit ex virtute Dei.* Vivit, id est, vigore et fortitudine plenus est. Sicut ad Hebreos : *Vivens est enim sermo Dei et efficax ex virtute Dei, ex verbo Patris, ex quo assumptus est.*

8. *Infirmi sumus.* Non est, inquit, mirum si Christus ex virtute divinitatis potens est ; cum nos infirmi ex eadem virtute fortes simus. In illo, id est,

potest intelligi *in illo, id est, in prædicatione.*

9. AMBROS. *Vos quod bonum est.* Orat ut his bene agentibus, dum non audenter corripere, ut humiliati, vel reprobri appearant ; probati autem a Deo videntur, dum judicant peccatores auctoritate concessa. Si ergo quos judicent non sint, cessante in his auctoritate, quasi reprobri videntur.

10. LANFR. *Nos autem ut reprobri.* Quasi diceret : Nos patienter portamus, si in conscientiis vestris reprobri sumus tantum, ut vos id quod bonum est faciatis.

11. AMBROS. *Non enim possumus.* Hoc dicit, quia potestas non est data contra veritatem, ut arguant bene viventes ; sed pro veritate, ut vindicent in Eum, qui inimicus est legis.

12 LANFR. *Non enim possumus aliquid.* Reprobri volumus esse vobis benefacientibus ; non enim volumus esse probi, potentes adversus veritatem, id est, contra benefacientes. Vel ita : *Non enim possumus aliquid adversus veritatem,* id est, non reprehendimus, nec damnamus in his qui veri sunt, id est, qui bene faciunt, et reprehensibiles sunt.

13. *Adversus veritatem.* Contra justitiam, id est, veritatem, mando [f., quando] posset si illis bona facientibus, orationibus proficeret, ut in conscientiis eorum probus appareret. Non justum est, nec placet Deo, ut homo sanctus apparere querat, nisi proper id tantum, ut videntes bonum exemplum accipiunt.

14. *Gaudemus enim.* Alia ratio cur nolit apparere probatus.

15. AMBROS. *Gaudemus enim.* Hoc est infirmari, non exercere potestatem. Hos autem optat fortes esse, ut bene viventes, vitia vincant ; et prohibeant a se vindictam aut correptionem.

agendo. Hoc et *etiam* oramus, vestram consummationem, *perfectionem*. Ideo hæc absens scribo, ut non presens durius agam, secundum potestatem *apostolatus*, quam Dominus dedit mihi in adificationem, et non in destructionem. De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. Salutare invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. 16. *Gratia, redemptio, Domini nostri Iesu Christi, et charitas Dei, dilectio Dei Patris, qui misit nobis Salvatorem, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.*

COMMENTARIUS.

16. *Gratia Domini nostri.* Dilectio Dei misit nobis A Spiritus. Hæc [al., Hic] enim dilectos a Deo, et sal-
Salvatorem Jesum, cuius gratia salvati sumus, et ut vatos a gratia Christi tueretur, ut trium perfectio,
possideamus hanc gratiam facit communicatio S. consummatio sit hominis in salutem.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD GALATAS CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

¶ 19 AROUMENTUM. Galatae, sunt Graci. Hi ver-
bum veritatis primum ab Apostolo acceperunt, sed
post discussum ejus, tentati sunt a falsis apostolis

ut in Legem et circumcisionem verterentur. Hos
Apostolus revocat ad fidem veritatis, scribens eis
ab Epheso

CAPUT PRIMUM.

1. Paulus Apostolus 2, 3, 4. non ab hominibus, *ab aliis apostolis electus*, neque per hominem, *per hos mis-*
sus vel Ananiam, vel Christum hominem tantum, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui susci-
vit eum a mortuis; et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiae. 5. Gratia vobis et pax a Deo Patre,
et Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum (*commendat Christum*) pro peccatis nostris, 6. ut
eriperet nos 7. de praesenti sæculo nequam, *sæculi nequitia*, secundum voluntatem Dei, et Patris nostri,
cui est gloria in sæcula sæculorum, Amen. 8. Miror **¶ 20** quod sic tam cito 9, 10. transferimini 11. ab

COMMENTARIUS.

CAP. I. — 4. LANFR. *Paulus non ab hominibus,* etc. In aliis Epistolis data salute, statim incipit a
gratiarum actione; hic autem non, neque enim tales
erant, unde redderet.

2. AUGUST. (*Exposit. capituli primi in Epist. ad Galat., tom IV.*) *Non ab hominibus.* Qui ab hominibus mittitur, mendax est; qui per hominem [*add.* mittitur] verax esse potest: quia Deus verax potest per hominem mittere. Priores ergo apostoli a Deo per hominem missi sunt, per Jesum scilicet adhuc mortale. Novissimus Apostolus per Christum, jam totum Deum, id est, omni ex parte immortalem. Sit ergo ejus æqualis auctoritas in cujus honorem implet clarificatio Domini; si quid habeat ordo temporis, minus ideo, cum dixisset *et Deum*, addidit: *qui suscitavit illum.*

3. AMBROS. *Non ab hominibus.* Id ipsum dicens dividit, ut ostendat ipsa multitudine narrationis, nullo modo illos verum dicere.

4. LANFR. *Non ab hominibus.* Quidam putabant illum non esse Apostolum missum a Christo, sed ab aliis apostolis, aut ab Anania; hoc abnegat, ut majoris auctoritatis sit apud eos, quibus verbum Dei prædictabat.

5. AUGUST. (*ibid.*) *Gratia vobis et pax.* Gratia Dei est, qua nobis donantur peccata, ut reconciliemur

B Deo. Pax autem qua reconciliamur Deo.

6. AMBROS. *Ut eriperet.* Liberavit nos Christus a praesentis sæculi vita, in qua multa de illis quæ non conveniebant, fiebant. Constituitque in spe futurae vite, quod nullo modo præstare nobis lex valuit.

7. AUOUST. (*ibid.*) *De praesenti sæculo.* Sæculum præsens malignum propter malignos homines, qui in eo sunt, vocat. Sicut malignam domum propter malignos inhabitantes dicimus.

8. AMBROS. *Miror quod sic.* Conveniens principium novitati factorum. Sic enim posuit, miror, quasi quia et res accedit, quæ nunquam fieri credebat.

9. LANFR. *Transferimini* Galatae isti, pars ex Iudaëis, pars ex gentibus ad fidem Christi ab Apostolo fuerant conversi; sed post discussum ejus venerunt pseudoprædicatores, qui eos qui ex Iudaëis conversi fuerant, cogebant judaizare: eos vero qui ex gentibus ad fidem venerant, elementa mundi adorare, dies et annos observare.

10. AMBROS. *Transferimini.* Non dicit, transducmini, sed transferimini, quasi exanimes aliquos, et qui animi motum non habeant.

11. *Ab eo qui vos.* Ut non viderebant a Christo tantum discedere, adjecit a Deo.

eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in 12, 13, 14. aliud Evangelium; quod non est aliud, nisi sunt aliqui, dicentes aliud esse Evangelium, 15. qui vos conturbant, vel de carnalibus observantiis, quae non sunt aliud spiritualiter intellectae, et volunt convertere Evangelium Christi, 16. Sed licet nos, 17. aut angelus (si eos dixisset tantum, invidiae causa diceretur dixisse) de celo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, et nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod acceperitis, anathema sit. Præmittit anathematizationem, ut facilius credatur, 18, 19, 20. Modo enim 21. hominibus suadeo, an Deo? An quero hominibus placere? ut pseudo, aut persequeamur, ut prius; sed non, et subdit cur. Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. 22. Notum enim [ad hoc quod dixit, non ab hominibus] vobis facio, fratres, Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem, humanam doctrinam; 23. neque enim ego ab homine quasi scriptum acceperi illud, neque didici, sed per revelationem Iesu Christi, 24, 25. Auditis enim conversationem illam, et proficiebam in judaismo, quoniam supra modum persecutus eram Ecclesiam Dei, et expugnabam illam, et abundantius, 26. supra multos coetaneos meos, eadem estate, in genere meo, Judorum, abundantius, 27. emulatorem existens paternarum mearum traditionum. 28, 29. Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, ab infidelitate, synagogæ, vel carni parentela, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo 30. non acquevi carni et sanguini, vel parentibus meis, neque veni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Pe-

COMMENTARIUS.

12. LANFR. In aliud Evangelium. Evangelium est bona annuntiatio; prædicatio ergo illorum non erat Evangelium, quia bona annuntiatio non erat. Potest etiam intelligi aliud Evangelium, observatio judicis, quæ ab Evangelio Christi non discordat, si spiritualiter intelligatur; hoc est enim quod ait: Non sint aliqui, id est, non desunt illi qui carnaliter et perverse eam intelligent.

13. Aliud Evangelium. Evangelium non est diversum nisi his qui spiritualiter intelligere nolunt. Vel illud non est Evangelium, nisi illis qui vos decipiunt, et illi tales anathematizarentur. Et hoc non dicit, sed ut exaggeret, apponit.

14. AUGUST. (ibid.). In aliud Evangelium. Evangelium si est aliud præter id quod sive per se, sive per alios Dominus dedit, jam nec recte Evangelium dici potest,

15. AUGUST. (ibid.). Qui vos conturbant. Cum dixisset conturbant vos, non dixit: et convertant; sed volunt convertere Evangelium: sed manet firmissimum, et non conversum.

16. AMBROS. Sed licet nos. Ostendit quod non se illis praeponat; sed ut veritatem vindicat.

17. Aut angelus. Hoc adjecit, quod neque loci dignitas, neque personæ veritati exæquareatur.

18. Modo enim. Hoc dicit, ut ostenderet se, qui pro veritate hujusmodi verba deprompsit, nullius momenti eos qui sibi derogaverant existimans.

19. AUGUST. (ibid.). Modo enim hominibus. Sensus iste est: Hominibus suadeo, et non Deo. Deo enim manifestasti sumus, et quia hominibus suadeo, quæro hominibus placere? si hominibus placerem, id est, placere quererem, Christi servus non essem.

20. LANFR. Modo enim hominibus. Quasi diceret: Non adulando loquer, ut placeam vobis, sed increpando levitatem vestram, ut placeam Deo.

21. Hominibus suadeo an Deo? Diceret quis: Cur ita anathematizas? Ideo, inquit, ut suadeam me non

A esse participem, vel persuasorem circumcisiois, ut pseudo apostoli. Vel ideo anathematizo, quia non suadeo, ut hominibus velim placere: et hoc sub interrogatione ita: An quero hominibus placere?

22. Notum enim vobis. Ad hoc respondeat, quod superius dixit: Non ab hominibus, neque per hominem.

23. Neque enim ego. Quasi diceret: Homo me non docuit, quia ego non didici ab homine.

24. Auditis enim. Exponit qualiter Evangelium accepterit per revelationem Iesu Christi.

25. AMBROS. Auditis enim. Dicendo de lege qualiter desudaverat, ostendit quoniam legem non sprevit, sed quod melius est cognovit et elegit.

26. Supra multos. Benè coetaneos. Hoc enim B majus si juvenibus vehementior videbatur.

27. AUGUST. (ibid.). Emulator existens, id est, imitator traditionum, quæ erant contrariae Ecclesiæ. Lex enim spiritualis est; multa autem tradiderant dissolventes mandata Dei propter traditiones suas.

28. LANFR. Cum autem placuit. Probat quia non accepit Evangelium ab homine; nam neque post conversionem, nec ante conversionem. Ante conversionem non accepi ab homine, quia impugnabam illud quod auditus. Post conversionem non accepi, quia neque statim, quod est; non acquevi, nec post tres annos, nec post quatuordecim; post aliud tempus constat. Removet illas partes de quibus suspicabatur.

29. AUGUST. (ibid.). Cum autem placuit. Segregatus de utero matris quodammodo quisquis a carnali parentum consuetudine cœca separatur. Acquiescit autem carni et sanguini quisquis carnibus propinquus carnaliter suadentibus assentitur.

30. AMBROS. Non acquevi. Non dicit Apostolus: sed neque hominibus, sed: carni et sanguini; et dixit: statim non exposui; exposuit enim postea illis.

trum, non causa discendi, sed tantum videndi, et mansi apud eum diebus quindecim tantum, quibus non video posse didicisse; alium autem apostolorum vidi tunc heminem, nisi Jacobum fratrem Domini. Quae autem scribo vobis, 31. ecce coram Deo, teste Deo, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ et Cilicie. 32. Eram autem ignotus facie Ecclesiæ Judææ, quæ erant in Christo; tantum autem auditum habebant, quoniam (ego Paulus) qui persecutus eram nos aliquando, nunc evangelizat fidem Christi, quam aliquando expungabat; et in me clarificabant Deum.

CAPUT II.

Deinde post annos quatuordecim iterum 1. ascendi Hierosolymam cum Barnaba, (sed neque tunc accepit) assumpto et Tito. Ascendi 12 autem secundum revelationem, et ut scirem, si ab eis in Evangelio discreparem, contuli cum illis Evangelium, quod prædicto in gentibus, 2. seorsum autem contuti Evangelium cum iis, qui 3. videbantur aliquid esse: 4. 5. ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem, quod esset, si aliud quam illi prædicasse. 6. Sed neque 7. Titus, qui mecum erat, cum esset gentilis ab apostolis, compulsa est circumcidere, non hoc ex arrogantia, sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, liberam prædicationem nostram, quā habemus in Christo Jesu, 8. ut nos in servitutem redigerent. Quibus neque ad horam cessimus subjectione, non arroganter, sed ut 9. 10. veritas Evangelii permaneat apud vos. 11. 12. Ab, vel de, iis autem, 13. qui

COMMENTARIUS.

31. AUGUST. (ibid.) Ecce coram Deo. Jurat ita que. Inratio quæ a malo est, non jurantis sed incredulitatis ejus quæ jurare cogit. Nam ita intelligitur Dominum prohibuisse a jurando, ut, quantum in ipso est, quisque non juret. Quod faciunt multi habentes in ore jurationem tanquam magnum ant suave aliquid.

32. LANFR. Eram autem ignotus. Ab eis non accepi, quia cum constet me jam prædicasse, eram illis ignotus facie, quia eram tantum notus auditu.

CAP. II. — **1. LANFR.** Ascendi Hierosolymam. Ascendit quidem, non ut disceret; immo quia putabatur Evangelium suum ab apostolis divisum, propter hoc quia non fuit cum ceteris electus, nec audiatur a Christo. Ideo dicit se divina revelatione venisse, ut conferret cum eis Evangelium suum, nec amplius B justè posset reprobari.

2. AUGUST. (*Expos. ad Galat.*, cap. 2). Seorsum autem. Hoc non ideo factum est quod aliqua falsa dixerit, ut seorsim paucioribus vera diceret; sed aliqua tacuerat, quæ parvuli portare non poterant. Perfectionem ergo illius opus erat ut scirent ceteri apostoli.

3. (Ibid.). Videbantur. Carnalibus hominibus vindentur esse aliquid; nam non sunt ipsi aliquid: etsi enim boni ministri Dei. Christus in illis est aliquid.

4. (Ibid.). Ne forte in vacuum. Ne forte in vacuum currro, aut cucurri? Quasi per interrogationem dictum intelligendum, nt ex eo appareret non eum in vacuum currere, aut cucurrisse, quia jam, attestacione ceterorum, nihil ab Evangelii veritate dissentire approbarerat.

5. AMBROS. Ne forte in vacuum, id est, nequando existimaret proprium, quod iter exsequi, et ceteris apostolis inconveniens.

6. LANFR. Sed neque Titus. Voluerunt alii apostoli ut Titus circumcidetur propter vitandum scandalum quorundam fidelium qui ex circumcisione crediderant; sed non permisit Apostolus eum circumcidere propter quosdam falsos Christianos qui

A clam conversabantur inter fideles, ut explorarent libertatem eorum, qua circumcisionem et alias carnales observantias non curabant. Ad hoc explorabant, ut eam libertatem cum aliqua calliditate destruerent et legales observantias persuaderent.

7. Titus qui mecum erat. Sed neque tunc accepit. Et hoc est quod dicit: Non fui subditus illis, quia nec etiam Titus. (a minori) Sed tamen non fuit hoc ex arrogantia, sed propter falsos fratres. Libertatem vero dicit, quia libere prædicabat, negligens carnales observantias. Quidam autem falsi venerunt, ut viderent an ipse Hierosolymis consentiret legis observantias.

8. AUGUST. (ibid.). Ut nos in servitutem, id est, ut jam circumcisionem ipsius, etiam Pauli attestacione, tanquam salutis necessariam prædicarent.

9. AMBROS. Veritas Evangelii, id est, utsit evidens probatio Evangelium nostrum prædicatum esse, cum adversarios [neque quando apud illos eramus] non pertinuimus.

10. LANFR. Veritas Evangelii, Veritas Evangelii est, sine circumcisione et aliis legalibus observantiis, moralia Dei præcepta cum fide observare.

11. Ab his autem. Hoc dicit, ne vane videatur contra majores se extollere, et est interjacens, ab eo loco ubi dicitur: Sed neque Titus, usque ad locum: Mihi autem videbantur esse aliquid.

12. Ab his autem. Ordo: Qui autem videbantur ab his esse aliquid, Petrum et Joannem et Jacobum significat, quia majoris inter ceteros apostolos dignitatis erant, quos paulo post columnas vocat. Dicit ergo nihil ad se pertinere, ostendere quales et loco et scientia ante vocationem fuerint. Non aliis apostolis derogat, sed quia Galatai alios apostolos ultra modum magnificabant huic eos preferentes, atque ideo auctoritatem hujus viliorem habentes, ostendit se aequaliter esse eis, et doctrinam Evangelii ab eis non accepisse.

13. Qui videbantur esse aliquid. Ne quis diceret eum debere eis consentire, quia meliores eo fuerunt, quia non persecuti sunt Ecclesiam, sicut ille.

videbantur esse aliquid, [quates servi, pauperes, peccatores] aliquando fuerint, nihil dicere mea interest. ¶ 14. Deus enim personam hominis non accipit; sed ex omnibus accipit credentes mihi enim, 15. qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt, profuerunt. 16. Sed econtra cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, gentium, sicut Petro circumcisio, (qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, Judorum, operatus est et mihi inter gentes) et cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur columnæ esse 17. dextras dederunt mihi, et Barnabæ 18. societatis, signum societatis, vel concordie evangeticæ: ut nos in gentes iremus, ipsi autem in circumcisionem, Judæam; tantum hoc addiderunt ut pauperem euntium Hierusalem memor essemus, quod etiam sollicitus fui, cum prius fuisset sollicitus, hoc ipsum facere. *Alia commendatio.* 19, 20. Cum autem venisset Cephas Antiochiam, 21. in faciem, palam, ei restiti, quia reprehensibilis erat. *Ostendit non esse sibi magistrum, cum restitit.* Prius enim (exponit unde reprehensibilis, quia cogebat gentes judaizare, in eo quod magis inhærebat Judæis) quam venirent quidam ex Judæis conversi a Jacobo, cum gentibus conversi edebat Petrus. Cum autem conversi a Jacobo venissent Antiochiam, subtrahebat, et segregabat se Petrus a gentibus, timens eos, qui ex circumcisione erant (Non enim ita credebat faciendum, id est, circumcisioni, sed ne fieret in Ecclesia discordia.) Et simulatione ejus (vinclabat enim Petrus non esse comedendum cum gentibus) consenserunt cæteri Judæi, ita ut et Barnabas duceretur, consentiret, ab eis in illam simulationem, ut nollet communicare cum gentibus. Sed cum vidisset quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephae ¶ 24 coram omnibus. 22. Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivis, et non Judaice, quomodo gentes 23. cogis judaizare? assumptio. Nos natura Judæi, tu, et ego, 24. et non ex gentibus (scilicet sumus, et gentiliter vivimus; quod est, et nos in Christo credimus) 25. peccatores, qui pec- COMMENTARIUS.

Ad hoc respondet, non ex invidia, sed ut se com- A gebantur, arguebat. Non ob aliud nisi quia illa omnia mendet, id est, suam prædicationem, dicitur: ab his autem qui videbantur esse aliquid, id est, hi qui videbantur esse aliquid, licet possem dicere quales, scilicet viles, et, ut ego, peccatores essent, nihil tamen mihi contulerunt.

14. *Deus personam hominis non accipit.* Hoc ideo dicit, quia reprehendebatur quod quid persecutus fuerat Ecclesiam, quasi hi qui modo sunt justi, et sancti et magni apud omnes, non fuerint, sicut ego, peccatores. Et hoc inde, quia Deus non est acceptor personarum. Similiter ego, quamvis persecutor fuerim, non deboeo a vobis vilipendi.

15. AUGUST. (*Expos. ad Gal.*) Qui videbantur. Petrus et Jacobus et Joannes honoratores ceteriserant, quia ipsis se in monte Dominus extendit, in significacione regni sui cum ante sex dies dixisset: Sunt quidam de his stantibus qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis in regno Patris sui (*Matth. xvi.*).

16. (*ibid.*) *Sed contra cum vidissent,* id est, econtrario pro reprehensoribus approbatores perfectionis fuerunt. Potest et sic esse ordo, sed econtra ut nos quidem in gentes iremus, quæ sunt contrariae circumcisioni.

17. (*apud Bed.*) *Dextras dederunt mihi.* Dicit venisse se Hierosolymam, et Evangelium cum apostolis contulisse, dextras sibi datas fuisse, id est, concordie signum consonantiae, quod ab eis quæ sibi didicerant, in nihilo discrepabant.

18. LANFR. *Barnabæ societatis.* Per hoc ostendit se discipulorum Christi non fuisse discipulum; alioquin non se socium vocaret.

19. AUGUST. (*epist. 10 ad Hieron.*, tom. II). *Cum venisset Cephas.* Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam Petrum, in qua et Paulus fuit; non itaque tuncum quid in ea re verum esset, docebat, sed ejus dissimulationem, quæ gentes judaizare co-

sic simulatoria geregabantur, tanquam verum esset quod dicebant illi qui sine circumcisione præputii, atque aliis observationibus umbræ futurorum, putabant credentes salvos esse non posse.

20. LANFR. *Cum autem venisset,* etc. Item probat quia nec Antiochiae a Petro Evangelium accepit, quia restitit ei; erat enim reprehensibilis.

21. *In faciem ei restiti.* Utile non esset quod palam nocebat corrigi in occulto; præsumendum namque erat de charitatis infirmitate [*f.*, firmitate] tanti apostoli. Vel ideo quod quidam subinducti insidiabantur, qui referrent Paulum non esse ausum argere Petrum; et circumcidenterunt.

22. *Si tu cum Judæus.* Gentiliter vivebat; quia indiscrete cum omnibus edebat, et neminem immunum putabat. Probat autem quia cum sit Judæus, et tamen gentiliter vivat, non debet gentes ad judaismum cogere. Est autem in libro totus syllagus præter conclusionem.

23. *Cogis judaizare.* Exemplo suo gentes judaizare cogebat Petrus, et ritum Judæorum sequi, quando ipse in præsentiam eorum qui ex Judæis crediderant, a consortio gentilium more Judaico se subtrahebat.

24. AUGUST. (*Exposit. in Epist. ad Galat.*, c. II.) *Et non ex gentibus.* Peccatorum nomen gentibus imposuerant Judæi, jam vetusta quadam superbia, tanquam ipsi justi essent, videntes stipulam in oculo alieno, et non trabem in suo; sicut interest inter irridentes et irrisores, inter murmurantes, et murmuratores, inter scribentes et scriptores, et cætera similia; ita Scriptura peccatores appellare consuevit valde iniquos, et peccatorum sarcinis oneratos.

25. LANFR. *Peccatores.* Generali vocabulo peccatores vocat idololatras.

*caores vocabantur. Scientes autem quod non justificatur homo 26. ex operibus legis, nisi per fidem *tentum* Jesu Christi; et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis; propter quod (*quia ex fide Christi tantum*) ex operibus legis non justificabitur omnis caro. *Huc usque interpositio, et verba Apostoli ad Petrum. 27, 28.* Quod si querentes justificari in Christo *tantum*, inventi sumus et ipsi peccatores, 29, nunquid Christus peccati minister est? *Est utique, si sit illud.* Absit ut Christus minister *sit peccati!* 30, 31. Si enim quæ destruxi, *in lege esse justificationem*, iterum haec reædifico; prævaricatorem me constituo, *non credens quod dico, id est, per legem justificare.* Unde hoc? Respondet: *cur I quia quæ destruxi, constituo.* 32, 33, 34. Ego enim per legem spiritualem, legi mortuos sum, ut Deo vivam; 35. Christo, sequendo ejus vestigia, confixus sum cruci. 36. Vivo autem, jam non ego ut prius, vel qui fui: 37, 38. vivit vero in me Christus, quoniam vitam illius immortalem sperat. Exponit. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, (*commendat*) et tradidit semetipsum pro me. Ideo 39, 40. Non abjicio gratiam Dei. 41, 42. Si enim per legem justitia, *non per mortem Christi*, ergo 43. gratias Christus mortuus est.*

COMMENTARIUS.

26. *Ex operibus legis.* Ex operibus legis, non; nam A *lege prædicatum inveni Christum, cui credens, mortuus sum legi.*

33. AUGUST. (*ibid.*) *Ego enim per legem.* Quia **125** *Judeus fuerat, et tanquam pædagogum legem accep-
rat. Hoc autem agitur per pædagogum, ut non sit opus pædagogo: sicut per ubera nutritur infans, ut jam uberibus non indigeat.*

34. LANFR. *Ego enim per legem.* Ad superiora probanda redit. Dixit superius quod ex operibus non justificatur omnis caro; et hoc probat dicens se mortuum legi sue per legem Christi, ut Deo vivat; frustra enim moreretur legi sua ut Deo viveret, si per eam justificari posset, cum nihil sit aliud Deo vivere quam in conspicu Dei justum esse.

35. *Christo confixus*, id est, cum Christo crucifixus sum sicut ille carne, ita ego vitiis et concupisci-
scientia.

36. AMBROS. *Vivo autem, quia in baptismate mortis et resurrectionis forma impletur.* Ea quæ ipsa re futura sunt, facta jam dicit, quia eorum habet spem.

37. *Vivit vero in me Christus, quoniam illius vi-
tam mortalem spe vivit.*

38. AUGUST. (*ibid.*) *Vivit vero in me Christus.* Vi-
vit vero in me Christus, quid ergo? Nega te, noli tu ipse vivere in te. Quid est noli tu vivere in te, nisi facere voluntatem tuam, sed illius qui habitat in te?

39. (*ibid.*) *Non abjicio.* Si ergo me Christus dilexit, et tradidit semetipsum pro me, non irritam fa-
cio gratiam Dei, ut dicam per legem esse justitiam.

40. LANFR. *Non abjicio.* Quamvis, inquit, Judeus sim, et observantia legis videar esse justus, non ta-
men abjicio gratiam Dei, id est, remissionem pecca-
torum per fidem Christi.

41. *Si enim per legem.* Ad superiora item proban-
da redit, *qua ex operibus legis non justificatur omnis
caro, etc.* Contrariana partem ad inconveniens ducit.

42. *Si enim per legem justitia, etc.* Adhuc probat per legem non esse justitiam; nam si hoc esset, non esset per Christum; etsi non esset per Christum, mors Christi gratis fuit, id est, cassa, cum nullum fructum attulerit Inter diffinitionem et dif-
finitum.

43. *Christus gratis mortuus est.* Ad hoc Christus

27. AMBROS. *Quod si querentes.* Est obscuritate involutus intellectus. Vult autem dicere, quod secundum legem non justificemur: accessimus ad B Christum quasi per eum justificandi. Si autem hac spe in eum credentes inveniuntr peccatores, quia legem non custodimus, videtur adventu suo peccati extitisse provisor.

28. AUGUST. (*Expos. in Epist. ad Gal. c. 11.*) *Quod si querentes.* An forte quia in Christo voluerunt justificari, peccaverunt? Quia si justi erant, utique alii quærerent peccaverunt. Sed si ita est, ergo Christus minister est peccati.

29. LANFR. *Nunquid Christus.* Ex persona infirmorum hoc sibi dicit. Dixit Judeos superius non esse peccatores; et postea subintulit quod etiam ipsi justificantur ex fide Jesu Christi; sed omnis qui justificatur, in peccato fuit. Videbatur ergo male intelligenti [f., intelligi], ut Christus peccata prius ministraret, ut per fidem et gratiam suam postea vivificaret.

30. *Si enim quæ destruxi.* Quasi diceret: Hanc quæstionem sepe mihi oppositam destruxi; quam si iterum ædifico, mendacem et prævaricatorem me constituo.

31. AUGUST. (*ibid.*) *Si enim quæ destruxi.* Destruxit autem superbiam gloriantem de operibus legis quæ destrui et deberet et posset, ne gratia fidei videtur non necessaria; et ideo prævaricator est, si rursus illa ædificat, dicens quod opera etiam legis sine gratia justificant, ut Christus peccati minister inveniatur.

32. AMBROS. *Ego enim per legem.* In ipsa enim

CAPUT III.

1. O insensati Galatæ, quis vos fascinavit (*teneræ res et imbecilles dicuntur fascinari*) non obediare veritati, 2, 3, 4, ante quorum oculos 5. Jesus Christus præscriptus est, *damnatus est, dum vos hereditas sua subtrahimini sibi, in vobis crucifixus?* et ipse exhereditatur crucifixus pro vobis, vel habentes in memoria ipsum esse passum pro vobis. 6. Hoc solum a vobis volo discere. 7. Ex operibus 8. legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? *Ex hoc utique.* Sic stulti estis 9. ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? *Spiritualiter vivere incapistis, ad carnales observantias redeatis.* Ergo quia fidem non habetis. Tanta passi estis 10. sine causa? si tamen sine causa (*repetit quæ dixit, ex operibus legis spiritum non habere, sed ex fide, quia Abraham, etc.*) Qui ergo tribuit vobis spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus, propter opera, legis, an ex auditu, propter auditum, fidei tribuit hoc? Sicut scriptum est: (*probat si Abraham per fidem*) Abraham creditid Deo, id est, fidem habuit, et ex ea justitiam, et reputatum est illi ad justitiam 11. Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura, *ex fide justi sunt, nam Scriptura dicit; Geneseos XII,* quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ quia: 12, benedicentur in te, in tux fidei imitatione; vel in eo, qui nascentur ex te, id est, Christo, omnes gentes. Igitur, *quia Scriptura testatur, qui ex fide sunt benedicentur, id est, justificabuntur, cum fidelis sic ut fidelis Abraham.* 13. Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim, in Deuteronomio xxvii: (*hujus propositionis præmissa est ab auctoritate*) 14. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus (*assumptio, et conclusio*) quæ scripta sunt in libro Legis, ut faciat ea **I 26-127** Ergo (*et repetit locum a contrario.*) Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est, quia justus 15. ex fide vivit. Diceret aliquis: *Lex est fides, et sic justitia ex lege.* 16. Lex autem non est

COMMENTARIUS.

mortuus est ut credentes in se justos faceret. Gra-

A et ideo dicit: Ergo virtutes habetis ex fide, quæ sunt causa justitiae, id est, ipsam justitiam habetis ex fide; sed hoc est, ergo illud. Illis sunt virtutes ex fide, quia justitia sicut Abraham ex fide: nam scriptum est, etc. Habet autem pro paribus virtutes et justitiam, quorum alterum alterius causa est.

8. *Spiritu accepistis.* Spirituales gratias accepterunt credentes, non opera legis facientes.

9. *Ul cum spiritu cœperitis.* Cum spiritu cœperitis velut [f., vivere], spiritualiter, vel legem spiritualiter intelligere nunc carne, id est, carnali vita, vel lege carnaliter intellecta. Consummamini, conjunctivum a consumor, consumeris, id est, pereatis. Consummamini, indicativum a consummor, consummaris: id est, vitam finitis; utraque enim in hoc loco Scriptura repperitur.

B 10. *Sine causa.* Sine causa, id est, inutiliter patitur qui fidem Christi non habet.

11. *Cognoscite ergo.* Quia Abraham ex fide justus; et omnes ex fide tantum justi, quod est æquipollens hi sunt filii Abrahæ.

12. AMFR. *Benedicentur in te.* Hoc est tecum, et communicabunt tibi benedictionem.

13 LANFR. *Quicunque enim.* Quasi diceret: aut ex fide est benedictio, aut ex operibus; sed ex operibus non est (ex illa enim benedictio) ex fide igitur.

14. AMFR. *Maledictus omnis.* Lex omnem, qui super liguum pendet, existimat maledictum; eo quod huiusmodi poena illis statuta qui multis rei inventiuntur.

C 15 LANFR. *Ex fide vivit.* Si justitia non est ex lege, est ex sola fide.

16. *Lex autem non est,* id est, fides Christi non permittit legem Judæorum servari, vel lex et fides non concordant. Sed lex dicit: Qui fecerit; non dicit: Qui crediderit.

3. AUGUST. (*In exposit. in Epist. ad Galat., cap. II, tom. IV.*) *Ante quorum oculos,* hoc est, quibus videntibus Christus Jesus hereditatem suam possessionemque amisit: his utique auferentibus eam, Dominumque inde expellentibus, ad legis opera eos qui crediderant revocando, et auferendo illi possessionem suam, id est, eos in quibus gratia fidesque inhabitat.

4. LANFR. *Ante quorum oculos.* Ante oculos mentis eorum Jesus Christus præscriptus est, id est, damnatus et crucifixus erat, id est, contemptui habitus, putantibus eis per fidem ipsius non justificari hominem, sed per observantiam legis.

5. AUGUST. (*ibid.*) *Jesus Christus præscriptus.* Aliter Jesus Christus præscriptus est crucifixus; addidit crucifixus, ut hinc eos maxime moneret [al., moveret], cum considerarent quo pretio emerit possessionem, quam in eis amitterebat.

D 6. (*ibid.*) *Hoc solum a vobis.* Hinc incipit demonstrare gratiam, quemadmodum gratia fidei sufficiat ad justificandum sine operibus legis.

7. LANFR. *Ex operibus legis spiritum accepistis.* Si spiritum habetis ex fide, quod jam probaverat,

ex fide, *id est, lex non præcipit credere, sed facere; sed [ex re] qui fecerit ea, quae sunt in lege, vivet in illis.* 17 Christus nos redemit de maledicto legis, 18. factus pro nobis maledictum, *id est, maledictus a Iudeis,* vel *factus mortalis: et ponit causam pro effectu,* (quia scriptum est: *probat Christum fuisse maledictum;* nam omnis qui pendet in ligno, *hoc non scriptum est.* Maledictus omnis, qui pendet in ligno.) *ad hoc fuit Christus maledictum ut in Gentibus* 19. benedictio, *justificatio*, Abrahæ per fidem fieret in Christo Jesu, ut 20. pollicitationem Spiritus, *id est, justificationem a Spiritu promissam,* accipiamus per fidem. Fratres secundum hominem dico) tamen (*a simili*) hominis 21. confirmatum prius testamentum nemo spernit, *destruit,* aut superordinat aliud. *Est tunc aliquid testamentum alicui a Deo confirmatum?* est, inquit, Abrahæ, et semini ejus. Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. 22. Non dicit: *et seminiibus quasi in multis, quod dicit semini et non seminibus, notat unitatem Ecclesie,* cui promissio facta est; *et hoc dicit propter eos qui schismata faciebant,* sed quasi in uno, 23, 24. Et, scilicet, semini tuo, qui est Christus, 25. Hoc autem, fidem, vel ipsam promissionem, 128 dico, testamentum confirmatum a Deo, ipsa Dei innutabilitate; post factam a Deo promissionem, quam dicit prius testamentum; qua post quadringentos et triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam primissionem, *ut vacuetur filei testamentum, quo lasset, si hæreditas gloria non esset in charitate* 26. Nam (*probat*) si ex lege hæritas. 27. jam non ex promissione (assumptio) Abrahæ autem per repromissionem, *per fidem,* donavit Deus, scilicet hæreditatem. *Objectio.* 28. Quid

COMMENTARIUS.

17. Christus nos redemit de maledicto. Dicis quia A certius? Quid apertius?

omnis qui non permanserit in his quæ sunt scripta in libro Legis, est maledictus; ita et tu qui manes. Ad hoc respondet: *Christus nos redemit,* etc.

18. AUGUST. (*Expos. in Epist. ad Gal. c. iii.*) *Factus pro nobis.* Ea parte mortali peperit in ligno. Mortalitas autem unde sit notum est credentibus. Ex pœna quippe est, et maledictione peccati primi hominis, quam Dominus suscepit, et peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.

19 LANFR. *Benedictio Abrahæ fieret.* Probat quia fides, non lex, dat justitiam. Nam si lex justitiam daret, ea testamentum fidei Abrahæ ad nos factum destrueret. Sed lex illud destruere non valet; nullum enim posterius testamentum destruit primum; sed testamentum fidei est prius, lex posterior. Hæc assumptionis est in libro ita: *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo,* etc. Probat a simili in libro quia nullum posterius testamentum destruit primum quia in humana consuetudine ita est quod posterius testamentum non destruit primum, mortuo eo qui fecerit; et hoc est, secundum hominem dico. Quod autem interponit, *Abrahæ dictæ sunt promissiones,* ad hoc respondet quod quereret, si quod testamentum a Deo sit alicui confirmatum, dicens hoc Abrahæ factum esse et semini ejus, qui est Christus.

20. Potlicationem Spiritus, id est, promissionem Spiritus, quem se datum promisit credentibus; vel justificationem, quam Spiritus sanctus credentibus pollicitus est, dicens: *In semine tuo,* etc.

21. Confirmatum testamentum. Testamentum, inquit, hominis de rebus suis nemo spernit, multo igitur minus testamentum Dei, per quod omnes gentes in semine Abrahæ benedicendas esse testatus est, spernendum est.

22. Non dicit et seminibus. In promittendo non dicit Deus: *In seminibus tuis benedicentur omnes gentes,* sed *in semine tuo.*

23. AUGUST. Et semini tuo. De populo Israel nata est Virgo, et peperit Christum: *Et ecce in Christo benedicuntur omnes gentes.* Quid verius? Quid

24 AUGUST. (*Ex Tractat. Evang. secundum Joan.* 39.) *In semine tuo.* Et quia et nos ad id pertinemus, quod est Christus nobis simul incorporatis et illi capiti cohærentibus, unus est Christus, et quia et nobis dicit: *Ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem hæredes.* Si enim unum est semen Abrahæ, et illud unum semen Abrahæ, non intelligitur nisi Christus; hoc semen Abrahæ sumus nos; hoc ergo totum, id est, caput et corpus, unum est Christus.

25. LANFR. *Hoc autem dico.* Ordo: dico autem ex que post quadringentos et triginta annos facta est, non facit irritum hoc testantur. Si enim soli ob-servantes Iudeorum legem in semine Abrahæ bene-Bdicerentur, ex quadam parte irritum factum esset testamentum Dei, et evacuata promissio ejus, qua omnes gentes in semine Abrahæ benedicendas esse promisit.

26. Nam si ex lege hæritas. Benedictio vel hæritas per fidem tantum accipitor; non enim per legem, quia lex testamentum fidei a Deo ad Abraham prius confirmatum non destruit. Ergo si lex non destruit testamentum fidei, non dat benedictionem vel hæreditatem. Sed non destruit hominis testamentum confirmatum, aliud testamentum posterius factum, a simili, hoc simile præmittitur propositio probandæ, quod lex non destruit testamentum, quod ita est in libro: *Iloc autem dico testamentum confirmatum a Deo,* etc.

27. Jam non ex promissione, id est, si hi soli qui legem Iudeorum observant, hæredes sunt, jam non datur hæritas secundum promissionem Dei, quæ de omnibus dicit.

28. AUGUST. (ex serm. 13 de verb. Apost., cap. 4, tom. X) *Quid igitur lex?* Quid igitur lex? Quasi, quæ utilitas legis prævaricationis gratia posita est; hoc est quod alibi dicitur: lex enim subintravit, ut abundaret delictum, prævaricationis gratia posita est. Unde humiliaret cervix superborum multum

ad quid, igitur lex est posita? Responsio 29. Propter transgressionem (*ne quis faceret ultra quod faciendum esset*) posita est, *scilicet lex*, 30 donec veniret *31 semen*, cui promiserat. *Deus justitiam, vel benedictionem, ordinata lex per angelos in manu potestate Mediatores, Christi*, 32. Mediatores autem, *ne duo intelligerentur, subdit, unius non est*; 33. Deus autem unus est. 34, 35. *I.e.* ergo adversus promissa Dei? Absit! 36. Si enim data esset lex, quae posset vivificare, *¶ 29* vere ex lege esset justitia. 37, 38. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. *Objectio: alicui ergo data est lex?* Prius autem quam veniret fides, *ante Christi natalem*, sub lege custodiebamur 39. conclusi, (*ne ultra quam decet faceremus*) nos ituri in eam fidem quae revelanda erat. Itaque lex, paedagogus noster (*quia in ipsa custodiebamur, quod est officium paedagogi*) fuit in Christo, ut ex fide justificemur. At ubi, *nato Christo*, venit fides, jam non sumus constricti sub paedagogo, *ut servi*. 40, 41. Omnes enim filii Dei estis per fidem, que est in Christo Jesu. *Ostendit eur fidates filii Dei sint.* Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. 42. Non est *Judæus*, neque *Græcus*: (*non est differentia gentis*) non est servus, neque liber; (*vel conditionis*); non est masculus, neque femina. [*vel sexus*] 43. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu 44. Si autem vos Christi; *si in Christum, inquit, credatis, spirituale semen Abrahæ estis, invitando cum, (a pari)* 45, 46. ergo semen Abrahæ estis, *credendo sicut ipse (a pari) ergo secundum promissionem hæredes.*

COMMENTARIUS.

sibi tribuentium, ut liberum arbitrium sibi putarent A 37. *AMBROS.* *Sed conclusit.* Conclusio eorum erat, posse sufficere ad justitiam.

29. *AMBROS.* *Propter transgressiones.* Superbient populo lex posita est, ut quoniam gratiam charitatis nisi humiliatus accipere non posset, transgressionem humiliaretur, ut quereret gratiam.

30. *LANFR.* *Donec veniret semen cui.* Deus Pater hæreditatem totius mundi promiserat Christo, sicut in psalmo: *Postula a me, et dabo tibi gentes*, etc.

31. *AUGUST.* (*Expos. Epist. ad Galat.*, cap. m, tom. IV.) *Semen cui promisit.* Semen cui promissum est populum significat credentium.

32. *AMBROS.* *Mediator autem.* Si Filius Dei naturali æqualitate manere vellet, ne se exinaniret formam servi accipiens, non esset Mediator Dei et hominum; quia ipsa Trinitas unus est Deus. Sic itaque unicus Filius Dei Mediator Dei et hominum factus est, cum Verbum Dei Deus apud Deum et majestatem suam usque ad humanam depositum, et humilitatem humanam usque ad divinam subvexit ut Mediator inter Deum et homines homo.

33. *LANFR.* *Deus autem unus est.* Quia Christum dixit [sup., Mediatorem] Dei videlicet et hominum, et Christus est, videbantur esse duo dñi, sed absit! Unus enim Deus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus.

34. *Lex ergo adversus promissa Dei.* Item, probat quod lex non dat hæreditatem, vel promissionem, vel benedictionem; nam si lex daret, promissio, id est fides, non daret; sed promissio tantum dedit Abrahæ hæreditatem. Ergo lex non dat hæreditatem, quod est, *lex ergo adversus promissa Dei?*

35. *AUGUST.* *Lex ergo alversus.* Replicat ipsam quæstionem.

36. *LANFR.* *Si enim data esset lex.* Item probat. Lex non dat hæreditatem, quia non dat vitam, quia si lex daret vitam, daret et justitiam (a pari), sed non dat justitiam, quia omnia sunt sub peccato apud *Judæos*, quia Scriptura dicit: Ergo lex non dat justitiam (a relatione). Ergo nec vitam (a pari). Ergo nec hæreditatem dat lex. Ergo per fidem tantum datur hæritas, vel promissio, vel benedictio, vel vita; omnibus his etenim utitur ut paribus.

37. *AMBROS.* *Sed conclusit.* Conclusio eorum erat, timor unius Dei.

38. *LANFR.* *Sed conclusit Scriptura.* Conclusit lex omnia sub peccato, vel quia perfecte nullum malum liberavit a peccato, vel quia tamen difficilis data est, ut cum impleri non posset, prævaricatores omnes constitueret.

39. *Conclusi in eam fidem.* Conclusi, id est, constricti timore velut servi eramus, in expectatione ejus fidei, quæ revelanda erat in adventu Christi.

40. *Omnes enim filii Dei.* Probat quia non sumus servi sub paedagogo lege; nam liberi, id est, filii estis, quia Christum induistis, id est ejus opera facitis. Omnes enim baptizati Christum induunt; sed vos estis baptizati. Ergo Christum induistis. Item, B quod omnes baptizati Christum induunt; nullus enim excipitur, et hoc est, non *Judæus*, scilicet exceptus, neque *Græcus*, etc. Ergo qui baptizati estis, Christum induistis, hoc est, *omnes enim vos unum estis.*

41. *AUGUST.* (*ibid.*) *Omnes enim filii.* Quod autem dicit Dei filios esse per fidem, quia induerunt Christum quicunque in Christo baptizati sunt, ad hoc valet ne gentes se deesperarent, qui non custodiabantur sub paedagogo.

42. *AMBROS.* *Non est Judæus.* Differentia ista vel gentium, vel conditionis, vel sexus, jam quidem ablativa est ab unitate fidei, sed manet in conversatione morali.

43. *AUGUST.* (*ibid.*) *Omnes enim vos.* In quantum enim fideles sunt omnes, unum sunt in Christo Jesu. C Etsi hoc fides facit, per quam in hac vita juste ambulator, quanto perfectius atque cumulatius id spes ipsa factura est, cum videbimus facie ad faciem.

44. (*ibid.*) *Si autem vos Christi.* Si autem ut hic subdistinguatur, et subaudiatur: *Vos unum estis in Christo Jesu;* ac deinde inferatur: *Ergo Abrahæ semen estis.*

45. (*ibid.*) *Ergo Abrahæ semen.* Hic ostendit unum semen Christum, non tantum ipsum Mediatorem intelligentendum esse, sed etiam Ecclesiam, cuius ille corporis caput est.

46. *AMBROS.* *Ergo semen.* Si unum est semen

130 CAPUT VIII.

4. Dico autem : 2, 3. Quanto tempore haeres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit Dominus omnium : 4. sed sub tutoribus et actoribus est *placitando usque ad praeinitum tempus a patre*, 5. ita et nos, (*interponit se, tolum pro parte*) cum essemus parvuli sensu, ante fidem, sub elementis mundi, *sicut ille sub tutoribus*, eramus servientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum 6. factum ex muliere, 7. factum sub lege, (*singula singulis respondent*) ut eos, qui 8, sub lege erant, redimeret, 9. ut adoptionem filiorum reciperemus, *ut essemus adoptivi filii*. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, 10. clamantem, *clamare nos facientem*, Abba, Pater. *Id dicit Syriace, et Latine*. 11. Itaque, *quia filius*, jam non est servus quis vestrum, sed filius. Quod si filius : (*in part*) et haeres per Deum, *per gratiam Dei*. Sed tunc quidem ignorantes 13. Deum, *cum serviebatis elementis, minus culpabiles*, iis, qui natura non sunt dii, *sed voluntate hominum, serviebatis*. Nunc autem cum cognoveritis Deum 12. imo cogniti sitis a Deo, 13. quomodo 14. convertimini iterum 15. ad infirma et 16. egena, *non habentia unde vivant*, 17. elementa *colenda*, quibus denuo servire vultis ? 18. Dies *Sabbatorum observatis, et menses, neomenias, et tempora annorum, et annos, Jubilatum, et qui nihil operatur*. Et *quia vultis iterum Judaizare*,

COMMENTARIUS.

Abrahæ, et illud non intelligitur nisi in Christo. A sub lege non erant; sed de his poterat esse dubitatio, sine causa non deserui [*f.*, deserui].

9. AMBROS. (5.) *Ut adoptionem*. Adoptionem propterea dicit, ut distincte intelligamus unicum Filium Dei. Vos enim beneficio et dignatione misericordiae ejus filii Dei sumus. Non dixit, accipiamus, ut significaret hoc nos amisisse in Adam, ex quo mortales sumus.

10. AUGUST. (*in Epist. ad Gal.*) *Clamanter, Abba. Pater*. Eleganter intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse idem significantia, propter universum populum qui, de Judeis et gentibus, in unitatem fidei vocatus est, ut Hebraeum verbum ad Hebreos [at. Judæos], Græcum ad Græcos [al., gentes]. Utriusque tamen verbi eadem significatio ad ejusdem fidei spiritus unitatem pertinet.

11. (*ibid.*) *Itaque jam non est*. Propterea hoc quod dixerat : *Nihil differt a servo*.

12. AMBROS. *Imo cogniti*. Non enim scientibus vobis, aut videntibus, divina vobis quodammodo illuxit scientia.

13. AUGUST. *Quomodo convertimini iterum, etc.* Ipsa tamen nolebant redire ad gentilitatem, sed ad circumcisionem. Sed pro eodem deputat; ideo dicit; iterum et denuo, quia idem est in genere, in servitio.

15. AMBROS. *Convertimini iterum*. Quid prodest vos evasisse servitatem, qua tenebamini, cum serviretis elementis mundi, quando rursus alia [*f. ad illa vel ad alia*] reditis.

15 AUGUST. (*ibid.*) *Ad infirma*. Quia infirma et instabili specie variantur.

16. (*ibid.*) *Egina*, quia stabili specie creaturæ egent.

17. AMBROS. *Elementa*, id est, temporibus servitutis. Manifestum est enim volumina temporum per elementa mundi, hoc est celum et terram, et motus atque ordinem siderum administrari.

18. LANFR. *Dies observatis*. Dies, suasio quedam est; non enim dies observabant, nisi gratias agentes, ut nos.

B

3. LANFR. *Quanto tempore*. Comparisonem hanc tantum ad eos qui ex gentibus crederunt. Haeres, parvulus, et servus, ita intelliguntur sicut multitudine hominum, quorum alii credituri sunt, alii non.

4. *Sub tutoribus*, id est, sunt tutores et autores [vel actores]; sed pro diversitate causarum diversa nomina sortiuntur. Tutores dicuntur, quia personam pupilli, et res ejus contra columnias tuentur. Autores qui injuriis pupillo vel rebus ejus illatis agunt.

5. *Ita et nos*. Totum pro parte ponit, sicut saepe partem pro toto. Non enim unquam sub diis gentium, quos hic elementa vocat, solem enim, lunam, aerem, aquas adorabant. Quidam intelligent elementa, carnales observantias; sed sequens sententia non vult : *Sed tunc quidem*, etc.

6. AUGUST. (*ibid.*) *Factum ex muliere*. Factum propter suspicionem creature.

7. (*ibid.*) *Factum sub lege*. Factum autem sub lege dixit, quia et circumcisus est, et hostia legitima pro eo oblata est. Nec mirum si legis opera sustinuit, ex quibus liberaret, qui eis serviliter tenebantur : qui etiam mortem sustinuit, ut ex illa liberaret eos qui mortalitate tenebantur.

8. LANFR. *Sub lege erant*. Redemit etiam eos, qui

(53) Est Aug. in cap. iii ad Gal., tom. IV.

Timeo vos, ne forte sine causa, *inutiliter*, laboraverim in vobis? *quod ne fiat.* 19. 20. Estote conversi sicut ego, modo conversus, 21. quia et ego sicut vos fui olim, fratres, ne *judaizetis*, obsecro vos. 22. Nihil me lasistis, *imo profuistis, sicut angelum Dei suscipientes*. Scitis autem quia 23. per infirmitatem carnis afflictus, vel infirmus, evangelizavi vobis jam pridem; et 24., 25. tentationem vestram, pro vobis factam, in carne mea 26. non sprevistis, neque respuistis, sed sicut angelum Dei exceperitis me, sicut (*exaggeratio*) Christum Jesum, et ita tunc beati vos. Ubi est 27. ergo, nunc autem, ubi beatitudo vestra pristina? non me *laxistis*: vel bonum mihi fecistis. Testimonium enim perhiebo vobis quia, si fieri posset, (*benevolentia, ut sibi obedianti*) oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. Ego inimicus vobis factus sum **Iè28.** verum dicens vobis: *Illi qui persuaderunt me inimicum vobis esse, vel vos judaizare.* 29. *Emulantur vos non bene: sed excludere vos volunt, a fide, vel a mea dilectione, ut illos aemulemini, imitemini.* Bonum autem in illos, aemulamini in bono semper, et non tantum cum praesens sum apud vos. 30. Filioli mei, quos iterum 31. parturio, cum labore revoco, 32. donec formetur Christus in vobis *resipiscitibus*. Velle autem esse apud vos modo, quos voco filios, vocarem pessimos, vel quos adnovere blandiendo, et 33. mutare vocem meam, comminarem imperando, quoniam confundor in vobis. 34. Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim: 35. Quoniam Abraham duos filios habuit: unum *Ismael* de ancilla *Agar*, et unum *Isaac* de libera *Sara*. Sed qui de ancilla, 36. secundum carnem natus est; qui autem de libera natus est, per reprobationem.

COMMENTARIUS.

19. AMBROS. *Estote sicut ego.* Eram inquit, et ego A sub lege; sed post elegi extra legem vivere, sicut et vos per eam quae in Christo est fidem vivebatis. Imitamini ergo et vos me cum illa quae in Christo est fide, a conversatione legitima vosmetipsos extraneos facientes.

28. LANFR. *Estote sicut ego*, id est, conformamini meis moribus, quia ego conformor vestris. Vel estote fideles, sicut ego sum, quia ego infidelis fui sicut et vos; ac per hoc me imitamini, quia ego priorem fidem non sine causa deserui.

21. *Quia et ego sicut vos.* Diceret quis: Quomodo possumus esse ut tu? Respondet: Potestis, quia sicut sumus ideum in substantiali essentia, possumus esse in accidentalis, id est, in sanctitate.

22. *Nihil me laxistis.* Ne quis diceret Apostolum ex invidia eos arguere, reuocet sic: Non me laxistis, quod debeam invidere vobis; sed omnia bona mihi fecistis, quia amicus factus. Hoc loquor vobis, quia amicus sum vobis, et quia verum est.

23. *Per infirmitatem*, id est in infirmitate, sicut et per illud tempus, id est, in illo tempore.

24. *Tentationem*. Tanta fuit infirmitas carnis in Apostolo, ut auditores tentari possent, et putare quod Apostolus Christi non esset, qui ita aegrotare permetteret.

25. AUGUST. (*in Epist. ad Gal.*) *Tentationem.* Tentati sunt, cum persecutionem pateretur Apostolus; utrum timore desererent eum, an charitate amplectentur.

26. LANFR. *Non sprevistis*, etc. Potuerint illi, vi-dentes Apostolum affligi, spernere predicationem ejus, sed non spreverunt, et putare Deum non curare illum qui sic affligebat.

27. *Ergo beatitudo vestra.* Beatitudo illis erat Apostolum diligere, et praecipit ejus in omnibus obediens, sed hanc beatitudinem quidam illorum perdiderant, qui ad culturam daemonum redire et eis servire volebant.

28. AUGUST. (*ibid. B.*) *Verum dicens.* Sed quid verum predicans, nisi ut non circumcidarentur?

29. (*ibid.*) *Emulantur*, id est, invident vobis, qui vos carnales de spiritualibus volunt facere; hoc est emulantur non bene.

30. (*ibid.*) *Filioli mei.* Parturitionem hanc procurarum angoribus positam intelligamus.

31. LANFR. *Parturio.* Nati et parti erant in fide Christi; sed quia quidam illorum fidem dimiserant pariendi iterum ab Apostolo erant, quod usque formaretur Christus in eis.

32. AUGUST. (*ibid.*) *Doncc formetur.* Formatur Christus in eo, cum formam Christi accipit.

33. (*ibid.*) *Mutare vocem.* Quid aliud dicatur, nisi quia filios suos dixerat esse, parcens eis per litteras, ne, severiore objurgatione commoti, facile in ejus odium traducerentur. Velle ergo, inquit, nunc adesse apud vos et mutare vocem meam, id est, negare vos filios meos, quia confundor in vobis.

B 34. LANFR. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse.* Non debetis velle sub lege esse, sed sub ecclesiastica gratia; lex enim servos generat, Ecclesia liberos. Quod Scriptura auctoritate sic probat, dicens ancillam Agar Abraham servum genuisse, Saram vero liberam liberum filium edidisse. Et ne dicas quod Sara et Agar ad legem et Ecclesiam [*sup. pertinent*], et quod earum filii, ad utrumque populum. Et respondet Apostolus quod dictum est de duabus matribus et earum filiis, per allegoriam, de lege et gratia debere intelligi. Quod plenus invenies ibi: *Sed qui de ancilla, etc.*

35. QUONIAM ABRAHAM. Ostendere vult honestius sub gratia Novi Testamenti esse quam sub lege Iudeorum. Abraham, Deus Pater intelligitur; duo filii, plebs Iudeorum et populus gentium; ancilla, lex que servos gigebat, timore cogens eos, dicens: Si quis hoc vel illud fecerit, morte moriatur; libera, praedicationis Novi Testamenti, quae liberos generat, paterna dilectione admonens eos dicens: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos requiescerem faciam; jugum enim meum suave est, et onus meum leve est* (*Math. xi.*).

36. SECUNDUM CARNEM, id est, carnalem consuetu-

sionem : quæ prædicto modo sunt per allegoriam dicta. *Quid hæc ad legem?* Hæc enim sunt duo testamenta, nam aliud dicunt, et aliud signant ; quia dicunt filios, et signant duo testamenta. 37. Unum quidem datum in monte Sina, in servitutem generans, 38 quæ est Agar, quæ signal Agar; (parenthesis) ¶ 38 39. Sina enim, (exponit) Sina mons est in Arabia, 40. qui conjunctus est ei quæ nunc est Hierusalem, et 41, servit cum filii, incolis, suis. 42. Illa autem, quæ sursum est Hierusalem, 44. libera est, quæ est mater nostra. 44. Scriptum est enim : 45. Lætare, sterilis ! quæ non paris ; erumpere et clama, quæ non parturis, quia 46. multi filii desertæ Ecclesiæ ad tempus, dum fuit lex magis quam ejus, Synagogæ, 47. quæ habet virum. Diceret quis : Quid ad nos quæ modo dixisti ? Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. Ergo liberi. Diceret quis : Nos dicis liberos, qui quotidianus affligimur. Sed quomodo tunc is qui secundum spiritum (Isaac), ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura ? Ejice ancillam, et filium ejus ; non enim haeres erit filius ancillæ cum filio libera. Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberae ; ipsi efficientur, nos autem hereditabimus, quia non sumus servi, sed liberi, 48 qua libertate Christus nos liberavit.

134 CAPUT V.

Ergo quia liberi State, et 1,2. nolite iterum jugo servitutis, circumcidendo vos, contineri, supradictis terruit, nunc per se dissuadet, ne circumcidantur. Ecce ego Paulus, qui fui circumcisus, dico vobis quoniam si circumcidamini, Christus mors Christi, vobis nil proderit, quin sitis servi. (alia dissuasio.) Testificor autem

COMMENTARIUS.

dinem, quia juvenis mulier ex sene homine solet A mater nostra secundum partem, id est, secundum concipere.

37. AUGUST. (in Epist. ad Gal.) *Unum quidem.* Agar populum Veteris Testamenti propter jugum observationum Isaac natus de libera per reprobationem populum Novi Testamenti significat. Senectus autem parentum Isaac ad eamdem significationem valet, quoniam populus Novi Testamenti, quamvis sit novus, prædestinatione tamen ejus apud Deum, et ipsa Jerusalem cœlestis antiqua est.

38. AMBROS. *Quæ est Agar.* Agar ancilla, pariens secundum usum naturæ, significat legem, quam tenere habent qui in hac vita nascuntur secundum sequentiam naturæ, qui etiam sub lege versabantur in ordine servorum; Sara autem, quæ per gratiam perperit, illos qui in Christo resurrexisse videntur per gratiam, qui etiam præter spem naturæ secundam exspectant nativitatem, quibus jam circumcisio, et oblatio sacrificiorum supervacua est.

39. *Sina enim mons est.* Arabia antiquis temporibus, non illa quæ nunc nominatur, sola erat; sed et solitudo et pars non modica Ægypti, ubi est mons Sina, in quo data est lex Unde et fuerat Agar, quæ significat Vetus Testamentum, quæ generat in servitutem, quæ etiam conjungitur per significationem ei Jerusalem quæ est in hoc sæculo, in quo testamenti legitima impletur.

40. LANFR. *Qui conjunctus est ei,* id est, ex honore ejus est. Vel quæ Agar conjuncta est, id est, Vetus Testamentum conjungitur Novo, et servit quia in hac presenti vita servit Ecclesia. Vel servit, conjuncta ei quæ nunc est Jerusalem, id est, legis carnalia tenens in Jerusalem. Vel modo est conjuncta Ecclesiæ, et prius serviit sub lege.

41. *Servit cum filiis.* Servire dicit terrenam Jerusalæ, vel sub carnali lege, quæ timore mortis cogitat vel sub jugo Romani imperii.

42. *Illa autem quæ sursum est Jerusalem libera est,* id est, Sara signat Jerusalem cœlestem, quæ est

hanc præsentem Ecclesiam, quæ generat nobis Dei filios. Et probat quia libera est, nam lastatur; (effetu) probat quia mater est, nam parit filios : *Scriptum est enim, etc.*

43. *Libera est.* Libera est quia libera filia, id est, gratia Novi Testamenti, et prædicationis Christi, quæ est mater nostra, quia prædicatores ibi sunt, qui nos per Evangelium generunt.

44. *Scriptum est enim.* Hoc probat quia libera ; liberorum enim est latet, servorum vero timere.

45. AUGUST. (ibid.) *Lætare, sterilis.* Cœlestem Jerusalem sterilem vocat Scriptura, quandiu filios in terra non genuit, quæ deserta etiam dicta est, cœlestem justitiam deserentibus hominibus, terrena Bœstantibus.

46. AMBROS. *Multi filii.* Hoc de resurrectione dictum est. Nostes enim qui resurrectionem assecuti, ex omni gente sumus. illi vero qui sub lege sunt, una gens est.

47. AUGUST. (ibid.) *Quæ habet virum,* id est, terrena Jerusalem quæ legem acceperat; et ideo cœlestem Jerusalem Sara significat, quæ diu deserta est a concebitu viri, propter cognitam sterilitatem.

48. LANFR. *Qua libertate Christus nos liberavit.* Ne putaremus nos naturaliter liberos esse, determinat ipsam libertatem : *qua libertate, etc.*

CAP. V.—1. LANFR. *Nolite iterum jugo servitutis contineri.* Quia continebimini, si circumcidamini ; dictum est enim. Quia omnis qui sub lege est, servus; qui autem circumciduntur, sub lege sunt.

2. AUGUST. (In cap v ad Gal.) *Nolite iterum.* Quomodo acceptri sumus quod dicit; ne iterum jugo servitutis attineamini, cum ad eos scribat qui Judæi nunquam fuerant? Quid aliud hoc loco dicat gentibus non invenio, nisi ut prosit illis, quod a servitate superstitionis suæ, per fidem Christi liberati sunt, ne iterum servi esse velint sub observatione carnalium observationum.

rursus omni homini, 3. circumidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ. *Si debet circumcidendi, similiter est obnoxius universis legibus.* Evacuati estis a Christo, *sine Christo estis*, qui in lege justificamini, justificari creditis; si autem sine Christo, a gratia excedistis. (*per contrarium.*) Nos enim tantum spiritu, sumptu, ex fide, spei justitiae, vitam æternam, quam habent justi, expectamus (*per contrarium.*) 4. Nam in Christo Jesu, neque circumcisionis aliquid valet, neque præputium; sed 5. fides, quæ per charitatem, non in hypocrisy, operatur, Currebatis bene. Quis vos impedit veritati non obedire? Persuasio hæc vobis facta non est ex eo, Deo, qui vocat vos, a causa et a simili. 6. 7. Modicum fermentum totam massam corrumpit. Ego tamen confido (*consolatur*) in, de, vobis in Domino, quod nihil aliud, quam decet, sapientis; qui autem suadendo circumcisionem conturbat vos, portabit judicium, quicunque est ille, sive potens 8. 9. Ego autem, fratres, si circumcisionem (*quod dicebatur*) adhuc prædicto, quid adhuc persecutionem patior? 10. Ergo, si circumcisionem prædicto, ut dicitur, evacuatum est, esse debet, 11. scandalum crucis, propter crucem **135** illatum. 12. Utinam et a vestro consortio 13. abscindantur qui a libertate in circumcisionem vos conturbant! 14. Vos enim [ostendit] a quo velint eos conturbari] in libertatem votati estis, fratres, tantum (*nisi putetis eam libertatem a lege haberi*) 14. ne libertatem in occasionem detis carnis, carnis observantia, sed 16. per charitatem spiritus servite invicem, quod decet. 17. Omnis enim lex in uno charitatis sermone impletur, isto scilicet: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Quod si invicem mordetis, detrahendo, et comeditis, notite mordere alterutrum, quia si hoc facitis, destruamini: quod ne fiat, videte ne ab invicem consumamini, destruamini. Dico autem in Christo: 18. Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis. 19. 20. Caro enim concupiscit adversus spiritum; spiritus autem adversus carnem. Hæc

COMMENTARIUS.

3. (*In cap. v ad Gal.*) Circumidenti se, etc. Quod ideo dicit, ut vel terrore tam innumerabilium observationum abstinerent se ab his quibus eos isti subjugare cupiebant.

4. LANFR. *Nam in Christo Jesu neque circumcisionem.* Ex fide tantum justificatur, quia non per aliud; nam neque per circumcisionem, neque per præputium.

5. *Fides quæ per dilectionem.* Et hic illud tetigit, qui [al., quia] sub lege servitutis [al., servitus] per timorem operatur.

6. *Modicum fermentum,* etc. Ne dicent: Circumcidi tantum possumus nos. Vel quidam illorum volebant circumcidiri, id est, modicum.

7. AUGUST. (*ibid.*) *Modicum fermentum.* Eos autem paucos, qui ad illos veniebant, et isti [al., ut ista] suaderent, quia cooperatione [al., in comparatione multitudinis] Galatafum credentium exigui [al., exigu] numero erant, fermentum appellat.

8. (*ibid.*) *Ego autem.* Intelligentum est fuisse quosdam qui dicenter etiam ipsum Paulum id sentire.

9. LANFR. *Ego autem.* Dicebatur Galatis a falsis prædicatoribus, quod Paulus etiam Apostolus circumcisionem prædicaret, et hanc suspicionem a se removet; ideo enim a Judæis persecutionem sustinebat, quia circumcisionem improbabat, et per fidem crucis justificari hominem asserebat. Unde et Judæi adversus eum scandalizabantur; quod scandalum evacuatum esset, si circumcidisti debere fideles prædicaret.

10. AUGUST. (*ibid.*) *Ergo evacuatum est,* id est, sine causa Christum, cum ista contemneret, scandalizati Judæi crucifixurunt si adhuc eis, pro quibus crucifixus est, talia suadentur.

11. LANFR. *Scandalum crucis.* Quod propter vos peccat Christus, nihil prodest vobis, si circumcidisti velut.

12. AUGUST. (*ibid.*) *utinam et abscindantur.* Elegantissima ambiguitate, quasi sub specie maledi-

ctionis, adjecit benedictionem. Non tantum, inquit, circumcidantur, sed abscindantur; sic enim fiunt spadones propter regnum cœlorum, et carnalia seminare cessabunt.

13. LANFR. *Abscindantur,* id est, eunuchizentur a malis moribus, ne amplius generent in malum; non enim vocant vos ad id, ad quod votati estis, id est, ad libertatem, sed ad servitutem.

14. *Vos enim libertatem,* quia nec circumcisionis, nec alie legales observations curantur.

15. AUGUST. (*ibid.*) *Ne libertatem,* id est, ne auditio nomine libertatis vobis impune peccandum esse arbitremini.

16. LANFR. *Per charitatem.* Quasi diceret: sola charitas potest nos salvare, spreta carnali observatione; et reddit causam dicens: quia omnis lex dilectione impletur; et hac occasione breviter expavit quæ vitare et quæ servare debeat Christiani pro servanda charitate. Quibus expletis, ad superiorem circumcisionis reddit tractatum.

17. AUGUST. (*ibid.*) *Onnis lex.* Onnem legem nunc dicit ex his operibus quæ ad bonos mores pertinent.

18. LANFR. *Spiritu ambulate.* Et quia non sufficit abstinerre a malo, nisi fiat bonus, sequitur *spiritu ambulare,* et habebitis hoc proficuum, quod desideria carnis non perficietis. Et subdit cur contraria non sunt, et ponit designationem in libro: hoc enim sibi invicem: et probat, quia concupiscit adversum se, a specie

19. AUGUST. (*De Genesi ad litteram, cap. 12.*) *Caro concupiscit.* Carnem itaque concupiscentem adversus spiritum dicit Apostolus; carnalem procul dubio delectationem, quam de carne et cum carne spiritus habet adversus delectationem, quam solus habet; solus quippe habet, ni fallor, illud desiderium non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cupiditate commixtum; quod desiderat anima, et desiderat in atria Domini.

20. LANFR. *Caro concupiscit.* Quasi diceret: Ideo

enim sibi invicem adversantur 21. ut non quæcumque vultis, illa faciatis 22. Quod si spiritu ducimini, *(item aliud proficum, si spiritu ambulent) ergo,* 23. non estis sub lege, servi 24. Manifesta sunt autem opera, desideria, carnis(*probat*) quæ sunt, fornicatio *contra naturam*, immunditia, *in consanguineos*, impudicitia, luxuria, *in quibuslibet*, idolorum servitus, beneficia, inimicitiae, contentiones, 25. æmulations, iræ, rixæ, **¶ 36** dissensiones, *in fide, sectæ,* 26. invidiæ, homicidia, ebrietates, commissiones, et his similia, quæ prædicto vobis *non esse facienda*, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. 27. Fructus, *opera*, autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas, *hoc debet facere, quia* adversus hujusmodi non est lex. (*assumptio.*) Qui autem sunt Christi, 28. carnem suam vitiosam, et concupiscentem crucifixurum cum viitiis et concupiscentiis. *Debemus spiritu ambulare,* 29, 30. Si enim spiritu vivimus, spiritu sumpto in baptismō et ambulemus, *ambulare debemus.* Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

CAPUT VI.

Fratres, et I. si præoccupatus fuerit homo (*aliud præceptum morale*) in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu levitatis, *non acriter*, considerans, *tu instruens, te ipsum, ne et quandoque similiter tu tenteris.* 2, 3. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis 4. legem Christi. *Ad hoc quod dixit considerans te ipsum.* Nam si quis existimat se aliquid esse, *id est, si quis extollit se, cum ipse nihil sit,* 5, 6, ipse se seducit. 7. Opus autem suum probet, *probatum faciat, unusquisque, et sic, nulli plus credens de se quam sibi, in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero, in alterius falsa laude; opus probet.* Unusquisque enim **¶ 37** onus, meritum, suum portabit, *quidquid dicat adulator* 8. Communicebat autem is qui catechizatur verbo, *prædicatione confirmatur, ei prædicatori, qui se catechizat, in*

COMMENTARIUS.

utriusque desideria non potestis perficere quia contraria inter se sunt. Et hoc apte repetit subsequens: *hac enim sibi invicem adversantur, etc.*

21. AUGUST. (*ut sup ad Galat.*) *Ut non quæcumque vultis.* De his dictum est qui gratiam fidei suscep- tam tenere nolunt. Volunt enim opera justitiae operari, sed vincuntur concupiscentia carnis.

22. LANFR. *Quod si spiritu ducimini, id est, si Spiritus sanctus moderatur vobis, legem carnaliter non observatis.* Vel legem.... nisi plus facientes quam lex jubeat.

23. AUGUST. (*ibid.*) *Non estis sub lege.* Intelligamus eos esse sub lege quorum spiritus ita concupiscit adversus carnem ut non ea que volunt faciant.

24. LANFR. *Manifesta sunt opera carnis.* Probat quia non perficiunt opera carnis, quia ista, et ista sunt opera carnis; sed hoc non perficiunt. Et hoc est quod dicit: *qui autem sunt Christi, etc.*

25. AUGUST. (*ibid.*) *Æmulations.* Æmulatio est dolor animi cum alius pervenit ad rem quam duo plures appetebant, et nisi ab uno haberet non potest.

26. (*ibid.*) *Invidiæ.* Invidia est dolor animi cum indignus aliquid videtur assequi, etiam quod tu non appetebas.

27. LANFR. *Fructus autem spiritus.* Etsi spiritu ambulent, opera spiritus facient, quia charitatem, etc.

28. *Carnem suam crucifixerunt.* Ille crucifigit carnem suam cum viitiis, qui immobilis et crucifixus nullis declinatur viitiis.

29. AMBROS. *Si spiritu vivimus.* Convenit nos in illa vita, in qua per spiritum sumus regenerati, illa quæ consentanea sunt illius vite agere.

A 30. AUGUST. *Si spiritu vivimus, id est si Spiritu sancto serviamus, spiritualiter serviamus.*

CAP. VI. — 1. LANFR. *Si præoccupatus homo fuerit.* Ita instrue ne propter instructionem extollaris, et cadas in vitium. Vel, leniter instrue, quia tu fortasse cades in vitium.

2. *Alter alterius onera portate.* Si videris fratrem in aliquo delicto, leniter corripe illum, vel ora pro illo, et sic levabis onus ejus.

3. AUGUST. (*Tract. 3. in psal. cxliii.*) *Alter alterius.* Qui portant invicem onera sua, nisi qui habent charitatem? Qui non habent charitatem graves sunt sibi. Qui autem habent charitatem portant se. Læsit te aliquis, petit veniam; si non dimittis, non portas onus fratris tui. Si dimittis, portas infirmum. Et tu si forte in aliquam infirmitatem cederis, quasi homo, oportet ut sic te portet ille, quemadmodum et tu.

B 4. LANFR. *Legem Christi, id est dilectionem.* Ipse enim dixit: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.*

5. AUGUST. (*Exposit. in Epist. ad Galat.*) *Ipse se seducit.* Non enim eum seducunt laudatores ejus, sed, ipse potius, quia cum sibi sit ipse præsentior quam illi, mavult se in illis querere quam in seipso.

6. LANFR. *Ipse se seducit.* Ratio cur opus probari oporteat.

C 7. *Opus autem suum probet.* Pseudoapostoli laudabant eos, ideo dicit: *Opus suum probet, ne querat gloriam in altero, id est, in alterius dicto, sed in se.*

8. *Communicebat.* Qui, inquit, verbo Dei instruitur, et qui se instruit communicebat in omnibus bonis suis. Arguit eos tenacitatis in prædicatores suos.

omnibus bonis. 9. Nolite errare : *dicentes, non habere quid eis communicetis* : 10. Deus non irridet ; 11. *Communicet, inquit, quæ enim seminaverit homo in hoc seculo, haec et in futuro metet*, 12. Quoniam qui seminat 13. in carne sua, *male operando*, de carne et metet corruptionem ; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam aeternam. Bonum autem facientes, non deficiamus ; tempore enim suo, *opportuno*, metemus, non deficitentes. *Quia metemus indeficienter*. Ergo, dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem 14. ad domesticos fidei, *Christianos*. Videte (*ne epistolam alterius esse putetis*) qualibus litteris scripsi vobis mea manu 15. Quicunque enim volunt placere in carne, *carnaliter circumcisione*, hi cogunt vos circumcidiri, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur, *tantum, non ut ipsi legem custodiant*. Neque enim qui circumciduntur legem custodiunt, sed volunt vos circumcidiri, ut in trunca carne vestra apud *Judæos* gloriantur. 16. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce, *crucis prædicatione*, Domini nostri Jesu Christi, 17. per quem mihi, *ut me non teneant*, mundus crucifixus, *vitis factus est*, et, (*ut eum non teneant*), ego mundo ! In Christo enim Jesu, neque circumcisionis aliquid valet neque præputium, 18. Sed nova creatura, *innoratio mentis, et corporis*. Et quicunque hanc regulam, *non circumcisionis, sed fidei*, secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, 19. et super Israel Dei, **non 138** carnaliter viventem, 20, 21. De cætero nemo *inobediens*, *putans me non esse Apostolum Christi*, mihi moles-tus sit 22. Ego enim 23. stigmata Domini Jesu, *notas passionum Christi*, vel cicatrices vulnerum, vel virg-*arum*, 24. in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro fratres. Amen.

COMMENTARIUS.

9. *Nolite errare*. Quasi diceret : Si dixeritis vos A In cruce Christi gloriabor tantum, quia hoc tantum non habere quod prædicatori tribuat, hominem quidem potestis fallere, Deum autem, qui occulorum cognitor est, non potestis irridere, id est, decipere.

10. *Deus non irridetur*. Tunc quasi irridetur, si illi qui non laborant in vinea denarium acciperent.

11. *Quæ enim seminaverit homo*. Debctis, inquit, prædicatoribus et proximis vestra communicare, nam quod seminabitis metetis ; omnis enim homo hoc quod seminaverit metet, quia et ille qui seminat in carne carnaliter operando, et ille qui seminat in spiritu, spiritualiter operando ; iste quidem vitam aeternam, ille vero correptionem.

12. *Quoniam qui seminat*. Omne quod seminatur, aut in carne, aut in spiritu, haec autem omnia metentur.

13. *In carne*, id est, qui facit ipsa carnalia opera, habebit gehennam, quæ est perpetua corruptio.

14. AUGUST. (*in Epist. ad Galat.*) *Ad domesticos fidei*. Quoseum, credendum est, nisi *Christianos* significare ?

15. LANFR. *Quicunque enim voluerit placere*, etc. Præceptum est in rhetorica ut, cum aliquis vult persuadere aliquid, in principio et in fine mentionem faciat, quod facit Apostolus dicens : nolite facere quod vobis pseudo suadent, id est, circumcidiri, quia propter hoc faciunt ut placeant *Judæis* in carne vestra truncata, et non patiantur ab eis persecutionem in prædicatione crucis. Et est convertenda propositio ita : Quicunque volunt vos circumcidiri, ideo faciunt tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur ; neque enim faciunt, ut legem custodian, vel propter aliud

16. *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce*, etc.

A In cruce Christi salutem promerendam ; non enim aliud, quia neque circumcisionis, neque præputium.

17. AUGUST. (*Expos. ad Gal.*). *Per quem mihi mundus*, id est, ut non me teneat ; et ego mundo, ut eum non teneam, id est, ut neque mihi mundus nocere possit, neque ego de mundo aliquid cupiam.

18. (*Ibid.*) *Sed nova creatura*. Novam creaturam dicit vitam novam per fidem Jesu Christi.

19. (*Ibid.*) *Super Israel*, id est, qui vivere ad visionem præparantur ; non qui vocantur hoc nomine et carnali cœcitate Deum videre nolunt.

20. LANFR. *De cætero*. De cætero, inquit, nemo vestrum onerosus et inobediens mihi sit, *putans me non esse Apostolum Christi*.

B 21. AUGUST. (*ibid.*) *De cætero*. Non vult per turbulentas contentiones tedium sibi fieri de re, quantum satis erat. exposita.

22. (*ibid.*) *Ego enim stigmata*, id est habeo alios conflictus et certamina cum carne mea, quæ in persecutionibus quas patior, mecum dimicant. Stigmata Jesu dicuntur quædam nota pœnarum servilium. Propter culpam enim persecutionis, qua persecutus est Ecclesiæ Dei, hæc sibi retrubui cognoverat.

C 23. LANFR. *Stigmata*. Stigma proprio nota fugitivo servo impressa ; quod Apostolus se portare dicit, eo quod prius Dominum fugerit.

24. *In corpore meo*. In corpore suo portabat cicatrices vulnerum et virgarum, in collo et manibus catenas ; quæ omnia signa erant se esse Domini nostri Jesu Christi. Stigmata autem erant signa quædam, quæ in manibus militantium siebant, per quæ cognoscabantur esse de militia imperatoris.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM. — Ephesii sunt Asiani. Hi, accepto Apostolus, scribens eis a Roma, de carcere, per verbo veritatis, persisterunt in fide. Hos collaudat Tychicum diaconum.

CAPUT PRIMUM.

1. Paulus Apostolus Iesu Christi, *non Ananias*, per voluntatem Dei, *non meritis suis, vel hominibus, omnibus sanctis, baptizatis*, qui sunt Ephesi, et fidelibus, *catechumenis*, in Christo Iesu, *in fide*. Gratia, remissio peccatorum, vobis et pax, *qua reconciliamur Deo Patri, vel observantia bonorum operum, quæ pax est inter Deum et homines*, a Deo Patre nostro et Domino **I 39** Iesu Christo. 2 Benedictus, laudetur, Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit, auxil, vel ditavit, nos in omni benedictione spirituali, *non carnali, sicut priorem populum, sed spirituati, id est, calesti, existente, 3, 4, 5. in cœlestibus, id est, quam in cœlo participamus*, in Christo, sicut elegit nos, *ita benedixit, ut prædestinavit*. 6. in ipso. *Christo*, ante mundi constitutionem, *ad hoc elegit, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus, non meritis nostris, sed 7. in charitate sua. Eeee quod dixit, elegit. 8. Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, ut essemus sancti*, per Jesum Christum 9. in ipsum; *idem quod in ipso, scilicet credituros*, 10. secundum propositum voluntatis sue, *idem quod in charitate, in laudem glorie gratia sue, ut laudetur gloriosa gratia sua*, in qua gratificavit nos *sibi* in dilecto Filio suo, *in fide dilecti Fili sui*. In quo, *id est, per quem*, habemus redemtionem (*hoc effectum posteriorius*) per sanguinem (*et prius*) ejus (*hæc est causa prioris*), remissionem peccatorum, secundum 11. divitias gratiae ejus, *qua superabundavit in nobis, 12. in omni sapientia, et prudencia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis sue, quod genus humanum salvare voluit, secundum benefacitum ejus, non meritis humanis, 13. quod sacramentum proposuit in eo, in Filiō, 14. in dispensatione 15. plenitudinis temporum, cœe quod proposuit, instaurare omnia in Christo, quæ in colis, immutatum*

COMMENTARIUS.

CAP. I. — 1. **AMBROSII.** Docet illa bona quæ a rum adoptionem, ab eo quod dixerat sanctos et Christus nobis suo adventu praestitit cum gratiarum actione. Postea transit ad ethicam exhortationem, sic inchoans : *Obsecro vos, ego vincitus in Domino (infra. iv).*

2. **BENEDICTUS Deus.** Benedictio quæ fit in Deo, confessio sola est bonorum quæ præstata sunt ab eo. Benedictio quæ fit a Deo, in nobis impletur, dum ejus beneficis implemur.

3. *In cœlestibus.* Hoc est quam in cœlo participabimus ; dicit enim resurrectionem quæ per spiritum nobis aderit, et ne ipsa novitas mentem turbaret ; quoniam non ante tanta donasset, neque aperte dixisset ; *qua sint illæ spirituales benedictiones, utriusque respondet dicens : Sic elegit nos ex ipso ante mundi constitutionem esse sanctos coram eo.*

4. **AUGUSTI.** *In cœlestibus.* In cœlestibus, quasi de cœlestibus Quia omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est.

5. **LANFR.** *In cœlestibus.* Cœlestia vocat virtutes, per quarum observantiam itur ad cœlum, in quibus dicit se habere omnem spiritualem copiam in fide Christi.

6. *In ipso.* In ipso, subaudiendum est permanens ; vel in ipso elegit, quia omnia in sapientia fecit, **G** quæ est Christus.

7. **AMBROS.** *In charitate.* Ex hoc magnitudo ostenditur liberalitatis.

8. *Qui prædestinavit.* Majus est quod dicit filio-

A rum adoptionem, ab eo quod dixerat sanctos et immaculatos.

9. *In ipsum.* Quoniam dixit : prædestinavit in adoptionem filiorum, incertum erat cuius diceret filios esse adoptivos, adjecit : in ipsum, hoc est in sui ipsis, ut illius filii nuncupemur.

10. *Scundum propositum.* Volens ex omni parte ista extollere quod multa digna sint gratiarum actione, frequenter dicit per ordinationem, et bonum placitum, et voluntatem.

11. **LANFR.** *Divitiae gratia sua.* Per quam gratiam non solum remissio et redemptio, sed sapientia (qua dicitur, sapitur) et prudentia morum.

12. *In omni sapientia,* id est, dans nobis omnem sapientiam, in agitacione sui, et prudentiam morum nostrorum.

13. *Quod proposuit.* Bonum placitum suum in Christo Deus Pater proposuit, id est, palam mundo ostendit, dicens : *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui.*

14. *In dispensatione plenitudinis.* Vel tunc cum disponebat omnia tempora vel in ipso millario quo natus est Christus, quod fuit plenitudinis, quia in eo completa sunt promissa. Vel quia alia tempora vacua fuerunt a salute.

15. *Plenitudinis.* In dispensatione, id est, in summatione. Exponit quid sit illud bonum placitum Dei, videlicet impleto tempore ordinationis sue instaurare in fidem Christi qui in colis sunt, id est, numerum angelorum qui diminutus erat, et quæ

ordinem angelorum, et quæ in terra sunt, corruptum genus humanum, in ipso, in Christo. 16, 17. In quo vel *qua*, etiam et nos sorte, non merito, vocati sumus, praedestinati secundum propositum ejus qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, ut simus in laudem glorie ejus, *laudemus gloriam ejus nos*, qui ante speravimus in Christo; in quo et vos, *vocati estis, ex quo*, 18. cum audissetis verbum veritatis, *scilicet* (Evangelium salutis vestræ in quo Christo, et credentes 19. signati estis 20. Spiritu promissionis sancto, qui est 21. pignus perpetuæ hereditatis nostræ, 22. in redemptionem acquisitionis, redempti ut Deo acquiramini, in laudem gloriae ipsius. Propterea (quia credidistis, et signati, et vocati estis) et ego audiens fidem vestram, quæ est in Domino Jesu, et dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, 23. ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriae, det vobis spiritum sapientiae et revelationis, in agnitione ejus, et det vobis illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus, quæ et quantum speretis vocati, et quæ divitiae gloriae, gloriose hereditatis ejus in sanctis, et 24. quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, quo datus est nobis incorruptionem, 25. qui credimus secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et 26. constituens ad dexteram suam in colestibus 27. supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, 28. et omne 140 141 nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. Et omnia subiecti sub pedibus ejus; et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, 29. quæ est corpus ipsius, et 30. plenitudo ejus, qui omnia 31. in omnibus adimpletur.

CAPUT II.

Et vos cum essetis prius mortui delictis actualibus, et peccatis originalibus vestris, in quibus aliquando

COMMENTARIUS.

[f., qui in terra] sunt, homines videlicet qui magna A magna erga nos qui in eum credimus ab eo efficiuntur; et hoc explanat memoranda quæ in Christo facta sunt. Et considera quia non dicit gloriam hereditatis absolute, sed divitias gloriae; neque virtutem ejus, sed neque magnitudinem virtutis ejus; sed vehementius: quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus.

16. (August. *Tract. psa. xxx, concion. 2, tom. VIII.*). *In quo et nos sorte.* Sorte dixit gratiam, quæ salvi facti sumus. Quare sortis nomine appellat gratiam? Quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur: iste facit, iste non facit, merito considerantur, et ubi merita considerantur, electio non est sors. Quando autem nulla merita nostra inventi, sorte voluntatis suæ nos salvos facit, quia voluit, non quia digni fuimus; hæc est sors.

17. LANFR. *In quo et nos.* Immutatio casum est, quasi diceret: in quem, id est, in cuius fidem; vel in quo, id est, per quem.

18. AMBROS. *Cum audissetis*, in ipso et vos verba Evangelii audistis, et ad fidem accessistis, et spiritus paticipatione confirmationem accepistis, hoc enim dicit: *Signoti estis.*

19. LANFR. *Signati estis.* Ordo est: signati estis in redemptionem acquisitionis; spiritus enim credentes signat, id est, ab aliis hominibus discernit, et separat; quia a peccatis eos purgat et spiritualibus gratiis ornat.

20. AMBROS. *Spiritum promissionis.* Bene autem spiritum promissionis vocavit, quoniam bona quæ exspectant in futuro, sancti Spiritus participationem exspectant.

21. *Pignus hereditatis.* Redemptionem illam, fruitionem, quæ tunc erit, vocat, quod formæ illius dabitur.

22. *In redemptionem.* Redemptionem vocat immortalitatem, quæ erit per resurrectionem, acquisitionem vero familiaritatem suam quæ ad Deum erit.

23. *Ut Deus Domini nostri.* Dicens Christi suspectum indicat hominem; pater gloriae gloriosa est enim divina natura.

24. *Quæ sit supereminens*, id est, qualia, et quam

A magna erga nos qui in eum credimus ab eo efficiuntur; et hoc explanat memoranda quæ in Christo facta sunt. Et considera quia non dicit gloriam hereditatis absolute, sed divitias gloriae; neque virtutem ejus, sed neque magnitudinem virtutis ejus; sed vehementius: quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus.

25. LANFR. *Qui credimus*, etc., id est, qui credimus omnia quæ operatus est in Christo, possit operari in nobis, id est, resurrectionem.

29. AMBROS. *Constituens*, hoc est participem illum honoris accepit, de suscepto homine id dicens, propter inhabitantem mecum [f., secum] naturam verbi Dei.

27. LANFR. *Supraomnem principatum*, etc., id est, B super angelorum et archangelorum nomina, quæ modo sciantur, et super omnia quæ ad præsens ignorantur; vel super coeleste et terrestre nomen.

28. *Et omne nomen.* Hoc est sive aliquid secundum præsentem vitam nominatur, et cognoscitur esse magnum quod nos in futuro cognoscere poterimus, quod nunc forsitan nescimus, omnium illorum superiorem fecit.

27. *Quæ est corpus ipsius.* Corpus ejus sumus, similitudinem naturæ, et participem spiritus suscipientes, et corpus unum erimus omnes, quia communem suscepimus resurrectionem in immortalitatem. In ordine vero caput nobis Christus erit; ex quo omnis causa secundæ regenerationis in nos derivasse videtur.

30. LANFR. *Plenitudo ejus.* Plenitudo Christi est Ecclesia, quia in ea et per eam adduntur membra Christo, id est, fideles.

31. AMBROS. *In omnibus adimpletur.* Hoc est in omnibus plenus est. Necessario autem adjecit omnia, ostendens totum existere in omnibus, prout quis cogitare voluerit sive essentia, sive in operatione, sive in virtute.

ambulatis 1. secundum sæculum, *sæculares*, mundi hujus, 2. secundum principem *diabolum* 3. potestatis aeris hujus, spiritus qui, *ordo*; qui *spiritus* nunc operatur 4. in filios diffidentiæ, *de promissis diffidentes*, 5. in quibus *peccatis* et nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostræ, *ece quomodo in desideriis*, facientes voluntatem carnis et cogitationum, et eramus natura *originali peccato* filii ira, sicut et cæteri, *interpositio* 6. Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, (eius gratia estis salvati), et conresuscitavit, 7. et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu, 8. ut ostenderet 9. in sæculis supervenientibus, *id est hominibus futuris*, ut *idem sperent de se*, vel in aeterno sæculo, abundantes divitias gratiæ suæ, *quia I 4 28 salvavit nos in bonitate, non meritis nostris, super nos in Christo Jesu, in fide Christi. Ostensio bonitatis.* Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc, *salus nostra, non ex vobis*, Dic enim dominum est, non ex operibus, ut ne quis in *se (quod non decet)* glorietur, *quod faceret, si ex operibus salvaretur*. 10. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis; *in hoc etiam quod bene operamur, facti sumus Deo*, qua præparavit Deus, *nec hoc a nobis*, ut in illis ambulemus. 11. Propter quod, *quia salvati gratia*, menores estote quod aliquando vos gentes in carne, 12. qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne, manu facta; et *memores estote quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, Judæorum*, 13 et hospites testamentorum, *extranei a lege*, promissionis spem habentes, *ut Judæi*, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu, *in fide Christi*, vos, qui aliquando eratis longe a Deo per peccata, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum (*angelicam, et humanam creaturam, vel Judæos et gentes*) 14. et medium parietem (*quasi fortis* maceria solvens, inimicitias (*eece parietem*)) 15. in carne sua, legem *Judaicam, vel parietem*, mandatorum decretis *evangelicas* evacuans, ut duos *populos condat vacuata lege* in semetipso in unum novum hominem in *se, vel [f., ut] sint unus novus homo*, faciens pacem, (*inculcatio superiorum*) 16. et reconciliat ambos ut *sint* in uno corpore, *in se, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*. Et veniens evangelizavit pacem vobis, *gentibus*, qui longe fuistis; et pacem iis qui prope; quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu *hoc operante* ad Patrem. Ergo, *quia destructa inimicitia, jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei (exponit quomodo sint cives) superædificat*

COMENTARIUS.

CAP. II. — 1. AMBROS. *Secundum sæculum*. Sæ-A culum non creaturam dicit, sed temporalem hujus sæculi conversationem.

2. LANFR. *Secundum principem*, id est, secundum quod persuadebat vos princeps qui in hoc aere potestatem habet vel fideles tentandi, vel ipsum commovendi

3. AMBROS. *Potestatis acris*. Diabolus mandatum accepit ut principetur aeri et potestatem habeat commovere eum.

4. LANFR. *In filios diffidentiæ*. Filii diffidentiæ dicuntur, vel quia de promissionibus Dei diffidunt, vel quia de conversione eorum nulla spes est fidelibus.

5. AMBROS. *In quibus et nos*. Quoniam dixerat vos, ne se subtrahere existimaretur ab illis qui necessariam videbantur habere gratiam, adjecit, *in quibus et nos*.

6. *Deus autem qui dives est*. Sic cœperat. Et vos cum essetis mortui, cætera interjecit, donec iterum illud resumpsit, ultra non dicens vos, sed nos.

7. *El consedere*. Illis nos, ait communicasse quæ de Christo dixit, per illam, quæ apud illum est, conjunctionem.

8. *Ut ostenderet*. Bene in sæculis supervenientibus dixit, quando ipsarum rerum manifestam erga nos ostendet Dei bonitatem, et gratiam illam quam perficere dignatus est per illa quæ secundum Christum sunt.

9. LANFR. *In secundis supervenientibus*. In nobis, inquit, qui tantam misericordiam a Deo consecuti sumus, ostendit Deus quantum homines in futuris temporibus sperare possint.

10. *Ipsius enim sumus*. Ratio cur ex operibus sui nemini sit gloriandum. Quasi diceret: ipse fecit et creavit nos in fide Jesu Christi, et in operibus bonis que per gratiam suam præparavit nobis. Potest et factura ablatus esse, ut sit sensus: operatio ipsius est, quod creati sumus in fide Jesu Christi, etc.

11. *Propter quod memores*. Quia, inquit, fidem, et bona opera Deus dedit vobis, memores estote verborum Dei; malorum, in quibus fuistis, ut pro collatis beneficiis majorem Deo gratiam rependatis.

12. AMBROS. *Qui dicebamini*. Quod dicit in carne adjici illi debet, qui dicimini non in illo dicto, quo gentes dixit, ut sit sensus in carne præputiatos debere dici.

B 13. LANFR. *Hospites testamentorum*. Hospites erant gentes in eos qui testamenta habebant, vel quia ad tempus more hospitum veniebant et recedebant; vel quia si qui eorum ad Judaicum ritum convertebantur advenæ et proselyti vocabantur.

14. AMBROS. *Medium parietem*. Inimicitiam et separationem quæ ex circumcisione fiebat, cum omni lege fecit cessare. Nam post resurrectionem, immortalitatem nobis præstans destruxit hæc. In immortali etenim natura circumcisione nequaquam poterit celebrari.

15. LANFR. *In carne sua*. In carne sua vel asumpta, vel crucifixa, solvit Christus legales observationes, quas parietem et inimicam [*f., inimicitiam*] vocat inter Judæos et gentes; lex enim non erat data, nisi usque ad adventum Christi.

16. *Reconciliat ambos, etc.* Reprimit Judæos, di-

17. super fundamentum, *intransitive*, vel *fidem*, apostolorum et prophetarum, 18. ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo, et vos coædificamini in habitaculum, *ut sitis habitaculum*, Dei in Spiritu.

CAPUT III.

Hujus rei gratia, *ut habitaculum Dei sitis*, ego Paulus vincens Christi Jesu in carcere, pro vobis gentibus prædicandis, 1. si tamen audistis dispensationem Evangelii gratiae Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum revelationem Dei non per hominem, notum mihi 2. factum est sacramentum, sicut 3. supra scripsi in brevi, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod aliis 4. generationibus non est agnitus, scilicet, filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis apostolis ejus, et prophetis Novi Testamenti, *ut Agabo*, in spiritu. (*Ecce mysterium Christi*) gentes esse coheredes Iudeis, vel angelis, et concorponales, et comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium, *fidem*, cuius factus sum minister secundum donum gratiae Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus. Mihi enim omnium sanctorum minimo, data est gratia haec, scilicet, in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, et illuminare, docere, omnes, que sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis, a constitutione mundi, vel a secularibus, in Deo, qui omnia creavit, 5, 6, 7. ut innotescat principatis et potestatis, in celestibus dignitatibus, per Ecclesiam 8. multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem saeculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro; in quo habemus fiduciam et accessum in confidencia **I 43-144** per fidem ejus. 9. 10. Propter quod, quia fiduciam habemus, 11. peto ne deficiatis a fide in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. 12. Hujus rei gratia (*ne deficiatis, vel repetit, quæ supradixit; quia multa interposuit*) flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis 13. pa-

COMMENTARIUS.

cens eos quoque reconciliatione, ut gentes, indi- A

guisse.

17. *Super fundamentum*. Fundamentum vocat fidem, eamdem, inquit, fidem quam habuerunt et prophete.

18. *Ipso summo angulari*. Ordo : summo angulari lapide existente Christo Jesu.

CAP. III. — 1. LANFR. *Si tamen audistis*. Interruptio est sententiae usque ad aliam sententiam, quæ sic incipit : *Hujus gratia flecto*, etc.

2. *Factum est sacramentum*. Sacramentum hoc de æqualitate gentium est, cum gente Iudeorum, de quo supra breviter scripsit dicens : *Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum*, etc., usque jam non estis hospites et advenæ.

3 *Supra scripsi in brevi*. Breviter. Scriptum est superius, ut notum faceret sacramentum suæ voluntatis, instaurare omnia quæ in cælis, et quæ in terra.

4. *Generationibus*. Revelatum quidem fuit prophetis Veteris Testamenti per gratiam Dei gentes esse salvandas, sed quod ad æqualitatem Iudeorum essent venturæ ut cohæredes et concorponales cum eis fierent, unam et æqualem cum eis hereditatem habiture, spirituale corpus, id est, unam Ecclesiam cum gente Iudeorum facturæ æqualiter promissio- nis Dei participes, nulli nisi in Novo Testamento re- velatum fuit.

5. *Ut innotescat*. Absconditi ad hoc ut postea multiformis sapientia (in hoc quod præmisit patriarchas, prophetas et apostolos) notificaretur cœlestibus per Ecclesiam, id est, per ea quæ geruntur in Ecclesia.

6. AMBROS. *Ut innotescat*. Sicut hoc erat occultum ut nec invisibles virtutes potuissent hoscire. Nunc vero manifestum est per ea quæ erga Ecclesiam facta sunt.

7. LANFR. *Ul innotescat*. In cognoscendam sapientiam Dei cœlestes spiritus etiam profecerunt per Ecclesiam, quia, dum eam Christus seu per se, seu per apostolos suos instrueret, plurima secreta didicerunt quæ antea ignorabant.

8. *Multiformis*. Ordo : sapientia Dei multiformis secundum sapientiam Dei, quæ in propria natura simplex est, secundum ordinem saeculorum multiformis dicitur, eo quod ipsa saecula in ipso Dei ordine multiformiter variantur.

9. *Propter quod peto*. Petit ne desperent de misericordia Dei circa seipso, videntes eum tanta pati.

10. AMBROS. *Propter quod peto*. Omnia interjecit ab eo, *Paulus vincens*, usque ad hoc, *propter quod peto*.

11. LANFR. *Peto ne deficiatis*. Utrumque noverat alterutro indigere, et gloriam libero arbitrio, ubi rogat ne deficiant; et liberum arbitrium dono gratiae, ubi Deum rogat, ut det eis corroborationem.

12. AUGUST. (Serm. 7 *De verb. Apost.*, tom. X.) *Hujus rei gratia*. Cujus rei gratia, nisi quæ supra dixerat, peto, non infirmari in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Quia ergo voluntatis habetis arbitrium, peto. Quia vero vobis voluntatis arbitrium non sufficit ad impletum quod peto : *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem*.

13. LANFR. *Paternitas in cælis*. Cœlos vocat spirituales homines. Terram carnales. *Ad Patrem*, inquit. *flecto genua*. *Ex quo*, id est, per quem nominantur cœteri patres seu spirituales, seu carnales. Qui enim fecit esse res quod sunt, ipse causa est ut nominentur quod sunt. Aliter : *ex quo*, id est, cuius similitudine nominantur patres spirituales, vel carnales. Quia enim omnipotens Deus pro eo Pater dicitur, vel quod Filium ex se generavit, vel quod creata proprio moderamine gubernat et regit. Ex ea

ternitas in celis, et in terra nominatur, ut det vobis, secundum divitias gloriae sua, virtute corroborata per Spiritum ejus in interiore hominem, et Christum habitare per fidem in cordibus vestris, in charitate 14. radicati, et fundati, 15. ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, 16. quæ sit 17. latitudo, vera charitas, et 18. longitudo, exspectatio donorum Dei, et 19. sublimitas vera, id est, Deum videre. et 20. profundum, cognitio secretorum Dei; scire etiam supereminentem scientiam charitatem Christi, 21, 22 ut impleamini virtutibus in omnem plenitudinem 14. 23. Et autem, qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundum virtutem, qua operatur in nobis, quod possumus scire ex hoc quod dat nobis virtutem miraculorum, ipsi gloria in Ecclesia, in corpore, et in Christo Jesu et in capite, in omnes generationes 24. saeculi (hujus ex multis saeculis ab initio constantibus [f., constantis]) saeculorum. Amen.

CAPUT IV.

Obsecro itaque vos (ethica admonitio) 1. ego vincitus, incarceratedus, in, pro, Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate, dictis, et factis, et mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in charitate, solliciti servare unitatem, concordiam, spiritus in vinculo pacis (a simili), 2, 3. Unum corpus, 4. et unus spiritus sicut et vocati estis in una spe vocationis vestrae. *Sicut est vobis unus Dominus, una fides, unus baptismus, ita debetis unum spiritum habere.* Unus Deus, et Pater omnium 5. qui est super omnes, ut Dominus et per omnia, ut gubernans, et in omnibus nobis, ut inhabitans.

COMMENTARIUS.

similitudine propter eamdem causam patres dicuntur, vel quia ex se ipsis filios generant; vel quia subjectos pio studio gubernant et regunt. Si vero per celos angelos intelligi voluit, credendum est minores angelos, patres nominare maiores; quoque tamen modo sententia intelligitur, bona paternitas intelligi debet; neque enim ex Deo illa erat, de qua in Evangelio dicit: *Vos ex patre diabolo estis.* Et alibi: ab initio mendax est, et pater ejus patrem mendaci, diabolum dicens.

14 AUGUST. (Epist. 120 *De gratia Novi Test.*, c. 26, tom. II.) *Radici et fundati.* Radici propter agriculturam; fundati propter ædificationem; dicit enim alio loco: *Dei agricultura, Dei ædificationis.*

15. AMBROS. *Ut possitis.* Hoc est ut in fruitione vitæ consistatis, quod ostendit dicendo cum sanctis, nam latitudinem, longitudinem, profundum. Altitudinem dicit gratiae magnitudinem, ex his nominibus quæ apud nos magna esse videntur, oro, inquit, cum sanctis illa tam magna donatione Dei quam præstitit nobis charitas Christi.

16. AUGUST. (*Ibid.*) *Quæ sit latitudo.* Latitudo in bonis operibus, quibus benevolentia porrigitur usque ad diligendos inimicos; et longitudo, ut longanimitas pro hac latitudine molestie tolerentur; et latitudo, ut pro his æternum, quod in supernis est, præmium, non vanum aliiquid temporale speretur; et profundum, significat profunditatem gratiae gratitiae, in qua multorum ingenia conteruntur, investigate conantur, ut ad extremum eis dicatur: *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo?*

17. LANFR. *Latitudo.* Latitudo Christianorum est cordis amplitudo, ad dandum et subveniendum pro Deo in quantum potest: unde alias dicitur: *Dilatamini et vos.*

18. *Longitudo.* Longitudo, quæ et alias longanimitas dicitur, id est, exspectatio promissionum Dei cum alacritate mentis.

19. *Sublimitas.* Sublimitas est vita cœlestis. Unde

A alias dicitur: *Supra modum in sublimitate æternum gloriarum pondus.*

20. *Profundum.* Profundum infernum vocat. Orat ergo Apostolus quatenus haec quatuor possint intelligere, et intellecta, tria appetere, unum vivare.

21 AUGUST. (Epist. 112 *ad Paulinam De videndo Deo*, cap. 23, tom. II.) *Ut impleamini.* Sic implebuntur in omnem plenitudinem Dei, non cum fuerint et ipsis plenus Deus, sed cum fuerint perfecte pleni Deo.

22. AMBROS. *Ut impleamini*, id est, ut ipsum proportione communis corporis videamini, in quo Deus inhabitat.

B 23. *Ei autem qui potens.* Post gratiae narrationem orat pro illis, et sub spem [f., specie] gratiarum actionis concludens dogmaticos sermones incipit ethicos.

24. LANFR. *Sæculi saeculorum.* Sæculum saeculorum est æternitas cuius partes sunt tempora et omnia saecula. Potest etiam intelligi saecula saeculorum, hoc praesens sæculum ab initio mundi usque ad finem simul intellectum, quod in multa saecula dividitur.

C CAP. IV. — 1. AMBROS. *Ego vincitus.* Ad reverentiam mutat, quia adjicit: *Ego vincitus in Domino;* si quidem ipsa vincula propter prædicationem habere videtur.

2. *Unum corpus,* hoc est, hanc unitatem illibatam custodite, per pacem et charitatem; et hoc esse necessarium multis modis ostendere nititur per ea quæ sequuntur.

3. LANFR. *Unum corpus et unus spiritus.* Unum habetis spiritum, sicut estis unum corpus, ut non sitis schismatici.

4. AMBROS. *Et unus spiritus.* Spiritus qui nos regeneravit; corpus, inquit, per regenerationem consisteret videmini.

5. *Qui super omnes.* Qui omnibus supereminet. Hoc enim dicit super omnes, qui et per omnia

6. Unicuique autem nostrum 7. data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit, *in psalmo LXVII* : Ascendens Christus in altum, 8. captivam duxit (*re in se, spe in nobis*) captivitatem ; mortem vel **¶ 146** homines, prius a diabolo captivatos ; dedit dona hominibus. 9. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terrae ? *in manus peccatorum, vel in infernum, vel in terram*. Qui 10, 11. descendit, ipse est qui ascendit supra omnes celos, 12. ut impleret omnia. Probat diversa esse dona. Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas (*ut Agabus, et filii ejus*) alias vero evangelistas, 13, 14. alios autem pastores, *episcopos, et doctores, ceteros prælatos*, ad consummationem sanctorum (*ab hoc spiritualia charismata dantur eis, ut consummarent in eis sanctificationem*) in opus ministerii, *ut corpus Christi, id est. Ecclesia sanctos edificant, scilicet, in aedificationem corporis, Ecclesie, Christi edificanti, 15. donec occurramus omnes in die iudicii ante Deum in unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei, in hoc saeculo subsistentes, 16. in virum perfectum, perfecti resurgamus sine membrorum immunitione, 17, 18. in mensuram etatis plenitudinis Christi ; ad hoc dedit doctores, ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omnivento doctrinae in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris, ut inducent nos in errorem (*hoc usque fuit digressio, id est, ab hoc quod dixit, solliciti servare* **¶ 147** veritatem, *equitatem, autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia dona virtutum, qui est caput Christus, 19. ex quo totum corpus compactum, facit augmentum, id est augmentatum, et**

COMMENTARIUS.

suam ostendit providentiam in omnibus, quanquam A Christus diversis diversa dedit, ut perfecite quisquis nobis et esse et habitare dignatur.

6. *Unicuique autem vestrum.* Hoc vult dicere, quamvis per omnia necessaria sit concordia, videtur tamen inesse in eis differentia ob gratiarum varietatem.

7. LANFR. *Data est gratia secundum mensuram, etc.* Quamvis unus sit spiritus, diversa sunt dona ipsius. Et hoc est quod dicit : *Data est gratia secundum mensuram, id est, diversa ; ali hoc, alli illud, ali plus, ali minus.* Quod prius ab auctoritate, postea probat a partibus.

8. AUGUST. (*Enarr. in psal. LXVII, tom. VIII.*) *Captivam duxit.* Utrum quia vicit mortem, que captivos tenebat, in quibus regnabat, an ipsos homines appellavit captivitatem, quia captivi sub diabolo tenebantur.

9. LANFR. *Quod autem ascendit.* Probat de Christo superiore versum esse dictum ; ipse enim ascendiit in celum et de celo descendit.

10. AMBROS. *Descendit.* Inferiores partes ipsam terram nominat in comparatione celi. Vult autem dicere, quoniam non ascendisset, nisi primum in illo divina exstisset natura, cui complacuit in illo habitare, qui super terram erat.

11. *Qui descendit.* Vult autem dicere quoniam is in quem divina descendit natura, super celos effectus est, et hoc inservit volens ostendere quomodo Christus homo aliis posset tribuere spirituales donationes ; post recurrit ad suam sententiam.

12. LANFR. *Impleret omnia, id est, omnes gentes cultura divina, vel omnia quae de eo praedicta erant.*

13. AUGUST. (*Epist. 59 ad Paulin., quæst. 4, tom. II.*) *Alios pastores.* Pastores et doctores, quos maxime ut discerneremus voluisti, eosdem puto esse, sicut et tibi visum est, ut non alios pastores, alios doctores intelligamus ; sed ideo cum prædixisse pastores, subjunxit et doctores, ut intelligent pastores ad officium suum pertinere doctrinam.

14. LANFR. *Alios autem pastores.* Propter hoc

exerceri possit in opus ministerii quod accepit. Si enim unus acceperisset omnia, non perfecte posset vacare ad singula. Quid autem sit opus ministerii sanctorum, quibus spirituales gratiae a Christo collate sunt, subjungit dicens : *In aedificationem corporis Christi, ad hoc enim spiritualia charismata dantur illis, ut corpus Christi, vel Ecclesiam edificant.*

15. *Donec occurramus.* Ordo : donec nos omnes, in unitatem fidei et agnitionem Filii Dei in hoc saeculo subsistentes, occurramus in virum perfectum, diem iudicii significat, quomodo [f., quo] omnes qui nunc habemus unam fidem et unam agnitionem Filii Dei, sic ex diversis partibus mundi occurremus invicem, ut unusquisque sit vir perfectus, habens eam etatem qua Christus de hoc saeculo transit et resurrexit, hoc est quod dicit in mensuram etatis plenitudinis Christi, id est, in qua etate Christus plenitudinem annorum et corporis habuit. Potest intelligi occursus nos in virum perfectum, ut omnes simus unus vir perfectus, id est una Ecclesia, cui nihil desit et cui nihil sit postea addendum.

16. AUGUST. (*lib. xxii De civit. Dei., c. 45, tom. V.*) *In virum perfectum.* Sic accipiamus dictum, ut nec infra, nec ultra juvenilem formam resurgent corpora mortuorum, sed in ejus etate et rohore, usque ad quam Christum pervenisse cognovimus.

17. (*Ibid., ante.*) *In mensuram.* De mensura etatis plenitudinis Christi, aut propter illud intelligamus dictum esse ; id est, ut illi capiti in populis Christianis antecedente omnium perfectione membrorum, etatis ejus mensura compleatur ; aut hoc de resurrectione corporum dictum est.

18. LANFR. *In mensuram etatis plenitudinis Christi, id est, in etate qua Christus plenitudinem annorum et corporis habens in terra de hoc saeculo transiit.*

19. AMBROS. *Ex quo totum.* Ex Christo quasi ex capite copulatur corpus Ecclesie, secundum quod

connexum per omnem juncturam 20. subministracionis, *id est, accessionem subministrantium se Deo*, 21. secundum operationem in mensuram uniuscujusque membra, *id est secundum operationem uniuscujusque membra*, augmentum corporis facit 22, in adificationem sui *ipsius* 23. in charitate Christi non meritis. Hoc igitur dico, et testificor in Domino, ut jam *accepta doctrina* non ambuletis sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati 24. a vita Dei, *aeterna, vel a resurrectione illa quæ fieri expectatur*, per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum *colendo idola*, quæ desperantes, semetipsum tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae omnis. in avaritiam *inexpebliter*. Vos autem non ita didicistis Christum *vette vos facere*, si tamen illum audistis, et in ipso edocisti estis, sicut est veritas *non hypocrisis* in Jesu, deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, *massam vitorum, imo ita didicistis Christum vette ut deponatis*, qui corrumperit peccando secundum desideria erroris. Et *quia non sufficit deponere a malo, subdil*: 25. Renovamini autem spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, *massam virtutum*, 26. qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Propter quod, *ut novum hominem induatis*, deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. *Si vel de præteritis irascimini, et nolite adactum ducre, vel deinceps peccare*. 27. Sol, *vel Christus*, 28. non occidat vobis super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo (*exponit quomodo*); qui furabatur, jam non foretur, magis autem labore, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat (*non unde inebrict*) necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, *nullus sermo malus procedat*, sed si quis sermo bonus est, *¶¶¶ vel sit*, ad adificationem fidei, *ille procedat, ita ut det gratiam, gratus sit, audi entibus*, 29. *Et nolite contristare* 30. Spiritum sanctum Dei, *vel illos qui habent*, in quo signati estis in 31. diem redemptionis, *baptismi in partem Dei, id est, discreti ab infidelitate*. Omnis amaritudo, etira, et indignatio, et clamor in Deum, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. Estote autem invicem benigni, mise-

COMMENTARIUS.

in unoquoque nostrum, spiritualis efficitur opera-
tio.

20. LANFR. *Subministracionis*. Subministratio ali-
cujuſ peccatoris ad Deum conversio, qui ita Eccle-
sie copulatur ut membrum corpori.

21. *Secundum operationem*. Secundum id quod
operatur magnum [*f.*, unum] membrum, erit au-
gmentum corporis

22. AMBROS. *In adificationem sui*. Quod dicit (*sui*)
de Christo dicit, ut dicat: Quoniam Christus facit
proprii corporis adiunctionem, ob illam charitatem
quam erga nos habere videtur.

23. LANFR. *In charitate*. Exponit modum hujus
adificationis; quod non fit nisi sola charitate. Si
operari renuit, membrum non est.

24. AMBROS. *A vita Dei*, id est a resurrectione illa
quæ fieri expectatur.

25. AUGUST. (lib. xiv *De Trin.* cap. 16, tom III.)
Renovamini. Quod autem ait: Spiritu mentis nostre,
non ibi duas res intelligere voluit, quasi aliud
sit mens, aliud spiritus mentis.

26. AUGUST. (lib. iii *De Genes. ad lit.* cap. 20,
tom. III.) *Qui secundum Deum*. Sicut enim post la-
psum peccati, homo in agnitionem Dei renovatur
secundum imaginem ejus qui creavit eum, ita in
ipsa agnitione creatus est antequam delicto vetera-
seret; unde rursus in eamdem agnitionem [*al.*,
in eadem cognitione] renovaretur.

27. AUGUST. (*Enarr. in psal. xxv, tom. VIII.*) *Sol*
non occidat Intelligitur quid est, et secundum tem-
pus. Quasi ex ipsa conditione et infirmitate mortali-
tatis, quam portamus, subrepit ira Christiano non
debet diu teneri et fieri pridiana; ejeee illam de
corde antequam occidat lux ista visibilis, ne te de-

Aserat lux illa invisibilis. Sed aliter melius intelligi-
tur, quia noster sol justitiae et veritatis Christus est,
cujus veritate anima humana illustratur.

28. AUGUST. (*serm. de psalmo xi intra fragmenta*
24) *Non occidat*. Est ergo verum lumen justitia at-
que sapientia quod desinit mens vide, cum pertur-
batione iracundiae fuerit tanquam nubilo superata;
et tum quasi occidat sol [*al.*, et tunc occidit sol]
super iracundiam hominis.

AMBROS. *Ut det gratiam*, id est, in quo lætari
conveniat eos qui audiunt.

29. AUGUST. (lib. iv *De Genes. ad lit.*, cap. 9) *No-*
lite contristare. Neque enim ipsa *Spiritus sancti*,
qua est quidquid ipse est, substantia contristari po-
test, cum habeat æternam atque incommutabilem
beatitudinem, magisque sit ipsa æterna et incommu-
tabilis beatitudo. Sed quia in sanctis [*al.*, *ita*] habi-
tat, ut eos implete charitate, quia [*al.*, *qua*] necesse
est ut homines ex tempore gaudeant profecto fide-
lium et bonis operibus, et ideo necesse est etiam
contristentur lapsibus vel peccatis eorum de quo-
rum fide et pietate gaudebant.

30. (*Ibid.*) *Spiritum sanctum Dei*. Ipse spiritus
dicitur contristari ab eis qui sic agunt ut eorum
factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia
Spiritus sanctum habent; quo dono tam boni sunt
ut eos mali molestificent [*al.*, *mœstificent*].

31. LANFR. *vicem redemptionis*. Diem redemptio-
nis dieu vocat baptismatis, in quo *Spiritus sanctus*
fide et sacramentis, et gratiis spiritualibus signat
fideles, id est ab infidelitate secerit.

AUGUST. (*ex lib. Contra mend.*, c. 49, tom IV)
Blasphemia. Blasphemia est per quam de ipso Deo
falsa dicuntur.

ricordes *communicando restra.*, donantes invicem, *condonando commissa.* 32. sicut et Deus in Christo, in fide donavit nobis.

CAPUT V.

Estote ergo, autem, imitatores Dei, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis, ut eum delectetis. Fornicatio autem et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, ne dum perpetretur, sicut decet sanctos, aut turpitudi verborum, aut stultiloquium in Deum, aut scurrilitas, joculatoria verba, quae ad rem, utilitatem, non pertinet, sed magis gratiarum actio, sit in vobis. Reddit causam cur non sint perpetranda. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, i.e. quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi, et Dei 2. Nemo vos seducat persuadens vobis per hoc, regum Dei non amitti, inanibus verbis; propter haec enim, nam vere propter supradicta, venit ira Dei in filios dissidentes dissidentes de Deo. Quia propter hoc venit ira Dei. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino Ergo quia lux estis, ut filii lucis ambulate; ecce quomodo debent ambulare, scilicet in omni bonitate, id est, vere. 3. Fructus enim, autem, lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate, probantes, experientes, quid sit beneplacitum Deo; et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, tenebrosorum, magis autem redarguite illa opera. Quae enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere. Redarguite, 4. 5. Omnia antem, enim, scilicet peccata prædestinatarum ad vitam, quae arguuntur, a lumine, a spiritu homine, manifestantur confessione. 6. Omne enim quod manifestatur, confessione, lumen est, id est, lumen facit qui manifestat. Probat ab auctoritate; propter quod dicit: 7. 8. Surge qui dormis in vitis, et exurge confundendo peccata tua a mortuis, peccatis, et illuminabit te Christus. Ecce quod lumen est. Videte itaque, fratres, quia filii lucis estis, quomodo caute ambuletis non quasi insipientes, sed sapientes 9. rudimentes tempus, quoniam dies mali sunt, dies hujus saeculi, in quibus malus savire permittitur. Propterea nolite, quia mali, fieri imprudentes, sed intelligentes que sit voluntas Dei. Et nolite inebrari vino, in quo est luxuria; sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, David, et hymnis, ut Prudenti, et cantis spiritualibus, ceteris orationibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris, non ore tenus tantum Dominum, gratias agentes semper pro omnibus, vel pro prosperis, vel adversis, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo et Patri. Subjecti estote invicem, in timore Christi. Ecce quomodo subjici rōgat. 10. Mulieres viris suis subditæ sint, non in hypocrisi, sicut Domino, vel Deo. Ecce cur: 11. quoniam vir, caput est mulieris

COMMENTARIUS.

32. AMBROS. *Sicut et Deus.* Quoniam grave vide- A nis enim super delictum suum si manifestatur, pat- batur ut quis remittat nocenti se, adjecit: *sicut et* titur confusionem.

Deus dedit in Christo vobis.

CAP. V. — 1. AMBROS. *Quod est idolorum.*

Avaritiae pondus in simili monstravit, idolorum servitutem illam vocans, eo quod similiter a Deo averteret.

2. LANFR. *Nemo vos seducat.*

Seducebant quidam

auditores suos, persuadentes eis quod, propter super-

periota peccata, non amitteret homo vitam æternam.

3. *Fructus enim lucis.*

Illuminati inquit, hominis fructus est omnis bonitas et justitia, et veritas, premisso genere sibi [f., ibi] junxit species, et justitiam;

quidam in operibus veritatem intelligi vult in cogitationibus et sermonibus.

4. *Omnia autem quæ aguntur.*

Causam reddit cur dixerit magis autem redarguite. Omnia enim peccata hominum prædestinatarum ad vitam æternam, quæ

aguntur lumine, id est, a justo spirituali homine,

confessione manifestantur, omne autem quod in

confessione manifestatur, lumen est, id est, facit

eum lumen, qui manifestatur. Et recte quidem dictum est, sicut enim patratio sceleris tenebras, sic

eius confessio lumen facit.

5. AMBROS. *Omnia autem quæ aguntur.*

Dictum est hoc ab Apostolo non integre. Nam dicens quia ma-

nifestantur, quod sequebatur silentio tradidit, id

scilicet quod possit ipsa manifestatio adjuvare. Om-

nis enim super delictum suum si manifestatur, pat- titur confusionem.

6. *Omne autem quod manifestatur.* Aliud autem retulit quod dicit: Nolite communicare operibus tenebrarum; hoc est, nolite illorum opera imitari, sed talia agite quæ, si fuerint manifestati, tristes vos minime faciant. Luminis enim sunt illa opera quæ in manifesto fiunt; tenebrarum vero illa opera sunt quæ occultantur.

7. *Surge qui dormis.* Testimonium hoc nullam habet sequentiam; de lumine enim disputas retulit hoc ad operatenebrarum. Quidam autem dixerunt quod in illo tempore inter alias gratias, gratia psalmos facienda erat; unde hoc testimonio Apostolus abusus videtur.

8. AUGUST. (*Enarr. in psal. LXN.*) Somnus animæ B est obliisci Deum suum; quæcumque anima obliita revertit Deum suum dormivit [*al.*, dormit].

9. AUGU-T. (*Serm. 16 De divers. in appendice, t. X.*) *Rudimentes tempus.* Redimere tempus, hoc est, quando aliquis tibi infert item; perde aliud ut Deo vaces, non litibus; perde ergo, ex eo quod perdis, pretium est temporis.

10. AMBROS. *Mulieres viris.* Tres effectus memo- ratus est, inter quos duos naturales præposuit et in uno quoque ab inferioribus inchoavit.

11. *Quoniam vir caput est.* Illum ordinem Chri- stus habet ad Ecclesiam, eo quod ex illo secundæ

sicut Christus caput est Ecclesiae; *vir quidem non salvavit mulierem, sed tamen Christus ipse Salvator corporis ejus.* Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis **150** in omnibus *subjiciantur.* Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, (*ex effectu*) et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret. 12. mundans 13. lavacro aqua in verbo vita *baptismo*, id est, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ad hoc. 14. ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, 15. non habentem maculam *peccati*, aut rugam *hypocrisis*, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata, ut *Christus*. Ita et viri debent diligere uxores suas et corpora sua. 16. Qui suam uxorem diligit, seipsum, carnem suam, diligit. 17. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam, 18. quia nos, id est, Ecclesia, membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus, de infirmis, et firmis existentibus, vel eandem carnem, et eadem ossa que habuit Christus, habentis. 19. Propter hoc 20. relinquet homo patrem et 21. matrem suam, et adhaerabit uxori sue, et erunt duo in carne una. 22. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico esse sacramentum illud in Christo et in Ecclesia. 23. Veruntamen, **151** quamvis allegorice possit intelligi de Christo, et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit; uxor autem timeat virum suum.

CAPUT VI.

Fili, obedite parentibus vestris in Domino; hoc enim justum est (*et hoc probat ab auctoritate*). Honora patrem tuum et matrem tuam, 1. quod mandatum primum in promissione, in lege, quæ promittit adimplentibus illam terram lacte et melle fluentem. ut bene sit tibi, et sis longevus super terram viventium,

COMMENTARIUS.

vita causam habere videtur; hoc enim in isto loco dicit [*f. dicitur*] ipse Salvator corporis hunc ordinem vir habet ad mulierem, eo quod, ut consistat, virum accipit.

12. AUGUST. (*Tract. 45 in Evang. Joan.*, t. IX.) *Mundans lavacro.* Quid est baptismus? Lavacrum aquæ in verbo. Tolle aquam, non est baptismus. Tolle verbum, non est baptismus.

13. LANFR. *Lavacro aquæ in verbo.* Verbum vocat prolationem divinitatis, que a baptizantibus super aquam profertur.

14. AUGUST. 14. (*lib. De perfect. iusti.*, c. 15, t. VII.). *Ut exhiberet ipse sibi.* Tunc utique quando gloriosa; non enim modo in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permisitione hominum pessimorum, in tantis opprobriis impiorum dicendum est eam esse glorio-sam.

15. AUGUST. (*Serm. 2 in monte*, cap. 22.) *Non habentem maculam.* Non habentem maculam neque rugam, id est, mundam et simplicem.

16. LANFR. *Qui suam uxorem diligit.* Debent uxores diligere, quia seipso a tanto, id est, carnem suam: nam non debent habere (a contrario). Nemo enim, etc., a genere.

17. *Nemo enim unquam.* Probat quod viri corpora sua diligent.

18. *Quia membra corporis ejus.* Potest legi, corporis ejus constantis de carne et ossibus ejus, id est, de infirmis et firmis, vel de carne et ossibus ejus sumus membra, eamdem carnem, et eadem ossa habentia, que ipse habuit.

19. *Propter hoc relinquet homo.* Quia, inquit, nos sumus de carne et de ossibus ejus, propter, hoc, sicut scriptum est in Genesi: *Retinet*, Verbum Patris qui futurus est homo, *Patrem*, id est non eamdem essentiam apprens, quia cum Patre permanet, et *matrem*, id est, Synagogam, et adhaerbit uxori sue, id est Ecclesie. Sic autem dicitur sacramentum. Sed tamen quamvis de Christo dicitur, potest ad

A litteram intelligi ut multi diligentes uxores patrem et matrem relinquant. Et hoc est; *Verumtamen et vos, etc.*

20. AUGUST. (*lib. xii Contra Faust Manich.*, c. 9, t. VI). *Relinquet homo.* Quis enim non agnoscat Christum eo modo reliquisse Patrem; *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratu[m] est esse se aqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens?* Reliquisse etiam matrem Synagogam Iudeorum Veteri Testamento carnaliter inha-rentem et adhaesisse uxori sue Ecclesie [at sancte] ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una, quia cum sit Deus apud patrem, per quem facti sumus, factus est particeps noster, ut illius capitum corpus esse possemus.

B 21. *Id. (Exposit. in Evang. Joan. 10, t. IX.) Et matrem.* Quomodo reliquit matrem? Relinquendo Synagogam Iudeorum, de qua secundum carnem natus est Christus.

C 22. LANFR. *Sacramentum.* Quod de viro et uxore dicit, et ad litteram intelligendum est secundum saeculi consuetudinem, et spiritualiter de Christo et Ecclesia. Patrem Christus relinquere vias est, quando semetipsum exinanivit, et formam servi accepit. Matrem Synagogam, ex qua natus est, reliquit; quando ipsa in sua infidelitate persistente, ad prædicandum gentibus apostolos misit, et ex eorum conversione, Ecclesia congregata, quasi sponsæ sponsus adhaesit, cum qua unigenitus est in carne una; quia carnem quam de virgine sumpsit, in missa et celebratibus, quotidie Ecclesia sumit.

23. *Verumtamen.* Quasi diceret: quamvis ergo hoc sacramentum in Christo et Ecclesia intelligam spiritualiter, veruntamen vos a morali intellectu historie nolite recedere.

CAP. VI. — 1. LANFR. *Quod est mandatum pri-mum.* In prima quidem tabula tria fuere manda-ta Deum pertinentia, id est: *Non adorabis deos*

Et, vos patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros; sed educate illos in disciplina et correptione Domini. Servi, obedite dominis carnalibus, cum timore *animi*, et tremore *corporis*. 2. in simplicitate cordis vestri, sicut Christo *obediretis* (*ecce cur in simplicitate dixit*, non ad oculum, *palam tantum*, servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus, scientes quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. 3. Et vos, domini, eadem, *id est, ex simplicitate, et bona voluntate*, facite illis, 4. remittentes minas, scientes quia et illorum et uester Dominus est in celis, et personarum acceptio non est apud eum, non est ei charior liber quam servus obediens illi. De cetero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus, non restringere. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. *Dei armaturam dico*, quoniam 5. non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem tantum, sed adversus principes, et potestates, adversus mundi, *hujus saeculi*, 6. rectores tenebrarum harum, scilicet, 7. contra spiritualia (*intransitive dæmones dicit*) nequitiae 8. in celestibus, *in acre degentia*, 15. vel pro virtutibus, quas nobis dæmones auferre conantur. 9. Propterea 10. accipite armaturam Dei, *virtutes*, ut possitis resistere 11. in die malo, *in praesenti saeculo, ubi mala sunt*, et in omnibus, *vel prosperis, vel adversis* perfecti stare. State ergo, non jaceatis in sordibus, succincti lumbos vestros (*id est, stringite fluxa carnis voluptatis*) in veritate, et induiti loricae justitiae in operi, et 12. calceati, contra insidias diaboli munitos pedes, mentes, in preparatione Evangelii, *ul præparetis eos percipiendo Evangelio, pacis, pacificantis*: In omnibus sumentes (*intransitive*) scutum fidei, in quo possitis omnia tela, vita, nequissimi, diaboli ignea extinguiere, et 13. galeam salutis, spem, *vel ipsam salutem aeternam, assumite*; 14. et gladium spiritus (quod est verbum Dei) per omnem orationem, et per crucem, *vel obsecrationem, orantes omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia, non remisse*, et obsecratione pro omnibus sanctis; et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei, *seilioet, cum fiducia, non cum timore, notum facere* 15. mysterium Evangelii; pro quo legatione fungor in catena, carcere, ita ut in ipso audeam, prout oportet me, loqui. Ut autem et vos sciatis quae circa me

COMMENTARIUS.

*alienos. Non assumes nomen Dei tui in vanum. Sabba-*ta custodies. Et reliqua septem in secunda ad proximum pertinentia; quorum fuit prius: *Honora patrem et matrem. Unde dicit quod est primum mandatum.*

2. AMBROS. *In simplicitate*. Modum quo illud dixerat expandit, subiungens: *Non ad oculum servientes.*

3. LANFR. *Et vos Domini eadem, id est, similia in simplicitate cordis, et bona voluntate, ut servi Christi facientes voluntatem Dei erga illos.*

4. AMBROS. *Remittentes*. Non dixit auferentes, sed remittentes. Non enim corrigere servos, si pertinaciiter peccant, prohibet.

5. *Non est nobis*. Abusus est indifferenter collationis nomine, pro bello ponens.

6. AUGUST. (*Enarr. in Psal. cxvii, tom VIII*). *Rectores*. Rectores tenebrarum harum, id est, rectores iniuriorum mundum istum diligunt.

7. *Contra spiritualia*. Suntergo spiritualia nequitiae in celestibus non ubi sidera disposita fulgent, et sancti angeli commorantur, sed in hujus aeris inferni caliginoso habitaculo, ubi et nebula congregatur.

AMBROS. *In celestibus*. Hoc est, pro celestibus, id est, pro regno celorum adversus illos est nobis certamen.

8. LANFR. *In celestibus*. Cœlestia vocat virtutes, quæ ad cœlestia, in quibus exercendis spiritum nequam contradictionem patimur.

9. PROPTRE A C ACCIPITE. Quasi diceret: Quia contra spirituales hostes certatis, spiritualem armaturam sumere debetis.

10. AUGUST. (*ibidem in psal. xxxiv*). *Accipite arma-*

A turam. Verumtamen, charissimi, arma ista ne putetis sic esse ut quasi quod scutum, semper scutum sit, aut quod galea est, semper galea sit; aut quæ lorica, semper lorica sit. In ipsis enim armis corporibus ita est, quanquam et de ferro quæ sunt mutari possint, ut ex gladio securis; tamen ipsum apostolum videmus dixisse quodam loco, *loricam fidei*, et alio dixisse, *scutum fidei*. Scutum ergo est, quia tela inimicorum excipit et repellit. Lorica est, quia interior tua transfigi non sinit.

11. AMBROS. *In die malo*. Diem malum præsentem vitam dicit, eo quod in praesenti saeculo mali [f., mali] agunt.

12. LANFR. *Calceati pedes*. Calceatos jubet pedes nostros esse, quia cogitationes nostræ, per quas B mens quodammodo deambulat, munitæ debent esse contra insidias malignorum spirituum, ut præparemus in nobis ea que jubet Evangelium pacis, id est, Christi.

13. *Galeam salutis*. Salus eterna debet esse nostra galea, quia in memoria mentem nostram, quæ capitatis nomine designatur, sœpe debet obvolvere.

14. AUGUST. (*ibid. in psal. cxlix*). *Et gladium*. Sermo ergo Dei gladius bis acutus; unde bis acutus dicit de temporalibus, dicit de eternis. Gladius enim bis acutus, de quo Apostolus dicit, quia de utroque testamento feriens hoc gladio mactabant; de quibus dicebatur Petro: *Macta et manduca*.

15. LANFR. *Mysterium Evangelii*. Mysterium Evangelii, id est, quod Evangelium prædicat, incarnationem et passionem Christi et cetera sacramenta vult intelligere.

sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, et fidelis minister in Domino, quem misi ad vos, in, propter, hoc ipsuni, ut cognoscatis quae circa nos sunt, et ne deficiatis pro me, consoletur corda vestra. Pax fratibus et charitas cum fide a Deo Patre, et Domino Iesu Christo. Gratia sit, cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione, sincere. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

153 ARGUMENTUM. Philippenses sunt Macedones. receperunt falsos apostolos. Hos collaudat Apostolus Illi, accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide, nec scribens eis a Roma de carcere per Epaphroditum.

CAPUT PRIMUM.

1. Paulus et Timotheus, servi Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, *confirmatis fide Christi* Iesu qui sunt Philippis, 2. cum episcopis, et diaconibus Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratiis ago Deo meo in omni memoria vestri, semper *quotiescumque vestri recordor, scilicet habita* in eunctis orationibus meis *factis* pro omnibus vobis cum gaudio, vel *habito de hoc quod Evangelio communicatis*, depreciationm faciens, super 3. communicatione vestra, *ut eam Deus multiplicet*, in Evangelio Christi *perdurante*: prima die *conversionis vestra* usque nunc: 4. confidentes hoc ipsum, quia qui cepit in vobis opus bonum, perficiet usque 5. in diem Christi Iesu: *judicii, vel obitus* cuiusque: 6. sicut est mihi iustum, quia bene agitis, hoc sentire pro omnibus vobis (*reddit eausam*) eo quod habemus vos in corde, id est, diligo vos, et in vinculis meis, et in defensione, et confirmatione (*miraculis*) Evangelii, ita quidem ut *velim* socios gaudii mei, id est, regni catorum, omnes vos esse. **554** Testis enim mibi est Deus, unde mihi testis est Deus, quomodo 7. cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi id est in charitate que secundum Christum est esse. Ethoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet in scientia, et in omni sensu agendo; ut probetis actu ipso potiora, ut sitis sinceri, et sine offensi in diem Christi, *judicii, vel obitus*, repleti fructu justitiae, vita eterna, per Iesum Christum, in gloriam, et laudem Dei. Scire autem vos volo, fratres, (*ne ipsi debacharentur propter captionem Apostoli*) quia circa me sunt, *vincula mea scilicet*, magis ad profectum, quam ad detrimentum, venerunt Evangelii, 8. ita venerunt ad profectum ut vincula mea manifesta fierent in Christo, quia per Christum vinctus eram, in omni praetorio, et in ceteris locis omnibus, et plures efratribus in Domino, apostoli, confidentes vinculis meis propter vincula mea, abundantius solito auderent 9. sine timore verbum Dei loqui. 10 Quidam quidem prædicant, et 11. propter invidiam

COMMENTARIUS.

CAP.I.—1. AMBROS. Ad Philippenses. Philippenses inter quosdam illorum, et hoc inter illos qui virtutibus ornati videbantur. Scribitur ergo his de custodia humilitatis, et ut non intenderent dictis illorum qui custodire eos legem suadabant.

2. Cum episcopis. Episcopos dixit, qui nunc presbyteri dicuntur, nec enim hujus ordinis fas erat multos esse in una civitate.

3. LANFR. Communione vestra, id est, qua communionem habetis in Evangelio Christi, vel ut majorem habeatis; ad utramque enim sententiam refertur.

4. Confidens hoc ipsum. Hoc ideo adjecit, quia incautum videbatur gaudere de his quorum exitus erat incertus.

5. In diem Christi. Diem Christi vocat vel uniuscujusque diem extremum, quo de corpore exit, et ad judicium Christi perducitur; vel finali seculi diem, quo ad judicandum venturus est Dominus.

6. Si eut et mihi justum est. Quasi diceret: Gratias pro vobis ago. De vobis bene confido, sicut justum est mihi de vobis hoc sentire, id est,

A ita velle. Exponit causam: *Eo quod*, inquit, habeam vos in corde, sive vincus, sive defendens, sive confirmans Evangelium, ut omnes sitis socii gaudii mei, id est, regni caelstis.

7. AMBROS. Cupiam vos. Quod dixit in visceribus Christi, dicere voluit in charitate illa que secundum Christum est.

8. Ita ut vincula. Nam vinctus ad omnium notitiam pervenit, et fideles cum fiducia docebant et his quae circa illum facta sunt, fiduciam accipientes; quidam propter invidiam Christum annuntiant; quae utraque latius significat adjicendo: *Alii ex contentione, quidam quidem ex charitate*.

9. LANFR. Sine timore. Videntes alii Apostolum in vinculis non timentem verbum Dei loqui abundantiores audentiam sumebant sine timore loqui verbum Dei, cum ipsi non essent vinci.

10. AUGUST. (lib. *Contra mendacium ad Consent.*, c. 6, tom. IV) Quidam quidem. Fuerunt enim etiam temporibus apostolorum qui veritatem non veritatem, id est, non veraci animo predicant, quos dicit Apostolus Christum annuntiasse non caste, sed per invidiam et contentionem; ac per hoc etiam tun

ut in me persecutionem excitent, et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem Christum prædicant; (repetit, quidam quidem) quidam prædicant ex charitate, scientes videntes, quoniam in defensionem Evangelii positus sum in carcere, (repetit, quidam quidem) Quidam autem 12. ex contentionem Christum annuntiant non sincere, 13. existimantes pressuram se suscitare vinculis meis, sed hæc omnia magis ad perfectum venerunt. Quid enim? Scilicet refert. Dum omni modo, sive per occasionem, id est, propter persecutionem excitandam mihi, sive per veritatem, sancto desiderio. Christus annuntietur, et in hoc, quod pressuram mihi excitant, gaudeo nunc sed et gaudebo. Ecce cur, 14. Scio enim quia hoc, ita pressura, mihi proveniet ad salutem, per vestram orationem. 15. et subministrationem Spiritus Iesu Christi, (a contrario, largam mercedem, quantum decet spiritum, tribuere, secundum expectationem, et hoc exspecto, et spem meam, et spero, quia in nullo 16. confundar, 155 sed in omnia fiducia, sicut semper, et nunc, etiam in vinculis, magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, dando exemplum boni alii, 17. sive per mortem, 18. Mihi enim vivere, causa vita mea, Christus est, et mori lucrum, quia tunc quiescam a laboribus. 19. Quod si etiam vivere in carne, hic mihi fructus operis est, sicut et mori, et 20. quid eligam ignoro, cum utrumque pro sit, quid eligam ignoro, vivere an mori. Coarctor autem, enim, è duobus; (bis scilicet) desiderium habens dissolvi a corpore, etesse cum Christo, (parenthesis) multo magis melius, scilicet, est, esse cum Christo; permanere autem me in carne, necessarium, utile, propter vos, ut dem vobis exemplum. Et hoc (quod necessarium est vobis) confidens, scio quia manebo, et permanebo omnibus vobis, apud vos, ad profectum vestrum, et gaudium fidei, quod fides proneretur, vel exigit; ut gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in, per, me scilicet, per meum adventum iterum ad vos. Tantum dignus Evangelio Christi conversamini, ita ut, sive cum venero et videro vos, sive absens, scilicet fuero, audiam de vobis quia statis in uno spirito unanimes, collaborantes fidei Evangelii, et, ita ut, in nullo terreamini ab adversariis; quæ (quod ipsi vos terrent) illis est causa perditionis, vobis autem salutis, (causa cur non terreamini) et hoc, quod ipsi vos terrere volunt, a Deo, scilicet datum est, quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum creditis, sed ut etiam pro illo patiamini, 21, 22. idem certamen habentes quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.

CAPUT II.

Si qua ergo consolatio quam expetetis in Christo, si quod est mihi in vobis solarium charitatis, 1. si qua societas spiritus, 2. si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, scilicet ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimes, id ipsum sentientes, nihil per contentionem 156 neque per inanem gloriam facientes; sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes, non quæ sua sunt singuli considerantur.

COMMENTARIUS.

nonnulli tolerati sunt annuntiantes non casto animo A veritatem. Non tamen illi laudati sunt tanquam annuntiantes casto animo falsitatem. Deinde de illis dicit: *Sive occasione, sive veritate, Christus annuntietur.*

11. LANFR. *Propter invidiam, vel ne Apostolus solus videretur predicator, vel contendentes se pressuram suscitare Apostolo.*

12. *Ex contentione Christum annuntiant. Neque homines reducebant ad memoriam illud propter quod Apostolus, incarceratus erat, ut ideo magis punirentur.*

13. *Existimantes. Vituperabant Christum, ut magis punirentur Apostolus, qui ligari se passus est propter talen Dominum.*

14. *Scio enim. Vituperationem etiam adversario- rum in Christum jaculatam pervenire sibi dicit in salutem, quia quo magis propter eum punitus est, eo amplius coronatur.*

15. AMBROS. *Et subministrationem. Largam mercedem significat, quantam decet spiritum tribuere.*

16. LANFR. *In nullo confundar. Quod esset, si ab incepto destitisssem, vel si quod spero non habiturus essem.*

17. AMBROS. *Sive per mortem. Sperabat enim Christo concedente mortem suam non fieri absolute aut vane.*

18. *Mihi enim. Quoniam dixit quia magnificabitur Christus per vitam, nec hanc probationem habebat, adjecit: Mihi enim vivere Christus est; neque enim, si vivam, inquam, alterius rei curam habeo.*

49. LANFR. *Quod si vivere in carne. Quandiu in carne possum proficere aliiquid, ignoro quid eligam seu mori seu vivere; et si enim in carne nihil prodesse possem, haud dubium quin mortem eligerem.*

20. AUGUST. (lib. iii De doct. Chr., c. 2, tom. III.) *Et quid eligam. Sic ergo distinguendum est, et quid eligam ignoro. Compellor autem ex duabus; quam distinctionem sequitur concupiscentiam habens dissolvi et esse cum Christo. Et tanquam quereretur quare hujus rei potius habeat concupiscentiam, multo enim magis optimum, inquit.*

21. AMBROS. *Idem certamen. Exemplum sui magis eos adhortatur.*

22. LANFR. *Idem certamen habentes. Quando tunc dixit Pythonissæ Philippis futura prædicare.*

CAP. II.—1. AUGUST. (serm. 11, De verb. Domini, c. 17, tom. X.) *Si qua societas. Ad ipsum enim pertinet societas qua efficiimus unum corpus unici Fili i Dei.*

2 AMBROS. *Si qua viscera, id est, si diligentes nos condoleatis nobis talia patientibus.*

rant, sed ea quæ aliorum. 3. Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu. Qui cum in forma Dei esset, 4, 5. non rapiam, ut prius homo, arbitratus est esse se æqualem Deo, 6, 7. sed semetipsum exinanivit, humiliavit. 8. formam servi accipiens, in similitudinem hominum, carnis peccataricis, factus, 9. et habitu inventus ut homo, sitivit esurivit, etc. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem turpissimam, mortem autem crucis. 10. Propter quod, quia humiliavit se, et Deus exaltavit illum, 11. et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesus omne, ex omni genere genu flectatur, vel vi, vel voluntate, 12. coelestium, terrestrium, et infernorum, et ita ut omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Itaque sicut Christus, qui in omnibus se humiliavit, charissimi mei, [13. sicut semper obedistis] non ut in praesentia tantum sed multo magis nunc in absentia mea, 14. cum metu, et tremore vos ipsos humiliando, et quæ aliorum sunt querendo, vestram salutem operamini. 15. Deus est enim, qui operatur in vobis et velle, et perficere, pro bona sua voluntate, non meritis vestris. Omnia autem facite sine murmurationibus, non recalcitrantes, et hæsitationibus in fide ut sitis sine querela ut non possit de vobis conqueri, et simplices, non hypocriti 157 filii Dei, sine reprehensione in medio nationis prævæ et perverse; inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitae vos continent ad gloriam meam, unde gloriabor, in die Christi, (ecce cur) quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. 16. Sed et si immolar ego ipse pro vobis, supra sacrificium, quod feci Deo, de fide vestra, et obsequium fidei vestre, 17. gaudeo, 18. et congratulor omnibus vobis, vel quia tales estis. Id ipsum autem, id est, de hoc si immolar, et vos, vel ut similiter immolemini, vel quia exemplar, gaudete, et congratulamini mihi 19. Spero autem, in Domino Jesu, Timotheum me

COMMENTARIUS.

3. LANFR. *Hoc enim sentite*, id est, humilitatem et charitatem (que aliorum sunt querentes) habete in vobis quas in Christo fuisse, et quod Christum fecisse scitis, quod est: *Hoc sentite in vobis*, etc.

4. *Non rapinam*. Quisquis arbitratur se esse quod non est, quodammodo in ipsa sua opinione aliunde rapit sibi quod non est.

5. AUGUST. (lib. II *Cont. Maximin.*, c. 5, tom. VI.) *Non rapinam*. Ergo intellige Apostolum ideo dixisse non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, quia non aliorum arbitratus est esse quod natus est; sed tamen quamvis aequalitatem Dei non fuerit arbitratus alienam, sed suam, semetipsum exinanivit, non querens quæ sua sunt, sed quæ nostra sunt.

6. GREG. *Semetipsum exinanivit*. Semetipsum exinanisse est, ab invisibilitatis sua magnitudine, visibilem se demonstrare, ut formam servi tegeret, quod incircumscripsit omnia ex divinitate penetraret.

7. AMBROS. *Sed semetipsum*, hoc est dignitatem suam abscondit, hoc solum enim audientibus esse existimabatur quod et videri poterat.

8. *Formam servi*. Quod dixit, *Formam servi accipiens*, exposuit addens, in similitudinem hominum factus, factus posuit pro habitans, in similitudinem hominum id est, in homine.

9. AUGUST. (lib. LXXXIII, *Quæst. q. 73*, tom. IV.) *Habitu inventus*, id est, habendo hominem, inventus ut homo est.

AMBROS. *Humiliavit semetipsum*. Usque in hunc locum illa quæ ad divinam naturam pertinent vi-sus est dixisse. Jam vero ad illa transit quæ humanae possunt aptari nature.

10. *Propter quod*. Illis sermonibus querant deitatis suadebat nobis humilitatem; de illis vero qui secundum humanitatem facti sunt, ostendit ipsam humilitatem lucrativam rem esse.

11. *Et donavit illi*, Evidens est quod non vocabu-

A lum, sed rem quamdam acquisitam ei, quia appetus est a Verbo, ut illud et cognoscant, quoniam nomen tibi Dominus.

12. *Cœlestium*. Cœlestium dicit invisibilium virtutum; terrestrium vero, vivorum hominum: infernorum etiam, illorum qui mortui sunt, qui et ipsi per resurrectionem Deum confitebuntur suæ resurrectionis auctorem.

13. *Sicut semper*. Optime per memoriam præteriorum, persuasit illis nihil de cætero indignum sapere.

14. AUGUST. (lib. *De grat. et lib. arb.*, cap. 9, tom. VII.) *Cum metu et tremore*. Tanquam ergo interrogaretur Apostolus et diceretur ei: Quare dixisti B cum timore et tremore? horum verborum rationem reddidit dicens: *Deus enim qui operatur in vobis*. Si enim timetis et tremitis, non extollimini tanquam de vestris bonis operibus, quia Deus est qui operatur in vobis.

15. LANFR. *Deus est enim*. Ratio cur dixerit cum metu et tremore; summa enim reverentia et mentis et corporis faciendum est illud, cuius Deus cooperator existit.

16. *Sed et si immolar*. Immolatus, id est, occisus est apostolus, quia hos et alios ad Deum convertit, quorum fidem quasi sacrificium et obsequium Deo obtulit. Et est sensus, quamvis sacrificium corporis mei [sup., offeram], addo sacrificium, et obsequium C fidei vestræ, etc.

17. *Gaudeo*, etc. Gaudeo, inquit, de obsequio fidei vestræ, id est, de hoc quod fidem vestram Deo sacrificavi; et non de hoc tantum, sed etiam si contingat mihi pro vobis, id est, si immolar.

18. *Et congratulor*, id est, gratias ago, quia obedientia vestra hoc mihi contulit.

19. *Spero autem*, etc. Mittens Apostolus hanc Epistolam per Epaphroditum, promittit quod e-

cito mittere ad vos, ut ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt Neminem enim habeo tam unaninem mihi, qui sincera affectione, non pro luero terreno, pro vobis sollicitus sit. Omnes enim quos habeo, quæ sua sunt commoda querunt, non quæ sunt Iesu Christi. Experimentum, studium, autem ejus, *Timothei*, cognoscite, quia scilicet sicut patri filius, mecum servit in Evangelio. Hunc igitur, quia talis est, spero me mittere ad vos, mox ut video quæ circa me sunt. Confido autem in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimavi, Epaphroditum fratrem, et cooperatorem, et commilitonem meum, vestrum autem apostolum, et ministrum necessitatis meæ, qui mihi necessaria ministrat, mittere ad vos, quoniam quidem omnes vos videre desiderabat, et modestus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum, et ita fuit. Nam et infirmatus est Epaphroditus usque ad mortem; sed Deus misertus est ejus, non solum autem ejus, verum etiam in salute ejus, et mei, ne mortis ejus tristitiam, super tristitiam infirmitatis ejus, vel carceris mei haberem. Festinantes ergo, quia de eo masti fueratis, misi illum, ut viso eo, i'erum gaudetatis, sicut prius eo presente, et ego 20. sine tristitia sim. 21. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, et ejusmodi hominem cum honore habetote: quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, (non dimisit pro inimicis, quin Apostolo ministraret in carcere) ut impleret, id, quod ex vobis deerat erga meum obsequium, quod non poteratis mihi administrare.

158 CAPUT III.

De cætero, fratres mei, gaudete in Domino. 1. Eadem quæ jam præsens dixi vobis me scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium, utile est. Ecce quæ 2, 3, 4. Videte canes, ut caveatis, videite malos operarios, 5, 6. videte concisionem, quasi ad non circumcisos et separatos. 7. 8. Nos enim, Christiani tantum, sumus circumcisus, (qualitas pro quali) qui spiritu, non carnalibus observantiis, servimus Deo, et gloriamur in Christo Iesu, in fide Christi Iesu, et non in carne, carnali lege, fiduciam habentes, quanquam ego habeam, habere valcam, confidentiam et in carne. Si quis alias videtur posse contidere in carne, ego possum gloriari magis, circumcisus octavo die, habens circumcisionem octavi diei, non proselytus 9. ex genere Israel, oriundus de tribu Benjamin, Hebreus ex Hebreis, 10. secundum legem (Pharisæi legem tantum, non prophetastenent) Pharisæus, religiosior in lege, secundum æmulationem bonam persequens olim Ecclesiam Dei, secundum justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela, non conquerens de austoritate legali. 11. Sed quæ, tex, vel persecutio stulta opinione, mihi fuerant prius lucra, hæc arbitri-

COMMENTARIUS.

Timotheum non multo post ad eos mittet: non enim Avero nunc Deo non placet, tantum concisio est. simul utrumque mittit.

20. *Sine tristitia*. Quam habeo pro eo quod contristati estis, audita infirmitate illius.

21. *Excipite*. In carcere erat Apostolus, ad servendum ei accessit iste cum magno periculo.

CAP. III. — 1. **AMBROS.** *Eadem vobis.* Eadem dicit, quia de his docuerat eos quando apud eos fuerat; et hæc [f., hoc] ad ea quæ sequuntur, referendum est.

2. AUGUST. (*Epist. 120 ad Honor. cap. 16.*) *Videte canes.* Canes appellavit non ratione, sed consuetudine contra insolitam veritatem latrantes; haec enim natura est canum, ut cum quibus habent consuetudinem, sive illi boni sint, sive mali, non ad eos latrent; insolitorum autem personis visis etiam innocentibus irritentur.

3. **LANFR.** *Videte canes.* Canes et malos operarios vocat eos qui carnalem circumcisionem prædicabant, quos cavendos præcipit. Concisionem vocat vel circumcisionem, id est, Judeos, vel separationem, id est, eos qui in aliena doctrinam a cœtu fidelium eos separabant.

4. **AMBROS.** *Videte canes.* Canes vocavit, quia vescindunt non habent, sed frequenter reprehensi, in vana doctrina persistere videntur.

5. *Videte concisionem.* Bene concisionem dixit, quia quandiu Deo placuit. circumcisione erat, quia

6. **LANFR.** *Videte circumcisionem.* Quidam enim cum non essent Judæi, circumcidabantur, et post jactabant se esse ex genere Abrahæ.

7. *Nos enim.* Ratio cur illi sunt cavendi, et apostoli audiendi, quia videlicet illi carnalem, isti spiritualem circumcisionem prædicabant.

8. **AUGUST.** (*Ibid. De ver. apost. serm. xv, c. 1, tom. X.*) *Nos enim sumus.* Sed nos sumus circumcisione: sic accipite hoc voluisse Apostolum dicere, sumus nos justitia. Circumcisio enim justitia est. Magis enim commendat quod dicit, dicendo nos esse justitiam, quam dicendo nos esse justos: sic tamen ut cum justitiam dicit esse, justos intelligamus.

B 9. (*Ibid., c. 3*) *Ex genere Israel,* id est, non proselytus, non advena ad populum Dei, non major circumcisionis, sed a parentibus natus Judæus, habeo circumcisionem octavi diei.

10. (*Ibid.*) *Secundum legem Pharisæorum.* Prima- rii quidam erant, et quasi ad nobilitatem Judaicam segregati, non contemptibili plebi committi, qui di- cebantur Pharisæi. Nam dicitur hoc verbum quasi segregationem interpretari, quomodo in Latina lin- gua dicitur egregius quasi a grege separatus.

C 11. **LANFR.** *Sed quæ fuerunt.* Carnales observa- tiones, quæ ante adventum Christi animarum fuerunt lucra, servatae post adventum ejus, fuerunt detrimenta; fides enim Christi observari eas non

tratus sum propter Christum, *fides Christi*, detrimenta. Verumtamen *nunc quoque existimo omnia detrimentum* **¶ 50** esse, p. 2. propter eminentem, omnia superantem, scientiam assequendam Jesu Christi Domini mei, propter quem (*repetit, vel generaliter dicit*) omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, *qui observata anima polluant*, ut Christum huerificiam, ut et inveniar in illo, non habens meam justitiam, quae ex lege est, sed illam quae ex fide est Christi Jesu : *qua ex Deo est justitia in fide Christi*, 13. ad cognoscendum illum, *quod beneplacitum sit Deo*, 14, 15, 16. et virtutem resurrectionis ejus, *qua homo interior suscitatur*, 17, 18. et societatem passionum illius, 19, 20. configuratus morti ejus, si quo modo in futuro occurram ad resurrectionem, quae est ex mortuis, *vel de peccatis*. Non ideo dico quod jam acceperim, *resurrectionem carnis in cognitione Christi*, aut jam perfectus sim *in cognitione Christi*; 21. sequor autem, si quo modo comprehendam, *ex toto agnoscam Christum*, 22, in quo (*in cognitione*) et comprehensum sum *ex toto a Christo Jesu*, fratres, ego me non arbitror comprehendisse scilicet scientiam Christi *ex toto*, 23, 24, 25. Unum autem, *sed hoc unum arbitror*, quae quidem scilicet retro sunt *carnales observationes* obli-
seens, ad ea vero quae sunt priora, potiora extendens me ipsum, ad destinatum persequor, scilicet, ad bravium, *præmium*, supernas vocationis Dei, *qua vocatio est in Christo* **¶ 60** Jesu. 26. Quieunque ergo (*quia ego id sentio volens esse perfectus*) perfecti sumus, *vel esse voluntus*, hoc sentiamus, *nos nondum comprehendissimo* : 27. et si quid aliter sapitis, *quam sapientum sit*, et hoc vobis Deus revelabit, *ila esse sentiendum*. 28. Verumtamen *non comprehendimus ex toto*, ad quod 29. pervenimus, *in quantum pro-*

COMMENTARIUS.

permittit. Quae enim adventum Christi tantummo-A in hac vita. Sic alibi : *Tunc cognoscam, sicut et cognitus sum*.

12. *Eminentem scientiam*. Scientiam Christi habere non potest quisquis carnalia præcepta legis observat, vel observanda putat.

13. *Ad agnosendum*. Quasi diceret : Qui se in lege justificari putat, non cognoscit Christum ; sed ego spreta legali justitia, in fine ejus justificari volo, ut agnoscat illum, id est [f., quod, aut quomodo], incarnatus et mortuus sit.

14. *AMBROS. Virtutem resurrectionis*. Resurrectionis ejus virtus est, ut omnes assequantur similem resurrectionem.

18. AUGUST. (*Ibid.*, c. 10.) *Virtutem resurrectionis*. Et ubi nominavit virtutem resurrectionis Christi, agnoscet ibi justificationem tuam. Ex illius enim resurrectione justificamur.

16. LANFR. *Virtutem resurrectionis*. Virtus resurrectionis Christi est, justificare credentes ; unde alibi dicit : *Et resurrexit propter justificationem nostram*.

17. *Et societatem*. Ille habet societatem passionis Jesu Christi, qui ita patitur in hoc saeculo, sicut idem passus est, qua societas tunc bene cognoscitur, quando per eam perveniri ad gaudia celestia creditur.

18. AUGUST. (*Ibid.*, c. 12.) *Et societatem passionis*. Si enim in te fuerit charitas Dei, communicabis Christi passionibus; et verus eris martyr. In quo charitas coronatur, erit [adde, ipse] verus martyr.

19. (*Ibid.*, c. 13.) *Configuratus morti*. *Consequunti enim sumus*, inquit, *Christo per baptismum in mortem, ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis, sic et nos in novitate vite ambulemus*.

20. LANFR. *Configuratus morti ejus*. In baptismo, ut enim tribus diebus jacuit Christus in sepulcro, sic in baptimate trina sit immersio.

21. *Sequor*. Imitor, inquit, Christum bonis operibus, conans si aliquo modo quandoque capiam illum perfecta intelligentia, in qua ipse cœpit me

apparuit Christus, et suam gloriam ostendit; hoc dixit : Omnia facio ut illa assequar in quibus Christum esse perspexi, quando persequentem sua revelatione in suam cognitionem me convertit.

22. AMBROS. *In quo comprehensus*. De cœlo illi

apparuit Christus, et suam gloriam ostendit; hoc dixit : Omnia facio ut illa assequar in quibus Christum esse perspexi, quando persequentem sua re-

velatione in suam cognitionem me convertit.

23. AUGUST. (*Ibid.*) *Unum autem*. Hoc me non

arbitror apprehendisse.

24. (*Ibid.*) *Unum*. Multa habeo, et unum nondum

apprehendi. *Unam petiti a Domino, hanc requiram*.

Quid petitis? *Ut habitem in domo Domini per omnes*

dies vita mea.

25. LANFR. *Unum autem*. Unum, inquit, de me

possum confidenter asserere ; terrenas namque sub-

Bstantias, quas propter Deum reliqui, penitus obli-
seens, ad aeterna, quae temporalibus potiora sunt,

tota intentione me extendens, festino ad destinatum,

id est, ad id quod me festinaturum mente proposui,

videlicet ad bravium, id est, *præmium* supernas vo-

cationis, id est, *vite aeternæ*, ad quam vocat nos Deus.

26. AUGUST. (*Ibid.*, c. 15.) *Quicunque ergo perfecti*.

Dixerat : non sum perfectus, et dicit quotquot per-
fecti hoc sapiamus ; ego me non arbitror apprehe-
ndisse, non quia jam acceperim aut jam perfectus sim,

et dicit quotquot perfecti hoc sapiamus, per-
fecti et non perfecti. Perfecti viatores nondum per-

fecti possessores.

27. LANFR. *Etsi quid*, id est, si perfectam Christi

Cognitionem vos habere putatis, et hoc, id est, male

vos sapere, vobis per misericordiam suam revelabit Deus.

28. AUGUST. (*Ibid.*) *Ferumtamen*. Sive quo per-

venimus, in eo ambulemus, sicut dicit Apostolus, non solum quod nescimus et scire debemus, sed

etiam si quid aliter sapiamus, id quoque nobis reve-
libit.

29. LANFR. *Pervenimus*. Quasi diceret : quod de

Christo sapiamus, firmiter teneamus, et opere com-

pleamus.

*vecti sumus, ut idem sapiamus; et eadem permaneamus regula. 30 imitatores mei estote, fratres, et obseruant *imilemini*, eos, qui ita, *sicut nos, ambulant, sicut habetis formam nostram, sicut estis baptizati, ita ambulate*. Multi enim ambulant, *nonne omnes ita ambulant?* quos saepe dicebam vobis (nunc autem et flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, 31, quorum Deus venter est, et gloria eorum temporalis in perpetua confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cœlis est, *vel de cœlis est, quia in cœlis conservatur*. Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum. 32, 33. qui reformabit corpus humilitatis nostre, *humile nostrum, configuratum corpori claritatis sue, et hoc potest, secundum operationem virtutis, divinitatis sue, qua etiam possit subiecere sibi omnia*:*

CAPUT IV.

Itaque, (*quia Deus reformabil nos, dando immortalitatem*) fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudium meum, *unde gaudebo, et corona mea, unde coronabor sic state, ut in Ecclesiis conversentini, in Domino charissimi (dissentiebant) Evodiam (proprium nomen) rogo, et Syntychem (proprium nomen) deprecor, ut id ipsum sapere, sapiant, in Domino. Etiam rogo et te, Germanni (proprium nomen) compar, adjuva illas duas, quæ tecum laboraverunt, necessaria ministrantes, in Evangelio cum Clemente et ceteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitae. 1. Gaudete (determinat) in Domino semper, iterum dico: Gaudete, 2. Modestia vestra sit omnibus hominibus, omnibus modesti sitis, 3. Dominus enim prope est. (Ecce vobis cum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.) Nihil solliciti sitis, sed 4, in omni 5. oratione et obsecratione, cum gratiarum actione. 6. petitiones vestrae innotescant esse apud Deum, non adactantiam hominum. 7. 8. Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, (*qua Christus nos Patri pacificavit, vel intransitive, quod nullus sensus nisi Dei pereipit custodiat corda vestra, et intelligentias vestras, in Christo Iesu. De cetero, deinde, vel de aliis emendandis, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, 9. quæcumque bonæ fame, si qua virtus, si qua laus disciplinæ hæc cogitate. Quæ et didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me, hæc agite; et Deus pacis erit vobiscum. 10. Gavisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando 11.**

COMMENTARIUS.

30. AMBROS. *Imitatores*, hoc est, nolite sub lege A post communionem. Hoc ponit pro omni oratione. vivere, sicut nec ego vivo sub lege.

31. *Quorum Deus venter*. Quasi Deo quidam ventri intendentis, pietatem esse existimant, quod alia quidem offerre alia, alia minime student [f., alii quidem offerre alia, alii alia minime studant].

32. *Qui reformabit*. Corpus quod nunc humiliatum est sub morte, ad immortalitatem transferet, simile illud suo corpori faciens.

33. LANFR. *Qui reformabil*. Sic in die resurrectionis reformabit Christus corpus nostrum, ut eamdem claritatis figuram habeat quam habet et suum.

CAP. IV. — 1. (Serm. 37 *De verb. Dom.*, c. 5, t. B.) *Gaudete in Domino*. Gaudete in Domino non in sæculo, id est, gaudete **IHSU** in veritate, non in iniquitate.

2. AUGUST. (Epist. 159. in medio, tom. II.) *Modestia vestra*. Omnia bona opera amant in luce constituti, non propter humanam gloriam, sed *ut videant*, ait Dominus, *opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est*.

3. (Ibid.) *Dominus prope est*. Ille enim qui ascendi in cœlum, ut tolleretur ab oculis nostris, promisit nobis dicens: *Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*. Merito sic nos Apostolus alloquebatur: *Dominus in proximo, nihil solliciti fueritis*. Sedet super cœlos Christus, et elongant cœli, et ipse qui ibi sedet, prope est.

4. LANFR. *In omni oratione*, etc. Oratio quæ ante Cpropter propositum illorum qui miserunt. Evangelium; obsecratio, secreta; gratiarum actio,

5. *Oratione*, id est, quotiescumque oratis, vel gratias refertis, tunc petite si quid a Deo petere vultis.

6. AUGUST. (epist. 121. Ad prob. de orando Deo, cap. 9, tom. II.) *Petitiones vestrae*. Non sic accipientur est tanquam Deo innotescant, qui eas et antequam essent noverat. Sed nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per jactantiam. Aut forte etiam innotescant apud angelos, qui sunt apud Deum, ut quodammodo eas offerant Deo, et de his consulant, et quod Deo jubente implendum esse cognoverint, hoc nobis vel evidenter, vel latenter reportent. Dixit enim angelus: *Cum oraretis, ego obtuli orationem vestram in conspectu claritatis Dei*

7. AUGUST. (lib. xxii. *De civit. Dei*, c. 29, tom. V.) *Et pax Dei*. Pacem qua Deus ipse placatus est, sicut Deus novit, non eam nos sic possumus nosse, nec ulli angeli; superat itaque omnem intellectum.

8. LANFR. *Pax Dei*, id est, qua in semetipso placatus est, vel qua humanum genus reconciliavit sibi.

9. AUGUST. (lib. *De bono viduit*, c. 22, tom. IV.) *Quæcumque bonæ famæ*. Non neglexit ponere bonæ famæ; duabusque cunctâ conclusit; ubi ait: *Si qua virtus, si qua laus*. Ad virtutem autem pertinent quæ antea memoravit. Bonâ famâ vero ad latudem.

10. AMBROS. *Gavisus sum*. In Domino dixit, ut non videretur ob pecuniam sibi directam letari, sed

11. LANFR. *Reforustis*; id est, pristinum largi-

refloruistis pro me sentire; sicut et sentiebatis: occupati autem eratis (*Ne hoc sibi objiceretur, removet.*) Non quasi propter penuriam dico; ego enim didici, in quibus sum, *in his quæ habeo.* sufficiens esse. Scio et humiliari, scio et abundare; *si abundet, non extollor;* *si desit, non dejicio;* [ubiique et in omnibus institutus sum] 12. et satiari, et esurire, *non fructus,* et abundare, *non elatus,* et penuriam pati, *et hoc non per me; sed* 162 *omnia possum in eo qui me confortat In omnibus sufficio,* 13. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ, *atquid largientes mihi tribulato;* et *tiam prius dedisti.* Scitis autem, et vos Philippenses, quod in principio Evangelii, quando prefectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit 14. in ratione dati et accepti, *voluntarie dando terrestria pro caelstibus,* nisi vos soli, quia et Thessaloniam semel et bis in usum mihi misistis; 15. non quia quero datum, sed require fructum abundantem in ratione vestra, *id est, fructus justitiae vestre abundavit, cum rationem Deo reddidistis de factis.* Habeo autem omnia, et abundo; repletus sum, acceptis ab Epaphroditó quæ misistis; *scilicet in odorem suavitatis.* hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impletat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas, in gloria in Christo Jesu. Deo autem et Patri nostro gloria in sæcula seculorum. Amen. Salutare ommem sanctum in Christo Jesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

COMMENTARIUS.

tatis florem resumpsistis, ut aliqua mihi daretis, A cit, ut tale habens institutum, non existimetur consequit dare mihi solebatis.

12. AUGUST. (lib. II, *Quæst. Erang.*, quæst. t. IV.) *Et satiari.* Interest non quid vel quantum alimento rum pro congruentia hominum atque persona sue, et pro sue valetudinis necessitate quis capiat, sed quanta facilitate et serenitate animi careat, cum his vel oportet, vel etiam carere necesse est, utiliud in animo Christiano [ul., Christiani] impleatur quod Apostolus dicit: *Scio et minus habere, scio et abundare in omnibus, et in [al., in omnibus] imbutus sum, et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati.*

13 AMBROS. *Verumtamen bene fecistis.* Hoc adje-

temnere illa quæ ab illis missa sunt.

14. LANFR. *In ratione dati.* Nulla, inquit, mihi aliquipd Ecclesia dedit, considerando quid daret, et quid a me acciperet. Est enim ratio dati et accepti, quoties perpenditur quod accipitur, et secundum id, aliquid rependitur.

15. AUGUST. (lib. XIII *Confes.* c. 25, tom. I). *Non quia quero.* Datum, est res ipsa quam dat qui imperitum haec necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adjutorium. Fructus autem bona opera, et recta voluntas datoris est.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD COLOSSENTES CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM. Colossenses, et hi sicut Laodicense, B Archippo, qui et ministerium in eos accepit. Ergo sunt Asiani, et ipsi preventi erant a pseudoapostolis. Nec ad hos accessit ipse Apostolus; sed et hos per Epistolam corrigit. Audierant enim verbum ab

163 CAPUT PRIMUM.

1. Paulus apostolus Jesu Christi, *non Ananiae,* per voluntatem Dei, *non meritis, vel hominis,* et Timotheus frater, eis qui sunt Colossi, sanctis, *baptizatis,* et fidelibus fratribus, *catechumenis* in Christo Jesu, *in fide Christi.* Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. Gratias agimus Deo, et Patri Domini nostri Jesu Christi, 2. semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Jesu, et dilectionem quam habetis in sanctos omnes, propter spem, quæ reposita est vobis in celis; quam audistis in verbo, *prædicatione* veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos. 3. sicut et in universo mundo est, et fructificat et crescit, sicut in vobis, 4. ex ea die qua audistis et cognovistis gratiam Dei in veritate, re-

COMMENTARIUS.

CAP. I. — I. AMBROS. In hac Epistola ostendit C ut assequi possitis coelestia bona. eminentiam eorum qui in Christo sunt, et superflam legis custodiam, et post hæc ad exhortationem egressus, super multis ac necessariis rebus, illis loquitur.

2. SEMPER PRO VOBIS. Ordo est: orantes pro vobis propter spem quæ reposita est vobis in celis, idest

3. LANFR. *Sicut et in universo mundo.* Ne se solos putent esse Christianos, et per hoc deceptos. Vel ne sibi arrogent, si soli credidissent.

4. *Ex ea die qua audistis.* Multi audiunt, et non cognoscunt, id est approbant.

missionem peccatorum in fide Christi, sicut didicistis 5. ab Epaphra charissimo 6. conservo nostro, *(hic eos instruxerat)* qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu, qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu. Ideo, *qua fidem Christi, et dilectionem habetis*, et nos ex qua die audivimus, *hoe ad Epaphra*, non cessamus pro vobis orantes, et postulantes ut impleamini agnitione voluntatis ejus, *ut Dei voluntatem agnoscatis et implieatis*, in omni sapientia et intellectu spirituali, ut anbuletis digne Deo per omnia placentes; in omni opere bono fructificantes et crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis ejus, *id est, secundum quod potentia claritatis ejus potest vos confortare*, in omni patientia et longanimitate (*ecce quod dixit in omni virtute*) cum gudio, gratias agentes Deo Patri, qui illuminando dignos nos fecit *ut essemus* 6. in partem, *id est, participatione*, sortis sanctorum, *hereditatis gratis datu*x, 7. in lumine Christi existentes, 8. qui eripuit nos de potestate tenebrarum, *dæmonum*, *vel tenebrosorum*, 9. et transtulit in regnum Filii dilectionis sue, *dicti sui*; in quo, *in cuius fide*, habemus redemtionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, 10. qui est *imago* (*Filius commendatur*) Dei invisibilis, *secundum divinitatem æqualis* 16. Patri, 11, 12. primogenitus omnis creaturæ *ante sæcula*, quoniam in ipso *per ipsum* condita sunt universa in celis, et in terra, visibilia, et invisibilia, (*partes in visibiliu*m) sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates; *ergo a pari*, omnia per ipsum, facta, et in ipso creata, *existentia*, sunt, *ergo a relatione*, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant. Et ipse est caput *sui corporis*, *id est, Ecclesiæ*, qui est principium *ejus Ecclesiæ*, 13. primogenitus (*secundum humanitatem commendat*) ex mortuis, *id est prior resurrexit*. 14. Ut sit in omnibus ipse primatum tenens, sive *secundum divinitatem*, sive *humanitatem*: 15. *quia (ecce cur)* in ipso, *Patri* 16. complacuit, *id est, placitum habuit*, omnem plenitudinem *divinitatis*, *vel membrorum massam*, inhabitare, *vel habere reatiter*, et per eum, *Christum*, *placuit Patri* reconciliare omnia, in *per ipsum*, pacificans 17. per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in celis sunt. Et vos reconciliavit *cum essetis aliquando alienati a Deo*, et iniuncti sensu, *(exponit quomodo)* in operibus malis; nunc autem reconciliavit *Deus Pater sibi* in corpore carnis ejus, *Fili sui* per mortem, exhibere *ut exhibeamus*, *vel ut ipse exhiberet*, vos sanctos et immaculatos, et irreprehensibles coram ipso, *non solum coram hominibus*; *quod erit*, si tamen permanetis in fide fundati, et stabiles, et immobiles a spe Evangelii, *ab eo quod promittit* *Evangelium*, *quod audistis*, 19. *quod prædicatum est in universa creatura*, *principali, id est, hominibus*, quæ sub celo est, *(persuadet ut libenter audiantur)* cuius (*Evangelii*) factus sum ego Paulus minister. 20: Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis,

COMMENTARIUS.

5. *Conseruo nostro*. Hunc commendat sciens quoniam utile est ut venerabilis sit discipulis magister.

6. *In parte sortis sanctorum*. Sors dicitur æterna hereditas, quia sicut illud quod forte capitur, non meritis acquiritur; sic ea non meritis, sed Dei gratia donatur.

7. AMBROS. *In lumine*, *id est*, per suam cognitionem.

8. AUGUST. (*epist. 107 ad vitalem*, tom. II.) *Qui eripuit nos*. Potestas enim tenebrarum quid est, nisi potestas diaboli et angelorum? qui cum faissent angelis lucis, in veritate per liberum arbitrium non stantes, inde cadentes facti sunt tenebrae.

9. AUGUST. (*lib. xv, De Trin.*, c. 19, tom III) *Et transtulit*. Quod autem dictum est, *Fili charitablem suæ*, nihil aliud intelligatur quam *Filii sui electi* [al., *dicti*].

10. AMBROS. *Qui est imago*. In homine Christo quasi in imagine invisibilem illam videmus natum; nam apparens in futuro imaginis nobis ordinem retinebit, quoniam in eo quasi in imagine quamdam divinam continemus naturam.

11. LANFR. *Primogenitus*. Per hoc probat quia genitus est a patre ante omnem creaturam.

12. *Primogenitus creaturæ*. Prior, inquit, est omnibus; omnia enim eo sunt posteriora; nam omnia ab eo sunt creata.

A 15. *Primogenitus ex mortuis*, *id est*, primus resurgens, quia ipsa resurrectio quadam generatio est, sicut in Evangelio: *In regeneratione cum sederit*, etc.

14. AMBROS. *Ut sit in omnibus*. Non causam dicit, sed illud quod consequebatur.

15. *Quia in ipso*. Plenitudinem Dei Ecclesiam vocat, et dicit, quoniam placuit Deo in Christo omnem plenitudinem, ut dicat omnem creaturam quæ ab eo repleta est, probavit illi conjugere, et hoc latius consequitur.

16. LANFR. *Complacuit in ipso*. Complacuit sibi Pater, ut in Christo habitaret omnis plenitudo tam divinitatis quam omnium virtutum.

B 17. *Per sanguinem crucis*. Qua hora sanguis redemptionis de latere Domini in cruce pendentes exi-
vit, dimissum est peccatum Adæ humano generi, et pacificata sunt celestia et terrestria, quia tunc patuit hominibus introitus in regnum celorum.

18. *Alienati*, *id est*, habentes alienatum et inimicum consensum.

19. AMBROS. *Quod prædicatum*. Grave admodum erat ut discederent ab illa re quæ in communi ab omnibus clamabantur.

20. LANFR. *Qui nunc gaudeo*. Dupli causa commendat se, quia patitur, et gaudet in passionibus pro eis illatis.

et adimpleo 21. ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia, cuius *Ecclesie* factus sum ego minister secundum dispensationem *Evangelii Dei, non hominis*, que data est mihi in vos, ut impleam verbum Dei (*ecce verbum*) mysterium *incarnationis*, quod absconditum fuit a sæculis, et generationibus *præxeritis*, nunc autem in tempore plenitudinis manifestatum est sanctis 165 ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias glorie, *gloriosas, vel gloriosi sacramenti hujus prædicandi* in gentibus, quod est Christus. (*ecce sacramentum*) in vobis *gentibus* spes glorie, per quem *speralis glorificari*, quem nos annuntiamus, corripientes *primo omnem hominem, male viventem, ut resipiscat*, et *post docentes fidem Christi in omni sapientia, vel de divinis, vel de humanis, ad hoc docentes*, 22. ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu, in quo et labore, certando non viribus, *id est, meritis*, sed secundum operationem ejus, quam operatur in me, in virtute sua, non mea.

CAPUT II.

1. Volo enim vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis, et pro iis qui sunt Laodiciæ, et quicunque non viderunt faciem meam in carne, *presentialiter* ut consolentur *ipsi* corda ipsorum, instructi in charitate, 2. et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, et Christi Jesu in quo sunt opines thesauri sapientie de *divinis*, et scientiae de *morbis*, absconditi. Hoc autem dico, *ut sitis instructi*, et *ut nemo* vos decipiatis 3 in sublimitate, sermonum *loquens dialectice, vel rhetorice in sublimitate locorum et syllogismorum*. 4. Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobis sum; gaudens, et videns ordinem vestrum, et firmamentum ejus, que in Christo est, fidei vestrae. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati et superaedificati in ipso, et confirmati fide, sicut et didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. Vide te ne quis vos decipiatur per philosophiam, *dialecticam*, et inanem fallaciam, *loquens*. 5. secundum traditionem hominum, *ut Aristoteles*, 5. secundum elementa 166 mundi, et non secundum Christum, 7. quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, *realiter*, non *umbraliter* et estis in illo, *per illum, repleti charismatibus*, qui est caput, *principium*, omnis principatus, et potestatis; 8. in quo, *in cuius fide*, et circumeci estis 9. circumcisione non manu-

COMMENTARIUS.

21. *Ea quæ desunt.* Passiones Christi fuerunt viu-
cula, sputa, colaphi, verbera, ad extremum mors
ipsa; quorum partem jam se passum, partem pas-
surum se esse fatetur. Fortasse ea quæ desunt vocat mortis angustias, quas adhuc passus non erat.
Et est ordo: adimplebo in carne mea eas passiones.

22. **AMBROS.** *Ul exhibamus omnem.* Perfectionem
statum futurum vocat cui boni nihil deesse vide-
bitur.

CAP. II. — 1. LANFR. *Volo enim eos scire*, etc.
Ratio cur se laborare dixerit, videlicet ne diceretur ex tactantia dixisse *laboro*.

2. *In omnes divitias plenitudinis intellectus.* Ut habeant divitem et plenum intellectum, cognoscentes mysterium Dei Patris, quod est Christus Jesus. Qui enim perfecte scit Christum, scit quid de Deo sentiendum sit, et quomodo, et in quibus vivendum sit.

3. *In sublimitate*, id est, in altitudine verborum, et syllogismorum, et aliorum generum disputantium; non artem disputandi vituperat, sed perversum disputantium usum.

4. *Nam etsi corpore absens sum.* Ac si quis dicat: Vult nos aliquis decipere? ita; sed vos, inquit, contra illos firmati estis in fide. Quod satis scio, quamvis absens.

5. *Secundum traditionem.* Tradiderunt philosophi (quos homines vocat) Creatorem omnium non posse fieri creaturam; hominem non potuisse nasci ex virgine: Hominem mortuum revivere non potuisse, considerantes elementa mundi, has visibles creaturas, in quibus animalia quæ nascentur, ex utriusque sexus commissione generantur, et in quibus quidquid moritur ultra vivere impossibile est.

6 **AMBROS.** *Secundum elementa*, id est, secundum dierum et temporum observantiam. Elementa enim mundi dicit solem et lunam, ex quibus dierum et temporum cursus effici videtur.

7. **AUGUST.** (lib. xii, *De Genes. ad litt.*, cap. 7, tom. III) *Quia in ipso habitat.* Quia inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter neque enim divinitas corpus est, sed quia sacramenta Veteris Testamenti appellat umbras futuri; propter umbrarum comparationem corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem divinitatis, quod in illo impletantur omnia quæ [al, in] illis umbris figurata sunt, ac si quodammodo umbrarum illarum ipse sit corpus, hoc est figurarum illarum et significatio-
num ipse sit veritas.

B 8. **AUGUST.** (lib. xvi, *contra Faust.*, cap. 29, tom. VI) *In quo circuncisi.* Quid significat circuncisio carnis, nisi expoliationem mortalitatis, quam de carnali generatione portamus? haec est fides nostra.

9. *Circuncisio non manufacta.* Resurrectio Christi quæ facta tertio quidem a die passionis, sed octavo in diebus hebdomadis, ipsa nos circumcidit. Audi circuncisos vera petra, Apostolo admonente: *Si ergo resurrexisti cum Christo, quæ sursum sunt sapile, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt querile, non quæ super terram.* Resurrexit Christus abstulit nobis desideria carnalia, abstulit concupiscentias malas; abstulit superfluum cum quo nati eratis, et multo pejus quod male vivendo addideratis; circuncisi per petram, quare adhuc sapitis super terram?

facta (*hæc et circumcisio Christi, vitia mortificare*) in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, *circumcisione spirituali, scilicet conseptuli* (*exponit quomodo*) ei in baptismo. in quo et resurrexitis a *vitiis* per fidem operationis Dei, *quam operatus est in Christo* (*ecce operatio*) qui suscitavit illum a mortuis. Et vos (*determinat quomodo intellexit in quo et resurrexitis*) cum mortui essetis in delictis, 10. et præputio carnis vestræ, et *cum in gentilis essetis*, convivificavit cum illo, donans, condonans, vobis omnia delicta 11. delens quod adversus nos, *utilitatem nostram*, erat chirographum i 2. decreti, quod erat contrarium nobis, *idem quod adversus nos*; *vel contrarium nostræ utilitatib; et ipsum tulit (murus cniherat inter nos et Deum)* de medio nostri, et Dei, affigens, abolens, illud cruci, *per crucem*, et 13. expolians principatus *Judæorum*, *vel dæmonum*, et potestates, traduxit confidenter, 14. palam triumphans, *vel vincens*, *vel resaciens*, illos in semetipso, *non in alio exercitu*. In quo Christo circuncisi estis, circumcisio non manu facta. 15, 16. **I** 17, 18. Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, ut vos *faciat participare festis Judæorum*, aut, scilicet, neomenie, *nova lunæ*, 19, 20. aut Sabbatorum, 21 que sunt umbra futurorum; corpus, veritas, autem Christi. 22. Nemo vos seducat, 23, 24. volens in humilitate, *facta in sc;* et religione angelorum, *vel impendenda angelis*, dicens quæ non vidit et ambulans frustra inflatus sensu carnis sue, si sperat salvari se carnali lege, et ex hoc inflatus sit, et non tenens, caput, id est, Christum, ex quo totum corpus, Ecclesia, per nexus fidicium et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum, ad honorem, Dei. 25, 26. Si ergo mortui estis (*ad hoc quod dixit conseptuli in baptismo*)

COMMENTARIUS.

10. AUGUST. (epist. 59, ad Paul in quest. 7 t. II.) A festos, quæ erant umbra venturae felicitatis; spiritualis [f., spiritualiter] autem intellectus, veritas et corpus.

14. AMBROS. Delens quod adversum nos. Chirographum adversum nos legem vocat eo quod erat contraria nobis hoc est non permittens assequi propter suam scrupulositatem. Hanc delevit resurrectione et immortalitate.

12. LANFR. Decretum Dei fuit, *de ligno quod cst in medio paradisi, ne comedas*. Hujus decreti violati chirographum (*id est, memoria*) delevit Deus, quando peccatum primi parentis humano generi, per fidem sanguinis Christi dimisit et ipsius prevaricationis peccatum o'livioni tradidit.

13. EXPOLIANS. Spoliavit Christus infernales potestates animabus quas habebant, vel habiturae erant, in cruce pendens vel ad inferna descendens traduxit easdem potestates, id est, ab Ecclesia sua exterminavit, sicut in Evangelio dixit: *Nunc principes hujus mundi ejicietur foras*. Vel fideles suos de infernis secum duxit confidenter, velut homo Deus sine peccato.

14. PALAM, id est, in cruce, vel cum angelicis legionibus ad interna descendens, triumphans illos, id est, vincens in semetipso, id est, in passione sui corporis, in praesentia sue majestatis.

15. NEMO ergo. Quia ergo in Christo circumcisio estis spirituali circumcisione, nemo vos nihil debentes legi judicet, id est, damnabiles faciat, suadens cibo vel potu abstinere, vel uti Judæorum.

16. AMBROS. Nemo ergo vos, id est, nemo vos decipiat, aut bravium vestrum tollat.

17. HIERON. Nemo vos judicet. Nemo vos superet, nemo adversum vos bravium accipiat, sicut quis in certamine iniquitate agonizat, vel insidiis magistrorum perdit bravium.

18. NEMO VOS JUDICET. Nemo vos judicet, et de his qui magistros legis esse jactant, in cibo et potu, quod alia munda sunt, alia immunda, aut in parte diei festi, ut alios dies festos putent esse, alios non

20. AUGUST. (Or. advers. Judæos. c. 1, tom. VI.) Aut Sabbatorum. In illo requiem cum invenimus, vere sabbatizamus, et nova lunæ observatio, vitæ nova sanctificatio est, et Pascha nostrum immolatus est Christus, et azymum nostrum sinceritas veritatis, fermentum veritatis [*al. non habens vetustatis*]; et si qua alia sunt, in quibus nunc immorari non opus est, quæ illis veteribus adumbrata sunt signis, in isto habent finem, cuius regni non erit finis.

20. LANFR. Aut Sabbatorum. Dics festi, inquit, neomenie et Sabbathia significabant futura, et in Ipsa significacione erant corpus Christi, id est, significabant corpus Christi, vel assumptum ex Virgine, vel Ecclesiam, qualis nunc est, vel in alio saeculo futura.

21. AMBROS. Quæ sunt umbra, id est, in comparatione futurorum umbrae sunt omnia ista, unde ad significantiam umbrae, corpus adjecit, hoc dicens: *Quoniam Christus veritas est*.

22. LANFR. Nemo vos seducat. Nemo, inquit, vos decipiat, volens persuadere vobis ea quæ nunquam intellexit, ostendens vobis in semetipso humilitatem et religionem angelorum, ut citius eis creditis Angelos autem vocat vel coelestes spiritus, vel sanctos prædictores.

23. HIERON. Volens in humilitate. Adorabant enim militiam cœli. Unde Amos: *Tradidit eos ut servirent militia cœli*.

24. AMBROS. Volens in humilitate. Nolite, inquit, intendere illis qui angelos dicunt indignari si lex non fuerit custodita, eo quod per angelos lex data esse dicatur et humilitatem quamdam simulantes, ostendere properant quasi qui legem contempnere metuant.

25. Si mortui estis. Si sic constituti estis quasi qui iam commortui estis Christo, et consurrexitis. Hoc dicit ab elementis mundi-hujus.

26. HIERON. Si mortui estis. Elementa mundi-a

cum Christo 27. ab elementis (*per elementa, animata, per animalia, carnes; per carnes abstinentiam intelligent*) hujus mundi, *a carnatibus obscreantibus; a creaturis observandis, ut suilibus, et ceteris*, quid adhuc tanquam viventes in mundo, secundum mundum, id est, *carnates, decernitis? dicentes*: ne tetigeritis, *quæ in lege prohibentur*, neque gustaveritis, neque contrectaveritis, quæ sunt omnia in interitum animæ ipso usu, *ca dico dicta*, secundum præcepta et doctrinas hominum; *qua sunt rationem quidem 168* habentia sapientiae in superstitione, *qua videtur agi secundum eorum superstitionem sapienter*, et humilitate feta, 28. et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

CAPUT III.

1. Igitur, (*ad id quod dixit, in quo et resurrexitis*) si consurrexitis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens *æquatis Patri*: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. *Singula singulis*. 2. Mortui enim estis, et vita vestra est abscondita cum Christo *abscondito in Deo*. Cum autem Christus apparuerit, vita vestra; (*nam Christo apparente apparebit vita vestra*) tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. *Huc usque de fide, nunc de moribus*. Mortificate ergo, *ut cum Christo vivatis*, 3. membra vestra (*pravos actus*) que sunt super terram; (*eeee qua membra*) fornicationem, recedendo a Deo, immunditiam in consanguineos, libidinem contra naturam, concupiscentiam malam non habitorum, et avaritiam habitorum, quæ est simulacrum 4. servitus, propter quæ *supradicta* venit ira Dei super filios (*intransiti*) incredulitatis; in quibus *vitiis* et vos ambulastis aliquando, cum viveretis illi. Nunc autem deponite et vos omnia, *seilicet iram, indignationem, malitiam, rapinam, blasphemiam in Deum*, turpem sermonem *jocularia*, de ore vestro. Nolite mentiri invicem 5. expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, *massa vitorum*, 6. et induentes novum eum, 7. qui renovatur 8. in agnitionem *Dei ad cognoscendum 169 Deum*, secundum imaginem eius (*ecce ubi renovatur in anima, scilicet in ea parte quæ similis est Creatori*) qui creavit illum. Ubi (*in qua renovatione nullus excipitur, nec propter personam accipitur*) non est gentilium tantum, et Judæus, circuncisio, et præputium. Barbarus, et Scythæ, servus, et liber; sed omnia, et in omnibus habitat Christus, *recipit Christus ex omnibus*. Induite vos ergo (*pravos actus in vobis morti-*

COMMENTARIUS.

quibus mortui sumus, lex Moysi intelligenda est, A quibus quasi elementis, et religionis exordiis Domini discimus quomodo elementa appellantur litteræ, per quas, syllabas ac verba conjungimus, et ad texendam orationem procedimus: sic elementis Veteris Testamenti ut ad Evangelicam plenitudinem venia, sancti viri eruditæ infantia.

27. LANFR. *Ab elementis*. Elementa vocat has visibles creaturem, quæ in tota universitate partes mundi sunt Si, inquit, cum fidem Christi accep-ritis, mortui, id est, separati estis ab abstinentia creaturemarum mundi, Judaico ritu abstinebatis, quid adhuc tanquam viventes in eadem creaturemarum mundi abstinentia Judaico ritu decernitis dicentes: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis*, etc. Potest etiam intelligi eum [f, de] Christo, quasi diceret: si mortui estis sicut et Christus, id est, et Ecclesia Christi.

28. *Et ad non parcendum corpori*. Quæ, scilicet carnes suillas non esse comedendas, constituta sunt ad non parcendum corpori, ut corpus affligatur; cibo enim subtracto corpus affligitur. Vel non sunt constituta ad parcendum corpori, hoc est ad providendum corpori nostro; cum enim a mortiferis cibis abstinemus, corpori nostro providemus. Sed propter hoc non abstinent Judæi ab hujusmodi carnibus; nec ideo quod honestius possit saturari aliis quam prohibitis carnibus.

CAP. III. — 4. AUGUST. (*Cont. Faustum lib. xi, cap. 7, sub finem.*) *Igitur si consurrexitis*. Non C utique resurrexius sicut Christus, sed tamen secundum spem quæ in illo [*al., nobis in illo*] est, jam nos cum illo resurrexisse testatus est.

2. AUGUST. (lib. *De resurr. mort.*, inter frag. 31, tom. X.) *Mortificate*. Spiritualia nequitæ dicit membra super terram. Nam sequitur, et exponit avaritiam, immunditiam, etc., quæ illuc exsequitur. *expoliantes*, etc.

3. LANFR. *Membra vestra*, id est, partes veteris hominis, qui universitas peccati intelligitur, vel membrorum nostrorum concupiscentias.

4. *Servitus*. Hæc dicit propter imagines imperatorum quae nummis reperiuntur insculpte; unde qui nummis inserviunt quasi idolis, et simulacris servire videntur.

5. AUGUST. (lib. xxiv *contra Faust.*, tom. VI.) *Expoliantes veterem*. Veterem hominem nihil aliud Apostolus dicit, quanu veterem vitam, quæ in peccato est, in quo secundum Adam vivetur.

6. LANFR. *Induentes novum*, id est, induentes vos novitatem, facite vos novum hominem.

7. AUGUST. (lib. xiv *De Trinit.*, c. 16, tom. III.) *Qui renovatur*. Istæ renovatio, est reformatio mentis secundum Deum, vel secundum imaginem Dei; sed ideo dicitur secundum Deum, ne secundum aliam creaturem fieri putetur. Ideo autem secundum imaginem Dei, ut in ea re intelligatur fieri haec renovatio, ubi est imago Dei, id est, in mente. Non itaque sic intelligamus secundum imaginem ejus qui creavit eum; quasi alia est imago secundum quam renovatur, non ipsa quæ renovatur.

8. LANFR. *In agnitionem*. In agnitione Dei renovatur homo ad imaginem Dei: hæc est enim imago Dei, ad quam creavit hominem, ut videlicet rationalis esset, et cœlestia semper diligeret.

ficere; viscera autem misericordia^e induite) sicut electi Dei, sancti, et dilecti, viscera, partes, misericordiae (ecce) benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam; supportantes vos invicem, et donantes vobis metipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos. Super omnia autem haec, charitatem habete, sitis habentes, 9. quod, id est charitas, est vinculum perfectionis, massa virtutum, vel perfectorum, et pax Christi, qua reconciliavit homines Deo, exsultet in cordibus vestris, exsultare faciat corda vestra, in qua, per quam, et vocati estis, sitis, in uno corpore, Ecclesia, et grati estote, gratias agite. Verbum, prædictio, Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, sitis, docentes, et commonentes vosmetipsos, (ecce in qua sapientia) psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus, in gratia, gratiarum actione, cantantes in cordibus vestris, non ore tantum, Deo, non hominibus. Ut breviter vobis et abundantius dicam: Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi facite, gratias agentes Deo, et Patri per ipsum, Iesum mediætorem. Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet in Domino. Viri, diligit uxores vestras, et nolite amari esse ad illas. Filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim placitum est in Domino. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo, in patiëntia, aut fugiendo, fiant. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum Patrem. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, et non hominibus, non respiciens quid homines sunt, scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis. 10. Domino Christo servite. 11. Qui enim injuriam facit, accipiet id quod inique gessit; et non est personarum acceptio apud Deum.

CAPUT IV.

Domini, quod justum est et æquum servis præstare, scientes quod et vos Dominum habetis in celo. Oratione instate, vigilantes in ea in gratiarum actione, orantessimul et pro nobis ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, os ad prædicandum, vel os **I 20** auditorum, id est, cor eorum, (propter quod, quia manifesto, etiam vinctus sum), ita aperiat ostium, ut manifestem illud, ita ut oportet meloqui. In sapientia ambulate ad eos (nc blasphematum Christianitatem) qui foris sunt, infideles, 1. 2. tempus quia male vivistis, redimentes bene vivendo. 3. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, temperatus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, et fidelis minister et conservus in Domino, quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt et consoletur corda vestra, cum Onesimo charissimo, et fidelis fratre qui ex vobis est (*Colossensis erat*). Omnia, quæ hic agnuntur, nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, 4. et Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata a me ne eum reciperetis, si venerit Marcus ad vos, nunc, excipite illum; et Jesus (proprium nomen) qui dicitur justus, salutat vos; qui, supradicti, sunt ex circumcisione, hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi Jesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus, 5. ut stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi, *Epaphras*, perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, et pro iis qui sunt Laodicæ, et qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus charissimus, et Demas. Salutate fratres qui sunt Laodicæ, et Nympha, et que in domo ejus est Ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola haec, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur 6, 7. et eam quæ Laodi-

COMMENTARIUS.

9. AMBROS. *Quod est vinculum.* In futuro, inquit, A sœculo ubi constiterimus, charitati colligati invicem permanebimus, nullam separationem ulterius sustinetemus.

10. LANFR. *Domino Christo.* Quasi diceret: Quavis jubeamus quosdam ex vobis debere aliis subditos esse, quosdam diligere, alias aliis obedire et cetera quæ sequuntur, in his tamen omnibus Domino Christo servite.

11. *Qui enim injuriam.* Ratio superiora probans, ab eo loco que dicatur: *Mulieres, etc.*

CAP. IV. — 4. AMBROS. *Tempus redimentes.* Præsens tempus ad utilitatem nostram comparantes.

2. GREG. *Tempus redimentes.* Tempus quidem redimimus, quando anteactam vitam, quam lasci- viendo perdidimus, flendo reparamus.

3. LANFR. *Sermo vester in gratia.* Hic gratiam vocat bonam observantium, quæ per gratiam Dei datur, sicut ad Ephesios: *Ut dicit gratiam audi- tibus.*

4. *Et Marcus.* Propter hunc Marcum dissensio fuit inter Paulum et Barnabam, sicut in Actibus apostolorum legitur (*Act. xv, 39*). Quo auditio, Colossenses ut auderent [*f.*, non auderent] nec Marcus nec Barnabam recipere, nisi imperatum eis ab Apostolo fuisset; ad utrumque enim referri potest, de quo...

5. AUGUST. (*lib. De corrept. et grat., cap. 7, t. VID.*) *Ut stetis perfecti.* Nec aliud oramus, ut qui stat stet, nisi ut perseveret. Item Judas apostolus, cum dicit: *Ei autem qui potens est conservare eos [al., vos] sine offensione, et constituere ante conspetum gloriarum suarum immaculatos in latititia.* Nonne aperi- tissime ostendit Dei donum esse in bono perseve- rare usque in finem?

B 6. LANFR. *Et eam quæ Laodicensium.* De dubitationibus suis Laodicenses epistolam ad Apostolum scripserunt, quam Apostolus Colossis legi precipit, ut eorum Laodicensium nunc visa dubitatione, sciant quid respondeant, et eam quam eis scribit

censum est, vos legatis. Et dicite Archippo : Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut illud im-
pleas. Salutatio, mea manu Pauli. 8, 9. Memores estote vincularum meorum. Gratia Dei vobis. Amen.

COMMENTARIUS.

Epistolam (54) ipsi Laodicensibus legi faciant; haec A reprehensione inferebantur.

si esset Apostoli ad Laodicenses, diceret non Laodi-
censem, et plusquam tredecim [/, quatuordecim]
essent Epistole Pauli.

7. AMBROS. *Et eam quæ Laodicensem.* Apostolus
non ad Laodicenses dicit, sed ex Laodicia, quam
illi scripserunt ad Apostolum, in qua aliqua digna

(54) Negat Lanfrancus Epist. ad Laodicens. esse B. Pauli.

8. *Memores estote.* Hoc est, ad meam imitationem
pro veritate nolite pigere.

9. LANFR. *Memores estote vincularum meorum.*
Memores eos esse vincularum suorum rogat, vel,
ut pro eo vinculato orent vel ut necessaria submi-
nistrent.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES I.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS

¶ ¶ ¶ ARGUMENTUM.—Thessalonicenses sunt Ma-
cedones, qui, accepto verbo veritatis, perstiterunt
in fide etiam in persecutione civium suorum. Prae-
terea nec receperunt falsos apostolos, nec ea quæ a

falsis apostolis dicebantur. Hos collaudat Apostolus,
scribens eis ab Athenis per Tychicum diaconum et
Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

1, 2. Paulus, et Sylvanus, et Timotheus. Ecclesia Thessalonicensium constituti, in Deo Patre et Domino
Iesu Christo. Gratia vobis et pax. Gratas agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri fa-
cientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestrae quod exigit fides vestra, vel
quod vos fidèles facilis, et laboris, et charitatis, largiendo vestra aliis, et sustinentiae tolerantiae, spei Do-
mini nostri Iesu Christi habitu 3. ante Deum et Patrem nostrum, non ad oculum hominum, 4. scientes
fratres dilecti a Deo, scilicet esse, electionem vestram, (ecce cur sciat eos a Deo esse electos) quia Evange-
lium nostrum, non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute miraculorum, 5, et in Spiritu sancto
dato vobis, et in plenitudine multa, plene, 6. sicut scitis, et ita esse vos scitis, quales fuerimus in vobis
vel in nobis, propter vos 7. Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini, excipientes verbum in tribu-
latione multa, quam patibulamini pro Christo, 8. cum gaudio Spiritus sancti, quod dabat Spiritus sanetus,
ita ut facti sitis forma omnibus creditibus ¶ ¶ in Macedonia, et in Achaia. 9. A vobis enim diffama-
tus est sermo Domini, non solum in Macedonia et in Achaia, sed et in omni loco fides vestra, quæ est
ad Deum profecta est, ita ut non sit nobis necesse de fide vestra quidquam loqui. Ipsi enim de nobis, vel
vobis, annuntiant, quemadmodum introitum haberimus ad vos, id est quia nos, et prædicationem nostram liben-
ter auditis; et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, 10. servire, ad serviendum, Deo vivo et
vero, et exspectare, ad exspectandum Filium ejus de cœlis (11. quem suscitavit ex mortuis) Jesum, qui
eripuit nos ab ira ventura.

COMMENTARIUS.

CAP. I.—1. AMBROS. Apostolus scripsit ad Thes- B eos ad reverentiam invitaret.
salonicenses hanc primam Epistolam, laudans eos
quod sustinuerint fideliter in adversis pro fide cer-
tantes. Instruit vero eos et de illis que apud eos
inconvenienter geri cognoverat.

2. LANFR. *Paulus.* Non ponit nomen officii sui
Apostolus, sicut in aliis Epistolis, ostendens hos
esse bonos et perfectos.

3. AMBROS. *Ante Deum.* Ut dicat : quoniam placi-
ta Deo ista facitis.

4. LANFR. *Scientes, fratres dilecti.* Gratas agi-
mus, vel quia scimus electionem, vel et vos, fratres,
estis imitatores nostri.

5. *Et Spiritu sancto,* id est, in ostensione sancti
Spiritus, per quem credentes spiritualia charismata
acepistis.

6. AMBROS. *Sicut scitis.* Propter vos hoc dicit, ut

7. *Et vos imitatores.* Domini commemorationem
faciens optime videtur exhortationem fecisse.

8. *Cum gaudio.* Neque enim aliter gaudenter pro
illis que nondum videbantur.

9. LANFR. *A vobis enim diffamatus est.* Diceret
quis : Sciebant tunc Macedones et Achaici eos ver-
bum Domini accepisse. Ad hoc respondet : *A vobis*
enim diffamatus est, sermo habetur de vobis inter
eos de fide vestra.

10. AMBROS. *Servire Deo vivo.* Notandum est au-
tem quod in simulacrum abdicatione Deum et vi-
vum et verum esse assurrit.

11. AUGUST. (lib. xv *De civit. Dei*, c. 25, tom. V).
Quem suscitavit. Ira Dei non perturbatio est, sed
Cjudicium quo irrogatur pena peccato.

CAPUT II.

1. Nam ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, 2. quia non inanis, *vacuus*, *vel levius* fuit : sed ante passi *multa*, et contumelias affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine. *Ideo fiduciam habuimus*. Exhortatio enim nostra non fuit de errore, neque de immunditia, neque in idolo ; sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, *ut probemur a Deo digni esse quod nobis suum credat Evangelium*, ita loquimur, 3. non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat, *laudat*, corda nostra. Neque enim *placentes (probati)* aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis ; neque in occasione avaritiae, *pro lucro prædicantes*. Deus testis est ; 4. nec fuimus quærentes *prædicando* ab hominibus gloriam, neque a vobis, (*a partibus*) neque ab aliis. Cum possemus vobis oneri esse, *gloriando*, *vel vestra suscipiendo*, ut alii Christi apostoli ; sed facti sumus parvuli, *humiles et immunes*, in medio vestrum, 5. tanquam si nutrix, *qua* mater est, foveat filios suos, *non alios*. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras *ut pro vobis mereremur (ecce cur)* quoniam **E 73** charissimi nobis facti estis, *quod ita esse scitis*; *vel non fuimus vobis oneri vestra capiendo*.⁶ Memores enim estis fratres laboris nostri et fatigacionis (*ecce labor*), nocte, et die operantes, ne quem vestrum gravaremus, (*ecce fatigatio*) *prædicavimus* in vobis Evangelium Dei. Vos testes estis, et Deus, quam sancte, *non adulando*, et juste, *non propter lucrum prædicando*, et sine querela, vobis, qui credidistis, fuimus, *affuimus*, sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum (sicut pater filios suos) deprecantes vos et consolantes, testificati sumus ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam *quia vocavit vos Deus et vos tantum desiderabamus*. Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, 7. quoniam, cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei (*per quod auditur Deus, ut : Qui vos audit, me audit*) accipisti illud, non ut verbum hominum, *non viliter*, sed (sicut est vere) verbum Dei, qui operatur in vobis (*vel miracula, vel quod creditis*), qui credidistis. *Alia ratio cur gratias agat, vel ostensio quod in eis operetur*. 8. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, que sunt in Iudea, in Christo Jesu, *in fide Christi; in hoc imitatores facti estis*, quia eadem passi estis et vos a contribubilis vestris, *gentibus*, sicut et ipsi a Iudeis qui et Dominum occiderunt Jesum (*si mihi persecuti sunt et vos persequentur*) et prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus, utilitati omnium hominum, adversantur, prohibentes nos *præ invidia gentibus* loqui, *prædicare*, ut salvæ fiant, ut implanteat *Judæi* peccata sua semper, *ut, qui in sordibus est, sordescat adhuc*; pervenit enim (*quia jam præjudicati sunt*) ira Dei super illos, *in superiori eorum, vel desuper*, 9. usque, duratura neque in finem *sæculi*: nos autem, fratres, desolati *quia absentes sumus* a vobis ad tempus horæ, *verbis*, et aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus (*ne videatur dixisse de aliis, non de se*), et semel et iterum, *bis*, sed impedivit nos (*quædam tribulationes, vel in membris suis*.) Satanus: *Ratio cur venire desideret*. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriae? Nonne vos ante Dominum Jesum Christum *spes nostra et gaudium* estis in adventu ejus? *Ideo voluntum (vel sola antiphona)*, vos enim estis gloria nostra et gaudium.

E 73 CAPUT III.

Propter quod, *quia estis spes nostra*, non sustinentes amplius, placuit nobis, *mihi soli*, remanere Athenis, solis, et misimus nuper 1. Timotheum fratrem nostrum et ministrum Dei in Evangelio Christi, ad

COMMENTARIUS.

CAP. II. — 1. LANFR. *Nam ipsi scitis*. Ipsi annuntiant quod verum est; vos enim scitis qualem introitum. Vel alia ratio, cur ei non sit necesse loqui. Vel, eripuit nos ab ira ventura, nam ipsi scitis introitum nostrum, quanta in eo passi sumus.

2. AMEROS. *Quia non inanis fuit*. Scitis, inquit, quoniam non absolute neque fortius ad vos veniamus, sed passi multa.

3. LANFR. *Non quasi hominibus placentes*. Placere et in bono, et in malo invenitur, sed de quo placenti mihi hic locus sit, subjungit: *In sermone adulationis*. Adulari enim in malo semper invenitur.

4. AMEROS. *Nec quærentes*. Cautissime posuit, *non quærentes*; hoc est non hoc auspicantes, nec hanc habentes actus nostri intentionem.

5. AUGUST. (*enarr. in ps. XLIX*, circa finem, tom. VIII). *Tanquam si nutritæ*. Non nutrit filios alienos, sed nutrit foyens filios suos.

6. LANFR. *Memores enim*. Ostendit quoniodo animam, id est vitam suam, eis tradidit.

7. AMBROS. *Quoniam cum accepissetis*. Forum laudem commemorat, ut illorum alacritatem suscitet. Quæ erga se sunt commemorat, ut eos ad reverentiam adducat.

8. *Vos enim imitatores*. Bene autem eos est adhortatus, commemorans illos, ut et ipsi sustineant.

9. LANFR. *Usque in finem*. Usque in finem quidam Judæi increduli erunt; tunc enim omnis Israel salvabitur.

B CAP. III.—1. LANFR. *Timotheum*. Non in hac vice cum bac Epistola misit eum, sed priusquam hanc

confirmandos vos in fide, et exhortandos in moribus pro fide vestra, ut nemo moveatur in tribulationibus istis, quas patimini; nec debetis moveri; 2. ipsi enim scitis quod in hoc positi simus, ut patiamur. Nam et cum apud vos essemus, praedicobamus vobis passuros nos tribulationes, sicut et factum est, et scitis. Propterea, quia tribulabamini, et ego amplius non sustiens, nisi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentaverit vos is qui tentat, diabolus, et inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis et annuntiante nobis fidem et charitatem vestram, et quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut et nos quoque vos, ideo consolati sumus, fratres, in vobis, licet si-
mus in omni necessitate et tribulatione nostra, per fidem vestram, quoniam nunc vivimus, gaudemus, si vos statis in Domino. Quam enim dignam gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, nocte ac die abundantius orantes ut videamus faciem vestram et compleamus ea qua desunt fidei vestrae? nullam utique. Ipse autem Deus et Pater noster, et Dominus Jesus Christus. dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet et abundare faciat charitatem vestram in invicem et in omnes, quemadmodum et nos in vobis, scilicet abundan-
tius charitate, ad confirmando corda vestra sine querela, ne Deus queratur de vobis, ut sit vel et in sanctitate, ante Deum et Patrem nostrum, in adventu, in die iudicii. Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus sanctis ejus. Amen.

CAPUT IV.

1. De cætero, de aliis præceptis, ergo, fratres, rogamus vos, et obsecramus, in Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare et placere Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quæ, quam sancta, præcepta dederim vobis ¶ 75 per Dominum Jesum. Ecce præcepta. Hæc est enim voluntas Dei sanctificatio vestra, 2. ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, 3. non in passione desiderii, quam desiderium perficit, sicut et gentes, que ignorant Deum; et ne quis supergredietur, ad gravel in negotio, vel superbiendo neque circumveniat, promittendō nihil dando, in negotio, in aliqua re, fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædictimus vobis, (ne sitis forniciarii, vel sareti, et testificati sumus). 4. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, ut sitis immundi, sed in sanctificationem. 5. Itaque, quia voluntas Dei est, nolite spernere; qui hæc, mandata Dei, spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui non solum superiora præcipit, sed etiam 6. dedit Spíritum suum sanctum in nobis. De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis; 7. ipsi enim vos a Deo didicistis ut diligatis invicem. 8. Etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. 9. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis, et ut vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis, et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis. 10. 11. 12. Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, defunctis, ut non contristemini, sicut et cæteri,

COMMENTARIUS.

Epistolam mitteret. Alioquin non cum eo salutasset A 6. Dedit spíritum suum. Id est quia non solum eos in procemio.

2. Ipsi enim scitis. Causam submovit cur moveri eos non oporteat, ipsamque auctoritatem [f., auctoritate] eorum confirmat.

3. Nam et cum apud vos. Eamdem causam sua auctoritate confirmat.

CAP. IV. — 1. AMBROS. De extero, fratres. Postquam laudes consummavit, quas super fidei eorum dixerat infirmitate [f., firmitate], hortatur ut de cætero vita eorum diligentiam adhibeant.

2. LANFR. Ut abstineatis vos, etc. Præcepi vobis ut abstineatis a fornicatione, etc., usque ad hoc, ut sitis sancti, quod nullus Dominus et hoc est: Hæc est enim voluntas Dei.

3. Non in passione. Passio desiderii, quando peccatum desideratur, et non perficitur.

4. Non enim vocavit. Contrarium destruit, ut statuat alterum contrarium, id est, essemus mundi.

5. Itaque qui hæc spernit. Hoc ex superiori sententia colligitur, qua dixit: Hæc est enim voluntas Dei.

B 6. Dedit spíritum suum. Id est quia non solum superiora præcepta prædicandi nobis invexit sed ut majoris auctoritatis in predicando essemus Spíritum sanctum suum nobis dedit.

7. Ipsi vos didicistis, per inspirationem divinam, vel per evangelicum præceptum, ubi a Christo de dilectione præcipitur.

8. Etenim facitis. Alia causa cur de charitate non habeat eis necesse scribere.

9. Rogamus vos, etc. Contra eos qui inquirebant omnia otiosi, nihil laborantes.

10. Nolumus autem vos. Ad illos qui dolebant de amicis, quasi non resurrecturis.

11. AUGUST. (serm. 31, De verb. Apost. cap. 7, tom. X). Nolumus autem Nam ideo et dormientes eos appellat. Scriptura veracissima consuetudo, ut cum dormientes audimus, vigilaturos minime despere-
mus.

2. AMBROS. Nolumus aulem. Bene non tristitiam admetit, sed immensam eam perhibuit comparatione adversariorum, ad verecundiam eos devocans, et quod illi non habent spem.

qui spem resurrectionis non habet. Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, (*resurgent, nam Christus resurrexit, quod credimus*) (*a simili*) ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo (*ab auctoritate sui, et Dei*). 13. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniems eos qui dormierunt, sed simul rapiemur. 14. Quoniam ipse Dominus in jussu Patris, vel jubens ut Deus; et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cœlo, et mortui qui in Christo sunt, boni, resurgent primi. 15. Deinde nos, **I 26** qui vivimus, qui relinquimus, simul rapiemur cum illis in nubibus ferentibus nos obviam Christo in aera, et sic sempér cum Domino erimus. Itaque, *quia sic futurum est, consolamini invicem in verbis istis.*

CAPUT V.

Diceret quis: Quando hoc erit? 1. De temporibus autem, 2. et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis. 3. Ipsi enim diligenter scitis quia dies Domini, sicut fur in nocte, *improviso, cum alii sunt in quiete,* ita veniet. 4. 5. Cum enim *seculares* dixerint: Pax et securitas est, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient, *omnes morientur. Illis nescientibus superveniet interitus, quia sunt in tenebris.* Vos autem, fratres, non estis in tenebris peccatorum, ut vos dies illa, tanquam fur *improvisos*, comprehendat; *non estis in tenebris*, omnes enim vos filii lucis estis, (*a pari*) et filii diei ergo (*a contrario*) non sumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut et caeteri; *quia non sumus noctis, non quiescamus in peccatis*, sed vigilemus in bonis, et sobrii simus, *non ebrii.* Qui enim dormiunt, 6. nocte dormiunt, *noctis sunt*, et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt, *noctis sunt.* Nos autem qui diei sumus, sobrii simus, (*intransitive*) induti loricam fidei et charitatis, et galeam spem salutis, *et possimus sperare salutem* quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum **I 27** nostrum Jesum Christum qui mortuus est pro nobis, 7. ut sive vigilemus, sive dormiamus *actu, vel moriamur*, simul cum illo vivamus. Propter quod, *quia vos dies, Deus non comprehendet improvisos, consolamini invicem, et aedificate alterutrum, sicut et facitis.* Rogamus autem vos, fratres, 8, ut noveritis eos, *beneficiatis prædicatores vestris*, qui laborant inter vos, et praesunt vobis in Domino, et monent vos, 9. ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus *bonum prædicationis* illorum, et

COMMENTARIUS.

13. *Hoc vobis dicimus*, hoc est, secundum revelationem: *Nam virtutes calorum movebuntur; et tunc videbunt filium hominis venientem cum potestate magna et majestate.* Videamus itaque, ne forte melius intelligatur, non ea modo impleri qua prædicta sunt in illis verbis, sed tunc potius esse ventura, quando sic erit tribulatio universo orbi ut ad Ecclesiam pertineat quæ in universo orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulant eam. Ipsi enim dicturi sunt: *Pax et securitas, ut repentinus illis superveniet interitus, et eos adventus Domini, sicut fur in nocte, comprehendat.*

14. *Quoniam ipse Dominus.* Jussum vel tubam vocat vocem archangeli qui dicit: *Surgite.* 15. AUGUST. (lib. xx *De civit. Dei*, cap. 20, tom. V). *Deinde nos.* Si ergo sanctos qui reperiuntur Christo veniente viventes, eique in obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patientur [*at.*, patiemur] angustias, sive ubi dicit: *Tu quod seminas non vivificabitur, nisi moriatur.* Sive ubi dicit: *Omnis resurgemus, ut [at., aut] omnes dormiemus.*

CAP. V. — 1 LANFR. *De temporibus.* De temporibus, an aestate vel hieme, an die vel nocte, venturus sit ad judicium Christus.

2. *De momentis*, id est, qua hora diei vel noctis.

3. *Ipsi enim diligenter.* Quasi dicat: Non indigetis, quia nihil aliud scriberem nisi quod vos scitis, diem videlicet Domini clam venturum, nec tempora nec momenta aliquo scientie.

4. *Cum enim dixerint: Pax.* Defuncto Antichristo putabant stulti se amplius securos; sed tunc cito veniet interitus, et tunc bene erit nobis qui evademus, sicut mulier partum.

5. AUGUST. (epist 80, *ad Ihesich.*, tom. II). *Cum dixerint pax. Quid est quod ait Apostolus: Cum dixerint pax et securitas? Cum enim dixisset Evangelium: Aresentibus hominibus præ timore et expecta-*

Bⁿ *dormiunt. Noctem dicens iniquitatem, in qua illi obdormierunt cupiendo ista terrena, et omnes istæ felicites quæ videntur sæculi, sonnia sunt dormientium; et quomodo qui videt thesauros in somniis, dormiens dives est? sed vigilabit et pauper erit: sic omnia vana ista hujus sæculi, de quibus gaudent in somno. Evigilabunt quando nolunt, si non modo evigilant quando utile, et inveniunt somnia fuisse illa.*

7. AMBROS. *Et sive vigilemus, id est, sive secundum præsentem vitam in adventu Domini habeamus, sive egressi fuerimus a vita hac omnes vitam incorruptam acquiramus.*

8. LANFR. *Ut noveritis eos.* Genus locutionis, cum dicimus cui nihil dare volumus: *Non nosco te, nescio te.*

9. AMBROS. *Ut habeatis iltos, id est, plurimo honore dignos existimate, non resultantes quando vos*

pacem habete cum eis. 10. Rogamus autem vos fratres, *doctores*, 11. corripite inquietos, consolamini pusillanimes, in fide vel in passione, suscipe infirmos, patientes estote ad omnes. 12. Videte ne quis malum pro malo aliqui reddat; sed semper quod bonum est sectamini in invicem, et in omnes. 13. Semper gaudete. 14. Sine intermissione orate. In omnibus, *prosperis vel adversis, vel dictis et factis*, 15. gratias agite, haec est enim voluntas Dei in Christo Jesu, in iis, quæ sunt in fide Christi Jesu, in omnibus vobis. 16, 17. Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate; quod bonum est tenete. Ab omni specie mala, quod malum videbitur, abstinet vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia (sic promisit), 18. ut integer, immunit a mala, 19. spiritus vester, rationalitas, et anima, sensualitas, et corpus sine querela, in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. *Quod faciet, quia* 20. Fidelis est qui vocavit vos, qui etiam faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutare fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum ut legatur Epistola haec omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

COMMENTARIUS.

corrigerem cupiunt, et horum contumaciam videtur A in operationem spiritualem profitebantur, quia consignasse.

10. *Rogamus vos*. Ad doctores vertit sermonem: necessarium enim erat et hos exhortari, ut non discederent ab opere propter quorundam contumaciam.

11. AUGUST. (*lib. De corrept. et gral.*, cap. 16, t. VII). *Corripite inquietos*. Ubi intelligendum est tune potius malum pro malo reddi, si corripiendus non corrigitur, sed prava dissimulatione negligitur.

12. LANFR. *Videte ne quis malum*. Malum pro malo reddit qui quem corrigerem potest impunitum dimittit.

13. AMBROS. *Semper gaudete*, id est, pro omnibus tristitia quæ vobis accidunt.

14. AUGUST. (*lib. De hæresib. ad Quodvultdeus*, hæres. 57, tom. VI.) *Sine intermissione*. Dominus ait: *Oportet semper orare, et non desicere*. Et Apostolus: *Sine intermissione orate*. Quod sanissime accipitur sic ut nullo die intermittentur certa tempora orandi.

15. AUGUST. (*lib. Sent. Prosp.*, sent. 3, tom. III). *Gratias agite*. Vera fidelium humilitas est in nullo superbire, in nullo murmurare, nec ingratum esse, ne querulum, sed in omnibus judiciis gratias Deo agere. Dominum laudare, cuius omnia opera aut justa sunt, aut benigna.

16. AMBROS. *Spiritum nolite*. Apud Thessalonenses quidam erant qui non suscipiebant ea quæ

fingebant, seductorum causa, studio cautelæ, se id declinare. Fiebant autem ista ab indisciplinis, eo quod a prophetis arguebantur. Ideo dixit: Nolite spiritualem operationem prohibere, sed si, inquit, seductores timetis, accipite illa quæ dicuntur probantes illa.

17. AUGUST. *Spiritum nolite extinguere*. Si quis per Spiritum loquitur nolite impedire; nolebant enim quosdam audire, quia Apostolus dixerat ne recipieren pseudoapostolos. Vel scientiam per Spiritum eis collatam, vel Spiritum in aliis nolite extinguere.

18. AMBROS. *Integer spiritus*. Orat ut tributa Spiritus gratia integra in illis custodiatur, nullam sustinens minorationem.

19. AUGUST. (*lib. iv. De anima et orig. ejus, ac Vincent. Vict.*, cap. 2, tom. VII). *Spiritus vester et anima*. Quamvis proprius dicatur spiritus, non universa anima, sed aliquid ipsius; sicut dicit Apostolus: *Et integer spiritus, et anima, et corpus*. Vel illud multo expressius in libro Job: *Absolvisti animam meam a spiritu meo*. Tamen universa anima vocatur hoc nomine. Cum enim constet aliquid esse in anima quod proprie spiritus nominetur, illud etiam ego dico proprie vocari spiritum quo ratiocinamus et intelligimus, quando ita distincte ista dicuntur.

20. AMBROS. *Fidelis est*. Hoc adjecit ut de oratione dubii habeantur.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES II.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM. — Ad Thessalonicensem secundam scribit Epistola Apostolus, et notum facit eis de temporibus novissimis et de adversarii dejectione.

Scribit hanc Epistolam ab Athenis per Titum diaconum et Onesimum acolythum.

CAPUT PRIMUM.

1, 2. Paulus, et Silvanus, et Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, existenti in Deo Patre nostro et COMMENTARIUS.

CAP. I. — 1. AMBROS. Scribit hanc Epistolam C primum collaudans eos; deinde instruit eos ne existimarent incumbere sibi consummationem temporum; et de Antichristo.

2. LANFR. *Paulus*, etc. In superiori Epistola dixit de die judicii: *Nos, qui residui sumus, non preveniemus eos qui dormierunt*. Modo autem, ne isti suo tempore existimant hoc futurum, determinat

Domino Jesu Christo. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. 3. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, et abundat charitas uniuscujusque vestrin in invicem, ita ut nos ipsi in vobis glorierim in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra et fide perseverante, et in omnibus persecutionibus vestris, et 4, 5. tribulationibus, **I 7 10** quas sustinetis 6. in exemplum justi iudicij Dei, pro quo et patimini; si tamen justum est apud Deum rétribuere tribulationem iis qui vos tribulant, et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de cœlo venturi cum angelis virtutis ejus, *cum quibus exercet virtutem suam*, in flamma ignis dantis, *Christi dico, vel ignis*, vindictam iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi; qui penas *ex se* dabunt in interitu æternas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, *dando immortalitatem*. 7. et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, *vobis dabit requiem*, 8. qua creditum est testimonium nostrum super vos 9. in die illo, in die, quo non tantum gratias agimus, sed etiam oramus semper pro vobis; ut dignetur, *dignos faciat*, vos vocatione sua Deus noster, (*hac: Venite, benedicti Patris mei*) et impleat omnem voluntatem bonitatis, *modo vel tunc cum reddit mercedem plene*, et opus fidei, *quod fides Christiana exigit*, in virtute divinitatis sue, ut clarificetur (*hic: Ut videntes opera bona glorificent, vel in futuro, ut: Qui habitant in domo tua, Domine, etc.*) nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, et vos in illo, glorificemini, (*ut: Fulgebunt justi, sicut sol, in regno Patris mei*) secundum gratiam Dei nostri et Domini Jesu Christi, non meritis.

CAPUT II.

Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, 1. et nostræ congregationis (*hic in Ecclesia, vel futuræ in celis*) in ipsum, *Christum, vel in unum*, ut non cito moveamini a vestro sensu, neque 2. terremini, neque per spiritum, *si quis dicat sibi esse revelatum per spiritum*, neque per sermonem, neque per Epistolam tanquam per nos, *a nobis*, missam, 3. quasi instet dies Domini, *judicij*.

Rogamus 4. ne quis vos seducat ullo modo, 5, 6. quoniam non erit dies Domini, nisi venerit discessio pri-

COMMENTARIUS.

quando sit futurum, quod nisi fecisset, vel falsus A Deus, oramus semper. Vel in quo, id est, pro quo esse crederetur, vel dies judicij a posterioribus amplius non expectaretur.

3. AUGUST. (*lib. De grat. et lib. arb..c. 18, tom. VII.*) *Gratias agere.* Hoc dixit ne forte de tanto bono, quod ex Deo habebant, tanquam ex seipso id habebant [*al.*, habentes], extollerentur. *Quod ergo supercrescit fides vestra, inquit, et abundat charitas uniuscujusque vestrum, gratias agere debemus Deo*, non ita vos laudare, tanquam hoc ex vobis habeatis.

4. AUGUST. (*lib. xxii Cont. Faust.*, c. 20, ante finem). *Tribulationibus quas sustinetis.* Hinc enim intelligitur quomodo non pareatur impioi, tanquam præcisis ad combustionem, quando justis non parciunt propter perficiendam purgationem.

5. LANFR. *Tribulationibus quas sustinetis.* Tribulationes quas sancti in hac vita tolerant in exemplum justi iudicij Dei, quo judicabit reprobos in fine mundi; qui enim sic horribiliter, et tamen juste, judicat eos qui peccant, et prius peccata plangunt, quam juste judicabit eos qui nunquam plangunt, et tamen peccare non desinunt.

6. *In exemplum justi iudicij Dei.* Vel, opera hominum sunt exemplum, id est, ostensio, quod Deus justus sit, in dando bonis bona, malis mala.

7. AMBROS. *Admirabilis.* Ordo est . admirabilis fieri in die illo; vult dicere, admirabilis videbitur in die illo in his qui crediderunt, et quod nostram doctrinam suscepisti [f., suscepistis].

8. LANFR. *Quia creditum.* Causam reddit cur requiem tribuat illis, quia videlicet testimonium quod C die iudicij super eos protulit, velut de loco altiori loquens, creditum sit ab illis.

9. *In die illo in quo.* Ordo: in quo iudicij die ut dignetur (id est, *dignos judicet*) vocatione sua vos

CAP. II. — 1. AMBROS. *Et nostræ congregationis.* Dicit enim Christi adventu congregationem tunc ad eum futuram.

2. *Terrenanti;* id est, sive quis spirituali in operatione id permittat se dicere, sive ex verbo et Epistola nostra sit eductus.

3. AUGUST. (*ep. 80 ad Hesic.*, tom. II). *Quasi inflet.* Vigilare debet Christianus ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem illum inveniet dies ille, quem imparatum inveniet suus vitæ hujus dies ultimus.

4. AUGUST. (*lib. xx Decivit. Dei, cap. 19, tom. V.*). *Ne quis vos seducat.* Ne quis vos seducat ullo modo: *Quoniam, nisi venerit refuga primum*, etc. Nulli dubium est eum de Antichristo ista dixisse, dieque iudicij hunc enim appellat diem Domini non esse venturum, nisi ille prior venerit, quem refugam vocat, utique a Domino Deo.

5. *Quoniam, nisi venerit.* Impossible est discessionem fieri ubi accessio prius facta non sit; necesse est ergo, inquit, impleri accessionem, de qua dictum est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*; et: *Venient omnes gentes ad eum.* Quo impletio incipiet discessio, de qua dicitur: *Ex abundantia iniuritatis refugeset charitas*, quia discessione completa, quasi jam parato jumento, opportunum erit adesse sessorem, id est, revelati filium perditionis. Dicit autem, cum apud eos esset, haec eadem illis dixisse, eosque advertere debere quod non sit revealandus Antichristus, nisi sui tempore, id est, opportune. Quem enim locum inventurus erat tempore apostolorum, martyrum, confessorum, vel non refrigeratae charitatis? Quod autem in tautum quandoque

mum, *apostasia Romani imperii, vel fidei*, et revelatus fuerit homo peccati, *Antichristus*, filius perditionis, *sua, et aliorum*, qui adversatur, *adversabitur*, et extollitur, *extortetur*, supra omne 7. quod dicitur esse Deus, aut quod colitur a Christianis,⁸ ita ut in templo Dei, *Hierusalem, vel Ecclesia*, sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. *Hoc dixi vobis, et Non retinetis quod, cum adhuc essem apud vos, haec supradicta dicebam vobis?* 9. Et nunc quid detineat *Antichristum, vel diem Domini, scitis, (ecce quod detinet)* utreveletur in suo convenienti tempore. *Ipse revelabitur*, 10, 11. Nam mysterium jam operatur iniquitatibus, *id est, secrete operatur per membra*, 12. tantum, *hoc tantum restat*, 13, 14. ut qui tenet. ¶ nunc teneat, *Romanum imperium, vel fidem, vel ad nos nihil, nisi tenere fidem*, donec de medio fiat, *donec destruatur Romanum imperium, vel Antichristus nascatur; vet, qui tenet fidem, teneat donec moriatur*. Ettunc revelabitur ille iniquus, 15. quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, *virtute Spiritus sancti ab eo procedentis*, et destruet 16. illustratione, (*id est, claritate, quae tanta erit ut ea visa moriatur*) adventus sui eum, *Antichristum*; cuius est adventus secundum operationem Satanæ, *dispositam, vel Satanas in eo operabitur*; in omne virtute resurrectionis, et signis miraculorum et 17. prodigiis mendacibus *ad salutem, vel quia videbitur, nec revera operabitur*, et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, *eo quod prædicabat pro charitate, vel redemptione*. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, *operatorem Antichristum*, ut credant mendacio, ut judicentur, *damnentur*, omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati, *diabolo*. Nos autem, *sed vos credidistis veritati, unde nos debemus gratias agere Deo semper* 18. pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitas, *primitivam Ecclesiam*, in salutem, *datam vobis, in sanctificatione primum sancti Spiritus*, et in fide veritatis, *Christi*; in qua et vocavit vos per Evangelium nostrum. 19. in acquisitionem gloriae, ut vos acquiratis gloriam Dei, *vel ut vos acquiramini a Deo gloria Domini nostri Iesu Christi*. Itaque, *quia gloriam acquiretis*, fratres, state, et tenete *Evangetii* traditiones quas didicistis, sive per sermonem *mei præsentis*, sive per, *absentis*, Epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster,

COMMENTARIUS.

abundatura sit iniquitas, ex eo, inquit, colligipotest quod in ipsis principiis accessionis apparent quædam primitiae discessionis, ut quidam se Christi discipulos simulent, neque de futuro debere, cum hoc tantum sufficiat, ut teneat quisque in religione quod tenet, in quo in eo permaneat, donec de medio fiat, id est, de aperto innotescat homo ille, impleturus personam iniquitatis, qui tune futuri sunt illi videant; mihi autem in anima moritura, quo valet resurrecione post quot annos prius esse fieri ascensionem, consequenter descessionem, et sic demum adesse diem Domini.

6. AMBROS. *Nisi venerit*. Discessionem vocat tempus illud, eo quod paulo minus omnes tunc discedent a pietate; et peccati hominem dixit, eo quod peccatum ministrabit; et filium perditionis, utpote perditioni subdendum.

7. LANFR. *Quod dicitur Deus*, id est, super omnes sanctos, qui dicuntur dei, et supra Deum [*f.*, *eum*], qui colitur Deus.

8. AUGUST. (lib. xx *De civit. Dei*, cap 19). *Ita ut in templo*. Hoc loco intelligi Antichristum volunt, rectiusque putant etiam Latine dici, sicut in Graeco est, non in templo Dei, sed in templum Dei sedeat, tanquam ipse sit templum Dei, quod est Ecclesia, sicut dicimus sedet in amicum, id est, velut amicus.

9. AMBROS. *Et nunc quid detineat*, id est, Deus interim detinet eum.

10. *Nam mysterium*, hoc est, non aperte apostasiæ operatur, sed ministerio per suos a pietate tentat divellere.

11. LANFR. *Nam mysterium*. Mysterium iniquitatis sua in Nerone, et ceteris membris suis Antichristus tunc operatur, quia per unanimitatem et magnitudinem iniquitatis, quæ per eos exercebat,

A quanta sit iniquitas quæ per semetipsum exercebat [*f.*, *exercebit*], ostendebat. Et est probatio quod revealandus sit.

12. AMBROS. *Tantum ut qui tenet*, hoc est, ubi diffinitio Dei, quæ ejus prohibet adventum, cessabit, tunc ille apparebit.

13. LANFR. *Ut qui tenet*. Romanum designat imperium, quo destructo veniet Antichristus. Hoc est enim quod dicit: tantummodo hoc restat ut Romanus imperator, qui tenet hunc mundum, teneat donec de medio fiat, id est, penitus auferatur; de medio enim fieri, est de communi hominum aspectu auferri.

14. AUGUST. (idem.). *Ut qui tenet*. Illud tamen quod Apostolus dicit, tantum quomodo tenet, teneat donec de medio fiat, id est, de medio tollatur; et B tunc revealabitur iniquus, per quem significari Antichristum nullus ambigit.

15. AMBROS. *Quem Dominus Jesus*. Subito de cœlo apparens Christus, et solummodo clamans, cessare faciet ab opere totum illum expendens hoc dicit: *Spiritu oris*.

16. LANFRANCUS. *Illustratione*, id est, claritate, quæ tanta erit ut visa ea moriatur.

17. PRODIGIIS MENDACIBUS. Mendacia vocat, prodigia Antichristi, vel quia non erit quod apparebit, vel quia perituriis mendacia suadebunt.

18. PRO VOBIS FRATRES. Pro vobis, subaudis instruendis, ut et vos pro collatis beneficiis, similiter gratias referatis; vel quia et vos vocati estis, ut C paulo post dicitur.

19. IN ACQUISITIONEM, id est, ut vos essetis ei acquisitio, in qua Dominus Jesus Christus glorificetur, ut et vos acquiratis gloriam quam Dominus Jesus Christus habet.

qui dilexit nos et dedit consolationem aeternam, *mittendo Christum vel Spiritum sanctum*, et spem bonam in gratia, *non meritis*, exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere et sermone bono.

¶ CAPUT III.

De cetero, fratres, orate pro nobis ut sermo Dei, *quem prædicamus*, currat, *non rejiciatur*, et clarificetur, sicut et, *seilicet alias*, apud vos, et *orate ut liberemur* ab importunis et malis hominibus, *qui nobis insidiatur* (*sola antipositio*), non enim omnium est fides, 1, 2. Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos, et custodiet a malo, *diabolo*. Confidimus autem de vobis in Domino quoniam quæ præcipimus et facitis et facietis. 3. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, *ut Deum diligatis*, et patientia Christi, et *pro eo patiamini*. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, *extra viam rectam fidei*, et non secundum traditionem, quam accepserunt a nobis. 4. Ipsi enim scitis quenadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos, *hac et illac vagantes*, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore *operis manuum*, et in fatigione *prædicationis*, nocte operando manibus, et die *prædicando* operantes fuimus, ne quem vestrum gravaremus. *Ne quis objiceretur: non poteras*. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. 5. Nam et cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam si quis non vult operari, nec manducet. *Ratio cur taboris sui mentionem fecerit*. Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, *otiose*, nihil operantes, sed curiose agentes, *rumorizantes*. Iis autem, qui ejusmodi sunt, denuntiamus, et obsecramus in Domino Iesu Christo, ut cum silentio *ne sint curiosi etiam* operantes, suum, *non alterius* panem manducent. Vos autem fratres, nolite deficer benefacientes, qui *benefacitis, notite deficere; vel si nesciunt operari, sustinet eis*. 6. Quod si quis non obedit verbo nostro, *quod per Epistolam loquimur*, per epistolam hunc notate, *arguite separando a vobis*; et ne commisceamini cum illo, ut confundatur; et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. 7. Salutatio, mea manu Pauli *scripta*, quod est signum in omni Epistola; ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARIUS.

CAP. III.—1. LANFR. *Fidelis autem*, id est, verax, qui ad futurum se promisit fidelibus suis usque in finem saeculi.

2. AMBROS. *Fidelis autem*. Hoc ad verba orationis quæ fecerat reddidit.

3. *Dominus autem dirigat*, id est, contingat vobis permanere in illa charitate, quæ est erga eum, tolerantes etiamsi aliquid conveniat pro eo pati. Et quod dixit, Dei et Christi, in commune id positum esse videtur.

4. LANFR. *Ipsi enim scitis*. Quasi diceret: Non est opus ut exponam hanc traditionem, de qua loquor,

quia vos eam scitis.

5. *Nam et cum essemus*. Alia ratio, cur in labore et fatigione incessanter apud eos operatus sit; sic enim eis facere, dum apud eos esset, suadebat.

6. AMBROS. *Quod si quis*, id est, per Epistolam loquimur.

7. *Salutatio mea*. Hoc adjecit, quia qui consumptionem saeculi dicebant esse propinquam, suadabant hoc quasi ex Epistola Apostoli; hoc autem additur ut nihil contrarium recipientis his quæ hic scripta sunt.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM I CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS

¶ ARGUMENTUM. Timotheum instruit et docet de ordinatione episcopatus, et diaconii, ac ecclesia-

sticæ disciplinæ, scribens ei a Laodicea per Tychicum diaconum.

CAPUT PRIMUM.

Paulus Apostolus Iesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Iesu spei nostræ, *qui est spes nostra*, Timotheo dilecto filio in fide, *quem in fide genui*. Gratia, misericordia (*causa inter effecta sua posita*) et pax a Deo Patre et Christo Iesu Domino nostro. Sicut rogavi te ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, *hoc rogavi*, ut denuntiares quibusdam ne alter doceant, *quam nos*, 1. neque intendenter fabulis et 2. genealogiis interminatis, *sine termino, indefinitis, vel prohibitis a me, inquirerentur*; quæ

COMMENTARIUS.

CAP. I.—1. AMBROS. *Neque intenderent*. Eo quod Judæi tunc multam sollicititudinem expendebant, ut ostenderent Christum non ex Abraham, sed ex David descendisse.

2. LANFR. *Genealogiis*. Generationibus, quotannis

videlicet vixerit Mathusalem et ceteri. Vel generationibus Christi, quomodo concordent, vel discordent; videtur enim discordare ibi Lucas a Mattheo.

questiones præstant magis *{quasi ubi nullum commodum, ino incommodum}* quasi edificationem Dei, quæ est in fide. 3, 4, 5. Finis autem præcepti est 6. charitas, *office ne intendant supradictis, sed charitati, quia finis, id est, completio legis est charitas procedens de corde puro, et conscientia bona et fide non facta.* A quibus, *genealogiis, vel conscientia et in fide,* quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes *quaestiones de quibus agitur,* neque quæ loquuntur, *auctoritatem Scripturarum,* neque ipsas *quaestiones de quibus* ~~et~~ affirmant. *Ne videretur legem incusare, hoc dicit.* 7. Scimus autem quia bona est lex *Judæorum,* si quis ea legitimate utatur, *spiritualiter intelligens :* 8. sciens hoc (*ne videretur conversationem legis iterum introducere, hoc adjicit*) quia 9. lex, *carnalis observantia* justo non est posita, sed injustis coereendas, et non subditis, impiis, *Deum negantibus,* et peccatoribus, *confidentibus Deum, et precantibus,* sceleratis et contaminatis, parricidis et matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, 10. *plagiariis, vel sicariis,* mendacibus et perjuris, et si quid aliud sane doctrinæ adversatur, quæ est 11. secundum Evangelium gloriae *gloriosum,* beati Dei, quod creditum est mihi, *unde Gratias ago ei qui ut auderem prædicare me confortavit, Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit, ponens in mysterio Evangelii, qui prius blasphemus in Deum fui, et persecutor Ecclesia, et contumeliosus ; sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.* Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide et dilectione (*quia condonans peccata addidit et fidem, et dilectionem*) quæ est in Christo Jesu, *qui ut superabundaret gratia ad hoc venit, et hoc est quod dicit, fidelis sermo, etc.* Fidelis sermo, et omni acceptione dignus; *ecce sermo : quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores facere, 12. quorum primus, peior ego sum.* Sed ideo condonatis mihi peccatis per fidem misericordiam consecutus sum, ut in me primo, *peiori, ostenderet Christus Jesus omnem patientiam quam habet in peccatores,* 13. ad informationem eorum (*ne desperarent*), qui credituri sunt illi in vitam æternam, *ut habeant illum.* Unde, Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, 14, 15. secundum præcedentes in, de, te prophetias (*prophetante mihi Spiritu sancto, vel per prophetam Spiritus sancti electus erat, ut fieret episcopus et* ~~et~~ *doctor subditorum;*

COMMENTARIUS.

2. AMBROS. *Finis autem præcepti.* Dividens illa A a veteri homine non est mutatus: sua enim vita vivit, et ideo lex supra illum est; quia qui eam non implet, infra illum est; nam justo lex posita non est, id est, imposta, ut supra illum sit. In illa est enim potius quam sub illa, quia non sua vita vivit; cui coherendo lex imponitur; ut enim sic dicam, ipsam quodammodo legem vivit, qui cum dilectione justitiae juste vivit.

4. AUGUST. (serm. 39 *De tempore*, tom. X). *Finis autem.* Quid est autem præcepti finis, nisi præcepti adimpleto? Et quid est præcepti adimpleto, nisi legis plenitudo? Quod ergo ibi dixit: *Plenitudo legis charitas,* hoc etiam hic dixit: *Finis præcepti est charitas.*

5. LANFR. *Finis autem præcepti.* Præcepti, id est, præceptorum, quorum finis est charitas, id est, dilectio Dei et proximi. Sicut in Evangelio: *In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ.*

6. AUGUST. (lib. 1 *De doct. Chr.*, cap. 40, tom. III). *Charitas de corde.* Cum enim diceret charitas, addidit de corde puro, ut nihil aliud quam id quod diligendum est diligatur. Conscientiam vero bonam subjungit propter spem. Ille enim se ad id quod credit et diligat pertinuerunt esse desperat, cui malæ conscientiae inest scrupulus. Tertio et *fide,* inquit, *non facta :* si enim fides nostra mendacio caruerit, tunc et non diligimus, quod diligendum non est, et recte vivendo id speramus, ut nullo modo fit des nostra fallatur.

7. AMBROS. *Scimus autem quia bona.* Ne videatur legem incusare, hoc dixit.

8. SCIENS HOC. Ne videatur conversationem legis iterum introducere.

9. AUGUST. (expos. Ep. ad Galat., cap. II, tom. IV). *Lex non est posita.* Deo vivit, qui sub Deo est; legi autem, qui sub lege est. Sub lege autem vivit, in quantum quisque peccator est, id est, in quantum

A a veteri homine non est mutatus: sua enim vita vivit, et ideo lex supra illum est; quia qui eam non implet, infra illum est; nam justo lex posita non est, id est, imposta, ut supra illum sit. In illa est enim potius quam sub illa, quia non sua vita vivit; cui coherendo lex imponitur; ut enim sic dicam, ipsam quodammodo legem vivit, qui cum dilectione justitiae juste vivit.

10. LANFR. *Plagiariis.* Plagiarii sunt clam transferentes homines de patria in patriam, et vendentes.

11. AMBROS. *Secundum Evangelium.* Quæ ab illo nobis tribuitur, et beatum dicit eo quod beatitudinem in natura habeat immutabilitatem [*f.*, in mutabilitate].

12. AUGUST. (serm. 9 *De verb. Apost.*, cap. 6, tom. X). *Quorum primus.* Apostolus novissimus, peccator primus. Et hic quomodo primus peccator? *Quorum primus ego sum.* Quia omnibus prior sum, ergo pejorem voluit intelligi primum.

13. LANFR. *Ad informationem,* id est, hi qui in Christum sunt credituri, in magnis peccatis non desperent de misericordia Dei, in eo videlicet exemplo informati.

14. *Secundum præcedentes.* Spiritus sanctus semper prædicebat Apostolo quidquid oportet cum injungere Timotheo. Et est sensus: Commone te secundum quod inspiratio sancti Spiritus suggesti mihi.

C 15. AMBROS. *Secundum præcedentes.* Hoc secundum revelationem divinam, tui faciens electionem, commisi doctrinæ opus.

vel secundum quod prophetat mihi Spiritus sanctus tibi injungendum), ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, non dubitans de gratia, et retributione per fidem, etc. 16. bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt; ex quibus est Hymenaeus et Alexander, 17. quos puniendos, vel excommunicationi, tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.

CAPUT II.

Obsecro igitur (*quia per prophetam es electus*) primum omnium fieri 1. obsecrationes, *in secreta, orationes, ante secreta, postulationes, cum benedicit episcopus, gratiarum actiones, sumpta communione sacramenti (totum missale officium tangit) pro omnibus hominibus; pro regibus, et omnibus, qui in sublimitate, in principatu aliquo constituti sunt, 2. ut quietam et tranquillam vitam agamus, in omni pietate et castitate.* 3. *Hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult, vel ex operibus, salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire.* 4. *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus, Jesus qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus,* 5. *testimonium temporibus suis, scilicet incarnationis in quo positus sum ego praedicator, ¶ 43 et Apostolus (veritatem dico in predictis, non mentior) causa cur verum dicere debeat, doctor gentium in fide et veritate. Volo ergo, vel præcipiendo, vel quia doctor, viros orare 6. in omni loco levantes, vel in cunctis, vel per bona opera, puras manus, justè reprehendentes, 7. sine ira, et disceptatione, sive desperatione retributionis.* Similiter et mulieres in habitu ornato competenter cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa; sed, quod decet mulieres, promittentes pietatem, *quam promiserunt Christiana religione tenere, per opera bona,* 8. *Mulier in silentio discat, cum omni subjectione 9. Docere autem mulieri non permitto, 10. neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva; 11, 12, 13.*

COMMENTARIUS.

16. LANFR. *Bonam conscientiam.* Conscientiam vocat cogitationes, in quibus summopere observanda est humilitas, qua spreta, in magnos quidem devenerunt errores, sicut in Epistola ad Romanos legitur.

17. AMBROS. *Quos tradidit.* Ecclesiæ alienationem Satanae traditionem vocat, ostendens per hoc quantum malum sit de Ecclesia excludi.

CAP. II. — 1. AUGUST. (epist. 59, ad Paulin. qu. 5, solut.) *Observationes.* Obsecrationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiat benedic; orationes, cum benedicitur et sanctificatur, et ad distribuendum communiquerit, quam totam benedictionem fere omnis Ecclesia Dominica oratione concludit; interpellationes autem, sive, ut vestri codices habent, postulationes sunt, cum populus benedicitur; quibus peractis et participato tanto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit, quam etiam in his verbis ultimam commendavit Apostolus. Hæc autem præcipua causa fuit ut, his breviter prescriptis atque significatis, non putaretur esse negligendum quod sequitur.

2. LANFR. *Ul quietam.* In pace principum quies et regimen servatur Ecclesiarum; nam in bellis et discordiis eorum tranquillitas dissipatur, tepercit pietas, distinctio solvit, distinctione soluta morum castitas violatur.

3. AMBROS. *Hoc enim bonum est.* Et hoc probat adjiciens: *qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Quod ostendit dum adjectit. Unus est enim Deus, hoc est, quia omnium est Dominus; sed et ille Mediator, qui nos homines ntitur Deo copulare, unus est et hic homo, et per omnia necessarium ostendit quod conveniat de omnibus sollicititudinem impendere, eo quod Deus cum omnibus adhibet, et omnium Dominus est, et

A quod ipse Christus similiter omnibus appropinquare videtur proprietate naturæ; et omnibus præbuit beneficium, pro omnibus passionem suscipiens.

4. LANFR. *Unus enim Deus* Ad hoc respondet quod dixit singulariter: Salvatore nostro Deo, *vult omnes salvos fieri*, quia unus Deus omnium, et unus Mediator est causa. Vel ab effectu probat: *Vult omnes salvos fieri*, quia seipsum dedit redemptionem pro omnibus.

5. *Testimonium.* Testimonium vocat que de Christo prædixerunt prophetæ vel quod de seipso Christus protulit, videlicet quando passurus, resurrecturus, etc., congruis temporibus reipsa et eventu confirmatum est.

B 6. AMBROS. *In omni loco.* Ordo: in omni loco extollentes sanctas manus, in quo orant

7. *Sine ira.* Quod dixit, *sine ira*, hoc est neminem odientes. Quod dixit sine disceptatione id est, ut fideli mente non dubitent accipere quod postulant; et ex altero charitatib[us] erga proximum, et ex altero erga Deum commendat

8. LANFR. *Mulier in silentio.* Mulier in silentio discere jubetur, quia, dum loquitur, magis ad luxuriam irritat et irritatur.

9. AMBROS. *Docere autem.* Necessaria erat illo tempore haec præceptio, quando prophetissæ erant.

10 LANFR. *Neque dominari in virum.* Mulier non debet dominari, indignior enim est homine ut Eva, posterius enim quam Adam formata est, quia ille prius. Item quia indignior est, nam seducta est, quæ C per partem damnata, per partem liberabitur. Dicitur Adam non esse principaliter seductus, sed amore mulieris, sicut Salomon et alii multi.

11. AUGUST. (lib. xiv *De civit. Dei*, cap. 11, t. V). *Adam non est seductus.* Sicut enim Aaron erranti ad idolum fabricandum non consentit inductus, sed cessit obstructus nec Salomonem credibile est errore

et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit 14, 15. Salvabitur autem per filiorum generationem, si filios in fide nutrirerit religiose, vel per bona opera, si permanserit in fide, et dilectione et sanctificatione cum sobrietate.

¶¶ CAPUT III.

Fidelis, dignus fide, sermo : ecce, 1. si quis 2. episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo, quod intentionem tantum querit, episcopum (per episcopum et presbyter intelligitur, irreprehensibilem esse, 3. unius uxoris virum, si non virginem, non tamen bigamum) 4. sobrium, prudentem, 5 ornatum, 6. pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum, sed suam domum bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. 7. Si quis autem domui suea bene praesesse nescit, quomodo Ecclesia Dei diligentiam habebit? Non neophyton 8. ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli, ne judicet se esse magnum, et sanctum, sicut diabolus judicavit se aequali Deo. Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, et 9, 10. in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos oportet esse, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, 11. habentes mysterium fidei, quod jubet Christiana fides, in conscientia pura. Et h[ic] autem, diaconi et exteri probentur primum; et sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres, sanctimoniales similiter pudicas, 12. non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diaconi sint unius uxoris viri, qui filii suis bene prius præsint, et suis dominibus. Ratio cur tales debeat esse. Qui enim bene ministraverint, 13. gradum bonum, honorem, sibi acquirent, (non in præsenti saeculo dicit) et multam fiduciam habere possunt in ¶¶ fide, qua est in Christo Iesu. Hæc tam pauca

COMMENTARIUS.

putasse idolo esse serviendum, sed blanditiis femineis ad illa sacrilegia fuisse compulsum. Iter credendum est illum virum sue feminæ uni, unum hominem homini conjugem conjugi, ad legem Dei transgredendam non tanquam verum loquenti credidisse seductum, sed sociali necessitudine paruisse.

12. LANFR. *Adam non est seductus.* Seductus in ea re in qua Eva ; neque enim vel Deum, vel Dei similem pro pomi comestione futurum esse se credidit, certissimeque se noverat male facere, et mendacium esse quod suadebatur sibi a muliere ; sed utrumque posse fieri existimavit, et uxori sua morem gerere, et peracti sceleris acta penitentia a Deo, posse veniam obtinere. Minus ergo peccavit qui penitendi intentionem habuit quam ea que neque de penitentia neque de venia in prævaricatione aliquid cogitavit, sed Deum Deoque similem potius per inobedientiam se fore existimavit.

13. AMBROS. *Adam non est seductus*, eo quod illius seductionis mulier causa videtur exstisset.

14. *Salvabitur autem.* Ostendit quod salute videatur digna esse progenies per eas mulieres quæ ad pietatem respiciunt. Nec de Eva hoc dixit, sed de genere loquitur.

15. AUGUST. (*expos. in psal. LXXXV°. Salvatur autem.*) Salvabitur ergo mulier, que in typo carnis accipitur per filiorum generationem, id est, si faciat bona opera (sed non ubincunque) in fide vera, in fide catholicæ, in societate unius Ecclesie pariat opera sua; propterea et de illa cum quereretur Apostolus, C subjicit: *Salva autem erit per filiorum generationem, si permanserit in fide, et dilectione et sanctificatione.*

CAP. III. — 1. AUGUST. (lib. x *De civit. Dei*, cap. 19.) *Si quis episcopatum.* Ait Apostolus : *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Exponere voluit quid sit episcopatus, quia nomen est operis, non honoris. Græcum est enim atque inde ductum vocabulum, quod ille qui præficitur, super-

A intendat, curam eorum scilicet gerens. Scopos quippe intentio est; ergo επισκοπεῖ σι velimus Latine *superintendere* possumus dicere, ut intelligat non se esse episcopum qui præsse dilexerit, non prodesse curat.

2. LANFR. *Episcopatum.* Episcopatus est super suam et aliorum vitam intentione, quod qui desiderat, non opus desiderat.

3. *Unius uxoris*, id est, qui unam tantum uxorem habuerit, vel in laica persona, vel in gradibus licitis.

4. AMBROSIUS. *Sobrium*, ita ut cum sollicitudine prospiciat ea quæ convenient.

5. *Ornatum*, conversatione, motu, specie.

6. *Pudicum*, eo quod in commune virorum et mulierum constituitur doctor.

7. LANFR. *Si quis autem domui sue, etc.* Talis debet eligi qui sciat domui sue præsse; nescius enim minoris, ignorat majora.

8. AMBROS. *In superbiam elatus.* Unde extollens se propter magisterium, nihil differt a diabolo qui minister Dei creatus est, adhuc est sibi nomen et honorem Dei.

9. *In laqueum diaboli.* Alia causa, id est, ne in antiqua præcipite delicta eo quod nuper ab exterioribus recessisse videtur.

10. LANFR. *In laqueum diaboli.* Solet evenire iis qui ab aliis despiciuntur, ut despicientes se et ipsi despiciant, et sic in iram et odium, et cæteros dia-boli laqueos incident.

11. AMBROS. *Habentes mysterium.* Mysterium vocat illud dogma quod est de Christo.

12. *Non detrahentes.* Eo quod necessarie fieri soleat ut cæteræ mulieres confidenter ea quæ de-sunt referant.

13. *Gradum bonum.* Non in præsenti saeculo dicit.

tibi scribo, sperans me ad te venire cito. Si autem tardavero, et propterea scribo, si tardavero, ut sciatis quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est 14. Ecclesia 15. Dei vivi, 16. columna et firmamentum veritatis, quæ tuerit, et firmat veritatem. 17. Et manifesto 18. magnum est pietatis sacramentum quod manifestatum est in carne, 19. justificatum est in spiritu, per spiritum in Jordane, vel assumendo carnem 20. apparuit angelis (*Deus esse, vel angelis bonis famulantibus natus, vel in deserto malis*) prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria, in assumptione.

CAPUT IV.

1. Spiritus autem manifeste dicit (*exponit contra quos Ecclesia veritatem. scilicet contra haereticos*) quia in novissimis temporibus discedunt quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, docent quod non faciunt, 2. et cauteriatam, adustam, corruptam, vel adurentem et alios corrumpentem, 3. habentium suam conscientiam. 4. prohibentium nubere, (*diversarum haereses mentionem facit*) abstinere, scilicet præcipientium, a cibis, (*exponit quæ mendacia loquantur*) quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem. Qui cibi rejiciendi non sunt, boni enim sunt. 5. Quia omnis creatura Dei bona est, nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur; sanctificatur enim **¶¶¶** per verbum Dei et orationem sacerdotis. 6. Haec proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, 7. enutritus verbis fidei et bonæ doctrine, quam assecutus es. Ineptas autem et aniles fabulas devita; 8. exerce autem te ipsum ad pietatem, *pascere gregem tibi commissum spirituali cibo et carnati ut sis pius.* Nam *sine pietate* 9. corporalis exercitatio ad modicum, *parum utilis est*; pietas autem ad omnia utilis est, 10, 11. præmissionem habens vite, quæ nunc est, et futura. Fidelis sermo, quem dixi, et omni acceptione dignus. In hoc enim, *in præmissione illa*, laboramus et maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator

COMMENTARIUS.

14. LANFR. *Ecclesia Dei vivi, columna, etc.* Ec-A *Ecclesia, id est, fideles sunt columna veritatis, id est, ut ipsam veritatem, id est Christum, ne perversi subvertant, directe sustentant.*

15. AMBROS. *Dei vivi.* Optime adjecit Dei vivi, ut ostendat ex hoc Ecclesiae dignitatem.

16. LANFR. *Columna.* Ecclesia Dei in magnis viris columna est, qui alios sustinent; in eisdem etiam firmamur cum veritatis firmamento, quia ipsi verbis et miraculis veritatem Evangelii confirmant.

17. AMBROS. *Manifeste.* Quia Ecclesiam columnam veritatis dixit, ostendit ipsam veritatem, quæ sit.

18. LANFR. *Magnum est pietatis sacramentum.* Veritas et sacramentum quod hic habetur, id est, Christus, qui est veritas et sacramentum, manifeste magnus est.

19. AMBROS. *Justificatum.* Humanæ naturæ hoc aptatur, quia spiritus habitationem in baptismate accepit.

20. APPARUIT. Hoc est, perspicuus angelis factus est.

CAP. IV. — 1. LANFR. *Spiritus autem manifeste,* etc. Vel columna Christi firmabit Ecclesiam contra impugnantes a fide discedentes, et quod discedentes spiritus manifeste dicit.

2. *El cauteriatam.* Cauterium, ferrum quo aduritur rei facies.

3. AMBROS. *Habenium suam.* Qui enim de castitate se simulant disputare, omnem spurcitiam in se perpetrate inveniuntur.

4. LANFR. *Prohibentium nubere,* etc. Præcipit ei ut interdicat eis spernere cibos, non nubere, et prædicare per spiritum, quia hoc prohibetur eis a pseudoopostolis.

5. AUGUST. (*exposit. in psal. cxliii, tom. VIII et lib. vi Cont. Faust. c. 7, initio.*) *Quia omnis creatura.* Animalia quadam non natura sed significatio immunda dixisse; itaque [al., ita quod], verbi gratia, si de porco et agno requiratur, utrumque natura mundum est, quia omnis creatura Dei bona est; quædam vero significatio agnus mundus, porcus immundus.

6. LANFR. *Hæc proponens fratribus,* Duplex commodum sibi promittit, scilicet quia bonus minister, et doctrinam ipso usu assequitur.

7. AMBROS. *Enutritus.* Proficit, inquit, hoc et tibi; nam dum debita sollicitudine doces alios, assida meditatione nutritur.

8. *Exerce autem te.* Exercitationem pietatis, diligentiæ doctrinæ dixit.

9. LANFR. *Corporalis exercitatio.* Datur intelligi quia in vigiliis, jejunis, labore manuum et cæteris corporalibus laboribus se exercebat operibus miserericordia non adeo intentus.

10. AUGUST. (*exposit. in psal. cxliii. tom. VIII.*) *Præmissionem.* Sinistra ejus sub capite meo. Non me deserit et in temporalibus necessariis, sed tamen ipsa sinistra sub capite erit non capiti præponetur, sed erit sub capite. Et dextera ejus amplectitur me, pollicens vitam æternam. Ita enim sinistra sub capite, dextera super caput, impletur quod sic dictum est, *præmissionem habens præsentis ritu, et futuru;* quod in præsenti, sinistra subcapite; quod in futuro, dextera ejus complectetur me.

C 11. LANFR. *Præmissionem habens ritu.* Quia per opera melius habet homo et in hoc sæculo et in futuro.

12. *Per prophetiam.* Prophetiam vocat inspiratio-

omnium hominam, maxime fidelium. Præcipe hæc, *prædicta*, et doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, ita vive ut vita contemptibilem ætatem non faciat; sed exemplum esto fidelium, in verbo, id est, taliſ a quo bonum sumatur exemplum, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio interim considera qualiter vivas, et qualiter doceas, attende lectionem, exhortationem, in moribus, et doctrinae, in fide. Noli negligere episcopatus gratiam, quæ in te est, que data est tibi 12. per prophetam, cum impositione manuum 13. presbyterii, vel cum accepisti ipsum presbyterium. Hæc meditare: in his esto, ut prefectus tuus manifestus sit omnibus. Attende enim tibi, tux utilitat, et doctrinæ propagandæ; insta in illis. Hoc enim faciens, et te ipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.

CAPUT V.

1. 2. Seniorem ne increpaveris, sed obsecraut patrem; juvenes, ut fratres; anus, ut matres; juvenulas ut sorores in omni 3. castitate; 13. viduas honora, *dans eis necessaria de ecclesiasticis*, quæ vere viduae sunt, *remotæ ab omni cura seculari*. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet: 5. discat, id est, doceat, primum dominum suum regere, et mutuam vicem patri et matri, sicut illi sibi reddere 6 parentibus; hoc enim acceptum est coram Deo. 7. Quæ autem vere vidua a mundo separata est, et desolata, nihil habens, speret in Deum, et instet obsecrationibus, et orationibus nocte et die. *Illa tantum speret in Domino*. Nam quæ in deficii est, vivens corpore, mortua est in anima. Et hoc præcipe ut irreprehensibiles sint. 8, 9, 10. Si quis autem suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infidelis deterior. 11. Vidua eligatur ad ministerium Ecclesie non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in, de, operibus bonis factis testimonium habens, scilicet, si filios educavit, si hospitio peregrinos recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas ad ministerium Ecclesie devita 12, 13. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, *impinguatæ de ecclesiasticis*, nubere, *relicto castitatis voto*, volunt, habentes 14. damnationem, quia primam fidem, volum, vel quam de castitate fecerunt promissionem, irritam fecerunt. 15. Simil autem et otiosæ discunt circumire domos, non solum otiosæ, sed et verbosæ, et curiosæ, loquentes quæ non oportet. 16. Volo ergo, ne ilerum redeant ad sæculum, juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, 17. nul-

COMMENTARIUS.

nem sancti Spiritus, per quam præsciebat quid de A 8. *Si quis autem suorum*. Melius est veritatem ignorare quam cognitam postponere; quod facit qui suos non curat.

13. *Presbyteri*. Presbyteri pro presbyterorum; pauciores enim tribus esse non possunt, et vocat presbyterum episcopum.

14. *Attende*, id est considera qualiter vivas, et qualiter doceas.

CAP. V. — 1. AMBROS. *Seniorem ne increpaveris*. Vult dicere: Nulli invehas te, neque sis acerbus aut amarus.

2. LANFR. *Seniorem*. Non tantum ætate quantum moribus seniorem oportet hic intelligi; de qua senectute Salomon dicit: *Canis sunt sensus hominis, et ætas senectutis, vita immaculata*.

3. *Castitate*. In alloquo juvenularum, rectissime juvenis de omni castitate admonetur, ut nec saltem minima titillatione moveatur.

4. AMBROS. *Viduas honora*, id est, ecclesiasticis bonis ale.

5. *Discat*. De filiis ac nepotibus dixit, non de viduis.

6. LANFR. *Parentibus*. Parentes vocat, quos superius filios et nepotes vocavit. Tota progenies parentela dicitur; unde et in mundana lege parenti et a parente jam succedere jubentur, quibus mutuam vicem reddere, et in servitutis [f., senectute, vel servitio] eorum subsidia et admixicula rependere.

7. *Quæ vere vidua*. Vere vidua est, quæ et moribus ornata est, et neminem habet qui [f., cui] diligientiam adhibeat.

9. AUGUST. (lib. xix *Dé civil. Dei*, cap. 14., tom. V.) *Si quis autem*. Ad eos quippe habet opportunitatem, facilioremque aditum consulendi, vel naturæ ordine, vel ipsius societatis humanæ.

10. AMBROS. *Si quis autem*. Hoc ad illud refertur: *Si qua vidua filios et nepotes habet, discant.*
11. *Vidua eligatur*. Redit aliud [f., ad illud]: *Viduas honora*.

12. *Cum enim luxuriatæ*, hoc est, ubi fuerint inter duas receptæ, et ecclesiasticum sumptum consecutæ.

13. LANFR. *Cum enim luxuriatæ*. Ratio cur devitande sint, quia sepe contingit ut, relicto proposito castitatis, per multos amatores luxurientur, et post multam luxuriam in Christo nubere, id est copulare [f., copulari] viris legitimis volunt.

14. AUGUST. (lib. *De bono viduit.*, cap. 9). *Habentes damnationem*. Ut voluntate [al., voluntatem], quæ a proposito cedit [al., cedidit], appareat esse damnatam, sive subsequantur nuptie, sive desint.

15. AMBROS. *Simil autem*. Quoniam nullam habentes sollicitudinem temporalium, dum secure assequuntur quæ usu sunt necessaria, discunt et ipsa largitate studere otiositati.

16. *Volo ergo*. Ut juventutis impetus erga plurimam sollicitudinem occupatae possint compescere.

17. *Ultam occasionem*. Illis qui nobis dèrogare properant.

lam occasionem dare adversario, *quo possit eas sibi vindicare*, maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt retro Satanam, sequentes illum. Si quis fidelis habet viduas, *apud se congregatas*, subministret illis, *id est*, *viderit unde illas regat*, non gravetur Ecclesia, ¶¶ subministratio eorum, ut iis quæ vere viduæ sunt sufficiat. Qui bene præsunt presbyteri, duplice honore digni habeantur, *verbis*, *et rebus honorentur*; *vel majori quam alii*, maxime qui laborant in verbo, *ad mores*, et doctrina, *ad fidem*. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi tritauranti, et, dignus est operarius mercede sua. 18. Adversus presbyterum accusationem *eiusvis noli recipere*, nisi sub duabus, aut, 19. tribus testibus. 20. Peccantes coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant. Testor coram Deo et Christo Jesu, *adjuro, teste Deo*, et electis angelis, *non reprobis*, ut hac custodias sine præjudicio, *dijudicatione*, *id est*, *discretione*, nihil faciens in alteram partem declinando, *quaे declinanda sit*. Manus citonemini *ad gradus ecclesiasticos dandos imposueris*, *neminem cito ordinaveris*, neque 21. communicaveris peccatis alienis, 22. Teipsum castum custodi. 23, 24. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere, propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates (*ad hoc quod dixit, sine præjudicio nihil faciens*). 25, 26, 27. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, ante discussionem, præcedentia ad judicium: *qui latenter peccant, eorum peccata in ipsis judicii discussione manifestantur*; quosdam, *vel quorundam* autem et subsequuntur; *quidam quidem ante, quidam post disquisitionem*; similiter et facta bona manifesta sunt; et quæ 28. aliter se habent (*id est*, *quaे mala sunt, vel bona, quaе manifesta non sunt*), abscondi non possunt.

CAPUT VI

Quicunque sunt subjugo *hominis fideli* servi *Christiani*, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, 1. ne nomen Domini et doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, 2. quia

COMMENTARIUS.

18. *Adversus presbyterum*. Prospexit ergo Apostolus quam facile adversus presbyteros accusations adnasci possunt, eo quod interdum increpant obnoxios pro amissis deliciis.

19. LANFR. *Tribus testibus*, *id est*, nisi accusator habeat duos aut tres testes criminis quod contendit.

20. AUGUST. (*lib. De verb. Dom. serm. 16, cap. 7*). *Peccantes*. Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus, que peccantur coram omnibus; ipsa corripienda sunt secretius, que secretius peccantur.

21. LANFR. *Communicaveris*. Cui indignum ordinant, peccatis ordinati et ipse communicat.

22. *Te ipsum castum*. Quasi diceret: qui indignos juberis repellere, te ipsum debes in vita munditia custodire.

23. *Noli adhuc aquam*. Quia castitatem servandam præcepit, ne immoderatam abstinentiam vel augere, vel tenere vellet, hoc subjungit. Vel quia infirmatus fuerat, needum ad plenum convulerat. Vel ideo dicit, adhuc cum juvenis sis, donec majoris sis ætatis.

24. AMBROS. *Noli adhuc aquam bibere*. Contemplatione continentia adhuc aquam bibebat, et quia frequenter aliorum causa, talia agimus, ne videamus indifferentes esse erga conversationem, bene adjicit.

25. *Quorundam hominum*. Vult dicere quia sicut delinquentium hominum non recte intuentum delicta manifestata sunt, que illis in futuro sæculo peccatas sunt provisura, licet faciant aliqua quæ multos latere potuerint: sic et de illis qui recte vivere C instituerunt, plurima quidem illorum manifestata sunt hominibus. Sunt etiam multa quæ lateant multos: hoc enim significat dicens: *et quaे aliter se habent, et abscondi non possunt*. Uttere vero vino pro ipsa infirmitate, sciens et illa quæ homines coniuncti, etsi recte vivamus, bona esse, plurima

A ex parte perspiciantur, nec ullam ex his noctitatem sustinebimus; licet videantur multi actus nostri a multis ignorari.

26. AUGUST. (*lib. II De serm. Dom. in monte, cap. 18*). *Quorundam hominum*, manifesta ea dicit, de quibus clarum est quo animo siant; haec præcedunt ad judicium, *id est*, quia si fueritista subsecutum, judicium non est temerarium. Subsequuntur autem illa quae occulta sunt, quæ nec ipsa latebunt tempore suo. Siecet de bonis factis intelligendum est, nam ita subjungit; *Similiter et bona facta manifesta sunt*; et *quaे unque aliter se habent, abscondi non possunt*. De manifestis ergo judicemus. De occultis vero, judicium Deo relinquamus, quia et ipsa abscondi non possunt, sive bona, sive mala, cum tempus avenerit quo manifestentur.

B 27. LANFR. *Quorundam hominum*. Causam supponit cur manus nemini cito sunt imponendæ. Judicium autem vocat concilium, synodus, seu aliquem locum, in quo fit discussio personarum: *Quorundam*, inquit, *hominum peccata illa manifesta sunt ut eorum fama vel notitia prius perveniat ad judicium*, quain ipsi infames qui veniant ad ordinandum. Quosdam autem peccata sua ad judicium subsequuntur; quia tunc primum manifestantur cum ordinandi discutiuntur.

28. *Aliter se habent*. De quibus peccatis hic intelligendum est, non enī omnia ipsa discussione panduntur, plurima namque aliquando latent.

CAP. VI. — 1. LANFR. *Ne nomen Domini, etc.* Blasphemaret nomen Dei, et doctrina, si propter quod humiliari deberent, superbirent, et dominos contemnerent.

2. *Quia fratres sunt*. Per hoc videbantur parés esse servi et domini, quia Christiani utrique, ac per hoc servi contemnebant dominos.

fratres sunt, sed magis servant, quia fideles sunt, *domini eorum, vel ipsi*, et dilecti a Deo, quia beneficij participes sunt, *Christiana religionis, vel humaniores*. Hæc doce, et exhortare. Si quis aliter docet (*eum devita*), et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, *anathema sit*, et ei, quæ secundum pietatem, *religionem*, est, doctrinæ, superbus est, nihil sciens, 3. sed languens (*quia nescit solvere quæ proponit*) circa questiones et pugnas verborum; ex quibus oriuntur invidiae, contentiones, blasphemiae, *an alter alteri maligne opponat*, suspicione male, confictationes hominum mente corraptorum, et qui veritate privati sunt. 4. existimantium 5. questum *temporalem* esse pietatem, *religionem, prædicationem*. 6. Est autem questus (*ex quoce quæstum accipit*) magnus, pietas cum sufficientia, *fides cui sufficit quod a Deo datur*. *Ratio cur sufficiere debeat, quo impræsentiarum est*. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus, *nece ista sunt nostra, non enim nobiscum deferemus*. Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti sumus. *Nec euremus ditari*. Nam qui volunt divites fieri, incident in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia, et nociva, quæ mergunt homines in interitum, et perditionem. 7. Radix enim omnium malorum est cupiditas; quam 8. quidam appetentes, erraverunt, *Ego a fide, et inseruerunt se doloribus multis*. 9. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge; sectare vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, *quod pro fide Christiana certandum est: sic certando apprehende vitam aeternam, in qua, ad quam habendam, vocatus es, et confessus bonam confessionem, catholicam fidem, coram multis testibus, in baptismi die vel susceptione presbyterii*. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Iesu, qui testimonium reddidit 10. sub Pontio Pilato non erubescens bonam confessionem, *Patrem scilicet, ut serves* 11. mandatum sine macula, (*non erubescas eorum regibus evangelicum præceptum, de quo in psalmo: lex Domini immaculata*) irreprehensibile, usque 12. in adventum Domini nostri Iesu Christi; quem suis, congruis, temporibus; 13. ostendet Deus beatus, et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium qui solus habet 14. 15. immortalitatem, et lucem inhabitat inaccessibilem; quem nullus hominum permanens in hæc corruptibilitate vidit, sed nec 16. videre potest: cui honor, et imperium sempiternum. Amen. Divitibus hujus saeculi præcipe, non sublime sapere, in divitiis gloriari, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde adfruendum non congregandum) *ad hoc scilet, vel præcipe bene agere*. divites fieri in bonis operibus facile tribuere, communicare proximis indigenibus, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. O Timothee, 17. depositum, *fidem, episcopatus gratiam, custodi, devitans profanas vocum novitates, deceptivas propositiones, et oppositiones falsi nominis scientiae, (artem sophisticam dicit)* quam quidam 18. promittentes, profientes, circa fidem exciderunt, in heres. Gratia tecum, Amen.

COMMENTARIUS.

3. AMBROS. *Sed languens*. Languorem dicit cogi. A *In adventum*. Quem scilicet adventum Domini nostri tationum eorum, eo quod relinquentes pietatem ad quæstiones evolvebantur.

4. LANFR. *Existimantium*. Existimabant Christum esse colendum tantummodo propter luera hujus vite.

5. *Quæstum esse*. Ab hoc se pios exhibent, ut terrena assequantur, quibus sua non sufficiunt.

6. *Est autem questus*. Quasi diceret: est quidem religio Christiana quæstus, sed non qualevis ipsius, sed magnus, id est æternus.

7. *Radix omnium malorum*, etc Avaritia, id est, cupiditas divitiarum infert hæc mala; nec mirum, quia cupiditas omnium est radix malorum.

8. AMBROS. *Quidam appetentes*. Pro illis quæ sibi acciderunt.

9. *Tu autem, o homo Dei*. Aperte visus est eum exhortasse, hominem Dei illum dicens.

B 10. LANFR. *Sub Pontio*. Quando dixit, *Omnis qui ex veritate est, audit meam vocem, etc.*

11. *Mandatum*, id est, evangelicum præceptum, de quo in psalmo: *Lex Domini immaculata*.

42. AUGUST. (lib. iii contra Maxim. Arian., c. 12).

13. AMBROS. *Ostendet beatus*. Beatum vocavit ad confirmationem invertibilitatis naturæ in nobis future, quæ illi est in natura potentiae. Et regem ac dominum, quia potens est, et dæmones subjungare, et mortem adimere. Et lucem habitat, quia corpora sanctorum illustrabit.

14. AUGUST. (ibid.). *Immortalitatem*. Immortalitatem autem dicitur habere solus Deus. In omni enim mutabili natura, nonnulla mors est ipsa mutationis; quia facit aliquid in ea non esse quod erat.

15. LANFR. *Immortalitatem*, id est immutabilitatem; omnis enim creatura mutabilis.

16. *Videre potest*. In hac vita intelligendum est, non posse ab hominibus videri Deum. Nam de alia scriptum est: *Videbimus cum sicuti est*.

17. *Depositum*, id est, spiritualia charismata, quæ tibi Deus dispositus, id est commendavit.

18. *Panitentes*. Ordo. Scientia [f., scientiam] falsi nominis autem sophisticam dicit, quæ falso nomine scientia dicitur; cum error et fallacia rectius diceretur.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM II.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

19.1 ARGUMENTUM. Item Timotheo scribit de exhortatione martyrii, et omni regula veritatis, et quid fu-

turum sit temporibus novissimis, et de sua passione scribens ei ab urbe Roma.

CAPUT PRIMUM.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum 1. promissionem vitae, (*Apostolus prædictans promissionem vitæ æternæ, secundum quod promisit Deus*) quæ est in Christo Iesu, *in fide Christi, non meritis*, Timotheo charissimo filio, gratia, misericordia, (*causa inter effecta sua posita, id est, gratiam, et pacem*) pax a Deo Patre, *ex quo genitus sum in Ecclesia, vel in massa sanctorum Patrum, ex quibus sum, et Christo Iesu Domino nostro*. 2. Gratias ago Deo, cui servio a progenitoribus meis Anania, et aliis, in conscientia pura, *non in hypocrisi, quod sine intermissione (ecce unde gratias agit) habeam tui memoriam in orationibus meis; nocte ac die desiderans te videre, in memori lacrymarum tuarum, desiderio mei effusarum, ut gaudio implear, recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ et habitavit primum (bonus a bonis progeniis) in avia tua Loide, et matre tua Eunice, (non facit mentionem patris, qui in gentili errore permansit) certus sum autem quod et in te habet fides*. Propter quam causam admoneo te, (*hic innuit eum pigrum esse in prædicatione*) ut resuscites (*torpebat enim præ timore*) 3. 4. gratiam Dei, episcopatus, quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non debemus timere, Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis. Noli itaque erubescere, timere, testimonium, prædicationem, Domini nostri, neque me vincunt ejus, pro eo **19.2** vinculatum. 5. Sed collabora Evangelio secundum virtutem Dei, prout virtus Dei opitulabitur tibi, qui nos liberavit, et 6. vocavit vocazione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et secundum gratiam, quæ data est nobis a Deo in Christo Iesu ante tempora secularia, in prædestinatione. Manifestata est autem nunc in tempore plenitudinis per illuminationem Salvatoris nostri Iesu Christi, qui 7. destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, illuminando dedit vitam, et incorruptionem, hanc incorruptibilem, per Evangelium; in quo prædicando positus sum ego prædicator, et Apostolus et magister gentium. Ob quam causam etiam haec vincula patior: sed 8. non confundor, non erubesco. Scio enim cui credidi, pro quo patior, (*a simili creditoris sumptu*) et certus sum, quod non ero immunis. 9. quia potens est depositum meum, quod sibi deposui, id est, opus bonum, quod ego feci, servare et reddere in illum diem. Formam habe sanorum verborum, collabora Evangelio, vel esto habens formam verborum, quæ sanant, 10. quæ a me audisti in fide habenda, et in dilectione, in Christo Iesu. Bonum depositum, doctrinam a me commendam tibi, custodi per Spiritum sanctum, per auxilium Spiritus sancti, qui habitat in nobis. Ut firmus custodias hoc, dicit; 11. Scis hoc, quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt, ex quibus est Phigellus et Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori (qui a me non discessit, nec erubuit) domui, quia sœpe me refrigeravit, visitando me, et atiis modis, et 12. catenam meam non erubuit; sed, cum Romanum

COMMENTARIUS.

CAP. I. — 1. AUGUST. Promissionem vitæ, hoc A cens: Venile ad me, omnes qui laboratis et onerati est: Apostolus creatus sum, ut predicem vitam per Christum promissam.

2. *Gratias ago*. Gratias ago Deo cui servio; unde hoc ita se habet: quoniam sine intermissione memoriam tui habeo in orationibus. Ordo est: Gratias ago memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear, ut non causam, sed quod sequitur, significet.

3. *Gratiam Dei*. Divinam donationem in ordinatione concessam.

4. LANFR. *Gratiam Dei*. Gratiam episcopatus admetet eum resuscitare, ut confidentius prædictet verbum Dei, non timens terrenas potestates, nec erubescens dicere discipulum crucifixi, et vincit; aliquantis per enim timidus et negligens erat.

5. AUGUST. *Sed collabora*. Ut prædictes virtutem Dei, qui nos salvos fecit.

6. LANFR. *Vocavit vocacione*, id est, invitavit, di-

cisit, et ego vos requiescere faciam.

7. *Destruxit*, id est, perspicue ostendit ubi esset vita et corruptio.

8. AMBROS. *Non confundor*. Bene posuit non confundor, quia dixerat non erubescas.

9. *Potens est depositum*, id est, perfectam spiritus gratiam, in qua spe ad præsens hanc spiritus gratiam, ut pignus vel arrham, assecuti sumus.

10. LANFR. *Qua a me audisti*, id est, cum insinuarem fidem et dilectionem que oportet haber in fide Christi Iesu.

11. *Scis enim quod*. Ad hoc ei istos commemorat, ut et ipse cautus sit, ne similiter sese avertat.

B 12. *Catenam meam*. Consequenter hoc adjunxit, quia ad exhortationem ejus dixerat, nec erubescas testimonium Domini.

venisset, sollicite me quæsivit et invenit. Det illi Dominus *Pater* invenire misericordiam a Domino *apud Christum; quia omne judicium dedit Pater Filio*, 43. in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti, quam alii, tu enim intereras.

CAPUT II.

Tu ergo, fili mi, *quia illi discesserunt*, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu, *in fide Christi Jesu*: 1. et qua audisti a me 2. per multos testes, *presentibus multis testibus*, haec commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Jesu, *non implicitus sacerularibus*. Nemo militans Deo implicat, *debet implicate*, se negotiis sacerularibus, ut ei, *Deo placeat*, qui se probavit, *placitum elegit*. 3. Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. 4. 5. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. *Quasi metaphorice loquor*, Intellige quæ dico: dabit enim *et faciet* tibi Dominus in omnibus intellectum. Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, *natum ex semine David*, secundum Evangelium meum, in quo labore *prædicando* usque ad vincula, *quo usque vinciar*, quasi male operans: *Ego quidem ligor*, sed verbum Dei 6. non est alligatum. Ideo, *ut Evangelium prædicem*, omnia sustineo propter electos salvandos, ut et ipsi salutem, remissionem peccatorum, consequantur, quæ est in Christo Jesu, cum gloria celesti, salutem, et gloriæ futuram. Fidelis sermo, quem dixi, et dicturus sum, ut salutem consequantur; quod et facient; nam si commortui sumus Christo, et convivemus, si sustinebimus, sive illi, et conregnabimus; si negaverimus, et illi negabit nos; si non credimus, 7. ille fidelis, *verax*, permanet, (*qui erubuerit me coram hominibus*, et ego eum erubescam coram Patre meo) negare se ipsum non potest. Haec commone, testificans coram Domino, testem Deum adhibevis. Noli contendere verbis; ad nibil enim utile est, nisi ad subversionem audientium, nisi contendas ut convertas, nihil utile est. Sollicite autem cura te ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, non crubescensem *prædicare*, recte tractantem verbum veritatis. Profana autem *verba*, et vaniloquia devita; multum enim proficiunt ad impietatem: et sermo eorum ut 8. cancer (*morbus*) serpit; ex quibus est Hymenæus, et Philetus, qui a veritate exciderunt, (*vel quia nullius crediderunt resurrectionem, nisi Christi, vel nisi mortalem in baptismo*) dicentes 9. resurrectionem esse jam 106-107 factam, *Christo resurgentem cum quibusdam, vel in baptismo*, et subverterunt quorundam fidem. Sed (*qui templum Dei sunt*) 10, 11. firmum fundamentum Dei stat, (*eccc eur firmum*) habens signaculum hoc, munimentum hoc quod a Deo cognoscuntur secundum prædestinationem; cognovit Dominus qui sunt ejus; et idem stat; et, discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. 12. In magna autem domo, non solum

COMMENTARIUS.

13. *In illa die*. Quasi diceret: de quo semper loquor tecum.

CAP. II. — 1. AMBROS. *Quæ audisti a me*. Quæ audisti a me, frequenter alios docere: hoc dicit, *per multos testes*.

2. LANFRANCUS. *Per multos testes*. Per multos, id est, inter multos. Ut Virgilius: *Via secta per ambas, id est, inter ambas*. Vel ita: quæ audisti a me sunt probata per multos testes, id per multa testimonia Scripturarum.

3. LANFR. *Nam qui certat in agone*. Certa legitime ut coroneris, a contrario: aliter non coronaberis, a simili: *Nam qui certat in agone*, etc.

4. AMBROS. *Laborantem*. Quia hortatus est ut in illa sollicitudinem de sacerularibus habeat, necessitas flagitat humana de illis perquiri quæ erga escam et B indumenta sunt.

5. *Laborantem*. Timotheus iste exemplo Apostoli labore manuum suarum volebat vivere, et ab auditóribus, quibus verbum Dei prædicabat, nihil accipere, unde penuriam multam patiebatur, quia infirmus erat, et labori manuum vacare non poterat. Admonet ergo eum sub specie agricolæ ut de agro quem colit fructum, unde sustentet se, non aspernetur percipere.

6. *Non est alligatum*. Quasi diceret: me ligant, sed verbum Dei ligare non possunt, quia ubique prædicto.

7. *Ille fidelis*. Prædixit Dominus, per prophetas

A suos, magnam in orbem terrarum futuram Ecclesiæ, et populum grandem, in quo laudandus esset. Si ergo, inquit, nos non credimus; ille tamen verax est, seipsum, id est, verba sua a se prolata negare non potest, inventurus alios per quos et in quibus laudetur.

8. *Cancer*. Morbus ad similitudinem animalis, quia sicut undique hic habet pedes, ita hic undique occupat.

9. *Resurrectionem*. Vel quo tempore Dominus resurrexit, et cum eo multa corpora mortuorum, vel in baptismo, in quo secundum quendam modum homines moriuntur, et restungunt.

10. AMBROS. *Firmum firmamentum*. Ista ad consolationem ejus videtur dixisse Apostolus, ne quando det illis Deus, id est, ut veritatem prospicere possint.

11 LANFR. *Firmum firmamentum*. Quidquid garriant heretici, fundamentum Dei, id est homo, in quo fides Dei firmatur et fundata est. id non titubat, non vacillat, habens hoc signaculum, id est, hanc menti sue impressam memoriam, *Cognovit Dominus*, etc. Per hoc enim et hæreses et omnia saluti contraria devit; quia scit debere discedere ab omni iniquitate omnis qui invocat nomen Domini.

12. *In magna autem*. Ne forte miraretur quia a fide quidam discederent, similitudinem hanc facit. Quidam stant, quidam excedunt, nec omnes unius modi sunt, sicut in magna domo.

sunt vasa aurea et argentea; sed et lignea et fictilia; et quedam quidem in honorem, quedam autem in contumeliam, *vitiōsi, qui si mundentur, erunt vas.* Si quis ergo emundaverit se 13. ab istis, *supradictis*, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Juvenilia autem desideria fuge, *profana, et inaniloquia devita*; sectare vero justitiam, fidem, charitatem, et pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem, et sine disciplina quæstiones devita; sciens quia gererant lites (*cœcē cur.*) Servum autem Domini non oportet litigare; sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati; 14. ne quando, *ut ne corripientem* Deus det illis penitentiam, ad cognoscendam veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem, *Dei, vel diaboli, complendam.*

CAPUT III.

1. Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: et erunt homines seipsos amantes, cupidi, 2 elati, *ex non habitis*, 3. superbi, *ex his quæ habere videntur*, 4. blasphemari, parentibus non obedientes, ingratii, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immittes, sine benignitate, proditoris, protervi, *Ego* 5. tumidi, *cæci*, et voluptatum amatores magis quam Dei; habentes speciem quidem pietatis, *Christianæ religionis*, virtutem, charitatem, autem ejus abnegantes. Et hos devitu; ex his enim, *ex latibus*, sunt qui penetrant domos, fures, et captivas ducunt, *fornicatores*, mulierculas oneratas peccatis, quæ ducentur, *id est, seducunt variis desideriis*; semper discentes, *illos dico*, et nunquam ad scientiam veritatis Christi pervenientes. Quemadmodum autem Jannes, et Mambres, *incantatores Pharaonis*, restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, *a fide*. Sed ultra non proficiunt, *diu non durabunt, destruet eos Dominus, et sic ostendet eos stultos fuisse, sicut supradictos*; insipientia enim eorum (*Domino hoc agente*) manifesta erit omnibus, sicut et illorum *Ægyptiorum incantatorum* tuit. *Hili* nunquam ad scientiam pervenient, Tu autem assecutes es meam doctrinam in moribus, institutionem in fide, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutio[n]es, passiones; qualia mali facta sunt Antiochiae, Iconii, et Lystris: quales (*suspense*) persecutio[n]es sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus, nec solum ego sustinui, sed et omnes qui pie, perfecte, volunt vivere in Christo Jesu, 6. persecutio[n]em patientur. Mali autem homines, et seductores proficiunt in pejus, errantes, et in errorem mittentes. Tu vero *quidquid illi faciant* permane in iis quæ didicisti et credita sunt tibi, sciens a quo (*a me, non a profano quolibet*) didiceris, et poteris facere, quia ab infantiis sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, qui est in Christo Jesu. *Sacrae litteræ, quas dedicisti, possunt instruere, quia Omnis 7. 8. Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum virtutes, ad arguendum vitia, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia; juste ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.*

CAPUT IV.

Testificor, *adjuro te*, coram Deo, et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos, et per adventum ipsius et regnum ejus: Prædicta verbum *Dei*, 1. insta opportune, importune; argue, obsecra, **199** in-

COMMENTARIUS.

13. *Ab istis*, id est, a consortio istorum vasorum, A bent [*forte cogil*], sive peccantes debeant argui, sive quæ facta sunt in contumeliam.

14. *Ne quando det.* Ne, pro si, vel pro an: quod etiam in hac significatione præpositum reperitur.

CAP. III. — 1. LANFR. *Hoc autem scito*, etc. Dum tempus est idoneum, et suscipiunt doctrinam, corrigitur; non enim hoc semper facient. Et hoc est quod dicit: *Hoc autem scito*, etc.

2. AMBROS. *Etati.* Elati sunt qui jactant se habere quod non habent.

3. *Superbi.* Superbi sunt qui magna sapiunt pro illis quæ habere videntur.

4. *Blasphemi.* Blasphemari, detractores, criminatores, delatores.

5. *Tumidi.* Qui magna sapiunt in his quæ non habent.

6. LANFR. *Persecutionem.* Haec persecutio aliquando a vitiis, aliquando a dæmonibus, nonnunquam ab hominibus, saepè ab omnibus.

7. *Scriptura divinitus.* Ostendit quæ Scriptura arcem obtineant auctoritatis, videlicet quæ per spiritum prolatæ sunt.

8. AMBROS. *Scriptura.* Sive doceri conveniat de-

CAP. IV.—1. AUGUST. (in *exposit. Epist. ad Galat.*, sub finem, t. IV). *Insta opportune.* Dupli distincione legi potest. Insta opportune, importune, argue, ut opportunus sentiaris, cum instas adificando,

cum destruis arguendo, non cures si importunus videaris; et sic duo quæ sequuntur superioribus redunduntur. Obsecra cum opportune instas adificandis.

Increpa cum importunus in arguendo destruenda videaris. Deinde duo quæ sequuntur, superioribus referuntur converso ordine. In omni patientia, ad sustinendas indignationes eorum quos arguis; et doctrina ad instruenda eorum studia, quos adificas.

B Alia distinctio: insta opportune; quod si hoc modo non proficiis, insta opportune, id est, et si importunus illis videris, tu tamen, opportunum sciens quod facis, curam sanitatis ejus animo teneas manuserto.

Nullum enim medicamentum sanat, quod non opportune adhibeas.

crepa in omn. patientia, *exterius ostensa, interius habita*, et doctrina, *verborum, et operum*. *Et sic oportet*: Erit enim tempus cum, quando, sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, 2. pruriens auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. *Quidquid illi, Tu vero vigila, in omnibus labora*, 3. opus fac evangelistæ, ministerium tuum imple. Sobrios esto. 4. Ego enim jam delibor, *innotescit*, et tempus resolutionis meæ instat. 5. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. 6. In reliquo (*et quid relinguitur? hoc scilicet*) reposita, *id est, servata*, est 7. mihi corona justitiae, *quam mereor justitiam*, quam reddit mihi Dominus in illa die justus judex, non solum aeterni mihi, sed et 8. iis qui diligunt. 9. adventum ejus, *boni, non metuentes damnationem in die judicii*. Festina ad me venire cito. Demas enim me reliquit, diligens hoc saeculum, et abiit Thessalonicanam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam; Lucas est mecum solus. Marcum assume, et adduc tecum; est enim mihi utilis in ministerium. Tychicum autem misi Ephesum. Pænulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, *meos*, maxime autem membranas. Alexander Ærarius (*narrat ei quid sibi Romæ contigerit*) multa mala mihi ostendit: reddit illi Dominus secundum opera ejus, quem et tu devita, *ne alloquaris*, valde enim restitut verbis nostris. In prima mea defensione, *qua me apud Neronem defendi*, nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt; non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit et confortavit me; ut per me predicatione impleatur, et audiant omnes gentes; et *sic liberatus sum de ore leonis, Neronis*. Liberavit me Dominus ab omni opere malo; et salvum faciet in regnum suum celeste; cui gloria in saecula saeculorum. Amen. Saluta Priscam et Aquilam, et Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi; Trophimum autem reliqui infirmum Miletii. Festina ante hie- mem venire. Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus, et Claudia et fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum Spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

COMMENTARIUS.

2. LANFR. *Pruriens*, id est, leves, instabiles, nova A parte, quæ instat.
semper audire volentes.

3. *Opus fac evangelistæ*. Opus evangelistæ est, bene vivere, et benedicere; moribus et verbis subjectos instruere.

4. *Ego enim jam*. Quasi diceret: ideo tam studiose te moneo, quia in presenti moriturus sum, te postea non moriturus.

5. AMBROS. *Bonum certamen*. Non ludens ista, sed ad exhortationem dixit Timothei.

6. LANFR. *In reliquo*, id est, in reliqua æternitati

7. AMBROS. *Mihi corona*. Bene justitiae coronam vocavit illam quæ contemplatione [compensatione?] ED. P.] laborum datur.

8. *His qui diligunt*. Miraculi dignum quod non dixit, illis qui laboraverunt aut passi sunt, sed dixit qui diligunt, quia certaminum et passionum tempus non semper est.

9. LANFR. *Adventum ejus*. Adventum Christi diligunt qui a malis cessant, et bona faciunt; hi enim in die judicii damnari non metuantur.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD TITUM.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

200 ARGUMENTUM. — Titum commonefacit et instruit de constitutione presbyterii, et de spirituali conversatione, et haereticis vitandis qui in traditionibus Judaicis credunt, scribens eis a Nicopoli.

CAPUT PRIMUM.

Paulus servus Dei, Apostolus autem, *nuntius*, Jesu Christi 1. *prædicando* secundum fidem, *vel non meritis*, electorum Dei, et 2. agnitionem veritatis, quæ 3. secundum pietatem, *Christianam religionem*, est in spem vitæ æternæ, quam *vitam* promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora saecularia; manifestavit autem temporibus suis, *congruis*, 4. Verbum suum, *Christum*, qui est causa illius vitæ, in *prædicatione*,

COMMENTARIUS.

CAP. I.— 1. AMBROS. *Secundum fidem electorum*. Dicit Apostolus: constitutus sum ut per me credant electi, ut vitam æternam assequi possint, quam dum dum representare præsumperant. In opus vero nunç produxit adventum Christi, quando optime se rem habere existinavit.

2. LANFR. *Agnitionem veritatis*. Veritas secundum pietatem, id est, Christianam religionem, est Creatorem creaturam factum, hominem de Virgine na-

tum, mortuum resurrexisse, nosse.

3. *Secundum pietatem*. Per quam habemus spem æternæ vite. Diceret quis: satis potes sperare, et nihil consequi; ad hoc respondet: *Quam promisit Deus*. Iterum objiciunt: spes aliquando fallit, adjungit: *qui non mentitur*.

4. *Verbum suum*. Vitam æternam (quæ promissa et manifestata est) dicit esse Verbum Dei: *Ego sum*, inquit, *via, et veritas et vita*.

quæ credita est mihi secundum præceptum Salvatoris nostri Dei ; Tito 5. dilecto filio secundum (*determinat quomodo sit filius/ communem fidei, gratia et pax a Deo Patre et Christo Iesu Salvatore nostro*). Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut 6. ea quæ desunt corrigas, *supples*, et constitutas per civitates presbyteros, *episcopos*, sicut et ego disposui tibi. Si quis 7. sine criminè est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxurie, aut non subditos. 8. Oportet enim episcopum, sine **201** criminè esse, sicut Dei dispensatorem ; non superbū, 9. non iracundū, non vinolentū, *effectus iracundiz*, non percussorem, non turpis lucerū cupidū ; sed hospitalem, benignū, sobrium, justū, sanctū, continentem, amplectentem, *adimplentem opere*, eum qui secundum doctrinam est, fidēlē sermonem, doctrinam scilicet Christianam vracem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, *sanante*, et eos qui contradicunt, *inobedientes*, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, et seductores, (*pseudo et incircumcisæ questiones deceptioe ceteris faciebant*) maxime quæ de circumcitione sunt; quos oportet redargui ; qui universas domos, *familias*, subvertunt a *fide*, docentes quæ non oportet, turpis lucrī gratia. Dixit quidam ex illis 10. proprius ipsorum propheta : 11. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc de *Cretensibus* verum est. Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Judaicis fabulis, et mandatis, *traditionibus*, hominum avertentium se a veritate, *volentium judaizare, a cibis abstinere, quod non decet, quia* 12, 13, 14. Omnia munda mundis ; 15. coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, cum sint abominati, *abjecti a Deo*, et incredibiles, et ad omne opus bonum reprobri.

CAPUT II.

Tu autem loquere quæ docent sanam doctrinam. *Admone* Senes, nt sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia; *admone* anus similiter *ut sint* in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes, ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligent, *sc exhibeant* prudentes, castas, sobrias, dominus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint. In omnibus te ipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integratæ *vita*, in gravitate morum verbum sanum *sit tuum irreprehensibile* **202** ut is qui ex adverso est, *infidelis vel diabolus*, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. *Admone*. Servos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, 1. ut doctrinam Salvatoris nostri Dei 2. ornent, *ornate habeant*, in omnibus actis, et dictis. *Est ne aliqua doctrina? est hæc qua dicit:* 3. Apparuit enim gratia

COMMENTARIUS.

5. Dilecto filio. Qui est filius meus, non secundum carnem, sed secundum catholicam fidem, quam ei insinuavi ; catholicum enim Graece, *commune vel universale* dicitur Latine.

6. AMBROS. *Ea quæ desunt.* Bene dixit quæ desunt ; nam pietatis ratio omnibus credita erat ab Apostolo.

7. AUGUST. (*expos. in Evang. Joan.*, Tract. 41, tom. IX) *Sine criminè est.* Crimen autem est peccatum grave, accusatione et damnatione dignissimum.

8. LANFR. *Oportet episcopum.* Hic aperte ostendit presbyterorum nomine episcopos superius designatos fuisse.

9. AMBROS. *Non iracundum.* Hoc est reminiscen- tem iram, et per longi temporis spatia tenentem.

10. LANFR. *Proprius eorum propheta.* Attende non solum Judeos, sed et gentes habuisse prophetas.

11. Cretenses semper mendaces. Tales esse eos confirmat auctor Epimenides, poeta gentilis.

12. AMBROS. *Omnia munda mundis.* Quæ ad escam facta sunt, nihil in se immundum habent ; si tamen quis cum munda conscientia velit insumere. Si quis autem per suam incredulitatem habet conscientiam coinquinatam, nihil mundum poterit illi esse, qui talis est.

13. AUGUST. (*lib. xxxi cont. Faust.*, c. 4, tom. VI)

A *Omnia munda mundis.* Omnia munda mundis secundum naturam in qua creata sunt ; non tamen omnia secundum significationem munda : primo populo Iudeorum ; nec nobis omnia vel propter salutem vel propter consuetudinem humane societatis apta sunt, sed cum sua cuique redduntur et naturalem ordinem servant, omnia munda sunt mundis.

14. LANFR. *Omnia munda.* Datur intelligi quod, ex mandatis ipsorum hominum, quidam cibi judicarentur immundi.

15. AUGUST. (*ibid.*) *Coinquinatis.* Immundos dicit Apostolus quod carnaliter saperent ; et infideles quod tempus gratiae a legis tempore non discernerent, quibus ideo dicit nihil mundum, quia et his quæ respuebantur [*al.*, respuebant], et his quæ sumebant non sancte, non juste utebantur.

CAP. II.—**1. LANFR.** *Ut doctrinam.* Hoc ad omnia superiora refertur, ex eo loco, quo dicit : *senes ut sobrii sint.*

2. Ornent in omnibus. Ornamentum doctoris est honesta vita discipulorum.

3. Apparuit enim omnibus. Quasi diceret : Doctrinam Christi ornare oportet omnis cui gratia Dei, id est remissio peccatorum, et vita æterna in promptu est, omnibus ornantibus eam.

Dei, et Salvatoris nostri omnibus hominibus, crudiens nos, ut abnegantes 4. impietatem, et sacerularia desideria, sobrie et juste, et pie vivamus in hoc saeculo, exspectantes beatam spem, et adventum 5. gloriae magni Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi; qui dedit semicorpum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Haec loquere, et exhortare, et argue cum omni imperio, ita te habe, ut 6. Nemo te contemnat.

CAPUT III.

Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obediens, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. 1, 2. Eramus enim aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes desiderii, et voluptatibus variis, in malitia, rapina, et invidia agentes, odibiles, odio digni, odientes invicem. Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiae, que fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, 3. per lavacrum regenerationis, vel lavacri regenerationem, et renovationis, renovationem, Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, heredes ~~et~~ simus secundum spem vitae aeternae. Fidelis sermo est, quem dixi, et 4. de his volo te 5. confirmare, ut curent, scilicet eos, qui credunt Deo, 6. bonis operibus praesesse qui credunt Deo. Haec sunt bona, et utilia hominibus. Stultas autem quæstiones, et 7. genealogias, et 8. contentiones, et pugnas legis devita; sunt enim inutiles et vanæ. Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio 9. iudicio condemnatus. Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim; ibi enim statui hiemare. Zenam legisperitum, et Apollo sollicite premitte, Nicopolim ad ministerium illorum, ut nihil illis Artemam, et Tychico desit. Discant autem, Artes, et Tychicus, et nostri bonis operibus praesesse ad usus necessarios, impendendo aliis similiter, nt non sint infructuosi. Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARIUS.

4. *Impietatem*, id est, idolatriam et culturam A dæmonum.

5. *Gloria*. De hac gloria dicitur in Evangelio secundum Matthæum: *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui, cum angelis suis*. Et est ordo: gloriae Iesu Christi magni, etc.

6. AMBROS. *Nemo te*. Contemnat te nemo, dicit. Si valde sit aliquis ferox, arguas eum peccantem.

CAP. III.—1. AMBROS. *Eramus enim*. Objiciebant vero ei quorundam impietatem, ob quam multi fideli bonum existimabant, si adversus hujusmodi item exercerent.

2. LANFR. *Eramus enim*. Quasi diceret: Nulli spennendi, etiamsi insipientes sint et increduli, quia aliquando eis similes fuimus: sed per gratiam Dei salvati fuimus.

3. *Per lavacrum*. Per baptismum dicit, in quo regeneratur et renovatur homo, adveniente in eum Spiritu sancto, per quem fit remissio peccatorum.

4. AMBROS. *Et de his volo*. Necessarium utique ut ipse cum multa fiducia de his doceas, et consilium des illis qui crediderunt Deo, quatenus diligentiam convenientium adhibeant. Et omnia ista ad illud reddidit quod superius dixerat commune eos principatibus et potestatibus subditos esse.

5. LANFR. *Confirmare*. Ordo: confirmare, sed [f., scilicet] eos qui credunt Deo, ut curent, etc.

6. *Operibus*, id est, ut studeant majora operari, sicut sunt in majori loco constituti.

7. *Genealogias*. Genealogias Christi aliter computabant quidam quam Evangelistæ et apostoli, quos vitandos potius quam confutandos præcepit.

8. *Contentiones*. Contentiones et pugnae legis erant inter Judæos et Christianos, illis ad litteram, his ad spirituali intelligentiam legem oportere intelligi contendebut.

B 9. *Judicio*. Proprio iudicio se condemnat qui errorem laudat, vituperat veritatem.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.—Philemoni familiares litteras facit pro Onesimo servo ejus scribens ei ab urbe Roma de carcere, per ipsum Onesimum.

CAPUT PRIMUM.

Paulus 1. *vinctus Christi Iesu*, et Timotheus frater, 2 *Philemoni dilecto*, ~~et~~ et adjutori nostro, et

COMMENTARIUS.

CAP. 1. — 1. AMBROS. *Vinctus Christi Iesu*. In presenti negotio neque servum Christi, neque Apo-

stolum se dixisse [/., dixit], sicut erat consuetudo scribendi; nam de spiritualibus negotiis scribebat,

Appiæ *uxori* sorori charissimæ, et Archippo *filio ejus* commilitoni nostro, et Ecclesiæ, quæ in domo tua est. Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper memoriā tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam, et fidem, quam habes in Domino Iesu, quam charitatem habes et 3. in omnibus sanctos, 4. ut communicatio fidei tuae evidens fiat, in agnitione omnis operis boni patrati, quod est in vobis, *vel nobis*, 5. in Christo Iesu, *ad Christi honorem*. Gaudium enim (*alia ratione reddit gratias*) magnum habui, et consolationem in charitate, quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater, *sanclos rei vestris dando de tuis*. Propter quod, *id est, charitatem tuam*, 6. multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet; propter charitatem magis obsecro, 7. cum sis 8. talis, ut *ego* Paulus senex, nunc autem et vincitus Iesu Christi; obsecro te pro 9. meo filio, quem genui, *baptizavi*, in vinculis, 10. Onesimo, qui tibi 11. aliquando inutilis (*temperative*) fuit, nunc autem et mihi 12. et tibi utilis *erit*, quem remisi tibi. Tu autem illum ut mea viscera suscipe; quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi 13. ministraret 14. in vinculis Evangelii; sine consilio autem tuo nihil volui facere uti ne velut, *ut non, ex necessitate, exactorie*, bonum tuum esset, sed voluntarium. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut 15. 16. æternum, *hic, et in futurum fideliter* illum reciperes; jam non 17. ut servum, sed pro servo charissimum fratrem, maxime, *valde*, mihi, quanto autem magis tibi, et 18. in carne *servus*, et in Domino? *in fide firma*. Si ergo (*adjurative*) habes me 19. socium, suscipe illum sicut me; si autem aliquid, *detrahendo res tuas*, nocuit tibi, aut debet; hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu; ego reddam, ut non dicam tibi, quod et te ipsum mihi debes; 20. ita, frater. Ego 21. te fruar in Domino; refice viscera mea, *hunc*, in Domino. Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam et super id quod dico, (*vel liberum, vel atque bonum*) facies. Simul autem et para mihi hospitium;

COMMENTARIUS.

et nunc de his quæ in potestate Philemonis erant. A zatus est; quem remitteas, pro eo nunc rogat.

Et illud magis propendunt censuit quod valde suadere poterat, quia pro aliorum salute habebatur in vinculis.

2. *Philemoni*. Marito junxit uxorem, deinde filium Philemonis et Appiæ, nec cæteros, qui pertinebant ad eos, fraudavit salutatione

3. *In omnes sanctos*. Ex hoc illud cognoscitur. Nam erga sanctos charitas in operibus demonstrata, affectum, quem erga Deum habes, comprobato. Unde et optime adjecit: *Ul communicatio fidei tuae perfecta fiat in agnitione omnis boni*.

4. *Lanfr.* *Ut communicatio, id est, communicans fidei nostra fides tua*.

5. *In Christo*. Qui me Apostolum fecit.

6. *Ambros.* *Fiduciam muttam*. Non dixit: potestatem habeo præcipiendi, sed fiduciam. Non dixit propter apostolatum, sed propter charitatem quam erga omnes habebat. Qui enim erga omnes sanctos sic liberalis est, nunquam hunc gratiam postulatum dare pigebit.

7. *Cum sis talis ut Paulus*. Omne quod sumnum bonum intelligi poterat, hoc erat in Paulo. Adjicendo seniorem et vinculum, ad reverentiam eum invitavat.

8. *Lanfr.* *Talis*. Senex erat iste sicut Apostolus, et ideo non vult sibi imperare, sed obsecrare; ipse enim superior dixit: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem*.

9. *Ambros. Pro meo filio*. Bene primum dixit, propositis ejus mutabilitatem [*f., proposita ejus mutabilitate*]; ac sic posuit nomen, eo quod sciret non bene habere de illo Philemonem, propter pristinam ejus mutabilitatem.

10. *Lanfr. Onesimo*. Onesimus iste servus Philemonis erat, qui fugiens dominum suum, quadam furatus est; sed veniens Romanum ab Apostolo bapti-

11. *Ambros. Aliquando*. Adiecto aliquando, alium esse hunc ostendit ab illo qui dudum.

12. *Et tibi*. In primis dixit, tibi, ut non videatur alienum servum subtrahere ab ejus domino. Quod dixit, tibi, contemplatio [*f., contemplatione*] obsequii dixit; quod autem, mihi, secundum correptionem ejus dixit.

13. *Ministraret*. Vult dicere: etiamsi hoc fecisset, tuum lucrum erat ut is mihi ministraret. Nam si servus tuus ministraret mihi, mercedem utique tibi acquirebat. Nec dixit pro te, sed pro tuo commodo.

14. *Lanfr. In vinculis Evangelii*, id est, quæ sustineo propter Evangelium, quod prædico.

B 15. *Eternum, id est, æternaliter tecum* 205 futurum, ut non dicam tibi. Astute rogat ut quod servus ei debet, sibi dimittat. Quasi dicaret: Possem dicere quod non solum hoc, sed et te ipsum debes mihi, sed nolo.

16. *Ambros. Æternum*. Evidens est quoniam in fugam versus est arbitrii per pravitatem. Ex his vero quæ facta fuerant occasione accepta, dixit eum recessisse, ut melior fieret; præbebat enim firmatatem verborum ejus, exitus ipsius negotii. Unde nec definitive, sed dubitative dixit.

17. *Ul servum*. Hoc est, recipias eum non solum servile obsequium persolventer.

18. *In carne*. Statum hunc temporalem dixit, qui in praesentia habetur.

C 19. *Socium*. Si, inquit, existimas nobis omnia esse communia, recipie hunc, eo quod eum recepi.

20. *Ita, frater*. Pro adjuratione posuit.

21. *Te fruar*. Hoc est sic videam te, in omnibus illis quæ secundum Deum sunt, protectum habentem spiritualem, quod meum aestimo esse lucrum.

nam spero per orationes vestras donari me vobis. *Veniam enim ad te.* Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Marcus, Aristarchus, Demas et Lucas, adjutores mei. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD HEBRÆOS

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM. — In primis dicendum est eur Apo- A ferre. Nam simili modo etiam et Joannes apostolus stolus Paulus in hæc Epistola seribenda non servaverit morem suum, ut vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc causa est quod, ad eos scribens qui ex circuncisione erediderant, quasi gentium Apostolus, et non Hebreorum; sciens quoque eorum superbiam, suamque humilitatem demonstrans, meritum officii sui noluit ante-

204 CAPUT PRIMUM.

1. 2. 3. Multifariam, 4. multisque modis *factis* olim Deus loquens patribus in prophetis, *per prophetas*, novissime diebus istis 5. locutus est nobis 6. in *Filio*, *per Filium*, *in eo*, *quod homo*, quem constituit 7. hæredem universorum, (*quæ tunc per ipsum facta sunt*) per quem fecit et saecula, secundum *quod Deus*. 8. Qui cum sit splendor glorie, (*procedens a Patre*, *ut splendor a sole*, *non tamen diversus sed eamdem habens substantiam*) et 9. figura, *veritas*, substantiae ejus, portansque, *regens*, omnia verbo virtutis sue, *jussu potenti*, 10, 11. purgationem peccatorum faciens, *non tamen portans peccata*, *sed deficiens*, 12. sedet ad dexteram majestatis (*cum dexteram nec sinistram Deus habeat, æqualitatem ejus et Filii*, *dexter sedem appetamus*) in excelsis; tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando angelorum: *Filius meus es tu*; ego 13, 14. *hodie, in æternum, genui te?* 205 Nulli

COMMENTARIUS.

CAP. I. — 1. LANFR. *Multifariam*, etc. Conscius *A dabo tibi gentes*, etc.

indignationis et invidiæ eorum auditio nomine Pauli apostoli, solita cessat salutatione, etsi ideo ejus Epistola denegatur, quia ejus nomine non titulatur; nullius esse, simili ratione probatur.

2. *Multifariam*. Ut de propheta cui præcepit uxorem accipere forniciariam (*Ose. i*). Et de illo cui præcepit ponere lumbare sub lapide, et post quadragesima dies visere, quod visens invenit quia computruit (*Jer. XIII*). Et de illo cui præcepit panem suum tegere humano fimo; sed quia non posset commedi, post præcepit tegi bovino (*Ezech. iv*).

3. *Multifariam*, id est, aliquando prospera, aliquando adversa prædicens, aliquando prophetarum verbis, et aliquando eorum factis futura ostendens.

4. AMBROS. *Multisque modis*. Tota intentio B. Apostoli, in Epistola, Hebreos ad fidem Christi convolare, eminentiamque gratiae, quæ per Filium data est, a legalibus discernere veribus.

5. LANFR. *Locutus est nobis in Filio*, etc. Commendato Filio, commendat Novum Testamentum ab ipso datum; et humiliatis angelis, humiliatur per illos Vetus datum.

6. AMBROS. *In Filio*, quasi diceret: Per Filium, sicut in multis locis Epistolarum invenitur prepositionibus indifferenter uti.

7. *Hæredem*, hoc est Dominum totius mundi, nec jam portio Domini tantum Jacob, et sors ejus Israel, sed sicut in psalmo de eo legitur: *Postula a me*, et

8. *Qui cum sit splendor*. Ubique quidem religionis nobis est opus intellectus, maxime autem ubi de Deo aut loquimur aut audimus. Oportet autem, ubi sermo deficit vel cogitatio, glorificare nos Deum, quod tales Deum habemus qui et intellectum transcendit et cogitationis intuitum. Merito autem splendorem eum dicit, qui est lux mundi, lumen de lumine, insinuans nobis Patrem. Per splendorem autem unitatem declaravit essentiae, et duas aperuit personas in gloria et splendore.

9. *Figura substantiae*. Hæc figura æqualitatis præbet judicium, et figuram dicit quod alio loco formam: *Qui cum in forma Dei esset*.

10. LANFR. *Purgationem*. Aperte [f., aperit, vel apud] Patrem exhibendo humanitatem, quam asumpsit pro nobis.

11. AMBROS. *Purgationem*. Ad humilia incarnationis descendit, dicens: Purgationem peccatorum faciens per passionem.

12. *Sedet*. De resurrectione et ascensione ejus nos instruit. Per dexteram autem magnitudinem demonstravit honoris.

13. LANFR. *Ego hodie*, id est, in hac æternitate, nee melius potuit exprimi æternitas quæ continua- verit.

14. *Ego hodie genui te*, etc. Probatur Filius esse; nam ipse est Pater, quia ipse dicit, quod est: *Ego illi in Patrem, et ipse erit*, etc.

Itaque. Et rursum, cui Angelorum dixit : Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium? 15. Et cum iterum Pater 16, introducit. *introducere disponit, id est, incarnari, Primogenitum in orbem terrae,* dicit: 17. *Et adorent eum omnes angeli Dei.* Et 18. *ad angelos, de angelis, quidem dicit :* Qui facit angelos (*dum sunt missi*) suos, spiritus, et ministros suos, (*dum assistunt Deo*) flammam ignis. Ad Filium autem, *per prophetam,* 19, 20: *Thronus tuus Deus. Fili, in saeculum saeculi ; virga aequitatis, 21. virga regni tui.* 22. *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem (item dignior est, quia majori dono) Spiritus sancti unctus est, quam alii sancti ; nam Scriptura dicit :* 23. *Propterea unxit te, o Deus, Dens tuus, oleo exultationis, spiritu gratia, quæ latet, præ 24. participibus tuis, plus alii sancti :* Et, tu Fili 25.. in principio (*ne reteretur posterior; vel tu Pater in Filio, qui est principium*) Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum, *Fili, qui est manus Patris, vel ad illeram, sunt cœli.* 26. *Ipsi peribunt, mutabuntur, tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterascent, et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur ; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* (*Item probat qui dignior est. ut supra.*) Ad quem autem angelorum dixit aliquando: *Sede a dextris meis,* 27. *quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ?* 28. Nonne omnes sunt 29. administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos fidèles, qui hæreditatem capiunt salutis ?

208 CAPUT II.

1. Propterea 2. abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus. *Ergo quia dignior angelis, dignius est præceptum, quam vetus datum per angelos, et quia dignius est, oportet nos illud servare, ne forte 3. perefluamus, evanescamus opere in fide.* Si enim qui per angelos dictus est 4. 5. sermo, factus est firmus, et omnis prævaricatio, et inobedientia veteris legis accepit justam mercedis retributionem, quomodo nullatenus, nos effugiemus, si tantam 6. neglexerimus salutem, *Novi Testamenti seilicet, non tantum sermonem*

COMMENTARIUS.

15. *Et cum iterum.* Ordo: et cum introducit, etc. A Per pedes Domini stabilitas æterna significatur, ubi tanquam vestigii positus, omnipotentie virtute consistit; his pedibus constat esse subdendos qui, vitiis derelictis, ejus prædicationibus inclinantur. Donec vero non hic finem temporis, sed æternitatem demonstrat.

16. *Introducere Primogenitum,* etc. Item probatur quia dignior est angelis, nam adoratur ab eis; et omnis qui adoratur dignior est adorante. Deinde etiam probatur ipsos esse indigniores, qui ministrant ei, et hoc ab auctoritate, quod est: *Et ait angelos, etc., etc. : Qui fecit angelos, etc.*

17. *Et adorent.* Inearnatum Verbum adorare admонendi erant angelii; in ipsa divinitate admонitionis non indigebant.

18. *Ad angelos.* Ordo: qui facit spiritus suos angelos, et flammarum ignis suos ministros.

19. *Thronus tuus Deus.* Item probatur dignior; nam thronus, id est, sedes ejus et sceptrum ejus manet in eternum: quod non est angelorum.

20. *Ambros.* *Thronus tuus.* Thronus Dei ad iudicium pertinet futurum; in saeculum saeculi ait, quia novissimum judicium æterna discretione stabit.

21. *Virga regni.* Hæc virga fortitudi est invicta, æquitas rectissima, inflexibilis disciplina.

22. *Dilexisti.* Ipsa est virga recta, amare aequitatem, odisse iniquitatem.

23. *Propterea.* Unctus Christus et regem significat et sacerdotem; sed illa natura unctus dicitur, qua natus et passus; quod dicit Deus, præconium magnæ dilectionis ostendit. Oleum latitiae est, peccati maculam non habere; unde conscientia exhilaratur, quando nulla asperitatis recordatione moratur.

24. *Participibus.* Filiis hominum dicit.

25. *In principio, Domine.* Post humanitatis excellentiam, iterum ad æternitatem Filii se convertit.

26. *Ipsi peribunt.* Pereunt ab eo quod sunt, dum immutantur in melius.

27. *Quoad usque [al., donec] ponam inimicos tuos.*

B Per pedes Domini stabilitas æterna significatur, ubi tanquam vestigii positus, omnipotentie virtute consistit; his pedibus constat esse subdendos qui, vitiis derelictis, ejus prædicationibus inclinantur. Donec vero non hic finem temporis, sed æternitatem demonstrat.

28. *Nonne omnes.* Filius solus salvat; isti saluti prædestinatorum deserviunt, nam angelum ad Mariam legimus missum; pastoribus etiam et mulieribus in resurrectione angeli apparuerunt.

29. *Lanfr. Administori spiritus.* Probato Filium esse digniorem probat quoque angelos esse indigniores; sunt enim ei et hominibus administrantes.

C CAP. II. — 1. *Lanfr. Propterea.* Quia tantam curam habuit et habet Deus, ut et Filium suum prob nobis fecerit incarnari, et angelos suos in ministerium nostrum quotidie invitet.

2. *Ambros. Abundantius.* Illoc est amplius quam in lege solebamus audire.

3. *Lanfr.* *Ne forte perefluamus.* Ne pejus puniamur, ideo quod cognovimus, notum postposuimus. Vel, quia jam ex parte decidimus, ne ex toto decidamus.

4. *Sermo factus.* Veteris Testamenti legem dicit, quæ per angelos data est Moysi. Non enim Deus per propriam substantiam loquebatur, sed angelii in persona Dei.

5. *Sermo factus est firmus.* Oportet nos servare sermonem ejus; nam firmus est: firmus enim factus est sermo datus per angelos. Oportet nos servare, et, si non servaverimus, puniemur; nam qui non servaverunt legem datam, per angelos puniti fuerunt.

6. *Ambros. Neglexerimus.* Per hoc significat quia non erat tanta salus in Veteri Testamento; illa enim temporalis, hæc perpetua.

monem? 7. Quæ salus cum initium accepisset (humilitatis gratia dicit in nobis, non ut in ipso confirmaretur, dixerat enim non ab eis accepisse) enarrari per Dominum Christum ab eis, apostolis, qui adierunt, in nos confirmata est, contestante Deo, testimonium perhibente verborum signis, et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti spiritualium gratiarum distributionibus divisis secundum suam voluntatem. Non enim 8. angelis subiect Deus 9. orbem terræ futurum, de quo loquimur. (Probatur quia dignior, quia Pater subiect ci orbem terræ, nam omnia, quis Psalmista dicit, quod testatus est, etc.) 10. Testatus est autem in quodam loco quis, vel de quo loquimur testatus est quidam, dicens: Quid est homo, quod memor es ejus, aut 11. filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus 12 ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et constitueristi eum (omnia ci subjecta sunt, quia ipse super omnia constitutus est) super opera manuum tuarum. Omnia subiectisti sub pedibus ejus. In eo enim (omnia subiect, nam nihil dimisit, ita contraria) quod omnia ei subiect, nihil dimisit non subiect et ita orbem subiect ei. Probatur quod 13. dixit, futurum est de quo loquimur. Nunc autem ne cum videmus presenti speculatione omnia subjecta ei. 13. Eum autem, qui modico quam angeli minoratus est, videmus Iesum, propter passionem 14. 15. mortis, gloria resurgendo et honore coronatum. 16. ut gratia Dei id est, ipse Christus, vel per gratiam, 17. pro omnibus gustaret mortem, proprie gustavit 18. Decebat enim eum. Patrem propter quem omnia: pro cuius laude et per quem omnia facta, qui nultos filios in gloriam per praedestinatem adduxerat, auctorem Christum salutis eorum per passionem consummare. Qui enim sanctificat Christus, et qui sanctificantur homines, 19. 20. ex uno Patre omnes. Propter quam causam, qui ab uno sunt, non confunditur, erubescit, 21. fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis; in medio Ecclesiae laudabo te. Et iterum (probatur, quia ab eo pendet) 22: Ego ero fidens in eum. Et iterum (quia ipse episcopus, et sibi subditi pendent ab illo): Ecce ego, 23, 24. et pueri mei, quos dedit mihi Deus. 25, 26. Quia

COMMENTARIUS.

7. LANFR. *Quæ cum initium.* Diceret quis: Quis A Gloria coronatus est in resurrectione: honore in nobis annuntiavit illam salutem? Respondet: *Quæ cum initium, etc.*

8. *Angelis.* Adhuc persistit in eodem, volens probare differentius præ angelis Christum habere nomen.

9. *Orbem.* Orbem terræ hic intelligit universitatem omnis creature in futuro sœculo; de qua terra alias dicitur; *Portio mea in terra viventium.*

10. AMBROS. *Testatus est.* Cur non enim prophetæ non posuit? Existimo non abscondentis affectu, sed ostendentis multam eos habere scientiam Scripturarum.

11. *Filius hominis.* Visitavit cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i). Nam visitate dicuntur, quando medicus ad infirmos ingreditur.

12. *Ab angelis.* Bene autem dixit: paulo minus ab angelis, quia etsi corpus mortale assumpsit, tamen peccatum non habuit.

13. LANFR. *Eum autem.* Ordo: eum autem Iesum qui modico quam angelis minoratus est propter passionem mortis, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem, videmus gloria et honore coronatum; et est hyperbaton, id est, ordo confessus, qua figura frequentius utitur in Epistola hac.

14. *Mortis.* Quasi aliquis diceret: An Deus Pater morti tradidit Filium suum? Ita, inquit: *Qui enim sanctificat, et qui, etc.*

15. *Mortis gloria,* id est, mortis ita susceptæ, ut pro salute hominum gustaret mortem, hoc est cui jungitur: *Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem* alioquin nisi gustaret pro omnium salute mortem, cassa esset et irrita.

16. AMBROS. *Ut gratia Dei.* Ipsum gratiam nominat, qui pro omnium salute gustavit mortem; proprie gustavit, quia brevi tempore in illa fuit.

17. LANFR. *Pro omnibus gustaret mortem.* Ideo gustavit, nam decebat. Decebat Deum, et potuit per Christum consummare, id est, salvare nos, quia Christus et nos ab illo sumus, quod est: *Qui enim, etc.*

18. *Decebat.* Decebat enim, inquit, Deum Patrem ut per mortem consummaret Christum auctorem salutis humanae. Cur autem deceruit, multis causis pretermis, duas paulo post dicit: *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis principium, id est, diabolum; et tibcavat, etc.*

19. *Ex uno omnibus,* id est, ex unius Patris dispositione pendent.

20. AMBROS. *Ex uno omnibus.* Unus enim est Deus, a quo omnia; sed ille aliter, aliter nos; ille, quasi proprius Filius; nos, adoptivi.

21. *Fratres eos.* In eo quod dicit: Non erubescit fratres vocare, ostendit non naturæ esse fraternitatem nostram, sed misericordiæ ejus et humilitatis multitatem.

22. *Ego ero.* De suscepto homine hoc est dictum.

23. *Et pueri mei.* Pueros propter innocentiam nominavit, de quibus ait Dominus in Evangelio: *Sinite parvulos venire ad me* (Marc. x).

24. LANFR. *Pueri.* Pueros vocat fideles, sicut in Evangelio: *Pueri, nunguid pulmentarium habetis?* (Joan. xxi.) Et alias: *Nisi efficiunini sicut puer iste* (Luc. xviii.) Et Apostolus: *Malitia parvuli estote* (I Cor. xiv).

25. *Quia ergo pueri communicaverunt,* etc. Quia dederat Pater homines illi futuros honori, et illi, futuri sui, carne et sanguine compacti erant, placuit Christo homo fieri.

26. AMBROS. *Quia ergo pueri.* Ut haberet unde gustaret mortem pro puerorum salute.

ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, *id est, sunt veri homines*, et ipse similiter participavit *sac-
tus homo versus eisdem, carni et sanguini*, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium,
id est, diabolum, (cujus imperium mortificabat) 27. et liberaret eos qui 28. timore mortis per totam vi-
tam 29. obnoxii erant *legis servituti*. 30, 31. Nusquam enim angelos, *angelicam naturam*, apprehendit,
sed semen Abraham apprehendit, *sed humanam naturam*. 32. Unde (*quia semen Abraham apprehendit; vel
quia partieipavit carni et sanguini*) debuit per omnia *fragilitatum* fratribus similari, 33. *ut expertus in
se hominis misericordiam fieret*, et fidelis pontifex ad Deum, 34. *ut repropitiaret, condonaret,* de-
licta populi, *quod potest; ideo similari*. In eo enim 35, 36. in quo (*in carne*) passus est ipse, et tentatus,
potens est, *modo accepta incorruptibilitate*, et eis qui tentantur auxiliari.

CAPUT III.

1. Unde (*quia potens auxiliari*) 2. fratres sancti, vocationis coelestis participes, 3. considerate, *cognoscite, honorate*, apostolum et pontificem confessionis *fidei* nostrae Iesum, 4. qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut et Moyses in omni domo ejus populo *Judorum*. 5. Amplioris enim glorie iste praे Moyse dignus est habitus (*exponit*), 6. quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam, *quam seriens in ea*. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo; qui autem omnia creavit, Deus est 7. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus, in testimonium eorum *dicendo* quæ dicenda erant; Christus vero tanquam filius in domo sua; quæ domus sumus nos, 8. si 9. fiduciam, et gloriam spei usque ad finem, firmam retineamus. 10. Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione obduraverunt patres*, secundum diem, *in tempore*,

COMMENTARIUS.

27. LANFR. *Et liberare eos.* Homines liberavit, A quod probat a contrario; non enim angelos, nam si angelos liberaret, angelicam naturam assumeret, sed nusquam angelorum naturam apprehendit, ergo, etc.

28. *Timore mortis.* Fideles dicit qui timore mortis, seu corporis, seu animæ, per totam vitam observabant legem; quos liberavit Christus seu ab inferno, seu ab importibili jugo legis.

29. AMBROS. *Obnoxii erant.* Servi si quidem omnes fuerant mortis, quia mortem timebant.

30. LANFR. *Nusquam enim.* Probat superiorem causam, quia ideo homo factus est Deus, ut mori potuisse, nisi enim pro humana salute mori disponeret, apparere volens hominibus, non hominem, sed angelum, in quo loqueretur, assumeret.

31. AMBROS. *Nusquam enim angelos.* Quia dixera: *Quoniam pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter partieipavit cisdem*, ideo, inquit, *nusquam angelos apprehendit, sed semen Abraham apprehendit*. Quare dixit apprehendit? Quia nos quasi recedentes ab eo, et longe fugientes insecuros apprehendit; et in unam personam nostræ fragilitatem naturam sibi contemporavit.

32. *Unde debil.* Non itaque alia fuit causa illi per omnia fratribus assimilari, nisi ut fidelis pontifex in nobis, nostrisque propitiaret peccatis.

33. LANFR. *Miserieors.* Revera non vocatur misericors nisi homo; misericors a misero corde dicitur; sic B. Gregorius in *Moralibus*.

34. *Ut repropitiaret.* Probat quod potest condonare delicta, id est, auxiliari; nam perdivinitatem, et per carnem? Per divinitatem, quia etiam per carneum.

35. AMBROS. *In eo in quo passus est.* In eo, id est in homine, in quo passus est, potens est tentatos adjuvare, ne vincantur, quia tentationes nostras, sicut homo, in seipso per experimentum cognovit.

36. LANFR. *In quo passus est.* In carne passus est, et tentatus est, et in carne tentatus auxiliari potest.

CAP. III. — 1. LANFR. *Unde fratres, etc.* Superiori monstravit Christum digniorem angelis; nunc monstrat digniorem et Moyse, ut Veteri Novum præferat Testamentum?

2. AMBROS. *Fratres sancti.* Animos eorum vult erigere ad excellentiam promissionum Dei, nominans eos fratres charissimos ad coelestia vocatos.

3. *Considerate Apostolum, id est, cognoscite quis est Jesus sacerdos et aliquis [f., fidelis], et non habens opus alia consolacione.*

4. *Quis fidelis.* Asserit eum fidelem, id est, devotum, defendantem ea quæ sunt ejus, non permittentem corrumphi.

5. LANFR. *Amplioris enim est, etc.* Dignior est, nam amplioris gloria est, siquidem creator est, et Moyses creatura; omnis creator amplioris glorie est quam creatura; nam fabricans domum majoris honoris est quam domus.

6. *Quanto ampliorem, etc.* Probat quia debent considerare, id est, honorare Christum, quia amplioris dignitatis est quam Moyse; et hoc a simili, et a pari.

7. *Et Moyses quidem.* Probat quia dignior est Christus Moyse: Omnis enim filius dignior est in domo patris, et sua, quam famulus.

8. *Si fiduciam, id est, fidem et bonam operacionem, per quas spem habemus.*

9. *Si fiduciam et gloriam, etc.* Ergo ut ejus dominus simus, fidem habere debemus; igitur non debemus esse increduli, quod est, *videte fratres*, potest enim illuc usque pendere sententia.

10. *Quapropter sicut dicit, etc.* Quasidicat: Ergo, quia tanta dignitatis est lator Novi Testamenti, non habemus cor obduratum, sed illius præceptis acquiescamus.

tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt me, et viderunt opera mea sicut Dei quadraginta annis; propter quod, quia tentaverunt, infensus fui generationi huic, et dixit: Semper, nam assidue, errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, pracepta mea, sicut juravi in ira mea: Si (apostolus) introibunt, non introbit quisquam, in requiem meam. Videat, fratres, ne sitis increduli, ne forte sit in aliis vestrum cor malum, incredulitatis, discedendi a Deo vivo; sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie (in praesenti dum licet) cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis 11. fallacia peccati (causa cur non debeamus obdurari). 12. Participes enim Christi, ut membra capitum, effecti sumus; 13. si tamen 14. initium substantiae ejus, fidzi quando substitutus, usque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur: Hodie, in praesenti, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum obduraverunt patres vestri in illa exacerbatione. Responsio. Quidam enim audientes, exacerbaverunt, sed non universi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, vet terram promissionis, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videamus quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

CAPUT IV.

Timeamus ergo (a simili) ergo nec nos intrabimus existentes increduli, ergo timeamus, ne forte relicta pollicitatione fidei introeundi in requiem ejus, id est, eternam requiem, existimetur aliquis ex vobis deesse. Cur tineremus? it is tantum nuntiatum est. Etenim et nobis nuntiatum est, quemadmodum et illis; sed non profuit illis sermo auditus, non admistus, creditus, fidei ex iis quae audierunt. Ingrediemur enim (nuntiatum est nobis, nam ingrediemur; vel, sed nobis, qui credidimus, ingrediemur) in requiem ejus, qui credidimus, quemadmodum dixit (probat quod non profuit, nam non intrabunt in requiem): Sicut juravi in ira mea: Si introibunt (apostolus) in requiem meam, terram promissionis, 1. et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: 2. Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis. Et in isto rursum: Si introibunt in requiem meam. 3. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et ii, quibus priorius annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem; iterum terminat diem 4. quemdam, Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, sicut supradictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. 5. Nam si eis Jesus 6. requiem præstisset, nunquam de alia loqueretur posthac die. 7. Itaque relinquitur sabbatum populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem ejus; etiam 8. ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus. 9. 10. Festinemus ergo

COMMENTARIUS.

11. *Fallacia peccati.* Peccatum vocat diabolum, A enim vocat [sup., incredulos], cum dicit: Nolite obdurare corda vestra.

4. *Quemdam.* Ordo: quemdam [f., terminat diem quemdam] post tantum temporis hodie in David dicens, sicut supra dictum est *Hodie si*, etc.

5. *Nam si eis Jesus.* Non est iste Jesus Salvator mundi; sed Jesus, qui etiam Ioseus nominatur, a quo populus Iudeorum ductus est in terram promissionis; qui si veram requiem eis præstisset, nunquam post illam hac die, id est hodie, hoc tempore David de alia loqueretur.

6. *Requiem præstisset.* Illi ingressi sunt, id est, illis non dedit requiem illam, nam si illis præstisset, nunquam de alia locutus fuisset. Vel respondit: non omnem requiem tribuit eis Jesus Nave (nunquam de alia) omnem requiem id est temporalem et coelestem.

7. *Itaque relinquitur.* Concludit quod superius probabatur. Quasi dicere: ingredimur igitur in requiem.

8. *Ambros.* Ipse requievit. Requies Dei operum perfectio intelligenda est; per illam vero requiem que æterna est nos ad æternam provocat, quam sabbatum nominavit, non requiem, qui Iudeis loquebatur; nec vult tale sabbatum in regno Dei, ut iterum quis exinde revertatur ad opera laboriosa, sicut in sabbato carnali fecerunt. Istud vero sabba.

12. *AMBROS.* Participes enim Christi, id est, unus effecti sumus cum illo si quidem ipse caput est, et nos membra.

13. *Si tamen initium.* Quid est initium substantiae? Fidem significat, per quam subsistimus, et Deo nati sumus in filios.

14. *LANFR.* *Initium substantiae.* Substantia vocat fidem, quia ipsa velut fundamentum bonis operibus substata, id est jacet.

CAP. IV. — 1. *LANFR.* *Et quidem operibus.* Probat duas esse requies, unam terrenam, que promissa est Iudeis; aliam coelestem que promittitur nobis. Et est responsio, quas aliquis dicere: Quare dixisti: ingredimur in requiem, cum in nullam promissionis terram intrare nobis non tantopere utile sit? Due, inquit, requies sunt.

2. *Et requievit.* Haec est requies que promittitur sanctis, videlicet coelestis, ineffabilis Dei suavitatis.

3. *Quoniam ergo superest.* Quia quidam, inquit, intraturi sunt in requiem Dei coelestem, et hi quibus annuntiatum est in deserto non introierunt, quia verbum non crediderunt. Admonentar presentis temporis fideles, ne obdurent corda sua verbo Dei, sicut obduraverunt superiores increduli, eos

ingredi in illam requiem, ut ne 11. in idipsum quis incidat incredulitatis 12. exemplum. 13, 14. Vivus est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio anticipi; et pertingens usque ad divisionem 15, 16. animæ ac spiritus, 17, compagnum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, 18. ad quem nobis sermo. Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit cordes, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem. Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia 19, 20. pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus 21. in auxilio opportuno.

213-214 CAPUT V.

1. 2. Omnis namque pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus constitutus in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis; qui condolere possit iis qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate; et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi bonorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. Sic et Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret; sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum et in alio loco dicit: 3. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem 4. Melchisedech. Qui in diebus carnis sue preces, 5. supplicationesque ad eum qui possit 6. illum salvum

COMMENTARIUS.

tum Dei quicunque intrat, requievit perpetuo ab Astris in die iudicii.
operibus suis, sicut Deus a suis.

9. *Festinamus ingredi.* Quoniam non sufficit fides, sed debet addi fidei digna vita, si enim merruerunt terram, qui murmurati sunt, quomodo merebimur cœlum indifferenter viventes ut gentes?

10. LANFR. *Festinamus ergo ingredi,* id est, quia requies illa aeterna est, ergo festinamus fide ingredi. Vel, ergo quia illi per incredulitatem non ingressi sunt, ergo nos per fidem ingrediemur in illam.

11. AMBROS. *In ipsum incredulitatis,* id est, ne in similia incidamus, ne eadem patiamur quæ illi passi sunt.

12. LANFR. *Exemplum.* Exemplum incredulitatis vocat vindictam Dei, quæ tanta illata est, ut exemplo aliis esse valeat, ne increduli esse presumant.

13. AMEROS. *Vivus est enim.* Ostendit hic nos cumdem habere judicem qui illos propter incredulitatem eorum damnavit.

14. LANFR. *Vivus est enim,* id est, vivax, vivaciter et cum vigore agens, quasi incredulis respondet. An novit Deus si credo, vel non credo? Vivus est, inquit, Dei sermo id est, Verbum Patris homo Christus, etc.

15. AMBROS. *Animæ ac spiritus.* Anima vivimus, spiritu intelligimus; et tam efficax est Dei iudicium ut discernat inter carnalia et spiritualia.

16. LANFR. *Animæ ac spiritus.* Discernit Filius inter animam et spiritum, quia ipse novit quid homo cogitet aut faciat propter terrena commoda, et propter celestia.

17. *Compagnum.* Compages vocat conjunctiones cogitationum, medullas intentiones eorum, et idem apertius repetit cogitationum et intentionum. Et est ordo: discretor compagnum, etc. Si enim cogitatio cogitationi conjungitur, ipse novit quæ sit secundum Deum, vel secundum seculum: ipse quoque qua vergat intentio cogitantis, sive bonum, sive malum videatur esse quod agit.

18. *Ad quem nobis sermo.* Ad Christum erit nobis sermo, quia sibi reddemus rationem de actibus no-

19. AMBROS. *Pro similitudine.* Similitudinem itaque peccati habuit, quæ tamen caro illius absque omni peccato fuit.

20. LANFR. *Pro similitudine peccati.* Pro similitudine, id est, secundum similitudinem, videlicet secundum carnem, quia in similitudine hominum factus est. Vel pro similitudine, id est, pro exemplo dando fidelibus, ut et ipsi absque consensu peccati tententur; observantes ne inducantur in tentationem. Vel ita, pro similitudine, id est, propter similitudinem, propter carnem scilicet quam gerebat: nisi enim alii hominibus similis esset, tentare eum diabolus non auderet. Ordo: tentatum per omnia absque peccato.

B 21. *In auxilio.* Auxilium Dei semper est opportunitum; quia in necessitatibus subvenit; sicut in psalmo: *Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione (Psal. ix).*

C CAP. V. — 1. LANFR. *Omnis namque pontifex.* Quasi diceret: Non est diffidendum quin per hunc pontificem misericordiam et gratiam consequamur, quia alii etiam pontifices, qui puri homines sunt, ad haec impetranda hominibus constituti sunt.

2. AMBROS. *Omnis namque pontifex.* Ponit hic Apostolus quedam communia Christo cum sacerdotibus; quedam vero altiora: Hoc commune est: pro omnibus constituitur, ut offerat pro peccatis.

3. *Tu es sacerdos.* Sacerdos dicitur Christus, qui semel se obtulit immolandum, sicut semel de Melchisedech in sancta legitur Scriptura.

4. LANFR. *Melchisedech.* Melchisedech panem et vinum sacrificare Deo constituit; quem ritum Dominus Jesus Christus observavit, et in Ecclesia sua observari praecepit.

5. AMEROS. *Supplicationes.* Dicit preces eum et supplicationes fundere non timore, sed nostræ causa salutis. Inde et in alio loco dicit sanguinem Christi melius clamasse pro nobis quam sanguinem Abel; qui ad accusandum de terra fraternum scelus

facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia 7. Et quidem, cum esset Filius Dei, 8. didicit ex iis quæ passus est obedientiam, 9, 10 et, consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, appellatus a Deo pontifex 11. juxta ordinem Melchisedech. 12. De quo nobis grandis sermo 12. 13. et interpretabilis ad dicendum quoniam imbecilles 13. facti estis ad audiendum. Etenim cum deberitis magistri esse propter tempus, rursum indigetis ut vos doceamus que sint elementa 14. exordii sermonum Dei, et facti estis quibus 15. lacte opus sit, non solidi cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiae; parvulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

CAPUT VI.

1. Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, 2. ad perfectionem referamur, non rursum jacientes 3. fundamentum pœnitentiae ab operibus mortuis, et fidei ad Deum 4. baptizatum doctrinæ, impositionis quoque manutum, ac resurrectionis mortuorum, 5. et 6. 7. 8. judicii æterni. Et hoc faciemus.

COMMENTARIUS.

c'amanavit : Christi vero sanguis ad interpellandum A id est, probatione propositionis primæ, vel a causa, pro nobis de terra clamat ad Patrem.

6. LANFR. *Illum salvum faceret a morte.* Non ut moreretur, sed ut resurgentus a morte non tenebretur.

7. *Et quidem cum esset.* Exponit ipsam reverentiam. Magna enim religio fuit eum, qui æqualis erat Patri, duram in passione morte obedientiam [f., mortem obedientia] experiri.

8. AMBROS. *Didicil ex his.* Obedientiam didicisse Filium Dei, hoc est voluntarie suscepisse.

9. *Et consummatus esl.* id est, perfectus et sufficiens ad salutem æternam omnium credentium.

10. LANFR. *Et consummatus est.* Consummatus etsi aliis videtur seductor, illis tamen visus est consummatus, id est, perfectus qui obtemperaverunt sibi causa salutis æternæ. Potest et ita distinguunt ut causa nominativus casus sit, hoc modo : et consummatus, id est, perfectus, vel, ab hoc sæculo mortuus, factus est causa salutis æternæ omnibus obtemperantibus sibi ; per fidem enim passionis et resurrectionis illius salvantur credentes.

11. *Juxta ordinem.* Juxta ritum offerendi panem et vinum, quod Melchisedech primus fecisse legitur ; que tamen in Christi carnem et sanguinem convertuntur.

12. *De quo grandis.* Si, inquit, vellemus vobis exponere cur Christus secundum ordinem Melchisedech factus est pontifex, grandis nobis sermo esset, necessariis [f., necessariis] et interpretabilis, id est, habens multas expositiones mysteriorum et allegoriarum.

13. *Facti estis ad audiendum,* id est, ad intelligendum, sicut ad Corinthios : Nemo audit. id est, intelligit.

14. *Exordii sermonum Dei.* Exordium sermonum Dei vocat Symbolum Christianæ fidei, quod non solum non intelligebant, sed nec ipsam litteraturam qua præfertur [f., profertur] memoriter sciebant.

15. *Lacte opus sit.* Lac est brevis insinuatio et facilis observatio morum. Solidus cibus est ratio ipsius fidei et perfecta institutio vitae. Probare intendit quia illis opus est lacte ; omnis enim expers sermonis justitiae particeps est lactis. Haec probatio in libro conversa. Vos autem estis expertes sermonis,

vel a genere subjungit, ubi ait : *Parvulus enim est.* Quod vero dicit : *Perfectorum enim est solidus cibus.*

Probatio est quoniam non est opus illis solito cibo.

CAP. VI. — 1. AMBROS. *Quapropter intermittentes.* Quia exercitatos sensus in lege Domini oportet vos habere, intermittamus inchoationis Christi sermonem. Sermo inchoationis Christi est initium fidei. Sicut enim qui in doctrina litterarum adducitur, elementa oportet primum audire, sic Christianus primum omnium de fide catholica eruditur debet. Si autem opus est de fide docere [f., doceri], necdum fundamentum habet. Si enim opus est iterum audire, quia credere eum oportet de resurrectione et futuro sæculo, necdum fundamentum habet.

B 2. *Ad perfectionem.* Perfectum illum vocamus, qui cum fide vitam habet rectam. Si autem unum eorum deerit, perfectus non erit ; si ambo, merito parvulus [f., perfectus] dicitur.

C 3. LANFR. *Fundamentum* Quicunque doctor infideles ad fidem convertit, hic imprimis fundamentum mentibus jacit, dicens oportere eos peccatorum suorum penitente, in Deum credere, in remissionem peccatorum baptizari, pro accipiendo sancti Spiritus donis in impositione manuum episcopi consummari, resurrectionis et judicii diem præstolari.

D 4. AMBROS. *Baptismatum.* Sicut una fides est, ita unum baptismata ; sed pro varietate accipientium [baptisma] *baptismatum* dixit. Ne vero ullatenus qui secundum estimaret post peccatum fieri posse baptismata, adjungit : *Impossible est eos qui semel illuminati per gratiam sancti Spiritus, gustaverunt eliam donum celeste (hoc est remissionem peccatorum) et participes facti sunt Spiritus sancti (in distributione donorum) et bonum Dei verbum gustaverunt (hæc est doctrina Evangelica) et virtutes venturi sæculi cognoverunt (id est, resurrectionem et vitam beatam quæ sanctis promittitur), si in peccatis eidant, iterum renovari.* Cujus baptismatis virtus in cruce et sepultura Christi constat ; prouinde subjungit : Sicut enim semel Christus mortuus est carne in cruce ; sic nos semel morimur in baptimate, non carne, sed peccato.

E 5. LANFR. *Et judicii,* quia quales de judicio exhibunt, tales sine fine manebunt.

mus, siquidem permiserit Deus. Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum. 6. Dei verbum virtutesque saeculi venturi, et prolapsi sunt, rursus renovari ad penitentiam, rursus 7. crucifigentes sibimet ipsis Filium Dei et ostentui habentes. Terra enim, scie venientem super se bibens imbre, 9. et generans herbami opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo; 10. proferens autem spinas ac tribulos reproba est, et 11. maledicto proxima; 12. cuius consummatio in combustionem. Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti: tametipsi ita loquimur. Non enim injustus Deus ut obliiscatur operis vestri, et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, et ministratis. Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem, ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide et patientia hereditabunt promissiones. Abrahae namque promittens Deus quoniam neminem habuit per quem juraret maiorem, juravit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te. Et si longanimiter ferens, adeptus est repromotionem. Homines enim per maiorem sui jurant; 13. et omnis controversia eorum finis, ad confirmationem est juramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum, 14. ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatum habeamus, qui confugimus ad tenendum propositam spem; quam 15. sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, et incidentem 16. usque ad interiora velaminis, 16. ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.

CAPUT VII.

1. Hic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abrahae regresso a cœde regum, et benedixit ei; cui et decimas omnium divisit Abraham; primum quidem qui interpretatur *rex justitiae*; deinde autem et rex Salem, quod est, *rex pacis*. 2. sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vita habens, assimilatus autem Filio Dei, 3. manet sacerdos in perpetuum

COMMENTARIUS.

Impossibile. Rationem reddit cur non expediata nos in rerum speciem quomodo fide et spe tenemus. primum fidem relinquere et in peccata cadere; non enim revertentes jam ultra baptizari possunt in remissionem peccatorum, sicut prius.

6. *Dei verbum*, id est, Patris, qui in perceptione corporis et sanguinis ejus gustatur.

7. *Crucifigentes*. In semetipsis crucifigunt Filium Dei, et ostentui, id est contumelie habent qui, gratiam ejus vilipendentes, in peccatis jacent.

8. *Accusat. Terra enīm sc̄pe.* Hic declarat quod hi ad quos ejus sermo fuit, suscepserunt et combiberunt verbum cœlestis doctrine.

9. *Et generans herbam.* Nihil sic opportunum si-
cuit fides in Filium Dei et vita optima.

10. *Proferens autem.* De his spinis Dominus dicit quia cura hujus saeculi et deceptio divitiarum pre-
focant verbum, et infructuosum efficiunt.

11. *Maledictio proxima.* Quantam habet solatio-
nem hic sermo maledictioni proxima, non maledic-
ta; que enim needum in maledictionem incidit, sed proxima est et longe fieri potest.

12. *Cuius consummatio in combustionem.* Haec combustio non erit, nisi quis usque in finem per-
maneat in peccatis.

13. *Et omnis controversia.* Si hominum juramento credendum est, quanto magis Dei qui nec falli nec mentiri potest?

14. LANFR. *Ut per duas res.* Jusjurandum, et per semetipsum, quibus immobile sit quod dicuntur.

15. AMBROS. *Sicut anchoram habemus.* Sicut an-
chora non permittit navim circumferri, licet venti
commoveant eam, sic spes fide roborata introducit

ideo addidit: *Incedentem usque ad interiora velaminis.* Spes enim penetrat interiora velaminis, dum celestia absque dubitatione credit.

16. LANFR. *Usque ad interiora.* Spes nostra usque ad presentiam Dei incedit, quam significabant interiora velaminis.

17. AMBROS. *Ubi præcursor pro nobis.* Non ~~23~~ ⁷ dixit simpliciter introit, sed, ubi præcursor pro nobis introit, oportet prosequi præcursem nostrum, præcursem siquidem et consequentem in eodem esse convenit.

CAP. VII.—1. LANFR. *Hic enim Melchisedech.* Ratio cur secundum ordinem Melchisedech pontifex factus sit Christus, et non secundum ordinem Leviticum, videlicet quia majoris dignitatis est Melchisedech. (54) Nam si reprobamur, maledicto proximi erimus; et probat a simili: nam si germinans tribulos proxima est maledicto, et hoc probat a contrario; nam germinans herbam proxima et benedictioni.

2. *Sine patre.* Non revera sine patre et matre fuit; nec revera initio et fine dierum caruit; sed unde, et quando ortus sit, vel quo tempore obierit, Scriptura non commemorat. Illum namque significabat, qui revera nec patrem secundum humanitatem, nec matrem, nec initium vel finem secundum divinitatem habiturus erat.

3. *Manet sacerdos.* Melchisedech non mansit in perpetuum, sed sacerdotalis ejus constitutio manet in perpetuum.

(54) Hæc non videntur cohaerere cum precedentibus.

Intuemini autem quantus sit hic, cui et decimas dedit de præcipuis Abrabam patriarcha. Et quidem 4. de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habens decimas sumere a populo secundum legem, id est a fratribus suis, quanquam et ipsi exierint de lumbis Abrahe. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, et hunc qui habebat reprobationes benedixit. 5. Sine ulla autem contradictione, quod minus est a meliore benedicitur. Et hic quidem, 6. decimas morientes homines accipiunt; ibi autem contestatur quia vivit. Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accipit, decimatus est; adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviauit ei Melchisedech. 7, 8. Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech aliud surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat. In quo enim haec dicuntur, de alia tribu est de qua nullus altari praesto fuit. Manifestum est enim quod ex Iuda ortus sit Dominus noster; in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est si secundum similitudinem Melchisedech exsurgerat aliud sacerdos, qui non 9. secundum legem mandati carnalis factus est, sed 10. secundum virtutem vita insolubilis. 11. Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum. 12. secundum ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter 13. infirmitatem ejus et 14. inutilitatem; nihil enim ad perfectum adduxit lex 15., introductio vero melioris spei, per quam proximamur ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt; hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non pœnitabit eum: Tu es

COMMENTARIUS.

4. *De filiis Levi.* De superiori sententia hoc objicitur. Quasi aliquis diceret: Non potes probare Melchisedech per hoc superiorem Abrahæ quia decimas ab eo accepit, quia sacerdotes de tribu Levi ab aliis tribibus secundum legem decimas accipiunt. fratres scilicet a fratribus, et coæquales a coæqualibus.

5. *Sine ulla autem.* Responsio, novi ita esse. Sed Melchisedech non tantummodo decimas accepit, sed etiam Abraham benedixit, ac per hoc sine ulla contradictione major eo est, quia minor a meliore semper benedicitur.

6. *Decimas morientes.* Quasi diceret: Per hoc non possumus approbare Melchisedech fuisse immortalem, id est, significasse immortalem, quia decimas Abraham accepit; quia hic etiam, id est, in lege et B sacerdotio Levitico morientes homines decimas accipiunt. Sed ibi, hoc est ubi sine patre et matre sine initio et fine dierum Scriptura eum commemorat; aperte contestatur ipsa Scriptura quia vivit, id est, viventem et immortalem significat.

7. *Si ergo consummatio.* Si inquit, lex consummata, id est, perfecta, non mutanda sed usque ad finem seculi permanensa, erat data per illud tempus quo constitutum est sacerdotium Leviticum, cur aliud sacerdotium subrogat? Quia enim simul, et ab eodem, et sub eadem sponsione utraque data sunt; quod de uno dicitur, de altero necesse est intelligatur. Tota enim ratio sic procedit: Si lex erat permanensa, et sacerdotium, sed sacerdotium, transfertur, lex autem necesse est transferatur.

8. *Ambros. Si ergo consummatio.* Si consummatio, id est, perfectum sacerdotium Leviticum fuit, quid necesse fuit aliud surgere sacerdotem? Si igitur sacerdotii translationem, necesse est et legis esse translationem; neque potest sacerdos sine testamento esse.

9. *LANFR.* Secundum legem. Christus non est

A factus sacerdos secundum legem Judæorum, quæ carnales observationes præcipiebat, quia non est de tribu Levi, unde sacerdotes eligi ipsa lex jubebat, sed secundum quod placuit virtuti divinitatis suæ, in qua et ex qua est vita insolubilis, id est, æterna, que morte interveniente non solvit. Alter. Non est factus sacerdos ut in sacrificiis observaret vel observari præcipiter carnalia præcepta legis, sed spiritualem intelligentiam, quæ est virtus per quam datur vita insolubilis: *Littera enim occidit, sp̄ritus autem vivificat.*

10. *AMBROS. Secundum virtutem,* id est, vitam in semetipsa habens insolubilem. Quamvis enim ad tempus mortuus est carne, tamen in æternum divinitate vivit.

11. *LANFR. Contestatur.* Probat auctoritate divina, quia secundum similitudinem Melchisedech, exsurxit aliud sacerdos.

12. *AMBROS. Secundum ordinem Melchisedech.* Ordinem autem ejus multis modis interpretatur quod solus et rex fuit et sacerdos, ante circumcisioinem functus sacerdotio, ut non gens ex Judæis, sed Ju-dei ex gentibus sacerdotium acceperunt.

13. *LANFR. Infirmitatem.* Vetus lex infirma erat, quia cultoribus suis perfectam justitiam dare non poterat. Si enim cultores ejus perfecte justi essent, post mortem statim requiem habituri cœlum ascenderent. Sed erat per ejus observantium justificatio nonnulla, peccatorum remissio aliqua, non tamen plena.

C 14. *Inutilitem.* Inutile fuit post adventum Christi observare ea quæ ideo fiebant, ut ea quæ nunc fiunt, prædicenter esse futura.

15. *AMNOS. Introductio.* Illabit quippe ex spem, sed non talen: sperabant enim bene placentes, et legem Dei custodientes possidere terram, nihil ærumnosum pati; evangelica autem præcepta custodientes, non terram sperant possidere, sed cœlum.

sacerdos in æternum) 16, 17. in tantum 18. melioris testamenti 19. sponsor factus est Jesus. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere? hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. 20. Unde et salvare in perpetuum potest accidentes per 21. semetipsum ad Deum semper vivens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et 22. excelsior cœlis factus; qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre deinde pro populi; hoc enim fecit semel se ipsum offerendo. 23. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes; sermo ejus jurisjurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

CAPUT VIII.

1.2. Capitulum autem super ea quæ dicuntur: Talem habemus pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, et tabernaculi veri quod fixit Dominus, et non homo. Omnis enim 3. pontifex ad offerendum munera et hostias constitutus; unde necesse est et hunc habere aliquid quod offerat. 4. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos; cum essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari et umbræ deservinnt 5. celestium. Sicut responsum **¶ 30-32** est Moysi, cum consummaret tabernaculum: Vide, inquit, omnia facito secundum 6. exemplar quod tibi ostensum est in monte. Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto et 7. melioris testamenti mediator est, quod in melioribus reprobationibus sanctum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundū locus inquireretur. 8. Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super dominum Israel, et super dominum Iuda, testamentum novum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non per-

COMMENTARIUS.

16. In tantum melioris. Secundum quod juratum A sententiā, ab eo sic nominatum quod breviter capiat est de eo semper eum mansurum.

17. LANFR. In tantum. In quantum superius dixi quia vita æterna promittitur, et non sine jurejurando.

18. Melioris, id est, Novi Testamenti, per cuius observantiam spem habemus eundi ad Deum.

19. Sponsor. Veteres sacerdotes promittebant cultris legis copiam frugum, longevam vitam, victoriam inimicorum, et cetera his similia. Jesus autem spondet spem per quam proximamus ad Deum, id est, vitum æternum, in qua videbimus Deum facie ad faciem. Vel sponsor est Novi Testamenti secundum divinitatem, quia omnia que Pater facit, et ipse facit.

20. AMBROS. Unde et salvare. Quis est qui interpellat, nisi humana naturæ divinitati conjunctio, quam paterno solio advenit semper..... ad salvandum idoneos? Alii pontifices, quia semper non erant, semper non interpellabant; hic non solum in hac vita salvat per interpellationem humanitatis suæ, sed etiam in futuro glorificat, dum tradet regnum Deo et Patri, et perducet sanctos ad visionem paternæ maiestatis.

21. LANFR. Per semetipsum. Ipse Salvator in Evangelio dicit: Nemo venit ad Patrem, nisi per me (Joan. xiv). Et alias: Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur (Joan. x).

22. AMBROS. Excelsior factus. Quia adorant eum omnes angeli Dei.

23. LANFR. Lex enim. Ratio cur sacerdotes necessitatem habeant quotidie pro suis delictis sacrificandi; Christus autem non.

CAP. VIII. — 1. AMBROS. Capitulum autem. Præcedentis dispositionis recapitulatio, ad rem ipsam deducens auditorem.

2. LANFR. Capitulum autem. Capitulum est brevis

totius rationis summam. Hoc autem capitulum incipit ab eo quod sequitur: Talem habemus. Et deinceps ubi dicitur: Non homo.

3. Pontifex. Ad superiorē sententiam reddit: Hoc enim fecit semel offerendo. Quasi diceret: Rationis fuit quod se obtulit, quia omnis pontifex ad offerenda, etc.

4. Si ergo super terram esset. Ratio cur Christus seipsum obtulerit, si, inquit, esset super terram quod pro peccatis totius mundi digne posset offerri, non esset sacerdos offerre dignus, et ideo mundus bene obtulit mundo.

5. Celestium. Cœlestia vocat præsentem Christi B Ecclesiam, enjus pars est in cœlis; pars secutura adhuc peregrinatur in terris. Hanc figurabant quæcunque in sacramentis Veteris Testamenti fiebant. Sicut alias: Hoc omnia in figura contingebant illis.

6. Exemplar. Exemplar vocatur, et illud quod fit, et illud ad cuius similitudinem aliud fit, sicut species, imago, figura, similitudo.

7. Melioris. Melioris testamentum vocat præcepta evangelica, per quorum observantiam promittitur vera iustitia et vita æterna, hoc est enim quod sequitur: Quod in melioribus, etc.

8. Vituperans enim. Probat prophetica auctoritate quia seculi locus inquiritur. Quanta autem locorum et disputationum subtilitate hæ epistolæ plene sint, (licet ipse Apostolus in scribendo non curaret, ipse enim in sapientia verbi et subtilitate sermonum se non loqui alias testatur), perspicax lector poterit invenire. Summa disputationis sic se habet: Si illud prius culpa vacasset, seculi locus non inquireret, vituperans enim, etc. Prius ergo culpa non vacavit, id est, hominem a culpa perfecte liberare non potuit, sicut econtra de Novo Testamento dicitur: Mandatum sine macula; et: Lex Domini immaculata.

manserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus, quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribant eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum, et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor. 9. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit prope interitum est.

CAPUT IX.

Habuit quidem et prius justificationes culturæ, et sanctum 1. sacerdotale. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum, quæ dicitur Sancta. Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur, Sancta sanctorum; aureum habens thuribulum, et arcum testamenti circumiectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron, quæ 22. fronduerat, et tabulae testamenti, superque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium; de quibus non est modo dicendum per singula. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introbant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes; ita secundo autem semel in anno solis pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua et populi ignorantia, hoc significante Spiritu sancto nondum propalatum esse 2. sanctorum viam, adhuc 3. priore tabernaculo habente statum. Quæ 4. parabola est temporis instantis, juxta quam munera et hostiae offeruntur, que non possunt juxta 5. conscientiam perfectum facere servientem solummodo in cibis, et in potibus, et variis baptismatibus, et justitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis. Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius 6. tabernaculum non manufactum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel 7. in Sancta, æternæ redēptionē inventa. Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram 8. ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? Et ideo novi testamenti 9. mediator est, ut 10. morte intercedente redēptionem carum prævaricationum quæ erant sub priori testamento reprobationem accipiāt, qui vocati sunt, æternæ hereditatis. 11. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim 12. in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Lectio enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum cum aqua, et lana coccinea et hyssopo ipsum quoque librum et omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti quod mandavit ad vos Deus. Etiam tabernaculum et 22. omnia vas ministerii sanguine similiiter aspersit. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, et sine sanguinis effusione non fit remissio. Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari, ipsa autem cœlestia

COMMENTARIUS.

9. *Dicendo autem novum.* Ita sunt inter se Novum A et Vetus, sicut magnum et pàrsum. Quotiescumque enim duas res inter se conferuntur, si una vocatur nova, altera vetus; et econtra.

CAP. IX. — 1. LANFR. *Sacerdotale.* Sacrificium Iudæorum vocat sacerdotale, vel quia transitorium, sicut omnia quæ hujus saeculi sunt, vel quia in modum temporis singulis annis eadem repetebantur.

2. *Sanctorum viam.* Sanctorum via est vel ipse Christus, vel spiritualis intelligentia legis.

3. *Priore.* Prius tabernaculum est carnalis intelligentia et observantia legis; secundum, spiritualis.

4. *Parabola est.* Allegoria Veteris Testamenti; hoc presens tempus, in quo Ecclesia Christi fundatur et gratia Novi Testamenti prædicatur, significat.

5. *Conscientiam.* Juxta conscientiam dicit, vel quia legales hostiae peccata cogitationum non purgabant, vel quia ab anima conscientiam perpetrati sceleris perfecte abstergere non poterant.

6. *Tabernaculum.* Tabernaculum quod Christus introivit, vocat cœlum, quod per amplius et perfectius est quam illud Iudæorum tabernaculum quod vocabant Sancta sanctorum.

7. *In Sancta.* Exponit quod superius vocaverit tabernaculum non manufactum, videlicet sancta sanctorum cœlestia.

8. AMBROS. *Ab operibus.* Si quis tangebat corpus mortuum, polluebat; et hic si quis tetigerit opus mortuum, contaminatur per conscientiam.

9. LANFR. *Mediator est.* In eo quod homo est, novi Testamenti mediator fuit; quia legem Dei hominibus attulit.

10. *Morte intercedente.* Christus mortuus est, non solum ut gentes, sed et Iudæos, tam vivos quam mortuos, ad vitam æternam prædestinatos a prævaricationibus quas ipsi sub veteri lege commiserant, redimeret.

B 11. *Ubi enim testamentum.* Exponit causam cur Christus mortuus sit, videlicet quia testamentum conditurus erat. Testamentum autem nisi a mortiente non conditur.

12. *In mortuis.* Secundum legales saeculi loquitur, in quibus præcipit vivente testatore testamentum non esse ratum. Est autem testamentum, a quo ad divina testamenta similitudine ducitur, ordinatio

meliорibus hostiis quam istis. 13. Non enim in manufacta sancta Jesus introivit, exemplaria verorum, sed in ipsum cōlum, ut appareat nunc vultui Dei pronobis; neque ut sōpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno, alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Nunc autem semel in consummatione saeculorum, ad destitutionem 14. peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem, iudicium; sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata; 15. secundo 16. sine peccato apparebit exspectantibus se, in salutem.

CAPUT X.

1. Umbram enim habens lex futurorum bonorum, 2. non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem 3. ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accidentes perfectos facere; alioquin cessassent offerri, ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati, sed in ipsis commemoratione peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam et oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio; 4. in capite libri scriptum est de me: Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens: quia **¶¶¶** hostias, et oblationes, et holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quae secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam; aufert primum, ut sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Jesu Christi semel. 5. Et omnis qui dem sacerdos p̄st̄t̄ est quotidie ministrans, et easdem sōpe offerens hostias, quae nunquam possunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cetero exspectans 6. donec ponantur inimici ejus 7. scabellum pedum ejus. Una enim oblatione, consummavit in sempiternum sanctificatos. 8. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, 9. Dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas, et peccatorum et iniquitatrum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, fratres, fiduciam 10. in introitu Sanctorum in sanguine Christi, 11. quam initiativit nobis viam novam et viventem per velamen id est carnem suam, et sacerdotem magnum super dominum Dei, accedamus cum

COMMENTARIUS.

hominis praeipientis quid post mortem ejus de rebus ipsius sit agendum.

13. *Non enim.* Exponit ipsis meliores hostias, quae est una, id est corpus Christi

Visus [f., usus] autem loquendi sic vellet: in manufactis sanctis exemplaribus verorum, vel in manufacta sancta exemplaria verorum.

14. *Peccati.* Peccati dicit pro peccatorum. Omnia enim peccata destruxit in his qui credituri erant.

15. *AMBROS. Secundo apparebit.* Non enim tunc erat hostia pro peccato.

16. *LANFR.* *Sine peccato.* Sine peccato dicit, sine similitudine carnis peccati. In primo enim adventu suo Dominus talen carnem gestavit qualem et ceteri homines qui peccatores erant; in secundo vero, in tanta gloria caro ejus apparebit quanta nec exco-gitari nec explicari ab aliquo mortalium potest. Potest etiam intelligi, sine peccato, sine hostia pro peccato; non enim tunc apparebit, ut peccata purget, sed damnet.

CAP. X. — 1. *LANFR. Umbram enim.* Redit ad superiori rationem, ubi dixit, legales hostias non posse facere servientem perfectum juxta conscientiam. Et est responsio, quasi diceret: cur dixisti peccata exhaurienda per Christum, et non per legem?

2. *AMBROS. Non ipsam imaginem.* Hoc est enim ipsam veritatem.

3. *Ipsis hostiis.* Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Offerimus, sed ad reconciliationem mortis ejus, et una est haec hostia, non mul-

Atæ; hoc autem exemplar est illius quod nos facimus, in commemorationem fit ejus quod factum est: *Hoc facite, inquit, in meam commemorationem* (Luc. xxii).

4. *In capite libri.* Utique pastelii, ubi dicitur: *Becatus vir;* qui psalmus capitulum totius libri dicitur a quibusdam.

5. *Et omnis quidem.* Ministrare famulorum est; sedere vero dominorum.

6. *Donec ponantur.* Non solum inimici qui infideles sunt, sed etiam qui immunde vivunt. Prudentia enim carnis inimica est Deo.

7. *LANFR. Seabellum.* Sub pedibus Christi erunt omnes qui sunt modo inimici ejus in die iudicii, quia ad imperium ejus, aut conversi ibunt in vitam æternam, aut pertinaces perpetuam patientur gehennam.

8. *Contestatur,* id est, confirmat verba nostra, quibus asserimus una oblatione corporis Christi peccata penitus esse dimissa.

9. *AMBROS. Dando leges.* Ista lex est charitas, ut quod nobis nolumus fieri, alteri non faciamus; et sic in Evangelio dicitur: *Quæunque vultis ut faciam vobis homines, eadem et vos facite eis* (Matth. vii, 12).

10. *LANFR. In introitu.* Introitum vocat cōlum, quo sancti intraturi sunt redempti sanguine Christi.

11. *Quam initiativit.* Ordo: Quam viam novam quia nullus hominum ante illum cōlum ascendit, et viventem, id est, non deficientem, permanentem, quia usque ad finem saeculi ascensura sunt membra ejus: initiativit nobis Christus id est incepit vel decidavit.

vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda a conscientia mala, et abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem (fidelis enim est qui repromisit), et consideremus, 12. invicem in provocationem charitatis et bonorum operum, non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes, et tanto magis 13. quanto videritis appropinquantem diem. 14. Voluntarie enim peccantibus nobis, post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quedam expectatio iudicii, et ignis ænuntiatio, que consumpta est adversarios. Irritat quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deterriori mereri supplicia, qui 15. Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit in quo sanctificatus est, ¶ 24 et Spiritui gratiae contumeliam fecerit? 16. Scimus enim qui dixit: Mihi vindicta, et ego retribuam. Et iterum: quia judicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viventis. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuitis 17. passionum, et in altero quidem, opprobriis et tribulationibus spectaculum facti; in altero autem, socii taliter conversantium effecti. Nam et vincitis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam. Nolite itaque 18. amittere confidentiam vestram, qua magnam habet renumerationem. 19. Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulum qui venturus est, veniet, et non tardabit. Justus autem meus ex fide vivit; quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.

CAPUT XI.

1. Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. In hac enim testimonium consecuti sunt scenes. Fide intelligimus aptata esse saccula verbo Dei, ut ex 2. invisibilibus visibilia fierent. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo; per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo et per illam defunctus adhuc loquitur. Fide Henoch translatus est ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus; ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accidentem ad Deum quia est, et inquirentibus se remunerator sit. Fide Noe, responso accepto de iis quae adhuc non videbantur, metens aptavit arcam in salutem domus sue, per quam 3. damnavit mundum et justitiae, qua ¶ 25 per fidem est, hæres est institutus. Fide qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire, quem accepturus erat in haereditatem, et exiit, nesciens quo iret. Fide demoratus est in terra reprobmissionis, tanquam in alieno, in casulis habitando, cum Isaac et Jacob cohæreditibus reprobmissionis ejusdem. Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem, cuius artifex et conditor Deus. Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit esse eum qui reprobmisserat. Propter quod et 4. ab uno orti sunt (et hoc emortuo) tanquam sidera cœli in multitudinem, et sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis reprobmissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidem ipsius meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendæ; nunc autem meliorem appetunt, id est,

COMMENTARIUS.

12. *Invicem.* Alter consideret quid boni alter faciat, non ut invideat, sed ut exemplum bonum indesumatur.

13. *Quanto videritis.* Diem dicit vel extrellum iudicii, vel temporalis afflictionis.

14. *Voluntarie.* Causam reddit cur charitas sit tenenda, et a malis sit cessandum; dum enim voluntas peccandi est in nobis, nihil prodest hostia immolata pro peccatis nostris.

15. *Filium Dei.* Gratiam Filii Dei in semetipsa conculcat, et sanguinem redemptionis pollutum, id est, peccata purgare non valentem putat: et Spiritui sancto, per quem confitenti peccata remittuntur, contumeliam facit, qui voluntarie in peccatis jacet.

16. *Scimus enim.* Superiorem sententiam probat: *Terroribus autem quædam.* etc.

17. *Passionum.* Passiones certaverunt contra eos, ut patientiam ipsi amitterent et fidem negarent.

18. *Amittere.* Confidentiam divine retributionis

Amitit, qui bonum deserit et malum facit.

19. *Patientia.* Ostendit quomodo non amittitur confidentia: *In patientia enim, inquit, possidebitis animas vestras.*

CAP. XI.—1. LANFR. *Est autem fides.* Talis debet esse fides ut sperandas res in corde creditis faciat subsistere, etsi alius dubitet quod sine arguento possint esse: quod plerique divini eloquii tractatores fecerunt, probantes resurrectionem corporum et vitam æternam, multaque alia esse vel fuisse ex eo quod patriarchas, prophetas, apostolos, martyres constat ea credidisse.

2. *Invisibilis.* Invisibilia erant elementa ante mundi constitutionem.

3. *Damnavit mundum.* Per arcam Noe damnavit mundum; quia tanto majus peccatum habuerunt homines, quanto maiorem ejus in fabricanda arca instantiam videbant, et non credebant.

B 4. *Ab uno orti.* Ordo: Ab uno et hoc emortuo orti sunt tanquam, etc.

cœlestem. Ideo non confunditur Dens vocari eorum : paravit enim illis civitatem. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et unigenitum offerebat qui suscepserat repromissiones ; ad quem dictum est : Quia in Isaac vocabitur tibi semen 5. arbitrans quia et a mortuis suscitare potens est Deus ; unde eum et 6. in parabolam accipit. Fide et de futuris benedixit Isaac, Jacob et Esau. Fide Jacob, moriens, singulos filiorum Joseph benedixit, et adoravit 7. fastigium virginæ ejus. Fide Joseph, moriens, de perfectione filiorum Israel memoratus est, et de ossibus suis mandavit. Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infans et non timuerunt regis edictum. Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias aestimans, thesauro Ægyptiorum, impropterum Christi ; aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositudinem regis ; invisibilem enim tanquam vi-dens sustinuit. Fide celebravit Pascha et sanguinis effusionem, ne qui vastabat primitiva tangeret eos. Fide transierunt mare Rubrum, tanquam per aridam terram ; quod experti Ægyptii devorati sunt. Fide muri Jericho corruerunt circuitu dierum septem. Fide Rahab meretrix non periret cum incredulis, excipiens exploratores cum pace. Et quid adhuc dicam ? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedone, Barac, Samson, 226 8. Jephete, David, Samuel, et prophetis ; qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones. obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, conva-luerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum ; 9. acceperunt mulieres de resurrectione mortuorum suos. Alii autem distineti sunt, non suscipient redemtionem, 10. ut meliorem inve-nirent resurrectionem. Alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres ; lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occasione gladii mortui sunt, circuerunt 11. in metotis, in pellibus caprinis, egentes, augustiati, afflicti ; quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt 12. re-promissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

CAPUT XII.

Ideoque et nos tantam habentes 1. impositam nubem testium, deponentes 2. omne pondus et circum-stans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et 3. consummatorem Jesum, qui proposito sibi 4. gaudiosus sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talen sustinuit a peccatoribus adversum semet-ipsum contradictionem, ut ne fatigemini, animis vestris deficiente. Nondum enim usque ad san-

COMMENTARIUS.

5. *Arbitrans quia.* Utrumque creditit Abraham, A filium vidua Sareptana, et ab Eliseo Sunamitis. et quia in Isaac semen habiturus esse, et placere Deo si ei ipsum Isaac immolare; creditit enim quoniam mortuum Deus resuscitaret.

6. *In parabolam.* Aries qui inter vepres haerens cornibus repertus est, et Isaac unum Christum hominem et Deum significant. Per hoc igitur quod aries quidem est immolatus, Isaac vero morte subtractus, significatum est Christum secundum caruem pas-surum, secundum vero divinitatem, mortis discrimen non esse sensurum. Et hoc quod ait : in parabolam, id est allegoriam eum accepit. Ipsum enim prius ad morieandum dedit, sed post experimentum fidei re-perito ariete ad videndum recepit. Hoc sibi propter fidem et obedientiam honore collato, ut per filii vi-tam, divinitatis significaretur a morte subtractio. B

7. *Fastigium virgæ.* Vel sceptrum ferebat Joseph more secundi a rege. Vel fastigium virgæ dicit altitudinem regiminis ejus, quam altitudinem Jacob adoravit, id est in summa veneratione habuit. Et hoc fide, quia a Deo factum esse creditit.

8. *Jephete, David.* Non ex eo ducitur Jephete in testimonium quod filiam occiderit, sed quod per fidem, adjuvante eum Deo, hostes superaverit.

9. *Acceperunt mulieres.* Ordo : Mulieres acce-pe-runt, scilicet a sanctis Dei mortuos suos de resur-rectione, id est, resurgentem, ut ab Elia unicum

10. *Meliorem invenirent.* Meliorem resurrectionem vocat excellentiorem gloriam in resurrectione, quanto enim magis quis patitur, tanto magis corona-bitur.

11. *In metotis, in peltibus.* Vestimentum est ex pilis, ut aiunt, camelorum factum, quo vel caprinis pellibus quis in veteri populo Iudeorum usus sit, aperte Scriptura non dicit : Joannes autem Baptista usus est.

12. *Re-promissionem.* Beatitudine animarum re-cepta, resurrectio corporum, quam sanctis suis pro-misit Deus, ideo adhuc dis fertur, ut simul omnes resurgamus, quatenus, in communi gaudio omnium, majus fiat singulorum.

CAP. XII. — 1. *LANFR.* *Impositam nubem.* Multitudinem sanctorum vocat nubem, quia verbis pluunt et miraculis coruscant.

2. *Omne pondus.* Pondus vocat peccatum, sicut in psalmo : *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum ; sicut onus grave gravata sunt super me (Psal. xxxvi).*

3. *Consummatorem,* id est, qui nos consumumabit, id est, animæ et corporis perfectam beatitudinem dabit.

4. *Gaudio.* Vel regni cœlestis, vel regni terreni, quod sibi oblatum est.

guinem restititis, adversus peccatum repugnantes, et oblii estis consolationis, quæ vobis tanquam filii loquitur, dicens. 5. *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigaris dum ab eo argueris.* ¶ Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseverate. Tanquam filii vobis offert se Deus; quis enim filius quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis ejus particeps facti sunt omnes, ergo adulteri, et non filii estis. Deinde patres quidem carnis nostre, eruditores habuimus, et reverebamur eos. Num multo magis obtemperabimus Patri spirituum et vivemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos; hic autem ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus. Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris; postea autem 6. fructum pacatissimum exercitatis per eam redet justitiae. Propter quod, remissas manus et soluta genua erigate, et gressus rectos facite 7. pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum; contemplantes ne quis desit gratia Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impedit, et per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut profanus ut Esan, qui propter unam escam vendidit primitiva sua. 8. Scitote enim quoniam et postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus est; non enim inventi poenitentiae locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam. 9. Non enim accessistis ad tractabilem montem et accessibilem ignem, et turbinem, et caliginem, et procollam, et tubæ sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt excusaverunt se ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit: Exterritus sum et tremebundus. 10. Sed accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem coelestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in cœlis et judicem omnium Deum et spiritus justorum perfectorum et testamenti novi mediatores Jesum, et sanguinis aspersionem 11. melius loquentem quam Abel. Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt recusantes eum qui super terram loquebatur, multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus, cuius vox movit terram tunc, nunc autem reprobavit, dicens: 12. Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et celum. Quod autem adhuc semel dicit, 13. declarat mobilium translationem 8. tanquam factorum, ut maneat ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam serviamus placentes Deo, cum metu et reverentia. Etenim Deus noster ignis consumens est.

CAPUT XIII.

Charitas fraternitatis maneat in vobis. Et hospitalitatem nolite oblivisci; per hanc enim latuerunt quidam, angelis hospitio receptis. Mementote vinctorum, tanquam simul vincti, et laborantium, tanquam et ipsi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, et thorus immaculatus. Fornicatores enim, et adulteros judicabit Deus. Sint mores sine avaritia, contenti presentibus; ipse enim dixit: Non te deseram, neque derelinquam, ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor est; non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locati sunt verbum Dei; quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. 1. Jesus Christus heri, et hodie; ipse et in sæcula. Doctrinis variis, et pe-

COMMENTARIUS.

5. Fili mi, noli. In Proverbii ita habetur: *Dis- A* terpretatur,
ciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, neque deficias cum ab eo corriperis; quem enim diligit Dominus corripit, et quasi Pater in filio complacet sibi.

6. Fructum pacatissimum. Ordo: Fructum pacatissimum justitiae, id est, quem justitia promeretur.

7. Pedibus vestris. Pedes vocat cogitationes, quæ tunc recte gradientur, cum bene credunt; tunc claudicant, cum errant,

8. Scitote. Ostensio quam fuerit Esau profanus, id est a conventu fidelium alienus.

9. Non enim accessistis. Quando lex data est Iudeis, apparuit ignis tractabilis, id est, palpabilis, et accessibilis, in quo loquebatur Deus, et cætera terribilia quæ sequuntur. Non ita, inquit, in novæ legis latione factum est, omnia enim suaviter et dulciter indicantur vobis.

10. Sed accessistis, id est, ad altitudinem, in qua vel de qua videtur Deus. Sion enim *speculatio* in-

11. Melius loquentem. Aspersio sanguinis Abel clamat vindictam; aspersio sanguinis Christi misericordiam.

12. Adhuc ego semel. In Aggeo propheta sic: *Adhuc unum modicum est, et ego commovebo celum et terram* (Agge. 11.)

13. Declarat. Per hoc quod dicit: Movebo, declaratur celi et terræ translatio, id est, in aliud statum transmutatio. Probat hoc vero, quod semel ostenditur, quod postea futura sunt immobilia. Quod vero dicitur: Ea quæ sunt, sic intelligendum est quasi diceretur: Id quod sunt. Quidquid enim erit sive in principalibus essentiis, sive extrinsecus sumptis, secundum id immobile erit.

B CAP. XIII. — 1. Jesus Christus heri et hodie. Quasi diceret: Jesus Christus qui cum illis fuit, vobiscum est, et erit cum Ecclesia sua usque ad consummationem seculi.

regrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, 2. non escis que non profuerunt ambulantibus in eis. 3. Habemus altare, de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt. 4 Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, impropterum ejus portantes. Non enim habemus hic manente ciuitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorum confitentium nomini ejus. Beneficentiae autem, et communioneis nolite obliisci; talibus enim hostiis promeretur Deus. Obedite prepositis vestris, et subiecte eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes; hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis; 5. confidimus **239** enim quia bonam conscientiam habemus in omnibus bene volentes conversari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituatur vobis. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnum ovium, 6. in sanguine testamenti 7. aeterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram se, per Jesum Christum, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim perpaucis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes prepositos vestros, et omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARIUS.

2. Non escis. Datur intelligi quosdam fuisse qui A passus est, ut nos qui corpore et sanguine ejus a dogmatizarent peccatum non esse escis et voluptatibus affluere.

3. Habemus altare. Causa cur escis non sit immoderate affluendum. Cum sobrietate enim edendum est corpus Christi; quod et in aliis divinarum locis Scripturarum altare vocatur, pro eo videlicet quod in ipso, id est, in fide ipsius, quasi in quodam altari oblatae preces et operationes nostrae acceptabiles sunt Deo.

4. Quorum enim animalium. Per duplarem allegoriam, unam Veteris, et alteram Novi Testamenti probat corpus Christi non esse edendum ab his qui tabernaculo deserviunt. Ad hoc enim corpora animalium horum extra castra cremabantur; et propterea Christus extra portam civitatis Jerusalēm B

5. Confidimus enim. Causa cur orent pro eo, videlicet quod bonam conscientiam et ad eos et ad omnes [sup.], habeant.

6. In sanguine. Sanguinem more suo vocat mortem, per quam Christus de mortuis resurrexit. Nisi enim moreretur, nec ad inferos descenderet, nec ab inferis ascenderet.

7. Aeterni. Aeternum duobus dicitur modis, et quod initio et fine caret et quod tantum usque ad finem saeculi permanet, secundum quam significacionem aeternum hic ponitur, et per Moysen dicitur: *Dominus regnabit in aeternum, et ultra (Exod. xv).*

Explicit Commentarius B. Lanfranci in Epistolas D. Pauli.

CLARISSIMUM VIRUM G. RATUM

SACRAE THEOLOGIE PROFESSOREM,

A vicibus et pœnitentiis reverendissimi in Christo Patris ac domini D. Georgii Ambasiani, archipræsulis Rothomagensis,

FRANCISCOM QUADRATUS, BECCENSIS CENOBITA, SALUTAT.

230 Fere fit ut, cum aut ardua tentamus, aut ingenii nostri vires non probamus, eos summo nobis studio conciliemus quos rei nostre usui futuros arbitramur. Ad te igitur theologorum oculatissime, liberius nostra progreditur epistola, ut quod nostro jure non possumus tuo munere consequamur. Ut autem ad nostri instituti scopum pervenias, paucis absolvam. Cum, hisce diebus, animi colligendi causa bibliothecam nostram revolvens, aliquid de Virginis assumpta laudibus quererem, ecce in manus nostras vetus quidam codex incidit. De corpore et sanguine Christi, in Berengarium quemdam hereticum Lanfranco auctore conscriptus. Tum mihi persuadebam dignum quid accidisse, atque nostræ maxime necessarium, in qua et dispersi gregis Domini fides eneratur, et per pseudoapostolos; ea est etiam apud domesticos controversia ut vix ullum civitatis aliis desiderare, id est, Christianæ pacis vestigium, aut simulacrum aliquod appareat. Ne igitur salutis frumentum a fideli populo inaledictis absconderem, apud me tacitus cogitabam cuinam strenuo Christianæ militie duci, expertum Christi militem hactenus neglectum, longoque carcere, nec non incuria fere victim mitterem. Mihi itaque, tantum scelus non ferenti, venit in mentei tui nominis, qui rudioribus tiruaculis evangelici lactis pabulum uberrimum indefessus porrigit, ut nimiam adulterantis aridique saeculi

sterilitatem scaturientis inde sacri liquoris humore, ad fructum Deo dignum proferendum, renoves, quique, superberia stultorum dogmata ad angularem illum lapidem diligenter examine confutans, eliminans. Quid, dum haec cogito? Num felix, o Rothomagensium civitas, que tantum cum archiepiscopo rectorem meruisti? Gravat animum cordis excessus? Acceda cum fiducia, et dulce pharmaco, ut ratus, ita prudens medicus offeret. Et est enim apud te, aut nosquam, recuperanda salutis ratio, si mentem simplicem attuleris. Felix rursum mihi appellata es, quae, hujus viri dignis ornatisque declamationibus eruditus, plane Christianam veramque innocentiae puritatem retines. Illa enim (si qua fuit in te) vis orandi concionandique facultas, nisi ad eas exercitationes non tam regio favore quam suis id postulantibus meritis delegatus fuisset, salvo cujusque jure loquar, pene exaruisset. Quod si enim retines corpore, diffusa per orbem Ecclesia sentit praesentem absens discipuli fidem, doctrinam miratur, gaudet se fortissimum in eo propugnaculum reperisse. Haec, ut ad te, vir ornatissime, revertar, mecum revolvens, ardeo cupiditate incredibili, neque arbitror reprehendenda, ut hoc qualemunque opus suscipias; nam ipsissimum te iudicavi fore cuius salubrissimis consilio, gravi auctoritate, adducti ceteri sacrae theologie professores meae expectationi facerent satis, et idem opusculum typis commendatum iri, vel libenter admitterent. Erit reversa non alienum a tua dignitate, quod ipsis etiam regibus est honestissimum, si hoc ipsum contra domesticos Christianae veritatis hostes defensare studeris, mihi quoque (citra fastum dixerim) glorioussim si meis ineptis motus, ad multorum utilitatem divulgandam suscepis. Verum me, audax egregiumque facinus aggredientem (ut qui te Christianae puritatis, ac totius litterarum unicum specimen, eisdem ineptis conabar allucere) pudor quidam subrusticus haec tenet deterruit. Sed gaudeo plane id fortunam attulisse quod novum hunc temporeque natum Christianae veritatis defensorem, novus salutator, apud tantum virum (vel hac prefatiuncula) commendarem. Novum dixi, propter eos qui vel Desiderii Erasmi, vel nescio cuius opera hoc jam editum esse mentiuntur, certe non existat. Sed non multis nauseam provocem, auctoris vitam scienciam preterea, rem et Deo et hominibus gratissimam facturus si tua auctoritate, opera, consilio, etiam gratia, libellum ob Christianae veritatis defensionem, semel in lucem emiserim. Eoque flagrantius urget, hujus rei desiderium quo et vim patientibus contra haereses in veteratas falsa dogmata, idem faciat testis Barbatus, et ad eorum qui haec tenet pugnarunt, subsidium inconcessus miles, hostium tela in suos autores rejicit. Et quanvis hoc ipsum zelo fidei motus prosequar, non tamen is sum qui nesciam quosdam fore qui memet temerarium clamitabunt quod, rudis bonarumque artum expers, hoc opusculum, apud tantum virum, commendandum suscepimus, cuius etiam ipsa litterarum elementa mihi adoranda sint. Verum falsone am merito id fieri, tuum erit judicium. Ego vero cuncta latius susquedeque feram, si laborem probaveris. Sin indignus te videbitur, ab optimo certe ac deditissimo tibi animo et sincere et jucunde susceptum putes. Vale.

Ex ædibus nostris Beccensibus, anno D. 1540, pridie Kalend. Febr.

BEATI LANFRACI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI.

DE CORPORE ET SANGUINE DOMINI

ADVERSUS BERENGARIUM TURONENSEM

LIBER.

231 CAPUT PRIMUM.

LANFRANCUS, misericordia Dei catholicus, BEREN-GARIO catholice Ecclesiae adversario.

Si divina pietas cordi tuo inspirare dignaretur quatenus respectu ejus atque anima tuae mecum loqui velles, locumque opportunum in quo id competenter posset fieri salubri deliberatione eligeres, multum fortasse tibi, procul dubio autem iis consule res quos decipis, deceptos vero ac morte preventos in penas aternas transmittis. Etenim cooperante Spiritu, qui ubi vult spirat, evenire e duobus alterutrum videlicet ut aut tu ipse, deposito superbie fastu quo plenus contra orbem terrarum sentire coepisti, auctoritatib[us] totius sancte Ecclesiae rectisque sanctorum Scripturarum expositionibus acquiesceres, et sic te ac sequaces tuos de tenebris erroris ac profundo iniquitatis erueres, aut, te in tua pertinacia persistente, ipsi auditis rationibus miserante Deo resipiscerent, et ad veram fidem, quam sancta Ecclesia prædicare non cessat, consilio meliore

A redirent. Sed quia elegisti pravitatem, quam semel imbibisti, clandestinis disputationibus apud imperitos tueri, palam autem, atque in audiencia sancti concilii orthodoxam fidem non amore veritatis, sed timore mortis confiteri, propterea refugis me, refugis religiosas personas, quæ de verbis tuis ac meis possint ferre sententiam. In quarum praesentia de nulla re te audire tecumque conferre libentius vellem quam quod sententias tuis sententiis commodas plectenda temeritate configiris, easque seu studio nocendi, seu ignorantia veri, sacris doctoribus attribuis dicens: Hoc vel hoc in illo, seu illo opere testatur Augustinus, Gregorius, Hieronymus, vel quilibet eorum quos in arce auctoritatis positos Ecclesia Christi insigniter veneratur. Ibi enim con quiesceret omnis versuta tergiversatio, cum sacri codices te audiente legerentur, vel tibi ad legendum in manus tradarentur, cœlestisque lampade splendidius eniteret quedam, quæ de Scripturis sanctis te sumere nonnunquam dicis; aut penitus esse falsa,

aut aliqua ex parte, prout ratio tui negotii postulat, A etus Leo Romanum traduxit, ad praedicandum Siculis verbum Dei archiepiscopum ordinavit, postea vero sancta Romana Ecclesia praesulem sibi cardinalem constituit. Quo in loco positus taliter vixit, taliter docuit ut de fide vel doctrina ipsius nec saltē sinistra suspicione fama aliquando exorta sit. Hujus rei testis est tota fere Latinitas, quæ pro excellentia apostolicæ sedis, cuius concilii et consilii semper aderat ac præserat, eum ignorare non potuit. Qui si etiam Burgundus esset, insipiente tamen arrogantia tua nomen suæ gentis pro infamia sibi ascriberet, cum Spiritus Domini ubi vult spiret (*Ioan. iii, 8*), et quem vult aspergit, et Domini sit terra, et universi qui habitant in ea (*Psal. xxii, 1*), et princeps apostolorum dicat: *In veritate compri quoniam non*

B *est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet cum et operatur justitiam acceptus est illi* (*Act. x, 34, 35*). Item doctor gentium ad Galatas: *Deus personam non hominis accipit* (*Gal. ii, 6*). Quem dum contra catholicam veritatem scripsisse asseris, non ipsum solum, sed et Romanos pontifices, Romanam Ecclesiam multosque sanctos Patres redarguis, incurrisque in illud quod beati doctores, si non eisdem verbis, eisdem tamen sententiis multis in locis concorditer astruxerunt, haeticum esse omnem hominem qui a Romana et universalis Ecclesia, in fidei doctrina, discordat. Evenitque tibi justo Dei iudicio ut qui alias esse haeticos astruere conari, tu ipse in haeresim devolutus, esse haeticus convincaris.

C *BERENG: Anathematizo omnem haeresim, præcipeam quæ astruere conatur panem et vinum, quæ in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramenta esse, et non verum corpus Christi et sanguinem.*

LANFR. Principium hujus tui jurisjurandum propterea, ut opinor, hic non inseruisti, ut lectores tui putarent haec verba non esse tua, sed venerabilis Humberti episcopi. Nec id injuria. Nam quia haeredita esse pertinaciter probare contendis, si manifeste tua dices, manifeste te ipsum haeticum comprobares. Sed ne quis nescius Romani concilii indiscretam de negotio terat sententiam, principium ejus medium atque finem simul hic apponam.

E *Ego Berengarius, indignus diaconus Ecclesie Sancti Maurici Andegavensis, cognoscens veram catholicam et apostolicam fidem, anathematizo omnem haeresim, præcipeam eam de qua hactenus infamatus sum, quæ astruere conatur panem et vinum quæ in altari ponuntur, post consecrationem nem solummodo sacramentum, et non verum corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi esse, nec posse sensualiter in solo sacramento manibus sacerdotum tractari, vel frangi, aut fidelium dentibus atteri. Consentio autem sanctæ Romanae et apostolicæ sedi, et ore et corde profiteor de sacramentis Dominicæ mensæ eam fidem tenere quam dominus et venerabilis papa Nicolaus laus, et haec sancta synodus auctoritate* **233**

CAPUT II.

BERENGARIUS : « Scriptum Humberti Burgundi quem fecerant Romæ episcopum cardinalem, quod scripsit contra catholicam veritatem quod inferius patebit, ut cogeretur illud Berengarius, et quasi profiteri errorem ineptissimi Burgundi. »

LANFR. Humbertum virum fuisse religiosum, fide Christiana et sanctissimis operibus perseverantissime decoratum, scientia divinarum ac sæcularium litterarum apprime eruditum testantur omnes qui vel propria experientia cum noverunt, vel ab aliis qui ipsum expertisunt, ejus cognitionem accepérunt. Hunc, non de Burgundia, sed de Lotharingia san-

« evangelica et apostolica tenendam tradidit, mihi-
 « que firmavit; scilicet panem et vinum que in
 « altari ponuntur, post consecrationem non solum
 « sacramentum, sed etiam verum corpus et sanguine
 « nem Domini nostri Iesu Christi esse, et sensu-
 « liter non solum sacramento, sed in veritate ma-
 « nibus sacerdotum tractari, frangi et fidelium den-
 « tibus atteri, jurans per sanctam et homousion
 « Trinitatem, et per haec sacrosanctam Christi Evan-
 « gelia. Eos vero qui contra haec fidem venerint,
 « cum dogmatibus et sectatoribus suis alterno ana-
 « theme dignos esse pronuntio. Quod si ego ipse
 « aliquando aliquid contra haec sentire aut predi-
 « care præsumpero, subjaceam canonum severitati.
 » Lecto et perfecto sponte subscrpsi. »

Ad haec Gregorii septimi tempore cum in templo Salvatoris de his sermo haberetur, quorumdam tui similium stipatus agmine, errorismagister perseverabas. Tum celestis Patris Spiritu in animum instillante reversus, speratam veniam apostolica miseratione consecutus es, jurans et ea quæ sequuntur.

« Ego Berengarius corde credo et ore confiteor
 « panem et vinum, que ponuntur in altari, per
 « mysterium sacrae orationis et verba nostri Re-
 « demptoris substantialiter converti in veram, et
 « propriam, vivificatricem carnem et sanguinem
 « Iesu Christi Domini nostri, et post consecratio-
 « nem esse verum corpus Christi, quod natum est
 « de Virgine, et quod pro salute mundi oblatum in
 « cruce pendit, et quod sedet ad dextram Patris;
 « et verum sanguinem Christi, qui de latere ejus
 « effusus est, non tantum per signum et virtutem
 « sacramenti, sed in proprietate naturæ et veritate
 « substantiæ, sicut in hoc brevi continetur, et ego
 « legi, et vos intellexistis. Sic credo, nec contra haec
 « fidem ulterius docebo: sic me Deus adjuvet, et
 « haec sacra Evangelia. »

Postea precipit idem pontifex tibi Berengario, ex auctoritate Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, ut de corpore et sanguine Domini ulterius cum aliquo disputare non præsumeres, excepta causa reducendi ad hanc fidem eos qui per tuam doctrinam ab ea recesserant.

Cum autem sub Nicolao venisses Romam, fretus iis qui plus impensis a te beneficiis quam ratione a te auditæ opem tibi promiserant, non ausus defensare quod anteas senseras, postulasti Nicolaum pontificem ejusque concilium, quatenus fidem quam teneri oporteret verbis tibi traderet, scriptura firmiter. Injuncta est hujus rei cura Humberto episcopo.

Itaque verba fidei superius comprehensa scripsit, assensu omnium ad legendum et confitendum tibi tradidit. Tu vero acquiescens accepisti, legisti, confessus te ita credere jurejurando confirmasti, tandem manu propria subscrpsisti.

Nicolaus papa, gaudens de conversione tua, iurandum tuum scriptum misit per urbes Italiæ,

A Galliae, Germaniae, et ad quæcumque loca fama tuae pravitatis antea potuit pervenire. Ut siue Ecclesie scandalizata prius dolebant de te a veritate averso, atque ita postea gaudenter gratiasque Deo agerent de reverso atque converso. Cur ergo scriptum hoc magis ascribitur Humberto episcopo quam tibi, quam Nicolao pontifici, quam ejus concilio, quam denique omnibus Ecclesiis que id cum debita reverentia suscepserunt, et pro conversione tua Deo gratias retulerunt? Cur inquam, nisi quia facilius persuades imperitis potuisse unum hominem errare quam tot personas, tot Ecclesiæ? Tibi vero si ascrispasses, cum ipsum destruere moliaris, perjurum te esse astruere videris. Sed jam qualiter re-

B darguis videamus.

CAPUT III.

BERENG. « Apparet quia lux in tenebris lucet, et
 « tenebrae eam non comprehendenterunt. »

LANFR. Hoc rectissime in te retrorqueri potest. Lucet namque lux fidei in tenebris hujus mundi, quantum per speculum et enigma, revelante Deo, possumus contueri; verum hanc lucem tenebrosa mens tua nequit comprehendere, despctis cæteris, putans se solam sapientem esse, evanescens in cogitationibus suis, stulta facta apud Deum.

BERENG. « Quia veritatis inimicus, velit nolit,
 « veritatem asserat. »

LANFR. Parum videris attendere quid dicas, tantum ut servum Dei illatis opprobriis in contemptum adducas.

Assertorem Veritas, tam volentem quam nolentem, inimicum pariter constituis veritatis. Quisquis autem veritatem asserit, aut volens, aut nolens id agit. Nihil enim medii poterit reperiri. Omnis igitur assertor veritatis, te auctore, inimicus est veritatis. Sed absit. Ipsa namque Veritas assertor sua plurimum distanti nomine in Evangelio vocat dicens: *Jam non dicam vos servos, sed amicos meos (Joan. xv, 15)*; Et alibi: *Vos amici mei eritis (Ibid., 14)*. Falsum est ergo assertorem veritatis, tam volentem quam nolentem, inimicum constituere veritatis.

BERENG. « Quia, sicut Goliath, proprio Burgundus ens depercat. »

LANFR. Tui moris est alios deprimere, te efferre, te jactare, de te magna sentire. **234** Te quidem David, Humbertum vero Goliath appellas. Et quidem rectius te nominasses Goliath, quia homo arrogantisimus es, et ea sentis, scribis et loqueris quibus tu ipse velut ensce proprio juguleris; illum vero David, qui humiliiter vixit, humiliiter docuit, membrum Ecclesie, pugnans pro Ecclesia, assumens scutum fidei et gladium spiritus, quod est verbum Dei (*Ephes. vi, 17*).

CAPUT IV.

BERENG. « Erat autem Burgundus in sententia, « imo recordia vulgi, Paschasi atque Lanfranci, « minime superesse in altari post consecrationem « substantiam panis atque vini. »

LANFR. Tempore sancti Leonis papae, delata est **A** reseravi. Digrediendo haec ideo dixi, quia dixisti; haeresis tua ad apostolicam sedem. Qui cum synodo præsideret, ac resideret secum non parva multitudine episcoporum, abbatum, diversique ordinis a diversis regionibus religiosarum personarum, jussum est in omnium audiencia recitari quas mihi de corpore et sanguine Domini litteras transmisisti. Portitor quippe earum legatus tuus, me in Northmannia non reperto, tradidit eas quibusdam clericis: quas cum legisset, et contra usitatissimum Ecclesie fidem animadvertisserint, zelo Dei accensi quibusdam ad legendum eas porreverunt, plurimis earam sententias verbis exposuerunt. Itaque factum est ut non deterior de te quam de me fuerit orta suspicio, ad quem videlicet tales litteras destinaveris, putantibus multis me favere ad favere qua a te dicerentur, vel gratia qua te diligarem, vel fide qua revera ita esse non dubitanter tenerem. Igitur cum a quodam Remensi clero Romam perlatas recitator legeret, intellecto quod Joannem Scotum extolleret, Paschasiūm damnare, communis de eucharistia fidei adversa sentires, promulgata est in te damnationis sententia, privans te communione sancte Ecclesiae, quam tu privare sancta ejus communione satagebas. Post hanc præcepit papa ut ego surgerem, pravi rumoris a me maculam abstergerem, fidem meam exponerem, expositam plus sacris auctoritatibus quam argumentis probarem. Itaque surrexi, quod sensi dixi, quod dixi probavi, quod probavi omnibus placuit, nulli dispiuit. Dehinc declarata est synodus Vercellensis, que proximo Septembri eodem præsidente pontifice est celebrata Vercellis. Ad quam vocatus non venisti; ego vero præcepto ac precibus præfati pontificis usque ad ipsam synodum secum remansi. In qua, in audiencia omnium qui de diversis hujus mundi partibus illuc convenerant, Joannis Scoti liber De eucharistia lectus est, ac damnatus, sententia tua exposita ac damnata, fides sanctæ Ecclesiae, quam ego teneo et tenendam astruo, audita et concordi omnium assensu confirmata. Duo clerici qui legatos tuos se esse dixerunt, volentes te defendere, in primo statim aditu defecerunt et capti sunt. Ab hac sententia nunquam discessit sanctus Leo in omnibus conciliis suis, seu quibus ipse suam presentiam exhibuit, seu quae per legatos suos in diversis provinciis congregari instituit. Quæ sententia non effugit successorem quoque suum felicis memorie papam Victorem. Sed quidquid de hac re seu cæteris ipse statuit, statuive præcepit, hoc etiam iste sua atque omnium conciliorum suorum auctoritate firmavit. Denique in concilio Turonensi, cui ipsius interfueru ac præfueru legati, data est tibi optio defendendi partem tuam. Quam cum defendendam suscipere non anderes, confessus coram omnibus communem Ecclesie fidem jurasti, ab illa hora te ita creditarum sicut in Romano concilio te jurasse est superius comprehensum. Porro quid de hac re tempore Nicolai gestum sit, breviter supra **B**

Quod vero sententiam qua panem in veram Christi carnem, et vinum in verum Christi sanguinem converti credimus, vecordiam nominas; de hac re opportunius tibi respondebo, cum fidem hanc, auctore Deo, divinis auctoribus et manifestis rationibus veram esse monstravero. Porro autem quod dicas, Erat autem Burgundus in sententia vulgi, Paschasiū, atque Lanfranci, me etiam cum vulgo deputas, certissimum **?** habeto tu, indubitanter credant amici mei, atque Ecclesia Christi, quasi etiam decesset mihi auctoritas, atque ratio, quibus fidem meam tueri possem; mallem tamen cum vulgo esse rusticus et idiota catholicus quam tecum existere curialis atque facetus haereticus. Sed si Dominus Deus te atque me in audiencia sancti concilii dignaretur conjungere, de pietate ejus confido quia mutares verba, mutares sententiam.

BERENG. « Quam sententiam superioribus suis « verbis ille ipse dejicit, nec attendit. »

LANFR. Dum insatiabili odio illum insequeris, et ipsum turpiter infamare minime erbescis. Quisquis enim contraria jurat, necesse est in alterutro perjurii crimen incurrat. Ergo, cum verba ad jurandum tibi tradita inter se contraria esse astruas, manifesta voce perjurum te esse impudenter proclamas. O infelix homo! o miserrima anima! cur te credere jurabas, quæ tantopere inter se dissidere intelligebas? nonne prestabat, si veram fidem te habere pntabas, vitam honesta morte finire quam perjurium facere, perfidiam jurare, fidem abjurare? Sed absit, ut scriptura sancti concilii aliqua inter se contrarietatis oppositione dissideat, si, remoto calumniandi studio, diligens lector ad intelligendum curam impendat! Et hoc posterius patebit.

CAPUT V.

BERENG. « Qui enim dicit: Panis et viñum altaris « solummodo sacramenta sunt; vel panis et viñum « altaris solummodo sunt verum Christi corpus et « sanguis, modis omnibus panem et viñum superesse « constituit. »

LANFR. Nihil horum Romana synodus credendum

esse decrevit, nec Humbertus episcopus ad confitendum vel jurandum horum tibi aliquid tradidit. Prior quidem sententia, per quam dicitur: Panis et vinum altaris solummodo sacramenta sunt, tua est, tuorumque sequacium. Posterior vero quae enuntiat: Panis et vinum altaris solummodo sunt verum Christi corpus et sanguis, nullius hominum est. Nam et tu veritatem carnis ac sanguinis negas, et Ecclesia Christi, sic panem in carnem, vinum creditconverti in sanguinem, ut tamen salubriter credat et veraciter recognoscatur sacramentum esse Dominicæ passionis, divine propitiationis, concordiae et unitatis, postremo assumptæ de Virgine carnis ac sanguinis singula suis distinctisque modis, de quibus suo loco ac tempore evidenter disseretur. In praesentia tantum suscepit ostendere verba Romani concilii, quæ te servaturum jurejurando firmasti, nulla a se invicem contrarietate differre. Arguentibus enim te amicis ac necessariis tuis quod aut non servanda jurare non debueris, aut jurata servare, infamare soles Nicolaum pontificem reliquosque Patres Romanorum concilii, videlicet quod, docentes ac scientes contraria, tui fuerunt causa perjurii. Id quoque in hoc opusculo, quod destruendum suscepit, ubique fere labores efficere; propterea conferenda sunt verba tua verbis eorum.

Nicolaus papa, comperiens te docere panem vinumque altaris, post consecrationem, sine materiali mutatione in pristinis essentiis remanere, concessa tibi, sicut superius dictum est, respondendi licentia, cum non auderes pro tuae partis defensione aliquid respondere, pietate motus ad precies tuas præcepit tradi scripturam tibi quam superius posuit. Eius principium hoc erat:

« Ego Berengarius anathematizo eam heresim, « de qua hactenus infamatus sum, quæ astruere « conatur panem et vinum, quæ in altari ponuntur, « post consecrationem, solummodo sacramentum, « et non verum corpus et sanguinem Domini nostri « Jesu Christi esse. »

Rectissime id quidem, et ipse præcepit, et syndicus assensit, et tu executus es, si labium dolosum in corde et corde locutus non fuisses, si ad pristinum vomitum et ad volutabrum luti infelieiter perjurus postea non redisses. Sacrorum namque canorum auctoritate instruimur, ut nemo, ab haeresi revertentes, ecclesiastice communionis participes esse permittatur, quoadusque perversum dogma vinculo anathematis damnare compellatur. Verum in his verbis, nec verba tua superius posita, nec eorum sententias quisquam poterit invenire. Unde appetit perversorem ac subversorem te esse divinarum litterarum, et ex depravatis fictisque sententis erroris nebulas spargere imperitis, falsumque esse quod ex talso principio constiterit emanare.

CAPUT VI.

BERENG. « Sicut enim qui dicit: Christus est summus angularis lapis, Christum non aufert, Christum esse omnino constituit; ita qui dicit: Panis

A altaris solummodo est sacramentum, vel: Panis et altaris solummodo est verum corpus Christi, panem et in altari esse non negat, panem et vinum esse confirmat in mensa Dominica. »

B 236 LANFR. Verum adnectentes, si ignarus veritatis priorem propositionis partem quisquam statuet, nisi forte figurato locutionis modo verbum illud proferret. Solemus enim alias res illarum rerum, ex quibus efficiuntur, nominibus appellare, quamvis, in aliam naturam translate, jam non possint esse illud quod sunt res illæ ex quibus probantur effectæ. Sicut beatus Augustinus (*in psal. cxlvii*) in extremo psalmorum explanationis opere, « cristallum » vocat « nivem multorum annorum duratum tempore, et serie sæculorum, » cum nix sit liquida et humida, cristalli vero natura existat dura et secca. Ac per hoc cum tam diversæ naturæ sint in utrisque non recte quis cristallum nivem vocaverit, nisi eo locutionis modo quo res effecta materiali solet nomine appellari. Et Creator ex terra creato primo homini in Genesi dicit: *Terra es, et in terram ibis* (*Gen. iii, 19*). Quasi diceret: Quia factus es ex terra, quandoque fies terra, et reverteris in terram.

Verumtamen, ut dixi, has sententias nemo catholicus recipit, Christiana eas religio non admittit. Nam priorem tuam esse tantum, tuæque sectæ, nemo qui ambigat. Posteriorem vero neque tu recipis, qui carnis ac sanguinis negator existis, neque nos, qui sic utrumque fatemur ut tamen multarum et excelsarum rerum figuram ac sacramentum esse minime abnegemus. Porro similitudo, quam de Domino Iesu Christo et lapide angulari posuisti, te impedit, nos expedit. Sicut enim qui dicit: « Christus est lapis angularis, » non revera Christum lapidem esse constituit, sed propter aliquam similitudinem, quam ad se invicem gerunt, ei nomen imponunt; eodem modo cum divina pagina corpus Domini panem vocat, sacra ac mystica locutione id agit, seu, quoniam ex pane conficitur ejusque nonnullas retinet qualitates; seu, quia animam incomprehensibiliter pascendo satiat eique æternæ vita substantiam subministrat; vel, quod corpus est Filii Dei, qui est panis angelorum, *et in quem*, sicut ait princeps apostolorum, *desiderant angeli propicere* (*1 Pet. i, 2*); seu, aliquo alio modo qui a doctiribus comprehendendi potest, a nobis non potest.

D CAPUT VII.

BERENG. « Non enim constare poterit affirmatio omnis, parte subrata; et hoc, sicut dicit beatus Augustinus in libro De doctrina Christiana: « In ipsa æternitatis veritate, que Deus est, indissolubiliter constat. »

LANFR. Relictis sacris auctoritatibus, ad dialecticam confugium facis. Et quidem de mysterio fidei auditurus ac responsurus que ad rem debeat per tinere, mallem audire ac respondere sacras auctoritates quam dialecticas rationes. Verum contra haec

quoque nostri erit studii respondere, ne ipsius artis A mentum, vel panis et vinum altaris solummodo sunt inopia me putas in hac tibi parte deesse; fortasse jactantia quibusdam videbitur, et ostentationi magis quam necessitatibus deputabitur. Sed testis mihi Deus est, et conscientia mea, quia in tractatu divinarum litterarum, nec proponere, nec ad propositas respondere euperem dialecticas questiones vel earum solutiones. Etsi quando materia disputandi talis est ut [f., per] hujus artis regulas valeat enucleatus explicari, in quantum possum, per aequipollentias propositionum tego artem, ne videar magis arte quam veritate sanctorumque Patrum auctoritate confidere, quamvis beatus Augustinus, in quibusdam suis scriptis, et maxime in libro De doctrina Christiana, hanc disciplinam amplissime laudet, et ad omnia que in sacris litteris vestigantur plurimum valere confirmet.

Denique contra Felicianum haereticum Arianum contendens (cap. 4), ita hac arte eum conclusit, ut ipse haereticus, non valens ferre locorum ac syllogismorum implicitas atque implicantes connexiones publica voce exclamaret dicens: « Aristotelica mecum subtilitate contendis, et omnia que a me dicuntur, torrentis more, præcipitas. » Igitur superius volens astruere panem vinumque altaris inter sacramentum essentialiter non mutari, duo quedam pro argumentorum locis assumpsisti, quorum unum tantummodo esse tuum, alterum nullius hominum manifestis rationibus approbavi. In qua re magno vito rem predictam effecisti. Nam quod tuum erat, quæstio erat. Exeo quippe querimus id opprime atque evertere omnium argumentorum mole, atque impulsu satagimus. Porro nulla quæstio locus esse poterit argumenti. Argumenti quippe locum necesse est, aut per se esse certum, aut certis rationibus approbatum. Quod ergo tantummodo tuum erat, ad probandum rem dubiam assumi minime oportebat. Reliquum vero quod nullius hominum esse consistit, ne id quidem dubiae rei fidem facere aliqua ratione oportuit. Quis enim certum esse aut certum fieri posse arbitretur quod omnes negant, nullus constetur? Igitur ne id quidem ad argumentum sui rationis fuit. Male ergo utrumque posuisti. His duobus vitiosissimis principiis totam argumentationem tuam identidem repetendo ad finem 237 usque D contexis. Ac propterea necesse est vitiosum, nec concedendum esse quidquid ex vitiosis, nec concessis principiis constiterit emanare.

Aduce alio arguento probare contendis panem vinumque post consecrationem in principalibus permaneant essentiis, dicens: « Non enim constare « poterit affirmatio omnis, pars subrata. » Ad cuius rei probationem non oportuit inferri particularem negationem, qua de praesenti quæstione nihil colligitur, sed universalem potius, per quam enuntiatur, nulla affirmatio constare poterit pars subrata. Age, enim particularis sit negotio tua, non omnis affirmatio constare poterit pars subrata. rursus assumptionis tua: Panis et vinum altaris solummodo sunt sacer-

verum Christi corpus et sanguis, utrumque affirmatio est. His duabus particularibus praecedentibus, poterisne regulariter concludere, parte subrata, ea non posse constare? Absit! In nulla quippe syllogismorum figura, praecedentibus duabus particularibus consequenter infertur conclusio ulla. Male igitur eam collocasti. Illud vero perfactorie non est prætereundum quod præfata propositionis tuae veritatem in ipsa eternitatis veritate, quæ Deus est, indissolubiliter constare perhibuisti, idque beati Augustini, De doctrina Christiana, auctoritate firmasti. Et quidem propositio ipsa vera est, veræque propositionis vim suo loco posita obtineret; sed tu male et inefficaciter eam posuisti. Nec ejus magis quam omnium tanum rerum quam aliarum propositionum veritas, apud veritatem omnia scientis ac præscientis Dei eternitatem constat, qui et res ipsas in principaliibus ac secundi essentiis condidit, easque tam verarum quam falsarum propositionum causas esse dispositus. Verumtamen, in opere De doctrina Christiana, nec hujus propositionis, nec alicuius ejus similis beatus Augustinus aliquo in loco mentionem fecit; quod facile quivis scire poterit, si curet ipsum librum legere, si nunquam legit; vel relegere, si fortasse jam legit. In qua re vehementer miror sive errorem, sive stultitiam tuam. Errorem quidem, si prolata testimonia in sacris codicibus aut alter esse, aut penitus non esse ignoras; stultitiam vero, si ita ceteros vecordes existimas ut dictis tuis contra antiquam Ecclesie fidem protinus credant, eaque velut sacrosancta indisputa prætereant.

CAPUT VIII.

BERENG. « Est autem affirmatio; notissimis partibus suis constans, prædicta et subjecto, quæ ita enuntiat: Panis et vinum, quæ in altari ponuntur, sunt solummodo sacramenta; nihilominus quæ ita enuntiat: Panis et vinum, quæ ponuntur in altari, post consecrationem solummodo sunt verum Christi corpus et sanguis. »

LANFR. Eadem te repete minime pudet; propter quæ paulo ante posui me etiam replicare oportet. Priorem sententiam tantummodo esse tuam, posteriorem vero nullius hominum superius esse dixi, et ita esse documentis clarioribus approbavi. Nam et tu carnem ac sanguinem negas, in solo sacramento rem totam constituen; et nos sacramentum fatemur, et tamen utriusque veritatem fideliciter ac veraciter confitemur. Quod vero dialectica verba, affirmacionem, predicationem, subjectum, ceteraque in hunc modum tractatui tantæ rei laboras inserere, propter nihil aliud videris id facere nisi ut hac occasione peritum te disputandi imperitis valeas suadere. Nam et tu, sine his nominibus, quod moliris non impariter posses asserere; et nos quæ a te dicerentur sacramentum possimus testimoniis abolere.

BERENG. « Suscepere autem Burgundus negare « panem et vinum in mensa Dominica superesse. »

« Hoc minime negat, imo omnino panem et vinum A erat, hoc vero lux et veritas ; illud e cœlo, hoc corpus Domini cœlorum, ne tantam elementorum in tantarum rerum conversionem mens credere refugeret, subjunxit, dicens (cap. 9) : « Quantis igitur utimur exemplis, probemus hoc non esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, maioremque vim esse benedictionis quam naturæ quia benedictione etiam natura ipsa mutatur. » Panem vinumque a natura formari nullus qui ambigat, nemo qui nesciat. De quorum vera in verum corpus Domini conversione non oportere dubitari manifestis ostendit exemplis congruis per similia asserit argumentis, narrans imprimis Moysi virgam in serpentem versam, deinde serpentem in virgam, postea aquas in sanguinem mutatas, dehinc sanguinem remeasse in aquas. Pluraque in hunc modum. Ad ultimum præmisso illo magno ac singulari miraculo de partu Virginis, inquit : « Et hoc quod conficitur corpus ex Virgine est. » Et ne naturam potentia divina præponeres, quasi non posuit Deus cuiuslibet rei mutare naturam, occurrit dicens : « Quid hic queris naturæ ordinem in Christi corpore, cum praeter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine ? » Sextum quoque De sacramentis librum, in quo opere præfatum mendacium eum dixisse mendaciter affirmasti, sic incipit : « Sicut verus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non per gratiam quemadmodum cæteri homines, sed per naturam, ita vera caro eius est, quam accipimus, et verus ejus sanguis est quem potamus. » Paucissima de multis me dixisse sufficiat ut lectores tuarum atque mearum sententiarum perspicaciter agnoscant qua fraude fingis non inventa ; qua astutia depravas inventa qua pervicacia in aliud detinere conaris quecumque relinquis illæsa. Cui nequitia nulla fere hæreticorum pravitas a tempore Luciani et Isichii similis exstitit, quorum uterque propheticas, et evangelicas atque apostolicas Scripturas ad sue cause commodum depravavit. Quæque hæresis sacras quidem litteras male intellexit, sed tamen sine ulla eversione suo eas statu manere permisit. In quarto vero de sacramentis sermone cum præfatus doctor satageret approbare non esse mirandum, si ea quæ sunt divina potentia in aliud transeant, propterea quod ipsa quoque jubente omnina ex nihil facta subsistant subjunxit : « Si igitur tanta vis est in sermone Domini Jesu ut incipient esse quæ non erant, quanto magis operatorius est ut sint quæ erant et in aliud commutentur ? » Esse quidem secundum visibilem speciem testatur quæ erant, commutari vero secundum interiorem essentiam in naturam illarum rerum quæ antea non erant. Hoc modo ante et post ipsem exponit, diversis quidem verbis, sed non diversis sententiis. Atque hinc arbitror te assumpsisse quod superius intulisti, quodque tolerabiliter dictum, intolerabiliter exposuisti. In quibusdam tamen codicibus præfata sententia verbis aliis invenitur hoc modo : « Si igitur tanta vis est in sermone Do-

LANFR. Membrum Ecclesiæ ab Ecclesia discrepare non debuit. Confitetur enim Ecclesia, toto terrarum orbe diffusa, panem et vinum ad sacramendum proponi in altare, sed intersacramendum, incomprehensibiliter et ineffabiliter in substantiam carnis et sanguinis communari. Quod, suo loco opitulante eo de cuius sacratissimo corpore loquimur, diversis diversorum Patrum testimoniosis ita esse nec aliter posse esse monstrabitur. Non tamen panem negat, imo confirmat. Sed panem qui de cœlo descendit et dat vitam mundo, panem quem Ambrosius et Augustinus eisdem verbis vocat ejus, id est *supersubstantialē*, quia caro Christi omnibus creatis substantiis major existit, omnes creature excellentissima dignitate præcellit. Vinum quoque non qualecumque, sed quod hominum, non quidem omnium, sed servorum Dei corda letificat, quod animas inebriat, et a peccatis purgat.

BERENG. « Dum ita enuntiat : Panis et vinum quæ ponuntur in altari, post consecrationem ~~est~~ ^B « solūmodo sunt verum Christi corpus et sancta guis. »

LANFR. Dixit quidam Spiritu Dei plenus : *Os quod mentitur occidit animam* (Sap. 1, 2). Hanc timidam sententiam si timeres, falsam servo Dei calumniam non imponeres. Cetera namque dixit, adverbium *solummodo* nequam posuit. Quidquid igitur ex mendacio te mendaciter astruente colligitur, quidquid infertur, necessario totum dispargitur, infirmatur, cassatur. De quo quia in anterioribus satis égi, plura hic dicere transiturus ad alia supersedi.

CAP. IX.

BERENG. « Per consecrationem altaris flunt panis et vinum sacramentum religionis, non ut desinant esse quæ erant, sed ut sint quæ erant, et in aliud commutentur quod dicit beatus Ambrosius in libro De sacramentis. »

LANFR. O mentem amentem ! o hominem impudentem ! o puniendam temeritatem ! Ambrosium testem accire presumis, quod paniset vinum altaris per consecrationem non desinunt esse quod erant, sed commutantur in aliud quod non erant. Et quidem si de sacramentis seu ceteris de quibus Ambrosius scripsit omnes revolvas libros quos Ecclesia in usu nunc habet, tale aliquid ab Ambrosio dictum, taliterque expositum nusquam reperire valebit. Quod si dixisset, præclarissimæ famæ sua plurimum detraxisset, sibi ipsi contrarius exstisisset, rem incredibilem credendam esse constituisse. Quis enim compos sui credit rem aliquam converti in aliam, nec tamen in ea parte desinere esse quod erat ? Sed veritas ipsa, quæ Deus est, procul semper avertat ut testis veritatis contra veritatem testis existat. Accipe potius quid in libro De mysteriis sive initianidis dicat. Volens enim discrepantium ostendere inter manna Iudaorum et sacrificium Christianorum, per hoc videlicet quia illud umbra et figura

De ^C tantarum rerum conversionem mens credere refugeret, subjunxit, dicens (cap. 9) : « Quantis igitur utimur exemplis, probemus hoc non esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, maioremque vim esse benedictionis quam naturæ quia benedictione etiam natura ipsa mutatur. » Panem vinumque a natura formari nullus qui ambigat, nemo qui nesciat. De quorum vera in verum corpus Domini conversione non oportere dubitari manifestis ostendit exemplis congruis per similia asserit argumentis, narrans imprimis Moysi virgam in serpentem versam, deinde serpentem in virgam, postea aquas in sanguinem mutatas, dehinc sanguinem remeasse in aquas. Pluraque in hunc modum. Ad ultimum præmisso illo magno ac singulari miraculo de partu Virginis, inquit : « Et hoc quod conficitur corpus ex Virgine est. » Et ne naturam potentia divina præponeres, quasi non posuit Deus cuiuslibet rei mutare naturam, occurrit dicens : « Quid hic queris naturæ ordinem in Christi corpore, cum praeter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine ? » Sextum quoque De sacramentis librum, in quo opere præfatum mendacium eum dixisse mendaciter affirmasti, sic incipit : « Sicut verus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non per gratiam quemadmodum cæteri homines, sed per naturam, ita vera caro eius est, quam accipimus, et verus ejus sanguis est quem potamus. » Paucissima de multis me dixisse sufficiat ut lectores tuarum atque mearum sententiarum perspicaciter agnoscant qua fraude fingis non inventa ; qua astutia depravas inventa qua pervicacia in aliud detinere conaris quecumque relinquis illæsa. Cui nequitia nulla fere hæreticorum pravitas a tempore Luciani et Isichii similis exstitit, quorum uterque propheticas, et evangelicas atque apostolicas Scripturas ad sue cause commodum depravavit. Quæque hæresis sacras quidem litteras male intellexit, sed tamen sine ulla eversione suo eas statu manere permisit. In quarto vero de sacramentis sermone cum præfatus doctor satageret approbare non esse mirandum, si ea quæ sunt divina potentia in aliud transeant, propterea quod ipsa quoque jubente omnina ex nihil facta subsistant subjunxit : « Si igitur tanta vis est in sermone Domini Jesu ut incipient esse quæ non erant, quanto magis operatorius est ut sint quæ erant et in aliud commutentur ? » Esse quidem secundum visibilem speciem testatur quæ erant, commutari vero secundum interiorem essentiam in naturam illarum rerum quæ antea non erant. Hoc modo ante et post ipsem exponit, diversis quidem verbis, sed non diversis sententiis. Atque hinc arbitror te assumpsisse quod superius intulisti, quodque tolerabiliter dictum, intolerabiliter exposuisti. In quibusdam tamen codicibus præfata sententia verbis aliis invenitur hoc modo : « Si igitur tanta vis est in sermone Do-

mini Jesu ut inciperent esse quæ non erant, quanto A storialiter exponendo Evangelium Domini secundum magis operatorius est, ut quæ erant in aliud commutentur? Quæ litteratura plurimum concordat **239** in sententia cum ea quæ in libro (cap. 9) ab eodem de mysteriis sive initianis edito, in hac & verba reperitur : « Sermo ergo Christi, qui posuit ex nihilo facere quod non erat non potest & ea quæ sunt in id mutare quod non erant. »

CAPUT X.

BERENG. « Sacrificiumque Ecclesie duobus constat, duobus conficitur, visibili et invisibili, sacramento et re sacramenti; quæ tamen res, id est Christi corpus, si esset pre oculis, visibilis esset; sed, elevata in celum sedens ad dexteram Patris usque in tempora restitutionis omnium, quod scribit apostolus Petrus, cœlo devocari non poterit, sicut Christi persona Deo constat et homine. »

LANFR. Caiphas, cum esset pontifex anni illius, verum de Salvatore nesciens prophetavit, dicens expidire magis pro mundo mori unum hominem quam totius mundi perire omnem hominem (*Joan. xi, 49-51*). Verum quidem dixit, verum tamen quo ejus verbum vergeret ignoravit. Sic et tu, volens loqui contra causam nostram, manifeste quam defendendam suscepimus asserit partem nostram. Hoc est namque quod dicimus, hoc modis omnibus contra te ac sequaces tuos approbare contendimus, sacrificium scilicet Ecclesiae duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, et invisibili Domini Iesu Christi carne et sanguine, sacramento et re sacramenti; quæ res (ut verbis tuis utar) est corpus Christi, sicut Christi persona, te quoque auctore, constat et conficitur Deo et homine, cum ipse Christus sit verus Deus, et verus homo, quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet ex quibus conficitur. Conficitur autem, te etiam teste, sacrificium Ecclesiae sacramento et re sacramenti, id est corpore Christi. Est igitur sacramentum et res sacramenti, id est, corpus Christi. Christus tamen resurgens ex mortuis jam non moritur; mors illi ultra non dominabitur (*Rom. vi, 9*). Sed, sicut dicit Andreas apostolus, cum vere in terris carnes ejus sint comestas et vere sanguis ejus sit bibitus, ipse tamen usque in tempora restitutionis omnium in celestibus ad dexteram Patris integer perseverat et vivus. Si queris modum quo id fieri possit, breviter ad præsens respondeo : Mysterium fidei credi salubriter potest, vestigari utiliter non potest.

CAPUT XI.

BERENG. « Unde beatus Augustinus in Evangelio : « Quando Christus manducatur, vita manducatur. » Nec quando manducamus, partes de illo facimus. »

LANFR. Beatus Augustinus in Evangelio nihil dicit, quia aliquid in Evangelio dixisse aliquem rausquam legitur præter Dominum, et evangelistas easque personas quæ, pro qualitate rerum et eventu temporum, loqui in Evangelio a scriptoribus Evangelii perhibentur. Scripsit vero prolixum opus, hi-

Joannem. In quo opere præfata sententia reperitur, quam nos devote suscipimus, et debita reverentia honoramus, quia pro nobis facit, et veritati consonat, ubi ait : *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo* (*Joan. vi, 55*). « Nec quando inanducamus, partes de illo facimus. » Absit enim ut sic intelligamus manducari Christum quemadmodum intellexerunt illi qui, cum audirent dicentes Dominum : *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et bibere ejus sanguinem, non habebitis vitam in robis* (*Ibid. 54*), continuo responderunt : *Burus est hic sermo, et quis potest eum audire?* (*Ibid., 61.*) Putaverunt namque, sicut præfatus auctor multis in locis dicit, quod in terris degentem B Dominum in frusta essent consciissuri, et sic carnes ejus, aut elicias in lebetibus, aut aïssas in veribus, essent comesuri, aut, si hoc nollent, non posse esse ejus discipuli. Propterea elegerunt abire et jam amplius cum eo non ire. Procœl avertat Deus ab Ecclesia sua taalem sententiam! Sic nempe in terris immolatum Christum manducamus et bibimus, ut in coelestibus ad dexteram Patris integer semper existat et vivus.

CAPUT XII.

BERENG. « Unde beatus Augustinus, in libro De civitate Dei : « Sacramentum est sacrum signum. » C Signum definit in libro De doctrina Christiana : « Signum est res, præter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliiquid ex se faciens in cogitationem & venire. »

LANFR. Et nos sacramentum, de quo agimus, sacram esse signum credimus, et credendum suademus. Quo signo, præter speciem quæ se oculis intuitum ingerit, longe aliud valdeque diversum in cogitationem salubriter intelligentium venit. Quid autem illud sit seu potius quæ illa sint breviter superius commemoravi, latius paulo post explicaturus. Verantamen beatus Augustinus in libro De civitate Dei (lib. x, c. 5, tom. V) non ita abrupte, ut tu dicis, sacramentum sacrum esse signum definivit. Nihil vero eo in loco de corpore et sanguine Domini loquensbatur, sed tractans de ritu Judaicorum **240** sacrificiorum, quod, per sacrificia quæ viderentur, res invisibles, per quas humanæ societati ad diligendum Deum proximumque consuluntur, significarentur, paucis approbatam sententiam conclusit, dicens : « Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, id est, sacrum signum est. » Quid vero visibile, quid invisible sacrificium vocaverit, post aliqua his verbis exponit. « Non vult ergo Deus sacrificium trucidati pecoris, sed vult sacrificium contriti cordis. » Et paulo post : « Porro autem misericordia verum sacrificium est. »

CAPUT XIII.

BERENG. « Augustinus in epistola ad Bonifacium episcopum : « Si sacramenta rerum, quarum sacra menta sunt, similitudinem non haberent, omnino sacramenta non essent. » Idem de catechizan-

« dis rudibus : « Signacula quidem rerum divinarum A delicet carnis, et sanguis sacramentum est sanguinis. Carne et sanguine, utroque invisibili, intelligibili, spirituali, significatur Redemptoris corpus visibile, palpabile, manifesto plenum gratia omnium virtutum et divina majestate. Quorum alterum quidem dum frangitur, et in populi salutem dividitur; alterum vero effusum de calice ab ore fidelium sumitur, mors ejus in cruce, et sanguinis ejus de latere emanatio figuratur. Utrunque beatus Gregorius et solerter attendit, et enucleat in quarto Dialogi libro exponit dicens (lib. iv, cap. 58) : « Ejus quippe caro ibi sumitur, ejus sanguis non jam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur. Pensandum ergo est quale sit hoc sacrificium quod pro absolutione nostra mortem unigeniti Filii semper imitatur. » Imitatur » dixit, non operatur, qui resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur (Rom. vi, 9). Caro ergo et sanguis, quibus ad impetrandam pro peccatis nostris Dei misericordia quotidie alimur, Christi corpus ac sanguis vocantur, non solum quia essentialiter idem sunt, qualitatibus plurimum discrepantes, verum enim eo locutionis modo quo res significans significatae rei solet vocabulo nuncupari. Nec juste quisquam movebitur, si eadem caro, idemque sanguis sui ipsorum sacramenta existant secundum aliud atque aliud accepta, cum ipse Dominus Jesus, post resurrectionem suam, sui ipsius diversa temporum ratione typum gesserit et figuram. Apparens enim duobus discipulis, locutusque eis, quantum satis esso judicavit, dum finxit se longius ire (Luc. xxiv, 13-28), sicut beatus Augustinus dicit, significavit se post paucos dies in celum ascensurum esse. Quod iter longe remotum est a communia hominum vita, quae ipsis et duobus discipulis evidentissime figurata. Christus ergo Christi est sacramentum. Longius videlicet ire se fingens; longius suo tempore ascendens in celum. Idem ejusdem, nec tamen usqueaque ejusdem. Verus namque Deus, et verus homo, et fingens, et ascendens. Veruntamen aliud est figuramentum terreni itineris, aliud in celum veritas ascendentis. Nec aliquis ita desiperit ut propterea abnegare presumat fingentem se longius ire esse Christum verum, quia ipso figurato longioris itineris significavit verum Christum ascensum in celum.

B LANFR. Hoc ignorare quisquis nequit, quicunque vel tenuem sacris litteris operam impedit. Sacra menta enim illarum rerum quarum sacramenta sunt semper similitudinem gerunt, sicut in sacramento, de quo haec questio ventilatur, dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam Dominicis corporis in cruce immolatio ejusque sanguinis de latere effusio designatur? Alioquin sacramentum non esset, si tamen sacramenti nomen eo intelligatur modo quo nunc intelligimus, et intelligi a lectoribus seu auditoribus estimamus. Dicitur namque sacramentum etiam jusjurandum, non quod rei cuiuspiam similitudinem habeat, sed quia supra res sacras aliquis rei confirmatione, vel negatio fiat. Unde beatus Gregorius (epist. 28) in epistola ad Justinum : « Ad beati, inquit, Petri, sacratissimum corpus districta eum ex abundantia fecimus sacramenta prebere. » Dicitur quoque sacramentum aliquis rei sacratio, sicut argumentum dubiae rei approbatio, fulcimentum casurae rei sustentatio. Illud vero quod ex libro De catechizandis rudibus assumpsisti, asserens in robus visibilibus res invisibles honorandas, nec sic habendam speciem benedictione sanctificatam, quemadmodum non sanctificatam, quid tue parti prosit, plane non video; inno magis videtur tuam oppugnare sententiam, nostrae ferre subsidium. Nos etenim in specie panis et vini, quam videmus, res invisibles, id est Christi carnem et sanguinem, honoramus. Nec similiter pendimus has duas species, ex quibus consecratur Dominicum corpus, quemadmodum ante consecrationem pendebamus, cum fideliter fatebamur, ante consecrationem, esse panem vinumque, id est, eas res quas natura formavit. Inter sacramentum vero converti in Christi carnem ac sanguinem, quas utrasque res benedictio consecravit, quamvis beatus Augustinus, in eo libro, non magis loquebatur de hoc sacramento quam de ceteris que Christiana consuetudine exerceri jubentur et solemnitatem exercentur, instruens diaconum quemdam Carthaginensis Ecclesie qualiter ipsum quoque rudes de his et de ceteris oportaret instruere.

CAPUT XIV.

BERENG. « Unde beatus Augustinus in epistola ad Bonifacium : Sicut, inquit, sacramentum corporis Christi secundum quemdam modum corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi secundum quemdam modum sanguis Christi est: ita sacramentum fidei, fides est.

LANFR. Sacramentum corporis Christi, quantum ad id spectat quod in cruce immolatus est ipse Dominus Christus, caro ejus est, quam forma panis operata, in sacramento accipimus, et sanguis ejus, quem sub vini specie ac sapore potamus. Caro, vi-

Porro sacramentum fidei in ipsa ad Bonifacium epistola beatus Augustinus baptismum vocat. Verus autem baptismus constat non tam ablutione corporis quam fide cordis, quemadmodum apostolica doctrina tradit dicens : Fide mundans corda eorum (Act. xv, 9); et alibi : « Sic et vos salvos facit baptismus, non carnis depositio sordium, sed conscientie bonae interrogatio in Deum (I Pet. iii, 21). » Alterum tamen significatur per alterum. Nam per ablutionem qua corpori extrinsecus adhibetur, purgatio anima exprimitur, quam fides interior operatur. Vocaturque baptismus fides, secundum eam locutionis formam qua mysterium ejus rei, cuius

mysterium est, censeri nomine consuevit. Hujus rei causa similitudo est quam in sacramento, et in re sacramenti reperiri semper necesse est, sicut in baptismo et fide. Utrumque enim lavat, purgat, purificat; illud carnem, hoc mentem.

Sicut ergo coelestis panis, quæ vera Christi caro est, suo modo vocatur corpus Christi, illius videlicet quod visibile, palpabile, mortale, in cruce est suspensum; vocaturque ipsa carnis ipsius immolation, quæ sacerdotis manibus fit Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio, sic sacramentum fidei, quod baptismus intelligit, fides est.

CAPUT XV.

BERENG. « Beatus Augustinus in epistola ad Bonifacium: « Semel immolatus est Christus in se-metipso. » Et tamen in sacramento non solum per omnes Paschæ solemnitates, sed et omni die post pulis immolatur. »

LANFR. In seipo semel immolatus est Christus, quia in manifestatione sui corporis, in distinctione membrorum omnium verus Deus et verus homo semel tantum in cruce peperit, offerens seipsum Patri hostiam vivam, passibilem, mortalem, vivorum ac mortuorum redēptionis efficacem, eorum videlicet quos divini concilii altitudo redimendos iudicavit, præscivit, prædestinavit, vocavit, modis atque temporibus quibus id fieri congruebat. In sacramento tamen quod in hujus rei memoriam frequentat Ecclesia, caro Domini quotidie immolatur, dividitur, comeditur, et sanguis ejus de calice fidelium ore potatur. Utraque vera, utraque de Virgine sumpta. Sumitur quidem caro per se, et sanguis per se non sine certi mysterii ratione. Quamvis alio locutionis modo totus Christus manducari dicatur et credatur, scilicet cum vita aeterna, quæ ipse est, spirituali desiderio appetitur, cum recordatio mandatorum ejus super mel et favum dulcior in mente habetur, cum fraterna charitas, cuius signum hoc sacramentum gestat, pro Christi amore diligitur, cum dulciter atque salubriter in memoria reconditur quod pro salute hominum contumeliis sit affectus, cruce suspensus, clavis affixus, lancea vulneratus. Utraque comestio necessaria, utraque fructuosa. Altera indiget alterius, ut boni aliquid operetur. Nam prior si desit, posterior non solum peccata non purgat, sed etiam auget, et presumptores judicat. Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit (*I Cor. xi. 29*). Porro posterior sine priore esse non potest aut non debet. Illic namque panis quotidianus a Domino dicitur, sicut a beato Ambrosio (*Sacram.*, c. 4), et sancto Cypriano exponitur, et in Evangelio legitur: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (*Joan. vi. 54*). Et sacri canones jubent non habendos inter catholicos qui sacramento corporis Christi non communicant, nisi forte pénitentiam more, et episcopali judicio, pro capitalibus peccatis

A abstineant. Frustra ergo infers et dicis: « Si semel passus est Christus in semetipso, semel etiam in corpore suo, eo quod corpus suum nullo modo separari potest a seipso. » Quod non procedit. **242** Multa quippe sunt in rebus, quæ rerum partibus convenire non possunt. Nam cum ipse Dominus Jesus verus Deus sit, et verus homo, omnisque homo constet anima rationali et corpore, non tamen anima ipsa, aut ipsum corpus recte vocabitur homo, vel Deus.

CAPUT XVI.

BERENG. « Consentio, inquit Burgundus, sanctæ Romanæ Ecclesiæ. Revera non sanctam Ecclesiam experta est veritas ipsa, sed Ecclesiam malignantium, concilium vanitatis, nec apostolicam, sed sedem Satanæ. »

LANFR. Non deberes dicere: « Consentio, inquit Burgundus, » sed consentio ego Berengarius; tua enim haec verba fuerunt, haec te credere sanctum concilium feſellisti, haec te servaturum jurejurando firmasti. Venerabilis Humbertus, quem quasi exprobrando Burgundum nominas, quasi non possit Deus habere in Burgundia servos suos, nihil aliud fecit, nisi quod scripturam ipsam, præcipiente synodo, manu in manum tibi porrexit. Oerum, o infelix anima, de hæresi ad perjurium prius transisti; propterea traditus in reprobum sensum sanctam Romanam Ecclesiam vocas Ecclesiam malignantium, concilium vanitatis, sedem Satanæ. Et hoc impio ore garrisisti, quod garrisce nemo legitur, non hæreticus, non schismaticus, non falsus aliquis Christianus. Quotquot enim a primordio Christianæ Ecclesiæ Christiani nominis dignitate gloriati sunt, etsi aliqui, reliquo veritatis tramite, per devia erroris incederet maluerunt, sedem tamen beati Petri apostoli magnifice honoraverunt, nullamque adversus eam hujusmodi blasphemiam vel dicere vel scribere presumpserunt. Quod indubitate habet qui eorum scripta legit, quæ diversis temporibus, ac diversis de causis sedes apostolica ab eis transmissa vel porrecta recepit. Denique ipse Dominus honosse alloquitur eam in Evangelio dicens: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* **D** Et tibi dabo claves regni eatorum. Et quodecumque ligaveris super terram, erit ligatum et in exilio. Et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis (*Matth. xvi, 18, 19*). Quæ tametsi de pastoribus sanctæ Ecclesiæ dicta esse credantur, et a quibusdam catholicis exponantur, præcipue tamen de Romana Ecclesia intelligenda esse sacri canones et pontificum decretâ testantur.

CAPUT XVII.

BERENG. « Quis enim aut ratione concipiatur, aut per miraculum fieri posse concedat, panem frangi in Christi corpore, quod post resurrectionem tota viget incorruptioniblitate, et usque in tempora restitutionis omnium celo manet indevocabile. »

LANFR. QUONAMmodo panis efficiatur caro vinum- A verbis ortæ sunt duas haereses antiquis temporibus. que convertatur in sanguinem, utrinque essentialiter mutata natura, justus, qui ex fide vivit, scrutari argumentis et concipere ratione non querit. Mavult enim cœlestibus mysteriis fidem adhibere, ut ad fidei præmia valeat quandoque pervenire, quam fide omissa in comprehendendis iis, que comprehendunt non possunt, supervacue laborare, sciens scriptum esse : *Altiora te ne quazieris, et fortiora te ne scrutatus fueris; sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus* (*Ecclesiasticus*. iii, 22). Non est enim tibi necessarium ea quæ abscondita sunt videre oculis tuis. Divinatamen potentia mirabiliter operante fieri posse concedit. Nec defuere quibusdam dubitibus digna miracula, quibus rerum visibilium atque corruptibilium ablatis tegumentis, sicut revera est, appareret corporalibus oculis caro Christi et sanguis, omnipotente Deo misericorditer sanante infirmorum imbecilitatem, et terribiliter dannante atque evertente omnium haëticorum detestabilem pravitatem. Quorum officii interest simplicem infantium atque lactentium, ex quibus laudem perfectit Christus (*Psal. viii*, 3; *Matth. xxi*, 16), fidem irridere, rationibus omnia velle comprehendere, cum ipsi sint rationis expertes, facti, propter arrogatiā et sterilitatem, sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus (*Psal. xxxi*, 9). Quod vero incorruptionem Dominici corporis, et quod celo usque in diem iudicij devocari non possit : fidei nostra qua ipsum vere a fidelibus suis manducari credimus, quasi causam impossibilitatis opponis, profecto fidem nostram aut non intelligis, aut intellectam male exponendo ad tuam ipsius perniciem depravare contendis. Sic enim credimus vere salubriterque manducari in terra a digne percipientibus Dominum Iesum Christum, ut certissime tepeamus existere illum in cœlestibus incontaminatum, incorruptum, illæsum. Ineptus sis si propterea dicas Sareptanam viduam non potuisse comedere oleum quo plenus erat lecythus suus, quia sacra testante historia lecythus olei non est immunitus, cum eadem Scriptura dicat : *Abiit, et fecit juxta verbum Eliae, et comedit ipse, et illa, et domus ejus* (*III Reg. xvii*, 15).

342 Non dissimili gravaris vecordia, si idecirco moliaris astruere non posse ali Ecclesiam carne ac D sanguine Redemptoris sui, quia Apostolus dicit : *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur; mors illi ultra non dominabitur* (*Rom. vi*, 9); cum ipse Dominus loquens discipulis suis testetur, dicens : *Aceipite, et manducate; hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur* (*Matth. xxvi*, 26; *Marc. xiv*, 22); et : *Hic est eatix sanguinis mei: mysterium fiduci, qui pro vobis et pro multis effundetur* (*Luc. xxii*, 10). Et panis quem ego dedero caro mea est pro mundi vita (*Joan. vi*, 52), et : *Nisi manducaveritis carnem Filiū hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (*ibid.*, 54). Ex quibus Domini

Et in hoc quidem consenserunt omnes, quod panis et vinum in veram Filii hominis carnem verumque ejus sanguinem converterentur. Sed quis esset iste Filius hominis, non omnes eandem sententiam tenuerunt. Quidam arbitrati sunt hunc oportere intelligi quemlibet hominem, sive justum, sive peccatorem in cuius carnem ac sanguinem conversa terrena substantia sumeretur in remissionem peccatorum. Alii arbitrati sunt non hunc esse de turba quemlibet hominem, sed virum justum, sanctificatum, a communi hominum vita per sue vite celsitudinem segregatum, qui templum Dei esset, qui divinam in se habitationem verissime possideret. In hujus carnem ac sanguinem commutari posse panem vinumque altaris, haërica pertinacia deliberabant. Factum est hoc paucis annis post obitum beati Augustini, tempore Celestini papæ et Cyrilli Alexandrini episcopi, quibus præcipientibus atque admittentibus indicta ac celebrata est synodus Ephesina, una de quatuor quas beatus Gregorius (lib. i, ep. 34) in epistola ad patriarchas fatetur se ita suspicere, complecti et venerari quemadmodum sancta quatuor Evangelia Domini nostri Jesu Christi. In qua synodo damnatae sunt utræque superioris comprehense lethales pestes, robarata est fides qua credimus panem converti in eam carnem quæ in cruce peperidit, vinumque in eum sanguinem qui de pendentis in cruce latere emanavit (55). Denique ducenti qui eidem concilio interfuerunt episcopi, inter cetera de hoc sacramento sic scripserunt, et Nestorio episcopo quasi haëticorum capiti transmiserunt. « Ad benedictiones, inquiunt, mysticas accedimus et sanctificamur, participes sancti corporis et pretiosi sanguinis Christi, omnium nostrum Redemptoris effecti, non ut communem carnem percipientes, quod absit! nec ut viri sanctificati et verbo conjuncti secundum dignitatis unitatem, aut sicut divinam possidentis habitationem, sed vere vivificatricem et ipsius Verbi propriam factam. Vita enim naturaliter ut Deus existens, quia propriae carni unitus est, vivificatricem eam esse professus est. Etideo, quamvis dicat ad nos : *Amen, amen, dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filiū hominis, et biberitis ejus sanguinem* (*Joan. vi*, 54), non tamen eam, ut hominis unius ex nobis, existimare debemus. (Quoniam enim juxta naturam suam vivificatrix esse caro hominis poterit?) Sed ut vere propriam ejus factam, qui propteros filius hominis, et factus est, et vocatus. » Et circa finem concilii (cap. seu anathematismo 11) : « Si quis non confitetur carnem Domini vivificatricem esse, et propriam ipsius Verbi Dei Patris, sed velut alterius præter ipsum conjuncti eidem per dignitatem, aut quasi divinam habentis habitationem, ac non potius vivificatricem esse, quia facta est propria Verbi vivificare valentis, anathema sit. » Quid manifestius audire desideras, si studiosum novas contentio[n]is animum studio

(55) In Symb. circa med., vel in Ep. Cyrilli et synodi ad Nestorium part. 1.

antique pacis omittas? Non est, ut sancta synodus A corde, non qui premit dente. » Quæ autem sit hujus sacramenti virtus paulo post exponit dicens: « Nolunt fideles corpus Christi, si corpus Christi esse non negligant. Fiant corpus Christi, si volunt vivere de Spiritu Christi. » Et post aliqua: « Inde est quod exponens nobis apostolus Paulus hunc panem. *Unus panis, inquit, unum corpus multi sumus* (*I Cor. x, 17*). O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum charitatis! »

CAPUT XVIII.

Propulsatis, quantum satis visum est, calumniis, quas in contumeliam Humberti episcopi sanctæque Romanæ Ecclesiæ temere protulisti, scripsisti, edisti, reliquum est ut fidem sanctæ Ecclesiæ atque opinionem tuæ sectæ compendiose exponamus; expositas paucis auctoritatibus brevibus rationibus, unam probemus, alteram improbemus. Plurima enim ac prolixa vel testimonia Scripturarum, vel firmamenta disputationum epistolariis brevitas inseri non permittit, nec ratio aut necessitas ulla exposcit. Nam qui fideles sunt, seu [al., sed] depravati, pravitati sua defendendæ pertinaciter non insistunt. Sed potius intellectis auctoritatibus, auditisque rationibus, ad viam veritatis humiliiter reverti concupiscunt pauca eis, et a paucis sufficere possunt. Qui vero contentionibus deservire, atque in sua infideliitate persistere decreverunt ne [al., nec] si plura apponenter, possunt pluribus esse contenti.

Credimus igitur terrenas substantias, quæ in mensa Dominica, per sacerdotale mysterium, divinitus sanctificantur, ineffabiliter, incomprehensibiliter, mirabiliter, operante superna potentia, converti in essentiam Dominici corporis, reservatis ipsarum rerum speciebus, et quibusdam aliis qualitatibus, ne percipientes cruda et cruenta, horrent, et ut credentes fidei præmia ampliora perciperent, ipso tamen Dominicō corpore existente in cœlestibus ad dexteram Patris, immortali, inviolato, integro, incontaminato, illæso: ut vere dici possit, et ipsum corpus quod de Virgine sumptum sumere, et tamen non ipsum. Ipsum quidem, quantum ad essentiam vereque naturæ proprietatem atque virtutem; non ipsum autem, si species panis vinique speciem, ceteraque superius comprehensa; hanc fidem tenuit a priscis temporibus, et nunc tenet Ecclesia, quæ per totum diffusa orbem catholicæ nominatur. Unde sicut superius dictum est, Dominus in Evangelio: *Accipite, et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur* (*Math. xxvi, 26*); et: *Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur* (*Luc. xxii, 20*). Et Apostolus ad Corinthios: *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini* (*I Cor. xi, 29*). Spiritualiæ autem contentionem demonstrare satagebat beatus Augustinus in homilia vicesima sexta super Joannem, cum diceret: « Panem cœlestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare apporitate. » Et post pauca: « Hic est ergo panis de celo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visible sacramentum. Qui manducat intus, non foris; qui manducat in

corruptione. Quod quicunque religiose gustaverit, A corpus Christi ante consecrationem, sed post consecrationem dico tibi quia jam est corpus Christi. corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo, illos ad horam satiavit aqua, te sanguis diluit in aeternum. Iudeus bibit ut sitit; tu, cum biberis, sitire non poteris. Et illud in umbra, hoc in veritate. Sed illud quod miraris umbra est, quantum istud cuius et umbram miraris?» Et paulo post: « Cognovisti praestantiora. Potior est lux quam umbra, veritas quam figura, corpus Auctoris quam manna de celo. Forte dicas: « Aliud video, quomodo tu mihi asseris quod Christi corpus accipiam? » Et hoc nobis adhuc superest ut probemus. Quantis igitur utimur exemplis ut probemur non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis quam naturae, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur? Virgam tenebat Moyses, projecta eam, et facta est serpens. Rursus prehendit caudam serpentis, et in virga naturam revertitur. Vides igitur prophetica gratia bis mutatam esse 245 naturam et serpentis et virgæ. Currebat Ägypti flumina puro aquarum meatu. Subito de fontium venis sanguis cepit erumpere. Non erat potus in fluviis. Rursus ad prophetae voces crux cessavit fluminum, aquarum natura remeavit. »

His et aliis hujusmodi miraculis, que ineffabili divinitatis operatione fiunt enarratis, post aliqua subjugint: « Advertimus igitur majoris esse gratiam quam naturam, et adhuc tamen prophetica benedictionis numeramus gratiam. Quod si tantum valuit humana benedictio ut naturam converteret, quid dicimus de ipsa consecratione divina, ubi verba ipsa Domini Salvatoris operantur? Nam sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur. Quod si tantum valuit sermo Elias ut ignem de celo deponet, non valebit Christi sermone ut species mutet elementorum? De totius mundi operibus legis quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt (Ps. xxxii, 9). Sermo ergo Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potestea quæ sunt in id mutare quod non erant? Non enim minus est novas rebus dare quam mutare naturas. Sed quod argumentis utimur, suis utamur exemplis, incarnationisque astruamus mysterii veritate. Nunquid naturæ usus præcessit, cum Jesus Dominus ex Maria nascetur? Si ordinem querimus, viro mixta feminina generare consuevit.

Liquet igitur quod præter naturæ ordinem Virgo generavit, et hoc quod confincimus corpus ex Virgine est. Quid hic queris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine? » Item, in quarto De sacramentis (cap. 4): « Tu forte dices: Meus panis est usitatus. Sed panis iste, panis est ante verba sacramentorum. Ubi accesserit consecratio, de pane fit corpus Christi. » Et paulo post: « Cœlum non erat, mare non erat, terra non erat, sed audi dicentem David: Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt. Ergo, ut tibi respondeam, non erat

A corpus Christi ante consecrationem, sed post consecrationem dico tibi quia jam est corpus Christi. Ipse dixit, et factum est, ipse mandavit, et creatum est. » Et post aliqua (cap. 5): « Antequam consecratur, panis est. Ubi autem verba Christi accesserunt, corpus est Christi. Denique audi dicentem: Accipite, et edite ex eo omnes: Hoc est enim corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini et aquæ plenus: ubi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi universa convertere. Deinde ipse Dominus Jesus testificatur nobis quod corpus suum accipiamus et sanguinem. Nunquid debemus de ejus fide et testificatione dubitare? » Item in sexto De sacramentis (cap. 1): « Quod B et superius dictum est. Sicut verus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi Filius ex substantia Patris, ita vera ejus caro est, sicut ipse dixit, quam accipimus, et verus ejus sanguis est, quem potamus. Sed forte dicas quod dixerunt tunc temporis etiam discipuli Christi, audientes dicentem: Nisi quis manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non manebit in me, nec habebit vitam aeternam (Joan. vi, 54); forte dicas: Quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem. Primo omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur ut possit mutare, et convertere genera instituta nature. Deinde ubi non tulerunt sermonem Christi discipuli ejus, audientes quod carnem suam daret manducandam et sanguinem suum daret bibendum, recedebant. Solus autem Petrus dixit: « Verba vite æterne babes, et ego a te quo recedam? (ibid., 69), » Ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruxis, sed maneret gratia redemptionis, ideo in similitudine quidem accepis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam virtutemque conqueriris. Ego sum, inquit, panis vivus qui de celo descendit (ibid., 44). Sed caro non descendit celo, hoc est, carnem in terris assumpsit ex Virgine. Quomodo ergo descendit panis e celo, et panis vivus? Quia idem Dominus noster Jesus Christus consors est divinitatis et corporis. Et tu qui accepis carnem, divinæ ejus substantiæ in illo participaris alimento. » Item in epistola ad Hirineum (lib. viii, ep. 62, sub initio): « Quæris a me cur Dominus Deus manna pluerit populo patrum, et nunc non pluat. Si cognoscis, pluit, et quotidie pluit de celo manna servientibus sibi. Et corporeum quidem illud manna hodie plerisque in locis invenitur, sed nunc non est tanti res miraculi, quia venit quod perfectum est. Perfectum autem, panis de celo, corpus ex Virgine, est de quo satis evangelium te docet. Quanto præstantiora haec superioribus! »

Augustinus in homilia secunda psalmi trigesimi tertii: « Accesserunt Iudei ad Christum ut crucifigerent, nos ad eum accedamus ut corpus et sanguinem ejus accipiamus. Illi de crucifixo tenebrati sunt, nos manducando crucifixum et bibendo illuminati.

namur. » Et post aliqua: « Vere magnus Dominus, A de firmamento veritatis, de quo Coelestinus papa in et magna misericordia ejus, vere qui nobis dedit manduare corpus suum, in quo tanta perpessus est, et sanguinem bibere. » Item, in homilia psalmi quadragesimi quinti, ad Iudeos loquens: « In illius nomine quem occidisti baptizamini, et dimittuntur vobis peccata vestra. Medicum vel postea cognovistis; jam securi bibite sanguinem quem fudistis. » Item, in homilia psalmi sexagesimi quinti: « Modo homicidis **246** donatus est, et fusus sanguis innocentis, et ipsum sanguinem, quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt. » Item, in homilia psalmi nonagesimi octavi: « Quero quid sit scabellum pedum ejus, et dicit mihi Scriptura (*Isai. LXVI, 1*): *Terra scabellum pedum meorum. Fluctuans converto me ad Christum, quia ipsum quero hic et B invenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus. Suscepit enim de terra terram, quia earo de terra est, et de carne Mariae carnem accepit, et quia in ipsa eara hie ambulavit, et ipsam carnem nobis ad manducandum ad salutem dedit. Nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit. Inventum est quemadmodum adoretur tale scabellum pedum Domini, et non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando. » Et paulo post: « Tunc autem quando hoc Dominus commendavit, de carne sua locutus erat, et dixerat: « Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit in se vitam aeternam (*Joan. vi, 54*). » Scandalizati sunt discipuli ejus quidam septuaginta ferme, et dixerunt: « Durus est hic sermo, quis potest eum intelligere? » Et recesserunt ab eo, et amplius eum eo non ambulaverunt (*ibid. Lxi, 67*). Durum illis visum est quod ait: « Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit vitam aeternam. » Acceperunt illud stulte. Carnaliter illud cogitaverunt, et putaverunt quod praecisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, et daturus illis, et dixerunt: « Durus est hic sermo. » Ipsi erant duri, non sermo. » Et paucis intermissis, « Spiritualiter, » inquit, « intelligite quod locutus sum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis et bibitum illum sanguinem quem fusuri sunt qui me crucifigent. »*

In his postremis beati Augustini verbis exsultas. In his vices te, et superiore esse gloriaris, hic D firmamentum tuæ defensionis te invenisse gratularis. Quomodo, inquis, persuadere contendis quod veram carnem verumque sanguinem in hoc sacramento sumamus, cum manifeste audias quod corpus quod videbant non essent discipuli comedenti, neque bibitum sanguinem quem erucifigentes erant effusum? Calumniosa quidem ista obiectio est. Qui enim superius testatus est quod carnem, quam de matre Virgine sumpsit, et in qua in terris ambulavit, ad manducandum nobis salubriter tribuit, quomodo huic tam præclarae sententiae aliqua contraria sententia potuit obviare? Absit a sobrio lectore et catholicæ expositore tam perverse sentire de Ecclesiæ columna,

deceretis suis asserit (epist. 1 *Ad episc. Gall.*, cap. 20) quod nec saltē sinistra suspicionis rumor, dum vivet, eum asperserit. Imo revera id dixit quod catholica Ecclesia in omnibus membris suis fideliter fatetur et credit, quod ego quoque in professione fidei breviter posui, breviter comprehendì, videlicet ipsum esse corpus, et non ipsum. Neque enim eo quo ipsi putabant modo eredimus quod visible Christi corpus comedamus, aut sanguinem quem fusuri et oculis suis conspicuturi erant persequentes bibamus. Sed potius id credimus quod non videamus, ut valeat esse fides, quæ non potest esse, si res quæ ereduntur corporalibus sensibus constiterit subjcere. Unde exponens quod obscure posuit: « Et si necesse est, » inquit, « illud visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi. » Existimabant namque quod præciperet eis Dominus, aut bestiali more, aut humano, corpus comedere quod videbant, aut biberesanguinem quem persequentes fusuri erant hoc est aut eruditum, aut aqua coctum, aut subtractis carbonibus in veribus assum. Hanc carnalem eorum intelligentiam redarguens Dominus, in Evangelio secundum Joannem, dixit: *Spiritus est qui vivificat; caro autem non prodest quidquam* (*Joan. vi, 64*). Quod exponens beatus Augustinus in vicesima septima ejusdem Evangelii homilia, ait: « Quid est ergo, non prodest quidquam caro? Non prodest quidquam sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe sic intellexerunt: quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur. » De his hactenus: ad propositum revertamur.

CAPUT XIX.

Augustinus in homilia undecima super Joannem: « In populo enim Iudeorum figuratus est populus Christianorum. Ibi figura, hie veritas; ibi umbra, hie corpus. » Item in homilia trigesima prima: « At illi viderunt Christum suo seelere morientem, et crediderunt in Christum suis seelerebus ignoscentem. Quousque biberent sanguinem quem fuderant, de sua salute desperaverant. » Item, in quadragesima: « Qui saevientes occiderunt, imitati cederunt; et quem sanguinem saeviendo fuderant, credendo biberunt. » Item, in sermone ad Neophytos: « Hoc accipite in pane quod peperdit in cruce. Et hoc accipite in calice quod effusum est de Christi latere. Erit enim illi mors, non vita, qui mendacem putaverit vitam. » Item, in libro quarto De Trinitate (cap. 13): « Apud eum paucissimi remanserunt, agnoscendibus gentibus, et pia humilitate bibentibus pretium suum, ejusque fiducia deseruentibus hostem suum. » Et in subsequenti capitulo (cap. 14) **247** post aliqua: « Quid tam mundum pro mandandis vitiis mortaliū, quam sine ulla contagione carnalis concepcionis earo nata in utero, et ex utero virginali? Et quid tam grata offerri et suscipi posset quam earo sacrificii nostri corpus effectum sacerdotis nostri? » Leo papa in sermone de jejunio

septimi mensis (serm. 6). « Hanc confessionem, di-A lectissimi, toto corde promentes, impia hæreticorum commenta respuite, ut jejunia vestra et eleemosynæ nullius erroris contagio polluantur. Tunc enim et sacrificii munda est oblatio, et misericordie sancta largitio, quando hi qui ista dependunt, quod operantur intelligunt. Nam dicente Domino : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis* (Joan. vi, 54), sic sacræ mense communicare debetis ut nihil prorsus de veritate corporis Christi et sanguinis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur, et frustra ab illis *amen* responderet, a quibus contra id quod accipitur, disputatur. » Item, in epistola Anatholio episcopo missa : « Alter enim in Ecclesia Dei, quas corpus est Christi, nec rata sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostræ proprietate naturæ verus nos pontifex reconciliet, verus immaculati Agni sanguis emundet. Qui licet in Patris sit duxera constitutus, in eadē tamen carne, quam sumpsit ex Virgine sacramentum propitiacionis exsequitur. » Item in sermone de passione Domini (serm. 11) : « Fefellit ergo illum malignitas sua, intulit supplicium Filio Dei, quod cunctis filiis hominum in remedium verteretur. Fudit sanguinem justum, qui reconciliando mundo et præmium esset et poculum. » S. Gregorius in homilia paschali (homil. 22 in Evang.) : « Quid namque sit sanguis Agni, non jam audiendo, sed bibendo didicisti. Qui sanguis super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur. »

His divinorum eloquiorum testimoniosis, quæ ex multis, compendii causa, pauca excerspi, clare, ut arbitror, innotescit quod vera Christi caro, verusque ejus sanguis in mensa Dominica immoleatur, comedatur, bibatur, corporaliter, spiritualiter, incomprehensibiliter. Et ne quis perversus atque perversor aliter ea intelligeret vel exponeret quam universalis Ecclesiæ spirituales filii intelligunt et expount, facta sunt, tam antiquis quam modernis temporibus, in diversis Ecclesiis huc fidei congrua miracula, quando, et ubi, et quibus tantum secretum demonstrare voluit æterna sapientia, cui nulla sunt non possibilia, attingens a fine usque ad finem, et fortiter atque suaviter disponens omnia (Sap. viii, 1). Quæ miracula facta esse ignorat nullus quisquis in ecclesiasticis historiis, seu sanctorum Patrum gestis est aliquantulum studiosus. Quæ scripturæ tametsi illam excelsissimam auctoritatis arcem non obtinent qua donatae sunt quas propheticas seu apostolicas nuncupamus, hoc tamen probare sufficiunt quod hanc fidem, quam nunc habemus, omnes fideles, qui nos præcesserunt a priscis temporibus habuerunt. Alioquin, cum in decretis Romanorum pontificum sacrisque canonibus apocryphæ scripturæ nominatim damnatae sunt, haec quoque specialiter damnarentur, nec in Ecclesia catholica a catholicis solemniter legerebantur.

CAPUT XX.

Adversus tantam divinarum auctoritatum lucem questionis caliginem opponere non desistis dicens : Quod tu verum Christi corpus esse asseris, in sacris litteris appellatur species, similitudo, figura, signum, mysterium, sacramentum. Haec autem vocabula ad aliiquid sunt. Nulla vero, quæ ad aliiquid referuntur, possunt esse id quod sunt ea ad quæ referuntur. Non est igitur corpus Christi. Hoc enim in quodam scripto tuo diversis ac prolixioribus verbis, sed non mutata sententia reperi; hoc garniunt discipuli atque sequaces tui, subversores quidem aliorum et ipsi auro et argento crateraque pecunia tua a te subversi, errantes, et alios in errore mittentes, non intelligentes, sicut dicit Apostolus, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant (I Tim. i, 7). Verum his vocabulis in nullo praescribitur fidei qua credimus, et veritati quam defendimus. Species namque, et similitudo illarum rerum vocabula sunt, quæ ante fuerunt, et ex quibus corpus Christi sanguis conficitur. Panem dico, ac vinum, unde in fine cujusdam missæ oratur, et dicitur : « Perficiant in nobis, Domine, quæsumus, tua sacramenta, quod continent, ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus. » Postulat quippe sacerdos ut corpus Christi quod sub specie panis vinique geritur, manifesta visione, sicuti revera est, quandoque captiatur. Veritas enim pro manifestatione in sacris sepe litteris reperitur. De qua manifesta visione Dominus in Evangelio secundum Joannem discipulis dicit : *Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo. Et ego diligam eum; et manifestabo ei me ipsum* (Joan. xiv, 21). Et David in persona Dei Patris : *Longitudinem dierum replebo eum, et ostendam illi salutarem meum* (Psal. xc, 16). Quamvis non improbabiliter quidam exponent hoc in loco esse carnis ac sanguinis veritatem, ipsam eorumdem efficientiam, id est, peccatorum remissionem. ¶ Illis namque omnibus modis vera Christi caro ac sanguis existit qui digne percipiunt, qui percipiendo dilectorum indulgentiam consequuntur. Unde in canone missæ sacerdos dicit : « Ut nobis corpus, et sanguis fiat dilectissimi Filii tui Domini nostri Iesu Christi, » nobis, inquam, id est credentibus, et misericordia tua digne sumentibus. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit (I Cor. xi, 29).

Hinc et sanctus Gregorius in quarto Dialogi libro (cap. 59) : « Tunc vera pro nobis Deo hostia erit, cum nos metipsos hostiam fecerimus. » Est quidem etiam peccatoribus, et indigne sumentibus vera Christi caro, verusque sanguis, sed essentia, non salubri efficientia. Hujus rei testis est beatus Augustinus in quinto libro De baptismo dicens (cap. 8) : Sicut enim Judas, cui bucullam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo locum in se diabolo præbuit, sic indigne quisque sumens Dominicum sacramentum, non efficit ut quia ipse malus est, malum sit, aut quia non ad salutem ac-

cipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini et sanguis Domini nihilominus erat etiam illis quibus dicebat Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit.* Ambrosius in sexto De sacramentis (cap. 1): « Quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem. » Et paulo post: « Ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed vere naturae gratiam virtutemque consequeris. » Similitudinem hoc in loco nullo dubitante panis uniuersa speciem intelligit, sub qua corporis Christi natura congettatur, et sine cruoris horrore a digne sumentibus in salutem accipitur. Invenitur etiam species, similitudo, figura pro veritate. Unde Dominus in Evangelio secundum Joannem: *Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis* (Joan. v, 37). Apostolus ad Corinthios: *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem* (II Cor. v, 7). Ambrosius in libro De mysteriis (cap. 4 in fine): « Speciem autem et pro veritate accipiendo legimus et de Christo: Et specie inventus ut homo (Philip. II, 7), et de Patre Deo: *Neque speciem ejus vidistis.* » Item, in quarto De fide ad Gratianum (cap. 5): « Caro enim mea vere est esca, et sanguis meus vere est potus (Joan. vi, 56). Carnem audis, sanguinem audis, mortis Dominicæ sacramenta cognoscis. » Et paulo post: « Nos autem quotiescumque sacramenta sumimus, quæ per sacrae orationis mysterium in carnem transfigurantur et sanguinem, mortem annuntiamus. » Augustinus in libro De catechizandis rudibus: « Efficiemur enim, sicut ab illo speramus et expectamus, æquales angelis Dei et cum eis pariter illa Trinitate perfrenuerum jam per speciem, in qua nunc per fidem ambulamus. » Apostolus ad Philipenses: *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo* (Philip. II, 7). Item, ad Hebreos: *Qui cum sit splendor gloria, et figura substanzia ejus* (Hebr. i, 3). Porro signum, mysterium, sacramentum, et si quid hujusmodi est, Dominicæ passionis designativa nomina sunt, si tamen sacramentum ea significatione accipiatur, qua sacrum esse signum in libro De civitate Dei a beato Augustino definitur. Unde beatus Gregorius in quarto Dialogi libro (cap. 58): « Hæc namque singularis victimæ ab æterno interitu animam salvat, quæ illam nobis mortem Unigeniti per mysterium reparat. » Et paulo post: « Hinc ergo pensumus quale pro nobis sit hoc sacrificium, quod pro absolutione nostra passionem unigeniti Filii semper imitatur. » Et post aliqua (cap. 59): « Quia passionis Dominicæ mysteria celebramus, debemus imitari quod colimus. » Item in homilia Paschali (*hom. 22 in Evang.*): « In utroque etenim poste Agni sanguis positus est, quando sacramentum passionis ejus cum ore ad redemptionem sunitur, ad imitationem quoque intenta mente cogitatur. » Sacramentum sane in divinis codicibus non una tantum significatione positum reperitur. Denique sanctus Ambrosius, in libro ad Gratianum, apparuisse dicit hominibus Unigeniti

A tum Patris per sacramentum assumpti hominis. Quod tantumdem significat, quantum si diceret apparuisse eum per hominem, quem assumpsit, et quem divinitati sue dignum habitaculum consecravit. Habet autem et alias significaciones, de quibus satis superioris dictum est.

Quod vero panis dicitur, consueto sacrorum codicum more id fit, qui res quaslibet sæpe vocant nominibus illarum rerum, ex quibus fiunt, seu quæ esse putantur, et non sunt, sive quibus aliquo modo similes existunt. Unde beatus Hieronymus in secundo Explanacionum libro in Osee (in fine proemii): « Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, et tam nos qui scribimus quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit. » Et superbo homini a viro sapiente dicitur: *Quid superbis, terra, et einis?* (Eccl. x, 10.) Et Abraham tres viros vidisse legitur (Gen. xviii, 2), cum essent angeli. De qua re beatus Augustinus in secundo libro De Trinitate dicit (cap. 10, sub finem): « Sub ilice autem Mambræ tres viros vidit Abraham, quibus et invitatis hospitioque susceptis, et euplastibus ministravit. » Et in libris Iudicium, mulier sterilis ad virum suum de angelo dicit: *Vir Dei venit ad me* (Jud. xii, 6). Et paulo post: *Ecce apparuit mihi vir, quem ante videram* (ibid., 10). Et post aliqua: *Et nesciebat Manue quod angelus Dei esset* (ibid., 16). Et beatus Hieronymus in eodem Explanacionum, **¶ 49** libro super Oseeprophetam de Deo dicit: « Quasi tinea efficitur et putredo, non quod Deus tinea sit vel putredo, sed quod sustinentibus poenas hæc universa videantur. » Et in Evangelio secundum Joannem: *Maledixerunt ei, et dixerunt: Tu discipulus illius sis* (Joan. ix, 28), cum non maledictio, sed benedictio sit esse discipulum Christi. Unde beatus Augustinus in expositione ejusdem Evangelii dicit (Tract. 44): « Tale maledictum super nos, et super filios nostros. Maledictum est enim si cor discussias, non si verba perpendas. » Et in Evangelio secundum Matthæum, et similiter secundum Lucam: *Si ergo vos cum sitis mali nostis bona data dare filiis vestris.* (Matth. vii, 11; Lue. xi, 13). De qua sententia beatus Augustinus in secundo libro De sermone Domini sic disputat (cap. 21): « Quomodo mali dant bona? Sed malos appellavit dilectores seculi hujus, et peccatores. Bona vero quæ dant, secundum eorum sensum, bona dicenda sunt, quia hæc pro bonis habent. » Et Dominus Jesus Christus proper quasdam similitudines in eisdem litteris vocatur leo, agnus, vermis, lignum, petra, lapis angularis, multaque in hunc modum. Sic et corpus Christi vocatur panis, vel quia ex pane conficitur, seu quia contuertit oculis cum caro sit, panis videtur, sive quod corporali et visibili pani similitudine quadam conjungitur. Nam sicut quia iste materialis panis discrete sumptus humanam carnem nutrit et sustentat, sic spirituale et invisible corpus Christi animam digne sumptus alit et vegetat. Adhuc objicis et auctoritate Ambrosii ipsum Ambrosium infirmare moliris

dicens: Ambrosius in libro De sacramentis ait A (*Prov. XII, 28*). Et beatus Augustinus in primo libro (lib. IV, c. 4): *Sicut enim mortis similitudinem sumpsisti, ita etiam similitudinem pretiosi sanguinis bibis.* Haec verba expones, quid comparatius, inquis, quid similius? Negari non potest beatum Ambrosium sacramento baptismi sacramenta comparavisse altaris. Non est autem vera Christi mors in baptismo. Igitur nec verus ejus sanguis in hoc sacramento. Pace tua dictum sit, multum falleris in hac verborum intelligentia, neque enim similitudinis adverbia identitatem, seu aequalitatem ubique posita significant. In Evangelio namque Salvator dicit: *Estote misericordes, sicut et Pater uester misericors est* (*Luc. VI, 36*). Non tamen eadem, seu aequalis misericordia potest inesse Deo et hominibus. Et in Evangelio secundum Joannem: *Et ego, inquit, claretatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus* (*Joan. XVII, 22*). Et alibi: *Dilexisti eos, sicut et me dilexisti* (*ibid., 23*). Unde et beatus Augustinus in Expositione ejusdem Evangelii ait (Tract. 10): *Neque enim semper aequalitatem significat qui dicit, sicut illud, ita et illud: sed aliquando tantum, quia est illud, est et illud, aut quia est illud ut sit et illud.*

CAPUT XXI.

Est aliud quod objicitis, quod concessa loquendi facultate multis in locis clamatis, et dicitis: « Si panis in veram Christi carnem convertitur; aut panis sustollitur in cœlum, ut illic in Christi carnem transferatur, aut caro Christi ad terram defertur, ut istie in eam panis commutetur. Atque nec panis sustollitur, nec caro defertur. Non est igitur vera caro in quam panis convertitur. » Hoc vos colligitis secundum humanam sapientiam, non secundum divinam. Humana autem sapientia perquiri divina opera prohibet Apostolus ad Romanos dicens: *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* (*Rom. XI, 3*); et ad Corinthios: *Sermo meus, et praedicatione mea non in persuasibilibus humana sapientia verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei* (*I Cor. II, 4*); et ad Colossenses: *Vide te ne quis vos decipiatur per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi* (*Col. II, 8*). Et beatus Gregorius, in homilia Paschali (26 in *Evang.*): « Scendum, inquit, nobis est quod divina operatio, si ratione comprehenditur, non est admirabilis. Nec fides habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum. » Propterea in tanta rerum profunditate magis oportuit te orare Deum, ut aut intelligeres quæ pro humana capacitate intelligi possunt, aut patienter, et humiliiter ferres, et tamen crederes quæ in tanto arcano humani ingenii vires excedunt, et in hac vita intelligi minime possunt, quam item movere, ab universalis Ecclesia dissentire, novum schisma verbis et scriptis contra sanctorum Patrum precepta inferre. Profecto hoc modo ageres quod agi oportere præcipit Legislator dicens: *Ne transgrediaris terminos patrum*

(lib. IV, c. 4): *Sicut enim mortis similitudinem sumpsisti, ita etiam similitudinem pretiosi sanguinis bibis.* Haec verba expones, quid comparatius, inquis, quid similius? Negari non potest beatum Ambrosium sacramento baptismi sacramenta comparavisse altaris. Non est autem vera Christi mors in baptismo. Igitur nec verus ejus sanguis in hoc sacramento. Pace tua dictum sit, multum falleris in hac verborum intelligentia, neque enim similitudinis adverbia identitatem, seu aequalitatem ubique posita significant. In Evangelio namque Salvator dicit: *Estote misericordes, sicut et Pater uester misericors est* (*Luc. VI, 36*). Non tamen eadem, seu aequalis misericordia potest inesse Deo et hominibus. Et in Evangelio secundum Joannem: *Et ego, inquit, claretatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus* (*Joan. XVII, 22*). Et alibi: *Dilexisti eos, sicut et me dilexisti* (*ibid., 23*). Unde et beatus Augustinus in Expositione ejusdem Evangelii ait (Tract. 10): *Neque enim semper aequalitatem significat qui dicit, sicut illud, ita et illud: sed aliquando tantum, quia est illud, est et illud, aut quia est illud ut sit et illud.*

CAPUT XXII.

Probatis quæ probari oportebat, et exclusis quæ excludi ratiæ suadebat, iam tandem quid tu credas, et credulitatem tuam quid sequatur, videamus. Tu credis panem vinumque Dominicæ mensæ, inter consecrandum, quantum ad substantiam, immobilia permanent, hoc est panem et vinum extitisse ante consecrationem, et panem vinumque existere post consecrationem, Christi carnem ac sanguinem propriea vocari quod, in memoriam crucifixæ carnis et de latere effusi sanguinis, in Ecclesia celebrentur, ut Dominicam passionem per hoc admoniti semper recolamus, et recolentes, carnem nostram cum vitiis et concupiscentiis incessanter crucifigimus (*Gal. V, 24*). Quæ si vera sunt præstantiora et diviniora fuerint sacramenta Judæorum sacramentis Christianorum. Quis enim nesciat manna quod de cœlo pluebat Dominus, seu animatas et sensibiles creaturas quas populus ille sacrificare conueverat, parva buccula panis, modicoque vini præstantiores extitisse? Rursus quis non intelligat divinus fuisse prænuntiare futura quam narrare præterita, cum illud non possit facere nisi Spiritu Dei plenus, hoc autem sepe faciat idiota etiam vel quilibet imperitus? Sed absit hoc a fidelium corde et Christiana intelligentia! Christi namque miles Ambrosius illa inferiora, hæc potiora et digniora esse in libro De mysteriis confirmat dicens (cap. 8): « Summo studio volumus comprobare quia et antiquiora sunt sacramenta Ecclesiae quam Synagogæ, et præstantiora quam manna est. » Et paulo post (cap. 9): « Probatum est antiquiora esse Ecclesie sacramenta, nunc cognoscere potiora. » Et post aliqua, cognovisti præstantiora: « Potior est lux quam umbra, veritas quam figura. » Item, in quarto Des sacramentis (cap. 3): « Accipe que dico, diviniora esse sacramenta Christianorum quam Judæorum. » Ergo falsa sunt quæ proponis.

Amplius. Si verum est quod de corpore Christi tu credis et astruis, falsum est quod à Ecclesia ubique gentium de eadem re creditur et astruitur. Omnes

enim qui Christianos se et esse et dici laetantur, A pere moliuntur. Itaque dicitis : « Prædicatum est veram Christi carnem verumque ejus sanguinem, utraque sumpta de Virgine, in hoc sacramento se percipere gloriabantur. Interroga universos qui Latinæ linguae nostrarum litterarum notitiam percepserunt. Interroga Grecos, Armenos, seu cuiuslibet nationis quoscunque Christianos homines; uno ore hanc fidem se testantur habere. Porro si universalis Ecclesie fides falsa existit, aut nunquam fuit catholica Ecclesia, aut periret. Nihil namque efficacius ad interitum animalium quam perniciosus error. Sed non fuisse, aut perire Ecclesiam, catholicus nemo consenserit. Alioquin non est verum quod Abraham Veritas promisit dicens : *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii, 18). Item in Psalmo : *Po-stula me et dabo tibi gentes hereditatem tuam et posse-sionem tuam terminos terræ* (Psal. ii, 8). Item : *Reminiscetur, et convertentur ad dominum universi fines terræ* (Psal. xxi, 28). Et alibi : *Quos redemit de manu inimici, de regionibus congregavit eos, a solis ortu et occasu, ab aquilonc et mari* (Psal. cvi, 2, 3). Item beatus Augustinus in prima expositionis psalmorum parte (in psal. xxi, Tract. 2) : « Ecclesia magna quid est, fratres? Nunquid exigua pars orbis terrarum Ecclesia magna est? Ecclesia magna totus orbis est. » Item in eadem (Enarr. psal. xxxix) : « *Annuntiavit Iustilium tuum in Ecclesia magna. Quam magna? Toto orbe terrarum. Quam magna? in omnibus gentibus. Quare in omnibus gentibus?* Quia in omnem terram exiit sonus eorum. » Item, in tertia ejusdem operis parte : « Corpus Christi constat ex multis creditibus in toto orbe terrarum. » Item in eadem : « Tabernaculum Domini est ista sancta Ecclesia in toto orbe terrarum diffusa. » Et alibi : « Chorus Christi jam totus mundus est. Chorus Christi ab oriente in occidente consonat. » Item, in libro De agone Christiano (cap. 29, tom. III) : « Nec eos audieramus qui sanctam Ecclesiam, quæ una catholica est, negant per orbem esse diffusam. » Et quibusdam intermissis (*ibid.*) : « Populus autem ipsius, inquit, quando non audit prophetas, et Evangelium, in quibus apertissime scriptum est Ecclesiam Christi per omnes gentes esse diffusam, et audit schismatis, non Dei gloriam querentes, sed snam, satis significat se servum esse, non liberum. » Et Dominus in Evangelio : Ager est hic mundus (Matth. xiii, 38). Et paulo post : *Simile est regnum calorum sagena missæ in mare, et ex omni genere piscium con-greganti* (*ibid.*, 47). Et ad discipulos : *Ite in orbem terrarum, prædictate Evangelium omni creatura* (Marc. xvi, 15).

CAPUT XXIII.

Adversus tam clara ipsius Domini et sancti Spiritus ejus de Ecclesia et de statu Ecclesia testimonia, objicis tu, et objiciunt qui, a te decepti, alias deci-

A pere moliuntur. Itaque dicitis : « Prædicatum est Evangelium in omnibus gentibus, creditur mundus, facta est Ecclesia, crevit, fructificavit, sed imperitia male intelligentium ~~25~~ postea erravit, et perit; in nobis solis et in his qui nos sequuntur sancta in terris Ecclesia remansit. Hanc sacrilegam vanitatem evertit evangelica veritas, et prophetarum atque sanctorum Patrum non violanda auctoritas. Unde Ecclesiae sua sanctæ in Evangelio suo Dominus pollicetur dicens : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi* (Math. xxvii, 20). » Quod minime diceret, si Ecclesiam suam ante consummationem saeculi peritura esse prænosceret. Et alibi : *Tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere* (Math. xxiv, 23). Augustinus, in secunda psalmorum expositionis parte (enarr. in psal. lvi) : « Corpus est autem Ecclesia, non ista, aut illa, sed tote orbe diffusa. » Item in eadem (in psal. lxiv) : « Spes omnium filiorum terræ. Non spes unius anguli, non spes unius Judeæ, non spes solius Africæ, non spes Pannoniæ, non spes Orientis aut Occidentis, sed spes omnium finium terræ, et in mari longe. » In eadem (in psal. lxxi) : « Hæc prophætia propter eos premissa est, qui putant religionem nominis Christiani usque ad certum tempus in hoc sæculo victuram, et postea non futuram. Permanebit autem cum sole, quandiu sol oritur, et occidit. Hoc est, quandiu tempora ista volvantur, non deerit Ecclesia, id est Christi corpus in terris. » C Item in eadem (in Psal. xcii) : « *Domum tuam decet sanctitudo, Domine* (Psal. xcii, 5); domum tuam, totam domum tuam. Non hic, aut hic, aut ibi; sed domum tuam totam per totum orbum terrarum. Quare per totum orbum terrarum? Quia correxit orbem terræ qui non commovebitur (Psal. xcii, 10). Domus Domini fortis erit, per totum orbum terrarum erit. » Item in extrema ejusdem operis parte (in psal. cii) : « Quid est quod dicis, haereticæ, jam perisse Ecclesiam de omnibus gentibus, quando adhuc prædicator Evangelium, ut possit esse in omnibus gentibus. Ergo usque in finem saeculi Ecclesia in omnibus gentibus. » In eadem : « Ubi sunt qui dicunt perisse de mundo Ecclesiam, quando nec inclinari potest? » D Item in eadem (in psal. cv) : « Quisquis putaverit Ecclesiam in una parte esse, et non eam cognoverit diffusam toto orbe terrarum, et crediderit eis qui dicunt : *Ecce hic est Christus, et ecce illic* (Matth. xxiv, 23), sicut modo audistis cum Evangelium legeretur, cum ille totum orbem emerit quia tantum pretium dedit, ille tanquam in proximo scandalizatur, a luna uitur. »

Falsum est igitur quod de corpore Christi a te creditur et astruitur. Ergo vera est ejus caro, quam accipimus, et verus est ejus sanguis quem potamus.

BEATI LANFRANCI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

ADNOTATIUNCULÆ IN NONNULLAS JOANNIS CASSIANI COLLATIONES PATRUM.

252 *Ex vetusto monasterii S. Martini Sagensis codice ms.*

AD COLLATIONIS VII CAP. XIII.

Licet enim pronuntiemus nonnullas esse spirituales naturas, ut sunt angeli, archangeli, etc., tamen incorporeae nullatenus existimanda sunt. Habent enim secundum se corpus quo subsistunt, licet multo tenuius quam nostra sunt corpora, secundum Apostoli sententiam ita dicentes : *Et corpora caelestia, et corpora terrestria* (*I Cor. xv, 40*).

ADNOTATIO I.

Angeli cæterique spiritus, sicut beatus Augustinus dicit, ad comparationem illius purissime incorporalitatis quæ Deus est, corporei sunt ; iidem tamen comparati corporibus, quæ nos sumus, queaque videmus, incorporei sunt.

AD COLLATIONIS X CAP. II.

Post dies admodum paucos quam, etc., Theophilii predictæ urbis episcopi solemnes epistolæ conmearunt, quibus cum denuntiatione Paschali contra ineptam quoque anthropomorphitarum haeresim longa disputatione disserruit.

ADNOTATIO II.

Anthropomorphitæ dicti pro eo quod, simplicitate rustica, Deum habere humana membra quæ in divinis libris scripta sunt arbitrantur ; ἐνθεωροῦ enim

(56-57) *Nos hæc de incautæ definitionis*, etc. Non extant hæc verba tum in codicibus ms. bibliotheca Corbeiensis beato Lanfranco antiquioribus, tum etiam in editis, præterquam in translatione seu paraphrasi Dionysii Carthusiani ; quem sane vel exemplari similis huic correcto ab eodem Lanfranco usum fuisse, vel mentem ejus in sua translatione assecutum, par est conjiceré.

(58) *Plures hæreticorum sententia*, etc. Quas compotio pretermissee in decem collationum emen-

A Græce, Latine *homo* interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait : *Spiritus est Deus (Joan. iv, 24)*. Incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur.

AD COLLATIONIS XIII CAP. XIV.

Non inveni tantam fidem in Israel (Matth. viii, 10). Nullius enim laudis esset ac meriti, si id in eo Christus quod ipse donaverat pertulisset. Alioquin dixisset : Amen dico vobis : Non dedi tantam fidem in Israel, etc.

ADNOTATIO III.

In hoc tractatu De fide hominis contrarius est iste auctor ceteris sacrae Scripturae doctoribus, qui evangelicis et apostolicis auctoritatibus asserunt fidem, sicut opera, grātia Dei hominibus dari.

AD COLLATIONEM XVIII, POST CAP. XVI.

Nos haec de incautæ definitionis (56-57) immutatione prædiximus, etc.

ADNOTATIO IV.

Ab hoc loco ad finem usque istius collationis, in quibusdam codicibus plures hæreticorum sententia (58) reperiuntur insertæ, docentes mendacium aliquando non esse peccatum.

datione videtur beatus archiepiscopus, quippe quæ forsitan magis noxie lectoribus forent. quæ pro futura. Consule doctissimi Gazæi nostri in easdem sententias commentarium, hoc est in cap. 16 et 17 collationis 17 Joannis Cassiani. Porro S. Lanfranci dicto decem duntaxat collationes habet, quæs nulla est capitulo distributio (velut et Dionysianæ translationi). In vulgatis vero, ac in pervertitis mss. eadem in sexdecim, atque in capita dispartiuntur collationes.

BEATI LANFRANCI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

DECRETA PRO ORDINE S. BENEDICTI

ROC EST

ORDINATIONES QUAS MONACHI TUM IN MONASTERIIS, TUM ETIAM IN ECCLESIS
CATHEDRALIBUS OBSERVARE DEBEANT.

253 *Ex antiquo ms. Ecclesiæ Cantuariensis, quod habetur in palatio Dunelmensi Londini.*

PRÆFATIO.

LANFRANCUS indignus sancte Dorobernensis Ecclesiæ antistès, dilectissimis fratribus suis, HENRICO priori et cæteris, salutem et benedictionem.

C Mittimus vobis nostri ordinis consuetudines scriptas, quas excerptimus ex consuetudinibus eorum cœnobiorum quæ nostro tempore majoris auctoritatis sunt in ordine monachorum. Addidimus quoque

per pauca, et mutavimus nonnulla, et maxime in cele- A
brandis quibusdam festis, excellentius in nostra Ec-
clesia oportere ea agi censes, propter primatem
sedem. In quibus nec nobis qui præsentes sumus, nec
iis qui post nos venturi sunt, in aliquo prejudicamus,
ut non vel eis addere, vel ab eis tollere, vel in
eis permutare aliqua valeamus, si alter ea commo-
dius posse fieri, vel magistra ratione, vel doctrin-
rum auctoritate intelligamus. Quantumlibet enim
quisquam proficiat, maximus ei defectus est existi-
mare se ultra non posse proficere; nam numerus
fratrum auctus, vel diminutus, facultates locorum,
varietas rerum, quæ sâpe eveniunt, diversitates
sensuum, quod alii quidem sic, et alii sic intelligunt,
pleraque diu servata, plerunque alter ordinari
compellunt; hinc est quod nulla fere Ecclesia imitari
aliam per omnia potest. Illud tamen cautissime at-
tendum est ut ea sine quibus anima salvari non
potest omnibus modis inviolata serventur: fidem
dico, contemptum mundi, charitatem, castitatem,
humilitatem, patientiam, obedientiam, de perpetra-
tis culpis penititudinem, earmque humilem confes-
sionem, frequentes orationes, competens silentium
multaque in hunc modum. Hæc ubi servantur, rectis-
sime potest dici regulam beati Benedicti, et mona-
chorum ibi ordinem custodiri, quoque modo varientur
cætera, quæ pro arbitrio diversorum in diversis
sunt cœnobii instituta; cujusmodi sunt quod in
principiis solemnitibus alibi in tunicis tantum,
quos frocos vocant, et alibi in albis et cappis can-
tores ad vesperas responsorium canunt; quod in
eisdem festivitatibus, in aliis locis in albis solum-
modo, et in aliis, cappis etiam induiti procedunt;
quod in quibusdam cœnobii viceni, vel triceni, aut
plus, aut minus simul in alveis, et in quibusdam
singuli in singulis catinis pedes in claustru ante
mandatum ablunt; quod pleraque monasteria mense
Februario, transacta beatae Mariæ festivitate, officiu-
m mortuorum post 25. Febr. vesperas dicere incipi-
unt, et pleraque usque ad Septuagesimam præstolantur.
Hujus generis plurima alia existunt quæ pro
sui prolixitate breviter enumerari non possunt. Hæc
tamen ipsa, postquam servanda subjectis a pastori-
bus ordinantur, ab iis, quorum tota vita in obe-
dientia sita est, sine culpa minime violantur. Inde
vero nemo turbetur, quod in tractatu earum con-
suetudinum nomen abbatis tantum, non episcopi,
vel archiepiscopi, ponitur: ordo quippe monachoru-
rum describitur, quorum per abbates frequentius
quam per antistites vita disponitur, quamvis et ipsi
antistites, si paternam curam vice Christi subjectis
suis impendant, non absurbe abbates, id est Patres,
congruo suis actibus vocabulo appellari queant.
Deus pacis et dilectionis vobiscum maneat, et ipse
pace et dilectione sua vos replete, et ab omnibus
peccatis clementer absolvat. Amen. Amen.

CAPUT PRIMUM.

ORDINARIUM TOTIUS ANNI.

SECTIO I. — Ab Octobri ad Adventum Domini.

Kalendas Octobris remaneat meridiana quam fa-
cere solent monachi in æstate; a Dominica prima
hujus mensis cantetur, et legatur de libris Macha-
bæorum usque ad festivitatem omnium Sanctorum.
Canantur hymni Dominicis diebus usque ad Adventum
Domini; ad nocturna Primo dierum omnium;
ad laudes *Eternæ rerum Conditor*. Privatis diebus,
post matutina usque ad festivitatem omnium San-
ctorum, revertantur ad lectos suos; illucescente au-
tem die, pulsetur a custode Ecclesiæ parvulum signum
modice. Surgentes fratres in nocturnalibus suis, et
infantes, et juvenes cum luminaribus suis, veniant
in ecclesiam, et facta oratione cantent primam, et
psalmos familiares cum suis collectis, et septem
psalmos et litaniam. Inde exeuntes sedeant in clau-
stro. Pueri vero primitus alte legant, et postea, si
opus fuerit, cantent. Omni tempore, antequam legit
infantes, nullus in claustro legit aut cantet, nisi in
silencio, nec ad confessionem pergit. Antequam son-
net signum ad apparatum tertiae nullus calceet se
diurnalibus suis, exceptis iis quibus extra claustrum
cura obedientie injuncta est, et hi priusquam
exeant aliquantulum in claustro sedere debent, et
expectare ut prius infantes in stolis suis legit.
Cum appropinquaverit tempus horæ tertiae, pulsetur
a secretaria modice signum minimum, quam skil-
lam (59) vocant, et statim pergent in dormitorium,
et calcent se diurnalibus, et cultellos accipient;
deinde ad lavatorium vadant, et prius lavent se, et
postea pectinent; dehinc ad ecclesiam veniant, aquam
benedictam sumant, in chorum vadant, et incum-
bentes terra infantes exspectent. Cum vero infantes
loti fuerint, et se pectinare inceperint, pulsetur ma-
jus signum ad horam. Accedentes et ipsi ad aquam
benedictam in chorum veniant, et, dimisso signo,
omnes simul tres orationes faciant. Quibus factis
pulsetur minus signum, et canatur tertia. Inchoato
psalmo *Miserere mei, Deus*, surgentes missam ma-
ritinalem celebrant, ante et retro faciant, et se in-
duere pergent. Celebrata missa sedeant omnes in
choro, præter aliquos conversos, qui sacerdotem et
eos qui ad missam servierunt adjuvare debent. Quod
cum compleverint, redeant et ipsi in chorum. Tunc,
jubente abate, prior sonet signum minimum. De-
inde cant omnes in capitulum duo et duo, sicut
sunt priores, majores primo, postea infantes. Per-
acto capitulo, pulsata tabula, dicto ab abbatе vel
priorе *Benedicite*, loquentur in claustro. Infantes
capitulum suum teneant, et postea in refectorium
pergent. Post sextam nullus in claustro loquatur,
donec infantes de monasterio exeant, et minimus
eorum alta voce *Benedicite* dicat, facto intervallo
pulsata ad apparatum missæ skilla, pulsato ad mis-
sam signo oratione facta dicatur ab infante litania,

(59) Aliis scilla, seu squilla, id est campanula.

induantur qui celebraturi sunt missam, et servituri sunt ad missam. Quarta et sexta feria si post sextam et ante missam per claustrum processuri sunt, non pulsetur skillad apparatum missæ, sed cum tempus processionis secretarius instare prospexerit, sonet unum de mediocribus signis; quo auditio, statim silentium fiat in claustru. Discalcent se, manus abluant, in ecclesiam vadant, factaque oratione, et pulsatis duobus signis, dictis qua dici solent, processionem faciant sicut in eisdem diebus in Quadragesima, et in aestate, de qua posterius dicendum est; post missam pulsato signo agatur oratio; post orationem vadant in refectorium accipere mistum hebdomadarii coquinæ, et mensæ lector. Si vero alii sint qui pro utilitate ecclesie majori missæ non possint interesse, in potestate abbatis vel prioris **¶¶¶** sit utrum et ipsi mistum accipere, et statutam hebdomadarii debeat quantitatem panis, et potus habere. Alii vero fratres interim in choro sedeant, et qui voluerint, legant. Servitoribus in chorum redeuntibus, pulsetur signum, cantetur nona. Cantata nona exeat, prior ad percutiendum cymbalum, hebdomadarii coquinæ, et cæteri qui servitū sunt ad injuncta sibi officia.

Kalendæ Novembbris, si die Dominica evenerint, festivitas omnium Sanctorum solemniter agatur; sequentibus vero privatis diebus responsoria dicantur *Vidi Dominum*, et lectiones longas ex prophetis. Si vero dies Kalendarum feria secunda, aut tertia, aut quarta evenerit, precedente Dominicâ inchoetur historia *Vidi Dominum*, sed tamen intervalla non nisi post Kalendas incipiatur. Si vero quinta, vel sexta feria, vel Sabbato Kalendæ exstiterint, sequente Dominicâ inchoetur historia, et lectiones ex prophetis; lectiones vero grandes, et intervalla mox post festivitatem inchoentur. Ab hac festivitate usque ad quintam feriam ante Pascha, nisi ubi duodecim lectiones, aut octava fuerint, canantur, privatis diebus, post orationes ante officia nocturna, triginta psalmi ab *Ad Dominum cum tribularer*, usque *Omnis spiritus laudet Dominum*. Primi decem pro defunctis sine *Gloria*; sequentes decem pro congregatione bini cum una *Gloria*, extremi decem pro familiaribus et benefactoribus; et hi bini cum una *Gloria*, singuli cum precibus, et collectis suis. Et post nocturna et familiares psalmos, Officium mortuorum, et matutinae laudes de omnibus Sanctis et *Verba mea*, si tricennarium habent. Post haec descendentes e dormitorio sedent in choro; infantes cum luminaribus in capitulo diligenter a magistris custodiuntur, canentes quod necessarium erit, aut si nimis profunda nocte surrexerint, paudent jacentes ad sedilia sua. Isto intervallo debet prior cum absconsa accensa (cæca laterna) per chorum ire ac videre quam regulariter sedeant; deinde per altaria, et membra monasterii, ne forte aliquis ibi dormiat. Si vero aliquem orantem invenierit, silenter perturbeat. Qaod si aliquem dormientem repererit, evigilato in chorum, signo facto, reverti præcipiat. Deinde debet per claustrum et in capitulum ire, ac

A videre qualiter se habeant magistri et infantes, et per loca alia ubi necessarium esse perspexerit. Cum tempus fuerit, pulsato signo, venientibus pueris, facta oratione, canantur matutinae laudes, commemoratio Sanctorum. Prima cum psalmis familiaribus, et precibus, et collectis suis cum septem psalmis, et litania. Post haec ita omnia agenda sunt, ut supradictum est in mense Octobri. Secretario autem sollicite providendum est, ut tali hora matutinas laudes faciat incipere, quatenus omnia luce clarescente finiantur. Si autem dubietate aliqua deluditur, et aliquid noctis post litaniam fuerit, sicut supra in primo intervallo ita se habeant fratres, videbile ut præter sanguine minutos nullus revertat ad stratum. Clarescente vero die, exeat in claustrum **B** sedere. Ad completorium hymnus *Christe qui lux es, et dicas*.

SECTIO II. — *Ab Adventu ad Septuagesimam.*

Dominica ante Adventum Domini canatur historia de sancta Trinitate, hymnus *Primo dierum*, psalmi, *Domine, in virtute*, et reliqui. In tertio nocturno pronuntietur Evangelium: *Cum sublevasset*, et idem legatur a sacerdote revestito cum collecta *Excita, Domine*. Ad laudes psalmi *Dominus regnavit*. Antiphona de Trinitate, et similiter super horas usque ad Vespertas, cum capitulis, et versibus, et collectis, ad Benedictus antiphona, et collecta de Trinitate. Post collectam dicatur antiphona ex Evangelio *Cum sublevasset*, cum *Gloria Patri*, versus *Dominus regnavit*, collecta *Excita, Domine*, sermo in capitulo, et matutinalis missa de Dominicâ, majorde sancta Trinitate. Si festivitas duodecim lectionum evenerit, non mutetur ipsa duodecim lectionum festivitas.

Sabbato praecedente Dominicam de Adventu Domini, dimittatur ad vespertas oratio de cruce, usque ad octavas Epiphanie. Si festivitas sancti Andreæ in hac die evenerit, agantur pleniter vespere de apostolo. Finitis vespere incipiatur antiphona *Ecce nomen Domini* cum *Gloria Patri*. Dicta antiphona sequatur versus et collecta de adventu Domini. In crastino ad invitatorium, duo fratres in albis, in sede episcopali in cappis. Et ubique ordo monachorum qui hic describitur, ad invitatorium, et ad Benedictus, et ad Magnificat præcipitur esse in albis. In sede episcopali institutum est esse in cappis. Lectiones de Isaia propheta usque ad nativitatem Domini. In matutinis laudibus psalmi *Miserere mei, Deus*, et reliqui. Ad Benedictus sacerdos in alba incenset altaria. Ad **¶¶¶** Primam capitulum, *Domine, miserere nostri*, omnibus Dominicis et festis diebus ad Nativitatem Domini. *Gloria in excelsis Deo* minime dicatur, ad majorem missam diaconus et subdiaconus casulis sint induti. Dominicis et aliis festis, quibus duodecim lectiones faciunt, ad ipsum comedant. Si festivitas sancti Andreæ in hac die evenerit, praecedente Sabbato sicut in Vigilia jejunetur, et missa de Vigilia dicatur: commemoratio ad vesperas, et in crastino ad matutinas laudes, et missa

matutinalis de apostolo agatur. Festivitas vero in A unum signum, factaque oratione supra formas pulserunt omnia signa; quibus cessantibus incipiunt matutinas laudes. Psalmi *Dominus regnabit* et reliqui. Primam antiphonam hebdomadarius incipiat. Capitulum, *Paulus servus Christi Jesu*. Sacerdos induitus alba incenset altaria. Preces *Ego dixi, Domine*. Psalmum unum *Miserere mei, Deus*. Commemoratio sanctorum, prima, psalmi, litania; dicta tercia et missa matutinali, signum capituli diutius solito est pulsandum, ut cunctis occupationibus prætermissis ad initium capituli omnes conveniant, ut cum Christi Domini nostri Nativitas pronuntiatur prosternant se cuneti in terram, lector etiam ante analogium, pariter orantes, usque dum qui ordinem tenet, oratione facta, erigat se. Pronuntiatur Evangelium, et ex eo sermo agatur. Post sextam, facto intervallo, pulsetur signum, convenient frates in ecclesiam, orationem communiter faciant, litania minime dicatur, induantur missam celebratur, sacerdos honorifice, levita dalmatica, duo subdiaconi tunicis, unus ad prophetiam, et alter ad Epistolam, duo albis ad responsoriū, cantor hebdomadarius cappo ad chorum, tres conversi unus ad thuribulum, duo ad candelabra, pulsetur classicum ad canonem supra formas, prosternantur tubulae refectorii coeperta.

In nocte Dominicæ Nativitatis omnia signa primum pulsentur, ad invitatorium quatuor fratres in cappis. In unoquoque nocturno ad tertiam lectionem duo sacerdotes cappis induiti duo thuribula circumferant **257**, primo duobus altaribus, majori et matutinali, dehinc fratribus in choro sedentibus. In tertio nocturno pronuntiatur haec Evangelia: *Liber generationis, Exiit edictum, Pastores, In principio*. Quibus expletis cum responsoriis suis incipiat dominus abbas *Te Deum laudamus*. Quo dicto, legat Evangelium *Liber generationis*. Dicta oratione, incipiat cantor antiphonam *O beata infantia*. Quam canentes eant ad altare Sancte Marie, et ibi dictis matutinis de omnibus Sanctis, vadant in dormitorium. Deinde pulsetur unum de majoribus signis, sicut pulsari solet skillia in duodecim lectionibus post capitulum, ante matutinalem missam. Tunc fratres qui ad missam induendi sunt vadant ad locum constitutum, ubi sit optimus ignis a famulis camerarii preparatus, baccilia (60) quoque, et manutergia, et aqua calida ad abluerendas manus. Hac sola vice, antequam lavent, pectunt capita sua; alio enim tempore prius lavant, postea pectinant. Post haec pergent in ecclesiam, et facta oratione induant se ad celebrandam missam. Sacerdos honorifice, levita dalmatica, duo subdiaconi tunicis, unus ad prophetiam, et alter ad Epistolam, ad responsoriū, et alloluia, quot cantor præceperit, et hi in cappis, tres conversi, tres cantores in choro, ante quos duo candelabra cum cereis accensis, infantes omnes. Pulsetur classicum (61), et post inchoetur

Si vigilia Dominicæ Nativitatis in Dominica die evenerit, duo fratres invitatorium de Dominica in Albis dicant, primum et secundum nocturnum de ipsa Dominicæ fiant, tertium et matutinæ laudes de vigilia. Post primam collectam commemoratione de Dominicæ; missa matutinalis de Dominicæ, major de vigilia. Alia vero die, sicut privatis diebus, signa pulsentur et triginta psalmi dicantur. Invitatorium duo canant, sed non in albis. Evangelium pronuntiatur. Capitulum ad nocturnum, et oratio et versus de vigilia. Cetera sicut retroactis diebus, scilicet officium mortuorum, matutinae de omnibus sanctis, infantes in dormitorium vadant, et in capitulum revertantur. Ad laudes sicut aliis diebus, pulsetur

(60) Baccilium forte pelvis, vernacula *bassin vel baquet*.

(61) Classicum hic sumitur vel pro ultimo signo, vel pro majori campana, in turri ecclesiæ posita.

missa. *Gloria in exelcis Deo*, et sequentia canantur. Celebrata missa, exeant sacerdos et qui ad missam servirunt et qui in choro albis, vel cappis induiti fuerunt. Quibus devestitis, et pulsatis omnibus signis, cantent matutinas (62) (decretas Lanfranci) laudes. His ita expletis, factaque commemoratione de sancta Anastasia, et dictis familiaribus psalmis, revertantur ad strata. Apparente autem luce pulsetur, ut supra, unum de majoribus signis. Quo auditio, expedite surgentes omnes, et abluti manus et facies, qui ad missam induendi sunt veniant in oratorium, factaque oratione induantur, sicut ad priorem missam. Ad quam missam, antequam incipiatur, pulsetur classicum. Expleta autem missa, vadant in dormitorium calceare se; postea solito more loti, et pexi, faciant in oratorio orationes tres solitas; dicta tertia, omnes induit cappis faciant processionem. Ad quam tertiam dicatur antiphona *Hodie intacta virgo*. Cum autem venitur ad locum ubi dicitur *ipsum adoremus*, ab omnibus flexis ad terram genibus supplicetur, et hoc servetur quotiescumque praedicta antiphona in monasterio cantatur.

Tres sequentes festivitates, id est beati Stephani, Joannis apostoli, sanctorum Innocentium, uno eodem modo celebrantur. Ecclesia his tribus diebus, sicut in die Dominicæ Nativitatis, ornata permaneat Pulsentur signa, accendant lumina, agantur cætera omnia, sicut in aliis duplicibus et secundæ dignitatib; festivitatibus, de quibus posterius dicendum est. Ad vesperas super psalmos imponant antiphonas de ipsis festivitatibus, quibus et quas cantor præcepit. Transactis primis diebus, de ipsis festivitatibus nulla commemoratio fiat, nisi in extremis ipsarum festivitatuum diebus; tunc tautum tres lectiones fiant. Per totam hebdomadam missa matutinalis, *Puer natus*; maior, in quinta die, *Dominus dixit*; in crastino, introitus *Puer natus*, et quod sequitur de *Lux fulgebit*. Ili duo dies agantur, sicut in privatis duodecim lectionibus, nisi quod tres lectiones fiant. Pronuntientur vicissim in eis Evangelia Dominicæ Nativitatis. Festivitas sancti Sylvestri agatur sicut privata festivitas duodecim lectionum. Tertium nocturnum, et laudes de Dominicæ Nativitate; officium *Dum medium silentium*, ante Epiphaniam, dicatur. Circuncisio Domini celebretur, sicut una de tribus superioribus festivitatibus, excepto quod aula monasterii non ornatur, quæ quinta Dominicæ Nativitatis die dispararet.

In crastino post circumcisione Domini, incipiunt legere Epistolas S. Pauli. Post nocturna agant officia Mortuorum, postea pulsetur signum, cantent matutinas laudes, et matutinas de omnibus Sanctis. Postea revertantur ad lectos. Hoc modo agatur usque ad octavas Epiphaniæ, nisi fuerit festivitas duodecim lectionum.

In vigilia Epiphaniæ uon jejunetur; officium ad missam *Lux fulgebit*; ad vesperas super psalmos, (62) *F.*, adjecta videntur haec duo verba.

A una antiphona, *Stella ista*. In crastino ad invitatorum tres in cappis. Processio non agatur ipsa die, nisi dies Dominica sit. Tunc enim fit in albis ante tertiam per claustrum, sacerdote cunte per officinas, sicut mos est Dominicis diebus. Ad vesperas dicantur antiphona, et psalmi usque ad capitulum, sicut in die Nativitatis. Ultima octavarum die agatur totum servitum noctis de ipsis octavis, commemo-ratio tantum de sancto Hilario, et missa matutinalis vesperæ usque ad capitulum, sicut die Epiphaniæ.

Post octavam diem Epiphaniæ, inchoentur responsoria de psalmis. Psalmodia vero, et cætera omnia agantur nocte ac die, ~~25~~ sicut ante Nativitatem.

Vigilia Purificationis sanctæ Mariae dicantur ad vesperas antiphona *O admirabile, et reliquæ*; psal-mi de ipsa feria, capitulum *Ecce ego mittó angelum*. In crastino, canticum *Populus qui ambulabat*. Ad tertiam sint omnino albis induiti; dicta tertia ponatur ante altare tapetum, ubi supra ponantur candeles, quas benedicat sacerdos, aqua benedicta asperget, et incenset, alba et stola indutus. Postea custos dividat eas, singulis singulas tribuens. Cum autem ceperint accendi, cantor incipiat antiphonam *Lu-men ad revelationem!* Qua dicta et cum versibus cantici *Nunc dimíti*, quantum cantor satis esse perspexerit, repetita, excant ad processionem, can-tore incipiente antiphonam. *Ave, gratia*, et alias, si necesse fuerit, per maiores monasterii portas intrant, ante Crucifixum stationem faciant; finito canto quem inceperant, cantore statim incipiente antiphonam *Cum inducerent*, canentes chorum in-trent, pulsentur signa, et missam celebrent. Post refactionem in claustru sedeant, donec servitores de reectorio exeat. Qui cum exierint, et monasterium ingressi fuerint, pulsentur duo majora signa et canatur nona. Qua cantata exeat prior, et sonet cymbalum, et postea vadant in reectorium. Hanc consuetudinem habeant usque ad Dominicam Psalmarum, exceptis jejuniiorum diebus. Hoc die incho-andus est psalmus *Ad Dominum, cum tribularer*, qui pro Vigilia Mortuorum dicendus est usque ad Kalendas Novembra. Ad vesperas antiphonam *Tuum prineipium*, psalmum *Dixit Dominus*, antiphonam *Redemptionem*, psalmum *Confitebor*, antiphonam *Exortum est*, psalmum *Beatus vir*, antiphonam *De fructu*, psalmum *Memento*. Privatis diebus post vesperas agant Vigiliam Mortuorum, nisi in crastino sit festivitas duodecim lectionum. Post nocturna usque ad quintam feriam ante Pascha, privatis diebus, dicant solitos duos psalmos, cum precibus et collecta; postea *Exsultabunt Domino*. Dehinc matutinas de omnibus Sanctis, reliqua omnia sicut ante Nativitatem Domini.

SECTIO III. — A Septuagesima ad Dominicam Passionis.

Dominica prima Septuagesimæ *alleluia* ex toto dimittatur; loco *alleluia* per singulas horas *laus libi*,

Domine, rex eternæ gloriæ, usque ad paschalis vigiliae vesperas dicatur. Historia In principio fecit Deus canatur; quinque libri Moysis, et Josue, et Judicium, et Ruth, ad legendum ponantur Dominicis diebus et ceteris duodecim lectionibus usque ad Pascha. Capitulum ad primam Domine, miserere nostri; dicatur Gloria in excelsis Deo, et Ite missa est usque ad paschale Sabbatum minime dicatur; dalmatica, et tunica ad missam usque ad coenam Domini minime induantur; loco earum casulis ministri vestiantur. Ipso die adipem comedant; deinceps usque ad Pascha abstineant.

Feria quarta in Capite jejunii, capitula *Converte-mi ad me*, et cetera quæ sequuntur. Post sextam revertantur in claustrum locutari, cum tempus fuerit pulsetur unum de mediocribus signis, quo pulsato statim silentium fiat in claustro. Discalceent se, et pergent ablucere manus, et sic vadant in ecclesiam sine ulla mora, faciantque orationem unam communiter; qua facta pulsentur duo signa, inchoante infante *Easurge, Domine*; psalmus *Deus, auribus nostris*. His expletis, dicat sacerdos *Ostende nobis, Domine*. Sequatur *Kyrie, eleison*. *Pater noster*, et ne nos; psalmus *Deus misereatur nostri*; capitulum *Et veniant super nos*, collecta pro peccatis *Eraudi, quæsumus, Domine, supplicem preces*. Post haec, benedicat sacerdos cineres, stolam tantum habens, et sparsa desuper aqua benedicta mittat cineres super capita fratrum dicendo: *memento quia cinis es, et in cinerem reverteris*. Interim cantetur antiphona *Innuletinus* cum versibus psalmi *Deus miserear nostris*, uno aut pluribus, si opus fuerit. Hoc facto exeant ad processionem, cantantes has antiphonas *Eraudi nos, Domine*; *Juxta vestibulum*. Quæ due antiphonæ, id est, *Eraudi nos* et *Juxta vestibulum*, ad omnes processiones Quadragesimæ, quæ quarta et sexta feria sunt, eodem ordine cantentur. Percantatis antiphonis, incipiunt duo infantes litanias. Hoc ordine agatur processio sexta feria, quæ sequitur Caput jejunii, et quarta, et sexta feria per totam Quadragesiman, usque ad quartam feriam ante paschalem festivitatem, nisi festivitas duodecim lectionum in ipsis feriis evenierit. Notandum quia, si in capite jejunii festivitas duodecim lectionum evenerit, non celebratur ipsa die, sed differtur in crastinum.

Dominica prima Quadragesimæ, invitatorium; duo in albis; post completorium suspendatur cortina inter chorum et altare. Feria secunda: ante tertiam, debent esse cooptata crux, coronæ, capsæ, textus qui imagines deforis habent. Priusquam fratres intrent capitulum, custos librorum debet habere congregatos libros in capitulo super tapetum extensem, præter eos qui præterito anno ad legendum dati sunt; illos enim intrantes capitulum ferre debent, quisque suum in manu sua. De qua re præmoniti esse debent a predicto librorum custode in capitulo precedentis diei; legatur sententia regulæ sancti Benedicti de observantia Quadragesimæ.

A Facto igitur ex eo sermone, prædictus librorum custos legat Breve, qualiter præterito anno fratres habuerunt libros. Cum vero audierit unusquisque nomen suum pronuntiari, reddat librum qui ad legendum sibi alio anno fuerat commendatus. Et qui cognoverit se non perlegisse librum quem recepit, prostratus culpam dicat, et indulgentiam petat. Iterum predictus librorum custos unicuique fratri alium librum tribuat ad legendum; distributis per ordinem libris, præfatus librorum custos in eodem capitulo imbrevis nomina librorum, et eos recipientium. Si hac die festivitas duodecim lectionum evenerit, legantur duas lectiones in capitulo, una de Evangelio, et altera de observantia quadragesimæ; altera legatur statim post alteram; lecta posteriore lectione tunc primum dicat lector, *Tu aulem, Domine*. Ipsa die incipiunt preces *Oremus pro omni gradu Ecclesiæ*, psalmos prostratos, id est, septem penitentiales, et septem primos graduum, binos quidem, unum hinc, et alterum inde per singulas horas usque ad vespertas; ad vespertas vero quatuor cum capitulis, et collectis pro peccatis, adjungentes in fine, et ad beneficia recolenda, quibus nos instaurare dignatus, tribue venire gaudentes. Hac die incipiunt portare absconsam ad secundam tantum lectionem. Tribus diebus, id est, secunda feria, quarta, et sexta usque ad Pascha nec pulsetur tabula post capitulum, nec loquuntur in claustro. Quarta et sexta feria post sextam antequam de choro exeat dicant *Deus, auribus nostris*. In his duabus feriis post nonam sedeant in claustro, factoque parvo intervallo, pulset secretarius unum de mediocribus signis; tunc discalceent se omnes et lavent manus, veniantque in chorum, et facta oratione inchoet infusa antiphonam *Easurge, Domine, adjuva nos*. Pulsentur duo signa, dicat sacerdos *Ostende nobis, Domine*, subsequantur *Kyrie eleison*, *Pater noster*. Psalmus, quarta feria, *Deus misereatur nostri*; sexta feria, *Deus, in adjutorium meum*. Item sacerdos. *Et veniat super nos*; oratio pro peccatis. Postea inchoet cantor antiphonam, et eant ad processionem. Litania ut supra. Ad hanc processionem nullus vadat calceatus, nisi sacerdos et levita. Si quis pro aliqua infirmitate nudis pedibus ire nequierit, de processione remaneat. Redentes de processione nullus presumat se calceare sine licentia. Expleta missa, et facta oratione ad vespertas lavent pedes et manus, et dicant vespertas.

Si festivitatem celebrari in quadragesima contigerit, præcedenti die dum canitur *Agnes Dei*, ad majorem missam colligatur cortina et auferantur de choro formæ, quæ auferri solet in duodecim lectionibus. Missa finita agatur oratio vespertina sicut Sabbatho. Post collectam de festivitate dicatur antiphona de feria, cum *Gloria Patri*; psalmi prostrati minime dicantur. Post vespertas de omnibus Sanctis canantur vespere Mortuorum; vigilia mortuorum minime agatur; in die festivitatis post matutina de omnibus Sanctis dicantur matutina mortuorum. Postea revertantur ad

lectos. Post primam, dictis consuetis psalmis familiaribus, cum capitulis, et collectis suis, dicantur septem psalmi cum litania. Per singulas horas usque ad vesperas, a prima incipientes, dicant psalmum *Inclina Domine*, pro his quos prostrati dicturi erant. Post capitulum sedeant in claustro cum silentio, usque dum pulsetur signum ad tertium; infantes quoque post capitulum suum, descendentes de dormitorio, hoc intervallo in schola sua sedeant et legant. Totam diem solemniter agant, utrueque missae ad majus altare celebrantur. Ad missam jejuniu nec litanie præmittatur, nec ad canonem supra formas curventur. Ad vesperas, nisi in crastino sit festivitas duodecim lectionum, inter signa dicant *Deus auribus nostris*, post collectam festivitatis collectam de feria, cum *Gloria Patri*; post vesperas de omnibus Sanctis, vesperas pro defunctis. Vigilia mortuorum ipsa die minime agatur. Post completo- mentum cortina extendatur, et formæ in chorum referantur.

SECTIO IV. — Tempore Passionis Dominicæ.

Sabbato ad vesperas ante Passionem Domini dimittatur oratio de cruce, nec ad responsoria, nec ad invitatoria, nec ad missas dicatur *Gloria*, usque ad Pascha, nisi missa familiaris sit in conventu, vel extra conventum, et nisi festivitatem alicuius sancti hoc tempore celebrari contingat. Quia si evenierit, et ad responsoria, et ad missam dicatur *Gloria Patri*, sicut alio tempore. Hoc tempore legatur Jere- miæ usque ad Pascha.

Dominica in Palmis ad invitatorium, duo in albis. Evangelium prouuntictur *Cum appropinquasset*; de quo et lectio, et sermo in capitulo. In quo capitulo ordinat abbas, vel prior, processionem et quid quisque portare debeat, et qualiter ordinate eant ac redeant fratres. Sacerdotes ad privatas missas unam tantum collectam dicant, Evangelium *Cum appropinquasset*, Passionem nullus legit, nisi fratres qui in formis cantant; missa matutinalis cum una collecta. Post matutinalem missam benedicatur aqua, ad quam sint omnes albis induiti. Fiat processio per claustrum, ut mos est, omnibus Dominicis diebus; Intraibis ecclesiam pulsentur signa, et finito responsorio, et dictis quæ dici solent Dominicis diebus, cantatur tertia. Cantata tertia legatur Evangelium *Turba multa*. Postea accedens abbas, aut sacerdos, benedic palmas, et flores et frondes ante majus altare supra tapetum posita, aqua benedicta asperget, et incenset. Accedentes secretarii distribuant ea, palmas abbati, et prioribus, et personis honestioribus, flores et frondes cæteris. Interim cantore incipiente, cantatur antiphona *Pueri Hebræorun*, et alia, *Pueri Ilebræorun*. His ita expletis proficiscatur processio, cantore incipiente quæ ad hanc processionem cantari oportet. Quia de choro exeunte, pulsentur omnia signa. Præcedant famuli cum vexillis, sequatur conversus [j. novitus], ferens situlam cum aqua benedicta, alii duo portantes

(63) *Arculam*; nunc *naviculam* appellant.

A duas cruces; item duo cum duobus candelabris accessis desuper cereis, alii duo ferentes duo thuribula igne et thure referta. Quod thus in thuribulo debet ponere, vel abbas si in choro est, conversis thuribulis, et arculam (63) cum thure deferentibus; vel ipse cantor, si abbas deest. Ipse enim distribuit quæ portanda sunt, et processionem ordinat. Hos sequantur duo subdiaconi portantes duos textus Evangeliorum. Post quos laici monachi, deinde infantes cum magistris. Post quos cæteri fratres præcedentes abbatem qui ultimus procedit, duo et duo, sicut sunt priores.

Hæc sunt quæ ad hanc processionem cantanda sunt, vel omnia, vel quantum permiserit spatium loci quo ituri sunt: *Ante sex dies*; *Cum appropinquaret*, *Prima autem azymorum*, *Dominus Jesus, Cogilaverunt*, *Cum audisset populus, omnes collaudant*. Cum autem peruentum fuerit ad ipsum locum, fiat statio a toto conventu. Cantore autem incipiente antiphonam *Occurrunt turbæ*, exeat duo sacerdotes albis induiti, qui portent feretrum, quod parum ante diem ab eisdem sacerdotibus illuc debet esse delatum, in quo et corpus Christi esse debet reconditum. Ad quod feretrum præcedant statim qui vexilla portant et cruces et cetera quæ superius dicta sunt. Et stantibus iis qui feretrum portant, stabunt et ipsi a dextera et a sinistra ipsius feretri, ordinate sicut venerunt. Pueri vero accedentes stant, versis vultibus ad ipsos reliquos, cum magistris suis et quibusdam cantoribus qui auxilio eis esse possunt. Majores vero versi erunt ad invicem, eo modo quo in choro stare solent. Sic autem ordinetur hæc statio, ut modicum intervallum sit inter pueros et majorem conventum. Finita antiphona *occurrunt turbæ*, incipiunt pueri et qui cum eis sunt antiphonam *Hosanna filio David* flectentes genua et in principio, et in fine antiphona, quia in utroque *Hosanna* dicitur. Quam antiphonam chorus repeat, et similiter genua flectat. Deinde a pueris cantetur antiphona *eum angelis*, in fine tantum antiphona genua flectentibus. Quæ antiphona a conventu repetatur et similiter venia accipiatur.

Taliter his peractis, abbe vel cantore incipiente antiphonam *Ave, rex noster*, transcant portiores feretri per medium stationis, præcedentibus his qui vexilla portant, et ceteris superiori dictis portitoribus, servato ab omnibus ordine in redeundo quem habuerunt in eundo. Quibus transeuntibus flectent genua, non simul omnes, sed singuli hinc et inde, sicut feretrum transbit ante eos. Percantata hac antiphona, cantent et alia, si spatium loci plura poposcerit. Cum venerint ad portas civitatis stationem faciant, separatis ad invicem, prout locus patietur, utrisque lateribus, feretrum vero ante introitum portarum sic ponatur super mensam pallio cooperata ut prædicti portiores, ex utroque latere stantes, habeant ad feretrum in medio eorum positionem versus facies suas. Locus vero super intro-

itum portarum honeste debet esse paratus et cor-
tinis [aulæis seu tapetibus] et dorsalibus.

Taliter ordinata statione, eanant pueri de loco apto, et qui præcepto cantoris cum eis erunt, *Gloria laus*, et similiter chorus respondeat. Pueri, *Israel es tu Rex*, et chorus, *Cui puerile decus*; item pueri, *Plebs Hebreæ tibi*, et chorus, *Cui puerile*; item pueri, *Cætus in excelsis*, et chorus, *Gloria laus*. His dictis inchoet cantor responsoriū *Ingrediente Domino*; et ingrediente civitatem processione, duo majora signa **261** pulsentur, donec cætera signa, processione intrante in chorūm, pulsentur ad missam. Sie ordinata processio, veniens usque ante portas monasterii, faciat stationem, servantibus pueris ordinem suum inter utrumque chorūm. Deponit iterum feretur super mensam pallio copertam. Cantor vero sic antea incepit habeat responsoriū *Collegerunt pontifices* ut tunc prope cantum sit; quo cantato tres aut quatuor fratres, induiti cappis quas secretarius ibi paratas habeat, canant versum *Unus autem exipsis*, stantes inter chorūm et reliquias. Quo finito, cum regressu intrent ecclesiam, cantore inchoante antiphonam *Principes*, et aliam *Appropinquabat*. Et ingressi Ecclesiae faciant stationem per omnia similem ante Crucifixum prius detectum. Atque ibi a tribus vel quatuor fratribus cantetur in cappis responsoriū *Circumdederunt*. Quo cantato incepit abbas responsoriū *Synagogæ*, et intrent chorūm sonantibus ad missam signis, missam celebrent, palmas et frondes in manibus habeant, easque post oblationem panis et vini, in- C incipiente diacono, euneti per ordinem offerant.

Tabulae refectorii cooperatae sint. Post mensam meridianā hora in lectis suis quiescant. Appropinquare hora nona, pulset secretarius signum minus modice; tunc surgant omnes, et lavent manus et facies, et pectant se, et pergant in ecclesiam sedantque in choro. Cum infantes loti fuerint et ad tarsoria ire coeperint, pulsante magis signum secretario, surgant omnes de sedilibus suis, et ingressis chorūm infantibus, faciant prius orationem, postea cantent nonam. Qua cantata pulsato cymbalo a priori pergent omnes in refectorium. Talis ordo de meridianā servetur tota aestate, exceptis jejuniiorum diebus, usque ad Kalendas Octobris.

Feria tertia radenti sunt fratres, in claustrō simul ipsa die; et in crastino debent esset balnea præparata. Quæ quo ordine fiant, et quomodo illuc fratres ire et qualiter ibi se habere debeant, superius dictum est, cum sermo esset de balneis ante Christi Nativitatem præparandis.

Feria quarta non agatur processio; cætera agantur more solito usque ad vesperas. Ante vesperas non dicantur psalmi *Deus, auribus nostris*, pulsentur signa sicut in festis diebus, responsoriū *Circumdederunt me*. Hebdomadarius eanat preces *Ego dixi, Domine*, psalmus ad preces solummodo *Miserere mei, Deus*, psalmi prostrati non dicantur. Post vesperas de omnibus Sanetis, dicantur vesperæ pro

A Defunctis; officium Mortuorum, quod post mensam dici solet non dicatur; hymnus ad completorium *Te, lucis ante terminum*, qui similiter dicendum est omnibus diebus usque ad Kalendas Novembri. Post completorium cortina deponatur.

Feria quinta tot eandem accendantur ante *Lælare*, quot antiphonas et quot responsoria cantari oportet. Finitis tribus orationibus sedentes psallant singuli silenter quindecim psalmos, absque *Gloria Patri*, cum capitulis et collectis consuetis. Ad *Pater noster* prosterant se super formas, et abbate signum faciente surgant. Inter psallendum et ante nocturnam pulsentur signa sicut in duodecim lecti- B psalmum, petant veniam super formas, et ad matutinas laudes similiter. Per singulas antiphonas et singula responsoria extinguantur singulæ candelæ; lectiones sine *Jube, domne*, vel *tu autem* legantur. Primæ tres de lamentationibus Jeremiæ sine canto et alphabeticis prescriptis; in secundo nocturno, de expositione psalmi *Exaudi, Deus, orationem meam, cum depreco*; in tertio de Epistola Pauli *Convenientibus vobis*; antiphona omnes et versiculi absque finis melodia. In matutinis laudibus, cum incipiunt psalmum *Laudate Dominum de cœlis*, vadant magistri inter infantes, qui et versi sint ad priores, sicut et ipsi infantes; juvenes vero, qui in custodia sunt, mistim sint in ordine seniorum. Candele extinguantur in toto monasterio, præter unam, quæ in choro ardeat; quæ et ipsa, cantore incipiente antiphonam *Traditor autem*, extinguatur. Finita antiphona curvuntur super formas sub silentio dicentes *Kyrie eleison, Pater noster*, preces *Ego dixi, Domine*, psalmum *Miserere mei, Deus*, solum sine *Gloria Patri*, collectam *Respic, quæsumus, Domine*; signoque facto ab abbate vel priore surgentes inclinent, sicut solent, ante et retro, et stet unusquisque in loco suo usquequo magister infantum laternas accensas in chorūm deferat, et ipsis infantibus tribuat; secretarius quoque accendat lumen ante altare, unde juvenes laternas suas accendant. His ita peractis, revertantur omnes ad lectos suis.

Lucenti die, ita ut pueri et juvenes sine laternis possint exire, pulsetur a secretario parvulum signum modice. Statim surgentes fratres calcent se nocturnalibus suis, et sic veniant in ehorum, curvantur se super formas in ordine suo, quoque **262** infantes veniant. Qui dum venerint, peracta oratione, factoque signo ab abbate, surgentes statim incipient hymnum *Jam lucis orto sidere*, absque *Deo Patri sit gloria*. Et inchoata antiphona, dicantur regulares psalmi, et *Quicunque vult* sine *Gloria Patri*. Finita antiphona, curvanti super formas, dicat unusquisque apud se in silentio *Kyrie eleison, Pater noster, Credo in Deum*, preces usque ad confessiōnem, factoque signo ab abbate, dicatur confessio. Deinde silenter quæ sequuntur dicant: *Converte nos, et cætera; Miserere mei, Deus, sine Gloria, collectam*

Domine Deus, qui ad principium. Post haec dicantur in alto septem psalmi absque *Gloria*, cum solita litania; deinde sedeant in claustro usque tertiam. Cum tempus tertia fuerit, sonet secretarius minimum signum, sicut aliis diebus. Tunc pergent fratres se calceare, et cætera, sicut aliis diebus fieri solet, pulsato ad tertiam signo, factis tribus orationibus solitis. Pulsato alio signo inchoet infans statim hymnum *Dei fide qua vivimus*; sed non dicatur ultimus versus *Gloria tibi, Trinitas*. Et pronuntiata antiphona dicantur psalmi regulares a beato Benedicto instituti sine *Gloria*; dictis psalmis, et percantata antiphona, curvati supra formas dicant in silentio *Kyrie eleison*, et cætera quæ sequuntur. Collecta *Respice, quæsumus, Domine.* Post haec pulsetur solitus signum ad capitulum, lectio sine *Jube, domne*, versus in silentio dicatur, legatur sententia de regula sancti Benedicti sine *Tu autem*, factoque ex ea sermone, correctis quæ corrigi oportet, dicantur consuetudines quæ agendae sunt ab ipso capitulo usque ad crastinum capitulum; dehinc ordincentur quæ ad servitium totius diei ordinanta sunt Quibus ordinatis surgant canentes alte *Verba mea si defunctum*, aut Breve pro defuncto habeant. In silentio autem dicant *Pater noster, A porta inferi, Absolve, Domine.* Pulsata tabula loquantur in claustro.

Cum tempus fuerit pulsetur signum ad sextam, et facta oratione pulsatoque alio signo, inchoet infans hymnum et cætera, sicut fecerunt ad tertiam; dehinc pulsato signo loquantur iterum in claustro. Tunc secretarius pulset parum signum minimum, sicut in duodecim lectionibus ante matutinalem missam. Celebretur tunc ab hebdomadario minoris missæ missa pauperibus qui mandato interesse debent, ducente eos fratre eleemosynario, cooperantibus cæteris fratribus quibus injunctum fuerit. Expleta missa, communicet sacerdos ipsos pauperes de oblatis non consecratis, signo tantum sanctæ crucis, in nomine Domini super eos facto; dehinc ducantur ad reficiendum.

His actis, pulsato signo ad nonam, facta oratione pulsatoque alio signo, canatur nona, ut tertia et sexta. Qua cantata, induantur infantes et qui missam sunt celebratur, sacerdos videlicet, vel abbas honorifice, diaconus dalmatica, subdiaconus tunica, duo ad responsorium, tres conversi (64) ad candelabra, et thuribulum. Interim auferantur forme de choro quæ auferri solent; pulsentur signa sicut in festis diebus. Cantor hebdomadarius chororum tenet in capta, missa festive celebretur, *Gloria in excelsis Deo minime dicatur*, nisi episcopus missam celebret et chrisma faciat; nunc etiam in fine missæ *Ite missa est* dicitur. Tot hostiae ponantur ad sacramentum quot sufficere possint ipso die et in crastino ad communicandum. Quatuor his diebus nul-

lus a communione se subtrahat, nisi subtrahendi rationalibilis causa existat (65) Celebrata fere missa reportentur in chorum formæ; pulsetur tabula ad vesperas. Expleta missa fiat oratio vespertina supra formas. Interea sacerdos præcedente processione cum ad altare venit, vadat ad locum constitutum decentissime præparatum, ibique reponat corpus Domini, incensato ipso loco, et ante repositionem, et post repositionem. Ante quem locum lumen continue ardeat. Quo completo, vadant in refectorium accipere mistum. Ingressi autem refectorium faciant ante, et retro ante sedilia sua, et considentes sumant mistum de pane tantum et potu, quem super justitias suas a refectoriis in scyphis positum invenerint.

B Dum haec aguntur, cellararius et eleemosynarius, et ceteri quibus injunctum fuerit, introducant pauperes in claustrum, et faciant eos ordinate sedere, alterum juxta alterum. Qui pauperes, priusquam claustrum introeant, pedes suos ablueri debent aqua calida, a camerariis ministrata. Omnia vero in locis convenientibus debent esse præparata, quæ ad mandatum opus sunt necessaria, scilicet aqua calida a camerariis, in vasis idoneis parata; alia quoque vasa, ac tersonia ad pedes, manutergia ad manus, a cellarario scyphi et potus, et si quæ sunt hujusmodi. Presto sint ad serviendum famuli camerarii, et aliorum ministrorum qui ad hoc sunt idonei, Qui prius, per eos quibus jussum fuerit, bene debent esse instructi qualiter eos servire oporteat. His ordinatis, cum visum fuerit abbati, surgat. Reliqui ~~BCG~~ quoque fratres surgentes ante et retro inclinent. Egressi refectorium infantes divertant cum magistris suis in scolam suam, ibique stent misti magistris suis ante pauperes suos, reliqui quoque fratres surgentes veniant ante pauperes suos, et stent ordinate ante eos, sicut sunt priores, singuli ante singulos; abbas vero duos habeat. Tunc prior jussu abbatis percutiat tabulam tribus ictibus, et inclinantes se flexis ad terram genibus adorent Christum in pauperibus. Abbas vel cantor incipiat antiphonam *Dominus Jesus*, et alias quæ convenientiunt. Singuli singulis abluant pedes, tergant et osculentur ore et oculis. Ablutis cencitorum pedibus pauperum, duo ex fratribus quibus jussum fuerit ministrent abbati, unus aquam, et alter manutergium, famuli autem reliquis fratribus. Postea accipiens abbas baccilia et manutergium a fratribus qui ei servierunt, reliqui fratres a famulis, servant et ipsi pauperibus; a quibus subsequentes fratres accipientes ministrent abbati, et reliqui fratribus scyphos cum potu. Tum prior percutiat tabulam tribus ictibus, et dicatur ab omnibus moderata voce *Benedicite*, et data benedictione tribuant potum pauperibus osculantibus eorum manus, et receptis scyphis dent singuli singulis pauperibus duos denarios, aut quot abbas præcepit, ite-

(64) Id est, noviti, seu tirones monachi, qui ex laico ordine convertuntur, ut patet infra c. 20.

(65) Nota quod fer. iv, v, vi, et Sabbato Eucharistiam percepiebant.

rum osculantibus corum manus. Ipsos denarios dare A debet fratribus cellararius aut camerarius, secundum quod abbati visum fuerit. Fratres qui eo anno defunti sunt, suos pauperes ad hoc mandatum habere debent; similiter et familiares illi, pro quibus unus in hoc mandato pauperes debere poni abbas decreverit. Quibus pauperibus supradicto modo serviant fratres quibus injunctum fuerit, alter nullus presumat. Quandiu ad hoc mandatum cantant, id est, dum pauperum pedes ac manus lavantur, sedere possunt qui volunt, eo tamen modo quo sedetur in choro, uno scilicet sedente inter duos stantes. Dum autem propinatur potus, sedere possunt omnes quicunque volunt, alter juxta alterum, non observato illo standi vel sedendi ordine. Inter haec secretarius observare debet congrua intervalla quibus tabulam ad vesperas pulsare debeat. Semel videlicet lotis pedibus, et semel lotis manibus, propinato omnibus potu, reversis singulis in loca sua, prior ter percutiat tabulam. Tunc abbas vel sacerdos mediocri voce dicat capitulum *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam*. Fratres omnes flexis ad terram genibus respondeant *Et salvare tuum da nobis*, deinceps inclinati super genua tantum dicant *Kyrie eleison, Pater noster*; abbas vel sacerdos dicet mediocri voce *Et ne nos. Suscepimus, Deus, misericordiam tuam. In medio templi tu. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Domine, exaudi orationem meam. El clamor meus ad te veniat. Dominus vobiscum. Oremus. Adesto, Domine Iesu Christe, officio nostrae servitutis, et, quia tu pedes lavare dignatus es tuis discipulis, ne despicias opera manuum tuarum, quae nobis retinenda mandasti; sed siue huius exterioribus abluntur inquinamenta corporum sic a te omissa nostra interiora laventur peccata. Quod ipse prastare digneris, qui eum, etc.* Ad cuius finem omnes respondentes *Amen*, et inclinantes se ante et retro, vadant ad ecclesiam mediocri voce canentes psalmum *Miserere mei, Deus*. Interim secretarius et aliqui fratres secum percutiant tabulas gradatim, eoque modo atque ordine quo signa pulsari solent in festivis diebus.

Dicto psalmo, et fratribus in ordine suo in choro stantibus, statim puer incipiat antiphonam *Calicem salutaris*. Ad cuius inchoationem petitur venia ab omnibus supra formas, dicto psalmo *Magnificat*, et repetita antiphona sine finis melodia; curvati supra formas, dicant in silentio *Kyrie eleison, Pater noster*, preces *Ego dixi, Domine, psalmum Misericere mei, Deus, collecta Respic, quæsumus*. Si aliquis, de foris veniens, benedictionem petierit, omnibus boris accipiat ipso die quo venerit. His tribus diebus tabule reectori coopterae sint. Ad cymbalum et super tabulam abbatis ponantur tabulae cum malleolis. Versus et benedictiones in reectorio, et *Misericere mei, Deus, post mensam humili voce dicantur*; lector sine petita benedictione legat, et sine *Tu autem, bone, terminet*. Interdum fratres in reectorio sunt, secretarii disceperiorum omnia altaria, et parent duo analogia, unum quod in capitulo est, et alterum in

monasterio, quod ante collationem in refectorium deportetur. Postquam fratres a mensa surrexerint, et de monasterio ac dormitorio solito more redierint, lavent sibi pedes, ut Sabbato fieri solet; praeparentur cuncta quae ad mandatum sunt necessaria. Refectis servitoribus et pedibus ablutis, pulsetur tabula, et ad bibendum in refectorium vadant.

Post hæc egressus fratribus de refectorio, prior claustrum, jubente abbatore, percutiat tabulam ad mandatum. Introgressis in capitulum fratribus, priore claustrum sedente in loco abbatis, præcinctant se linea **284** abbas et prior, et inchoante priore claustrum antiphonam *Dominus Jesus*, veniant in capitulum, abbas ad dexteram et prior ad sinistram, sequentibus eos fratribus qui ad servitium eorum ipsa die in capitulo fuerint ordinati, et utrique flexis genibus lavent pedes fratrum, et tergant et osculetur. Camerarii præsto esse debent, qui madefactis tessoriis alia ministrant, quoties opus fuerit; lotis omnium qui in capitulo sunt pedibus, sedante foris ante capitulum prior et predicti servitores cum eo. Quorum pedes præcinctus tessorio flexis genibus abluit, et tergat et osculetur, servientibus sibi fratribus ad hoc obsequium deputatis. Post hæc redeat abbas in sedem suam; ad quem prior, præcinctus tessorio, veniens cum fratribus sibi deputatis, lavet pedes ejus, et tergat et osculetur, et abluit manibus suis statim deferat sibi aquam ad abluedas manus, uno corum qui sibi servierunt tenente manutergium. Deinde redeunte priore claustrum in locum abbatis, exeat abbas, et accipientes ipse et prior bacchialia cum aqua, et manutergia, duo fratres quidem coquina ipsa septimana servient, qui inter ceteros adjutores ad hujus mandati obsequium ordinari debent, serviant omnibus ad abluedas manus, sicut servierunt ad abluedas pedes. His expletis exeat abbas, et prior et servitores eorum, et ante capitulum præbeat eis abbas aquam ad abluedas manus, tenente manutergium uno eorum fratrum qui ad hoc obsequium ei deputati sunt.

Quo peracto, præcedens abbas et cæteri, sequentes eum, introeant capitulum, et faciant ante et retro, sicut solet fieri die Sabbati ab eis qui mandatum fecerunt. Postea pergit abbas ad sedem suam, surgentे conventu donec sedeat, reliqui similiter ad loca sua. Cessante autem cantu, et secretario percutiente tabulam ad collationem, qui petita licentia ad eam percutiendam perrexit, hora congrua ingrediatur diaconus capitulum, qui post manuum suarum ablutionem ad se præparandum ivit, alba, et stola et dalmatica indutus, textum Evangelii portans, præcedentibus tribus conversis portantibus candela, et thuribulum igne et thure refertum. Ipse enim diaconus antequam exeat de monasterio ponere debet thus in ipso thuribulo. Quibus ingredientibus capitulum, totus conventus assurget stans donec unus versus de Evangelio perfectus est.

Cum autem esse tempus perspexerit, innuat abbas priori ut vadat percutere tabulam. Et cum au-

dierit prior a diacono *Surgite, canus hinc*, percutiat A ferant. Post haec abbas surgat, et humili voce dicat. tabulam, sicut solet percuti cymbalum. Quod dum fit, surgant omnes; ac, praecedente diacono cum textu et conversi cum candelabris et thuribulo, sequatur conventus in refectorium, sicut fit in Sabbato ad charitatem. Ibi secretarius habeat analogium de ecclesia paratum, impositoque desuper textu, iterum mittat diaconus thus in thuribulum, et incenset analogium et textum. Et sedente majore priore in loco abbatis, ad ejus nutum incipiat diaconus lectio- nem ab eo loco ubi dimiserat. Et percutiente refe- cotorio tabulam uno ictu, abbas, et fratres qui ad pedes lavandos ipsius adjutores extiterant, vadant ad locum ubi potus charitatis paratus est, ferentes vi- treas phialas, aut scyphos tracrum in manibus suis. Et accepto vino in predictis vasis, tacentे lectore, prae- cedant ad gradum, sicut mos est. Refectorarius vero, ex quo accepto potu incipiunt ire paulatim, percutiat tabulam suam quoque ad gradum per- veniant; quo cum pervenerint, ter aut quater festinantiū percutiat et cesset. Tunc omnibus humili voce dicentibus *Benedicite*, sacerdos hebdomadarius surgat, et eadem voce benedictionem faciat. Benedi- cione facta, porrigit abbas priori potum et reli- quis, sicut sunt priores, osculans corum manus, ministrantibus ei fratribus qui cum ipso potum ad gradum detulerunt; ministrato potu majoribus, et infantibus, post maiores accedit abbas ad diaconum, qui collationem legit, et exspectato fine incepti ver- sus prebeat ei potum, dehinc tribus illis qui de candelabris et thuribulo servant, servitoribus abba- tis candelabra et thuribulum interim tenentibus. Qui et scyphos a diacono et ab eis recipientes, portent ad tabulam abbatis, et super eam ponant. His actis, predicti servitores abbatis, qui cum eo potum ad gradum detulerunt, ante ipsum gradum simul veniant, et ante et retro faciant, et postea sessum vadant; quibus abbas similiter potum ferat osculans eorum manus, ministrantibus illi fratribus illis qui ei ad lavandos pedes prioris et ipsorum servitorum ministraverunt.

Hoc facto, abbas ad sedem suam vadat, et ante eam ante et retro faciat, assurgente sibi conventu donec sedeat; prior vero surgens porrigit illi potum osculaus ejus manum; lecto sermone quantum ab- bati visum fuerit, innuente eo diaconus lectionem absque *Tu autem, Domine, finiat*, et clauso libro, ante et retrofaciat, et postea dalmaticam et stolam et ma- nicipulum **265** supra analogium ponat. Conversi vero candelabra et thuribulum super mensam abbatis ferant, et ante ipsam mensam ante et retro faciant. Post haec et diaconus et conversi, ad ipsam mensam sedentes, bibant, diaconus juxta abbatem, conversi juxta diaconum, sicut sunt priores. Abbas vero lecto sermone statim percutiat uno ictu tabulam, et postea tot vicibus quot vicibus skillam percuti consuetudo est Sabbato ad charitatem post mandatum. Interim duo secretarii surgant, et analogium et dalmaticam cum textu, et stola, et manipulo, ad monasterium

B Post haec abbas surgat, et humili voce dicat. *Adjutorium nostrum in nomine Domini*, et eadem voce conventus respondeat, *Qui fecit calum et terram*: deinde praecedente diacono cum conversis candelabra et thuribulum portantibus, sequatur conventus ad monasterium, secretarius percutiente tabulam ad completorium, et, facta confessione, dicant completorium, bini aut terni sub silentio. Post completorium tres orationes solito more faciant, prior tabulam percutiat tribus ictibus post orationes infantum, sicut skillam pulsare solet. Notandum est autem, in hujus diei obsequio, quia si abbas sufficeret valet, omnium fratrum pedes solus in hac die lavare debet, testante enim beato Benedicto, vices Christi agit in monasterio, et maxime in hoc mini- sterio.

Feria sexta ante nocturna pulsetur tabula in claustrō, et ante cellarium, et ante domum infirmorum, ad excitandos dormientes. Post orationes so- litas, sicut in quinta feria, quindecim psalmi dicantur, candēlē extinguantur, lectiones in primo nocturno et secundo legantur, unde lecte sunt in quinta feria. In tertio nocturno de Epistola ad Hebreos *Frates, festinemus ingredi*, et cætera omnia usque ad primam sicut in quinta feria. Ad primam pulsata tabula surgentes nudis pedibus vadant ad monasterium, et sic maneant omnes, donec impleatur diei officium, nisi jussu abbatis calceentur pro nimia asperitate frigoris. Quod si evenerit, officio tantum intererunt nudis pedibus.

C Primam et omnes horas diei, præter vesperas, usque ad vesperas Sabbati dicant sicut in quinta feria, excepto quod in quinta feria in alto cantantur hymni, intonantur psalmi, cantantur antiphonæ: in his vero diebus duobus hec omnia in silentio et in directum dicuntur; dicta prima, septem psalmos et litaniam in alto dicant. Postea sedeant omnes in claustrō, et inchoante abbate, dicant psalterium ex integro; quo completo vadant ad confessionem qui voluerint, usque ad horam officii.

Appropinquante hora tertia, pulsata tabula, sicut solent, pergent in dormitorium. Dehinc abluti et pectinati, pulsata tabula vadant ad monasterium, et factis solitis orationibus dicant tertiam. Post tertiam pulsata tabula pergent in capitulum; in quo versus in silentio dicuntur, et sententia, sicut in quinta feria, de regula legatur. Post sermonem nar- rentur et ordinentur quæ agenda sunt usque ad crastinum capitulum. Exeunte de capitulo, sedeant in claustrō non loquentes, sed cantantes aut le- gentes.

Dicta nona, induantur sacerdos et levita, et reli- qui qui ad officium sunt servituri. Procedant ad altare sacerdos et levita soli, sacerdos in casula, diaconus in stola; nullaque premissa supplicatione dicat sacerdos *Oremus*, diaconus *Flectamus genua*, et ad alteram collectam similiter. Altare sit cooperatum desuper uno tantum linteamine. Singulos tractus duo in albis canant. *Passio absque Dominus*

robiscum legatur ; ad quam nec candelabrum, nec *A* in *tentationem*, et chorus respondeat, *Sed libera nos a malo*. Dehinc sacerdos in silentio *Libera nos, quesumus, Domine*, et cætera usque *In unitate Spiritus sancti, Deus*. Et post moderata voce *Per omnia sœcula sœculorum*. Et respondentे choro *Amen*, nihil amplius dicat ; missaque in calicem, sicut solet, particulae Dominicæ corporis, communicet se et fratres omnes, sine osculo pacis. Communicatis omnibus pulsetur tabula et fiat oratio vespertina. Quia completa, exeat in claustrum, et lavent pedes de aqua calida et calceent se diurnalibus suis. Postea pulsatis tabulis redeentes in chorum dicant vesperas in silentio, eisdem sicut in quinta feria psalmis, antiphonis, precibus, collectis ; nisi quod pro psalmo *Voce mea*, qui dictus est quinta feria,

B hac die dicitur psalmus *Benedictus Dominus Deus meus*.

Dictis vespereis et pulsata tabula, eant in refectorium, ubi reficiantur pane tantum et aqua, et herbis crudis. Cibi fratum coquuntur in coquina, sicut cæteris diebus, et inde portentur ad eleemosynam. Solitus quoque potus detur pauperibus. Reficiuntur conventu, secretarii adjunctis sibi sacerdotibus, quot necessarii fuerint et quibus iussum fuerit, remaneant in ecclesia, ad ablucenda altaria omnia, quæ prius lavanda sunt aqua, deinde vino. Refectis servitoribus, postquam de monasterio et dormitorio in claustrum redierint, pulsata tabula, fratres eant in refectorium propter servandam ordinem, quasi ad bibendum, et bibant aquam qui voluerint, alium potum minime. Illis exeuntibus de refectorio et in claustro residentibus, facto congruo intervallo, pulsetur tabula, et vadant omnes ad collationem. A qua jubente abbatte, percussa a priore tabula, surgentes pergant in refectorium ad charitatem bibendum.

Sabbato sancto percutiatur tabula ante nocturna, sicut in sexta feria, et cætera similiter fiant usque ad primam. In tertio nocturno legatur de Epistola Pauli apostoli *Christus assistens pontifex futurorum*. Ad primam surgant in nocturnalibus suis; primam, et septem psalmos, et litaniam et cæteras horas usque ad vespereas dicant, sicut in sexta feria. In capitulo legatur sententia de regula sancti Benedicti, et disponantur qua agenda sunt usque ad paschale capitulum. Ante capitulum, et post capitulum debent secretarii monasterium et omnia altaria ornare, cereos ubicunque esse debent collocare, cereum ad benedicendum in loco suo stabilire. In quo a cantore scribi debet quotus annus ille sit ab Incarnatione Domini, et crux designari infixus in quinque locis quinque granis incensi.

Post nonam induantur qui officium sunt celebratur, et ad officium specialiter servituri, et infantes omnes, sacerdos alba et stola, ceteris albis induti, in chorum redeant ; dehinc procedant ad sacramentum ignem, canentes psalmum quinquagesimum, Primus omnium secretarius qui hastam portat, in qua sacramentum ignem reportet ; dehinc portitor aquæ

Illi expletis deposita casula et stolis, revertantur sacerdos et levita in chorum in albis. Tunc duo sacerdotes quibus cantor jusserrit, induti albis, accedant ad crucem, quæ debet esse præparata et coeperta ad altare matutinale. quam accipientes ferunt eam paulatim progredientes, et cantantes versus *Popule meus*, duo Levite, in albis stantes ante gradus, ante altare majus respondeant *Agios o Theos* ; chorus autem dicat *Sanctus Deus*, sacerdotes *Quia eduxi vos*, Levitæ *Agios chorus Sanctus*, sacerdotes *Quid ultra*, Levitæ *Agios*, chorus *Sanctus*. Tunc sacerdotes, crucem ferentes, veniant ante altare, et cum finierint *Sanctus*, statim discoperientes eam incipiunt amba antiphonam *Ecce lignum* ; et tunc demum omnes flectant genua. Repetatur antiphona cum versibus psalmi *Beati immaculati*, quantum cantori visum fuerit. Dehinc canantur alia ad hoc servitium pertinentia, quantum opus fuerit. Tapetia sint extensa ~~266~~ ante altare, super qua prosteruantur primum domus abbas, et induti ; interim in locum eorum qui tenent crucem succidentibus aliis, deinde cæteri, sicut est ordo eorum. Et non prolixe adorantes taceant, sed breviter et pure orantes : postea unusquisque osculetur pedes crucifixi, et post revertatur in chorum. Quod si convegerint aliqui vel clerici vel laici volentes adorare crucem, portetur eis crux in alium locum, ubi aptius adorent eam. Quæ si per chorum transierit, flexis ad terram genibus adoretur a fratribus, non simul omnibus, sed sicut portabitur coram eis. Adorata ab omnibus cruce, portatores ejus elevantes eam incipiunt antiphonam *Super omnia ligna cedarorum*, et sic vadant ad locum ubi eam colloccare debent. Tunc omnes petant veniam flexis ad terram genibus.

His ita gestis sacerdos resumpta casula cum stola, et diaconus stola, præcedentibus conversis cum candelabris et thuribulo, vadant ad locum ubi quinta feria corpus Domini fuit repositum ; et posito incenso in thuribulo incenset illud, et sic tradat diacono ad reportandum. In eundo et redeundo conversos sequatur diaconus, sacerdos extremus veniat. Cum appropinquant altari, adorent omnes fratres corpus Domini flexis genibus ; collocatos super altare Christi corpore, facta in calice vini et aquæ commissione, dicta a sacerdote cum diacono confessione, facta suppliciter a sacerdote ad altare oratione, incenset sacerdos corpus Christi et calicem ; deinde dicat mediocri voce *Oremus* ; *Præceptis salutaribus moniti*, etcætera usque *Et ne nos inducas*

benedictæ; post hos, qui portant crux et thuribulum; deinde sacerdos qui ignem sacerdus est; post quem infantes, dehinc reliqui induit; post quos alii fratres, sicut procedunt Dominicis diebus. Sacerdotus igne, projiciat sacerdos aquam benedictam super eum, et postea ex carbonibus ipsius ignis impletatur thuribulum, quo impleto, imponat sacerdos thus, et incenset ignem. Tunc accendatur **267** cereus, quem portare in hasta debet secretarius. Accendatur et candela in laterna, ut si forte in eundo extinguitur correns, ex ea accendatur; hanc laternam portare debet unus de magistris puerorum.

Ad hanc processionem candelabra non portantur; eundem ordinem servent in redeundo quem habuerunt in eundo. Revertentes dicant hos psalmos: **B** Deus, in nomine tuo; Misere mei. Deus, miserere mei, Deus misereatur nostri; Deus, in adjutorium. In sede episcopali canatur a duobus pueris hymnus Inventor rutili. Ignis sanctificatus, qui in claustrorum remansit, a famulis cellararii colligatur, et ex hoc igne omnes foci in omnibus officiis prius extincti iterum accendantur. Plurima monachorum cœnobia faciunt hanc ad sanctificandum ignem processionem, in quinta etiam et sexta feria, secretario præferente cereum in hasta vel virga in quinta feria, priore in sexta, abate in Sabbato.

Processione in chorūm reversa sine candelabris et thuribulo, sacerdos induitus casula procedat ad altare; diaconus vero stola et dalmatica induitus veniat ante abbatem, et petat ab eo benedictionem; dehinc vadat ad cereum et benedicat eum, nec ante benedictionem, nec post benedictionem ante et retro faciens, unus autem ex conversis, cum tempus fuerit, indicante cantore, deferat abbati ignis carbonibus plenum thuribulum; in quo thure injecto accedat ad diaconum, et juxta eum sit, ut, cum tempus fuerit, accipiat diaconus ab eo thuribulum, et incenset cereum. Secretarius vero sit paratus, ut cum dictum fuerit Rutilans ignis accendit, statim accendat cereum.

Benedictione peracta, diaconus, deposita dalmatica et stola, ad suum locum in chorūm revertatur. Cereus vero non extinguitur usque in crastinum post vesperas, lectiones statim inchoentur. Sacerdos absque cantu dicat orationes ad altare, sicut **D** sunt per ordinem; ultima oratione dicta cantor, et alter frater quem voluerit, induit cappis incipiant in choro litaniā ternam, hoc modo: cantores Kyrie eleison, dexter chorus similiiter respondeat Kyrie eleison, deinde sinister, et cætera eodem modo, usque ad finem litaniae; ternos sanctos de unoquoque ordine dicant. Ad singula sanctorum nomina uterque chorus inclinet, cantores ad nullum. Incœpta litania fratres accendant ad formas, sicut in duodecim lectionibus, ad tertiam sacerdos revertatur in secretariam, et deposita casula et stola redeat in chorūm. Cum dixerint cantores Omnes sancti, orate pro nobis, exeat de choro sacerdos, levita, sub-

A diaconus, tres conversi, et induat se sacerdos casula, levita dalmatica, subdiaconus tunica.

Finita litania, pronuntient cantores tribus vicibus alta voce *Accendite*, et tunc primum accendantur candelabra et cætera luminaria quæ ante altare et circa altare sunt, et cantores incipiunt festivum *Kyrie eleison*; et sacerdos, cum processione solita, ad altare procedat, et signa tunc pulsari incipiunt, nec desinunt, usque ad finem *Kyrie eleison*. Et tunc primum det cantor cappas his qui *All-tuia* et tractum cantaturi sunt. Finito *Kyrie eleison*, incipiat sacerdos *Gloria in excelsis Deo*. Quando legetur Evangelium, non teneantur candelabra, sed solum thuribulum. In hac consuetudine concordant omnes fere principales monachorum Ecclesiæ que nostro tempore majoris auctoritatis sunt, sicut et in eo quod offerenda, et *Agnus Dei*, et *Communio* ad hanc missam non ducantur, licet cætera festive dicantur. In quibusdam quoque non improbandæ auctoritatis cœnobii, nec ante sacerdotem ad altare procedentiæ temi hac die candelabra portantur.

Celebrata fere missa, sacerdote incipiente *Per dominum nostrum*, incipiant pulsari due skillæ ad vespertas, ut mos est in maximis festivitatibus. Responso *Deo gratias ad Ite missa est*, fiat oratio vespertina; qualia facta vadant infantes in refectorium, si aliqui adeo parvi sunt ut usque post vespertas exspectare non possint. Interim pulsentur majora signa duo et duo; ad extremum, pulsatis omnibus signis, canantur vespere, ut decet, solemniter. Hebreonadarius cantor incipiat *Alleluia* ex aliqua antiphona ex qua cantor præcepérat. Psalmi *Confiteantur*, capitulum *Si consurrexisti*, responsorium *Angelus Domini locutus est*, hymnus *ad canam agni providi*, versus *Resurrexit Dominus*. Ad *Magnificat*, *Vespere autem Sabbati*. Collecta, *Deus qui hanc salvatissimam noctem*. Post vespertas, procedant ad crucifixum.

SECTIO V. — *De tempore sancto Paschatis.*

Die sancto paschæ ante vigilias matutinas pulsentur omnia signa; dehinc duo et duo, sicut mos est. Ad invitatorium quatuor in cappis, psalmi a beato Benedicto instituti, id est, *Domine in virtute tua*, et cæteri. Ad lectiones circumferantur thuribula, sicut in Die Dominicæ Nativitatis institutum est. Totum denique officium more monachorum agatur. Processio ad crucifixum post matutinas laudes, et post vespertas, per totam septimanam vadat. Missa matutinalis hac die cum una collecta, processio in cappis. Ad vespertas psalmi regulares, id est *Dixit Dominus*, et reliqui qui diebus Dominicis dici solent. Super psalmos, antiphona quæ ad matutinas laudes dictæ sunt.

Tribus sequentibus diebusante vigilias pulsentur signa, duo et duo; ad invitatorium tres in cappis; psalmi feriales dicantur, sex sub una antiphona, et sex sub alia; duo et duo primum, et secundum respensoriorum; tertium tres, laudes sub una antiphona. Ad thuribula duo sacerdotes cappis induiti

ad laudes et ad vesperas. Missa matutinalis cum A vadant in dormitorium, sicut alio tempore, quando una collecta, ad majorem omnes sint cappis induit. Ad vesperas per totam hebdomadam sub una antiphona dicantur psalmi qui in die Paschæ ad vesperas dicti sunt.

Tribus sequentibus diebus, ad invitatorium duo in froccis, ad nocturna psalmi feriales, tres lectio-nes de pronuntiatio Evangelio, major missa et cæ-teræ omnia, sicut in duodecim lectureibus. In hac hebdomada non loquantur in claustrø. Missa matutinalis *Resurrexi*; omnes horæ cum antiphonis can-nantur. Sabbato tantum ad vesperas psalmi cum *Alleluia* dicantur.

Octava die ad invitatorium tres in cappis. Ad lec-tiones legantur Paschales sermones; in tertio nocturno pronuntietur Evangelium *Cum esset sero*, missa matutinalis *Quasi modo geniti*. Processio in albis Major missa *Resurrexi*, ad quam sint omnes cappis induiti.

Feria secunda ponatur ad legendum liber Actuum apostolorum usque ad sequentem Dominicam; ad utrumque nocturnum, et ad omnes horas *Alleluia* dicatur usque ad Ascensionem Domini. Post capitu-lum pulsata tabula, loquantur in claustro. Post nonam, cum exierint de refectorio, pergant in capitulo, et supplicant ante, et retro, pulsetque prior tabulam tribus ictibus, dicatque ter *Deus, in adjutorium meum intende, Domine, ad adjurandum me festina*; et conventus idem ter respondeat adjungentes *Gloria Patri, Kyrie eleison, Christe elei-son, Kyrie eleison, Pater noster*; et prior *Et ne nos, Adjutorium nostrum in nomine Domini, convenimus Qui fecit cælum et terram, et a priore dicto Bene-dicite*, post loquuntur in claustro. Hic loquendi ordo teneatur usque ad Idus Septembrii privatis diebus, nisi jejuniun fuerit.

Dominica prima post octavas Paschæ legatur Apocalypsis, et canatur historia *Dignus es, Domine, duabus septimanis*. A Dominica tertia usque ad Ascensionem Domini legantur septem canonicae Epistole, et canatur historia *Si oblitus*.

Diebus Rogationum dictis matutinis pro defunctis, fratres ad lectos redeant, et qui volunt plus solito dormiant. His enim diebus meridianis horis non dormiunt nec aliquo sonitu, ut aliis diebus mos est, mane excitantur, sed cum tempus visum fuerit congruum, excitare debent infantes magistri eorum quam quietius possunt: quibus in claustro legenti-bus, surgant sine mora qui in lectis adhuc quiescant. Post primam et familiares psalmos primæ, et septem psalmos, et litaniam, dicatur missa de jejunio ad maius altare, post cujus primam orationem dicantur aliae, quæ ad majorem missam quotidianiis diebus dici solent, addita in fine alia, id est, *Sanctorum tuorum intercessionibus*. Omnes offerant ad pacem, solus prior, aut qui in loco prioris est vadat. Sententia de regula legatur in capitulo, et ordinetur processio. Post tertiam sumant mistum pueri, et infirmi qui jejunare non possunt. Cantata sexta

A vadant in dormitorium, sicut alio tempore, quando meridianis horis in lectis quiescere solent, et facto parvissimo intervallo pulsetur skillæ, dehinc nudis pedibus de dormitorio descendant, manus abluant, ad ecclesiam vadant, orationem faciant. Qua facta incipiat infans antiphonam, *Eresurge, Domine*. Interim pulsentur duo signa. Cantata antiphona dicat sacerdos *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam*. Sequatur *Kyrie eleison, Pater noster*, Psalmus *Deus misereatur nostri*. In crastino *Deus in adjutorium meum*. Dehinc sacerdos *Et veniat super nos*, collectam pro peccatis. Postea sonantibus signis exant processuri canentes, incipiente cantore, quæ ad processionem pertinent, præcedant famuli cum vexillis, sequeatur conversus cum aqua, post quem B alius cum cruce. Dehinc subdiaconus, ferens textum, post quem fratres laici, dehinc infantes cum magistris, post quos cantores, extremis prioribus, et præ-cedentibus junioribus, sicut est ordo eorum. In egressu monasterii sint famuli camerarii, habentes ibi baculos præparatos quos tribuant fratribus ad se sustentandos.

Cum pervenerint ad ecclesiam ad quam ituri sunt, incipiat cantor antiphonam, vel responsorium de sancto in cuius honorem **269** fundata est ipsa ecclesia. Intrantes fratres reddant baculos prædictis famulis, ab eisdem iterum recepturi exentes. Finito incepto canto, dicat statim sacerdos capitulum de sancto illo, et collectam cum *Dominus vobiscum* alta voce et solemniter, infans *Benedicamus Domino*, quo dicto, inclinantes se faciant orationem. A qua facto signo surgentes inclinent ante et retro. Dumi haec fiunt sacerdos, et levita et cæteri qui circa altare servituri sunt, preparare se debent ad celebrandam missam, secretarius quoque pallio et honestis pan-nis altare decenter parare; omnis enim quæ ad hoc servitium sunt necessaria instantia secretarii illuc prius debent esse delata. Paratis omnibus, celebretur iterum missa de jejunio. Post primam orationem dicatur oratio de sancto illo cuius est ecclesia, nullaque amplius.

Celebrata fere missa, duo fratres qui cappis induti debent dicere *Agnus Dei*, ad portas monasterii inclinantes se ante et retro, egreditur, sumentes secum aliquos ex famulis, quibus jussum fuerit, et dicentes inter se litaniam quam conventus in reditu cantaturus est.

Expleta missa accedant statim fratres, quibus jussum fuerit, et stantes in medio pronuntient litaniam. Interim sacerdos, et qui ad missam ser-vierunt, expediant se, et sic revertantur in chorum. Post *Sanctum Joannem et Omnis chorus prophetarum*, pronuntient illum sanctum duabus vicibus in cuius nomen est ecclesia dedicata. Postea inclinantes se omnes ante et retro, regrediantur eo ordine quo venerunt. Cantores litanie producent aut bre-vient ipsam litaniam secundum quantitatem itineris, qui in redeundo pergere debent post infantes, ante reliquum conventum cantorum.

Cum autem processio rediens ante monasterii in- A ante altare. Cum inceperint *Kyrie eleison*, pulsentur troitum venerit, statione facta litaniam finiant; qua finita cantores ejus in ordinem suum redeant, et prædicti duo cantores qui præcesserant, cappis induit nuditis pedibus ante portas monasterii stantes dicant *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis*; chorus similiter respondeat. Cantores *Suscipe deprecationem nostram, quis dicas ad dexteram Patris*: Chorus *Agnus Dei, sicut supra*. Cantores *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, sicut erat in principio, et nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.* Interim præcedentibus qui vexillum portant et cetera quæ superius dicta sunt, sequuntur cantores et reliquæ conventus. Dicto *Gloria* respondeat conventus *Agnus Dei*, ut supra. Conventu intrante monasterium pulsentur signa. Cantores *Exaudi, Deus; conventus Orationem populi tui*. Cunctis fratibus chorum ingressis, collocata cruce et reliqui quæ portata sunt in locis suis, prædicti duo cantores in medio chori stantes prounuent litaniam *Sancte sanctorum Deus, miserere nobis*, priores a parte altaris sint, reliqui post eos, sicut est ordo corum. Expleta litia pulsetur signum ad nonam, factaque oratione nonæ, vadant in claustrum lavare pedes; quibus lotis, revertentes in chorum, pulsato alio signo, canent nonam.

Ad vesperas, secunda et tertia feria pulsentur signa, sicut privatis diebus; inter signa dicantur psalmi *Deus, auribus nostris*; post vesperas de Omnibus Sanctis, dicantur vesperæ Mortuorum; Vigilia Mortuorum his diebus non agatur, si processio extra claustrum perrexerit, alioquin agatur sicut solet.

His tribus diebus ad nocturna, capitula et collectæ de resurrectione, et ad vesperas secundæ et tertiae feriæ. Ad matutinas vero laudes, et ad tertiam, et ad sextam, et ad nonam capitulum et collectæ de jejunii. Si in his tribus diebus festivitas duodecim lectionum evenerit, totum servitum noctis et diei de ipsa festivitate agatur. Dicta tertia et pulsatis omnibus signis, missa ipsius festivitatis, sicut alio tempore, solemniter celebretur. Processio vadat, sicut aliis diebus, excepto quod calceati et sine baculis ibunt. Missa jejunii ad monasterium quo præcesserent celebretur. Si autem festivitas trium lectionum evenerit, commemoratio ipsius tantummodo fiat ad vesperas, et ad matutinas laudes et ad priorem missam de jejunio.

SECTIO VI. — *Tempus Pentecostes.*

Sabbato in vigilia Pentecostes surgentes a meridiana, abluti et pectinati, ad ecclesiam veniant, et oratione facta, induantur officium celebratur, et ad officium servituri. Agatur officium festive sicut in Sabbato sancto; cantor, et aliis frater quem voluerit, induit cappis prounuent litaniam ternam, sicut in vigilia Paschæ. Cum prounuentum fuerit *Accendite, accendatur cereus benedictus, et reliquia luminaria, unus enim cereus solummodo ante illam horam debet esse accensus,*

omnia signa. Sequatur **270** *Gloria in excelsis Deo.* Ad Evangelium teneantur candelabra et thuribulum. Post missam pulsatis duobus majoribus signis, faciant orationem. Nonae etiam duo cantores in cappis. In crastino et totis octavis agatur sicut in paschali solemnitate et octavias paschalies solemnitatis, nisi quod octava hujus festivitatis die, utraque missa est *Spiritus Domini*.

Feria secunda, si nulla festivitas sit, dicatur missa *Domine, in tua misericordia*. Hac hebdomada inchoanda sunt jejunia quæ regula præcipit, quarta, et sexta feria, usque ad Idus Septembres, nisi rationabilis causa existat cur abbas vel prior bis reficiendi licentiam tribuat. Post capitulum ipsis jejuniorum diebus sedeant in claustro loquentes. Secretarius vero non pulsabit minimum signum, sicut consuetudo est, post capitulum, ad apparatum missæ. Post tertiam pergent infantes, et minutis sanguine, et infirmi quibus licentia data est accipere mistum. Post sextam agatur meridiana; a qua surgentes, nudis pedibus in claustrum veniant, afferentes sua calceamenta. Post haec abluti et pectinati veniant in ecclesiam, et facta oratione, pulsatisque duobus signis, inchoet infans *Exsurge, Domine*, et cetera, sicut longe superioris dictum est. Hic ordo servandus est feria quarta et sexta, usque ad festivitatem Omnium Sanctorum, nisi sit vigilia, cuius missa solemniter celebretur; tunc enim processio ex toto dimittitur.

Dominica prima post octavas Pentecostes canantur hymni ad nocturna, et ad matutinas laudes *Nocte surgentes, Ecce iam noctis*, qui canendi sunt Dominicis diebus, usque ad Dominicam primam mensis Octobris; ponantur ad legendum libri Regum et Paralipomenon usque ad Dominicam primam mensis Augusti; Historia *Deus omnium*.

Dominica prima mensis Augusti ponant Salomonem, usque ad Dominicam primam mensis Septembres. Responsoria *In principio*.

Dominica prima mensis Septembres ponant Job, Tobi, Judith, Hester, Esdram, usque ad Dominicam primam mensis Octobris.

Ab Idibus Septembres, privatis diebus agantur continue jejunia quæ regula præcipit, atque ipsa die Iduum incipiant jejunare, sicut beatus Benedictus instituit, una tantum vice loquantur in claustro usque ad Kalendas Octobris, id est post capitulum usque ad tertiam. Post sextam in dormitorium vadant, et post parvissimum intervallum, pulsato minimo signo, descendant, lavent, ad monasterium pergent, factaque oratione dictaque litia, missam celebrant. Celebrata fere missa pulsetur signum ad nonam. Post missam, facta oratione, pergent servitores accipere mistum. Quibus revertentibus pulsato alio signo canatur nona.

SECTIO VII. — *Quinque festivitates præcipuæ.*

Quinque sunt præcipuae festivitates, id est Natale Domini, Resurrectio ejus, Pentecostes, Assumptio

sanc*tæ* Dei genitricis Mar*iae*, festivitas loci. Servatis A in albis. Si abbas Evangelium legerit, post Evangelium indutus cappa in chorum revertatur. Antiphona ad *Benedictus* ter dicatur.

Mundentur officiæ, et claustrum. Sedilia refectorii, capituli, claustri tegantur, bancalibus sternatur juncus.

Ad missam jejunii induantur honeste qui eam sunt celebraturi, sacerdos honorifice: diaconus dalmatica, subdiaconus tunica; tres conversi, cantor hebdomadarius cappa; duo fratres ad responsoria. Ante missam pulsuntur signa, sicut in festis diebus, litania minime dicatur; *Kyrie eleison* festivum canatur, una tantum collecta dicatur. Si festivitas in hac die evenerit, missa matutinalis de ea cantetur. Ad nonam duo majora signa pulsuntur. Ad vesperas duo minima, dehinc gradatim duo et duo, ad extremum omnia. Inter signa, luminaria monasterii omnia accendantur. Ante singula altaria quæ extra presbyterium sunt, singula luminaria ardeant. Antiphonas super psalmos, quibus cantor precepit, incipiant. Responsorium quatuor in cappis canant. Antiphona ad *Magnificat* ter dicatur; abbas et prior cappis induiti incensent utraque presbyterii altaria, ante et desuper utrius simul, singuli singula latera. Parati sint duo ali sacerdotes hebdomadarii, scilicet majoris missæ, et minoris, qui thuribula de eorum manibus accipiunt, et hinc, et inde per altaria quæ extra sunt circumferant; qui revertentes in chorum abbati prius, prior postea ferment, post, eis qui responsorium cantaverunt, non ambo simul, sed unus hinc, et alter inde; dehinc duo conversi in albis, ceteris fratribus. Abbatii de libro serviat qui thuribulum de ejus manu acceptit.

27 In iis vigiliis tabulae refectorii debent esse cooptæ.

In crastino ante nocturnas vigilias ad excitandos fratres pulsuntur omnia signa; dehinc gradatim duo et duo, ad extremum omnia. Ad invitatorium quatuor in cappis. Terna responsoria in tribus nocturnis, duo et duo; quartum, quatuor; octavum, quinque; duodecimum, sex canant. In tribus nocturnis dom legitur tertia lectio duo sacerdotes, cappis induti, incensent altaria, majus et minus; dehinc ferant abbati, et priori, et ceteris fratribus per ordinem; octavum, et duodecimum responsorium post *Gloria a capite* repetantur; pronuntiatio Evangelio altare discooperiatur, et omnia luminaria accendantur. Ad *Te Deum laudamus* duo majora signa pulsuntur; lecto Evangelio, collecta dicta, pulsatis omnibus signis, inchoet sacerdos matutinas laudes. Dehinc in vestiarium rursus casulam et stolam deponat, et si in alba cum manipulo in chorum rebeat; incepto hymno exeat, manipulum deponat, cappam induat, et cum alio fratre similiter cappa induit, sicut ad hesternas vesperas, cum thuribulis per altaria vadat, duobus conversis cum eis induitis

Ad primam, duo majora signa pulsuntur. Tres cerei ante altare accendantur, similiter ad tertiam et sextam, et nonam; capitulum breviter peragatur.

Missæ matutinalis cum una collecta et præfatione dicatur. Dum sacerdos in canone est, remanentibus infantibus cum magistris suis in choro, qui ante missam debent esse induti, ceteri pergant induere se; qui, accipientes a secretario vestimenta, extra secretarium se induant. Si vero parvus locus est, exeat aliqui in claustrum vel capitulum, et ibi induant se. Meliores vero albæ tribuantur prioribus et honestioribus personis; unusquisque mox, ut indutus fuerit, revertatur in chorum; missæ peracta, si dies Dominicus non fuerit, cessante majore signo, quod incepta ultima collecta missæ pulsari coepit, fiat oratio tertia. Post orationem, pulsato alio signo, cantetur tertia.

Si vero Dominicus fuerit, expleta matutinali missa, non pulsato adhuc tertiae signo, fiat aqua benedicta, sicut aliis Dominicis diebus fieri solet; dum cantat *Asperges me* pulsetur majus signum ad tertiam. Aspersa aqua benedicta, vadat sacerdos per officinas, cum portitoribus aquæ et crucis. Cessante signo fiat oratio tertia. Qua expleta, pulsato alio signo, canatur tertia. Sacerdos interim, qui per officinas ivit, revertens ante introitum monasterii, dicat orationem solitam; dehinc intrans ante unum de altariis, *Via sanctorum*.

Dicta tertia, distributis cappis, dispositis in choro a cantore, qui ea quæ portanda sunt portare debent [f., debet], exeat omnes hoc ordine processuri. Primum conversus ferens situlam cum aqua benedicta: dehinc duo portantes duas cruces; post quos duo cum duobus candelabris, accensis desuper cereis; aliis duo ferentes duo thuribula igne et thure plena; hos sequantur duo subdiaconi tunicis induiti, portantes duos Evangeliorum textus; post quos, infantes cum magistris suis; extremitabas et priores, praecedentibus aliis binis et binis, sicut est ordo eorum.

Cum processio de choro incipit exire, pulsuntur duo majora signa, non cessatura usque dum processio in chorum sit reversa, cessentque alia signa. Procedentes per majores januas monasterium introeant, et ante crucifixum stationem faciant. Qua facta, expleto canto quem incepant, incipiat abbas vel cantor quod ad ipsum idem pertineat, et sic sonantibus omnibus signis chorum introeant, eisque cessantibus missam incipiant.

Ante missæ introitum sternatur unum aut duo tapeta per transversum chori, ubi stare debeat cantor et ceteri quos ad se vocaverit ad chorum regendum. Omnes cerei, qui in coronis sunt, et cetera luminaria quæ in choro et presbyterio et ante crucifixum sunt, accendantur. Cantor provideat quot et qui, quæ singulariter, cantanda sunt, cantent. Ad sequentiam duo majora signa pulsuntur.

Communio, si opus fuerit, répetatur cum versu, et *Gloria Patri*. Expleta missa pulsentur omnia signa; unusquisque vestimentum suum et cappam, utraque bene plicata, deferat secretario ad arcam.

Festivæ mappæ super tabulas refectorii sint extensa, ita ut ante pendeant. Sint et quotidiane, lotæ tamen, super quas manducent fratres. Manutergia etiam candida et honesta super tersonia quotidiana sint extensa; que manutergia post capitulum a camerariis sunt extendenda. Nullus tamen fratrū debet ibi manus tergere, nisi solūmmodo ad refectiōnem primam, et sero ad cœnam.

Ad nonam duo majora signa pulsentur. Ad vesperas agatur de signis et cereis, sicut **¶¶¶** autem actum est ad vesperas præcedentis diei. Post cœnam refectis servitoribus colligant refectoriarū mappas festivas, et bene plicatas reddant cellariorū conservandas; camerarius vero honestiora tersonia accipiat et custodiat.

SECTIO VIII.—*Festivitatis præcipua secundæ classis.*

Sunt aliae festivitates, que magnifice celebrantur, quanvis non æquales superioribus; sunt autem haec: Epiphania, Purificatio sancte Marie, festivitas sancti Gregorii, Annuntiatio Christi, octava dies paschalis solemnitatis, festivitas sancti Alfegi martyris, Ascensio Christi, Festivitas sancti Augustini Anglorum archiepiscopi, octava Pentecostes dies, Nativitas S. Joannis Baptiste, Passio apostolorum Petri et Pauli, Translatio sancti Benedicti, Nativitas sancte Marie, festivitas sancti Michaelis, festivitas Omnitum Sanctorum, festivitas sancti Andreae, **D**edicatio Ecclesiæ.

Harum omnium festivitatū præcedentibus diebus ornentur altaria, presbyterium, chorus, membra monasterii, ex utrāque parte chori, pulsentur signa sic ut in præcipuis festivitatibus, accendantur due partes cereorū coronæ presbyterii et omnia luminaria que circa majus altare sunt, et cereus ante crucifixum. Antiphonæ, si propriæ habentur, quibus cantor præceperit, super psalmos imponant; sin autem, cum una antiphona de ipsa festivitate canantur; responsoriū duo in cappis; antiphona ad *Magnificat* bis dicatur; duo sacerdotes, cappis induiti, ad thuribula, sicut superius de præcipuis festivitatibus dictum est.

Missæ vigiliarum Ascensionis Christi, Joannis Baptiste, apostolorum Petri et Pauli, Omnitum Sanctorum festive celebrentur. Si qualibet harum vigiliarum, vel in aliqua, que festive celebratur, Dominica die evenerit, totum servitum noctis, et missa matutinalis de Dominica agatur; major vero missa, cum *Alleluia* post responsoriū de vigilia dicatur, excepta Dominicæ Nativitatis vigilia, in qua si ita evenerit in tertio nocturno de ipsa vigilia cantatur, et legitur. In crastino ante nocturnas vigilias pulsentur signa bina, et bina, deinceps simul omnia. Ad invitatorium tres in cappis, tria responsoria in tribus nocturnis duo, et duo cantant, quartum tres,

(66) Videtur deesse vox *indigent*, aut alia similis.

A octavum quatuor, duodecimum quinque, quod post *Gloria a capite* repetatur. Pronuntiato Evangelio altare discooperatur, luminaria, sicut ad vespera præcedentis diei, accendantur. Antiphona ad *Benedictus* bis dicatur, et thuribula similiter circumferantur. Ad primam duo signa pulsentur, tres cerei accendantur, similiter ad tertiam, et sextam et nonam. Ornentur sedilia, extendantur mappæ, et tersonia, sicut supra dictum est. Missa matutinalis de ipsa solemnitate cum una collecta, nisi sit festivitas alicuius sancti, unde commemorationis; quod si evenerit, matutinalis missa erit de sancto, et collecta prima, secunda de ipsa solemnitate, et non amplius. Sacerdotes ad missas privatas similiter collectam unam. Dicta matutinali missa, canatur tercia, celebretur missa in cappis, excepta Purificatione sanctæ Marie, in qua ad missam sint omnes albis induiti propter cereos, præter cantorem, et eos qui circa eum sunt, quos cappis etiam induitos esse oportet.

Excipiuntur quoque beati Gregorii et Dominicæ Annuntiationis festivitates, quando intra quadragesimam celebrantur. In his enim similiter sint omnes albis induiti, præter supradictos, et eos, qui responsoriū et tractum cantant. Ili namque præcipiente cantore, accedentes ad cantandum cappas in choro induant, et cum percantaverint venientes in vestiarium eas ibi depontant. Cantor quot et quos voluerit ad se vocet. Numerus cantantium responsoriū, et *Alleluia*, et cetera que cantanda sunt in arbitrio cantoris sit. Celebrata missa pulsentur omnia. Si aliquis harum festivitatū Dominica die evenerit, dicta matutinali missa, fiat aqua benedicta, et processio per claustrum, sicut solet Dominicis diebus, omnes tamen sint albis induiti. Ad nonam pulsentur signa duo, et agantur vesperæ, sicut præcedenti die. Festivitatem beati Gregorii inter superiores ideo computamus, quia nostræ, id est Anglorum gentis apostolus est.

Si Dominicæ Annuntiationis festivitas aliqua quadragesima Dominicæ evenerit, in crastinum differatur; alioquin servitum Dominicæ diei restaurari non posset. Vesperæ usque ad capitulum de Dominicæ agantur, capitulum de festivitate dicatur. Post primam collectam commemorationis Dominicæ diefiat.

D Si Sabbato evenerit, totum diei servitum de ipsa solemnitate agatur. Post primam vespertinam collectam, collecta de Dominicæ dicatur, excepto Sabato ante palmas, in quo si hec festivitas evenerit, de ipsa festivitate agatur servitum, usque ad capitulum **¶¶¶** vespertinum. Ipsa die duo fratres in froccis responsoriū cantent, unus sacerdos cappa induitus altaria incensem. Post primam collectam commemorationis festivitatis fiat. Si vero tercia feria post palmas evenerit, festivitas quidem, sicut dictum est, celebretur, sed fratres in crastino radantur, et tunc post capitulum, et post sextam in claustro loquantur. Qui autem (66) ipso die balneentur. Si vero quinta feria, vel sexta, vel sabbato ante Pascha

vel in paschali solemnitate, vel tribus sequentibus evenerit, in quintam feriam post paschalem solemnitatem differatur. Festivitas ista tunc ita solemniter agatur sicut paschalis solemnitas, excepto quod pro skillia ante nocturnas vigilias ad excitandos fratres classicum non pulsetur nec processio fiat. Antiphona et responsoria, que in hac festivitate in quadragesima canerentur, in hoc quoque tempore, cum adjunctis *Alleluia* canantur, versiculi quoque omnes cum finali *Alleluia* dicuntur. Invitatorium, *Alleluia*, *alleluia* secundum melodiam invitatorii, *Ave Maria*, cantica de Adventu Domini.

Die Ascensionis Christi fiat processio in albis, vel extra claustrum circa monasterium curiam, praecedentibus vexillis et reliquiis, cum reliquis qua ad festivam processionem praecedere solent, vel per claustrum sine vexillis; ex quo incipit processio exire, pulsuntur duo signa, sicut superius dictum est in die Nativitatis sancte Mariae. Ad vesperas psalmi *Dixit Dominus, Lxatus sum in his, Nisi Dominus, Memento Domine cum antiphona De fructu ventris tui*. Qui psalmus cum hac antiphona quartus dicitur in omnibus festivitatibus sanctae Mariae.

In festivitate sancti Michaelis psalmi ad vesperas *Dixit Dominus, Confitebor, Beatus vir*, aliud *Confitebor* cum antiphona *In conspectu Angelorum*.

Vigilia Omnia Sanctorum ad vesperas psalmi cum antiphonis de ipsis psalmis qui quotidie ad eorum memoriam solent dici; preces, *Post partum virgo*, et cetera. Cum dictum fuerit *Adducetur regi virgines post eam*, adjungatur *Pro fratribus nostris absentibus; Mille eis, Domine; Domine, exaudi orationem; Domine, Dominus virtutum; Dominus vobiscum*. Post collectam commemoratio solumento de sancta cruce. In crastino ad laudes similiter preces *Post partum virgo*, ad vesperas psalmi, et super psalmos antiphona, sicut praecedenti die.

Dictis vesperis pulsuntur omnia signa, et productius solito canantur vespera pro Defunctis, nisi in crastino sit dies Dominicus, vel quilibet festivitas duodecim lectionum. Collecta una *Fidelium Deus*. Sequent autem nocte ad Vigiliam mortuorum pulsuntur similiter omnia signa. Ipsa die sacerdotes omnes celebrent missas pro omnibus fidelibus defunctis. Qui vero sacerdotes non sunt, injungantur eis in capitulo psalmi pro missis. Agatur missa matutinalis festive, pulsuntur omnia signa, cappa sit in choro; levita et subdiaconus casulis induantur; duo infantes responsorium in albis, duo majores fratres tractum similiter in albis, tres conversi ad thuribulum et candelabra: septem diebus plena officia, usque ad tringinta dies *Voce mea, et Verba mea*.

In festivitate Ecclesiae dedicationis cerei accensi ad priores vesperas per omnia altaria, que ipsa die sacra sunt, non extinguantur usque in crastinum post completorium. Cantica *Lxare Jerusalem; Urbs fortitudinis; Non vocaberis ultra*. Ipsa die celebretur missa per unumquodque altare, si

A numerus sacerdotum tantus est. Dicta tertia, agatur processio festiva in albis, aut circa monasterium, si locus aptus est, aut per claustrum, praecedentibus que festivam processionem praecedere solent, et ingrediatur monasterium per maiores januas, statque statio ante crucifixum. Psalmi ad vesperas, qui in festivitate virginum dici solent. Ille festivitas octavas habet.

SECURIO IX. — Festivitates tertiarum classis.

Sunt aliae tertiae dignitatis festivitates, que non tantopere celebrantur. Haec autem sunt: festivitates sancti Vincentii. Conversio sancti Pauli, Philippi et Jacobi. Inventio sanctae crucis; Jacobi apostoli, sancti Petri in Kalendis Augusti; Laurentii martyris; Octava dies Assumptionis sanctae Mariae; Bartholomaei apostoli, Augustini doctoris; Decollatio Joannis Baptista. Exaltatio sanctae crucis; Mathaei apostoli, Simonis et Judae, beati Martini, Thomae apostoli; et si quae aliae festivitates ita celebrari instituantur.

Pridie ante has festivitates parentur duo presbyterii altaria, presbyterium, et chorus. Ad nonam et ad vesperas pulsuntur signa sicut privatis duodecim lectionibus, nisi quod majora signa pulsari debent. Tria candelabrum ante altare, et cetera luminaria quae circa sunt accendantur; Vesperae cum una antiphona de ipsa festivitate canantur, nisi praecedit festivitas ~~Octava~~ de qua dicantur. Vesperae usque ad capitulum; responsoriū si propria historia est, duo fratres canant in froccis suis; si non est propria historia, sicut in festivitatibus quorundam apostolorum, aut si jam cantata est, quemadmodum octava die Assumptionis sanctae Mariae, duo pueri canant breve responsoriū. Sacerdos indutus cappa incenset altaria, conversus sit in alba. In crastino ad invitatorium duo in cappis. Tria responsoriū in tribus nocturnis singuli singula; quartum responsoriū duo, octavum tres, duodecimum quatuor, quod post *Gloria* repetatur. Pronuntiatio Evangelio, discooperiatur altare, et accendantur luminaria, sicut pridie ad vesperas. Ad *Te Deum laudamus* duo mediocria signa pulsuntur. Post lectum Evangelium sacerdos in chorum redeat in alba. Ad laudes duo pueri breve responsoriū, sive sit propria historia, sive non. Et ad vesperas similiter. Ad primam pulsuntur unum de majoribus signis; accendantur duo cerei ante altaria, et per omnes horas usque ad vesperas. Ad missam in choro omnes sint in albis praeter cantorem, et eos qui secum erunt, qui etiam cappis induti chorum regere debent. Ad nonam pulsuntur signum sicut ad primam. Antiphonas super psalmos ad vesperas imponant juvenes quibus cantor praecepit. Cetera agantur sicut ad vesperas praecedentis diei. Ad priores vesperas Inventionis sanctae crucis hymnus *Vexilla regis*. In crastino invitatorium, et duo nocturna de martyribus. Tertium de sancta cruce, cantica *Domine, audivi*, quod dividatur in tres *Glorias*: Prima *Gloria* est ante versum *Pro iniquitate*: secunda ante versum *Egressus es*.

Hymnus ad laudes *Lustris sex.* Missa matutinalis de martyribus, major de sancta cruce, psalmi ad vesperas *Dixit Dominus Confitebor, Beatus vir, Laudate pueri,* hymnus *Vexilla regis.*

In Exaltatione sancta crucis simile servitium est servitio Inventionis ejusdem, nisi quod in hac sancta crux adoratur, in illa minine. In hac itaque solemnitate, dicta Tertia, sternatur presbyterium tapetibus, usque ad majus altare; quo facto exeat de parte matutinalis altaris duo fratres in albis, quibus cantor praeceperit, portantes crucem cooperant, donec veniant super gradum qui ante altare est propior ipsi altari; tunc a portantibus discoverta cruce, et ab eisdem incepcta Antiphona *Ecce lignum crucis, omnes flectant genua, ac deinde super tapetia prostrati toto corpore adorent eam, et osculantur pedes crucifixi, sicut sunt priores. Cantata antiphona supradicta, incipiat cantor antiphonam* *Crucem tuam adoramus, quam repetant per singulos* versus psalmi *Deus misereatur nostri.* Deinde alia que convenient, si opus fuerit. Adorata cruce, praedicti duo fratres qui eam tenent incipiunt simul alta voce antiphona *Super omnia;* et flectentibus omnibus genua, fixaque cruce in loco suo, pulsatis signis celebretur missa. Ad introitum *In nomine Domini omne genu flectatur;* Evangelium *Nunc iudicium est mundi.*

SECTIO X. — Quinque Dominicæ principales.

Quinque dies Dominicæ sunt, qui communia quedam inter se habent separata a ceteris diebus Dominicis: Dominica videlicet prima de Adventu Domini, Dominica prima septuagesimæ, Dominica prima quadragesimæ, Dominica in medio quadragesimæ, Dominica in Palmis. In his duis invitatorium canant in albis; sacerdos lecto Evangelio exutus in vestario casula et stola, revertatur in choram in albis, cum manipulo, exiturus incepso hymno, et inceppta antiphona ad *Benedictus* similiter in alba intraturus, et incensum per altaria portatus, chorus ab hesterna die debet esse paratus, et per chorum juncus sparsus. Ad utrasque vesperas et ad laudes duo fratres in crociss responsorium canant. Tabule reectorij sint cooperata, honesta manutergia sint extensa super tersonia, sicut in omnibus festivitatibus in quibus invitatorium in cappis canitur. Quæ extendantur et colligantur, sicut superius dictum est.

SECTIO XI. — Festivitates duodecim lectionum.

In omnibus festivitatibus duodecim lectionum, quæcumque sint, et in omnibus diebus qui infra octavas sunt, in quibus in claustro non loquuntur monachi, quamvis ipsi dies trium lectionum sint, et in omnibus vigiliis, in quibus missæ pulsatis omnibus signis festive aguntur, et in omnibus Sabbatis jejuniiorum Quatuor Temporum, cum cantor inchoaverit *Gloria Patri* ad officium, sacerdos ingrediatur ad altare ferens missale manibus suis, precedentibus tribus conversis cum candelabris et thuribulo, subdiacono post eos cum textu, subdiaconum se-

A quente diacono, et posito missali super altare faciat orationem suppliciter inclinatus; diaconus quoque retro post eum similiter faciat; factaque oratione signet se sacerdos, et osculetur textum Evangelii, quem subdiaconus super altare possum habere debet; diaconus quoque similiter signans se faciat ante et retro, et veniens ad sinistrum sacerdotis osculetur cornu altaris; dehinc faciant simul confessionem. Qua facta, imposito a sacerdote thure in thuribulo, tribuat diaconus sacerdoti thuribulum; sacerdos incenset altare ante et desuper, reddatque diacono; diaconus incenset utraque altaris latera, et altare matutinale, et sic reddat converso, qui, deferens in chorum, offerat primum cantori, et ipsis qui cum eo sunt; dehinc in dextro choro omnibus per ordinem, et sic in sinistro, deinde infirmis, qui extra chorum sunt. Duo vero conversi qui tenent candelabra ante altare, non dimittant ea usquequo inchoetur *Kyrie eleison;* quo inchoato, depositis candelabris revertantur in chorum.

Ad Evangelium dum canitur offerenda, vel versus offerenda, conversus aferat thuribulum cum acerra cantori quicunque ille sit qui chorum tenet, si festivitas sit duodecim lectionum, vel festivi dies sint trium lectionum intra octavas superius descriptas.

Cantor vero cum viderit tempus esse, ponat incensum in thuribulo, et mittat diacono ad altare, et diaconus tribuat sacerdoti, nisi abbas vel episcopus in choro sit, vel missam celebet; quod si evenerit, ad ipsum deferatur thuribulum cum acerra ad introitum et ante Evangelium, a diacono et converso, post offerendam, a cantore et converso.

Circa finem missæ cum perventum fuerit ad prioris collectæ *Per Dominum nostrum,* deponant duo conversi candelabra ante altare, et sic cum eo qui thuribulum tenet revertantur in vestarium. Expleta missa sequatur sacerdos precedentem diaconum ferentem missale.

Si festivitas trium lectionum eveniat in aliqua die Dominica, vel in alia festivitate alicuius sancti, que propriam historiam habeat, vel, si propriam historiam non habet, in albis tamen vel in cappis fit, commemoratio de festivitate trium lectionum solummodo fiat ad priores vesperas et ad matutinas laudes, et missa matutinalis de ea canatur. Si vero historia jam alia die Dominicæ cantata est, aut illa alia festivitas duodecim lectionum historia propriam non habet, nec in albis nec in cappis fit, antiphona de festivitate de qua tres lectiones fierint, ad cantica pronuntietur, et deinceps totum servitium usque ad finem ultime collectæ de ea agatur. Post *Benedicamus Domino* fiat commemoratio festivitatis de qua octo lectiones fuerint; omnes quoque horæ de illa dicantur, sermo in capitulo, et major missa; matutinalis vero unde laudes fuerint.

Si festivitas alicuius sancti, de qua duodecim lectiones fiunt, eveniat in die Dominicæ de qua historia jam cantata sit, aut subsequente die Domi-

nica cantari possit, totum servitium noctis, et diei A sona; finito quod cantatur, surgat, et si episcopus de sancto agnatur; missa tantum matutinalis de Dominica dicatur; tertium enim nocturnum de Dominica die nunquam erit, nisi praecedentia duo de ea fiant.

In omnibus Dominicis diebus, et in prima die Dominicæ Nativitatis ad majorem missam tantum, et in die Dominicæ Circumcisionis, et Epiphania, et in prima die paschalis solemnitatis, et in die Ascensionis, et in prima die Pentecostes, et in festivitate Omnium Sanctorum, et in Dedicatione ecclesie, et in omnibus festivitatibus beatae Mariæ, et in die passionis apostolorum Petri et Pauli, et in cæteris festivitatibus aliorum apostolorum, dicatur ad majorem missam *Credo in unum Deum*. Nam ad matutinalem missam in conventu nunquam dicitur.

SECTIO XII. — Exceptio personæ principialis.

Quoties disponitur ut aliqua persona cum festiva processione suscipiat, tangatur ter breviter unum de majoribus signis, ut hoc signo conveniant omnes fratres in ecclesiam ad induendum se. Et cum omnes cappis induti fuerint, si tanta capparum copia est, aut casulis, et dalmaticis, si cappe desint, et pueri tunicis, expsectent sedentes in choro, donec procedant. Secretarius interim extendat unum tapetem, et desuper pallium antemajus altare super priorem gradum, et similiter faciat ante cruxifixum in medio Ecclesiæ; his peractis cum indicatum fuerit jam pro parte adesse personam, pulsentur duo majora signa.

Tunc aliqui de majoribus accipiant aquam benedictam, et cetera que ad festivam processionem portari solent; hos praecedentes sequantur abbas, et cæteri, ut sunt priores. Pueri cum magistris suis extremini veniant, et in ordine suo stent inter choros duos, cum facta fuerit statio ad susceptionem personæ. Quæ cum suscipitur **276** det ei abbas aspersorium cum aqua in manu, si episcopus fuerit, alias personam asperget ipse, dehinc porrigitur ei incensum, similiter ab abbatе, textus a priore; dum haec fiunt, pulsentur omnia signa. Cantor vero incipiat cantum qui conveniat personæ, dehinc reveratur processio, pueri cum magistris suis primi ingrediantur ecclesiam, hos sequantur reliqui sicut in statione fuerunt: extremus veniat abbas cum suscepta persona, praecedentibus eos supradictis portitoribus.

Ingressi monasterium faciant stationem ante crucifixum. Pueri vero similiter stent inter utrosque choros. Predicti portatores paulatim progrediuntur per medium eorum, et stent ante crucifixum versis vultibus ad eum. Interim oret suscepta persona; finito cantu, surgente ea ab oratione, incipiat cantor antiphonam, vel responsoriū de sancto in cuius honorē fundata est ecclesia. Tunc praecedant predicti portatores, deposituri in locis suis ea quæ portant statim cum ad altare venerint. Sequantur infantes, post hos reliqui, eo ordine quo superiorius dictum est. Ingressi chorum stent a parte altaris ex utraque parte sicut sunt priores. Oret iterum suscepta per-

sona qui suscipitur, post datum benedictionem osculetur omnes fratres per ordinem. Fratres vero, quia induti sunt, non flectant genua ante eum, sicut solent facere cum osculantur episcopum vel abbatem, vel principem terræ, sed humiliter inclinantes se procedant ad osculum ejus.

Si spiritualis persona fuerit et abbas expedire indicaverit, devestitis fratribus, et in capitulo, sicut solent, considerantibus, ducatur illuc predicta persona, et, petita benedictione, legatur ante eam lectio divina; qua finita cum *Tu autem, Domine, sermonem si voluerit de ea faciat.*

Si abbas fuerit qui suscipitur, ante introitum capituli egredientes fratres osculetur. Si vero capitulum non intraverit, servata competenti hora in claustro osculetur eos.

CAPUT II.

De abbatे.

Abbas cum eligitur, omnes fratres, vel major et melior pars, in ejus electionem consentire debent. Electus autem si extra monasterium consecratur, cum redierit cum festiva processione suscipiat. Ipse vero in utraque statione prostratus jaceat. Finito cantu secundæ stationis, episcopus, si adest, vel legatus ejus in loco et statione abbatis eum statuat. Quo statuto, si episcopus abest, incipiat prior *Te Deum laudamus*, quod dum cantant, accedant omnes fratres, sicut sunt priores, ad osculum ejus, bis fletentes genua, semel ante osculum, et semel post osculum. Ex illa die in omni loco singulari reverentia honorandus est.

In primo capitulo ubi sederit, omnes qui intra monasterium obedientias habent, et res monasterii servant, suarum obedientiarum claves ante pedes ejus ponant. Ipse vero recommendet eis ipsas obedientias, si non aliter ordinandas esse decreverit. Inclinari debet a toto conventu cum post incepitam antiphonam inclinat, cum in tabula in capitulo nominatur, si iti presens est, cum in psalmo, vel in alio aliquo fallitur in choro, pro quo veniam petat.

Eunte eo ad legendum vel redeunte a legendō, assurgat ei totus conventus. Transiente eo per claustrum vel per quemcumque locum, assurgant ei omnes ante quos transit, quoadusque pertranseat.

D Cum capitulum introierit, fratribus jam in eo considerantibus, de omnibus gradibus omnes descendant donec idem consideat. Ubicumque sit, ibi debet esse ordo et disciplina; quapropter in quocunque loco fuerit, sive in claustro, sive extra claustrum, cum reprehendit aliquem fratrem inordinate agentem, sive loquentem, mox ille coram eo humiliter veniam petat, sicut in capitulo, et tandiū stet ante illum donec illum jubeat sedere. Et si viderit illum irasci, tam diu satisfaciat ante ipsum veniam petendo, quo usque illum reddat placatum. Abbas tamen providere debet ne hoc faciat coram sacerdibus hominibus.

Ubicumque sederit, nullus juxta eum sedere præ-

sumat, nisi ipse jusserit; jussus vero sedere, ad genua ejus se flectat et osculetur, et sic humiliter juxta eum sedeat. Quicunque ei in manum aliquid dederit, vel de manu ejus aliquid acceperit, osculetur manum ipsius; intraturo in refectorium duo fratres serviant ei de aqua et manutergio. Quandiu in choro fuerit, nullus infantibus, nisi eo jubente, audeat disciplinam inferre.

Quandiu dormierit in lecto suo mane, nullus sonitus audeat facere. Magister tamen infantum, si viderit transire horam ~~20~~ ~~21~~ ~~22~~ quasonitus apriore fieri solet, surgat, et quam quietius possit infantes excitet, virga tantummodo tangens pannos quibus coperti sunt. Quo facto, exentes de dormitorio lavent se et pectant, et factis solitis orationibus, in scholam suam redeant et cum silentio sedeant, donec abbas de lecto surgat.

Cum alicubi extra monasterium moram faciens, mandat conventui salutes seu orationes, omnes qui in capitulo sunt inclinent, flexis usque ad suppeditaneum scabellum genibus. Eodem modo fit pro papae vel regis salutatione; pro aliарum vero personarum salutationibus humiliiter inclinetur tantum. Cum autem alieui fratri mandat hujusmodi aliquid, ubicunque dicatur ei ipsa salutatio, continuo humiliiter inclinet illexis ad terram genibus.

Quicunque frater ad eum extra claustrum venerit, primum dicat *Benedicite*, deinde indicet propter quam causam venerit. Nec sedere coram eo, nec recedere ab eo audeat sine ejus licentia; accepta ab eo recessendi licentia, primum dicat *Benedicite*, deinde recedat. Omnis totius monasterii ordinatio ex ejus arbitrio pendeat. Si quid novum, necessitate cogente, vel ratione suadente, eo absente, in monasterio, ordinatum fuerit, cum redierit indicetur ei, et postea fiat sicut ipse praecepit. Si de monasterio exierit, et vel una nocte extra moratus fuerit, mox ut redierit, cuicunque fratri abstinentia in capitulo injuncta fuerit, absolutus erit.

Cum de hac vita decesserit, de proximo iuvitandus est abbas vel episcopus ad sepelendum eum. Præter omnia quæ alius defunctis fratribus fieri solent, addantur ei haec: circumdantur ei sacerdotalia indumenta, et virga pastoralis ponatur in ejus dextro brachio; *Verba mea*, per unius anni circulum pro eo dicatur, et justitia ejus per totum ipsum annum ad mensam abbatis quotidie cum tribus pulmentis danda pauperibus ponatur. Omni anno anniversarius dies mortis ejus festive celebretur.

CAPUT III.

De priore.

Servata abbatii in omnibus reverentia, prior, qui et prepositus in regula nominatur, honorabilior est reliquis ministris domus Dei. Ipsi solus ceterorum ministrorum primum sua partis locum habet in choro, in capitulo, in refectorio. Ipsi soli servit sacerdos de thuribulo post abbatem, ad vesperas et ad matutinas laudes, quotiescumque ad easdem horas circumfertur thuribulum per chorum. Ea quoque

A qua extra claustrum sunt, si abbas deest, juxta ipsius arbitrium di-ponuntur. Si abbas longius a monasterio fuerit, ipse deponere potest eos quos intellecterit non juxta proficuum Ecclesiae res sibi commissas tractare. Quoties res expostulat, tenet aut teneri jubet capitulum de omnibus servientibus qui intra officinas monasterii conversantur, et secundum merita delinquentium, eo jubente, vindictæ inferuntur. Intrante eo capitulum, omnes ei assurgent, stantes in suppedaneis donec consideat. Quod si tardaverit, et prior claustrum in loco superiori prius sederit, intrare non debet. Si causa fuerit quæ differri non possit, aut non debeat, ingresso eo, prior claustrum ex altera ejus parte, prior omnibus sedeat. Transeunte eo per claustrum vel per chorum, noui assurgent ei; volente eo sedere in claustro ubi alii fratres sedent, assurgunt ei tantum juxta quos sedere vult; ubiunque extra claustrum fratres sedentes invenerit, assurgunt ei omnes. Prior claustrum, quocunque major prior eat, si fieri possit in claustrum, vel circa claustrum, debet semper esse et ordinem claustrum omni sollicitudine servare.

Cum abbas et major prior absunt, si contingat quemlibet fratrum ex infirmitate laborare, potest ea præcipere in domum infirmorum ire, et si tanta aegritudo est, carnem comedere. Ad ipsum maxime pertinet infirmos fratres visitare, et quid agant et quid velint cognoscere, et in omnibus, quæ vel corporibus, vel animabus eorum necessaria sunt, consulere. Absente majore priore capitulum servientium debet tenere, et secundum culpas, vindictas inferre, sed non est sui juris quemlibet addere vel auferre.

Sui quoque officii est omni die post completorium, suscepta, dante hebdomadario sacerdotibus fratibus, aqua benedicta, remanere, donec omnes pertransient, in aliquo congruo loco, unde bene possit observare qui sint qui non reverenter incedunt, et qui in exitu Ecclesiae, ut mos est, non velant caputis capita sua, et multa hujusmodi; egresso toto conventu, accepta absconsa, si non est, vadit per cryptam et cætera membra monasterii ubi suspicio potest esse, per claustrum, capitulum, ceteraque officinas subtiliter observando, ne aliquis frater, qui non debeat, ibi remanserit. His ita expletis vadit in domum ~~20~~ ~~21~~ ~~22~~ infirmorum, eodem modo consideratur utrum omnes in lectis suis jam collocati sint, et habeant se silenter, et omnibus modis regulariter, sicut mos est. Revertens quoque in dormitorium hoc idem considereret.

In bieme autem ad intervallum quod fit inter nocturnas et matutinas laudes, si major prior abest, eamdem circam facit quam majorem priorem debere facere superius dictum est, cum in tractatu mensis. Novembribus de hoc intervallo sermo fuisset. Facit et aliam circam, cum, tardantibus vesperis, servitores nocte in refectorio conant, et fratres qui majori coenæ interfuerunt, accensis luminaribus in capitulo eos exspectant; circumit enim tunc supe-

rius dicta loca, observans ne aliqui qui cum cæteris A in capitulo sedere debeant, otiosis verbis, aut alicui vanitati intendant. Quod cum accidit, si tanta noctis obscuritas est, accendantur luminaria in monasterio, claustrum, dormitorio, ut exeuntes ab utraque cœna videant quo procedant.

Servitores vero surgentes a cœna, ante capitulum, tunc ad monasterium vadant. Et dum transiunt ante capitulum, incurvati eant quoadusque pertransant. Ante introitum tamen capituli se erigant, et solito more ad orientem versi humiliter inclinent. Fratres quoque qui in capitulo sedent, surgentes a sedibus suis, illis transeuntibus humiliter se inclinare debent.

Quæcunque major prior dum in monasterio est concedere potest vel prohibere, ulcisci culpas vel indulgere, hæc quoque prior claustrum absente eo facere potest, exceptis majoribus causis, quas vel ipsius majoris prioris vel abbatis judicio reservare debet; ubicunque vel in refectorio, vel in capitulo, sive in claustrum, sive extra claustrum, assurgi debere majori priori superius dictum est; absente ipso majore priore, huic similiter assurgi debet.

CAPUT IV.

De circumitoribus.

Circumidores monasterii, quos alio nomine Circas vocant, juxta sancti Benedicti (*regulae* cap. 48) præceptum certis horis circumire debent monasterii officinas, observantes incurias et negligentias fratrum et statuti ordinis prævaricationes.

Isti elegantur de totius monasterii melioribus et prudentioribus, qui nec malitiose pro privato odio unquam clamorem de quolibet faciant; nec pro privata amicitia negligentias aliquorum taceant. Numerus eorum sit secundum facultatem loci et necessitatem rei; hi religiose et ordinate, maxime in circumiendo, debent incedere et exemplum religionis videntibus ostendere. Dum circumeunt, nulli signum faciant, nulli quæcunque occasione loquantur, studiose tantum negligentias et offendentes inspiciant, et tacite prætereuntes, de eis postea in capitulo clamores faciant.

Cum autem extra claustrum inveniunt aliquos fratres loquentes, simul assurgant eis ipsi loquentes, dicatque eis unus eorum, si ita est, quia per licentiam ibi loquuntur. Circumidores vero, nec verbo nec signo ei respondant, sed modeste pertransientes, intenta aure subaudient, ne ipsa verba sint untilia, quæ non oporteat dici. Cum autem cum famulo, seu cum alio quolibet laico inveniunt aliquem fratrem loquentem, non est mos ut ipse frater assurgat euilibet eorum aut dicas eis quidquam. Nunquam, cum circumeunt, debent simul ire, sed unus hac, et alter illac, secundum quod injunctam curam inter se divisorint, et abbas, vel prior eis ordinaverit. Officinas monasterii nunquam pro hac eura ingrediantur, sed per ostia eorum prospiciant, si forte aliqui fratres per curiam vadant vagantes, aut stent, vel sedeant fabulantes.

Hæc sunt horæ, quibus ex consuetudine circumire debent, quamvis et aliis horis, si abbas, vel prior ita oportere judicaverit. Completis tribus orationibus, quas conventus facit ante psalmos, quos ante nocturna dicere solet, tunc enim, accensa candela in absconsa, unus eorum in dormitorio debet circumire lectos omnium, et omnia sedilia in necessariis sollicite considerans, ne forte aliquis frater dormiens ibi remanserit; dehinc revertatur in monasterium, et circumeat omnia altaria in cryptis, et quæ ex utraque parte chori subtus sunt; cæteraque monasterii loca, ubi suspicio poterit esse diligenter observans, ne aliquis frater ibi dormiat, vel jaceat, vel inordinate sedeat. Sanguine vero minuti, et aegri et debiles ne clamentur in capitulo, si ea hora inventantur, sedendo quidem, non jacendo quiescere. Cæteros vero cum dormientes invenit, non eos quocunque modo tangat, sed modeste, atque ordinate sonum tantummodo quo excentur, faciat.

Circa medietatem secundi nocturni, et ~~23~~ in laudibus paululum ante *Laudum Dominum de cœlis*, accensa candela in absconsa, circumeat prædicta monasterii loca, observans omnia quæ superius dicta sunt. In die autem circumeat post offerendam minoris et majoris missæ, et post coenam, cum bis fratres reficiunt, et post prandium, cum semel. Vadant in fine vigilie Defunctorum. Surgant etiamsæpe de prandio aut cœna, non omnes quidem, sed aliqui, cum suscipiantur se inventuros aliquid negligentiae, hoc vero non longe a refectorio fiat, ut, si opus fuerit, statim possint occurrere eum aliis, ad versum qui finito prandio vel cœna dicitur; isti attente et reverenter audiendi sunt in capitulo. Auditis eis qui sponte venias petunt, istorum est primos clamores facere.

CAPUT V.

De cantore.

Cantor, quandiu abbas in monasterio est convenientum sequens, non scribatur in tabula ad lectionem, vel ad responsorium, ut videlicet si forte abbati commodum non fuerit legere aut cantare, ipsi sine mora pro eo inveniatur paratus. Cum vero abbas extra monasterium vel intra monasterium, convenientum sequi non potest, in locum ipsius scribatur cantor in tabula ad lectionem et ad responsoriū.

Quiecumque lectorus aut cantaturus est aliquid in monasterio, si necesse habet, ab eo priusquam incipiat debet auscultare.

Ipsius est omni hora sollicitate providere ne eveniat negligentia in quocunque obsequio quod fit in monasterio.

Si quis obliviousus non incœperit, cum incipere debet responsorium, aut antiphonam, aut aliud hujusmodi, sive in eodem jam bene incœpto, aliquo modo deviaverit, ipsis debet esse provisus atque paratus, ut sine mora quod incipiendum erat incipiat, vel eum qui fallendo deviaverat in viam reducat; ad ipsius arbitrium cantus incipitur, elevatur,

remittitur. Nulli licet cantum levare, nisi ipse prius A tñe sit ut eorum custodia ei commendari debeat. incipiat; ipsius est omnes fratres in tabula ad omnia officia adnotare, non considerato conversionis ordine, aut voluntate eorum, sed secundum quod ei visum fuerit, honestatem aut aedificationem in hoc vigilanter consideranti.

In festivitatibus que fiant in cappis, secretarius debet eligere quod opus fuerit de melioribus cappis earum que ipso die habentur in choro, et ante initium missæ ponere eas supra dextram formam chorii. Cantor vero distribuat eas fratribus illis quos secum in choro habere voluerit; ipsa enim capparum distributio eorum est ad regendum chorum advocatio, nullusque eorum ante finem missæ de choro debet recedere sine ejus licentia.

Cantor vero, cujuscunq; ordinis vel etatis sit, in medio eorum debet esse in choro. Quotiescunq; textus aut thuribulum affertur eis, utrumque prius cantori offeratur, nisi aliquis episcopus, vel abbas, seu major prior, vel ille qui tenet ordinem ibi sit inter eos. Cantor in dextro choro semper sit, et dum tenet chorum quidquid incipit, sive *Kyrie eleison*, sive aliud hujusmodi, dexter chorus prius suscipiat quod ab eo inceptum fuerit, et sequatur ipsum.

Omnes qui in choro sunt, inclinati quidem cantent *Sanctus, sanctus, sanctus*, nisi versus interponantur; erecti vero *Dominus Deus sabaoth*, et cetera. Cantor et illi qui cum eo sunt totum erecti cantant. Ad collectas omnes, et cum sacerdos dicit *Orante fratres*, et ad totum *Pater noster* inclinuntur, sed ad linem ipsius *Pater noster*, responso *Seb libera nos a malo*, erigantur, quod alii non licet.

Eodem modo fit, cum in festis in albis solus vel cum aliis chorum tenet, quod non licet ei qui in Dominicis et hujusmodi festis hebdomadarius cantor exstitit.

In omnibus præcipuis solemnitatibus, cum eveniunt in Dominicis diebus, scribatur in tabula ad officium missæ, et cum eo duo quos ipse voluerit, De thuribulo post offerendam ei deferendo, superius dictum est.

Cum fit opus manuum, ipsius est aut legere aut magistro infantum ostendere quo in loco infans debeat lectionem incipere.

In Dominicis diebus et hujusmodi festis, incepit offerenda accedit qui chorum tenet ad cantorem, faciatque illi signum incipiendi versus offerenda. Ad ipsum enim pertinet tunc incipere eos etiam, si succendor chorum teneat. Cantor viso signo inclinet ei, et hebdomadarius cantor similiter ipsi. In copto unoquoque versu, cantor ante et retro faciat, et omnes infantes inclinent.

Ipsius est notificare abbati omnes cantus quos ipse cantat vel incipit. Cura Brevium, qui foras mitti solent pro defunctis fratribus, et cura numerandi tricennaria et septenaria, ad eum pertinet; de universis monasteriis libris curam gerat, et eos in custodia sua habeat, si ejus studii, 280 et scien-

CAPUT VI.

De secretario seu sacrista.

Ad secretarii officium pertinet omnia ornamenta monasterii, et omnia instrumenta, et supellectilem que ad ipsum monasterium pertineat custodiare, horas praedere [i.e. providere, vel p r e v i d e r e], in duodecim lectionibus pronuntiato Evangelio in tertio nocturno, et in festis octavis, altare discooperire, textum tunc in vestiarium portare, quem sacerdos ferat, cum in cappa per singulos dies processerit ad altare, sacerdoti ab altari ad analogium reverso absconsau cum candela ministrare, finita que collecta eamdem absconsam recipere, et postea textum ponere super altare.

B Ipsius est signa pulsare, vel qualiter pulsentur aliis indicare, de nulla hora sonanda, a quovis licentiam petit, nisi de sola prima et collatione, excepto de tercia et vesperis, cum loquentibus fratribus abbas in claustru sedet. Candelas per officinas distribuit, secundum quod opus fuerit, et abbas vel prior præceperit. De sepulchris, tam monachorum quam laicorum, curam gerit, ut videlicet fiant, et ubi fiant.

Sui officii est calices bis in hebdomada, aut, si opus fuerit, saepius lavare, corporalia quoque ante Pascha semper et quoties reliquis anni partibus expedit, utrumque, si diaconus aut presbyter sit; si vero non sit, priori vel abbati indicare, et ipsius C licentia alicui, qui hujus ordinis sit, hanc curam commendare; lavandis corporalibus quanta possit diligenter adhibetur; vasa ænea, ad nullos alias usus destinata, ad hoc opus habeantur; aqua qua lavantur, sicut et calicum, in sacrarium projiciatur; lotis, dum siccantur, ne aliquæ sordes adhærent omnibus modis provideatur.

Cura faciendi hostias super eum est; que ut mundissime et honestissime fiant, summopere studere debet. In primis, si fieri potest, frumentum cum magno studio granatum eligatur, electum in sacculo mundo, et de bono panno facto et ad hoc opus tantum ponatur, et a famulo boni studii ad molendinum deferatur. Quo delato famulus aliud frumentum in ipso molendino moli prius faciat, ut illud,

D unde hostiae fieri debent, sine aliqua sorde moli postea valeat. Reportata farina secretarius vas et locum quo farina buletari debet, in circuitu cortina parat; ipsem vero, indutus alba et velato amictu capite, hoc opus agat.

Ea autem die qua hostiae fieri debent, secretarius, et fratres qui eum juvare debent, antequam incipiunt, manus et facies lavent. albis induantur, capita amictibus velent, præter eum qui ferra tentrus et inde servitrus est. Horum unus super tabulam mundissimam ipsam farinam aqua conspergat, et manibus fortiter compingat et maceret; frater, qui ferra, in quibus coquuntur, tenet, manus chirrothecis habeat involutas. Interim dum ipsæ hostiae fiant et coquuntur, dicant iidem fratres psalmos

familiares horarum et horas canonicas, vel de psalterio ex ordine quod tantumle Valeat, si ita potius voluerint. Silentium loquendi omnino teneant. Ille tamen qui ferra tenet, si necesse sit, breviter quod vult indicare potest famulo qui foem facit et ligna portat; quæ debent esse valde siccæ et ante multos dies de industria præparata.

Ejus sollicitudinæ est ampullas vinarias et aquarias bis in hebdomada, id est, quarta feria et Sabbatho lavare, omni die vinum et aquam ad missas celebrandas portare, offerentibus ad utramque missam hostias ministrare; candelas ad lectiones et in matutinis laudibus, ad primam collectam accendere. Quæ matutinæ laudes, si ultra modum et indecenter tardaverint, secretarius, cui hujus rei cura tunc commissa erit, ante gradum satisfactionum prosteratur, quousque ipsa collecta usque ad *Benedicamus Domino* finiatur; quo incepso nulla exspectata licentia recedat, et ante et retro non faciat. Hoc modo satisfaciat, quoconque die hujusmodi negligenter eveniat; et inde postea in capitulo aliam veniam non petat.

Et quia hujus ministerii, et in his quæ scripta sunt, et in multis aliis quæ scripta non sunt, multiplex et valde implicita eura est, non uni tantum, sed multis commendari atque inter eos dividi debet; unus eorum sit magister aliorum, ad cujus dispositionem cæteri agant, majoribus causis servatis arbitrio abbatis vel prioris.

281 CAPUT VII.

De camerario.

Camerarii est procurare omnia vestimenta, et calecamenta, et lectos et stramenta lectorum, quæ fratibus sunt necessaria et juxta regulam habere concessa; rasoria quoque et forcices, tensoria ad radendum, tensoria in claustro pendentia, tensoria, et manutergia mandati, et omnia vasa ejus; vitreas dormitorii facit et reficit, eum opus est, dat ferræ quibus ferrantur equi abbatis et prioris, et omnium hospitum, quibus ferræ dari abbas vel prior præcepit, fratibus quoque in iter præfecturæ cappas, fasciolas, calcaria. Semel in anno renovari facit fenum in omnibus lectis fratrum et tunc etiam mundari dormitorium.

CAPUT VIII.

SECTIO I. — De cellarario.

Ad cellararii ministerium pertinet omnia quæ in pane et potu, et diversis ciborum generibus fratibus sunt necessaria, secundum facultatem loci procurare, omnia vasa cellarii et coquinæ, et scyphos, et justas, et cætera vasa refectorii, et omnem horum trium necessariam suppellectilem ministrare. Pater totius congregationis debet esse, de sanis et maxime infirmis fratibus sollicitudinem habere, præter consilium abbatis vel prioris de majoribus causis nihil facere.

Rogandus est ab eo cantor, ut ante aliquot dies præmoneat eum et prænuntiet ei diem quo sententia sua de regula legenda est in capitulo, ut

A videlicet honestum et festivum servitum ipsa die possit facere fratribus et rectorio; tabula tamen rectorii non sint coopertæ. Lecta vero in capitulo, et exposita prædicta sententia, cum dictum fuerit a priore: « Loquamur de ordine nostro » statim prostratus in loco ubi mos est, dicat: « Istam obedientiam, quæ mihi injuncta est, mea culpa, negligenter, et tempeste, et multo aliter quam oportet tracto, et in ea in multis offendere Dominum, et nostros seniores, mea culpa; et require inde absolutionem vestram et seniorum. » Quo dicto absolvat eum, qui capitulum tenet de his offensis, quas ibi enumeraverit; et de omnibus reliquis, quæ in eo sunt. Ad cuius absolutionis finem responso ab omnibus cum omni devotionis affectu, ut mos est, Amen, B vadat ad pedem ejus, et deinde jubetur ire sessum.

Finito capitulo, et dicto *Verba mea*, si ipsa die dici debet, in eodem capitulo dicant fratres pro eo quinquagesimum psalmum, quo completo cum *Gloria Patri*, et *Pater noster*, dicat hebdomadarius, *Et ne nos inducas, Salvum fac servum tuum, Dominus vobiscum, Omnipotens semperne Deus, miserere famulo tuo*, et reliqua.

Quod si suscepto Brevi pro defuncto, ipsa die canentes *Verba mea*, in monasterium ituri sunt, priusquam eant, prædictum psalmum cum capitulis et collecta dicant. Si autem prædictam sententiam contigerit tali die legi, qua non possit refectio honorabiliter fieri, sicut est in vigiliis Quatuor Temporum et hujusmodi diebus, petat cellararius a priore et capitulo licentiam quo differre possit refectionem in aliam diem, qua honestius et plenius fieri valeat.

SERIO II. — *De hospitum curam habente.*

Frater qui ad suscipiendos hospites deputatus est, in ipsa hospitum domo haec preparata habere debet: lectos, sedilia, mensas, manutergia, mappas, scyphos, scutellas, coclearia, baccilia, et si quæ sunt hujusmodi; ligna quoque; panem, vero et potum et cætera cibaria, ad opus hospitum per famulos sibi deputatos, in cellario recipit.

Quicunque abbatii, vel priori, seu alieui de claustro loqui vult, legationem suam huic debet injungere. Ipse vero, nihil inde alieui aliquo modo indicans, ad abbatem, vel priorem voluntatem hospitis perferat, et postea quod ipse decreverit fiat. Si autem fratri, qui in claustro est, loquendi cum hospite, vel propinquo vel extraneo concessa licentia fuerit, istius est ipsum fratrem de claustro ad hospitem ducere. Quod si abbatii vel priori non placuerit ut simul loquantur, nec verbum, nec signum, nec aliquem nutum ipsi fratri faciat quo aliquid inde percipere quolibet modo valeat.

Ipsius est præ omnibus sollicite observare de fratibus qui in obedientiis sunt, cum ad monasterium redeunt, utrum famulos idoneos et cellam regularem habeant, et quomodo se in curia continant, ut si extra ordinem aliquid fecerint, clamorem inde super eos in capitulo faciat.

Si extranei clerici se dixerint in refectorio velle comedere, istius est voluntatem ipsorum abbatii vel priori indicare; quod si abbas vel prior petitionem eorum annuerit, iste eos quomodo in refectorio se habere debeant bene instruat, et ita instructos, pulsato jam cymbalo, in locutorium adducat, ibique abbas, vel prior, si abbas deest, manibus eorum aquam tribuat, et postea praedictus frater eos ad mensam abbatis ducat. Completo autem prandio atque exente conuento de refectorio, prefatus eorum ductor post abbatem vel priorem solus cum illo remaneat, et sequatur cum eis processionem, donec de ostio refectorii exeat; postea ducat eos extra claustrum mediocri voce psallendo cum eis *Misericordia Dei*, et cetera quae sequuntur.

Ipsius est extraneum monachum, qui ignarus loci sit, per claustrum in monasterium ad orationem ducere. Breves pro defunctis per manum illius magistro infantum dari, vel in capitulum deferri debent. Ad eum pertinet sacerdtales homines, qui societatem fratrum suscepturi sunt, adducere in capitulum. Ipsius est volentibus videre officinas, ipsas officinas ostendere, observato ut conventus tunc in clastro non sedeant, nec aliquem ocreatum, vel calcaria habentem, nec aliquem qui nudis pedibus sit, vel solis femoralibus calceatus in claustrum pro qualibet causa introducat. Suum præterea est novitios, qui de sæculo veniunt, in capitulum adducere et docere eos priorem petitionem facere.

SECTIO III. — *De eleemosynario.*

Eleemosynarius aut per se, si opportunum sibi est, perquirat, aut per veraces et fideles homines, cum multa sollicitudine perquiri faciat ubi ægri et debiles jaceant qui non habeant unde se sustinere valeant.

Si autem ipsem ad perquirendum et visitandum perrexit, duos famulos secum habeat, et priusquam intret domum ad quam iturus est, mulieres si aliqua in ea sunt, exire faciat. Ingressus domum blande consoletur ægrum, et offerat ei quod melius habet et sibi intelligit esse necessarium. Quod si æger alius requirit, et ipsum perquirat si aliquo modo habere potuerit. In eas autem domos in quibus mulieres ægræ vel debiles jacent nunquam introeat, sed, per unum de famulis suis quod habere potest et eis necessarium est, transmittat; prius tamen quam aliquid de supradictis agat, abbatii vel priori indicet, et secundum eorum dispositionem eleemosynam monasterii eis dispensem.

CAPUT IX.

De infirmario.

Frater, cui cura domus infirmorum commissa est et infirmis fratibus servire deputatur, cocum suum habeat et coquinam separatin, si loci situs et facultas talis sit, ut quod infirmis preparari necessarium est opportuno tempore parari possit. Omnia fercula apponenda infirmis ipse administret eis. Omni die post completorium spargat aquam benedictam per omnes eorum lectos; factis tribus oratio-

A nibus, quæ flunt ante nocturna, circumeat cum absconsa lectos infirminorum omnium, observans sollicitate ne aliquis, qui valeret surgere, in lecto remanserit. Ipsius est præcipue manifestare, et clamare in capitulo negligentias omnium in predicta domo commorantium.

Cum percepit infirmum jam esse prope finem suum, suum est præcipere famulii suis ut calefiant aquam ad lavandum ipsum. Cura de feretro custodiendo et administrando, cum opus fuerit, super eum est et super famulos suos, sicut et cura de administranda tabula, quam ex more prior semel percudit, completa ablutione ipsius defuncti; defuncto fratre et in monasterium deportato, locum in quo jacuit mundari et feno vel junco renovari faciat.

Abbas vel prior omnibus modis sollicitudinem gerat ne aliquid, quod ad hoc ministerium necessarium est, in illa domo unquam deficiat.

CAPUT X.

De negligentia circa corpus Domini.

Cum de corpore vel sanguine Domini tanta negligentia alio casu accidit ut cadat deorsum, sive in aliun locum ubi plene percipi non possit quo ceciderit et utrum ad terram inde aliquid veniret, quam citius fieri possit, indicetur res abbati vel priori; qui adjunctis sibi aliquibus fratribus propere veniat ad locum ubi hoc contigerit. Et si corpus ceciderit vel sanguis effusus fuerit super lapidem, aut terram, aut lignum, aut mattam, aut tapetem, aut aliquid hujusmodi, pulvis terre colligatur, pars illa lapidis radatur, pars ligni, mattæ, tapetis, aut si quid aliud est hujusmodi, abscondatur et in sacrarium projiciatur.

D Quod si locus ubi ceciderit manifeste deprehendi nequiverit, et tamen deorsum cecidisse constiterit, in loco et circa locum, in quem maxime cecidisse crediderint, similiter colligatur, radatur, abscondatur et in sacrarium recondatur; hi vero quorum negligentia hoc evenerit, in proximo capitulo humiliiter culpam suam dicant, judicium suscipiant nudi, et injungatur eis penitentia, vel de jejuniu, vel iudicio, vel psalmis, vel aliquid hujusmodi. Quibus de iudicio ad loca sua reversi, onnes sacerdotes qui tunc praesentes erunt surgant, et ad judicia suscipienda cum omni devotione se offerant. Tunc ille qui capitulum tenet, septem tantum quos voluerit de ipsis ad suscipienda judicia retineat, et ceteris ire sessum præcipiat. Finito capitulo omnes simul prostrati dicant septem psalmos in monasterio, incipientes eos psallere, cum exunt de capitulo. Quos sequatur *Pater noster*, cum his capitulis et collecta, *Et super nos misericordia tua, Domine; Ne memineris iniuriam nostrarum antiquarum; Dominus robuscum; Oremus; Ecclaudi, Domine, preces nostras et confidentium tibi parce peccatis, ut quos conscientiae realius accusat, indulgentia tua miserationis absolvat, Per, aut illam collectam: Deus cui proprium est misericordia semper, aut aliam pro peccatis.*

Si vero super corporale vel super aliquem honestum pannum sanguis ceciderit, certumque fuerit quo ceciderit, pars illa panni in aliquo calice ablatur, et prima ablutione a fratribus absumatur, reliquæ duæ in sacrarium projiciantur. In primo autem capitulo dicta culpa, hi soli tantum, quorum negligenter hoc evenit, supradictam disciplinam sustineant; fratres vero omnes septem psalmos cum capitulis, et collecta, sicut superius dictum est, in monasterio dicant. Si ipsa die Brevis pro defuncto in capitulo lectus fuerit, prius canant *Verba mea* pergentes in ecclesiam; postea septem psalmos sicut superius dictum est.

Si vero alio modo de hoc sacramento levior negligenter evenerit, ex judicio abbatis vel prioris leniori vindicta frater, cuius culpa hoc contigerit, puniatur.

CAPUT XI.

De rasura fratrum.

Qua die radendi sunt fratres citius solito pulsator signum ad primam, vel ad tertiam, si ipsa tercia ante capitulum dici debet. In capitulo non diu sedeant, sed necessariis rebus explicitis surgentes pulsata tabula, dicto *Benedicite* exeat in claustrum. Infantes ipsa die capitulum non teneant, sed statim post alias exeat, et in scholam suam per gent residentibus cunctis, et ad radendum paratis incipiat abbas, aut prior, quinque psalmos, id est *Verba mea* pro defunctis. Sacerdos hebdomadarius sedens dicat collectas; alter quoque hebdomadarius juxta eum sedeat, et cum eo psalmos teneat; post quinque psalmos dicant omnes canonicas horas, in quarum fine usque ad vespertas non dicat sacerdos *Dominus vobiscum*; nec *Benedicamus Domino*, sed post *Per omnia saecula saeculorum*, statim incipiat *Adjutorium meum*; post vespertas vero dicit *Benedicamus Domino*, psallunt vespere mortuorum, dehinc completorium ut canonici; postea familiares psalmi horarum.

Nullus in cuculla radatur, sed prius cuculla exutus, et frocco indutus, cuculla plicata et juxta se posita radatur. Ille qui radit frocco exutus sit.

Juvenes qui sunt in custodia custodes suos radant: et custodes, ipsos juvenes. Quod si custos ne quiverit aut nescierit radere, roget aliquem matrum fratrem, ut eum radat: ipse tamen custodiens ipsum juxta eum sedeat. Juvenes quoque, sive nutriti, sive de saeculo venientes, utriusque tamen extra hujusmodi custodiā existentes non presumant ut alter alterum radant, sed seniores ab illis et illi a senioribus radantur. Magistri pueros radant et ipsi a pueris radantur, si tamen hujusmodi scientiam habent.

Hiemali tempore, quando pueri, et sanguine minuti, atque infirmi post capitulum accipiunt mistum, refectoriarū primi se radant, et post psalmos, tam cito apparatum refectorii faciant, ut fratres accepturi mistum omnia parata inveniant.

Quandiu psalmi dicuntur nemo tondeatur, **284**

A vel caput ablat, vel unguis incidat, nec extra claustrum sine licentia ire presumat. Finitis psalmis dicat abbas, vel prior *Benedicite*, et responso *Dominus*, postea loquantur. Tunc lesciva in claustrum defratur, et qui vult caput lavet, quisque sibi, nullus alii, præter magistros infantum, qui parvulus pueris, qui id non possunt, capita lavare debent.

Frater dum raditur, si signum ad horam sonuerit, induat cucullam super froccum, et pergit in chorūm si tamen omnino barbam rasam aut omnino adhuc intactam habet, alioquin extra chorūm maneat. Ipso die quo se radunt fratres mappæ in refectorio mutandæ sunt. Aliis diebus quando fratres in claustro loquentur, qui necesse habet tonderi potest in claustro, sed per licentiam abbatis sive prioris.

CAPUT XII.

De sanguinis minutiōne.

Licentia minuendi sanguinem omni tempore statim post capitulum petenda est, et cellarario indicanda hora minuendi est; in hieme, post evangeliū majoris missæ; in estate, post nonam ante vespertas; in Quadragesima post vespertas. Cum ii qui minuendi sunt calceati nocturnalibus suis ad locum qui huic operi deputatus est venerint, versi ad orientem ante et retro inclinent, deinde priore eorum incipiente versum *Deus, in adjutorium meum intende*, ter dicant, et cetera, sicut in estate post nonam in capitulo, quando fratres loquentur in claustro. Si unus tantum fuerit, solus hoc faciat. Postea exuant froccos, et parent se ad minuendum.

Silentium ibi omnino teneant, nisi necessitas loqui cogat que differri aut non possit, aut non debet. Quod si evenerit, breviter, et modeste et humillima voce id fiat.

Chorum non cogantur intrare usque in crastinum post orationem primam, vel tertiam, quo tempore ante capitulum tertia dicitur: si plus indigent, petita licentia diutius extra chorūm remaneant.

Crastina die nocturnales suos calcent, duobus diebus mistum accipiant; cum ad ipsum mistum ventum fuerit, si tempus sit quo fratres semel reciuent, simul omnes dicant versum, et ante mistum, et post mistum, cum psalmo *Miserere mei, Deus*, et reliquis eo modo quo dicitur a conventu, cum bis reciuent omnes fratres. Benedictio a prioresacerdote detur, lectio ab uno aliquo memoriter recitetur; in refectorio totum fiat.

In crastino minutiōnis clamatus aliquis minutorum surgat, et ad petendam veniam se offerat; aliquis vero eorum quibus minutio nota est, priori dicere debet quod frater ille minutus sit, et prior ei præcipere ut stante loquatur, et maxime si de vena brachii minutus sit, si culpa levis indulgeatur ei; si autem talis fuerit que sine corporali disciplina dimitti non debeat, in aliud tempus differatur.

Hæc sunt tempora quibus fratres minui non de-

bent, nisi necessitas cogat: si in crastino festivitas duodecim lectionum sit, exceptis Sabbatis Quadragesimæ usque ad Passionem Domini, si crastina die festivitas trium lectionum sit, in qua missa in cappis celebretur, sicut sunt tres dies post Pascha, et tres post Pentecosten, quatuordecim dies ante Pascha, si ipsa die vel in crastino canonica jejunia sint, quæ violari non possint; festivitas Omnia Sanctorum, quia in crastino omnes sacerdotes pro Defunctis missas celebrare, et reliqui psalmos pro missis ordinatos dicere debent.

CAPUT XIII.

De hebdomadario missæ majoris.

Cum sacerdoti majoris missæ hebdomadario aliquid dormienti evenerit, propter quod ipsa die missam celebrare non debeat, si fuerit privata dies, non dimittat quidquam facere de suo officio, nisi missam, et benedictionem in refectorio, et completorium, quia aqua benedicta post completorium fratres aspergere ad ipsum pertinet qui completorium dixit et missam celebravit.

Quod si duodecim lectiones fuerint, dimittat etiam vespertas, matutinas quoque laudes, si ad ipsas revestiri debeat sacerdos. Finita autem principali oratione, cum sacerdos revestitus, qui pro eo facit officium, exierit de choro, sacerdos hebdomadarius in quacunque parte chori sit, nullo exspectato signo compleat reliqua omnia quæ sequuntur.

Cum autem ipse hebdomadarius revestitus cantat vespertas, aut matutinas laudes, et completa principali oratione egreditur chorum ut exuatur, tunc unius de suo choro cui voluerit signum faciat ut agat pro eo commemorationem Sanctorum. **285** Qua completa, hebdomadarius reversus in chorum compleat quæ sequuntur.

CAPUT XIV.

De itinerantibus fratribus.

Frater, in aliquod iter prefecturus et in crastino non reversurus, accipiat benedictionem execundi; si vero contigerit ut altera die revertatur, non accipiat benedictionem revertendi; si autem prefecturus sperat se in crastino redditum, non accipiat benedictionem eundi. Quod si evenerit ut ultra biduum moretur, reversus revertendi benedictionem accipiat. Ille vero frater qui, accepta pergeundi benedictione, ultra biduum moratus fuerit, si ipso die quo redierit in aliquem locum extra monasterium perrexit, et unius noctis moram fecerit, in crastino reversus omnes revertendi benedictiones accipiat, quia ex quo primum abiit non jacuit in monasterio. Si vero sine benedictione exeat, sperans se in crastino redditum, et ita eveniat, atque ipsa die quo reddit extra monasterium, ubi una nocte moretur, in aliquem locum perget, reversus ipsa die omnes revertendi benedictiones accipiat. Hoc propterea fit, quia duabus continuis noctibus extra monasterium fuit. In execundo nullam benedictionem accipiat, nisi ultra biduum se moraturum existimet.

Si frater quilibet de foris veniens accipiat utram-

A que benedictionem, veniendi scilicet atque exeundi, nec sit ei opportunum statim, vel etiam per totam ipsam diem exire, ad quocunque horas in monasterio fuerit accipiat benedictiones veniendi, exeundi vero minime; nisi forte contigerit eum ipsa nocte in monasterio remanere, tunc enim in crastino, si exire voluerit, suscipiat eam.

Ad vespertas, vel ad completorium nunquam debet dari benedictio exeundi; frater accepta benedictione, si priusquam de claustrō exeat signum regularis horae sonuerit, cum ceteris in chorū perget, et dicta hora, in viam suam vadat; si autem extra claustrum fuerit, et priusquam portam curiae egresus sit, ad regularem horam signum pulsatum fuerit, ad ecclesiam redeat et regularem horam extra B chorū dicat, et postea viam suam teneat.

Fasciolatus, aut cinctus, sive cum cappa, nunquam in claustrum introeat. Fratres in viā directi, cum horam regularem dicunt aut orationem faciunt, aut *Deus in adjutorium meum*, cum *Gloria Patri* dicunt, si dies talis est, sicut in monasterio, genua flectant, sed ante et retro nusquam faciant, nec cum falluntur, veniam petant, nisi sint in ecclesia, diebus quibus super formas orant dicturi aliquam horam, si equitant de equis descendant, et inchoata hora, ac venia petita, a manibus chirothecas, et a capitibus capitia auferant, et sic ascensio equis horam finiant.

Quod si inter psallendum necessitas loquendi eveniat, finita locutione, iterum a capite horam C incipiunt; dum hora in hospitio canitur, aut cum manducant, froccis induiti sint, aut solis cucullis cunctam psalmiadam, quam in nocte eis dicere commodum non est, equitantes per viam dicant, prater eam quam in die dicere solent ad compleendum ordinem, ad vitandam curiositatem, securilitatem, otiositatem, antequam dormitum vadant, completorium dicant. Quo dicto si grandis, quæ vitari non debeat, necessitas loquendi eveniat, dicto versu, quambrevius fieri possit loquantur. Et si ante matutinas hoc accidat, completorium iterum dicant, et postea silentium teneant. Ubique monachus sit, tota nocte ante eum lumen ardeat.

De monachis in viam directis hunc morem cœnobia illa tenent quæ nostro tempore nostri ordinis majorem auctoritatem habent. Beatus tamen Benedictus moram dierum non determinat, sed absolute imperat ut de itinere reversus monachus per omnes canonicas horas benedictionem accipiat.

CAPUT XV.

De silentio regulari.

Cum regularis hora, prater completorium, in monasterio canitur, nullus fratrum loquatur intra officinas totius monasterii, nec infra totam curiam, nec etiam in domo infirmorum, prater illos quos tanta infirmitas angustiat ut eos interim silentium tenere non sinat. Completorium vero dum canitur, licet priori et eis qui per licentiam de completorio remanent, de utilibus et necessariis rebus loqui.

Similiter dum regularem horam fratres in ecclesia dicunt, nullus comedat in refectorio, excepto solo completorio; tunc enim licet eis qui, aliqua utilitate impediti, ante illam horam se expedire non possunt, et fratribus qui deforis veniunt comedere **286** in refectorio. Qui si ante collationem incipientes comedere circa finem completorii cenam suam commode explere non valent, licet eis a mensa surgere, et in monasterium ad benedictionem ire, et postea in refectorium ad complendam coenam redire.

CAPUT XVI.

De culpis et satisfactionibus.

Ad levis culpæ satisfactionem adjudicatus frater a communi mensa separatur, usurus cibo et potu quibus alii fratres, nisi ei nominatim fuerit interdictum, refectorius hora nona, si fratres sexta, vel ad vespéram, si fratres hora nona.

In monasterio et in capitulo, in loco ubi solet esse, sit aut ultimus omnium, aut inter utrumque, secundum quod culpa fuerit et abbas præceperit.

In ecclesia missam non celebret, epistolam vel lectionem, evangelium non legat, responsorium non canat, antiphonam super psalmos non imponat, nec aliquid hujusmodi, nisi cum ceteris agat, ad candelabrum, vel ad thuribulum non se revestiat, ad offerandam vel ad pacem non accedat.

Circa finem regulariter instituti operis Dei, tam in nocte quam in die, cum incipiunt *Kyrie eleison* prostrant se ante gradum ubi benedictiones accipiuntur, ibique tandem prostratus jaceat, usquequo dicatur. *Qui tecum vivit*; si festivitas duodecim lectionum eveniat, tandem ab hac satisfactione quiescat quousque privati dies redeant; dum fratres in refectorio comedunt, ipse sit in ecclesia.

Cum abbati placuerit ab hac satisfactione eum absolvere, si in monasterio fuerit in conventu, mittat ad illum cum prostratus fuerit, unum de prioribus, qui circa eum sunt, qui ex parte ipsius signum prostrato faciat, ut surgat, qui statim surgens humilietur inclinet abbati, et ad locum suum vadat. Porro si abbas in capitulo sederit, rogantibus fratribus, dicat ei: *Indulta sit vobis haec levis culpæ satisfactio*, vel aliquid hujusmodi, et ille frater statim surgat, et ad pedes abbatis vadat, et postea in locum suum revertatur.

Si abbas in itinere fuerit, licet priori, vel ei qui ordinem tenet, absente priore, hoc totum facere.

Si frater aliquis (quod Deus avertat!) culpam gravem commiserit, et ipsa culpa manifestata secreto emendari competenter nequiverit, in capitulo ante abbatem in conventu fratrum examinetur, et communi iudicio frater ille corporalem disciplinam acriter patiatur, et in gravis culpæ satisfactione esse jubeatur. Qui accepta disciplina vestitus atque cinctus, cultellum suum ibi deponat caput suum capitio cooperiat, et cum summo silentio ad locum huic negotio ordinatum perget, præcedente fratre illo, qui clavem ipsius loci servat; tunc abbas provideat

A unum de senioribus, cui eum custodiendum secure possit committere, qui eum ad horas ducere, et post horas ad locum suum debeat eum reducere. Qui senior post capitulum secreto ab abbe inquireat quo ordine frater ille vivet, et quid aut qua hora comedere debeat, loquatur ei frater ille, et alii quibus abbas præceperit, cæterorum autem memo illi societur, neque colloquatur.

Cum pulsatur signum ad horam, custode suo ducente, coopto capite, ante ostium monasterii veniat, et, si cōventus adhuc monasterium non intravit, quousque totus introet ibi prostratus jaceat; si vero jam intravit, stet ibi, et inclinet, et genua flectat, sicut fratres qui in choro sunt, dum cantatur hora, si aliqui fratres juxta se transierint, humilietur inclinet eis. Transeunte tunc abbate prostratus veniam petat, si frater ille juxta se eum transire cognoverit. Finitis horis regularibus, exequitum ab ecclesia pedibus, coopto capite, prosteratur quousque omnes pertranseant. Egredientes vero dicant ei sub silentio *Misereatur tibi Deus*. Egressis omnibus operto capite, custode suo eum præcedente, ad locum unde venit revertatur.

In capitalum, statutis ab abbate diebus, prædicto custode eum ducente, veniat, et corporale judicium humilietur et patienter sustineat, de cibo et potu competens ei misericordia impendatur, ne forte nimis angustiis oppressus immoderata tristitia absorbeatur, hoc modo tractetur quoadusque humilitate et patientia et emendationis promissione ad junctis fratrum precibus misericordiam consequatur.

Qua vero die, præcabitus fratribus, decreverit abbas misericordiam ei impendere, eo modo quo superioris dictum est in capitulum veniat, prostratus culpam suam fateatur, et emendationem promittat, et misericordiam querat; jussus surgere frequenter se prosternat, et eadem verba, et similia dicat, cessatus cum abbas dixerit ei: *Sufficiat*. Postea jubeatur exuere et corporalis disciplina **287** judicium sustinere. Quo facto, dicat ei abbas: *Motus fratrum nostrorum precibus, et patientia et humilitate vestra et promissione emendationis vestre, hanc misericordiam vobis impendo, ut dehinc cum fratribus sitis in refectorio, in loco, quem vobis designabimus, comedatis, disciplinam corporalem pro hac culpa ulterius non suscipiatis, de ceteris ad comprobandum adhuc humilitatem et patientiam vestram, ita vos habete, sicut frater qui in levis culpæ penitentia esse jubetur, excepto quod inceptio*

Kyrie eleison, ad gradum vos non prosternetis, sed expleta regulari hora, in loco in quo stabitis, sicut beatus Benedictus præcipit, flexis ad terram genibus sicut qui in psalmo fallitur, humilietur satisfaciens. Hoc auditio frater ille ad pedes abbatis vadat, et rediens in locum, in quo stabat, tres genua flexiones, ante scilicet et ad dexteram et ad sinistram cum omni devotione faciat, gratias referens fratribus quia pro se rogaverint, et humilietur supplicans quatenus adhuc rogare di-

gnentur. Postea designet abbas ei locum ubi debet ipsa satisfactione habeat se, sicut superius dictum esse, et eo præcipiente sessum vadat.

Hic quidem culpa ad abbatem proprie pertinet corrigenda; qui tamen si desit a patria, nec ad præsens, ut veniat exspectatur, a priore corrigi potest totius congregationis assensu.

Si frater peccans peccatum suum defendere potius quam cognoscere et emendare voluerit, proclamatus etiam abbati vel priori contumaciter respondere præsumpserit, admonitus quoque ut resipiscat in sua pertinacia permanere decreverit, hunc talem surgentes fratres quot et quibus jussum fuerit violenter arripiant, et in carcerem hujusmodi arrogantis deputatum trahant, vel ferant, ibique depositus tandem servata discretione affligatur, quounque superbiam deponat, culpam cognoscat, humiliiter emendationem promittat. Quod si inspirante Deo evenierit, res prius in capitulo ostendatur, dehinc a fratre, cui hujusmodi cura injuncta sit, in capitulo deducatur, introcat autem vel nudus, sicut fugitivus monachus, vel indutus, prout res poposcerit, considerata qualitate et quantitate vel praecedentis culpa vel subsequentis arrogantiæ; postea tractetur sicut superius dictum est, hoc est, vel graviter, si gravi; vel leviter, si levi culpæ fuerit deputatus.

Quod si spiritu diabolico plenus superbire magis quam promittere emendationem elegerit, adhibeantur ei de toto conventu orationum suffragia. Si vero abbas nec sic suam industriam prævalere consperxerit, prudenter tractet cum consilio omnium fratrum utrum expediatur eum vel diutius detineri, vel de monasterio expelli.

Fugitivus de monasterio monachus, si reversum ad monasterium suscipendum eum esse abbas judicaverit, hoc modo suscipiatur. In hospitali domo aliquantus diebus primum maneat, ad claustrum, vel ad officinas claustrorum, vel ad monasterium, nisi jussus nullatenus accedat, ut interim penitundinis suæ, et humilitatis, et patientiae aliquod documentum ostendat, nullus frater secum conversetur, nullus ei in aliquo consortio, vel colloquio conjungatur, nisi ei ab abbate, vel a priore, vel ab eo qui servat ordinem jubeatur.

Ea vero die qua in capitulo intraturus est, in locutorio vestimentis suis exuat, staminia, si habitum non reliquit, circumposito cingulo se circumcincat, sinistro brachio cucullam plicatam, et in dextera manu virgas sumat, et sic nudis pedibus, et nudo desuper corpore ducente eum fratrem cui injunctum fuerit in capitulo veniat. Quo ingressus, in loco ubi prosterni solet statim se prosternat, interrogatus more solito culpam dicat; dehinc sedens corporalem disciplinam ad imperium abbatis suscipiat. Qua suscepta, cuculla tantum ibi induita, sicut venit, sed non ferens virgas, in locutorium redeat, ibi se calceat et regulariter induat, et in capitulo rediens, tandem se prosternat, donec ab abbate dicatur ei: Sufficiat. Injungatur ei satisfactio gravis culpæ, et in

A ipsa satisfactione habeat se, sicut superius dictum est, cum de gravi culpa ageretur.

Si aibjectis monachi vestimentis in sæculari habitu ad monasterium reddit, servatis circa eum cæteris, quæ superius dicta sunt, sæculari veste in qua reversus est circumcinctus, sicut supra de staminia dictum est, et non portans cucullam, capitulum ingreditur, et post suspectam disciplinam, cuculla a cammerario ante ipsum posita, ab eo suscipiatur, et ibi statim induatur.

CAPUT XVII.

De novitiis suscipiendis.

Veniens aliquis ad conversionem de seculo, in primis, sicut alii hospites, suscipiatur in hospitio; ejus voluntate ~~et~~ cognita, frater, qui cellæ hospitium procuratur est, abbati, vel absente abbatem, ei qui ordinem tenet rem nuntiet. Loquatur cum eo abbas, vel prior, vel aliquis spiritualis frater cui injunctum fuerit. Quod si desiderium petentis ex Deo esse cognoverit, ostendatur res fratribus in capitulo, quorum auditio consilio, si suscipendum eum esse abbas decreverit, statuta die, ducente eum prædicto hospitium susceptore, et doctus ab eodem qualiter petitionem facere debeat, in capitulo veniat in loco, ubi prosterni solet, se prosternat, interrogatus quid dicat, quam humiliiter poterit, in his, vel in similibus verbis petitionem suam faciat: « Dei misericordiam, et vestram societatem, et fraternitatem hujus loci require; in hoc monasterio monachus fieri, et Deo servire desidero. » Respondet ei abbas, vel qui loco abbatis ordini præstet: « Societatem, et consortium electorum suorum concedat vobis omnipotens Deus; » et responso a toto conventu, « Amen, » jussus surgere surgat, pronuntientur ei dura et aspera, que in hoc ordine perferunt qui piet regulariter vivere volunt. Item duriora et asperiora, que, si indisciplinate se habeat, sibi poterunt evenire. Quibus auditis, si adhuc in proposito suo persisterit, et duriora et asperiora se paratum perferre promiserit, respondeatur ei ab eo qui capitulo tenet: « Dominus Jesus Christus sic perficiat in vobis quod pro ejus amore promittitis ut ejus gratiam et vitam aeternam habere possitis. » Et respondentibus omnibus, « Amen, » subjungat: « Et nos pro ejus amore hoc tenore concedimus vobis, quod tam humiliiter, et tam constanter requiritis. » Hoc auditio novitus vadat, et humiliiter osculetur pedes ipsius. Tunc ipso præcipiente ducat eum magister novitiorum in ecclesiam, ibique coram quolibet altari extra chorum sedens præstoletur, donec capitulo finiatur.

D Quo finito, ducat eum prædictus magister suus in cellam camerarii, vel in aliam domum, ubi id quod agendum est, opportunius fieri possit, benedicta sibi prius corona, si laicus sit, cum antiphonis, et psalmis, et collectis, ad hoc officium ordinatis, vel in ecclesia ante introitum missæ ad gradum ubi benedictiones fratres accipiunt, vel in capella infiriorum, aut in capella abbatis, secundum quod ipsi

abbati placuerit. Ductus itaque novitus sive laicus, in predictum locum tondeatur, et radatur more monachorum; dehinc vestibus secularibus exuator et rebus monasterii regularibus, praeter cucullam, capito assuto tunicae induatur. Dum haec aguntur a fratribus quibus injunctum fuerit, septem penitentiales psalmi in directum dicantur. Sic paratus ducatur in conventum fratrum; in choro, si clericus est, ultimus sit in ordine clericorum; si laicus, laicorum, et ad processionem, similiter in capitulo, et refectorio, sicut est ordo conversionis ejus.

In cella novitiorum dormiat, aut in dormitorio, si coenobium hujusmodi cellam non habet. In conventu non legat, solus non cantet, ad missam non offerat, pacem non sumat, in claustru separatum sedeat cum magistro suo in loco novitii deputato, nullus ei loquatur aut signum faciat absque magistris licentia; magister talis sit qui exemplo vita et verbo doctrinae possit eum de anima sua inonere et ordinem docere.

Loquentibus in claustro fratribus, si quis amore Dei et zelo justitiae ad eum venire, eumque vel arguere vel monere voluerit, licet ut veniam, et, accepta a magistro licentia, quoddicere voluerit dicat; facto autem clamore, statim surgens coram magistro suo, sicut fratres in capitulo, veniam petat non sessurus, donec emendatione promissa, idem magister præcipiat. Et de levibus quidem culpis hoc modo agatur; pro majoribus autem culpis, aut in capitulo, pro quantitate culpe corripiatur aut, si ibi cella novitiorum est, in ea quemadmodum in capitulo increpetur et verberetur; de capitulo, facto sermone, quotidie exeat, et interim in monasterio maneat, nisi pro majori culpa, ut dictum est, castigandus remaneat; de his culpis, quas in saeculo gessit, et quae in hoc ordine sibi evenerunt, vel evenient, frequenter confessiones faciat abbatii, priori, spiritualibus fratribus quibus haec cura injuncta est.

Transactis plerisque diebus, si vita ejus fratribus, et fratrum conversatio sibi placuerit, monendum est a magistro suo quatenus roget priorem et aliquos majores fratres, ut et ipsi pro eo intercedant apud abbatem pro benedictione tribuenda, et professione suscipienda. Quod si eum benedicere abbati non placuerit, statuta die in capitulo finito sermone, in loco ubi solet se prosternat, prostratusque pro imprestanta benedictione petitionem faciat. Jusso eo surgere, narrentur ei rerum dura et gravia que in nostro ordine a sanctis Patribus sunt instituta. Qui si haec omnia et adhuc graviora, si necesse fuerit, humiliiter et patienter se ferre paratum esse responderit, interrogat abbas considentes fratres quid inde sentiant, et utrum preciosus ejus annuendum esse concedant. Quibus respondentibusse libenter concedere, adjungat: Et nos concedimus in nomine Domini. Quo dicto vadat ad pedes abbatis, vel ejus qui ordinis praest, si abbas deest, dehinc reversus in locum, in quo stebat, flexis ad terram genibus, humiliiter inclinet ante et ad dextram et ad

A sinistram, gratias referens fratribus pro misericordia eorum precibus sibi impensa. Postea præcipiente abbatte cum magistro suo exeat, finitoque capitulo, si scribendi scientiam habet professionem suam scribat, aut si nescit scribere alium roget, qui pro se scribat; ipse tamen in fine ipsius professionis signum crucis faciat, deinde ablato a tunica caputio usque ad horam benedictionis sue, extrachorum maneat.

Cantor vero procurare sibi debet membranam et incaustum, et scriptorem, si nescit scribere; hora benedicendi in arbitrio abbatis est, videlicet aut ante introitum missæ, si missam non celebrat, aut post evangelium, sive missam celebret, sive non. Ipse tamen in consecratione monachi, si ei commodum est, missam celebrare debet, sicut canones præcipiunt.

B Lecto igitur evangelio, intrante choru novitio, præcedente eum magistro suo, incipiente dextero choro, dicat conventus psalmum *Miserere mei, Deus*. Novitus ante altare veniens super gradum se prosternat, dictoque psalmo surgens professionem suam legat, et super altare ponat. Quod si ignarus litterarum est, magister suus debet eam pro eo legere, et ipse novitus super altare ponere. Quo facto, flexis coram altari genibus, veniam petat, et poste ad locum ubi se prostravit rediens versum *Suscipe me, Domine*, ter dicat, ibique inter dicendum ter genua flectat; quem versum ter repetens conventus, adjungat ad ultimum *Gloria Patri, Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, Pater noster*. Conventu incipiente, *Gloria Patri*, novitus inclinatus pervolvat se in circuitum, et statim prosternat se. Abbas, dicto *Et ne nos inducas in tentationem*, et responso *Sed libera nos a malo*, incipiat psalmum *De profundis*; quo finito a conventu, cum *Gloria Patri*, adjungat *Salvum fac servum tuum, Mitte ei, Domine, auxilium de sancto, Nihil proficiat inimicus in eo, Esto ei, Domine, turris fortitudinis, Domine, exaudi orationem meam, Dominus vobiscum*; deinde collectam *Deus indulgentiaz Pater*; item aliam *Deus qui per coeternum*; item aliam *Domine Iesu Christe, qui es via*. Dictis historibus collectis singulis cum integro *Per Dominum nostrum*, incipiat abbas hymnum *Veni Creator Spiritus*. Quo a conventu devote et solemniter decantato, dicat collectam *Sancte Spiritus qui te Deum ac Dominum*.

D Qua dicta, surgat novitus, et spargat super eum abbas aquam benedictam; eoque stante benedicatur cuculla, et aspergatur aqua benedicta; qua benedicta accedit novitus ad abbatem et flexis genibus, stet ante eum, quem tunica exuens abbas dicat: «Exuat te Dominus veterem hominem cum actibus suis.» Et induens eum cuculla subjugat: «Induat te Dominus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis.» Ad utrumque respondeant audientes fratres, «Amen.» Subsequatur super eum flexis genibus inclinatum Oratio *Deus misericors, Deus clemens*. Qua dicta, osculetur eum abbas, induens caput ejus caputio; dehinc ducatur per chorum ad osculum omnem fratres, ultimus collocetur.

Tribus diebus communionem corporis et sanguinis Christi accipiat. Tertia die ad pacem missae auferat ei caputum de capite abbas, vel cui abbas præceperit, si ipse id faciendo opportunitatem non habet. Ante hanc horam, ex quo benedictus est, summum silentium teneat; de capitulo, facto sermone, exeat, ad processionem non vadat, cuculla indutus cucullato capite dormiat. In primo autem capitulo, quo ei licet loqui, debet magister ejus de eo memoriam habere coram abbate, dicens: « Domine, si placaret vobis præcipere, posset iste frater ab hac die in antea legere et cantare in conventu, sicut alii fratres: » respondentem abbate: « Faciat cum Dei benedictione, » inclinet ipse novitus ad abbatem de loco in quo sedet.

Ex illa die cujuscunque ordinis sit habeat licentiam exsequendi omnia que sui ordinis sunt, nisi sit sacerdos, ipsi enim infra primum conversionis sua annum missam celebrare non licet, nisi in saeculo probatae castitatis fuerit, et abbas pro hac re speciale ei licentiam dederit.

Offerendus puer, facta sibi prius corona, manibus portans hostianum, et calicem cum vino, sicut nos est, post evangelium sacerdoti qui missam celebrat a parentibus offeratur. Quia oblatione a sacerdotibus suscepta, involvant prædicti parentes manus pueri in palla, qua altare coopertum est, et cuius pars anterior pendet, et tunc suscipiat eum abbas. Quo facto, prefati parentes coram Deo et sauctis ejus statim promittant quod per se, aut a se suppositam personam susceptum ordinem puer nunquam relinquent, neque se ei aliquid scienter daturos, unde puer, **290** quod absit! perire possit; hanc promissionem prius scriptam coram testibus verbis ibi prius edicant, et postea super altare ponant.

His expletis, benedicat abbas cucullam, et excusum puerum cappa, vel pellibus, vel aliqua hujusmodi chlamyde, dicat: « Exuat te Dominus veterem hominem, » ut supra, et induens eum cucullam, subiungat: « Induat te Dominus novum hominem, » et cætera. Dehinc ducatur ad radendum et vestiendum, sicut nostri ordinis consuetudo est. Cum vero adulta aetate facturus professionem fuerit, fiant ei cætera, quæ superius debere fieri converso jam diximus; hoc enim, quod modo factum est, iterari non oportet.

CAPUT XVIII.

De capitulo regulari.

Omnis die minimi signi, ad designandum capitulum, incipiente sono, fratres omnes qui sedent in choro statim surgere, et versi ad orientem interim debent stare; fratres quoque, qui alicubi in monasterio sunt, chorum intrare. Nullus eorum librum teneat, nullus in libro aliquid legit, aut incipiat; nullus in claustro pro qualibet occasione tunc sedeat; prædicti signi cessante sonitu, precedentem priorem sequuntur alii, sicut est ordo conversionis eorum.

Considentibus fratribus in capitulo, ad nutum or-

nantiasque legi et considerari consuetudo est, facto sermone, dicto « Loquamur de ordine nostro, » si clamatur aliquis qui commune cum uno, aut pluribus nomen habeat nisi clamsans ita discernat et determinet ut nulla dubitatio possit esse, omnes qui ejusdem nominis sunt, cuius est ille qui clamatur, statim debent surgere, et ad venias humiliter se praesentare, donec clamator determinate eligat de quo dicat; ipsa autem determinatio ab ordinibus, vel officiis, si possit fieri, debet esse hoc modo: Dominus Eduardus presbyter, diaconus, subdiaconus, secretarius, magister infantium, vel juvenum, vel aliquid hujusmodi, non archidiaconus, non Londoniensis, non aliquid cognominatum de saeculo.

B Clamator, ei super quem clamatorem [/, clamorem] facit, in ipso capitulo judicium non faciat Interrogatus more solito, qui prosternitur, ad omnes venias « Mea culpa dicat, » excepto cum societatem postulat, aut obedientiae absolutionem, aut cum aliquis frater minimam petit, pro suo propinquuo, noviter et postquam ad ordinem venit defuncto, patres scilicet matre, fratre, sorore, vel cum unus, aut plures pro eo qui in gravis culpæ satisfactione positus est, misericordiam petunt, vel cum aliquis frater in longum iter profecturus est, aut cum aliquid magnum et arduum, et suis viribus impar fratri injungitur; in his et in hujusmodi, hoc modo responderetur: « Dei misericordiam, et vestram requiro; et obsecro, » et cætera, sicut ratio rei, pro qua petitur, postulat.

C Suscepimus judicium, aut solagrossiori virga super stamineum verberetur, et prostratus jaceat, aut pluribus gracilioribus virgis, et nudus sedeat, utrumque ad arbitrium ejus qui praest ordinis, considerata qualitate et quantitate culpe, dum corporalis disciplina infertur, fratres omnes inclinato capite debent esse, et pio et fraterno affectu compassionem super eum habere. Interim in capitulo nemo debet loqui, nemo ad illum aspicere exceptis gravibus personis, quibus licet pro eo intercedere. Clamatus, super eum a quod clamatus est, in ipso capitulo clamorem facere non licet, disciplinam corporalem infert, quicunque illi sit cui ab abbate vel priore injungitur, hoc observato, ne infantibus vel juvenibus, aut novitiis id facere injungatur; nemo ibi cum uno aut pluribus secreto loquatur; quidquid quis loquitur a rectore ordinis, et a toto conventu audiatur.

Sermo tantum sit de utilibus, et de iis quæ ad ordinem pertinent, loquente uno taceant alii; verba loquentis nemo interruptat præter eum qui rector est ordinis, cui licet loquenti præcipere ut sileat, si forte ei sermo ille superfluus, et inutilis videatur. Rectore ordinis incipiente loqui, etiamsi aliquis loquebatur, taceat, et ab omnibus silentium sumnum fiat.

CAPUT XIX.

Si quis frater altiori gradu donetur.

Si placet abbati aliquem fratrem pro suis meritis honorare, et considerata persone ejus honestate, in superiori loco statuere, auditio, frater ille, ab abbate

sedente in capitulo, Ite superius sedere juxta illum A fratrem ; statim surgens ad pedes abbatis vadat, et postea ad locum ubi præcipitur sessum pergit, et ex illa die 291 in monasterio, et processione et refectorio ipsum locum habeat; laicum conversum beatus Benedictus non præcipit taliter promoveri. Si tamen abbatii promovere cum placuerit, locum, quem in capitulo suscepit, in refectorio etiam tenebit, in monasterio vero, et processione, super eos conversos esse jubebitur, quibus frater ille, juxta quem locum habet, prior esse dignoscitur.

Evenire potest cum hujusmodi promotio ordinatur ut absentes sint aliqui fratres honesti et bonis actionibus prædicti ; quibus prior sit frater ille, juxta quem promotus sedere jubetur ; et ideo determinate oportet ei in capitulo dici utrum super ipsos etiam absentes, cum redierint, esse debeat. Ingrediens frater capitulum loquentibus alius *Benedicite* dicat. Egressiens vero si est reversurus nec ante et retro faciat, nec *Benedicite* dicat ; si non est reversurus, utrumque agat.

CAPUT XX.

De confraternitate.

Monachus petitorum concedi sibi societatem et beneficium monasterii, introductus in capitulo, *Benedicite* dicat ; deinde prostratus ad gradum ubi consuetudo est, interrogatus quid dicat, humili et devoto corde in his verbis respondeat : « Peto per misericordiam Dei et vestram, et omnium istorum seniorum societatem et beneficium hujus monasterii : » quo dicto, respondeat abbas : « Omnipotens Dominus concedat vobis quod queritis et ipse præstet vobis consortium electorum suorum. » Postea jussus surgere accedat ad abbatem, et ab eo per librum regulæ sumat monasterii societatem. Qua sumpta, acceptio ab eo osculo inclinet se ad pedes abbatis, deinde osculetur omnes fratres in circuitu. Quo facto revertatur ad locum ubi se prostravit, ibique tres genuum flexiones solito more faciat. Fratres vero inclinent ei, dehinc præcipiente abbate sessum vadat, designato ei prius loco, ubi sedere debat.

Porro si abbas fuerit, ingrediente eo in capitulo, totus conventus ei assurgat, et tandem stet quousque humo prostratus, sicut superius, petitionem faciat, et erectus cum monachis suis societatem suscipiat, eaque suscepta juxta abbatem consideat ; monachi vero, ejus societate suscepta, reversi ad locum, ubi se prostraverunt, tres genuum flexiones, sicut superius dictum est, faciant. Egressientes fratres de capitulo osculentur abbas et monachi ejus.

Si major congregatio fuerit, ab osculo cessari potest, quod in multis jam cœnobiosis fieri consuevit ; si sæcularis persona fuerit ante abbatem, vel juxta abbatem ; si honorabilis persona sit, sedeat ; postea ostensa ejus petitione fratibus, per textum Evangelii societatem suscipiat ; dehinc ad osculandum fratres, si mulier non sit, in circuitu pergit.

CAPUT XXI.

De disciplina puerorum.

Tali hora prior mane ad excitandos fratres sonitum debet facere, ut pueri factis solitis orationibus, in claustro valeant legere. Qui cum legerem inchoant alte, quandiu legunt separati ab invicem ita sedeant ut alter alterum nec manibus nec vestibus contingere possit. Infans infanti non signo minuere, non verbo aliquid dicere, nisi vidente atque audiante magistro præsumat, non de loco in quo sedet sine præcepto vel licentia surgat.

Quocunque pergit infantes unus magister inter duos infantes sit. Transeuntes ante fratres inclinet fratribus, et fratres eis sedentes tantum ; duobus una laterna sufficiat ; si tres fuerint, tertius alteram portet ; si plures fuerint, hoc ordine disponantur : in nullius manu aliquid dent ; de nullius manu aliquid accipiant nisi abbatis, prioris majoris, magistri eorum, et hoc non ubique, sed in congruis locis, ubi aliter esse non possit, aut non debeat ; cantor quoque, cum in scholis eorum est, potest librum in quo cantari aut legi debet, dare eis, et accipere ab eis. Ad altare si serviant, dant etiam ibi et accipiunt, sicut ordines eorum exposcent. In capitulo suo vapulent, sicut maiores in majori capitulo.

Confessori ad abbatem, vel ad priorem vadant, vel ad eos quos specialiter in capitulo designaverit abbas, dum confitetur unus, sedeat alter in suppedaneo, magistro eorum extra capitulo sedente in proximo.

Ci post versum, qui ante cibum dicitur, ingrediuntur refectorium, vel post *Gloriam* primi psalmi ad horas intrant chorum, ipsi quidem ad loca sua vadant, solito more inclinent ; magister vero eorum ad loca quæ tardantibus instituta sunt eat.

292 Puer, qui ante mensam abbatis servit, abstinentia cibi vel potus sine ejus præcepto minime injungatur. Quod si præcipiente eo injungitur, aut ei indulgeatur, aut interim a mensa abbatis removetur, in choro presente abbate, nisi præcepto ejus, nullus eos percutiat, nullus exuere faciat. Absente eo, cantor de iis que sui officiū sunt eos castiget. Prior vero de ceteris in quibus se leviter habent. Ubicunque sint præter personas superius designatas, nullus eis signum faciat, nullus arrireat.

In scholam eorum nullus ingrediatur, nullus cum eis alicubi loquatur, nisi sibi ab abbate vel priore ingrediendi vel loquendi licentia concedatur.

Meridianis horis in lectis suis nunquam legit, nihil aliud ibi agat, sed cooperti tantum quiescant : unus, super alios magistros, sit magister eorum maturus et discretus, qui, auditis clamoribus, culpas delinquentium moderata discretione sciat vel punire vel indulgere. Collocatis in lectis suis assistant magistri, dum sint cooperti, in nocte cum accensis candelis.

Juvenes, tam nutriti quam de sæculo venientes qui magistris custodiendi commendantur, in multis,

sicut infantes de quibus superius dictum est, custodiantur. Remoti, ut supra, a se invicem sedent; extra locum custodiae suæ sine custode nusquam procedant; duo, et duo laternas ferant; abbatii, vel priori et nulli alii, nisi specialiter designatum sit, confessiones suas faciant. Meridianis horis in lectis suis non debent legere, non scribere, non quidpiam operis facere, sed coopteri tantum quiescere, lectos suos ante vel inter lectos magistrorum habere. Si necesse habent surgere, prius magistros excent, et postea accensa laterna, si nox est, ad necessitates suas explendas, cum magistris ambulent.

Præter abbatem, priorem magistrosque eorum, nulli liberum sit in loco custodiae eorum deputato sedere, nec verbo nec signo aliquid eis innoscere, nisi accepta licentia ab abbate, vel priori; quæ licentia cum conceditur, magister sedere debet inter juvenem et eum qui juveni loquitur. Juvenis cum juvene non loquatur, nisi audiente et intelligente magistro quid utrinque dicatur. Magistri inter eos sedeant, vel ante illos, sic ut eos, cum volunt, conspicere valeant.

Cum dormitum vadunt, tandem stent ante ipsos magistri, usque dum ipsi juvenes in lectis jaceant coopteri. Si nox est cum candelis accessus assistant. In monasterio, capitulo, refectorio, processione missi sint senioribus, non observato, si necesse sit, ordine conversionis eorum. Si ad mensam legunt, vel de coquina serviunt, surgentibus a mensa fratribus cum eis ad monasterium vadant, et dicto, *Et ne nos, cum custodibus ad refectorium revertantur*; duo simul, aut plures, si fieri possit, de conventu remanent. Quod si paucitas majorum, et pluralitas juvenum aliter agendum coegerit, sufficientes eis custodes deputentur.

Porro, si custodia illa juvenum, quæ in nonnullis cœnobii tenetur, magis placet, ut videlicet in diversis ac separatis ab invicem locis per claustrum sedent, singuli singulos, aut plures, si tanta copia est, custodes habeant; singuli singulas laternas in nocte ferant. Custos juvenem non relinquit, nisi commendatum alicui fratri, in quo, et de quo bene confidat. Omnis denique custodia ei adhibeatur quæ superius descripta est.

CAPUT XXII.

De misericordia concessa debilibus.

Frater aliqua sui corporis incommoditate detenus, si conventu sequi non potest, humilietur prius in capitulo petita venia, jussus surgere stans fateatur se non posse conventui interesse propter infirmitatem suam. Cui respondet abbas, vel qui loco abbatis ordini præsidet: «Omnipotens Dominus concedat vobis utilem sanitatem, sicut vobis expedire cognoscit. Amodo tractate vos, secundum infirmitatem vestram, et remanete de conventu, sicut vobis melius visum fuerit. »

Si ægritudo adeo invaluerit ut in conventu remanere non possit, præcipiat abbas fratri, cui hujusmodi cura imposita est, ut ducat ægrum in cellam

A infirmorum; in qua domo serviantur ei secundum loci possibilitatem, tan de communibus cibis quam de esu carnis, ut nullius rei, si fieri possit, indigentiam patiatur. Ex quo carnem comedere incipiet, quocunque perget caput opertus capitio, et baculo se sustentans incedere debet.

Qua vero die sanitate recepta ad conventum redire voluerit, si carnem comedenter, prius raus, ad horam, quæ ante capitulum canitur, chorum introeat, et si post ipsum horam in conventu missa dicatur, ad ipsam non offerat. Ingressus capitulum, cum indicium fuerit de ordine loqui, primus **293** surgat, et in loco, ubi consuetudo est, prostratus veniam petat. Interrogatus et respondens, ut fieri solet, jussus surgere hæc vel similia verba dicat: «Domine, infirmitate mea gravatus in domo infirmorum diu fui; in cibo, et potu, et aliis multis offendii, et contra ordinem nostrum feci, et inde peto absolutionem vestram.» Hoc dicto absolvet eum abbas dicens: «Omnipotens Dominus absolvet vos ab his et ab omnibus aliis vestris delictis.» Conventu respondentem, «Amen,» offerat se frater ille ad pedem abbatis; postea reversus ad locum ubi se prostravit gratias referens abbati, et toti conventui, quia ministrata sunt ei, quæ infirmitati sua fuerint necessaria, tres genuflexiones solito more faciat. Ipsa die, et deinceps, quantum opus fuerit, jubeatur mistum accipere.

Si vero carnem non comedit, in dispositione abbatis sit qua hora in conventu petita licentia redire, et quomodo se de cætero habere debeat.

CAPUT XXXIII.

De ægrotantibus morti proximis.

Si infirmus magis ad mortem quam ad salutem tendere videatur, et se petat inungiri, frater qui domui infirmorum praest rem fratribus in capitulo narret; tunc jubente abbatte, vel qui loco abbatis in capitulo sedet, exante sacerdos hebdomadarius, secretarius, quatuor conversi, et parent quæ ad hujusmodi negotium parari oportet.

Quibus paratis, expletisque quæ in capitulo agi ordo requirit, exentes de monasterio transeant ante capitulum, hoc ordine procedentes: primus ex conversis unus cum sitala aquæ benedictæ, dehinc alius cum cruce, post hos duo cum candelabris, extremi secretarius cum oleo, et sacerdos alba indutus, et stola, cum manipulo portans librum.

Istis transeuntibus surgens conventus, percussaque tabula, si dies talis est, egrediens de capitulo jungatur eis, et psallentes septem psalmos ad ægrotum veinant; et ordinare circumstant, sicut locus, in quo jacet, fieri permittit. Primum spargatur aqua benedicta, dehinc finitis psalmis sequatur *Kyrie eleison*, et capitula, et collectæ quæ ordinatae sunt usque ad confessionem; facta confessione absolutetur ab omnibus, et ipse absolvet omnes. Dehinc osculetur ab omnibus. Interim dicantur aliae collectæ usque ad unctionem; facta unctione, lavet sacerdos manus, et projiciatur aqua in ignem, vel in sacrarium de-

feratur. Quo facto dictis collectis quæ sequuntur, vadat sacerdos, praecedentibus duobus conversis cum candelabris vadat (67) et tertius ad thuribulum deferendum. Quibus revertentibus flexis genibus adorem omnes corpus Domini quod a sacerdote affertur. Quo allato, abluto prius ore ejus, communicetur infirmus, nisi forte ipsa die communicatus sit.

Si fratres ipsa die post capitulum psallentes *Verba mea*, in monasterium ituri sunt, expletis in choro psalmis, dictaque collecta, paratis ante majus altare, quæ supra dicta sunt, exeat, et sequantur eo ordine quo superius indicatum est. Quod etiam finitis quibuslibet horis a prima usque ad completorium observandum est, si necessitas urgeat non exspectare capitulum. Porro si nec hora ipsa, qua percantata id fieri debet, exspectari potest, disponat abbas, vel prior sicut melius possit, quia necessitas lege non tenetur. His expletis revertatur conventus in claustrum. Sed infantes minime ingrediantur ad tenendum suum capitulum. Ab hac die nisi melioretur infirmus carnem non comedat.

Quotidie istud pro eo servitium impendatur : ad missam matutinalem collecta, *Omnipotens semperne Deus, salus eterna creditum*, cum cæteris duabus : aliquando si dies vacuuus fuerit ipsa matutinalis missa pro eo canatur ; ad maiorem missam post *Sanctus* psalmus primus *Domine, ne in furore tuo ab unoquoque sub silentio dicatur : Kyrie eleison, Pater noster, Salvum fac seruum tuum, Mille ei, Domine, auxilium de sancto, Omnipotens semperne Deus, salus eterna creditum*. Et hoc tandiu agatur quousque ad sanitatem redire videatur.

Porro si ad sanitatem minime redire mortique potius appropinquare dignoscitur, ex quo certa in eo mortis signa apparetur incepit, sine duobus fratribus esse non debet, qui diebus et noctibus, quandiu intellectum tenet, legant coram eo passiones Domini et Evangelia, et cum intellectu privatus fuerit, quandiu supervixerit, psalterium ex ordine decantare non essent. Et sic ordinetur ut, discedentibus duobus, succedant duo alii ; horas vero regulares ibi dicant ; ægro autem in agonia positio, et jamjam si ita visum fuerit morituro, famulus, qui ad hoc deputatus est, cilicium expandat, et supra illud ad mensuram longitudinis et latitudinis, quam ipsum cilicium habet, signum crucis de cineribus faciat, morientemque fratrem desuper ponat. Cui postea indesinenter ~~29.4~~ assidens studiose consideret, quia hora exitum ejus conventui debeat indicare.

Cumque eum jam in exundo viderit laborare, gestans manu tabulam ad ostium claustrum currat, ictuque creberrimo acriter eam ibi percutiat, quousque in conventu auditum esse cognoscat. Quo percepto sonitu si ad majorem, vel minorem missam, vel ad regularem horam fuerint, remanentibus in choro infantibus cum magistris suis, et aliquibus fratribus, quibus jussum fuerit, reliqui omnes ad

A ægrum currant, et meliori voce canentes *Credo in unum Deum*, ad eum veniant ; fratres vero qui remanserunt, expleto quod cœperant, eodem modo currentes, et canentes ad morientem properent, ubincunque vero alias, vel quoconque alio negotio occupatos prædictus sonus, invenerit, sine aliqua excusatione vel mora similiter currentes, et *Credo in unum Deum* canentes, ad ægrum veniant. Quo pervenientes, et *Credo in unum Deum* communiter expletentes, canant septem psalmos pœnitentiales sine *Gloria Patri*. Quibus expletis subjungat sacerdos capitulum *Parce, Domine, parce famulo tuo, quem redimere dignatus es pretioso sanguine tuo ; ne in æternum irascaris ei*. Hoc tertio a sacerdote dicitur, et per singulas vices a toto conventu repetatur, B deinde sequatur litania, qua solet, quam protrahi, vel breviari oportet, secundum quod fratris exitus visus fuerit admonere ; si autem, ut aliquando fit, litania exulta nondum migraverit, conventus discedat, aliquibus fratribus, quibus jussum fuerit, ibi remanentibus, qui psalterium ex ordine psallere incipiunt. Cum autem venerit hora, ut iterum vocari debeant, supradicto modo vocentur et veniant.

Egressa jam de corpore anima, tribus vicibus, cum parvis intervallis, pulsentur signa, cantor incipiat responsorium *Subvenite, sancti Dei*. Quo cum versu et regressu expleto, subjungat sacerdos *Profciscere, anima Christiana*. Quo dicto incipiant commendationem animæ; dictaque prima collecta *Tibi, Domine, commendamus*, sacerdote et conventu prosequente cætera, portetur corpus ad lavandum, ab his de quorum ordine fuit, id est sacerdos a sacerdotibus, diaconus a diaconis, et sic in reliquis ordinibus, conversus a conversis ; infans tamen non ab infantibus, sed a conversis.

Hi vero sunt qui lavare non debent corpus defuncti : sacerdos hebdomadarius, et reliqui ministri qui circa altare serviunt, et vasa sacra contrentant. Hebdomadarii coquinæ, cellerarii, refectorarii ; dum lavatur corpus, camerarius præsto esse debet, habens vestimenta idonea, et fila, et acus ad consuendum, et cætera que sui officii sunt et suo operi necessaria. Inter lavandum circumcinctus sit staminea, qua indutus antea erat, circa pudendas sui corporis partes.

D Lotus autem vestiatur staminea nova, vel noviter lota, et cuculla, et in capite ejus ponatur sudarium, in modum caputii de staminea factum ; huic superducatur caputum cucullæ, et cum filo in tribus locis adnectatur. Calceetur caligis supradicto panno factis, usque ad genua attingentibus, et nocturnalibus. Manus cuculla sint cooperta. Cuculla hinc et inde consuatur, et circa crura similiter ; nocturnales, alter alteri filo connectantur, taliter paratum corpus feretro imponatur et pallio cooperiatur.

Quo expleto, expletisque quæ in conventu dici cœperant, percutiat prior tabulam uno ictu. Quo

(67) *Deest*, ad ecclesiam pro venerabili sacramento, vel quid simile.

audito inclinati fratres dicant *Pater noster*. Sacerdos A Ea autem hora, postea omnes calceent se, et lavent, circa corpus aquam benedictam spergat, et incenset. Dehinc dicat *Et ne nos, A porta inferi*, postea collectam. His ita gestis pulsentur signa, cantor incipiat responsorium *Subvenite, sancti Dei*. Etprecedentibus his qui situlam cum aqua, crucem, candelabra, thuribulum portant, sequentibus infantibus, et reliquo conventu, extremis eis qui corpus lavarunt, et portant, veniant in ecclesiam; positoque corpore in loco, ubi poni solet, cessent signa, sigatur crux ad caput ejus, ponantur duo candelabra, unum ad caput, et alterum ad pedes, cum cereis desuper accensis, qui continue ibi ardeant usquequo ad sepulturam deferatur. Finito canto inclinati dicant *Pater noster*; sacerdos *El ne nos, A porta inferi*, collectam sicut superius dictum est. Iliis peractis, si sonitus tabulae de refectorio fratres adduxerat, abluti manibus ad refectorium revertantur, perficiantque quod imperfectum remanserat, remanentibus cum corpore aliquibus tratribus, quot, et quibus injunctum fuerit, qui psalmos ibi interim canant, nunquam enim sine psalmodia corpus esse debet, excepto quando in choro aliquid communis officii celebratur.

Conventus in die circa corpus semper debet esse, nisi quando canunt horas vel missas, vel processiōnem circa claustrum vel extra claustrum, si ita contingat, faciunt, vel in capitulo sunt, aut in refectorio, aut in dormitorio meridianis horis, et tunc tantum deputentur aliqui fratres qui ibi remaneant, psalterium ex ordine 295 psallant, commendationem animae agant, vesperas, vigilias, cum laudibus, *Verba mea*, et haec eadem frequenter.

Nōcte vero post completorium, incipiens primam vigiliam dexter chorus faciat, secundam sinister, persolventes utriusque supradicta obsequia, prout quantitas noctium fieri permisit, hoc observato diligenter utrue priores in una vigilia deputentur. Circa finem primae vigilie exeat prior fere ab sconsam, et vadat in dormitorium, excitetque fratres qui secundam vigiliam facturi sunt. Post matutinas laudes, dictis in choro quae diei ordo depositit, quidquid superest noctis infantes cum magistris canendo expendant, intersint quoque infirmi illi qui in domo infirmorum assidue conversantur et facultatem hoc faciendo habere videntur. Ceteri vero fratres in lectis suis quiēscant usquequo facto mane surgentes, calceati, loti, et pexi factisque orationibus aggregentur et ipsi ad corpus. Quibus aggregatis pergant infantes se calceare, lavare, et pectere, solitasque orationes facere; et post accedant et ipsi, et hoc fit, si dies talis sit ut post matutinas laudes ad lectos redire fratribus licitum sit. In hieme vero, quando intervalla fiunt, si post litaniam aliquid superest noctis, licet prædictis reliquis fratribus in lectis suis usque ad diem quiescere; vestiti tamen et calceati quiescant.

Infantes, sicut superius dictum est, cum magistris et infirmis suam circa corpus agant vigiliam.

A ea autem hora, postea omnes calceent se, et lavent, et pectinent, solitasque orationes faciant, quas ordo illius temporis poscit. Sedentes psallant nisi ad *Magnificat*, et ad *Benedictus*; tunc enim stare debent *Ad Pater noster*, et ad collectas quas sacerdos dicit inclinati sicut super genua sua. Si ante nocturnas vigilias frater obierit, tanta jam noctis parte transacta ut duas vigilias facere commodum non sit, locato in ecclesia corpore, fratres omnes vigilantes et psallentes ibi remaneant; infantes cum magistris suis dormitam in dormitorium redeant.

Quandiu corpus super terram est, nullus in claustro loquatur. Tabula tamen, si dies talis sit, in capitulo pulsetur, et *Benedic* dicatur, sicut aliis diebus; si tamen ipsa die post capitulum sepeliri debet, priusquam sepeliantur nulli liceat extra claustrum monasterii exire, nisi tam prope sit locus ut ad sepeliendum fratrem possit redire.

Omnis qui possunt ipso die pro eo missam celebrent. Missa matutinalis pro eo festive agatur, etiamsi dies precipue festivitatis sit. Ad quam missam quoties diaconus incensat altare, ad corpus quoque incensandum cum thuribulo debet accedere.

Facto in capitulo sermone absolvat eum abbas, vel qui ordinis præst. Deinde præcipiat pro eo celebrari triginta diebus tringinta missas, singulis videlicet diebus singulas missas, præter eas quæ in conventu celebrandas sunt, ita ut nullus prætereat dies quo missa pro eo non celebretur, nisi Parasceve sit, aut C Sabbatum sanctum; et qui inchoat non ipsa die qua sepelietur, sed in crastino inchoare debet. Celebratis quisque sibi injunctis missis ipso die id in capitulo dicat, quatenus alii, qui subsequi debeat, ibidem abbas vel prior idem injungat. Ipso die infantes sum capitulum non teneant,

Quacunque hora, per totam diem, post sonitum quem prior ad excitandos fratres mane facere solet, frater moriatur, sepultura ejus usque post crastinum capitulum differatur, nisi rationabilis causa existat quæ vel post majorem missam, vel post nonam sepeliri eum suadeat, et maxime si ante horam quæ vel testate, vel hieme ante capitulum dicitur, mori eum contingat. Quod cum accidit præter servitium quod pro mortuo fratre facere solent fratres, integrum psalterium, cum integra mortuorum psalmodia, pro eo singulis est fratribus injungendum.

D Si ante nocturnas vigilias moritur, subsequente similiter die post capitulum sepeliantur. Si inter ipsas vigilias, vel postea ante prædictum sonitum de hoc sæculo migrat, post majorem missam tradi eum sepulturæ oportet. Si festivitas duodecim lectiōnum, aut trium, in qua in claustrō minime loquantur fratres, ipsa die fuerit, post capitulum celebretur pro eo missa matutinalis festivo more, sicut superius dictum est.

Dehinc dicta tertia, missaque majore, pergant ad sepeliendum fratrem. Ad quem accedentes sive de

capitulo, sive de choro exant, canendo *Verba mea* dicta, et imposito thure tribuat thuribulum uni eorum qui albis induit illuc descenderant, et incensetur sepulcrum. Dehinc dicta collecta *Obscuramus misericordiam tuam*, duo ex fratribus qui foris sunt pallium desuper extendant, alii duo, corpus de feretro accipientes, illis tribuant qui in tumulum descenderant. Illi diligenter illud in sepulcro componant, et absolutionem scriptam et a fratribus lectam super pectus ejus ponant et operiant, et statim exeunt, et ad monasterium revertentes, extuti albis, et induiti vestibus suis, ad conventum redeant. Corpore in sepultura positio, protinus extinguantur candelae et cessent signa.

296 Li qui portant sitalam cum aqua benedicta, crucem, candelabra, thuribulum, stent hinc et inde, ad caput defuncti, reliquis conventus ad dexteram, et ad sinistram. sicut est ordo eorum. Sacerdos adveniens prius aspergat corpus aqua benedicta, dehinc accedens ad caput defuncti, stet ita ut prædictos portatores ad dexteram suam et sinistram habeat. Accedant duo cantores, etstantes inter altare quod ibi situm est, et corpus, dicant, *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison*, conventu duo priora repetente, et ultimum *Kyrie eleison* cum eis dicente. Postea sacerdos, humiliiter inclinatis omnibus, dicat collectam *Oremus, Non intres in judicium*. Quia dicta, prædictis cantoribus incipientibus, canatur responsorium cum versu *Qui Lazarum*. Quod dum canitur incenset sacerdos altare, quod ibi est, et corpus. Hoc agatur secundo et tertio, excepto quod aliae collectæ et alia responsoria dici debent, sicut in libriss, ubi actio hujus officii est ordinata, continetur.

Finitis versibus tertii responsoriis, quod cantor præcepit, repetatur a capite responsorium : quo percantato roget sacerdos pro eo orari, ita dicendo : *Pater noster. Et ne nos, Non intres, A porta inferi, Dominus vobiscum, Oremus. Inclina, Domine, aurum, et reliqua.*

His ita peractis, cantore incipiente antiphonam *In paradisum*, exante canentes psalmum *In exitu Israel*. Præcedant prædicti portatores aquæ, crucis, candelabrum, et thuribuli. Sequantur sacerdos, et cantor cuius officii specialiter interest omni sollicitudine providere, ne in hoc obsequio aliqua possit negligientia evenire. Post hos procedant infantes cum magistris suis, dehinc reliqui fratres, extremis prioribus, præcedentibus junioribus, sicut est ordo corum conversionis. Post omnes veniant qui corpus portant, hi vero sint, si commode fieri possit, qui laverant illud, adjuvantibus eos, si opus fuerit, aliis fratribus, quibus abbas aut prior præcepit. Cum exire incipiunt, pulsentur signa usquequo corpus collocatum sit in sepultura.

Cum vero ad sepulturam pervenerint stent ordinate hinc et inde, sicut in choro stare solent. Sacerdos stet inter duos choros, non longe a sepultura; ad dexteram ejus et ad sinistram, qui portant aquam et crucem, et cætera de quibus superiorius dictum est ; dicta collecta *Pix recordationis affectu*, accedat sacerdos, et aspergat sepulcrum aqua bene-

rum qui albis induit illuc descenderant, et incensetur sepulcrum. Dehinc dicta collecta *Obscuramus misericordiam tuam*, duo ex fratribus qui foris sunt pallium desuper extendant, alii duo, corpus de feretro accipientes, illis tribuant qui in tumulum descenderant. Illi diligenter illud in sepulcro componant, et absolutionem scriptam et a fratribus lectam super pectus ejus ponant et operiant, et statim exeunt, et ad monasterium revertentes, extuti albis, et induiti vestibus suis, ad conventum redeant. Corpore in sepultura positio, protinus extinguantur candelae et cessent signa.

Exploris reliquis, sicut in codice in quo hoc officium ordinatum est reperitur, revertantur canentes septem psalmos pœnitentiales. Sacerdos præcedens infantes, cum ad monasterium venerit, divertat in vestiarium, et, deposita alba et manipulo, atque induitus vestibus suis, revertatur in chorum, et prostratus cum cæteris prostratis, quod reliquum est de psalmis dicat. Quibus dictis subjungant *Requiem æternam dona eis, Domine, Pater noster. Et ne nos, A porta inferi, Dominus vobiscum*, collecta *Satisfaciat tibi, Domine Deus noster*; post hæc revertantur in claustrum, et dicto ab infante *Benedicite, loquantur in claustro*, si dies talis et hora sit. Septem plena officia pro eo in conventu agant; tringinta diebus *Verba mea*, et ad omnes horas *Voce mea*, pro eo dicant. Singulariter unusquisque quantum abbas præcepit pro anima ejus faciat; tringinta quoque diebus, aut pluribus, si abbas ordinaverit, panem unum cum potu et regularibus cibus eleemosynarius accipiat.

CAPUT XXIV.

De morientibus extra monasterium.

Si frater extra monasterium de hac vita migraverit, nec fratres secum fuerint qui eum abluant ceteraque quæ superius dicta sunt circa eum adimplent, deportatus ad monasterium in feretro, quod sibi præmitti debet, cum pallio per portas curiæ ingrediatur, et cooperante fratre, cui infirmorum, cura commissa est, in domo infirmorum deponatur; quo deposito famulus, ut solet, ad ostium claustrum veniat, tabulam percutiat, conventus adveniat, fiantque cætera, ac si de hac vita migrasset in eadem infirmorum cella, excepto quod non dicitur *Proficisci, anima Christiana.*

Porro si fratres secum fuerint, unus aut plures, factaque sunt ea quæ in tali negotio **297** fieri oportet, procedat ei conventus obviā per maiores portas monasterii, psallendo hos psalmos *Miserere mei, Deus, secundum, Deus in nomine tuo, Miserere mei, Deus, Miserere mei, Ad Dominum cum tribularer*, et qui sequuntur donec ad corpus perveniant. At ubi pervenerint faciant stationem versi ad alterutrum; sacerdos, alba induitus et stola, accedat et aspergat corpus aqua benedicta, et incenset, deinde moneat ut orent pro eo, dicendo *Pater noster. Et ne nos, Non intres in judicium, Requiem æternam, A*

porta inferi, Dominus vobiscum, Oremus, collecta Suscipe, Domine, animam serri tui; aliam Suscipe, Domine, servum tuum. Inde revertantur cantore incipiente responsoriū *Subvenite.* Dum intrant in ecclesiam pulsentur omnia signa, et deponatur in loco in quo cæteri fratres deponi solent, et agantur cætera quæ agerentur, si in domo infirmorum mortuus et de illa domo illuc deportatus fuisset.

Quacunque hora, ex quo infantes mane incipiunt legere usque ad collationem, de monacho congregatiōis alibi defuncto atque sepulto, vel sepeliendo certus nuntius, aut brevis ad monasterium venerit; si fratres non sunt in capitulo, aut in refectorio, aut in dormitorio meridianis horis, aut si in monasterio, vel extra monasterium non intersint alicui obsequio, quod deserit, et imperfectum relinquī commodum non sit, statim prior tabulam percūiat, et residentibus in capitulo fratribus, fratris obitum nuntiet, et subjungat: « Eamus, et faciamus ei quod justum est, et nostri ordinis consuetudo habet, » et

A surgentes et *Verba mea* canentes sonantibus signis in chorū veniant, expletisque inceptis psalmis cum collecta, vespertas Mortuorum, et officium cum novem lectionib⁹ et laudib⁹ dicant, accensis ante altare duobus luminaribus; missa matutinalis pro eo festive dicatur, nisi dies Dominicus aut magna solemnitatis sit. Quod si evenerit, in aliud diem deferatur. Post hec in primo capitulo absolvatur.

Continuatio triginta missarum, si in eo loco, ubi mortuus est, non sit, pro eo injangatur, fiantque cæterā, quæ pro fratre congregatiōis in congregatiōne defuncto fieri solent.

Pro cellario.

Pater noster, Et ne nos, Salvum fac servum tuum, Mitte ei, Domine, auxilium de sancto, Dominus vobiscum. Oremus. Omnipotens sempiterne Deus, miserere famulo tuo N., et dirige eum secundum tuam clementiam in viam salutis aeternæ, ut te donante tibi placita cupiat, et tota virtute perficiat. Per Dominum nostrum Iesum Christum.

Finis statutorum D. Lanfranci.

BEATI LANFRANCI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

EPISTOLARUM LIBER.

298-299 EPISTOLA PRIMA.

AD ALEXANDRUM II PONTIFICEM ROMANUM.

Orat ut onus episcopale, quod ipsius maxime imperio coactus suscepérat, ab humeris suis eximi jubeat; excusatque se quod Roman⁹ præfixo tempore non venerit.

Summo sanctæ Ecclesiæ pastori ALEXANDRO papæ, LANFRANCUS indignus antistes, canonicam obedientiam.

Nescio cui aptius calamitates meas explicem quam tibi, Pater, etc. *Jam dedimus ad calcem epistolarum Alexandri II, Patrologia t. CXLVI.*

300 EPISTOLA II.

AD EUDDEM.

De Hermano episcopo, quod senili estate prolixaque ægritudine confessus impar jam oneri videtur: et de Lichfeldensi qui episcopatu se abdicavit, an ejus consecrationem permittere debeat, qui illius loco est subrogatus.

Universæ Christi Ecclesiæ summo rectori ALEXANDRO, indignus Anglorum archiepiscopus LANFRANCUS, finem inferre bonum bono principio.

Necessitate urgente expectare, etc. *Reliqua habes in Alexandro II, ubi supra.*

301 EPISTOLA III.

AD EUDDEM.

Eboracensis Ecclesiæ adversus Cantuariensem controversiam promit, quo pacto in Wentano con-

C ventu tractata et conclusa fuerit, perscriptæque sibi iuxta illum concordiæ mittens exemplum petit ut privilegium apostolicum indulget; commemoratis deinceps erga se beneficiis, suam ad Berengarium epistolam mittit quam expeterat.

Domino totius Christianæ religionis summo speculatori ALEXANDRO papæ, LANFRANCUS sanctæ Dobrovernensis Ecclesiæ antistes, debitam cum omni servitute obedientiam.

Meminisse debet humiliiter excellens excellenterque humiliis beatitudo vestra, etc. *Vide ubi supra.*

302-303 EPISTOLA IV.

ALEXANDRI II PAPÆ AD LANFRANCUM.

Prædecessorum suorum decreta confirmat, ut monachis ecclesiæ cathedrales obtinere liceat contra eos qui Cantuariæ aliquis locis monachos exturbare clericosque inducere et conabuntur.

ALEXANDER episcopus, servus servorum Dei, reverendissimo fratri in Christo LANFRANCO venerabili Cantuariorū archiepiscopo, salutem et apostolicam benedictionem.

Accipimus a quibusdam venientibus de partibus vestris, etc. *Vide inter epistolas Alexandri II, Patrologia t. CXLVI.*

304 EPISTOLA V.

LANFRANCI AD HILDEBRANDUM, ROMANÆ ECCLESIAE ARCHIDIACONUM.

De sua in illum benevolenti prefatus docet Eboracensem controversiam fuisse compositum, misamque ad seidem apostolicam rei gestœ relationem, quod ab ipso legi cupiat.

Domino sanctæ Romanæ Ecclesiæ archidiacono HILDEBRANDO, LANFRANCUS suus, sanctis principiis sanctum conjungere finem.

Explicare litteris mens mea non potest quanta dilectione vestræ sinceritati connectitur, etc. Vide ad calcem epistolarum *Gregorii VII, Patrologia tom. XLVIII.*

EPISTOLA VI.

HILDEBRANDI AD LANFRANCUM.

Ideo pallium, quod ejus legati petebant, missum non fuisse, quod ab entibus mitti non soleat.

Prout necesse erit esse ut Romam veniat.

LANFRANCO, venerabili Cantuariorum archiepiscopo, sanctæ Romanæ Ecclesiæ HILDEBRANDUS archidiaconus, salutem in Domino.

Verba legatorum vestrorum, etc. *Exstat inter epistolas S. Gregorii VII, ubi supra.*

EPISTOLA VII.

VILLELMI CONQUESTORIS AD GREGORIUM PAPAM. *Admonitus rex a legato de fideltate facienda pontifici, et de pecunia Romanammittenda: de pecunia annuit; de fideltate, quia inusitatum, recusavit.*

Excellentissimo sanctæ Ecclesiæ pastori GREGORIO, gloriósus gratia Dei Anglorum rex, et dux Normannorum Willelmus, salutem cum amicitia.

Hubertus legatus tuus, etc. *Exstat ad calcem epistolarum Gregorii.*

305 EPISTOLA VIII.

LANFRANCI AD GREGORIUM VII.

Purgat quod objectum fuerat a pontifice, minus se ab eo, et Ecclesiam Romanam post adeptum episcopatum diligi, quam solebat; amorem contra pontificis remissiorem ait erga se videri. Se regi, quod per legatum suggesterat, suasisse, sed non persuasisse.

Reverendo sanctæ universalis Ecclesia summo pastori GREGORIO, peccator et indignus antistes LANFRANCUS, servitum cum debita subiectione.

Litteras excellentiæ vestræ, etc. Vide ubi supra.

EPISTOLA IX.

AD THOMAM EBORACENSEM ARCHIEPISCOPUM.

De proximitate triciplici homicidi reo, et communitati eius episcopi litteris.

LANFRANCUS indignus antistes, dilectissimo Eboracensi archiepiscopo THOMÆ, salutem cum orationibus.

Robertus Sagiensis episcopus hunc pœnitentem ad me misit, et mandavit quod iste miserrimus tres homines montem Sancti Michaelis adeantes tertio Pentecostes die invaserit, et interficerit. Cui ex more pœnitentia injuncta commonitorias litteras sibi tradidit, ut si quis episcopus pietate motus misericordiam ei vellet impendere, potestatem haberet, quantum vellet, ipsi ignosceret. Hujus itaque rei testis eum ad vos mitto, quatenus hoc verum esse

A sciatis, atque animæ ejus, secundum quod visum vobis fuerit, consulatis.

EPISTOLA X.

THOMÆ AD EUDEM.

De iis qui uxores fornicationis causa relinquere et alias sibi conjugere volunt quid sentiendum, et de eo qui eam, quæ uxor putatur, despontasse se abnegat, quid agendum.

Dilectissimo fratri et amico Eboracensis Ecclesiæ archiepiscopo THOMÆ, frater LANFRANCUS, perpetuam salutem cum orationibus.

306 Illos quidem qui corporaliter tantum, et propter terrena lucra se amant, intervalla locorum quo prolixiora sunt eo a mutuo amore impensius separant; eos vero quos sincera Christianæ religionis charitas jungit, corporalis absentia, seu B qualibet localis intercapedo minime disjungit. Studeamus ergo fraterno invicem amore proficere, pro invicem orare, alterius necessitatē propriam deputare; quatenus in conspectu Dei at quo hominum evidenter appareat quod carnalis zelus, quo animæ uruntur, vindicare in nobis nihil prævaleat.

De his autem qui uxores despontatas causa fornicationis relinquere, aliasque sibi conjugere volunt (hoc enim vestra prudentia a me requisivit), Dominus Jesus Christus quid sentiendum sit in Evangelio secundum Marcum apertissime dicit: *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam: et si uxor dimiserit virum suum, et alium duxerit, machatur* (*Marc. x, 11, 12*). Item secundum Lucam: *Omnis qui dimittit uxorem suam, et dicit alteram, machatur* (*Luc. xvi, 18*). Sunt etiam de hac re plurimæ sanctorum Patrum auctoritates, sed ubi sol lucet, candelam ad proferendum lumen proferri minime oportet. In his verbis Dominicis luce clarus liquet, quia, vivente viro, vel uxore, extraneam copulam querere nulli eorum licet. Eum vero, qui mulierem, quæ uxor putatur, despontasse se abnegat, aut evidentibus testimoniosis, seu quibuslibet claris indicis mentiri eum ostendite, aut in præsentiarum, quoadusque res melius clarescat, causam ejus omittite.

EPISTOLA XI.

THOMÆ ARCHIEPISCOPI EBORACENSIS AD LANFRANCUM.

Rogat ut ad sacramentum Orchadum episcopum Wingorniensem et Dorcacestrensem episcopos Eboracum multa, spondens nullum propterea jus in illos se vindicaturum.

Piissimo et sanctissimo Cantuariorum archiepiscopo, totius quoque Britannæ summo pastori LANFRANCO, THOMAS fidelis suus, et nisi presumtuosum sanctitati suæ videatur, Eboracensis, Ecclesiæ archiepiscopus, celi portas Petri jure [al., vice], justis et iustis juste aperi et claudere.

Ecce (Pater sanctissime) filius tuus ad te clamat, sed magis filia, Eboracensis videlicet Ecclesia, ad eam, cui dispositione divina præsides, Ecclesiam, tanquam ad maternum recurrenssinum pie postulat, ut ex abundantia maternarum deliciarum reparetur inopia suarum se deserentium; imo longe, et inter

barbaras nationes positarum virium [al., matrum] A
Siquidem venit ad nos clericus quidam, quem misit
Paulus comes cum litteris sigillatis de Orchadum
partibus, significans in eis episcopatum sua terre
eidein clericō se concessisse; at ille antecessorū
suum ordine custodito postulat a nobis episcopum
se consecrari: cui quod juste petit, injuste denegare non possumus.

Precatur [al., precamur] ergo, ut nobis duos episcopos dirigat paternitas vestra, quorum fulti orationibus et auxilio, tanta rei sacramentum compleamus canonice. Illa autem procul arceatur suspicio, quam nuperime nobis noster frater et coepiscopus subintulit Renigius, me scilicet impostorum questurum [al., quæsitorum] Dorcacestrensis, vel Vingorniensis episcopi hac de causa subjectio-
nem. Dico enim coram Deo me nunquam hoc factum. Si placet igitur sanctitati vestre, ut juxta peti-
tionem nostram [al., vestram] nobis facere dignen-
tiam, locum Eboracum, tempus quinto Nonas Martias nobis immutabiliter constituimus, et vobis
significamus. Ergo vivas, et valeas, et spiritualibus
incrementis usquequa proficias.

PISTOLA XII.

LANFRANCI AD VULFANUM WIGORNIENSEM ET PETRUM CESTRENSEM EPISCOPOS.

*Ut ad sacramandum Orchadum episcopum Eboracum
ad Thomam archiepiscopum proficiantur, al-
que ut securius, ejus litteras mittit quibus si-
dem facit, nullum illi vel successoribus in ipso-
rum Ecclesiæ jus acquirendum.*

LANFRANCUS Dei gratia sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ archiepiscopus, venerabilibus fratribus **VULFANO** [al., WULFSTANO] Wigorniensi et **PETRO** Cestrensi episcopis, salutem.

307 Insinuavit nobis venerabilis frater noster Thomas Eboracensis archiepiscopus advenisse de Orchadum insulis ad se quemdam clericum, quem in episcopatu ipsius terræ, præcipiente et insinuante Paulo comite, testatur esse electum. Et quia, ex antiquo more, sui juris est prefatarum insularum præsules consecrare, petiti a me ut mittam sibi de nostris suffraganeis duos, qui tantæ rei sacramentum cum eo. valeant celebrare. Rogantes itaque præcipimus, præcipientes rogamus, quatenus omni excusatione submota, illuc eatis, et ex nostro præcepto secundum quod justum est, in tanta rei mysterio compleatis. Non enim decet ut qui sacramandus in hanc terram venit, et cum omni humilitate sacrari se postulat, inopia adjutorum a tanto regno non sacratus abscedat. Terminum hujus consecrationis lator vobis præsentum indicabit. Et ne forte solliciti sitis, putantes quod vel ipse, vel successores ejus hac occasione super Ecclesiæ vestras jus prælationis quandoque contentu arripere, litteras, quas ipse mihi transmisit, fraternalitati vestre, sollicitudinem de futuro gerens, curavi transmittere, quas et has, quas vobis transmitto, in archivis Ecclesiæ vestrarum ob memoriam futurorum servatum iri præcipio.

PISTOLA XIII.

AD JOANNEM NORTHMANNORUM ARCHIEPISCOPUM.
*Ex occasione litterarum ejus de nonnullis ritibus
dissertat, ad dedicationem ecclesiarum et subdia-
conorum orationem spectatibus.*

Domino merito sanctitatis insigniter offerendo **JOANNI** Northmannorum archiepiscopo, **LANFRANCUS** indignus vocari episcopus, bene cœptis meliora con-
nectere.

Gratias ago colendæ benignitati vestræ, quia non solum præsens præsentem me indeficienti amore (propter Deum) dilexit, verum etiam absens pro absentia paternam vos curam gerere salubri admonitione evidenter ostenditis. Absit autem a me, longeque a sensibus meis hunc errorem avertat övina clemensia, ut molestum mihi sit, si quis respectu salutis meæ, vita æternæ contemplatione, de anima mea sollicitudinem gerat, si ea, quæ de actibus meis sibi displicant, pietate motus indicare non differat, si altere me corrigeret non potest verbis quoque objurgare præsentem, aut litteris increpare ab-
sentem non negligat, sed amicus potius a me justus existimabitur qui in misericordia corripit me et increpat; Iustus autem peccator, qui oleo prava adulatio-
nis caput meum aut impinguat, aut impinguare laborat.

Quidquid vero sanctitas vestra de stola scripsit, multum mihi placuit, nec unquam displicuit; sed quod subjunxit, quia ad dedicandam ecclesiam episcopus processurus sacris vestibus, ex institutione episcopalis ordinis debeat esse indutus, atque in expositione ipsarum sacrarum vestium casulam posuit, valde stupui, quia tale aliquid me nunquam vidisse, meminisse non potui; diversos enim diversarum provinciarum præsules ecclesias dedicare sæpe conspexi, omnibusque, quæ ab eis facta sunt, quantam potui curam adhibui, qui etsi in nonnullis dissimiliis egerint, omnes tamen cappis induiti usque ad celebrationem missæ debita servitia sine casula expleverunt; denique sanctus Leo Romanæ sedis summus antistes Romerensem, me præsente, ecclesiam dedicavit, cunctaque, quæ ante missam fieri ordo deposcerat, sine casula consummavit.

Porro quod in dandis ordinibus soli subdiaconi dari manipulum perhibuisti, ubi hoc accepitis, rogo me vestris litteris instruatis; a quibusdam enim id fieri audio, sed utrum id fieri sacris auctoritatibus præcipiatur, meminisse non valeo. Plerique autem manipulum esse commune ornamentum omnium, sicut et albam et amictum; nam et in cœnobitis monachorum etiam laici cum albis induuntur, et antiqua Patrum institutione solent ferre manipulum; in nostris episcopalis ordinis codicibus, quos ex diversis regionibus multos habemus, et de ordinando subdiacono, inter cætera sic scriptum habe-
tur: « Postea vero accipiat ab archidiacono ureo-
lum cum aquamanili, ac manutergum. » In qui-
busdam sic: « cum aquamanile » In aliis ita: « cum aquamanili. » Ureolus quid sit liquido patet, est enim vas superiorius, unde lavandis manibus aqua infunditur. Aquamanile, sive aquæmanile, Italici

unam partem dicunt, vocaturque lingua eorum vas A est vobis, quia filii vestri erant, si filii esse vellet; inferius, in quod manibus infusa aqua delabitur. Quod si fortasse sic **BGS** distinguendum putatis, urceolum cum aqua, et posiea manile, ac manutergium, quatenus manile esse manipulum intelligatis. Cur inter urceolum ac manutergium ponatur manipulus, et cur cætera ornamenta ab episcopis dantur, dari ab archidiacono manipulus jubeatur, in qua scriptura sive seculari sive divina sic vocatum manipulum reperitis [al., repericritis], poseo sanctam paternitatem vestram ut indicare mihi competenti diligentia studeatis.

In Carthaginensi consilio quarto omne hujus rei ambiguum excluditur, ubi sic legitur: « Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impositionem non accipit, patenam de manu episcopi accipiat vacuam et B calicem vacuum; de manu vero archidiaconi accipiat urceolum cum aqua, et aquamanile ac manutergium. » Item Isidorus in epistola de sacris ordinibus: « Ad subdiaconum, inquit, pertinet calicem et patenam ad altare Christi deferre, et levitis tradere, eisque ministrare; urceolum quoque, et aquamanile ac manutergium tenere; episcopo, presbyteris et levitis pro lavanda ante altare manibus aquam præbere. » Omnipotens Dominus vitam vestram intus exteriusque tueatur; augeatur in vobis, autemque conservet dilectionem qua me quondam diligere solebatis, quatenus de me, quantum ad vos hoc quod pertinet [al., quidem pertinet], que credenda sunt credatis, proculque ab auribus vestris linguis detrahentium pastorali semper auctoritate repellatis.

EPISTOLA XIV.

AD JOANNEM ROTHOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Indigne a suis habilum quibusdam consolatur, de vindicta suggestus quales capessere debeat, sibi curve futurum ut ad regem hac de re det litteras quales debet.

Domino sanctæ Rothomagensis Ecclesiae archiepiscopo JOANNI, frater LANFRANCUS indignus antistes, fidele servitium cum orationibus.

Visis litteris vestris, quibus temerariam superbiamque temeritatem miserrimorum hominum adversus Dominum et pontificale fastigium præsumptam significasse studiustis, et dolui sicut dolere debui, et tamen in ipso dolore non gaudere non potui. Dolui, quia id evenit celsitudini vestra, quod a temporibus paganorum nulli legitur evenisse episcoporum; gavisus vero sum quia spurcissima vita eorum, quæ multas regiones fetore sue infumâjam aspersit, occasione publicata est, cognitumque evidenter quales coram Deo sint, qui, abjecto divino humanoque timore, tantum nefas in conspectu hominum moliti sunt. Et nunc sanctitas vestra omnem rancorem de corde abiciat, nec plus æquo et bono pro hac re doleat; omnem intentiæ qualiter hæc nequitia ad honorem Dei sanctæque Ecclesie puniatur intendat.

Et quidem, quantum ad illos spectat, dolendum

PATROL. CL.

A est vobis, quia filii vestri erant, si filii esse vellet; quantum vero ad vos, gaudendum potius et exsultandum, exspectantibus vobis beatitudinem apostolis repromissam, quia vos oderunt, et exprobaverunt, et ejecerunt tanquam malum proper Filium hominis, quem vos amatiss et honoratis, et ad cuius amorem et honorem illos trahere volebatis.

Litteras domino vestro [al., nostro] regi transmittere dispono, quales operet et quales debo; et credo. miserante Deo, quia sicut tempora ejus obscurata sunt immanitatem tantæ nequitæ, sic enitescent competentis severitate vindictæ. Omnipotens Dominus vitam vestram custodiat, et contra omnes temulos dexteræ sua protegente defendat, diligende Pater et omni laude colende.

EPISTOLA XV.

AD EUDDEM.

Laudat ejus in accepta injuria patientiam. De auctoribus facinoris rogalum a se regem per litteras, ut ueliseatur. Sibi quoque probari quæ ille de visione cuiusdam monachi, et de allero a communis sepultura prohibito mandarat.

Zelo Dei et amore justitiae præcellenti sanctæ Rothomagensis Ecclesiae archiepiscopo JOANNI, LANFRANCUS indignus antistes, servitium et orationes.

BGS Quando Robertum Beccensis Ecclesiae [al., cenobij] monachum cum litteris ad vos transmisisti, adhuc nallas paternitatis vestrae epistolas suscepisti; post abcessum ejus capellanus Hugonis unam detulit; alteram vero laicus quidam, qui, interrogatus a me quis esset, servientem reginæ se esse respondit. Utrarumque sententia una fuit; in utrisque enucleate ostenditis officium vestri ordinis, videlicet contra temulos patientiam, et innocentiam vestram [contra] perditiissima [al., perditissimæque] congregationis horribilem puniendamque temeritatem; et in utroque laudandus, in utroque benedictus Deus: quia et vos ejus gratia fecistis quod respectu episcopalis dignitatis facere debuistis; et illi econtra, justo ipsis iudicio traditi in reprobum sensum, hoc fecerunt quod nec quolibet impulsu, vel qualibet injuria provocati facere debuerant, certissimum pravitatem sua his qui eos non noverant præbentes indicium, quoluce clarius omnibus innoscet quales in conspectu Dei eos esse ab omni populo existimari oporteat. De hac re litteras domino nostro regi mitto, eunique, ut decet, ad vindictam tanti facinoris, prout possum, rogo et monco, quas jam pridem transmissem, sed legatum reperire non potui; et homo episcopi Walchelini, qui alias vobis detulit, ut eas expectaret impetrare non potui.

De Roberto, et ejus somniatore [al., sommatore], et monacho a communis sepultura prohibito, quidquid mandasti laudo, et quidquid de his rebus sentitus, ego quoque in omnibus et per omnia vobiscum sentio. Non est enim credendum visionem illam esse a Deo, quæ monachos prohibeta monasterio, cui ad serviendum Deo se devoverunt, et in quo de obedientia et conversione morum suorum et stabilitate sua professionem fecerunt, cum

Propheta dicat : *Varete et redditte.* (Psal. lxxv, A fama vulgavit, lator præsentium, qui vidit et interfuit, qualiter gestum sit, vobis veraciter enarrabit.

Et Dominus de malis pastoribus loquens, non ait : Fugite eos, recedite de locis quibus presunt, sed : Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi, quæ dicunt facile, que autem faciunt nolle facere. (Matth. xxiii, 2, 3). Et beatus Benedictus in Regula monachorum (cap. 4 *Regulæ*, instruc. 60) : « *Praeceptis, inquit, abbatis, in omnibus obediens, etiam si ipse, quod absit ! aliter agat.* »

De monache fulgere interfecto vir sapiens aperi-
tissima sententia omnem ambiguitatis nodum solvit, dicens : *Justus quacunque morte præoccupatus fuerit, anima ejus in refrigerio erit* (Sap. iv, 7). Denique Ecclesia Christi alios mortuos a sua com-
munionis consortio non repellit, nisi eos tantum quibus viventibus canonica censura communicare contempsit. Omnipotens Dominus vitam vestram custodiat, quia multum utilis est, inter cætera ad confutandas garrulorum ineptias.

EPISTOLA XVI.

AD JOANNEM ARCHIEPISCOPUM NORTHMANNORUM.

Excusat diurnum suum silentium, optatque ut mutua inter ipsos et inviolabilis sit concordia.

Domino merito sanctitatis vestre insigniter ho-
norando, Northmannorum archiepiscopo JOANNI,
fratre LANFRANCUS, fidele servitium aeternamque salutem cum orationibus.

Quod paternitatem vestram, quam, teste Deo, multo amore diligo, multa veneratione suscipio, longa temporis intercedine litteris visitare supersedi;
rogo, multumque rogo ne sinistra a me id factum esse intentione interpretemini, neque existimeris fuisse causam aut indicem [al., radicem] cuiuslibet rancorū vel odii. Hoc potius hac in parte conjicite, quod [al., quid] rei veritas habet, quod [al., quid] experientia vestra, multis referentibus, quibus miserabilis vita meæ status motus est cognoscere valet; tot enim tantisque hujus mundi impedimentis, nescio quo occulto Dei iudicio, incessanter subjaceo, tot ani-
mi rancores, tam ex propriis quam ex alienis negotiis sine intermissione sustineo, tot calamitates ex consideratione præsentium venturas in futuro con-
jicio, ut perraro dictandi seu scribendi facultas de-
tur; aut, si quando datur, vel desunt qui perfer-
rant, vel persone tam idoneae non sunt ut per eas litteras mitti injuriam putem.

Ego tamen et ea quæ vobis accidunt, cum promis-
sione servitii et auxilii mei, scire desidero, et ea quæ mihi eveniunt cognosci a vobis humiliiter peto; et hoc oro ut concors charitas charaque concordia, quæ inter nos hactenus mansit, omnibus diebus vita nostraræ inviolata permaneat; nec eam qualibet detrahentium lingua quolibet modo aut infirmare aut propulsare preualeat. Quod aliter ratum esse non poterit, nisi animatores discordiae aut vestris exhortationibus ad amorem concordie convertantur, aut persistentes in sua stultitia a nostris collo-
quiis penitus arceantur.

De juvete cujus eventum usque ad aures vestras

AD JOANNEM ROTHOMAGENSEM ARCHIEPISCOPUM.
*Falsum esse ostendit quod ejus facta carpere diceba-
tur: Robertum autem Pultrellum, qui sine ipsius licentia discesserat, ideo a se cum honore suscep-
tum quia commendatilias ejus litteras attulera-
t. De fide ab archidiaconi petenda quid respondeat
et de suo cum rege colloquio.*

Venerabili sancte Rothomagensis Ecclesiae ar-
chiepiscopo JOANNI, indignus antistes LANFRANCUS,
servitium cum orationibus.

Litteris quas omnibus Christianæ legis amatori-
bus amanda paternitas vestra transmisit, quo tem-
pore porrectæ sunt, congruum dare responsum mihi
non licuit, nam et impeditum me invenerunt; nec,
si liceret, posset ea tempestate nuntius inveniri qui
ferret. Nunc mihi data opportunitate, differre ultra
non debeo.

Retulisti vobis a multis fuisse relatum quod ego
quædam vestra facta cargo, et maxime quod insti-
tuta sanctorum Patrum de servanda clericorum
castitate male vos intellexisse redarguo, adjuncto
quod ecclesiastica disciplina moderamina non bene
vos tenere affirmo. Meminisse debet beatitudo ves-
tra, præsentes verbis, absentes litteris non sæpe al-
terutrum monuisse esse multos detestabili invidia
plenos, qui semper velint nos invicem dissidere, qua-
tenus hac occasione suas nequitias veleant liberius
exercere: quorum officii refert nova semper, et inau-
dita fingere, leviter, et injuriose [al., incuriose]
C prolatæ deterius exponere, bene et consulte dicta,
quantum in ipsis est, in contrariam partem con-
vertere. Ego tamen, teste conscientia, nullius eorū
conscius sum; nec aliquid de laudabili vita
vestra vel dixisse vel dicendi assensum præbuisse
me memini, quod in præsencia vestra, si res ita ex-
posceret, non posset cum pacis vestra securitate
proferri; imo vestro venerabiliumque Patrum ex-
emplo provocatus, per totam terram Anglicam
pastorali auctoritate prohibui ne cuiuslibet ordinis
quisquam canonicus uxorem accipiat, nec... antea, si
presbyter, aut diaconus est, nisi præbenda carere
potest, habere ulterius liceat.

D De Roberto, quem Pultrellum vocasti, quemque
sine vestra licentia mare transisse perhibuisti, certissime id sciatis, quia litteras vestro sigillo, quod
mihi bene notum est, signatas detulit; in quibus, si
veræ fuerunt, summopere me rogasti quatenus eum
cum honore susciperem, apud abbatem Balduinum,
in quantum possum, pro infirmitate sui corporis
adjuvarem; de meis etiam rebus, sicut mihi oppor-
tunum esset, opem impenderem. Quæ omnia exse-
cutus sum; nam pro amore vestro honeste eum
suscepisti, tribus septimanis in eum habui, abbati Bal-
duino precibus et promissionibus commendavi. Re-
vertenti unde redire posset denarios officiosa chari-
tate impendi, et miror valde, si falsas litteras por-

rexit, quoniam modo tanti viri sigillum ad persuas-A
dendam falsitatem suam habere potuerit.

De fide ab archidiaconis petita et data interrogantibus episcopis Bajocensi et Constantiensi, hoc tantum respondi, me nec leguisse tale aliquid nec vidisse; vos tamen prudentem virum esse, et strenue scire quid agatis, quid omittatis, quid agendum, quid omittendum censeatis.

De negotiis vestris cum domino nostro rege, prout decuit et oportuit, noviter sum locutus; et puto, per misericordiam Dei, quia mordentibus vitam vestram aures excellentiae suee non est ultra facile praebiturus. Omnipotens Dominus vitam vestram ad honorem sanctæ Ecclesie sue incontaminatam custodiat.

EPISTOLA XVIII.

AD OSBERNI ANTISTITEM.

Quod Balduinum abbatem secum detineat, quomodo Richardi placito adesse queat; excusari proinde illum, et causam differri rogat.

LANFRANCUS indignus antistes, OSBERNO digno antistiti, salutem cum orationibus.

¶ Ad Frachenam villam nostram, quæ cœnobio sancti Emundi proxima est, veni, in qua, rege præcipiente, et corporis mei infirmitate urgente, aliquam accipere medicinam disposui. Pro qua re abbatem Balduinum detineo, cui rex curandæ hujus ægritudinis curam suo ore injunxit, qui contra Richardsonum ad hunc conventum de quibusdam querelis placitum accepit; sed, abbate apud vos et apud eum de hoc itinere excusato, causam ipsam dilatam esse rogo et volo, quoadusque in unum [at, alio tempore in unum] convenianus, et pari studio pariter ipsum negotium sine aliquo partium favore definiamus. Omnipotens Dominus vos benedicat, et in omnibus vestris negotiis promptus auxiliator assistat.

EPISTOLA XIX.

AD HERFASTUM COEPISCOPUM.

Ut clericos Balduini abbatis ab excommunicatione absolvat, quoad ipse ultraque parte audita litem dirimat.

LANFRANCUS archiepiscopus, confratri et coepiscopo HERFASTO, salutem.

Meminisse debet charitas vestra quia rex, dum vobiscum esset, præcepit ut querimonia de clericis abbatis Balduini, quæ inter vos et ipsum abbatem versabatur, sopita remaneret, quoadusque ipsem ipsum causam audiret, vel a me, si temporis opportunitas sic suggereret, audiri præcepit. Sed quia priusquam id fieret, mare transivit, volo et rogo quatenus predictos clericos, quos a vobis excommunicatos didici, absolvatis, et quietos ab omni invective atque exactione ad præsens dimittatis; post paucos etenim dies ad partes vestras venturi sumus, et utriusque partis assertiones diligenter cura audiemus et tam prolixe querimoniae, in quantum salva fidelitate regis fieri poterit, finem legitimum imponemus.

EPISTOLA XX.

GREGORII VII PAPÆ AD LANFRANCUM.

Ut Argastum episcopum comprimat, ne Balduino abbati molestus sit, regemque oret ne illi faciat; quod si contempserit, ad sedem apostolicam cum abbateveniat ad contentiones dirimendas.

GREGORIUS episcopus, servus servorum Dei, LANFRANCO Cantuariorum archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem.

Non minima admiratione dignum ducimus, etc.
Exstat inter epistolæ Gregorii, Patrologiæ tom. XLVIII.

¶ EPISTOLA XXI.

LANFRANCI AD HERFASTUM COEPISCOPUM.

Quo pacto erga eum gerere se debeat quem, nullis adhuc ordinibus initiatum, et uxoratum ad diaconatum ipse promoverat.

LANFRANCUS, gratia Dei, non suis meritis archi episcopus, confratri et coepiscopo HERFASTO, salutem.

Clericus iste noviter ad me venit, causam suæ infelicitatis mihi dixit, dictum testimonio vestrarum litterarum veram esse asservuit, testatus est se inordinate ordinatum; videlicet cum nullius esset ordinis, a fraternitate vestra factum esse diaconum: interrogatus a me si uxorem haberet, uxorem se habere, nec eam se velle dimittere respondit. Propterea tali pacto consulendum ei divina fultus auctoritate decerno: Diaconatum ei auferte, ad cæteros minores ordines congruis eum temporibus promovete. Diaconatus vero ordinem nunquam recipiat. nisi caste vivat, nisi de reliquo se caste victurum canonica attestatione promittat. Si vero cœlibem vitam egerit, et acturum se omni tempore respondere voluerit, non quidem eum ad ordinem diaconatus iterum ordinabis, sed ipsum officium per textum sancti Evangelii vel in synodo vel in multorum clericorum conventu reddetis.

EPISTOLA XXII.

AD EUMDEM.

De penitentia clerici qui sacerdotis ordinem inordinate assumpserat.

Dilectissimo fratri et coepiscopo HERFASTO, LANFRANCUS indignus antistes, salutem et amicitiam cum orationibus.

D De clero quæ ad nos misistis, sanctorum Scripturarum testimonio hoc sentimus, hoc tenendum decernimus: Penitentiam prolixi temporis, consideratis ejus viribus, pro arbitrio vestro ei in jungite; sacerdotii ordinem, quod inordinate assumpsit, ei auferte, a cæteris ordinibus cessare jubete; quia in sacris canonibus scriptum est: *Qui aliena intradit, non exhibet impunitus:* Et Leo papa ad Martianum; Proprie perdit, qui indebita concupiscit. » Sylverius ad Virgilium prævaricatorem: « Sic enim decet fidem sanctorum Patrum in Ecclesia servari catholica utque quod habuit amittat qui improbabili temeritate quod non accepit assumperit. » Quod si infra penitentie tempus, carnis munditiam digne servaverit, cæterarumque bona-

rum actionum sollicitus observator exstiterit, miscerante Deo, cuius misericordie non est numerus, experientia vestra indulgentiam ei praestare valebit, ut, sicut beatus Gregorius et praefatus Leo in decretis suis concorditer dicunt, si poenitentia ejus fuerit digna, sit etiam fructuosa.

EPISTOLA XXIII.

AD HEREBERTUM EPISCOPUM.

Ul Berardum clericum rizarc desistat; et quia ipsius litteras spreverat, sacros canones legat, ex quibus discat quae reverentia metropolitani debeatur. Effrenem denique monachum ut a suo consortio penitus eliminet.

LANFRANCUS, divina misericordia, non suis meritis Dorobernensis Ecclesiae archiepiscopus, HEREBERTO episcopo, humiliter sapere et sobrie intelligere.

Berardus abbatis Balduini clericus et famulus, nostras de negotio suo litteras tibi detulit. Quas, ut ipse postea mihi testatus est, procaciter irrisit; **313** satis vilia multumque indigna de me, multis audientibus, protulisti; pro me de eadem re nihil te facturum plurimis contestationibus affirmasti. De his alio tempore atque loco sermo erit. Verumtamen ad presens praeceps tibi ne in his rebus sancti Eadmundi aliquid appetas, nisi id ab antecessoribus tuis appetitum fuisse certis documentis ostendas, prefat Berardum quietum et inconcussum diuitias, quoadusque res in nostram audienciam veniat, finemque congruum canonica auctoritate nostrique judicij definitione recipiat.

Postpositis aleis, ut majora taceam, ludisque saecularibus, quibus per totam diem vacare diceris, divinas litteras lege, decretisque Romanorum pontificum, sacrificisque canonibus praecepit studium impende; ibi quippe invenies quod nescis, perfectis illis frivolum dices, unde ecclesiasticam disciplinam effugere te confidis. In decretis (BONIFAC. papa, epist. 411) sic legitur: « Metropolitani sui, in unaquaque provincia, in omnibus rebus ordinationem semper expectet. » In Niceno concilio (primo, cap. 4): « Firmitas omnium quae geruntur per unamquamque provinciam metropolitano tribuatur episcopo. » In Antiocheno (primo, cap. 4): « Per unanquamque provinciam episcopis convenit nosse metropolitatum episcopum totius provinciae sollicitudinem gerere; propter quod ad metropolim omnes undique qui negotia videntur habere concurrent unde placuit eum honore praeccellere. » Et in Tolestanis conciliis: « Sic enim justum est ut inde unusquisque sumat regulas discipline, unde consecrationis honorem accepit; ut, juxta majorum decreta, sedes que unicuique sacerdotalis mater est dignitatis, sit ecclesiastica magistra rationis. » Et paulo post: « Quisquis horum decretorum violator exstiterit, sex mensibus communione privatus, apud metropolitatum sub poenitentiae censura permaneat corrigendus. »

Sunt alia plurima de excellentia et potestate primatum atque archiepiscoporum, tam in praefatis

A scriptis quam in aliis orthodoxorum Patrum authenticiis libris: quæ si studiosius legeres, lecta memorie commendares, nihil inconveniens contra tuam Matrem Ecclesiam sentires; quod dixisse diceris, non dixisses, immo dictum ab aliis salubri invectione reprehenderes. Nec sobrius quisquam putaverit hoc esse in aliena parochia aliquid temere presumere, cum per misericordiam Dei totam hanc, quam vocant Britannicam insulam, unam unius nostræ Ecclesie constet esse parochiam.

Hermanum monachum, cuius vita multis reprehensionibus obnoxia perhibetur, a consortio tuo tuæque domus penitus remove; volo enim ut in regulari monasterio regulariter vivat, aut, si hoc reuertit, de regno Anglorum abscedat.

EPISTOLA XXIV.

AD MAURITIUM LONDONIENSEM ANTISTITEM.

Electo episcopo diem designat quo presbyterii gradium ei collaturus est, simulque ad ejus interrogata respondet, de homine apud captores mortuo, de colloquio regis, et de clero qui in ejus episcopatum sine servatis venerat.

LANFRANCUS divina misericordia archiepiscopus, dilecto fratri Londoniensis Ecclesiae electo antistiti MAURITIO, salutem.

In primis gratias ago quod mean sicut tuam desiderare salutem te asseris, quodque profectum vivendi honeste, per meam qualecumque doctrinam habiturum te esse confidis; hac ex dilectione non modica procedere solent. Ad interrogata tua, brevia responsa mitto. De homine quem captum et apud captores mortuum fuisse inventum scripsisti, absolute tibi ad presens responderem non possum, quoadusque praecedentes mortis ejus causas diligenter audiam, et sic, miserante Deo, quid agi oporteat, canonica auctoritate definiam, Interim injunge eis aliquam poenitentiam, usque dum conveniamus, et alterno colloquio quid postea facere debeat decernamus.

De terris tuis domino meo regi nihil adhuc locutus fui, quia de meis etiam rebus, qualem volui, loquendi opportunitatem non habui. Gefridus clericus, qui apostasia calumniam habet, de episcopatu tuo non recedat [al., tuo recedat]: aut formatas litteras ex parte sui episcopi, sicut canones jubent, ostendat. Cicestrum, sicut fraternitati tuae insinuavi, venies, et ibi Sabbato ante *Letare Hierusalem*, cooperante Spiritu sancto, presbyterii gradum recipies.

314 EPISTOLA XXV.

AD WALCHERUM COEPISCOPUM.

Pulsis Britonibus tranquillaesse omnia, Danos certo adventare; prouide ut vigilet, castrumque suum hominibus et armis munendum curet.

LANFRANCUS peccator et indignus antistes, venerabilis fratri et coepiscopo WALCHERO, salutem.

Laetatus sum in his quæ dicta sunt mihi a vobis; pacem vos vestris litteris habere didicimus, quam procul a vobis esse, multis multorum rationibus [al., relationibus] territi credebamus. Nos vero,

expulsis Britonibus et sedatis omnibus bellis, in A accepta sine dilatione reddi jubeatis, et ministris vestris ne ulterius id presumant, servandæ charitatis studio perhibeatis.

Res domini nostri regis in summa prosperitate esse, et eum ad præsens ad vos [al., nos] transire certissime sciatis. Dani, ut, rex vobis mandavit, revera veniunt; castrum itaque vestrum hominibus, et armis, et alimentis vigilanti cura muniri facite. Omnipotens autem Dominus ab omni malo vos defendat.

EPISTOLA XXVI.

AD EUMDEM.

Excusat quod monitorium non miserit, respondetque de presbytero qui in claustro monachorum sine benedictione nutritus fuerit, ad sacerdolum redire non posse.

LANFRANCUS indignus antistes, venerabili Dunelmensi episcopo WALCHERO, salutem.

Et longe ab urbe positum et multis hujus seculi negotiis involutum me vestra littera invenerunt; ob quam causam petitionibus vestris ex omni parte effectum præbere non licuit, nec, si licuisset, commonitorium, quod in festivitate sancti Martini habere voluistis, fieri potuisset; septima enim post predicti sancti solemnitatem die, vester ad me nuntiatus venit.

Porro de illo presbytero, de quo mandasti quia in claustro monachorum sine benedictione nutritus fuit, aliquid me vobis mandasse recordari non possum; canones tamen decretaque sanctorum Patrum eos qui vestem religionis aliquot diebus in conspectu hominum deferunt, ad sacerdolum quounque modo postea redire non sinunt. Qui si vobis obtemperare voluerit [f., noluerit], evangelica auctoritate utimini, quæ ait: « Compelle intrare (Luc. xiv, 23). »

EPISTOLA XXVII.

AD STIGANDUM CISTRENSEM EPISCOPUM.

Ut clericis villarum Ecclesie Cantuariensis quæ in ipsis sunt diaecesi, exactas per ejus archidiaconus pecunias restituì jubeat. Nec ad episcopi ullius synodus deinceps veniant, nec respondeant, aut quidquam persolvant præter id quod institutum est pro chrismate.

LANFRANCUS Dei gratia archiepiscopus, dilectissimi no fratri STIGANDO Cistrensi episcopo, salutem.

Clerici villarum nostrarum qui in vestra diaecesi existunt, questi nobis sunt quod vestri archidiaconi repertis occasionibus pecunias ab eis exquirunt, et a quibusdam jam acceperunt. Meminisse debet fraternitas vestra quia contra morem antecessorum nostrorum atque vestrorum vobis concessimus eisque imperavimus quatenus ad vestras synodos erint, et ea que ad Christianæ religionis notitiam prodesse possunt, sine interpellatione vel discussione aliqua a vobis audiunt. Si quæ in ipsis culpæ invenientur, suspensa interim vindicta, ad nostrum examen servarentur, et nobis vel in miserendo vel in ulciscendo, sicut semper consuetudo fuit, obnoxii tenerentur. Mandamus itaque (vobis) ut male

B accepta sine dilatione reddi jubeatis, et ministris vestris ne ulterius id presumant, servandæ charitatis studio perhibeatis.

Nos vero presbyteris nostris qui extra Cantiam constituti, omnino præcipimus **315** ne ad vestram, vel alicujus episcopi synodum amplius eant, nec vobis, nec aliquibus ministris vestris pro qualibet culpa respondeant. Nos enim, cum ad villas vestras [al., nostras] veniemus [al., venerimus], quales ipsi vel in moribus vel in sui ordinis scientia sint pastorali auctoritate vestigare debemus.

Chrisma tantum [al., tamen] a vobis accipiant, et ea que antiquitus instituta sunt in chrismatis acceptance persolvant. Sicut namque ea que antiquitus usque ad nostra tempora antecessores nostri habuerunt, solerti vigilantia cupimus illibata servare, ita aliis debita aliqua, quod absit! usurpatione nolumus denegare.

EPISTOLA XXVIII.

AD EUMDEM.

Ut mulierem, cuius causa a Lanfranco audiri papa jussera, cum viro suo quietam manere sint, donec una convenient causamque definiant.

LANFRANCUS gratia Dei archiepiscopus, dilectissimo fratri STIGANDO, salutem.

Misit mihi litteras papa, in quibus præcepit ut causam istius mulieris, quam adversus eam habetis, diligenter audiam, et interim quietam et absolutam esse præcipiam; propterea mando vobis ut, pace vestra, cum viro suo maneat, quoadusque in unum C conveniamus; et ipsam causam cum consilio episcoporum inter nos conferamus, et adjuvante divina gratia salubri fine definiamus.

EPISTOLA XXIX.

AD ROBERTUM CISTRENSEM EPISCOPUM.

Suo regisque nomine præcepit ut cœnobio Conventreensi violenter abiota sine mora restituat; singulatim commemorans quam indignis modis eos afficerit.

LANFRANCUS gratia Dei archiepiscopus, ROBERTO Cistrensi episcopo, salutem.

Litteras ante paucos dies tibi transmisi, et eas vix suscepimus legere despexisti, et cum magna indignatione, sicut mihi dictum est, super quoddam sedile eas projecisti; nunc alias mitto, mandans et præcipliens, ex parte regis et nostra, quatenus ab omni gravamine quod cœnobia Conventreio inferre diceres omnino te subtrahas, quidquid de ipso cœnobia vel terris ipsius cœnobii violenter abstulisti sine mora restitus; clamorem enim fecerunt ad me tam abbas quam monachi ejus, quod dormitorium eorum per vim introisti, arcas eorum fregisti, et equos et omnes proprietates quas habebant rapquisti. Insuper domos eorum destruxisti, et materias earum ad tuas villas asportari præcepisti. In ipso quoque cœnobia cum familia tua consumens bona monachorum, octo dierum moram fecisti. Hæc nec tui officii nec tuæ potestatis esse cognoscas, imo magis oportet te animabus eorum pastorali discretione consulere, bonorumque morum sanctarumque ac-

tionum verbis et operibus salutaria exempla prae- A respondeo : Sanctimoniales quae de servanda regula
bere.

EPISTOLA XXX.

AD MANASSEM REMENSEM ARCHIEPISCOPUM.

*Remensem archiepiscopum summi pontificis jussu
monet ut latori litterarum res injusce sibi apud
Rosnacum ablatas restituendas curet.*

Domino in columnis Ecclesie plurimum hono-
rando Remensi archiepiscopo MANASSI, peccator et
indignus antistes LANFRANCUS, salutem, servitium
cum orationibus.

Lator harum litterarum, regius ac noster homo,
magnam rerum stuarum **¶¶** apud Rosnacum se as-
serit injuriam pertulisse ; et pro ea re auribus summi
pontificis lacrymabilem querimoniam intulisse.
Summus vero pontifex raptore suo [al., ipsos],
nisi omnia sua ei redderent, terribiliter excommu-
nicavit, et vobis, ut ei de raptoribus ipsis iustitiam
faceretis, sedis apostolicae literas destinavit. Et
quamvis excellenta vestra in talibus monitore non
egeat, rogo tamen multumque rogo ut ei benignitas
vestra ita subveniat quatenus res suas, que ei in-
juste ablatae sunt, sine diminutione acquirat.

EPISTOLA XXXI.

AD MAURITIUM EPISCOPUM.

*Ut Bertingam eat, litemque inter abbatissam et pri-
orem componat.*

LANFRANCUS archiepiscopus dilecto amico suo
MAURITIO episcopo salutem.

Sicut in aliis litteris, in his quoque rogamus et
monemus, et pastorali auctoritate præcipimus quatenus,
si vobis opportunum est, Bertingen eatis, et
auditis utrinque querelis abbatissam esse abbatis-
sam, et priorem esse priorem jubeatis; utraque in
suo ordine sit, sicut oportet, et, sicut beati Bene-
dicti Regula (capitis 7, grad. 2, 3; et cap. 63) jubet,
major præcipiat, minor obediatur. Si tamen ea pra-
ceperit qua congruis rationibus convenient, et quibus
sacrae auctoritates minime contradicant, utraque
quae Dei sunt et quae saeculi sunt, servata suorum
ordinum dignitate, communis consilio agant.
Sanctimoniales et clerici, et laici, tam intus quam
extra, eis serviant et obedient.

Quaecunque illarum hanc constitutionem nostram
prætergressa fuerit, vestra admittite instantia cor-
ripiatur, et, ne conceptam præsumptionem adim-
plet, competenti severitate compellatur. Quod si
discordia in tantum partes armaverit ut earum
sententia in unam concordiam convenire non possit,
res nobis innoscet, ut cuius culpa fuerit regulari
districione subjaceat.

EPISTOLA XXXII.

AD GOISFRIDUM EPISCOPUM.

*De sanctimonialibus professis vel ad altare oblatis,
et de iis quæ nec professæ vel oblatae, aut quæ non
amore religionis ad monasterium confugerunt.*

LANFRANCUS archiepiscopus, venerabili episcopo
GOISFRIDO, salutem et servitium.

De sanctimonalibus, de quibus dulcissima mihi
paternitas vestra ad me litteras misit, hoc vobis

professionem fecerunt, vel quæ, quamvis adhuc profes-
sæ non sint, ad altare tamen oblatae fuerunt, se-
cundum mores et vitas earum ad servandam regu-
lam moneantur, increpantur, constringantur. Quæ
vero nec professæ nec oblatae sunt, ad præsens
dimittantur sic, donec voluntates earum de servando
ordinè subtilius exquirantur. Quæ vero non amore
religionis, sed timore Francigenarum, sicut vos di-
citis, ad monasterium confugerunt ; sic hoc firmo
meliorum sanctimonalium testimonio probare pos-
sunt, libera eis recedendi concedatur potestas. Et
hoc est consilium regis, et nostrum. Omnipotens
Deus vitam vestram in beneficio suo conservet.

EPISTOLA XXXIII.

B AD DOMNALDUM HIBERNÆ EPISCOPUM.

*Infantibus ante usum rationis eucharistia percep-
tionem docet haudquaquam ad salutem esse neces-
sariam ; quæstiones vero sæcularium litterarum,
ut episcopo indignas solvere detrectat.*

LANFRANCUS indignus sanctæ Cantuariensis Eccle-
siae antistes, venerando Hibernæ episcopo DOMNALDO
et iis qui sibi litteras transmiserunt, salutem et be-
nedictionem.

In itinere positi, et a civitate in qua nobis sedes
episcopalibus est longe sepositi **¶¶** eramus, quando
litteras vestras nuntio vestro deferente suscepimus.
Quem cum rogasssemus ut saltem paucis diebus
nobiscum maneret, quatenus perquisitus libris con-
gruum pro captu nostro ad consulta vestra respon-
sum vobis referret, petitioni nostræ effectum nega-
vit, et se diutius non posse morari multis assertioni-
bus allegavit. Itaque dulcissimam nobis fraternitatem
vestram paterna charitate monemus ne indignum
vobis sit quod de tanta re tam breviter responde-
mus.

Revera, et procul pulsa omni ambiguitate, sciatis
neque transmarinas Ecclesias, neque nos Anglos
hanc de infantibus tenere sententiam quam putatis.
Credimus enim generaliter omnes omnibus ætatibus
plurimum expedire tam viventes quam morientes
Dominici corporis et sanguinis perceptione sese
munire. Nec tamen, si, priusquam corpus Christi et
sanguinem sumant, contingit baptizatos statim de
hoc saculo ire, ullatenus credimus eos, quod Deus
D avertat ! propter hoc in aeternum perire ; alioquin
veritas non esset verax, quæ dicit : *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit* (Marc. xvi, 16). Et
per prophetam : *Effundam super vos aquam mun-
dam, et mundabitini ab omnibus iniquitatibus
vestris* (Ezech. xxxvi, 27) ; Quod de baptismō esse
dictum omnes hujus sententias expositorēs con-
corditer asseverant. Et Petrus apostolus : *Et vos
nunc similis formæ salvos facit baptisma* (I Petr.
iii, 21). Et Paulus apostolus : *Quoiquot in Christo
baptizati estis, Christum induistis* (Galat. iii, 27) ; »
Christum est enim induere, habitatorem Deum per
remissionem peccatorum in se habere.

Nam sententia illa quam Dominus in Evangelio

dicit : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et A suus LANFRANCUS, fidele servitium et fideles orationes.*
biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis (Joan. vi, 54), quantum ad comeditionem oris non potest generaliter dicta esse de omnibus. Plerique etenim sanctorum martyrum ante baptisnum quoque diversis excruciatu ponis de corpore migraverunt; eos tamen in numero martyrum computat, et salvos credit Ecclesia per illud testimonium Domini, quo dicitur : *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui est in celo* (Matth. x, 32). Infantem quoque non baptizatum, si morte imminentis urgeatur, a fidelis laico, si presbyter desit, baptizari posse canones præcipiunt; nec eum tamen, si statim moriatur, a consortio fidelium sejungunt. Necessa est ergo prædictam Domini sententiam sic intelligi, B
 quatenus fidelis quisque divini mysterii per intelligentiam capax, carnem Christi et sanguinem non solum ore corporis, sed etiam amore et suavitate cordis comedat et bibat, videlicet amando et in conscientia pura dulce habendo quod pro salute nostra Christus carnem assumpsit, peperit, resurrexit, ascendit; et imitando vestigia ejus, et communicando passionibus ipsius, in quantum humana infirmitatis patitur, et divina ei gratia largire dignatur : hoc est enim vere et salubriter carnem Christi comedere et sanguinem ejus bibere.

Quam sententiam in libro De doctrina Christiana beatus Augustinus exponens sic ait (lib. iii, c. 10) : « Facinus vel flagitium jubere videtur : figura vero est præcipiens passioni Dominice communicandum esse, et suaviter atque utiliter in memoria recondendum quod pro nobis caro ejus vulnerata et crucifixa sit. » Figuram vocat figuratum locutionem, neque enim negat veritatem carnis et sanguinis Christi (quod plerisque schismaticis visum est, et adhuc non cessat videri). Et Dominus in Evangelio : *Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo* (Joan. 57). Quod exponens beatus Augustinus ait (*In Evang. Joan. tract. 26*) : « Hoc est namque carnem Christi et sanguinem salubriter comedere et bibere, in Christo manere, et Christum in se manentem habere : nam et Judas, qui Dominum tradidit cum ceteris apostolis ore accepit; sed quia corde non comedit, iudicium sibi æterna damnationis accepit. »

Quæstiones sacerularium litterarum nobis solvendas misistis; sed episcopale propositum non decet operam dare hujusmodi studiis. Olim quidem juvenilem etatem in his detrivimus, sed accedentes ad pastoralem curam, abrenuntiandum eis decrevi-
 mus.

EPISTOLA XXXIV.

AD WILLELMUM ANGLORUM REGEM.

Regi dissuadet ne mare transeat. Radulphum comitem cum exercitu suo in fugam versum, et regis milites eos insequi nuntiat.

¶ Domino suo, Anglorum regi, WILLELMO, fidelis

Libenter vos vidaremos sicut angelum Dei, sed hoc tempore nolumus ¶ vos mare transire, quia magnus nobis dedecus faceretis si pro talibus perjuris et latronibus vincendis ad nos veniretis. Rodulphus comes, imo Rodulphus traditor, et totus exercitus ejus in fugam versi fuerunt; et nostri cum infinita multitudine Francigenarum et Anglo-Romanorum eos insequuntur; et ante paucos dies, sicut mihi mandaverunt principes nostri, aut ipsi perjuri de terra vestra per mare fugient, aut eos vivos vel mortuos habebunt. Cætera per hunc monachum vobis mando, cui bene credere potestis, quia fidelitatem mihi fecit. Omnipotens Dominus vos benedicat.

EPISTOLA XXXV.

AD EUMDEM.

Castrum Norvicense pulsis Britonibus receptum, totum Anglia redditum quietem gratulatur.

Gloriosissimo domino suo Anglorum regi WILLELMO, fidelis suus LANFRANCUS, fidele servitium cum orationibus.

Gloria in excelsis Deo, cuius misericordia regnum vestrum purgatum est spurcita Britonum, castrum Norwich redditum est, et Britones, qui in eo erant et terras in Anglicâ terra habebant, concessa eis vita cum membris juraverunt quod intra quadraginta dies de regno vestro exirent, et amplius sine vestra licentia in illud non introirent.

Qui vero Rodulphus traditori, et sociis ejus sine terra pro solidis servierunt, ad hoc faciendo unius mensis spatium nullus precibus impetraverunt.

In ipso castro remanserunt episcopus Gaufridus, Willelmus de Varenna, Robertus Malet, et trecenti loricati cum eis ballistariis, et artificibus machinarum multis. Omnis strepitus bellorum, miserante Deo, in Anglicâ terra quievit. Omnipotens Dominus vos benedicat.

EPISTOLA XXXVI.

CLERI ET POPULI ECCLESIE DUBLIENSIS AD LANFRANCUM.

Patricium presbyterum, quem elegerunt, Dublinensi Ecclesiaz ordinari petunt episcopum.

Venerando sanctæ Cantuariensis Ecclesiae metropolitanâ LANFRANCO, clericis et populus Ecclesiae Dublinensis, debitam subjectionem.

Vestræ paternitati est cognitum quod Ecclesia Dublinensis, quæ Hiberniæ insulae metropolis est, suo sit viduata pastore ac destituta rectore. Propterea elegimus presbyterum, nomine Patricium, nobis sufficientissime cognitum, natalibus et moribus nobilem, apostolica et ecclesiastica disciplina imbutum, fide catholicum, in Scripturarum sensibus, cautum, in dogmatibus ecclesiasticis exercitatum; quem nobis quantocius petimus ordinari episcopum, quatenus auctore Deo, regulariter nobis praesse valeat et prodesse, et nos sub ejus regimine salubriter militare possimus : quia integritas præsidentium,

salus est subditorum; et ubi est incolumitas obe- A stare diu permiseritis. Omnipotens Dominus contra imicos mentis et corporis, et balteo [al., brachio] virtutis sua excellentiam vestram defendat, et, post longam hujus saeculi vitam, ad eam quae finem non habet feliciter vos perdueat.

EPISTOLA XXXVII.

LANFRANCI AD GOTHRICUM HIBERNIE REGEM.
Patrium a se consecratum episcopum significat, regemque hortatur ut que nefarie circa matrimonium fieri dicuntur corrigit, Patriei consilii libenter utatur.

LANFRANCUS non suis meritis, sed gratia Dei archiepiscopus, gloriose Hiberniae regi Gothrico salutem cum orationibus.

Venerabilem fratrem ac coepiscopum nostrum Patricium, quem, charissime fili, excellentia vestra ad nos consecrandum transmisit, honeste suscepimus, **¶¶¶** debitis officiis secundum canonicanam institutionem, scilicet Spiritus gratia cooperante, sacravimus; sacratum ad propriam sedem, cum testimonio litterarum nostrarum, more antecessorum nostrorum remisisimus.

Qui quamvis de gloria vestra multa nobis bona multisque laudibus digna retulit, non abs te tamen credimus esse si prædicanda vestra studia nostra adhortatione pulsamus; sicut enim ignis flante vento clarius luet et major efficitur, sic vera virtus veris præconii pulchrius enitescit et in melius augmentatur. Rogamus igitur, sicut rogari oportet pretiosum sanctæ Romanae Ecclesiæ filium, quatenus fidem rectam, ab ipso Deo, et apostolis ejus sanctis atque orthodoxis Patribus traditam, cum omni mentis sinceritate inviolatam teneatis; fidei congrua opera, in quantum vires suppetunt, exhibeatis; superbis austeram, humilibus placabilem vestram celisitudinem ostendatis.

In regno vestro perhibentur homines seu de propria, seu de mortuarum uxorum parentela conuges ducre, alii legitime sibi copulatas pro arbitrio et voluntate relinquere, nonnulli suas aliis dare et aliorum infanda commutatione recipere. Haec, et si que sunt alia crimina, propter Deum et animam vestram in terra potestatis vestrae corrigi jubete, talesque vos cum divino adjutorio vestris subditis exhibete, ut et amatores boni bona amplius diligent, et appetito malo pravas actiones nequaquam exercere præsumant; hoc enim facientes, et diutius cum rerum temporalium felicitate in terra regnabitis, et post terrenum regnum sine fine regnaturi ad coelestia regna migrabitis.

Plura et prolixius vobis scripsisse, sed habetis vobiscum predictum antistitem vestrum monasticis institutionibus a pueritia enutratum, scientia divinarum litterarum strenuissime eruditum, bonorum operum ornamentis, in quantum cognosci a nobis potuit, decentissime adornatum, quem de anima vestra sepius vobis loquentem si intentio corde audieritis; audientes, ut patri spirituali in his que ad Deum pertinent obedieritis; obedientes, ea que vobis ab eo prolata fuerint, in arca pectoris vestri reposueritis: speramus, per misericordiam Dei, quia neque vos perniciose errabitis, neque subditos vobis in privatarum [al., pravarum] actionum pertinacia

A stare diu permiseritis. Omnipotens Dominus contra imicos mentis et corporis, et balteo [al., brachio] virtutis sua excellentiam vestram defendat, et, post longam hujus saeculi vitam, ad eam quae finem non habet feliciter vos perdueat.

EPISTOLA XXXVIII.

AD TERDELVACUM HIBERNIE REGEM.

Regem laudat ex iis quæ a Patrio cognoverat, mo- netque ut, ad pravas quasdam consuetudines extirpandas, episcoporum aliorumque conventum fieri jubeat, et ipse interseil.

LANFRANCUS, peccator et indignus sancte Doro- bernes Ecclesie archiepiscopus, magnifico Hiberniae regi TERDELVACO, benedictionem cum servitio et orationibus.

B Nullam Deus majorem terris misericordiam impedit, quam cum pacis ac justitiae amatores ad animarum seu corporum gubernacula provehit, et maxime cum bonis regibus regna hujus mundi regenda committit. Ilinamque pax oritur, discordia sopitur, et, ut breviter enunciata complectatur, Christianæ religionis observantia stabilitur. Quod populo Hiberniae divinitus tunc collatum fuisse prudens inspecto intelligit, quando omnipotens Deus excellentie vestre jus regie potestatis super illam terram concessit; tot enim tantaque bona de magnitudinis vestrae erga bonos per humilitatem, contra pravos districta severitate, circa omne humanum genus discretissima equitate, frater et coepiscopus noster Patricius narravit, ut, quamvis vos nunquam vide- rimus, tanquam visos tamen vos diligamus, et tanquam visis ac bene cognitis vobis salubriter consulere et sincerissime servire cupiamus.

Verum inter multa quæ placent, relata nobis sunt quædam quæ displicant, videlicet quod, in regno vestro, quisque pro arbitrio suo legitime sibi copulatam uxorem, nulla canonica causa interveniente, relinquit, et aliam quamlibet seu sibi vel reliæ uxori consanguinitate propinquam, sive quam alias simili improbitate deseruit, maritali seu fornicaria lege, punienda sibi temeritate conjungit; quod episcopi ab uno episcopo consecrantur; **¶¶¶** quod in villis vel civitatibus plures ordinantur; quod infantes baptismō sine chrismate consecrato baptizantur; quod sacri ordines per pecuniam ab episcopis dantur.

Hæc omnia, et si qua sunt similia contra evangelicani et apostolicam auctoritatem, contra sanctorum canonum prohibitionem, contra omnium orthodoxorum Patrum qui nos præcesserunt fieri instituionem, nullus, qui sacras litteras vel mediocriter legit, ignorat. Quæ quanto in conspicu Dei sanctorumque ejus amplius sunt horrenda, tanto studiosius vestris sunt sine aliqua dilatatione jussionibus prohibenda, et, nisi prohibita corrigitur, districtissima terroris vestri severitate punienda; nullum enim Deo vel majus vel gratius munus offerre potestis, quam si divina et humana debitum legibus gubernare studeatis,

Memores igitur divini judicii, quo de commisso A filio et amico ROGERIO comiti, salutem et benedictionem.
vobis regno rationem reddituri estis Deo, episcopos et religiosos quosque viros in unum convenire jubete, sacro eorum conventui præsentiam vestram cum vestris optimatibus exhibete, has pravas consuetudines, omnesque alias quæ a sacris legibus improbantur, a regno vestro exterminare studete, quatenus Rex regum et Dominus dominantium, cum viderit regiam majestatem vestram præceptis suis in omnibus esse subjectam, servis quoque ac fidelibus suis pro [al., præ] timore et amore ejus mansuetam inimicis divinæ religionis divino zelo infestam; ipse quoque vos vestrosque fides clamantes ad se propitiatus exaudiat, hostes conterat pacemque vobis in hoc sæculo stabilem, et in futuro vitam aeternam concedat.

EPISTOLA XXXIX.

AD ROGERIUM COMITEM.

Castrorum custodiam regis nomine commendat, patrisque ei exemplum proponit, qui fideliter servierat; et de vicecomitum placitis a rege, quoad redecit, inhibitis.

LANFRANCUS gratia Dei archiepiscopus, dilectissimo filio et amico ROGERIO comiti salutem et benedictionem.

Dominus noster Anglorum rex salutat vos et nos omnes, sicut fideles suos in quibus magnam fiduciam habet, et mandat ut, quantum possumus, curam habeamus de castellis suis, ne, quod Deus avertat! inimicis suis tradantur. Propterea rogo vos, sicut rogare debeo filium charissimum, quem, teste Deo, toto corde diligo et servire desidero, et cuius patrem sicut animam meam dilexi, quatenus de hac re et de omni fidelitate domini nostri regis talen curam geratis, ut a Deo, et ab eo et omnibus bonis hominibus laudem habeatis.

In memoria vestra semper tenete qualiter gloriosus pater vester vixit, et quam fideliter Dominus suo servivit, et cum quanta strenuitate multa acquisivit, et acquisita magno honore retinuit.

Item mandavit rex ne sui vicecomites aliqua placa in vestris terris teneant, quoadusque ipse mare transeat, et inter vos et ipsos vicecomites per se metipsum causas vestras audiat.

Libenter vellem vobis cum loqui; de qua re, si vobis voluntas est, mandate mihi ad quem locum possimus convenire, et de rebus vestris ac domini nostri regis colloquio habere. Ego vero paratus sum vobis venire obviare quocunque præcepitis.

Rogo ut harum litterarum portatori nomine Berengerio justitiam facias de illis hominibus super quos clamorem facit pro equo suo quem furto sibi ablatum dicit. Omnipotens Dominus vos benedicat, et vitam vestram in omni bonitate disponat.

EPISTOLA XL.

AD EUDDEM.

Ut a perjurio et fraude abstineat, patrisque erga regem et alios fidelitatem imitetur.

LANFRANCUS Dei gratia archiepiscopus, dilectissimo

Auditis de te quæ audire nolle, doleo quantum dicere non possum. Neque enim deceret ut filius Willelmi comitis, cuius prudentia et bonitas, et erga Dominum suum et omnes amicos suos fidelitas multis terris innotuit, infidelis diceretur, et de perjurio vel fraude aliquam infamiam pateretur: imo **32** conveniret potius ut filius tanti viri imitator patris existaret, et omnis bonitatis et fidelitatis aliis exemplum præberet. Propterea rogo te, dulcissime fili et charissime amice, quatenus propter Deum et honorem tuum, si culpam de tali re habes, resipiscas; si vero non habes, manifestissimis documentis te non habere ostendas. Quidquid vero sit, rogo ut ad me venias, securus procul dubio quod neque in eundo, neque in redeundo, per nos, vel regies homines impeditimenti aliquid patieris. Omnipotens Dominus te benedicat.

EPISTOLA XLI.

AD EUDDEM.

Ab excommunicatione, qua illum obstrinxerat, solvi non posse nisi regis misericordiam imploret, ad quam impetrandum suam illi operam spondet.

LANFRANCUS Dei gratia archiepiscopus, dilectissimo quondam filio et amico, ROGERIO comiti, bene intelligere et salubrem de anima sua curam habere.

Doleo prote, quantum dici non potest, quia, teste Deo, te amabam; et te amare et tibi servire toto corde desiderabam; sed quia, instinctu dæmonis et consilio pravorum hominum, ea molitus es quæ te moliri minime oportuerat, necessitate coactus, mentem mutavi, et dilectionem non in odium tantum quantum ad [al., in] rancorem mentis et justam severitatem converti. Legatis tamen et litteris semel et iterum te invitavi ut ad me venires, et consilium animæ tuae a me sicut a patre spirituali et amico sincero acciperes, atque a stulto proposito quod conceperas, consilio meliore desisteres; tu vero id facere recusasti.

Canonica igitur auctoritate te et omnes adjutores tuos maledixi et excommunicavi, atque a liminibus sanctæ Ecclesiæ et consortio fidelium separavi, et per totam Anglicanam terram hoc idem pastorali auctoritate fieri imperavi. Ab hoc vinculo anathematis absolvere te non possum, nisi misericordiam domini mei regis requiras, sibique et aliis, quorum res iniuste prædatus es, justitiam facias.

Mandasti quod adhuc venire volles; hoc ego libentissime vellem, nisi regalem iram pro hac re me incursum metuerem, sed legato et litteris penititudinem tuam, et humilitatem, et preces ei intimabo, et te, salva ejus fidelitate, prout melius potero, adjuvabo. Interim rogo et moneo ut quiescas, nec aliquid coneris facere unde majorem ejus iram incurras.

EPISTOLA XLII.

AD ABBATEM B.....

Rogat ut sua causa litterarum latori veniam indulgeat.

LANFRANCUS divina dignatione, non suis meritis archiepiscopus, abbati B... salutem cum orationibus.

Harum litterarum portitor iram vestram se dicit incurrisse, et propterea patriam, in qua natus et conversatus erat, parentesque et amicos reliquisse. Et quia putavit quod pro me multum facere debeatis, nostris apud paternitatem vestram se petiit litteris adjuvari. Mota igitur nostris precibus vestra ei benignitas indulgeat, quatenus ipse amicum nostrum pro commissi sui venia se petuisse cognoscat.

EPISTOLA XLIII.

AD ANSELMUM PATREM.

Fratris sui filium liberius ab eis susceptum fuisse latetatur, et gratias agit, simul insinuans quid erga illum observari cupiat.

Domino, patri, fratri, amico ANSELMO, LANFRANCUS peccator, perpetuam a Deo salutem.

Quid mihi expedit, beatitudine vestra optime novit; in Anglorum enim terram veniens, sive Romanum proficisciens, omnia sanctitati vestre reseravi que reseranda esse tunc temporis pro mearum necessitate judicavi. Sic ergo orate, sic ab amicis ac familiaribus ☩ ☩ ☩ vestris oratum iri depositae, quatenus omnipotens Deus aut ad meliorem fructum me perducat, aut de ergastulo hujus carnis animam meam in sui sancti nominis confessione educat; tot enim tantisque tribulationibus terra ista, in qua sumus, quotidie quatitur, tot adulteris aliquis spurcitiis inquinatur, ut nullus fere hominum ordo sit qui vel anime sue consulat, vel proficiendi in Deum salutarem doctrinam saltem audire concupiscat.

Litteras, quas per dominum Robertum transmisisti, laetus suscepit, laetior regi: cum quanto autem gaudio adhuc eas relegendo recolo, et recolendo relego, litteris explicare non possum, pro eo videlicet quod, sicut in eis scriptum est, dulcissimum mihi fratis mihi filium, quem sicut animam meam diligo, cum ingenti laetitia suscepistis, quod majorem erga vos amoris mei fiduciam ex hac occasione concepit, et praecepit, ac super omnia, quod onus prioratus, quod importabile antea videbatur, ex ejus adventu levigatum vobis perlungistis. De quo brevem veracemque sententiam vobis dico: si inter paganos etiam ipse viveret, plus cæteris pagani ego ipsos [f., ipsum] diligenter, et prodessem eis [f., ei] si quid in hoc seculo possiderem. Quibus de rebus quantas possum Deo et domino abbati vobisque omnibus gratias refero, quia quales volero [al., volo], tales vos erga me et omnes qui diliguntur a me semper esse comperio.

Sed quia accedens ad servitutem Domini, et maxime id atatis hono, multis variisque tentationibus per tentatorum spirituum suggestiones intrinsecus

A laniatur, multis diversisque carnis titillationibus intus exteriusque cruciatur, oportet valde ut vestri eum colloqui participem sepiissime faciatis, omnes que quorum doctrina salubris esse potest ei, colloqui cum eo, quoties expedit, jubeatis.

Discendenti ipsi a me, rogando praecepi et praecipiendo rogavi ne hoc anno aliquam vel in refectorio, vel in capitulo, aut in monasterio lectionem legeret quoadusque psalmorum scientiam suique ordinis usum aliquem haberet: hanc voluntatem meam omnino despexit, et ut legeret, suarum precum nimietate a vobis extorsit; pro qua re amarissimas litteras transmittere sibi disposui; sed visis alius litteris vestris conceptum adversus temeritatem mentis rancorem omisi.

EPISTOLA XLIV.

B ANSELMI FRATRIS AD LANFRANCUM.

Proximis Lanfranci litteris respondet ac Mauritium vicissim capitis ægritudine laborantem commendat.

Domino reverendo patri, vere diligendo et dilecto, catholice matri amplectendo archiepiscopo, LANFRANCO, frater ANSELMUS suus quod dignius potest, totus suus.

Quoties vobis est gratum aliquid mihi esse gratum utique mihi et hoc est gratum, et illud fit gratius quod prius erat gratum. Significasti vos inter laetos esse, quia ego, ut de aliis taceam, dilectissimum nostrum, nepotem vestrum, valde gaudens suscepit. Tanto igitur et hac vestra laetitia sum laetificatus, et gaudium, quod habueram de praedicto charo nostro, quanvis semper vigeat, augendo est renovatum, quanto id quod non verecundor fateri (me scilicet ex magna parte illum sic suscipiendo intendisse) ad votum pervenisse cognovi de meo meritis domino, fide fratre, sollicitudine filio Mauritio, quem pro vobis separatis ab illo a quo plus amabatur quam ab alio, et quem plus amabat quam alium; vos ipsi judicate, quo illi beatus. Quamlibet namque vile sit quod sic amat, et a quo sic amat, nimirum hoc illi debetis quod non minus amet, et a quo non minus amet. Quoniam igitur et ego novi justitiae vestre rectitudinem, et vos nostis mutuam nostram dilectionem, omni ejus supercedemus commendatione. De ægritudine capitis ejus vestram pietatem, quantum apud vos possum, rogo praecipue quatenus, proper Deum et æternae salutis retributionem, vobis instantibus a dilecto amico nostro domino Alberto medico, quantum potest, perquiratur et curetur.

☩ ☩ ☩ EPISTOLA XLV.

AD GONDULFUM.

Fratris sui filium, ut ab eo instruatur, præcipue commendat, crucemque mittit cum reliquis.

Dilectissimo suo GONDULFO dilectissimus suus LANFRANCUS, dilectionis ceptæ felicem perseverantiam.

Fratres, quos, charissime frater, litteris edocentes, bonisque moribus instruendos tibi præcepit transmisi, honeste et secundum voluntatem meam tractari quorumdam relatione cognovi; pro qua re

gratias benignitati tuae refero, et ut coepitis insistas, A si tamen admonitione indiges, admonere te cupio. Charissimum mihi fratis mei filium, fratrem vide- licet tuum, charitati tuae commendo, rogans, sicut rogari oportet a me jucundissimum filium fratrem- que meum, quatenus cum magna jucunditate animi tui eum diligas, et ad vitam laudabilem pro viribus tuis informare non desinas. Fratrem tuum propterea dixi illum, quem [al., quoniam] revera sibi esse volo multumque rogo, nam et revera venerabilis mater tua, sicut mihi relatum est, filium suum eundem vocare dignatur, cum illa de excellentissimo genere, iste humili loco sit natus, procul dubio receptura ab eo mercedem suam qui dixit: *Qui se humiliat, exaltabitur* (*Luc. xiv, 11*). Crucem cum reliquis, fraternitatis tuae oculis dum missam celebras conspicendam, tibi transmitto; quam perpetuae amicitiae monumentum inter te et ipsum esse desidero.

Magno gudio me replesti, quia promissionem in pueritia factam, in juventute adhuc per divinam misericordiam te servare scrisisti; quam si ad finem illæsam perduxeris, terribilem alii judicem procul dubio cum magna securitate videbis. Omnipotens Deus cordi tuo per sancti Spiritus sui inspirationem inserere dignetur, quatenus in omni ætate tua sic me diligas, sicut in pueritia et adolescentia tua quondam diligere me solebas. Et ipse te benedicat, atque ab omnibus peccatis propitiatus absolvat.

EPISTOLA XLVI.

AD EUMDEM.

Agrotantem consolatur, et pharmacum mittit quo utatur.

Dilectissimo fratri GONDULFO, frater LANFRANCUS, benedictionem a Deo, et perpetnam salutem.

Lectis litteris fraternitatis tuae, multa te cognovi ægritudine laborare, pro qua re hortor ne doleas, imo gaudeas, tuoque Creatori, qui de te curam habet, indefessas gratias referas, sciens scriptum esse: *Libenter glorizabor in infirmitatibus meis* (*II Cor. xii, 15*). Et aliud: *Flagellat Dominus omnem filium quem recipit* (*Hebr. xii, 6*). Non enim te in hoc seculo tantis flagellis attereret, nisi post hoc seculum sine flagello te esse disponeret. Tu ergo me- mento tui, memorare novissima tua, et confitere peccata tua; hoc enim faciens, aut corporalem salutem a Deo consequeris, aut mortem alii me- tuandam sine metu expectabis; quæ videlicet erit finis tibi malorum, principium vero bonorum.

Mitto tibi diaprasiū magnum, quod ad hanc infirmitatem valde utile esse medici perhibent, de quo in modum sylvestris nucis tertia semper die accipies. Omnipotens Dominus custos tui semper existat, atque ab omnibus peccatis propitiatus ab- solvat.

EPISTOLA XLVII.

AD LANFRANCUM ET GUIDONEM FRATRES.

Nepti, ejusque oīm amico, nunc fratri in monasterio, salutaria dat monita. Et nepoti pri-

vati condonat quod ea non observarit quæ injun- xerat.

Dilectissimis fratribus LANFRANCO et GUIDONI, Frater LANFRANCUS, perpetuam a Domino benedictionem.

Quia divinitus, ut credo, vos dilexistis in sæculo, rogo ut rogetis Deum quatenus, ipso cooperante, vos diligatis in eo quod assumpsistis sancto proposito. Alter alteri sit in tribulatione solatium; alter ab alterius vita sumat sanctæ conversationis exemplum. Humilitatem omnibus ostendite, linguis vestras ab omni derogatione salubri [al., fraterna] censura compescite; si quis eujuslibet fratri vitam Theodino dente rodere, si correctus a vobis emendare neglexerit, a vestro colloquio arceatur. Quidquid alii B de vobis dicant laudantes fortasse et magnificantes, quod parentes, possessiones, carnalia oblectamenta pro Deo contempsistis, vos semper introrsus ad conscientias vestras redite, peccatores vos semper esse cognoscite, et peccatis vestris continuis orationibus Deum propitium fore deposecite.

Adversum te, charissime nepos, magnum mentis rancorem concepi, quia videlicet transgressus es præceptum; quod de hoc ordine primum tibi injunxi sed interveniente venerando Patre domino Anselmo, cui sicut Deo obedire desidero, sincero tibi corde illam noxam indulgeo, et moneo ne tale aliquid amplius facias, quia quo impensis amicum diligo, eo amplius maiorem contra eum iram pro parva etiam culpa concipio. Omnipotens Dominus sua vos C gratia protegat, atque ab omnibus peccatis clementer absolvat.

EPISTOLA XLVIII.

AD WILLELMUM PATREM.

Ut Ernustum priorem designet; quod si quid obstat, atia consilia sugerit quæ sequi licet.

Dilectissimo Patri WILLELMO, LANFRANCUS quoniam dulcissimus, et utinam nunc saltem dulcis! quidquid in hoc sæculo et in futuro honestius et melius.

In litteris quas nuper transmisistis, hoc præcipue inter cætera posuistis et rogastis, ut, moto eo qui nunc præsident, de substituendo ecclesiæ vestrae priore vobis consulere, consultaque sub celeritate scriberem; quam rem fratribus qui mecum sunt ostendi, mibique consulere volenti quatenus ipsi quoque consulerent obnoxie rogavi. Communis omnium sententia fuit ut, si aliquis secundum Deum modo efficere valeat, summum ecclesiæ vestrae priorem dominum Ernustum constitutus; quod si ipse renuerit, aut fortasse dominus abbas luic rei consensum præbere noluerit, ordinare quem concors fratrum electio ordinandum decreverit. Si vero vobis hoc consilium displicerit, capite illud quod sanum sapienti displicerit non poterit, videlicet ut agatis quod ex ore domini abbatis Herluini domique Anselmi agendum esse cognoveritis. Nam ego, ut peccator homo, divini consilii ignarus existo, et ipsi utrique, ut credimus, Spiritu Dei pleni sunt, et secum habent, qui in hujus mundi negotiis apud

Deum adjuvare eos valent. Divina majestas, vence
rande Pater jocundusque frater, te benedicat, ab
omnibus peccatis prorsus absolvat.

EPISTOLA XLIX.

AD ADELELINUM ABBATEM.

*Intercedit promonachis qui de monasterio recesserant
et, agnita culpa, redire cupiebant.*

LANFRANCUS archiepiscopus, dilectissimo filio et
amico ADELELINO [f., ADELELMO] abbati salutem et
benedictionem.

Frates isti ad me venerunt accusantes se, et
dicentes in vos graviter peccasse, et sua culpa de
monasterio recessisse; ego vero stultitiam eorum eis
audientibus multum adauxi, et satis duris, **325**
atque amarissimis verbis eos, prout decnit, incre-
pavi. Postea interrogati a me si de cetero vellent
emendare, responderunt se velle, et de hoc quod
egissent plurimum se dolere; et precati sunt me
quatenus pro eis apud vos intercederem, et mea eos
intercessione monasterio, unde exierunt, reconciliarem.

Quapropter fraternitatem vestram precor, si meis
apud eam precibus locus existit, ut pro amore Dei
et nostro, quidquid in vos et contra ordinem deli-
querunt, sincero corde remittatis; et in suis eos
locis in quibus ante culpam erant, suscipiatis, et
paternum eis affectum, ut Deus vobis misericors
sit, de reliquo ostendatis.

EPISTOLA L.

AD REGINALDUM, SENTUNUM, ET HENRICUM.

*Sanctum Hilarium adversus Berengarii calumnias
defendit, ejusque verba, quæ in pravum sen-
sum trahebat, orthodoxe dicta et interpretanda
doctet.*

LANFRANCUS antistes, dilectissimis fratribus RE-
GINALDO Pictavorum urbis abbatи, et SENTUNO [al.,
SEWINO] monacho, et HENRICO canonico, salutem.

Lectis litteris a vestra mihi per hunc hominem
fraternitate transmissis voluntatem vestram intel-
lexi, si facultas detur, ad me veniendo. Id commode
fieri posse non arbitror; nam et iter prolixum est:
pericula multa, terra, marique; et ego tot tantis-
que hujus mundi negotiis obvolvitus sum, ut talibus
studiis dare mihi operam hac tempestate non liceat.
Si divina potestas expeditum me esse quandoque
voluerit, et doceri pariter et docere promptus sem-
per mihi animus erit.

Pro quo schismaticus ille (Berengarium dico),
sicut vestra epistola testata est, constanter asserit,
quia beatus Hilarius vestra urbis vestraeque gentis
quondam episcopus in tractatu Fidei perversa sen-
serit: et in libro De divina Trinitate improbabiles
sententias de Domino Jesu Christo protulit [al., pro-
tulerit]; mirari non debet beatitudo vestra si is,
qui de ipso capite tam multa et tam nefanda cre-
dere et docere verissimis relationibus infamatur;
de ipsius capituli membro tam perniciosa dicere tra-
ditur, in reprobum sensum divino iudicio permit-
tatur.

Revera quisquis Hilario alicujus hæreseos notam

A imponit, multis orthodoxos principes, qui magnis
eum laudibus extulerunt, ejusdem erroris macula
involvit. Gelasius papa in decretis suis (dist. 15,
can. 13) omnes libros ejus inter catholicas scripturas
enumerat. Ejus auctoritas in sacris canonibus
decentissime memoratur, recipitur et laudatur.
Sanctus Augustinus in libro De Trinitate (lib. vi,
cap. 11), excellenti cum laude extollit, et quedam
ab eo de Patre, et Filio, et Spiritu sancto oscure
dicta enucleatus exponit. Beatus Hieronymus quantis
eum omnesque libros ejus in quibusdam scriptis
suis praœconiis effert, epistolari brevitate compre-
hendi non potest: vocans eum Romanorum luciferum,
Ecclesiarum lucernam, lapidem pretiosum, ad
quem mortalia vix ascendunt, pulchro sermone au-
reoque universa loquentem. Cæteri sacrae religionis
doctores, quicunque de eo aliquid locuti sunt, ab
horum sententia in hac parte minime dissenserunt.

Tutius igitur est lectori in difficultatis sanctorum
Patrum sententiis, quas ingenii sui imbecillitas
capere non potest, interrogato quod nescit, dicere
se nescire, quam pertinaci arrogantia, et arroganti
pertinacia, non sine sua et aliorum pernicie, fidei
contraria definire: presertim si talis persona sit,
qua vel scientia litterarum, vel probitate morum,
vel potius utraque parte auctoritatis pondus præ se
gerere videatur.

Verba præfati doctoris, quæ præfatus inversor in
eius calumniam conatur invertere, hæc in vestris
litteris reperi (De Trinit., lib. x, ante medium):
«Dei Filius hominem verum secundum similitudinem
nostrí hominis non deficiens a se Deo, sumpsit :
in quo [al., in quem] quamvis aut ictus incideret,
aut vultus [al., vulnus] discinderet [al., descendere],
afferent quidem hæc impetum passionis, non
tamen doloreni passionis inferrent, ut telum aliquod
aut aquam perforans, aut ignem compungens, aut
aera vulnerans. » Et paulo post : « Virtus corporis
sine sensu pœnae vim pœnas in se deservientis exce-
pit. » Hæc sine prejudicio melioris expositionis, con-
sona, ut putamus, sanctis Patribus astipulatione,
sic exponuntur a nobis. Dominus Jesus Christus in
eadem persona verus homo et verus Deus, secun-
dum humanitatem quidem esurivit, sitivit, fatigatus
est, flevit: appropinquante hora mortis, pavere et
tædere ceperit: unde et oravit dicens : **326** **Pater,**
si fieri potest. transeat a me calix iste (Matth. xxvi, 39). Plagas virgarum, vulnerumque discussiones, ut
homo similis nobis, sensit, et doluit; cæteraque
humanae naturæ infirmitates assumendo hominem,
præter peccatum, assumpsit. Secundum divinitatem
vero, qua Patri et Spiritui sancto per omnia æqualis
est, nihil horum sustinuit: cum apud omnes fideles
hæc semper sit fueritque sententia, et sacra pagina
hujusmodi documentis pene sit ubique referta; et
tamen propter unitatem personæ, in quam confi-
ciendam Deus et homo convenerant, sæpe quæ
hominis sunt, et quedam etiam quæ solius Dei

sunt, dicitur habere homo, ut illud Apostoli : *Si A enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent (Cor. ii, 8).* Non enim revera, quantum ad ipsum spectat, Dominus gloriae est crucifixus, si, propter assumptum hominem, quod hominis fuit dicitur pertulisse Deus. Et ipse Dominus in Evangelio : *Nemo ascendit in celum, nisi qui descendit de celo, Filius hominis, qui est in celo (Luc. iii, 13).* Et rursus id quod Dei erat, homini est assignatum ; neque enim homo in terra degens, in celo tunc esse poterat ; sed quia Unigenitus Patris ita in mundum venit ut tamen a paterno sinu nunquam discederet, quod solus divinitatis erat, loquens in terra, assumpto homini propter unitatem personæ tribuebat.

Hoc locutionis modo superius dictum est quia homini assumpto a Filio Dei ictus et vulnera impetum passionis inferrent, non tamen dolorem passionis afferent. Et hoc suppositis similitudinibus declaratur, ut si telum aquam perforet, et cetera que sequuntur, ac si diceret : Homo assumptus impetum passionis et vim doloris sensit, Deus assumens non sensit : et hoc paulo post declarat dicens : « Virtus corporis, » id est, divinitas assumens ipsum corpus « sine sensu poenæ, » quantum ad ipsam pertinet, « vim poenæ in se, » id est, in carne assumpta « deseventis exceptit. » Quod si virtus corporis, magis robur ipsius corporis, hoc in loco intelligenda est, eadem sententia in ceteris manet, ut sit sensus : « Virtus corporis sine sensu poenæ in se deseventis exceptit ; » quantum ad assumptam humanitatem. Et hoc locutionis genere revera et salva Christianæ religionis fide dici potest quia Christus, sive corpus Christi, sive caro Christi in cruce patiebatur et non patiebatur, dolebat et non dolebat, moriebatur et non moriebatur. Et in hunc modum multa, numeroque parentia. Alioquin si praefatus doctor contra usitatissimam Ecclesiæ fidem, contra evangelicam auctoritatem, contra omnium sanctorum Patrum definitionem, carnem Christi insensibilem et doloris expertam intelligi voluisse, assumptam a Filio Dei hominem similem nobis hominem in praefata sententia minime retulisset. Quaenam enim similitudo sensibili et insensibili? dolenti et doloris experti? Relutit autem, non igitur intelligi voluit.

Obsecro, vigilate omnibus modis, quia schismati ci et fautores eorum circa vos et inter vos sunt; opponite eis scutum timoris Domini, impentes eos jacula divinorum eloquiorum; adminiculamini nobis memores nostri in orationibus vestris. Omnipotens Dominus det vobis bene agere, et feliciter quo tenditis pervenire. Amen.

EPISTOLA LI.

AD ABBATEM T.....

Ut excommunicatam adulteram de cœmeterio ejici præcipiat, quoisque episcopo satisfiat.

LANFRANCUS archiepiscopus, dilectissimo amico suo abbati 7..... [Forte Turstino ad quem epist. 53] salutem.

Causam Godvini, et Lifginæ adulteræ suæ optime novi ; et revera Londoniæ coram me eam vestigari præcipi ; auditaque utrinque partis assertione, in adulteros sententiam diximus, et juste eos esse excommunicatos communis consensu decrevimus. Propterea nihil aliud restat, nisi quod fraternitas tua adulteram de cœmeterio ejici præcipiat; quoisque vel corruptor ejus, vel aliquis pro ea, quod justum est, episcopo faciat. Libenter facerem quod tibi placere posse intelligerem, et multum doleo quod de praesenti negotio voluntatem tuam implere non valeo.

EPISTOLA LII.

AD ABBATEM G.....

327 *Orricum commendat, qui apud illum regis mandato detinebatur.*

LANFRANCUS indignus antistes, venerabili abbatii G..... salutem et benedictionem.

Gratias quantas possum paternitati vestrae ago, quod presentes et absentes nobis et de nobis bona dicitis, meliora optatis, utrumque verbis et litteris confirmatis. Et revera sciatis me eamdem circa vos voluntatem habere, et vobis et vestris sinceram dilectionem in omnibus et per omnia exhibere.

Quod de domino Orricio [Orricu] mandasti, grataanter accipio, sed contra præceptum regis nihil rogare et nil jubere præsumo; sed rogo multumque rogo quatenus propter Deum et propter amorem meum, et quia ipse dignus est, eum diligatis, honeste tractetis, paternum ei affectum, sicut prudentia vestra judicaverit, impendatis; pro justitia namque persecutionem patitur, et, cum superna voluntas fuerit, in gaudium sibi et lætitiam converteatur : misertus est tamen ei Dominus, quod inter vos enī voluit esse; et putantes nocere, sicut Dominus placuit, plurimum profuerit.

EPISTOLA LIII.

AD TURSTINUM ABBATEM.

Solatur amicum, suadetque ut regem per se et per amicos flectere studeat, nec tristetur si spreverit.

LANFRANCUS indignus antistes, abbatii TURSTINO, salutem.

Consilium meum tibi breviter intimandum rogasti, et ego illud tibi paucis intimare curavi. Roga Deum ut meminerit tui et misereatur tibi; et hoc instanter, tam per te quam per amicos tuos; nos vero hoc agimus in quantum possimus. Domino nostro regi offer rectitudinem peramicos et fideles internuntios. Si spreverit, noli multum inde esse tristis neque sollicitus. Visitabit enim Deus plebem suam, cum expedire decreverit. Misericordia tecum sit.

EPISTOLA LIV.

AD DILECTUM ET FIDELEM G....

In comitatibus ipsi commissis nullum sibi esse dominium, sed ad victimum monachorum terras ecclesiæ suæ omnes pertinere.

LANFRANCUS indignus antistes, dilecto et fidelis amico suo G.... salutem et benedictionem.

Gratias ago benignæ sollicitudini tuæ, et sollicitæ A benicitati tuæ, que amicitiam a primordio mutue cognitionis mihi promisisti; ipsis, cum opportunitas se ingressit, semper demonstrare studiisti, et nunc precor multumque precor, quanvis non tantopere precibus indigetas, quatenus de presenti negotio tantum rebus vestris valeras, quantum valere fuerit tibi desuper data facultas.

Scias autem in illis comitatibus, quorum exquirendorum cura tibi commissa est, me nihil in domino habere, sed omnes in illis partibus vestre Ecclesiæ terras ad vitam monachorum per omnia pertinere. Frater vester, qui has tibi litteras portat, multa laudanda de te nihil retulit, quorum pluralitas et epistolaris brevitas ea nunc enumerari non sinit. Sed omnipotens Deus cuius memoriam nihil subterfugit, sicut novit, multipliciter tibi rependat, et ab omni opere malo prius [f., plus] auxiliator, te incessanter defendat.

PISTOLA LV.

AD ABBATEM. R.....

De monacho pro quo rogarat ut in monasterium recipetur, rem integrum nunc ei permittit, probaturus quod decreverit.

LANFRANCUS archiepiscopus, abbatii R salutem.

Quod fratrem de quo mihi scripsit fraternitas tua in monasterium recipiendum, cum meis litteris tibi direxi, teste conscientia mea, divino id zelo et amore nostri ordinis feci, neque enim gratia vivandi scandali aliquid volo vel rogare vel præcipere, quod aliquo modo in majus vel deterius scandalum valeat pervenire. Loquere igitur cum episcopo, si forte adest, et cum domino Godefrido priore ejus; et quidquid super hoc negotio inter vos consulueritis, et consultum opere complementum decreveritis, in omnibus et per omnia mihi quoque placere noveritis. Neque enim superbiam nutrire volo, quam procul ab omni genere hominum et præcipue a nostro ordine remotam esse desidero.

PISTOLA LVI.

AD WILLELUM ABBATEM.

Ut Rainaldo monacho Glocastrense monasterium petere, ibique Serlone abbate per anni unius spatum conversari iucçat.

LANFRANCUS archiepiscopus charissimo amico suo abbatii WILLELMO, salutem.

Rogo te, quantum rogare possum et debeo, quatenus huic fratri Rainaldo concedas licentiam conversandi apud Glocastram cum abbe Serlone per spatum unius anni; expedit enim animæ sue ut hoc fiat. Hujus namque iudicium hinc permaxime capio, quod regularem locum petit, quamvis et monasterio tuo, in quo nutritus est, in nullo detrahatur. Sed cur hoc facere velit, rationabilem causam enarrat. Iterum rogo ne moleste feras quod ad me venit, quod me amicum tuum pro necessitate sua exceptui.

PISTOLA LVII.

AD O..... ABBATEM.

Arquit quod monacho suo vagandi licentiam concesserit, redire a se compulsum cum honore ut recipiat monachum, atque illi, tanquam filio, paternam charitatem impendas.

LANFRANCUS archiepiscopus O..... abbatii, salutem.

Fratrem Gregorium monachum tuum volentem mare transire prohibuimus; et ad monasterium suum redire præcipimus, et præcipiendo compulimus. Tu non bene egisti, quod ipsi vagandi extra patriam licentiam concessisti. In hoc satis evidenter apparet qualis pastor existas, et qua sollicitudine gubernare commissas tibi animas scias.

Mandamus igitur et præcipimus, et præcipiendo rogamus quatenus cum honore eum recipias, et de cætero sicut filio tuo paternam ei charitatem impendas. Credimus enim per misericordiam Dei, si sollicitus tui ordinis esse volueris, quod consilium et auxilium tam in causis spiritualibus quani in sæcularibus per eum habere valebis. Laetificavit me multum, quod timorem Dei te habere, et bonum hominem esse perhibuit, sed tam pro simplicitate tua negligenter esse nostri ordinis negare non potuit.

PISTOLA LVIII.

AD REMIGIUM DILECTUM.

Multos de ipso apud regem male loqui, quibus rex fidem non adhibeat. Expedire ut ad se veniat, ut ex ejus ore plura audiat.

LANFRANCUS Dei gratia archiepiscopus, dilecto fratri et amico REMIGIO, salutem.

Cum multi de te multa perversa dicant, et perpauci sint qui verbis detrahentum ingenita liberalitate [al., libertate] contradicant, scias tamen dominum nostrum regem nullius detrahentis contra te verba recipere, sed potius contra omnes maledicos regali te auctoritate defendere. Itaque expedit tibi, si prope es et licitum habes, quatenus ad me venias, et ea que pro sui prolixitate breviter scribi non possunt, ore ad os audias.

PISTOLA LIX.

AD HUG....

Gregorium papam ab eo vituperari, et Clementem laudibus offerri non probat. Etsi imperatori credat facti sui causas non defuisse, dissuadet ne in Angliam veniat sine regis licentia.

LANFRANCUS, HUG.... [forte, HUGONI.]

Litteras tuas, quas mihi per portitorem mearum misisti, suscepisti et legi, et displicerunt mihi quædam que in eis inveni. Non probo quod papam Gregorium vituperas, quod Hildebrandum eum vocas, quod legatos ejus spinulosos nominas, quod Clementem tot et tantis praeconiis tam propere [f., præpostere] exaltas. Scriptum est enim non esse laudandum in vita sua hominem (*Ecli. xi, 30*), nec detrahendum proximo suo (*Jac. iv, 11*). Adhuc incognitum est humano generi quales nunc sint, et quales futuri sint in conspectu Dei. Credo tamen

quod imperator sine magna ratione tantum rem non A recessum jurassem, viderem autem quod ibi animam meam salvare non possem, exirem; nec perjurii crimen incurserem. Qui enim Deo propter Deum alligatur, non solvit ab ipso, nisi contra ipsum solvatur. Porro ab ipso contra ipsum mimine solvit, qui propter amorem ejus, et ut sibi bene complaceat, a filii discordie, superbie, diffidentiae, et ut aptius [al., apertius] dicam a filii diaboli migrat ad filios pacis, humiliatis, spei, imo ad filios Dei. Qui enim sic transit, nonne plane fugit a sede diaboli ad sedem Dei? Quis enim judicet illum a Deo damnandum, qui ut ad patrem, ut ad dominum et amicum, fugit ad ipsum? Propterea qui sic transit, non ab Ecclesia ad Ecclesiam transit; non enim plures sunt Ecclesiae, sed una est toto orbe diffusa, et « uni Deo ubique servitur, et uni Regi militatur. »

AD RODULPHUM ABBATEM.

Posse monachum qui in uno monasterio stabilitatem promiserit, justis de causis in aliud transmigrare.

LANFRANCUS Cantuariae archiepiscopus, RODULFO abbati salutem.

Indicatum est mihi: de tuo monasterio recedere B vis; de promissa stabilitate sollicitus es, timens ne unde Deum placare studies [al., debes], inde offendas. De quo rationem talem ostendo, et in ostendendo meipsum in exemplum sic do. Si ego Lanfrancus manu propria me de aliquo monasterio non

Postremo B. Benedictus (*Regul.*, cap. 61), sub medium), qui stabilitatem praecepit firmare, monachum ab alio monasterio ad aliud monasterium venientem jubet suscipi; et, si bona vita fuerit, ut stabilitatem firmet, suaderi (*ibidem*).

Finis epistolarum beati Lanfranci.

Epistolas sequentes editit D J.-A. GILLES, Opp. B. Lanfranci; Oxon. 1844. tom.

AD MARGARETAM REGINAM SCOTORUM.

LANFRANCUS, indignus sanctæ Cantuaricensis Ecclesiæ antistes, gloriose Scotorum reginæ MARGARETÆ salutem et benedictionem.

Explicare non potest epistolaris brevitas quanta cor meum lætitia perfudisti perfectis litteris tuis C quas mihi, Deo amabilis regina, misisti. O quanta jucunditate verba profluent, quæ divino spiritu inspirata procedunt! Credo enim non a te sed pro te dicta esse quæ scripseras. Revera per os tuum locutus est ille, qui discipulis suis ait: « Discite a me qui mitis sum et humilis corde. » De hac Christi disciplina processit quod, regali stirpe progenita, regaliter educata, nobili regi nobiliter copulata, me hominem extraneum, vilem, ignobilem, peccatis involutum, in patrem eligis, teque mihi in filiam spiritualiter habendum precaris. Non sum quod putas, sed sim quia putas. Ne decepta remaneas, ora pro me ut sim dignus pater orare Deum et exaudiri pro te. Orationum et benefactorum sit inter nos commune commercium. Parva D quidem tribuo, sed multo majora me recepturum esse confido. Dehinc igitur sim pater tuus, et tu mea filia esto. Mitto glorioso viro tuo et tibi charissimum fratrem nostrum, dominum Goldewinum, secundum petitionem tuam, alias quoque duos fratres, quia quod de servitio Dei et vestro fieri oportet, solus ipse per se expiere non posset, et rogo multumque rogo quatenus quod pro Deo et pro animabus vestris cœpistis, instanter et efficaciter perficere studeatis, et, si possetis aut velletis opus vestrum per alios adimplere, multo desiderio vellemus hos fratres nostros ad nos redire, quia

valde in officiis suis necessarii erant ecclesiæ nostre. Fiat tamen voluntas vestra, quia in omnibus et per omnia desideramus obedere vobis. Omnipotens Deus vos benedicat, et ab omnibus peccatis cleaenter absolvat.

LXII.

AD ARCHIDIACONOS BAJOCENSES.

LANFRANCUS, indignus antistes, sanctæ Bajocensis Ecclesiæ archidiacaonis salutem.

Indicavit mihi litteris suis Constantiensis episcopus quemdam presbyterum villæ suæ, in parochia vestra sitiæ, manus suis fecisse homicidium, cum contra moriturum se defenderit et patrem suum. Addidit quoque consilium meum super hac re vos velle habere, si vel nunquam, vel post quantum temporis missam homicida liceat celebrare. Periculose, fratres mei, a me de bac re vobis responderem: cum reus reique vita a me penitus ignoretur. Quam si aut propriæ experientia, aut veracium relatione cognitam tenerem, multo tutius fraternitati vestræ de tanta re respondere valerem. Vos igitur, quorū offici id interest, vitam ejus perquirite; videlicet quomodo vixerit, quomodo vivat, si humiliiter pœnitiat, si doleat, si lugeat, maxime si castitatem ad finem vita sua servaturum se esse promittat. Hac et hujusmodi alia pœnitentis indicia: si in eo esse deprehenderitis, peracta pœnitentia licentiam celebrandi missam dare ei potestis; alioquin periculosum vobis et illi perniciosum erit, si pollutis manibus corpus Christi et sanguinem sanctificare præsumpserit. Omnipotens Deus vos benedicat, et de pastore vestro desideratam vobis lætitiam tribuat.

LXIII.

CHARTA CANONICIS DE GRAVENNA CONCESSA.

LANFRANCUS, Dei gratia Cantuariensis archiepiscopus, WALTERO archidiacono, totique capitulo de Lenham salutem.

Concedimus et præsentis charte pagina confirmamus ecclesiam Omnim Sanctorum de Gravene canonicis regularibus Sanctæ Mariæ de Suthwerca,

A in eleemosynam, cum omnibus ad eamdem ecclesiæ pertinentibus, sive in terris, sive in decimis vel aliis quibuslibet beneficiis : Testibus Rogerio de Ponte episcopo; Walario de Wrotcham; Alano de Wellis, Joanne de Cautuaria; Thoma, de Londonia, clericis; Ricardo de Gravencel, Hugone passoriere, Joanne converso.

DOMINI LUCÆ DACHERII

MONACHI BENEDICTINI

IN EPISTOLAS B. LANFRANCI NOTÆ ET OBSERVATIONES

330-331 B. Lanfrancum epistolas scripsisse constans est omnium, et veterum et recentiorum, sententia. Ex antiquioribus instar omnium erit Guillelmus Malmesburiensis monachus, qui in gestis pontificum Anglorum lib. 1, fol. 121, 2 n. 10, editionis Londiniensis, de epistola 2, Alexandro summo pontifici inscripta sic loquitur: « Sermonis hujuscemodi veritati assensit epistola initio papatus Angliam directa, que inter epistolas Lanfranci reperitur. » Item fol. 122, 2, n. 30: « Ipse Lanfrancus pauca ingenii sui monumenta reliquit, decretales epistolas, et præcipuam contra Berengarium. » Qui de epistolis præfati archipresulius agnitus neoterici, indicatum est annotationibus ad Vitam, pag. 41, lit. c.

AD EPISTOLAM I.

Alexandro papa. Sanctum pontificem Alexandrum hoc nomine secundum, Guillelmus Pictaviensis in gestis Guillelmi ducis, et regis Anglorum, inter scriptores Historiæ Northmannorum ab Andrea Duchesno editos, pag. 197, summe extollit in hunc modum: « Is præsul Lucensis, cum altiore gradum nullatenus appeteret, violento plurimorum consensu, quorum apud Romanos tunc præcellebat auctoritas, ingenti concilio assentiente, in eo locatus primatu, quo præsumul orbis terre caput existet atque magister. Allectionem hanc sanctitatem memorat atque doctrina. Per eadem post ad ortum solis et occasum effulgebat. Neque cursus limitem sol immutabilis natura, quam per veritatis illæ directum tendebat vita: quodquod ubique per mundum potuit, iniquum corrigens, nulli concedens. »

De Beccensi congregatione. Cui pridem dederat nomen, atque in ea pluribus annis monasticam vitam duxerat, « omnem operam impenderat (ut Milonis ejus biographi verbis utar) quieti, et silentio cordis sui novalia verbi sacri excolens assidua lectione, irrigans ea dulci, quam saepe obtinebat, lacrymarum compunctione. » Beccus, porro, seu Be-

B cum monasterium in Normannia situm a fluvio interfluenre nonnen accipit: Gilbertus Crispinus in Vita B. Herluini fundatoris ejusdem cenobii, et Chronicon Beccense pag. 1. « At verius, inquit Papirius Masson, in descriptione fluminum Gallia in Ligeri, agens de Elaveri, Beccus dicitur veterum Gallorum seu Danorum lingua aquæ cursus in alium flumen intrans: » quippe hoc in loco fluviali duo exstant, quorum alter influit in alterum. Fundationis autem hujuscemodo monasterii hæc est brevis forna.

« Notum sit omnibus Christianæ religionis cultoribus, quod ego abbas Herluinus filius Ansogti, astantibus et laudantibus fratribus meis Odone et Rogerio, jubente Gilleberto comite, et Alberto, et Ranulpho consentiente, Roberto comite, et Roberto archiepiscopo, donavi Sanctæ Mariæ tertiam partem terræ de Burnevilla, et hoc quod pertinet ad eam, et Tavileio, et de Surceio, et hoc quod pertinet ad eas, et terram de Sarnao, et hoc quod pertinet ad eam, quæ Ansogotus pater meus in vita sua habuit: dotem quoque matris mee, jubente patre meo ex integro mili datam, coram testibus Fulberto sacerdote, Vitale, Rainaldo, et aliis multis. »

Quidquid ad res Beccensis monasterii spectat, docebit Chronicon in appendice operibus B. Lanfranci subjectum, solummodo immunitates quasdam a Rothomagensibus archiepiscop. Guillelmo, atque Hugone, necnon et a Colesino papa tertio induitas et confirmatas adjicere visum est.

332 *Charter exemptionis monasterii et parochiæ Beccensis ab archiepiscopo Rothomagensi D. Anselmo concessæ.*

Virorum prudentium consuetudo est, et eorum maxime qui de statu sanctæ Ecclesiæ aliquid rationabiliter disponunt, ne per ignorantiam vel oblivionem a propria firmitate aliquando decidat, inscriptionis auctoritate firmare. Sed episcopalis curæ officium est diligenter procurare quatenus monaste-

ria servorum Dei in pace, et quiete firmata perma-
neant; ne divinis officiis mancipatae mentes aliqua
occasione a suo proposito impedianter. Hac igitur
rationis aestimatione ego quoque Willelmus, Dei
gratia Rothomagensium archiepiscopus, litteris man-
dare decrevi, tempore videlicet Roberti comitis filii
Willelmi regis Anglorum, quod Beccensi Ecclesiae
et domino Anselmo abbatii, ob reverentiam ejusdem
loci et fratrū religiosissimam vitam, sed et propter
salutem animæ meæ, antecessorumque meorum,
necnon et successorum, concedo ut Ecclesia ipsa,
ejusque ipsius loci parochia, cum residentibus pa-
rochianis suis, perpetuo sit libera ab omni episcopali
exactione, præter ea quæ ab episcopali officio ad-
ministrari non possunt: ut est monachos vel cle-
rios ordinare, Ecclesias reconciliare, pœnitentiam
publicam dare, et hujusmodi pœnitentiales reconciliare:
aut illa, pœnitentiam occultant, que sine consilio
episcopi dari non potest, determinare, chrisma
quoque, et oleum tribuere; ut in brevi cuncta comp-
lectar, monasterii et abbatis, prout decet, omnem
pastoralem curam gerere sine acceptance pœnitentiae.
Si autem in eadem parochia talis causa orta fuerit,
quæ ferri judicio finienda sit, tunc ex placito ab-
batis, aut apud matrem Ecclesiam causa finiatur,
judiciumque portabitur; aut archiepiscopus ferrum
judicij ad locum illum per ministros suos destinabit,
judiciumque ibi coram archiepiscopi ministris por-
tabitur. Quod si pœnitentia exierit, ubique judicium
portatur, abbas erit. In ceteris autem parochiis,
quæ ad eamdem abbatiam pertinent, etsunt de nostra
diœcesi, hoc solum ei concessimus, ut manu pastos
suos laicos quietos habeat, illos tantummodo, qui
terrā, vel domos nullo modo possident. Si autem
de his omnibus, quos liberos esse concessimus,
aliquis contra Christianitatem egerit, et abbas ad
hoc corrigendum tardus exstiterit, archiepiscopus
eum ut corrigit monebit: quod si abbas postea cor-
rigere noluerit, archiepiscopus emendabit. Pro his
igitur quæ concessimus, abbas tales honorem et
tale servitium ecclesiae nostræ metropolitanæ ex-
hibebit ut, si ab archiepiscopo invitat⁹ fuerit et
legitimam excusationem non habuerit, ad festum
dedicationis ejusdem ecclesie veniat; sumptus ar-
chiepiscopi habiturus, ut archiepiscopo missam cele-
brante chorūm teneat; aut si archiepiscopus aliqua
causa missam celebrare noluerit, aut non potuerit,
idem abbas missam festivam pro eo celebret. Hæc
autem ex consulto clericorum nostrorum fecimus.
At vero abbas ex consulto monachorum suorum
querelas quasdam et calumnias, quas in quibusdam
de prelatis Ecclesiis faciebat, clamavit quietas, et
concessit, ut omnes episcopales consuetudines ha-
beat archiepiscopus, et in illis ecclesiis, quas tunc
temporis Beccensis Ecclesia in diœcesi nostra possi-
debit extra Beccensem parochiam, et insuper in
illis omnibus quas deinceps in diœcesi nostra ac-
quisitura erat.

A *Hoc idem privilegium sub eadem forma iisdemque
pene verbis ab Hugo Rothomagensi archiepiscopo,
successore Guillemini anno millesimo centesimo qua-
dragesimo primo confirmatur.*

Confirmatio ejusdem tituli ab Alexandro papa tertio.

ALEXANDER episcopus, servus servorum Dei, di-
lectis filiis ROGERIO abbatii, et fratribus Beccensis
monasterii salutem, et apostolicam benedictionem.

Ex rescripto quarundam litterarum bonæ memo-
riæ Willelmi quandam Rothomagensis archiepiscopi
nobis innotuit, etc. *Vide in Alexandre III inter Pa-
trologia volumina proxime edenda.*

333 Celestini papæ tertii privilegium.

CELESTINUS episcopus, servus servorum Dei, di-
lectis filiis GALTERO abbatii et conventui Beccensi
salutem, et apostolicam benedictionem.

*B Sacrosancta Romana Ecclesia, etc. Vide in Ca-
lestino III.*

334 *Calamitatum causa existens*, Refert sancti
Lanfranci biographus quemadmodum ille toto animo,
totis viribus conatus est, atque industria quanta
potuit maxima, quatenus episcopale onus humeris
suis minime imponeretur, ita ut frustra hortarentur
prælati, primores Normannia efflagitarent, rogaret
regina, ni jussisset B. Herluinus (a cuius nutu pen-
debat totus) rex imperasset, præcepisset summus
Ecclesie antistes Alexander. At vero ubi eorum
cessiset votis; et quam arduum, calamitosumque
munus episcopale fuisse expertus, Alexandrum
exorat, insistitque ut ab hoc munere eximatur.
Noverat siquidem verus sui inspecto, et studiosus
humilitatis Magistri S. Bened. discipulus quam
ponderosum esset illud onus, noverat « quam dif-
ficilem et arduam rem suscepserat regere animas (ut
docet idem magister, cap. 2 Regulæ) et multorum
servire moribus. » Noverat « quia ars est artium re-
gimen animalium, « teste Magno Gregorio, Cura pa-
storali. lib. 1, c. 1. Noverat quia tanta gravitas est
pondus sacerdotum (verba sunt Gelasi⁹ papæ I
ad Anastas. Augustum) quanto etiam pro ipsis re-
gibus hominum in divino reddituri sunt examine
rationem. » Noverat quia seipsum intime noverat.
Sed, inquires: « Qui episcopatum desiderat, bonum
opus desiderat (*I Tim. iii, 1*) » Bonum opus desiderat
do manus, « si quis hunc idcirco appetit, infi-

D D Chrysostom. in idem cap., non principatus aut
dominationis fastu, verum cura regiminis et charita-
tis effectu, non improbo, bonum quippe desiderat
opus. » Si prius irreprehensibilis. « Hoc est (ait
Theophylactus ad hæc verba) omni virtute conspicuus,
ut neque illum alii, neque se ipsum reprehendat.
Illum enim qui aliis præstet, veluti stellam
esse oportet ad omnes ipsum intuentes illuminan-
dum et dirigendum. » De his hactenus.

*A Principe Northmannorum Willemo. Guillelmus
Nothus vulgo dictus, quod procreatus ex concu-
bina, quam postea legitimam duxit in uxorem Ro-
bertus pater. Conquestor vero armis, quia regnum
Angliae comparaverit Guillel. Malmesbur. lib. iii
de Gest. Reg. Anglo. in Guillelmo I et alii passim.*

Cadomensi præsessem canobio, etc. Usu siqui-
dem didicerat magnum Lanfrancum sapientia su-
blimem, vitæ quæque splendore, scientiarum facul-
tate, et rerum sæcularium peritia illustrem; quem
idcirco ad totius patriæ negotia administranda sum-
mum consiliarium assumpserat Normannorum dux
Guillelmus, auctore Milone Crispino. Et sane ad di-
gnitates ecclesiasticas, nisi religione, pietate, scientia,
prudentia viros insignes, et dux Normannorum, et
Anglorum rex nequaquam evehebat, ut asserit archi-
diaconus Lexoviorum Guillel. Pictavens., p. 195 et 208.
Agens de electione Lanfranci in archiepiscopum Can-
tuariensem: « In sede metropolitana (*Cantuariensi*)
meditabatur (*Guillelmus*) sanctum vita, fama char-
um, eloquentia divini verbi potenter, qui suffra-
ganeis episcopis congruam formam præbere, et ovili
Dominico præesse sciret, cunctisque prodesse cuperet
studio vigilanti. Idem de ordinationibus Ecclesiarum
præcogitabat, » etc. Matthæus Paris. ad an. Christi
1067. Porro causa extruendi illius cœnobii S. Stephani
affertur in gestis B. Lanfranci cap. 3, p. 5; Guillel-
mus Malmesb. I. m, Gest. Angelorum, p. 6162, n.
10; Orderic. Vital., lib. m Hist. pag. 459; Guillelmus
Gemeticensis, Hist. Northmannorum lib. vii, cap. 21
et 26; solum hoc loco Guillel. Pictavens. **335**
testem oculatum in Gest. Guillel. pag. 211, arri-
det proferre: « Cadomensi basilicæ modo specie-
que admirabilis suis impendiis ad titulum S. Ste-
phani protomartyris a fundamento extrectæ, tum
diversa donaria ad vexit materia artificioe pretio-
sissima, quæ ad seculi terminum honora permanere
valeant. Singula descriptionibus aut nominibus de-
signare spatiosum foret, » etc. Et infra, qua mente
id impleverit dux Guillelmus, ostendit his verbis:
« Potentes quidem nonnulli sanctis inique largiuntur,
plerumque in iisdem donationibus laudem suam in
mundo, delicta sua coram Deo adaugentes: spoliant
ecclesias, et rapinis ipsis alias ditant. » Animadver-
tant hæc nonnulli principes, prelati, abbates com-
mandatarii imo et concionatores, qui, divina pietate
afflati, hominibus ut appareant, novas religiosarum
ædium structuras aggrediuntur, erogant eleemo-
synas, interim vero, diei noctisque divinis laudibus
posthabitus, collabentes ecclesias et monasteria
(quorun perpingues redditus quotannis percipiunt)
diruta et solo adæquate misere derelinquent. Sed
heu! multo iis pejores perditissimi illi patrimonio-
rum Christi decoctores, qui omnia prandiorum
gurgitibus absument, obligurint, Indis absorbent,
libantque Veneri. Merito ejusmodi insectabatur olim
piissimus Anglorum rex Edgarus elegantissima illa
oratione quam habuit ad Patres synodi circa an.
Christi 970: Sic, sic, inquietebat, patrimonia regum,
eleemosynæ pauperum, (imo quod magis est)
illius pretiosi sanguinis pretium profligatur? Ad hoc
igitur exhauserunt thesauros suos patres nostri, ad
hoc fiscus regius distractis redditibus multis, de-
tumuit? ad hoc ecclesie Christi agros, et posses-
siones regalis munificentia detulit, ut deliciis cle-
B
D
C
D
H

Hermenfredus Sedunensis episcopus. Sive Armen-
fredus, diversis est legationibus Alexandri papæ II
jussu egregie functus. Florentius Vigorniensis
coœvus scriptor ad an. 1062: « Contingit namque
eo tempore, ut et legatos apostolicae sedis ejus
(Ulstani) electioni interesse Armenfredum scilicet
Sedunensem episcopum, et alium qui a D. papa
Alexandro pro responsis ecclasiasticis ad regem
Anglorum Eduardum missi regio præcepto Wigorniæ

per totam fere Quadragesimam degebat, » etc. Ro-
gerus Hoveden, ad an. Ch. 4070 : « Predictus Sedunensis episcopus synodum tenuit, in qua An-
gelicus non canonice degradabatur, » etc. His asti-
pulatur Orderic. lib. iv, pag. 516. Porro « Sedunum
(cujus meminit Jul. Caesar, de Bell. Gal. lib. iii, cap. 1,) præcipuum oppidum Sedunorum est, in quo episcopum constituent, qui regioni ut princeps et ecclesiasticus presul ~~SSG~~ imperat, liberis tamen, non servis; nihil enim publice agit absque omnium civium consensu. » Haec Henricus Glarenus in idem caput Caesaris. Et Raymund. Marlian. in Descriptione veterum Galliae locorum : « Sedusii, vel Seduni populi, Helvetiis et pro parte Celtis annumerantur, vel saltem eis sunt finiti, ipsosque Rhodanus fluvius irrigat. Civitas est episcopal. Tarentesia Latine nomen retinens. » At vero Marlianus postre-
mis hisce verbis hallucinatur, nam Tarentesia archiepiscopatus est, quæ et Monasterium dicitur, vulgo *Mouster*, cui subest Sedunum episcopatus. Sedunum Gallica sive Sabaudica lingua *Sion* nun-
cupatur.

Hubertus S. R. E. cardinalis. Quem S. Lanfrancus epistola 9, subdiaconum appellat. Subscriptis decreto de primatu Cantuariensis Ecclesiae super Eboracensem facto. Vita B. Lanfranci cap. 11, pag. 13, et Guill. Malmesbur. de Pontif. Anglo. lib. 1. Legatione fungitur idem Hubertus Gregorii pap. vii nomine in Britannia minori, libr. v, epist. 22 ejusdem Gregorii. Missus etiam est ad Guill. Angliae regem, episcopos ne Romam peterent prohibentem; quem admonendum voluit summus pontifex per Hubertum. lib. vn, ep. 1; regem vero pontifici acqueivisse epistol. 25 ejusdem lib. ad illum destinata fidem facit.

Episcopi, abbates, etc. De hocce conventu, consule prædictam Vitam loco citato pag. 12.

Ex apostolice sedis auctoritate. Ut refert Eadmerus Lanfranco aequalis, Histor. novorum libr. i, pag. 6 : « In hujus (Guillelmi) regni anno 5, Lanfrancus Cadomensis cœnobii abbas, vir strenuus et in divinis atque humanis rebus excellenti scientia præditus, Angliam ex præcepto Domini papa Ale-
xandri, et prædicti regis, advenit; et paucis post tempore archiepiscopatum Cantuariensem regen-
dum suscepit. »

Tantumque sanctæ Ecclesiae casum. Sic nimurum, in aliis constans atque infractus, premebatur flagi-
tis que in Deum et Ecclesiam perpetrabantur, ut nihil plane esset quod ejus dolorem allevare, nihil quod ejus in Deum zelum temperare posset. Ad vivum nefanda crimina queis erant obvoluti illis temporibus Angliæ, exprimit S. Bedæ continua-
tor, lib. ii, cap. 12 : « Verumtamen, inquit, litterarum, et religionis studia etate procedente obsoleverunt, non paucis ante adventum Northmannorum annis. Clerici litteratura tumultuaria contenti, vix sacramentorum verba balbutiebant: stupori erat et miraculo cæteris qui grammaticam nosset. Monachi

A subtilibus indumentis, et indifferenti genere ciborum regulam ludificabant. Optimates gulæ et veneri dediti, ecclesiam more solito non adibant, sed in cubiculo et inter uxoris amplexus matutinorum solemnia et missarum a festinante presbytero auribus tantum libabant. Vulgus in medio positum præda erat potentioribus, ut vel eorum exhaustis substantiis, vel etiam corporibus in longinquæ distractis, acervos thesaurorum congererent. Illud erat a natura abhorrens, quod multi ancillas suas ex se gravidas, ubi lubidini satisfecissent, aut ad publicum prostibulum, aut ad externum obsequium venditabant, » etc. Sed tamen archiepiscopus noster in tam tetra noctis obscuritate densaque caligine, velut lucidissimum sidus effulxit, quo universum B illustraretur Anglicanum regnum, ignorantiaæ vitio-
rumque tenebræ dissiparentur.

Vitamque canobialem quam præ omnibus diligo. Non mirum sit tam impendio magnum Lanfrancum delectet vita monastica, quam et adeo religiose coluerunt, totique sese devoverunt primores Ecclesiae catholicae sancti doctores, magnus Basilius, Gregorius theologus, Hieronymus, Augustinus, Gregorius Magnus, Augustinus Angliae apostolus, et illis inferiores Beda Venerabilis, Rabanus Maurus, Anselmus, Bernardus, et alii pene innumeri. Hinc Chrysostomus, homil. 70 in cap. xxii Matth. : « Non celo diverticula monachorum minora aestimanda sunt; angeli nempe, imo vero ipse quoque angelorum Dominus, ad eos sepe numero divertuntur. » etc. Et homil. 59 ad populum Antiochenum : « Monachi sunt tanquam faces ab excelsa loco venientibus in portu sedentes, et omnes ad suam trahentes tranquillitatem, neque sinentes fieri naufragia ad se resipientes, eo contuentes in tenebris non permettententes versari. »

Ut taceam multa. Ita forsitan quæ profert Milo Crispinus in Vita cap. 41, pag. ii. Ipsummet Alexandrum, videlicet S. Lanfranci, scholas Becci cum adhuc teneret, auditorem extitisse. Posteaquam enim Lanfranco papam assurrexisse honoris gratia, Roma degenti, enarravit, tanti honoris rationem adfert his verbis : « Tum pro sua magna religione, et eminenti scientia, tum quia cum esset in Normannia, venientes Ecclesiae ministros suscipiebat, et quosdam papæ consanguineos studiosos docuerat. Fertur etiam papa dixisse : Non ideo assurrexi ei, quia archiepiscopus est, sed quia Becci ad scholam ejus fui, et ad pedes ejus cum aliis auditor consedi. » Sed audiamus testem locupletem Eadmerum, Hist. lib. 1, pag. 6 : « Statuto die Pater Lanfrancus, ait ille, apostolice ~~SSG~~ sedis pontifici Alexandro præsentatur; cui quod Romanam scientibus consuetudinem forte mirum videatur, ipse papa ad se intranti assurgens, eum, ut gressum figeret, dulciter hortatus est; ac deinde subdens, honorem, inquit, exhibuimus non quem archiepiscopatu tuo, sed quem magistro (cujus studio sumus in illis quæ scimus imbuti) debuinus; hinc quod ad te pertinet ob reverentiam

B. Petri te exsequi par est. » Hæc Eadmerus, cui A Ven. Bedæ Continuator, libr. iii, cap. 29; Orderie. haud refragantur Guillelm. Malmesbur. de Gest. Anglor. lib. iii, pag. 66, n. 20 Thomas Valsingham, Ypodig. Neust., an. 1070, et alii.

Ad vos venirem vobiscum in palatio, etc. Sapien-tissimum juxta ac doctissimum Lanfrancum volupe omnes auscultabantur, et presules, et abbates, et principes, et potentes sæculi, cum verbis, tum litteris illum ad sese, quo ejus consuetudine nullo non tempore uterentur, allicere conabantur. Id ab ejus biographo Milone asseritur supra cap. 5, pag. 6, et cap. 6, pag. 7; imo et Alexander ipse præfata dilucidat mirum in modum epistola sua ad Guillelmum Conquistorem; eo namque admonito, ut Christianæ pietatis officiis omnem operam impendat, Ecclesiæ earumque personas defendat; sic de beato Cantuariorum archiepisc. effatur: « Ad hæc igitur perficienda, et aliarum virtutum incrementa percipienda, fratris nostri Lanfranci Cantuariensis archiepiscopi monitis et consiliis, gloriam vestram hortamur acquiescere, quem charissimum membrum, et unum ex primis Romane Ecclesiæ filiis lateri nostro assidue non adjuncetum esse dolemus; sed ex fructu quem Ecclesiæ in regno vestro tribuit, consolationem ejus absentie sumimus. »

Post mortem vero ejus nec pacem, nec aliquid bonum. Prædict vir sanctus quæ mortuo Guillelmo Conquistore, et regnante Rufo ejus filio pullulare iterum cepere mala, citius dixerim et grassari per Angliam universam atque Northmanniam; isthæc graphicè more suo Bibliothecarius Malmes. perstrin-git. « Hoc auctor (Guillelmo secundo) sacri Ecclesiæ honores mortuis pastoribus vñnum locati: auditæ namque morte eijuslibet episcopi vel abbatis, confestim clericus regis admittebatur, qui omnia inventa scripto exciperet, omnesque in posterum redditus fisco regio inferret. Interæa quærebatur quis idoneus loco defuncti substitueretur, non pro morum sed pro nummorum experimento. Dabaturque tandem honor, ut ita dicam, nudus, magno tamen emptus. Hæc eo indigniora videbantur, quod tempore patris post decesum episcopi vel abbatis, omnes redditus integre custodiebantur, substituendo pastori resignandi, eligebanturque personæ religionis merito laudabiles. Nullus dives nisi nummularius, nullus clericus nisi causidicus, nullus presbyter nisi (ut verbo parum Latino utar) firmarius. Cujuscunque conditionis homunculus, cujuscunque criminis reus statim ut de lucro regis appellasset, audiebatur; ab ipsis latronis faucibus resolvebatur laqueus, si regale commodum promisisset. Tunc fluxus crinium, tunc luxus vestium, tunc usus calceorum cum acutatis aculeis inventus, mollitie corporis certare cum feminis, gressum frangere, gestu soluto et latere nudo incedere adolescentium specimen erat. Enerves, emolliti, quod nativiter inviti manebant, expugnatores alienæ pudicitiae, prodigi suæ, etc. » Hactenus Malmesburg, de Gest. Anglor. libr. iv, cap. 1; Eadmerus, Hist. lib. i, pag. 14, et lib. iv, pag. 77;

Vital., lib. viii, pag. 682 et 683. Ejusmodi calamitatibus consulere jam e vivis sublato B. Lanfranco perperam conatus D. Anselmus sponte ab Anglia discessit, nequitæ temporis cedens, auctore Roberto Montensi, in Chronico ms. ann. 1098: « Anselmus vero archiepiscopus recessit ab Anglia, quia nihil recti rex pravus (*Guillelmus*) in regno suo fieri permettebat, » etc. Chronicum Beccense, ad calcem operum S. Lanfranci, an. 1098.

AD EPISTOLAM II.

Hermannus siquidem. Vintoniensis episcopus, e Flandria oriundus, regi Eduardo sanctissimo a sacris fuit: suffocatus autem in locum Britholdi. Et tandem animi cupiditate motus ab Eduardo petiti ut B Meldunense cœnobium sibi ad constituendam sedem concederet, sed cum id consequi desperaret, abdicato episcopatu, monastice vitæ sese mancipavit. Rogerus, Annal. parte priore, ad an. Ch. 1055. Harpsfeld, saeculo xi, et Guillelm. Malbesb., de Gest. pontif. lib. i episcop. Schireburnensis, ita depingit Hermannum: « Necdum plane initiatus expulsus est, quo pudore confusus Angliam indignabundus reliquit. Nec multo post ægritudine admonente simul, et quodquod sæcularia parum prosperraverunt, fortunæ iratus mundo renuntiavit, monachus apud S. Bertinum factus. Sed, ut fere fit in talibus, repentina illo impetu religionis frigescente, in dies in Angliam reditum meditabatur. Aflaverat secundus rumor aures ejus Alwoldum episcopum Schireburnensem obiisse. Et jam Godwinus, quem vehementer timebat, discesserat; filiusque ejus voluntati regis, et in hoc et in aliis accesserat. Acceptip ergo Hermannus Schireburnensem ~~BBB~~ episcopatum integrum cum tribus pagis Eduardo rege dante, vivacitateque sui datoris annos transcendens ad Guillelmi tempora duravit, sub quo tribunal ad suum transtulit Schireburnia Salesberiam, » etc. Hæret profecto animus, et ubi pedem figere debeam ignoro. Lanfrancone testi oculo, quid Hermannum intus et in cœte (quemadmodum illa ex epistola compertum habetur) optime noverat, fidem prestatibimus, an vero Malmesburiensi, aliisque nonnullis scriptoribus, ad quorum aures Hermanni gesta ex vulgi duntaxat rumore ac relatione pervenerant? Penes lectorem esto judicium. Sed vero (ut dicam quod sentio sinistro animo præfatum episcopum quæ relata sunt actitasse, non est revera cur aliquis sententiam asserat. An non cœnobiticæ vitæ amore, et rerum sæcularium fastidio secedere potuit Hermannus? Forsan et pauperie oppressus et eleemosynarum ergordarium animo (uti præsulēm decet) atque ut clericos ad canonicanam vivendi formam perduceret, in abbatiam Meldunensem episcopatus transmigrationem est meditatus Nonne et passim legimus apud autores, imo usū sæpe venit, plurimos scientia et sanctitate viros per celebres, censorum spongias et columnias diu pertulisse? Et sane Hermannus « dum virili robore (ut verbis loquar B. Lanfr.) atque juventa viguit, scientia litterarum divinarum atque

mundanarum præditus, ad pastorale officium satis utilis persona exstitit. » At ego in unam cædemque sententiam omnes pene scriptores antiquiores et recentiores adduci eum videam, nolim usquequaque illius episcopi causam susciperem, atque omni culpa vindicare. Verum enim in verbo, si auctorum opiniones cum beati Lanfranei sententia conciliare velimus, asserere necesse est Hermannum bis asceticam vitam appetivisse; et hoc liquido constare videtur ex ipsiusmet S. archiepiscopi verbis: « Monachicam vitam petuit, nunc iterum hoc ideu facere omnibus modis petuit. » Primum quidem dum in cœnobio S. Bertini apud S. Audomarum monachile collobum (ut a Malmesburiensi relatum est supra) assumpsit. Postmodum ubi in Angliam ex Bertiniano monasterio optimis documentis, pietate, virtutibus instrutus remeasset, et egregie multos per annos episcopatum administrasset; tandem aegritudine senioque confectus, vita solitaria dulcedine (quam priden delibaverat) illectus, et morti iam proximus, ad tutam regularis vitæ stationem appellere peroptat; quo securus e cella (D. Bernardi sunt verba) ad celum quiret evolare. Non spernendum habes illis ferme temporibus exemplum Marbodi episcopi Redonensis, qui, deposito episcopatus onere, sese in monasterium S. Albini Andegavensis recepit, atque inibi induito monastico habitu sancto fine mortem operiti; quod disces ex antiqua in membranis scripta formula denuntiandi mortem defuncti monachi cæteris ejusdem societatis monasteriis, ex eodem S. Albini cœnobia mutuata.

Universis unius sacrosanctæ ecclesiæ filiis humili congregatio beati Albini Andegavorum episcopi, plenam de hoste victoriæ, et de victoria coronam. Apostolica nos informat auctoritas ut pro invicem orantes, alter alterius onera portemus, et sic adimplēbimus legem Christi. Legem igitur Christi nos servi Christi pia sollicitudine adimplere satagentes, denuntiamus vobis obitum domini Marbodi venerabilis episcopi, semper cum laude memorandi, lingua facundi, religione precipui, morum honestate praecleari, litterarum eruditio doctissimi, cuius sermo sale semper conditus erat, et ex ore illius omni dulcior melle fluebat oratio. Et quamvis eodem tempore, variis studiis tota Gallia resonaret, ipse tamen oratorum rex Gallicana arcem eloquentiae specialiter obtinebat. Tertio si quidem dūs Septembri si firmatus carne, sed spiritu fortior, excedens a sæculo, vivens in Christo, sua nos viduavit presentia, et amoris sui jaerule vulneratos intolerabili dolore cœfecit. Qui post longa liberalium studiorum longe lateque vernantium exercitia, quibus in Andegavensi civitate eui famosus ac nominatissimus exstitit magister efficacissime claruit; electus a reverendissimo papa Urbano in Turonensi concilio, sancte sedis Ecclesiæ Redonensis, annuente Domino, pontifex ordinatus est. Quam ipse dignitatem, inno onus, accinctus gladio Spiritus sancti, licet inter barbaros et naturali quadam armatos feritate, per annos viginti octo

A fideliter prudenterque gubernans, superborum colla justitiae censura perdomuit; arguendo, obsecrando, increpando, dissidia pacificavit. tandemque confectus senio, plenus dierum, in sancta confessione, ut præmissum est, in Domino requievit. Ingressurus itaque viam universæ carnis, mortemque vicinam præsentiens, onere pontificale deposito, sanctissimi Benedicti habitum, humilitatemque suscepit; monachumque professus beato Albino se tradidit; ac sic exoneratus pauperem Christum pauper et ipse secutus est. Ante quidem ut Martha sollicitus erat, et occupatus erga 339 plurima, nunc vero velut altera Maria unum esse necessarium recognoscens, optimam partem elegit, quæ non auferret ab eo. Commendamus etiam orationibus vestris, » etc.

B *Venerandæ memoriz Leonis.* Noni scilicet, viri plane fide meritisque insignis, qui eum angelicam vitam duceret, consortio angelorum subinde dignatus est. Leo ostiens., lib. II, cap. 8², Chronicæ Cassinenensis. Berengarii haeresim duobus in concilio Vercellensi et Turonensi damnavit; ita Guitiundus Leoni compar lib. I de Corpore et Sang. Christi. Leonis summam animi demissionem enarrat Otto Frisingensis, Chronic. libr. VI, cap. 33: « Hie ex nobili Francorum prosapia oriundus, auctoritate regalis excellentiæ ad sedem B. Petri destinatus fuerat. Cumque assumpta purpura pontificali Gallias iter ageret, contigit eum Cluniacum venire, ubi forte tunc Hildebrandus prioratus, ut dicitur, obedientiam administrabat: is Leonem adiunctorum emulacione

C Dei plenus, constanter eum de incepto arguit, illuc itum esse inquiens per manum laicam sumnum pontificem ad gubernationem totius Ecclesiæ violenter introire. Verum si suis se credere vellet consiliis, utrumque et quod majestas imperialis in ipso non exacerbetur, quodque libertas Ecclesiæ in electione canonica renovetur, se pollicetur effecturum, inclinans se ad monitum ejus, purpuram deponit, peregrinique habitum assumens, ducens secum Hildebrandum, iter carpit. Igitur ad urbem usque veniens, consilio Hildebrandi a clero et populo Bruno in sumnum pontificem eligitur, sicutque utemque Romana Ecclesia ad faciendam electionem informatur. » S. Leonis gesta conscripsit Wibertus auctor coætaneus, quæ et evulgavit doctus Sirmonodus.

D *Litifeldensis vero episcopus*, sive Licefeldensis in Anglia. Petrus vocabatur antistesille, si conjecturis indulgendum. Si quidem a Lichfeldio sedem, regnante Guillelmo primo, Cestriam removit. Vel sane dixerit quis decessorem illius, cui litteras hasce inscribit magnus Lanfrancus, Leovinum fore. At vero de utroque, ae de nefando, quod hic memorat criminis B. archiepiscopus, sumnum est apud historicos silentium. Petri autem successorem Robertum sugillant pene omnes, affirmantque illum ipsum avaritia vitio infectum, ecclesiarum dilapidasse facultates, redditus exhausisse. Verum chronologia cum repugnet, rationi minime nec tempori consen-

taneum video B. Lanfranco mentem esse ad Rober-^A A erat vir pietate, ac sapientia pollens, eos multarum tum scribere : Lichefeldensis siquidem episcopus exstitit nusquam Robertus, sed Cestrensis, seu potius Conventrensis, quia sedem, defuncto Petro, e Cestria in Conventriam transportavit. Liquido constat præterea consecratum an. 1088, et summum pontificem Alexandrum ab hunanis eruptum an. Ch. 1072, seu, ut alius placet, 1073. Ergo de Petro, aut de Leovino illa in Epistola loquitur S. Lanfrancus. Porro prædictum episcopatum tria sortiri nomina compertum habetur ex dictis, 1º Lictifeldensis seu Lictifeldensis, 2º Cestrensis, postremo Conventrensis.

In locum ejus non præsumpsi. Non audet in Lichfeldensem episcopum (etsi Metropolitanus) sententiam proferre, neque alium in ejus locum sufficere, et consecrare; nam metropolitani, et comprovinciales, primatesque possunt quidem episcoporum in jus per accusations depositionesque vocationarum causas audire, discutere, eventilare ; sed definire, atque ultimo determinare judicio, sine prævia summi pontificis auctoritate, nequeunt ullo modo : quod Julii papæ epistola ad Orientales episc. confirmatur : « Sicut B. Petrus apostolus primus fuit omnium Apostolorum, ita et hæc Ecclesia suo nomine consecrata, Domino instituente prima et caput, sit cæterarum, et ad eam quasi ad matrem atque apicem omnes majores Ecclesiæ causæ et judicia episcoporum recurrent, et juxta ejus sententiam terminum sumant, » etc. Eleutherius papa, epist. ad Gallia provincias, cap. 3, c. *Quamvis* 2, q. 6 : « Quamvis licet apud comprovinciales et metropolitanos, et primates, episcoporum ventilare acnsationes, et criminationes, non tamen licet definire sine hujus sanctæ sedis auctoritate, sicut ab apostolis eorumque successoribus multorum consensu episcoporum jam definitum ; nec in eorum ecclesiis aliis aut ordinentur antequam hic juste eorum terminentur negotia. » Id non latebat D. Cyprianus, qui passim in epistolis totius orbis summum hieracham de rebus suis consultit ; maxime vero lib. III, epist 43, quæ est 67. Inspice, si placet.

AD EPISTOLAM III.

In præsencia celsitudinis vestræ, etc. Quæ obiter hoc loco attingit archipræsal, affatim suppeditum monachus Cantuariensis, Historie novorum lib. I : « Calumniatus est (accusavit Lanfrancus) coram pap. Thomam cum Remigio, quod neuter illorum jure fuerit promotus ad pontificatum. Primus ea scilicet re, quod sacri canones filios presbyterorum quois religionis ordo non ornat, a sacrorum ordinum promotione removeant, sequens 340 vero pro eo quod facta conventione illum a Guillemino post rege facto emerit, officio videlicet quo ei in excidium Angliæ properanti multifaria contentione ac multiplicibus impensis deservierat. Ad hæc illi nullam, qua excusari possent, probabilem causam habentes redditis baculis et annulis, cum cura pontificali, ad petendam misericordiam conversi sunt. Quorum precibus sese Lanfrancus medium injiciens, sicut

rerum scientia fultos, novo regi in novis regni dispensationibus pernecessarios, multis præstare, oratoria facultate ostendit. Quibus auditis, Pontifex summus conversus ad eum : Tu videris, inquit, Pater es patriæ illius, ac per hoc industria tua consideret quid expediat. Virgæ pastorales quas reddiderunt, ecce hic sunt ; accipe illas et dispensa prout utilius Christianitati regionis illius agnoscere poteris. At ille suspectis eis in præsencia papæ revestivit præfatos viros, quemque sua. » Eadmero accedunt Malbesbur. lib. I, de Pontif., fol. 121 ; Harpsfeld saeculo XI, pag. 271. Decretum extat Alexandri II papæ, ut electus filius presbyteri, modo virtutibus pollet, minime respuerat.

B Eboracum porro sive Eburacum civitatem (vulgo York graphice designat Camdenus in sua Britanniae descriptione, verbo *Brigantes* : urbs est totius Anglia secunda, ait ille hujus regionis (Eboracensis, vulgo *Yorkshire*) pulcherrima, universæ Septentrionali parti, et præsidio, et ornamento est singulari. Amena, ampla, munita, ædificiis tam privatis quam publicis exsculta, opibus civibusque referta, et archiepiscopali sede præclaræ, » etc. Malmesbur. in præfatione ad lib. III de Pontif. B. Alcuinus apud eundem Malbesbur. eodem loco in archiepiscopis Eboracens. post med. de insigni illa bibliotheca Eboracensi Carolum Magnum alloquens : « Date mihi, inquit, exquisitiones eruditonis scholasticae libellos, quales in patria habui, per bonam et devotissimam magistri mei Egberti archiepiscopi industria : et si placet excellentiæ vestre, remittam aliquos ex pueris vestris, qui excipiunt inde quæque necessaria, et revehant in Franciam flores Britannie. »

Cæterum metropolim Ecclesiam Eboracensem constituit B. Gregor. apud Venerab. Bedam lib. I, cap. 29, ita B. Augustino Anglorum apostolo scribens : « Et quia nova Anglorum Ecclesia ad omnipotentis Dei gratiam, eodem Domino largiente, ette laborante, perducta est, usum tibi in ea ad sola missarum solemnia agenda concedimus : ita ut per singula loca duodecim episcopos ordines qui tuæ subjaceant ditioni. » Et paulo infra : « ad Eburacum verocivitatem te volumus episcopum mittere, quem ipse judicaveris ordinare, ita duntaxat ut si eadem civitas cum finitimiis locis verbum Dei receperit, ipse quoque duodecim episcopos ordinet, et metropolitani honore perfruatur ; quem tamen tuæ fraternitatis volumus dispositione subjacere, » etc. Lege eundem Bedam lib. II, cap. 17, et Vitam S. Augustini, post Vitas abbatum Beccensem, pag. 62.

Primum niterer obtinere. In medium hic discidium inter Thomam Eboracensem et Cantuariensem archiepiscopum Lanfrancum proferre opera esse non putavi, quippetot et diversi de eodem scripsere auctores, tam vetusti quam recentes, ut in immensus ferme exsugeret materies ; et obrudere toties jam repetita, viderer potius eruditæ lectoris stomachum

ad nauseam provocare, quam ad legendum animum A tionis eorum superadjicere curavi, » etc. Deinde operum subjicit elenchum. His plura referunt illius historiae Continuator lib. I, cap. 5, 6, 7; Malmesb., lib. I, cap. 3, fuse. Sed vero eadem plane referunt et Malmesburiensis et Continuator ille, seu verius ipsissima exstant verba in utroque; ut conjectari liceat unum ab altero mutuatum fuisse quod eloquitur. Antequam excederet e vita quid gesserit doctor ille sanctissimus, descriptis ex ejus discipulis nonnullus apud Surium tom. III, die 10 Maii refert autem die Ascensionis Dominicæ cilicio subiecto decubiente, illibato sensu et hilari vultu hanc orationem seu antiphonam proferentem, *O rex gloriae, Domine virtutum*, etc., atque illa peracta efflasse animam. De S. Beda Martyrologium Romanum die

B 27 Maii; Baronius in notis ad id diei, et Annal. tom. ad ann. 731; Arnoldus Wion, *Ligni Vitæ* lib. III, die 27 Maii, et lib. V, cap. 111. Atque omnium amplissime Eduardus Malheus, *Tropheorum tabula* 1. Cur vero potius Venerabilis vocitetur Beda, quam sanctus, rationes interserit ultimo loco citato Arnoldus Wion, quarum haec præcipua: « Vivente enim, inquit, aliter nuncupare, quamquam sanctitate clareret, fas non erat. » At ego (ut dicam quod sentio) eo nomine has ob causas insignitum puto, prima quod antiquitus, Beda ævo maxime, solemne fuerit presbyteros venerabiles vocitare; altera, viri eximia sanctitas, pietas singularis, cum pari doctrinæ, scientiarumque peritia, id efficerit ut illius homiliæ publice in Ecclesiis, eo in vivis existente legerentur unde et venerabilis nomen est adeptus; verum hujusmodi titulo ornatum nonquam apud coetaneos scriptores repetitur, uti Baronius Annal. eccles. ubi supra accurate pertractat.

Augustini primi Dorobernensis episcopi. « De sancto Augustino (quod observat doctissimus Hugo Menardus) Anglorum apostolo non hic prætermittendu censui insignem locum Aimoyni Floriacensis, in Vita S. Abbonis cap. 4, quo prædicatores in Angliam a S. Gregorio missos addictos regulæ S. Benedicti testatur. Eadem quippe natio (de Anglis loquens) ad amorem Patris nostri Benedicti memorati loci duabus ex causis maxime accessit. Una quidem, quia S. papa Gregorius missis ad eam converterandam fidem Christi prædicatoribus ejusdem dilecti domini Benedicti regulam observandam specialius inculcavit. » Ita Menardus notis ad Martyrologium Benedictinum ad vii Kalend. Junias Verum enim vero proprius latiusque rem haud minimi momenti non abs re erit inspicere, discutere ac dubitationis tenebras pro viribus a meutibus excutere nonnullorum: sed quia nimium sibi in propria causa arrogare quisque judicatur, auctorem Anglum producere (puta cuius nihil interest) aptum congruumque existimavi, Seldenum intelligo, qui in notis ad Eadmeri historiam probat feliciter satis (si quid judico) illum ipsum Augustinum extra dubium familiae benedictinæ dedisse nomen. Et primo quidem ex Guillelmo Malmesbur. in ms. codice de Antiqui-

Conventus Angliae terræ. De hoc conventu in Vita divi Lanfranci cap. 41, pag. 42.

Apud Wentanam civitatem. Camdeno, ubi supra verbo Belgæ: *Venta Belgarum* dicitur, vulgo *Vinchester*, urbs regia et amenissima, episcopali sede insignitur. Plura vide ibidem; necnon et Malmesb. lib. II De pontif. in episcopis Vintoniensibus.

Ecclesiastica gentis Anglorum historia. Quæ habetur (ut notum est) tom. III, operum S. Bedæ Venerabilis; ubi libro I, a cap. 23 ad finem, ac libris sequent. passim de Dorobernensis sive Cantuariensis metropolitanæ sedis primatu, D. Augustino primo ejusdem civitatis archiepiscopo a B. Gregorio concesso, et ab inferioribus Ecclesiæ Romanae pontificibus confirmato, disseritur: quorum privilegia seu litteras bullatas (ut vocant) sive etiam decretales ab ipsismet pontificibus in gratiam Cantuariensis primatus promulgatas ad sua usque tempora, scriptis ad verbum consignavit saepè fatus Malmesb. de Gest. Anglor. libr. II, cap. ultimo; et lib. I De pontific.

341 *Anglorum doctor Beda.* Prænomine Venerabilis, vir equidem admirandæ sanctitatis, regule Benedictinæ religiosissimus observator, atque eruditiorum omnium sui sæculi facile princeps fuit: verum quid de seipso (in calce nimirum Historiae ecclesiasticae gentis Anglorum) ad posteros transmisit, audire non pigrat: « Beda Dei famulus et presbyter monasterii bætorum apostolorum Petri et Pauli, quod est ad Virimudam et Ingiruum: qui natus in territorio ejusdem monasterii, cum esse annorum septem, cura propinquorum datus sum educandus Reverendo abbati Benedicto (cognomento Biscopo) ac deinde Ceolfrido, cunctumque ex eo tempus vitæ ejusdem monasterii habitatione peragens, omnem meditandis Scripturis operauit dedit, atque inter observantiam disciplinæ regularis, et quotidiana cantandi in Ecclesia curam semper aut discere, aut docere, aut scribere dulce habui. Nono decimo autem vitæ meæ anno diaconatum, tricesimo gradum presbyteratus, utrumque per ministerium Reverendissimi Joannis, jubente Ceolfrido abbate, suscepit. Ex quo tempore accepti presbyteratus usque ad annum etatis meæ quinquagesimum nonum, haec Scripturam sanctam mea meorumque necessitatibus, ex opusculis venerabilium Patrum breviter adnotare, sive etiam ad formam sensus, et interpreta-

tatibus Ecclesiæ Glastoniensis : « Hinc (inquit Guilielmo monachi, monachorum gregem sibi associent, et eorum vitam sanctitatum moribus exornent. Quæ nostra decreta, si quis successorum vestrorum, sive regum, sive episcoporum, clericorum, sive laicorum irrita facere tentaverit, a principe apostolorum Petro et a cunctis successoribus suis anathematis vocabulo [vinculo] subjaceat, quoad usque, quod temerario ausu peregit, Domino placita satisfactio ne peniteat, et hujus inquietudinis veram emendationem faciat. » » Aut igitur prima, ejus auctor Augustinus, institutione sodalitium hujus cœnobii erat Equitanum, aut Benedictinum. Neque enim dubitur a Baronio quin et Augustinus et Gregorius Equitani essent, si non Benedictini. Si primo Equitanum fuisse, necessum plane erat ut novatio ejusmodi postmodum accederet, quæ in Benedictinum transmutaret. At non modo nihil ejusmodi reperitur, sed in ipsis etiam incunabulis a jam dicto Bonifacio sancitetur; ut monachi (sic ante legitur) qui ibi erant ab Augustino instituti, monachorum sibi gregem associarent, et eorum vitam sanctitatum moribus exornarent; et ne quis omnino sancito illi adversaretur; gravissima cautum est interminatione: ac si jussisset omnes ejusdem familiae, ejusdem sodalitii, quo primum fuerant instituti, et nomen, et mores perpetuo ibi servare. Neque sane nisi mere fictis habenda sit fides, aut novationis hujusmodi, aut nominis, aut normæ transmutationis vestigium aliquod exstat. Qua de re diligenter etiam consului tabulas jam dicti cœnobii, ubi quam plurima eaque vetustissima pontificum instrumenta, quibus munitionem est, comperio; hujusmodi vero transmutationis neque volam comperio, neque vestigium. Et vides Ordericum Vitalem, Histor. ecclesiat. lib. iv, pag. 516 et 517. At vero si primis in initiis Benedictinum esset cœnوبium illud, eadem ipsa argumentandi ratio, qua in conjecturis suis de Gregorio usus est Baronius, Augustinum Benedictinæ familiae fuisse demonstraret. Neque enim dubitat ipse quin ejusmodi fuerit antistes, quales ipsi soleas ab antistite adsciti. Sed porro viderint hic quorum interest. » Hactenus Seldeni observations, quas hoc ex integro (preter rationes superius allatas) transferre libuit, quod vix ac ne vix quidem occurrit.

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

At ego duos antiquiores inter alios testes adhibuero, quo D. Augustinus aperiisse Benedictinus demonstretur. Primus aderit Anglus S. Adhelmus (a Ven. Beda commendatus his Anglor. lib v, cap. 19) apud Aymoinum Floriacensem serm. de S. Benedicto, post med.

*Temporibus faustus Benedictus claruit iisdem.
Quem Deus Ausionis clemens indulserat auctor.*

Deinde post alia subdit :

*Primo qui statuit nostræ certamina vita,
Qualiter optatam teneant cœnobia normam,
Quoque modo propter directo tramite sanctus,
Ad superum ascendens cœlorum culmina cultor.*

343 *Hujus alumnorum numero glomerantur* A pag. 62. Ubi magni Gregorii epistol. ad S. Augustinum Cantuarie archiepisc. recensetur : « Tua fraternitas (inquit D. Gregorius) non solum episcopos quos ordinaverit, neque eos tantummodo qui per Eburacæ episcopum fuerint ordinati, sed etiam omnes Britannæ sacerdos habeat Deo, Domino nostro Iesu Christo auctore, subjectos. Quatenus ex vita et lingua tuae sanctitatis et recte credendi, et bene vivendi normam percipient, atque officium suum fide ac moribus exsequentes ad celestia, cum Dominus voluerit, regna pertingant. » Si cui autem dubium fuerit qua in civitate vel ecclesia sedem collocaverit B. Augustinus, consulat Vitam eamdem, pag. 61.

Cæterum papæ alterius orbis nomine ornabat olim B S. Anselmum Cantuariensem archiepiscopum Urbanus pap. II, ut auctor est Gervasius Dorobernensi ms. in declamatione contra Robertum abbatem S. Augustini : « Anselmus, inquit, in Cantuariensi civitate consecratus, ab Urbano papa pallium suscepit, et tantam ejus gratiam habuit ut eum alterius orbis papam vocaret. » Haec Seldenus in notis ad Eadmeri Hist., pag. 205, n. 30. Ipsissima Urbani verba Vitæ S. Anselmi, lib. II, inseruit Edinerus : « Quasi comparem, inquit, velut alterius orbis apostolicum, et patriarcham jure venerandum (Anselmum) censemus. »

*Antiquis temporibus ab ipsis terræ incolis Dorobernia vocabatur. Doroberniam sive Cantuariam, C Candenus in descriptione Britannæ verbo *Cantium*, sic exhibet : « Stoure diviso alveo, Durovernun primariam hujus provinciæ (Cantii scilicet) urbem rapide alluit, nomenque fecit. Durwhern enim flumen rapidum Britannis denotat. Ptolomæo pro Duroverno Darvernun, Bedæ et aliis Dorobernia, Saxonibus, Cantwarabyrig, id est urbs populi Cantii, nobis Canterbury, Latinis Cantuaria dicuntur, urbe pervetus, Romanoque sæculo procul dubio illustris. » Ita Candenus. « Nec adeo magna (Malmesburiensiis loquitur initio prefationis lib. I ad Gest. pontif.) nec exiliter parva, qua et positione terra quippe soli affinis, maxima **3.4.4** ubertate et integro murorum ambitu, cives suos fovet, » etc. Et paulo post : « Ibi prima sedes archiepiscopi habetur, qui est totius D Angliae primas, et patriarcha, etc. »*

Antecessorum vestrorum Gregorii cognomento Magni, cuius meminimus sup. De ejusmodi decretis überius Venerabilis Beda locis citatis; neconon et Guillelm. Malmesb., libr. I De gest. Pontif.; qui expressim privilegia a summis pontificibus Cantuariensi Ecclesie concessa, describit : quem adi, si lubet.

Bonifacii.» Hic est Bonifacius quartus Rome urbis episcopus, » ait S. Beda, lib. II Hist. Anglo., cap. 4.

Honorii. Hoc nomine primi; de quo Beda ibidem, cap. 17 et 18.

Vitalini. Exstant ejus epistole et decreta inter concilia generalia.

Sergii. Primi videlicet.

Gregorii. Quarti (nisi memoria me fallat) sub quo *A*rus Cluniacensis, Durandus abbas Troarnensis, Guibertus de Nogento, Petrus Venerabilis, etc., quorum habitum concilium Londonie A. C. 833.

Leonis. Leonem paucis laude sumus prosecuti ad notatione ad epistolam 3. lit. b.

In ea combustionē atque abolitionē. Quam videt conflagrationem memoriae prodidit Eadmerus monachus Cantuariensis, lib. 1 Hist. pag. 9. Ostenditque quantum in illa cum Thoma Eboracensi consertatione, curse, laboris et olei insumpserit magnus Lanfrancus : « Qui eo quidem magis, inquit ille, in istis laboravit quod ipsius Ecclesiae privilegia in ea conflagratione quæ eamdem ecclesiam tertio ante sui introitus anno consumpsit, pene omnia perierant. »

Epistolam illam, etc. Exstat apud Bedam ubi supra, lib. 1, cap. 29. Postquam B. Gregorius D. Augustino quid de Eboracensi episcopo ordinandum præscripsit, sic loquitur : « Post obitum vero tuum ita episcopis quos ordinaverit (episcopus Eboracensis scilicet) præsit, ut Londoniensis episcopi nullomodo ditioni subjaceat. Sit vero inter Londoniæ et Eboracæ civitatis episcopos honoris ita distinctio ut ipse prior habeatur qui prius fuerit ordinatus. » Futilis profecto et ad rem minime, ex hoc loci sumebat argumentum Eboracensis, quemadmodum meridiana luce clarius ostendit eloquentissimus Lanfrancus ; cuius orationem eruditissimam (seu verius fragmentum) medio in concilio pronuntiatam descriptis Malbesb. lib. 1 De pontif., fol. 121, n. 20.

Quædam scriptura. Scripturam hic professionem intelligi conjicio, quam Thomas B. Lanfranco « Coram rege, et ejus curia manu in manu porrexit, » ut cum Malmesbur. bibliothecario loquar loco proxime adducto. Exstat illa in Vita cap. 11, pag. 12. Atque apud eundem bibliothecarium, sic incipit : « Decet Christianum quemque, » etc. Constant fuit ista consuetudo tam Scottis quam Hibernis, et Anglis episcopis, archiepiscopo Cantuariensi velut totius Britanniae primati obedientiam prestare ; formulas complures (quibus professio nomen est) ex antiquis membranis exhibet Jacobus Usserius suis in veteres epistles Hibernicas adnotationibus. Ex his ipsis unam solummodo (quod ad nostrum faciat institutum) hoc loco apponemus, Donati scilicet Dublinensis episcopi.

Ego Donatus Dublinensis Ecclesiæ antistes, quæ in Hibernia sita est, canonican obediens tibi promitto et successoribus tuis, o Lanfrance, sancte Dorobernensis Ecclesiæ archiepiscopo.

A. C. 1085, factam ejusmodi professionem attestatur idem Usserius.

Epistolam quam Berengario, etc. Inter epistolas haud quamquam adnumeravimus, quippe omnes pro pedium scriptores eidem titulum fecerunt : « Libellus De corpore et sanguine Christi, sive, Liber de Eucharistiæ sacramento contra Berengarium. » Porro adversum sycophantam Berengarium illustres virtutem pietate, tum doctrina singulari instructi, tanquam catuli leonis illius de tribu Juda, ex asceteriorum Benedictinorum antris prodire permulti ; scilicet Guilmundus Aversanus archiepiscopus, Alge-

Bertus de Nogento, Petrus Venerabilis, etc., quorum rugitu perterritis, imo et prostratis cum ipso capite sectariis, sopita demum est haeresis Sacramentariorum ad tempora usque nefandorum Lutheri et Calvinii, sed optime omnium magnus Lanfrancus velut coryphaeus argumentorum suorum vi ita confutavit et convicit tantum haeresiarcham, ut non modo palinodiam illum cantare, verum et scripta igni tradere coegerit, atque adeo gloriös palmas deportaverit triumphi. Ita Lanfranci biographus pag. 4, 5, et libel. ejusdem Lanfranci cap. 1. Nec non et Robert. Montensis in Chronico ms. ad an. 1051. Cujus locus insignis maxime notandus est : « Unde contra eum (de Berengario loquens) multum a multis et verbis et scriptis disputatum est, inter quos dominus Witmundus monachus de cruce S. Leufredi contra eum de corpore et sanguine Christi eleganter edidit librum. Lanfrancus etiam Papiensis **345** primum monachus Beccensis, deinde archiepiscopus Cantuariensis, omnibus luculentius et mirabilius librum super hac re contra eum compositus ; in quo singulis illius questionibus et oppositionibus laudabiliter respondit, male dicta ab eo et intellecta, Scripturarum testimoniiis divinarum improbando convincens. »

AD EPISTOLAM IV.

Acceptimus a quibusdam. Historiam hujus epistolæ fuse, et luculenter describit. Eadmerus Histor. lib. 1, pag. 10. Quam (etsi prolixior forsitan videatur) referendam existimo ; quia et ad elucidandam Alexandri epistolam, et quid praestiterit hinc in re B. Lanfrancus exhibeat. « Omnes circiter, aliad Eadmerus, qui ex clericali ordine per regem Willelmum in Anglia constituti pontifices erant, monachos qui in nonnullis episcopatibus Angliae ab antiquo vitam agebant, inde eliminare moliti sunt ; et regem ipsum in hoc sibi consentaneum effecerunt ; in quo tamen se effectu potituros certi extiterant, ut Walchelinus episcopus adunatos pene quadraginta clericos, canonicorum more, tonsuræ ac veste redimitos haberet, quos, ejectis monachis, Wentanæ Ecclesiæ, cui præsidebat, mox intromitteret. Sola mora haec peragendi, nondum requisita ab archiepiscopo Lanfranco, licentia fuit. Ut autem eam dicto citius impetraret, nulla mente ejus dubitatio inerat, sed aliter ac sibi mens sua sponderat exitus rei provenit. Nam ubi quod episcopus moliretur insonuit auribus ejus, illico facinus exhorruit, nec se dum viveret ut effectum quoquo modo talis voluntatis obtineret consensurum asservit » Et paulo post : « Namque pari voto, simili cognomine, uno consensu, concordi animo, pontifices, quos religionis ordo non sibi astrinxerat, enti cœperunt quatenus saltem de primatu Cantuariensi monachos eradicarent, intendentes se hoc facto facilime alios aliunde exclusuros. De illis etenim potioribus sicut eis videbatur, rationibus ad id agendum fulcierantur, partim ob sublimitatem primatis sedis, que dispositioni et correctioni Ecclesiarum per suas personas quaque per Angliam invigilare habet,

partim ob alias multiplices causas quarum exse-
cutio, juxta quod sibi confingebant, magis clericorum quam monachorum officium spectat. Deduc-
tus est in sententiam istam rex et alii principes
regni, Lanfranco, ut sui moris erat, totis viribus
obnitente, et omnium molimini ac invidiae viriliter
resistente. Ne tamen post obitum suum fieret quod
se superstite sciebat per auxilium Dei nequaquam
perficiendum, nesciens mortis suæ diem vel horam,
egit sagacitate, et industria quia pollebat, ut auto-
ritate Romana et apostolica sedis monachorum
habitatio in eadem Ecclesia confirmaretur, et in-
convulta dum seculum duraret in perpetuum stabi-
liretur. Quod privilegio tali summus apostolicae sedis
antistes Alexander ita scripto suo roboravit. »
Deinde subjicit Alexandri epistolam. Vides etiam
Malmesburiens. De pontif. lib. 1, fol. 122.

Et clericos inibi constituere. Ab Ecclesia Vinto-
niensi clericos jamdudum eximus cœnobiorum in-
staurator et adificator Edgarus rex (seculo prior
Alexandro) eliminaverat. Qua vero ad id ratione
impulsus fuerit, in concilio A. C 966 celebrato,
edisserit his verbis : « Timens igitur ne æternam
incurrerem miseriam, si adepta potestate non face-
rem quod ipse qui operatur omnia que in celo et
in terra suis exemplis justus examinerat innotuit,
vitosorum cuneos canonicorum e diversis nostri
regiminis cœnobii Christi vicarius eliminavi. Quod
nullis mihi intercessionibus prodesse poterant, sed
potius, ut beatus ait Gregorius, justi vindictam
provocarent, qui variis vitorum naevis contaminati
non agentes qua Deus jubendo volebat, omnia que
nolebat rebelles faciebant, avidus inquisitor adver-
tens gratos Domino monachorum cuneos, qui pro
nobis incunctanter incederent, nostri juris monaste-
riis devotus hilariter collocavi. » Et quia præsicerat
forsitan optimus ille rex per clericos aliquando a
præfata Ecclesia monachos exturbandos, anathema-
tibus illos, qui simile quid molirentur, percellit hoc
sermone : « Si antem qualibet occasione, diabolo
instigante, contigerit, ut fastu superbientes arro-
gantie, dejecti canonici monachorum gregem, quem
ego venerans cum pastore in Dei constitui posses-
sione, dejicere insidiando voluerit, agatur de eis et
de omnibus qui quolibet munere cœcari juvarent eis
impenderint, quod actum est de angelis superbien-
tibus, et de protoplasto diaboli fraude seducto, ut,
paradisi videlicet limitibus sublimibus regni colorum
sedilibus ejecti cum his quidomini famulatum asper-
nantes contemptur, barathri incendiis detrusi
jugi crucientur miseria, » etc. Et infra gratias
celestes iis impertitur qui beneficis monachos affe-
cerint: « Quicunque, ait, monachos bonis quibuslibet
locupletans ditare voluerit, Creator cunctitenebris
clementer eos eorumque progeniem totius ubertate
prosperitatis, hic et in futuro sæculo, ditando locu-
pletet, » etc. Haec ex ms. codice ejus jussu litteris
aureis pulcherrime exaratis deprompsit Seldenus,

A atque suis notis in Eadmeri Historia, pag. 155
intexit.

C. 4. C *Cui nefario operi.* Notent hæc interim illi
qui tot clangores et strepitus edunt in monachos et
toties obtrudunt, quæ a Vintoniensibus clericis ob-
tendebantur. (Vide superius producta ex Eadmero)
et nefario huic operi inoltionis (ut loquar cum Ale-
xandro) animum appellentes, velim sibi ob oculos
ponant præclaros monachos, qui cum sanctis mori-
bus, tum verbis et scriptis Christianam catholica-
camque fidem multis in locis inseruerunt, instau-
ravit, propagarunt, illustrarunt, Cassiodorum
dico, Gregorium Majorem; apostolos, Augustinum
Cantuariensem Anglie, Bonifacium Moguntinum
Germanie, Benedictum Polonie, Gerardum Hunga-
garorum, etc.; Bedam Venerabilem, Ildefonsum,
Rabanum Maurum, Strabum Fuldensem, Petrum
Danianum, Rupertum, Lanfrancum, Anselmum, Ber-
nardum atque innumeros alios; quia de re Arnoldus
Wonus in Ligno Vite lib. II et v. Cæterum non modo
episcopales Ecclesiæ monachi administrabant, sed
et eisdem ex prisca consuetudine præsidebant
antistes quamplurimi in Anglia monasticam vitam
professi; quin etiam si quis forsitan, annuente rege,
e clericali ordine vel ex laicis ad episcopalem
dignitatem assumeretur, necessario priusquam con-
secraretur, monachi tonsuram, et habitum, nec non
et normæ benedictine professionem emittere cog-
ebatur. Quod produnt inter alios Malmesburi. De
C pontif. lib. I, in Cantuariensis archiepiscopis agens
de Odone episcopo Vintonensi, post Cantuariensi
archiepiscopo electo: « Ille qui nondum amisisset
monachum, constantius reniti, ne morem majorum
ambitione sua turbare videretur, nullum enim ad id
tempus nisi monachili schemate indutum archiepi-
scopum fuisse. » Et post alia. « Itaque transito
mari apud Floriacum monachilia accepit, » etc. Et
Nicolas Harpsfeld. seculo II. Ubi electionem S. Viri
Edmundi in episcopum Dunelmensem describit:
« Cum itaque nullum satisfactioni ulli locum videret,
in monasticum primum ordinem cooptatus est: id
enim omnibus a Cutberti tempore Dunelmi episcopis
solemne erat) acersitusque Egeliensem monachum e
cœnobia Burgensi, qui præceptis eum, et regulis
monasticis imbucret, » etc. Imo et ipsos episcopos
monasticis legibus subjectos (uti abbates) egregium
habes monumentum in illis institutionibus mona-
chorum (inter notas Seldeni ad historiam Eadmeri)
Saxonice et Latine, ab Edgardo rege prolatas circa
A. 900, sub medium: « Episcoporum quoque
electio, ati abbatum, ubique in sede episcopali
monachi regulares conversantur, si Dominilargiente
gratia, tanti profectus inibi monachus reperi pot-
eretur. Eodem modo agatur, nec alio quolibet modo
dum ejusdem sunt conversationis, a quoquam pre-
sumatur, » etc. Deinde post panca. « Qui ordinatus
videlicet episcopus in omnibus eundem morem regu-
larem cum monachissuis, quemabbastenetregularis,

diligenti cura, et magnopere excellenti, sine intermissione custodiat. Nec episcopatus occasione, regulæ præcepta timidus (forte tumidus) vel obliviosus temere intermittat, sed quantum excellat et opere. »

AD EPISTOLAM V.

Romanæ Ecclesiæ archidiacono Hildebrando. Qui et Gregorius VII postea dictus, de quo ad epistolam 3 lit. b, Otto Frisingensis. Nunc vero ipsum pleno ore laudantem coetaneum scriptorem et oculatum Hugonem Flaviniacensem in Chronico nondum edito sub annum 1078 placeat audire : « Natus est igitur in urbe Roma parentibus civibus Romanis, et, quod maximum est, religiosis, ascribendus civis curia cœlestis, et ab ineunte, ætate ecclesiasticis mancipatus officiis, pueritiam suam non sine certis, quæ eum illustrem futurum jam tunc esse signarent, documentis. Religiosis personis comitatus, excusat adolescentiam, assumpto sanctitatis proposito inter mundi contemptores, non sine magnis perfectionis indiciis; perdonauit juventutem nihilominus militiae Christianæ dedicatam, sicut ætate, ita sana doctrina, et firmamento veritatis roboratam, sub præclaris totius Christiani nominis tutoribus, et præsulibus, publicis sanctæ Ecclesiæ mancipavit utilitatibus. Hic ob singularem excelleatis ingenii prærogativam a Nicolao papa in archidiaconatum matris Ecclesiæ proiectus, strenua et laudabili hujus officii administratione, in totius orbis notitiam et religiosorum dilectionem brevi devenit. Decedente vero papa Alexandro, ad summum Christiani regiminis culmen accitus, et electus, divinitate in electi sui exaltatione communem servorum suorum devotionem incitante ad perferendum quod abhorrebat jugum; quodque semper quidem animi, aliquando autem corporis fuga declinaverat, mansuetum animal Domino suo cervicem subdidit. Consecratus igitur in justitia et sanctitate, miro modo, assiduis votis, pro se et grege sibi commisso excubans, urgente pastoralis offici necessitate distorta perversorum corda ad 34 rectitudinis lineam summa vi corrigere nitens, veritatem Dei absque persone acceptance omnibus patetfecit, nactus omnium bonorum dilectionem, ob zeli Dei fervorem, et justitiae executionem. Sed quia nulla est societas lucis ad tenebras, perditorum hominum odium, et detractionem, ino persecutionem, acerrimam incurrit, regiam tamen viam, quam semel intraverat, inconcussus, immotus, per arma justitiae, a dextris et a sinistris, fortiter incessit. Ac primo quidem apostolica auctoritate et veridicis sanctorum Patrum animatus sententiis, ad eliminandam Simoniacam haeresim, et præcipiendam clericorum castitatem, pro commissi sibi offici debito vehementer exarsit. Atque ad an 1085, pergens auctor gesta S. Gregorii describere, felicem ipsius obitum recensem in hunc modum : Sciens ergo, inquit, imminere diem vocationis sue, longe ante convocatis cardinalibus, episcopis, et cæteris captivis, diem obitus sui prædicti; consummatisque

A omnibus ecclesiastice institutionis officiis, xv Kal. Junii, predictos fratres sub districti judicii intermissione, et sanctæ obedientie præcepto constrinxit ut si qua in se corrienda deprehendissent, nullatenus tacere præsumerent. Quibus collaudantibus, et vita conversationem, et disciplinam doctrinæ sanctæ, morumque institutionem, et secundum scientiam sancti zeli fervorem compulit eos apostolica auctoritate singillatim sibi dexteram dare, promittentes quod haereticum illum invasorem sanctæ et apostolicae Ecclesiæ nunquam reciperen, nisi forte canonice respiscens puram confessionem cardinalibus episcopis offeret nudatus omni ecclesiastici ordinis dignitate, contestans, et affirmans omnes simul in perpetuum condemnandos, quicunque communicare præsumpissent Henrico archipyrata usurpatori imperi; nisi depcsita dignitate regni secundum præceptum eorum, et reliquorum religiosorum in Theutonio regno commorantium, condignam penitentiam ageret. Deinde confirmavit vicem suam potestatemque ligandi, et solvendi omnibus vicariis suis, sicut ipse per orbem constituerat, ut quos ipse ligaverat, ipsi post condignam satisfactionem absolverent, sed apostolicae fidei normam, non sicut quidam scipios fallentes, errantes, et alios in errorem trahentes, configunt; quos omnes excommunicatos indiscretè absolveret, ac si posset vivificaret eos qui non vivunt. Deinde quod vanitas ipsa per multa regna dissiparetur, divina inspiratione cognovit et prædicti Demum absolvit omnes qui in fide ista.

B que per illum innotuit, usque ad fidem perseveraverint, ab omnibus peccatis suis, et sic spiritum creatori tradens, anno ab Incarnatione Domini 1085 obiit martyr et confessor. » Hactenus Hugo Flaviniensis, qui res Gregorii VII accurate ac uberrime persecutus est. Et historia ms. Guillelm. Nangiaco ascripta, ad id anni 1085. « Hildebrannus papa, qui et Gregorius VII, apud Salernum exsulans mortuus est, et post mortem multis miraculis claruit. »

AD EPISTOLAM VI.

Absenti persona vestre privilegio. Per privilegium hoc loco pallium procul dubio denotat Hildebrandus. Et quia absenti archiepiscopo nullatenus miti soleret, vetarentque id sacri canones, et pontificum Romanorum decreta, iter Lanfranco Romam necessarium affirmat Quomodo antem pallium e manibus Alexandri papæ suscepit B. Lanfrancus, declarat ejusdem Vita cap. 11, pag. 11. Hac in ipsa Vita, cap. 5, pag. 7, constat nihilominus Joanni Rothomagensi archiepiscopo pallium absenti concessisse Alexandrum papam, et ipsummet Lanfrancum, qui ejus rei gratia Romam sese contulerat, illud attulisse.

AD EPISTOLAM VII.

Fidelitatem facere nolui. Miror ego regem Guillelum summo Ecclesiæ pastori obedientiam seu fidelitatem (alioquin sedis Apostolicae observantissimum) denegare, qui et ultra tributum, sive denarium S. Petri (quod vocant) persolvere non dubitet ipse;

siquidem nihil aliud intellexere, puto, prisci reges per illum denarium annuatim persolvendum, quam tributarium, vel feudarium libera atque Christiana voluntate S. Petro ejusque successoribus regnum consecrare; ex uno sequitur alterum, nempe ex tributo persoluto, subsequi fidelitatem necesse est. Huic veritati suffragatur Polidorus Virgil., lib. iv Hist. Angl., pag. 89. Verum propius rem intueamur, et ex fontibus nonnihil hauriamus. Lex Canuti regis Anglorum sic habet: « Nummum Romæ debitum ad festum S. Petri reddito, qui tum non solverit, episcopo denarium illum, aliosque præterea ter denos numerato, ac regi eo nomine **318** ducenos dato, et viginti solidos. » S. Eduardus explicatus lege 10. « Omnis qui habuerit triginta denariatus vivæ pecunia in domo sua, de suo proprio, Anglorum lege, dabit denarium S. Petri, et lege Danorum dimidiā marcam, iste vero denarius debet submoveri in solemnitate apostolorum Petri et Pauli, et colligi ad festivitatem quæ dicitur ad Vincula, » etc. Non solum Anglorum regnum ejusmodi censum solvere, verum etiam omnium (paucos si excipias) diversorum regnum orbis Christiani regum, suramorunque principum, mos fuit. Dithmar., l. vi, Baronius ad an. 1059, 1062, 1076, 1081.

Cum opportunum fuerit transmittetur. Avaritia virtio passim ab auctoribus notatur Guillelmus rex, carpiturque quod in aggregandis sibi non debitis pecuniis animum plus æquo applicuerit; sed monitis B. Lanfranci assurgens demum ad meliorem frugem se recepit; quod infra ad epist. 50, lit. 6, ostendimus.

AD EPISTOLAM VIII.

Gregorio. Alias Hildebrando; cuius res gestas obiter perstrinximus, ep. 5, lit. a.

Paterna me dulcedine reprehendere studiustis. Binis respondet epistolis ad sese a Gregorio destinatis; exstant lib. vi, epist. 30, et libr. ix, epist. 20. Illa Lanfrancum arguit his verbis: « Sæpe fraternitatem tuam apostolica legatione invitavimus Romanum venire, etiam pro fidei et religionis Christianæ comprobatione; quod hucusque, sicut appareat, aut superbe aut negligenter nostra abutens patientia distulisti, cum nec etiam canonicanam excusationem prætenderis, » etc. Hac vero illum a pristica dilectione defecisse conqueritur: « Quod ex illo tempore, » inquit, « quo sacerdotale summae sedis jugum cervici nostræ, licet indigni, suscepimus, venire ad nos non multum curavit fraternitas tua, quanto minus de dilectione tua sperare potuimus, » etc.

Verbis tuis calumniam ingerere. Iis videlicet quibus summus pastor ille epistola priori ubi supra, archiepiscopum Lanfrancum (quod remissior ac segnior in libertate ecclesiastica defendenda, et promovenda gesserit sese) objurgat, culpat, criminaatur: « Nisi apostolica mansuetudo (verba sunt epistolæ) nec non et amoris pignus antiquum nos hucusque detinuissest, profecto nos hoc graviter ferre jamdudum constitisset. Verum adventum tuum

A vel metus Regis (Guillelmi primi) ejus scilicet quem inter ceteros illius dignitatis specialius semper dilimerus, vel maxime tua culpa nobis negavit, » etc. Isthaec igitur crima sibi imposita diluens B. Lanfrancus, atque perperam de se queri pontificem ostendere conatur. Quid renuat Guillelmus rex, sua ad Gregorium papam epistola manifestat. Cur tandem ita compellat Lanfrancum Romanum proficisci, mentem suam aperit his verbis: « Quatenus nos his et aliis negotiis præstantialiter conferre, atque utilitas Ecclesiæ nostro colloquio augmentum valeat, Deo favente, percipere. »

AD EPISTOLAM IX.

Eboracensi archiepiscopo Thomæ. « Thomas canonicus Bajocensis (ait Guillel. Malmesburiensis, lib. De pontif. in episcopis Candidæ Casæ) a Guillelmo rege archiepiscopus Eboraco datum est, permanisque in honore triginta annis, omni vita integer, et cui nihil vel in gestis, vel in dictis succenseri debat, nisi quod primo archiepiscopatus tempore in causa primatus Cantuariensis magis errore quam pertinacia certavit, » etc. Guillelmi Conquestoris fatis functi naniam scripsisse attestatur Ordericus, hist. libr. viii quam et refert ipse ad verbum. Thomam sanitati redditum meritis beati Cuthberti Rogerus Hoveden. commemorat ad an. 1083, in Willemo Seniore. Ob cujus gratiam Dunelmensi episcopo concedit ipsemet Willelmus canonicos ab eadem ecclesia submovere, sufficerique monachos in eorum locum.

Robertus Sagiensis. Ordericus Vitalis lib. iv. Hist. pag. 520. « Ivone Sagiensium præsule defuncto, Robertus Huberti de Ria filius successit, qui fere duodecim annis prælatui prefuit; et ipse circa Dei cultum fervens Religiosos multum dilexit. » pag 527. Interfuit concilio Rothomagensi a Joanne archiepiscopo congregato, A. C. 1072. Et libr. ix, pag. 833, Roberti doctrina indicatur.

Montem S. Michaelis. De celebri monasterio in Northmannia sanctissimum archangelo Michaeli sacro, non de illo monte Gargano, loquitur hic hand dubie B. Lanfrancus. « Hic locus Tumba vocitatur ab incolis (ut fert Historia ms. hujuscem monasterii) qui in morem tumuli quasi ab arenis emergens in altum, in spatio ducentorum cubitorum porrigitur. Oceano undique cinctus locus, angustum admirabilis insulæ præbet spatium. Ab Abrincatensi urbe sex distans millibus; occasum prospectans Abrincatensem pagum dirimit a Britannia, » etc. Illius fundationem obiter perstringit Sigibertus in Chronico ann. 709. Childeberto II, **319** Francorum monarchiam tenente; fundatorem vero S. Aubertum Abrincensem extitisse, posuisseque in eadem ecclesia clericos. Verum illi ipsi culta divino susque deque habito, et laxata prorsus ecclesiastica disciplina, cum et gulæ et Veneti indulgentes, toti in vitiis immersi viderentur, neque Deum, neque homines reverenter, Richardus I dux Northmannorum iisdem eliminatis Benedictinos monachos sufficit; quod late descri-

bit Robertus de Monte in Historia ms. ejusdem monasterii, e qua, dum evulgaverit quidam ex nostris, nec non ex chartulario, in antecessum describere non gravabimur chartam Richardi II ducis Northmannorum, quæ instar est alterius fundationis. Proxime et subsequetur celebris illius monasterii catalogus abbatum.

Chartra Richardi secundi Northmannorum comitis, in qua donationes a Patre suo Richardo abbatis S. Michaelis factas confirmat. Utiprivelagia ejusdem monasterii videre est.

In nomine sanctæ et individua Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

¶ Antecessorum nostrorum institutionibus sanc-tum decretumque est quatenus, si quis suarum facultatum quiddam loco sanctorum alicui, vita supernæ accensus amore, perenniter possidendum tradere voluerit, solemnne exinde idonearum personarum pluribus astipulationibus fulcitum, ut id inconvulsu permaneat, testamentum faciat. Referentibus enim quamplurimis sanctæ Ecclesie Dei doctoribus, divinum esse receptum didici, ut illic nostri recondantur thesauri, ubi omnis aberit furum formido, omnisque tinearum demolitio, esequæ quoddam peccatorum purgatorium eleemosyna; et quod Deus in largiendo munificos exposcit, qui se præparat munificentissimum. Detur igitur Deo non nostrum, sed suum. Quid enim aliud nos habere putamus, quam hoc quod ab eo accepimus? tribuatur frigide aquæ calix, ut æterna recipiatur merces. Tanti valere audivimus regnum Dei quantum habemus. Sufficit vidua quadrans; profuit et Zachæo bonorum dimidi distributio. Que denique ad id quod finitur, ad quod non finitur comparatio? Scilicet pro terrenis cœlestiæ, pro perturbi mereri perpetua.

¶ His et alii divinae auctoritatibus incitatus hortamenti, ego Richardus, gratia Dei dux, et princeps Northmannorum, pœnas inferni cupiens effugere, et paradisi gaudia desiderans habere post mortem, loco Sancti archangeli Michaelis site in monte, qui dicitur Tumba, fratribusque ibidem Deo monastice famulantibus, trado abbatiam sancti Paterni, sitam in pago Constantiensi, cum terris cultis et incultis, cum ecclesiis et molendinis, cum pratis, et silvis, ab oriente via publica tendente Constantias, a septentrione rivulo nomine Venleio, a meridie fluviolo nomine Tarn, ab occasu mare Oceano, cum insula quæ dicitur Calsoio. Do etiam villam quæ dicitur Chanteleu, cum ecclesia et molendino, cum silvis et omnibus appenditiis; terram quoque Grombaldi, quæ sita est in Briuevilla, et in Flamenvilla, et in Lengrona, et medietatem Erengervilla; terram etiam Durandi, quæ est intra terminos villa, que nuncupatur Verlei; et terram Petri monachi, que est in Batula Gersoy. Columbam iterum sitam in eodem supra nominato pago, cum ecclesia et molendino, et cum silvis, terram etiam Bernardi Patris domini Hildeberdi abbatis, quæ est in territorio villa, quæ nominatur Rotoloi, cum molendino et pratis.

A Trado etiam donatione perpetua quamdam villam sitam in pago Bajocasino, nomine Versum, cum omni terra, quæ ad eam pertinet, culta et inculta, cum ecclesiis, et molendinis omnibus et silvis, medietatemque villa Mondrevillæ, quæ huic adjacet terre. Confirmo insuper donationem matris meæ de Britavilla, quam de suo dotalito, loco superioris dicto obtulit, pro patris nostri suaque salute, ac mea, meorumque fratrum. Villulas quoque quas avus meus Willelmus, in pago Abrincatino, Sancto Michaeli tradidit, sed Robertus comes postea vi abs-tulit, reddo, quæ his vocitantur notionibus Maldrei, Carcei, Marrinei, Curei, Forges, Solinei, Dummanei, Macei, Scallei, Peleton, dimidium Gomerei, Verguncei, Mannei, Sancti Joannis iterum villam

B prope litus maris sitam, cum ecclesia, et vineis, et molendino, et pratis, et villam in valle castelli Moretoin, quæ dicitur Maisnilranger do; teloniumque totius abbatis, et de mercatoribus venientibus et pertransiuntibus. Monasterium etiam Sancti Petri apostolorum principis, situm in latere montis ipsius, tribuo, ea lege ut abbas, vel monachi ibidem pro mea, meorumque filiorum salute clericos constituant quos voluerint; si quem autem ex illis sordide, aut negligenter res sancta Dei Ecclesie tractare persperierint, potestatem habebunt divinum officium ei interdicendi, et nisi correxerit, eo 250 deposito, alium in illius locum subrogandi. Omnes ad postremum consuetudines ipsius villa, tam ad me quam

C ad Abricatensem episcopum pertinentes, sicut sanctæ memoriae pater meus Richardus Romani papæ constituit, perpetualiter possidendas tribuo, ea ratione ut in omni successura generatione abbas, vel monachi ipsius montis, omnes leges, omnesque fo-risfacturas, clericorum ac laicorum, virorum ac mulierum ejusdem burgi, absque calunnia cuiusquam nostrorum successorum, seu prædictæ sedis episcoporum possideant, et quæque corrigenda fuerint, corrigant; qui si in aliquo rectitudinis tramite, quod quidem absit, deviaverint, curamve animarum incolarum loco neglexerint, jam dictæ sedis episcopus, sive Deum timentes vicini, in notitiam deferre current principis, qui illis temporibus Northmannorum dux fuerit, ad quem deinceps pertineat corri-

D gere ea consilio Rothomagensis archiepiscopi, cæterorumque optimatum provinciae. Porro de ordinatione abbatum vel monachorum, sive clericorum loci, hoc decernimus, ut juxta quod a supradicto meo genitore sanctum est, generali assensu Romani concilii, monachi sæpe fati monasterii ordinando sibi eligant, ut sibi placuerit a quolibet episcopo sue vicinitatis, aut in illius sede, aut in suo monasterio ordinari faciant. Hæc autem omnia prænotata Deo, sanctoque archangelo Michaeli, in ejus prædictæ montis monasterio placuit tradere, pro meæ redemptioñe animæ, pro me quoque patris, vel matris, et uxoris, filiorumque meorum Richardi et aliorum salute; quorum voluntate consensuque id ago sub testimonio Christi, totiusque Ecclesiæ,

eo tenore, ea lege, ut absque calumniatione omnium A succendentium, sive parentum, seu quorumcunque aliorum praefatus locus, et habitantes in eo habeat, teneat, possideat. Quod si aliquis diabolice pravitatis telo jaculatus qualicunque modo his calumniationis vim inferre præsumperit, ipse, consentiens que sibi totius execrationis, atque maledictionis cum Juda traditore, et Dathan et Abiron perennibus perenniter irretiati vinculis. Ut autem hujus donationis auctoritas verius credatur, ad diligenter per omnia servetur, firmiusque futuris teneatur temporibus, manu propria subterfirmare curavi, steliumque nomina meorum, quorum consensu id egi, subscribi imperavi.

« Signum Richardi secundi comitis filii magni R ichardi, qui et Vetus dicitur; signum Richardi filii ejus; signum Roberti filii ejus.

« Ego Maugisius, sancta Abrincatensis Ecclesie episcopus, hanc donationis chartulam manu propria voluntarie confirmo.

« Robertus archiepiscopus Rothomagensis; Hugo episcopus Bajocensis; Robertus episcopus Constantiensis; Hugo episcopus Ebroicensis; Herbertus episcopus Lexoviensis; Niellus vicecomes; Tursten vicecomes; Aluerel vicecomes; Walterius vicecomes; Richardus vicecomes; Guimundus vicecomes; Hubertus; Osbernus frater comitissa; Humfredus frater ejus; Bocelinus; Nortmannus Silver; Bernardus filius ejus; Osbernus filius Arsast; Ranulphus frater ejus; Hugo clericus, » et multi ali.

Sed vero eisdem immunitatibus derogat in nonnullis pactio Abrincensem episcopum inter et abbatem, ac monachos Montis Sancti Michaelis ann. 1236, facta.

Catalogus abbatum S. Michaelis de monte Tumba.

1. Maynardus I, expulsis canonicis a Richardo I duce Northmannorum præficitur ann. 966; rexit monasterium 25; obiit 991.

2. Maynardus II, ann. 991; moritur 1009.

3. Hildebertus I, an. 1009; migrat e vita an. 1017.

4. Hildeberdus II, ann. 1017; mortem obiit an. 1023.

5. Almodus, an. 1023; abbatiam abdicavit an. 1032.

6. Theodoricus Almodo suffectus est eodem anno, moritur an. 1033.

7. Suppo an. 1033; cui in prælatura 15 anni tribuuntur; sed duce Northmannorum cogente reliquit abbatiam ann. 1048.

8. Rodulphus de Beaumont Supponi successit an. 1048; vita functus an. 1058.

9. Ranulphus, postquam duobus annis sedes vacasset, electus est an. 1060; obiit 1084.

10. Rogerus I, eodem anno, In Angliam relegatus, ibidem moritur an. 1112.

35. 11. Rogerus II, Rogerio I adhuc vitam agente, eligitur an 1106, e monasterio ejicitur an. 1123.

12. Richardus de Mere in locum Rogerii II sufficitur 1123, mortem oppetiit an. 1131.

13. Bernardus ex monacho Beccensi ann. 1131 migrat e vita an. 1149; Chronic. Beccense ad. an. 1149.

14. Gofridus Ian. 1149; obiit an. 1150.

15. Robertus de Thorigny, vulgo Robertus de Monte nuncupatus. Prius monachus ac Prior Beccensi monasterii, cuius Chronicum ad annum 1154 Robertum de Tougeyo appellat. Inde communis monachorum S. Michaelis assensu in abbatem assumitur an. 1154. In omni genere doctrinarum præstansissimus fuit.

Centum quadraginta volumina edidisse, atque turris sub ruinis et impluvio computravisse refert Historia S. Michaelis calamo exarata; A. C. 1169; jussu Alexandri papæ III interest concilio Turonensi. Orator, ut Godefridum Britanniæ ducem publico cum apparatu exciperet, legatur. Stephanus Redensis episcopus circa A. C. 1176 Roberti laudes versibus est prosecutus. Exstant etiamnum ejus Chronicum seu Appendix ad Sigibertum; aliud item Chronicum nondum editum, nec non et Historia Montis S. Michaelis, ac in Epistolas B. Pauli commentarius; obiit an. 1186.

16. Martinus I, an. 1187; vita functus an. 1191.

17. Jordanus, an. 1191; mortem oppetiit. an. 1212.

18. Rodulphus des Iles, ann. 1212; obiit 1218.

19. Thomas des Chambres, an. 1218; excessit e vita an. 1225.

20. Renatus de Villedieu, an. 1225; moritur an. 1236.

21. Richardus de Tustin, an. 1236 a summo pontifice insignia pontificalia obtinet; mortem oppetiit an. 1264.

22. Nicolaus Alexandre, an. 1264; animam exhalavit 1271.

23. Nicolaus II cognomento Famigot, an. 1271; obiit an. 1279.

24. Joannes le Fae an. 1279; vitam egit. an. 1298.

25. Guillelmus du Château, an. 1299; moritur an. 1314.

D 26. Joannes de la Porte, hoc nomine II an. 1314. Hoc anno præsidarii milites regis auctoritate in monte S. Michaelis collocati sunt; quorum administrator exstitit Joannes abbas, qui e vita discessit an. 1334.

27. Nicolaus le Vitrier III an. 1334; obiit 1362.

28. Gofridus de Servon II, an. 1363; vita functus an. 1376.

29. Petrus Regius (le Roi) ex abbate S. Taurini Ebroicensis fit abbas S. Michaelis ann. 1386, vir non minore morum probitate quam doctrina præditus. Publice sacros canones Parisiis est interpretatus. Prefectus ejusdem monasterii litteras postliminio ad pristinum splendorem revocavit, effectique ut inibi celeberrimum foret scientiarum omnium gym-

nasium. Postquam diversis est legationibus functus, A quem non videt, quomodo potest diligere? Quod at nomine Caroli VI regis Francorum in Aragonia, Hongria et Anglia, Pisas profiscitur, qua in urbe, vel, ut aliis placet, Constantiae, facunda atque vehementi oratione ita cardinalium sibi conciliavit animos ac voluntates ut communi consensione Othonem (Martinum III, vulgo V, postea vocatum) summum pontificem omnes proclamarent. Posthac dum rediret, Bolognæ Tuscae obiit an. 1410.

30. Robertus Jolivet II, an. 1410; e vita migrat an. 1444.

31. Guillelmus d'Estouteville II, cardinalis tituli Sancti Martini, an. 1444; summa contulit beneficia monasterio. Ædificia miræ structure (quæ exstant hodieque) exædificasse ferunt. Legatus a latere fuit. Quæ in electione rectoris académie Parisiensis per aguntur, aint ipsummet ordinasse. Vita Parisiis fungitur an. 1430.

32. Andreas Laure, an. 1482; moritur an. 1499.

33. Guillelmus de Lamps III, an. 1499; obiit an. 1510.

34. Guerinus Laure, an. 1510; mortem oppetiit an. 1513.

35. Joannes de Lamps II, an. 1513; obiit e vita an. 1523.

36. Joannes le Veneur III, episcopus Lexoviensis, et E. R. cardinalis. I commendatarius. Abbatia quoque Beccensi potitus est. Moritur an. 1539. Deinceps abbates commendatarii.

37. Jacobus d'Anebaut cardinalis, an. 1539; de vita decepsit 1553.

38. Franciscus le Roux protonotarius apostolicus, an. 1553; animam egit 1570.

39. Arturus de Cosse episcopus Constantiensis, an. 1570; obiit an. 1582.

40. Franciscus de Joyeuse cardinalis an. 1588; diem extremum clausit an. 1615.

41. Henricus de Lorraine de Guise, ann. 1615; et post annos 26 abbatia cessit 352 Illustrissimi, illius abbatis sub auspiciis, anno 1622, monachi congregationis S. Mauri, in hoc cenobium introducti, monasticam resarcient disciplinam.

42. Jacobus de Souvré, an. 1643; de ordine Benedictino quamoptime promeritus, atque illius monasteri immunitatum acerimus propagator.

Et hanc abbatum seriem chartasque prepositas ex veteribus S. Michaelis monumentis excerpimus unus e sodalibus meis, atque ad me transmisit.

AD EPISTOLAM X.

Quatenus in conspectu Dei et hominum evidenter appareat. Ideo haec profert propter litigiosam illam de primatu Cantuariensi Ecclesiae in Eboracensem quæstionem toties agitatam; de qua superius dictua est sepe. Optima sane hoc loco (etsi compendio allata) suppeditat documenta S. Lanfrancus; etenim proximum si in Deo minime diligamus, Deum haud quaquam amare convincimur: *Si quis dixerit inquit apostolus Joannes Epist. II, cap. iv) quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit, menda est; qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum,*

Plurimæ SS. Patrum auctoritatis. Passim in decretorum libro, atque in conciliis, potissimum can. 4^a Apostolorum; concil. Arelat. I, sub Silvestro I, cap. 40; et Forojul. sub. Adriano I, cap. 40; Innocentii I epist. 3. ad Exup. cap. 6. Qua de re legendus D. Augustinus, cap. 7. De bono conjugali, lib. II De adulterinis conjugiis, cap. 4 et 5.

AD EPISTOLAM XI.

Ecce, Pater sanctissime. Hac in epistola animadverte est quantum Thomas a pristino statu deflexerit, dum adeo mordicus ac prefracte obedientiam negaverat archiepiscopo Cantuariensi Lanfranco (ut ex dictis superius compertum habetur), at nunc ultro ei sese submittit, illumque rogat enixe ut duos episcopos, more solito (episcopi consecrandi gratia) transmittat. De hac et subsequenti epistola Vita B. Lanfranci, capit 13, p. 14.

Paulus comes. Orcadam. « Qui quamvis Noricorum regi hæreditario jure subiectus, ita regis (Henrici primi) amicitias suspiciebat, et crebra ei munuscula missaret, » etc. Guillelm. Malmesbur. lib. v in Henrico primo, fol. 91; et Florent. Vigorn., ad an. 1066.

De Orcadam partibus. Orcadam Insularum graphicæ legitur descriptio apud Guill. Camdenum in Insulis Britannicis: « Objacet Cath regioni Scotiæ, quam ob promontorium Catheenesse nunc appellitant, » etc. Et paulo post: « Ex his (insulis) Pomonia episcopali cathedra celebris, primaria est, » etc.

Eidem clericò concessisse. « Rodulpho nempe », (verbis sunt Seldeni de hac epistola in notis ab lib. I, Historiæ novorum Eadmeri), « cuius nomen quod jam in dictis litteris minime occurrit, ediscimus ex Thoma Stubao, veteri archiepiscoporum Eboracen- sum Vitarum scriptore, nondum edito. »

Duos episcopos dirigat. Id moris continuo in Ecclesia episcopum a tribus saltē episopis consecrari, perseveravit. Concil. Nicanum cap. 4: « Episcopum convenit maxime ab omnibus qui sunt in provincia episcopis ordinari. Si autem hoc difficile fuerit, aut propter instantem necessitatem, aut propter itineris longitudinem; tribus tamen omnimodis in idipsum convenientibus, et absentibus pari modo decernentibus et per scripta consentientibus, tunc ordinatio celebretur. » Consule Menardum in observat. ad librum Sacramentorum D. Greg papæ.

Remigius. Linconiensis episopus ad epist. IV Romam eum una cum Thoma Eboracensi petuisse vidimus. « Ille primis annis egregia apud Dorkestram meditatus, et aliqua facere ingressus, novissime curam omnem et sedem transtulit ad Lindocol-

niam (Linconiam) civitatem. » Et infra. « Quod eo Anna S. Stephanus Cadomensis A. C. 1061. et seq. jucundius erat, quia ipse pro exiguitate corporis pene portentum hominis videbatur, luctabatur excellere et foris eminere animus, eratque gratior exiguus veniens e corpore virtus (Virg. *Aeneid.* v, 34) Quem ideo natura compiegisse videtur, ut sciretur beatissimum ingenium in miserrimo corpore habittasse posse. » Hactenus Malmesbur. lib. iv De pontif. in episc. Lincoln.; Henric. Huntindon. sub finem lib. vii Historie.

353 AD EPISTOLAM XII.

Wlstanus Vigorniensis. Quam insigni sanctimoniam eluxerit S. Ulstani perhibent Rogerus Hoveden. in Guillelmo seniore ad an. 1070 et 1703; Guillel. Malmesbur. De gest. Anglorum lib. iii, et lib. iv De pontif. in episcopis Vigorn. uberior. Sed præ cæteris Florentius Vigorniensis (diu familiariter cum B. Ulstano in eodem monasterio conversatus) ad an. 1062. Paucis interim ex ipso hæc habe: « Electo Aldredo ad archiepiscopatum Eboracensis Ecclesiæ, fit unanimis consensus tam cleri quam totius plebis (Vigorniensis) in ejus (Ulstani) electione. Illo vero obstinatissime rennente, seque indignum acclamante, et cum sacramento affirmante se multo libentius decollationi quam tam altæ ordinationi succumbere velle, tandem a viro Dei Vulso inclusu corruptus, divino etiam oraculo territus, consentire cum maximo dolore cordis compulsus est » etc. Eximium vero Ulstani effatum, ubi veterem ecclesiam a S. Osualdo exædificatam detegi ad subrui consiperet, lacrymas tenere nequivit * unde a familiaribus modeste redargutus quod magis gaudere deberet, respondit: « Ego longe aliter intelligo quod nos miseri sanctorum opera destruimus, ut nobis laudem comparemus; non neverat illa felicium viorum aetas pompticas ædes construere sed sub qualunque tecto ipsos Deo immolare, subjectosque ad exemplum attrahere; nos econtra nimirum ut, animalium negligentes curam, accumulemus lapides. » Ita ille in Malmesburiensi ubi supra. Quod pondarent, precor, qui nimia prurigine (utita dicam) occupantur vetera abolenta monumenta.

AD EPISTOLAM XIII.

Joanni Northmannorum archiepiscopo. Northmannorum appellat archiepiscopum Rothomagensem, D eam ob causam quia juri ipsius subsint universi Northmanniae episcopi. Eo etiam loquendi modo utitur epist. 34. Scribens Domaldo totius Hibernie metropolitano, Hiberniae episcopum nuncupat. Joannis gesta stylo suo prosecuti sunt Guillelm. Gemeticensis Hist. lib. vii, cap. 38, et lib. viii, cap. 3; Robert. de Monte in Chronico ms, ann. 1067 et 1074. Sed maxime Orderic Vital. Hist. lib. iv, pag. 507: « Joannes de sede Abrincatensi, quam 7 annis et quatuor mensibus rexerat, et metropolitanus Rothomagensis factus est. Illic ardore virtutum in verbis et operibus multipliciter fervebat, nimioque zelo in vita, ut Phinees sæviebat, » etc. Plura vide apud eundem, lib. iv, pag. 527; lib. v, pag. 551. Et Chro-

Patrol. CL.

Joannes tum Abrincensis episcopus libellum edidit De officiis ecclesiasticis; quem primum evulgavit notisque adornavit doctissimus Joannes le Prevot, Rothomagensis Ecclesie canonicus. De Joanne Rothomagensi in Vita B. Lanfranci, cap. 5, pag. 7, et notis ad eamdem, pag. lit. d, inferius iterum.

Casulan posuit. Casula eo loci pro veste sacra sumitur. Alcuinus lib. De divinis officiis; Amalarus, lib. ii, cap. 19; Rabanus, libr. i De institutione clericorum, cap. 24.

Cappis induit. De capparum sive pluvialium ecclesiastico usu, Isidor. lib. xv Originum, cap. 12; Helgaudus in Vita Roberti regis Francorum, agens de capella. Porro ritus capparum deferendarum in dictione ecclesiarium etiamnum observatur, ut notum est ex libro Pontificali.

Leo Romanæ sedis, etc. Cujus supra meminimus ad epist. 3 b. Nonnullarum [eum] egisse consecrationes ecclesiistarum, atque inter alias Romaricensis (Remis habita synodo), cum Gallias primo sui pontificatus anno lustraret, testantur Annales ecclesiastici Caesar. Baronii, tom. I, ad. ann. 1049.

Romerieensem Ecclesiam. Romericum seu Romaricum mons, locus haud procul a Mosella ripa in Vogeso monte. S. Romaricus inibi cœnobium sanctimonialium construxit; unde locus est appellatus Mons Romaricus, et vernaculae, vocabulo corrupto *Remiremont*, quasi Romariemont, vocitatur et *Sanctus Mons*. Multa de S. Romarico et ejus cœnobio, nec non de Sancto Monte Hugo Menardus in observationibus ad martyrologium Benedictinum ad diem 8. Decemb.

Manipulum esse commune ornamentum. Alcuino et Rabano communis est cæteris ordinibus manipulus, velut amictus et alba, siquidem pro mappula, quæ sinistro aptatur brachio, ad humores e naribus atque oculis defuentes extergendos, accipitur. Mappulam, phanon seu mantile dicunt illi auctores, primus lib. De divinis officiis, alter vero De institut. clericorum lib. i, cap. 18. De manipulo seu mappulo predictus Menardus Concordiam regularum explicans, pag. 894; Gavantus in rubricas missalis part. ii. tit. 1.

Solent ferre manipulum. Abrogata postmodum fuit ista consuetudo. Concil. Pictavense II, 354 sub Paschali II, cap. 5: « Ut nemo monachorum deinceps manipulis utatur, nisi fuerit subdiaconus ordinatus. »

Et de ordinando subdiacono. Quæ in ordinatione subdiaconi sunt peragenda, perdocte cum ex conciliis, tum ex antiquis Patribus idem qui supra Menardus in librum Sacrament. D. Gregorii papæ, pag. 280 edisserit.

Cum aqua manili. De aquæ manilis, urceoli, ac mamanutergii significatione vides eundem, loco citato, 231.

AD EPISTOLAM XIV.

Temerariam superbamque temeritatem, etc. Hic

innuere videtur quod Joanni inter missarum solem-A sui gaudii præripi dolentes, pontificali tamei auctoritati cedunt, festivis se ornatis exunt, satis cum tumultu ecclesia egrediuntur. Huc quidam, pars illo alio succedunt, invicem et ad suos supra suo pudore marentes, conqueruntur. Cum subito quidam, mœroris impatiens, dubium quidem an ex ipsis vel eorum famulis, plus furoris, minus consilii animo colligens, turrim properat, majus ecclesiam signum pulsat. Hinc foras ocior advolat; archiepiscopum sancti Audoeni glebam ad majorem ecclesiam asportare velle proclamat. Prosilunt omnes et domibus, alii gladium, hi bipennem, diversi quod primum in manibus occurrerat, arripiunt, ecclesiam cum furore irrumpunt. Quidam curiositate acti celata monasterii condescendunt. Archiepiscopus circum circa furentium se turmis appeti expavescens, plus tamen desuper imminentes metuentes, ab altari ad valvas monasterii fugam arripiuit. Vix elapsus infra ambitum earum, ipsis prius clausis, se recepit: undique circum se sedilia et formas aggregari fecit. Nonnulli tamen ~~parte~~ partis ipsius arreptis candelabris, cereis et perticis, in monachos effterat, sed ab eis non segniter excepti Pudet dicere quam foedo exemplo res eo die debuit determinari. Consistit satis ipso die meritum sancti omnibus adfuisse, qui hinc saevientium manus comprimendo, hinc archiepiscopò cum suis eo eximendo periculo, tantum nefas non parvo cunctis miraculo potuit avertere. Nam tanta subito nubis caligo id spatium sanctuarum quo loculi sanctorum

B continebantur obtinuit, ut vix vel oculorum acie corripi potuerit. Rei congruit miraculum. Quia enim sacra Scriptura diversis in locis nunc delinquentium cacitas, nunc Domini protectio figuratur, jure hoc in ipsa nube prætendebatur. Hinc nempe insensibiliter furentium nubilum, velut fumus ascendens, divinae gratiae serenum turbabat. Hinc manus Domini reatu ipsorum ad feriendum provocata tam sanctus Audoenus meritis suis protegendo continebat. Dicto nihil subrepit quod refragetur. Tantum ratio ipsa a toto pendens suffragatur. Ipsi sane cuius patientia sit altissimus redditor, estimare licuisset, ni, se in sua pertinacia continens, a consideratione rationis animum revocasset. Sed animositas ejus animositas non destitit eo usque quo se

C periret in se, irruit in se.

Igitur vicecomes civitatis archiepiscopum sic circumventum ut agnovit, veritus ne quid inconsulto adversus ipsum ageretur, et ipse post ne argueretur, militarem manum cogit, regis bannum omnibus prætendit, suppetias accurrit. Jam nil reluctantem, imo penitus difidenter, periculo eximit.

Fratres in crastinum de suis eligunt, per quos abbati suo quod factum fuerat innotesceret, et regem super hoc suggesturus adiret. Sed archiepiscopi nuntius præcesserat, invidiam omnem in monachos retorserat. Sic infecto negotio redditum est. Rex, licet post ipsius archiepiscopi et quorundam aulicorum instinctu, animo in monachos motus,

Nihil hic reticendum fore censuimus, quod dum alteri parti favendo dissimulamus, alteri totum derogando imputare videamus. Verum falsi astipulatione non indiget. Fratres, etsi decorem sibi tanti

rem tamen ex aequo pensans, hinc immoderatam A nedum religiosis, nefas est tuendorum 356 privilegiorum gratia, violentas manus (contra Psalmographi præceptum: *Nolite tangere Christos meos*) (*Psalm. civ.*, 15) in uncitos Domini, episcopos injicere; qui ab Apostolo, per antonomasiam, ministri Christi, et dispensatores mysteriorum Dei (*I Cor. iv*, 1), hoc est prædicationis, sacerdotii et aliorum sacrorum ordinum (ut fert glossa B. Lanfranci) successores sunt apostolorum, principes Ecclesiæ, angeli, dñi.

Quia vos oderunt, et exprobaverunt, ejecerunt. Quanquam superius dixerim monachos S. Audoeni tangere hac in epistola B. Lanfrancum, nihilominus presbyteri qui Joannem archiepiscopum lapidibus appetiere possunt intelligi; quod prodit Ordericus, lib. iv, p. 507: « Multum contra impudicos presbyteros pro auferendis pellicibus laboravit (Joannes): a quibus dum in synodo concubinas eis sub anathemate prohiberet, lapidibus percussus aufugit, fugiensque de ecclesia, *Deus venerunt gentes in hereditatem tuam* (*Psalm. lxxviii*, 1), fortiter clamavit. »

AD EPISTOLAM XV.

Perditissimæ congregationis. Congregationem, hoc loco monachos sancti Audoeni innui videtur; quos, laxata monastica disciplina, dissolutioris vita tum extitisse argumento est subsecuta conobii reformatio sub Helgoto Cadomi priore, Nicolai successore; quod memorie prodidit Robertus de Monte in Chronico ms. post appendicem ad Sigibertum, abbates recensens monasterii predicti; *Hic* (Helgottus) *ordinem emendavit.*

Episcopi Walchelini, seu Walchelmi. Bibliothecarius Malmesbur. in episcopis Vintoniens., lib. ii De pontif. « Stigando deposito successit Valchelamus, a Willelmo rege datus, cuius bona opera famam vincentia senium a se vestustatis repellent, quandiu inibi sedes episcopalibus durabit. Et primo quidem advena novus monachos exosus fuerat; sed facile correctus umbraticum illud odium sèpè deploравit, deinceps fovens eos ut filios, diligens ut fratres, honorans ut dominos. Unum est permaximum in quo peccavit quod ad trecentas libratas terras monachis auferens, suis et successorum usibus implicuit. »

D In omnibus obediare etiamsi ipse, quod absit aliter agat. Apposite hunc locum B. Lanfranci discipulus Anselmus illustrat lib. iii epist. 39 ad Beccenses: « Necesse est ut, sancta unanimitate colligati, et corde et voluntate prelati vestro obediatis, facta et dicta ejus non dijudicetis, sed sine omni retractatione, quasi divinitus inspirata, venerando mente benigna servetis. Ubi enim prelati judices flunt (subjecti) aperte Dei ordinationi detrahunt et contradicunt, quibus Deus et sue gubernationis subtrahit auxilium, et eos in proprii erroris præcipitari permittit consilium; ubi vero prelatus cum veneratione, tanquam Christus, suscipitur; ita tota domus Christi regitur consilio, et protegitur et sustentatur auxilio, » etc.

AD EPISTOLAM XVIII.

Obserno digno antistiti. Obserni nomen ascribere episcopo illi Exoniensemque ipsum affirmare non dubitamus ; quippe id tum ex epistolæ contextu, ubi una cum B. Lanfranco (cui regni summa, rege absente, demandata erat) ad decernendum negotium adiunxit, tum ex iis que de Obserno habet Malmesburiensis, lib. II De pontif., haud dubie statui potest : « Successit Leofrico, inquit ille, Obsnerus regis Willelmi tempore, natione Northmannus, frater Willelmi præcellentis comitis, in Anglia sub Eduardo rege liberaliter et domestice conversatus ; quippe qui cognitionem regiam vicino attingeret gradu, » etc.

Cœnobio S. Edmundi. Illius meminere scriptores quamplurimi. Guillelm. Malmesbur. De gest. Anglo., libr. II, cap. 11, et lib. II De pontif. in episcopis Orientali.; Harpsfeld., sacerculo II cap. 17, in fine, qui de cœnobio Sancti Edmundi privilegio disserit in hunc modum : Edmundus rex Edgari pater cœnobium a publicis omnibus tributis et omni episcoporum jurisdictione liberat. » Et post alia : « Solebant antiquitus reges diadema suum eo mittere, postea que magno pretio redimere. »

Abbatem Balduinum delineo. Quia apprime medicinam artem callebat iste. In Angliam jussu sancti Eduardi regis transfretavit, ut Leftanum Sancti Edmundi archimandritam, qui curiositate motus, ubi sanctum ejusdem corpus attractare presumpisset, ambarum manuum digitii retorti sunt. « Ille Balduinum S. Dionysii monachum ejus artis (medicinae) peritum dirigendum curavit. Qui cum in cœteris probe, in digitorum curatione nihil promoveret, mirari coepit homo ; sed causam morbi a scientibus edoctus, in loco remansit, amorem martyris totis præcordiis amplexus. Leftano non tam successit quam accessit abbas, illo amittente [f., annente, Ed. P.], rege volente. Sub eo et per eum libertas monasterii ab Alexandro papa data, ut nulli episcopo locus ille subdatur in aliquo, archiepiscopi tantummodo nutum in legitimis ~~et~~ spectaturus. » Ita Malmesburiensis, loco proxime citato ; Florent. Vigorn. A. C. 1097. Est ad Balduinum, sancti Anselmi lib. II, epist. 4.

AD EPISTOLAM XIX.

Herfasto episcopo. Hunc primum Becci monachum, atque inibi litteras didicisse asserens, turpiter allucinatur Godwinus, lib. De præsulibus Angliae. Namque et id silent scriptores omnes, et perhibet luce meridianæ clarissus Chronicum Beccense, nec non et B. Lanfranci Vita, ante ipsummet archiepiscopum scholas aperuisse, vel docuisse neminem. Ille est Herfastus, qui concilio Londonie, an. 1075, interfuit : « Et ne nihil fecisse videretur (verba sunt Guillelmi Malmesb., lib. II De pontif.), ut sunt Northmanni fama in futurum studiosissimi, episcopatum de Halmaham transtulit ad Thetfordum. Parca (ut aiunt) mentis homo, et non nulla ex parte litteris eruditus. »

A *Querimonia de clericis abbatis Balduini.* Ne jura privilegiaque cœnobio S. Edmundi a summis pontificibus concessis ulterius infringat Herfastus, præcipit hac in epistola B. Lanfrancus. Ille etenim, agre ferens ejusmodi immunitates, qualibet data occasione usurpare tentabat : sed ventum ponderare videbatur ; nam Balduinus sese eidem strenue oponebat, illiusque conatus haud impigre metropolitanus Lanfrancus, quin etiam et Gregorius VII papa, illibet, ut patet ex ejusdem Gregorii epistola sequenti.

AD EPISTOLAM XXI.

Cum nullius esset ordinis. Receptissima fuit ista consuetudo in Ecclesia, ut nullus nisi a minimis ad maiores eveneretur ordines. Caius papa Felici episcopo : « Illud nos statuentes vobis et omnibus servare mandamus, ut ad ordines ecclesiasticos sic ascendant in Ecclesia qui ordinari merentur, id est, si quis episcopus esse meretur, si primum ostiarius, deinde lector, postea exorcista, inde sacretur acolythus, demum vero subdiaconus, deinde diaconus, et postea presbyter, et exinde, si meretur, episcopus ordinetur. »

Diaconatum ei auferte. Quantum ad exercitium videlicet, non quoad statum. Ita passim loquuntur Patres in Decretis distinct. 50 : *Accedens ad Gorgonum*, et glossa in idem cap. Difficultatis hunc nondum doce solvit Estius in 4 Sentent., distinct. 25, § 6. Et de his qui pretermis inferioribus ad superiores ordines proveluntur, distinct. 52 : « Sollicitudo dilectionis tuae studuit utrum portator istarum litterarum diaconatus et presbyteratus officium idoneus sit peragere, necne ; cum id præpostero cursu, subdiaconatus ordine postposito, negligientia potius quam superbia cognoscatur ascendisse. Unde non consulendo charitati tuae mandamus ut ab omni officio sacerdotali eum prohibeas, donec proximo Quatuor Temporum jejuniῳ subdiaconatus ministerium sibi rite imponas, sic et deinceps ad majora officia eum redire concedas. » Quid porro poenæ prolapsis in carnis vitium imponatur, docent inter alios canon. apostol. 25 : « Si quis episcopus, presbyter, aut diaconus, post diaconi gradum acceptum fuerit fornicatus, aut mechatius, deponatur, et, ab Ecclesia projectus, inter laicos agat poenitentiam. »

D. Gregorius Januario episcopo Calaritano, lib. III epist. 26 : « Qui post acceptum sacram ordinem lapsus in peccatum carnis fuerit sacro ordine ita careat ut ad altaris ministerium ulterius non accedit. » Distinct. 50, c. 16 : « Si quis amodo episcopus presbyter, vel diaconus feminam accepit vel acceptam retinuerit, proprio gradu decidat, usque dum ad satisfactionem veniat. »

Vel in synodo. Non modo ob crimen, verum etiam injuste depositos, media in synodo, atque hac ratione restituendos episcopos presbyteros, diaconos, et subdiaconos, præscribit concilium Toletan. IV sub Honorio I, cap. 28 : « Episcopus, presbyter, diaconus aut subdiaconus, si a gradu suo injuste dejectus in

secunda synodo innocens reperitur, non potest esse A In decretis tegitur. Decreta intelligit, ut res docet. tum summorum pontificum epistolas decretales, tum etiam synodica conciliorum decreta; quæ Corpus canonum continet, cuius meminit Nicolaus I, dist. 19 : *Si Romanorum.*

secundam synodam, atque etiamnam, solum papam restituere depositos 2, quæst., 6, Ideo et glossa super cap. episc. 14, quæst. 3.

AD EPISTOLAM XXIII.

Heriberto Episcopo. Hujus epistolaæ titulo Heriberti nomen indidimus, quantoquidem et tempus et resipsæ concordant. Ea temestate vitam egisse Herebertum episcopum Norvicensem, nec non et S. Edmundi ecclœbii (quod ad diecesim Norvicensem pertinet) jura sive privilegia infringere voluisse, notum B 358 est ex Eadmeri Hist. lib. iii. Herebertum autem, voluptatibus nimium indulgentem ac Simoniace hæresis labo aspersum, sed juventutis calore tepefacto ad emendatiorem vitam traductum asserit Guillel. Malmesbur., De pontif. lib. II, in episcopis orientalium Anglorum. Luctuosa plane res est antistites intueri nonnullos, qui, animæ ac diecœses cura prætermissa, ad abrogandas monasteriorum libertates, a sanctis Ecclesiæ præsulibus pia et justa de causa concessas, animum appellant, totamque industriam et oleum impendant, verius dicam, deperdant, uti Herebertus ille, et Richardus Dunelmensis episcopus, enjus miserandum exitum cernere est apud Matth. Paridem, Histor., pag. 215, num. 1, et 229, num. 1, ultimæ editionis.

Divinas litteras lege, etc. Vestigiis sanctorum Patrum firmiter religiose inherens B. archiepiscopus Herebertum admonet, concil. Tolet. iii, cap. 24 : « Ignorantia, mater cunctorum errorum, maxime in sacerdotibus Dei vitanda est, qui docendi officium in populis suscepserunt. » Et post pauca : « Sciant igitur sacerdotes Scripturas sacras, et canones meditentur, ut omne opus eorum in predicatione divina et doctrina consistat, atque adficiunt cunctos tam fidei scientia quam operum disciplina. Siquidem pastor (ut aiebat S. Antiochus, homil. 111) totus mens et oculus esse debet, ut ne una quidem sibi credita pecudum ridicula fiat, et indigna quæ recipiatur a Domino, » etc. Vide Hormisdas epist. 4, cap. 1, ad episc. Hispan.; Turonense concil. iii, c. 4; Nicæa synod. II, c. 2; S. Gregor. lib. vii, epist. 110. Solus Salvianus Massiliens presbyter producatur, episcopos sic alloquens. libr. II ad Eccles. cathol. post med. : Quidquid de aliis omnibus dictum est, magis absque dubio ad eos pertinet qui exemplo omnibus esse debent, et quos utique tanto antestare ceteris oportet devotione quanto antetest omnibus dignitate. Nihil enim est turpius quam excellentem esse quemlibet culmine, et despicabilem vilitate. Quid est enim aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? Aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? » etc.

A In decretis tegitur. Decreta intelligit, ut res docet. tum summorum pontificum epistolas decretales, tum etiam synodica conciliorum decreta; quæ Corpus canonum continet, cuius meminit Nicolaus I, dist. 19 : *Si Romanorum.*

In aliis orthodoxorum Patrum authenticis libris. Inter alios Hincmarus Remensis archiepiscopus pluribus de priuatum atque archiepiscoporum jure disputat opusculo 44, ad episcopos de jure metropolitanorum, pag. 719 tom. II.

AD EPISTOLAM XXIV.

Mauritio salutem. A. C. circiter 1089, regnante Guillelmo Rufo, electus est Mauritius Londoniæ episc. « Hugon successit Mauritius (inquit Malmesbur. lib. II De pontif.), regis cancellarius, quamvis in quibusdam prosperæ famæ, prædicabilis efficaciam, magnanimitatis certo ipsius est indicium basilica B. Pauli quam inchoavit Londoniæ; tanta est decoris magnificentia ut merito inter præclaras numeretur ædificia. » Considerabat in concilio in ecclesia S. Petri iuxta Londoniam ann. 1102, præsidente B. Anselmo. Edmerus, Hist. novorum I. iii, pag. 67.

Aut formatas litteras. Id genus litterarum formulam habes post concil. Chalcedonense I, nec non in appendice ad tom. II Conciliorum Gallia permultas opera Jacobi Sirmidoni primum evulgatas. Canonicae, ecclesiasticae, commendatitiae, commendatoriae, et dimissoriae appellantur. Et vero antiquitus formatis litteris ad unitatem Ecclesiæ servandam uti solebant antistites, sicut auctor est Optatus Milevitanus contra Parm., lib. II, de Romanis disserens pontificibus his verbis : « Cum quo (Siricio) nobis totus orbis commercio formatarum, in una communione societate concordat, » etc. D. Augustin, Eleusio disputationem quam cum Fortunio habuerat referens, epist. 163, post initium, sic loquitur : « Quærebam utrum epistolas communicatorias, quas formatas dicimus, posset quo vellem dare, et affirmabam quod manifestum erat omnibus, » etc.

Sicut canones jubent. Canon. apostolorum 32 : Μηδένα τῶν ἔπισκοπων, οὐ πρεσβυτέρων, οὐ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προσθέτουσι, καὶ ἐπιφερομένων δὲ αὐτῶν, ἀνακρινέσθωσαν. καὶ εἰ μὲν ὅσιον κῆρυκες τῆς Εὐαγγελίας, προσθέτουσαν. εἰ δὲ μή γε, τὰ πρὸς γρεῖς αὐτοὺς ἐπιγραφήσαντες, εἰς κοινωνίαν αὐτούς μὴ προσθέτησθε. πολλὰ γάρ κατὰ συναρτήσην γίνεται, id est, « Nullus peregrinorum episcoporum vel presbyterorum, vel diaconorum sine commendatitiae recipiatur : et eas dum secum ferunt ipsi diligenter examinentur, et si quidem fuerint præcōnes pietatis, recipiantur ; sin minus, illis ad victimum necessaria cum præbueritis, ulterius ipsos in consortium ne recipiatis ; multa enim per subreptionem fiunt. » Synodus Chalcedon., can. 13, idem præcipit. Et synod. VI in Trullo, can. 17 : 359 Ορέζομεν ὥστε μηδένα τῶν ἀπόστων κληρικῶν, καὶ ἐν οἰκδύσιστοι τυγχάνη βαθμός, ἀδειαν ἔχειν, ἑκτὸς τῆς τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου ἐγγράφου ἀπολυτικῆς, ἐν ἑτέρῃ κατατάσθει 'Επιληπτικῇ. ἐπειδὴ μὴ τοῦτο παραφυλαττόμενος καθαί-

ρίσθω δὲ αὐτὸς, καὶ ὁ παραλόγως αὐτὸν προσδεξάμενος. A « Statuimus ut nullus omnino clericus in quocunque sit gradu, potestatem habeat sive proprii episcopi scripta dimissoria in alienae Ecclesiae catalogum referri; quod si quis hoc non servaverit, deponatur et ipse qui eum præter rationem suscepit, » etc. Vide Theodorum Balsamon. in earumdem synodorum canones.

Civestrum. In quam e Selengeio seu Silesio sedem transtulit Stigandus annuente Guillelmo I, et auctoritate concilii Londonie an. 1075, ut est in Vita B. Lanfr. cap. 12, pag. 13.

AD EPISTOLAM XXV.

Coepiscopo Walcherio. Dunelmensi episcopo, cuius et res gestas et necem acerbissimam multis sunt prosecuti compares Valchero scriptores: Florentius Vigorn. ad an. 1080; et Guillelmus Malmesb., libr. III De pontif., a quo haec desumpsi. « Superpositus est, » inquit « adhuc viventi (Egelrico) Valkerus, qui esset dux pariter provinciae et episcopus, frānaretque rebellionem gentis gladio, et reformaret mores eloquio. Qui dum id exsequeretur sedulo, indigne peremptus occasionem dedit regi ut provincia illius reliquias, quæ aliquantulum respirarant, funditus exterminaret. » Valcherum inter missarum solemnia occisum asseverat, eumque aequiparat B. papæ Stephano Robert. de Monte in Chronico ms. A. C. 1085. Ei successit Guillelmus ex abbatte S. Karilefi, qui monachos posuit in Dunelmo.

Ut rex nobis mandavit. Eo quod videlicet S. Lanfrancus ita universum orbem Anglicanum per regis absentiam regebat, administrabat, moderabatur, ut in illo solo totius insulae, quin etiam et Scotiae et Hiberniae summa esse videretur, quemadmodum in ejus actis tradit Milo Crispinus. pag. 15, cap. 45; Robert. de Monte, ubi supra ann. 1080. Neque hoc sanctitati illius adversatur; etenim cui jam animarum regimen est, haud rationi ac pietati dissonum fuerit eundem et corporum facultatumque temporalium sibi subditorum curam suspicere, illos ipsos tutari, efficere que eis ne quid adversi eveniat, veluti viros complures sanctitate percelebres egisse narrant Historiae. Unicus aderit testis sanctissimum Anselmus, lib. III epist. 35. Qui Waltero cardinali et Angliae legato scribens, cum eo non posse colloqui asserit, nisi haud procul a Cantuaria: « Quoniam inquit, quotidie expectamus ut hostes de ultra mare in Angliam per illos portus qui Cantuarberiae vicini sunt irruant. Propter quod dominus meus rex ore suo mihi præcepit et mandavit per litteras proprio sigillo signatas, ut Cantuarberiam custodiā, et semper paratus sim ut quacunque hora nuntium eorum audiero, undicunque convocari jubeam equites et pedites, qui accurrentes violentiæ hostium obsistant, » etc.

AD EPISTOLAM XXVI.

Dunelmensi episcopo Walcherio. De quo priori epistola.

Commonitorium. Alias commonitoriae litteræ; quibus legati quid agere deberent persingula commonebantur, Commonitorium misit ad Faustum magistrum (legationis officio Constantinopoli fungente) Gelasius papa, epist. 4, eum instruens quid daret responsi objectis adversariorum.

De illo presbytero, etc. Perspicuum fit ex regulâ Benedictinae cap. 60, solitos fuisse presbyteros, diaconos et quosvis clericos, ubi arctiorem perfectiōnis aut penitentiae vitam optarent, ultro collum sibi obedientiae jugo sæpe sæpius in monasterio subjicere (quod etiamnum observatur). Hinc can. 49 concilii Tolet.: « Clericis, qui monachorum propositum appetunt, quia meliorem vitam sequi cupiunt liberos ab episcopo in monasterio largiri oportet ingressus. » Idem in concil. Augustano A. C. 952, can. 7, statuitur. Unde et factum est ut nonnullis sæculi amatoribus clericis sub gravissimis pœnis prohibitus fuerit ne habitus monachales (quos ideo amiciebant, ut facilius auram captarent popularem) extra monasterium gestarent. Constat id ex capitulari Aquisgran. Caroli Magn., cap. 77: « Ut illi clerici qui se fingunt habitu vel nomine monachos esse et non sunt, omnimodis videntur esse corrigiendi, ut vel monachi sint, vel canonici. » Concil. Aquisgran. anno imperii Ludovici PII tertio, cap. 125: « Reprehensibilem et ecclesiastica emendatione dignum apud plerosque canonicos inolevisse usum, eo quod contra morem ecclesiasticum euculcas, quibus solis monachis utendum est, induant; cum utique illorum habitum penitus usurpare non debeant, a quo proposito quadammodo distant, » etc.

Qui vestem religionis aliquat diebus, etc. 360 Nititur id decreti in concilii Tolet. IV, c. 48: « Monachum aut paterna devotione, aut propria professio facit; quidquid horum fuerit, alligatum tenebit. » Ita quoque concil. Triburicense, cap. 6. Sed ad propositum idem concil. Toletanum, c. 55: « Quicunque ex secularibus accipientes penitentiam totoperderunt se, et rursus prævaricantes, laici effecti sunt comprehensi ab episcopo suo ad penitentiam, ex qua recesserunt, revocentur. » Et post pauca: « Non aliter hi, qui detonsi a parentibus fuerint, aut sponte sua, anissis parentibus, seipso religione deoverunt, et postea habitum sæcularem sumpserunt, et iidem a sacerdote comprehensi ad religionem, acta prius penitentia, revocentur, » etc. Videsis concil. Tolet. VI, cap. 7, sub medium; concil. Barcinocense, ann. 599, c. 4; et Burchard. lib. VIII, cap. 34. Verum priscus ille usus posterioribus sæculis obsoletus (maxime obligatio paternæ oblationis) ex oppositis conciliorum decretis. Qua de re perdoce ample, dilucide, Antonius Yipes. tom. II Chron. ord. S. Bened. ad an. 678; Hugo Menard. in cap. 66 Concordantiae regularum Benedict. ; Haestenus lib. IV, tract. I, disquisit. 5.

AD EPISTOLAM XXVII.

Hujus epistole meminuit Eadmerus Historia Novorum lib. I: « Quam vero secura libertate, inquit, et

libera securitate quæque ad jura Ecclesiæ Cantua-
riensis pertinientia potiri, sèpe fatus Pater Lanfrancus intenderit, et ex iis quæ designavimus, et ex epistola quam ecce subscrivemus, cuivis scire volenti pañere satiñ erit, » etc.

Stigando Cicestrensi. « Stigandus non ille (ait Malmesburiensis, lib. II De pontif. in calce) qui postea fuit episcopus Vintoniensis, et archiepiscopus Cantuariensis. Hic Stigandus a Willelmo rege ibi factus episcopus, mutavit sedem in Cicestram diœcesis suæ civitatem prope mare, ubi antiquitus et S. Petri monasterium et congregatio sanctimonialium fuerat, » etc. De Stigando ad epistolam 25, d.

Archidiaconi. Quid agere, quid cavere debeant, docet Hincmarus, tom. I, pag. 738, in capitulis archidiaconibus presbyt. datis; maxime, cap. 5, ne pecunias a presbyteris exigant interdictum. Et Ivo Carnotensis episcopus ut monachos S. Petri ejusdem civitatis ab archidiaconorum vexatione vindicaret, illorum et quieti in posterum consuleret, Paschali papæ dat litteras in hunc modum :

PASCHALI SUMMO PONTIFICI IOV HUMILIS ECCLESIAE CARNOTENSIS MINISTER, CUM DEBITA OBEDIENTIA QUIDQUID IN TERRENIS ET COLESTIBUS DESIDERARE ET SPERARE POTEST MENS HUMANA.

Cum auctoritate apostolica moniti et muniti, paci ecclesiasticae et quieti monasticae operam dare debemus, in quibus ad hoc implendum nisibus, nostris non sufficiamus, apostolicam sedem consulere cogimur, ut eam sentiamus adjuvantem, quam habuimus imperantem, quatenus excellentiae apostolice non incongrue dicamus : « Da quod jubes, et jube quod vis. » Quod ideo celsitudini vestrae prelibavimus, quia volumus notum esse sollicitudini vestrae in suburbio Carnotensi situm esse monasterium in honore B. Petri, ab antecessoribus meis fundatum, et de bonis Carnotensis ecclesiae, prout facultas ferre potuit, ampliatum, in qua aliquando religio viguit, aliquando tenuit, cum, sicut mos est, deficiente integritate prelatorum, subsequi non potuit sanitas subditorum. Sed quia, Deo præveniente, et nonnulo studio nostro cooperante, in predicto monasterio religionis vigor refloruit, necessariam monasterii quietem vellemus eidem monasterio providere ; et ab angariis et gravaminibus, que sua quærentes archidiaconi ibi facere moluntur, penitus liberare ; quod etiam quidam antecessores nostri se fecisse putaverunt, sed libertas illa integras vires non habuit, quia apostolica auctoritate munita non fuit. Postulat itaque predicti monasterii tota congregatio ut, per mediationis nostraem mediocritatem, idem monasterium cum suis appendicis sub tutelam sanctæ Romanae Ecclesiæ suscipiat ; et libertas, quam prædecessores nostri monasterio et possessionibus monasterii concesserunt, salvo jure Carnotensis episcopi, apostolica auctoritate roboretur. Quod enim principalis clavis

A per se cluserit, minor clavis aperire non valebit ; et quod aperuerit, claudere non valebit. Misimus ergo quedam predicti monasterii fratrem praesentium laborem, qui plenus et specialius ea que liberari et defendi apostolica auctoritate convenit, nominatim determinet ; et instrumenta confirmare [f., confirmatae] libertatis nobis reportet.

Hactenus Iovonis epistola e scriptis B. Mariae de Ebronio, diœcesis Cenomanensis, nostræ congregations monasterii.

Quæ antiquitus, etc. Quam viriliter **331** sane atque ad horam a B. Lanfranco Ecclesiæ Cantuariensi consultum est ! quippe cuius possessiones ab omnibus (praesertim optimatibus) distrahebantur ante ejus in Angliam adventum, et libertates seu immunitates jam multis retro annis susque deque habebantur ; pro quibus inquirendis atque ad usum reverendissimorum, immensos labores et sudores exantasse memoria consignavit Eadmerus, loco citato, pag. 9, ubi Odonem regis fratrem, episcopum Bajocensem, et Cantie comitem, ad disceptandas Cantuariensis Ecclesiæ causas coram regni primoribus, jussu regis, provocarat magnus Lanfrancus : « Tandem validâ ratione subinxis, ex communî omnium astipulatione et judicio, ibi cuncta recuperavit quæ ostensa sunt antiquitus ad jura Ecclesiæ Christi Cantuariensis pertinuisse, tam in terris, quam in diversis consuetudinibus, » etc. Ad privilegia Cantuariensi Ecclesiæ quod attinet, solebat archiepiscopus, quacunque in diœcesi villa illius et ecclesiæ existente, episcopalia jura tanquam propria exercere ; velut inter quam plurimos autores docet S. Anselmus lib. III, epist. 19 : « Semper archiepiscopus Cantuariæ hanc habuit potestatem et consuetudinem, ut intra cuiuscunq[ue] episcopi diœcesim haberet Ecclesiæ Cantuariae villam aut ecclesiam, que ejusdem archiepiscopi proprii juris essent, quidquid de eadem villa vel ecclesia pertineret ad episcopale officium. Adhuc vivunt innumerabiles homines qui viderunt antecessorem meum, venerabilis memorie Lanfrancum dedicare ecclesiæ villarum suarum intra diœceses aliorum episcoporum, ipsis scientibus sine calunnia. Quod etiam S. Dunstanus, » etc.

AD EPISTOLAM XXVIII.

Stigando. De quo dictum est proxima epistola.

AD EPISTOLAM XXIX.

Roberto Cestrensi. Hujus epistolæ titulo nomen restituendum duxi, siquidem litteram P. prefixam, librarii inscritia scriptam facile apud omnes scriptores deprehendi ; qui de hic exaratis a B. Lanfranco, ne verbum quidem ascribunt Petro (quem indicare videtur P.) sed Roberto illius successori, quod a nobis declarabitur infra : « Illa autem Cestrensis civitas, (ait Malmesbur. lib. IV, De pontif.) Cestrum legionum dicitur, quod ibi emeriti legionum residere, » etc.

Canobio Conventreio. Seu Conventreia; cujus originem explicat idem auctor eodem loco : « Erat

in dioecesi Cestrensi Conventrie cœnobium, a ma-
gnificentissimo comite Leofrico et uxore Godiva
constructum, tanto auri et argenti spectaculo ut
angusti viderentur ipsi parietes Ecclesiarum thesa-
rorum receptaculis, miraculo porro visentium oculis.

Arcas eorum fregisti, etc. Dilapidasse facultates
cœnobii Conventrie Robertum sugillat, ubi supra
Malmesburiensis : « Ex una trabe, inquit, quin-
gentas marcas argenti corrasit que scrinia susten-
abant. Plures ibi moratus annos, nihil probitatis
exhibuit loco * aede sacras opes dilapidans pecula-
tus crimen incurrit, repetundarum reus futurus
episcopus, si esset accusator paratus. Monachos mi-
serabili stipe cibans nec regularis ordinis amorem
curavit accendere, nec nisi ad popularem litteratu-
ram passus est aspirare, ne regule rigor, et scien-
tiae vigor redderet elatos contra se, » etc.

Cum familia tua consumens bona monachorum. Quamobrem concilium Herdensem pontifice Joanne I, A. C. 224 : « Ea quæ in jure monasterii de facultatibus offeruntur, in nullo diocesana lege ab episcopis contingantur. » Concil. Herudfordense, cui præsi-
debat Theodorus Cantuariensis, Hist., cap. 5, præ-
cipit cap. 3 : « Ut quæque monasteria Dei consecrata
nulli episcoporum licet ea in aliquo inquietare mo-
nachos, nec quidquam de eorum rebus violenter ab-
strahere. » S. Beda, libr. iv, Hist., cap. 5 : « Discant ergo vel hoc illius episcopi exemplo qui in mona-
chorum privilegia oblatrant, iudicantque hac in
re Patrum sententias, num immerito summi Ponti-
fices identem eximant monasteria; enimvero pri-
vilegia (Gallicanos episcopos olim alloquebatur Ni-
colaus I, epist. 32 ad episcopos Synodi Sylvanect.
sub finem) sedis apostolicae termina sunt, (ut ita
dicamus) totius Ecclesie catholicæ; privilegia, in-
quam, hujus Ecclesie munimina sunt circa omnes
impetus pravitatum. » Et Petrus Blesensis de privi-
legiis edisserens monachorum, ep. 68 : Scimus equi-
dem quod ob quietem monasteriorum, et episcopo-
rum tyrannidem, has exemptiones plerumque Ro-
mani pontifices indulserunt. » Nec quidem præter-
eundus est locus insignis ex concilio Tolet. iv, c. 51,
quia epistolam hanc totam illustrare videtur. « Nun-
tiatum est praesenti concilio quod monachi episo-
pali imperio servili operi mancipentur, et jura mo-
nasteriorum, contra instituta canonum, illicita præ-
sumptione usurpantur, ita ut pene ex cœnobio pos-
sessio fiat, autem illustris portio Christi ad ignomi-
niam servitatemque deveniat. Quapropter **362**
monemus eos qui Ecclesie præsunt, ut ultra talia
non præsumant, » etc.

AD EPISTOLAM XXX.

Remensi archiepiscopo Manassi. Hoc nomine primo;
quem obiter sic perstringit Albericus Cisteriensis in
Chronico nondum edito, ad ann. 1070 : « Manasses
fit episcopus Remensis, et sedet annos 16; filius fuit
Manassis Calva Asina dictus ex Beatrice de Rocceio.
De qua ann. 1031, fratres hujus Manassis patris

A fuere Hilduinus de Rameru, Guillelmus comes Sues-
sionensis, qui genuit Renaldum, et Joannem, et Ma-
nassem qui fuit episcopus Suessionensis, » etc. Ob
pravos mores verbis vehementioribus increpatum (a
S. Brunone Carthusianorum institutore maxime,
qui et ansam præbuere, ut mundo extremum vale
diceret) suspensum actandum depositum Manassem
non semel dicit Hugo Flaviniacensis, testis locuples
in Historia ms. « Accusus ait ille, in eodem con-
cilio (Lugdunensi) Remensis Ecclesiæ invasor Si-
moniacus Manasses a clericis Remensis, et sus-
pensus ab officio; qui advocatus ad concilium, ut
se purgaret, non venit. Qui, cum canonici Remen-
sis Ecclesiæ accusatoribus suis, a concilio redeun-
tibus, plurimas parasset insidias, demum domos eo-
rum fregit, præbendas eorum vendidit, et bona eo-
rum diripuit. Inde cum a Roma litteras accepisset,
et ut in concilio cum sex se purgaret episcopis, Ro-
manum ivit. » Et post multa, de concilio congregato,
cui presidebat Hugo Diensis episcopus, loquens,
ait : « Synodali judicio est depositus (Manasses) quia
se purgare noluit; tum quia audientiam Eduensis,
Pictavensis, et ipsius Lugdunensis subterfugit. »

Regius ac noster homo, etc. B. Anselmus tum abbas Beccensis, lib. 1, epist. 46, furtum istud aperit
(ni fallor) his verbis : « Tam crudelis tamque effre-
nata malitiosorum hominum in Francia debaccha-
tur sævitæ, ut nec me, nec aliquem monachum, aut
quempiam equitem audeam tanto committere peri-
culo. Re enim vera dominus Rodulfus cum te redu-
cto rediret, in archiepiscopatu Remensi cum familiis,
equis ablatis omnibus, captus est, quanquam se
sub archiepiscopi Remensis tuitione ire clamaret.
Qui aliquandiu detenti, vix tandem uno equo retin-
to, relaxati sunt. »

Rosnacum, Ronnay pagus (ut opinor) duo millaria
distans a Remis.

AD EPISTOLAM XXXI.

Maurilio episcopo. De quo dictum est ad epistolam
25, que eidem inscribitur.

AD EPISTOLAM XXXII.

Goisfreda, sive Goffrido Constantie in Northmannia
episcopo. Adfuit inter cæteros Angliae præsules
concilio Londonie, A. C. 1075. Milo in Vita B. Lan-
franci, cap. 12, pag. 13 ; Goffridum sic commendat
Ordericus noster, lib. iv Hist. pag. 523 : « Gaufredus
Constantiensis episcopus de nobili Northmannorum
progenie ortus, qui certamini Senlacio fautor acer
et consolator interfuit, et aliis conflictibus, » etc.
Item, lib. iii, pag. 493 : « Eodem tempore North-
mannia præclaræ vigebat sapientibus Ecclesiarum
prælatis et optimatibus; nam sacer Maurilius ex
monacho metropolitanus præsidebat cathedralæ Ro-
thomagensi, etc. Goisfridus Constantiensi, » etc. Et
tandem, lib. iv, pag. 514.

Quamvis adhuc professæ non sint. Priscus mos fuit
religiose observatus, ut vir nimirum aut femina,
eiuscunque status vel conditionis existenter, simul
ac vestem monachalem induissent, seu pro altari

stati fuissent summo universorum Domino, nullatenus in posterum fas esset jugum excutere, velut conciliorum auctoritate ad epist. 26, d, observatum est; nam quidquid inibi de viris profertur, plane de feminis debet intelligi. Patet id ex concil. Tollet. vi, cap. 6: « Quisquis virorum vel mulierum habitum semel induerit spontanee religiosum; aut si vir deditus ecclesiae choro, vel femina fuerit, ac fuit delegata puerularum monasterio; in utroque sexu prævaricator ad propositum invitatus reverti cogatur, ut vir detundatur, et puella monasterio reintegretur, » etc. Ita cap. 4 concilii Barcinonensis, summo pontifico Gregorio Magno; concilium Aurelianense v, c. 19.

Altare tamen oblatæ fuerunt. De ejusmodi oblatione dictum est ad epist. 26, d, et ad hanc b. Formulas oblationis si hoc loco intexuero, lectorem, spero. non pigebit; facit enim ad antiquas res monasticas elucidandas non parum; sic ergo se habent ex vetustissimis membranis monasterii nostri S. Remigii Remensis.

363 Anno Incarnationis Domini 868 VIII Kalend. Maii, feria vii.

« Dum legaliter sanctum antiquitus teneatur et cautum cum oblationibus Domino parentes suos tradere filios in templo Domini feliciter servituros, procul dubio hocde nostris filiis faciendum salubriter præbet exemplum. Aequum etenim iudicio Creatori nostro de vobis [f., nobis] reddere fructum. Idcirco ego Hildegrimus hunc nepotem meum, nomine Rifuinum, cum oblatione in manu atque petitione, altaris palla manu mea involuta, ad nomen sancti Remigii, vel ad sanctorum quorum etiam hic reliquias continentur, et abbati presenti tradocoram testibus permansurum, ita ut ab hac die non licet illi collua de sub jugo regule excutere, sed magis ejusdem regulæ fideliter agnoscat instituta servare, et Domino gratanti animo militare. Et ut haec mea traditio inconvulta permaneat, promitto jurejurando coram Deo et angelis ejus nunquam per me, nunquam per suspectam personam, nec quolibet modo per rerum mearum facultates, aliquando egrediendi de monasterio occasionem tribuan; et ut haec mea traditio firma et inviolata permaneat, manu mea propria subterfirmavi. † Hildegrimi, qui hanc chartulam fieri et firmari rogavit. † Bononis fratris ejus. † Walberti. »

Alia forma solius patris nomine facta.

Anno Incarnationis Dominica 880, xv Kalend. Octob., feria i.

Dum legaliter sanctum, etc. ut supra. « Idcirco, Ego Achadeus comes hunc filium meum, nomine Hilduinum, cum oblatione, etc., Rofrido præposito ejusdem loci in vice abbatis præsenti tradocoram testibus supradicti loci monachis Teutboldo presbytero, Hardrado presbytero, Guntario et Bernario diaconibus; Stephano et Sigloardo subdiaconibus, » etc., ut supra. « Signum Achadei comitis, qui

A hanc chartam fieri et firmari rogavit. Sign. Bectonis, » etc.

Item alia forma nomine patris et matris.

Dum legaliter sanctum, etc. « Idcirco ego Leudo hunc filium meum, nomine Conimbertum, etc. Signum Leudonis, etc.; sig. Rothildis matris ejus; signum item Leudonis, » etc.

Oblationis puerorum forma illis multo posterior, tempore videlicet Philippi primi regis Francorum, iisdem pene verbis expressa, ex monasterio Belli-loci.

Dum legaliter sanctum, etc. « Idcirco, ego N. et uxor mea N. hunc filium nostrum, una cum consilio parentum suorum nostrum N. cum oblatione, etc. Signum N. N. Actum regnante Philippo rege Francorum. »

Et ille omnes formulæ ex præscripto fiebant regula Benedictinæ, cap. 58 et 59.

Ad servandam regulam. Ita olim concilia et Patres per antonomasiam, ubi de regula sancti Benedicti facerent verba, eam « regulam, sanctam regulam, Ordinem sanctum, » insignire solebant. Concil. Suessionense ann. 744, cap. 3, tomo I Conciliorum Gallie prescribit « ut ordo monachorum vel ancilarum Dei secundum regulam sanctam stabilis permaneat. » Conc. in palatio Vernensi, ann. 755, c. 5, « ut monasteria tam virorum quam pueriarum secundum ordinem regulariter vivant. » Et infra: « Si abbas ejusmodi decreto contradicat, vocetur ad concilium et huic sufficiatur qui secundum ordinem sanctam regat. » Sed ne dubium alicuius mente pulset, num in illis decretis subintelligatur regula Benedictina, proferendum est cap. 11 concil. Mogunt., sub Leone papa tertio: « Ac deinde decrevimus, sicut sancta regula dicit, ut monasterium, ubi fieri possit, per decanos ordinetur, quia præpositi saepe in elationem incident, » etc. Sumptum est hoc decretum ex regulæ sancti Benedicti, cap. 65, cuius ecce verba: « Sæpius quidem contingit ut, per ordinationem propositi, scandala gravia in monasteriis oriuntur, dum sint aliqui spiritu superbie elati, » etc. Et paulo post: « Si fieri potest, per decanos ordinetur, ut antea disposuimus, omnis utilitas monasterii, » etc.

Quia vero in regulæ Benedictinæ sermonem incidunt, audivimusque paucis abhinc annis subdubitatum fuisse a viro aliquo doctissimo, utrum olim universaliter per Galliam (ante tempora potissimum Ludovici Pii) regula sancti Benedicti servaretur; cui sive possem **364** facere satis unica hac interrogatio Caroli Magni, imperatoris ad episopos Galliæ, capitulari interrogatorium cap. 12, tomo II Conciliorum Galliæ: « De conversatione monachorum, inquit, et utrum aliqui monachi esse possent præter eos qui regulam sancti Benedicti observant. Inquerendum etiam si in Gallia monachi fuissent, priusquam traditio regulæ sancti Benedicti in has parochias pervenisset. » Et ibidem in brevi capitul. cap. 12. « Qua regula monachi vixissent in Gallia,

priusquam regula sancti Benedicti in ea tradita A operis haberet, quæ vita, aut cuius religionis esset. fuisse, cum legamus sanctum Martinum et monachum fuisse et sub se monachos habuisse qui multo ante sanctum Benedictum fuit. » Ecquid, amabo, his verbis expressius? Nonne imperator ille (multa eruditione prædictus) docet solam Benedictinam tum exstare regulam, atque in eam sententiam ire universos? illa scilicet tempestate solos Benedictinos asceticam vitam agere, cum et querat utrum aliqui monachi esse possent præter eos qui regulam sancti Benedicti observant, et ulorum monachorum haud meminerit, nisi Martinianorum duobus sacerdibus dico Benedicto antiquiorum.

Verum, ut nihil intactum remaneat, et habemus impositam nubem testium. (*Hebr. xii, 4*) (si Apostoli verbaliceat usurpare) quibus evidentissime appareat regulam hanc per universam Galliam fuisse a monachis susceptam tribus ferme sæculis ante Ludovicum Pium (de sancto Mauro, qui primus illam advenit, ex industria, quippe qui sit notior quam de eo dici multa debeat, silebo); libet altius repeterem ac protrahere sermonem, ideoque fontes ipsos adire. Concilium Turonense, ann. Chr. 813 celebratum, cap. 25: « Monasteria monachorum, in quibus regula beati Benedicti Patris conservabatur, sed nunc forte qualicunque negligientia subrepente remissis ac dissolutis custoditur, vel certe penitus oblita negligitur, bonum videtur ut ad pristinum statum revertatur, » etc. Explicatione ista non indigent, verba namque: « Olim regula sancti Benedicti conservabatur, » et, « ad pristinum statum revertatur, » nihil aliud denotant quam, multo ante tempora quibus illud decretum sancitum est, regula Benedictina usum exercitiumque exstitisse apud monachos. Et illa ipsa confirmat concilium Cabilloneum, ab episcopis provinciae Lugdunensis ann. imperii Caroli Magni xii, cap. 22: « De abbatibus et monachis idcirco hic pauca scribimus, quia pene omnia monasteria regularia in his regionibus constituta, secundum regulam sancti Benedicti se vivere fatentur. Inquiratur ergo diligenter ubi secundum ipsum ordinem vivitur, et ubi ab ipso ordine digressum est, ut juxta ejusdem beati viri institutionem vivere certent, » etc. Nec morari debent quempiam illa verba, « pene omnia monasteria regularia, » quippe præter monachorum cœnobia, erant et mansiones clericorum canonice, hoc est sub regula viventium (in de canonico) quæ monasteria quoque appellabantur; potissimum vero ubi Codegrandus Metensis episcopus canonorum regulam edidit (quam ms. asservant eruditissimi viri Jacobus Sirmundus, et Joannes le Prevôt) quanquam et exstet alia regula seu forma institutionis canonorum tom. II Concil. Gall., pag. 329.

Atque ad propositum ut redeam, en argumenta illis longe vetustiora: ex antiquissima Vita ms. beati Juniani abbatis, Clotario primo rege Francorum, anno circiter, 64: « Post multam collocutionem gloriissimus rex interrogavit eum (Junianum) quid

Cui ille dulcissimo alloquio respondit se sub monastico ordine vitam degere, et monachis prelatum, beatissimi Benedicti instituta servari, regularem ejus vitam in omnibus observari, nisi quod propter angustiam loci non eam plenissime custodire cum suis valeret, nec se hahere ubi exercitium operis fieret secundum regulam jam supradicti Benedicti Patris, » etc. Habentur et ipsissima verba apud Andream du Chesne, tomo primo Histor. Franc. script., pag. 543, C., ex fragmto Vita sancti Juniani. In testamento Leodebodi abbatis sancti Aniani Aurelianensis, seu tabulis fundationis monasterii Floriacensis, ab ipsomet abbate conditæ, anno Dominicæ Incarnationis 623, hac de Benedictina regula peribentur: In quo (monasterio) monachi juxta regulam sanctissimi Benedicti et domini Columbani consistere debeant, singulariter de facultate proprietatis meæ Christo presule conferre delibero, etc. Iis ex verbis in cenobio Sancti Aniani camdem regulam ante illa tempora fuisse receptam perspicere est. Nec ullus exinde sibi facessat negotium, quod hic mentio fiat regule sancti Columbani; illam siquidem nonnullis in Gallia monasteriis

335 una cum Benedictina coleant cœnobite ea tempestate, quod inter alios prodit Orderic. Vital. Histor., libr. viii, sub finem; siquidem regula, seu verius regule, cum trifariam reperiatur, nihil aliud esse videtur quam constitutiones, sive, ut vocant, declarationes in regulam sancti Benedicti; binæ

etiam paremetica præcepta tantummodo subministrant; alia vero infingendæ penæ modum pro culpe gravitate specialius quam D. Benedictus, præscribit, quemadmodum ex vetere prefatione ms. ad Columbani regulam docet Stengelius in Corona lucida, pagina 128. Atque id quidem obscurum hasce regulas insipienti haudquaquam mea sententia, patebit. His finitimum est illud Vita sancti Mommoli primi Floriacensis cœnobii abbatis, ac discipuli beati Leobodi, ex veteri codice monasterii Sanctæ Crucis Burdigal. « Normam regularis vite concupivit (Mommolus) contemplationi divinæ cupiens adhærere, religionem eximii Patris Benedicti quæsivit, soli omnium Regi intimo corde servire desiderans, sub Patre Leobodo Christo meruit famulari. » Judicæ Britaunæ rex, factus postmodum monachus, in monasterio a se condito Sancti Joannis de Gælo, nunc Sancti Menevenni, vulgo *Saint Meen*, fundatione ms. profert hæc verba: « Honor et gloria Deo omnipotenti, et famulo ejus Benedicto monachorum parenti, in terris jam defuncto sed in cœlis perenniter viventi. » Deinde post alia: « Hos autem redditus in perpetuum donamus huic monasterio Sancti Joannis de Gælo, pro alendis viginti octo monachis Deo servientibus sub regula S. Benedicti, » etc. Hæc autem circa annum 630 acta constare videtur. Præceptum Clotarii III regis de fundatione monasterii Corbeiensis tom. I Concil. Galliæ, pag. 500, sub initium: « Igitur dum nos, et præcelsa

genitrix nostra domna Baldechildis regina, monasterium in honore sanctorum Petri et Pauli apostolorum, sancti Stephani protomartyris, super flumen Somnam, in loco qui dicitur Corbeia, ubi praestet venerabilis vir Theofridus abba pro aeterni Numinis intuitu edificari præcepimus, ut monachi sub sancta regula (Benedictina nimirum, ut supra probatum est) ibidem debeat conversari. » Et in privilegio a Bertefrido Ambianensi episcopo eidem monasterio concesso, ubi supra post medium : « Ut quieti sub regula sancta ipsi monachi vivere debeat ad ipsum monasterium deservientes. » At vero objicis: Infra cernere sunt ista. « Illud etiam addi placuit: ut ipsi monachi sub regula sancti Benedicti, vel Columbani, conversari, et vivere debeat. » Quid tum? His videlicet ex verbis indigitat Bertefridus aliam esse sancti Benedicti a sancti Columbani regula, cum disjunctive hic loquatur. Itane vero? Num particula *vel* semper disjunctiva est, et non aliquando pro copulativa, seu majori explicazione usurpatur? Rem probemus exemplis: Terent. Eunuch. 2, 3, 23. « Maxime me tibi amicum facit *vel* virtus *vel* doctrina. » Cicer. De claris orat. 131. « Multorum *vel* honori *vel* periculo servire. » In utroque *vel* pro et sumi norunt grammatici. Sed ad rem: S. Benedictus in prologo Regulæ: « Succinctis ergo fide, *vel* observantia bonorum actuum lumbis nostris, » etc. Quæ sic elucidat doctissimus Petrus Boerius Sancti Aniani abbas, post episcopos, in commentario ms. in Regulam sancti Benedicti: « Expone hoc *vel* pro *et*, quia si boni actus desunt fidei, non habes meritum, teste Jacobo, fides sine operibus mortua est. » Idem in cap. 46 ejusdem regule, explicans hæc verba: « Ante abbatem *vel* congregationem, expone *vel* pro *et*, quia tales prodiciones consueverunt fieri in capitulo, » etc. Et Hugo Menardus in illa verba, cap. 3 Concordia regularum: « Sub regula *vel* abbate pag. 102. Haec conjunctum sumenda sunt, ita ut particula *vel* ponatur pro copulativa. Sic etiam loquitur S. Eulogius libr. II Memorialis sanctorum cap. 4. Qui dudam sub regula vel abbate se dediderint. Et ita passim loquitur S. Benedictus, et auctores in hac Concordia citati. Nec cœnobite regule, vel abbatii seorsim, sed regule et abbatii simul subjiciuntur. » Ille ipse iterum, ad titulum capituli 46 De senibus, vel infantibus. « Hoc titulo, inquit, particula *vel* sumitur copulative, non disjunctive, quia caput agit de utrísque. » Quorsum autem in cœnobiorum fundationibus, gestisve sanctorum regula SS. Benedicti et Columbani passim observanda proponatur præcipiatque paucis hæc habeto. Eapropter utriusque fit mentio, quod (uti supra memoravimus) quasdam leges atque instituta considerat B. Columbanus, quo melius strictiusque regule Benedictinæ inhaererent cœnobite. Praeterea adeo celebris Columbani et discipulorum ejus doctrina, pietas, sanctitas Galliam universam illustraverat, ut regulam sancti Benedicti, nomine Columbani, utpote illius observantissimi appellarent

A omnes, cum una eademque esset, duplex tamen sortita nomen; quod et pari ratione hodieque identidem occurrit inter legendum, 336 videlicet regula Clunianensis, regula Cistertiensis, regula Celestiorum, Camaldulensium, etc. Ordo etiam Cluniacensis, Cistertiensis, Beccensis, Celestinorum, Silvestrinorum, etc., quamvis regulam profiteantur nullam, præter Benedictinam, constitutionibus tamen institutionibusque diversis, quibus ab aliis ejusdem regule cultoribus secernuntur, adornatam. Huic veritati suffragatur privilegium seu confirmatio fundationis monialium B. Marie Suessionensis a Drausio illius civitatis episcopo, regni Clotarii III anno 4, ubi in fine hæc leguntur: « Ut infra monasterium virgines et castas debeat Domino militare, secundum votum sæpe dictorum Deum timendum, qui construxerunt regulam S. Benedicti, ut, postquam in ipso monasterio introierint Domino militare, foras de ipso monasterio exire licentiam non habeant; et ad modum Luxoviensis monasterii, quod B. Columbanus tenuit, regulam nempe supradictam, ad profectum animarum earum studeant in omnibus custodiare. » Notes hic velim, lector, a ad modum Luxoviensis monasterii, » quibus prefecto verbis docet illud privilegium adhortaturque ut regule S. Benedicti præcepta ad modum Luxoviensis monasterii, hoc est, prout inibi observatur, una cum statutis a B. Columbano digestis, studeant adimplere. Proferamus tandem, quasi robur et firmamentum eorum quæ de regula Benedictinæ et Columbaniana in medium produximus, et tabula fundationis cœnobii Solemniacensis (cujus conditorrem S. Eligius episcopum Noviodunensem asserit haec tabula) quæ in rem nostram faciunt nonnulla, Benedictinæ omni veneratione exosculanda. Iis etenim prædicatur et ipse Eligius Benedictinæ familie alumnus (quod favente Christo, dum Vitas sanctorum nostri ordinis evulgabimus, luce clarius sumus ostensuri), B. quoque Columbanus, et ejus monasterii Luxoviensi cœnobite. In hac ergo fundatione post initium ita abbatem et monachos suos alloquitur B. Eligius: « Ea tamen conditione interposita ut vos *vel* successores vestri tramitem religionis sanctissimorum virorum Luxoviensis monasterii consequamini, et regulam beatissimorum Patrum Benedicti et Columbani firmiter teneatis. » Et multis interjectis: « Simili modo te, beatissime Pater Remacle abba, tuosque successores *vel* subiectos postulo, per individuæ Trinitatis majestatem obtestor, ut regulam supradictorum Patrum, quam in sepe memorato monasterio Luxoviensi tenent, omni custodia teneatis. » Evidenter sunt ista quam ut tempus in illis explicandis contaramus: stet ergo ex predictis regulam sancti Benedicti regulam esse sancti Columbani, maxime vero cum semper regule, non regularum meminerint auctores; quod et infra patebit. Ad alia nunc, seu potius eadem semper probanda, procedamus. Auctor vitæ S. Tilloniæ discipuli B. Remacli abbatis So-

lemniacensis, tirocinium persecutus sanctissimi A regum, Clodovei videlicet et Clotharii, simulque illius viri : « Cum igitur, inquit, ad istud monasterium (Solemniacense) Tillo devenisset, et ab abate summa cum gratulatione suscepimus fuisse, tirocinio Christi insignitus, ardentissimo amore solum Jesum desiderans, sub SS. Patrum Columbani et Benedicti regula inter fratres habitare coepit. » Sic ms. liber ejusdem monasterii.

Ex Desiderii Cadurcensis episcopi vita ms (florebat circa annum 639). « Nullum quidem eo tempore in urbe Cadurcae propositum monachi, neque habitum religionis, aut regulæ cœnobialis intraverat. Instituta Benedicti non longe distabant; Desiderii autem tempore haec secta (Benedicti) Cadurcam intravit; hujus sub die haec religio adolescere coepit, nam et Moysiaca cœnobium hujus tempore a viris laudabilibus Ansberto et Leothadio completum est, et in ipso oppido a sanctis viris monasterium his diebus exorditum. Alia complura monasteria ejus sub tempore sata creverunt. » Ex Vita S. Agili primi abbatis Resbacensis monasterii (S. Columbano æqualis) antiqua atque optima manu exarata : « Apud se Agnoaldus (Pater S. Agili) Columbanum aliquantis per commemorari fecit in villa que Honorificus dicitur, a quo voluit Agilum jam septennem benedicit; sed persuasit parentibus ut puerum Deo offerrent. Die ergo designata Pater Agili applicans sacris altaribus charam sobolem, oblitus in dicto monasterio, largiens per titulum testamenti copiam fundi et familiæ. » Inde vero quid colligere est? illam videlicet formulam Deo offerendorum pro ariis puerorum petitam a regula sancti Benedicti, cap. 59, in quo haec habentur : « Si quis forte de nobilibus offert filium suum Deo in monasterio, si ipse puer minori ætate est, parentes ejus faciant petitionem quam supra diximus, et cum oblatione ipsam petitionem, et manum pueri involvant in palla altaris, sic eum offerant. » Et infra : « Si aliquid dare voluerint (parentes) in elemosynam monasterio pro mercede sua, faciant ex rebus quas dare volunt, donationem, » etc. Vita sancti Rigomeri abbatis, ex ms. Floriacensis cœnobii haec suppeditat. *Eodem tempore* (Childeberti regis Francorum) « Sanctus Avitus et Sanctus Carilefus **367** in vasta eremi soliditudine binas cellulas sub sancta regula (Benedictina videlicet) mirifice edificaverunt Deo, fulti quoque S. Innocentis Cenomanea urbis auxilio, » etc. Vita ms. sancti Ansberti monachi Fontinellensis (nunc S. Vandregesili) monasterii, ac postmodum archiepiscopi Rothomagensis, passim sonat utrumque, et Vandregesilum et Ansbertum institutum Benedictinum fuisse professos, ac proinde cœnobitas illo in ascetrio D. Benedicti normam coluisse vel iisdem temporibus (hoc est Lotharii et Dagoberti Francorum regum) fateri necessum est: At biographum audiamus: « Factus archiepiscopus S. Ansbertus, privilegi sui auctoritate edixit ut, per succedentia tempora, secundum S. Patris Benedicti regulam, et ut præcedentium

Childerici et Theodorici privilegiorum auctoritates docent, ex semetipsis sibi perennibus temporibus abbatem eligerent (monachi Fontinellenses) in quo etiam justa alligationis verbo praesentes futurosque qui ibidem militaturi erant constringit, ut, sicuti sub ejus regimine, ita et deinceps et ipsi et posteri eorum secundum regulam S. Benedicti fideliter Christo deservirent, » etc. Exstant etiam haec inter concilia Gallicana, nec non et inter generalia ultimæ editionis ex *Typographia Regia*. Refertur in Vita B. Aichadri apud Surium, die 15 Octobris, S. Philibertum Gemeticensis monasterii abbatem, cum Ebroini persecutionem declinasset, confugissetque ad Ansoaldum Pictavensem episcopum, rogatum ab eodem episcopo quatenus monasterii quod ipse recens exstruxerat regimen susiceret; cui annoit S. Philibertus ea lega si B. Aichadrus, qui tunc temporis monasterio Quintiacensi præerat, cœnobio Gemeticensi perfici non recusat. « Quamobrem in somnis (ait Fulbertus) Vita auctor; B. Aichadro apparuerunt; episcopus virginem pastorem, beatus vero Philibertus regulam S. Benedicti porrigebat, ambo quasi uno ore dicentes: Surge, frater, et officium quod tibi a Deo imponitur obediente suscipe. Accipe virginem, per quam subditorum errata corrigas et ad rectum disciplinæ reducas; librum etiam, ut tu primo que in eo exarata sunt custodias, et in his tibi subjectos informare ne desistas. » Ex quibus antiquam illam traditionis regulæ et baculi pastoralis in abbatis benedictione consuetudinem, quæ hactenus perseveravit, notare est (vide *Pontificale Romanum* in benedictione abbatis); Deinde hisce in monasteriis, Quintiacensi nimurum, Hieriae insulæ condito ab Ansoaldo, et Gemeticensi sanctam regulam vel ea tempestate viguisse. Canon 15 S. Leodegarii Augustodunensis episcopi. A. C. 670, haud quaque prætereundus est silentio: « De abbatibus vero vel monachis observare convenit ut, quidquid canonicus ordo vel regula sancti Benedicti edocet, et implere et custodiare in omnibus debeant. Si enim omnia fuerint legitime apud abbes vel monasteria conservata, et numerus monachorum, Deo propitio, augebitur, et mundus omnis per eorum orationes assiduas malis carebit contagis. » Canonicus ordo hic refertur ad abbates, siquidem ea tempestate qui canonicis præerant abbes etiam solebant vocari; regula vero S. Benedicti ad monachos. Huc accedit doctissimi Menardi ad præfactionem in Concordiam regularum sancti Benedicti Anianæ abbatis, omnibus abbatibus, et monachis destinatam observatio, haec verba illustratis: « Occurrat animo ea quæ a tepidis, segnibusque monachis dici assolet. Quid ceteræ huic (Benedictinæ) conferunt regulæ? Quid ad me quas non promisi pertinet legere, » etc. « Cum his auctor omnibus monachis Ecclesiæ oœdentalis loquatur; quidamque tepidiores opponant se solam sancti Benedicti regulam vovisse, alias, quæ in hoc opere continentur, ignorare; planum est

solum sancti Benedicti regulam tempore hujus Con-
cordie auctoris, hoc est Caroli Magni et Ludovici
Pii a monachis Ecclesiæ occidentalis observatam
esse, alioquin epistole dedicatio auctorisque objectio
incepta essent. »

Sed opera pretium est, ne quid scrupuli pungat
iterum, objectiunculam audire nonnullorum, regulam
B. Benedicti assentem solummodo evulgatam
universim in Gallia an. 743. Atque id nequidquam
probare conantur ex illo synodi Liptinensis can. 1,
tom. I, Concil. Gall.: « Abbates vero et Monachi
recepérunt regulam sancti Benedicti ad restauran-
dam normam regularis vitæ. » Quasi vero istud
verbū « recipio » ex re et capio conslatum, rem
semel depositam traditam rursus assumere, ite-
rum capere, resumere, recuperare, non significet? Cicerō, II De orat. « Recipere arcem amissam. » Et
Livius, lib. ix: « Recipient arma, que per pactio-
nem tradiderunt. » Declarat ergo synodus illa ab-
bates et monachos, qui Liptinas convenerant, regu-
la Benedictinae observationes susque deque habi-
tas, (ejus sanctionibus ultro se se submittentes) ad pristinum velle rigorem revocare. Alioquin haec si
minime intenderet synodus, potiori jure clericos

368 episcopos, etc. primo leges ecclesiasticas tum
acepisse fateri oporteret, quod equidem cogitare,
nendum affirmare, absurdissimum est. Sic autem
habet prefatus canon: « Et omnis ecclesiastici ordi-
nis clerus, et presbyteri, et diaconi cum reliquis
clericis, suscipientes antiquorum Patrum canones,
promiserunt se ecclesiastica jura moribus et doctrini-
nis, ministerio recuperare. » Tandem vero quæ su-
pra retulimus elucidat confirmatque concilium
itidem apud Liptinas, sed priori anno, hoc est 742
convocatum can. ultimo: « Ut monachi et ancillæ
Dei monasteriales juxta regulam S. Benedicti cœ-
nobia vel xenodochia sua ordinare, gubernari stu-
deant; et vitam propriam degere secundum prædi-
cti Patris ordinationem non negligent. » Vide hoc
canone omnes dubitationis tenebras, si quas ver-
bum *recepérunt* ingresserit, prorsus expelli? Nempe
hic cœnobitas olim sodalitio Benedictino nomen de-
disse supponit, cum et eos ut juxta regulam D. Be-
nedicti atque ejusdem Patris ordinationem vitam
instituere non negligent adhortetur concilium;
siquidem nonnihil negligere quis dicitur, dum præ-
ceptum aliquod, cui antea obstringebatur, aut de-
mandatum sibi officium, votumve emissum præter-
mittit vel contemnit.

Certo certius ergo ex prædictis omnibus infertur,
antequam Ludovicus Pius imperaret (nec enim tum
quamplurima monasteria monachis Benedictinis
aditicata fuisse inficias eo) regulam sancti Be-
nedicti saltem in his episcopatibus Andegavensi,
Pictavensi, Aurelianensi, Cadurcensi, Parisiensi,
Cenomanensi, Suessionensi, Vesontionensi, Rotho-
magensi, Meldensi, Moguntinensi, Turonensi,
Cameracensi, Lemovicensi, Ambianensi, Augustodu-
nensi, Redonensi exstisset. Verum de his plus satis.

A Sed timore Francigenarum. Quod obiter hic tangit
B. Lanfrancus fuse (ni fallor) enarratur ab Eadmero
Historie Novorum, lib. iii, pag. 57, postquam prob-
avit S. Anselmus medio in concilio vita monastica
obstrictam non esse Mathildem Henrici primi An-
glorum regis uxorem, quod nequaquam sponte sua
septennis in monasterio velum suscepisset, sed quo
pudicitie consulere; episcoporum, qui eidem concilium
intererant, rogat opinionem; illi vero magnum
Lanfrancum in medium producentes, sic B. Ansel-
mum affantur: « Quod licet levi arguento probare
possemus, eo tamen, cum opus non sit, supersede-
mus, nostris argumentis firmiorem tenentes parcm
judicij hujus sententiam a veneranda memoriae præ-
decessore vestro, et Patri et magistro nostro Lan-
franco simili de causa promulgatam. » Et post alia:
« At ipse (Lanfrancus) questionem ipsam concilio
generalis concilii taliter solvit ut eis pro castitate,
quam setam manifestare extensione amare testatae
fuerant, debitam magis reverentiam judicaret exhibe-
dam, quam ullam servandæ religionis continen-
tiam, nisi propria voluntate appeterent, violenter
ingerendam. »

AD EPISTOLAM XXXIII.

Hibernia episcopa Domnaldo, sive Dofnaldo. Ar-
maghanum hunc (ut reor) vel Dublinensem intelligi-
git, utpote metropolitanum totius Hibernicæ insu-
ke, quemadmodum superius, Joanni Rothomagensi
archiepiscopo scribens, epist. 44. Northmannorum
archiepiscopum nominat. Juri nihilominus Cantua-
riensis archiepiscopi subjacente metropolitanum
illum, fidem facit Venerab. Beda, lib. ii gent. An-
glorum. Vide dicta ad epist. 4, b. Porro antiquum
Hibernicæ Ecclesiae statum describit in hunc mo-
dum; idem Beda, loco citato, lib. iii, cap. 4: « Ha-
bere autem solet ipsa insula rectorem semper abba-
tem presbyterum, cuius juri et omnis provincia, et
ipsi etiam episcopi ordine inusitato debeat esse
subjecti, juxta exemplum primi doctoris illius (Co-
lumbani) qui non episcopus, sed presbyter exstitit
et monachus, » etc.

Hanc de infantibus tenere sententiam. Ex conse-
quentibus verbis, loqui de communione corporis
Christi infantibus ante usum rationis proxime post
susceptum baptismata porrigi solita, perspicuum vide-
Dtur. Prisca etenim consuetudo fuit in Ecclesia eu-
charistiae sacramentum parvulis baptizatis conferre,
ut planum est ex B. Dionysio, cap. 7 De ecclesiastica
Hierarchia. Μεταβολή δὲ τῷ πατέρι τῶν ἱερῶν συγκέλων
ἢ ἵεράρχης, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἀνατραφεῖ, etc. id est: « Porro pontifex puerum consortem facit sacram
mysteriorum, ut in eis educetur, » etc. Ex lib. Sa-
cramentorum D. Gregorii (ab Hugone Menardo
evulgato) De baptismō Sabbati sancti; ubi de bapti-
smo infantium: « Qui etiam non prohibentur lactari
ante sacra communionem, si necesse fuerit. » Ex
epist. Jesse Ambianensis episcopi ad sacerdotes de
baptismo post medium (extat post epistolas Hinc-
mari a Joanne Cordesio editas): « Novissimi autem

corpore et sanguine Christi confirmatur infans, ut A glorirosus, sed famæ deditus. Erat humilis Deo servientibus; durus sibi resistantibus, » etc. Deinde concludit hoc modo: « Pacis autem tantus auctor fuerat, quod puer auro onusta regnum Angliæ pertransire posset impune. » Tam potenti atque adeo fortunato regi quid tandem, simul ac e vita migravit, evenierit, sic exhibet Orderic. Vital., lib. vii Hist.: « Ecce potentissimus heros, cui nuper plusquam centum millia militum serviebat avide, et quem multæ gentes cum tremore metuebant, nunc a suis turpiter in domo non sua spoliatus est, et a prima usque ad tertiam supra nudam humum derricktus, » etc. Cæterum ex adnotandis infra patebit regem Guillelmum, cum ad ipsum hanc et sequentem epistolam scriberet B. Lanfrancus, degere in Northmannia.

Sicul angelum Dei. Alludit (ut reor) ad sapientem Thecuam, Absalonis redditum a Davide expostulanten: *Sicut enim angelus Dei, sic est dominus meus rex, ut nec benedictione nec maledictione moveatur* (*H. Reg. xv, 47;* velad *Esther. xv, 16.* Vel sane dixerim regem angelum nuncupasse, ut, sicut angeli est timorem expellere atque omnia prospera et saluti profutura subministrare, ita regem competit subditorum animos sedare, procul molestiam et hostes propulsare, nullisque parcentem laboribus, pacem præ omnibus toto in regno promovere.

C

Radulphus comes. De quo ad epistolam. 40, ad quem est eadem cum insequentes 41 et 42.

AD EPISTOLAM XXXV.

Episcopus Gaufridus. Constantiensis in Northmannia; cuius ad epist. 33 meminimus supra.

Guillelmus de Warennæ. Comes Sureæ sive Suthregie in Anglia. Guillelmus Gemeticens., Hist. lib. vii, cap. 22, et lib. viii, cap. 38; Fundator extitit monasterii S. Pancratii in Anglia, teste Orderico **870** Vitali, lib. viii Histor. ad ann. 1089. Testamentum Guillelmi regis Anglorum ecclesiæ S. Pancratii donationem profert, in Bibliotheca Cluniaciensi, pag. 531.

Robertus Malet. Clarissima apud Caletes familia Maletana; unde et illud Gallicum proverbium:

Les Malets et les Marleaux

Sont les plus nobles de Caux.

Inter cognomina eorum qui cum Guillelmo Conquestore Angliam ingressi sunt, in fine Historiæ Northmanniæ script. ab Andrea du Chesne, Malet recensetur ante medium, nec non et in fine catalogi proxime sequentis, qui prænatur. « Magnates superstites, etc. Robertus Malet surr. » In consequentibus quoque duobus catalogis iterum Robertus Malet reperitur; et apud Orderic. Vital., Hist. lib. ix, pag. 804 et 805.

AD EPISTOLAM XXXVI.

Propterea eleginus presbyterum, etc. Antiqua consuetudo fuit, in primæa potissimum Ecclesias, cleri et populi suffragiis episcopos creari. In Oriente, licet usus postea invaluerit ut in episcoporum electionibus populi suffragia minime exposcerentur,

AD EPISTOLAM XXXIV.

Anglorum regi Willelmo. Primo seu Conquestori, cuius antitheses supplemento sno ms. ad Sigibertum intexxit Robert. de Monte ad ann. 1087: « Willelmus, inquit, omnibus Northmanniæ consulibus fortior fuit, omnibus Anglorum regibus potentior, omnibus prædecessoribus suis laude dignior. Erat autem sapiens, sed astutus; locuples, sed cupidus;

post Synodum nempe Nicænam, quæ, can. 3, epi- scopos, nulla cleri plebis facta mentione, ab episcopis eligi atque ordinari jubet. Et Laodicena, can. 13, sacerdotum electiones turbis sive populis permittivet. In occidentalibus tamen Ecclesiis jus istud suffragii in renuntiandis episcopis populo remansit, ac diu perseveravit, donec, pulsis Romanis, exorti reges sua interesse ducerent episcopos eligi nonnisi arbitratu et voluntate sua. Et hæc eruditio clarissimus Sirmundus multis probat exemplis, in prefatione ad formulas antiquas promotionum episcopalium, ad calcem tom. II Conciliorum Gallie.

Nobis sufficientissime cognitum, etc. Plures id genus litterarum formulas, loco proxime citato formula 7 et seq. videare est.

AD EPISTOLAM XXXVII.

Hiberniæ regi Gothrico. Dublinia regulo, ut auctor est Jacobus Usserius in Epistolarum Hiberniarum sylloge, nota in epistolam B. Lanfranci ad Terdelvacum, et ad hanc epistolam : « Gothricus hic, inquit, non aliud fuisse videtur quam Godredus, cognomento Crouan ; de quo in Chronicô regum Manniæ ad an. 1066. Godredus subjugavit sibi Dubliniam, et magnam partem de Laynostir. Scotos vero ita perdomuit, ut nullus qui fabricaret navem vel scapham, anus esset plusquam tres clavos inserere. Regnavit autem 16 annis, et mortuus est in insula quæ vocatur Ile. »

Patricium, quem, etc., ad nos consecrandum transmisit, etc. Suspicio Dublinensis cleri et populi literarum latorem fuisse Patricium, ut constare tum ex eisdem, tum etiam ex his ad Gothricum videtur. Porro antecessorum more, obedientia professionem, peracta ordinatione, edidit ad eam formulam.

Patricia Dublinensis episcopi professio.

« Quisquis alius presidet, si et ipse alius subjaceat, dignior non debet ; sed potius obedientiam, quam a subjectis suis desiderat habere, propter Deum studeat prelati sibi per omnia humiliter exhibere. Propterea ego Patricius ad regendam Dubliniam metropolim Hiberniæ electus antistes, tibi, reverende Pater Lanfrance, Britaniarum primas, et sanctæ Dorobernensis Ecclesias archiepiscopæ, professionis meæ chartam porrigo, meque tibi tuisque successoribus in omnibus quæ ad Christianam religionem pertinent obtemperaturum esse promitto. »

Alli legitime sibi copulas pro arbitrio et volunta relinquere. Huic serpenti morbo occurrentum præmonuerat B. Lanfrancum Gregorius VII papa, epist. 1, in appendice, his verbis : « Tuam fraternitatem, etsi monitore non egeat, impellente tamen nos sollicitudine admonemus, quatenus graviora usquequa resecare vitia studeat ; et inter omnia et præ omnibus nefas, quod de Scottis audivimus, quod plerique videlicet proprias uxores non solum deserunt, sed etiam vendunt, modis omnibus prohibere contendat, » etc. Adeo pestiferam luem adhuc grassari tempore B. Anselmi demonstrat ipsius

A epist. 142 et 147, libr. III. Non Scotis modo vel Hibernis, sed et Anglis longe ante tempora sancti Lanfranci, id vitii innatum suis commemorant antiquiores auctores. Gildas in excidio Britannia post initium : « Reges habet Britannia, sed tyrannos. » Et post pauca. « Quam plurimas conjuges habentes, sed scortantes et adulterantes. » D. Bonifacius archiepiscopus Moguntinus apud Malmesbur., lib. i De gest. Anglorum, nefanda illa Ethelberto ~~Æthel~~ ^{Æthel} Angelorum regi objicit. Quod autem Scotis fuerit talis libido quasi hæreditaria, ostendit S. Hieronymus, lib. ii, aduersus Jovinianum, ante medium.

AD EPISTOLAM XXXVIII.

Hiberniæ regi Terdelvaco. Jacobi Usserii conjecturam hoc loco (cum et nihil aliunde suppetat de Terdelvaco) inserere visum est ; ille igitur ad eamdem epistolam in notis ad Epistolas Hibernicas asserit Terdelvacum nequaquam Gothrici successorum, sed eodem simul tempore et Gothricum Dublinia regulum, et Terdelvacum summum Hiberniæ regem egisse.

Contra sanctorum canonum prohibitionem, etc. Tritas res adeo non hic retexendas judico. Quod ad conjugia adulterina, sat dictum proxima epistola. Non ab uno episcopo, sed a tribus episcopum ordinandum ad epistolam 12 e. non nihil adnotatum est. Plures vero in una civitate episcopos minime constituentes passim prohibent antiqui canones et Patrum decreta. Hilarii papæ epist. 2, n. 4; concil. Lugd. i, can. 5; Cabilonense, an. 650, can. 4. Velut et pecunias ordinationum gratia haudquaquam exigendas concil. Turon. II, can. 27; Concil. Nicæni II, can. 19. De chrismatis unctione in baptismo conferendo fuse Menardus noster tum ex Patrum sententiis, tum etiam ex diversis conciliorum canonibus, in lib. Sacrament. D. Gregorii, pag. 108 et seq.

AD EPISTOLAM XXXIX.

Rogerio comiti. Guillelmi comitis filii Osberni (si conjecturam interserere liceat) filio. De quo Guillel. Gemet. Hist. lib. 7, cap. 25; Guillel. Malmesb. I. iii De Gest. Angl. in Willelmo I : « Rogerus, inquit, a rege vinculis irretitus tota vita carcerem frequentavit vel potius incoluit detestandæ perfidiae juvenis, nec moribus patrissans, » etc.

Gloriosus pater vester. Willelmus. Infra ad epistolam 42.

Placila. Pro decretis identidem usurpantur apud peritos lingua Latinæ auctores ; quod quæ decreta sunt, ea sic senatus vel majoribus placuisse videantur. Plin., I. xxix, c. 1 : « Eadem actas Neronis principatu ad Testum translilivit, delentem cunctorum majorum placita, » etc. At hic placita juridicos seu forenses conventus significant. Capitul. Carol. Calvi, 20, seu Synodi Carisiæ cap. 2 : « Episcopi quique in suis parochiis; et missi in illorum missaticis; comitesque in eorum comitatibus pariter placita teneant, » etc. Ibidem in Annuntiatione ejusdem Caroli, et nepotis sui Lotharii apud S. Quintinum, post medium : « Per omne regnum

nostrum episcopi, et missi nostri, et comites placita A et 42, in appendice; et alii prope innumeri aucto-
teneant, et illa placita omnis homo, qui placitum
custodire debet, sine exceptione, et excusatione
custodiat. » Jubet concil. Arclat. vi. cap. 22 » ut
placita publica et sæcularia, neque in atriis basilica-
rum, neque in ipsis basilicis fiant. » Placitum etiam
sumitur pro lite, unde verbum Gal. *plaids* et placitare,
id est, in judicio litigare, aut contendere secundum
placita legum et judiciorum agere, Gallice
plaider.

AD EPISTOLAM XL.

Willelmi comitis, cuius prudentia, etc. « Hic legi-
timus (ait Gemeticensis lib. vii, Hist. cap. 25) et
liberalis vir Adelizam Rogerii Toenitæ filiam in con-
jugem habuit, ex qua duos filios, Willelmum et Ro-
gerium contumacem, procreavit; duo cœnobia mona-
chorum S. Mariae coeli reginae condidit, unum apud
Liram, et alterum apud Cormelias. Et post pauca;
« Comitatuum Herfordie cum magna parte regni,
sensu et viribus cibinuit, » etc. Et Guillelm. Mal-
mesb. De gest. Angl., in Willelmo I, ante medium;
« Willelmus filius Osberni principis, optimis comparandus, hand scio an etiam præponendum. Ejus
consilio rex Willelmus primo animatus ad invaden-
dam Angliam, mox virtute adjutus ad manu tenen-
dam. Erat in eo mentis animositas, quam commen-
dabat pene prodiga liberalitas, » etc.

De perjurio vel fraude, etc. Per hæc verba quid
B. Lanfrancus intendat perhibere videtur Florentius
Vigorniensis ad. an. 1074: « Herefordes comes
Rogerus, filius Guillelmi ejusdem pagi comitis,
Bastanglorum comiti Rodulpho (contra præceptum
regis Guillelmi) sororem suam conjugem tradidit;
nuptiasque permagnificas cum plurima multitudine
optimatum in Grantebrigensi provincia, in loco qui
Ixninga dicitur, celebrantes, magnam conjurationem,
plurimi assentientibus, contra regem Guillelmum
ibi fecerunt. Qui, mox ut potuit, Lanfrancum Doro-
berensem archiepiscopum adiit, pœnitentiamque
ab eo pro facto, licet non sponte, sacramento accep-
pit, ejusque consilio regem Guillelmum in North-
mannia degentem petit, eique rem ex ordine gestam
pandens, illius misericordiae ulro se dedit, » etc.
Verbis hisce postremis liquido constat regem Guillelmum
in Northmannia extitisse, dum ad eum
327 litteras 35 et 36 daret B. Lanfrancus.

AD EPISTOLAM XLIII.

Anselmo. Hic est magnus Anselmus prior, deinde
abbas, ac demum B. Lanfranci Cantuariensis archie-
piscopi successor; cuius vitam admirandam Edme-
rus (quem ille charissimum, utpote amanuensem,
habet) conscripsit. Quantos etiam labores et
sudores pro ecclesiastica libertate, cum pietate, tum
doctrina et constantia incomparabili ad mortem
exantaverit vir sanctissimus, fuse idem auctor, libro
cui titulum Historiam Novorum prefixit, enarrat. De
S. Anselmo, Chronicon Beccense, pag. 2, 5 et 6;
Vita venerabil. Guillelmi III abbat. Beccens. pag. 41

42, in appendice; et alii prope innumeri aucto-
res.

Roman proficisciens. Anno videlicet reparate sa-
lutis 1071, tam pallii recipiendi gratia quam diri-
mendæ litis se inter et Thomam Eboracensem. Qua
de re superius ad epistol. 4, a, et in Vita D. Lanfranci,
cap. 11, pagin. 11, 12. Quinto [t. Quinques, E. P.]
Roman S. Lanfrancus petuisse videtur: 1, causa Be-
rengarii: 2, propter Guillelmi ducis matrimonium;
3, ut concilio Romano interesset; 4, ut confirmationem
Joannis Abrincensis in archiepiscopum Ro-
thomagensem electum, obtineret; ultimo cum archi-
episcopo Eboracensi, quod proxime adnotabamus.

Dulcissimum mihi fratris mei filium. De quo in-
fra ad epist. 47 et 49.

B *Lectionem legeret,* Id documenti dedit ex Regulæ Benedictinae cap. 38: « Fratres non per ordinem
legant, sed qui adficiunt audientes. » Et mos quidem
iste ab antiquis monachis religiose observabatur, ut
asceticae vitae tirones exercitarentur, imbucentur
que aliquanto tempore monasticis rebus; sed et
perdiscendis memoriter psalmis, atque ecclesiasticis
ritibus, priusquam in publicum prodirent, addicce-
bantrū; (uti etiamnum ipsem Lanfrancus, in
omnibus licet scientiis fuisset versatus, ultiro summa
animi demissione, cum primum Beccense cenobium
intrasset, egit.) Quod uberior probat Menardus in
cap. 65 Concordie regularum, pag. 936 et seq.

AD EPISTOLAM XLVI.

C *Gondulpho.* Cum sola littera G. huic epistole
præfixa esset, Gondulphum apposuit, hac nimirum
conjectura ductus quod B. Anselmus, lib. i epist. 4,
ad Gondulphum, salutem ascribat Lanfranco nepoti:
« Saluta, inquit, dominum Lanfrancum juvenem,
nepotem domini, et reverendi, et Patris nostri Lan-
franci archiepiscopi, etc. Et epist. 7 ad eundem:
« Reverendum et diligendum, dominum et Patrem
nostrum archiepiscopum Lanfrancum, et nepotem
eius etc., saluta. » Ex his ergo, et B. Lanfranci
verbis, necessario affirmandum videtur illam episto-
lam inscribi Gondulpho, cui edocendus traditus
fuerat Lanfrancus nepos. Vel profecto dicendum
plures diversis in locis habuisse nepotes (Paulus
enim qui et abbas exstitit S. Albani, ut supra ostendit
sum est, erat nepos illius) unum Becci, alterum cum
Gondulpho Cadomi mansisse. Auforsan verius, col-
lobum illum ipsum nepotem induisse Becci, et stu-
diis alibi operam navasse prius, vel postquam mo-
nachus fuisset factus. Et sane patere videtur ex
D. Anselmi, lib. i, epist. 10, 24 et 36, ubi gratula-
tur, acceptumque refert S. Lanfranco, quod Beccum
potius quam alio nepotem ad induendum monachum,
transmisserit. Verum in re dubia, et haud magni
momenti, penes lectorem esto judicium. De Gon-
dulpho ad Vitam supra, pag. 40.

AD EPISTOLAM XLVI.

Diaprasium. Electuarium ex marrubio herba,
marrube vulgo, Graece πεπάσιον; phtisicus multum

confert pharmacum istud. Paulus Aegineta de arte medendi, lib. vii, cap. 41; Plin., lib. xx, cap. 22; et Jacobus Dalechampius, Hist. plantarum tom. I, lib. viii, cap. 36, prolix de virtutibus et diversis marrubii speciebus.

AD EPISTOLAM XLVII.

Lanfranco et Guidoni. Iste Guido sodalis erat nepos Lanfranci, qui monachi tirocinium ambo tum Becci agebant. Et utrumque sic commendat S. Anselmus, libro i, epistol. 31, archipresuli Lanfranci : « De dulcissimo et dilectissimo dilectore meo, nepote vestro, cuius conversationis vos scio presentem habere velle notitiam hoc vobis mando, quod mea testatur conscientia. Sic utique cavet a quibus vendum, ut nulli nostrum jure reprehensibilis videatur; sic studet humili benignitat, et benigna humilitati, sic quieti et silentio, atque orationi, ut merito sit omnibus amabilis. Sed est quiddam, quod quamvis vere credam quia clementer ei facit divina providentia, non tamen illud videre possum absque charitativa compassionis molestia; dolore namque capit 373 jam per plures meus sic eum paternae divina affligit castigatio, ut et aliquando a conventu communī ejus leta dissocietur conversatio, et omnino a lectione aut aliqua studiosa meditatione ejus prohibeat intentio, » etc. Meminit iterum ejusdem Lanfranci, simul et Guidonis eodem lib., epistol. 63. At lib. ii, epist. 42, illum ipsum Lanfrancum (qui clam et inconsulto B. abbate suo Anselmo, qui etiam renidente, assensu probauerat ut in abbatem Sancti Vandregesili assumeretur) severissime objurgat, monetque ac præcipit quatenus electionem de se factam abjiciat (legenda ibidem epistola Gualthero priori sancti Vandregesili inscripta). Verum electus tandem abbas Lanfrancus haud solidum annum abbatia potitus est; nam. an. 1091, inquit breve Chronicum ms. S. Vandregesili, « Lanfrancus abbas Fontanellensis cœnobii obiit, cui successit Girardus abbas 31. » De Guidone autem loquitur idem S. Anselmus epistola prius citata : « Dominum Guidonem, quem magisterio puerorum addidimus, sic suavis commendat obedientia, et in strenuitate humilitas, ut pariter gloriari possimus, et vos per quem, et nos qui eum talem habemus. »

Theodino dente. Ita in utroque apographo et Cadomensi, et Jacobi Sirmondi legitur; sed Horatius, libr. i epistol. 18, ad Lollium, refert de Theonino, ficto nomine a Theone poeta petulantissimæ maleficentiae :

qui

Dente Theonino cum circumroditur; eequid
· Ad te post paulo ventura pericula sentis?

AD EPISTOLAM XLVIII.

Willermo. Illic primo Beccensis, opinor, post Cormeliensis abbatiae monachus, et abbas denique ejusdem loci fuit, uti significare videtur hoc titulo B. Lanfrancus : « Dilectissimo Patri Willelmo, quondam dulcissimus, » etc. Quia nimurum Becci pridem simul vitam duxerant cœnobiticam; sed et spiri-

Crispinus, in Vita pag. 10, D. ubi quid sibi acciderat, cum fugam meditaretur, soli Guillelmo aperit Lanfrancus. Guillelmum vero in abbatem Cormeliensem assumptum eadem Vita declarat, cap. 2, pagina 4.

Priorem domnum Ernestum constituatis. Cormeliensis monasterii, (mea quidem conjectura) quamvis forsitan tunc temporis Becci moraretur; nam apud monachos et canonicos, quibus praesertim cordi erat disciplina ecclesiastica ac monasticæ rigor et observantia, in more positum fuit, dum electionum jure potirentur, ut indiscriminatim (nota loquor) ex diversis Ecclesiis et monasteriis episcopos, abbates, et priores, viros inculpatæ vita, probatae prudentiae, ac doctrinæ singularis, sibi seligerent, expeterent, cogerent.

Erustum. Is est quem Ecclesiæ Roffensi præfessisse archiepiscopum Lanfrancum vidimus in ejus Vita toties producta, cap. 7, pag. 9, et cap. 13, pag. 15. Eademque repetit Robertus de Monte in chron. ms. an. 1089.

AD EPISTOLAM XLIX.

Et in suis eos locis, etc. Sumptum id præcepti ex regulæ S. Benedicti cap. 29. Quod monachum ob crimen e monasterio egressum, si revertatur in novissimum locum docet dejiciendum : « Et sic, inquit, in ultimo gradu recipiatur, ut ex hoc ejus militias comprebetur. » Et cap. 44. De his qui excommunicantur : « Et tunc, si jussiterit, abbas recipiatur in choro, vel ordine quo abbas decreverit. »

AD EPISTOLAM L.

Rainaldo Pictavorum urbis abbatii. Hoc est cœnobii sancti Cypriani ad muros urbis Pictaviensis. Veteres membranae ejusdem monasterii : « Rainaldus ex monacho Casæ Dei, factus est abbas Sancti Cypriani; quem Cluniacienses monachi sibi subjecere cupientes, multifariam fatigarunt, sed eo viriliter et sapienter resistente, non prævaluerunt. Restitit etiam tribus in conciliis favente sibi Amato legato, et Isamberto episcopo Pictaviensi, Majoris Monasterii monachis, » etc. Quomodo autem summis pontificibus opem (potissimum Urbano II in summam calamitatem redacto) præstiterit, habes ex epistola nondum (quod sciam) edita, ejusdem Urbani ad Episcopos et prælatos Aquitanie, Gasconie, etc. : « Dilectissimus ac familiaris noster filius Rainaldus monasterii Sancti Cypriani abbas, nobiscum aliquandiu commoratus, et oppressionem quam S. R. Ecclesia patitur, ac consolationem quam sperat in Christo diligenter intuitus; per ipsum itaque charitatis vestra sollicitudinem admonemus, ut circa omnium vestrum matrem S. R. Ecclesiam debito vigore forvate præsentibus ejus laboriorum 374 succurrere, et quod aspirante Deo destinaverit, per fidelem ministrum latorum præsentium dirigere non cunctetur, ita tamen ut quod quisque contulerit, ascripto sui nominis titulo nostræ notitiae reprezentet. » Iterum Urbanus Rai-

naldo : « De religione tua et prudentia confidentes, A apostoli Pauli obedientiam injungimus ut, sicut de ministerio quod fiebat sanctis qui Hierosolymis habitabant, gentiles Paulus, quos Deo præstante converterat, admonebat; ita tu quoque episcopis et proceribus, ceterisque catholicis terra vestra fideliter devotus insistas quatenus pauperum Romanie Ecclesie memores sint, eorumque inopiam sua abundantia supplere non negligant. Ad quod exsequendum charissimum filium nostrum G..... abbatem S. Sabini laboris tui comitem esse constituimus, ut maturatus pressuraram nostrarum angustiarum valeatis subvenire, etc. » Huc usque ex chartulario monasterii Sancti Cypriani congregationis Sancti Mauri. Cæterum ad eundem Rainaldum B. Anselmus misit opusculum cui titulus *Menologium*, lib. 1, epist. 74.

Berengarium dico. Pluribus supra in epist. 1, a, et 4, u, de Berengario; cuius verba in extremis positi describit in hunc modum Guil. Malmesbur. lib. iii De gest. Anglor. « Berengarius plane quavis sententiam corixerit, omnes tamen, quos ex totis terris depravaverat, convertere nequivit. » Et infra : « Quia et ipse die Epiphaniorum moriens, gemituque producto recordatus quot miseros quondam adolescens primo ætatis calore secta sua inficerat : « Hodie, inquit, in die apparitionis sue apparet mihi Dominus meus Jesus Christus propter pœnitentiam, ut spero, ad gloriam; vel propter alios, ut timeo, ad paenam. »

Vocans eum Romanorum Luciferum. Potius ex memoria quam ipsissima sancti Hieronymi verba referre videtur, sic laudibus adornans S. Hilarium; ea siquidem (nisi memoria me fallat) inter illius doctoris opera haud quaquam licet invenire. Sic autem legitur apud eundem Hieronymum, tomo III, epist. 441, ad Marcellam : « Tantum virum (Hilarium) et temporibus suis disertissimum reprehendere non audeo, qui et confessionis sue merito, et vite industria, et eloquentia claritate, ubincumque Romanum nonen est prædicatur. » Item in prefatione lib. viii Commentar. in Isaiam : « Quis flumen eloquentiae, et concinnas declamationes desiderant, legant Tullium, Quintilianum, etc., et, ut ad nostros veniam, Tertullianum, Cyprianum, Hilarium, » etc.

Dominus Jesus Christus in eadem persona, etc. Haec et quæ sequuntur longissime absunt a crimen illo hæreses Trinitariae, quod S. Lanfranco, mortali vita functo, imponere nescio qua fronte fuerat ausus quidam Compendiensis clericus, nomine Roscelinus: et quideam, ut validius insibilare virus spargereque posset, pestiferae sue sectæ consciens seu magistros eundem antistitem et B. Anselmum, sanctissimos viros et de Ecclesia catholica quam optime promeritos, susurrabat, asserebat, proclamabat; quemadmodum legere est apud eundem Anselmum, lib. ii, epist. 41 ad episcopum Belvæensem : « Audio quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separa-

A tas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas; aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere dici posse, si usus admitteret. In qua sententia asserit venerabilis memoriae archiepiscopum Lanfrancum fuisse, et me esse, » etc. Deinde partes tum præstantissimi magistri sui tum suas in concilio Remensi tuendas suspicere rogat episcopum Belvæensem : « Archiepiscopum quidem Lanfrancum (subdit ille) vita ejus multis religiosis et sapientibus viris nota, quia de eo nunquam aliiquid tale sonuit, ab hoc crimine satis excusat, et absentia et mors ejus omnem de eo novam accusationem recusat. De me autem, etc. » Cæterum B. Lanfranci verba illa plus satis Roscelinum confutant, audaciam retundunt, diluunt calamitiam Ecquid, amabo, is nisi Christum in eadem persona hominem verum et Deum verum esse, atque solum ipsum humanam naturam assumpsisse profitetur? In ipsa quoque persona cum asserat vere divinitatem, ac Patri et Spiritui sancto per omnia esse aequalē, nullatenus tres deos dici posse docet perspicue, juxta symbolum D. Athanasio ascriptum : « Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. » Postremo quoque illo effato : « Unigenitus Patris ita in mundum venit, ut tamen a paterno sinu nunquam discederet, » haud obscure demonstrat sejunctam aut separabilem nusquam posse esse divinæ naturæ æternam connexionem; nonne mentis iñops foret ille censendus, qai, quod unquam nequit separari, separatim affirmaret? Audiamus porro ipsum loquentem in cap. 4 ad Romanos pag. 9, ii, 20, ad hoc verbum *Justitia* : « Alia causa cur non erubescat, quia in eo revelatur qualiter justos faciat credentes ex fide Veteris Testamenti, qua unus Deus credebatur, proficiente in fidem Novi Testamenti, qua Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unus et trius Deus creditur? » In cap. iii ad Galat., ad ḡ. 6. 16. hec : *Deus autem unus est.* « Quia, inquit, Christum dixit Mediatorem Dei videlicet et hominum et Christus est, videbantur esse duo dī; sed absit! Unus enim Deus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. » Sunt et alia id genus sparsim toto in Commentario ad Epistolas D. Pauli innumeris pene loca. Detraxisse demum magni Lanfranci singulari doctrinae nonnullos, paucis ipsem innuere videatur, I ad Corinth. ii, 13, in fine, ad hæc verba : *Non in doctis, etc.* « Quæ per singula, inquit, expōnem, nisi imperitorum hominum talium doctrinarum murmur timeretur. »

Xegue enim homo in terra degens, in celo tunc esse poterit. Solis nimirum humanæ naturæ viribus; cum alioquin in confessu sit apud omnes SS. Patres atque Ecclesia catholice doctores, de veritate corporis Christi in sacramento disserentes, id modo supernaturali, ac divinitus fieri posse, quemadmodum et ipsem Lanfrancus probat in libello De eu-
charistiæ sacramento.

AD EPISTOLAM LI.
Causam Godvini. Is est forsitan cuius filium dux-

rat S. Eduardus rex Anglorum, quique maxima A potitus auctoritate pessime se gessit, ac tandem miserrime mortem oppetiuit. Guillelm. Pictavensis in Gest. Guillelmi, pag. 178, et infra, aliisque permulti. Sed quia de adultera nihil occurrit, Godvinum illum esse affirmare non audeo.

AD EPISTOLAM LII.

Abbati Turstano. Historia ms. quae sub nomine Guillelmi de Nangiacio circumfertur : « In Anglia Turstanus abbas Glastingeberi turpe scelus et nefandissimum egit; tres namque ex suis monachis super altare poni fecit, et occidi; decemque et octo jussit graviter vulnerari; sicque sanguis eorum cœurrerit ab altari super gradus, et a gradibus super aream. » Causam vero tanti odii in monachos habet De pontif. Anglie Guillelm. Malmesbur., lib. II, fol. 145, loquens de Glastoniensi abbatia : « Turstanus, dono regis Willelmi patris, ejus monasterii factus abbas, terras et pecunias in lectorum [f., sectatorum] suorum abusus consumpsit. A monachis severè erdinem exigere, sed inter haec eos in victualibus miserabiliter tractare. Hinc lites verborum, animorum discordiae. Post iurgia ventum ad arma, coactaque a militibus monachū in ecclesiam sancto altari miserias adplorabant suas. Sed irrumptibus militibus duo ex iis ibidem caesi, quatuordecim vulnerati, ceteri repulsi, » etc. Florentius Wigorn. ad A. C. 1083 ; Henric. Huntind., lib. vn Histor., anno Guillelmi primi xv.

AD EPISTOLAM LXI.

Apud Glocestram. Quam pleno ore laudat Malmesbur., ubi supra, lib. IV, in pontif. Wigorn. Glocestrae autem cathedralm episcopalem Henricus VIII, eliminatis monachis collocavit, ut auctor est Godwinus De presulibus Anglie, pag. 590.

Cum abbatte Sertone. Idem Malmesburiensis, loco citato describens monasteria, initio : « Est ergo in ipsa civitate Glocestriae S. Petri monasterium, quod ibi Aldredum archiepiscopum incepisse non semel dixi. Paucos ibi, et non plus quam tres monachos inventit abbas Serlo, a rege Willelmo seniore donum exile adeptus; sed quantum Dei gratia, cum illius conspirans industria, locum extulerit illum, quis congrua explicet facundia? Nota est Glocestrensis religionis discretio, quam infirmus possit suspicere, nec validus possit contempnere. Hoc illis signifer intulit Serlo, ut Ne quid nimis. »

AD EPISTOLAM LXIX.

Quod papam Gregorium vituperas. De S. Gregorio plura cum laude ad epistololas 3 et 6 attexui supra. Schismatis porro, quod hic tangit S. archiepiscopus, meminere Marianus Scotus contemporaneus auctor libr. III Chronicæ ann. 1081 ; Otto Frisingensis in Chronicæ, lib. VI, cap. 36, et lib. VII, cap. 1; fuse Annales sacri Cœsari Baronii tom. I. Solummodo sancti Geberhardi testis oculati epistolam (nondum typis, opinor, mandatam) ad Hermannum Metensem episcopum, qua Guibertum antipapam compendio perstringit non indignam luce arbitrati sumus :

GEVEHARDUS Salzeburgensis episcopus, HERMANNO Metensi episcopo, salutem. Wibertus quondam Ravennas archiepiscopus, cum obedientiam, quam apostolicæ sedi juramento promiserat, non attendere, sed etiam ipsam omnimode superbire studuisse, in Romana synodo irrecuperabiliter depositus

et anathematizatus est ab apostolica sede et

ab episcopis totius Ecclesie; nec hoc semel in una

synodo, sed in omnibus synodis quotquot jam se-

ptennio Romæ celebratae sunt. Hic igitur ita in per-

juriis inverteratus, et pro eisdem irrecuperabiliter

depositus et anathematizatus, sedem Romani

pontificis, cui obedientiam juravit, per manus anathematizatorum, utpote sui simillium, invasit, legitimo

pastore adhuc eidem sedi presidente. Ipsorum au-

tem excommunicatorum nullus eum consecrare vel

potius exsecrare præsumpsit, præter Mutinensem

et Arithinum ex episcopis, qui ambo pro suis cri-

minibus jam annis tribus officio et communione

caruerant. Sed hi, etiam si officium et communionem

haberent, et Romanæ sedes pastore vacaret, nullum

tamen eidem sedi pontificem ordinare possent; hu-

ius enim ordinacionis privilegium solis cardinalibus,

episcopis Albanensi, Ostiensi, Portuensi, a sanctis

Patribus est concessum. Ergo Muntinensis et Ari-

thinus exepiscopi, juxta testimonium sanctissimi

papæ Innocentii, non benedictionem, sed damnatio-

nem quam habuerunt suo Ravennati imponere po-

tuerunt, nec illum in Romanum patriarcham, sed

in perditissimum hæresiaracham promoverunt. Ca-

Caveat igitur omnis Christianus caput Antichristo in-

clinare, statuam, quam Nabuchodonosor erexit,

adorare, sive se ipsius hæresiarachæ perniciosissi-

mo anathemati innodore. Nam quicunque illi obe-

dierit qui dixit : *Ponam sedem meam ad aquilonem, et ero similis Altissimo (Isai. xiv, 14), certissime in*

æternam damnationem ibit cum ipso. Amen.

Ita litteræ Geberhardi ex Chronico ms. Hugonis Flaviaciensis, mihi a rever. P. Jacobo Sirmondo libentissime concesso.

AD EPISTOLAM LX.

Historiam describit hujus epistola Hugo Flaviaciensis loco producto, ad ann. 1085. Rodulphus nimirum abbas (de quo mox) cum strenuissime par- D tes sancti Gregorii papæ VII contra Guibertum, antipapam sub nomine Clementis tueretur, tantam a Theodoricō Virdunensi episcopo, acerrimo Guiber- ti fauore, passus est persecutionem, ut tandem, in summam adductus ærumnam, cenobium suum deseruerit, petieritque S. Benigni Divisionensis mona- sterium, quo comitantibus nonnullis monachis (quos inter primas Hugo tenebat) ubi divertisset, atque ab archimandrita ceterisque cœnobitis ejusdem loci fuisset obviis ulnis exceptus, Rodulphi sodaliumque vita specimen extaret virtutis, atque ad majora charismata provocaret æmulaudia, ut stabilitatem firment in Divisionensi monasterio, monentur. Verum quia jampridem in ascetorio Sancti Vitoni Virdunensis professionem emiserant, illam repeterem putant

non licere. « Quæserat super hac re consilium (loquitur Hugo) abbas Rodulphus a quampluribus ; et Lanfrancus Cantuariorum archiepiscopus tale ei responsum reddiderat, seribens ad eum in haec verba : » Deinde epistolam hanc 60 conscribit.

Rodulpho abbati. Cujus res gestas fuse lateque persequitur Hugo ubi supra. Unde hæc, ut vir tantus aliquoquinque in lucem prodeat, deseripti : « Anno Domini 1075, Grimoldus abbatiam dimisit die sancti Nicolai. Rodulphus successit ; ordinatio ejus die sancti Urbani. » Et ad ann. 1016 : « Beatae memoriae Pater Rodulphus tertius post eum (sanctum Ricardum) successor in regimine Ecclesiae, et, ut credimus, hereditariae sanctitatis possessor, nunc felici beatus excessu, ubi locum ipsum regendum suscepit, et audiret a referentibus multa de eo relatu digna. Videret quoque unanimem erga cultum memorialem ejus omnium devotionem, amplexabatur quidem quod videbat et audiebat generaliter ab omnibus ; astabat vero intra seipsum, si tante sanctitatem vir ille fuisse ut referebatur, et quasi quarebat sollicitus et dispositus cogitationum exebiis, ejus meriti apud Deum esset. Solebat et ipse ad ejus sepulcri locum, quia senserat ibi faciles orationum proventus, creberrime orare, et multoties pernotare. » Deinde prolixius describit quomodo Ricardi abbatis sanitatem Rodulpho patefecerit angelus, cuius et verba haec subdit postrema : « Tu itaque his de beato viro agnitis, viam quam cœpisti ne de-

A seras, mortificationi carnis, humiliati, vilitati, et castimonie invigila, lucrantis animabus operanda, ut cum his et cum aliis doneris beatitudine æternæ jocunditatis. » Et post alia : « Anno ab incarnatione Domini 1090 Theodericus Virdunensis iv Nonas Maii defunctus erat, qui tamen in infirmitate de communione Witberti, et de expulsione fratrum penitentiam egit, culpam professus est, et a quadam fratre Gerardo nomine, 378 quoniam canonico, et archidiacono Virdunensis Ecclesiæ, tune autem monacho Sancti Vitoni, quem Rodulphus abbas pia sollicitudine pro hoc illo miserat, præcepto ejusdem abbatis, qui potestatem absolvendi eos qui ab excommunicatione redibant, ab apostolica sede obtinuerat, absolutus est. Ex tunc abbas Rodulphus B eum fratribus ac cœnobium sibi commissum revocatus est, cum post discessum ejus intrassent in illud lupi rapaces, loco non parentes, et Deum, et hominem non reverentes, a quibus ita omnia confusa sunt et destruta, ut memoria confusionis et pessitudinis illius hodieque oblitterari non valeat. » Et infra : Reversus est autem ad cœnobium suum cum fratribus suis dominus abbas Rodulphus, anno ab incarnatione Domini 1092, eum jam Ecclesiae Virdunensis Richerus prałatus esset in ecclesia Sancti Stephani Metensis, decani sanctus officio. » Tandem ad ann. 1099 : « Obiit dominus Rodulphus v Kal. Aprilis. »

Soli Dco honor et gloria.

PERICOPE ORATIONIS

QUAM IN CONCILIO A. C. 1072 CELEBRATO HABUIT B. LANFRANCUS, DE PRIMATU CANTUARIENSIS ECCLESIE, CONTRA THOMAM EBORACENSEM.

Ex Guillelmi Malmesbur. lib. 1 De Gest. pontif. Anglorum.

378 Opinio est veritatis egena, qua niterit ut dicitur soli Augustino concessum habere subjectionem omnium episcoporum Britanniæ, et eorum etiam qui essent ordinati per episcopum Eboracensem. Exile et omnino angustum id esset munus quod familiari ab olim suo, novo Anglo, vir largiretur apostolicus ; præsertim cum vivo Augustino nullus Eboracensis pontifex ordinaret quos subjectos haberet Augustinus, sed nec aliquis ubi existenter episcopus : beatus si quidem Paulinus primus ejusdem urbis præsul, non tempore Augustini, sed tempore Justi, qui quartus fuit Cantiae pontifex, illue directus est. Nescientem Gesta Anglorum docebunt quod dico. Hoe intelligentes sanctissimæ sedis apostolice præses subjectionem omnium episcoporum Anglie successoribus Augustini confirmarunt, sicut privilegia recitata testantur. Gregorianam, ut dicunt, constitutionem verbis ornantes amplissimis, et libertate in unifica prosequentes ejusdem sedis arbitrii, ejusdem sententiae patroni, aequumque censem ut omnes

C Anglorum Ecclesiæ ab eo loco mutuentur vivendi disciplinam, a eujus fomite rapuerunt credendi flammarum. Quis enim nesciat quod a Cantia manavit Christi credulitas in Eboracum et in cæsteras Angliæ Ecclesias ?

Porro quod dicis potuisse beatum Gregorium, si voluisset, successoribus Augustini confirmare dicto quod concederat Augustino, verum omnino est, nec potest ambigi. Sed quod, quæso, prejudicium hoc Cantuariensi sedi affert ? A simili causam proponam. Nam quando Dominus et Salvator noster Jesus Christus dixit beato Petro : *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni cælorum* (*Matth. xvi. 18*), potuisset adjicere, si voluisset : Eamdem potestatem successoribus tuis concedo ; verum dicti prætermissio nihil reverentiae imminuit successoribus Petri. Ibisne his verbis obviam ? Referesne adversa ? Enimvero omnium Christianorum conscientis est inditum ut nihilominus quam beato Petro, successoribus ejus

et minantibus attremant, et serenam dignitatem A manet, nisi si quid personaliter et nominatim excipiatur. Quare sicut Christus dixit omnibus praesulibus Romanis quod dixit beato Petro, ita quod dixit Gregorius, omnibussuccessoribus Augustini dixit in Augustino. Hinc conficitur ut, sicut Cantia subjiciatur Rome, quod ex ea fidem accepit, ita Eboracum subjiciatur Cantiae, quae eo predicatores misit.

Præterea quod valet in toto, valet in parte; quod valet in majori, valet in minori. Romana Ecclesia quasi totum est omnium, exerceat Ecclesia quasi ejus partes. Sicut enim quodam intuitu homo est genus individuorum suorum, et tamen in unoquoque individuo inest totius hominis tota proprietas; ita quodam respectu sedes Romana est genus et totum omnium Ecclesiæ, et tamen in unaquaque Ecclesia totius Christianæ fidei tota regnat integritas. Ipsa est major omnium Ecclesiæ; et quod in ea valet, debet et valere in minoribus, ut potestas primi enjucunque Ecclesia principis in succedentes di-

B
tu cum Londinensi pontifice primatus honorem partiaris? Ea de re si, lite sequestra, pace media negotium ventilari desideres, pro mei juris officio non deero recto judicio.

BEATI LANFRANCI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

DE CELANDA CONFESSIONE LIBELLUS

Ex duobus mss. codicibus Sancti Victoris Parisiensis, et C. V. Alexandri Petavit.

339 ARGUMENTUM.—Queri videtur in hoc libello, cum proprius sacerdos penitentis confessionem publicaverit, cuinam pœnitens confiteri debeat. I. Probata Ecclesia virginitate et unitate, ostendit auctor quantorum malorum causa extiterit sigilli confessionis infractor. — II. In hoc easu, ubi nimirum pœnitenti sacerdotum inest penuria tanta ut nullus queat prorsus reperiri, posse eum clericis, quin etiam et laicis mundis, hoc est fidelibus confiteri; non quod illa confessio (ut proferam bac in re theologorum sententiam) gratian ex opere operato conferat (neque enim sacramentalis est) sed ex opere operantis, nempe ex contritione, et humilitate quam testatam facit confitens in sui delicti revelatione, majorem ut sibi ruborem adsciscat: unde quodammodo Deus supplet sacerdotis officium. — III. Ubi nec sacerdos, nec clericus, nec laicus invenitur non de salute desperandum, sed soli Deo confitendum ex diversis probat SS. Patrum auctoritatibus.

Rogatus super virginitate matris Ecclesie, quomodo virgo est, que non solum ex virginibus, sed etiam ex conjugatis, ex corruptis, et incorruptis carne constat, negare non debui charitati dare de virginitate testimonium. Virgo enim est, et vere virgo; nam, si intueamur in speculo puritatis et veritatis, et vere virgo imaginem habens [al., hujus] virginitatis, quod est carne beata virgo Maria, mater est Ecclesia conscientia. Cujus rei in linea cœtius dirigimus, si quatuor ecclesiastica sacramenta diligenter inspicimus, fidem, baptismum, Dominicai corporis et sanguinis consecrationem, peccatorum remissionem. Fide enim est mater Ecclesia, quod est carne beata Maria, quia quod illa in Spiritu Sancto concepit, ista in Spiritu sancto eredit. Sacramentis

C baptismi, Dominicai corporis et sanguinis, peccatorum confessionis divisa non est, et quia vere una, vere est virgo, quia omnis virgo, ex eo quod virgo est, in duo dividit non potest; etenim caro quæ virgo est, perfecte est virgo; beata ergo [al., vero] mater Ecclesia una eademque in sacramentis, et fide, dum nihil corruptum in conscientia, sicut nec virgo Dei genitrix patitur; ut illa in corpore, ita ipsa quoque sensu virgo, est. In hujus itaque virginitatis speculo ad intuendam faciem veritatis in sacramentis confessionis nonnulli, et quod gravius est, qui imaginem videntur habere religionis, caligant; quæ diligenter intueamur, et omne quod unum non est in **340** saneta Ecclesia, ab oculo veritatis evanescat.

Tria esse sacramenta ⁽⁶⁾ confessionis Dominus

in sua persona declaravit, figuram baptismi, unam effectu tractari, palam loquimur et testamur. Et in conscientiam de duabus. Deum et hominem in eodem iudicio. In figura baptismi⁽²⁾, is qui confitetur, abrenuntiat per poenitentiam, et credit per fidem, sicut is qui baptizatur⁽³⁾; abrenuntiat et credit. Unde et Dominus idem testimonium accepit a Patre in transfiguratione, quod et in baptismio, et additum est : *Ipsum audile* (*Matth. xvii.*, 6). De eo enim de quo audierat Joannes : *Hic est qui baptizat* (*Joan. i.*, 33), audierunt discipuli : *Ipsum audile*, quia qui baptizat in baptisme, ipse auditur in poenitentiam dante⁽⁴⁾. Due conscientiae in unam transeunt, contentis scilicet in ejus cui confitetur, et judicantis in ejusdem qui judicatur. Hanc unitatem impetratur Filius Dei apud Patrem : *Ut et ipsi in nobis, inquiens, unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te* (*Joan. xvii.*, 21). Deus et homo in eodem iudicio convenient, quia qui se judicat, jam cum Deo facit (*Aug. tract. 12*, in *Joan* sub finem). Unde et latro in cruce cum dixisset : *Nos quidem digna factis recipimus* (*Lue. xxiii.*, 41), quia cum Domino se judicavit, cum Domino in paradiso est.

In his sacramentis qui quoconque modo de confessis sibi aliquam suspicionem in publicum oriri scienter faciunt, vel confessos infamant, caligant; et hi qui in confessionem aliquam, vel consortem sui criminis produnt, peccant; et illi qui in confessionem [f. confessione; vel sic] : peccant, et illi in confessionem, qui facta, etc.] facta aliorum perquirunt. Cum enim confessio figuram baptismi teneat⁽⁵⁾, scimus quia in peccati abrenuntiatione, non alterius detractione baptizamur. In Iudea etiam proditoris Domini censurant participio, quia, licet is cui detrahitur, ex eo quod peccavit, personam Domini non significet, ex eo tamen quod traditur significare potest. Dominus namque, etsi non peccavit, tamen traditus est, de quo Judas ait : *Quemeunque osculatus fuero, ipse est, tenele cum* (*Marc. xiv.*, 44); et is cui, cum imagine [al., imaginem] familiaritatis, quasi osculum vel exhibet, vel exhibuit, de criminis rogat teneri in confessione⁽⁶⁾. Et Apostolus Joannes : *Omni qui facil peccatum, ex diabolo est natus, quia ab initio diabolus peccat* (*I Joan. iii.*, v. 8); hoc peccatum violationem charitatis intelligimus, quia ab initio diabolus peccat [al., perdidit]. Horrendum vero est valde, cum is, qui per confessionem puram de Spiritu sancto renasci debuerat, in alterius detractione per violationem charitatis de diabolo renascitur. Et Scriptura : *Justus in principio sui accusator est* (*Prov. xviii.*, 17) : suu, non alterius. Et item *Confitemini alterutrum peccata vestra* (*Jac. v.*, 16) vestra, non aliena.

In qui revocemus ad memoriam quia Judas se solum laqueo suspendit; derogans enim in confessione solum sibi nocet, quia is, cui derogatur, nec publicatur, nec in quoconque suspicionem quoconque modo adduci salvis sacramentis potest confessionis. Unde, in sacris canonibus et causis ecclesiasticis, de his tantum que in tractatu audivimus, et videmus in

Veteri Testamento bos cornuta recludi praecepit⁽⁷⁾ (*Exod. xxi.*, 29); si enim non reclusus in campo publicationis aliquem occiderit, id est, in suspicionem mortalis criminis adduxerit, dominus ejus, is videlicet cui per confessionem se credidit, quia non un reclusus, aliquod videlicet in confessione dictum peccatum, vel quemquam simpliciter a derogante nominatum, in causam publicam quoconque modo adducit, morte mori praecepitur. Revelator enim confessionis, mortal is criminis reus est : fidem namque mentitur, sacramenta confessionis non observat, in unitatem Patris et Filii peccat in Spiritum sanctum, qui est vera remissio, blasphemat, et cum Iudeis Dominus dicit : *Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et daemonium habes?* (*Joan. viii.*, 48.) Fidem mentitur, cum, quod fidei Christianitatis ejus creditum est non servat; de qua beatus Augustinus in homilia 40 super epist. Joannis dicit : « Qui non credunt, id est, qui fidem non habent, pejores sunt quam daemones, et tardiores. »

Sacramenta confessionis violat, quia nec poenitentem in confessione baptizatum credit; ipsumque secundum baptismum, id est confessionem, quantum in ipso est, destruit, nec unitatem conscientie custodit, nec Deum in suis iudiciis convenisse vereatur. In unitatem Patris et Filii peccat, cum unitatem que est inter Deum Patrem et Filium, in contente sibi representatam, quoconque publicatione dividit. Cum enim Filius ad Patrem dicat : *Et ipsi in nobis unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te* (*Joan. xvii.*, 21); aut Deum unum, aut se in illo, qui unus est, aut omnipotentem in ipso posse operari unitatem negat. Sed quia Deus unus est, et membra Christi in unum convenient, profecto liquefiant, dum ab unitate Ecclesiae, que est corpus Christi, per tanti violationem sacramenti se praescindit, non in Deo, nec ex Deo, nec cum Deo est. In Spiritum sanctum blasphemat, dum quod in fide et advocatione ejus qui est remissio peccatorum, sibi creditum est revelat, ostendens quia apud eum nec Spiritus sanctus est advocatus. Apud Salomonem quoque fraudulentus vocatur qui revelat arcana, et fidelis qui animi celat commissum (*Prov. xi.*, 13). Et in Ecclesiastico : *Qui denudat arcana amici perdit fidem Erci.* (*xxvii.*, 17), que est origo et fundamentum omnium virtutum, incurritque desperationem, que est blasphemia Spiritus, et ultimum maximumque omnium criminum. Cum Iudeis Domino dicit : *Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et daemonium habes?* (*Joan. viii.*, 48). Per daemonium peccatum potest intelligi, teste evangelista, qui de Maria Magdalena septem daemona ejeta dicit; et Dominus Samaritanus esse, et daemonium habere dicitur, cum confessi culpa reducitur; quia qui Samaritanus est, id est custos per confessionem, in eo quem custodit, daemonium habere improprietate per peccati communionem.

Si vero is qui confitetur in culpa perseverat, et

etiam anathema est is cui confessum est, cum Dominino usque ad exitum Judam patiatur; nec etiam in illos aliquando [aliquam omnino vel] per se vel per aliquem vindictam exerceat, qui sibi denuntiati sunt in crimen, vel per consitentium malitiam vel simplicitatem, ne sacramenta confessionis violentur. Sunt enim quidam qui non arbitrantur indulgentiam consequi, nisi sociorum suorum nomina detexerint.

Sunt et alii qui studiosissime in confessione facta perquirunt aliorum quod vitiosissimum nobis videatur esse, quia, secundum papam Gregorium (*in Job*, l. v. c. 3, vers. 40), magnum curiositatis est vitium. Jam de his qui vel alios in confessione produnt, vel quod confessum est in causam publicam quoquaque modo adducant, vel a confitentibus crimina sociorum inquirunt, raro quidem, nec secundum rigorem Scripturarum, nec aures audire, quam horribiles sint horrescant.

Tamen quantulumcunque dictum est, videamus quibus tunc confitendum sit⁽⁷⁾. Hi in primis de quibus diximus cavendi sunt⁽⁸⁾, quoniam, si B. Joannis Epistola prima requiritur (cap. n. 2), in omnibus sacramentis moribus Antichristi sunt. Quibus pratermissis, in Veteri Testamento sacerdotibus lepra ostenditur (*Levit.* xiii, 49); levite tabernaculum fœderis comportant, erigunt, deponunt. Tabernaculis populi a tabernaculo fœderis terminum ponunt, ne indiscreti appropinquent ad tabernaculum, et moriantur (*Num.* i, 50, 53). Tabernaculum fœderis corpus est Dei et hominum Mediatoris. a quo levitæ populo terminum ponunt, dum pro quibus peccatis a mensa Domini abstinere debeat, docent. De subdiaconibus dicitur: *Mundamini qui fertis vasa Domini* (*Isai.* lxii, 11). Vasa corda significant; unde in Evangelio: *Prudentes vero acceperunt oileum in rasis suis cum lampadibus* (*Math.* xxv, 4). Subdiaconi itaque vasa Domini lavant, cum conscientias mandant; acolythi luminaria accendunt Ecclesie. Exorcistarum est officium ex ob sessis corporibus daemonia effugare; lectorum est verbum Dei referre; ostiariorum est ecclesiam aperire. Que si omnia diligenter intuentur, ad hoc fiunt visibiliter, ut ab his a quibus fiunt fiant per mundationem conscientiarum invisibiliter. Unde B. Augustinus in tractatu sexto Epistole S. Joannis Apostoli, sic de Baptismo: « Aqua sacramenti visibilis est, aqua spiritus invisibilis; ista abluit corpus, et significat quid fiat [*al.*, quod sit] in anima.» Visibilia namque sacramenta et operantur, et significant [*al.*, signant] invisibilia. In hoc cognoscimus quia de occultis omni ecclesiastico ordini confiteri debemus⁽⁹⁾; de apertis vero solis convenit sacerdotibus, per quos Ecclesia, que publice novit, et solvit et ligat.

Sin nec in ordinibus ecclesiasticis cui confitearis invenis, vir mundus ubicunque sit, requiratur, sicut in Veteri Testamento praecepitur: *Ista lex est hominis qui moritur in tabernaculo. Omnes qui ingre-*

*A diuntur tentorium illius, et universa vasa que ibi sunt, polluta erunt septem diebus. Vas quod non habuerit operculum, nec ligaturam desper, immundum erit. Si quis in agro tetigerit cadaver occisi hominis, aut per se mortui sive os illius, vel sepulcrum, immundus erit septem diebus. Tollent de cineribus combustionis atque peccati, et mittent aquas vivas super eos in vas, in quibus cum homo mundus tinxerit hyssopum, asperget ex eo omne tentorium, et cunctam supellectilē ejus, et homines hujuscemodi contayione pollutos; atque hoc modo mundus lustrabit immundum tertio, et septimo die (*Num.* xix, c. 14-19), Longum est per singula allegoriarum mysteria currere. Sed diligenter intuendum quid est quod sine determinatione cujusquam ordinis homo mundus lustrare immundum dicitur: et quosdam sanctorum Patrum legimus qui fanimas rexerunt, et tamen eorum ordines nescimus⁽¹⁰⁾.*

B Quod si nemo cui confitearis invenitur, ne desperes⁽¹¹⁾, quia in hoc Patrum convenient sententiae⁽¹²⁾, ut Domino confitearis. Unde B. Joannes Chrysostomus super L psalmum (homil. 2, ad hunc versum: *Et peccatum meum contra me est semper, ante medium*): « Si confunderis alicui dicere quæ [*al.*, quia] peccasti, dic ea quotidie in anima tua. Non dico ut confitearis conservo tuo, ut tibi exprobret, sed confitere Deo, qui ea curet. » Item idem super Epistolam ad Hebreos (super cap. 12 hom. 31, post medium): « Non dico tibi ut te prodas in publicum, neque ut te apud alios accusas; sed obedire te volo Prophetae dicenti » *Revela Domino viam tuam* (*Psal.* xxxvi, 5), et tunc demum spera misericordiam te posse consequi. Et in septem collationibus ultimis Joannes Cassianus (*collat.* 20, cap. 8): « Si verecundia retrahere revelare peccata tua coram hominibus erubescis, illi, quem latere non possunt, confiteri ea jugi supplicatione non desinas, qui et absque ullius verecundia publicatione curare, et sine improposito peccata donare consuevit Maximus in sermone paschali dicit⁽¹³⁾: « Invenio quod Petrus fleverit, non invenio quid dixerit: lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego (68). » Et lingua Spiritus sancti Leo: « Lacrymis lavatur delictum quod voce pudor est confiteri. Misericors etenim Dominus, et absque ulla confessione respexit Petrum, et indulsit ei trinæ negationis admissum. »

Sciendum vero minoribus summopere est sacerdotibus, et maxime prelatis, ne culpam dictam in occulto sub nomine alterius culpe vindicent in publico. Unde in linea veritatis, sigillo videlicet evangelico, cum Filius Dei dixisset: *Ut ipsi in nobis unum sint, siue tu Pater in me, et ego in te* (*Joan.* xvii, 21) non sine magno sacramento tacuit nomen Spiritus sancti, cum Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unum sint. Unitas enim confitentis in tertiam adduci personam non debet, nec sub nomine alterius culpe

(68) Hoc idem etiam S. Ambr. dicit super Lucam, lib. x in fine commentarii ad c. 22 de negatione Petri.

ista puritas infamari, sed secrete Spiritu sancto A tate prædicti esse debemus. Unde aliquando homines reprehendunt nos, quia, quasi non corripiamus, aut putant nos scire quod nescimus, aut putant nos tacere quod scimus. Sed forte quod dicas [al., scis] et ego scio; sed non coram te corripi, quia curare volo, non accusare. Sunt homines adulteri in domibus suis, in secreto peccant; aliquando nobis produntur ab uxoribus suis, plerumque zelantibus, aliquando maritorum salutem querentibus. Nos non prodimus palam, sed in secreto arguimus; ubi contingit malum, ibi malum moriatur. Non tamen vulnus illud negligimus, ante omnia ostendentes homini in tali peccato constituto, sauciamque gerenti conscientiam, illud vulnus esse mortiferum. » B. Hieronymus sic super Mattheum dicit (in cap. 18, in medio, ad illa verba : *Si peccaverit in te, etc.*) : « Corripiendus est frater seorsum. ne, si semel pudorem ac verecundiam amiserit, permaneat in peccato. »

In his satis liquet quia si quæ videmus et patimur, salvo Dominico precepto, nonni inter nos et fratres nostros peccantes secretum habere possumus. Si, corrigerem voluerint, omnimodis confessi detegimus, teste Spiritu sancto, Antichristi et proditoris habemur. De quibus Felix papa (FEL. 1, ep. 1, in medio tom. I Conciliorum editionis regiae) : « Proditorum nec vox, nec calumnia audiatu. » Quod vero quæ confessa sunt sub nomine alterius culpæ vindicari, vel secrete visa detegi non debeant, sic dicit Innocentius papa : « Latentia peccata non habeant vindictam, et, probacione cessante, vindictæ ratio conquiescat. » In his omnibus liquet quia unum cum Sponso suo mater est Ecclesia, et membra sua non divisioni, sed unitati parit in secula seculorum. Amen.

DOMINI LUCAE DACHERII

BENEDICTINI CONGREGAT. S. MAURI

AD B. LANFRANCI CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI LIBELLUM DE CELANDA
CONFESSIÖN ANIMADVERSIONES.

383 ⁽¹⁾ *Tria esse sacramenta.* Perspicuum est sacramentum hoc loco (uti et superius) pro re sacra usurpari, sublimi videlicet, arcana, et recondita; id Graci μυστήριον appellant. Sic intelligendum est illud Sapientiae, II, 22: *Nescierunt sacramenta Dei;* Ephes. 1, 9, *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ;* et Collecte in solemnitate Transfigurationis Domini : « Deus, qui fidei sacramenta in Unigeniti tui transfiguratione Patrum testimonio roborasti, » etc.

⁽²⁾ *In figura baptismi,* hoc est, in Joannis baptimate, quod umbra fuit et figura baptismi novae legis; illud enim pœnitentiae erat, et ad gratiam

preparatio. Ideo subjungitur : *Is qui abrenuntiat per pœnitentiam,* et credit per fidem; quippe qui initabantur baptismō Joannis, peccata sua confitebantur, iisque abrenuntiabant, et in Christum credebant venturum. De consecr. dist. 4, c. 135; Durand. de S. Portiano in 4 Sent., dist. 3, q. 3; Soto in 4 Sent., dist. 2, art. 2.

⁽³⁾ *Sicut is qui baptizatur.* Christi videlicet baptismō peccata condonante, gratiam et virtutes theologicas conferente, ut aqua Christiana tincti, Satanæ mundo et pompis ejus abrenuntient. Ita communiter theologi.

⁽⁴⁾ *Quia qui baptizat, in baptismate, ipse auditur*

in pénitentiam dante. Christus Dominus hic innuitur, siquidem ipse, ut causa principalis, et baptizat et absolvit peccatis ministerio sacerdotis.

(5) *Cum enim confessio figuram baptismi teneat.* Est namque veluti secundus baptismus, et « secunda post naufragium tabula, cum peccaveris, erubescere, inquit B. Hieronymus, l. v, in cap. 16 Ezech. sub. med. Quemadmodum enim in baptismo peccatum originale et actuale abluitur, sic in pénitentia sacramento universa actualia peccata solvuntur. Verum pénitentia omnino modum baptismi haud quaque pra se fert figuram, ut probant S. Thomas in 4 sent., dist. 17, a. 3, ad 2 Dominic.; Soto in 4 dist. 18, q. 4, art. 4. Et alii passim.

(6) *De criminis rogat teneri in confessione.* Id est (ut reor) peccata confitentem posthac eisdem optat teneri, scilicet pro impio haberri, ac in summum vita discrimen adduci. Non secus enim ac Judas osculi signo effecti ut in Christum manus injicieren Judæi, atque adeo morti tradarent: ita sacerdos pénitenti quasi osculum exhibet, dum sinistramente ipsi in confessione paternum affectum, benevolentiam, seque singulari ejus salutis desiderio flagrare, profitetur, uti ab eodem penitente majorem peccatorum notitiam possit elicere, et postmodum ea, quae æterna oblivione debuerant obvolvi, evulgit in publicum, sive illura ab aliis intendit scleris argui, opprobrio affici, ac tandem mortis dignus judicari.

(7) *Videamus quibus tunc confitendum sit.* Notes velim hoc loco non dici, videndum quinam tunc, puta in eo casu quo proprius sacerdos infringit confessionis sigillum, habeant potestatem absolventi, sed tantummodo, *quibus tunc confitendum sit.* Unde intelligi datur iis, quos postea refert, detegenda duntaxat humili confessione peccata, ut exinde pénitentibus magis contritis Deus misericordiam impendat, atque interna subsidia, vires et consilia, quibus in posterum ad meliorem frugem redire valent, ab ecclesiastico viro, seu etiam a laico probo subministrantur.

(8) *Hi in primis, de quibus diximus, carenti sunt.* Quandoquidem in consequentibus omnes ordines recenserit B. Lanfrancus, de proprio sacerdote infidelis, hoc est peccata subditarum sibi animarum propalante superiori fuisse locutum, necessario colligendum videtur; consulereque ne ejusmodi traditori, Dei Ecclesiam, qua una est et casta, dividere atque infamare conanti, conscientiam aperiat qui consilium postulat.

(9) *In hoc cognoscimus quia de occutis omni ecclesiastico ordini confiteri debemus.* Hoc verbum debemus non semper necessitatem aut preceptum ingredit, sed consilium quandoque suggerit, ut inter alios docet 38.4 Soto in 4 sent., dist. 18. q. 4, art. 1, in fine, agens de confessione laico facienda: « Verbum debet, ait ille, non sonat preceptum, ut nonnulli ex Summis arbitrantur, sed decentiam, quæ tempore sancti Thomæ frequentior erat in

A usu. » Illa, et quæ sequitur sententia, quadrupliciter potest intelligi. Primo quidem occulta dicit Lanfrancus confitenda omni viro ecclesiastico, seu etiam laico fidelis, ad hoc ut confitens instruatur quam gravia nimur sint a se commissa peccata, quænam a divinorum arcent participatione sacramentorum, et posthac quomodo sese a suis delictis temperare debeat. Et id ex mente sanctorum Patrum. S. Benedictus regulæ c. 7 de humilitate: « Quintus humilitatis gradus est, si omnes cogitationes malas cordi suo advenientes, vel mala a se absconde commissa, per humilem confessionem abbati non celaverit suo. » Quæ sane directionis gratia aperiri vult beatissimus Pater, nam in confessione sacramentali non solum occulta, sed et aperta revelanda sunt. Docent etiam sanctus Basilius regulæ interrog. 229. Concord. regularum, cap. 15: « Confessio peccatorum hanc habet rationem quam habet vulnus aliquod corporis, vel passio que medicinae demonstranda est. Sicut ergo non omnibus quis vitia vel vulnera corporis sui revelat, nec quibuslibet, sed his tantummodo qui summa peritiae testimonium habent, et curæ et medelæ disciplinam; ita et confessio peccatorum fieri apud eos tantummodo debet, qui curare haec prævalent et emendare, etc. S. Isidor., c. 13 regulæ: « Qui nocturna illusione polluitur, publicare hoc Patri monasterii non moretur; culpaque suæ meritis tribuat, et occulte pénitentiam agat, » etc. S. Fructuosus, regulæ cap. 13: « Omnes actus sive occasionum necessitudines semper necesse est, ut monachus Patri reseret, et ex illius cognoscat discretionem vel iudicio quid attendat. Cogitationes, revelationes, illusiones et negligentias proprias seniori nullus obelet; sed semper hujuscemodi vitia cum lacrymis atque compunctione cordis atque humilitate verissime abbati, preposito, sive prælati senioribus revelanda sunt, et consolatione, oratione, castigatione sive etiam exercitatione idonei operis castiganda. » Ex regula cuiusdam cap. 7, in cap. 15 Concord. regularum: « Abbas, vel præpositus, vel quilibet seniorum fratrum, cui ab abbate commissum fuerit ut confessiones recipiat, crima majora vel minora nullatenus manifestet, nisi soli justo iudici, qui

Dominum confitentium crimina lavat. » Quam sane doctrinam mentem assequi auctoris, non ita obscuræ superior mystica ordinum interpretatio, ex Veteris Testamenti allatis exemplis, demonstrat.

2. Per occulta peccata venialia, per aperta, hoc est aperte mala, lethalia possunt intelligi. Sic interpretor S. Bedæ locum, in c. 5 Epist. B. Jacobi, ad hæc verba: *Confitemini alterutrum peccata vestra;* dicit: « In hac autem sententia illa debet esse discreto ut quotidiana leviaque peccata alterutrum coequalibus confiteamur, eorumque quotidiana credamus oratione salvari. Porro gravioris lepræ imunditiam juxta legem sacerdoti pandamus, atque ad ejus arbitrium, qualiter et quanto tempore iusserit, purificare curemus. » Vener. Bedæ sententie

calculum adjicit. Suppar B. Lanfranco auctor, Ra-A fulcienda corroborandaque auctoritatibus. Liber De dulphus Ardens, conclave in litania majore post initium : « Cui fieri debet confessio? Confessio criminalium debet fieri sacerdoti, et nominatim, qui solus habeat potestatem ligandi atque solvendi, sicut et leprosorum judicium solis sacerdotibus in lega erat commissum. Confessio vero venialium, alterutri et culibet, etiam minori potest fieri : quoniam propter venialia non separatur homo a Deo, nisi per incuriam : sicut nec per scabiem, vel per impetiginem, aliquis in lege separabatur a castis. Fit autem haec confessio, non quod possit a peccatis absolvere, sed quia propter propriam humilationem, et peccatorum nostrorum accusationem, mundamur a peccatis : Unde et non dicimus: *Ego dimittib[us] tibi peccata tua;* sed dicimus orando: *Misereatur tui omnipotens Deus,* » etc. Huc usque Radulphus, qui mirum in modum sententiam hanc de occultis et apertis delictis illustrat.

3. Per illa verba, *occulta et aperta*, confessionem in genere ac in specie notari volunt nonnulli : si quidem cum in genere dicimus : Ego gravissimum peccator in multis criminibus divinam bonitatem offendii : cum recitamus Confiteor Deo omnipotenti, etc., occultamus peccata, quandoquidem ea nominatim minime declaramus. Speciatim autem criminis sua quis aperire noscitur, dum v. g. fatetur se in blasphemiam, fornicationem, etc., toties incidisse. Et posteriori hoc modo peccata soli sacerdoti, qui ligandi habeat potestatem et solvendi, sunt confitenda. Ita Alexander de Alès in 4. sent. q. 78. art. 1.

4. Rationem cur olim fuerit usu recepta confessio coram laico, adferunt hanc theologi, quod ejusmodi confessio ad confusionem et erubescientiam, quae pars est a satisfactionis, ordinetur; illi enim qui laico, seu non sacerdoti, et sibi aequali aperient scelerua sua, id ex contritione agant necesse est, ac proinde virtute humiliatis supplere Deus vicem sacerdotis, et gratiam (non sane sacramentalem, cum sacramentalis minime fuerit confessio) imperfici eiisdem praesumitur. Ita ergo B. Lanfrancus occulta solum omni viro ecclesiastico detegenda consultit, siquidem ex hujusmodi peccatorum productione generatur verecundia et sui ipsius abjectio ; unde confitens divina misericordia atque integra peccatorum venia fit dignus. De apertis vero, seu publicis non ita. Qui enim suffunditur humiliaturque homo, cum ea quae omnibus sunt nota et coram universis peracta confitetur? Neinpi si hominem in foro quis occiderit, propter blasphemiam fuerit morte damnatus, in domo propria publicum lupanar foveat, etc. nihil exinde sumet humiliatis aut verecundiae, ubi ea socio revelaverit, neque confessionis virtute delictorum indulgentiam merebitur ullam ; quippe deest, cui aperuit, peccatorum ligandorum solvendorumque potestas qua soli competit sacerdoti. Atque haec posterior sententia B. Lanfranci interpretationi mihi magis arridet; verum theologorum

B magna est pœna ; qui erubescit pro Christo dignus est venia. » Et post pauca: « Tanta itaque vis confessio-
nis est ut si deest sacerdos, confiteatur proximo. Sæpe enim contingit quod penitens non potest confiteri coram sacerdote, quem desideranti nec locus nec tempus offert. Et si ille cui confitebitur potestatem solvendi non habet, fit tamen dignus venia ex desiderio sacerdotis, qui socio confitetur turpitudinem criminis. Mundati enim sunt leprosi, dum irant ostendere ora sacerdotibus, antequam ad eos pervenirent (*Lue. xvii. 14*). Unde patet Dominum ad cor respicere, dum ex necessitate prohibentur ad sacerdotes accedere. » Petrus Lombard., libr. iv. Sentent. distinct. 17. « Si defuerit sacerdos, proximo vel socio est facienda confessio. » Item, infra : « Quærendus est sacerdos sapiens et discretus, qui cum potestate simul habeat judicium; qui si forte defuerit, confiteri debet socio. » Deinde multis interjectis, ex D. Chrysostomo profert ista : « Qui timet judicium Dei, peccatum non erubescit confiteri. Perfectus timor solvit omnem pudorem ; confessio peccati pudorem habet, et ipsa erubescientia est gravis pœna. Ideoque jubemur confiteri peccata, ut erubescientiam patiamur pro pœna. » S. Thomas in 4 sent., dist. 17, q. 3, art. 3, ad 1 agens de confessione laico facienda, ubi deest copia sacerdotis, ait : « Quando necessitas imminet, debet facere penitens quod ex parte sua est, scilicet conteri et confiteri cui potest, qui quanvis sacramentum perficerre non possit ut faciat id quod ex parte sacerdotis, absolutionem scilicet, tamen defectum sacerdotis summus Sacerdos supplet ; nihilominus confessio laico ex desiderio sacerdotis facta, sacramentalis est quodammodo, quamvis non sit sacramentum perfectum, quia deest ei quod est ex parte sacerdotis. » Et paulo post : « Quamvis ille qui laico confessus est in articulo necessitatis, consecutus sit veniam a Deo, eo quod propositum confitendi, secundum mandatum Dei, quod concepit, sicut potuit, implevit, non tamen adhuc Ecclesie reconciliatus est, ut ad sacramenta Ecclesie admitti debeat, nisi prius a sacerdote absolvatur. » Rationem afferit S. Bonaventura, quare confessio fieri possit socio in 4 sent., dist. 17, par. m, dub. 1 : « Non fit socio, ut suppletur locus sacerdotis, vel ut confessio sacramentum ex hoc habeatur, sed ut voluntas confitentis probetur, et innoscat, ut totum quod in se est faciat, » etc. Durandus de S. Porciano, in lib. iv. Sent. dist. 17, q. 11, ex opinione quorundam habet : « Quando deest sacerdotis copia, et necessitas imminet, debet facere penitens quod in se est (scilicet conteri et confiteri cui potest, clericu non sacerdoti, vel laico). Sed istud non videtur necessarium, quia cessante principali cessat accessorium ; sed confessio fit principaliter propter absolutionem ; ergo si deest

copia sacerdotis absolvientis, qui solus potest in foro A *desperes*. Hoc loco non obscure docet auctor de pœnitentia absolvere, absolutus est pœnitens ab obligatione confessionis. Propter hoc potest aliter dici quod nunquam est necessarium confiteri non sacerdoti; est tamen licitum, si fiat ex sola humilitate ad habendum consilium, vel ad verecundandum propter Deum, cum verecundia sit pars satisfaktionis, dummodo confitens non se subjiciat non sacerdoti sacramentaliter ut ministro, » etc. Dominicus Soto in 4 sent., dist 18, q 4, a. 1, sub medium, de hac re inter alia haec profert: « Erubescens confitendi, et humilitas augebunt illi meritum, et poterit ab illo amico consilium accipere, et medelam suis curandis morbis. » Etpaulo post 38 respondebat Scoto, qui ejusmodi confessionem in detrimentum fore salutis affirmat: « Moderatus tamen, inquit ille, dicere possumus jam non esse in usu, neque esse consulendam, » etc. Vides etiam Alexandrum de Alès in 4 sent. q. 78, membro 1, art. 1; Gabrielem, dist 17, q 4, dub. 7; Sylvestrum V Confessor, 1, q. 1; Navarri man., cap. 21, n. 41; Guill. Estium in 4. sent., dist. 17, § 1. »

(10) *Et quosdam sanctorum Patrum legimus, qui animas rexerunt, et tamen eorum ordines nescimus.* Quod competit habetur in SS. Antonio, Hilarione, Pambo, Macario, Francisco de Paula, atque aliis quamplurimis; de quorum ordinibus ne verbum quidem apud probatos scriptores offenderis. Coram illis modo, quo supra in priore explicatione dictum est de occultis et apertis peccatis (nimirum directionis gratia), siebant confessiones.

(11) *Quod si nemo, cui confitearis, inventitur, ne*

copiam sacerdotis absolvientis, qui solus potest in foro A des- peres. Hoc loco non obscure docet auctor de confessione in extrema necessitate facienda prius fuisse locutum; nec non et eadem prorsus mente, quæ sequuntur sanctorum Patrum auctoritates subiecisse; necessitatem vero intelligit eam, dum proprium, aliumve sacerdotem, et quos supra recensuit, quibus tuto et absque publicationis timore scelera sua deponat, nupsiam potest invenire.

(12) *Quia in hoc Patrum convenient sententiaz.* Magister sententiarum ubi supra, et cardinalis Bellarminus cap. 15 et 20, l. m. De pœnitentia, hasce Patrum sententias de publica confessione interpretantur. Illos consule, si lubet. Easdem nihilominus sententias de revelatione seu infractione sigilli confessionis esse intelligendas, contendere videtur B. Lanfrancus; ubi videlicet secure, cui possit committere sua peccata, adest nemo; velut ipse disertis verbis innuit: « Quod si nemo cui confitearis inventur, ne desperes, quia in hoc Patrum convenient sententiae, ut Domino confitearis. »

(13) *Maximus in sermone paschali.* Seu B. Ambrosius, lib. x in Lucam cap. 96. Haec et quæ sequitur S. Leonis sententia, duobus modis a Bellarmino explicatur, loco citato, c. 20, sub finem: l. « Eodem tempore nondum institutam fuisse confessionem sacramentalem, ac per hoc nihil esse mirum, si Petri confessio non legitur. Deinde S. Ambrosium loqui de lacrymis, quæ confessionem quamdam continent; sic enim S. Petrus, cum sciret Christo notum fuisse crimen suum, non voce, sed lacrymis, C confessus est; id quod omnino sufficit in confessione quæ fit Deo, qui omnia novit, » etc.

SOLI DEO HONOR ET GLORIA.

DE OPUSCULO SUBSEQUENTI MONITUM.

(*Hist. litt. de la France*, VIII, 293.)

Les derniers éditeurs de la Bibliothèque des Pères ont ajouté aux écrits de Lanfranc publiés par Dom d'Acheri un autre opuscule intitulé *Sermon ou Sentences de l'archevêque Lanfranc*. Dom d'Archer, ne l'ayant découvert que plus de douze ans après avoir donné son édition, l'avait déjà publié dans son *Spi-cilegium* t. IV. p. 227, 228, lorsqu'en l'a fait entrer dans l'autre recueil. C'est un court, mais excellent traité ascétique, où l'on reconnaît aisément la plume et la piété de celui dont il porte le nom. Lanfranc y fait un détails admirable de toutes les principales pratiques qui sont nécessaires à un ascète et à un moine pour soutenir dignement la profession qu'ils ont embrassée. Il y touche à la fin ce qu'il avait déjà établi ou qu'il établit depuis dans une de ses lettres (ép. 33), touchant l'Eucharistie, qu'il est bon de donner aux enfants, mais qui ne leur est pas absolument nécessaire pour le salut avant l'âge de raison.

BEATI LANFRANCI SERMO SIVE SENTENTIAE.

Octo sunt quæ, si diligenter a religiosis observentur, per horum observantiam non esse segnes sui ordinis custodes, ab iis qui sanum sapient, facile judicabuntur. Primum est, ut claustrum suum te-

neant, neque de illo ullo modo sine licentia exeat, neque etiam tunc, nisi rationabilem causam habeant. Secundum est, ut silentium suum districte teneant, nec illud pro ulla omnino re, nisi rationabilis occa-

sio et inevitabilis eveniat, facile rumpant. Tertia A jucunda fit laudatio, si quod ore canimus, opere non est, ut nullam proprietatem habeant, nec etiam per licentiam plus habere quam necessitas postulat, expertant. Quartum est, ut prælati suis in omnibus obedient, nisi forte (quod absit!) iis aliquid contra voluntatem Dei præcipiant; tunc enim nullo modo eis in hac re obedendum est; quia, sicut beatus Gregorius ait, malum propter obedientiam nunquam fieri debet; bonum vero aliquando intermittere potest. Quintum est, ut pro nulla causa, etiamsi eis justa videatur, murmurare vel detractionem facere audiant, ne omne bonum, si quod facere videntur, per hanc nequitiam perdant. Sextum est, ut invicem secundum Deum se diligant, et nonne bonum quod singuli sibi ab aliis impendi desiderant, ipsi aliis hilariter et cum gaudio impendant. Septimum est, ut constitutum servitium secundum morem Ecclesie suæ, si possint reddere, non negligant; et in hoc agendo intenti et non vagi assistant; ne vagando oculos divinae majestatis, ante cujus conspectum videntur assistere, offendant. Octavum est, ut puram confessionem de omnibus peccatis suis faciant: quam tamen confessionem non passim omnibus prout cui libuerit, nisi tantummodo suis prælati, vel quibus fidem prælati potestatem tribuant, faciant. Regnum Dei et justitiam ejus querere, est cœlestis patriæ bona desiderare, et quibus justitia meritis ad hoc perveniri debeat indesinenter inquire. Docere et non conviciari ignorantes debemus, sicut caecos non conviciamus, sed manu ducimus. Quanto graviori tumultu cogitationum carnalium premiur, tanto orationi ardenter insistere debemus. Deo nostro C

B

Dixit..., verum Christi templum est anima credentis. Etiam in minimis caute age: non enim minimum in vita homini negligere minima. Otiosæ menti maligni spiritus pravas cogitationes inserunt, ut si quiescat ab opere, non quiescat a malorum operum delectatione. Omnia qua blandimento, quæ occulta voluntate animum trahunt, rejice. Ede citra saturitatem, bibe citra brietatem; nec presentibus deliciis inhaerebis, nec absentes desiderabis. Victor tibi ex facilis sit, nec ad voluntatem, sed ad cibum accede; desideria tua parvoredime, quia hoc tantum curare debes ut desinant. Gravior appetitus ex indignatione nimia nascitur, quem acceptæ plerumque accedit injuria dolor. Nulli est aliquatenus abigendum unumquemque fidelium corporis et sanguinis Dominicæ tunc esse participem, cum in baptismate membrum efficitur corporis Christi, nec alienari ab illius panis calicisque consortio, et si, antequam panem illum comedat calicemque bibat, de hoc sæculo migraverit, in unitate corporis Christi constituto; sacramenti quoque illius participatione ac beneficio non privatar, cum in se hoc quod illud sacramentum significat, invenitur habere.

APPENDIX AD ILLUSTRANDA B. LANFRANCI OPERA.

CHRONICON BECCENSIS ABBATIÆ,

Ab ipsa fundatione ad an. 1467, ex veteri manuscripto codice ejusdem cœnobii.

I Anno ab Incarnatione Domini 1031, Henrici regis Francorum anno quarto, Roberto, filio secundi Richardi, et fratre tertii Richardi habenas Northmannie gubernante, Herluinus venerandæ sanctitatis abbas Beccensis Ecclesie primus, inspirante Domino nostro Jesu Christo omnium bonorum auctore, postposita nobilitate terrena, qua satis pollebat, abjecta seculi pompa, qua ante non parum justa modum suum floruerat, fastuque terreno relicto, hoc anno cingulo militiæ deposito, ad Christi paupertatem tota devotione se contulit, et, ut soli Deo liberius vacaret, sola Dei dilectione habitum monachalem cum gaudio suscepit.

A Danis, qui primi Northmanniam obtinuerunt,

D originem duxit pater ejus; mater autem ejus proximan ducum Flandriæ consanguinitatem attigit. Ansgotus ille, ista Hellyoys nomen habebat. Quem Guibertus Brionensis comes, primi Richardi Northmannorum ducis nepos ex filio consule Godefrido, illum emittitum penes se inter omnes curiae suæ primates habuit acceptissime. Habilis ille ad arma plurimum erat, nec minore ea animositate gestabat. Omnes omnium totius Northmanniæ majorum in electis illum habebant. In armis omnisque rei militaris usu et cultu corporis sui attollebant. Domi et militiæ commilitonum suorum præstantissimus erat. Quibus de rebus, non solum singularem domini sui obtinuerat favorem, verum et apud Robertum,

totius Northmanniae ducem, et apud exterarum do-
minos regionum pepererat sibi nomen plurimum
et accessum familiarem.

Hic talis et tantus vir cum prædiis et facultatibus
ad statum monachorum venire desiderat. In fundo
juris sui qui Burnevilla dicitur, haud procul a Brio-
nio, volens cœnobium construere, ecclesiam æfidi-
cavit in honore sancte Marie, ibique religionis ha-
bitum suscepit ab episcopo Lexoviensi, Heriberto no-
mine, maxime sanctitatis viro, quadragesimo etatis
sue anno, devoteque portavit; nec multo post ab eodem
præsule sacerdos ordinatus est et abbas consti-
tutus, quia, propter paupertatem loci illius, quivis
alius regimen ipsum nolebat suscipere.

Unde sciendum est quod in Galliis erat et quæ-
dam provincia olim vocata Neustria, post a North-
mannis, qui a Norst regione venerunt, cognominata
Northmannia, in qua est quidam locus qui dicitur
Beccus, et ita vocatus a rivo ibi decurrente, qui
adhuc hodiernis temporibus decurrit juxta muros
prati ubi construxit Herluinus, qui erat de genere
Danorum, secundam ecclesiam, inde vocatam ecclesi-
am Becci.

Tribus de causis tam parvo tempore dicitur cre-
visse non solum divitiis, sed etiam religione, intus
studio operis Dei, et fervore religionis; foris studio
charitatis, in qua gratia Dei ab initio usque nunc
plures virtutes sunt factæ et ostensæ.

Hoc cœnobium de quo loquimur, in initio sua
fundationis aliquanto tempore in maxima egestate
et penuria exstitit, ut monenses probaret Dominus,
et probando impleretur illud in eis viri sapientis:
*Omne quod appetitum tibi fuerit, fili, accipe, et in
dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe,
quoniam in igne probatur aurum et argentum; homi-
nes vero receptibiles in camino humiliacionis (Eccl.
ii, 4, 5).* Et ut ostenderetur quod illa fundatio non
erat ex homine, sed ex illo et de ipso de quo dicit
Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere,
præter illud quod positum est, quod est Jesus Christus (I Cor. iii, 11),* noluit ut per reges et principes ipsa
fundatio ageretur, sed per seipsum, et per humilem
et timentem verba sua, sicut ipse per Isaiam testa-
tur dicens: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum
et contritum spiritu, et trementem sermones
meos? (Isai. LXVI, 2.)*

Nota quod Bonnevilla erat proprium heredita-
gum domini Herluini, et ibidem primam ecclesiam
ædificavit in honorem sancte Marie, et ibidem ha-
bitum suscepit.

Verum quia campestris et inaquosus est locus, mo-
nitus per soporem a beata Dei genitrice Maria, in
vallem ad rivum qui Beccus dicitur, Deo adjutore,
successit; ibique nobile ædificare coepit in honorem
ejusdem matris Domini Marie monasterium, quod
Deus perfecit ad sui nominis gloriam, et multorum
honorum solatium et salutem. Cui Deus ad auxilium
et consilium adducit, juxta desiderium cordis sui,
Lanfrancum virum in liberalibus artibus undecunque

A peritissimum, deinde Anselmum virum per omnia
approbatum, pollentem moribus, consilio affabilem,
misericordem, castum, sobrium, in omni clericali
officio mirabiliter eruditum; qui ambo, Dei adju-
vante auxilio, archiepiscopi Cantuariae postea con-
secrati sunt.

Inde ad cumdem locum Beccensem tot et tanti
viri, tam clerici quam laici, ex nobili genere nati
confluxere, ut sancto Herluino abbati satis decenter
posset dici: « Ab ubertate domus tue inebriasti fa-
ciem terræ, et a torrente sapientiae eorum replesti
orbem terrarum. » Inter quos exstitit quidam nobilis
vir, nomine Willelmus, qui ibidem veniens ad mona-
chatum, dedit eidem monasterio Beccensi predium
ubi quondam fuerat monasterium Sancti Ebrulfi
apud Uticum, ad quem locum habitandum et procuran-
dum venerabilis Herluinus misit prædictum Lan-
francum, cum tribus monachis Beccensibus. Postea
idem Willelmus, et nepotes sui Robertus, et Hugo
de Grentimenti, restauraverunt prædictum monas-
terium Sancti Ebrulfi, et dederunt ecclesiæ Becci
villam Russeric pro commutatione prædicti loci
Sancti Ebrulfi apud Uticum. Qui locus Beccensis quantum
adhuc nostris temporibus charitatis resplendet
radicibus, expertis disserendum dimittimus.

Audiens Lanfrancus famam regionis Northmanniæ,
qua prius Neustria dicebatur, in qua ducatum te-
nebat hereditario jure Willelmus ille qui postea
subjugavit sibi totam Angliam armis, sciens certo
relata illic multum collapsum studium literaturæ
barbaricæ gentis, et intelligens providentis ima
inspiratione inde se posse adipisci majorem gloriam,
et plurimum questum, venit illic cum paucis. Sed
antequam pervenisset ad notitiam multorum, attraxit
illum ad sequi Paulum vocavit de celo, hoc modo:
Quadam die, dum iter ageret solus cum uno scho-
lari, incidit in latrones, qui, et auferentes omnia
qua habebat, sinunt abiicere, tantum ei reliquantes
vetustam chlamidem, cetera omnia secum retinente-
tes. Tunc ille recordatus est alias cuiusdam sancti
facti, qui cum a Longobardis (ut narrat beatus Gre-
gorius) *Dialog. lib. 1. cap. 2.* tentus esset, et ei suum
caballum abstulissent, postea clamans, flagellum,
quo equum solitus erat minari, obtulit eis dicens:
Tollite, ut habeatis unde hoc jumentum minari pos-
sitatis. Quibus dictis, ad orationem protinus se dedit.
Illi vero cursu rapido venerunt ad fluvium nomine
Vulturnum, quem nullo modo transire potuerunt,
cumque nullo modo transire possent, intellexerunt
quia ex culpa quam servo Dei fecerant, ista dispensa
tolerabant; qui statim reversi non solum redi-
dunt quod abstulerant, sed etiam ipsum Libertinum
invitum in equum, de quo deposuerant, leverunt,
et protinus abscedunt, et iter suum libere peragunt.
Sic, inquiens Lanfrancus, ego faciam, redibo, offre-
ram eis quæ deseruerunt, et cum hoc fecero, redi-
denter mihi omnia mea; et cum fecisset, nihil sibi
profuit, sed in pejus illi provenit, et, ut ipse solebat
referre. Libertinus alia intentione fecit, alia ego,

quia Libertinus pura mente, ut haberent et possiderent, ego autem calliditate et dolo, ut redderent mihi, non ut haberent. Cum enim obtulisset eis chlamidem quam ei dimiserant, illi in iram versi caesum diutius ad arborem nudum ligaverunt, et scolarem ejus ad aliam, non longe ab eo, et sic discesserunt. Tunc videns se omni humano auxilio destitutum, cepit intra se revovere et pertractare quam fragilis et caduca sit bujus mundi gloria, et omne quod laborant homines super terram, vanitas. Promisit Deo omnino relictum hujus mundi caducos honores, et sub illius iugo quod est leve et suave illis qui eum diligunt, suppositurum ex toto, si eum eripere dignaretur ab hac captione. Statim ut votum ex corde et ore Deo promisit, quasi uno momento soluta sunt omnia vincula, quibus ligatus erat; et liber effectus, Deo gratias agens, ad suum clericum accessit, et eum solvit, et votum apud Beccum perfecit.

Anno Domini 1042, Lanfrancus, de senatorum Papie nobili genere natus, in septem liberalibus artibus mirabiliter eruditus, Deo omnium honorum auctore disponente, apud Beccense cenobium, magnis tunc temporis facultatibus inornatum, secundum sancti Herluini ibidem abbatis desiderium, monachalem suscepit habitum; qui quanto miraculo illuc advenisset, quantum ibidem profuisset, et quomodo primus abbas Cadomi exstisisset, et quam laudabiliter archiepiscopus Cantuariensis diu viginisset, in Vita ipsius inveniri potest.

Anno Domini 1051, Francie turbatur Ecclesia per Berengarium Turonensem, qui asserebat eucharistiam, quam sumimus in altari, non esse revera corpus et sanguinem Christi. Unde contra eum multum a multis et verbis et scriptis disputatum est; inter quos dominus Wimundus, monachus de Cruce Sancti Leufredi, contra eum de corpore et sanguine Christi elegantem edidit librum.

Lanfrancus etiam Papiensis, primum monachus Beccensis, deinde archiepiscopus Cantuariensis, omnibus luculentius et mirabilius librum super hac re compositum; in quo singulis illius questionibus et expositionibus laudabiliter respondit, male dicta ab eo et intellecta Scripturarum testimoniis divinarum improbando convincens.

Anno Domini 1053, Hunfredus de Vitellis, pater Rogerii de Bellomonte; et Albereda uxor ejus, duo monasteria, unum virorum et alterum feminarum, in fundo Pratelli edificarunt.

Anno Domini 1060, sanctus Anselmus in Augusta nobilicivitate, quæ confinis Burgundiæ est et Longobardie, oriundus, licet nobili parentum prosapia natus, disertorum studiis magistrorum in brevi Deo donante coequatus, et per divinam visionem ad sedes ecclesiæ denique in spiritu raptus, salutis suæ arcana verba confessim audivit, que non multo post tempore complevit. Audiens igitur famam magistri Lanfranci, jam monachi Beccensis, et scholas ibidem tenentis et regentis, omnium pene doctorum

A nomina præcellere, spreta pro Dei nomine patris et matris multimoda hereditate, cum aliquantis familiarum clericis, venit ad eum; in cuius scholis aliquandiu diligenter manens, et sibi et aliis multum proficiens, tandem Lanfranci incitamento et Maurili Rothomagensis archiepiscopi consilio, divina providente clementia, in Beccensi ecclesia habitum monachalem tota devotione hoc anno suscepit, anno ætatis sue vicesimo septimo. Qui ad quanta sanctitatis et dignitatis culmina postea pervenerit, in subsequenti diligens lector inveniet. Nam inter cætera dignitatibusculmina, cum anno Domini millesimo sexagesimo secundo Lanfrancus supradictus Ecclesiæ Becci prior, regime accepisset sancti Stephani Cadomi, prædictus Anselmus factus est prior Beccensis, qui tribus annis fuerat sine prælatione.

Item cum locus Beccensis adhuc indigeret multis rebus, in recepta pauperie, inter alia lucerna die ac nocte non semper ardebat in ecclesia (ut moris est) præ inopia, sed cum hora nocturnalis synaxis appropinquasset, secretarius surgens de cubili, ibat in pristinum, vel in coquinam, deferens inde lumen: nocte subsequente die dedicationis, id est sexto Kalendas Martii, cum hora matutinalis appropinquasset, secretarius, nomine Gothbertus, vigilans a somno vidit totam ecclesiam ita illuminatam celesti lumine ut potuisse acus reperiiri in pavimento. Qui surgens pavefactus audivit quasdam voces in choro quasi psallentes sub silentio; tunc pedentium perrexit ad ostium chori, a parte altaris, et introspectis in chorum, et vidit beatissimam et glorio-sissimam matrem Domini Mariam stantem in loco stationis venerabilis Herluini abbatis, et coram ea astantes beatissimos apostolos Petrum et Paulum, et tertium alium quem non agnoscebat vultu, decantantes et matutinas. Cumque diu hæc aspexisset, cogitavit pergere ad ostium quod erat ex alia parte chori, juxta locum stationis abbatis, et ut melius et proprius valeret videre illas glorio-sissimas personas, et audire quæ illæ dicebant et decabant. Et cum hoc faceret suaviter, et quasi pedentium, antequam pervenisset ad ostium, lux substracta est, et voces subcinentium quievierunt; suavitatem tamen miri odoris tanta ibi aspersa est ut cum fratres assurexissent ad vigilias, mirarentur, ad invicem se interrogantes nutu et signis quid hoc vellet esse. Quæ omnia prædicta dictus secretarius recitavit, ut vidiit.

Item iratus rex Guillelmus contra Lanfrancum, eum alienavit a sua curia, cuius consiliarius extiterat, quia contradicebat nuptias filie comitis Flandrie, quam ipse sibi dux copulaverat matrimonio, quia proximitate carnis et consanguinitate jungabantur. Unde auctoritate Romani pontificis, tota Neustria supposita erat interdicto; quapropter Lanfrancus Romanum adiit, quamvis iturus esset occasione cujusdam haereticæ Berengarii, et tunc presidebat Leo octavus, et etiam ut ageret pro duce Northmannorum et uxore ejus. Igitur locutus est

cum papa Nicolao, et ostendit quod ejus sententia, videlicet interdictum, eos tantum gravabat; qui nec conjunxerat, nec eo separare poterat, nam dux pueram, quam acceperat, nullo pacto dimittere volebat.

Hoc autem audiens et verum esse advertens summus pontifex, dispensatione habita conjugium concessit, ee tamen modo quatenus dux et uxor ejus duo monasteria construerent, in quibus singulas congregations virorum ac mulierum coadunarent, que ibi sub norma sanctae religionis die noctuque Deo deservirent, et pro salute eorum supplicarent: et paruit dux apostolica dispensationi, et adificaverunt duæ monasteria in prædio quod antiquitus Cadomum nuncupabatur. Dux unum monachorum in honorem sancti Stephani, et uxor ejus alterum B sanctimonialium in honorem sanctæ Trinitatis, et post triennii completionem sola needum completa basilica, Lanfrancus coepti operis institutor, tam ducis Northmanniæ quam primatum supplicatione, cœnobio Cadomensi, quod dux hortatu pape adificaverat, abbas prefecit, in quo plures de Becco secum duxit; qui paulo post ad dignitates sunt promoti.

Anno Domini millesimo sexagesimo tertio tempore Herluini primi pastoris et fundatoris cœnobii Beccensis, Willelmus potentissimus dux Northmanniæ, qui postea Angliam acquisivit, cœpit adficare ecclesiam juxta Ermentrudis villam prope Rothomagum, Sequana inter utrumque fluente, super terram et hæreditatem ipsius monasterii Beccensis, in campis inter Chevilleum et Ermentrudis villam, qua ambæ parochie sunt de patrimonio ejusdem monasterii. Quæ quidem ecclesia vocata fuit ecclesia Beatae Mariæ de Prato [al., de Bononunto], et ibi constituti fuerunt monachi de monasterio Becci ad Dei servitium ibidem faciendum.

Deinde post annos ferme sexaginta duos (1135) obiit Henricus primus Anglorum rex, filius predicti Willermi, videlicet anno millesimo centesimo trigesimo quinto apud Sanctum Dionysium in Silva Leonum (Forêt de Lions, ou de Forge); delatumque fuit corpus ejus Rothomagum; et in ecclesia Beate Mariæ apertum; et cor, lingua et viscera ejus sepulta et tumulata fuerunt in ecclesia Beatae Marie de Prato ante majus altare, et corpus ejus sale conditum delatum fuit apud Cadomum, usquequo ventus esset aptus ad deferendum illud in Angliam.

Anno Domini millesimo septuagesimo Lanfrancus prædictus, prius monachus Beccensis, deinde abbas Cadomensis, constitutus est archiepiscopus Cantuariensis, ubi laudabiliter et gloriose vixit ad exemplum omnium bonorum decem et octo annis.

Anno Domini millesimo septuagesimo tertio, in vigilia festivitatis Omnim Sanctorum, monachi Beccenses, exeentes de prima veteri ecclesia, solemnii processione et magna devotionis gaudio,

A venerunt in novam ecclesiam quam beatus Herluinus ejusdem loci gloriosus abbas, Lanfrancus, et Anselmus viri magne auctoritatis adificaverant.

Anno Domini millesimo septuagesimo septimo, decimo Kalendas Novembbris ecclesia Becci in honorem sanctæ Mariæ matris Domini dedicata est ab archiepiscopo Cantuariæ Lanfranco, quod opus pergrande ipse inchoauit, et post abbatem Herluinum primum lapidem posuit; quod opus in quindecim annis peractum est. Huic autem dedicationi interfuerunt episcopi Odo Baiocensis, Guilbertus Lexoviensis, Gilbertus Ebroicensis, Robertus Sagiensis, Eraldus Cenomanensis [al., Arnald. Cenomanensis]. De letitia illius diei, et gaudio multiplici superfluum videtur proloqui, tum de adventu personarum virorum illustrum et mulierum nobilium, non sine magna largitione donorum, Franciæ, Nortmanniæ, Angliæ, et de superabundanti omnibus præparata procuratione [al., pasta] nemo sufficienter vix posset disserere.

Anno sequenti, id est millesimo septuagesimo octavo beatus Herluinus, prædicti loci Beccensis abbas primus, miles Christi gloriosus, inter choros justorum ab angelis susceptus est, pretiosum corpus terræ reliquens, animam cœlis inserens, sepultusque est et tumulatus in medio capituli quod ipse adificaverat; obitusque ejus dolor suis, gaudium angelis fuit. Cui etiam Dominus corda hominum revelavit, et animas de corpore exenteas, a dæmone arreptas, plangentes audivit, et plangendo cognovit. De virtutibus ejus, vita et moribus, si dicere voluerimus, dies deficit; mittimus igitur prudentem lectorem ad Vitam ejus descripdam, ubi abundanter inveniet quo instrui possit.

Nota quod venerabilis vir Herluinus, non sine nutu et providentia Dei qui omnibus in se spectantibus præparat bona meliora ecclesiam cum omnibus officinis mutavit loco tertio, non longe a supradicto loco qui nunc dicitur Capella beati Herluini, que prima fuit in hoc rivo Beccensi fundata; et istam, de qua nunc loquimur, adificavit multo majorem, et amplissimas officinas, qua fabrica expleta. per sexdecim annos, Lanfrancus Do-robernensis Ecclesie archipresul dedicavit, anno Incarnationis Dominicæ millesimo septuagesimo septimo, mense Octobri, feria secunda ultimæ hebdomadæ ejusdem mensis

Quidam vir, Goselinus nomine, de villa que dicitur Malavilla, sita in pago Rothomagensi, ardens ambis pedibus, innumeris angustiis et doloribus cruciabatur. Cum autem hoc pertulisset uno mense pleno, id est a Kalendis Novembbris usque ad Kalendas Decembres, et illi nullum remedium provenisset, sed ex omni parte illum miseriae occupassent; quia neque cibum, neque potum, neque somnum percipere poterat, neque aliqua requies illi esset, uxor, et amici atque vicini ejus monuerunt eum ut ad Sanctum Leobinum in Carnotis pergeret, et in lectica ferri se faceret. Quibus ille respondit

se non longius ire quam usque ad Beccensem ecclesiam que erat in vicino, non plus uno millario, et testabatur habere se fidem illuc posse recipere sanitatem precibus beatæ Marie matris Domini, in cujus honore est consecrata ipsa ecclesia, et meritis aliorum sanctorum; et ut dixit ita fecit, et ut credidit ita evenit. Veniens igitur ad sacram ecclesiam prima Dominica Adventus, qua contingit tertio Nonas Decembri, perstitit in portico ecclesie ipso die et sequenti, tertio vere die cœpit aliquantulum quiescere; actum est autem ut quanto die evenerit festivitas beati Nicolai. Eo die, aurora jam illucescente, cum janitor ecclesie Becci, nomine Joannes, aperuisset januas, reminiscens infirmi, divertit ad eum ubi jacebat, qui invenit eum vigilautem, et antequam eum aliquid interrogasset, infirmus eum preveniens dixit se totum extinctum et sanum; janitor interrogans quando et quomodo? ille respondit. Tota ista nocte bene habui, media autem nocte obdormivi, et postmodum evigilans inveni me totum extinctum, et refrigeratum, et nunc Dei gratia bene milii est, meritis beatissima Virginis, in cujus honore ista ecclesia est consecrata. Actum est hoc anno Incarnationis Dominicæ millesimo centesimo undecimo, mense Decembri, qui est apud Hebreos decimus, apud nos duodecimus.

Defuncto itaque patre Herluino septimo Kalendas Septembri, anno ætatis sua octogesimo quarto monachatus vero quadragesimo quarto, paucis interpositis diebus, electus est abbas ejusdem loci Anselmus, qui prior quindecim annis fuerat. Sequenti vero anno in festivitate sancti Petri, quæ dicitur Cathedra, benedictus est abbas in ecclesia Becci, ab Ebrouensi episcopo Gisleberto.

A uno Domini millesimo octogesimo secundo, translatio monachorum Becci, apud Conflanitum commorantium, a veteri ecclesia, quæ Capella dicitur, ad novam ecclesiam, cum corpore sanctæ Honorine, cum Yvo de Bellomonte comes super Isaram, et Adelidis uxor ejus, volentes in ecclesia B. Honorinae de Confluentum a monachis Deo deserviri, dederunt eam et omnia ad eam pertinentia monasterio Beccensi, sub libera potestate et ordinatione abbatum prefati cœnobii. Huic donationi reverendus episcopus Parisiensis Godfridus, de cuius parochia beneficio est, ut semper mos est bonis bene actis favere, cum canonice ecclesia Sanctæ Mariae Parisiensis, consentit; Ecclesia sua reservans ut, si quando aliqua ratione exigente per totum episcopatum Parisiensem, aut in predicto tantum castro, divinum officium episcopus Parisiensis celebrare prohibuerit publice, monachi in dicta ecclesia deservientes, post perceptam ab episcopo, vel ejus nuncio, iussionem, observabant.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo octogesimo nono, obiit, piæ memorie Lanfrancus, prius

A monachus Becci, deinde abbas Cadomensis, ad ultimum archiepiscopus Cantuarieensis decem et novem annis.

Tempore S. Anselmi abbatis Becci tres matronæ nobiles dederunt se in subjectionem Becci, videlicet Basilia uxor Hugonis de Garnato, et Amfrida neptis ipsius Basiliæ, et Eva uxor Guillelmi Crispini Quæ tres cum simul Becci viverent, quasi condixerunt sibi ut de hoc mundo una post aliam transirent, et tres Dominicanas elegerunt, in quibus vitam finirent. Prima autem, scilicet Amfrida Basiliæ neptis, quæ minor erat aetate, virgo autem corpore et Deo sacrata, decidit in ægritudinem, et venit ad extreum Dominicæ, quarto Nonas Januarii. Qua sepulta, cœpit infirmari Basilia domina ejus; quæ cum per aliquot dies gravi incommoditate corporis molestaretur, velata est a Guillelmo Rothomagensi archiepiscopo, sive defuncta est alia Dominicæ decimo septimo Calendas Februarii, et sepulta est ut talem personam decebat. Tertia, Eva, non diu supervixit, nam aetate et jejuniis attenuata, cœpit repente viribus corporis destitui. Post mortem enim viri sui Guillelmi Crispini omni continentia se mancipavit, Beccique usque ad finem vitæ in Dei servitio perseveravit; haec ante plures annos sacrum velamen accepérat a prædicto Guillelmo Rothomagensi archiepiscopo.

Cumque in dies languor cresceret et ipsa quotidie ad ecclesiam pergeret, die festivitatis sancti Vincentii, mane fecit se in ecclesiam ei, ubique a toto conventu visitata atque inuncta ante altare Crucifixi, et cætera quæ morientibus Christianis solent exhiberi persoluta sunt ei. Cumque convenitus recederet, elevata manu signavit eos dicens: Deo vos commendo, filii; diligebat enim tam tenere nos quasi omnes peperisset. Deinde domum reducta, dum ad focum sederet, sequenti nocte transiit. Cum ad exitum appropinquaret, aderant fratres ut psalmis et orationibus ei subvenirent; inter quos fuit quidam frater, nomine Rodulphus, qui eam rogavit ut, si possibile esset, post mortem ei apprensus diceret quod invenisset. At illa respondit, si Deus ei concederet. Sive defuncta est tertia Dominicæ, decimo Kalendas Februarii, et paucis interpositis diebus postquam defuncta est, apparuit fratri dormienti. Quam cum vidisset, ait: Quid est, domina? Quomodo te habes? Respondit se sexaginta annos penitentiae acceperisse; et cum ille obstupuisset, quesivit causam. Et ait: Quia parvos canes, et alia hujusmodi varia, quæ homines pro nihilo ducunt, amavi, et ultra modum in iis delectata sum; ideo tales penitentiam accepi. Et sic vides quod haec tres dominæ, tribus Dominicis seculo migraverunt; prima, in parte noctis; secunda, media nocte, dum cantarentur matutinæ; tertia, mane, dum cantaretur prima.

Nota quod, ut refert Historia de beato Anselmo,

per illum qui præsens cum illo erat (69), quis ait: A Attestor Deum me saepe illum sub veritatis testimonio audisse protestantem quod libentius vellet in congregatione monachorum, loco pueri inter pueros sub virga magistri pavere, quam per pastoralē curam toti Britanniae prælatus, in conventu populum, cathedralē pontificali præsidere.

Sublato de hac vita venerabili Patre, ut diximus Lanfranco, rex Anglorum Willermus ecclesiæ et monasteria totius Angliae gravi nimium oppressione afflixit (70); ejus oppressionis anno quarto, id est millesimo nonagesimo tertio ab Incarnatione Domini, Anselmus abbas Beccensis Ecclesiæ, vir magnæ sanctitatis et doctrinæ, invitatus, imo distracta interpellatione adjuratus, ab Hugone Cestrensis comite multisque aliis Anglorum regni principibus, B qui eum animarum suarum medicum et advocationem elegerant, et insuper Ecclesia sua prece et praecetto, pro communi utilitate, coactus Angliam ingressus est. Venienti optimates alacres occurserunt; rex ipse solo exsiliit, et viro gaudens occurrit. Interea rex Willermus gravi languore corripitur, et pene ad extrema perducitur. Suadetur ei inter alia a principibus, ut de matre totius regni, Ecclesia videlicet Cantuariensi, cogitet, et eam a pristina viduitate et calamitate per institutionem pontificis relevet. Acquiescit ille consilio, et Anselmum in opus hoc dignissimum indicat. Tunc ille contradicens, et reluctans, et multis modis omnibus obtestans, capitur, et violenter in vicinam ecclesiam, cum hymno et laudibus portatur magis quam ducitur. Acta sunt haec anno isto pridie Nonas Martii prima Dominica quadragesima.

Anno vero sequenti (1094), pridie Nonas Decembri, debito cum honore ab omnibus episcopis Angliae Cantuarie consecratus est, ad laudem et gloriam nominis Domini.

In cuius consecratione evangelica illa sententia super eum reperta est: *Vocavit multos, et misit servum suum hora cœnæ dicere invitalis, ut venirent quia jam parala sunt omnia* (*Luc. xiv. 16*). Qui cuius meriti exstitit, in Vita ipsius potest reperiri. Rexit autem sic sanctissimus vir Anselmus Ecclesiæ Cantuariensem quindecim annis feliciter; qui monachus Becci claustraliter exstiterat tribus annis, quindecim prior post venerabilem Lanfrancum, et D quindecim abbas post sanctum Illeluinum, ejusdem cœnobii abbatem primum. Cui successit in eadem Ecclesia Becci tertius abbas vir magna sanctitatis et doctrinæ Willermus, nobilis Northmannorum prosapia originem trahens; in veteri castro super Rislam, quod dicitur Monsfortis, claris parentibus exortus. Pater ejus Turstinus, mater vero Albereda dicebatur. Rogerii de Bellomonte, patris Roberti comitis Mellenti, ex uxore neptis; qui anno sequenti benedictus est Rothomagi, in die festivitatis S. Laurentii, ab archiepiscopo Willermo.

(69) De Eadmero loquitur, qui haec refert in Vita ipsius sancti, et in Historia Novorum.

PATROL. CL.

A Anno autem millesimo nonagesimo octavo, Anselmus archiepiscopus recessit ab Anglia, quia rex Willermus, filius Willermi Conquisitoris Angliæ, nihil recti in regno suo fieri permettebat, sed provincias intolerabiliter vexabat in tributis, quæ nunquam cessabant in opere muri circa turrim Londonie, in opere aule regalis, apud Westmonster. Idem rex Willermus hoc anno fuit in Northmannia, semper hosticis, et tumultibus, et curis armorum deditus, tributis interim ex actionibus pessimis populos Anglorum non abradens, sed excoriens.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo nono, undecimo Kalendas Maii, feria quinta in cœna Domini, obiit pia memoria venerabilis dominus Anselmus Cantuariensis archiepiscopus. Ipso anno ultimum Pascha fuit, septimo Kalendas Maii.

Scriptis vero idem vir reverendus nonnulla memoria digna, quæ subtus adnectere curavimus. Dum adhuc esset prior in Beccensi cœnobio scriptis tractatus tres; primum *De veritate*, secundum *De libertate arbitrii*; tertium *De casu diaboli*; et quartum, quem titulavit *De grammatico*, in quo discipulo, quem secum disputantem introduxit, respondet et multas dialecticas questiones proponit et solvit. Fecit quoque libellum quintum, quem *Monologion* appellavit; solus enim in eo et secum loquitur, ac, tacita omni auctoritate divine Scripturæ, quod Deus sit sola ratione queritur et inventus; et quod vera fides de Deo sentit, invincibili ratione, sic non aliter esse comprobat et instruit. Compositus etiam librum sextum, licet parvulum, sed suavioris ac subtilissimæ contemplationis pondere magnum, quem *Proslogion* appellavit; alloquitur etiam in illo opere, aut seipsum, aut Deum. Scriptis et septimum librum *Epistolarum* ad diversos, diversis eorum negotiis respondens, vel ea quæ sua intererant procurare mandans. Fecit et octavum *De Incarnatione Verbi*, quod opus epistolari stylo conscriptum sanctæ Romanæ Ecclesiæ summo pontifici Urbano ducavit. Nonum librum edidit, quem *Cur Deus homo*, appellavit. Decimum *De concepitu virginali*. Undecimum of orationibus contemplativis, quem pluri-mi *Meditationes* vocant; in quibus, legentibus facile appetit quanta dulcedo supernorum mentem ejus repleverat. Duodecimus, qui est ultimus tractatus, *De processione Spiritus sancti*; confutaverat enim Graecos in Barensi concilio, negantes Spiritum sanctum a Filio procedere; unde sumpta materia rogatu Hildeberti Cenomanorum episcopi, hunc librum composuit. De natione ejus et vita et moribus dictum est.

Anno Domini millesimo centesimo decimo tertio fundata fuit ecclesia S. Neoti.

Anno Domini millesimo centesimo vigesimo quarto obiit pia memoria dominus Willermus tertius abbas Beccensis Ecclesiæ, vir religiosus et honestæ vitæ, decimo sexto Kalendas Maii, sepultusque fuit in

(70) Guillel. Malmesbur.; Edinerus, Hist. Novarum; Harpsfeldius, sœculo xii.

capitulo, juxta tumulum venerabilis Ilerluini, in A tu suo et supervenientibus, ut opus erat, affluenter tribuebat.

Nota quod, tempore hujus Willermi, fuit ecclesiae Philiberti tale concessum privilegium, de consensu Joannis episcopi Lexoviensis et totius capitulo. Pri-

mo fuit a predictis episcopo et capitulo concessa ecclesia predicta, perpetuo jure obtainenda, cum tali libertate ut nunquam cessaret a divino officio, pro forifacitura enjuslibet hominis (71). Unde monachi inibi cohidentes in rebellione qua Lexoviensem episcopum fuerint pro se vel hominibus suis in eadem parochia manentibus, vel non interdicta canaverint, nec isti iidem homines monachorum, in eadem parochia commandentes, perdent divinum officium, pro forifacitura cuiuslibet hominis, non pro sua; etsi eadem ecclesia, vel cæmeterium violatum fuerit, habebunt monachi secum aquam benedictam de Lexoviensi ecclesia, et per se et per presbyterum ejusdem ecclesie, reconciliabunt ipsam ecclesiam, vel cæmeterium, sine alio requisitu, excepto assultu, et homicidio. De iis enim duobus requiritur episcopus. Propter hanc autem reconciliationem, ecclesia Lexoviensis non perdet forifacturas suas de violatoribus, excepto manu pasti, id est servientibus monachorum; de iis enim forifacturam habebant monachi, videlicet de furto, vel de infractura ipsius ecclesie, vel cæmeterii: nam de incestu vel adulterio, vel aliis ad episcopum pertinentibus, ipse episcopus forifacturam habebit. Ipsa vero ecclesia Sancti Philiberti debet de consuetudine episcopo per annum duos solidos tantum, et nihil amplius de synodo vel de circata. Presbyter autem ipsius ecclesie ad synodus veniet, sicut et cæteri; et si de ordine suo forisficerit, episcopo emendabit: ad monstrationem vero ante archidiaconum, vel decanum, libros vel vestimenta sua non deferet, neque ad pascendum archidiaconum, vel decanum dabit: et pro hac concessione libertatis concessimus episcopo, et omnibus successoribus ejus, ut in obitu ejus fieret tantum, sicut pro uno monachorum, et de canoniciis ipsius ecclesie fiet servitium unius defuncti, cum ejus obitus audiatur. Et invenies antiquum originale in cophino, in quo reponuntur chartæ ecclesiæ predictæ in cartulario.

Huic successit primus Boso, in Novo et Veteri Testamento apprime eruditus, vir scientiae admirabilis et doctrine incomparabilis; tantam ei insuper gratiam virtus divina contulerat ut nullus, tam tristis et egens consilio, ad ipsum accederet quin extemplo latus, et consiliatus ab ipso recederet. Hic, dilectus a Deo et hominibus, regi Anglorum Henrico multum erat familiaris, quia veram religionem, et admirandam sanctitatem et consilium incomparabile reperiebat. Qui, licet continua premetur ægritudine, tamen ipse per Deum, ino (ut credimus) Deus pro ipso, omnia necessaria conven-

(71) Deest aliquid.

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo sexto, obiit pia memorie dominus Boso, quartus abbas Beccensis monasterii, vir magnæ auctoritatis, orbi clarus, sapientia, prudentia, præcipueque spiritu consiliis pollens.

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo septimo, Theobaldus electus Beccensis Ecclesie, vir magnæ bonitatis et scientie, benedictus est abbas ejusdem Ecclesie, omni conventu animo libenti concedente, apud Rothomagum a domino Hugone archiepiscopo Rothomagensi.

Hoc anno in adventu Domini Abricus [al., Albericus] Ecclesie Romane legatus, et episcopus Ostiensis, tenuit consilium apud Londoniam, et ibidem, annuente rege Stephano et regina, Theobaldus abbas Beccensis Ecclesie, vir admodum venerandus, Cantuariensis Ecclesie archiepiscopus effectus est, transactis duobus annis, et dimidio postquam abbas constitutus fuerat, consilioque ejus fuit abbatia Becci sine abbate, sub Richardo de Belfou priore, a Nativitate Domini, vel paulo ante, usque ad Pentecosten, quousque praedictus archiepiscopus a Roma rediret.

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo nono electus et institutus est abbas Beccensis, ab omni æqualiter congregatione, vir magne sanctitatis et scientie, dominus Letardus de Beccensi burgo natus, in utroque Testamento apprime eruditus, pollens consilio, affabilis colloquio, moderatus in verbis, discretus in disciplinis, tarde latus in terrenis, semper gaudens in æternis, diligens bonus, corrigenus malos. Qui pro qualitate temporis gregem sibi commissum optime rexit, licet in suo tempore assidua tempestate patria turbaretur.

Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo primo, incepturn est capitulum Becci, tam consilio quam adjutorio Roberti de Novoburgo; et anno sequenti data est ecclesia de Bellomonte Ecclesie Beccensi. Et eodem anno translatum fuit corpus sancti Neoti de veteri ecclesia in novam ecclesiam. Nota quod ecclesia, sicut prioratus de Bellomonte, fuit data a Rogerio comite de Bellomonte, et fundata in honorem sanctæ et individuali Trinitatis, et confirmata per Henricum regem Anglorum et ducem Northmannorum; et in confirmationem vocat Waliramnum comitem Mellenti, et fundatorem ecclesie Beati Nicasii, in testem ad advocationem Ecclesie Becci. Et ut conformetur Ecclesia aliis ecclesiis subjectis Ecclesie Becci, quæ solent aliquid in signum subjectionis annuatim dictæ Ecclesie reddere, voluit ut prior sanctæ Trinitatis de Bellomonte, in recognitionem subjectionis, reddat Ecclesia Becci ad minus unam unciam aurum.

Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo sexto, incepturn est capitulum monasterii Beccensis Ecclesie, pridie Kalendas Augusti, presente

piæ memorie domino Letardo ipsius loci abbate. A In hoc anno controversia qua erat inter monachos Becci, et canonicos Exmefordienses pro Ecclesia de Bellomonte, Parisius in præsentiâ domini papa Eugenii, terminata est. Itaque dicti monachi Becci remanserunt in predicta ecclesia.

Circa hoc opus evenit miraculum per merita beatæ Fidis virginis et martyris, a Deo patratum, in persona domini Turoldi quondam episcopi Bajocensis, et pro tunc monachi Becci, germani Hugonis Ewremodiensis; de cuius Hugonis patrimonio fundatus fuit prioratus Sancti Laurentii de Ewremodio, a monasterio de Becco Herluini dependens. Qui quondam episcopus, et tunc monachus, vexabatur quadam infirmitate que vulgariter ruptura vocatur; a qua infirmitate mirabiliter per merita supradictæ beatæ virginis et martyris Fidis sanatus fuit, prout patet plenus in libro passionis ejusdem virginis.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo quadragesimo nono, obiit sanctæ recordationis dominus Letardus, sextus abbas Beccensis Ecclesiæ.

Huic sancto viro successit dominus Rogerius, hujus nomine primus, in utroque Testamento apprime eruditus, nec non clericali ac scholari scientia decenter ornatus, et ab omni æqualiter congregatione electus, in ipsis octavis, videlicet apostolorum Petri et Pauli. Qui benedictus apud Sanctum Vandregessillum, in die festivitatis sancti Jacobi apostoli, a venerabili Hugone Rothomagensi archiepiscopo. Extunc super gregem sibi commissum, pro posse suo, die ac nocte decenter invigilans. Et hoc anno obiit dominus Bernardus abbas Montis Sancti Michaelis, monachus Beccensis, qui multum intus et foris idem monasterium emendavit.

Anno millesimo centesimo quinquagesimo secundo, quidam monachus Beccensis, nomine Michael, factus est abbas Pratellis, in festo sancti Thomæ apostoli. Eodem anno Joannes Romanus qui a puerofuerat monachus Sancti Sabæ, et postea abbas Sanctæ Mariæ in Capitolio Romano, et reliqua eadem abbatia factus fuerat monachus Becci, perrexit Romanum, et inde rediens caput beati Felicis martyris, socii Adacti, attulit secum, et gratuito dono dedit illud Ecclesiæ Beccensi.

Anno millesimo centesimo quinquagesimo tertio, obiit Guilebertus de Clara, filius Richardi de Clara, et sepultus est apud Claram in cella, quam Guilebertus de Clara, avus ejus, dederat monachis Becci, qui vocatur Stol; cui successit Rogerius filius ejus.

Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo quarto, sexto Kalendas Junii, feria quinta, infra octavas Pentecostes, monasterium Beati Michaelis de Periculo maris, post tribulationem quam per quinquennium fere jugem passum fuerat, Deo miserrante, aliquantulum respiravit, electo unanimiter ab omni conventu Roberto de Tougeyo, priore claustralium Beccensis monasterii.

B Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo nono, Kalendas Augusti, Robertus de Novoburg vicedominus totius Northmannie, vir magna prudenter et bonitatis, multatus infirmitate, factus est monachus Beccensis Ecclesiæ, sua omnia propria, quæ magna erant, prius pauperibus largiter distribuens. Obiit autem tertio Kalendas Septembbris, qui quinque fere hebdomadis monachus existens, sue abstinentiae, et admirandæ religionis, virtutum etiam omnium in brevi Dei virtute ditatus, auspicio, omnibus Ecclesiæ majoribus bene vivendi reliquit exemplum, cum ante dives, nunc quidem pauperrimus secutus est Christum.

EPITAPHIUM EJUSDEM.

*Respicens augustum præcisa rupe sepulcrum;
Hic jacet in tumulo Robertus de Noviburg.
Qui mare, qui calum, qui totum continet ævum;
Hunc faciat vere paradisi regna videre. Amen.*

B Anno Domini millesimo contesimo sexagesimo primo, obiit venerabilis memoria dominus Theobaldus, archiepiscopus Cantuariensis, qui rexit abbatiatum Becci duobus annis, et dimidio, archiepiscopatum autem viginti duobus annis, diebus totidem, et tribus mensibus.

Eodem anno intraverunt monachi Becci in novum opus ecclesie, in vigilia Assumptionis beatæ Mariæ, praesente Rotrodo episcopo Ebroicensi, qui postea fuit archiepiscopus Rothomagensis.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo secundo, Thomas Bechet Cantuariensis Ecclesiæ archidiaconus et cancellarius regis Henrici, ordinatus et consecratus est archiepiscopus Cantuarie, tertio Nonas Junii.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo tertio, Alexander papa tenuit concilium in Turonica civitate, in quo Thomas archiepiscopus sedit in dextera parte, et Rogerius [al., Rotrodus] Ebroicensis in sinistra. In eodem concilio rex Henricus consuetudines, quas avitas appellabat, petiti confirmari a domino papa, sed non obtinuit, Thoma archiepiscopo Cantuarie resistente.

D Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo quarto, apud Claredunum ad regni Angliae consuetudines observandas coacti sunt episcopi; exautorisatos propter flagitium clericos rex dicebat curiae tradendos, et illico puniendos, archiepiscopus contradicbat; qui quidem archiepiscopus, inscio rege, navem ascendit propter quod regis incurrit officiam.

Nota quod anno obitus nobilissimæ Matildis imperatricis, tria signa in cœlo visa sunt; nam mense Martio cometa in Gallia apparuit; mense Julio circulus æthereus circa solem resplenduit; mense postea Septembri media nocte, luna tota sanguinea diutius visa est regibus Angliae et Franciæ, post Pascha sequens, ad se incivem discordantibus. Et misit imperator Alemanniæ, cum duce Saxonie nepote ejus, nuntios ad regem Angliae genero [f.,

generum] ducis Saxonie, quia dederat dicto duci filiam suam in conjugium, et mandavit ut cum rege Francorum pacem iniret, foretque ejus auxilium pro eo esse paratum, et misit dictos nuntios cum dicto duce Rothomagum. Rex autem paulo post secutus est eum, et eis consilium suum intimavit, et vasa aurea et argentea preclaris ponderis dedit; sicutque ad imperatorem consilio suo eis demandato, latos remisit: et dedit dominus rex praedicto duci duos leopardos. Nota etiam quod de parte filii sui Gaufridi infirmata obiit.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo sexto, obiit Petrus abbas Gemeticensis, cui successit Rogerius monachus Beccensis, Deo et regibus, et multis aliis charis, et in diebus ejus multa bona provenerunt Ecclesiae Gemeticensi.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo sexto, Thomas archiepiscopus venit Viceliacum die Ascensionis, et observatores consuetudinum, quas avitas appellant in Anglia, solemniter excommunicavit.

Ethoc anno reginae Angliae Alienor peperit filium, quem vocavit Joannem sine terra. Item hoc anno Willermus Papensis, et Joannes Neapolensis, missi sunt audituri causam regis Angliae et archiepiscopi Thomae; sed infecto negotio redierunt; archiepiscopo autem in Francia commoranti, rex Francorum Ludovicus providit ei in expensis per quatuor annos.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo septimo, Rothomagi apud Pratum obiit nobilissima domina Mathildis imperatrix Romanorum, filia primi Henrici regis Anglorum, quondam uxor imperatoris Romani Henrici quarti, quarto Idus Septembris; cuius corpus apud Beccum delatum est, et ante altare beatæ Mariæ genitricis Dei in eadem ecclesia honorifice sepultum. Fuit etiam comitissa Andegavensis, etiam regina Angliae, et mater secundi Henrici regis Anglorum.

Hæc nobilissima domina in vita sua manu sicut larga, ita devota, thesauros suos orphanis, viduis, et reliquis pauperibus distribuit, et maxime ecclesiis et monasteriis. Monasterium vero Beccense abundantiori benedictione in auro, argento, et lapidibus pretiosis, ac multiplici ornatu ecclesiae quam reliqua monasteria, decoravit; et multis humanis precibus a patre suo obtinuit ut ibidem post transitum suum sepeliretur.

Anno Domini millesimo centesimo septuagesimo primo, interdicto supradicto non obstante, Henricus, filius Henrici regis Anglorum, Dominica post octavas Pentecostes apud Lundoniam unctionis est in regem per manum praedicti Rogerii Eboracensis archiepiscopi, presente Henrico patre suo. Deinde post paucos dies Thomas archiepiscopus Cantuariensis de Francia, ubi per sex annos et amplius exsulaverat, reversus est in Angliam; et in ecclesia Cantuariensi

A cum magno gaudio suscipitur ab omnibus, maxime a monachis clamantibus omnibus: *Benedictus, qui venit in nomine Domini (Joan. xii, 13).* Cum autem post hoc tenderet versus Wdescoall ad videndum regem novum, et hospitaretur apud Suthowrd, audiuit nuntios ex parte regis, ne peragraret regnum Angliae, officium suum exsequendo, sed quantocius repedaret, residentiam facturus in Ecclesia Cantuariensi; ubi cum fere unicum mensem resedisset, die Nativitatis Domini excommunicavit Nigellum de Sachevilla et Robertum de Brooch, et postea in crastino festivitatis sanctorum Innocentium occisus a quatuor militibus in matre ecclesia Cantuariensi, ante altare Sancti Benedicti: mortem ipsius in conspicu Domini pretiosam mira miraculorum insignia protestantur. Postea missi sunt nuntii a rege Anglorum ad dominum papam, qui eum excusarent de morte ipsius, et innocentiam prætenderent. Nam [f., non] multo post prædictus archiepiscopus multis miraculis claruit, et sanctius Thomas appellatus est: et in anno millesimo centesimo septuagesimo octavo idem pretiosus martyr canonizatus est.

Purgatio Henrici regis Angliæ de morte sancti Thomæ.

HENRICO (72) regi Angliae, ALBERTUS dignatione divina tituli sancti Laurentii, et THEDINES tituli Sancti Vitalis, presbyteri cardinales, et apostolicæ sedis legati, salutem in eo qui dat salutem regibus. Ne in dubium veniant quæ geruntur, et usus habet et communis consideratio utilitatis exposcit ut scriptura serie debeat admiratio. Inde est si quidem quod mandatum istud in scriptum duximus redigendum quod vobis pro eo facimus quod malefactores illos qui sanctæ memorie Thomam quondam Cantuariensem archiepiscopum occiderunt, occasione motus et perturbationis quam viderunt, ad illud facinus processisse timetis. Super quo tamen facto purgationem in nostra praesentia, de voluntate propria præstistis, quod videlicet nec præcepistis nec voluistis ut occideretur, et quando pervenit ad vos, plurimum doluistis; ab instanti siquidem Pentecostes usque ad annum, tantam pecuniam dabitis unde ad arbitrium fratrum Templi ducenti milites valeant ad defensionem Hierosolymitanæ terre per spatium unius anni teneri. Vos autem a sequenti Nativitate Domini usque ad triennium, crucem accipietis; proxima tunc æstate illuc in propria persona, ducente Domino, profecturi, nisi remanseritis per dominum papam, vel catholicum ejus successorem. Sane si contra Sarracenos in Hispaniam pro urgenti necessitate profecti fueritis, quantum temporis fuerit ex quo arriperitis iter, tantumdem supradictum spatium Hierosolymitanæ profectionis poteritis prolongare. Appellationes non impediatis, nec permettatis impediri quin libere fiant in ecclesiasticis causis ad Romanam Ecclesiam [al., Romanum pontificem], bona fide, absque fraude et malo ingenio, ut per Romanum pontificem cause tractentur et suum

(72) Absolvitur Henricus a nece S. Thomæ, BARON. Annal. ad an. 1172.

consequantur effectum. Sic tamen ut si vobis suscipient aliqui, faciant securitatem quod malum vestrum vel regni vestri non querent. Consuetudines, que inductae sunt contra Ecclesias tempore vestro, dimittitis; possessiones ecclesiae Cantuariensis, si quae ablatae sunt, restitugetis sicut habuit uno anno antequam archiepiscopus de Anglia egredetur. Clericis praeterea et laicis utriusque sexus pacem vestram, et gratiam, et possessiones suas restitugetis; quibus, occasione predicti archiepiscopi, destitutifuerunt. Hoc autem auctoritate domini papae in remissionem peccatorum vestrorum injungimus, et praecepimus observare, bona fide, absque fraude et malo ingenio. Juravit hoc rex, juravit et de consuetudinibus dimittendis, et filius ejus, et juraverunt ambo, quod a nobis et successoribus non recederent, quandiu eos Christianos reges et catholicos habueritis. »

Anno Domini millesimo centesimo septuagesimo octavo, decimotertio Kalendas Aprilis, Dominica qua cantatur: *Latare, Jerusalem*, dedicata est ecclesia Sanctae Mariae Becci praesertim Henrico rege Anglorum, et Henrico rege filio suo, et Rotredo Rothomagensi episcopo, et Henrico Briocensi, Richardo Abrincensi, nec non Egidio Ebroicensi episcopis.

Ad dedicationem vero altaris majoris, obtulit Henricus rex pater per capellum suum redditum annum centum librarum; hoc donum patris sui confirmavit Henricus rex junior, astans ibi per ablationem annuli sui. Statutum est autem ab archiepiscopo, et ceteris episcopis qui ecclesiam dedicaverunt, ac etiam ab abate Rogerio, ut anniversarium ipsius dedicationis nunquam infra quadragesiman fieret, sed semper feria tertia post octavas Paschae. Quidam archiepiscopus largitus est quadraginta dies indulgentiarum omnibus vere penitentibus, et confessis, qui predictam ecclesiam visitaverint in anniversario ipsius dedicationis, prout plane patet in litteris dicti domini archiepiscopi.

Anno Domini millesimo centesimo septuagesimo nono, obiit piae memorie dominus Rogerius, septimus abbas Becci, qui rexit eamdem abbatiam strenue et religiose annis triginta, mensibus tribus decem diebus minus; et sepultus est in capitulo ejusdem ecclesiae, circa pedes domini Herluini primi ejusdem loci abbatis.

Huic venerabili viro successit in regimine ejusdem Ecclesiae venerabilis et admodum religiosus vir dominus Osbernus prior de Bellomonte Rogerii.

Anno Domini millesimo centesimo octogesimo septimo, obiit piae recordationis dominus Osbernus, octavus abbas Beccensis monasterii, vir summae prudentiae, religiosae et honeste vite, qui rexit idem monasterium annis septem, mensibus undecim una die minus, et sepultus fuit in capitulo, circa pedes tumuli Herluini, ejusdem loci fundatoris.

Huic successit in regimine ipsius monasterii

A venerabilis et discretus vir dominus Rogerius, tunc prior claustral is Ecclesiae Beccensis.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo quarto, obiit piae memorie dominus Rogerius, secundus hujus nominis, nonus abbas Becci, qui Ecclesiam Beccensem strenue rexit annis septem, mensibus duobus, diebus quatuor, et sepultus est in capitulo ejusdem loci, circa pedes sepulturæ domini Herluini abbas.

Cui successit in regimine ejusdem cœnobii venerandæ discretionis vir, dominus Walterius, predicti loci abbas decimus.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo sexto, confirmatae sunt libertates sancti Nigasii de Mellento, a rege Francorum Philippo, anno regni sui decimo septimo. Quo quidem anno translata sunt corpora sanctorum Nigasii, Quirini, atque Bientiæ, et beati Gratiani martyris, in ecclesiam sancti Nigasii de Mellento, octavo Kalendas Junii.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo septimo Walterius abbas Becci resignavit curam Beccensi monasterii. Cui successit in eadem abbaciam Hugo prior de Prato; qui præfuit predicto monasterio abbas undecimus, anno uno et dimidio, cum tribus mensibus, et tribus hebdomadis; et migravit a sæculo apud Pratum, anno millesimo centesimo nonagesimo octavo, die decima sexta mensis Maii, hoc est decimo septimo Kalendas Junii; sepultusque est in capitulo Becci juxta pedes tumuli domini Herluini.

Huic successit Willermus, secundus hujus nominis, abbas duodecimus Beccensis monasterii, ejusdem loci monachus.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo nono, Matthæus comes Bellumontis supra Isaram, et Alienor uxor ejus, fundaverunt ecclesiam Sanctæ Mariae de Layo.

Anno Domini millesimo ducentesimo octavo, tertio Nonas Julii, Willermus abbas Becci duodecimus periret apud Layum, rogatu Matthæi comitis de Bellomonte super Isaram, qui ibidem ecclesiam construxerat: ibique prædictus abbas, cum omni sanctitate et reverentia spirituali, conuentum instituit de monachis Becci, quos secum adduxerat, tam de congregatione Becci quam de Conflancio; D qui dictus comes eodem anno decessit, et ibidem traditur sepulturae.

Anno Domini millesimo ducentesimo undecimo, media nocte, Dominicana, decimo quarto Kalendas Octobris, obiit piae memorie dominus Willermus duodecimus abbas Becci; qui præfuit eidem cœnobia annis tredecim, mensibus duobus, et duabus hebdomadis, una die excepta; et sepultus est in capitulo, juxta tumulum primi Willermi ejusdem loci abbatis tertii, in dextera parte domini Herluini predicti loci fundatoris, quorum omnium animæ requiescant in pace. Unde versus:

Alter Willermus jacet hic abbas duodenus.

Cui successit in abbatia dominus Richardus de Sancto Leodegario, tunc infirmarius predicti loci,

qui fuit ab omni congregatione sexto Kalendas A dominus Henricus de Sancto Leodegario, prior ejusdem loci, vir vita venerabilis, et progenie exortus; benedictus est ab archiepiscopo Rothomagensi Theobaldo quinto Kalendas Augusti.

Anno Domini millesimo ducentesimo decimo quarto, anno quarto postquam prædictus Richardus de sancto Leodegario suscepit abbatiam Becci regendam, cœpit idem Richardus renovare et reædificare ecclesiam prædicti loci, qua tempore Walterii ejusdem loci abbatis, pro magna parte corruerat.

Igitur jactis in altum fundamentis, ipse manibus suis primum lapidem, circumstante conventu suo, super fundamentum posuit, prima die lunæ quadragesimæ; procurante et cooperante Ingelrammo magistro operis Beatae Mariæ Rothomagensis, cuius consilio se commisit ad illud opus inchoandum et procurandum. Idem vero Ingelrammo viriliter agens, opus inceptum primo anno cum magna virtute edificavit, et frontem ecclesiæ, et navem in longitudinem auxit; et duabus amplissimis turribus mirifice adornavit; peracto autem anno et semi, retraxit se aliquantulum, opus retardando, et non, ut promiserat, perficiendo. Quo viso et comperto, abbas sapienti usus consilio, jam uno anno et octo mensibus expletis, amoto Ingelrammo foro sancto [edit. *Gilles facto*], tradidit illud opus ad perficiendum magistro Walterio de Mellento, qui tertio anno adduxit et exaltavit prædictum opus in tantum, quod novum opus equavat veteri, simul cum turribus et earum ciboriis; coopertorium presbyterii et turrim Sancti Nicolai plumbo ex toto renovavit. Super corpus ecclesiae novam tecturam posuit, tam super opus antiquum quam novum, et tegula plumbea cooperuit.

Apud Vernonem, thalamum (*chambre*) super cellarium et capellam Sancti Nicolai renovavit et ampliavit, et alias domos, quæ antea ibi non fuerant, a fundamento fundavit, et omnia tegula operie fecit, et curiam muro lapideo circuminxit. Apud Murelos unam domum per maximam a fundamentis ædificavit, et eam tegula cooperuit; in qua domo duo pressoria constituit; tria vero alia pressoria quæ domus Becci habet circa Mellentum renovavit, et quæ discooperata erant, operie fecit; sed et domos Becci, quæ sunt in insula Sancti Cosmæ, renovavit, novam tecturam superponens et tegula cooperiens. Haec et alia opera valde necessaria fecit idem Richardus abbas infra tres annos, tam in Francia quam in Northmannia, sine alicuius vel aliquorum auxilio.

Anno Domini millesimo ducentesimo vigesimo, Nonis Julii, translatus est gloriosus martyr Thomas Cantuariensis quondam archiepiscopus, anno a passione sua quinquagesimo.

Anno Domini millesimo ducentesimo vigesimo tertio, dominus Richardus abbas Becci electus est in episcopum Ebroicensem, decimo sexto Kalendas Augusti, sacratusque est sexto Kalendas Septembris; cui successit in abbatia Becci venerabilis memoriae

A dominus Henricus de Sancto Leodegario, prior ejusdem loci, vir vita venerabilis, et progenie exortus; benedictus est ab archiepiscopo Rothomagensi Theobaldo quinto Kalendas Augusti.

Iste Henricus in diebus suis, laudabiliter et religiose vivens, super alios, ut creditur, conventum suum diligens, de bonis, que multi nobilium et ignobilium large et affluentissime tempore suo ecclesie Becci contulerant, pitancias ad necessitates eorum liberaliter constituit. Iste dormitorium novum fieri fecit, quia antea monachi Beccenses jacebant in quadam veteri dormitorio, in tribus ordinibus lectorum confuse. Ipse etiam aqueductus ad cameras necessitatum emundandas, tam pro infirmitorio quam pro conventu, manare fecit, ad maximam dominus emundationem, quia antea, ut dicitur, vix possent monachi in claustru propter fetorem diu stare.

Anno Domini millesimo ducentesimo trigesimo octavo dedicata fuit ecclesia Sancti Neoti Lincolniensis dioecesis in Anglia.

Anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo tertio, pridie Idus Aprilis, die Martis, inter primam et tertiam, ante missam matutinalem, combusta fuit ecclesia Prati, cum omnibus officinibus, excepto infirmitorio, ab agne de Ermentonvilla.

Anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo, obiit pie memorie dominus Henricus abbas Becci decimus quartus, in vigilia Nativitatis sancti Joannis Baptiste; traditur sepultura in capitulo ejusdem loci, circa pedes domini Herluini, praesentibus ad hoc prioribus omnibus ordinis Beccensis, tam cismarinis quam transmarinis, qui ad hoc ibi convenierant, ut interessent capitulo generali eodem die celebrando. Qui prædicti priores, cum omni congregatione, in eodem capitulo, elegiunt unanimi consensu dominum Robertum de Claro Becco, tunc vineatorem Becci in Francia, virum prudentem in spiritualibus et temporalibus circumspectam, in festivitate beatae Marie Magdalene. Qui receptus ab Hugone de Pise tunc decano Rothomagensi, et capitulo Rothomagensi, vacante tunc sede per mortem Odonis archiepiscopi Rothomagensis, quondam abbas Sancti Dionysii, benedictus est Rothomagi ab episcopo Ebroicensi, in die Nativitas gloriose Virginis Marie.

¶ Anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, die Dominica ante festum sancti Michaelis, apud Conflantium, translatum est corpus sanctæ Honorinae de veteri capsu in quadam alia capsu argentea, tempore Roberti abbatis Becci, et Willermo de Brætot prioris de Confluancio, praesentibus Rothomagensi archiepiscopo, et episcopo Parisiensi; una cum dictis abbate Roberto, priore Willermo, de licentia domini Innocentii pape quarti, tunc apud Lugdunum existenti; regnante Ludovico illustrissimo rege Francorum, tunc in terra Ierosolymitana peregrinante, Blanca matre ejusdem Ludovici regnum Francorum strenue gubernante.

Anno Domini millesimo ducentesimo quinqua-

gesimo sexto, praedictus Ludovicus, rex Francie, fuit apud Beccum Herluini, in die Annuntiationis Dominicæ; qua die comedit in refectorio, cum militibus et baronibus suis, domino Odone Rigaud archiepiscopo Rothomagensi ad sinistram, et domino Roberto abba Becci ad dexteram suam, cum multis aliis prelatis sedentibus. Et exinde Pontem Audomari pergens, libertates plurimas ecclesie Becci confirmavit.

Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quarto, Idibus Maii, feria tertia ante Pentecosten, ecclesia Becci combusta fuit, cum omnibus officinis et domibus, post completorium, ab igni villa, qui incepit in domo presbyterii, et miserabiliter consumpsit villam et ecclesiam villæ, et postea abbatiam; abbe Roberto tunc apud Lexovias ad capitulum abbatum generale existente. Eodem anno non multo post turris Beccensis lapidea, quæ erat juxta cellarium, corruvit, et dictum cellarium et partem ecclesie conquassavit.

Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quinto, obiit piae memorie, et laudabilis vite, gloriissimus Robertus abbas Becci decimus quintus, in nocte sancti Clementis; qui rexit abbatiam dicti loci, ante combustionem ejus, sexdecim annis, mensibus novem, hebdomadis tribus, et tribus diebus, post combustionem vero duobus annis et dimidio, octo diebus; qui in unum collecti, flunt anni novemdecim, quatuor menses et quatuor dies. Et sepultus est in capitulo circa pedes domini Herluini in sinistra parte.

EPITAPHIUM EJUSDEM.

*Becci canobium, quindenun plange Robertum
Abbatem; cinxit te muris, teque resefit
Consumptum flammis, rebus ditavit et agris.*

Nota quod, quando combusta fuit ecclesia Beccensis, sumni pontifices, maxime Urbanus et Clemens, precibus nostris inclinati, in readificationem et reparacionem ecclesie nostre, ignis conflagratione casu que miserabiliter sic consumpta, ordinaverunt utreditus et proventus unius anni ecclesiarum et beneficiorum omnium, in quibus nos vel priores prioratum nostrorum jus patronatus habemus, existentium in Francie et Anglia regnis, et usque ad decem annos vacare contigerint: primo anno, postquam vacare contigerint et vacaverint, in illis videlicet diecesisibus, in quibus illo anno, diecesanis episcopis redditus et proventus hujusmodi, ex consuetudine nou debetur: in illis autem in quibus illo anno, qui deportationis [le départ] vulgariter dicitur, debentur episcopis, hujusmodi deportationis anno immediate sequenti, possimus percipere in readificationem dicti monasterii convertendos. Et etiam ordinaverunt quod in prioratibus ordinis nostri, certum tributum acciperetur, secundum compunctionem beneficiorum; et aliis cunctis fidelibus penitentibus, qui erogaverint in piam eleemosynam de bonis eorum Domino anni ducentum dies indulgentiarum contulit.

A Huic venerabili viro ex communi assensu totius ejusdem loci congregatione successit venerabilis Joannes, tunc prior Becci, benedictusque est Rothomagi, in die sancti Joannis evangelistæ. Confirmatoque et recepto, et non multo post, elegerunt in priorem dicti loci, fratrum concordante consensu, Joannem de Plesseis priorem de Goldelina; sed morte præventus, successit in prioratu Willermus de Bourgeanville prior de Prato.

Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo nono, tempore Joannis abbatis Becci decimi sexti supradicti, translata est parochia sancti Nigasii de Mellento de monasterio monachorum in capellam Sancti Jacobi ejusdem parochiae, et facta est illa capella parochialis et baptismalis ecclesia, interveniente assensu pontificis Carnotensis, abbatis conventus Beccensis, et prioris, et conventus Sancti Nigasii de Mellento supradicti, et Ivonis Ecclesiæ rectoris ejusdem, contradicentibus, et resistentibus et proclamantibus parochianis, sed non præalentibus.

Postquam praedictus Joannes abbas Becci strenue gubernavit eamdem abbatiam, ferme septem annis, diem clausit extremum, in die sanctorum Nigasii, sociorumque ejus, anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo secundo, et sepultus est in capitulo dicti loci, circa caput domini Herluini primi dicti loci fundatoris. Et eodem anno Ecclesia Becci conjuncta est fraternitati Ecclesia Fisanensi.

Cui successit in abbatia eminentissimus vir, Petrus de Caniba juxta Beccum, tunc prior de Evremodo; benedictusque est ab Odone Rothomagensi archiepiscopo. Cui accedit in primo anno regiminis ejus tale infortunum quod, praedicto anno in crastinum Cinerum, decimo quinto Kalendas Martii, qui est annus ab Incarnatione Domini millesimus ducentesimus septuagesimus tertius, turris maxima Becci corruvit, et ecclesiam fere consumpsit et conquassavit; et plus ponderatum fuit damnum hujus consumptionis quam damnum combustionis, quia totum presbyterium in circuitu oportuit radicibus evellere usque ad fundamenta. Qui praedictus abbas coepit augmentare ecclesiam, et incepit crucem ecclesie et chorum, et locavit quatuor pillaria maxima per quadrum in cruce Ecclesie ad aliam turrim superaedificandam. De qua ruina factum fuit illud proverbiuム Galliæ, quod sequitur:

*L'an de grace mil deux cens
Soixante et treize, virent gens
La maistre, tour du Bee deseendre,
Lendemain du jour de la cendre ;
Entour prime, fut la ruine :
L'œuvre dessous n'estoit pas fine :
Pour ee la tour se descendit,
Tout le chevrefessa, et fendit
De la nef une grande partie,
Cassa la tour de l'abbaye ;
Mais Dieu merey ee roy cheri,
Onques homme n'y eust peri ;
Ce fut en temps de l'abbé Pierre.*

*Pource qu'en pierres abonda,
Sous forme pierre la fonda.*

Eodem anno in capitulo generali predictus abbas Petrus, ex consensu et voluntate totius capituli ordinavit quod camerarius, qui officii vices gerit, percipiet quilibet anno in Ascensione Domini per manum grenetarii, qui pro tempore fuerit, triginta libras Turonenses, pro recompensatione cavarum maneriorum dicti grenetarii, quas dictus camerarius solebat percipere.

Incepit est hoc opus anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo quinto, in quo primum lapidem posuit Petrus abbas Becci, secundum abbas Sanctae Catharinae prope Rothomagum, tertium Willelmus prior, et Almaricus de Mellento qui prior eodem anno decimo Kalendas Octobris obiit, et ei successit Robertus de Leone prior de Scotris; in quo opere predictus abbas quandiu vixit diligentissime intendit.

Anno millesimo ducentesimo octogesimo sexto predictus abbas Petrus transfretavit in Angliam, defuncto Richardo de Flamvilla procuratore Olchonie, ibique constituit fratrem Robertum de Leone procuratorem pro eo.

Anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo nono, die Luna post festum sancti Joannis Baptiste, in Assisia Pontis-Audomari facta fuit discussio de emenda, [Gal., Amende. MARCULFUS, SPELMANN, in Glossar.], moneta Becci, de villa quam rex volebat levare, nobis opponentibus per nostras chartas a rege Anglie concessas, ac a suis successoribus confirmatas. Quibus inspectis et in parlamentis regis lectis et indicatis, dicta emenda fuit nobis reddita, et coram baillivo multisque militibus, ibidem assentibus, declarata.

Nota quod pro presentationibus beneficiorum, unde est quod priores non habent presentare in beneficiis suis, causa est ut quiescunque super jure patronatus contingit moveri questio, conclusum est ut talis questio ducatur sumptibus monasterii, et, propter nimios sumptus et metum muscarum, voluerint omnes priores monasterii quod presentationem spectaret ad abbatem, qui subiret onera litium emergentium circa jus patronatus, excepto tamen priore de Cancio qui non comparuit.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo ducentesimo octogesimo primo, die Dominicæ circa vesperas, in die omnium fidelium defunctorum, obiit venerabilis memorie dominus Petrus de Caniba, abbas Becci decimus septimus, oriundus prope Beccum; cœnobiumque Beccense rexit strenuissime novem annis, et sex diebus, Nonisque Novembris, videlicet die Luna, traditus fuit sepulture in capitulo Becci circa pedes sepulturæ domini Ilerluini abbatis primi, presentibus episcopo Abrincensi et abate Bernaii. Et perfita et obtenta licentia eligendi, assignataque die Mercurii in crastino sanctæ Catharinae virginis, voti fratres concordes et unanimes

(73) Aerarium regium, vel tribunal fiscale.

A elegerunt virum idoneum in temporalibus, et spiritualibus multum circumspectum omniq[ue] recommendatione dignum, dominum Ymerium de Sancto Ymerio, tunc priorem dicti loci. Qui dictus electus, fuit confirmatus apud Pontiam, Martis die, post festum sancti Andreæ apostoli, in prioratu nostro Sancti Petri in dicta villa, a Willelmo Dei gratia archiepiscopo Rothomagensi, et die Mercurii proxima apud Parisius ab illustrissimo rege Franciæ Philippo receptus. Deinde Dominica sequenti, secunda adventus, videlicet 14 septimo Idus Decembris, apud Fraxinos archiepiscopi, ab eodem Willelmo archiepiscopo Rothomagensi benedictus, et in Rothomago die Luna in ecclesia cathedrali fecit professionem consuetam, et die Mercurii subsequenti apud Beccum cum solemnitate receptus est.

Nota juramentum quod fecit abbas Ymerius in receptione sua: « Ego frater Ymerius permissione divina abbas monasterii Beatae Mariae de Becco, de bona, et antiqua et approbata consuetudine hujus monasterii, juro, per Deum et sanctos ejus, et per hoc sacrosanctum Evangelium, quod ego tam per me quam per personas hujus monasterii idoneas monasterium Beccense, et omnia ejus membra, cum omnibus pertinentiis suis, tam in spiritualibus quam temporalibus, ac omnium prædictorum iura, jurisdictiones, libertates, charta, privilegia, consuetudines dicti monasterii antiquas et approbatas honorem Dei et utilitatem dicti monasterii, bene et fideliter, de toto posse meo procurabo et servabo, custodiad et defendam. Sic me Deus adjuvet. » Et formam receptionis invenies in chartulario in Fardello signato per y.

Eodem anno predictus abbas Ymerius transfretavit in Angliam pro negotiis et rebus Ecclesiæ sue disponendis.

Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo primo, declarata fuit libertas prioris de Prato, in pleno seacario Pasche (73), coram magistris ejusdem scacarii, apud Rothomagum; de quodam equo, qui occiderat quandam mulierem in nundinis de Ermentrilla, et adjudicatus fuit dictus equus priori de Prato, per magistros in dicto seacario præsidentes, et super hoc confecta fuit littera bailliviæ Rothomagensis.

Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo secundo, decimo Kalendas Maii, abbas Ymerius dispositis rebus suis in Anglia, ab ea recessit, et ad partes Franciæ transfretavit, receptusque fuit apud Beccum ab omni conventu suo, octavo Kalendas eiusdem mensis.

Eodem anno questio facta est apud Beccum post tantum incendium, et ruinam, ubi corpus piae memorie dominæ Mathildis imperatricis jacebat, et inventum fuit ante sedem majoris altaris, interclusum in quodam corio bovino.

Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto, in crastino Omnia Sanctorum, quatuor

forestarii, qui nemora domini Reginaldi de Trie A cima quinta mensis Novembbris, postquam dictus militis custodiebant, fecerunt insultum terribilem apud Layum, clericum dicti prioratus vulnerantes, et duos monachos, videlicet Joannem de Leone superiorem, et fratrem Thomam de Tonilla, sic vulnerantes ut dictus Joannes infra quinque dies, et dictus Thomas infra quindecim dies vitam finierint. Et hoc anno obiit Robertus de Leone prior Becci, et ei successit frater Willelmus de sancto Eloaldo tunc prior Sancti Petri de Pontisara.

Edem anno Ymerius abbas Becci in capitulo generali, quod celebratur in vigilia sancti Joannis Baptiste, de assensu totius congregationis permisit monachis claustralibus habere cappas, quando eis necesse erit exire foras pro aliquo negotio, aut aliqua necessitate, depositique sotulares corrigi vin-
ctos. Ordinavitque quod monachi Beccenses, qui per obedientiam mittuntur in aliquibus prioratibus in Anglia, sive alibi ad commorandum, dum ibi per sex annos moram fecerint, ei honeste ibi se habuerint, ad claustrum Beccensis monasterii revocarentur, auditia super hoc relatione et testimonio priorum suorum, sub quibus moram fecerint.

Et in edem capitulo excommunicavit omnes conspiratores et compilatores malorum et omnes inobedientes, et qui imponunt sociis suis falsa crimina, et omnes qui procurant per saeculares personas de loco ad locum contra obedientiam removeri; et omnes qui procurant per saeculares personas habere prioratum, vel officium quocunque; et qui procurant per se vel per alios, ut non possint, aut non debeat a prioratu, vel officio removeri.

Predictus Ymerius, præ ceteris prædecessoribus suis, legitur capitulum generale quolibet anno frequentasse; et ibi multas constitutiones salutares instituisse; et præcipue per suas litteras patentes precepisse et injunxitse prioribus omnibus ejusdem ordinis quod singulis annis in vigilia sancti Joannis Baptiste, in capitulo generali apud Beccum, tradidit in scriptis coram omnibus in dicto capitulo, statum donus seu prioratus sui.

Hic in tempore suo cum studio, diligentia et sagacitate instituit operi et ædificationi fabricæ novæ ecclesiæ, que post ruinam incepta fuerat tempore Petri abbatis prædecessoris sui, et locavit predictum opus cuidam latomo magistro, Roberto de Fonte nomine, ad construendum predictum opus usque ad tecturam, ut patet per litteras ipsius latomi. Tempore etiam suo viriliter tractavit negotia ecclesiæ, custodiendo, defendendo, et procurando jura, libertates, immunitates, et privilegia Ecclesia Beccensis, tam in Francia quam in Northmannia, tam Angliæ, quam Walliæ regni. Item ordinavit quod succendor, qui multos Ecclesiæ labores die noctuque portat, perciperet quilibet anno super officium cantoris quinquaginta solidos Turonenses; et quod justitiarius solvat quilibet anno custodi chartarum sexaginta solidos Turonenses.

Anno Domini millesimo trecentesimo quarto, de-

Ymerius strenue et laudabiliter rexit prædictum monasterium ferme viginti tribus annis, diem clausit extremum, cuius anima propitietur Deus, sepultus que est in capitulo, B juxta cuput Domini Herniuni primi pastoris ejusdem.

Anno Domini millesimo trecentesimo quarto, die Jovis post festum Lucia virginis, post transitum prædicti Ymerii, præsidente in capitulo Becci fratre Guillermo de Sancto Paterno priore, presente toto conventu ipsius monasterii, una cum prioribus prioratum ab ipso dependentium; ad hoc debite vocatus venerabilis et discretus vir frater Guilbertus de Sancto Stephano, tunc grenetarius loci, fuit electus per viam compromissi in abbatem, et Patrem ipsius B monasterii; postmodum confirmatus et benedictus; prædictum monasterium sapienter et religiose rexit per spatum viginti duorum annorum, et octo mensium, vel eo circa. Hic consummatum novum opus ecclesiæ tempore suo; quod opus jam incœptum fuerat tempore domini Petri de Caniba decimi septimi abbatis prædecessoris sui; deditque prædictus Guilbertus conventui, pro salute animæ suæ, et pro anniversario suo faciendo, quolibet anno, viginti libras Turonenses redditus, ad officium pitanciarum capiendum et percipiendum in et super prepositura Becci.

Obiit anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo septimo in die sancti Bartholomei apostoli, nono Kalendas Septembbris, sepultusque fuit in nova C capella Beatae Mariae Virginis, retro chorum, ante altare ejusdem Virginis Marie.

VERSUM SUPER SEPULTURAM EJUS.

*O vos qui transitis, memores mortis rogo sitis,
Quod sum, vos eritis; pro me rogatilre vellitis.*

Huic venerabili viro successit in regimine ipsius Ecclesiæ circumspectus vir dominus Gaufridus, dictus Fare [al., Fae], tunc prior de Prato, electusque fuit per viam compromissi, in die Sabbati, festo Decollationis sancti Joannis Baptiste, anno Domini millesimo trecentesimo, vigesimo septimo, et postea confirmatus, et benedictus abbas vigesimus; qui postquam ipsum monasterium laudabiliter strenueque rexit, per spatum ferme septem annorum, suis cognitis meritis, ad episcopatum Ebroicensem electus est, anno Dominicae Incarnationis millesimo trecentesimo, trigesimo quarto, nec propter ejus dignitatem, habitum dimisit regularem Ecclesiæ Beccensis; sed semper omni loco usus fuit vestimentis albis, et maxime ecculla alba, quæ specialis habitus Ecclesiæ existit. Hic temporibus suis auxit et ampliavit fabricam ecclesiæ Ebroicensis, et præcipue chorum, et intuentibus clarescit de tempore quo de abbatia ad episcopatum Ebroensem translatus est, factum est hoc proverbiu:

*Prend la teste d'un maqurel,
D'un chien, d'un congre, et d'un carpet;
De six vivres, et de quatre ytres,
Si trouveras sans autres tiltres,*

*Quand Gieufroy Pare se demist
D'abbé du Bec, et Evreux prist.
Le premier jour d'Avril, sans doute
Dieu garde l'hostel, et l'ordre toute.*

Nota quod (1334), tempore domini Guilleberti, summus pontifex Clemens regnabat; filiali devotione moti, non inducti, sed mera libertate, prætextu negotii terræ sanctæ, et exaltationis fidei catholicae, dedimus dicto summo pontifici quindecim millia florenorum parvorum de Florentia, pro dictis necessitatibus supportandis; quorum decem millia tradita sunt præ manibus, alia quinque millia, postea, ut patet in chartulario, per litteram super hoc confessam, quæ duplex est in armario literarum electionum, et fuit decima generalis levata [vulgo, *une levée*], in regno Francia per diœceses, et pro illa decima ratione terrarum nostrarum diffusarum per prædictas diœceses solvimus, absque bonis prioratum nostrorum, tria millia sexies centum libras; tredecim libras, duos solidos, sex denarios, ut patet per litteras quittancie.

Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo septimo fuit in capitulo ordinatum, ut bulla domini Benedicti papæ super ordinatione scholarium observaretur, et statutum est ut quilibet prior solvet dictis scholaribus de quolibet franco redditus prioratus sui tres solidos, cum tribus denariis, persolveret integraliter in manu pitantiarii; sic quod magister in theologia legens, quadraginta frances, et studens in theologia totidem, et doctor decretorum, jura canonica legens, quinquaginta; et scholaris studens jura, et baccalaureus in eisdem, tringita sex libras, ut patet in chartulario in fardello signato per x.

Anno Domini millesimo trecentesimo decimo octavo, fuit a sede apostolica indultum Philippo regi Francorum et Navarræ, certis de causis, in provincia Rothomagensi levare deciman; et pro parte et portione nostra fuimus taxati ad summam mille sexcentum septuaginta librarum; quas solvimus apud Beccum, præsente rege, die decima quarta Augusti anni prædicti, ut patet per quittanciam, quæ est in chartulario in fardello de..... Et in anno trecentesimo quadragesimo sexto (74); fuit collecta in regno Franciæ, et levata per prædictum Philip-
pum, qui duxit bellum contra regem Angliæ; pro qua solvimus pro nobis et prioratibus summam centum viginti librarum. Et in anno millesimo quadragesimo vigesimo quarto, fuit levata alia decima concessa domino regi, pro qua solvit prior de Bellomonte pro portione sua, quinque centum frances. Et in anno millesimo quadragesimo trigesimo quinto, fuit abbas Thomas absolutus, ob defectum solutionis decimæ date a domino Martino papa quinto duci Belhordiae, super fructibus in ducatu Northmanniæ consistentibus, quia imposita fuit, et levata tempore domini Roberti prædeces-

Asoris sui regentis Parisius, et per bullam excipiebant studentes Parisius....

Et in anno Domini millesimo trecentesimo duodecimo, præsidente in Ecclesia domino Clemente quinto, mere et liberaliter dedimus pro subventione sedis apostolicae, decem mille florenos tum etiam pro negotiis nostris expediendis; et nisi fuisset procurator, vel magister Joannes abbatis, dedissemus quindecim mille, ut patet in chartulario.

B Et anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo nono voluit papa levare unam decimam pro reparacione ecclesiæ aut monasterii Montis Casini; unde fuit pater noster Benedictus abbas, et commissum fuit abbati Sancti Audoeni colligere in provincia Rothomagensi, super ecclesiæ aut monasteria sancti Benedicti, qui penurias ecclesiæ declaravit: et decima nihilominus soluta est: et solvimus pro parte et portione nostra quadraginta novem florenos, ut patet in fardello 4.

C Nota quod anno Domini millesimo trecentesimo septimo et trecentesimo quadragesimo quinto, venerabiles viri, magister Nicolaus de Quercu, rector ecclesiæ Sancti Silvini de Glos, dedit nobis quasdam decretales, cum apparatu ordinario, una cum quinto decretalium, cum suo apparatu; decretum cum apparatu ordinario; et magister Joannes de Boesseyo rector ecclesiæ Sancti Gregorii de Tilia, qui a juventute fuerat nutritus in domo nostra, et beneficiatus, dedit nobis omnes libros suos, post mortem habitueros; et si contigerit eum infirmitate vel necessitate vendere, executores sui tenentur nobis solvere ducentum libras; et erat ipse doctor in medicina, et ejusdem eximius professor.

Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo quinto, die Jovis, ante festum sancti Joannis Baptista, die vigesima tertia mensis Junii, post spontaneam resignationem Gaufridi Fae factam, ut ad predictum episcopatum transmigret, astante et præsidente in capitulo Becci fratre Joanne de Sancto Mellanno priore Becci, una cum prioribus totius ordinis, electus fuit frater Joannes de Grangiis, tunc iusticarius Becci, in pastorem dicti monasterii; qui Ecclesiam laudabiliter regens, inter cætera bona quæ ibi gessit, fecit dedicare ecclesiam novam de novo completam laudabiliter, ut postea patet.

D Anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo, decimo quinto die Aprilis, obiit piæ memorie dominus Gaufridus Fae, vigesimus abbas Becci, postea episcopus Ebroicensis, non immemor ecclesiæ Beccensis, sed apud eam delatus, et in ipsa sepultus in sinistra chori parte, ut ejus sepultura manifestat; cuius anima in pace requiescat.

Anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo secundo, decimo quinto die mensis Septembris, decimo septimo Kalendas Octobris, pontificatus sanctissimi in Christo Patris domini Clementis, divina clementia papæ sexti anno primo, regnante

Philippo Francorum rege, domino Joanne ejus filio A primogenito duce Northmannia, abbe Becci tunc vigesimo primo domino Joannede Grangiis, dedicata fuit ecclesia Becci a reverendo in Christo patre domino Joanne Abricatensi episcopo in honorem sancte Mariae virginis, et omnium sanctorum. Consecrata autem fuerunt ab ipso episcopo abricatensi majus altare ad honorem sancte Marie, et minus similiter, praesentibus in Christo Patribus dominis Lexoviensi, et Joanne Papiensi episcopis, ac venerabilibus Patribus et dominis abbatis de Fiscano, de Sancto Audoeno, de Cadomo, de Sancto Ebrulfo, de Gematicis, de Sancto Vandresillo, de Sancto Georgio, de Blanquervilla, de Bernaio, de Cormelis, de Pratellis, de Grestano, de Sancta Catharina prope Rothomagum, de Sancto Victore, de Cornevilla, ac de prioribus de Sancta Barbara, Beatae Mariae de Parco juxta Haricuriam, de Friardello, et nobilibus viris dominis Joanne Malet, Roberto de Novoburgo, Joanne de Ferariis de Friardello, R..... de Tournebu militibus, cum pluribus aliis militibus ac viris ecclesiasticis, ac secularibus, in die tali exultantibus. Et eadem die consecratum fuit altare in capella prioris, in honorem sancti Benedicti, et in capella quæ dicitur esse sacristæ, in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli, altare fuit consecratum ab episcopo Lexoviensi, et eodem die, altare in capella quæ dicitur de Ferariis, in honorem sancti Joannis Baptiste. Item in capella sequenti in honorem sancti Mauri, et in capella sequenti, in honorem sancti Martini, quæ dicitur esse subcellerii, et in capella quæ dicitur esse cameralii, a domino Joanne Papiensi episcopo, altare in honorem sancti Stephani protomartyris. Et die luna sequente, consecrata fuerunt duo altaria de vestiariorum, unum in honorem sancti Nicolai, et Brandani, et aliud in honorem sancti Joannis Evangelista, et sancti Aniani episcopi, a predicto Papiensi episcopo. Item altare beatæ Mariae Magdalena, et beatæ Honorina virginis, in capella quæ dicitur esse eleemosynarii, ab eodem Papiensi episcopo, ad Dei gloriam et populi exsultationem. In ipsa dedicatione conducti fontis, qui dicitur Angelus in claustrorum prope capitulum, fluxisse vinum per spatium trium dierum fertur, ad omnium servientium sustentationem.

B Tempore hujus Joannis quidam honestus religiosus vocatus Guillelmus de Maria, alias Loeson, granatarius dicti monasterii, de licentia predicti Joannis, in capitulo generali presidentis, anno millesimo trecentesimo quadragesimo, in vigilia sancti Joannis Baptiste totiusque capituli assensu, dedit religiosis claustralibus decem libras Turonenses redditus, de et super officio granatarii dictiloci, ad festum Assumptionis beatæ Mariae, per manum granatarii, qui pro tempore fuerit, percipendas, ac per manum prioris eidem distribuendas, ut ad laudem et gloriam beatæ genitricis Mariae antiphona quæ dicitur, *Salve Regina, Mater, etc.*, completorio finito dicatur, et decantetur a fratribus ibidem existentibus.

Eodem anno dominus Joannes de Ferariis miles dedit predictis religiosis, ad officium pitanciarum, certam partem decimam, quam habebat in parochia de Grandicampo, solutis decem libris redditus, quæ super hoc debentur priori de Malopassu.

Tempore predicti abbatis, anno millesimo trecentesimo quadragesimo quinto, domina Maria de Hispania comitissa de Allenconio, de Stampis, dedit predictis religiosis quingentas libras Turonenses pro emendis quadraginta libris redditus, predictis religiosis claustralibus distribuendis, per manum pitanciarum, ut quolibet die per dictos religiosos missa celebretur in capella Beatae Mariae de novo fundata; quæ summa tradita fuit priori de Prato, ut dictis religiosis solveret predictum redditum in B quatuor terminis Sancti Joannis Baptiste, Sancti Michaelis, Nativitatis Domini et Paschæ; quolibet termino decem. Et his temporibus missa, quæ quotidie celebratur pro congregatione, in honorem beatae Virginis de mane, coepit habere initium; ad quam missam accenduntur quotidie viginti quatuor cerei de quibus dominus abbas debet solvere quatuor, et alii decem officiarii, quilibet duos; et ad populum, fratresque excitandos, pulsatur cum una de majoribus campanis.

Is etiam temporibus cœperunt oriri et emergere bella et discordiae inter reges Francorum, et Anglorum et Navarræ, propter coronam regni Franciæ, quam sibi vindicabat, et dicebat Eduardus rex Anglorum iure hereditario sibi licere.

C Anno Domini millesimo trecentesimo quinagesimo, die decima nona mensis Februarii, obiit felicis memorie dominus Joannes supradictus vigesimus primus, qui Ecclesiam religiosi rexit quindecim annis et octo mensibus, et sepultus est in capella Beatae Mariae, retro chorum, juxta sepulturam domini Gilberti abbatis decimi noni, ante altare Virginis Mariæ.

VERSUS.

Concilia nato Genitrix hunc alma beato :
Ponatur celis hic qui fuit orbe fidelis.

Huic venerabili Patri successit in regimen Ecclesiæ Beccensis magnæ scientie vir frater Robertus de Rotis, alias Couroye, decretorum doctor, electus D via scrutinii, ut forma ejus electionis testatur, qui quidem predictam Ecclesiam rexit undecim circiter annis.

Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto, tempore predicti Roberti, post bellum Pictavense, in quo rex Francorum Joannes captus fuit ab Anglis, predictis guerris in Northmannia vi gentibus et de die in diem pullulantibus, ac ipsis Anglis plurima loca, villas, castella, municipia obtinenter, dominus Ludovicus de Haricuria, tunc capitaneus et rector generalis Northmannia nomine regis Franciæ, auctoritate regia præcepit quod ecclesia Becci, quæ de novo magna, et spatiosa, immo speciosa, erat constructa, et nuper consummata, et dedicata (ut præmittitur) fuerat, demoliretur

usque ad fundamenta, et fortificaretur turribus, propter securitatem patriæ, et ne ab Anglis, seu aliis hostibus, tunc in patria vigentibus, caperetur. Quare congruit consilio et auxilio baronum, militum, et nobilium ac vicinorum eam fortificare, una cum capitulo eidem consentiente. Et capellas circa chorum, et alias aperturas, lapidibus obstruere, ipsamque ecclesiam et beuffredum, cum turribus ecclesiae, capitulumque cingere propugnaculis, ac fossatis circumdare; propter quod oportuit demoliri unam partem dormitorii capitulo adjacentem, et tria latera claustræ juxta ecclesiam, et etiam quamdam partem cellarii, donos, et aulam que vocatur Noviburgi, juxta turres ecclesiae, in damnum maximum ejusdem ecclesiae.

B

Oportuit etiam religiosos dirigittere dormitorium et dormire quamdam partem ipsorum infra ecclesiam super vestiarium; ceteros autem officiosos, et seniores jacere in capellis chorum circumdantibus; alia ecclesia loca in ecclesia, propter bona ecclesia conservanda, fuerunt occupata. Sicque nihil planum, praeter chori ambitum, et viam circa, propter processiones quia propter claustræ demolitionem non poterant fieri in claustro. Coacta est ecclesia redditus et proventus ejus in stipendiis armatorum exponere, pro custodia et ~~et~~ conservatione dictæ fortericæ. Ob eam causam oportuit invadire maneria, terras, decimas, ad prædicta onera supportanda, in maximum damnum ecclesiae. Et in ecclesia missa Patera Mariæ que nuper ordinata fuerat cantari retro chorum, coactione urgente cantabatur ad majus altare.

Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo primo, prima die mensis Septembris, prædictus Pater Robertus abbas Becci vigesimus secundus migravit a sæculo, rexitque prædictam ecclesiam ferme undecim annis, et quinque mensibus; et sepultus est in capella Beatae Mariæ retro chorum, in sinistra parte, juxta sepulturam domini Guilberti abbatis; et non est tumba, neque epitaphium.

Post ejus obitum anno millesimo trecentesimo sexagesimo primo, electus fuit ab omni congregazione vir magnæ religionis frater Guillelmus de Bensevilla, dictus Popeline, in pastorem ipsum monasterii; postmodum benedictus. Modestus, et mitis fratribus erat; et strenue et laudabiliter rexipsum monasterium, viginti septem annis; guerris vigen-tibus, tam in Northmannia quam in Francia et Aquitania, et licet prædictum monasterium esset in maxima necessitate, sua benignitate et patientia, prædictum monasterium a multis adversis, dannis et periculis præservavit.

Anno millesimo trecentesimo octogesimo octavo, secunda die mensis Maii, migravit a sæculo et sepultus fuit in revestiario, ante altare sanctorum Nicolai et Catharinae, ubi tunc temporis capitulum tenebatur, quia capitulum molendino, furno, granario, propter guerras occupabatur.

Prædictus etiam Pater, temporibus suis, ecclesiam

A nobilibus religiosis, quos vestivit, dotavit; de quibus postea floruerunt, Gaufridus dictus Harenç abbas Geneticensis (*Jumièges*), Vincentius de Rothomago, dictus de Lieno, abbas Pratellensis (*Préau*); Robertus de Rothomago, alias le Telier, abbas sancti Ebrufi (*S. Evroult*); Joannes de Bouleya, abbas Cerasiens (*Cerisy*).

EPITAPHIUM EJUS.

Hic jacet in tumba Ginatus [Guillelmus]

[*Benseque villa,*

Becci, qui deceas bis, et cum septem, constitutus
[*annis*

Abbas; quo plures vestiret, ociosus hinc tres
Fiunt abbates; ac horum Parisiensis

Unus Gaufridus; e cum Jo. [Joannes]

[*de Hors Geneticensis*

Esse sinit, tandem Becci fit pastor ibidem,

Electus bis, jam fieri jubet, hancque figuram,

Guillelmi zelo victi, telo vocis; anno

Bisseptingento (id est 1388); sed bis sex hinc

[*removeto.*

Luce Maii bina, cui caelos, Christe, propina.

Anno Domini millesimo trecentesimo octogesimo octavo, post obitum domini Guillermi abbatis vige-simi tertii frater Gaufridus de Paris dictus Harenç, tunc temporis prior de Conflantio, vir acutissimi ingenii, bacalaureus in decretis, electus fuit ab omni congregatione in abbatem et pastorem ipsius mo-nasterii: sed electio non est sortita suum effectum, C quoniam quidam Estodus, nomine de Estouteville, prius monachus Fiscanensis, et tunc abbas mona-sterii Cerasii, auctoritate pontificis Romani, et omnium prælatorum vi, et amicorum et parentum potentia, obtinuit prædicti monasterii principatum. Iste primus fuit alienigena, qui Ecclesia Beccensis obtinuit regimen, qui de gremio ejusdem ecclesiae a tempore fundationis non existeret; duobus annis et octo mensibus rexit dictum monasterium. Quod nuper guerris cessantibus respiraverat, occasioneque predicatorum guerrarum, in maxima necessitate erat, ac in multis debitibus erga multos obligatum, per domos, per maneria, molendina, cum omnibus officiis, in maxima ruina, et decadentia erat. Et in ejus adventu, omnia et singula sunt deteriorata, D quia ejus cura erat super pecunias accumulandis, appropriavitque sibi officium thesaurarii, ponens re-cptorem secularis, quod nunquam visum est.

Expenses quotidiane inæstimabiles tam pro suo excessivo statu, tam occasione fratrum suorum, quorum aliqui erant pontifices, alii milites, alii ar-chidiaconi, existebant. Ipse expensis ecclesie Beccensis, singulari fulgens ambitione, impetravit a sede apostolica ut solum vita comite posset uti mitra, et annulis, et insigniis pontificalibus. Vocatus ad regimen Ecclesie Fiscanensis, unde prius fuerat monachus, bona ecclesia Beccensis in tanta copia tam in libris quam jocalibus, auro, argento secum portavit, quod a fundatione non est memoria eccl-e-siam tantam ruinam fuisse passam.

Fundaverunt frater ejus episcopus Lexoviensis et ipse Estoldus collegium Lexoviense Parisius juxta Sanctam Genofevam, et distribuit Estoldus libros et cuncta quæ ab ecclesia Becci abstulerat, dicto collegio; de tanta offensa Dominus indulgeat ei.

¶ Post discessum vero ipsius Estoldi, Gauffridus Parisiensis, dictus de Harenç, qui violentia ab amicis dicti Estoldi, papa consentiente, fuerat remotus, rursum est electus a tota congregatione in abbatem et pastorem Ecclesie Beccensem, et die decima quarta mensis Martii, id est feria tertia ante Ramos Palmarum, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo receptus cum gudio magno, cunctis clamentibus : Noel ! Noel !

Ipse in primo anno sui adventus fecit fieri quadrangula cameras in antiquo dormitorio, et ibi fecit dormire religiosos, qui ante dormiebant super reuestiarium, et vestivit eodem anno sexdecim monachos habitu religionis; et mundare fecit omnes officinas, et deponere lapides, et ea quibus capellæ obstruebantur, et revitrare de novo, et maxime capellam Beatæ Mariæ, in cuius medio fuerat murus maximus quem fecit destrui; et missa, quæ quotidie de mane dicitur, dicebatur ante majus altare, reincœpit celebrari in dicta capella. Fecit etiam mundare capitulum, quod fuerat occupatum quodam molendino, et furno, quodam granario, ac magnis tonniis ad pondam siceram. Et fecit dictum capitulum et reectorium depingere et renovare, et de ipso capitulo omnia auferre, et reparavit omnia quæ fuerunt facta tempore guerra.

Reparavit etiam ecclesiam, et officinas dicti monasterii de cooperitura, quia in adventu suo ubique pluebat. Omnia maneria et molendina, que inventi in magna decadentia et ruina, studiose reparavit, ecclesiam acquitavit de multis debitibus obligatam tempore Estoldi prædecessoris sui, et aliorum prædecessorum suorum.

Item exoneravit ecclesiam de centum libris redditus ad vitam, quas quidam vocatus Petrus le Veules, alias Pontrel, habebat ad vitam suam super decimas et terras nostras de Caletō.

Item exornavit manerium, terram, et redditus de Querville, quæ invadiata erant Gervasio de Saux, et uxori suæ ad vitam suam; et solvit octingentas libras, de bonis patris et matris suæ, quæ nuper habuerat ex obitu eorum.

Item ad tuitionem libertatis nostræ de venditione piscium, fortiter laboravit contra mercatores qui recusabant afferre pisces suos venales ad coquinam ipsius monasterii, antequam exponerent eos ad vendendum, ut moris est. Impetravit a Romano pontifice quod tam ipse quam successores sui abbates Becci, de cetero possent uti mitra et aliis insigniis pontificalibus perpetuis temporibus.

Incepit clausuram murorum et turrium circa monasterium, ne de cetero ecclesia opprimetur et occuparetur tempore guerrarum, sicut antea fuerat.

Et anno Dominicæ Incarnationis millesimo tre-

A centesimo nonagesimo octavo, decima tertia mensis Iulii, arripuit iter peregrinationis ultra mare, associatus multis nobilibus viris Franciæ et Northmanniæ, ad visitandam sanctam terram Hierosolymitanam et sanctum sepulcrum Domini, et alia sancta loca, nec non ad Sanctam Catharinam, in monte Sinai. Revertendo cecidit in quamdam foveam, in qua fuit per tres dies quod non potuit inveniri. De qua peregrinatione, dum per deserta reverteretur cum suis, contingit illum infirmari, adeo ut non poterat incedere nec pede, nec equo, et oportuit ut in lectica magno labore deportaretur cum suis, qui sic venerunt usque in Italiam apud quamdam civitatem, quæ vocatur Padua, et ibidem cum magno dolore B surorum, diem clausit extremum, decimo quinto die mensis Iulii, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo nono; et ibidem in quadam ecclesia sepultus fuit. Et missi sunt quidam de religiosis Becci, qui ibidem sumptibus ecclesiæ fecerunt fieri servitum et sepulturam in memoriam ejus.

Nota privilegium concessum abbatibus Becci, favore Gauffridi Harenç, tunc temporis abbatis.

« CLEMENS episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis GAUFFRIO abbati, et conventui monasterii de Becco Helluni, ordinis sancti Benedicti, Rothomagensis dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem. Exposcit vestræ devotionis sinceritas, et religionis promeretur honestas ut tam vos, quos speciales devotionis affectu prosequimur, quam monasterium vestrum, cum dignis honoribus attollamus;

dudum siquidem cuidam Estoldo abbatì dicti monasterii, et vobis filiis conventui, ut idem Estoldus abbas, et successores sui abbates dicti monasterii, qui pro tempore forent, mitra, annulo, et aliis pontificalibus insigniis, libere possent uti, nec non quod in dicto monasterio, et prioratibus eidem monasterio subjectis, ac parochialibus et aliis Ecclesiis, ad ipsum abbatem et vos filios, conjunctim communiter, vel divisum, pertinentibus, quamvis sibi, et vobis pleno jure non subessent, benedictionem solemnum super populum, post missarum, vesperarum, et matutinorum solemnia (dummodo in benedictione hujusmodi, aliquis antistes, vel sedis apostolica legatus præsens non foret) elargiri posse, duimus indulgendum. Nos igitur volentes vos attolli ampliori prærogativa honoris, vestris in hac parte supplicationibus inclinati, ut tu fili abbas, et successores tui ejusdem monasterii abbates, qui pro tempore fuerint, mitra, annulo, et insigniis hujusmodi, etiam in synodis et locis provinciæ Rothomagensis, et in quarumlibet personarum, etiam si pontificali seu regali præfulgeat dignitate, præsentia, dummodo in synodis, et locis prædictis archiepiscopus Rothomagensis pro tempore existens, vel dictæ sedis legatus, aut nuntius, præsens non fuerit, nec non corporalia, calices, et alia ornamenta ad divinum cultum, in monasterio prioratus, et ecclesiis prædictis, ac 20 locis, et aliis, ab eodem monasterio dependentibus, necessaria benedicere, nec non

et monachis dicti monasterii tonsuram conferre A operi fortericæ per prædictum Harenc inceptæ, et prædictum opus ad tantam perfectionem perduxit ut aspicientibus castrum inexpugnabile judicaretur.

Tempore isto, regente Ecclesiam universalem papa Alexandro, quidam cardinalis, Ludovicus de Flisco vulgariter nuncupatus, tituli Sancti Adriani cardinalis, impetravit prioratus de Bellomonte et Sancti Ymerii; et per episcopum Placentinum procuravit decerni dictos prioratus ad ipsum pertinere et spectare, et mandavit singulis abbatibus et conventibus, sub penis contentis et fulminatis in processu, ut permetterent dictum cardinali, aut ejus procuratorem pro eo nancisci et adipisci possessionem prioratum predictorum; in qua possessione prioratus de Bellomonte, tunc erat frater Guillermus de Fiscano religiosus de Becco, et frater Richardus de Malavilla professi de Becco, et ab isto nobili Patre Guillermo fuit appellatio interposita et sortita est suum effectum. Feodum de Feugueray acquisivit a domino Guillermo milite, pro summa duorum mille ducentis et quinquaginta libris Turonensis. A domino Joanne de Boulaio milite aliud feodum contiguum dictum de Boulay pro summa novem centum librarum.

Postea, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo nono, die decima septima Julii, post obitum felicis recordationis prædicti Gauffridi Harenc abbatis Becci vigesimi quinti, consensu totius congregationis et omnium priorum, ad electionem debite vocatorum, per viam sancti Spiritus, omnibus concordantibus, religiosus et honestus vir Guillermus de Annularibus, dictus de Valle, tunc prior claustralibus Becci, divina dispensatione fuit electus, et postea a reverendo in Christo Patre domino Willemo de Vienne Rothomagensi archiepiscopo, in die Translationis sancti Stephani, benedictus. Deinde in die beati Bartholomæi sequenti, apud Beccum ovanter receptus in pastorem: omnibus mitis et affabilis, omnium morum probitate adornatus; qui prædictum monasterium strenue octodecim annis et quinque mensibus rexit et gubernavit.

Hic tempore suo feodum de Fengerito, et feodum de Bouleyo, apud Sanctum Martinum de Parco sitis, acquisivit; similiter totum feodum de Calvomonte ex integro, apud Pontem Antonii et apud Russeriam; feodum de Mellino Joscelinii, et apud Servavillam feodum Grandin, et feodum de Bosco apud Pomeriau, feodum Henrici de Grongi. Item acquisivit viginti libras redditus, quas domicella Joanna La-beneste percipiebat annuatim super feodum nostrum de Muys apud Marbodium. Item acquisivit domum nostram Parisius, in magno vico Sancti Jacobi, et amortisavit et exoneravit ecclesiam de centum libris redditus, qui debebantur carturieniebus Parisiensibus, et collegio de Dormanno, mediante apponamento inter nos et ipsos facto. Item ducenta scuta auri Joanni de Vadis restituit; qui Joannes accommodaverat prædicto Gauffrido Harenc, et magistro militiae de Rhodes, quadrageinta scuta auri quæ ipse accommodaverat prædicto Gauffrido Harenc, in peregrinatione sua, et multa hereditagia, de quibus per pacta potest apparere. Ipse etiam institut

A operi fortericæ per prædictum Harenc inceptæ, et prædictum opus ad tantam perfectionem perduxit ut aspicientibus castrum inexpugnabile judicaretur.

Tempore isto, regente Ecclesiam universalem papa Alexandro, quidam cardinalis, Ludovicus de Flisco vulgariter nuncupatus, tituli Sancti Adriani cardinalis, impetravit prioratus de Bellomonte et Sancti Ymerii; et per episcopum Placentinum procuravit decerni dictos prioratus ad ipsum pertinere et spectare, et mandavit singulis abbatibus et conventibus, sub penis contentis et fulminatis in processu, ut permetterent dictum cardinali, aut ejus procuratorem pro eo nancisci et adipisci possessionem prioratum predictorum; in qua possessione prioratus de Bellomonte, tunc erat frater Guillermus de Fiscano religiosus de Becco, et frater Richardus de Malavilla professi de Becco, et ab isto nobili Patre Guillermo fuit appellatio interposita et sortita est suum effectum. Feodum de Feugueray acquisivit a domino Guillermo milite, pro summa duorum mille ducentis et quinquaginta libris Turonensis. A domino Joanne de Boulaio milite aliud feodum contiguum dictum de Boulay pro summa novem centum librarum.

Nota quod muros fortericæ curavit fieri Gauffridus Harenc, maximæ latitudinis, videlicet quindecim pedum, vel circa in basso, et in alto decem pedum, altitudinis majoris quam sint muri civitatis Avenionensis, et infra dictos muros inchoavit quindecim turrem magnas. Iste Willelmus habuit a rege præceptum ut dictum opus continuaret. Et fuit turris majoris altitudinis et latitudinis quam sit aliqua turris in Marsilia; et complevit in spatio quinque annorum, pro qualibet anno exponens, in hujusmodi fortericia, quinque mille libras Turonenses.

Iste Guillermus acquisivit feodum de Meslino Jocelin, anno Domini millesimo quadringentesimo decimo quinto, a domino Dobeaux, et solvit mille quingentas libras, ut patet per quittanciam.

Nota etiam quod suo tempore quidam, nomine Joan. de la Lande de Tillia, propter processum motum inter nos et eum, associavit sibi duodecim homines, qui quotidie armati circuibant abbatiam et prioratus nostros, ut si invente possent unum de nostris sive religiosum, sive ~~et~~ servitorem, mutilarent, aut occiderent, et mandaverunt prædicto abbati per quamdam cedula signatam eorum signis quod eum occiderent, si eum exire continget; et si non exiret, totam domum incenderent. Et de facto plures religiosos eunes ad negotia sua mutilaverunt, et apud Sanctum Philibertum unum occiderunt, et ei pedem amputaverunt, et alium mutilaverunt. Conventus de omnibus maleficiis prædictis, et etiam de furto nemorum nostrorum, quorum custodia ante erat sibi commissa, Parisius fuit bannitus, ut patet per processum suum, qui est in chartulario.

Postquam autem fuit in Ecclesia per spatium quinqueannorum, anno millesimo quadringentesimo quarto, postquam obedientia fuit reditta Petro de

Luna, dicto Benedicto, quæ sibi antea subtracta ad fluvium Risle, excepto monte Sancti Michaelis. fuerat, occasione schismatis quod tunc erat in Ecclesia, quidam Ludovicus dictus de Chantemelle, abbas de Troarno, procurabat apud præfatum papam institui in prædicto monasterio Beccensi, quia abbas Beccensis nondum miserat ad curiam, nec vacantem solverat, occasione prædictæ subtractionis; idcirco arripuit iter ad Massiliam, ubi tunc temporis prædictus Benedictus degebat, qui, eo viso et gravi ejus constantia considerata et electione ejus visitata, ipse eam confirmavit, et licentia a sede apostolica accepta ad monasterium rediit; qua controversia valde gravavit Ecclesiam, tam pro expensis quam pro vacante solvenda.

Nota quod anno Domini millesimo quadrungentesimo quinto, regnante Carolo rege Francorum, in anno regni sui vigesimo quarto, fuit redditia obedientia domino papæ, per quam antea erant beneficia in dispositione ordinariorum conferenda, et ordine juris elections celebabantur; et post obedientiam redditam in manu papæ, voluit papa levare vacantiam beneficiorum tam regularium quam secularium, quæ vacaverant ante redditionem obedientiae. Quod non potuit obtinere, rege contradicente. Et declaravit intentionem suam, et predicare fecit in ecclesia nostræ Dominæ Parisius; quod non potuit obtinere, rege contradicente.

Anno Domini millesimo quadrungentesimo decimo quinto, mense Augusti, in vigilia sancti Laurentii, anno regiminis predicti Guillermi decimo sexto, Henricus rex Anglorum quintus applicuit in Northmanniam, cum magno exercitu, et navium copiosa multitudine, et obsedit, ac in brevi obtinuit villam de Hareflogo [vulgo *Harfleur*], et eam munivit gente sua, expulsis, civibus. Postea arripuit iter versus Calesium, per pagum Caletensem, et per comitatum de Pontumal; et cum venisset in pagum Tarvanensem, in locum qui dicitur Agincourt (*Azincourt*), habuit prælium cum exercitu Francorum in die sanctorum Crispini et Crispiniani. In quo prælio fuit magna cedes Francorum, et ibi corruerunt multi, tam duces quam comites et barones, necon et multi nobiles, et eorum multi capti, et ducti in Angliam vinculis mancipati fuerunt, et alii de exercitu Francorum fugerunt. Postmodum prædictus rex transfretavit in Angliam, cum præda maxima accepta in prælio.

Et tempore durante, monasterium Beccense magnam passum est ruinata, namque regio a Francis, qui insultum faciebant contra regem Anglorum, oportuitque munitionem habere in fortericia ipsius monasterii expensis ecclesiae, propter cursiones et invasiones Anglorum, in damnum et destructionem ipsius ecclesiae.

Et anno Domini millesimo quadrungentesimo decimo septimo, prima die mensis Augusti, prædictus Henricus rex Anglorum iterum applicuit in Northmanniam, apud Tolcam (*Touque*); et in sex mensibus obtinuit totam inferiorem Northmanniam, usque

ad etiam obtinuit Cenomanorum comitatum, cum adjacenti regione.

Et illo tempore omnes fere habitantes et comorantes circa Beccum, tamen nobiles quam incole, retraxerunt se cum bonis suis in fortericia dicti monasterii, in tanta quantitate quod oportuit dictam fortericiam gentibus et viualibus, expensis ecclesiæ, innuire. Oportuit etiam consilio aliquorum destruere et demoliri omnia ædificia dicti monasterii, extra clausuram fortericiæ existentia, scilicet aulae dictam la Malmaison, domos ante elemosynam, domum fabrorum, domos hospitum, capellam Sancti Herluini, cum aliis multis domibus et officinis circa adjacentibus. Oportuit etiam taxare bladum in refectorio et fenum in capitulo, in maxima tribulatione et dolore omnium domesticorum. Et post tanta incommoda prædictus reverendus Pater Guillelmus abbas, hujusmodi incommodis anxius et tristis, ægrotavit fere per quatuor menses. Qua infirmitate ingravescente, decessit tertia die Januarii anni prædicti millesimi quadrungentesimi decimi septimi, sepultus in medio chori ante pedaneum, ubi solet accipi benedictio. Cujus anima requiescat in pace.

Nota quod ad fortericiam Becci faciendam, homines tenentes de ecclesia Becci, compulsi sunt ad contribuendum pro qualibet acra terræ, quam inde tenebant, solvere dimidium florenum auri. Et iterum concessum nobis est a duce Northmanniæ, ut levare possemus per modum subsidii, ab uno quoque hominum nostrorum, pro quolibet mense, duodecim denarios, pro simili causa fortericiæ, ut patet in repertorio novo, in titulo fortificationis.

Nota quod Joannes de Chambray fecit tumbam domini Guillelmi abbatis, et soluta ~~22~~ sunt quadriginta scuta, ut patet in chartulario per quittanciam, in fardello signato per... et nota quod ipse tenebatur camera apostolicæ in mille florenis annuatim, ut patet per quittancias, in area quittanciarum.

EPITAPHIUM.

*Hic jacet exemplum bonitatis, regula morum,
Justitia templum, fidei vas, lux monachorum,
Guillermus, frater quondam de Valle vocatus,
Canobique Pater Beccensis, origine natus
Ex Emularibus, diaœcis Lexoviensis.*

*Abbas vigesimus sextus; quem flebilis ensis
Funeris exhaustus, vitalia flaque rasit.*

*Nam nirus Christo, mundo migravit ab isto,
Anno millesimo centum quater, addeque deno
Septem, tunc terna famjam lucente lucerna.
Vivat sanctorum consors super astra polorum.*

Amen.

Anno Domini millesimo quadrungentesimo decimo septimo, supra memorato die Lunæ, ante sacros Cineres, sexta die mensis Februarii, post obitum supradicti venerabilis Guillermi vigesimi sexti abbatis, venerande discretionis, ac eminentis scientie vir dominus Robertus de Becco, dictus Vallée, decretorum doctor eximius, de villa Becci oriundus,

tunc prior de Prato juxta Rothomagum, in capitulo A obedientiam ipsius regis, et nihilominus solvebantur Beccensi, fratrum unanimi assensu, per viam Spiritus sancti, in abbatem et pastorem ipsius monasterii est electus; et postmodum mandato archiepiscopi est benedictus. Et propter guerrarum discrimina, et excursiones et invasiones Anglorum, que sœpius siebant ab ipsis, noluit venire apud Beccum, sed secessit in partibus Francie apud Parisius, et apud Pontisaram; et ibi mansit, usque dum sequenti anno civitas Rothomagensis, cum patria adjacente, reddita fuit prædicto regi Anglorum.

Et cum ibi maneret, videlicet in octavis Paschæ, anno millesimo quadrageentesimo decimo octavo, Thomas dux Clarentie [Clarence] frater prædicti regis Anglorum, ac constabularius ejus, obtinuit castrum Haricuriæ, deinde cum exercitu suo venit apud Beccum, et obsedit fortericiam dicti loci, et eam diversis et frequentissimis assultibus, die nocteque incessanter, per spatium fere unius mensis expugnando, et in suo adventu, maxima pars villæ, videlicet usque ad ecclesiam Sancti Andreæ, combusta fuit ab eis qui infra erant fortericiam, in magnum damnum ecclesie et habitantium in ea; deficiente autem adjutorio illos qui erant in fortericia, qui sperabant a rege Francorum sublevari, oportuit eam tradi in manus prædicti ducis Clarentie, et ei reddita fuit in vigilia Ascensionis proxime sequentis. Et cum intrasset, prædata et sublata fuerunt omnia bona, quae ibi erant deposita, tam ipsins quam aliorum, et fere omnia bona patriæ ibidem erant deposita. Populus ibidem congregatus expulsus est, nec portare ei discedenti permittebatur, præter vilia vestimenta, quibus vestiti erant.

Nota quod anno Domini millesimo quadrageentesimo duodecimo, fuit levata decima in regno Francie, auctoritate Romani pontificis, in supportationem onerum quasi importabilium regis et regni; et fuit terminus limitatus ad recolligendam taxationem decimæ prædictæ. Nihilominus rex Francie, suis familiaribus litteris mandavit abbati de Becco, ut de tribus centum libris ei incontinenti [sine mora] subveniret, que summa fuit Parisius soluta per dominum Gaufridum de Fiscano priore de Bellomonte, et taxatio decimæ, pro parte, et portione nostra, in diversis diocesis, ascendit ad summam trecentum librarum, ut patet per mandatum, et quittanciam mandato annexam in chartulario. Post paucos dies, postquam fuit spoliata ipsa fortericia, venit rex Henricus prædictus apud Beccum, et ibi constituit de gente sua viginti homines armorum, cum quadraginta sagittariis, expensis ecclesie, qui acceperunt omnes provisiones ipsius monasterii, in granis, vino, sicera; de bobus, et de cæteris bonis, ibidem repositis, nihil relinquentes religiosis, nec familiae eorum, unde possent sustentari, solum viventes de moltis (*mouture*) molendinorum suorum, nihil percipientes de redditibus suis, quia temporalia monasterii erant arrestata per dictum regem, propter absentiam ipsius abbatis, qui nondum venerat ad

stipendia armigeris, in dicta fortericia existentibus; et ob hoc coacti fuimus vendere omnia blada quæ erant in grangis nostris, undequaque religiosis in tanta tribulatione existentibus, maxime usque ad mensem Martii inde sequentis. Quo tempore durante, prædictus rex Henricus obtinuit civitatem Rothomagensem, Vernoneam, Rippam Guidonis (*Rochegion*) Medontam (*Mantes*), et omnem pagum Catletensem.

Postea, anno Domini millesimo quadrageentesimo decimo octavo, Dominica prima Septuagesimæ, prædictus Robertus abbas, qui nunquam fecerat fidelitatem de abbatia, venit Rothomagum, et ipsa B Dominica, presentavit se prædicto regi Henrico, ei supplicando ut parceret ei de mora sua veniendo ad suam obedientiam, et eam, si placeret, dignaretur recipere; quam dictus rex benigne suscepit.

¶ Qua fidelitate facta, et temporalibus suæ ecclesie, impeditis propter absentiam, expeditis; venit Beccum in crastino sacrorum Cinerum, suscepitus cum magno gudio a suo conuento, et instalatus in sedibus suis, ut moris est.

Et armigeri, qui tunc ibi erant in munitione, recesserunt, et fuerunt loco eorum in munitione gentes ducis Clarentie, in numero minori et minibus expensis.

Qui prædictus abbas, jura et libertates sui monasterii, pro posse, secundum dispositionem temporis C utiliter procurando, strenue rexit dictum monasterium, per spatium duodecim annorum fratres charitable tractando.

Ipse suo tempore acquisivit quoddam hospitium in medio civitatis Rothomagensis situm, vocatum *l'Hôtel des Fontaines*, prope vicum *Judaorum*, oneratum tamen de quadraginta libris redditus, donec possent reacquitari. Quod hospitium multum profuit tempore guerrarum. Ipse tempore suo, ob causam guerrarum in Nortmannia vigentium, et propter fortericiam multa passus est, totaque domus et maxime quia anno Domini millesimo quadrageentesimo vigesimo primo, die decima tertia mensis Julii, ipse fortericia fraude capta fuit a Francis, medio Molendinarii dicti loci, abbe religiosisque inscientibus, et omnes officinas totius domus obtinuerunt, præter maximam turrim nostra Dominiæ, in qua omnes Angli se retraxerant in præsidium. Et facto foramine in prædicta turri, emiserunt, quosdam de suis, factum notum facere Anglicis, qui erant apud Bernarium, Haricuriam, et ubique dispersi.

Et intrantibus Francis, illa die qua Anglici misserunt suos Anglis nuntiare, ut dictum est, circa vesperam in dicta turri per idem foramen, quo Anglici exierunt, fecerunt hinc inde magnam cædem hominum, et fuerunt Anglici de prædicta turri expulsi, et intraverunt ecclesiam sic furore commoti, extractis gladiis, occiderunt duos monachos religio-

sissimos, et honestos viros, et alios vulneraverunt, A nibus oppressus et angustiis, migravit ab hoc saeculo pollendo sanctam matrem ecclesiam.

Insuper spoliaverunt dicti Anglici monasterium, et omnes officinas, depravando quidquid inventre potuerunt; omnia ornamenta ecclesie, calices, et capsam ubi reconditum erat sacrosanctum corpus Domini super altare, corporalia etiam spoliando, et denudando tumulum dominæ Mathildis imperatricis, qui est in medio chori, nihil de pretiosis relinquento.

Et eorum malitia crescente ligaverunt et tenuerunt dominum abbatem Robertum tanquam prisionarium, enses super eum levantes, et eum decollare et occidere volentes; et eum sic vinctum, una cum guernetario dicti loci, duxerunt Rothomagum, cunctis fratribus expulsis de dicto monasterio, solis B remanentibus priore cum alio, qui erat justitiarius dicti monasterii. Ipsi sic expulsis, quidam abierunt apud Sanctum Philibertum, alii apud Bellummontem, usque ad festum Omnium Sanctorum, in damnum inexistimabile ipsius ecclesie.

Comes autem Sabbariensis [al., Saresberiensis], qui ibidec advenerat, et secum praedictum abbatem apud Rothomagum adduxerat, posuit eum in arcant custodiæ, usquequo tradidisset fidejussores, pro sua fidelitate, quod nunquam ipse nec sui monachi fuissent quovis modo culpabiles de traditione ipsius forticeriae. Quod ita probatum est, quia traditores illi capti sunt et capite truncati apud Rothomagum qui omnino exoccupaverunt praedictum abbatem, et monachos, et omnes de familia; et eorum confessione audita, tam abbas praedictus quam guernetarius, illa occupatione detenti, fere per quinque menses liberati sunt, et sequenti festo Omnium Sanctorum, Ecclesiam ipsam, quæ polluta fuerat, reconciliata fuit; et eodem die omnes monachi, sic dispersi per prioratus occasione guerrarum, intraverunt ecclesiam Beccensem cum gaudio magno.

Et dedit rex, attento quod tam abbas quam Monachi erant immunes a traditione, litteras patentes, ut temporale detentum restitueretur, et mobilia undequeque possent reperiri: de quibus bonis, maxime in libris et ornamenti, pro majori parte recuperata sunt; et ordinavit praedictus rex, et expresse præcepit, quod ipsa fortericia demoliretur, et destrueretur expensis ecclesiae; quod ita factum est; et non solum ipsa fortericia delecta fuit, sed omnes domus circumadjacentes oportuit evelli funditus.

Et post praedictam ipsius ecclesiae reconciliationem, et ipsius fortericie demolitionem, praedictus reverendus Pater Robertus revertitur ad praedictum monasterium, et cœpit reedificare alias domos destructas, et procurare res monasterii quæ ablatae fuerant, et proventus, et redditus dicti monasterii, charis, et libris apud Rothomagum, pro majorit partibus stantibus.

Et postquam rexit praedictum monasterium duodecim annis, tribusque mensibus, multis tribulatio-

A nibus oppressus et angustiis, migravit ab hoc saeculo apud Rothomagum in domo per eum acquisita, anno Domini millesimo quadragesimo trigesimo, et apud Beccum corpus ejus, ut decuit, delatum est, et sepultum infra chorum juxta tumulum domini Willemeri predecessoris et avunculi sui, in sinistra parte. Cujus animæ propitietur Deus. Amen.

EPITAPHIUM.

Hic jacet in loculo venerabilis atque disertus Abbas, vocabulo cui vallis sive Robertus.

¶ Is decretorunque fuit doctor, via morum.

Auxiliante Deo fratres concorditer illum

Eliciunt, in eo ponentes mentis asilum.

Unde fuit natus, Beccus stans hic inhumatus.

Anno milleno centum quater atque trigeno.

In Maii mense quarto, mortis ruit ense.

Quisque roget Christum quod caelo collocoet istum:

Ac ibi solamen sanctorum sentiat. Amen.

Post obitum autem litteratissimi viri domini Roberti abbatis, venerabilis ac discretus vir, et magnæ religionis Dominus Thomas de Becco dictus Frique, tunc prior claustralium dicti monasterii Beccensis, fratrum unanimi consensu, via Spiritus sancti, fuit ab omnibus electus in pastorem ipsius monasterii, feria quinta infra octavas Pentecostes et die nona mensis Junii. Quæ electio, vigentibus guerris, fuit celebrata apud Rothomagum in domo nostra de la Fontaine, acquisita per suum predecessorem dominum Robertum, cum nullus auderet super patriam residere, nisi vel in castro, vel in fortericia, et de C fratribus qui personaliter non aderant electioni, procreationem super negotio faciebant; et ex electo fuit benedictus in ecclesia Rothomagensi, et in civitate Rothomagensi, guerris sic in patria vigentibus resedit, quia sine magno periculo potuisset in ecclesia Becci residere. Et eo sic apud Rothomagum absente pluribus fuit dicta ecclesia Becci depredata. Et si quis videretur unde commodum potuisset haberi, sive abbas, sive prior, sive clericus, sive mulier, aut quæcumque persona, capiebatur, et suppliciis vexabatur usque ad solutionem redēptionis sue. Et pluribus incursibus hostium fuit ecclesia cunctis bonis spoliata, et proventus ecclesiae quasi ad nihilum redacti, cum nullus maneret, aut resideret in possessione sua, nec terras suas coleret, nisi prius habita compositione cum hostibus.

Sed omnipotens Deus, qui in se confidentes juvat et consolatur, dedit tantum animum bono nostro pastori, quod ipse acquisivit ecclesia quedam parvum feodium, vocatum de Bosco, situm in parochia Sancti Taurini, et domum nostram Rothomagensem exonerata redditis quadraginta libris, quæ debebantur Joanni le Bar, ratione acquisitionis dictæ domus, et apud regem admortisavit, ut docent litteræ super hoc confessæ. Acquisivit etiam a Guillermo le Grand armigero quedam feodium nobilem apud Sancte Marie ecclesiam situm. Fecit etiam in domo Rothomagensi reparations sumptuosas valde, etsi juxta finem dierum reliquerit ecclesiam multis de-

bitis oneratam, Dominus ei indulgere dignetur. Et postquam rexit predictum monasterium spatio sexdecim annorum et amplius; strenue et religiose se habens ad fratres suos et ad omnes, spiritum Domino reddidit, quinta mensis Julii, anno Domini millesimo quadragesimo sexto, cunctis suum obitum deplorantibus, sepultusque in choro juxta Dominum Guillelmum de Annularibus, cuius fuerat capellanus. Hujus anima requiescat in pace. Amen.

Nota quod iste Thomas fundi curavit duas campanas in ecclesia Becci, scilicet campanam, que dicitur *le timbre*, et campanam secundam, que pulsatur in vesperis et matutinis. Et deductis expensis pro se, et servulo suo, et materia, soluti sunt septemfranci, ut patet in chartulario per quittanciam. Nota etiam quod anno Domini millesimo quadragesimo tertio, Joannes Sadrin pictor apud Rothomagum commorans, recepit a supradicto domino Thoma abate Beccensi summam nonaginta sex librarum Turonensem, ob causam materiarum, picturarum, et sexdecim magnarum imaginum lapidearum stantium in choro nostrae ecclesiae Beccensis, ut patet per ejus quicquidiam in armaria chartularii de litteris electionum.

EPITAPHIUM.

*Iste locus tenuit corpus virtute repletum;
Quem tellus genuit Becci Thomaque Fribusi;
Vix clausuralis florens sub regula degit,
Subirazitque malis, sed Christi colla subegit,
Hic prior electus malorum criminis textit.
Abbas effectus digne canobia rexit:
Beccensisque Pater vicesimus exstitit ipse,
Octavum frater addas, post occupuisse
Anno milleno, centeno, sive quaterno,
Quinta Quintitis decies quarto quoque sexto
..... Parcat illi Deus. Amen.*

Nota quod hic debent scribi bene gesta Patris nostri domini Joannis de Mota, abbatis hujus coenobii vigesimi noni; sed quia tempore suo non fui, nec quidquam scriptum inveni, ideo scientibus dimisi.

25 Defuncto venerabili Patre domino Joanne de Lota alias de Rothomago, decretorum eximio doctore, qui obiit in domo Becci, apud Rothomagum, corporusque ejus apud Beccum delatum, fratribus cunctis suum obitum lamentantibus, ibidem accepit sepulturam juxta predecessorum suum fratrem Thomam de Becco.

Cui successit venerabilis pastor et Pater dominus Gaufridus de Hispania, alias Benedicti, tunc prior de Prato juxta Rothomagum. Dum ejus electio fuit canonice celebrata, cunctis fratribus ejus merita considerantibus, in eum per viam sancti Spiritus unanimiter consentiunt, et eum in pastorem assumunt Dominicæ Incarnationis anno millesimo quadragesimo quinquagesimo secundo. Qui dum esset prior de Prato, guerris in Northmannia vigenibus, multa passus est, et redditus ecclesiae Prati

A adeo modici et debiles erant, quod in manu officii domini Rothomagensis consulebatur tradi; quæ omnia patienter toleravit, et cunctos visitantes ecclesiam, quam regebat, ad amorum sui et suæ ecclesie incitavit.

Cum autem electus fuit, ecclesiam Beccensem magnis debitis invenit oneratam, et per omnia intus et exterius deturpatam ædificiis ruinosis; quam ad talem statum deducit quod nec debitis, nec reparationibus quovis modo possit notari... ecclesiam Becci misifice per longum et latum, intus et exterius decoravit: pars enim ecclesiae (que navis dicitur) quæ foveis terris inferius et araneis superius villpendebatur, lapideo pavimento et victrinis circa navem necessariis decoravit. Capellam Sanctæ Apollinæ, in qua tres imagines, ordinavit, instituit, et, ut cuncta complectar, nihil vilius navi ecclesiae, quando depingi fecit; et crucis ecclesie instituit, in signum dedicationis, per circuitum intus et foris, tombam suam et sui prædecessoris in choro locavit, In choro dictæ ecclesiae quatuor pillaria, juxta pulpiturem, imaginibus doctorum quatuor Ecclesiae, munivit, quæ ante vacua fuerant. Libriferum in modum, et formam aquilæ, in medio chori, ad tenendum chorum instituit; formamque Moysi æream, præcepta legalia in manu gerentis, ad Epistolam canendam ordinavit, Magnificumque evangelistarum ærum formam quatuor evangelistarum gerens, juxta altare ad Evangelia per circulum anni cantanda, et C de eadem materia et ærea, quatuor candelabra sumptuosissima.

Ecclesiam pluribus vestimentis nudatam, et indigentem, multis honorabilibus et sumptuosis confortavit, et multis joculibus, reliquiis, et maxime ubi requiescit pars capituli sancti Blasii, quæ antea in Anglia in prioratu Conith detinebatur, medio et monitu Patris nostri fuit apud Beccum translata, et in sumptuosissimo reliquario deposita.

D Domum infirmorum, quæ infirmeria dicitur, ad fratribus subsidium et egentium solatium, ædificavit, non solum materialiter, sed quod melius et majus est, spiritualiter, quia ipse a summo pontifice impetravit ut cuncti in predicta domo decedentes absolverentur a peccata et culpa, ut in bulla clarius continetur. Et a vicariis in Christo Patris Domini Guillermi Destouteville archiepiscopi Rothomagensis et cardinalis tituli Hostiensis, impetravit, ut omnes religiosi, in dicta infirmeria celebrantes, et cuiuscumque status, devote missarum solemnia audientes, omnibus diebus Dominicis, nec non et festis solemnibus, trintia dies de injunctis pœnitentiis relaxando, consequi mereantur, ut docet litera super hoc confecta; et litteram invenies in chartulario, in titulo archiepiscoporum Rothomagensium. Nec est omnitudinem lampadum quod est in medio chori, juxta candelabrum, quod dedit dominus Richardus le Grand curatus de Bosco Roberti, dudum abbatis servitor obsequiosissimus et familiaris; cuppam

magnificam argentem, et deauratam conventui de- A tam magnifice confirmatum, redit ad terram suam dominus dux Burgundiae cum suis, remanente domino duce Britanniae, cum nostro duce Northmanniae, nondum apud Rothomagum recepto, qui, eum in abbatia Sanctæ Catharine juxta Rothomagum duxit. Qui dum exspectaretur a Burgensibus, et generaliter toto nobili statu Northmanniae et non veniret, miserunt communis assensu omnium, Joannem Monsieur, filium de Haricuria, ut sciret quare ingressus ejus tandem differebatur; qui verbum habuit cum dicto Carolo duce, et eum nocte cum te- B dis, et decoro lumine ad Rothomagum adduxit; et ibidem cum magna solemnitate et maximo gaudio susceptus, presentibus ducatus episcopis, abbatibus, baronibus, et cunctis nobilibus, et annulo aureo manu imposito, in ecclesia nostræ Dominae Rothomagensis, Northmanniam, cunctis videntibus, desponsavit; et eam ut sponsus sponsam regere et gubernare jurejurando promisit.

Ipse vero non immemor dicti quod *santa et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur* (*II Macch. xii. 46*), et quod animæ defunctorum orationibus viventium, ad pecuniarum relaxatiōnē indigent, obitum suum instituti celebrari in quadragesima, die sancti Benedicti abbatis, et servitio assistentibus assignavit decem libras Turonenses, super receptam de Bensevilla, distribuendas per manū sui capellani, quando præsens erit, et si absens fuerit, in ordinatione prioris erit.

In fontibus et conductibus eximie laboravit, et maxime ante cameram abbatis, in horto qui dicitur *la Vigne*; in quo conductum fontium contiguum caveæ, qui ligneus erat, lapideum conformavit, ut in- tuenti clarescit.

Tres scholares ad studium Parisiense tenuit, et aliquando quatuor, sumptibus magnis, quibusdam in theologia, alii in decretis studentibus, et eos in gradibus facultatum copiosis sumptibus honoravit, et manu larga, favore scholarium suorum, maxime doctoribus facultatum Parisiensium bona ecclesiae distribuit. Quare dicti scholares, super omnes studientes, in dicta universitate, in maxima recommendatione habebantur.

Dum obiit nobilis piae memoriae dominus Carolus victoriosissimus, qui Anglos de Northmannia expulit, anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, et reductionem fecit; duos filios relinquit, scilicet Ludovicum seniorem filium, et Delphinum, qui successit in corona, et alium Carolum ducem de Berry; qui modicum concordes fuerunt usque ad annum Domini millesimum quadringentesimum sexagesimum quintum. Qui Carolus 26 dux de Berry a fratre suo Ludovico rege ducatum Northmanniae requirebat, et sibi debitum jure hæreditario et testamento patris sibi relictum, rege contradicente.

Videns prædictus Carolus quod non poterat pacisci cum rege fratre suo, fœdere conjunctus est dominis ducibus Burgundiæ et Britanniae; qui queralam dicti Caroli manu armata portantes, et defidentes in regem ducatum Northmanniae occupantem, insultum fecerunt, et eum usque ad Parisius fugere compulerunt cum toto exercitu suo; ubi ad nobiles Northmanniae, ut commodius valerent resistere, mandavit, qui adeo pro rege diuinacaveront, quod Burgundi eorum exercitu territi fugerunt.

Postea rex consultus a sapientibus regni sui pro bono regni et regnocolarum, ad lites et guerras sedendas et quietandas; et amicitias inter principes connectandas, consensit ut frater suus Ducatum Northmanniae possideret, unde fuerat lis et controversia mota inter dictum regem et Carolum fratrem ejus; et per suas patentes litteras confirmavit, iuravitque nunquam venire in contrarium, sed semper stabile tenere promissum

Ducibus contentatis, propter hujus promissum et

Hoc facto, duce Britannorum solo in Northmannia stante cum dicto Carolo, rex Francia totum quod fecit revocavit, dicens quod scribitur de desponsalibus, cum locum non habet consensus, ubi metus, vel coactio intercedit, et quod coactus consensum prebuit, et suis armigeris in signum hujus fecit, et institut portare super loricas, duas litteras A. et P. quasi diceret audi partem. Audiens dictus dux Carolus, quod hujus occasione rex intendebat guerram contra eum iterum mouere, et de facto movit, quia voluit ut villa et castra in dicto ducatu de quibus dictus dux Carolus possessionem accep- C rat, sibi restituerentur. Quod fuit regi valde ignominiosum, ut promissum suum contra fratrem naturalem violaret.

Considerans dictus dux quod potentia ejus, vide- licet regis, non valeret resistere, discessit de Northmannia, et Britanniæ ivit, suique consules, puta episcopus et patriarcha Bajocensis, episcopus Lexoviensis, et plurimi alii patriam et propria beneficia relinquentes, dictum ducem, supposito et consilio, secuti sunt, et multi nobiles Northmanniae captivi remanserunt cum rege, et alii ex toto perierunt.

Et ista miserabili guerra durante, dominus noster et Pater venerabilis, sua benignitate, et clementia, D nobiles multos in amicitiam Ecclesiæ univit, et post paucos dies tres feudos nobiles, videlicet feodium de Calvomonte, de Feugueroto, et Boulle, mandato regis de curia, et scacario, Beccensi ecclesiæ tanquam manu mortuæ incorporavit, magnis et largifluis sumptibus, amortisari fecit, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto, ut clarius apparet in litteris super hoc confectis et scriptis.

Nota quod amortisatio nihil aliud est quam ter- ram domino tributalem reddere immunem ab illo.

Tabulas in aula quæ dicitur Misericorde fecit re- novare et directorium, et similiter in refectorio, quæ prius erant vermis consumptæ.

Eodem anno multide hominibus domini Caroli se traxerunt ad villam quæ dicitur le Pont de l'Arche

et ibidem tenuerunt per multos dies : et sic rex, A virginum, videlicet virginis Mariae Magdalena, Honorinae, Margaritae, Catharinae, super altare dictæ capellæ devote erexit, et tablam depingi fecit, in qua, ad latera depictæ sunt imagines sanctarum Marthæ et Agnetis.

Eodem anno sexagesimo sexto, die sancti Cosmæ et Damiani, mane adeo die stante nebuloso et turbido, quod vix quis potuisset distamte a se tribus pedibus conspicere, intraverunt Bourbonni per castrum, in dictam civitatem Rothomagensem, capitaneo et civibus inscientibus; unde fuit magna commotio in populo. Sed tandem medio sapientium stantium in civitate, rex placatus est, et eam in brevi tempore recuperavit, et ibidem in persona stetit per multos dies ; et infortiari castrum prædictum, quodam grosso muro in latere, ex parte tendente versus villam, prope fontem castri.

27 Anno sexagesimo septimo fecit prædictus dominus Gauffridus Benedicti quamdam crucem institui magnificam in ecclesia Becci, deanatam, ex lapidibus pretiosis undique munitam, et in qua reponuntur spinae gloriose coronæ Redemptoris nostri Jesu Christi.

Et eodem anno fecit incipere quoddam beufedium, in loco, in quo retroactis temporibus fuit, quod sicut igne consumptum, adeo quod per opinionem latiorum expertorum, oportuit istud renovare usque ad fundamentum, ad campanas ecclesie suspendendas, quia grossæ turres nimium erant gravatae, et commotione campanarum gravabantur.

Ipse motus charitate et devotione augmentavit et crevit pitiantiam religiosorum, tam presbyterorum quam juvenum, in termino Paschæ, de viginti solidis presbyteris, et juvenibus de quindecim ; in quo nihil percipiebat antea, in magnum subsidium religiosorum claustralium.

Et suis temporibus convivebat in Ecclesia reverendus et religiosissimus vir homo pacis et dilectionis, dominus Robertus de Rothomago, alias *le Moinc*, prior claustralium ecclesie Becci ; qui prius fuerat prior in Ecclesiis Ide Confluentio, de Bellosaltu, et de Evvremadio; et postea ad priorem Ecclesie Becci D per electionem vocatus, qui meritissimus et perditus in officio ab omnibus extitit, et ad domum suam, quæ domus prioris dicitur, sitam supra portam quæ dicitur Roberti Bellot, viriliter laboravit intus et exterius, quantum decoravit (ut intuenti clarescunt) picturis, cooperulis et aliis munimentis ad cameram aptis.

Capellam in ecclesia sitam, quæ dicitur capella Beatae Mariæ Magdalena, sibi elegit, et priori assignavit ; tamen antiqua registra Ecclesie notant capellam Beati Benedicti fuisse priori assignatam. Quam capellam Beatae Mariæ Magdalena victrinis sumptuosis clausit ; quinque imagines sanctarum

(75) Taliare, vulgo ; mettre à la taille.

et ibidem tenuerunt per multos dies : et sic rex, A virginum, videlicet virginis Mariae Magdalena, Honorinae, Margaritae, Catharinae, super altare dictæ capellæ devote erexit, et tablam depingi fecit, in qua, ad latera depictæ sunt imagines sanctarum Marthæ et Agnetis.

Scanna circa capellam instituit, cum cophinis ad reponenda ornamenta capellæ ; quæ omnia propriis denariis et sumptibus fecit fieri, videlicet calicem deauratum, pacem valde devotam et argenteam, corporalia, et generaliter omnia quæ in capella vindentur, in honorem, et decorum maximum ecclesiæ, et etiam duas parvas copinas argenteas, ad reponendam aquam et vinum, cum missa debet celebrari. Et post in anno millesimo quadrungentesimo sexagesimo octavo, fecit sumptuose depingi et in B honore virginum historiari.

Anno Domini millesimo quadrungentesimo sexagesimo septimo, tempore currente, quo Dominus Carolus frater regis Ludovici in Britannia erat, venerunt Britones Cadomi, et ad partes circumvicas, et ut in Northmannia faciliorem aggressum habarent, pro querala saepedicti Caroli tuenda, et defendenda, cum duce Alenconii pactum inierunt, et composuerunt, ut Britonibus pro prædicto Carolo querentibus, villam, et castrum Alenconii redderet ; quod ita factum est, venerunt et tenuerunt cum maxima copia armigerorum suorum.

Rex autem Ludovicus hoc audiens jussit in Northmannia omnes nobiles cum liberis sagittaris [Vulgo, *Frances-arbalétriers.*] proclamarunt, ad resistendum prædictis Britonibus qui eundo, et redeundo adeo populum vexaverunt, ut nullus nec pullum, nec aucam, nec aliquid comedibile, pro se et familia sua, potuerunt reservare, viros ecclesiasticos si inveniebant talibant (75), et si aliquem equitantem invenissent, vel equum in pejorem commutabant, vel omnino detinebant. Et dum ista nefandissima agerentur, prædicto duce Alenconii in Britannia stante, consilium habitum est, ut uxor ejus ad regem pergeret, ut ejus iram moderaret ; quæ postquam locuta est cum eo, suis precibus obtinuit ut inter eos trevie haberentur, quoque virum suum ducem Alenconii visitasset, et intentionem ejus sciret, quod sic factum est.

Tempore autem pendente in partibus illis circumaque ducatum, erant liberi sagittarii, fere quadraginta mille dispersi, et adeo patriam, et maxime circa Senonensem diocesim deprædaverunt ; quod ob defectum virtualium compulsi sunt provinciam dimittere.

Et dum nobilis domina Alenconii consideraret cum filio suo patriæ destructionem, ad regem Franciæ venerunt, et ei villam Alenconii reddiderunt, Britonibus inde excedentibus, et Francis fœdere pacis intrantibus, duce Alenconii semper in Britannia stante ; nec ob hoc cessarunt Britones querelam prædicti domini Caroli portare ; sed longe post occupaverunt villas in partibus inferioribus Northman-

niæ, videlicet villas Cadomi, Bajocensis, Constan-^A cultura feodi nostri de Feuguerio contiguo dictis conductibus fontium.

tiensis, Abricatensis, Francis circumquaque inter eos dispersis, maxime apud Sanctum Laudum (*Saint-Lô*), et abbatiam de Troardo (al., *Troarne*), usque ad annum millesimum sexagesimum octavum, quod rex dictas partes conquestavit.

Et eodem anno millesimo quadragesimo sextagesimo octavo, octava Augusti, nobilis domina domina Margareta regina Angliae, uxor regis Henrici, qui tunc temporis ab Edoardo de la Marche occupante regnum Angliae, carceribus detinebatur, nec non filia regis Siciliæ, cum filio suo Edoardo domino principe de Galles, venerunt²⁸ apud Beccum, et ibidem recepti sunt eadem die vesperascentem jam die, cum tredis et lumine immenso, et steterunt per quinque dies in hac abbatia, cum honore maximo, et gratis hinc inde actis, perrexit ad Nostram Dominam de Monteforti, deinde ad Herflotum, ut ascenderent mare.

Eodem anno prior de Bellosaltu, videlicet dominus Joannes de Cambrevier, qui tunc erat subprior et cantor Becci, effecit ut scamna, et sedes sumptuosa in refectorio, in honorem et maximum decorum loci, fabricarentur; cuius beneficii gratiam in animam remunerare dignetur Deus.

Anno Domini millesimo quadragesimo sextagesimo octavo, decima sexta Octobris; postquam inferiorem Northmanniam regis subjugarunt imperio, querelantes pro rege, Britonibus ad se reversis, considerantibus tanti regis potestati non posse resistere, prelatis patriæ, nobilibusque, totoque populo super principem, scilicet ducem Britannia acclamantibus, patriæque vastationem, populi confusione, gentium perditionem eidem demonstrantibus, pactum et concordiam tractarunt inter se quærelantes.

Redeuntibus armigeris, nobilibus sagittariis, qui ibidem aderant pro rege pugnaturi, patriam istam Northmanniæ totam depredaverunt, et quidquid ecclesiasticum poterat inveniri, quasi suum proprium reputabant; in dominibus Deo dedicatis, puta abbatiis, dominibus sacerdotum, ex omni parte confluenter, statum ecclesiasticum in personas diffamantes, populusque omnis Northmanniæ tantum supplicium toleravit usque ad medium Novembris anni prædicti.

Eodem anno millesimo quadragesimo sextagesimo octavo, fecit prædictus dominus Gaufridus voutam continuari et antiquæ conjungi, scilicet ad defensionem itineris quo itur de Becco ad Brionum, usque ad gardinum Joannis Louvet, ut scilicet iter regium ibidem constitueretur, qui solebat esse in

Huic venerabili domino Gauffrido abbati successit dominus Joannes Boucart doctor, episcopus Abricatensis, qui tunc temporis erat confessor Ludovici regis Franciæ, qui quidem episcopus fuit electus, sive postulatus, admonitione et precepto ejusdem regis, in pastorem et abbatem Becci. Ipse fecit consummari et compleri beufredum; fecit fieri campanam, quæ dicitur horologium, et suspendi in loco in quo nunc stat, in cacumine ejusdem beufredi.

Idem episcopus habuit quemdam vocatum magistrum Joannem le Marchand, vicarium ejus in dicta abbatia; qui quidem le Marchand erat decanus ecclesie Abricatensis, vir magna intelligentiae et sagacitatis, qui habuit regimen et gubernaculum totius Ecclesie Becci, sub ipso episcopo.

Ipse episcopus in fine se demisit de abbatia, et reposuit in manu religiosorum. Videlicet se demisit super religiosum virum dominum Joannem de Aptot [forte, Hautot.] alias Hauteu, qui pro tunc erat prior claustralium Becci, sed demissio non sortita est suum effectum, quia idem episcopus obiit antequam ipsa demissio esset confirmata a papa. Quare idem prior claustralium perdidit pecuniam suam, quam misera Romam, ad faciendam confirmationem suam, et ad solvendam vacantem; quare facta fuit electio.

In qua electione fuit electus dominus Robertus de Rothomago, alias d'Evreux, prior de Bellomonte, vir religiosus et honestæ conversationis, qui successit in abbatia ipsi episcopo Abricatensi. Ipse electus, et benedictus abbas, fecit fieri novam portam in introitu abbatiae, quæ nunc est juxta portam eleemosynarie, cum muro lapideo versus dictam eleemosynariam. Fecit operari laudabiliter, et honeste supra antiquam portam ejusdem introitus, cum gradibus ascendentibus ad cameras, quas fecit fieri supra eamdem antiquam portam, et fecit etiam operari in conductu rivuli aquæ ante portam ecclesiæ, cum muro lapideo claudente ipsum conductum a camera prioris usque ad granarium; cum pluribus aliis beneficiis, quæ ipse fecit intra ecclesiam, et extra. Deinde ipse se demisit de dicta abbatia, super venerabilem religiosum dominum Guillermum de Rothomago, alias Guerin, retenta magna pensione, cum presentatione beneficiorum. Sed facta ipsa demissione, et confirmata a summo pontifice, ipse dominus Robertus d'Evreux non diu duravit; quare ipse dominus Guillermus Guerin, qui antea erat prior de Sancto Philiberto, et capellanus dicti d'Evreux, fuit omnino pacificus abbas ipsius monasterii de Becco.

ADDITIO AD CHRONICON BECCENSE,

29 Ex historia ejusdem abbatis, auctore Francisco Carreo Beccensi cœnobita.

Guillermus postea abbatum successu trigesimus tertius, Rothomagi sacratus, apparatu solenniore in sedem admittitur. In qua divine legis promptuarium sedulus evolvens, inter ceteros velut sidus clarissimum irradiat. Cujus sedis mense secundo Joannes Aptotius prior claustralit, qui spe sedis adipiscendæ in templi decorum casulam, tunicam, dalmaticam auro purissimo Rothomagi confecerat, moritur Becci, in capitulo conditur.

Robertus vero qui Garino cesserat, peractis in sede septem annis, in bona senectute sub æra tumba celebri funere in Beccensi choro quiescit. Priscorum pietatisæmulator Guillermus, majoris ara faciem tabula aurata variis passi Christi historiis divate, atque argenteam capsam, in qua sanctorum plurium habentur reliquie, decorat; columnas quatuor angelicas, ad quatuor ejusdem aræ angulos, mira admodum sculptura decoratas, ære Cyprio conflatas, affigit. Auream ad hæc capsulam trium auri marcharum ponderis ingenioso artificio mirabilem sparsis gemmis famosam, qua in sanctasolem nitate sacram domini nostri Iesu Christi corpus, cum immenso fidei fructu circumfertur, templo devotus offert. Sex pateras argenteas conventui donat. Argenteam quindecim marcharum lampadem subtili fabrorum opere superbam, in medio Virginis matris sacello ferrea catena suspensam donat. Varia aut erecta, aut reparata ædificia non est quod commorem, quam frequentius affixa ejusdem insignia passim Garinum vixisse testentur. Carolus autem post Neapolitanam expeditionem infirmitate subita nullo relieto libero Ambasie moritur, Ludovico duodecimo Aurelio successore, ad Dionysianam sepultus. Joannes postea Morchenchius Becci archiprioratum gerens, tibiali exsiccato vulnere, in capitulo conditur. Cui Jacobus Faber, prior S. Petri ad Pontisaram fratrum electione, assentiente Carino, succedit, brevi quartana sublatuſ. In cuius locum Petrus Baleolus constituitur.

Qua ætate succedunt hyemes due rigore insolito nivibusque horridiores. Ineunte postea vere, annes in plana diffusi segetes, pecora domosque subinde suffocant; quam temporis injuriam subsequitur pestis inguinaria, agrum Beccensem (salvo Virginea interventione cenobio), misere depopulans. Annosus interea Guillermus incertam rerum seriem providens Joanni Ribaldo ex sorore nepoti, jus omne cedere tentat. Verum obstat Ludovicus, Joannem Aurelium Tolosanum archipresule eidem Garino succedere volens. Anna ad hæc defuncta, quam e Britannico genere Ludovicus thoro priore duxerat uxorem, Mariam Henrici Anglorum regis filiam,

A nondum vigenariam, cum pacis legibus, posteriore thorō sibi tam seni copulat. Moxque vita functus, cum Anna coniubii uxoris [*f.*, *uxore*] prioris in Dionysiana jacet, nullis ex se liberis maribus relicitus. Unde Francisco Valesio Angolismorum duci jus obtigit regium, qui Claudiæ Ludovici filiae priori nuperat. Primus itaque hujus nominis regnat quinquagesimus septimus; sub quo Garinea resignatione a Leone X expedita, Joannes Ribaldus trigesimus quartus, lubens cathedralm ascendit. Rothomagi a Tussano archipræsule consecratus. Statim Garinus, vir optimus, morbo apopletico extinctus, caliginosam Beccensibus eclipsim, annis longioribus feredam, relinquit; cuius pios cineres in medio choro lugubri pompa collocant, pridie Nonas Aprilis Qua B die annua supplicatione revocatur ejus obitus memoria. Sicque Ribaldo pastore speciosa templi porticus, quam vivens Garinus erigendam conduxerat, ingeniose perficitur. Verum moribus hic junior quam ut præsens expostularet negotium, per Adrianum cardinalem Brysum Constantianum antistitem, nescio quo jure, exturbatus, creata pensione, cathedralm cedit. Tamen, quantum conjectura licet augurari, et ut rumor apud nos percrebuisse potuit, archiprior Balleolus, vel quia hujus felicibus auspiciis invidebat, vel quia eum monasterio perniciosum metuebat, litteris Franciscum regem monet. Nec diu pausat res. Adrianus, apostolico munere a Francisco in commendam admisssus, præmissis Beccum satellitibus, bonam fratrum partem in prioratus expellit C (non enim deerant qui Ribaldi partes tutarentur) alios intus vinculis fatigans. Interea Rothomagum natale solum repetens Ribaldus cum magna auri, argenti, tapetum, vasorumque caſitorum suppelleatile, noctu sublata (nec a vasibus quidem sacris abstinenſ) discedit. Atque id saniore quidem consilio factum, regium furem si cum tali viro contendenter sibi conflare veritas; se præterea sciens suis cum cœnobitis odiosum, ut pote qui moribus junior, tanti conflictus causam præbuisset. Inde Vallimontis cœnobii in Caletano regimen adeptus locum ipsum Beccensibus spoliis, renovato ædificio, reddit insignem. Novum imbi arctumque **30** magis vivendi rigorem introducere tentans, suis id agre ferentibus, in Rothomagensi parlamento frustra litigat

Adrianus vero post biennium Beccum deserens, affixa clauſtro virginis Mariae Christum lactantis imagine, Fiscani sedet. Succedit Becci Joannes Dunesius, Aureliensis cardinalis, cuius supra meminimus, vir mansuetus, ac suapte natura, in ecclesiasticis gerendis dexterissimus, abbatum ordine tri-

gesimus sextus, templum Beccense ornamentiis deco-
rans. Anno cuius sexto divi patriarche Benedicti
praescriptum institutum, sex coevis junioribus co-
mitatus, auspice Christo, professus sum. Quod mihi
Christus virginis matris precibus salutare vertat.
Post decimum quartum hujus purpurati abbatis
annum, a CLEMENTE VII ad Nicenam conventionem
vocatus, apud Italos grandi omnium luctu, etate
ad huc florente, moritur, Joanne Venatore cardinali
presbytero, Lexoviorum antistite, trigesimo septimo
abate successore.

Hic multa rerum experientia prudens, Carolo
primum octavo charus, Ludovico deinde successori
conjunctissimus, postea Franciso principi primo a
consiliis et eleemosynis familiaris astat. Francisco
quippe Northmanniam visitante, Beccum ingreditur,
ubi Joannes Venator regia conventione in cathedram
abbatiale a fratribus introducitur. Ibique Georgianum
festum regio decore Franciscus celebrat. Unde
post hebdomadas quinque ad Vatevillam movens,
Alienorem conjugem Caroli V, Romanorum impera-
toris sororem, Becci valetudinariam relinquit. Se-
quente biennio die qua reliquiarum Beccensium
celebris agitur memoria, nocte jam profunda, lam-
padem illam quindecim marcharum argenti specio-
sam, quam Garrinus ferrea catena in sacello Virginis
matris suspenderat, ambasque lances argenteas
choro pensiles, noctu fures audaci sacrilegio deprae-
dantur. Quorum auctores Rothomagi rote suppli-
cio dignam mercedem recipient. Dum Magdalena
Francisci filia, Jacobo Scotorum regi connubio
jungitur, Hedinum ad Theroennam castrum idem
Franciscus armis recipit, statimque pactis ad decen-
nium cum Carolo Augusto induciis, per medium
Galliam Carolus ad Flandria Gandavos, Franciam
liberalitatem expertus peruenit. Mox Franciscus,
mense Julio, Northmanniam repetens, fontium in
claustro Beccensi fluentium tempestiva commoditate
allicitur, adeo ut illic eam mox sibi parari jubeat,
regina Alienore in æde capitulari, e regione, ad Her-
luini sepulcrum epulante. Regiis interea florentibus
gestis, Joannes septuagenarius in Marolea expedi-
tione ad Merlam febre moritur; Jacobi Annibaldi
successoris diligentia Beccum delatus. Ubi tres
hebdomadas quotidianis precibus ac vigiliis fre-
quentatus, in Virginis matris æde pausat. Cor ejus
theba plumbea in choro ad aram majorem conditum.
Corpus Lexoviis in æde apostolica incredibili
sumptu, coepiscopis appositum, quiescit.

Hujus bonas ecclesiastici munera partes, cum
Beccensi cœnobio Annibaldus idem Claudii Franciae
admiralis frater regio favore obtinet, dum Francis-
cus Henrici Francorum Delphini primogenitus
nascitur. Jacobus Annibaldus tria ecclesiastici munera
insignia ab episcopis Hipponensi, Aniano atque
Castoriensi, Romaui pontificis permissu, Becci sus-
cipit.

Quinto Nonas Maii sacerdos effectus, episcopus
consecratus. Atque a legatis Pauli tertii purpuratum

A habet amictum. Tres monachi, eo die cum laicis
septem ab Hypponensi episcopo Becci tonsi sunt.

Anno sequenti Henricus septimo Kalendas Au-
gusti Remis sacratur. Interea Galliae cardinalibus
ad Paulum tertium Romani pergentibus, Jacobus
Annibaldus sub Beccensium reparationum prætextu,
sparso callide regi consensus rumore, bonam Sil-
va Beccensis (quam vulgus Parcum dicit) partem
ad librarum viginti quinque millia, publicis exponit
emtoribus, quasi vero anni ejusdem rationis pro-
ventus uni pastori non sufficiant; constat autem
hujusmodi lucus quadrangulis quinquaginta jugeribus
lapideo muro cum ipso cœnobio cinctus.

Augusto sequente, vir celebris memoriae Georgius
Ambasianus Rothomagensis antistes, in castro Vi-

Bgniano Carolo Borbonio successore, moritur Rotho-
magi in æde Virginea, xvii Kalendas Octobris, divite
mausoleo conditus. Quod quidam cum illa excelsa
pyramide, quam vivens in medio templo construxit,
inter mundi mirabilia facile numerares. Kalendis
vero ejusdem Octobris Henricus Rothomagi, cum
incredibili, tum sumptu, tum patriæ lætitia excipi-
tur, ubi quodammodo prodiga civium liberalitas non
suas facultates, sed egregia sui principis merita
clementiamque metiri delectatur. Hujus memorabilis
sumptus ac lætitiae non vulgaris, pulchre elegan-
terque meminit quidam Chappiis superbas novem
et viginti tabulas recenti volumine viva effigie repræ-
sentans. Idibus ad hæc Januariis, noctem sub mediā
assistantibus choro fratribus ad nocturnas vigilias,
accedunt cum terra motibus crebra fulgura, ingentia
ventorum flabra, inter quæ nec frequens aerius fragor,
vel auræ, certissima discerni queat. Erat ad inferioris templi pyramides ambas, coelos gradus
oppériens, turricula binis columnis per angulos sex
levata, lapideo tabulata ad summum cuspidis, nutu
potius divino quam humanis artibus perducta, quæ
hac eadem intemperie corruens, magnam templo
ruinam suo casu attulit. Atque (ut fere sunt fortu-
nae ludibria, quæ pericula socium addit periculum)
Haymonis Courserii Beccensis monachii, qui Anni-
baldo, a conciliis, et vicibus aderat, suggestu;
duo summas turris crepitacula majora, solo ~~et~~ dirupta,
publice frustratim vaneunt. Sicque rem
pretiosam magni comparatam, sacris usibus dedicata-
tam, veluti quadam Antiochi audacia, cum probro
privato etiam patriæ contrahens dedecus, profana-
re non crubescit, modicunque inde questum
sitiens, pudore neglecto, maximum tum sibi, tum
suis (quorum id gratia siebat) mustam infamiae
notam contempsit, opus quidem aulico monacho
dignus. Claudius posthæc Annibaldus vir ex equestri
ordine clarissimus, ac Franciae admiralis, Jacobi
Beccensis commendatarii frater, cum apud Ferram
oppidum cum suis ageret, solaque sui fama ferocem
Ruthi exercitum eluderet, acriori febre actus, sanctis
monitis unico filio relictis, decimo sexto Kalendas
Februarii, inter sacra constanter moritur.

Ad Annibalem ædem, quæ Appenvilla dicebatur,

ingenti sumptu regio funere sepultus. Regem vero A foribus templi turri alteram ingenti fragore ruen-
Becensem novus aries novo pulsat ictu. Agrumque
Planeseum (cujus foedi nobile caput cum ingenti
privilegiorum gloria supra Appenvillam situm est)
sex fere millia a Becco distantem, marchio Annibaldus Hwaldeus Jacobi Beccensis commendatarii ex
Claudio fratre nepos, Jacobo quodam Perdrierio (cui
rei tractandae creditum fuerat negotium) in capitulo
Beccensi rogante, postulat; oblata in pensum Guar-
gueslala Aloconensi. Idque fortasse tentat speratus
propter presentem patrum favorem, vigetque di-
ligentius vicina commoditas ad rei familiaris con-
geriem. Tres interim ex nostris nominantur, qui so-
lum tum rogatum tum oblatum diligenter examinent,
quorum relatu res ipsa tractanda sit. Extrahit
interea apud Appenvillam castri Annibaldei moles,
cujus fines dominique extenderunt illius planeseæ
domus turriumque advectione marchionis spes ob-
firmatur. Forsan vero fecissent satis Beccenses, si
rerum æqualitas atque conditio postulasset, si jura
clausulis pertinacissimis non obstitissent (*causa* 12,
quæst. 2, cap. 37, et 52 56). Infectis itaque nepotis
rebus, patrui purpurati animus in tres delegatos
monachos, dissimilato prudenter stomacho, ferret;
officisque privatos, secundi prioris scilicet, canto-
ris atque sacristæ in exteris remotoresque cellas
exturbat. Quorum ego ordine secundus abjectior,
sed tale nobis exsilium pro Ecclesia suave. Accidit
tum in majori Lexoviorum ecclesia ambarum in

tem, bonam facit molis partem destruere: cuius
antistitum gerebat præfatus Jacobus Annibaldus.

Idus vero sequentis Junii septimo, Jacobus cardin-
alis Annibaldus, anno sessionis Beccensis decimo
quinto, Rothomagi sub tecto Beccano moritur, in
Appenvillea fratri Claudio adpositus.

Cui succedit Ludovicus Lotharingus cardinalis
Guisianus (de quo paulo ante loquebamur) in re-
bus bellicis sub invictissimo sidere natu.

B Augusto postea mense dum in capitulo Beccensi
archiepiscopi Rothomagensis visitandi partes ageret
D. Parrisius antistes, exiguo tunc monachorum nu-
mero pro tempore consulens, de rigore claustralium
aliquid gratiore laxat, quo juniores ad ipsa litterarum
rudimenta promoverent commodi. Permittitur ita-
que apertis libris in choro canere, quod ante magna
temporis jactura memoriter siebat. Inter violentas
monasteriorum depredationes, esset quod miserum
Beccense loqueretur: unde exturbato venerandorum
Patrum cœtu, dum per Northmanniam grassatur
admiralis Gallus, obnutescit divini cultus exerciti-
um, occisis inter immaturam fugam duobus mo-
nachis, Gabriele Botteo, et Jacobo Nocy.

« Duo postremi abbates fuere CLAUDIO LOTHARIN-
GUS eques Aumalius, qui violenta morte obiit S.
Dionysii in Francia, die tertio Januarii, ann. 1591. »

« DOMINICUS DE VIQ archiepiscopus Aucensis. »

32 PRÆFATIO AD VITAM SANCTI HERLUINI (76).

Consuetudo fuit apud veteres majorum suorum imagines erigere, et præclaræ eorum facta memorie scribendo commendare ad informationem posterorum, ad exemplum scilicet virtutis et incitamentum proibitatis. Quod ob id utique actitare curabant ut qui aliam ignorabant vitam, hoc modo sibi et iis quos scriberes suscipiebant, præsentem quam maxime memoriam efficerent longam, laudemque, ut putabant, mererentur perennem. Econtra ecclesiastici scriptores, passiones et vitas sanctorum, qui planum iter justitiae sequentibus laboribus suis reliquerunt, et Deum in vita et in morte sua glorificaverunt, eadem quidem via, sed non eadem intentione scribere studuerunt. Nam perinde succedentibus decadentibus Patrum vitas, et mores intimare voluerunt: non ad captandum vulgi favorem, sed ut agnoscentes religiosas eorum conversationes, ad gloriam Dei laudibus attollerent, et sibi exemplar propositum bene vivendi, actibus prosequerentur, ut eternam promercentur remunerationem. Unde quidam sapiens hortatur dicens: *Laudemus viros religiosos et parentes nostros in generatione sua (Ecli. XLIV, 1)*; atque Apostolus:

C Memento præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Bei; quorum intuentes exitum conver-
sationis, imitamini fidem (Hebr. XIII, 9, 7). Ad hoc enim scribuntur vel leguntur strenui actus et miræ virtutes sanctorum, ut in his laudetur Deus, de cuius gratia sunt, et minores vestigia majorum quæsequi debeant aspicientes, sine offensione passibus boni operis currant viam salutis ad gloriam et ad bra-
vium supernæ vocationis Dei. Hoc fecerunt antiqui, hoc faciunt adhuc istius tempestatis multi, nolentes preterire facundos quos alicujus momenti fuisse putarunt. Inter quos Beccenses primos ipsius loci structores, et erectores, quia Deo noti, et hominibus chari fuerunt, ut rebus ipsis claruit, mandando litteris, post se venturis eorum piam reliquerunt D memoriam, hoc est beati Patris Herluini, nobilis quoque Wilemi, atque sapientissimi Bosonis; sancti vero Anselimi Vitam (qui secundus abbas ex-
stitit ipsius loci) quidam Canturiensis edidit, qui ei adhaesit, et usque ad mortem in archiepiscopatu deservit, quo, Deo volente, translatus fuit; et quidquid de eo videre vel audire potuit, scriptum reliquit.

(76) Hujusc præfutionis auctor (ut puto) Millo Crispinus.

VITA SANCTI HERLUINI

PRIMI PASTORIS ET FUNDATORIS BECCENSIS COENOBII.

Auctore Gilberto Crispino abbe Westmonasteriensis.

Quoniam in re militari quæ quis memoratu di-
gna legit, scripto eduntur ad posteritatis exhortationem et laudibus attolluntur, prout ingenium scriptoris et facundia præstat, silentio supersederi non debet, ad divinæ virtutis gloriam et magnæ in Deum fidei formam, quæ in satellitio Christi nostra memoria præclare egit abbas venerabilis Herluinus Beccensis, cuius virtutis hoc ad quemdam titulum perscribatur, quia mundum jucundissime sibi, et ad votum arridentem, ea etate penitus recusavit qua vehementius alii se ingenerunt recusanti, et in qua patria tunc incolumem armis militem abrogatis, monachum fieri portentum habebatur.

A Danis qui Northmanniam primi obtinuere pater ejus originem duxit; mater proximam ducum Flandriæ consanguinitatem attigit. Ansgotus ille, ista Helyos nomen habebat. Gislebertus Brionensis comes primi Richardi Northmannia ducis nepos ex filio consule Godefrido, illum enutritum penes se inter omnes curiæ sue primates habuit acceptissime: habilis hic ad arma plurimum erat, nec minori ea animositate gestabat. Omnes omnium totius Northmanniæ majorum familiæ in electis illum habebant, in armis omnique rei militaris usu, et cultu corporis sui attollevant. Ab dishonestis avertiebat animum, honestis quæ curiæ magni faciunt impendebat omne studium, domi ac militiae commilitonum suorum prestantissimus erat; quibus de rebus non solum singularem domini sui obtainuerat favorem, verum et apud Robertum totius patriæ **33** ducem, et apud exterarum dominos regionum pepererat sibi nomen plurimum, accessumque familiarem. Alia, quæ ad captandum nomen in sæculo plurima fecit, omittamus; hoc ad fortitudinem illius animi ac fidei constantiam et in armis confidentiam non sileamus. Indigne passus aliquando factam sibi a Domino injuriam famulatus sui communum ei subtrahendo, contulit se, eo inviso, longe aliorum. Eo itaque sub tempore comes ipse Gislebertus quorundam potentissimorum Northmannie lacessitus injuriis, multam militum manum contraxit, injurias suas effere volens ultum iri, homo ferocius animi, magni potentatus, nominisque supremi avidus, utpote ducum tantorum propinquus, ad potentias suæ ostentatum per nuntios eis non prope diem belli, sed per plures ante dies id se facturum, et quando transmisit. Ita condito tempore bellum utrinque apparatur, quod exequi non posset sine multa partium utrarumque strage, nec amplius evitari salva eorum dignitate. Quod vir

A animosus, quem scribendum accepimus, ubi compertum habuit, illico injuriarum oblitus, viginti secum delectos milites assumens pergit ad diem certaminis, minime cum Domino, verum seorsum procul ab agmine illo; etenim suæ suorumque salutis objectu fidei sue, sponsionem asserebat, mortis periculo appetebat, nullius emolumenti ab illo vicem exquires. Dictum satis est, et hic lucide agnoscit potest quis fuerit; non desertores pugnæ, quos in aliorum perniciem metus absolvit, si quos in dominorum necem et patriæ excidium, cupiditas inducit, hoc exemplo alloquimur, nec tam militaris glorie obtentu quam servandæ causa fidei proferimus. Dux per excelsi montis latus agmen cum deduceret, videt a tergo viginti armatos eminus in plano subsequi, ac hostile aliquid verens imperat confestim qui essent scitum ire. Accidunt, suos et causam agnoscent, approbant plurimum magnanimitatem, ac duci renuntiant. Admiratis pro injuriis tanti sibi serviti vicem restituì, illico remittit accessum, cum ampliori gratia reddens omnia, quæ sna fuerunt. Bellum quod instabat crastinæ lucis sub exortu, nuntii predicti provinciæ ducis Roberti, noctu antea venientes, dirimunt; jus fidemque sacram obstinati ut ab armis discedant, et iudicium belli, curiæ sue exspectant definitioni. Itaque pars utraque, ac neutra superior altera discessit ab armorum excisione, divina sibi providentia lignum illud ad omne opus bonum utile conservabat. Nolebat summus Artifex violentia sæcularis auro jam plus illud distorqueri, aut infructuosis affectiōibus exhumectari.

Vite hujus jocundissimo statu annos ille jam excesserat tringita septem, cum tandem divino metu succendi amore mens illius cepit et ab amore mundi tepescere, sensimque in dies frigescere, ab exterioribus oculum cordis convertens ad se ipsum; ibat frequenter ad ecclesiam, orabat devote, ac sepe prorumpebat in lacrymas, ludicra re omni omissa; jam minus frequens erat in curia, quia hoc solo retinebatur, quod prædia sua Deo secum lacerari satagebat; quod et obtinuit extorquens ea sibi a domino suo multa instantia servitii. Sæpe sub diem pernoctabat orans in ecclesiis, et mane primus in curia coram aderat, ad mensam Domini, quia inter sodales parimoniam exercere volebat, multisque adinveniebat impedimentis absens. Sæpe totum jejuniis transigebat diem, in armis, in cultu corporis, non idem studium quod prius, satis indicabat altercationem animi illius, quam adhuc se-

ria dissimulatione celabat. Angebatur mens, et in A duntur crimina que humili, et sufficienti ratione plura cogitationum deliberatione distrahebatur; militiae ac ceterae saecularis rei usum relinquere summa erat voti, Verum quo se conferret, quod vivendi genus assumeret. ignorabat. Rarus in Nortunania tunc recti trahitis index, aut pervius erat, sacerdotes ac summi pontifices liberi conjugati, et arma portantes, ut laici erant, veterum rito Danorum universi, adhuc vivebant, sed, sicut *spiritus ubi vult spirat* (*Joan. iii, 8*), ita quem aspirat unctio ejus docet de omnibus (*I Joan. ii, 27*). Abrenuntians ergo militiae, vili tegumento indutus, barba et crine intonsus, inter aulicos ea quidem diu, qua diximus, intentione servit exitus ab Egypto verus illle Hebreus, ea videlicet transiliens quæ transeunt, ac omni conamine se extendens in ea quæ externa existunt, ab eis qui remanebant mutuum in opus Dei asportare conabatur quid pretiosum poterat, jam domini sui latus assidens ad mensam, inter multimodas epulas, et comedentes, pane asperiori vescebatur et aqua; ridebatur ab universis, amentiae quidquid agebat reputabatur; minis, promissis, injuriis, officiis dominus et universi satellites nil poterant a proposito suo eum avertere conantes; mittebatur homo olim universis acceptissimus sepe numero ad curias, sedens asinum, mœror ac risus diversis quo adveniebat, servitorum quidem gratiositate, quia metuebat sæculo irretiri, nec equitate jam volebat asinando serviens domino, sine cuius permisso discedere nolebat. Et quia pro Deo abjectus esse nequaquam erubuit, C nec Deus illum erubescens, super terram quoque amplissimam illi restituit vicem.

Comes Gislebertus de cuiusdam compatriote sui damno agens, quod in illius vergebat perniciem, ad principem Nothmanie Robertum, cuius quidquid super hoc agebatur intererat, praedicto viro hac de re imposuit allegationem; at vir pacis ferre damnosus alicui machinamenta penitus recusavit. Perstat dominus in sententia hortans et comminans, ut homo sibi intimus verbum consilii sui ad dominum suum perferendo, referat. Agitur ut jam ostendat miles ad utram liber positus, cui servire superno, an terreno domino malit. Sed mox ut superni causa Domini exegit, illico iste funem, quo sub terreni servitio domini retinebatur, ab rapit. Abdicata omnino legatione discedit a curia. Quin tamen iret comes Gislebertus nullomodo discredens post ~~B-1~~ paucos dies curiam ivit, rescire volens quid dux responderet; verum ut cognovit ad eum non fuisse perlatum, efferatus in illum cui imposuerat, mandat abduci quidquid habebant ille et sui. Continuo abripiuntur omnia sua, nec curat; vastantur quoque pauperes sui, unde non parva solicitatur cura; pauperum ergo transmissus questu et lacrymis, post parva dierum intervalla rediit ad dominum, nullaque sui curam gerens egit suppli- citer causam innoxiorum; accersitur negotium totius curiae, acerrime in causam deducitur. Inten-

B duntur crimina que humili, et sufficienti ratione cuncta purgando renovebat, qui in eo iudicii respondebat Spiritus Dei, tacitis unde judex potius erat infestus, alia quedam admissa intendebat, sciens iste quid lateret in fundo: « que mea sunt, inquit, hinc accepta universa distrahantur, dum pauperibus, qui vestram nullo crimine iram meruerunt, sua restituantur. » Motus ad pietatem dominus, quem mundane celsitudinis fastus plurimum obtinebat, adducto in partem viro perquisivit animi tantam commutationem, et finem consilii: Cui paucis ille verbis cum multis lacrymis respondit: « Sæculum amando, et tibi obsequendo, nimium Deum, ac me ipsum hactenus neglexi: que corporis erant cultui omnino intentus, nullam animæ meæ eruditio accepi; quapropter precor si quid unquam bene merui a te, liceat vitæ quod superest in monasterio transigi. Salvo circa me amore tuo, et da mecum Deo que habui. » Habitæ dñi deliberationi finis iste concedit; corde in lacrymis concitat sustinere nequit ille ulterius loquenter, abripit se in cameram. Pieta humana in eo multa erat circa illum militem suum, multa et illi circa Dominum. Ac vix ab eo missionem requirere valebat, sed prævalebat fortis ut mors dilectio (*Canl. viii, 6*). Tandem gratissimo clienti expetiam concedit, tam sui quam suorum omnium facultatem, quem catenus ut bene obsequenter sibi amaverat, jam coepit amare ut dominum, ac libens obsequebatur illi plures dies, multo cum honore detentum apud se debita honorificentia remisit, dictio illius, ac servitio tradens quidquid paterni juris babebant fratres sui, qui eadem dignitate geniti pares extiterant sibi, quia dignior, et vera nobilitate generosior germanis efficiebatur, jure ab eis illi subjici, nec indignum aut injuriosum aestimabatur.

Protinus in villa quæ dicitur Burnevilla, extrendum servitio Dei opus arriput non parvum, brevi peractum; ipse non solum operi præsidebat, sed opus ipsum efficiebat, terram fodiens, fossam efferen, lapides, sabulum, calcemque humeris comportans, ac ea in parietem ipsem compenens; quibus alii horis haberant, ipse congregebat quæ ad opus exigebantur, excludens otium ab omni parte diei. Quanto vanitate tumida olim delicatio, tanto vera humilitate nunc ad omnem laboris tolerantium propter Deum patientior. Cibum præter quibus non licet diebus, semel accipiebat, nec exquisitum, et parce satis, expleto cum die opere suo. Et quia interdiu nequibat, ediscendo psalterio noctem pene totam impendebat. His exercitiis multa jucunditate exercebatur novus tiro Christi.

Prima litterarum elementa didicit, cum jam existet annorum prope quadraginta, et divina optulante gratia eo usque processit, ut etiam ipsis apprime eruditis grammatica, in exponentibus ac intelligendis divinarum Scripturarum sententiis, merito haberetur admirabilis; quod, ut solius divinæ gratia efficientiæ actum credatur, nocturnis tantum

horis huic studio vacabat, quia propter lectionem nonquam diurni operis intermisit executionem. Non solum in cythara confiteri Domino, verum et in psalterio decem chordarum (*Psal. xxxii*, 2) psallere gestiebat, congrua temporum distributione, nunc attentus bone actioni, nunc intentus lectio atque orationi.

Nova rursus molimina contra eum hostis antiquus inventit, quod sumnum in humana vita ille exco-gitaverat, monasterialis videlicet ordinis fastigium, pene dissuasit his occasionibus. Cœnobium quoddam adiit gratia inquirendi de vita monachorum; habita oratione, accessit omni cum reverentia, multo cum timore ad ostium claustrum, velut ad ostium paradisi, desiderantissimum scire qui monachorum habitus, qui mores, que in claustru se-dendi sit religio. Vedit, longe ab ea quanæ cœnobialis ordo exposcit, gravitate morum omnes haberi; turbatus est jam ac omnino incertus quod vivendi genus approbat. Ad hæc qui monasterii custos erat, ut illum sic introrsus accedenter conspexit, furem suspicatus immissio, quanta vi potuit, collo illius pugno, per capillos foris usque ad ostium extrusit. At vir patientissimus pro illata sibi injury nullum monacho laicus verbum impatientiae respondit. Talibus quidem accedere plurimum extimuit, sed palmes propagatus ab ea, que Vitis vera existit, nullo adversitatim æstu arescere potest, alte radicatus in illius charitate que *omnia suffert* (*I Cor. xiii*, 7).

Hoc de illo referens ædificationis solatium, aliud ea de re proximo natali Dominico adiit majoris nominis cœnوبium, festiva processione cum fratres in die solemnitatis existent, vedit indecenti benevolentia monachos passim arridere laicis, aggandere in paratiobibus ornamentiostendendo ea alius, ad introitum contentioso tumultu anticipare aditum. Ad hæc insistentem sibi nimium fratrem quidam monachus monachum pugno repercutsum avertit, ac impulsu supinis dentibus demisit ad solum; adhuc enim, ut dictum est, omnes omnium per Northmannian mores barbari erant. Hac rerum insolentia ne bonum dannaret inceptum, tantam actuum levitatem, tantam improbitatem morum contuens in illis ad quorum normam vitam suam corrigerere solebat, Dei manus effect subveniens labanti. Sequenti nocte, expleto matutinorum officio, diu ante lucem alius emissis oraturus ipse remansit occultatus in quadam angulo oratori; mox quidam monachus eo non viso prope constitut ad orandum, qui nunc toto corpore prostratus, nunc tantum genibus flexis, cum lacrymis orans usque ad manus clarum persistit. Ejus igitur exemplo omnino redintegratus est.

Referimus miracula, sed eis, unde vulnus fert sententiam, multum pauciora, quanquam non defuerunt et ipsa. Quid enim gloriosius, quod victus ab eo ubique hostis, Deo vincente, succubuit? Robur constantiæ illius, duris hactenus adversitatum ictibus

A perfringere conabatur, sed [al., nunc] conamen ejus omne frustrabatur, hunc malis pravorum exemplis suffodere molitur. Verum ut in Canticis cantorum legimus: *Uniuseujusque viriens super femur suum propter timores nocturnos* (*Cant. in*, 8), seu diurna oppugnatione seu nocturna subdole, rationis aliquis suggestione accedat, invenit eum excubante in propugnaculis, gerit in manu gladium, qui universas hostis compages ac medullas exsequitur, dignocens ac exterminans quæque ab illo cogitationes atque intentiones sugeruntur; ad excipiendos ictus, longanimitatis, et patientie forti clypeo munitur; positus infra divina custodia murum ad omnia illius molimina, a vigilis sui communione sollicitatur, qui non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israël (*Psal. cxx*, 4). Igitur non exploratis ad votum quæ volebat castrorum Domini, reddit firmaturus suum quod contra spirituales incursus extruebat: avulsit illico paternas domos, unde servorum Dei habitacula construxit.

Sacra vero quam construxit ecclesia ab episcopo Lexovii, nomine Heriberto comam totundit, ac sacerdalem habitum deponens ab eodem pontifice sacre habitum religionis accepit, miles Christi per tot pericula fortis ante expertus; ejusdem ordinis cum eo jugum subierunt duo sui. Postmodum a prefato praesule sacerdos consecratus pluribus ducatu illius jam adscitis fratribus abbas præficitur; tuto imitandus alius præponitur, qui per annos tres improperiū vita spiritualis patientissime tulit coram sacerdularibus alienatus spectaculis, quibus innutritus quotidie alios videbat oblectari; rigorem abstinentiae non relaxans inter affluentissimas dominorum mensas, omni denique abjectioni corpus suum subjiciens in curia. Quos ergo regendos acceperat arctissime, vel more Patrum piorum [al., priorum] regebat. Videres, peracto in ecclesia officio, abbatem collo segmentem, manu rastrum vel sarculum gestantem, ad agriculturam praere monachos omnes, ruris operi sub diei terminum insistere, sentibus et spinis alii agrum emundabant, alii finum scapus compartentes spargebant, hi sarriebant, illi ferebant, nemo panem assumebat in otio, ad horam agendi officii in ecclesia omnes ad unamquamque horam conveniebant. Victor quotidianus panis silagineus, et herba cum sale et aqua: aqua non nisi lutulena, quia fons D nusquam præter ad duo millaria habebatur. Celeste, aiebant, beneficium cum panis melior, et caesus, vel aliquid aliud edulium undecunque habebatur. Exemplum magistri, et conatus, omnem murmurandi excludebat aditum. Abbas prior ad opus, ab opere discedebat ultimus, operator ipse continuus. Simili se inibi propter Deum servituti nobilis mater ejus addixit, et concessis Deo prediis, que habebat, ancillæ fungebatur officio, servientium Deo pannos abluiens, et quidquid injungebatur extremi operis accuratissime agens.

Ad opus servorum Dei quadam die cum annonam torreret, nescio quo casu domus undique succensa est. Cucurrit quidam ejulando nuntians abbati domos

combustas, et matrem ejus inibi esse combustam; A dium morte subita præventus nominem exivit. Quod at ille licet lacrymis suffusus ad Deum manus levavit: « Gratias tibi, Deus, inquiens, quod in officio servientium tibi matrem meam ignis assumpsit. » Fortis in amore Dei constantia quæ tot diaboli arietibus impulsa labare non poterat! maleos ac ignes inimicus suggerebat nesciens, quibus vir patiens minime fundebatur, sed purgatus ad coronam gloriae formabatur. Nihil tamen mali in illa conflagratione predicta domina passa fuit.

Dein post aliquantum temporis per visum divinitus commonitus est, ut dimissa solitudine campestri, quæ competenti opportunitate omnino carebat, eum ad locum sui juris mansionem transferret qui a rivo illic mananti Beccus appellatur, ad milliarium a castro quod vocatur Brionnium valle. Est hic locus in ipso saltu, Brionnensi valle ima, montibus saltuosissimis hinc inde occlusa, omni opportunitate humano usui commodus propter densitatem, ac rivi recreationem; ferarum illuc multum erat accursus, trium tantum molendinorum tres domus illic erant, et solum habitabile pernudicum. Quid ergo faceret? molendinorum in uno pars sibi nulla, aliorum duorum sua pars erat tertia, nec tamen soli liberum quantum opportuna domum capacitas exigebat. Comes Gilebertus nil usquam eo saltu pretiosius possidebat. Quid plura? spe in Deo firmata, cœpit operari, ac Deus evidentissime cooperari, nam consortes, et contermini quas ibi habebant partes, seu venditione, seu gratuita donatione, omnes sibi suas dedere, ac brevi sub tempore silvam Brionnii, quæ circum erat, totam obtinuit.

Consecrata, paucis exstructa annis, non parva ecclesia, columnis ex ligneis claustrum construxit, in quo ad morem patriæ fratres jam nusquam progressuros considere instituit. Nocte vero subsecuta orationi eo intento in stratu suo, diabolus futuri illic bonorum operum incrementi primordia cernens, impatiensissime tulit, tectum dormitorum multavi concendet. Unde quasi **36** conanime colligentes supra novam novorum parietum insiliit cooperturam, ac in unum ad terram universa dejecit. Verum is non erat semen quod in petrosis ortum areat quia non habet humorem, sed pingui terra exceptum attulit fructum in patientia; mane quia inimicus hoc fecerat D indicavit fratibus, et dejectos eorum animos redintegrans, claustrum ex lapidibus rectificare cœpit usta. Vicinus degebat, nomine Radulfus, cognomine Pincellus, homo seculi plurimum addictus concupiscentiis, qui ab ipso abbatte cum sæpe numero ad bene vivendum moneretur, spernabatur, ridebat irridendo; cum ab armis defessus ac mundi voluptate satiatus esset, monachum se futurum respondebat. Quadam ergo die Dominicæ pro quibusdam altercationum controversiis, prædictum abbatem adiit, penes quem demoratus in vesperum; nocte jam ingruente more solito admonitus, rogatus, et irridens domum rediit, et circa ejusdem noctis me-

(77) Reliqua exstant in Vita ejusdem.

abbas ipse eadem hora agnovit animam illius raptam a demonibus, audiens miserabiliter planctu ejulantem, et ita per longum temporis et loci intervallo abduci, mittit sub acceleratione quid de illo ageretur inquisitum iri; legatus illuc pervolans pulsatas fores rumpit, irrumpens ad cubile pervenit, in cubili jam gelidum, ac membris omnibus rigidum ad latus nesciæ uxoriussæ invenit. Hujus miraculi unum e fratribus testem habuit, qui cum eo eosdem ejulatus andivit.

Quadam die circa vespertinas horas cum foris ad opus resideret, vidit dæmonem sub habitu clerici prope locum transire, et eam dormitorii officinam in qua fratrem ad necessaria secessus est, adire; revera suspicatus clericum, et quod ad oratorium ire voluisset, fecit a compluribus inclamari quaibat non esse viam oratorii; nequaquam exaudientem prosequitur missus qui revocaret, sed elapsi nulla prorsus vestigia invenit. Intellexit tandem inimici præstigiam, ac rei eventum exspectavit. Nocte proxima quidam monachus, de monasterio fugiens, per eadem loca egressus discessit, ut e vestigio subsecutus prodidit. Quod mane ille cum compreisset dixit, cui militabat et qui eum abducere sagedit a vespertinis horis præstolabatur ibi immundus immundus, dominus satellitem per immunda jure abducturus. Variis ergo similitibus quæ sæpe introrsus oriebantur cœpit dolere multum et anxiari; ad ea enim componenda qui in clastro præsideret minime erat, sumptuum congerendorum necessitas illum extra immorari compellebat: hac de re multities Dominum cum jam exorasset, divina sibi misericordia accommodavit auxilium, sufficiens ad universa que agenda forent sufragium.

Ortus Italia quidam vir erat, quem Latinitas in antiquum ab eo restituta scientie statum tota suprennum, debito cum amore et honore, agnoscit maistrum, nomine Lanfrancus, etc. (77).

Abbas peritus erat in dirimendis causarum sæcularium controversiis, prudens in iis quæ ad exteriora pertinent, in aedificando et procurando quæ necessaria forent, nec prudentior neque efficacior salva religione poterat esse; præsentia corporalis foris inter curas mundi cum residebat, animus ad sui curam, et amore Dei præcipie intendebat, nullam sæcularis pompæ curam gerens, soli Deo in actibus suis gratificari gestiebat. Humillimus, summae patientiae, in exseundo carnis appetitu modesto rigore continentissimus, semper ad orationem primus exsurgebat, nec diurni laboris multa defatigatio illum in lecto post alios retinebat; quo jure, qua tranquillitate subditos sibi regebat. Legum patriæ scientissimus, præsidium suis erat contra iniquos exactores, et si quid inter eos controversiæ nascebatur, æquissimo confestim statu componebat. Undeconque, vel quibuscumque loquebatur sermo ejus dignitatem in se maximam gerens obaudiebatur, at doctor ille maximus in clastro omnem operam

impendebat quieti, et silentio cordis sui novalia A verum intrantibus eis, vidit eundem jam in navi verbi sacri excolens, assida lectione irrigans ea dulci quam saepe obtinebat lacrymarum compunctione. Sic per tres annos vixit solitarius in frequentia hominum, gaudens quod ibi nesciebatur præter paucissimos quibus aliquando loquebatur, omnibus innotus. Rumor ut hoc factum prodidit, et longe lateque protulit, et fama viri præclarissima, Beccum et abbatem Herluinum brevi per orbem terrarum extulit. Accurrunt clerici, ducum filii nominatissimi, scholarum Latinitatis magistri, laici potentes alta nobilitate, viri multi pro ipsius amore multas eidem ecclesiæ terras contulere. Ditatur illico Beccensis locus ornamenti, possessionibus, personis nobilibus et honestis, interius religio atque eruditio multum accrescere, exterioris rerum omnium necessariarum subministratio cepit ad plenum abundare; adimpletur visio quæ in eodem monasterio visa est paucos ante dies quam vir ille tantus ad ordinem cœnobialem venisset. Fons videbatur ortus in valle monasterii cuius aqua ad montium cacumina excrescens, hinc inde effusa, per campestrium diffundebatur amplitudinem. Abbas fons erat in convalle, scilicet humilitatis exortus, aqua exundantes et hinc inde latissime effluentes monachi, qui ab illo incrementum acceperunt religionis divinæ, videlicet eruditio disciplinam, qua multi ab eodem loco longe lateque postea sunt meliorati

Hanc fructuum Deo suavissimorum flagrantiam, cuius ex odore domus Dei per orbem impleta est, qua et ipse abbas absens jocundissime senserat, postea præsens quanto vicinius, tanto jocundius sensit profectus ad eum in Angliam. Quo in itinere evidenter miraculorum signis multa circa illum gratia divina innotuit; cum enim Bolonium venisset, volens egredi ad portum qui plus sex leucis ab urbe non distat, tentavit qui cum eo ibat comitatus. Comitissa quoque comitis Eustachii **37** conjux femina Deo amabilis persuadere pluritam sategit ut in urbe remaneret, quoniam in portu naves nulla erat, et ventus qui de transmarinis eos referret jam per quadraginta fere dies nullus omnino extiterat; at ille certissima in Deo spe ait: « Ibumus ad navalia naves sine more habituri: fratres qui domi remanserunt oraturi pro nobis sine cunctatione nobis eas presto habebunt. » Dicit, et statim ventus convertitur. Itur sub omni acceleratione ad portum quo tunc prius sexdecim naves appulit ventus quam pervenissent. Noctis erat tunc primordium, cuius ante medium rursus aspirante vento qui transferret circa aurora exortum puppes omnes in fluctus retrahuntur. Ingressus navim aliis ad alia quæ tam tumultuosæ rei convenienter intentis, abbas cum monachis haud procul litaniam dicebat. Repente iuxta quidam, nescitur unde, astitit homo grandævæ etatis, et modestissimæ alacritatis; frater qui litaniam proferebat illum vidit et ab universis putabat conspici, aestimans pauperem esse qui præstolaretur, ut finitis litaniis postularet aliquid sibi dari:

B Hoc tumultuatione prospectantibus aliis, ille gravi quadam dignitate subridens, metum eorum reprehendebat. Tunc primo, ut aiebant, visus ab eis, exigentibus confessum nautis quis foret, quis induxisset, vel quo pretio navem locaret; eo auctoritate multa se habente, et nil omnino respondente, dixit frater qui jam diu eum viderat: « Ex quo litaniam diximus, in portu nobiscum manet, et ut credo plus eo navigium, quam ipse navi indiget. » Cœperunt ergo mirari, et mirando illum omnes contueri. Viderat abbas quendam cui valde conformis erat, et quæsivit nominatim an is esset. Ille paululum vultu exhilarato, hoc solum respondit: « Non sum. » Hoc unum in tota ea navigatione protulit verbum. Navi prosperrimo cursu apud Doffensem portum appulsa, per comitatus hominum qui in navibus erant multum requiritus, ille comes navigii nusquam reperiri, vel qui eum exiisse vidiisset, potuit. Dein omnium rerum cum incolumitate quinto die ad archiepiscopum abbas peruenit.

C Quæ tunc inter eos submittendi sese ad invicem pia contentio? summus antistes et in Ecclesiis transmarinis vices apostolicas gerens submittebat se suo quondam abbatii, ut alius quivis monachus etc. Prædicto abbatii rursus mirabili rerum successu ad votum omnia cesserunt, mox ut redire dispositi; nam die qua voluit circa sextam diei horam venientibus quos ad mare archiepiscopus premiserat, ac renuntiantibus ventum omnino contrarium esse, et pelagus infestum, assueta in Deo ille confidencia discessit ad mare oblatantibus universis, et nocte jam ingruente quo, multa parte noctis exacta, perveniens, ventum quem volebat, et qui commodior erat ad transferendum [*f.*, transfretandum] hora eadem præsto habuit. Interim somnum capiens dum naves ad mare impelluntur, primo lucis sub exortu navem ingressus, tam ipse quam omnes sui confessum transvecti sunt prosperrimo omni navigii eventu. Non amplificamus rem gestam, sed simplici narratione scribentes relinquimus eam alis considerandam, dignaque amplificatione attollendam.

D De arboris illius magnæ radiebus quæ in horto suo remanserunt, ut per somnum viderat, vidit postea prædicandus vir pullulantes quasdam virgulas in arbores magnas excrevisse, multos videlicet ad magna bonorum operum incrementa per illius institutionem accessisse; illius etenim sementis existit quidquid unquam boni fructus in Beccensi cœnobio, vel ab eo exstiterit. Arbor fructibus optimæ fuit venerabilis Anselmus Ecclesiæ Augustensis clericus, qui illum doctorem maximum ad ordinem monachorum subsecutus, ad prioratum quoque ejus-

dem cœnobii Beccensis post eum accessit; et de-
functo beatae memorie supradicto Herluino abbatи
successit, ac demum post ipsum Lanfrancum, ar-
chiepiscopum Cantuariensis exstitit, vir ingenio
admirabilis, facundia non impari, et, quod ad hu-
manum spectat judicium, morum omnium insignis.
Quod de approbanda actuum ejus honestate dicimus
vicinitas universa testatur, longe lateque Northmannia
attestatur, et Gallia amplissime contestatur. Arbor
fructuum jucunditate plurimum acceptabilis fuit
Ecclesiae Cormeliensis abbas Willelmus, apprime
nutritus vel eruditus. Arbor alta atque fructuosa
exstitit Henricus Cantuariensis Ecclesiae decanus,
qui postmodum abbas fuit de Bello, vir ecclesiasti-
cis omnibus disciplinis optime instructus. Arbores
bonorum operum fertilitate multum gravidae in
domo Domini exstiterunt venerabilis Ilernotus,
Ecclesiae Roffensis episcopus, et qui ei ad idem
officium ibidem successit, vir morum sanctitate
admodum reverendus, Gondulphus episcopus. Hos
Ecclesiae sue filios vidit grandavus Pater alius Ec-
clesiis patres constitutos. Hi sunt filii de quibus in
psalmo (cxxvii, 3) dicitur: *Filiī tū sicū novellæ
olivarum*, qui ab inferioribus extenuati ad superiora
roborati, charitatis Dei adipite pinguedine replete,
aliorum animas verbis ac bonis exemplis reficiendo ro-
borant roborando sustentant, sustentando ad summa
virtutum incrementa educunt. Multam quoque educa-
verat sobolem spe certissima posteritatis spirituali-
ter in Dominino, jam juvenes centum, nobilissimorum
et enim atque optimorum, tam clericorum quam
laicorum, ex multis partibus orbis illic adunatus
numerus, ad centenariam pertingebat summa. Vi-
dit filios filiorum, ex sancto videlicet Cadomensi
cœnobio fratres ad ~~38~~ idem opus assumptos, in
extremis nationibus multos gignere in Domino.

Corporæ eum vires jam deserebant, quas per tot
annos laboris vehementia, vigilarum, et inediae
continuatio plurimum attriverat, visus maxime
destituebatur officio, et ab horis vespertinis indige-
bat ducamine. Quamobrem non in dormitorio cum
fratribus, neque ad psallendum choro interesse jam
valebat, sed tamen ad nocturnale officium primus
surgebat, nec ulla diurni laboris defatigatio in lecto
illum post alios retinebat. Cibi ac potus parciononia,
quæ in juventute, eadem servabatur in senectute,
preter quod ab omni fratum conventu coactus,
exceptis legalium jejuniorum diebus, bis comedebat
in die. Quod quidem ipsum non tam refocillandi
lassi corporis cura concederat, quam ut escam su-
mens eis sumentibus, quibus ad opus præsidebat
insistere posset, operi usque ad vesperam, ac per-
sepe etiam usque in noctem insistebat. Otium aut
voluptas nullum in eo sibi locum sortita est. Non
aetas eum annorum numerum jam excedens, de quo
dicitur in psalmo: *et amplius eorum labor et dolor*
(*Psal. lxxxix, 10*). Non vehemens quia multum sepe
in internis angebatur infirmitas, illum ab actionibus
necessariis retinebat. Paterno affectu omni modo

A circa monachos suos intentus, districta eos disci-
plina regebat, et affectuissimo amore diligebat. Si
quem inter fratres segnem, si quem sui ordinis ac
studii litterarum negligentem, si quem in ecclesia
sonnolentum deprehendebat, hunc omnino invisum
habebat; semper, inquit: « Homo litterarum, et
mandatorum Dei nescius, quid præstat? » Quem
considerabat vigilantiorem, studiosiorem, ad virtutum
exercitio promptiorem; hujus non abbas, sed
servus exstabat; plerosque plus ad studium incita-
bat illius favor quem scientiae ipsius amor; sedulus
enim perquirebat quis omnium eorum qui erudie-
bantur accurasieris ingenii esset, quis tenacioris
memoriae existeret, quis vehementius instaret, cu-
jus studio valereret; denique ex omnibus quis ad
singulæ virtutes et amorem Dei plus intenderet,
nec minus quam in se amabat, et enutrire satagebat
quicquid amandum videbat in singulis! Litteratus
aliquis volens fieri monachus, quando ad illum ve-
niebat, qua exultatione suscipiebatur, quæ suscep-
to benignitas, et veneratio exhibebatur. Laicos
qua instantia utad discendum psalmos intenderent,
agebat! Quibus modis. ut quod inchoaverant
amando tenerent, instabat! Omnibus omnia se con-
formans, omnes ut filios, et illi ut patrem eum
amabant.

B Nova, necdum sacra erat ecclesia, quam ab
ipso cuius eam consilium inchoavit et auxilium
[al., consilio et auxilio] consummavit, exspectabat
consecrari; instanter hoc a Deo exposcens, cuius
petitioni qui ad cætera sibi benignus exstiterat,
optatum Deus concessit effectum adimplens per
omnia super hac re illius affectum: multo enim
ampliori quam præsumere poterat, honorificientia
consecrata est, et a quo exoptabat. Nam pro qui-
busdam negotiis tam sæcularibus quam ecclesiasticis
sæpe supra memoratus gentium transmarinarum
apostolicus ad curiam venit eminentissimi regis
Anglorum Willelmi in sua terra Northmannorum
tunc commorantis, etc.

Dies ergo a multis per multos annos multum
exoptatus longe lateque insinuatur, ex longinquis
regionibus viri consulares, ecclesiasticorum gradum
summae personæ, hominum genus infinitum adven-
turum prænuntiat, libentissime accipitur; conge-
runtur maximi sumptus ad suscipiendum omne ge-
nus hominum. Ubi adimpletur, *pluviam voluntaria-
riam segregabit Deus hereditati suæ* (*Psal. lxvii, 10*).
Nihil ab aliquo exactum, nihil extipitum, se ipso
sufficiens, quod ceperat, perfecit. Deus qui de ster-
core erigit, ac in sublimi pauperem ponere con-
suevit (*Psal. cxii, 7*) solo sue manus gestamine,
cujus in consummatione hujus operis sui manus
adeo larga exstitit, quod res sumptuosissime acta
universis ad votum et sufficientiam fuit, nec ullam
in posterum contraxit indigentiam, ad tantum solem-
nitatis tanta gaudium. Langor qui per octo ante
dies vehementissimus tenuerat mortis imminentis
metu ipsum monasterii patrem adesse minitabatur,

Porro ne quod mœroris nubilum dici illius lucem offendere, Deo miserante, ad diem plenissime convaluit.

Igitur decimo Kalendas Novembbris, anno ab Incarnatione Domini millesimo septuagesimo septimo, sanctæ omni Ecclesie reverendus gentium transmarinarum summus pontifex Lanfrancus advent, consecrando consummatus ecclesiam quam inspirante Deo inchoavit; et in ejus exstruendis fundamentis lapidem secundum ipse manu sua impo-
suit. Convenerunt universi Northmannia episcopi, abbates, et alii quique religiosi viri; affuerunt proceres regni. Rex alii detentus negotiis adesse non potuit. Regina Mathildis libens affuisse, nisi regis detenta occupationibus fuisset; affuit tamen per condecentem beneficentia sue largitionem. No-
luit Rex supernus operi gratiae sua regem terrenum supremam manum imponere, sibi totum re-
servans operis consummati gaudium, quod infra
sexdecim annos solis pauperum expensis complevit monasterium, cum omnibus officiis opus pulchrum et maximum. Affuerunt et regni Francie clarissimi consules, et ex aliis regni ejusdem primatibus complures, clerici, monachi ex universis adjacentibus provinciis, confluxit innumerum genus hominum. Agitur dedicatio letissima solemnitate, et solemnissima omnium alacritate, alacritati hominum aer ipse purissimus diesque lucidissimus arridebat; prætumultu circumeuntium populorum vix exaudiuntur chori canentium. In tanta compilatione nullus læ-
sionis alicuius molestiam sensit; nulla in agendis turbatio obvenit. Peracta processione, vix pontificibus intrare licet sine collisione. Irrupit sequens populus avulsius omnibus januis, universi tam illæsis, quantum ecclesiae spatiose potuit astringere. Distribuuntur altaria consecranda pontificibus, ipsum principale sacrandum archiepiscopo remansit. Fit per totam ecclesiam summa celebritas, et in agenda celebritate pia quedam contentiositas. Vix semetipsum quisque cantantium exaudit præ multitudine vociferantium. Multi jubilantes, quid dicebatur nescientes [at., nesciebant], aut quibus concinerent, minime attendebant. Graves ejusdem monasterii personæ, que propter nimiam aliorum multitudinem paucæ aderant, solis lacrymis et devotione cordis solemnitatem explabant. Personabat in aliis vox letitiae et jocundationis, in illis modulabatur Domino cum lacrymis sola sibi sola tota intenta affectio mentis. Quid plura? Finitur majori quam cœpta fuerat jocunditate solemnitas; itur ad refactionem, Paschales nulli defuerunt epula, a manæ usque ad profundam noctem succendentibus fratrum turmis qui ad festum venerant, quantum reectorii tabule continere valebant, universi tam notis quam ignotis, nec solum in dominis circumpositis, verum in villis etiam remotis; que ad usus necessarios petierunt, sponsata Deo, regi Ecclesia libens ministravit affluentia nuptiali majoribus qui-
busque sic ad placitum et sufficientissime ut qui

A accipiebant dicerent modum excessisse; neque solum ea die, sed multis per aliquot ante dies dum operiebantur, ita servitum est. Venerabilis abbas requirens a ministris, qui ibant ac redibant, nec momento uno loco stare poterant, quid agerent, dicere, an sumptus adhuc deficerent, cum potius abundare audiebat ab eis, quoties illa die dixit: *Quid retribuam Donino pro omnibus quæ retrubuit mihi (Psal. cxv, 12)*; et dicendo ista solas retrubuebat Domino lacrymas agentes gratias pro concessis sibi tot beneficiis; ac merito, quia, exclusa omni penuria, omni a Deo subministrata serviebantur sufficiencia.

Tertio die, sæculis memorandus jam sæpe dictus Cantuariorum archiepiscopus, etc., ab universis fratribus eundi missionem poposcit. Quis tantum tantæ inter eos benignitatis virum recedentem siccis oculis aspicere potuit? Omnes eruperunt in lacrymas, parvuli non valebant consolari: consulto maturavit recessum, quatenus a fletu se continerent vel post ejus dicessem. Abbas Herluinus, cum supra omnes mortales amans, et ab eo amatus, discedenter per duo milliaria prosecutus est amicum, ad suos visus nunquam in hac vita ulterius redditurum. Quæ cordis amaritudo, qui fletus quamvis comprimerentur in ipso ultimo vale, et ultimo ab invicem discessu! Postquam reversus est, sedens in camera solus cum solo, qui sibi ex omnibus erat familiarissimus, concitatis permittens lacrymis habenas, ad cœlum manus levavit: et his verbis ait: « *Nunc dimittis, servum tuum, Domine, in pace, quia viderunt oculi mei (Luc. n. 29).* » Quod ut viderem antequam morerer summopere optabam, et indesinenter a te orabam; adimplisti quæ volui; nunc servus tuus laetus ad te ibit, quacunque hora tibi placuerit. » Sic verba compressit, sed lacrymarum affluentiam cohibere non potuit, donec frater qui cum eo loquebatur, diutius nequens sustinere, aliunde sermonem induxit. Ex tunc omni membrorum officio destitui penitus cœpit, et longe ante diei ipsius animam revolutionem quod oraverat [*f., revolutionem, anima quod oraverat*] obtinuit. Nam, proxime subsecuto mense Augusto, decimo tertio Kalendas Septembbris die Dominico, ex toto lecto decubuit; sensit certis indicis Pater longevus jam adesse mortem. Quod ubi amantissimæ congregatio innotuit, mors quædam universos pervasisit; angor, et angore quidam stupor animos cunctorum obsedit. Cibus percipi non poterat, somnus recessit ab oculis. Tertio die absoluvi se, et cætera quæ morientibus exhibentur officia, sibi exhiberi rogavit.

Adsunt filii vale facturi amantissimo Patri, eo primo orbandi. Lacrymis ac singultibus psalmos, et cæteras orationes interrumpentibus, tandem ventum ad agendam confessionem. Confiteri cœpit, verum remanentium pietate filiorum superatus, et ipse in lacrymas effusus dicere nihil potuit. Vix tamen elutatus in vocem absolvit filios, dansque benedictionem et pacem omnibus, tam præsentes quam

absentes immortalis eos Patri omnes commendavit, ac discedentes, quia plus non poterat, ut pro se orarent postulavit. Dolores, lacrymæ, orationes fiebant, quoniam vix ab eis psalmus continuari valebat; dum quisque in alterum respiciebat, quasi jam cerneret fratrem Patre orbatum, erumpente in lacrymas. Coram illo plangere nequaquam audebant, quia spe bona lætabundus non lacrymantem, sed lætantes eos omnes videre volebat; si cuius in lacrymas concitat singultum sentiebat, confessum solita gravitate compescerat. Profunda jam noctis parte transacta quæ in Sabbatum illucescebat, cujus ad vesperum obiit; reverendissimus vir ejusdem Ecclesiæ prior Anselmus de proximo illius fine non tam suspectus quam certus, collocavit se longiuscule ab eo, et clanculō nolens ut ille agnosceret, quia moleste ferebat aliquem circa se. Verum ut mox primum ad matutinas sonuit signum, illico excitavit dominum abbatem Rogerum, qui secus caput ejus accumbebat, et ait: *Excilare priorem, ut dicat nobiscum matutinas.* Plurimum miratus est ille quomodo id agnoscisset, quia nec coram eo venerat, nec aliquis ei dixerat, et post accubuerat. Summo vero mane omnes diei horas coram se dici rogavit. Denique jam ingruentem mortis horam sentiens, communicari se expostulavit, et animam sibi commendari. Festinato ivit abbas Rogerus, sed nullam in eucharistia inventi hostiam, turbati sunt fratres universi, mors instabat, et salutare Dominicorum corporis quod ille acciperet (78) non erat. Verum circa morientem minime defuit, quæ circa viventem miserationis divina gratia semper **40** præsto fuit. Forte tunc sacerdos quidam pro eo missam celebrans sumendum adhuc in manibus tenebat corpus Dominicum; ejus itaque oblationis, quæ pro commendando illius exitu oblata Deo fuerat, prædictus abbas portionem unam suscepit, et ei ad viaticum tulit. Commendaturi exitum, illico fratres omnes accurrunt. Quorum lacrymationem nec tunc sustinere prævalens, peracta ex more Christiano communicatione, quo valuit nutu verboque monuit, ut in claustrum redeant, tanto instantius ei subvenientes quanto ad exitum propinquare videbant. Jam sola exitus hora exspectabant, ac precum et lacrymarum armis communitor. Quoties camerae in qua decumbebat ostium aperiebatur, verens quisque ne jam mi-grasse nuntiaretur, attonitus prosiliebat, et quod verebatur audire exspectabat. Transegit diem sic

A usque ad vesperam, ac sœpe quasli aliunde reversus dicebat abbas Rogerio qui proximus astabat: « Quid faciunt domini nostri, cur morantur? quid esse putatis cur non accidunt? » Ille quanquam eum de aliis crederet loqui personis, respondebat ac si loqueretur de fratribus monasterii. « Quid, inquiens jubetis? sunt in claustro, orant pro vobis, aderunt mox ut voletis. » Tacebat, et parvum postintervalum eodem commotius iterabat. Laborabat ille addicere quorum moram causabatur, et accessum præstolabatur; verum nihil ab eo plus audiebat. Vespertina a fratribus peracta synaxi, cum diei ac diurni officii fine, vita humanae stadium felici cursu peregit nocte jam proxima, quæ in Dominicum illucescebat Septimo Kalendas Septembribus. Irruunt universi, nec jam solum monachii, verum ex familia servientes, et qui ex villis confluxerant, forces et claustra effingere conati, quos abbas Rogerius qui sancto viro in ultima ægritudine obsequentissimus fuerat, prudenti confortatione adhortans detinuit, donec corpus decentissime funeratum, solemni processione in ecclesiam est perlatum. In communī positō jam licet omnibus communem lamentari desolationem, quæ vivum semper assequebatur, in funere quoque illum gloria comitatur ad persolvendum ultimum obsequium fratri [f., Patri] qui apud omnes maximi amoris atque reverentiae ob eximiam religionem fuit. Animo libenti convenerunt plurimi abbates, multæque personæ venerabiles. Advenit, et totum exequiale officium celeberrime egit Ebroicensis episcopus, honestæ vite, magnæque litterarum scientiæ, vir venerandus Gislebertus. Actum est in capitulo illi monumentum bonorum actuum, aeternum filii monumentum, jure quo de spiritualibus locuturi studiis conveniunt, illius præsentatur memoria, qui ex tyranno religiosus, ex multum sæculari omnino supernaturalis, loci illius atque ordinis primus exstitit fundator et abbas. Maximo Patre amantissimo orbatorum filiorum questus referre supersedeo, ne dolorem legenti inferam, neu lectorem inferendo moveam in lacrymationem. Illo decenti honorificientia tumulato, largissimis expensis recreantur pauperes, qui extra vicinitatem confluxerunt. Aeternam animæ illius recreationem præstet, si votis opus est, Deus, qui vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Explicit Vita sancti Herluini primi abbatis ac fundatoris Beccensiæ canobis.

EPITAPHIUM.

Hac legitur petra fundator primus et abbas

Hujus canobii, monachus ex laico.

Ter post undenos, ac tres, et quatuor annos

Grammatæ nescierat, postque peritus obiit.

Quatuor undecies, transegit canobialis

Annos, rite suos dimidiando dies.

(78) Pixedim seu ciborium vocat eucharistiam, hoc est vas in quo reconditur corpus Domini.

Cum Phæbus novum sub virgine protulit ortum,

Commigrando diem clausit, et hebdomadem.

Herluinus crat, si quis de nomine querat,

Cui cum sanctis det quidquid eis Deus est.

ALIUD EPITAPHIUM.

Hunc speculans tumulum, titulo cognosce sepultum,

*Est via virtutis nosse quis ipse fuit.
Cum quater hic denos avi venisset ad annos,
Quæ fuerant seculi sprevit amore Dei.
Mulans ergo vices de mundi milite, miles
Fit Christi, subito monachus ex laico.
Hinc sibi more patrum socians collegia fratrum,
Cura qua decuit, rexit eos, atuit.
Quas quantasque vides hic primus condidit aedes,*

*A Non tam divitias, quam fideli meritis.
Quas puer haud didicit scripturas postea scivit.
Doctus ut indoctum vix sequeretur eum.
Flentibus hunc nobis tulit incleminta mortis,
Scatilis quina, bisque die decima.
Herluine Pater, sic cœlica scandis ovanter.
Credere namque tuis hoc licet ex meritis.*

PRÆFATIO IN VITAS BECCENSIOUM ABBATUM GUILLELMI ET BOSONIS, AUCTORE MILONE CRISPINO CANTORE BECCI.

¶ Quoties magnorum facta virorum litteris as-signata recitantur, ad Dei laudem de cuius dono existunt, mentes audientium ad bene agendum informantur, fidelium spes erigitur, et iis qui in quibusdam nonnunquam torpescere solet fervor divini amoris; reaccenditur, dum vident alios fecisse quod ipsi facere monentur. Quapropter nos cupientes de nostro offerre in tabernaculo Dei aliiquid de vita patrum nostrorum, qui nos in sancta religione educaverunt, pauca, prout vidimus vel audivimus, licet inculo sermone, ad notitiam posteriorum scribere curavimus. Fuerunt namque suo tempore magni nominis, qui erant bene religiosi, multis Dei donis ornati, quibus ad vitam pergendi rectum tramitem subditis monstrabant. Sunt autem de

B quibus loquimur, Willelmus reverendus abbas Becci tertius, et, qui ei successit in regimen ejusdem cœnobii, Boso, sapiens vir et bonus; nam de duobus primis qui istos in eodem loco præcesserunt, beatissimo scilicet Herluino primo Beccensis cœnobii fundatore et pastore, et sanctissimo Anselmo ejusdem loci secundo abbate, existant apud nos præclara et magna veraci style digesta volumina. De duobus ergo predictis, Willelmo videlicet et Bosone, ad honorem Dei et utilitatem legentium, quod Dominus dederit dicere volumus, quatenus neverint post nos venturi qui, vel unde fuerint, quomodo vixerint, seu qualiter præsentem vitam terminaverint.

VITA VENERABILIS WILLELMI BECCENSIS TERTII ABBATIS.

Venerabilis abbas Becci Willelmus, nobili Nor-thianorum prosapia originem trahens, in veteri castro super Rūslam quod dicitur Monsfortis, claris parentibus est exortus. Pater ejus Turstinus, mater Albereda dicebatur, Rogerii de Bellomonte patris Roberti comitis ex sorore neptis. Qui puer dum adhuc jaceret in cunis, gravi molestia tactus, visum pene amisit. Tertia mater, pro filio lugens, cucurrit ad quamdam ecclesiam Sancti Germani in eodem castro sitam, obtulit illum super altare ejusdem ecclesiae vovens Deo, et beatissimæ Dei Genitrici Mariae sanctoque Germano, quod si puer illam in-commoditatatem oculorum eorum auxilio evaderet, illum Dei servitio nutriri, litterisque imbuendum traderet; simulque Deum rogavit ut, si alter puerum sanare nollet, in se, id est, in matrem infirmitatem illam converteret. Quid plura? annuit petitioni et voto bona matris gratia Salvatoris nostri pietasque ejus sanctissimæ Genitricis, nec non et beatissimi confessoris Germani, et infans integræ restitutus est sospitati; matrem vero infirmitas corripuit, nec multo post extinxit. Crevit puer, et cum ad con-gruam ætatem pervenisset, traditus est litterarum studiis imbuendus. Cœpit itaque bona indolis esse, amore Dei fervore, honestis intendere, et ab in-honestis animum revocare.

Jam mundi luxum spernebat, jam sermone, actu PATROL. CL.

C et habitu talem se exhibebat, ut jam tunc quasi monachus ab omnibus haberetur. Quantum ad vitæ morumque spectabat informationem, si quando a cognatis vel amicis ad scholas aliquid pecunia sibi mitteretur, quasi rem malam vitabat suspicere; sicut condiscipuli ejus soliti erant referre, ita avaritiam perhorrebat. Cumque quintum et vicesimum ageret ætatis annum, desiderans vocem Domini implere dicentis: *Qui non renuntiat omnibus quæ possidet non potest meus esse discipulus* (Luc. xiv, 33); et: *Si quis vult post me venire, abneget semet-ipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* Matth. xvi, 14), renuntians mundo Becci monachus factus est sub sanctissimo abbatte Anselmo, qui tunc temporis in Beccensi cœnobia abbatis officio gloriose fungebatur. Ingressus monasterium inten-tissime religioni monasticae operam dabat, lectioni et silentio assiduus vitam suam honeste custodire admodum studebat. Ita Deo placere cupiens hominibus charus, in castris Domini Dei Sabaoth ejus signa sequens, quindecim per annos strenui militis officio functus, hujus militiae beato Anselmo duce militavit tam strenue ut omnes eum diligenter, et nullus de eo conquereretur. Fama bonitatis ejus circumquaque bonum Christi odorem de eo ferebat. Igitur beato abbatte Anselmo in Angliam translati, et archiepiscopo facto, cujus fastigium 42 virgæ

prædictus Willemus, antea cum veneratus fuisset posterius suscipere meruit. Nam tempore regis Wilhelmi filii Wilhelmi qui Angliam subegit, Beccensis abbas Anselmus Deo charus et hominibus acceptus, quibusdam exigentibus causis, et maxime consilio et obedientia capituli sui, coactus in Angliam transfrevavit: nam quia defuncto venerabili Lanfranco Cantuaria sedes vacabat, diu gressum ab Anglia represserat, ne videretur archiepiscopatum appetere, quem oblatum toto mentis adhuc conatus est declinare, siquidem multi laudabilem bonitatem ejus cognoscentes, quia sic volebant, eum futorum prædicabant archiepiscopum. Tamen, ut dictum est, virtus amicorum precibus, mare transivit, et cum ibi moram facret, contigit regem ipsius graviter infirmari. Hic rex post mortem Lanfranci archiepiscopatum in manu sua per aliquot annos retinuerat, et multis gravaniibus attriverat. Cum itaque prædicta ægritudine laboraret, et pene jam de vita desperaret admonitus est ab episcopis et principibus suis, ut pro salute sua aliquem virum bonum quereret, et Cantuariensem archiepiscopum constitueret, respondit: « Quem? — Abbatem, inquit, Becci Anselnum. » Quod verbum placuit regi, et mox jubet illum accersiri. Ita regis et principum electione, cleri ac populi acclamatione, secundum Dei dispositionem primas totius Britannie, licet multum renitens ac reclamans, eligitur. Dicebat enim alterius regni se abbatem esse, sub cura episcopi, sine ejus pracepto vel licentia, seu conventus sui concessione, non poterat in aliena patria aliorum curam suscipere: sed hoc qui audiabant parvi pendentes, nihilominus quod cœperant perfidere non omiserunt. Quod cum fama trans mare volando pertulisset Beccensemque appulisset, conturbati et contristati sunt Beccenses non modice, tantaque tribulatio inde orta est inter eos, quantum nullus in cœnobio Becci antea viderat. Commota est tota provincia, conventus Becci patrem, episcopi et aabates, et omnes religiosi, simulque proceres, et mediocres terræ in commune doctorem præcipuum, et summum patronum se amittere lugebant. Pater ipse in Anglia prout poterat, se conabatur omnino subducere a tanto onere, Beccenses et alii multi laborabant dictis et factis quantum valebant, ut eum revocarent, sed non voluerunt: quia, ut postea claruit, hoc secundum Dei dispositionem agebatur. Tandem Anselmus ratione vel auctoritate virtus, cessit Dei dispositioni. Beccenses advertentes se in vanum labore, multi concesserunt quod prius affirmabant se nonquam concessuros. Ita præcepto et licentia Wilhelmi Rothomagensis archiepiscopi, Roberti quoque Northmannorum ducis assensu, nec non et Beccensis capituli concessione confirmata est illa electio. Post haec misit Anselmus priori Baldrico, honorabili viro, simulque conventui Becci litteras, in quibus illos commendavit Deo, et ut sibi abbatem providerent submonuit, quoniam illius amodi abbatem non

A habérent, sed amicum et fidelem consiliarium si vellet. Has litteras attulit quidam Beccensis monachus, nomine Girardus, qui veniens Beccum ad festivitatem Sanctæ Marie in medio Augusti, die festivitatis in capitulo salutes et verba Patris Anselmi retulit et prædictas litteras reddidit, quæ statim in eodem capitulo lecte sunt: audientes fratres talen sei dimissionem, et tanti actam dulcissimi Patris amissionem, qui eos velut nutrix filios suos gremio dilectionis confovebat, ultra quam dici potest conturbati sunt: omnes quippe amantissimi Patris, quo quasi orabantur, magno cordis dolore concussi, in lacrymas conversi sunt; frater qui epistolam legebat, singultu vocem interrumpeiente, vix aliquid dicere poterat. Tandem perfectæ sunt litteræ, simulque dicta et acta sunt alia plura ad eandem rem pertinentia.

Post hæc celebraverunt decenter et festive tanti diei solemnitatem post missam Baldricus prior totum vocavit conventum in capitulo, dixitque Girardum adhuc habere aliquid dicendum ex parte Patris Anselmi, quod debebant audire. Girardus, jussus loqui, dixit litteras electione abbatis se habere, nam et baculum pastoralem de Anglia retulerat, sed prius vellet audire si omnes de eligendo abbate consilii Anselmi acquiescerent, et sic litteras ostenderet, quia sic præceptum sibi erat. « Non ita, inquit prior, faciemus, sed prius litteras audiamus, et post consilium capiemus quid agere, vel respondere debeamus. » Girardus non ita injunctum sibi esse dicebat, et prior non aliter se facturum asserebat. Tandem Girardus ratione, vel auctoritate capituli virtus cessit, et litteras protulit, atque fratri qui alias litteras legerat nomine Mauricio ad legendum tradidit. Quarum sensus in hunc modum se habebat (79): « Quoniam, inquit, Dei misericordia, et reverendi Wilhelmi Rothomagensis archiepiscopi licentia, atque Domini Roberti Northmannorum ducis assensu tandemque vestra concessione, vestri cura liberatus sum, si Deus gratiam domini nostri ducis Northmannorum dederit vobis ut possitis eligere de ecclesia vestra abbatem, et meum consilium inde audire vultis, nullum ad hoc opus magis idoneum puto quam dominum Wilhelmaum, D qui prior fuit apud Pexem. Tibi quoque, Wilhelme, per sanctam obedientiam præcipio ut hoc onus non refugias, sed in spe auxili Dei illud suscias. Et tibi, Baldrice, similiter præcipio ut tuum officium non deseras, donec loquar tecum. » Tunc Baldricus prior electionem se libenter suscipere respondit, et cæteri similiter consenserant; sieque conventus ille solutus est. Sed et principem Northmannæ Anselmus mandando rogavit ut prædictæ electioni assensum præberet. ~~Et~~ Transierunt postea dies multi, et de ipsa quidem electione tunc nihil plus actum est. Electus autem sic se habebat quasi de ea nihil audisset. Mense Octobri advenit quidam abbas, nomine Rogerius, Beccensis monachus, vir bonus et multum

(79) Prost. lib. iii, Epist. D. Ansel., epist. 8.

religiousus, quem Anselmus, ut aiebat, litteris suis jusserset Beccum venire, et in eligendo abbatem Beccenses, quantum posset, juvare. Tunc ipse abbas Rogerius, et prior Baldricus et alii quidam fratres cum eis comitem Northmannorum adierunt, mandata Anselmi et electionem capitulo Becci innotuerunt, rogantes ut quod ab eis inceptum erat, suo assensu completeret; quæ omnia dux gratanter accepit, et ut electus sibi presentaretur jussit. At illi, velociter domum reversi, collectis in unum fratribus, referant quid cum principe egissent, quidve ab eo audissent; interrogantur singuli de electione prædicta quid sentirent, an concederent; omnes fere assensum præbuerunt. Interim electus extra conventum expectare jussus erat. Post haec vocatus venit, et in suo ordine sedidit. Tunc prior dixit ei quod ad regimen Beccensis Ecclesiae illum eligerent; et ut abbatis officium, et curam animarum eorum susciperet ex parte Dei et sanctæ Mariæ, atque omnium sanctorum, nec non ex parte reverendissimi Patris Anselmi præcepit. At ille, in terram prostratus, dixit: « Precor, domini, aut de hoc quod jubetus omnino absolutum dimittite me, aut quomodo id implere possim docete. » Prior ad hæc: « Ut dimittamini, ait, non opus est laborare, sed suscipe hanc curam in nomine Domini, et nos vobis ex animo obedientes erimus. » Statim in ipsa die abbas Rogerius, et prior, et quidam alii fratres cum eis, assunpto electo suo, ad curiam properarunt, et Roberto Northmanorum duci presentaverunt, quem alacriter et cum magno honore suscipiens, dedit ei abbatiam more antecessorum suorum. Adserant tunc cum principe Robertus comes Mellenti, et Robertus filius Anchitilli [al., Anschitilli] consobrini ejusdem Willelmi electi Becci, qui de ejus promotione valde sunt gratulati. Tunc comes Mellenti præcepit Roberto filio Anchitilli ut novum clectum Becci ad monasterium conduceret, mandans omnibus ministris suis ne quis ipsi abbati Becci, vel hominibus ejus in aliquo molestus esse præsumeret. Dedit tunc comes Mellenti Robertus ut res, quæ ad victimum fratum emebantur, quietæ deinceps essent ab omni consuetudine, quæ usque ad illud tempus, de rebus ad cibum monachorum pertinentibus, ubicunque emerentur, etiam in coquina Becci a ministris Brionii [f., Brionij] castri exigebatur. Procedente tempore dedit idem comes Mellenti, per totam terram suam, ubicunque suum erat hoc exigere vel dimittere, ut omnes Dominicæ res monachorum Becci, ad victimum vel vestitum pertinentes, ubicunque monachi essent, ad quorum usus emebantur, sive in claustrō, sive extra claustrum, in negotiis monasterii, quieta forent ab omni consuetudine quæ telonei, vel transitus, seu alio nomine nuncupatur. Hoc fecit pro amore Dei, et Willelmi abbatis Becci cognati sui. Multa quoque alia beneficia Beccensi cœnobio contulit dum vixit, causa ejusdem abbatis.

Itaque novus electus accepto a duce Roberto, ut dictum est, abbatie dono, et a Willelmo Rothoma-

Agensi archiepiscopo animarum cura, cum gratia principis rediit a curia cum suis. Venit autem Beccum sero post completorium, die ante festivitatem Dedicationis, quæ festivitas Dedicationis est decimo Kalendas Novembbris, et eo anno Dominica die evenit: surgens ad matutinas, venit electus in chorum, et stetit in loco juxta sedem abbatis, ac totum officium festivitatis nocturnum et diurnum decenter, ut abbas, complevit. Acta sunt hec anno Dominicæ Incarnationis 1093. Ipsa die, Willelmus electus sedit primum, ut abbas, in capitulo, ab illo die disponens omnia intus et extra convenienter monasterii negotia, gaudentibus cunctis quod talem Deus Anselmo successorem et sibi deederat pastorem. Tamen ante benedictionem nec in sedem abbatis intravit, nec virginem pastoralem portavit, sed de benedictione acceleranda nullam ut videbatur curam habebat; quæ benedictio dilata est usque ad Augustum mensem anni sequentis. Verum Anselmus non oblitus quod incepérat, rogavit Willelmu Rothomagensem archiepiscopum de benedictione abbatis Becci, et hoc ipsum per literas priori Baldrici, et conventui notificavit. Intrante Augusto mense, Baldricus prior et alii quidam fratres cum eo perrexerunt Rothomagum cum archiepiscopo locuturi de benedictione abbatis sui; qui diem benedictionis constituit in proxima festivitate S. Laurentii. Reversus prior dicit conventui quæ ab archiepiscopo accepérat. Et quia prædictus abbas Rogerius nuper obierat, miserunt ad Willelmu Cormeliensem abbatem virum nobilem et bonum, atque apprime litteris eruditum, et ipsum monachum Beccensem, ut veniret ad benedictionem abbatis Becci; qui libens paruit. Die festivitatis S. Laurentii, cum archiepiscopus staret ad altare inflatus, atque electus Becci esset vestibus sacris indutus, et instaret hora ut ad benedicendum præsentaretur, audivit a referentibus quod archiepiscopus non benedicaret eum, nisi professionem faceret; sed respondit se nullomodo facturum. Tunc prior Becci Baldricus cum aliquantis monachis concitus perexit ad comitem Northmanniæ Robertum, intimans ei quod archiepiscopus exigeret ab abbatte Becci professionem quam antecessores ejus non fecerant. Illico dux misit Willelmu de Britolio, et Willelmu filium Richardi de Barduilla, cum Ermulfo cancellario suo, mandans et præcipiens Willelmo archiepiscopo ut abbaten Becci sine mora benedicret, nihilque ab eo exigeret, nisi quod constaret a Beccensis abbatibus factum esse antecessoribus ejus. Audiens hoc archiepiscopus ~~¶~~ iratus est valde; tamen perfecit quod inceptum erat, et abbatem benedixit sine professione, quia præceptum principis illuan cogebat. Postea abbas locutus est cum archiepiscopo, atque in tantam gratiam illum præsul accepit ut nullum in Northmannia abbatem chariorum, vel familiariorem haberet. Postera die rediit ad monasterium. Archiepiscopus vero præcepit Willelmo Cormeliensi abbatì ut simul cum eo per-

geret, et in sedem abbatis vice sua introduceret. A videtur ut qui sua vult custodiri, a sequentibus studeat et ipsis priorum suorum jussa servare Quando autem aliquorum proficiisci habebat post orationem in ecclesia factam, ad sepulcrum B. Patris Herluini in capitulum pergebat, et se illius orationibus commendabat; similiterque revertens faciebat.

Venit autem cum majori qua potuit humilitate, nudis pedibus, et susceptus est a fratribus magno cum honore et gaudio, et in ecclesiam ductus. Tunc abbas Cormeliensis, ut sibi jussum erat, eum in sedem misit, et incipiens *Tu Deum laudamus*, osculatus est omnem conventum. Ita Deo disponente successor factus est Willelmus venerabilis Anselmi, et regimen Beccensis coenobii post eum suscepit, atque per plures annos cum honore tenuit. Cujus temporibus idem Beccense coenobium exterius multis et magnis pradiis, et redditibus Dei misericordia, et principum aliorumque fidelium largitione ampliatum, interius religione, nobilibus viris ac sapientibus, ornamenti quoque pretiosissimis, et adificiis est decoratum. Qui enim Josue dixerat Moysi ministro: *Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum* (Jos. 1, 5), ipse ut cum praecessore Anselmo, ita cum successore Willelmo perseveravit, per quem fuit vir in multis prosperae agens.

Erant tunc temporis in Ecclesia Becci multi nobiles viri et religiosi, tam litterati quam illitterati, qui de diversis provinciis ad serviendum Deo illuc convenerant; quorum aliqui a tempore beati Patris Herluini adhuc durabant, nonnullis sub sancto Anselmo duce, mundum relinquentes Deo militare corporarent; multi sub eodem Willelmo renuntiantes seculo, levi jugo Christi colla submittente gaudebant. Ex his postea vidimus plures Ecclesiariorum honorabiles rectores. De his fuit cum honore nominandus Boso, qui tempore sancti Anselmi venit ad ordinem; sed sub eodem Willelmo abate, post sape dictum Baldricum prior factus, et post ipsum Willelmum abbas est constitutus, sapientia et honestate vite ornatus. Ejusdem quoque Willelmi tempore factus est monachus quidam juvenis bona indolis nobiliter natus, scientia litterarum preditus, nomine Theobaldus, qui religiose diu in coenobio conversatus, post Bosonem prior, et illo defuncto abbas est subrogatus, et non multo post in archiepiscopatum Cantuarie sublimatus. Quidam monachus venit ad abbatem Willelmum petens ut in monasterium susciperetur, volens firmare stabilitatem suam in loco eodem. Quod cum abbas primum facere distulisset, nec eum retinere nec omnino refutare vellet, cum jam illum suspicere cogitaret, vidit in somnis quendam defunctum affinem sibi et notum, qui illum reprehendebat quod quendam insanum fratibus adjungere volebat; et certe defunctus ille, fratrem, de quo agitur, ut putamus, nunquam viderat. Nec multo post frater ille accepta licentia discessit; et postea in tota provincia nusquam est visus, nec auditum quorsum discesserit. Praedecessoribus suis beato videlicet Herluino et sancto Anselmo, anorem et honorem maximum idem abbas exhibebat, et cum de illis in communione collocutione loquebatur, cum magna reverentia eos nominabat; statuta eorum ad memoriam alias reducebat, et ea ipse studiose servabat, et servari praecepit, quia videlicet justum

A videtur ut qui sua vult custodiri, a sequentibus studeat et ipsis priorum suorum jussa servare Quando autem aliquorum proficiisci habebat post orationem in ecclesia factam, ad sepulcrum B. Patris Herluini in capitulum pergebat, et se illius orationibus commendabat; similiterque revertens faciebat.

Narravit mihi idem abbas Willelmus quod noctium una apparuit ei sanctus Pater Herluinus, et apprehendens eum deducebat per officinas monasterii, et circa parcum, ut sibi videbatur, et in ecclesiam de Burnevilla quam ipse sanctus manu sua aedificavit, et sic rediit ad monasterium, et veniens in claustrum non reperit ibi nisi unum monachum tantum, unde abbas Willelmus aliquantulum erubuit sicquedisparuit. In tota hac visione semper sanctus [f., sanctum] B. habuit abbatem ad dexteram suam, sed nihil illi dixit. Quid vero haec visio praetendebat nescitur, nisi quod ipse Willelmus abbas dixit fortassis aliquid in monasterio esse quod Pater volebat emendari. Qui-dam monachus, qui dicebatur Robertus, petebat licentiam eundi in Angliam causa videndi archiepiscopum sanctum Anselmum, et loquendi cum eo, ut asserebat, de salute animæ sue. Quod cum abbas Willelmus nollet concedere, in capitulo coram omnibus rogavit eum, ut quod petebat, sibi concederet; sed cum neque sic abbas assensum præbere vellet, dixit frater: « Si conceditis ibo, et si non conceditis ibo.» Quod verbum abbati non placuit; tamen postea dimisso voluntate sue perrexit, mare transiit, in Angliam venit, nec multo post obiit. Clericus quidam C grandævus, vocabulo Willelmus, solitariam vitam agens, venit ad monasterium, volens monachus fieri; et quia erat bona fama, libenter susceptus est. Qui cum per plures annos in congregatione religiose conversatus fuisset, una dierum sedente abbatte Willelmo in capitulo cum fratribus, venit ante eum rogans ut licet resibi reverti ad solitariam vitam, quatenus ibi operaretur manibus suis, unde viveret, sicut ante conversionem fecerat, siquidem, ut dicebat, timor illum angebat quia in otio vivens aliorum eleemosynis aleretur. Abbas haec audiens dixit circumsedentibus: « Iste frater moritur, et antiquus hostis, videns illum morti proximum, tentat illum de monasterio abducere, ut possit aliquod anime illius impedimentum facere.» Tunc conversus ad D illum movit, ut ab hac intentione animum revo-caret, in pace cum fratribus reliquum vitæ duceret, quia erat jam senex et debilis, nec poterat amplius laborare, et ne paveret quod de beneficiis viveret fidelium, quia et alii multi similiter vivebant, orationibus instaret et pro his maxime quorum eleemosynis sustentaretur Dominum rogaret, finem vita jam imminentem expectaret, et morti vicina se præpararet. Acquievit frater admonitioni abbatis, et paucis diebus interpositis molestia corporali correptus, infra breve tempus defunctus est, agens poenitentiam quod recedere de monasterio voluisse, et abbatii et fratribus gratias agebat quod non permisissent illum abiire post Satanam qui eum sup-

plantare volebat. Iste vir bonus, de quo loquimur, A habebat enim hoc consuetudinis ut si quando lo- abbas scilicet Willemus magnæ sapientiæ, bonis moribus ornatus, magnorum virorum propinquus, regi et primoribus regni acceptus, ita se modeste, humiliter et mansuete habebat ut aliquando quasi nesciens et pene idiota videretur quibusdam; verum si proprius accederes, et vnlut perscrutando ejus sensum de rebus dubiis interrogares, aliam prudentiam, profundum consilium, et maxime honestatis documentum invenires. Erat quoque Deo devotus, majoribus submissus, subditis benignus, mansuetus bonis, severus indisciplinatis, supra mensuram suam nihil usurpabat, divinis rebus omnem reverentiam exigebat, Deum timebat, peccatum, quasi mortale virus odio habens, fugiebat. Si quis benedictionem ab eo posceret, verbis magis quam manu benedicet, dicens non esse suum manu benedicere, sed episcoporum. Nullus abbas extitit qui majorem sollicitudinem gereret conventus sui; talentum illum fuisse sciunt qui illi familiarius adhaerent, quippe a Deo ita compositus homo ut nec turpiloquium ore proferret, scurrilitatis omne genus abhorret, immunditiam mentis et corporis, ut virgo, ab utero matris ignoraret, cibo potuque temperatus, et honeste verecundus inde religiosa decorus, bono ingenio sane intelligebat, blando sermone placebat, doctrina et exemplo utilis erat, constans erat in moribus, verax in sermone, cautus in promissionibus, in commissio fidelis, studiosus virtutum, amator pauperum, eleemosynarum largitor, hilaris hospitum susceptor, viduarum et pupillorum protector. Talia gerens, bene vivendum cursum direxit, bene moriendo terminavit, sensum, loquela et visum usque ad ultimam spiritus emissionem Deus illi conservavit.

Hæc de vita illius breviter diximus; nunc qualiter de sæculo transierit expediens. Anno igitur vice-simo nono abbatie, mense septembri, decidit in segritudinem, qua et mortuus est. Quæ segritudo, paulatim crescens, per annum et dimidium illum afflxit, donec tricesimo primo anno, ex quo donum abbatiæ suscepit, ex toto circa finem mensis Martii lecto decubuit. Venit abbas Pratellensis, Richardus nomine, vir religiosus et litterarum scientia præditus, visitare eum, et fuit ibi usque ad transitum illius; et cum jam morti propinquare videretur, visitatus est a fratribus more Christiano, et cuncta morientibus debita circa illum persoluta sunt, atque peracto officio, cum jam conventus redire debisset, venerabilis Boso prior rogabat eum, ut more patrum, vita decadens benedicret, et Deo summo Pastori commendaret filios suos quos relinquebat. At ille, elevata manu, benedixit eis et dixit: « Amate claustralem vitam, quia reparatio est ordinis nostri, et ne queratis habere obedientias in sæculo, quia multi in eis perdunt animas suas, sed quantocius abbatem eligite, quia non est bonus tale opus differre. »

Rogavit sane ut pro se Dominum deprecarentur;

queretur cum aliquo quem alicujus momenti aestimaret, se illius orationibus commendaret. Erat eo tempore circa Beccum provincia turbata quorundam præsumptione, qui contra regem Henricum rebellaverant, et ad depravandam patriam quædam castella obtinebant; ideo rex contra eos sepe ducebat exercitum ad reprimendum eorum hostilem impetum, et contuendam patriam. Itaque post octavas Paschæ venit rex Beccum, et hospitatus est in dominibus monasterii. Tunc adicrunt regem Beccenses quidam monachii, rogantes ut quendam familiarem sibi monachum faceret abbatem post eum qui moriebatur; quod cum audisset abbas Willemus interdixit ne sibi succederet in regimen Ecclesiæ Becci is qui ipsi hoc modo quærebatur subrogari. Alius frater dixit aliquando eidem abbatii jocando: « Facite me abbatem, et ego, vobis, dum hixeritis, optime serviam. » At ille: « Quia, inquit, hoc dixisti, non poteris amplius esse abbas hujus loci. » Verum audiens rex quod abbas Willemus, quem plurimum amabat, moriebatur, venit visitare eum cum paucis, et ante lectum jacentis amici ad terram humiliiter sedet. Abbas inter alia rogavit eum ut Ecclesiæ Becci dignum iacte, vita, moribus, non senem, non juvenem, quantocius provideret abbatem, quia in talibus dilatio valde noceret. Ad hæc rex: « Quem, inquit, jubetis? » Abbas respondens: « Non est hoc meum, ait, quia sacri canones interdicunt ne quis sibi nominet successorem. » Fuit enim studiosissimus oris sui et vitæ, ac totius religionis custos, etiam in ipso mortis articulo. Deinde rex, accipiens manum dexteram abbatis, admovit oculis suis et ori, et benigne osculatus est, sicque reponuit eam sub cooperitorio, dixitque circumstantibus monachis: « Orate pro illo, quia magnum damnum habetis in morte ipsius. » Nocte vero insecura, cum illi qui eum custodiebant matutinas decantassent, petiti ut eum quiescere permittarent, et ceperit quasi dormitare, donec plene obdormiret in mortem. Videntes qui circa eum erant quod jam propinquaret ad exitum, de camera pertulerunt illum in cellam infirmorum, ubi fratres moriebantur, et circumvallatus caterva filiorum septem psalmos, cum letania decantantium, paulo ante lucem ultimum emisit spiritum. Corpus lotum juxta consuetudinem convenienter pannis est indutum, ac desuper quasi ad missam sacris vestibus decenter revestitum. Post haec delatum est in ecclesiam, et in choro ante maius altare positum, ubi die et nocte frequenterbatur tristi merentium obsequio filiorum. Monachi pli lamentabantur patrem, famili et homines loci plangebant se bonum amisisse dominum, nullus querebatur injuriam sibi ab eo factam, omnes in commune lugebant magnum se perdidisse patronum. Mane venit rex ad ecclesiam, et videns corpus jam decenter adornatum, placuit illi, et factum laudavit, et ait: « Utinam anima mea esset ubi anima ejus est! » Venerat Beccum multitudo

magna utriusque ordinis et generis hominum, tum A fuit monachus claustral, triginta annos et dimidium fecit in abbatia, septuagenarius migravit, anno Domini millesimo centesimo vicesimo quarto, sexto decimo Kalendas Maii, hebdomada post octavas Paschæ, tempore festivo, paschali gaudio. In quo paschali gaudio, quesumus, Auctor omnium, hosti ab impetu tuum defende famulum. O Pascha nostrum, Domine Jesu Christe, converte luctum ejus in gaudium, et in solemnitates praclaras, ut sit transitus de morte ad vitam, de labore ad requietum, de calamitate ad gloriam, de tenebris ad lucem, ubi, Domine, constitueris lucidissimas mansiones, ubi requiescent sanctorum animæ, ubi spiritus famuli tui spiritibus beatis sociatus, æterna requie fruiterus, facie ad faciem videat te angelis desiderabilem, fontem vite indeficientem, cum Patre et Spiritu sancto una sine fine regnantem. Amen!

Explicit Vita venerabilis Willelmi tertii abbatis Beccensis canonici.

EPITAPHIUM.

*Abbas Willelmus præclari germinis ortus,
Tempore primævo fili religionis amator.
Ætatis quinis lustris jam rite peraclis,
Suspirando Deum capit contempnere mundum.
Terrea demisit, sed Christo totus adhæsit.
Ut nudum nudus Dominum famulus sequeretur,
Confestim Bocci juga sumpsit suavia Christi,
Quæ per quindenos constanter perlulit annos.
ANSELMO post hæc Anglorum præsule facto,
Iste loci curam recipit fratrumque regendam,
Quenq; gravilas morum, vel vita, decusque parentum C
Fecerunt clarum præ multis, ac venerandum.
Doctus erat, blandoque loquens sermone placebat,
Actibus et verbis subjectos eruditabat.
A puero vita funeral seclator honestæ.
Cordis mundiciam servans carnisque perennem.
Beccum ter denos auxil, veritatem per annos.
Blandus subjectis rector, durusque superbis.
Vir tantus meritis morum datus optimis;
Nequaquam valuit nexus evadere mortis:
Aprilis sexta decima surgente dicta,
Complevit oursum vitæ præsentis et actus.
Commandans animam exco, corpusque sepulcro:
Exspectat tempus, quo judicet omnia Christus, D*

*Ecce sub hac turba pulvis sunt membra sepulta:
Cui præstet Dominus veniam, vitamque rogemus.*

[Amen.]

ALIUD EPITAPHIUM.

*Dura nimis jam tolle libi tua jugra, monde,
Heu mihi tam longa me tenuere mora!
Amodo jam non illa colam, patet exilus a te,
Et quam longinquò solvor ab exsilio.
Ad propriam redeo patriam, Dominus revocat me;
Unde prius fueram, præcipit ut redam.
Novit cum lacrymis illum, quem sepe rogavi,
Ut venia pravum diluat omne meum:
Ærumnasque meas tandem miserratus amaras
De convalle soli tollat ad alta poli.
Haec nus haec, eo, stare meum non amplius est hic:
Ossa relinquo tibi, si placet, hæc sepeli.*

ALIUD EPITAPHIUM.

*Frumenti granum, remanes in cespite sanum,
Donec pulvrit, crescere non poterit.
Sic nisi nostra caro mortis tangatur amaro,
Pereurens stadium non recipit bravium.
Ergo scire datur quod non decet ut doleatur,
Si patriam querat, qui peregrinus erat.*

47 VITA VENERABILIS BOSONIS,

Cognomento *Sapientis*

ABBATIS BECCENSIS QUARTI.

In diebus Willelmi regis, qui Anglosarmis perdonauit, in pago Rothomagensi, fundo monasterii Villaris, orti sunt honestis genitoribus, Haimerico videlicet et Lezelina, tres viri, Gislebertus, Boso et Rainaldus, qui a pueritia imbuendi litteris sunt

traditi, ut Deo in sancta Ecclesia omni vita sua tempore deservirent; quod et fecerunt. Nam, cum diu inter suos honestam vitam duxissent, amore Dei succensi, quasi post marina pericula portum sub sancto Anselmo abbatte Beccum petierunt, et ipsi

abbi desiderium suum pandentes, Deo annuente, Aaudiens Anselmus Urbanum papam convocasse concilium generale apud Clarammontem in Arvernia provincia, quia ipse non potuit ire, misit predictum Bosonem ad idem concilium; cuius itineris longitudine et labore infirmatus est nimis, ita ut post concilium cum in Northmanniam repedare vellet, in via aeger remanet apud Sanctum Walterium. Et postquam convaluit, Beccum remeavit, sicque Angliam repetit. Verum cum sanctus Anselmus, Anglia pulsus, primum a rege Willelmo qui eum archiepiscopum fecerat, deinde a fratre ejus Heinrico, qui illum post mortem fratris ab exsilio revocaverat, in partibus Burgundie et Italiae conversaretur, Boso Beccum reversus est.

Cumque Anselmus, post secundum exsilium, Angliam repetere deberet, in capitulo rogavit Willelmum abbatem et conventum Becci, ut licet sibi Bosoneum ducere secum, quia magis amaret cum illo vivere in solitudine quam sine eo in magnis divitiis. Abbas et fratres, quia non poterant contradicere archiepiscopo, concederunt. Hic est ille Boso cum quo disputans composuit librum qui dicitur *Cur Deus homo*. Permansit itaque cum archiepiscopo usque ad finem vitæ ipsius; post transitum Anselmi Boso Beccum reddit, et vivebat communiter cum fratribus. Diligebat cunctos, et diligebatur a cunctis.

Inter hæc, obeunte Baldrico priore, jubente Guillelmo abbatem successit ei in prioratum; erat enim honorabilis vita et multæ prudentiae, humilitate conspicuus, spiritu consilii providus, fortitudine firmus, consolabatur desolatos, omnibus omnia factus; in quantum poterat unicuique subveniebat, benignus erat in exhortando, modestus in corripiendo, pauperibus dapsilis, hospitibus affabilis, fide firmus, spe in Deo certus, charitate diffusus. Cum non habebat quod tribueret egenti, monebat spem in Deum ponendam, asserebat in proximo subventionem Dei adföre, nondum finem mundi venisse. Talia jocando dicebat, sed corde Deum suppliciter rogabat; qui persepe illi secundum fidem suam subveniebat. Sapientiam, consilium atque bonitatem animi ejus, non solum subjecti sed etiam principes terræ, episcopi et abbates, simulque religiosi et sæculares multi comparentes, quasi thesaurum pretiosum ac velut divinum oraculum admirabantur. Tanta ei inerat Dei gratia et sic spiritus consilii in eo vigebat ut ad se venientibus causa consilii subtiliter et sufficienter ad inquisita responderet.

Post hæc cum abbas Beccensis Auselmuus Dei dispositione, et regis Anglorum ac populi eleccione archiepiscopus Cantuariensis fuisset consecratus, mandavit suum dilectum Bosonem, volens illum habere secum Ita Boso transfretavit, et in Anglia cum Anselmo aliquandiu commoratus est. Eodem tempore

Per idem tempus mandavit rex Henricus Willelmo abbatii ut priorem Becci Bosonem daret comiti Theobaldo nepoti suo, ad faciendum abbatem in terra sua; quod utrum amore, an cordis rancore, sive aliquorum immissione, rex petierit, ut perinde Boso pelleretur de regione, incertum habemus. Audiens hoc abbas contristatus est non molice, misitque ad regem mandans et multum deprecans ut Ecclesiæ et sibi parceret, atque a tali jussione ani-

mum revocaret, prioremque sibi non tolleret. Jam enim abbas senio et infirmitate confectus viribus corporis destituebatur. Placatus rex deprecatione dimisit priorem. Cumque abbas Willelmus longa aegritudine confectus, jam morti proximus videtur, duo Beccenses monachi accesserunt ad regem Henricum, qui tunc Becci et circa Beccum propter incursions quorundam, qui contra eum rebellaverant, morabatur, dicentes quia Boso si succederet abbat Willelmo, sicut conventus querebat, hominum vel fidelitatis sacramentum more patriæ nullo modo sibi faceret; ideoque alium quem nominabant, laudabant, pro eo substituere deberet. Hoc agebant quia priorem noblebant habere abbatem. Verum cur illi infensi erant, nescimus; quam quidem injuriam intulisse alicui eorum ignoramus. His auditis, rex nimium effratus est animo, et tunc quidem iram dissimulavit. Illi autem callide agentes, ignorantे conventu, contra regulam beati Benedicti (cap. 64, 18 quest. 2), sine eorum consensu, volebant superponere sibi magistrum, cum hoc esse constet contra decreta patrum, qui dixerunt ut nemo invitus ordinetur, sed conventus ecclesiae debet sibi secundum timorem Dei pastorem eligere. Sed haec malignantium calliditas, licet aliquantum conventum conturbaverit tamen quod moliebatur efficere non valuit. Defuncto namque abate Willelmo et decenter humato, totus conventus elegit Bosonem, omnes episcopi et abbates, clerici et populus, vicini et remotores, qui eum noverant, hanc electionem laudabant, cumque summo honore dignum affirmabant. Itaque conventus ut eis assentiret, obnixe rogabat; ille sua inflirmitatis multas opponebat causas, illi in terram prostrati deprecabantur, ille toto conamine reluctabatur negando. Perlata est res ad regem; at ille, recordatus quod de hominio a duobus monachis audierat, sicut supra retulimus, erat enim inde nimis iratus, noluit concedere. Interea Gaufridus Rothomagensis archiepiscopus, vir prudens, et honorandus, et Joannes Lexoviensis episcopus, qui ad curiam regis venerant, qui tunc obsidebat Brionii castrum, quod contra eum tenebant homines comitis Mellenti, venerunt Beccum, et locuti sunt cum fratribus de eligendo abbatte. Tunc omnes, in terram prostrati, (nam in capitulo sedebant,) rogabant priorem ut saepē dictæ electioni assensum preberet, et archiepiscopum utilum precipiendo cogeret. Archiepiscopus admirans fratrum unanimitatem, laudavit eorum religiosam voluntatem, et erga priorem suum tantum amorem; deinde conversus ad illum monuit, rogavit, ad postremum præcepit per obedientiam ut acquiesceret voluntati fratrum. E contra ille asserebat hoc se non posse facere propter magnam sui corporis debilitatem, et alia quædam gravia, quasi peccata, opponebat, quibus ad hoc indignum se esse dicebat. Et archiepiscopus: « Estisne monachus? » Respondit: « Vellere esse. » Tunc archiepiscopus: « Revera, inquit, si viginti homines occidissetis, non vos dimitterem, quando quidem tantum ac talem

A erga vos video conventus affectum. — Nunquam, ait, hominem occidi. » Tunc compulsus est aperte quod latebat; et accipiens archiepiscopum cum episcopo seorsum, dixit papam sibi interdixisse ne unquam laicæ personæ hominum faceret, et ideo istam obedientiam non audebat suspicere, ne cogeretur, aut prohibitionis apostolica transgressor existere, aut regem offendere. Archiepiscopus cum audisset, sapienter tulit. Lexoviensis vero episcopus graviter accepit, quod prior Becci delynabatur facere quod ipsi et omnes prælati Northmanniæ faciebant antiquo more patriæ. Reversus in capitulum archiepiscopus cum episcopo dixit quamdam causam illum obtendere propter quam, Deo juvante, non necesse esset electionem hanc cassari. Post hac plures de convenitu Rothomagum perrexerunt ad regem. Qui domi remanserant, Deum suppliciter rogabant, in cuius manu corda sunt regum, ut regem inclinaret ad hujus electionis assensum, sed nondum Deus facere voluit quod poscebat; nam rex fratres qui ad eum venerant remisit vacuos, mandans utalium eligerent, quia istum non haberent. Archiepiscopus vero Beccenses juvabat apud regem, quantum poterat, loquens pro illis, et cum ipsis, et sine ipsis. Quadam die cum de haec re loquereturcum rege dixit ei rex: « Nec mihi faciet hominum, nec vobis professionem. » Ad hæc ille: « Domine, ait, facite quod vestrum. » **¶** est; de hoc quod ad me pertinet, bene inter nos conveniet. » Tunc mandavit quedam honorabilis persona conventui Becci ne ab incepto desisterent, C nondum satis Deum rogaverant, adhuc divinas aures precibus pulsarent. Quod consilium fratres gratariter accipientes, instabant attentius jejuniis et orationibus, Dominum Jesum, et ejus piam genitricem Mariam suppliciter deprecantes, ut respicerent ecclesiasticam suam, et perficerent quod inceptum erat. Inter haec Willelmus, filius Ascelini, et Rodulfus eleemosynarius, duo Beccenses monachi, pro causa monasterii iter agentes, obviaverunt Henrico regi eadem via, qua pergebant venienti. Quos ut vidit, ad se vocavit, et benigne locutus est cum eis; jam enim divino respectu derfervat furor ille quem conceperat causa negati sibi a priore hominii. Cumque simul pergerent, et sermocinarentur ad invicem, inter loquendum dixerunt regi quod haberent aliiquid sibi dicere, si patienter audiret; at ille jubet dicere fiducialiter quod vellet: tunc coeparent de predicta electione sermonem replicare, regem suppliciter rogantes, ut eam suo assensu firmaret, et ipsis pro electo suo fidelitatem facerent, si vellet, adjungentes se ob hoc ad comitem Theobaldum ire voluisse, ut per litteras suas illum rogaret. At ille subridens: « In vanum, ait, laborassetis: » et cum sacramento dixit illis quia. si eorum electus prius mentionem non lecisset de hominio, ipse nunquam inde locutus fuisset, sed modo deprecarentur Dominum ut sibi et illis de hac re convenientis daret consilium. Regressi domum narraverunt quæcum regegerant, initioque consilio iterum perrexerunt ad re-

gem plures de conventu, quos rex suscepit hilariter, A recessit tristis? Summi viri, tam saeculares quam religiosi, proximi et remotores, multi veniebant ad eum consulendum de rebus dubiis; at ille singularum cogitationibus et inquisitionibus ita respondebat ut unicuique sufficeret quod audiebat. Patientia ei admirabilis contra omnes molestias inerat; nam patientiam et mansuetudinem cordisque munditiam docens, moneret occasiones scandalorum fugere vel non curare quae non possunt in hoc mundo deesse. Dicebat se a primo conversionis sue tempore occasiones scandalorum ita damnasse quod nulla tribulatio, prosperitas, vel adversitas, nulla tristitia, sive letitia, seu aliqua corporalis molestia aditum cordis ejus irrumpere valebat; eodem vultu, B eodem animo perseverabat. Aliquando cum ejus jussa non impleri nuntiabantur, dicebat: « Sæpe mandata Dei, et preterimus, et sustinet. Quanto magis nos pati debemus, si nostra contemnuntur jussa? » In omnibus autem, ad quæ animum applicabat, tantum valebat ut sive secundum Deum, sive secundum seculum esset unde ageretur, velociter et sapientissime dissoluebat omnia et componebat. Commisarum sibi animarum curam gerebat maximam, ne qua ejus negligentia ex illis deperiret. Vita ejus sancta, sobria, honesta et castissima erat. Sermo ejus raro utilitate carebat; et in ipsis jocis, si quis bene pensaret, nonnunquam ædificationem magnam inveniebat. Conversatio ejus modeste religiosa omnibus bonis placebat, infirmis patris C curam, piæ matris affectum exhibebat. Quæ de illo dicimus viventes, et vicini attestantur, comprovinciales, et qui eum neverunt longe positi vera esse contestantur. Inter haec assidue tanta pedum, capitis, et viscerum doloribus torquebatur ut vix sususteret. Aliquando ita acerime cruciabatur quod, sicut videbatur, pene animam exhalaret. Nam cum de concilio Clarimontis rediret, sicut supra diximus, gravis eum infirmitas corripuit, quæ sic eum debilitavit ut in tota vita sua non perfecte postea convaluerit, et, ut magis ejus patientia probaretur et justus iustor fieret, adhuc plagam cæcitatim intulit ei Dominus. At ille: « Volo. » Tunc coperunt aliqui de circumstantibus clericis urgente ut diceret: « Profiteor. » At ille iterum dixit: « Volo. » Atque cum instantent ut « profiteor» responderet, dixit tertio: « Volo et ex corde volo. » Tunc Joannes sanctæ Romanae Ecclesiæ legatus, qui ibi forte aderat: « Non auditis, ait, quid dicit? quid amplius vultis? » Sicque archiepiscopus benedixit eum. Altera die abbas reversus est Beccum; conventus vero, sacris vestibus induitus, ordinata processione, exivit obviam venienti. At ille occurrit humiliter processioni, nudis pedibus, licet infirmis, et susceptus est cum magno gaudio, sicut erat consuetudo ipsius Ecclesiæ. Ordinatus itaque perseverabat constantissime quod fuerat. Superbia, et arrogantiæ, nullum in eo locum habebat; humiliis in corde, jucundus in sermone, hilaris in vultu semper erat, modestus in habitu, parcus in victa, prudens in actu, in suscipiendo hospitibus hilaris, in exhibendo obsequium liberalis. Quis illum desolatus adiit, et D Verum postea Dei miseratione quadam medicamento recepit visum. Tandem paralyticus dissolutus, lecto prosterñitur, tantaque incommoditate membrorum molestabatur per longum tempus ut nec de lectulo surgere, nec stare, vel incedere, sed nec jacere valeret. Sedebat autem in lecto, et dextra levaque paratis ad hoc pulvillis caput reclinabat, et talem vitam carcere vocabat; et vere ita erat, nam sicut in carcere ligatus progrexi uspiam non potest, ita homo Dei vinculis hujus ægritudinis competitus de lecto exire non poterat. Cor tamen semper habens ad Deum, sensum integrum cum sermone, sapientiam et intellectum retinebat, patientiam a Deo sibi poscebat conservari, ne murmuraret contra

flagella Dei. Quam patientiam ita usque ad finem A omittebat quominus ad capellam manibus ducere possedit ut inter tantas et tam magnas corporea infirmitatis angustias et sollicitudines Ecclesie varias, que ad eum consilii causa referabantur, nunquam perturbatus sit, sed mente tranquilla convenienter respondebat, et sapienter omnia disponebat. Sæpe cum a ministris Ecclesianis inopia gravari audiebat, dicebat: « Deus, adjuba nos; Deus, consule nobis. » Et revera auxilium et consilium Dei sibi non decessit in multis probavit. Multi enim multa illius tempore ipsi loco contulerunt, e quibus [f.] quibus per se revelata est penuria fratrum. In grossiori sinistri pedis digito dolor surgens, per totum corpus diffundebatur, et tam acerbo illum cruciatu vexabat ut prope animam extorqueret. De ipso pedis digito vermes scatentes extracti sunt. Sed non sic dolor quievit. Dicebat autem ad se venientibus, et de ipsis infirmitatis acerbitate cum eo sermocinibus: « Magna est quam patior aegritudo, et ultra quam dici potest molesta, et si Deus vellet, sati mihi esset, et vitam cum aegritudine finire gauderem; sed non illi adhuc placet. Adhuc videt in me aliquid flagellandum, et flagello emendandum, fiat voluntase Iesu. Orate, quæso, ut mihi conservet patientiam, ne quid contra dispositionem ejus cogitem, vel dicam. » Una die rum frater quidam venit ad eum, ut videret quomodo illi esset. Cui abbas: « In tanta, inquit, tribulatione sum, ut nullo modo quod patior enarrare possum. » Et siluit parum, sicutque denum subtilit: « Sed gratia Dei anima mea in magna tranquillitate est. » Cumque jam mortem imminere cerneret, rogavit se visitari a fratribus et debita morientibus circa se compleri. Adsunt fratres et absolutus atque inunctus est, et caetera circa illum juxta Christianum morem diligenter peracta sunt. Deinde rogavit fratres ut pro se orarent, et dimitterent si in aliquo eos offendisset: « Licet, aut, non memini me in quenquam vestrum deliquisse, monachus vester fui, prior vester et abbas exsteti; nulli unquam injuriam feci, et ut verbis Apostoli utar (*I Cor. iv, 4*), postquam ad hunc ordinem veni, non sum mihi conscius me alicui fecisse quod non bene existimasse facere. » In tam gravi corporis afflictione fecit duos annos et dimidium. Missam quotidie audiiebat, nec propter membrorum incommoditatem

B tuni, atque in crastinum in capitulo ad lævam sancti Patris Herluni cum honore et magno filiorum dolore humatum. Honorandus Pratellensis abbas Richardus ultimum sepulture decenter implevit obsequium. Nativitas erat sancti Joannis Baptiste die qua obiit, et magnis gaudiis letandum et exsultandum erat in solemnitate illius, in cuius exortu multi gavisuri prædicti sunt (*Luc. i, 14*), sed non dolere fratres de ammissione ejus non poterant de quo irreparabile damnum acceperant. Tunc impletum est quod dixit propheta: *Dies festi nostri ventur in lamentationem et luctum* (*Tob. ii, 6*). Ejus dies etatis sic computantur: Viginti trium annorum erat quando factus est monachus, viginti sex annis fuit sine prelatio, novem annis prior, duodecim annis et viginti duobus diebus Beccensem honorifice abbatiam rexit. Cujus regiminis tempore multam gravem paupertatis inopiam Ecclesia Becci sustinuit. Obiit autem septuagesimo primo anno etatis sue anno, octavo Kalendas Julii, anno Domini millesimo centesimo trigesimo sexto. Hi tres fratres, de quibus pauca diximus, ordinem nativitatis in morte quoque nuta Dei seravarunt. Nam Gislebertus qui major fuit natu, prior obiit; dominus abbas Eoso, et ortu et obitu secutus est; Rainaldus extreum, et nascendi et moriendo ordinem ~~et~~ tenuit. Quibus requiem æternam beatitudinis, et vitam sine fine mansuram conferat benignus Salvator noster Dominus Jesus Christus, qui Deus cum Patre et Spiritu santo vivit in æternum. Amen.

Explicit Vita venerabilis Bosonis abbatis Beccensis.

EPITAPHIUM.

Moribus ornatus pasior fuit hic tumulatus:
Ingenio clarus, sobrios atque pius.
Exstilit et mitis, prudens, ad tristia fortis;
Nam, donec vixit, multa flagella tulit.
Consilio pollens, multis fuit ipse iteramen;
Solamen miseris, subsidiumque pitis,
Abbas bissexus, hic quartus, præfuit annis
Canobio Becci, forma decusque gregis.
Mundi contemptor, veræ virtutis anator:
Christo devotum præbuit obsequium.
Annos transierat Pater hic jam septuaginta,

D *Cum mortem subiit, qui cinis hic modo fit.*
Dum sol octavum sub Cancero tendit ad ortum,
Tristibus hunc nobis ultima sors rapuit.
Orlus Baptiste colitur, dum deficit iste.
Boss fuit dictus, cui, Deus, esto pius. Amen.

ALIUD.

Quem legit hæc petra, Becci pius exstitit abbas,
Boso, sub nostro tempore magnus homo.
Multos præcedens morum gravitate, sed isdem
Eruit et firmat quos moniturus erat.
Doctrina, sensu, dictis facisque probatus,

*Floruit et sano pervigil hic studio.
Sustinuit multa tranquilla mente flagella
Corporis! Hunc recreat lectio sancta frequens.
Hunc nullum sequitur pro tali verbere murmur,
Grates sed dat ei qui sibi tot tribuit.
Sicque, norem lustris in religione peractis,
Dat metam studiis, viribus, imperiis.
Quod si quis querel quo constitit exitus illi,
Hunc præcursoris sciat in Natale Joannis.
O pie Baptista, noster pius Israëlista
Tecum jungatur, residet quo lunine Christus.*

A ALIUD.
*Abbas Beccensis, cuius sermo fuit ensis,
Abradens vitium, quo datur exitium.
Bosco, Pater magnus, tumidis leo, mitibus agnus,
Et dulcis Populo, fit cinis hoc tumulo.
Fit cinis hac tumba, qui serpens atque columba
Ex probitate fuit, vivere dum potuit.
Ergo ridens versus, atra ne sit Stige mersus,
Regi funde precon, quem necis esse necem.
Credimus et cœlisis, scandit quos quisque fidelis.
Dei pius esse sibi, qui Deus estat ibi. Amen.*

VITÆ VENERABILIS THEOBALDI

QUINTI ABBATIS BECCI, POSTEA ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS.

COMPENDIUM.

Defuncto venerabili et sapienti viro Bosone abbatte, suscepit curiam Beccensis monasterii Theobaldus, vir genere clarus, moribus ornatus, vita honestus, litteris bene eruditus. Hic tempore Domini Wilhelmi abbatis venit ad ordinem, et suscepto habitu religiose per plures annos in claustrō vixit, acceptus omnibus. Deinde ipsius loci factus est prior decem annis, et, obeunte Bosone abbatē, electione totius congregatiōnis abbas est subrogatus. Non multo post, Deo disponente, et Stephano rege cum regina Mathilde vocante, cleroque assentiente, et populo acclamante, in Angliam traducitur, et cum magno gaudio excipitur. Mox Cantuariae a Balduino Romanæ sedis legato, totius Britanii archiepiscopus consecratus est. Inter hæc plurima adversa a viris utriusque ordinis percessus est. In primis quando abbas electus fuit, Hugo Rothomagensis archiepiscopus ejus electionem quassare voluit, quia eo inconsulto facta fuerat; sed, interveniente venerabili Audoeno Ebroicensi venerabili episcopo, prædictæ electioni assensum præbuit. Veruntamen benedictionem abbatie dare ei distulit quatuordecim mensibus causa professionis, quam facere nolebat, quia antecessores ejus nequaquam eam fecerant. Verum deprecatione atque consilio Petri abbatis Cluniacensis, qui tunc forte in Northmannia erat, archiepiscopus sine scripto, solo verbo, suscepit ab eo professionem, et sic benedixit quem postea plurimum dilexit. In episcopatu vero positus multa pertulit pene usque ad mortem; nam postquam Eustachius regis filius crevit, et miles effectus est, voluerunt rex et regina, atque Wentanus episcopus Henricus regis frater, ac multi de procuribus, maxime gregarii milites qui juvenem amabant ut archiepiscopus eum in regem ungeret. Quod quia archiepiscopus facere noluit, Henricus enim Mathildis imperatricis, Henrici regis filie, filius, Anglie immebeat, regnum suum haereditarium armis pervar-

Bdens, ira regis contra eum in tantum effebuit ut, cunctis audientibus, diceret, quod in se **52** idem archiepiscopus minime confidere valeret, manum propriam in eum nequamquam mitteret, suorum autem si quis aliquam ei injuriam facheret, ipse non curaret. Quo auditio archiepiscopus confessim discessit a curia, ad quam tunc perrexerat; ascensa que navi Tamesis transibat, cum ecce duodecim fere milites secuti sunt eum cum gladiis, uteum perirent, vel membris debilitarent; sed eum illæsum ille conservavit qui suos, quando vult, custodire novit. Acta sunt hec circa octavas Paschæ. Multa etiam, ut ejus vitam ac famam dehonestarent in populos de illo opprobria seminabant. Deo vero universa disponente, qui, quando vult, eripit suos de angustia, annullatis omnibus insidiis, tandem finem his malis imposuit. Hebdomada enim ante Rogationes, finem vivendi et regnandi regina subiit. Porro Eustachius ejus filius, multorum malorum, sed et supradictæ perturbationis causa, non multo post hominem exiit. Quos Stephanus rex subsecutus terminum tantis cladibus dedit, et moriens populo regnoque pacem reliquit. Henricus denum, jam totius Northmanniæ dux, Angliam ingressus, sibi jure haeredario debitum regnum obtinuit; quo in regni culmine jam confirmato, Henricus frater regis Stephani, Wintoniensis episcopus, a regno discessit et clam mare transiit. Sicque prospiciens ex alto, justus Judex archiepiscopum Theobaldum de periculis maximis eripuit, et ejus omnes inimicos ad nihilum redegit. Nonnullus autem postea feliciter vixit annis; hominem vero exiit anno Verbi incarnati millesimo centesimo quadragesimo nono, decimo quarto Kalend. Maii, feria tertia Pasche. Beccensem sane abbatiam annis duobus et diuidio rexit, archiepiscopatum vero annis viginti, diebus totidem ac mensibus tribus.

VITÆ LETARDI SEXTI ABBATIS BECCENSIS COMPENDIUM.

Venerabili Theobaldo abbatte Beccensi archiepi- A dum quod scriptum est, ut justus justior fieret (*Apoc.* scopo Cantuariensi facto, in regimen cenobii electione totius congregationis dominus Letardus successit. Hic, ex eodem loco parentes incolas habens, ejusdem loci indigena exstitit; et ubi progenitus fuit magnum concedit honorem, quia venerando abbatte Willelmo religionis habitum suscepit, et a primis annis, inter sacras ejusdem monasterii disciplinas, in Dei semper amore et religionis ardore de die in diem exerevit, vitamque suam omni morum probitate et honesta conversatione in mentis et corporis puritate custodivit, jejuniis, vigiliis orationibusque indefessus interno inspectori per omnia placere gestiens. Cautus et sollicitus in his qui ad se pertinebant omnino existens, praecceptorum regulæ, et majorum suorum studiosus conservator, transgressores acerrime coarguens, ingenii optimi fuit. In colloctionibus dulcis et familiaris erat, maxime si quis cum eo de salute animæ sua colloqueretur, amicos magno dilectionis affectu colebat, hoscilicet quos vita honestas commendabat; verum si aliqua quæ honestati non convenient, de illis animadverterebat, et eorum deinceps familiaritatem parvipendebat. Talis in seipso, talis in aliis, et ante et post abbatium, exstitit. Apud Pontisaram primo multis annis prior fuit, ac demum apud Pratum, unde ad abbatiam assumptus, abbas siquidem factus, secun-

B dicitur. Nunquam pro hoc tristis videri potuit, nec conversationem fratrum deseruit, excepto quod cum eis minime in dormitorio jacebat, nec in claustrō sedebat. In choro autem, in capitulo, in refectorio, ut quilibet alius, semper usque ad extremum terminum vitæ conversatus est. Infirmitatem vero incurrens, ex qua migravit, postquam visus est cursus sui metas appropinquare, in infirmorum domum, qua fratres defunguntur, delatus, ibi coadunatis fratribus et pro eo psalmos canentibus emisit spiritum. Venerabilis autem Rotrocos Ebroicensis episcopus cum quibusdam abbatibus corpus ipsius diligenter et honorifice tumulavit, ac ultimum officium juxta morem peregit. Transiit vero millesimo centesimo sexagesimo primo incarnationi Verbi anno, sexto Nonas Julii, Sabbato intra octavas apostolorum Petri et Pauli, circa decimam horam diei, anno ætatis sue circiter sexagesimo quinto, monachatus vero quinquagesimo. A beato Herluino autem primo abate et Becci fundatore sextus exstitit, et abbatianam rexit annis decem, diebus viginti tribus

MIRACULUM

Quo B. Maria subvenit Guillelmo Crispino Seniori; — ubi de nobili Crispinorum genere agitur.

Beata Domini Mater et perpetua Virgo Maria, singulare præsidium Christianorum, per quam salus mundi apparuit, quo maiorem apud Deum præ ceteris gratiana invenisse dignoscitur, eo frequentius ab hominibus, et fiduciali atque familiarius in necessitatibus invocatur. Et ipsa celer clementia sue multis impendere solet beneficium. Unde nonnulla illius subventionis exempla inveniuntur scripta, plurima passim iugi sentiuntur effectu; quæ propter multitudinem non sunt commendata memoria. E quibus unum referre volumus, quod dignum memoria videtur, quodque pro sui magnitudine non potuit latere illius hominibus. In quo facto ostendit beatissima Dei parens quam benignum gerat erga miseris ad se confugientes affectum. Nam cuidam nobili viro et sibi devoto, nomine Willelmo, cognomento Crispino, ejus misericordiam deprecanti in magna anxiate adfuit, et miserabiliter illum eripuit

C de instanti periculo mortis, sed priusquam hujus miraculi ordinem pandamus, dignum videtur paucis indicare quis fuerit ille Willenus. et unde cognomen Crispini sibi et suo generi contigerit.

Antequam Northmanni duec Willelmo Angliam debellarent, fuit in Neustria, quæ nunc Northmannia vocatur, vir egregius, nomine Gislebertus, genere et nobilitate præclarus, qui ab habitudine capillorum, primus Crispini cognomine dicitur insignitus; nam in sua primæva ætate habebat capillos crisplos et rigidos, atque sursum erectos, et, ut ita dicam, reburos ad modum pini ramorum, qui semper tendunt sursum, quare cognominatus est Crispinus, quas, *crispus pinus*; quam capillorum reburionem adhuc videmus in iis qui de ipsis Gisleberti genere descendunt. Unde et ipsi eodem cognomine a ceteris Northmannorum familiis dirimuntur. Iste Gislebertus qui, ut diximus, Crispini cognomen primus est

adeptus, accepit uxorem Senioris Fulconis de Alnov A ad Christi paupertatem tota devotione se contulit, germanam, nomine Gonnorem, de qua tres filios genuit, Gislebertum Crispinum, pro quo scribere ita suscepimus, et Robertum, duasque filias Emmam Petri de Condetio genitricem, atque Esiliam matrem Willelmi Malet, qui miles strenuus, in senectute factus est monachus Becci, et transactis aliquot annis honorifice in cenobiali observatione, utalem virum decebat, bono fine quievit. Robertus Crispinus minor frater, Northmannia egressus, plurimas peragravit regiones, donec Constantinopolim veniret; et ab imperatore cum honore susceptus, magnique nominis apud omnes effectus, ibi, ut fertur, invidia Graecorum veneno periit. Gislebertus Crispinus major horum trium fratrum, a duce Northmannorum, castrum Tegularias in hereditate custodiendum accepit, quod heredes ejus tenent usque ad praesens tempus. Praedictus Willelmus Crispinus medius frater, generis nobilitate, et morum probitate atque militia famosissimus, inter Northmannorum primos habebatur, qui, ut diximus, de primo Crispinorum patre Gisleberto optimus filius, ad totius generis sui glorianam, felicibus auspiciis prodiit, et sicut inter Romanos olim Fabii, vel Anicii, sive Manlii, insignes habebantur, ita Crispini inter Northmannos et Francos honoratiores reputabantur. Sed iste Willelmus inter omnes nominatissimus fuisse fertur, qui suo tempore, militiae titulis, insignes pene super omnes ejusdem tempestatis viros enuit. Unde praeclarus ejus probitas plures sibi efficerat invidos, atque hostes reddiderat atrocissimos. Ea temestate Franci, auctore Walterio Vetus comite de Ponte-Ysare, qui totam terram intra Ittam, et Andelam, atque Sequanam suam debere esse dicebat, crebras irruptiones ultra fluvium Ittam faciebant, et prædas de Vilcasino agebant; et ideo dux Northmannorum Willelmus, qui postea rex Anglorum fuit, predictum Willelmum Crispinum, quia erat probatissimus in re militari, collocavit in castro Melfia, contra Francorum incursus, ad coercendas coram presumptiones, donans illi castrum ipsum et Vilcasini vicecomitatum jure hereditario custodiendum, et filius ejus post eum, sicut usque hodie videmus. At ille ibi mansionem sibi constituit, familiam et milites in loco posuit contra irruptiones Francorum; qua de re Franci, vehementer irati, in tantum odium contra illum exarserunt ut mortem ejus tota aviditate appeterent.

His de ortu Crispini cognomini prelibatis, nunc jam ad rem veniamus, quam, ut a veracibus relatoribus accepimus, simpliciter referre curabimus. Et est res memoriae digna, et beatæ Domini Matri congrua, que humano generi post Denum singulariter est aenabilis et per saecula cuncta laudabilis.

Inspirante Domino Deo nostro Iesu Christo, omnium bonorum auctore, quidam miles, strenuus et dives Herluinus, postposita nobilitate terrena, abjecta saeculi pompa, qua ante juxta modum suum non parum defloruerat, deposito quoque militiae cingulo

ut in monachica conversatione soli Deo liberius vacaret. Hic itaque renuntians sæculo sibi ad votum arridenti, in fundo sui juris, qui Burnevilla dicitur, volens cenobium construere, ecclesiam ædificavit, in honore sancte Mariæ; ibique religionis habitum suscepit, cum esset annorum quadraginta, nec multo post presbyter ordinatus, et abbas constitutus est. Quia campestris et in aquosus est locus, per soporem monitus a beata Domini Matre Maria, in vallem ad rivum qui vocatur Beccus cessavit; ibique nobile ædificare coepit in honorem ejusdem sancte Mariae Matris Domini monasterium, quod Deus perfecit ad sui nominis gloriam, et multorum hominum salutem et solatium. Cui Deus ad auxilium et consilium adduxit juxta desiderium cordis sui Lanfrancum, virum in liberalibus artibus undecunque peritissimum; quem cum magno suspicione gaudio, dedit ei habitum religionis. Tunc confluebant ad prædictum locum certatim multi sæculares litterati et alii cervices suas levi jugo Domini, et obsequio regularis vita humiliter inclinare. Alii liberos suos a Lanfranco erudiendos in liberalium artium philosophia, et informandos per Herluinum in regulari discipline tradere, nonnulli ipsum locum rebus suis studebant amplissime ditare. Inter quos egregius vir prædictus Willelmus Crispinus, filium suum in tenera etate nomine Gislebertum prædictis Patribus Deo nutriendum sub regulari disciplina obtulit, et multa de rebus suis temporalis vite subsidia cum puerō ministravit. Quorum informatus doctrina et sancta conversationis exemplis, sic cum divino profecit auxilio in divinis et philosophicis institutis ut omnes artes, quas liberales vocant, ad unguem addisceret, et earum rivulos pluribus ipse perfectus in religione propinaret. Cujus tanta fuit in activa et speculativa vita perfectio ut cum Deus Lanfrancum Cantuariensi Ecclesie in summo pontificatu preficeret, cum Lanfrancus ad regimen West-Monasterii, Deo vocante, provideret; tantaque sanctitatis gratia, ut credimus, Deo et hominibus placuit ut humilitatem præ cunctis sui temporis prælatis et specialiter prætenderet, et sublimius prædicaret. Ille trigesima duobus annis loco magis profuit quam præfuit, et in senectute bona, plenus dierum, et sanctitate, patribus suis appositus, hujus vite terminum clausit. In hujus Patris genitore Willelmo, scilicet Crispino, jam superius saepe nominato, res gesta est, excellentia insignis, relata mirabilis, et quæ deceat Domini Matrem B. Mariam semper Virginem, quam pro suis magnis et multis beneficiis, indesinenter laudat universus terrarum orbis. Illic enim nobilis vir, ut jam diximus, a duce Northmannorum Willelmo in castro Melfia marchisus fuerat constitutus contra Francos, qui transentes Ittam fluvium, subitis rapinis Vilcasinum devastabant; ibique posuerat suam familiam ad castelli custodiam. Veruntamen terram quam habebat in Northmannia, in Lexoviensi pago, certis

temporibus revisebat, et dispositis rebus revertente A effugere; et in ipso mortis limine interceptus, cogor batur Melfiam; in eundo autem, vel redeundo Beccum non transibat, quin venerabilem Patrem Herluinum videret, et cum eo loqueretur. Accidit autem ut rediens juxta morem de terra sua, Domino disponente, quadam die Dominicæ, vir ille devotus, Beccensem inviseret ecclesiam, et cum abbatte licentius de negotiis suis ageret. Qui cum inter se familiariter contulissent de iis quæ res postulabat necessaria, licentiam abeundi postulavit, et cum gratia festinus discessit; cumque aliquantulum processisset, substitit, et protinus ad abbatem revertitur. De cuius reditu admiratus homo Dei, resulatus ab illo cur rediisset inquisivit. «Ad hoc redii. Crispinus ait, alme Pater, ut me benedicas, meque tuis fratrumque tuorum orationibus commendem, quatenus nos Deo et ejus piae Genitrici me suppliciter commendare studeatis. » Mox vir Domini Herlinus, pietatis visceribus in ferventem viri devotionem miro charitatis affectu præcordialiter motus. «Deo, inquit, te et sanctissima Matri ejus commendamus; quorum te tutio protegat, et a cunctis adversitatibus potenter defendat. » In hac benedictione confusus, osculatis abate et fratribus, cum sociis ad locum properat, quo ire coepit, ad castrum, suæ scilicet custodie deputatum. At vero Franci, qui e regione ultra Ittam commanebant, auditio quod Willelmus Crispinus transiens Sequanam in Northmanniam descendisset, conglobati in unum, sollicite observabant ejus reditum, cum forte, ipsa die qua revertebatur, in vicina silva in insidiis occultati operiebantur, ut venientem aut caperent, aut trucidarent. Crispinus ad locum properans, cum jam non longe a Castro esset, transiit juxta silvam, in qua Franci latitabant ad eum interimendum parati: qui mox cernentes quem quarebant, surgentes de insidiis audacter illum invadunt: tunc socii relictio eo omnes fugerunt: ille presidium fuge attentare volens, densitate silvae prepediebatur; sicutque interceptus, quia nec fugere, nec resistere valebat, de equo exiliit; et necessitate compulsa super radicem excisa arboris que juxta erat, insedit; habenas, quibus equum regebat, ut quidam dicunt, vicinae arboris ramis appendit; et ut alii volunt, ad augmentum miraculi, manu retinuit. His arctatus angustiis, Willelmus Crispinus cor ad Deum levat, Matremque misericordiae magna devotione mentis reclamat: «Domine Jesu Christe, ait, miserere mei, et per merita Patris Herluini et fratribus ejus, quibus me suppliciter hodie commendavi, libera me de hoc imminentि periculo mortis. O generosa Virgo, intacta Domini Mater, suscipe indignas tui peccatoris [f. precatoris] preces, et contributati cordis sacrificium ante Deum, et ante te ascendat in odorem suavitatis. Virgo virginum, Domina angelorum, si qua tibi cura est de tuo Beccensi Herluino, suppliciter obsecro ut a præsenti me liberare digneris exitio. Instant undique hostes, jam de mea morte, vel cautione insultando triumphantem; imminet hostilis manus, quam non licet

B ejus gloriose Matris Mariae cum tota mentis devotione, et magno contriti cordis dolore, sine sono vocis emissâ, anxius est spiritu pene usque ad sudorem mortis, cum subito a sinistris astitit ei ad vita solatium quædam virago præclara, vultu jucunda, ornata regio speciosa, subtili et candida sindone amicta, que manicam suam dexteram expandit super eum, et hoc velamine ejus fore corpus cooperuit totum, nam ad tibias usque medias hoc tegmen descendebat, et ultra pertingere non valebat. Habebat C autem rubeas caligas et ideo contrahebat se et stringebat, et totus in seipso curvatus, laborabat quatenus tibias et pedes sub manica regiae pueræ absconderet, nec poterat. Accedunt hostes, et virum inquirere lanceis et mucronum cuspidibus accelerant, et pungendo sub frontibus, et arbustis, atque fructis, usque ad ejus pedes vel ad corpus undique infestant, sed nullomodo ipsum tangebant. Ipse vero per munitionem beatae Dei Genitricis, inimicis suis factus est invisibilis, et admirantes dicebant: «Quo abiit? Quid devenit? Nunquid eum viventem terra absorbit? Iluc venit, hic fuit. Quo fugit et abscessit? Ecce equus illius dependet, quem insequuntur: hunc, eo non invento ad detrimentum illius subripiat qui vult. » At illi quibus erat sanior mens responderunt non se venisse equum rapere, sed hostem, si possent, infestum jugulare. Cumque diu investigando illum laborassent in vacuum, vespersante jam die, confusi ad propria redierunt. Tunc illa piissima domina: «Scisne, inquit, homo, in mortis angustia, unde tibi provenierunt vita subsidia? Nostri nomen meum, quæ tibi ministravi in mortis angustia respirandi solatium? Ego sum bona Dei Mater, cui te abbas Herluinus toto corde commendavit, quando hoc tua intentio devote postulavit. » Ibis dictis, Virgo, discessit. Sic spargit Regina cœli sperantibus in se odorem vitae, sic attrahit ad se innumerablem copiosam charitatem, et neminem reliquit inglorium, qui devote ejus implorat auxilium. Comites Crispini, qui timore hostium ab eo profugerant, venientes domum tristi rumore repleverant oppidum, quod eorum dominus aut captus esset, aut mortuus. Dolor ingens omnium, luctus incomparabilis erat per totum castellum, cum subito prospiciunt Willelum

Crispinum super equum venientem, et cum magno amplecti, magna devotione venerari. Vests et quæcumque in ornamentis pretiosa habebat, in usus ecclesiæ et fratrum expendit; ipsamque Domini Matrem, et ejus Beccensem ecclesiam, toto corde dilexit. Defuncto viro ejus Willelmo totam se ad Dei servitium convertit, vivens in sancta viduitate, jejuniis, vigiliis, et orationibus intenta, quantum sexus vel aetas patiebatur, carnem, et sanguinem usque ad finem vita non gustans, eleemosynas multas indigentibus faciens; post aliquot annos a Willelmo Rothomagensi archiepiscopo velata, in subiectione Beccensis conobii permanxit usque ad mortem, et defuncta sepulta est juxta virum suum.

Horum nepas de filio Willelmo tertius Willelmus Crispinus, originali amorem trahens erga Beccensem ecclesiam miro eam coluit affectu. Iste Willelmus sanguinis propinquitate jungebatur comiti Andegavorum; ideoque familiaris illi erat; ad quem cum se aliquando contulisset, ut ad amicum, et comes contra quosdam suos bellum gereret, qui in terra sua contra illum rebellabant, pugnabat Willelmus pro eo, quantum poterat. Quadam die repeliens hostes, irruit audacter in eos; at illi terga verterunt, sive timore, ut fugerent, seu industria, ut eum longius abductum capere possent. Quos ille insecurus aliquantum, a suis disjunctus est: inimici videntes illum se persequentes solum, unus eorum conversus equum, cui insidebat, percussit, et per latera transforavit. Ille, sciens equum ad mortem vulneratum, mox vertit habens, et conversus retrorsum, calcaribus urgens cornipedem, celeri fuga ad suos reverti conabatur. Beatan Domini Matrem inclamatans, voce magna: « Sancta Maria Becci, adjuva me, sancta Maria Becci, adjuva me. » Sic vociferando pervenit ad quoddam fossatum, quo perpeti saltu transmissio, quasi jam securitate potitus cecidit mortuus. Hoc idem Willelmus Crispinus pro magnō miraculo, ad honorem Dei et ejus sanctæ Genitricis, narrare solitus erat, quod equus pene mortuus, profluente hinc inde ubertim sanguine a lateribus, per duo fere milliaria portavit eum ad tutum locum. Equidem equus ipse, ut aiebat, nimia velocitate vigebat, sed tam velocem nunquam eum invenerat. Idem Willelmus, postea captus, cum in carcere diu teneretur ferro constrictus, timore et angore coactus, vorvit, si Deus eum de hac tribulatione liberaret, quad iret Jerusalem. Nec multo post egressus, liber de carcere, accepit crucem, signum videlicet eundi Jerusalem. Mox ita mutatus est verbo et opere ut totus subito videretur alteratus, cunctis qui hoc videbant mirantibus. Proficisci terminun posuit ad primam festivitatem sancti Michaelis; sane rogabat Deum et sanctam Matrem ejus, quatenus, si in via moriturus erat, antequam proficiisci inciperet, moreretur, quo Beccum delatus, inter antecessores suos jaceret humatus. Quod Deus juxta bonitatem suam, sicut petebat, illi concessit. Nam infirmitate corruptus, hominem exiit in vigilia sancti Michaelis quarto Kalend. Octobris, et sicut deside-

EPITAPHIUM WILLELMI CRISPINI SENIORIS.

*Nobiliter natus miles fuit hic tumulus,
Providus, et fortis, moribus atque probus.
Qui ne mundus eum posset submergere secum,
Huc portum subiit, monachus hic obiit.
Jani post Nonas, ac tres et quatuor horas,
Cum iam complesset, quintaque iam fieret.
Parvus erat Becci, cum parvum nomine rebus,
Sumpitibus esse suis, extulit ut potuit.
Nolo Crispinus fuerat cognomine dictus,
Nomine Willelmus, cui, Deus, esto pius.*

Iste Willelmus Crispinus habuit uxorem, nomine Ewan, genere et moribus sibi competentem, de qua genuit Gislebertum, predictum West Monasterii abbatem, et alios plures. Haec Eva de gente Francorum, claris natibus progenita, postquam predicto nupsit Willelmo, ejus se aptans moribus cœpit Beccensem ecclesiam præ omnibus anare, abbatem et monachos, quasi ex se genitos totis visceribus

raverat, utque moriens præceperat, die qua profectum se dixerat. Portatum est corpus ejus ad dominam suam sanctam Beccensem Mariam, et iuxta suos patres sepultum. Talibus beneficiis beatae Dei genitrix genus Crispinorum, et alios quamplures cujusque ordinis, et generis, ad suam familiaritatem adduxit, ut firmiori fide et ardentiori amore ejus audeant implorare in suis necessitatibus auxilium, quatenus per ipsius intercessionem recuperare valent Filii sui Domini nostri Iesu Christi gratiam, qui vivit et regnat cum Patre, et Spiritu sancto Deus in secula. Amen.

52 VITA S. AUGUSTINI

MONACHI BENEDICTINI, PRIMI CANTUARIENSUM ARCHIEPISCOPI ET ANGLORUM APOSTOLI.

Ex vet.ms. Beccensis abbatiæ.

PROLOGUS IN VITAM.

Quæ de ipsis primi Anglorum institutoris Augustini vita et signis venerabilis Bedæ depromit historia (79*), quæque ab ipso prætermissa in aliis codicibus vetustis reperimus, fidelissime nostro maloleo recudimus. Quæ etiam post ejus ad sidera triumphum declarata ac scripta legimus, eadem probabili fide adjungimus. Quæ vero præsentialiter, testibus populis, et probatissimarum personarum indicibus oculis, luce clarus rutilant, suis radiis credentes illustrant, hæsitanter reverberant. Possemus et inspectorum, et curatorum pleraque retexere loca et nomina, nisi vetaret nausea. Super omnia beati Gregorii cadent testimonia (80) : qui hunc scriptis declarat plurima patrasse signa. Haec itaque quæ lectione, vel visu novimus, alio libro fusius exposuimus (81), quatenus insatiabilibus

C

B paternæ dilectionis filii obsecundaremus. At hunc libellum paululum contraxinus, ut inter divini et humani convivii solemnia, benignis et fraternalis (82) hospitibus obtemperemus. Simul etiam alia confratrum Ecclesie, per hunc oceanum diffusæ, ad quas hec contigerit pervenire, nativo congaudeat amore, tanquam sui protoparentis filiæ. Veruntamen super hoc compendii propositum, video crescente Elisæ oleo superfluere vas meum. Oremus ergo omnes eruditissimos ac benignissimos doctores, ac discipulos Dominicæ scholæ, ut haec, tam lucide comprobata, non solum non renuant credere, verum etiam plena benevolentia paterni affectus suscipere, jugique fide, contra improbos, studeant celebrare.

INCIPIT VITA.

Fortem armatum cuius atrium, mundus ; cuius firmamentum, regna terrarum; cuius præda, genus humanum : noster armatus in nostra etiam infirmitate, longe fortior congressus potentialiter, parata in se cruce, plaga nunquam sanabili transfixit, et omnia opprobriorum tela ac jacula sibi injecta in illum retrorsit. Omnia ejus arma abstulit, ipsumque æterno carcere ac suppliciis mancipatum in revocabiliter damnavit. Omnia spolia ipsius jure triumphata, apostolicis ducibus suis distribuit electosque principes, super gentes, nationes, et regna, constituit (Luc. xi). Remansit Britannici Oceani orbis aquoreus, ab universalis orbe circumcisus. Hunc illa rex præpotentissimus, Augustino fideli dispensatori suo quondam venturo, reservavit, qui noctem verteret in diem, et novam ac veram, post tenebras, perpetuam infunderet lucem. Pollebat jam papa Gregorius humani generis splendor immensus,

qui hunc divino instinctu segregaret in opus Dominicum, ut quondam Petrus Barnabæ et Saulum (*Act. xii, 2*). Intenderat ipse hanc palmau præripere, sed respondit Dominus hec privilegium Augustini esse. Nam pueros, niveo candore nuper Romæ viros, audiens Anglos vocari, et provinciales Deiros, ac regem terra Alle nuncupari : « Anglos, inquit, angelis sociari, et Deiros, de ira Dei liberari, ac Dei laudem in terra alleluia oportet decantari »

Paratis itaque rebus mittit Augustinum, Dei scientia omnique virtute florentem, cum quadraginta electissimis comitibus, quos religiosos novit et promptos in divinis dogmatibus. Viam salutarem acerbas accelerabant, et per aliquot dies longius D processerant. Ecce autem ventosa fama, a maligno adversario vulgi ore ventilata, terruit athletas Dominii, quæ dicerat gentem quam petebant cunctis mortaliibus ferociorem esse, sanguinem humanum

(79*) Historia gent. Anglorum, lib. 1, a cap. 23 ad finem, et 1*it*, cap. 1, 2, 3.

(80) Refert S. Beda, ubi supra.

(81) Auctor prolixiorum Vitam S. Augustini composuit.

(82) Monachus fait.

sitare, pati non posse Christianos vivere, nullo vero modo ab idolis suis eos revoeari, nec ad Christum converti posse. Sic quondam discipulus Domini mare navigantibus ventus ~~est~~ contrarius obstitit, donec, increpata modica eorum fide, fluctus quos ipse caleaverat Dominus, imperio solaret. Mittunt itaque suplieiter beato Gregorio Augustinum, quatenus eos permittat redire domum, nec tantum discrimen subire in vacuum. Sed a Gregorio, secundum nomen suum. ^{previgili}, missa epistola quod magnum laborem major gloria consequatur, et ut Augustino, quem eis jam abbatem ordinaverat in omnibus obdiren, qui etiam apostolica ferebat scripta ad Etherium (83) Arelatensem archipræsum, quatenus his Dei legatis solatiaretur in necessitatibus. Ita jam sunt corroborati ut cum majori gaudio, quem ante vehementer expaverant, labore pereurrenter.

Interea multis signis per Augustinum divinitus collatis, consolabantur plurimum, ex quibus, verbi gratia, hic inserimus unum, imo in uno trinum, omnibus ejus loci ubi factum est semper celebrerimum, atque etiam scriptis creditum. Jam ille chorus sanctorum, legens iter per Andegavensem provinciam, subeunt villam, Sai (84) appellatam. Quos ruricolarum turba indomita, ut ignotes et exterios, humili habitu ac pedestri incessu despectos, risu et apporia afficiebat. Et viri quidem ad feminarum vesaniam indennes videbantur. Illa vero, velut conjuratæ, in innocentes advenas tota insultatione ferebantur. Jamque rure ejectos, ut rabide canes ululatu, rugitu ac fremitu insectabantur. Proximam ulnum tunc astante lassi viatores captantes ad requiescentum, inde etiam a ludibrio impetu exturbantur viraginum. At unam almi ducis vestigia, irreverentius astrigentem, seu colubram, cum ille prætentio baculo vellet repellere, tanquam feram, illie baculus de manu ejus, velut ab areu sagitta, excutitur, et per tria fere stadia evolans, humi affigitur. Subsequitur dux eum devoto choro, quasi eo se vocante Domino. Augustinus baculum evellit, et cum baculum perpetuum aquæ fontem extrahit. Quo pariter a gravi siti relevati, aternas immolant gratias divinæ bonitati. Ibi suaviter fessos artus reflovent noctem ipsam in Dei laudibus D exegere. Quos pulsos hospiti, residesque sub aere nudo, semper miserans ultissima benignitas operuit gloria pro teeto, fuso scilicet desper splendore aethereo, qui solem vincere fulgore novo, ne induitos arma lucis tenebrarum augeret obsidio, pulchre etiam columna lucis, quæ quondam precedebat filios Israel ad terram reprobationis, super istos refulsi, qui de Egypto erronea, juxta sui interpretationem, tenebrosa, tot gentes eductas, præcedente fidei luce Christo credentes inducerent in regnum claritatis aeternum. Adnotavit autem dux

A legationis nomen suum causamque itineris scribens baculo in terra juxta fontem, his litteris : « Hie hospitium habuit servus servorum Dei, Augustinus, quem misit ad convertendos Anglos beatus papa Gregorius. » Ingruente jum aurora, arreptum iter maturant percutere ad Dominica lucra, agente forsitan divina sententia, ut qui ulti collatam benedictionis gratiam in hospitibus Dominicis repulissent, jam non assequerentur, cum vellent. Jam die elaro, tota illuc vicinia accurrit, ubi a superno cardine, usque in terram, jubar solare super eives eeli adhuc peregrinos terræ, videre plurimi radiare Aspiciunt ibi etiam mirabilia Dei in sanctis suis coruscare de terra, sicut noctu viderant radiantem columnam de aree superna. Stupent et novum fontem sibi perpetua, ac dulci vena scatere, et incomparabilis bonitatis advenas haec beneficia sibi pro malefactis reddidisse Discentes etiam et litteris nomen preclarri doctoris, et tam salutiferum causam itineris, nubilos confusione reatum suum deplanxere, quod Christi legationi et saluti gentium tam improbe restitere. Ileu nos furiosos, dicebant, quod tantorum angelorum non meruimus foveri benedictione, nec imbui dulcedine ! Condidere itaque ecclesiam in eodem loco unanimi devotione, et in honore ac nomine sancti Augustini Christo dedicavere. Altare vero, ubi ejus scripta legerant, statuere, ut cujus non merebantur corporaligaudere praesentia, perpetuo eum presentem haberent in ipsa sua eccllesia. Ibi etiam praecordialis Pater permulta se poscentibus representat beneficia, multa sanitatum exhibet miracula. Verumtamen ab hac eccllesia perpetuo repudio omne aucterum genus feminarum, ut omnibus sanctorum injuriatoribus semper sint in exemplum.

C Quidam matrona dives huc cum cereo appetebat ingressum, et interminantibus omnibus urgebat propositum, dicens se non peccasse in sanctum, sed velle se honorare eum. Vix autem inecessam metam attigerat, et subito ruptis intestinis exspirat; forasque extracta mortua, omnes credere docuit quod nulli crediderat, et que omnes vineere sua putavit præsumptione, omnibus palam interdictit talia nunquam præsumere.

Habent tamen ibi femine sua receptacula et sacraria, ubi orare et gratias Deo agere, vota sua reddere, divina mysteria audire, et salutaria sacramenta possint percipere. Habent et Augustinum in omnibus necessitatibus suis benignum auditorem, precumque ac desideriorum justorum promptum executorum, præter inviolabilem ecclæsuæ conditionem. Vehementer autem admirari solent Andegavenses advenæ, aliquæ hujus notitiae, dum apud ipsius Augustini corporalem requiem aspiciant, quilibet feminas usque ad ipsius tumbe oscula accedere, et nullam unquam apud ipsos ecclæsiae

(83) Etherio Arelatensi missa epistola a B. Gregorio exstat lib. ix epist. 63.

(84) Forte pons Cæsaris, Gal. Pont de Cé.

sua limen posse attingere, nec de fonte potare. A Angliam suscepisti filiam, quam sidereo Regi formosam enutrias sponsam. Jam post magnum orbem terræ, intrasti hunc vastissimi Oceanii orbem alterum, serena facie pulcherrimum ac fecundissimum arvis, pratibus, pascuis, fluviis, fretis uberrimum; in montibus, campis, silvis gratissimum; urbibus populosis ac transmarinis institutorum negotiis festivissimum; gente candida, rerumque opibus illustrissimum. Hoc scilicet tam ingens, et praelarum Elysium, jam olim tibi electio officiali suo, omnium Artifex praordinavit. Qui a primordio mundum omnino ornatu ac decoro perfectum, edito homini possidentem exhibuit. Haec gens facie formosa, sed idololatriæ fuligine denigrata, ut Moysi Æthiopissa, parte in Jordane abluta, ascendet tota dealbata. Jam, ad

Competit huic antiquo nuperimum ejus ibi 52 gestum subnectere miraculum, quanquam morosius prosequimur ipsum luciferum festinante ac Anglicum Oceanum. Venerat pridem reverentissimus Andegavensis presul Goifridus Dorobernianum, gaudens ipsum antiquum sua patriæ hospitem revisere Augustinum. Qui, audiens a fratribus monasterii prescripta recitari miracula, optime recognovit, et testimonio fideli astipulando comprobavit, recentisque facti ejus apud se, et apud ipsam Ecclesiam relator egregius ita narravit:

Hanc sane ecclesiam in nostra praesentia, ab amatrice tanti patroni plebe solemnius reædificata, ego in ipsis honore et nomine, ut primitus nata est, Domino proxime dedicavi. Adolescebat longe lateque in circuitu arvorum segetes, et sata jam in spicas et aristas murentes inundantibus autem ad dedicationem populis, velut ipse effundebatur fluvius Ligeris, ita conculcatae, attritae et communitate sunt illius arvalis æquoris annone, ut non modo tam percussæ, vel contractæ notarentur stipulas quam passim exhaustæ, vel scopatae areæ. Adeo in hoc desiderabilis congressu Augustinensis solemnitatis, nemo attendebat quatenus vel suis, vel alienis parceret dannis. Jam illius anni vale fecere defunctæ spei et fructui, usque in alium Augustum irremediabili. Sperabant in Augustini largitate, sed in alia, quam que tunc excesserat, benedictione. Verum ex hæc desperatione, major admirationis ac fidei nata est letitia, dum haec tellus tam pessumdata et condemnata omnes terras ipsius provincie in messe supergrederetur, et altitudine frugum et copia. Unde circa tantum advocatum suum Augustinum, tanta omnium excrevit veneratio ac fidei devotio ut credant eum ubi vis gentium invocatum adesse, et quidquid a Domino postulet obtinere et dare posse. His de veteri et novo competenter expositis, jam Oceanum occupantem legatum Domini subsequamur.

Finito jam principali orbe gentium terrestri calle, Augustinus navigat in aequoreum orbem Britannie, et excipitur, cum suprascripto numero sociorum quartadeno, in opinam et prægrandem insulam Cantie, Tanetum vocabulo. Hæc prima se Christum in suis legatariis suscepisse merito triumphat in benedictione, felix tellus sua fertilitate, sed felicissima tot deifterorum ac civium supernorum primitiva hospitalitate. Sic, inquam, dirigente Spiritu Domini ejus viam, applicuit proxime quasi sub ipsam regie metropolis portam; ubi sedem habeat perpetuam, et secus ipsam requiem sempiternam.

Ecce, beate protoparens regenerationis gentis Anglicæ, relinquens augustam parentem Romam,

B majorem Dei et corone tuae gloriam, illa novæ lucis columnæ, quæ priscum populum eduxit in fide, et cruce resurgentis Christi crecta, tu educens gentium populum de Ægyptiacis tenebris infidelitatis, et umbra mortis, introduces post Jesum Nave in terram repromotionis, terram lactis et mellis. Tibi enim evangelico duci gratia contulit Evangelii, quod negatum est legifero Moysi, quodque ille in Lege non potuit consequi, tu in vero illum tuo explore meruisti. Jam de spoliis vincit tyranni et de regno captivi prædonis, facies Deo nostro regnum (*Apoc. v. 10*), et populum acquisitionis (*I Petr. ii. 9*). Jam post coeleste regnum et laborum premia, hac erit perpetua possessio tua, quæ per te Domino est acquisita. Et cujus fugisti temporalia commoda, jam possidebis hereditaria lucra. Hic positus in antemurali turritam servabis speculam, unde universam jugiter tuearis tibi dicatum patrum.

Præsidebat (85) Dorobernus Edelbrithus tertius regum Anglorum, sed qui primus foret civis angelorum. Uxor illi Christianissima, nomine Bertha, regia puella, regiis parentibus ex Francis regibus procreata, tali sacramento erat conjuncta, quatenus, in Christianitatis observantia nulla infestaretur versutus. Ilæc advenis Christi janua ad regem erat pervia. Mandat ergo regi prudens Augustinus, per idoneos nuntios se de Roma sua suorumque salutis gratia missos a Romano antistite, si modo dignentur beatifico nuntio, quem afferant acquiescere. Rex jubet tam præstabiles advenas, in ipsa qua recepti sunt insula, suum adventum maturum opperiri, eiusque vita commoda plene ministrari. Hæc diu remoratus venit in Tanetum, residensque, sub diu; vana enim suspicione vetusti erroris augurabatur se intra domum aliqua incantatione posse seduci, forinsecus vero non posse in conspectu cœli. Foris præbebat sanctis audientiam sui. Absurde quippe nox tinebat obscurari a luciferis Dei et filiis diei.

Augustinus, afflatus Spiritu sancto, ingerens pacem et salutem regi, suisque omnibus et regno, refert se suosque consortes missos ad ipsum, seque

(85) Cantuarie. Edelbrithus Cantuariorum rex.

Malmesbur. l. i Regnum Angl., cap. 1.

etiam ultronea benevolentia venisse, quatenus gaudium, et gloriam et regnum annuntient aeternum, ubi obaudientes suis dictis sempiternaliter vivant et exsultent. Indicat ☧ omnium creatorem Deum Dei omnipotentem tantum homines a se factos dilexisse, ut homo filius hominis, salva semper deitate, dignaret fieri, quatenus homines morte sua redemptos faceret filios Dei Cujus nativitatibus nova stella alluxit, cuius pedibus mare calcabile servivit, cuius passionis injuria sol radios suos abscondit, cuius sepulturae, et resurrectioni, omnis terra contremuit et acquievit. Ipse est, inquit, Dominus Jesus Christus, ab exordio mundi, ab omnibus patriarchis et prophetis. Dei Filius pronuntiatus, de Spiritu Sancto conceptus, de Virgine natus, et innumeris signis Deus et homo ubique declaratus; jamque ab omnibus gentibus ut omnium Salvator creditus, cognitus, ac susceptus. Hunc ergo, illa sua charitate non stimulante, qua pro nobis animam posuit, quaque vos in aeterno regno suo habere socios totis visceribus desideramus; sicut ex uno homine omnes procreati sumus: hunc, inquam, Conditorem et Salvatorem omnium, in quem credentes salvi sitis, vobis annuntiamus, quia sine ulla ambiguitate, promissa premia proveniunt credentibus, et infinita supplicia contemnentibus. Ista et alia quam plurima Dominico legato proloquente, et innumeris divinarum virtutum testimonis vera comprobante simulque imaginem sancti Redemptoris decorose et aurose in tabula depictam prelambante, quo disserent etiam alienigenae ei gratias immolare. Rex admiratus laudat quidem et beatificat tanta promissa, simulque gratias reddit sanctorum benevolentiae qui, de tam longinquó venerant suas salvationes consulere. At vero ex nativa cæcitate lippientibus oculis, impatiens tantæ lucis splendorem ferre, respondit se non posse veteres patrum suorum ritus, quos tota Anglia eotenus coluisse, exuere; ac novis incertisque ceremoniis juvenescere. Verumtamen ipsos pro bona sua industria se velle in suam civitatem Dorobernianam amica civilitate suspicere, vitæque subsidiis sufficienter refovere simul etiam quotquot possent ad suam sectam convertere, ultro se eius annuere.

Sic ergo Dei dispensatione cor regis illustrante, D Augustinus cum pusillo grege Domini, quibus complacuit Patri gratiarum dare regnum, cum canoris lactaniis veniens Doroberniam, hanc antiphonam gratanter inchoato, et cum omnibus dulci modulatione decantat: Deprecamur te, Domine, in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus et ira tua a civitate ista, et a domo sancta tua, quoniam peccavimus. Bene se tali confessione peccatoribus inferebant, quos Deo reconciliare et relaxare venerant. Tali devotione protodoctoribus, et in fide Christi protopatribus, Anglie metropolim suam cum triumphali crucis labaro ingredientibus, erat angelos custodes dicere credituris civibus: Aperi-

A portas, et ingrediantur gens justa, custodiens veritatem legationis sua. Verus error ab idololatria (Isai. xxvi, 2, 3). ut hic amodo servetur pax Christi et Ecclesiæ. Jam hic ruere muri videbantur Jericho ubi aedificantur muri Jerusalem. Ruunt scilicet, non saxa mœnia, sed daemonum munitiones, et saxa numina, a sanctorum terrore dissoluta, quæ cultores suos captivitate et obsidione dannaverant aeterna. Jam hic Sponsus gloriae urbem sibi novam Jerusalem per archipolum Augustinum suosque complices artifices molitur, cujus fundamenta et muri ex auro mundo, et omni lapide pretioso; cujus designatores, patriarchæ; cujus mensores, prophetæ; cujus aedificatores, apostolici Patres; cujus illustratores et politiores gemmarii, martyres; cujus instructissimi dictatores, confessores; cujus pulchritudo in dominibus eburneis, virgines; cujus ornamenta, omne quod visu pulchruu est, theoricis oculis delectabile. In summitate, et ambitu murorum, jugis et pervigil stat custodia angelorum. Hujus tam decorabilis urbis primus institutor asciscitur Augustinus, ut Sponsi præ filiis hominum speciosi, amicus et sponsa gloria et honore coronata, paranymphus. Hic modo dum pro castris Dominicis decertandum, et subactis rebellibus gentibus ad urbem erit triumphandum. Iste primicerius consul, et Dominicæ testamenti angelus, perpetuum haeredabit thronum, omniumque successorum, dum veniat Princeps pastorum, ut pater filiorum apicem referat primarium. Postquam autem terrenos labores mutaverint celesti corona, tunc ut nunc lucet, potentius regnabit in arce Sion, arce sua splendida, quæ supra urbem, turritum attollit verticem in aera, quæ tam principalis thesauri totque conrecondition principum gratia, tota in excelsis fulgeat aurea, unde usque in diem regenerationis omnium, suam protegat Jerusalem cum tota patria, virtute, et oratione perpetua.

Igitur novi armigeri Domini sedebant in civitate condenda Christo, donec induerent virtute ex alto, et auxilio opportuno. Quis autem explicit hos nubigenas, scilicet ut nubes volantes, angelos viventes, flores eremi, Antonios et Macharios, in urbe exhibentes omnia mundi oblectamenta pulchra et suavia, velut lethiferum vaporem, non solum fugientes, verum etiam omnes auditores parturienti charitate, et praecordiali parturitione, ad infinita aeternorum gaudiorum secula impellentes? Nil de mortali opibus, preter salvandas animas ambebant, sola divina et superna inexplebiliter appetebant.

Lucet ab orientali plaga confessoris Christi Martini basilica, dimidio fere stadio ab ecclesia Domini Salvatoris remota, olim a Romanis Christianis condita, hodieque sacris officiis praedita. Nam per quadrangulos circiter annos, usque ad Maximum imperatorem, incoluerant Romani haec climated, qui de Gratiano et Valentiniano augustis, civili bello ☧ triumphavit; quo abstractis militibus Britanniæ Romano robore exhausit. In ipsa itaque eccl-

sia sacratissimus pontifex Letardus Christianissimæ reginae Berthæ sacras missas (86, et Dominica officia assiduabat; qui illi a regia Francia datus est comes, et custos probatissimus in omni sancta observantia, ne qua Dominicæ prestigii furia, splendissima fidelis Christi in ea offuscaret monilia. Utque maximis assimilemus minora, preevenerat hic apostolici Augustini prædicamenta, ut lucifer auroram, et aurora solem, illum videlicet Solem, quem clarius exultit Augustinus Oceano, tanquam sponsum procedentem de thalamo suo (*Psal. xviii*, 6). Is quoque, ut præcursor et janitor, Christum ferentibus legatis ultra aperuit. Cum hoc sane beato præsule Letardo, Dei famulus Augustinus, suique socii, addito magno salutis gaudio, in omnibus Dominicis mysteriis una erant Ecclesia et collatio, unus spiritus in unico Domino suo. Hi etiam novi, velut suos, prævios prosecuti, et tanquam aurum superductum argento, decorabant ipsos præcessores supervenientes. Sanctus vero Augustinus, suique in omnibus sectatores, magna signorum gratia prædicti, omnes curabant, vel sibi præsentatos, vel a se visitatos debiles et ægrotos. Stupebant gentes, a tanto virtutum fulmine exterrite, ambigentes quid vehementius admirarentur, an terrigenas transeuntes in cœlestes, an inmortales immortalitatem animarum et corporum, vita et prædicatione certissima astipulantes, an dilectionem, quæ fortis est ut mors (*Cant. viii*, 6), qua secum omnes trahere ad superna consortia estuarent, qua pro hostium etiam, quasi pro fratribus salute, se traderent: an tandem quod ipsa sanctorum promissa tam perspicuis miraculorum coruscationibus ac testimonis credibilia facta sunt nimis. Dicebant diversi, aut homines in Deos mutatos, aut inter homines humana specie conversari Deos. Hæc ex toto faliebat ruditus vulgi opinio; de suis adoptivis dicente Domino: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* (*Psal. lxxxi*, 6). Crediderunt itaque Christo plerique victa duritia, tanta novitatis admiratione.

Tantis etiam rerum fulgoribus, rex ipse pavore et oblectatione divina attonus, Augustino jugi instantia persuadente, Ecclesia orante, regina, ut sacris litteris erudita, permulcent, sanctis Patribus gratificantibus opportune vel importune, ultra abdicatis feralibus inferorum numinibus, efficitur in Christo divina adoptionis filius. Jamque cunctis cœlorum virtutibus sublimiter congratulantibus, et populorum turmis ad tanta solemnia occurribus, baptizat novum Constantinus Silvester novus. Unigitur evangelicus David oleo letitiae, et intronizatur mansuetus solo misericordia. Coronatur ecclesiasticus Salomon corona pacifica, in æquitate et sapientia. Pricet se de imperio servorum Dei famulum, convertitur princeps ducum in evangelicum parvulum, et dominator populorum sociumque se profitetur pauperum. Gaudet Augustinus et Ecclesia amplius se habere adjutorem quam ante timuerint

(86) Pontifex Letardus Berthæ reginæ Christianæ officia subministrat. Malmesbur. ubi supra.

A persecutorem. Ille etiam subjectos sibi reges et optimates, cum populis suis Christo acquirit, suumque prius imperium invulnus dilatando et propagando Christi regnum.

Primum itaque Augustinum, promptiore ad omnium salutem quam ad sui prælationem, ad Ætherium Arelatis archiepiscopum, sibi suæque genti consecrandum apostolum mittit, videlicet ut Deus voluit, et beatus papæ Gregorius Spiritu Dei prærogavit. Qui, transfretato æquore, accepto apostolatu a domino, et benedictione omnium gentium primarium Anglice genti retulit patriarchatum, et patriarchale patrocinium. Quem Deo amabilis rex, ut angelum testamenti Dei, triumphali gaudio excipiens, utque pusillus Zachæus Dominum, statuit eum sue metropolis ecclesiasticum præsidem; in qua primitus suscepérat hospitem, nec tantum urbis, sed et totius orbis sui speculatorum prætendit custodem. Solum regni in pontificalem cathedram, aulam regiam, Augustino reformato ac dedicante, in regificam Christi vertit ecclesiam. Ad orientem vero in suburbano colle regale et apostolicum Petri et Pauli atollit monasterium, tanquam urbis præsidium et munimentum, quod in arcem, et speculam regni, exaltat bravum, quod pretiosissima jam cœli thesauroz ornamenta, videlicet ipsius Augustini, sanctorumque successorum ejus pontificum, atque regum splendidissima corpora, quæ in revelatione gloriæ magni Christi resilient in gloria. Tu quoque Rhofensis hierarchia, Andrea apostoli tuo titulo inclyta, et Dorobernensis Ecclesie dextra suffraganea; tuque Lundoniæ pontificis prærogativa, magni Pauligloria, coronata beata memoria Edelberto regi nostro conditori, atque Augustino institutori, debetis in Domino æterna benedictionum præconia.

At nevus Domini sacerdos ardens tanta gaudia attentissimo Gregorio nuntiare, in ipso reditu suo mittit Romanum eximiae sanctitatis viros, Laurentium tunc presbyterum, post sui sacri primatus successorem primum, suique suburbani monasterii primum, abbatem Petrum. Hi, volueri anime ac studio sancto papæ admissi, referunt gentem Anglorum cum rege suo, in Christi populum transisse et regnum, Augustinum illis pontificem consecratum, verum ad tam multam messem credentium, paucas manus non sufficere operariorum. Proferunt et diversas novi præconis Augustini interrogations, quibus ruditus populus certius erudiatur. Tunc præcellentissimus apostolicus, ineffabiliter exhilaratus, fusis Deo infinitis gratiarum sacrificiis, et orato Domino mesmis ut mittat operarios in messem suam, exhaustus monasteria sua et ecclesias, et quidquid potest erudivit ac religiosorum virorum in opus Evangelii efflagitare, toto mentis affectu, unico Augustino, et unicæ annate genti certat delegare. Huic sancto contuberno præpollebant quatuor ecclesiastici processores, seu quatuor evangelistæ, Mellitus, Justus, Paulinus, Rulianus. Mellitus abbas mellifluus tunc

præluebat splendido choro Gregoriano. Mittit et A convertatur. Animalia, quoque quæ solebant daemones apostolicum Augustino pallium, grande scilicet Christi et Ecclesiae sacramentum, tanquam omnium virtutum indumentum, quod est vinculum dilectionis Dei, et fratrum, ut Christi vicarius sit medius conciliator Dei et hominum, et zona paternæ justitiae circumcinctus, angelos et homines, terram cœfederet et colum. Addit sacrosancta xenia, apostolorum scilicet et martyrum vivifica pignera [pignora] ac diversa quaæ ecclesiæ, quaæ sacerdotibus, quaæ altaribus, ac Dominicis ministris convenient, ornamenta. Librorum quoque adjungit opimum convivium, et indeficiens ad vitæ patriam viaticum Mittit etiam præfatarum enodatas et explanatas interrogationum questiones, quas in Historia Beda lector reperiet (87). Ex quibus unum hic videtur

commentandum quod diversi usus Ecclesiarum, nequaquam faciant apud sanas mentes divertium, salva modo fide, et observatione catholica, sed sicut unius corporis diversa sunt membra et officia, sic regina sponsi Domini varietate circumamicta, tam multifida quam multifaria triumphat in gloria. Sic et una corona multicoloribus texitur floribus, et unum monile aureum variis gemmarum illustratur splendoribus, et diversis vocum discriminibus unum concentum reddimus.

Scribit etiam Augustino de sua ditione, sic incipiens (D. GREGOR. epistola ad B. Augustinum, lib. XII, epist. 15) :

« Reverentissimo et sanctissimo fratri AUGUSTINO, GREGORIUS, servus servorum Dei. Cum certum sit pro omnipotente Deo laborantibus ineffabilia æterni regni præmia reservari, nobis tamen eis necesse est honorum beneficia tribuere, ut in spiritualibus operis studio ex remuneratione velut multiplicius insudare. Et quia nova Anglorum Ecclesia, ad omnipotentis Dei gratiam, eodem Domino largiente, et te laborante perducta est, usum tibi pallii in ea ad sola missarum solemnia agenda concedimus, ita ut per loca singula duodecim episcopos ordines qui tuae subjacent ditioni. Tua vero fraternitas non solum eos episcopos quos ordinaverit, neque hos tantummodo qui per Eboracæ (vulgo York) episcopum fuerint ordinati, sed etiam omnes Britanniæ sacerdotes habeat, Deo et Domino nostro Iesu Christo auctore, subjectos, quatenus ex lingua et vita tuae sanctitatis, et recte credendi, et bene vivendi formam percipient. Data die decimo Kalendarum Julianorum, anno nono decimo imperii Tiberii Mauricii augusti. »

Longius digressos prædictorum sacerorum gerulos alia Gregorii prosequitur epistola, qua per abbatem Mellitum mandat Augustino, ut « fana quæ bene constructa sint tantum idolis destructio in ecclesiæ et cultum veri Dei commutentur et consecrentur, quatenus gens ipsa in eisdem fanis suis Christum Dominum adorans, ad loca consueta familiarius

(87) Exstant apud V. Bedam lib. I, c. 18, et lib. XII, ep. 31, D. Greg.

nibus immolare, jam non in cultum diaboli, sed in laudem Dei in usum suum occidunt, et Donatori desatietate sua gratias agant. Sic Israëlitico populo in Ægypto Dominus in suo sacrificio, animalia, immolare præcepit, ut vero hæc Deo, non idolis immolarent. Data die quinto decimo Kalendarum Augusti, anno imperii Mauricii decimo nono.

In tertia vero epistola missa Augustino (D. GREGOR., lib. ix, epist. 58) : ex magno gaudio conversæ per eum gentis, in laudem Domini exclamat sic inchoans « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis (Luc. II, 14); quia granum frumenti cadens in terra mortuum est, cuius morte vivimus. cuius infirmitate roborarum, cuius amore in Britannia fratres querimus, quos ignorabamus, cuius munere quos nescientes quarebamus, invenimus. Quis autem narrare sufficiat, quanta hic latitia in omnium corde fidelium fuerit exorta? Quod gens Anglorum operante omnipotentis Dei gratia, et tua fraternitate laborante, expulsis errorum tenebris, sanctæ fidei luce perfusa est, quod mente integerrima jam calcat idola, quibus prius vesano timore subjacebat, quod omnipotenti Deo puro corde substernitur? » Deinde post pauca prosequitur : « Scio, frater charissime, quod omnipotens Deus, per dilectionem tuam, in gente quam elegi voluit, magna miracula ostendit. » Hæc dicens, inquit Dei signero gaudium, et timorem, ut gaudeat

C Anglos per miracula ad Christum converti, timeat vero ne humana imbecillitas in aliorum profectu incipiat labi. Proponit illi summum amicum Dei Moysen in exemplum. Hic per tanta signa Ægypto percussa aperto mari eduxit populum Israel, siccis vestigiis, duce lucis columna. « Jejunans quadraginta diebus et noctibus, tabulas legis accepit, inter cœruscos tonitrus pertimescente populo, solus etiam familiari colloquio Dei pasci meruit. De cœlo mamma, item carnes ad satietatem nimiam ministravit. Ad jussum Domini, licet diffidens, larga fluenta de petra eduxit. Inde per triginta octo annos signis effusis innumeris. In omni dubitatione Domini consulens, Deo loquente, docebatur. Illi resistentes terræ hiatus absorbuit, victoriis hostes oppressit. Hunc ergo tantarum gratiarum executorem, una diffiditæ culpa, qua ad aquas contradictionis ante prescriptos triginta octo annos deliquerat, et in tanto tempore inter tanta tamque benefica et amica Domini colloquia, recognitionem neglexerat justa Dei sententia, tandem a terra illa reprobmissionis morte præripuit. » Talibus monitis per vigil Gregorius Dei famulum, jam olim in omni sanctitate fundatum, altius in timore, et fide solidare curavit. Quem tandem profetit **GB** electum, qui etiam de multorum conversione gaudium facere conatur in celo. Et in hoc itaque cœli, et angelorum gaudio præmissas voces repetit, epistolam finiendo.

Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus Ad Christianam fidem corde Romanorum accedit, bona voluntatis, ita et per glorie vestre studium, in Anglorum gente.

Regem nihilominus Ethelbertum [*seu* Aldibertum] post laudisoma initia, sic hortatar blandis tua epistola (D. GREG. *epist. commonitoria ad regem Ethelbertum*, 60, l. ix). Eam inquit, gloriose fili, quam accipeisti divinitus gratiam, sollicita mente custodi. Christianam fidem in populis tibi subditis extendere festina, zelum rectitudinis tuae in eorum conversione multiplica, idolorum cultus insequare, fannorum adiunctione everte, subditorum mores in magna vite munditia exhortando terrendo, corrigendo, et boni operis exempla monstrando, aedifica ut illum retributorem invenias in celo. cuius nomen atque cognitionem dilataveris in terra. Ipse enim vestrae gloriae nomen etiam posteris gloriosius reddit cuius vos honorem queritis, et reservatis in gentibus. Sic enim Constantinus quondam piissimus imperator, Romanam rempublicam, a perversis idolorum cultibus revocans, omnipotenti Deo, Domino nostro Iesu Christo, secum subdidit, seque cum subjectis populis, tota ad eum mente convertit. Unde factum est ut antiquorum principum nonen suis vir ille laudibus vineceret, et tanto in opinione praedecessores suos, quanto et in bono opere superaret. Et nunc itaque vestra gloria cognitionem unius Dei Patris, et Filli, et Spiritus sancti, regibus ac populis sibimet subjectis, festinet infundere, ut et antiquos gentis sue reges laudibus ac meritis transeat, et quanto in subjectis suis aliena peccata deterserit, tanto etiam de peccatis propriis ante omnipotentes Dei terrible examen securior fiat. Reverendissimus autem frater noster Augustinus in monasteri regula edoctus, sacra Scripturae scientia repletus, bonis auctore Deo operibus praeditus, quæque vos admonet, libenter audite, devote peragite, studiose in memoriam reservate, quia si vos eum quod pro omnipotente Deo loquitur anditis, idem omnipotens Deus hunc pro vobis exorantem celerius exaudit. Parva autem xenia transmisi, qua vobis parva non erunt, cum a vobis ex beati Petri apostoli fuerint benedictione suscepta. Omnipotens itaque Deus, in vobis gratiam suam quam cepit, perficiat, atque vitam vestram et hic per multorum annorum curricula extendat, et post longa tempora in cœlestis vos patriæ congregatio suscipiat. »

Gloriosæ quoque reginae Bertha [al., Aldibregæ] sribit (88). Unde hæc excerptsimus: « Remeantes, dilectissimus filius noster Laurentius presbyter, et Petrus monachus, qualis erga reverentissimum fratrem et coepiscopum nostrum Augustinum gloria vestra extiterit quantaque illi solatia, vel qualem charitatem impenderit, retulerunt. Et omnipotens Deum benedixinus, qui conversionem gentis Anglorum mercede vestre dignatus est propitiis reservare. Nam sicut per recordande memorie Helenam matrem piissimi Constantini imperatoris

(88) Ad reginam Bertham litteræ D. Gregorii,
(lib. ix epist. 5v.)

ita et per glorie vestre studium, in Anglorum gente
ejus misericordiam confidimus operari. Et quoniam
prudentia bono, sicut revera Christianæ, et recta
fide, gloria vestra munita, et litteris docta est, et
Deo volente aptum nunc tempus est, agite ut, divina
gratia cooperante, cum augmento possitis quod
neglectum est reparare. Itaque mente gloriosi
conjugis vestri in dilectionem Christianæ fidei
adhortatione assida roborate. Vestra illi sollici-
tudo in augmentum in Deo amoris infundat; atque
ita animos ejus etiam pro subjectæ sibigentis plenis-
simis conversione succedat, ut et magnum omni-
potenti Deo de devotionis vestre studio sacrificium
offeratis, et ea quæ de vobis narrata sunt, et cres-
cant et vera esse modis omnibus approbentur, quia
bona vestra, non solum jam apud Romanos, pro vita
fortius oraverunt, sed etiam per diversa loca, et us-
que Constantinopolim ad serenissimum principem
pervenierunt. Unde petimus ut, sicut nobis de
Christianitatis vestre solatiis lætitia facta est, ita
quoque de perfecta operatione vestra angelis fiat
gaudium in celis. Sie vos in adjutorium supra
scripti reverentissimi fratris, et coepiscopi nostri,
et servorum Dei quos illic misimus in conversione
gentis vestre, devote ac totis viribus exhibete. Ut et
hie feliciter cum glorioso filio nostro conjugi vestro
regnetis, et post longa annorum tempora, futura
quoque gaudia vitæ, quæ finem habere nesciunt,
cum fructu æternæ mercedis capiatis. Data die
decimo Kalendarum Juliarum, imperante Mauricio
Tyberio, anno nono decimo. »

De his etiam quæ Francorum episcopis scriptis
idem papa mellitius hæc pauca excerptisimus.
¶ Sicut ignis, aura flante, fit grandior, ita bona
mentis studia commendatione proficiunt. Quia
igitur Redemptoris nostri gratia cooperante, tanta
de Anglorum gente ad Christianæ fidei gratiam
multitudine convertitur, ut reverentissimus frater et
coepiscopus noster Augustinus, eos qui secum sunt,
ad hoc opus exequendum, asserat non posse suffi-
cere, aliquantos ad eum monachos cum dilectissi-
mis, et communibus filiis, Laurentio presbytero, et
Mellito abbatte præviditus transmittendos. Et ideo
fraternitas vestra charitatem, quam deceat, exhibeat.
Præterea que regi Francorum Lothario de sancto-
rum susceptione, Brunechildi de ipsis *ubique*
fusis miraculis, gratificis scriptis suggesserit, in suis
epistolis liquide clarescit. »

Hæc itaque apostolicæ commendationis scripta Britanniæ regem, et reginam cum summo antistite suo, non solum divino gaudio repleverunt, verum etiam ad coelestia regna appetenda vehementius ascenderunt [f., accederunt].

Interea Augustinus ab ecclesiastico ritu discrepantes Britonum pontifices, regis adminiculo ad alia-

rum Ecclesiarum omnium communem observantiam, humili prece et admonitione invitauit. Cui illi, velut in acie, non solum repugnat, verum etiam suos usus omnibus praeminentiores sancti papa Eleutherii auctoritate pronuntiant. Tandem signipotens Augustinus parat in aliquo debili curando veritatis argumentum. Assistitur **Cæcus**, Anglicus, Dei nimirum nutu oblatus, ne Britones sibi arrogarent signum, si quis de suis esset salvatus. Offertur ergo adversariis cæcus; illis abnuentibus, Augustinus, flexo genu, fusa prece, signatis orbibus cæcis Dominica cruce. « In nomine, inquit, Domini sic iste cæcus illuminetur, sicut nostra assertio sanior comprobatur. » Cui protinus respondens claro testimonio clara oculorum illuminatio, dat certain fidem tanti signi splendore, congaudenti populo, quam vera sit Augustini assertio. Ipsi quoque Britones approbant quod inficiari nequeunt. Attamen dilationem postulant qua majores suos convenient, data die qua consilium repetant. Venere ergo septem episcopi a quadam Justo sua partis viro ita edocti ut si Augustinus mitis et humili corde probaretur, quod esse si ipsis episcopis advenientibus assurget cognosceretur, tunc illi velut Domini nuntio, et jugum Domini ferentibus obdiren^t. Si vero episcopis, qui plures essent, non assurgeret velut arrogans, et contemptor ab his contemneretur. Tali murcone quo perirent praecincti, Augustino sibi non assurgente, fu^riose indignati, ipsum et omnia ejus dicta repudiant, eoque ferocius rebellant, quo ille humilius, et amabilius deprecatur, ut concordem Ecclesiarum normam sectentur. Hac sane mansuetissima charitate et charitativa mansuetudine erat, discipulum Christi et famulum lucidius cognoscere, quam si superbis assurendo ipsorum videbatur obstinatio honorare, et honorando approbare. Perverse ergo superbi humilium famulum Domini calumniabantur superbia in sessione, cum ipse Dominus, qui dicit: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde* (*Math. xi, 29*); sedens docuerit, pauperes spiritu beatos esse; quod illi esse nequibant, typo elationis suæ. Sed cum adhuc praecordialis pater illorum salutis avidissimus oraret, et saltēm in his tribus universali Ecclesie jungerentur, hoc est in baptizando, et Pascha Domini celebrando, atque una secum Anglis Christum evangelizando, omnia prorsus abdicant, quin etiam omnem ejus ditionem a se exterminant. Quos ille prophetali increpans machera: Ab illis, inquit, hostibus peribitis, quos fratres habere in regno Dei abhorretis, et ab his vitam perdetis, quibus effusam omnibus gratiam Christi invidetis.

Igitur post triumphalem hujus vatis assumptionem ad Dominum, rex Anglorum Edelfridus bellissimus, Britones immanissima cæde pene delebit; capti civitate Legionum, quam Angeli Lagastram, Britones Karlegion appellant, irruerat illuc inæstimata multitudo sacerdotum et monachorum contra hostem oratura. Confluxerat etiam de mo-

A nasterio Bancor plusquam duo millia monachorum, quos omnes labor manuum alebat. Hos pariter oratione, et triduanis jejuniis in hostem pugnantes, hostilis gladius vel acriores adversarios exhausit. Et ex his mille ducenti, reliquis profligatis, extincti sunt. Cesi autem populi non est numerus. Sic Augustini contemptores, vatem experti sunt veracem, quem supplicem abjecerant et minacebant.

Confessor itaque Domini a supra memoratis rebelibus tendens, cum sancto choro sociorum, ad Eboracam civitatem, videt hominem secus viam accubantem paralysi, cæcitate, atque agestate termiserabilem. Audithunc turbae pretereunis causam Interrogantem; cognitumque famosi Augustini nomen inclamat, opemque et eleemosynam tanti Patris implorantem. Ad quem accedens aemulator Dominic Clavigeri. « Argentum inquit, et aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc do tibi: In nomine Domini Jesu Christi, surge (*Act. iii. 6*), et illuminare, præditusque salute et luce, procede: nec jam indiges gestatore vel duce. » Hoc verbum Christi nominis, quasi ex ore Christi prolatum, subito erexit paralyticum, illuminavit cæcum, simul etiam his apertis oculis cordis, suscepit baptismum, pariterque cum corporis officio, animæ profectum.

O virum spiritu Dei plenum, cui, ubi res divina poscebat, tam parata erant signa ad salvandum quam verba ad docendum! Nam quis referat quam cerebris miraculorum coruscationibus ubique emiceruit? Quantas fidelium turbas et in illo itinere, et in finibus Eboraci et in omnibus quo se vertit locis, Deo lucratus sit? quantum etiam aliis diebus, ac temporibus profecerit, cum in una Dominica Nativitatis die, quam universa angelorum gloria perpetuo concelebrat, plus quam decem millia virorum præter innumerabilem multitudinem feminarum ac parvolorum vitali ba ptismate regeneraverit. Quæ vero sacerdotum, aliorumve sacrorum ordinum copia ad tantum populum abluendum sufficeret? Benedicto itaque fluvio, Anglice *Sualus* nuncupato, jubet summus pontifex per praecones, et magistros, omnes binos, et binos, confidenter ingredi; et in triño Deitatis nomine, alterum ab altero vicissim baptizari. Sicque omnes renati non minori miraculo quam quandam populus Israël divisum mare; itemque Jordanem retro conversum transierat, in alteram ripam sunt transpositi. In tam profundu gurgite, in tanto tamque diverso sexus et atatis examine, nemo perit, nemo laeditur; magnum hoc erat miraculum. Sed hoc magnum, majori eminentia superatur, cum omnis debilitas et infirmitas in illo amne deponitur; omnis languidus et deformatus sanus et reformatus egreditur. O festivum spectaculum angelorum et hominum! cum tot millia candidatae gentis ex unius fluminis alveo, velut ex unius genitricis, prodirent alvo; et de uno stagno tanta progenies in supernam civilitatem nasceretur olympus! Hinc serenissimus papa Gregorius, cum omnibus supernorum contuberniis erumpens in gaudia, non

tulit hoc reticere sancto patriarche Ḡibṭō Alexandriæ Eulogio; scripsitque gratissime congratulaturo, de tanto exercitu in illa una Natalis Domini die baptizato. Ecclesia autem in hujus Baptista Augustini perpetua memoria et nomine, juxta prænominatum flumen, condita ac dedicata, præbens credentibus postulata, predicti pape comprobavit testimonia.

Regresso ergo Evangelio Domini ab Eboraco, homo horrenda lepra totus ulcerosus, orans a benefico Patre open salutis, infusa benedictione apostolicae dextræ, cum signaculo salutifera crucis, et nomine Dei majestatis, continuo sensit sibi omnem dolorem velut a loco tenebras aufugisse, et quasi exuto vetere homine fœditatis loriðæ, novum hominem in columbitatis suæque formositatis solemniter se induisse. Nam dicente ipso summe Trinitatis confessore: « In nomine Christi mundare; » hoc trino videlicet benedictionis crucis, et nominis Domini medicamine, aeger restauratur plena sospitate. Residunt turgida manus et digiti, facies et omnia membra suo decore et officio deducuntur. Jam clamore eloquens lingua, abicit [abiecit] tarataram [al., taratantara] (89) hactenus suppressæ vocis interpretem. In tanta signorum gloria, Christiani in laudem Christi prorumpunt, pagani ad fidem proficiunt.

Hinc divertens verbū Domini, successit tandem eidum profanae villulae in provincia quæ dicitur Doreseta; ubi daemonica plebcula sanatos Dei omnibus opprobriis ac ludibriis dedecoravere; adeo ut (quod etiam referre injuria est), productas piscium caudas ingererent. Unde indignatus Spiritus Domini, in hujus auctores sceleris, et in omnem illorum progeniem, suum dedecus, per os Augustini vatis perpetualiter sententiavit, et pravis propriam ignominiam, sanctis vero perennem gloriam refudit.

Erat et alia gens in orientali plaga Angliae, ita in sacrificiis demonum a gehenna incendio inflammata, ut nuntios Christi celestia regna prouitentes, non modo audire abhorrerent, verum etiam tota mentis insania, eos punire, vel exterminare aestuarent.

Nil preces, nil blanditiae valuerent; terrores superni judicii, vel inferni deridebant, prodigia et signa exsufflabant. Tam desperables et perditos, fides et benignitas Augustini perire non pertulit. Resistens superna ira, orat Patrem misericordiam, ut ingratis clementiae corrigat correctione. Itaque ab arbore profanitatis sua, ardent onnes invisibili igne, et sulphureo torre; quam pœnam nunquam ante, nec postea senserat haec patria. Nemo evasit ubi nemo innocens exstitit. Ubique ejulatus, vagitus senum, juvenum, lactentium una ardentiū inhorrebant; ut et parentes in suis partibus cruciarentur. Convolant

(89) Taratantara. Hanc vocem adinvenit Ennius ad exprimendum sonitum tube, inquit Servius in *ix Aeneid.*

(90) Cernhel huic loco nomen indidit. Ibidem

omnes ad Christifamuli vestigia, qui Christi repulerant mandata, justo suppicio jam eruditæ, quia in Christi baptismate per Augustinum possent a supplio liberari. Sic ille letifer ignis fœtidas carnes edens, quem omnia fluentia non extinguerent, omnia medicamenta non expellerent, solo Domini fonte, Augustini ope, ab omnibus baptizatis extinctus et expulsus est, atque ab omni Augustini climate perpetuo eliminatus.

Ab illis autem, quos supra retulimus, suo opprobrio sentientiatos, Augustinum suosque beatos consortes, per quinque millaria progressos, et per deserta atque inaquosa loca vagabundos, æstus, et sitis ac lassitudine premebat, quorum unum incommodum viatores gravare poterat. Verum ille qui sedebat B meridie super fontem fatigatus ex itinere motus servorum suorum labore, et oratione, non deditus est visibiliter suo charo ac fideli condescendere dispensatori, quoque dulci affatu hunc consolari. « Constans esto, ait, et fiducialiter age, serve mi complacie, quia tecum sum promptus adjutor in omni necessitate, et bona tua voluntate. Pro quibusunque volueris pete, sciens me favere semper benigne charitati tue. Tibi quippe apertum est ostium regni mei, ubi intres in gaudium Domini tui. » Ille dicens Dominus cœlo receptus est.

Tam dulci fonte saliente in vitam aeternam ubertum potatus Augustinus, nescit sitire fontem quo sitiat iterum, nec operari eibum qui perit, sed qui C permanet in vitam aeternam. Una erat intentio tam desiderabilem aspectum lacrymis sequi abeuntem, quibus purgatis oculis attingeret angelorum lucem. Continuo flexis genibus, adorans in loco ubi steterunt pedes Domini, et quasi ipsa Domini vestigia exosculans, Magdalena fletibus rigabat, aeternamque dilectionem in his aromatizabat.

Perpendens etiam hanc terram cœlestis beneficii plenam inundatione, ubi emicuit fons vita, baculum ipsi loco impressit, cum quo mortuorum astantem latice puri scatebram elicuit. Unde omnes Deo gratias libantes ad satietatem refecit. Qui in annes et rivois hactenus diffusis, haec loca prius solitaria, populosissima præbuit. Ubi Theologus confessor Domini a cernendo Deum, quem ibi vidit, Cernhel (90) loco nomen indidit: quod ex Latino Hebrewoque contextum in unum coactus. Prima enim syllaba cern, visum, secunda hel, declarat Deum. Ibi quoque oratorium, in perennem memoriam Domini visionis, molitus est, in nomine Domini Salvatoris. Inde etiam monasterium in honore principum apostolorum dedicatum, Cernelium est appellatum, quo constant monachorum choro decoratum. Illum autem fontem, Augustini nomine consecratum, credentibus esse saluberrimum, hic unum

monasterium Cernelium appellatum construirat, diciturque S. Petro; de quo v Malmesb. De Pontif. Ang. lib. ii, De Monast. Shirburnens., etc., fol. 142.

docebit miraculum, teste provincia, nuper declara- A diæ, adeo in omnem defluxit vanitatem ut sua garrulitate, et inquietudine, inter sacra etiam officia, ecclesiam turbaret et plebem. Murmurabant omnes quod perniciosior sibi esset sospitas concessa quam prior pena. Hinc indignante per Augustinum correprice Domini clementia, pedes saltatorii, et lingua procaecata, et aures scurrilitatis amico prioribus vinculis arctius alligantur, donec placato Domino satisfactione, per Augustinum relaxarentur. Sic ille denuo triformi redditus corporis sanitati, majori etiam donatur sensata mentis incolumitate.

G Notus est sub abbate Cerneliensi presbyter parochianus, sacra mysteria populo celebrare assolutas. Is languore detritus, vigilanter observabatur jam moriturus. Nox, et ægritudo, somnum suggestit defesso. Videt Augustinum assistere clementissimum pontificibus redimiculis, et præfulgida virga festivum. Ille, trementem blando alloquio permulcens, jubet ægrum surgere, Augustini fontem adire, ibique tria iteratione psalmum quinquagesimum ore fideli revolvore, inter psallendum vero terna intinctione corpus diluere, sic ipsum vita donandum ac sospitate.

Et ne, inquit, dubitaveris, hæc ipsum Augustinum tibi dicere noveris, ad cuius fontem dirigeris. Mirum dietu! Protinus expurgiscens semimortuus, tanquam sospes exsurgit, innitensque baculo, ad jussum lavacrum tetendit. Putabant custodes hunc lethi instantia sic oberrare. Sublegunt ejus vestigia non resistendo, sed potius quo, vel ad quid processerit, explorando. Æger in fontislavacro tertio mergitur, injunctum psalmum tertio modularatur. Et, o celerem medicum suum! æger quasi de morte resuscitatus, sospes domum regreditar. Quod ergo Eliseus exegit in leproso septeno lavacro, septiformis Domini Spiritus sacramento, hoc Augustinus compendiosius explevit in languido; terno videbilem vivificæ Trinitatis probamento. Jam vero quis exponere sufficiat tantam tamque jucundam omnium admirationem, cum mane abbas et fratres cum frequenti populo audissent ipsum sacerdotem missas, et horas debitas, astanti turbae decantantem, cuius omnes expectabant internacionem? Ille exponens publice per ordinem Augustinum sue recuperationis in Christo fuisse auctorem, omnes in majorem Dei excitat laudem, sanctique sui venerationem.

Post perlustratam cum crebris virtutibus, ex magna parte Britanniam, regresso Augustino ad perennem habitationem suam Doroberniam, undique occurritur a domestico populo, tanquam sue pacis angelus, et tanquam soli ad ortum suum reducto, ubi recolligatur a eunctis triumphali jubilo. Tunc confluente turba debilium ad tam salutis prodigium, intervenit juvenis tripliciter miserandus, triplici nexus calamitatis obstrictus. Incurvis vestigiosis genibus gradiebatur pro pedibus, obstructoque ore, et auribus nec loqui, nec audire loquentes poterat, surdus, et mutus. Dat gemitum pro precibus. Signis deprecatur; signis interrogatur, signis poscenti responderetur. Audit Augustinus non loquentem, alloquitur non audientem, dirigit non ambulantem. Sic inquam, triformiter miserum, in trinae Deitatis nomine, triplici donat salute.

Reformatis gressibus, erexit claudum, loquacem fecit mutum, surdo infudit auditum. De trimoda angustia, trimoda curato nascitur letitia. Currit inoffense, loquitur plane, auditclare; sed mens hominis ventosum immemor pristine miseræ et impatiens salutis red-

A diæ, adeo in omnem defluxit vanitatem ut sua garrulitate, et inquietudine, inter sacra etiam officia, ecclesiam turbaret et plebem. Murmurabant omnes quod perniciosior sibi esset sospitas concessa quam prior pena. Hinc indignante per Augustinum correprice Domini clementia, pedes saltatorii, et lingua procaecata, et aures scurrilitatis amico prioribus vinculis arctius alligantur, donec placato Domino satisfactione, per Augustinum relaxarentur. Sic ille denuo triformi redditus corporis sanitati, majori etiam donatur sensata mentis incolumitate.

Vitam et passionem pretiosi pontificis et martyris Livini, legimus a sanctis comitibus suis Foliano, Elia, et Kyiano fidelissime suo scriptori expositam; de qua pauca hic inserimus, ad beati Augustini

B pertinentia gloriam. Commemorabit ibi Augustinum omnibus profectuosum [*f.*, profecturum], ad plium regem Scotie Colomannum venisse; Livinum puerum ibi cum sancto Menalchio archipontifice baptizasse; regem, et reginam inter baptizandum hunc suscepisse, dextram auream fuso desuper jubare coruscasse, et baptizatum divina cruce, cum hac voce ter consignasse: *Dilectus Deo et hominibus, cuius memoria in benedictione est (Ecli. xlvi, 1).*

Hunc cum adolesceret, et mundialis gloriae nexus abrumpere aestuaret, angelus Domini palam salutans ex nomine, dicensque: «Ave, frater Livine;» horatur ut ab Anglia antistite Augustino presidente Dorobernia, totius sanctitatis documenta pergeret accipere. Quem festinatam ad mare, angelus excipiens serenissima pulchritudine ac melliflua exhortatione, cum prænominiatis tribus sociis duxit, præcedendo per longos tractus pelagi. Ibant tanta oblectatione ut putarent se non freta, sed solidissima ac florentissima prata calcare. Gaudebant se quasi in monte transfigurati Domini splendidissimo deambulare, ubi Petrus cum discipulis optabat manere (*Math. xvii, 41*). Hac nempe florida et amena suavitate, docebant illum doctorem appetere, de cuius corde et ore hauirient nectar dilectionis paternæ, et mel dulcedinis æternæ; de cuius nardifluo horto carperent aromata vita, quo duce currerent per omnia floreta celestis philosophiae, et uberrimos campos theorie doctrinae. Perduxit jam sanctis ad Cantia [Cantie] littora, dux angelus cum luce splendida, quo sequantur comites, redit ad æthera. Sic beatus Livinus pervenit ad desideratissimum Augustinum; apud quem **G** ita proficit per quinquennium ut tanti patris filiolus ab ipso donatus sacerdotalibus indumentis, suscipiter (adolescente quidem ævo, sed animo grandævo) sacerdotium, siveque de discipulo magister gentis suæ consequeretur summum pontificium et martyrii bravium.

Sequitur attestatio cuiusdam veternosti, qui haec omnia durans assertit avum suum beatum Augustinum vidisse, et ipsam avum de lubrico ac nebulosissimo Christianum modestum ab ejus baptisterio surrexisse; ipsum vero sanctum, innumerabilia, jugi

turba vallente, signa patrasse. Referebat idem monachus superstes, ab avo et patre relataam sancti formam, personam patriciam, staturam proceram, ipsumque nudis pedibus patriam lustrando, callos in plantis attraxisse. Affirmabat eum euandrum avum ex benedictione baptizatoris Augustini, plurimum ultra centum annos vixisse (107), ipsamque longevitatis benedictionem in patrem suum descendisse, in se etiam centenarios progenitorum annos longe excrevisse.

Jam aeternis amoribus totus sancius, Augustinus, jam a terrenis tumultibus in requiem Domini absorptus, vim faciebat corlo crebris precum, suspiriorum, et lacrymarum pulsibus. Tandem intelligens ex Spiritu sancti responso suum exauditum desiderium, sacratissimum Laurentium, apostolicis virtutibus praeclarum et intersanctos comites praecepit regem cum confluo populo in immensum congratulante, ordinat eum omni solemnem gaudio sibi successorem, ut quondam apostolorum princeps Petrus Clementem, videlicet ob novelle informationis necessitatem. Antea autem Mellitum consecraverat Lundonie episcopum, Justumque Rofii [al. , Rossie] sibi suffraganeum; quorum Mellitus tertius, Justus in archipresulatum sibi successit quartus.

Jam vero exhortato rege, et Ecclesia, ac populo ut perseverarent in fide, et amore Christi, relinquens

A omnibus perpetuae dilectionis pignora, praesente ipso rege cum pontifice Laurentio, inter omnium lacrymosa examina, vallante eum laetissima colestum chorea, transit ad eternam Christi solemniam. Quos infimi laudatores prosequamur, non ex aequalibus planetibus, sed his triumphantibus cantibus. Regnas, Augustine, Augustis seculi nomine, et dignitate sublimior; qui auxisti rem Christi publicam, et Romanam Ecclesiam adjectisti Britanniam, melius quam Cæsar Augustus Romanis opibus Alexandrianum. Te reges, et principes, et senatus Anglorum, et turba gentium comitantur in celum. Te angeli et archangeli, throni et dominationes excipiunt, te coronat Rex regum.

In monasterio vero quod condidit, a sancto Laurentio, ipso rege Edelberto, et patria confluentem dedicato, reconditor pretiosissimum corpus ejus festivo cum jubilo, ubi Romani atque alii successores sui, sicut uno animo, ita uno colliguntur thalamo.

Quam pulchre vero Ecclesiarum parens Roma tanta pignora edidit, quæ totius Britannici Oceani Patres et institutores emineant! Quanto odore snavitatis et splendore gloriae nuius amor, et unum cubiculum simili confovet, et astringit! Qui si distinguenter per diversas mundi nationes, singuli patroni singulis populis solariter prælancerent.

Explicit Vita sancti Augustini Anglorum apostoli.

(91) *Auctorem vixisse circa ann. 1000 ex his colligi potest.*

VARIÆ LECTIONES ET ADDITIONES

AD CHRONICON BECCENSE

(Edidit Martene Ampliss. Collect. tom. VI, col. 405. ex ms. bibliothecæ serenissimæ reginæ Suecæ n. 1303.)

Col. 653, lin. ult. Cui successit Rogerius filius C et ante altare beatæ Dei genitricis Mariae in eadem ejus. *Ms. col.*, cui successit Rogerius frater ejus. Roberto de Tougeyo priore claustral. *Ms. col.*, Roberto de Torigneyo p. c. Beccensis monasterii. Eodem mense dux Henricus rediens de Aquitania Rothomagi in die festivitatis S. Joan. Bapt. gratiana assensum præbuit prædictæ electioni, quam archiepiscopus Rothomagensis Hugo, vir summae religiositatis et industrie, cum imperatrice matre ducis, antea ut præsentes libentissime confirunaverant Sequenti vero mense in festivitate Mariæ Magdalena prædictus electus benedictus est in abbatem apud S. Philibertum de Monteforti, ab Heberto episcopo Abrincatensi et Girardo Sagiensi, præsentibus abbatibus Rogerio Beccensi, Michaeli Pratellensi, Hungone de S. Salvatore Constantiensi.

Col. 654, lin. 15. Respiciens augustum præcisa rupe sepulcrum. *Ms. cod.*, respicis angustum præcisa rupe sepultum.

Col. 655, lin. 32. Mathildis, etc. *ms. cod.*, Masdildis, etc. cuius corpus apud Beccum delatum est

D et ante altare beatæ Dei genitricis Mariae in eadem ecclesia honorifice sepultum. Anno millesimo centesimo septuagesimo octavo idem pretiosus martyris canonizatus est. *ms. cod.* an. 1173, etc.

Col. 657, lin. 23. Et Rotrodo Rothomagensi. *Ms. cod.*, a Rotrodo Rothomag. *Lin. 24.* Et Henrico Biocensi. *Ms. cod.*, Henrico Bajocensi. *Ms. cod. add.* Anno 1179 Ludovicus rex Francorum vota sancto Thomæ soluturns orationum causa Angliam intravit et per triduum Cantuarie moratus est.

Col. 658, lin. ult. Dominus Richardus de sancto Leodegario, tunc infirmarius prædicti loci. *Ms. cod.*, Dominus Richardus de S. Leodegario, tunc justitiarius prædicti loci.

Col. 659, lin. 27. Amoto Ingelranno foro sancto, etc. *Ms. cod.*, amoto Ingelranno foro facto.

Col. 662, lin. ult. Ce fut en temps de l'abbé Pierre, pour ce qu'en pierre. etc. *Ms. cod.* Ce fut en temps de l'abbé Pierre, à qui échevit maintes pierres, pour ce qu'en pierre, etc.

Col. 668, lin. 44. Fecit dedicare ecclesiam novam

de novo completam, ut postea patebit. *Ms. cod.*, de A volutis, dicta probatione hinc inde facta, ipse more novo completam et consummatam, quæ dedicatio fuit tam celeberrime et tam solemniter completa prout patebit in sequentibus.

Col. 671, lin. 43. Guillelmus de Benssevilla dictus Pipeline, etc. *Ms. cod.*, G. de Bensevilla dictus Popeline in abbatem et pastorem ipsius monasterii et postmodum benedictus, vir quidem magna prudentiae et probitatis, modestus, facetus, mitis et dilectus ad omnes, patiens, misericors, largus et munificus qui strenue et laudabiliter rexit, etc.

Col. 672, lin. 19. Christe propina. *Ms. ahd.* Hic venerabilis vir supradictus temporibus suis vestitus et recepit in predicto monasterio quamplures monachos religiosos discretos viros, de quibus postea floruerunt unus Gaafridus dictus *Haren* abbas Geneticensis, Vincentius de Rothomago dictus *le Lieur* abbas Pratellensis; necon Robertus de Rothomago, alias *le Tettier*, abbas S. Ebrulfi, ac Joannes de Boulaye abbas Ceraciensis, Anno D 1288 post obitum, etc.

Col. 678, lin. 18. Reverendus pater Guillelmus abbas, etc., usque ad hæc verba, ubi solet accipi beneficio, ut in ms. Postea sequitur in ms. cod. Hic vir venerandus rexit prædictum cœnobium cunctis suis amabilis per spatium 16 annorum et diuidio vel circa; cuius anima propitieatur Deus. Amen.

Col. 683, lin. 30. Christi colla subegit. *Ms. Christi colla*, etc. *Lin. 35.* Anno milleno centeno sique quaterno, *Ms. addit.*: Quinta quintilis decies quarto quoque sexto, parcat illi Deus. Amen.

Deinde sequitur in ms. codice: Venerabilis Thoma XXVIII abate monasterii B. M. de Becco Herluini de carnis educto ergastulo, successit honestus vir unanimi fratrum consensu electus Joannes de Rothomago, alias de Motha, sacerdos et monachus in dicto monasterio expresse professus. Hic vir venerandus, decimus liberorum nobilis viri Simonis de Motina, civis Rothomagensis, postquam pueritiae incrementa transegit et rudimenta grammaticalia studiosus percepit, discretis magistris Parisius in præclarâ artium Facultate a parentibus traditur imbuendus: verum quia Deus præviderat eum lucernam in domo sua fore ardentem, noluit tanti splendoris lumen sub nubilo mundane obscuritatis diutius latere; sed super candelabrum vitæ contemplative, ut omnibus qui in domo Dei sunt postmodum lucerent, voluit collocare. Unde suorum parentum obsecundans votis, bene meritus filius dictum monasterium ad probandum monasticæ ordinis vitam oblatus ingreditur, et ad svæ probationem ab abbate et conventu dicti loci benigne suscipitur, fit Christi tiro novus qui prius erat philosophus. Accipit illico obedientię fortissima arma, et iugi Domini suavitatem, oneris levitatem diligenter experitur, probat et approbat monasticam vitam. Probatur nec reprobatur ejus laudabunda conversatio; nam ob vte meritum bona indolis adolescens omnibus se imitabilem exhibebat. Probationis igitur anno et die re-

solito professionem expressam fecit; qua facta, et per dictum abbatem recepta, in conventu fratrum per osculum admittitur, cœptique postea de virtute in virtutem proficere, singulos fratres suos exemplo ad bonum inclinare et ut verus claustralî omni humilitati operam dare. Noverat enim bñialis ille monachus quod non nisi per gradus humilitatis vallet quis ad apicem altitudinis ascendere. At ubi ætatis fuit competentis, est sacris promotus ordinibus, ad sacerdotiū tandem meruit ascendere gradum.

Deinde post modicum temporis intervallum commissus fuit administrator prioratus de Bello-Saltu Rothomagensis; deinde prioratus S. Petri de Cochaco Ambianensis, postea prioratus B. Mariae de Layo Belvaciensis, et deinceps prioratus S. Petri de Pontisara Rothomagensis diœcesis; studebatque Parisiensis quoisque adeptus esset gradum baccalaureatus in decretis, et procedebat ad gradum Lutetiae legendi per plures annos in dicta decretorum facultate,

secundum morem in studiis decretorum hactenus observatum: sed consequenter revocatus ad claustrum, qualis quantusve fuit rerum effectu clarescit.

Nam electus fuit in priore claustralē dicti monasterii; postea ad prosegnendum quamdam causam intentatam per quemdam cardinalē occasione prioratus de Bello Monte Rogerii Ebrouicensis diœcesis, missus fuit Parisius, et interim, videlicet anno Domini 1434, gradum licentiae in dicta decretorum facultate fuit assecutus, et postmodum commissus

C fuit ad regimen et administrationem prioratus Confluentii Parisiensis diœcesis, et effectus est doctor, et actu regens Parisius in dicta decretorum facultate, in qua per multum tempus rexit et ut doctor per universitatem Parisiensem dominis abbatи et conventui monasterii Majoris-Monasterii prope Turonis, ordinis sancti Benedicti, prioratorm de Ovis, en Terasse Gallice, Morinensis diœcesis, et commendam obtinuit.

Anno Domini 1446 dicto monasterio B. Mariae de Becco Helluini vacante per mortem præfati Thomae XXVIII abbatis, et treugis inter reges Franciæ et Angliæ tactis et proclamatâ, pragmatica sanctione in Norhmannia minime locum habente, religiosi dicti monasterii electionem pastoris in capitulo dicti loci celebrandam decreverunt. In quo certa die congregati, ceremoniis ad hoc necessariis debite obseruant, unanimi consensu dictum Joannem de Rothomago per viam Spiritus sancti elegerunt, et electionem ipsius cum magnis sumptibus apostolica sede confirmari, et per dominum Radolphum archiepiscopum Rothomagensem in capella palatii sui Rothomagensis munus benedictionis sibi impertiri, cum ea solemnitate quæ decebat obtinuerunt. Quibus canonice peractis, idem dominus abbas, non obstante tempore guerre et desolatione patriæ, dictum monasterium laudabiliter rexit, et spiritualibus severitate in se retinens. Nam rigidis et perversis cohabitationem discipline inferens, mitibus et piis

mansuetus erat ut agnus. Gerebat ipse modicam A qui studuit doctrinam Apostoli dicentis : *Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneum secundum Deum, neque turpis luci gratia, sed voluntarie, neque ul dominantibus in clero, sed forma facti gregis ex animo.* Nam quamvis gregi, quem dirigendum suscepserat, esset pastor et prelatus, communis tamen erat omnibus. Itaque salva justitia et gravitate pastorali, singulorum auribus accommodat ; in ceremoniis quoque chori, claustris, capituli et rectorii adeo religiose et reverenter se gerebat, quod omnes suos ad devotionem alliciebat. Domum Dei sicut ardenter amat, sic multum decorabat. Unde merito dicere poterat : *Domine, dilexi decorum domustuc, et loem habitationis gloriae tux.* Nam totam navim et sinistram partem chori a cappella Virginum usque ad cruceum pavimento stravit, et fecit eam dealbari, quia ex vapore sumi procedens ab igne ibidem a populo facto denigrata fuerat. In ea fecit altaria duo erigi, quae non fuerunt suo tempore dedicata, et in superiori apposuit imagines sanctorum Clari et Apollonie. Fecit iterum pingi cruces intus et foris in signum dedicationis, et clausit vestiarium. In choro locavit imagines quatuor doctorum Ecclesiae, Gregorii scilicet, Ambrosii, Augustini atque Hieronymi, et juxta altare in parte sinistra posuit analogium, in quo sunt quatuor angelorum et totidem prophetarum imagines, inter quos sunt quatuor figurae evangelistarum super quibus leguntur Evangelia, singulorum singula, cum quatuor magnis candelabris. Ante pedaneum statuit imaginem Moysi, super quam legitur epistole et lectiones Veteris Testamenti, et in medio chori figuram aquile, super quam chorista ponit gradale. Quae omnia Parisius de cupro fuerunt facta. Fecit etiam fieri unam crucem argenteam de scyphis decedentium religiosorum ponderis xxx marcharum vel circa, reliquiis et geminis ornatam, in qua sunt quatuor spinae corone Salvatoris Domini nostri Iesu Christi, et de vera cruce cum aliis sanctorum reliquiis. Eo tempore fecit in capsam caput sancti Blasii.... Has omnes reliquias suo tempore ab Anglia a commonachis nostris inde expulsis allatas, fecit approbari. Duos etiam urceolos de argento pro aqua benedicta deferenda, et totidem aspersorios fieri fecit ponderis..... marcharum vel circa. Fecit etiam fieri duas capellas panni serici, munitas casulis, tunicis, dalmaticis, cassis albis, amictis et inappis paratis, unam scilicet rubei coloris, aliam vero albi, et etiam complevit capellam de Carolis, quae ante fuerat per suos praedecessores incepta. Et ne ipse et eius conuentus notaretur de ingratitudine, et laberetur memoria benefactorum ecclesiae, quamdam cuppam munitam circum circa argento, quam antiquitus dederat dicto cœnobio celebris memorie domina Mathildis imperatrix, qua tractu temporis fuerat consumpta, et deinde per defunctum dominum Robertum de Hispania, tempore quo vivebat et decessit, priorem prioratus beate Marie de Prato regie majestati fidelitatis præstiti juramentum, mox in cura sibi commissa inse-

Anno D. 1452, decima septima die Novemboris, post suorum susceptionem sacramentorum ab hac luce migravit, sepultusque est in medio chori, ad caput Guillimi XXVI, abbatis dicti monasterii : cuius anima propitiatur Jesus Christus, Filius Mariae Virginis. Amen.

Sequitur epitaphium ejus :

*Clarum Rothomagus gaudet genuisse Joannem,
El tanto Beccus Pater carere dolet.*

Juris Parisius cathedral per tempora rexil.

Fratres direxit moribus in melius.

*Quon Rothom genere commendat, quem saera jura,
Quem prælatura, subiacet in eincere.*

M. C. quater sem. I duplex, et funera signant

Monsis et undeni septima dene dies.

Venerabilis in Christo Patre ac domino JOANNES XXIX, abate cœnobii Beccensis a Deo accersito, successit in regimine predicti cœnobii reverendus in Christo Pater ac dominus Gaufridus de Hispania, cognomine Benedictus, tum prior de Prato, qui die Mercurii Quatuor temporum Decembbris anni Domini 1452, convocatis omnibus et singulis quorum intererat, solemnitatibus assuetis rite peractis, per viam Spiritus sancti in abbatem fuit electus, nemine contradicente aut se opponente ; deinde per vicarios archiepiscopi Rothomagensis, sede vacante, secundum pragmaticanam sanctionem confirmatus atque benedictus, denum regie majestati fidelitatis præstiti juramentum, mox in cura sibi commissa inse-

B
A qui studuit doctrinam Apostoli dicentis : *Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneum secundum Deum, neque turpis luci gratia, sed voluntarie, neque ul dominantibus in clero, sed forma facti gregis ex animo.* Nam quamvis gregi, quem dirigendum suscepserat, esset pastor et prelatus, communis tamen erat omnibus. Itaque salva justitia et gravitate pastorali, singulorum auribus accommodat ; in ceremoniis quoque chori, claustris, capituli et rectorii adeo religiose et reverenter se gerebat, quod omnes suos ad devotionem alliciebat. Domum Dei sicut ardenter amat, sic multum decorabat. Unde merito dicere poterat : *Domine, dilexi decorum domustuc, et loem habitationis gloriae tux.* Nam totam navim et sinistram partem chori a cappella Virginum usque ad cruceum pavimento stravit, et fecit eam dealbari, quia ex vapore sumi procedens ab igne ibidem a populo facto denigrata fuerat. In ea fecit altaria duo erigi, quae non fuerunt suo tempore dedicata, et in superiori apposuit imagines sanctorum Clari et Apollonie. Fecit iterum pingi cruces intus et foris in signum dedicationis, et clausit vestiarium. In choro locavit imagines quatuor doctorum Ecclesiae, Gregorii scilicet, Ambrosii, Augustini atque Hieronymi, et juxta altare in parte sinistra posuit analogium, in quo sunt quatuor angelorum et totidem prophetarum imagines, inter quos sunt quatuor figurae evangelistarum super quibus leguntur Evangelia, singulorum singula, cum quatuor magnis candelabris. Ante pedaneum statuit imaginem Moysi, super quam legitur epistole et lectiones Veteris Testamenti, et in medio chori figuram aquile, super quam chorista ponit gradale. Quae omnia Parisius de cupro fuerunt facta. Fecit etiam fieri unam crucem argenteam de scyphis decedentium religiosorum ponderis xxx marcharum vel circa, reliquiis et geminis ornatam, in qua sunt quatuor spinae corone Salvatoris Domini nostri Iesu Christi, et de vera cruce cum aliis sanctorum reliquiis. Eo tempore fecit in capsam caput sancti Blasii.... Has omnes reliquias suo tempore ab Anglia a commonachis nostris inde expulsis allatas, fecit approbari. Duos etiam urceolos de argento pro aqua benedicta deferenda, et totidem aspersorios fieri fecit ponderis..... marcharum vel circa. Fecit etiam fieri duas capellas panni serici, munitas casulis, tunicis, dalmaticis, cassis albis, amictis et inappis paratis, unam scilicet rubei coloris, aliam vero albi, et etiam complevit capellam de Carolis, quae ante fuerat per suos praedecessores incepta. Et ne ipse et eius conuentus notaretur de ingratitudine, et laberetur memoria benefactorum ecclesiae, quamdam cuppam munitam circum circa argento, quam antiquitus dederat dicto cœnobio celebris memorie domina Mathildis imperatrix, qua tractu temporis fuerat consumpta, et deinde per defunctum dominum Robertum de Hispania, tempore quo vivebat et decessit, priorem prioratus beate Marie de Prato regie majestati fidelitatis præstiti juramentum, patrum ejusdem defuncti

abbatis, totaliter de argento reformata, postea propter necessitates ecclesiæ venditioni exposita, fecit instaurari de argento deaurato ponderis xii marcharum, imaginibus elevatis refertam; et ordinatum fuit quod singulis diebus in quibus sive totus [f., chorus] vel quatuor ad *Venite*, et in diebus obtutum domini Helliuni, ipsius imperatricis, et ipsius met defuncti, singulis per ordinem conventus monachis propinaretur in ipsis viñis: quo prægustato, quilibet diceret: *Requiescant in pace, amen.* Et predicto vino quærendo assignavit quatuor acras terræ, quas in parochia de Nova-villa acquisivit. Superstruxit stūlicidu[m] lapidea in circuitu capella B. Mariæ, et totam carpentariam, et cooperuit sicut antea fuerat plumbō; adificavit polchrum infrmitorium et spatiōsum, ornatum capella et cellulis pluribus saluti corporum decentissimis. Super conductus fontium, quia sœpe perdebat cursum, propter grossas radices arborum, quæ intus ex humore aqua fovebantur, obstruentes meatum aquarum, vias subterraneas largas altitudinis hominis, testudinibus cooptatas, pro ipsis visitandis, et impedimentis amovendis, a campo de Bouleyo usque erga molendinum de Feugerio, et a portu Vinear usque ad vadum Prioris, et ab illo vado usque ad turriculam que est prope cellam abbatis, extrui fecit una cum turricula, et in vico per cuius medium manuantaque, usque ad tineam lapideam cellarii, et de lignis et tecto super veteres parietes redificavit aulam Martelli. Adificavit portam Pratorum; muros quoque parci pro majori parte reficere studuit. Mamerium et grangiam de Marbedio et plura alia de novo construxit. Molendina des *Méjans* funditus destruxta de novo adificavit; et suo tempore in favore fratrum conventus: acquisita fuit portio quam habebat dominus de Mesnilo super illa molendina, ad augmentationem reddituum pitanciarum: unde ordinavit quod fratrum conventus perciperent xx solidos pitanciarum singulis annis in termino Paschæ, qui

A eis subtracti fuerant occasione guerrarum et fortreciae, tempore abbatis Roberti. Turrim quoque pro suspendendis campanis ecclesie incepit et edificavit usque ad altitudinem clx graduum et principium fenestrarum, quam morte præventus perficer non potuit. Privilegia nostra de religiosis committendis in prioratibus dicti monasterii vacantibus, contra impetrantes apostolicos et quoslibet alias viriliter defendit. Præterea non immemor sue salutis, fundavit unum anniversarium pro se, suis parentibus et amicis, et pro benefactoribus ipsius monasterii, pro quo celebrando assignavit x libras Turonenses annuatim distribuendas modo et forma contentis in litteris in thesauro de monasterio reconditis. Finaliter infirmitate, quam fere per septennium Deum laudando sustinuit, habuit plures temulos graves viros contra suam vocationem, ambientes dignitate abbatialem, obtinentes litteras commendatitias principum et magnatum regni, mittentes magnos legatos, nobiles prudentes, et maximos rhetores, ad sibi persuadendum ut dignitati cederet, offerentes sibi datus magna pensionem; sed semper fuit constans et in responsis cautus, quia minis, blandimenti, nec promissionibus ullis concuti potuit nec converti; sed rex dictum cœnobium continue a die sue electionis usque ad diem quartam decimam mensis Maii anni Domini 1176, qua die, sacramentis ecclesiasticis munitus, carnis sarcinam depositus. Anima ejus in pace requiescat. Amen. Sepultusque fuit in choro dicti cœnobii sub tumba quam ipse vita ejus comite cum tumba sui predecessoris fieri fecit. Sequitur epitaphium ejus.

*Gaufridus Hispanus cognomen habens benedicti,
Abbas Beccensis fratribus univocis
Electus, rectam morum ritaque brax
Sereavi normam temporibus studui
Cursum complevit, vita præcuditur usus,
Spiritus alta petil, corpus humusque tenet.*

CATALOGUS

LIBRORUM ABBATIÆ BECCENSIS CIRCA SÆCULUM DUODECIMUM.

(D. RAVAISSEON, *Rapport du ministre de l'instruction publique sur les bibliothèques des départements de l'Ouest.* Paris, 1841. in-8°, pag. 376 ex ms. codice bibliothecæ Abrincensis.)

MONITUM.

Le catalogue des livres de l'abbaye du Bec au xiie siècle ajoutera aux notions que l'on a sur l'étendue des connaissances littéraires à cette époque. L'abbaye du Bec, où enseignèrent Lanfranc et saint Anselme, était une des écoles les plus célèbres et les plus savantes d'alors. On verra qu'on y possédait, avec une partie des ouvrages de Cicéron, l'*Hortensus*, que nous n'avons plus; Trogue Pompée, si toutefois il ne faut pas entendre par cette désignation l'abréviation de Justin; un Traité *De causis*, sous le nom de Quintifién, probablement le *he causis corruptæ eloquentiæ*; tous les ouvrages d'Aristote dont nous avons la traduction par Boëce, et pas un seul des autres; la version de l'Anthropologie de Némésius, laquelle se retrouve dans un des manuscrits de la bibliothèque d'Avranches; le Timée de Platon, Hermès Trismégiste, César, Ovide, Velleius, Suétone, Claudio, etc. Dans les listes des ouvrages des Pères, spécialement de saint Augustin, on en notera plusieurs dont les titres mêmes n'étaient pas venus jusqu'à nous. En outre, le traité de Raban Maur, *De naturis rerum*, encore inédit, quoiqu'il existe en manuscrit dans quelques bibliothèques, etc.

TITULI LIBRORUM BECCENSIS ALMARI.

Libri beati Augustini episcopi.

In uno volumine super Johannem sermones CXXIIII.—*In alio*. De civitate Dei, lib. XXII.—*In alio*. Enchiridion, liber unus.—De doctrina christiana, libri III.—Simbolum ab eodem dictatum.—Disputatio contra Felicianum hereticum de trinitate.—De perfectione justicie, liber unus.—De natura et gratia, liber unus.—Epistola ejusdem ad Valentinum.—De gracia et libero arbitrio, liber unus.—De conceptione et gratia, liber unus.—Epistola Prospieri ad eum.—Epistola Hilarii Ardurensis ad eum.—De predestinatione sanctorum, liber I.—De bono perseverantie, liber I.—*In alio*, Contra Faustum Manicheum, lib. II.—De mendatio, lib. I.—Contra mendacium, lib. I.—De cura pro mortuis gerenda, lib. I.—De vera religione, lib. I.—De natura et origine anime ad Renatum, liber I.—Ad Petrum presbiterum de eadem re, liber I.—Ad Vincentium Victorem de eadem re, libri II.—Sermon Arianorum.—Contra eundem sermonem, liber unus.—De utilitate credendi, liber I.—Contra adversarium legis et prophetarum, lib. II.—Liber qui appellatur Ypomosticon.—*In alio*. De Trinitate lib. XV.—*In alio*. Sermo de pastoribus, sermo de ovibus.—De baptismo adversus Donatistas, libri VII.—De baptismo parvolorum, libri II.—Epistola Augustini ad Marcellinum.—De unico baptismo, liber unus.—De spiritu et littera, liber I.—*In alio*.—Super Genesiu ad litteram, lib. XII.—*In alio*.—De consensu evangelistarum, lib. III.—De sermone Domini in monte, lib. II.—Sermo de verbis Domini qui dixerit: *blasphemia contra Spiritum sanctum non remittitur ei.* — Sermo de X plagiis Egypti et de X preceptis Dei.—*In alio*. Sermo de X cordis.—Sermo de disciplina christiana.—De penitentia, lib. I.—De cathecidulis rudibus, lib. I.—Soliloquentum, lib. II.—De libero arbitrio voluntatis, lib. III.—Seq. Genisi (?) contra Manicheos, lib. II.—Adversus Manicheos Contra epistolam Fundamenti, lib. I.—*In alio*. Super primam partem psalmorum.—*In alio*. Super secundam.—*In alio*. Super tertiam.—*In alio*. Contra Julianum hereticum, lib. VI.—Contra quinque hostium, lib. I.—De agone christiano, lib. I.—Epistola Ysidori episcopi de X Hebreis nominibus salvatoris.—Sermo Cipriani episcopi de opere et eleemosina.—Sermo ejusdem de oratione dominica.—Liber Baruc.—Exemplum epistole Jeremie.

In alio. Confessionum libri XIII.—*In alio*. De quantitate anime, lib. I.—Super epistolam Johannis tractatus decem.—*In alio*. Retractationum lib. II.—De moribus ecclesie et de moribus Manicheorum, lib. II.—Expositio ejusdem super canticum Salomonis, de muliere forti, et VII aliis ejusdem sermones, et aliorum decem et VII.—*In alio*. Contra Pelagianos, ad papam Bonifacium, lib. III.—*In alio*. Ejusdem sermones de simbolo III, et de resurre-

Actione XI et multi alii.—*In alio*. Epistole ejusdem, et in eodem de VI questionibus, lib. I.—Item ad Bonifacium, lib. I.—Item ad Paulinum de videndo Deo, lib. I.—Item de presentia Dei ad Dardanum, lib. I.—*In alio*. De verbis homini, et de verbis Apostoli, et de psalmis sermones LXXXIX.—*In alio*. Super epistolam ad Romanos et super primam ad Corinthios.—*In alio*. Super epistolam ceteras Apostoli.—*In alio*. De bono conjugali, lib. I.—De nupciis et concupiscentia, lib. II.—Contra Parmenianum, lib. II.—Contra Petilianum, lib. III.—*In alio*. Contra Arhadenicos, lib. III.—De vita beata, lib. I.—De ordine, lib. I.—De duabus animabus, lib. I.—De regula fidei vere, lib. I.—Sermones III.—Liber de confictu vitiorum et virtutum.—Omelie Cesarii X.—Regula clericorum.—*In alio*. De nupciis et concupiscentia, lib. I.—Sermones III.—De predestinatione divina, lib. I.—De viduitate, lib. I.—De continentia, lib. I.—Epistole ad Sixtum due.—Questionum Orosii lib. I.—Contra partem Donati post gesta, lib. I.—Annotationes in Job, lib. I.—De fide et operibus, lib. I.—De regula vere fidei, lib. I.—De fide ac simbolo, lib. I.—Ad Januarium, lib. II.—*In codem*. Sermones plures Augustini Johannis et aliorum quorundam.—*In alio*. Contra Cresconium, lib. III.—Item in eodem gesta alterationis beati Augustini contra Maximum Arianorum episcopum.—Item contra eundem Maximum, lib. II.—*In alio*. De LXXXIII questionibus, lib. I.—Sententiae ab eodem dictate XXI.—Sermo ejusdem de Epicureis et Stoicis.—Item alias sermones de eo quod dictum est a Domino ad Moysem *ego sum qui sun*.—De natura boni, lib. I.—Contra Manicheos, lib. I.—Expositionis quarundam propositionum ex epistola Pauli ad Romanos lib. I.—*In alio*. De magistro, lib. I.—De divinatione demonum, lib. I.—De penitentia, lib. I.—De agone christiano, lib. I.—De immortalitate anime, lib. I.—De patientia, lib. I.—De heresis, lib. I.—Electio et ordinatio Eralclii presbiteri successoris sancti Augustini ab eodem Augustino facta et gestis ecclesiasticis confirmata.—Omelie ejusdem XVIII in Apocalipsim Johannis.—Liber de testimoniosis divinarum Scripturarum qui appellatur speculum. qui non est beati Augustini.—*In alio*. De Novo Testamento ad Honoratum, lib. I.—De vita christiana, lib. I.—Ad Simplicianum, lib. II.—Ad Casusanum presbyterum de jejunio sabbati, lib. I.—De questionibus Evangeliorum, lib. II.—De VIII Aulercii questionibus, lib. I.—*In alio*. Speculum.—*In alio*. Locutiones super eptaticem, lib. VII.—*In alio*. Questionum, lib. VII.—*In alio*. De musica lib. VI.—In eodem Cassiodorus de ortographia.—*In alio*. Enchirid., lib. I.—De disciplina christiana, lib. I.—*In codem*. Tractatus beati Cipriani de oratione dominica.—*In alio*. De opere monachorum, lib. I.—Item de expositione epistole ad Galatas, lib. I.—Item de origine

anime, lib. I. — Item de sententia Jacobi apostoli, A eundem de eo quod scriptum est : *Qui totam legem servaverit, et quedam epistole ejusdem Augustini ad eundem Jeronimum.* — *In alio.* Super Ezechielem, lib. XIII. — *In alio.* Super Ezechielem, lib. XIII. — *In alio.* Super Jeremiam, lib. VI. — *In alio.* Super Isaiam, lib. XVIII. — *In alio.* Dialogus contra Pelagianos, lib. III. — Super epistolam ad Titum, lib. I. — Super epistolam ad Philemensem, lib. I. — Dialogus contra Luciferianos, lib. I. — De spiritu sancto, quem transtulit in latinum de greco. — Lib. Didimi I. — De vita Pauli heremite, lib. I. — De vita sancte Paule, lib. I. — De vita sancti Hilarionis, lib. I. — De Malco monacho, lib. I. — *In alio.* Super VII Prophetas primos. — *In alio.* Super quinque prophetas novissimos, et super Danieliem. — *In alio.* Super Matheum. In hoc etiam Hilarius super eundem evangelistam. — *In alio.* De hebraicis questionibus super Genesim, lib. I. — De distantiis locorum, lib. I. — De interpretationibus hebraicorum nominum, lib. I. — De hebraicis questionibus in libro Regum, lib. I. — De eadem re super Paralipomenon, lib. I. — Quidam tractatus de X temptationibus que in principio Deuteronomi notantur. Expositio cantici Debore. Expositio lamentationum Jeremie. — Expositio de VII ebdomadis Danielis. — Successiones Romanorum pontificum transmisso beato Jeronimo a Damaso papa. Sunt etiam plures alio sententie. — *In alio.* De illustribus viris cum advectione Gennadii, lib. I. — Item, in epistolam ad Galatas, lib. III. — Item, super epistolam ad Ephesios, lib. III. — *In alio.* De mansionibus filiorum Israel, lib. I. — Item, contra Rufinum. — Contra eundem, lib. II. — Item, ejusdem contra Rufinum, lib. II. — Item, epistole ipsius ad Principiam una, ad Demetriadem virginem una, et ad Ctesiphontem una, et alie plures.

Libri beati Isidori.

In uno volumine. Ethimologiarum, lib. XX. — *In alio.* De summo bono, lib. III. — *In alio.* Contra Judeos, lib. III. — In eodem super eptaticem, lib. VII. — *In alio.* De summo bono, lib. III. — Synomina ejus, lib. II. — Liber Alcuini de vitiis et virtutibus. — Liber scintillarum — *In alio.* Lib. VII super eptaticem. *In eodem.* Alcuinus super Cantum cantoricum.

Libri Bede presbiteri.

In uno volumine. Super Marcum lib. I. — *In alio.* Super Lucam, lib. VI. — *In alio.* Super actus apostolorum, lib. II. — *In alio.* Expositio super epistolam canonicas. — Item, expositio Apocalypsis Joannis apostoli edita a Berengaldo viro eruditissimo. — Item, liber Lanfranci archiepiscopi Cantuariensis de corpore et sanguine Domini contra Beレンgerium Turonensem. — *In alio.* Super Apocalypsin, lib. III. — Item de tabernaculo, lib. III. — Item super Tobiam, lib. I. — *In alio.* Capitula lectionum super eptaticem. — *In alio.* Super Cantica cantoricum, lib. VI. — *In alio.* De temporibus, lib. I major. Item, epistola ipsius de equinoctio. *In eodem.* Liber Albrici (Albreici) de compoto lune.

Libri sancti Gregorii.

In uno volumine. Reg. libri XIII. — *In alio.* Super Ezechielem, lib. II. — XL omeliorum lib. II. — Pastorialis cure lib. II. — Regula sancti Benedicti. — *In alio.* Super Ezechielem, lib. II. — *In alio.* Dialogorum lib. III. — Pastorialis cure lib. II. — *In alio.* Liber Job. Moralium tres prime partes, lib. XVI. — *In alio.* Ultima pars Job, et Moralium tres postremae partes, lib. XVII.

In alio. Paterius ex dictis beati Gregorii, super vetus testamentum. — *In alio.* Paterius super novum.

Libri Origenis.

In uno volumine. Super epistolam ad Romanos, lib. X. — *In alio.* Super Leviticum omilie XVI. — *In alio.* Super Vetus Testamentum.

Libri sancti Ambrosii.

In uno volumine. De fide ad Gratianum imperatorem, lib. IX. — De mysteriis, lib. I. — De sacramentis sermones VI. — *In alio.* De Isaac et anima, lib. I. — De bono mortis, lib. I. — De virginitate, lib. III. — De viduis, lib. I. — De virginibus, lib. I. — Exhortatio virginitatis. — Sermo ejusdem de perpetua virginitate sancte Marie — De fuga seculi, lib. I. — De media nocte surgendo, lib. I. — Contra Novatianos de penitentia, lib. II. — De Jacob, lib. II. — De Joseph, lib. I. — De benedictionibus patriarcharum, lib. I. — De jejunio, lib. I. — De observantia episcoporum, lib. I. — De Paradiso, lib. I. — Epistola ad Vercellenses. — *In alio.* De observantia episcoporum. — *In eodem.* Epistola ejusdem *In alio.* Super Luce evangelium, lib. X. — *In alio.* De officiis ministrorum, lib. III. — Exameron ejusdem in *eodem.* — *In alio.* De consolatione Valentianiani imperatoris, lib. I. — Item de excessu fratris sui, lib. II. — Item, lib. I. — De XII abusivis seculi. — Item, lib. I de Abraham. — Item, lib. I de eo quod Solomon ait : *Tria . . . et impossibilita mihi et quartum quod non valeo agnoscere.* — Item, lib. I de penitentia David regis.

Libri sancti Hieronimi.

In uno volumine. Contra Jovinianum, lib. II. — Apologeticus, lib. I. — Contra Helvidium, lib. I. — Ad Eustochiam virginem, lib. I. — De virginitate. — Super Ecclesiastem expositionis, lib. I. — *In alio.* Epistole ejusdem. *In eodem* continentur libri ipsius de prodigo et frugi, lib. I. — Ad Amandum presbiterum de diversis questionibus, lib. I. — Ad Pamphacium de optimo genere interpretandi, lib. I. — Apologeticus ad eundem. — Contra Helvidium de perpetua virginitate sancte Marie, lib. I. — Contra Vigilantium, lib. I. — De XII questionibus ad Hebdiam, lib. I. — De XI questionibus ad Algasiam, lib. I. — Disputatio de ratione anime per dialogum, sumpta ex dictis beati Augustini et Jeronimi. — Item lib. I beati Augustini de origine anime ad Jeronimum. — Item alius liber beati Augustini ad

— *In alio.* Martirologium. *In eodem* regula santi A stola ejusdem ad Nectonem abbatem de seraphim Benedicti. — *In alio.* Historia Anglorum, lib. V. — De temporibus liber minor. — De naturis rerum, lib. I. — Lib. Gilde sapientis de excidio Britannie. — Vita sancti Neoti que in capite ponitur. — *In alio.* Lib. Albrici de compoto. — *In alio.* Epistole Lanfranci. *In eodem.* Epistole Fulberti Carnotensis, et Hildeberti Cenomanensis episcopi. — *In eodem.* Liber Ernulfii de incestis conjugii. — Item, IIII Questiones divine solute ab eo.

Libri Anselmi archiepiscopi Cantuarie.

In uno volumine. Monologium, lib. I. Proslogion, lib. I. Orationes ejusdem. Lib. de Grammatico. Epistola ad Urbanum papam de incarnatione Verbi. — *In alio.* Tres tractatus de veritate, de libertate arbitrii, de casu diaboli. — Deus homo, lib. II. — De conceptu virginali, lib. II. — De processione spiritus sancti. — *In alio.* Epistole ejusdem ad diversos.

Johannes heremita Cassianus. — *In uno volumine.* Collationes patrum, XXIII.

In uno volumine. Admonitio Basili ad monachum, Instituta Basili. Pomerii de vita contemplativa lib. III.

In uno. Vite patrum veteres et Ysidori sinonima, et pars libri qui vocatur Diadema monachorum.

In uno columine. Concordia regularum.

In uno columine. Haimo super Ysaia.

In uno. Libri beati Dionisii.

In uno vol. Pronosticon Juliani.

In uno. Libellus Wimondi de corpore et sanguine Domini.

In uno Josephus, antiquitatum lib. XIII. *In alio.* Antiquitatum lib. VI, et de Judaico bello ejusdem lib. VII.

In uno. Ecclesiastica historia Eusebii Cesariensis episcopi, quam transtulit Rufinus de greco in latum, lib. XI. *In uno.* Alia historia ecclesiastica que dicitur tripartita, lib. X.

In uno. Historia Egisi, lib. VI.

In uno. Historia Orosii, lib. VII. In eodem Trogus Pompeius, epitome, XLVI. Item in eodem historia Langobardorum, lib. V.

In uno vol. Vita sancti Nicolai et miracula ejus et translatio ejusdem.

In uno. Dicta beati Gregorii pape super cantica, et vita domini Herluini abbatis, et vita beati Anselmi archiepiscopi Cantuariensis.

In uno. Elucidarius, et Apocalipsis, et Cantica canticorum.

In uno. De vitiis, lib. III; et Ysidori sinonima, lib. II; et lamentum penitentie ejusdem, et regula fidei versifice composita.

In uno vol. Continentur II libri de expositione ecclesiastici officii tam diurnalibus quam nocturnis, editi ab Amalario viro apperitissime erudito. Item, epistola ejusdem ad Jeremiam de nomine Jesu. Item, epistola ejusdem ad Guntardum. Item, epi-

et cherubim.

Libri beati Johannis cognomine Chrisostomi.

In uno vol. De reparatione lapsi, lib. I. Item ejusdem ad Bemetrium de compunctione cordis, lib. I. Item de eadem re, ad Stelechium, lib. I. Item, omelia ejusdem de subscriptione I^o Psalmi. Item, omelia ejusdem de ipso I^o psalmo. Item contra Judeum lib. Gisleberti Crispini abbatis Westmonasterii. Item ejusdem de Simoniacis, et de veritate corporis et sanguinis Domini. Item ejusdem sermo in dedicatione ecclesie. Item omelia ejusdem super cum ingressus Jesus. Item ejusdem epistole III.

Libri beati Cipriani episcopi et martyris.

In uno vol. Epistole ejus numero XVI. *In eodem* lib. ejusdem de vitiis seculi ad Donatum. Item ejusdem lib. Iad Demetrianum. Item ejusdem, lib. I de exhortatione martirii ad Fortunatum. Sermo ejusdem de zelo et livore. Item sermo ejusdem de penitentia. Item ejusdem libri de mortalitate. Item ejusdem lib. de habitu virginum. Item lib. ejusdem de eccliesie catholice unitate. Item lib. ejusdem de laesis. Item in eodem lib. de simbolo fidei ad Laurentium. Item beati Cipriani ad Quirinum lib. II.

Libri Fulgentii.

In uno volumen. Libri XXIII. Item chronica ab origine mundi usque ad imperium Heraclii. Item expositio super lib. Genesos usque ad illum locum ubi dicitur: *Clamor Sodomorum.* Item expositio prologorum beati Ieronimi quos in translatione et in expositione librorum Veteris Testamenti fecit. Item expositio benedictionum XII Patriarcharum. Item quedam prophetic Sibille que de imperio romano et fine seculi predixit.

Libri beati Athanasii episcopi.

In uno vol. De trinitate, lib. I. De unitate trinitatis, lib. II. De unico nomine divinitatis, lib. III. De assumptione hominis, lib. IIII. De singulis nominibus adversus novellam heresim, lib. I. De unica substantia trinitatis, lib. VI. De beatitudine fidei, et proscriptione secte pessime, lib. VII. De professione regulae catholice, lib. VIII. De fidei unitate, lib. IX. De trinitate et spiritu sancto, lib. X. Alteratio sancti Athanasii, quam habuit pro fide contra Arrium, Sabellium, Focinum hereticos, lib. XI. Sententia probi judicis qui ad dirimendam altercationem ab imperatore impensum missus fuerat. Item epistola Potumii ad Athanasium episcopum. Item epistola sancti Athanasii ad Luciferum episcopum. Lib. XII de Sotonibus.

Libri Cassiodori.

In uno vol. Super I^o partem psalterii. *In alio.* Super I^o. *In alio.* Super III°. *In alio.* Cassiodorus de anima, lib. I.

In alio vol. Smaragdus super regulam S. Benedicti.

In alio continentur chronica Eusebii, et chronica Ieroniri et Prospcri, et chronica Sigisberti.

In uno vol. Historie Normanorum, lib. VII, vide-

licet ab adventu Hastingi in regnum Francorum A *In alio.* Origenes super Cantica canticorum, usque ad mortem primi Henrici, regis Anglorum et ducis Normanorum. Item vita Caroli magni imperatoris Romanorum et regis Francorum. Item vita Alexandri magni regis Macedonum. Item epistola ejusdem de situ Indie ad Aristotalem magistrum suum. Item abbreviatio regum Franciae gestorum ab egressione eorum a Sicambria usque ad principium regni Ludovici junioris regis Francorum. Item historiarum de regibus majoris Britannie usque ad adventum Anglorum in insulam libri XII, in quorum septimo continentur prophetic Merlini, non Silvestris, sed alterius, id est Merlini Ambrosii. Item exceptiones ex libro Gilde sapientis historiographi Britonum, quem compositus de vastatione gentis sue et de mirabilibus Britannie.

B *In uno volumine.* Historia Gregorii Turonensis de gestis Francorum, libri X. In eodem historia Baldrici Dolensis archiepiscopi, quomodo Jerusalem capta sit a christianis, libri IIII.

In uno vol. Itinerarium Jerusalem editum a Fulchero Carnotensi clero, continens res gestas illius expeditionis ab initio usque ad annum incarnationis dominice M.C.XXVI.

In alio. Decreta pontificum.

In alio. Canones.

In alio. Excerpta decretorum.

In alio. Corpus canonum.

In alio. Benedictiones episcopales, per totius anni curriculum, et quomodo celebratur concilium, et de consecratione episcopi secundum morem romanum, et plures epistole romanorum pontificum decretales et benedictio abbatis, virginis, et vidue, et monachi, et multa alia.

In uno volumine. Collectiones Burcardi Wormatiensis episcopi, lib. XX, tam ad ecclesiastica quam secularia negotia pertinacanda necessarie.

Libri Dionisi Arcopagite. *In uno vol.* De celesti ierarchia, lib. I. De ecclesiastica ierarchia, lib. II. De divinis nominibus, lib. III. De imistica theologia, lib. IIII. Item ipsius ad diversos epistola X. In eodem Beottii de trinitate, lib. IIII.

In alio. Epistole Yvonis, et de sacramentis, et sermones ipsius.

In alio. Abbreviatio totius corporis canonum.

In alio. Historia Henrici, de gente Anglorum, lib. X.

In uno vol. Epistole Sidonii.

In alio. Isidori de officiis, lib. II.

In alio. Dialogus Basilii et Johannis, lib. I.

In alio. Sermonum Efremini, lib. I.

In alio. Gregorii Nyseni sermones, lib. I.

In alio. Rabanus super Matheum, lib. VIII.

In alio. Rabanus super Jeremiam, XX.

In alio. Rabanus super Genesim, lib. III.

In alio. Rabanus in Exodum, lib. III.

In alio. Claudianus de anima contra ep. ignoti auctoris. In eodem Candidi Arriani ad Victorinum de generatione divina, lib. I.

In alio. Origenes super Cantica canticorum, lib. III; in eodem omelia ejusdem super psalmos: *Noli emilltere; Domine, ne in furore: Dixi Custodi-
diam.*

In alio. Alcuini de trinitate, lib. III.

In alio. Tertulianus contra paganos, lib. unus.

— In eodem Gregorius Tusen. (?) de creatione hominis, lib. I.

In alio. Historia Clementis, lib. X.

In alio. Palladius de agricultura, lib. XII. In eodem Vegetius de re militari, lib. III.

In alio. Macrobius, de saturniis, lib. III.

In alio. Quintilianus de causis.

In alio. Suetonius de vita Cesarum, lib. XII.

In eodem Eutropius ab urbe condita, lib. X.

In alio. Tullius de officiis.

In alio. Philippica Ciceronis, lib. III.

In alio. Angelomus super reges, XV.

In alio. Haimo super epistolas Pauli. Hermas pastor, lib. I. Abbas Clarevallenensis supra cantica canticorum. Hugo Parisiensis de arca, de sacramentis, et de aliis multis.

In alio. XII Prophete glosati. Psalterium glosatum. Glose Gisleberti Porretani super psalterium. Epistole Pauli. Sententie Petri Lombardi, in uno volumine.

In alio. Epistole Senece. *In alio.* Seneca de clementia, et de beneficiis.

In alio. Seneca de causis. Hermes Trimegistus.

In alio. Seneca de naturalibus questionibus. Seneca de remediis fortitorum.

In alio. Martianus Capella, de nuptiis Mercurii et philologie, lib. II; et de VII artibus editis ab eo, lib. VII; et commentum Remigii super eundem, IX lib. Priscianus de VIII partibus, et de constructionibus, II; Utraque rhetorica, II; Dialetice, III. Utrumque commentum super Porfirium; primum super Catheg. (Categories); primum, secundum super Periermenias. Commentum super topicas Ciceronis.

In alio. Arithmetic, musica, et Macrobius super sonnum Sciponis. Arithmetic. Item arithmetic. Geometria Gilberti. Propositiones Boetii, III Macrobii II. Platonis III. Commentum Calcidi diaconi super Platonem.

In uno vol. Omnes libri Ovidi excepto magno et de Fastis. Item auctores multi.

Libri Origenis presbiteri.

In uno volumine. In Genesim, omelia XVI. In eodem. In Exodum, omelia XII. In eodem. In Leviticus, omelia XVI. In eodem. In Numeros, omelia XXX. In eodem. In Iesu navem omelia XXVI. In eodem. In Iudic., omelia IX. In eodem. In lib. Regum, omelia IIII. In eodem. In Ysaiam, omelia II. In eodem. In Jeremiam, omelia XIII. desunt XII. *In alio.* Super Cantica canticorum, lib. III. *In alio.* Origenis super Leviticum omelia XVII. *In alio.* Super II^{am} partem Mathei *In alio.* Super epistolam ad Romanos, lib. X.

TITULI LIBRORUM QUOS DEDIT PHILIPPUS EPISCOPUS A BAJOCENSIS ECCLESIE BECCI.

In uno volumine. Augustinus super Johannem.
In alio. De civitate Dei. *In alio.* Super primam partem psalterii. *In alio.* Super secundam partem. *In alio.* Super tertiam. *In alio.* Epistole Augustini de verbis Domini. *In alio.* Augustinus contra Faustum. *In alio.* Augustinus, de confessione. *In alio.* Hugo super lamentationes Jeremiæ. — *In alio.* Retractationes Augustini et de diversis heresis. — *In alio.* De pastore et ovibus, et de baptismo contra Donatistas, et de baptismo parvorum, et de uno baptismo, et de spiritu et littera. — *In alio.* Augustinus super Genesim ad litteram, et de LXXXIII questionibus. *In alio.* Augustinus contra Adimanum, lib. I; — contra Parmenianum, liber III; — contra omnia scripta ejus, liber I. — Sermones Efreui. — Sermones Augustini et super psalmum LXXVIII, et omelie ejusdem et Ieronymi et Ambrosii. *In alio.* Ambrosius de fide, et Augustinus contra Julianum. — *In alio.* Ieronymus contra Jo-vinianum, et Augustinus de consensu evangelistarum et de verbis evangeli: *Qui blasphematur in Spiritum sanctum*; et libri II de sermone Domini in monte — *In alio.* Augustinus, de simbolo. Tractatus III de III virtutibus cardinalibus, liber unus. — De canto novo, liber unus — De cataclysmo, liber unus. — De tempore barbarico, liber unus. — Sermo de simbolo et de oratione dominica, et liber de fide et operibus, et quedam dicta de trinitate et sermo de contemptanda morte, et Athanasius de trinitate, et Alcuinus de trinitate, et expositio super Canticum canticorum.

In alio. Ieronymus super Ysaiam. *In alio.* Ieronymus super Ezechiel. *In alio.* Ieronymus super Oseam, et alios quinque prophetas. *In alio.* Ieronymus super Danielem, et Beda super canonicas epistles et super acta apostolorum. *In alio.* Epistole Ieronymi. *In alio.* Ieronymus super Matheum et Marcum; et Beda super Samuelem; et quidam sermones Augustini et Eusebii. — *In alio.* Ieronymus super Marcum et de hebraicis questionibus.

In alio. Ambrosius super beati immaculati.

In alio. Isidorus de officiis vel de diversis viribus et liber unus de differentiis; et liber Ambrosii de abusivis seculi, et liber questionum Orosii et responsum Augustini. Item de singularitate clericorum; item de Adamo; item de regula vere fidei; et sermones Augustini super epistolam Johannis; et liber Gennadii.

In alio. Gregorius super Iezechielem. *In alio.* Speculum Gregorii.

In alio. Hilarius de trinitate.

In alio. Ambrosius super Lucam.

In alio. Ambrosius de officiis.

In alio. Prima pars de sacramentis secundum Hagonem. — *In alio.* Secunda. — *In alio.* Hugo de area et de aliis pluribus.

In alio. Prennon fisicon. Hugo super Ecclesiastem.

In alio. Origenes super epistolam ad Romanos, et super Jesu navem.

In alio. Tertulianus contra Paganos, et Origenes super Canticum canticorum, et super tertium psal-

In alio. Commentum Philippi presbiteri super Job.

In alio. Historia Clementis cum pluribus aliis.

In alio. Beda de temporibus; et Egisippus.

In alio. Josephus totus.

In alio. Historia Normanorum.

In alio. Vita Alexandri; et historia Britonum.

In alio. Historia Friculsi Lexoviensis episcopi.

In alio. Tripartita historia.

In alio. Orosius et Trogus Pompeius.

In alio. Ierarchia Dionisi.

In alio. Burchardus.

In alio. Remigius de expositione misse; et gesta Salvatoris; et II epistole Ieronymi; et Tomellus (?) de incestis conjugiis; et Gislebertus contra Judeum; et liber Paschasi de corpore Domini; et liber Ambrosii de Sal. I, et liber ejusdem de Joseph, et de benedictione patriarcharum.

In alio. Rabanus super Matheum.

In alio. Liber ignoti auctoris, et Claudianus contra eum, et examen Basilii.

In alio. Rabanus super Jeremiam.

In alio. Johannes Crissotomus (Chrysostomus) de reparatione lapsi.

In alio. Johannes Crissotomus de laude Pauli; et didascalicon Hugonis; et soliloquium Isidori; et littera apologetica Bernardi abbatis; et liber ejusdem de consideratione; et liber Ernaudi abbatis Bonevallis de verbis Domini in cruce; et liber Ambrosii de jejunio; et expositio Bernardi super: *Missus est Gabriel*. Item Hugonis de arra anime.

In alio. Beda super Lucam et Mareum.

In alio. Ennodius.

In alio. Isidorus, ethimologie.

In alio. Epistole Cipriani.

In alio. Epistole Cassodori.

In alio. Expositio Bernardi super Canticum canticorum.

In alio. Prima pars partiarii (?). *In alio.* Secunda.

In alio. Maximus Valerius.

In alio. Rabanus de naturis rerum.

In alio. Pomponius Mela, de cosmographia; et Tullius, de fine boni et mali; et de Academicis; et Timaeus Platonis ab ipso Tullio translatus; et Tullius de particione oratoria; et liber Candidi Ariani ad Victorinum de generatione divina; et Hilarius, de sinodis, et ejusdem liber contra Valentem et Auxencium.

In alio. Petrus Auffonsus (Altoni).

In alio. Anneus florus.

In alio. Dicta Gregorii.

In alio. Decreta Gratiani.

In alio. Codex.

- In alio.* Tres partes et Digesta nova.
In alio. Digesta vetera.
In alio. Inforciata et liber Autenticonum.
In alio. Liber Institucionum, et tres libri Codicis.
In alio. Instituta Justiniani minorata.
In alio. Suetonius et Eutropius.
In alio. Suetonius; et Julius Frontinus; et Eutropius; et Tullii Tusculanae, et Philippica ejusdem.
In alio. Tullius de natura deorum, libri III; de divinatione, libri II; Timeus Platonis ab eo translatus; et de Fato, liber I; ad Ortensum (Hortensium), liber I; et de Legibus libri III.
In alio. Epistole Plinii junioris; et Apuleius de deo Socratis; et Hilarius super Matheum; et Gesta Francorum.
In alio. Collationes Patrum.
In alio. Epistole Ivironis.
In alio. Decreta Ivironis.
In alio. Liber Hugonis archiepiscopi.
In alio. Boetius de trinitate, et commentum Gisliberti Porretani super eundem.
In alio. Psalterium glossatum.
In alio. Glosse psalterii.
In alio. Epistole Pauli glossatae.
In alio. Palladius de agricultura.
In alio. Vigetius (Vegetius) de re militari.
In alio. Remigius super Marcianum.
In alio. Glosse super Marcianum.
In alio. Super Marcianum; et liber Tullii de paradoxis; et Tullius pro Marco Marcello, et pro Quinto Ligario, et pro Deiotaro, et pro seipso; et epistole Dindimi ad Alexandrum et Alexandri ad Dindimum; et Apuleius (Apuleius) de fato; et Claudius Claudianus; et epistole Giraldi Eboracensis, et vita Neronis; et super variarum Cassiodori, et liber ejusdem de anima.
- A** *In alio.* Historia Henrici de Anglia; et liber Bede minor de tempore et de natura rerum.
In alio. Quintilianus de institutione.
In alio. Quintilianus de causis.
In alio. Retorica.
In alio. Retorica.
In alio. Geometrica et aritmetica.
In alio. Astronomia.
In alio. Gesta Cesaris.
In alio. Gesta Cesaris; et Orosius.
In alio. Tullius, de officiis.
In alio. Tullius, Tusculanae.
In alio. Tullius, de partcionibus oratoriis, et de amicitia, et de senectute, et inventice in Catilinam, et inventice in Salustum (Salustium); et Salustus in Tullium; et Seneca de causis et remedii fortitorum, et de naturalibus questionibus.
In alio. Macrobius, de saturnibus.
In alio. Macrobius, Boetius, Plato.
In alio. Seneca, de beneficiis.
In alio. Seneca, de beneficiis.
In alio. Seneca, de beneficiis, libri VII.
In alio. Seneca, de naturalibus questionibus; et Adelerius Batensis (Adhelardus Bathonensis?) probates aurea capra (Simon); et liber Hildeberti Turonensis archiepiscopi de dissensione interioris et exterioris hominis, et sermones ejus, et vita ipsius.
In alio. Zacharias super *unum ex quatuor*.
In alio. Omelie Leonis pape, et epistole ipsius.
In alio. Plinius, de naturali historia libri XXXVI. Sunt volumina CXIII, exceptis XXVII volumini bus, que dedit episcopus, sed nondum habuerunt. summa voluminum CXIII.

ANNO DOMINI MLXXXIX

BONIZO

SUTRIENSIS PRIMUM, POSTEA PLACENTINUS EPISCOPUS

PROLEGOMENA**BONIZONIS VITA, RES GESTÆ, SCRIPTA**(OFELE, *Monumenta Boica*, II, 780, Aug. Vindel., 1763, fol.)

De vita, rebus gestis et scriptis Bonizonis (1) episcopi primum Sutriensis, postea Placentini multi multa collegunt, faciem omnibus preferente Ber-

(1) In ejus nomine mirum, quantum variant autores Putes in tenebris micare, Martino Polono Bonisius, anonymo Mellicensi Ponizus, Ptolomaeo Lucensi Bonzo, Bertholdo Const. Bonizo, aliis Bo-

nitho, Bonizus, Benizus, Bobinus, etc. Lambeccius, non malus etymologiarum arbiter, Bonizo (quod ille verum ejus et genuinum nomen ex Bertholdo Constantiensi agnoscit) diminutivum, inquit, a nomine

celebratissimi in Chronico suo mentionem fecit. A etat, inculpate et probæ, sed animi præfervidi, iracundi, adversitatibus exasperati, et sub obtentu veritatis asserendæ, usque ad Christiani sanguinis effusionem ferocientis. Quæ quidem animi impotentia non solum adversities, inimicitias calamitatesquequamplurimas, sed ipsam denique mortem eamque crudelissimam eidem accersivit. Ejus rei argumentum maxime premens, opus ipsum est, quod primi hic ex antiquissimis membranis edimus De persecutio[n]e Ecclesiæ ad Amicum. In quo unice in id eruditio[n]is et eloquentie nervos intendit auctor, ut sacram litterarum, Patrum, canonum et historicorum sententiis in rem suam accommodatis, persuaderet sua factionis hominibus, licere homini Christiano religionis veritatem, armis et ferro, n[on]t[em] asserere.

Inter primos Ferdinandi Ughelli, Antiquitatum ecclesiasticarum Italiae statoris eximii, diligentia emicuit. Secutus est Ughellum indefessæ et copiosæ eruditio[n]is bibliographus Petrus Lambeccius, qui de Bonzone, occasione reperti in arce Ambrasiana codicis agens, ut ille apud Ciceronem « in eam provinciam sic copiose perfectus est, ut domi prorsus nihil relinqueret. »

Bonizo igitur tempore magni illius dissidii, quod papam inter Gregorium VII et Henricum IV imperatorem, jura clavium et gladii horrendum in modum conturbavit, ærumnosam vitam egit, et Lambeccii quidem elogio, pietate, eruditio[n]e et constantia clarissimus emicuit. Clericalem vitam amplexus dum celibis vite officia non solum scriptis sed et sanguine tueri contendit, primus mansuetudine evangelica excidit, et gladio, quem in adversarios stringendum scriptorum suorum et declamationum velut tuba, miseris illis et utrinque pudendis temporibus, persuadere nitebatur, misere tandem et barbarum in modum perii.

Privatus etiamnum et priusquam majoribus Ecclesiæ dignitatibus admoveretur, epitomen Augustinianam (de qua postea plenius) ad Joannem Gualberti (2) Vallis Umbrosæ in Etruria abbatem, charitatis et mansuetudinis Christianæ insignem magistrum. utinam et suum! volumine adhuc superstite perscrispit. « Composuit autem (verba Lambeccii ponimus) hanc epitomen Augustinianam ante initium pontificatus Gregorii VII, hoc est ante annum Christi 1073, ut patet ex epistola dedicatoria, quæ Joanni abbatii inscripta est (3). » Cujus obitum ad ejusdem anni diem xii Julii ejus acta referunt, primum interpolata a Surio (tomo IV), postea vero a morte Lambeccii genuine et incorrupte edita.

Hujus igitur Joannis abbatii Vallumbrosiani maxime hortatu Augustinianam istam epitomen scriptam fuisse Lambeccio visum est, eo quod in epistola nuncupatoria expresse legatur « ipsi insudatum esse istud opus, » hoc est, ut ipse interpretatur, « secundum ipsius voluntatem et in ipsius usum non absudore illud ex omnibus S. Augustini scriptis collectum et elaboratum esse. »

Erat autem, ut semel hoc moneam, Bonizo vir pro sæculo suo non perfunctorie eruditus, vitae etiam, quæ quidem morum et disciplinae puritatem spe-

B Quod ille quam veraciter quamque pertinenter præstiterit, ipse viderit, et alii arbitrentur. Nobis hoc loco aliud nihil propositum quam calamitosi illius schismatis tenebras nova hac, etsi picea et fumosa face æque conflagrantis pene Christianæ pietatis busto raptæ, porro illustrare.

Eo igitur ingenio, turbido et acerbo cum esset Bonizo, privatus etiamnum multorum in se odium concitaverat, adversus quos Joannis abbatis preces implorat, ut scilicet orationis sua scuto ab æmularum cum latratis protegeret, quorum dentes potius, quibus dilaceranduserat, mansueti et prudenti consilio caveret oportebat. Æmularum vero nomine Lambeccii interprete, sacerdotes sine dubio Simoniaci et schismatici intelliguntur, cum quibus uti ipsi sancto abbatii Joanni, sic etiam amicis ejus et discipulis et precipue quidem Bonizoni perpetua fuerat gravissima contentio.

Ceterum recte colligit vir ille clarissimus, cum in ea prefatione nihil memoretur, quod Bonizem vel episcopum vel exsulem indicet, cum opus illud prius quam in episcopum Sutrinum electus fuisset, composuisse.

An vero Bonizo abbatæ S. Petri de Campo, Perusii, tum temporis præfuerit, et ad ipsum pertinet, que ex placito anno 1072, inter abbatem hujus nominis et Maurum de prædio quadam in presencia Beatricis ducis et Matildis pacientes resert illustris Muratorius (4), iis, qui locis controversis et monumentis eorum viciniore agunt discutiendum D relinquitur.

Ad Sutrinum vero episcopatum quando pervenerit Bonizo monumenta Ecclesiæ illius, parum adhuc feliciter refossa, non satis definiunt. Ughellus (5) ea in sede anno 1078 floruisse tradit: Coletti vero in additionibus ad idem opus, tempus prævertit, et annum 1075 mavult. Ughelli verba hæc sunt (*i. e.*,

proprio Bonus est, quemadmodum Dominizo a Domnus, Gunzo a Guntherus, Erizo, ab Ericus, et alia ejus generis.

(2) Baroniū Suriusque Gualbertum perperam vocant observante Lambeccio, et his ducibus error hodie invaluit, patris nomen, Joanni filio tribuendi.

(3) Comment. de Aug. Cas. bibl. Vindob. lib. II. cap. 8, p. m. 787. In recensione cod. ms. ex Arce Ambrosiana ad Cesaream bibliothecam delatorum Cod. LXXXV.

(4) Italæ mediae Antiquitat. t. II. fol. 955, disserit. 131.

(5) Italæ sacrae t. I, edit. secundæ.

num. XVI) : Bonizus vir longe doctissimus floruit A río VII aliisque nonnullis Romanis pontificibus contra schismaticos olim conscriptorum (quos inter non infirmum locum obtinet Paulus noster Bernriedensis) excerptum retulerunt, nos quoque ex eodem syntagmate repetemus, quod Bonizonem Ecclesiae Sutriensi anno 1086, denuo prefuisse ex exsequis beati Anselmi Lucensis, eodem anno, prout diximus, rebus humanis exempto, interfuisse exinde patet. Rogavit S. Anselmus, quoad vixit, quatenus in capitulo monasterii S. Benedicti, quod est in ripa fluminis Eridani sub obedientia sacri Cluniaensis cenobii, unde frater ipse ac monachus fuit, sepulturæ commendaretur. Et cum concedentibus episcopo atque comitissa Mathilda ceterisque omnibus jam deferretur ad monasterium corpus, adiuvit subite Sutriensis episcopus nomine Bonizo, quem et Spiritus sanctus suscitavit, ut clamaret dignum esse, ut in episcopio episcopus sepeliretur. Tanta, inquit, lucerna, non deceat ut abscondatur ; ipse adhuc vivens tanquam indignum se humiliavit nos autem ut vere dignum exaltare oportet hominem, quem fuisse scimus sanctissimum. Acclamatum est idem statim ab universis, rapiturque a monachorum obsequiis, in episcopium deferturibique venerabiliter sepelitur. »

Quandiu in Henrici vinculis haeserit captivus episcopus, non memini haetenus a quoquam memoratum. Neque credibile Bozoni liberum fuisse concilio quod anno 1083, xx Nov. componendis sacerdoti et imperii dissidiis congregatum fuerat, interesse ; quod ab eo omnes fere episcopos, qui Gregorii partes aerius fovebant, et in his Hugonem Lugdunensem, Anselmum Lucensem et Rainaldum Comensem, arcuisset Henricus : neque Farvensis monasterii vicinia, quo plerumque se recipere conseruerat imperator, credere sinit Bonizone, vel dimisso vel elapsu ad gregem suum redire integrum fuisse. Cui accedit quod ejectus a Roberto ex urbe Henricus anno 1084, Sutrii substiterit, ut ex charta conficitur Ecclesiae Pisanae x Kal. Junii tradita, quam refert Ughellus (8) ubi annum 1093 pro 84 irrepisse, non advertentibus Ughello et Coletto, recte ex notis reliquis temporis ejusdem diplomatis, observat accuratus notarum auctor in idem Muratori opus germanico idiomate donatum (9).

Rediisse forte ad sedem pristinam Bonizone nostrum Henrico trans alpes represso, etsi de anno ipso redditus non exacte constet, rebus Sutriensis densa caligine adhuc obnubilatis, vero tam non est absimile. Sedem denuo suam occupasse videtur tempore obitus Anselmi Lucensis, qui contigit anno 1086, die xviii Maii, ut patet ex loco Hubaldi, qui beati Anselmi Lucensis Vitam in scripta misisse passim perhibetur. Eum locum, quem et Ughellus et Oudinus ex Sebastiani Tengnagelii collectione sive syntagmate veterum monumentorum pro Grego-

Hac D. Anselmi Lucensis biographus, quem Hubaldum episcopum Mantuanum asserit Ughellus. Eundem locum Baronius quoque, annualum ecclesiasticorum pater, retulit quidem (10), sed duobus in locis mendose ; in quod ante Oudinum alii dudum observaverant : nam Domnizone pro Bonizone et pro Sutriensi episcopo, episcopum Sabinensem appellavit, deceptus haud dubie notori sibi Domnizone nomine, qui de rebus gestis Mathilde ad ipsam Mathildam opus metricum scripsit a Leibnitio editum, cum vero uterque in aula celebratissimæ illius matronæ gratiosus fuerit, facile quæ ad alterutrumque pertinebant in unum fuere collata.

De fictio hoc episcopo Sabinensi quem Baronii auctoritate inducti Ughellus et Ciaconius cardinalium episcoporum Sabinensium catalogo ad annum 1076 inseruerunt, videndum Oudinus, qui errorem istum ex loco Hubaldi memorato dispungit, et Bollandiani ad d. xvi Sept. in Vita B. Victoris, cap. 10, quorun verba integra hic legi merentur : « Secundum Ciaconium in Gregorio VII, fuisse Domnizo, qui et Regizo, inquit, hic Sabinensis episcopus, cum dicat illum interfuisse exequis S. Anselmi Lucensis, anno sequenti 1086 defuncti. At nec Domnizo cum Regione confundendus est, neque alteruter fuit episcopus Sabinensis, quantum existimo; licet in novissima Ughelli editione uterque in catalogo episcoporum Sabinensium reperiatur. Errori occasionem dedit Baronius in Annalibus ad annum 1086, num. 10. Nam cum in Vita S. An-

(6) Chron. Farvense apud Murator., t. II, p. 11 Rer. Ital.

(7) Annali d'Italia, t. VII, p. m. 274; et Interpr. Germ., p. m. 441.

(8) T. III in archiep. Pisan., n. 39, col. 420.

(9) P. m. 452, tom. VI, not. d.

(10) T. XI Annal. ad annum 1086, p. 58.

selmi legator; Sutriensis episcopus nomine Bonizo, A corporat administrare, anno 1089, die xiv mēsis Julii; ejus sacerum corpus Cremonam delatum, ibidem exceptum tumulo est, apud S. Laurentium, ubi haec subjecta carmina incisa leguntur :

NOBILE DEPOSITUM TIBI CLARA PLACENTIA CESSIT
ANTISTES BONIZZO CHRISTI PRO NOMINE MARTYR
SEPTINA BIS JULII HUNC LUX COLLEGIT IN URNA.

Causam cadiis plerique in Henrici quarti factio-
nem referunt Gregorio VII adversantem : sed pro-
pinquiores odii causa ex motibus illis interne-
cios presbyterorum hinc pro conjugio et sub hujus ob-
tentu saepe pro concubinatu, illuc pro cōlibatu,
non jam scriptis et voce, sed ferro et igne pugnan-
tium, deducendae veniunt.

Ipse Bonizo totum hoc bellum inter clericos, PA-

B TAREAM VOCAT, et diserte asserit (etsi postea signifi-
catione ejus nominis mutarit, et in vicissim partes reje-
cta fuerit) eos qui pro cōlibatu Gregorio VII ad-
versus clericos uxoratos concubinarios et Simonia-
cos adhæabant, Paterinos dictos, quos inter ipse
Bonizo, non tam militis quam ducis officia dum in
se suscepisset, exitium sibi denique et mortem cru-
delissimam in illo furentis populi æstu accersivit,
Paterinis a factione sibi opposita ubre ejectis. Non
potuit autem non civitatis ordinem turbare tot mu-
lieribus prolibusque, his quidem natalium, illis ju-
starum nuptiarum publicam honestatem, extremo
familiarum dedecore seditione eripi : quo incendio
semel excitato, sub specie honestatis publicæ et ru-
ptorum societatis civilis vinculorum vindicandorum

C illi qui vere concubinarii Simoniacique a justis nu-
ptiis aequæ ac a vita cælibe abhorrebant, quorum
pro illius ævi nota corruptela numerus longe ma-
ximus exstitit, ut dissolutioni sue patrocinarentur,
sedicionis faciem acris etiam et implacabilis ven-
tilarunt. Usque adeo ut, cum optimo cuique ac
Christianæ pietatis ac pacis amantissimo sacerdoti
in tam turbata republica locus nullus reliqueretur ;
ii, qui alterius quidem partus impuros et infrunitos
alterius vero feroce et extra omnem Christianam
mansuetudinem projectos mores, aequaliter abhor-
rebant, ulro se ex his fluctibus in tutiora pacatio-
naire recipere, et sub D. Augustini regula com-
munem vitæ et disciplinæ societatem pudendis hi-
sce et cruentis dissidiis præferrent.

D Successu temporis Paterinorum factiosum nomen,
presbyteris uxoratis tandem suppressis, victæ parti
adhaesit, tanquam obscenum et multa cæde ac san-
guine feedatum, victoribus ut fit, quidquid in victoria
propodusum fuerat, in victos transferuntibus. Uti
eam rem cum ex ipso Bonizonis loco a Lambecchio
excerpto, tum ex Hugo Flaviacensis Chronico ad
annum 1084 luculententer docet, et ad amussim ex-

(11) L. c. in episc. Sutriens. add. xx, col. 1275.

(12) In qua nihil ei, praeter nomen mariti, dis-
plicuit.

(13) Ughellus loco mox citato. *Ob Ecclesiæ Roma-
næ defensionem de Sutrina cathedra depulsus est,*
postque VARIA DURAQUE EXSILIA, etc.

(14) De sancti titulo postea videbimus.

(15) Ejectus ergo primum urbe, in vicina demum
occisus est. Burgum autem S. Donini, inter Par-
manum Placentianumque viæ Æmilias situm nomen a
S. Donino traxit, qui seviente Maximiliano marty-
rii palmam ibi nactus, uti id pluribus docet
Ughellus Ital. sacræ tom. II, p. 62.

pendit Baronianæ messis vannus critica. Pagius (16). Sed et locus galvanei flammæ, qui historiam Mediolanensem ab V.C ad annum circiter 1336 conscripsit, hac de re consulendus apud Muratorium (17) qui ejus Manipulum florum ita opus inscriperat ex codice membranico Mediolanensi et altero Ambrosianæ dedit.

Ceterum de cæde Bonizonis, etsi seditionis illius Placentiae mentionem faciant, uno fere ore obnubescunt rerum Placentinarum scriptores antiquiores. Joannes de Mūssis civis Placentinus, qui res patriæ sue ab anno 222 ad annum 1402 luculentu calamo descripsit, et quem a se editum plurimis verbis commendat Muratorius, de Bonizone tamen pisce magis mutus existit. Idem etiam observamus in aliis Ecclesiæ illius scriptoribus, etiam antiquioribus, B qui sua quoque e vetustioribus hauserunt, et quos a fide et rerum copia laudat toties laudatus Muratorius (t. XVI Rer. Ital., p. m. 443): et illi tamen tam uberes, tam locupletes tam luculentii, Bonizonis ne nomen quidem, nedum res gestas et crudelem cædem memorant. Unius horum, quem Muratorius e codice Estensi edidit, et de quo reperto fortuna gratias agendas putat, jejunum Annalem in medium proferemus, iis firmandis quæ asserimus: « A.C. 1089 fuit discordia inter milites et populares Placentiae, et milites exierunt de civitate, habitantes castra et villas et prohibentes gentes episcopatus venire ad mercatum Placentiae, et tunc populares exeuntes de civitate contra milites, expugnaverunt C castra usque ad Trabantianum. Et tunc milites per aliam viam congregati intraverunt civitatem exclusentes de civitate populares, qui populares non valentes civitatem intrare steterunt juxta S. Lazarum, et tandem in festo S. Michaelis invicem concordiam fecerunt (l. c., col. 251). »

Ubi nihil reperias, quod faciem illorum temporum referat, quibus Arialdi et Herlibaldi mali sopiti ignes et incendia atrocis quam unquam antehac seviebant.

Ceterum quæ Petrus Maria Campius novissimus Historiae ecclesiastice Placentinae, i-que non indiligens sed summorum virorum laudibus notissimus scriptor de Bonizone congesit ex iisdem fontibus, unde nostra hausimus, desumpta perceperimus; neque enim ejus vivendi atque evolventi occasio obtriguit; idem sed asseveranter pronuntiare de iis possumus, quæ de Bonizone, Joannes Lironus Carnutensis, congregationis S. Mauri monachus, varia eruditione conspicuus tomo I Singularium suorum (18), ex Lambecio aliquis desultoria tamen brevitas collegit.

Haec sunt, quæ de vita et rebus Bonizonis deque ipsius cruento obitu haec tenus ad posteros pervenere, quæque ex parte pro uberrima non modo ecclesia-

A stico sed omnis politioris æque ac gravioris litterature copia collato mecum studio communicare dignati sunt, per epistolas consulti, viri supra laudes meas positi Franciscus Tœpselius præpositus Pollinganus et (cujus jam vel nomen elogii instar esse copit) ejusdem antiquissimæ sub regula D. Augustini canonice decanus, Eusebius Amortus.

De sancti et beati titulo in hunc virum æstu sœculi et factioris sua imprudentius accensum a nonnullis collato Agiographorum Antwerpensis sententiam, eo referimus lubentius quo æquior nobis, nonnullorum recentiorum, nec auctoritate nec judicio nixa largitate, semper visa est. Ita autem civitatis Christianæ tabularii et archivi collectores et custodes perpetui (19): « Bonizone Sutriensem primum, deinde Placentinum, ut volunt (*ino velint, non int*) episcopum, sanctis Italiae in priori suo catalogo adnumerare ausus non fuerat Ferrarius, ast in altero generi paulo liberius pronuntiavit: « Placentiae, « B. Bonizonis episcopi et martyris, » de quo ut sancto et beato, nullus meminit haec tenus. In adnotationibus confuse allegat nescio quos Annales urbis Placentiae et Baronum ad annum 1089. Hunc igitur primum consului, in quo de Bonizone nil prorsus reperi præter ipsissima verba Bertholdi Constantiensis, in appendice Hermanni ad dictum annum 1089. » Refert postea locum Bertholdi, accuratissimus Cuperus (is enim adnotationum harum auctor) et porro pergit: « His ponderis aut auctoritatis nihil Baronius de suo addidit, ne quidem beati titulum Annales Placentinos alias non vidi præter eos, quos Italice vulgavit Petrus Maria Campius, alibi a nobis excussum, in Indice operis Bonizone canonizatum non recte asserens, nec magis vere narrans pag 358, cum a Baronio vocatum S. Bonizone, nisi inepte indicem, nescio a quo concinnatum, pro annualium textu substituerit: nec Bucelinus plus roboris adjungit: a quo male refertur tertia Junii. Admitto et suspicio praeclos Bonizonis labores omnes et gravissima vulnera ei a schismatiscis inficta. at martyrem unquam legitima auctoritate declaratum fuisse, vel ut tales, Sutri, Placentiae aut Verona cultum, non probant earum Ecclesiæ tabulæ; nec Ughelli Elogium tomo I. col. 190, ubi Bonizzus vocatur, de ullo cultu meminit; D nec mihi licet sedis apostolicae judicium prevertere. » His subjungit epitaphium Cremonæ in quo quidem martyr audit Bonizo, sed id recentius cum sit, nihil firmat reclamante antiquitate. Observat Sandius in notis et animadversionibus ad Vossii de Historicis Latinis opus doctissimorum virorum accessionibus et lima hodie perpolitißimum (pag. 353, edit. Amstel. 1677. in-12), Bonizone sive Bonithum a nonnullis « ONYTHONÆ dictum quod prima littera B credita fuerit beatitudinis indicium. » Quod obtusi

(16) Crit. Baron., t. IV, ad ann. 1057, ix et seq.

(17) T. XI Rer. Ital., cap. 150, Manipuli florum.

(18) Singularités littéraires, t. I, nombre XIII, p. m. 310-313.

(19) In adnot. de prætermis die xiv Julii, quo loco de typographi errore Junium pro Julio ponentis, me monuit cl. Amortus, et per me alios.

nasi recentius commentum, nemo non qui emun-A errorem suum cognoscens, suadente imperatore se etiori utitur, deprehendit.

Nullam ceterum Bonizonis apud bibliographos insigniores Sigebertum Gemblacensem, Henricum Gandavensem, Joannem Trithemium, cardinalem Belalminum, Guillelmum Eisengreinum, Aubertum Mirreum, Antonium Possevinum, Conradum Gesnerum et ejus epitomatores, neque apud Gerardum Joannem Vossium, quem de historicis sribentem cura illa propius spectabat, mentionem occurrere, nemo cum Casimiro Oudino valde mirabitur, qui, quam supine argumentum illud vastissimum atque inexhaustum plerique eorum (quos ipsa copia inopes subinde fecit) tractaverint, secum prope perpendent. Tanta enim tamque immensa cum esset eorum, quorum scripta tum passim extabant, copia, facile eorum, quorum tum et fama et lucubrations alta caligine et situ premebantur, oblitio obrepdit.

Non tamen Bonizonis ejusque operum memoria ita omnino exoleverat, ut nullum penitus vestigium extaret: nam et anonymous Mellicensis, Bonizoni nostro synchronus, a Bernardo Pezio in lucem protractus, ejus mentionem facit (20) his verbis: « Ponizo Sutriensis presbyter Septimi temporibus scribit excerpta de canonibus. » Et quod Muratorium Rerum Italicarum tomo III, qui Acta Pontificum Romanorum et Vitas complectitur a Nicolao Arragoniae S. R. E. cardinale conscriptas, in Leonis IX Vita manifeste appet Nicolaum Bonizoni historias præ oculis habuisse: adeo non res tantum sed et verba illius, sua facit (p. m. 277). Nec in Leonis tantum sed et in Stephani IX, Nicolai II et Alexandri II gestis vitulo Bonizonis strenue aravit Nicolaus, eti ejus interim verbo non meminerit. Quod pluribus confidere, cum conferri jam inter se, opera nostra utrisque scripta possint, hujus loci porro non esse videtur. Sufficiat saltem notasse in specimen Nicolaum in vita Alexandri II mentionem facere statuti a Lombardis episcopis Guitberto Parmensi auctore facti, ut aliunde non deberent papam recipere, nisi ex paradyso Italie, quæ totidem verbis apud nostrum leguntur.

Ricobaldus quoque Ferrarensis, canonicus Ravennas, in Historia imperator Romano-Germanicorum a Carolo M. usque ad annum 1298 producta apud laudatum Muratorium (t. IX *Rer. Ital.*) qui eam pridem a V.cl. et Joanne Georgio Ecardo editam, ope codicis Estensis purgatus et locupletius reduci fecit, in Henrico II imp. quedam e Bonizone affert (col. 121), nec nisi in solo nomine titubat Deonitum appellando. « In libro tamen Deoniti, inquit, quem misit ad comitissam Mathildam, dicitur quod cum dictus presbyter de Gratiano papatus emptore sermo est) simplicitate ductus pontificatum sibi per pecuniam acquisivisset, ut schismati obviaret, ipse mox

(20) Cap. 112, p. m. 489, ad calcem ejusdem Bibliothecæ Benedicto-Maurianæ.

(21) In dissert. de cod. ms. Ambrasiano LXXXV.

A errorem suum cognoscens, suadente imperatore se abdicavit officio. »

Hæc autem non apud Doumizonem (quem videri posset sub Deonito suo intellexisse) cuius libri ad Mathildam exstant ab illustri Leibnitio recogniti, sed apud Bonizone nostrum, et prolixius leguntur. Sed et ipse Muratorius, pro summa sua in edendis monumentis integratè monet loco Deoniti inter lineam ascriptum in codice Bonici. Adeo prope a vero absuit vir tam perspicax, sed eum notioris Bonizone nomen a vero abstraxit, quem noverat Mathildi librum nuncupasse, ut reponeret: « an forte Bonizi, seu Bonizone? »

Sub Henrico IV historiam Hildebrandi (l. c. col. 222) prioris Cluniacensis postea pontificis Gregorii B VII, archiepiscopum Ebronensem Simonie miro arguento convincentis et ad abdicationem cogentis, iisdem fere verbis narrat, quæ hodie Bonizone extante legimus. Quo loco Riccobaldus auctoris sui nomen¹ non jam truncatum aut deformatum, sed vere et genuine refert Bonizone vocando. Muratorius tamen adeo nihil suspicatur genuini, ut et hic Bonizone reponendum putet.

Bonizone denique meminit etiam Martinus Polonus in Chronico, etsi nec in omnibus eo, needicibus eodem modo. Juvat ea de re ipsum audire Lambeccium, qui octo ea in re inter se contulit quos omnes locupletissima illa et vere Augusta (eiū praefuit) bibliotheca possidet. Ita autem ille: « Hæc igitur sunt illa chronica Bonizonis, sive, ut idem C alias corrupta appellatur, Bonisi de gestis Pontificum Romanorum, quorum Martinus Polonus in chronicis sui praefatione meminit his verbis: « Compliavi autem presens opusculum ex scriptis T. « Livii, ex chronicis Orosii, ex chronicis Damasi « papæ De gestis pontificum, ex chronicis Bonisii « episcopi Sutrini De gestis pontificum, ex chronicis « Pauli Diaconi, &c. Ita enim hic locus revera legendus est, non autem, ut in Joannis Operini editione Basileensi anno 1559, in-fol. et in Suffridi Petri editione Antwerpensi Plantiniana anno 1574 in-8, perperam et mendose legitur: De gestis Bonizii episcopi Sutrini, De gestis pontificum. Quam ad rem merito reprehendendus est Joannes Fabricius, cognomine Caesar, qui in editione sua ejusdem chronicæ coloniae Agrippinæ typis Gerardi Grevenbruch anno 1616 in-fol. excusa, verba prefationis Martini Poloni, quibus chronicorum Bonisii, sive Bonizonis De gestis pontificum Romanorum facit mentionem, omnino omisit; nempe haud alia de causa, quam quoniam ipsi Bonizius iste sive Bonizo, prorsus fuit incognitus (21). » Hæc Lambeccius, qui eodem lib. II, cap. 8 (22) variam memoratorum cod. ms. lectionem hisce indicat verbis: « Necessarium arbitror ut hic corollarii instar addam quomodo idem locus se habeat in octo supra memoratis cod. ms. Aug. Bibl.

(22) In recens. cod. CCLIV, in quarto majori, qui Martini Poloni Chronicum continet, p. 872 seq.

Cæs. In primo igitur et secundo illorum cod. legitur A « potero ruminare, fratribus indigentibus libenter « communicare. Suscipe igitur, Pater venerande, « Excerptum sententiarum mirifici doctoris Augus- « tini, tibi sudatum et per annum vix ad calcem « perductum, quod octo voluminibus divisum a me « « Paradisi nomine est decoratum, et non immem- « rito, » etc.

Atque hæc sunt quæ de Bonizone pro argumenti et eruditionis copia, sive inopia potius, colligere potui. De quo vere asserere possumus quod de Servii Sulpitii nobilitate Cicero (*Pro Muræna*), « cam hominibus litteratis et historicis notiorem esse, populo vero et suffragatoribus obscuriorum. » Quod superest, ad ingenii ejus monumenta pertinet, quæ singula ordine recensenda.

CATALOGUS OPERUM.

Epitome omnium operum et sententiarum S. Augustini Paradisi Augustinianus inscripta et in libros octo divisa.

Primus omnium hujus operis notitiam eruit belluio ille librorum (quemadmodum Cato appellari solebat) Petrus Lambeccius, bibliothecæ Augustæ Cæsareae Vindobonensis praetextus longe dignissimus; is eum una cum aliis codicibus vetustis Cæsarco jussu anno saeculi superioris sexagesimo quinto ex arce Ambrasiana in Cæsaream bibliothecam a se translatum, libro secundo *Commentariorum suorum*, quos de eadem locupletissimos etsi ad finem non perductos posteris reliquerat, diligenter et exacte recessit.

Exstat opus in cod. LXXXV, chartaceo, in-folio, conscripto anno 1439. Nuncupaverat illud Bonizo Joanni abbatii, quem illum scientia pietate, et Christiana mansuetudine celebratissimum Joannem Gualberti Vallis Umbrosae fundatorem fuisse inter doctos dudum constat. Epistolam illam notis suis reconditæ eruditionis illustratam integrum fere inserit *Commentariis suis Lambeccius*. quod in ea institutum argumentumque operis plane et dilucide explicaretur. Eam hoc tanquam vere suo loco legi, ubi de Bonizonis rebus ex instituto agitur, nec intempestivum nec molestum eruditio lectori videbitur (23).

Bonizo in familia Dei minimus Joanni reverendissimo abbati salutem.

« Dominica voce reus agitur, qui talentum sibi « creditum maluit humo tegere quam nummulariis « ad mensam commodare, cuius admissi culpam « sollicite vitare desiderans, deliberavi, Dei juvante « gratia, quandiu spiritus vitalis meos vegetaverit « artus, quidquid auditu cordis et corporis percipi- « pere, intellectu discernere, quidquid palato cordis

(23) Retulit ante nos Ouidius t. II. *Commentar. De scriptor. ecclesiast. col. m. 739, seq.*

(24) De hoc Tychonio natione Afro ad Gennadium lib. De scriptoribus eccles., cap. 18, et autores ibidem citatos in Auberti Miræ Scholio remittit

Refert postea Lambeccius quæ de singularum librorum arguento circa finem ejusdem epistolæ sua memorat Bonizo, « Accingere itaque pergens, « Pater charissime et admirabilis doctoris scrutare « sententias, et quid sit Deus, et qui non sit Deus, « et quid sit Trinitas, quidve unitas subtili indaga- « tione considera, et de diversitate personarum et « de uniususcumque personæ proprietate et de mis-
B sione Filii et de processione S. Spiritus, et qua- « liter unum tria sit, et qualiter tria unum sint, et « de divina providentia in primo lege et investiga- « viriliter. In secundo vero volumine de rationali « quæ creatura et qualiter angelica creata sit « creatura qualiter humana, et cur Deus diabolum « creaverit, quem prescriberat peccaturum, cur vero « hominem, et de libero arbitrio et de gratia quære « diligenter et invenies. In tertio vero de origine « Adæ et de Pascha et de baptismo Sacramento et « de corporis et sanguinis Domini eucharistia et de « charitate scrutare viriliter. In quarto vero cur « adorandus sit Deus, cum sciat quid nobis sit ne- « cessarium, et de septem petitionibus, et de dili-
C gendo Deo, et de lege naturali, et quod melius sit « ab homine quam a vitio vinci, et de adipiscendis « virtutibus et de cavendis vitiis, et de fugiendo « mendacio, et de octo generibus ejusdem, et de « percipiendis alimentis, et adversus mathematicos « et contra Origenistas, si quæsieris naviter, invenies « dilucidatum. In quinto vero invenies de doctrina « Christiana, et quod inter omnia signa verba obti- « neant principatum, et de signis ambiguis et de « figuratis locutionibus, et qualiter intelligenda sit « Sacra Scriptura, et de cavendis barbarismi vitiis « et de artium peritia et de eloquentia et de septem « Tychonii (24) regulis, et de quinquagesima et « quadragesima. In sexto vero de auctoritate LXX. « interpretum quive fuerint, et ab ipso initio Gene-
D « seos usque ad Salomonis tempora multiplices et « difficiles, solutas a B. Augustino invenies questio- « nes. In octavo vero scriptum reperties, quid sit « infernus, et utrum in inferno mali tantum an etiam « boni mansuri sint, et an corpora possint esse in « uestione ignis perpetua, et quibus sacrificium pro- « sit post mortem, et qualiter mortui in sonnis « viventibus apparent, et de oblatione et elemo- « na syna pro defunctis, et quod Adam morte Dominica « ab inferno sit liberatus, et de duabus resurrectio-

Lambeccius lectorem. De ipso vero Donatistæ hujus scripto, sæpius jam edito plura habet cl. Schetgenius l. xix. bibliothecæ Fabricii mediæ et infimæ Latinitatis, p. m. 764.

¶ nibus. et quod peracto iudicio ignis fiet confla- A cero. Ejus auctor est Bonizo. » de quo, postquam eum ex Bertholdo, Ughello, Lambeccio, Caveo et Oudino notiorem fecit, porro inonet, opusculi hujus ante se non solum Mabillonii, sed et ante istum Petrum Mariam Campium historia Placentinæ auctore tum adhuc ineditum, meminisse tanquam a se Roma visi sub rubro De ecclesiasticis sacramen- tis. « Hoc igitur opusculum (pergit Muratorius) quod e manuscrito codice Ambrosianæ bibliothecæ olim ego hausি ad Galterium Leonensis monasterii non abbatem (uti properanter legerat Mabillonius) sed priorem, scriptum dissertationi huic additum volo. »

Refert postea initium libri primi his verbis : « Omne quod est aliud est, quod constat; aliud est quo constat; aliud quo dicernitur, aliud quo B congruit. Universa igitur creatura, » etc.

In ipsius vero operis commendationem haec porro adjicit indefessus ille bibliothecarius : « Dignissimum profecto est hoc opus ut adminiculum typographiae publici fiat juris, cum propter enucleationem doctrinæ S. Augustini, tum vero etiam respectu ipsius Bonizonis, cajus res ex Bertholdo Constantiensi, Ughello, Baroni, Ferrarioque hoc loco prolixè et laboriose prosequitur. »

II.

De ecclesiasticis sacramentis.

Primus illud opusculum reipublice litterariae indi- cavit Joannes Mabillonius, ejusdem ornementum longe maximum. Repertum et evolutum a se (brevisimum enim est), in Ambrosiana Mediolanensi cum anno 1685 Italiam, litterarie mercis emporium ditissimum, pede impigro percurrit. Ita autem ille in Itinere Italico tomo I Musei Italici premisso (25) : « In alio codice extat Bonizonis Sutrinii episcopi liber de sacramentis ad Galterium Leonensis monasterii abbatem : quo in libro auctor meminit alterius opusculi cui contra Ugensem schismaticum. » Hac ibidein Mabillonius quasi cursim Pressius pedem fixit illustris Muratorius, qui opusculum ipsum ex eodem, quem Mabillonius viderat Ambrosiano codice descriptum publici juris fecit in praelato opere Antiquitatum Italicarum medii ævi, dissertatione xxxvii (26). Agens enim ex occasione tabularum antiquarum in loco Leni diecesis Brixensis exaratarum monasterii Leonensis sive ad Leones ut posterioribus temporibus appellatum fuit varia monumenta in lucem producit. Sed ipsum potius audire præstat edendi opusculi occasionem expli- cantem. « Sed quando, inquit, memorato loco in Leonense monasterium incidimus, veniam miti a lectoribus pollicitor (veniam? imo gratiam) si illud non ante diuiserò quam opusculum hactenus luce carens hisce veterum sæculorum monumentis adj-

(25) Lutet. Paris. 1724, in-4 p. m. 43. — 1685, April in descriptione Ambrosianæ Mediolanensis

(26) T. III, p. m. 599, seq. dissert. xxxvii, de Hospitalibus peregrinorum, infirmorum, infantium expiatorum, etc.

(27) Pleniorem multo inter Brixianæ Ecclesiae

A cero. Ejus auctor est Bonizo. » de quo, postquam eum ex Bertholdo, Ughello, Lambeccio, Caveo et Oudino notiorem fecit, porro inonet, opusculi hujus ante se non solum Mabillonii, sed et ante istum Petrum Mariam Campium historia Placentinæ auctore tum adhuc ineditum, meminisse tanquam a se Roma visi sub rubro De ecclesiasticis sacramen- tis. « Hoc igitur opusculum (pergit Muratorius) quod e manuscrito codice Ambrosianæ bibliothecæ olim ego hausি ad Galterium Leonensis monasterii non abbatem (uti properanter legerat Mabillonius) sed priorem, scriptum dissertationi huic additum volo. »

Id nos, etsi multis rationibus doctorum virorum meditatione et exercitatione dignissimum cum altioris sit indaginis et jam publici juris factum sit, aliis examinandum et recensendum consulto relin- quimus.

Meminunt in eo Bonizo alterius ejusdam libri a se scripti in Ugensem schismaticum de quo postea suo loco.

III.

Decretale, sive syntagma decretorum ecclesiasticorum ex sacra Scriptura probatisque conciliis, ut et ex pontificum Romanorum et sanctorum Patrum aliorumque orthodoxorum auctiorum monumentis collectum et secundum locos communes in septem libros divisum.

Ita insigne hoc opus recenset Lambeccius ex co- dice membraneo Augustæ Vindobonensis, quem merito propriis verbis rem enarrante audimus. De Bonizonis enim lucubrationibus agens partim theo- logicis, partim historicis, « unum, inquit (lib. II Comment., p. 707), præ cæteris memorable reperi inter Augustæ bibliotheca Cæsarea Vindobonensis cod. ms. historicos Latinos, qui nondum certis numeris notati sunt. Volumen, quo illud continetur, membranaceum est in folio minori seu quarto ma- jori, et quantum ex scriptura aliisque circumstantiis judicare licet, non multo post Bonizonis mortem exaratum est. Possessor hujus rarissimi et forsitan unicui (27) codicis ms. fuit olim, ut ipse primo ejus folio propria manu testatur, Joannes Albertus Wid- mestadius imperatoris Ferdinand I consiliarius et provinciarum Austræ orientalis cancellarius. » Post ejus litteratissimi viri et seculi sui Poliphystor ac Poliphemi laudes, ne quidem post recondite eruditio- nis plenos de ejus meritis litterarii summarum virorum Schællorni et Maschii commentarios satis de predicto Lambeccius porro ita prosequitur :

« Continetur autem jam memorato codice hactenus ineditum Bonizonis decretale, sive syntagma decretorum ecclesiasticorum, ex sacra Scriptura probatisque conciliis, ut et ex pontificum Romanorum et sanctorum Patrum aliorumque orthodoxorum aucto-

codices ms. latenter mox indicabimus. Est autem Vindobonensis ille membranaceus in-folio minori seu quarto majori, et quantum ex scriptura aliisque circumstantiis judicare licet, non multum post Bonizonis mortem exaratus, ut verba sunt Lambeccii.

rum monumentis collectum et secundum locos com- A (29). « Placet doctis Brixianis spartam hanc exor-
munes in septem libros divisum : cui proemii loco
præfixa est epitome historiæ pontificum Romanorum
a S. Petro, apostolorum principe usque ad papam
Urbanum II, qui die XII Martii anni 1088 electus est.
Titulus jam memorata epitome hic est : *Chronica
Romanorum pontificum edita a Bonithone Sutriño
episcopo viro per omnia doctissimo.* »

Refert postea principium operis, quod cum in codice Brixiano ac cephalo desideretur, prout ille e Vindobonensi descripsit, exhibemus : « Scripturus de excellentia Romanae Ecclesiae et de privilegiis ad ejusdem Ecclesiae episcopum pertinentibus, et de constitutionibus ejusdem, solerter rogo lectorem, ne citissime in meam prorumpat sugillationem, dum viderit me in tam profuso opere succinctum, pauca dixisse de magnis. Quod si Moyses omnem scientiam doctus Ægyptiacam, qui erat vir mitissimus super omnes homines qui habitabant in terra, quem Dominus noverat ex nomine, incircumcisum se labiis dicit, ne mitteretur ad Ægyptum, et Jeremias se puerum nominat, ne ad regna evellenda et plantanda, ædificanda et destruenda mitteretur excusans : quid ego miserrimus nullius bonitatis vel scientiae mihi conscius, aliud quam me indignum tanto opere judicabo? Sed quia Deus in sentibus locutus est, et cum voluit, linguam rudentis resolvit in verba loquentis accepta fiducia ab illo, a quo omne datum optimum et omnem donum perfectum est, supplicabo ei, orans ut meas utinam! non dedigneretur inviserentes. Milihi vero multa voventi ac cogitantil melius occurrit, quam quod hæc sacrosancta Ecclesia nullis synodis constituta, sed ipsius Domini est vox fundata, dicentis ad beatum Petrum : Tu es Petrus, et super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam. Cui addita est societas beati Pauli magistri gentium. ut quæ erat electa caput gentium, sedes esset apostolorum principis et magistri gentium. Ipsa est enim vertex et firmamentum omnium Ecclesiarum dicente Domino ad beatum Petrum : Ego pro te rogavi. Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. Quid dicam quod omnis Christiana religio,» etc. Hactenus quidem Lambeccius ex codice Vindobonensi. Pleniorum operis hujus notitiam nobis suppeditus codex Brixianus, quem ex archivo ecclesiæ illius cathedrali recenset vir non solum ab ea quæ a sanguine venit, sed et vera illa quam litteræ pariunt nobilitate conspicuus Joannes Hieronymus Gradiocis can. reg. Brixiae sacrie auctor laudatissimus. Constituerat ille absoluta a se pontificum Brixianorum seriei (28) cod. ms. qui in archivo ecclesiæ illius custodiuntur Elenchum adjicere ; sed mutato postea consilio eruditis spe sua exclusis certe dolendo, intra unius codicis recensionem substitut, qui Bonizonis nostri decretale continet. Sed ipsum potius cui ante oculos et in genibus codex ille tuit narrante audiamus

(28) Brixiae 1755, ex typogr. Joh. Bapt. Bossini in 4 maj.

A (29). In appendice de cod. ms. memorat, p. m. 443.

descriptione aliquantis per immorari. Conscriptus is est saeculo XI. Titulum præfert ora secundæ paginæ, qui sic se habet : *Bonizonis episcopi de sanctorum Patrum authenticis canoniceis ad Gregorium presbyterum.* »

Post brevem postea de Bonizone et ejus lucubrationibus ac libris notitiam, porro ita prosequitur vir doctissimus : « At ex his nullo illo præstantior cuius ex Brixiano archivio nunc damus descriptionem, sive res attendas quas complectitur, sive raritatem codicis et præstantiam consideres. Alterius enim solum occurrit mentio in Vindobonensi bibliotheca commentariis, queni rarissimum fortasse etiam unicum appellat loco citato Ovidius (t. II, p. 737). Accedit illum mancum esse, cum septem duntaxat contineat libros, decem vero Brixianus. Prima charta cum desideretur, libri etiam primi initium deest, reliquorum vero initia sunt haec :

« Incipit liber secundus. Quod ante sit docendus « omnis quam baptizandus : et quid sit bapti- « smus : et quibus modis fiat : et a quo sumpsit exor- « dium.

« Incipit liber tertius. Clemens episcopo Jacobo « in his civitatibus apostolorum princeps primates « instituisse ubi primitus archiflamines, etc.

« Incipit liber quartus : Scripturus de excellentia « Romanae Ecclesiae et de privilegiis ad ejusdem « Ecclesie episcopos pertinentibus, etc.

« Incipit liber quintus : Superioribus tribus libel- « lis, qualis debet eligi episcopus... superest « nunc de secundi ordinis sacerdotibus et diaconi- « bus cæterisque ordinibus, prout Deus concesserit « enarrare, et primum ab ordinatione ordiamur, « etc.

« Incipit liber sextus : Monachorum quatuor « esse genera, beato Benedicto referente, cognovi- « mus, etc.

« Incipit liber septimus : Scripturas de regibus « et judicibus, et de his qui in laicali ordine sunt « constituti, opere pretium visum est, etc.

« Incipit liber octavus : Quia vero superiori libro « de prælatis in laicalique ordinis positis... Super- « est nunc in ulteriori libro qualiter subditi vitam de- « beant instituere, breviter indagare.

« Incipit liber nonus : Liber iste medicinalis in- « scribitur, eo quod ægrotantium varia continent me- « dicamenta animalium.

« Incipit liber decimus : Superiori libro dixisse « me memini... opere pretium visum est mihi au- « toritates et exempla SS. Patrum compendiöse « colligere et judicia de criminibus qualiter judica- « vero, huic libello inserere. r

Ex quibus omnibus non male concludit vir clarissimus plurimum præstare Vindobonensi codici hunc Brixianum.

(29) In appendice de cod. ms. memorat, p. m. 443.

Primus ejus operis mentionem fecisse videtur A privilegiis ad Romanum pontificem pertinentibus, Anonymus Mellicensis superius a nobis adductus, qui ab uno opere Bonizonem videtur novisse. Post Lambæcii vero recensionem • Brixiani codicis notiam (pergimus in verbis Gradenigi) primus vulgavit in supplementis ad Labbaeanam conciliorum editionem Dominicus Mansius (tom. II, *in Praef. ad append.*, p. 3), quem de pretiosi codicis inventione reddideramus certiores. Cl. abbas Trombellius a nobis laudatus eum codicem cum nobiscum ante aliquot annos in citato archivio vidisset, provinciam suscepit in lucem emitendi, obtenta in eum finem illius exscribendi ab illustriss. ac rev. canoniciis facultate. »

Optandam sane reverendissimum hodie congregationis S. Salvatoris abbatem generalem, et tot ingenii atque doctrinae eximiæ monumentis insignem Joannem Chrysostomum Trombellium, ab ea spe nos non deturbare ob mendosissimum et acephalum codicem Brixensem, quem obiter inspectum officiose nimis commendaverant alii. Maxime cum spes nondum decollarit ea que vel hi cant vel deficiunt e Vindobonensi, resarcendi, emendandi et redintegrandi. In catalogo ipsocod. Brixensium Gradonico referente ita recensetur : « Bonizonis episcopi, etc., etc. Collectio canonum est anno 1100 vix elapsa, confecta (anno decennio ante et amplius diem suum jam obierat Bonizo) opus ineditum est. Prima pagina desideratur aliaeque nonnullæ nonnullis in locis. »

IV.

Epitome historiæ pontificum Romanorum.

Exhibit illam idem ille codex Vindobonensis modo memoratus, qui Bonizonis decretale continet, « cui Proemii loco praefixa est (sunt verba Lambæcii [loc. cit., p. 797] a S. Petro apostolorum principe usque ad papam Urbanum II, qui die xii Martii anni 1138 electus est. Titulus jam memoratae epitomes hic est : *Chronica Romanorum pontificum edita a Bonithone Sutriño episcopo, viro per omnia doctissimo.* »

Illustris Muratorius, quem nihil fugit quod rebus Italiæ illustrandis quoque modo saceret, cum Lambæciana haec legeret, nullum non lapidem movit, ut monumentum hoc publici juris faceret, ut ipse testatur his verbis : (30) « cuius postremi libri (*epitomes historiæ pontificum Romanorum*), cum ego summopere avidus forem, intellexi tandem nihil aliud illie exhiberi, nisi merum brevem catalogum Romanorum pontificum, quales multos habemus, propterea ab eo ultra mihi procurando abstinui. »

Postrema verba hujus epitomes haec sunt : « Hucusque incipiens a beato Petro apostolorum principe usque ad nostra tempora Romanorum pontificum acta compendiose digessimus, superest nunc ut de

A priviligiis ad Romanum pontificem pertinentibus, et de prærogativa ipsius sedis, non profuse sed succincte, Dei juvante gratia, disseramus. » Post quam velut prophones in decretale suum, de quo superiorius egimus, progrederit.

Casimirus Oudinus, qui primus a Lambæcchio, et ex illo potissimum Bonizonem scriptoribus Historiæ ecclesiastice inseruit, alium ejusdem epitomes codicem ms. ex Thoma Smio catalogi cod. mss. Cottonianæ memorat (31) his verbis : « Exstat aliud ms. exemplar hujus operis in Cottoniana Angliae bibliotheca sub effigie Julii littera A, cod. VII, num. ii, his verbis : *Chronica Romanorum pontificum edita a Bonithone Sutriño episcopo, viro doctissimo, usque ad Urbanum II, ut habeat titulus : Hujus Romani pontificis acta, auctor intime se scripsisse dicit.* » Haec ibi, ubi tamen fallitur vir doctissimus, dum existimat Martinum Polonum, dum Bonizone De gestis pontificum allegat, hanc epitomen præ oculis habuisse, cum constet librum ad Amicum, qui vere hunc titulum gestorum implet, designare voluisse.

V

Contra Hugonem schismaticum libertus.

Eum librum, qui Urbani II initia comprehendebat, hodie aut expectare jubemur latenter aut deplorare deperditum. Meninit ejus ipse Bonizo duobus in locis, semel in opusculo De sacramentis Ecclesie, quod Muratorius in lucem protraxit, his verbis : « Qualiter vero primus sit (S. Clemens papa) per electionem Petri, et tertius in gradu, si quis gnarus Cesse voluerit, legat Librum, quem scripsi in Hugonem schismaticum, et ibi inveniet ad plenum dilucidatum (32). » Et denno atque copiosius in peroratione epitomes pontificæ Historiæ de qua modo, sequentem in modum (apud Lambæcium, l. c.) : Urbani vero pontificis acta, et de ejus victoria, si quis scire voluerit, legat librum quem scripsi in Hugonem schismaticum, et ibi inveniet ad plenum dilucidata.

De Hugone Candido cardinali, quiet Alexandro II apud Agnetem nostram augustam Henrici IV matrem fluctus excitavit, et postea Gregorio VII in gratiam Henrici filii maxime adversatus est, temporum illorum scriptores, pro partium quisque studio plurima memorant. Ipse Bonizo in rebus Alexandri II prolixam mentionem facit, sed ubiorem multo haud dubie in eo scripto, quo hodie caremus, fecerat, quod ipsum forte cum deplorata jamjam auctoris nostri scripta caput proferant, bono eventu emerget.

Ant. Pagius Criticæ Historico-Chronologicæ in Annal. Baronii t. IV, ad ann. 1044, p. 166 b, cui viro a se sagaci, nasum criticum præterea fluxit, prodigium eruditio Longueryus, ita de Hugone, occasione hujus ipsius opusculi : « Inscriptus fuit in Hugonem schismaticum, hoc est contra Hugonem

(30) Autiq. Italie Medii ævi dissert. xxxvii, col. 599, t. III.

(31) T. II, p. 744, 745, ubi mentio catalogi hujus

anno 1696, Oxonii in fol. editi, p. 2.

(32) Libello de sacramentis, apud Murat. i, c. p. 602.

cognomento Candidum, cardinalem presbyterum T. A. S. Clementis qui anno 1061 post obitum Nicolai papæ caput et antesignanus fuit eorum qui novum pontificem Romanum non nisi consulto et consenteiente imp. Henrico IV creandum esse contendebant. »

VI.

Liber ad Amicum.

Ita eum indigit ipse Bonizo in fine epitomes Historie pontificie, canonum collectioni a se suscepitæ, in codice Vindobonensi præfixæ. Est autem opus istud insigne, ipsum illud quod ex membranis Boicis, novem libros complexis, modo in lucem protrahimus. Argumentum breviter ita adumbravit Bonizo : « Ceterum si quis de Theophilacto Tusculano, qualiter Joanni sacerdoti vendidit papatum, et quomodo uno codemque tempore Theophylactus et Gregorius et Sylvester Romanum non regebant, sed vastabant pontificatum, et qualiter Henricus rex, Conradi filius, Romanam Ecclesiam a talibus pestibus liberavit, gnarus esse voluerit, legat librum quem dictavi, qui inscribitur *Ad Amicum*; et ibi inveniet huc ordinabiliter esse digesta. Inveniet autem, et ibi papa Clemens electus qualiter sit, qualiterve Henricus rex imperator ab eodem ordinatus sit, et de Damaso ejus successore quot in papatu duxerit dies, et de præclaro Leone, quid in papatu egerit, qualiter vitam finierit, et de Victore ejus successore quid egerit, aut quid ejus temporibus novum evenierit; et de Stephano Godefredi ducis germano, et qualiter ejus temporibus *Patarea* apud Mediolanum exorta est; et de Nicolao papa et de lite quam habuit cum Benedicto invasore, et quid egerit in papatu, et de Alexandro papa, et de lite quam habuit cum Cadolo Parmense et de ejus victoria, et quid egerit in papatu et de ejus fine, et de septimo Gregorio et de ejus electione, et de vita ejus et moribus, et qualiter ad altare Domini in nativitate a Centio viro crudeli captus sit, et eo die Dei gratia liberatus, et de Werra quam sustinuit ab Henrico imperatore, et de controversia, quam habuit cum Viberto, et de aerumnis, quas sustinuit, et de obsidione civitatis et sua, et qualiter a Roberto Romanorum duce sit liberatus, et qualiter beato fine quieter, aptissime declarata. » Haec Bonizo, quæ verba exinde deprompta exacte repetit Baroniani operis insignis commentator Pagius, et more suo insertis notis illustrat (*loc. cit.*), ad quas lectorem remittere placet; quantum autem pretium statuerit ille ipse monumentorum historia ecclesiastica probus aestimator, ex verbis quibus jacturam ejus deplorat facile colligimus. « Profecto, exclamat ille, perisse opus, quod annalibus ecclesiasticis maximam lucem effudisset summopere dolendum. Haec tamen sufficiunt ad declarandum quantum is de rebus hoc tempore Romæ gestis edocutus fuerit. »

Plenius id præstabit opus ipsum, quod eruditorum oculis subductum et longa oblitione memoria ipsorum exemptum, parum absuit quin ipso fere in portu naufragium facheret. E bibliotheca enim Boica, ubi latebat et fallebat ignotus codex, in hominis privati bibliothecam (superfluum luxus et potentiae suppellectilem) traductus, a morte ejus, in angulo quadam familiae herciscundæ commodum tempus, donec ad bractearios iret, præstolabatur, dum manum ducentu Minerva in eum incidi vir reverendus et gravioribus aequa ac amoenioribus litteris, pro natum et instituti dignitate instructissimus Joannes Edelweckius clericor. reg. D. Cajetani apud nos degentium tum prepositus, qui profugum aut raptum familie restituit.

B Codex ipse membranaceus est in quarta quam vocant forma eaque minore et vere quadrata. In Bavanicum ex Schedelianâ transiit, toties a nobis memorata. Antiquioris domini nullum ibi vestigium, in postico assere in schedula agglutinata, charactere quem vocant monastico legitur : *Libellus Boni Thonis, et est Chronica a Constantino usque, etc.*

In antico vero forinsecus : *Historia Bonithonis Eutriensis episc. de persecutione Ecclesie.* Adjecta nota veteri bibliothecæ *Stat. VII, num. LIV A*, qui ordo, bibliotheca ex arte Taufkirchensi monachium ab Alberto translata, postea immutatus, codicibus adhuc hæret illitus. Hodie inter cod. ms. Lat. num. Dcxiij signatus est. Ipse codex characterem C sœculi duodecimi ita graphicè refert, ut paradigmatis loco rei diplomaticæ tyronibus esse possit : litteræ capitales hodie rubent, sed in quibus vestigia argenti, quo inducta fuerant, adhuc manifesta. De opere ipso nihil est quod ante dictis adjiciam. Testem temporum illorum novum produco, an et veritatis? ii arbitrantur qui veterum elogia, cum recenter repertis testimoniosis conferent. Notas non adjeci idque consulto ne milii coquos iniquiores redderem quam convivas, et que summa consilia fuit, propter juscolum, pisces perdere nolui : recentem præbui, alii condiant Rerum Boicarum scriptoribus inseri a me Bonizonom, si qui erunt qui vitiligent, eos quidem dignos non habeo adversus quos maximorum virorum (quod possim) exemplo me tuear; mihi certe auctor, hactenus deploratus, qui non Germanicas solum res, verum Boicas quoque plurimis in locis illustraret, si alia omnia desint (quo abunde tamen supersunt) dignissimum visus est, qui prima quaque non data tantum verum etiam arrepta occasione ederetur; quod ea contineat, « quæ qui legat, non multum desideret contextam historiam illorum temporum; sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat (*Nepos de epist. Ciceronis ad Atticum*). »

BONIZONIS

SUTRIENSIS PRIMUM, POSTEA PLACENTINI

EPISCOPI

LIBER AD AMICUM

SIVE

DE PERSECUTIONE ECCLESIAE LIBRI NOVEM

Nunc primum e codice membraneo unico bibliothecæ quondam Schedelianæ, hodie Bavariae, descriptis atque edidit Andreas Felix OEFELIUS

INCIPIT

LIBER BONIZONIS SUTRIENSIS EPISCOPI

QUI INSCRIBITUR AD AMICUM (33)

INCIPIT LIBER PRIMUS.

Queris a me, unicum a tribulatione que circumdedit me præsidium, quid est quod hac tempestate mater Ecclesia, in terris posita, gemens clamat ad Dominum, nec exauditur ad votum, premiatur nec liberatur, filiique obedientia et pacis jacent prostrati, filii autem Belial exsultant cum rege suo, præsertim cum qui dispensat omnia, ipse sit qui judicat æquitate. Est et aliud unde de veteribus sanctorum Patrum exemplis a me petis auctoritatem, si licuit, ut licet, Christiano pro dogmate armis decentare. Quibus tua mentis fluctuationibus si aurem sani cordis adhibueris, facile respondebitur, tum quia in promptu nobis est, tum quia hoc tempore mihi scribere hoc valde visum est necessarium. Igitur de Dei misericordia confisi, qui linguas infantium disertas facit, adoriamur sermonem.

Mater Ecclesia, que sursum est nec servit cum filiis suis, tum maxime liberatur, cum premiatur; tunc maxime crescit, cum minuitur. Nemo enim coelestis regni Abel concivis esse merebitur, nisi qui in presenti Cain malitia ad puerum limaverit. Sic Enoch probatus repertus raptus est, ne malitia mutaret eorū suū (*Sap.* iv, 11). » Sic Noe, humani generis reparator, per sexcentos ferme annos, quibus ab his qui se injusta maculaverunt commutatione multa perpassus cum domo sua mundo vindice aqua pereente, liber evasit. Quod si filii Jerusalem aliquando captivi detinentur, tamen non serviantur, quod

A et si super flumina quidem sedentes fuentes irriguas non delectantur, in salicibus suspendunt organa, et non cantant canticum in terra aliena, sed ad Jerusalem suspirant; et ideo beati qui allidunt parvulos ad petram, filia autem Babylonis misera (*Psal.* cxxvii). Sic Hebreus ille quidem Hur non tenuit Chaldaeorum, Babylonio non servit fasti, ad Jerusalem vero tedent Melchisedech videlicet, et ab eo benedictus ab Omnipotente « pater multarum gentium » appellatus est (*Gen.* xvii, 4). Quod vero scriptum est « duos filios habuisse, unum de ancilla et unum de libera, scilicet qui de ancilla secundum carnem, qui autem de libera per reprobationem (*Gal.* iv, 22, 23); qui sunt duo populi, unus Catholicorum, alter vero hereticorum, sicut tunc qui secundum carnem persecutus est eum qui secundum spiritum (*Ibid.*, 29); ita et nunc. Unde dicit Scriptura: « Ejice ancillam et filium ejus. Nec enim haeres erit filius ancillæ cum filio libere (*Ibid.*, 30).» Itaque Sara clamante ad Abraham Angelo intercedente, Ismael ex persecutione exhæredatur, Isaac vero hereditate donatur (*Gen.* xxii). Ecce alia persecutio, quam Isaiae sustinet patienter. Fodit puteos, quos ante federat pater ejus, invenit aquam, pro qua rixati sunt Allophili (*Gen.* xxvi, 19, 20). Non repugnavit, patienter sustinuit, quandiu invenit abundantiam et per abundantiam veniret ad Bersabe (*Ibid.*, 32, 33), que puteus septimus et requies interpretatur, luce clarius demonstrans, cum persecutio ab his qui foris sunt nobis infertur, tolerando

(33) Haec litteris argenteis.

devincendam. Cum vero ab his qui intus sunt evan- A debat exemplis. Præcipue Romanus Christianusque gelica falce prius succidendam, et postea omnibus viribus et armis debellandam. Quod melius ostendemus exemplis; sed quid nobis cum allegoria? veniamus jam ad Evangelicam veritatem. Veniamus ad lucem « quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (*Joan.* 1, 9). » Veniamus ad verba celo terraque durabiliora, et inveniemus nihil nobis cum mundo amicum, nilve commune. Ideo non dolendum est nobis, cum perimus, sed potius gaudendum. Sic enim Salvator ait : « Nolite mirari, si odit vos mundus, scitote quia me priorem vobis odio habuit (*Joan.* xv, 18). » Et iterum : « Pacem meam do vobis, pacem relinquendo vobis; non quomodo hic mundus dat, ego do vobis (*Joan.* xiv, 27). » O quanta dignitas mundum cum Filio Dei sentire inimicum, ut Patrem, qui in celis est, una habere possimus amicum. Qui postea nos invitans ad passionem, sic ait : « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere (*Math.* x, 28). » Et post pauca : « Si quis venit post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (*Math.* xv, 24). » Quod si membra summi Capitis sumus, debemus eum imitando eique inhærendo illuc tendere quo eum pervenisse pro certo cognovimus [*inserendum forte* per *vel* post], probra et flagella et irrisiones et turpissimam mortem crucis, ad gloriam pervenit resurrectionis et consummatus factus, gloria et honore coronatus, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotens. Sic et nos, si filii summi Patris sumus, per mandanas possessione: debemus commorari secum, ut conresurgententes simul conregnare possimus, quod illi matris nostræ non habentis maius neque rugam (*Ephes.* v, 27 primi fundatores et documentis docuere et exemplis monstrare. Respondet enim aliud princeps ovilis et vas electio- nis et filii Boarnages (*ita cod.*) et fratres Domini cæterique Dominicæ gregis arietes, aliud nos docuerunt, quia mundum cum pompis suis relinquentes, quæ sursum sunt sapiamus, non quæ super terram (*Col.* iii, 2). Quid exemplis monstraverunt, cum irent gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habitu erant pro nomine Jesu contumelias pati (*Act.* v, 4). Igitur postquam in omnem terram exiit sonus eorum (*Psal.* xviii, 5), consummati facti constituti sunt principes super omnem terram (*Psal.* xliv, 17). Hos secutus est martyrum candidatus exercitus, qui per varia penarum genera mortem invenientes, ateruanam vitam lucrati sunt. Quorum alii stipitiib, suspensi, alii varvis cruciatibus perempti, alii capite truncati, alii vivi excoriati, alii flammis concremati, alii fluminebus necati, alii vectibus perforati, alii vivi defossi, alii luminibus privati, alii membris cæteris debilitati, alii secti, alii lapidati, alii vincula et verbera experti, insuper et carceres circumierunt in melotis et in pellibus caprinis (*Hebr.* xi, 37). Illos ad tam præclaram gloriam perduxit pontificalis apex, qui, quamvis pene toto orbe jam diffusus, quod verbis prædicabat, osten-

A senatus, qui a beato apostolorum principe sumens exordium per ducentos ferme annos ad pii Constantini tempora, continuis bellorum successibus diebus noctibusque cum antiquo hoste decertans xxxiii vicibus de eodem venenoso serpente triumphans, non ante desuet tolerando certare, subjiciens sibi principatus et potestates (*1 Petr.* iii, 22), quia ipsum Romani imperii ducem Christianæ subjecit religioni.

Explicit liber primus.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Igitur Constantino a Sylvestro sanctæ Romanæ Ecclesie episcopo baptizato et ab eodem imperiali diadema sublimato clausa sunt templa, reseratae sunt Ecclesiae, ceperunt parietibus depingi imago Salvatoris et e publice dejici imago Jovis; ceperunt altaria erigi et simulacula dejici; redditæ est pax in toto orbe Ecclesiæ quamvis non longo tempore duratura. Nam ejusdem pii principis tempore, surrexit Arius, maximus Ecclesiæ devastator, a quo Ariana heres exorta est, et ab eo mille hereseos novitates, contra quas omni Christiano pugnandum pro officio sui consideratione nulli dubium est. Nam veterinosus senex dolens imperiali vasa, per quæ Christianam persecutus religionem sibi esse sublata, omnem se collegit in iram, et per quosdam sue artis viros falsa justitia inebriatos, non cessavit, nec cessat, nec ad usque illius « qui extollitur super omne qui dicitur aut colitur Deus (*II Thess.* ii, 4) » tempora cessabit Ecclesiæ maculare puritatem.

Sed cum a Constantino ceperimus, Constantini laudes persequamur. Hic est Constantinus qui legem posuit evangelice doctrine consonantem, ut omnes episcopi Romanum episcopum haberent caput, sicut omnes judices regem. Hic est Dominicus crucis invento: Christiani nominis maximus propagator, almæ novæ Romæ fundator, basilicarum præcipius fabricator; hic est qui nobis sanctam Nicenam synodum congregavit, in qua omnium episcoporum subsellia ipse composuit, et ipse sub pedaneo sedens scabello indignum judicans imperiale sedem thronis illorum admiseri, quorum sedes judicaturæ sunt duodecim tribus Israel (*Math.* xix, 28). Cui cum quadam die libelli accusationum ab episcopis porrigerentur, fertur dixisse : Absit, ut ego judicem deos! De vobis enim dictum est : « Ego Duxi : Dii estis (*Psal.* lxxxii, 6); » neque enim rectum est ut major a minore judicetur. Hic est, de quo legitur dixisse quia si invenire malique, religioso habitu circumactum, turpitudinem operantem, pallio meo cooperuisse eum, ne dignitas tanti nominis infamaretur. Hic reliquit filios, heredes quidem regni, sed non religionis. Nam filius ejus Constantius, qui defunctis fratribus imperii post eum suscepit monarchiam, Arianae hereseos zelo mirabiliter vastavit Ecclesiam; nam episcopos exilio relegavit quosdam vero gladio truncavit. Hic cum per Ermogenem præfectum, Paulum episcopum Cpoli expellere niteretur,

populus Catholicorum divinæ legis zelo armatus in A canonum eligite, qui nostris possit mederi vulneribus. Quam piissimis principis humilitatem Deus ex alio respiciens exaudivit, et sibi et Ecclesiæ donavit Ambrosium episcopum; qui quando vixit erga sacerdotem Dei devotissimus pacifice imperium Romanum gubernavit. Sed a pii Constantini usque ad Longobardorum crudeliam regna quinque Romani imperii principes secundum Dei timorem et episcoporum consilia et præcipue sub Romano episcopo obedientes existere, Ecclesias colendo, clericos diligendo sacerdotes honorando, dum vixerat alta pace rempublicam gubernaverunt, et mortem vita æterna commutaverunt; qui vero inobedientes fuere malo fine perierunt; ut Valens, Valentiniani frater, qui Valentiniiano mortuo, cum ei successisset, Valentinianus ejus filius cum Justina matre sua heretica assumentis tyrannidem, totus Arianus, ecclesias orientales vastavit, episcoposque exilio relegavit. Hujus quoque tempore Gothi et Massagetes Hystrum transeunt, et Illyricum occupant, Epirumque invadunt; demum venientes Calcedonam ipsum scelestum interficiunt, Constantinopolim obsident. Sed mirabile dictu!

B

Dominica ejus relicta, quod vir non potuit, civitatem a barbaris liberavit. Fuere etiam alii pestilentes, ut quidam Zeno et Constantinus et Anastasius, qui proterve loquens de papa divino fulmine interemptus est; et Valentinianus, qui cum matre sua Justina regno suo expulsus est, sed per Theodosium ipsum recuperatus est. Et Basilius, et quidam Lee et Mauritius, qui cum uxore et filiis suis a Foca morte damnatus est; et alii quam plures, qui sacerdotem Dei inhonorantes privilegia Romanæ Ecclesie auferre molientes et in praesenti vita non quievere, et in aeternum peridere. Quorum temporibus et Persarum exercitus Mesopotamiam invasit, et Saracenorum pessima gens omnem Africam et Marmaricam et Lybian et Egyptum et Arabiam et Judæam et Fenicem a Romana subtraxit ditione. Ab aquilone vero Hunorum feritas et Gothicæ tempestas et Guandalorum procella omnem vastavit Occidentem, quandiu decimum coruæ bestiarum Longobardica scilicet rabies de vagina furoris Domini extracta, Italicas invasit regiones. De qua persecutione melius est silere quam pauca dicere.

C

Fuere etiam prætereare religiosissimi imperatores, ut Theodosius et Honorius et idem Theodosius et Marciniani et Valentiniani pia dualitas, et Constantius et Hyrene et Leo et Justinianus et quidam alii, qui, ut superius prælibavimus et alta pace rempublicam gubernaverunt, et mortem vita æterna commutaverunt.

Imperante autem Theodosio primo, temporalem carpebant vitam Ambrosius et Augustinus et Jérôme, qui salutifera vivendi multa nobis reliquere precepta; quorum Ambrosius ne ab Ecclesia jussu Valentiniani et Justinae pelleretur, armis populorum defensatus est, nec vituperaverit Dei sacerdos divinum populi fervorem, sed potius laudavit. Eodem quoque tempore venerabilis Augustinus Bonifacium princi-

pem, ut Donatistas et Circumcelliones depraedetur A minus Deus rogat, « qui vult omnes salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire (*I Tim. 11, 4*), » ut det seipsum et nullam tarditatem faciat, et accedat huc.

Sed quoniam religiosorum principum superius mentio facta est, aliquid de vita eorum et legibus ab eis promulgatis huic opusculo necessarium duxi inserere. Nuncautem ab ipso Theodosio ordiamur : hic, suscepto regni gubernaculo, barbaros mirabiliter vicit et sedavit, et Arrianos ab ecclesiis expulit, et eas orthodoxis reddidit, Persas intra fines suos stare coegit, Maximum tyrannum regno expulit. Inter ea pacificato regno Thessalonicanam veniens regia licentia populum inconsulte jussit interfici. Quidam Mediolanum venisset, a liminibus ecclesiae a B. Ambrosio prohibitus est, sive cognoscens peccatum suum tamdiu flevit extra ecclesiam publice quamdiu (*ita cod. loco donec*) veniam merrit, data lege ut sententie principum sub animadversione prolatae usque ad xl dies non obtineant firmitatem.

Quantam vero reverentiam erga sacerdotem Dei Archadius et Honoriū filii ejus haberint, leges ab eis promulgatae testantur in hunc modum: Imperatores **ARCHADIUS** et **HONORIUS** Augusti, **THEODORO** PP. præsidi præfecto. Si quis in hoc genus sacrilegii incurrit, ut in Ecclesia catholica irruens sacerdotibus et ministris, vel ipsi cultui loceque aliquid imporet injuria; quod geritur a provinciæ rectoribus animadvertiscat, atque ita provincia moderator sacerdotum et catholice Ecclesia ministrorum loci quoque ipsius et divini cultus injuriam capitali in convictos sive confessos sententia noverit esse vindicandum. Et post pauca: Sitque cunctis laudabile factas atroces sacerdotibus injurias velut publicum crimen insequi et de talibus ultiōrem mereari, etc.

Quid vero Martiani et Valentinianni pia dualitas ad beatum papam Leonem scripsérunt, audiamus: *Et tuam, inquiens, sanctitatem principatum in episcopatu fidei possidentem sacris litteris in principio justum credimus alloquendam, invitantes atque rogantes ut pro firmitate nostri imperii et statu aeternam divinitatem tua sanctitas deprecetur.*

Qualiter autem Constantinus, non ille primus, sed alter, cognomine Pius, imperator scripsérunt domino papæ adverte. Per Deum, inquiens, omnipotenter non est apud nos partis cuiuslibet favor, sed aequalitatem utrisque partibus observabimus, nullatenus necessitatem facientes in quocunque capitulo eis, qui a vobis diliguntur, quoquo modo sunt, omni honore competenti et munificentia et susceptione dignos eos habebimus. Et siquidem utrique convenerint, ecce bene, sin autem minime convenerint, tantum cum omni humanitate eos ad vos dirigemus. Et post pauca: Invitare enim et rogare possumus ad omnem emendationem et unitatem omnium Christianorum, necessitatem vero inferre nullatenus volumus.

Quid vero alter Constantinus et Hyrene Augusti ad Adrianum papam scribant, attendite: Rogamus vestram paternam beatitudinem, magis quidem Do-

A minus Deus rogat, « qui vult omnes salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire (*I Tim. 11, 4*), » ut det seipsum et nullam tarditatem faciat, et accedat huc. Quid Justinianus sancto papæ Johanni promulgatis legibus scribat, audite: Petimus vestrum paternum affectum ut vestris ad nos destinatis litteris manifestum nobis faciat, quod eos, qui prædicta recte confitentur, suscipiat vestra sanctitas, et eos, qui iudicata ausi sunt rectam denegare fidem condemnat. Sed postquam, ut supra retulimus, Longobardica rabies Italia invasit regiones, per triennium quo paganitate detentu sunt, quanta ponarum genera quantas amaras et crudelissimas neces Christianis intulerint, non est facile dictu. At postquam in Arriana hæresi baptismum percepérunt, paulo minus; sed ita crudelissime per ext annos, quibus non gubernaverunt, sed vastavere Italiam, tyrannide usi sunt ut si quis harum calamitatum gnarus esse voluerit, legat Dialogorum librum et pontificalia Gesta sanctorum et inveniet calamitates calamitatum et miseras miseriarum.

Explicit liber secundus.

INCIPIT LIBER TERTIUS.

Temporibus autem Adriani summi pontificis, cum se prefatus papa videret oppressum multis miseriis direxit marino itinere suas apostolicas litteras Karolo excellentissimo regi Francorum, deprecans ut, sicut suns pater sanctæ memorie Pippinus, et ipse succurreret sanctæ Dei Ecclesie aduersus insolentiam et tirannidem Desiderii regis Longobardorum. Tunc ipse a Domino protectus Karolus rex aggregans universam regni sui exercitus multitudinem per sex menses obsedit eundem Desiderium in civitate Papia Adveniente, vero paschali festivitate, magno desiderio ad apostolorum limina properavit. Cui pontifex venerandas cruces, id est signa, obviam misit, et universas scolas milicie et pueros portantes ramos olivarum sive palmarum. Ipse vero excellentissimus rex, qua ora easdem sanctissimas cruces et signa conspergit, statim de equo descendens cum suis ad beatum Petrum pedestris perexit. Quem venerandus pontifex in Sabathio sancto Pasche in gradibus ipsius apostolicæ aulae cum clero et populo Romano præstolatus est. Qui dum advenisset, omnibus gradibus B. Petri deosculatis, ad prænominatum pervenit pontificem.

Cum se mutuo amplexati fuissent, tenuit idem Christianissimus rex manum ipsius pontificis, et ita ad beati Petri confessionem cum omnibus suis properans terram prostratus, Deo et sancto ejus apostolo vota persolvit. Tunc rex obnoxie precatus est pontificem, ut illi licentiam tribueret Romanum ingrediendi, orandi gratia per diversas ecclesias; et descendentes pariter ad corpus beati Petri cum judicibus Romanorum et Francorum, sesequuntur per sacramenta munientes ingressi sunt continuo Romanam, celebrata vero paschali festivitate, quarta feria oblatis magnis donis beato P., ad obsidionem Papæ rever-

sus est, et auxiliante Deo et eodem apostolo Desiderium Longobardorum regem cum conjugi sua secum deportavit, et sibi omne regnum ejus subjugavit. Quo mortuo, Ludovicus eius successit ejus filius vir mitissimus, qui primus omnium Francorum regum imperiali sublimatus est dignitate. Hic offensus beato P. multa donaria, restaurans antiquitus facta privilegia, legem sancivit imposterum in hunc modum continentem.

In electione Romanorum pontificum neque servus neque liber ad hoc venire presumat ut illis Romanis, quos ad hanc electionem per constitutionem sanctorum Patrum antiqua admisit consuetudo, aliquod faciat impedimentum. Et si quis contra hanc nostram constitutionem presumpserit, exilio tradatur, insuper etiam ut nullus missorum nostrorum cuiusque impeditio argumentum componere in praefata electione audeat prohibemus.

Post eius obitum per multa succedentium temporum curricula usque ad pestifera Lotharii tempora, qui ab eo suscepere originem decentissime gubernare imperium; quos si quis studiosus voluerit cognoscere, legat leges ab eis promulgatas, videat sepulturas martyrum auro gemmisque decoratas, basilicasque eorum mira pulchritudine exornatas, monasteria quoque religiosa utriusque sexus ab eis constituta cohabitacula clericorum regulariter viventium ab eisdem primitus ordinata et per reliquias que nostris supersunt temporibus satis poterit advertere, quam Christianissimi quamque Deo amabiles extitere. Leges vero ab eis promulgatae haec sunt: ex victimis (*ita cod.*) Károli et Lodoici imperatorum: sacramonum canonum non ignari, ut in Dei nomine sancta Ecclesia suo liberius potiatur honore assensum ecclesiastico ordinu[m] præbemus, ut scilicet per electionem cleri et populi secundum statuta canonum de propria diœcesi remota personarum et munera acceptance ob vitæ meritum et sapientiae donum elegantur, ut exemplo et verbo sibi subjectis usquequaque prodesse valeant.

Item constitutio K. imperatoris: Volumus atque precipimus ut omnes nostra ditioni, auxiliante Domino, subjecti tam Rouani quam Franci, Alamanni, Baugueri, Saxones, Lotharingi, Rixones, Galli, Burgundiones, Brittones, Longobardi, Guascones, Beneventani, Gothi, Hispani ceterique omnes subiecti nobis quounque legis vinculo constricti, vel consuetudinario more connexi. Hanc sententiam, qua ex sexto decimo Theodosii imperatoris libro, capitulo videlicet xi, ad interrogata Ablavii duecis, qua illis et omnibus prescripta misimus, et inter nostra capitula pro lege tenenda consultu omnium nostrorum fidelium posuimus, lege cuncti perpetua teneant, ut quicunque item habens sive petitor fuerit, vel in initio litis vel decursus temporum curculis, sive cum negotio perhortatur, sive eum jam cepiter promi sententia, si judicium elegerit sacrosancte legis antistitis, illico sine aliqua dubitatione etiam si aliqua pars refragatur, ad episcopo-

A rum judicium cum sermone litigantium dirigatur. Multa enim, quae in iudicio copiosæ prescriptionis vincit promi non patiuntur, investigat et promit sacrosancte religionis auctoritas. Omnes itaque cause, que vel prætorio jure vel civili tractantur, episcoporum sententiis terminatae perpetuo stabilitatis jure firmantur, nec licet ulterius tractari negotium, quod episcoporum sententiis deciditur. Testimonium etiam licet ab uno episcopo perhibitum omnes judices indubitanter accipiant, nec aliis audiatur, cum testimonium episcopi a qualibet parte fuerit reprobmissum. Illud enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorrupte, quod a saerosancto viro conscientia mentis illibate pertulerit, hoc edicto salubri firmamus, et perpetua lege tendendum censumus.

Hæ sunt leges Christianis imperatoribus dignæ, qui non, ut mos est, Gracorum imperatorum per spadonum astutiam, sed per sacerdotum prudentiam regnum gubernaverunt, et ideo beatæ quia quoque in presenti vixere alta pace quievere, et in futuro cum Christo regnabunt sine fine.

Sed cum prænominate Lotharius sepe a papa Nicolao esset ammonitus, ut Gualdradam pellicem suam dimitteret, et nollet acquiescere, sententiam meruit excommunicationis. Infelix autem non resipiens, sed adjiciens peccatum peccato, ausus est inflamare donum papæ senioris Romæ; et ideo non solum excommunicatus, sed etiam imperiali dignitate et omni Francorum potestate depositus est.

C Quantas vero calamitates Romanis hic intulerit, et qualiter donum papæ injuriaverit, eumque sibi rationes prætentente spreverit et quomodo ecclesiam S. Petri militari manu possedit, et quam turpissima morte perierit, testantur et Francorum Historia et ipsorum regnum usque hodie divisum.

Interea Francorum regno per superbiam exterminato, Italicum regnum patiebatur variæ calamitatis. Nam nunc quidem per Longobardorum tyrannudem, aliquando vero per Burgundionum violentiam, plenarumque vero per Salicorum superbiam non regebatur, sed potius vastabatur. Eodem quoque tempore Romana Ecclesia periculosè subjacebat cladibus, nam Romanis auxilium imperatoribus ferre non valentibus propter senatorum frequentissimos incursus, Francis, ut superius diximus, divisus et ab ecclesia sequestratis, urbis Romæ capitanei nomen sibi inane imponentes patriatus, Romanam Ecclesiam validissime devastaverunt. Quod nomen ideo inane, quia in Romanis fastis nec paganorum tempore nec Christianorum usquam inventur. Si enī dignitas esset aliqua, aut per hanc tempora inveniuntur signata, aut leges promulgatae aut tabulae insigne. Sed in Romania legibus nusquam tale aliquid inventur. Verum esto aliqua dignitas ad constitendum forsitan imperatorem habilis, ordinationi vero summi pontificis nullatenus oportuna. Unde vero hæc substituo (*ita cod. forte superstitionis*) sumperit exordium, paucis, si potero, explanabo. Go-

thica tempestate et Guandalorum gladio et Longo-
bardica rabie dum Roma premeretur, non ferentes
impetum barbarorum Romani ab imperatoribus pa-
trocinium militum implorabant, quod illi, prout
tempus concesserat, libentissime faciebant. Nam ex
latere suo nittentes spadones viros probatisimos
veluti Narsum et Belisarium et alios complures ma-
gistros militum creabant. Quivenientes Italiani, ple-
rumque barbaros fugabant; aliquando vero solos
muros urbis tuebantur. Hos Romana popularis sim-
plicitas velut patres urbis, patricios appellabat, eo
more quo usque hodie Romanas civitatis magnates
protectores appellat. Sed rei ordinem prosequamur.
Hi vero, quos supra memoravimus, urbis capitanei
accepta tyrannide licenter cuncta faciebant. Nam
non solum cardinalatus et abbatias et episcopatus
turpissima venalitate foedabant, sed ipsum etiam
Romanae Ecclesiae pontificatum non spectata aliqua
morum dignitate nec aliqua tanta Ecclesiae prero-
gativa, solummodo ad libitum, cui placebat, vel qui
plus manus eorum implebat, donabant; et non so-
lum clericis sed et laicis; ita ut uno eodemque die
plerumque et laicus esset et pontifex; sicque lan-
guescente capite infirmabantur et cetera membra,
in tantum, ut non solum altaris ministri secundi
ordinis, sacerdotes et levitae, sed ipsi pontifices pas-
sim concubinati haberentur, ut ipse usus jam ade-
leret [*i.e.* aboleret] infamiam, et consuetudo turpis-
simas venalitatis quodammodo videtur leviare deli-
ctum, et non tantum in partibus Romanæ, sed per
totius Occidentis climata hæc agebantur; quippe
tacente pastore, magis autem fugiente, ino vero
ipso lupo facto custode, quis staret pro oibvis?

Dum hæc agerentur, Saracenorum vilissima gens
oras maritimas Italie depopulata est; debinet par-
tem Calabriae et omnem Siciliam invadit: ab aqui-
lone vero Ungarorum valida gens transiens Ystrum
omnes cohaerentes sibi regiones devastans, insuper
omnem Germaniam et Gallias usque ad mare Brita-
nicum depopulans, ad ultimum per Burgundionum
regna Italiae veniens, ita eam depopulata est, ut
pene, captivis ductis rurculis, redigeretur in solitu-
dinem.

Explicit liber tertius.

INCIPIT LIBER QUARTUS.

Ungarorum igitur bachante saevitia, surrexit qui-
dam Saxonum et Francorum rex, nomine Otto, qui
bis eos bello victos, tertio bello pene consumptos
infra fines suos eos habitare coegit. Sed quando
tanti regis mentio facta est, quibus majoribus ortus,
vel qualiter ad Romani regni venisset fastigia mihi
scribere visum est opera prestitum. Is enim Saxo
genere, Henrici magni Saxonum et Francorum regis
fuit filius, qui primitus dux Saxonum, postea vero
defuncto Chunoandro rege Francorum, per Hemu-
rardum ejus germanum regni suscepit insignia. Hic,
susceptis regalibus signis, Francia citissime sedata,
Saxoniam ab Ungarica servitute commisso bello
liberavit. Deinde Bavariam, expulso rege Arnulfo,

A subjicit sue ditioni, eamque post Henrico suo filio
tradidit in ducatum. Brocardum vero Suevorum du-
cem in ditionem suscepit. Dehinc occidentalem
Franciam per Cunibertum suum generum Saxonum
conjunxit imperio; Utam quoque suam filiam Ludoico
Latinorum et Francorum regi tradidit in conjugium;
sicque sedatis omnibus rebus, filio suo Ottone rege
pro se jam designato Ecclesiarum Dei maximus fa-
bricator et Christianæ religionis propagator beato
fine quievit.

Cuius successit filius ejus Otto vir magnificus et totus
Christianissimus. Hic primum, ut superius diximus,
Ungaros debellavit, et non solum omne suum re-
gnum, sed etiam omnem Occidentem ab eorum ser-
vitute liberavit. Hic Ludovicum cognatum suum per-

BHugonis tyrannidem paterno solo pulsum regno
restituit. Nam militari manu intravit, Franciam Re-
morum civitatem obsedit et cepit, Parisium intravit.
Hugonem auctorem tyrannidis usque ad Britannicum
mare persecutus est. Inde Aquisgrani veniens,
aquitam Romanorum signum, quod contra Germanos
multis temporibus ait extensis stabat, Francigenis
usque hodie prominere praecepit.

Hinc Maguntiam veniens Ruodolfum Burgundio-
num regem bella sibi inferentem vita privavit etre-
gno, cuius lancea, insigne scilicet imperii ante no-
stras usque hodie portat imperiales potestates.

His ita transactis, cum talis ac tantus rex priore
sua conjugi orbatus esset, audissetque famam no-
bilissimæ atque prudentissimæ Adelete [*erat inter
lin. scriptum Adelhaidæ*] quandam Lotharii Longo-
bardorum regis conjugis, quam simul cum Ottone
comite Belingarius tyranus intra Canusiam permul-
tos annos obsederat, tantæ reginæ compatiens mise-
rii simul et tanti comitis admirans fidem, delibe-
ravit ferre auxilium. Qui citissime congregans exer-
citus sui multitudinem Belingario extincto filiisque
ejus a regno expulsis regnum sibi Ottonis consilio
comitis pacatissime suscepit et conjugem.

Dehinc ejusdem Ottonis consilio cupiens Romanum
videre ad Joannem papam urbis Romæ sacramentum
dedicorporale in hunc modum: Tibi domino Joanni
papæ ego rex Otto promitto et juro per Patrem et
Filium et Spiritum sanctum et per lignum mirificæ

DCrucis et per has reliquias sanctorum, quod si per-
mittente Deo Romanu venero, sanctam Romanam
Ecclesiam et te rectorem ipsius exaltabo secundum
meum posse, et nunquam vitam aut membra neque
ipsius honorem, quem habes mea voluntate, aut
consensu aut meo consilio aut mea exhortatione
perdes, et in Roma nullum placitum aut ordinatio-
nen faciam de omnibus qua ad te aut ad Romanos
pertinent sine tuo consilio, et quidquid de terra
Sancti Petri ad nostram potestatem venerit, tibi red-
dam. Cuicunque autem regnum Italicum commisero,
jurare faciam illum, ut adjutor tuus sit ad defen-
dendam terram S. Petri secundum suum posse. De-
hinc Romanam tendens honorifice a Romanis susceptus
et a domino papa benedictione impriali est subli-

matus, primusque omnium Germanorum regum ap-
pellatus est imperator.

Hic, pacata Italia, Saxoniam cum uxore repedavit, ex qua suscepit filium et nominis successione et regni cui Romani sanguinis dedit uxorem Coplitani scilicet imperatoris filiam. Idem cum Mainbure (34) ecclesiam mira pulchritudinis fabricasset, multosque gentilium populorum ad viam veritatis revocasset, languore corruptus vita terminum sortitus est; cuius corpus in prefata ecclesia condecorati honore humatum est.

Cujus filius cum suscepisset imperium, patri per omnia equiparans circa cultum ecclesiarum cepit esse studiosissimus et erga Christianam religionem devotissimus. Hic regni rebus bene compositis Romanum properavit, benedictionem suscepit imperiale. Dehinc Apuliam tendenscum Coplitano bellum commisit, et uno eodemque die his vixits victor apparuit tertio; qui Romanum rediens vi febrium corruptus ad limina apostolorum occubuit, ibique in pace sepultus quiescit, vere beatus, terque quaterque beatus, qui ex tanto numero imperatorum et regum solus meruit inter pontifices cum apostolorum principe coronatum habere sepulturem.

Hie filium quidem reliquit, et haeredem quidem regni et nominis utinam et pietatis, qui cum puer regnare cepisset, et ad adultam iam pervenisset etiam, suauis matris Johannem quemdam Placentium episcopum, Gracum genere, ad transmarinas partes legavit, ut sibi Romani sanguinis adsciceret uxorem.

Ea tempestate Crescentius quidam urbis Romae capitaneus, qui sibi inane nomen patritatus vindicaverat, assumens tyrannidem, dominum papam, qui secundum Ottonom, patrem scilicet hujus adolescentis coronaverat, pontificatu expulit. Qui veritus regis vicinitatem, nam Alpes jam transierat, illudque valde formidans, quod papa Ravennae ejus jam expectabat adventum, secum mente pertractans se hoc modo furorem regis et regiae posse placare, si Jo-hannem episcopum, de quo superius retulimus, amicissimum regis coelactaneum regine, pontificem ordinaret. Sed « non est scientia neque consilium contra Dominum (Prov. xxi, 30); » nam veniens prefatus rex Romane Crescentium die obsecsumcepit, et capite truncavit, invasorem vero summi pontificis [potius pontificatus] zelo quidem justitiae, sed plus justo succensus, lumine privavit. caterisque membris dehonestavit. Quod factum in tantum Deo et beato Petro principio displicuit, ut antequam imperiali potiretur benedictione, priusquam cynthia ter exactum condenserit orbem, Domino odibilis sine viatico vitam finivit; et quamvis in suburbio, non xxx millariis ab urbe distante mortuus esset, communis consilio omnes Romani ejus aspernati sunt sepulturam. Cujus corpus incisum cultriset medico-

A rum arte conditum Saxoniam dum fertur, translatum est (*ita cod.*) Quo mortuo et in infernum sepulso omnis Saxonum et Francorum et Bavariorum et Suevorum potentatus in simul conveniens, elegitibi in regem Heinricum, ejusdem sanguinis virum Christianissimum moribus decenter ornatum. Interca Longobardi nacti [*potius rati*] se tempus invenisse opportunum Papiam convenientes Arduinum eligunt in regem, virum armis quidem strenuum, sed consilio improvidum. Teduldus vero dux et marchio a base subtraxit conspiratione seque et sua Teutonica contulit regi, cuius consilio et auxilio post multa bellorum varia discrimina Heinricus rex Italia potitus Romanum veniens, a domino Benedicto papa imperiali auctus est dignitate. Quid plura? Principatus Apulie in pace possedit, Romana Ecclesia privilegia multa concessit, et dona amplissima dedit, deinde Papiam veniens, cum eam sibi tunc non repugnauerit magis dolo quam armis cepisset, ignique dedisset, trans montes abiit, Papebargensem episcopatum, cum non haberet filios, ex suo proprio constituit, eumque per cartulam offertionis beato Petro tradidit ibique ecclesiam beatorum apostolorum principum mirifice ornatum fabricavit. Ilujus temporibus Stephanus Ungarorum rex sacramenta suscepit baptismatis et pereum omnis populus sibi subiectus.

Præfatusvero Heinricus, cum filium non haberet, apostolos elegit haeredes, et terminum vitae suscipiens beato fine quietivit, cuius corpus in ecclesia beatorum Apostolorum, quam ipse dedicavit, decentissime humatum est.

Erplicit liber quartus.

INCIPIT LIBER QUINTUS (35).

Cui successit in regnum Cuonradus cognomine, vir bellicosissimus, qui et post mortem imperatoris Heinrici Boemis signa regalia ferentes prostravit et signare duxit. Franciam vero tumultuantem citissime sedavit, Canonem (36) quendam Bavariorum ducem aliquid de regni fastigio sibi vindicantem et ducatum expulit, et patrimonio nudavit, et in Ungariam fugere coegit. Dehinc Saxoniam intravit, et omnibus regni negotiis sic rite pacatis, Luticos adgressus bello patravit, et usque ad Bellagras fugere coegit.

His ita gestis, misit legatos suos honestos, ut de-
cuit, ad dominum papam, et supplicans, ut ei vexillum ex beati Petri parte mitteretur, quo munitus posset Ungaricum regnum suo subjicere dominatui. Quod, ut audivit papa, libenter concessit et mittens nobiles viros ex latere suo, episcopum scilicet Portuensem et Belinzenonem nobilissimum Romanum de Marmorato, eis haec tradidit præcepta, ut si regi non displiceret, ipsi in prima acie vexilla portarent: quod si regi displiceret, haec ei intimarent: Victoria, quam tibi spopondimus, vide hoc, ne tibi ascribas, sed apostolis. Quod et factum est; nam

(34) Hartmannus Schedelius, cuius quondam ille codex fuit, in margine adscriptis: *Made-
burch.*

(25) In margine sed ab eadem manu litteris ar-
gentinis notatum.

(36) Canonem puto inuuit.

bello commisso fugerunt Ungari, capta etiam unga-
rī regis lancea; quæ per eosdem nuntios Romæ
delata est, et usque hodie ob signum victorie ante
confessionem beati Petri apostoli apparēt.

Interea ungarica potitus victoria Italiam intravit,
Aribertum vero archiepiscopum Mediolanensem ce-
pit, sed fuga lapsus est; döhinc Romanus veniens,
imperialem meruit benedictionem. Döhinc Mediola-
num rediens cum quedam suburbana depopulasset
ab urbe repulsus est, sieque infecto negotio Alpes
transiens vi febrium corruptus occubuit, cuius cor-
pus Spiræ decenti cum honore sepultum est.

Huius successit filius ejus Heinricus, vir sapientissi-
mus et totus Christianissimus; hic in primordio sui
regni Ungaros tumultantes vicit, et citissime sed-
davit. Qui rite omnibus regni pacatis negotis, dum
ad Italiam tendere destinaret, nuntiia a Romana urbe
venientes eumque retardantes mirabiliter reddi-
runt sollicitum. Nam, utsuperius memoravimus, ur-
bis Rome capitanei et maxime Tusculani per patria-
titus inania nomina Romanam vastabant Ecclesiam,
ita ut quodam haereditario jure viderentur sibi possi-
dere pontificatum. Enim vero, mortuo Joanne Bene-
dicti pape fratris, qui uno eodemque die p̄fectorus fuit
et papa (3), cum successisset ei Theophylactus, qui
Alberici fuit filius, Gregorius frater ejus non sibi
vindicabat patriitatus. Hac occasione Theophylactus
neque Dominum timens, neque hominem reveritus,
qui, cata antiphrasin vocabatur Benedictus (38), cum
post multa turpia adulteria et homicidia manibus
suis perpetrata, postremo cum vellet consobrinam
accipere conjugem, filiam scilicet Girardi de Saxo,
et ille diceret nullo modo se daturum, ni renun-
tiaret pontificati, ad quemdam sacerdotem Johannem,
qui tunc magni meriti putabatur, se contulit, ejusque
consilio semetipsum damnavit, pontificatuque re-
nuntiavit. Quod consilium valde esset laudabile, nisi
turpissimum post esset secutum peccatum. Nam idem
sacerdos, de quo supra retulimus, hac occasione
nefando ambitu seductus per turpissimum ve-
nialitatem omnemque Romanum populum pecuniis
ingentibus datis sibi jurare coegit, sieque ad pontifi-
cale ascendit dignitatem, quem verso nomine Gre-
gorium (39) vocaverunt. His ita gestis, Gerardus de
Saxo cum aliis capitanei quemdam Sabinortum epi-
scopum sibi eligit pontificem quem verso nomine
vocaverunt Sylvestrum (40). Quod audientes Grego-
rius patriitatus et Petrus Germani Theophylactum spe
conjugis deceptum ad pontificalia iterum sublevant
fastigia. Sed quis pro tantis calamitatibus nobis locus
remedii, nisivox illa evangelica, quæ confortat apostolū
dicens: « Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat
fides tua (Luc. xxii, 32). » Sed certe et vere non defecit
fides Petri, nec deficiet fides Romana Ecclesiæ in aet-
ernum. Nam in tanta et tam valida tempestate suscitavit
Dominus spiritum eisdem Petri Romani archidia-

coni, qui convocans episcopos, cardinales (41), cle-
ricos, ac monachos, viros ac mulieres, quos timor
Domini aliquantum tetigerat, subtrahens se a præ-
fatorum invasorum communione, et zelo Dei ductus,
ut quondam ille Omas, Hebraicus sacerdos, Alpes
transivit, regem adiit non causa accusationis, sed
pro communī utilitate Ecclesiae, ejusque pedibus
ad voluntus flens obsecrabat, ut matri sue desolatae
quantocius subveniret, convocatisque episcopis, qui
tunc aderant, præcepit eis ut Romam cum rege ten-
derent, et synodus congregarent. Quod et sine
morā factum est. Abusivus vero ille Gregorius, qui
Romanæ Ecclesiae cathedram regere videbatur, ro-
gatus a rege, ut ei obviā veniret, nihil mali con-
scius apud se, ut res postea declaravit, usque Pla-
centiam venit, regemque ibi invenit, qui ab eodem
ut decuit Papia honorifice suspectus est. Non enim
putabant, qui tunc aderant episcopi fore religiosum
sine judicio aliquem damnare episcopum, ne dum
tanta sedis, qui videbatur, pontificem, sique per-
gentes simul venerunt ad Sutrium; quo ubi perven-
tum esset, rogavit præfatus rex, qui tunc videbatur
pontificem, synodum congregari. Quod concessit et
decreto firmavit. Erat enim idiota et mira simplici-
tatis vir. Igitur collecta synodo sedit, qui vicem Ro-
mani pontificis habebat, et ex praecpte ejus sede-
runt patriarchæ et metropolitani et episcopi per
sedes suas; inter quos tunc forte aderat Poppo
Aquileiensis patriarcha vir eloquentissimus, et Bruno
Augustensis episcopus, et Rembalodus Arelatensis
archiepiscopus et alii quam plures, et questione
orta de Sylvestro invasore ab omnibus judicatum
est episcopatu et presbyterato nudatum in monaste-
rio diebus vitæ sue tradi; de Theophylacto vero su-
persedendum fore judicaverunt, maxime cum ipse
Romanus pontifex se judicaverit deponendum. De
tertio vero quid facerent, quo se verterent, quibus
acusandi et testificandi adversus judicem non da-
batur licentia; cui cum ab episcopis supplicatum
fuisset, ut causam electionis sua proferret, ut erat
idiota, omnem snae electionis puritatem aperuit.
Dixit se Dei misericordia sacerdotem fuisse boni
testimonii et famæ et casto corpore a pueritia sem-
per vixisse. Quod non tantum laudabile, sed etiam
quasi angelicum tunc temporis videbatur apud Ro-
manos. Hujus rei causa multas acquisivisse pecunias
dicebat, quas servabat, ut sarta tecta ecclesie resta-
raret vel aliquid novi magnum quid faceret in urbe
Roma; cuncte sèpissime tyrannidem patritorum
secundum tractari et qualiter sine ulla cleri et populi
electione pontifices constituerent, nihil melius pu-
tabat quam electionem clero et populo per tyran-
nidem injuste sublatam his pecuniis restaurare. Quod
vero, ut audierunt viri religiosi, ceperunt summa
cum reverentia callidates antiqui hostis ei insi-
nuare, et nihil quod venale, sanctum esse dicebant.

(37) Ilæc totidem verbis erasis, sed ab eadem
manni in codice substituta.

(38) Benedictus IX.

(39) Gregorium VI.

(40) Sylvestrum III.

(41) Episcopis subjungit.

His et aliis ammonitionibus illectus Spiritum sanctum cepit jammente concipere, et zelum Dei, quem non secundum scientiam habuerat, ipse cognoscens, his verbis episcopos allocutus est : Testem Deum invoco in animam meam, viri fratres, me ex hoc remissionem peccatorum et Dei credidi promerer gratiam; sed quia antiqui hostis nunc cognosco versutiam, quid mihi sit faciendum in medium consilite. Cui illi respondentes dixerunt : Tu in situ tuo collige causam tuam ; tu proprio ore te judica, melius est enim tibi cum beato Petro cuius amore haec fecisti pauperem hic vivere, ut dives sis in aeternum, quam cum Symone Mago, qui te decepit in praesenti divitiis nitescere et in aeternum perire. Quibus auditis sententiam in se protulit hujusmodi dicens : Ego Gregorius episcopus, servus servorum Dei, propter turpissimam venalitatem Symoniaceorum hereseos, quae antiqui hostis versutia meae electioni irrepit, a Romane episcopatu judico me submovendum. Et adjectit : Placet vobis hoc (42) ? et responderunt : Quod tibi placet, et nos firmamus. Celebrata regulariter synodo in magna aestuatione venerunt, rex pariter et episcopi, tum quia non haberent pontificem, qui regem imperiali donaret potestate, tum quia in eligendo alio clerici quidem habebant electionem, populi autem subsequentis laudem minime habebant ; sacramento enim perstrinxerat praefatus Johannes nunquam se vivente eos alium laudaturos pontificem.

Interea cum non haberent de propria dioecesi, ut enim superius memoravimus languescente capite in tantum languida erant caetera membra, ut in tanta Ecclesia vix unus posset reperiri, quin vel illiteratus vel Symoniacus vel esset concubinatus. In hac necessitate eligunt sibi Sicherium Babebarensem episcopum canonibus interdicentibus neminem ad Romanum debere ascendere pontificatum, qui in eadem Ecclesia presbyter et diaconus non fuerit ordinatus, in cuius laude pauci quidem laici, sed qui non Johanni juraverant, consenserunt.

Primusque omnium post beatum apostolorum principem in tanta serie Romanorum pontificum alias consecratus Romanus pontifex appellatus est. Sed secundum decreta beati papae Innocentii, quod necessitas pro remedio reperit, cessante necessitate debet utique cessare, pariter quoque urgebat [ita cod. forte urgebat], quia alius est ordo legitimus, alia usurpatio, quam ad praesens fieri tempus impellit. Sed jam ad proposita redeamus. Igitur postquam imperiali est rex auctus dignitate calamitatibus reipublicae compatiens civitatem a patritiorum liberavit tyrannide, quod valde esset laudabile nisi subsequens post macularem commissum, Nam runoribus populi illectus, quibus credi non oportere maxima proposicio est, tyrannidem patritiatus arripuit, quasi ali-

A qua esset in laicis ordine dignitas constituta, quae privilegii possideret plus imperatoria majestate. Sed quid hac calamitate acerbius quidve crudelius, quam qui paulo ante Tusculanos punierat pro tyrannide, eisdem damnatis vellet esse consimilis. Quid namque est, quod mentem tanti viri ad tantum traxit delictum, nisi quod credit per patritiatus ordinem se Romanum posse ordinare pontificem. Sed pro dolor ! ubi tot episcoporum prudentia, ubi tot juris peritorum scientia, ut quod non licuit dominis, credenter licere servis Non licuit alicui imperatori summa tenenti in electionem se alicujus Romani pontificis inserere, licebit honini sub potestate constituto ? Sed dicent : legimus et Magnum Karolum patritiatus nomine designatum. Quod si legerunt, quare non intellexerunt. Temporibus enim Magni Karoli Constantinus et Irene Romanum gubernabant imperium. Et ideo excellentissimo regi Francorum quid apostolicus his temporibus conferre potuit, quam patrem Romanæ urbis vocitare et protectorem. Sic enim legitur : Karolus rex Francorum et Longobardorum et patritius Romanorum. Nunquam enim eum imperiali legimus auctum fuisse potestate (42 *). Sed post ejus obitum Ludoicus ejus filius primus omnium regum a Romano sanguine extraneorum imperiale meruit benedictionem, et ideo quia habuit summa non quæsivit infima. Sed jam ad narrationem redeamus :

Igitur Italicas rebus rite compositis, imperator Heinricus patriam remeavit ducens secum venerabilem Johannem, quem supra memoravimus ; quem secutus est Deo amabilis Hildebrandus, volens erga dominum suum exhibere reverentiam. Nam antea fuerat suus capellanus. Non longo post tempore cum ad ripas Rheni praefatus venisset Johannes, morbo correptus interierit.

Quo mortuo et in pace sepulto, venerabilis Hildebrandus Cluniacum tendens ibi monachus effectus est, et inter religiosos viros ad prime philosophatus est.

Mortuo interea Clemente Romano pontifice, Roman ad imperatorem tendunt rogantes dari sibi pontificem, qui et consensit. Nam patritiali tyrannide dedit eis ex latere suo quemdam episcopum virum omnis superbiam plenam, mandans inlyto duci Bonifacio, ut eum Romanum duceret, et ex parte sua intronizaret. Quod et factum est ; quem et alio nomine Damasus vocaverunt. Is postquam sedem pontificiam invasit, ante quam bis denidies volverentur corpore et anima mortuus est. cuius tam celarem mortem audientes Ultramontani episcopi, de cætero timuerunt illo venire. Interea Romani tam celeri morte pontificis perterriti, tamen quia diutius sine pontifice non esse poterant, versus Aquilonem tendunt, Alpes transiunt, Saxoniam pergunt, regem ibi inveniunt, orant

(2) Haec Sutriensis synodus et acta cessionis voluntariae Gregorii VII ab hoc scriptore nostro plurimum, in maxima auctorum discordia illustrantur ; et ille etiam, quae Sutrii acta fuissent,

ei sedi aliquandiu profectus omnium optime tenuit.

(42 *) Hoc et superius dixerat, nec sat scio quam bona fide,

sibi dari pontificem; sed quia hoc non poterat ad Romanum tendere deliberavit Rheni Franciam visere, credens ex Lothiorum regno posse invenire episcopum, quem Romanis daret pontificem. Quod et factum est. Nam multis precibus et rogatu Romanorum vix persuasus est Brunoni nobilissimo, moribus decenter ornato, Tolano scilicet episcopo. Veniente itaque eo Vesuntium, venerabilis abbas Cluniensis obviam ei processit, dicens secum in eo comitatu venerabilem, de quo supra retulimus, Hildebrandum. Qui cum causam itineris a quadam narrante audisset, cepit rogare patrem, ne illo tenderet, dicens eum non apostolicum, sed apostolicum (43) qui jussu imperatoris Romanum conaretur arripere pontificatum. Quod ut audiuit venerabilis pater, tacuit quidem. sed Vesuntium venit, acceptaque occasione quantocius haec venerabili episcopo intimavit, adjiciens simul et probitatem morum et integerrimam ejus vitae conversationem. Quid plura? rogavit pontifex, ut ejus potiretur colloquio. Quod et factum est, congregatisque tribus in nomine Domini, secundum evangelicum verbum, ubique fuit Deus in medio eorum (*Matt. xviii, 20*). Nam ejus consilio acquiescens papalia depositus insignia, quae gestabat, sumensque scarcellam usque ad apostolorum limina properavit, veniensque in ecclesiam apostolorum principis, sic clerum et populum Romanum allocutus est. Viri fratres! audiui legationem vestram, cui me contradicere non oportuit. et huc ad vos descendendi primum orationis voto, dein vestris volens obtemperare jussionibus. Cui cum episcopi et cardinales hoc ei respondentes dicerent: Haec fuit causa te vocandi, ut te nobis eligeremus pontificem, et archidiaconus ex more clamaret: Dominum Leonem pontificem S. Petrus elegit, populusque subsequens vocibus iteratis hoc concreparet cardinales et episcopi, ut moris est, beatorum apostolorum principis cathedralē intronizarent.

Postquam papalem adeptus est dignitatem, venerabilem Hildprandum donatorem tam salubris consilii, quem ab abbate multis precibus vix impetraverat, ad subdiaconatus proverxit honorem, quem et aëconomum sanctæ Romanae Ecclesie constituit, cuius consilio synodum mox congregavit, in qua diversarum regionum episcopi convenerunt, in qua et sub anathemate interdictum est non licere aliqui episcopo archidiaconatus et præposituras et abbatis seu beneficia Ecclesiarum vel præbendas vel Ecclesiarum vel altarium commendationes vendere. Et ut sacerdotes et levite subdiaconi cum uxoribus non coeant, que res magnam veternosum serpentem concitavit in iram. Quod audientes episcopi primo

(43) Hac iisdem fere verbis leguntur in Leonis IX Vita Nicolao Aragonæ S.R.E. card. auctore, qui e Bonizone haud dubie descripsit. Wibertus vero archidiaconus Tullensis Leonis synchronus, quem Niccelao subjunxit cl. Muratori t. III Ber., ital., historiam de habitu peregrini assumpto Cluniaci

A quidem veritati non valentes resistere tacuere postea vero, suadente humani generis inimico, inobedientes celavere.

Interea Romæ episcopi et cardinales et abbates per Symoniacam hæresim ordinati deponebantur, et ibi ex diversis provinciis alii ordinabantur, ut ex Lugdunensi Gallia Ubertus Silva Candidus episcopus et ex Burgundionum genere Stephanus abbas et cardinalis et ex Römerici monte Hugo candidus, qui postea apostata est effectus, et Fredericus ducis Gotefridi germanus, et ex compendio quidam Azolius Sutrinus episcopus, et ex Ravennatum partibus Petrus Domini vir eloquentissimus, et alii quam plures. Tunc fortis armatus, qui in multa pace custoderat atrium suum (*Luc. xi, 21*), sensit se obligatum. Sequenti vero anno præfatus pontifex sinodum congregavit, in qua omnibus tam clericis quam laicis auctoritate S. Petri et Romanae Ecclesie præceptum est, ut abstinerent se a fornicatorum sacerdotum et Levitarum communione.

Haec synodus gladium in viscera mersit inimici. Nam non solum Romanos incontinentes sacerdotes et Levitæ ab altaris prohibebanter officio, sed et per vicinas circumquaque regiones et per omnem Tusciam adjuvantibus monachis viris religiosis et verbbo predicationis insudantibus.

Et hic beatus pontifex legatos suos misit Cpolin, habens super aliquibus causis adversus Graecos episcopos questiones, ex quorum numero fuit præfatus Fridericus magni ducis Gotefridi germanus, qui venientes Cpolim a Monomacha imperatore honificie sunt suscepti.

Dhinc episcoporum negotio propter quos venerantissime sedato, amplissimis donis donati portantes beato Petro per maxima donaria, ad propria repedabant.

Interea Normannorum fortissima gens, quæ Apuliam et Calabriam a Graecorum regni subtraxerat ditione. Beneventanos invadit. Qua tempestate Beneventani compulsi Romanum tendunt Beneventumque per cartulam offensionis beato Petro tridentes a domino papa implorant auxilium, quo facto, non solum pro terris sacrae Romanae Ecclesie invasis, verum et pro acerbissimis penis quas Christianis inferebant, commotus primum quidem gladio excommunicationis eos percussit, moxque eos materiali gladio feriendos judicavit. Sed quia consilia Dei abyssus multa (*Psal. xxxv, 7*), Dei ineffabili providentia bello commisso Normanni victores, extitere, captumque papam, sed ut decuit honorifice tractatum per median stragem interactorum usque Beneventum perduxerunt. Sed quid plura? qui pro justitia dimicantes bello prostrati fuerunt, hos Deus signis

Hildebrandi adhortatione omnino revinco. Quidquid sit de hac sive historia sive uti ibidem existimat Muratori commentum, in eo certe fallitur quod ejus primum architectum Ottonem Frisingensem existimet, cum Bonizo dudum ante retulerit.

et miraculis sibi valde placuisse demonstravit magnum pro justitia posteris dimicandi dans fiduciam, quando hos in numero sanctorum connumerare dignatus est. His ita gestis, beatissimus papa Romanus rediit, cumque ad ecclesiam apostolorum principis pervenisset, languore correptus, ante confessionem ejusdem apostoli delatus, et eorum omni clero et Romano populo tradens Deo amabili Hildebrando ejusdem Ecclesiae curam, celo spiritum reddidit. Cujus corpus in eadem ecclesia cum honore magno humatum est. Ad cuius tumulum regi veniant et sanantur, et infirmi a variis languoribus detenti usque liberantur.

Sed cum persensset venerabilis Hildebrandus Romanum clerum et populum in ejus consensisse electionem, vix multis lachrymis et supplicationibus potuit impetrare, ut in ejus electione pontificis sequentur consilium; moxque cum religiosis viris Alpes transiens imperatorem adiit, eique in tanta amicitia junctus est, ut crebris collocutionibus quantum peccati in largitione pontificis fecisset ostenderet. Qui ejus salubri acquiescens consilio, tyrannidem patriatus depositum, cleroque Romano et populo secundum antiqua privilegia electionem summi pontificatus concessit, moxque quendam Astensem [Aistetensem *dicere voluit*] episcopum praefati imperatoris oeconomum contra voluntatem ejusdem imperatoris Romanam secum ducit invitum, cumque in ecclesia Beati Petri secundum morem antiquum clerus elegisset, populusque laudasset, statim cardinales, ut mors est, eum intronizantes alio nomine vocaverunt Victorem.

Hujus pontificis tempore moritur inclitus dux et marchio Bonifacius, parvulos relinquens haereses, et non longo post tempore Gotefridus dux, vir magnificus et in bellicis rebus strenuissimus Italianum veniens, ejus reliquat accepit in conjugem. Quod audiens imperator Italianus venit, eumque in Longobardico regno non invenit. Praefatus itaque rex Longobardiam veniens in primis Ottonis filiam et Adelheidem adhuc infantulam suo accepit filio in conjugem, sique sedatis omnibus Longobardiciregni negotiis invitatus a papa Florentiae synodus mediavit; in qua synodo consilio venerabilis Hildebrandi Symoniaca heresis et turpissimi fornicatio sacerdotum divino mucrone percussa est. Nam in eadem synodo multi episcoporum propter Symoniacam depositi sunt et quamplures propter fornicationis crimen; inter quos et episcopus ejusdem civitatis depositus est; quid multis moror? Celebrato rite concilio, benedictione auctus pontificali imperator

(44) Christophorus Sandius v. cl. qui notarum et animadversionum in Gerardi Joannis Vossii libros III de Hist. Lat. auctor est, non e plebe sed ex senatu lectus, de morte Victoris mira quedam a Bonizone (si quando in lucem protraheretur) sibi promittebat, loc. cit. p. m. 196; sed ille hic tanquam super ova et aristas.

(45) Haec denuo totidem fere verbis ex nostro transcriptis Nicolaus Aragonie cardinalis in Vita

A Longobardiam remeavit, cumque eo ventum fuisset, beatricem cum unica filia Bonifacii, nomine Mathildam (nam paulo ante ejus filius et major filia maleficio nescio cujus obierant) dolo captas secum duxit ultra montes, Bonefacii ambiens haereditatem et nesciens quod suprema dies in proximo sibi pararetur. Nam vi februm exagitatus mox ut Reni Franciam intravit, evocavit ad se magnificum ducem Gotefridum, redditique sibi uxore cum Bonefacii filia omnibusque ad eam pertinentibus possessionibus multum supplicans ut filio suo jam rege designato portaret fidelitatem post paucos dies mortuus est, cujus corpus Spire honorifice cum patre sepultum est, suscepitque filius ejus cum matre regni gubernacula. Post paucos vero dies moritur et papa (44), post eujus mortem convenientes in unum clerici Romanæ Ecclesiae simul cum laude populi eligunt sibi Fredericum Cassinensis monasterii abbatem, de quo supra memoravimus, quem alio nomine vocaverunt Stephanum, quem secundum antiquum morem ad altare beati Petri consecraverunt Romanum pontificem; is venerabilem Hildebrandum ad diaconatus promovit ordinem, et eum sanctæ Romanæ Ecclesiae ordinavit archidiaconem.

Explicit liber quintus.

INCIPIT LIBER SEXTUS.

Eodem tempore Mediolanensis Ecclesia, quæ fere per ducentos annos superbae fastu (45) a Romanae Ecclesie se subtraxerat ditione, primum se inter alias Ecclesias subjectam esse cognovit; quod quando evenerit, quum posteris credo necessarium, huic opusculo inserere deliberavi. Mediolanensis igitur civitas totius Longobardiae metropolis temporibus Romanorum imperatorum sedes erat Augustalis, in qua multi religiosi floruerunt episcopi, inter quos et beatus Ambrosius, gemma sacerdotum, cujus flores eloquiorum usque hodie in Ecclesia redolent.

Hic secutus Orientales primum antiphonam in Ecclesia decantare constituit, et longo post tempore beatus Gregorius cantandi officium tribuit Occidentibus. Qui cognoscens quod in unitate cantus tantum non est regnum Dei, sed in obedientia et pace, Mediolanensem Ecclesiam in omnibus sacramentis sanctæ Romanæ Ecclesiae unitam per reverentiam beati Ambrosii doctoris. quem in hoc secutus est, intermissione illius antiphonas suis cantibus, secundum antiquum morem cantare permisit. Post multum vero temporis cum se prefata Ecclesia Symoniace tota serviret haereos (*ita cod.*), episcope veriti Romanum judicium hoc proverbiū

Stephani IX, qui etiam egregie vapulat eam ob rem a cl. Muratorio, ignaro hac a scriptore synchrono accepta; sed et Papebrochium credulitatis ibi accusat, schismatis aliquid subdorantem, que tamen non adeo vana fuisse Bonizo noster, rebus obscuris infestam facem præferens, palam facit, ut liquido apparent magnam rebus ecclesiasticis ex eo scriptore in lucem producto accessionem factam fuisse.

seminavere in populo. Ambrosiana Ecclesia in suo A fortantes plehem verbo prædicationis insistebat. statu permaneat falsitatis argentes Ambrosium, særissime in suis scriptis hæc intonantem, hereticum esse, qui se a Romanae Ecclesiæ in aliquo subtraxerit ditione, præfati vero Romani pontificis tempore Guido Mediolanensem vastabat Ecclesiam vir illiteratus et concubinatus et absque ulla verecundia Simoniacus. Hujus Guidonis tempore fuere duo clerici in præfata civitate, quorum alter nomine Languidulus ex majorum prosapia ortus vir urbanus et facundissimus; alter vero vocabatur Arialdus ex equestri progenie trahens ortum; vir liberalibus studiis adprime eruditus, qui postea martyrio coronatus est. Hi cum sepissime sacris incumberent libris et præcipue beati Ambrosii invenere, quantum crimen sit talentum creditum abscondere. Hujus rei gratia se Deo et beato apostolorum principi commitentes quadam die divina juvante gratia verbum prædicationis faciunt ad populum. In qua fraudes Simoniacæ venalitatis populo propalavere, et quam turpissimum esset sacerdotes et Levitas concubinatos sacra mysteria celebrare luce clarius demonstravere, et quam hereticum esset Romanae Ecclesiæ non obediens beato Ambrosio teste declaravere. Quod audientes, qui prædestinati erant ad vitam libenter accepere et maxime pauperes, quos elegit Deus, ut confundat fortia (*I Cor. i. 27*). Multitudo vero clericorum, quæ in eadem Ecclesia est innumerabilis ut arena maris, concitaverunt capitaneos et varvassores Ecclesiarum venditores et consanguineos et concubinarum suarum propinquos et seditione exorta silentium eis imponere satagebant, sed spe sua frustrati sunt. Nam cum crescente quotidie numero fidelium, mirifici Dei athlete acrius verbo nsudabant prædicationis, et propalata eorum nequitia, quotidie Dei inimici impingebantur et minuebantur, in tantum ut ipsum ejusdem Ecclesiæ dictum pontificis ab ecclesia quadam die expellerent. Quod videntes Simoniaci non valentes tamen veritati et tante multitudini resistere confundebantur, eisque paupertatem improperantes Paterinos, id est pannosos vocabant; et illi quidem dicentes fratris racha rei erant judicio (*Math. v. 22*). Rachos enim Græce, Latine *pannus* dicitur. Hi vero beati, qui pro nomine Jesu digni erant confundelias pati (*Act. v. 41*). Quid plura: cresebat quotidie gloriosum genus *Paterinorum*, in tantum ut destinarent mittere honestos viros Romam, qui beatum Stephanum papam rogarent, ut secum mitteret religiosos episcopos, qui illorum ecclesianæ fundamenta reædificarent. In tanta enim et innumerabili turba clericorum vix ex mille quinque poterant inveniri, qui non Simoniacæ heresios maculis non (*ita cod., sed mendose*, essent irretiti. Quod ut audivit, papa gavisus est, et confessim misit a latere suo episcopos et cum eis Deo amabilem Hildebrandum archidiaconom. Qui venientes Mediolanum, archiepiscopum ibi non invenerunt. Fugerat enim conscientia accusante eorum præsentiam; sed a populo honorificentissime, ut decuit, suscepti sunt. Qui per aliquantos dies con-

His ita gestis, Deo amabilis Hildebrandus ad Lugdunensem Galliam usque pervenit, ibique magno celebrente concilio Simoniacam heresim et detestabilem clericorum fornicationem usque ad Pyreneos montes et ad Britannicum mare persecutus est. In quo concilio satis magnum miraculum et evidens per præfatum archidiaconom Deus ostendit. Forte in eadem synodo aderat Hebronensis archiepiscopus, vir valde eloquentissimus. Illic cum ab aliquibus de Simoniacâ heresi esset accusatus sequenti nocte omnes accusatores pecunia fecit amicos, maneque facto insultabat judici dicens: *Ubi sunt, qui me accusabant. Nemo me condemnavit. Quod audiens archidiaconus præfatus ait ad episcopum: Credis, o episcope, Spiritum sanctum unius cum patre et Filio esse substantię et divinitatis? Quo respondente: Credo: dic, inquit, Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto, cunque hunc versiculum fiducialiter coepisset, Gloria Patri et Filio dicebat sed Spiritum sanctum nominare non valebat, queni cum sæpe coepisset et nihil profecisset, pedibus ejus obvolutus Simoniacum se esse professus est. Qui mox ut ab episcopatu depositus est, Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto clara voce confessus est. Quod factum magnum terrorem intulit Simoniacis, in tantum ut in eodem die decem et octo episcopi se professi sint Simoniacos esse, sedibusque episcopali bus renuntiaverunt. Celebrata igitur tam sancta synoda ecclesiasticis rebus rite compositis, Romæ ad summum pontificem citissime remeant. Praefatus vero beatus Stephanus papa spiritum dicitur habuisse prophetia. Nam paucis diebus transactis antequam obiret, vocans episcopos et cardinales et levitas, his verbis eos allocutus est: *Scio, fratres, quia post mortem meam exsurgent viri ex vobis amantes semetipsos, qui non per decreta sanctorum Patrum, sed per laicas personas hanc sedem arripient. Quo auditio omnes pariter negavere et sacramento dato in manu papæ sese mutuo ligavere, nunquam se aliter quam decreta sanctorum Patrum exigunt, ad pontificalem ascendere sedem et ascendentibus consente.**

D Post paucos vero dies in partibus Tusciae veniens, languore correptus spiritum cœlo reddidit, post cuius obitum Romæ capitanei et maxime Gregorius Tusculanus, qui paritiale sibi inancem quondam vindicaverat dignitatem, assumentes tyrannidem quemdam Veliterensem episcopum cardinalem contra hoc, quod papa dudum in manu ipsem jura verat, ad papalem evehunt dignitatem, quem verso nomine Benedictum vocavere.

Dum haec ita gererentur, Henrici imperatoris conjux cum filio parvulo, ut supra retulimus, regni tenebat gubernacula, quæ multa contra jus feminea faciebat audacia. Hæc in primordio regni sui omnes ejusdem Italicæ regni euras cuidam Guiberto commisit. Parmensi nobili orto genere eumque cancellarium appellavit. Interea Deo amabilis Hildebrandus cum cardinalibus episcopis et levitis et sacerdotibus

Senam conveniens eligit sibi Gerardum Florentinum, civitatis episcopum; quem alio nomine appellavit Nicolaum (46). Hic idem præfatum Guibertum Italicum regni cancellarium ex parte beati Petri et per veram obedientiam invitavit ad synodum, et cum eo magnificum virum Gotefridum et non solum Tusciae, sed et Longobardie episcopos, ut venientes Sutrium de perjuro et invasore tractarent concilium. Quos ubi Sutri adventantes audivit præfatus Benedictus conscientia accusante, sedem quam invaserat deseruit, et ad proprium domum se contulit. Hoc postquam Sutri nuntiatum est, venerabilis sine aliqua congesione Nicolaus victor Romanum intravit, et ab omni clero et populo honorifice suspectus est, et a cardinalibus in beati Petri inthronizatus est sede. Nec multo post tempore veniens præfatus Benedictus, qui alio nomine Mincius vocabatur, ad genua papa provolvitur, se vim perpessum clamans, tamen perjurium et crimen invasionis non negavit; qui ex propria confessione episcopali et sacerdotali ordine depositus est. Quo facto magnificus dux Gotefridus una cum cancellario et episcopis domum renearunt. Venerabilis vero a Deo protectus pontifex Apuliam tendens, Northmannos vinculo excommunicationis absolvit, tradensque eis per investituras omnem Apuliam et Calabriam et terras beati Petri ab eis olim invasas, excepto Benevento, omnes inde ditiones accepserunt, et eos sibi jurare coegerunt, et per eos citissime Romanam urbem a capitaneorum tyrannie liberavit.

Nam non solum Tusculanorum et Praenestinorum et Numantianorum superbiam calcaverunt, sed et Roman transeuntes Galeriam et omnia castra comitis Gerardi usque Sutrium vastaverunt, que res Romanam urbem a capitaneorum liberavit dominatu.

His ita gestis, Northmannis Apuliam remeantibus legati Mediolanensis orant papam, ut eorum Ecclesiæ funditus desolata miseretur. Ille rei gratia confessum venerabilis pontifex misit Petrum Damiani Ostiensem episcopum, virum omni scientia præditum, qui præfatum Mediolanensem visitaret ecclesiam. Qui eo vieniens, magna cum discretione ea, quæ destructa invenerat, reædificabat. Nam sumens sacerdotes et levitas, quos invenire poterat D religiosiores, castæ vita et bone famæ, qui non per venalitatem susceperant ordinacionem, etsi a Simoniaco essent ordinati, reconciliabat, eisque Ecclesiam tradidit gubernandam. Ex quorum numero multi religiosi usque ad nostra tempora existere. Quod aliquibus visum est culpabile, sapientibus valde laudabile. Quid enim laudabilis ea tempestate poterat inveniri quam ut talis Ecclesia sacerdotio non deperiret. Sed non longo post tempore congregavit præfatus pontifex synodum, in qua Guido Mediolanensis episcopus volens nolens sedisse cogentibus Paterinis cognoscitur, ducens secum cervieos

A Tauros Longobardos episcopos, id est Cunibertum, Taurinensem et Giselinum, Astensem et Benzonem, Albensem et Gregorium, Vercellensem et Ottonom, Novariensem et Opizonem, Laudensem et Aldemanum Brixensem. Quibus omnibus in eadem synodo præceptum est ut sacerdotibus et levitas concubinatos ab altaris arcerent officio; erga Simoniacos vero nullam misericordiam habendam esse decreverunt, et communis omnium episcoporum consilio in hac synodo hæc lex de electione pontificis definita est, cui legi xiii episcopi subscripta.

Si quis apostolice sedi sine concordia et canonica electione cardinalium (46*) et sequentium reliquiorum clericorum fuerit intronizatus, non apostolicus, sed apostolicus habeatur, liceatque cardinalibus cum aliis Deum timentibus clericis et laicis invasorem et anathematizare, et humano auxilio et studio a sede apostolica pellere, et quem dicaverint reponere. Quod si intra urbem hoc perficere nequiventer, auctoritate apostolica extra urbem congregati in loco, qui eis placuerit, electionem faciant, concessa electo auctoritate regendi et disponendi res ad utilitatem sanctæ Romanae Ecclesiæ juxta qualitatem temporis quasi jam inthronizatus sit.

Councilio igitur rite celebrato, episcopi Longobardi domum remeantes, cum magnis a concubinatis sacerdotibus et levitis accepissent pecunias decreta Patrum celebraverunt præter unum Brixensem scilicet episcopum, qui veniens Brixiam, cum decreta papæ publice recitasset, a clericis verberatus fere occisus est, quod factum non mediocre *Patarix* dedit incrementum. Nam non solum Brixiae, sed et Cremonæ et Pacentine et per omnes alias provincias multi se a concubinorum abstinebant communione.

Hujus quoque præfati pontificis tempore, Hugo cardinatus cardinalis Romanus, quem superius a beato Leone papa ordinatum esse retulimus, a Romana Ecclesiæ recessit societate. De cuius morum perseveritate melius est silere quam pauca dicere, sed ut brevius cuncta perstringam, qualis fuit oculus, talis fuit factis. Ut enim habuit retortos oculos, ita ejus retorta fuere facta.

Interea crecebatur non solum per Italiam, sed et per omnes Gallias numerus fidelium; Simoniaci de die in diem propalabantur sacerdotes. Venerabilis vero Nicolaus papa cum paucis in papatu vixisset annos, beato fine quiete. Post cujus obitum secundum majorum decretarum cleris et populus Romanus elegit sibi Anselmum Lucensem episcopum. Mediolanensem genere, nobili prosapia ortum virum, utraque scientia pollentem, quem alio nomine vocerunt Alexandrum (47).

Interea Longobardi episcopi nati se tempus invenisse opportunum, in simul conveniunt auctore Guiberto, quem superius diximus cancellarium, et concilium celebrant malignantium, in quo deliberant

alteri substitutum in Codice.

(46) Nicolaum II.

(46*) Hoc verbum a paulo recentiori manu eraso

(47) Alexandrum II.

non aliunde se habere papam nisi ex paradiſo Italiae, A tentus, unius jumenti adjumento inter oratores talemque, qui sciat compati infirmatibus eorum. Bercetum agre pervenit.

Dehinc ultra montes pergunt animumque imperatricis, utpote femineum alliciant, figmenta quedam componentes quasi veri similia. Nam dicebant eorum dominum, ut haeredit regni ita haeredit fore patritiatus, et beatum Nicolaum decreto firmasse, ut nullus in pontificum numero deinceps habetur, qui non ex consensu regis eligeretur. His et talibus machinationibus decepta imperatrix, feminealenticie assensum dedit operi nefario, quale non fuit a die qua gentes esse ceperunt: ut ibi nullus clericorum Romanorum vel laicorum interfuerit pontificum electioni, ibi pontifex eligeretur a consimilibus fornicatoribus et Simoniacis, quive accipiens per manus regis et reginae crucem et papalia insignia ab aquilone veniret Romam. Unde secundum Jeremiam pandetur malum super universos habitatores terrae. Quid plura? eligunt sibi Parmensem Cadolum, virum divitiis locupletem, virtutibus egregium; qui stipatus multis nulitibus intravit Longobardiam habens secum in comitatu Cervicos episcopos Longobardie nescientes suave jugum Domini ferre Tunc Simoniaci letabantur Concubinati vero sacerdotes ingenti exultabant triplio. Sed quid plura. Secundum evangelicum verbum omnis exultas istorum: unius mulieris contradictione terra prostrata est, tantusque superborum potentatus sola Beatrice interdicente velut fumus evanuit; sed non longo post tempore praefatus Cadolus furtim Bononiam venit, in qua suos expectavit milites, quibus receptis Romanum tendit, portans secum ingentia auri et argenti pondera. Sed tunc non defuere Romae vii pestilentes, amantes semetipsos, avari et cupidi, qui ei se conjuxere, inter quos et Romani capitanei volentes Romanam urbem opprimere et sub potestatem suam ut antiquitus redigere.

Interea Deo odibilis ille in prato Neronis castra metutas est, occulto Dei iudicio bello commisso victor apparuit. Sed, o ineffabilis Dei providentia, o mira Dei clementia, qui victor exstitit, antequam mensis esset transactus veniente duce Gotefrido Romanam, multis precibus et magnis donis eidem duci collatis vix ut victimus discederet, impetravit. Qui veniens Parinam ad officinam seculi iniquitatibus collecta pecunia et transacto anno occulte quasi fur, Romaniam venit, ibique data magna pecunia collegit multiudinem equitum adjuvantibus capitaneis et quibusdam pestiferis Romanis noctu civitatem Leonianam intravit, et ecclesiam S. Petri invadit, maneque facto tantus terror coelitus milites, qui secum venerant, invadit, ut omnes nemine cogente solo eo relieto in ecclesia, fugam arriperent, qui, consilio Cencii cuiusdam pestiferi Romani, castrum Sancti Angeli intravit, ibique se tutatus est. Cui in eodem castro per duos annos obssesso post multas et varias calamitates, quas inibi passus est, non ante datum est ei inde exire, quam ab eodem Cencio trecentis libris argenti se comparavit, unoque clientulo con-

Dum hec ita se haberent, Mediolanio (*ita cod.*) canonica cohabitatio priorum exorta est, que res magnam movit inimicis invidiam. Post paucos vero dies postquam hec gesta sunt, moritur Landulfus Mediolanensis clericus, de quo superius retulimus, et in pace sepultus est.

Interea Teutonicorum archiepiscopi et episcopi, abbates ducis et comites curiam sibi constituunt, in qua deliberaverint imperatricem dehinc privato scemate vivere indignum judicantes regnum mulieribrarum egi arbitrio, tunc quia monacha erat, et curis eam non decebat servire secularibus, tum quia eorum dominus adultam jam videbatur ascendisse statem, communique consilio decrevere venerabilem Annensem Coloniensem archiepiscopum regis et reginae tenere gubernacula, depontentesque Guibertum Italiici regni Gregorium Vercellensem constitutere cancellarium.

Praefatus vero anno nil melius cogitans quam ut regnum sacerdotio uniretur Italianum veniens Romanum tendit, papamque convenit, cur absque jussu regis Romanum accipere ausus sit pontificatam, cui cum Deo anabilis Hildebrandus dixisset in electione Romanorum pontificum secundum decreta sanctorum Patrum nil regibus esse concessum, et ille respondisset ex patritiatus hoc licere sibi dignitate, mox venerabilis archidiaconus has synodales objecit positiones, ex Symachi synodo, in qua interfuerunt episcopi: Laurentius Mediolanensis episcopus dixit: non placuit laico statendum in Ecclesia habere aliquam potestatem, cui subsequendi maneat necessitas non auctoritas imperandi.

Eulalius episcopus Syracusane Ecclesie dixit: laici, quanvis religiosi nulla de ecclesiasticis aliquid disponendi legitur unquam attributa facultas. Cumque ille decreta papae Nicolai objecisset eique citissime per decretum ejusdem papae Nicolai, in quo cxv episcopi subscriptore, obviatum fuisset, rogavit praefatus archiepiscopus dominum papam, ut dignaretur synodum congregare et rationem de se reddere. Quod ut ille andivit, licet a Romanorum pontificum hoc esset alienum dignitate, tamen quia necessitas urgebat, facere prouisit, moxque apud Mantuanum synodum evocaverunt, in qua Cadolus cum Longobardorum episcopis posset convenire; sed Longobardorum episcopi una cum eorum metropolitano omnes illo convenere praeter Cadolum, qui conscientia accusante venire timuit. Venerabilis vero papa veniens Mantuanum et rationem de se reddens citissime omnes inimicos fecit amicos. Nam mox omnes Longobardi episcopi pedibus suis ad voluntati reos se esse confessi veniam petiere et impetravere. Sicque regno et sacerdotio unito papa cum honore Romanum remeavit, quique vero episcopi cum alacritate tenderunt ad propria. Huic tanto consilio interfueru dux Gotefridus et Otto Saxo dux Bajoariorum.

His ita transactis rex accepit conjugem Deo dile-

ctam Bertam, filiam Ottonis et Adalete [supra lin. A modernam oculi draconis astutiam unanimiter Adalheidae], quam pater suus infantulan sibi dederat infantulo; qui rite celebratis nuptiis perse regni coepit tenere gubernacula, moxque rogatus a Guidone Mediolensi archiepiscopo Cremonensem episcopatum suo nepoti donavit Arnulfo, qui qualiter Cremonensibus antequam eligeretur sacramento juraverit quamque in primordio levis moribus apparuit, quia multis credo notissima omitto narrare. Sed venditores Ecclesiarum Mediolanenses capitanei et varvassores, cum viderent se pecunias nudari, contristabantur, occasioneque accepta cujusdam prædicationis quam venerabilis Arialdus fecerat in populo dicens, non licere jejunare in diebus Pentecostes, seditiōneque movent in populo, quasi hoc esset contra beati Ambrosii litaniās, domum clericorum simul viventium diripiunt, ipsumque post paucos dies a civitate expellunt. Cum peregre proficiscentes conjunxit cum eo quidam solo nomine sacerdos, et eum propinquis archiepiscopi tradidit, quem accipientes et eum omnibus membris debilitantes posstremo in lacum necaverunt [raz necaverunt eras alteri vocis substituta in cod.]. Cujus corpus postquam decem menses sub aqua jacuit, revelatum est. Quod ut audiuit Herlīmbaldus, frater predicti Landulfi, Germanus, colligens omnem multitudinem Paterinorum, tandiu castra propinquorum archiepiscopi obsedit, donec corpus venerabilis Arialdi ei reddiderunt. Quod Mediolani delatum in ecclesia S. Celsi summo cum honore humatum est, ubi per ejus meritum usque hodie variae infirmitates curantur.

Interea Cremonæ verbum Dei mirabiliter crescebat, qualiter vero xii viri zelo Dei ducti consilio domini Christofori abbatis juraverint, et quomodo universus Cremonensis populus hos imitatus est, et quomodo universos sacerdotes et levitas concubinatos ejecerunt, et qualiter ipsum episcopum, qui in ipso die Passionis Domini sacerdotem *Paterinorum* comprehendere nitentem verbēcaverint, et quomodo post sanctum Pascha honestos viros nuntios ad papam misere dicere non curabo. Scutum vero, quod Cremonensibus per eosdem nuntios venerabilis papa mandavit, huic opusculo inserere deliberavi: « ALEXANDER servus servorum Dei, Cremonensis Ecclesia religiosis clericis et fidelibus laicis, salutem et apostolicam benedictionem. Inspiratori omnium bonorum Deo et bone voluntatis auctori uberes referimus gratias, qui vos adversus hostem humani generis virtutum suarum telis armavit, et ad destruendam Symoniacam haeresim ac fornicationum spurcias clericorum ferventer accedit. Erexitis enim, sicut in litteris vestris cognovimus, contra versutiam serpentis antiqui, et qui velut biceps coluber per fistulas geminarum faucium nequitias sue super vos venena nequierit evomebat sancti zeli vestro zelo perfossum atque precisum se virtutis vestrae pugione suspirat. Plane qui serpenti dudum in paradiſo damnationis eterne judicium intulit, ipse vos adversus

incitavit. Quam ob rem sanctis conatibus vestris et bujus sancte sedis apostolice accedat vigor, hoc ipsum apud vos per omnia decernimus observandum, quod a sanctis prædecessoribus nostris et a cunctis pene sanctorum canonum conditoribus non ambigimus institutum, videlicet, ut tam subdiaconi quam diaconi, sed et per maxime secerdotes, qui mulieribus carnali commercio admiscentur. et Simoniacā sorde polluti sunt, et ecclesiasticis careant beneficiis et percepte præiventur officio dignitatis. Indignum est enim, ut qui vel per incontinentiam carnis vel per commercium sacrilegæ venalitatis suscepti ordinis privatur honore, ecclesiastica potiatur ulterius facultate. Caeteros autem clericos, qui videlicet inferioribus potiuntur officiis, si legalibus conjugiis sunt obligati in suis gradibus manere præcipimus, et competencyia ecclesiastici sumptus beneficia non negamus. Sed quia nonnulla praeter hac quæ vobis sunt admodum necessaria, ut a nostra respondeatur auctoritate consultitis, hortamur ut synodale concilium, quod auctore Deo post proximum Pascha celebraturi sumus prudentes ex vobis viros venire non pigeat, qui nobis quidquid exigendum est, vestrisque utilitatibus conferendum non per judicia litterarum, sed per vivæ vocis officium patenter expellant. Huic enim bello, quod zelo divini fervoris est aggressi non segniter, sed omni virtutis instantia; Romana sedes accurrit, brachium porrigit, eypeum defensionis opponit, et vos ut magis ac magis circa membra diaboli non eneruiter (*ita cod.*) insurgere debeatis, accendit. Igitur unusquisque vestrum divinae virtutis mucrone præcinctus dicat: « Si quis est Domini, jungatur tecum (*Ezod. xxxii, 26*), » sieque cum Moyse quasi de porta in portam castorum (*ibid., 27*) tanquam fervidus bellator in sacrificios irruit, ut Simoniacæ venalitatis et clericalis adulterii januas, per quas diabolus in vestram fuerat ingressus Ecclesiam cecis cadaveribus claudat. Omnipotens, dilectissimi filii, sua vos dextera benedicat, et per officium beatæ apostoli sui Petri januam vobis cœlestis regni aperiat. » His salutiferis admonitionibus accensi Cremonenses, placitum Dei mox incipiunt, Simoniacos et fornicatorum ab Ecclesia sua expellunt. Quos initantes Placentini, Romanæ se continuo subjiciunt obedientiae et Dionysium eorum episcopum a beato papa excommunicatum abjiciunt, et omnes *Patarem* per sacramenta confirmant.

Eodem tempore Hugo candidus, de quo superius mentionem fecimus, post multas miserias et varias, quas sub Cadolo passus est, tandem ad venerabilem papam veniens, veniam petiit et impetravit, cumque ad Hispaniam legati fungens officio nitteretur, quidquid edificabat, iterum dissipabat. Nam Simoniacos primum quidem validissime persecuebatur, postea vero accepta pecunia reconciliabat, quod dum compertum Romæ fuisset, eum ab Hispaniis statim revocant, et Romæ habitare præcipiunt. Hanc in eum

humanitatem ostendentes præcipue reverentia or. A multa et Deo amabilia servitia beati Petri meruit dinatoris ejus, beati scilicet pape Leonis.

Interea præfatus Guido archiepiscopus Mediolanum veniens penitentia ductus, depositis pontificibus insigniis, privato vivebat secentem. Quod videntes Ecclesiarum venditores, de quibus supra mentionem fecimus, animum ejus levem ad deteriorem partem citissime inflectunt, mortale ei dantes consilium ut episcopatum cuidam Gotefrido, clericu nobili quidem progenie orto et satis fauendissimo et ad omne nefas prono, venderet, et sese ad arcem transferret Quod et sine mora factum est.

Prefatus vero Gotefridus consilio Simoniacorum et Mediolanensium capitaneorum et Longobardorum episcoporum, Alpes transiit, regem adiit, animumque regis utpote adolescentis facililime venatus est. Nam et *Patream* promittebat se destructuram, et Herlimbaldum vivum capturam et ultra montes missurum, si ei per investituram Mediolanensem traderet episcopatum. Ilujus rei gratia et aliquantula pecunia data, investituram, quam petebat, accepit, sed episcopatum non obtinuit. Nam a Deo protectus Herlimbaldus, ut audivit ejus conatum, congregans multitudinem Dei exercitus, omnia castra ad ius episcopi pertinientia ab ejus subtraxit dictione. Dehinc apud Castellionem suum hæreditarium castrum per multis dies eum obsedit, quod cum ob sideretur et pene capi posse videretur, Simoniaci et concubinati clerici noctu ignem in media Mediolanensi civitate injecerunt, auctore quadam clero, cuius nomen investigandum solerti lectori relinquo, pro certo sciens et indubitanter affirmare auctorem tanti flagiti dignum non esse sacerdotio. Quid plura? ignis ædes corripiens gloriosasque basilicas beatorum devastans martyrum, ad ultimum mediata tem civitatis victor consumpsit Quod ubi Mediolanensis, qui forte ad obsidionem aderant, nuntiationem fuisse. terror maximus invasit, relictoque Herlimbaldo, cum paucis Deum timentibus, statim dominum redire. Sed miles Domini fortissimus, velut Judas Machabeus (*II Mach. xii. 42*) stetit imperterritus obsidioneque firmata ibi sanctum Pascha celebravit. Transacta vero paschali festivitate, præfatus Gotefridus habens secum multitudinem equitum et peditum cum Herlimbaldo pugnavit, et terga verit; sieque per Dei misericordiam miles Dei, incurvantem possidens victoriam Mediolanum remeavit.

Eodem quoque tempore Northianni Campaniam invadunt, quod cernens Deo amabilis Hildebrandus continuo magnificum ducem Gotefridum in auxilium S. Petri evocat. Forte enim his diebus præfatus dux venerat Italianam, ducens secum excellentissimam comitissam Mathildam, incliti ducis Bonifacii filiam. Is congregans universam exercitum sui multitudinem cum uxore et nobilissima Mathilda Romanum veniens, Northmannos a Campania absque bello expulit, et eam Romanam redditum ditionem. Et hoc primum servitum excellentissimum Bonifacii filia beato apostolorum principi obtulit, quæ non multo post per

Cum hæc ita se haberent, a Deo protectus Herlimbaldus volens Mediolanensem Ecclesiam a Simoniacis liberare scrivitute, consilio papæ et Deo amabilis Hildebrandi, in die sancto Epiphaniæ adjuvantibus religiosis clericis non solum Mediolanensibus sed et Cremonensibus et Placentinis secundum decretas sanctorum Patrum per electionem clerici habere deliberavit episcopum Ottoneum, ejusdem Ecclesiae clericum, nobili quidem generi, sed nobiliorem moribus, a religioso clero electum et a catholico populo laudatum. Quod veternosus serpens non aequis asperxit oculis; nam quosdam suæ artis viros invenit, et per eos seditionem movens in populo, ipsum a Deo protectus Herlimbaldum cum electo jam in palatio residentem armis circumdant, palatum invadunt, cuncta diripiunt, ipsum electum plagatum usque ad altare S. Maria tractum jurare compellunt, nunquam se amplius de eodem episcopatu intromissurum. Dehinc eum cuidam clero ejusdem ecclesie usque mane custodiendum tradidere. Mane vero facto, a Deo protectus Herlimbaldus ad ecclesiam imperterritus venit; quod ut viderunt Ecclesiarum venditores et fornicatorum sacerdotum propinquí clamare eceperunt, belloque commissa, per Dei misericordiam Dei miles palnam citissime obtinuit. Nam omnes Dei inimicos procul a civitate fugaverunt, omnibusque per Dei inimicos rebus ecclesie ablatis in duplum restitutis ecclesiam et palatum obtinuit, potuitque eodem die electus Domini sine ulla contradictione in thronizari, nisi sacramenti vinculum obstatisset. Hujus rei gratia mittuntur religiosi viri Romani qui hec papæ intimarent, quod ut audivit venerabilis Alexander, et sacramentum contra jus ecclesiasticum factum dixit non tenendum, et communis decreto tam episcoporum cardinalium quam sacerdotum et levitarum cum jure Mediolanensem electum judicavit. Moxque litteras suas ad regem misit, in quibus admonuit eum ut filium, ut odium servorum Dei, quod animo conceperat, a se projectaret, et Ecclesiam Mediolanensem secundum Deum habere permetteret episcopum. Quod ut rex audivit, mox ex latero suo suos misit a secretis, qui venientes Longobardiam Novariæ sibi curiam constituant, et multitudini episcoporum collectæ ibi dato sacramento confirmant hoc esse regic voluntatis, ut Gotefridus consecraretur. Quod audientes Longobardi episcopi, licet ab Ecclesia essent excommunicati, eum libenter non sacraverunt, sed exsacraverunt. Forte huic exserratione ex Mediolanensi Ecclesia quidam clericis interfuerunt, ex quorum numero fuit Tedaldus, qui eo vivente eumden invasit episcopatum. Quod ut audivit venerabilis Otto, Mediolanensis electus, ad Romanam se contulit sedem, ubi omnes ecclesiasticae cause terminantur.

Hugo vero candidus, de quo supra retulimus, Gallicanam a domino papa impetravit legationem, ubi multa contra jus et fas operatus est, quod suo

ordine postea narrabitur. Eodem tempore Cadolus, Parmensis episcopus, corpore et anima defunctus est, et non multo post Ravennas episcopus mortuus est.

Interea Parmensis Guibertus, de quo supra memoriam fecimus, Parmensem mirabiliter amiebat episcopatum. Nam adiens regem multis precibus muneribusque, satagebat ut sibi daretur episcopatus; quod cum impetrare non valuerit, et omnibus tam propinquis suis quam extraneis, tam majoribus quam minoribus, tam clericis quam laicis omnino contradicentibus ad imperatricem se contulit. Forte ea ibi aderat his diebus, eaque interveniente Ravennatem accepit episcopatum Parmensis vero cuidam Everardo, Coloniensi clero, traditur.

Praelatus vero Guibertus veniens Longobardiam Ravennam intravit in multitudine gravi et in magno, ut sui moris est, potentatu. Et non post multos dies in Quadragesima diebus Romanam venit causa consecrationis, synodo jam celebrata, in qua et Hugo candidus a Cluniacensibus monachis et a quibusdam religiosis episcopis publice de Simonia arguitur, et in qua hortatu [huc vor eras] alteri substituta in cod.] imperatricis quosdam regis consiliarios volentes eum ab unitate Ecclesie separare, publice Dominus papa excommunicavit. Sed jam ad narrationem redeamus. Prefatus vero Guibertus veniens Romanam habens secum Dionysiam, Placentinum episcopum, ante multos annos ab eodem papa depositum, ovina simulata induitus simplicitate, multos decepit et praecipue Deo amabilem Hildebrandum. Is cum sepe numero papam rogasset, ut ei manum imponeret, et ille nollet acquiescere, spiritu prophetiae plenus fertur dixisse: *Ego quidem jam delibor et tempus resolutionis meæ instat, tu vero ejus sentientes acerbitateam. Quod et eventus postea declaravit. Quid plura?* Consecratione vero rite celebrata, sacramento se obligavit se fidelem esse papæ Alexandro ejusque successoribus, qui per meliores essent electi cardinales, nullo modo imperatorem nec regem nominans vel patritium, quod sacramentum bene conservavit. Nam venerabili Alexandre defuncto et venerabili Hildebrando per meliores cardinales electo religiosus archiepiscopus debitam subjectiōnem in tantum ei contulit, ut vocatus ad synodum veniret, et in eadem synodo per privilegium suu Ecclesie dexteræ ei sederet, et non extorta confessio ne sed spontanea eum modis omnibus papam profiteretur. Sed jam rei ordinem prosequamur: Paschali igitur celebrata festivitate cum a beato papa et venerabili archidiacono licentiam remeandi Ravennam, accepisset, antequam eamdem urbem intrasset, ei mors pape nuntiata est, nam in natali S. Georgii B. Alexander spiritum cœlo reddidit.

Explicit liber scutu.

INCIPIT LIBER SEPTIMUS.

Eodem itaque die prefati pontificis corpore in

(48) Is celebris illo anno Gerardus ad purpuram tandem elevatus, civis Ratisponensis filius fuit, singulare Bajorum ornamentum.

A ecclesia S. Salvatoris humato, cum circa sepulturam ejus venerabilis Hildebrandus esset occupatus, factus est de repente concursus clericorum virorum ac mulierum clamantium: Hildebrandus episcopus. Quo auditu venerabilis archidiaconus expavit, et velociter volens populum placare concurrit ad pulpitum, sed eum Hugo candidus prævenit, et populum sic allocutus est: *Viri fratres! vos scitis quia a diebus domini Leonis papæ hic est Hildebrandus, qui sanctam Romanam Ecclesiam exaltavit et civitatem istam liberavit Quapropter quia ad pontificatum Romanum neque meliorem neque talem, qui eligatur, habere possumus, eligimus hunc in nostra ecclesia ordinatum, virum vobis nobisque notum et per omnia probatum. Cumque cardinales episcopi B sacerdotesque et levite et sequentes ordinis clerici conclamasset, ut mos est: Gregorium PP. Ses. P. eleg. (ita cod.) continuo a populo trahitur, rapiturque, et ad vincula beati P. non ad Brixianorum invitus inthronizatur. Qui sequenti die secum mente pertractans ad quantum periculum devenisset, cœpit astuare et moestus esse; tamen collectis fidei et spei viribus, quid potissimum faceret, non aliud invenit, quam ut regi suam notificaret electionem, et per eum si posset, sibi papale impositum onus devitaret. Nam missis ad eum continuo litteris et mortem papæ notificavit, et suam ei electionem denontiativit, interminatusque si ejus electioni assensum præbuisset nunquam ejus nequitiam patienter portaturum Sed longe aliter evenit quam speraverat. Nam rex illico misit Gregorium Vercellensem episcopum, Italici regni cancellarium, qui ejus electionem firmaret, et ejus interesset consecrationi. Quod et factum est. Nam in jejuniu Pentecostes sacerdos ordinatur, et in natale apostolorum ad altare eorumdem a cardinalibus secundum antiquum morem episcopus consecratur. Cujus consecrationi interfuit imperatrix una cum excellentissima Beatrice duce tunc vidua. Nam ante paucos dies magnificus dux Gotefridus obierat.*

Venerabilis vero pontifex mox ut curam sanctæ Romanae Ecclesie suscepit, nil melius esse deliberavit, quam in primordio regem admonere, ut episcopatus non venderet, seseque subjectum esse sanctæ Romanae Ecclesiae recognosceret. Nam continuo hujus sanctæ legationis ministram fecit esse gloriosam imperatricem ejusdem regis matrem, habente secum in comitatu venerabiles episcopos Girardum Ostiensem (48) et Ubertum Prænestinum et Rainaldum Cumanum, quæ Alpes transiens filium in partibus Bajoriarie invenit. Quid plura? Legatis Romanis a rege honorifice susceptis, cum per multos dies sermonem correctionis ab eis quotidie audiret, ad ultimum vero suos familiares, quos ante beatas excommunicaverat Alexander, a suo prohibuit colloquio. Dehinc rogatus ut synodum mediaret, episcopos facie tenus congregavit, mente detractans, nul-

lum omnino concilium in suo regno celebrari, quod rei subsequens comprobavit eventus. Nam per Lemarum Bremensem episcopum, virum eloquentissimum et liberalibus studiis ad prime eruditum, concilium interruptum est. Is enim dicebat ex antiquis privilegiis Maguntino concessam esse episcopo in Germanie partibus vicem habere Romani pontificis; ideoque non licere Romanis legatis synodus in ejus legatione celebrare, non bene recognitans, illud primi Leonis capitulum Thessalonico episcopo missum, in quo ita legitur: sic enim committit papa omnibus archiepiscopis vices suas, ut in partem sint vocati sollicitudinis non in plenitudinem potestatis. Quid plura? Hujus rei gratia Lenarus archiepiscopus a legatis Romanis sacerdotali officio suspensus est. Dehinc concilio hac sagacitate interrupto, cum rex omnia, qua Romani legati postularunt, se libenter facere promisisset, magnis munerebus donati Romanum cum honore remearunt, portantes secum praefati regis litteras, quibus venerabili papae Gregorio omnibus modis debitam subjectionem spondebat. Post paucos vero dies quidam Hermannus Babenbergensis episcopus, Romanus causa suscipiendo pallii veniebat, quem litterae regis anticipavere, quibus papae significatum est se, quorundam malignantium fraude deceptum, illi pro pecunia episcopatum tradidisse. Quod ut quiescitum est et ita inventum praefatus Hermannus ab episcopatu depositus est, et alius in loco ejus praecerto domini papae intronizatus est, qui postea ab eodem papa pallii dignitate donatus est, quod et itidem de Constantiensi episcopo factum est.

Dum haec ita gererentur Mediolanenses capitanei Ecclesiarum venditores, de quibus supra retulimus, colloquium cum rege faciunt, animunque ejus ad deteriorem partem flectunt; nam ei promittunt, et Pataram destructuros et Herlinbaldum occisuros. Quod rex libenter audivit, et voluntarie quidquid petierunt promisit.

Interea venerabilis Gregorius nihil mali de rege suspicans synodum congregavit, in qua Guibertus Ravennas episcopus sedet, et innumerabilis multitudine episcoporum ex provinciis diversis congregata, in qua dum negotium Placentinorum et Cremonensium tractaretur, praefatus Guibertus Cremonenses mirabiliter infamavit, quem per Dodonem egregiae indolis juvenem ejusdem Cremonae cive liquido claruit esse mentitum. Nam in media synodo et Cremonenses absolvit ab infamia, et ipsum notavit infamia. Quid plura? his et alijs negotiis sedatis Robertus cum Northmannis excommunicatur in eodem synodo. Cui synodo interfuit excellentissima comitissa M. [Mathildis] et Azo marchio, et Gisulfus Salernitanus princeps. Concilio igitur rite celebrato cum episcopi ad propria remearent, Guibertus cum pontifice Romae remansit.

Ilic papae promittebat se contra Northmannos magnam expeditionem facturum et contra Balneo regis comitis se post pascha cum eodem papa castra me-

A taturum. His et talibus subdolis machinationibus animum papae nihil mali suspicantem decipiebat. Annius vero ejus velut feræ bellue iram gerens, nihil aliud quam quod post rei demonstravit eventus cogitabat. Nam per omnes fere quadragesimales dies, quibus inibi moratus est, Romanam orationis occasione circuens quosque pestiferos invenire poterat, vel papam propter justitiam odientes faciebat amicos, dataque pecunia sacramento vinciebat, inter quos et Cencium prefecti Stephani filium, quem supra temporibus papae Alexandri cum Cadolo fuisse memoravimus.

Is defuncto patre temporibus Alexandri cum praefecturam vellet adipisci, ab omnibus Romanis propter ferocitatem animi repudiatus est, communique B consilio traditur prefectura alteri Cencio cuiusdam Joannis prefecti filio, qui quavis nomine æquivoce, tamen longe erant diversi moribus; in hoc omnium malorum species in altero bonorum. Ille compatrem suum absque omni causa interfecit, et domum ejus funditus destruxit; idem et latronum particeps et prædonum adjutor, per multa et varia adulteria, quæ perpetravit, vel perpetrantes tutus est. Roman ex libera fecit ancillam. Nam in Sancti Petri ponte turrim mira magnitudinis aedificans omnes transeuntes reddidit tributarios. Hunc talen et tam pestiferum conjunxit sibi praefatus Guibertus, et per eum se armavit contra sanctum. Erant præterea Romæ multi pestilentes, justitiam odientes, ut conuenientiorum sacerdotum filii et propinquai; sed et venerabilis pontifex in principio ordinationis sue omnibus Romanis clericis dedit optionem, ut aut canonice nihil proprium possidentes secundum regulam sanctorum viverent, aut relicts bonis ecclesiæ seorsim domi manerent; quorum multi ante elegeri privati vivere quam suave jugum Domini ferre; qui mirabiliter papæ erant infensi et non soli ii, sed et eorum propinquai.

Erat præterea Romæ antiqua et pessima consuetudo, quia beatus papa suo tempore funditus ab eadem Ecclesia extirpavit. Nam in beatissimorum principis ecclesia erant sexaginta et eo amplius mansionarii laici conjugati et plerique concubinati, qui eandem ecclesiam per vices suas die nocturne custodiabant. quorum potestate omnia, præter manus, erant altaria, quæ orationibus quotidie vendebant. Hi omnes barba rasati et mitras in capite portantes, sacerdotes et cardinales se esse dicebant, sieque oratores decipiebant et præcipue Longobardorum rusticam multitudinem, qui eos credentes sacerdotes, se eorum commendabant orationibus. Ili intempestæ noctis silentio custodie occasione varia latrocinia et turpia stupra exercabant. Quos beatus papa cum magna difficultate ab ecclesia apostolorum principis expulit, et eam religiosis sacerdotibus commisit custodiendam. Hos tales praefatus Guibertus sibi fecit amicos, venerabilis autem Gregorius ecclesiam S. Petri jussit oratoribus claudi usque ad tenipus matutinale, nam ante per vigiliarum

excubias multa ibi fiebant homicidia et hac occa-
sione multa furta et adulteria. Erat praeterea in
eadem ecclesia alia pessima consuetudo, quam idem
venerabilis papa funditus extirpavit

Quotidie antequam dies illucesceret, et plerumque
antequam aurora cursum suum inciperet, cardinales
avaritiae quaestu missas super altare principis apo-
stolorum celebrabant, quibus ex auctoritate B. Petri
et sua omnibus interdixit, ut non liceret eis deinceps
ante horam diei tertiam ad altare B. Petri missam
celebrare; qua res magna sibi concitat invidiam.
Quid plura? præfatus Guibertus veluti Catilina om-
nes sceleratos quos potuit, sibi fecit amicos. Dehinc
propinquante paschali festivitate, licentiam remean-
di Ravennam a venerabili papa petiit et impetravit,
promittens se post pascha supra balneo regis co-
mites exercitum ducendum.

Interet venerabilis Gregorius expeditionem contra
Northmannos præparabat, veniensque obviam duci
Beatrici usque ad castrum S. Fabiani eam simul
cum filia ad expeditionem invitabat, quas volentes
pia mente papæ obediens præcepto Longobardicus
varvassorum tumultus impedivit. Nam seditione
subita exorta expeditionem dissipavere, sieque in-
fecto negotio papa Romanam remeavit: Beatrix vero
cum filia ad propria redire. Non longo post tem-
pore papa languore corporis in suburbio Romæ
subito coriuptus. Census vero, de quo supra memo-
ravimus, credensem jam morti destinatum, odium,
quod mente conceperat, subito evomuit. Nam fidei
commissor illis diebus fuerat ejusdam Cencii scilicet
Gerardi comitis filii, qui beatis apostolorum
principibus curtem unam testamento legaverat; Deo
vero odibilis ille credens papam jam mortuum vel
jam morti proximum sacrilegii simul et perjuri cri-
men incurrens testamentum falsaverat, curtemque
suis applicavit usibus, ducentis libris datis tantum
apostolorum principibus. Inter ea convalescente papa,
super hoc cœpit exigitari negotium. Quid plura?
Pessime egisse convincitur, dati que obsidens cur-
tem secundum defuncti voluntatem apostolorum redi-
dit principibus; sed ejus furor non quievit. Nam
ejusdem pestiferi consilio. Hugo candidus, de quo
supra memoravimus, secundo ad apostasiam versus
est. Hic Apuliam tendens Robertum et Northmannos
dudum a papa excommunicatos contra sanctam D
Romanam Ecclesiam mirabiliter excitavit: nam
diebat eos falso excommunicatos et papam, non
secundum decreta sanctorum Patrum pontificem,
sed sanctæ Romanæ Ecclesiæ invasorem, adjiciens
se cum suis fautoribus Roberto coronam imperia-
lem daturam, si eum militari manu ab ecclesia pel-
leret.

Quod cum quotidie palam et clanculo in curte
præfati ducis mussitaret, hanc a prudentissimo duece
acepit responsionem, quia tibi necesse est, si placet
in auro vel argento vel in aliqua alia pecunia vel in
equorum et mulorum adjumento a me suscipe munifi-

A centiam, mihi vero suadere non poteris contra Ro-
manum me armari pontificem. Nefas enim est cre-
dere per tuas inimicitias vel alienus posse papam
deponi, qui electione cleri et laude populi Romani,
cum cathedra pontificalis vacaret, inthronizatus ad
altare S. Petri ab episcopis cardinalibus consecratus
est: sieque cum magno dedecore repudiatus ad
Guibertum suæ nequitiae fautorem se contulit.

Cum haec ita gererentur Mediolanenses capitanei
et varvassores Ecclesiarum venditores ad colloquium
regis remeantes Mediolano magnas excitant seditiones,
machinamenta quedam fingentes, nam sim-
plices quoque seditionis ignaros hoc modo alliciebant,
dientes se integratam beati Ambrosii velle jurare.
A Deo vero protectus, de quo supra retulimus, Her-
limbaldus videns machinamenta diaboli paulatim
B crescere, astuabat neque potissimum quid faceret
alid inveniebat, nisi ut se et Dei populum volentem
pro justitia dimicare velut fortissimus Judas armis
defensaret (*II Mach. xiii, 14*). Quid plura? Crescebat
quotidie numerus infidelium, et de die in diem nu-
merus minuebatur Paterinorum. Eodem quoque tem-
pore Mediolanensis civitas tota incendio concrema-
tur, in qua multæ mirabiles ecclesiae et præcipue
mater ecclesia solo tenus destruitur; qua res inimi-
cino humani generis ad decertandum contulit ar-
ma: nam omnes sive amici sive inimici quasi una
voce clamabant hoc esse peccatum Paterinorum.

Post Pascha vero drepente congregato exercitu
et multitidine conjuncrorum Herlimbaldum nihil
mali suspicantem invadunt, eumque bellare tempta-
tent in media platea interficiunt, aliosque per-
sequuntur et depraedantur, eumque ignominiose
nudatum oblii generis ejus et dignitatis ad ignomi-
niā totius Christianitatis per totum diem relin-
quent inhumatum. Nocte vero a religiosis viris
apud S. Dionysium cum honore sepultus est. Ad
cujus sepulcrum magna mirabilia usque hodie ope-
ratur Deus. Sequenti vero die quemdam sacerdotem
nomine Liprandum auribus nūtilaverunt et naso (49);
quicunque vero conjurationi non consenserunt, aut
ocidebantur, aut facultatibus nudabantur, quorum
multi Cremonam venientes, honorificentissime a
fratribus sunt suscepti; ut autem auditum est de
morte Herlimbaldi non solum Romæ, sed usque ad
Britannicum mare omnes catholici sunt contristati,
flentesque dicebant: Quomodo cecidit potens, qui
pugnabat bellum Domini (*I Mach. ix, 21*).

Interea Gregorius papa quadragesimali tempore
synodus congregavit, in quo Guibertus vocatus dum
venire noluissest ob perjurii crimen ab episcopali
officio suspensus est. Et Hugo candidus secundum
Apostoli præceptum dicentis: « Hæreticum homi-
num post primam et secundam correptionem devita
(*Tit. iii, 10*), » ab Ecclesia perpetuo sequestratus est.
Forte his diebus Deo odibilis ille Cencius, de quo
supra retulimus, a praefecto urbis Romæ captus
tenebatur, qui secundum Romanas leges capitalem

(49) Eodem mortis genere quo Herlimbaldus interiit etiam paucis annis post auctor noster.

suscepit sententiam; sed precibus gloriose Matildis, quæ ibi aderat illis diebus et multorum Romanorum civium vix emeruit, ut vivus dimitteretur, datis cœlum ascendere nitebatur, quæ funditus destructa est.

Interea Guibertus Ravennæ contra dominum suum papam callidus armabatur, nam suis litteris conveniens cervicos Longobardos episcopos et præcipue Tetaldum Mediolanensem archiepiscopum mirabiliter contra papam instigabat. Sed quoniam istius Tetaldi mentio facta est, qualiter ad Mediolanensem venerit episcopatum, breviter, si potero, inti mabo.

Glorioso Erlinbaldo pro nomine Jesu martyrizato, cum mors ejus regi fuisset nuntiata, memor promissionis sua, quam antea Mediolanensibus promiserat capitaneis, mox ad Italiam partem destinavit comitem Everardum suum consiliarium, quem ante papa Alexander excommunicaverat, qui veniens Longobardiam, mox in Roncalia curiam congregavit, ibique Mediolanensibus pro morte Erlinbaldi gratias agens, eos trans montes invitavit, promittens eis, dominum suum, episcopum, quem vellet daturum. Dehinc omnes Paterinos publicos regis clamavit inimicos moxque Placentinos ibi in vicino positos, cum propter pusillanimitatem animi inveniret imparatos, plerosque ab urbe fugavit, quosdam vero in ditionem cepit, qui consilio beatissimæ Beatricis liberati sunt.

Cremonenses vero, quos fidei plenos et virtutibus munitos audivit, non pro Dei timore, sed quia non potuit, immunes dereliquit. Quid plura? Eligunt sibi Mediolanenses capitanei Ecclesiarum venditores ex præcepto regis communicato pessimo consilio Tetaldum Mediolanensis Ecclesiae clericum, qui ante Gotefrido fidelitatem juraverat, virum nobili quidem genere ortum et satis corpore pinguem, sed virtutibus tenuem. Hunc talem secum ad regem ducunt, quem rex, oblitus investiturae quam ante Gotefrido dederat, parvipendensque jusjurandum quod Rapot ex sua parte juraverat Novariæ dudum episcopis, hoc esse regie voluntatis ut Gotefridus consecraret, non solum contra leges divinas et Christianorū regum morem, sed etiam contra tyrannorum consuetudinem, vivente altero investivit.

Hic talis Mediolanensem vastabat Ecclesiam. Huic Guibertus Hugonem candidum misit, cuius consilio regem adiret, et ejus animum ad deteriorem partem inflecteret. Quod et factum est.

In illo tempore grave et inauditum flagitium Romæ patratum est. Nam Deo odibilis Cencius, conjuratione facta, in ipsa nocte Nativitatis Christi, papam sacramenta celebrantem, ab altare S. Dei genitricis Mariæ, quod dicitur ad præsepe, rapuit, et vulneratum ad turrim quam Romæ habebat mira fortitudinis [50], violenter usque perduxit. Quid plura? Romani mox turrim obsident, maneque facto vi

(50) Paulo ante destructam dixerat.

PATROL. CL.

A capiunt, ipsumque scelestum interfecissent, nisi eum beatissimus Gregorius, boni Magistri discipulus, pre cibus et supplicationibus a morte liberasset. Dehinc cum Lateranis papa remeasset, sequenti die Romani auctorem tanti flagiti cum omnibus suis complicibus a civitate expellunt, turesque eorum solotenus destruunt.

Cum hæc ita gererentur, Saxones rebellaverunt, cuius rebellionis causam propter prolixitatem scribere devitavimus, unum scientes, quia propter grave et insolitus onus servitutis, quod eis quidam imponebat, satagebant, ad tam graves devenero inimicitias; sed jam rei ordinem sequamur: Saxonibus rebellantibus intravit rex Saxoniam in manu valida et multitudine gravi, habens secum eximum ducem Rodulfi, et ducem Guelsonem et præclarum ducem Gotefridum nobilissimæ Mathildis conjugem et ducem Theodericum et innumerabilem marchionum et comitum multitudinem, qui derepente Saxoness impatoris invadunt, et quamvis cruentissimam tamen habuere victoriam. Nam in illa pugna ex parte regis xv millia homines cedidisse referuntur, taliterque victor infecto negotio Franciam remeavit; moxque convocans multitudinem episcoporum, non quæsivit Deum auctorem sibi, nec ei gratias retulit pro collata victoria, sed exaltatum est cor ejus, et elati sunt oculi ejus, ponensque in cœlum os suum, Hungonisque candidi, de quo superius retulimus, acquiescens consilio, dominum papam, qui per tres annos universalem Ecclesiam in pace gubernaverat,

B secundum exemplum pestiferi Lotharii, de quo supra retulinus, litteris abdicavit, suoque episcopos subscribere coegit; proh dolor non recognitans illud venerabile tertii Leonis capitulum, in quo sic legitur: Si quis se a Romana Ecclesiæ segregaverit societate, nec januam cœli ingredi, nec vincis peccatorum poterit solvi. Interea litteræ unitatem Ecclesiæ scindentes per legatos Romam deferebantur, nam jussio regis urgebat, qui venientes Placentiam omnes episcopos Longobardos congregaverunt. Quibus ex parte regis præceptum est, ut factum regis confirmarent. Sed longe aliter factum est quam speravere. Nam omnes proprio ore suo Dionysio Placentino episcopo prævio, publice juraverunt nunquam se amplius obedientiam præstitionis papæ.

D Dehinc hujus legationis ministrum ex officina iniquitatis scilicet Parmensi civitate faciunt quemdam Rolandum clericum, qui veniens Romam forte illis diebus papam in synodo residentem invenit. Is diaboli repletus spiritu in media synodo ex parte regis, laici scilicet hominis, pontifice ei interdixit officium, eique præcepit, ut de sede descederet, quod secundi ordinis presbytero sine judicio ab ipsis etiam episcopis, si dicretur, esset culpabile. Dehinc cardinalibus præcepit, ut ultra montes tenderent, et inde sibi pontificem assumerent. Venerabilis vero Gregorius secundum boni Magistri exemplum convitatem suum prius a morte liberavit, dehinc vix sedato

tumultu synodum cum alacritate celebravit. Sequentia vero die litterae ab Ultramontanis episcopis papæ delatae sunt, quibus se peccasse et errasse confitebantur, veniamque impetrabant promittentes se deinceps utpote Patri obedientiam præbituros; sed cum tempus instaret, quo synodus solvi debuisset, venerabilis Gregorius, qui pro ovibus suis mori paratus erat, dedecus S. Romanæ Ecclesie illatum non est passus inultum, sed consilio omnium episcoporum numero cùv, régem, qui se ex oibus Christi non cognovit, principemque hujus inaudite rebellionis excommunicavit, et a regno Dei judicavit alienum, quod nec novum quidem fuit nec reprehensibile. Reprehensibile non: quia regulis sanctorum Patrum precipientibus factum. In Chalcedonensi enim concilio, in quosexcenti interfuerunt episcopi, ita legitur de Diocesoro Alexandrino: quomodo secundus excessus priorem iniquitatem valde transcendit. Praesumpit enim excommunicationem dictare adversus sanctissimum papam Leonem, Anatholius episcopus Constantinopolitanus dixit: Propter fidem non est damnatus Diocorus, sed quia excommunicationem fecit domino archiepiscopi Leoni. Nunquid ibi legitur inquisitionem factam fuisse, utrum juste an injuste Diocorus ipsam excommunicationem dicasset? non plane: sed absque omni controversia hi in eo multati sunt, quia cum esset inferior potiorem quibuslibet conatus est lacessere injuriai. Quod vero in octava synodo sancti Patres super hoc negotio definivere advertevit: Dominicum sermonem, quem Christus sanctis apostolis et discipulis suis dixit: quia « qui vos recipit, me recipit (Matth. x. 40); » et « qui vos sperrnit, me sperrnit (Luc. x. 16), » et qui post eos secundum ipsos facti sunt summi pontifices et pastorum principes in Ecclesia catholica dictum esse credentes definitivimus neminem prouersus mundi potentum quemquam eorum, qui patriarchalibus sedibus præsunt, inhonorare aut movere a proprio throno tentare, sed omni honore et reverentia dignos judicare, præcipue quidem sanctissimum papam senioris Romæ; delinquentem vero Alexandriae et Antiochiae seu Jerosolymorum, deinceps Constantinopoleos patriarcham; sed nec quicunque circumscriptiones contra sanctissimum papam senioris Romæ ac verba complicare vel componere sub occasione quasi diffamatorum quorumdam criminum, quod et nuper Focius et multo ante Diocorus fecerunt. Quisquis autem tanta jactantia aut audacia usus fuerit, ut secundum Fotium et Diocorum in scriptis et sine scriptis injurias quasdam contra sedem Petri principis apostolorum moveat, æqualem et eandem quam illi condemnationem accipiat. Si vero quis aliqua Dei potestate fruens et potens pellere temptaverit præfatum apostolicæ cathedralę papam, aut aliorum patriarcharum quemquam anathema sit. Porro si synodus universalis fuerit congregata et facta fuerit, et de sancta Romanorum Ecclesia quevis ambiguitas et controversia, oportet venerabiliter et cum convenienti reverentia de proposita quæstione sciscitari et solutio-

A neam accipere et aut provectum facere aut perficere, non tamen audacter sententiam dicere contra summum senioris Romæ pontificem. Ecce qualiter imitatores Foci et Dioscori pro sola infamia Romani pontificis audistis damnandos et potentes quosque, tentantes pellere senioris Romæ papam a sede auditis anathematis. Non est ergo reprehensibile regem tentantem papam a sede sine iudicio pellere, excommunicare quod sanctorum Patrum regulis est roboratum. Inusitatum vero non est, quia multis legimus Romanos pontifices pro minoribus causis non solum excommunicasse, sed etiam a regno deposuisse. Quod melius patet exempli: Innocentius papa Arcadium imperatorem Theodosii Magnifilium pro eo quod Joannis Chrysostomi depositioni inter-

B fuit, quia Theophilus Alexandrinus una cum aliis orientalibus patriarchis cum consensu aliorum episcoporum, sine assensu tamen Romani pontificis dictaverat excommunicatum, eorumque depositio nem cassavit. Reverendissimus vero imperator mox ut factum cognovit, non rebellis extitit, sed veniam humiliiter petuit et impetravit. Constantinus papa Justinum imperatorem, Justiniani filium propter non decentem legatorum suorum susceptionem excommunicavit, qui postea in Constantinopolitanæ urbis platea pedibus ejus cum regno prostratus tandem veniam petuit, donec impetravit. Sed et Anastasius papa Athanasium imperatorem excommunicavit, qui proterve loquens de papa, in ipso palatio fulmine percussus interierit.

Tertius vero Gregorius papa non solum imperatorem Leonem excommunicavit, sed et regno privavit. Stephanus vero papa Karolum Pippini regis fratrem a regno depositum, et Pippinum in loco ejus constituit, et Gregorius doctor Romanus papa omni dignitate privavit, quicunque privilegii sui paginam violaverit. Sic enim in quadam suo privilegio subscripsisse invenitur: GREGORIUS, SENATORI presbytero et abbatи Xenodochii Francorum inter cetera: haec igitur omnia, quæ hujus præcepti decretique nostri pagina continet, tam tibi quam cunctis, qui in eo ordine quo es loco successerint, vel eis quorum interesse potuerit, in perpetuum servanda decernimus. Si quis vero regum, sacerdotum, judicium atque saecularium personarum hanc constitutionis nostræ paginam cognoscens contra eam venire tentaverit, protestatis honorisque sui dignitate careat, reumque divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat. Et quid dicam de Nicolao qui duos imperatores uno eodemque tempore excommunicavit, orientalem scilicet et Michaelem propter Ignatium Constantinopolitanum episcopum sine iudicio papæ a sede pulsum, occidentalem vero nomine Lotharium propter Gueldradas sue pellicis societatem.

Quid dicam de Romanis pontificibus, cum Ambrosius Mediolanensis episcopus, liliū Ecclesiæ, Maximum tyrannum excommunicaverit, Theodosiumque imperatorem ab Ecclesia expulsum excommunicaverit. At quis nisi mente captus ignorat

regiam potestatem subjectam esse pontificibus. Acum difficultate itinerary Augustam tendebat, hyems enim gravissima tunc ingruerat. Rex vero drepente parvi pendens sacramentum, Italiam intravit. Et sunt, qui dicunt eum pontificem incautum voluisse capere, quod satis videtur verisimile. Nam Gregorius Vercellensis episcopus ejus vera cancellarius, cui ut papam duceret ultra montes a principibus fuerat imperatum, postquam Apennini transierat jugum, audiuit eum in Vercellensi occulte devenisse civitate, quod dum papa nuntiasset, mox Canusium tutissimum excellentissimam Mathildis castrum intravit.

Explicit liber septimus.

INCIPIT LIBER OCTAVUS

Interea postquam de banno regis ad aures personarum vulgi, universus noster Romanus orbis tremuit, et diverse Itali atque Ultramontani super his decreverunt. Nam Itali post pascha apud Papiam concilium celebrant malignantium, in quo omnes pariter Longobardi episcopi et abbates auctore Guiberto imitantes Focium et Dioscorum, excommunicaverunt dominum papam senioris Romae, quod a saeculo non est auditum, ut tot uno tempore inimicus humani generis mente captos contra sanctam Romanam Ecclesiam armasset episcopos. Dum haec in Italia gererentur diabolo suadente Ultramontani principes insimul conveniunt, et salubri concilio partes alterutras quasi in iudicio constituant, vel perspicue eis innotesceret, utrumque papa regem posset excommunicare nec ne? vel utrum juste excommunicatus esset vel non? Legem enim suam nobabant destruere, quia perscriptum est, ut si quis ante annum et diem ab excommunicatione non fuerit solitus, omni careat dignitatis honore. Prudentissimi igitur illius regni episcopi, abbates et clerici communicato consilio secundum sanctorum decreta Patrum et majorum exempla decrevere regem a papa posse excommunicari, sed secundum Foci et Dioscori imitationem juste excommunicatum. Quid plura? nil melius secundum tempus invenientes dato sacramento firmavere, ducibus sequacibus Ruodulfo et Guelfone atque Theodorico. Nam Gotfridus excellentissimae Mathildis coniugus ante paucos dies obierat, aliusque illius regni pontificibus firmavere, ut si rex eorum vell acquiscere consilium papam ultra montes ante anni circulum duxerent, qui eum absque malo ingenio a vinculo excommunicationis absolveret, regemque cogentes dato sacramento proprio ore juraverunt, papas privatum se expectare iudicium.

Quod cum factum fuisset, omnes iterum unanimiter juravere, ut si rex sacramentum datum observare voluisse, expeditionem cum eo facturos in Italiam et imperiali dignitate sublimato Northmannos aggressuros, et Apuliam et Calabriam ab illorum dominatu liberaturos. Quod si peccatis suis exigentibus sacramentum datum irritum fecisset, nunquam eam amplius pro domino neque pro rege suscepimus.

Interea mittunt Romanum Treverensem episcopum ut papam ultra montes apud Augustam duxerent, sed quomodo apud Placentiam ejus calliditate captus fuerit, et non ante liberatus quam eis litterae a Spira Placentino episcopo, ut dimitteretur, perlata fuissent, propter longitudinem historiae dicere intermitto.

Interea venerabilis Gregorius pacis gratia summa

enim gravissima tunc ingruerat. Rex vero drepente parvi pendens sacramentum, Italiam intravit. Et sunt, qui dicunt eum pontificem incautum voluisse capere, quod satis videtur verisimile. Nam Gregorius Vercellensis episcopus ejus vera cancellarius, cui ut papam duceret ultra montes a principibus fuerat imperatum, postquam Apennini transierat jugum, audiuit eum in Vercellensi occulte devenisse civitate, quod dum papa nuntiasset, mox Canusium tutissimum excellentissimam Mathildis castrum intravit.

Interea rex videns sua machinaria propalata, omnī prout videbatur deposita feritate, columbina indutus simplicitate Canusium adiit, et per aliquot dies super nives et glacies discalceatus pedibus perdurans omnes minus sapientes decepit, et a venerabili Gregorio, quamvis ejus non ignorante versutias, absolutionem quam petebat, inventis sacramento Dominico mediatore in ipsa missarum celebribate hoc modo. Nam divina mense astantibus episcopis, abbatibus, religiosis, clericis ac laicis, hoc modo fecit esse participem, ut si se mente ut corpore fecisset humiliatio, et si se jure crederet pontificem, seque vero excommunicatum secundum imitationem Phoci et Dioscori et per hoc crederet posse absolvī sacramentum. Ut amplius illi fieret in salutem, sin vero aliter, ut Iudeæ per bucellam intraret in ipsum Satanas. Quid plura? celebrata missarum celebribate convivium commune habuerunt. Dehinc ei omnibusque ab excommunicatione solutis præceptum est, ut ab excommunicatorum se caverent consortio. Sunt vero nonnulli, qui dicunt eum vitam et membrum et suum honorem papæ jurassem. Ego vero de ignoto omnino nihil affirmo.

Interea rex, postquam a banno absolutus fuit, satis in facie devotus et obediens apparebat papæ, nam ab omnium episcoporum se consortio sequestrabat, reputans eos excommunicatos, noctibus eorum nefarisi acquiescens consiliis, illud mente tractabat, quod postea rei monstravit eventus, sicutque faciebat per omne tempus, quo Placentia demoratus est, maxime metuens presentiam matris suæ religiosissimæ imperatricis, qua forte ibi aderat.

Per idem tempus Deo odibilis Cencius, de quo supra memoravimus, ad eum venit, quem diebus, utpote excommunicatum recusat, noctibus vero totum se ejus pestiferis donabat consiliis, cumque videret papam nullo modo a Canusio castro posse divellere, Papiam tendit; ibi Deo odibilis Cencius amara morte mortuus est, cujus funus Guibertus cum aliis excommunicatis mirabiliter pompe celebravit.

Cum haec in Italia gererentur, Ultramontani principes apud Forken convenient, et sibi ducem Rodulfum regem constituant, virum magni consilii et armis strenuissimum. Quod factum magnam cladem intulit Romano orbi. Interea rex Papiae degens, ubi audivit de electione Rudolfi, mirabiliter commotus est, sed quia homo magni consilii et mirabiliter sagax esset, simulata humilitate per

nuntios papam rogavit, ut Rudolfum excommunicata. A absque vocatione vellent excommunicare, quod dum ret, quod papa se facturum illuc promisit, si vocatus rationem hujus facti reddere non posset, non enim canonicum videbatur, si ante excommunicaretur, quam vinceretur, sed rex mente effrenatus velociter montes transiit, et impinge Bajoarium Franciamque recepit. Sed quid plura? Haud segnior Rodulfus Franciam invadit, bellumque committitur gravissimum et multa millia hominum ex utraque parte ceciderunt; sunt, qui dicunt hujus praelii Henricum fuisse victorem, quamplures autem palnam hujus Rodulfo regi ascribunt certaminis, sed quisquis victoriam eruentissimam tamen possedit victoriā.

Interea Romae grave malum et irrecuperabile damnum de repente exortum est. Nam Cencius praefectus vir christianissimus per insidiam Stephani fratri Cencii, Deo odibilis, de quo supra memoravimus, occisus est, cuius corpus dum Romae apud S. Petrum delatum fuisset. Deus per eum multa fecit mirabilia. Romani vero communicato consilio castrum, in quo se nefandus ille receperat, vi capiunt, ejusque capite et manibus truncatum cadaver ignibus tradunt, caput vero ejus et manus in cortina beati Petri suspendunt, reliquos vero tanti sceleris fautores quosdam interfecerunt, quosdam vero a patria eliminaverunt.

Post paucos vero dies, postquam haec gesta sunt Gregorius venerabilis pontifex Romam cum honore remeavit, moxque synodum congregavit, in qua amborum regum nuntii interfuerunt, quibus et B. Petri auctoritate praeceptum est ut non pugnarent, sed locum eligerent, in quo ambarum partium episcopi possent secure convenire, reddituri rationem ante sanctae Ecclesiae legatos, quod salubre consilium diabolo instigante interruptum est, et iterum acie pugnatū est, in qua multa millia hominum ex utraque parte cecidere, et maxime Boemiorum. Quod ut papae nuntiatum est in proxima quadragesima (nam in festivitate S. Agathae hoc gravissimum bellum commissum est) synodum congregavit, in qua amborum regum nuntii interfuerunt, qui proprio ore juravere concilium non culpa dominorum suorum interruptum; sed quis eorum fuerit perjurus, quia non satis appareat, dicere omitto. Sed quid plura? venerabilis pontifex religiosos episcopos ultra montes mittere destinavit, qui regibus interdicterent, ut non pugnarent, et episcopos ad concilium vocarent; Petrum scilicet episcopum Albanensem virum religiosissimum, qui ante episcopatum temporibus papae Alexandri ex praecepto abbatis sui contra Symonię per medios ignes transivit illas (51), et Oudalricum Paduanum episcopum virum valde eloquentissimum et Heinrico regi satis fidelissimum, et Aquileiensem patriarcham, qui Alpes transeuntes regem in Bajoaria inveniunt, sed neque suppliciobus neque precibus neque aliqua quavis calliditate potuerunt efficere, ut synodum pateretur rex Henricus in suo eos regno celebrare, ni Ruodulfum

illi facere noluissent, interdicentibus canonibus, infecto negotio Romanam redire. Iterum actu pugnatū est, et multa millia hominum ex utraque parte cedidere.

Explicit liber octavus.

INCIPIT LIBER NONUS.

Interea rex Henricus, deliberato consilio, misit Romae legatos Lemarum scilicet Bremensem archiepiscopum, de quo supra retulimus, et Pabebariensem episcopum et alios quamplures superbiam et inauditam portantes legationem ut si vellet papa Rudolfum absque iudicio excommunicare, debitam ei praeberet obedientiam, sin aliter: acquireret B sibi papam, qui faceret secundum ejus voluntatem. Venerabilis vero pontifex, qui pro veritate mori paratus erat, non solum rationem pretendentem non condemnavit, sed et ipsum regem superbe loquenter excommunicavit. Quod factum populo Romano magnam dedit fluctuationem.

Interea prefati regis legati Tusciā venientes a subjectione excellentissimae cometisse Mathildis omnino temptabant avertere, et quia plebs semper cupida novarum rerum infida prioribus dominis, tum quia eadem plebs, naturaliter infida est, quod voluerunt, facilime facere potuerunt. Dehinc venientes Longobardiam, relicto marchione Alberto et comite Bosone in partibus Tusciae, omnes principes Longobardorum ad colloquium invitantes apud Brixianorium diviso regno et sacerdotio ad regem remearunt.

Interea venerabilis pontifex post Pentecosten cum Roberto Marmannorum duce citra Aquinum habuit [subaudi colloquium, etc.], eumque ab excommunicatione absolvit, qui ejus proprius factus miles omnem Apuliae et Calabriae ab eo suscepit principatum.

Cum haec gererentur, Longobardorum episcopi et principes apud Brixianorium conveniunt; haud segnius ibi rex occurrit cum suis episcopis ac Ultramontanis principibus, ubi communicato pessimo consilio eligitur Guibertus in Romanum pontificem a consiliis, nullo ibi Romano astante clero vel laico, presidente Romane cathedrae venerabili D papa Gregorio, qui jam per quinquennium in pace universalem rexerat Ecclesiam. Quod factum diabolicum non est auditum a die, qua gentes esse coepiunt, usque ad diem hanc, et quia peccatum plerisque est poena peccati ex radice superbiæ, ex pretijs pervenit ad inobedientiam, per inobedientiam Guibertus cecidit in excommunicationem, per excommunicationem pervenit ad idolatriam.

Hunc talem ut superiorius retulimus, nullo Romanorum clericorum et laicorum ibi presente vel consentiente excepto Hugone candido, qui peccatis suis exigentibus ab Ecclesia jam diu fuerat sequestratus, elegit sibi rex Heinricus in pontificem,

(51) Unde et Petrus Igneus dictus.

et huic suadente Dionysio Placentino episcopo ore A filiorum male cogitabat. Sequenti vero hieme, iterum rex Romæ reversus est, et postquam sacramentis datis firmatum est omnes religiosos ex quoque regno volentes Romam visere venire securos post captionem Ostiensis episcopi aliorumque reli-giosorum monachorum et clericorum, videns se a Cluniacensi abbatे et ab omnibus episcopis tam clericis quam monachis haberi excommunicatum ad callida mox se convertit argumenta; nam ut popularem captaret favorem, dixit se a venerabili Gregorio coronam velle accipere imperiale, quod ut populus audivit Romanus non solum laici, sed et religiosi, qui videbantur, tam episcopi quam clerici, abbates, monachi cœperunt suppliciter lacrymis fusius orare ut patria fere perdita misereretur.

Celebrata igitur taliter apostolorum principum festivitate, rex tanti pontificis auctus benedictione remeavit ad propria; Guibertus vero cum suis complicibus papalia secum deferens indumenta intravit Italiā. Sed quia consilia Domini abyssus multa (*Psal. xxxv. 7*) ineffabili Dei providentia non flagella Domini secundum quod meritus erat, suscepit Heinricus successum, qui inirabiliter adderet nequitia suæ superbiam. Nam non longo post tempore intravit Saxoniam in potentati magno et manu robusta, cui ex adverso occurrit Rudolfus et acerrimo bello commisso Heinricus turpiter terga vertit, in quo prælio victor Rudolfus occubuit. Nec sicut solent mori ignavi, mortuus est Rudolfus, non fugiens vel latibula querens occisus, sed super strages inimicorum et super cadavera mortuorum plagatus a suis inventus est; cuius mors Heinrico post viii dies in quadam castro latitanti et de fuga cogitanti nuntiata est, qui, mox extollens in altum cornu summum et loquens aduersus Dominum iniquitates (*Psal. lxxiv. 6*), non recognoscens Satanae callidates credidit Deo suum placuisse peccatum. Post paucos vero dies postquam hæc gesta sunt, ejus filius cum exercitu excellentissimæ Mathildis pugnavit et victoriam obtinuit. His elatus successibus derepente Italianum intravit, et post pascha dicens secum bestiam Romanum tendit, et in vigilia Pentecostes in Prato Neronis castra metatus est. Sed o Deus, quis non tantorum prudentum virorum potest mirari amentiam! Nam etsi mentis oculos perdiderant, corporeos tamen non amiserant. Annon videbant, quis ab eis ducebatur, quam a Romanis honorifice suscipiebatur, nam cernere erat pro cereis lanceas, et pro clericorum choris armatos, pro laudibus convitia, pro plansibus ululatus. Quid plura? post agrorum vastationem et multa et varia homicidia, post varias clades et miseras, quas Romani nolentes pseudopam suspicere perpessi sunt; cum eodem rex Longobardiam infecto negotio rediit.

Sequenti vero hieme ducens secum pestiferum, iterum Romaniam intravit, et depopulans urbes, et castra evertens ad ultimum per omne quadragesimale tempus Romanum obsedit, et post pascha exercitū per civitates et vicina castra undique circumfuso, dimittens apud Tiberim Guibertum, ipse Longobardiam infecto negotio rediit.

Guibertus vero ut Alcimus (*ita membran.*) satis agebat pro sacerdotio suo, nam per omne festivum tempus magnas deprædationes et varias Romanorum civium truncationes faciebat, delinc segetes et agros flamma depopulans, de penuria vel fame

B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

A filiorum male cogitabat. Sequenti vero hieme, iterum rex Romæ reversus est, et postquam sacramentis datis firmatum est omnes religiosos ex quoque regno volentes Romam visere venire securos post captionem Ostiensis episcopi aliorumque reli-giosorum monachorum et clericorum, videns se a Cluniacensi abbatے et ab omnibus episcopis tam clericis quam monachis haberi excommunicatum ad callida mox se convertit argumenta; nam ut popularem captaret favorem, dixit se a venerabili Gregorio coronam velle accipere imperiale, quod ut populus audivit Romanus non solum laici, sed et religiosi, qui videbantur, tam episcopi quam clerici, abbates, monachi cœperunt suppliciter lacrymis fusius orare ut patria fere perdita misereretur. Venerabilis vero pontifex, qui pro veritate mori paratus erat, negavit se omnino facturam, ni prius de excommunicatione publice satisfaceret; quod cum rex conscientia accusante facere rennisset, et per multos dies a Romanis venerabilis pontifex rogaretur, ut regem susiperret, et ille ad omnes preces maneret immobilis, paulatin cœpit præfatus rex vulgi sibi favorem acquirere, camque pecunia et terrore et vi omnes fere sibi acquisivisset Romanos, de fortitudine venerabilis Gregorii desperans ad dedecus et infamiam totius Ecclesiæ Guibertum in sede S. Petri ordinare constitut, et cum non haberet epis-scopos cardinales sacerdotes sanctæ Romanae Ecclesiæ nec levitas nec comprovinciales episcopos, quibus mos est papam inthronizare, nemo enim ex tanto numero, nisi qui a fide exulaverat cum eo fuerat, antea enim maluerant propriis sedibus carere, et si oportaret omnibus membris debilitari quam partici-pes fieri coquinatio[n]is. A Mutensi episcopo et a Bononiensi et Aveniensi (*sic!*) in sede beati Petri inthronizatus est, quod phantasma a sæculo non est anditum. Dehinc in Pascha a tali benedictio-nem imperiale accepit, sique civitatem intravit ducens secum triformem chimeram, et ad Lateranense usque pervenit palatum.

Venerabilis vero Gregorius ut cognovit populi trepidationem jam dudum in arce S. Angeli se locaverat, ad cuius obsidionem rex omnes Romanos armavit. Ipse vero dissimulans fortissimi ducis Roberi adventum nescire, capitolina domo destructa, ad ecclesiam S. Petri cum Guiberto veniens, civitatem S. Petri, quam Leo IV papa edificaverat, funditus destruxit, sique vale faciens Romanis una cum Guiberto recessit; sed antequam ad Senam venisset fortissimus dux Ruodpertus Romanum aggressus, non per triennium ut Heinricus, sed sequenti die, qua venit, perfidam civitatem armis cepit, et papam ab obsidione liberavit, et fere omnes civitatis Romanæ regiones victor ferro flammamque possedit. Dehinc apud Lateranense palatum permultos dies degens multa millia Romanorum vendidit ut Judæos quosdam vero captivos duxit usque Calabriam, et tali pena dignierant multari, qui ad similitudinem Judæorum pastorem suum tradiderunt. Quid plura?

Venerabilis papa una cum Ruoberto Salernum usque A Brixianorum civibus Romanis nolentibus solus Hugo pervenit, ibique per aliquot dies degens saluberrima monita populi impendebat; sed non longo post tempore infirmitate corporis correptus spiritum cœlo reddidit; ad cuius sepulcrum Deus multa millia miracula usque hodie operatur, vere terque quaterque beatus qui meruit pro nomine Iesu contumelias pati. Et ille quidem cum Petro [*in cod.* cum P.] regnat in cœlestibus, hic vero omnibus odiosus a nemine viventium, quamvis a quibusdam gratia regis datur, apostolicus habetur. Tamen sunt, qui gratia regis quedam configunt machinamenta, volentes dominum Gregorium infamare, sed non valentes. Sunt enim, qui dicunt eum non jure fuisse apostolicum propter quedam de cœta Nicolai junioris, quibus anathema interdictum ferunt, ut ne noī as pirare audeat ad pontificatum Romanum nisi ex consensu regis ejusque filii, quod falsissimum esse omnibus modis declarabitur, quamvis et si verum esset, tamen nullius momenti esset. Nam etsi licet Romanis pontificibus rigore in canonum temperare pro necessitate temporum, tamen non licet omnino destruere. Quid enim aliud esset nisi omnino Christianam legem destruere, decreta sanctorum Romanorum pontificum, qui sanguine suo Ecclesiam fundaveri, infringere, et sacrosancta quatuor concilia, qua ab hominibus velut Evangelia sunt veneranda, irrita facere. Sed bonæ memorie domum Nicolaum ab hac liberemus infamia et testibus idoneis eum talia non dictasse demonstremus. Veniat Guibertus testis idoneus a quo Cæsar imperiale accepit coronam, et falsa locutos eos evincat. Si enim verum est secundum de cœta Nicolai, ut non apostolicus habeatur, quin ex consensu regis Romanum esse electum pontificem (*ita cod.*) et Alexandrum absque ejus voluntate Romane sedi in thronizatum, restat eundem non apostolicum sed excommunicatum. Quod si excommunicatus et ab Ecclesia Dei seque stratus, et si excommunicatus Guiberto quid contulit, dum eum sacravit episcopum, Benedictionem, quam non habuit, dare non potuit, ergo maledictionem, quam habebat, donavit. Igitur si male dictus, quomodo papa? Sed hoc falsum est: Guibertus enim jure episcopalem accepit benedictionem et Alexander papa, qui contra voluntatem regis Romanum adeptus est pontificatum teste Guiberto apostolicus legaliter ordinatus est. Quod itidem de Cæsare sentiendum est; si enim hoc verum esset, quomodo homo magni consilii et solertia ingenii papæ Alexandri per tot annos dedisset obedientiam, et quomodo a Guiberto ejus episcopo imperiale suscepisset coronam? Accedit tertius testis Hugo candidus cardinalis Romanus et probet eos esse incitos (52). Quonodo enim in ipso die sepultura præfati papæ Gregorium elegisset. Si enim de cœta vera sunt, ergo excommunicatus est: quod si excommunicatus et infamis: si vero infamis, quonodo apud

Brixianorum civibus Romanis nolentibus solus Hugo Guibertum papam potuit eligere? Falsa sunt autem haec et puerorum ludo similia. Quamvis venerabilem Gregorium in ordinatione sua consensum regis habuisse nulli dubium est. Nam Vercellensis episcopus Gregorio a rege missus ejus interfuit consecrationi. Quod si aliquid adversus eum habuit, decuit in primordio dixisse, antequam legatos ejus honorifice suscepisset, priusquam ab eis absolitionem excommunicationis publice (53) suscepisset, antequam Herimannum Pabenbariensem episcopum ei depo nendum Romæ misisset, priusquam alterum in ejus sede ex pœcepto ejus posuisset. Quod si dixerit se juvenem suorum deceptum fuisse astuta consilia riorum, quid de Lemaro Bremensi archiepiscopo dicemus, viro sapientissimo et omnium artium per tissimo? Nonne postquam ab ejusdem papæ legatis officio suspensus est, tandi sacerdotio se abstinuit quandiu a Saxonia Roman veniret, dicens secum illius regni philosophos Giclinum Coloniensem et Guczonem præpositum, qui postea Maguntinam vastavit Ecclesiam, et Mainardum Pabebargensem, et cum his papæ pedibus advolutus tam lacrymabili veniam petiit, donec impetravit, et officium sacerdotale recepit. Dicerem quidem, si papa non erat, cur apud Canarium ab eo excommunicationis absolitionem suscepit, nisi essent, qui dicerent extortam confessionem non esse confessionem. Quod qui dicunt, male de cœta beati Alexandri quinti post beatum Petrum Romani pontificis intelligunt, non eniā aliam dicunt esse extortam confessionem, nisi quando vel suppliciis vel minis veritatem cogitur negare, vel in idolatriam peccare, veritatem proferri vel invitum (*ita cod.*). Hoc reorum est, et haec non est extorta confessio sed invita. Quando quis cogitur haec profiteri veritate prodente, quod parva mente negare deliberaerat.

Sunt et alii, qui dicunt venerabilem Gregorium papam legaliter fuisse, sed contra se ipsum sententiam damnationis dictasse, nam in secunda feria post Pascha apud sanctum Petrum, cum regem excommunicasset, adjectit: *Omnibus vobis notum sit, quod si usque ad festivitatem S. Petri, Henricus non resipuerit, mortuus erit aut depositus;* quod si hoc non fuerit, mihi credi amplius non oportet. Quod verbum male intelligentes avide rapuere, et quidam secundum suam voluntatem ad malam partem declinavere. Sed hoc non fuit in semetipsum dictasse sententiam: aliud enim est dicere; mihi credi non oportet, et aliud, iudicio deponendum: nec sententia dici potest, que ante ventilatam questionem proferatur. Sed nec ullam possidebit firmitatem sententia, quæ sine consideratione pronuntiatur, et quamvis popularis rusticitas aliter intellexisset, quam debuit, tamen omnis, qui sanum sapit, eum vera dixisse non dubitat. Nam cum in lege scriptum sit: *Si quis in nomine Domini prophetaverit, et non evenierit*

(52) *Ita cod. in qua voce fatōr me haerere.*

(53) *Vox publice* in margine inserto signo ab

eadem manu videtur ascripta, sed atramento tamen diverso.

quod prædixerit, lapidibus obrutatur, quia nomen Domini irritum fecit (*Deut. xviii, 22*). Quid est, quod Jonas desubversione Ninive prophetizans, cum Ninive non sit subversa, nec mortuus legitur nec reprobatus, non quod specialis ibi est intellecta subversio. Sed quia dictum est : « Verte impios, et non erunt (*Prov. xii, 7*), » sic protoplasto Dominica voce dictum est : « In quacunque die manducaveris, morte morieris (*Gen. ii, 17*), » cum post vetitum gustum nongentos et eo amplius annos vixisse comprobatur, nisi quod ei mortem interminutus est pœnalem non naturalem, qua anima nexus corporis liberatur. Tres enim mortes Scriptura referente didicimus, unam spiritualem, qua anima vitiis moritur et Domino vivit, de qua scriptum est : « Beati mortui, qui in Domino moriuntur (*Apoc. xiv, 13*). » Alteram naturalem, qua anima nexus corporis liberatur. Tertiam vero pœnalem, de qua scriptum est : « Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur (*Ezech. xviii, 4*). » Qua morte mortuum eum, quia apud Christianorum pronus adoravit bestiam, nulli dubium est. Sed dicunt eo die eum a regno depositum non fuisse, noui intelligentes aut disjunctivam esse conjunctionem, non affirmativam, quamvis etsi non ante humanos oculos, tamen forsitan ante divinos oculos depositus est. Quis enim Saulem neget post Samuelis verba dicentis ad eum : « Scindet Deus regnum tuum hodie a te, et dabit meliori te (*1 Reg. xv, 28*). » et post datam unctionem diabolico spiritu plenum usque ad durissimum Gelboe prælium ad perniciem suam ante humanos oculos regnasse. O quanto melius esset, si eo die, quo a Domino reprobatus regia esset potestate privatus, quam post cupidine regni inflatum per Doech Idumeum sacerdotem Domini interficeret, et octoginta viros Ephot accinctos linea jussisset necare ; et si eodem die, ut superius dixi, esset repudiatus non diabolum in Samuele adorasset, nec ejus verba audisset dicentis : Tu et filii tui cras necum eritis (*1 Reg. xxviii, 19*). Quid plura. Satis liquido patet eum mortuum fuisse et depositum eo die, quo Guibertum pronus adoravit.

Item sunt quidam, qui dicunt venerabilem Gregorium vere Romanum fuisse pontificem, sed regem absque ratione excommunicasse secundum decreta Felicis papæ et martyris, in quibus sic legitur : D Nemo suis rebus expoliatus aut a sede pulsus potest excommunicari vel judicari priusquam omnia ei redintegrentur, etc. Sed quamvis hoc capitulum specialiter ad episcopos pertinere videatur, tamen evidentissime demonstrabitur nihil eis prodesse, quo minus ostendatur regem juste fuisse excommunicatum. Si enim de regno aliqua fuisset controversia utrumnam justæ vel injustæ regni teneret gubernacula, cedo ; deberet prius suo restituiri loco quam excommunicari et judicari. Sed inter papam et regem non aliunde orta est controversia,

(54) Potius legendum non abhorruit, requirente sensu.

A nisi quia secundum Phocium et Dioscorum poneant in celum os suum sine judicio temptavit pellere a sede dominum papam senioris Romæ (*ia cod.*). Secunda vero excommunicatione propterea facta est, ut cum semel et bis et ter admonitus fuisset a domino papa, ut non pugnaret, et locum daret in suo regno celebrandi concilium et renuisset, imitatus magistrum Genium promptum se dicentem ad omnem ulciscendam inobedientiam, rebellionem superbi filii excommunicando compescere curavit non volens eum mortificare, sed ad penitentiam vocare.

Sed cum superius a me quævisisses, amice dulcissime, si licet Christiano armis pro veritate certare, historiam petebas, quam nunc contexui, licet B multis notissimam, tamen posteris profutaram ut cognoscas. quia si licuit unquam Christiano pro aliqua remilitare, licet contra Guibertistas omnibus modis bellare. Si enim beatus Gregorius pugnandum contra Symoniacam et Neophytorum haeresim pro officiis sui consideratione omnibus præcepit, quanto magis contra hanc, que mater est omnium haeresium pugnandum esse, nullibi dubium est, nec milites a regno Dei alienos esse judicabimus, quos Baptista Domini non solum abhorruit (51), sed potius ut militarent contenti suis stipendiis præcepit (*Luc. iii, 14*). Dominus vero noster Jesus Christus nonne centurionis fidem anteposuit filiis Israel ? Sed et ejus servulum curare non deditgnatus est. Post gloriosam vero ejus ad celos ascensionem, primitia gentium, qui crediderunt ex militibus fuere, et in tantum eorum eleemosynæ et orationes acceptæ fuere, ut Simone Petro in domum Cornelii intrante antequam ei et qui cum eo erant manus imponeret, et baptismi aqua mundaret sancti Spiritus suscepere charismata (*Act. x, 44*). Et cum sint quædam officia, ad quæ redire post baptisma (55) sub gentilibus ducibus militavere. Quare, si licuit pro terreno rege, non licebit pro coelesti ? Si licuit pro republica, non licebit pro justitia ? Si licuit contra barbaros, non licebit contra hereticos ? Nonne S. Hilarius, ut in historia legitur, Francorum Clodoveum regem contra hereticos Arianos armavit ? Sed et beatus Augustinus insignis doctor Bonifacium hortatur, ut Circumcelliones et Donatistas suspenderet atque persequeretur, eique sic scribit inter cetera :

Bonifacio spectabilis viro, A. Salutem ! Gravi de pugna conquereris, dubites nolo, utile tibi tuisque dabo consilium. Arripe manibus arma, oratio aures pulset auctoris. Quia quando pugnatur, Deus apertis oculis prospicit, et partem, quam aspicit, justam, illi donat palmam et victoriam. Noli existimare in armis bellicis non posse Deo placere. In his fuit sanctus David, cui Dominus tantum perhibuit testimonium : « De fructu ventris t. p. s. s. t. (*Psal. cxxxii, 11*), » In his fuit et centurio, de quo dicit Dominus : « Amen dico vobis, non inveni tantam

(55) Inserendum haud dubie non licuit, etsi codex non habeat.

fidem in Israel (*Matth.* viii, 10). » In his fuit et A sanctorum Patrum documenta, advertite et pro veritate pugnantium exempla: Hermogenem prefectum Paulum Constantinopolitano episcopo zelo Arianae haereseos persecutionem inferentem legimus cum omni domo sua ab orthodoxis igne crematum, nec hoc vituperatum, sed ab omnibus scimus esse laudatum. Quid vero de Alexandrinis dicam. Nonne propter varias pugnas et diversa certamina, quae contra Arianos exercuerunt, in toto mundo laudantur? Amon Mediolanenses a catholicis condigna gloria extolluntur, qui orthodoxos episcopos in ecclesiam fugientes de manu Constantini liberavere? Nonne Cyrus episcopus Alexandrinus, cuius laus in Ephesino concilio est, Amonium monachum, qui Orestem prefectum saxo percussit zelo Dei ductus, quamvis non secundum perfectam scientiam, qui ab officio ejusdem Orestis ob hoc fuerat lapidatus, inter martyres collocavit?

Veniamus nunc ad nostra tempora, et videamus, quid pugnantibus contra Northmannos sub papa Leone Omnipotens contulit: gloria enim et honore coronavit eos (*Hebr.* ii, 7), et signis et prodigiis sibi complacuisse comprobavit. Quid vero de Herlinaldo viro religioso et Decentio Romano prefecto viro Christianissimo dixerim, ad quorum sepulera multa miracula Deus operatur? Igitur pugnant gloriissimi Dei milites pro veritate, certent pro justitia, pugnant vero animo adversus haeresim extollentem se adversus omne, quod dicitur, et quod colitur (*II Thess.* ii, 4). Amulentur in bonum excellentissimam comitissam Mathildam filiam beati Petri, quae virili animo omnibus mundanis rebus posthabithis mori parata est potius quam legem Dei infringere, et contra haeresim quae nunc saevit in Ecclesia, prout vires suppetunt omnibus modis impugnare in manu, eujus credimus, quia tradetur Sisara et sicut Jabin in torrente Cison dispergetur (*Psalm.* lxxxii, 10, 11), quia exterminavit vineam Domini, et depascitur eam ut singularis (*Psalm.* lxxix, 14), factus ut stercus terra. Nos autem secundum officium nostri tenorem orenus, ut incensa igni et suffosa (*ita cod.*) ab increpatione vultus tui citissime pereat (*ibid.*, 17).

Explicit.

(56) *Imo nec inutile legendum potius. Sed ita codex, plus satis mendoros.*

IN OPUSCULUM SUBSEQUENS ADMONITIO.

(*MURATORI, Antiq. Ital.*, III, 599.)

Hujus opusculi auctor est Bonizoprino Sutrinus, tum teste Bertholdo Constantiense historico, Placentinus episcopus, qui anno Christi 1089, quod virili animo schismaticis hostibusque Ecclesiæ Romanæ obstiteret, ab ipsis obtruncatus gloriose certamine mortem subiit. Eum inter scriptores ecclesiasticos jam diu retulit Anonymus Mellicensis a clariss. P. Pezio editus. Tum de eo egerunt Ughellius tomo primo Ital. Sacr. in Sutrinis episcopis, et tom. II, in Placentinis, et postea Petrus Lambecius in Commentariis de Biblioth. Casar. et Guillielmi Cave in histor. litterar. ac nuper rime omnium fusissime Casimirus Oudinus in Commentariis de scriptoribus ecclesiasticis. Latent ejus opera inter serinâ Casarex Vindobonensis bibliotheca: hoc est Syntagma decretorum et sacra Scriptura, concilii et Patribus collectorum; atque Epitome Historiae pontificum Romanorum: cuius postremi libri cum ego summopere avidus forem intellexi tandem nihil aliud illius exhiberi nisi merum brevem catalogum Romanorum pontificum, quales multis habebus, propterea que ab eo ultra mihi procurando abstinui. Alia quoque ab eo conscripta opuscula perisse creduntur, de quibus consulendus nuper memoratus Oudinus. Ad præsens quod attinet Mabillonius in Itinerar. Italic., pag. 13, hæc jam scripsera, de Ambrosiana Mediolanensi bibliotheca agens: In alio codice exstat Bonizonis Sutrinis

episcopi liber de sacramentis ad Gualterium Leonensis monasterii abbatem, quo in libro auctor meminit alterius opusculi sui contra Ugonem schismaticum. *Sed et ante Mabillonum Petrus Maria Campi in Historia Ecclesie. Placentinae ad annum 1041 et 1087, plura attulit de Bonizone prælaudato, atque inter cætera monuit se Romæ vidisse illius librum de ecclesiasticis sacramentis. Igitur opusculum istud, quod e ms. codice Ambrosianæ bibliothecæ olim ego huius, ad Gualterium Leonensis monasterii non abbalem, sed priorem, scriptum, hic additum volo.*

INCIPIT LIBELLUS DE SACRAMENTIS A BONIZONE EDITUS

AD GUALTERIUM LEONENSIS COENOBII MONACHUM ET PRIOREM MISSUS.

Sancta et universalis mater Ecclesia, uni viro A corde ipso usque die ad tria millia in nomine Patris conjuncta Christo, quia non ambulat in umbra, sed Dei gratia certa jam fruitur re, multa non recipit sacramenta. Habet tamen paucam, duo ab ipso Domino tradita, quædam vero ab apostolis instituta. Preceptum enim baptizandi, et qualiter baptizandis, quo in novum renascitur hominem, et sine quo, teste Veritate, nemo intrabit in regnum cœlorum, dari debeat baptismus, post resurrectionem apostolis a Domino traditum in Evangelio secundum Matthæum legimus in hunc modum : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Fili, et Spiritus Sancti (Math. xxviii, 19) :* ut doctrina antecedat baptismus, scilicet ut ante doceatur credere qui baptizandus est, quam baptizetur; quia sicut fides sine operibus mortua est (*Jac. ii, 17*), ita et opera, si non sunt ex fide, nihil prosunt. Quod in parvulis quidem non observatur, quia per fidem parentum, et eorum a quibus suscipiuntur in sacro baptimate, salvari creduntur. Ita tamen ut cum ad intelligibilem ætatem pervenerint, non solum doceantur, quid in corde debeant credere, sed etiam quid in opere observare. Et licetante Dominicam Passionem Christi legamus baptizasse discipulos, tamen quia nondum erat immolatus Agnus, qui venerat tollere peccata mundi, hujusmodi suscipientibus paradisi non reserbat intricatum, et non poterant in novum resurgere hominem, qui consepulti non erant Christo per baptismum in mortem (*Rom. vi, 4*). Cæterum licet talibus regni celestis per hujusmodi baptismum non aperiebat janua, non tamen omnino erat supervacaneus. Tantum enim proderat ille baptismus, quantum exorcismus et catechizatio prosunt baptizandis. Nec quemquam moveat quod baptismus talis dicitur Christi in Evangelio. Nam et fides, qua imbuuntur catechumeni, et dicitur Christi, et est. Sine perceptione tamen baptismi non salvat catechumenos. Eniavero licet post resurrectionem, et preceptum baptizandi et modum apostolos legamus a Domino suscepisse, non tamen legimus eos baptizasse, nisi post adventum sancti Spiritus Paracleti. In die enim sancto Pentecostes cum apostoli linguis loquerentur omnium gentium, Iudaæ eos musto plenos esse concrepantibus (*Act. ii, 4*). Petrus Johelis propheta falsa profari periculos demonstravit, et Davidico testimonio evangelizans illis Jesum mortis solutis doloribus surrexisse, compunctos

B nondum, si esset, cognoverant, iterum baptizantur, imo vero verum suscipiunt baptismum. Oportet enim, ut qui filii debent esse adoptionis, eo renascantur Spiritu, quo Dominicus homo in virginali utero conceptus est. Gratia enim Dei renascimur. Et quia una est Patris et Fili et Spiritus sancti deitas, una voluntas, una procul dubio est operatio. Haec de sacramento baptismi nunc breviter me dixisse sufficiat. Nunc vero ad eucharistiæ transeamus sacramentum.

DE SACRAMENTO EUCHARISTIÆ.

Ultimo phase cum apostolis a Domino celebrato, de quo secundum Lucam habes Dominum dixisse : *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobis cum, antequam patiar. Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et, accepero calice, gratias egit et dixit : Accipite et dividite inter vos. Dico enim vobis quod non bibam de generatione vili, donec regnum Dei veniat (Luc. xxii, 15).* Abelito igitur veteris legis sacramento, spretis carnalibus Iudaicæ plebis cærimonialiis, quæ vetus nomine in hoc loco designatur, protinus Novi Testamenti sacramentum, et ritum celebrandi, accipiens panem, commendavit apostolis, dicens : *Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Hoc facit in meam commemorationem. Similiter et calicem, postquam canavil, dicens : Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur (Math. xxvi, 26).* Verum post Dominicam resurrectionem Christo cum apostolis saepius manducante et bibente et colloquente, non oportebat apostolis, gaudio resurre-

ctionis repletos sacramentum in commemoratione A *remedia conferantur, utque catechumenis ad regenerationis sacramenta perduelis caelstis misericordia oculu* reseretur. Hac ab apostolis ita celebratur, et Ecclesie tradita, et beati Pauli apostoli traditione instruimur, et beati Coelestini Romani pontificis ita edocemur epistola. Superest nunc qualiter haec nostra quæ in occidentalibus missis celebrantur climate, institutio celebrari debeat, et a quibus auctoribus sumperit exordium, me scribere. Tu vero pro nobis orare non differas, ut Dominus gratia sua, carbone de alteri forcipe sublato, mea dignetur purgare labia. Quis enim ego sum, qui tanta possim enucleare mysteria? Sed et in spinis locutus est Dominus. Et uitam, o bone Jesu, meos non horrescens vespes, qui tollis peccata mundi!

B maxime cum Vas electionis, praedicata Damasco et Arabia, incipiens ab Hierosolymis usque ad Ilyricum, et usque in Hispanias et in insulas interiacentes seminasset Evangelium, ceperunt Ecclesiae in una Sabbati ad audiendum verbum Dei in loco, quo poterant, convenire: et post predicationes, imo vero collationes, pane et simpliciter tantum vino in mensa, sive lignea, sive ex lapidibus constructa, super imposito, obsecrationibus et orationibus nec non et postulationibus, quam usque hodie in sancto Paraclete, Ecclesia decantata, a sacerdote super eucharistia rite celebratis, Dominicana oratione lenta voce, ut a circumstantibus vix possit audiri, decantata, populis in commemoratione Dominicana Passionis secundum Dominicam traditionem communicabat, et hoc in plerisque Ecclesiis a jejunis. In aliquibus vero in exemplum Dominicanae cena fiebat a cœnatis. Quod etiam usque ad beati Augustini tempora durasse, ipso docente in epistola, quam scribit ad Januarium episcopum de cena Domini, ita esse cognovimus. Beatus vero Paulus apostolus, magister gentium, dum Timotheum ad regimen instrueret episcopale, inter cetera sic ait: *Obsecro primum fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro regibus, et his qui in sublimitate sunt positi, ut quietam vitam agamus (J Tim. 1, 1).* etc. Et hunc ritum sacramentorum ab apostolis celebratum, et Ecclesiis traditum, beatus Coelestinus Romanus episcopus in decretali sua epistola Africani episcopis missa, cum de gratia Dei disputaret, inter cetera sic ait: *Obsecrationem quoque suæ dolatum sacramentorum recipiant, quæ ab apostolis tradita, in toto mundo, atque in omni catholica Ecclesia uniformiter celebratur, ut legem credendi statuat lex supplicandi.* Cum enim sanctorum plebium sacerdoles mandata sibi metu legatione fungantur, apud divinam clementiam humani generis agniti causam, et tota secum Ecclesia congemiente postulant et precantur, ut infidelibus donetur fides, ut idololatras ab impietatis sua liberentur erroribus, ut Judais ablatio cordis velamine lucis veritatis appareat, ut hereticici catholicae fidei perceptione resipiscant, ut schismatici spiritum redivivæ charitatis acceperint, ut lapsis penitentie

C Post beati Petri apostolorum principis inclytum martyrium quod uno eodemque die cum beato Paulo doctore gentium sub Nerone Cæsare suscipiens, gloriosam Romanam fecit Ecclesiam, Clemens natione Romanus Romanum suscepit pontificatum. Qualiter vero primus sit per electionem Petri, et tertius in gradu, si quis gnarus esse voluerit, legat *Librum quem scripsi in Ugonem schismaticum*, et ibi inveniet ad plenum dilucidatum. Hic vero Spiritu Dei plenus, intuens ne solemnes, quas superius diximus, orationes sepius auribus populorum recitata villescerent, et quod plus est, ne forte ab ethnicis memorie commendantæ in compitis et in plateis, in theatris et in delubris idolorum recitarentur, ob reverentiam apostolorum uno die, in sancto scilicet Paraclete, secundum præteritum morem præcepit celebrari. Ipse vero canonem instituit, qui per annum totum super eucharistiam recitaretur secrete, ut qui tanto secretius, tanto avidius tantoque reverentius a populo susiperetur. Ille idem in Dominicis diebus in loco, qui inveniri poterat, opportuno populum instituit credentium convocari, dataque collecta, quam obsecrationem dicit beatus Augustinus, lectoque a populo Evangelio, post predicationem imponi super mensam panem, et simpliciter tantum vinum præcepit. Obsecrationibus quoque secrete super oblationem decantata a sacerdote salutari populum in hunc modum: *Dominus vobiscum*; quo respondente: *Et cum spiritu tuo, iterum admoneri ut sursum habeat cor, ut que sursum sunt, cogitat, non quæ super terram instituit.* Quo respondente se habere ad Dominum, ad agendus Deo gratias eundem protinus invitet populum. Quo respondente: *Dignum et justum esse, Deo gratias agere, illico sic incipiat dicens: Vere dignum et justum est, æquum et salvare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte Pater omnipotens aeternæ Deus, per Christum Dominum nostrum: per quem majestatem tuam laudent angeli, adorant dominationes, tremunt potestates; eccl. calvorumque virtutes, ac beata seraphim socia exultatione concelebrant.* Cum quibus et nostras voces ut admitti jubeas depreciamur, supplici confessione dicentes. Cumque ab omni Ecclesia: *Sanctus,*

sancius, sancius, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt cali et terra gloria tua; Osanna in excelsis. Benedic tus, qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis, fuerit decantatum, illico canonem, quem beatus Augustinus orationem vocat, super eucharistiam secrete recitari instituit in hunc modum: *Te igitur, clementissime Deus, etc.* (57) *Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et cuncta familiæ tuae, quæsumus, ut placatus accipias per Christum Dominum.* Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quæsumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris, ut nobis corpus et sanguis fæcile dilectissimi Filii tui Domini nostri Jesu Christi. Super qua propitiæ ac sereno vultu, etc. (58) *Per quem hoc omnia, Domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis, et præstas nobis: per ipsum, et cum ipso et in ipso, etc.* His ita perfectis, Dominicæ secrete finita oratione, invitato populo ad benedictionem, instituit supra populum dari benedictiones, quas beatus Augustinus nominet Postulationes; et particula panis intus posita in calice communicabant, qui volebant. Et sic finita erat missa.

Hoc modo Anacletus, qui Clementi successit in pontificatum, et Evaristus Anacleti successor, missas celebravere. Beatus vero Alexander Evaristi successor memoriam passionis Christi addidit in canone ab eo loco, ubi sic incipit: *Qui pridie quam palevatur, usque ad: Supra quæ propitiæ ac sereno vultu.* Instituit preterea ut panis tantum azymus offerretur: nam autem indifferenter et fermentatus et azymus offerebatur. Præcepit etiam ut in sacrificio aqua vino misceretur. Et hoc tantum in missarum solemnii supradicto, per omnia beati Clementis instituta secutus, quem Sixtus ejus successor per omnia imitatus est. Telesphorus vero Sixti successor hymnum angelicum in missarum solemnii addidit decantandum. Quod etiam Telesphorus, Higinus et Pius, Agnitus et Soter, Leuterius et Victor, Zephirinus et Calixtus, Urbanus et Pontianus, Anterus et Fabianus, Cornelius et Lucius, Stephanus et Dionysius nihil addentes in canone, azyma offerentes, et aquam in sacrificio vino miscentes secundum institutum Alexandri papæ, missas celebravere. Felix vero, Dionysii successor, instituit ut nomina martyrum, uti apostolorum, recitarentur in canone. Addidit etiam in canone ab eo loco, ubi sic incipit: *Nobis quoque peccatoribus.* usque: *Per quem haec, Domine, semper bona creas.* Præcepit etiam ut supra sepulcra martyrum et super Reliquias missæ cantarentur. Quod beatus Augustinus in tractatu super Joannem laudet bene factum, ut memoria passionis martyrum passioni Christi misceatur. Post hunc Marcus et Eutychianus, Gaius, et Marcellinus, et Eusebius, Melciades et Silvester, Marcus et Julius, Liberius et Felix,

(57) Sequitur canon apostolorum. Ubi fit mentio usque ad sanctum Thaddæum inclusive, neque aliorum fit mentio.

A Damasus, et Siricius, et Anastasius, nihil addentes in missarum officio, missas secundum ritum anteriorum suorum celebrare. Innocentius vero, Anastasii successor, finita Dominicæ oratione, antequam particula panis poneretur in calice, pacem populo alta voce annuntiari, et inter missarum solemnia dari instituit, populo jam ante Dominicæ orationem ab episcopo vel a sacerdote benedicto. Quo ritu Zosimus et Cœlestinus, Sextus et Primus Leo missas celebraverunt. Primus vero Leo, finito Evangelio, symbolum ab omni populo instituit decantandum. Hilarius vero, Leonis successor, et Simplicius, Felix et Gelasius, qui Librum collectarum fecit, quem postea beatus Gregorius correxit, Anastasius et Simmacius, Ormisda et Joannes, Felix, Bonifacius, Agabitus et Silverius, Vigilius et Pelagius, Joannes et Benedictus, et Pelagius, beati Gregorii prædecessor, missas secundum traditionem anteriorem suorum nihil addentes celebrare. Beatus vero Gregorius primus in Romana Ecclesia instituit ut antiphona, quæ vocatur *In iroitu*, ad nuplendum audientium animos decantaretur, et hoc a Mediolanensi babuit Ecclesia. Deinde *Kyrie eleison* a clero novies decantari, et post *Apostolum*, *Graduale* et *Alleluia*, excepto a Septuagesima usque ad Pascha: in quo tempore tractus cantari constituit. Lectioque Evangelio dum oblationes offeruntur. *Offerendum*, decantari instituit. Addidit præterea in canone: *Diesque nostros in tua pure disponas, auge ob eterna damnatione nos erigias, et in electorum tuorum Jubilas gregem numerari, per Christum Dominum nostrum,* Addidit etiam: *Præceptis salutaribus monili, et divina institutione formali, nudem dice, e: Paier noster,* etc. Et constituit ut hoc cum Dominicæ oratione super eucharistiam alta voce a sacerdote decantaretur, ut sequens oratio, quæ sic incipit: *Libera nos Domine, ab omnibus malis:* quæ ante eum alta voce decantabatur, secrete diceretur. Et post fractionem eucharistiae postquam communicaerint antiphonam, quam vocat *Post-communionem*, decantari instituit. Et post suscepit eucharistiam, gratiarum actionibus Deo oblatis, postulationes, quæ a beato Clemente usque ad sua tempora supra populum dabantur, antequam pax Domini diceretur, finitis *Post-communionibus*, supra populum dari instituit. Nam antea potius sacerdotali benedictione populus quasi securus abibat, et ad gratiarum actiones Deo reddendas non intererat. Sergius vero Romanus episcopus, qui a beato Hieronymo (59) vi gesimus fuit, *Agnus Dei* instituit inter missarum solemnia, sicut hodie fit, decantari.

De sale et ejus virtute.

Veniam nunc ad sacramenta ab apostolis instituta. Et primum de sacramento salis, Deo adjuvante, dicere incipiam. In Veteri Testamento omne sacrificium sale aspergebatur. Sal enim discreto-

(58) Neque adsunt consecrationis verba.

(59) Legendum Gregorio.

nem, quæ magistra est virtutum, significat, sine qua et que videtur virtus, est vitium. Sale enim fector morbidae carnis aboletur, et viscera sale condita in multam servantur aetatem. In Evangelio habes, Dominum dixisse apostolis : *Habete salēm in vobis* (*Marc. ix.*, 49). Et in alio loco ad eosdem apostolos dixisse : *Vos estis sal terræ* (*Math. v.*, 13). Sed uniformiter in universa definitum est Ecclesia. Cum quis ad catechizandum accesserit, petit exsuflatiōnem sacerdotis, qua spiritus immundus expellitur; sal per manus accipiat sacerdos, dicente eodem : *Accipe sal sapientiæ, quod proficiet tibi in vitam aeternam*: non quod vita aeterna donetur catechumenis, sed quia sal sacramentum est fidei, quæ per dilectionem operatur, et baptizatos perducit ad vitam aeternam. In plerisque vero Ecclesiis sal semel datur catechumenis; in quibusdam vero omnibus scrutinis.

De triplici oleo, et ejus virtutibus.

Transeundum nunc est ad olei sacramentum, quod trifarie dividitur. Est enim oleum chrismale, cuius consignatione septiformis gratia sancti datur Spiritus. Est et oleum exorcizatum, quo unguntur catechumeni ad effugandum inimicum. Est et oleum infirmorum ad sanitatem corporis et animæ preparatum. Habet etiam oleum hoc proprium, ut mixtum aliis liquoribus supernatet omnia liquamina, et non misceatur. Et significat veritatem, quæ sursum tendit, et de sursum est, et non miscetur mendacio. Præterea et ad illuminandum liquor est idoneus. Non enim tantum accensus illuminat, verum etiam tenebrose noctis tempore projectus in mari aquas illuminat. Habet oleum etiam hoc proprium : illuminat, nutrit, vulnera curat, tumores deprimit, febres extinguit, calores repellit. Legimus etiam ad Noe rediisse columbam ad vesperam, ramum olivæ portasse in ore, ex quo cognovit pacem redditam esse in terris humani generis propagator. Intellexit enim viru Spiritu sancto plenus a vesperscente mundo per avem, quæ caret felle, per quam Spiritus sanctus designatur, per olivas sacramentum genus humanum sanguine Christi Deo Patri reconciliandum; et licet non visibili sed invisibili præ consortibus suis oleo unctus sit Christus, Christus tamen *Uncutus* interpretatur. A Christo Christiani vocamus, *populus acquisitionis, gens sanctorum* (*I Petr. ii.*, 9), et ut in Epistola sua dicit Cephas, *regale sacerdotium* (*Ibid.*). Antiquitus enim reges tantum et sacerdotes et prophetae chrismali ungebantur oleo. In Novo vero Testamento omnes per baptismum renati oleo sanctificantur invisibili, et unguntur visibili: licet in primitiva Ecclesia, quæ in Iudea post Dominicam Ascensionem pullulavit, datum fuisse non legimus. Ceterum in primitiva Ecclesia, quæ in Iudea cœpit, credentes non Christianos nominari, sed Nazarenos, in Actibus apostolorum satis aperte Vas electionis ad Felicem presidem declarat, dicens : *De secula autem Nazarenorum, supra qua accusor, sic Deo meo deservio, ut paternis*

A non obviam traditionibus. In Antiochia vero ad evitandam ironiam Judæorum, nomen Christianorum primitus exortum est. Et hoc sacramento ab apostolis, antequam dividerentur, instituto baptizatis, et in Christo renatis per apostolos et corum successores episcopos, ut tutorem haberent Paracletum per manus impositionem, et per chrismalis olei insignitionem cœpit Spiritus sancti orando donari charisma. Quia vero oleum infirmorum ab apostolis institutum testatur Jacobus apostolus dicens : *Informatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, ut oren super eum, ungenles eum oleo sanctificato. Et oratio fidei salvabit infirmum; et si in peccatis fuerit remittentur ei* (*Jac. v.*, 14). Hoc omni tempore inter missarum solemnia a presbyteris in eo loco, ubi sic legitur : *Per quem haec omnia bona creas, solebat consecrari. Nunc vero a solis epis copis in eodem loco misse in Cœna Domini consecratur. Oleum vero chrismale odoriferi balsami recipit commixtionem.* Oleum enim misericordia et veritatis et luminis sic odorem suum longe lateque habet diffundere, ut ex bonis operibus a videntibus honificetur Pater noster, qui in cœlis est, et qui non consentiant veritati, non habeant unde detrahant religioni. Beatus vero Anacletus Clementis successor in epistola sua *Decretali* dicit : *Episcopum minus quam a tribus non posse consecrari.* Et hoc exemplo Jacobi Hierosolymitani comprobatur episcopi, qui a Petro et Joanne et Jacobo ordinatus est, et hoc in Dominicis diebus. Dicit etiam caput episcopi debere chrismate perunganti, ut principale nostrum, qui est mens, Spiritu sancto delibuta secundum Dei imaginem vivat et sapiat et conformatur, et ut manus ejusdem, per quas opera designantur, chrismate perungantur, ut possit audire a consecrante : *Quocunque benedixeris, sint benedicta, et quocunque consecraveris, sint consecrata.* Haec sunt manus, quæ christinas conficiunt, cujus unctione ad invocationem episcopi septiformis gratia super baptizatos sancti Spiritus effunditur. Et quæ eodem chrismate manus perungant sacerdotis, eisque potestatem tribuant baptizare et predicare, et missas tam pro vivis quam pro defunctis decantare. Consecrationes vero ecclesiistarum et altarium a beato Silvestro in ecclesiasticis historiis sumpsisse legimus exordium. Nam antea licet oratoria essent, in quibus Dei populus conveniebat, non tamen altaria vel ecclesias, paganorum saviente procella audebant publice habere consecratas, sed in cryptis et coemeteriis et in domibus occulte missas celebrabant. Postquam vero Constantinus Christianæ se subjecit religioni, in palatio suo Lateranensi ecclesiam in honore Salvatoris adificavit, et ut imago Salvatoris publice depingeretur in parietibus, et imago Jovis ex alto dejiceretur, et ut templum clauderentur, et ecclesie publice adificarentur, instituit. Et ex illo tempore cœperunt mense altarium lapideæ chrismate perungin similitudinem lapidis illius, quem erexit Jacob in titulum, qui Christum designabat, *qui est lapis angularis* (*Ephes.*

ii, 20), qui fecit utraque unum (Ibid, 14). Sunt præterea et alia sacramenta, quibus nuncentitur Ecclesia Dominica exemplo, quamvis non tradito precepto, ut est exsufflatio in exorcismis, effectatio in catechumenis, et manus impositio, qua baptizatis consignando sanctus datur Spiritus, et qua reconcilian-

A tur peccatores matri Ecclesiae, et qua episcopis et sacerdotibus et levitis virtus traditur ministerii.

Explicit libellus de sacramentis a Bonizone Sutriño episcopo editus, ad Gualterium Leonensis cœnobii monachum et priorem missus.

IN FRAGMENTUM SUBSEQUENS ADMONITIO.

(*Mai, Spicil. Rom. VI, 273.*)

Exstat in miscello Vaticano codice epitome quedam historica Romanorum pontificum, quam Bonizo Sutrinus episcopus Collectionis sua canonice adhuc inedita libro quarto præposuit. Ea sane brevissima est, et quidem usque ad Stricium laciniias etiam ex Pseudo-Isidorianis sumptis passim interserit. Satis igitur, mihi sit epitomes hujus partem tantummodo post Stricium hic proferre. Quin adeo cum ventum erit ad Adrianum primum, Bonizonis textum haud jam e prædicto codice hauriam, sed ab ineditis Albini scholasticis Collectaneis, qui in postrema operis parte exscribit ex Bonizonis libro incognito De Vita CHRISTIANA reliquorum pontificum notitiam usque ad Urbanum II, in quo reapse Bonizo desinebat. Porro et prædicto Albino alia alibi editurus sum.

HISTORIÆ PONTIFICIÆ FRAGMENTUM EX BONIZONE SUTRINO.

Dicerem quidem de Anastasio, et de Innocentio qui Sabbato præcepit jejunandum, et pacem intra missarum solemnia dari. Et de Zosimo natione Graeo, qui cereum in Sabbato sancto præcepit in omnibus titulis benedici. Et de Bonifacio, qui monachibus et diaconissis interdixit ne sancta vasa vel pallas altaris tangerent. Et de Celestino qui constituit ut psalmi David ei numero antiphonatim cantarentur ante canonom, nam antea evangelium tantum et epistole legebantur. Et de Xysto qui ecclesiam quæ dicitur ad Præsepe, et hodie vocatur Major Ecclesia, in monte Livo (60) aedificavit. Et de magno Leone, et de Hilario natione Sardo, et de Simplicio Tiburtino, et de Felice episcopo. Et de Gelasio scholastico doctore mirifico, qui Gelasianum codicem composuit, et hymnos et tractatus fecit, ut beatus Ambrosius, et declaravit quot libri recipi debeant in Ecclesia, quive contemni, et quo tempore ordinationes sacerdotum ceterorumque ordinum fieri debeant. Et de Anastasio ejus successore, et de Symmacho Sardo qui constituit omnibus Dominicis diebus et natalitiis apostolorum hymnum angelicum decantari. Et de Pormisda magna vita et meriti, et de Joanne, ejus successore, et de Felice, et de Bonifacio qui constitutum fecit ut non fieret electio Romani pontificis, nisi post tertium depositionis ejus diem. Et de Joanne, ejus successore, et de Agapito, et de Silverio qui primus post beati Silvestri tempora, sine imperiali assensu, Gothorum manu est ordinatus episcopus. Et de Vigilio, et de Pelagio episcopo qui præcepit

schismatici episcopi per sæculares potestates comprimerentur. Et de Johanne ejus successore, et de Benedicto, et de Pelagio prædecessore Gregorii qui novem prefationes tradidit Ecclesiae ante canonem decantandas; si mei esset præpositi, seriatim Romanos pontifices insinuare.

De beato Gregorio silendum non arbitror, a quo liber Sacramentorum editus est, et Antiphonarius tam diurnus quam nocturnus, et tractatus in Ezechielem, et Homiliæ xi in Evangelia, et in Job moraliter et allegorice et ad historiam compendio digestans, et Dialogorum liber, et pastoralis Cura, Johanni Ravennati directa, et Registrum ad regendam Ecclesiam satis utile. Illic constituit ut Antiphona cantaretur quæ vocatur *Introitus ad mulcendum* audientium animos, deinde *Kyrie eleison* a clero novies decantari, et post amplum *Graduale* et *Alleluia*, excepto in septuaginta diebus in quibus tractus instituit decantandos; post evangelium vero, dum oblationes offeruntur, Offertorium decantari, et post factionem eucharistiae postquam communicaverint communionem. Hic idem addidit in Canone *Diesque nostros in tua pace disponas*. Et ut oratio Dominica a sacerdote super Eucharistiam alta voce decantaretur. Hic idem instituit ut a septuagesima usque in Pascha non canetur *Alleluia*, et ut in matutinali synaxi festiva octo tantum cantarentur responsoria, et sequeretur Ambrosianum et in quotidiana duo tantum. Et a presbytero diceatur *Deus, in adjutorium meum*, qui est centesimus octavus decimus psalmus. Quam vero sit honestis-

(60) Scilicet apud Livia macellum in Exquilino, ut constat.

simus et nostræ saluti in oratione utilissimus, quem A tatis, qui præcepit ut filii compatrium et communitum non se jungerent. Et quia finem jam spectat paginula, silere non debeo de Adriano Zachariæ successore, etc.

Deinde ex Albini, ut diximus, collectaneis.

Bonizo episcopus in libro suo *De vita Christiana*.

Scribere dignum duxi de Adriano, Zachariæ successore, cuius rogatu Carolus rex intravit in Italiam in potentatum magno et manu robusta, et Desiderium regem Longobardorum victor et a Pado fugavit, et in Papia obsecsum tenuit. Dehinc Romanam veniens, a monte qui dicitur Gaudii usque ad Sancti Petri ecclesiam pedes properavit. Quem beatissimus papa in Gradibus Sancti Petri prestolatus est, et venientem usque ad confessionem sancti Petri cum hymnis et laudibus et psalmis clericorum, et laudibus iudicium Romanorum, ut mos est, decenter perduxit. At ille potentissimus rex offerens beato Petro multa donaria, promittensque ejus vicario fidem et debitam reverentiam, patriciatus a Romanis sublimatus honore, Papiam reversus, civitatem quidem coepit, et Desiderium regem cum conjugi secum ultra montes duxit; et ex illo dico meruit rex Francorum et Longobardorum, ac Patricius Romanorum. Et de tertio Leone, qui Sermocinarius appellatus est. Et de Stephano, ejus successore. Et de Paschali qui Romæ ecclesiam aedificavit in honorem beatae Marie, quæ Dominica nominatur, quam et marmoreis lapidis vestivit. Et de Eugenio, qui penitentiale Librum compositum, et in Franciam transmisit. Et de Valentino qui Ludovicum filium Caroli imperatorem consecravit. Et de ejus successore Gregorio. Et de Sergio, cuius temporibus Saraceni devastarunt Italianam.

Et de alio Leone qui Carolum filium Ludovici coronavit imperatorem, quique etiam aedificavit civitatem quæ Porticus nominatur, quam Leonina suo nomine appellavit. Hic fecit ciborium super altare sancti Petri argenteum; et ante altare ipsum tabulariam auream, et tegulas confessionis argenteas. Hi idem aedificavit ecclesiam Romæ, quæ hodie dicitur Sancta Maria Nova; et ecclesiam Quatuor Coronatorum. Hic idem invidioso super quibusdam criminiis pulsatus, synodum congregavit, et se iuramento innoxium demonstravit. Sed quia invidia Dvinci potest, tamen quiescere non potest; paucis postea evolutis diebus, malevoli qui invidioso eum accusaverant, seditionem concitantes in populo, injuriantes eum a palatio in forum Romanum traduxerunt; et ibi diabolico instinctu et populari audacia cacaverunt. Quod audiens Carolus rex Rouam veniens multos de populo trucidavit, ipsos vero autores seditionis ligno suspendit. Ipse vero, licet orbatus, quandiu vixit Romanam gubernavit Ecclesiam. Et de Benedicto, ejus successore. Et de Nicolao qui Sôphronium, Placentinum episcopum

Quid referam de Sabiniano, ejus successore, qui luminaria addidit in ecclesia Beati Petri? Et de Bonifacio, qui a Phoca Cæsare meruit privilegium quod Romanæ Ecclesie Constantinopolitana subjiceretur? Et quid de alio Bonifacio, qui obtinuit a Phoca Cæsare dari Ecclesia Dei catholice templum Romæ, quod ab antiquis Pantheon dicebatur, et dictus Cæsar dedit episcopo; qui legem posuit in Ecclesia, sub interminatione separationis, ut nulla mulier filium suum de fonte suscipere, similiter et in confirmationibus. Et de tertio post Gregoriū Bonifacio, et de Honorio ejus successore. Et de Severino, cuius temporibus fuit Heraclidus Christianissimus imperator, qui extineto Chosroe crucem Domini Hierosolymam reportavit. Et de Joanne, ejus successore, et de Theodooro pontifice qui pœnitentiale librum compositus (61). Et de ter beatissimo papa Martino martyre, qui dum missarum sollempnia ad altare Dei genitieis virginis Mariæ, quod dicitur ad Præsepe, celebraret, divina benignitate spatharius Olympii ducis missus ut eum interficeret, percussus cæcitate eum omnino videre non potuit. Nisi quia isti sunt Dominici gregis arietes, romanæ Ecclesie Pontifices, qui sanguine proprio et constitutionibus Ecclesiam Dei consecrarunt.

Quod si non timerem ut prolixitas sermonis mei legentium animo fastidium generaret, scriberem quidem ad plenum de Eugenio qui beato Martino successit. Et de Vitaliano qui cantum, quo Romani utuntur, compositus. Et de Adeodato, cuius temporibus stella splendidissima apparuit nec antea visa. Et de Agathone, et de Leo [Cod. Folcone], et de Benedicto, et de Joanne, ejus successore, qui librum De dignitate pallii compositum. Et de Conone, et de Sergio juniore (62) qui basilicam Lateranensem reparavit, et ut *Agnus Dei* intra missarum solemnia decantaretur instituit, et ecclesiam quæ est intra muros urbis Romæ Beati Silverii construi fecit, et altare ejusdem ecclesie propriis manibus dedicavit. Et de quinto Joanne et sexto, et de Sisinnio, et de Constantino, et de secundo Gregorio, et de tertio Gregorio, qui ad feretrum antecessoris sui electus est. Et de Zacharia, viro magna meriti et sancti-

(61) Recole dicta p. 433. n. 4. Et quidem etiam in alio chronicō pontificali apud Cincium camerarium cod. vat. p. 109. idem diserte de Theodooro

papa affirmatur.

(62) Num seniore?

depositum, ab alia synodo reconciliavit. et qui uno eodemque tempore duos imperatores excommunicavit: Orientalem quidem, nomine Michaelem, propter Ignatii patriarchae injustam depositionem; Occidentalem autem, nomine Lotharium, propter Waldrada pellicis sua societatem.

Et de secundo Adriano qui Ludovicum filium Caroli constituit imperatorem. Et de octavo Johannem, qui altercatus est cum Angelberga reginam de civitate Ravenna, qui et Carolum filium ejus ordinavit imperatorem. Et de Martino, ejus successore, cuius temporibus duo gloriosi episcopi fuere in Longobardia, unus Placentinus, nomine Paulus, nepos imperialis, qui Placentinam ecclesiam, per Sophronii ignaviam funditus destruxit, a fundamentis reædificavit; alter vero Parmensis, nomine Gundolfus, qui canonicanam Parnensem constituit, et ipse nepos fuit imperatoris. Et de Adriano qui ei successit in pontificatu. Et de Stephano, et de Formoso, quorum temporibus Longobardis rebellantibus Franci perdiderunt imperium. Et de quodam Stephano, cuius temporibus Saraceni occupaverunt Siciliam. Et de Joanne Tusculano, cuius temporibus Romani capitani patriciatus sibi tyrannidem vindicaverunt. Et de quodam Silvestro, viro omnium artium peritissimo, qui primitus abbas Bobiensis, postea archiepiscopus Ravennas, post vero Romanus papa effectus est. Et de X Joanne Tusculano, fratre majoris Alberici, qui pugnavit cum Saracenis, et ab Italia pulsos in Siciliam fugavit. Hic ædificavit basilicam in palatio Lateraneusi. Et de Silvestro Tusculano genere. Et de quodam Benedicto papa Romano, qui uno eodemque die et hunc fuit et pontifex. Et de Joanne Tusculano genere, qui Othonem regem Saxorum coronavit imperatorem. Et de quodam Silverio Tiburtino, qui mortuo Alberico Tusculano, qui patriciatus sibi nomen vindicaverat, a Crescentio Nomentano, qui patricius dicebatur, papa ordinatus est, quique etiam secundum Othonem ordinavit imperatorem; postea vero cum magno dedecore ab eodem Crescentio a papatu expulsus est; et quidam Joannes Placentinus episcopus, Graecus genere, legatione functus Othonis junioris, a Constantinopoli rediens, dum Romana causa orationis veniret, a prefato Crescentio et a Romanis capitur, tenetur, et licet invititus, papa tamen infelix ordinatur Romanus. Quod audiens rex mente effrenus, Roinam veniens

(63) Hactenus est apud Albinum scholarem ex Bonizone; reliqua item sunt Bonizonis, sed ex codice Collectionis canonicae seu Decreti ab eo scripti

(64) De Patarea, id est haeresi Patarenorum,

A ipsum Crescentium diu obsessum cepit et capite truncauit; ipsum vero pontificem oculis orbatum, cæterisque membris debilitatum, ad dedecus et ignominiam sacerdotialis ordinis per plateas Leoninæ civitatis circumduci jussit. Sed ante quam xxx dies implerentur, anima et corpore ipse rex defunctus est.

Et de Benedicto Tusculano qui Henricum, majoris Othonis nepotem, regem Teutonicorum ordinavit imperatorem. Et de ejus fratre Joanne, qui uno eodemque die et laicus fuit et pontifex. De his mihi silentum esse non credidi. Ceterum si quis de Theophylacto Tusculano, qualiter Joanni sacerdoti vendiderit papatum, et quomodo uno eodemque tempore Theophylactus et Gregorius et Silvester Romanum non regebant, sed vastabant pontificatum; et qualiter Henricus rex, Conradi filius, Romanam Ecclesiam a talibus pestibus liberavit, gnarus esse voluerit, legat librum quem dictavi, qui inscribitur AD AMICUM, et ibi inveniet hec ordinabiliter esse digesta (63). Inveniet autem ibi et qualiter papa Clemens electus sit, qualiterve Henricus rex imperator ordinatus. Et de Damaso ejus successore quot in papatu duxerit dies. Et de praeccloro Leone, quid in papatu egerit, qualiterve vitam finiverit. Et de Victore ejus successore quid egerit, aut quid ejus temporibus novum evenerit. Et de Stephano, Gothifredi ducis germano, et qualiter ejus temporibus Patarea (64) apud Mediolanum exorta est. Et de Nicolao papa, et de lite quam habuit cum Benedicto invasore, et quid egerit in papatu. Et de Alexandro II papa, et de lite quam habuit cum Cadolo Parmensi, et de ejus victoriis, et quid egerit in papatu, et de ejus fine. Et de septimo Gregorio, et de ejus electione et vita et moribus, et qualiter in Nativitate Domini ad altare sanctæ Mariæ a Cinthio viro crudeli captus sit, et eo die Dei gratia liberatus sit. Etiam de guerra quam sustinuit cum Henrico imperatore et de controversia quam habuit cum Gilberto, et de aerumnis quas sustinuit, et de obsidione civitatis et sea, qualiter a Roberto Northmannorum duce sit liberatus, et qualiter beato fine quieverit, apertissime declaratur. Urbani vero pontificis acta, et de ejus victoria, si quis scire voluerit, legat librum quem scripsi AD HUGONEM SCHISMATICUM, et ibi inveniet ad plenum dilucidata quævoluerit.

Mediolani eo tempore exorta, legatur Pagius apud Baron. ad an. 4058, n. 3. Rursus idem legatur Pagius ad an. 1014, n. 7-9, ubi Bonizonem ter de pontificibus Rom. scripsisse adnotat, refertque ex Lambecio partem hanc postremam Bonizonis.

BONIZONIS DECRETALE

(Vide Balleriniorum disquisitionem de antiquis collectionibus et collectoribus canonum, pars iv, cap. 15
Patrologiæ tom. LVI, col. 338. — Cf. quæ in Prolegomenis ad Bonizonom, supra, prefatus est (Efe-
lius.)

GUILLELMUS

ABBAS S. ARNULFI METENSIS :

NOTITIA HISTORICA

(*Histoire littéraire de la France*, VIII, 305.)

Guillaume succéda dans la dignité d'abbé à Warin, mort le vingtième d'août 1050. Il trouva la discipline régulière dans presque toute sa vigueur, et fut fort soigneur de l'y maintenir. La manière sage et pacifique dont il gouverna sa maison le rendit célèbre dans le monde, sparsi notus per clima mundi. L'étude faisait une des ses principales occupations et l'y donnait volontiers tout le temps que lui laissaient ses autres exercices indispensables. Il se plaisait particulièrement à la lecture de S. Jérôme, dont il prit soin de faire copier quelques ouvrages; et de S. Augustin, pour qui il avait une vénération singulière.

Depuis la mort d'Hérinar, abbé de Saint-Rémi de Reims, arrivée en 1071, ce monastère demeura près de trois ans sans abbé, et par là plus exposé qu'autoparavant aux vexations de l'archevêque Manassé. Le Pape Grégoire VII, l'ayant appris, en écrivit fortement à prélat (Reg I, ep. 13), et lui enjoignit d'y faire élire au plus tôt un abbé qui eût l'habileté, la science et la vertu nécessaires pour le bien gouverner dans le spirituel et le temporel. La lettre est de la fin de juin 1073; et siège que Manassé l'eut reçue, il y fit élire Guillaume, déjà abbé de Saint-Arnoul. Cette élection causa beaucoup de plaisir au pape, comme il le témoigne dans une autre lettre (ep. 52). Mais le nouvel abbé ayant trouvé ce monastère dans une grande désolation, et s'y voyant d'ailleurs outragé et vexé en plusieurs manières par l'archevêque, à qui il n'opposa jamais que la douceur, la patience, la prière, il désespéra d'y faire aucun fruit, et se repentit d'avoir accepté cette autre dignité. Hugues, abbé de Cluny, lui témoigna sa surprise, n'ignorant pas la conduite scandaleuse de l'archevêque.

Guillaume crut qu'il n'avoit point d'autre parti à prendre que d'abdiquer; et ayant à écrire au pape sur l'exaltation de celui-ci, il le pria instamment de l'aider à se décharger d'un si pesant fardeau. Ne recevant point de réponse favorable aussi tôt qu'il l'aurait souhaité, il alla lui-même à Rome exposer au pape les raisons qu'il avoit de quitter le monastère de Saint-Rémi, luidéclarant qu'il aimeroit mieux vivre à Metz dans la pauvreté qu'à Reims dans l'abondance. Ce voyage fit honneur à notre abbé. Il était déjà avantageusement connu à Rome, où Manassé, son propre

A persécuteur, l'avait donné pour un homme qui aimait la paix, qui avait l'humilité en recommandation, toujours occupé de la lecture, et qui s'était acquis par là une réputation honorable. Guillaume parut tel aux yeux des Romains, qui reconnaissent effectivement en lui de bonnes mœurs, de la science, de la vertu, et le caractère d'un homme sage et judicieux. Le pape l'exhorta fort à continuer de gouverner le monastère de Saint-Rémi, sans cesser de prendre soin de celui de Saint-Arnoul. Mais notre abbé s'en défendit toujours comme d'une opération au-dessus de ses forces.

Grégoire, voyant son extrême répugnance à s'y prêter, écrivit deux lettres à ce sujet, l'une à Manassé, l'autre à Hérinanne, évêque de Metz. Par la première (ep. 52) il enjoignit à l'archevêque, au cas que l'abbé de Saint-Rémi persistât à abdiquer, d'y en faire élire canoniquement un autre de concert avec Guillaume. Par l'autre (ep. 53), le pape prie Herinanne de recevoir favorablement cet abbé, et de lui donner même à sa considération de nouvelles marques de sa bienveillance, afin qu'il comprît qu'il lui était avantageux d'avoir fait le voyage de Rome, quod ad nos venit: ce sont les termes de Grégoire, qui supposent clairement ce voyage, dont aucun des historiens de notre abbé ne fait mention. Il le fit à la fin de l'année 1073, ou au commencement de la suivante, comme il paraît par la date des deux lettres, qui sont l'une et l'autre du second des ides de mars, indication onzième, c'est-à-dire du quatorzième de mars 1074, et dont l'abbé Guillaume fut vraisemblablement le porteur.

Manassé n'eut aucun égard à la lettre du pape. Bien loin d'engager Guillaume à reprendre le gouvernement du monastère de Saint-Rémi, il lui redemandea avec rudesse, menaces et violence, le bâton pastoral, qui était la marque de sa dignité, et fit mettre à sa place Henri déjà abbé d'Homblière. Il ne paraît point que Guillaume eut aucune part à ce choix, quoique le pape eût ordonné qu'il ne se fût point que de son avis. Il était alors concentré dans son abbaye de Saint-Arnoul, où il vivait en bonne intelligence avec l'évêque Hérinanne. Ce prélat fit même, à sa considération et à celle de la vénérable Hodierne, recluse près de la maison, quelques donations à ce monastère.

Mais quelque attachement qu'il eût pour l'évêque

Hérimanne, que Henri IV, nouvellement couronné empereur, chassa de son siège en 1085, Guillaume eut la malheureuse faiblesse de souffrir qu'on l'ordonnât évêque de Metz en sa place. Peu après, le nouvel évêque exerça les fonctions épiscopales à l'égarde de Luipon, qu'il confirma dans la dignité d'abbé de Saint-Tron, qu'il avait usurpée. Voyant toutefois dès l'année suivante, qu'il ne pouvait se maintenir dans le siège de Metz, il alla trouver Hérimanne; et ayant assemblé auprès de lui les premières personnes du clergé il renonça solennellement à l'épiscopat en leur présence. Pour preuve de la sincérité de son repentir, il se retira à l'abbaye de Gorze, afin d'y expier son ambitieuse intrusion. On l'y établit maître des enfants qu'on y élévoit; et au bout de quelque temps l'évêque Hérimanne, touché de sa pénitence, lui rendit l'abbaye de Saint-Arnoul.

Guillaume rentra aussi dans sa première dignité, à laquelle il avait été élevé, il y avait près de quarante ans: ce qui fait juger qu'il ne la remplit que fort peu de temps, depuis qu'il y eut été rétabli. De sorte qu'il n'y a guère d'apparence qu'il y ait vécu au delà de l'année 1089. Sa mort est marquée à deux jours fort différents, au onzième des calendes de Mars dans le Nécrologie de Saint-Arnoul, c'est-à-dire au dix-neuvième de février, s'il n'y a faute de la part des copistes; et au onzième des calendes de janvier dans son épitaphe, c'est-à-dire au vingt-deuxième de décembre. Cette dernière date mérite la préférence, en ce qu'elle est confirmée dans la même épitaphe par des expressions qui ne souffrent point d'équivoque, puisqu'elles portent que ce fut trois jours avant Noël. Voici cette épitaphe, qui ne vaut pas mieux que tant d'autres du même siècle.

EPITAPHE.

Funere cum tristi sacram defertur ad cedem
Defunctus vita monachorum rector et abbas
Willelmus. sparsi notus per climata mundi.
Hoc Pater Arnulfus requiescit corpore sanctus,
Regia Mettensis propre manū deforis urbis,
Quia sibi parte tenet spirantes Auster odores,
Ecclesiae specimen referens ubi digne cacumen,
Aris bis senam sacrat domus alta catervam,
Cum petit undenas Janus de more calendas
Sole sub occidu[m] vel cedit vesper olympos,
Post triduumque Dei spectantur gaudia nati.

Le poète (*Analect.*, p. 430, 431) y a ajouté treize autres vers pour servir d'épitaphe générale à ses confrères déjà morts, nommément au moine Rainard, addition qui est une espèce de lettre circulaire, où l'auteur exhorte ceux à qui elle sera envoyée, à prier pour les défunt, et à ne pas oublier les vivants.

Avant que dom Mabillon tirât de la poussière les écrits de Guillaume, non-seulement il n'était point connu pour écrivain, mais on ignorait même qu'il eût été abbé de Saint-Arnoul et de Saint-Rémi. Cependant la Chronique de Hugues de Flavigny et plusieurs lettres du pape Grégoire VII en font une mention non équivoque. Ses écrits consistent: 1° En un recueil de lettres à diverses personnes. La première est écrite au pape Grégoire VII, pour le féliciter sur son exaltation. L'auteur l'écrivit par conséquent en 1075, lorsqu'il était déjà abbé de Saint-Rémi de Reims. Après y avoir touché en peu de mots l'avantage qu'avait l'Eglise de se voir un pape aussi instruit de ses règles, et aussi soigneux de les faire observer, il le loue sur ce que son élection s'était faite avec une parfaite unanimous. Il y parle de l'évêque de Vercell, qui avait troublé le pontifical d'Alexandre II, son prédécesseur, et qui remuait encore pour troubler le sien. Renvenant ensuite à Grégoire, il l'exhorte à employer le glaive dont il était armé, à soumettre tous les ennemis de l'Eglise. Guillaume finit sa lettre par une triste description de l'état où il se trouvait à Saint-Rémi, tant à cause de l'inutilité de ses travaux

A qu'à raison des violences de l'archevêque Manassé, qu'il ne fait que désigner sans le nommer, et conjure Grégoire de l'aider à sortir d'une dignité où il était entré trop facilement sur l'avis de gens qui l'avaient trompé. Les Continuateurs de Bollandus ont jugé celle-livre si honorable à la mémoire de ce pontife, qu'ils l'ont réimprimée à la tête de ses actes.

Guillaume adresse les deux lettres suivantes à Manassé. Dans la première, il le remercie d'abord fort poliment de l'avoir déchargé de la dignité d'abbé de Saint-Rémi, et de lui avoir procuré par là le repos auquel il aspirait. Comme ce prélat avait pressé notre abbé de s'en défaire, en y employant de grandes menaces et lui recommandant le bâton pastoral, qui était le symbole de cette dignité, l'auteur en prend occasion de faire de ce bâton une agréable mais triste peinture, qui montre qu'il lui avait été incomparablement plus onéreux que gracieux. A ses menaces il répond que, pour les exécuter canoniquement, il faut B qu'il commence lui-même par mener une vie conforme aux canons, et qu'on n'a rien à craindre en pareil cas de la part d'un prélat qui méprise toutes les règles et vit dans le scandale. Qu'au reste, s'il continue à le déchirer par ses discours calomnieux, il lui fera sentir les pointes aiguës de sa plume, et qu'il n'ignore pas qu'il peut parler avec d'autant plus de liberté que lui, archevêque, est moins en état d'user de représailles. Il lui proteste cependant qu'en renonçant à son bâton pastoral et à sa prélature, il est bien éloigné de renoncer à la charité qu'il lui doit, parce qu'il sait que nous sommes obligés d'aimer, ceux mêmes que nous ne pouvons porter à nous rendre le retour.

Cette lettre, un peu vive, n'est que comme le prélude de la suivante, dans laquelle l'auteur tient à Manassé la parole qu'il lui avait donnée de ne le pas épargner, s'il continuait à le décrier. Guillaume l'emploie tout entier à faire le détail de ce qu'il avait eu à souffrir C de la part de cet archevêque pendant le peu de temps qu'il avait été à Saint-Rémi. Un peu plus de respect pour le caractère épiscopal, et plus de modération dans les reproches, ferait de cette lettre une assez belle pièce. L'auteur y emploie l'ancien mot gaulois follis, qui a passé dans notre langue, et dont nous avons fait le terme de fou. Il paraît par la fin de la lettre qu'il l'avait écrite pour se justifier en particulier d'avoir quitté le monastère de Saint-Rémi. Il conclut en effet de tout ce qu'il a dit que ce n'était point par légèreté qu'il l'avait fait, et que tous ceux qui connaissaient Manassé applaudiraient au parti qu'il avait pris.

Guillaume adresse sa quatrième lettre à une personne qu'il qualifie son seigneur et son père, mais dont le nom n'est désigné que par un H; ce qui porte à croire avec beaucoup de fondement que c'est à saint Hugues, abbé de Cluny. C'est une réponse à cet abbé, qui lui avait témoigné sa surprise de ce qu'il avait accep D té l'abbaye de Saint-Rémi, surtout à cause des désordres de Manassé. L'auteur l'instruit comment la chose s'est passée, et lui trace un portrait fort vif de l'externe de cet archevêque.

La cinquième lettre est une exhortation à un moine, pour le porter à ne jamais perdre de vue cet unique nécessaire, à quoi tout se doit rapporter. L'auteur y mêle d'excellents avis, pour éviter de se laisser aller au relâchement par l'exemple de mauvais moines, dont il fait en peu de mots un juste portrait. Il y touche à la fin les raisons qu'il avait eues de quitter Saint-Rémi; et il paraît par là que la lettre n'a été écrite qu'en 1674 au plus tôt.

La sixième est adressée au même. Guillaume ayant appris que la personne n'aurait pas profité des premiers avis qu'il lui avait donnés, touchant les méchants avec lesquels on est obligé de vivre, la reprend ici d'avoir rejété le bouclier de la patience, et lui reproche doucement sa faiblesse. Après quoi il lui montre que la compagnie des méchants, qui seront

toujours mêlés avec les bons en cette vie, jusqu'à la séparation qui s'en fera au dernier jour, courroux à sanctifier ceux-ci, et lui prescrit d'excellentes règles à ce sujet. Il lui dit en particulier qu'il faut les supporter, sans s'émanciper de les juger et ne s'en séparer que par les sentiments de l'esprit et du cœur. La lettre est fort belle, et fait voir que son auteur était bien instruit de la doctrine de saint Augustin.

La septième et dernière, qui devrait être la première, si l'on avait égard à l'ordre des temps, est la mieux écrite de tout le recueil, quoique les autres aient leurs beautés. C'est une réponse à Adelmann, ou Alestan, autrefois maître de Guillaume, qui, ayant appris qu'il avait renoncé au monde, lui écrit pour lui en marquer son extrême douleur. Guillaume lui prouve que bien loin de s'en attrister, il devrait s'en réjouir ; et les preuves qu'il emploie pour le lui persuader sont d'une part les motifs qui l'avaient déterminé à prendre ce parti, et de l'autre la paix, les douceurs, les charmes qu'il goûtait dans le sein de la vraie philosophie, et qu'il l'invite à venir goûter avec lui. Les descriptions que l'auteur y fait des misères spirituelles de cette vie, et des avantages du cloître, lorsque la discipline régulière y est exactement observée, sont vives, animées, et quelque courtes, bien soutenues. Il y a non-seulement de beaux traits d'éloquence dans cette lettre, mais on y trouve même de l'élegance.

A 2° Outre ces sept lettres, nous avons aussi de l'abbé Guillaume une fort belle prière, dans laquelle il a laisse de grandes marques d'une foi vive, d'une piété aussi relâvée que solide, et d'une profonde humilité. Elle est en l'honneur de saint Augustin, et faite pour être récitée devant qu' de monter à l'autel, pour y offrir les dirins mystères ; d'où nous apprenons que l'auteur était reçu par le sacerdoce. C'est une continue effusion de cœur, composée en partie de passages fort touchans de l'Ecriture, et de quelques endroits des collectes de la Liturgie. Si l'auteur, en y invoquant particulièrement saint Augustin, montre qu'il avait une confiance spécielle en son intercession, il n'y fait pas paraître moins d'attachement pour la doctrine de ce saint docteur.

*B Dom Mabillon ayant déterré ces opuscules dans un manuscrit de l'abbaye de Saint-Arnoul à Metz, qui paraissait fait du temps même de l'auteur, les a publiés au premier volume de ses *Analectæ*, où il les a accompagnés de savantes observations. On a vu par celles que nous avons faites nous-mêmes, à mesure que nous avons rendu compte de ces mêmes écrits, que l'auteur savait bien les belles lettres, et avait le talent de bien écrire pour son siècle, mais qu'il ne savait pas assez modérer la viracité de son style, qui allait jusqu'à l'impétuosité en certaines rencontres.*

GUILLELMI EPISTOLÆ.

(MABILL. *Analect. nov. edit.*, p. 456)

EPISTOLA PRIMA.

AD GREGORIUM VII PAPAM.
(Anno 1073.)

Illi de electione ejus gratulatur.

Domino venerabili et universalis papæ G., W. peccator, devota orationis affectum^{us} et humili servitutis effectum.

Licet sapientia Dei universa quae per ipsam facta sunt, dispositione mirabiliter et ordine imperturbabiliter moderetur, etc. *Vide Patrologia tom. CXLVIII, col. 14.*

EPISTOLA II.

AD MANASSEN REMORUM ARCHIEPISCOPUM.

Ei resignat prælationem monasterii Remigiani.

Domino M. Remorum archiepiscopo, frater W., orationem, servitum.

Plurimas tibi et ingentes gratias agimus, cum propter benevolentiam tuam, qua nobis in Christo statum optata quietis es imprecatus, tum quia nos a tua dominationis jugo, quo miserabiliter premibamus, matrius absolvisti : quod quidem ad illam imperturbabilem quietem, cui nostra suspirat intentio, comparandam non minimas vires adjicet. Sicut enim fulgor iste visibilis sanis oculis est delectamentum, lippentibus vero tormentum : sic nimur illud intelligibile et oblecticum lumen non nisi ei menti se dignatur ostendere, quæ ab omni terrena caligine suos enubilare contendit obtutus. Satis igitur eminet, quantum beneficii nobis contu-

Cleris, qui id præstitisti, ut illud sumnum bonum, suum gaudium summamque letitiam, sanctarumque mentium lumen frequentius et familiarius attingamus. Gratias ergo tibi, gratias tibi !

Baculum autem tuum, quem nimis minaciter tibi jubes remitti, nos neveris non habere : indignum prouersus ducentes illum nobiscum baculum exportare, quem nunquam libuit omnino portare. Quis enim, quæso, est iste baculus tuus, nisi ille baculus arundinis, de quo propheta proclamat, non eum esse idoneum ad sustinendum : cui quicunque innititur, vulnerari potest facilius quam sustentari. Jesu bone, quam amarissimum illum baculum experti sumus ! quantas in illo passi sumus contumelias et terrores ! D Profecto vix nos vivere credimus. Averterit Dominus hujusmodi baculum a servo suo, et tradat illum hosti suo. Et haec quidem diximus non tuum accusando rigorem, sed nostrum ostendendo dolorem.

Abrenuntianus ergo baculo tuo, abrenuntiamus etiam abbatis ; non tamen, si tibi placuerit, amicitia. abrenuntiamus tue prælationi, nullatenus tamen dilectioni. Scimus enim, inspirante Domino, et illos snare, quorum animos ad dilectionem non possumus provocare.

Quod vero potestatem subjectionis in nos exsecutur te canonice minitaris, prius ipse debes canonice vivere, ut id canonice proseparis. Nemo quippe jure potest canonican exercere censuram, qui divinos canones contempnendo, vitam ducit im-

puram : nec ad aliena dijudicanda valet esse idoneus, A transierit : cum in illo tyranno quondam bⁿarum artiam vestiga fuerint, quibus omnino tu cures, ille excelluit. Et ille quidem ecclesias construebat, tu destruis : ille templa Domini adornabat, tu spoliis: ille religiosos viros non mediocriter honorabat, tu vero persequeris. Nihil igitur in te ex bonis illius, sed sola vita demigrarunt.

EPISTOLA III.

AD EUDDEM.

De codicis argumento.

Manasse Remensis Ecclesiae obsessori, W. Ipeccator.

Quid dulcedinis, quid amoris, postquam tuo jugo nescio que fortuna me subdidit, erga te semper habuerim, hinc evidenter eluet, quod a te frequetissime passus contumelias et terrores, sic tamen justissime indignationis impetum refrenavi, ut nunquam in derogationem, nunquam in amaria verba proruperim. Certe mirabantur id etiam conlatales tui, et me inter turbulentissimas minus tuas et horridas animi tempestates inhabitare mentetranquilla animoque imperturbabilis consistere, miris laudibus efferebant : et re vera sedebam in quodam securissimo portu, et illi petrae, de quo quondam Israelitica plebs bibebat, et a quo Petrus vocabulum traxit, anchoram cordis habens affixam. Omnes turbulentias tuas impetusque minarum verberunque procellas, velut evanescen tem fumum spumamque gurgitis, contemnebam.

Verum quia quisquis vere dilectionis movet affectu, non potest de cuiuslibet proximi erratis non dolere ; plus tuis, fateor, furiis, quam meis ingemiscbam injuriis, illumque versiculum mecum saep convolvens, *Ere a framea, Deus, animam meam, et de manu canis unicam meam* ; pro te quoque ignitas ad Dominum preces interdum cum lacrymis effundebam. Non enim ita cupiebam de canis hujus manibus liberari, ut tu in caninis moribus permaneres : sed ut, si fieri posset, mentis sevitia morumque bestialitate deposita, tu quoque mecum de suavissima charitate, et de charissima suavitate gauderes. O quoties adlibiti tibi medicamina Scripturarum ! Quoties celestibus verbis, quasi quibusdam carminibus, tuum tentavi mitigare furem ! quoties etiam Threicia et Davidica cithara conatus sum illud vel expellere, vel sedare daemonium, quo vexaris. At tu, immanissime hominum, plus aloes quam mellis habens, nunquam dulcia monita suscepisti, nec in pectoris tui ago divina semina coalescere permisisti, in quo impiissima cupiditatibus et cupidissima impietatis planta convaluit.

Certe olim apud quosdam philosophos de revolutionibus animalium grandis erat opinio : que per te non inaniter confirmatur, dum, sicut illi, Euphorbum in Pythagoram, sic in Gervasium putent nostri temporis homines esse transfusum. Verum non id ego tibi concederim, ut ille in te totus

Ah ! pudet recordari miseriarum, quas sub tuo servili barbaro dominio passus sum ! pudet reminisci, quanta mihi mala pro bonis, quantaque pro dilectione mea conviciorum mihi jacula vulneraque iungjorum retuleris ! Prætero minas tuas, prætero quod in ipsa festivitate beati Remigii *follēm* me verbo rustico appellasti. Nec injuria id quidem. Nisi enim ego follis fuisset, ad te tam immitem, tam B truceam, tam violentiam, tam immanem bestiam, non venissem. At certe omnino stupendum fuit, ut qui follis exstisti ad te veniendo, non fierem follior sub tua tyrrannie remanendo. Prætero quanta improbitate tentaveris a me pecuniam, quam Romano itineri paraveram, extorquere ; quibus artibus, quibus dolis me per Sarabaitas tuos et circumcelliones circumvenieris. Prætero illas litteras tuas, quas super persona mea domino meo Mettensi episcopo conscripsisti : prætero illas quas Gipuino clero transmisisti. Illas parumper attingam, quas domino apostolico tui nuncii prætulerunt, in quibus sic cordia tua et improbitas mentis apparuit, ut cum venerabilis papæ, tum sacro senatu fueris ludibrio et horrori. Asscrebas enim in illis litteris suis, « me C hominem esse pacifcum, humilem et quietum, lectioni semper intentum ; ac per hoc non me Francigenarum tuisque moribus convenire : te quadam opinionis meæ fragrantia (quam tamen in me pax, non virtus pepererat) inductum, ut mihi abbatiam Sancti Remigii commendares. » O monstrum nulla virtute redemptum a vitis ! putasne inferioris esse virtutis in pace temperanter, modeste et sobrie conversari, quam in bello acriter et fortiter preliari, cum pax soleat fortes etiam animos enervare : pugna vero imbellis et desides robore. Unde non immerito ille insignis orator arma togæ cedere persuadet subtiliter, nimirum considerans pauciores esse qui possint in pace vivere continenter, quam qui pati bellorum labores et pericula patienter.

D Verum fiducialiter dixerim eum non posse bello succumbere, quem non potuit pax longa corrumpere ; et testa, quæ in aquis posita non mollescit, dissipare in ignibus nescit. Risit igitur dominus apostolicus illas litteras tuas : et que in injuriam meam transmissæ sunt, laudem mihi et gloriam pepere runt. Contulit ergo mihi idem venerabilis papa abbatis Sancti Remigii vel retinendi, vel deserendi litteram potestatem : isque tibi litterarum suarum auctoritate mandavit, ut nihil ex supradicta abbatia faceres, nisi quod voluntas mea consiliumque prescriberet. Ego in redeundo dia mecum multumque deliberans, meosque mores tuosque collibrans, summa duxi nefas, si vel ex visione tua meus unquam

uterius commacularetur aspectus. Non est itaque levitati et inconstantia deputandum, quod abbatiam tuam consortiumque tuum aufugerim; idque mihi per facile, quisquis te agnoscit, ignoscit.

EPISTOLA IV.

AD QUENDAM ABBATEM.

Ejusdem argumenti ae duæ superiores.

Desiderabiliter venerabilis et venerabiliter desiderabili domino et Patri H., W. peccator, orationem, servitium.

Accepi litteras tuas, litteras pure benevolentia, litteras sincerissimi amoris igne ferventes, et intimæ dilectionis ineffabili splendore lucentes. In his autem litteris tuis asserebas te non mediocriter admirari, me sic falli, sic decipi potuisse, ut in terra Francorum, quasi in lacu leonum, me passus sim tam temere facileque contrudi: præsentim cum me ab hoc letalifaciore illius cruentissime bestie immanitas revocare debuerit, etiamsi cætera satis quietatutaque forent. Fateor ita esse, tibique veraciter meam temeritatem meamque stultitiam objurganti, quid excusationis, quid defensionis obtundam, me non habere confiteor. Verum debes meminisse infirmitatis humanæ, neminemque, dum in hoc corpore mortis vivitur, ita fore perfectum, ut non subjaceat mutabilitatis incerto. Quid enim mirum me alienis cessisse consiliis, et a stabilitatis propriae firmitate paululum titubasse, cum et David, prudentissimus prophetarum, servi in dominum Miphloboseth accusationi falsæ crediderit; et Josias rex ille saecissimus, unicæque pietatis in Dominum, pro rege C Assyriorum in Necho regem Ægypti consurgens Domini provocaverit iram; qua tame, ne tanti viri meritum deperiret, transitoria pena morteque sedata est temporali. Non est igitur admirandum, si et nos qui involvimus tenebris peccatorum, in libro itinere labimur, et in nostris consiliis caligamus: cum tales tantique viri ignorantiae potuerint nubilo obscurari, in quorum vita et moribus lumen justitia et solis etiam claritas resulgebatur.

Et ego quidem quadam virtutis imagine sum deceptus, et ut illius ferè pessimæ monstroque horribilis sevitia minus prospectaretur, prospectaque carveretur, miseris monachis et afflito loco causa fuit intentio consulendi. Pollicebatur enim ille aper de silva crebris, multumque terribilibus juramentis, se vineam Domini nunquam ulterius depasturum, nec de ea quidquam ablaturum, nisi quod ei manus mea spontanea largitio contulisset. Credidi, fateor, promissionibus ejus, non levis meriti minimave remunerationis arbitrans fore, si per me posset illius truculentia temperari. At ille rapacissimus lupus callide blandiendo et falsa pollicendo, omnino moliebatur abbatiola nostræ, qua pro modulo suo satis ordinata satisque composita videbatur, dentem insigere; et qua pestilentia sua pretriverat, in malitia sue ventrem quoquo modo aliena consciscere. Qui postquam se vidit frustra niti artesque suas sibi parum procedere, in apertam insaniam solitumque fuorem

A prosiliens, nec me terrere minis, nec subplantare insidiis, nesciens miser sub illius me capitis umbra infatigabiliter decertare, a quo conculcari leonem et draconem tuba prophetica præconatur. Ut igitur non illi virulentæ insidiæ, sic nec mihi Deo propitio, quibus eas repellere, dol et astutia defuere. Licet ergo illius me jugo subjecerim imprudenter ad modicum, tamen toleravi patienter, evasi sapienter.

Verum non minimo pudore confundor, me plus credidisse verbis alienis, quam oculis meis: et cum in illo mihi totius malignitatis indicia apparerent, me cum illo vel sub illo consensisse puncto temporis immorari miserabiliter erubesco. Certe videbam in illo cervicem inflexiblem et erectam, oculos plenos furiius hue illucque currentes, narcs spirantes contemptum, sermonem varium sibique dissimilem, nulla consequentia nullaque ratione constantem, humeros jacitables, pedes instabiles, incessum inæqualem, incompositum, indecorum, manus rapaces, violentas, promptas ad cædem et ad injuriā proximorum. Cum igitur hæc in illo venenatæ mentis signa perspexerim, ultimæ omnino miserie fuit sic me potuisse mihi meti absentari, ut unquam me passus sim ejus vel convictu vel colloquio maculari. Spero autem jam me de cætero prospectiorem, purgatiorem, cautioremque futurum; si tamen tu mihi opitulari non abuias, precibusque potentissimis agere, ut hæc mihi, quæ ex quadam mentis ovilitate contracta est, prolapsio remittatur. Vale.

EPISTOLA V.

AD MONACHUM QUENDAM.

Illum ad unum Deum quærendum hortatur.
Dilectissimo fratri A., W. peccator, intimæ dilectionis affectum.

Omnès quidem homines qui sacræ fidei et agnitionis divinae munere gloriabantur, decet sancte et laudabiliter conversari. Hujus tamen negotii majus his pondus incumbit, qui excellentiori proposito suas animas voluntarie subjugantes, animique fervore mirabili omnium præceptorum cacumina supergressi, in Christi corpore quasi quædam clarissima lumina emicant. Cum enim conjugia apostolico ore laudentur, et ex facultatibus suis partem pauperibus erogantes, sedes beatorum, camposque Elysiacos consequantur, isti tamen vitæ perfectioris amore omnia visibilia contemnentes, ipsam subito monadent harripare maluerunt, quau ex his temporalibus gradus efficeré, quibus ad illam concendit. Sane quod omnia referantur ad monadem, et quia super universa, que per ipsam facta sunt, teneat principatum, Scriptura illa satis evidenter ostendit, quæ de sapientia loquens, *Cum una, inquit, sit, omnia potest.* Et unam sea a Domino petere Psalmista testatur: et arca que a Noe constructa est, ubi mensurae cælitus dantur, in inferioribus trecentorum cubitorum longitudinem, et quinquaginta latitudinem habuisse describitur: qua tame ad altiora consurgens cogitur in angustum, ita ut summitas ejus in unius cæbiti spatium terminetur.

Vides ergo quomodo universa redigantur ad monadem : quam qui in praesenti potuerit obtinere, jam profecto illud in hac mortalitate consequitur, ad quod in illa resurrectione communi omnis creatura rationalis sancta et munda devenire contendit. Tunc, ut divina litteræ pollicentur, erit Deus omnia in omnibus, cum tradiderit Filius regnum Deo et Patri, id est cum fideles, in quibus nunc regnat ille per fidem, ad contemplationem Dei et Patris optabilius feliciterque perduxerit. Huic excellentissimae visioni Moyses ille legislator, et ardentissimus divinitatis amator, liberum cupiebat adhibere conspectum, quando cum Domino loquens, ut et senet ipsum dignaret ostendere, devotissime precabatur. Noverat enim vir ille mirabilis summan beatitudinem fore rerum omnium principium contueri, et illam monadem mentis complecti, a qua universa sumunt originem, et in qua habent omnia finem.

Claret igitur quantæ virtutis quantæque prestantia sit, omni seculari spe mundique felicitate rejecta, illud unicum bonum appetere, ad quod tanti viri suspirabat intentio. Unde et in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, jure a Domino judicariam accipient potestatem, qui ejus dilectionis intuitu omnia reliquerint : quia et id congrue aequitati, quicunque sanum sapit, intelligit, ut qui in peregrinatione veraciter humiles exstiterint, sint in petris gloriosi.

Inter hujuscemodi ergo heroas sedem te eminentissimam adepturum certa me cogit ratio opinari : quia ut ad tantam humilitatem descenderes, non te, ut quosdam, recordatio peccatorum, sed laudabiliter acta vita superior patriæque celestis desiderium invitavit. Semper igitur sis circumspectus, semper sis providus, omnique studio totaque intentione cordis enitere, ut de bonis semper ad optimam transeundo, finem facias concordare principio ; nec ulla hostis antiqui fraudulentia violetur, quod ab integritate sumpsit exordium. Non aliorum, quæso, torpor tuum faciat tepere fervorem, nec eorum exempla te negligientiorem efficiant, qui prætendunt habitu quo moribus insequuntur. Multi etenim tales, quod te latere non arbitror, sub angelico habitu delitescent, quorum sic misera est conversatio tanquam vitae perversitas, ut bonis etiam mentibus plerumque sacri propositi pœnitendum ingerant, vitæque deteriorior contacta sanctæ celestisque militiae non desinant obscurare nitorem : qui per se quidem semper præclarus, semper lucidus, semper egregius est.

At bene fundatum animum res non ista perturbat, nec eum a summo amore disjungere cuiuslibet mortalitia valet improbitas. Scit enim in Dominica area grana inter paleas gemere, nec eam oportere divina discussionis ventilabro, nisi in fine sæculi, permundari : scit in praesenti piscatura verbi sagena bonos malosque pisces concludi, nec eos posse nisi in littore separari. Sic ergo debemus animum moderari,

A sic impatientiae virus longanimitatis antidoto temperare, ut et patienter malorum improbitatem feramus, nec unquam bonos propter pessimos deseramus.

Hic tu me forsitan argues, cur ipse Beati Remigii abbatiam tam cito facileque reliquerim ; cum in illo collegio dubitari non possit quosdam viros honestissimos inveniri, ex quorum benevolentissima charitate ceteri debuerunt tolerabiles judicari. Fateor, partim justa haec tua objurgatio videretur, nisi ille pestilens truncus siculnus, inutile lignum, terram illam miserabiliter occupasset, sub cuius umbra nulla quidem bona possunt semina exoriri, sed et si qua exorta fuerant, enecantur. Ita enim illa venenata et amarissima arbor tenebrosa est et condensa, ut quoconque brachia tortuosa mortiferosque ramos extenderit, nullum illic sol justitiae lumenque veritatis habere possit accessum. Tale igitur monstrum et hujuscemodi aufugis portentum, non impatientiae et inconstantiae vitio, sed summae virtuti summaeque est prudentiae deputandum.

EPISTOLA VI.

AD EUDDEM.

A proposito fervore deficiente exponit arcana iudicia Dei.

Fratri A., W. peccator, sole vestiri, et lunam habere sub pedibus.

Quoniam quisquis verae dilectionis stimulatur affectu, non minus proximorum quam suis proiectibus collatetur, congratulatorias tibi litteras nuper transmisso me memini, sperans tuae conversionis principio totius vita tenorem finemque propositi responsum. At, ut mihi relatum est, longe aliter se res habet, teque malorum improbitate devictum, patientie clypeum projecisse : quo si vellet tua fraternitas communiri, cum ex quorundam melioratione, tum ex tolerantia pessimorum non minimum tibi lucrum virtutis accresceret.

Agitur enim modo ineffabili ordineque mirabili, ut semper electorum utilitati reproborum serviat omnis improbitas ; eoque purius veri Israelite celesti divinoque lumine perfruantur, quo profundius suis tenebris suæque caligini Ægyptii imnerguntur. Mentiò si non ita sacra contestatur historia, quæ in illa percussione Memphitica apud Ægyptios palpabiles tenebras, apud plebem vero fidelium clarissimam lucem fuisse commemorat. Sic mirum hi duo populi discernuntur, ut licet in una provincia sint, licet eadem commorentr in domo, alter tamen semper in lumine, alter in tenebris obversetur. Nec mirum id quidem. Tanta est enim illius oblectiæ luminis, divinique fulgoris potentia, ut corda quæcumque tetigerit, statim illuminet et accendat : quæ vero suo judicaverit indigna contactu, in sua caligine tenebrosa et frigida perseverent. Cur vero ex una perditionis massa omnium hominum genus emerserit, et originali peccato priusquam renascantur omnes teneantur obnoxii, cur alius gratia conversionis divina inspiratione præstetur, alii autem in propria

obscuratione permaneant; non humanae rationis A
examine, nec mortalis ingenii est trutina ponderan-
dum.

Verum ex hac ipsa divini profunditate judicij illud
salubriter admonemur, ne facile temereque infir-
morum fratrum consortia deseramus: quia quid de
his iudex ille secretissimus in occulto disponat, non
est idoneus noster comprehendere intellectus. Fit
enim plerunque, ut hi qui videntur opprimi pon-
dere delictorum, et in aquilonis lateribus residere,
subito divina inspiratione compuncti, culparum sor-
des excutiant et in terra australi per opera virtutum
sibi domos adficiunt.

Quod cum ita sit, immanissimæ est omnino intollerabilisque superbie interni et aeterni iudicis velle
prævenire sententiam, et discretionem piscium, qui B
eorumdem sacramentorum retibus concluduntur, in
præsent exercere conari, priusquam maris littora
contingantur. Certe hoc divinae litera docent, hoe
omnis series Scripturarum bene consulta respondet,
bonos a malis interim corde separari debere, non
corpo; nec locorum longinquitate, sed affectuum
qualitate. Veniet profecto, veniet illa dies, in qua
inter pecus macilentum et pingue, inter pecus arietum et hircorum, pastor ille falli nescius judicabit.
Tunc occulta tenebrarum omnino producentur in
luce, nec sub ovinis pellibus lupina corda se conte-
gent: quia ex ipsis beatissimæ resurrectionis virtute
potentiaque proveniet, ut quales hic singuli
fuere in moribus, tales illuc appareant in ipsis cor-
poribus. Denique ideo vitro mundo illa luminosa
civitas comparatur, quoniam clarissimi vitri in mo-
rem, quidquid ibi interius erit, exterius eminebit,
ipsaque conceptiones ahinorum mirabiliter subja-
cebunt conspectui oculorum. Ergo, dilectissime fra-
ter, ad illam ineffabilem puritatem sanctis moribus
nos paremus, boni ipsi simus; quosque trahere ad
meliora non possumus, patientissime toleremus.
Vale.

EPISTOLA VII.

AD A... PRÆCEPTOREM SUUM.

Illum ad scxuli contemptum hortatur.

Præceptoris suo A., W. peccator, fugere a facie arcus.
Consideranti mihi studia cupiditatesque mortali-
um, tanta admiratio, tantusque stupor offunditur,
ut cum Satyrico exclamare comipellar:

O curas hominum, o quantum est in rebus inane!

Quis enim non velhementissime admiretur tanta
miseros homines cupiditate raptari, ut eorum avi-
ditati non ratio, non voluntas, non denique timor
Dominil, finem imponat? Fit enln mirum in mo-
dum, ut quanto plura congesserint, tanto magis
cupiditatis facibus inardescant, crescatur amor
nuimi, quantum ipsa pecunia crescit. Unde ineffa-

biliter divina est predicanda justitia, que sic mori
homini peccantem addixit, ut ei propter incertos
casus quotidie imminaret; propter brevitatem autem
longe non posset abesse. Providit nimurum summa
Divinitas hominem posse cupiditatibus reluctari,
illicitasque cohære latitias, si pœnæ formido semper
eius ante oculos versaretur. Quis enim sub mortis
metu positus vel minimam de rebus temporalibus
capiat voluptatem, quas, velit nolit, ipse sit reli-
cturus?

Jam ergo videre perfacile est, quantis illi deflendi
sint fluminibus lacrymarum, qui medicinali Domini
severitate contempta, ita semel se iniquitatis dedere
profundo, ut revocare gradum superasque emergere
ad auras nec valeant, nec velint ulterius. Quorum
mirabilem, immo miserabilem cœcitatem cœcitatissi-
que supplicium quo facilis evitarem, ad verae phi-
losophie sinum, gremiumque me contuli. Medetur
enim illa animis, inanes sollicitudines detrahit, cu-
piditatibus liberat, pellit timores. Tanta autem ju-
cunditas, tamque inæstimabilis est ejus pulchritudo
ut unus dies bene et ex preceptis ejus actus, pec-
cantि immortalitati dignissime preponatur.

Vides igitur, si me diligis, quanta sit tibi cum
exultatione letandum, qui mihi talem sponsam
elegerim, cuius cum forma, tum suavitas rebus
omnibus antecellit. Jam ergo siccæ lacrymas, cohí-
be fletum, omnem mœorem expellito: pro certo
noveris me partem optimam elegisse. Credito,
credito mihi, succedit humilitati sublimitas, lacry-
mis risus, divitiae paupertati: magna sunt enim
quæ suis illa amatoribus pollicetur. Et re vera quis
cogitare sufficit, quantas sapientia dilectoribus
suis opes sit collatura, cum ejus amore suscepta
paupertas ipsa delectet? Huic ergo adhaerere mihi
bonum est, nullusque unquam fuerit dies, qui me
ab ejus amplexis et amore divellat.

Verum si nosse desideras quali in castris ejus regula militemus, breviter tibi illam describimus. Sunt
nobis cuncta communia, unum cor, una anima,
unum idemque propositum: virtus autem obedien-
tiae sic præpollet, ut cum nobis incredibile sit stu-
dium legendi, nullus tamen obedientia præferre
audeat lectionem. De gratuita vero paupertate quid
referam, cum omne quod corporeus sensus attingit
D sit nobis omnino contemptui, animumque avoca-
tes a corpore consuescamus mori? Arduum id quidem
atque difficile, quis negat? Sed tamen hoc,
duce philosophia, nos credimus effectnros. Haec est
vita laudabilis, quam tenemus: haec vera philosophia,
ad quam te, o amice, invitamus. Quod si te
ad hanc adducere non valuero, tu me ab illa nun-
quam abduces. Vale, et miserere animæ tuae.

ADNOTATIONES IN GUILLELMI EPISTOLA.

IN EPISTOLAM I.

In prima hac epistola Willermus Gregorio pape
VII gratulatur ad ejus electione, que contigit anno
1073; tum significat se postulatum ad regimen ab-
batia Sancti Remigii apud Remos, quæ post obitum

Herimariano 1071 pastore vacaverat, quod onus sub-
ire refugit. Huc spectant Gregorii pape VII epistola
quædam nimurum libri primi epistola 13, ad Manassens
Remorum pontificem: quæ eum monet ut ne mona-
chos Remigianos amplius vexet, utque juxta cano-

nicas sanctiones abbatem ibi ordinandum curret. A quibus intelligas, non sine causa Willelmum exarisse in i^osum, taeneti hic auctor ingenii paulo ferventioris ac mordacioris fuisse videtur.

Luscinum Lavinium. Is fuit poeta maledicentissimus, de quo Terentius in prologo *Andriæ et Heautontimorumeni*, ubi eum malevolum poetam tacito nomine appellat.

IN EPISTOLAM III.

Hic Gervasium Remorum archiepiscopum Willelmus comparat cum Manasse eius successore, longe tamen præferendo Gervasium. Hunc quippe laudatum ob bonarum artium studium, quibus excelluit, tum ob constructas ecclesias et templa exornata, scilicet ecclesias Sancti Nicasii et Sancti Dionysii, quas instauravit, tum denique ob religiosorum viorum cultum. Nam monachos ordinis sancti Benedicti in Sancti Nicasii, canonicos regulares in Sancti Dionysii monasteria primus induxit. Cur vero eum tyrannum vocet, non comporio, nisi quod ipsius demortui animam et dæmonum potestate per sanctos martyres Dionysium et Nicasium eruptam veteres ferunt.

Follis nomine, quo auctor utitur hoc loco, veteres Galli insanum et stultum significabant testē Joatnē Diacono in lib. IV *De Vita sancti Gregorii*, cap. 96; *At ille, inquit, more Gallico sanctorum senem increpitans follem*, etc.

IN EPISTOLAM VII.

Quis fuerit Willelmi preceptor, cui septima ejus epistola inscripta est, incertum nobis reddit decursum istius præceptoris nomen, sola prima littera A indicatum. Concio tamen fuisse Alestanum, Fulberti Carnotensis episcopi discipulum, quem Adelmannus laudat in versibus rhythmicis.

*Iix amissum quereretur Odulfo superstite
Alestanum : eratque eral veteris scientie,
Sicut hi quos erudit salis pollent hodie.*

Cæterum quam solida pietate imbutus fuerit Willelmus noster intelligimus maxime ex tribus postremis epistolis: quas cum quatuor aliis ex ms. codice Mettensi monasterii Saucti Arnulfi descriptis, mihi que transmisit vir religiosissimus dominus Josephus Homasselius, ejusdem loci tum subpilor, congregatio Sancti Vitoni.

Hic subjugendam duxi orationem Willhelmi abbatis in festo Sancti Augustini recitandam, hujus Willelmi abbatis Fiscannensis ac Divionensis, qui collapsam monasticae religionis disciplinam, cum in pluribus alii, tum in Mettensi S. Arnulfi monasterio instauravit. Ut potius alteri Willelmo, cujus epistolæ hactenus retuli, subjectam orationem adscribam, his conjecturis moveor. Primo, quod Mettensis codex in monasterio Sancti Arnulfi, eo Willelmo abbatte, scriptus sit. Deinde, quod haec oratio inscribatur *Domini Willelmi abbatis*, absque alia honoris prefatione: cum Willelmus antiquior jam tuni beatus ac sanctæ memoria abbas diceretur. Sic Warinus in epistola superius edita hunc *sancæ memoræ dominum abbatem Willelum* appellat. Ad haec, quod Willelmus junior sancti Augustini doctrinæ maxime adductus fuerit, ut patet in primis ex superiori epistola sexta.

IN EPISTOLAM II.

In hac duabusque sequentibus epistolis Willelmus acerbius ac durius fortasse, quani par esset, in Manassen invelutum Talem tamen Willelmo veniunt dabit, qui Manasse mores perspectos habuerit. Legendi haec de re tum Hugo Flaviniacensis abbas, ejus aequalis in Chronico, tum Guibertus abbas de Novigento in lib. I *De Vita sua*, cap. 41, ubi sancti Brunonis recessum ex urbe Remensi refundit in flagitiis Manasse vitam. *Manases.* inquit, post *Gervasii famosissimi archiepiscopi* decessum, *predictæ* urbis regimini sⁱnoniare se intrusit: *vir quidem nobilis, sed nihil prorsus scrupulis, quæ prima ingenuitatem decebat, habens....* *Is cum militessum opere affectaret, clerum negligebat, dixisse aliquando referunt:* « *Bonus, ait, esset Remensis archiepiscopatus, si non missas inde cantari oportet,» etc. Eo vero processit Manasse flagitiosa vita, ut in ordinem redactus sit anno 1080 in concilio Lugdunensi. Ex*

ORATIO DOMNI GUILLELMI

In commemoratione S. Augustini ante consecrationem missæ dicenda.

(MABILL. *Analect.* p. 460.)

Memento, Domine, animæ famuli tui Patricii, A contumeliam, potestati tuae nemine resistente, ne et famulæ tue Monicæ : et si quid pro anima filii ipsorum domini mei Augustini, dilectissimi confessoris tui, mibi misero peccatori licet vel intimo cordis affectu desiderare, utinam non omnimodo inutiliter ipsa tibi mea loquatur voluntas. Scio quidem, Domine, et pro certo agnosco esse me peccatorem, et infelicissimum, et cunctis criminibus obnoxium atque immensis sceleribus coquinatum ; illum autem fuisse in hac præsenti vita sanctum, justum et pius, omnibusque virtutibus mirabiliter exornatum ; nunc autem omni honore et gloria in conspectu tuo mirifice sublimatum, ubi magis ac magis glorificetur et magnificetur desidero et opto, et, in quantum præsumere audeo, exoro. Quod vero per eum ingenti necessitate, tamen cum quautulacunque fide exposco, tu benignissime occultorum cognitor, scrutans corda et renes Deus, intende placatus, quatenus meritis et intercessionibus ejus, omniumque sanctorum tuorum, absolvas me et omnes fratres nostros ab omni vinculo delictorum, et denuo tam nobis, quam omnibus, pro quibus tuam clementiam exoramus, facias secundum multitudinem misererationum tuarum. Mihi quoque obsecro de ejus intercessionibus et meritis donari, quod certe meis non mereor adipisci, videlicet ut de divinitate atque humanitate dilectissimi Filii tui Domini nostri Iesu Christi id merear sentire quod ipse sensit, scire quod scivit. intelligere quod intellexit, credere quod creditit, diligere quod dilexit, predicare etiam valeam quod docuit. Precor, Domine, ut subveniente et succurrente cum tua pietate omnium sanctorum tuorum supplicatione, cum sincera fide, cum spe secura, cum charitate non facta ultimum valeam spiritum efflare. Sed et diem illum et horam, migrationis videlicet animæ meæ de corpore, peto, Domine, ut non permittas me perniciose timore horrere, sed sic potius facias vivere, ut mihi congruum, et proficuum, et utile sit velle dissolvi, et cum Christo esse. Dissolvi enim et cum Christo esse, certe nihil melius, nihil gloriosius, nihil felicius, nihil jucundius, nihil delectabilius, nihil dulcior, nihil suavius, nihil amabilius, nihil optabilius, nihil desiderabilius. Tamen si adhuc permanere in carne propter quoscumque necessarium est, quid dicam? Certe quamvis torquente conscientia valde sibi male conscientia dicam, Pater, dicam: Fiat voluntas tua ! Tu enim qui nosti etiam bene uti malis, tu solus scis quare hoc fecisti, habens potestatem ex eadem luti massa aliud vas facere in honorem, aliud in B continuo liberabimur : a cujus liberationis gratia, ne multitudo ac magnitudo peccatorum meorum faciant extorrem et indignum, jube, Domine, miseriam animam meam consolari, quod miseris omnium, et nihil odisti omnium quæ fecisti, dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam. Fac ergo me, Domine, fructum dignum pœnitentiae facere. Fac, piissime, ut antequam in desperationis barathrum incidam, antequam me mors occupet, antequam dies ultima mihi aditum intercludat, dat ut inventiat servus tuus cor suum ad satis tibi faciendum pro tantis tamque horribilibus ac nefandis criminibus, quibus me confiteor obnoxium majestati tuae, et quam gravissime, heu ! heu ! quam damnablem ! Sed tu, clementissime et piissime Deus, avertens faciem tuam ab his malis, noli me secundum actum meum judicare, sed clementer satisfactionem meam suspiciens, exaudi me, ut vel nunc prope finem meum cum jam multum non laboratus sum, omnia interiora mea tuis sanctis non negligam neque differam occupare obsequiis. Illumina, quæso, Domine, mentem meam ad investigandam, et inquirendam, et scrutandam semitam mandatorum tuorum, ut nulla mihi jam dominetur iniquitas. neque possideant me domini absque te : sed tu possideas rogo, tu domineris mei. Petu tu, benignissime, doce me facere voluntatem tuam, quia tu es Dominus Deus meus, et ego servus tuus et filius ancille tuae. Fiat igitur nunc mihi, Domine, per gratiam tuam, ut, abdicata omni dominatione vitiorum, non superbia, non avaritia, non luxuria, non ille omnium inquisitorum iniquissimus, omnium nequissimum nequissimus, impiissimus crudelitate, et crudelissima importunitate intolerabilis, pessimus blasphemæ spiritus, non ulla vitiorum pestis valeat mentem meam ullo modo evellere, aut avertere a fiducia immensa

bonitatis tuae. Verum de immensitate misericordia-**A** tes tuas propter me, et peccatorum tuorum non rum tuarum fidi confidientia roboratus, queso ut audeam de te securius dicere: « Tuus sum ego, » ita ut tu me agnoscens membrum illius sancti corporis tui, cui dicere dulce habes: « Audi, Jacob serve meus, et Israel, quem elegi, faciens et formans te ab utero, auxiliator tuus, quia ego sum, qui deleo iniquita-

ANNO DOMINI MXCI

SANCTUS WILHELMUS

ABBAS HIRSAUGIENSIS

NOTITIA HISTORICA IN S. GUILLEMUM(FABRIC., *Biblioth. et inf. Lat. III.*, 150.)

Willhelmus, abbas ab anno 1068 Hirsaugiensis in diœcesi Spirensi, defunctus an. 1091, n*o* Non. Jul., de quo Trithemius cap. 352. De S. E. et De Germanicis scriptoribus, c. 57, et lib. n*o* Illustr. Benedictin., cap. 102, atque in Chronico Hirsaugiensi, pag. 62, seq., et Anonymus Mellicensis cap. 108. Ejus scripta sunt: *Constitutiones sive Consuetudines monachorum Hirsaugium*, libris II. [Editi sunt in Benedictinorum e congregatione S. Blasii in Silvanigra pœoclara. *Sylloge veterum monumentorum cui titulus: Vetus Disciplina monastica*. Paris, 1726, 4°, p. 37-132.] *Prologum* vulgavit Mabillonius tom. IV. *Analect.*, p. 465 (edit. nova p. 134 seq.) *Philosophicarum et astronomicarum institutionum libri III.*, editi Basil. 1531, apud Henr. Petri. *De musica et tonis. De correctione Psalterii sive errorum in cantibus reprehensorum. Quæstiones de computo. De horologio. Epistola ad diversos, et ad Anselmum Cantuariensem*, cuius etiam exstant quædam ad Willhelmu[m] hunc epistole.

VITA BEATI WILHELDI

BIRSAUGIENSIS ABBATIS

Auctore Heymone monacho Hirsaugiensi coæquali et beati Wilhelmi discipulo.

(MABILL. *Acta sanctorum ord. S. Bened.*, Sac. VI, p. II, p. 717, cx Carolo Stengelio, monacho Sancti Udalrici Augustensis.)**OBSERVATIONES PRÆVIÆ.**

1. *Etsi Hirsaugiense monasterium, jam ab aliquo annis, antequam ipsi Wilhelmus præficeretur, restauratum fuisset, perfectaque fere fuissent totius monasterii ædificia, quod ab octo circiter annis monachi inhababant, nondum lamen firmus erat monasterii status, tum ob Friderici abbatis dissidia cum monachis, tum ob Adelberli comitis inconstantiam, qui non ita monasterii bonis, que tandem possederat injuste, plane cesserat ut de iis sibi aliquando arrogandis, si opportune sese offerret occasio, non cogitaret. Verum ultrique morbo brevi medetam attulit Willelmus noster, in quo sunna prudentia in rebus gerendis, animi fortitudo in adversis superrandis, ac pietas et religio in monastica disciplina reparanda et tuenda ita enituere, ut jure merito ab omnibus inter illustriores hujus undecim saeculi viros recensetur. Hujus beati viri Vilan scriptis Heynoejas discipulus, quem postea Gebhardus post beati Wilhelmi obitum in abbatem assumptus, priorem monasterii constituit. De eo Heynone sic loquitur Trithemius in Chronico Hirsaugiensi ad annum 1091: Erat sane vir studiosissimus,*

*B*et tam in divinis Scripturis quam in secularibus litteris egregie doctus, ingenio subtilis, et satis admodum comptus eloquio, qui eruditio[n]is sue pœoclara monumenta reliquit. Scriptis, inter cetera ingenii sui opuscula, *Vitam* et miracula beati Wilhelmi, supradicti abbatis; quam tamen quidam alius frater postea volens ampliare, breviori reddit. Scriptis etiam nonnullos sermones et homilias, quæ, ut plurimum ex errore alteri cuidam ejusdem nominis Heymoni, ex monacho, Halberstadiensi episcopo, viro æque doctissimo, ascribuntur. *Idem Trithemius in editione Sangallensi hujus auctoris nomen sincerum Haymonem fuisse observat, quem, inquit, nonnulli Heymonem, quintam cupientes litteram, Saxonum usu pro prima nuncupant. Laudat deinde summam ejus in colligendis et describendis sanctorum Patrum operibus sollicitudinem et diligentiam, adeo ut, cum esset in omni genere doctrinæ studiosissimus, fratres suos verbis et exemplis ad idem præstandum inducens, brevi in Hirsaugiensi canobio bibliothecam instructissimam comparaverit. De ejus vero lucubra-*

tionibus sic habet : Fuit..... non minus in carmine quam in oratione soluta exercitatus, in moribus quoque compositus, maturus, et religiosissimus, qui fratres in omni puritate regularis observantie praecessit..... Scriptis inter cetera opuscula.... Vitam, conversationem et miracula sanctissimi abbas Wilhelmi bino volumine, quod postea frater quidam abbreviavit. Scriptis et de musica parvum et non inutilem libellum homilia quoque ad fratres nonnullas, quae Heymoni Halberstadensi episcopo ex errore multoties ascriptae inveniuntur.... Compilavit et alia quaedam synthematam. *Ez his duo colligi possunt* : *primum*, *Heymonis nostri opuscula nonnulla Haymoni Halberstadensis tributa fuisse* : et quidem, ut proseguitur Trithemius, ita confuse plerunque tam istius scripta quam illius commissa videantur, quod, nisi lectoris provida sagacitas ea neveri discernere, non facile cui debeant attribui, phrasis differentiam haud intelligens, valeat judicare. *Scundo*, ex supra laudatis Trithemii verbis colligimus hecat Wilhelmi Vitam, quam hodie unico libro comprehensam habemus, *primum* in duo volumina fuisse divisam. Ferum, ut ut sit, idem semper est Heymonis fetus, qui cum furor beati Wilhelmi discipulus, ea quæ coram viderat et audierat, scriptis mandabat, ut ipse non semel discrissis verbis testar, et quidem num. 24 se pī Patris morti interfuisse memorat. Quæ vero Trithemius de eodem Wilhelmo in ultrage Hirsaugiensis Chronici editione habet, polissimum desumpta sunt ex hac Vita, quam hic exhibemus ex Carolo Stengelio monachæ Sancti Udalrici, qui cum observationibus et notis singulari libello typis edidit Augustæ Vindelicorum anno 1011, sed priusquam cam proferamus, nonnulla in antecessum pro more nostro observanda sunt, quæ potissimum ex Trithemio mutuabimur, ceteris in notis ad Vita ipsius textum rejectis.

2. De Wilhelmi parentibus et ejus in monasterio Sancti Ennerani educatione nihil observandum occurrit præter ea quæ in ejus Vita habentur, nec animus est de iis omnibus quæ [gesserit] vel in Hirsaugensi monasterio, vel in aliis monasteriis a se exstructis aut reparatis hic fusijs agere; sed pauca solummodo hic proferimus ad illustranda beatæ abbatis gesta, quæ in Vita desiderantur, nec farilo potuerint intra notarum marginalium incias coarctari. Wilhelmus itaque in abbatem ab Hirsaugensibus post Friderici exauclationem costipatus, consenserit proprio abate suo, Hirsaugiam venit anno 1069 die 28 mensis Maii. Possessionem abbatis iniit die iv Nonas Junii sequente. At nescius erat, inquit Trithemius, injuriarum quæ in Fridericum illatae fuerunt; quas cum rescripsit, comitem Adelbertum exhortari cepit, quatenus virum innoxium dignitati sua restinueret, cujus locum eo vivente occupare nemini penitus licet. Jam ideo redditum parabol vir sanctus, ne latius se criminis participem faceret. Sed tamen postea fratrum omnium precibus cedere coactus, ita remansit ut, vivente Friderico, nunquam beatiacionem ab episcopo suscepit, nec locum abbatis voluerit occupare. His fuit Hirsaugie status ad annum sequentem, quo defunco Friderico, Wilhelmus solemniter ab Henrico Spirensi antistite in abbatem benedictus est. Id die iv Nonas Maii in festo Ascensionis Domini factum fuisse scribit Trithemius; sed hi characteres chronologici non sibi coharent. Etenim ab anno 1050 ad hujus saeculi finem semel ascensio Domini in diem Maii 4 incidunt, anno scilicet 1060, qui ordinationis Wilhelmi esse non potuit, certe nequam tunc abbas erat Fridericus. Vita auctor beatum virum ipsa die Ascensionis in selem abbatis collocatum fuisse scribit, iv Nonas Junii. Quod monisi anno 1071 competere potest.

3. Wilhelmus in abbacie consecratus, facultates monasterii adeo exiguae inventil ut quinderunt monachis alendis eis sufficerent; illi vero ita erant Adelberti comitis Calbensis arbitrio subjecti, ut vi quidquam

A absque ejus permisso in monasterio audenter. Id ferre non potuit præstissimus abbas. Quare post multos superiores labores, oblinuī landeni a comite sui monasteriū libertatem, quam imperatoris auctoritalis diplomate et summi pontificis confirmatione asseri curavit. Ulrisque, pontificis seruiret et Augusti, litteras resert Trithemius in veteri et nova Chronici Hirsaugiensis editione, quæ an eadem sint quas Vita auctor laudavit, alii judicabant. Bertholdus Wilhelmi laudat, quod Hirsaugense monasterium, tam in aedificis quam in regularibus disciplinis, mirabiliter exaltari, ipsiusque privilegio sedis apostolica sub Gregorio papa in perpetuum libertatē. Ceterum Willemus hoc pacto ab exteriorum iugo cum suis absolutus, totum sese ad gregem suum pascendum, et monasteriū edificia restauranda converit. Anno 1071 ecclesia, quam ab annis decem Adelbertus inchoaverat, consummata et consecrata est ab episcopo Spirensi, rem ipsa comite promovente, qui ex monasteriū perturbatore in ejus defensionem et benefactorem jam mutatus fuerat. Multum etiam creverunt monasteriū facultates, crescente monachorum numero. Etenim, ut scribit Trithemius, lucratrici animas gratiam a Domino singularem prouenerat Wilhelms, cuius operatione multo et pene innumerabiles ad Christi obsequium in monasteriū convertit.... substantiam quoque rei familiaris tempore ex oblationibus fidelium brevi tempore in multis valde augmetnavit. Centum quinquaginta monachi ex eo tempore semper in monasterio Hirsaugensi fuere sub Wilhelmi disciplina, et tecti multi frequenter ad alia monasteria reformanda exinde transmissi fuerint, statim ex his quæ de novo ad monasticam vitam accedebant numerus ille instaurabatur. Quæ vero fuerint eorum sub tanto Patre exercitia Trithemii verbis expondere juvat ex nova Chronici ejusdem monasteriū editione, ubi sub finem anni 1070 sic habet :

4. Hi semper erant divinis laudibus dediti et orationi, meditationi ac lectio[n]i sanctarum Scripturarum jugiter intenti. Illi qui ad contemplationem coelestium minus videbantur idonei, necessariis deputabantur laboribus manuū, ut nullum tempus inter eos transiret otiosum. Sciens autem sanctus Pater, experientia laudabiliter doctus, necessarium mentis pabulum divinarum esse lectio[n]em Scripturarum, duodecim e monachis suis scriptores optimis instituit, quibus ut divine auctoritatis libros et sanctorum Patrum tractatus rescriberent demandavit. Erant præter hos et alii scriptores sine certo numero, qui pari diligentia scribendi, voluminibus operari impendebant. Et his omnibus præserat monachus unus, in omni genere scientiarum doctissimus, qui unicuique rescribendum opus aliquod bonum injungere, mendaque negligentius scribentium emen-daret. Multa fratres per temporis cursum rescripsero[n]e volumina, addit Trithemius, quorum tamen pars minima in hoc Hirsaugensi monasterio remansit; sanctus etenim Pater, qui lucrum et utilitatem animalium cunctis mundi rebus semper prepositus, quoties fratres pro reformatione ad alia monasteria destinavit, libros et quaecumque eis videbantur necessaria, libera et spontanea voluntate dedit, etc. O virum per omnia laudabilem, qui animas Christi sanguine redemptas commodis transeuntis luci proposuit, et aliorum utilitati consulens, mundi perituras divitias minime quesivit! Profecto ista virtus paucorum est ut abbates propria monasteria suis denudent vel ornatis vel codicibus, et inopie subveniant aliorum.

5. Præter hos centum et quinquaginta monachos, quos in Hirsaugensi canobio sub beati Wilhelmi disciplina exiisse diximus, alii erant fratres, barbati seu conversi dicti, qui labore manuum polissimum insistentes, monachorum contemplationi deditorum sustentationi necessariae providebant curabant. Ex his, inquit Trithemius, erant omnium artium mechanicarum peritissimi operatores, qui omnes totius cœno-

bii structuras suis manibus summa diligentia con-
summaverunt. qui monasterium simul et ecclesie
(ut in sculptura taurum bodie cornitur) totius adi-
ficium pulchra dispositione construxerant. Vestiarii
quoque, coriarii, calcarii, et quidquid artificii ad
usum claustralium requiritur, non secularis, non
mercenarii, non servitores conducti, sed conversi
vel monachi barbati fuisse omnes memorantur.
Hunc vero conversorum ordinem sanctus ipse Wil-
helmus abbas in Germania primus instituit, quorum
laboribus adjutus tot monasteria fundavit, et omnes
monachorum necessitates laudabiliter adimplavit.
His viri Dei statuta sanctæ regule conformia tradidit,
quibus eorum mentes continua informatione ad
contemptum mundi et amorem coelestium inflam-
mavit. Subiungit Trithemius conversorum illorum
leges, quæ infra in Vitæ num. 23 habentur. Porro
alti erant a conversis Oblati, quos etiam abbas abbas,
exemplo Cluniacensium, ut prosequitur Trithemius,
in suo monasterio instituerat. Iste enim manere in
pristino habitu, id est secularium more indulos,
sacra constitutione permisit. In hos r. jicabantur
que extra monasterium curvanda erant, monachum
habebant magistrum ad eorum institutionem, et de-
stinatus eis erat reliendi locum a monachis et con-
versis separatus, ut eos non inquietarentur.

Nihil prorsus omittebat vir sanctus, ut omnium
istorum ordinum discipulis suis convenientia insti-
tueret. Hinc tantum erat ejus sollicitudo in scrulan-
dis monasteriorum celebriorum plus consuetudinibus
ut ex eis ad adoptare quæ sibi satisque magis utilia
viderentur. Sic ea de re ipsam loquitur in prologo ad
Consuetudines Hirsauenses: Statui, inquit, apud
me, ut ubicunque aliquod informandis fratrum mo-
ribus proficuum visu vel auditu, vel certe lectioне
sacrorum librorum percipiere, totum hoc quasi
vivos lapides ad spiritualis structuræ fabrican
conferren. Multum hac in re sanctum abbatem adjurit
Bernardus abbas Massiliensis, Romani pontificis tunc
temporis in Germania legatus, qui ob turbatum inter
sacerdotium et imperium pacem, annum unum pene
integrum in Hirsauensi monasterio transigere coar-
tus fuit. Hic cum advertisset ejusdem loci fratres
justæ ac sanctæ vivendi ardentissimo flagrare studio,
Wilhelnum abbatem monuit, ut, si velle monastica
conversationis instituti perfekte cognoscere, necesse
esset ea mutuari ex monasterio Cluniacensi, quod tunc
temporis inter cetera Gallia Cisalpina xenobia
monachorum sanctissimorum numero, et regularis
disciplinæ accurate observatione potissimum emine-
bat. Nihil exinde onisit Wilhelmus, ut Cluniacen-
sium vivendi formam perspectam haberet. Quare cum
aliquanto post tempore Udalricus monachus Cluni-
censis, diudum cum Wilhelmo amicitia conjunctus, in
Alemanniam missus, Hirsauiam divertisset, ab eo
pius abbas obtinuit ut accurate monasterii Cluniacen-
sis consuetudines describeret. Quod re ipsa postea
Udalricus executus est, ut in ejus Vita inferioris ad
annum 1093 dicimus. Subinde tamen oriebantur dif-
ficultates, que viri scriptis poterant elevari: quare Wil-
helmo visum est monachos duos Cluniacum mittere,
qui res coram viderent; misit et paulo post aliis duos,
et iterum duos, qui adeo perficie omnia Cluniacen-
sium instituta rimati sunt, inquit in prologo landato,
ut ipse eorum magistri affirmarent, nunquam aliquos
illis spiritualis scholas discipulos, vel plenius vel
veracius sue institutionis artem comprehendisse.
Porro Wilhelmus, mandante Hugo Cluniacensem
abate, cui Bernardus in Gallias reversus abbatem et
monachos Hirsauenses nullum commendarerat,
coadunato seniorum consilio, ea quæ in istis consue-
tuinibus patriæ moribus, aeris temperie et locorum
silvi melius congruebant, selegit, quæ suis discipulis
tum apud Hirsauianum tum in aliis Germanie monas-
teriis ejusdem instituti observanda commendarunt,
scriptis ea de re duobus libris, quos nuncupavit De
consuetudinibus Hirsauensibus. Quæ quidem con-

A suetudines, ut monet Trithemius in plerisque Ger-
mania monasteriis riguerunt usque ad Burfelden-
sium reformationem, cuius constitutionibus omnia
ferme Hirsauensium instituta abolita fuere.

7. Wilhelmi sollicitudin non intra unius Hirsauen-
sis monasteri sepla arctabatur; de ejus in procuranda
aliorum monasteriorum reformatione audiendus Tri-
themius, qui in veteri Chronici editione, post aliquot
enarrata ejus miracula, sic concludit: Sed his nar-
randis vix insistam miraculis, cum omnium miracu-
lorum maximum sit ipsius instauratio monastici
ordinis et disciplinae regularis, cujus needum feci
mentionem. Ipse namque est qui ordinem nostrum
in omnibus pene Teutonici regni provinciis misere
collapsum reformare studuit, et in multis etiam
cenobis mirifice reformavit. Monachos enim quo-
cunque potuit, verbo et exemplo ad observantiam
regularis discipline, ferventissimo Spiritu sancti
ardore successus, revocavit, et summo studio pri-
B stinum illum fervorem spiritus, quo sancti Patres
nostri Benedictus, Maurus, Placidus, Columbanus,
Gallus, Egidius, Gregorius, Bonifacius, Lullus, et
ceteri pene innumerabiles, olim fervebant in Deum,
ad monachos sui temporis reducere mirum in mo-
dum cupiebat. Tum monasteria septem recenset a
beato abbat aut ejus discipulis de novo erecta, quæ
pariter a vita auctore laudantur. Ea vero omnia quæ
ad Hirsauensem congregationem pertinuerunt, singu-
latim posterum recenset in ultravie Chronicæ editione,
ubi etiam profert nomina abbatum, qui Hirsauen-
sium consuetudines illis in loris instituerunt. Deni-
que recenset alia monasteria, quæ cum Hirsauen-
sibus societatem habebant; sed hec fusius persequi
ad nostrum non pertinet institutum. Sufficiat his
pacuis agere de iis locis quæ ab ipso beato Wilhel-
mo exstructa aut sane reparata fuere.

8. Primum locum inter illa monasteria tribuit
Trithemius novo monasterio Hirsauensi cæterorum
principi, quod a fundamentis totum construxit Wil-
helmus in honorem sanctorum Petri et Pauli apostolorum
juxta fluvium Naghalza, remanente priore
Sancti Aurelii monasterio, quod in altera ejusdem
summis ripæ extrectum, angustius erat. Istud incœ-
pit Wilhelmus anno 1082, cuius opes precipi-
vit jam dieimus, fuere ejusdem loci monachi et bar-
bati fratres: sumptus vero suppeditaverunt viri no-
biles et divites vicini, ad id beati Wilhelmi ejusque
discipulorum sanctitatis fama illecti. Inter eos lauda-
tur polissimus Hermanni marchionis uxor, post-
quam ille divino amore tactus Cluniacum secessi-
sel, ubi ignotus, custos porcorum factus, usque ad
finem vita perseveravit subbeati Ilugonis disciplina.
Post novem annos, consummati monasterii noti ædi-
ficii, ecclesia ejus solemniter dedicata fuit a Joanne,
episcopo Spirensi in octavo Pascha, anno 1091, paulo
ante beati abbatis obitum, qui eodem anno contigit
die 4 Iulii, ut inferius suo loco dicemus.

9. Anno 1083, qui fuit Wilhelmus xiv, constructum
est monasterium in Richenbach, cuius fundationis
tabula ab ipso Wilhelmus edita habentur apud Tri-
themium, sub hac forma: In nomine sanctæ et indi-
viduae Trinitatis, ego Wilhelmus nullis meis meritis,
sed sola Dei misericordia Hirsauensium cenobii
abbas, notum esse desidero omnibus, tam futuris
quam praesentibus, quod quidam ingenens senior,
Bern nomine, prædiolum suum in Nigra-Silva situm,
qui locus ibidem a rivo, qui Murgam influit, Richen-
bach vocatur, sancto Aurelio Hirsauensi in praesentia
ideonore testimoni in eternam hereditatem tradidit,
id unice postulans ut ibidem monasterium construi
satagere. Accepta igitur communè concordique
seniorum nostrorum consilio, misimus fratres nos-
tros monachos tres, et haecales quinque in idem
praedictum, nemore dehissimo hispidum, quatenus
silva eruta, loco purgato, construerent monas-
terium beato Gregorio. Anno itaque Incarnationis
Dominicae 1082, indictione v, circiter Idus Maii,

cum venissent iidem fratres in praedictum locum, *A jacebat ut nihil penitus ex antiquo monasterio superserret. Illud Wilhelminus ad Bertholdi ducis preces a fundamentis omnino reparavit, positis ibi monachis, quibus Nolgerum abbatem praefecit, qui gregem sibi commisum, ut testator passim Trithemius, verbo et exemplo in vera innocentia pavit. Noteri memoria recolitur in Menologio Benedictino Bucelini die 6 Martii, ubi obitio dicitur anno 1095. Idem auctor memorat die 18 Augusti Luitolfum, ex comite Achalmensi monachum Zwifallensem, quem ibidem obiisse dicit anno 1098. Eodem die celebratur Luitoldum comitem de Achalm, anno 1096 defunctum, sed idem ipse est Luitolfus. Luitolsum ex comite monachum xx Kal. Septembri defunctum laudat Bertholdus in Chronico.*

14. Sextum monasterium beatus Wilhelmus construxit in villa, Wilhem dicta, quod varias fortunas pertulit. Primum quidem sub prioratus titulo ibi construendum fuisse ex Trithemio ad annum 1083 B discimus, quod postea in monten Sancti Petri translatum est, et in abbatis dignitatem evectum; sed procedente tempore amissi abbatis titulo in primum ordinem redactum, ac denique in parochialis residentiam transformatum fuit, ut monet Trithemius, sic de ea cella ad annum 1085 loquens: Nunc est parochialis residentia in Gilheim, monasterio Hirsaugensi penitus incorporata et abbatii subjecta. Qui primus hunc monasterio a beato Wilhelmo prefectus fuit, dicitur Adalbero apud eundem Trithemium, vir, ut idem auctor testatur, regularis observantiae studiosissimus.

15. Septimum denique monasterium, quod beatus Wilhelmus a fundamentis erexit memoratur, in Carinthia ducatu situm erat, in loco Laven dicto. Huc monachos duodecim beatus Pater transmisit, quibus Wezilone probata virtutis virum, in Francia orientaligenitatem praefecit, quem vita meritis venerabilem ac multis clarum virtutibus fuisse, ac multa monasteria in illis provinciis pene collapsa instaurasse ac reformasse scribit Trithemius. Porro ex his monachis, qui cum Wezilone in Carinthiam advenerant, duo, Sigewinus scilicet et Gaudentius, in abbates electi fuere, prior in monasterio Rosaz prope Aquileiam in Scavonia, inquit Trithemius, alter vero in altero monasterio, cuius nomen reticet. Verum id presumperant absque abbatis Hirsaugiensis venia, unde communis Hirsaugiensium monachorum decreto statutum est ut nomina eorum ex sancto collegio fratrum abraderentur, ne haberentur unquam apud Hirsaugenses pro abbatis. Quia de re compunctus Sigewinus Hirsaugiam rediit, et resignato in manus Gebhardi, qui jam sancto Wilhelmo successerat, abbatis titulo, renam postulari, et iubente Gebardo omnium ultimus in congregatione sedil. Sed ei paenitenti idem abbas postea non solum paenitentiam relaxavit, verum etiam in abbatis dignitate restituto Rosacum redire permisit. Hac de monasteriis a beato Wilhelmo extuctis.

16. Tertium monasterium, quod a beato Wilhelmo constructum esse memorat Vite auctor et Trithemius, situm erat in Bavaria, sub beati Martini Turonensis antistitis patrocinio fundatum, nec de eo plura habent illi auctores, nisi quod illuc beatus vir transmisserit abbatem et aliquot monachos in regulari disciplina probatissimos.

12. Quartum locum obtinet monasterium Sancti Petri Erphordiense in Thuringia, cuius curam commendavit Wilhelminus Giselberto, qui ex monacho Hirsaugensi iam tunc temporis, ut dicimus infra, abbas erat Reinharzbronnensis vicini monasterii. Verum post beati abbatis mortem, Gebhardus ejus successor, anno sui regimini xi, illuc monachos duodecim cum Burchardo, quem eis praefecit abbatem, direxit. Nullis vero argumentis probat Trithemius hoc monasterium non fuisse Wilhelmo antiquius, quod suo tempore nonnulli ipsum a Dagoberto rege conditum fuisse contendenter.

13. Quintum monasterium sub beata Maria patrocinio ad Duplicem-Aquam, lingua Theutonica Zwifalum dicitur, situm in Sueria, diocesis Constantiensis prope Danubium, ut monet Bertholdus. Hoc vetustissimum quidem habuit originem, sed illa tunc destructum

Rotenburgensi, qui post annos novem, consummatis A excepti, aliquod tempus apud Hirsauiam transegerunt. Quibus postmodum data est ad inhabitandum cella Sancti Gregorii de Reichenbach, de qua supra num. 9, plura observavimus. Denique Giselbertus monasterii Fontis-Reinhardi, seu Rheinardsbronnensis, in nemore Thuringiae siti, abbas a beato Willhelmo institutus est, cui etiam monasterii Ephoriensis, ut supra diximus, curam commisit, donec monachorum habitatione aptum esset. Haec de variis monachorum coloniis, quæ sub abbate Willhelmo ex monasterio Hirsauensi in varias Germaniae regiones deducunt fuerunt. Nunc dicendum de discipulis ejus celebrioribus, qui Ecclesiam et ordinem nostrum illustrarunt.

19. Fama, inquit Trithemius, sanctissimi viri Willhelmi abbatis longe lateque per orbem divulgata, coperunt ad eum multi confluere in seculo nobiles et divites, qui, contemptis omnibus rebus pompisque mundi, suave jugum Domini sub ejus obedientia portandum subierunt. Et quadem, ut ait Bertholdus, auctor Willhelmi aquilis, in Chronico ad annum 1083 de tribus monasteriis, scilicet Sancti Blasii in Silva-Nigra, Hirsauensi et Scafusensi loquens, marchiones et comites, aliquæ viri nobiles, admissi inter fratres Hirsauenses, pascere porcos, aliusq[ue] ejusmodi vilioribus ministeriis sub Willhelmi obedientia operam dare delicias computabant. Ex his nonnullos recenserunt Trithemius, qui ad Ecclesie dignitates postmodum electi fuerunt. Primum inter eos locum obtinet sanctus Thieno, ex monacho Hirsauensi archiepiscopus Saltzburgensis creatus, qui tandem in itinere Jerosolymitano martyr occubuit, ut in ejus Vita Seculo sequenti videbimus. Duos ei subiungit Trithemius Gebhardos, quorum primus, Bertholdi ducus frater, in Constantiæ urbis sedem electus, novam Hirsauensem ecclesiam consecravit, et legalis sedis apostolica factus, multos pro Ecclesie tutiōne labores pertulit; alter ex priore Hirsauensi factus abbas post beati Willhelmi excessum, tandem episcopus Spirensis ordinatus est. Iis accensendus Theogerus, mulitorum monasteriorum Pater, tum episcopus Mettensis factus, qui post obitum inter sanctos locum meruit. Eius Vitam Seculo sequenti, Deo concedente, dabimus.

20. Abbatem ex Willhelmi discipulis assumptos plesiosque laudavimus, ubi actum est de monasteriis ab eo institutis. His adjungendus est Gotfridus, qui post beati Willhelmi obitum Nolgero Zwifalvensi abbati defuncto substitutus, non sine opinione sanctitatis, inquit Trithemius, ex hac vita decepsit. Idem auctor laudat Erminoldum, ex Willhelmi discipulo abbatem Laurissonem, qui cum, abdicata dignitate, Hirsauiam rediisset, tandem primus abbas Pruveniensis factus est, et multis virtutibus clarus post mortem sancti titulum proueruit. Hujus quoque Vitam suo loco dabimus Seculo sequenti.

21. Nec prætermittuntur sunt priores Hirsauij, qui sub abbate Willhelmo floruerunt. Primus occurrit apud Trithemium Adelbertus, vir, inquit Trithemius, Domini virtutum ornatus decorus, vita sanctimonia paterna traditionis auditor, custos et æmulator studiosissimus, qui etsi debili corpore, mente tamen et fervore spiritus multis fortior fortissimis incessit.... quicunque illius visa conversatione sauctior non evasit, procul dubio nunquam sanctus fuit. Post ejus felicem ex hac vila exilium beatus abbas Theodoricum ei substitutus, sapientia et eruditio Scripturarum illustrum, nec minus vite merito sanctum quam scientiae studio eruditum. Quo, ut mox dicebamus, Peterhusensi facto abbatem, Willhelmus Ottone ex celerrimo priorem constitutus, virum atale maturum; huic succedit Gebhardus, qui, ut jam diximus, in beati Willhelmi locum post ejus mortem abbas Hirsauiensis ordinatus est. Inter celebriores Willhelmi discipulos locum habere debet Adalbertus comes, qui beati abbatis ejusque discipulorum sancta conversatione permotus, ad meliorem frugem adductus, tandem professus vitam monasticam

17. Porro his monasteriis ab auctore Vitæ laudatis alia Trithemius adjungit, quæ a beato Willhelmo reformata fuerunt. Ex his sūn monasterium Alfortense in diocesi Argentoratensi, cui abbatem præfecit Welihonem, a Trithemio laudatum, quod non solum monachos sibi commisso, sed etiam populos vicinos ad amorem Dei incitaverit. De hoc monasterio plura habes supra in observationibus ad Vitam sancti Leonis IV, ad annum 1054. Idem Willhelminus in monasterio Ysenensi Constantiensis diocesis abbatem instituit Erchinboldum, eruditione et sanctitate ritæ insignem. Ottenburensi diocesis Augustanus Willhelnum, Burensi vero in eadem diocesi, seu Benedictoburense, Azelinum abbatem dedit. In Huglesofensi monasterio diocesis Argentoratensis Conradum constituit abbatem, quem cum monachis decem illuc ex Hirsauia transmisit; alii octo ad monasterium Beinvillarensis diocesis Bisuntina, in finibus Alsaciarum, ab eodem missi sunt, cum Essone abbate, qui diu cellarari officio in Hirsauensi monasterio functus fuerat. Ille Esso obiit vi Kalendas Januarii, miraculis coruscans, ut testatur Trithemius, sed ejus exitus annum non expressi. Refert idem auctor monachos primum in ecclesia Gundelfengensi circa idem tempus positos fuisse, sed illorū postmodum Hirsauianum, nescio quo casu, translatos fuisse, quibus canonici substituti fuerunt ab Adelberto comite loci fundatore. Monasterio sancti Joannis Magdeburgensis, ad fratrum ibidem degentium et archiepiscopi ejusdem urbis petitionem, præfector est abbas Hildeboldus, qui, inquit Trithemius, disciplinam monasticam juxta exemplarē et constitutionē divi preceptoris sui Willhelmi pertotam Saxonum dilatavit.

18. Celebris etiam fuit tempore Willhelmi abbatis monasterij Hasungenis in Thuringia fundatio. Farla est a Sifrido Mogontinensi archiepiscopo, qui ob dissilium inter Romanum pontificem et Henricum Augustum sede sua cessaret. Hunc locum elegit Sifridus, quod jam celebris esset ob frequentia miracula, quæ ad sancti Heyneradi presbyteri tumulum siebant, anno 1019 ibidem sepulchrum consuminato ac dotato monasterio. Sifridus monachos tredecim ex Hirsauensi familia a beato Willhelmo impetravit, ex quibus Giselbertum virum doctum, prudentem et valde religiosum, ordinavit abbatem. Florui aliquandiu sub hujus regimine Hasungeni monasterium, ubi degabant et minus quam septuaginta monachi aut conversi, quos plus abbas verbis et exemplis ad regularem disciplinam informarunt. At invalescentibus turbis, veritus est Giselbertus, ne schismatricorum consuetudine sui discipuli a recto tramite deviarent, quare Hirsauiam cum illis omnibus reversus est. Ii omnes a Willhelmo caterisque fratribus benigne

sancto fine quievit. Id non solum ex Trithemio discimus, sed etiam ex Bertholdo, Hermanni continuatore, qui hoc ipso tempore in illis partibus scribente. Sic quippe habet, ad annum 1099 : Adelbertus comes pice recordationis, in fidilitate sancti Petri contra schismatiscos jam ex antiquo studiosissimus, etdemum ex comite monachus factus, feliciter diem clausit extreum x Kal. Octobris, et in monasterio, quod ipse de propriis construxit, in quo monachicum habitum suscepit, honorifice sepelitur, scilicet Hirsaugia, presidente domino Geberaldo abbate.

22. *Hic denique temporibus, ut Trithemius scribit, clarerunt in monasterio Hirsaugensi sub magisterio beatissimi Patris Wilhelmi plures monachii preclarci et insignes, quorum aliqui fuerunt in omni genere scripturarum doctissimi, quidam sanctitatis merito gloriosi, nonnulli scientia Scripturarum simul ac vita merito coram Deo et hominibus consummati. Et adeo erat, inquit Udalrichus in prefatione ad Consuetudines Cluniacenses, Wilhelmi discipulorum a rebus terrenis aliena conversatio, ut hi non aliam vitam quam illam, que est coelestis et perpetua, expectarent. Haec coram miratus est sanctus Anselmus ; nam si Trithemio fides est, Hirsaugiam venit, ibique transevit quatuordecim dies, in medio Hirsaugie quasi unus ex illis residens, colloquens cum eis de Scripturis sanctis, de institutione moniarum regularium, de amore dei antinarrante salute, respondensque ad omnia fratrum interrogata. Certe ex ipso Anselmo discinus eum olim id desiderasse. Sic quippe epistolam ad beatum Wilhelmum scriptam concludit : Si praesens essem coram vobis et coram sancta congregatione vestra, de qua multa bona a multis concorditer audio, supplici mente totum corpus prosterarem, et ut me bonorum, que Deus operatur in vestro monasterio, in perpetuum participem in fraterna charitate concederetis peterem. Sed quoniam ego hoc non possum, presumo non de meis meritis, sed de vestra sanctitate rogare ut vos hoc pro me non humiliato corpore, sed benigna mente ab eisdem filiis vestris mili petatis et cum illis concedatis. Valete. Haec epistola locum habet inter alias Anselmi libro I, num. 56 ; eam vero Trithemius integrum, et quidem interpolatum exhibet in utraque Chronicis Hirsaugensi editione, ubi nonnulla interseruntur de Hirsaugensi beati Anselmi itinere, que in aliis editionibus non habentur. Fallitur etiam idem auctor, cum scribit hanc epistolam a beato Anselmo jam Cantuariensi archiepiscopo, qui Roma novalem Wilhelmum, cesaralem fuisse ; illud enim vel ex hoc uno constat esse fatum quod Anselmus nonnisi post Wilhelmi mortem in sedem Cantuariensem excutus fuerit.*

23. *Referre non vacat omnia auctorum testimonia, que in Wilhelmi commendationem scripta sunt. Sancto Hugo Cluniacensium abbati conjunctissimum fuisse ex Vita infra palebit. Laudat ejus humilitatem similitudinem et charitatem beatus Udalricus, potissimum in prefatione libri III Consuetudinum Cluniacensium, ubi eum totius religionis praecepum amatores appellat. Enituit potissimum ejus charitas in suscipiendo exsultibus, qui servente inter Gregorium pontificem et Henricum Augustum dissilio, sedes proprias relinquerent coacti ad Hirsaugensem monasterium velut ad lutanum portum configiebant. Multi, inquit Trithemius, viri boni Deum timentes, comites, barones, milites, nobiles et ignobiles, clerici et laici, divites et mediocres, qui animas suas a communione schismatiscorum immaculatas custodiire volebant, reliquias castellis, domibus et ecclesiis suis, ad monasterium Hirsaugense, quasi ad civitatem quandam refugii venerantur, quorum plures mutata habitu monachi facti sunt, et plures in habitu pristine Deo et monachis sanctae congregationis usque ad mortem servierunt. Mirari autem subtil quod cu tempore, quo ceteri abbates et episcopi a schismatis expellebantur, nullus tamen unquam ausus fuerit Wilhelmum memo-*

nasterio exturbare, quamvis non solum ipse cum suis in apostolicę sedis obediētia remaneret, sed et etiam alias titulantes confirmaret, deviantes reverarēt, ac denique omnes in suo monasterio recipere ac enutrīret. Tanta era eis sanctitatis opinio. Hic quippe, ut ait Trithemius, sanctus iste Wilhelmus Dei famulus, nunquam indui potuit ut schismaticis Ecclesiam Domini conturbantibus vel consentiret in modico, vel communicaret.... Hic est denique Wilhelmus abbas sanctissimus Christi famulus, qui ordinem divi Patris nostri Benedicti suo tempore, pene collapsum in Germania, et deformatum insolentia monachorum, instaurare et reformare studuit, et plus quam centum monasteria tam per se quam suos ad pristinam regularis disciplinae observantiam revocavit.... Hic denique Wilhelmus, Hirsaugiensis ter quaterque sanctissimis abbas, octo nostri ordinis monachorum cœnobia in diversis provinciis fundavit. Eundem pluribus laudat Bertholdus Hermanni continuator, qui et nonnulla monasteria ab constructa aut restaurata recenset. Wilhelmus, inquit, pie memoria Hirsaugensis abbas, in causa sancti Petri ferventissimus, et in monastica religione studiosissimus, utpote multorum Pater monasteriorum, in Nonis Juli migravit ad Dominum. Hic primum Hirsaugense monasterium tanta in aedificiis quam in regularibus disciplinis mirabiliter exaltavit, ipsamque privilegio sedis apostolice sub Gregorio papa in perpetuum liberavit. Plura etiam monasteria ex integro usqueque construxit; duo quidem in Nigra-Silva, unum sancti Georgii, alterum sancti Gregorii... item aliud ad Duplensem-Aquam prope Danubium, item aliud in Wirceburgensi episcopatu, in loco qui Camburg dicitur. Schafusense quoque monasterium, Petrishusense in ripa Rheni, jandulum ædificata regularibus disciplinis instituit. Sed et alia quoniam in diversis regionibus, tum per se tum per sibi subjectos, et de novo fecit, et jam facta regularibus disciplinis instituit. Et post multa : Ante omnia in illo studium monasticae distinctionis prevalebat, in quotus adeo effervebat ac si nunquam aliud aliud studii haberet. Erat enim mira sanctitatis, sancte simplicitatis, ferventissimæ charitatis, Deo vivus et sæculo crucifixus. Quem Douinus in senectute bona ad aeternam patriam revocavit, cui ipse a juventute in hac peregrinatione indefeso labore servit.

24. *Exterior Wilhelmi species egregie internam animi ejus magnitudinem representabat. Hanc prout ex antiquis, uti assertur, monumentis accepterat Trithemius, describit his verbis in utraque Chronicis editione : Erat vir per omnia dignus honore, cuius etiam dispositio corporis quemadmodum reverentie cultum in anteriore corporis parte calvus ; pilos in reliquo raros habebat, faciem cornutum albedine coloris pulchram et aliquantulum productam, manuunque digitos pulchra longitudine subtiles, ac totum corpus debita proportione ad virtutem fuerat ordinatum. Vox illi grandis atque virilis erat, qualis cum naturali quadam ornatu verborum, optimam quenque oratorem facere consuevit : unde in exhortando multum valuit, ita ut dulcedine vocis, et quadam auctoritate sermonis modestissime prestant, animos auditorum in sua videretur habere protestare, dum quidquid dicere voluisse, admirabili facilitate, pulchritudineque auditoribus potuit persuadere. Commendabat in eo dicendi peritia naturam, ut facile persuadendo aliceret quoseunque sermonis dulcedine voluisse, etc.*

25. *Nominalia opuscula edidit Wilhelmus, que ipsi inter ecclesiasticos scriptores locum meruerunt. Ea sic enumerat Trithemius in veteri Chronicis Hirsaugensis editione : Scripsit de musica, de compositione monocordi, de astrolabio et ejus compositione, de compositione quoque horologii, de correctione Psalterii et de ratione computi ecclesiastica. Eadem*

ferme repetit in altera ejusdem Chronici editione sicut et in Catalogo virorum illustrium, utrobique lamen additum librum unum epistolaram, et duos libros De consuetudinibus Hirsaugiensibus, prater alia nonnulla opuscula, quae in suas manus non pervenerant, Petrus Vagnerus monachus Sancti Udalrici, uti referat Carolus Stengelius in notis ad beati Wilhelmi Vitam, prater hanc omnia opera, laudat in suo virorum illustrium congesto dictionarium quodlibet beato nostro Wilhelmo tributum, in quo multa de singulis dictiobus congeruntur, quod ideo liber seu Wilhelmus de universo nuncupari solitus erat. Sed hic omittere non licet quae de ejusdem beati viri opusculis habet Bertholdus, auctor gravis et ipsi aequalis. Hic, inquit de nostro Wilhelmo, multa monumenta sui naturalis ingenii nobis reliquit. Nam naturale horologium ad exemplum celestis hemisphaerii excogitavit. Naturalia solstitia sive aequinoctia, et statum mundi certis experimentis inventare monstravit. Que omnia quidam ejus familiaris etiam litteris mandare curavit. Multas etiam quæstiones de Computo probatissimis rationibus endovavit. Hic in musica peritissimus fuit, multaque artis illius subtilia, antiquis doctoribus incognita elucidavit. Multos etiam errores in cantibus deprehensos satis rationabiliter ad artem corredit. In quadrivio sane pene omnibus antiquis videbatur præeminere. Ex his vero omnibus beati abbatis operibus rix quidquam superstes, prater libros ejus De consuetudinibus Hirsaugiensibus, qui hodieque passim occurunt in variis monasteriorum ordinis nostri in Germania bibliothecis. Eorum prologum habet ex codice Weingartenensi editum tomo IV. Anlectorum veterum p. 165. Ejusdem liber De musica in Augustana Sancti Udalrici Bibliotheca aliquando easitisse dicitur. Sed fatetur Stengelius se illum frustra diu quasiisse. Exstat in cod. ms. Villengensi cum aliis ejusdem argumenti scriptoribus.

26. Wilhelnum eo ipso anno, quo dedicata est novi ejus monasterii basilica, et vivis excessisse testis est ipse Vitæ ejus auctor, cui aspiciatur Trithemius, qui utrumque anno 1091 consignat. De dedicatione

A hoc habet: Eodem anno 1091 die 20 Aprilis, quæ fuit octava Dominicæ resurrectionis festiva, ecclesia nova prefati eomobii majoris ad instantiam beatissimi abbatis Wilhelmi cum solemnitate debita consecrata fuit per Joannem episcopum Spirensen sub honore Domini nostri Jesu Christi ac beatissimorum apostolorum ejus Petri et Pauli. Hoc anno Pascha incidit in diem 13 Aprilis, ac proinde ejus Octava in 20 ejusdem mensis diem. De ejus morte: Wilhelmus feliciter in Domino quievit iv Nonas Julii, anno Dominicæ Incarnationis 1091, indictione XIV, sub Henrico imperatore IV, et Urbano papa II, anno suscepti regiminiis XXIII, etatis vero suæ anno LXV qui characteres Chronologiæ optime stbi cohererent. In nova editione Trithemius habet, anno Henrici imperatoris XXXIV. Bertholdus Hermanni tractati continuator fuisse agit de nostro Wilhelmo ad hunc ipsum annum 1091, quo pariter ejus obitum consignat, sed die III Nonas Julii. Quod forte Wilhelmus ipsa nocte inter diem vel 5 Julii et vita excesserit, certe ipse Vitæ auctor, quem cuiilibet alteri praferendum censemus, beatum abbatem die IV Nonas Julii post meridiem, obiisse scribit. Ejus lamen memoria die 5 seu in Nonas Julii in fastis Benedictini celebratur a Borgiano, Arnolfo Wione et Hugo Menardo in Martyrologio Benedictino, et a Gabriele Bucclino in Menologio. Hos sequitur Ferrarius in Catalogo generali sanctorum, qui in Martyrologio Romano non habentur. Mirum est autem virum celebrem, et apostolice sedi adeo addictum, miraculisque ante et post mortem claram, nondum auctoritate publica cultu sacra fuisse donatum. De eo passionem agunt scriptores rerum Germanicarum, aut Benedictinuarum. Stengelius in notis ad ejus vitam profert hymnum velerem in Wilhelmi honorem, descriptum e codice ms. monasterii Viennensis beati Virginis ad Sculos, quem post Vitam cum beati viri epitaphio prostrare risum est, quod ex eo hymno colligi posse videatur beati Wilhelmi festum aliquando publice celebratum fuisse.

B

INCIPIT VITA

1. Reverendissimus abbas Wilhelmus Bavariorum prosapia, religiosis parentibus exortus Christi aspirante gratia, pia indole mentis accrescebat, que cunctis eum amabilem efficiebat. Puerili vero astate, ab eisdem honestis parentibus oblatus Deo in monasterio Sancti Emmeramini martyris (1), ceu prudens apis, flores virtutum ex divinis Scripturis, et ab exemplis spiritualium seniorum carpebat, et in pectoris sui alveario recondebat. Et quamvis monastica religionis vigor in eodem econobio aliquantulum tepesceret, ipse tamen per gratiam Dei in eadem religione semper in melius proficiebat; unde etiam ab incautis et negligentibus oppido timebatur, a probis vero et piis ob sinceritatem et puritatem vite nimium diligebatur. Denique divina elementia illum comitante, tanta ingenii excellentia pollebat ut cum eminentia honestorum morum, si-

(1) Addit Trithemius tunc temporis S. Ramboldum monasterio S. Emmeramini fuisse abbatem. Sed fallitur; nam Ramboldus primo hujus seculi anno defunctus est in ejus Vita.

mul emineret studio variarum artium, de quibus multa monumenta sui naturalis ingenii nobis reliquit. Nam naturale horologium ad exemplum celestis hemisphaerii excogitavit, naturalia solstitia, sive aequinoctia, et statum mundi certis experimentis inventare monstravit; que omnia etiam litteris mandare curavit. Multas etiam quæstiones de computo probatissimis rationibus endovavit. Hic in musica peritissimus fuit, multaque illius artis subtilia antiquis doctoribus incognita elucidavit. Multos etiam errores in cantibus deprehensos satis rationabiliter ad artem corredit. In quadrivio (2) sane omnibus pene antiquis videbatur præeminere.

2. Soli autem Deo placendi cupidus, et carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifigere aggressus (Gal. v, 24), jejuniis, vigilis, asperitate etiam ciliic macerabat corpus. Sic ergo fide firma-

(2) Sic appellabant ævi ejus auctores quatuor posteriores artes ex iis, quas liberales vocant: tres vero priores. Trivium. Bertholdus hunc locum de Wilhelmi operibus in Chronico integrum refert.

tum, spe roboratum, charitate radicatum et fundatum, omnique morum probitate decoratum, providentia Dei omnipotentis Hirsaugiensi cœnobio provisorem destinavit ad solatium multorum. Denique fratres in eodem cœnobia Deo servientes, cum jam fuissent rectore destituti, dulci ejus rumore delestat, honestos legatos ad eum evocandum direxerunt. At ille, causa cognita, non se in superbiam extulit, sed jejuniis et orationibus vacans, junctis secum spiritualibus hominibus, Domini voluntatem hac in re querendam statuit. Demum accepta licentia, licet boni quique ei congratularentur de honoris prælatione, sibi tamen dolebant quod carerent ejus familiaritatis et affamis prædulci solamine. Ille vero non querens quæ sua sunt, sed quæ Domini (*Philip. II, 21*), professus est se non aliter omnino consensurum electioni, nisi prius idem cœnobium integræ redderetur libertati. Igitur quia in jus proprium hoc idem monasterium (3) Adelbertus comes et advocatus ejusdem loci, cum suis parentibus redegerat, et pene destruxerat, comperta viri Dei constantia et magnanimitate, in omnibus se ei obtemperaturum simulabat. Cum eodem namque beato viro curtem regiam adiit, ac sæculari astutia chirographum infideliter compositum, illo nil sinistri pre columbina simplicitate suspicante, regioque sigillo illud firmari impetravit. Adveniente igitur Dominica Ascensione, quæ illo anno evenit IV Nonas Junii (*V. Observ.*, n. 2), convocata clericorum et laicorum multitudine, omnium communī voto, hic venerandus electus, laudatus, et cum nimia inundatione fletuum in sedem abbatis est collocatus. Qua dignitate suscepta, cœpit cœlestis studii fervore tanto magis inardescere quanto se cognoscetabat ceteris exempli gratia prælatum esse, suumque sagax studium super omnia convertit ad observationem religionis monasticae. Alacer erat in exhortando, severus in corripiendo. Nulli invidus, charitate diffusus et largitate exstitit munificus. Cum gravitate dulcis ei affabilitas inerat, per quam cordibus humanis suaviter influebat. Negotium singulorum ac si propriū estimabat, peregrinos et pauperes paterno affectu fovebat, saepissime exutus propria camisia aliisque vestimentis miseri artus tegebat.

3 Inter hæc ergo exercitia virtutum, quadam tentatione probatus est potius quam pulsatus; que probatio sibi quidem ad coronam Hirsaugiensi vero cœnobio ad stabilitum et monumentum profuit. Nam supradictum chirographum libertatis infideliter compositum, secrete sibi insinuante conjuge prædicti comitis, rescivit, et, sub obtentu prædictæ libertatis, de pristica violentia ac subjectione injusta Hirsaugiensis claustræ nil minutum, sed potius auctum et roboratum. Tali autem perturbatione aliquantulum commotus propter statum loci, assiduis precibus et

A lacrymis interpellabat Dominum, ut de terrena potestatis jugo eriperet locum quem pro suo amore suscepserat regendum. Itaque misericors Dominus, qui, iuxta vocem Psalmista, *prope est omnibus invocantibus cum in veritate* (*Psal. cxliv, 18*), ex improviso eundem comitem tanta circumdedit adversitate ut pene desperaret ullum evadendi aditum se posse reperire. Ita constrictus, omni devotione consilium et auxilium spiritualium virorum expedit. Qui dixerunt eum non aliter evasurum tanta discrimina, nisi cum omni fide libertati redderet Hirsaugiensem locum quem injuste possederat. Quorum consiliis acquiescens, fide integra se abdicavit omnijure proprietatis ejusdem loci, et chirographum cum omni diligentia secundum consilium timentium B Deum componi fecit, priori chirographo penitus deleto atque abjecto. Postquam autem venerandus Pater Wilhelmus proprio labore et industria novum chirographum studiosissime composuit, ipsem et illud regi Henrico sigillo roborandum obtulit.

4. Quo ad votum completo, statuit etiam apostolicam sedem adire, et privilegium Hirsaugiensi cœnobio secundum scita canonum acquirere. Deinde iter aggressus, prospero cursu Romam venit. Ibi a domino apostolico beate memorie Gregorio benigne susceptus, cognitis causis quarum gratia illo advenierat, libentissime, prout competebat, annuit. Nam privilegium apostolica auctoritate plenum sibi contradidit, et ob monumentum Hirsaugiensis cœnobii chirographum unum ab eo receptum in scrinio sancti Petri recondidit. Aliquandiu ergo ibi demoratus, gravissimam infirmitatem incidit, horribili enim ventris inflatione tenebatur oppressus, adeo ut nusquam posset gressum movere; cumque diu hac infirmitate laboraret, et ejus recuperatio desperaret etiam a peritissimis medicis, quadam die se duci præcepit ad altare Sancte Mariæ semper Virginis, reclinatoque ventre sauciato ad altare, intimis precibus flagitabat remedium piissime Dei Genitricis. Tantam spem atque fidem gratia Dei amore dulcissima Genitricis sua consecuta est. Subito namque contra spem omnium cœpit convalescere, ac se cibo reficeret, et non post longum tempus in suum locum, cunctis gratulantibus, reversus est.

C D 5. Eo tempore Ecclesia catholica miserabiliter detestabili schismate (4) ab inimicis Christianæ unitatis scindebatur. Sed quia hic vere Deo dignus igne divini amoris totus incanduerat, ac zelo amarum æstuabat, salubri consilio quoque ad unitatem Ecclesie tenendam servandamque animabat. Et quia simplici ac puro oculo tali insistebat negotio, quidquid agebat, cunctorum religiosorum animis complacebat; quidquid dicebat, omnium bonorum corda intimo amoris affectu delectabat. Cum columba simplicitate tantum viguit in eo serpentina astutia ut ab hujus sæculi prudentibus videretur

(3) De Hirsaugiensi monasterii restaurazione et comite Adalberto diximus in Elogio V Friderici, supra ad annum 1070.

(4) Exstat ea de re Gregorii VII epistola ad A. Pataviensem episcopum et nostrum Wilhelmu, quæ est libri ix secunda.

omnes præcedere in prudentia, et a divina sapien-
tibus mire coleretur pro pura mentis innocentia.

6. Tanta charitatis affluebat benignitate ut neminem perfecte divino servitio cupientem se mancipare, pro paupertate sua despiceret, neminem ob imperitiam refutaret. Nobiles ac ignobiles, divites et pauperes, viros ac mulieres, ad contemptum mundi incitat, ac singulos ad amorem coelestis vita verbo et exemplo accendebat. Multa hospitibus, multa pauperibus distribuebat; nec tamen commissorium sibi curam postponebat, sed cum paterna sollicitudine, et cum magna charitatis affectione omnibus necessaria administrabat. Si qua vero rei familiaris penuria ingruebat, hanc non solum tolerabilem, sed gratam sibi suisque blande et virili commitione faciebat, asserens hanc esse dilectorum Christi probacionem, et si patientia cum gratiarum actione ac precium frequentatione adesset, procul dubio mox manifestam a Deo venturam consolationem. Quod utique est evidenter saepe declaratum indicis, dum ei in omni angustia Dominus ostium misericordiae suæ, fide et precibus pulsanti, aperire dignatus est. Fama igitur vulgante ejus laudabilis actus undique, ad eum quasi ad bonum odorem Christi fideles confluabant; quidam utique cupientes uti ejus saluberrimis consiliis, alii vero ejus orationibus se commendantes, plurimi etiam abjecta seculari sarcina, magisterium ejus deligebant.

7. Ad ministerium divini officii pro humilitate nolebat paratura indui, quæ aurifrigio vel alicuius pretiosi metalli intextura esse ornata. Detestabatur etiam osculationem manus et genuum abbatis, et omnino talem consuetudinem abscidisset, nisi cum seniores hanc reverentiam ab eis suscipere vix compulissent. Quolibet loco præceuentem conventum fratrum subsequens, et diligenter inspiciens, gemendo et plorando, oculosque cum corde ad cœlum levando, pro eis attentius orabat. Ad mensam si quid accuratius apparatum illi offerebatur, innui offerenti, si omnibus communiter apponerebatur. Si annuit, aliquantulum inde gustavit; sin autem, statim infirmioribus distribuebat. Deliciarum et epularum diversitatem, quæ sunt fomenta luxuriæ, contemnebat, parvis ac mediocribus contentus erat. Siquidem quoconque sibi eundum necessitas exigebat, non superbo equo delectabatur, sed equa, aut vilis aselli dorso vehebatur. Vester nitidas, pretiosisque velleris horrebat, maxime manicas vel cucullas, quas etiam sub intermissione excommunicationis abscedebat, variarumque rerum utensilia superfluo et pompatico ornatu decorari, acerrima execratione prohibebat. Quisquis obedientarius, vel alias quis tentatus, vel moestitia gravatus ad eum accessit, non spernendo vel detestando, illum contristatum, sed mulcendo et blandiendo verbis consolatoriis dolorem ipsius delinivit, letumque ac gaudientem a se dimisit. Lucerna enim ardens et lucens (*Joan. v. 35*) non sub modio latebat, sed super candelabrum proeminebat (*Matth. v. 15*), ideoque

A omnibus exemplum bene vivendi fieri studebat. 8. Inter has ergo aliasque virtutes, quam sincera et perfecta fide polleret, nullus sermo ad integrum explicare valet. Hac enim virtute veluti lorica induitus, virili animo quæque adversa devicit, ac sepius nonnulla difficultia, ac multis pene impossibilia aggressus, Domino adjuvante, felici effectu terminavit. Ut enim de pluribus pauca commemorem, dum die quodam sanctus Pater de re familiari tractaret cum fratribus exteriora providentibus, inter cætera quæ conferebantur, denuntiaverunt, pro quadam inevitabili necessitate, necessarias esse quinque libras argenti. Cum vero nec in promptu eas haberet, nec usque scita saltem mutatione acquirere valerent, et imminens necessitas urgeret sine ulla dilatione persolvere ipsam pecuniam, tali perturbatione coangustati ignorabant quomodo possent expedire. Pius autem Pater, in Domino confidens, verbis consolatoriis pusillanimitatem illorum studuit animare, dicens nullo modo de Dei misericordia diffidendum esse. Illis vero præ anxietate tepidius excipientibus ejus consolationem, et affirmantibus non pro se, sed pro communi detrimento angustatos fuisse, e consessu surrexit, et illis ejus redditum praestolantibus, exit foras, implorans auxilium Domini. Nec mora, benignus Domini adfuit fideli famulo suo. Ex improviso namque quidam ignotus superveniens, consultit ei omnem quantitatem pecunie. Mox ergo rediens, protulit de manu sua quinque libras argenti, et fratres charitable corripiens ait: En adest pecunia pro qua pusillanimus facti estis. Discite nil ergo jam ulterius de multiplici bonitate Dei omnipotentis desperare.

B 9. Item Deo amabilis Pater quadam die diluculo profectus de monasterio, non longe obviam habuit quemdam pauperculum, cum uxore et undecim filiis parvulis, obnixe ejus eleemosynam postulantem. Fratres autem qui comitabantur eum, de cellario panes paucos, qui vix ad unum prandium paucis sufficere possent, secum tulerant; nam in quodam prato pransuri erant. Ergo vir Domini invitavit pauperculum cum uxore et filiis ad prandium. Residentibus vero omnibus, ex improvise aderat non modica multitudo equitum, popularium, nec non et pauperum. Itaque pro parvitate alimonie socii beati viri turbatis, simulque rubore suffusis, vir Deo plenus hilari vultu ait ad eos: Quinque panes, quibus Dominus quinque millia hominum pavit, quandiu integri remanserunt, nec multiplicati sunt, nec ullus ex illis pastus est; quando vero a Domino fracti sunt, utique tunc sunt multiplicati, et plures ex illis pasti (*Luc. ix. 16, 17*). Haec dicens prompto animo et larga manu distribuebat multitudini, quæ aderat, parva alimenta; quæ fide ejus et meritis mirabiliter a Deo ad sufficientiam omnium sunt multiplicata. Sane multis admirantibus ejus fidem atque liberalitatem, de paucis cibariis sunt omnes abunde refecti. Singulis ergo in sua cum gaudio redeuntibus, vir Deo charus supra-

dictum pauperulum cum uxore et filiis retinuit, ac longo tempore victui necessaria impendendo, usque ad messem novarum frugum perduxit.

10. Quodam etiam tempore, dum transiret super pontem fluvii Nagalta vocati, obviavit ei pauper, qui per multos annos in eleemosynaria domo decumbens, non aliter quoque gressum movebat, nisi duobus baculis sub axellis sustentaretur. Cum ergo occurreret eidem pauperi in medio pontis venerabilis Pater, vi abstulit ei unum baculum, et ultra paululum progressus cum eodem baculo, fixo gradu subsistens, egeno, ut ad se veniret praecipit. At ille negavit se posse incedere sine sustentaculo alterius baculi. Et contra senior: Certe, inquit, hinc non recedam, donec venias ad me. Pauper obtemperans iussioni ejus, pedetentim se trahendo, quo valuit annisu, venit ad eum Deinde, rejecto omni sustentaculo, sospes et incolumnis toto corpore, firmis pedibus incedebat.

11. Sed neque hoc silentio contegi dignum ducimus, quod propriis oculis vidimus et perspeximus. Quidam Argentinensis Ecclesiae canonicus (5), nobilissimis ortus natalibus, ad monasterium viri Dei venit, et devote susceptus, devotus vixit. Qui mox in initio conversionis suae, paralysi dissolvitur toto corpore, ita ut, excepta lingua, nullum membrum permaneret in conjunctione sua. Erat enim ille idem vir præpollens quadam acris ingenii constantia, scientia et eloquentia prærogativa: et necesse erat ut pio Domini flagello represseretur, ne forte, ut mens est hominis prona semper ad malum, aliquo vento elationis eleveretur, et mox in immane precipitum laberetur. Qua infirmitate ita plus anno agrotavit ut manum ad os non porrigeret, latus nisi aliorum adminiculo non mutaret, sed, ut predictum est, omni membrorum officio careret. Jam tempus miserendi ejus advenerat, jam Dominus ex alto prospicebat, et ecce cœpit virium valetudo redire, manducandi et legendi gratia sedere, gressum repantando frequentre, sed manum officio omnino negabatur, quoniam hoc ad majorem Domini gloriam servabatur. Quadam die vir Domini Wilhelmus cellam ejus visitandi gratia ingreditur, et ut a Domino usum dexteræ precibus obtineret adhortabatur. Abnuit ille cum summa detestatione, confirmans omnino salutem corporis se parvipendere. Sed prius Pater totus compassionis et misericordiae visceribus plenus, apprehendens illum [manum] benedicit, deosculatur, et capellam sanctæ Dei Genitricis semperque virginis Marie ingreditur; ubi paululum in oratione prostratus, infirmum iterum visitavit, et dextera ejus recuperata invenitur. Post paucos dies uxor fratris sui monasterium et ipsum visendu gratia advenit, et ipse sella gestatoria ad eam deportatur, ubi inter aedificationis et familiaritatis colloquia, sanate dexteræ sua manus in-

(5) Is est Gebhardus, si Trithemio fides est, qui postea B. Wilhelmo successit, ac tandem Spirens-

A cedit memoria. Quam illa muliebri affectu deosculabatur, sed mox in pristinam rigiditatem revertitur. Quod mox ut sensit, salutata illa, et dissimulato infortunio suo, in cellam suam se recepit, mōrens aliquantulum de hoe quod accidit. Quem vir Dei mox et vestigio subsecutus, et spiritu Domini edocutus quod evenerat, causam querit tristitia. Quam ille satis simplici et humili prodidit confessione. Cui vir Deo plenus consolationis reddidit verba, et apprehensam dexteram benedixit, et saluti pristinæ restituit.

12. Alio inde tempore, fratrum quorundam in inferiori eremo, illius permisso quasi eremitarum more vicitantium, cellam visitavit; quibus tamen adventum suum pridie nuntiavit. Unde ultra quam B credi potest letificati, utpote Patris amanissimi et quasi angeli Dei visitatione digni, præparant omnia quæ tanto Patri erant necessaria, et eum comitibus congrua. Erat idem locus piscibus capiendis aptus, et adolescentior quidam in eorum communita, hujusmodi opera exercitatus. Huic fratres summopere supplicant, ut sibi et illis præstaret, et in capiendis piscibus omnem industriam suam impenderet. Laudavit, fecit quod potuit, sed res processum non habuit. Nam cum tota nocte labaret, et secundum votum suum nihil omnino præsiceret, promiso suo simul et verecundia virtus, furtum in sociorum suorum præsumpsit piscibus, et insolite magnitudinis truttam mane fratribus retulit, et eos in non parva admiratione discéndens reliquit. Erat inter fratres unus altioris et perspicacioris ingenii, qui insuetam piscis magnitudinem admirans, cepit diligenter de eo perscurari. Primum, ut hujusmodi hominum genus solet, furtum cum summa detestatione negat, et abominatur; sed cum dulcibus verbis, et veri ratione et re ipsa convincitur, culpam suam simpliciter fatetur. Tunc videres fratres illos non modice contristatos, et in ambiguo positos, quia furtum pisces abominabilem fecerat, et quod jam adventanti Patri apponenteretur in promptu non erat Tunc palliente charitate, pisces Patri apponere communi consilio decreverunt, et excessum illum jejuniis et orationibus apud se in occulto abolendum esse statuerunt: Tunc item justitiae excesserunt, quando modur in dilectione non servaverunt. Jam advesperascente die Pater desiderabilis advenit, occurritur, suscipitur, ad orationem ducitur. Tunc dilectissimus Pater charissimis filiis plena jucunditate, quia insolita esurie laboraret, aperuit, et si quid pulmentarii haberent, citius apponere præmonuit. Tunc recumbitur, et piscis ille apponitur, et cum summa diligentia, quid facturus sit vir Deo plenus observatur. Ille homo Deo hospite edocetur interiori, et quamvis, ut prædictum est, non parvam famei patéretur, tamen mira abominatione apposita sibi exsecratur, et nihil omnino gustando quasi in excessu mentis sis episopus factus est, de quo plura idem Trithemius.

raptur. Nemo discipulorum, vel advenientium, vel hominum, audet subitam viri mutationem interrogare, sed advenientes in summa erant admiratio ne, habitantes in maximo timore. Postera die maxima contriti cordis devotione culpam suam fatentur, et a piissimo Patre clementer suscepti, ne deinceps aliquid hujusmodi prasumerent, sub districta intermissione admonentur.

13 Per idem tempus misit vir Dei de monasterio unum fratrem, nomine Bennonem, cum quibusdam rusticis mercede conductis, ut undecim carradas vini adheherent cum plaustris; quod vinum quidam civis Moguntinus, nomine Wignandus, officio charitatis transmisit Hirsaugensibus. In via autem qua cum eodem vino veniebat, latrones, noctu irruentes, pro spoliis vim eis intulerunt: sed illi Deo protegente illasi cum rebus suis evaserunt, excepto quod fratris praeonominati dextrum brachium, percutientibus adversariis, adeo est debilitatum ut fasciolis illud ad collum ligaret, et ulterius usum ejus recipere desperaret. Post hoc et aliud infortunium inciderunt. Nam unum de dolii plenum vino, quod specialiter ad eleemosynam fuit deputatum, vergente plaustro, in foveam cecidit, et vinum effusum in foveam fere defluxit. Quo a rusticis exhausto, dolioque vacuo super pluстрum levato, qui damnum sustinuerunt, cum tristitia magna iter ceptum tenerunt. At frater praedictus, relicitis sociis, ad monasterium praecurrit, et viro Dei brachii sui læsionem, cum damno vini quod acciderat, lamentando exposuit. Cui ille verbis beati Joh hila riter et constanter respondit dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est. Sit nomen Domini benedictum* (*Job. i, 24*). Con sequenter brachium ejus benedicendo consignans, pristinæ sanitati restituit. Deinde præcepit eidem ut omnia dolia vini advectitii levatis operculis diligenter inspicret, et quod ceteris plenius inveniret, hoc totum pauperibus impartiret. Quo citius iussa complevit, cunctis qui aderant videntibus, ob stupescientibus simul et gaudientibus, dolium anteavacuum, ut credimus, per merita viri Dei ita vino redundabat ut nullum de ceteris tam plenum inveniri posset. Cumque et hoc praedictus frater viro Ilei gaudens et exultans referret, protinus mandatum ab eo accepit, ut nulli hoc revelaret. Quod ab aliis qui intererant usquequaque divulgatum est. Rusticis vero, qui prius pro perdito ex sua negligentiâ vino, libram unam argenti sponte persolvere volebant, jussit solidum unum super condictam laboris sui mercedem addi, ciboque ac potu laute curatos cum gudio ad sua remitti.

14. Sancte viro aliquando apud villam, quæ dicitur *Wile*, constituto, sepedictus frater Benno, qui, ibidem procurator rerum monasterii fuit, in hora

A refectionis paucos pisciculos ei obtulit, dicens. pro adventu ejus se diu multumque in piscando laboresse, et nil amplius præter illos se capere potuisse. Qui statim præcepit ei piscandi gratia ad gurgitem redire, et nil de misericordia Dei diffidere. Quod cum ille mature implere properaret, laxato reti in aqua, in verbo viri Dei, statim octo lucios admodum grandes cepit, et cum eisdem adhuc retis lino involutis ad virum Dei repedavit. Tunc benignissimus Pater jussit omnes pauperes qui in eadem villa possent inveniri ad prandium invitari, et eosdem pisces eis ad refectionem paratos apponi.

15. Item dum quadam die vir Dei eleemosynario præcipiter ut stipendia pauperibus solito largius B præpararet, audivit ab eo ad conficiendos panes valde parum superesse de frumento. Qui jesus ab eo diligentius intueri quantum remansisset frumenti, aperta arca curiose cum alio fratre inspexit, mensuravit, vix unum modium invenit, et viro Dei veritatem indicavit. Mane autem facto, cum eleemosynarius jussa Patris impleturus eandem arcum aprirebet, manifesta Dei virtute fidem et merita fidelis famuli sui declarante, summotenus frumento plenaria invenit, quæ tam grandis erat quod viginti modios capere solebat. Quia enim vir sanctus semper ad hoc studiosus et intentus erat ut in omnibus voluntatem Dei perficeret, et ut proximis [plus] quam sibimet utilia provideret, ideo misericors et justus Dominus pia ejus petitioni in omni necessitate et angustia clementer et efficaciter adfuit.

16. His quæ ad miraculum pertinent de sancto viro partim commemoratis, ob testimonium tantæ ejus fidei et sanctitatis, nunc de eo alia quedam sunt narranda, non tamen mira quam ad audiendum jucunda et utilia, et humane fragilitati ad imitandum possibilia. Non enim in sanctis Dei signa et mirabilia jubemus imitari, sed honorum operum exercitia. Et, testante sacrae auctoritatis Scriptura, Misericordia, compassio miserorum, et zelus animarum plus placent Deo quam sacrificia, et scientia Dei, plusquam holocausta (*Ose. vi, 6*). Itaque hic Dei amicus jugiter, ut sepe dictum est, misericordiae operibus insistens, quadam die de monasterio Has sunga (6) nuncupato fratres plusquam septuaginta suscepit ad se confugientes, et ejus salubre consilium atque fidum solatium implorantes. Denique episcopus Moguntinus (7) a schismaticis electus atque ordinatus, quia idem cœnobium Ecclesie Moguntinæ jure proprietatis subjectum erat, eosdem fratres minis, suasionibus atque blanditiis conabantur suæ ditioni subdere, ac participatione illicitæ communionis contaminare. Illi vero econtra, fixa sententia unitati Ecclesiæ fidem servantes, velut

qui cum legatis Clementis pseudo-pontificis prefacti conventui Moguntino, anno 1085 habito contra Gregorium VII, ad quem conventum vocatus Wilhemus adsesse renuit

(6) De hoc monasterio, et aliis hic et infra num. 22 memoratis, plura diximus in observationibus præviis.

(7) Hic videtur fuisse Wetzilo Sigefridi successor,

surdis auribus blandientem spreverunt, ac juxta singulis pauperibus singulas partes, quibus se a frigore protegerent, impendit.

17. Quidam de beato viro referam quod respicit ad animi sui puritatem et simplicitatem comprobandum et amandam; et multorum sui nominis vanitatem detestandam et damnandam. Quidam abbas pretiosis vestibus, plusquam talem personam et tam arduum propositum deceret, deditus erat; quem vir Domini pro multis aliis bonis a Deo sibi concessis diligebat, sed in hoc, secundum zelum Domini, acriter eum saepius corripuit, quamvis parum profuerit. Quodam tempore quasi pro benedictione idem abbas pretiosum lectisternium ei obtulit, et ut ob memoriam mutuae dilectionis susiceret, rogavit. Quod vir Deo plenus multa simplicitate suscepit, et ad offerentis duplicitatem non attendit. Offerens quidem id intendebat, ut in hoc vanitatem suam in studio pretiosarum vestium aliquantulum tegeret, scilicet, si tam laudabilis, et in omni monachica professione perfectus, hujusmodi uteretur, ille in alio simili non admundum notaretur. Ille namque abbas olim viri Dei erat professus, et ab eodem ad talen honorem provectus. Una autem tantum nocte vir Dei illo lectisternio utitur. Postera die quidam fratrum obsequio illius devotior, secreto illum adiit, se esse circumventum admonuit. Quo audito, incredibile dictu, factum suum expavit et exhorruit, et mox in decem pauperum subsidium male suspectum divisit lectisternium. Habuit et hoc omni laude dignum cum aliis bonis suis ille dilectus Domini: nam a quoque hominum aliquid boni in admendo audivit, ac si de celo missum, omni devotione suscepit. Cogor multorum sui nominis altum supercilium et singulare cornu deflere, hic virtutem hic totius honestatis speculum, ab omni homine elegit correptionis judicium, et veritatem a quounque homine honoravit.

18. Cum quodam hiemali tempore iter ageret per fines Bavariae, obviam habuit duos pauperes, contra frigoris asperitatem vestitus ab eo subsidium postulantes. Qui mox recordatus sancti Martini, qui dimidium chlamydis sua largitus est algenti pauperi, cum uno famulo digressus est seorsum a commeantibus, et sagum quod ei tam equitanti quam dormienti solebat substerni, in duas partes divisit, ac

singulis pauperibus singulas partes, quibus se a frigore protegerent, impendit.

19. Quiddam de beato viro referam quod respicit ad animi sui puritatem et simplicitatem comprobandum et amandam; et multorum sui nominis vanitatem detestandam et damnandam. Quidam abbas pretiosis vestibus, plusquam talem personam et tam arduum propositum deceret, deditus erat; quem vir Domini pro multis aliis bonis a Deo sibi concessis diligebat, sed in hoc, secundum zelum Domini, acriter eum saepius corripuit, quamvis parum profuerit. Quodam tempore quasi pro benedictione idem abbas pretiosum lectisternium ei obtulit, et ut ob memoriam mutuae dilectionis susiceret, rogavit. Quod vir Deo plenus multa simplicitate suscepit, et ad offerentis duplicitatem non attendit. Offerens quidem id intendebat, ut in hoc vanitatem suam in studio pretiosarum vestium aliquantulum tegeret, scilicet, si tam laudabilis, et in omni monachica professione perfectus, hujusmodi uteretur, ille in alio simili non admundum notaretur. Ille namque abbas olim viri Dei erat professus, et ab eodem ad talen honorem provectus. Una autem tantum nocte vir Dei illo lectisternio utitur. Postera die quidam fratrum obsequio illius devotior, secreto illum adiit, se esse circumventum admonuit. Quo audito, incredibile dictu, factum suum expavit et exhorruit, et mox in decem pauperum subsidium male suspectum divisit lectisternium. Habuit et hoc omni laude dignum cum aliis bonis suis ille dilectus Domini: nam a quoque hominum aliquid boni in admendo audivit, ac si de celo missum, omni devotione suscepit. Cogor multorum sui nominis altum supercilium et singulare cornu deflere, hic virtutem hic totius honestatis speculum, ab omni homine elegit correptionis judicium, et veritatem a quounque homine honoravit.

20. Compassio vero tam naturalis et vehemens ei inerat, ut non solum erga homines, sed etiam erga bruta animalia hanc ostenderet. Hinc est quod quadam hieme, cum ex abundantia nivium vis algoris plus solito ingrueret, idem Pater visceribus pietatis motus, accito preposito, querula voce dixit ei: «Volatilia frigore et fame pereunt, sume manipulos avenae, et defige circa sepes, ut inveniant quo pascantur.» At ille respondit: «Domine defecerunt nobis manipuli avenarum.» Cui ille: Habesne, inquit, silagineos manipulos aut trifidicos? — Habeo, inquit. Tunc prius Pater: «Ergo, ait, illos vende, et eme avenarios.» Ille iussioni obtemperans, adjutori suo injunxit ut, mane ad curtem exiens, opera jussa impleret. Eadem nocte, quando subsequente mane iturus erat, gratia homini benignitatem sui servi remunerante, asperitas glaciei emollita est levi aeris temperie. Sane pauperes in eleemosynaria, sive rusticos in villulis infirmos jacentes humiliter visitavit, ac piis consolationibus fovit, postremo obeuentes diligentem cura sepulturæ tradidit Eorum vero qui insaniam mentis patiebantur, nullum suscipere deditus est. Aut enim cum toto

fratrum conventu psalmos et benedictiones recitatit A præsentavit, et unum quemlibet ex duobus episcopis super illos, aut cum quibusdam fratibus, quæ tali negotio congruebant expletivit: et, misericordia Domini subsequente cum sanitate mentis et corporis latè ad propria redierunt.

21. Religio quoque monastica, quæ pene in provinciis Teutonicis refrixerat in eis qui habitum religionis prætendebant, hujus beati Patris studiocepit recalcere et recuperari. Non solum: autem monastica institutio ejusæmulatione profecit, sed et singuli gradus ecclesiastici Ordinis illius exemplis eruditiebantur. Monachos namque humilitate, charitate, fervore, et religione instruebat; episcopos, presbyteros, seu quoslibet clericos doctrina et auctoritate promovebat; laicos conversione et subjectione dociebat; virgines, viduas ac mulieres munditia et castitate informabat; pauperes Christi et peregrinos parvo contentos esse, ac mundum sub pedibus habere, et omnem ejus gloriam, verbis et operibus dissuadebat. Singuli fides Christi ad illum quasi ad sinum matris configiebant, multumque per eum in Deo proficiebant.

22. Nunc tandem veniam ad enarrandum id quod erat inter omnia opera sua præcipuum, et usque ad finem sæculi multorum animabus per cœnobiale vitam salvandis profuturum. Erat enim studiosissimus cœnobiorum novorum fundator, ac veterum instaurator. Denique septem cœnobia tam per se quam per suos discipulos variis in locis a fundamentis construxit. Quorun primum fuit cella Sancti Gregorii, quæ proprie ad Hirsauianum pertinet. Secundum sancti Georgii martyris; utrumque in Nigra-Silva. Tertium in Bavaria in honore sancti Martini Quartum in Thuringia, quod dicitur *Erphfurch* [*Erphord*]. Quintum ad Duplicem Aquam in honore sanctæ Mariæ. Sextum in villa *Wilheim*, quod postea mutatum est in montem Sancti Petri. Septimum in provincia Charentinorum. Alia vero tria, id est *Schaffhausen*, *Petrihusen*, *Campengense*, pene jam destructa restauravit. In quorum gubernatione haec eratei, cum sollicitudine quotidiana, non parva difficultas, tales videlicet in congregatione fratrum invenire personas, quæ essent utiles et idoneae ad lucrandas animas. Nam secundum Dominicum sermonem, *Messis quidem multa, operarii autem pauei*, dum eos qui alii debent præesse, et opere et sermone oportet esse probatos, ac non minus seculari scientia quam spirituali eruditos. Sed quia paucissimi inveniuntur qui utroque polleant, plures tamen sunt qui unum sine altero possideant, id est aut vitam bonam sine conscientia vel eloquentia doctrinæ, aut verbum doctrinæ sine religiosa conversatione. Eos ille sapiens architectus studuit quasi quadratos lapides, ubi apparerent, in ædificio spirituali promovere, quos novit expolitis moribus laudabiliter vivere, citramsi cætera necessaria minus suppeterent; in hoc sequens memorabile factum Gregorii pape septimi. Illic enim cuiusdam ecclesiæ clerus et populus duos electos ad episcopatum

pum sibi ordinari petiit. Sed papa unum ex his sciens esse bonum doctorem, nec tamen religiosum, alterum e contrario religiosum, nec tamen necessariæ eruditio peritum, quem ex duobus præeligeret, dubitavit, atque id divinitus sibi manifestari orationibus cuiusdam servi Deo hoc modo impetravit. Nam idem vir spiritualis cum hoc sibi a papa injunctum vigilanter Deo commendaret, et per interventum sanctæ Dei Genitricis Mariae, sibi voluntatem Dei revelari intente supplicaret, per visum ei beata Maria virgo apparuit, duosque annulos, quorum unus purum aurum, alter perlucida gemma esse videbatur, ostendit; eique interroganti, quem ex duobus eligeret, Gemmam, inquit. Qui evigilans, papæ visum suum narravit, incertus tamen quid ad causam pretaxatam vel aurum vel gemma innueret. Confestim papa, qui erat perspicacis ingenii: « Non dubium est, inquit, quod, testante sacro eloquio, per aurum sapientia, per gemmam vero simplex et pura vita hominis signatur. Ideoque, ex ipso iudicio castissimæ Dei Genitricis semperque virginis Mariae, ille qui caste, juste, pie vivit, etiamsi ei aurum sapientiae vel eloquentiae desit, ad exemplum bene vivendi populis præesse meretur; hujus enim etsi lingua tacet, vita docet. Oportet in hujusmodi electione summopere canonum sanctiones observari, semperque ad regimen animarum, non quoslibet populares, sed regulares duntaxat personas promoveri. »

C 23. Hoc ergo informatus exemplo fidelis servus Domini et prudens, in quibusdam ex prædictis cœnobiosis statutis abbatibus, in quibusdam prioribus; religiosos monachos simul cum conversis laicis deputavit. Enimvero amabilis pater, zelo fiaminarum fervens, primus instituit, ut monachi ministerio fidei laicorum conversorum in exterioribus administrandis uterentur, et versa vice iidem laici a monachis quod ad curam animarum pertinet consequerentur, corumque claustralem disciplinam pro posse suo. extra claustrum, in corrigendis moribus imitarentur: de quorum conversatione, secundum quod saepe dictus Pater Deo inspirante ordinavit, opera pretium est aliqua commemorare, de quibus certi sumus sicut in præsenti tempore, ita et in futuro multos posse proficere. Ad nocturnas vigilias omnes in ecclesiæ convenienti, quibus tamen propter diurnum injunctum operis laborem breviter Matutini decantantur. Postea qui volunt ad lectos revertuntur, alii in ecclesiæ perseverant, donec nocturni a monachis finiantur. Summo mane missam audiunt; deinde ad capitulum convenienti, ibi pro diversis excessibus veniam petunt, et congrua a Magistro disciplinam accipiunt. Quo peracto, et subsequentे, quibus necesse est, peccatorum confessione unusquisque ad opus sibi injunctum divertit. Nam illis injuncta sunt singula quæque officia intra vel extra cellam gerenda, que tam fideliter, honeste ac diligenter tractant et administrant, ac si a Deo

sibi commissa. Nil proprium possident, sed sicut in Actibus apostolorum legitur. Omnia in medium conferuntur, unicuique prout opus habet distribuitur (Act. IV, 62). In agendis negotiis non solum lites ac jurgia devitant, sed etiam ab otioso sermone se continent. Praelatis suis obtemperant. sine quorum permissione, nec etiam extra cellam longius iter agunt; semper in Dominico die communicant. ita ut dimidia pars illorum in una, altera pars in altera die Dominica corpus et sanguinem Domini reverenter accipiant; sed in summis festivitatibus omnes simul. Qui iter facturus est, ipsa die communicant, si tamen ante proximam diem Dominicam se redditurum non sperat. Revertentes de via veniam petunt pro excessibus in via commissis. In coquina serviendo, et tam sibi quam monachis et hospitibus cibum parando septimanas suas vicissim peragunt: cibum una capiunt, quem sibi invicem apponunt. Ad diurnas horas non veniunt ad ecclesiam, nisi quibus ad hoc vacat. Ad Completorium sicut ad nocturnos, omnes, sive pene omnes, adsunt: postea cum silentio ad lectos suos divertunt. Ad hujus spirituialis vitae observantiam sanctus Pater Wilhelmus congruum in eodem loco Hirsaugiae construxit habitationem, videlicet novum monasterium in honore beatorum apostolorum Petri et Pauli, sanctitatem Aurelii confessoris, ad australem plagam per manus sub obedientia sua militantium. Quod infra annos novem consummatum, in decimo est dedicatum (8). Denique ipsum templum antequam dedicaretur, pauperibus per gyrum replevit a superiori parte usque ad valvas, clausisque januis, per seipsum eis ministravit. Ipso tempore et deinceps usque ad obitum suum plus solito egens stipendiā erogavit.

24. Post predictam dedicationem novem hebdomadibus supervixit, iamque instante natali Apostolorum Petri et Pauli languor eum invasit. Nocturnis vigiliis et diurno ministerio, licet debilis, interfuit, erastino privatam missam ad principale altare celebravit. In sequenti nocte cum praemolesta corporis surgere non posset, per visionem divinitus consolationem accepit; dictumque est ei quod sancti Petrus et Paulus in ejus juvamine prompti ad essent. Diluculo cum gressum vix mouere posset, deduci se jussit in oratorium, et parari ad celebrandam missam. Et inter manus utroque latere sustentatus super altare apostolorum Petri et Pauli sacrificium vivæ hostiæ immolavit, ac velut profecturus ad Dominum verba sancti Pauli, quæ jam imminente ejus resolutione dicebat, quæque etiam suæ causæ optime congruebant in ejus festivitate decantabat, quæ ita se habent: *Scio cui credidi. et certus sum quia potens est depositum meum serrare in ilium diem justus iudex* (II. Tim. I, 12). Ita fuit ejus ultima celebratio

(8) Dedicata est haec nova ecclesia per Joannem Spiræ episcopum, anno 1091, die xx Aprilis, in octava scilicet Dominiæ resurrectionis; die vero sequenti idem pontifex consecravit capellam B. Mariae retro capitulum.

A missæ. Quarto die ad visendos et commonendos fratres in capitulum venit. Quidquid autem hactenus eos instituebat, hoc coepit singillatim replicare et exhortari, ut de die in diem in melius proficerent. In primis de continuo amore Dei de fervore monastice religionis, de observantia mutuae dilectionis, de sectando hospitalitate et cum omni sollicitudine impendenda, de diligenda eleemosyna et voluntarie ergoanda, multaque his similia suadebat, postea querulosa voce intulit: « Unum fuit quod valde me exacerbavit et gravavit, quod lamentando Deo et vobis promam. Cumque omnes essemus attoniti, dixit: Quidam fratres vobiscum conversati sunt secundum prudentiam carnis, magis quam juxta simplicitatem spiritualem, suisque sermonibus seu consiliis saepius me perturbabant, ac simplicitati proposita obstiebant: sed Deus omnipotens viritem eos a nobis separavit, et de claustrō elongavit. » His dictis, statim subiunxit: « Amodo, charissimi, nullum capitulum vobiscum habiturus sum. Idecirco, filioli, ultimam Patris sententiam audite, et memoriter retinete quæ vidistis et audistis. » Finito capitulo, in suo humili habitaculo se recepit, et solito more omnibus eum adire volentibus concessit. Deinceps tertio die jussit portari se in oratorium Sanctæ Mariæ, ibique conventu fratrum pro eo missam celebrante, unctione olei infirmorum, et perceptione corporis et sanguinis Domini exitum suum munivit, ab omnibus indulgentiam petens, et ipse omnibus indulgentiam faciens, ac singulos deosculans et amplexans paterno affectu, præsentibus ultimum valefecit: absentibus demandans suam intimam charitatem: simul omnes obsecravit et contestans ut in unitate Ecclesiae et subiunctione sedis apostolicæ, quomodo sibi ab eo traditum fuerat, usque ad mortem inviolabiliter permanerent. Ad extremum elevatis manibus coram omnibus brevi sermone sic conclusit: « Testem invoco Deum, quod semper usque ad nunc fidelerit ac benigne erga vos egi. » Quo de oratorio reportato, singillatim quicunque cum gemitibus et suspiriis ad eum, confluabant, ad quos dignum memoria verbum dicebat: Justi hominis obitus non est mors dicenda, sed potius mutatio, quia mutatur de mortalitate ad immortalitatem, de terrenis ad cœlestia. » Postera die in domum infirmorum deportato, et conventu fratrum illuc congregato infra meridiem, cunctis miserabiliter flentibus ac lugentibus iv Non. Julii beato fine perfunctus, animam felicibus meritis plenam Deo reddidit, atque de Aegypto hujus mundi ereptus terram viventium perenniter habitatus adiit. Convenientibus ergo duobus episcopis, et quinque abbatis (9), clericis etiam non paucis cum multitudine utriusque sexus, post exequias per quinque dies celebratas,

(9) Il fuere, ex Trithemio Joannes Spirensis, et Gebhardus Constantiensis episcopi; abbates Theogerius S. Georgii in Silva-Nigra, Notkerus Zwifalensis et tres alii quorum nomina excidere.

in medio ecclesiae Apostolorum debita veneratio-
ne (10) sepultus est.

25. Non longe autem post obitum, quasi post noctem tristitiae quæ cunctos oppresserat, illuxit nobis dies consolationis, de adventu domini Gebehardi, tunc prioris, sed postmodum defuncti Patris in regendo monasterio successoris, apportans reliquias sancti Petri apostoli, scilicet de ejus capillis, a reverendissimo Hugone abate Cluniaciensi transmissis, pro quibus eum pater Wilhelmus ante obitum suum direxerat; hos super omne aurum et lapidem pretiosum multum Hirsaugienses intimo affectu amplexi debent et venerari, pro eo quod vere de capillis principis apostolorum Petri esse didicimus. Nam antiquo tempore, antequam corpora apostolorum Petri et Pauli ab invicem sint separata in locis B tutissimis ubi nunc simul sunt condita ponerentur, erat custos ratione ecclesiae vir religiosus, nomine Oddo (11), qui renuntians saeculo Cluniacense cenobium in quo postea factus est abbas petiti, et inter alias reliquias sanctorum, nonnullos sancti Petri capillos secum attulit. Ex quibus hos sumptos esse, quos nobis transmisit, certissima astipulatione testatus est cum grandavis senioribus praedictis abbas Cluniacensis, ardentissimus amator nostræ congregationis pro eo quod ab eo monasterii construendi et regulariter vivendi ordinem suscepimus. Hoc ideo necessarium duximus hic adnotare, ne quis super eisdem capillis possit aliquo dubitationis scrupulo permoveri, quin verum sit, quod a tantis et talibus constat testibus confirmari. Praedictas vero reliquias qui attulerunt, antequam Hirsaugiam pervenirent, eidam religioso presbytero in vicina villa commoranti, provido usi consilio commendaverunt servandas usque ad festum, quod dicitur Sancti Petri ad Vincula. Ipsa utique die, collectis abbatis et aliis religiosis viris, memoratae reliquiae in monasterio Hirsaugiensi susceptae sunt cum maximo monachorum plebisque tripudio, ac primo super sepulcrum beati patris Wilhelmi depositae; ipsi, cui specialiter transmisse fuerant, hoc modo pio filiorum affectu quasi presentabantur Denique inter iucunda divine laudis praeconia, supplici veneratio ab omnibus qui aderant, desculpante, in scripniolo argenteo, ubi nunc usque reservantur, sunt recondite.

26. Legitur de sancto Gregorio (12), sanctoque Gallo, multis post transitum eorum de hac vita clariusse indicis, quod monasteria quæ in honore Dei construxerant, suis contra multas adversitates defensarent patrocinii. Nonnulla etiam hujusmodi nostris gesta temporibus de hoc sancto Dei a notis et probatis personis comperimus, quæ ad commen-

(10) Sribit idem Trithemius B. abbatis exsequias per continuos quinque dies celebratas fuisse.

(11) Ejus vita Seculo precedenti edita est.

(12) Vita S. Gregorii edita est Seculo I; S. Galli, Seculo sequenti.

A dationem sanctitatis ejus styli officio adnotare curavimus. Erat quedam abbatissa in Norica provincia, piis operibus dedita, cuius consilio prædictus vir Dei olim Hirsaugiæ prelatus fuerat, quia eum pro vita meritis multum dilexerat. Huic post discessum ejus per famam innotuit multos sinistre partis homines in hoc facinus conspirasse, ut funditus destruerent cenobium Hirsaugiense. Unde ipsa continuo affecta doloribus propitiis divinitatem assiduis interpellabat precibus, ut sua protectionis auxilio tantum nefas averteret, ac sui fidelis famuli novellam plantationem ad incrementum perduceret. Cumque tam piis angustiis cor ejus angeretur, et pro imminentे periculo Dominum instanter deprecaretur, quadam nocte quiescenti, vir Domini in somnis apparuit, mæstanque hilari vultu intuens latificavit dicens: « Multos quidem fuisse, qui tantum nefas gestiebant perpetrare, sed ut non fiat omnino prohibitum esse. » Tunc illa sollicite inquirente, quis hoc fieri prohibuisset, respondit: « Angelus Domini bonus. » Et confessum visio colloquentis disparuit. Vere etenim, ut ait Psalmista, immittit angelus Domini in circuitu tinentium eum, et eripit eos (Psal. xxxiii, 8). Sed quamvis, eodem attestante, justus quisque in protectione Domini cominoretur, evidenter tamen et severius vindictam Dei experti sunt, qui jussi regis Henrici, ejusdem nominis quarti. Hirsaugienses exterminare moliti sunt, pro eo quod haeresi ejus contra Romanam Ecclesiam noluerunt consentire, nec aliquatenus ejus communione se contaminare: quippe qui erat sceleratissimus, et omnium quos terra sustinuit flagitosissimus. Ipso itaque admidente quidam episcopus Argentenensis, nomine Wernerus (13), militari manu aggressus est devastare Hirsaugiam; sed eadem die qua tantum facinus commissurus equum loricatus ascendit, subitanea morte, antequam loricam exueret, præoccupatus expiravit, et vivens in infernum descendit. Vivens, inquam, ut scriptum est (Num. xvii), in infernum descendit, qui sciens et prudens ut inique ageret laboravit; qui innocentes Dei famulos perdere affectavit: quod ipsis etiam militibus, qui invitati ad auxilium ejus cogebantur, adeo visum est abominabile, ut ei dissuaderent, et ad tale facinus auxiliari recusarent. Hoc autem longe ante obitum viri Dei contigit; sed deinceps tale aliquid contra locum sanctum et ejus habitatores presumendi omnibus usquequaque metum incussit.

27. Operæ pretium est hic subsequenter subjungere aliud quiddam huic non multum dissimile, quod etiam valet ad terrendos et reprimendos invasores Hirsaugiensis substantiæ. Vir quidam, nomine Wintheir, de villa Allmendingen nuncupata, renun-

(13) Bruschius in Catalogo episcoporum Argentenensis ait de hujus episcopi morte longum commentum afferri in Chronicô Hirsaugiensi. At gravis est momenti hujus vitæ scriptoris auctoritas, qui certe rebus gestis præsens adfuit.

tians sæculo, sanctæ conversationis habitum sumpsit. A niunt, in domo pauperum sub laicali habitu servient, et tamen non de cleemosyna, sed de communī fratribus victu et vestitu sustentarentur. Hanc consuetudinem successor ejus ita immutavit, ut prædicti fratres de eleemosyna quam administrabant, corporis necessaria ex toto consequerentur. Ex qua occasione contigit res multum dolenda, ut peregrinis et aliis pauperibus solita misericordia subtraheretur, in tantum, ut egeni per gelidas noctes hiemis exclusi, præ fame et frigore miserabili clamore in platea perstreperent, ita ut sepius quiescentes noctu fratres inquietarent. Super qua molestia abbas frequenter a fratribus commonitus, cum emendare negligenter hæc et alia multa hujusmodi, nocte quadam in qua Dominica Ascensio celebrabatur, unus senior ad monasterium Hirsaugensem se deferri fecit, ibique mutat simul cum mente sæculari habitum; Deo se fideliter mancipavit, et post paucos annos in sancta conversatione feliciter vitam presentem finivit. Ecce nos hæc audientes, et tam terribile, tamque tremendum Dei judicium super his duobus considerantes, quorum alter repente præcipitatus est in mortem, alter vero misericorditer reservatus est ad vitam meliorem, competenter cum Psalmographo possumus admirari et dicere: *Venite et vide opera Domini, quam terribilis in consilio super filios hominum (Psalm. LXV, 5).* Ex eadem etiam consideratione cogimur cum Apostolo proclamare (*Rom. XI, 33, 34*): *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilitas sunt iudicia ejus, et investigabiles via illius! Quis enim cognovit sensum Domini?* aut quare cui vult miseretur? et quare alium obdurat, ut non salvetar? Quo circa quia secundum Salomonis eloquium: *Nemo scit utrum odio, in amore dignus sit, sed omnia in futurum reservantur (Ecclesiastes. IX, 1),* incerta timendo veneremur, et venerando timeamus occulta Dei iudicia; dumque sumus in hoc corpore, secundum Psalmistam, serviamus Domino in timore, et exsultemus ei cum tremore (*Psalm. II, 11*).

28. Quantam, ut diximus, curam sui monasterii gerat sanctus Pater Wilhelmus jam regnans cum Deo, per aliam etiam visionem satis manifeste ostensum est. Quam, sicut referente quodam seniore, innocentem et simplici viro, cui eadem cœlitus facta est visio, didicimus, scribendo posteris transmittere necessarium duximus, quia per eam admonentur Hirsaugienses, tam futuri quam presentes, ut statuta sæpe dicti Patris diligenter observent, maxime in dispensatione pauperum et hospitum, in observatione claustralium disciplinæ. Statutum erat ab ipso communi seniorum consilio, ut aliqui ex laicis fratribus qui ad conversionem ve-

(14) S. Udalrici Vitam habes Sæculo præcedenti. S. Conradus obiit, teste Bruschio, anno 976.

B de eodem monasterio, vita et moribus probatus, per nocturnam visionem vidit se sublevari, et quasi supra montem incomparabiliter sublimem constitui, ubi omnia plena erant immensæ lucis splendore, mira insoliti odoris fragrantia, et beatorum ibi ma-
mentum concentus dulcissimo quibus ipse nimium delectatus, ac jugiter interesse desiderans, inter cetera quæ ibi vidit, etiam abbatem Wilhelmu sibi olim familiarissimum recognovit, niveo aspectu et habitu fulgentem, cum quo etiam duos viros pontificali habitu decoratos, sed sibi incognitos. Quæsivit ab eo qui essent. Et auditum unum esse sanctum Udalricum (14) Augustensem pontificem; alterum vero Conradum Constantiensem, æque virum sanctum et olim episcopum. Cumque et de aliis ibi visis C in iuuentu abbas Wilhelmu respondens satisfaceret, ad ultimum hæc ei Hirsaugensis notificanda injunxit: « Ex parte, inquiens, summae majestatis Dei, præcipio tibi ut dicas abbatu et priori, ceterisque fratribus Hirsaugie, quatenus secundum quod a nobis accepérunt, egenis et hospitibus cum omni charitatis affectu serviant. Mores et vitam suam secundum Regulam sancti Benedicti; ante omnia iram et indignationem, odium et detractionem, quibus assidue Deum offendunt, cum omni malitia abjicientes, sinceram et continuam dilectionem invicem custodian. Quod nisi obseruant, divina procul dubio ultionem se experturos sciant. » His dictis, relicto eo cui hæc dixit, ipse cum aliis qui aderant, altiora quædam coeli secreta penetravit. D Ille vero senior, cui hæc revelata sunt, cum per ipsum non auderet, per alium quemdam seniorem abbatu cuncta intimavit. Qui pristinam quidem abbatis Wilhelmi constitutionem de eleemosyna observari jussit, cetera tamen quibus monasterium perturbaverat, incorrecta dimisit. Quapropter secundum prædictam communionem beati Patris Wilhelmi, fere nil prosperum ei accidit. Nam parvo post tempore monasterii regimine exutus, et pontificali infula apud Spiram indutus, odia omnium adversum se ineptis moribus concitatavit, sed mors naturæ interveniens, eum de medio amputavit (15).

(15) Hæc fusius refert Thitemius ad annum 1105, quo Gebhardus in Spirem episcopum, adstante ma-

29. Non est autem negligenter prætereundum, A adfuit Wormatiensis (16) episcopus, qui tam simplici anima semper familiarissimus erat, et cui dilectus Domini sœpius sua secreta, nimia episcopi familiaritate cogente, pandebat. Huic itaque tam excellenti atque probatae in Ecclesia personæ, inter alia familiaritatis colloquia aperiebat, et sub divini nominis attestatione confirmabat. Cum adhuc, inquit, essem Ratisbone in monasterio sancti Emmerammi, quadam nocte apparuit mihi vir plenæ ætatis, mirificæ ultra humanum modum pulchritudinis, hilari vultu me compellans, et uvas speciosissimas manu præferebant, quas etiam mihi obtulit, dicens : *Accipe, dilecte mi. Cujus munera novitate, et tanti viri affabilitate perculsus, diu fateor mecum admirans permansi stupidus.* Tum ille : *Scholam instituere curari, cuite præficere ante omnia sæcula prædestinavi, quam si secundum placitum meum rexeris, bona mercede in æternum remuneraberis. Nil, anice, dubites, idem cooperator qui et remunerator.* Ad hæc verba evigilans, multa mecum tractavi, eademque sœpius retractavi. Cumque multis meditationibus distenderetur animus meus, tandem ad portum tutissimum magnæ misericordiæ Dei confugi, et Domino Deo meo omnia mea, quam intime poteram, commisi. Et ecce ipso die fratres nostri de hoc monasterio adsunt, litteras cum multimodis precibus afferunt. et vi quadam validissima de quiete monastica me abripientes, parvitatem meam sibi præsesse compellunt, ac cum obtestatione divini nominis ne abnuerem postulata cogunt. Suscepit, fateor, invitus jugum Domini, devictus prece tam uanimi. In quo officio si quid Deo placitum feci, ipsi sine quo nil validum, nil sanctum, ipsi, inquam, a quo bona cuncta procedunt sit pro his et universis miserationibus et beneficiis suis laus, honor, et omnimoda gratiarum actio per omnia sæcula sæculorum. Amen. »

30. Pater sanctus cum gravi infirmitate vexaretur, ea scilicet in qua Adæ debitum soluisse dignoscitur, a multis comprovincialium majoribus personis visitatur, ut et devotioni suæ, qua virum Dei mirabiliter semper coluerunt, bono fine perseverantia satisfacerent, et tam sanctæ anime egredienti animas suas commendarent. Igitur inter primos præciipius et devotissimus amator beati viri visitator

gno procerum conventu a Ruthardo Moguntino episcopo ordinatus est. Unum ei tantum annum et aliquot menses regiminis idem Trithemius tribuit, alii plures. Post obitum in monasterium Hirsaugiae reclusus, sepultus est ante majus altare principalis ecclesiæ.

EPITAPHIUM SANCTI WILHELMI

Abbatis monasterii Hirsaugiensis, quod ejus sepulcro appensum est.

Hac in scriptura, Wilhelme Pater, tua vita,
Cunctis ut speculum, prælucet vita bonorum,
Ut quivis doctus, proprios hinc corrigat actus,
Quid sit vitandum discernens, quidve gerendum.
More quidem speculi radiat pia vita beati
Patris Wilhelmi, virtutum lumine clari.
Exsultet talis genitrix Bajoaria prolis,
Suevia se tantum letetur babere patronum.
Norica quem prolem, tulit hunc Hirsaugia Patrem,
Felix per talem pastorem spiritualem,

D Patrem multorum per doctrinam genitorum.
Moribus egregius fuit, et virtutibus almus,
Perfectam plebem Domino sacravit et ædem;
Vobis, Aureli, Petre, Paule, patres venerandi,
Cellam Gregori, tibi fundans, atque Georgi,
Pluraque sanctorum loca disponens aliorum.
Struxit et instruxit, quia recto tramite duxit,
Collapsam dudum vitam reparans monachorum.
Quadruvii priscos transcendit in arte magistros,
Cantibus errorem varium correxit ad artem.

(16) Hunc Stengelius putat Epponem fuisse, qui Dithmaro, anno 1033 detuncto, successit. At Bruschius Dithmari obitum ad 1109 refert post duos regiminis annos; siveque antistes Wormatiensis de quo hic agitur, Adelbertus Dithmari predecessor fuisse dicendus est.

Terrarum metas scrutans, et temporis horas,
Ac numeros Abaci vidit tam mente sagaci,
Artibus his illi queat ut vix quis similari.
Quod verbis docuit, operum virtute probavit.
Pauperibus, viduis, claudis, cæcis, peregrinis,
Infirmis, sanis, quo cumque dolore gravatis
Prospera providit, contraria quoque removit.
Simplex et rectus, simul omnibus omnia factus.
Christe, tibi vivus, mundo vere crucifixus,
Postquam per plures pro te sudavit agones,
Anno milleno complevit et nonageno (16),
Quarto Nonas Julii, hic petens defossa sepulcri,
Sic defunctus tecum jam felix vivit in ævum
Pater is venerandus, et vir cuncta laude precandus.
Inlyte Wilhelme, pater virtutibus redimite,

A Alma fac nunc prece, liberemur ut a tristi nece
Corporis et animæ, hic Deo fanulantibus devote,
Obambulando tumbam, tibi Patri colendo paratum,
Bona illic dentur, unde nostræ mentes purgantur,
Ubi es nobiscum dulci somno exspectans Christum
Supreme venturum, et justis bona vite daturum.
Wilhelmi abbas ah! nos vita jungat heatis
Soli me post tui autem, dans videre claritati,
Chorum cum turma, qui cœlica sunt super astra,
More Deum laudantes, et dulci sono jubilantes,
Per paradisi prata volvendo carmina lata,
Regi regum Domino qui throno illic sedet in alto,
Valeat vox laudis, in ævum sic semper mansuris.

Amen.

(16) Annum unum omisit, quod metro difficilius congruisset, quamvis in ceteris versibus nulla dein mensura servetur.

HYMNUS IN HONOREM B. WILHELDI.

Andi, Deus, hymnizantium
Preces tuorum supplicum,
Sancti confessoris tui
Solemnia coletium.
Benignis miris actibus
Hic fulsit et virtutibus,
Lucerna lucens omnibus
Domo Dei manentibus.
Fundans in Christo plurima
Monachorum cenobia,
Muros erexit celitus,
Vivis utens lapidibus.

B Hic fuit vivens hostia
Per cuncta vitæ spatia,
Mactavit in se vitia
Crucis ferendo stigmata.
Hujus, o Christe, gloria,
Jam factus es victoria,
Ipsius per sufragia
Da nobis vitæ gaudia.
Laudamus te Patrem Deum,
Unicum simul Filium,
Spiritumque paraclitum,
Nunc et per omne sæculum. Amen.

SANCTI WILLHELMI

CONSTITUTIONES HIRSAUGIENSES

SEU

GENGENBACENSES

*(Vetus disciplina monastica seu collectio auctorum ordinis S. Benedicti maximam partem ineditorum, qui ante sexcentos fere annos per Italianam, Galliam atque Germaniam de monastica disciplina tractarunt, opera e*st*udio *** presbyteri et monachi benedictini e congregatiōne S. Blasii in Silva Nigra. — Parisiis, typis Osmont, 1726, in-4°.)*

MONITUM

Sanctus Wilhelmus in Cœnobio S. Emmeramii Ratisbonæ monachus ob sanctitatem et doctrinam famam a monachis Hirsaugiensibus post medium xi sæculi in monasterio Sancti Aurelii abbas constitutus fuit. Is pro singulari sua monasticeam disciplinam instaurandi studio petit ab Wldario seu Udalrico Cluniacensi ecclæsis monacho, ut quas Cluniaci a majoribus haberent constitutiones, secum communicare non gravaretur. Annuit Udalricus, et Cluniacensium consuetudinum libros tres (duos tantum memorial Wilhelmius) a se cœnscriptos ad eundem direxit. In libro primo egit de psalmodia et missarum solemnitiis, deque variis annis celebrabilibus: in secundo de disciplina regulari: in tertio de regime et officiis. Hi omnes tres libri a domino Dacherio typis vulgati sunt in Spicilegi veteris editionis tomo IV, novæ tomo I (Patrolog. t. CLXIX,

col. 633). Verum cum vir sanctus peritorem earundem consuetudinum notitiam perciperet, facultate per Bernardum Massiliensem ab Ilugone Cluniacensium abbatе petita, paulo post sex e suis monachis Hirsaugia Cluniacum direxit, ut coram ritus, usus ac cœrementias accuratius vid rent addiscerentque, ac minutissima quaque ad disciplinam monasticam pertinentiam quam diligentissime adnotarent. Cum itaque Wilhelminus hoc modo universum Cluniacensium institutum penitus notum haberet, consilium cum monachis suis iniit, ut ea tantum ex libris Udalrici seltigeret quæ ad morem patrie, loci situm, et aeris temperiem accommodata essent: unde in isdem libris nonnulla mutavit, pauca omisit, plura addidit, ea præcipue quæ a pueri Wilhelminis in monasterio sancti Ennerammi didiceraunt. Atque hinc in modum leges ac constitutiones pro celebri illa Hirsaugiensi congreagatione primo factæ fuerunt: quod ipsum in prologo suo auctor pluribus verbis explicat. Praefuit Wilhelminus anni XXII, mensi I, die I. Obit exterritum diem 1019 Christi anno. Ejus elogium habet in Chronico Hirsaugiensi, quod hujusmo' est: Hic est Wilhelmus abbas sanctissimus Christi famulus, qui ordinem D. P. nostri Benedicti suo tempore pene collapsum in Germania et deformatum insolentia monachorum, instaurare et reformatre studuit, et plus quam centum monasteria tam per se quam ad pristinam regularis disciplinae observantiam revocavit. Excepta reformatio et congreagatione duxerat Cluniacensium, quæ numero monasteriorum excellit, nulla hactenus in ordine nostro reformatio exstitit quæ numero vel cœnobiorum, vel notabilium personarum Hirsaugiensium instauracioni comparari possit. *Ibid.* pag. 225.

Inter prima monasteria in quæ constitutiones Hirsaugienses illatæ fuerunt, numeratur monasterium in Gengenbach. Argentinensis diocesis, quod S. Pirminius Meldensis episcopus temporibus Theoderici Francorum regis fundavit. In hoc namque monastere ium, ut laudatum Chronicum Hirsaug. pag. 176 habet: Marquardus abbas cum XII monachis ex Hirsaugia missus est a Gebhardo venerabili Patre, qui sancto Wilhelmo in abbatis Hirsaugiensi successit. Hi reverendissimus abbas Marquardus cœnobium Gengenbach sibi traditum in utroque statu reformans, et temporalia sapienter recuperavit amissa, et in brevi numerum valde auxit monachorum. Hæc ideo a nobis allata sunt, ut plenissime constaret constitutiones Geugenbacenses, in codice Einsidensi (quo usi sumus) descriptas, easdem omnino esse atque Hirsaugienses, quas edere Lucas Dacherius Spicilegii tomo I novæ editionis pag. 639, et Joan. Mabillon ret. Analect. tomo IV, pag. 454, in sese suscepere meditabantur. In qua porro monasteria exdem constitutiones inventæ sint, resert Trithemius Chronicum Hirsaugiensi a pag. 274, cuius verba hic affere jucat ut ex his propagatio harum constitutionum plenius intelligatur. Nomina monasteriorum ordinis nostri ex Hirsaugia per ipsam B. Wilhelminum Abb. et suos discipulos post eum vel denuo institutorum, vel ex desolatione reformatorum seriatim exprimere decrevimus. ut plura exstisset quam centum ostendamus. Primum igitur omnia caput, et principale monasterium est Hirsaugiense istud majus, quod novum a fundamentis construxit.

Monasteria nova.

Zwifalta.
Sancti Gregorii Mart. in Hercynia Silva.
Sancti Petri in Erfordia.
Sancti Martini in Carinthia.
In Bruweningen.
Prioratus in Weilhaim.
Prioratus in Reichenbach.
Prepositura in Rothe.
In Camberg.
Prioratus in Schonrain.
In Braitenawe.
Odenhaim.
Hasungen.
Cellae Paulinae.
Petershausen.
Leven in Carinthia.
In Posavia.
Hugeshofen.
S. Walburgis.
Niliwilen.
Vraugiense.
In Lorch.

Monasteria reformata.

In Scheffhausen.
Lorissense.
In Reinharzbronn.
In Altdorff.
Sancti Albani Moguntiae.
In Bildenstat.
Sancti Jacobi Moguntiae.
Bruwilen prope Coloniam.
Mediolacense in Lotharingia.

A Sancti Disibodi episc. in Comitatu Spanheim.
quod Cistersciens. nunc inhabitant.

In Lympurg.
In Hornbach.
In Tholegia.
In Sels.

Maurimünster, quod Morsmünster appellant.
In Gengenbach.
In Schuttera.
Ettenhaim.

Schwarzach prope Argentinam.
Schwarzach in Francia Orientali.
Sancti Stephani Herbipoli.
In Amorbach.

Niwestat prope Choganum.
Theris juxta Moganum.

Montis Monachorum Bambergens.

B In Moncourach.

Steinach.
Salveldense.

Magdenburgense in Saxonia.

Rhinawe.

Admontense in Austria.

Sancti Udalrici in Augusta.

In Ysne.

Rozaz prope Aquilejam.

In Elchingen.

Augia majoris.

In Weingarten.

In Besselbron.

In Bregniz.

Heremitarum.

Campidonense.

In Altha.	A Salzburgense.
In Deckingen.	In Heidenhem.
Ottenbüren.	Sanctorum Petri et Pauli in Nigra Sylva.
In Alberspach.	In Wiblingen.
Benedict-büren.	Sancti Trutpertii.
In Glaubüren.	In Trube.
In Necashaim.	In Elwangen.
Schluchter.	In Thiethaupten.
In Oxenhausen.	S Joannis in Thurtal.
Sancti Blasii.	Faburgense.
Muchart.	In Andex.
Mure.	In Fischingen.
Nawense.	In Blanckhenstetten.
Tharisiense.	

Haec nomina monasteriorum ordinis nostri conscripta invenimus, quae vel a principio fundationis suee monachi Hirsaugiensis Cœnobii primi inhabitantes regularere plantavere disciplinam, vel antiquitus fundata et nimia vetustate, sive neglecta institutione deformata, ad regularis observantiae tramitem reformatum. *Hactenus Chron. Hirsaug.*

Monemos porro lectorem, constitutiones Hirsaugienses cum libris *Udalrici a nobis esse collatas*, atque omnia singula quæ ex dictis *Udalrici libris desumpta sunt in textu litteris VD. notavimus*; ea vero quæ sanctus *Wilhelmus addidit* scilicet distinctionem*; quæ variant illiteris VAR. designavit: ut hæc ratione primo statim intuitu patent quid Hirsaugienses ex consuetudinibus Cluniacensibus ascivirint, quidque illud sit, quod ante Cluniacensium institutum sanctus *Wilhelmus a puero in monasterio Sancti Emmerammi didicerat*. Unde etiam facili negotio colligit eruditus lector quid differat disciplina monastica quæ in Gallia floruit, ab ea quæ in Germania usu recepta fuit. Qui tamen rerum hac de re jucundum efformare voluerit, oportet ut *Bernardus quoque ordinem Cluniensem eum his constitutionibus conseruat*: nonnulla enim capita istarum constitutionum ab *Udalrico prætermissa in illo ordine continentur*; quæ tamen, ne opus mancum multitudine redderemus, hic ex integrō typis etiam describi curavimus.

CONSTITUTIONES HIRSAUGIENSES

SEU

GENGENBACENSES

[Ex mss. Einsidlensis.]

LIBER PRIMUS

PROLOGUS.

Postquam (16*) ego frater Wilhelmus, Dei ordinatio, et fratum Hirsaugiensem electione ejusdem loci provisor sum constitutus, indidi eis in primis, quas a puero didiceram in monasterio Sancti Emmerammi regularis vite consuetudines. Sed quia multa in eis erant, quæ paulatim succidente desidia a monastico rigore, et ab illius partæ conversationis nobilitate videbantur degenerasse, statim apud me, ut ubicunque aliquid informandis Fratrum moribus proficiem visu vel auditu, vel certe lectioне sacrorum librorum perciperem, totum hoc quasi vivos lapides ad spiritualis structura fabricam conferrem. Quod propositum meum dum ei. qui replet in bonis desiderium fidem suorum, sedulis precibus commendarem: Deo omnia mirabiliter, ac misericorditer disponentes, venerabilis vir, ac bonorum omnium memoria dignus Bernardus abbas Massi-

(16*) Prologus hic in codice Einsidlensi desideratur; eundem supplevi ex ms. Weingartensi, quem

Bhensis, apostolice sedis legatione functus, ad nos devenit, integrumque fere annum difficultate confiendi itineris, quod volebat, inhibitus, nobiscum exegit.

Qui ut sollicite fratrum conversationem, et monasterii nostri statum pervidit, quadam die inter cetera colloquia, sic me compellavit. « Ut video, » frater charissime. locus iste admodum aptus est « conversationi monasticae, et ipsi fratres juste ac « sancte vivendi ardentissimo videntur flagrare studio. Sed nosse velim, quos potissimum vestrae « institutionis magistros habeatis, et a quo præcipue « monasterio derivatas consuetudines observetis. » Nostri, inquam, est studii quoslibet religiosos humanus vita viros pro posse nostro imitari: sed si nos in aliquo deviantes dignamini ad viam reducere, prouel dubio quoconque nos sapientis consilii manu ducitis, promptissimi subsequemur. Ad haec ille: postea editum reperi tomo IV vet. Analectorum.

« Vestra, inquit, conversatio, quantum nostri inge- A fratres charissimi, reverendi Patres ac domini, et
 « nioli aeumine perspici potest, et Deo acceptabilis,
 « et omnium sane sapientium admiratio videtur.
 « Sed si adhuc gloriosior esset, et apostolicis, ut ita
 « dicam, signis et virtutibus illustrata claresceret,
 « his tamen, qui sincere monasticam sectantur per-
 « fectionem, non adeo grata acceptaque erit, nisi
 « alias regulariter institutis monasteriis in habitu et
 « tonsura ceteris consuetudinibus assimilata fuerit.
 « Sed inter omnia Cisalpinæ Gallie monasteria, si
 « nostram requiritis sententiam, Cluniacense co-
 « nobium potissimum vobis suadeo eligendum; ubi
 « et perfectissimorum monachorum auctoritate, et
 « temporis antiquitate monastica eo roboris et glo-
 « riæ exerevit religio, ut si qua adhuc sanctitatis
 « vestigia in aliis videretur monasteriis, non dubium
 « sit ex hoc, quasi ex vivo quodam et inexhausto
 « fonte, singulos emanasse rivulos. » Dum his, et
 hujusmodi motibus vir predictus, ut dico solet, stimulos currentibus addidisset, peracta legatione pro
 qua venerat, rediit, et in redeundo Cluniacum transiens, ipsi Patri monasterii nos intime commenda-
 vit, et ad pristimum (si quid hujusmodi ab eo pete-
 remus) satis benevolum reddidit.

Circa idem tempus Udalricus senior quidam Cluniacensis mutu Dei, pro causa monasterii in Alemaniam missus, aliquandiu nobiscum mansit: et quia nobis olim erat familiarissimus, longaque jam experientia in Cluniensibus disciplinis exercitatus, rogavimus eum ut suas nobis consuetudines transcriberet. Annuit, sponponit, et, ut promiserat, duos de predictis consuetudinibus libellos nobis conscripsit. Postea considerantes in eisdem libellis multa deesse ad plenariam earumdem consuetudinum scientiam capessendam, primo duos ex nostris fratribus, atque iterum alios duos, tertio nihilominus duos Cluniacum direximus: qui tam diligenter examinatione omnia illius Ordinis secreta rimati sunt, ut ipsi eorum magistri, in quorum audentia scriptas consuetudines recitabant, affirmarent, nunquam aliquos illius spiritualis scholæ discipulos, vel plenius, vel veracius sue institutionis artem comprehendisse. Illis tandem redeuntibus, et tam fructuosi operis manipulos cum gudio reportantibus, accepimus per eos mandatum a Domino Hugo- gene venerabili Cluniensem abbate, ut sua freti auctoritate, coadunato seniorum nostrorum consilio, prout ipsa declarat ratio, secundum morem patriæ, loci situm, et aeris temperiem, de eisdem consuetudinibus, si quid esset superfluum demerremus; si quid mutandum, mutaremus: si quid addendum, adderemus. Quod sagac studio communis insistentes, et pauca quedam mutantes, multo autem pauciora residentes, totas illas consuetudines in duos libros distinctis persua capitula sententias digessimus. Hac autem intentione, et hac mercedis compensatione tam sumptuosum opus elaboravimus, ut et vos,

(17) Benedictio hic pro professione monastica ponitur.

A fratribus charissimi, reverendi Patres ac domini, et quibusconque inest amor et st̄diū secundum vos institui, haec observando vitam æternam promereri valeatis: dumque vos nostro labore ad bene vivendum adjuvari gaudeatis, nos quoque ad semper cum Christo beate vivendum, vestris orationibus adjuvetis.

Hilari ergo animo, et obviis (ut dicitur) manibus suscipe parvula quidem, sed multo labore exsudata Patris nostris xenia, et ad perpetuum paulo post morituri sensi memoriam, amplectimini; servate et observate. atque in intimis reponite sensibus; ut quam sincero amore viventem dilexeritis, in horum observatione innotescat omnibus per succendentia tempora futuris. Hinc etiam operi proposito manum applicantes, congruum arbitramur a novitiorum susceptione, eorumque institutione omnium que dicenda sunt exordium facere.

CAPUT I.

De diversitate novitiorum.

UD. Igitur aliqua diversitas est corundem novitiorum: nam non solum absque habitu veniunt, ut laici et clerici, sed etiam cum habitu et monachi jam facti. Et tales trifariam sunt differentes. Quidam sunt de longinquis et alienis monasteriis, et ad hoc veniunt, ut rursus profiteantur, et de cæstro manent nobiscum. Quidam sunt de cellis nostris, et vel pro infirmitate vel loci longinquitate benedictionem jam a domino abbatte acceperunt, professione jam dilata, et ad locum nostrum usque reservata. Alioquin novitus in aliqua earumdem cellularum suspectus, non est ibi monachili indumento nisi per licentiam vestiendus, sed assumptis secum quibus induatur ad accipendum habitum ad nos usque perducitur; cæteris, que secum Domino obtulit omnibus illie, ubi suspectus est, permanentibus. Sed postquam de ordine nostro instructus (17) benedictionem acceperit ad locum ubi prius est suspectus (si domino abbati visum fuerit), redibit. Solet tamen dominus abbas illius prioribus, qui in remotissimis locis morantur, concedere suspectos novitos non solum monastico indumento ibi vestire, sed etiam, si tam gravis infirmitas mortis periculum minatur, in monachos consecrare. Hee autem benedictio que ita ad succurrendum (18) agitur, tam his, qui prope quam qui longe sunt, prioribus ab eo conceditur: si tamen ipsi tam gravis infirmitas prænuntiatur; et vel ex aliqua occasione ad ægrum ire impeditur, vel in tempore illuc venire non spectatur. UD. Quidam non sunt de tali monasterio nostro: quod absque domino abbate proprium habent abbatem. Ubi etsi benedictionem accipient et professionem faciant, tamen habentur a nobis per omnia et in vita et post vitam ac si apud nos fecissent; excepto quod illæ trigesinta Missæ non cantantur. Sunt enim et alia nobiscum monasteria, que quamvis non per abbates, sed per priores

(18) *Benedictio ad succurrendum*, est professio monast. que instante mortis periculo emissâ fuit.

regantur, tantæ tamen sunt facultatis, ut in eis valeat observari ordo regularis. Ergo isti, qui per priores reguntur, postquam apud nos professi fuerint, et illi qui sicut dictum est, proprium habent abbatem, ut cum primum ad nos sive causa charitatis, sive alicujus negotii venerint, fiducialiter et absque mora intrant, et secundum tempus quo in monasterio prefati sunt recepti, sic etiam ordine suo non carebunt.

* Sunt adhuc alia monasteria (19), de quibus nihil amplius ad nos pertinet, nisi quod per abbatem nostræ congregationis, et domini abbatis constitutione reguntur. Horum monachii cum ad nos veniunt, in choro, et ubique in claustru nobis sociantur, nisi in capitulo. Illue enim non ingrediuntur, nisi cum venia, vel ipsi vel abbas eorum promereatur. Quo autem ordine hoc agatur, in capitulo ejusdem abbatis requiratur (*lib. II, c. 2.*). Reliqui omnes ad conversionem venientes non permittuntur intrare, nisi prius juxta verbum S. Benedicti, vel unam noctem extra claustrum morentur; ut pedites quidem in Eleemosynaria, nisi sint monachi, vel honestiores clerici; equites in monasterio. Qui etiam in hora receptionis sue sive in eleemosynaria, sive in hospitali morentur, ab Ostiario inde in capitulum deducuntur. Sicutem, cum venerint, alias in monasterio res attulerint, faciant secundum regulam S. Benedicti donationem earum (*lib. II, c. 36.*) Quo facto ipsis oblationes assumuntur ab iis, ad quorum obedientiam pertinent. Ad quorum autem oblationem pertineant, in capitulo camerarii inveniuntur. (vd. *Var.*) Prius autem quam intraverint in hospitum auditorio ab eodem Ostiario instruendi sunt, quemadmodum faciant petitionem suam. Primum ut sciant veniam petere more nostro, ut prostrati et interrogati a praesidente, quid velint? singuli dicant: *Deus misericordiam, et vestram, vestramque societatem libenter habere volumus, vel si unus es: dicat, Volo.* Et postquam ille responderit: *Deus te robis societatem fidelium tuorum.* * surgentes veniant ad pedes ejus, nisi sint monachi; alias a domino abbatte, vel pro infirmitate vel loci longinquitate (sicut prædictum est; consecrati, qui abbati soli, si adest, reverentiam hanc sunt exhibiri, et ut paululum retrocedentes, honeste se inclinent, et sic ad analogium se recipient. Quæ inclinationis lex ita, ut hic dicta est, omnibus quacunque de causa ad pedes venientibus observanda est.

(*vd. Var.*) Si quis est, ut prefatus sum, de aliqua cella nostra, fratribus in capitulo sedentibus invitatur, et, ut dictum est, facta petitione, jubetur ut ultimus sedeat inter fratres, qui nondum fecerunt professionem. Si novitiis aliqui non consecrati (20)

(19) Congregatio Hirsaugiensis, de qua in prefatione egimus

(20) *Consecrari et benedici dicebantur novitiis in monasteriis, cum expleto novitiatus anno vota emitabant.*

(21) *Mandatum est lotio pedum, ad quam canitur*

A tunc sunt in monasterio, illis est ad collationem ad mandatum (21) et reectorium superior, in choro quoque, si est litteras (22); sin autem, eis, qui sunt inter novitos illitterati.

CAPUT II.

De monacho qui de alieno monasterio venit.

* Qui de monasterio alieno suscipiendus venit, similiter facta petitione, postquam interrogatus, si consuetudine ordinis nostri contentus esse velit; proniserit se per omnia usque in mortem, prout Deus illi vires dederit obediturum. Tunc concessa ei fratrum commanentia, sedeat ubi jubetur secundum quod dominus abbas voluerit et viderit personam. Illoc autem providendum est, ut in tam mediocri loco sedere jubeatur, quod post factam professionem ab ultimo in priorem locum (quod consuetudinaliter fieri debet) revocatus, tempore, quo domino abbati placuerit, adhuc altius promoveri possit, si meritorum illius dignitas hoc exegerit. Quod si dominus abbas in monasterio non fuerit, prior nequaquam hunc sine licentia ipsius in claustrum suscipit, nisi adeo remotus sit, quod per nuntium in triduo conveniri non possit. Tunc, inquam, nisi eum citius venturum noverit, potest hujusmodi suscipere, et in omnibus locis conventui adunare. Solum capitulum absque permissu domini abbatis non habebit, nec saltem pro petitione facienda intrabit, sed ad aliquam horam in ecclesiam ducitur, ibique per ordinis rectorem conventui sociatur.

Postea, si opus est, more nostro raditur et vestitur. C Si vestimenta ejus non sunt more nostro formata, et in tantum vilia et pauca, ut inter fratres in his competenter conversari non possit, regularia et necessitatibus sufficientia ei dantur, in quibus et postea, si perstare noluerit, ante professionem abire non prohibetur.

Quandiu capitulo caret, in cella novitiorum interim moratur, donec capitulo finiatur. In primis per aliquot dies post oblationem prioris missæ cum licentia in eamdem cellam pro instructione vadit, et inde, nonnisi cum aliis novitiis redit. Postquam vero aliquid instructus fuerit, nonnisi eadem missa finita ad eamdem scholam venit. Cum autem dominus abbas domum reversus per priorem de eodem fratre, que acta sunt, cognoverit ad primum capitulo, cui ipse intererit, ei ad se vocato solita petitione premissa, hoc concedit, si tantum antea per nuntium illi hoc non concessit. Potest et hoc interdum fieri, ut aliquando aliquis novitus debeat recipi, et dominus abbas in monasterio quidem maneat, sed ad capitulo venire non valeat. Tunc ipsius jussu prior cum recipit, et si monachus est ad præsens sibi locum concedit. Sive autem iste, sive ille, cui dom-

ex Evangelio *Mandatum novum do vobis, etc.*

(22) Distinctio facta inter monachos qui litteras moverant et ad sacros ordines aspirabant, et inter monachos qui litteras nesciebant, qui saepe etiam idioti nomine veniunt.

nus abbas præsens capitulum concessit, non nisi cum licentia monente tamen magistro, a quo novitiis instruitur, [suppl. intrabit]. Ad illum namque pertinet quidquid domino abbati vel priori pro quolibet novitio insinuari debet.

Professio ejus plurquam aliorum novitorum prolongatur, et postquam de nostra consuetudine introducitur, in nullo minus, quidquid deliquerit per correctionem dissimilatur, ut si revera Dominum querat, comprobetur. Sicut si ordo nostræ consuetudinis ei aliquid sapit, a domino abate, quatenus sibi professionem facere concedat, suo sponte, vel in capitulo cum venia, vel alias sine venia petit: quod et quilibet novitius extra capitulum pro susceptione sancti ordinis facit, si hoc sibi animus ferenter suggerit. Quae tamen confessio ac sancti ordinis susceptio secundum consuetudinem et secundum regulam Benedicti ante integrum annum nulli nisi pro infirmitate concedenda est. Interim quoque ad quælibet officia, sive in ecclesia, sive extra ecclesiam, sicut et alii fratres, notatur (excepto, si est litteratus), quod nec ante nec post diem professionis, sive ad officium missæ, vel epistola, vel evangelii absque permisso domini abbati se admittit. Ad lectionem vero mensæ et hebdomadarii cantoris stadiu non admittitur, donec arnarius (23) si ad haec idoneus sit, experiat. Ad ipsius namque arbitrium pertinet haec omnia ei ascribere, sicut et ad Prioris cuilibet obedientie que infra claustrum agitur, adjutorem eum constituere. Qui etsi quomodolibet novitium, domino abate absente, valeat suspicere, tam si non vult persistere, absque abbatis precepto non potest eum dimittere. Sed neque pro hujusmodi mentis instabilitate, vel duris verbis, vel flagellis castigare; quod et ipsum abbatem oportet devitare. cum potius hoc, quod sanctus Benedictus præcipit (cap 58, 11), in illo observari debeat, ut, sicut liber venit, et ita liber discedat.

Si quis autem de alieno monasterio apostata venit, habituque monastico abjecto, in clericali ad nos causa conversionis venerit, non recipitur, sed persuadetur, ut digne penitendo revertatur. Quod si reverso post congrua satisfactionis promissionem ingressus illic denegatur, tunc si petierit, hic recipitur; prius tamen quam claustrum intrat, cuculla (24) et froco induitus, postea vero nostro more tradendus ac ceteris, que ordo exigit, induendus, sed ad professionem plusquam aliquis novitorum differendum.

(vn. Var.) Clerico et laico, qui nondum ita sunt experti vitam nostram, diligenter est insinuandum, ut habetur in regula, quam dura, quam aspera necessario patientur, si ad subjectionem nostram pervenerint; que nimurum compellit eos nullam protestatione voluntatis habere, sed ad nutum

A alterius per omnia pendere. Cum autem ipsi, ut supra dictum est, responderint, exoptationem receperint, et secunda vice ad pedes venerinit, ducuntur a magistro in ecclesiam ad locum competentem, ibi sedant, usque dum vestiantur. Si quis inter eos est litteratus, liber aliquis interim ei ad occupacionem datur, donec finito capitulo, cum primum fieri potest, ad radendum et mutandum habitum educatur. Quod si rasura eorum aliqua de causa paulisper est differenda, magister praedictus in cellam novitorum eos dicit, ibique per spirituale colloquium aliquandi detentos, vel illic dimittens, vel in ecclesiam reducens, horam radendi exspectare facit. Si autem conventus post duos vel tres dies est radendus, interim si videtur, rasura clerici potest differri; laicos vero ante majorem missam irrasos exspectat, ante cujus pulsationem ducendus est in chorum, et ibi sella extra maius altare posita est ante gradus, (vn. Var.) Ad hoc ministerium sellæ semper sunt in sacristia posite; sedere jussus, abscissa coma coronatur, barbaque tonsa tirocinio Christi assingatur.

B * Hoc ordine eadem tonsura agitur. Sacerdoti missam celebraturo adest armarius cum libro, magister novitorum cum forcipe et linte, que a camierio data jugiter ad hoc opus servantur in sacristia. Quod linteum idem magister in manu tenens de manu sacerdotis rescissum recipit capillum. Ergo in primis premisso, Dominus vobiscum, cum oratione dicitur, Praesta, quæsumus. Deinde aqua benedicta eos aspergit et tondet, mox a juvete (25) indirectum incepta antiphona Tu es, Domine, et a conuento finita, adjuncto versu Conserva cum Gloria, iterumque eadem antiphona canitur. Post tonsuram dicit sacerdos. Oremus. Presta quæsumus. Quo facto, ad barbam tondendam dicitur. Dominus vobiscum. Deus cugus specie Post hanc orationem non aspergit, sed mox tondere incipit. Quod si fuerint decem vel plures, tunc postquam sacerdos duobus vel tribus coronas assignaverit, magister quosdam seniores advocat, qui illum tondere adjuvent. Et postquam eorum singuli de singulorum capitibus et barbis capillos aliquot abscederint, in eodem loco exspectant, donec tam sacerdos quam illi unusquisque eum quem totundit osculetur.

Prædictus magister linteum, forcipes et sellas in sacristiam reponi procurat, ut ad tale ministerium semper ea in promptu habeat. Secundum consuetudinem autem nullus ad conversionem huius in claustrum recipitur, quin in tali aetate sit prefectus, ut vel tantum barba habeat, quod tonsuræ hujus ordo impleri valeat, quicque in posterum custodiæ subjungi non debeat; excepto si tam incautus esse coepit. Itaque, postquam noviti ita, ut dictum est, in choro designantur, eundem magistrum ad

(23) Armarius est Bibliothecæ præfculus, de cuius officio lib. II integrum caput descriptum habes.

(24) Cuculla vestis nota, qua scilicet caput operiebatur.

(25) Id est, sine modulatione vocis.

calefactorium sequuntur, quia illuc a provisore ra-
A ad eum in eamdem cellam veniunt. Nam in his tem-
poribus aliquos novitiorum venientes ejus doctrina-
m ibi capere frequenter inveniuntur. Post cœ-
nam, vel infra quadragesimum post prandium, nun-
quam pro hac causa illuc accedunt; quia nemo
tunc ibi instruitur, nisi novitus aliquis infra tres
dies quando recipitur. In auditorio autem fratrum
nulli eorum causa instruendi alioquin facit verbum.
Ergo cum primum hora, quam prædictimus, conve-
niunt, licet capitulum cum illis habeatur, tamen
versus *Preliosa* in aperto ab eis minime pronuntia-
tur, sed magister eorum tantum dicit *Benedicite-*
Nam ur usque illorum, qui eundem versum
sciebat usque in hanc horam non differebat: qui
autem nesciebat, Dominicam orationem vice ipsius

up. Vestis eorum nostræ debet omnino similis
esse, præter quod, quandiu erunt absque benedi-
ctione, sola cuculla carebunt. Postea capellum
froccum corum assuitur, ne notabiles dissimilitudine
nobiscum conversantes videantur. (*Var.*) Nam sive
sint pauci, vel multi, etsi in capitulum nostrum non
veniunt, et separati, scilicet in cella novitiiorum
cum magistro dormiunt (quia nunquam veniunt in
dormitorium nostrum nisi benedicti): tamen in
refectorio et in aliis locis minime separantur a
nobis. Mox autem ut vestiuntur, magister eos reci-
piens in prædictam cellam dicit, ibique eos pauca,
quaæ ad præsens sunt necessaria, instruit: deinde
chorum cum eis adiens in loco idoneo statuit.
Deinde omnia, quaæ ad lectulos habere debent, a
camerario in cellam eamdem, sciente magistro et
unicoque congrua disponente, apportantur, simul
et cucullæ, si fieri potest; que usque ad diem
professionis eorum, ibi serventur, et nomina singulo-
rum in totidem breviusculis (26) per eosdem scripta,
cucullis singulis a dorso exterius per semetipsos
interim assuuntur, et in hora consecrationis unus-
quisque ea quaæ sibi competit, induatur. Cætera vero
quibus in primordio receptionis indigent, magister
eorum a camerario requirit. Post tres autem vel
quatuor dies adventus eorum, his quilibet inter
eos sunt, magistro admonente, codices ad lectionem
ab armario dantur, sed tamen ad eos non notantur,
sicut alii fratres, qui pro suis libris in capite qua-
dragesime ascribantur.

CAPUT III.

*Quomodo se habeant in cella novitiiorum, et quomodo
ibi instruantur.*

Noviti, sive sint pauci, sive multi, in prædicta cella
instruuntur. Quotidie namque docendomnes ibi con-
veniunt, videbet in festo XII lectionum, et in octava
Nativitatis Domini, et Paschæ, et Pentecostes post
primam. In privatis vero diebus post oblationem
prioris missæ, cu n quibus etiam aliqui monachorum
ad huc in ordine rudes, cum licentia veniunt;
sed reddituri quando scillam ad capitulum audiunt:
excepto si tales sunt, qui alunde venientes domini
abbatis permisso illud nondum acceperint. Præterea,
si qui novitiiorum, quid interrogare, vel discere
volunt, quandoconque aliquod intervallum in die
occurrit, sicut est post missam et post cymbalum
percussum, vel in hieme post prandium, sponte sua

B ter recitat. Sane si sunt XII Lectiones, in primis
sermone Evangelico admonentur, qui et eo die in
capitulo agitur. Qui cum *Per omnia sæcula sæculo-*
rum, concluditur et ab omnibus *Amen* respondetur.
In privatis diebus aliquando cum admonitionula,
que illis congruat, ut in melius proficiat, incitan-
tur Interdum etiam quedam de regula, que eis
expediant, prædicantur. Post vero de ordine in-
struuntur.

Si quis tale quid commisit, ut vel ab eodem ma-
gistro, vel ab alio ejus condiscipulo in clamatur,
veniam quidem petit, sed judicium suum non subit.
Nullus autem pro qualibet culpa ibi veniam petit,
nisi ab alio fuerit in clamatus. Si quis inter eos ne-
gligens in discendo ordine, vel tepidus in aliquo
hujusmodi vitio reprehensibili esse deprehenditur,
si primum aliquot vicibus per magistrum propter
hoc admonebatur, sed non correxit, coram aliis
dure et aspere, prout sanctus Benedictus præcipit
(cap. 2, 22), non solum ad præsens ab illo corri-
patur, sed asperiora, id est career, Bogæ (27) excom-
municatione et flagella ei proponuntur, que quando-
que inter fratres procul dubio sit passurus, si in
sancta conversatione pro posse suo non fuerit fer-
vidus. Quem vero intentum ad ea qua audit, et in
omnibus qua ad hujusmodi propositum pertinent
sedulum, prospexerit, nec in hac vice, sed aliquan-
do, cum oportunum fuerit, semotum ab aliis, ut
contra hostis tentamenta fortiter luctetur, et ut quo-
tidie in melius proficiat, adhortetur. Ergo, sicut dictum
est, quando illos secundum quod sibi tunc vi-
detur instruxerit, in capitulum, licet ex parte trans-
actum, vadit.

Potuit aliquis novitus sive in conventu, sive alias,
talem aliquando incurrire culpam, ut pro ea tunc
vel ab aliquo fratrum, vel ab ipso magistro in ca-
pitulo clametur. Et si aliquoties admonitus eam
emendare neglexit, ad capitulum ductus, vel clau-
stralí priori, vel ejus adjutore infra idem capitulum
illuc directo, per manum magistri virgam experia-
tur. Forsitan et talem culpam juvenis novitus in-

(26) *Schedulis.*

(27) *Bogæ*, seu *Bojæ*, genus vinculorum, tam ferreæ quam ligneæ dicuntur compedes.

terdum committere potest, pro ejus emendatione A loqui non prohibetur non multoties admoneatur sed mox. ut inclamata fuerit ante finitum capitulum, pro eo, ut predictum est, corrigatur. Ut si v. g. ad alium juvenem in custodia positum, quiddam loquitur, vel riserit, vel signum aliquod fecerit; si tamen prescivit, quod ab hujusmodi cavere debuit. Postquam (ut dictum est) magister novitiorum capitulo eorum finito, in conventum reddit, ibi recapitulant, que didicerunt. Qui inter eos in disciplina ordinis sunt proiectores seorsum instruunt in eo adhuc imbecilliores: fervet enim in iis hujusmodi operis instructio, venia ab iis frequentatur, et consuetudinalis inclinatio, addiscuntur et cetera, que in tali exerceri solent schola. Si cui eorum a domino abbatel vel priore flagellum ad pœnitentiam injunctum fuerit, tunc temporis a sacerdote aliquo, si inter eos a magistro ad hoc idoneus inveniri potuit, in loco qui hujusmodi negotio deputatus est, percipit. Quod si talis ibi deest, sacerdotem de conventu pro hac causa ad eundem locum suo in tempore adducere debet. In eo quoque tempore, si bini vel terni seorsum de ordine loquuntur, propter hoc non reprehenduntur. Si quis etiam quid de vestimentis suis vult sarcire, vel lectum sibi sternere, tunc potest facere.

In Vigiliis Nativitatis Domini et in Annuntiatione ipsi pro petenda venia in capitulo fratrum intersunt et dicto a priore *loquimini de ordine* redeunt. Et si magna estimationis hospites pro fraternitate suscipienda illuc aliquando sunt dacendi, propter eos advocantur in fine capituli. Et postquam hospites (si tamen sunt clerici vel laici) inde deducantur, incepcta psalmidia, *Verba mea*, i; si cum conventu egrediuntur. Quod non erit, quando post capitulum (28) tabulam audiunt, vel pulsationem ad officium defunctorum, vel ad psalmos *Verba mea*, quod interdum fieri solet pro aliquo defuncto; nam mox in conventum omnes veniunt si autem est in Quadragesima in illis privatis diebus, quando silentium in claustru observatur: tunc conventui, postquam finito capitulo ad lectionem sedetur, junguntur; vel si est festum XII Lectionum, quando post capitulum cum psalmis *Verba mea*, in majorem ecclesiam itur, et consequenter XXX psalmi sunt canendi, tunc antequam incipiuntur iidem psalmi: et si ad presens aliquis novitius adest, qui intra tres dies ad conversationem venit, eum magister ejus, post percutatos X psalmos, ad instruendum educere potest. Si vero dies silentii (de qua dictum est) tunc instat, hic talis magistrum, aliis abeuntibus, ab eo jussus, in cella exspectat. In omni tempore loquendi conventui intersunt, nisi quando capitia eis ablata sunt: sparsim, mixtum inter fratres loquuntur. Frater cum novitio

A loqui non prohibetur In XII autem lectionibus post capitulum exspectant magistrum vel adjutorem suum denuo docendi; si est in minoribus festis donec audiant signum ad tertiam: si vero est Dominica, in qua in Albis non sunt vestiendi, usque ad aspersione aqua benedicte: si autem sunt vestiendi, usque post Evangelium prioris Missae. Sed in his, si post capitulum, *Verba mea*, vel officium defunctorum cum pulsatione sequitur, post ejus explectionem item pro instructione revertuntur. Quod si est festum (29), in quo ad nocturnos antiphona IV solent cantari, post *Venite*, mox post capitulum factum, eos ad ecclesiam ire convenit: excepto, si aliquos novitos venientes quid velit docere. Si vero ad officium defunctorum, vel ad *Verba mea*, B post capitulum pulsatio signorum tunc sequi debet, nullus eorum ibi remanet. Qui novitius ad conversionem venit, alicui bene exercitato commendatur, qui ubicunque poterit, curam ejus gerat, et in ecclesia juxta cum orationem faciat. Per omne tempus, quo in eadem cella consistunt, excepto ante diem professionis sue. absque 30) capitulis [caputiis] incedunt. Quicunque inter eos idonei ad hoc videntur, custodi ecclesia, vel reectorario adjutores a priore deputantur; sed tamen absque ejus permisso sacerdotes ad celebrandas missas adjuvare possunt. Ad coquinam et lumen in ecclesia deportandum, ab armario cum aliis notantur: nam ei illorum nomina a prefato magistro pridem per scripta presentabantur. Ipse quoque magister instruit eos postea de quolibet officio, ad quod prænominati sunt in capitulo.

Quandocunque fratres ante mandatum praelavant in occidentali parte claustri, seorsum hoc faciunt. In aestate vero post nonam, quando tabula debet percuti, novitii et monachi capitulo adhuc non adunati, transeuntes capitulum in ecclesiam vadunt, ibique juxta introitum cum libris, si quos ibi inveniunt, sedent, donec post percussionem tabulae in conventum exeat. Si quis corum scribendi vel libros ligandi est sciolus, in cella novitiorum potest a magistro illis injungi hoc opus: si tamen rogaverit eum armarius. Novitius litteratus, qui in tali juventute est, admonente ejus magistro, in custodiā a domino abate traditur, et alii novitio custodiēndus committitur. Si vero ille non adest, neque per numerum prioris aliqua commoditate conveniri potest, tam novitius juvenis quam alius hujus statutis a priore custodie mancipantur. Novitio, qui frocco indutus recipiendus aliqua de cella advenerit, auferrendum est caputium extra claustrum, si ea est die benedicendum, qua suscipitur, aut si aliqui novitii in cella novitiorum ablatis capitiis tunc morantur. Sciendum est autem, quod nullus unquam novitio-

(28) Tabula lignea, cuius percussione excitabantur monachi, malleolo scilicet tabulam tundente. Haec eadem tabula pulsatur seu percutiebatur dum officium aliquod agendum instabat.

(29) Restituendum puto: *In quo ad nocturnos a PATROL. CL.*

quatuor antiphona solent cantari post *Venite*. (30) Caputū legendū, quæ sunt capitiis tegumenta cappis assuta: Nam *capitum*, seu *capium* partem ædis sacrae vulgo *præsbyterium* significabat.

rum communicabit, priusquam consecratus, nisi in A tres orationes sequentes, et de reliquo, quoties in summis quinque festivitatibus, et in illis tribus diebus ante Pascha: si talis infirmitas ei minime supervenerit, quae sibi necessitatem communicatingi faciat. Quod tamen novitus monachus non observabit, etiamsi nondum domino abbati, vel priori confessionem suam fecerit. Quisquis inter eos de ecclesia ad cellam noctu venire non presumat, nisi vel uno socio assumpto et non sine lumine Nam aliquot Absconsas (31) juxta altare et ostio ecclesie proximum invenit, quartam unam accipere poterit. Si propter infirmitatem ante chorum sedere, vel noctu pro extingnenda siti ad infirriam ire, vel pro solo pedum dolore nocturnos calceos in die portare opus sit, ad hoc licentiam a magistro accipere valet. Ad infirriam autem pro supra dicta causa ipso B quidem ducente venit: sed in crastino nisi a priore ei infirarius impetrat licentiam, inde non redibit.

Si opus habet balneare ad Nativitatem Domini et Paschæ, cum ejusdem magistr scientia potius, quam licentia hoc facit: alio tempore autem non nisi licentia accepta a priore. Quandiu sine benedictione fuerit, non est consuetudo, ut fiant ei cocturæ, vel ulla hujusmodi medicina, prater sanguinis minutio- nes, nisi forte tanta sit necessitas, pro cuius magnitudine impietas videatur, non infringere con- scutudinem. Interim etiam, dum non est benedictus, si fugerit de monasterio, non est persequendus: quia nondum est monachus, neque professus; si vero sponte redierit, non est facile suscipiendus, sed de industria contemnendus. Si patienter hoc tule, it, et ex corde paeniterit, non est in capitulo nudus praesentandus: quia nec cucullam nec caputum habet, sed tantum abbatis precepto in claustrum ducitur, et conventui adunatur. In aegritudinem insidens carnem non manducat, etiamsi in infiraria sit multum debilis, nisi alio cibo refici nequeat. Et si convalescit, propter hoc veniam non petit. Si quis monachus inter novitios instruitur hanc doctrinam non deserit, nisi cum magistro tempus esse videtur. His, que sequuntur, novitii tempore probationis sue instruuntur.

CAPUT IV.

De inclinatione.

(vp. car.) Sane imprimis etsi id parvum, nec mentione dignum censerit, possit ab aliquo tamen cum non parvo studio, quilibet novitus est instruendus, ut regulariter sciatur inclinari, scilicet non dorso allexcato, ut quibusdam negligentibus est familiare: sed ita, ut dorsum sit submissus quam lumbi et caput sublimius quam dorsum. Quam inclinati nem nos per usum ANTE ET RETRO (32) appellamus, que contra Orientem incipiunt, et finit contra Occidente. Quam etiam agimus primo ante Nocturnos post tres orationes, et post Completorium finitum, et item post

(31) *Absconsa* cæca interna, qua monachi ut plurimum uteruntur in obediendis dormitoriorum.

(32) Haec voces *ante et retro*, frequenter recurrent in hoc Ordinario, semper tamen significant incli-

nationem corporis, que contra Orientem incipit, et finit contra Occidente, ut in Ord. Cluniac. moni- mus.

Sed in ecclesia dominica oratione prius premissa, excepto quando Completorium incipitur, et quando a prandio vel a cena imus in ecclesiam, tunc non nisi ad exitum, sive hora regularis sequatur sive non. Item ad officium, si in die cantatur, non inclinamus, nisi ad finem, et quoties venimus ad ecclesiam sanctæ Marie Quandoeunque autem ante missam processio illuc agitur, neque ad finem inclinatur: de qua post Psalms anniversariales [*at. anniversales*], cum revertimur in capitulum ea vice, non nisi semel inclinamus, scilicet ante percussionem tabule. In choro quoque, stationem quotiens mutamus, ad alterutramque missam inclinamus. Ad missam enim, qui sunt seniores, stant primi et proximi principali altari: ad regulares horas novissimi in extremitate chori, præter ad Tertiam in duodecim lectionibus, in quibus, quia solet eamdem horam matutinalis missa procedere, et major statim succedere, propter hoc puto, quod statio non mutatur. De hoc autem prefatus Christi scholaris non tam auditu quantum visu instituitur.

CAPUT V.

De silentio, in quibus officiis sit tenendum.

(vp.) Opus quoque habet ut signa diligenter addiscat, quibus tacens quoddammodo loquatur, quia priusquam adunatus fuerit ad conventum licet ei rarissime loqui. Et tales officia sunt in claustru, in quibus est traditum a Patribus nostris, et præfixum, ut perpetuum silentium teneant, id est ecclesia, dormitoriorum, refectoriorum, coquina regularis. In his singulis tam in die, quam in nocte, si vel unum verbum quoquam audiente loquitur, sponte veniam petat. Sed si hanc negligientiam aliquotiens incurrit, interdum judicium non evadit. * Alias vero, si quid loquitur, nisi inclinatus veniam non facit; sed tunc raro judicium evadit. (vp.) Et si vel unam antiphonam vel responsoriū, vel aliad quid tale absque libro nominaverit, et in libro simul cum emissione verbi non viderit, de hoc non aliud quam plane silentium censemur infregisse. * In auditorio non licet ei loqui sedendo, nisi cum dono abbate, D vel priore, aut claustralii priore pleniter ordinem tenente. Sed et nunquam in duodecim lectionibus, neque in aestate privatis diebus ante quam Ritania finitatur, neque in hieme ant: tertiam ibi vel alibi in claustro quidquam loquitur. Hoc et in cella novitiorum observatur, excepto quod dominus abbas, vel Prior, vel Magister novitiorum, solito tempore potest ibi aliecos novitii confessionem audire.

CAPUT VI.

De signis loquendi.

De ipsis autem signis, ut aliqua ponam, v. g. (33).

nationem corporis, que contra Orientem incipit, et finit contra Occidente, ut in Ord. Cluniac. moni- mus.

(33) Vide cap. 17, part. I. Ord. Cluniac.

et primum quæ ad victum pertinent (vo. var.) Pro signo signorum; digitis utriusque manus conjunctis manum manu circumfer. Pro signo panis, sic unum circulum cum utroque pollice et his duobus digitis, qui eos sequuntur; pro eo, quod et panis debet esse rotundus. Pro signo panis, qui coquitur in aqua et melior solet esse quam quotidiana; generali signo premisso, hoc adde, ut interiora manus super alterius manus exteriora ponas et ita superiori manum quasi ungendo et imbuendo circumferas. Pro signo panis bis cocti; generali signo premisso, contra erectum indicem paululum suffla, deinde sequentem digitum leva, separatos ab invicem utrosque tenens. Pro signo tortula (34), quæ præter solitam libram datur in principalibus festis; duos digitos, qui pollicem sequuntur paululum disjunctos pone super duos digitos, alteros eorum consimiles de altera manu similiter disjunctos. Pro signo oblate majoris (35); generali signo premisso, * pollicem et sibi proximum oculo circumpone. Pro signo panis azimi, generali signo premisso, manum dextram per obliquum in sinistram positum omprime, sinistrisque e converso. Pro signo panis silaginei, iterum generali signo premisso hoc adde, ut crucem per medium palmæ facias; pro eo, quod id genus panis dividi solet per quadratum.

CAPUT VII.

De signis leguminum.

(vd.) Pro signo fabarum; primo pollicis articulo sequentis digiti summitatem suppone, et ita ipsum fac pollicem eminere. * Pro signo pisarum, e converso pollicis summitatem supremo articulo indicis supponas. Pro signo lantis; predicti pollicis summitatem supremo similiter minimi digiti articulo suppone.

CAPUT VIII.

De signis piscium.

(vd. var.) Pro signo generali piscium; cum manu simula caudæ piscis in aqua commotionem. * Pro signo sturionis (36) generali signo premisso hæc adde, ut summitatem pollicis mento supponas. Pro signo salmonis generali signo premisso hoc adde, ut duos digitos circa oculum ponas. Pro signo lassonis (37) idem, quod et salmonis, addito signo similitudinis. Pro signo murenae [at. lampredæ.] in maxilla cum digito simula punctos tres vel quatuor. Prosigno

A sepiarum disjunge omnes digitos ab invicem, et ita eos commove. Pro signo luci: generali signo premisso hoc adde, ut manum dextram naribus superponas, summitatibus digitorum sursum eminentibus. Pro signo pisces, qui vulgariter nomine carpo (38) dicitur; generali signo premisso porci signa adde. Pro signo truitæ (39) generali signo premisso hoc adde, ut digitum de supercilio ad superciliū trahas. Dicitur etiam signum feminæ, propter ligaturas, quæ in tali loco habentur a feminis. Pro signo anguillæ, conclude utrumque manum, quasi ita tenens et premens anguillum. Pro signo pisces, qui barbo (40) vocatur; generali signo premisso hoc adde, ut cum duobus digitis similes componentem grenones (41). Pro signo pisces, qui hasco (42) appellatur; generali signo premisso hoc adde, ut summitatem indicis super pollicis unguia in manum prosilire facias, ac si similes auferentem ipsius squamas: ipse enim cæteris amplius abundat squamis. * Pro signo haleris: generali signo premisso signum salis adde. Pro signo prasiniæ; generali signo premisso hoc adde ut manum extendas, latitudinem ipsius simulans. Pro signo rupa (43) : generali signo premisso, saxi signum adde. Pro signo munus (44); generali signo premisso, manum dextram extantam per medium pollicis et indicis alterius manus, quasi ferrum trahere simulando: quod etiam signum cuiusque rei est, quod in frequenti usu habemus. Pro signo pisium minutorum; generali signo premisso, signum parvæ rei adde. Pro signo pisces assi: contra indicem eminentem aliquantulum flatus emitte, postea cum eodem sibique proximo eruentem simulans, disjunctos et eos inversos tenens. Pro signo cancri, generali signo premisso, forcipis signum adde.

CAPUT IX.

De diversis generibus eitorum.

(vd. var. *) Pro signo casei, utramque manum coniunge per obliquum, quasi caseum, qui premit. Pro signo generali garre (45) signo casei premisso, adde, ut tribus digitis quasi serentem similes. Pro signo ovorum, cum digito in altero, simula testam ovi vellicantem. Pro signo ovorum, quæ in sagamine coquuntur; contra indicem, ut praedictum est, flare debes, addito signo sagiminis. Si velis ea in igne assari, extende manum utramque interiorem, partem sinistram deorsum, dexteræ vero sursum tenens, et

D (44) Grenones, Grenniones, Grani capillos discriminatos significant, seu potius eam partem barbæ, qua infra naræ est, seu mystacem.

(45) Hasco, idem videtur, qui Saxonice Hacod. Mullus. Gall. Mullet.

(43) Rupa pisces albus paulo Gordione major, quem Belgæ vocant, Roche.

(44) Munus, forte idem qui capito fluvialis, seu mugil. Gall. Munier.

(45) Gira, nescio quis cibus, qui de caseo fit, aut id quo caseus adhibetur. Ideo forte qui fato, qui ex caseo et pane conficiebatur, certe hujes signum immediate sequitur signum casei in ordine Ms. Victoris. Paris. cap. 25.

(34) Tortula, diminutivum a torta placentæ species. Vide Gloss. med. et infimæ latin. in voce Torta.

(35) Oblate majoris nomen panis tenuissimo ex farina et aqua confecto, ad ignem ferreis præstoso, quo sacerdos ad sacrificium utitur, ad distinctionem ministrorum oblatarum, quas sacerdos aliis distribuit, datum est.

(36) Sturio. Vide Cangium in voce sturgio. Hunc vocant Galli esturgeon. Italia sturione.

(37) Lasso, Salmo, a Germanico, Lax, vel lachs.

(38) Carpe, Cyprinus, Galli. carpe, German. Karpfen.

(39) Truita, alias Tructa, truta, Gall. Truite.

(40) Barbo, barbus, Gall. Barbeau.

eam, quæ inferior est paululum in aerem movens. A lum pone. Eodem modo pro minori pruna, addita elevatione minimi digiti. Pro signo cerasorum; generali signo præmisso digitum in gena pone, quod rubeum semper colorem exprimit. Pro signo fragorum, trium maximorum summitates digitorum conjugate, reliquis quoque duobus compositis, applicatisque dextrae manus tribus digitis, vellicantem moros simula: sciendumque est omnia nigri, rubeique coloris fraga, unumque idemque signum habere: excepto, quod nigra tunica signo, alia vero rubei coloris signo differre facias.

CAPUT XI.

De signis pomorum peregrinorum.

* Pro signo pomi cedrini: generali præmisso hoc adde, ut interiorum partem pollicis mento supponas. B Pro signo ficus, generali præmisso utriusque manus digitos complica, junctisque ad invicem manibus in superiori rursum disjunge, veluti qui rem aliquam dividit. Pro signo castaneæ, manu in manum pone, bis vel ter eam circumferens.

CAPUT XII.

De signis olerum.

* Generale signum olerum est, indicem deorsum, id est, contra terram extendere, sic tamen ut summitatem pollicis illius medio articulo apponas. Quod, eti omnibus oleribus primo loco conveniat, tamen porrump specialiter et proprie signat. Pro signo cepe generali præmisso hoc adde, ut omnibus sinistræ manus digitis insimul junctis, dextrum indicem per eorum summitates trahas, simulans eum, qui cum cultro aliquid incidat. Pro signo peponis, prædicto modo digitos coniunge, et indicem per juncturas illorum deorsum trahie, ac si linea, que in eo esse solent, velis depingere. Pro signo ruta; generali præmisso hoc adde, ut cum tota manu vellicantem eam simules. Pro signo feniculi, signum, quo splendor oculi designatur, adde. Pro signo panocetæ Rheinoviana (48 *), generali præmisso, manum extensam pectori appone, addito boni signo, eo quod res satis commoda sit infirmis. Pro signo aneti, generali præmisso, pollicem cum indice proximo naris admove, addito prædicto cujusque rei signo. Pro signo apii, generali præmisso, signum minutissimum adde. Pro signo salvie, generali præmisso, signum salis adde. Pro signo porcioli, generali præmisso signum porci adde. Pro signo lactucæ generali præmisso digitos manus dextrae omnes comprime, et confestim disjunge, quasi mollitiem et ejus latitudinem simulans. Pro signo cerefolii, generali præmisso cere signum adjunge. Pro signo cauli, manum complicatam, præmisso generali, versus terram paululum impinge, quasi qui plantat. Pro signo petrosilii, generali præmisso, signum lapidis adde. Pro signo nasturtii, quod vulgariter cresso (49) dicitur,

CAPUT X.

De signis pomorum.

* Pro signo pomi pollicem cum aliis conclude. Pro signo piri, generali signo præmisso indicem extende. Pro signo cotani (48): generali signo præmisso signum lapidis adda. Pro signo persicæ, generali signo præmisso, pellicæ signum adde. Pro signo nespilæ, generali signo præmisso regis signum adde. Pro signo majoris nucis, summitatem indicis in oris extremitatem pone. Eodem pro minori nuce addita elevatione minimi digiti, quod semper rem parvam significat. Pro signo botri omnes sinistræ manus digitos æqualiter conjunge, cunctisque de manu altera circumpositis in finem prædictæ leniter contrahe, quasi colligentem uvas simulans. Pro signo majoris prunæ, generali præmisso indicem super dextrum, medium vero super sinistrum occu-

(46) *Crispella*, Rustici apud Normannos vocant *Crêpe*, ova pauca cum farina mixta, et in sartagine fixa.

(47) *Raseolæ*, alias *Rufolæ*, et *Rufellæ*. Non longe videntur differre ab oblatis, seu obliis, Gall. *Oublies*, *Gauffres*, Germ. *Hippen*, si sint majores.

(48) *Cotanum*, *Cotoneum* malam, Germ. *Kitten*, Gall. *Coin*. *Cotana* dicitur apud F. Laur. in *Anal.*

(48*) *Panoceta*, panacis species, *Rheinoviana*, dicta, quod circa Rhenum facilius crescat.

(49) *Cresso*, *Cardamine*, *nasturtium aquaticum*. Gall. *Cresson*.

præmisso generali fac apparere linguam applicato-
que indice lambentem simula. Pro signo papaveris,
generali præmisso pugnum sursum leva. Pro signo
lili præmisso generali straminei signum adde. Pro
signo rosæ. præmisso generali, signum rubei coloris
adde. Pro signo ysopi, generali præmisso hoc adde,
ut interiora manus expansæ deorsum versa prope
terram teneas; eo quod humilis herba est, et humili-
tatem semper significans. Pro signo abrotani (50),
quod alio nomine *stabwurtz* appellatur, præmisso
generali, ligni signum adde. Pro signo absynthii,
generali præmisso hoc adde, ut duos digitos, id est,
indicem et medium et a cæteris disjungas, et ipsos
quoque ab invicem disjunctos ita moveas. Pro signo
allii, præmisso generali, extende digitum contra os
paululum apertum. Pro signo rafæ (51), generali
præmisso extende indicem sinistre manus, et indi-
cem alterius manus in eo trahes contra te, quasi
radentem simules. Pro signo rapæ, generali præ-
misso, predictum indicem super alium in annulum
trahé.

CAPUT XIII.

De signis aromatum.

Pro signo gingibri, generali itidem signo herba-
rum præmisso, cum pugno dextro in summittate al-
terius simula circumferentem molam; item simula
circunducentem molam; deinde fac apparere lin-
guam, applicatoque indice, lambentem. Pro signo
thuris, fabæ signum præmitte, et postea pollicem
cum sibi proximo naribus admove.

CAPUT XIV.

De signis diversi liquoris.

* Pro signo aquæ, omnes dexteræ manus digitos
conjunge, et per obliquum move. Pro signo bene-
dictæ [aque], præmisso generali extenta manu
signum crucis adde. Pro signo cerevisie præmisso
signo bibendi, modicum sufflū contra dexteram in
longum extensam. Pro signo medonis (52), præ-
misso signo bibendi, manum ori applicabis, lam-
bentemque simulabis, quod et mellis signum est.
Pro signo vini, indicem inflecte et ita labiis adjunge.
Eodem modo etiam signum bibendi facies. Pro signo
potios pigmentatae, quæ claretum (53), id est
tinctranch dicitur a pluribus; conclude utramque
manum, et circunducentem molam, adjuncto vini
signo. Pro signo potionis, quæ est cum melle et
absynthio confecta, ejusdem absynthii signo præ-
misso, itidem vini signum adjunge. Pro signo sina-
pis, pugnum dextrum in alterius summittatecir-
cumfer, quasi molentem simules, deinde pollicem in
minimi digiti extremo articulo pre-
siliare facias. Pro

A signo acetii, indicem in dextera parte gutturis semel
tuntum deorsum trahé. Pro signo vini rubei indi-
cem in gena trahe. Pro signo vini clari, duos digitos
oculo circumpone.

CAPUT XV.

De signis vasorum.

(50) *Abrotanum*, præ- *abrolonum*. Gall. *Aurose*.
(51) *Rafa* et *Rapæ*, in hoc differunt, quod illa sit
oblonga, nec rotunda et alba. Germ. *Relich, Ruben*.
(52) *Mredo*, Meda, aqua mulsa, potio melle mixta.
(53) Vide notam in cap. 13. part. ii. Bernard. in
Ord. Cluniac.
(54) *Cavala*, catinus profundior.
(55) *Justilia*, poculum vinarium, quantum cuique
sufficit potum continens, aliis *justa*, aliis *justella*.

Pro signo scutellæ, manum eleva, digitosque
non conjunctos aliquantulum inflecte, eo quod ipsa
concava sit. Pro signo cavata (54), pollicis summi-
tatem in sinistre manus medium pone; quatuor se-
quentes digitos modicum circumferendo dimittens.
Pro signo cochlearis, tantum digitorum summittates
conunge, et silevantem cum ipso cochleari sorbi-
tiunculanū simula. Pro signo *scyphi*, quem *justitiam*
(55), vocamus, inclina manum deorsum, et ita cavam
tene digitis aliquantulum inflexis. Pro signo pateræ
ex qua bibitur, tres digitos parum inflecte, et sic
sursum tene. Pro signo *cicothi* (56), eodem signo
præmisso, hoc adde ut digitum digito circumferas.
Pro signo phialæ vitræ, præmisso signo pateræ hoc
adde, ut duos digitos circa oculum ponas, ut splen-
dore oculi, splendor vitris significetur. Pro signo vas-
culi, in quo sal habetur, præmisso signo itidem pa-
teræ, adjunge signum salis. Pro signo sportulæ,
præmisso signo ligni cujusvis, digitum sursum ver-
sum incurva, deinde signum panis facias. Pro signo
autem ligni cujusvis, cum extenta manu dextra in
alterius manus et brachii compagine, quasi incidentem
cum dolabro fabrum simula. Pro signo vasis,
in quo acetum portari solet, præmisso praecedenti
signo, adde signum aceti. Pro signo vasis, quod
vulgo *Cannata* (57) dicitur, generali præmisso, hoc
adde, ut, sicut predictum est, digitum incurves,
adjuncto vini signo. Eodem modo facies signum vas-
sis sinapis, addito ejusdem sinapis signo. Pro signo
vasis vinarii, quod a plebe *Zuber* (58) nuncupatur,
generali præmisso, rursus indicem utrumque su-
pra dicto modo incurva, quod commune est omnium
vasorum. que binas aures habere videntur, signum-
que vini ad ultimum adde. Sic etiam vasis, in qui-
bus panis portari solet, semper addendum est panis
signum. Pro signo fustis, quo vinum vel aliud hu-
jusmodi portari solet, generali præmisso signo ligni
pugnis etiam super invicem junctis, humeroque ad-
hibitis ipsum portatorem simula. Pro signo scutel-
lae, in qua micæ recolligi solent scutellæ signo præ-
misso, deinde cum dextra manu in interiori alte-
rius simula recolligentem easdem cum flabelli (59)
ad hoc ipsum aptato. Pro signo predicti flabelli,
præmisso signo ligni, quod postremum est dictum,
adjunge. Pro signo follis, pone pugnum dextrum

(56) *Cicothus*, pateræ species, apud nostrates mo-
nachos.

(57) *Cannata*, poculum vinarium majus, œnophoru-
m German. *Canne, Cantrn.*

(58) *Zuber*, vas vinarium ligneum hic significat;
duo hujus generis vasa nonnihil majora vino repleta
vir robustus ambabus manibus portat. Vox est Ger-
manis nota, alias *Biitschen, Gollen*.

(59) *Flabellum* vox nota, sed hic legendum vide-

super sinistrum, et sicut, qui folle utitur, move cinguli femoralium fac idem signum, et hoc adde, utrumque. Pro signo cuppare vinariae, premisso ligni signo, manum utramque paululum inflexam ad invicem conjunge, et in quantum potest, circumvolve, addito demum vini signo.

CAPUT XVI.

De signis, quæ ad vestimenta pertinent.

* Pro signo staminei (60), manicam ejus tene cum tribus digitis, id est, minimo et duobus sequentibus. Pro signo femoralium, premisso generali signo linei panni, manum in femore deorsum trahe, quasi qui se femoralibus vestit. Pro signo froci, manicam ejus tene eodem modo, quo staminei manica tenenda est. Pro signo pellicii, de una omnes digitos expande, et ita in pectore positos contrahe, quasi qui lanam constringit. Pro signo gunellæ (61), premisso signo froci, addite signum subtilis (62), pratermissis tamen crucis signo. Pro signo calceorum, digitum digito circumfer, quasi qui calceos cum corrigia ligat, addito signo diei. Pro signo nocturnalium calceorum hoc adde, ut manum in maxillam ponas sicut dormiens. Pro signo pedulium fac idem signum quod et pro calceis, et hoc adde, ut cum digitis teneas manicam froci. Pro signo pedulium villosorum, qui usitato more *Cucina* vocantur, idem quod pro calceis diurnis premissum est, facies, addito pellicii signo. Pro signo filtrionii (63), nihilominus signum calceorum facies hoc addens, ut cum duobus digitis manum sinistram, ubi magis est spissa, contingas. Pro signo fasciolarum, inculatum calceorum signum premissum, addito, ut utrumque indicem tibie circumferas. Pro signo cooptorum (64), fac idem signum, quod est pellicii, et hoc adde, ut manum in brachio deorsum trahas rursum, quasi qui cooptorio se contegit. Pro signo cotti (65), trahe manum per brachium eodem modo, quod supra, et hoc adde, atcum digitis teneas manicam froci, exteriorem manum mento suppone, et indicem sibiique proximum deorsum versus paululum commove, quod est signum capræ deinde subjunges expandendi signum. Pro signo stragulae (66), quæ subternitur, et *Lna* vocatur a S. Beredicto (*Rg.* cap. 55, 17), primo froci signum, deinde dormiendo fa ito, postremo manum commovendo expande; quod aliquod involutum expandendi signum est. Pro signo capitalis, quod vulgariter *Cussinum* appellatur, leva manum et summitates digitorum inflexas, quasi ad volandum commove, postea pone manum ad maxillam, sicut dormiens solet. Pro signo culcitrae similiter facies, addito signo expandendi. Pro signo zonæ, sive corrigia ad staminum digitum digito circumfer, et de utroque latere confer digitos manus utriusque, quasi qui se corrigia cingit. Pro signo tur flagellum, id est scopula, quod ex pluribus virgis simul junctis fiat. At si ex plumis, aut avium pennis, recte *flabellum* dici potest.

(60) *Stamineum*. Vide *Cangium*.

(61) *Gunella* diminutivum ex *guna*, quod vestem pelliceam sive guifeat.

(62) *Subtile* vestis sui diaconorum, quæ et stricta unica, dicitur.

ut manum deorsum in femore trahas propter femoralia et caligas, quibus hoc ipsum cingulum est inserendum. Pro signo acus, cum pugno percute pugnum, quod metallum significat, et postea simula quasi in una manu filum tenes, et acum in altera et mittere velis filum per foramen acus. Pro signo cultri, trahe manum per medium alterius palmæ, quasi qui cum cultello incidit aliquid. Pro signo vaginalæ ejus; summittatem manus dexteræ per alterius manus longitudinem impinge, quasi qui cultrum nituit in vaginam. Pro signo pectinis, tres digitos trahe per capillos, quasi qui se pectit. Pro signo tabularum, in quibus notavi solet premisso generali ligni signo manum sinistram expande, et quasi scribentem in ea simula. Pro signo tabulæ, premisso signo generali ligni, manus ambas complica, et ita complicatas simula evolve. Pro signo graphii, cum pugno percute pugnum, et cum tribus digitis scribentem simula. Pro signo scalarum (7, premisso signo metalli, hoc adde, ut cum duobus digitis medio scilicet et indice postrema pedis conclusas. Pro signo chirothecarum, manu dextera super alteram ducta, induentem eascum extensionesimulabis. Pro signo lapidis, inflexos quatuor dextræ digitorum manus temporibus appone, ac si petra aliquid tundere velis.

CAPUT XVII.

De signis ecclesiasticorum.

* Pro signo alterius, cuiuslibet lapidis signo premisso, signum sanctæ crucis adde. Pro signo speciali principali altaris, generali premisso hoc adde ut omnes digitos disjuntes et inflexos in altum erigas; quod magnum aliquid nonnunquam significat. Pro signo altaris coiustibet virginis, generali premisso, trahe indicem in fronte de supercilium ad supercilium, quod est signum virginis vel mulieris. Eodem modo fac signum S. Marie adjunge signum regis et crucis. Pro signo altaris S. Michaelis, generali premisso levam manum et summitates digitorum inflexas, quasi ad volandum move, quod signum angelorum eo quod volare creduntur. Pro signo altaris S. Joannis Baptiste, generali premisso manu cervici impone propter decollationem, quod commune est omnium, qui tantum martyres, non etiam pontifices fuerunt. Pro signo altaris S. Petri, sive omnium apostolorum, generali premisso, manum dextram ab humero dextro deorsum usque in lineum pectoris trahe, eodemque modo de sinistro ad dextrum propter similitudinem pallii, quo episcopi utuntur; addens hoc, ut manu cava coronam in capite similes. Pro signo episcoporum et confessorum generali signo premisso adde signum praediti

(63) *Calcei filtrati*.

(64) *Cooperatum* lege *cooperorū*: sic enim legitur in ms. S. Victoris.

(65) *Cotum Coton*, i ulcitra.

(66) *Stragula*, pannus hic lanceus, qui culcitram supersternitur, et quo etiamnum mosachi reformati utuntur.

(67) *Scala* forte pro *Scilla*, seu *Skilla*, campanum.

pallii, et insuper pastoralis baculi. Pro signo con- fessorum, qui non fuerunt episcopi, generali premisso, adde signum pallii. Pro signo altaris S. Pauli apostoli, generali promissio adjunge, ut indicem infra anteriores capillos prosilire aliquantulum facias, eo quod ipse calvium habuisse referatur. Pro signo altaris S. Laurentii, premisso generali adde signum caloris et cratis. Pro signo altaris S. Benedicti, sive aliorum qui abbates fuerunt, generali premisso, adde ut capillum super au- rem pendentem cum duobus digitis, id est indice et medio apprehendas, quod etiam est signum cuiuslibet abbatis. Pro signo altaris S. Crucis, indice super indicem posito, ipsam crucem simulabis. Pro signo capsae, omnium utriusque manus digitorum summitates, exceptis pollicibus vicissim sibi conjungas, deinde martyrum signum facias, postremo va- ginæ signum addas. Pro signo calicis, cum leva signum patere facito, etcum dextra desuper signum crucis exprimoto. Pro signo patene extremitatem indicis pollicis articulo præponas, ac si rotunditatem ejus innotescere velis. Pro signo oblate hoc tantum differt, ut eundem indicem prædicto quoque articulo postponas. Pro signo fistulæ, sive arundinis, ex qua sanguinem Domini percipere solemus, premisso signo metalli summitate indicis ad os applica, quasi ex ea bibere velis. Pro signo corporalis, premisso generali signo panni linei, id est, ut utriusque manus digitos super invicem positos, semel et se- cundo retrahes; hoc adde, ut pollicis ac indicis summitates conjunctas ori reverenter adhibeas, reliquis tribus extensis; que etiam adhibitus digitorum ad os, signum est communicandi. Pro signo panni ad offerendum aptati, generali signo premisso panni, adde insuper manus deosculationem. Cum eadem quoque osculatione, offerendi signum facies. Pro signo thuribuli, premisso signo metalli, hoc adde, ut tribus digitis ipsum moveri paululum simules. Pro signo candelabri, item generali signo premisso metalli, hoc adde, ut tribus digitis ab invicem disjunctis, ac deorsum versis, pedes simules. Pro signo acervæ, manus aliquantulum inflexas compones, deinde numerantem denarios simula (quod est signum argenti) postea cum duobus digitis na- rium extremitatem tangas, addito ad ultimum signo..... Pro signo bacinorum 68 generali premisso metalli signo, scutellæ signum adjunge.

CAPUT XVIII.

De signis missarum et horarum.

* Pro signo missæ signum crucis extenta manu facias. Pro signo majoris missæ signum magnæ rei ad e Simili modo pro matutinali signum parve rei. Pro signo missæ defunctorum hoc adde, ut indicem

A per obliquum gutturus trahas, quod et defuncti si- gnum est. Pro signo matutinorum nocturnalium signum crucis facias, deinde signum dormiendi, postremo magna rei. Pro signo matutinarum laudum, similiter hæc duo priora præmette, postea parvæ rei signum adde. Pro signo prime, premisso crucis signo hoc adde, ut pollicis ac indicis summi- tates conjungas. Pro signo tertiae signo crucis præmisso, hoc adde, ut extenta manu sinistra cum duobus digitis per medium indicis sibique proximi, id est, medii tractum facias. Prosigno sextæ, signum in proxima junctura facias. Pro signo nonæ idipsum in sequenti facias. Pro signo vesperæ, premisso crucis et magnæ rei signo, contra digitum sufflare debes, quod non tantum calorem, sed et diem significat: deinde manu parumper inflexum cele- ritate evole quod rem factam significat vel finitam: ideoque huic horæ adjungitur, ut diem jam finitam demonstret. Pro signo collationis, premisso signo lectionis, omnesque digitos in unum conjunge, quod significat omnes fratres in unum convenisse. Pro signo completorii, premisso crucis signo, dormien- di signum adjungito.

CAPUT XIX.

De signis sacerdotalium indumentorum.

* Pro signo cappæ, utraque manu sinula te eam tenere, et sic quasi ad induendum eam movere. Pro signo casulae hoc tantum differt, ut signum crucis prefato adjungas. Pro signo humeralis, premisso signo linei panni, hoc adde, ut manus ex utraque parte capitis positas deorsum trahas. Pro signo albae tribus digitis vestitum in pectore apprehende, et deorsum parumper trahe. Pro signo fanonis (69) vel mappule manuam sinistram sub brachio comprehensam parum deorsum trahe. Pro signo dalmatice, dictum fanonis signum facis, addito in fronte crucis signo. Pro signo subtilis (70), manicanam sinistram circa brachium distentam constringes, addens in pectore crucis signum. Pro signo pallii, premisso panni signo, hunc rei signum adde. Pro signo cortinae, panni signum præmitte, deinde dextre manus exteriora super alterius interiora ponas, mox ab invicem æqualiter disjunge. Et in ipsa disjunctiæ aliquantulum leva, quasi suspensa significes. Pro signo dorsalis (71), quod est de pallio, pallii quoque signum præmitte, deinde prædicto modo manus tenens disjunge sicut pro cortina. Si autem est de lana, froci signum præmitte. Pro signo tapetis item froci manicanam tene, et premisso signo pellicii manum extensam paulatim a pectore trahe. Idem facies pro signo bancaliū (72), prætermissò tamen signo pellicii. Pro signo festivitatis fac primo signum lectionis, et

bastilibus dependentia.

(68) *Bacillus*, Italis *bacino*, Gall. *bacin a Bacca*, quæ vas vel urceum significat.

(69) *Fano*, etsi mappam sonet, hic pro mani- pu' usurpatum: quod antiquitus ministri sacri in manu sinistra mappulam lineam gestarent; alias *To Fano*. Sindon, mappa ex Germanico *Fah tem*, vel *Fanen*, quo vocabulo etiamnum dicuntur vela ex

(70) *Subtile* vestis subdiaconi. Vid. suvra.

(71) *Dorsale*, Pallium, sive aulæum, quod parie- bus appen-situr, sic dictum, quod sedenti ad dor- sum appensum sit.

(72) *Bancarius*, banci seu subsellii stragulum, ta- pes, quo scannum, seu bancus insternitur.

postea profer omnes digitos utriusque manus, deinde indicem, cum medio, ceteris inflexis. Pro signo matte (73), generali signo herbarum præmisso, manicam tene, et signum expandendi adjunge.

CAPUT XX.

De signis, quæ ad divinum obsequium pertinent.

* Pro signo lectionis, manu et pectoris digitum indicem impinge, et paululum attractum ita fac resiliere, quasi qui folium codicis erexit. Pro signo responsorii, articulo indicis pollicem suppone, et ita fac eum prosilire. Pro signo versus, articulo minimi digiti pollicem suppone, et hoc, quod præmissum est, de saliente adde. Pro signo antiphonæ, summittatem pollicis ac minimi digiti conjunge, et sic parum pollicem deorsum trahe. Pro signo Introitius, pollicem et ei proximum profer summittibus eorum junctis, contra os inanum applica, ac demum missæ signum adjunge. Pro signo *Gloria*, digitos omnes dextræ manus inflecte, eamdem manus ori applica, quod cantum significat. Pro signo *Alleluia*, leva manum et summittates digitorum inflexas, quasi ad volandum move propter Angelos; quod ut creditur, ab Angelis in celo cantatur. Pro signo *Prose* (74), quam quidam *Sequentiam* vocant, leva manum inclinatam, et pectore eam amovendo invertit, ita ut quod prius erat sursum, sit deorsum. Pro signo responsoriū; trahe manum per ventrem deorsum, quod tractim fieri semper significetur et prædicto modo manum ad os applica. Pro signo Offertoriū, præmisso generali signocantus offerendi, signum adde. Pro signo *Communionis*, item generali signo præmisso cantus, signum communicandi adde.

CAPUT XXI.

De signis librorum.

* Pro generali signo librorum, extende manum, et move, sicut folium libri moveri solet. Pro signo Libri Missalis, generali signo præmisso, adde, ut manum dextram extentam inter medium pollicis et indicis alterius manus quasi ferrum limando trahas: hoc etiam cujusque rei est, quam in frequentia habemus. Pro signo libri *Epistolaris*, generali signo hoc adde, ut signum crucis in pectore facias. Pro signo textus Evangelii, præmisso generali signo, hoc adde, ut signum crucis facias in fronte. Pro signo libri, in quo legendum est ad Nocturnos, præmisso generali signo et libri et lectionis, hoc adde, ut manum ad maxillam ponas. Pro signo antiphonarii, generali præmisso libri signo hoc adde, ut omnes digitos manus dextræ inflectas propter neumas (75), in eo inflexas; postea pollicem in medio indicis articulo prosilire facias. Pro signo libri *Gradualis* eodem modo, quo prædictum est,

(74) *Matta*, storea, teges; in mattis dormiebant monachi.

(75) Libri Rituales Ecclesiastici eam orationem, quæ in missa canitur ante Evangelium in majoribus festis *Prosa*, seu *Siqueliam* vo. ant.

(76) *Aenma*, Jubilus, productio cantus in finali littera antiphonæ.

(77) Ex hoc loco colliges monachorum capillos

A omnes digitos incurves. Pro signo Regulæ, generali præmisso, hoc adde, ut capillum 76: super aurem pendente cum duobus digitis apprehendas, propter duo nomina, quibus abbas vocatur et dominus; quia et S. Benedictus auctor regule hujus erat et offici.

Pro signo hymnarii, generali præmisso adde, ut policem et indicem dextra manus proferens, summittates eorum conjungas quo præsens tempus vel quod primum est, significatur, et hoc signo ad hymnarium propter hoc solum verbum inventum est, id est, *Primo dierum*. Pro signo Psalterii, generali præmisso, hoc adde, ut summittates digitorum dextræ cava manu in caput ponas, propter similitudinem coronæ, quam rex solet portare:

B quia David auctor psalmorum rex erat. Pro signo libri prophetarum, generali præmisso, hoc adde, ut manum directam trahas per capillos contra aurem dextram, quod senectutem significat. Pro signo bibliothecæ, generali præmisso, hoc adde, ut proferas omnes digitos manus utriusque. Pro signo epistoliarum Pauli, præmisso generali, adde signum calvi.

Pro signo librorum Job, generali præmisso, mentum cum dextra tene, deinde eamdem dextram expansam super pectus ponas, quod est signum infirmitatis. Pro signo Glossarii, generali præmisso,

C adde signum lectionis, postea omnes digitos dextræ in unum conjunge, quod omnes fratres significat convenisse. Pro signo libri sequentiarum, generali præmisso, signum adde Mar'yris. Pro signo libri Breviariorum, generali præmisso, indicem per obliquum super nares trahe, obtruncata rem simulans. Pro

signo libri consuetudinum, generali præmisso, vestem contra pectus comprise. Pro signo pergamini, signo generali librorum præmisso, hoc adde, ut digitus utriusque manus conjunctis, manum manu circumferas, quod etiam est signum signorum.

Pro signo rotule (77), digitum digito circumfer, ac deinde scribentem simula. Pro signo Brevis (78), primos articulos quatuor digitorum inflece, itemque scribentem simula. Pro signo Martyrologii, summittatem pollicis per summittates ceterorum digitorum dextræ quasi computando celeriter trahe, incipiens a minimo. Pro signo libri sacerularis, quem aliquip compositus Paganus, generali præmisso signo libri, hoc adde, ut aurem cum digito

D tangas, sicut canis cum pede pruriens solet; quod nec immerito tali animantis infidelis comparatar, quod etiam signum est canis. Pro signo analogi (79), præmisso ligni signo, conjunctisque manibus singul et inflexis, interiora ipsarum faciei oponere. Pro signo ligni ad lumen tenendum compo-

si, manum sinistram extendere, interiora ejus sursum vertens, alteramque in junctura manus brachii ex integro raso non fuisse. Cui adde quod pectines eis ad usum concedebarunt, ut ex seqq. patet.

(77) *Rotula* Rotulus, scheda, charta in speciem, rotulæ seu rotæ convoluta.

(78) *Brevis*, inventarium, charta continens indicem, etc.

(79) *Analogium*, pulpitum, ambo.

super ipsam erige. sicut vides ipsum instrumentum Arum, præmisso generali, pugnum super pugnum esse factum, et adde luminis signum. Pro signo formulæ, præmisso ligni signo, manum inanem extende, ac sic procumbendi in terram facias signum, quod etiam signum est venie.

CAPUT XXII.

De signis personarum.

Pro signo domini abbatis, tac idem signum, quod de Regula est præmissum. Pro signo monachi cum manu tene capillum eucullæ. Pro signo inclusi, adde signum fenestræ, id est signum splendoris. Pro signo monachi, qui est nutritus in monasterio, generali præmisso, digitum minimum labiis admove, pro eo quod ita sugit infans. Pro signo prioris, simula cum duobus digitis scillam tenere, et ita eam sonare. Pro signo Majoris, magna rei signum adde. Pro signo claustralium prioris, generali præmisso, indicem deorsum verte, et circumfer quasi gyrando. Pro signo adjutoris illius, item generali præmisso, digitum minimum extende, eo quod per eum semper parva res significetur. Pro signo armarii et Praeceptoris, generali præmisso, adde signum cantandi et pulsandi; quia ipse in duodecim lectionibus ad majorem missam, cuius officium est, primam scillam incipit pulsare. Pro signo (80) Circatoris, signo generali monachi præmisso, predicto, modo indicem profer. Pro signo custodis ecclesiæ, generali præmisso, cum manu simula campanam sonare. Pro signo camerarii, generali præmisso, simula denarios numerantem. Pro signo cellararii, generali præmisso, simula in manum clavem tenere, et quasi sera infixam immittere. Pro signo Granarii, qui annonam recipit et servit, simula cum ambabus manibus, quasi alicui vasi annonam immitteres ad metendum. Pro signo Hortularii, generali præmisso, indicem inflecte et attrahé, sicut qui rastrum de terra trahit. Pro signo custodis hospitiū, ubi hospites, qui sunt ditiores, recipiuntur, generali præmisso, simula de manu gladium trahere. Pro signo eleemosynarii, qui recipit pauperes, trahē manum de humero sinistro in dextrum latus, sicut corrigia pere solet a pauperibus portari. Pro signo infirmarii, qui obsequitur infirmis, generali præmisso, adde signum infirmitatis. Pro signo refectorarii, generali præmisso, fac signum refectionis. Pro signo custodum Juvenum, præmisso generali, admove digitum minimum, quod est signum juvenis, et indicem pone ad oculum, quod est signum videndi. Pro signo magistri noviti, trahē manum obliquam per capillos contrafrontem, quod est noviti signum et alicujus novæ rei, et adde signum videndi. Pro signo alicujus bene litterati, vel etiam pro signo sciendi, cum summitate indicis in pectore aliquantulum frica. Pro signo Prapositi, generali præmisso, fac indicem premire in fronte, quod est signum bovis, eo quod ipse sit talium provisor. Pro signo magistri cementario-

pone vicissim, quasi similes construentes murum. Pro signo senis, trahē manum directam super capillos contra aurem dextram. Pro signo Marescalci, cum duobus digitis tene capillos anteriores propter jubar, quas habent caballi. Idem est signum caballi. Pro signo asinarii, summitatē pollicis ad aurem pone, cæterosque digitos porrectos move, sicut asinus aurem, addito signo videndi. Pro signo compatriotæ vel consanguinei, tene manum contra faciem, ita ut medium digitum naso imponas, propter sanguinem, qui inde nonnunquam fluit. Pro signo patris, eodem præmisso, senis signum adde. Pro signo fratris, præmisso item consanguinitatis signo, parvæ rei signum adde. Pro signo matris, idem fac adjuncto signo mulieris. Pro signo sororis idem fac quod et matris, adjuncto parvæ rei signo. Pro signo Clerici digitum auri circumfer, quasi gyrando, propter similitudinem coronæ, quam in capite Clericus habet. Pro signo Laici, mentum tene cum dextra quasi barbam trahens. Pro signo hominis, qui alterius est lingua, cum digito labia tange, propter loquaciam. Pro signo tutoris præmisso signo Laici, indicem dextrum super indicem sinistrum in modum crucis pone, sieque movens quasi qui subula perforat, suuentem simula.

CAPUT XXIII.

De signis diversarum rerum.

Pro signo omnium, comprehende capillos in fronte. Pro signo loquendi, contra os tene dextram, et ita eam move; hoc est signum etiam legendi. Pro signo audiendi tene indiceo contra aurem. Pro signo nesciendi, cum indice erecto labia tange. Pro signo obliviscendi, indicem de aure dextra ad sinistram transfer. Pro signo mantiendi, indicem super labia positum trahē. Pro signo osculandi, indicem labiis impone. Pro signo derelictæ consuetudinis, vel alterius rei interdictæ, sive quæ jam defecerit, indicem dexterum ante extremitatem sinistri dimitte, quasi cum cultro aliquid amputantem similes. Pro signo vestiendi, maxime cum alba, per pectus manum trahē deorsum. Pro signo exuendi vestem, quoadtutus eis, cum pollice et iudice a pectore trahē. Pro signo discalciandi, præmisso signo corrigiæ, adde signum exuendi. Pro signo lavandi pedes, ambarum manuum interiora ad invicem committit, et paululum frica, quasi lavantem similes. Pro signo boni, quidquid sit et bonum et pulchrum dixeris, plicem in maximam, et sequentes duos digitos in alteram, et ita fac eos in extremitate menti blande collabi. Pro signo mali, digitis sparsum in faciem positum, simula unguem avis aliquid lacerando attrahentis. Pro signo innuendi, sive apportantili aliquid, quatuor digitos more solito contra faciem move. Pro signo negationis, summitatē medii digiti, pollici pone, et ita fac prosilere. Pro signo celeritatis, extende

(80) Circatores dicti, ad quos monasterium obeundi cura spectabat, eorum officium hic lib. II pluribus explicabitur.

manum dextram, et pone super sinistram in modum seræ, et ita eam celeriter move, quasi qui seram trahit. Pro signo tarditatis, de umbilico trahere manum paulatim super ventrem tuum. Pro signo irascendi, cum quatuor digitiis quasi prurientem simula. Pro signo delinquendi, digitis dextræ manus æqualiter compositis, pectus pulsat, ac si penitentia compungaris, hoc adjungens, ut iterum cum indice pectus tangas, quasi temetipsum accuses. Si vero alium accusare volueris post pulsatum proprium pectus, predictum indicem contra illum verte, veluti cum peccasse demonstres. Pro ejusque rei signo, quod facta sit, dexteram parumper inflexam contra pectus tene interiori parte sursum versa, sicut eam celeriter sursum evolve. Pro signo liberenter faciendi, carnunculam sub mento dependente duabus digitis comprehendere. Pro signo similitudinis, exteriora manus dextra in dextra maxilla deorsum trahas, deinde interiora in sinistra eodem modo. Pro signo dividendi, duos digitos, id est indicem et medium, per medium sinistram manus trahas. Idem est etiam signum contuam. Pro signo ungendi infirmum, premisso signo infirmi fac cum pollice in medio palmarum signum crucis. Pro signo lacrymandi, indicem oculo suppositum bis deorsum trahere. Pro signo vocabuli alicujus, id si queras, quis vocaris? cum summitate ijdicis caput in dextra parte tangas, deinde manum contra eum, quem interrogas, extantem aliquantulum move, quod semper est signum querendi. Pro signo luminis extinguendi, premisso luminis signo, mortui signum adjunge; hoc est indicem per obliquum gutturis trahere. Pro signo cœmeterii, indicem inflexum attrahe, itemque mortui signum adde.

GAPUT XXIV.

De signis adficiorum.

Pro signo adficiorum enjusvis summittibus digitorum inter se compositis et erectis, manus inferius dis jungas, ac si tecti similitudinem exprimere velis. Pro signo ecclesiæ, generali premisso, signum crucis adde. Pro signo (81) Capitolii, generali premisso, signum, quod pro venia facis adjunge. Pro signo auditorii, premisso generali, indicem auri appone, quod confabulandi vel audiendi signum est. Pro signo dormitorii, premisso generali, signum dormiendū addes. Pro signo refectorii, generali premisso comedendi signum adde. Pro signo necessarii [latrinae], premisso generali, indicem ventri appositum deorsum trahere. Pro signo calefactorii, signum caloris adde. Pro signo camere, premisso generali, numerandi signum adde. Pro signo infirmarie, signum ægrotandi adde. Pro signo coquinae, premisso generali, signum caloris, comedendique adde, ad differentiam calefactorii. Pro signo armarii (82), signum libri adde. Pro signo claustræ, generali premisso, indicem deorsum verte circum, quod est signum circumveundi. Pro

A signo celae novitiorum, generali premisso, signum novæ rei adde. Pro signo processionis, indicem super indicem in modum crucis pone, adjungens signum circumveundi. Pro signo ceræ, manibus ad invicem coæquatris candelas facientem simul. Pro signo candelæ idem facias, addito caloris signo. Pro signo majoris premitte signum ceræ, et in sinistrum brachium cum manu dextra stringe. Pro signo candelæ in modum circuli contortæ, premisso generali, indicem contra manum sinistram circumfer, addens signum caloris. Pro signo laternæ, premisso generali signo justitiae, signum splendoris adde. Pro signo absconsæ, signo justitiae ac caloris facto, signum caloris adde.

* Pro signo scriptorii, positio generali signo ligni, manus extensas super utrumque genu æqualiter ponas, adjungens scribendi signum. Pro signo holocausti (83) generali positio aquæ, signum scribendi adde. Pro signo minii signum rubei coloris pone, item scribendi signum addito. Pro signo punicis pone generale signum lapidis cum pugno dextro in interiori parte sinistre extensa, purgantem pergamenum simula. Pro signo pennæ, signo volandi premisso, iterum scribendi signum adde. Pro signo circini, in medio manus sinistra indicem dextrum pone, et medium ad instar ejus circumfer.

CAPUT XXV.

De signis ferramentorum.

* Pro signo ferramenti ad oblatis faciendas facti, positio generali signo metalli, exteriora utriusque manus ad invicem conjuncta rursum disjunge. Pro signo forcipis, generale pone metalli signum, item indicem et medium primo disjunctos conjunge. Pro signo rasorii, sive novacæ premisso cultelli signo, indicem dextrum super indicem sinistrum in modum crucis pone simulans acumentem in ea. Pro signo securis, dolabri, runcinæ, terebri, planæ, premisso signo metalli, simula quod competentius possis, operantem in eis. Pro signo subulæ, premisso metalli signo, indicem dextrum super indicem sinistrum in modum crucis sicut movens, quasi qui cum subula perforat, simula. Pro signo auri, premisso signo metalli, adde signum rubei. I ro signo argenti, premisso generali signo, simula cunnerantem denarius. Pro signo teris, premisso signo auri, adde signum metiendi. Pro signo stanni, premisso signo argenti, adde, ut supra, signum metiendi. Pro signo plumbi, premisso generali signo, adde signum spissi. Pro signo freni, premisso generali signo metalli, medium digitum contra os apertum porrige, ceteris digitis complicatis. Pro signo sellæ, cum manu dextra humerum sinistrum duabus vicibus pulsa, adjungens signum caballi. Pro signo baculi, premisso signo ligni, dextram in pugnum conclusam profer, quasi ipsum baculum tenens. Pro signo si-

(81) *Capitolum pro Capitulo*, seu loco in quo monachi de disciplina monastica acti veniebant.

(82) *Armarium pro bibliotheca* positum, unde et

Armarius bibliothecæ prefectus, de quo hic lib. II agitur.

(83) *Holoëustum pro incaustum, atramentum.*

gilli, præmisso signo brevis conclude pugnum. dextrum in manu sinistra, sicut qui sigi lum cere imprimit. Pro signo caldarii, præmisso signo metalli, utrumque indicem curvatum sursum tene. Pro signo ferramenti, quo caldarius suspenditur; utrumque indicem in modum catena invicem junge. Pro signo sartaginis, præmisso signo, dextram a junctura sinistra per brachium sursum trahe. Pro signo ollæ, quæ est de metallo, præmisso generali signo metalli, adde signum justitiae: si vero est de terra, præmisso generali signo justitiae, indicem curvatum attrahet, quod est terce signum. Pro signo fulciniæ, præmisso generali signo metalli, cum indice sibi que proximo curvatis, simul carnes trahentem cum ea. Pro signo forcipis, indicem super indicem inversum pone, et utrumque move in modum illius ferramenti. Pro signo emunctorii præmisso generali indicem et medium disjunctos extende, addito signo luminis. Pro signo cymbali, præmisso generali simula illum percipientem cum malleo. Pro signo tabule, quæ ad loquendum percuntur, præmisso signo ligni, simula eam percipientem. Pro signo ridendi indicem et medium disjunctos ad os porrige. Pro signo sanguinis de naso fluentis, præmisso signo consanguinitatis, frica subtus nasum indicem curvato, sicut solet sanguis effluere. Pro signo vomendi, dextram inversam mento suppone, et celeriter in aerem move. Pro signo caballi, cum duobus digitis tene capillos anteriores. Pro signo asini, summitatem pollicis ad aurem pone, cæterosque digitos porrectos move, sicut aurem asinum. Pro signo muli, præmisso signo caballi, adjunge signum asini. Pro signo ovis, cum duobus digitis simula tendentem oves cum forcipe. Pro signo arietis hoc adde, ut indicem curvatum juxta aurem dextram teneas. Pro signo capræ, exteriora manus nento suppone, et invicem sibique proximum deorsum versos paululum commove. Pro signo porci, pugnum fronti imprime. Pro signo catti, digitis componentem grenones 8*i* siuula. Pro signo cervi utriusque manus omnes digitos fac quasi cornua prominere. Pro signo leporis, indicem sibi que proximum juxta aurem retro extende, et sicut lepus aures commove.

Et ut conclusionem de talibus faciam, quidquid ^D hujusmodi signare vulneris generali semper præmisso, sequentia adjungito. His de novitorum instructione præmissis, per ordinem dicenda est ea disciplina, qua jugiter ille tenetur, qui nobiscum voluerit conversari.

CAPUT XXVI.

Quomodo se levet frater ad nocturnos, et quomodo orationem agat.

(*tr. var.*) Primo igitur ad nocturnos auditio signo illio se levare festinat, et priusquam cooperatorium de jiciat, sedens in lecto induit se cucullam, cruraque

(85) Barbam que infra nares est, seu mystacem significat, de quo jam superius.

(85) Id est, post meridiem dormiunt: unde Meridianam facere dixerunt, pro dormire in meridie.

A legit cum illa, antequam levet ante lectum. Postquam vero surrexit, ita stando pellicium aliud super cucullam, si vult, occulte tamen induere poterit. Ipsum quoque lectum non ita negligenter dimittit, ubi sed honeste cooperatorium desuper extenendo componit. Capitale totum ecculat sub illo, dein froccum induit, et si opus est, duos fratres sibi proxime dormientes cum sonitu excitare non negligit. Nam si non excitati ab illo, communis fratrum orationi non interfuerint, in crastino illis solito more in capitulo veniam petentibus ipse etiam veniam petit: si interrogatur, quis in proximo dormierit? id ipsum debet facere, quando fratres meridiani (85). (*tr. var.*) In aestate necessarias non intrat, nisi e. caput capello cooperiat. In dormitorio autem neque in die, neque in nocte, * excepto post completorium, si sibi libererit, hoc non custodit.

In memoria jugiter debet habere, in gradum dormitoriorum sputum non projicere Nili omnino de vestimentis suis in claustrum ponere, antequam tres orationes finiantur Tabulam aut antiphonarium non inspirere. Ante pueros vel si illi in loco non sunt, ante illum juvenem, qui cum laterna ultimus subsequitur fratres, colet venire in ecclesiam prius tamen lotis manibus, si necesse habet, vel si ad invitatorium vestiri debet, et quandiu scilla pulsatur procumbens, vel si talis est dies inclinatus, quidquid vult, orat. Locum autem hujus ordinis unusquisque sortitur pro tempore sue conversionis. Si est novitius, sive ille sit monachus, vel adhuc non consecratus inter suos compares (86) ad gradum est. Ab his tandem juxta gradum spatium relinquitur, per quod in alteram chori partem eatur; gradus... qui posteriora chori debent occupare, per minorem chorum solent intrare. Si est juvenis, cum custode suo inter fornitas (87) locat se post novitios, admixtis pro ordine suo etiam aliis fratribus, et unusquisque eorum, qui inter formas solent orare, non solum in isto, sed et in alio tempore, si illo modo potest, debet observare in ea chori parte, cui ipse deputatus est, orationem facere. Quis autem ordo juvenum cum custodibus suis in omni loco habeatur in capite quod de utrisque eorum in sequenti libro est scriptum (cap. 22), plenius inventur.

Si vero est de his, qui in ordine sunt altiores, locum habet in aliquo sedilium ad parietes. Si est unus seniorum, in utrolibet cancellio occidentalium. Et si procumbendo oratur, ipse super scannum, quod ante pedes positum est, sustentatur. Si ad dextrum parietem locum habet, super sedile aliquantum un transversus jacet. Si ad sinistrum, ulnas ponit super scannum; item versus ad latus dextrum. In neutro autem pariete, sive stando oreatur, sive procumbendo, nunquam alii est collateralis. Quotiescumque oratio stando agitur, frater, si im-

(86) *Compares* legendum, non *compates*, ut mendose ms. habet.

(87) *Forma*, sella, solium canentium in choro.

becillis est aliquantulum, uti non prohibetur; sed hoc tardi, donec scilla dimittatur. Si autem invalidior est, et litteratus, infra spatium idem in minori choro potest sedere, sed in secretoire parte; attamen dimisso signo ad tres orationes, choro, si præ multitudine potest, debet interesse, sive tunc in ordine suo, sive non possit stare. Si vero est illiteratus, extra chorum interim sedet, ab introcuntum tamen oculis remotus. Juvenis minus validus, si in choro stare ad orationem incepit, usque post tres orationes perstabit, et tunc licentia signo infirmitatis accepta sine custode minorem chororum intrabit. Quod si custos ejus tanta infirmitate eum præsenserit laborare, ut nequaquam in choro valeat hoc per spatium perdurare, mox ut eccliesiam ingressus fuerit per majorem in minorem chororum eum ducat, ibique sint donec scilla dimittantur, juvene sedente, custode autem juxta eum ad orationem inclinante. Postquam tres orationes stando fecerint, juvenis accepta (ut predictum est) licentia, ibi remanet. Custos vero ad stationem suam scedit. Juvenis, qui conventum de dormitorio subsequitur, et ad cuius ingressum, scilla dimittitur, lumine quod attulit, extincto, laternam super gradum ponit, si locum inter alios juvenes ad orationem esse non cernit, in medio spati, quod juxta Novitios relictum e-se, præmissum est, cum custode suo ad quod tres orationes se locat, ita, ut si quis post illum intrat, locum orandi habere valeat.

Procombendo autem ad orationem super cubitos et genua fructuum post tergum attrahit, ne ita pendeat super pedes ad terram. Modus autem hujus orationis solet esse, ut in unaquaque vice, quilibet frater orationes tractim possit cantare. Quod si multum observatur, quandocumque a fratribus simul vel sigillatum tres agnatur, excepto ad completorium quando unaquaque citius finitur. Ergo ubi quisque intra pulsationem scillæ stando vel procombendo oravit, ibi primam faciens in secunda parum ad sinistram sedit, in tertia iterum ad priorem locum reddit; si tamen talis est locus, ubi haec secessionum vicissitudo observari potest, sicut inter parietes et formas. Ubi autem adeo sunt conferti, quod ad neutrum latus a quoquā potest divertiri, ab hac lege sunt liberi. Itaque ad duas vices hujus orationis, signo a priore facto, unusquisque se erigit, et in eodem loco stans signo sanctæ crucis se munit et inclinat. In tertia vero vice postquam erectus se benedicens ubicunque stet, si spatium habet ad sinistram parum divertens ante et retro facit, et hoc ad omnes orationes observat, quas vel solus, vel cum conventu simul posito agit.

CAPUT XXVII.

Quod eisdem orationibus quæ ante nocturnos fiunt, interesse debet.

Oportet autem eum sollicitum esse, ut istis tribus (88) Phlebotomi *minuti*, seu *sanguine minuti* plures in his Constit. nominantur.

A orationibus intersit, quæ, sicut dictum est, signo dimisso fiunt. Nam si his vel saltem ultimæ earum non interfuerit in Capitulo veniam petit. Quod si ad primam orationem in choro non interfuit, potest ad duas reliquas interesse, ita tamen ut ad alium chorūm tunc non transeat; sed hoc in uso non debet habere. Ad tertiam non intrat, sed ante ad chorūm eam facit, et a venia liber erit. Attamen si et hoc in usu habet, inclamat.

CAPUT XXVIII.

De frater qui post finatas tres orationes lectos in dormitorio, et fratres extra chorūm perlustrat.

* Finitis his tribus orationibus, frater ad hoc deputatus, qui supra dormitorium in vicinitate ostii dormiens, illud suo in tempore claudit et aperit, absconsam illuminat, quam secum de dormitorio attulit, rediensque illuc vice claustralibz prioris fratrū lectos diligenter circumspicit, et inter eos, si aliquem detectum vel negligenter coopertum invenit, ita incompositum relinquit, et in capitulo hanc negligientiam publicabit. Si vero quem ibi, vel ad necessarias, quas tunc etiam perlustrarunt, dormientem invenerit, cum sonitu excitabit. Deinde indirectum per minorem chorūm in sacristiam ad lectos custodum ecclesie vadit, et ibi similiter facit, et per eamdem viam rediens, tunc primum eos, qui in minori choro, et ubicunque extra chorūm resident, perlustrat. Si dormientes aliquos absque sanguine minutos (88), viderit eos cum absconsa ab huinero eorum in muro sursum sonore tracta a sonno excitat. Si litteratum inter conversos asperxit, ei minorem chorūm ad alios litteratos intrare innuit, et si proupte ei non obediens, vel talem infirmitatem, que eum ab hoc impedit, non insinuaverit, in capitulo eum in clamabat. Si conversum valentiorem a suis comparibus segregatum inter imbecilliores offenderit, in remotiori parte aliqua occultatum, ad alios conversos (89) facit ire, qui sunt in exteriori parietis parte ad dextrum chorūm: si tamen inter eos poterit habere locum; ibi namque ordo est sedilium sicut et infra chorūm. Et quicunque validiores conversi præmultitudine in choro consuetudinaliter esse non valent, cum eadem disciplina, que interiori, stando vel sedendo, et ipsi exteriori; sed in solo ejusdem parietis ordine, manent. Si qui vero adhuc supersunt, ubicunque eis placet, statione sibi elegant, non constringuntur; nam simul sedere non prohibentur. Quicunque tanta sibi fortitudinis concii sunt, sua sponte parieti junguntur. Qui vero ad hoc suis viribus diffidit, in alios illic stare non negliget. Quidquid ab aliquilibet eorum sibi agitur ordini contrarium, ad alios, et maxime ad predictum circatoreum pertinet referre ad capitulum. Qui (sicud dictum est) postquam ea quæ extra chorūm sunt cum absconsa perlustraverit, ad altare quod juxta ostium ecclesie est eam ponit, donec item ad duos extremos secundæ No-

(88) Laici monachi, laicis exercitiis, et monachorum obsequiis addicti conversi appellantur,

cturnæ, et ad ultimum in Matutinis psalmos cum A stando vel procumbendo orandi, interim dum prædicti cantantur Psalmi, frater qui necesse habuerit ad dormitorium ire, et si voluerit in eo transitu tabulam et antiphonarium inspicere, poterit. Qui tamen, si inclinari aliquid timet, raro hoc facere summopere studet. Alicui vero eorum, qui sub custodia (92) sunt positi, nequaquam tunc licet egredi, nisi tam inevitabilis necessitas ei repente ingrat, que nullatenus usque ad finem ejusdem psalmodiae differri valeat. Quandocunque autem hæc superveniat, prius tamen de choro non exit, quam conuentus omnis consideat. Nulli quoque pro sola causa tabulam aut librum inspiciendi, tunc exire licet, nisi armario, et his qui aliquando ad invitatorium vestiendi ad initium Psalmi *De profundis* B exunt de choro; sed ipsi tunc apportant antiphonarium in vestiarium, ut prævideant, quod eis tunc est canendum.

Post prædictas tres orationes recitantur quindecim Gradus vel tringita psalmi, si talis est dies, quando non debent ad orationem procumbere. Ad illas eorumdem quindecim graduum (90) incisiones, hi, qui super sedilia sedent, exerta manu, propter hoc parum retro versi solent leniter ea erigere, eodemque modo pro sonitu devitando deponeunt: quod et quilibet eorum observare debet, quotiescumque vel solus, vel cum aliis sedet. Illi vero, qui in scannis, qua infra ad formas posita sunt, sedent, non tunc se, sicut nec aliquando retro sustentant; sed ita sedendo in anteriora quantum valent, se inclinant. Quandoconque quis super sedilia misericordias (91) habuerit, se sustentat ibi, sicut est ad *Gloria Patri*, tunc alii absque sustentaculo stant inclinati. Quando autem cuncti debent esse inclinantes longiori mora, sicut est ad preces et suffragia, isti, ut prædictum est, sedent super scaenam, item inclinantes in anteriora: quando illi super formas, isti qui stant ante formas, super scabellæ ante se posita jacent. Quotquot autem de his, qui priores sunt ad lineam positam ascendunt, et super formas transversas contra altare procedunt, ceteri qui adhuc supersunt super ejusdem lineæ sedilia procumbunt. Si aliqui de his, qui certas stationes habent, adhuc supersunt, hi ad gradum sedent et præcumbunt. Ad Nocturnos vero si opportune in choro esse non possunt, extra secundent Nam hoc semper cavetur, ne retro ad formas stent coram eis, scilicet qui ad parietes locum habent. Notandum autem quod nullus illas tres orationes que post Completorium procedendo aguntur extra formas aut parietes facit, nisi solus prior cum duobus collateralibus. Similis quoque ordo ad utramque missam infra Canonem, et ad versum, qui sequitur post prandium, vel ad orationem quoque, que in quarta et sexta feria ante processionem agitur, ab omnibus est observandus. Hoe quoque observandum est, ut quoties hi, qui ad cancelllos et parietes stant, super formas procumbunt, extremi inter eos tanti alias ad procumbendum secundent, ut priores eorum super formas jacere valeant. Sive autem sit tempus

stant. (90) *Incisionis* sectiones, capitula.
 (91) *Misericordia*, sellulae erectis formarum sub-selliis appositæ, quibus stantibus senibus vel infirmis pro misericordia insidere conceditur, dum alli C breviter videare, quod vult, poterit. Sed et hoc frequentare cavet, si inclinationem effugere curam habet. Hoc autem unumquemque scire oportet quod ad lectionem aliquem vicarium sibi acquirere non debet, nisi talem qui ad neutrum horum est notatus. Nam secundum consuetudinem nemo daibus his officiis in una nocte agendis est descriptus: si tamen copia talis ad lectorem et cantorem.... Quia vero prædictus liber et tabula ad alterutrum divisa in singulis locis sunt posita, tabula scilicet ante ecclesiam, liber vero infra: ad neutrum eorum aliquando plures quam duo simul consistunt fratres, neque hi invicem tam prope, ut simul, quod prædictum, valeant inspirere; sed cum unus recesserit, alius ei ad videndum succedit.

Lectionem quam ad Nocturnos legere quis debet, in hoc tempore nequaquam previdet. Interim cum post præfatos psalmos duo vel plura ad Nocturnos signa pulsantur, hi, qui certas leges habent, ibidem persistunt. Qui autem ad gradus prius sedebant, si talis est dies illuc in ordine suo stant, usque dum pariter procumbant ibidem, et tunc vel quidam eorum, si intus stare nequi-

(90) *Incisionis* sectiones, capitula.

(91) *Misericordia*, sellulae erectis formarum sub-selliis appositæ, quibus stantibus senibus vel infirmis pro misericordia insidere conceditur, dum alli

stant.

(92) *Sub custodia positi*, qui magisterio seu disciplinae veterani cuiusdam monachi subsunt.

verint, de choro exibunt. Si vero dies non est A terit, mox ubi, e dormitorio venerit, competentem procumbendi, mox ut idem psalmi fuerint finiti, intus se locant, si possunt, sin autem non redunt.

CAPUT XXX.

De eo, qui ingreditur chorum ad Gloriam, vel post Gloriam.

* Qui ad initium operis Dei tam sero veniret, ut ad Gloriam primi versus non in loco suo, sed in ipso chori introitu esse possit, non ibi cum aliis procumbit, vel inclinat, nisi in eadem extremitate locum habeat Sed cum nocturnale officium, vel alii, quilibet hora inclinando inchoatur, debet venire ad locum suum, si p̄terit, antequam sicut erat incipiat. Si autem postquam Psalmos (vel si est Hymnus) incipiatur, ad stationem suam veniens, alte B inclinat. Si autem procumbendo idem officium initiat, et ipse ad predicti introitus parietem in aliqua vicinitate locum habet, interim dum sui laterales jaceant non retro post illos ad suum sedile vadit, sed juxta extrellum exspectat, et mox ut ipsi de forma surgunt, ille super eandem formam, quam maxime tamen suo sedili vicinus valet, procumbit; hoc procurans, ut pariter cum illis in loco suo se collocet. Si vero ad alterius chori parietem vel uspiam inter formas statio ejus est, cum aliis vel ad gradum; vel si illi tanti sunt, retro post illos procedere potest. Quod si in occidentali parte idem ad cancellis locum habet, ibi quidem retro post procumbentes (brevis est via sedile suum adire vallet. Si infra eamdem veniam, usque ad interitum chori pervenire non poterit, intra illos, qui extra chorū sunt, non procumbit; sed in transitu sicut de inclinante predictum est; antequam inclinet, veniam petit. Quod si juxta finem psalmi primi, sicut est ad Nocturnos, Vespertas, et Completorium, vel ad cæteras horas, juxta finem hymni ecclesiasticā intraverit, eo modo chorū ingredi observat, ut ad locum suum premissa venia ad *Gloria Patri*, vel si est hymnus ad ultimum ejus versum cum aliis inclinare incipiat, vel si hoc neglexerit, saltem hoc procurat, ut post veniam cum eis, antequam se erigant, inclinet.

Ut autem ad Nocturnale officium redeam. Postquam semel in chorū intraverit, sola causa sedendi inde non secedit. Primordium autem ejusdem ecclesie officii in tanta veneratione observatur, quod ex quo signa incipiunt semel pulsari, usque dum inchoantur nocturnales psalmi, nec corum aliquis sedet qui in minori choro sunt absque illo, qui magna infirmitate est gravatus; nullus quoque in eo ecclesiæ spatio, quod dextrorum adjacet choro. Si quis autem eorum, qui in ea parte sunt, præ infirmitate tunc stare non poterit, aliorum ab aspectu prætereuntium secedit.

CAPUT XXXI.

De eo, qui ad nocturnos pro infirmitate non ingreditur.

* Qui noctu infirmatus chorū ingredi non po-

tent, mox ubi, e dormitorio venerit, competentem tunc sibi locum in ecclesia, ubi postea quiescat, eligit. Qui autem, postquam chorū intraverit, talēm sibi infirmitatem increscere senserit, quod non sperat se posse intus perdurare, sine hincia extra secedit. et propter hoc ante et retro non facit, nec iuxta se stanti, ut in locum suum ascendat, innuit. Quod si infra quinque aut sex psalmos ita convalescit, quod de cætero se in choro perdurare posse sperat, redibit. Si autem diutius extra moratur, etimisi convalescat, neque ad matutinum, et si prima mox subsequitur, neque ad hanc, chorū intrabit. Postquam vero statio ejus post tot finitas, quot prædictæ sunt .. vacua apparnerit collateralis ejus redditum fratri desperans, hanc occupabit. Nam amplius hac quantitate psalmorum quisquam extra chorū, qui redditurus est illuc non tardabit, excepto si sanguine fluit. Quilibet autem horum infirmitantium si est literatus, et se aliquod adjutorium aliis in cantando fore speraverit, in minori choro sedem sibi in tali loco eligit, ubi continuauit sedere valeat, excepto ad *Bencicetus et Magnificat*. Et si est notatus litteratus ad lectionem, vel ad responsoriū, aut antiphonam ipse si potuerit, hoc sibi peragit officium, sin autem, sibi vi arium substituerit; responsoriū quod *Gloria Patri* sequitur, etsi ad hoc sit validus, non ibi cantat: sed si ab uno sit cantandum, alium pro se cantare roget; si autem cum alio cantare debet, et potest, in chorū ad locum suum pro hoc cantando venit, et iterum relict. Si vero nil presidii in se aliis fore speraverit, tunc ne aliis aut forsitan oneri in aliquo existat, extra in loco, qui ad hoc competens est, se locabit, et propter hoc capellum non induit, sed tamen ad terram se inclinare poterit.

In illa nocte frater, qui absconsam circumfert, si infirmitatem ejus vel ipse scit, vel ab alio didicerit, hanc illi nou porrigit. Si autem infirmari eum nesciens, dormienti illam apposuerit, necesse est, ut aut ipse infirmus, aut juxta eum sedens, sua sponte, vel ab eo rogatus eam circumferat; alioquin inclinabitur. Post illam noctem quandiu ante chorū sedebit, absconsa ei ponetur, si dormiens inventitur. Sive autem sit ille, qui infirmitatis causa chorū intraverit; sive qui de eo exiverit in crastino veniam petit : iste dicendo in nocte extra chorū propter meam infirmitatem, qui ille autem Ego non intravi propter meam infirmitatem. Qui requisitus a priore, si melius habeat; si responderit: etiam Domine; jubetur ire sessum: si autem dixerit: non; jubetur extra chorū aliquandiu esse. Et si talis est, qui præ infirmitate ita refici de communī fratribus cibo nequiverat, ad præsens precipitur cellario, ut in refectorio curam ejus habeat. Postea in ejus loco, qui ejus infirmitati, sive in minori choro; sive extra conveniens est, sedebit. Si talis est ejus infirmitas, quam per quietem sibi concessam, evadere possit, cum primum infra hebdomadam vires plenius repererit, tunc vel ad tertiam vel ad pri-

mam, quae capitulum præcedit, chorum intrabit, vel in priori vespera duodecim lectionum. Si autem infra prædictum tempus infirmitas ejus venerit, tunc prior, vel ipso infirmo ægritudinis sua augmentum in capitulo per veniam vel alias ei insinuante, vel sua sponte, vel ab aliquo fratre admonitus, emundem ægrotum ad infirmariam per alium fratrem adduci præcipit.

CAPUT XXXII.

De eo, qui post gloriam primi psalmi ad quamlibet horam venerit.

* Quod si aliquo modo contigerit, ut aliquis tam eorum qui extra, quam qui intra chorū solent esse, neque ad initium nocturnorum præsens sit, neque postea ante *Gloriam* psalmi *Vniti*, in choro quidem ad sedile suum, extra vero ad aliquem locum vacuum ubi cum aliis competenter inclinare possit, vel de sacristia, ubi custodes ecclesie dormiunt, veniens, intra minorem chorū occurrit, intrans chorū et veniens ad gradum honeste tractinque petit veniam, super manus et genua paululum procumbendo; summittatem frocci, ut super eam teneat manus; et surgens contra altare altius inclinat; quod et ad matutinum facit, si post *Gloria*, vel post *Deus miserratur* venerit: tunc frater aliquis eorum, qui in vicinitate ejus stat, providens, ut ad fratris illius, quam contra conventum facturus est inclinationem, vel ad finem hymni vel psalmi tempus conveniat. Tales, inquam, tempus competenter stanti ei insinuat, a quo per modicam capitū inclinationem (ut moris est) licentia data ad absolvendum fratrem reddit. Qui cum manu, more licentiam significantis, innuenti paululum inclinat, et facto ante et retro recedit ad stationem suam: si talis est, qui in choro tunc stare possit et debet, ibi rursum aliam petens veniam ut prius, sed aliam postea non petatur, etiani si dies sit procidiendi, cum conventu inclinante, et ipse pariter inclinat. Si autem aliquando hoc, quod prædictum est, de eodem inter nuntio prævisum non fuerit vel si ille, qui tunc ordinem tenet, videns eum ad gradum, sua sponte mox abire per nuntium jusserit (quamvis et quosdam, hoc vitium in usu habentes, interdum dissimulet ibi videre) tunc ille frater post veniam contra conventum inclinat, et conventus contra eum. Si vero extra chorū statio ejus fuerit, de gradu ad chorū suum tendens locum dat, qui ibi ultimus ad lineam vel ad formam stat, donec veniam et inclinationem, sicut præmissum est, faciat. Quo facto extra secedit, vel si talis est, qui item, sicut prædictum est, intus stare possit, remanetib.

Eodem modo agitur ad diurnas horas erga eum, qui ante *Gloriam* primi psalmi in prædictis locis non aderit, excepto, quod si quis hoc vitium negligenter magis, quam necessitate sepius incurrit; ab eo qui tunc ordinem teneat licentiam de gradu rece dendi non accipiet; sed postquam ibi veniam, ut prædictum est, tecerit, in le se non movet usque dum hora regularis sit finita. Tunc contra altare

A tantum inclinans, ad locum suum vadit, sive intus sive extra sit statio. Infra horam autem aliis inclinantibus ipse non nisi contra altare inclinat: ad preces sive procumbant, sive sint inclinantes, ibidem eos imitatur. Hic talis quandocumque infra psalmos venerit, ad gradus venit. Si autem post psalmos, foris chorū remanebit, et propter hoc veniam in capitulo petit.

CAPUT XXXIII.

De eo, qui sanguine de naribus, vel de erupta vena fluit.

* Si quem autem vel de naribus vel de erupta vena fluens sanguis impedit, ne ad horam tempestive occurrere possit, quandocumque, antequam psalmi finiantur, intraverit, propter hoc ad gradum non vadit; sed aliis ad hoc eum hortantibus causam sui per signum patefacit. Si est litteratus, hanc horam secum cantare non neglit; si illitteratus, non aliam, quam quæ in publico cantata est, audit. Qui et ad lavatorium stando hanc audire, et si psalmos ejusdem horæ scivit, illos; sin autem *Pater noster* aliquotiens secum recitare interim potuit. Fit quoque aliquando, ut ad nocturnos quidem post *Gloriam* psalmi *Venite*, ad alias vero horas post *Gloriam* primi psalmi, aliquis, qui prius non fuit in choro, sed tantum ante chorū, ad initium ejusdem horæ non defuit, tunc introeat: nec tamen propter hoc ad gradum veniat: et hoc isto modo: si quando evenierit, ut aliqui conversorum præ multitudine choro interesse non possint, tunc foris positi diligenter observant, si quis eorum, qui choro intersuunt, eodem modo, quo sit redditurus, exeat; ut quicunque tunc inter eos intrare eligat, ex occasione exētus locum intus habere valeat.

Ergo ad nocturnos post *Gloriam* psalmi *Venite*, cuicunque ejusmodi occasio intrandi copiam dederit, infra primos psalmos per minorem chorū intrabit, ne si per universalem chori aditum tunc ingressus, ab aliis tunc primum ecclesiam intrare putaretur; et ideo ad gradum ire propelleretur. Nam quicunque pro tardo occurrit (ut dictum est) ad gradum satisfacit, nunquam ea vicem per minorem chorū intrabit. Quandocumque autem post versus psalmi intrandi occasio ei dabatur, per superiorē chori aditum ingreditur; quia de eo nulla suspicio sero veniendi tunc erit. Similiter ad matutinum agitur. Ad diurnas vero horas post *Gloriam* primi psalmi; quicunque ex eis sua sponte ingredi voluerit, item per minorem chorū intrabit. Si autem ab eo, qui tunc ordinem præterit: vel si nullus prior ad præsens aderit (quod nunquam fieri debet, ab aliquo circatore, qui seorsum ingredi jussus fuerit, tunc quia item suspicio in eum non erit, per superiorē aditum introibit, alioquin si tunc intraret, vellet, nollet, ad gradum iret.

CAPUT XXXIV.

Quomodo se habeat infra horas.

(vo. var.) Ad *Gloriam* singulorum psalmorum qui sunt in regularibus horis tam nocte, quam die,

manus non tenet aliquis in sinu, sed in manicas mitit, easque constringit, ne inter inclinandum ad terram pertingant, quæ inclinatio illa motuum debet esse submissa; nec adeo ad aliam psalmiodiam, nam illa nimis medio criter agitur, in tuncum, ut propter hanc manus in manicas ad stringendum non mittantur. * Ad illam prolixorem psalmorum gloriam, que prædicta est, unusquisque accurate observat, ut in fine verbis *Sancto* se cum aliis erigit

(ibid.) Quod si sedere voluit inter psalmiodiam, observat ne sedeat juxta alium sedentem; sed ita, ut unus stet et alter sedeat, et invicem exhibere debent occasionem sedendi. * Ad nocturnos quidem in duorum psalmorum spatio; ad matutinum vero sequim illos quinque psalmos dividendo, sicut et ad ceteras vices et horas. | ruit tunc competens videtur B sedendi vicissitudo. Sed sciendum quod ad matutinum infra psalmum *Deus misereatur*, neque in minori choro, neque extra ad ejus parietem, neque in minoris chori occidentali linea a quoquam sedetur, priusquam sequens psalmus incipitur, neque ab aliquo prorsus ab ecclesia exitur. Hujusmodi autem interscissa sessio fratrum a senioribus est inchoanda mox in ipso primordio nocturnorum. Ad formam de pariete, causa interstandi nullus vel ad breve momentum descendit; sed pro eadem causa ad parietem aliquis stans et in quartum sedile secedit. Econtra ad parietem de forma, sive litteratus sive illitteratus, tam de superioribus, quam inferioribus pro hac causa secedere potest, nisi qui majori custodiae deputatus est. Ille tantum suis collateralibus, si tamen eidem custodiæ neuter eorum est mancipatus, in hac re succurrere valet, sicut et ad missas et ad S. Mariam. Hic cum eo, qui ad parietem stat, facere solet; nam tunc ejus adjunctus est; si adhuc tam alte ordinem habet. Ad alias vero vices non illuc accedit, etsi paries ex aliqua parte vacuus sit. Nullus eorum, qui ad formas stant, vel extra, sive litteratus, sive non, aliquando causa, sustentandi ad parietis vacuum sedite accedit. Qui in usu habet inter nocturnale officium uno eodem, congruo tamen tempore ad dormitorium exire, propter hoc non reprehenditur; sicut nec ille, qui bis vel ter illuc vadit; si tamen ejus infirmitas scitur. Haec sunt autem vices, in quibus illuc ire est incongruum, et ideo ne præter magnam necessitatem hoc fiat, est procurandum, scilicet infra hymnum et lectionem infra

Te Deum laudamus, post quoque *Benedictus* et preces. Sed et quicunque ante quolibet horum officiorum de choro exibat, ad hoc in tempore redire, si aliquo modo valet, festinat; sicut et ad processiōnem, quæ post matutinum aliquando festive cum responsorio agitur: nam si bis in hebdomada (si tamen intermisso, non fuerit ad illam, quæ sit in privatis noctibus, non notatur. Inter quæ etiam, si de dormitorio venit, in suo ordine adjungitur, si convenienter poterit; sin autem, non accedit,

A priusquam ordo seniorum præterbit. Hoc autem prævidet, ne iuxta introitum capituli, tunc fratres in conspectu omnium stando sui ingressum espetet, sed accessum suam ita temperet, ut mox, cum accesserit, convenienter introire valeat.

Sed et sciendum est, quod si aliquis posteaquam conventus ad sanctam Mariam intraverit, infra matutinum de omnibus sanctis supervenerit, si tempus est procumbendi usque ad finem psalmi *Laudate Dominum*, veniam facere debet, sed non postea. Ut autem ad nocturnos redeam: qui infra psalmos ad dormitorium vadit, si est litteratus, inter eundem recitare eosdem non negligit, si illitteratus, interim tot *Pater noster* cantat, quot psalmos eo absente conventus psallit.

CAPUT XXXV.

Quomodo frater sedeat.

(ibid. var.) Ubicunque frater sedet, nunquam manicas dimittat ita negligenter ad terram pendere, sed si manus sunt infra sinum, manicae extra sinum in transversum sint collectæ. Si propter aliud de choro tam longe, ut conventu absens fieret, exigit, vel si postea venit quam hora est inchoata, vel aliud officium, prius ad altare inclinat, quam ad locum divertat. Illuc vero perveniens si alii neque ad altare sunt versi, neque sedent tam summisse quam et nuper, contra altare in faciem suam inclinant, omnesque similiter inclinant, manibus inter manicas missis; non tamen ita alte sicut ille, inclinant. Contra majus altare nunquam inclinat, nisi manibus in manicas missis, et capite quam maxime convenienter, tamen demisso, sicut et ad crucem: contra alia altaria et contra crucifixum in capitulo moderatus. Lectori a gradu, ubi facit ante et retro summisse eunti ad lectionem, ac redeunti sedens reverenter inclinat. * Reliquas inclinationes unusquisque visu potius quam auditu addiscet. Si Psalmos noverit, et si in aliquo verso erraverit mox ante finem versus, et quoties in eo offenderit, eodem modo ante se veniam petit, quo superius dixi, ad gradum esse petendam pro occurrence tardiori Si autem in Neuma (93) vel in Psalmis fallitur, si Antiphonam aut responsorium pronuntiare negligit, propter hoc veniam petit. Non solum autem ad regulares horas sed etiam ad quolibet divinum officium, quod agitur in oratorio, petit veniam, si fallitur in verbo.

CAPUT XXXVI.

Quomodo laternam ligneam ad nocturnos circumferre debeat.

(ibid. var.) Quod si infra lectiones, ille, qui laternam ligneam, quam consuetudinaliter Absconsam nominamus, circumfert, ad eum venire, et putans eum dormire lumen contra faciem intenderit, si vigilat, iterum reverenter inclinat. At si dormivit, et laterna ante eum posita fuerit, excitatus ab eo qui juxta eum sedet, perlustraret primum cum ea dextrum

(93) *Neuma*, productio cantus in finali littera antiphonæ.

chorum, a senioribus quidem incipiens, et ita eos, A per minorem chorum Conventui quasi occurrentes, qui super gradum in dextra parte chori et per medium rediens, id est in medio corum qui ad formam ejus chori et ad lineam sedentes ad se invicem respiciunt, uno transitu, nunc his absconsam demonstrat, et eo tenore chorum minorem ingrediens, et in medio occidentalis linea incipiens, dextram ejus partem, moxque eos qui juxta introitum ejusdem sunt, deinde sinistram partem perlustrat, novissime redeundo ad sinistrum chorun eo per omnia ordine, sicut prius dextrum, nullo interim praesumente juxta se forsitan dormientem excitare. **ut.** Si quem viderit obdormisse, tunc contra ejus oculos lumen ter intendit: si tertia vice non evigilaverit, ponit ante eum laternam, ut ab ipso quoque excitato similiter portetur. Si autem ita evigilaverit, ut contra illum inclinet, antequam se avriterit, ab ipso auferenda est, qui eam apposuit. Quod si tanti in dormiendo fuerint deprehensi, haec deportatio protrahit usque ad *Glorianam* responsorii, quod in eo nocturno est ultimum. Si quis, qui ad præsens legere vel cantare debet, cum ea deprehensus fuerit, evigilans illi bajulatori, si adhuc tam prope est, causam officii sui insinuat, ut absconsa auferat. Si vero adhuc abiit, id ipsum suo collaterali injungit, et ita ille vicem istius in circumeundo agit. Nulli in reditu denuo porrigitur, etsi dormiens a pretereunte inveniatur, nisi infra juxta exitum chori. Si ei, qui in majori custodia est, posita fuerit, ipse cum ea majorem solummodo chorum eo modo sicut dictum est, perlustrat, et si neminem ibi deprehenderit, juxta analogium, quod est in medio gradu, eam ponit. Ibi aliquo converso accepta, et ita chorum circumferenda aufertur.

CAPUT XXXVII.

Qui debeant in intervallo absconsam portare.

A conversis autem, qui sunt extra chorum, primitus portatur, et non per ordinem, sed quicunque melius potest, alium anticipat. Si autem portari negligitur, hi omnes per hoc inclamantur. In duodecim lectionibus mox ad initium tertiae, septime, et undecimæ lectionis choro infertur. Si novem, sicut ante Pascha, ad secundam, quintam et octavam. Si tres longæ, ad unamquamque. Si breves, ad secundam.

CAPUT XXXVIII.

De lege minoris chori.

* Quia minor chorus majori inferius ita est adjunctus, ut pervius sit eundem majorem chorum ingredientibus, non solum ad nocturnos, sed quotiescumque, excepto post refectionem et capitulum, fratres in ecclesiam veniunt, seniores ceterique ad parietes in inferiori parte majoris chori stationes habentes per minorem chorum intrant. Ubi et omni tempore exent, nisi quando cum aliis de choro per ordinem recedunt. De refectorio autem. Conventu redeunte, nullus ante chorum, nisi qui sanguine est minutus, de processione divertit, sed omnes pariter illuc ingrediuntur, moxque hi qui juxastare solent,

egrediuntur. Econtra, quando post capitulum ad majorem ecclesiam venitur, omnes extra chorum remanent, qui et ibi locum habent ad capitulum et post completorium; qui fratres a majoribus incipientes, per ordinem de choro egrediuntur cuncti exteriores, quando ad capitulum pulsatur. Post completorium vero mox, ut ante et retro agitur, per minorem chorum majorem ingredientes in ordine suo exent; excepto quod post completorium phlebotomati, si quiforte adsunt, conventum de ecclesia præcedunt. Ut autem sciatur qui sint, quibus in eodem choro manere concedatur, hi qui inter literatos ad standum, vel etiam ad cantandum non adeo sunt validi; ut ab eis alii in majori choro valeant adjuvari; et tamen in conventu in aliis locis possunt morari, hi tales propter misericordiam in minorem chorum sunt deputati. Sunt et alii prie nimio servitutis Dei labore exhausti, quibus etiam in eodem choro tamdiu repausare, vel ad sanctam Mariam tam diurnis quam nocturnis horis interesse, et post matutinum dormitum ire permititur, quoque viribus pristinis restituantur. Sunt adhuc forsitan et alii, qui majori aliqua infirmitate, sicut est podagra, imbecilliores sunt, velado claudi, ut baculo carere nequeant, et tamen alias sani intersunt conventu; illis, quia consuetudinaliter in prædicto choro manere non possunt, conceditur in infirmaria vel in cella novitiorum dormire, ad sanctam Mariam die noctuque horis interesse, excepta illa, quam infirmi ante prandium suum proxime cantant; hanc enim ipsi in ecclesia majori audiunt. Itaque his, quibus, ut dictum est, in minori choro locus jugiter conceditur, illiterati se non intromittunt, nisi locum vacantem viderint, et tunc illi præcipue, qui cantando alios valeant aliquid adjuvare. Ecclesia tamen portarius ibi juxta ostium, quod foras respicit, locum habet, sive sit litteratus, sive non. Ergo, sicut dictum est, litterati quicunque sunt valentiores, ad ejusdem chori parietem stant et hoc observant, ut cum eadem disciplina, qua et illi, qui in majori sunt choro, se contineant. Qui tamen hoc habent relevamen, quoties opus habuerint, conversos in vicino positos pro se ad interstandum vel alios in promptu habere, et ipsi super sedilia, si D que ibi vacua viderint, demeo possunt quiescere. Sunt namque in eodem choro et aliae sedes, in quibus infirmiores pro devitanda standi vicissitudine, jugiter sedent. Inter quas et forma ad idem opus est posita, sed ita versa, ut qui super eam sedent, faciem in eundem minorem chorum versam habeant; qui et in tempore procumbendi ibidem jacent: nisi aliqui inter eos pro reverentia locum ibi tunc prioribus suis dent; aliis, qui ad parietem stant super sedilia et super terram interim procumbentibus. In prædictis sedibus quotquot sedere valent, pro indulta misericordia continuatim absque surgendi necessitate repausare licetum habent. Aliquando etiam, qui subito in die infirmatur ad missam, vel ad ali-

quam horam sine licentia (exceptis juvenibus in A ad illos ingreditur, inclinant, tunc conventus non majori custodia positis) illuc intrat, et tamen veniam non petit, neque ab aliquo inclamat, cui et mox aliquis corum locum sedendi dat.

CAPUT XXXIX.

Quomodo podagricus et claudus se habeant in conventu.

* Ut autem ad illum redeam, qui podagra, sicut dictum est, laborat, huic conceditur ad capitulum etiam si altioris sit ordinis, sedere super scabellum, quia consuetudinaliter sedendi ordo hujusmodi est, ut qui sunt altioris ordinis sedeant juxta pedes domini abbatis vel prioris: deinde utsint in ordine, medii, vel primi; sed ad refectorium in ordine suo; in claustro autem ad lectionem ubicunque, competenter sedeant. Qui vero ita claudicat, ut sustentaculo carere non valeat, nulli processioni intererit; in capitulo et in refectorio sedet in ultimo: inde cum reditur ipse ultimus usque in monasterium subsequitur. Qui in minori choro jugiter sedens, propter incrementem aegritudinem ad matutinos extra secedit, propter hoc veniam non petit; sicut nec conversus ante chorum stans pro subito ingrimenti infirmitate facit, si pro aegritudine sua in remotiora recedit. Quando omnes, absque conversis, albis vel cappis induuntur, quotquot literati prius in minori choro morabantur, tunc majorem ingrediuntur; sed qui invalidi sunt, eujusunque sint ordinis, post seniores, ad parietem stant et continuatim sedent, et quisquis inter eos imbecillior est, si tale est festum, sacrificie cappas distribuenti signum infirmitatis sua monstrans, cappam accipere humiliter recusat. Si vero omnes albis induuntur, interdum locum senioribus dant, qui ante eos ad formam stant, et ipsi stationem illorum ad formas interim supplent, quod tamen non faciunt, si illi ad formas in cappis, et illi ad parietes in albis sunt. Nullus qui cappa induitur aliquando infra missam ad parietem stat. In qualibet tali officio, quando processio non agitur, conversi validiores, et qui forte quid cantare sciunt, minorem chorum non revestiti, ingrediuntur, neque aliquis alba indutus infra missam, excepto nisi lector inter eos ibi moratur.

Si quando autem processio est agenda in hujusmodi festo, ipsi quoque in albis tantum vestiti, eundem chorum (ut dictum est) occupant; nam cappis nunquam communiter vestinatur. Si quis vero ex omnibus ita imbecillus est, quod non potest ad missam revestitus perdurare, accepta licentia exuendi, extra illos sedebit qui in minori choro sunt. Lectori ad nocturnos ad analogium venienti non inclinant, sicut nec ille ipsis. At si quando conventus inclinat fratri majorem chorum ingredienti, tunc et illi inclinant. Econtra, cum ipsi alicui, qui

CAPUT XL.
*Qua disciplina frater post matutinos recollocatus ja-
ceat, vel quæ tempore hyemalis intervallu agat.*

(UD. VAR.) Ad lectum post matutinos rediens item se collocat cum disciplina eadēna qua et post completorium, nisi videat tempus faciendi sonitus jam esse proximum. Tunc enim diurnales calceos induit, et ita se vestitum in lecto collocat. * Nullo modo autem se collocabit, si est tam clara dies, ut legere possit. At si tempus hyemale quando intervallum agitur, prætersi opus habet ad dormitorium ire, in ecclesiam revertitur, et postquam condescerit, caput operit, et ita in sedili suo matutinali exspectat; excepto, si est illiteratus, et custos alienus juvenis: tunc relicta sua sede, ubi infra nocturnos stetit, ad eundem juvenem, ubi ad formam vel ad lineam sedet, vadit, illo, qui prius causa interstandi ejus collateralis fuit, locum dante. Si autem est literatus, et ad parietem locum habuerit, scilicet vel orando, vel sacre meditationi insistendo, ad altaria tamen causa peculiaris orationis non accedit, nisi de gravioribus personis sit. Priusquam de sedili surgit, caput capello denudat.

CAPUT XLI.

Quomodo mane surget, et quid statim facial.

(UD.) Ad sonitum, qui dilucido agitur in dormitorio ad excitandos fratres, quemadmodum ad signum nocturnorum, quantociens surgit, et eadem vice non alias calceos, quam qui ad diem facti sunt, induit; nisi forte sanguine minutus sit. Cultelli sui secum portandi cavet obliuisci Lavat manus, et si vult, faciem; cum quatuor manutergia pendeant simul in claustro, non tergit ad aliud, quam quod suis comparibus competit, quia duo sacerdotibus et diaconibus differenter deputata, tertium subdiaconibus et idiotis (94), quartum his, qui manus non sanas habent. Pectit caput (95), spargit se aqua benedicta. Quod si est illiteratus nec ad aliquem sacram ordinem promotus quemcumque se ibi spargentem invenerit, ab illo eamdem aspersionem accipit, sicut et literatus a quovis, qui in sacro ordine sibi est similis vel praelatus. Si quis autem dum se sparserit, aliquem in sacro ordine majorem tam prope supervenisse, vel etiam caput ad aspergendum sibi inclinasse viderit, illi spongiam porrigit, eaque non recepta abit. Juvenis spargit custodem suum si non est literatus, et neminem amplius.

(UD. VAR.) Intrans chorum facit tres orationes, maxime si potuerit esse in loco qui suo ordini competit, sicut etiam ad nocturnos; sin autem, ubique sibi copia data fuerit tam extra quam infra formas, nisi juxta cancellos, ubi tantum seniores orant. Hoc enim observat, ne tunc extra formas

(94) *Idiotæ dicti, qui litteras non fuerunt docti, nec sacris ordinibus insigniti.*

(95) *Ex hoc loco amplius clarescit nota, quam*

supradedimus; nempe monachorum capita ex integro non fuisse rasa.

oret, quando spatium inter formas sufficiens apparet. Quod si interim signum ad primam pulsatur, ipse non amplius in orando moratur, sed mox facto ante et retro ad locum suum recedit.

CAPUT XLII.

Quomodo sedeat ad lectionem.

(v.) Sedens ad lectionem, ita sedet, ut una sit ultra inter se, et alium juxta se sedentem. Anteriora froccii sui semper ita in gremium trahit, ut pedes bene videri possint (96). Girones quoque colligit utrinque, ut non sparsim jaceant in terra. * Quando sedentem invenit ante se, inclinat, et hoc item illi faciunt, qui proxime illi collaterales sunt, etiam si vel uteorque vel alteruter eorum remotus sit per aliud longiusculum spatium. Quod non solum observat, quando imprimis ibi considererit, sed quotiescumque inde discedens redierit. Id ipsum ad capitulum et collationem facit, quondamque in ordine suo non ingressus postea supervenerit.

CAPUT XLIII.

Quando, cui, el quomodo venial ad confessionem, quidve ei pro paenitentia injungatur. (UD. var.)

* Horam confessionis noverit esse privatis diebus in hyeme ante tertiam, sicut alio tempore ante primam, semper quoque post capitulum, quamdui psalmi *Verba mea pro fratrum anniversario dicuntur*. Ubi tamen tunc stare nulli conceditur, nisi statim, cui confessionem faciat, sacerdotem iuvaniat. Sed egressus cum conventu, si redire vult, et antequam conventus exeat de ecclesia, confessionem facere non prohibetur. In diebus solemnibus usque ad missæ matutinæ Evangelium, nec ultra. In quadragesima tres dies, per quos silentium tenet in claustru usque ad sextam. Si que festivitas agitur, usque ad tertiam. Et sciendum est, quod ante primam, postquam pulsari coepit, confessionem facere nulli licebit, nisi ei, qui ante inchoavit, vel saltem capitulum propter hoc intravit, breviter perficere poterit. Similiter et ante tertiam, post auditum signum ad lavandum, is, qui jam cepit, celeriter perficit. In his ergo horis, quæcumque contra salutem animæ sue commisit in vita seculari, primum ad confessionem manifestat domino abbati vel priori, postea vero, cum opus habet ad confessionem pro aliquo excessu venire, ad sacerdotem venit, ad quem potissimum voluerit, v. illorum, quibus hujusmodi officium injunctum est, et stans ante eum dextram de manica extracta ponit super pectus, quod est signum confessionis. Surgente autem sacerdote et ad capitulum praecedente, sequitur illum. Et primum ante eum veniam petit, toto corpore prostratus, deinde illi contra se manum ad sublevandum protendenti simul et interroganti, Quid dicitis? * Respondet: *Mea culpa*. A quo jussus se levare, postquam considererit, illo dicente *Benedicite*: Respondet *Dominus*: et tunc loquitur, quod habet. Quod si et ipse sacerdos est, sive missam

A celebrans, sive non, mox ut a venia surrexit, ille alter ad eandem veniam inflectit, de qua etiam (quamvis ab isto sit sustentatus) non se erigit, priusquam et illi interroganti, *mea culpa*, responderit. Qui et ad ultimum postquam illi pœnitentiam pro confessis indixit, etiam se de propriis excessibus accusans ab illo aliquid pro pœnitentia accipiet. Hanc tamen discretionem in hac mutua confessione habens, ut si ille sacerdos a domino abbate inter alios confessores numeratus est, iste occultiora sua pro ut tunc sibi visum fuerit, illi pandat; si tamen tunc confessionem facere prius secum deliberabat. Si autem idem sacerdos ad hujusmodi officium deputatus non est, iste summatum et breviter in multis deliquisse coram Domino se accusat, sique ab eo aliquid sibi pro pœnitentia dari roget, quod et consuetudinaliter a diacono fieri valet. Potest etiam cuilibet personæ post breviter comprehensam peccatorum suorum universitatem in orationes ejus se commendare; sed nihil pro pœnitentia accipere.

Providendum autem utrique est eorum, ne ita conjunctim sedant, ut vestes eorum aliquo modo ad invicem pertingant; voces quoque in loquendo quam maxime supprimant, et ne prius ad confessionem convenient, quam cæteri fratres in libris clare valeant legere. Postquam vero omnia quæ voluerit sacerdoti (non nimium tamen ea prologanda) protulit, ad arbitrium ejus pœnitentiam pro his recipiet. Potest talis esse excessus, quod Dominica oratio aliquoties ei recitari præcipitur, vel aliquis psalmus, vel utraque simul, aut etiam aliquot psalmi: potest et tam gravis esse lapsus, quod vel LX. vel C. psalmi, vel etiam totum psalterium, vel etiam id ipsum aliquoties repetendum, vel si talis est persona, aliquot missæ injungantur. Flagella sive jejunia per abbatem, vel si ipse abest et quamdui abest, per priorem conceduntur. Quæ quidem flagella ad intervalla Horarum, et infra priorem missam a presbyteris suscipiuntur. Sed a Pasccha usque ad Pentecosten et infra Octavam exconsuetudine non aguntur. Jejunia persolvens infra prandium ad sanctam Mariam vel in coquina regulari cum licentia commorari, et postea cum ministris, si semel reficitur, vel ad cenam cum conventu, si bis comeditur, debet reficere. Præterea dominus abbas hoc habet præ cæteris, quod fratri, si dignum judicat, pœnitentiam injungit usque ad vitæ ejus terminum. Genitrix autem pro pœnitentia alieni propter hoc non solet indici quam ei, qui in conventu jugiter est positus; quia haec non potest ordinabiliter frequentari.

Tales autem vicarios ad hujusmodi negotium debet abbas sibi eligere, qui fratres pusillanimes suaque commissa periculose celantes fidelerem commonefaciant, ne quid abbatem ipsum celare præsumant, quem utique justissimum est, et eorum male acta simulque bene acta cognoscere; quippe qui

(96) *Giro, Gyro, Garo, lacinia* id est, vestis pars, ac togæ, qua laxior fit seu in largiore formam inimo se explicat.

post Dominum esse debet potissimum ordinator. Si A cuccula, nisi et pellicium et froccum, aut Gunellam habeat indutam, ne quid nuditatis suæ possit ab aliquo videri.

* Et si ea fuerit hora, qua postquam se vestierit, ad dormiendum, collocari non debeat operto lecto quod alio tempore non licet super coopertorium sedet : pedibus super scabellum positis. **ub.** Eodem quoque tempore, quos exuit, statim complicat, femoralia involvit stamineo. et cum ejus manicis utraque colligat in armario, * quod in claustro juxta ascensum dormitorii vel in alio competenti loco est ad hoc deputatum, sive illa, sive alia die ponenda : dummodo in feria tertia post Evangelium prioris missæ ad lavandum auferenda ibi inveniantur, que tamen sic, ut Conventui non occurrat, debet portare. Unde sub scabello, qnqd est ante lectum, debent servari, donec ad armarium competitor possint portari. Thecam quoque pulvinaris eadem hora illuc portat, si tamen opus est eam lavare; sed super murum ascensus dormitorii vel seorsim debet illam ponere.

* Ea die nec textum evangelii osculatur, nec ad pacem venit, nec ad offerendum, nec ad altare accedit, nec in presbyterio servit, nec aliquid quod est sacram vel in vasis, aut in ceteris utensilibus, quod est benedictum, tangit ; excepto, quod in purificatione sanctæ Mariæ, et in Psalmis propter hoc candelam vel ramos benedictos offerre non omittit. In refectorio nec oblata (98), nec benedictionem dabit, nisi ad ministros, si necesse fuerit. Sacerdotem datum ad missæ celebrationem nec induere, nec exuere adjuvare, nec ipse albam consecratam induet : nam absque his quæ ad missas celebrandas sunt deputatae, ceteræ albæ secundum consuetudinem nostram non sunt benedictæ : et ideo quotienscumque res exigit, his vestiri poterit. Scire autem eum oportet, quod nequaquam ad ea, a quibus prohibitus est, aliquando licentiam petere debet, etiam si aliqua præcipua solemnitas instet. Attamen in Paschali die, et in tribus præcedentibus secundum consuetudinem nullus, sive pro ista, sive pro aliqua necessitate, nisi pro criminali peccato, se subtrahit a communione. Quod si quando in meridie hoc tibi evenerit, propter hoc in crastino, si confessio præcessit, ab his, quæ prescripta sunt, non abstinebis. Si autem rasura vel aliud quod a confessione eum impedierit, in aliud tempus eam differt ; nec tamen interim alicui prædictorum se intromittit. **ub.** Et apud nos Lavatorium secretum cum aqua ductu est, ibi lavat femoralia sua, quantum illa conventione sunt contacta, et hoc quantumcumque in die occasio sibi data fuerit, nisi quando meridiana (99) agitur. * Si est in custodia, a custode suo illuc dicitur, et foris ostium ab eo exspectatur. Quod et semper est apertum, nisi cum quis id intus agit secretum. Scendum est non esse nostra consuetudinis, ut monachus audiat confessionem mulieris, aut alienus hominis secularis, nisi si tam probatus est, cui id abbas injunxit ; non tamen sine licentia Episcopi, ad quem talium cura pertinet.

CAPUT XLIV.

Quomodo et quando vestimenta sua induat.

(vd.) Aut si habet in promptu mutatorium suum, mutat, quo est indutus ; nec prins ad ea, quæ præfatus sum, accedere præsumit, nisi utrumque, quod dictum est, sibi defuerit. * Et propterea Sacerdotes et Diaconi officium suum exercentes, ex consuetudine tria femoralia habent. **ub.** Nullus mutat in sola

(97) *Fragilitas, pollutio nocturna.*

(98) Panis, seu hostie ad missam oblata, sed non consecrata, quæ in refectorio iis distribuebantur a sacerdotibus qui eo die corpus Domini non sumpserunt.

B

Et si coquus est, qua hora cocturam suam videat. **Si coquus est, qua hora cocturam suam videat.** (vd.) Qnqd si cocus est, ut vulgariter aiunt, cocturam ex more non videt, neque ligurit, nisi ante primam, vel si ipsa prima, ut supra memini, matutinis adjuncta fuerit, ante tertiam ; * et si hæc spatia adeo brevia fuerint, ut tunc fieri non possit, post Evangelium matutinæ missæ ; post ecnam quoque, vel si semel comeditur, post vesperas ; ita tamen

(99) Somnus post prandium, seu in meridie.

(100) Ligamen, alias braciale idem quod brachiale.

(101) *Nocturnales, calcei, quibus nocturno tempore usi sunt.*

CAPUT XLV.

ut propter hoc silentium non infringat. *vp.* Panni-
culi quidem recens lavati ita debent esse in promptu,
ut non opus habeat, quid loqui. * Hoc autem in
infirmitaria debet fieri per famulum ad hoc deputa-
tum; et alium ab alio licet in his quae ad hujus-
modi pertinent, infirmitatem adjuvari. Quo factio
ibi ad lavatorium infirmorum lavari, et ad manu-
tergium sibi deputatum, debet tergi. Cocturam
autem facere post prandium, cum tempus habuerit
opportunitum, licet, accepta tamen licentia, et quæ-
que ad hanc necessaria a camerario requiret.

CAPUT XLVI.

*Quibus horis et temporibus debeat lavare pannos suos,
vel si quid aliud vult de rebus suis.*

(*vp.*) Si quid ci placherit de paanis suis lavare,
quod consuetudinaliter potest facere in coquina re-
gulari, ad hoc solum invenit caldarium, in quo ca-
lefiat aqua, et temperetur lixivium: in claustro vero
truncum amplissimum cum plerisque intervallis
cavatum, ut hic stamineum, ibi femoralia lavari pos-
sent separatum. Quae et ante capitulum mittit in
aquam calidam, ut mollescant; post tabulae percu-
ssionem lavat, et non diutius, nisi quandiu loquendi
licentia durat, et interim, * dum sacerdos aliquie
ministri se induunt, *vp.* excepto si dies jejuni, la-
vare non prohibetur post tertiam. Si vero est qua-
dragesima et dies privata, post capitulum et post
sextam lavat, etiam non loquamur in claustro.
Quidquid autem lavat, quo modo sit lavatum,
post horam lavandi auferit et siccatur; ne jaceat ita
sordidum et torridum ante oculos fratrum de refe-
ctorio exeuntium.

CAPUT XLVII.

*Quomodo de regulari hora non inde exit, nisi pro
inevitabili necessitate.*

(*vp.*) Audito signo, quod ad primam pulsatur, li-
brum tam illum, si quem videt juxta se positum,
* quam præ manibus habitum reportat ad armarium,
Hoc si fuerit neglectum, ab utroque eorum inter
quos remanens liber jacuit, erit in clamandum. Quod
tametsi ad alias quoque, ad eas tamen non observa-
tur horas, quibus finitis statim in claustrum ad le-
ctionem redditurus est conventus: similiter nec ad
officium defunctorum, et quando cymbalum percu-
titur ad bibendum: tunc enim in loco quo quisque
sederit, ut statim reversus ibi inveniat, librum di-
mittit, nec alii tunc accipere hunc licebit, nisi forte
is, qui eum in quadragesima accepit ad legendum,
et eo anno necesse habuerit. Quem etiam, sicut et
nullum alium librum a qualibet fratre debet requiri.
Ceterum ad collationem reportati, ut ordinate
in armario reponantur libri, armarius vel adjutor
ejus procurat. Ad primæ ergo pulsationem, repositis
in armario libris, hi, qui matutinum ad sanctam
Mariam audierint, consuetudo est, ut et cæteras ibi
(exceptis obedientiaris, et si qui tales sunt, qui
choro interesse possunt) audiant horas, statim illuc
a conventu secedunt. Ad aliarum vero pulsationem
horarum, quotquot ex eisdem conventui intersunt,

A simul ingredientes, cum eo orationes, quæ easdem
precedunt horas, ante chorum faciunt: quam etiam
si est una sola, quilibet tardius veniens, ibidem,
dum neclum hora est inchoata in secretiori loco fa-
cere potest. Ad auditum vero ejusque hora signum
ascensurus dormitorium, in primo gradu si pedem
posuit, pergere potest; sin antem, nisi major ne-
cessitas fuerit, mox ad ecclesiam redit. *vp.* Sed
quando pulsatio signi ad primam rite protelatur,
quousque septem psalmi possint percantari; ali-
quando si voluerit, postquam conventus pertransie-
rit, ad corporis necessitatem exit. Sed rediens lavat
manus, ne cum ventum fuerit ad offerendam, rursus
habet exire; quare, si tam frequenter exierit, hoc
in capitulo proclamatum experitur. Sed nec licet
Bunquam exire quemquam, quamdiu de regularibus
horis in die ulla cantatur, nisi pro inevitabili neces-
sitate; ut v. g. si de nasci crux emanat. * De quo
minus ut dubitetur, nec ipsi abbati postquam incep-
ta hora aliqua fuerit, chorus pertransire, vel aliquem
inde evocare licet. Ad completorium ante *Gloria*
primi psalmi consuetudo consentit: infra quam
horam tantum sibi, et priori in consuetis claustris
locis et officiis loqui licet.

In choro ad primam, dum cantatur, *Quicumque
vult*, nullus sedet. Ad hanc horam, et ad completo-
rium, vel quotienscumque fratres invicem confessio-
nem dicunt, observare debent, ut qui alium prece-
dit in sacro ordine, ipse quoque confessionem prior
dicat, etiam si inferior sit eo cui confitetur. Quando
Cpost septem psalmos penitentiales Litania a pro-
stratis fratribus cantatur, ad ultimum psalmum
prioris ad gradus, sieque cæteri ordinant se, ut, cum
tempus fuerit, non sibi in procumbendo moram fa-
ciant; et inter literatos conversus non jaceat, nisi
alicuius juvenis custos fuerit, ad quem ipse accedit,
ubicumque jacuerit. Ad literatum vero custodem
juvenis venire non neglit. In hac litania nullius
sancti nomen geminatur, excepto qui singularis
ejusdem loci patronus habetur. Ad versum illum
Per passionem et crucem unusquisque, cum expresse
nominaverit, dextera manu, per manicam in facie
crucem etiam facit; statimque ad versum *Per glo-
riosam Resurrectionem tuam* sacerdos et cæteri mi-
nistri matutinæ missæ debent exire, ut mox finita
Litania parati intrent ad altare. Unde etiam, quam-
quam cæteri in ordine suo, isti tamen ita jacebunt
ut exeunt cæteros non inquietent. Ad offerendum
nec anterior nec posterior, quam suus est ordo,
quisquam accedit; si tamen præsens fuerit. Quod si
aliquis neglexerit, qui tunc ipsi proximus adest, li-
cet in ordine inferior sit, offerre non tardabit.

CAPUT XLVIII.

*Quomodo se præparet ad capitulum, vel quid faciat,
si est sibi conscius ullius excessus.*

(*vp. var.*) Quando scilla pulsatur ad capitulum,
cessat ab eo, quod tunc agit operis, ad capitulum se
præperans; stamineum suum undique detrahit, et
honeste componit, et claves, si quas habet (qualis-

cunque sit obedientiarius recedit deponit, ut paratus sit, si forte judicium subire jubar. * Et ut adsit ad versum ibi dicendum observat: quod si hoc in consuetudine habuerit negligere, inclamatur. Attendit quoque si notatus in tabula ibi nominatur, ut tunc inclinet; et si hebdomadarius ibi appellatus fuerit, sive hoc, sive proprium nomen ibi audierit; et quando festivitas aliqua, que in Cappis est agenda, ibi pronuntiata fuerit; similiter et inclinante domino abate; sed et quando idem dominus abbas, (up.) vel ordinem tenens prior dixerit *Benedicite*. inclinat.* Quo dicto, ob quamcunque causam exiens sive ingrediens; nisi cum domino abate, vel cum nudus aliquis intraverit, dicit *Benedicite*; ita ut, qui prope capituli sedent introitum, audientes respondeant *Dominus*. Sed si aliquem introduxerit, apertius aliquantulum id dicit, et tunc conventus respondet. Si duo vel plures intraverint, ille solus, qui præcedit, *Benedicite* dicit.

CAPUT XLIX.

Ne conversus a sermone desit.

* Verum conversus ad sermonem ne desit, sumopere cavet; cum maxime propter tales fieri solet. Infra quem etiam si dormierit, inclamatur. Postquam autem a tenente ordinem dicitur: *Loquitini de ordine*, et ad actionem capituli ventum fuerit, exspectatur, si quis infirmus ibi sit, qui pro refectione carnis, quam habuerit, veniam petere debeat, et si circatores, qui primas inclinationes faciunt, quid loqui habeant; (up. var.) deinde si quid ei excessus aliquomodo contigit, pro quo sine inclinatione debet veniam petere, ne inclametur ipse præveniens, sive alius vidit, sive non, veniam petit, suamque culpam fatetur. Sed quantacunque fateatur, tamen non amplius veniam petit, preter illam quam petivit, nisi inclametur. * Et sciendum quod plures simul pro diversis causis veniam petere non prohibentur, et quod nullus est dies, excepto primo Paschali tam solemnii, pro cuius reverentia veniam non sit petenda, et proclamation omnino vitanda; sed tamen in precipuis festis hoc agitur parcus, quam in aliis diebus.

CAPUT L.

Pro quibus causis ulro veniam petit.

* Sunt autem quedam instituta, quibus si deerit ulro veniam petit. Id est si infra ambitum muri, vel extra in vicinitate manens, alicui regulari horæ, sive illis tribus orationibus, que ante nocturnos, vel in hymno ante tertiam flunt, non interfuerit; nisi forte sit sacerdos et interim cantet missam, et ejus adjutor, vel custos ecclesiae cum adjutoribus suis hostias facit, vel aliquis pro infirmitate infra unam horam balneat. Si capitulum, vel collationem, vel illam, que ante missam agitur processionem, vel opus manuum, vel generale mandatum (et si post lavationem pedum advenerit) vel generalem refactionem dimiserit: si mensæ lector, vel coquinae hebdomadarius in sabbato notatus benedictionem neglexerit: si ad communem fratrum rasuram præ-

A sens non fuerit: si de via veniens in ea die ad finem alicuius hora benedictionem non acceperit, vel si absque ea de monasterio exierit, sed infra biendum non redierit. Sane non solum pro supra diebus, sed aliis quibusdam negligentiis venia facienda. Sieut est, si liberum, qui in feria quinta quadragesima ei datus est, infra annum non perlegerit; pro quo tamen veniam revolutu anno in eodem die facit; si corporale vel offertorium vel linteum ad portandas calices, vel ad patenam involvendam aptatum, de ejus negligientia ad terram ceciderit; si lectionem suam vel responsorium omnino neglexerit; si talem sonitum in dormitorio noctu fecerit, per quem fratres inquietavit; si in infirmitate, vel in cella novitiorum pro misericordia dormire permisso, ante nocturnos biliter, quamvis mane sine licentia inde non exierit: si mutatorium suum in Dominicis die in capitulo invenerit, sive pridie in monasterio fuerit vel non. Si quid tale, sicut est major cereus, fregerit, perdiditerit vel profuderit; si quid vestimenti sui pejoraverit; vel si corrigiam rasoriorum, ita ut eidem ultro usui non prospicit, inciderit; si liberum, in quo ad refectorium debet legi, de ejus neglectu in tempore ibi defuerit, is pro his, inquam, omnibus non inclamatus veniam petat. et oratio ei pro indulgentia injungatur; ni tam frequens et talis sit culpa, que priori videatur, non sic esse remittandam.

Tamen restant tria, pro quorum neglectu item sponte sua veniam petat, sed tamen judicium nequam evadat; scilicet si quis et de his negligentiis, que in abbatis capitulo inveniuntur, in corpore vel sanguine Domini sive clam sive palam evenerit; si per duas vices in anno, id est quando Nativitas et Annuntiatio Domini pronuntiatur in capitulo in tali tempore ibi non erit, ut cum conventu veniam facere possit, maxime cum pulsatio que eadem capitula præcedit aliis capitulorum pulsationibus prolixior sit. Sed haec regula eis tantum est constituta, qui vel in monasterio proxima nocte manentes, vel e vicino advenientes prosola sui negligentia prædictis capitulis non interfuerint. Si dum mandato trium pauperum adscriptus fuerit, neque ipse neque alius rogatu hoc ipsius fecerit. Qui vero in alterutra prædicta festivitate de aliqua cellarum vel obedientiarum, quæ longe sunt remotæ, vel qui pro aliquo itinere triduo missus, in redeundo tempestive quidem ceperit, sed in itinere jumento suo aut comite, vel in seipso aliquid tale impedimentum passus fuerit, pro quo ante capitulum vere non possit, post veniam, causa necessitatis sua exposita, liber abscedit. Cæterum pro his negligentiis, quas frater ex hoc incurrire poterit, vel si nocturnæ orationi, vel regulari horæ vel Litaniæ post primam, vel cæteris talibus, que præmissa sunt, non affuerit, nihil est quod eum a petenda venia excusat, nisi rupta vena, vel de naribus flou sanguinis; sicut et si eum intra monasterium, vel extra in vicinitate ejus positum interim occupatum esse contingat. Quando

alicui horum instituto interesse non debuit; preter. A mare non potuerit, ideo reticebit; sed tamdiu eam in memoria retinebit, donec reclamandi locum habuerit.

Quamvis etiam non sit consuetudo ut aliquis totum conventum proclamet, tamen quicunque tenet capitulum data occasione jubet universaliter illos veniam petere, qui diurnales calceos et cultros in presentia non habent. Aliquando eos, qui ad tres orationes, quae mane fiunt post sonitum, et interdum illos, qui non fuerint ad processionem vel ad stationem quae fit ad crucem, vel ad sanctam Mariam. Hoc autem secundum institutionem beati Utilonis (101°) summo cavendum est studio, ne turpis reclamatio audiatur in capitulo; sed si quis ignorans forte profari coepit, prior, vel quilibet audiens, reverenter satagit, ne ad audiendum conveniens veniat; sed nec iudicium evadit, qui sciens hujusmodi rei tale quid ibi proferre presumpserit. Nam nec ulla comctionis vel bibitionis mentio ibi debet fieri, nisi forte de aliquo infirmiore fratre minus se reficiente honeste dicatur, quod indignus sit gratiae; vel admonitus fiat de pane vel alio cibo negligenter parato. Verum si quis frater tale quid agens, quod reclamari non potest, et admonitus emendare noluerit, is qui causam agnovit, debet eam priori innotescere, ut ab ipso frater delinquens secreto increpetur acri increpatione. Sed si nec sic emendare voluerit, prior illi in capitulo de alia qualibet culpa inclamato hanc in memoriam reducit, eum aliquid tale commissee, quod ibi reclamandum non sit, ut conventus agnoscat, ut sic sine offensa fratrum in eum gravius emendari possit.

In iudiciis autem faciendis non minima debet esse discretio ordinem tenentis: pro culpa enim, que in quemlibet reclamatur secundum rei qualitatem aut indulgentia aut vapulatio aut levioris sententia culpae sequitur. Nam silentium aut jejunium nulli indicitur. Solus autem abbas ligat gravioris culpae sententia. Que autem ad gravorem culpam videntur pertinere, de his non loquar hac vice. Porro nullus stamineo (102) exutus verberatur, nisi rebellis esse videatur. Ille autem rebellis esse iudicatur, qui priori in capitulo temere contradicit, vel quia hoc quod sibi injungitur, quamquam verbo non contradicat, agere tamen dignatur et, ut de majoribus taceam, etiam qui de minimis, que in eum reclamantur, non vult se corrigeremus negligentia. I. Rebello proprio dictur inobedientia, cum ab abbate vel priore alicui quidquam injungitur, sequi hoc non facere aperte vocis contumacia profitetur. II. Rebello est, cum quis a praefato corripitur, et non solum eandem correptionem non humiliiter sustinet, verum etiam contra superbe et contumaciter respondere nequaquam veretur. III. Rebello est, cum de qualibet re saepius corruptus emendare contemnit. IV. Rebello etiam dicitur,

(101°) Odilonis abb. Clun.

(102) Stamineum lancea interula, sen camisia, qua

D
monachi vice cilicii utebantur. Nam benedictinis lineas camisas interdixit Innocentius III PP.

dum fratri quelibet res injungitur, et quamvis con- A dinis, ut qui judicium accipit, quidquam aliud dicat tradicere verbis non audeat, agere tamen dignatur. Haec quatuor causae pro rebellione haberi, et staminei exiusione solent vindicari. Hic ergo, qui tali judicio subjaceret, cuculla et froccio exutis, et ad pedes suos positis sedet, accedensque Camerarius cum cultro, stamineum ejus dissutum, ab utroque humero parum trahit deorsum. Quod tamen prædictus frater, cum primum tempus habuerit, resarcire non neglit, ne ita ad lavandum recipiat. Frater autem, qui judicium facit, post tergum illius stans id peragit. In unoque capitulo duo judicia nulli inferuntur, nisi pro contradictione; sed si post flagellum tale aliud in eum reclamatur, quod priori inultum non debere dimitti videtur, jubet eum pro hoc veniam petere ad crastinum capitulum. Quod si aliquis post acceptum judicium verbo, vel etiam ipso habitu aliquod dignationis signum demonstrare præsumperet, noverit se inde non recessurum, donec vel spontaneus vel saltem acri correptione coactus dignam pro posse suo satisfactionem cum omni humilitate promiserit.

CAPUT LII.

De discretione judicium facientium.

* Tales vero judicia facere jubentur qui tanta sunt discretionis, ut sciant, quomodo quamlibet culpam emendare debeant, qui et diligenter attendant quid in quemlibet reclametur, culpam simul et inclamati diligentiam seu negligentiam secum examinantes, non propria voluntati satisfacientes. Sepe enim evenit, ut aliquis diligentiorum fratrum in culpam maiorem incidat, quem non ita in eo, ut in negligente aliquo emendari solet. Jussus autem ad accipendum judicium se non preparat, nisi inclamatus; antequam exuatur, nec veniam petit, nec aliquid loquitur; sed statim exutus, vestimenta sua ita ponit, ut in longum prostratus vix capite ad ea pertingat. Cujus stamineum, si opus est, prius componit is qui judicium faciet. Sed quia diverse quantitatibus virgo per Granatarium administrat nunquam desunt ibi, scilicet maiores ad corripiendum minus cautos, minores vero ad diligentiores, ipse ad judicium faciendum eligere debet, qualem ipsa re exposci videt. In quo post primam percussionem nec ille manum percutientis, nec iste vocem expectat *Mea culpa*, respondentis; sed nulla in hac re servata parilitate, continuatim iste percutit, ille *Mea culpa* dicit, donec prior percutientem cessare jubebit. Nimietas tamen festinatio cavitur ab utroque. Scopis autem etsi maiores tantum (ut dictum est) culpæ emendentur, modice tamen hujusmodi correptio inchoatur, sed si prælator visum iaurerit, jussu ejus sensim augetur, servata tamen ubique fraterna compassionie in judicio, tam virga quam scopis faciendo, UT ET DISCIPLINE DISTRICTIO TERREAT ELATOS, ET MISERICORDIE ADHIBITIO FOVEAT SUBJECTOS. Quamquam nonnunquam etiam minus cauts adhibentur founta pietatis, ut quos non vicit rigor distinctionis, vincat amor compassionis. Unde licet non sit consuetu-

nisi *Mea culpa*, tamen aliquando cum res scopis agitur, et forte se emendaturum dixerit, non solum non notatur, sed et libenter a prioribus accipitur, et ab eis intercessionis gratia, quæ diligentioribus fratribus etiam in minoribus judicis solet adesse spontanea, minus cauts in majoribus adhibetur, emendationis (ut dictum est) promissione provocata.

Si plures fuerint in quos emendatur, facto in se judicio, quisque a priore jussus sessum ire, judicium inter eos facienti dat locum: de quo si quis amplius loqui habet, non id tunc agit, sed cum ceteri omnes sessum venerint, quia non est consuetudo, ut quoque ad judicium prostrato aliquis ibi loquatur, nisi prælator quid breviter loqui voluerit. Unde hoc curandum est, ut cum prior quenquam exuere jusserit, nisi quis se de eo velle loqui intimeraverit, prior interim hoc differat, donec iste, qui habet, proferat. Quod tamen, si tunc neglexerit, propter factum judicium ille non reticebit. De culpa autem jam emendata, defensionis verbum jam cavitur, ne qui judicium fieri jussit, culpari videatur.

CAPUT LIII.

Quid cavendum sit tam inclamanti quam inclamato.

* Inclamatus etiam sue inclamationis tam extra quam infra capitulo cavet murmurationem facere ad quemquam. Nam nec ulli de his, quæ talia in capitulo aguntur, extra capitulo licet quidquam loqui, nisi sic possit fieri, ut non scandalum, sed potius ædificatio sit audientium. Sed et cavendum est ne quisquam, cum fratrem ob majorem aliquem excessum videt in anxio positum, quasi tunc primum inventa occasione, ea que jam ante ultro reticuit, aut qualibet pristina ejus facta commemorando, culpam illius studeat exaggerare. Similiter inclamato cuiilibet cavendum est ne quemquam, nisi ordinem tenentem, sed et hunc non nisi sibi loquenter inspiciat, et inclamantem se in eo capitulo non inclamet. Quod et in proximo aut etiam tertio vel quarto cavitur; si tamen gravis culpæ ille in eum fecerit reclamationem. Sed neque in eo capitulo in quemquam sui inclamatorem quis jubetur facere judicium, qui primus inclamavit ipsum. Sed et conversis id omnino debet esse alienum: nam sacerdos in sacerdotem, et quisque in eum, qui vel sui vel inferioris est ordinis, facit judicium, et interdum jubetur id facere aliquis eorum qui stant in judicio.

CAPUT LIV.

Quod in reclamando non sil personarum acceptio.

* In reclamando autem non est personarum acceptio, sed tam seniores a junioribus, quam ipsi ab illis inclamantur. Et si in eadem culpa senior quis cum juniore inventus fuerit, non cuius etatis, sed cuius diligentie sit, attenditur; nec a judiciali sententia, nisi simul cum juniore excipitur; quamvis haec diligentibus plerumque temperetur. Interdum

tamen excipitur novitus, si adhuc ordinis est adeo A steterit. Hoc enim sic habet consuetudo, ut priusquam prima benedictio dicenda fuerit, ad quamlibet absolutionem conventus inclinet, submissus autem hic, qui tunc ob quamcumque causam coram steterit.

CAPUT LV.

De eo qui aliquem defunctum fratrem in pœnis esse perspexerit.

Est etiam consuetudo, ut si cui defunctum aliquem fratrem in pœnis esse per visum fuerit revealatum, abbati vel priori secreto innotescat; et si jesus fuerit, misericordiam pro eo cum venia in capitulo petat, referens quid de eo per somnum viderit; prioris quoque pedibus post absolutionem defuncti fratri optatam, se pervolvat. Deinde prior quid pro defuncto fratre communiter aut singulariter etiam faciant, fratribus injungit. Sciendum autem est quod misericordiam petens sine licentia ad praesens poterit inclamari.

B Si vero dominus abbas quemquam in capitulum miserit, ut sui aliquujus familiaris obitum vel anniversarium annuntiet, is pro hac re non nisi jesus ab ipso veniam petit: et si vel sibi, vel suorum aliqui misericordiam est petiturus, cum eadem venia id facit. Illi etiam qui sponte acutum petituri sunt veniam, eo quod aliquid infra claustrum perdidint, sciendum est, quod prius in capitulo de re perdita (nisi adeo minuta, ut acus est, et si quod tale est) prius interrogare, et deinde si non inventa fuerit, sequenti capitulo veniam petere debent. Sed de itinere venientes pro rebus extra perditis, ad proximum capitulum veniam petunt; si infra capitulum venerint, clauso jam ostio claustru, pulsare licet, et audiens in capitulo ostiarium accepta cum manu licentia exit aperire eis. Intromissi autem, facta oratione in monasterio, statim ad capitulum veniunt, et cum sederint, si quam stando dicturi sunt legationem, hoc unus eorum, cui injunctum est, in loco suo primum agit; deinde si quis eorum pro aliquo excessu ultra veniam petere debet, aut quis in alterum de his etiam, que in itinere contra consuetudinem fecit, maxime que admotus emendare soluit, quidquam reclamare habet, non hoc negligit.

D Quasdam vero legationes minores quidem non stando, sed quando sibi visum fuerit, sedendo dicit; quia sunt quedam dignitates, quibus major, quedam quibus minor debetur reverentia. Nam episcopis et abbatibus, congregationibus quoque tam canonice quam monasticae institutionis, quibusdam etiam secularibus potestatibus, ut ducibus, haec exhibenda est reverentia, ut tantum salutationes eorum astantibus, cetera autem a sedentibus dicantur. Solis vero domino abbati nostro, apostolico, et regi nostro, illa addenda est, ut a conventu ad eorum legationes venia petatur, que nihilominus ab eo observatur, cui singulatim quodlibet hujusmodi mandat dominus abba ubique ei dicatur. Cæteris vero quibusque orationis sue vel servitutis

Quod confessionem culpe sequitur misericordia petito, si simul culpa est profienda, et misericordia petenda.

* Nunc autem non est prætereundum, quod confessionem culpe sequitur petitio misericordiae. Quoties culpa confitenda, et misericordia simul cuiquam est petenda, v. g. si obitum patris aut matris vel sororis audivit, vel crastino utriusque parentis anniversarius erit, vel quo ipse monasticae vitæ benedictionem accepit, et ipse pro aliquo excessu veniam petere debuit, de culpa prius agitur, deinde pro postulanda misericordia non nisi semel veniam petit, etiam si ita evenerit, ut et sibi et parentibus suis misericordiam petiturus sit; sed et tunc primum de pertransacta vita negligentia se accusat, deinde parentis obitum pronuntiat, singulariter tamen, ut ad utrumque prior indulgentiam optando respondeat, et ipse toties ei ad pedes veniat; in recedendo observans in primo libri capitulo scriptam inclinationis legem, omnibus ad pedes venientibus datum; quamquam et antequam ad pedes veniret ad reverentiam conventus inclinantis se inclinaverit, quam submisse ad quamcumque absolutionem ibi

devotionem mandantibus, inclinationis tantum re- A autem prior quemdam hujusmodi sententiae jugo verentia debetur. Stando autem loqui in capitulo præter hos, nulli licet, nisi veniam petenti. Unde et obedientiariis et cuiilibet sic exituro. ut ad capitulum non redeat, sedendo et loquendo quærenda est licentia; obedientiarii quidem ad obedientias suas, et si quos suos pares, vel alios fratres habeant necessarios, secum exituros nominatim dicentibus. De quibuslibet autem sic exituris, ut non redeant, si quis habet aliquid loqui ob acceptam eorum licentiam nequam hoc omittit; ceteri quique sic exituri ut redeant, stantes ubi prior eos videre possit, exundi licentiam manu querunt et videns prior parum inclinato capite annuere non omittit. Sed evenire poterit ut alias occupatus eos non respiciat: unde si tunc eos videat, sive non, ipsi licenter B exeunt. Quod si quis alium jubente domino abbate de capitulo vocat, in ipso introitu capitulo sedet; si tamen prius affuit, sin autem in loco suo. Sed et ipse absque licentia non exibit: nam et ille, qui vocatur ad dominum abbatem, non sine licentia inde discedit, sicut nec de monasterio, si est alba induitus, et se locuturum prænoscit; nec de refectorio, si non reversurus. Si vero aliquis accepta licentia de capitulo exierit, ita ut non sit reversurus; sed iterum aliqua ex causa revocatus, vel sponte redierit ante et retro non facit; et si denuo necesse habet exire, priusquam capitulum finiatur, accepta licentia, ut prius nihilominus ante et retro facit.

CAPUT LVII.

De culpa leviori.

(UD.) Missus in culpam levioriem ita se habet, ut ipsa quoque sibi regula prescribit (cap. 24). * In quam nullus mittitur, nisi tale quid commiserit, pro quo etiam gravem distinctionem subire deberet. et maxime si is qui præ senio aut debilitate corporis gravem verberum non possit pati disciplinam. Ad Nonam reficiens sedet in loco suo, et si est in aestate non prius ad mensam, quam conventus post bibitionem inde recedit (UD. var.) Inter preces nocturnas vero et horarum omnium regularium prostratus jacet. Non offert, non osculatur textum Evangelii, non accedit ad pacem, nec ad missam cum aliis. Si festa dies duodecim lect. vel agenda supervenerit, solutus est interim. Privata vero die veniente rursus intrat, in quo erat prius, usque dum fiat absolutus. Absolvitur autem maxime quando inter preces prostratus jacet ad gradum, aliquo fratre ad eum directo a priore, a quo sibi quod sit absolutus innuat. * Tunc tacto ante et retro discedit. Quod si forte prior neglexerit, a claustralium priore, vel ab aliquo seniore admonitus, eum absolvit; si tamen ei adhuc visum fuerit. UD. Hoc quoque modo fieri solet absolutio, si eidem noxae adjudicanti postea contigerit, ut pro aliquo delicto denuo reclamatus verberetur. Et si hoc non fuerit, non absolvitur, nisi prius ejus satisfactio jacentis ad gradum, vel ad unam horam a conventu videatur. * Potest

C in claustro loquuntur, prius nullum verbum dicat: si litteras novit, librum accipit et sedet. Nam conversi litteras nescientes, libros habere non coguntur. Stando autem nihilominus loquitur. Sed forte si tunc non assuit, quando post percussionem tabulæ *Benedicite* dictum est a priore, et postea veniens aliqui sibi obviante dicit, *Benedicite*: ob hoc nec ipse nec is, qui obvians ei respondit *Dominus*, notari debet. Et quem tunc primum in conventu alloquitur premittunt *Benedicite*. (UD. var.) Quod loquitur, qui loquitur, submissa voce. Loquela sua et audientia non sit nisi de spiritualibus vel de his quibus haec vita temporalis carere non potest. * Cavet etiam loqui ad alium fratrem in opposito, vel remotiori loco sedentem aut stantem. UD. Si quid opus habet a camerario quærere, tunc maxime querit. Si opus habet ungues secare, et ille debet ad fratrem juxta se sedentem dicere, quod debeat ungues suos secare, et ille debet ei annuere, dicens*: *Cum Dei benedictione*, et sic præmisso *Benedicite*, eo respondentem *Dominus*, prædicto fratri secat. Si opus habet justitiam suam et pateram lavare UD., tunc lavat, observato ibi silentia. Lotas vero in claustro non ponit siccandas, * sed statim in refectorium reportat. UD. Si opus habet cultellum suum acuere, tunc acuit ad citem, que ob hoc in catena pendet in claustro; * vel si magis placet ad alteram juxta lavatorium similiter pendentem. Si in vestimento suo quid dissutum est et aliquid resarcire vult, hoc tempore loquendi, aut ante pri-

Ubicunque steterit quonodo stare debeat.

UD. Stans autem ante dominum abbatem, vel ubiunque steterit (ubi tamen observari potuerit) id etiam non negligit, ut pedes habeat æqualiter compositos, et nunquam inter standum divaricatos. * Sed et hoc observat. et nunquam scabellum vel aliquod lignum aliquanto majuscum, nisi posito super illud pede transeat, vel causa alicuius brevitatis circumeat.

CAPUT LIX.

De his quæ non licet facere, nisi in tempore loquendi.

(UD. var.) Exiens a capitulo, si est ea dies in qua D in claustro loquuntur, prius nullum verbum dicat: si litteras novit, librum accipit et sedet. Nam conversi litteras nescientes, libros habere non coguntur. Stando autem nihilominus loquitur. Sed forte si tunc non assuit, quando post percussionem tabulæ *Benedicite* dictum est a priore, et postea veniens aliqui sibi obviante dicit, *Benedicite*: ob hoc nec ipse nec is, qui obvians ei respondit *Dominus*, notari debet. Et quem tunc primum in conventu alloquitur premittunt *Benedicite*. (UD. var.) Quod loquitur, qui loquitur, submissa voce. Loquela sua et audientia non sit nisi de spiritualibus vel de his quibus haec vita temporalis carere non potest. * Cavet etiam loqui ad alium fratrem in opposito, vel remotiori loco sedentem aut stantem. UD. Si quid opus habet a camerario quærere, tunc maxime querit. Si opus habet ungues secare, et ille debet ad fratrem juxta se sedentem dicere, quod debeat ungues suos secare, et ille debet ei annuere, dicens*: *Cum Dei benedictione*, et sic præmisso *Benedicite*, eo respondentem *Dominus*, prædicto fratri secat. Si opus habet justitiam suam et pateram lavare UD., tunc lavat, observato ibi silentia. Lotas vero in claustro non ponit siccandas, * sed statim in refectorium reportat. UD. Si opus habet cultellum suum acuere, tunc acuit ad citem, que ob hoc in catena pendet in claustro; * vel si magis placet ad alteram juxta lavatorium similiter pendentem. Si in vestimento suo quid dissutum est et aliquid resarcire vult, hoc tempore loquendi, aut ante pri-

mam in aestate, in hyeme vero ante tertiam, et si albis est agenda, sicut sepe evenit in susceptione semel coneditur post prandium, ad lectum suum facit sedens in cuculla sua et pellicio, si opus est; duas enim habet, et si una resarcienda, sedet in altera. vn. Si opus habet quid de vestimento suo ad solem extendere, tunc extendit, et bene meminiet, ut auferat ante collationem, vel si duodecim letiones in sequenti nocte, ante vesperam.

CAPUT LX.

De eo, qui infirmum fratrem visitare voluerit.

* Si quem fratrem infirmandem visitare voluerit, tunc maxime accipit licentiam visitandi. Illuc eundo debet psalmum *Domine, ne in furore tuo arquas me*, etc., recitare; addita Dominica oratione, et una collecta pro infirmo, *Omnipotens sempiterne Deus*, etc. Cum infirmis fratribus potest ibi loqui autequam ad horam sequentem pulsetur. Quod si citius ad horam pulsatur, ita ut non possit peragere quod ceperit, postea non sine licentia regreditur. Non solum autem in hoc tempore, sed etiam in aliis competentibus horis conceditur quibusdam gravioribus personis regrotantes visitare.

(v.) Nihil appellat *suum*, sed ad omnia dicit *noscum* nisi de patre, matre et culpa, de his licenter dicit *meus* et *mea*. Verum etiam de se aliquid dicturus, dicit *ego non nos*. Si quem fratrem appellat, nunquam puronomine appellat, nisi *domnus* adjungat; sed juvenes *fratres* vocat. Item proprium nomen dicturus *frater* praemittit. In hoc et alio quovis tempore competenti, sicut infra utramque missam potest cum licentia secularum amicum convenire et hoc non sine teste, si scitur aliquantulum incertus esse. Nullam omnino osculatur mulierem; sed nec matrem suam.

CAPUT LXI.

De minutione sanguinis, vel phlebotomare voluntibus.

(v. rar.) Si sanguinem voluerit minuere in XII Lectionibus, vel in alio quoconque die, in quo silentium est tenendum, ipse hora, qua de capitulo exiit, licentiam a tenente ordine cum signo querit. * In privatis autem diebus quando locutio est in claustro, si potest consedere juxta priorem, licentiam petit verbo: *sin autem, signo*. Quod si dominus abba vel prior capitulum tenuit, et mox finito capitulo, aliquo discessit, quo is, qui minuendus est, sine licentia venire non possit, tunc ab eo, qui ad praesens ordinem regit, licentiam querit. Cavendum autem est hebolomadæ sacerdoti hebdomadario, diacono et subdiacono, hebdomadario cantori, mense lectori, hebdomadariis coquinæ, ut nequaquam sanguinem minuere presumant, nisi prius in capitulo petita venia licentiam accipiunt. (v. var.) Et ut hoc modo, quo fiat ordine, prosequamur; accepta licentia id ipsum procurat cellarario indicare, ut praedictat famulum qui ad hujusmodi negotium deputatus est, in promptu esse post evangelium missæ majoris. Eo namque momento abscedens de ecclesiæ induit nocturnales, non alios quidem usque ad diem tertium induit, excepto si aliqua processio in

alicujus gravioris persona. Igitur eodem tempore, quo nocturnalibus induit tollens fasciam suam de lecto suo, pergit ad illam minuendi sanguinis officinam, et ante omnia facit ante et retro, et ter dicit brevi versum: *Deus, in adjutorium meum. Kyrie elison. ¶ Adjutorium nostrum. Itemque facto ante et retro immunitio sanguinis inchoatur.*

CAPUT LXII.

In quibus locis ante et retro sit faciendum minuto.

* Sed sciendum, quod nullo in loco faciat ante et retro, nisi in ecclesia vel ante crucem sit; excepto ad opus manuum, ad sanguinis minutionem, et in coquina regulari. v. Silentium tenet. nisi modicum quid dicat de eo quod inter manus habet. Cellerarius vero adjutorem suum illuc mittere procurat, ut quot sint minimi videat v. Ab hinc surgens in refectorium venit, aliquantulum de libra sua comes sarus et bibitur, sicut etiam per duos sequentes dies post evangelium majoris missæ; in quarto autem cum ministris. * Ad hujusmodi autem prandium non dicitur refectionaliter versus, etiam si sit illud regulare jejuniū, in quo et post tertiam pransurus pietantia non carebit. Finita communis fratrum refecione, si opus fuerit post versus inter primos potest exire. Ad proximam horam post minutionem secedit ante illud altare, quo infirmi inter matutinalem missam solent accubare, et quoconque modo recubans ibi jaceat secundum valetudinem suam, nemo vituperat. Si autem viribus suis confidit, ad sequentem horam inibi consuetudinaliter sedet, et sic deinceps ad reliquias horas ubiquecumque vult, extra minorem chorum manet. Cum autem post vesperas et matutinalis processio ad S. Mariam agitur, ipse priores subsequens in capitulo, nisi sit juvenis, moratur. Ad nullam horam regularem debet procedere neque pro illis tribus orationibus, que post sonitum in choro solent fieri a conventu stando vel procumbendo, ipse anam tantum ante chorum facit sedendo. In fine vero uniuscujusque horæ exiens cum ceteris facit ante et retro, et ante initium cum aliis ante et retro facit. Ad litaniam, si vult procedere, procidat; si vult sedere, sedeat, nemoque illud reprehendat.

(v.) Ad prandium quando alii habent pietantiam, ille generale per duos dies, et ad cenam ova tria. Si autem est tempus hyemale, scilicet a calendis Octobris, usque ad Quadragesimam, et si fratres generaliter non nisi semel reficiunt, tunc ille primo tantum die post vesperos, dum incipitur, *Placebo*, ante et retro facit, et lotis manibus ad refectorium vadit, * et sine versu consuetudinali, in extremitate sinistram tabulæ sedet. et cœnat, cellarario procurante ei pro necessitate. Quod si prius a cœna redit, quam conventus ad bibendum venit, sicut sepe in Septuagesima potest evenire, non omittit, quin iterum cum conventu in refectorium redeat, et si vult, bibat. Si autem conventus illum cœnantem invenerit, illis exeuntibus ipse altius stat inclinis,

usque dum omnes non inclinantes pertransierint. A niat. Alio autem modo quam in vena si voluerit in estate in duodecim lectionibus sanguinem minuere, accepta licentia camerario voluntatem suam indicat, ut provideat quae ad hujusmodi necessaria sunt; sed tamen usque, dum nona sit cantata, exspectat, et tunc statim vadit ad illam minuendi sanguinis officiam, et praemissio versu, servato tamen silentio (nisi sit necessarium) sanguinis minutio inchoatur. A Kalendis autem Octobris usque ad Quadragesimam statim post capitulum cum minutis sanguine prandet, et post evangelium missa majoris, vel post prandium tempore opportuno et ipse sanguinem minut. Post minutiōnem vero chorūm non intrabit, sed extra ubi et alii minut, sive si tempus hyemis, sive aestatis non procumbens, neque veniam faciens repausat; et si capitium induit, nemo reprehendit. Habet ad eonām a cellarario pietantiam, vel si cœna non sequitur, fratribus communiter bibentibus, datur ei melior potus. Die vero secunda ad hanc horam intrat chorūm, ad quam quilibet vena minutus intrat die tertia, et ea die post capitulum, vel si est alio tempore post evangelium non deerit prandio minutorum.

CAPUT LXIII.

Quomodo, si inter loquendum ad horam regularem signum audierit, ad orationem occurrat.

Cavet autem in Pascha et Pentecoste ante feriam quartam sanguinem minuere, nisi sit talis obediens, qui foris moratur assidue, acquisita licentia a priori. Quod si quis alius in predictis diebus, vel quandocumque tam inconveniens est, non potest præ infirmitate congruum tempus exspectare, ut hic in capitulo cum venia licentiam debet impetrare. Cavet autem eo die unusquisque sanguinem minuere, cuius sequente nocte duodecim fiunt lectiones, nisi in Quadragesima: tunc semper in Sabbato post vesperos, dicto *Benedicamus Domino*, minut; pro eo, quod in die Dominica non jejunat, in qua ex consuetudine post evangelium aestivale prandium habere debet, et die tertia vesperos cum infirmis audit. Si vult statutum prandium fratrum anticipat, ita ut postea non reficiat, et infra communem fratrum refectionem moratur ad S. Mariam. * In Dominicō vero die, quo facturus est foris claustrum processionē, induit diurnales: cæteras autem, quæ fiunt nudis pedibus, accepta licentia evitare potest. Post completorium de tribus orationibus non nisi unam, et hanc sedendo facit, et statim exit. Quibus autem pro misericordia concessum est, * horas regulares ad S. Mariam auscultare, interim etiam, dum sunt in lege minutorum, ibidem morantur, dum et aliis quibusdam minutis interdum conceditur, insuper etiam, ut finitis ibidem matutinis se in lectis recollocent usque dum die tertio ad primam, vel in hyene ad tertiam in choro se repræsentent. Nec illud est prætereundum, quod nulli prosola sanguinis minutiōne conceditur ad infirmariam venire, nisi in pedis vena velit minuere, et interdum alicui seniorum, qui tante debilitatis sit, ut hunc ordinem in conventu nullatenus observare possit. Quod tamen omnino vitat, si in proxima nocte festum duodecim lectionum instat; nisi, sicut dictum, venia præve-

(ud) Sed ut redeam ad locum unde paululum dīverti. Inter loquendum, si ad horam regularem signum audierit, in claustro ipsum verbum, quod habet in ore non perficit, sed continuo facit, et occurrit ad orationem. Qua finita, sedet in choro, et quousque sacerdos missas cantatur sit vestitus, intendit lectioni. A qua tamen cum primum secundum audierit signum, illico cessat et surgit, sicut etiam ad duo signa, quæ pulsantur ad vesperas, vel quotiescumque omnia pulsantur, veniam, quam petit, diligenter observat, ne unquam tardius aut celerius quam alii petat. Cum aliis submittentibus se submittit; cum aliis se levantibus, se levat, ad venias, ad preces, adorationes: aliis non legentibus nec aliud quam solum divinum officium attendentibus, ipse quoque nunquam librum aperi ad legendū, maxime in choro; nisi aliquando gradualem librum ad majorem missam, propter aliquem cantum, qui ad presens cantatur, vel si est illiteratus, (var.) ad vesperos librum hymnorū propter aliquem hymnum ea ipsa vice canendum.

* Item ad cantum, et hymnum matutinorum potest inspicere librum nec tamen proprium diuittat locum, nec alio interim utatur lunoine, nisi illo, quod lucet in commune. (ud. var.) Et si sacerdos hebdomadarius est, in collectario licet ei quod opus est prævidere, scilicet capitulum præsentiis hore. Signa, quæ cum manu fiunt pro locutione, non amat frequenter facere, conventu maxime cernente, et quotiens facit, facit reverenter et pro necessitate. Ut cætera membra ita ipsum quoque cohibet visum a vagacitate. Finita missa cum summo silentio sedet

ad lectionem quousque ministri et pueri, si in loco A cella panis operiri non possit, sive legatur, sive non, sunt, redeant de mixto (103).

CAPUT LXIV.

Qua disciplina sit in refectorio sive post alios veniens, sive ante alios discedens, quomodo licentiam accipiat.

(*vd.*) Ad horam prandii vel coenæ si in dormitorium non ascendit, lavatis manibus statim ad refectorium venit. * Ad sedem suam facta ante et retro in regularem coquinam, vel ante cellarium, si juvenis non est, aliquanto ire potest; ut si aliqua re indiget, quam ante verbo querere non potuit, cellararium pro hac signis interpellet. *vd.* Inde rediens stando reverenter expectat dominum abbatem, vel si non potest stare, sedendo. * Si juvenis est, super inferiori, si provectionis attatis, sedet super sedile superius. Intrante vero domino abbate, contra illum inclinat, statimque se erigens erectus stat, usque dum pertransiens in locum suum ad pulsandan scillam perveniat. (*vd.*) Quam postquam pulsaverit, et versus, oratio benedictioque data fuerit, ipse in loco suo sedens, mensale applicat, nihil tamen omnino comedens, antequam lectio incipiatur, et antequam de manu sacerdotis oblatam (104) accipiat; si tamen est privata dies, et si in ipsodie non communicaverit. Si vero pro aqua apportanda vel alia hujusmodi causa dicto verso vult exire de refectorio, * non exit priusquam ipsa incipiatur lectio. *vd.* De nullo gustat generali priusquam benedicatur. Sibimet ipsi nihil unquam apporat frater preter sal, et aquam; ni forte serviendo veniat ad sedem suam. Si quid ei per alium apportatur, reverenter contra porrigit manum et aliquantulum inclinat. Similiter inclinat ad omnia, quæ sibi tunc dantur, vel apponuntur, vel quæ ab eo recipiuntur. Si quid ei ab eo, qui ad scillam sedet, dirigitur, ex toto surgens altius contra ipsum versus inclinat, etiamsi ad lineam sedeat; et quantumlibet forte cupiat abstinere, de hoc tamen non dimittit prælibare. Scutellam quoque applicat ad illum potissimum fratrem qui juxta se superius sedet, ut comedat secum: si es renuerit, applicat ad inferiorem: quod si et ille noluerit, quantumvis remaneat, quod noluit, vel quod non potuit comedere, non mittit quoquam longius ad aliquem fratrem pro ulla gratia privata, sed tamen ut adhuc superius vel inferiori sedenti applicetur, alterutri suorum collateralium innuere non omittit. Si duobus fratribus aliiquid mittitur et alter eorum interim forte defuerit, reversus inclinare non desinit. * Si tantum sonitum fecerit, qui usqueque in refectorio audiri possit, veniam petit, quod alio tempore, quando biberit sed non legitur, minime facit.

Si forte, eo illuc eunte, *Tu autem* dicitur, propter hoc non reddit, priusquam veniam fecerit. Si de potu vel humido cibo tantum effuderit quod bu-

(103) *Mirtum* panis et vinum lectori ad mensam servitoribus in regula S. B. concessa.

(104) *Oblata*, panis in missa oblatus, sed non

A cella panis operiri non possit, sive legatur, sive non, veniam petit. Si cochlear in partes fregerit, ipsa fragmina tollens ad gradum ponit, et veniam petit. De qua surgens ea recipit, et in extremitate, ubi cochlearia et cætera refectorii utensilia continentur, reponit. Si non est divisum, sed tamen adeo est fractum ut non sit habile ad comedendi usum, eumdem satisfactionis servat modum. Si cultellum fregerit, idem facit, excepto quod de grādo receptum ad mensam secum reportat, et in vaginam reponit, et camerario tempore congruo, ut cundem reintegratum aut alium recipiat, hunc reddit. Simili modo satisfacit, quicunque inter comedendum vel bibendum in refectorio, vel ante refectorium in cellario vel ante cellarium aut in regulari coquina B aliquem predictorum excessum incurrerit; excepto quod pro sonitu non alibi, nisi in refectorio, vel in regulari coquina taliter, ut præscriptum est, facto, veniam petit. Et si sextarium vini vel cerevisie vel dimidiū effuderit, utrinque et in refectorio et sequenti die in capitulo pro hoc satisfacit. In scyphum justitiae (105) superpositum nihil imponit, nec panem intingit, nisi prius super mensam ante se posuerit. Simul cum alio fratre in uno scypho non debet panem intingere. Nulla re, nec etiam flabello, quo musce abiguntur, in aestate interim uitur dum *Benedicite* super cibum et potum datur. Si autem inter comedendum pro aliqua necessitate exire cogitur, propterea, si redditur se sperat, nisi sit ostiarius in suceptione hospitum non loquitur. Si vero illi mox, ut parumper comederit, nausea vel fluor sanguinis ingruerit, ita, ut ad eamdem refectionem redire non possit, postea cum ministris sine licentia reficit.

(*vd.*) De micis diligentissime cavit, ne quid vel minutissimum cadat et pereat. Cum cultello aufer eas de mensali, ut ad ultimum cum flebello ad hoc aptato in scutella colligantur et ad eleemosynam deferantur. (*var.*) Quandiu autem a conventu non est separatus, ut sit cum infirmis, nec unum granum piperis gustat, nec quidquam cibi aut potus, nisi in refectorio percipit. Nunquam bibit, nisi paternum cum ambabus manibus tenendo (excepto minuto) et nunquam nisi sedendo. * Si postquam scilla dimissa fuerit extra ostium remanserit, nullo modo tunc intrare præsumit, sed tamdiu foris expectat, quoque lectorem ad versum legisse audiatur. Si vero nequum occurrit, si serius post incepturn lectionis intraverit, si aliquem ad gradum stantem licentiam comedendi accepisse perspexerit, ipse alicubi juxta tabulam stans observat, quando ille discedens sibi accedendi locum tribuat; ubi et tunc, si locus sit tam angustus est standum. Si viderit servitorem ad generalem scillam jam pulsaturum, ibique inter benedictionem stans humiliiter se inclinat, quod nihilominus quisque observat, qui quidquam mini-

consecratus, de quo infra.

(105) *Scyphus justitiae*, idem quod vas vinarium, quod *justitia*, seu *justa* appellatum.

sterii in refectorio agens interim obambulat, et si quid in manibus portat, hoc super mensam ponere procurat. In accedendo itaque cuiquam obvianti humiliiter, sicut et ille, se inclinat, nisi tale quid in manibus ferat, quod illum ad hanc inclinationem impedit. Et si forte aliquem sonitum vel aliud venia dignum in ipso accessu fecerit, ante versum veniam petit, sicut et post versum. Si quid tale de gradu discedens commiserit, veniensque ad gradum cum duobus primis digitis combinatis semel ad os directis petit ab eo, ut qui ad scillam sedet licentiam comedendi. Quo annuente, quasi cum aliis fecisset et dixisset, eadem per se facit et dicit: id est, primo ante et retro, et versus, si est prandium, *Oculi omnium: si cœna, Edent pauperes, etc. Inclinis Gloria Patri, et oratio Dominica*: dicit eretus manu et ore ita benedicens: *Oremus: Benedic Domine, etc., et inclinans reddit ut sedeat.* Et si est locus ejus juxta finem tabulae infra unum fratrem, ille surgens ei locum accedenti dat, sicut et postea, si surrexerit opportunatem discedendi. Sedens vero, si ante se, cujuscunque generis sit; cibum fratribus jam appositus non invenerit, et hoc servitores ignorant, alteruter collateralis ejus alii corum innuit, ut offerat, aut si hoc non potest, ipse surgens ei apportat.

Cæterum si duo, vel plures tardius ad mensam occurrentes pro accipienda comedendi licentia simul intraverint, quotquot in simili possunt, cæteris ordinabiliter sequentibus, præcedit, et qui inter eos præminent in sacro ordine, ipse etiam præcedentium medius, sive sit literatus, sive non, sive ipsius ordinis celebret officium, sive non; ipse, inquam, præfertur in danda benedictione. At si omnes ejusdem sunt ordinis, tunc qui prior est, nisi ille sit conversus, cæteri literati. Facta benedictione posteriores paluisper cedentes expectant, ut qui accedendo præcesserant, discedendo etiam præcedant. Si quis præcedentium aliquid venie dignum in accedendo fecerit, interim reliquis expectantibus veniam ante versum petit: si vero sequuntur, differt usque post versum. Præcavendum est autem, ne postquam scilla ad generale pulsatur, nullus comedendi licentiam accipiat, nec discedendi, postquam micas ablatas esse noverit. Si enim opus habuerit aliquando, ut priusquam cæteri, surget a mensa (quod tamen, nisi obediensarius sit, cavere ne faciat debet) vel tale opus sibi sit injunctum, quod tamen citius sit perficiendum; panem et justitiam ita ordinabiliter ponit, sicut poni deberent, si cum cæteris surgeret. Rursus si quid dignum veniam surgens vel accedens facit, prius veniam petit quam abeundi licentiam querat. Sed hanc veniam usque postversum differt, si inter plures, eos tamen propter arctum loci sequens accesserit. Nam si cum ipsis, et ipsi si viderint vel sciverint, deliquerit, ut prius veniam petat, expectant.

(*UD. var.*) De qua surgens venit ad gradum et manus expansam tractim a pectore trahens, cum hujus-

A modi signo licentiam abeundi querit. Qua accepta inclinat in faciem et versum dicit, si est prandium, *Confleantur. Inclinis, Gloria Patri. Erectus, Agimus tibi gratias. Si cena, Memoriam fecit, et Benedictus Dominus, etc. Amen.* Facto autem ante et retro incedit pedetentim cantando psalmum quinquagesimum usque ad ostium refectorii. Ibi se inclinans contra mensam principalem dicit omnia quæ in ecclesia dicuntur a sacerdote vel a conventu, id est: *Dispersil. Benedic dominum. In domino. Magnificat dominum. Sit nomen domini. Retribuerr. Benediramus domino. Amen.* Novissime facto retro et ante, si quid fecit tale inter versum, de gradu recedendo veniam petit et sic exit. Quod si non amplius quam semel eo die fratres comedunt, tunc non alios versus dicit, quam illos ad cenam pertinentes, et *Agimus gratias.* Verum ad unam vicem nunquam facit utrumque; ut et tardius quam alii veniat, et citius surga.

CAPUT LXV.

De refectione servitorum.

* Finita refectione generali mox convenienti servitores, ceteri comessuri. Quibus etiam, quamvis sint pauci, eodem ordine ac reverentia servitur qua et conventui. Ex consuetudine plures non sunt, quam ad scillam sedens menseque lector, adjunetis ministris, nisi forte contingat, ut major vel claustralibus prior, vel ejus adjutor, aut etiam aliquis de via veniens cum illis reficiat. Interdum etiam evenit ut quis obediensarius aliquo gravilabore præpeditus permittat prioris ad priorem mensam desit: is ergo non prohibetur, cum servitoribus reficeret. Itemque quamvis nulli sine magna necessitate concedatur, tamen accepta licentia ante finitam eorumdem refectionem inde discedere potest. In præcipuis vero festivitatibus ostiario cæterisque majora officia administrantibus, si necesse est, post evangelium majoris missæ, cum licentia prioris licet prandere tali scilicet ordine, ut postea nec cum prioribus nec cum servitoribus idem prandium eis repete licet. Ministris autem de refectorio excentibus, fratres hi tantum, per quos illi transeunt, vel si in capitulo sedeat, omnes inclinando assurgunt. Et est consuetudo ut unus eorum, si nox est, ante alios usque ad ecclesiam ardenter candelam ferat.

D CAPUT LXVI.

De habitudine sua, et post prandium et post cenam.

(*UD.*) Post refectionem ad hanc horam majori studio quam ad aliam silentium est sibi indictum, et secundum quod tempori vel ordini est consentaneum, ut in claustro sedeat legendo vel cantando, aut si pergit dormitum et legere voluerit, jacendo legit, et ita compositus, ac si statim cupiat obdormire. * Ea hora qua vadit dormitum non secum desert librum, sed prius, non tamen in aperto debet eum ponere ad lectum, sicut et post non in aperto referre ad armarium. Si conversus psalterium suum ad lectum suum habet, postea surgens, si vult, non reportat.

Quod de omnibus intellige, et si tanta libroru*m* A alias non est lectus neque legendum, qui si potest in copia esset, ut illis jugiter ad lectum jacentibus, alii in claustro sedentes habere possent. *qd.* Jacens vero in lecto non modo ea signa, quae cum manu flunt, devitat, sed etiam ictum oculorum nequaquam dirigit ad ullius fratrium lectum, ut illuc respiciat vel ad momentum. Post nonam, sive si^{tum} habeat, vel non, tamen non omittit cum aliis in refectione ire bibrurus, nisi sit obedientiarus, * et ea hora foris nimium occupatus. *qd.* Quoties post vesperos conatur, cena facta dormitorium ascendit. * cultrum ad caput depositum, nocturnales calceos induit, et in claustrum sedere venit. Ubi ad illam horam quendam sedet, tantopere silentio studet, ut si sciolus scribendi forte quid scriperit, nec pergameno, nec penina ipsa quidquid sonitus ullo modo committat; aut B si tardius quam ceteri de dormitorio descendit, tam lente pedem ponat, ut ejus incessus, si videtur ab aliis, minime tamen ab illo possit audiri. Hujusmodi autem silentium alio tempore non tam sollicite est observandum. * Cavendum est autem tam post prandium quam post cenam, ne quis presumat manus lavare, exceptis scriptoribus, et si quis sacerdos tale quid habet in missali libro praevide: quicunq*ue* tunc temporis, nisi panno involutum nusquam portabit. Quod sacrista ne hujusmodi panni aliquando ibidem desint, providebit.

CAPUT LXVII.

*De eo, quod lumen in claustru*m* suo tempore accendatur.*

Procurandum est etiam, ut in tempore hyemalis, si vespera serius finitur, lumen uox per claustrum accendatur, quia conventus nocturnalibus indutis, juvenes quoque laternis accensis sedendo absque libris, tamen exspectant, donec cymbalum ad bibendum percutiatur. Tunc enim sine mora prior concutit, et custos hebdomadarius ante finitam bibitionem ante et retro faciens, nonnisi jussus ad collationem pulsat, ut conventu*m* de refectorio eunte consequenter agatur collatio. Ad eandem bibitionem quisquis obedientiarus propter instantem sue obedientie necessitatem ante alios sine licentia exit, non reclamatur, nisi saepius id ab eo repetatur.

CAPUT LXVIII.

De lectore collationum.

* Quoniam non est nostra consuetudinis, ut in tabula notetur lector collationis, ideo major sollicitudo debet esse armario, ut tempestive provideat, ne negligientia in legendu*m* ad collationem configat. Quapropter in die Dominica dat librum per hebdomadam lecturo, eique ostendit, ubi incipere debeat. Nam praeferite hebdomadæ lector ipsi armario ostendit, ubi legendi finem fecerit, Cavendum est armario, ne unquam minus sciolu*m* id injungat, ut ad collationem legat; sed tam convenienter et intelligenti personæ quæ ita legat, ut audientes sediscent. In præcipuis festivitatibus, quibus a quatuor *Venice* cantatur, vel etiam in cappis, si proprium sermonem habent, inde legitur ad collationem, si statim

D *aspergat.* Quod quidem nunquam omittit, nisi dies Dominica sit. Finito, ut dictum est, completorio, cum iterum faciant tres orationes, ad has locum tenet extremum, et priores anteriorem. Quibus peractis, e choro novissime egressus altaribus illic reverenter inclinat. Quod etiam aspersus aqua benedicta a sacerdote nihilominus observat. (*qd.*) Et veniens ad ostium ecclesie caput operit cum capello nec amplius denudat usque dum se collocaverit in lecto.

CAPUT LXX.

Quomodo se collocet.

(*qd.*) Ergo, cum ad lectum venerit, si est froccu*m* et cuculla indutus, froccum plicat et super tabulam,

vel si opus habet, sub capitale ponit. Deinde co-
A ventus ad nocturnos surgit, jungit se his qui in
opertorio ad inferiorem partem lecti rejecto scannum
ascendit, et introlatus, ut convenienter lecto insidere
possit, se preparat, et tunc manus ad latera, non
versus pedes extrahens se discalciat : ita tamen, ut
crus cruri non superponat. Postea pedibus aequali-
ter levatis, et in lectum collocatis, cucullam non
prius exuit, quam coopertorum sub cubitos trahat.
Tunc quidem eam exutam, sive sit cum pellicio,
sive non, complicat, et ad caput ponit; vel si. tale
trigus habet, super se extendit, capitio tamen ad
caput verso. Idipsum novitius adhuc non consecra-
tus cum frocco facit. Super cetera experimenta pel-
licium ponit, si vult, sed non inversum. Quoties
vult, dum tamen moderate sit, sanctæ crucis signo
se munit, idemque potest facere quando surgit.
Quantum libet aliquando calorem sentiat, nunquam
tamen plus corporis sui detegit, quam pedes et bra-
chia et pectus. Si' necesse est tempore opportuno
fabulam medicorem ad caput, in faciem lecti infi-
gero potest, sive ad sustentandum capitale, sive ad
arcendum lumen lucernæ. Item tabulam inter lectum
et parietem non prohibetur congrue adaptare, ad
superponendum ei froccos vel quid tale. Quocunque
modo recumbens jaceat, videlicet vel supernus, vel
lateratin, sive contractis genibus, nemo vituperat.
Ad necessarias in cuculla et in pellicio nunquam
vadit, nisi postquam conventus se in lectis colloca-
verit, et tunc coopertorum super lectum non ex-
pandit ; in sola autem cuculla potest illuc ire quan-
docunque voluerit. Si sanguis e naribus emanat,
extra lectum contra parietem se inclinat ; si autem
juxta parietem non dormit, contra faciem lecti se
vertit. Si nauseana sibi ingravescere sentit, in an-
gulum necessariarum tendens, egestum feno operit.
Si alium juxta se positum aliquo modo per somnum
fratrem excitare audierit, mox illum non aliquo so-
nitu, sed aliquid de experimentis vel lectisternii
illius trahendo expergefacit. In soccis et cum ca-
pello, si necesse est, potest dormire, in pellicio nun-
quam. In lecto, sive extra lectum, nunquam alterius
faciem suis oculis in dormitorio inspicit. Ad Crucifixum ibi inclinat, quotiens illac præterit.

CAPUT LXXI.

De eo qui tam graviter sibiliter.

(vn.) Si tam graviter siti laborat, quod se nocturnorum pulsationem cum patientia nullo modo ex-
pectare sperat, priorem modeste excitans cum signo
ei, quod vult, insinuat, qui mox cum ad infirmariam
ducens, infirmario causam designat, pro qua venit,
et eodem fratre ibi dimisso, ipsæ ad lectum reddit.
Ille autem in lecto, quem infirmarius ei demonstrat,
se collocans, cum infirmis ad nocturnos venit, et
diluculo per infirmarium licentia abeundi a priore
sibi impetrata, et diurnalibus de dormitorio allatis,
tempore quo et quilibet infirmus, de infirmaria in
conventum reddit.

Et ut redeam ad nocturnale tempus quo frater
sitire cœperit, si potest perdurare usque dum con-

B ventus ad nocturnos surgit, jungit se his qui in
minorī choro orant, et prioris, qui in majorem cho-
rum ibi ingressurus est, adventum expectat, et
donec tres orationes finiantur, et tunc a priore
licentia accepta, postquam (ut dictum est) in infir-
mariā biberit, de cetero usque mane ibi remanebit.
Si vero usque post nocturnos se a potu continere
valet, tunc cum licentia, ardore sitis extincto, ma-
tutinum cum his, qui in ea hora in lecto jacentibus
infirmis cantant, vel si tales non adsunt, et si est
literatus, percantare debet; si illiteratus neminem
rogat, ut hoc sibi canet. Quilibet autem qui hujus
modi disciplina, et conversationis vir esse vult,
quantum in se est summopere præcavere debet, ne
talis necessitas illum aliquando prægravet. vn. Haec
pauca, ut memoriae occurrerunt, de multis dicta
sunt, quibus novitii, si fieri potest, prius sunt in-
struendi quam collegio nostro socientur.

CAPUT LXXII.

*Qua lege novitii ante consecrationem eorum
habeant.*

* Quando domino abbati novitios ad monachicum
ordinem promovere placuerit, prius a magistro
eorum admonitus, facit inde mentionem in capitulo :
et si in eodem die benedictionem fratres accepturi
sunt, tunc magister jussus eos adducere, auferit ab
eis capitia. Postquam autem introducti veniam pe-
ticrint, eamdem petitionem repetunt quam in pri-
mordio susceptionis sue fecerunt. Eodem modo
agitur, si aliquandiu ablatis capitii in cella sua
sunt commorati, ac deinceps quindecim diebus vel
minus, si abbati videtur, a conventu separati, ibi
dem manent ; excepto quod in choro minori divino
operi intersunt. Nam in his diebus non solum dor-
miunt in prædicta sua cella, sed ibi lectioni vacant et
concedunt. In eisdem quoque diebus ad pacem, et ad
communionem non accedunt, neque offerunt. Quo-
tidie matutinali missa auditia in capitulum fratrum
veniunt, ibique super scannum et scabellum, que
sunt in dextra parte prope ostium sedent, nullo se
intermiscente, nisi solo illorum magistro. Ibi quoque
sedent, usque dum sententia regulæ lecta sit et
exposita, sive ut in festis diebus solet, lectio evan-
gelica. Ut autem post sermonem dominus abbas
dixerit, *Loquimini de ordine*, statim *ante et retro*

D facientes, præcedentem magistrum suum sequuntur
in cellam suam, ut ibi solitum inter eos habeatur
capitulum, in quo etiam, si quid tale commiserint,
a judiciali sententia immunes non erunt, et propter
hoc magister eorum aliquem provectionis ætatis
fratrem ibi habet secum, qui in eis judicium faciat,
nisi alieni novitio hoc injungat.

Quando conventus post matutinum et vesperos
processionem facit ad S. Mariam, ipsi ultimi se-
quuntur, et ecclesiam non intrant, sed exeuntem
foras in capitulo conventum expectant, et tunc
proprius accedentes, stant per ordinem inclinati ad-
 juncto magistro, usque dum omnes transierint.
Quando autem sunt pransuri, ante conventum ex-

eunt de ecclesia, et lotis manibus a lavatorio suo Arim expectant, donec eodem magistro in conventum redeunte, et capitulo aliquantulum protracto, dominus abbas jubet eos ad idem capitulum sibi representari. (v.) Venientes autem et veniam petentes iterum interrogati, quid velint? ita prostrati respondent, sicut initio suspicionis sua fecerunt. At vero postquam surrexerint, iterum dominus abbas, ut prius, aliquanta insinuat de austeritate regularis disciplinæ, et inter cetera non reticet; melius esse, ut sine benedictione ad seculum redant, quam accepta benedictione non perdurare.

* Tunc si qui inter eos sunt (quod absit) qui perstare nolunt, magister corum in cella ipsorum exuet eos, et sic redditis pristinis vestimentis suis illasos sinet abire: qui statim ad pedes ejus venientes bini et bini, et si tres remanserint, hi simul ad pedes veniunt, sique exentes de capitulo diligenter instruuntur quid in ipsa benedictionis acceptance debant agere. Eo die quo ordinantur, ad singulas horas psalmus *Leravi*, si dominus abbas ad presens jusserit, pro eis cantatur, et ipsi propter hoc ad pedes ejus volvuntur.

CAPUT LXXIV.

De benedictione noviliorum.

(ud.) Post evangelium majoris missæ mox rite benedictio est agenda, et hoc modo inchoanda. Singulis scriptum est, quomodo proficitur quod est hujusmodi. *Ego frater Il. promitto stabilitatem et conversionem morum meorum, et obedientiam secundum regulam sancti Benedicti coram Deo et sanctis ejus in hoc monasterio, quod est constructum in honore beatae Mariæ semper Virginis in praesentia domini abbatis.* (var.) Hoc unusquisque, ut ad gradum perlegrit in brevi sua, statim ipsam brevem ponit super altare, jugiter ibi reservandam. Si litteras nescit, magister pro eo legat, ipse tamen signum crucis in fine ejusdem chartulae propriæ manu scribit; sed hoc litteratus non facit. Cum autem perfecta fuerit, ipse novitius de manu magistri eam accipit, et super altare ponit. Qua posita et altari osculato parumper retrocedit, et veniam super genua petit, statimque in locum suum ante gradum reddit. (v.) Cumque ordinantem gradum steterint, petunt ter veniam super manus et genua, ter etiam hunc versus dicendo. *Suscipe me, Domine, secundum eloquium tuum et vivam.* Et toties a toto conventu similiter eis respondetur, tertia vice, *Gloria Patri adjuncto gyrum faciunt poplitibus flexis et postea prosternunt se ad orationem.*

Domini abbas, sive illam missam celebret sive non imponit: *Kyrie, eleison. Pater noster:* et post *Misereere*, et premissis his versiculis: *Salvos fac servos, etc. Milte eis, Domine, etc. Nihil proficiat, etc. Esto eis, Domine, turris fortitudinis.* Sequuntur haec collecta: *Deus indulgentie Pater. Deus qui per coacternum Filium tuum, etc. Domine Iesu Christe, qui es, etc. Veni, sancte Spiritus, qui te Deum ac Dominum, etc. Cucullas ita benedicit: Domine Iesu Christe, qui tegumentum, etc.* Si noviti, sua benedictione finita,

pariter habent pariter ire, magister eos debet præcedere, et cum inclinantibus ubique pariter inclinare. Si quis eorum de ecclesia ad cellam ipsorum ire voluerit, non præsumit, nisi vel uno socio secum assumpto, et, si nox est, non sine lumine. Ad collationem fratrum convenientiunt; inde surgente conventu, ipsi inclines stant in eodem loco ubi sederunt, usque dum omnes pertranscant. Quando alii ad mandatum, vel infra collationem bibunt, ipsi in cellam suam divertentes idem faciunt. Sane sicut sunt novissime ecclesiam intraturi, sic quoque post aspersionem aquæ benedictæ novissimi sunt exituri. Quanto tempore sunt spoliati capitii non ponitur absconsa coram eis, sicut nec in illis duabus noctibus post nocturnos, post novitiorum acceptam benedictionem. Nunquam post nocturnos neque de capitulo, si opus fuerit sine lumine licet eis exire; sed unus qui inter eos prior esse videtur, cum laterna ceteros antecedit. Dominicis diebus aliis ad processionem exequuntibus, ipsi in exitu ecclesia intra ipsam ecclesiam stant ordinati inclines, donec pertranscant fratres. Interim dum sunt sine capitii, possunt albis et cappis licenter indui, sicut et alii cuilibet processioni, quæ extra monasterium non agitur, intersunt, sed ultimi precedente magistro eorum; et ad stationem quæ in vestibulo agenda est, ipsi retro post seniores quasi lineam facientes, stare debent.

CAPUT LXXIII.

De iterata noviliorum petitione.

* Finitis autem predictis diebus, cum jam monasticæ vitæ benedictionem sunt accepturi, post priorem missam non ad capitulum fratrum, sed in cellam suam cum magistro convenientiunt, ibique inten-

consurgunt ab oratione, et si plures sunt in eodem loco stantes, aqua benedicta asperguntur: si autem pauci, in sanctuarium veniunt, ut ibi ab abbate aspergantur. Exunt froccos et induunt eucellas: et inter exundum dicturus est ad singulos dominus abbas: *Exuat te Dominus veterem hominem eum aetibus suis*, et inter induendum, *Induat te Dominus, etc.* Tunc fratres, qui in sanctuario sunt circa ipsos, ab ipso domino abbate incipientes osculantur, deinde circumneunt per chorum, praeeunte magistro eorum,* et fratres quotquot possunt usque ad tempus offerendi osculantur, incipientes ab his qui chorum tenent, vel, si illi desunt, ad formas de senioribus. Nam ipsi soli eo die offerunt; si tamen duodecim unctiones sunt. Sed ad osculandum postea non redant, etiam si prius omnibus osculum non dederint. Ad pacem ultimi, ad communionem accedunt primi. Tot esse possunt, ut in his tribus diebus, etiam si privati sint, nemo, nisi soli noviti ad majorem missam offerat, aut ad pacem et communionem accedat.

Sed notandum quod monachus, qui de alieno monasterio venit, et ipso die chartulam sua professionis legere debet, primus omnium legit, et si prius in conventu aliquem superiore locum habuit, mox tamen sua sponte, qualisque persona sit, ibi in choro in ultimum locum litteratorum debet ire, si ipse est litteratus: in capitulo vero et in refectorio etiam conversorum erit ultimus.

CAPUT LXXV.

De habitudine novitiorum in illo triduo post benedictionem.

In his tribus diebus caput non denudant jugiter capello cooperptum; in cucullis dormiunt: sed tamen froccos exunt: calceos quoque et cultellos depnunt: cooperptoris se operiunt: pellicos de cucullis extrahunt, si placet: nihil omnino loquuntur, et propter hoc cum sermo finitur in capitulo inde exentes in ecclesiam vadunt, et per tempus loquendi omnino ibi persistunt. In minori choro operi Dei intersunt, ibique illas tres orationes ante primam faciunt. In eisdem diebus quoque nulli processioni intersunt, nisi que ad sanctam Mariam agitur. Cottidie offerentes ad pacem et ad communionem accedunt, quod non omitunt etiam si aliud quid eis contingit dormiri. Si in refectorio sonitum vel aliud quid hujusmodi fecerint, ita cucullati veniam petunt. (vd.) Tertio tandem die ad majorem missam, vel si domino abbati videtur, ad missam que infirmis canitur ad S. Mariam, cum sacerdos eos fuerit osculatus, de capitibus eorum abstrahit capellum, et de cætero licet eis sicut aliis fratribus loqui et exire cucullas.

Si quis infirmus (ut aiunt) *Ad suceurrendum* benedictionem accipit, et præ infirmitate silentium tenere non potuit, ante alios professionem ad gradum facit, et cum aliis, qui benedicuntur, capitite congregentibus, ipse quoque contegit: omnia que illi faciunt eo triduo similiter facit, et quod prius omissum erat,

A suppleatur. Hujusmodi autem adjutus benedictione, capitulo caret, si dominus abbas eum non consecravit; et quamvis in ordine extremus sit, tamen novitatis omnibus superior erit. Postquam autem et ipsi consecrati fuerint, in ordinem suum priorem descendit.

CAPUT LXXVI.

De seculari qui ad extrema veniens monasticari se petierit.

* Si quando sæcularis aliquis ad extrema perveniens monastici habitus consecratione se juvari petierit, a domino abbate, vel si ipse non aderit, vel etiam aliqua necessitate præpeditus ad eum venire non potuerit, a priore (tamen vice ejus) monachico habitu induitur et consecratur, sicut et quilibet novitius in claustrum receptus, si ita fuerit infirmatus (ut aiunt) *ad suceurrendum* ordinatur. Nam verbo tantum prout potest, facit professionem, et consuetate orationes super eum dicuntur. Quod si obitus ejus adeo prope esse cernitur, ut credatur tamdiu non posse vivere quoque benedictionem tali modo percipere possit, cuculla tantummodo benedicta induendus est, et statim, si pati potest, ad monasterium: si autem in eodem loco mortis debitum solvit, in claustrum tamen recipitur, et inter fratres sepelitur. Si vero ad monasterium allatus de infirmitate convaluerit, post primam vel alio tempore post tertiam in cellam novitiorum per infirmarium in capitulum pro petitione facienda per magistrum dicitur; sed quamvis monastica benedictione adjutus sit, tamen capitulo carabit, etiamsi a domino abbate consecratus sit, nisi ipse praesens vel eo absente prior jussu ipsius hoc concederit, quoque cum aliis, qui benedicendi sunt, professionem faciat, et cætera, que in tribus diebus agenda usus postulat. (vd.) A tertia autem die, qua per sacerdotem (sicut dictum est) de capitibus eorum cucullæ abstrahunt nequaquam ulterius a capitulo separantur, et dominus abbas secundum gratiam, que singulis est data, eos jubet de cætero in ecclesia servire scilicet ut legant et cantent, qui hoc sciunt.

CAPUT LXXVII.

Quod diligenter examinandi sint novitii sacerdotes et levitiæ, antequam officium suum agere permittantur.

D (vd.) De his tamen, qui vel sacerdotes sunt vel levitæ, diligenter examinatur quomodo sint ordinati, qualis sit eorum conscientia, et per aliquot tempus probatur eorum conversatio, quam ad hujus ministerii licentiam permittantur. Præcipue qui sacerdos erat antequam veniret omnino ab hoc officio prohibetur, usque dum sepius perspiciens addiscat quam multiplici studio tale sacramentum tractetura nobis.

* Quando autem dominus abbas hujusmodi licentiam novitii per se vel per nuntium dederit, admonente magistro eorum, non ad pedes ipsius sicut nec prioris in loco ejus sedentis veniunt; sed tantum inclinant in sedibus suis. Quod et tunc faciunt, si jussi coram assistunt, et sacerdotibus quidem novitiis mox

deputabuntur fratres hujus officii periti, singulis singuli, qui eos studiose instruant, quam magna diligentia apud nos haec tractentur sacramenta. Nulli tamen novitio quantumvis perito infra dimidii anni spatium, absque magna necessitate, licet apud nos maiorem missam celebrare. (vp.) Sed ut hic neminerim tam qui examinantur, quam qui jam examinati aliquomodo servire jubentur, unusquisque eorum sedens in capitulo diligenter attendit, ut animadverterat, si est ad ullum scriptus obsequium, quod vel in ecclesia vel extra sit agendum.

CAPUT LXXVIII.

De hebdomadario cantore.

(vd.) Si est ad invitatorium notatus, antequam ipsum inchoet, stans ad gradum cum suo collega, vel quando finit, utraque vice facit ante et retro.* Sed, priusquam ipsum invitatorium incipiat, et postquam incepit, etiam et antequam post *Gloriā* iterum incipiat, unum servat modum inclinandi, id est in anterioria tantum. Verum post ultimum psalmi *Venite* versum aliquamdiu stat inclinatus, dum invitatorium cantat conventus. Et sive duo vel quatuor *Venite* praecepsant, hanc inclinationis legem observant. (vd.) Si ex duobus invitatorium cantatur prior est notatus, tunc etiam erit hebdomadarius, et per totam hebdomadam tam in tribus, quam in duodecim lectionibus *Venite* cantabit; nec tamen amplius, * nisi in sabbato prioris hebdomadae ad hoc est notandus; excepto si talis festivitas supervenerit, in qua a quatuor canendum est; tunc item ipse prior in tabula est notandus; cum quo tamen in duodecim lectionibus non transacta hebdomadae cantor, sed potius is, cui armarius unaquaque vice id injunxerit, *Venite* cantabit. Quoties autem quatuor invitatorium cantare debent, hi quatuor ad tertiam quindecim graduum incisionem de choro exeunt, et prius lotis manibus sacrissimam intrant, ac albis vestiuntur et cappis, et illo versiculo *Domini est salus* imposito, chorum intrant, eo medo, ut altiores in sacro ordine medii, inferiores ad gradum consistant ultimi, et unusquisque, si fieri potest, in parte sui chori. Nam etsi omnes de uno choro sint, hunc tamen ordinem intrando observabunt. Deinde consuetudinaliter, sicut praemissum est, inclinatione completa, invitatorium moderate incipiunt, et simul primum versum hi, qui in dextera parte stant, percant, ac deinceps totum psalmum alternatim, secundum unum, et secundum alterum versus cantantes usque *Sicut erat*; ibi omnes simul cantare debent. Ante versum illum, *Hodie si vocem*, invitatorium, si opus fuerit, ab armario altius est imponendum.

Sed, ut redeam ad hebdomadarium, ipse per totam hebdomadam officium majoris missae imponit praeter versum offertorii, de quibus imponendis ar-

mario signum facit. Quod si aliquando in sequenti hebdomada missa mātutinalis festive canenda est, officium ad hanc quoque imponere pertinet ad ipsum, etiam si pro defunctis, ad quam etiam ultimam erit offerentur. (vn.) Cum in die Dominica vel in qualibet ei simili omnia signa ad majorem missam sunt pulsanda, ad eum pertinet, ut primus scillam incipiat pulsare, et ut chorus teneatur ab ipso. Cappa se induit, quam ipse sibi inter sonum vel psalmos apporavit. * Si sacerdos est, post evangelium impo- sita oblatione potest pro cantanda missa vel alia hu- jusmodi necessitate licentiam accipere, et data ali- cui (106) de oblatis cappa, factaque ante et retro discedere. *vn.* Qui et incensum sibi allatum, quo corpus Domini ante consecrationem est incensan- dum, ponit in thuribulum, quod etiam facit in Vir- ginum principalium festivitate. * Quotiescumque tempus et locum potest habere, licet ei sedere. Cæ- teris inter cantandum se inclinantibus, ipse quoque inclinat; excepto quando *Sanctus* cantatur, tunc enim stat erectus. Postquam etiam Dominica oratio finita fuerit, statim se erigit. Ad collectas vero primas et ultimas et ad secretas per totum inclinis erit Finita missa, a loco suo non discedit, priuusquam mensae lector benedictionem acceperit. (*vn. var.*) In duodecim lectionibus ad nocturnum et matutinum, antiphonas ad quas notatus est, imponit; in aliis noctibus quæque in suo choro imponendae sunt, ab ipso imponuntur, tam in sequenti hebdomada quam in præsenti. Nihilominus ad horas omnes re- gulares imponit antiphonas, præter ad vesperos, ad quos non imponit in tali festivitate, in qua singula responsoria a duobus cantantur: nam tunc primam tantum imponit, reliquias armariis quibus sibi vi- detur imponendas injungit. * Si talis festivitas super- venierit, in qua una antiphona canenda sit super feriales psalmos in priori vespera, hac etiam ab he- bdomadario imponitur. Similiter quoque primum quodque responsorium tam breve quam longum, quod ad matutinum sive ad vesperos est cantandum, ipse cantat, nec tunc ipse subtrahit se, cum duo id vel plures cantabunt. Litaniam missam antecedens, que ad processionem canitur nequaquam ab ea qui fuit transactæ hebdomadæ, sed potius ab his quibus ar- marius librum porrigit, præcinitur: qui aliquantum antequam finiatur oratio illa, *Deus cuius miseratione*, ad gradum procedunt, et inclinantes se tantum ad altare, statim finita oratione, litaniam in- cipliunt. Predictus autem hebdomadarius, quotidie ad majorem missam, licet de sinistro choro sit, sed quando cappa amictus incipit, dexter chorus illum adjuvat. Quando autem omnes sumus albis induti, non ad eum, sed ad armarium pertinet missæ majo- ris officium.

(106) Huc pertinet quod Trithemius Chron. Hirsaug. pag. 229 de sancto Wilhelmo habet: *Instituit etiam vir Dei Wilhelmus exemplo Cluniacensium consuetudinem oblatorum, quos manere in pristino habitu sacra constitutio permisit: quorum minis-*

terio in multisuti rationabiliter consuevit, in his maxime, quo in medio sacularium, quo Barbatus (Conversos) mittere, vel monachos non licebat, peragenda videbantur. Consule loc. cit.

CAPUT LXXXIX.

De eo qui notatus est ad primam antiphonam.

(vd.) Quod si hebdomadariorum non est, et tamen ad aliquam nocturnorum antiphonam est notatus, cum imposuerit eam finito primo versu Psalmi facit ante et retro, nisi contra altare sit : nam illi omnes, * qui in eo latere stant, ubi est sedes domini abbatis, tunc tantum in anteriora inclinant. Quod si eam omnino neglexerit, ita ut ab alio incipiantur, propter hoc nec ibi, nec postea in capitulo veniam petet, nisi inclamatus fuerit. Si autem incipiendo eam fallitur, statim veniam petit priusquam se inclinet; si tamen in verbo fallitur. Nam propter Neumas⁽¹⁰⁷⁾ nemo veniam petit, quia hoc nec sanctus Benedictus praecepit.

CAPUT LXXX.

De eo qui notatur ad aliquam lectionem.

Si ad lectionem est notatus, antequam legat, veniens ad gradum facit ante et retro, et inde ad analogium multum inclinis accedit et recedit; nisi ea vice, quando conventus nondum concedit; si tamen analogium ita est positum, ut lecturus transire debeat per conventum. (vd.) Postquam perlegerit, rursus ad gradum non solum ante et retro facit, sed etiam illam veniam super manus et genua premitit. (var.) A quo etiam notandum hoc moris esse nostri, ut eo tempore, quo prophetae leguntur in ecclesia, lectio propheticæ incipiens, sed historicæ finiens, cum *Tu autem* : historicæ vero incipiens, sed propheticæ finiens, cum *Hæc dicit Dominus terminetur;* * *Tu autem* etiam dicitur ad finem cujusque codicis prophetarum perfecti.

CAPUT LXXXI.

De eo qui notatur ad aliquod responsorium.

(vd.) Quod si ad responsoriū notatur, hic quidem moderate inclinat, et antequam imponat et postea finito versu vel *Gloria Patri*, (si hoc est adjungendum) facit et ibi ante et retro, et post versum ad aliud momentum inclinem se submittit. Et si cum alio est cantaturus, ad gradum cantabit.

CAPUT LXXXII.

De sacerdote hebdomadario.

(vd.) Quod si scriptus est, ut sacerdotio fungatur et in praesenti septimana majorem missam cantaverit, etiam sequenti matutino cantabit aliquam, sive in monasterio, sive ad S. Mariam cantanda. In ipso accessu diaconus et subdiaconus linteum altaris explicant, itemque, finita missa, complicant. vd. De his autem, quæ sacerdos dicturus est, non pauca corde tenus scire debet, primum tres collectas ad cantum quindecim gradum ante nocturnos, vel, si psalmodia protenduntur usque ad finem psalterii, collectas ad suffragia sanctorum, collectas ad officium pro fidelibus defunctis, collectas ad psalmos pro familiaribus, collectas ad psalmiodiam *Deus auribus*, cursum ad rasuram. * Usus quoque nostros multifarie scire debet, maxime in collectis dicendis et ordinandis, vd. ut in conventu nihil unquam dicat, quod ab usu ullo modo dissideat. Scire autem debet,

(107) Vide ea, quæ de Neumis supra diximus.

A quod si aliquando post familiares psalmos aliquid sequitur continuatim, * ut est officium vel missa defunctorum, processio vel litania, non dicitur *Benedicamus Domino*. Si quis præ senectute, vel ingenii tarditate præscripta non potest memoriter discere, nullo modo ei conceditur quidquam horum in conventu contra ordinem facere. (vd.) Cui autem, hoc exigente convenientia, conceditur, quantumlibet sciolus sibi de omnibus videatur, tamen non debet ddesignare frequenter, sicut et cæteri omnes, qui ad aliquod divinum officium sunt prenotati de quibus incerti sunt, armarium interrogare. * Si inde locum habet, ad formam vel in extremitate parietis, per illum hebdomadam quando notatur ad missam, locus ei parumper altior ad parietem est conceden-

Bus propter reverentiam injuncti sibi officii, et ut competenter a conventu possit audiiri. Qui etiam observare debet ut nullam horam inchoet, priusquam signum dimittatur. Quoties autem duodecim fiant lectiones inter cantum vel prius, si voluerit, ad lavatorium manus lavare debet; quare post nocturnos non prius exit de choro, vd. quam ex alternatione modularium ventum fuerit ad illum versum *Pleni sunt cœli*: sed tunc exiens statim sacrarium intrat. vestitur alba, stola, et casula, perlectoque Evangelio audiiente, si opus est, armario; * ibidem thus imponit, et sic de vestiario cum processione incedit, ut sacrarium intrare valeat illo versiculo *Per singulos dies imposito*; vd. textunque Evangelii, quem reverenter inter brachia

Cportat, reclinat ad pectus, in medio altaris ponit, quem etiam in modum crucis incensat, ibique ante altare ad orationem Dominicam se inclinat. (var.) Cum ventum fuerit ad illum versum, *In te, Domine, speravi*, erectus signat se, ac de osculato altari liberum tollit, et iterum, sicut prius inter brachia decenter aptat, ut viso eodem Evangelii libro convenitus se inclinet, * sieque ad analogium tendit. Sed conversus, qui thuribulum portat, præveniens eundem sacerdotem, analogium in modum crucis incensat, recedensque non inclinat; lecto Evangelio, et cæteris (que tunc agenda sanctus præcipit Benedictus) rite peractis, priusquam idem sacerdos matutinum incepit, vd. non se movet a loco, usque dum dixerit cum aliis: *Gloria Patri*, aliquantulum inclinans. Quibus se erigentibus, ipse recedit. Verum semper accelerat, ut prius sit reversus in chorum, * quam primus psalmus matutinorum finiatur: et si *Venite in albis* canitur, ipse albatus in chorum revertitur. Si quinque candelabra viderit ante principale altare, cappa debet indutus incensare, et tunc infra hymnum exit, ut eadem cappa se inducat. Tunc, etiamsi dominum abbatem in choro reliquerit, et si illum antiphonam imponere audierit, cum acerra, quando canticum *Benedictus* inchoatur, ad eum accedit, sequente converso cum thuribulo, et cum osculatione manus, thus ei imponendum porrigit. Quod si dominus abba tunc in choro non

est, ipse in sacristia thure imposito thuribulum accepit, et ad initium praedicti cantici sanctuarium intrat, ut altare incenset.

CAPUT LXXXIII.

Quomodo altaria incensare debeat.

(var.) Modus autem incensandi hic est. In primis faciem altaris incensat tribus vicibus, deinde per tres vices superficiem, item in medio altaris, deinde utrumque cornu tribus vicibus in superficie, et semel in transversum; postea utrumque latus sicut et faciem; postremo ubi retro stare solent reliquiae et plenaria (108) in utraque parte ter dirigit manum cum incenso. Postea vero incensat altaria minora choro proxima, et S. Crucis altare, faciens super singula cum incenso semel crucis signum.* Si cuius S. reliquiae sunt in capella S. Marie, cuius festivitas est, illuc quoque vadit, et solum illud altare, in quo sunt reliquia, simili modo, ut cætera minora altaria incensabit. Deinde, si dominus abba, vel episcopus, aut alia talis persona in choro est, cum thuribulo intrabit, premissaque humili inclinatione illi porrigit incensum, deinde priori. Sed si nulla harum affuerit personarum, soli priori pro reverentia a sacerdoti porrigidum est. At si septem candelabra sunt ante majus altare posita, tunc a duobus est incensandum, et propter hoc sacerdoti alicui sacerdista innuit, qui simul cum hebdomadario sacerdote incenset. Hebdomadarius vero, licet inferior ordine, dextram cornu altaris consuetudinaliter incensat, et in suo choro postea rediens stabit. Hiduo, si dominus abba vel aliquis praenominatorum est in choro, simul cum thuribulis debent intrare, simulque eidem et priori incensum porrigeret. Quod si Hebdomadarius rogat alium pro se legere Evangelium, postea legens omnia hæc prescripta sciat se facturum. Si autem inde rogatus cum alba redit in chorum, cum ad exundam albam exerit, suffragia Sanctorum hebdomadarius dicit, et cætera, quæ tunc sequuntur. Si vero absque alba redit, suffragia Sanctorum et cætera usque ad processionem peragit; et si missam majorem est celebraturus licet ceteræ horæ ad eum non pertineant, horam tamen, quæ missam continuatim præcedit, et Nonam, quæ continuatim prandium subsequitur, Completorium quoque implebit sicut et Vesperas, si incensabit. (UD.) In privatis diebus quoties bis comedimus, priusquam signum ad Tertiam pulsetur, manus ex more lavat ut oratione facta mox se sacerdotalibus induat, et Tertiam imponat; et tunc ad Litaniam cum sedendo decantatus fuerit ille versus *Omnes, etc.*, exit de choro, ut casula se vestiat, et cum processione ad altare veniat. Eundem ordinem exeundi post factam orationem observat, sive Litania missam præcedat.* Si dies est talis, ut non nisi semel comedatur, vestit se inter cantandum Litaniam: et si processio est agenda, ut in quinta feria Quadragesimæ, non se vestit, donec et ipsa jam facta fuerit* et tunc

A per minorem chorum discedit ad lavandos pedes, sique accelerat, ut tempestive imponat thus in vestiariorum, un. et sic accedens ad altare portat ipse codicem missalem in brachio sinistro.

* Si quis episcopus vel abbas missam cantare debet, diaconi ejus eundem missalem portare debent. (UD. var.) Quo deposito in dextrum cornu altaris inclinat se contra medium altaris ad orationem maxime Dominicana. Qua completa munient se signo crucis, osculator altare et textum Evangelii clausum; si tamen aliquo fabri opere exterius est decoratus; sin autem, apertum. Deinde dat locum diacono, ut stare possit prope dextrum cornu altaris; ipse stat prope sinistrum, et inclinis contra diaconum et subdiaconum: similiter inclines dicant confessionem. UD. Cujus etiam forma ita est prescripta, ut nec ad missam, nec ad horas, quibus est dicenda, verbis amplioribus dicatur quam hujusmodi: *Confiteor Domino et omnibus sanctis ejus et vobis, Pater: quia peccavi in cogitatione, in locutione et opere, mea culpa; precor vos, orate pro me. Misereatur vestri, Omnipotens Deus, et dimittat vobis omnia peccata vestra: libaret vos ab omni malo, conservet et confirmet vos in omni opere bono, et perducat vos ad vitam æternam. Amen.* Adjuncto: *Indulgentiam et remissionem et adjutorium.* Postquam collectas dixerit, diacono dat missalem in sinistro cornu ponendum, nisi secum maluerit ferre, si quid voluerit prævidere. (UD.) Ad Epistolam sedet usque dum ad Evangelium venitur. Diacono lecturo dat benedictionem hoc modo: *Deus misericordia nostra et benedic nobis.* Ea vice stat ipse prope dextrum cornu altaris, et diaconus prope sinistrum. * Recedente autem eo de altari ad analogium verit se sacerdos post illum, et ita stat, usque dum perfectum sit Evangelium. Non solum autem ille, sed et totus conventus reverenter se illuc, verit, ubicumque legitur Evangelium.

C CAPUT LXXXIV (109).
Qua diligentia dominici corporis consecratio et communionio celebratur.

(UD. var.) Dignum videtur, et necessarium hic inserere, quæ diligenter quoque studio ad Dominicæ Corporis et Sanguinis consecrationem serviatur. Primum propter hoc ipsum factum est unum armariolum ante faciem majoris altaris optime compaginatum, et intrinsecus pannis undique vestitum. In quo nihil aliud reconditur nisi illa utensilia quæ necessaria sunt ad Missarum solemnia, dumtaxat in Conventu generaliter agendarum; id est præcipue duo calices cum patenis diversæ quantitatibus, et duo corporalia, unum duplum, sicut omnia Corporalia solent esse ad privatas missas, alterum simplum. Minor calix cum duplo corporali ad matutinalem missam, major cum simple ad majorem. Nam et unum simplum semper in sinistro cornu est altaris in una capsella cum serico decenter ornata, ut a prioribus nostris

(108) *Plenaria f. capsæ, vel ornamenta.*

(109) Vide caput 35. Ordin. Cluniac. part. i. per Bernardum.

accepi, propter hoc, ut ad manūm possit esse contra periculum ignis, quod si forte contigerit; quia multum valet apportatum. Item ibi est patena mediocris et argentea et ejusdem metalli scutella, habens operculum ejusdem metalli fabrili opere colligatum. Ibi ampullae ad subministracionem vini et aquæ. Nam et in ampulla vinum ante consecrationem solet offerri. Ibi urceus argenteus cum appendicio suo ad manuum ablutionem. Ibi linteola plura, sine quibus singula sacra vasa nec lavantur, nec quoquam portantur. Ipsum quoque armariolum habet in medio tabulatum, ut quæque sacratiora sint sursum, cetera deorsum. Ad initium missarum referatur a maiore custode ecclesia, vel ab ejus suffraganeo, qui tunc est hebdomadarius. Panno eodem desuper operitur, qui et patenam ibi ponit simul cum corporali: caliceum vero cum linteolo in longum extento tenens, et desuper operiens portat ad amphoram aquæ, quæ de stanno semper est in ecclesia, et in loco competenti, ut omnes ibi calices laventur, quorum usus est ad privatas missas. Ibi quoque tunc hebdomadarius apportat calicem diligenter lavat aqua bis infusa: et si non est sacerdos vel levita, querit ad hoc sibi vicarium alterius ordinis, ut in quarta feria, et in sabbato manu interius missa bene in fundo ipse calix confricitur, ne forte aliquantulum fetiscat propter vini crebram infusionem; ergo lavatus reportatur, et super armariolum ponitur.

Subdiaconus anticipat lavare manus, ut ipse ad ministerium calicis sit paratus. Quem interim dum Evangelium legitur accipiens simul cum patena et corporali, experitur si quid aquæ inter lavandum in illo remanserit, et effundit in caveam ad hoc factam in proximo altaris, sicut et altera ibi facta est paululum remotius, ubi idem subdiaconus et alii subministri manus super eam lavent. Stat iuxta sacerdotem usque dum Evangelium finiatur. Ponit corporale super medium altare, anterius accedens, calicem quoque retinens et patenam: comitatur sacerdotem procedentem aliquantulum contra fratres, ut a singulis offeratur.

* Perfecto autem Evangelio minister textum ejusdem Evangelii a diacono accipiens, ad osculum affer sacerdoti, deinde primum offerenti. Hoc semper observatur, nisi in Parasceve, quia tunc perfecta passione, nullus, excepto solo diacono, textum Evangelii osculatur.

Sciendum autem quod in his diebus, in quibus fidei symbolum canitur, minister, qui tunc, sicut etiam in omnibus duodecim lectionibus festis tenet ante, exspectat usque dum idem symbolum pene sit finitum, et tunc accipiens calicem, ut præmissum est, a subdiacono in eandem caveam, si quid de aqua remanebat, infundit, et de super altare corporale ponit. ut. A diacono aqua et manutergium apportatur, et reverenter exhibetur. Qui lavatis

A manibus accedit ad altare. Et ut hic proprie dicam de majori missa, utrumque corporale, vel quod in altari semper jacet, vel quod a subdiacono vel ministro apportatum est, accipiens, expandit, illud quoque semper illic jacet supponens.* Consummata

igitur oblatione sacerdos quoque lavat manus, et tergit cum mundissimo linteolo, ut. quod sibi soli ad hoc est deputatum, cavens postea ne aliud quid tangat cum digitis, quibus Dominus corpus tangendum est. Subdiaconus portat hostias ad diaconum secus altare stantem et operientem se, ut de omnibus tres eligat, quas voluerit ad consecrandum. Vinum, quod oblatum est, funditur ab ipso subdiacono in alterum calicem, tantumque relinquit, quod sufficiat ad consecrationem: ad quod tamen ipse non miscet aquam; B quia ei nec vinum nec aquam licet infundere, sed allatam ampullam aquæ simul cum calice dat diacono, ut ille misceat. Dat et linteum, quo calix de foris tergatur diligenter, ne forte quid vini vel aquæ exterius remaneat. (var.) Et sic hostis super altare compositus, subdiaconus cum patena et ampulla revertens, patenam ponit super armariolum et ampullam in loco quo solet servari. Accipit aliam patenam argenteam infra scutellam auream reconditam, et tergit studiose cum panno candidissimo prope armariolum propter hoc ipsum jugiter pendente, et postea cum linteolo honeste et reverenter hanc involvit.* Interim diaconus thus ad imponendum sacerdoti dat: si privata est dies, sicut in festis diebus, conversus chorum regnanti apportat. Quo

C imposito altare et sacrificium sacerdos incensat hoc modo: in primis tribus vicibus incensat in faciem altaris, deinde facit tres cruces cum eodem incenso

super sacrificium, post haec super utrumque cornu altaris per tres vicibus incensat quantum potest extenderne manu.

(ut.) {109*} Cum autem dixerit ante prefationem: *Per omnia sæcula sæculorum*, tunc venit diaconus retro stare post sacerdotem, subdiaconus ante gradum in ipso accessu contra altare inclinans, quod et minister in duodecim lectionibus est facturus, ibique stat sursum tenens patenam, ita ut præmissum est, cooptat. Stant autem erecti, usque dum ad hoc ventum fuerit, ut cantetur *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Postea inclinati esse debent, et ad orationem intenti, usque dum per sacerdotem Dominicam oratio sit finita. In quaunque autem inceSSIONE subdiaconus et minister omnino debent cavere, ne prius post sacerdotem veniant, quam diaconus, ubi cunque incensaverit, redeat. Notat quoque diaconus quando sacerdos inter canonem se inclinaverit, ut postea cum illo se erigat, calicemque cum eo discoperiat, et cum levante levet, iterumque repositum cooperiat; prius tamen in ipso accessu osculatur altare, ac deinde sacerdos brachium parum infra humellum. Deinde post Dominicam orationem accipit a subdiacono patenam ita cum linteolo daturus

D

(109*) Variat hic, cum integri §. §. a Wilhelmo qui in codice Udalrici habentur, omissi sint.

sacerdoti osculando manum ejus, sicut et subdiacono. A fundit, cum sanguinem deinde a bibentibus ... inuisi viderit. Inde quoque, cum primum se inde expedierit, et ultimum ad altare communicare perspexerit, accipiens alterum calicem de armariolo, sacerdoti ad abludos in eo digitos simul cum ampulla vini apportat, ac primo paululum vini eidem super quatuor digitos, quibus corpus Domini fregerat, fundit. Quod sacerdos, postquam ebiberit adhuc secundo quod infunditur bibit, ut et ille calix uteunque abluatur.

Postquam omnes Dominico sanguini communicaverint qui corpus Domini acceperant, novissime ministro defertur, ut et ipse de eodem Domini sanguine bibat, si tamen corpus Domini acceperat: nam ex usu non communicat, nisi aliqua pars corporis Domini remaneat. Interim vero diaconus corporalia complicat, tollensque patenam, quam subdiaconus posuit super altare, dat eidem hanc cum corporali. Eodem momento minister accipit scutellam, in qua est argentea patena, et tam ipse quam illae qui calicem tenet, ambo recedunt retro post sacerdotem stantes; qui cum calice contra dextrum cornu altaris, qui cum scutella contra sinistrum. Contra quos illuc secedentes totus conventus pro reverentia Dominicis corporis et sanguinis veniam petit. Ille autem qui portat candelabrum, postea quam sacerdos a pace redierit, sursum hoc tenet levatum, nec prius hoc deponit, quam post communionem prima collecta inchoaverit finiri. Mox etiam patena simul cum calice ad armariolum reportatur; ubi quantumlibet sit clara dies, tamen cum candela utrumque diligentissime consideratur a subdiacono et alio servitore, si quid forte minutissimum remanserit de corpore Domini. Et si quam majorem partem minister viderit remansisse, hanc non tangit manu, sed lingua tantum levat et sumit; si prius tamen ipse communicavit: quod si non fecit, subdiaconus illud absumit. Verum sive quid remanserit, sive nihil, non tamen hoc negligitur, ut patena, in qua corpus Domini est divisum, duabus vicibus cum vino cautissime lavetur, quod e calice super scutellam positio receptum non minori reverentia exhibetur, quam si esset ipse sanguis consecratus.

Recedens autem ab altari sacerdos, dat librum missalem diacono reportandum. Stolam ipse complicat, nisi forte sit, ut in festis praecipuis, deaurata; tunc enim est a sacrista complicanda. Scendit autem, quod sacerdos caeterique ministri altaris, quando nona continuatim missam sequitur, vel vespera, utest in Quadragesima, postquam se exiunt, orationem, que ad illam horam pertinet, in secreto loco faciunt.

In privatis diebus hostias non consecratae portantur in refectorium, ut his, qui eo die non communicaverunt, per manus sacerdotis hebdomadarii et prioris hebdomadarii distribuantur. Quod hoc ordine fieri solet, ut primum tribuatur de ipsis hostiis

Notandum autem, quod omni priyata die, non plures quam quinque ex consuetudine ad communianendum procedunt, cum hostiae tantum in tres partes dividantur. Postquam autem subdiaconus corpus Domini acceperit, statim ad diaconum cum arundine et ampulla venit, de qua vinum in calicem

(110) Bernard. Ord. Cluniac. part. i, cap. 35, habet: *et manus in modum crucis ad pectus applicans.*

domno abbatii, posteat uirinque ad dextram et sinistram ipsius abbatis incipitur, et usque ad finem utriusque parietis distribuuntur, sicut et postea ad lineam agitur, et tribuuntur manus osculantur singulis.

Benedicens tres cruces facit contra mensam principalem, contra sedentes in opposito, contra inferiores se; ad potum vero non nisi unam. Si ad benedictionem primam defuerit in refectorio et postea supervenerit, ipse cetera, quae restant, dicat. Post completorium priusquam finiatur tertia oratio, exit de choro ad aquam benedictam, ut cum ea singulos asperget.

CAPUT LXXXV.

De benedictione frugum norvarum, ab eodem hebdomadario facienda.

* Sunt adhuc quædam benedictionum diversitates, quæ, quoniam a sacerdote sunt dicenda, non hic sunt reticenda, ut est benedictio uarum, quæ etiam in multis libris missalibus habetur, et maxime ad nomen sancti Sixti. Quæ si nondum sunt maturæ, Decanus villa observat, ut quando primum maturescant, custodi ecclesiæas deferat, quatenus ille sacerdoti inter canonem (111) ad horam competentem et prænotatam benedicendas offerat. Ubi etiam amarius non debet deesse: nam sacerdoti orationes super his dicendas ipse ostendit. Postea in refectorio benedictæ uvae per sacerdotem et prioris septimanæ hebdomadarium distribuuntur in loco hostiarum, quod non omittitur, etiamsi est Dominica dies. Sunt præterea et aliae tres species, quæ ex more in refectorio benedicuntur, id est novella fabæ, novus panis, et mustum; et hoc modo. Lectio ad mensam prius inchoatur, post cujus primum versum stans sacerdos in medio refectorii ante principalem mensam, præmissa salutatione, singula benedit absque stola. Fabas ita: *Benedic Domine hos fructus. Panem ita: Benelie, Domine, creaturam panis. Mustum ita: Domine omnipotens Iesu Christe, qui ex quinque panibus; et reliqua.*

CAPUT LXXXVI.

De privata missa quomodo sit cantanda, id est, legenda.

(UD.) Sacerdos si privatam missam cantare voluerit, innuit converso cum signo crucis, quod est signum cantanda missa. Qui continuo sequens illum ad locum, ubi sunt utensilia recondita ad missarum solemnia, accendit candelam, ponit in sinistrum brachium sacerdotale vestimentum, ita ut limbo alba subtus verso librum missalem superponat. Sacerdos antem etsi prius, sicut et conversus, ad lavatorium in claustro manus laverit, studiosius tam et de vase in ecclesia ad hoc opus destinato eas lavare non omittit; calicem quoque jam cum vino et aqua immixta paratum ad sacrificium similiter et patenam cum hostia et corporali superpositi-

(111) *Primitias fructuum Deo consecrare ex institutione Eutychiani PP. profuxit, uti refert pontificale Damasi: Hic instituit fruges, fabas, et uvas in altario benedici, velut et martyrologia Rabuni, et No-*

A tam, insuper et duas accipit ampullas, unam vini, alteram aquæ, ipsas quidem cum sinistra levans ambas, et calicem dextera, patenam cum corporali pollice refinens desuper imposito, et ita sequente converso pergit ad altare, ubi est cantaturus.

(UD.) Ad vestimentum autem non est improvisum nec omissum, ut ad singula altaria, una sit tabula, in qua ponatur unum lignum patulum et muro infixum, super quod ponuntur ampullæ. Pendet quoque in promptu manutergiolum ad quod sacerdos, postquam se induerit, lavatas tergit summates digitorum, quibus necessario res tangit sacratas. Ubi ergo conversus vestimentum et lumen, sacerdos quoque ampullas in loco suo deposuerit, tenens calicem ipse a parte dextra, et conversus a sinistra, accedentes B ad altare, facta a converso genuflexione, complicatum altaris explicant, et calice in medio altaris, ac libro missali in dextra parte positis,* sacerdos exuenis tunicam ante altare, facit genuflexionem. Interim adjutor ille soluto vestimento humerale ei expansum, applicat, deinde albam inferius expansam, sed ex parte capitii complicatam contra illum tenet. Qua induita post cingulum dat fanonem (112), deinde stolam; quam cum needum sacerdos posuit super collum, (rar.) si ad horam regularem pulsatus signum, adjutorem suum mittit ad priorem et accepta licentia missam cantabit. Ad signum ante tertium, si citius solito ad lavandum pulsatur, vel ille ex aliqua necessitate impeditus saltum ante idem signum manus abluit, ab incepto suo non desistit, et somet ipsum, et C adjutorem suum aqua benedicta aspergit; quod etiam si statim post litaniam cantare voluit, non omisit.

Intertenendum stolam confessionem dicit, respondente sibi converso versum *Misereatur*, ac statim adjungente confessionem; cui dum ille respondet, deosculando stolam sibi ipse imponit, *Indulgientiam* cum illo versus *Adjutorium nostrum, etc., mox adjungens;** Converso cum genuflexione hanc ipsam indulgentiam accipiente; qui etiam illi casula induito apteteam in brachia, et in summitate casula juxta morem componit humerale. Tunc ablutis et terisis digitis orationem brevem sacerdos facit inclinis. Qua terminata, erectus crucis signo se munit. Post, osculato altare, dicenda requirit in missali.

(UD.) Inde missam incipiens totum cantum, qui ad eum pertinet, * pro edicto Patrum nostrorum, magis legit indirectum, quam audeat cantare. Ad *Gloria Patri*, se inclinat, ad *Dominus vobiscum*, totum se vertit manibus erectis et capite inclinato. Collectam absque tono ad dexteram altaris dicit, in prima et ultima tantum replicans *Per Dominum*. Sed lecturus Epistolam librum ponit ad sinistram, ibique reliqua dicit usque post Communionem. Dum collectas primas, medios et ultimas dicit, adjutor ejus acclinis assidet. Ad Canonem vero in diebus festis et octavis

tikeri. Vide Hug. Menard. lib. Sac. Gregorii pag. 173.

(112) *Fano, Sindon, mappa. Vide supra, et in ind. nost. onomast.*

stat vel sedet; sed super genua privatis diebus pro-A tunc facit, cum dicit, *Corpus ☩ et sanguis ☩*. At cumbit. Lecturus Evangelium a domino abbate, si adest, benedictionem accipit, deinde osculatur et altare, et inter dicendum *Sequentia sancti Evangelii*, singulas cruces facit cum pollice in fronte, ore et petore: tunc, Converso respondente *Gloria tibi, Domine*, et se signo Crucis in facie signante, ipse osculatur Evangelium. Similiter facit, eum illud pergerit, statimque Converso et aliis communicare voluntibus ad osculum porrigit.

Ut autem post Evangelium dixerit: *Dominus ro-biscum*, statim acceptum de altari linteum, quod ibi causa offerendi jugiter jacet, complicatum eidem adjutori suo porrigit, deinde calicem cum patena ad offerendum. Alius quam adjutor ejus potesi ibi offre-re, si iste non vult communicare. Inter dicendum offerendam in medio altaris corporale expandit, Converso interim acclini, eum calice ex patena superposita astante, donec ipse ad ea accipienda expedit se. Quae ubi singillatim idem primum patenam cum hostia, deinde calicem utraque manus deoscula-tione oblate suscepit, et calicem superpositum corporale et patenam subtustectam loget, priusquam calieem accipiat, linteum plicatum a Converso non sine manus deosculazione recipit, et in altari reponit. Deinde binos et primos utriusque manus digitos, quibus corpus Dominicum est tractandum, lavat et combinat, non antequam eos post communionem laverit, nisi ad cruces facienda, ab invicem separando, sicut tandem ad orationem *Suscipe, sancta Trinitas*, etc., sese inclinat, et eamdem orationem ad missam vivorum et defunctorum semper uno modo dicit. Qua dicta, per dextram Versus adstantes cum humili capitis inclinatione dicit: *Orate pro me peccatore*. Dehinc item reversus per dextram ad simi-strum cornu altaris collectas secretarum eo ordine dicit quo et primas; sed ad primam tantum premit, *Oremus*, et cum *Per Christum Dominum nostrum*, singulas finit praeter ultimam: ad hanc enim *Per Dominum nostrum* dieit secreto, usque, *Per omnia saecula saeculorum*, quod altius est pronuntiandum. Inter dicendum: *Sursum corda, utrasque manus quatuor digitis (ut dictum est) combinatis, reverenter usque ad humeros levat*. Cui etiam hoc sciendum est, quod hinc eo, quo tunc se habet habitu, non ante mutare debet, quam sacrificii consecrationem perficiat, nisi eum aut inclinatus, aut in Cruce fa-cienda vel sacrificio tractando occupatur.

Ceterum, dicta praefatione, ad *Sanctus* se inclinat, sicutie inclinis ad *Benedictus qui venit*, in facie se signat, quod utrumque et Conversus debet facere. Sed Sacerdos, inchoato *Te igitur*, se erigit, sed ae-clinis: et dicto *Supplices te rogamus, ac petimus*, tunc primum cum osculatione altaris se ex toto erigit. Inter dicendum, *Hæc ☩ dona, hæc ☩ munera, hæc sancta ☩ sacrificia illibata*, tres communes eruces super utramque oblationem facit; similiter et tunc, cum dicit, *Benedictam ☩ adscriptam, ☩ ra-fam ☩*; sed duas singillatim super hostias et calicem

A tunc facit, cum dicit, *Corpus ☩ et sanguis ☩*. At cum dicit, *Accipit panem*, ipse accipit hostiam pri-mis quatuor digitis, et aliquantis per levat, nec ante ponit quam dicat *Hoc est corpus meum*. Sed cum dicit, *Benedixit*, duobus sinistræ manus digitis hanc ipsam hostiam tenens, dextra cruce super eam facit. Item cum dicit, *Accipiens et hunc præclarum cat'cum*, accipit et ipsum corporali cooperatum, et levat parum. Sed dicto *Gratias agens* ponit, cum si-nistra tamen tenens, et ad *Benedixit ☩*, benedicit. Ad *Accipite*, iterum levat et tenet usque dum dicit, *Hic est calix sanguinis*. Item cum dicit, *Hostiam pu-ram ☩, hostiam sanctam ☩, hostiam immaculatam ☩*, facit tres crucis communes super utrumque, et unam super Corpus Domini, cum dicit, *Panem san-ctum vitæ æternæ*, alteram super calicem, cum dicit, *Et calicem salutis perpetuæ*. Nam sic ipsum Corpus Domini inter se et calicem super corporale debet posuisse, ut in singulas, cum ordo exigit, et com-munes super haec possit facere crucis. Ad *Supplices te rogamus*, se inclinat. Et cum dicit, *Ex altaris participatione, osculato altari se erigit, et inter dicendum, Sacrosanctum corpus et sanguinem, nul-lam omnino erucem facit*. Sed dum dicit, *Omni be-nedictione calesti et gratia repleamur*, in facie se ipsum cruce signat. Item ad *Sanctificas ☩, vivifi-cas ☩ benedicis ☩*, tres communes crucis facit su-per utrumque simul. Ad *Præstas nobis*, calicem di-sco cooperiens accepto tum corpore Dominicico. Inter dicendum *Per ipsum ☩ et cum ipso ☩ et in ipso ☩*, calicem tenens sinistra, et corpus dextra cum ipso tres eruces per medium calicis desuper ante, et tres ante se extra in calicis latere, tunc eum dicit, *Est tibi Deo Patri ☩ omnipotenti, in unitate ☩ sancti Spiritus, omnis honor et gloria*. Inter dicendum, *Per omnia saecula saeculorum*, corpus Domini inter se et calicem primis quatuor digitis tenens ip-sum pariter cum calice de corporali ambabus ma-nibus parumper levato sustentat.

Ad *Præceptis salutaribus*, posito calice, corpus Domini ponit proprius quam prius, ut statim digitis inter calicem, ne quid de corpore Domini adhæserit, excussis, cum calice etiam corpus Domini co-operiat. Dicta autem oratione Dominicica, responderet *Sed libera nos a malo*; ipse autem tacite respondet *Amen*. Sic quoque *Libera nos, quæsumus, Domine*, statim inchoat, et dicto *ab omni perturbatione securi*, tunc calicem disco operiens corpus Domini acci-pit. Et inter dicendum, *per Dominum nostrum*, dext-ram partem Dominicici corporis digito secans, non penitus eam separat, sed cum dicit, *Qui tecum vivit et regnat*, sinistram particulam ex toto dividit, me-dieque conjungit. Et cum dicit: *Per omnia saecula saeculorum*, dextram particulam accipit, cum qua ad *Pax Domini*, per medium calicis desuper tres eruces tanta fecit festinatam, ut ipsas inter has quinque diuinæulas perficiat, et ad finem harum, ipsam particulam in sanguinem mittat, ceteras duas super calicem, ubi hanc ipsam corporis Domini fecit

fractionem duobus sinistram manus digitis tenens A et corporale, quae cum ampullis, libro ac vestimentis eo ordine, quo illuc per se et per conversum sunt allata, reportanda, et in loco sunt reponenda. (vn.) Sed et hoc sciendum est sacerdoti privatam missam cantanti; si interim, dum Hora incipitur, missam finierit, ita ut ante *Gloriam* primi psalmi in Chorum venire possit, conversum cum vestimento non plicato dimittat, et ipse ad Horam pergit. At si venire non potest ante *Gloriam* primi psalmi, non se movet a loco, nec conversus, quousque Hora finiat; sed ibi cantat eam.

Si Missam defunctorum cantat, nemo nisi ipse solus communicat. Sed si vivorum missa est, sic quoque tenendo dat Pacem Converso, et ille astantibus, si qui sunt, qui communicare voluerint. Deinde tamen ad privatam missam non pluribus licet quam duobus, quorum, qui adjutor est, Pacem a sacerdote accipiens; tunc facit ei signum communicandi, addito signo duorum, ut ille intelligat duos velle communicare cum unam partem ille suscepit, alteram in duas divisam tribuat ambobus, veniam prius super genua petentibus, et sibi manum osculantibus. Ad quorum os communicantium tam caute applicat corpus Domini, quod tenet dextra cum calice, quem sustentat sinistra, ut dum corpus Domini communicanti datur, manus dantis nequaquam longius a calice separetur: deinde sumpto sanguine ipse communicantibus dat de eodem illo, qui prior communicavit cum linteo, quo offerebatur; calice ab eo suscipiente. Et cum utraque in eadem parte calicis, qua et sacerdos sanguinem sumpserit, sacerdos calicem recipit. Tunc adjutor ejus sive ipse communicavit, sine non vinum ei ad ablendum (113) calicem dat: tunc infundit ita, ut secunda vice quatuor digitos, quibus corpus Domini tractavit, super calicem lavet, quos etiam in ea parte, ubi sanguinem sumpsit, ad summum calicis ingerere debet, et qualibet vice vinum infusum ipse sumere; quamquam de eodem calice etiam communicantes mox debeant vinum bibere. Hoc scientes, quod tunc primum cum deosculazione manus sacerdoti calix est reddendus. Verum mox post ablationem calicis ille non moratur corporale plicare, et dicta communione missali quoque ad dextram posito, missam consummat.

Sciendum autem, quod in summis festis omnes debent communicare, et ad majorem missam Pacem non accipere, quo ceteri citius possint communicare. Cum ergo in ultimis dicit *Dominus vobiscum* versus ad adstantes, eodem ordine quo et prius ad altare se vertit, et cum deosculatione altaris orationem illam altaris, *Placat tibi, sancta Trinitas*, parumper ad altare inclinis tacite dicit, sicut clauso libro recedit ab altari. Tunc Conversus casulam, ipso sub ea manus tenente, per summittatem capitii accipiens exutam plicat, et interim stolam cum fanone sacerdos... inferius conversus et humerale simul plicant, caventes ne quid horum ad terram decidat. Tunc conversus casulam et cetera plicant in albam composita colligat. Deinde post petitam ante altare veniam, tunica indutus sacerdos digitorum summitates lavat, maxime propter calicem

(113) *Sie autem cit. codex*: Servitor qui superstet, adhuc accedit cum altero calice extra reclinatorium, ut sacerdos super eum cum vino lavet digitos quibus corpus Dominicum tractavit, sie-

fractionem duobus sinistram manus digitis tenens A et corporale, quae cum ampullis, libro ac vestimentis eo ordine, quo illuc per se et per conversum sunt allata, reportanda, et in loco sunt reponenda. (vn.) Sed et hoc sciendum est sacerdoti privatam missam cantanti; si interim, dum Hora incipitur, missam finierit, ita ut ante *Gloriam* primi psalmi in Chorum venire possit, conversum cum vestimento non plicato dimittat, et ipse ad Horam pergit. At si venire non potest ante *Gloriam* primi psalmi, non se movet a loco, nec conversus, quousque Hora finiat; sed ibi cantat eam.

Hae sunt autem vices in quibus sacerdotes possunt hujusmodi missas absque licentia cantare. Cottidie ante primam, si tamen prima non conjungitur, matutino, ut stipiu in hyeme; et post capitulum usque ad tertiam. Sed infra Quadragesimam in diebus duodecim lectionum, quando secundum consuetudinem tringinta psalmi cantantur, debent eidem psalmodiae usque ad finem decem psalmorum interesse; aut si capitulum est post tertiam, usque ad sextam; nec minus post sextam; si tamen fratres tunc non ferint dormitum. Aliquando vero post Evangelium majoris missae aliquis sacerdotum licentiam accipere potest: quod tamen reprehenditur, si aliquamdiu frequentatur. * Sciendum autem quod nullus sacerdos in una die duas missas debet cantare, nisi magna cogat necessitas, et nisi dominus abba, vel prior ei concedat: has autem missas simul debet cantare, et ad priorem tam digitos quam calicem differt lavare. Sed diaconus vel subdiaconus non debent ad duas missas legere, nisi pro non parva necessitate.

CAPUT LXXXVII.

De subdiaconibus.

(vn.) Subdiaconus, qui lecturus est epistolam, cum sacerdote processurus ad altare, portat textum Evangelii, et ponit in medio altaris. Pluvillum non portat, nisi in duodecim lectionibus. * Quo deposito, et confessione dicta, si in duodecim lectionibus est in presbyterio stat versus ad aquilonem, donec sacerdos collectam incipiat. Inchoata autem ea, verit se ad Orientem, et inclinis stat usque quo ad legendum procedat. In privatis diebus, sive sit in custodia, sive non, in dextro choro stat ad parietem. Ibi etiam inchoata prima oratione cum ceteris fratribus super misericordiam (114) se submittit usque dum ad orationem ultimam dicatur, *Per Dominum nostrum*. Si quando prophetia lectio recitanda est, lecturus eam, etiam si de dextro sit, oppositum in sinistro choro locum occupat, quod nulli alii officium quolibet acturo sine iussione prioris licet. (vn.) Antequam incipiat et postquam lectionem finit, ad utramque vicem ibidem ubi lecturus est, ante et retro facit. * Finita lectione reponit librum in armario, quod habet in presby-

terum et diaconus, mox ut communicavit, et antequam corporalia compilaret, ut iterum sacerdos eliberit hoc vinum, quod secundo servitor infundit ut ille calix utrinque abluitur.

terio. Et si duodecim lectionum dies est, propedia A induunt, eundem cantum audiente armario præveni-
conum sine licentia sedet. Jurisque est sacriste
hebdomadarii, ut ei sellam provideat, quam etiam
vel illo surgente, vel postea, cum visum fuerit, re-
portat. Hic textum Evangeliorum in omni missa,
que solemniter agitur, pulvillo supposito circum-
ferre debet per chorum et extra, etiamsi fiat pro
defunctis : si tunc sine pulvillo. primo quidem ad
eum vadit, qui chorum tenet, deinde ad eos qui
stant ad formas in dextro choro et sinistro; omnes,
qui ibi volunt, accedunt, hisque exteriore succen-
dunt; deinde revertitur ad eos, qui ad lineam stant
in ea parte, idemque facit ad sinistrum chororum.
Nunquam autem inclinaturum se noverit, quo cum
textum Evangelii ferens ierit. Cottidie autem
ad priorem missam sacerdoti, et soli, qui primum
offert, ceroferario librum porrigit ad osculum, excep-
to si festive celebratur, quod ad majorem mis-
sam in privatis diebus minister facit. Eudem lib-
rum, si est fabrefactus, tam diaconus quam sa-
cerdos clausum osculantur. Osculantes autem non
ante, sed post osculum inclinant. Privatis diebus
subdiaconus infra canonem patenam tenet; in duo-
decim lectionibus vero minister.

CAPUT LXXXVIII.

De cantoribus gradualium, responsoriis, Alleluia, Kyrie.

(up. rar.) Sed et qui cantant responsoria, gra-
dualia, responsiones, *Alleluia* et *Kyrie, eleison*, ante
et retro faciunt ad gradum, et priusquam impo-
nant, reverenter inclinant, et haec in privatis diebus
non nisi communiter cantentur a conventu. * Si
quod festum amplius in septimam evenerit, cantanda
sunt iterum ab iis a quibus et prius in Dominica
sunt cantata. Subsequenti vero hebdomada in priori-
bus missis eadem ipsi sunt cantaturi. Si tamen
caedem missæ solemniter sunt agendæ, excepto si
missa pro defunctis cum maximo ritu est celebra-
nda; tunc cantant responsoria, quibus armarius in-
jungit. Scillam provectiones fratres, vel ipsi hebdo-
madarii, si tales sunt, tenent. Hi etiam versus ani-
marum canentes, cum inchoant, tunc tantum in
ante inclinant: sed in fine ejus, ante et retro fa-
ciunt. Nullus tamen eorum vel aliorum illic obse-
quentium ante finitam efferentiam se exxit. up.
Quod si omnes sunt in cappis vel albis, armarius D
innuit quibuscumque voluerit pro eis cantandis.

CAPUT LXXXIX.

Quando in claustru non sit alle cantandum.

* Et hoc subnotandum est, quia nemo cantat in
claustro in festis duodecim lectionum, que apo-
stolis feriantur, nisi fratres illi, qui notati ad *Gradi-
uale*, vel ad *Alleluia*. Isti quidem ante primam
prædictum cantum ad invicem affirmare possunt,
supressa tamen voce. Quod si prima in tantum
acceleratur, ut brevitas spatii illud non patiat-
tur, tunc quidem in vestiario, quando se albis

A induunt, eundem cantum audiente armario prævi-
debunt.

CAPUT XC.

De diacono.

(up.) Diaconus sacerdotem præcedere solet ad al-
tare. Sacerdote se inclinante ad orationem ipse
similiter inclinis. Sacerdote se erigente, signat se
et facit ante et retro. Accedens sinistrum cornu
altari osculatur. Pergit stare contra sacerdotem, ut
confesso confiteatur; et si dies est festiva, ab ipso
ei cum manus deosculazione incensum porrigitur.

(var.) Quod postea recipiens incensat latera altaris
et cornua posteriora, deinde retro illa altaria, que
sunt choro proxima; primo medium, deinde ab eo
quod in sinistra parte est extremum incipiens, et
ita cetera pertransiens facit desuper incenso semel
crucis signum, et reddit in presbyterium. Quod si in
monasterio vel in capella S. Mariæ instantis festi
Reliquia continentur, in quounque altari eas re-
conditas noverit, id etiam incensare solum procur-
abit. Si vero tanta solemnitatis recolitur, ut qua-
tuor ea nocte invitatorum cantaverint, omnia ad
S. Mariam altaria incensat adjuncto illo apud cru-
cem, præterea in Inventione et Exaltatione S. Crucis
unum illud incensat. Reversus in chorum, si dom-
num abbatem vel aliam personam talem ibidem
repererit, ipsi quoque incensum præbebit. Regres-
sus continuo ad locum suum cum thuribulo stat
post sacerdotem paulisper ad dextram se appli-
cans. Quando sacerdos se convertit ad salutandum,
diaconus se cum eo non vertit, nisi tantum ad
Ita missa est.

Expleta igitur oratione, diaconus, tollens librum
missale, ponit eum in sinistro cornu altaris. Cum
sacerdos sederit, diaconus ei casulam retro levat,
stolam ei componit. Nam et ipse dalmaticam et
subdiaconus, subtile, si sederint, levant. Et si talis
est dies, ut et ipse diaconus casula indutus (ut est
in Quadragesima) hanc statim, sicut est mos gene-
ralis, plicatam sibi circumdat, et tunc sedet, prius
tamen sacerdote innuente. (up.) Si prævidere diligen-
tius voluerit Evangelium, sumit librum de altari,
inspectumque sufficienter, reponit; * deinde incen-
sum, ut prediximus, sacerdoti porrigit, ut textum
Evangelii incenset. Quo incensato thuribuloque ab
eo recepto, benedictionem accipit. Si dominus abba
vel alia talis persona præsens fuerit, acceptam
coram altaria a converso acerram ipsi deferit, incen-
sum, ut thuribulo imponat, postulatamque ab eo
benedictionem reportat, et tunc sacerdos nihilominus
plenarium desuper signum crucis faciens incensat.
Diaconus autem accipiens illud dextra ejus
parte osculatur altare, subdiacono pulvillum ante
ipsum portante. Finito Evangelio dat librum sub-
diacono, et tunc iterum missa finita facit ante et
retro. Si *Credo in unum canitur*, cum pervenitur
qui locutus est, etc., lavat manus. Si vero non cani-

tur, statim finito Evangelio. Sciendum vero est, A num inter benedicendum sal et aquam, et inter quod in tempore offerendi non aliter incensandum est, quam ut prædictimus, excepto si apud aliud altare invenerit sacerdotem missam celebrantem. Quod si infra Evangelium vel canonem fuerit, nequamquam ei appropinquat, nisi forte cum fere finitum præsenserit. Si vero alia hora supervenerit, thuribulum sacerdoti tribuit. Qui eo, quo supra dictum est, modo incensat.

CAPUT XCII.

Quomodo incensandum in festivitate sancti Michaelis.

* Est adhuc singularis modus in dedicatione Sancti Michaelis archangeli : tunc enim finito versus offertori factaque repetitione, *Et ascendit fumus*, duo diaconi accedentes ad majus altare, latus ipsius utrumque incensant, copiose imposito thure, quo facto accedentes ad posteriora cornua, verso ad invicem vultu, superiorem altaris partem jugiter incensant, non cessantes, donec repetitio offertori finiatur. Procurandumque prius est, ut sacerdos in ipso fine versus offertori suam super calicem incensationem consummet. Diaconorum alter ad id officii est, qui eo die ministrat, alter vero ab armario prævidetur cappa indutus. Inde ad altare sancti Benedicti progradientes eundem modum ibi observant, quemad principale altare, quandounque a duobus incensatur presbyteris. Deinde separati ab invicem omnia altaria monasterii sive S. Mariæ incensant, in quolibet faciendo desuper crucem. (UD.) Scindamusque est, alias temporibus, quando duo incensant, similiter fieri debere. Sed diaconus ea die ministrans ad crucem incensat. * Ad missæ finem nunquam *Ite missa est* ab eo pronuntiantur, nisi etiam *Gloria in excelsis* canatur. Per totam autem hebdomadam tam ad Nocturnos quam ad missam ex consuetudine ipse legit, et propter fragilitatem non nisi ad missam vitabit.

CAPUT XCII.

De servitoribus ecclesiarum.

Servitores propter hoc munus, quod thuribulum et candelabrum portant diligenter observant, ut nunquam ad obsequium sacerdotis, levitatem vel subdiaconi desint. Quotienscumque ad ultum divinum opus ipsa indumenta deponunt, vel si opus habuerint aqua et manutergio scilicet manus lavaturi, sed et tunc sacerdoti et levitatem brachia osculantur; unus de eisdem servitoribus jugiter illi obsequitur.* Hoc autem ordine suum peragunt officium, ut primo invitatoria canituri, si tunc exigit ad induendas albæ vel cappas, obsequium præstent, abstractaque rursus ipsi sine eorum auxilio complacent. Deinde intra cantum de choro exunt sicut et sacerdos manusque ad lavatorium abluit. Cum autem undecima legitur lectio, sive in choro, sive extra chorū sint, absque mora in revestiaria conveñunt, ibique albæ ex more se induunt.

Observandum etiam est, ut qui prior inter eos est, provectioris quoque sit atatis, cui thuribulum et crucem portandi injungitur officium. Hic in do-

Bnum inter benedicendum sal et aquam, et inter procedendum ad sinistram sacerdotis stat et ambulat. Hic etiam in loco congruo reservatos, folliculo ad hoc deputato, succedit carbones; reliqui duo ad candelabra ferenda ordinantur. Cumque procedit, qui de sinistro choro fuerit, in ea parte quoque stabit. Si vero ambo de uno choro fuerint, ordine inferior in sinistrum chorū secedit, similique modo ad missam faciunt. Quando versus *In te Domine speravi* inchoatur, tenens thuribulum facit signum crucis super analogium et recedens non inclinat. Postquam omnes in sacrarium revertuntur, si talis est dies, ut ab uno incensandum sit altare, is qui thuribulum portaturus est, foris chorū remanet iuditus, cæteris se exuentibus. Quod si tale festum est, ut a duobus incensari debeat, ceroferariorum unus cum eo remanebit, ordine scilicet prior, si fieri potest. Tunc enim sacerdotes singula thuribula (si tamen dominus abba non aderit) in revestiaro sumentes, ibique thus imponentes ad incensandum altare procedunt, quos isti accensis candelis subsequuntur. Sed si dominus abba de hoc aderit, et vel ipse cum sacerdote voluerint incensare, vel alii duobus per maiorem chorū intrantibus thusimpostuerit, non mox candelas accendant, quando ad eum accidunt; quia thuribula tunc temporis gestant: sed postquam imposito thure manus thuribulis expedient. Post sacerdotes ad altare procedunt et tunc eas accendant: illis vero post incensatum altare Dominicum, ad retro posita quinque altaria euntibus, et medium eorum more principalis incensantibus, et inde redeuntibus, isti tunc demum procedunt. Sacerdotibus autem in chorū redeuntibus, unus eorundem servitorum incensat dextrum chorū, alter sinistrum, primo quidem ad parietem, deinde in minori choro uterque suam partem; postmodum eos qui stant ad linéam; postremo eos, qui ad formam. Si vero ab uno incensatur, primo quidem eos, qui ad dextrum stant parietem, deinde eos qui ad sinistrum incensat; deinceps in minori choro dextram partem, deinde sinistram, postea formam in utroque choro, deinde eos, qui sunt extra chorū singulis breviter inclinans. Postea illa altaria, que sacerdos non incensavit incensat; si tamen quid de incenso in eodem supererat thuribulo, contra faciem cujusque oris ter prorecto.

Si quando dominus abba solus vult incensare, sacrista apportat ei acerram, et unus servitorum thuribulum, sive sit in choro, sive in revestiaro. Eodem modo et ad vesperos incensatur. Sed tunc ante hymnum administrator incensi ad præparandas prunas exit et si vestiendus est ut antequam sacerdos cum subsequatur, hoc faciat; nec tamen manus tunc lavant, quia et ante vesperos hoc faciebant.

Ad processionem in die Dominica ceroferariorum alter cum duabus scutellis sal consecratum portans præcedit fratres, alter cum aqua benedicta. Is in-

trans in infirmariam, singulos ibidem in lectis se- A modo haec missa agatur, ministros altaris in vestiendo se, vel exuendo se, quantum possunt, adjuvant. **CAPUT XCIII.**

pergit, quem tamen sacerdos, finita oratione, non expectat. In aliis autem omnibus officinis aspersione ultra finem orationis nequaquam protelatur. Sal portans in introitu refectioni super mensam ostio proximam cum scutella ponit, ut ad fratrum necessitatem inibi refectionis hora inveniatur, ipse alteram in ecclesiam deferens. Inchoata missa rite ordinantur in sacristia, ut dum *Gloria Patri* a cantore initiatur, sine mora ad altare procedatur, confessione terminata servitor incensum porrigit diacono, manum ejus osculando. Et postquam ab eo, incensatis altaribus, reverso illud recipit, primo ipsum, deinde ministros altaris, et postea conventum eo ordine, quo supra ad matutinum meminimus incensat; hoc tantum variato, quod pariter et his qui stant ad formas et his qui post illos ad parietem, incensum porrigit, et quod post incensatum minorem chorum, prius hos, qui stant ad secretariam servat; sed tunc ad imponendum thus acerram cum thuribulo ei, qui chorum regit, apportat. Si vero dominus abba, vel alia talis persona adest, idem cantor acerram, et Conversus thuribulum ei afferat. In privatis diebus semel tantum, id est, post offer- torium predicto modo incensat.

Sed notandum quod in duodecim lectionibus ad missam maiorem his fratribus incensum est admini- nistrandum, sicut etiam cum festive agitur ad missas defunctorum. *Kyrie eleison* incepto, ceroferarii can- delabra ponunt inter alia majora: et quia in Sab- bato S. Pentecostes missa a *Kyrie eleison* inchoatur, mox ut ingrediuntur, ea ponunt, nec antequam Evangelium legi debet, ea levant. Quo perfecto ite- rum ea ponunt; sed prius ea non levant, quam sa- cerosdos a pace redierit, et tunc ea sursum tenentes, thuribuli portatore in medio eorum cum thuribulo et incenso, quod imponit, quia portat, stante, donec post communionem prima collecta usque ad *Per Dominum nostrum* finita sit, inde non recedit. Infra hebdomadam cum non est festum duodecim lectionum, invicem observant, ut quisque in die sibi terminato candelabrum et thuribulum portet. Idem in sequenti hebdomada ad priorem missam, si festive agitur, ministerium portandi luminis, et incensi faciunt; si autem festive non agitur, unus eorum lumen portat. Qui etiam se non exuit; sed inter communicandum tenens candelabrum non prius, quam post Communionem prima collecta finita fuerit: nisi forte ad ecclesiam S. Mariæ, vel ad altare S. Crucis missa canatur; tunc enim sacerdotem et reliquos ministros præstolatur. Sive autem sit unus vel tres, administrata diacono aqua offerre non tardant: deinde vero duo ex illis albas exuent, iterum reversuri ad ministrandum aquam sacerdoti; tertius vero qui thus debet circumferre, interim se differt exuere. Candelabra autem sacrista Hebdomadarius finita post Communionem prima collecta cum lumini- nibus reponit in locum suum. Quocumque autem

A modo haec missa agatur, ministros altaris in vestiendo se, vel exuendo se, quantum possunt, adjuvant. **CAPUT XCIII.**

De ministris altaris.

* De his quos ministros altaris appellamus, quantum videbatur dicendum, superioris est premissum. Quorum unus tempore aestivo, calore augeri incipiente, de hoc cotidie ad majorem missam, interdum prope dextrum cornu altaris, interdum vero post tergum sacerdotis stando ventilare, ne muscae venientes, ei sint impedimento, debet. (vn. var.) Horum autem statio, sacerdotisque, diaconi, subdiaconi et ceroferarii, in privatis diebus hujusmodi est sicut ad horam ante missam, cui ipsi intersunt albati. Quisque in choro suo stabit. Nullus nisi jus- sus de uno choro transit in alterum.

CAPUT XCIV.

De his qui jubentur chorum mutare.

* Si quis autem alba induitus hoc modo chorum mutare jubetur, mox in sequenti hora regreditur. Sin autem, absque jussu non redit, nisi quis de illitteratis sit. Sacerdos supra seniores stat ad cancellos, vel si abbas aliquis in eo choro est, infra eum. Diaconus et subdiaconus, si sine uterque sunt custodia proiectoris atatus, ministri quoque altaris si sunt litterati, et extra custodiam ad cancellos; si vero custodie mancipati, vel adolescentiores sint, in summitate lineæ stabunt. Idem ministri, si sunt conversi, quamvis sunt acolythi vel subdiaconi et ceroferarii in summitate parietis contra altare sint locati. Providendum est autem ne ex his omnibus plures sint in custodia quam duo.

CAPUT XCV.

De mensæ lectore.

Mense lector, si non est in custodia, in minori choro infra utramque missam ex toto intendit his, quae lecturus est: sin autem in majori choro ad finem formæ occidentalem residet: quod si in aliquibus dubitat ab ormario, vel ab alio quolibet perito fratre percuntari ealicitum habet. Cum prior missa apud ecclesiam S. Mariæ celebratur, si est in custodia, ibidem; sin autem in revestiario sedet. Quando fratres communiter albis vel cappis vestintur, ipse quoque ad firmandam lectionem in alba sedet non i cappa. (vn) Quod si ipso die sequentia canitur, ea inchoata, chorum intrat, finitoque Evangelio revertitur. Finitis majoris missæ solemnitiis; vel si aliquando illa extra monasterium canitur, ad finem prioris missæ, veniens ad gradum fecit ante et retro, et tunc versum hunc cum conventu respondentे pronuntiat: *Domine, labia mea aperies, etc.,* prosequitur sacerdos ea benedictione: *Salvum fac servum tuum. Mille ei, Domine. Dominus custodit te. Dominus custodiat intritum tuum et exitum tuum, et auferat a te spiritum elationis.* Vel istam. *Averte, quazsunus, Domine, ab hoc famulo tuo spiritum elationis et ignorantie, ut humiliiter legens sensum et intellectum capital lectionis.* *Per Dominum.* Finita benedictione lector inclinat ante et retro. Sin autem aliquo inter-

veniente casu huic versui defuerit, alius pro eo A Si altiori interdum voce quam expedit, legit, mutare hunc dicit, et pro neglecta benedictione veniam petit.

* Ante generalem refectionem de pane prælibat juxta præceptum S. Benedicti. (cap. 38). Cavet preterea ne ante finem missæ vel orationis interdum missam sequentis illo pergere præsumat, cum nec inde recedere debet sine coquinæ hebdomadarii. Prandio inchoato, si ad officium defuncti tabulam audierit percuti, surgens continuo ad ecclesiam vadit, sed finitis tribus lectionibus reddit, eodemque modo ceteri. Si vero pro obtuso fratre percutitur, concurrentes et ipsi nequaquam regreduntur. In refectorium veniens et stans in loco suo, non facit ante et retro aliquis adversum inclinantibus, ipse stat erectus, et si ad benedictionem sic venire potest, ut veste sua fratrum capita non tangat, locum non mutat; sin autem, cum inchoatur versus, tali loco se applicat, unde ad gradum absque fratrum impedimento venire valeat. (vñ.) Et quia nullus fratrum quidquam gustabit, priusquam lectio incepta fuerit, cum primum dominus abba, vel prior conserderit, lector benedictionem petit, sed in Cœna et in Paraseeve sub silentio et accelerat lectionem adordiri. *

Sed si liber aliquando ex negligentia præsto non fuerit, ipse si quid tunc legere memoriter congruum poterit, legit. Ille vero, ex cuius negligentia hoc evenit in crastino capitulo pro hoc veniam petit. Si homiliam lecturus est, que precedenter nocte ad matutinum lecta est, verba tantum Evangeliste præmittit, v. g. *Cum audieritis prælia non adjungens, et reliqua*, nec expositoris aliquam mentionem faciens. Si autem illa, que ad matutinum non præcessit, tunc verba Evangelii item præmittit, et sub juncto expositoris nomine homiliam incipit. Quotiescumque vero epistolam vel passionem, vel vitam aliquius sancti legi evenerit, præcedentia eorum et subsequentia nunquam sub silentio praterit. Quod etiam in exordiis et fine Prophetarum, cæterorumque librorum faciendum esse certum teneat; in sermonibus autem præcedentia eorum tantum. Si vitam vel passionem aliquius sancti incepit, et si ante ejus finem Dominica vel aliud festum occurrerit, que sunt competentia, legit. Quibus peractis, quod de vita vel passione residuum fuerat, repetet. Quod si tempus legendæ aliquius historiæ vel prophetiæ, que subsequenti tempore congrue legi valeat, interim supervenerit, propter hanc incepturnon omittit.

Inchoans lectionem, si submissa voce legerit, ab armario adveniente signum altius legendi accipit; si corrupte, prior ei, ut corrigat, vel signo aliquo, vel ipsum verbum emendando innotescit. Observat quoque idem lector ut, quando scilla est pulsanda, impedimentum protrahendo lectionem pulsatuero non faciat; sed postquam illum mensa cum ferculo appropinquantem viderit, aut tacendo, si apte valet, vel celerius solito legat. Respirare etiam frequenter, si necesse habet, potest; mediocriter tamen.

A Si altiori interdum voce quam expedit, legit, mutare eam competenter valet, si sibi placet. In cena Domini et in Paraseeve finita lectione solerter intendit dominum abbatem, et viso ejus signo, legere desistit. Et si in fine versus alicuius sibi innuitur, ejusdem versus aliqua verba repetit, ut eo competentius lectio finiatur. Lectio finita, veniens ad gradum facit ante et retro, et si non est in custodia, secedit in dormitorium vel in regularem coquiam; si autem est in custodia, ad justitiam suam vadit, et illic eretus exspectat quoque versus finiatur. Quo finito ante et retro non faciens, custodi suo se jungit, et tunc similiter sicut in refectorio ante et retro non faciens, ascito custode refectum vadit, et tunc primum ad locum suum ante et retro facit. Ibi quoque a custode suo commendatur fratum aliqui, qui tamen postea cum psalmo non iuxta eum incedit, qui ad scillam sedebat. Si necesse habet ante cœnam cum licentia bibit, quando conventus nondum intravit. In hebdomada, si duobus diebus pro necessitate aliqua alium fratrem, ut pro se legat, rogaverit, non reprehenditur: quod si amplius... (vñ. var.) nisi pro infirmitate, et ob hoc petens veniam, in capitulo monstraverit.

CAPUT XCVI.

De lectore ministrorum.

(vñ. var.) Librum in quo legendum est, in refectorium portat et reportat is qui legit ad servidores, adjuvante eum ipso, si opus est, mensa lectore: qui et mox cum eum deposuerit, quod legendum est invenit. * Huic etiam ea quæ lecturus est, firmare licet, quandocunque exceptis missarum spatiis librum et otium habet. Ad legendum vero, inde exire non tardabit, mox ut post refectionem conventum ex toto chorum cum psalmo intrasse cognoverit, et si est in custodia eodem ordine, quo predictum, de ecclesia exiit; sic quoque et ille alicui in refectorio committatur: at si in custodia non est de choro exiens, faciet ante et retro, et finita refectione ministrorum factaque consueta inclinatione ad gradum potest in eodem loco licentiam bibendi accipere; sed iterum ibidem priusquam bibat ante et retro debet facere, si nona sequitur, quia tunc cum eisdem ministris eam est cantaturus, ad ecclesiam regreditur. Quandoque autem id agere non habet, ne D quaquam illos expectare solet. Sive autem in custodia sit, sive non, de analogio recedens librum secum portat, quem et super mensam ad lineam ponit, donec ante et retro faciat.

CAPUT XCVII.

De hebdomadariis coquinæ.

* Hebdomadarii coquinæ solent esse quanti sufficiunt: quorum qui prior est sive obedientiarius, sive aliis, omnino non prohibetur breviter verbis ante cellarium ipsi cellarario indicare, si aliquid est valde necessarium, quod per signa non potest explicare. Hoc similiter infirmario et refectorario licet. (vñ. var.) Quod primo faciunt cantatus in duodecim lectionibus vesperis de omnibus sanctis usque ad

Kyrie eleison; aut in privatis diebus pergunt in co-A quenda. Quod si matutinæ tardius explentur, ut aliquid contigerit, maxime in festis præcipuis et aestivalibus, et signum ad primam maturius est pulsandum, tunc prius quam quid aliud faciant, tabula reclinata, horas adordiantur. Si quid remanet, quod ante primam non cantaverint, non est consuetudo ut post primam cantetur in manifesto. Qua finita, vel si est in privatis diebus post evangelium missæ matutinalia olera caldario immittunt. et post capitulum in alterum fabas iterato.

Accipiunt lardum (115), qui cum aliquantulum coccis fuerit, cum oleribus exprimunt inde sagimen fabis superfundendum. Propter quod tamen ad maiorem missam non omnes se substrahunt, sed duo tantum et præcipue, si qui eorum sunt idiotæ, qui B bus autem non debet a commilitonibus indulsum esse, ut aliquam privatam missam possint audire. Hi, ut præmissum est, sagimen fundunt, et per eos iterum fabæ calescant. Hi, si opus viderint pro morosa coctione, ut amplius aqua super olera mittatur, quantum mittere volunt, primum in sartagine calescent; quia ea natura est olerum ut de aqua frigida saporem habeant deteriorem. Cavetur etiam cummittenda sunt in caldarium, ut non alia aqua quam de fervida laventur. Fabæ non conidunt nec adipe sparguntur, nisi quando percoctæ fuerint, ne forte mora longiori sal evanescat. Et si unus coquorum voluerit, non est illicitum, de ipsa fabarum aqua paululum prælibare, ut probet, si bene sint condite.

C Ad mixtum non accipiunt, nisi quod S. Benedictus præcipit, quartam partem panis absque libra sua, et de vino; sed tamen ea die, qua aliquis fratum post majorem missam sepelitur, mixto carent. Finita hora postquam sunt refecturi fratres, celebriter exunt, ut fabas administrent, vel ad initium psalmi *Miserere* ea die qua raduntur, auti psalmus non cantatur ad preces exunt. Quorum, qui prior est, si tamen bene noverit, et hujus est virtutis, cum cochleari ad hoc facto fabas mittit in scutellas; alii portant ad mensas, a principali incipientes mensa. De oleribus e contrario fieri solet, que ita administrantur, ut a novissimo incipient.

Scutella posita cum ipsis oleribus ante dominum abbatem vel priorem, qui eam apposuit, cum signo mediocri licentiam querit a præsidente, ut scillam jubeat sonare.* Quo annuente paululum inclinat, et ad scillam veniens tamdui sonat, quoque juvenis *Benedicite* incipiat pronuntiare. (v.b.) Sed et interim dum benedictio a sacerdote compleatur, prælatus dapifer stat inclinis ante architrinum, et tunc facit ante et retro. Quod medium datur inter fabas et olera, tres dies in septimana, id est feria secunda et quarta, et sexta solet esse pietantia, quam aliis diebus generale... *Generale* appellamus, quod in singulis scutellis datur. *Pietantiam*, quod in una scutella duobus verbi gratia. Aliquando pro pietan-

(115) Hinc oleum fardinum, seu lardi, quod ob defectum olei olivarum monachis concessum fuit.

tia datur absque scutella unum crudi casei fratrum. **A** si est tempus astatis per totam illam hebdomadam vel quatuor ova. Tunc caseus quidem ita ministratur, ut ad scillam sedenti in scutella apponatur, ceteris vero per singulas mensas singulae porriganter scutelle casei frustis plene, ut quod sibi placet, quisque accipiat: si ova octo duobus simul in prima scutella apponuntur: ceterum pietantia, que duabus simul datur ad scillam sedenti vel priori in loco suo non dimidiatur. Pro generali ova quinque dantur unicuique, et caseus nunquam nisi coctus. Sed quidquid est generale a novissimo incipitur administrari, et ad hoc scilla sicut et ad olera, sonatur: pietantia vero a priore et de hac hebdomadariai coquinæ nihil omnino ex debito se intromittunt, nisi quod in fine prandii fragmenta ejus colligunt; sed **B** Cellerarius, quibus ad hoc innuerit, cum his eam administrat. Quidquid est generale, hoc apponunt, nisi pisces sint, quos Cellerarius ipse singulis eis suggesterentibus apponit, adjutore suo ex altera parte similiter faciente. Quibus appositis Cellerarius ipse scillam pulsabit. Si autem est alius generalis, ad hoc prior eorum scillam pulsat. **C** Quod si solito tardius administratur, prior scillam ante se pulsare non moratur. Poma vero cruda vel herbæ ad prandium, si bis reficiunt, nunquam alicui dantur in reformatio*n*. (vñ.) Scutellas colligunt eas solas, in quibus fabe oleraque administrata sunt, propter quas etiam unus jugiter remanet in coquina, qui ita recens (116) ollitas abluit, eademque aqua, qua diluculo sunt abluta, ne si comestorum reliquie induerint, major fiat ablendi difficultas. Eadem est diligentia de caldaria, ut et ipsa lavata sint, si non ante, prius tamen quam servitorum refectio finiatur. Focus etiam caute cooperitur, ut in crastinum vivus reperiatur. Post vesperos iterum fabis jam lavatis pro gratiarum actione dicunt prefatū versum, *Benedictus es, Domine, qui adjuvisti me;* eodem modo, quo alterum dixerunt in matutino. Sed si voluerint, duos dies expedire possunt de lavatione scutellarum, id est in secunda feria et quarta, in quibus pro consuetudine Cellerarius non potest contradicere, ut eas in cellarium dilaculo portatas non commendet famulis suis propensione studio lavandas. (vñ.) Veniente sabbato post nonam vel post vesperos scopant coquinam, totasque sordes; que siebant per occasionem cinerum, vel lignorum foris ostium accumulant, ut inde per famulos Cellerarii eferantur. Calefaciunt aquam ad mandatum et eo differunt versum: *Benedictus es, Domine*, usque dum mandatum sit peractum, et in refectorio etiam lectio collationis jam finiatur. In sequenti autem sabbato, cum noster aqua ductus limosam habeat aquam, qualecumque sit festum, scopant utrumque lavatorium, tam quod est ad ecclesie usus quam quod ad manus.

Item scopant necessarias feniique reliquias per totam hebdomadam expensi congerunt ad murum, et

(116) Id est, *oleo illitas*.

post nonam in refectorio propinan aquam. * Sed haec propinatio sicut et meridiana repausatio in Palmis initiatur et usque ad Kalendas Octobris protenditur. Sciendum vero est, quod in quacunque die Quadragesimæ fratres una vice comedant, post prandium fieri debet premissa lavatorii emundatio que tamen, cum bis comeditur, usque post nonam differtur; sed in Quadragesima statim post sextam peragitur, semper quidem mundis scopis eleemosynario datis ad hoc solum opus utendis. Sciendum est etiam, quod prefati ministri in Quadragesima et alio tempore quotiens post cœnam officium defunctorum est agendum, a conventu expectantur, nisi cum maximo ritu agatur, vel brevis alicujus defuncti **B** adveniat, pro quo simul omnia signa pulsentur, vel, si nimis sero est, eisdem ministris licet bis vel ter in hebdomada alios fratres rogare, ut pro se serviant.

CAPUT XCVIII.

De ulen silibus coquinæ.

(vñ.) Haec autem sunt utensilia, quæ nunquam debesse debent in coquina. Primum tria caldaria, unum ad fabas, alterum ad olera, tertium simul cum tripode ferrea ut si quis pannos suos lavare voluerit, lixivium facere possit. Cuppæ quatuor, una ad fabas reservandas, quando fuerint ita semicocte; altera in quam cadit aqueductus, et in qua olera prius lavantur, quam in caldarium mittantur tertia in qua scutellæ, quarta ad hoc solum, ut aqua calida in eam mittatur ad mandatum et rasuram, quibus fratres inter radendum utuntur; quam et calefacere debent, qui in priori septimana servierunt. Item quatuor cochlearia, unum ad fabas, alterum ad olera, tertium non adeo grande, sed mediocre ad saginam exprimendam; quartum est ferreum, ad focus cineribus cooperendum, ad quem componendum vel distrahendum est etiam ejusdem generis forceps. Item quatuor paria manicarum, ne manice stamineorum fratrū de nigredine coquinæ familiari sordientur.

Sunt et ibi duo paria palmariarum (117), quæ ita Romanice appellantur, manus quæ defendunt a calore caldaria, quando recens ablatum ab igne quoniam est movendum vel inclinandum. Tria mantergiola, quæ in omni quinta feria mutantur, minimeque manusad solita tergunt manutergiafratrum, que pendunt in claustrō. Unus culter ad lardum incidendum, et simul cos ad acuendum. Una patulla ad aquam, si opus fuerit, calefaciendam et ad adipem fundendum. Altera, quæ permodica in fundo minutiū perforata, ut ipse adeps per eam coletur. Una pixis in qua sal recondatur, et unum scrinium, in quo minora queque recondantur. Una urna, qua aqua hauriatur, scopaque due, quibus caldaria post coctionem scopentur. Duæ retis abscissiones, quibus utantur ab ablutionem scutellarum, et cal-

(117) Genus chirothecarum, quod manum palmas tegit, ut in ord. Cluniacensi jam notavimus.

dariorum. Duæ tabulae ad scutellas, una in qua A vesperos statim mutatis diurnalibus agitur; si tamen ponantur post refectionem utcunque lavata: altera in qua diluculo, quæ ad perfectam debent esse lavatae. Duo sedilia, quæ banchos vulgo appellant; una sella quadripoda et summissa, super quam ponatur cuppa cum oleribus, quando sunt in caldarium mittenda. Una petra, etiam major quam molaris, super quam iterum ponitur caldarium, sive sint fabæ, sive olera, quæ administrantur; altera super quam et altera cuppa ponitur de qua scutelle lavantur inter reficendum. Unus folis ad sufflandum ignem. Unum flabellum vimineum ad ventilandum. Unus contus ad subportacionem caldarium; alter ad ignis dimotionem. Unus canalis in qua lixivium semper habetur, propter manus frequentius lavandas. Duo quoque tigroni, uterque de tribus lignis licet imparibus angulis sint facti, qui in modum ostiorum huc et illuc versari possunt. In his pendent, catenæ, quibus caldaria suspenduntur, suspensa implentur aqua prope aquæ ductum, et ita deducuntur absque labore usque super ignem.

Sciendum quoque quod prænulla necessitate aliud quid coquitur in coquina regulari, præter fabas et olera, nec etiam aliud genus leguminis. * Sed si fabæ desunt, prefatum tamen cursum et psalmodiam ibi cantare non omittunt; quia aliud multiplex servitum non sinit eos vacare, ut est focus nutriendus, aqua ad ablutionem caldarium et scutellarum calefienda, lardus cum oleribus coquendus, ac post inde sagina exprimenda, et cætera his similia, quæ ipsa necessitas melius docet non prætermittenda.

(up.) Cæterum fabæ etiam quando ita sunt non nullæ, et pro quibusdam deliciis cum pipere coniduntur, non a fratribus sed a famulis coquuntur. In ipsa coquina regulari scriptor tantum, si incaustum (118) temperare voluerit, non prohibetur, et si quis voluerit calceos suos ungere, providebit horam competentem, id est in testate ante primam, et in hyeme ante tertiam, et si meridianum non agitur, post nonam; si tamen servitores non habent amplius administrare. Pueri quoque candelas quibus opus habuerint, faciunt in ipsa coquina cum magistris suis.

CAPUT XCIX.

Quando fratres anticipent mandatum in quinta feria, D et quomodo pedes prælavenient.

* Quotiescumque aliquod festum, in quo psalmus *Venite a quatuor* est cantandus in sabbato, vel in Dominica occurrit agendum, in quinto feria præcedente mandatum estanticandum. Tunc etiam fratres prælavenient pedes, et si quis podagra vel alio morbo ita infirmatur in pedibus, ut eos competenter in claustro cum ipsis abluere non possit, cum licentia lavabit in infirmeria, et famulus infirmerii aquam administrabit illi: sed postea ad mandatum ipsi pedes non lavantur.

Sed hoc sciendum, quod hæc pedum lavatio post

B

C

tante humilitatis, ut staminea sua et alia vestimenta nunquam ab alio quoquam, nisi a seipso lavari patientur. Attamen soli obedientiarii, qui pro aliqua necessitate postea sunt exituri diurnales non mittant, sed corrigiis infra compositis cum eisdem etiam mandato intersunt. Est autem consuetudo ut cum calcei ita in manibus portantur, extenso brachio per corrigas tantum tenantur, ita ut inter manus portantis et calceos dependentes quasi unius cubiti sit intervallum. Lotis ergo pedibus et diurnalibus aliquantis per abluti si cui libet unguis pedum resecare, hoc in eodem loco debet facere quippe cui tunc temporis cultellum ad hoc solum secum portare permittitur: sed et soccos ibi tunc excutere conceditur. His autem peractis, non morantur calceos cum cultris ad lectum portare, et mox redeentes in claustrum manus lavant, et si officium defunctorum non est agendum, percussione tabulae ad mandatum, sive cymbali ad bibendum, si non cœnaverint, ad lectum sedentes cum summo silento exspectant. Si autem, ut aliquando hyemali tempore contingit, cœnantes ministris propter instantiam noctis a conventu lectio interim haberi non potest, accensis luminibus in capitulo tabulae percussio exspectatur. Post cœnam vero ministrorum vel communem bibitionem inquiret prior a domino abbate, si velit mandato interesse. Illo autem sive volente sive nolente, prior tamen non omittit tabulam percutere.

CAPUT C.

De mandato fratrum.

* Igitur percussa tabula hebdomadarii coquinæ, qui presenti hebdomada servierunt ad lavandum, qui servituri sunt in sequenti ad tergendum pedes, se parant. Conventus capitulum intrat, sicut facto ante et retro sedens, intrante abbatem vel priorem exspectat. Priori assurgitur erectus super scabella; abbatu vero intranti stando, sed non inclinando. Imponente antiphonam domino abate, vel, si ipse absens est, armario, illi qui pedes fratrum lavaturi sunt, præcedunt tersuri cum linteis; præcincti cum linteis subsequuntur, et sic capitulum ingressi; si quatuor sunt, primus et tertius in ordine in dextra lavant parte, secundus et quartus in sinistra, pedi quem laverunt statim calcum supponere non negligentes. Quem ordinem servant et qui pedes tergunt domino abbati et his fratribus tantum quisuper sca-

(118) *Incaustum, encaustum, Italis, Inchostro, Lat. atramentum.*

bellum aut super juncum sedent, flexis in terra genibus, pedes fratrum lavant et tergunt. Qui prius partem suam perlaverint, in altera parte lavantes adjuvant, quo citius se expediant.

Peracta autem pedum lavatione simul et manutergiorum, extra capitulum ubi aqua lavantibus ministrabatur per conversum, cui hoc officium fuerat injunctum, in eodem loco, sibi invicem aquam ad manus administrant, quas tamez non tergunt. Tunc ingredientibus illis cum baccinis ad ablutionem mannum nullus absente abbate priori assurgit; sed unusquisque sedens ministrum aquae expectat. Verum si episcopus aliquis vel abbas ibi in loco domini abbatis sedet, surgenti omnes assurgunt, et si super scabellum steterit, tunc nec conversus ad terram descendit, sed stando super scabellum prestolatur donec consideat.

Facta autem et manum ablutione eodem ordine quo et pedum, si quis ibi non hebdomadarius, sed rogatus ab aliquo hebdomadario vice illius ministrat, hic cum foris capitulum baccinum deposuerit, regressus in locum suum secedit, faciensque ibi ante et retro, sedet. Is ergo a quo rogatus fuerat exiens ante capitulum se ceteris in ordine suo jungit, sicut præcedentibus, qui pedes laverunt omnes simul ante sedem domini abbatis ante et retro faciunt. Tunc tandem sequitur eos conversus, qui aquam ministravit eis lavantibus, et veniens in locum suum ibi ante et retro facit et ipse. Lecturus autem ad collationem surgens statim, cum sacrista accepta licentia ad pulsandum exierit, petita benedictione, lectionum orditur statim ut cantum finitum audierit. Lecto uno vel duobus versibus, qui tunc teuet ordine sedens in principali loco, innuit ei qui sibi in tenendo ordine ibi proximus est, et ille facto ante et retro suavi egreditur incessu ad percutiendum cymbalum, si tamen lectum audierit versus; quem etiam rectorarius pari sequitur incessu.

Auditio itaque cymbalo, fratres ordinare in refectorium procedunt, et qui in eundo dexterri sunt, inclinant se cymbalum percussint, ipse quoque inclinatus non se ad plenum erigit, priusquam omnes pertransierint. Tunc etiam lector eundo in refectorium neque primus est, neque si altioris est ordinis, locum suum servat, sed ordinem qui ei inter primos eventu occurrit, in refectorium usque tenet. Ibi quoque versum legere debet stans: similiter et totus conventus exspectat donec ordinem tenens unumquemque, quem præterit, inclinante considerat, a quo etiam innuitur ei statim, ut legat. Rectorarius autem mox, ut vocem legitem audit, scillam semel manu resonare facit, ut auditio hujus sonitu conversi ac juvenes, quibus hoc est proprium, surgant ad propinandum, quibus cum ipse sine ordinis eorum consideratione, prout accesserint, patet, potu impleverit, et ipsi similiter, prout ab illo recedunt ante gradum, utraque parte tabulae quæ refectorium dividit in longum, vel alter post alterum steterint extremo iam progrediente proximum

A ja[n] lectionis exspectat, ac tum tandiu scillam pulsat, quoque juvenis vel puerorum aliquis, si assunt *Benedicite* incipiat. Tunc, data persacerdotem benedictione, mox qui primus eorum ad gradum contra priorem steterit, ipsi poculum porrigit, et ipse pateræ sue infundit, cæteri vero ceteris propinant, incipientes a prioribus ad utrumque reectorii latus, postremo in medio considentibus. Cum autem quisque pateræ sue infuderit quantum sibi visum fuerit, juxta se sedentem porrigit. Sed si dominus abbas affuerit ipsi soli vasculum in quo sibi propinatum fuerit, dat, sive sit phiala, sive patera sua; cum biberit, ante se ponit; quod etiam licet cuilibet abbati vel priori juxta se sedentem, vel per seipsum ordinem tenuenti. Propinuant pateras ipsi pincernæ infundunt; illi autem, peracto suo officio, non ut prius ordinati, sed quotquot convenienter in simul jungi possunt, præcedentes ceteri eodem ordine subsequentes ad gradum similiter ex utraque parte mediæ tabulae ante et retro faciunt; et sic in locum suum bibituri redeunt.

C Si quis fratrum interim supervenerit lectione nondum finita, bibendi licentiam accipit. Si quibus de potu quid remanet bibentibus, hoc infundunt justitiis suis, et pateras superponunt inversas. Finita autem lectione lector ponit librum in supremitate mensæ illius lineæ, quæ est propior sedi sue, factoque ante et retro, librum recipit, et veniens in locum suum ante se ponit, et sic sedens bibit. Deinde cum priori visum fuerit scillam ad surgendum tunc percutit, ac in eodem loco stans versus ad conventum pronuntiat versum *Adjutorium nostrum in nomine Domini*, sique facto ante et retro inde redeunt in ecclesiam. Attamen sciendum est quod in hac sola processione fratres vicissim possunt mutare, propter discedentes obedientiarios, qui tunc inde cum licentia discedere possunt. Quam mutationem non licet in alia processione, nisi in fine fieri.

CAPUT CI.

Quando fratres infra collationem bibant.

* Item quotiescumque fratres inter collationem bibunt, hunc præscriptum ordinem tenebunt. Quia vero id occasio obtulit, quibus fiat temporibus, non debet reticeri. In omnibus festis, que maximo ritu celebrantur, ipso die sancto infra collationem bibunt, sive vigiliam habeat ipsi festivitas, sive non. Quod si vigiliam habet, in ea die, quæ vigiliam præcedit, fratres inter collationem bibunt. Bibunt etiam quotiescumque in æstate in crastina die debent jejunare, et quoties insuper priori videtur, vel propter nimium calorem, vel propter hujusmodi causam rationabilem, et usque ad Idus Septembris.

CAPUT CII.

De mandato prium pauperum.

(up.) Brevis in capitulo clauditur cum his tribus, qui ad quotidianum mandatum notantur: quod inchoatur in capite jejuniæ, et perdurat usque ad Kalendas Novembri. Omni die, sive una vice, sive duabus comedatur, post cenam agitur. Sane con-

ventu in ecclesiam post cenam cum psalmo intrante, qui id facturi sunt, per minorem chororum transeunt, et sic se prope ostium in unum colligunt. * Mox post versum finitum tabula percuditur, et ipsi primi vel inter primos exeunt, et psalmum *Laudate* imponunt. Presbyter in medio, alii vero hinc et inde collaterales illi eundem psalmum cantantes incedunt. Cum autem ad januam ventum fuerit, qui inter tres junior est paululum praeedit, januam aperit, et primus exit, ac post eum auctor ille, sequente hoc sacerdote, sicut ad locum huic operi deputatum pergit, ut videlicet ibi tres pauperes inventi sunt jam pedibus nudatis, et a famulo eleemosynarii praelavatis. * Ante quos etiam eo ordine, quo illuc venerunt, qualisunque sit dies, veniam petunt. **UD.** Deinde finito psalmo superior locum dat presbytero, secedens ipse in medium et antiphona *mandatum norum* imposita, pedes pauperum lavant, * lotos post cum linteo deinde capillis parum tergunt, osculantur, simulque oculis tangunt. Qui postremus est in ordine idem linteum a famulo acceptum in manum dat sacerdoti, deinde sacerdos medio, et medius ultimo.

(up.) Postea lavatis primum manibus propriis, ad manus quoque pauperum aquam praebent et mantergium. Scilicet a sacerdote semel percussa cessatur a cantu. Pulsatur tandem scilla : qua dimissa *Benedicite* datur super cibum et potum, si habetur,

A et sic pauperibus ministratur. Panis eis in dexteram, potus in sinistram mittitur, et manus utraque osculatur. Deinde mutantes se, stant et inclinant se ad ordinem hujusmodi. (var.) *Ostende nobis, Deus, etc. Kyrie, Christe, Kyrie, Pater noster. Et ne nos. Suscepimus, Domine, etc. Tu mandasti mandata tua, etc. Oratio Dominus vobiscum. Oremus. Adesto, Domine, etc.* Facto autem ante et retro et prefato psalmo imposito recedunt. Cum autem venerint ad fratres in claustro sedentes, inclines incedunt, et fratres eis transeuntibus similiter inclines aliquantulum assurgunt. Pervenientes cum ipso psalmo in chorum ad gradum, iterum dicunt Dominicam orationem, versum *Et veniat super nos misericordia. Collectam. Actiones nostras. Dominus vobiscum. Benedicamus.* * Et iterum faciunt ante et retro.

CAPUT CIII.

Qui sint ad hoc mandatum quotidianum admittendi.

Sed sciendum quod sacerdos hebdomadarius ad hoc mandatum nunquam est notandus. Presbyter vero etiam ab officio suo suspensus sicut et diaconus possunt hoc mandatum facere in sacerdotiali loco. Quia idem sacerdos etsi non fungatur sacerdotali officio, ubique dicit *Dominus vobiscum*. Conversus qui cum presbytero aut diacono et alio litterato hoc facturus est mandatum, in secundo loco, si tamen suus ordo exigit, notari debet. *Hic jam claudenda est nostra loqua. Amen.*

LIBER SECUNDUS.

PRÆFATIO S. WILHELMII.

Quia superioris libri descriptione primum de novitiorum disciplina, ac deinde de reliquis consuetudinis nostra institutis maxime infra claustrum limitem quotidie agendis regulam dedimus, nunc quod restat de singulis singularum obedientia foris vel intus necessariis in secundum librum distinguimus. Et quia omnis obedientia nostræ caput et magistrum, utpote Christi vice positum abbatem credimus, ipsum in hujus voluminis exordio de electionis ejus diligentia, ac de impendenda electo reverentia locuturi, præponimus.

CAPUT PRIMUM.

De electione speciali, et ordinatione domini abbatis.

var.) Electio domini abbatis hoc habet, quasi legitimum sempiternum, quod ad eam nullus mortalium interesse solet, prater eos solos, qui sunt ecclesiae nostre professi. Ergo imprimis res ipsa sedulis omnium fratrum precibus studiosissime Deo commendatur, ac deinde coadunato seniorum consilio de ipsa electione tractatur, et quomodo secundum Dominum fieri possit tota intentione perquiritur. Cum autem ad orationem ipsius electionis ventum

C fuerit, primo totus conventus se in ipso capitulo prostrerit, et de canticis quindecim graduum (119) septem prima decantat sequente oratione Dominicâ, et ipse prior aliis adhuc prostratis se levans premisso versu : *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, hanc dicit orationem (120). Assumus, Domine S. Spiritus, assupus quidem peccati immanitate detenti; sed in nomine tuo specialiter aggregati, veni ad nos, et esto nobiscum, et dignare illabi in cordibus nostris. Docce nos quid agamus, quo gradianus, et ostende quid efficeremus debeat, ut te auxiliante tibi in omnibus placere valeamus : esto salus et suggestor et effector iudiciorum nostrorum; qui solus cum Deo Patre et eius Filio nomen possides gloriosum : non nos patiaris perturbatores esse justitiam, qui sumus diligis æquitatem, ut in sinistrum nos non ignorantia trahat, non favor inflectat, non accepti muneris, vel personæ amor corrumpat, sed jungere nos tibi veraciter solius tua gratia, et gloria dono ; ut simus in te unum, et in nullo deviemus a vero, quatenus in nomine tuo collecti, sic in cunctis teneamus cum moderamine pietatis justitiam, ut et hic a te in nullo dissentiat sententia nostra, et in futuro probone gestis consequam-*

(119) Id est, *de psalmis gradualibus.*

(120) Oratio hæc a S. Hugone Cluniacensium abbatे facta est, ut colligitur ex codice Udalrici.

mur præmia æterna. Respondet tamen *Amen* ab A debeat finita lectione rursum ipse notatur,* usque dum surrexerint ad *Gloria Patri* responsori cantanti. Tunc rediens ante sedem suam facit ante et retro sicut et prius. In tribus autem ante Pascha noctibus ad sextum responsori et ad nonam lectionem notatur. (v.) Si quando vel omnia vel quædam responsoria cantantur ad gradus, quod ipse cantat. cantat in sua sede cum concensoribus suis, juxta eum, si fieri potest, sin autem, retro stantibus. Quo cum illis in de sede paululum procedens facit ante et retro. Sed et cantor prius ad eum venit, pronuntians, si quæ antiphona est ab ipso imponenda, vel responsori cantandum.* Quod si ipse cantare vel antiphonam imponere noluerit, vel etiam præsens non fuerit, idem cantor vicem ejus in hoc agit. Ipse etiam causa monendi ad eum accedit, si ad lectio-

nem eum non venire persperxit.

Ad ejus curam proprie recipit hymnum, *Te Deum laudamus*, aut per se incipere aut alii juxta se stanti id injungere. (v.) Quod si neglexerit, tunc prior incipit. Ad eum quoque pertinet, ut legat evan-

gelium, quoties post nocturnos est legendum,* et ut tunc in alba in choro sedeat, si talis festivitas est, ut altaria incensare debeat. Tunc, inquam, solus et albat tantum indutus incensat, si in tali est festo, quo et ab alio sacerdote ita incensari debeat. (v.) Tunc etiam ad sedem suam incipit antiphonam super canticum Evangelii, ac postea thus ibidem imponit. At si tale est festum, quo cappa indui debet, infra hymnum ad eam induendam in vestiarium venit, et C si antiphonam non vult incipere, ibidem thus imponit. Si vero antiphonam est incepturnus denuo ad sedem suam redit, ibique post incepturnam antiphonam illuc imponit. Ubi notandum, quod quotiescumque solus incensat, sive sit in choro, sive in vestiario, sacrista ei acerram et servitor thuribulum apportat. Super canticum Evangelii non amplius nisi in duodecim lectionibus antiphonam imponit. (v.) Sacerdos oblaturus incensum, prius ad eum portat, si est in choro, ut per ejus manum in thuribulum mittatur; item diaconus ante Evangelium: id ipsum facit, qui tenet chorum ad offerendam etiam si domus abbatis tunc cantet missam.

In capite jejuni, si præsens est, ex consuetudine fratribus cineres imponit, quos et ipse postea a priore accipit, sicut et sacerdos, si dominus abbas non aderit. Quicunque de suis professis, nisi sit abbas, ipsum osculatur, et ante et postea veniam petit, nisi ad missarum solemnia sit. In medio dormitorio est lectus ejus prope crucifixum, (v. var.) Sonitum ipse facit, quo fratres diluculo ad surgedum excitantur. Qui, si aliquando solito diutius dormit, prior pro eo sonitum facit. Si ipse præsens est, quando ad capitulum pulsari debet, per se, si vult pulsat.* Si autem præsens non est, non debet pulsari, nisi prænuntiet illi, cui, si vult, in pri-

* Inter hæc sive ipse prior, sive alias senior, cuius animam timor Domini possideat, monetur etrogatur a ceteris majoribus, ut primus edicat quid de gerenda electione sentiat. Si de eo quem primum nominaverit, pars aliqua fratrum dissenserit, in sequentem vel si opus, usque in tertium diem differatur, et interim jejuniis, orationibus, et eleemosynis instantius super hoc Dei misericordia invocatur. Tandem vero secundum regulam S. Benedicti (cap. 64) electo abbate, in ipso capitulo imponit prior antiphonam. *Confirma hoc, Deus.* Cantatur B psalmus: *Exsurget Deus, tonaliter et sic deducitur in ecclesiam.* Ibi jacet prostratus ad gradum, donec finiatur psalmus et antiphona, cum oratione Dominicæ, dictoque versus *Et veniat super nos, cum oratione actiones nostras, etc.*, surgit, statuitur in locum Domini abbatis, imponitur hymnus *Te Deum Laudamus*, et consequenter incipit custos pulsare ad classicum.

Eadem autem hora ad secundum prædicti hymni versum singuli fratres veniam petentes incipiunt eum osculari. Quo facto cuncti cum ipso revertuntur ad capitulum, omnesque obedientiarii monasterii ponunt claves suas ad pedes ejus, et ipse præcipit eisdem, ut recipient eas. Postea cum proxime opportunum fuerit, invitatur episcopus ad benedicendum eum, et ipse, non aliis, donat ei pastoralem baculum. His breviter prælibatis de electione domini abbatis dicatur, quod, sine personali acceptione, generaliter pertinet ad ordinem nostrum, et ad illum, quicunque officio functus fuerit abbatis.

CAPUT II.

De generali officio domini abbatis,

(v.) Domino abbati in omni loco (ut dignum est) singularis reverentia defertur.* Primum in ecclesia quandiu scilla pulsatur ante nocturnos, super (121) misericordiam sedilis sui, si opus habet, quiescit; fratibus tamen interim solito more inclinatis. Si autem procumbendo oratur, tunc ipse infra prædictum spatium super formam jacet, et tres orationes ibidem facit. Nullus in choro juxta eum in sedili proximo stat, nisi abbas aliquis; quibuslibet tamen prope illum stantibus locum vicissim sedendat. Quoties antiphona imposita, inclinat, omnes quoque cum eo inclinat, etiam quando veniam petit pro hoc, si in verbo fallitur aliquo. Si aliquando cum lectori benedictio danda est, dormitat, qui ei proximus sedet, honeste excitat. (v. var.) Quandiu est in conventu, semper ad octavum, si hoc breve est, ad VII responsorum notatur, et ad duodecimam lectionem, ad quam incidenti universi assurgunt, nec sedent, donec ipse pertranseat. Ne auten propter illum de analogio revertentem denuo surgere

(121) Id est, pro gratia super sedile sedet aliis inclinantibus capite.

tatibus instat, capellanus ejus, antequam scilla di- A tale quid ceciderit, quoniam talis res non sine pe- mittatur, in minorem chorum divertit, ibique donec conventus precedat, subsistit, et tunc pastorelem virgam juxta introitum chori jugiter positam accipit, et ante lectorem capitulum ingreditur atque ad dextram domini abbatis ponit, finitoque capitulo illuc ubi prius acceperat, reponit.

Quandocunque eo praesente nomen ejus fratres in brevi recitari audierint, omnes quotiescumque et ipse inclinant. Finito sermone, si talis excessus in sacramentis sibi forte accidit, * quando missam celebravit, scilicet si vinum sine aqua, vel aquam sine vino, pro sanguine Domini consecravit, vel si quid de eisdem sacramentis cecidit, vel si corpus Domini bis accepit; hoc modo agere incipit. Primum sedendo cum omni humilitate se accusat, se- que a fratribus super hoc adjuvari postulat: quo auditio, ministri, qui ubi idem excessus contigit, ministraverant, surgunt, et petita venia in stam- neo judicium accipiunt. Illis vero ad sedem suam redeuntibus, omnes sacerdotes officium missae celebantes, veniam petunt. De quibus septimum si videtur, et octavum vice sua eligit, et hos, sicut et ministros judicium facit subire, finitoque capitulos post psalmos *Verba mea cantantur septem psalmi poenitentiales a fratribus prostratis, nisi dies sit Paschalis, et dicuntur haec orationes: Concede nos famulos. Ineffabilem vel exaudi, quæsumus, Domine, præmissis his versibus. Post partum. Versus. Adjuva nos, Deus. Verum quia predicti excessus non solum abbati, sed et aliis fratribus diverso modo possunt evenire, quam diverse etiam emen- dentur non est reticendum.*

CAPUT III.

Quid agendum sit, si forte negligentia aliqua in corpore vel in sanguine Domini evenerit.

* Si de sanguine Domini aliquid ceciderit super corporale, reconendum ipsum corporale, ac loco reliquiarum servandum. Si super pallam altaris, incidens est particula ipsa, et pro reliquiis ser- vanda. Si super casulam similiter agitur. Si vero in terram, lingendus, extergendus, atque radendus est locus, sive lapis, sive terra, ipseque pulvis in sacrario, vel in piscina reconducens. Is autem, cui talis accidit negligentia, ante capitulum suum statimineum ita dissuit, ut, si abbati placuerit, nudus suscipere judicium paratus sit. Quod autem ita se præparet, eti consuetudo non est, tamen nemo reprehendit. Post haec agitur, quod de ministris, de sacerdotibus, et de septem psalmis prædictum est. Si autem de corpore Domini super altaris pallam aliquid ceciderit, pars illa non inciditur, sed vino tantum abluitur. Ille vero, cui haec negligentia contigit in capitulo veniam petens, competens super stamineum judicium accipit cum illo, per cuius incu- riam tale quid accidit. Si vero Dominicum corpus in terram ceciderit, simili modo per omnia agendum est, sicut supra dictum est, de sanguine Domini. Quod si in sanguine Domini musca, vel aranea, vel

B

A tale quid ceciderit, quoniam talis res non sine periculo potest glutiri, cum necesse est, igne cremandum est. Satisfactio autem hujusmodi casus in arbitrio præsidentis est, quo scilicet illi, cui hoc evenit, aut judicium accipere, aut psalmos jubet, aut etiam publice eleemosynas dare, vel in con- ventu psalmos, prout sibi videtur, decantare præcipiat.

Sciendum autem quia quandocumque alicui fratri aliqua de ipsis negligentiis post capitulum contingit nequaquam emendatio differt, sed abbatu sine quo nunquam hujusmodi res tractatur, si estin claustro intimatur; moxque ad convocabdos fratres tabula percuditur. Quotiescumque dominus abbas ad capitulum venerit, nec ab aliquo venia illie petitur, nec quisquam inclamat, donec si quid illa vice dicturus est, finirerit. Si quoquam profecturus fuerat, et interim aliqui fratrū nostrorum obierant, post reditum suum ad primum capitulum ab armario est admonendus, ut indulgentiam exoptet.

CAPUT IV.

De fratre incarceratedo.

* Si fratrem aliquem incarceratedum invenit, quem digna pœnitentia pro testimonio prioris et seniorum, quos ipse prior ad eundem direxerat, de carcere liberari exposcit, hunc petita veniam pro eo ab eisdem senioribus jubet dissolfi, et in capitulum adduci, qui ut cor pœnitens veniam petendo demonstrat, jubet eum in ultimo sedere, aut etiam, si videtur de eadem noxa omnino liberum esse. Si quando infra sermonem ad capitulum accedit, priusquam illi finiatur non intrat. Intrans autem, si fratrem in judicio stantem, vel etiam exutum invenit, hunc prior mox sedere facit, et si talis est negligentia, quæ non sit leviter dimittenda, tunc dicit ei: *Ite sessum, et postea redite.* Qui reversus, profunde inclinat (hoc a quolibet observatur, qui hoc modo ire et redire jubetur), ad ejus introitum fratres assurgunt, et erecti ante scabellā, donec pertranseat, consistunt.

Si de aliqua consuetudine dubitatur, quidquid ille communi seniorum consilio ibidem definierit, de cetero quasi pro lege tenetur. Nam hoc oportet seniores, quantum in ipsis est, providere, ne unquam per eum ulla consuetudo, nisi in melius transmutetur. Quod si ipse absque fratrū consensu aliquam consuetudinem sic immutat, ut postmodum perstare non valeat, humiliter inde est admonendus, et quidquid super hoc communiter a conventu decernitur, in hoc juxta majorum traditionem consentire non moratur. Ad illum quoque solum respicit, non solum maiores obedientiarios, verum etiam quosdam eorum adjutores constituere, v. g., adjutorem primum custodis ecclesiæ, camerarii, cellerarii, magistri novitorum, infirmarii, armarii. Ipsos tamen obedientiarios, sicut et cuiuslibet cella priorem, prior sola necessitatibus causa potest de obedientiis suspendere, si forte dominus abbas vel tamdiu alibi moratur, vel adeo remotus est, quod legationem ad eum non potest dirigere. Talis autem necessitas

cogit eum, quemlibet eorum de obedientia suspenderet, si quid tale commisit, quod per se absque domino abbate emendare non possit. Adjutores vero praedictos pro simili, vel etiam minori necessitate potest mutare absente abbatem: cui soli etiam reposuit est, ut quemlibet fratrum mittat in culpam graviorem. Et haec est hujusmodi.

CAPUT V.

De culpa graviori.

* Frater qui contumax, aut inobediens, vel in aliquo contrarius sanctae regulae exsteriter, hic quoque secundum regulam est tractandus. Qui vero aliquod tale crimen, ut est furtum vel sacrilegium incurrit, sentiens illud ita publicatum esse ut non possit tanti sceleris reclamationem effugere, domino abbatte capitulum tenente, petit veniam sua sponte; deinde lamentabiliter profert in quo lapsus sit crimen. (vp. var.) A quo cum audierit, *Ite, exule, vos et discalciate, et revertimini sicut mos est;* exit, precedente eum camerario in auditorium: ibi eo adjuvante priuam pedes demdat, capitum quoque staminei sui dextra levaque incisione laxat, ut brachia per ipsum valeat extrahere, et stamineum cum manicis circa femoralia ligare (non tamen aufertur ab eo cultellus neque cingulum) accipit manu dextra jugiter ibi jacentium virgarum manipulum, ab ipso camerario tunc ad praesens colligatum, vp. et in leva cucullam decenti complicatione pendentem, et camerario precedente, ita venit in conspectum domni abbatis, ac virgis cucullaque ante se pscitis, veniam petit. Jussus, ut surgat, sedet ad terram, et cucullam super genua ponit. * Verberatur, quantum domno abbati videtur, deinde jussus, ut se induat, ita sedens cucullam nudo corpori induit et surgit. Post haec jubetur exire ad induendum. Comitatur eum, qui et supra; rediens discalciatus, iterum se prosternit. Cum audierit a domno abbatem: *Frater! estote in graviori culpa, protinus caput infectit, capellum induit, quod et postea non abstrahit, quamdiu in tali sententia fuerit;* nisi quando ante ostium ecclesie se prosternit; tunc enim parum illud detrahit. Deinde et designatum talibus locum tendit, prosequente eum fratre, cui tunc a domno abbate committitur.

In praedicti autem auditorii occidentali angulo quedam est mansiuncula ad hujusmodi fratres recipiendos tantæ quantitatibus, ut unu sufficiat homini, et est jugiter a camerario serata, nisi quando aliquis tenetur in graviori culpa, tunc tantum a custode suo noctu clauditur, si suspicio fugæ in eum habetur. Antequam aediculam frater iste, prope custodem suum sedens moratur, donec finito capitulo mox per eleemosynarium, si opus est, scopetur, et junco sternatur. Ibi jugiter manet, sed discalciatus, et absque custodia. Ibi super juncum dormit et reficit. Nullus ei loquitur, nisi frater praedictus. Ille enim de singulis, quæ si sunt agenda, debet eum præmonere, et in tempore sue refectionis, quæ sunt necessaria, administrare. In qua hora

A et quantum dominus abba præcipit, de pane siligineo, et justitiam ejus cum aqua, et paternam ejus illi adportat; nisi praefatus Pater aliquid pro misericordia ei superimpedit. Qualiscunque autem sit ejus refectionis, ad eam non prohibetur manus abluerre; sed neque mensale, neque mensam permittitur habere. Cibus ejus non benedicitur: reliquiæ cibi ejusdem et potus, si non est aqua, singulariter absque fratrum fragmentis pauperi alicui tribuuntur. Pro corporali necessitate licet ei ad infirmariam ire. Ad omnes horas ante ecclesiam venire priusquam instans hora sit incepta, observat; et tunc veniam petens, prope ostium stat, vel, si est infirmus, sedet, donec conventus *Kyrie eleison* incipiat. (vp. var.) Tunc solo tenus se prosternens et post collectam surgens capellum reinduit, donec iterum post psalmum non levat, donec si fratres debent exire et omnes exierint. Ad ambas missas manet in angulo capituli.

* De industria dominus abbas jubet aliquos seniores ad eum venire, qui eum exhortentur, ut quid ei correptionis temporaliter fuerit irrogatum, totum habeat gratum, ut divine clementia possit reconciliari. Et cum fuerit visum domino abbati, concordat etiam cum iisdem senioribus, ut pro ipso reo in capitulo veniam petant, (vp. var.) maxime si bene sunt experti, et testari possunt, quo pro reatu suo spiritum habeat contributum, cor contritum et humiliatum. Quod cum audierit, fratri renuntiantur. Ad proximum vero capitulum eis veniam pro eo pertinentibus ac penitentiam coram annuntiantibus adiungit et suas preces convenit. Annuit abbas, ut faciat eum illo misericordiam, et mittit pro eo. Potest autem talis esse frater, qui non plus una nocte in hujusmodi sententia dimittatur. Nam qualiter circa eum sit agendum, ex ante acta ejus conversatione, et praesenti penitentia abbati est collendum. Missis autem pro eo priore et camerario, se nudat eodem modo, quo et supra, et veniens iterum vapulat, si videtur domno abbati, sique cuculla induita, ad pedes ejus et omnium fratrum provolvitur, primum ad eorum, qui ad sinistrum domni abbatis superius sedent, deinde in dextra ejus parte: postea revertens ad eos, qui super scabellum sedent, eundem servat ordinem: quo facto iterum veniam petit. Jubetur exire ad se induendum: comitatur eum solus camerarius. Indutus et calciatus revertitur, et iterum veniam petit.

* Jubetur, ut ultimus sedeat. Ex tunc ultimus est omnium in omni loco. Sive sit litteratus sive non, semper ad parietem est ultimus in choro, super scabellum in capitulo, ad medianam mensam in refectorio.

Interim non communicat, sicut etiam nullus ex quacunque culpa sit ultimus. Non venit ad pacem, non osculatur textum Evangelii. In ecclesia nec ad lectio nem, nec ad cantum notatur, ad coquinam tantum servit, et ad mandatum fratrum, triumque pauperum, non tamen in loco sacerdotis. De cætero nulla ei obedientia interim injungitur.

Post singulas horas veniam super genua petit, A nec tamen propter hoc se ad altare vertit. Nunquam albam induit, nisi processio in albis agenda sit. Quando autem est sine alba in choro, a pariete, pro nullo alba vel cappa induit, ultimus interim dimovetur.

(vp.) Haec singula cuilibet quacunque ex causa in ultimis positio sunt observanda, excepto quod, ut prædictimus, venia post horas petenda, quæ proprie huic, de quo agimus, est ascripta. In processu vero temporis aliquos seniores humiliter rogat; sed tamen absque venia, ut intercedant pro eo. Nunquam enim aliquis in conventu, neque in ipso capitulo hujusmodi intercessionem cum venia querit. Iidem autem seniores, cum primum potuerint, pro ejus omnimoda solutione deprecari non differunt; si tamen ejus intimam penitentiam perspexerint. Nam pro fratre tales excessus in usu habente, non tam cito ut solvatur, domino abbati aliquando suggeritur. Ad quorum postulationem prædictus Pater solet respondere, prout penitentis qualitatem novit exigere. Nam talis potest esse, quem ad proximum capitulum restitut in pristinum locum, et talis, cui id fieri nondum salubre esse decernat. Haec autem intercessio quatror modis fieri solet. Nam aliquando seniores, qui prius pro eo intercesserunt, domino abbati, ne obliviousatur in capitulo ad memoriam reducunt. Aliquando vero contingit, ut prædictus frater de aliqua parva negligencia reclametur, sive data occasione tam ab eisdem senioribus, quam a ceteris fratribus pro illo supplicatur, aliquando autem presente abbatे petit veniam, sponte, ut eo opportunius fratres pro eo possint intercedere; aliquando vero evenit, ut ipse dominus abbas vocet eum, ut surget et in medium veniat, nullo admonente. Quo veniam petente, loquitur consentanea et cause et personæ, et reddit ei pristinum, vel si placet, inferiorem locum. Cadit ad pedes ejus, sicut etiam quilibet tam in ecclesia quam in capitulo, si quando eum promoverit ad locum altiorem. Quod si ipse impeditus, id priori commiserit, et ille in capitulo fratrū rem indicaverit, promotus pedibus illius illico provolvitur; et quanvis deinceps nullam ab aliis separationem patiatur, tamen si fuit fratrū confessor, vel ad sacros ordines promotus, nequaquam his officiis fungitur, nisi et postmodum pro bona vita meritis a domino abbate concedatur. Et si inter saeculares de aliquo crimen publicatus fuit, nusquam amplius extra claustrum mittitur, nisi tam sancte et juste vixerit, quod ei bene deinceps credi possit. Quod si in alio loco quam apud nos tale quid perpetravit, illuc jam amplius non redibit, qualiscumque testimoniū fuerit et quantumcumque senex fuerit. Si qua mala suspicio fratris fuerit tandiu laternam sub custodia portabit, donec per summam humilitatem sanctamque conversationem inde absvoli meruerit. Haec hactenus de illo qui, domino abbate domi considente, lapsus est in crimen capitale.

Qui vero illo longe remoto de tali culpa inter fratres publicatus fuerit, si sacerdos est, prior eum suspendit ab officio, ab obedientia, quacumque tunc habet, a corpore Domini, et a ceteris hujusmodi; reliqua differt, usque ad abbatis presentiam. Idipsum observat prior ad quamlibet cellam, si tale quid ibi evenerit, et insuper ipsum fratrem ad principalem locum, vel per se, vel per alium adducit, sicut et illum, qui de fuga redit; hunc enim nec in claustrum ibidem admittit. Si quis vero noster professus accommodatus abbat, qui ex nostris in alieno monasterio est prefectus, tale quid commiserit, hunc idem abbas ex consuetudine corrigit, et tamen si est de fuga reversus, cum primum ad nos venerit, nequaquam in claustrum, nisi solita satisfactione recipitur, etiamsi dominus abbas in illa priore satisfactione adfuit, nisi forte ipse eundem vestitum recipi in audiencia fratrum decreverit. Adductus autem ad nos ille, inquam, qui alibi crimine capitale commisit, sicut mos est, benedictionem accepturus, sive dominus abba domi sit, sive non, claustrum mox ingreditur. Si vero domi non est, priusquam reversus fuerit, idem frater nequaquam in præsentiam illius venit: sed interim in infirmeria commoratur, donec ipso jubente per priorem et camerarium exutus in auditorio nudus in capitulo repræsentetur. Quod si dominus abbas in monasterio est illo adveniente, licet interim in conventu sit, non tamen prius ante eum venit, quam ad capitulum ab eo proclametur, sive petita venia, præscriptam per omnia de graviori culpa disciplinam experitur.

Haec emendationis lex, quam diximus, semper observanda est, in hujusmodi lapsibus, nisi quod domino abbati clam allatum fuerit, ipse etiam clam tractare velit; quia talis causæ tractatio in ejus solius pendet arbitrio. Si quis autem de gravi culpa inclamatus negaverit, sive res in dubium venerit, consuetudinali judicio interim forente a quo comprebatur, id a capitulo differtur, secretoque probata iterum illuc refertur; excepto solo crimen fornicationis. Quod quidem cum propter scandalum non reclamari, sed domino abbati, vel eo absente priori secreto solet intimari. Si ab aliquo indiscreto reclamatur, simili etiam probationis occasione a capitulo differendum est. Sed quomodocunque probatum nunquam illuc est referendum, ea videlicet ratione; ut si quis reus inventus fuerit, hoc secreta distinctione experietur, quod in publica confusione, non sibi sed ceteris parcitur. Hanc etiam probationem prior facit, domino abbatे non longius remoto quam est iter bidui.

CAPUT VI.

De aliis generibus correptionis.

(vp.) Sunt autem apud nos adhuc et alia genera correptionis, quæ non solum dominus abba facit, sed etiam, si opus fuerit, prior eo absente. Nulla enim monachorum ecclesia tantum dehonestatur propter quid tale, quod ab aliquo fratre committitur,

quantum propter hoc, si quod nequiter perpetratur, A niendi: propter hoc, ut iterum verberetur. Petuit et negligenter et absque digna emendatione dimittatur. Idcirco si quis de aliquo flagitio foris claustrum commisso divulgatur in populo, in praesentia quoque populi solet emendari, ut qui ejus excessum cognoverint, cognoscent etiam emendationem. Cunctis enim, qui videre voluerint videntibus, et maxime in media platea ejusdem loci, in quo commissum est, nudatur, ligatur, et verberatur. Et quamvis hoc districtissimum genus correptionis et confusionis sit, postea tamen in principali loco graviori culpa subjacebit.

At si culpa sua non est de gravioribus malis, sed forte, ut cum aliquo in honeste in audiencia popularium contendet; pro hujusmodi, cum venerit dies Dominica, vel alia festivitas, que feriatur, populari conventu celebrius ad initium missae matutinalis concurrente, ad ecclesiam stat ipse nudis pedibus prope foras ecclesiae, et unum codicem grandiusculum tenet in manu. Capelluni vero non induit, ut ab omnibus agnosci possit. Nemini loquitur intranti vel exenti. Unus enim famulus semper est juxta illum, qui dicat interrogantibus propter quid talis ei poenitentia sit indicata. Nam non recedit inde quousque missa finiatur.

CAPUT VII.

Rebelis quomodo tractetur.

(vd.) Quod si quis inobediens et rebellis aliquo modo fuerit in capitulo, fratres ex more non expectant, ut praecipiatur comprehendi, sed ipsi ulti continuo irruentes comprehendunt, et invitum expoliant, et si videtur priori, licet ante verberatum, jubet acriter virgis caedi; insuper quoque in Bogas vel in carcerem mitti, quod consuetudo non contradicit, etiam si dominus abbas in monasterio sit. Sed si inter eundum, ad carcerem aliquam rebellionem ostendit, solummodo eum minis terrent. In carcerem vero mittentes prius auferunt ei cingulum cum cultello. Ibi quandiu jacet nihil de cibo vel potu gustat, nisi quod dominus abba, vel, illo absente, prior jusserit. Carcer est talis in quem cum scala descenditur, nec ostium, nec fenestram habet.

CAPUT VIII.

De Bogis.

(vd.) De (122) Bogis quoconque sunt quaedam leviores, quibus inclusus in dormitorio dormit, et ad processionem non deerit, et insuper in nocte laternam portat. Quaedam vero graviores, ita ut inclusus dormitorium ascendere non valeat, sed in infirmitaria cum custodia dormiat.

CAPUT IX.

De eo qui inobedientis est extra capitulum.

(vd.) Quod si inobedientiam suam foris capitulum aliquo modo monstraverit, statim jubente domino abbatore tabula percutitur; quod est signum conve-

(122) *Al. cod. pro Bogas. habet Bojas, id est, compedes, vincula.* Carcer adeo durus Stephani archiep. Tolosani miserationem permovit, ut anno 1350, die 27. Januarii jussu regis in universo Gal-

quantum propter hoc, ut iterum verberetur. Petuit et tale quid tam presumptuosum in praesentia loqui domini abbatis, vel etiam prioris, ut propter hoc etiam non minus tabula percutiatur, item praeципiente domino abbate. In hujusmodi ergo non re sed solo nomine monacho, non ordo servandus, non, abbatis commiseratio, non seniorum compassio adlibenda; sed corporalis districtio tandem est exaggeranda, quoque hoc voluntarie facere incipiat, quod presumptuosa prius induratio non sinebat. Si quis autem frater priorem vel modice conturbaverit, mox cum venia satisfacit. Talis potest esse excessus fratris in fratrem, pro quo tantum signis ei suam inducat poenitendum. At si tale quid in conventu facit, unde alios scandalizari cognoscit, propter hoc in capitulo veniam petit sponte, alioquin inclamatus districtiori subjacebit sententiae.

CAPUT X.

De fratre qui sponte sua de monasterio egreditur, vel projicitur.

(vd.) Frater, super quo S. Benedictus praecepit (Reg., 28, 7), ut abbas uttar ferro abscessionis, a camerario in vestiarium ductus habitue monachico exutus, ac vestimentis, que ipse attulit, vel aliis similibus indutus projectur. Projectus autem sive egressus proprio vitio de monasterio, ter est recipiendus, receptusque si caret habitu monachico, in eleemosynaria; sin autem, in domo hospitali servandus usque in diem, qua congregacioni est associandus. Qui si iterum persuadente diabolo, antequam in claustrum recipiatur discedere vult si improbus incorrigibilis sit, dimittendus est; si vero probatus, et utilis, in via est destinendus, quia talis etiam, si fugerit, persequendus est, et capiendus.

Ea vero die, qua introducendus est ostiarius et camerarius pro eomittuntur a capitulo. Ah his ergo duobus in auditorio hospitum, sicut mos est, denudatur, et in capitulum cum virgis, que ostiarius de capitulo secum attulit ducitur. Camerarius autem affert ei cucullam, si ea caret, per occidentalem partem claustri transiens, et vestimenta illius, que tunc exxit, per eamdem viam rediens in auditorium, quod est in claustro portat: quia fratribus capitulum tenentibus, nulli praeter hunc transire illuc licet. Finita vero sententia abbatis super eodem, Djubetur in ultimo sedere. Abate autem absente, non recipitur a priore, nisi remotus sit itinere tridui. Tunc recipiet illum, sed nudum, indicans ei, quia judicium tanta noxae domino abbatii exconsuetudine sit reservandum. Pro quo tamen ad pedes ejus non venit. Praefato autem priore redeunte, idem in infirmitaria jugiter moratur, summopere cavenis, ne appareat conspectui illius nisi ab eo appellatus. Quando autem jubetur in capitulum venire, stamineum ejus in auditorio a priore et came-

liarum regno initior facta sit delinquentium pena. De quo vide Steph. Baluzii not. ad capit. pag. 1088.

rario, qui eum adducent, dissuitur, renibusque A missam ad sanctam Mariam, vel interim, dum ibi competenter circumdatur, sique alia ueste sua induitur, ut si forte reservatum judicium jubeatur accipere, sine mora possit obediens.

CAPUT XI.

De promotione fratrum in ordine.

* Proprium est domini abbatis secundum sententiam S. Benedicti (*Reg.*, c. 63) fratres in ordine promovere: quæ videlicet promotio est hujusmodi. Si propter aliquam rationabilem causam quilibet conversus in ordine promoverit, hic ubique illum ordinem servat, excepto quod in ecclesia inter litteratos non stat. Nulli enim de conversis ibi inter litteratos locum concedit nisi tam bona conversationem et tam proiecte ætatis fuerit, cantumque B didicerit, ut psalmos, hymnos et responsoria rite psallere, lectionemque legere noverit. Hunc talem, si videtur, permittit in eodem ordine stare, in choro, quem et in capitulo habet, ac in refectorio. Quando autem aliquis promovetur, eo, inquam, præsente cuius antea ibidem ordo fuit; is quidem reversus suo loco non privatur: nisi dominus abbas cum dicit: *juxta illum sedere: subiungat in omnibus locis.* Si vero præsens est, qui prius illic ordinem habuit, sed in alia parte capitulo tunc sedet, postea nuper promoto inferior erit.

CAPUT XII.

Item de domno abbatte.

(up.) Ubicunque contigerit, ut colloquantur dominus abbas et aliquis fratrum, si frater contra se commotionem ejus senserit, continuo in longum prostratus veniam petit; * excepto coram sæcularibus hominibus. Viderit autem abbas quid vel quantum sibi liceat, ne hujusmodi sancti Patris nostri Benedicti metas transiliat. up. Nullus etiam transit ante eum ubicunque sit locorum, quin ad eum altius inclinet, * nisi dormitorio et in ecclesia, aut post communionem ad vinum eunte, et subdiacono texum Evangelii circumferente. Quicumque autem ei obviaverit, hic multum inclinis stat, donec ipse pertranseat. up. In ecclesia infra illum stat ipse sacerdos alba stola, vel etiam cappa indutus. Ad processionem in Dominicâ, ante albatos incendens, virginem pastoralem portat, quod et in omni duodecim lectionum processione, cui interest, observat. Ad hanc autem, quæ in albis agitur, ipse cappa uititur, quam tamen exuit facta processione. Si majorem missam vult celebrare, tunc stolam cum fanone a sacrista sibi allatam induens, ipsomet tertiam imponit, eaque finita in sacrâ casulam induit. Ad hujus missæ processionem portat diaconus missale librum ad altare. Sella ejus juxta dextrum ejusdem altaris cornu ita est posita, ut facies illius ad chorum sit versa. At si ipsem missam cantare voluerit, cappa una de his que sunt armarii ab eodem illi defertur, ut per eum chorus teneatur.

Si cum episcopo vel abbatte uspiam noctu incedit, ipsius tantum lucerna utrumque præcedit. Si audit

A missam ad sanctam Mariam, vel interim, dum ibi canitur, supervenit, liber post Evangelium ad osculum ei defertur, et pax datur. Ibi, vel ubicumque missam audit, sacerdos, sive diaconus Evangelium lecturus, se ad eum pro benedictione vertit, nisi longe remotus sit.

Hoc in ejus potestate est, quemcumque abbatem talis loci, qui ex toto proprietatis jure principali loco est subditus, si necesse est, depône; quia ea promotionis occasione obedientiæ professio non evacuat, nec jugum subjectionis excutitur. Talis autem depositionis erit modus. Si irreligiose et non secundum ordinem nostrum vixerit, et pro hoc cum omni humilitate a senioribus suis bis vel ter commonitus incorrigibilis extiterit, tunc ad dominum abbatem res respicit; ita ut, dum primum fieri potest, aut ipse ad illos, aut illi ad ipsum invitati veniant, quatenus talis pertinacia coram ipso proclametur, ac secundum quod ratio postulat, res ipsa communiter discussa dirimatur. A quo etiam primum discrete paternæque bis vel ter admonitus adhibita quoque severitate corripiendus est, et nec sic correctus, tunc denum deponitur, et in principalem locum reductus, in ultimo statuitur, et juxta modum culpas tractatur. Est et alia causa pro qua etiam nulla præeunte communitio deponi debet, sine aliqua refragatione: si de aliquo criminali peccato infamis effectus, et in principali loco super hoc discussus, se excusare nequerit, omnino deponendus est, etiam si alias bene vixerit. At si quod hujusmodi crimen paucis scientibus commiserit, sed ex intimo corde compunctus, pœnitens et confessus emendationem spoponderit, non deponitur; si tamen alias honestam ac religiosam vitam duxit.

(up. var.) In conventu, si dominus abbas cappa uititur, reprehenditur, clericis et peregrinis monachis, qui ita vadunt pedites nobiscum in refectorio commissuris, ipse aquam ad manus ministrat, et propter hoc refectorarius semper in promptu habet baccina et manutergium, de quibus et ipsi abbati, cum opus fuerit, scrivit: et tales semper ad mensam principalem sedent. Quibus etiam, sicut domino abbati libere servit, excepto quod ei singulariter et sèpius, quam illis quedam administrantur.

* Quoties ad generale prandium trahit fuerit, duas libras panis ante se invenit, quarum unam cum scutella alicuius edulii plena, quas frater illi serviens ante frater colligit, addito et potu, alicui pauperi assidue mittit. Ipse, si adeo invalidus, ut ante mensam ante et retro non fecerit, priorem vel alium fratrem pulsare scillam facit, et usque dum tempus sit dicendi *Benedicite*, sedet; quod ipse tamen ea vice primus incipit. Quod si inter legendum talem sonitum fecerit, qui dignus sit venia, assurgendo contra conventum inclinat, et conventus contra eum. Si autem tale quid effuderit frater sibi serviens, veniam petit. Qui etiam frater signorum ita debet

esse scius, ut quidquid dominus abba pro charitate A alicui vult impendere, per hunc solummodo signis possit facere. Idem frater ad hoc officium deputatus, aetate et moribus debet esse proiectus. Si quid ad infirmariam mittit, ad praesens infirmario ab eodem fratre datur, ut per eum illuc afferatur. Solet etiam interdum lectori ceterisque ministris charitatem per eundem fratrem facere, quam ille in fine principalis mensae repositam, eisdem postea reficiens distribuit, atque cum signo auctorem charitatis ejusdem prodit. Qui mox versus principalem sedem aequali inclinant reverentia, ac si dominus abba es- set in praesentia. Ipse etiam sicut et quilibet ad hanc sedens scilicet coram se pendente pulsat, si generale solito tardius administrari considerat.

Finita refectione et conventu exeunte, unus de capellani expectat, ne forte inter eundem ad ecclesiam pro aliqua necessitate sohus divertat. Quandiu in domo infirmorum repausat, nulli interest processio, neque ullius causa usquam equitat. Solet quoque subinde de cella novitiorum in refectorium charitatem suam mittere; quam frater recipiens, reverenter in ante inclinat.

(UD.) Postquam nos luerat, portatur ante eum lanterna tam in conventu quam extra conventum usque ad lectum. Ubi qui portat, obsequitur illi et ad collocandum et ad levandum. Nusquam sine lectione reficit, ideoque, quia in refectorio non nisi aut ad communem, aut ministeriorum refectionem lectio debet audiri, si non ad harum alteram, nunquam reficit ibi. Quando est in itinere, fratres comitantes illum jugiter observant in via, ne desint, cum quamlibet horam cantat regularem; quia si quis eorum forte non interfuerit, postea eam sine licentia ejus non canit. Illi nimis eodem modo in itinere sicut in claustro suas invicem negligentes diligenter notant; atque in capitulo quod dominus abba ubiquo locorum, prout competenter docuerit, cum illis habere potest, simpliciter reclamant. In ejus comitatu nullus suorum in armis militaribus esse debet. Quandiu est in itinere, mandatum quod in sabbato agitur, prout potuerit, imitatur, videlicet pedes ac manus lavando, et charitatem bibendo. Similiter facit si in monasterio consistens fratrum mandato non interfuerit, quod tamen nunquam nisi pro inevitabi necessitate dimittit.

(UD.) Romanus prefectus vel alicubi per dimidium annum moratus, cum redierit, cum processione suscipitur, fratribus albatis vel cappis generaliter indatis. Pro hujusmodi autem suspicione debet ante prandium advenisse; quia oportet eum ea die communii fratrum refectioni interesse, et pro ejus adventu debet ibi charitas solito longior esse. Si ipso die competenter fieri potest, aliqua regulari hora finita, praevenit omnes de ecclesia exituros, prope cujus ostium stat aut sedet, assistentibus fratribus, qui secum in via erant, et singulos viritim execute osculantur. At si in illo die fieri non valet, in sequenti post capitulum flet.

CAPUT XIII.
Quem ordinem servet dominus abbas, quando in cella novitiorum comedit.

* Quotescunque dominus abba in cella novitiorum comedit, ex consuetudine cellararius, vel adjutor eius illi servit. Lectio quam inter comedendum habet a capellani legitur, sed diverso modo: nam cum nullus eorum sine jussu illius ibidem comedat, ab uno eorumdem, qui jussus illuc comedit, inchoatur; sed ab aliquo consociorum ejus, de fratum refectione per licentiam veniente, finitur. At si refectus, ante refectionem domini abbatis redierit, idem ipse eam incipit et finit. Potest iisdem Pater interim aliquod verbum adificationis, si vult, interserere. Ideo autem Capellani cum illo raro, et non nisi jussi reficiunt, quia debiliores fratres sæpissime ab eo vocati ejus refectioni intersunt: quorun justitia a refectorario, et ejus admonitione mense cum mensalibus ab infirmario illuc deferuntur, sed prius non reportantur, quam iisdem fratres in refectorio concessuri noscuntur. Nam si post nonam debent bibere, apponuntur eis aliae in refectorio justitiae; si tamen eamdem nonam in monasterio cantant, vel ad sanctam Mariam: nam neque aliquam horam, nisi a domino abbatte jussi, in prefata cella canere presumunt. Quod si illis jubetur, ea vice post nonam licenter ibi bibunt. Quicumque autem illuc ad unam tantum refectionem vocatur, mox ea finita regreditur, non amplius illuc redditurus pro hac causa, nisi jussus. Post collationem C nulli licet illuc bibere, nisi forte aliqui tunc cœnanti cum domino abbatte. Quod tamen cavendum summopere est, ne eum tam sero, nisi magna necessitate cogente, cœnare contingat, ut aliquando collationem supersedeat. Nullus enim frater incolamus, nisi ad vesperos in claustro erit, post cœnam ministri- um ullius rei gratia comedit.

Prefatio tempore capellani qui, cum domino abbatte non cœnabant, possunt cum licentia in refectorio bibere. Illud quoque sciendum est quod nemo in XII lectionibus in aestate, et in octavis, ante capitulum vel ante tertiam, quam precedunt tres orationes, vel infra regularem horam, in eadem cella quidquam, excepta novitiorum confessione superioris memorata, loquitur, quodque obedientiarii nunquam de obedientiis suis, vel de alia re, nisi per licentiam domini abbatis vel prioris, eo absente ibi loquuntur. Nullus in eam secularis unquam ingreditur, exceptis famulis, qui pro aliquo negotio illuc interdum faciendo, horis tamen competitibus, ingredi præcipiuntur, et hospitibus a custode hospitiï infra alterutram missam spectandi causa aliquando introducendis. Cum quibus nemo, nisi ipse solus loquitur, sicut etiam nec cum famulis supradictis, nisi is tantum, qui eos adducit. Nam et hoc ab omnibus pro quavis causa cum licentia ibi commorantibus observatur, ut nullus alii vel saltem in tempore loquendi quid loquatur; sed mox percussa tabula fratrum locu-

tioni adjunguntur, exceptis capellanis, quibus et in A occurunt ad hanc sacrasanctam solemnitatem, qui tempore silentii licitum est, etiam domino abbatte absente, ibidem morari, si tale quid, sicut est cartulas facere, eis injunctum est, quod absque mora sit peragendum, et si ad hoc, quae signis invicem exprimere non possunt, breviter loquuntur, propter hoc non reprehenduntur.

Notandum est autem ipsis capellanis, quod non magis licet eis claustrum exire, vel aliquam officinam intrare, quam et aliis fratribus assidue in conventu manentibus, excepta eadem cella. Verum si quis eorum ad ostium querendo abbatem accesserit, nequaquam ingrei præsumit, nisi veraciter eum intus consistere noverit. Quicumque illorum ab eis obsequio expeditus esse potuerit ad offerendum, ad capitulum, ad processionem, ad officium defunctorum, quod cum maximo ritu colitur, usque dum tres saltē lectiones finiantur, ad mandatum quoque, et ad communem fratrum refectionem non deerit, si inclinationem effugere voluerit. De hoc autem omnes simul inclamandi sunt, si dominum abbatem usquam solum relinquunt. Missam ipsius abbatis nullus obedientiariorum in eadem novitiorum cella sicut nec alibi in monasterio debet audire, nisi eo tempore quo et alii sacerdotes solent cantare. Et est sciendum quod sœpe dicta cella aliquibus illic dormientibus non obseratur, sed cum absconsa a claustralī priore etiam domino abbate præsente perlustratur. Et ut breviter concludam, tanta disciplina illic per omnia observatur, ut nil vestimenti ab aliquo ibi dormiente in claustro ejusdem cellæ suspenderatur.

CAPUT XIV.

Quando, et ad quæ officia notari debeat.

* Sed ut redeam in claustrum : ad duas septimanas in anno, si est præsens abbas et incolumis ad majorem missam notatur, id est Dominica Resurrectionis et Pentecostes. In quibus tamen aliis sacerdos armario injungente, dicturus est horas regulares, præter vesperos et matutinum, et in refectorio datus benedictionem. Qui et eisdem diebus ad canticum Evangelii non viliore cappa, quam ipse abbas vestitur, et cum eo simul altaria incenset, et officiale librum teneat ad ejus obsequium. In Nativitate Domini tantum ad majorem missam scribitur, et sacerdos in sabbato præscriptus, vel si in Dominica venerit, ab armario deputatus, cetera quæ sunt agenda implet. Quamvis autem amplius non notetur, quoties tamen vult per totum annum cantat majorem sive minorem missam, vesperos et matutinum.

Sed sciendum antiquam Cluniensium esse consuetudinem, ut in Nativitate Domini ministerium coquinæ faciant dominus abbas et cellarius simul cum decanis. Quod ideo tacere noluimus, ut animadvertisatis a quanta sanctitate incepérunt ille locus, quamquam modo non sit, nec absque magna importunitate id ipsum humilitatis et religionis exemplum fieri possit : nam tanti fratrum, tanti hospitum

qui bus singulis habet abbas pro tam diversis negotiis respondere, quod omnino non expediret, si tunc se levatione fabarum occuparet : a qua tamen alio competenti tempore non magis ipse quam et fratres se non excusat.

Hac autem vice sicut et in Pascha ac Pentecoste provisores villarum, qui *Decani* appellantur, ad hoc in brevi recensentur, quorum consuetus numerus nequaquam tunc minuitur quando abbas cum eis notatur. Nam in refectorio amplius huic negotio se non intromittit, nisi quod tantum quasdam scutellas a fratribus ei apportatas primo super mensas ponit. Hanc autem administrationem cum cæteris coquinæ servitoribus percuso cymbalo incipit, prioremque vel alium scillam pulsare præcipit, et, cum tempus fuerit, ipse primus *Benedicite* imponit, ac dicto versus sessum vadit. Ipse sœpe omni die Dominicæ cum pueris, si in loco sunt, mandatum facit pauperi, cui lavat pedes, tribuit duos denarios, et pueris singulos, ut per ipsos pauperibus tribuantur. Quod si ab illo mandatum idem negligitur, tunc a pueris et eorum magistro, vel si illi desunt, ab armario providetur. Eorumdem puerorum confessionem si est recepturus, magister predictus adducit illos usque ad introitum capituli ibique eos exspectat reddituros.

CAPUT XV.

De eligendo abbatе ad alium locum, ac de reverentia eidem exhibenda.

* Si forte dominus abba rogatur ab aliquo, ut de suis fratribus abbatem constituat in alieno monasterio, juxta consilium seniorum eligit, qui tali videatur dignus officio. Electus autem si sapit, recusat, quantum potest, tale onus suscipere ; servata tamen obedientia, si viderit Patrem in sua perstare sententia. Post injunctam sibi obedientiam inclinat et sedet ad sinistram domini abbatis, ipso jubente. Cum venerit ad locum, cui est preferendus, ibique per dominum abbatem sive per ejus nuntium fratribus illis fuerit designatus abbas, tunc cetera quæ pertinent ad ejus promotionem ita peraguntur, sicut de electione domini abbatis supra scriptum inveniuntur. Post hanc promotionem, cum primum ad nos venerit, cum processione suscipitur, baculusque ejus pastoralis, vel si suum non attulit, unus de baculis domini abbatis, et tunc et postea quoties ad nos revertitur, juxta altare quod est proximum ostio, per quod iterum claustro in ecclesiama sacrista ponitur, quatenus per hanc debitam ei fratres reverentiam exhibere commoneantur.

D Si capellano caret, prior ei idoneum adhibet. Quamdiu apud nos moratur a fratribus ei inclinatur, præsente etiam domino abbate. Quo absente ubique dat benedictionem, et antiphonam in duodecim lectionibus super canticum Evangelii imponit, quam illi armarius innotescit. Cum quo etiam inclinante, vel si fallitur venienti petente, conventus inclinat. Post inclinationem thus imponit, si alius sacerdos

est incensaturus, qui ei aceram per manus osculum A porrigit. Octavum responsorum ad gradum cum aliis, aut in sede sua solus cantat. Duodecimam lectionem Patre monasterii absente, eoque præsente octavam legit, et duodecimum responsorum eodem ordine, quo et octavum canit. Ad gradum de sede sua tendenti quando lectionem prædicto Patre absente lectorus est, fratres erectim assurgunt, ipso vero præsente, parum de sedibus suis se levantes submittunt, et eo redeunte similiiter agunt. Idem quando incensare debet per se thus extra chorum imponit incensatisque altaris domino abbati et priori incensum offert. Nam etsi nullus abbas assit propter solum priorem illud in chorum reportat. Eundem vero abbatem, dominus abbas accipiens thuribulum a converso, vicissim incensat. Cum alio autem incensans sacerdote, sive cum alio cuius ipse est prior abbate, nulli nisi in choro, excepto domino abbate debet incensum præbère. Quando autem cum aliquo sacerdote, nullo abbate astante, incensat, ipse quidem priori, sed sacerdos illi incensum administrat. Ad processionem et in choro, etsi ipse alba indutus non sit, tamen albis superior erit. Cum missam celebrare voluerit, sacrista ei solito meliorem paraturam accommodabit. Ad capitulum non venit, nisi cum domino abbate, cum quo etiam ad principalem mensam sedet in refectorio, vel solus, eo absente. Post prandium ministrorum, comedens ad unam de superioribus mensis, sedet cum comitibus suis aliquantulum ab eo remotis. In dormitorio dormit ex consuetudine, potest tamen, si necesse est, providente priore in cella novitiorum, sive in infirmitaria dormire.

Si fratribus suis societatem et capitulum nostrum vult acquirere, in capitulo ante dominum abbatem debet veniam petere, et interrogatus quid dicat, cum responderit, *Misericordiam quæro*, surgensque voluntatem suam patefacit; assurgit dominus abba cum conventu, et dat ei societatem et capitulum, simulque recipitur ab eo. Nam priusquam hoc modo societas ab eis confirmetur, nullus nostrum ad illos, vel ex illis ad nos veniens capitulo interesse permititur, nisi hoc cum venia promereatur. Si quid tale fecerit, unde fratres nostri loci quidquam moleste contra se habere cognoverint, quantocius advenit et humiliiter conventui inde satisfacit, ut quibus occasiō ad ruinam esse poterit, exemplum adificationis fiat.

Expulsus forte de loco suo pro aliqua persecutio-ne, si spem redeundi habet et tamen diutius apud nos commorari debet, supradictum ordinem non servat, sed ex consuetudine, fratrum inclinationes et capellum cum laterna sibi non impendi humiliiter a domino abbate postulat. Si in competenti loco et tempore cum aliquo fratre sine licentia loquitur, hoc quidem in eo tunc dissimulatur; sed in fratre procul dubio inclamat. At si postmodum in talibus ordinem transgreditur, super hoc ut emendet chari-

tative admonetur. Quod si amplius ad monasterium suum redire diffidit, pristino suo ordine contentus erit, nisi dominus abbas eum promoverit.

CAPUT XVI.

De ordinando priore (423).

(v.d.) Quando prior est ordinandus, primo dominus abbas habet inde consilium cum senioribus, et in arbitrio illorum electionem ponit. Postea refert sententiam in capitulo, et de quo consenserit, laudant omnes. Quem elegerit, si sapit, veniam petit, excusans se ad munus hujusmodi non idoneum esse. Ad ultimum si ei injuncta fuerit obedientia, non aliud facit, quam inclinat. Sedet ad sinistram domni abbatis. Cum surrexerint de capitulo eunt B cum psalmodia solita in ecclesiam majorem. Ubi mox novus prior, in sedem praecessoris sui succedit, et finitis psalmis ad gradum veniens ante et retro facit, hunc versum ter dicendo. *Deus, in adjutorium meum intende.* Et conventus similiiter respondet. Dat ei hanc ipse dominus abbas benedictionem. *Tuam, clementissime Pater, omnipotentiam supplices deprecamur, ut infundere digneris super hunc famulum tuum, quem tuo servorumque tuorum servitio mancipamus, spiritum sapientiae et intellectus discretionisque; dona ei in hac domo tua ita agere, et injunctum sibi officium ita administrare, ut et tibi placere valeat, et utilitatem servorum tuorum, te auxiliante, perfectissime expletat, propter quod et hic et in futuro seculo mercedem laborum suorum in consilio sanctorum tuorum a te piissimo largitore percipiat. Per, etc.*

Et ut hic quoque ejus absolutio non differatur, meminerit quando absolvens est, ut mittat versum cum illo *Benedictus es, Domine Deus, qui adjuvasti me et consolatus es me*; et tali absorbitur benedictione. *Domine Iesu Christe, qui pie servientibus tibi munificus retrubitor et clemens largitor existis, hunc famulum tuum, qui in hac domo tua nunc usque fideliter laboravit, et tibi, servisque tuis obediendo injunctum sibi, te auxiliante, administravit officium: laboribus suis solita benignitate responde, et plus remunerator appare, et praesta; ut in hac domo tua jugiter permaneat, et mercedem laborum suorum, et hic et in retributione justorum a te percipiat, largitoremque omnium bonorum te esse plenissimum sed non dubitet...*

* Est autem consuetudo, si res exigit, ut dum Pater de eadem obedientia absolutur, de alio, si fieri potest, ut pertractetur, qui mox in ejus locum subrogetur, quatenus eadem hora, qua iste benedictionem egrediendi, ille etiam accipiat benedictionem egrediendi. Qui si forte propter aliquod crimen de prioratu destituitur, confessum in ultimo ponitur, postea secundum rem tractandus; sin autem, ad priorem reddit ordinem. Quod quidem ita (scutum dictum) de quovis cella nostræ priore, si ad nos vocatus, a prioratu suo ob similem causam deponitur, est agendum. Qui etiam nihil retinet de

(423) Vide cap. 2, part. i Ord. Cluniac.

his, quæ secum attulit, exceptis vestibus suis, sed A nullus ei obviam ire præsumit. Ad capitulo omnimoda, prout dignum est, reverentia, ei ab omnibus impenditur, et tamen cavit se de his intromittere, quæ ad abbatis judicium novit respicere, sollicitus ibi et ubique ad se pertinentia pie discreteque tractare. Leviori culpæ aliquem a seipso subjugatum post abbatis reditum sine illius præcepto non solvit. Cum obedientiariis vel aliis fratribus alias quam in capitulo nihil dure vel asperre loquitur, ne pro illius inopportunitate aliquis inordinate veniam petere cogatur, nisi forte D. abbatte absente tale quid, ut supradictum est, cum consilio seniorum abeat tractandum, quod in capitulo non sit publicandum. Is namque, qui in tali noxa deprehensus fuerit, quoties ab aliquo inclamat, toties veniam petit. Nullum in ultimo ponit, nisi eum, qui de fuga, abbate remoto, redit. In gravioris culpæ sententian neminem mittit. Cætera omnia ad regularis disciplinæ distinctionem pertinentia in ejus sunt potentia.

(un.) Ab hora autem ordinationis sua, prior non viter electus post dominum abbatem de omnibus rebus et causis, quæ ad monasterium pertinent, se intromittit, nisi de thesauro ecclesiæ et de armaria (124), que in potestate abbatis consistunt. * In sinistro choro stat supremus. Item in refectorio sedet supremus ad mensam, quæ ad dextram domini abbatis; et si ille deerit, sedet in ejus sede in refectorio; cui vult, mittit; extra refectorium vero nulli mortalium licet ei quidquam mittere. * Quotquot sunt, qui ullam habent obedientiam, ad eum respiciunt omnes, ut. et si tale quid præcipuum acturi sunt, nequam agitur absque ejus consilio, et absque ejus consensu. (Var.) Si perrexerit ad obedientias vel alias, ducit secum unum fratrem, qui cum eo cantet cursum regularem, et vestimentum sacerdotale, adjuncto calice. Quod tamen rediens statim custodi ecclesiæ reddit. Si iter agens eodem die ad claustrum revertitur, absque licentia non debet in via prandere. Eamdem licentiam ipse nulli potest dare domino abbatte in monasterio consistente, nec etiam eo absente, nisi pro magna necessitate. Nihil pecunie privativam habet. ut. Nam quando deforis reversus fuerit, quidquid apparet, totum camerario reddit, nec minus ab illo quidquid opus habet, recipit. Quod ideo a nostris Patribus præcautum est, ne illa mala pestis proprietatis, et præsertim monachis adeo periculosa, aliquo modo subrepatur. * Verumtamen quidquid illi intus vel foris pro charitate ab aliquo defertur, licenter accipit; sed et hinc communem fratrum utilitatem expendit, nisi dominus abbas alius inde fieri jusserit. Ad matutinum non legit, neque cantat, nisi ad quod eum armarius notat. Et quamvis capellananum non habeat, nunquam tamen solus claustrum exit, nisi aliquem de fratribus pro reverentia secum duxerit.

CAPUT XVII.

Quæ reverentia priori impendatur, et quid sibi facere licet, et non?

* Quotiescumque cum armario chororum tenet, textum Evangelii priusquam ille osculatur; sed in censum non imponit. Ipse etiam cappa indutus vel alius nutu ejus eadem hora offert, et absque licentia præceptoris cappam exuit, si ante finem missæ eum inde discedere contingit: ad eum pertinet licentiam dare missam celebrandi, vel abbas aut cappas exuendi, postquam dominus abba in missarum celebratione post offerendam accesserit ad altare, quod et cuilibet ordinem regenti licet facere. Ipse vero prior missam celebraturus, postquam primum ad altare accesserit, nulli quid faciendi licentiam dat; sed potius, qui ad presens ordinem regit. Ad capitulo et post completorium pulsatura signi restem aliquis pro reverentia deponit, finitaque pulsatione reponit, et postquam chorum exierit,

B modis, prout dignum est, reverentia, ei ab omnibus impenditur, et tamen cavit se de his intromittere, quæ ad abbatis judicium novit respicere, sollicitus ibi et ubique ad se pertinentia pie discreteque tractare. Leviori culpæ aliquem a seipso subjugatum post abbatis reditum sine illius præcepto non solvit. Cum obedientiariis vel aliis fratribus alias quam in capitulo nihil dure vel asperre loquitur, ne pro illius inopportunitate aliquis inordinate veniam petere cogatur, nisi forte D. abbatte absente tale quid, ut supradictum est, cum consilio seniorum abeat tractandum, quod in capitulo non sit publicandum. Is namque, qui in tali noxa deprehensus fuerit, quoties ab aliquo inclamat, toties veniam petit. Nullum in ultimo ponit, nisi eum, qui de fuga, abbate remoto, redit. In gravioris culpæ sententian neminem mittit. Cætera omnia ad regularis disciplinæ distinctionem pertinentia in ejus sunt potentia.

Quando fratres in conventu solito altius loquuntur, vel in ecclesia ad preces vel ad litaniam minus audiuntur, propter hoc ab eo sonitu ante se facto admonentur. Si hora regulari interfuit, qua refectionem præcessit, excepto ad vesperos, si post *Benedicamus Domino* non reversurus exierit, ipse cymbalum vel alius proiecta etatis nutu ipsius percitat, incipiens ad *per Dominum*. Et hæc pulsatio quoque media pars conventus exierit de ecclesia protelatur, et tunc de quinque percussionibus, duabus quidem paulisper protractis, tribus vero conjunctis, finitur. Quo facto querit dominum abbatem in sacristia, in infirmeria, in cella novitiorum, ante cellarium. Quem si non venturum didicerit, pulsatum vadit, et tandem pulsat, quoque fratres de dormitorio cum gravitate tamen advenisse cognoscat.

Simili modo claustralibus prior facit percesso cymbalo, et, utrolibet invento, scilicet domino abbatte vel priore, nisi eodem jubente, alteri postea non indicabit. Si vero percutiens cymbalum scit priorem hoc audire, neutri illorum hoc innotescit: sed prior abbati hoc annuntiabit. Ei, sicut cuilibet ad scillam sessuro, nunquam conventu præsente, nisi integer panis apponitur. Ad hanc sedens, si sonitum fecerit, vel aliquid effuderit aut fregerit, eamdem quam et dominus abba satisfactionem facit. Nullum ibi fratrem pro impendit charitate nominat. Quoties generalis pictantia fratribus impenditur, tunc sibi soli sive ad scillam, sive in loco suo sedenti, integra datur. Scire debet, quod propter abbatis micas lectio est protelanda. Si minutus est sanguine, cum conventu non dubitat chorum intrare. Post singulas refectiones finito psalmo debet ante vestiarium stare, quoque viderit fratres exiisse. Quandocunque in refectorium itur bibere, non prius scillam debet dimittere, quam videat omnes intrasse. Quilibet fratrū propter infirmitatem ad processionem, quæ

(124) *Armaria, bibliotheca, unde armarius bibliothecarius.*

privatis diebus agitur, et ad opus manuum cum ejus A regularis ordo sic observatur, ut scilla in refectorio ad mensam suspendatur, de mensa srgunt, et non solun majori, verum etiam claustralri priori obviam vadunt, si inter comedendum adveniunt.

Ante chorūm vero sedens, sive minutus, sive alia infirmitate detenus, nulli dat licentiam in choro quid faciendi : quia illud est officium tunc ordinem regentis. In Dominicis diebus quando fratres de vestibulo in chorūm procedunt, ipse, vel quicunque tunc ordinem regit, ultimus postalbatos incedit. In Sabbate solet notari ad missam majorem et ad coquinam ; sed rarius quam ali, quia in mltis est occupatus. Notatus ad missam omnia sicut et aliis sacerdos ipse perficit, nisi quod absente abbate in capitulo neque in refectorio versum dicit ; sed tamē ne vicarius ad hoc desit. Jubet quoque unumquemque in demum infirmorum ad repausandum intrare, quacunque hora eum adeo sentit ægrotare ; sed tunen postea si opus fuerit, pro reparandis viribus, non potest ei carnis refectionem concedere, domino abate, inquam, in monasterio manente, nisi ipsius iussione. In libro memoriali (125) quemcunque vult, facit notari ; sed non in regula absque domini abbatis licentia. Quod si quem psalmum pro aliqua tribulatione post discessum abbatis jubet cantare, qui usque ad ejus redditum protrahitur, statim eo redeunte dimittitur. Si regularem horam, quæ prandium præcedit, ad S. Mariam pro necessitate aliqua cantat, non notatur. Ibi ad primam et ad completorium confessionem præmittit, nec non benedictiones ad nocturnales dat lectiones, etiamsi sub infirmorum lege sit ; quod tamen claustralis prior, etsi sanus, non facit. Ea die, qua post rationem de infirmitaria redit, ante capitulum claustrum non exit ; sed si tale quid aliqui habet dicere, hoc in eo tempore, si est privata dies, in auditorio fratrum paucis potest ei innotescere ; et si dominus abbas capitulo primum interfuerit, veniam consuetam pro carnis comestione petit ; quod minime facit, si postea supervenerit.

Sed sciendum, quod quandiu in domo infirmorum moratur, nullus absque licentia tunc ordinem regentis ad eum venire presumit. Cum autem per omnia inibi manens infirmo ali se disparem non faciat ; tamen si quid aliqui mittere vult, non notatur. Cum ad cellas omnino nobis subjectas venerit, quandiu in qualibet illarum manet, eumdem ordinem, quem et in principali loco per omnia tenet. Si quem fratrem, qui sit prior priore ejusdem cellæ secum abducit, hic eumdem priorem in ordine præcellit, quod tamen non fit, si quis talis cum domino abbate sine priori illuc venerit : tunc enim ipsius cellæ prior tam ordinem quam officium obedientie sue in omnibus illic observat.

Decani et priores, qui talibus præsumt locis, ubi

(125) Liber memorialis, alias necrologium, in quo nomina benefactorum et auncionum notabantur. In codice vero, quo regula S. P. B. descripta erat so-

A regularis ordo sic observatur, ut scilla in refectorio ad mensam suspendatur, de mensa srgunt, et non solun majori, verum etiam claustralri priori obviam vadunt, si inter comedendum adveniunt.

Hæc et his similia in priorem reclamantur, si infra ambitum muri, vel in ejus vicinitatem prope manens, ut tempestive possit auditio signo ad regularem horam accurrere, non alias quam in majore ecclesia, vel ad S. Mariam eamdem cantat : si de illa, nisi inevitabilis necessitate prins recedit, quam in choro finita sit ; si infra aliquam horam loquitur excepto infra completorium, si et tunc est valde necessarium ; si alias quam in capitulo confessio nem alicujus andit, exceptis novitiis ; si sermonem, qui de Evangelio vel de regula est, plus solito protraxerit ; si ad refectorium fratres ultra solitum eidem primo ferculo administrato, exspectare facit ; si aliis vestimentis utitur, quam his quæ communiter fratribus tribuntur ; si quidquam ex hoc, quod illic pro charitate impenditur usquam, nisi in communem fratrum utilitatem distribuit ; si solus claustrum exit ; si solus (quod absit), cum muliere loquitur ; si frequenter tardior ceteris dormitum vadit ; si ullo modo contra ordinem vel ipse facere, vel aliis concedere præsumit.

CAPUT XVIII.

De suffraganeis prioris, quos decanos appellamus, quo ordine ipsi vel alii quicunque exituri benedictionem accipiunt, et qualiter se in via habeant.

(vd.) Suffraganei autem prioris ad exteriora sunt villarum provisores, quos Decanos vccamus ; his non licet, sicut et nulli fratrum, usquam sine licentia de cella equitare, etiamsi eodem die debeat reverti.

Hi sicut et quilibet migraturi, post finitam horam elevata manu et signo crucis contra dominum abbatem vel priorem facta, ita petunt licentiam abeundi. Et si forte ita evenerint, ut dominus abbas, vel major prior, prioris tunc in choro ordinem regentis, ingrediatur, (var.) benedictionem accepturus, qui tunc eum sequuntur, et si qui cum eo tunc in ipso choro migraturi (exceptis his, qui eum sunt comitaturi) etiam si sint albis induiti, ab ipso ad gradum accende, priusquam ante et retro faciat, petnnt licentiam ; quo annuente, et illis (ut moris est) ad gradum inclinantibus vd. (vel si talis est dies, præcientibus) prosequitur sacerdos his versibus : *Salvos fac servos. Mitte eis, Domine. Collecta : Ad esto, Domine, supplicibus.* Quafinita, si statim volunt exire, qui albis sunt induiti, ab eodem exuendi licentiam petunt, a quo et abeundi licentiam accepterunt ; sed in loco suo ante et retro non faciunt ; vel si hoc neglexerint, ab eo, qui ad præsens ordinem regit, eandem licentiam querunt, et in loco suo tunc ante et retro faciunt. Quod si aliqua de causa præpediti ea die non discedunt, in sequenti recessuri nihilominus eandem benedictionem reci-

lummodo notabantur illustriores benefactores, et qui singulari stedere monachis conjuncti erant.

piunt, quam si in Dominica post matutinum sunt A cella vult discedere. * Ut uno calcari, si alterum accepturi, servitorum coquinae benedictio debet precedere. Hoc autem debent scire, quod a Kalendis Octobris usque ad Pascha nunquam, nisi aut in octavis, aut in duodecim lectionibus, vel quoties tertia capitulum sequitur, si non est generale jejenum, post tertiam mox benedictione accepta, si volunt prandere, licenter possunt. Si vero regulari est jejenum, et tertia praecessit capitulum, eo finito reficiunt, postea non comessuri, nisi per licentiam. At si universale instat, et unde prandeant foris, habere diffidunt, exuenies necessaria ad prandium secum deferunt. Idem in Quadragesima observant; quare tunc pro hac causa nequaquam fratrum prandium anticipant. Quod si post Nonam benedictione accepta communem refectionem exspectant, postea, sive longe, sive prope, licenter pergunt: quod tamen alio tempore nulli licet post vesperos facere, nisi soli illi, qui pisces vel emendo vel piscando debet acquirere.

Verum priusquam exeant claustro, praecavent ne reverti necesse habeant; quoniam propter quamcunque causam regressi fuerint, e claustro sine licentia denuo egredi non presumunt. Si quis etiam ita preparavit, ut illico ascendat super equum, si evenerit, ut signum audiat ad horam ultam regularem, et adhuc sit infra septa murorum, armanensis via depositis revertitur ad horam, nec presumit iterum absque licentia exire. Ad percussionem vero tabulae ab abeunte fratre, si est extra portam, nec ad illam, quae fit propter Breven, si jam exivit claustrum, non revertitur. Et cum circa tempus Nonae abire voluerit, si interim pulsatur signum, quod fratres excitat ad surgendum, vel tempore Hyemali ante tertiam ad calcendum, propter hoc non omittit. Egressus autem portam celle, caput caputio obtegit, donec a villa exierit. Hoc etiam per villam aliquam transiens custodit. Super equum ascensurus, prius cappam induit, quam se cingat, nec eam abstractit, nisi prius se discingat. Quantumvis enim lutosita sit via, si cappa non est indutus in frocco, equitat discinctus; in ecuilla vero sine frocco, nisi desuper cappa induta, nunquam equitat. Obviantes monachos clericos, et quosque in habitu conversionis salutat, dicens eis: *Benedicite. Seculares vero more vulgari compellat. Obviantem amicum saecularem, si voluerit sedens in equo osculari, poterit: monachum vero nunquam, nisi ad terram descendens.* (var.) Ubique autem ascendit, locum altiorum querit, et sic cum'gravitate ascendit. Unde et ante portam monasterii ad ascendendum truncus est positus. Cavere debet in itinere, ut nihil in se irreligiosum aut ordinu nostro contrarium a quoquam notari possit; ut vestimenta sua a tergo non diffue (excepta interdum propter pluviam cappa) sed composite infra sellam jaceant, nt nec anterior, nec posterior sellae corrigia vel aliud quid tale sibi desit, nec in equo simul verso respiciat. Ne sine fasciolis equitet; si tamen ultra unum milliarium a

habere non potest, sit contentus, nisi aut obediens iarius sit, aut longius ire velit. Ne manticam secum in caballo, si opus est, portare dedignetur. (var.) Numquam peditem in itinere longiori, quam duorum milliariorum spatio comitem habebit; attamen ad fluvium veniens, aliud, si necesse est, equo transportare valet, quod alibi nunquam licet. up. Et cavendum summopere habet, nt caballo suonunquam fræna ad currendum laxet. Ipse quoque nunquam currit, nisi propter obitum et incendium.

Dum est in via, si est talis dies, qua ad horas venia est petenda, ipse etiam quando quamlibet horam cantare voluerit, descendens ad terram, de capite capellum, de manibus chiroticas abstractit veniam quoque petens, orationem Dominicam dicit.

BInde se levans, signo crucis facto, iterum veniam petit; hora imposita, ascensoque equo, tenet viam.

* Qua tamen, si adeo lutosa est, vel si ipse adeo infirmus est, pro descensu sedens in equo, psalmum *Miserere mei, Deus*, etc. primit, deinde dicta oratione Dominicana, horam cantat. In duodecim lectionibus vero, et quandocunque venia non est petenda, nec psalmum canit, nec ad terram descendit. Unde priusquam de claustro exeat, quando dum abest, duodecim lectiones legantur, previdiisse debet; debet etiam ex usu cantare cursum sancte Marie. Si illiteratus, injungitur ei aliquid pro regularibus horis cantandum, id est oratio Dominicana, et si quid, scit hujusmodi.

C Prandere in itinere sine missa, etiam in majoribus festis, ideo licenter potest, quia non nisi in notis locis, aut noti sacerdotis missam audire, nec per se ipsum, si est sacerdos, cantare presumit. Cui, si fragilitas evenerit, uno tantum die a missa celebrazione se abstinet, quod amplius non devitat, etiam si mutatorium aliud habere, vel confessionem facere non valeat. Regulare jejunium foris observat, nisi exiens prandendi licentiam accepere. Prandere in prato potest, si necesse fuerit. Qui ei cibum vel potum administrat, nunquam administrat in sola canisia vel in femoralibus solis, nisi forte eveniat, nt ab alio quam suo comite ei administrandum sit. Inter comedendum, si quid breviter dixerit, pro his

quaes ad praesens necesse habuerit... de alia tamen loquela longiore cavit. Antequam comedat, dicto versus legit aliquid de sacra Scriptura, et in fine similiter. In via quoque sitiens, si carens quoque vase ad fontem biberit ex manibus, ob hoc notari non meretur Talis autem qui sit imbecilis vel rasus barbam, non debet esse in ejus comitatu. Sed neque mittere a se comitem, et solus equitare presumit. Ubi vult hospitari, si adeo prope est ecclesia, vespberos ibi cantare non omittit; Completorium et Matutinum non ibi cantat, sed in lecto vel in loco competenti juxta lectum, nisi hospitium ecclesiae sit conjunctum. up. Cavet autem aliquam ecclesiam cum calcaribus et cappa indutus intrare vel de manu feminæ aliquid accipere, cum ea ad mensam sedere,

cum ea quidquam dicere sine teste prope eos seden-**A**
te. Omni tempore priusquam nox fuerit, si magna
necessitate aliqua impeditere, alioquin Completo-
rium ultimo non differt.

Sunt præterea que tam foris quam domi obser-
vat, id est, si est cuculla exutus tam in die quam in
nocte, nullum verbum emittit. Observat etiam, ne
quoquam ponat eam longius a se, quam sit cubitus
unus. (*var.*) In cuculla sine pellicio sedere vel am-
bulare poterit. * Si ad aliquod monasterium, quod
est nostri ordinis, vel ubi capitulum habemus, vene-
rit, ibi eadem se habet disciplina, qua et domi se
habere solet, et si antea illuc non erat, cum intra-
verit chorum sive capitulum, si interim habetur, et
si nemo eum inducit, ultimum petit locum; in eo
tamen choro in quo et domi ejus est statio. Si vero
ad alienum omnino monasterium venerit, ibi nec
claustrum intrat, nisi jussus sit: nt illuc sibi ostend-
sum fuerit, ita facit. Cæterum si ad quocunque
monasterium venerit, sine licentia de claustru non
exit, nec comiti suo quidquam loquitur. Scindum
est etiam: quando quocunque monasterium nostri
ordinis est ingressurus, ubi infra spatiū dimidiū
anni non fuit vel quod nunquam intravit, ante os-
tium per quod primum illud intrat, super genua ve-
niam petit, et ad loca de via redeuntibus ad oran-
dum constituta, se prosternit; nisi dies paschæ sit.

Quod si duo fratres pariter ad aliquod monas-
terium venerint, ad quod alter eorum nunquam ve-
nerat, alter vero in proximo aderat, de venia ad
limen januæ petenda et de oratione facienda, quod
priori bonum videtur, junior imitetur. Hac specia-
liter de uno dicta, generaliter ab omnibus nostri
ordinis monachis sunt observanda.

Sed decano adhuc quedam sunt specialiter ob-
servanda; id est, ut post comeditionem nullum do-
mesticorum suorum verberet; nunquam etiam fra-
tris alterius, si fieri potest, testimonio careat, qui
secum jugiter moretur. Item si ejus obedientia sita
est infra iter dimidiæ diei, *vp.* omni sabbato ad mo-
nasterium redire debet. Nam nec lotos pannos in-
duere, nec se radere præsumit præter ibi. Nihil
etiam cum ingenio luctatur; agros et vineas dili-
genter exercet, et alit pecora et jumenta. Nihil ha-
bet absconditum nec in domum extraneam com-
mendatum; quod a nostris majoribus omnino est **D**
anathematizatum. Seges et vinum quando ex toto
fuerit collectum, debet prior ex more videre quid-
quid habuerit in horreo, quidquid in cellario. Quan-
tum videtur, dimitit ad commeatum ejusdem decani
et hospitum supervenientium, et ad opus agricolandii;
quod superest jubet ad monasterium deferri. Simi-
liter facit eodem tempore in cellis nostris, ubi tan-
tum sex aut decem fratres morantur, si tanta
rerum copia habetur, unde plures possint susten-
tari; eisdem fratribus victimum et vestitum, ac hospi-
tum necessaria pleniter dimittens; quod superest,
jubet ad monasterium deferri.

CAPUT XIX.

De communī ordine de via redeuntium.

* Nunc autem præmisso itinerantium ordine, jam
de via redeuntium communis ordo non est omit-
tendus. Fratres qui de via veniunt, neminem infra
muri ambitum osculantur, antequam orationem fa-
ciant. Si quid tamen, quod necesse est, extra clau-
strum breviter loquuntur, in hoc non reprehendun-
tur. Qui si in meridi post refectionem ministrorum
advenerint, postquam fratres surgant non ingredi-
diuntur: propter hoc non clauditur infra refectio-
nem ministrorum, ut quisque tunc veniens, ingredi
valeat. Tempore loquendi redeentes, in ipso clau-
stri introitu tantum *benedicite* dicunt ad assidentes.
vp. Itaque ea die, qua redeunt, corpus Domini nisi
Bfacta confessione non accipiunt; quia fragilitas hu-
mana devitare non valet quin usu vel auditu, aut
etiam locutione multoties peccet. In eodem die post
singulas horas faciunt ante et retro, et dicitur una
de his collectis: *Omnipotens sempiterne Deus, nostro-
rum. Quasumus, omnipotens Deus. Omnipotens sem-
piterne Deus. Præmissis his versiculis, Salvos fac-
servos, qui semper primus est: secundus *Convertere
Deus vel Ecce quam bonum, vel Beati, qui habitant.*
Pro quibus si collecta tribus vicibus vel saepius
dicta fuerit, pro his ad completorium non est dicen-
dum, nisi duobus versiculis præmissis absque salu-
tatione. *Misereatur. Omnipotens sempiterne Deus.* *
Quod tamen domino abbati, nec episcopo, vel abbati
alieui aut priori nostro est dicendum, sed collecta
Csimiliter, ut ad cæteras horas.*

Benedictionem nullus causa prandii negligit, si
cum ministris tempore quo nona canitur, reficit.
Nam exrefectus eam accipit, iterumque ad refectionem
redit. Sed sciendum, quod si quis fratum foris
positus, paschali solemnitatí vult interessare, in
quarta feria debet venisse. Quod si forte neglexerit,
quicunque sit veniens, in ipsis tribus diebus post
quilibet horam finitam, predicta benedictione
quidem non caret; sed nemo illi in eisdem diebus
osculum præbet. Cui quoque, si est noster profes-
sus, cavendum est, ne in tribus festis videlicet nativitatis
Domini, Pascha et pentecostes, ante tertium diem,
nisi magna coactus necessitate, abeat; sed et
tunc quoque capitulum finiatur, exspectat. Hoc
etiam sciendum est, quod si qui venerint, dum con-
ventus in choro non fuerit, si major monasterii
porta tunc clausa est, aspersi aqua benedicta, pri-
mum ad crucem, deinde in choro, et post inde ad
S. Mariam inter formas in longum prostrati, si
talis est dies, sin autem, inclines debent orare.
Quod si infra capitulum veniunt, tertiam orationem
ad altare, quod est in dextra parte chori faciunt.
Si infra regularem horam venerint, ita ut ante *Gloriam*
primi psalmi chorum intrare possint, aspersi
tantum chorum ingrediuntur, finita hora post accep-
ptam benedictionem ad crucem, si porta (*ut dictum
est*) tunc clausa est, deinde ad S. Mariam oratrici.

Si vero post *Gloriam* primi psalmi ecclesiam in-

traverint (non enim foris expectare præsumunt), advenientes ad gradum veniam non petunt. Post aspersionem facta una oratione ad prædictum altare ibidem eis benedictio est exspectanda; quia nec sic venientibus, nisi pro corporali necessitate, licet a regulari hora recedere. At si infra completorium supervenerint, ad crucem non orant; sed facta item oratione ad prædictum altare ibidem exspectant, et accepta post completorium benedictione ad S. Mariam orant. Vnientes etiam ita, ut nec coenæ servitorum interesse, nec postea ante collationem possint reficer, ad collationem debent interesse, et sic post completorium accepta benedictione possunt reficere. Si vero infra completorium venire non possunt, postmodum cellam intrare non præsumunt, sed in crastino ita intrant, ut post singulas horas præscriptam benedictionem accipiant. Qui per unam tantum noctem foris morantur, hi neque cum exierint, neque cum redierint, benedictionem accipiunt, nisi forte evenerit, ut aliquis de via vienens et benedictionem redeuntum accepturus, eadem die rursus exeat, et crastina redent, huic tunc non substrahitur benedictio, quam habuisset in priori die, si remansisset. Verum si quis ad eamdem horam redeuntis simul et exuntis benedictionem est accepturus, is cum accesserit ad gradus ab ordinis rectore cum signo crucis licentiam querit abeundi, et facto ante et retro, cum eadem inclinatione sive prostratus, sive stans, primum redeuntis, deinde exuntis benedictionem accipere potest. Quem si rediisse de via sacerdos nescierit, aliquis astantium sciens, ei innotescit. Debent autem de itinere redeentes in choro interesse matutinis; nisi sit aliquis de longinquο veniens, et tali infirmitate gravatus; illi conceditur extra chorum, vel ad S. Mariam matutinis eisdem interesset.

CAPUT XX.

De claustralii priore, et ejus adjutore.

(vo.) Claustralii prior vicarius est majoris per omnia prioris, quare non solum debiliores fratres ad propinquā loca ad repausandum mittit; verum etiam validiores ad cellas valderemotas in auxilium fratribus illie commorantium, domino abbate vel priore longe remotis. Verumtamen nunquam in privatis diebus aut duodecim lectionibus ad offendum, vel ad pacem post aliquem albatum, nisi in ordine suo accedit. In festis autem, quæ in albis aguntur, absente priore, primus etiam ad singula hujusmodi procedit, excepto si dominus abbas vel prior missam cantat in conventu: * tunc enim nullo modo se primum his admittit, nisi omnium prior in ordine sit. Quotiens ipse ordinem tenet ita, ut neque dominum abbatem neque priorem interim advenire speret, tunc ad processionem, quæ privatis diebus agitur, ultimus incedit, et cum venerit ad S. Mariam, in choro sinistro consistit, etiamsi in dextro ejus statio fuerit. Si cui opus fuerit absente priore ad infirmary gratia repausationis ire concedit, ipseque infra refectionem

A eorum, sicut et quisque tunc ordinem regens, illuc venire non negligit, et singulis pro temporis competentiis charitable, breviter tamen, loquitur. Cum ministris reficiens ad scillam sedet. Hic est, quounque dominus abbas vel prior proficiscatur, qui in claustro jugiter moratur, et qui præcipue pondus totius ordinis portat. Propter quod tamen altiorum inter fratres non habet ordinem.

Ut autem eo expeditior ad idem officium sit, armarius nunquam illi aliiquid tempore refectionis vel collationis injungit. up. Hoc est autem quod nullo die omittit: post completorium aspersus aqua benedicta statim, nisi ipse asperserit, stare prope ostium ecclesiæ secedit, ut singulos intueatur, quomodo inclinat ad altaria et ad sacerdotem, per quem asperguntur. Postquam omnes exierint, sive ille asperserit sive non, accipit absconsam ab hebdomadario illuminatam, et capello induito totum claustrum perlustrat. Primo videt, si clausa sit janua auditorii hospitum; dominus eleemosynaria; si quis adhuc sit et propter quid sit ante cellarium; si coquina regularis sit obserata; rectorium, deinde cellam novitorum, domum infirmorum videns, si ipsi jam se collocaverint, et quomodo se habeant, si quis eorum adhuc remanserit in ecclesia S. Mariæ: (var.) ascendit dormitorium, portans secum, si quid forte in claustro neglectum offendit; prospicit quoque omnes necessariarum sedes. Tempore hyemal quando fratres post cenam collationem in capitulo exspectant, facit unam circam per omnes officinas claustrorum, observans ne aliquis, si, qui tunc in capitulo sedere deberet, inutilitati vacet. Facit quoque aliam circam ad intervallum quod solet esse inter nocturnos et matutinum, et in illa circuit omnes lectos in dormitorio, in cella novitorum, inde transit ad ostium reectorii, coquinæ regularis, cellarii, eleemosynariae, * ostii claustralis, deinde ad infirmary per capitulum transit, sed per auditorium in ecclesiam majorem reddit, circuens omnia altaria, et angulos ecclesiæ ac sacristie; inde revertitur per chorum, sicutque verso tantum contra juvenes lumine pertransit, et absconsam in locum suum reponit. In his omnibus, si quid negligentia cognoverit, hoc in crastino reclamabit. up. Has circas etiam pleniter ordinem tenens ex usu facit. Quod si minutus est, vel aliqua infirmitate gravatus, alii ab eo hoc injunguntur.

Ut autem breviter de ejus officio concludam; si dominus abbas non adest, neque prior, non solum omnes obedientiarii, qui in claustro sunt, ejus præcepto obediunt, sed etiam ipsi decani ad quæcumque opus fuerit. Ideoque valde necessarium est, ut talis constitatur, qui ad tot tantaque negotia procuranda idoneus habeatur. * Hic talis sive ordinem tenens, mox ut audit signum collationis, debet capitulum intrare, ne postea intrans conventum faciat assurgendo laborare. Cæterum quanquam haec omnia, quæ supra dicta sunt, licenter faciat, priore tamen in conventu manente, nulli quid fa-

ciendi vel loquendi licentiam dat; sed in hoc non A causa ierit, eum latere nequeat. Sed antequam *Tu autem*, dicatur, regrediens notat, si fratres, quos transit, combinatio pedibus sedeant, si per omnia se regulariter contineant, sicut et exiens fecit; nulli tamen ibidem signum faciens; sed si quid ordinis contrarium perspicerit, hoc usque ad tempus reclamandi a memoria ejus non recedit. Quod tamen in claustrō non devitat, sed ibi circumiens, cuilibet, quem dependenti vestimento sedere videbit, modeste innuit, ut illud componat.

CAPUT XXI. *De circulatoribus* (126).

(126.) Circulatorum munus est, ut omnes negligentias quae ullo modo contra ordinem possunt contingere, notent, et in capitulo reclament: ideoque totum claustrum non semel, sed multotiens in die circum-eūnt, ut nec locup sit nec hora, in qua frater ullus securus sit, si tale quid commiserit, non deprehendi, et non publicari; sed maxime quando fratres lectioni vacant, ne forte aliquis ad eam non sit intentus, explorant. Ergo quotidie aliquis illorum ante primam vel alio tempore ante tertiam singula altaria circumspicit, et si ultra duos obedientiariorum cum adjutore ad aliquod aliud altare perspexerit (excepto in summis festis) vel si quam negligentiam viderit reclamare non omittit. Cæteras vero circationes mox post finitas singulas horas (nisi post nonam quando fratres bibituri sunt) solent facerē, post offerendam matutinæ missæ, post evangelium majoris, ad officium defunctorum, post tres lectio[n]es; insuper etiam prout status cujusque loci exigit. Haec igitur circationes debent fieri in domum eleemosynariam, ante et infra cellularium usque ad limen exterioris ostii ipsius, et usque ad limen exterioris coquinae, in regularem coquitam, in refectorium, in cellam novitiorum, in cameram, in infirmariam, ad locum, ubi cocturae liguriuntur, et sanguis minitur, in capellam S. Marie, in cœmeterium, ad fabricam, ad scriptores, in sacrarium, et in quemlibet locum, ubi tale quid operis agitur; et quidquid dignum reclamatione aëisdem circatoribus conspicitur, ibi quidem reverenter dissimilatur; sed dicto ad capitulum *loquimi de ordine*, sine mora reclamatur. Et in his reclamationibus, sicut et in omnibus, omnino personarum acceptio est devitanda.

Aliquis etiam quotidie cymbalo percusso ad horam refectionis ante ostium refectorii consistit quousque conventus introierit, diligenter notans qua disciplina se fratres ad lavatorium habeant, vel si quis negligens usquam incompetenter divertat, vel ad sonitum scilicet festinas indisciplinata veniat. Idem quoque prope finem refectionis vadit in coquinam regularēm, in cellarum in cellam novitiorum, ut si forte aliquis illuc absque rationabili

(126) Vide Ordin. (luniac. par. I, cap. 4.

B autem, dicatur, regrediens notat, si fratres, quos transit, combinatio pedibus sedeant, si per omnia se regulariter contineant, sicut et exiens fecit; nulli tamen ibidem signum faciens; sed si quid ordinis contrarium perspicerit, hoc usque ad tempus reclamandi a memoria ejus non recedit. Quod tamen in claustrō non devitat, sed ibi circumiens, cuilibet, quem dependenti vestimento sedere videbit, modeste innuit, ut illud componat.

Scire autem debet juvēnum excessus maxime notandos et inclamandos, quippe qui minus delinquentes, cæteris etiam acris corripuntur. In meridie circuit claustrum, et si domus eleemosynaria sit serata, prospicit; inde in cellam novitiorum, et in infirmariam pergit, atque ea hora dormitoriorum quantocius potest ascendere. Infirmitis comedentibus nullus eorum ad eos intrat, sed per ostium, quantum valet, quomodo se habeant, explorat. Simili modo intra officinas, quae claustro junguntur, stans potest foras prospicere, si quid ibi ab aliquo fratum fiat reprehensibile. In omni quoque festo in cappis aut albis celebri, aliquis illorum post evangelium deposito interim fanone in stationis suæ loco, cappa vero in vestuario, solitam facit circationem. Qua facta eamdem induit, et in chorum reddit. Verum quamvis omni studio singulas negligentias debeant annotare, verbis tamen non debent amplificare; sed simpliciter reclamare: nisi aliquis incautus se velit incante defendere, cui donec ipsa veritas excutiatur, in reclamando non parcitur. Hoc autem semper esse præcavendum noverint, ubi fratres aliquos hora incompetenti colloquentes viderint, ne clam quid loquantur, auscultent; nec per signum aliquod perturbent. Si vero ipsi fratres licentiam colloquendi acceperunt, hoc sibi verbis et signis mox innuant.

Obedientiarii autem, qui non possunt omittere, ut non aliquando aliis silentibus de obedientiis suis, in tempore tamen et loco competenti, videlicet ante cellarium, loquantur, si quem circatorum supervenire viderint, propter hoc non conticescant, nec que sit loquela eorum illi dicunt: quippe qui nihil aliud quam de obedientiis in tali loco colloqui debent. Ad eos etiam pertinet ordinis rectorem ad refectorium vocare, si eum primo ferculo administrato viderint diutius tardare. In feria secunda primæ hebdomadæ Quadragesimalis post distributionem librorum omnes veniam petunt seipsos accusantes, quod officium circationis prout habuerunt, non impleverint. Quod si quis eorum aliqua de causa præpeditus eamdem obedientiam implere non poterit, inde absolvitur, et ad præsens alius in locum suum subrogatur.

CAPUT XXII. *De juvenibus, et eorum custodibus.*

* Frater, qui est hujus ætatis, ut adhuc custodia indigeat, etsi ultra sæculo renuntiaverit, et optimæ

sit opinionis, minime tamen custodia carebit : (v. A quam sua sponte debet flagellum secreto suspicere. var.) et idecirco laicus, nisi tam proiecta atatis sit ut sine custodia esse possit, neque scholaris puer in claustrum suscipitur; sed si res ita exigit, ut nullo modo sibi ingressus denegari valeat, ad aliquam cellam mittitur, quousque ad intelligibilem aetatem perveniat. Sed et illi maxime, qui nutriti sunt in monasterio, si in moribus viri esse noluerint, virilis actas nihil eis profuerit, ut a custodia solvantur : in qua, qui positus fuerit, primum in dormitorio lectus ejus est prope lectum custodis sui, ad quem absque illo nec accedit unquam, nec recedit. In nocte vero quounque incesserit, vel etiam ante completorium, si solito serius fuerit, vel post sonitum, si adeo manu erit, ad mandatum quoque, si eo indiget, sicut saepe in hyeme contingit, B portat ante se laternam, custode praevidente, ut candelam habeat semper : in refectorio eam extinguit et super scabellum pedum suorum ponit. Ibi semper ita intermixti esse debent juvenes, ut inter duos juvenes, alii duo fratres sedeant, ea scilicet causa, ut si forte unus discedat, alter remaneat.

Custos si eum duxerit ad necessarias, postquam ipse surrexerit, jugiter quidem, sed modeste eum intuetur, quantumcunque et laterna stet ante eum. Si vero in nocte opus habuerit surgere, excitat custodem, capitalem vel aliquid de operimentis ejus tangendo ; accedit ipse laternam et pergit ad necessarias, nec ante a custode extinguitur, quam ille collocetur. Alio etiam tempore ipse juvenis eam semper accedit et extinguit, nisi post completorium et post matutinum : tunc a custode est accendenda, et quando se recollocat ad dormiendum, iterum extinguedenda. Si eum in ecclesiam vel in refectorium duxerit, non eum deserit, usque dum sit in presentia conventus. Si notatus fuerit ad coquinam, ante sonitum non venit in eam. Cum nullo alio nisi cum custode hanc debet facere, qui et eum diligenter ibi et ubique debet custodiare, ac de negligentia suis jugiter proclamare ; quia, quidquid eo praesente deliquerit, totum illi imputatur, si ab eo super hoc non inclamat. Ad tres orationes, que rite fiunt ante nocturnos, et ad illas, que ante primam vel ante tertiam, et post completorium fiunt, ad litaniam quoque post primam, nunquam ab invicem separantur; sed sub litanie custoditus jacet ad sinistram custodis. Si juvenis stat in uno choro, et custos in altero, juvenis debet in custodis vigilia vigilare, quando defunctum habemus.

Quando proceditur ad aquam benedictam, ad communionem et ad processionem, si diversi sunt in ordine, custodiens ascendit vel descendit, custos vero non mutat ordinem suum, nisi propter illum qui forte pro aliquo excessu in ultimo est positus. Quod si quis promeretur, quamvis eundem ordinem per omnia habeat, qui de ultimo supra dictus est, gravioris culpa tamen vinculo nunquam constringitur ; sed statim ut tale quid commiserit, acribus et nimis verberibus corripitur. Ideo nun-

In qualibet processione, qua circa vel extra claustrum agitur, a custode suo si est conversus, alicui litterato maxime propter cantum commodatur, sicut et ille, qui custodem habet de superioribus unum, qui sit inferioris ordinis, est commendandus. Posito in custodia diacono vel subdiacono, si tale quid contigerit, ut ad missam legere non possit, propter hoc nec verbo, nec signo quemquam sui similem appellat, ut pro se legat ; sed ejus custodi cum testimonio sui custodis rem innotescit, ut fratri ejusdem ordinis loquatur pro vicissitudine legendi. At si hoc tempore non voluerit, maturius admonet armarium, ut ipse tempestive provideat cui legendi munus injungat. Lecturus autem a suo custode ad vestiarium est ducendus, et per adjuvamen servitorum vestiendus. Quem et alicui ibi ministrantium committit, usque dum peracto suo officio iterum se disvestiat.

Singuli autem tales, si (ut dicitur) tergoribus suis voluerint esse consultum, tunc summopere cavent, in omni loco, ne absque mediatore stent simul, aut sedeant, vel se ad invicem pingant, aut vestimentum aliquo modo tangant, et ut nunquam alter alteri juveni sive in custodia posito sive non, aliquod signum vel etiam nutibus oculorum facere, vel ad eum subridere, vel aliquar familiaritatem simulare praesumat, aut etiam sic sedeat, ut alter alterum versus ad invicem vultibus intueri valeat. Nam haec et alia hujusmodi unusquisque in alterum ex consuetudine reclamat. Reclamat quoque in quolibet familiaritatem aliquam ad se habentem, vel quidquam cum eo loquentem custode suo non audiens. Custodem vero de hoc tantum inclamat, si eum sine custodia dimittit, vel si quam in eum austritatem exercet, ubi humanitatem ei exhibere deberet. Cavere habet unusquisque eorum, quin in claustro cum tabulis, illi gratia scribendi concessis, a circatore obambulante, easdemque tabulas inspiciente, aliquid tale inscriptum possit inveniri, a quo dignus sit inclamari. Sed est sciendum quod nullus eorum carnem, nisi adeo infirmus, debet manducare, neque balneare, sive sanguinem minuere. Quod si alicui pro infirmitate conceditur sanguinem minuere, ad proximam horam accepta cum signo D minuendi licentia in minorem chorum secedit, ibique usque in diem tertium persistit. Attamen ad tres orationes post completorium et ad intervallum nocturnale in majori choro ex consuetudine non deerit, ad S. Mariam quoque sedens in suo ordine non indutus capello, sed quantum potest oculostantum tuctur a lumine. Si autem alio tempore ita infirmatur, ut ad matutinum perdurare nequeat, item per semetipsum licentiam querit, et in praedictum chorum vadit, et insequenti tamen die proper hoc venientem non petit. Si vero in ea nocte ad aliquod responsorium est notatus, in majori choro illud canit et confessim redit, sed nunquam tamen quartum aut octavum responsorium cantat, nisi sint

brevia. Quod si talis eum infirmitas occupaverit, ut a conventu interesse non possit, tunc ad infirmarium ire jubetur, et illuc non minori diligentia, ac si esset in conventu, custoditusque etiam ibi laternam portat.

Adhuc autem quidam juvenes, qui a majori custodia sunt soluti; quidam vero, qui nunquam in custodiam sunt positi, sed tamensuspiciojuventutis (qui interdum rara fides est adhibenda) minori custodie, ea conditione subjiciuntur, ut nunquam extra conventum absque custode ire praesumant, neque dormitorium infra matutinum sine laternis ascendere audeant. Ad hoc solum ante altare quod est prope ostium ecclesie, tot laterne a cameralio et candelea a sacrista sunt ponenda, quotad hujusmodi necessitatem possint sufficere. Hi tales non habeant custodes, sed quotiens quis eorum de conventu habet ire, alicui ad hoc idoneo et expedito signum faciat, qui et eum statim sequi non renuit. Sciendum autem quod nulli juvenum, sive in custodia sit, sive non, ad aliquam cellam solus sine alio provectioris etatisfratre ire vel redire permittitur, quia nimis notable esset, si solus benedictionem accepisset; qui etiam scire debet, si adhuc dum sic emititur de custodia vel de forma, non est absolutus in redditu suo, etiamsi per decem annos alicubi permanserit, sed iterum sive in custodiam sive ad formam reddit. Qui vero propter aliquem excessum in alterutram custodiam mittitur, mox ab ea absolutus ad paricem, si stationem antea ibidem habuit, regreditur. Juvenis per quem prior in refectorio charitatem suam impendit, panem suum et justitiam cum cochleari ad mensam portat et reportat. Si ad confessionem vult venire, a custode suo confessori permittitur, per quem etiam facta confessione, illi juxta introitum capituli exspectanti reducitur.

Si, quod absit, officinæ claustrum incenduntur, juvenes cum aliis ad extingendum non currunt, sed interim cum custodibus suis in choro ad litaniam canendam se prosterunt. Notandum autem, quod nullus eorum sedile a domini abbatis sedili situm, nisi eo tempore, quando priores stant contra altare, intrabit; sed et tunc nulli eorum in sede de altari astare licet, nisi alba induitus sit. Ad vesperos et matutinum vel de omnibus sanctis, antiphonæ super psalmos et hymni, antiphonæ ad officium defunctorum ab iis imponuntur, et brevia responsoria cantantur.

Interim, dum coronæ novitiis in choro designantur, ab hebdomadario juvenile, antiph. *Tu es Deus qui*, etc., imponitur, et litania ante missam ab ipsis præcinitur. Versus omnino ab his, si tot sunt, pronuntiantur; sin autem, tan ab aliis juvenibus quam ab istis dicuntur. Item ab eisdem antiph. ad suffragia sanctorum incipiuntur, et tunc imposita qualibet antiph. tamdiu debent stare, quousque dicatur *oremus* a sacerdote. Insuper quotiens antiphonæ a senioribus ad matutinum sunt imponendæ

A si quæ forte ab aliquo eorum negligitur, mox ab istorum aliquo imponitur.

CAPUT XXIII.

De armario.

(UD.) Praecitor, qui et armarius, armarii nomen obtinuit, eo quod in ejus manu solet esse bibliotheca, quæ et alio nomine armarium appellatur. * Haec est obedientia, quam ex more nullus meretur, nisi nutritus sit, vel aliquis quilibet ad hoc officium idoneus, sicut et contrario illas obedientias, quarum supra memini et adhuc est animus meminisse, non merentur, nisi qui jam ætate majuscula aut clerici existierunt, et per vices, si qui de alio monasterio advenientes, iterumque apud nos profientes, tam probabili conversatione aliquandiu inter nos fuerint. Uo. Igitur iste, de quo agitur officialis, rite unum habet suffraganeum, qui et pueris cantet, si in loco sunt, et brevem faciat de litania et responsorio et aliis obsequiis. Ceterum fratrum nomina non aliud quam ipse ponit, nisi forte et ipse ita voluerit, ejusque secundus hujus sit industria, hujusque sensus.

De ejus autem tam continua occupatione, ut aliqua perstringam, tota divina servitutis ordinatio in ecclesia super nullum pendet, quantum super illum, nec de hoc habet alium aliquem magistrum, quam extra ecclesiam, et ad hujusmodi omnes debent ei semper obedientes esse. Si quid tamen contra usum presumpserit, vel neglexerit, hoc interim omnino dissimilatur; usque dum in capitulo reclametur. (rar.) Ad cantum Evangelii, ad vesperos et ad matutinum antiphonam imponit; excepto quod dominus abbas, eo absente, in duodecim lectionibus est impositurus. * Quas si non recte imposuerit, vel tantum non proprie, id est, modulaverit, alteruter collateralis ejus, ut corrigit, summissa voce admovere poterit. (var.) In psalmi vero susceptione, si fallitur, a quolibet sciole et in eodem choro stante adjuvatur. Quod si in aliquo tono erratur, nullius scientia præjudicat illi, cum cum potissimum omnes attendant, et sequantur. Uo. Dominus abbas quandiu est in conventu, armarius non se notat ad ullam lectionem vel responsorium, ut si ille forte non legerit, ipse pro eo legat. * Quando vero dominus abbas abest, ipse ad lectionem vel ad responsorium notari potest. Ad aliud autem officium nunquam, nisi ad coquiam et ad mandatum trium pauperum, ad collationem quoque, si vult, legere potest. (vn.) Solus ille non reprehenditur, si quam antiphonam vel responsorium nominaverit absque libro, indicens alium fratri, ut cantet. * Omnes quoque versus offrendæ ad maiorem missam imponit. Ad quorum singulorum impositionem in duodecim lectionibus ante et retro facit, nisi ad Orientem versus sit, tunc tantum inclinat, sicut et privatis diebus, quaenque parte chori locum habeat. Ipse etiam Paschali tempore privatis diebus tantum *Alleluia* ad missam imponit. Hymnum vero nunquam, nisi in duodecim lectionibus, si et tunc hebdomadarius in

D

eodem choro steterit. (v.) Quemlibet cantum quan- tumlibet submissa voce cantetur, nemo alius audet ad altiorem levare vocem. * Ipse autem nunquam debet negligere, quando nimis submissa cantatur, quando vel solito festinantis vel protractus quo- cunque loco, vel tempore, quin statim fratribus innuat manu quidquid einendandum est in cantu. Quod quamvis licenter fieri possit, nunquam tamen nisi cum magna reverentia, neque de choro in alte- rum chorum facere prasumit; sed, si opus est, propriis accedat.

(v.) Ipsum quoque scire convenit, quis nullum divinum officium intra vel extra ecclesiam agitur, cui ipse vel suffraganeus ejus non intersit. Omni die, competenti hora, audit pueri vel juvenis lectio- nem, quam in sequenti die lecturus est in Capitulo: (var.) lectiones quoque legendarum sunt ad nocturnos in Quadragesima post sextam, in aestate vero post nonam; vel si semel comeditur post prandium audit. * Quod si aliquando brevitas temporis non patitur, ut post nonam, vel post prandium possit audire, inter pulsandum vesperos, si *Deus auribus* non canitur, et tunc in vestuario audit. Post vesperos vero nunquam, nisi forte propter minus sciolum id necesse videatur. (v.) Lectionem quoque, quam dominus abbas est lecturus, debet audire; sed ubi vel quando, in ipsis abbatis est arbitrio. Quando major matutinalis missa est cantanda, ubi sacerdos se cum ceteris ministris vestierit, nulla vice armarii per consuetudinem defuerit; primum ut videat, si preto sint omnes personae que sunt obsecratae, et insinuet, si quid opus est, ut insinuetur (var.) Si- militer facit quotiescumque post nocturnos Evangelium, vel si qui invitatorium canituri albis vel cappis vestiuntur. Totius rei est praecipuus ordinatio. Si quis frater infirmus infirmorum oleo est ungendus, vel si obierit, ad sepulturam efferendus, vel si quis de foris allatus est recipiendus, ipsi cura est, quis sacerdos induatur, quomodo ungatur, quo- modo Domini corpus apparetur, quomodo communi- nicetur, et que collecte, dum obierit, a priore super eum dicantur; et dum lavatur, et dum vestitur et antequam in ecclesiam apparetur, et quid can- tur, et quomodo tunulus benedicatur infra cano- nem missae matutinalis, et quomodo sepeliantur: omnibus his intererit praecipuus monstrator.

Ipse supervenientes breves defunctorum fratrum nostrarum a priore accipit, et nomina eorum in martyrologio scribit, descriptos alias pertinentibus fratribus, per diversas provincias distribuit; nec obliuiscitur, si quis frater obierit, missarum, quod rite VI fratribus triginta commendantur. Ipse etiam ostiario et eleemosynario libros matutinales debet commodare, et post hospitum et peregrinorum de- cessum, quibus tamen si apud nos infirmantur, non ipse sed plebeius sacerdos providet, ut communican- tur. Ad omnes processiones nihil nisi quod ipse imposuerit, omnino cantatur. In tribus diebus Ro- gationum ad imponendum antiphonas fratribus ad

A hoc idoneis intimat, quibus et libros, in quibus eadem antiphona scriptae sunt, distribuit. (var.) Po- stremo quidquid tale quasi novum supervenerit ge- rendum, de hoc ille praecipue memor et diligens esse debet, quando faba novellæ, vel novellus panis, sive mustum est in refectorio benedicendum, vel si talis persona advenerit, antequam et postquam suscipitur, imprimis lectio est recitanda, vel opere manuum facto, vel si cujusdam novitii corona vel barba radenda est, ad hæc singula et horum similia, providet, ne fiat negligentia vel de persona vel de hoc, quod persona est dictura.

CAPUT XXIV.

Quando chorus, ut aiunt, ab ipso teneatur.

* In omnibus festis, que in albis aguntur, in Sab- bato quoquesanto, Paschæ et Pentecostes, et in die Palmarum armarius ex usu debet tenere chorum, sed in albis solus; excepto in Purificatione S. Mariæ. In eisdem vero duorum Sabbatorum diebus, illum, qui secum litaniam præcinit, sibi adjungit. In psalmis autem quotquot necessarios habuerit, in quibus singulis ipse cappas distribuit. In Nativitate Domini ad duas priores missas duo fratres, qui choro præ- senti juxta libitum ejus notandi sunt, quibus ipse sua sponte medium se adjungit. v. In ipso autem et in Pascha et in Pentecoste ad officium majoris missæ, et ad tenendum chorum, ipse et cum eo duo fratres de melioribus cantoribus, qui ad hoc idonei viden- tur. Qui tamen non præsumunt per se accedere, nisi ipse manu sua cappas dederit, * que in capite forma semper de melioribus a maiore sacraria ante tertiam, vel si processio agitur, post eam præparantur, quas prius tamen non distribuit, nisi quando *Benedicamus Domino* ad instantem horam dictum fuerit: et cum eas accepint, non prius eas induunt quam in locum stationis veniunt. Quibus ipsem, eam scillam, quam pulsat, alii pulsanda commiserit, suam quoque cappam induens se adjungit. Quorum si quis vult discedere, præmissa can- tanda cum signo missæ, pro alia causa, cum signo exundi querit licentiam a tunc ordinem tenente; deinde rediens ad priorem locum, et armario cum signo discedendi innuens facto ibidem ante et retro discedit. Qui, si indutus est cappam de melioribus, hanc ibidem exutam ponit super cancellum; si vero de mediocribus exiens adhuc ea indutus, in vestia- rio exxit eam et complicat.

(var.) Si necesse est, potest mutare fratres sibi collaterales a dextra in sinistram, vel a sinistra in dextram. Thuribulum a converso sibi primitus ap- portatur, nisi prior vel aliqua major persona inter- fuerit. De cætero cujuscunque ordinis sæpedictus sit armarius suum non amittit principatum. Si vult communicare, ultimus est ad pacem, primus autem post subdiaconum ad communionem. De suffraganeis vero ejus, qui vult communicare, nutu tantum ejus accedit in suo ordine, si chorum ea die scit communicare; sin autem quesita a priore licentia item non sine nutu armarii accedit, cæteris qui re-

manent interim dum pax datur, *agnus Dei*, et communitatem cantantibus; adjunctis, si opus est, de Psalmis, versibus. Nec de illis, qui fuerint ad *graduale*, vel ad *alleluia* notati, aliquis intromittit, nisi ipsi, quibus libellos tribuendo innuerit. Sed pro diversitate festivitatum, dissimilis quoque debet esse numerus, utrumque cantantium: nam in festo *gradualia* duo, *alleluia*, tres cantant, in cappis autem tria *gradualia*, quatuor *alleluia*: in praecipuis vero festis utrinque, quotquot armarius voluerit; sed pluribus *alleluia* quam *graduale* cantandum injungit. *Ud.* Domino abbati et cuilibet sacerdoti intimat, quo sono incipiat *Gloria in excelsis*, et si opus fuerit diacono, *Ite missa. (var.)* In fine missae prævenit cæteros in exundo cappam, et in agendo ante et retro, et deponit signorum restes, et cum dictum fuerit *Deo gratias*: scillam pulsat, sicut et fecit ante missam, post *Deo gratias*, psalmis familiaribus (127) finitis.

Verum si est Dominica dies, tunc expectat donec mensa lector benedictionem pene accipiat. Infra missam vero, qua ipse vel solus, vel cum pluribus chororum regit, eundem modum inclinari sive erigendi servat, quem et cantor hebdomadarius. * Descripto itaque ordine, qui ab ipso tenendus est in officio missæ festorum. Dicendum quoque est quomodo in dissimili celebritate notet fratres in tabula ad vigilias nocturnorum.

CAPUT XXV.

Quomodo fratres in singulis festis notare debeant.

* Igitur in albis ad singula responsoria singulos notat fratres: ad IV. et VIII. duos, adjuncto domino abbatore ad VIII. si adest; ad XII. tres. In cappis similiter ad singula responsoria singulos fratres, sed quartum et octavum tres cum domino abbatore, ad octavum quatuor, si adest, ad XII. quatuor. In praecipuis vero festis ad singula responsoria notat duos fratres, ad quartum quatuor, ad septimum tres, ad octavum quinque, ad undecimum tres, ad duodecimum sex vel plures, sacerdotes quoque sic annotante debet, ut nullus ad hoc officium idoneus alicujus obedientiae occasione a majoris missæ septimana, excepto cellarario, infirmario et capellano S. Mariæ, se excusat. Nam nullus, cuiuslibet dignitatis ante conversionem fuerit, ab aliquo officio in ecclesia vel extra ecclesiam gerendo, qui potest facere, omnino relaxatur, nisi in capitulo venia praecedente, id promereatur. Nam armario etiam non licet ultum ad quodlibet officium Sabbato in capitulo pronuntiatum per se ipsum inde relaxare, nisi de lectionibus servitorum, de gradualibus, vel de responsoriis. Interdum autem in præfata breviatione (128) non personarum observant ordinem, sed potius temporis, ac festivitatum qualitatem. Si quando talis in breviatione est agenda, non agitur in illa tabula quotidiana,

(127) *Psalmi familiares dicuntur ii qui in omnibus III. lectionibus horas sequuntur: quorun laboriosa, imo pluribus odiosa paulatim multis de causis est ad ducta multiplieatas, quæ quia multos gravabat, multorum, et totius pene conventus postulatione in hac*

A sed in alia majori et proprie ad festivitates deputata. *Ud.* Solet etiam apud nos et alia commoda imbrexatio non inutilis fieri. nam, quia armarius alias adeo est occupatus, committit adjutorio suo, ut qui servierint in coquina omnes per ordinem conscribat, ne per oblitio nem quisquam frequentius quam alius eo munere gravetur.

* Quandoquidem scriptum est quo ordine fratres ad nocturnale officium debeat notari, oportet etiam scire quod ad vesperos et matutinum vel singulorum festorum responsoria debeat cantare: in albis quippe duo, ipsis hebdomadario altero: in cappis duo cum hebdomadario tres. In praecipuis vero festis ad vesperos quidem priores quatuor, ad matutinum vero vel ad vesperas secundas tres. Qui singuli in singulis festis dicunt etiam *benedicamus Domino*. Qui tamen ante, hora competenti, ab armario sunt providendi, et quid debeat canere præmonendit. Hoc vero debet esse in ipsis providentia, ut sicut ipsa festa pro sua celebritatis differunt excellentia, ipse quoque fratres differentes in eisdem notet ad cantandum et legendum pro cuiusque persona etatis et scientiae convenientia; hoc non solum in prædictis festis, sed et in aliis duodecim lectionibus observans, ut ad quartam lectionem proiecta etatis notet fratrem, licet inferior habeat ordinem; et ad octavam seniorem in altiori loco stantem. Similiter non negligit observare, ut quando suo vel tria aliqua responsoria simili cantant, ut vel unus eorum prosector sit atate: quando vero quatuor vel plures, intermisceant illis aliquot seniores.

Si in secunda feria primæ Quadragesimalis hebdomadæ duodecim lectiones evenerint, ipse providet ut primo evangelii, deinde regulæ lectio in capitulo recitetur, et ad finem utriusque *Tu autem* pronuntietur. Tunc etiam fiunt duo sermones, anterior de festo, sequens de Quadragesima. Sive autem in festivo die, sive alio contigerit, postquam tunç ordinem regens dixerit *logimini* de ordine, ipsis in loco suo sedens recitat fratres et libros eisdem præterito anno ad perlegendum distributos. Quos secum ad capitulum delatos omnes ad vocem recitantis super tapetem constratum reponunt, et armarius iterum libros in futuro anno perlegendos primo ordinem regenti, quem ille voluerit, deinde alios in dextra parte ipsius: adjutor vero ejus in altera parte singulis obviam de loco suo venientibus pro accipiendo distribuant, hoc tamen præcaventes, ne psalterium, hymnarium, vel alium neumatum librum alieni derident. Facta autem hac distributione, uterque rursus sua in parte sedens singulos singulorum libros fratrum nominibus in brevi ascribunt, interim fratribus, qui libros suos præcedenti anno non perlegerunt, pro hoc veniam petentibus. Qui vero inter

parte immutata est, Verba sunt Petri abb. Cluniac. in stat. Clun. cap. 21.

(128) *Breviatio, in breviatione*, est annotatio in brevi, seu scheda, qua ministri altaris notabantur; vide exemplum apud Guillemonem, lib. 2.

distribuendum libros defuit, postea ascribendus est A non conceditur, ut per aliquam regularem horam libro, quem ab armario acceperit. Qui autem vult, potest alium cum suo cambiare. Quem si perlegerit, revoluto anno veniam non petit; quia non perlegit librum quem ab armario accepit. Libros absque licentia potest foris præstare, sed non sine vadimonia. (129).

Quandocunq[ue] bissexturn evenerit, lectionem de martyrologio ipse partitur, ita ut medietas ejus uno et medietas altero die legatur. In cœna Domini ipse tantum de hostiis facit consecrari, et in sequenti die ipse de cristallo novum elicet ignem, et in Parasceve dum crucem pene adoratam esse viderit, accelerat in vestuario processionem ordinare, ut corpus Domini de altari, ubi pridie reconditum est, ad majus altare reportetur. Quod fieri isto modo. Primo sacerdotes duo albis et fanonibus induiti cum candelabris, tertius vero cum thuribulo procedunt (nullus enim conversus huic officio se admittit) quos etiam alii duo sacerdotes casulis induiti sequuntur, sacerdote hebdomadario sequente. Quorum unus calicem cum aqua et vino non consecrato portat, alter vero nihil portat, sed mox ut illuc venitur, corpus Domini discoperit et ab hebdomadario incensatum in scutella, in qua est reconditum, ad majus altare reportat. Quod altare paulo ante a sacrista ita plicatum, et ab eodem mox superponebatur, expansoque super illud corporali a sacerdote, ac desuper patena cum corpore Domini posita, calix quoque, ut mos est, ponitur. De hujusmodi autem officio non intromittunt se diaconus nec sacerdos, quia predicti sacerdotes vicem illorum per omnia supplent. Sed et illi, qui candelabra et thuribulum tenent, ante altare stantes, non discedunt, priusquam omnes communicasse noverint. In omnibus ergo, quæsæpedictus armarius agit aut ordinat, summopere cavet, ne quid contra usum presumat. Nam ut aliqua evidenter dicantur, non magis illi quam aliis extra septa claustræ pro aliqua occasione licet progredi, nec tempore silentii aliquando, nisi cum licentia loqui. Nec in camera, ubi libri reconduntur, aliquem facit intrare, nisi pro rationabilis aliquid adhuc apportandi, vel reportandi, vel aliud quid, quod ad illius obedientiam illuc faciendi necessitate pertinet. Nihil ibi scribit, nec legit, nec cantat. Nullumibi verbum cum aliquo confert, nisi sit ine-

vitabilis causa, et quæ per signa insinuari non potest. Suffraganei vero ejus, nisi ab eo monitus, et tunc quando vicem ejus absentis per omnia tenet, nequaquam illuc venire debet. Infra utramque missam, si absque detimento chori abesse poterit, et post cymbalum percussum, hora refectionis, dummodo tempestivo ad mensam occurrat, in claustro scribere, vel tale quid necessarium potest facere. Sed et aliis quibusdam conceditur post percussum cymbalum ibi sedere, si quid scriperint, vel aliud quiddam necessarium et utile fecerint. Quibus tamen

A non conceditur, ut per aliquam regularem horam illic sedeant; sed mox audito signo cum ceteris ad opus Domini festinant.

CAPUT XXVI.

De scriptoribus.

Sunt autem alii scriptores, quibus injungitur in capellis ad scribendum jugiter sedere, et regulares horas illicem canere, exceptis festis, quæ feriantur et priori vespera, tertia et missa illorum, quæ in aliis sine feria celebrantur. Ad capitulum et ad collationem venire non negligunt, et officio defunctorum, quod celeberrime agitur. Et si quando præsentes vel absentes tabulae sonitum p[ro]prio aliquo mox agendo... audiunt usque ad finem trium lectionum, et processioni in privatis diebus et missa subsequenti usque post Evangelium int̄ersunt. Tempore hyemali finita litania nocturnales non mutant, donec signum, per quod fratres ad lavandum vocantur, audiant. Quibus tunc mutatis, ac ceteris quæ sequuntur peractis, et opus solitum redeunt, usque dum factis tribus orationibus signum pulsetur ad tertiam; tunc et ipsi premissa oratione camdem horam cantare non differunt. Si quis eorum vero post Evangelium misse majoris privatim vult canere, ab ordinis rectore in choro debet licentiam accipere. Si quis etiam ipsorum sanguinem minuerit, tertia die ad primam, vel alio tempore ad tertiam choro ex consuetudine interesse debet.

CAPUT XXVII.

De custode ecclesiæ.

C (up.) Apocrisiarius, qui custodit ecclesiæ thesaurum et in cuius manu est quidquid a popularibus ad altaria offertur, sacerdos esse debet. Qui ut officium suum digne possit adimplere, adhibeat ei solarium aliquantorum fratrum. Inter quos tamen est unus præstantior, qui vicem ejus absentis agit. Idem ergo apocrisiarius potest loqui in tempore silentii de obedientia sua quod necessarium est cum quolibet eorumdem fratrum, quamvis nequaquam sibi concedatur, ut tunc temporis communiter cum omnibus loquatur, excepto sabbato; si forte tunc brevitas spati, aut alia necessitas hoc impedit. Nam in omnibus sabbato eos debet pariter convenire, et de usibus ecclesiæ instruere, ac præcipue subsequentem hebdomadam uni eorum commendare.

CAPUT XXVIII.

De portario ecclesiæ,

* Porta quoque ecclesiæ uni specialiter committitur, qui eam semper claudat et aperiat suo tempore. Et hic studiose talis eligitur, qui gravis sit in moribus, nec ad risum facilis, ne quam in eo loco levitatem intrantes vel exentes deprehendant. up. Et est ei hoc omnino interdictum, ut quando claudit vel aperit, pro nulla occasione vel pedem extra portam protendat. Hunc si aliquando contigerit, * ut hospes aliquis infra capitulum in ecclesia remaneat, vel si talis est festivitas, in qua phylacte-

ria(130) circa altare sint suspensa, illic moratur, et A interī legere non prohibetur. Lectus ejus ante Sacristiam juxta ostium per quod in sinistra abside (131) in inferiora ecclesiae intratur, positus est. vñ. Praeter ceteros est illi soli injunctum, ut omni sabato conchas et casæ delabrorum pateras, in quibus candela ardent, diligenter abradat, ne aliquid ex decurrente cera remaneat. Simili quoque studio totum pavimentum, quod circa majus altare est, prius aqua infusa purgat, et ceterorum altarium pavimentum scopula enundat.

(var.) Claudit etiam et aperit ecclesie fores variis modis per diversa tempora. Nam cum ante nocturnos finitis quindecim vel triginta psalmis, tam in hyeme quam in aestate eas semper aperiatur; in hyeme tamen finitis duobus nocturnis ante officium defunctorum, quod in nocte cantatur, semper eas claudit, atque ita permanent usque dum scilla ante tertiam pulsetur: finitaque missa matutinali claudit eas, clauseque permanent usque post sextam; tunc aperiuntur et missa finita usque ad vesperas clauduntur. Post regulares vesperas clauduntur ita usque ad nocturnos permansure. In aestate itaque cum statim post matutinum regularem clauduntur; ad primam aperiuntur, et usque dum matutinalis missa finiatur, patent. Quæ tunc clause ad missam aperiuntur, postea usque ad vesperas obserantur. Quibus finitis usque ad nocturnos omnino clauduntur. In Quadragesima privatis diebus post matutinalem missam clauduntur, usque dum vesperi finiantur. In duodecim lectionibus tam in hyeme quam in aestate ad scillam, quæ post completorium sonat, aperiuntur. Studiose tamen agit, ut si quis eas a prime mane usque post completorium percussit, et vel ipse audierit vel ab alio comperit, ad aperiendum paratus sit. * Quas etiam claudendas tanto impetu ad invicem impingit, ut convenitus, si est in choro, audire possit. Ut autem tanto aptior esse valeat huic officio, convenit manente in ecclesia manet et ipse in minori choro.

CAPUT XXIX.

De hebdomadario ecclesiae.

(vn). Cæteri septimanas suas in qualibet Dominica nocturno incipiente vicissim faciunt, eo modo quo eis est præfinitum a sacrista, et unusquisque opus habet ut quid per hebdomadam facturus sit, diligenter attendat. * Primo namque (ut dixi) ad nocturnos postquam horologium occiderit, et prædictus sacrista pulsare scillam incepit, ipse eam de manu illius accipit ac tandiu pulsat, usque dum pueros vel juvenem ad hoc deputatum cum laterna chorum intrare viderit. Potest tamen interim alio vice ejus scillam pulsante, si necesse est, dormitorium ascendere. inde redeundo ad lavatorium manus ablucere, quod et semper in duodecim lectionibus debet facere.

(130) *Philacteria*, arcuæ, thecæ, in quibus reconduuntur SS. Reliquie.

(131) *ψις*, *Absida*, fornix, arcus.

ud. Factis tribus orationibus, pulsat unum de majoribus signis usque ad psalmum *Lætatus sum.* (var.) Secundo, signum quod minus est, aliquantulum, ad *Requiem aeternam*, usque dum finita sit oratio Dominica cum collecta. Tertio, a *Kyrie eleison*, usque dum item finiatur oratio Dominica cum collecta. Quarto, finita collecta, ad *Per Dominum*, pulsantur omnia signa, vel si est privata dies, duo ad *Kyrie eleison.* (var.) Ad ultimum incisionem canticorum graduum ante finem psalmi *Memento*; vel si tringita recitantur, *Laudate Dominum in cælis*, accedit idem duos cereos candelabris affixos ante altare, et tertium retro altare. * Quod si ipse interdum privatis diebus post accessos cereos ad pulsandum tempestive non revertitur, ab aliquo consociorum ejus pulsatur. Tres autem cerei retro altare majus pendent, quorum medius (de quo prædictum est) quotidie ad nocturnos et vesperos, in duodecim lectionibus ad missam accenditur. In festis vero albarum duo ad nocturnos et tres ad evangeliū, simul autem ad missam et ad utrosque vesperos illuminantur. In quibuslibet autem eminentiribus ad utrosque vesperos et nocturnos pariter erunt accendendi; sed ad *Gloriam* responsoriū octavi extinguedi. Tunc namque viginti quatuor candelæ sursum in circuitu altaris posite accenduntur. Ad missam vero illi tres accendendi, sed quinque de his sunt circa altare in parte Orientali. Item ad lectiones observat ut lumen cum quo legendum est, semper ad ultimum psalmum nocturnorum eo tempore afferat, ut lector ad *Gloriam* ejusdem psalmi ad gradum ante et retro facienti et ad analogium eunti, ipse discedendo non occurrat.

(vn). Ergo ad nonam lectionem, que est de Evangelio, in loco, ubi expositor homilie nominatur, adhuc et tertium ante altare cereum accedit. Cum sacerdos dicturus est collectam, huic etiam providens lumen apportat, in duodecim lectionibus quidem et in octavis, et in eorum similibus precibus pene finiti: * in Ihs autem diebus, quando psalmi preces sequuntur, infra psalmum, *Inclina*: in Adventu vero Domini, et in Quadragesima ante preces. Officialis autem liber subtus formam ante sacerdotem a predicto fratre positus jacet assidue, ut cominus eum possit habere, nisi eum aliquis ad monumentum auferat: questionari tamen, ne in suo tempore desit, præcavet, alioquin inclinationem non effugiet. At si sacerdos idem vel propter festum non in loco suo ad matutinum et ad vesperas stat, vel alium vicem suam ageret, hebdomadarius eundem librum cum lumine sacerdoti, quicunque est, ad easdem vices apportat et reportat. Mox etiam post *Benedicamus Domino*, si antipbona alicujus festi non sequitur, benedictio ab aliquo non accipitur, extinctis omnibus cereis in circuitu altaris illum, qui prius ardebat in concha (132), reaccendit,

(132) *Concha* est candelabrum concavum, quod fune, vel catenulis suspensi solet. Vide indicem volum exoticarum.

tam in die quam in nocte arsurum : nisi propter A Altera vero in caverna prope armarium, in quo cælios accensos extinguitur; accedit et illum candabro affixum et supergradum ponit, ut portetur ad processionem, que fieri solet ad S. Mariam vel S. Crucem.

Sciendum tamen nunquam, nisi formæ tapetibus sint coupertæ, illuc afferenda esse duo candelabra : quæ et semper ante altare S. Mariae sunt ponenda. *

Ad S. Crucem prævenit conventum, ut ad basilicæ columnas candelas, quotquot sufficiant, (vp. var.) affigat ardentes, ita arsuras, usque dum abcesserit conventus. Ad sanctam Mariam vero, quando illuc processio agitur, quotquot lumina sunt necessaria, et unum de his tribus, que pendent in capitulo scilicet proxima ejusdem ecclesiæ foribus accedit; accedit etiam in festis, quæ in cappis celebrantur, tres cereos ante majus altare in majori ecclesia ad singulas horas, n'si ad completorium. Aurora apparet sacerdotes privatas missas incipiunt cantare. Ad quas idem hebdomadarius statim post *Benedicamus Domino*, accensis primum ad S. Mariam vel ad Crucem prædictis luminibus, * deinde pexo capite, manibusque ablutis, vinum et aquam providet, ne fratri ad sacrificium præparandum deputato, postquam et ipse eodem tempore caput pexerit, manusque abluerit, desint. Idem namque frater, qui debet esse sacerdos aut diaconus quotidie, nisi in Parasceve et Sabbato sancto post matutinum, vel in hyeme infra litaniam ante capitulum, et ante majoris missæ evangelium omnes calices ad missas privatas pertinentes breviter lavat, hostiis superpositis, vino et aqua infusis ad sacrificium præparat, ut cum primum sacerdotes accesserint, omnia parata inveniant.

Idem ipse in omni quarta feria et Sabbato, qualisunque sit dies, in festis quidem post matutinum, in privatis vero post prioris missæ evangelium supra dictos calices digitis interius missis studiose lavat. Quotidie quoque ante horam prandii, cum jam amplius nulla sit missa canenda, recenset eos, et caute perspicit, si quid in eis de corpore Domini adhæreat. Quod si fuerit, ipse vel alias nutu ejus statim absumit. Recenset etiam libros missales, ac vestimenta sacerdotalia, quæ ad eosdem calices pertinent, et vinum cum aqua; de præfatis ampullis in amphoras refundit. Attamen autem priusquam de hujusmodi officio se intromittat, præfatus hebdomadarius armarium, quod est tricameratum, reserat, in quo calices prædicti in supremo, corporalibus superpositis, reconduntur; vp. in medio hostiæ et candelæ, sine quibus nulla est missa canenda; in imo vero ampullæ majores et minores. Majores quidem ad vinum, minores vero ad aquam, et amphoram in qua vinum de cellario allatum habetur. * Est ibi et aliud armariolum, in quo libri missales, qui ad prædictos calices pertinent, cum vestimentis sacerdotaliibus servantur. Forinsecus autem etiam due ampullæ sunt implendæ, de quibus funditur quantum ad sacrificium de aqua est miscendum. Sed illa amphora, de qua manus abluuntur seorsum ponitur.

In eamdem cavernam minores ampullæ diluculo aqua impletæ a fratre prædicto ponuntur, et sic donec missæ private ex toto sint celebratæ, ibi dimittuntur; et non nisi, quantum ad eas canendas transportantur; sed tunc ad ampullas vinearias reponuntur.

(vp. var.) Vinum autem de quo sumendum est ad sacrificium in cellario in tali cuppa, que est serata, servatur. Ad hanc quotiens hebdomadarius accesserit, non modo manus, sed etiam duciculum et fundum cuppe in circuitu duciculi diligenter lavat, quam aliquid de vino accipiat. Vinum quod in majori ecclesia vel ad S. Mariam remanet, in crastino reportat in cellarium, ut misceatur acetō per vinarium. Si est eo tempore, quo prima cum ipsa die incipiente canitur, tunc se rite ad familiares psalmos diurnalibus calciat, manus ac faciem lavat, ac reversus ad litaniam cum amphora majore plena aqua, antequam tota finiatur. Idem recitatis tantum sanctorum nominibus levat se, sicut et sæpe dictus frater, et accelerat vinum et aquam apportare. Altaris tabulam tali die non discooperit, antequam pulset scillam, de qua signum datur fratribus ad calciandum; in æstate vero vel quoties bis comeditur, ante primam. Sed e contra ad missam, litaniam præcedente in loco, sin autem ad familiares psalmos, qualisunque sit dies, ea contegit; sed in Dominicis diebus duobus albatis, ut vicem suam in hoc impleat, innuit. Post missam vero discooperit, et sic usque post vesperas dimittitur. In vigiliis autem principalium festorum ad missam non detegitur, verum in omnibus festis, quæ in cappis aguntur, ablato ejusdem altaris velamine, pro eo pallium ad missam ponitur, per sacristam, sic dimittendum usque post completorium.

CAPUT XXX.

Quomodo ad singulas horas pulsare debeat, et quid aliud officiū agatur..

(vp.) Signa, quæ pulsanda sunt ad singulas horas sollicitus est, ut pulset tempestive; ita tamen, ut nihil præsumat, nisi jussus a majore, et secundum quod per usum est constitutum. Quando fratres ante tertianam, vel ante nonam lavant manus, stat ipse, vel sedet infra iuxta ostium ecclesiæ; et cum pueros vel juvenem, ad cuius introitum ad nocturnos solet scilla dimitti, jam se viderit lavasse, pulsare signum non tardat. Factis autem tribus orationibus, vel si est ante nonam una, majus signum pulsat. Ad sextam vero, cum primum sanguine minutos pransos esse cognoverit, pulsat; si autem illi desunt, pulsare, nisi jussus, non præsumit. Quod et post nihilominus observat; quanquam illud spatium debeat esse brevissimum. Nam non amplius erit, quam ut sacerdos cæterique ad majorem missam servituri, se lavare debeant, ut sint parati ad induendum. At si sexta majorem missam subsequitur, donec servitores coquince accepto jam mixto redire perspexerit, pulsar-

tioni se non admittit, et eamdem pulsationem tandiu A protelat, quousque omnes pene advenisse cognoscat. Id ipsum de nona observat; sedet enim infra eccliam juxta ostium : nisi sit universale jejunium : Quod si fuerit, postquam ministri se exunt, parvo facto intervallo, pulsat.

Observat quoque, ut a festivitate S. Lucae evangeliste, usque ad Purificationem S. Marie, quoties bis reficiuntur, statim post prandium finito versu, nonam pulset ; quia tunc servitores cum ea non exspectamus, neque ante vesperos ad bibendum in refectorium redimus. Privatis diebus quotidie post capitulum paulo ante tertiam, si, inquam, eam mox subsequitur, scillam pulsat, per quam sacerdotem cum ceteris ministris, ut se præparent ad vestendum, premonoat. Quotiescumque processio nudis pedibus est agenda, dimisso signo ad *Per Dominum* : fratibus in aestate ad surgendum, alio tempore ad discalciandum innuitur. Crucem super altare et aquam super gradum ponit, ut pene finita collecta, quæ a sacerdote inter procumbendum dicitur, a baulis earum, ibi accipientur. In aestate quoque quoties fratres semel reficiuntur, majori signo in medietate excitandi sunt.

Ad utramque missam singula, quibus opus fuerit, providet, et primo calicem, cum quo est sacerdos oblaturus, post introitum lavat. *ut*. Duo autem sunt calices, minor ad matutinalem missam, major ad publicam. In duodecim lectionibus, quia ad missas non offertur, nisi ab uno choro, ad hoc unam tantum patenam, et unam cum vino apportat ampullam. Quas lecto evangelio priori accedenti donat in manus, ut offerat. Verum ad majorem missam prior innuit uni, scilicet priori claustrali, ut pro se offerat. Si autem festum in cappis, vel in albis agitur, non ab alio quam a seipso ; si tamen poterit, offeratur. Et propter eos quibus libuerit communicare, mittuntur in die Dominicæ hostiae quinque, in aliis nonnisi tres, excepto in maximis festis. Item ab armario providetur, ut tanta mittantur, ex quibus omnes possint communicare. In privatis diebus ad priorem missam, quia omnes offerunt, curat idem hebdomadarius, ut tot calices mediocres ad hoc solum factos cum vino in promptu habeat, quod ad offerendum sufficient, et pares cum hostiis patenas : (*var.*) quos in tempore offerendi fratibus cum offerto- riis tribuit, incipiens a priore. Quo facto in sinistro choro in fine formæ se locat, tenens in manu scutellam hostiis refertam, quas cum argenteo cochleari offerentibus distribuit, habens a latere hebdomadarium peractæ hebdomadae, qui et ipse tenens ampullam de vino, offerentibus subministrat, et ipsi ad ultimum offerunt. Ad majorem missam non offeratur, nisi ab uno choro ; quia pauciores calices præparantur, et hebdomadarius solus stat ad porrigenum hostias offerentibus.

(133) Dubium non est, hoc a Wilhelmo additum esse, siquidem *uaria considerationem loci et acris tem- periem* quedam addidisse ipsem in prologo fateatur.

Cum vero sacerdos ceterique ministri in revestiaria conveniunt, et cantatur missa vel major vel minor, ipse hebdomadarius eccliesie semper candelabra cum cereis de altari, textum Evangelii, et de armariolo lectionarium affert. Nam liber missalis jugiter jacet juxta parataram sacerdotis (133). [†] Et si est in hyeme, vel ipse vel socius ejus prunas ardentes de regulari coquina eidem apportat sacerdoti.

Postquam finita missa *Deo gratias* dicitur, ad nonam, si talis est dies, vel si est Quadragesima, ad vesperas pulsat. Quotiescumque missam signum nonae subsequitur, post factam orationem aliquantulum diutius idem signum pulsatur. In privatis diebus, exceptis quinque principalium vigiliis, qua B tuor temporum sabbatis, tribus diebus Rogationum, et quando uvae benedictiones dantur, portat in refectorium binas scutellas cum hostiis ad priorem missam oblatis, et super mensam principalem ponit, de quibus singuli (ut superius dictum) qui noluerunt, aut non potuerunt communicare, accipient. Receptione transacta easdem scutellas de mensa recipit, quarum maximam peractæ hebdomadæ procurator ad gradum ab eo accipit, et sic primi exunt.

Postquam in ecclesiam ventum fuerit, scutellam socio committit, ut expeditus scillam pulsare possit. Nam ad illum pertinet, ut eam semper post refectio- nem et ad collationem possit pulsare, et propter hoc primus in chorum venit. De mandato autem et de collatione, si haec tam sero aguntur (quia ipse tunc lumen ante priorem portet) socius ejus pro scilla pulsanda ecclesiam praæ ceteris intrat. Ea die qua fratres semel reficiunt, et in crastino duodecim lectiones aguntur, formas (134) non debet complicare priusquam ministros scit de refectorio convenisse, ut sit forte brevis alicujus defuncti superveniat, fratres inter officii collectas super formas se prosterne valeant; sed tamen vigilie principalium festorum excipiuntur, in quibus fratres nec ad majorem missam, nec postea prosteruntur.

Quando ad vesperas pulsat, hunc ordinem in pulsatione observat. Si *deus auribus*, non cantatur, ut est a Kalendis Novembri usque ad Septuagesimam (isto enim tempore noctu canitur post oratio- nem) scillam aliquantulum diutius quam signum nonae, quando missa sequitur, trahit. Si vero canitur post factam orationem, quousque idem psalmus finiatur, eam trahit. Qua dimissa ante chorum se- cedit, et eandem orationem facit, sicut et illam, quæ nonam, quando non nisi semel reficitur, præcedit. Percantatis autem duobus sequentibus psalmis, secundum pulsat signum : quod prius non dimittit, quam tres primos (135) quindecim graduum psalmos finitos esse noverit. Tertium vero signum ad proximam *gloriam* ante psalmum *Saxa expugnare-*

(134) Scamna, sedilia in choro. Vide supra.

(135) Id est, psalmi graduales dicti : de quibus etiam superius.

runt pulsare incipit. Quo itidem dimisso, post si studiose lavat, omnes vero ampullas majores et minores, si duodecim sunt lectiones, post matutinum; sin autem, post evangelium prioris missæ portat ad aqueductum et diligentissime lavat; uno etiam tali ferramento vel ligno ad hoc proviso, cum quo bene possit eas in fundo fricare. Huic autem ampullarum lavationi, etiam si conversus sit, potest se intrrompere; nam et calices, in quibus solet offerri, possunt a converso lavari, quia non sunt consecrati; ad hunc quoque pertinet, ut tribus diebus Rogationum ad matutinalem missam * sacerdoti et diacono vestes majoris missæ et ceroferario thuribulum cum acerra administret, duos etiam cereos ante altare accendat, et bancalia (136) sicut in omnibus festis, quæ in albis aguntur, in capitulo expandat. ad S. Mariam post conventum vadit.

Tempore hyemali interim, dum ad collationem pulsatur, si tam sero fuerit, tria luminaria in capitulo accendit. Interdum autem, si ministros tam sero cœnare contigerit, ante collationem ea accendere non negligit. Quo viso fratres subsequuntur, etiam si mandatum sit agendum, et ita expectant; quia nec mandatum nec collatio unquam, donec ministri de reectorio redeant, incipiatur. Ipse quoque medium de eisdem luminibus ante ordinis rectorum in reectorium portans candelabro affigit, quod super mensam principalem positum invenit. Inde revertendo, eo quo prius ordine, eundem rectorum usque in chorum præcedit. Si vero ille ante chorum pro aliqua necessitate recedit, iste tamen cum lumine in chorum præcedit, ut viso lumine non sit mora in agenda ordine. Similiter facit, quotiescumque ad collationem lumen necessarium fuerit. Prædictus ordo in portando lumine etiam tunc observarunt, quando infra collectam causa bibendi in reectorium itur. Quod si forte contigerit, ut non ad collectam, sed in reectorio opus sit lumine, tunc reectorarius cereum super mensam ponit, quem prædictus hebdomadarius ante priorem in ecclesiam portabit.

In æstate vero ad mandatum nunquam omittit eundem ordinem portandi luminis. Post completo-rium in ordine suo ad aspersionem aquæ præcedit, et inde in minorem chorum diverfit, ibique moratur, donec conventus pertranseat, ut claustralii priori absconsam cum lumine porrigit. Quo facto cum circuli omnium signorum, quæ in uno ferreo quadridente solent esse collecti. Horum signorum, quæ ad nocturnos pulsanda sunt, circulos ordinate in unum dentem colligit, ne ad nocturnos possit errare, aliud pro alio arripiendo.

In feria quarta et in Sabbato calices ad publicam, et ad matutinam missam pertinentes (si tamen ipse est sacerdos vel diaconus, nam si hoc non est, vicarium ad hoc acquirit), post introitum earamdem missarum parat. Calices autem cum quibus offertur, post oblationem alterutrius earam manu immissa

(136) *Bancale* subsellii stragulum tapes, quo scannum, seu *bancus* insternitur.

lavat, omnes vero ampullas majores et minores, si duodecim sunt lectiones, post matutinum; sin autem, post evangelium prioris missæ portat ad aqueductum et diligentissime lavat; uno etiam tali ferramento vel ligno ad hoc proviso, cum quo bene possit eas in fundo fricare. Huic autem ampullarum lavationi, etiam si conversus sit, potest se intrrompere; nam et calices, in quibus solet offerri, possunt a converso lavari, quia non sunt consecrati; ad hunc quoque pertinet, ut tribus diebus Rogationum ad matutinalem missam * sacerdoti et diacono vestes majoris missæ et ceroferario thuribulum cum acerra administret, duos etiam cereos ante altare accendat, et bancalia (136) sicut in omnibus festis, quæ in albis aguntur, in capitulo expandat.

B

CAPUT XXXI.

Item de apocrisiario.

(v.d.) Nunc ut de ipso apocrisiario aliquantulum dicam, de hoe quod a popularibus offertur decimum denarium et panes ex integro dat eleemosynario: ova et caseos cæterasque manducabiles species celle-rario, * quamvis hujusmodi speciebus ad usus ecclesiæ licet sibi aliquantulum retinere. v.d. De cætero quæcumque ad manus ejus venerint, expendit præcipue ad sarta tecta ecclesie instauranda, ne aliquando dilabantur, et ad luminaria, et ad cætera quæ sunt in ecclesia necessaria et utilia. Ad reectorium dat candelas, ad infirmarym, camerario, custodi hospitum, domino abbati et priori quoquam itaris, qui nunquam sine lumine dormiunt. Insuper lumen unum providet in fratribus dormitorio. Præter hæc quæcumque ad mandatum, quod fit per singulas septimanas, sunt necessaria, de sua administrat obedientia. v.d. Ad hæc omnia, ne aliquando facultas deficiat, habet unam villam satis bonam cum decimis, vineis et agris.

CAPUT XXXII.

De hostiis faciendis (137).

(v.d.) Quod pertinet ad Eucharistiam et ad corpus Domini; quia dignum est ut cum summa reverentia et diligentia geratur, expedit ut ipse quoque gerendi modus non taceatur. (var.) Primum igitur frumentum, de quo futuræ sunt hostiæ, quantumlibet bonum sit naturaliter et purum, tamen granatum eligitur, nec per alias personas quam per ipsos fratres, scilicet apocrisiarii adjutores, * et aliquando infra capitulum per novitios nondum consecratos. Cum ita fuerit electum, lavatur studiose, et in panno nitido diffuso siccatur ad solem. Colligitur in sacrum, qui ad hoc solum de panno bono conservatur. v.d. In quo collectum commendatur uni famulo, tam moribus quam ætate maturo bonique studii. (var.) Qui portans illud ad molendinum, molam purgat, operitque per omnia cum cortinis sursum et deorsum: seipsum induit alba, et supra caput aligat (138). Super humerale, ut nil de facie præter oculos solos possit apparere. Ita molit, ita farinam

(137) Vide Ord. Cluniae. par. I, c. 53.

(138) Linteum, quod caput et humeros tegit.

cribrat : cibrum quoque prius diligenter lavat. A minore studio lavantur, et ad hoc quocunque est tempus præfixum, scilicet ante Pascha. Item ad hoc deputata sunt vasa ænea, et tanquam pelves amplissimæ, in quibus lavantur, et quæ ad nullos alios usus habentur. Post vesperas in ecclesia juxta caveam, super qua calices lavari solent, bis intingantur aquæ frigide, et teruntur in manibus. Iterum aqua tertio iufunditur ita per noctem mensura, mane vero inde exprimenda, et in eamdem caveam, sicut prius effundenda. Et notandum quod aqua cui intinguntur, in eodem vase est afferenda, in quo et sacrificio offertur miscenda. Deinde portantur ad officinam secretarii, in qua sunt lavanda. Ubi jam famulus lixiviam temperavit limpidissimam, et diligentissime collat, et non tamen mittitur super corporalia, nisi sint prius panno undique involuta. *

Quæ, postquam bene lota fuerint, et aliquantulum siccata, a fratre uno alba induito intinguntur conspersione, que facta est clara et liquida de optimâ farina, et ita siccantur ad perfectum, ut et interim minime custode carent diligentem, maxime qui muscas abigit ab eis. Qui etiam nequaque albam exuit, neque inde usquam discedit. * Idem ipse, si forte propter hoc aliquam horam neglexerit, veniam non petit.

Chordam super quam suspenduntur prius lavare non negligit, que et in uno marsupio ad opus hoc solumenti jugiter servatur. Quando autem levigantur (140), unus eis pannus substitutur nec ponuntur unquam super lignum nudum. * In eodem etiam tempore et quotiescumque opus fuerit ab eisdem fratribus offertoria et linteola, cum quibus calices portantur, exterguntur. Totum agit apocrisiarius socialiter cum aliis junioribus suis, et providet, ut semper fiat ante prandium. Præterea habet sub se aliquos famulos, quorum omne studium est ad labora, accepta, si opus est, ex cera candelas facere, cereos decenter formare, oleum confidere, vestimenta consuere, sarcire et levare, oratorium quoties oportuerit ad crucem scopis mundare, cortinas suspendere, item peracta celebritate auferre, plicare, atque recondere, et alia quædam ecclesiæ utensilia, prout sacrists videtur, providere. Ad hujusmodi autem interiores sacrists adjutores se non admittunt, nisi tale quid habeant quod sine eorum adjutorio perficere nequeant. In predicto quoque tempore quo lavantur corporalia idem famuli linea altarium velamina cum albis, si que forte in hoc anno lavandas sunt, lavant, exceptis his que ad maiorem missam et ad privatas missas et matutinam pertinent; que semper ad primam Dominicam Adventus Domini et Quadragesimum lote esse debent; insuper quotiescumque opus fuerit lavande. Manutergia autem et alia hujusmodi non solum in hoc tempore, verum etiam quandocunque necessitas exigit, ab eisdem famulis lavantur.

CAPUT XXXIII.

De corporalibus sive altis hujusmodi lavandis.

(var.) Corporalia (139), quando lavanda sunt, non

(139) Corporale est linteum, quod in altari sustinet hostiam et calicem dum celebratur missa. Vide Bernard. Ord. Clun. part. i. c. 54.

(140) *Levigare*, polire. *Leviga* instrumentum levigandi, quod etiam complanatorium dicitur. *Joan. de Jan.* Germ. *Beglen.*

CAPUT XXXIV.

Item de apocrisiario.

* Quod ad apocrisiarium solum pertinet, vel, si ille non adfuerit, ad ejus vicarium; primo horologium dirigit et ordinat. De quo, cum fieri possit, ut aliquando fallat ipse notat in cera, et in cursu stellarum vel etiam luna, ut fratres surgere faciat ad horam competenter.

Ideoque ad nocturnos non alias quisquam inchoat pulsare scillam, prater ipsum. Quod tamen non prius facit, quam duo lumina, unum ante fores ecclesie, alterum ante dormitorium accendat. Quod si in duodecim lectionibus se nimistardo pulsasse perspexerit, infra matutinum vel ad *Kyrie eleison* ante gradum se prosternit, et, si prior ante non jusserit, finitis precibus non faciens ante et retro, discedit. At si in privatis diebus evenerit, in capitulo veniam petit. Cum tempus fuerit ad primam pulsari, facit. Sed haec pulsatio non uniformi agitur modo. Nam, in die S. Paschae, et in aliis praecipuis festis signum unum de maximis, in ceteris vero unum de minoribus, secundum dignitatem cujusque festi, pulsatur. In die Palmarum et quotiescumque processio ad aliquam extra claustrum ecclesiam agitur, duo maxima pulsantur quoque illuc perveniantur, quod nihil minus in redeundo observatur. Ad tertiam quoque privatis diebus, sed et quotidie ad vesperam pulsatio signi est in ejus arbitrio; nisi in Quadragesima, et nisi dominus abbas sit ad parliamentum; tunc enim petitur ab eo licentia pulsandi. Quacunque autem hora pulsare tempore loquendi coepit hebdomadarius, ex consuetudine nullus eum prohibebit. Sacrista, si inter prandium generale necesse habet in ecclesia excubare, vel tale quid agere, quod non possit differre, absque licentia potest ad idem prandium deesse, et ea die cum servitoribus coquina mixtum accipere. Ad collationem pulsatio non in ejus, sed in prioris est arbitrio. Quoties agitur mandatum, eo jam peracto, venit ante priorem, et licentiam pulsandi querit. Postquam dimittit signum, revertitur ad locum suum, et cum ceteris pergit in refectorium ad bibendum, mox ante alios reversurus, ut recolligat ad servandum conchas et manutergia, quibus usus fuit ad mandatum,

Post completorium, attendit ut portarius cum aliquot ecclesie custodibus totam scrutetur ecclesiam, ne quis forte fur latendi habeat occasionem. Ostium ecclesie, quod est contra claustrum prope quod ejus est lectus, nunquam in nocte sera obfirmare omittit, ita ut non possit absque clave reserrari, et ipsa clavis ab ejus latere non recedit. Providet quoque in festis praecipuis, ut ab ingressu fratribus ad nocturnos usque ad finem majoris missae, duo supermajus altare cerei continuo ardentes perseverent, quod in aliis, que in cappis aguntur, tantum ad missam observatur.

Est consuetudo in octava Pentecostes, in festo Omnium Sanctorum, in Dedicatione ecclesiae, et in summis festis, ut ad tertiam nocturnorum lectionem,

A et ad VI et ad IX, unus sacerdos cappa induitus principale incenset altare, et portet incensum ad omnes fratres infra et extra chorun. Ad hoc sacerdotem, quem viderit, invitat idem apocrisiarius, faciens ei signum de incenso. Item ad nocturnos in praecipuis festis quando tria diversi coloris pallia ponuntur super majus altare, ipse, si aliter non potest, cum suffraganeo suo aufert singula singillatim; scilicet ad *Gloriam* tertii et octavi responsori, et in eo loco semper etiam in duodecim lectionibus altaris tabulam detegit, hucusque panno coopertam. Accipit et textum Evangelii de altari et portat ad vestiarium, ibique lumine accenso sacerdotem ad altare procedentem subsequitur usque in presbyterium. Ibidem sinistrorum ceroferario astat, donec sacerdos de altari ad analogium pervenerit, librurnque aperuerit, et tunc illi lumen cum manus osculatione porrigit, quod tamen hebdomadarius ejus adjutor finita oratione absque osculo ab eo recipit. Sacrista autem perfecto evangelio signorum restes deposit, finataque collecta ad *Per Dominum*, scillam trahit.

Qua diuissa, dum sacerdos matutinali lectione imposita de analogio revertitur, Evangelii textum de manu ejus accipit et super altare reponit. In privatis noctibus quando mox matutini nocturnos sequuntur, et familiares psalmi non subjunguntur, finita collecta et dicto *Deo gratias* ad matutinalem lectionem pulsat; si vero subjunguntur, ad *Per Dominum* sequentis collecta pulsare incipit.

Intervallum hyemale ita debet temperare, ut claustralitatis prior cum absconsa totum claustrum possit circumire. Signo quoque matutinali talis cautio ab eo debet adhiberi, ut post matutinalem lectionem inchoata prima lux diei aperte valeat videli. Quod si quando non observatur, prima tamen cum ceteris ad eam pertinentibus, non differtur. In tali festo, in quo cum duobus thuribulis est incensandum, si dominus abbas non cantaverit vesperos et matutinum, sed sacerdos hebdomadarius, qui tunc cum eo incensat, hunc quoque apocrisiarius, ut praedixi, alium invitat, sed de altero choro: quod tamen, si dominus abbas vesperos et matutinum cantaverit, non facit; quia tunc hebdomadarius cum eo ex consuetudine incensabit. Debet in memoria habere, ut in vigiliis principalium festorum, post matutinum, in vigiliis vero talium, sicut est S. Joannis Baptiste, dum fratres sunt in refectorio, vel si bis reficitur, post nonam dorsalia suspendantur et altaria preparantur, et si vigilia eadem in Dominica vel in alia duodecim lectionum die evenierit, ante vigiliam suspendantur; et si festum aliquod duodecim lectionum eamdem vigiliam subsequitur ea die, sicut nec infra hebdomadam Nativitatis Domini, Paschae et Pentecostes dorsalia non deponantur; et ut in tribus diebus corundem festorum, qui primum sequuntur, et in commemoratione S. Pauli nihil de ecclesie apparatu minuatur.

D Debet etiam in memoria habere modum quemlibet festivitatum, in quibus tota ecclesia pallis sit

adornanda, et in quibus nonnisi presbyterium so-
A lum, in quibus ad vesperas et ad nocturnos ante
faciem altaris principalis accendi deheant cerei
septem, et in quibus nonnisi quinque; et quæ agen-
dae sint in albis, et quæ in cappis; et cappæ quidem
in uno choro per ipsum, in altero per ejus adjuto-
rem; utroque etiam, si sunt conversi, alba induit,
singulis fratribus distribuuntur, quas et circa finem
missæ sine licentia possunt exire, ut sint parati
cappas, ceteraque vestimenta adjunctis fanonibus
recipere atque recedere. Qui quidem fanones, si
talis est festivitas, quæ in cappis agatur et proces-
sio fieri debeat, et tamen tertia præcedit, pariter
cum albis distributi, non prius recipiantur quam
processionalis cantus finiat. Si vero tertia sub-
sequitur, statim psalmis finitis resumuntur. Quod
si processio non agitur, nequam fanonibus ut-
tur. In quolibet autem festo in albis agendo, sive
processio agatur, sive non, recipiendi non sunt do-
nee dicatur *Per omnia sacerdota*. Cæterom licet tali
ordine (sicut dictum est) in singulis festis cappæ vel
fanones distribuantur ac recipiantur, in Palmis ta-
men et in Purificatione S. Mariæ nemini tribuan-
tur, sicut nec reliquiae eadem die portantur.

Prefatum quoque sacristam scire convenit, quo
ornatu in festis principalibus agenda sit processio:
ab eo namque infra spatum chori queque ad haec
pertinentia adjutoribus suis administrationibus sunt
disponenda. Igitur in eadem processione primo aqua
benedicta, cruces, textus Evangelii portantur, quos
subdiaconus epistolam lectorus, et minister altaris
tunicis induit bajulant, et ante utrumque incensum:
candelabra vero e latere eorum feruntur. Deinde
cruciculae, capsulae, ceteraque minora ornamenta;
novissime sanctorum reliquiae, a quibusdam senio-
ribus, minus cantare valentibus, portantur. Post
quos e vicino prior, sicut mos est in Dominicis
diebus, usque in vestibulum secretarii, sed facta
ibidem statione, ultimi chorum ingrediuntur

Quod si aliquando evenerit, ut missa matutinalis
ad majus altare canenda sit, sicut in Nativitate S.
Mariæ, eo per omnia modo celebratur, quo in priva-
tis diebus major solet celebrari, excepto quod so-
lummodo prior tres hostias, vel si est dies Domi-
nica, quinque offert, et quamvis ille solus offerat,
alter tamen chorus ad pacem accedit, et qui value-
rit, corpus Domini accepit. Post tribus distributis
juxta morem cappis, pulsantibus omnibus signis,
eantque imposito, agitur processio.

Cineres quoque qui in capite jejunii fratrum ca-
pitibus imponuntur, ex ejus industria sunt de cre-
miis sarmendorum, et studiose mandantur et cri-
brantur.

Dominica Quadragesimæ prima post completo-
rium per ipsius providentiam suspenditur velum
inter majus altare et chorum, in feria quarta ante
Pascha itidem auferendum. (141) De his sciendum,
quia nullus, præter sanctuarii custodes sive mini-

A stros, absque rationabili causa audet transire. In
crastinum vero post litaniam auferuntur cuncta
ornamenta.

Quæ vero auferri nequeunt, velantur. Ad eum
quoque pertinet, ut in Sanctorum vigiliis, quorum
festa in Quadragesima celebrantur, et in Sabbatis
ejusdem post sextam majus altare, et illud, in quo
instantis festi reliquiæ sunt, pallio adoretur. In
cunctis etiam festis, quæ vel in cappis vel in albis
celebrantur, providet ut cuncta altaria palliis ador-
nentur.

(*vp. var.*) In die quoque Palmarum debet aliquos
diligentiores de conversis eligere, qui capsas et
arcas SS. reliquiarum ad processionem humeris
seiant portare. In qua videlicet processione præfer-
B tur aqua benedicta, postea cruces, textus Evangelii
duo, candelabra quatuor, thuribula duo, deinde
conversi omnes, ad ultimum seniores, sicut et in
qualibet processione, quæ extra claustrum agitur.
Sed famuli ante prædictam processionem vexilla fe-
runt, quod et in tribus diebus Rogationum faciunt.
Lapis chrystallinus, de quo ignis in Cœna Domini
est eliciendus, ab eo servatur, qui et in eodem die
et in duobus sequentibus, per eum armario præ-
sentatur, ut per ipsum ignis inde proferatur, qui
tamen a famulis ipsius sacrætæ succendens est,
ac nutriendus. Eodem die convertit ad prandium
progredientes, ipse sacrista cum adjutoribus suis
remanet, ut cuncta altaria velaminibus nudet.

In Paraseve post tertiam cruces et cetera, quæ
C Quadragesimali tempore fuerant cooperta, facit dis-
cooperiri, sola majore cruce usque dum antiphona
Ecce lignum imponitur, velata Eodem quoque
tempore adorandam (ut moris est) præparat cru-
cem. Per ipsum etiam majus altare linteo candidis-
simò operitur, et corporale superponitur: sed paulo
antequam corpus Domini illuc reportetur. Ipse
quoque providet, ut eodem die infra refectionem
fratrum euneta altaria aqua et vino a sacerdotibus
honestioribus, per se vocatis, dum adhuc sunt nudis
pedibus, abluantur; et quod liquoris in majori al-
tare fusum fuerit, spongiis colligatur, indeque ex-
presso in sacrariis refundatur.

In Sabbato S. Paschæ cortinas in majori ecclesia,
et in capella S. Mariæ suspendi facit, quibus dor-
D salia defendantur, nec ante Adventum Domini aufer-
rentur, nisi interim dum monasterium in præcipuis
festis scopatur. Item in eodem Sabbato et Pentecoste
ad missam scillam trahere ad ipsum respicit; quia
tunc armarius chorum teuet.

Tribus diebus Rogationum ipse cum adjutorio suo
phylacteria fratribus distribuit. A quibus tamen
abstinent se hi, quibus tale quid accidit, ut a pace
et communione abstineant. Ea vero quæ ad missam
sunt necessaria, ad ecclesiam, ad quam proceditur,
ut deferantur, ipse prævidet. Ibi quoque astat altari,
fratribus phylacteria deponentibus, et quotquot
poterit, ipse recipit, et in altari deponit. Similiter

(141) Vide Bernard. Cluniac. part. I, c. 63.

et cum ea recipiunt, astans reddit cuique, quod et A incipiant. Qua finita septem psalmos, si opus fuerit, prius portavit, vel, si ille non agnoverit, ipsi per se accipiunt, sive ei reddenda ostendunt. Quibus hoc sciendum est, quod et postquam ei deposuerint, et antequam recipient utroque veniam petunt. In eisdem diebus nulli licet pannos suos lavare, vel aliquid hujusmodi operis in claustrō facere. Scribere vero et in aliis locis competentibus vestimenta suere vel resarcire fratribus ad hoc deputatis licet. In festis principalibus, ut phylacteria circa altare suspendantur et auferantur ipse procurat. Utraque autem vice tam ille, qui ea porrigit, quam qui suscipit, albis induuntur.

Item in eisdem festis duo sacerdotes ab eo accersiti, apportant oblationem, unus hostias et vinum, alter vero colam auream vel argenteam, et ampullam aquae, de qua vinum est miscendum. Adhuc autem ab armario diaconus aliquis illuc dirigitur, et acceptacola de manu ejusdem sacerdotis, sicut et ille eam de subdiacono accepit qui infra missam vel ad processionem eam in manu suspensam portavit; aquam calici per eam infundat, tunc cum vinum et hostie a priore fuerint oblate. Item in festis capparum unum de litteratis advocat, qui hostias et vinum apparet.

In festis Omnitum Sanctorum providet ut nullum sit altare in maiore ecclesia, vel ad S. Mariam, ante quod non ardeat unus cereus a vespera usque ad vesperam, imo usque post completorium. Et quando alterutrius ecclesiae, dedicatio recolitur, similiter omnia altaria illius tantum ecclesiae, cuius tunc instat dedicatio, illuminantur. Quod si forte alicuius monasterii dedicatio infra Quadragesimam evenerit, altaria tantum cuncta adornantur, et a duobus albatis incensantur. Introitus ter repetitur, responsorium a quatuor et *Kyrie eleison*, et *Sanctus* et *Agnus Dei* de majoribus canitur. Ante omnia autem praefatus sacrista hoc summopere observat, ut corporalia, pallas altaris, vela et cortinas ecclesiae, et cetera hujusmodi, que sunt divino ministerio consecrata, cum inveterata fuerint, incendio tradat, et cineres eorum in piscina vel in baptisterio recondantur.

CAPUT XXXV.

Quid agatur contra surgentem tempestatem.

* Surgente tempestate a sacrista in claustrō crux est ponenda contra tempestatem eamdem versa, et reliquiae cum aqua benedicta. Statim duo signa maxima pulsantur, quousque instantia tanti periculi transisse videatur. At si in tantum viderit increscere periculum, ut necessaria sit convocatione fratrum, tunc sine mora pulsat duo maxima grandinem significantia: quotiescumque tali ordine pulsantur, ut hoc fratres audientes, et grandinem imminentem cognoscentes, quacunque horam nocte, quam die, non quidem currentes, sed solito citius ambulantes in ecclesiam (ubicunque fuerint) convenient, et nisi aut missam aut regularem horam jam cantare incepissent, mox litaniam

adjungant. Interim quoque continuatim omnia signa pulsantur. Sed haec consuetudo in tanta est cura, ut etiam si fuerint in reectorio, cadente grande, ibi litaniam incipiunt. Quod et tunc faciunt, quando incendi periculum imminere cognoscunt. Ad quod, licet festinanter curratur, tamen nemo ibi loquitur, donec prior dicat *Benedicite*, si tamen adeo videt incendum prævalere.

CAPUT XXXVI.

De camerario.

(UD.) Camerarius, quantum possumus habere decaniorum de villis nostris, ipse pergit, et recipit eos tempore suo. (var.) De his autem villis que tam longe sunt positae, ut nec vinum, nec annona que ibi nascitur, possit ad nos pervenire, ibidem venditur, et pretium camerario defertur. Postremo quidquid auri vel argenti pro charitate undecunque donatur nobis, totum ipse recipiet, excepto quantum hic sum dicturus. Si quis decem solidos aut pauciores, vel tantum auri sive argenti donat, hi semper cellarario sunt deputati ad hoc tantum, ut fratribus infirmioribus et delicatis, absque hoc, quod generaliter omnibus datur, aliquam in reectorio impendere possit charitatem. * Si vero numerum predictum vel uno denario supercereverint, camerarius accipit. Interdum dominus abbas de hujusmodi oblatione ad præsens cellarario aliquantum dari præcipit, ut infirmioribus fratribus (sicut dictum est) aliquam charitatem facere possit. Nunquam tamen quidquid auri vel argenti, vestium, vel hujusmodi charitatis gratia offertur, prius in usum aliquem expenditur, quam in capitulo presentetur.

Est etiam consuetudo ut, si quis oblationem per se obtulerit in capitulo ad pedes prioris munus suum ipse ponat, et pro hoc optari sibi præmium aeternum audiat. Cui etiam, si steterit, prior surgens, si genuflexerit, sedens fraternaliter tribuit. Quam tamen, si dominus abbas dederit, non hunc, ut genuflectat, monebit, sed tantum ipse sedendo dabit. Et si duo vel plures fuerint, pariter introducuntur, et pariter offerunt: quia oblationes eorum pro una deputantur.

Sed pecuniam una die pro charitate nobis missam conferre licet in proximo capitulo presentandum, si summanum decem solidorum (ut supra dictum est) excedit, idem camerarius juxta morem accipit. Oblationes autem novitiorum, sive qua pro defunctis secularibus offeruntur, postquam domino abbatii, vel eo absente, priori presentantur, vel exponuntur, omnia camerario deputantur, præter ea que hic excipiuntur: pallia et vasa aurea et argentea, et quaque hujusmodi ad usum et ornamentum ecclesiae pertinentia. Libros quoque missales accipit sacrista, reliquos vero libros et pergamenum armariis; vaccas et oves et capras cellararius ad usum fratrum; boves decanus villa ad arandum. Culictrum vero et linteamina, et si qua sunt similia, de eisdem oblationibus custodi hospitum, quantum necesse est tribuit camerarius. De cætero, ut præ-

missum est, omnia veniunt ad manus ipsius came-
rarii, nec immerito, quia frequenter accidit, ut de
omnibus rebus annuatim nascentibus parum ha-
beamus in subsidium vitæ temporalis, præter quod
denariis est comparandum. Quod cum per vices
eveniat de victu, quidquid ad vestitum pertinet,
hoc non per vices sed semper et pene ex toto est
comparandum.

CAPUT XXXVII.

*Quid unicuique fratri singulis annis de vestimentis
tribuatur.*

(*vid. var.*) Quilibet autem frater assidue debet
habere unum froccum, et, si fieri potest, duas cu-
cullas. Quibus paradis a quolibet fratre vetera
camerarius requirit, ut secundum ea metiatu*nova*.
Novum pellicium, si fieri potest, singulis datur an-
nis, et in festivitate S. Michaelis, vel interim dum
conventus fuerit ad prandium, ponitur in ejus lec-
tum. Que pelliciorum distributio in camerarii solius
est arbitrio. Ab ipsis autem, quibus dantur, vel eo-
rum rogatu nominibus suis ab aliis notanda. Iterum
in festo S. Martini novipedes ad lectos ponuntur.
In Cœna Domini autem, si fieri potest, calceamenta
dantur, et hoc modo. Priusquam fratres de ecclesia
exierint super perticas tres suspensa a famulis ca-
merarii in capitulum apportantur, et super qua-
tuor palos terre infixos ipsæ perticas mittantur.
Postquam autem regule sententia exposita fuerit,
jubente domino abbate, consurgit camerarius et ad-
jutor ipsius, ac per eos ipsa calceamenta erogan-
tur, armario et ejus adjutore ea eligentibus, et eis
ad manum suggesteribus. Quibus singulis singulo-
rum fratrum nomina in breviculo sunt ascripta, et
assuta; excepto si qui noviter adveniunt, quorum
nomina tunc scribi non possunt. Ideoque, que illis
sunt danda, singulariter sunt suspensa. (*vid.*) Acci-
pientes autem nova in eadem hora reddunt vetera
bene abluta; si tamen plusquam unum par diurna-
lium habet, ut pauperibus dentur.

De stamineis et femoralibus, vel si que sunt si-
milia, nihil aliud est constitutum, quam quod cum
fuerint inveterata, nec magis proficia, eis ablutis et
per ipsos fratres camerario redditis, alia sunt tri-
buenda. Et ut hoc semel dicam quid ad amictum
unusquisque fratrum habere potest regulariter et
pro consuetudine generali, primo sunt duæ cucullæ, D
et unus froccus, duo staminea, due quoque femoralia,
duo paria calcerum, unum cum corrigiis ad noctes,
duo paria caligaram, duo pellicia, capellum de
pellibus ovinis sive cattinis, quinque paria pedu-
lum. Ad lectum capitale, coopertoriū laneo panno
obductum, sagum, brachiolineum (142) quo femora-
lia succinguntur, corrigia cervina, qua et stami-
neum, et in qua pendet cultellus cum vagina, acus
cum filo et vagina.

Sacerdos et diaconus officio suo fungentes ex
consuetudine habent tria femoralia, ut si quid eis

A in nocte contigerit, in promptu sit ea mutare. Et
camerarius, si cui habenti duo pellicia, vult addere
adhuc pro misericordia et tertium, aut fasciolas
propter tibias infirmantes, is, qui accepturus est,
a priore accipit licentianam. Si cui vero unum par ca-
lligarum de pellibus ovinis etiam sine licentia ca-
merarius dederit, propter hoc non meretur vel lar-
giens, vel recipientis reprehendi. * Frater autem fra-
tri quamlibet vestem suam potest præstare, non
autem absque licentia prioris debet dare. Debent
autem unicuique dari, que sue convenient quanti-
tati simul et qualitat. Quod si neglexerit camerarius,
ab accipiente super hoc potest admoneri. Super hæc,
que prædicta sunt, quicunque amplius quid de hec
genere habere voluerit, hoc profecto nec pro justitia,
B nec pro misericordia, sed pro magna censetur su-
perfluitate.

Omnia pellicia sunt velleris ovini et caprini ;
coopertoria vero aut ovini aut cattini, aut leporini
aut putonii et nunquam de ullo genere majoris es-
timationis. Froccus et cuculla de tali sunt panno,
(*var.*) quale in hac provincia invenitur, quod tamen
non sit agnini velleris, vel alias pretiosæ aestima-
tionis. *vid.* Si quando tale quid comparaverit vel
vendiderit, camerarius negotiatione sua ex toto
peracta, mercatori, cum quo negotiatus est, secun-
dum quod negotium est, et persona, aliquantos ad-
huc reddit sponte sua denarios, propter illud S. Be-
nedicti præcipientis (*Reg.*, c. 57), ut res nostra sem-
per vendatur vilius quam aliorum hominum.

Quoties loquimur in claustrō ipse vel adjutor
ejus, qui clavem camere portat, nunquam deest :
tunc enim auditurus est a singulis quid ille aut
quid ille opus habet. Quod si aliquoties neglexerit,
inclamatur. Ea tamen vice alter eorum stat ante
cameram, dans quædanda sunt, ut fratres tempore
silentii loqui necesse non habeant. * Interdum autem
potest evenire ut aliquis vel brevitate temporis vel
alia impeditus necessitate, si quid necesse habet,
non possit exquirere; cui soli quod vult signis inno-
tescere non valenti omnino non est interdictum,
quin permissu camerarii tempore opportuno came-
ram ingrediatur et breviter necessaria duntaxat
loquatur; si tamen necessitas imminens, et usque
ad proximum tempus loquendi non potest differri.

D Frater, cuius pellicium vel stamineum vel femo-
ralia ita sunt disrupta, ut adhuc valeant resarciri,
diluculo ponit ea in loco ad hoc deputato, ut veniens
adjutor camerarii portet foris ad sartores. Post ves-
peras autem reportans, reponit in eundem locum,
ut ab eo, ad quem pertinent recipientur. * Ubi
sciendum est, quod tam in duodecim lectionibus
quam in privatis diebus, quæcunque ibi reposita
sunt, etiamsi non resarciantur, ante collationem
recipi debeant. Si autem aliquando contigit, ut ab
aliquo negligatur, post completorium in transitu
potest recipere, dummodo sequentibus ullam mōram

(142) Vide indicem vocum exoticarum.

non faciat. Qui per seipsum quid de vestimentis suis A a decano villa accipit, et hoc in lectus fratrum laverit, et in claustrō super funiculum suspendit, ante collationem, vel si in crastino duodecim lectiones, ante vesperas auferre meminerit. Frockum autem, eucullam, stamineunque et femoralia, caligas etiam, sed non nisi ab lutatisibi suspendere licet. Coopertorium vero ibi suspendi non licet.

Socii sunt ibi ablueri, et super gramen claustrī ad siccandum ponendi. Nihil tamen omnium in duodecim lectionibus, vel cum processio agitur, ibi est dimittendum. Sed et hoc sciendum, quod in dormitorio cooperatoria nonnisi ovina inversa sunt suspendenda. Sciendum quoque, quod adjutor camerarii vicem ejus absentis, sive infra sive extra celum per omnia gerit, praesentis vero infra ambitum celae tantum. Extra enim prodire non presumit, B nisi major jusserit.

Quando fratres exituri, vel de itinere redeentes, benedictionem accipiunt, idem adjutor diligenter debet prospicere, qui vel quot fratres benedictionem accipient, ut de lectis sciat ordinare. Providet quoque, ut in dormitorio honestiori loco, vel duo lecti proper hospites semper sint parati; Nemo debet se mutare de lecto in lectum, vel vertere lecti caput in aliam partem sine ejus licentia: sibi tantum licet in dormitorio hujusmodi facere. Ipse etiamsi est impeditus, non ibi deerit, ubi quisque exiturus, vestimenta sua componit, providens ne plus eisdem vestimentis secum deferat, quam usus et necessitas postulat.

Scire debet camerarius, quod frater dimidium C annum vel minus, hic in monasterio aut in cella aliqua commoratus, neque hinc illuc, neque inde hue juxta festivitatem S. Michaelis causa hyemandi vel de cetero permanendi ex consuetudine mittitur, nisi indumentis, quæ eo tempore fratribus communiter erogantur aequæ et ipse vestiatur. Quod si prior ad cellam neglexerit, et fratrum aliquem circa tempus prædictum, veteribus et attritis vestimentis indutum hue transmiserit, hic a domino abbate, vel priore eo, unde venit, sicut dictum est, vestiendus remittitur, et si visum fuerit, denuo redire præcipitur. Camerarius prefatus debet etiam ad opus itinerantium fratrum cappas et fasciolas, calcariæ, chirothecas, et eingula; ad opus vero clericorum hospitum, qui in refectorio aliquando comedunt. D superpellicia quotquot sunt necessaria, ostiaris dare. Nulli enim litterato, nisi clericali vestimento induitus sit, in refectorio licet comedere. Vetera quoque fratrum vestimenta usibus eorum non apta (si que tamen fratribus exterioribus superfluerint) pauperibus distribuenda, date eleemosynario; armario etiam pelles, cultros, et colores, et quecumque ad libros conficiendos sunt necessaria; refectorario quoque ad opus domini abbatis et hospitum in refectorio comedentium, duo bacina cum manutergio; et præterea infirmario alia duo bacina ad opus infirmorum in lectulis jacentium.

In Nativitate Sanctorum Joannis et Pauli fœnum

PATROL. CL.

A a decano villa accipit, et hoc in lectus fratrum sterni facit. Ipse etiam et adjutor in hyeme aquam calidam ad lavandum fratrum pedes post processionem et ante mandatum providet. Inter cætera pertinet ad eum etiam de fullonibus, fratrum lavantibus pannos, et ut per eosdem mensalia ac manutergia separatis ab aliis pannis laventur. Hos adjutor ejus omni tertia feria post Evangelium matutinalis missæ ducit in claustrum, ut pannos fratrum accipient at lavandum de area, in qua semper a fratribus congesta inveniuntur. Curam quoque habet non minimam de omnibus ferramentis in claustrō necessariis, de rasoriis fratrum, et forcipibus et linteaminibus ad rasuram pertinentibus.

CAPUT XXXVIII.

De fratre qui servat rasoria

Ad rasoriorum custodiam specialiter unus frater deputatus est. Hic ea servat in scrinio, modice quidem, (vp. Var.) sed sera firmato, quod ponitur secus introitum dormitorii sursum. * Servat et linteæ, ibidem etiam jugiter suspensa, qui ante tres vel quatuor dies rasuræ scrinium portat in claustrum, et in una parte sedet extra conventum, versus ad ostium cellariorum, ipsa rasoria acuendo et præparando ad hoc opus, præter alias horas, quibus conventus in claustrō sedet ab missam matutinali: ne tamen offerenda desit, sicut nec quisquam, quiete in claustrō, et ad officium defunctorum post tres lectiones licet ei vacare. Huic etiam, si opus est, adjutor datur.

CAPUT' XXXIX.

De rasura fratrum.

(vp.) Cum ad hoc ventum fuerit, etrasura generalis fiat, percussa tabula in capitulo, et data licentia loquendi derasura, exeunte de capitulo faciunt fratres quasi duas lineas sedendi, scilicet ad cancelllos claustrī, et prope murum, unusquisque in eodem ordine quo et in capitulo: * hoc carentes, ne quis alii, priusquam sedcrit, signum radendi faciat. (vp.) In una linea a prædicto fratre, in altera vero ad ejus adjutore singulis fratribus singula dantur rasoria. Scutelle autem noviter ablatae per eleemosynarium distribuuntur, binis et binis singulæ, a loco suo nequaquam se moventibus, sed eum disciplina præstolantibus, usque dum ad se veniat, * qui scutellas vel rasoria portat.

Providet autem custos rasoriorum, ut interim linteæ distribuantur. Verum priusquam sedendo et inclinando quisque sibi data suscepit, apparet lexiviam quæ antequam pulsaret ad capitulum, in congruis locis, non tamen ante fores ecclesiæ, camerarii adjutore procurante posita est, ad radendum se præparat. Sed nullus caput suum prius humectat, quam psalmodia inchoatur; nullus quoque ante ostium ecclesiæ vel ante capitulum sed ad radendum, si alibi patet spatium. (vp.) Quisquis radix alterum, froccum exiit, et in cuculla radit; qui vero raditur, raditur in frocco suo, cuculla exuta, et prope se composita. Quod si forte pro lexivia [al. aqua calida] perrexerit

apportanda, ipse cucullam decenter complicatam A lum tamen quo minus semirasura pateat, quantum potest competentia obtecto chorum intrat. Sin autem, statim ad finem horae egreditur, in calefactorio infra missam perradendus; quod tamen nullus alius sine licentia facit. Verum si est tempus et fratres post sextam de ecclesia redeentes in claustro sedent, vel quo sacerdos ceterique ministri altaris ad missam sunt vestiendi ante horam, facta oratione, tam illi, qui forcipe tonderi volunt, quam semirasus in claustro, loco, quo et prius, licenter hoc faciunt. Ad intervalla autem id est post missam et post percussum cymbalum ea die in calefactorio absque licentia cum forcipe quilibet tondere potest. Si qui vero, qui fuit in claustro, eum ceteri radentur, irrasus permansit, vel de via venit post illam rasure horam, non sine licentia, nec tunc alias quam in calefactorio raditur; ubi tamen quovis tempore radentibus sive forcipe tendentibus silentium est. Post rasurę quemque diem supervenientis, etiam si in duodecim lectionibus, quod non feriatur, sit, post capitulum cum licentia item radit: nunquam autem in Dominico die vel in alio festo processionum, quamvis eidem non debeat interesse; sed in sequenti die post matutinalem missam, spatiis competentibus. Et si quis nostrae congregationis monachus extra manens, in cellam venire die rasurę vel in sequentibus diebus tribus dispositus, etiam si die alia veniat, quam eadem die qua raditur, rasu venire non presumit. Similiter et exiturus die illa, quantumvis longe profici sci debcat, neque radi ante tempus rasurę, neque irrasus debet exire, nisi pro magna necessitate jussus, sic at ante coenam speret redire. Nec quemquam eorum vel aliorum, sed neque ipsum priorem, nisi novitios ex obedientiae suae jure radit custos rasiiorum; sed quae in sua sunt custodia radendis ministrat necessaria. Scutellae vero per eleemosynarium ministratae jugiter erunt in calefactorio, quae his necessariae, si qui irrasi supervenient.

CAPUT XL.

Quæ sint vices radendi per annum.

(up) Vices autem radendi haec sunt per annum. Primo ante vigiliam Domini, inter quam et septuagesimam quia non semper pari modo septimanæ contingunt neque plures neque pauciores, ibi nullus terminus omnino est praefixus; sed prior tantum considerat quomodo competentius secundum tempus rasura fieri valeat. * Veniente vero Septuagesima de vice ad vicem tres septimanæ semper intermituntur, usque ad pascha. Ante pascha in sabbato sancto, sed absque cursu canoniconrum.

Ad initium radendi semel a priore tabula percutitur, et postea silentium servatur, usque dum juxta finem rasuræ, (up.) a priore *Benedicite*, dicatur. Postea pascha ad illam Dominicam: *Misericordia Domini*. Ante rogationes in illa feria quinta; si tamen nulla festivitate interveniente prepeditur, Ante pentecostem feria quinta. De qua die, quia rursus diversæ sunt septimanæ usque ad festum SS.

Inter radendum cantatur psalmodia *Verba mea*, deinde psalmus *Laudate*; si forte ea die est pro celerario cantandus, vel tres psalmi usualiter pro tribulatione aliqua, et si quæ sunt hujusmodi post capitulum canenda. Sequitur cursus canoniconrum eodem ordine, quo ad opus manuum canitur. Insuper in fine psalmi familiares adduntur absque his, qui ad vesperos pertinent. Quibus etiam subjunguntur psalmi, qui a prostratis solent recitari, sicut in tempore Quadragesimali; exceptis vespertinis. Et sacerdos hebdomadarius, qui collectas dicit in medio fratrū, ita debet sedere, ut ab omnibus possit audiri. Et hic cursu finito, antequam reliqua psalmodia finiatur, alii expedito, vicem officii sui injungit, ut et ipse radi possit. Unus vel duo circatores litterati, dum psalmodia canitur, circumeunt, ut fratres admoneant ad psallendum. Nonnisi finita psalmodia, tunc tandem radentur, ab hoc officio cessant. Si quis per eos admonitus emendare quilibet neglectum noluerit, vel admonitionem graviter tulerit, raro inclamacionem effugit. Quæ necessaria sunt rasuræ, licet alterun ab altero signis petere. (up.var.) Cæterum usque dum psalmodia sit consummata, erit sumnum silentium, nisi qui radit, imprimis dicit *Benedicite*, et a radendo responderetur, *Domini*. Qui raditur, nihil loquitur, nisi cuculla indutus. Prius nemo capillos cum forcipe tondere præsumit, quam psalmodia sit finita: qua finita et dicto a priore *Benedicite*, hi qui necesse habent, frocco, quantunvis fervida sit aestas, cum cuculla reinduta prope cellarium, non alias, forcipe tendent. Similiter et qui volunt tunc tandem in frocco sine cuculla caput lavant, si ex toto sunt rasi: sin autem, non lavantur, priusquam radantur. Cæteri rasi sic sedent, ut inter eos nullus radat, nec sine libris. Et hoc sciendum quod juvenis custodem suum prius non radit, quam ipse radatur ab eo, postea et alium quemlibet, non tamen juvenem cum licentia custodis radere potest, et ipse quamvis nunquam cum linteo radendus, licenter tamen eo utitur forcipe tendendus. Cæteris autem junioribus etiam ad radendum conceditur linteum, si quod superfluerit senioribus. Rasoria, que quiske ad ultimum habuerit, siccata ad scrinium reportat post horam proximam a fratre rasoriorum custode in loco consueto recolligenda, nisi que forte fratribus perradendis in calefactorio, ubi et linteal ab eodem ad siccandum sunt suspensa, cum forcipibus relinquantur.

Nec hoc silendum est, si quis radere, cum possit, non vult discere, potus portio ei non datur in ipsa die rasuræ. Si ad aliquam horam pulsatur, qui needum radere inchoaverunt, in chorum veniunt, sed ad pacem non procedunt. Porro semirasus quivis froceum induit et ad ecclesiam pergit, non tamen ingreditur chorum, sed stat in secreto aliquo seorsum: et hora finita, si accepturus est benedictionem, capite quidem non cooperito, sed infra capel-

apostolorum Petri et Pauli, rursus quoque rasura A usque ad sonitum tabulae ibi transeuntes eos accipiunt. Illi quoque, qui absque necessitate ante negligenterunt, suos tunc accipiunt. sed ab eodem vestimentorum custode notantur, et in capitulo, si tamen frequenter hoc faciunt, reclamantur. Post completorum vero, si aliquis ibidem viderit relictos, in eundo ad dormitorium, tollit portatque ad lectum suum, et in sequenti die ponit in capitulo, unde nullus suos tollere praesumit, nisi prius veniam petierit; si tamen praevidentio suos esse probaverit. Si autem non, sunt in penitentia, quorum nomina eisdem vestimentis sunt inscripta; tunc camerarius jussu prioris sublata reservat, ut postmodum ea querentibus reddat.

CAPUT XLI.

De balneis fratrum.

(*ud. rar.*) Hominibus est familiare, postquam rassint, continuo etiam balneare. Sed de nostris balneis B non est multum, quod loquamus. Duabus enim vicibus tantum in anno et tunc sine licentia, qui vult balneat; id est, ante Nativitatem Domini et ante Pascha. * Alio quovis tempore pro infirmitate cum licentia quisque balneare poterit. Stamineum vero aliud, quam quo illuc venit, indutus, non licet ibi induere, vel loqui, vel in conventum humido capite redire. Ad sonum prioris signi, si jam balneum intravit, vel etiam discalciare coepit, et propter hoc aliquando unam regularem horam omittit, (*ud. rar.*) non ei imputatur; nisi iterum ab eo repetatur.

CAPUT XLII.

Quando et quomodo fratres pannos suos noviter lotos recipiant.

* Omni sabbato post nonam et in Quadragesima post cœnam, panni fratrum noviter abluti ponuntur in claustro super scannum, quod est prope cellarium. Ibi non deest magister novitorum, ut videat, ne quis per incuriam aut ignorantiam accipiat alios pannos, quam quibus nomen suum est inscriptum. Hoc est edictum nostrorum Patrum, ut nullus omitat, stamineo suo in anteriori ore intrinsecus nomen suum inscribi cum incausto [*il est atramento*], cooperitorio vero pulvinaris et femoralibus, cum filo item in anteriora, sed extrinsecus. Hanc autem inscriptionem quilibet ante primam vel alio tempore ante tertiam, ad intervailla quoque horarum, et ante utramque refectionem in conventu potest licenter facere, quamvis pannos non aperte conventu coram posito illuc debeat portare. Acceptos itaque pannos sine mora ad lectos suos ponunt, et si volunt, dissolutis femoralibus cingula inserunt, ac suspendunt. Sed quicunque vult, exceptis juvenibus, pro charitate alterius pannos potest accipere, et ad ejus lectionem ponere, si dormit in ejus vicinitate.

Si qui de eisdem pannis infra pulsationem omnium signorum, in Quadragesima vero ad percussionem tabulae ad mandatum, in claustro remanent, hos magister predictus colligit, et super cancellos capituli ponit, ut qui ante ibi non erant, vel pro aliqua gravi occupatione suos accipere non poterant, vel etiam querentes non inveniebant, finitis vesperis

(143) Id est, descriptos in catalogo.

(*ud.*) Cellerarius eadem benedictione, qua prior, et ordinatur et absolvitur. Ordinatus scire debet quanta diversitate fratribus in refectorio sit servendum. (*var.*) In septimana tres dies, id est, scire debet, feria quarta et sexta quod pietantiam habemus, alias quatuor generale, et hoc, quod in die Dominicæ et in feria quinta est, de piscibus; si tamen haberi possunt: et si non sunt olera, continuabitur generale. Item quotiescumque duodecim lectiones sunt, generale habemus. Quod quandocunque datur aliud, aliquem cibum cum illo cellerarius debet habere præparatum, ut fratribus de generali comedere non valentibus, mutet ipsum generale. * Hoc etiam prævidere debet, ut cum pietantia datur, sint aliquot scutellæ ita paratae, ut si cui soli est danda, in oram ille non patiatur, dum sibi pietantia, quæ non in cæteris rebus, nisi pomis et oleribus dividenda est, offeratur.

(*ud.*) In talibus festis, ut est translatio S. Benedicti, utrumque et generale et pietantiam habemus, si fieri potest, et solito meliorem panem. (*var.*) Sunt et plerique anniversarii dies, qui si tali die evenerint, quo ex more datur pietantia, propter eos quoque mutatur cum generali. Tales dies habet cellerarius apud se (143) imbreviatos; sed illos in quibus abstinemus ab adipice ignorare non debet, id est in Adventu Domini, nisi quotiescumque duodecim lectiones sunt, et a Septuagesima usque ad Pascha: tunc cum *Alleluia* sepelitur. * Itaque omni sabbato collationem facit cum priore et camerario, et cum aliis ad hoc necessariis de singulis diebus venientis septimanæ, ut quidquid in illo et in illo die dari debet, tempestive prævideatur. (*ud.*) Item in brevi notabit summagm porcorum et arietum, qui debentur de obedientiis suis, ut confessim de hoc questionem moveat, si quid per incuriam de summa eorum cajusquam obedientiarii decedat. Ab ipsa quoque cellerarii obedientia pendent aliquæ villæ in vicino aquæ posite. (*var.*) De his pascit caballos suos; ibi moratur pisces comparaturus, vel ingenia structurus, quibus pisces capiuntur.

Si quis fratrum adeo est infirmus, ut de lecto

surgere non possit, ad hunc quotidie summo dilu-
culo venit simul eum infirmario, ibique ante lectum
ejus, cum dixerint versum *Pretiosa*, de omnibus,
quaे habet, vel acquirere potest, suscitatur, si quid
sit, quod sibi videatur, ut prepararet ad ejus præpa-
rationem. * Alio etiam tempore illuc venire non
omittit, ut alii infirmi, si quid necesse habent, ab
eo querere possint. (vd.) Quoties generale piscium
datur post sextam statim, vel si tandis jejunatur
post nonam, totum esse debet dispositum et ordinatum
in scutellis super tabulam, quaे est in vestibulo
cellariorum, ut prior vel etiam dominus abba veiens,
antequam consideat ad scillam, videre possit, quid
sit in singulis scutellis, si sit æquale, et ita divi-
sum, ut prioribus non veniant meliores partes,
multumque in hoc genere personarum acceptio ea-
vetur.

* Debet etiam idem cellararius cavere, ne in com-
muni fratrum prandio vel cena ipse eum fratribus
ad reficendum sedeat unquam, nisi aut phleboto-
matus, aut alia infirmitate gravatus. Cum servitoribus
reficiens ad mensam majorem si aliquid spar-
serit, vel fregerit, in capitulo veniam petit; si soni-
tum fecerit, tantum inclinat. (vd.) Eo die, quo senti-
entia Regulae (c. 31) de illo legitur, in capitulo
habent de ipso fratres charitatem. * Quod tamen si
secunda, quarta vel sexta feria in Quadragesima
evenererit, usque in crastinum differtur, eo quod in
his prænominalis diebus, non nisi duo pulmenta
consuetudinaliter dentur. Ubi dum legitur, semper
debet ipse præsto esse. (vd.) Qui etiam in sequenti die
rurus in capitulo veniam petit, seque reum de mul-
titis negligentiis per occasionem obedientiae confite-
tur. * Quod si illi propter infirmitatem vel aliquam
inevitabilem necessitatem præsentem non fuerit, adju-
tor ejus idem facit pro se et pro illo, quibus etiam
prior indulgentiam pariter exoptat. Sed sive is, sive
ille hanc veniam fecerit, cum eadem nominatum
dicit excessus, si quos noviter commisit. Inde a
priori absolutus ad pedes ejus venit: (vd.) et prior
imperat ut psalmus primus similis cuncta collecta, *Omnipo-
tent sempiterne Deus* pro eis communiter ab omnibus
post psalmos *Verba mea cantetur* (var.); et tunc
fratres stant versis ad invicem vultibus: et si talis
est dies, ad ordinem procumbunt; sin autem, su-
per sedilia submittunt. Si ea die pro defuncto ali-
quo *Verba mea*, premissa omnium signorum pulsatione
recitari debet, hoc priuam, deinde predictus
psalmus canitur, ad ultimum tres psalmi pro tribu-
latione sunt canendi, et eum *Benedicamus Domino*
clauduntur.

(vd.) Est autem consuetudo, ut si cellararius præ-
seire potest panem vel alium cibum tunc necessarium
tempestive preparari non posse, signis aut ver-
bis sacristam admoneat, (var.) quatenus horam, quaे
missam subsequitur, cum pulsatione differat quo-
usque tempus esse pulsationis ab eo agnoscatur. Quod
si forte neglexerit, ipse debet malleum auferre, ne

A cymbalum suo in tempore pereudiatur a priore, quod
tamen ipsem statim percudit, cum predictum
cibum jam paratum esse viderit, fratribus interim
in choro lectioni vacantibus. Hi sunt autem, quos
cellarius suffraganeos habet. Primus qui per om-
nia vicem ejus absens agit, et de omnibus respon-
det, de quibus ipse solet respondere.

CAPUT XLIV.

De granario.

(vd.) Secundus est, qui annonam recipit, quem et
granatarium vocamus. Ille quando messis est tota
collecta, prior innotescit, quanti modii de illa et de
illa obedientia sint venturi, et quod semel audit,
usque dunsit redditum, in composito [al., computo]
suo tenebit. Pistores sunt sub ejus manu. Qui, cum
Bfrumentum acceperint, duas species panis sunt
reddituri, ut quidquid sit ab alio conductu panis,
tamen qui dandas est fratribus, possit esse optimus.
Ergo de malto panis albi octoginta libræ, nigri
etiam panis de malto octoginta, quas ipse diligenter
dispensat omnibus, prout constitutionis, (var.)
vel cujusque cause ratio dictat, vel providentia
cellararii judicat. * Annonam quoque jumentorum
nihilominus ipse tribuit ostiario etiam ad usus ho-
spitum, quotiescumque necessitas poscit. Ad ejus
etiam curam hoc specialiter respicit, ne unquam
panis aliquantulum melior fratribus in lecto jacen-
tibus desit. (vd.) Si quam negligentiam ipsi pistores
commiserunt, vel consuetuam numerum panis non
reddendo, vel ipsum panem non tam bonum, quam
Copportet faciendo, (var.) hoc ipse refert ad priorem
et cellararium, ut per eos secundum modum rulpa
corripiantur. Unde in dormitorio semper, sed ali-
quando alicubi propter laborem dormit, quia fre-
quenter ei contingit, ut necessario tardius se collo-
cat quam alii.

CAPUT XLV.

De custode vini.

(vd. var.) Tertius est suffraganeus cellararii, qui
vinum et cerevisiam recipit, et custodit. Vendemia
consummata, sicut granario de annonâ, ei quo-
que indicatur a priori quantas vini carradas (144)
de illo et de illo debeat exspectare. Ipse acetum et
sinape dat refectorario, * quoties scitea infundenda
esse eibo. In cellario dormit cum cellarario, sed
D nunquam sine lumine. (vd.)

CAPUT XLVI.

De decano villa.

* Quartus est cellæ provisor in exterioribus, quem
decanum villa appellamus; hie procurat cellam,
hortos, vincas et prata quaे celia adjacent, sepibus
circumdare, ligna ad fœnum faciendum, et si quaे
sunt hujusmodi infra vel extra claustrum neces-
saria; fœnum quoque in lectis fratrum singulis an-
nis sternendum, et sarcophagos in sepulturam ipso-
rum et tabulas ligneas cum malleolis administrare.
Hic etiam præest lignariis, quorum operam, cum
multipliciter in monasterio soleat impendere, ma-

(144) Carrada, vehiculum, plaustrum : Gall. *charrette, chariot.*

xima tamen sollicitudine studet per eos lapsa clau-**A** stri tecta reficere, et quæque vel per ipsum, vel per alium admonitus novit, ex sua obedientia fratrum usibus in claustro profutura ferventer et indilate, postpositis exterioribus, exhibere. Ad perpetrandum autem hec omnia a cellarario habet quæque sibi sunt necessaria. Huic, sicut et caeteris obedientia-riis, quando necesse habet, mane de claustro exire licet, tempore hyemali mox finita litania diurnalis bus se calciare, lavare et pectere, sicut ad obedientiam suam exire; sed postea tam tempestive debet redire, ut cum conventu aqua benedicta aspersus possit tribus orationibus interesse.

CAPUT XLVII.

De hortulano.

(vp.) Sed et hortulanus cellarario debet esse subiectus, ut si quid fuerit in horto, quod ipse voluerit ad servitium fratrum, obedientier habeat ab illo. Si quis fratum ab eo aliquid tale de nascentibus horti postulat pro infirmitate aliqua, hoc non nisi cum cellararii licentia debet ei impendere. * Cui nullo modo est concessum. (vp.) ut unquam meridianam horam regularē audeat supersedere, nisi aliquando in uno die sit ei magna necessitas remanendi: tunc licentiam a priore querat. * Idem cum viderit poma matura esse, et inutiles herbas in horto excrevisse, debet priori innotescere; sicut et cellararius, si necesse, fabas novas de folliculis suis egerere, ut sive ad evelendas herbas, sive ad colligenda poma ipsius jussu prima in sequenti die tempestivius pulsetur, et psalmodia in idipsum dif-feratur; sed nunquam tamen quid hujusmodi operis a toto conventu agitur, nisi regulariter ordinetur. Si quando autem tale quid est agendum, ad hoc quidem de conversis, rogante cellarario jubentur ire de matutinali missa, vel capitulu in auditorium hospitum, sive in alium locum hujusmodi claustro contiguum; et tamen dum tali operi insistunt, nisi quando tabula ad loquendum percuditur, omnino eis loqui non permittitur.

CAPUT XLVIII.

De opere manuum, qualiter regulariter fiat.

* Qualiter autem opus manuum regulariter fiat, ut hoc etiam digeram in die, quo agendum est, illico ut fratres surrexerint, factis orationibus, nutu prioris pulsatur ad primam, quam psalmis intermissis sola sequitur litania missaque matutinalis. Capitulum quoque plus breviatur, quam in aliis diebus, et mox percussa tabula, et præmisso *Benedicite* Dominus abba pronuntiat, *Eamus ad opus manuum*. Imponitur psalmodia, que post primam est intermissa. Incedunt cum processione, ita ut juniores sint primi, priores ultimi. Cum ventum fuerit ad locum operandi, versi omnes ad orientem per ordinem consistunt. Ad finem unius psalmi faciunt ante et retro, et domino abbe proautante tunc dicto versu: *Deus in adjutorium meum : Sequitur : Kyrie eleison. Pater noster. Adjutorium nostrum*, Facta rursus inclinatione, incipiunt operari.

A Hæc est autem psalmodia, que cantatur inter operandum. Primum que remansit post primam et post capitulum. Postea omnes regulares horæ more canoniconum. Inter ejus etiam preces subjungitur psalmus, *Verba mea*, et septem psalmi per alias horas, divisio; tres qui remanent simul inter preces Completorii dicuntur. Et ipsum Completorium præcedit. Vesperi pro fidelibus defunctis. Annectuntur psalmi, qui solent dici pro familiaribus post tertiam et post duas horas sequentes. Si visum fuerit domino abbati, ut amplius operentur, ampliatur quoque psalmodia de psalmo, *Ad Dominum cum tribularer usque ad finem Psalterii*, et tunc etiam a principio psalterii, *Gloria Patri* post tres psalmos semper interposito. Verum finitis istis psalmis pro familiaribus, postea dominus abba, cum primum voluerit, innuit fratribus ab opere cessare, et ad se magis appropriare. Jubet ut aliquid ibi legatur, citius tamen finiendum; quia ipse vel alias eo jubente facturus est inde sermonem; et hoc est maxime de vita vel de collationibus Patrum, quod adficit audientes. Quo finito, iterum inposita psalmodia, revertuntur non facientes ante et retro. Quam et pueri, si in loco sunt, sive juvenes, cum primum claustrum attigerint, altiore voce levant nec priusquam conveetus ante capitulum consistat, conticescant, domino abbate pronuntiante versum *Adjutorium nostrum*, faciunt omnes ante et retro, et iterum præmisso *Benedicite*, accipiunt licentiam loquendi, sed prius lotis manibus libros accipiunt, quam aliquid loquuntur.

B Ergo nonne quoque magis quam in aliis diebus acceleratur. Postquam ventum fuerit ad horam loquendi, rursus ad opus manuum ire compellantur. Hæc est psalmodia, quam tunc adoriantur. Post *Deus auribus* psalmi familiares, qui infra vesperos ex more dicuntur, id est *Domine exaudi orationem*. *Benedixisti* cum reliquis sine appendito, vesperi pro fidelibus defunctis. Cum autem officium pro defunctis absque Matutino fit, semper ad noctem reservantur cum *Verba mea*, si habent tricenarium: postea inchoatur psalmodia, ubi prior vice dimissa est. Postquam reversi considerint, ea vice præmisso *Benedicite*, sermo agitur in claustro, scilla ante capitulum percussa. A qua exurgentes et tunc deum *ante et retro* facientes, domino abbe ex toto pronuntiante, tunc dicto hoc versu, *Benedictus es Domine*, sequitur *Kyrie eleison* cum familiaribus appendicis *Adjutorium nostrum*. Et facto ante et retro dicunt *Benedicite*, et sic datur licentia loquendi.

C Et quia est consuetudo, ut opere facto bibant, postquam pulsato signo ad vesperam fecerint ordinem ab aliquo fratre, cui hoc prior injunxit, cymbalo percusso vadunt in reectorium bibere. Et sciendum, quia quando hoc contigerit, postea nequam, ut alioquin, solent bibere infra collationem. Quod si non nisi semel operantur, tunc sermonis locus est in claustro et usque ad *Benedictus es* non differtur: sed strictius dicitur, præmissa ac sub-

juncta solita inclinatione. Et si quando fient in se- A potum et cætera, quæ ad ipsos pertinent, ministrant nocte duodecim lectiones, minime bis operantur.

CAPUT XLIX.

De refectorario (145).

Ad refectorium sunt duæ claves, quarum unam semper habet cellararius, ut si forte aliquis frater pro aliqua causa nondum Completorio cantato et si prior se collocavit, (*var.*) cum ejusdem cellararii licentia bibere, si opus sit, possit. Sed ut quid comedat post Completorium, vel etiam post conan ministrorum, nunquam aliqua ratione cuiquam fratri incolumi permittitur; exceptis de via venientibus. * Si quis autem infra refectionem ministrorum necesse habet bibere, a tunc ordinem regente licentiam petit, nisi abbatem vel priorem ad scillam sedere cognoverit, a quo solummodo eam ad gradum accipit. Qua accepta factoque ante et retro ad locum suum vadit, præmissoqe silentio *Benedicite*, benedictionem cum signo crucis super potum facit ac biberit. Surgens facit ante et retro et exit. Sed et si cui eadem bibendi necessitas, finita ministrorum cena, incubbit, si est in conventu, occulte licentiam signo querit. Quid si non poterit, priorem seorsum ad hoc ipsum abducit, veniensque ad iustitiam suam consuete inclinat, et bibitur, cætera, sicut prescriptum est, peragit.

Post collationem vero bibere, qui necesse habuerit, exente conventu, ipse paululum ante capitulum seu ejus ostium, cum ceteris divertit, ibique licentiam accipiens, cellararium, vel quemlibet de his, qui divertunt, secum venire depositit, et in ipso introitu ad finem tabulæ sedens, *Benedicite*, ad benedictionem cum signo crucis aperte pronuntians bibit. Quid et quisque post collationem bibiturus similiter facit. Rediens ergo de refectorio vel undecunque, nisi de itinere veniat, si tam tarde occurrit, ut confessionem extra chorum cum aliquo ante *Gloriam* primi psalmi dicere non possit, intrans ex consuetudine, in loco suo cum fratre juxta se superius stante, stando confessionem dicit.

(*vid.*) Sed ut redeam ad superiora: Refectorarius, sub se aliquot fratres habet, qui cum eo omni die post capitulum mensalia in fine uniuscujusque mensæ iterum reclusa ponant. Quo facto revertantur in capitulum; quia nunquam ibi desunt, quando tabula percutitur ad loquendum. (*var.*) Percussa tabula ad cœptum opus redeunt, cochlearia prius cum linteo mundo diligenter terza ponunt, tandem non auferenda, quandiu ante priorem appetit scutella, ponunt et panes; qui si sint aliquantulum combusti, habent ad hoc cultellos, quibus eos radant: ad hoc etiam mappulas, quas prius ad collum suspendunt, ut radendo ipsos panes possint honeste ad pectus reclinare. Ipsi etiam sanguine minutis et ceteris, hac hora reficientibus, debent panem et

A potum et cætera, quæ ad ipsos pertinent, ministrare. Lecto majoris missæ Evangelio, potum per justitias partuntur.

B Verum quidquid tale faciant semper id eavent, ut nullus laicus pro illorum invitatione in refectorio appareat. Quod si duabus vicibus comeditur, post *Benedicamus Domino*, ad vesperos exeuntes, per omnes mensas provident, si quis pane aut potu indiget. Et si quis libram suam totam comedit, et justitiam habilit; et tunc dimidia libra apponitur, et de justitia nihil minuitur; qua et ea vice semper danda est, sed etiam si opus est, augetur. Quia, si aliquando danno non reficiunt, tamen denuo bibere nunquam omittunt. * Si cui de libra sua parum aliquid superfuit id ipsum cœnatum reservatur, et ad quantitatem dimidia augetur, nec alii quidquam minuitur, quantumlibet de ea sumpsisse videatur. Si autem ad hæc peragenda, quæ scripta sunt, ipsi minus sufficiunt, alii fratres a refectorario rogati in adjutorium eorum venire non renunt. Candelabra et candelas a sacrista datas semper debet habere, ut quotiescumque opus est, sive cœnantibus, sive bibentibus accensas possit apponere.

Quotiescumque ad charitatem propinatur, ipse et aliquis adjutor ejus mediolis (146) infundunt. Quorum etiam duo sinapi vel aceto pulmentum cui hoc convenit, condunt. Ad ipsum autem solum pertinet ut scillam pulsset, quæ ad hoc solum in extremitate refectorii pendet (*vn. Var.*) Quam statim post benedictionem generalis semel percudit, ut per hoc fratres admoniti surgant ad propinandum. Hæc scilla pulsatur ad benedictionem potus in quolibet festo capparum vel albarum et tribus diebus Rogationum, * in quolibet quoque anniversario maximo, quod tamen non agitur, (*Var.*) si hujusmodi potus propinatur pro domino abbatे, vel priore de via vel de infirmaria redeunte, vel pro sententia cellarierii, vel si quis alius familiaris charitatem nobis impedit, nisi sit aliquod festum duodecim lectionum. Sed refectorarius stans elevat brachium extensa manu in modum tenentis poculum sic dans signum propinandi. Ad quod fratres omnibus sine expectatione pulsationis potum in propriis pateris afferunt.

Quando autem fratres post nonam operantur, tunc aliter agitur. Nam postquam signo ad vesperos sonante conventus chorum intraverit, et facta oratione cymbalum percussum fuerit, refectorarius præcedens solita vascula cum potu infuso præparat, et fratres ea ipsius rogatu, vel etiam sua sponte, in introitu, secedentes acceperint, cætera solito ordine peragunt. Scire autem debet, quia quoties in præcedenti fratrum prandio ad potum pulsatur, nihilominus in sequenti ministrorum similis pulsatio agitur. Ipse etiam vel adjutor ejus, quando fratres post prandium meridianunt, non omittit ad refectorium redire, ibique his, que ad se pertinent, citius

(145) Qui curam habet refectorii, hoc est loci ubi comedunt monachi.

(146) Vict. dicta supra 156 n.

peractus non moratur dormitum ire. Quando autem A ad alterutram missam albis induuntur in festis sanctorum, quae in Quadragesima occurunt, in vigiliis quinque principalium festivitatibus et quinque Dominicis, id est in prima Adventus Domini, Septuagesimæ, Quadragesimæ, Mediæ, et in Palmis. In aliis vero diebus non nisi dimidie, præter mensam principalem, cooperiuntur, et ita, ut nec scutellæ nec justitiæ super mensalia ponantur.

CAPUT L.

De suspiciendis personis.

* Si qualibet persona cum processione suscipitur, fratres omnes induuntur albis, et nisi a domino abate præcipiatur, nemo unquam, excepto rege, papa, et ipso patre monasterii, in cappis suscipitur. Debet autem providere ostiarius, ne in hora susceptionis nimium sit remotus, quicunque est suspiciendus. Ergo omnibus vestitis et in choro congregatis, qui processione inserviunt ordinate stant ante gradum versi vultibus ad conventum. Sacerdos vel diaconus, qui fert textum Evangelii in medio, et utringue a latere ejus conversi, qui tenent candelabra; qui vero aquam et thuribulum extreimi hinc et inde, et hi omnes debent esse in cappis, sicut et dominus abba, vel, eo absente, prior. Appropinquare autem eo qui suspiciendus est, incipiunt pulsari omnia signa, et mox in exundo procedunt, qui aquam et thuribulum ferunt: quos sequuntur, qui portant candelabra et textum Evangelii inter ipsa candelabra, domino abate eosdem comitante. Post eos incedunt priores eodem ordine, quo solent ad crucem procedere. Tunc, cæteris infra ecclesiam remanentibus, dominus abba cum præfatis processoribus procedit obviam usque ad valvas ecclesie.

Si est papa vel rex, vel Pater monasterii, qui suscipitur, totus conventus usque ad portam Paradisi (147) progreditur, et si est papa vel episcopus flabellum ei datur, quo seipsum aspergit: sin autem, ipse, qui suspicientes aspergit, et incensum per se impositum eidem, cujuscunq; sit ordinis, offert. Deinde textu evangelii deosculato cantuque imposito revertitur processio, domino abate eum, qui suspectus est per manum ducente usque ad tapete quod stratum est ante altare sanctæ Crucis super juncum. Ibi dimissus ab eo, prosternit se ad orationem. Abba autem illic exspectat, donec orationem finiat. Qui vero processione inserviunt, sicut supra ad gradum, ita hic ante altare ordinati consistunt. Finito cantu cessatur a pulsatione, subjungitur unus de his versiculis, qui congruat susceptæ personæ, *protector noster, aspice Deus. Fiat manus tua super nos. Dominus custodiat introitum tuum et exitum. Sacerdotes tui induant justitiam.*

D Redeunt omnes cum silentio in chorum, unusquisque in locum suum; ita ut priores sint proximi

(147) *Porta Paradisi*: Paradisus quadriporticus erat ante basilicam Vaticanam a Constantino M. ædificata, a Simplicio et Symacho Romanis pontificibus. Paninius et Severanus de VII. Urbis ecclesiis, et Paulus de Angelis in notis ad Rom. Canon. Porro ut in Veteri orationali basilice sancti Petri

altari principali. Ultimis autem domino abbatte et eo, A licentia ducit eum in claustrum. Et si non novit nostrum ordinem, prius ei humiliter ostendit de consuetudine nostra, scilicet ut si ei placet, intratur ecclesiam ad limen veniam petat et prosternat se ad orationem, si est dies festus. Adhaeret ei jugiter et monstrat in quibus locis debeat orare, primo ad S. Crucem, in choro ad altare principale, si conventus non est in eo, aut si ecclesia non est clausa, et intus sunt aliqui populares, tantum ad altare, quod est in dextra parte chori, et ad S. Mariam in medio ipsius capellæ. Si tempore quo fratres meridiani eadem causa supervenerit, post nonam introducitur; si vero post completorium ex eadem causa adventus ipsius esse dignoscitur, ea nocte exit B claustrum remanens, in sequenti die ante primam vel alio tempore ante tertiam simili modo oraturus, et versum post singulas horas accepturus introducitur.

Porro si ejusmodi hospes per aliquot tempus in monasterio ex quacunque causa morari voluerit, talis esse potest, ut etiam si abbas sit, non tamen facilis ei concedatur ingressus. Sed quamdiu domino abbati visum fuerit, foris moratur, postea introducitur; prescriptum tamen ordinem orationum propter tam longum adventus et introductionis intervallum non observaturus. Capellanum etsi proprium habeat, prior abbati providet aliud, qui lucernam a camerario acceptam ante eum noctu portet, ex ejus etiam diligentia in ceteris, que ad ordinem pertinent, adjuvet illius ignorantia.

Cum ventum fuerit ad horam refectionis, prior et abbas simul intrant refectionarium, et pari incessu simul progreditur cum illo ad mensam, et priore sedente ad scillan, ipsam sedet ad ejus sinistram, et dat lectori benedictionem. Capellani ejus, qui cum ipso venerunt, si duo sunt, simul sedent sicut et alii hospites, quamvis in choro et ad collationem, prout priori videtur, ab invicem separantur. Sed si plures sunt, quam dictum est, non omnes simul collocantur. At si ea supervenerit hora, qua servitores jam ad reficiendum considerunt, definetur interim a priore per spiritale colloquium, et postquam servitores refecerint, reficit et ipse sedens ad caput alterutrius supremæ tabulæ, comitibus ejus sedentibus juxta se. Quod si tam sero advenerit, ut ante collationem refici non possit, usque post completorium expendet, acceptaque benedictione, in predicto loco sedens reficit, ubi tamen aliis frater eo tempore non sedet reficiens; sed ad finem tabulæ extremæ. Qui etiam, si infra refectionem ministrorum ita advenit, ut cum eis pleniter reficeret nequerit, illis surgentibus ipse nutu præsidentis remanet, et usque dum pertransirent, stat inclinis refectusque versum cum psalmo ante eandem tabulam finit.

Prædictus abbas, si societatem nostram quæsierit, postquam disputatum fuerit in capitulo de ordine, quantum priori videtur, mittit pro eo. Veniens autem in capitulum, tam ipse quam comites ejus (inferiores tamen illo procidentes) petunt veniam

CAPUT LI.

De ostiario, id est custode hospiti.

(ub. var.) Ilospites, qui equitantes adveniunt, monachos quoque et honestiores clericos pedites, uxores etiam villicorum et omnes brevi portatores custos hospiti, qui ex consuetudine est sacerdos, cum omni recipit benignantate. Quidquid opus fuerit, a cellarario queritur, et si forte cellararius non est, queritur a camerario, ut si talis est locus, absque omni excusatione comparetur. Quod si forte cellararius abest, et tale quid est inclusum, quod ad hospitium protinus necessarium est usum, ille vas, in quo sperat illud contineri, pie violentus non dubitat frangere in tali necessitate, ut integritas charitatis per omnia salvetur in exhibenda hospitibus humanitate.

Est etiam consuetudo, si cellarario non est, quod eis apponat, ut in refectionarium ante abbatem vel priorem veniat, et inde signum faciat. Tunc continuo a presidente illi innuitur, ut coram se posita accipiat. Verumtamen studiose cavet, ut nunquam extraneum monachum permittat claustrum intrare, quoque solerter inquisitum habeat ab eo, ad quid veniat, an etiam legatus, sive moraturus adveniat, sed aliquod iter faciens hospitari tantum velit. (ub.) Quod si hoc tantum queritur, sine mora et absque

pro ipsa societate. Qua petita et exoptata societate A cinas elastrum, quiesita licentia, custos hospitii ad surgunt; prior quoque sicut dominus abba, si ades- alterutram missam inducit eos primum in domum set, et totus conventus assurgere et tamdiu stare eleemosynariam, in cellarium, in coquinam, in re- debet, usquequo ipse et socii illius fraternitatem fectorium, in cellam novitiorum, in dormitorium, accipiunt. Quam postquam acceperint, ut est moris, in domum infirmorum. Ubi fratres non loquuntur, cum libro, rogatur ut sedeat, nec permittit ut nee ipse verbum facit. Cavet autem omnino ne amplius veniam petat. Socii vero ejus usque ad quem introducat in elastrum cum calcaribus aut in analogium retrocedentes, ternas petunt venias super solis femoralibus. Quando episcopi, duces, comites, manus et genua contra priorem ad dextram et et aliae magnae astimationis persone superveniunt, ad sinistram, fratribus econtra parumper assur- duo cerei coram eis, donec se in lecto collocent, gendo inclinantibus. Et licet capitulum citius sit jugiter ardent. Alius etiam cereus ibi arsurus per finiendum, tamen et eis designatur locus ad seden- totam noctem non deerit. Quos cereos a sacrista dum. In ecclesia defertur eidem abbati, ut stet juxta quiesitos, custos hospiti administrat. Si vero ad sedile domini abbatis ad dextram sive praesens sit manum illum non invenerit, ipse eos ubicunque ille, sive absens, ut imponat antiphonam, det bene- repertos absque delicti nota accipit. Dat etiam eis- dictionem lectoribus, * et ponat incensum in thuri- dem sacrista lumen arsurum per totam noctem, bulo. Armario autem cavendum est ne, ad lectio- quando aliqui fratres in hospitio dormiunt, sieut nrem, responsorium, evangelium, majorem vel priori sepe contingit, quod veniunt cellis nostris vel novi- missam sine consensu prioris cum admittat; tii, vel alii fratres, ut faciant professionem.

Hospes autem monachus aliquandiu nobiscum commorans lectionem legit, responsoria, privatasque missas canit armario injungente, et si voluerit ad tenendum chorum sibi eum adjungit. Hic idem, si quid contra regulam vel ordinem facere deprehenditur, ut emendet, verbis aliquotiens admonetur, et si non emendaverit, secundum regulam erga eum agitur.

(vñ. var.) Hospes qui commissurus est in refectorio, si est clericus, habitum quoque clericalem, super pellicium scilicet et desuper cappam induit. Adductus ad ostium claustrum exspectat usque dum invitetur, ut dominus abbas, vel eo absente prior ei aquam ad manus preebeat. Qui et praecedit, ut scilicet pulset. Qua auditu custos hospitii inducit hospiem, et si non est episcopus vel abbas, stant usque dum versus finiatur juxta introitum refectorii, hospes erectus, custos inclinatus, sicut et conventus. Finito versu dicit eum sedere ad mensam principalem. * Quo facto ad locum suum pergit, et postquam sedet ante et retro faciat. Si est episcopus, dat benedictionem lectori. Qualisunque fratum sit cibus, hospiti simul cum priore liberaliter est serviendum. Cum autem de mensa fratres surrexerint, custos hospitii novissimus exit cum ipso indecens pedetentim, (vñ.) et psalmum *Laudate cantans*, quem in auditorio hospitum finit, eo modo, quo conventus eum versus absque inclinatione. Similiter erga peregrinos monachos et clericos agitur, excepto quod cum peris suis et sine superpellicieis introducuntur. Nulli autem saeculari laico conceditur in nostro comedere refectorio.

Quandoquinque hospes aliquis commissurus est in eo, prior vel ostiarius debet hoc innotescere referetorio. Si laicus clericis societas datur in capitulo, hi veniam non petunt. (vñ.) Si videre gestiunt offi-

A cinas elastrum, quiesita licentia, custos hospitii ad alterutram missam inducit eos primum in domum eleemosynariam, in cellarium, in coquinam, in re- fectorium, in cellam novitiorum, in dormitorium, in domum infirmorum. Ubi fratres non loquuntur, nee ipse verbum facit. Cavet autem omnino ne quem introducat in elastrum cum calcaribus aut in solis femoralibus. Quando episcopi, duces, comites, et aliae magnae astimationis persone superveniunt, duo cerei coram eis, donec se in lecto collocent, jugiter ardent. Alius etiam cereus ibi arsurus per totam noctem non deerit. Quos cereos a sacrista quiesitos, custos hospiti administrat. Si vero ad manum illum non invenerit, ipse eos ubicunque repertos absque delicti nota accipit. Dat etiam eis- dem sacrista lumen arsurum per totam noctem, quando aliqui fratres in hospitio dormiunt, sieut sepe contingit, quod veniunt cellis nostris vel novi- tii, vel alii fratres, ut faciant professionem.

Priusquam hospits discedant, quotquot jumenta non ferrata habent, ad omnes dat nova ferramenta. Ostium claustrum unaquaque nocte post completorium ab ipso est claudendum, et porta vestibuli ecclesiae, sicut etiam a famulo ejus exterior porta murorum. Et claustrum quidem ante sonitum vel alio tempore ante finitam litaniam nequaquam aperitur. Illud vero ostium auditorii, quod est exterior, firmat ante capitulum, et dum fratres sunt in capitulo, si quis pulsat, ad illud ejus est surgere, signo petita licentia abeundi, ei aperire. Similiter in meridie

B ostium claustrum per eum firmatur, sed non priusquam ministrorum refectio finiatur.

CAPUT LII.

De eleemosynario.

(vñ.) Quemadmodum a custode hospitii recipiuntur omnes, qui faciunt iter equitando, eodem modo quotquot pedites vadunt, ab eleemosynario, qui est sacerdos, sunt recipiendi; exceptis uxoribus villorum et legatis, qui breves apportant, omnibus quoque monachis et honestioribus clericis, quos omnes, ut supradictum est, etiam si pedites veniunt, custos hospitii colligit. At si aliquos forte in comitatu suo caballos aut asinos habuerint, * custos hospitii caballos cum totidem hominibus suscipit et D procurat; et eleemosynarius asinos (nisi forte cum eis aliquid pro charitate conferatur monasterio; tunc enim eos suscipit custos hospitii cum totidem hominibus procurandos). Ut autem habeat eleemosynarius unde his et caeteris, qui ad se pertinent, necessaria provideat, constitutum est, ut exceptis decimis, que ex instituto canonum dantur ad singulas ecclesias, in quarum terminis sita sunt possessiones nostrae, omnium earum rerum, que ad monasterium atque in usus nostros undecunque deferuntur, decimas dentur eleemosynario, videlicet frugum, vini, olei, leguminum, pomorum, olerum, piscium, animalium, vasorum, vestium, denariorum, auri et argenti, et ferri vel eujustilibet metalli, feni,

quod in obedientia cellararii nascitur, vel tantumdem A jejunii non lavet, dat tamen libram et justitiam cum pratorum. Qui etiam cellararius annis singulis in nativitate S. Mariæ, plastrum unum pro feni decima, vel unum solidum...

Postremo totum decimatur quidquid infra cellam nascitur, nutritur, vel opere manuum conficitur, quidquid de foris vel possessionibus nostris defertur, quidquid noviti ad conversionem venientes attulerint. Ex quibus tamen rebus ad ipsos vestidendos, si monachus futurus est pretium triginta solidorum, si de exterioribus fratibus futurus est, pretium unius talenti, a camerario sine decima excepitur. Ea tamen tantum non decimatur, quæ pecunia vel alii rebus prius decimatis, coemuntur et quidquid cibi vel potus, lacte, caseis, ovis, lana, melle et cera, vel cateris similibus percipitur ex animalibus prius decimatis, et quidquid cibi vel potus ex annona prius decimata conficitur.

Excipiuntur etiam vasa, pallia, vestes, cera; thus, pecunia quoque quæ ex censu ad ecclesiam speculatoris persolvitur, et quæcumque alia in ministerium ecclesiae deputantur. Si quid tamen ex his vel ex aliis rebus ecclesiasticis in usus fratrum venumdatur, ipsa pecunia decimatur. Ea vero, quæ ad altaria offeruntur, si ad cibum vel potum pertinent, cellarario consignantur, exceptis panibus non integris, qui, ut supra dictum est, eleemosynario dantur. (ud. var.) Super hæc omnia de reliquiis ciborum, quæ supersunt fratibus ad prandium vel ad cenam in reectorio vel in infirmeria comedentibus (excepta carne, quæ infirmis pro reparatione ministratur) datur quotidie eleemosynario dimidia pars pulmentorum, (var.) quæ tamen pregustata tolluntur, et quidquid panis minus quadrante unicuique comedenti superuerit.

In omnibus quoque feriis sextis adventus Domini, et quadragesimæ, et in vigiliis quinque festivitatum id est Ascensionis Domini, Pentecostes, apostolorum Petri et Pauli, Assumptionis S. Mariæ, et Omníum Sanctorum. Reliquias panis ex toto in parasceve, et eo die, quo aliquis nostrorum fratrum (qui tamen monachus fuerit) apud nos sepelitur, quidquid panis et pulmentorum, et ad seram potus residuum fuerit. Quæ sepultura, si forte in aliquo predicatorum diem evenerit, quod pro jejunio dandum fuerat, alia die instaurabitur. Præbenda (148) quoque integra datur per triginta dies, sive monachus fuerit, sive de exterioribus fratibus. In anniversario quoque, sed monachi tautum.

Tot quoque in anno triginta præbenda dantur eleemosynario pro familiaribus defunctis, scilicet in Quadragesima post Nativitatem apostolorum Petri et Pauli, et post festivitatem Omníum Sanctorum. Mandatum trium pauperum, et si per totum annum non geratur a fratibus, tamen eleemosyna remanet nunquam. Famulus enim eleemosynarii, licet pedes eorum a vigilia omnium sanctorum usque ad caput

A jejunii non lavet, dat tamen libram et justitiam cum aliquo edulio, sicut per totum annum, et libram de tali pane, qualem habent fratres in refectorio. Quando reliquie panis in refectorio dantur ad eleemosynam, tunc ipse eleemosynarius in sequenti die in infirmeria infra priorem missam cum famulo suo venit, et quod pridie infirmis de pane et potu superfuit, ad opus pauperum accipit.

Quotidie, si est litteratus, lectorem vel armarium interrogat, quot nomina defunctorum fratrum ea die pronuntiata sint in capitulo, ut ipse quoque pro de-vitanda erroris et oblivionis negligientia totidein præbendas scribat in tabula jugiter ad hoc pendente ante cellarium; * et si forte cellararius eas die ipsa ex integrō dare non potest, deletis hiis, quæ jam B accepit, cetera quæ alia vice recepturæ est, stare permittit.

Hæc autem eleemosynarii ex obedientia sua ad-ministrat. Omnes subterraneos aquæ ductus et munidicale, cum opus fuerit, facit purgari, subitus lavatoriai sordes auferri, subitus mortariolum illud, super quod humidi cibi in refectorio refunduntur, arenam propter fetorem mitti, lapides et ejusmodi in-utilia de claustro projici. Ipse quoque debet procurare, ne aqua per necessarias fratrum ductilis aliquando desit, et ideo in æstate, cum pro scicitate aqua minuitur, facit clausas fieri frequenter, ut aliquantis per retenta majori impetu veniat. Fenum quoque molle secundo abscissum de pratō, ad easdem necessarias accommodare debet, et ad hoc non modicum: habet et herbas, quæ in claustro crescunt. Quod si fenuni habere non potest, ligneas astulae a fratibus portantur. Vascula ad recipiendum sanguinem minuendorum providet, et cum aliquis minorer altera die infra matutinalem missam in foaveam ad hoc solum factam eundem sanguinem infundi facit. Juncus et in ecclesiam et in claustro per eum est providendus. Septem enim vicibus per annum scopari facit ecclesiam, et capellam S. Mariæ cum reliquis capellis, claustrum, cellam novitorum, infirmeriam, refectorium, totumque junco recenis acquisito contegi pavimentuin: id est in Nativitate Domini, ad Pascha, ad Pentecosten, ad Nativitatein S. Joannis, ad Assumptionem S. Mariæ, et Omníum Sanctorum. Sed et in cunctis festivitatibus, in quibus duo et duo cantamus responsoria, totam ecclesiam, capellam S. Mariæ, et totum claustrum con-spergit junco. In festis vero, quæ in cappis vel albis aguntur, seu omnes Dominicæ Sexagesimæ, per ecclesias, et ab ostio majoris ecclesie usque ad introitum capituli, et in medio ejus et ubique necesse est, non negligit juncum spargere, et hoc sive bis, sive semel comedatur, infra prandium debet facere; sed nihil omnino in claustro loquitur, quin juncus vel aliud quid de obedientia sua aliis silentibus administratur.

Non negligit etiam mattas in ecclesia, in claustro,

(148) *Præbenda* cibi ac potus portio diurna, quæ monacho præbetur.

in capitulo quoque, ac refectorio, super sedilia in A imbecilliores, depositis sedialibus super ea inter vigilia Omnia Sanctorum expandendas, et scopas, quibus mundentur canales, aedes necessariarum, regularis coquina, et lavatorium providere. Providet quoque in refectorium cophinos ad recipiendas panis reliquias. Ramusculos frondium ad abigendas in aestate muscas, scutellas et flabella ad abstergendas micas, et quotiescumque opus est in claustro, in dormitorio, in cella novitiorum facit auferri aranearum telas.

In die sancto Pentecostes infra hymnum *Veni, Creator*, ad tertiam tot pauperes pane et carne et vino si habetur, debet reficere, quot fratres in monasterio tunc novit esse. Providet quoque ut lumina in dormitorio, in infirmeria, in cellario, in cella novitiorum preparantur, quorum lucernas de singulis locis quotiescumque opus est, famulus ejus, ipso precedente, infra priorem missam debet asportare, et adipe a camerario accepto impletas et ad accendendum preparatas reportare.

Ipsius providentia foduntur omnium, in loco sepeliendorum, tam fratrum quam exteriorum sepulchra; sed ad solam pauperum et peregrinorum et aliorum, qui in eleemosynaria moriuntur, sepulturam, ipse ligna providet ceteris omnibus villa decanus. Hoc est etiam, quod nequaquam omittit, quin semel in septimana totam villam perlustraret, querens sicubip a pauper aliquis jaceat ægrotus, * et si masculus est, visitaturs intrat: si femina, stat ad ostium, et famulum suum mittit ad eam cum pane et vino, et cum aliis hujusmodi speciebus, quas meliores potuerit invenire.

CAPUT LIII.

De his, qui cursum regularem ad S. Mariam audiunt.

* Quibus conceditur regularem cursum audire ad S. Mariam sicut diversam illuc eundi habent causam, ita quoque dissimiliter ordinis ibidem observant regulam. Nam exceptis infirmis, qui quandiu infirmantur, tandem etiam a conventu sequentur, ceteri, quibus hoc conceditur, in tres partes sunt divisi, qui tam per omnia de cetero intersunt conventui, cellarius scilicet, camerarius, granatarius, decanus villa, ostiarius, infirmarius, et qui praest operi clementiarum; et hi interdum, qui præ nimio divinae servitutis labore exhausti, nullum choro auxilium possunt conferre in cantando; insuper et hi, qui præ aliqua debilitate intra vel extra chorum consuetudinaliter nequeunt manere sedendo aut stando. Ergo hi omnes quando ad nocturnos scilla pulsatur in ecclesiam S. Mariae convenienter in eam partem regionis secedunt, cui et in choro deputati sunt, et singuli pro modo ordinum eligunt sibi etiam, sive sedeant, sive procumbant, loca orationis: et hoc isto modo.

Si est festum duodecim lectionum, qui sunt firmiores super misericordias sedilium (149); qui vero

A imbecilliores, depositis sedialibus super ea inter orandum jacent. Quod si adhuc aliqui supersunt, in medio super pavimentum in genna et cubitos cadunt. Tandis igitur omnes in eodem loco orationis tenent modum, sive successionum ad levam, et ad dextram vicissitudine, quoque secundæ pulsationis audierint sonum. Tunc pariter surgentes signant se, et ad neutram lateris se moventes ante et retro faciunt. Quisquis eorum his orationibus non interfuerit, veniam in capitulo propter hoc non petit. Percantatis itaque sedendo psalmis, qui nocturnos præcedunt ad pulsationem duorum signorum consurgunt et primordia nocturnorum usque ad finem hymni, qui psalmum *Venite* subsequitur ita stans venerantur; nisi qui membrorum debilitate adeo, ut stare nequeant, prægravantur. Hanc etiam standi venerationem ad capitulum eorumdem nocturnorum; ad initium quoque et capitulum atque ad hymnum matutinorum singularumque horarum, sed præcipue, ad *Te Deum laudamus*, ad *Quicunque vult*, ad *Benedictus* quoque ac *Magnificat*, quisque observat, nisi quem talis (ut dictum est) infirmitas gravet.

In decantatione vero usque in finem nocturnorum et matutinorum et post expletionem ceterarum horarum, qui aliquod patitur gravamen, non reprehenditur quoconque modo sedens faciat sibi relevamen: v. g. Si sedens super pavimentum ad formas, ad scamnum, vel ad aliud se acclinat sustentaculam, si crura protendit, vel contrahit. Nocturnis igitur et matutinis, ceterisque, quæ canenda sunt, finitis, sive sit tempus aëstatis sive hyemis, infirmis se collocaantibus, fratres præ nimio Dei servitutis labore exhausti, obedientiarii quoque prædicti se cum licentia recollocant; camerario prædicto, ut ad hoc in infirmeria aut in cella novitiorum lectos habeant: quibus tamen non conceditur pro aliqua infirmitate super culcitram dormire, neque alicui, qui conventum potest tenere. Ceteri autem, qui bujus quidem indulgentiae non sunt indiget, sed tamen tali (ut prædictum est) ratione vel sua ipsorum petitione vel spontanea abbatis sive prioris compassionie illic deputati, licet a conventu sint interim segregati, ipsum tamen taliter debent imitari, ut si ille ex consuetudine debet se recollocare, isti nullo modo absque licentia hoc præsumant anticipare, nec prorsus quidquam in lectis post matutinos dormire, si conventus ordo prohibet dormitum redire. Nam interim in ecclesia S. Mariae considentes conventum cum processione veniente, illi dantes locum, vel in dormitorium vel in claustrum secedunt infirmorum. Quo exente, si tale est tempus, iterum redeentes ibidem intervallum et residuum noctis transigunt spatium. Diurnas quoque omnes horas ibi, exceptis obedientiariis, et qui tales sunt, qui in choro interessere possunt, audiunt, nisi qui infirmi refectionem

(149) Vide notam cap. 29, libri 1.

præveniunt. Ad quarum tamen singularum, nisi pri-
mæ pulsationem, ipsi cum conventu, cui tuuc semper
intersunt, eam, quæ casdem præcedit, orationem, ante chorum faciunt.

Interdum autem evenit ut interim, dum eisdem infirmis missa canitur, ad primam, vel alio tempore ad tertianam pulsetur. Tunc, dimiso signo, omnes, absque infirmis cæterisque eandem missam audiuntibus, ante et retro faciunt, et signo crucis se muniunt, sed tamen quounque finita sit missa, horam instantem canere differunt. Quia finita, tam infirmi quam cæteri, qui missam eandem audierunt ante et retro facientes seque signantes, omnes pariter eandem horam cantant. Ergo percantatis horis nullus nisi pro magra necessitate presumit prius exire de ecclesia, quam instans hora in choro fuerit finita nisi accepturus benedictionem. Quod si quis eorum ad aliquam illuc post *Gloriam* primi psalmi ocurrat, procurat, si est litteratus ut in minorem chorum, vel si est illitteratus, ante chorum ante idem *Gloria* venire possit. Quod si et hoc non poterit, ad gradum venit. Inde consuetudinaliter recedens, cæteris, quæ sequuntur, ita (ut alibi plenius est dictum) peractis, extra secedit. Verum si quis obedientiarius aliquid operis tam longe a cella operatus fuerit, ut ad horam regularem occurrere non possit, is eam ubi operatur, cantabit: cæteri omnes auditio signo mox ad ecclesiam, cui deputati sunt, occurruunt. Quicunque vero de itinerantibus finita hora adveniunt, ad ecclesiam S. Mariae ex usu eandem horam canere vel audire possunt. Missam autem priorem et majorem, sicut et illam horam, quam infirmi ante prandium cantant, ante chorum, vel in minori choro debent audire; Vesperos quoque in diebus Quadragesimæ, excepto solo cellerario.

At si aliquando contigerit aliquem obedientiariorum collegio domini abbatis vel prioris jussu interesse, hic supradictam horam cum eodem potest audire, illo tamen præcipiente. Verum si qui intersupradictos tantæ valetudinis sentiuntur, ut cæteris in audiendo cantu aliquod adjutorium possint conferre, non solum ad utramque missam in alterutrum chorum intrare permittuntur, sed etiam si non intraverint, proinde corripiuntur.

Obedientiariorum aliquis, si voluerit, missam, que infirmis mane cantatur, audit: aliqui eorumdem alibi audiunt ubi privatum canitur. In festis autem duodecim lectionum iidem obedientiarii, et cæteri prædicti, qui possunt et volunt, ad majorem ecclesiam veniunt, et si litterati sunt, alterutrum chorum intrare: sin autem, ante chorum, ad utrosque vesperos, ad matutinos quoque et cæteras horas remauere possunt. Porro si eadem festa cum alibi et processione celebrantur, omnes, quos infirmitas non impedit, albis induuntur. Quod tunc quando processio non agitur, ab eis, qui inter eos illitterati sunt, non exigitur. Cæterum in illa processione, cui albati intersunt cum cæteris (si tamen

A loca intra chorum se habere sperant) introeunt, in illa vero, quæ sine albis agitur, ante chorum divertunt.

Quicunque præter obedientiarios illitteratos regularem cursum ad S. Mariam audiunt, quotiescumque fratres communiter albis induuntur, nullo modo id ipsum aliquando omittere presumunt, sed albati ante tertiam, instanti officio cum cæteris intersunt; nisi talis eis infirmitas tunc immineat, quæ eos eidem omnino interesse præpediat; sed nec tunc sine licentia omittere audent. Nulli sacerdotum, qui ad predictam capellam jugiter horis intersunt, licet majorem missam cantare, neque priorem, nisi interdan in duodecim lectionibus, quin eadem prior missa post capitulum statim nulla hora eam præcedente canitur. Si quis pro concessa gratia horas ibidem audiens pro infirmitate aliquandiu in infirmary quiescere jesus fuerit, candem missam cum pristina licentia habebit, cum redierit, si dominus abba ei concessit, et si nondum convaluit. Hanc autem licentiam nullus, nisi dominus abba potest in perpetuum dare.

CAPUT LIV.

De capellano S. Mariz.

* Capellans Sanctæ Mariæ ad sinistrum chorum ecclesie in parte occidentali semper stat ad parientes, non tamen summo loco; nisi cæteros illic stantes in ordine præcellat. Infirmi autem sicut et alii in eo stant choro, quo in majori ecclesia est statio. Juvenes vero in custodia positi, ante formam stant, ut ab omnibus videri possint. Quod si opus esse viderit, idem capellanus tam infirmos quam alios, qui ibi sunt, ad utrumque chorum videre competenter poterit.

Matutinum aliasque horas regulares sonaliter cantat, quas tamen non ante incipit, quam in choro inceptas esse cognoverit; excepto a Septuagesima usque ad Pascha: tunc enim dimissa scilla ante nocturnos statim orationem finit, et psalmodianum incipit, postea sine mora nocturnos subjungit. Quibus finitis cum psalmis familiaribus matutinum de omnibus sanctis, de Sancta Maria, pro defunctis inserit, sicut et per totam hyemem facit. Deinde oratione facta regulares matutinos imponit. Cætera

Dita ordinat, ut psalmi familiares ad primam pertinentes cum septem psalmis et litanie ante primam cantentur. Librum in quo ad matutinum legendum est, allicui porrigit, quem ad hoc idoneum novit. Responsoria a quovis fratre in hoc magis sciole sunt canenda. Quem hoc oportet scire, quod horam canendi tempestive surgendo anticipare debet. Sed finito responsorio, vel etiam invitatorio ante et retro non facit. Versus autem et brevia responsoria, lectiones quoque de S. Maria, et ad officium defunctorum cum responsoriis stando legit et cantat juvenis, si quis adest.

Ergo capellanus idem tempore hyemali finitis infirmorum matutinis, cæteris quoque, quæ sequuntur appendiciis, primam adjungit, licet sepiissime non

modica pars noctis adhuc supersit : et quia nunquam post matutinum ad lectum causa quiescendi absque licentia redit, nisi conventus id ipsum fecerit, in eadem ecclesia moratur quounque processio illuc agatur. Tunc quidem exiens ante capellam versus claustrum infirmorum, vel in ipsam infirmary, tandi ibi exspectat, usque dum conventus dormitorium ascendet. Quod si tempus non est, quo conventus dormire post matutinos debeat, ipse in eadem capella, quandiu et cæteri, exspectat.

Ad eundem quoque pertinet, ut infirmis quotidie missam summo mane cantet; in duodecim lectionibus et in vigilia, et in quatuor temporum jejuniis, et in Quadragesima, semper de die; aliis vero diebus pro defunctis, vel quam voluerit. Et si in aliquo jejuniū die duodecim lectiones aguntur, tunc de ipso B jejuniō missam ibi cantat. Ad quamlibet missam non legit cantum, sicut ad alias privatas missas, sed cantat. Quæque ad missam sibi necessaria omnia illuc habet jugiter reposita; vinum et aqua etiam in nocte ibi nunquam decerit, ut si quis fuerit ad communicandum infirmum... in promptu habeatur.

Si aliquando contigerit, ut prima solito citius pulsanda sit, imo quoties voluerit, ante sonitum se levat, ubiunque dormiat, et mox lotis manibus ad lavatorium fratrum factaque oratione, priusquam prima pulsetur, alba stolaque induitur. Nam si stolam ante pulsationem primæ non induerit, tunc absque licentia non cantabit, sed missō adjutore suo licentiam petit. Ad ceteras etiam horas suo in tempore decantandas non deerit, excepto, cum propter festum aliquod alba vel cappa induitus conventui interfuerit; tunc ipsi perse tertiam et sextam quoque cantabunt; sicut etiam tunc faciunt, si quando ille, casu aliquo impeditus, in tempore illuc non venerit.

* Debet quoque ipse quotidie ad utramque missam esse in alterutro choro, excepto si infirmis eisdem infra majorem missam sextam, vel in Quadragesima vesperos cantare debet. Ad quam tamen postea in choro vel ante chorum non deerit, si necessitas aliqua non supervenerit. Illum etiam scire oportet, quod in die Nativitatis Domini, et in ejus octava, et in festivitate Omnium Sanctorum, cursus quotidianus de S. Maria recitandus est, quodque semper uno eodem modo sit canendus; nisi in Adventu Domini, et infra Natalitium ipsius; a tunc enim D cantus eidem tempori congruus de ea canitur, et quod in duodecim lectionibus ad matutinum ejusdem cursus, hymnus *Te Deum laudamus* non est prætermittendus; et quod post *Verba mea anniversalis* oratio quotidie sicut et in conventu, ab illo est dicenda. Item si quando pro tribulatione tres psalmi, id est, *Domine, quid multiplicasti. Deus noster refugium. Ad te levavi*: post capitulum sunt cantandi, hi et ab infirmis non sunt negligendi; quin eos post regularem horam, quæ capitulum antecedat, prostrati, si talis est dies, et ipsi cantent. Atamen si quando *Verba mea* post capitulum pro aliquo defuncto, cuius brevis in ipso capitulo præsentatur,

A sunt canendi, horas non cantant infirmi, neque psalterium in paraseeve. Præterea quotiescumque regulare jejuniun agitur, et ab Idibus Septembribus usque ad Kalendas Novebris, a Septuagesima quoque usque in Quadragesimam, finitis vesperis infirmorum, antequam ad conendum egrediantur, officium defunctorum agere non moratur. Debet etiam cantare, *Placebo Domino*, in secunda vespera duodecim lectionum, quando in crastino commemoratio alicujus defuncti maxima ritu agenda est. Si versus vel psalms aliquis in regularibus horis ad S. Mariam prætermittentur, propter hoc ipse capellanus et alii, qui ad capitulum veniunt, si se in hoc deliquesce cognoscunt, veniam petunt.

CAPUT LV.

De infirmariis, sive infirmis.

(v. var.) Infirmarius, qui sacerdos debet esse, ad obsequium infirmorum separatum habet coquum et coquinam. Et ipse quoque quotidie a camerario querit, quod opus habuerit, ut quod infirmis ad refectionem est præparandum, tempestive præparetur. * Infirmi autem, quamvis quotidie missam quam prædictus capellanus eis cantat, audiunt, ad matutinum tamen semper commorantur usque dum oratio prima post communionem finiatur. Ad quam missam, cum intraverint ecclesiam, ab eo, qui inter eos prior est (si tamen est litteratus) aqua benedicta asperguntur, licet etiam diluculo ad capellam sint aspersi. Postquam omnes considerint, in eorum arbitrio est utrum illuc cooperio an nudato capite sedent, similiter et ad S. Mariam. Ibi quoque si quis adeo debilis est, super juncum, qui talibus in modum lectisternii jugiter illuc ab armario vel ejus adjutore præparatus jacet, pellicio capiti superposito pausare potest.

Sciendum tamen, quia, qua die radendum, seu radendi sunt, ad matutinalem missam non veniunt, sed interim raduntur: raduntur autem pridie, ut supra dictum est, quam conventus; si forte hoc festum aliquod vel defunctus non impedit; et ad hoc singulatim rasoria et linteae ab infirmario servantur, que etiam a famulo acountur, et in tempore rasuras ab eodem rasoribus distribuuntur. In die, qua fratres communiter in claustro raduntur, post percussionem tabulæ usque dum psalmodia incipiatur, infirmi etiam loquuntur. At quotiescumque conventus duabus vicibus comedenter, vel universale jejuniun persolverit, tunc qui in lecto non jacuerint, non omittunt ad majorem missam interesse, (v. b.) usque dum Evangelium sit lectum, et tunc recedunt ad S. Mariam, ut cantent sextam, nec ulterius prandere morantur, nisi in die sancto paracese, * tunc enim usque ad finem officii ibi persistunt, et discalciati. (v. b.) Si autem conventus usque ad nonam jejunaverit, ipsi post capitulum, vel si capitulum est, ante tertiam, et ab Idibus Septembribus usque ad Kalendas Octobris post tertiam stantes, cantant sextam premissa oratione, et ad eandem orationem, sicut etiam ad quamlibet, si tempus est

procumbendi, qui tantæ non sunt infirmatis, super formas procumbunt, et ante et retro faciunt. Qui vero adeo infirmi sunt, sedendo tantum signacula crucis se munient, finitaque hora se reficiunt.

In duodecim lectionibus quotidie, moxut sonitum audiunt, se levantes et aqua benedicta aspergentes ad S. Mariam veniunt, orationem tantum unam stando, vel qui adeo sunt invalidi, sedendo aut in privatis diebus, in quibus sonitus agitur, procedendo peragunt. (vp.) Nunquam meridianum diutius, quam et conventus, Ad prandium vero habent tria fercula, ad cœnam unum. Et ad cœnam quidem in monasterio post vesperas dicto *Benedicamus Domino* accedere omni tempore sic accelerant, * ut non sit necesse ulla vice collationem supersedere. Nam mox ut vesperos percantant, infirmarius assumptis famulis, et si opus est, adjutore suo ad coquinam festinat, ut qua illis in cibum sunt necessaria, tempestive afferat.

Quod si mandatum est agendum, finitis vesperis et cæteris, que sequuntur appenditiis, ut abluant pedes eorum, ire non differunt; quod tamen in Quadragesima post prandium faciunt; quotidie vero prædicto tempore, qui nolunt, cocturas suas prævident, vel ad necessarias vadunt, ut cum ille reveritur reficere non morentur.

(vp.) Qui absque coniectione carnis morantur in domo infirmorum, nec sunt hujus valetudinis, ut cum aliis in refectorio comedere possint, eisdem reficiunt momentis. In Quadragesima vero omnes infirmi post Evangelium statim vesperos cantant et sine mora ad mensam accidunt. Nam post nonam psalmum *Deus auribus nostris*, cantabunt. Extra Quadragesimam, si eveniter generale jejunium, ut in quatuor temporibus, (rar.) item post Evangelium majoris missæ cantant nonam et reficiunt.

Tales sunt aliquando infirmi, qui amplius non exuent de infirmitate, et his, si tamen convaluerint, conceditur, ut mane sedeant in conventu, ad matutinalem missam in suo ordine offerant, ad capitulo veniant, et tamen cum aliis infirmis comedant et radant, et ut diurnales calceos non induant, neque culettellos secum portent. * Hi nimur semper ad Sanctam Mariam corpus Domini accipiunt, nisi in paraseeve: tunc enim in majori ecclesia, sicut alii consuetudinaliter communicant. Illi vero, qui illic vel gratia repausationis ad tempus morantur, vel carnis coniectione recreantur, nisi de maximis quinque festivitatibus aliqua superveniat, communione simul et confessione privantur. Tunc namque infirmario sive capellano S. Mariæ infirmitaria quisque ante lectum suum confitetur. Nam propter hoc tam in dominicis quam in prædictis festis duas vel quotquot res exigit, ibidem consecrantur oblate.

(vp.) Si vero manifeste tanta est alicujus infirmitas, que non multum impedit virtutem jejunii, ut est amissio aut orbitas oculorum, conventu semel comedente, ipse quoque semel comedere non prohibetur, * qui et interim, dum alii infirmi reficiunt-

A tur, in ecclesia S. Mariæ moratur, finitoque majoris missæ Evangelio reficitur. Quod si bis comedere habuerit, postquam ad hoc per infirarium a priore licentiam acceperit, deinceps quoties vult cum aliis reficit.

(vp.) Sed ut redeam ad infirarium: ad nocturnos factis orationibus accipit absconsam, et circuit lecta omnium infirmorum, ut videat, si quis eorum nondum surrexit et propter quid remanserit. Inde reversus ad capellam tam infirmos quam bene habentes ibi perlustrat, et si quem dormientem invenierit, illum excitat in muro vel iu forma absconsam trahendo. Eadem circatio nihilominus fiet secundo nocturno pene finito et infra matutinales laudes ad ultimum psalmum. Ad eum quoque pertinet, ut, B si quis de lecto surgere non potest, summo diluculo cum cellerario veniat (sicut et in alio loco jam prædicti) ut cum eo concordet, quid ad ejus præparetur recreationem.

CAPUT LVI.

Quo ordine infirmo in lecto jacenti cursus cantetur.

* Pro hujusmodi infirmo designabit prior unum vel duos ex eis, quibus concessum est regularem cursum ad S. Mariam audire, qui illi cantent horas, quandiu illis videtur; quorum alter sit sacerdos aut diaconus, propterea que in duodecim lectionibus ibi legenda sunt. Quod si tales ibi non inveniuntur, duos fratres aliquantulum provectiones, qui illi per totam hebdomadam regulares horas cantent, C unoquoque sabbato deputandi sunt a priore, admonente super hoc ipsum infirmario. Qui videlicet fratres tempora ad hoc statuta diligenter debent observare, scilicet ut in privatis noctibus tam in hyeme quam æstate secundo nocturno cum sua collecta finito, in duodecimi vero lectionibus dicto hymno. *Te decet laus*, cum collecta sequente, ante et retro facientes illuc venire non tardent, qui cursu regulari indirectum percantato ad S. Mariam conventui se jungere debent, si fieri potest. Ad reliquas vero horas de choro non exuent, nisi post *Benedicamus Domino*: Completorium ab eis tamen excipitur; quia infirmarius procurat, ut ab aliquo infirmorum ibi cantetur. Quod qui cantaverit, cuiusus cunque sit ordinis, etiam benedictionem adjungit.

D Prædicti autem fratres in duodecim lectionibus in æstate quoque tota et in octavia tertiam una cum prima eidem infirmo, propter anticipandum prandium, cantant. Tempore etiam hyemali quotiescunque intervallum agitur, primam matutinis, singulis autem diebus, cum semel reficitur, nisi quando fratres meridianuntur, nonam sextæadjungunt. Si aliquis infirmus est, qui in lecto non jacet, et tamen jejunare non valet, tertiam, si est litteratus, per seipsum cantat; sin autem, ab infirmo aliquo (quod et cuilibet eorum tardius ad capellam venienti, licetum est) ansulcat, et prandere diutius non tardat, si tamen ab infirmario licentiam acceperat. At si pro alicujus morbi remedio tale quid sumere necesse

habuerit, tunc pro hac re tertiam, si visum fuerit, non expectabit.

CAPUT LVII.

Item de infirmario, seu infirmis.

(vp.) Ad boram competentem infirmarius pergit ad coquinam officii sui, ut focum faciat, et quæ paranda sunt, præparet. Ad horam refectionis infirmi statim ad lavatorium, quod est in claustro eorum diverentes, et qui volunt in cote, quæ in catena ibidem jugiter pendet, cultros suos acount, * sicutque singuli ad mensas singulas recedunt. Si qui sunt, qui carnis vescuntur, ab aliis separatis conseedere præcipiuntur. Nam ne propter diversas infirmitates suas ab invicem graventur, in diversis domibus sub uno ædificio cohærentibus sequestrati commorantur. Una autem domus ad hoc singulariter est deputata, ut famuli, qui infirmis obsequuntur, in ea dormiant, comedant, scutellas abluant, aquam, qua defuncti lavantur, calefacient et fratrum coctiones faciant. Est enim ibi quidam locus in medio patens, sed undique circumiectus, in quo solent fratres sanguinem minuere, cocturas suas videre, item quibus opus est, tibias infirmantes aqua frigida lavare et ungere.

(vp.) (var.) Fercula, quæ infirmis apponenda sunt, tam his, qui carnis refectionem habent, quam qui ea carent, ipse infirmarius cum adjutoribus suis apporat et apponit; famuli quoque similiter appoant, sed non apponunt. * Cum hujusmodi appositio incipitur, vel ipsis infirmis vel infirmario *Benedicite* pronuntiante, benedictio super cibum agitur. Qui lectionem ante cibum incœperit, ipse eam post cibum finit. In quolibet duodecim lectionum festo de ipso festo aliquid ibi legitur. Quod si aliquis forte inter benedicendum defuerit, et postea supervenerit, quæ cum aliis diceret aliquo adjuvante, ipse etiam, sed suppressius implebit.

Nullus eorum in sola cuculla et pellicio ad manducandum sedere, nec in lecto quidquam loqui præsumit, excepto eo, qui tanta infirmitate gravatur, ut propter hanc etiam in lecto sedendo comedere cogatur. Nulli eorum de cibo vel potu famulo aliqui quidquam impendere licet. Inter comedendum, si generale vel pulmentum datur, benedictione non privatur. Si quando carne reficientes a carne abstinent, eudem modum benedicendi observant. D Quandocunque fratres in refectorio generaliter pietantiam habent, infirmi quoque eadem non carent. Si interim dum ad mensam sederent brevis aliquis defuncti affertur et tabula ad convocabdos fratres percutitur, inde non surgunt; sed postea idem officium cum tribus lectionibus peragunt. Nullus eorum debet surgere de mensa, nisi pro summa necessitate, nec mappulam suam plicare, quandiu ibi quilibet, etiam minimus, comedenter. Finita refectione, si quis adeo infirmi non sunt, surgentes versum incipiunt, (vp.) quem tamén finito psalmo ad *Gloriam* residendo finiunt; sed ante et retro non faciunt. Quod comedentibus supererit, si hujus est

A quantitatibus, infirmarius servandum reponit. Habet armariolum, in quo talia recondit, et candelas et poma raroque aut nunquam defuerit in eo piper, cinamomum, gingibrum, aliaeque radices, quæ sunt salubres, nt sit semper in promptu, quod valeat infirmo fortassis, ut aliquando contigerit, subitanæ passione percuso dare vel si expedit, ut pigmentum ei conficiatur, * camerarius non invitus præbet infirmario hujusmodi facultatem. Habet etiam celarium, in quo potus, qui supererit, mensalia quoque et reliqua hujusmodi sunt reservanda. Famulis autem, qui infirmis obsequuntur, de reliquis ciborum pietantiam impedit. De reliquo reddit panem et carnem cellario; sed in his diebus panem elemosynario, quando ei datur et in refectorio; et si quid est de carne ut tale quid honeste possit redhiberi, eis reservatur.

vp. (var.). Quod si dominus abba vel prior sunt in infirmeria et si communem refectionem propter eos omiserit, hoc non notatur. Post completorium attendit, ut aqua benedicta aut per se, aut per fratrem aliquem illuc dormientem per onnes lectos infirmorum aspergatur, exceptis dominicis diebus. Et cum hora fuerit, ut onnes jam se debeant collocasse, ipse vel adjutor ejus cum absconsa diligenter necessaria perlustrat. * Quod autem unusquisque illorum in die, quotiens opus fuerit, et post collationem licenter bibere possit, dicere non expedit, cum infirmis hujusmodi lex posita non sit. Unde etiam infirmarius post completorium aliquot justitias cum potu in promptu poni procurat, ut quisque eorum sitim patiens etiam in nocte extinguere valeat. Quem tamen oportet scire, quod apud semetipsum tantum tunc temporis debet potum benedicere.

Eidem quoque infirmario est observandum, ne quid loquatur in tempore silentii cum aliquo infirmo, nisi quod ab utroque vicissim insinuari non valet per signum, excepto, quem talis infirmitas gravat, quod præ ipsa ægritudine observare non valeat. Nulli valde etiam infirmitantibusque licentia culcitram supponit, et tamen cuilibet jejunare non valenti, ut alios preveniat prandendo, concedit. Infirmis quoque nequaquam conceditur, ut in tempore silentii, et maxime inter comedendum ad se invicem aliquid loquantur; sed cum infirmario tunc temporis, eo, quo prefatum est, ordine absque licentia, quæ sunt necessaria loqui non prohibentur. Ipsi etiam in capite jejunii non nudis pedibus cineres accipiunt. In Purificatione S. Mariæ cereos, et in Palmis ramos palmarum offerendo sunt ultimi. Si quis eorum jejunandi vires non habet, is nec cineres accipiet. Si quis eorum etiam in Quadragesima alio cibo refici valet, lacte vel alio huic simili cibo utitur. Qualibet die regularis jejunii auditio signo secundo ad nonam orationem facient, priusquam incipiunt. Vestimenta sua, quæ suspenda sunt, in suo claustro suspendunt quod tamen alii pro indulcta gratia ibi dormientes, non faciunt.

A quibus suminopere et hoc cavitur, ut nunquam A hoc iidem pincernae in domo, qua comedere solent occasione induit misericordiae aliquid illie absque licentia loquantur. Quorum etiam nullus ad lavatorium infirmorum manus lavat; nisi ex necessitate aliqua, ut est sanguinis fluor, similiter etiam hi, qui cocturam suam procurant, ibi lavantur. Staminea sua omni tempore post matutinos suos infirmi licenter induunt.

CAPUT LVIII.

De famulis qui infirmis obsequuntur.

Famularum, qui ad dominum infirmorum pertinent, tot ex more sunt, quot ad infirmantium obsequia sufficiunt. (v.d.) Hi si volunt, quotidie ad S. Mariam missam audiunt, pacemque accipiunt, et quoties visum fuerit, corpus Domini sumere possunt. * Quotidie, nisi sit generale jejunium infra matutinalem missam de cibo et potu aliquantulum prægustant, ut prandium generale tanto facilius exspectare valeant. Quid autem obsequii exhibeant infirmis sub silentio præterendum non est.

Igitur ad nocturnos auditio signo, aliquis eorum procurat, ut lumen ad necessarias, et cum opus est, in claustrō quoque eorum accendatur; quod finitis nocturnis per infirmarium agitur. Tunc etiam, si non sit hiemale tempus, prædictus famulus non neglit eis focum præparare. Nullus eorum infra capitulum in infirmaria remanere presumpit, nisi infirmus aliquis in proximo obituras sit. Tunc unus ex illis remanet, et de adjutoribus infirmarii unus cum illo, ne ad capitulum, surripere queat, et aliiquid auscultare, quod non expedit. Ad quem tamen infirmarius acte ex parte capitulo reddit, ut et ipse eidem capitulo inesse possit. Finito capitulo mensalia super tabulas expandunt, panem et cochlearia apponunt, justicias vero implere potu ac supermensis ponere usque in ipsam prandii horam differunt; quia tunc primum de cellario euendum potum afferunt. Qui etiam hujus sunt discipline, ut quandiu comedunt infirmi, nunquam coram eis sedeant aut consistant, sed cum quis eorum perficerit, propter quod vocatus est, rursus celeriter exit. Nihil edulii, excepto sale, aceto, et sinapi, si opus est, per eos inter comedendum apponitur, et tamen scutellæ, vel si quæ hujusmodi sunt, per ipsos auferuntur. Justitiae tamen super mensas, usque post cœnam stare dimituntur, ut qui voluerint bibere, possint. Tunc D demum ablatae et evacuatae simul ponuntur. Si mandatum generale tunc est agendum, antequam cœnare infirmi incipiunt, sive sit in aestate, sive in hyeme, singulis aqua iidem famuli pedes lavant, et linteo tergunt.

Postquam conventus finito mandato refectorium ingressus fuerit, vinum quod pro charitate iidem famuli bibituri sunt, in cellario, exigente infirmario, accipiunt. Quod allatum pateris infundunt et infirmis porrigit. Infirmi autem non prius euendum potum benedicunt, quam omnes in manus accipiunt, et hoc publice faciunt, sicut etiam quotiescumque simul vel singulariter bibunt. Quod bibentibus superest, de-

considentes, charitatem bibunt. Nullus tamen eorum quidquam ibi de cibo vel potu gustat, nisi et illie dormiat. (v.d.) Unus ex illis ad hoc est maxime reputatus, ut laveret pannos ad cocturas fratrurn necessarios, focum faciat, et aquam calefaciat, qua scutelle sunt lavandæ. * Cui omnino interdictum est, ut de cibo vel potu infirmorum quidquam tangere præsumat.

CAPUT LIX.

De fratre, quem noctu infirmitas, vel in die occupaverit.

* Frater qui noctu in dormitorio tali infirmitate preoccupatur, ut absque fratrum inquietudine usque ad nocturnos perdurare non possit, a fratribus in vicinitate sibi dormientibus, licentia a priore acquisita sine mora ad dominum infirmorum ducitur; si vero tam mediocri infirmitate laborat, ut nocturnos exspectare valeat, mox ut tres orationes finitas esse noverit, infirmitatem suam priori innotescit, statimque illius jussu per fratrem aliquem ad infirmary ducitur. Idemque de juvene custodiæ tradito, si taliter infirmatur, per custodem acquisitalicentia, agitur. Qui autem ita cœperit infirmari, ut convenienter tenere non possit, priori infirmitatem patefacit, vel si placet, in capitulo veniam petit, et monstrat, quod infirmus sit, et si talis ejus infirmitas patet, prior vel sua sponte, vel ab alio admonitus, statim ad infirmarium eum ire jubet; sin autem, foris chorum esse potest, ut pro voto suo possit sedere.

C (v.d. var.) Cellarius curat, ut in refectorio non absque pietantia eum dimittat. Cum autem biduum vel triduum transierit, si melius non habuerit, iterum pro eadem causa veniam petat, et ad infirmarium ire jubetur. Quod si etiam eodem die infirmitas ejus in tantum excreverit, domum infirmorum in qua refectione carnis carentes cohabitant, jussu prioris, aliquo secum eunte ac demonstrante, intrabit. * Nam quacumque hora cuiilibet ordinem tunc pleniter regenti videtur hoc expedire, quemlibet regrotantem ad infirmarium facit ire.

Similis quoque ordo servatur in eo, qui infra Matutinum pro infirmitate de choro exivit, vel eadem necessitate etiam coactus chorū non intravit. Pro qua re in crastino capitulo veniam petat, requisitusque a priore utrum melius habeat? si respondet etiam domine: jubetur sessum ire; si autem dixerit, non, jubetur extra chorū aliquandiu esse.

Sed est sciendum, si infra capitulum ad infirmary quis ire jubetur, quod ad sedem suam is non revertetur, quoque idem capitulum finiatur, nisi a priore audiat, quod ad præsens illuc ire debeat; tunc facto ad sessionem suam ante et retro, nemine ducente, nisi sit juvenis in custodia positus quem sequitur infirmarius, discedet; et si necesse habuerit, in lecto, si quem ibi jacentem non invenit, se interim collocabit (nam nullus in lecto alterius, nisi illo permittente, vel ad momentum se debet colloquere) vel si vult, in capellam vadit. Si autem de

capitulo non exivit, conventu in capellam intrante, A nere quoisque conventus illuc tendat cum processione. Quorum neutrum tamen fratribus adolescentioribus conceditur. Aut si est tempus, quo fratres non meridianus (150), tunc similiter, si mavult, vadit in capellam; (v.d.) quod etiam nulli infirmorum prohibetur.* Nullus autem eorum aliquem librum ibi vel ad momentum inspicit, nisi ad matutinum legere lectionem, vel responsorum cantare possit. Sed si vult legere, statim dicitur ei, ut redeat in conventum. Rursus post cenam ibi sedet, aut jacet quando in claustro sederint ad lectionem.

CAPUT LX.

Qua lege obedientiarii zgyptantes in domo infirmorum morentur.

Carnem non comedit, nisi, ut ait sauctus Benedictus, omnino debilis et agrotus sit; quod si fuerit, prior ad horam prandii infirmario admonente, eum invisit, et ad locum tali infirmito congruum ducit; facti etiam carnem apportari, quam et per manus ipsius prorectam precipit, ut comedat. (v.d.) Sivero prior alias occupatus illue non potest venire, infirmario potest in hujusmodi vicem suam committere. Ab ea vice absque baculo, quem famulus inter comedendum prope eum posuit, (v.p.) nusquam incedit, etiamsi res exigat, ut triduo vel amplius a carne abstineat, et non nisi capello caput cooperit. Et baculum quidem in nocte et meridi lecto infigit, reliquis horis juxta se ponit.* Absque frocco non debet quoquam ire, nisi ad necessarias: excepto, si tam debilis est, ut indigeat, ab alio sustentari.

Ad infirmarii autem curam pertinet, ut in singulis hujusmodi refectionis indigentiam diligenter exploret, priorique quantum in ipso est, rei veritatem denuntiet. (v.p.) Ad utramque missam id est majorem et matutinalem venit ad ecclesiam, quanquam ad majorem non ipsi usque post evangelium, sicut dictum est, intersit. Etsi capitulum non intret, tamen, quae in capitulo leguntur, auscultat, scilicet, sententiam regulæ vel de evangelio, et rursus, quod legitur ad collationem; sed cum ad hoc ventum fuerit, ut agatur de negligentiis fratrum, ad hoc audiendum non debet esse curiosus: mox enim de ostio recedit, ubi accubans auscultavit, et si fuerit in lecto, se collocabit, sin autem, aut in capella, aut in claustro juxta eam sito quiescere poterit. Silet ex more, usque dum post capitulum tabula percussiatur ad loquendum. Si aliquid talis medicina indiget, absque licentia prioris per infirmarium hanc habere poterit. Si vero opus habet cocturam faciendo, aut phlebotomandi, per infirmarium a priore licentiam acquirit.

Hoc autem ordine haec sanguinis minutio a quovis infirmo est agenda. Quando regulare jejenum agitur, finita tantum regulari hora, quae ab infirmis ante prandium ipsorum cantatur, in quadragesima vero post vesperos eorum dicto, *Benedicamus Domino*, inchoanda est. Cum autem bis comeditur, ad initium majoris missæ incipitur. Inter comedendum infirmo alteri juxta se sedenti de cibo suo et potu licenter potest partiri. (v.p.) Post prandium quoque non licet ei vacare loquacitati; sed continuo se ponit in lectulum suum, vel expectat ad S. Mariam, usque dum fratres de refectorio redeant; si tamen tantæ gravitatis esse dignoscitur.* Item in nocte percentatis matutinis infirmorum potest ibi reman-

(150) Id est dormiunt tempore meridianio.

PATROL. CL.

B vel reliqui intus, vel foris obedientiis occupati dominum infirmorum infirmati ingrediuntur, mox de omni obedientiarum suarum executione et provisione egrediuntur; excepto quod fratres sub ipsis positi eorum consilio in agendis interdum, si necesse est, uti permittuntur. De obedientiis suis pracepto ipsorum nihil eis defertur; sed prior, si sibi videtur, adjutoribus eorum præcipit, quod, et quantum sibi placuerit, ut non ipsis tantum, sed etiam ceteris infirmis in commune apparetur. Si quod vero eisdem obedientiariis a nobis eorum directum fuerit, non illis præsentatur, sed a cellerario accipitur, et in commune dispensatur, et postea, si videatur, eisdem hoc breviter intimatur.

(v.d.) Circatores autem frequenter visitant domum infirmorum, et diligenter explorant quomodo ipsi se habeant infirmi, et item infirmarius, si quam viserit eorum negligentiam, sicut, si in dominica die ad aspersionem aquæ benedictæ in lecto non sedent, si frequenter tarde ad mensam venerint (sed maxime in loquendo), et si primum bis vel ter admoniti, noluerint eum audire, hoc debet ipse in capitulo reclamare. Prior autem mox, ut inclamati fuerint, mittit ad eos claustralem priorem, et circatores, convocatisque omnibus capitulum cum eis agitur, et si quis inter eos admonitionis transgressor inventus fuerit, virgam aliquando experietur. Adhuc etiam, si eandem rem iterare præsumperit, in capitulum vocatus, judicium absque dubio subibit, et si talis est, qui carnis refectionem habet, illic eundo baculum in auditorio relinquit, * qui autem talem habet infirmitatem, ut baculo carere non valeat, eum secum in capitulum portat, seniores jugiter inibi commorantes et in aliquo tali delinquentes non illie, sed in capitulo sunt corripiendi, quippe male agendo alios scandalizaverunt, quibus bene agendi exemplum esse debuerint.

CAPUT LXI.

Quando infirmi sua sponte, vel vocati veniant ad capitulum.

* Sciendum autem de infirmis, quia et si nunquam processionis alicui intersunt, tamen propter quosdam magnæ testimationis hospites ad capitulum vocan-

tur, nec non in vigilia Nativitatis Domini, et in Annuntiatione ejus. Tunc enim nullus eorum propter veniam communiter ab omnibus petendam ibi deerit, nisi prae infirmitate illuc venire non possit. Post festum autem sermonem diutius illuc non morantur, sed infirmario admonente statim redire jubentur.

Interim dum frater carne reficitur, fratres supervenientes osculari, sicut et alii, non prohibetur. (vd.) Quando ita convalesceret, ut redire possit ad conventum, redeundi licentiam querat a priore per infirmarium. * Nam in ejus arbitrio est, ut nullus inde egrediatur, priusquam ipsi tempus videatur. (vd.) Tunc unguntur calcei ejus diurnales, et in sequenti die induit eos redditurus. Cum primo signum pulsatur ad primam, vel si de tempore quo tertia cantatur, ante capitulum, stat prope ostium ad S. Mariam, et cum viderit omnes fratres transisse, sequitur eos in ecclesiam. * Si aliquis est de obedientia eius, neque loqui neque ullo modo de obedientia sua in capitulum se intromittere presumit, neque illa die equum ascendere; nisi quid acciderit, quod si non iret, grave damnum monasterio inferret, sicut de planto vel hujusmodi negotio. Pro tanta namque necessitate etiam de ipsa infirmitaria exhibet in hortum, sed nullatenus in illum locum, quo eum equitare necesse foret. Verumtamen tunc non egreditur per claustrum, sed paucis scientibus edetur per aliquem secretum locum, per quem expleto negotio iterum revertetur in infirmary.

(vd.) Cum venerit ad capitulum et postlectionem prior jussiterit, ut de ordine loquantur, statim surgit; si tamen carnis refectionem habuit; et veniam petens ita prosequitur: *Eram in domo infirorum ordinem nostrum non eustodivi ita, ut debui.* Sed si duo vel plures sunt, unus qui prior est eisdem verbis pro omnibus respondet dicens: *Eramus in domo, et sic cetera: et prior respondens: Deus, inquit, indulget vobis, quidquid ibi deliquistis.* Tunc illi altius inclinant contra priorem, contra dexteram, et contra sinistram, et eis similiter a singulis inclinatur. Tunc in loco paenitentiae injungit illis prior, ut cantent septem psalmos, vel qui nesciunt psalmos, septies orationem Dominicam. * Et sciendum est quo quisque etiam refectionem habens eo die, quod de infirmitaria redit, si in nocte tale quid dormienti non evenerat, potest communicare; prius tamen facta confessione; aut si presbyter est missam privatam cantare.

Si quis est adeo infirmus, ut in lecto jaceat, et alio cibo refici non possit, in ipso adventu Domini, seu in Septuagesima ei permittitur esus carnium. * Et quandocunque convalesceret, etiam si sit veniam Quadragesima, vel in ramis palmarum, petit veniam in capitulo, sicut fieri solet pro comedione carnis. Reliqui omnes diutius ibi non morantur, sed conventui coadunantur. Utrum autem hoc fiat in dominica vel in feria secunda, in ipsorum est arbitrio. Verum post petitam veniam, si quis eorum conven-

A tum tenere non posse videtur infirmario commanente, statim redire jubetur. Sciendum autem quia ea die qua de infirmitaria redit, si carnem comedit, neque ille alium neque alius illum inclamat; sin autem, tam alius, quam ipse ab alio inclamat. Talem vero excessum potuit incurtere pro quo in crastino sponte, vel inclamat veniam petit. Et notandum quod si quis infirmus causa repausationis ad aliquam cellam est mittendus, prius debet veniam in capitulo petere, et postea benedictionem abeundi accepere.

CAPUT LXII.

De unctione fratris agrolantis.

(vd.) Frater qui se infirmitate ingravescens erit in proximo ab hoc seculo migraturum, de omnni conscientia sua domino abbati vel priori confitetur, et rogat ut oleo infirmorum ungatur. Adducunt eum prius in capitulum duo fratres inter manus, si est adeo infirmus, et petens veniam, reum se de multis negligentis contra Dominum, et contra illos se confitetur. Impertitur ei prior absolutionem, cunctis respondentibus, Amen; et ipse similiter eis. Reducitur et collocatur in lecto tali, tam submisso, ubi fratres undique possint circumstare. (var.) Post capitulum recitatis psalmis *Verba mea*, et tabula percussa sacerdos hebdomadariorum induitur alba, stola et fanone, vel alius sacerdos, cui ab armario hoc injungitur. Quos aqua, praecedente cruce, cum duabus et latere cereis sequente comitatur, atque illum armariis, portans librum et oleum infirmorum. *

C Post hunc conventus, si tamen minor copia fratrum est in loco: si autem multitudo hoc fieri non patitur, tot fratres, quot ad istud officium sufficiunt, tam juniores, quam seniores ab armario assumendi sunt. Illuc per ecclesiam S. Mariæ itur, et per auditorium reditur. Psalmus quinquagesimus canitur. Quo finito, psalmus *Deus in nomine tuo*, etc. *Miserere mei, Deus, miserere, qui per beatum Jacobum apostolum tuum dixisti: Infirmitar quis in vobis, et reliqua.* (vd. var.) Imponuntur septem psalmi cum istis antiphonis: *Sana me, Deus. Psalmus, Domine, me, in furore. 1. Antiph. Erat quidam regulus. Psal. Beati quorum. Antiph. Domine, puer meus. Psal. Domine, ne in furore. 2. Antiph. Cor contritum. Psal. Miserere mei, Deus. Antiph. Domine, descende. Psal. Domine, exaudi. 1. Antiph. Domine, non sum dignus. Pro defunctis antiph. Cum sol autem occidisset. Psal. Domine exaudi.*

D Interim sacerdos hoc modo facit unctionem. Pollici oleum illinit, et cum eodem pollice signum crucis imprimat super utrumque oculum ita dicendo: *Per istam unctionem et suam plissimam misericordiam indulget tibi Dominus quidquid peccasti per visum.* Item super utramque aurem propter auditum: super utraque labia, propter gustum; super manus propter tactum, et sacerdoti extrinsecus: super pedes, propter iucessum, super lumbos utrinque propter

arborem libidinis. Lavat manus, prius tamen frica-
tis cum cinere digitis et aqua, quæ in ignem solet
effundi.

(var.) Quod si infirmus eodem die communicavit,
idem sacerdos his versiculis premissis: *Satvum fac
servum. Mitte ei, Domine, auxilium. Nihil proficiat
inimicus. Esto ei, Domine, turris fortitudinis: Sub-
jungit has collectas; Deus, qui famulo tuo Ezechiel.
Respic. Alme Deus, qui facturæ tua. Alme Deus,
qui humano generi. Virtutum cælestium Deus. Do-
mine sancte Pater, Omnipotens æterne Deus. Eraudi
Dei paces nostras. Præveniat huic famulo. Domine
Deus noster qui offensione. Adesto, Domine, supplica-
tionibus et me, qui. Præsta quæsumus Deus huic
famulo tuo. Deus humani generis benignus.*

Si autem res exigit ut corpus Domini accepturus
sit, tunc armarij designante, aliussacerdos easdem
collectas prosequitur, et sacerdos hebdonadarius
interim cruce et aqua benedicta remarentibus, redit
cum geminis candelabris ad ecclesiam, ut corpus
Domini apportet. * Ibi denuò lotis manibus vinum
et aquam calicis infundit, et priusquam illud accipiat,
tantum inclinat, et pixide, in qua corpus Domini,
quod reconditum est, super altare posita, crucem
cum incenso, quod sacrista interim ad hoc paravit,
desuper facit, et corpus Domini, quod super calicem
frangit, et partem, quam delaturus est, super cali-
cem tenet, et tam manus sacerdotis, (ub.) quam ipse
calix linteo candidissimo per armarium cooperit,
item ut prius imposito psalmo *Laudate revertitur.*
* Cui etiam, si opus est, psalmus *Deus in nomine
tuo*, et *Miserere mei Deus* adduntur. Quosunque
pertransierit, vel qui illi obviaverint, veniam pe-
tent. Nec minus interim curatur, ut os infirmi lave-
tur.

* Recepturus Domini corpus confessionem dicit,
sacerdote cæterisque respondentibus, *Misereatur ve-
stri.* Quo dicto subjungit sacerdos, *Indulgientiam*, etc.
(ub.) Recipiet autem intinctum (151) de vino. Sed
deinde hausto eodem vino, ebbit quoque ablutionem
calicis, et secundo ablutionem digitorum sa-
cerdotis, et adhuc tertio calicis. Adhibetur illi crux,
ut eam osculetur. Osculatur etiam quasi ultimum
valdicturus primo sacerdotem, omnes fratres et ip-
sos pueros, si in illo loco sunt. Redit conventus co-
dem ordine et apparatu quo venerat. * Idem frater,
si mortem evaserit, post tres annos item perungi
poterit.

CAPUT LXIII.

De unctione domini abbatis.

* Quod si dominus abba inciderit in infirmitatem,
quemadmodum frater predictus in capitulum ad-
ducitur, et in sede sua sedendo, multoties se et in
Deum et in fratres peccasse profitetur, et ut veniam
a Domino consequatur humiliter orat. Sed prior
mox assurgens ex communī fratum affectu, cum
omni reverentia ac subjectione, ut dignum est, in-

A diligenter ei quam precatūr, exoptat, et ipse eis
similiter. Quo facto, reducitur finitoque capitulo
ipse prior alba et stola indatus, sicut etiam aquæ
benedictæ, crucis et candelabrorum portiores albis
induuntur, et ad ungendum cum oleo infirmorum
secente conventu progrederuntur.

CAPUT LXIV.

*De fratre ad extrema veniente, et de vigiliis circa eum
agendis.*

(ub.) Postquam autem frater aliquis ad hujusmodi
venerit infirmitatem, providetur ei unus famulus,
qui non aliud habet facere, nisi ut obsequatur in-
firmo. In nocte vero famuli omnes diligenter, sed
tamen vicissim excubant, ne obitus ejus improvisus
possit evenire. * Crux lignea ad hoc facta solum, et
ad S. Mariam jugiter posita, ab infirmario apparta-
tur, et contra faciem ejus affigitur; si tamen obitus
illius tam prope esse videtur; et lumen cerei usque
ad clarum diem ei non deerit, quamdiu ipse melius
non habuerit. Si quis frater est, cui hoc pro singula-
ri affectu liboerit, (ub.) ut ipse quoque maneat
excubans cum infirmo, libenter ei acquiescat prior.
Famuli autem, qui sunt in talibus multum exercitati,
multumque periti, cum viderint jam exitum immi-
nere, de cinere, qui in capite jejunii superfuit, et
quem usque hoc infirmarius ad hoc reservavit, in
modum crucis aspergant. (var.) cilicium desuper
expandunt * et infirmum de lecto levatum in cilici-
um submittunt. Quod infirmarius priori mox notifi-
ficat; prior vero, si ager intelligentiam habuerit,
facit aliquem coram eo passiones legere; sin autem,
præcipit duobus vel quatuor, ut indesinenter ibi
cantent psalmos, usque dum manifestum sit animam
cito de corpore migraturam esse. Quod cum viderint
famuli, accenso per totum claustrum infirmorum, et
in auditorio, si nox est, lumine, ab uno eorum tabula
contra ostium dormitorium vel ecclesiæ, (ub.) aut
ubicunque conventum esse cognoverit, crebra et
continua percussione, tantaque sonoritate percu-
titur, * ut intus vel extra claustrum a quolibet infra
muram comminorante audiatur. Quod cum signum
sit obituri, illico, ut auditum fuerit, omnes accur-
runt, cantantes et recantantes magis symbolum
fidei. (ub.) Nam quamvis homini nostri ordinis
Domino sit prohibitum, ut ullius rei gratia intem-
perato incessu aliquando incedat, tamen ad mor-
ientem et ad incendium est etiam præceptum, ut
currat.

Si hæc tabula percussio evenerit, vel quando
alterutra missa, vel quando regularis hora cantatur,
quotquot stant extra chorum majorem, accurrunt;
qui autem in choro minime; nisi quibus prior in-
nuerit, et armarius ceterique obedientiarum, qui ad
exequias aliquid sunt acturi. * Quod si in cœna
Domini infra mandatum pauperum, vel infra quodlibet
mandatum fratrum, vel in sabbato sancto infra
illud officium, quod ante missæ pulsationem, vel

(154) Ipsum Domini corpus vino intinguebatur, ut eō facilius ægrorū illud sumeret.

quod postea agitur, vel infra quamlibet processio- A cantantes, *placebo Domino*, et illuc venientes adjungunt se psalmodie corum, quos ibi invenerint. Sive autem totus conventus, sive ex parte currat, circumstantes fratrem bis vel ter *Credo in unum cantant*, si nondum finivit. (vd.) Tunc agenda est, domino abbate vel priore proununtiante, litania, et unicuique nomini sanctorum subjungendum est, *ora pro eo*. Est autem prolonganda vel brevianda, prout permisit temporis ratio; et secundum quod in causa migraturi perspicere potuerit, vel estimari prolonganda vel sanctorum nomina repetendo, vel alia adjungendo; brevianda vero quedam suppressando. Finitis vero sanctorum nominibus confestim subinventur: *Propitiatus esto, parce ei, Domine*, cum reliquis.

* Eodem modo ad collationem redeunt, si jam lectionem non finierint.

In nocte quoque, si percutitur tabula, cum tanta festinatio omnibus currendum, ut nec etiam lectos suos ea vice, si sunt in dormitorio, cooperiant; sed tamen in sola cuculla et pellio currere non licet, nec juvenibus, nisi laternis accensis. In festo etiam Albarum fratribus ex parte albis indutis, qui nondum chorum intrabant, est currendum. De rasura quoque et capitulo, licet postea finiendis, et de litania, quae post primam vel ante missam canitur, sine mora curritur. Recedentes autem Litaniam a loco, ubi dimissa est, repetunt. In nocte etiam finitis nocturnis, vel si sunt duodecim lectiones, perfecto super analogium evangelio et oratione, si nondum obiit, omnes currunt, et allato corpore in ecclesiam mox matutini lectionem incipiunt; prius tamen dictis psalmis familiaribus, si dicendi sunt. Et si inter familiares psalmos, vel etiam infra aliquam bujusmodi psalmiodiam haec interruptio agitur, psalmus aliquis ex parte cantatus, ut v. g. psalmus qui de refectorio canitur: post redditum a capite est inchoandus. Idem et infirmi faciunt, excepto quod horam regularem postea ab initio recitandam audit tabula dimittunt, nocturnos autem vel matutinos nondum finitos a loco, ubi dimissum est, percantur. Et ut brevi utar conclusione, quicunque ordo, absque his, que excepta sunt, pro hujusmodi causa interrupitur, loto corpore et (sicut dictum est) in ecclesiam allato, redditur, ut idem ordo servetur. Infirmario autem procurandum est, si tamen fieri potest, ne aliquando tabula prius percutiatur, quam tunc instans ordo impletatur; nisi obitus fratris tam prope sit, ut ultra differri non possit. Quae si infra missam vel horam regularem percutitur, finita eadem missa, et si est Dominica, data mensæ lectori benedictione, vel finita hora, itemque accepta benedictione (si aliquis de via reversus eam est accepturus), vel si est ad vesperos aut matutinos, facta commemoratione alicujus sancti (si forte est agenda) et si est Dominica, data coquinæ servitoribus benedictione; tunc si nondum obiit, currunt omnes, ac si tabula percuteretur, cantando, ut praedictum est, symbolum. Si vero finivit, moderate incidunt,

B

C

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

D

quam qui ejus similes sunt in sacro ordine vel sine A aspergitur, sed illa tantum domus, in qua idem frater obiit, scopatur et junco sternitur. (up.) Ab hora illa, quousque feratur ad sepulchrum non omittitur absque psalmodia, nisi interim, dum hora regularis in eadem ecclesia cantatur. * Ad quam, cum primum signum pulsatur, a psalmodia cessatur, præter ad solos Nocturnos; tunc continuatur, usque dum scilla dimittatur. Et si obitus fratris continget, priusquam sonitus in dormitorio fieret, aut sicut est tempore hyemali ante finitam litaniam, vel etiam ea finita; nisi tam clara sit dies, ut in claustro legi possit, vel si in die rasura tali hora finitur, quod matutinam missam habere potuit, ea die sepelitur. Quod et tunc fit, si intolerabilis fetor vel aliquid hujusmodi intercesserit. Pro intolerabili fetore etiam sine missa, si tali hora obiit, sepelitur. Pro psalmodia vero et vigiliis in nocte pro eo agendis, uniuersitate missa vel psalmodia injungitur, præter hoc quod ei communiter vel singulariter ab omnibus debetur. (up.) Et nox illa, si est hyemalis, ut ad calendas novembrius inde usque ad cœnam Domini, in duodecim lectionibus et octavis tantum, in tres vigilias est dividenda. Quarum primam chorus dexter agit cum armario, secundam sinister chorus, novissimam conventu post matutinum dormitum eunte, * secretarii et juvenes cum custodibus, additis totidem de novitiis et aliis fratribus, ut psalmodia impleri possit, et ad unamquamque vigiliam psalterium ex toto dicendum; deinde vesperi, officium et matutinales laudes pro defunctis adjuncto semper

B Item nocturnales consuntur ad invicem. * Cavendum est tamen, præsentis hebdomadæ Sacerdoti, ut non se intromittat ad hujusmodi negotium. Ad infirmarium autem pertinet aquam calidam providere: ad camerarium ea, quibus induendus est, qui etiam in promptu debet habere laneum pannum quadratum, cui infixi sunt plures acus cum filiis. (up.) Ponitur super tabulam ad hoc solum destinatam, exuitur caligis, femoralibus, et stamineo, lavatur a vertice usque ad plantam pedis. Sola verenda eodem stamineo sunt cooperata. Incensum abundantem ibi administratur. * Vestitur stamineo noviter loto, cuculla et caligis nocturnalibus, et sudario, cui assuta est crux de lineo panno, * et sudarium est de eodem panno, de quo et stamineum, sicut et caligæ, nec in extremitate patulæ, sed consutæ. Capellum cucullæ super faciem ex utroque consutur contra pectus, super quod etiam manus extra cucullam complicantur, ipsaque cuculla per loca consuenda tota ita constringitur, ut in nulla parte sit laxa. Item nocturnales consuntur ad invicem.

Inter lavandum lavatores officium Defunctorum cantant. (var.) Ibi etiam prior et armarius non desunt, et prior dicit hanc collectam: *Omnipotens sempiterne Deus. Infirmi quoque idem officium cum novem Lectionibus semoti a conventu sedentes cantant.* (up.) Postquam fuerit vestitus, incensum, quod interim jugiter ibi non deerat, mittit prior super feretrum, simulque aspergit aqua benedicta. Deinde defuncto in illud posito asperso et incensato cooperulum superponitur. Lavatores priusquam froccos induant, de aqua, qua lavando defunctum usi sunt, vel ad lavatorium infirmorum manus lavant, sed non tergunt. Levatur, portatur usque ad ostium contra conventum. Qui cum officium ad finem usque percantaverit, prior observat et tabulam percudit semel tantum. Tunc ab omnibus inclinatis dicitur oratio Dominica. Et prior, *Et ne nos. A porta inferi. Dominus vobiscum. Orationes, Deus vita dator. Deus qui humanarum. Imponitur responsoriū: Subvenile.* (up.) Item *Huius mīhi Domine.* Itemque si opus est, *Ne recorderis.* In processione crucem sequuntur pueri, si in loco sunt, deinde priores, postea conversi, et defuncti portatores novissimi, et pulsatione jam incepta omnium signorum, portatur in ecclesiam S. Marie, ibique ante altare ejus sustentatur, usque dum pro eo dicatur collecta: *Deus venia largitor.* Præmisso versu, *A porta inferi. Dominus vobiscum,* versis ad altare fratribus. * Deinde in inferiori parte ejusdem ecclesiæ contra aquilonem juxta formam, ne transenitibus impedimento sit ponitur, et crux cum candelabris ad hoc solum deputatis, ibique jugiter reservatis, ad caput ejus affigitur, et tunc demum a pulsatione cessatur, eonventuque ad finiendum ordinem redeunte, si quem forte infinitum dimisit, infirmi *Exsultabunt,* quod dimissum est, percantur.

Infirmaria non benedicitur, neque aqua benedicta

C B etiam sine missa, si tali hora obiit, sepelitur. Pro psalmodia vero et vigiliis in nocte pro eo agendis, uniuersitate missa vel psalmodia injungitur, præter hoc quod ei communiter vel singulariter ab omnibus debetur. (up.) Et nox illa, si est hyemalis, ut ad calendas novembrius inde usque ad cœnam Domini, in duodecim lectionibus et octavis tantum, in tres vigilias est dividenda. Quarum primam chorus dexter agit cum armario, secundam sinister chorus, novissimam conventu post matutinum dormitum eunte, * secretarii et juvenes cum custodibus, additis totidem de novitiis et aliis fratribus, ut psalmodia impleri possit, et ad unamquamque vigiliam psalterium ex toto dicendum; deinde vesperi, officium et matutinales laudes pro defunctis adjuncto semper *Verba mea, sine psalmo Voe mea sequente collecta: Absolve Domine.*

D C Armarius mox ut prima pene impletur vigilia, ad exitandum fratres dormitorium ascendit. Infra matutinum vero infirmi et alii, qui regulares horas ad S. Mariam audiunt, usque dum conventus cum processione illuc veniat, inde non recedunt. Et sciendum, quia cum funus fratris celebramus tempore noctis, perlustrat nostrum lampas per lucida claustrum. In privatis vero noctibus ejusdem temporis, id est, a Calendis Novembrius usque ad cœnam Domini, in duas dividitur nox vigilias, quæ vicissim ab utroque choro (sicut dictum est) agendæ sunt: sed ad intervallum totus ibi conventus aderit; (var.) postea autem hi, qui in infirmeria, et in cella novitiorum pro concessa misericordia dormiunt, usque ad diem ibi perseverant. At si est nox aestiva, in tres vigilias est dividenda, et ad unamquamque illarum durarum, quæ fiunt ante nocturnos, centum dicuntur psalmi cum cæteris, quæ sequuntur.

Ad tertiam vero post matutinum a secretariis et a ceteris predictis fratribus psalmodia usque ad sonitum debet protelari. In duodecim vero lectionibus hoc tantum variatur, quod ad singulas vigilias ante nocturnos psalmi quinquaginta cum suis appenditiis dicuntur; si tamen prima vigilia pro noctem, vel in ipsa nocte incipitur. Si vero tempestivius incipitur, psalterium ad predictas duas vigilias æque divisum percentatur. Cum autem con-

ventus est in refectorio, vel si est tempus quo fratres ad meridiem dormire solent, de novitiis, aliisque fratribus aliquanti validiores remanent. Tunc etiam tempore statuo usitata non negliguntur tres oratiunculae, vestesque, si quis mutare velit, vel ante vel postea mutabit. Scendum autem quod mox, ut matutinalis missa finitur, totus conventus, exceptis novitiis, aliisque capitulo parentibus ad chorum regreditur, ibi vacat lectioni quousque ad capitulum pulsetur. Sed iidem noviti ad capitulum una cum infirmis illic remanere precipiuntur. Similiter infra mandatum aliquot remanent jubentur.

Mox autem ut in refectorio potus charitatis a quibusdam bibitur, ab armario illic diriguntur, ut et hi, qui missi sunt, veniant, et eumdem potum charitatis accepta ad gradum licentia bibant. Quaenam autem hora fratris obitus evenerit, sive sit temporis hyensis, sive aestatis, psalterium non est incipendum, nisi prius ex toto compleatur... postea quam obiit, et vesperi pro defunctis et officium et matutinum et *Verba mea*, missa etiam matutinalis cantantur pro eo, etiamsi ea die non sepeliatur; tunc in crastino omnes, ut offerant, debent interesse. Postofferendum vero sacerdotes, qui volunt, possunt pro eo sine licentia missas cantare, si tanquam est in duodecim lectionibus. Diaconus, postquam incensaverit altaria, incensat et defunctum cruce desuper facta. Sepulchrum, cum factum fuerit, dicenda sunt haec collectae super illud: *Deus, qui simplicibus, Deus, qui hominem. Domine Iesu Christe. Qua finita, aspergitur aqua benedicta, et sequitur ista collecta: Ineffabilis, et hoc agitur infra canonem matutinalis missae.*

CAPUT LXVI.

Quomodo et quando scelariatur.

* Finito capitulo, et si talis est dies, percussa tabula, prior unum de majoribus signis aliquantulum per tres vices tangit: convenient fratres, et cerei per custodes ecclesie singulis distribuuntur, infirmis quoque ante vel extra capellam stantibus. Sacerdos, qui priorem missam cantavit sepulchrum defunctum, indutus est alba, ad hoc tantum deputata, et stola. Armarius accito alio fratre incipit *Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.* Ad quod cum omnes similiter responderint, submittunt se inclines ad orationem Dominicam, et sacerdos absque salutatione dicit has collectas: *Ne intres. Fac quiescens. Domine. Inclina Deus. Praemittens ad singulas: Oremus. Quibus imponitur responsorium 1. Induta est. 2. Scio Domine. 3. Libera me Domine.* Versum cantat armarius cum alio fratre, ut supra *Kyrie eleison.*

Quotiens incensat altare principale, totiens corpus defuncti crucem desuper faciens. Imponitur antiphona cum psalmo octagesimo. In hac processione primum aqua benedicta, incensum et crux cum duobus candelabris aliis, noviter de ecclesia allatis portantur, sacerdote et armario sequentibus, quos sequuntur noviti et conversi, et postea priores, et

A dominus abba, novissime defunctus. Infirmi vero, qui interim stabant extra ecclesiam S. Mariæ, ingrediuntur eamdem, mox ut conventus exierit, et ibidem officium, quod et conventus cantant. Conventus autem perveniens in cœmeterium expandit se in modum corona, et inter sepeliendum sub notata psalmodia cum antiphonis istis cantatur anti. *Aperte. Psal. Confitemini Domino. s. Anti. Ingrediar. Psal. Quemadmodum. Anti. Haec regues. Psal. Memento Domine. Anti. Dextra. Psal. Domine probasti. Anti. Ne intres. Psal. Domine exaudi. 2. Anti. Omnis spiritus. Psal. Laudate Dominum de terra. Anti. Absolve Domine. Psal. Benedictus Dominus Deus. Sacerdos cum primum venerit ad sepulchrum dicit has collectas: Obsecramus. Deus Omnipotens, qui. B Sepulchrum et prius et postea quam in se receperit, aqua benedicta aspergitur et incensatur, non ter, sed semel tantum cum versu: Redemptor. Collocatur operculum ligneum super ipsum defunctum, et sacerdos primus, si dominus abba non aderit, cum pala, mittens tribus vicibus de terra super illum, subjungit has collectas: Oremus. Fratres charissimi, qui justis. Debitum humani. Temeritatis.*

Quibus finitis recessunt a sepulchro simul cum cruce, et procedunt ante capellam in medio cœmeterii, ibi sub silentio præmissa oratione Dominicâ subinfertur: *Et ne nos. Versus. Ne intres. Dominus vobiscum. Tibi Domine commendamus.* Cereis extintis sequitur psal. *Laudate rursus cum oratione Dominicâ. Versus: A porta. Collecta: Deus cuius misericordia.* Facta inclinatione consueta, et septem psalmis impositis, redditur, et ita, priores ea vice etiam sint anteriores, eodemque ordine cum pervernerint in chorum, prostruntur, cum ipsis psalmis, quos sacerdos jam alba et stola extutus claudit haec collecta: *Absolve Domine animam, ubique tunc prostratus jacuerit. Quos etiam infirmi incipiente conuento inchoant ac prostrati cantant. Signa, quae defunctum effero statim pulsari sunt inchoata, non prius omittuntur, quam feretrum super sepulchrum ponitur. Feretrum mox post sepulturam a famulis infirmarii in predictam aediculam reportatur, ut illic jugiter, cum opus fuerit, inveniatur.*

(var.) Ipsodie quo defunctus scelatur, si bis comeditur, quidquid ad cœnam panis vel potus remanserit, ad elemosynam pro eo datur; si semel, ad prandium. Singuli sacerdotes tres missas, cum primum potuerint, unusquisque qui scit psalmos sexaginta, qui illiterati totiens orationem Dominicam pro eo cantant. Insequentie die inchoatur et septenarius ejus et tricenarius. Septenarius ita, ut per septem dies officium et missa cantetur pro eo generaliter a conuento: tricenarius vero ita, ut per triginta dies detur ad elemosynam ejus præbenda pleniter, et psalmus *Foce mea* (qui tamen solet ad omnes horas dici pro ea) tunc dicatur et *Verba mea*, et triginta pro eo missas cantandas sex sacerdotibus, admonente armaria, prior injungit. In quo tricenario plurimores fratres defuncti noui comprehenduntur, nisi eodem

die obierint. Sacerdos autem, cum quintam unius- A tabula tali modo quo ad obsequium percuti solet, quisque finierit, eadem die in capitulo pronuntiat, ut in crastino alias incipiat. (vn.) Quod et pro nulla unquam festivitate intermititur, exceptis per annum sex diebus, * Nativitatis Domini, Dominica resurrectionis, et illis tribus diebus, qui resurrectionis Dominicam antecedunt, et in die sancto Pentacostes. Quod si forte quis eorum aliquam ex his neglexerit, venia petitam, eamdem implere jubetur : insuper pœnitentia, quæ priori visa fuerit, illi injungitur. Postquam autem eadem missæ finiuntur, prior ei absolutionem imprecatur, quod etiam fecit similiter ad capitulum priusquam sepeliretur. In praedictis autem et in aliis festis principalibus officium Defunctorum non agitur, nisi corpus in presenti habeatur. (var.) Vestimenta ejus a camerario reservantur, ut cuicunque fratri opus fuerit, tribuantur. Quotiens venerit anniversarius ejus, vel etiam uniuscujusque professi nostri, iterum præbenda sua dabitur ad eleemosynam. Missa vero, quæ item cantanda est pro illo, aliquando aliqua necessitate impeditur, sed cum proxime opportunum fuerit restauratur.

CAPUT LXVII.

De eo, qui in aliqua cellarum nostrarum obierit. (vn.) Frater, qui ad aliquam cellam nostram, quacunque ex causa missus, ibi obierit, ibi quoque habebit triginta missas, dummodo sacerdotes in loco sint, ut hoc fieri possit, et cætera, quæ supra memini; (var.) sin autem apud non agitur. Et cum advenerit brevis ejus depositionis, agitur pro eo officium et missa signis omnibus pulsatis, et de reliquo utrinque et ibi, ubi sepultus est, et apud nos agendum est eodem modo septenarius ejus, addita præbenda, et psalmo *Verba mea* per triginta dies. * Et anniversarius ejus insuper in regula inter alios fratres nostros scribitur.

CAPUT LXVIII.

Quid fiat pro eo, qui apud nos, nostris in cellis, vel alibi obierit.

(vn.) Quid fiat in cellis nostris pro quolibet fratre, qui apud nos vel alibi obierit, non facile dixerim, nisi quando brevis illue venerit, agitur officium, et quicunque sacerdos est, cantat tres missas pro eo, et qui non est sacerdos, centum et quinquaginta psalmos, aut totiens Dominicam orationem. (vn.) Tamen rara sunt loca illa, in quibus præbenda non detur pro eo. * Nam et in quibusdam datur septem diebus, in quibusdam etiam triginta, et semper in anniversario ejus et cætera supra dicta pro eaagenda sunt, et in martyrologio notandum est. * Hoc totum dispositum est, et ordinatum per dominum abbatem, (vn.) secundum quod ipse cognovit possibilitatem et facultatem loci cuiusque.

CAPUT LXIX.

De eo, qui subita morte, quod absit, obierit extra claustrum.

* Quod si frater aliquis subitanea morte percussus, quod absit ! vel aliquo modo neglectus, extra claustrum obierit, ad infirmariam defertur, statimque

percutitur (si tamen fratres in aliquo praedicto ordine ad praesens non sunt occupati) : et conventus cum tanta illuc festinatione currit, quanta festinat ad morientem canendo videlicet symbolum fidei. Verum si obitus ejus prius in capitulo pronuntiatur, post capitulum non percatitur, sed conventus pedentim incedens, vespberos defunctorum cantat. De cætero eidem per omnia sicut præfato defuneto est agendum.

CAPUT LXX.

De duobus, vel tribus forte sepieliendis.

* Si aliquando evenerit, ut duo vel tres fratres simul sint sepieliendi, tot thuribula, tot cruces cum candelabris, totidemque sacerdotes adhibentur, quot sunt defuncti. Ex quibus tamen sacerdos hebdomadarius collectas, quæ in capella S. Marie sunt dicendæ, dicit, et altare, ipsosque defunctos incensare debet. Qui etiam ad sepulturam sunt deferendi, secundum tempus obitus sui ; eo videlicet ordine, ut qui prius obiit, ultimus in processione sit, sequente hebdomadario sacerdote, eidemque, quæ sunt sui officii exhibente ; reliquis autem duobus simili ordine praecedentibus, ac per omnia eadem facientibus. Finita autem collecta *Temeritatis*, et sacerdote hebdomadario de sepulchro cum cruce divertente, et ante capellam, quæ est in medio cœmeterii subsistente, et isti, atque unus a dextris, alter a sinistris collateralis associant illi, et ita consistentes, donec idem sacerdos collectam, *Tibi Domine*, etc., pro eisdem defunctis communiter dicit, qui et illam : *Deus, cuius miserationis, pro omnibus hie sepultis finit.*

CAPUT LXXI.

De abate ab hac vita migrante.

(vn.) Super haec omnia domino abbati ex hac vita decedenti ista sunt agenda, tandi inhumatus erit, usque dum fratres nostræ congregationis undique de monasteriis et cellis convenire possint. Tumulus ejus in loco, quem merita ejus exigunt (ornatus tamen quam aliorum) est parandus. (var.) In quem deponendus vestitur omnibus sacerdotalibus vestimentis. Quatuor fratres, qui cantant versus illorum trium responsiorum, induiti sunt cappis, et quatuor, qui portant eum ad tumulum, albis. * Virga pastoralis tantum ad ejus dextrum latus applicatur ; sed calix in manu non datur. Per annum integrum datur ad eleemosynam ejus præbenda, (vn.) non solum apud nos, sed etiam in omnibus monasteriis et cellis nostris, quæ et semper super mensam principalem ponitur ; et triginta missæ cantantur ibi pro eo ; si tamen sunt sacerdotes, qui hoc potuerint explere (var.) Ejus quoque anniversarius, etiam si in tempore hyemali post duodecim lectiones occurrerit, hoc modo agitur. Primo ut omnia signa pulsentur prolixius ad vesperam pro defunctis, qui et ea vice cantantur in choro, priusquam processio fiat ad S. Mariam. * Quod tamen in æstate non est agendum : nam tunc hujusmodi anniversarius post festum duo-

decim lectionum occurens, in sequentem diem est A differendus. (v.d.) Item ad officium et missam, quae et festive, nec absque tractu cantando celebratur, et nihilominus omnia signa pulsantur.

* Unusquisque sacerdos cantat missam pro eo, ali⁹ septem psalmos, vel qui psalmos nesciunt, totiens Dominicam orationem. (v.d. var.) Ips⁹ die habebunt fratres in refectorio charitatem; excepto si in Quadragesima in feria secunda, quarta vel sexta occurrit; tunc hujusmodi pietantia usque in sequentem diem diftetur. * Pauperes etiam duodecim in hospitali reficiuntur, non solum pane et vino, sed etiam carne: alias providetur eis, quod tantumdem valet. (v.d.) Haec autem panperum recreatio agitur tantum in nostrorum abbatum anniversario, nisi forte communi decreto impensatur alicui magno benefactori nostro. (v.d.) Si quando alicujus anniversarius cum maximo ritu agendum occurrit, qui monasterio aliquod donarium contulit, illud cum *Placabo* pro eodem incipitur, et sive sit pallium, sive aliud hujusmodi ornamentum, pro ipsius memoria cernendum super altare ponitur, neque inde auferatur, donec in crastino missam defunctorum item pro eo canenda finiatur.

CAPUT LXXII.

De fratre, qui in Quadragesima obierit, et in duodecim lectionibus est sepeliendus.

(v.d.) Si quis fratrū in Quadragesima obierit, et in tali die est sepeliendus, qui cum duodecim lectionibus fuerit solennis, pro illo post primam cantatur missa defunctorum, et cum tribus tantum collectis; id est *Omnipotens sempiterne Deus. Deus venit largitor. Fidelium Deus.* Propterea tamen nec illa missa de festivitate post tertiam, nec illa de jejunio post nonam remanebit. Sed sin die Dominicā sepultura evenerit, additur et quarta collecta; * id est, *Sanctorum tuorum*, quae nec alias tamen eo die omittetur.

CAPUT LXXIII.

De eo, qui sepeliendus est in diebus ante Pascha.

(v.d.) Item si quis sepeliendus est ante nonam, in qualibet die de illis tribus, qui proxime Pascha antecedunt, * sine lumine et incenso, et si est in Parasseve, a fratribus nudis pedibus incidentibus sepelitur, et absque missa pro defunctis, quae tamen postea cantabitur in feria quinta Pasche, nec aliter quam si corpus defuncti esset in praesenti. Ab ea autem hora qua novus ignis benedicitur, usque in crastinum mane, neque in ecclesia, neque ad sepulturam lumine privatur.

CAPUT LXXIV.

De eo, qui sepeliendus est in diebus Rogationum.

* (Var.) Item si quis sepeliendus est in Rogationibus, pro eo cantatur post primam missa defunctorum, et illa de Rogationibus post tertiam, ad quam etiam non offertur, nec pax recipitur, nisi ab uno, et finito capitulo sepelitur.

CAPUT LXXV.

De eo, qui sepeliendus est, quando radere debemus.

(v.d.) Item qui sepeliendus est eo die, quo non bene possumus mutare rasuram, post capitulum statim percussa tabula sepelitur; quia quādiū est inse-pultus, non licet in claustrō vel loqui, vel aliud quid facere, nisi tantum psalmis vacare ad exequias. Solus armarius tantum defuncti nomen scribit in memoriali fratrum et breves, quae absque moramittendae sunt pro eo per cellas. * Quas quidem perscriptas idem armarius celierario, qui eas mis-surus est, ante cellarium præsentat, et si ille in promptu non fuerit, inibi in locum ad hoc deputatum eas reponit. Quae quia ex antiqua Patrum insti-tutione, sine omni dilatione mittuntur, per famulos B ad hoc solum deputatos circumferuntur. Quibus ut sint semper parati a camerario vestiuntur, a celle-rario vero virtus cottidianus debet provideri.

CAPUT LXXVI.

Quando breves mittendae sint.

* Quali autem ordine hujusmodi breves sint mit-tendae, silendum non est. Igitur per omnes cellas nostras longe vel prope positas, dummodo a se in-vicem multum non distent, brevis una ad intimandum fratris obitum sufficit. Nam postquam ad proximam carundem cellarum allata fuerit, de loco ad locum per priores inibi commorantes, est mittenda. Quod si per diversas terrarum partes eadem cella ab invicem longius distare noscuntur, necesse est, ut a monasterio principali per singulas provincia-C rum cellas breves singulare transmittantur.

Haec autem brevium transmissio simili modo agi-tur, si enjus fratris obitus in cella aliqua evenerit, et brevis illius ad nos usque pervenierit; excepto, quod ad aliquam in eadem terra sitam de loco, in quo obiit, mittenda est.

CAPUT LXXVII.

Quod sine dilatione agendum est officium defunctorum superveniente brevi pro fratre nostro.

* Si quando istiusmodi brevis ante capitulum affertur a custode hospitium, a quo omnes breves recipiuntur, ad proximum capitulum domino abbatii vel priori præsentatur. Qui mox, ut eam intra se-met ipsum perlegerit, et locum unde eadem brevis advenit, et fratres ejusdem obitum et nomen pro-nuntians, sine interruptione absolitionem solitam exoptat, et capitulum plus solito corripitur, ut cum psalmodia *Verba mea* finiatur, et officium pro ejus anima requie peragatur. Si finito capitulo officium statim non agitur, postea non fiet, nisi tabula prius percutiatur.

Et sciendum, quia, si plures breves de diversis locis, id est de nostris professis et de alienis fratribus pariter in capitulo præsentantur, omnes in missis septenarii, et in ceteris, quae aguntur, preter tricenarium conjunguntur. Quacunque autem hora postea usque ad collationem, et quando semel come-dit, fratres antequam bibant, affertur, sine dilatione ad convocandos fratres, tabula tractim ac

sonore percutitur; si tamen conventus in praesentia adducti in capitulum nostrum venerint, petunt, ut ipsi quoque mereantur fraternitatem nostram habere. Annuitur et cum libro eis datur, ut partem et communionem habeant de bonis omnibus, quae ullo modo sunt, vel in orationibus, vel in eleemosynis, non solum apud nos, sed etiam in cunctis locis, quae nostri juris esse videntur. Pro his omnibus, quamdiu sunt in hac vita specialiter cantatur per singulas horas psalmus: *Deus in adjutorium*, et collecta: *Prænde Domine*: et quoties ad majorem vel ad matutinalem missam apponitur, pro eis apponitur. Postquam autem obierint, post singulas horas psalmus *Voe mea*; quando pro tricenario fratris aliquius non cantatur et quotidie post capitulum ad psalmum *Verba mea*, oratio illa: *Absolve Domine*.

B (Var.) Praeterea tres vices sunt in anno, id est, post primam dominicam Quadragesimæ, post nativitatem apostolorum Petri et Pauli, post festivitatem Omnium Sanctorum, in quibus specialiter eorum commemorationem facimus, cum officio et missa, cum septenario et præbenda: scilicet eodem modo, quo solet agi pro quolibet absente, qui obierit in aliqua cellarum nostrarum: excepto quod sacerdotes missam non cantent, neque alii psalmum *Laudate*. Quod cum satis manifeste relatum sit in superioribus, non opus est secundo referre.

CAPUT LXXIX.

Quid agatur pro his, qui in loco sunt sepulti.

* Quando post octavam Pentecostes feria secunda memoria eorum, qui apud nos sepulti sunt, maximo ritu agitur, unusquisque, qui scit septem psalmos, cantat; qui sunt illitterati totiens orationem Dominicam; singuli sacerdotes unam missam, et quod ad cœnam de pane et potu supererit, ad eleemosynam datur. In festivitate Omnium Sanctorum, post vesperos, pulsatis omnibus signis, cantantur etiam vesperi defunctorum, et in nocte officium simul matutinale et matutinalis missa solemnissime pro omnibus fidelibus defunctis, cum una tantum collecta; id est: *Fidelium Deus*; pro quibus singuli sacerdotes privatas missas, cæteri septem psalmos, vel totiens Dominicam orationem, qui nesciunt psalmos, sunt cantatur, et duodecim pauperes uberiori pane et carne, et vino sunt reficiendi: et quotquot alii pauperes supervenerint, omnibus est misericordia solito largius impendenda. Insuper et in ipsa festivitate Omnium Sanctorum, quidquid panis et potus in reectorio ad cœnam supererit, ad eleemosynam datur.

CAPUT LXXVIII.

De familiaribus nostris vivis et defunetis; quid agatur pro eis.

(vñ.) Nonnullæ sunt congregations non solum monachorum, sed etiam clericorum, quæ habent societatem nostram, et fraternitatem, ut cum brevis venerit de defuncto illorum, vel ad illos nostra, officium et missa geratur, et postea septenarius cum officiis et missis.* Pro nullo autem abbatte defuncto plus agimus, quam pro uno ex suis fratribus. Sunt etiam quædam congregations, quibus amplius non facimus, nisi quando brevis de defuncto illorum venerit, quam quod post capitulum pulsatis omnibus signis sex psalmos, id est, *Verba mea*, addita hac oratione *Absolve Domine*, recitamus. (vñ.) Item plerique fideles Christi tam pauperes quam divites, qui

MUSICA SANCTI WILHELDI

HIRSAUGIENSIS ABBATIS.

(Dom. M. GERBERT, *Scriptores ecclesiastici de musica, sacra polissimum tom. II, p. 154.*)

MONITUM.

Musica S. Wilhelmi, Hirsaugiensis abbatis, de quo auctor coevar Bertholdus Constantiensis, seu qui unus idemque est, Bernoldus presbyter et theologus Gebhardi III, episc. Constant., ac monachus S. Blasianus in Chronico apud Urslium Germ., script. t. I, p. 364: « His in musica peritissimum fuit, multaque illius artis subtilia antiquis doctribus incognita elucidavit. Multo etiam errores in cantibus reprehensos satis rationabiliter ad artem correxit. In quadrivio sanc pene omnibus antiquis praexaminede. » Haec ad verbum leguntur in Vita S. Wilhelmi ab Heynone coequali et discipulo scripta, apud Mabillonum Act. SS. Sec. V, p. II, p. 726. Apud anonymum Mellicensem cap. 108, post hæc eadem ipsissima additur: « Tractatum tamen unum de musica scripsit, quem bei vocalione ad regendum Hirsaugiense canobium tractus minime perfecit. »

Opusculum hoc S. Wilhelmi in solo primum codice San-Blasiano reperi, quian. 1768, igne cum monasterio consumptus fuit. Accidit vero feliciter quod Bononiae apographum in P. Jo. Bapt. Martini instructissima bibliotheca scriptorum de re musicâ reponerent; quod dein mecum ad communicauit iterum benevolentia, qua a me acceperat. Invenimus postea idem opusculum in cod. Vindob. ms. lectionesque variantes nostro exemplari charactere cursivo suis locis inseruimus. Singularis est in hoc opusculo duodecim troporum explicatio, que Glareano faciem prælulisse videtur ad Dodecachordon a se editum. Usus quippe erat Glareanus ipso codice San-Blasiano, tunc monasterii S. Georgii, ex quo descriptum est hoc opusculum, pro adoranda editione Operum Boetii, ut in fronte testatur, illumine vocat AUREUM.

MUSICA WILHELDI.

I

Incipit proæmium in artem musicam Wilhelmi abbatis sub ipsis nomine et cuiusdam Othlohi per dialegum composite.

OTHL. Postquam donante Deo petitionibus meis et questionibus in astronomica satisfeciisti disciplina, consequens est ut ad musicam transferatur collatio, quatenus post præcepta rerum, quæ ad astronomiam pertinent, non sine harmonia, ut ait philosophi, currentium, ipsis etiam harmoniæ artis originem et naturam, quantum auctor naturæ concesserit, adhuc latentem proferas.

WILH. Rem satis arduam, utpote a peritissimis hucusque intactam jubes. Sed quia freno me caritatis potenti manu tenes, in quæcumque montana duxeris, facilius astimo relabi aut retro cadere, B quam recalcitrare. Verum tam ne post diurna viæ terminum castrametandi tempore novam et nondum certam inconsulte aggrediamur, respirationi atque meditationi reliquum diei concedatur spatium et cras in nomine Jesu congregemur; sieque ipsis nos mediante ac ducente propositum iter incipiamus.

WILH. Hesterni promissi debitum, quod a me carissime frater! exigis, aliter persolvere nequeo, nisi eorum recordatione vel recognitione, quæ tam ex musica Boetii, quam ex probabilibus modernorum scriptis tibi cognita sunt, isagogem quamdam prepararem ad incognita.

OTHL. Nihil jocundius illo tractatu, quo proferuntur nova et vetera: quin imo ad hoc etiam nolen-

A tem precibus obnixis traherem, quatenus veterum et modernorum sententias tuis vel præponas, vel intermisceas, eo tenore, ut si quid minus dixerint, adjicias; si quid obscure, exponas; si quid non cautele, corrigas.

WILH. Forsitan, quia ex caritatis imperio cameolina tibi ad geniculorum mansuetudine, dum parvulis his, quibus unum sufficeret, plura vis deterre muscula, nec alpinam itineris difficultatem, nec modica jumenti animi vires in onerando consideras. Cæterum, ne non fiducialiter agam in Domino, ita onustus viam carpare tentabo, et primam a præcedentibus musicis tritam ingrediar, donec divertendi locus occurrat.

II.

Incipit musica Wilhelmi abbatis de regularis monochordi structura.

WILH. Tota regularis monochordi structura constat quindecim chordis in duis diapason distinctis; quorum inferius est a proslambanomenos usque messe, at superius a mese usque ad nete hyperboleon, et utrumque continet, ut notum est, septem discrimina vocum. In ipsis quindecim chordis inveniuntur tetrachorda nominibus, genere, specie valde diversa, id est, Hypaton, Meson, Diezengmenon, Hyperboleon. Item tetrachordum gravium, finalium, superiorum, excellentium. Et hæc eis (ejus) diversitas nominum. Differunt autem generis (generatione), quia illa, quæ prius sunt dicta, mensuræ subjecta præbantur. Ex his, quæ sequuntur, melodia enucleari

videtur. Quando enim totam ex ordine mensuram in A cætera veluti fonte quodam derivantur, nomen tetrachorda dividendo a nete hyperboleon descendimus dicentes, tonus tonus semitonium, itemque tonus tonus semitonium; quid aliud quam illa priora statuimus? Species quoque discrepant, quoniam illa semitonium habent in ultimo, ista in medio: illa bina et bina, in utroque diapason conjuncta, quia Guidonem in litterarum positione sequimur, e. et E synaphen, tonum vero supra mense proximum diezeuxin habebunt. Ista simili modo sycopulentur, D. et d. synaphen, tonum autem infra (*mese*) proximum diezeuxin designabunt. In illorum enim duali conjunctione, sive singulare dispositione de utroque diapason tonus remanet, *in illorum inferius*, in istorum superius, ex illis enim primum descendit ab a in e. secundum ab e. in b. et ibi remanente seu disjungente tono, tertium dimittitur ab A. in E. quantum ab E. in B. itemque tonus supererit. Econtra ex istis primum ascendit ab A. in D. secundum a D. in G. ubi tono testante tertium scandit ab a. in d. quartum a d. in g. tono item superfluo. Illa sunt notabilia. Ista nomino, sicut et sunt, principalia. Haec sunt specifica tetrachordorum differentiae. Musica enim species est quedam habitudo diversæ positionis tonorum et semitoniorum.

OTHL. Video quod frustra de impositis tibi quæstionibus conquestus es Potenti enim apertissime novaque ac vetera proferentis institutionis gressu arripiusti viam; unde perveniendi vires tibi etiam onustiori sufficere non dubitem. Jam in diversis musicorum scriptis eadem, qua dixisti, colliguntur quidem tetrachordorum vocabula; differentias autem eorum, et proprietatum qualitates ab omnibus pene intactas, et hucusque inauditas esse tateor. Et quoniam a precedentium semita jam divertisti, perge quæso! ac pretermis prioribus ad mensuram tantummodo spectantibus tetrachordis, de his, quæ ad melodiam pertinent, quomodo plus aliis ad eam pertineant, et unde ipsa principalia dicas, expone. Denique vulgaria eorum vocabula, id est, gravium, finalium, superiorum, excellentium, quod dicta sint, norunt etiam simpliciores.

III.

De principalitate quatuor tetrachordorum.

WILH. Quatuor haec tetrachorda omnia quidem et sunt, et vocanda sunt principalia, eo quod omnium speciem, modorum, troporum in se continent vim, ordinem atque naturam: sed in his *omnibus* unum deprehenditur, a quo cætera nomen et vim, dignitatemque, et ipsum esse suum sortiuntur: non illud, quod Mercurius invenisse dicitur, id est, meson; neque illud, quod ab antiquis musicis hypaton est appellatum; sed neque hoc, quod moderni sapientes primam esse affirmant, id est, finalium.

OTHL. Quod illud sit, velociter quæso pronunties, ne cypidissimum vel ad momentum suspendas.

WILH. Illud est, quod natura, immo naturæ auctor, primo per quadrupla proferri voluit, dico autem tetrachordum gravium. Ex hoc nimirum, quia

A cætera veluti fonte quodam derivantur, nomen principalitatis effectumque natura mirabilem ab ipso mutuantur. Namque tetrachorda finalium, superiorum, excellentium, nihil aliud sunt, nisi hujus quaterna positio, sive terma repetitio. Quod multiplicibus ex causis principale vocari videtur: in primis, quia primum est omnium; secundo, quod primis principalium tetrachordorum nervis clauditur; tertio, quod troporum differentiae ex eo producuntur, si harmonia infra septem principalia duum tetrachordorum, gravis scilicet et finalis, discrimina coarctatur; quarto quod (*in*) generali constitutione troporum ex hoc constitutur protus, sicut a finali tetrardus; quinto, quod omnis specierum naturalis ordo et calculatio, ipsa etiam cætera tria tetrachorda, totaque, ut praediximus, harmonia, sed et quatuor troporum elementa sive mutatoria, ex ipso quasi quedam naturæ fonte producuntur et derivantur. Quorum quedam ad præsens exponuntur, quedam vero post suis in locis plenius exponenda reservantur.

IV.

Ex quibus causis vocentur principalia.

Primum autem et omnium, quia mira et naturali quadam investigatione, non solum ante alia tetrachorda, sed ante omnia minorum sonorum intervalla statim in ipso mensurandi monochordi effulget initio. Tanta enim vis et virtus inest proportioni quadruplæ, ut quidquid per eam fiat, totum nomine, voce et dignitate sit primum. Itaque monochordo in quatuor spatia primitus diviso, primum spatium est quasi vacuum, secundum diapason, tertium diapente, quartum idem sibi vindicat diatesaron. Cæterum si ex altera parte versa vice mensura incipiat ipsum tetrachordum, harmonia totius manifestum erit primordium. Sed hæc tria, id est diatesaron, diapente, diapason inter omnia intervalla nomine et dignitate prima esse et earumdem consonantiarum primas species in eisdem spatiis consistere, ipsa etiam puncta singularium principialium tetrachordorum, solo primo excellentium puncto pratermisso, primas voces efficere, scire volentibus liquet. Primis etiam chordis clauditur, quia cum in quatuor tetrachordis quatuor sint primæ, quatuor secundæ, quatuor tertie, quatuor quartæ, ipsum diatesaron non solum inter primas, sed etiam inter primarum primas locatur. His ergo aliquis adhuc exponendis causis merito et ipsi, et ab ipso aliis ex ipsis ita, ut dictum est, manantibus tetrachordis nomen conceditur principalitatis. Sed competens narrationis ordo jam cum supernæ illustrationis auxilio intueri nos admonet, quantum vim potentiamque naturæ vel ipsum in se contineat, vel ceteris ex se profluentibus tetrachordis mirum in modum transfundat

V.

Quod a tetrachordo gravium exlera nascantur.

Igitur a principio repetens, non in ea quæ stultitia est apud Deum, sed in ea quæ superbiorum et

sublimium colla philosophorum calcat, sapientia videtur, quia omnis musicæ artis disciplina, totaque monochordi structura, ex illo quod gravium vocant, ego autem principale nomino, producitur tetrachordo. Hoc siquidem in inferiori diapason duplicatum generat ex se tetrachordum finalium, et ex his duobus procedunt septem principalia vocum discrimina. Nam septies septena diversa discrimina vocum in monochordio reperiuntur. Et ipsa denuo in superiori diapason repetita, phthongo nete hyperboleon assumpto, universam monochordi fabricam conficiunt. Nam tetrachordum superiorum ipsum est principale et tetrachordum excellentium finale, nullaque inter haec naturænisi solius nominis et positionis erit alteritas, ita tamen ut principale unum atque idem sit in omnibus. Sed sicut ab ipsis cuncta oriuntur, sic a finali reguntur omnia, disponuntur et dijudicantur; et ideo in his duobus viget universa naturalis vis harmonie, adeo ut cætera omnino necessaria non essent, si generali istorum potentiam quique simpliciores pervidere potuissent, sunt namque in eis, ut dictum est, septem vocum discrimina omni genere musicae artis varietati sufficientia, sicut quisque hujus disciplinae peritus facile, si quæsierit, inveniet. Ubi et hoc manifestissimum de originali principali tetrachordi dignitate ac de omnimoda ipsis cum tetrachordo superiorum unitate datur indicium, quod omnis cantilena, quæ modo secundum spatiostam duorum diapason vagandi licentiam in superioribus incipit, si infra eadem discrimina septem naturali refrigeratione cohibeatur, in gravibus, id est, eodem principali tetrachordo sumit initium. Verbi gratia: omnes differentie ad primum, quartum, sextum tonum pertinentis melodie, que in acuta a. inchoantur, eadem in gravi A. ut in diaphonie præcepto patet, naturale habent principium. Et nunc quia de sepe dicto sæpiusque dicendo principali tetrachordo totum quidem, cur principale ac fontem et originem cæterorum, sive totius monochordi summam dixerim, ex parte autem, quam vim et potentiam naturæ in se habere prædicavimus, au•listi; adhuc plenius licet ut audias de ipsa originalitate in eo scatente potentia, ejusdemque in cætera tetrachorda diffusione. Quam facilius videbis, si prius, ex quarum rerum comprehensione ipsius musicæ artis natura maxime percipiatur, et qualiter eadem res in his tetrachordis reperiuntur, videris.

VII.

Unde natura musicæ artis maxime cognoscitur.

Natura musicæ artis post novem intervalla sonorum potissimum ex predictarum quatuor rerum scientia inspicitur, id est 1. rata et rationabiliter ordinata constitutione specierum trium symphoniarum diatessaron, diapente, diapason : 2. cautissima et naturaliter facta dispositione troporum : 3. vigilanter perspecta modorum differentia, quam verius dixerim agnitionem sive proprietatem troporum ; 4. valde necessaria principalium chordarum operatione. Hæc autem quatuor, id est, constitutio

A specierum dispositio troporum, differentia modorum sive agnitione vel proprietas troporum, operatio principalium chordarum, naturali quadam et inseparabili proprietate ita principalibus insunt tetrachordis, ut si ea in illis quæ ad mensuram pertinent, quæras, nullo competenti ordine, sicut in sequentibus clare fit, invenias. Sed etiam opportunum dicere videtur, quod memini me in superioribus usque ad hunc locum distulisse, scilicet, quod tetrachorda eadem in quatuor primas, in quatuor secundas, in quatuor tertias, in quatuor quartas dividuntur. Prima ergo gravium est A. secunda, tertia, quarta B. C. D. Est item prima finalium eadem D. secunda, tertia, quarta E. F. G. Item prima superiorum est a. secunda, tertia et quarta b. c. d. Est B item prima excellentium eadem d. secunda, tertia et quarta e. f. g. Tetrachordum igitur principalium primæ chordæ sunt A. D. a. d. secundæ B. E. b. e. tertiae C. F. c. f. quarte D. G. d. g. quas ideo et singillatim et congregatim designare non piguit, quia sequentis operis textura crebro ipsarum indiget subtemine. Et ne mireris quod nete hyperboleon prætermissa ceterarum quatuordecim chordarum in sexdecim fiat partitio, quater enim IIII. erunt XVI. duas ex ipsis XIII. id est, D. et d. bifomes, bisque numerandas esse noveris. Qualiter autem bifomes sint in dispositione troporum, plenus clarebit; sunt namque inter prædicta tetrachorda quedam, quo comparata proferunt ex se species diatessaron: quedam item sunt, quæ collata dia-

C pente species ex se producunt.

VII.

In quibus chordis species diatessaron, diapente et diapason naturaliter consistant.

Videamus ergo, quæ sunt illa, et qualiter exipsis probabilitate absque ordinis confusione, plano itinere ac sine offendiculo procedant. Ex naturali coadunatione tetrachordorum principalis ac finalis omnes diatessaron species prodeunt. Prima ergo gravium et prima finalium depromunt primam; secunda item gravium et secunda finalium reddunt secundam; iterum tertia gravium et tertia finalium proferunt tertiam; quarta item gravium et quarta finalium vice quartæ iterum reperstant primam, sive, ut verius dicamus, in forma primæ retinent quartam. Quæ licet specie prima esse videatur, harmonia tamen natura diligenter perspecta, triplex quartæ esse declaratur, primo quod inter quartas continetur, secundo quod in generali troporum dispositione, ut prædictimus, pertinet ad tetrardum, tertio quod contraria est primæ, quoniam sicut melodia a prima intenditur, ita a quarta semper remittitur, ut in hoc eodem finalium tetrachordo hæc testantur exempla. Protus ant. *fac mecum. ant. a bimatu.* Tetrardus ant. *dabo in Sion. Judxa.*

Media item tetrachorda, finalium dico, et superiorum, si conferantur, omnes diapente species eodem nature et ordinis decore nascuntur. Nam prima finalium et prima superiorum continent primam, et

utriusque tetrachordi secundæ secundam, tertiae Aobscura jam ex eorum illustratione satis perspicacertiam, et quartæ concludunt quartam. Ultima bina, que restant tetrachorda, superiorum scilicet et excellentium, si comparentur, diatessaron item reddit species, quemadmodum et prima, quia, sicut dictum est, eadem sunt in natura. Prima superiorum et prima excellentium demonstrant primam, secundæ secundam, tertiae tertiam, quartaque iterum in specie primæ continent quartam. Ergo si diatessaron species inter illa, quæ ad dia-

pente, vel diapente species inter illa, quæ ad dia-

tessaron pertinent, quæsieris, offendiculum incur-

ris, quia ratum ordinem earum invenire non poter-

is. Sed ut manifestius, quod dicimus animadver-

tas, si quo in loco præter illa, quæ exposita sunt,

species easdem repereris, minus regulares esse no-

veris, eo quod uno eodemque minus includuntur

numero.

Videsne, frater charissime ! quomodo in hac nostra specierum constitutione ipsarum specierum et chordarum tam nominis quam dignitatis, ut dictum est, naturalis ordo servatur, et qualiter idem ordo plano itinere ac sine offendiculo progreditur, ubi prima species in primis chordis, secunda in secundiis, tertia in tertiiis, quarta in quartis et incipitur et finitur. Nunquid non plane intelligis, ipsas quoque species naturaliter a constitutis earum chordis vel primas, sed secundas, vel tertias, vel quartas vocari ? Nonne et habitudines earum manifestius intueris, quomodo prima diatessaron species semitonium habet in medio ; secunda in primo, secundum intensionem dico ; tertia in ultimo ; quodque prima diapente species habet semitonium post tonum, postea ditonum, secunda in primo, tertia in ultimo, quarta post ditonum, postea tonum ? Nonne clare intueris, qualiter iste specierum ordo vel ex hoc maxime naturalis probari potest, quia prima species sedem tribuit in spatio principalis tetrachordi, quod inter primarum chordarum primas, id est, A. et D. ut superius tibi nondum intelligenti dictum est, locatur ! Perpende, quæso, diligenter, et illud perpende, quomodo in ipsa primarum specierum naturali processione ipsum etiam tetrachordum finale quodam occulto ordine et lege nature producunt est. Quid est ergo earumdem specierum principium, nisi principale tetrachordum ? vel quid ipsarum consummatio, nisi tetrachordi finalis ex principali genitura quædam et productio ? Simili modo in constitutione specierum diapente tetrachordum superiorum ex finali, et ex subsequentibus speciebus excellens ex superiori procedit. Sic singulorum tetrachordorum ad troporum institutionem spectantium, primæ ex principali tetrachordi prima, sic omnes secundæ ex ipsis secunda, sicut tertiae ex tertia, et quartæ ex quarta quasi ex quatuor diuersæ naturæ elementis producuntur, sive nata tonis derivantur.

OHL. Placent *euncta* admodum quæ dicis, et non solum hæc perpendo, sed et alia quædam prius

citer video, quæ dudum interrogassem, nisi quod novarum rerum et dulcedine captus, et admiratione attonitus jocundissimam verborum tuorum seriem interrumpere nolui. Video, inquam, non leviter peccasse quendam ex modernis, quia species diatessaron et diapente constituens, prima species diatessaron a lychano meson, hoc est, a G. sumit exordium, et finit eam in lychanos hypaton, id est, in D. Sed D. quia, ut jam dixisti, biformis est, tam inter primas, quam inter quartas numeratur ; G, vero simpliciter quartis ascribitur, ideoque speciei hujus faciem et solam in medio positi semitonii qualitatem intuitus, interiorum naturæ vim et proprietatem non perspexit. Similiter secundam incipit in A. quæ est prima, terminatque in E. quæ est secunda ; et ut singula hujus erroris pariter breviterque concludam in disponendis more suo diapente speciebus nullam diatessaron speciem, primam, secundam, tertiam, naturali loco inserit, præter illam, quam quarto loco ponit quæ est inter A. et D. utrasque videlicet primas collocat. Nos autem pravis errantium viis compendiōse transcursis ad directa naturæ itinera festine redeamus. Sed restat adhuc quæstio minus prætereunda, quid sit, quod species a nonnullis musicis disponuntur descendendo, cum totum ordinem specierum earumdem statueris ascendendo.

VIII.

Quare a quibusdam species descendendo disponantur.

WILH. A quibuscumque id factum inveneris, secundum remissionem, quæ se species magis declarat cantando, ordinatum esse noveris, non secundum intensionem, licet intensio ubique prior sit quam remissio, ut in arcu, ut in sagitta sursum directa, ut in pluvia ; hac enim et hujusmodi omnia prius intenduntur, quam illo, unde procedebant, remittantur. Denique et species singula ordine praedicto de tetrachordo in tetrachordum intensæ si remittantur, initio sumpto ab ultimis, ubi terminum earum statuimus, omnes eadem via, qua venirent, ad principale tetrachordum velut ad originis suæ fontem recurrent ; quamquam omnis melodia a principali digressa, a finali, ut prediximus, moderetur, regatur jam et dijudicetur.

OHL. Nunc igitur, dilectissime ! quia et in hac quæstione satisfecisti, post pulcherrimam e naturali thalamo suo specierum diatessaron et diapente productionem, post tetrachordorum processionem, post subtilem primarum, secundarum, tertiarum et quartarum chordarum ex tetrachordo principali, ac per hoc harmonię totius, ut promiseras, derivationem, diapason quoque species eodem quæso decore, quo et minores, facias procedere.

IX.

De speciebus Diapason.

WILH. De speciebus diapason quid amplius nosse laboras, nisi quod omnes musici asseverant, scilicet septem esse secundum septem discrimina vocum, et quia eadem discrimina in monochordo geminata

sunt, primam a primo discrimine ad primum, id A donec tenaci memorie committas, qui maximus est, ab A. ad a. secundam a secundo ad secundum, id est, a B. in ζ , ascendere, siveque semiitonio vel tono per ordines litterarum scandere, donec septima in g. superacuta finiatur.

OHL. Si tu, quem naturae Niliaco fonte occultioris investigatoribus non paucis facile pertulerim [l. prætulerim] hunc speciem diapason constitutionem ea, qua promisiisti, ratione probaveris, id est, quod a principalibus tetrachordis inoffenso naturalis ordinis pede progressa sit, nihil est, quod ultra de his querere laborem.

WILH. Antiqui et moderni musicæ artis auctores multa scripsere probabilia, multa utilia et valde necessaria, quin immo primas ejusdem artis inventore venas, ipsum quoque limpidissimum fontem, id est, principale tetrachordum quodam Peripatetica rationis ex parte detexere fossorio, licet quidam illarum quatuor rerum, in quibus artis hujusmodi summa consistit, aliquantisper turbante ignorantia non perspicuos inde haustus propinaverint. Unde nos per omnia venerabiliter illis assurgere, et si quid turbidum hauserint, cautius perspicere, perspectumque humillime purgare oportet: quod tum in promptu erit, si Patre lumen donante, lucidam, ut incepi, non solum specierum diapason, quam postulas, sed et omnium pari modo memorabilium quatuor rerum seriem indissociabiliter sibi coherentem ex tam purissimo quum verissimo fonte naturæ produxero. Ipse enim sicut mox audita naturali specierum diatessaron et diapente constitutione, quin in ipsa quidam ex modernis erraverit, judicasti; ita statim perspecta ceterarum puritate, quid in eis priorum ignorantia turbaverit musicorum, aut per te potenter decernes, aut me discernentem velociter intelliges. Species diapason secundum numerum troporum in authenticos et subjungales distinctorum, octo esse, natura monstrante manifestum est. Quæ tamen naturalis numeri ordine ita computandæ non sunt, ut dicas prima, secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, et sic ad octavam pervenias: sed post quatuor iterum aliae quatuor, non a quinta, sed a prima denovo incipientes numeranda sunt et constituendæ. Igitur si tetrachordo principale ac superiori e regione compares et jungas, finali medietatum et vinculum vice interposito, quatuor species diapason exinde, quas desideras, naturalis ortus et ordinis decoro procedent. Denique prima species diapason a prima gravium A. et a prima superiorum a. continetur, et a prima finalium D. medietate distinguitur. Secunda item ab utriusque tetrachordi secundis, id est B. et ζ . comprehenditur, et a secunda finalium E. connectitur. Item tertia a tertii, id est C. et c. implicatur, et a finalium F. conjungitur. Quarta item a quartis, id est D. et d. includitur, et a quarta finalium G. propria et quasi hereditaria nativaque sede vinculatur. Ilas autem duas D. et d. biformes esse ac duplices, per necessarium est, ut saepius recognoscatur ruminis,

B connectitur. Nonne primæ diapason species et descendæ sunt, et veræ sunt, quæ a primis chordis et extremitate continentur, et medietate distinguuntur, et a primis minorum consonantiarum speciebus instituuntur? An quæ a secundis, quæve a tertii, sive a quartis eodem modo informantur, non sunt merito secundæ vel tertiae, vel quartæ?

OHL. Potenti et insuperabili ratione probasti ea, quæ promisiisti: sed perge, quæso, velociter, ut Domino juvante ad effectum operis pervenire valeas.

WILH. Itaque octo speciebus naturaliter constitutis illorum, quos abusive tonos dicunt, octo troporum naturalis oritur dispositio, ita ut quatuor priores in quatuor subjugales, et quatuor sequentes in quatuor authenticos transeant. Si enim tropi, qui quatuor sunt in natura pro discernenda cantus varietate in octo distribuantur, illa, quæ priorum quatuor specierum diapason prima est, in subjugalem protocorvertitur, secundina in subjugalem deuteri, nec non reliqua duæ in alios duos, ut dictum est, similiter illa, quæ in sequentibus quatuor speciebus prima est, quæ inter D. et d. continetur, in authenticum protum transfertur; secunda in authenticum deuterum, et item ceteræ duæ in remanentes duos. Si vero ita disponuntur, ut quisque authenticus juncto sibi subjugali suo unus indifferenter tropus habeatur, et ex octo naturaliter quatuor fiant species quoque diapason, quas authenticus et subjugalis ejus sibi vindicant, et unde constant, jungi et coadunari necesse est. Verbi gratia: in protum indifferenter statuendum quatuor priorum et quatror sequentium specierum duæ primæ concurrunt, una, quæ est ab A. in a. altera, quæ est a D. in d. in deuterum indiscrete componendum utrarumque quatuor specierum secundæ convenient, una quæ est a B. in ζ altera quæ est ab E. in e. In tritum conjunctione informandum utriusque ordinis tertiae coeunt, una quæ est ab C. in c. altera quæ est a F. in f. In tetrardum simili modo continuandum quartæ utrobique se conserunt, una quæ est a D. in d. altera quæ est a G. in g.

X.

Quod in principaliū chordarū operatione sūl omnis vis et agnitiō troporum.

Sed haec tropica dispositio sive in octo diffundatur, sive in quatuor coerceatur, totus naturalis ejus vigor, necnon ejusdem vigoris intima et acutissima, cautissimaque speculatio vel agnitio, in principaliū chordarū sita est operatione: et non solum bæc, sed et omnis jam dicta specierum constitutio, et adhuc dicenda modorum differentia, insuper omnes melodiae principales distinctiones, aliaeque proprietates, seu quaecumque materia ex principaliū tetrachordi vena conflatur, et, ut ita dixerim, commassatur, tota eisdem principalibus singulorum troporum chordis, quasi malleis quibusdam, formatur: licet enim secundum id, quod dividitur in genus in species, huic, id est, operationi principaliū chordarū ceteras tres coequivas posuerim, ipsas tamen mirabilē quodam effectu naturae praecekkit. Nam quemadmodum caritas virtuti una cum reliquis partibus ejus ex divisionis precepto subjicitur, omnia tamen, de quibus virtus prædicatur, per ipsum complementur: ita principaliū chordarū operatio sub genere quidem, quod est musica disciplina, patitur (*partitur*) coequivas, eamdem tamen quodammodo peragit, disponit et moderatur.

Orbi. Ego jam factam specierum omnium constitutionem dispositionemque troporum ita perfectissimam crediderim, ut si quid amplius addatur, superfluum sit, non necessarium, quippe qua specierum primas chordarū collocavit, secundas inter secundas, tertias inter tertias, quartas inter quartas; et que tropos ita naturaliter disposuit, ut protus cum subjugalī suo ex utrisque primis speciebus diapason consistat, deuterus ex secundis, tritus ex tertiis, tetrardus ex quartis.

WIL. Nulla in his, neque in aliis adhuc profrendis absque plane principaliū chordarū operatione poterit esse profectio: quam operationem facilius tandem in his, que jam constituta vel disposita sunt, plenam s.e non plenam intelliges, postquam de ipsis principaliibus chordis, que sint, et qualiter pro diversis effectibus diversa sortiantur nomina, et quomodo plus in majoribus, in minoribus minus operentur, quod dominus dederit, exposuero,

XI.

Quæ sint principales chordæ; et quæ operationes ipsarum.

Eadem ergo chordæ, que in constitutione specierum primæ dicuntur, quia primam speciem includunt; et que secundæ, quia secundam; et quartæ, quia tertiam; et que nominantur quartæ, quia quartam determinant in dispositione troporum principales appellantur: eo quod, licet in ceteris omnibus generaliter maximam, ut præfatus sum, habeant potentiam, in hac tamen specialiter mira et ineffabili dignitate principiantur, et in ipsa, utpote spatiis majore, multo plura, quam in constitutione specierum diatessaron vel diapente operantur. Dia-

A tessaron enim vel diapente, que singulae per se tetrachordas vel pentachordæ sunt, in primis aut secundis, vel tertii sive quartis chordis incipi tantum et finiri sufficit: diapason vero, unde tropi disponuntur, et que singulae ex utrisque, id est, diatessaron et diapente consistunt, octochordæ sunt; et ideo quasi majores spatio eisdem principaliū chordis non solum initiantur et terminantur, verum etiam in medio sui variis distinguuntur modis. Quatuor namque specieis diapason, que subjugales totidein statuant medias hujusmodi queārunt distinctiones, ut ipsæ mediæ diapente habeant supra, et diatessaron infra. Illæ autem, que in authenticos transeunt, ita mediæ sunt, ut diatessaron superior, et diapente sistant inferioris. Et utjam non de specieis diapason, sed de tropis, qui ex his constant, loquamur, et quemadmodum ipsæ in tropos transferuntur: sic nostra quoque ab ipsis ad eos vertatur collatio.

XII.

Naturalis dispositio troporum separatis in VIII, coniunctim in IV.

Octo troporum singuli unam tantummodo medium distinctionem habent, juncti vero et naturaliter possit duas. Quod ut enucleatus proferatur, omnes hic pariter ordineantur, et separatis in octo, et coniunctis in quatuor, ut per initia et fines, mediasque distinctiones eorum, plena in eis principaliū chordarū, specialisque regiminis dignitas exprimatur. Authenticus protus, qui est a D. in d. medium distinctionem habet in a; subjugalis ejus, qui est ab A. in a. media distinctionem ponit in D. qui si adunatur, ut indifferenter sit protus, ascendit ab A. in d. duas continens distinctiones medias, id est; D. et a.

Authenticus deuterus, qui est ab E. in e. medium distinctionem sorbitur in g. subjugalis ejus, qui est B. in b. medium distinctionem locat in E. qui si adunatur, ut continuat sit deuterus, scandit a B. in e. duas recipiens distinctiones medias, id est, E. et b.

Authenticus tritus, qui est ab F. in f. medium distinctionem elicit in c. subjugalis ejus, qui est a C. in c. medium distinctionem signat in F. qui si copulentur, ut uniformiter sit tritus, surgit a C. in f. duas capiens distinctiones medias, id est F. et c.

Authenticus tetrardus, qui est a G. in g. medium distinctionem delibat in d. subjugalis ejus, qui est a D. in d. medium distinctionem notat in G. qui si connectantur, ut naturaliter unus sit tetrardus, attingit a D. in g. duas determinans distinctiones medias, id est G. et d. Haec autem troporum dispositio, licet distincte pleniterque, ut arbitror, jam peracta sit; ne forte ipsa sui plenitudine aciem intellectus, dum singula penetrare laborat, quovis nubilo perplexionis obtundat; manifestius adhuc tam corporis tam cordis visu figure hujus perspicacia subjiciatur. Vid. fig. A: *infra*, in *Arbore et Cottone*.

XIII.

A

In qua nimurum figura totam suscepta a nobis materiae abyssum, quæ jam in satis latum constitutionis omnium specierum ac dispositionis troporum æquor collationis nostra ductu diffusa est, velut infra parvissimi laci marginem naturali quadam æstu receptum collectumque mirabere. Habet enim quarternos tramites in vice quatuor naturalium troporum, id est, cum subjugalibus unitorum positos, quorum singuli ejusdem tropi, cuius obtinent vicem, quatuor etiam principalibus chordis post certa diatessaron et diapente, sive diapason spatia inscripti totius jam decursæ narrationis brevissimam et tamen plenissimam apertissimamque recapitulationem continere probantur. Tanta quippe vis, effectusque potentia inest principalibus chordis; quod et supra memoravi, ut hæc brevis illarum connexio pene omnium, quæ jam tacta vel adhuc tangenda sunt, plenitudinem contineant. In ultimo enim tramite, qui proto prætitulatur, primus omnibus collectis, et ab invicem, ita ut in monochordo, proportionaliter sejunctis, liquido inspicitur, ut A. et D. sicut in constitutione specierum dictum est, primam speciem diatessaron D. et a. primam speciem diapente a. et d. primam iterum speciem diatessaron, et rursum A. et a. primam speciem diapason, itemque D. et d. primam speciem diapason concludant; et ut authenticus protas ex ipsa *prima* specie diapason, quæ est a D. in d. constet, medianam distinctionem faciens in a. et ab eadem a. diatessaron superioris, diapente autem habens inferius; et quomodo subjugalis ejus ex illa prima specie diapason, quæ est ab A. in a. consistat, medianam distinctionem statuens in D. et supra eamdem D. diapente, infra vero diatessaron assumens; et quemadmodum haec duas species diapason protum indiferenter conficiant duabus mediis distinctionibus dilatatum, et quam omnino mirando moderamine naturæ omnis primarum chordarum operatio solum protum constituit.

Similiter in secundo trahite, qui de tercio præsuntur, secundis omnibus; atque in tertio, quinto prenotatur, omnibus tertii; nec non in quarto, qui tetrardo præscribitur, omnibus quartis eadem, quæ dixi, spatiorum proportione ordinatis, non tardo hebetantis animi ænigmate, sed momentanea sensibilis obtutus perlustratione, quasi facie ad faciem cognoscitur: quia unaquæque ipsarum principalium chordarum series in illo tropo, cui adscripta est, eamdem quam primæ in proto regendi specialiter operandique habeat potestatem. Quidquid enim A. et D. in proto, hoc B. et E. in deuterio, id etiam C. et F. in trito, ipsum quoque D. et G. constituunt in tetrando. Idem est in ceteris. Et ut hoc similiter corporeo videoes intuitu, singulos figura nostræ trahites, quos in quatuor naturalium troporum vice positos brevi principalium chordarum descriptione constrinximus, in regularis licentie diffusionem relaxemus hoc modo. *Vid. fig. B, infra.*

B

XIV.

Figura Monochordi et explanatio ejus.

Universaliter autem hic notandum est quod omnes authentici a finalibus incipientes ad excellentes ascendunt, et in superioribus distinguuntur: omnes vero subjugales a gravibus inchoantes in superioribus finiuntur, et in finalibus mediantur; sieque finales et superiores utrisque sunt communes, graves autem subjugalibus, excellentes authentici propriæ sunt; et quod naturales, id est, indifferentes quatuor tropi a gravibus initiantes ad excellentes usque pertingunt, et tam in finalibus quam in superioribus medias distinctiones accipiunt; sic tamen initii et terminis mediisque distinctionibus omnium ab invicem inæqualiter distantibus, ut hæc in omnibus regnet equalitas, et quisque suis principalibus chordis, quod et supra memoravimus, et incipiatur, et finiatur et distinguatur, totusque inde constet et regatur, utpote protus *ex omnibus primis*: *deuterus ex omnibus secundis*, *tritus ex omnibus tertii*, *tetrardus ex omnibus quartis*.

Sed et hoc satis notabile videtur, quod ipsius nature auctoritas hic manifeste concedit Ptolomæo, consonantiam diapason cum diatessaron ab antiquis philosophis, eo quod et ex superpartiente constat proportione, repudiata verissima ratione probanti; singuli enim naturalium quatuor troporum licet ex his diapason secundum prædictam specierum coaduationem componantur, secundum planam tamen descriptionis hujus formam simplicemque numerum chordarum ex eadem diapason cum diatessaron tantum existunt consonantia. Igitur in octo discreti singuli habent tres principales chordas, in quatuor autem recontinuati, quatuor; sicque fit, ut duo ab invicem disjuncti, et singulariter inspecti sex principales chordas contineant, conjuncti vero et in unum tropum redacti nonnisi quatuor habeant.

Hoc etiam pene præ omnibus et super omnia hic memorabile est, quia hæc principalium chordarum distributio, quæ fit per initia et fines mediasque distinctiones singulorum octo troporum, illud, cuius in superioribus mentionem habuimus, et quod sepius retractandum atque ruminandum esse diximus, manifeste declarat: id est, quomodo D. et d. biformes fiant ac duplices. Sane tres modi biformitatis atque duplicitatis eorum patenter hic ostenduntur.

XV.

Unde biformes et duplices sint D. et d.

Primus, quod in ordine sive numero chordarum principalium tetrachordorum et ultime sunt gravum ac superiorum, et primæ finalium ac excellentium. Secundus, quod in dispositione troporum eadem uno ac eodem spatio et authenticum protum et subjugalem tetrardum includunt. Tertius, quod in differentia modorum, id est, agnitionem troporum eadem et primum modum instituant et quartum: qui tertius duplicitatis modus interim tibi

erit cæteris duobus obscurior, donec de modis vo-
cum tractare ceperimus. Pro his ergo tribus modis
supremo Largitor eo majores a nobis referendæ
sunt grates, quo hucusque incogniti omnibus anti-
quis et modernis latuerunt, latentesque maxima eis
errandi causa fuerunt. Nam etsi generaliter ex
ignorantia illa quatuor rerum, in quibus artis mu-
sicæ summa consistit, diversis locis, ut prædictum
est, deviaverint; in hoc tamen loco, id est, in ip-
sarum D. et d. biformalite agnoscenda speciali
quadam cæcitate percussi, et quasi unanimi offend-
sione repulsi, omnes adducti sunt in errorem. In-
terioris igitur mirabilem ipsarum D. et d. naturam
speculantes, secundum id, quod in quolibet bifor-
malitis et duplicitatis suæ modo faciunt utraque
unum, non inconvenienter eas lapides angulares
diximus: secundum id vero, quod omnes musici
graviter in eis offenderunt, non immerto lapides
offensionis et scandali petras nominamus; quod
ut indubitanter probemus, quam fortiter in his
maximus antiquorum Boetius, ac modernorum pot-
issimi Otto et Guido offenderint, in memoriam re-
ducamus.

XVI.

Qualiter Boetius et exteri musicæ in D. et d. erraverint, et quod duplex A. necessario assumatur.

Boetius in dispositione octo figuraliter descripta,
ubi tropos primis eorum nominibus, protum authen-
ticum dorium, deuterum phrygium, tertium lydium,
tetrardum mixolydium, subjugales hypodorium,
hypophrygium, hypolidium, hypomixolydium vo-
cans in tantum deviavit, ut cum subjugales inde
dicantur, quod subjugati et subditæ sive suppositi
sint authenticis, ipsi subjugalem tetrardi, quem nos
octavum dicimus, authenticæ suo mixolydio super-
posuerit, unde et hypermixolydium eum nominavit :
ubi, ne dicam, quam incongruum, sed quam prorsus
nullum, id est, subjugalis habeat locum, ipsius
nature docet auctoritas, qua unicuique tropo, ut
sufficienter jam diximus, talem locum tribuit, ut in
suis principalibus chordis et initium et finem et
mediam distinfectionem accipiat, et quæ tropicam
dispositionem quatuor principalium tetrachordorum
terminum, qui est in excellenti g. vetat transcen-
dere : unde D. et d. tam in numero quam effectu
chordarum duplices biformalites statuens, tropicam
dispositionem totam infra quatuordecim chordas,
id est, septem discrimina his posita peragit; sicque
acutam a. quasi superflua remanere patitur, in
quam subjugalis ille secundum Boetium finitur.
Quare secundum Boetium, et non secundum Ptolomeum,
vel secundum omnes antiquissimos Musi-
corum dicamus? Quod enim eadem tropicæ dispo-
sitionis figura suis temporibus ab antiquis derivata
sit Musicis, et quod Ptolomeus eorum nobilissimus
eumdem in supremo addiderit subjugalem, ipse in
musica sua meminit, post peractam troporum dispo-
sitionem ita dicens: Quorum non ut intelligentia
solum ratio comprehendatur, verum oculis quoque

A forma possit agnosci, ab antiquis tradita musicis
descriptio supponenda est. Et post hæc quibusdam
interpositis: « atque hic est, inquit, octavus modus,
quam Ptolomeus superannexuit. » Causam quoque
hujus annexionis aperuit, scilicet quod antiquis
non nisi septem modos quemadmodum et septem
species diapason secundum septem discrimina vocum
recipientibus, eorumdem modorum dispositione ab
eis in proslambanomenos, quod est A. accepta, et
usuali tonorum aut semitoniorum intensione in
paranete hyperboleon, quod est g. gradatim perdu-
cta ibique finita, quoniam hæc tropica dispositio ex
simplicibus quatuordecim chordis consistit, et adhuc
de bis diapason supra prima chorda nete hyperboleon,
quæ est ^a defuit, ut bis diapason totum in hoc ordine

B insumeretur, octavus modus in Ptolomeo adjectus et
inter a, et ^a locatus est. In qua sententia id sentire
videntur antiqui, tropos propter hoc augendos esse,
ne in eorum dispositione de summa chordarum
quid supersit; cum nos vere sentiamus, magis
chordos propterea etiam superabundantes ponendas
esse, ne solum de naturali dispositione, sed et de
regulari diffusione licentiaque troporum, in quibus
tota vis harmoniæ sita est, quid desit. Dicimus
enim, quod et certissimis Gregoriani cantus exem-
plis probamus, quoniam omnes tropi supra et infra
naturales diapason sui terminos aliquando in so-
num vicinum, aliquando in tertium licenter se dif-
fundunt, quæ licentia, ut omnibus æqualiter attribu-
batur, a. acuta omnino est necessaria. Ex hoc
C etiam eadem a. nullatenus de summa chordarum
perire poterit, quia quadrupla, quæ mensurandi
monochordi est initium, primum in eum spatium
terminat. Quam penitus etiam inde sit inevitabilis,
quod in generali structura monochordi nihil pro-
portionale sine ipsa potest regulari ordine inveniri,
vel simplicium nullus ignorat. Hac igitur triplici
ratione nete hyperboleon adstruitur, nec idcirco
aboletur, si superflua videatur in naturali troporum
dispositione, utpote quam absque hac pleniter ex
bis diapason, id est, sexdecim chordis infra spa-
tium quatuordecim chordarum existere, jam, ut
arbitror, manifestum est.

XVII.

Qualiter moderni erraverint in eisdem chordis.

D Hactenus de offensionis loco secundum veteres.
Jam videamus de ipso secundum illos, quos pro-
posuimus modernos, et hoc eo districtius, qua latius
de antiquorum scandalô planæ intelligentiæ causa
tractavimus. Otto in enchoriade sua satis declarat,
quia solus eumdem communis offendiculi locum
naturalis ingenii sublimitate deprehenderat; sed
dum nimis cautus et quasi cæteris circumspectior
circa illum extitit, cæteris gravius in ipsum offendit.
Solus enim biformalis duplicesque D. et d. intellexit,
et dum hoc distincte aperteque omnibus intelligenti-
dum proferre studuit, modum in distinguendo ex-
cessit. Cum enim D. una eademque ultima sit gra-
vium et prima finalium, et cum eademque prima sit

et quarta, ipse in descriptione sua, ubi de tropis et A chordi structaram regulari ejus ordine disturbato destruxit; et tam eam que est secundum antiquos atque modernos, quam eam que est secundum naturae ipsius auctoritatem, harmoniae speculationem omnem confundit. Ut enim ibi querentibus manifestum est, nulla vel usualis vel naturalis in ejus descriptione invenitur constitutio specierum, nulla dispositio troporum, nulla principalium plena chordarum operatio, nullus in agnitione modorum consenserunt ordo: quippe ubi nulla ipsius descriptionis chorda in octava eadem esse reperitur, quod tamen quia oporteat et unanimi omnium assertione et insuperabili naturae veritate comprobatur. Haec de venerabilis viri Ottonis offensione dicta sufficient, cui si diutius promiso immorati sumus, propter vix B solubilem et electabilem nodositatis ejus difficultatem veniable putamus.

Et ut ipsis offensionem cum antiquorum scandalō comparemus, quod natura duplicat, ut secundum proprietatem rei verbum fingamus, illi simplicant; et e contra quod natura jungendo et coadunando simplicat, iste separando et dividendo duplicat. Illi enim tantummodo septem vocum discriminata intendentēs, omnesque chōradas monochordi simplices esse credentes, ex his non nisi septem statuere modos, octavum secundum predictam D. et d. duplicitatem inter ipsos latitatem non viidentes, utpote ipsam earum duplicitatem, qualiter eadem primae sint et quartae, minus intelligentes. Nam cum principalia tetrachorda naturaliter ita distincta sint, ut singula ex singulis quaternis principialium chordarū ordinibus, quæ troporum constitutiva sunt, unam contineant, id est primam ex primis, primam ex secundis, primam ex tertii, primam ex quartis, et cum tetrachorda gravium et finalium in D. concūrrant, ita ut eadem et quarta sit gravium et prima finalium, codemque modo tetrachorda superiorum et excellentium in d. contermina, ita ut eadem et quarta sit superiorum et prima excellentium: illi hanc earum biformitatem, ut saepe jam diximus, ignorantes, utramque primam praedican, et quartam esse reticunt; et sic tetrachordis gravium ac superiorum quartam suam subtrahentes naturalem eorum in principialibus chordis perfectionem quodammodo evanescunt et mutilant. Iste autem e contra et biformitatem sive duplicitatem D. et d. et naturalem tetrachordorum perfectionem, id est, quaternariam eorum in principialium chordarum habitudine soliditatem acutissima intellectus acie prae omnibus penetrans, ipsamque omnibus, ut prefati sumus, declarare desiderans, unicuique tetrachordo primam, secundam, tertiam et quartam suam, initium quoque ac finem suam in singulis nervis pleniter distinque tribuere voluit, et hac intentione naturalem coaduationem conjunctionemque primæ ac quartæ in D. et d. non satis cauta nec bene provisa interpositione toni disjecit, sieque totius mono-

A chordi structaram regulari ejus ordine disturbato destruxit; et tam eam que est secundum antiquos atque modernos, quam eam que est secundum naturae ipsius auctoritatem, harmoniae speculationem omnem confundit. Ut enim ibi querentibus manifestum est, nulla vel usualis vel naturalis in ejus descriptione invenitur constitutio specierum, nulla dispositio troporum, nulla principalium plena chordarum operatio, nullus in agnitione modorum consenserunt ordo: quippe ubi nulla ipsius descriptionis chorda in octava eadem esse reperitur, quod tamen quia oporteat et unanimi omnium assertione et insuperabili naturae veritate comprobatur. Haec de venerabilis viri Ottonis offensione dicta sufficient, cui si diutius promiso immorati sumus, propter vix solubilem et electabilem nodositatis ejus difficultatem veniable putamus.

OTHL. Nihil hic præter utile ac necessarium dixisse argueris: nam quod repetisti quedam superius dicta, sed ad haec ita prorsus pertinentia, ut sine ipsorum illustratione nullo modo pelleretur obscuritatis nebula, (nec) superfluum neque absurdum est. Non enim absque re sèpius repetitur, quod adeo semper sciendum est, ut si semel nesciatur, peratilis multarum ex hoc procedentium rerum scientia evacuetur: unde securior de venia, quam si aliquid eorum, quæ modo dicta sunt, non dixisses, perge queso, et qualiter Guido etiam in hunc offensionis locum incideret, expone.

XVIII.

Quod dominus Guido antiquorum errorem cognoscens non correxit.

WIHL. Guido ibidem graviter impingens antiquorum devia primo quidem secutus est; sed in processu quasi sub lucido quadam ingenii splendore tactus, quia seducti essent quos insequebatur, ex parte recognovit, sieque substitit, ut nec post illos pererraret, nec errata reflexo itinere dirigeret. Asserens enim in Musica sua, quod octo modi verius in natura sint quatuor, et quod ab unoque ipsorum quatuor duo contineantur, id est, a proto primus et secundus, a deuterio tertius et quartus, a trito quintus et sextus, a tetrardo septimus et octavus, et hoc figuraliter volens exprimere, omnes principales chordas uno ponit in ordine, et singulis proprium tropum cum subjugali suo attitulat, scilicet singulis primis primum cum secundo, singulis secundis tertium cum quarto, singulis tertii quintum cum sexto, singulis quartis septimum cum octavo, hoc modo describens.

I.	III.	V.	I.	III.	V.	I.	III.	V.	I.	III.	V.	I.
A.	B.	(152)	C.	D.	E.	F.	G.	a.	b.	c.	d.	e.
II.	III.	VI.	II.	III.	VI.	VIII.	II.	III.	VI.	II.	III.	VI.

(152) Hic et alias apud veteres B. durum accipitur seu quadratum, quod recentiores per H. exprimunt, ut in sealā superiori ȝ.

In hac igitur descriptione quantum ad id, quod A rum notitia summa musicæ artis consistit, tres explanavimus, quartam, id est modos vocum subjungere debeamus. In qua, sicut in omnibus, quia charitati tuae obsecundari libet, primum quid sint modi vocum, et quare verius agnitiones troporum dicantur, exponamus, ut eo facilius intellectu capiantur, quæcumque de ipsis dixerimus.

VII. I. VII. I.
D. d.

VIII. II. VIII. II.

Et quod ceteris omnibus tropis indifferentibus quatuor principales chordas tribuens, soli tetrardo nonnisi duas concedit, antiquorum devia secutus est. Quantum ad id vero, quod in eadem descriptione septem vocum discrimina secundum antiquissimos adeo non intendit, quin octavum medium recipiat, et quod eum recipiens inter A. et a. secundum Ptolomeum autentico suo superiore non ponit, ipsos, post quos abierat, seductos esse sentiens quodammodo substituit, nec omnia seductionis eorum vestigia pererrando collegit. Rursus quantum ad id, quod eidem octavo modo inter G. et g. id est, in spatio authenticæ sui, et non potius inter D. et d. sedem largitur, errata non direxisse cognoscitur. Idem etiam alias bis in ipso communis offendit scandalum, quod quia de modis vocum sive agnitione troporum loquens fecisse deprehenditur. Post illa quæ nobis Dominus inde loqui concesserit, consequentius et ad intelligendum facilius dicetur.

OTHL. Quæcunque a te dicta sunt, cum ex lucidissimo narrationis ordine, tum ex manifestissimo figura tuae judicio mihi pervidere videar, præter hoc solum, utrum omnes totius monochordalis descriptionis chordæ sint principales, an quædam, et si omnes, quod verius videtur, utrum simul, an vi-cissim principales fiant.

XIX.

Quod omnes chordæ, cum sint principales, quomodo sibi invicem principientur, et iterum sibi invicem subjiciantur.

WILH. Si universalis monochordi structura in tetrachorda secundum mensuræ modum, ut in capite hujus collationis tractavimus, distincta fuerit, pene nulla chordarum principalis esse poterit. Si vero in principia tetrachorda naturaliter dividatur, omnes erunt principales, exceptis Γ et ἄ quæ principalium tetrachordum terminos excedunt; aliae, inquam, omnes sunt principales, nec tamen simul, sed mutua sorte. Si cuius enim tropi melos assumitur, quædiu ipsum cantatur, principales ejus chordæ in toto monochordo jus et regimen atque ducatum sibi vendicantes cæteris omnibus quasi caritative servitutis subjectis unanimiter principiantur: quod item de modis vocum tractantes planius explanemus.

OTHL. Quanto plura in hunc tractatum dilata sunt, tanto minus ipsi aliquid volo interponas; sed protinus non incompetenti, ut mihi videtur, ordine incipias.

WILH. Consequentem, fateor, observasti ordinem, scilicet ut postquam ex illis quatuor rebus, in qua-

A rum notitia summa musicæ artis consistit, tres explanavimus, quartam, id est modos vocum subjungere debeamus. In qua, sicut in omnibus, quia charitati tuae obsecundari libet, primum quid sint modi vocum, et quare verius agnitiones troporum dicantur, exponamus, ut eo facilius intellectu capiantur, quæcumque de ipsis dixerimus.

XX.

De quatuor modis vocum.

Modi vocum sunt proprietates specierum cantilenæ, id est, troporum. Ipsi enim quatuor tropi, quos naturales et indifferentes dicimus, quatuor sunt species cantilenæ, tanta neumarum disparitate ab invicem diversæ, ut sicut venerabilis Guido testatur, nulla eaurum alteri in sua sede locum tribuat, ne manque alterius aut nunquam recipiat aut receptam transformet. Quatuor ergo troporum singuli, quos abusive tonos vocamus, proprias habent neumarum qualitates, ex quibus mox in initio vel etiam in medio cujusque cantus a musicis agnoscitur, cujus tropi sit, quod cantatur. Que neumarum diversæ qualitates a memorando Guidone, qui solus de his loquitur, modi vocum nominantur, quos nos propter jam dictam rationem verius agnitiones troporum vocandas esse arbitramur: sed pro debita precedentium Patrum veneratione usuale nomen retinetes, de modis ipsis vocum, quæ ubi vult spirans spiritus inspiraverit, tali si possumus tractatu exsequamur, quale tu in hujus dialogi principio postulasti; scilicet ut, si quid de his venerandus Guido minus dixerit, adjiciatur; si quid obscurum, exponatur; si quid non caute, non in ostentationis temeritate sed in caritatis obedientia humiliter corrigitur.

Igitur secundum numerum quatuor naturalium troporum quatuor modi vocum sunt, ex quibus singulis eorumdem troporum singuli, ut dictum est, agnoscuntur, quos dominus Guido sic exponit. Primus modulus vocum est, cum vox tono deponitur, et tono semitonio et duobus tonis intenditur, ut A. et D. Secundus modulus est, cum vox duobus tonis remissa, semitonio et duobus tonis intenditur, ut B. et E. Tertius modulus est, qui semitonio et duobus tonis descendit, duobus vero tonis ascendit, ut C et F. Quartus vero deponitur tono, surgit autem per duos tonos et semitonium, ut (D. et) G. Post haec subjungens ait: et nota, quod se per ordinem sequuntur; primus in A. secundus in B. tertius in C. itemque primus in D. secundus in E. tertius in F. quartus in G.

Qui primitus musicam artem invenerunt, vel post compositas chordas diverso modo inventas ea usi sunt, principium monochordi in hypate, hypaton, quæ inde quoque principalis principalium interpretatur, statuentes, quatuordecim tantum chordas in conficiendis cantilenis habuerunt: postea Ptolomeus rex Ægypti vocem proslambanomenos A. id est adquisitam aut potius prosmelodon, id est aptum melle in principio appositum. Haec sunt quindecim regulares chordæ monochordi, quorum nomina et ia-

terpretationes nunc singillatim dicere præterivi. A tessaron, interdum etiam ipsum diapason in Gregoriano cantu reperimus : ideoque, si quod de his intervallum abjecere debcamus, nescimus.

In hoc differunt quatuor principalia tetrachorda, quæ sunt secundum melodiam modum, vel secundum institutionem troporum, ab illis quatuor, quæ secundum mensuram modum conficiuntur ; quia illa habent semitonium in medio, ista in ultimo ; illa junguntur in D. gravi et d. acuta, ista in e. et E ; in illis superest tonus in utraque diapason superioris, in istis inferius.

Initia autem troporum ibi esse noscuntur, ubi differentiae eorum, id est *sæculorum amen*, inchoantur ; quibus enim authenticorum supra finalem suum in quinto loco, id est, in propria specie diapente incipit præter solum deuterum, qui propter imperfectionem semitonii, imo propter metam et sedem troporum se transfert ab secunda sui principali chorda in c. protus namque in messe incipit, deuterus in C. ut dictum est, per transmutationem, in qua tritus per naturam orditur, tetrardus vero d. inchoatur. Plaga autem non supra finalem in diapente, ut magistri, sed aliquantulum inferius, ubilibet illis convenienter ; initium habent ; sicut plaga proti in F. plage deuteri vel triti simul in messe, plaga tetrardi in c. initiantur. Primus ergo tonus vel quartus vel sextus in mese, solus secundus in F. tertius quintus et octavus in C. solus septimus in d. initium habent. Unusquisque autem tropus in propria finali chorda unum plagam sua finit, utpote protus in D. deuterus in E. tritus in F. tetrardus in G. unde et istud tetrachordum finalium dicitur. Differentiae in tropis bifariam sunt, primo quia in naturali diversitate ab invicem differunt in structura, in consonantiis, in speciebus, in principalibus chordis, in distinctionibus, in modis vocum, in initiis et finibus suis, et quia alter alteri locum in sua sede non tribuit, et alter alterius neumam aut transformat aut nunquam recipit, aliaque perplura hujusmodi. Secundo quia cantus singulorum troporum non unum semper idemque habet initium ; sed qui in finali cuiuslibet illorum chorda incipit, primæ differentiae locum obtinet ; qui vero infra finalem in vicino vel tertio sono orditur, secundæ velerteria differentiae nomen habet. Supra finali autem in tertia quarta vel quinta voce, quartæ quintæ et sextæ differentiae patebit.

XXI.

Quod sint intervalla vocum.

Intervalla vocum, quibus omnis cantus digeritur, dominus Guido sex tantum esse testatur : id est, semitonium, tonum, ditonum, diatessaron, diapente, a principio quidem unisonantiam, a fine autem diapente cum semitonio et diapente cum tono abscondens, dicensque, non debere eas cum cæteris annotari, quasi quæ numquam in regulari cantu valeant approbari. Nos vero non solum haec novem intervalla, sed et diapente cum semitonio, id est bis dia-

tessaron, interdum etiam ipsum diapason in Gregoriano cantu reperimus : ideoque, si quod de his intervallum abjecere debcamus, nescimus.

Quia ergo dominus Berno novem consonantias exemplis elucidavit, nos ab eo prætermissas exceptum. Unisonantia est, ubi vox non variatur, sed multæ neumæ crebris iterationibus in uno sono continuatur, ut in exordio hujus antiphonæ probatur : Ant. *Eece veniet desideratus*, itemque in hac ant. id ipsum lucidissime patet : *Convertisini ad me in toto corde vestro*. Diapente cum semitonio est, cum vox quatuor tonis et duobus semitoniorum intenditur vel remittitur, ut in illo *y da mihi intellectum*. quibus probare poterit, qui illum post finem prioris per istud intervallum recte incepit : in versu autem *Domine Deustu cognoristi*, in depositione ultimæ neumarum *justitiam meam*, et in elevatione primæ non abscondi, diapason intervallum esse dignoscitur. Oportet ergo has consonantias rite animo atque auribus esse notatas ; frustra enim haec arte atque scientia colliguntur nisi fuerint usu atque exercitatione notissima.

XXII.

De consonantiis.

Sex sunt consonantiae, tres simplices et tres compositæ. Simplices sunt diatessaron, diapente, diapason ; compositæ diapason cum diatessaron, diapason cum diapente, bis diapason.

XXIII.

Unde constant intervalla.

Diatessaron constat ex duobus tonis et semitonio, diapente ex tribus tonis et semitonio ; diapason ex quinque tonis et duabus semitoniosis.

XXIV.

Quot sint species carundem consonatarum.

Diatessaron tres species habet, diapente quatuor, diapason septem. Prima species diatessaron habet semitonium in medio, ut ab A. in D. Secunda in primo, ut a B. in E. Tertia in ultimo loco, ut a C. in F. Prima species diapente habet semitonium post tonum, postea ditonum, ut a D. in a. Secunda in primo semitonium, postea tritonum, ut ab E. in \natural Tertia in ultimo post tritonum, ut ab F. inc. Quarta post ditonum semitonium, dehinc totum, ut ab G. in d.

Ordo specierum diapason secundum positionem veterarum in monochordo habitus est, id est, prima species ab A in a. secunda ab B in b. tercia ab C. in c. et sic catena.

Exempla intervallorum vel consonantiarum in versibus illustrissimi viri Hermanni patebunt :

Ter tria junctorum sunt intervalla soñorum. Id est, qualcum neumam sonat semitonium, tonus, semitonius, ditonus, diatessaron, diapente, diapente cum semitonio, diapente cum tono.

XXV.

Quibus proportionibus consentit intervalla.

Diatessaron constat ex sesquitertia proportione diapente ex sesquialtera, diapason ex dupla. tonus

sesquioctava, semitonii partes apotome dicuntur. Aab Γ . in E. quia regulari tono orditur, et minus perfecte in semitonio terminatur, nullam tropi sedem ex illa percipiunt, ideoque legitima non est.

XXVI.

In quot chordas ascendat vel descendat quisque troporum.

Quilibet autenticus tropus a finali suo in decimam chordam licenter, et non ulterius, preter tetrardum, qui nonnisi in nonum phthongum, ascendit; infra finalem vero autentus quisque in vicinum vel tertium, numquam in quartum, descendit, nisi sit communis cantus, qui est tropus indifferens. Plagæ vero a finali ultra diapente in sextam, raro vero in septimam vocem scandunt; infra finalem autem ad diatessaron sœpe tonum assumunt.

XXVII.

Cujus tropi sint quælibet chordæ.

Singulorum tetrachordorum primæ principales chordæ sunt proti et ejus plagæ, scilicet A. D. a. d. denteri secundæ B. E. \natural e. triti tertia C. F. c. f. tetrardi quartæ, D. G. d. g. quilibet igitur illorum unam habet in gravibus, unam in finalibus; unam in superioribus, unam in excellentibus.

Primo quia troporum unusquisque secundum naturæ suæ proprietatem in principalibus chordis suis æqualiter intenditur et remittitur, ut in proto, omnes primæ, id est A. D. a. d. tono remittuntur, et prima specie diapente intenduntur. Similiter deuterus in omnibus principalibus suis nervis, id est in secundis scilicet B. E. \natural e. ditono deponitur, et secunda diatessaron specie intenditur. Tritus in omnibus tertiis, id est in C. F. c. f. ditono intenditur, et tertia specie diatessaron deponitur. Tetrardus in omnibus quartis, id est in D. G. d. g. tono intenditur, et quarta diapente specie deponitur. Secundo quod in singulorum troporum prima principali gravissimus descensus, in secunda melodia extitus, in tertia principium differentiarum. in quarta summus ascensus. Tertio quod in eisdem chordis troporum neumæ distinguuntur et producuntur. Quarto quod secundæ et quartæ principales chordæ concludunt autenticos, primæ vero et tertiae subjugales.

XXVIII.

De sedibus troporum.

Sedes vel meta troporum octo, legitimæ autem nonnisi in quatuor locis esse noscuntur, id est in C. in G. in a. in c. Videamus igitur, quot metæ vel intervalla metarum in monochordo fieri possint, et cur in prefatis locis magis legitimæ esse dicantur, quam in aliis, sicut superius dictum est. Secundum melodiæ modum vel institutionem troporum quatuor tetrachorda in monochordo firmantur, id est gravium A. B. C. D. finalium D. E. F. G. superiorum a. b. c. d. excellentium d. e. f. g. cuiuscunque horum tetrachordorum tonum ex utraque parte addideris, oritur tibi aliqua meta troporum, utpote a gravibus prima meta est a Γ . in E.; a finalibus secunda a C. in a: a superioribus tercia a G. in e: ab excellentibus quarta a c. in a^{a} . quinta per synemmenon nasci poterit ab F. in d. Prima igitur meta

B. in E. quia regulari tono orditur, et minus perfecte in semitonio terminatur, nullam tropi sedem ex illa percipiunt, ideoque legitima non est. Secunda eta regulare tono incipit et in regulari tono, id est mense finitur, ideoque nobilissima et perfecta est, et in initio ejus et fine tropi quasi in quibusdam sedibus requiescent. Tertia a regulari tono quidem, id est in G. incipit, sed minus perfecta in semitonio, id est in e. desinit, ideoque legitima est in initio suo, finis vero non recipitur. Quarta a regulari tono, id est in c. incipiens ideo non perfecta est, quia terminatur in a^{a} , sed quia synemmenon in monochordo sedes troporum essent poterit, quinta in medio posita propter minus regulare synemmenon penitus non recipitur. Vides igitur, legitimas troporum sedes in illis locis esse, in quibus dictum est.

XXIX.

In quibus tetrachordis uniuecujusque tropi principales chordæ constant.

Prima principalis chorda est in quolibet tropo finalium, secunda superiorum, tertia excellentium, quarta gravium, utpote proti D. d. et propterea gravissima est ultima, quia autenticus prius per has chordas debet construi, quam plaga ejus; quæ sicut autenticus sursum, sic ipsa debet construi deorsum. Separemus autenticum protum a plaga sua: hic incipit in D. et finitur in d. et habet has principales tres chordas D. a. d. sursum: subjugalis vero incipiens in A. et finiens in a. habet et ipsa has tres a. B. A. deorsum, quæ simul junctæ sex sunt. Similiter de cæteris facias.

XXX.

Quot chordæ communes sint autenticis et plagiis, et quæ propriæ.

Autentici duas communes cum subjugalibus in finalibus, et in superioribus principales chordas habent, et propriam unam in excellentibus: plagiæ vero unam habent propriam in gravibus, et duas itidem communes cum autenticis suis, in finalibus videlicet et in superioribus, sicut protus a D. in d. descendens primam et medianam habet communes cum plaga, tertiam habet propriam. Plaga vero ab A. in a. tendens primam A. habet propriam, secundam D. et tertiam a. cum autentico communes. Hinc est, quod superius dictum est, quia quæ simplices sunt, simplicem tropum et modum vocum percipiunt, quæ duplæ duplē; quia duæ media autenticum et plagam communiter concludunt, prima vero A. simplicem plagam, quarta a. simplicem autenticum determinat.

XXXI.

Quæ chordæ autenticos, quæ plagam includant.

Secunda igitur et quarta principalium chordarum concludunt autenticum, tertia media est; prima, et tertia plaga, et secunda media est; utpote protum D. et d. concludunt, cujus media distinctio est a. plagam ejus A. et a. concludunt, media est D.

XXXII.

De octo tropis.

Octo modi troporum sunt, cum separatum ostenditur, qualem symphoniam singuli octo troporum proprias neumas conficiant.

XXXIII.

De circulis troporum.

Cireuli troporum sunt, cum cantus singulorum in regulari suo cursu ductus, et reductus ad finalem suum sepius recurrat.

XXXIV.

Quomodo Tropi sunt similes.

In hoc pene consimiles habentur, quod autenticus tetrardus et subjugalis ejus per eamdem speciem diatessaron melodiam suam componunt; in hoc vero valde dissimiles, quod in naturalibus vocum suarum modis longe diversas distinctiones faciunt. Sicut enim prima species diatessaron si addideris tonum superius, oritur prima species diapente, que est proti, vel si conversim eidem prima species diatessaron addideris tonum inferius, oritur quarta (*tertia*) species diapente, que est tetrardi. Sic mirum in modum contrario ordine naturalium vocum suarum primae species diatessaron si addideris tonum ex utroque latere, inferior tonus remissus primum modum vocum proti per propriam speciem diapente intendi, tonique facit remitti superior autem tonus intensus quartum modum vocum, que est tetrardi tono surgere et propria specie, id est quarta diapente deponi cogit. Cuiuscumque enim speciei diatessaron totum addideris supra vel infra, oritur tibi species proti vel tetrardi. Quamcumque speciem diapente proti vel tetrardi, siquidem ibi aliqua species fieri potest, quod deuterus ac tritus in modis vocum habent in diatessaron, hoc protus et tetrardus habent in diatessaron. hoc protus et tetrardus habent in diapente, hi in intendendo, illi in remittendo.

XXXV.

De refragatione troporum.

Refragatio deuteri vel triti primo fit in modis vocum, quia quod protus et tetrardus habent in diapente, isti habent in diatessaron. Secundo, quod bifarium per diapente et diatessaron constitui non possunt in diapason, quemadmodum ceteri, deuterus in plago, tritus in autentico. Tertio, quod deuterus principalem sui chordam propter sedes troporum infra ac supra rarissime contingit.

XXXVI.

Qualiter tres subjugales species diapente infra finalem habeant.

Quod subjugales tres magis vi quam potentia naturae propriam speciem diapente intra finalē expetunt, inde fit, quod inferius synemmenon a modernis inventum, minus regulare, ideoque minus est naturale. Primus subjugalis per D. C. B. A. V. per propriam speciem diapente descendit. Secundus per E. D. C. B. A. per suum diapente remittitur. Tertius vero per F. E. D. C. B. per propriam spe-

A ciem (diapente) deponitur. Quartus autem subjugalis synemmenon non contingens naturale a G. in C infra finalem habet diapente, videtur aliquibus musicis in superiore cantu regulariter composito non opus esse; minime considerantes, quam per necessarias sint utilitatis etiam in inferiore, non dico ad dulcis cantilena ornatum, verum etiam ad omnium planarum naturales, inevitablesque dispositiones, quae magis vi quam potentia naturae infra finalē suum non solum diapente, sed et propriam speciem diapente expetunt, excepto subjugali quarto.

XXXVII.

Quod per elevationem et depositionem varie construantur tropi.

Diapason proti a D. in a. diapente, ab a. in d. diatessaron; e converso a d. in G. diapente, a G. in D. diatessaron bifarium construunt: idem quoque facere poteris de diapason, plaga ejus, et de diapason authenticus deuteri. Diapason vero subjugalis deuteri a B. in b. per diapente (et) diatessaron secunda vice construi non potest propter duo semitonias duntaxat B. F. infra quae tritonus non habetur, quia diapente semitonio uno et tribus tonis conficitur. Similiter authenticus tritus in suo diapason bifarium per diapente et diatessaron non construitur, quia infra duo semitonias tritonus deest. Si autem semel dixeris a F. in c. diapente, et a c. in f. diatessaron, quomodo hoc conversim secunda vice facias non habes. Plaga vero ejus et authenticus tetrardus cum plaga sua semel per intentionem, secundò per remissionem, sicut protus et plaga sua bifarium construuntur.

Quatuor principales chordae proti A. D. a. d. quia aequaliter omnes tono remittuntur, et prima specie diapente intenduntur, primi modi qualitatem redundat. Principales chordae deuteri B. E. 2. e. ditono remissa, et secunda specie diatessaron intensæ secundi modi differentiam pandunt. Principales chordae triti C. F. c. f. tertia specie diatessaron remissa, et ditono aequaliter intensæ tertii modi qualitatatem aperiunt. Principales chordae tetrardi D. G. d. g. tono omnes intense et quarta specie diapente remisse quarti modi differentiam pandunt.

Ecce diversas quatuor modorum qualitates quatuor principales chordie troporum apertissime manifestant. Ideo autem hae diversitates in septem discriminibus fieri dicuntur, quia in monochordio septente voces in acutis, id est, a mese usque ad fineum non aliae sunt, sed eadem, que in gravibus; unde singuli troporum quascumque principales chordas habent in gravibus easdem habent in acutis; sicut protus in gravibus A. et D. et similiter in acutis a. et d. principales chordas habet. Sic et de ceteris.

XXXVIII.

De modis vocum.

Primus modus vocum fit, ubicumque vox tono poterit remitti, et prima specie diapente intendi, ut in A. D. a. d. principibus chordis proti potest

agnosci, ideoque idem modus proto indifferenter A quum in quatuor æque divide intervalla. Horum aptatur, quemadmodum haec autentica antiphona probat: *Prophetæ prædicaverunt*. Secundum modum vox ditono remissa, et secundo specie diatessaron intensa pandit, qui fit in B. E. & e. principalibus chordis deuteri, cui et idem modus attitulatur, hunc plagalis hæc antiphona pandit: *Gloria hæo est*. Tertius modus tertia specie diatessaron remittitur, et ditono inteditur, sicut triti principales chordæ C. F. e. f. declarant, ejus et idem modus est; hujusmodi indicium est in hac plagiæ antiphona: *Modicum, et non videbitis*. Quartum modum vocum tono intensum et quarta specie diapente remissum tetrachordo appetamus, quia ipsius principales chordæ D. G. d. g. illum conficiunt, qui modus hoc speciale inter ceteros obtinet, quod non solum hac authentica antiphona: *Si vere fratres*, sed et hac plagiæ antiphona: *Muli veniam*, potest dignosci; primo, quia cum omnes chordæ infra statutum terminum quindecim chordarum suorum octavam repeatant, b. quoque molle suum repetit B. secundo, quia unusquisque tropus sine inferiori synemmenon propriam speciem diapente infra finalem suum non potest habere, præter tetrardum.

XXXIX.

Quomodo proportionibus quatuor consonantias constent.

Diatessaron constat ex sesquitertia proportione, sicut est quatuor ad tria, ubi major numerus habet in se minorem numerum totam et insuper ejus tertiam partem, id est unitatem, qui simul juncti sunt septem: per septem igitur monochordum metiens habebis in medio ex utraque parte certissimam diatessaron consonantiam. Diapente constat ex sesquialtera proportione, sicut est tria ad duo, ubi major numerus minorum habet in se, et ejus alteram partem, quod simul conjungens habebis quinque: per quinque enim monochordum metiens diapente consonantiam repieres. Diapason constat ex dupla proportione, sicut quatuor ad duo; quos si junxeris, sunt sex; per sex igitur diapason consonantiam debes metiri. Diapason cum diatessaron constat ex dupla superbitatione, sicut est octo ad tria, habent enim octo in se ternarium bis, et hinc vocatur duplus, et binas tertias, qui juncti faciunt XI: per XI igitur consonantiam illam debes metiri. Diapason cum diapente constat ex tripla, sicut est tria ad unum, qui simul juncti sunt quatuor; per quatuor igitur debes eamdem consonantiam mensurare. Bisdiapason constat ex quadruplica proportione, sicut est quatuor ad unum: hi ergo juncti faciunt quinque; per quinque ergo debes eam consonantiam metiri.

XL.

De mensura monochordi.

Figuram nostram, cui theorema troporum vel cribrum monochordi non inconveniens, ut arbitramur, nomen damus, quisquis celeriter et continuatim construere velis, spatio secundum altitudinem monochordi litteris congruis in primis concesso, reli-

A quum in quatuor æque divide intervalla. Horum singula singulis deputentur tropis, ipsorumque propriis inscribantur nominibus; insimum namque intervallum tibimet contiguum nominetur protus, huius vicinum deuterus, penultiimum tritus, supremum tetrardus, et non solum tetrardi, sed etiam dispositionem regularis continet monochordi. Nominata vero singulis intervallis inscribenda primæ sint syllabæ singulorum quatuor troporum PR. DE. TR. TE. Hæc autem monogrammata ita tenaci memorie debes commendare, ut cum aliquid nominaveris, statim cujus tropi sit istud intervallum intelligas.

Positis itaque, ut diximus, quinque intervallis linearum ducta distinctis, in ultima utrimque linea secundum mensuram Guidonis puncta e diverso ponantur; ad quæ cito invenienda ipsius domini Guidonis placet ut celeriori mensura utaris, quam et hic subscribe non piguit, ut eam habeat in promoto, qui prius non habuit in uso. Cum priopum a G. usque ad finem novem passus id est particulas facias, primus passus terminabit in A. secundus vacat, tertius in D. quartus vacat, quintus in a. sextus in d. septimus in b. reliqui vacant. Item dum ab A. ad finem novenis partiris, primus passus terminabit in B. secundus vacat, tertius in E. quartus vacat, quintus in e. sextus in e. septimus in b. reliqui vacant. Item cum a F. ad finem quaternis dividis, primus passus terminabit in C. secundus in G. tertius in d. quartus finit. A C. vero ad finem similiter quatuor passus dum facis, primus terminabit in F. secundus in e. tertius in c. quartus finit. Ab F. autem quaternorum passum primus terminabit in b. rotundum id est synemmenon, secundus in f. reliqui vacant. Ab item rotunda ad finem duorum passum prior terminabit in b. secundus finit. A d. vero ad finem duorum passum prior terminabit in d. secundus finit.

Secundum hanc ergo dimensionem in lineis terminalibus punctis impressis, et ad singula puncta litteris affixis, totam structuram facilime ordinabis. Sed quia aliquantula perplexionis inde generatur difficultas, quod enijsque tropi mensura suis certis in locis habet synemmenon, ipsa synemmena et eis proxima semitonio per duas syllabas SY et SE. hoc modo distinguimus. Monogrammatibus, quibus disposita est SY. synemmena, quibus vero SE. vicina semitoniorum loca notamus. Igitur in g. et in punctum sibi oppositum directa regula notatur summittas proti, in c. terminus denteri cum proto, in b. extremitas triti, in b. rotunda DE. PR. in a. finis TE. TR. PR. In g. convenienter omnes pariter excellentes. TE. TR. DE. PR. in e. TE. DE. PR. in e. TE. TR. SE. PR. in d. consonant omnes superiores, TE. TR. SE. DE. PR. in c. TE. SY. TR. DE. PR. in n. SE. TE. TR. in b. rotunda. SY. TE. DE. PR. in a. TE. TR. PR. item in G. concinunt omnes finales, in F. TE. DE. PR. in E. TE. TR. PR. item

in D. omnes coadunantur graves, in C. TE. DE. A rire poteris. Et ut eo magis tota dilucidetur structura, illis quatuor principalibus locis, id est in D. in G. in d, in g. quibus omnes pariter concurrunt tropi, quia in ipsis omnes etiam principales convenient chordæ, scilicet graves, finales, superiores, excellentes, minii coloris inducantur lineaæ, hisque singulis singula eadem ascribantur nomina, graves in D. finales in G. et sic reliqui per ordinem. Ergo peracta structura litteræ duplices nete excellentes deleantur, ut figura per se integritate sui consistat.

Adhuc desunt semitonia triti et deuteri cum symmeno proti et deuteri. Semitonia triti quæsitus a penultimo punto illius lineaæ, quæ deuterum et tritum media dirimit, id est ab A. triti, ad terminum dexteræ magadæ novenis divide partibus, et prima terminabit in semitonio, secunda vacat, tertia in semitonio, quarta vacat, quinta in semitonio, sexta in semitonio, reliquæ vacant. Semitonia vero deuteri inventurus, ab eodem punto similiter usque ad magadam decens partire passibus, et primus vacat, secundo finit in semitonio, tertius vacat, quartus in semitonio, quintus vacat, sextus in semitonio et in synemmeno proti, septimus in semitonio, reliqui vacant. Synemmeno deuteri, quod solum restat, sesqualtera proportione facilius repe-

B ponuntur, in ordine deuteri et tetrardi; authenticæ deuteri differentiæ in sexto, tetrardi in quinto, subjugales eorum in quarto a finali loco locantur. En labes mensuram metrice et prosaice; sed metricam propter acutiores, prosaicam propter nostri similes imperitiores compositam esse noveris (155).

XLI

Mensura thoremati troporum arte metrica.

Mensura novum qui vis thorema troporum,
Primo magadas in latum divide fines;
Scilicet A. B. C. Vacuum concede superne,
Et reliquum spatiis paribus partire quaternis.
Quatuor ergo tropi totidem spatiis dominati
Quisque suum capet proprioque charactere signet,
A. B. contiguo sedem largire tetrardo;
Hinc tritus, hinc deuterus, teneatque novissima protus.
Tunc inter magadas mensus Guidonice ponas
Puncta, quot ipse velit. Nec hypernete tibi desit.
Hujus hypernete synemmeno et A. gravis adde.
Sieque bis undena statuentur in ordine puncta.
Ultimus his æque limes punctetur utrinque.
Basis et hic proti, coraustus et inde tetrardi.
Ac mensura statim peragatur continuatim,
Cujus erit facilis perpetratio, si memor eris,
Prima voce tropos PR. DE. TR. TE. titulatos,
Et monogrammaticas teneas hanc mente figuram:
Quæ totidem spatis constans, quot puncta Guidonis
Diximus, a $\frac{4}{6}$ se tendit ad infima gammæ,
In spatiis horum retinens monogramma troporum,
Linea quos tangat, cum regula puncta peragrat.
Sed monogrammatibus liquido synemena notamus,
Est quibus appositum SY; lymmatæ vero quibus SE.
Quæque vicina tenes.

F.	A.	S.	B.	C.	D. Graves.
TE. TE. TR. Syn. TE. DE. Se. TE. TR. TE. DE. PR. TE. TR. DE. PR.	E.	F.	G. Finales.	a.	S.
TE. TR. PR. TE. DE. PR. TE. TR. DE. PR. TE. TR. PR. Sy. TE. DE. PR.	¶	c.	d. Superiores.	e.	
Se. TE. TR. Te. Sy. TR. DE. PR. TE. TR. Se. DE. PR. TE. TR. Se. PR.	f.	g. Excellentes.	§	§	d.
TE. DE. PR. TE. TR. DE. PR. TE. TR. PR. DE. PR. TR. DE. PR. PR.			b.	c.	

(155) Hic finit codex *Blasianus*, sequentia addit *Vindobonensis* mensuram nimurum metricam, de qua hic fit mentio.

Sic autem lymmata quæres :
 Deutri, sive triti, qua linea subjacet uni,
 Imminet atque alii, qua sunt mediante dirempti.
 Primitus hanc ab eo, quod habet penultima puncto.
 Passus in denos si dividis, inde novenos :
 Ex denis isti saliunt in lymmata deutri,
 Septimus et sextus, quartus simul atque secundus.
 Contra quem sextum proti synemenon habendum.
 At sua cuncta trito de nonis hic notat ordo :
 Tertius et primus, quintus, post hunc quoque sextus.
 His ita dispositis neendum synemenon habebis
 Deutri symphonice, quod et addes absque labore.
Explicit Musica beati Patris Wilhelmi Hirsaugiensium abbatis.

ANNO DOMINI M XC.

HERIMANNUS

METENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN HERIMANNUM.

(Gal. Christ., nov. t. XIII, p. 732.)

Claris natalibus in Saxonia natus Herimannus, A dicturus adesset. Quod si faceret neglexisset, se a communione Ecclesiæ sejunctum iri pro certo haberet. Hoc nuntio rex supra modum offensus legatos a conspectu suo repulit, et Wormatiæ conventum in Septagesimam induxit, in quo Gregorius pontificatu depulsus est, contra plurimum episcoporum sententiam, et nominatim Hermanni, palam profidentis vetitum esse legibus canoniciis episcopum absentem condemnare : sed tamen majori numero concedere oportuit. Persnasns papa multos episcopos non nisi vi et metu assensisse, Udoni Trevirensi, Theodorico Virdunensi atque Herimanno litteras emisit, illos adhortans ut sanctæ sedi finem servarent, culpamque congrua satisfactione diluerent. B Equidem in errato Herimannus non diu perseveravit, absolutionem a Jarantone abate sancti Benigni Divisionensis in vigilia Natalis Domini ejusdem anni 1076 consecutus. Eodem anno, mense Augusto ab eodem pontifice litteras accipit, quibus papa ait omnes, qui cum rege communicarent, censuras subiisse, ipsumque excommunicandi jus habuisse. Insequentia anno ejusdem pontificis jussu sedavit item motam inter episcopum Leodiensem et Vulpadum abbatem S. Laurentii, qui suo monasterio causa indicta pulsus fuerat. Attamen Herimannus ob singulare erga sanctam sedem studium, offensionem imperatoris subiit, et in Moguntino conventu renuntiatus est hostis imperii. Persecutionis ergo vitanda Virdunensem episcopum Theodericum adiit, a quo, commendatus a papa, quam humanissime acceptus est. Dehinc oppigneratis quibusdam eccl-

sic suae prædiis, Leodium refugit, ubi monasterii A subsequendus esset. Visum ad sancti Felicis abbatem, ubi S. Clemens quiescebat, retulit adolescens, cœlitas commonitus et ipse, ut vitae genns mutaret, et monachus fieret. Unum episcopo apernit abbas, alterum, quod ejus obitum spectabat, reticuit. Non statim visis fidem habuit Herimannus, sed tandem morbo correptus, rem exsecutus est anno 1090, vi Nonas Maii, quantumvis infirmus. Hujus translationis histriam fusius retulit Hugo Flaviniacensis abbas in suo Chronico, atque ex eo tempore Sancti Felicis monasterium nomine S. Clementis insignitum est. Exstat hac de re diploma ipsius Herimanni, omnia distincte referentis, scilicet multis multorum visionibus et revelationibus sibi innotuisse, ut a loco, quo a bone memoria Deoderico episcopo, quandam ad sedem propriam illum transferre conanti, sed Dei virtute prohibente non valenti, repositus fuerat, sanctis antistitis corpus levare : at se visis incredulim rem distulisse; sed tandem coitus castigatum excacatum fuisse. Itaque vi Non. Maii cum multa clericorum, monachorum, ac fidelium frequentia, corpus sanctissimum, scrinio aureo et argenteo deceperit composuisse, et ad cathedralem Sancti Stephani ecclesiam transtulisse, ubi nocte insequente quieverit; indeque ad locum basilicas dictum, unde pridie assumptum fuerat, id est ad S. Felicis monasterium, retulisse, cui multa contulit ad stipendum monachorum, qui ad S. Clementis Deo ministraturi essent. Hic vero dies, quo translatio facta est, ut solemnius observaretur, nundinas ibidem per octo dies instituit Herimannus ; ubi si sæculares, ut tum mos erat, cursu equorum sese exercitare voluisserint, victori dimidium præmii, residuum Sancti Clementis ecclesiæ assignari jubet. Constat ex ejus litteris, in monasterio S. Clementis servatis, abbati Hugano traditam fuisse ab ipso ecclesiam S. Petri ad Arenas penè desertam, in qua pastoralia munia fratres exercerent. Tertio post translationem S. Clementis die, jani gravi morbo correptus, vocatis ad se clericis et familiaribus benedictionem impertitus, crucisque signo manicu, invocatis SS. Trinitate, B. Dei Genitrici et omnibus sanctis, piissime decessit (4 Mai 1090) prout adolescenti Hugoni revelatum fuerat. Funus eius curavit Hugo abbas, eumque in ecclesia S. Petri ad Arenas sepulture mandavit. Reporta D est in ejus sepulcro anno 1712, die 13 Octobris, lamina plumbæ hanc inscriptionem referens : *Obit in domino Herimannus Metensis episcopus, legaliter apostolicz sedis, a Gregorio VII honore mitra et pallii decoratus, anno Domini M XC.*

DE TRANSLATIONE S. CLEMENTIS

SIVE

Charta pro abbatia S. Clementis, data die translationis corporis ejusdem, anno 1090,
tertia die Maii.

(MEURISSE, *Histoire des évêques de Metz*, p. 377.)

In nomine sancte et individuae Trinitatis, ego A scrinio auro et argento decenter ornato, imposui HERIMANNUS Ecclesiae Metensis humilis minister tam præsentibus quam futuris perpetuam in Christo salutem.

Quoniam primi nævo terrigenæ, omnis humani generis vitiata posteritas, interveniente dispendio, diu nequit subsistere, quam etiam... interioris intuitu (*intuitus*) hominis, obliuonis continebratur caligine, opere pretium duximus, quæ nostris contingere temporibus, posterorum commendare memorie, ne scilicet si tanta et tam præcipua gesta silentii multarentur taciturnitate, nostræ postmodum deputaret stoliditati et socordiæ. Anno incarnationis Verbi millesimo nonagesimo, indictione decima tertia, regnante Domino nostro Iesu Christo, imperante Henrico tertio Cæsare Romanorum nobilissimo, monarchiam autem regni tenente duce Theoderico comite Folmari, judice Burchardo, cum regnum et sacerdotium a se invicem dissiderent, et idcirco tam mundana quam ecclesiastica miserabiliter fluctuant, B. Clementis primi nostri pastoris pia consolatione, nos peccatores et afflictoſ cœlestis benignitas recreavit. Nam cum propitia divinitas provida dispensatione civitati et plebi Metensem misereri disponeret, ut luce clarius constat, magni consilii angeli prædue jam dictus antistes egregius multis multorum visionibus et revelationibus se nobis innotuit, et ut a loco quo a bone memoriae Deoderico antecessore nostro quondam ad sedem propriam illam transferre conanti, sed Dei virtute prohibente non valenti, repositus fuerat, levaretur, pius pater pia sollicitatione commonuit, quatenus ejus dignissimis intercessionibus populo in tenebris et umbra mortis ambulanti, orientis visitatio prodire dignaretur ex alto. Illud itaque Salomonis, multos errare fecerunt somnia, animadvertingo, quod nuntiabatur, frivolum esse nobis dubitantibus, ac super hoc mente incredula stolidi remorantibus; ob cordis nostri duritiam, repente divino ferimur mureone quo jame medio tollimus. Ultima sorte igitur tarditatis nostræ moras arguendo, illico terminare compellente, die ipsa, scilicet vi Nonas Maii, stibantibus clericorum, monachorum, principum laicorumque innumerabilibus catervis, hymnos Deo et laudes acclamantibus corpus sanctissimum super aurum et topazion pretiosum desarcophagolevatum,

mus, et ad ecclesiam Sancti Stephani quæ ipsius beatæ cathedram episcopalem retinet, honorabiliter transtulimus. Nocte ergo sequenti ibidem coram sancti corporis pignoribus, vigiliis et laudibus festive celebratis, in crastino ego Herimannus ante altare sancti Stephani super quod ipsum corpus beati Clementis jacebat, consilio et assensu totius Metensis Ecclesiae tam cleri quam populi, sperans pro tali beneficio in resurrectione cum ipso partem habiturum, dedi ei sibique servientibus in perpetuum Cumianam, quæ est in Chamberes, ultra Mosellam, cum domo quæ ibidem est, et vineam quæ dicitur Bertoldi, quæ est apud Mont, cum campo qui juxta est, cum banno et centena, et pratum apud Prunvet, quod operantur rusticæ de Nominæ cum banno et centena.

Dedi etiam totum bannum et centenam quinque parochiarum in villa quæ dicitur ad basilicas, situm, scilicet Sancti Joannis Baptiste, Sancti Genesii, Sanctæ Mariæ ad martyres, Sancti Laurentii Sanctique Amantii, ab omni advocate et omni justitia civitatis liberum, sed subsolius abbatis providentia et potestate, sicut ego in manu mea tenebam. Dedi et feminam quamdam de Pierreius, nomine Thyebot cum filiis et filiabus suis, et Hamezonem, et Richardum ea lega qua erant. Cunctorum igitur astantium unanimitas cleri et populi, ad renovandum annuatim erga suum patronum pia devotionis affectum, in universum, suum, hunc diem festivum

C deinceps habere decrevit. Quocirca quoniam tum pro ipsis corporis veneranda præsenta, tum pro ad eum pie confugientium celeri, ut creditur, delictorum venia, sacer illius sepulturae locus digne est honorificandus, alacri favore omnium, nundinas per octo continuos dies inibi solemnitatem teneri constituiimus, pacem firmam omnibus illuc properantibus sub anathematis intermissione habendam denuntiantes. Reatum tamen homicidii hinc excludimus, nisi forte quis armis propulsatus inimici limina attigerit sancti. Præterea huic pagina ne a memoria laberetur, vel aliiquid aliud sibi usurparet quam hic inditum est, inserere dignum duximus quod Hagano abbas ipsius loci, pratum de Prunoet, me præsente, et favente Burchardo advocate, suisque successoribus, tam pro defensione hujus beneficii a me collati,

quam pro totius Ecclesiae tuitione in fœdum dedit, A cantium exauditor innumerabilibus pollet virtutibus, eo tamen tenore ut nullus haeredum ipsius, nisi ad vocatiam civitatis tenerit, hoc fœdum sibi vindicet. Et ut in nundinis memoria translationis istius iucundius atque celebrius a convenientibus habeatur, equus quindecim solidorum ab ipso advocate ibidem repræsentatur. Quod si sacerdibus, ut mos est, in equorum cursibus se delectantibus, quibusdam specialius in equis exercitari placuerit, vitori, taxato pretio dimidium relinquitur, residuum Ecclesiae assignetur. Si vero eadem die hoc festum non fuerit, ad vesperum equus ecclesie sine controversia dimitatur: quem si, ut dictum est, non posuerit, abbas loci ab eo requiret: ipse vero nullatenus contradicere habet. Et quoniam has nundinas bannales esse censemus, sollicite isdem advocatus per se seu per civitatis castaldos provideat ne quid tempori prænominito detrahatur, ne qui mercatorum maxime Buccariorum se subtrahant, quorum omnium super hoc foro facti justitias, feodi sui noverit esse supplementum, attamen quidquid injuriarum infra bannum prædictarum Ecclesiarum Ecclesie illi a me donatum, et tunc et semper acciderit, ad solius abbatis loci et suorum officialium justitiam pertinebit. Hac celebri traditione data et suscepta et communii omnium consultu sacramento firmata, die eadem, id est quinta Nonas Maii, ad locum Basilicas dictum, unde pridie fuerat assumptum, quem isdem sanctus in vita sua suæ requie delegerat, maxima popolorum comitante caterva corpus sanctissimum est relatum, ubi honorifice collatus pius et clemens, se pie invoco.

B sunt nomina:

Hagano abbas loci.

Henricus abbas Gorziensis.

Lanzo abbas Sancti Vincentii.

Durandus abbas Sancti Symphoriani.

Adalbero archidiaconus.

Ruocelinus archidiaconus.

Gervoldus archidiaconus.

Matfridus archidiaconus.

Canonici: Ermerannus; Arnulfus, Lietardus, Ber-tulfus cantor, Folmarus cantor, item Folmarus, Joannes, Anselmus, etc.

Monachi ejusdem loci: Richerius prior, Odilo, etc.

Nomina laicorum: Theodericus dux, Folmarus comes, Burchardus judex, Wypaldus Scabinio, Gerardus, etc.

CHARTA HERIMANNI

Qua Waloni abbatii S. Arnulfi Metensis jus annualis mercatus, « quorumdam factione male sublatum, » confirmat.

(MEURISSE, *Histoire des évêques de Metz*, p. 369.)

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, HERIMANNUS, gratia Dei sanctæ Metensis præsul Ecclesiæ, cunctis tam præsentibus quam futuris fidelibus, misericordias Domini in æternum cantare.

Quia beatitudo sanctorum constat, et de munere gratiæ, et de retributione justitiae innendum est unicuique fidelium omnimoda sollicitudine qualiter in spe atque actione utriusque pertingere possit ad gaudia perennis vitae. Et quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum idcirco modis omnibus est bene agendum secundum quod scriptum est: *Quodcumque potest manus tua facere, instanter operare.* Nos ergo haec atque his similia in sanctorum Patrum sententiis prudenter salubriterque dicta approbantes, totiusque veritatis firmitate subnixa ratione apertissima perpendentes, postquam auctore Deo promoti sumus in hujus sanctæ Metensis sedis pon-

tificio, cum nostræ mentis interiori discussione, tum religiosorum pia colloquitione, cœpimus sollicitius reminisci salutis nostra animæ. Cumque ad hoc bene profutura occurisset Domini sententia qua dicitur: *Date eleemosynam et omnia munda sunt vestibis,* supervenit nobis cunctis charissimus et omnibus charissimus præferendus venerabilis nomine Walo abbas cœnobii Sancti Arnulfi quandam memorandi atque semper venerandi Mediomaticorum urbis episcopi, cui et aliquid humana nobilitate loquamur, Carolus magnus imperator ac patricius Romanorum in generationis linea quadrinopos exstitit. Ut vero sit, cum inter nos atque predictum abbatem de multis sermo esset ortus, conquestus est quod ab improbis hominibus multa pateretur dispendia prædictus locus, addens annale mercatum quorumdam factione, qui suum lucrum deputant, si aliis dis-

pendium inferant, impræsentiarum male sublatum, Aut in talibus assolet, vel injuria contigerit, summa pretii quam lex pro vindicta culpa exegerit, nullo retinente abbas accipere debet. Obsecramus tandem cunctos post nos venturos pontifices, per omnes Domini miserationes, et per auctoritatem duodecim apostolorum, presertim sancti Joannis dilectissimi Domini, cuius in præfato monasterio dens habetur et veneratur, ut confirmatum est inibi auctoritate beati noni Leonis papæ, et per amorem omnium sanctorum, necnon et obtestamur per nostram quam a Deo accepimus potestatem, ut neque a se neque a quolibet irritum fieri permittant istud opus misericordiae, quod scripto presenti et auctoritate nostræ manus, nominibusque nostrorum fidelium confirmamus.

B Ego Herimannus Metensis Ecclesiæ præsul signavi.

- Signum primicerii Adalberonis.
- S. Richerii archidiaconi.
- S. Gernoldi archidiaconi.
- S. Udelrici archidiaconi.
- S. Joannis Ærarii.
- S. Comitis Folmari.
- S. Cuonradi comitis.
- S. Herimanni comitis.
- S. Udonis comitis.
- S. Rothfridi de Prisneio.
- S. Cuononis de Tincher.
- S. Burchardi advocati.
- S. Joannis primi scabionis.
- S. Alterici.
- S. abbatis Walonis.

C

DE TRANSITU HERIMANNI.

(HUGO Flaviniac., *Chronic. ad an. 1090.*)

Appropinquante vero die determinato ad transferences venerabiles reliquias (*S. Clementis*), vires tenues Domino annuente recepit (*Herimann.*), et in transferre beato Clemente Kal. Maii cum summa cleri plebisque devotione divina gratia desiderium ejus implevit, et tota urbe, imo tota regione ad verbum prædicationis ejusstante, et de ore ejus rore superbum dulcedinis distillante, omnibus absolutis, et ab omnibus quasi ab ipso Deo absolutione petita, tandem in auribus omnium desideravit, dicens : *Sufficit mihi, o utinam respiciat Deus, et finiat labores meos, et suscipiat in pace spiritum meum per intercessionem sancti Clementis, cuius sacratissimum corpus hodie videre, palpare et transferre magnifico munere nobis de cælo donatum est!* Sub hac voce populus ingemuit, et fracto finemque laborum imploranti condoluit. Duobus diebus intercedentibus quæsi presagis vicini ransitus, fidelibus Ecclesiæ fieri epistolas jussit, orans et adjurans per viventem in sæcula sæculo-

rum, ut sine dolo, sine simulatione, tractarent negotium Ecclesiæ in simplici et nuda veritate, et omnibus ultimum vale dixit, cum miribili verborum et vultus affectione. Die tertio circa horam nonam intelligens suum transitum imminentem, convocari fratres jussit, et filios astantes ne dolerent voce et manu compescuit. A quibus cum interrogaretur cui eos desolatos relinqueret, quid eis præcipieret : *Commendo vos, ait, Deo; state in fide et doctrina beati Petri, sicut a successoribus ejus et vidistis et audistis.* Et post hæc omnes benedicens, signo crucis se munivit, et invocata sancta Trinitate, sanctæ Marie se commendans, commune patrocinium sanctorum implorans, oculis et manibus in cælum elevatis, sine ullo strepitu vocis et motu corporis, quasi obdormiens, spiritum emisit. Sequenti nocte apparuit cuidam dilecto suo, quem in filium adoptaverat, qui cum psalmi cantarentur pre tristitia obdormierat, ait illi : *Noli mestus esse salvus*

D

sum. Iterum apparuit cuidam venerabili viro, et ait: A ferenibus et aliis personis non levibus, cognitum Mortuum me dicunt, sed viro. Hoc abbatibus re- est.

ANNO DOMINI MXC.

THEODORICUS

S. AUDOENI MONACHUS.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

(Hist. litt. de la France, VIII, 364.)

Thiérry, dont nous entreprenons de parler, a couru le risque de perdre, dans la postérité, la principale gloire de ses travaux littéraires. En effet, un écrivain de grand nom a tenté de transporter à un étranger celui des œuvres ouvertes à la faveur duquel on reconnaît qu'il en a composé encore d'autres. C'est le célèbre Henschenius, qui a attribué à Frédégoode, auteur anglais, la Vie en vers de saint Ouen, évêque de Rouen, de laquelle se tire ce qu'il y a de plus assuré touchant l'histoire et les écrits de Thiérry.

Mais les doctes successeurs de cet hagiographe se sont fait un devoir de la rendre à son véritable auteur, ce qu'ils avaient déjà fait plusieurs savants.

Il ne faut pas s'attendre que la vie d'un homme de lettres, caché dans l'obscurité d'un cloître, où il paraît avoir vécu sans emploi et sans dignité, tel qu'a été Thiérry, fournit des événements fort mémoreables. Tout ce que l'on sait de sa personne est qu'il avait embrassé la profession monastique à l'abbaye de Saint-Ouen de Rouen, et qu'il florissait sous Nicolas de Normandie, qui en fut abbé pendant cinquante ans, depuis 1042 jusqu'en février 1092. Les bonnes études alors étaient en honneur dans cette maison, et Thiérry se vit associé avec plusieurs frères qui travaillaient à l'envi à cultiver les lettres, nommément la poésie sacrée et l'histoire.

Outre un Fulbert, qui a laissé plusieurs productions de sa plume, comme il sera dit dans son éloge particulier, il y avait encore un Maurice, fort différent d'un autre moine de ce nom, disciple de saint Anselme. Il ne reste de celui-ci que l'épitaphe de l'abbé Nicolas en vers léonins, qu'on trouve dans divers recueils (MAB. Annal. I. LXVIII, n. 35). Mais il a montré par là qu'il était capable de faire autre chose ; et peut-être l'a-t-il fait, quoique nous n'en soyons pas instruits.

On ne nous apprend point non plus si c'était Thiérry, ou l'un des deux autres savants ses confrères, qu'on vient de nommer, qui dirigeait alors les écoles de Saint-Ouen. On sait cependant qu'il s'y forma alors des élèves de mérite, qui ont acquis par leurs ouvrages le titre d'écrivains de quelque réputation (POMMERAIE, Hist. de Saint-Ouen, p. 339). Tel est un Ambroise, qui a employé sa plume à célébrer en prose et en vers l'illustre sainte Agnès, vierge et martyre. Tel est un Jean, qui dès l'âge de vingt ans commença à faire des ouvrages dont une partie est venue jusqu'à nous. Cet élève de Saint-Ouen est devenu principalement célèbre par le choix qu'en fit de lui au concile de Reims, en 1119, sous le pape Calixte II, pour y tenir la plume et y faire les fonctions de secrétaire (*Conc. t. X. pag. 872*). Nous manquons de lumière pour dire si Thiérry, qui contribua sans doute, au moins par son exemple, au progrès des études dans son monastère, survécut à

B l'abbé Nicolas. Mais n'ayant point d'époque plus connue pour son histoire que la mort de cet abbé, à qui il a dédié son principal ouvrage, nous avons cru devoir le choisir pour y rapporter son article.

Entre les productions de la plume de Thiérry, il y en a en vers et d'autres en prose. Mais tous les savants ne conviennent pas de celles qui lui appartiennent en l'un et l'autre genre ; et c'est ce que nous allons entreprendre de discuter.

1° Personne ne discute aujourd'hui que la Vie en vers de saint Ouen, évêque de Rouen après le milieu du VIIe siècle, ne soit un fruit du travail de notre écrivain, et que ceux qui en ont voulu faire honneur à Frédégoode, auteur anglais du XIe siècle, ont confondu ce saint Prélat avec saint Owain, moine de Lichfeld en Angleterre, dont on ne sait pas même que la Vie ait jamais été écrite. Thiérry a tiré tout le fond de son ouvrage d'une autre Vie de Saint Ouen, que Surius a publiée sous le faux nom de Frédégoode, après en avoir défiguré le style original sous prétexte de le polir, mais que les continuateurs de Bollandus nous ont donnée depuis dans sa pureté. Notre poète n'a fait que mettre en vers, en s'assujettissant servilement à la lettre, cette Vie qui est en prose. Et comme il a choisi les vers léonins pour exécuter cette entreprise, ce genre d'écrire, qui emporte avec soi une nouvelle contrainte à cause de la rime, a jeté dans sa versification une nouvelle platitude et une nouvelle obscurité.

Ce poème de Thiérry est conservé à Saint-Ouen dans un manuscrit, que l'abbé Nicolas regardait comme si précieux et si intéressant pour son monastère, qu'il a écrit lui-même au bas, ou fait écrire en son nom, les imprécations les plus terribles contre quiconque l'enlèverait, en quelque façon que ce pût être, ou en déchirerait la moindre feuille. Il y a toute apparence que c'est là l'original du poème, et que la copie qu'en ont les Bollandistes en est venue. Ces hagiographes n'ont pas jugé à propos de publier cet ouvrage de notre poète, par la raison qu'il ne contient rien qui ne soit encore mieux dans la prose qui en fait le fonds. Ils se sont sagement bornés à n'en imprimer que les huit premiers vers de la préface, ou épître dédicatoire à l'abbé Nicolas, afin qu'on puisse juger de la pièce par cet échantillon.

Le P. de Moustier a fait plus d'honneur à cette épître, l'ayant donnée en entier dans son *Neustria pia*, où il a aussi inséré d'assez longs fragments du corps de l'ouvrage. Il avait même copié de sa main sur le manuscrit de Saint-Ouen, le poème entier avec la Vie en prose, dans le dessein de publier l'un et l'autre dans un autre recueil qui devait porter le titre de *Neustria Sancta*. Mais il paraît que ce dessein projeté est demeuré en idée. Ici cet écrivain

témoigne avoir cru que la prose, qu'il cite néanmoins A Vie en prose a été faite avant les ravages des Normands, et, par conséquent, plus de deux cents ans l'ouvrage de Thierri, comme l'est la versification. C'est, au reste, ce qui ne se peut soutenir, puisque la

FRAGMENTA VITÆ METRICÆ S. AUDOENI A THEODORICO SCRIPTÆ

(Apud P. du Moustier, *Neustria pia*, p. 23, 24, 72, 73, 346 et 347.)

I.

Prologus ad Nicolaum abbatem S. Audoeni.

Patri sincero, tranquilla pace sereno,
Patri praefaro, virtutum flore beato
Abbatu sancto THEODORICO NICOLAO,
Commissi curam gregis, ut dat virga figuram,
Qua trahis imbellis, procul expellendo rebellis.
En qua mandasti : vel quæ scribenda rogasti ;
De sancta sancti vita, meritisque beati
Præsulis AUDOENI ; proprio pro posse peregi.
Nam prius insulsus volui referre repulsa,
Atque licet dignam nostro de carmine rugam,
Quam trahit invidia de nare notata recurva :
Quam tua, vel fratum non irem jussa peractum.
Unde tuum in commune bonum summissius oro,
Ut quæ transcripsi, vel sub brevitate notavi,
Cum majora, mèna non ausit adire camèna :
Te defendente, teneantur : teque jubente,
Auctorizentur, serventur, et attinlentur (1).
Sit mea laus, merces, quam scripsi vita superstes,
Sit profecisse, tua jussa, Pater, subuisse :
Ut te siderei capiat sedes paradisi.
Insuper oro tuum præ cunctis nobilitatem :
Ut quæ damnari possunt, vel jure notari,
Emendanda prius decernas, quam legat ullus,
Nam vix tantillum valui componere scriptum,
Pluribus intentus, quæ mundi concitat actus :
Quare per proprie non servans singula queque,
Sublatis propriis sum verbis usus ineptis.
Sed tamen hic patriam merentur adire supernam,
Atque videre Deum, sibi consociatus in ævum :
Qui leget et vitam scriptori poscet avitam :
In qua cum superis laudas, Pater inclyte, sanctis,
Audoene, Deum, mare, terras, astra regentem.

II.

B. Audoenus reliquias S. Marculfus transfert.
Contigit hinc autem quod et idem tempore quodam
Ad Constantini transiret munia pagi
Æternæ cunctis præbens documenta salutis,
Cui Bernuinus abbas multum reverendus,

(1) Piis annuens votis Nicolaus abbas, haec impetrationis verba reliquit, in præsentem ms. codicem furantes, vel dilacerantes : *Ego Nicolaus abbas, omnisque congregatio mihi credita, æternaliter excommunicamus et anathematizamus quicumque*

B Obvius accessit lilaris, secumque recepit,
Ipsi congaudens, et præsule digna rependens,
Dicens : « Præsul, ave, meritorum munere clare,
Unum te petimus, quod sis conferre paratus
Nec deceat ut renuas, vel sola voce recuses ;
Sed dignare piis cunctorum cedere votis :
Ut pariter nostri Patris, nostrique patroni
Marculphi membra jubeas hinc esse movenda. »
Post haec vir sanctus cunctorum vota secutus,
Reliquias sanctas, alias facit esse ferendas,
Primus majorem præsumens ferre laborem :
Nam levat a terra, simul et cervice remissa,
Transvehit ad thecam gemmis auroque politam,
In quam dum posuit, abbatu protinus inquit :
« Reliquias nobis de corpore ferre licebit,
Ejas, quo memorem nobis celebremus honorem ; »
Abbas e contra sôlerter reddidit ista.
« Non nego digne Pater, verum, concedo libenter,
Et tua quod querit devotio, ferre licebit. »
Cumque voluntaret animo, caput ut sibi ferret,
Cœlitus immissam meruit sibi sumere chartam,
In qua scriptura, scripti quoque rare litura,
Haec mandata dabat, quæ sacra voce notabat :
« Ne caput atrectes, nec de cervice sequestres, »
Unde tibi cumque capieatis, quod queris, habere.

III.

De fundatione monasterii Crucis S. Leufredi.

Dum vero senio multe confectus, et ævo,
Dignus perpetuo sacer Audoenus honore,
Villas et vicos, iustraret, et oppida, pagos :
D Nec veheretur equo, verum resideret in alto
Curru, non per se jam præsumens equitare :
Fixerunt gressum divino numine fixum,
Nec poterant fixi currum divellere muli :
Auriga stimulis instanti, et verbere mulis,
Percutient, lacerant, stimulant, nimiumque coarctant,
Impingunt omnes, nil prorsus proficienes,
Sed Domini servus rerum novitate coactus,
Visus ad superi retulit spectacula cœli :

*hunc librum ab hoc monasterio Sancti Petri apostoli,
sanctique Audoeni, archicœpi, quoibet modo abstraxerit, sive dolo, sive furo vel latrocino. Et qui
has litteras delererit, vel solitum inciderit, æternæ
subjaceat maledictioni. Amen. Fiat.*

Quo crucis almiflum meruit cognoscere signum,
In quo percepit, cur sic animalia fixa,
Sistant, quidve ferat, vel talis fixio poscat.
Tunc circumspiciens, et plurima mente revolvens,
Advocat agricolam sibi, quem prope cernit arantem
De cuius stimulo, signo crucis effigiat,
Reliquis positis infixit humo, atque recessit.
At sacer ille locus, *Audoeni Crux* vocitatur,
In quo mirantur virtutes, atque patrantur,
Præcipue primum quo contigit esse sacramum.
Non postquam geminis mundum nox vestit alis,
Multi flammivoniam subito videre columnam;

A Quæ fulgore sui superabat lumina Phœbi,
O Domini pietas, Domini miranda potestas!
Quam bene sublimat, vel quæ disponit, opimat!
Namque locus pridem non cultus, visitur idem,
Atque frequentatur, colitur, Dominoque sacratur,
In quo leprosis curatio, lumen et orbis,
Surdis ac mutis reparantur dona salutis.
Tunc ibi salvificæ crucis, atque Dei sub honore,
Et patris Audoeni, vite meritis reverendi,
Fundatur templum Leutfredi rebus aductum:
In quo sanctorum disponitur ordo virorum,
Et Regi regum famulantur nunc et in ævum.

ANNO DOMINI M XC.

GUIDO ABBAS FARFENSIS.

NOTITIA HISTORICA.

(FABRIC. *Bibliotheca mediaæ et infimæ latinitatis*, III, 430.)

Circa annum 1093 vixit Guido monachus atque inde post Hugonem abbas Farfensis coenobii beatæ Virginis in agro Acutiano in Sabinis, in ducatu Spoletano ordinis Benedicti, cui libri duo *De usu et ordine ad ornandam Ecclesiam catholicam, nec non ad conservandam regularis tramitis normam in canobio Farfensi ex duabus mss. Vaticano et monasterii S. Pauli Romæ, editi sunt in Benedictorum e congregatio S. Blasii in Sylva-Nigra, pæclara Syloge veterum monumentorum cui titulus: Vetus disciplina monastica.* Paris 1726, 4°, pag. 37-132.

GUIDONIS DISCIPLINA FARFENSIS

ET

MONASTERII S. PAULI ROMÆ.

MONITUM.

Farfense monasterium in Sabinis in ducatu Spoletano, a monte Acutianum dictum, agente Hugone abbate sub finem x saeculi Cluniacensium consuetudines recepit. Cujus rei seriem descriptam habes Annalium Bened. tom. IV, pag. 130 et 206. Haec vero consuetudines, etsi cum editis Udalrici libris apud Dacherium Spicil. tom. I nove editionis in nonnullis consentiant, multa tamen continent quæ apud eumdem auctorem desiderantur, et singulari observatione digna sunt. In priori libro divina ordinantur officia: in posteriori regularis disciplina explicatur. In iis Concordiae regularum et traditionis Hildemari mentio tit. Propterea quod Cluniacensium usus ex Capitulis sancti Benedicti Anianensis, qui Concordiam illam edidit, desumpti sunt. Describitur Farfensis monasterii structura, agitur de mensura vestimento-rum, professione monastica, abbatis benedictione, oblatione puerorum, atque de aliis rebus sciti dignissimis. Eodem porro consuetudines ab Odome Cluniaciensi in monasterium Sancti Pauli Romæ illatae, et post eum jussu Agapiti PP. a monachis Gorziensibus ibidem firmate fuerunt. Asservantur hodieque dictæ consuetudines in veteri codice monasterii Sancti Pauli in Urbe, et in alio ms. codice olim Farfensi, nunc Vaticano, sub hoc titulo: *Incepit perfectus usus sive ordo ad ornandam Ecclesiam catholicam, nec non ad conservandam regularis tramitis normam in canobio beatæ Mariæ semper virginis in agro Acutiano compitus.* Ex quibus duobus mss. Joan. Mabillon, exemplum descripsi curavit, quod vir humanissimus D. Vincentius Thuillierius ex ejusdem museo mihi concessit. Cæterum etsi consuetudines istæ a Cluniacensibus

sumptæ sint, prius tamen quam illæ conscriptæ fuerint, cum posteriores istæ non nisi sæculo xi a Bernardo et Ucalrico exaratae sint, de quibus paulo inferius dicemus. Qua vero ratione ritus e Cluniacensi monasterio, et per quos accepti sint, docet prologus, qui a Guidone monacho, eodem forte qui Hugoni abbatii Farfæ successit, scriptus fuit.

DISCIPLINA FARFENSIS

ET

MONASTERII S. PAULI ROMÆ

Ex ms. Vaticano, num. 6808, et veteri codice Sancti Pauli in Urbe.

PROLOGUS.

Cum per universam Italiam Christi præcepta annularentur, et velut in vastidio versarentur, diabolice suggestiones cooperant augmentari, et opere compleri, ita ut etiam in sacris constituti ordinibus, sicut mos laicorum est, uxores acciperent, et sine aliqua difficultate hæresim exercerent Simoniacam. Cœlestis tunc clementia favente Regis, qui pretioso olim mundum suo redemit cruento, suscitatæ est quidam decore splendidus monachico, Romualdus nomine, qui normam priscæ justitiae in sexu renovavit utroque et ordine. Cujus exempli imitatus venerabilis Hugo abbas, renovavit priscæ sanctorum Patrum eximiique Benedicti clarissimi et luculentii Patris in cenobio beatæ Mariae semper Virginis in loco, qui dicitur Acutianus, ubi destructus erat nimis omnisordo et compositio monachorum: illorum B ulnis imponens usum Cluniaci cenobii in Gallia ædificati, ac per totum orbem, cuncta ultra monasteria, regulari tramite pollutis ipso tempore. Insonante et enim longe lateque fama prelibati cenobii, nec non et prædictorum Patrum, Romualdi scilicet et domini Hugonis abbatis benignissimi huiusque Patres, nimio zelo ferventes et inter se concordantes, dominus Romualdus in theoretica

A præclarus effulsit, nec non et in ædificatione multorum monasteriorum: Pater vero Hugo, sequipeda ejus effectus in regali cenobio, in tantum, ut ad Galliarum studia venerabilium cenobium Cluniacensem, ubi venerabilis Pater Odilo, velut lucerna radians, adhuc fulget, multa de illorum consuetudine, ad utilitatem fratrum, illis commissis, et in ovile Christi aggregatis imposuerit ad salutem animarum. Ex quibus unus valde inspiratus, et accusus in fervore monastico, ex discipulis domini Romualdi, nomine Joannes (l), cum uno suo socio ad videndum et scribendum properavit apud idem Cluniacense cenobium, et ita exaravit in paginulis, ut oculis vidit, et in codicibus affixit, posterisque legenda contradidit. Dominus vero Hugo Pater, per omnia imitator illorum effectus, haec et multa alia in suo regali et antiquo cenobio advenit, ut ab illorum usu in nullo discreparet, cupiens adimplere quod in Actibus apostolorum legitur: « Multitudinis creditum erat cor et anima una (Act. iv). » Quam consuetudinem, si quis adimpleverit, in praesenti exaltabitur vita, et post intra perennem lætabitur pascuam, etc.

TITULI CAPITUM LIBRI I.

- Incipit pulchræ usus monasticæ normæ,*
- Qualiter agi debeat diebus octo ante Domini Nativitatem.*
- Adveniente Domino, isthæ servare memento.*
- Stephanus hunc ritum quarit servare colendum.*
- Almus et hos mores prospectat ab arce Joannes.*
- Laudibus infantum hunc, fratres, jungite ritum.*
- Quidagi debeat si dies Dominicus incurviri infra ista solemnia.*
- Item de ipsa celebratione, quæ fit privatis diebus.*
- Octavas Stephani sic, fratres, currite sancti.*
- Ista Theophanizæ servemus in ordine vita.*
- Taliter octavis peragitur Theophania.*
- Paulus conversus sibi tales exigit usus.*

(1) Hic sub religiosissimo abate Joseph monasterio incerto vixisse dicitur. Refert etiam Mabillo-nius Annal. tom. IV, pag. 207, eundem Joannem

alterum prologum scripsisse, qui tamen ad manus meas non devenit.

*Hos in litoribus Chobar conuinile planctus.
 Quadraginta dies istos persolvite mores.
 Qualiter agendum est sabbato in duodecim lectiones.
 Taliter innecti moneat vos Passio Christi.
 Sie decet in psalmis fratres celebrare quot annis.
 Mores Paschales sie observeis ovantes.
 De Pascha annolina.
 Ascendens Christus calos hos exigit usus.
 Hoc oportet agi adventu Spiritus almi.
 Exigil hos mores sanctus Baptista Joannes.
 Talis apostolicum colet observantia festum.
 Virginis Assumptionem cuncti sic ducile mecum.
 Theoloeos ortum celebret sic turba clientum.
 Idus Septembriis sic incipiuntur a vobis.
 Agminis ætherei peragant sic gaudia cuncti.
 Istos Novembrii mores servate Kalendis.
 Qualiter agendum est in anniversaria consecrationis basilice.
 Annales ritus festis hos servet diebus.
 Odilo nostrorum monachorum duetor et abbas
 Fratribus instituit Novembrii ila Kalendis.*

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM (2).

De Dominicæ Palmarum.

.... ex hinc sequuntur, illi infantuli bini ac bini, cum magistris. Ceteri majores sicut sunt priores duo et duo per ordinem procedentes cum antiphonis, his, quae cantare possunt et sciunt, omnibus adunatis. Ad ultimum dominus abbas subsequentur eum universorum ordinibus laicorum. Executibus omnia signa pulsentur: duo majora tundiu prolongentur sonnizando (sonando) quoque revertatur processio in Galilæa (3). Si plurimorum universitas excesserit, famuli loci eant juxta seniores, ac infantes protegendo, ne impediatur opus Dei. Hic non est necesse aliquid nobis inserere, quod unusquisque Dei professor memoriter scire debet, quantum ei expedit sui ordinis [supp. regulam vel disciplinam] optime tenere atque custodire.

Venientes autem ad ecclesiam citra monasterium intrantes dicant hanc antiphonam: *Salvator mundi, salva nos, et pulsentur omnia signa.* Oremus, *Concede, quæsumus,* etc. Expleta facient orationem atque altare aromatizent. Et sicut venerunt, ita revertantur cum laudibus. At ubi antiphonæ minus veniunt, ex vespera [al. responsoriis] ipsius diei dicantur.

Appropinquantibus monasterium, eant ex ipsis sex, quibus armariis annuerit, et vestiantur cappis, et *Gloria laus canendum:* processio ornamentorum quemadmodum venit, ita stet per ordinem. Fanones (4) hinc et inde facie ad faciem. Seniores, sicut

(2) Distinctiones capitum in commodum lectoris a nobis additæ sunt. Initio aliqua desiderantur.

(3) *Calixa, Gallaria, Galerie,* porticus; item *vix;* navis ecclesiæ.

(4) *Fanones, vela, vexilla, a Germ. Fanen.*

A moris est consistere in choro, ita stent. Infantes cum magistris prius ornamenta [supp. f. habeant], ceu in processione Dominicali. Illis cappis vestitis, peracto versiculo, *Gloria laus.* Paraphonista incipiat: *Ingrediente Domino.* Sonentur omnia signa. Et cunctis ad sua loca pervenientibus incipiatur missa. Officium tres teneant in cappis. Alii fratres qui cantare debent responsorium, vel tractum in albis maneant: diaconus et subdiaconus casulam habeant. Ad passionem dicat, *Dominus robiscum: Gloria tibi, Domine.* Respondeant. *Credo in unum Deum,* dicant. Ad offertorium reddant cuncti palmas sacerdoti, osculando manus ejus. Ad finem sacre tonate (5) dicat diaconus, *Benedicamus Domino.*

In refectorio tabule cooperiantur. Ipsa die meridiana requies quam sanctus Benedictus præcipit, incipiatur. Et cum tempus fuerit nona, custos sonet squilla (6) modice vel unum ex signis mediocri [mediocribus], quoque ipse *Miserere mei, Deus* possit perfinire, ut surgentes lavent manus et facies. Qui prius occurrerint ad ecclesiam, in choro sedent legentes, donec veniant et infantes: nam et ipsi in chorum veniant ad orationem. Quibus advenientibus majus signum sonetur ad nonam tundiu, quoque surgant ad orationem. Qua dicta, pulsato cymbalo veniant in refectorium, et qui priori coquiam hebdomada fecerant, fratres, aquam omnibus adportent. Expleto ministerio venientes ad gradum inclinentur ante et retro (7). Qui autem tenet ordinem, sive prior, sive (si præsens fuerit) abbas, unico

(5) *Tonate* in tono, cum modulatione.

(6) *Squilla, skella, scilla, tintinnabulum, campanula.*

(7) *Ante et retro* est inclinatio, de qua inferius sermo recurret.

squillam ictu percutiat : et hoc signo de vino quo datur unicus. Denique tribus vicibus squillam percutiat : surgentes revertantur in claustrum. Talis ordo tota servandus aestate : jejuniū diebus exceptis usque ad Kalendas Octobris. Per totam igitur hebdomadā semper in laudib⁹ antiphonæ imponantur propriæ. Tertia feria Passionem secundum Marcum legant diaconi ad missam cum salutatione absque *Gloria tibi, Domine.*

Feria quarta post Palmas non est agenda processio. Ad sacrum officium. In nomine Domini. Oratio Præsula, quæ sunus, omnipotens Deus, ut qui nostris. Lectio. Dicte filia Sion. Responsorium. Ne avertas faciem. Lectio. Dixit Isaías, Domine qui credidisti.

Tractus duo decanteat in albis. Legatus Passio cum salutatione et sine *Gloria tibi, Domine.* Ad vesperam. Responsorium. Circumderunt me. Hymnus: *Exulta regis.* Preces: Ego dixi: Domine, miserere mei. Officium mortuorum non cantatur, sed post completo-
rium cortina tollenda.

Si aliqua festivitas sanctorum evenerit, ex hinc usque ad ferianam quintam in albis Paschæ postmit-
tatur, et postmodum celebretur.

CAPUT II.

Qualiter agatur in Cœna Domini.

Cœna Domini quinta feria, ante nocturnos quindecim in instrumento lignorum ante majus altare totidem sint accense candelæ, quot psalmi sunt impoñendī. Et remanentibus trintigia psalmis, ante nocturnas dicant quindecim sub silentio post ternas orationes factas. Signa sonet secretarius sicut solitus est. Quibus dictis sonantibus signis, priusquam dimissa fuerint hebdomadarius incipiat antiphonam, *Zelus donus tuus.* Et statim extinguitur una candela hinc, alia inde, siue fiat omnibus psalmis incepientibus [al., incepitis].

Ad obsequium namque ipsum matutinale sive per horas diei, antiphonæ quas dicunt ad finem, tonum non faciant quemadmodum soliti sunt. Infantes prouident psalmos : sine benedictione lectiones incipiuntur et metro, vel melodia finiantur. Prima tres lectiones de lamentationibus Hieremieæ legantur: *Et factum est postquam in captivitate ductus est in Israel.* Apud nos legantur sine cantu sicuti alia lectiones. Deinde tres aliae de sermone sancti Augustini super psalmum, *Exaudi, Deus, orationem.* Postea de epistola ad Cor.: *Primum quidem conve- nientibus.* Quando psalmus imponitur. *Laudate Dominum de celis,* omnes extinguantur candelæ præter unam : et magistri propter custodiam inter infantes veniant. Unus ex magistris accendat candelas, et lanternam. Et cum cantor inchoaverit antiphonam: *Traditor autem:* extinguitur illa quæ sola remansit candela. Finitis cantico et antiphona, proster-
nantur, et oratione : preces et psalmum, et colle-
ctam dicant sub silentio. Cum vero prior fecerit

(8) Supple in capitulo.

(9) Nocturnales, vestes, quibus noctu monachi

A signum, surgentes fratres revertantur in dormitorium. Cum ceperit illucescere sonetur squilla modice. Cantent primam, hymnos et psalmos cum antiphona communiter : preces autem separatis sub silentio. Sed et septem psalmos cum litania genera-
liter, sicut nocturnæ laudes et matutinæ sine versu *Deus, in adjutorium meum intende* recitantur : sic et aliae regulares omnes horæ post hymnum sine *Gloria* prouintiantur. Forsitan intellexisti bene? dicamus denuo, ut intelligas melius. Ad horas hymnum sicuti dixerunt præterito tempore Quadra-
gesimæ, ita persolvant et psalmos regulares impo-
nant. *Gloria tibi, Trinitas, Gloria Patri, etc. et Deus,* in *adjutorium meum intende* : istis tribus diebus di-
mittantur.

B Hora finita si aliquis frater venerit ex itinere accipiet benedictionem sicut solitus est. Quando signum pulsatur ad tertiam, more solito preparentur. Et interim dum dicitur tertia, calcia menta, quæ danda sunt fratribus in capitulo per ordinem suspendantur in medio, in quatuor perticas, et totidem columnis, affixis sustentantes eas, statimque post tertiam ve-
niant in capitulum. Et similiter sicut in ecclesia sine benedictione petita, lectione recitata sed et versu, et oratione consuetudinaria sub silentio dicta, lectaque de regula lectione, denuntiet puer brevem et hebdomadarios coquinas nominatim, et sint plus quam aliis temporibus (8). Post sermonem factum surgant camerariorum unus hinc, alius inde, et calciamenta fratribus tribuantur sicut conscripta sunt. Aliis rebus necessariis ordinatis, abbas debet, et jubere potest illis, qui in ipsa septimana sunt ad sex fratres nominatim qui cum ipso abluant pedes, ac senioribus post. Hebdomadaris exeuntibus a capitulo, quinque psalmos secundum consuetudinem, si anniversarius fuerit, dicant in altum : orationem Dominicam et preces sub silentio.

C Si qui indigent nocturnales (9), a camerariis acci-
piant reddentes veteranos; quia diurnales jam simul supra in præfato loco suscepserunt. Post capitulum, aliquantulum intervallum factum, sonent signum ad matutinalem missam pro adunatione pauperum, et sacerdos qui alia hebdomada maiorem missam can-
taverat, missam peregrinorum dicat, et oblati tribuat. Ostiarii ecclesie serviant ipsis sacerdotibus, dum signum pulsatum fuerit sicut superius taxavimus. Alii vero sacerdotes qui missam agere volunt absque igne faciant tandi, quoque major secreta inchoata fuerit. Postea illi qui dictam non ha-
buerint, accepta licentia ignem habeant. Hora com-
petenti agatur nona : et tunc vestiant se qui missæ servitia complere debebunt et qui cantilenæ, et tres servitores, et infantes omnes. Venientibus illis in choro, incipiat abbas psalmum. *Miserere mei, Deus,* et tunc veniant ordinatum ad ignem benedicendum: in primis aqua sancta, atque incensum, denique crux.

D utabantur : sicut econtra diurnales vocabant, quas de die induabant.

Sacerdos et secretarius, qui perticam portare debet illo die, dein infantes, et postmodum dominus abbas, et alii sicut sunt. Priores, et conversi eos immitentes in novissimis locis, duo et duo. Ubi pervenientes; dicat sacerdos, *Dominus vobiscum*, et benedicat focum novum, et tunc asperget aqua benedicta in eo, atque accendat candelam perfice, ex alia quam infans portare in lanterna debet. Tunc veniant canendo tres psalmos. *Deus, in nomine tuo. Miserere mei, Deus, miserere mei. Deus misereatur nobis. Deus, in adjutorium meum intende*: in trantibus ex janua majoris templi. Psalmodia vero protendatur quo usque veniant in chorum. His tribus aequaliter processio celebratur diebus. Tunc vertantur formulae (10), similiter et omnia signa pulsentur. Postea vero vel in ecclesia vel in claustro nullum sonet aeramentum: sed et quidquid facere debent fratres, tabulæ sonitu nuntient usque ad missam in sabbato sancto. Deinde missa festive celebretur. Cantor in choro cappa, diaconus dalmatica, subdiaconus tunica sit vestitus. Ad introitum missæ dicant, *Gloria Patri. Epistola, Convenientibus, duo fratres responsorium canant, Christus factus est. Evangelium, Ante diem festum Paschæ. Offertorium, Dextera Domini.* Et tantum mittantur hostiarum ad consecrandum, ut et ipsa die, nec non et in crastinum omnibus sufficiat ad communicandum. Ad pacem etiam omnes venire, communionemque cuncti debent etiam infantes accipere. Post missam pulsata tabula, fiat brevis oratio, sicut aliis diebus ante vesperam solitum est.

Posteaquam exuti fuerint illi qui sancta administrarant, simul omnes in refectorio veniant mixtum accipere. Decanus autem claustrensis, et decanus dignior forensis, cum camerario (etiam de aliis fratribus, quibus velint, assumptis), interim dum in refectorio sunt fratres, in locum quo constitutum est, videlicet in claustro juxta ecclesiam deducant pauperes ad sedendum.

Exeuntibus de refectorio fratribus sonet prior tabulam; convenient omnes in claustrum, juxta promptuarium stent, ibi sicut sunt priores ordinatim, ut moris est, ad processionem stare. Pueri eant in schola, magistro inter eos stante juxta ordines suos, in ante pauperes. Incipient cantores antiphonam, *Dominus Jesus*, flectant omnes genua sua in terra ad orientem, ut in eis Christus adoretur. Eademque ante peregrinos faciant magistri cum infantibus, et incipiunt lavare, post psalmum, *Deus misereatur*. Postquam unumquemque versum expletum cum antiphona *Dominus Jesus*, habuerint, psalmus incipiatur, *Beati immaculati*: et ad unumquodque capitulum iterum incipiatur, *Dominus Jesus*, usque, *lucerna pedibus meis*. Postea dicantur aliae antiphonæ, donec singuli fratres singulis pauperibus pedes lavent, tergant et osculentur. Ille namque qui lavat, tergat atque osculetur eorum pedes; alius accipiens linteum in primis concham: ipse eat ad locum ubi

A frater stat cum aqua et mantile, abluit manus suas, et regrediatur in suum locum. Cæteri similiter faciant: dum omnes abluti fuerint, incipiant donare aquam illorum manibus, tenente fratre mutuo mantile ad illos, et sic semper unusquisque [supp. faciat]: hoc ut factum habuerit, in locum suum iterum veniat.

Illico ut cuncta facta fuerint, sonet prior tabulam uno ietu tantum. Tunc habeant cellarii vinum præparatum, et camerarii unius hinc, alius inde, fratribus propinan vinum. Et denarios præparatos habeant, ut dum fratres accipiunt scyphum donent pauperibus. Quibus dantibus vasculum, manus illorum osculentur, atque iterum nummos duos vel tres tribuant cum osculatione. Quod cum fuerit factum, B dicat abbas si præsens fuerit, *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster, et Et ne nos. Post hanc orationem dicant aperte. Suscepimus, Deus, misericordiam tuam. Tu mandasti mandata tua, Domine. Tu lavasti pedes discipulorum tuorum. Et oratio. Adesto, Domine, nostræ servitutis. Psalmus. Miserere mei, Deus, dicatur sub silentio, sicutce sonantibus tabulis eant in chorum ad vesperas; cumque fuerint singuli in locis suis, puer incipiat antiphonam, *Calicem salutarem. Psalmus, Credidi. Antiphona, eum his qui. Psalmus, Ad Dominum dum tribularer. Antiphona, Custodi me. Psalmus, Domine, clamavi. Antiphona, Considerabam. Psalmus, Voca mea. Euutibus senioribus ad reectorium, secretarii discoperiant altaria. In reectorio sint tabulae cooperatae, et charitatem faciant. Ipsa die non debet eleemosynarius panem et vinum accipere, neque Sabbato sancto quod remanserit in reectorio. Cum exierint fratres versiculos et omnia dicant sub silentio; deinde lavent pedes suos, et præparentur ad mandatum fratrum.**

Primum autem cum ad mandatum convenerint, hebdomadarii, qui exituri sunt de coquina sequenti Dominica, pedes omnibus lavent. Postea dominus abbas, si præsens fuerit, ex una parte, prior ex altera lavent pedes, tergant et osculentur. Quod cum fuerit expletum, veniat dominus abbas in locum suum, et duo fratres lavent ipsi pedes. Servitores autem foras capitulum lavent. Cum vero manus ablute fuerint, veniat diaconus et tres servitores et vestiantur in ecclesia: diaconus stolas habeat, et accipientes duo candelabra cum candelis, et thuribulum cum incenso, sonetque secretarius cum licentia tabulam. Alter analogium portet, et diaconus textum. Quibus ita capitulum intrantibus ante evangelium surgant omnes, et annuntiante abbate, incipiat legere. Cum venerit ad illum locum ubi dicitur, *Surgite, eamus hinc*, sonetur tabula, taliterque procedant ad refectorium: in primis analogium et thuribulum cum incenso, dein illi duo cum candelbris, diaconus in medio illorum. Deinde alii duo et duo: infantes quippe in novissimo loco ve-

niant ante abbatem. Pervenientibus itaque in refe-
ctorium, dominus abbas et prior, ministrantibus eis
quiibus injunctum fuerit fratribus, dantes osculentur
manus eorum, et infantibus similiter; lectione au-
tem terminata, diaconus ablata stola cum aliis, qui
sunt in albis, ad tabulam domini abbatis sedentes,
potum similiter accipiunt, et bibant. Cum inde re-
vertuntur ad ecclesiam, unusquisque stet in suo
loco versus contra orientem; juvenes ad formas
stent, cantent completorium sub silentio unusquis-
que per se.

CAPUT III.

In Parasceve qualiter agatur.

In Parasceve totidem sint accensae candelæ ad
nocturnas, quot psalmi sunt imponendi: facta trina
oratione perstrepentur tabulæ loco signorum in B
claustro. Lectio ad ingressum, *Et recordata est Hierusalem, ex Hieremias.* In secundo, *Considerantes autem, ex tractatu beati Augustini.* Tertium nocturnum legatur de Epistola ad Hebreos, *Festinamus ingredi;* reliqua alia sicut supra. Die ista sed Sabato horas sub silentio dicant, regulariter versis vultibus ad altare. Juvenes ad formas stent: *Dominus vobiscum* unusquam dicatur pro hac die; ad pri-
mam veniam discalciati, quare dicant sub silentio. Antiphona ex Evangelio ipsius diei, sicut die illa ad horas premiserunt de suis; ita et Sabato sancto de proprietaneis antiphonis prosequantur. Post primam dicant septem psalmos communiter, et litaniam. Exeunte communiter fratres dicant in C
claustro Psalterium ex integro, *Laudate Dominum de celis usque.* Sed et infantes cum magistris simili-
liter faciant. Coronæ et omnes cruces discoope-
riant ante tertiam; istis namque duabus diebus, majus fiat intervallo, quam soliti sunt a-
gere.

Post nonam vero vestiantur albis illi, qui obse-
quium agere debent ecclesia, et infantes toti. Re-
vertentibus ex igne benedicto, prior debet portare
lumen. Illico ut perventi (*ita mss.*) fuerint in choro,
subdiaconus dicat lectionem Hieremie, *Hæc dicit Dominus Deus: In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Revertentibus ex igne benedicto, veniant sa-
cerdotes de sacrario cum sacris ordinibus cum si-
lentio nihil canentes ad altare, postulantes pro se
orari. Dum facta fuerit confessio cum levita dicat, D
*Oremus, diaconus pronuntiet, Flectamus genua, et post paululum dicat, Levate (11); et sacerdos pro-
nuntiet hanc orationem, Deus a quo et Judas. Proph-
etia, *Hæc dicit Dominus.* Tractus, *Domine, audivi.* Tunc præcedat sacerdos et dicat ad altare, *Oremus.* Levita pronuntiet, *Flectamus genua.* Oremus, *Deus qui peccati veteris.* Lectio de Exodo, *Dixit Dominus ad Moysen.* Tractus, *Eripe me, Domine.* Similiter re-
capitulent per unumque in versus. Passio sine salutatione legatur. Cum autem dixerit ille, qui legit
versum, *Diviserunt sibi vestimenta mea,* venientes*

Ajuxta altare unus hinc, alias inde, dividant sibi sindones: qua perfecta veniat sacerdos ad altare, et solemnies orationes, quæ sunt in Sacramentorum libro dicat: et pro Iudeis non dicatur *Flectamus genua.*

Quibus exactis ordinantur tapetia ante altare, et sacerdos exuat se casula atque stola, et diaconus stola; quia in hac hora sine casula esse debet. Deinde excant duo sacerdotes vel diaconi, albis induiti sustentantes crucem quæ velata esse debet, retro altare canentes versum, *Popule meus.* Hæc com-
munia sint ante altare; duo albis vel tres similiter induiti Græce respondentes, ἔγιος ὁ Θεός: deinde clerici Latine prosequens decantet, *Sanctus Deus, Sanctus fortis:* inde duo, qui crucem sustentant moventes se deferant crucem aliquantulum in antea canentes iterum versiculum, *Qui eduxit te.* Respondeant duo, ἔγιος ὁ Θεός: ac deinde clerici, subsequatur: *Sanctus Deus:* iterum vero qui crucem sus-
tentant accedentes prope altare canant, *Quid ultra.* Respondeant duo, ἔγιος ὁ Θεός: ac deinde clerici: *Sanctus Deus.* Tunc ipsi duo qui crucem tenent ve-
nientes ante altare, crucemque nudantes incipiunt antiphonam, *Ecce lignum crucis.* Finita antiphona, chorus dicat, *Venite, exultemus, vel Beati innoculi.* Tunc projiciant se omnes in terra adorantes sanctam crucem; dumque adoratur, duo illi sus-
tent crucem, quoque alii veniant et ipsi ad adorandum. Chorus antiphonam decantet, *Crucem tuam.* Post antiphonas canentur hi versus, *Crux fidelis,* et alii sicuti scripti sunt.

Cum vero a loco ubi adorata est tollitur, et in loco erigitur dispositio, hæc antiphona imponatur, *Super omnia ligna cedrorum.* Qua peracta abluit manus suas duo presbyteri, et diaconus qui debet corpus Domini tractare, casulis induiti vel cappis: ad aram constitutam veniant cum candelabris atque incenso, et ordinant ibi calicem cum vino et aqua in ipso infusa, et conficiatur Domini corpus. Mox ut perfectum habuerint, et coeperint pergere ad altare majus in quo ordinatam habeant sindonem atque corporale, illico prosternant se omnes: item et sa-
cerdos accipiat thuribulum et calicem incensem at-
que alte dicat *Oremus: Præceptis salutaribus. Pater noster.* Deinde, *Libera nos, quæsumus, Domine, sub silentio.* Subsequatur alte, *Per omnia sæcula sæculorum et mittat corpus Domini in vino. Pax Domini prætermittat.* Deinde per ordinem veniant omnes ad communicandum, etiam infantes, et cum communicati fuerint, sonetur tabula, factaque ora-
tione lavent pedes suos, et calcient et revertentes ad ecclesiam pulsantesque omnes tabulas dicant vesperas sub silentio unusquisque sibi. Antiphona, *Cum his qui. Psal. Ad Dominum. Antiphona. Ab hominibus iniquis.* Psalmus, *Eripe me, Domine. Anti-
phona, Custodi me a laqueo.* Psalmus, *Domine, clamaui.* Antiphona, *Considerabam.* Psalmus, *Voce mea,*

(11) Nota idem diaconus utrumque dicebat, *Flectamus genua et levate*, subdiacono tacente.

Antiphona, *De manu filiorum. Psalmus, Benedictus.* A rum pronuntiabitur ; sed tantum initium lectionis incipitur quale erit.
Aliud non est imponendum nisi antiphona, et *Magnificat* secrete sibi dicentes. Deinde *Kyrie eleison*, etc. *Pater noster*; preces ; *ego dixi Domine, adjungentes* psalmum *Miserere mei, Deus, Oremus*, et finitur.

Secretarii vero præparent se et lavent altaria, in primis aqua, et postmodum de vino. Biduo ante habeant famuli ecclesiam scopatam, atque aliquid ex scirpo missum, et in claustro similiterque capitulo. Senioribus in refectorio pergentibus tantummodo panem et aquam accipiunt et de herbis si voluerint : quidquid paratum est eleemosynarius accipiat. Iterumque secundum consuetudinem pulsata tabula veniant ad bibendum, sed et eleemosynarius illis, si ita volunt, aquam bibentibus totum vinum accipiat : ad collationem autem dum conveniunt pulsata tabula ad charitatem, ad bibendum portetur omnibus vinum.

CAPUT IV.

Qualiter agatur in Sabato sancto.

Vigiliæ matutinæ et omnia celebrantur, quemadmodum jam intulimus. In primo nocturno lectiones de Hieremiæ lamentatione. In secundo nocturno, expositiō, *Deus, laudem mean.* In tertio nocturno. *Christus assistens pontifex.* Valde namque mane adornetur tota ecclesia cortiniis lineis atque laneis et palleis per parietes undique. Formulas tapetia, chorum circumdant bancalia. Arcum principalem magnis ornamentiis aptis pro ea repositis ponant, et alia ornamenta adornent, sicut in die Natali Domini. In cerei namque columna scribat Armarius annos Domini, et epacta qualiter ipso anno currere cernitur, priusquam incipiat benedicere. Post nonam vestiantur omnes qui ad sacrum aliquid habuerint legendi vel canendi, aut servitum faciendi, et tunc intantes vel omnes fratres veniant in ecclesiam, et pergant ad ignem benedicere in claustro. Abbas portet lumen. Revertentibus induat se diaconus stola et dalmatica, et illico incipiat sanctificare cereum. Dum fuerit benedictus, ipseque semper ardere debet, sicut in ejus benedictione dicit beatus Gregorius, usque in crastino dum missa expleta fuerit. Sint octo circumdati cappis, qui ad missam *Alleluia*, vel tractum cantent.

Missam matutinalem in hac die non convenit [supp. dici], nisi postquam fuerint lectiones explete aut inchoatae. Et si est aliquis qui ante missam vult agere (quod raro est concedendum), sed tamen cum licentiam domini abbas habuerit, debet habere tres vel quatuor ministros, qui eum adjuvent : sine igne tamen faciat in hac hora, nisi forte dominus abbas taleni locum remotum ipsi praestiterit, ut ignem benedicere possit. Sive iste sive illi qui post lectionem dicunt missam, litaniam faciant, priusquam missam incipiant. Nam illi qui prinsquam cerens est benedictus dicunt sacram, lumen habeant. Lectiones legant imprimis priores et tunc juniores. *Lectio libri Genesis*, nec ad istam, nec ad ullam alia-

Similiter faciat Sabbato Pentecostes. Lectio prima, *in principio.* Finiente veniat sacerdos ad altare, et hanc orationem dicat : *Deus, qui mirabiliter creasti hominem.* Secunda lectio, *Factum est in vigilia matutina.* Tractus, *Contemnus Dominus*, a duobus dicantetur in albis. Oremus, *Deus, qui antiqua miracula.* Lectio. *Apprehendet scyphem mulieres.* Tractus, *Vineas facta est.* Oremus, *Deus, qui nos ad celebrandum.* Lectio, *Hoc est hereditas.* Canticum. *Attendite calum,* Oremus, *Deus, qui Ecclesiam tuam.* Sine lectione canticum de psalmo *Sicut servus.* Oremus. *Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui festa.* Alia oratio, in eodem psalmo quadragesimo primo : *Omnipotens sempiterne Deus, respice propilius.* Deinde veniant duo fratres in choro cum cappis, et inchoent litaniam per omnia ut mos est dicere pueris feriatis diebus ante missam. Imprimis duo ipsi, deinde chorus abbatis, postmodum ex alia parte, *Propilius esto.* Ut *Agnus Dei* dixerint procedat sacerdos in sacerario eum aliis ministris, et tunc subdiaconus indatur tunica. Statim ut peracta fuerint initient. *Accendite, Kyrie eleison, Kyrie eleison, Kyrie eleison,* quod dicant sicut mos est dicere missæ. Tunc pulsentur omnia signa et candelæ accendantur ante altare, et per unumquodque altare ardeat una candela usque ad finem.

De sacrario non portetur lumen ante evangelium in hac die, sed tantummodo incensum solum. Sed tamen ab inchoatione evangelii usque ad finem missæ, sicut mos est candelabrum teneantur, veniantque ad aram, faciant orationem sacerdos et levita. Dismissis signis dicat sacerdos, *Gloria in excelsis Deo.* Oremus, *Deus, qui hanc noctem.* Epistola, *Sicut surrexisti,* *Alleluia, Confitemini Domino.* Tractus, *Laudate Dominum.* Offertorium, communio, nec *Agnus Dei* dicatur; quia vere ipse Agnus immolatus est pro peccato mundi. Mox ut communicatum fuerit, dicatur oratio post communionem, et *Ite missa est.* Sonentur simul duo squilliæ. Ad vesperam preces faciendæ, ad ultimum conclassentur (12) omnia signa, *Alleluia, vespre autem.* Psalmus, *Confiteantur* cum aliis. Lectio, *Sicut surrexisti.* Responsorium, *Maria Magdalena.* Hymnus, *Ad canam Agni.* Versiculus, *Surrexit.* Abbas et sacerdos induantur cappis ad altaria aromatizanda. Antiphona, *Vespere autem Sabbati.* Oremus, *Deus, qui hanc sacram.* Expleta sanctorum suffragia, eant ad sanctam Crucem hoc responsorium canendo, *Dum transiisset.* Versiculus, *Dilecte in nationibus.* Oremus, *Deus qui ad eternam vitam in Christi resurrectione.* Dicta ipsa vespera pergent ad reficiendum. Ipso die in refectorio tabule cooperante sint et charitatem faciant : et præstantius habeant, quam cæteris diebus ipsi [f. usi] fuerant. Mandatum eo die non faciant, quia quinta feria factum est Deo opitulante.

(12) *Classicum, conclassare, pulsatio omnium campanarum.*

CAPUT V.

Mores paschales sic observetis orantes.

Sanctissimi Dominici Paschæ die ante nocturnale obsequium accendantur omnes (13) coronæ, et phari (14), et tria candelabra ante altare, et una post tergum ejus. Ad cantica augeantur decem anterius et novem posterius, et quindecim superius. Invitatorium a quatuor decantabitur in cappis. In primo nocturno, antiphona, *Ego sum qui sum. Psalmus, Domine, in virtute tua.* In secundo nocturno, *Postulavi Patri meo. Psalmus, Dominus ilituminalio.* Ad canticum, *Ego dormivi. Canticum, Quis est iste. Octo* lectiones ex evangelio, *Vespere autem Sabbati. Expositio beati Hieronymi.* Post trinas lectiones sit sacerdos induitus cappis, incenset tantum principale altare, et deinde fratres in choro. Responsoria a binis dicantur. In tertio nocturno homilia beati Gregorii papæ, *Maria Magdalena.* In matutinis laudibus, antiphona, *Angelus autem Domini.* Dum finitur antiphona, repeatant *Alleluia* ex ipsa, eademque faciant in choris.

Ad stationem responsorium, *Maria Magdalena.* Versiculus, *Dicite in. Oremus, Deus qui per resurrectionem.* Priusquam primam inchoent, tres calices aurei, et reliqui minores, et totidem libri parati, et altaria, et duo candelabra, qua jugiter ardeant perenni die, in altari supra ponant. In horis singulis accedant tria candelabra. Ad hymnorum finem dicant : *Quæsumus, auctoromum. Gloria ad matutinalem missam.* Unam orationem dicant, et prefationem dimittant. Abbas namque jubeat, ut aliquis ex fratribus aliam missam canat communicaturus laicos. Dum *Sanctus, Sanctus Dominus istius missæ* dicitur, a maximo usque ad minimum induantur albis. Mox ut aqua fuerit benedicta, imponant antiphonam hanc, *Vidi aquam.* Tunc veniunt duo de juvenibus vel de infantibus, quibus annuerit armarius, et induantur tunicis, ad deferendos textus evangelii et reliqua alia. Tunc imponat dominus abbas antiphonam, *Cum rex gloria.* Exeuntibus vero in atrio ante januam monasterii, stent ordinati ut venerunt in medio seniores, sicut mos est in choro stare. Tunc armarius annuat cantoribus, quibus ei visum fuerit, ut convenient in medio post infantes, imponantque hanc antiphonam, *Crucifixum in carne.* Et cum repetitione, *Nolite mettere.* Intrantes ecclesiam paraphonista incipiat antiphonam, *Christus resurgens,* vel responsorium, *Surrexit Christus.* Pulsantibus omnibus signis, dicta oratione agant tertiam.

Secretarii cooperant altare ex duobus palleis (15), et album, et tunc donent cappas, que in choro debent esse ad armarium. Et tunc incipiat ipse secre-

(13) *Corona, candelabrum in modum corone ac circuli.*

(14) *Pharus, pharum, farus, lucerna sive lychnum orbicularis cum certo lucernarum, aut candelarum numero.*

(15) *Palleis, palleum, pallium, palla, altaris tegumentum lineum album.* Vide Du Cange. gloss. lat. in voce *palla.*

A tarious distribuere per singulos alias [f. albas] etiam ad conversos, ad infantes tunicas. Pulsantibus signis omnibus, officium duodecim teneant. Responsoria quatuor, alleluia sex, candelæ ante altare duodecim, posterius decem : ad sequentiam, pulsentur duo signa : expleta missa, cætera [signa]. In refectorio hæc generalia habeant : prima ministratio ex pisciculis, cellararius debet præparare, et septimanarius deportare. Secundo, quod præparatum habuerit coquinarius deferatur, et cellararius imponat. Nam ut factum habuerit, sonet signum annuente abbate, et illuc surgat refectorarius, percutiat uno ictu squillas. Tunc surgant omnes conversi ad propinandam potionem. Interim vero cellararius cum suis officiis deportet pitiantiam ad mensam prius domini abbatis, et inde per alios. Illico surgat procurator refectorarius, faciat ut prius, conveniantque omnes diaconi charitatem ferentes. Deinde hebdomadarii coquina dent sumum pulmentum. Statim ut sonuerit squilla iterum eat provisor refectorii, faciat, ut mos est. Tunc convenient sacerdotes et propinent vinum ; quot vices propinant, tot sonitus squillæ fieri debent.

Hoc quod intulinus non tantum pro gula vel ebrietate explenda, quam ad charitatem tenendam et ob amorem Christi complendum. Trina hæc propinatio, significatio Trinitatis est : quia quidquid agimus in nomine individue Trinitatis inchoare ac perficere debemus. Et in hoc absque dubio si quis requisierit invenire poterit in concordia regulæ (16). Et in expositione regulæ (17) Hildemari. Surgentes a refectione requiescant in lectulis suis. Approximante hora nona, sonetur signum modice ; surgant, lavent manus ac facies suas. Denuo signo pulsante pergant pueri in locum suum in choro ; qui tandem teneant signum quoque ab oratione surgant. Ad vesperam sint omnes candelæ accensæ ante altare. Antiphona, *Dum transiisset Sabbathum. Psalmus, Dixit Dominus Domino.* Responsorium, *Surrexit Christus.* Ad commemorationem sanctorum, quotidie dicant antiphonam de cruce ex ipsa festivitate : ad stationem antiphona, de sancta Maria pro gentibus.

Tres dies celebrant in cappis cum summa devotione, quod ita agi oportet : ab inchoatione obsequii nocturni duo signa pulsabuntur, tria candelabra ante, et retro unum ; invitatorium duo pueri dicant. *Surrexit Dominus vere. Alleluia* in primo et secundo nocturno, sive vesperis pueri dicant. Per horas diei hebdomadarii antiphonam dicant. Evangelium pronuntiabit tota septimana. Responsorium, *Angelus Domini.* In laudibus accendantur ante altare xv. candelæ, retro septem. Tunc sonentur omnia signa,

(16) Hujus concordiz regularum auctor fuit sanctus Benedictus Ananiensis. Eam Hugo Menardus edidit.

(17) *Hildemari* auctoris sæculi ix expositionem in Begulam S. P. B. in nostra catena comment. anecdot. dabimus.

et incipiant antiphonam, *Angelus autem Domini*, et *A* tria candelabra sint. Ad vesperas *Alleluia* quemadmodum diatim (19) ordinate sunt soliti imponere ita persolvant, et psalmos ipsius diei Dominicici recitent.

CAPUT VII.

Pascha annotina (20).

Sanctum Pascha quod præterito anno celebravimus, si in quadragesima occurrit, nullatenus agitur : si vero post Pascha inventum fuerit, omne, quemadmodum in Domini resurrectione decantandum est, ita adimpleatur; præter evangelium quod legitur : *Erat homo ex Pharisæis*. Quando in duodecim lectiones evenerit, matutinalis sacra inde agatur, et si in quotidianis diebus adventaverit, majorem missam celebrent ex eo.

B Cum octava Paschas celebrate fuerint, hoc modo agant privatis diebus : mox ut expleverint nocturnale obsequium, sonent signum, et matutinæ laudes inchoentur. In hoc namque loco priusquam alia inseramus, aliqua locutiuncula perdignum ducimus ut dicamus. Erunt forsitan nonnulli qui hæc inquirent, qua ratione intervallum non fit. sicut regula præcipit ? Respondeo, sunt quippe nonnulli fratres qui diverso morbo laborant, quod antecessores nostri utiliter præviderunt, hauc discretionem habere [habendam], ut ad nocturnale obsequium mox ut dictum fuerit, *Venite, exultemus Domino* : in laudibus, *Deus, misereatur nostri*, exeat illi qui indigent, et revertantur, prout ipsi potuerint ; pro alia aliqua [supere aul causal] nullo modo assensum damus : etiam illos, qui frequenter hoc agunt, corripimus. Insuper et psalmos quos studiose decantare Domino suffragante debemus, propter brevitatem noctium absque mora oportet initiare. In evangelio antiphona quæ fuerunt ex die resurrectionis possunt dicendum catenar, quæ in die Dominicico habentur, usque in diem ascensionis Domini. Expleta sanctorum suffragia

eant canendo antiphonam de sancta Maria et agant matutina omnium sanctorum, et matutina pro defunctis fratribus nostris, et quinque psalmos pro fratribus nuper defunctis. Ante primam subtollantur pallia ecclesiæ, et alia ornamenta, quæ usum [moris] est auferri. Ad primam, *Miserere mei, Deus*, septem psalmos, et litanias et missam pro defunctis. In capitulum convenientibus tribus vicibus, *Deus in adjutorium meum intende*, absque genuflectendo dicant ; surgentibus ex ipsis infans (qui primus de aliis est) præparare tabulam semper debet ad priorem, vel ad illum qui ordinem tenet, si praesens prior non erit, quæ sexies percuti debet.

Psalmos de horis familiaribus, quos solebant dicere, dimittant. Nam si evenerit, ut aliquem psalmum imponi necesse fuerit, aut jam inchoatum haberint, vel defunctum tenerint, pro hoc decantare congruum videtur. Pulsante hora tertia convenient omnes in ecclesiam, et oratione expleta eat sacer-

Alliis tribus diebus mediocriter. Ad nocturnale officium sint tria candelabra ante aram et retro unum. In matutinalibus pulsabuntur omnia signa. Candela una augeatur et tabula discooperiatur; a pueris autem responsorium vel *Benedicamus Domino* in ante non peragitur, sed in loco suo agitur. Sacerdos alba indutus ad incensandum. Philacteriae superstolantur (18), et tapetia ex formis auferantur. Ad matutinalem missam omnes collecte ut solitum est, dicantur. Ad majorem facient veluti usus est agere in XII lectionibus, et de candelabris similiter. Præfatio pretermittitur.

SABBATO IN ALBIS, Invitatorium, *Alleluia, Alleluia*. In laudibus, sive vesperis responsoria brevia qualia voluerint Paschalium : *Alleluia tam in nocturnis quam horis per singulos dies decantent, similiter versus qui sunt annotati ipsius diei*. In Vesperis sint quinque candelabra ante aram, posterius tria. Psalmos imponant *Confiteantur*. Antiphona. *Cum esset sero ; oremus, Praesta, quæsumus, omnipolens*.

CAPUT VI.

Octavis resurrectionis Domini.

Summo studio celebretur : accendantur mox ut expletum fuerit canticum gradum, tres candelæ ante aram, et retro una ; ad canticum augeantur duas antea, posterius una, superius quindecim. Invitatorium duo in cappis. *Alleluia*. Lectio sanctorum Patrum, seu Actus apostolorum : *Primum quidem*. Responsorium, *Angelus Domini*, quartum, octavum, et duodecimum a duobus decantabitur. Duodenum namque a capite recapituletur post *Gloria Patri*. In evangelio antiphona. *Post dies octo*. Ad matutinalem missam una collecta, et præfatio paschalis. Ad processionem, venientibus antejanuam monasterii, dum ordinati fuerint, ut mos est, tunc præcedant quatuor antea in medio et dicant, *Crucifixus in carne* : tunc omnes esse debent sacerdotes et levite in cappis. Ad majorem missam sint septem candelabra ante aram, posterius tria ; præfatio canitur. Ad explanationem sacrae omnia signa pulsentur. Ad horas

(18) Id est capsæ, in quibus SS. Reliquiae reconduuntur, stola seu pallio ornantur.

(19) Id est, per singulos dies.

(10) Dies annuus, quo celebratum fuit Pascha, sive anniversarium diei Paschatis.

dos cum ministris et inalbent (21) se. Venientes in A choro denuo, signum pulsent et horam reddant. Et puer inchoet litaniam; ad offerendam vadant quemadmodum mos est. Sexta feria namque agere debent missam sanctæ Crucis. Post nonam exeunt ex refectorio, coaduentur in capitulo, et dominus abbas dicat tribus vicibus, *Deus, tu adjutorium meum intende; Domine, ad advandum me festina.* Tres vices genua nullo tempore in hac prece curvabuntur. In primis agatur reverentia, atque tabula sonetur. Oremus, *Pater nosler. Et ne nos. Adjutorium nostrum in nomine Domini. Benedicite.* Si quis horæ nonæ non presens fuerit somni negligenter, in capitulo satisfactionem faciat omnibus stantibus. Alia namque, facta sacra, finiuntur. Exeunt inde inclinentur ante et retro, et pergit unusquisque quod ei injunctum fuerit. Ad vesperas namque, exequuntibus servitoribus de reffectorio, sonetur signum, et convenient cuncti in unum, et agatur officium mortuorum.

CAPUT VIII.

Dominica prima post octavam Paschæ.

Sabbato ad vesperam responsorium, *Ego sicut viliis. Invitatorium, Alleluia.* In primo nocturno, *Alleluia, ego sum. Lectio de Apocalypsi Joannis apostoli. Responsorium, Dignus es, Domine, duabus hebdomadis.*

Dominica II, sicut in prima. Responsorium breve dicat schola cum *Gloria Patri*. In primo, *Surrexit Dominus de sepulcro*. In secundo, *Surrexit Dominus vere*. In tertio, *Gavisi sunt discipuli*: adhuc usque Kalendas Septembres dicantur propria ad diem pertinentia, præter quando historia ponitur, quæ ex ipsa maiores fratres promant. In resurrectione Domini servitores exeuntes ex refectorio eant per scholam in oratorio sanctæ Mariæ suaviter decantando, *Misere mei, Deus*. Totum astivum tempus hic faciant, si bis comessuri sunt: in sera vero inde non retrocedant, sed per altum claustrum juxta promptuarium.

Dominica III post octavas Paschæ. Sabbato ad vesperam. Responsorium, *Viderunt te aquæ, Deus.* In crastino legantur de septem epistolis canoniciis. Responsorium, *Si oblitus fuero tui.* Usque in ascensio Domini.

In festivitate apostolorum Philippi et Jacobi. Ad vesperam quina candelabra ante altare. Lectio, *Slabunt justi*. Responsorium..... a duobus in cappis dicatur, *Alleluia, ego sum vitis*. Lectiones de passione ipsorum. Responsorium. *Virilate magna*. Quartum, octavum, duodecimum ibi decantentur. In tertio Nocturno lectio expositionis Evangelii ipsius diei. In matutinalibus, antiphona *Ego sum via*, cum aliis responsoriis quatuor atque *Benedicamus Domino* cantent ante aram pueri : et matutinalem sacram ex eo agant. Debent esse omnes sacerdotes atque levitas ad maiorem missam in cappis; septem cerei ante altare : quatuor fratres teneant officium,

Bsorium, *Pretiosa* : quartum, octavum et duodecimum duo fratres decantent. Ad canticum antiphona, *Alleluia, dulce lignum, vel Propter lignum.* Canticum, *Domine, audivi, quod dividatur in binas ; Gloria videlicet, Nunquid in fluminibus : Gloria, Existi in salutem.* Homilia de Evangelio, *Erat homo, cum expositione ejusdem.* In laudibus antiphona quae promantur, brevia responsoria sine *Benedicamus Domino*, tam hac hora, quam ad vesperas pueri ante gradus proclament. Matutinalem missam ex SS. Eventii et Theodoli Natalitia faciant : majorem vero antequam incipiant, sacerdotes atque levita omnes sunt amicti cappis. Septem candelabra ordinent ante altare cum illis, quae conversi deferunt. Officium teneant quatuor, ipsum, *Nos autem.* Epistola, *Confido de vobis in Domino. Alleluia, dulce lignum.* Item, *Alleluia, alleluia, Christus resurgens.* Evangelium, *Erat homo* : per horas dicantur antiphona de hebdomada. Ad vesperam antiphona, *Alleluia, crucifixus. Psalmi, Dixit Dominus, confitebor, beatus, laudate ; hymnus, Verilla, oremus.* Cantores repeatant antiphonam de sanctis cum *Gloria.*

DOMINICA PRIMA ANTE ROGATIONES, non dicatur psalmus, *Ad Dominum cum tribularer, nec De profundis*, pro defunctis; quia illis tribus diebus festive celebrabuntur.

In ROTATIONUM DIEBUS ad matutinale obsequium legant epistolas canonicas exakte ; veniant in alium chorum, canentque ibi matutinas omnium Sanctorum, atque mortuorum sine antiphonis. Eademque facient vesere. Post expletione ipsorum matutinorum, venientes in dormitorium requiescant. Post primam autem psalmus, *Miserere mei, Deus*, et si aliquis psalmus impositus fuerit, ante ipsum dicatur. Deinde sequuntur hanc psalmodiam, *Deus, auribus nostris*, cum quindecim psalmis pro omnium tribulationibus, cum precationibus sive remunerationibus benefactorum, nec non et pro defunctorum requie ; quinque namque psalmi pro defunctis, deinde septem psalmi, et litania. Missam matutinalem dicant ipsis diei, et collectam, per omnia ut aliis diebus, et si aliquis sanctus fuerit aliquando ipso die, dicatur oratio ad hanc sacram, adjungentes

(21) Albis se induant.

Sanctorum tuorum, et missam pro matutino ad A genua flectant ut prius. Dehinc duo incipiant lectio nem quibus annuerit armarius de majoribus : *Kyrie eleison* vero dicentibus quo usque veniant ad monasterium ; et tunc dicant nomen sancti ipsius ecclesiae proprii duabus vicibus. Deinde faciant reverentiam. Illi ut supra inchoent. Sanctam Mariam, et alios sanctos qui sequuntur, ut unumquemque bis dicant. Debent namque revertere per ordinem, sicut venerunt. Venientibusque ante valvas ecclesie litania conclusa erit. Tunc illi duo circundati cappis unus hinc, alias inde imponant *Agnus Dei* : dicentibus, *Gloria Patri*, intrent omnes eccl esiam.

Interim famuli personent signa. Fratres autem imponant phialacterias super mensam altaris, curvando genua. Postquam positas habuerint, signis dimissis duo illi amicti cappis inchoent, *Exaudi, Deus*. Clerus respondeat. Tunc illi ut supra secundo, *Exaudi, Christe*. Subsequatur clerus, *Miserere nobis*. Denou illi bini, *Exaudi*, et cleris, orationem, *Propitius*. Interim illi duo dicant tercia vice, *Sancte sanctorum Deus*. Alii denique sancti semel promantur ab aliis duobus. Clerus simul respondeat, et ita concludatur. Nam inclinare non se debent nisi ad nomina sanctorum, quorum reliquiae loco ipso consecratae [constitutae] sint. Mox ut dicta habuerint tria nomina de sanctorum seminarum collegio, imponant : *Omnes sancti, intercede pro nobis*, duabus vicibus, et tunc dicant, *Exaudi, Deus*, sicut initio promptserunt, tribus vicibus adjungentes, *Kyrie eleison*, *Kyrie eleison*, *Kyrie eleison*.

Notate quod cum hoc dictum fuerit, inclinentur ante et retro, sique eant procedentes in dormitoria, accipiantque caligas, et lavent pedes suos. Cymbalo percuoso eant in refectorio edere panem. Tunc habent debent generale veluti mos est quinta feria, adjicientes herbas loco pitanciae. Iстis namque tribus diebus sagimen (23) comedere non debent. Charitatem faciant, et cleenossynarii panem et vinum accipiant, quidquid his tribus diebus remanserit. Officium mortuorum quod post coenam privatis diebus solent dicere, prætermittant.

CAPUT IX.

Vigilia Ascensionis Domini.

Vigilia ascensionis Domini ad primam post litaniam dicant matutinalem missam ad majus altare, de jejunio triduano, et si aliquis sanctus ipso die fuerit, adjungantur ipsius collecta. Majorem sacram agant ad ecclesiam, ubi processuri sunt cum processione, de Domini ascensione, adjungentes tantum collectam sanctorum, in quorum honore basilica consecrata fuerit, et alia pro populo degente ibi, *Ineffabilem misericordiam tuam*. Postquam reversi fuerint, et litanie in choro expletæ, exeunte lavent pedes suos, atque calcient. Sonante cymbalo coaduentur in refectorio ad edendum. Secretarii adornent ecclesiam : et sicut mos est, sic faciant. Ad

(22) *Philacteria*, sanctorum reliquiae, ut supra notavimus, col. 1207.

(23) *Sagimen*, adeps, sagina, arvina.

vesperam duodena luminaria ante aram, retro bis A ex Domini exaltatione; majorem de Dominica quotidie. Si aliquis sanctus adventaverit infra octavam, inde tres lectiones fiant. Invitatorium a duobus *Alleluia*. Lectionem legant de Actibus apostolorum. Responsoria ex sancto ipsius diei; ad missam adjungentes alia consuetudinarias. Feria quarta sequente dicatur officium Dominicale: collectam adjungentes de ascensionis die, et alias consuetudinarias. Epistola et Evangelium de feria.

Octavis ascensionis Domini, invitatorium duo. Fratres cantent in albis. Antiphona per ordinem ad Nocturnas; sed in laudibus sicut in ipsis festivitate decantaverunt cum sequacibus responsoriis, ita prosequantur. Lectiones octo ex sermone sancti Augustini, *Salvator noster, dilectissimi fratres.*

B Responsorium quartum, octavum et duodecimum a pueris dicatur. Resp. breve: *Ascendens Christus in altum. Ascendit Deus in jubilatione. Ascendo ad Patrem. Homilia ex Evangelio, Ego mittam promissum Patris mei in vos. Expositio Bedae presbyteri.* Missam sicut in ejus festo. Vesperae sub *Alleluia* cantantur cum his psalmis: *Dixit Dominus. Confitebor. Beatus. Laudate.* Duobus diebus qui restant post octavam invitatorium, *Ascendens Christus*, et cetera alia omnia ex ipsa festivitate promantur; et si aliquis sanctus advenerit, inde tres lectiones efficiant: et agant omnia sicut supra taxavimus infra octavas.

CAPUT X.

Hoc oportet agi aduentu Spiritus alni.

Festivitate namque gloriose Dominicæ exaltationis, mox ut canticum graduum peractum fuerit, accendantur tria candelabra ante aram et unum retro. Invitatorium quatuor in cappis, *Alleluia, Christum Dominum ascendentem.* Hymnus *Iesu nostra redemptio.* In lectionibus non aromatizabuntur altaria. Denique ipsis ex homiliis beati Augustini: *Glorificatus a Patre*, prima et secunda Nocturna; in tertia homilia beati Gregorii papæ. Responsoria duo et duo decantabantur. Ad canticum augeantur novem candelabra ante aram, posterius quina, in pertica quindena. Ad stationem, responsorium, *Ponis nobem*, et oratio ejusdem. Ante primam assument secretarii instrumenta sedium, et ornent capitulum. Ad matutinalem missam una tantummodo collecta, et prefatio ipsis diei præcinctatur. Omnes namque debent esse induti albis ante tertiam. Ordinetur processio ad motum per ordinem. Venientes vero in atrio ante januam monasterii incipient responsorium, *Viri Galilai*, et ingrediantur sonantibus omnibus signis: accipiatis custos ecclesie et tribuat per singulos [f. cappas] etiam ad conversos: ad infantes vero tunicas. Dimissis signis agatur officium ab octo cantoribus. Duodecim candele ante altare. *Alleluia* quatuor. *Alleluia* sex dicantur. *Credo in unum Deum canatur*; offerenda duo excipiant, post sacram pulsentur omnia signa. Ad vesperam quotquot fuerint candele ad sacram. Antiphona *Alleluia, sic veniet.* Psalmus, *Dixit Dominus, cum ceteris aliis*; et antiphona in Evangelio, *O Rex gloriae triplicatur.*

Per hebdomadam invitatorium, *Ascendens Christus in altum.* Lectio ad Nocturnum de Actibus apostolorum: *Primum quidem. Versiculus, et [supp. lectiones] quedam de sermonibus sanctorum Patrum ipsi diei convenientes.* Responsorium de ipsa festivitate. Ad primam, psalmodia sicut soliti sunt aliis diebus; et litania atque sacra pro defunctis. Post tertiam agant missam ex Domini Ascensa, litaniam breven ante dicentes.

DOMINICA I POST ASCENSIONEM. Invitatorium, *Alleluia. Christum præascendentem.* Matutinalem sacram

C Vigilia Pentecostes ante primam adorment monasterium, et per omnia sicut Sabbato sancto: videbile ad primam agant litaniam atque missam pro defunctis. Post capitulum conveniant omnes in unum ad radendum. Post sextam procedant omnes dormitum. Cum signum pulsaverit, surgant, abluant manus atque faciem, pergauntque in ecclesiam absque ullo signorum sonitu, faciantque insimul orationem. Pueri quoque eant ante altare. Tunc vestientur illi qui legere vel cantare debent, quorum nomina in breve praenotata sunt, et infantes cuncti. Lectiones legant in primis sicuti priores sunt. Cum sacerdos pervenerit in presbyterium, pergant sedere in loco decreto. Lector procedat ad analogium: iniciat legere lectionem, *Tentavit Deus Abraham. Oremus, Deus qui in Abraham. Lectio, Scripti Moyse. Canticum, Attende catum. Oremus, Qui nobis prophetam. Lectio, Apprehendent septem mulieres. Canticum, Cantemus Domino.* Oremus, *Deus, qui nos ad celebrandum. Lectio, Audi, Israel. Canticum, Vinea facta est.* Oremus, *Deus, qui incommutabilis virtus. Canticum, Sicut servus.* Oremus, *Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui solemnitate.* His rite peractis vestiantur duo in cappis, ad dicendam Litaniam in choro, quam per omnia dicant sicut in Sabbato sancto. Tunc ipsi duo maneant in choro usque dum missa sit finita, choro hinc et inde repente.

Mox ut dixerint, exeant sacerdos et ministri in

sacerario ; diaconus induat stolas argentatas, atque A albis. Post expletionem missæ, benedicat sacerdos dalmaticam aureatam : subdiaconus tunica circumdata auro : octo vel quinque cantores vestiantur in cappis, quorum sex vel tres ex his cantent. *Alleluia, Confitemini Domino, et alii duo, tractum, Laudate Dominum, omnes gentes.* Bini conversi candelabra [supp. portent], tertius thuribulum : quippe duo qui canunt litanias, ad finem dicant, *Accende. Kyrie eleison.* Pulsent signum, accendant septem candelabra ante altare. Tunc sacerdos veniat et faciat confessionem. Dimissis signis, canat, *Gloria in excelsis Deo.* Oremus, *Præsta, quæsumus.* Epistola, *Cum Apollo esset.* Evangelium, *Si diligitis me.* Offertorium, *Emitte spiritum.* Agnus Dei dicatur, et postmodum communio : *Ultimo festivitatis die;* textus deferantur per omnes. Hostiae quinque mittantur. Pacem omnes accipient. Quibus explitis, pulsetur signum, agant orationem : eant servitores, accipient mixtum ; postmodum eant nonam, pergent ad reficiendum. In hac die saginem non comedant, charitatem faciant, et eleemosynarius panem et vnum accipiatur, sicut in omnibus vigiliis festivitatibus, præter Pasche. Ad vesperam duo signa pariter pulsabuntur ; duodecim candelæ ante altare, retrovero decem. *Alleluia* imponant ex antiphona, *Repleti sunt omnes.* Psalmi ipsius diei. Lectio, *Dum completeruntur.* Responsorium, *Apparuerunt apostolis.* Hymnus, *Veni, Creator spiritus.* Bini namque sacerdotes induantur cappis, deferantque iacensum super altaria, atque antiphonam parphonista tunc repeatat cum cæteris. Oremus, *Præsta, quæsumus, omnipotens Deus ut claritatis.* Ad completorium imponant versus, et ad omnes horas. *Hinc, Christe, nunc pacalitus. Gloria tibi, Domine.*

CAPUT XII.

Hæc oporelet agi adventu Spiritus almi.

Sanctissimo die Pentecostes cum summa veneratione atque devotione, Spiritus sancti celebretur adventus, Debent quippe in nocturnalibus obsequiis omnes coronarum lampades accendere, et cætera summo studio componere * signorum pulsationes modulate subtrahere, atque ad ultimum perstrepare, cum sonantur in unum, tandem, quoque infantes veniant in ecclesiam. Ad invitatorium quatuor vestiantur in cappis. Primo et secundo nocturno ante altare tria candelabra ponantur. Pro unoquoque nocturno, singulæ antiphonæ. Dicantur lectio- nes octo de Evangelio quod legitur in vigilia. Sermo sancti Augustini. Aliæ quatuor de homilia sancti Gregorii papæ ex evangelio ipsius diei. Ad tertiam semper lectionem uniuscujusque nocturni incenset sacerdos majus altare, simulque fratres. Responso- ria duo pariter decantent. Ad canticum augeantur quindecim candelæ in pertica. In albis quinque antiphonæ decantentur. Responsorium breve pueri persolvant : *Spiritus sanctus procedens.* Ante primam adornetur altare. Ad matutinalem missam una dicatur collecta, ut mos est. Tam omnes induantur

quam : mox ut fuerit benedicta, imponat hanc antiphonam : *Vidi aquam,* qua dicta, et oratione, ve- niente sic per ordinem cantando. Antiphona, *Hodie, fratres dilectissimi.* Dein magistri cum infantibus, abbas post eos : alii seniores venientes duo et duo sicut priores fecerunt. Cum vero cœperint exire, initiet dominus abbas antiphonam : *Transeun- tibus.* Mox ut fuerint ad valvas monasterii, procedant sex vel octo ex cantoribus, quos armarius annuerit in medio, et cantent antiphonam, *Crucifixus in carne.* Ingredientes vero initient responsorium, *Spiritus sanctus replevit,* pulsantibus signis. Post tertiam celebrent missam cum omni diligentia, veluti [supp. in die] resurrectionis Domini. Offeratoria duo teneant, quorum unus panem et vinum, alias aquam [offerat]. In refectorio propinent charitatem, sicut in præfata festivitate. Ad vesperam antiphona, *Alleluia, loquebantur.* Psalmus, *Dixit Dominus.* Respon- soriū, *Repleti sunt omnes.*

Per octavas duo invitatorium [supp. cantant], *Repleti sunt omnes Spiritu sancto, alleluia :* in eo tono sicut *Surrexit Dominus vere.* Deinde accensio luminum atque pronuntiatio evangeliorum, atque sonitus signorum. seu matutinalis sacra, vel rever- stio in cappis, nec non et sonitus signorum post celebrationem missæ, vel vespertinales psalmi ex toto fiant, quemadmodum in hebdomada Paschæ. In laudibus vel horis canatur alleluia (24) de resurrectione, atque ascensione, nec non et de ipsa celebratione jam facta. Namque in missa hoc modo distinguitur. Secunda feria officium, *Cibabit.* Oremus, *Deus, qui apostolis.* Epistola, *Aperiens Petrus.* Alleluia, *Emitte.* Alleluia, *Loquebantur.* Evangelium, *Sic enim Deus dilexit mundum.* Offertorium, *Intonuit.* Communio, *Spiritus sanctus.* Tertia feria officium, *Accipe jucunditatem,* et alia omnia sicut invenientur. Quatuor namque diebus, qui restant, agant officium ad missam sicut in die Pentecostes. Epistola atque evangelium veluti per annum, quando feria ; sicut consertum fuerit in sacramentorum codice, sic promatur. Sabbato ad vesperas quinacandela illuminantur ante aram. Alleluia, *Repleti sunt.* Sacerdos sit in cappis. Antiphona ad *Magnificat :* *Non vos relinquam.* Oremus, *Deus, qui hodierna die.*

D Si jejunia mensis quarti venerint infra ipsam hebdomadam, efficiant ita. Ante tertiam, agant missam de festo, omnia per ordinem, sicut effati jam sumus. Jejunium proteletur usque nonam. Processio non fiat, nec litanie cantabitur. Post sextam, cum audierint signum, surgantे dormitorio, lavent manus ac facies suas, veniantque in oratorio absque sonitu ullius signi, et faciant orationem. Sacerdos vestiat se cum ministris. Cum fuerint induti incipiatur paraphonista officium : *Deus dum egredieris.* Oremus, *Præsta, omnipotens Deus, mentes nostras.* Lectio, *Dixit Salomon.* Responsorium, *Propitius.* Oremus, *Præsta, quæsumus, omnipotens et misericors.* Lectio,

(24) *Alleluia* cantare : f. cum vocis modulatione.

Audi, Jacob. Responsorium, Terra mota est. Evangelium, Accedentes discipuli ad Jesum. Offerendam atque pacem unus accipiat. Offertorium, Meditabor. Communio, Pacem meam. Sexta feria antiphona. Repletus os meum. Collecta, Da, quassumus, ecclesiae. Lectio, Exsultate, filii Sion. Responsorium, Esto mihi. Evangelium, Venit ad Jesum vir. Officium, laudes, ac communio, Spiritus ubi vult spirat.

Sabbato conservetur ordo jam decretus. Facta oratione veniat sacerdos cum ministris in sacrario, et induat se vestimentis sacris. Pueri omnes se inalbent. Cantor sit in choro cum cappa. Charitas Dei. Unus tantummodo conversus sit, qui deferat candelabrum : lectionem infantes legant in primis juniores, deinde alii sicut sunt priores. Responsoria B ipsi cantent vicissim singuli. Sacerdos veniens ad altare faciat confessionem cum levita, dicat, oremus *Mentibus nostris*, vel *Effundam de spiritu meo*. Responsorium, *Protector*. Oremus, *Ilo nos igne*, vel *Locus est Dominus*. Responsorium, *Propitius esto*. Oremus, *Deus qui ad animarum*. Lectio, *Audi, Israel*. Responsorium, *Convertere, Domine*. Oremus, *Præsta, quassumus, omnipotens Deus*. Lectio, *Dixit Dominus ad Moyse*. Responsorium, *Dirigatur*. Oremus, *Præsta, quassumus, omnipotens*. Lectio, *Angelus Domini descendit*. Benedictionem minorem duo fratres in albis dicant: *Benedictus es, Domine*: usque dum; *Benedicant te, catum, terra, mare et omnia que in eis sunt*. Deinde repeatant. *Et laudabilis. Gloria Patri*. Cum repetitione, *Et laudabilis*, et tunc subsequntur. *Sicut erat. Et laudabilis*. Illis supra respondentibus. *Benedictus es*. Mox ut dictum fuerit veniat sacerdos ad altare et dicat, *Dominus vobiscum*. Collecta, *Deus qui tribus*. Epistola, *Justificati igitur*. Tractus, *Laudate*, similiter duo in albis. Evangelium, *Egrediente Jesu*. Offertorium, *Deus, Deus salutis meæ*. Communio, *Non vos relinquam orphanos*.

CAPUT XIII.

Octavias Pentecostes.

Invitatorium, *Alleluia, Spiritus Domini*, quod duo cantent in cappis. Tria candelabra ante altare, retro una. In nocturnis antiphonæ singulae cum Alleluia de ipso festo dicantur, lectiones octo de sermone sancti Leonis pape. Quartum octavum et duodecimum responsorium a duobus cantabitur. Homilia de Evangelio, *Erat homo ex Pharisæis* expositionis Gregorii Nazianzeni. In laudibus antiphona: *Alleluia, dum completerentur*. In Evangelio antiphona: *Venit homo ad Jesum, nomine*. In die namque hoc si aliqua festa occurrerint, repeatant antiphonam et agant matutinalem missam, adjungentes collectam *Deus, qui hodierna dic*. Si sanctus Spiritus perventus non fuerit, ad sacram ipsam unam collectam persolvant cum præfatione diei Paschalis. Processio fit sicut præteritis diebus Dominicis, attamen cum venerint in redeundo in atrio ante fores ecclesiæ, initient hanc antiphonam, *Cru-*

A cisus in carne. Cum repetitionibus *Nolite. Introeunt canant antiphonam, Hodie completi sunt*. Ad missam omnes circumdantur cappis. Septem candelabra ante aram, et tria retro. Officium, *Spiritus Domini*. Oremus, *Deus qui hodierna*. Epistola, *Vide ostium apertum*. Alleluia. *Non vos relinquam*, item Alleluia. *Veni, sancte Spiritus*. Evangelium, *Erat homo ex Pharisæis*. Offertorium, *Confirma hoc, Deus*. Communio, *Factus est*. Ad expletione sacra omnia signa pulsentur. Ad vesperam antiphona *Alleluia, repleti sunt*, Antiphona in Evangelio. *Hodie completi sunt, alleluia, alleluia, alleluia*. *Hodie omnes apostoli*.

CAPUT XIV.

Dominica II post Pentecosten.

In ipsa hebdomada feriatis diebus cantent officium, *Domine, in tua misericordia*. Oremus, *Deus in te sperantium*. Evangelium, *Homo quidam erat dives*. Exhinc namque usque ad Idus Septembri quarti sive sexta feria jejunare debent; sicut Pater noster Benedictus instituit suæ Regulae cap. 47. Et ab abbatे illa discretio fieri debet, quam ipse beatissimus præceptor jussit propter pusillanimes, vel aeris intemperiem, aut si labor major factus fuerit loci illius. Si autem abbatē vel priori visum fuerit, ut, si reficiantur, hoc modo agant. Mox ut surrexerint de capitulo, et in claustrō venerent, iubente abbate sonetur signum minus, ut hebdomadarii coquīæ, et ali⁹ fratres præparent omnia, quæ præparanda sunt, et agant missam ad tertiam, et reficiantur ad sextam. Si vero jejunaverint, post sextam protinus ut surrexerint meridiani [forte a meridiana, id est, a somno post meridiem], veniant pueri ante altare orationem facere; quæ facta, imponant hanc antiphonam, *Exsurge, Domine*. Tunc faciant processionem per ordinem sicut jam crebrius prompsimus. Evangelia legantur in feriis sicut in libro sacramentorum conscripta invenerint. Debent quippe sexta feria cantare missam in honorem sanctæ Crucis, et si aliquis sanctus evenerit, unde tres lectiones agantur, cantent missam de ipso sancto. Et quando sanctus non adventaverit, quinta feria legatur Evangelium ipsius diei, *Homo quidam erat dives*. Tota namque ipsa hebdomada ad *Magnificat* debent cantare D antiphonas ex Evangelio, *Homo quidam erat dives*. Sabbato ad vesperam responsorium, *Præparate corda vestra*. Ad *Magnificat* antiphona, *Montes Gelboe*.

CAPUT XV.

Dominica III post Pentecosten.

Dicant invitatorium, *Præceupemus*. Hymnus, *Nocte surgentes*. Lectiones octo legant de regibus. Responsorium, *Deus omnium*. In tertio [Supp. nocturno] homilia ex Evangelio: *Homo quidam erat dives*. Responsoria de ejusdem historia cantent) usque Kalendas Augusti. At matutinalem horam hymnus, *Ecce jam noctis*. Usque Kalendas Octobris

Malachim (25) atque Verba dierum legant in refectorio. In diebus itaque feriatis in Evangelio ad *Magnificat*, antiphonas tam historicas quam evangelicas quae subsequuntur, vicissim quotidie canimus. Aliis namque diebus Dominicis, que subsequuntur, similiter lectiones octo ad nocturnalia obsequia legantur ex libris Regum, usque Kalendas Augusti.

CAPUT XVI.

Incipit hinc rhythmus sacro dogmate complus.

Quando jejunium quatuor temporum post octavam Pentecostes evenerit, quarta et sexta feria sicut regularia jejunia celebrentur. Loquentur post capitulum in claustro usque ad tertiam. Post sextam, cum audierint signum, surgant e lectulis, et discalciati procedant ad lavandas manus, atque facies pergantque in ecclesiam tam ipsi quam pueri absque aliquo sonitu. Cum autem orationem habuerint factam, pueri incipient antiphonam, *Exsurge, Domine*, et reliquum quod faciendum est, faciant quod ibi convenit, et Litaniam decantent. Sabbato autem non faciant ante missam maiorem Litaniam. Ad sacram offertorium, atque orationes, et omnia sicut prenotata sunt infra hebdomadam Pentecostes in hoc libro, et nos invenimus in sacramentorum codice atque authenticis conscriptis ut ita persolvant. Ad refectionem quidquid remanserit fratribus eleemosynarius accipiat. Adipem ne comedant. Exeuntibus inde unusquisque legat cum silentio. His duabus diebus post cantatam vesperam, illico, ut dormitorio exierint, sonet custos signum tardiu, quoque convenient pueri et agant officium mortuorum. Aliis diebus quando bis ederint faciant protinus ut servidores de refectorio exierint.

CAPUT XVII.

Exigit hos mores sanctus Bp. Isla Joannes.

In vigilia nativitatis sancti Joannis Baptiste post sextam protinus ut signum insonuerit, surgant e lectulis, provideantque suis sibi indigentiis, ac lavent manus atque facies, pergantque in oratorium absque sonitu metalli; peragant orationem, et statim incipiatur puer Litaniam; sieque missam celebrant sicut in sacramentario continetur: ad cuius explanationem sonetur signum, et interim orient. Servitores vero eant mixtum accipere, ac denuo pulserunt signum, et reddant horam. Quidquid autem in ipso die remanserit in refectorio, eleemosynarius accipiat. Saginam in hac die ne comedant, dumque ad mensam sederint custos ecclesiam adornet, presbyterium, atque chorum; altaria sericis gliphaticis (26). Cerei ante altare duodecim, retro octo. Ad vesperam signum unum sonabitur in primis, capitulum, *Priusquam te formarem*. Responsorium, *Præcursor Domini*. Hymnus, *Ut queant laxis*. Versiculos Erit enim magnus coram Domino. Sacerdotes duo induantur cappis. Circumfument altaria in-

A censo. Antiphona, *Ingresso Zacharia* bina vice repetatur. Oremus, *Præsta, quæsumus, omnipotens Deus*, ut supra. Ad stationem responsorium, *Inter natos*. Oremus, *Ipsius*. Ad invitatorium, quatuor in cappis. Hymnus, *Ut queant laxis*. Lectiones octo ex sermone sancti Augustini, *Dici hodiernæ solemnitas solemne desiderat*. In tercia vigilia Evangelium, *Elisabeth impletum est*. Homilia sancti Ambrosii episcopi; responsorium duo et duo simul fratres pronuntiabant; duodecimum capite repetatur post Gloria. Ad canticum, *Beatus vir qui in sapientia*. In laudibus, responsorium breve: *Ecce dedi verba mea*. Hymnus, *Ceteri lantum*. Ad missam matutinalen, *Justus ut palma*, solummodo ista oratio dicatur, *Concede, quæsumus, omnipotens Deus*. Lectio BIsiae, *Ad Sion: Ecce adsum*. Responsorium, *Justus ut palma*. Alleluia. Tu puer. Evangelium, *Dixit Zacharias ad angelos: usque Auserre opprobrium meum*. Offertorium, *Gloriam et honorem*, Communio, *Magnus es*. Ad majorem missam cuncti sint vestiti cappis, etiam idiota*es* (*indicti, qui litteras non didicerunt*), pueri toti (*id est omnes ex Ital. tutti*) tunicas habeant indutias. Officium novem teneant, Graduale unus, alleluia sex. Ad sequentia pulsant duo signa majora simul. Jubente abate, offerendam duo faciant. In refectorio generale atque pitantia dentur. Semel propinetur potio. Ad vesperam antiphonas illas, quas supra in nocturnis decantaverunt, et psalmos de unius martyris officio assumant. Responsorium, *Reges rüdebunt, vel Elisabeth Zachariz*. C Hymnus, *Almis prophetæ*.

Infra octavas genua non flectant. Invitatorium, *Regem præcursoris*. In primo et secundo nocturno antiphonas imponant. Lectiones legant de sermonibus Patrum. Responsoria de ejusdem beati [supp. Joan. Bapt. festo]. Psalmi familiares nec promantur in hoc obsequio, sed nec ullus alius pro defunctis: sed illico sonent signum, et agant matutinas laudes sub una antiphona, postmodum veniant in alium eorum, cantent omnium sanctorum matutinas et mortuorum. Ad primam, psalmus, *Miserere mei, Deus*. Deinde missa pro defunctis. In claustro loquantur tam ante tertiam, quam post nonam. In horis dimittant psalmos familiares. Ad tertiam sonent signum, orent communiter, postmodum induantur albis illi, qui missam agere debent. Denuo pulsato signo agant tertiam. Ex hinc Litaniam. Ad missam collecta, *Concede, quæsumus, et consuetudinariae*. Epistola, *Audile, insula*. Evangelium, *Elisabeth impletum est*, et alia sicut in sacramentario run libro continentur. In horis imponant antiphonas quae in laudibus fuerunt. Ad vesperas illas, quæ dictæ sunt in nocturno, et psalmi de feria sicuti veniunt diatim. Nam si infra ipsam celebrationem aliquis sanctus evenerit, faciant ex illo. In lectionibus invitorum decantent. Hymnus, *Ut queant* D

(25) *Malachim* plur. a *Melech* Hebreo significat liberum Regum. Verba dierum est subdivisio librorum Regum.

(26) Gliphaticus, glisaticus, glizaticus a voce *glizum, glidum, linteum seu tela majoris preti*. Vide Du Cange, Gloss. Lat.

luxis. Et post unumquodque nocturnum, antiphona nam unam imponant ex beato Joanne, et lectio legant ex eodem. Responsoria de sancto canant, similiter in laudibus. Quinque antiphonae in laudibus, et postmodum repeatant antiphonam de sancto Joanne. Ad primam dicant missam pro defunctis. Ad tertiam agant de sanctis, adjungentes collectam ex Baptista, et alia. Post expletione missæ efficiant omnia ex magnifico Joanne.

Octava ejusdem magnifici Joannis in alibet se. Ad invitatorum duo fratres, *Ipsum regem præcursorum.* Hymnus *Ut queant laxis.* Antiphonæ et responsoria sicuti in ejus nativitate celebrarunt, ita persolvantur ab omnibus: præterquam responsoria brevia: At *Gloria Patri* a pueris decantabitur. In primis sic, *Ecce dedi verba mea.* In secundo, *Reges videbunt.* In tertio, *Elisabeth Zachariæ.* Lectiones octo, *Et factum est die octavo.* In tertio homilia ex Evangelio. *Elizabeth impletum est.* Post lectionem Evangelicam, hanc orationem dicant. *Concede, quæsumus, omnipotens Deus.* In laudibus quinque antiphonas imponant. Antiphonam postmodum cum *Gloria* ex apostolis repeatant. Missam matutinalem de sanctis apostolis celebrent. Ad majus officium, *De ventre matris meæ,* sicut in ejus festivitate fuit. Collecta, *Concede, quæsumus, omnipotens Deus,* et sequentiam decantent. Ad vesperam, antiphone sicut in primo nocturno præcinerunt. Psalm. de festo unius martyris. Responsorium, *Elisabeth.* Hymnus, *Almis prophetæ.* Antiphona, *Lumen quod animo cernis.* Oratio de ipso, et postmodum repeatant antiphonam de apostolis.

CAPUT XVIII.

VIGILIA SANCTI PAULI.

Taliter apostolicum colit observantia festum.

Ante primam adorant totam ecclesiam per ordinem, sicut fuit in die natalis Domini. Missam matutinalem agant de sancto Leone papa. Officium, *Statuit ei,* oratio de sancto Leone, et collecta beati Joannis, et aliæ consuetudinariae pro vivis, adjungentes *Sanctorum luorum* novissime. Epistola, *Ecce sacerdos magnus.* Evangelium, *Videte, vigilate, et orate.* Offerendam faciant omnes: post sextam, ut audierint signum, surgant e lectulis, lavent manus atque facies, et eant pueri in ecclesiam absque ullius sonitu signi. Faciant orationem, et induatur sacerdos casula, diaconus dalmatica, subdiaconus tunica: cantores in choro cum cappa: tres conversi in albis, quorum duo deferant candelas et thuribulum; infantes omnes sint in albis; duo fratres in cappis ad responsoriū, et tunc pulsentur omnia signa,

Officium, *Dixit Dominus Petro:* Oratio, *Præsta quæsumus, omnipotens Deus;* Responsorium, *In omnem terram:* Offertorium, *Mihi autem nimis.* textus Evangelii deferant ad omnes: ad pacem omnes accendant; in refectorio tabula cooperante, generali cuncti habeant, atque pitantiam, qualicunque evenerit die. Adeps nec comedatur ipsa die. Charitas propinetur ad omnes, et quod reman-

Aserit ex pane et vino eleemosynarius accipiat. Ad vesperas duo signa pariter pulsentur. Cerei XII collocentur ante altare. Antiphona ad vesperam, *Beati crilis,* psalmi de ipsa die. Lectio, *Petrus quidem:* Responsorium, *Si diligis me.* Tres vel quatuor fratres ante altare resonent hymnum; *Felix per omnes,* et tantummodo in hac synaxi cantent. Duo sacerdotes induantur cappis ad deferendum incensum. Antiphona, *Tu es Petrus.* et postmodum haec triumphaliter explicabitur. Oremus, *Deus qui ecclesiam tuam,* et repeatant antiphonam de sancto Joanne. Ad completorium hunc versum incipient, *Vos sicuti justi judices:* ita dicatur per omnes horas, usque ad octavam. Ante nocturnale obsequium illuminetur tota ecclesia. Signa omnia pulsentur insimul, quadusque pueri veniant. Invitatorium quatuor in cappis dicant, *Christum Regem regum adoremus,* vel *Tu es pastor ovium:* Hymnus, *Etsi utel calum.* Lectiones octo ex sermone beati Leonis pape, *Omnium quidem sanctorum solemnitatem.* In tertia vigilia, homilia beati Hieronymi, *Philippus iste est frater Herodis.* Tres lectiones. Duodecima dicta, sancti Hilarii episcopi, *In processu sermonis.* Ad tertiam autem lectionem sit sacerdos in cappis qui incenset altare majus tantum et chorum. Responsoria duo et duo decantent pariter: ad *Gloria Patri,* adjicantur plures, et post *Gloria* recapitulent a capite. Post expletione lectionum, Evangelium *Venit Jesus.* Collecta ad matutinas laudes. Responsorium, *Quodcunque:* Hymnus, *Aurea lucc.* Antiphona, *Quodcunque:* Oremus et antiphona de præcursore.

Missa matutinalis alia non agitur, nisi illa quam sacerdotes populo decantant per altaria. Sed mox ut exierint de capitulo sonet squillam custos ecclesiæ. Pueri exeat, lacent manus, atque in ecclesiam pergant. Tum secretarius denuo pulset signum, quoque veniant facere orationem: qua facta, induantur ornans tam minores quam maiores albis. Deinde sonetur signum et agant tertiam. Tunc accipiunt ornamenta processionalia, quemadmodum die natalis Domini nostri Jesu Christi. Armarius imponat antiphonam, *Dum duceretur Petrus,* et ita incipiat processio, et exeat sicut venerunt ordinate per claustra. Cum fuerint in atrio ante preparant se, ut mos est, in choro; cantor inchoet antiphonam hanc, *Ducti sunt Petrus:* exhinc incipiat responsorium, *Tu es pastor ovium,* et intrent in basilicam. Tunc personantibus cunctis signis, det secretarius omnibus fratribus cappas, pueris tunicas. Officium a duodecim sit custoditum. Responsoria quatuor, alleluia sex in (27) ambone persolvant. Officium duo faciant: ad inchoationem sacrae duodecim cerei accendant ante altare. Ad explanationem missæ omnia signa pulsentur.

In refectorio omnia habeant præparata sicut in pascha, eademque propinatio fiat. Ad vesperam antiphona, *Juravit Dominus,* et aliæ sicut mos est

(27) Ambo, pulpum, tribunal ecclesiæ, ad quod gradibus ascenditur.

agere in natilio apostolorum. Responsorium, *Pe-* A *leluia, Ego vos elegi : Evangelium, Hoc est præce-
trus apostolus et Paulus : Hymnus, Felix per omnes :
Oremus, Deus qui apostolo tuo Petro collatis. Deinde
repetant de sancto Paulo. Antiphona cum Gloria.
Oratio ipsius; et postmodum de sancto Joanne. Si
ista festivitas evenerit die Dominico, processionem
faciant sicut in resurrectione fecerunt.*

CAPUT XIX.

In sancti Pauli festo.

In sancti Pauli, ad invitatorium duo sint in cap-
pis. Hymnus, *Exsultet calum.* Primo et secundo
nocturno lectiones sanctorum Patrum, *Filioli mei,
audite nos, et liberate nos.* Responsoria, *Qui operatus
est Petro. Quartum, octavum, et duodecimum a capite
post Gloria incipiatur.* In laudibus, Hymnus, *Doctor
egregie.* Antiphona et oratio ipsius : et postmodum B
de sancto Petro, cum *Gloria.* Dein de Baptista
Joanne. Ad missam matutinalem de sancto Petro
Nunc scio vere. Collecta, *Præsta, quæsumus, omni-
potens Deus, ut nullis, atque Joannis Baptiste, et
alia. Ad majorem omnes sint circumdati cappis,
pueri tunicis. Officium teneant sex. Epistola, *Notum
facio vobis Evangelium meum.* Graduale quatuor
cantent. Alleluia sex, ad finem missæ omnia signa
sonitent. In horis antiphonæ quæ sint de laudibus
sine versibus sequacibus promantur. Ad vesperas
antiphonæ de nocturno dicantur sine versibus. In
primis *Qui operatus est Petro, et aliae.* Responso-
rium *Tu es vas electionis.* Hymnus, *Doctor egregie.*
Postmodum repetant antiphonam de sancto Joanne,
dein de apostolo Petro. In crastino vero celebrant C
octavas sancti Joannis sicut superius insertum ha-
bemus.*

Pridie missæ [f. mensis] Julii officium plenum
fiat septem diebus pro cunctis familiaribus nostris
sicuti fieri mos est pro fratribus nostris novembribus
[suppl. mense.]

Infra octavas horum apostolorum ita agant.
Genua non flectant. Invitatorium, *Regem aposto-
rum : Hymnus, Exsultet calum.* Supra psalmos assu-
mant de apostolis que convenient: aut ex historia
Principis apostolorum, quæ inter se concordent.
Lectiones de sanctorum Patrum sermonibus. Re-
sponsorium apostoli principis primum, secundum
sancti Pauli, tertium Petri beati. Psalmum nullum
post nocturnas assument, sed statim sonent signum D
et agant matutinas ex luce, et hanc antiphonam
imponant, *Hoc est præceptum meum.* Hymnus,
Aurea luce. Postmodum in alio choro cantent ma-
tutinas omnium Sanctorum atque defunctorum,
*Deus auribus nostris, ei quinque psalmos pro anni-
versariis fratrum.* Ad primam missa mortuorum. In
claustro loquantur sicut aliis diebus: in horis autem
antiphona plurimorum apostolorum. At ubi minus
eveniunt promant de propriis: similiter capitula
atque orationes. Psalmi familiares non imponantur.
Post tertiam agant missam. Officium, *Mili autem.*
Oremus, *Deus cuius dextera : Epistola : Jam non
estis hospites : Responsorium, Nimis honorati : Al-*

*plum meum : Officium, In omnem terram : Commu-
nio, Vos, qui secuti estis me. Ad vesperam, antiphona
quæ super Evangelium sit, quæ communis sit am-
borum, et psalmi de feria. Post tertiam agant offi-
cium mortuorum sicut mos est. Si sanctus aliquis
eleverit unde tres lectiones efficiant, faciunt ut
protulimus infra octavas S. Joannis.*

CAPITULUM XX.

Octavias apostolorum.

Octavias apostolorum antiphona ad vesperam,
Beati eritis cum vos. Psalmi ex feria : Hymnus, *Aurea
luce : Antiphona, Isti sunt sancti : Oremus, Deus
cuius dextera : Invitatorium, Gaudete et exsultate,* duo fratres decantent in cappis. Luminaria tria ante
altare, hymnus, *Exsultet calum.* Antiphona plurimo-
rum apostolorum assumantur. Lectiones de sancto-
rum Patrum sermonibus legantur. Responsoria mystice
cantent, unum assumant ex historia beati Pe-
tri, et aliud de apostolo Paulo: quæ omnia, sicut
ubi opus fuerit decantando adimpleant. Quartum,
octavum et duodecimum a duobus decantentur. Ad
canticum, Antiphona, *Gloriosi principes terra.* Evan-
gelium, *Jussit Jesus discipulos suos.* Homilia ejusdem
beati Hieronymi. In laudibus antiphona, *Hoc est
præceptum meum, et aliae quæ sequuntur, Hymnus,
aurea luce : Antiphona, Sanctum et verum lumen.*
Matutinalem missam, si fuerit dies Dominicus, de
ipsa dicant, adjungentes collectam apostolorum ; si
vero non, ex apostolis agant. Ad majorem sint omnes
levitæ atque sacerdotes in cappis. Luminaria
sex ante altare cum illis, quæ conversi deferunt. Of-
ficium, *Sapientia sanctorum : Oremus, Deus cuius
dexteram : Epistola, His sunt viri misericordia : re-
sponsorium, Justorum animæ : Alleluia, Justi epul-
tentur : Evangelium, Jussit Jesus : Officium, Exsul-
tant : communio, Justorum animæ. Antiphona ad
vesperam, *Virgam virtutis tuæ : Psalmi, Dicit Do-
minus : collocet eum : venientes venient : confortatus
est : Domine probasti me : Responsorium, Petrus
apostolus et Paulus : Hymnus Aurea luce : Antiphona,
Isti sunt duæ olivæ et duo candelabra : Oremus,
Deus cuius dextera.**

CAPUT XXI.

In festivitate sancti Petri ad Vincula.

Festivitate sancti Petri ad Vincula Capitulum,
Petrus quidem servabatur in carcere. Responsorium,
Si diligis me. Hymnus, Petrus beatus catenæ laqueo.
Quodcumque vincis. Gloria Deo per immensam. Sacer-
dos sit in cappis, incenset altare. Antiphona, *Ange-
lus Domini adstitit.* Et tertia vice decantetur. Oremus,
Deus qui beatum Petrum apostolorum. Invitato-
rium, *Tu es pastor ovium, ipsumque duo fratres de-
cantent in cappis.* Hymnus, *Exsultet calum.* In primo
nocturno, antiphona, *In omnem terram.* Lectiones
quatuor de Actibus apostolorum : *Misit Herodes rex
manus.* In secundo aliae quatuor ex sermone sancti
Augustini *Audistis, fratres charissimi, beatissimum
Petrum.* Responsoria omnia cantent ex historia ipsius

incipit. *Simon Petre*, quartum, octavum, et duodeci-
mum a duobus decantentur, et a capite ipsum duo-
denum post *Gloria* recapitulent. Ad canticum anti-
phona, *Misit Herodes*, vel *misit Dominus angelum*.
Canticum, *Vos sancti Domini*. Homilia ex evangelio,
venit *Jesus in partes*. In albam (28); *Petrus autem*
servabatur. Antiphona, erat *Petrus dormiens*. Anti-
phona, *Angelus Domini*. Hymnus, *Petrus beatus*. An-
tiphona. *Quodeunque*.

Ad missam matutinalem dicantur collectæ sicut
in duodecim lectionibus; ad maiorem induantur
omnes cappis, etiam conversi, qui sciunt cantare.
Ad hanc sacram adsint candelæ ante altare. Officium
teneant sex fratres. *Nunc scio vere*. Oremus, *Deus,*
qui beatum Petrum. Epistola, *Misit Herodes*. Respon-
sorium, *Constitues eos*, a duobus decantetur vel a
tribus. Alleluia, *Solve jubente Deo*, a quatuor. Evan-
gelium, *Venit Jesus*. Officium, *Constitues eos*. Offertori-
a duo accipiant. Communio, *Simon Joannis*. Ad
vesperas antiphona, *Juravit Dominus*, vel propria
ipsius nocturnalie. Hymnus, *Petrus beatus*. Anti-
phona, *Dixit Simon Petrus ad Jesum*, et collecta in
ipso die posita.

DOMINICA I MENSIS AUGUSTI. Sabbato ad vesperam,
responsorium, *Emitte Domine*. Ad *Magnificat*. *Do-*
minus possedit me. De Salomone legant tam in ec-
clesia, quam ad refectionem, usque [Supp. ad ini-
tium] mensis Septembri.

CAPUT XXII.

Vigilia sancti Laurentii.

Vigilia sancti Laurentii post sextam mox ut so-
nuerit custos ecclesie signum, surgant omnes e le-
cticis, et provideant indigeris suis, et convenient,
lavent manus ac facies: infantes absque ullo sonitu
signi veniant in ecclesiam ante altare, efficiant ora-
tionem, exante et se induant vestimentis sacris mis-
se coaptatis, sacerdos cum ministris et deinde dic-
tant missam ex vigilia ipsius diei. Alleluia non can-
nant. In ipso die nec adipem comedant, et in refec-
torio, quidquid remanserit de pane et vino ele-
mosynarius accipiat. Ante vesperam custos ecclesie
ornet altaria sericis, et in formulis tapetis supra
extendat. Ad vesperæsynaxim quinque cereos ante
altare ponant. Capitulum, *Confitebor tibi, Domine rex*. Responsorium, *Quo progrederis*. Hymnus, *Martyris Christi*. Versiculus. *Dispersit, dedit pauperibus*. Anti-
phona, *Levita Laurentius*. Oremus, *Adesto, Deus,*
supplicationibus. Ad stationem responsorium, *Levita*
Laurentius. Oremus, *Excita, Domine, in ecclesia*. Ad
invitatorium quatuor in cappis, *Beatus Laurentius*. Hymnus, *Devota mente*. Lectiones octo de ejus pas-
sione. Responsorium quartum, octavum, et duodeci-
mum sicut mos est in quatuor cappis post *Gloria*
recapitulentur. Primo et secundo nocturno tres
candelæ ante altare sint, retro una. In tertio homi-

(28) Legendum forte in alba, hoc est aurora, seu ad laudes.

(29) Palliis, velis, sericis.

(30) Bancalia, sunt panni qui supersedes vel ben-

A lia sancti Augustini, Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti, et cerei duo augeantur.

Post Evangelium recitatum, oremus, *Excita, Do-*
mine. In laude, ad stationem responsorium, *Beatus*
Laurentius. Missam matutinalem agant ex die Do-
minica si adfuerit, adjungentes orationem sancti
Laurentii. *Excita, Domine*, et alias consuetudinarias.
In horis imponant antiphonam ex matutinis laudibus
sine versibus. Ad missam maiorem omnes sacerdo-
tes atque levitæ sint amicti cappis. Septem cereos
accendant ante aram. Oremus, *Præsta, quæsumus,*
omnipotens Deus. Ad vesperam antiphona quæ su-
per nocturno fuerit, imponant, sine versiculis sequen-
tibus. Psalms ex uno martyre assumant. Tam in hac
hora quam in matutino unus sacerdos sit in cappa
ad incensandum altare. Octava ejusdem efficiant
duodecim lectiones. Ad invitatorium duo fratres in
albis, *Justus floredit*. Antiphona et responsoria sicut
supra in ejus sacro. Nam scimus quia hæc repeti-
tio hujus festivitatis infra octavam beatissimæ Mariæ
evenit. Lectiones legant de sanctorum Patrum [ser-
monibus], responsoria octo cantent de præfati sancti
historia. In matutinalibus quinque antiphonas
promant, et missam maiorem ad tertiam ex eo ag-
ant. Officium, *Domine, probasti cor meum*. Collecta,
Excita, Domine. Epistola, *Qui pacem seminat*. Res-
ponsorium, *Prævenisti eum*. Alleluia, *Hic est vere*
martyr. Evangelium, *Si quis vult post me venire*.
Officium, *In virtute*. Communio, *Posuisti, Domine*:
et si hæc octava die Dominicæ advenerit, lectiones
octo legant de ipso beato; alias quatuor de Domini-
nica. Homilia ejusdem diei. Sequentur matutinales
laudes ipsius Dominicæ. Ad collectam, repeatant an-
tiphonam cum *Gloria* de præfato sancto: dein pro-
mant antiphonam de sancta Maria, et si congruum
videtur, tertium nocturnum fiat de sancta Maria:
ipsius vero Dominicæ diei agatur missa in quoti-
dianis diebus.

CAPUT XXIII.

Virginis Assumptionis cuncti sic ducite mecum.

Vigilia Assumptionis sanctæ Mariæ. Ante primam
orament ecclesiam, hinc et inde parietes cortinis nec
non palleis (29), choro post dorsa fratrum in circum-
aptent bancalia (30), in formulis tapetia: altaria
ornent suis ornamenti: in majori omnes libros pa-
ratos ponant, et duodecim candelæ ante ipsum. Ba-
silica sanctæ Marie optime decoretur tam palliis
quam phanoribus (31) auro textis. Missam matutinalem
agant de sancto Eusebio, adjungentes alias
pro defunctis. Offerandum omnes faciant. Post capitulum
veniant omnes ad radendum. Post sextam cum audierint signum surgant e lectulis, lavent manus atque facies, et eant pueri in ecclesiam absque
sonitu signi: faciant orationes, et induantur, sacer-
dos casula diaconus dalmatica, subdiaconus tunica.

cas in choro ponuntur. Ita Durand, ub. I, Ration.,
c. 3, n. 23.

(31) Phanones, fanones, fanen, vela, vexilla.

Cantor in chorō sit cum cappa; tres conversi albi [albis induiti], quorum duo deferant candelabra, tertius thuribulum. Infantes omnes sint in albis; duo fratres in cappis ad decantandum responsorium: et tunc pulsentur omnia signa. Tres cerei coaptentur ad hanc missam ante altare. Officium, *Salve, saecula parens*. Oremus, *Deus, qui virginalem aulam, et alias consuetudinariae Lectiones de sapientia, Ego quasi vitis fructificavi*. Responsorium, *Benedicta et venerabilis. Alleluia in hac hora non canitur. Evangelium, Extollens quadam mutier*. Offertorium, *Feliz nanque, et dimidiis [Id est, media pars fratrum] offerant, sicut usi sunt quotidianis diebus. Communio, Beata viscerā. Ipso die adipem, non comedant, et quidquid remanserit in refectorio, eleemosynari accipiāt*.

Ad vesperam in primis pulsentur due squille, postmodum duo et duo sigua pulsabuntur: duodecim cerei ante altare, retro decem. Antiphona super psalmos, *Gaudet et latet*. Psalmi de ipsa die. Capitulum, *In omnibus requiem*. Responsorium, *Ornatam monitibus. Hymnus, Quis possit amplio*. Duo sacerdos induantur cappis ad circumdanda altaria incenso. Antiphona, *Sancta Maria exulta semper, et triumphaliter canatur*. Oremus, *Deus qui virginalem aulam*. Ad stationem antiphona, *Mater domini nostri Iesu Christi*; versus, atque orationem de ipsa beata, quam velint. Ante nocturnale obsequium priusquam sonentur signa, ascendantur omnes corone (32), et tres candelæ ante altare maius, et retro due, deinde pulsentur omnia signa quounque infantes veniant. Ad invitorium quatuor vestiuntur cappis. Hymnus, *Quis possit amplio, aut Christi pervia*. Lectiones legantur omnes ex sermone sancti Hieronymi. *Cogitit me, o Paula*. Tractus duo et duo cantent. Primo, secundo et tertio nocturno sacerdos induatur cappa, cum alba, et dum tertiam lectionem inchoaverit, lector, ipse sit preparatus in secretario, mittat incensum in thuribulum, et tunc veniat, aromatizet altare maius solummodo, deinde in choro fratres per ordinem. Ad cantica ascendantur quindecim cerei in pertica, et novem ante altare, et retro septem, Evangelium nec [*l. cum.*] pronuntiabitur. Responsorium duodecimum post *Gloria* recipientes recapitulent, Evangelium, *Repleta est. Oratio, Veneranda nobis, Domine*. In laudibus responsorium, *Exaltata est sancta Dei genitrix*. Hymnus, *Lux mundi beatissima*. Ad stationem responsorium: *Quia est ista*. Tunc sacerdos dicat versum atque orationem ex ipsa Virgine [Virginis missa] sacra. In horis tres candelæ ante altare illuminentur. Priusquam sonetur prima, ponantur in altare maius omnia ornamenta, calices aurei, et duo candelabra in eodem loco accendantur, totaque die ardeant. Missa matutinalis in basilica sanctæ Marie dicatur, et una tantummodo col-

(32) Candelabra in modum coronæ fabrefacta, ut superius dixi.

(33) Pomum aureum inter ministeria et ornamenta sacra etiam Hariulfus l. ii, c. 10, refert. Bernardus

A lecta promatur. Ad *Sanctus, sanctus omnes in alben-* tur a minimo usque ad maximum. Cum exacta fuerit, tunc pulsent signum et efficiant orationem simul. Et tunc denum sonent signum, et agant ter-tiam.

Armarius atque secretarius præparent se proces-sionarii ornamenti, deinde procedant duo ex juve-nibus aut infantibus, et induant se tunicis ad textus Evangelii deportandos. Et tunc accedant conversi, qui accipiant candelabra, duo thuribula, unus thy-miamatis materiem, et tres crucis. Exhinc adsint quatuor seniores qui sacrum ordinem habeant, qui-que portent reliquias minores, et aliis extra istos procedat, et accipiat tabulam cum imagine Domini nostri Iesu Christi, atque ipsius genitricis. Tunc pa-

Baphonista imponat hanc antiphonam, *Tota pulchra es*. Atque aliam, *Quam pulchra*. Deinde veniant ordinate sicut in his elementis præfixum appareat:

Aquam sanctam, crucem, thuribulum,
Candelæ, candelabrum, candela.
Sacerdos, sceptrum, brachium, crucifixum.
Cassa, textum, textum, sceptrum gloriæ.
Crucem, thuribulum, candelabrum.
Candelæ, tabula, pomum (33).

Deinde infantes cum magistris, et tum dominus abbas, exhibe sacerdos et postmodum levite, novis-sime conversi. Quamdiu veniunt capendo per clau-strum, sic ordinati procedant, ut absque mora in atrio ecclesiæ sic pergatur: et cum ibi fuerint, stant ordinata processione in medio, ut venerent. Senio-res assistant veluti in choro usus est standi, dicant ibi, hoc responsorium, *Super salutem*. Quo peracto intrent ecclesiam hoc responsorium decantando, *Assumpta est Maria in celum, sonantibus cunctis signis*. Custos ecclesiæ tribuat cappas ad omnes; ad infantes tunicas. Signis dimissis habeat armarius preparatas duodecim cappas in choro, et quibus annuerit abbas, illis se vestiant, secumque officium inchoent, *Gaudemus*.

Secretarius ante altare duodecim candelas accen-dat. Graduale quatuor decantent, *Propter veritatem. Alleluia sex, Assumpta est Maria*, Evangelium, *Repleta est Spiritu sancto Elisabeth*, vel Evangelium, *Intravit Dominus Jesus in quoddam castellum. Credidit in unum Deum*. Offertoria a duobus. Missa expleta, omnia signa pulsentur. In refectorio tria propina-tio fiat, sicut in Domini Resurrectione protulimus; et omnia in omnibus, ut repererint ibi, adimpiantur. Ad vesperam antiphona, *Dum esset rex. Psalmi, Dixit Dominus. Antiphona, Læva ejus. Laudate pueri. Lætatus sum. Antiphona, Nigra sum. Psalmus, Nisi. Antiphona, Jam hyems. Psalmus, Lauda, Hierusalem, Dominum. Responsorium, Exaltata est sancta Hymnus, Quis possit amplio*. In Evangelio antiphona, *Hodie Maria*.

vero in Cons. Clun. mentionem facit pomii de cera, qui per totam noctem ardeat, quod nullo modo ad hunc locum explicandum referri potest, sed de lu-mine nocturnali interpretaendum est.

INFRA OCTAVAM genua non flectant. Signa sonentur ut mos est quotidiani diebus. Invitatorium, *Sancta Dei genitrix*. Lectio de sermone sancti Hieronymi. Responsorium de ipsa beata. In unoquoque nocturno singulae antiphona. In laudibus unum signum pulsabitur, et psalmos sub una antiphona promant: veruntamen unam ex istis per singulos dies: *Assumpta est Maria Virgo. Maria Virgo semper benedicta. Pulchra es. Responsorium, Exaltata est.* In expletione commemorationis sanctorum veniant in alium chorum, et dicant ibi matutinas; et tunc revertantur pausando in dormitorium, si adhuc dies non est. Ad primam dicatur missa pro defunctis; in claustrō loquantur sicut in aliis diebus: in horis assumantur antiphona nocturnales, quae convenient, sive de laudibus, seu ex Evangelio, aut de Canticis canticorum. Cum custos ecclesie insinuerit signum, cant omnes, et faciant orationem, et tunc induantur albis illi, quibus ad sacrum servire concessum est. Pulsante signo agant tertiam. Psalmos familiares in horarum annib[us] non impouant. Expleta tercia, agant officium *Gaudemus, aut Vultulum*. Item aliud *Salve sancta parvus*. Responsorium, *Benedicta et venerabilis. Alleluia, Propter veritatem. Alleluia, O quam pulchra es. Alleluia. Assumpta est. Alleluia, Hodie Maria. Officium, Assumpta est. Alleluia, Felix namque es, vel Ave Maria. Communio, Exaltata est Virgo Maria, vel Beata viscera. Alleluia, Dilexisti. Vesperæ sub una antiphona dicantur, psalmi feriales. Servitoribus exenbutus de refectorio, agant officium mortuorum. Si venerit aliquis sanctus, unde agi debent tres lectiones, tunc legant sermonem de sancta Maria, et tractum de sancto promant, et in laudibus quinque antiphona dicantur, et ad tertiam missa ex ea celebretur. Sabato fiat ad sanctam crucem. Si dies Dominica occurrerit omnia agant de beata Virgine, et in tertio nocturno pronuntient Evangelium, *Repleta est Spiritu sancto*. Etsi aliquis sanctus non adest, missam matutinalem agant ex ea; et infra ipsam hebdomadam dicant dominicalem sacram (34). Similiter quarta, et sexta feria adjungentes Evangelia ipsius diei affixa in libro.*

CAPUT XXIV.

Octava sanctæ Mariæ.

Octava sanctæ Mariæ ad invitatorium sint quatuor in cappis, et hanc antiphonam dicant, *Venite, adoremus Regem regum, vel Odor luis sancta Dei genitrix*. Psalmus, *Venite Hymnus, Fit porta Christi*. In primo nocturno antiphona, sicut in ejus festivitate, ita dicantur. Lectiones octo de sermone sancti Hieronymi, *Legimus ergo quam sapientia funera, et ad sepulcras. Responsoria ipsius beatæ. Homiliam legendant, Intravil Dominus in quoddam castellum*. Hæc lectio superiori pulcherrima ratione connectitur. Ad missam offertorium, *Gaudemus omnes. Oremus, Famulorum tuorum. Lectio, In omnibus requiem. Oremus. Graduale, Propter veritatem. Alleluia, Ho-*

(34) Id est, missam dominice praecedentis.

*A die Maria Virgo, vel O quam pulchra es, vel Alleluia, Assumpta est. Item alium versum, Post partum Virgo. Quem qui cautat, unum post aliud dicat. Clerus qui chorus tenet, sive illi, qui in longum consistentes, cum repetitionibus que inibi convenient, cantent. Sequentia similiter. Evangelium, *Intravil Dominus Jesus. Offertorium, Assumpta est. Communio, Exaltata est Virgo. Ad vesperam antiphonæ cum psalmis, sicut in festivitate ipsius.**

CAPUT XXV.

In festivitate sancti Bartholomæi.

Festivitate sancti Bartholomæi ad vesperam tapestria coaptentur in formulas, et quinque cerei ante altare. Lectio unius [supp. ex al. ms. apostoli]. Responsorium breve a pueris concinatur. Ad gradus sacerdos sit in cappis. Oremus, *Omnipotens semper bene Deus*. Ad stationem responsoriū. *Cives Dei Apostolorum*. Oremus de ipso. Ad invitatorium duo in cappis, *Gaudete, Candelæ tres ante altare*. Lectiones et responsoria de ipso beato: quartum octavum, et duodecimum a duobus. dicatur. In tertio. homilia beati Gregorii papæ ex evangelio, *Hoc est præceptum meum. Cerei duo augeantur ad aram*. Ad orationem responsoriū, *Fuerunt sine querela*. Missam matutinalem ex eo. Ad majorem omnes sacerdotes, et levite circumdantur cappis. Offertorium, *Mibi autem nimis*. Graduale, et omnia sicut in apostolorum festo continetur, ita fiant. Vesperas, sicut mos est in nativitate unius apostoli agere, sic faciant. Si hæc solemnitas die Dominicæ advenierit, *Omnia tamen de apostolo fiant.*

CAPUT XXVI.

In festivitate sancti Augustini.

Ad vesperam, *Ecce sacerdos magnus. Antiphona, In medio ecclesiæ*. Oremus, *Ecclesiam tuam, Domine*. Ad stationem responsoriū, *In medio ecclesiæ*. Reliquia in sancti Joannis Evangelistæ festo, et oremus de confessore. Invitatorium *Regem Confessorum Domini*. Lectiones octo de ejus vita. *Ex provincia ergo Africana*. Responsoria de confessoribus: quartum, octavum, et duodecimum a pueris decantetur cum *Gloria*. Introitio ex homilia sancti Gregorii et evangelio, *Homo quidam peregre, vel Vigilate itaque*. Ad stationem, *Ecce vere Israelita*. Missa matutinalis dicatur de ipso, vel si aliquis sanctus adest dicatur de ipso. Ad majus officium, *In medio ecclesiæ*. *Ecclesiam tuam, Domine*. Lectiones de Sapientia, *Optavi, et datus est*. Responsoria, et omnia de confessoribus.

IN NATIVITATE SANCTI JULIANI MARTYRIS, invitatorium duo in cappis. Psalmus, *Justus florebit*. Psalmus *Venite et omnia de unius martyris*. Festivitas sicut in duabus cappis, sio fiat.

CAPUT XXVII.

In decollatione sancti Joannis.

Vesperæ priusquam sonentur, adoretur altare nomine ipsius dedicatum optime, et unus cereus anteponatur: ad majus quinque. Capitulum, *Sancti*

Iudibria. Responsorium, *Praecursor Domini venit.* A
Hymnus, Assertor aequitatis. Versus, *Magna est gloria ejus.* Antiphona, *Interrogatus Joannes.* Oremus, *Saneti Joannis Baptiste, et martyris tui.* Et tunc repeatant antiphonam de sancta Maria Savina (35). Invitatorium duo in cappis dicant, *Eternum, trinumque Dominum.* Hymnus, *Deus tuorum.* Antiphona, *Ad omnia quæ.* Item alleluia, *Audivit Herodes,* et cætera sicuti capitulata sunt in authentico. Versiculi unius martyris dicantur. Lectiones octo de sermone sancti Joannis episcopi, *Iodie nobis Joannis virtus, Herodis feritas.* Responsorium, *Misi Herodes.* Quartum, octavum et duodecimum duo decantent. In tertio nocturno pronuntietur evangelium secundum Matthæum, *In illo tempore, audivit Herodes.* Homilia Bedæ presbyteri. *Natalem, fratres charissimi, beati Joannis diem celebrantes.* Candelæ augescant duæ ante aram. In laudibus responsorium, *Gloria et honore.* Hymnus, *Non fuit validus.* Antiphona, *Missa Herodes.* Missa matutinalis agatur de sancta Savina [Sabina] adentes collectam sancti Joannis atque consuetudinariae. Ad majorem, omnes gradus sacerdotum atque levitarum cappis circumdantur. Septem lampades accendantur. Offertorium, *De ventre matris meæ, quod sex teneant.* Oremus, *Sancti Joannis Baptiste.* Epistola, *Sancti Iudibria.* Responsorium, *Priusquam,* duo decantent. Alleluia, *Inter natos mulierum, tres persolvant Evangelium,* *Misi Herodes ac tenuit Joannem.* Offertorium, *Magna est,* vel *Posuisti.* Communio. *Posuisti, Domine.* In refectorio tabulae cooperiantur. In horis capitulum unius martyris. Orationes de ipsius Nativitate, quæ convenient, vel de martyre assumantur. Ad vesperas antiphonæ de nocturnis dicantur Psalmi unius martyris. Responsorium, *Posuisti, Domine.* Hymnus, *Assertor.* Antiphona, *Medio carceris stabat beatus Joannes.* Oratio, *Sancti Joannis Baptiste.*

CAPUT XXVIII.

Dominica prima mensis Septembbris.

Hic dimittatur tractus brevis usque in Pascha. Sabbato ad vesperam responsorium, *Anleguam eomedam suspiro:* antiphona ad *Magnificat, cum audisset Job.* Legantur tam Dominicis diebus et vigiliis, quam quotidianis refectionis horis libri Job, Tobias, Judith et Hester et Esdra, et ea cum commentationibus, quoque Octobris mensis praesto sit tractatus, de eisdem libris cantentur.

IN III DOMINICA, de historia Tobie. Sabbato ad vesperam responsorium, *O misericordia Pater benedie:* Ad *Magnificat, antiphona, Ne reminiscaris.* Lectio ad vigiliam de libro ipsius Tobie, *Tobias ex tribu et civitate Nephtali:* tractus, *Peto Domine.*

DOMINICA IV. Mensis Septembbris de Judith. Ad nocturnalia obsequia lectio prima, *Arphaxat itaque Rex Medorum,* et aliae quæ sequuntur ex eodem libro : tractus, *Tribulationes civitatis.*

(35) *Savina, Sabina, b littera cum v alternante.*

CAPUT XXIX.

Theotocos orum celebrent sie verba clientum.

In nativitate sanctæ Mariæ priusquam sonentur vesperæ ornentur altaria et omnis ecclesia. Super formas sternant tapetas ante vesperas : ornentur presbyterium atque chorus. Capitulum, *Egredietur Virga :* responsorium, *Gloriosæ Virginis Mariæ.* Pallio (36), et circumcoepit bancalia : ante arcum extendant pallium, testes [textus] Evangeliorum in altare omnes ponant : quinque cerei accendantur ante ipsum, in instrumento tres, in alia altaria unus tantummodo, et sint sericis decorata : tam ista, quam illa quæ inscripta sunt. Super formulas sternant tapetia. Capitulum, *Egredietur Virga :* responsorium, *Gloriosæ Virginis Mariæ,* vel *Corde et animo :* Hymnus, *Ave maris stella.* Sacerdos incenset altaria circumdatus cappa. Antiphona, *Felix namque :* versus, *Ave Maria :* oratio, *Supplicationes servorum tuorum :* et repeatant antiphonam de sancto Adriano ad stationem, *Felix namque,* versus, *Ave Maria,* et oratio ipsius beatæ. Invitatorium, *Nativitatem Virginis Mariæ,* quod decantent in capitulo quatuor. Hymnus, *Quem terra pontus, vel Fili porta Christi.* Tria luminaria accendant ante altare, retro unum. Lectiones octo de canticis cantorum legantur, *Osculetur me,* vel approbatæ consuetudinis, Responsorium quartum duo promant, octavum tres duodecimum quatuor : post *Gloria a capite* repeatant. Ad canticum augescant quindecim candelas in pertica. Evangelium pronuntietur. *Liber generationis,* et expositionis sancti Hieronymi : ex eadem lectione in laudibus. Ad stationem responsorium, *Nativitatem.* Missa matutinalis de sancto Adriano. In basilica sancte Mariæ audiunt et collectam de ipsa dicant, et alleluia. Oratio consuetudinaria. Ad majorem omnes sacerdotes atque levitæ circumdantur cappis, et infantes tunicis. Offertorium, *Gaudemus :* aut *Salve sancta parens :* oratio, *Supplicationem : lectio, Dominus possedit me :* responsorium, *Benedicta,* quod tres dicant, alleluia quatuor, *Nativitatis gloriosæ :* Evangelium, *Liber generationis :* offertoriū, *Felix nainque es,* et duo accipient offertoria : communio, *Beata viscera.* Mox ut missa expleta fuerit, omnia signa pulsentur. Ad vesperas quinque cerei ante aram sint, tres retro. Antiphona, *Benedicta :* psalmus, *Dixit Dominus :* antiphona, *Sicut myrrha :* psalmus, *Lætatus :* antiphona, *Hæc est quæ nesciebit :* psalmus, *Nisi Dominus :* antiphona, *Defructu :* psalmus, *Memento, Domine, David :* lectio, *Una est columba mea :* responsorium, *Nativitas est hodie.* Hymnus, *Nunc tibi virgo.* Antiphona, *Nativitas tua :* oratio, *Familis tuis.* Si venerit die Dominicæ ipsa festivitas, ad processionem post benedictam aquam, et *Asperges me,* tunc inchoent responsorium, *Beata progenies unde Christus natus est;* aut antiphonam, *Quam pulchri sunt ;* pergent ad sanctam Mariam, dicta oratione super infirmos fratres; per

(36) Hic desideratur aliiquid.

acto responsorio *Oremus* : dicant sacrum hunc ver-
sum, *Post partum Virgo*. Oratio, *Supplicationibus*.
Per claustrum dicant antiphonas, et responsoria.

CAPUT XXX.

Idibus Septembbris.

In omnibus semper sic incipiatur a vobis. Agant primam sicuti prius, denique ipso die incipiant jejunium quod regula [Cap. 41] praecipit. Post capitulum sonetur tabula sicut solet privatis diebus, et loquuntur usque dum sonetur tertia. Post tertiam fratribus cum silentio residentibus in claustro, infantes et infirmi veniant in refectorium. Post sextam eant in dormitorium ad pausandum, et dum pulsatum fuerit signum surgant et provideant necessitatibus suis, et dum manus et facies habuerint ablutas, infantes absque ullo sonitu procedant in ecclesiam ante altare, et orent communiter, deinde surgant et dicat unus ex ipsis litaniam : sacerdos cum ministris perget in secretarium, et induat se vestimentis sacris et persolvat munia.

Post missam pulsato signo pariter orent et exinde qui servituri sunt fratribus victimum accipiant, et post intervallum illud, dicta nona, veniant ad refectarium. Post vesperas dicant officium mortuorum et deinde pulsato cymbalo convenient ad bibendum. Feria quarta et sexta faciant processionem. In duodecim lectionibus faciant, sicut soliti sunt. Reliquum usum agant ut supra.

CAPUT XXXI.

In exaltatione sanctæ crucis.

Ornentur altaria sericis. In majoris medietate ponantur libri parati et quinque cerei accendantur : in formulis tapetia ordinentur. Ad vesperam lectio, *Hoc enim sentile in vobis*. Responsorium, *Super omnia ligna*. Hymnus, *Vexilla regis*. Versus, *Hoc signum crucis*. Antiphona, *O Crux admirabilis*. Oratio, *Deus qui unigeniti*. Postea e sanctis martyribus dicitur antiphona, cum *Gloria*. Invitatorium, *Regem Martyrum*. Duo sint in cappis. Hymnus, *Eterna Christi munera*. Primo et secundo nocturno de sanctis dicant. Responsorium quartum, octavum, et duodecimum duo fratres decantent. Ad canticum antiphona, *Super omnia ligna cedri*. Alleluia. *Propter lignum facti sumus servi*, vel *Audiri*. Dividatur in tria *Gloria*. Evangelium *Nunc judicium est mundi* pronuntietur, et que sequuntur omnia de sancta cruce festive celebrantur. In laudibus responsorium, *Hoc signum crucis*. Hymnus, *Crux benedicta*. Ad stationem antiphona, *Super omnia*. Missa matutinalis dicitur de sanctis. Ad tertiam omnes fratres albis vestiti convenient, et dicta tertia expandant tapetia ante altare, et praecedant duo levitas ubi posita fuerat sancta crux, et ducant eam ante altare majus, discooperientes et conclamantes hanc antiphonam, *Ecce lignum crucis*. Illico flectant genua omnes, et veniat una pars fratrum, prosternat se, oret in primis, et tunc osculetur crucem, et philacteria. Cantor inchoet antiphonam, et repeatant interim *Crucem*.

A tuam doloramus, Domine. Psalmus, Misereatur nostrum,

Quod per omnes versus antiphonam repeatant, et interim aliae dicantur antiphonae, *O crux splendidior o crux viride lignum*. Postquam adorata fuerit crux levataque ante aram, paraphonista statimcum cum clero intonat hanc antiphonam, *Super omnia ligna cedrorum*, et ponant [ponunt] crux in apto loco : tum dentur ad unumquemque fratrum cappa, ad infantes tunicae. In altare majus pallium coaptent et albam; septem candelæ cum eis, quas deserunt conversi, qui adsunt ad missam. Dein pulsunt signa et incipiunt officium, *In nomine Domini onne genu flectatur*, et sex fratres teneant chorum. Oratio, *Deus qui unigeniti*. Epistola. *Christus factus est pro nobis*. Et responsorium, *Christus factus est. Alleluia, Dulce lignum*. Et decantent Evangelium. *Nunc iudicium est mundi*, usque, *Ut filii lucis sitis*. Offerторium, *Protege, Domine*. Communio, *Per signum crucis*. In horis capitula atque versiculi, nec non et orationes tales dicantur, quæ conveniant ad ipsum diem. Ad vesperas quinque luminaria sint et hanc antiphonam persolvant cum Psalmis, *Nos autem gloriari*. Psalmus, *Dixit Dominus. Salvator mundi*. Psalmus, *Cum fueris*. Antiphona, *Adoramus te, Christe*. Psalmus, *Beatus*. Antiphona, *Salva nos, Christe*. Psalmus, *Laudate pueri*. Lectio, *Christus factus est*. Responsorium : *Hoc signum crucis*. Hymnus, *Vexilla regis*. Antiphona, *O crux benedicta*, aut *O crux fidelis inter omnes*. Postmodum dicant antiphonam de sanctis praecedentibus, et subsequentibus, et si in hac festivitate evenerit dies Dominicus, omnia efficiant sicuti præsignatum habetur : etiam similiter prostrati adorent crucem.

CAPUT XXXII.

In jejunio Quatuor Temporum.

Feria quarta faciant processionem sicuti soliti sunt. Lectiones ambæ legantur in tono sicuti epistola. Responsorium ad unamquemque dicant. Adipem istis tribus diebus nec comedant. Feria sexta similiter agant processionem. Sabbato post sextam, mox ut audierint signum, surgant, et provideant necessitatibus suis, lavent manus ac facies, eant in ecclesiam pueri absque sonitu, et orent simul ; surgentes praecedat sacerdos in sacramentum et induat se casula, diaconus alba et stola, quatuor fratres albis, quorum duo cantent benedictionem, alleluia, versum, tractum, et conversi, qui deferant candelas, et infantes omnes circumdant se albis. Lectio non dicatur in hac missa, et illico ut preparant sunt omnia, veniat cantor in choro, et incipiat officium. Sacerdos procedat ad altare, oret, et agat confessionem cum levita et tunc dicat *Oremus* et collectam, sicut in sacramentorum continetur libro. Lectiones legant juniores et postmodum priores : similiter responsoria decantentur ab uno incipiente et postmodum cantores in choro.... de capite : tamen ab ipso solo finiatur versus a quo ceptus est. Due candelæ ante altare, ut diebus privatis, accendantur. Lectiones, *Locutus est Dominus Responsorium*,

*Protector noster. Lectio, Loētus est Dominus. A promant, octavum tres, duodecimum quatuor in medio ecclesie. Homilia de ipso die pronuntietur. Duæ candelæ augeantur. Ad stationem eam ad sanctam crucem. Matutinalis missa ibi cantetur, et hoc officium, *Os justi*, vel de Sapientia, *Beatus vir qui inventus*. Responsorium, *Beatus vir qui timet*. Alleluia Ego vos. Evangelium de ipso. Offertorium, *Posuisti*, Domine. Communio, *Magnus es*. Ad majorem omnes sint sacerdotes ac levitæ in cappis, infantes in tuniciis. Offertorium in medio ecclesie quoque sex teneant : quinque cerei illuminentur præter illos quos conversi deferunt. Collecta, *Beati Matthæi*. Epistola, *Similitudo vultus*. Responsorium duo fratres, *Constituies eos*. Alleluia terdicant. Versus, *Ad Sion*. Evangelium, *Cum transiret Jesus, viavit hominem sedentem*. Offertorium, *In omnem terram*. Communio, *Magnus es*. Ad vesperam quinque luminaria. Autiphonas atque psalmos assumant de apostolorum [supp. officio]; quibus expletis dicant autiphonam de sancto Mauricio sociorumque ejus.*

Sunt quoque et quatuor Sabbata, in quibus sunt jejunia constituta et officia lectionum et orationum majora : id est Sabbato Martio mense primo, juxta observationem Quadragesimæ verno tempore, quando mensis novorum apud Judeos habebatur : mensis quarti Idibus Junii secundo Sabbatho in jejuno : Idibus de frugibus primi panis Domino offerebatur et otium ipsius diei custodiébatur. Septimi mensis, id est Septembri. Tertiò Sabbatho autumni tempore : hic mensis totus erat solemnis, in quo dies expiationum, et afflictio animæ et non faciendo opus servile die Scenopegia, id est fixio tabernaculorum, quinta decima dié septem diebus decimi mensis, hoc est Decembri. Quarto Sabbatho ante diem natalis Domini, ante videlicet quatuor Sabbatho in eadem hebdomada semper quarta et sexta feria jejunia, et orationum et lectionum solemnia sunt celebranda. His etenim diebus fiunt juxta decreta Gelasii papæ ordinaciones. Haec solemnia quatuor Sabbatorum *Duodecim lectiones* vulgo appellantur, quia cum ipsis lectionibus et canticis vel psalmis qui canuntur, hic numerus adimpleretur.

CAPUT XXXIII.

Vigilia sancti Matthæi.

Vigilia sancti Matthei apostoli mox ut fratres audierint signum post sextam surgant, lavent manus et facies, et nunc pergent pueri sine aliquo sonitu in ecclesiam ; faciant preces ante aram, et incipiunt lectiones : nam statim ut se levaverint... Officium, *Ego autem sicut oliva* Oratio, *Dà nobis omnipotens Deus*, vel de Sapientia, *Beatus homo*. Responsorium, *Justus*. Evangelium. *Vidil Jesus publicanum nomine Levi*. Offertorium, *Gloria et honore*. Communio, *Posuisti*, Domine. Ad missam sicut soliti sunt in vigiliis apostolorum : et eleemosynam sic faciant. Ad vesperam lectio, *Quam speciosi pedes*. Responsorium, *Cum spireret animalia*. Hymnus. *Exsultet cœlum*. Antiphona, *Similitudo*. Oratio ipsius. Versus in cappis, *Gaudete et exsultate*. Lectiones octo de passione ejus. Responsorium quartum duo

B quatuor temporum, omnia tamen celebrentur, sicut prædictum est. Post capitulum denique sedeant in claustris usque dum signum insonuerit hora tertia, et tunc eant in ecclesiam, faciantque orationem et induantur omnes sacerdotes et levitæ albis. Dicta tertia circumdant se cappis, et celebrent missam, ut supra taxavimus. Ad nonam agant sacram de jejunio, sicut mos est, et si sola vigilia evenerit adjungentes tantummodo collectam mortuorum : et si C Sabbatho adventaverit ipsa vigilia, missa matutinalis similiter de capitulo, et adjungantur ex... vigilia de jejunio. Missa matutinalis agatur de apostolo, et adjungantur orationes consuetudinariæ pro vivis, seu pro defunctis, *Sanctorum tuorum*.

CAPUT XXXIV.

Agminis xtherci pergant sic gaudia cuncti.

In festivitate sancti Michaelis ad vesperam Capitulum, *Factum est silentium*. Responsorium, *In conspectu angelorum*. Antiphona, *Factum est silentium in celo*. Quinque ad finem hujus cantici tribus vicibus repetant a capite ipsam antiphonam. Tantummodo in ipsa die faciant orationem, *Deus qui mira ordine*. Ad aromatizandum altaria unus sacerdos officiat. Ad stationem responsorium, *Fidelis sermo*. Invitatorium in cappis duo, *Regem archangelorum*. Hymnus, *Christe sanctorum decus angelorum*. Tres candelæ sint ante altare, retro una. Primo et secundo nocturno lectiones octo de homilia sancti Gregorii legendæ sunt super evangelium, Accesserunt ad Jesum publicani : incipiant in loco Angelorum quippe et hominum naturam. Canticum, *Deus misereatur nostrorum*. Introitio homilia sancti Hieronymi de evangelio, Accesserunt ad Jesum discipuli ejus dientes, *Quis putas*. Responsorium quartum duo fratres promant, octavum quatuor, duodecimum quinque, quindecim candelæ accendantur in pertica, duæ augeantur ante altare magus, similiter extrorsum et per unamquæcumque aram illuminetur.

In matutinalibus responsoriorum, *Sancte Michael A* Excutentes a refectione contestim veniant in claustrum, et meditentur lectiones quoque servitores de refectorio veniant: illico ut ipsi in ecclesiam perventi fuerint, custos sonet signum quod maius est tamdiu, quoque infantes veniant, et ante altare procedant orationem facere: qua facta, sonet iterum signum et agatur hora. Explata, pulsato cymbalo veniant in refectorium: exinde aqua non ministrabitur usque ad Dominicam in Palmis. Similiter continuo ut ibi fuerit sive prior, sive in presentia fuerit, abbas, percutiat squillam et unusquisque de vino quod habuerit ante se bibat; justitiaeque (37) suae os apponentes, deinde tribus vicibus squilla percutiatur. Surgentes revertantur in claustrum: in festis diebus similiterque peragant usque ad festivitatem sancti Martini.

Ad offerendam duo thuribula aurea habeant preparata duo fratres; mox ut dixerint: *Data sunt ei incensis multa*, tunc detin ad sacerdotem unum ex thuribulis, ut incenset calicem; quo recepto praecedant duo sacerdotes in cappis et stent a latere altaris hinc et inde tenentes duo thuribula thymathizantes eam desuper, quoque dum repetitio de versu. *Et ascendit fumus*, cantores finierint: et tunc eant ad altaria quae sita sunt post maius, illa, aramque in medio incensent ambo simul, et tunc procedat ad alias aras unusquisque hinc et inde circumdando incensum. Explata missa sonent omnia signa. Ad vesperas quinque candelaec accendantur ante aram; antiphona, *Stetit Angelus*. Psalmus, *Dixit*. Antiphona, *Data sunt ei*. Psalmus. *Beatus vir*. Antiphona, *Ascendit fumus*. Psalmus, *Laudate pueri*. Antiphona, *In conspectu Angelorum*. Psalmus, *Confitebor*. Responsorium, *Stetit Angelus*. Hymnus, *Tibi Christe*. Antiphona ad *Magnificat*, *Princeps glorioissime*.

CAPUT XXXV.

In sancti Hyeronimi.

Ad vesperam antiphona, *In medio ecclesie*. Oratio, *Ecclesiam tuam, Deus*. Lectiones octo de ejus vita. In tertio [nocturno] expositio sancti Gregorii papae de evangelio, *Homo quidam peregre*. Ad missam officium, *In medio ecclesie*. Oratio, *Ecclesiam tuam*; vel de Sapientia, *Optavi et datum est mihi sensus*. Responsorium, *Justus ut palma*. Alleluia, *Os justi*. Evangelium, *Homo quidam peregre*. Offertorium, *Justus ut palma*. Communio, *Beatus ille*. Vesperae agantur de confessore.

CAPUT XXXVI.

Domunica prima Octobris.

Sabbato ad vesperas responsorium, *Tua est potentia*. Antiphona ad *Magnificat*: *Dá pacem, domine, in diebus nostris*. Ad nocturnum dicitur hymnus, *Primo dierum*. Legatur historia Machabaeorum. Responsorium, *Adaperit Dóminus*. Ad laudes hymnus, *Eleíne rerum conditor*. Ipso denique die dimittitur meridiana, quia fratres solent in estate dormire.

(37) *Justitia*; mensura vini.

Privatis autem diebus mensis ipsius Octobris post matutinas revertantur ad lectula fratres. Cum diem videbit apparere, custos ecclesie sonet minus signum modice, et sine mora venientes ad ecclesiam fratres cantent primam, et post septem psalmos litaniam: inde venientes sedeant ad lectiones suas cum silentio. Pueri primitus alta voce legant, poste a suavius, vel cantent; fratres autem honeste debent vel legere vel cantare. Hebdomadarii coquinam, cellararii, et decani, vel quibus de foris aliquid injunctum est obedientiae, debent se soluimusmodo calceare. Cum tempus fuerit regularis horae, sonet custos minus signum modice et per gentes in dormitorium calcient se, deinde lavent manus ac facies suas. Venientibus autem ad ecclesiam infantibus, maius signum sonetur, et in choro simul omnes faciant trinam orationem; quibus finitis inclinet se ante et retro. Iterum minus signum pulsetur: cantent tertianum, poste missam. Missa peracta sonet prior, jubente si praesens fuerit abbate, signum ad capitulum, et per ordinem seu ibi censuri [al. sessuri] sunt, illuc fratres veniant. Quo peracto dicant quinque psalmos pro his quorum sunt ibi nomina pronuntiata. Deinde sonet prior tabulari annuentem abbate, et jubeat ipse singulos ad officia sua pergere. Pueri veniant ad capitulum, poste et refectorium.

Si qui sunt alio die vel tertio fratres sanguinis diminutione debiles, debent in refectorium ire statim ut exierint e capitulo, et det eis cellararius tria pulmentaria. Nec debet custos illa hora manducandi quemquam, praeter abbatem exceptare vel priorem, cum praevidetur synaxim sextam advenisse die ipso. Post sextam nullus loquatur in claustro, donec intantes exeat de ecclesia.

Si quis ex fratribus voluerit sanguinem minuere, tunc tempus est licentiam petere, et cellararii dicere, ut omnia quae necessaria sunt inventat parata mox ut evangelium lectum fuerit, in loco decreto. Item frater qui voluerit sanguinem minuere post refractionem, tunc debet facere; et post vesperas in

refectorium ire, sed et aliquid charitatis habere. In A crastinum in nocturnalibus ambulent, et his duobus diebus tria pulmenta, sicut supra dictum est, habeant : quarta die quarta pars casei post missam detur unicuique. Quarta et sexta feria post sextam facto parvo intervallo sonet signum secretarii modice, et discalcent se omnes. Deinde lavent manus, et pergent in ecclesiam orationes [*f. orantes, vel supple dicam*] generaliter : surgentes incipiunt antiphonas, atque processionem agant sicut mos est.

In aliis diebus post sextam, facta aliqua mora magister faciat abluere illorum infantium manus, qui debent servire ad missam. Deinde custos ecclesiae cum viderit tempus esse, sonet signum ad missam, et tunc procedant omnes in basilicam, efficiant preces ; qnibus surgentibus, dicat unus de pueris litaniam, et tunc vestiant se, qui ministraturi sunt ad missam. Finita, pulsetur signum ad nonam, et oratione facta vadant hebdomadarii coquinæ, celeriarii et lector in refectorium ut accipiunt missum. Fratres alii sedeant in choro, donec alio minore signo pulsato, cunctis convenientibus, dicant nonam. Post nonam veniant ad mensam. Refectione celebrata, sedeant in claustro.

CAPUT XXXVII.

In sanctorum apostolorum Simonis et Iudeæ vigilia.

In sanctorum apostolorum Simonis et Iudeæ vigilia, ad missam officium, *Intret in conspectu.* Oratio, *Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut sicut apostolorum :* et alia consueta, *Justorum animæ.* Responsorium, *Vindica, Domine.* Evangelium, *Ego sum vitis.* Offertorium, *Exsultabunt sancti.* Communio, *Justorum animæ.* In ipso die non comedant adipem, et quod remanserit in refectorio, accipiunt pauperes. Custos ecclesia priusquam sonetur vespera, coornet altaria sericis, et super formas mittat tapetia. Ad synaxim vesperæ accendantur quinque lucernæ ante altare. Capitulum, *Jam non estis hospites.* Oratio, *Concede.* Invitatorium duo in cappis. Lectiones octo de homilia sancti Augustini. *Memento sermonis mei.* Tres candeante ante aram, retro una. Introitio homilia sancti Gregorii papæ, *Designavit Dominus,* et augeantur duo lumina ante altare. Antiphonam atque tractum de apostolis cantent, et augeantur duo candelabra ante aram ; et quartum, et octavum, atque duodecim duo dicant et ipsum dnodenum post *Gloria* a capite recapitulent. Ad missam sint omnes sacerdotes et levitæ induitæ cappis : et octo luminaria accendantur. Officium, *Exclamaverunt.* Oremus, *Deus qui apostolis tuis.* Epistola, *Stabunt justi.* Responsorium, *Nimis honorati.* Alleluia, *Venite ad me omnes.* Evangelium, *Designavit Dominus.* Offertorium, *In omnem terram.* Collecta, *Vos qui secuti estis me.* In refectorio tabulæ cooperiantur, et optimam refectionem habeant, et ad vesperam quinque lampades accendantur. Antiphona et psalmi, sicuti in apostolorum solitum est, dicantur : videlicet, *l'virgam virtutis, Collocet. Euntes ibant. Confortatus est* ; et alia his similia.

CAPUT XXXVIII.

Vigilia Omnia Sanctorum.

Antequam secunda agatur, decoretur totum monasterium palliis. Per chorū in circum extendantur bancalia, et super formulas tapetia, atque altaria decorentur ; et in majorem textos [textus evan geliorum] ponant. Altare sanctæ Mariæ palliis atque sericis adornetur : in capitulo bancalia coaptent. Similiter refectorii procuratores, mantiles atque bancalia accipiant ad decorandam ædem. Si aliquis sanctus evenierit in ipso die, unde agant tres lectio nes, tunc dicant missam matutinalem ex eo, adjungentes collectam pro defunctis, et offerant cuneti. Si vigilia advenierit quarta vel sexta feria, tunc fiat processio : et si in alia feria fuerit, sonent signum.

B Post sextam, eant et faciant orationem, deinde dicant litaniam : signa non pulsentur, nec cappa sit in choro, sed tantummodo diaconus induitus alba, et stola, et subdiaconus similiter alba. Offertorium, *Tinet Dominum.* Collecta, *Domine Deus noster.* Deinde alia. Epistola, *Ecce ego Joannes vidi in medio throni.* Responsorium, *Exsultabunt Sancti.* Alle luia non est canendum. Evangelium, *Descendens Jesus de monte.* Offerendam faciat dimidia pars, similiter pacem. Offertorium, *Lætamini.* Communio, *Amen, amen dico vobis.* Adeps non comedatur ipso die. Panem et vinum, quæ remanent in refectorio, eleemosynarii accipiunt. Ad vesperam in primis non pulsetur, nisi squilla sola : et viginti quatuor lumina sint accensa ante altare majus, et post unum quodque de aliis unum. Antiphona, *In consilio justorum.* Et aliae quæ sequuntur. Capitulum, *Ecce ego Joannes.* Responsorium, *Laudem dicite.* Hymnus, *Christe, sanctorum redemptor omnium.* Et duo fratres induiti sint cappis ad incensum deferendum. Versus, *Lætamini in Domino.* Antiphona ad *Magnificat:* *Salvator mundi, salva nos.* Alleluia, *O quam gloriosum est regnum.* Et trina vice repeatant. Capitulum, *Post partum virgo.* et aliae quæ solent dicere de omnibus sanctis. Oremus, *Omnipotens sempiterne Deus,* et tunc repeatant antiphonam de sanctis cum *Gloria.* Oratio de ipso beato, et postmodum de sancta cruce sine *Gloria,* et oratio ejusdem. Post hæc si aliquis psalmus impositus est pro vivis vel defunctis, tunc dicant et finiant. Ad nocturnos priusquam sonetur squilla accendantur omnes lampades, et post unum quodque altare sit una : et mox ut canticum graduum fuerit peractum, tres candelæ ante aram majorem imponant. Ad invitatorium quatuor fratres in cappis. Hymnus, *Jesus auctor.* Lectiones octo de sermone sancti Bonifacii papæ, *Legimus in ecclesiasticis historiis.* Responsoria duo et duo pronuntient. Per unumquodque nocturnum sit sacerdos in cappis, qui incenset altare majus tantummodo, et fratres in choro. Ad canticum antiphona, *Gaudent in calis.* Psalmus, *Vos sancti Domini.* Versus, *Exsultabunt sancti.* Novem candelæ augeantur ante aram. Evangelium pronuntient. *Videns turbas Jesus.* Homilia sancti Leonis papæ, *Prædicante dilectissimi.* Respon-

sorium duodecimum post *Gloria* a capite incipient. A hunc exactis eant in alium chorum et dicant matutinas omnium sanctorum, et sex psalmos pro defunctis.

In matutinalibus, antiphona, *Vidi turbam magnam*. Ad *Alleluia* quatuor. Lectio... Responsorium, *Justi autem in perpetuum vivent*. Versus, et apud Dominum. Hymnus, *Christe redemptor omnium*. Versus, *Lætamini*. Antiphona in evangelium, *Te gloriosus Apostolorum*, et ter repeatant. Oremus, *Omnipotens sempiterne Deus*. Antiphona de cruce, *Adoramus te, Christe, Salva nos, Christe, Servi facti sumus*. Oratio ejusdem: Post haec dicant quinque psalmos pro defunctis. Ante primam ponant calices aureos super altare et alia ornamenta quae de consuetudine sunt.

In horis candelæ illuminentur. Antiphonam dicant quæ de illo supra [supp. dicto]¹! Evangelio sunt. Missam matutinalem agant desancto Cæsareo. Ante tertiam sint omnes in albis: et mox ut dicta fuerit hora induant se cappis omnes, etiam conversi, infantes tunicis. Super altare mittant duo pallia et album desuper. Duodecim cerei ante aram, retro decem. Officium, *Gaudemus*, octo fratres procurent. Epistola, *Ecce ego Joannes vidi alterum angelum*. Responsorium, *Timete Dominum a quatuor fratribus decantetur: Alleluia sex, Vox exultantis*. Evangelium, *Videns turbas Jesus. Offertorium, Mirabilis Deus in sanctis suis*. Offertoria duo accipient. Communio, *Gaudete, justi in Domino, aut Iusti sunt viri sancti*. Expleta missa sonent omnia signa. In refectorio sicut in præcipuis festis ita agant, præterquam quod semel misetur. Ad vesperam accendantur duodecim candelæ ante aram, retro decem. Antiphona, *In consilio justorum. Alleluia. Responsorium, Lætamini in Domino*. Hymnus, *Christe redemptor*. Antiphonam terna vice repeatant. Oremus, *Omnipotens sempiterne Deus*. Antiphonam de sancto cum *Gloria*, aut antiphona de cruce sine *Gloria*; propter *tignum servi facti sumus*. Oratio ejusdem: postea psalmi pro defunctis; et tunc pulsent omnia signa. Dicantur vespera mortuorum cum antiphonis: nam et in hoc die festivitatis post capitulum decanus et cellararius refectionem tribuant omnibus supervenientibus pauperibus, sicut mos est agere in cena Domini; et quidquid ipsa die post synaxim vesperae de refectione in cena fratrum remanserit eleemosynarius accipiat.

Constitutum est una cum consensu et rogatu omnium monachorum Cluniensium (38), ut sicut in Ecclesiis Dei quæ per orbem terre longe lateque constructæ sunt in die Kalendarum Novembrii agitur festivitas omnium sanctorum, ita apud nos agatur festivo more commemoratio fidelium defunctorum tali modo: in crastino etiam si dies Dominica fuerit, vel de aliquo sancto unde duodecim lectiones fecerint; sic tamen mox ut suffragia sanctorum expleta fuerint, pulsent omnia signa, et agant officium mortuorum et matutinas ipsorum; et accendantur duodecim candelæ ante aram; qui-

nas missam matutinalem accendantur duodecim candelæ ante aram: unus puer sit in choro cum cappa, et aliis in casula qui epistolam proferat, et duo alii in albis, a quibus responsorum cantetur: et duo fratres tractum *De profundis*. Similiter albis induiti sint et tres conversi, quorum duo deferant candelabrum, tertius thuribulum, et tunc omnium signa pulsentur. Offerendas omnes faciant, et has orationes dicat sacerdos, *Fidelium Deus omnium*, adjungens pro anniversario, *Præsta quæsumus, Domine*. Omnes denique sacerdotes ipso die privatum missam celebrant pro requie omnium animarum fidelium tantummodo cum supra dictis collectis pro defunctis. Similiter dicantur ad vesperum sine matutino ipsæ collectæ, et duodecim pauperibus refectiones præparentur abunde ipsa die. Si in die feriato evenierit haec constitutio, vigiliam mortuorum faciant post nocturnale obsequium. Et ut hoc decretum perpetuum vigorem obtineat, volumus et petimus, et præcipimus tam in hoc loco quam in cunctis locis, ad istum locum pertinentibus, ut servetur: et si aliquis ista nostra fidei inventione sumpserit exemplum, particeps omnium bonorum efficiatur votorum (39).

CAPUT XXXIX.

KALENDÆ NOVEMBRII.

Istos Novembrii mores servate Kalendis.

Kalendæ Novembrii si die Dominica venerint, festivitas Omnium Sanctorum celebratur. Reliquis autem hebdomadis privatis diebus triginta psalmi ante nocturnos dicantur: lectiones longæ ex Ezechielis propheta legantur: in primis responsoria, *Vidi Dominum sedentem*, deinde Daniel. (40) Ad finem lectionis, *Tu autem Domine dicant*. Duodecim prophetæ cum leguntur, *Hæc dicit Dominus dicant*, et si ipsa propheta in lectione finierit, in qualicunque ipsorum libro, lector in, *Tu autem Domine, expletat*. Officium mortuorum simul cum matutinis agant. Deinde cum antiphona veniant in alium chorum, ibi matutinas de omnibus sanctis dicant et psalmos, *Deus auribus nostris*; et si defunctum habuerint, *Verba mea*. Postea in dormitorium infantes ambulent cum custodia. Inde reverentes, sicuti regula præcipit, cantum, quemadmodum est necessarium, in capitulo sedentes discant. Fratres in choro sedeant psalmodiis et orationibus intenti. Si cui secretius orare libererit, foris chorum orationem faciat, et statim reveniens in choro sedeat. Si vero dies Kalendarus secunda et tertia vel quarta feria venerit, incipient responsorium de prophetis anteriore die Dominica, similiter et lectiones de propheta. Sed longas tres lectiones et intervalla non nisi post Kalendas incipient. Si vero quinta vel

(38) Sub S. Odilone Cluniacensium abbe.

(39) Ex hoc amplius constat propagatio facta commemorationis fidelium defunctorum, ab Odilone in-

stitute, de quo paulo inferius dicemus.

(40) *Hæc ex Hildemari traditione desumpta sunt.*

sexta feria Kalendas supervenient, aliqua privata die A duodecim candelæ ante altare. Officium octo, responsoria quatuor, alleluia sex procurent : post missam sonent omnia signa : in horis tres candelæ accendantur, et post unamquamque dicant hunc versum : *Marline, par apostolis, ad finem hymni.* Post prandium cum exierint de refectorio infantes veniant in locum suum in chorūm et illuc ut sacerdos dixerit. *Et ne nos,* infantes qui lecturi sunt in refectorio exeant, et statim sonet custos signum, et incipiunt nonam, servitoribus remanentibus, et ipsi post sumptum cibūm nonam dicant : postea non revertantur ad bibendum in refectorium, usque ad festivitatem sancte Mariæ. Ad vesperam illuminentur duodecim candelæ ante aram : antiphonas dicant de illis, qui in obsequio matutinali fuerunt.

Quarto nonas Novemboris, officium fiat diebus septem pro cunctis familiaribus nostris, sicut fieri mos est pro fratribus noviter defunctis : et una justitia detur trigesinta diebus. Debet fieri septem diebus plenum officium, et in prima die tantum pulsantur omnia signa, tam ad vigilias quam ad missam. Collectæ sicut solite sunt dicenda, ita dicantur, et ipso solummodo die duodecim pauperes reficiantur, et in refectorio quidquid remanserit eleemosynariū accipiat, et usque in trigesinta dies in horis dicantur, *Voce miā, et Deus auribus nostris :* quinque psalmos psallant pro ipsis.

CAPUT XL.

Vigilia sancti Martini.

Adornent totum monasterium sicut in vigilia omnium sanctorum. Jejunium aliud non agitur nisi quod solitum est in quotidianis diebus. Ad vesperam duodecim cerei ante aram sint, retro decem : laudes, *Ecce sacerdos magnus.* Responsorium, *Domine, si adhuc populo tuo.* Hymnus, *Rex Christe Martini.* Duo sacerdotes induiti sint cappis ad incensandum altaria, et duo conversi in albis qui deferant ad fratres. Antiphona ad Magnificat *Martinus Abrahe,* tertio ab omnibus repetatur, cum *Gloria.* Vespera peracta, unusquisque fratrum duos pedules ad lectum invenire debet præparatos a camerario. Ante nocturnos priusquam sonent, accendant coronas. Ad invitatorium vestiantur quatuor in cappis. Hymnus, *Rex Christe.* Lectiones legantur tota de ejus vita. Responsoria duo et duo decantent. Ad canticum accendantur quindecim candelæ ante aram, nove in retro : evangelium non pronuntietur. Responsorium duodecimum post *Gloria* a capite reincipiant. In matutinis laudibus. Hymnus, *Bellator arnis.* Ad missam matutinalem una collecta tantummodo dicatur. Ad majorem omnes fratres sint in cappis, et

A duodecim candelæ ante altare. Officium octo, responsoria quatuor, alleluia sex procurent : post missam sonent omnia signa : in horis tres candelæ accendantur, et post unamquamque dicant hunc versum : *Marline, par apostolis, ad finem hymni.* Post prandium cum exierint de refectorio infantes veniant in locum suum in chorūm et illuc ut sacerdos dixerit. *Et ne nos,* infantes qui lecturi sunt in refectorio exeant, et statim sonet custos signum, et incipiunt nonam, servitoribus remanentibus, et ipsi post sumptum cibūm nonam dicant : postea non revertantur ad bibendum in refectorium, usque ad festivitatem sancte Mariæ. Ad vesperam illuminentur duodecim candelæ ante aram : antiphonas dicant de illis, qui in obsequio matutinali fuerunt.

Infra Octavam ejusdem magnifici, invitatorium, *Regem confessorum.* Hymnus, *Rex Christe Martini.* Antiphonam de eādem festivitate dicant ; ita videbilet, ut ad nocturnas una sex psalmis modulenteur antiphona. Lectiones autem mediocres legantur de prophetis. Responsoria cantent de ipso beato : genua hon flectant super formas. Psalmi familiares nec canantur, sed mox ut nocturna obsequiuim explētum habuerint, officium mortuorum est agendum, deinde matutinæ ipsorum, et tunc sonent signum, et inchoent matutinam laudem, et per unamquamque diem dicant unam antiphonam per ordinem, sicut insertæ sunt in authentico ; et quinque psalmos de festivitate cantent, post suffragia sanctorum. Expletæ veniant in alterum chorūm, et dicant matutinas sanctorum, et *Deus auribus nostris.* Atque quinque psalmos pro defunctis : qua finita licetum est fratribus ad lectulos reverentur, si dies non est. Ad primam septem psalmos et Litaniam. Deinde missam pro defunctis. Post capitulum usque ad tertiam loquantur in claustrō. Ante missam litaniam dicant. In horis antiphonas, quæ fuerint de laude prōmant. Vespera sub una antiphona quæ super nocturnas habetur : et quatuor psalmi qui diuinum veniunt, ex feria dicant.

Si dominica dies infra octavas evenerit, invitatorium, antiphona, vel responsoria, sive lectiones de sancto Martino dicant tali ratione et una... antiphona similiter et cantica... si festivitas in octabūs [ūl est, infra octavam] evenerit infra, unde tres lectiones agant; quantum aliis temporibus de feria, tantum additur de octava.

Octava sancti Martini. Ad invitatorium induantur albis duo fratres, antiphona, *Adoramus Christum regem.* Lectiones octo de ejus vita, consequenti itidem tempore responsoria prōmant de suis propriis. *Hic est Martinus.* In tertio, legant homiliam ex evangelio. *Sint lumbi vestri.* Missam dicant honoriſſe sicut superius littulimus, et sequentiam melodiſſent in eadem die. Ad vesperas, antiphona, *Martinus adhuc :* et alleluia tres. Capitulum et responsorium de confessore : hymnus, et oratio de ipso beato.

CAPUT XLI.

Vigilia sancti Andreæ.

Missam matutinalem de sancto Saturnino agant : officium namque, et omnia alia sicut mos est ex uno martyre agant, adjungentes collectam mortuorum. Nona hora veniente celebrant sacram de apostolo, quemadmodum in ejus vigilia continetur in sacramentorum libris, adjungentes orationes vivorum veluti aliis diebus. Adeps nec comedatur ipso die. Post nonam procedant ad edendum et ad bene bibendum. Eleemosynarius accipiat quidquid remanserit ex fratribus. Custos ecclesie dum seniores fuerint ad reficiendum decorent presbyterium atque chorum. Ad vesperas ascenduntur quinque candelabra ante altare. Lectio, *Benedictio Domini super Responsorium*, *Mox ut vocem Domini*. Sacerdos induatur capa ad deferendum thuribulum per altaria. Antiphona, non triumphaliter. Ad invitatorium duo fratres circumdati cappis : debent lectiones legere octo, omnes presbyteri. Quartum, octavum, duodecimum responsorium duo decantent ante altare. Missam matutinalem de ipso, et omnes collectae quæ solitæ sunt promantur. Ad missam matutinalem omnes sacerdotes atque levite coornent se cappis, etiam conversi qui cantare valent. In altare majori duo pallia et album superponant. Septeni cerei ardeant ante altare, cum illis quos conversi deferunt, et retro tres. Officium sex teneant. Epistola ipsius diei congruens. Responsorium tres decantent, alleluia quatuor; offertoria duo accipiunt. Expletamissa sonentur signa omnia. In horis dicantur versiculi quæ super nocturnale obsequium fuerint, et per unamquamque horam tres candelæ ascenduntur. Ad vesperas antiphona quæ super nocturnale obsequium fuerint, assumantur, *Vidit Dominus Petrum*, et alia : psalmi de apostolis decantantur; et quinque candelæ illuminentur ante altare, retro tres. Ipso namque die reectorii tabulae cooperiantur hora decreta.

Sisanti Andreæ festivitas ante Adventum evenerit Sabbato, tota vespera de sancto Andrea dicatur, et postea de Adventu Domini promatur cum *Gloria Patri. Ecce nomen Domini.*

Per octavam ejusdem apostoli nihil ex eo agitur, sed omnia feriato. In octava sancti Andreæ ad invitatorium duo sint in albis, lectiones octo legantur ex ipso : *Tanta ae talis est Scripturaræ divinæ subtilitas* Responsoria decantent eo ordine, sicuti in festivitate ejus ex authentico decantata sunt, et missa similiter in libro Sacramentorum. Ad vesperas antiphona atque psalmi sicuti supra habentur.

Si hæc namque festivitas octave venerit in Sabato Dominique Adventu, vesperas faciant de apostolo. Capitulum vel responsorium atque hymnus de Adventu, necnon et orationem dicant ; dein recapitulent antiphonam in honorem apostolicum *Gloria*,

A

CAPUT XLII.

Qualiter agendum est in anniversaria consecrationis basilicæ.

Dedicatione namque basilicæ ante vesperas coadornata sint omnia altaria, et per unumquodque singulae candelæ coaptentur. Ad majorem vero aram quinque in anteriora, et tria posteriora, et textus Evangelii super ipsam aram. Capitulum, *Vidi civitatem sanctam*, *Responsoria*, duo ex fratribus, *Fundata est*. Hymnus, *Verba beata*. Duo sacerdotes cappis adornent se, ut altaria aromatizent, tam in hac hora quam in matutinalibus vel vespertinalibus advenientibus. Collecta, *Deus qui nos per singulos*. Ad stationem responsorium, *Domus mea. Dominus vobiscum*. Orationes ad ipsum diem pertinentes. Ante nocturnale obsequium sit per unumquodque altare singula candelæ. Canticum graduum expletum, tres [candelæ] adjungantur ante majorem ; et singula posterior [luminaria ascenduntur] ipsius. Ad Invitatorium quatuor fratres sint cappis circumdati, ipsum *domum Dei decet sanctitudo*. Hymnus, *Urbs beata*. Lectiones atque responsoria ad ipsum diem convenientia ; quartum a tribus, octavum a quatuor, duodecimum a quatuor decantetur. Ad canticum antiphona, *Hodie huie domui*. Cantici e psalmis, *Latus sum. Nisi Dominus. Lauda, Jerusalem, Dominum*. Tunc adjungentur majori altari duo luminaリア anterius, similiter et posterius, et in pertica quindecim. In laudibus responsorium breve pueri decantent ad gradus. Hymnus, *Angularis fundamen-tum*. Ad stationem responsorium, *Domum tuam decet*. Et oratio ipsius diei : tres candelæ ascenduntur ad horas. Missam matutinalem agant in oratorio sanctæ Mariæ. Ad majorem universi sacerdotes atque diaconi debent esse vestiti in cappis. Candelabra quinque ante altare, et posterius tria. Infantes quippe omnes sint tunicis adornati. Officium, *Terribilis est*. Oratio, *Deus qui nos per singulos annos*. Epistola, *Vidi civitatem sanctam*. Responsorium, *Locus iste a Deo est*. Alleluia, *Adorabo*. Evangelium, *Erat vir no-mine* : in reectorio tabulae cooperiantur. Ad vesperam antiphona, *Erit mihi Dominus*. Psalmus, *Dixit Dominus*. Antiphona, *Cum evigilasset*. Psalmus, *Latus sum*. Antiphona, *Vidit Jacob*. Psalmus, *Lauda, Jerusalem*. Hymnus, *Urbs beata*. Oratio, *Deus qui nobis per singulos annos*.

D Item quando ipsa festivitas advenerit in Septuagesima seu Sexagesima omnia faciant quemadmodum prænotatum est : et hoc quidem adjungant ad missam : diaconus atque subdiaconus induant se casulis: *Gloria in excelsis Deo*, non personetur, responsoriū : *Locus iste a Deo*. Tractatus, *Qui confidunt. Ita, missa est*, nec imponatur. Si vero infra Quadragesimam aut in novissimo adventaverit, sicut mos est facere illis festis que in albis celebrant, ita et in ista agatur.

CAPUT XLIII.

Annales ritus festis hos serva diebus.

Annalium festivitatum morem, D. Odilo abbas

cum fratribus decrevit taliter observandum, videlicet A mus et petimus, et præcipimus tam in hoc loco ut dies Natalis Domini nostri, sumorum apostolorum Petri et Pauli, Assumptionis sanctæ Mariæ, uno more celebrentur: totum monasterium ornabitur; fratres duo et duo omnia responsoria pronuntiabunt; duo thuribula ad vespertinale ac matutinale officium deferantur, et ad nocturnale unum: ante nocturnale obsequium omnia signa bis pulsentur: invitatorium a quatuor fratribus decantetur: terna quoque pocula fratibus propincentur singulis, excepta quotidiana portione vini.

Item diem apparitionis Domini *παταγάντι*. Ascensionis, nativitas sancti Joannis Baptiste, uno modo agentur. Omnia responsoria a duobus cantoribus pronuntiabuntur. invitatorium a quatuor: ad vespertinale et matutinale officium, ad canitum de Evangelio bina thuribula deportabuntur, medietas etiam ecclesie ornamenti decoretur.

Porro festivitates Omnium Sanctorum, sancti Martini, sicut festivitas apostolorum Petri et Pauli per omnia agantur, præter signa quæ solent bis pulsari ante officium nocturnale, quæ hic semel percutienda sunt, et quod semel miscetur fratribus in refectorio.

CAPUT XLIV.

Odilo nostrorum monachorum doctor et abbas.

Decretum est etiam a supradicto Patre domino Odilone una cum consensu omnium fratum Cluniacensium, ut sicut in Ecclesiis Dei, quæ per orbem terra longe lateque constructæ sunt, in die Kalendiarum Novembrium agitur festivitas Omnium Sanctorum. ita apud nos agatur festivo more Commemoratio fidelium defunctorum (41): tali modo, ut ipsa die post capitulum decanus et cellararius refectionem tribuant omnibus supervenientibus pauperibus, sicut mos est agi in cœna Domini. et quidquid ipsa die de refectorio remanserit clemosynarius accipiat. Ipsa etiam die post vespertinalem synaxis pulsatis omnibus signis canant vesperam pro defunctis: similiter et in crastino pulsatis denuo signis agatur officium pro defunctis. Missa etiam matutinalis agatur solemniter pro defunctis. Tractum cantent duo fratres; cuncti offerant privatum, et publice missas celebrent pro requie omnium animarum fidelium: et duodecim pauperes reficiantur. Et ut hoc decretum perpetuum vigorem obtineat, volu-

(41) Sigebertus auctor est Odilonem anno Christi 998 Commemorationem omnium defunctorum secunda die Novembri instituisse in suo monasterio. cuius exemplo ad cæteras ecclesias hac institutio promanavit. Odilonis hac de re constitutio in Bibliotheca Cluniacensi edita est et in tomo I saeculi vi

A mus et petimus, et præcipimus tam in hoc loco quam in cunctis locis ad istum locum pertinentibus servetur. Et si aliquis ex ista nostra fideli intentione [al., inventione] sumpserit exemplum, particeps omnium bonorum efficiatur votorum.

CAPUT XLV.

Cum labor est manuum ad talem currite ritum.

Cum ad opus manuum exituri sunt fratres, statim post primam dimissis familiaribus et septem psalmis sacerdos incipiat lectionem, qua dicta, sicut et matutinalibus, missa finita, peracto capitulo simul exeat, et dum illuc ubi fieri debet opus, venerint, prior incipiat versum, *Deus, in adjutorium meum intende*: quo respondentibus aliis, dicto tertio, dicatur *Adjutorium nostrum in nomine Domini*, et deinceps qui acturis sunt opus incipiunt. Cumque psalmos familiares cum cantico cursu dixerint (sic ut et cum se radent agere soliti sunt) legatur ibi lectio de libro qui legitur in refectorio, si talis est qui ad aedificandum vel ad aedificationem pertineat; et frater qui ad servidores illa legit hebdomada portare debet illic librum sicut in refectorium; et prior, vel cui injunxerit ipse sermonem faciat de lectione, fratribus interim quiescentibus. Iterum opus incipiant et psalmodiam quam cum armario prior innuerit (quibus solummodo loqui licitum est ibi) donec revertendi tempus occurrerit, cantent. Cum autem reversi fuerint in claustrum, dicto versu, statim loquantur. Tali modo cum post nonam opus manuum aggressuri sunt, faciant.

C Exeunt autem post nonam familiares psalmos de vespera primitus decent; similiter et de Omnibus Sanctis, et Mortuorum vesperas cum officio, et *Deus auribus*, et faciant ante et retro: postea *Adjutorium nostrum*. Tunc solummodo inclinentur. Reversique de collatione legant lectionem; sermone etiam facto, dicto versu loquantur

Sed cum in die semel exituri sunt ad opus manuum, cum reversi fuerint in claustrum, legant de collationibus, vel vita Patrum lectionem, sermone etiam facto, dicto versu colloquuntur.

Si ad pistrinum vadunt, psalmodiam de prima propterea non dimittunt. Neque revertentibus lectio legitur, sed solummodo dicto versu lotis manibus ad ecclesiasticum (42) opus aptentur.

Benedictini.

(42) Hoc de hostiis, seu panibus ad missam offerendis intelligitur: siquidem monachi ipsi in pristino singulari studio farinam, etc., ad hoc opus præparabant, ut vidimus in Constit. Hirsaug. lib. II.

Finis libri primis.

LIBER SECUNDUS.

IN QUOTIDIANIS DIEBUS PROCURANDUM SECUNDUM A

REGULAM S. BENEDICTI.

In primis metrice dictus.

Quisquis ad æternum invult descendere regnum
Debet ad astrigerum mente subire paulum,

Relligione pia vita perquirere calleb,

Scandere quo valeat aurea regna celer.

Est monachis usus Benedicti vita Patrisque

Perfectis piano et suavi tramite vita;

Aspera sed pueris necnon tironibus arta

Quos aluit gremio lactea vita diu.

Patribus a nostris in sacro carmine legis

Hæc est vita bonis, necnon et norma salutis :

Hæc bene materno natos castigat amore,

Arguit erudiens, et sine felle manens :

Librat et æquiparat et moderando minat :

Arguit, obsecrat, increpat atque libenter emendat.

Debet et ulterius nulla lavanda pati,

Et via per medium regia ducat eum.

Hortantur sacrae munia legis eum :

Scandere tunc poterit regna beata poli

Quisquis amat rutilos sanctorum carpere fructus,

Noctibus in cunctis consocietur eis,

Moribus o natus et casto corpore compitus

Vivat, et a Domino semper amatus erit

Sit tacitus, humilis, mitissimus atque benignus :

Sit patiens, sobrius, providus atque pius.

Indolis et docilis, sapiens et mente pusillus,

Compunctus, placidus et benecautus eat.

Excitat interea cordis compunctio fontem,

Qui sordes animæ illuviesque lavet

Chrismate perfuso : lacrymarum fusio fontis.

Æquiparat maculas, tergit ut ille nigras

Tergit, et ablutos paradisi rite colonus

Efcit, ut habeat iam sine fine cives

Qui jugiter laudis possint persolvere grates,

Vivere cum Domino semper, et esse suo.

CAPUT PRIMUM.

De positione seu mensuratione officinarum (13).

Ecclesia longitudinis CXL pedes. Altitudinis XL et tres, fenestrae vitreae CLX. Capitulum XL et quinque pedes longitudinis, latitudinis XXX et quatuor : ad orientem fenestrae quatuor ; contra septentrionem tres ; contra occidentem duodecim balcones, et per unumquemque duas columnas affixa in cis. Auditorium XXX pedes longitudinis ; camera vero nonaginta pedes longitudinis. Dormitorium longitudinis CLX pedes, latitudinis XXX et quatuor : omnes vero fenestrae vitreae quae in eo sunt XC et septem, et omnes

(43) Capitulum hoc in duobus mss. desideratur. De monasterio Farfensi, intelligi debet ut habetur annalium Benedict. tom. IV, ad an. 1009.

(44) Id est, porticas. Ital. *Galeria Mabili. de navi ecclesiæ interpretatur.*

Ahabent in altitudine staturam hominis quantum se potest extendere usque ad summitem digiti ; latitudinis vero pedes duos et semissem unum. Altitudinis murorum viginti et tres pedes. Latrina septuaginta pedes longitudinis, latitudinis viginti et tres ; sellæ XL et quinque in ipsa domo ordinatae sunt, et per unamquamque sellam aptata est fenestrula in muro altitudinis pedes duos, latitudinis semissem unum ; et super ipsas sellulas compositas struem lignorum, et super ipsam constructionem lignorum facta sunt fenestrae decem et septem, altitudinis tres pedes, latitudinis pedem et semissem. Calefactorium XXV pedes latitudinis, eademque mensura longitudinis. A janua ecclesiae usque ad ostium B calefactorii pedes LXXV. Refectorium longitudinis pedes XC, latitudinis XXV, altitudinem murorum XXIII. Fenestrae vitreae, quæ in eo sunt ex utraque parte octo, et omnes habent altitudinis pedes V, latitudinis tres. Coquina regularis XXX pedes longitudine, et latitudine XXV. Coquina laicorum eademe mensura. Cellariorum vero longitudo LXX, latitudo LX pedes.

Eleemosynarum quippe cella pedes latitudinis X, longitudinis LX ad similitudinem latitudinis cellariorum. Galilea (44) longitudinis LXV pedes et dues turres ipsius Galilea in fronte constitutæ ; et subter ipsas atrium est ubi laici stant, ut non impedian processione. A porta meridiana usque ad portam aquilonariam pedes CCCLXXX. Sacraria pedes longitudinis CLV cum turre quæ in capite ejus constituta est. Oratorium sanctæ Mariae longitudinis XLV pedes, latitudinis XX, murorum altitudinis XXIII pedes. Prima cellula infirmorum latitudinem XVII pedes, longitudinem XXV cum lectis octo et cellulis totidem in porticum juxta murum ipsius cellule de foris, et claustra predictæ cellula habet latitudinis pedes duodecim. Secunda cellula similiter per omnia est coaptata. Tertia eodemque modo. Similiter etiam et quarta. Quinta sit minor ubi convenienter infirmi ad lavandum pedes die sabbatorum : vel illi fratres, qui exuti (45) sunt ad mutandum. Sexta cellula preparata sit ubi famuli servientes illis lavent scutellas, et omnia utensilia. Juxta Galileam constructum debet esse palatum longitudinis CLV pedes, latitudinis XX ad recipiendum omnes supervenientes homines qui cum equitibus adventaverint monasterio. Ex una parte ipsius domus sunt præparata LX lecta et totidem pulvilli ex pallio, ubi requiescant viri tantum, cum latrinis XL. Ex alia namque parte

(45) Ita legendum, non exusti, ut alias codex habet. Vide annalium Benedict. tom. II, pag. 570, ubi habebas delineationem antiquæ fabricæ monasterii Sancti Galli.

ordinati sunt lectuli xxx ubi comitissae vel aliae honeste mulieres paudent cum latrinis xxx ubi sole ipsae suas indigerias procurent. In medio autem ipsius palatii affixa sint mensae sicuti refectorii tabule ubi edant tam viri quam mulieres.

In festivitatibus magnis sit ipsa domus adornata cum cortinis et palliis et banicalibus [banicalibus] in sedilibus ipsorum. In fratre ipsius sit alia domus longitudinis pedes xlvi, latitudinis xxx. Nam ipsius longitududo pertingat usque ad sacristiam, et ibi sedent omnes sartores atque sutores ad suendum quod camerarius eis praecipit. Et ut preparatam habeant ibi tabulam longitudinis xxx pedes, et alia tabula affixa sit cum ea. quarum latitudo ambarum tabularum habeat septem pedes. Nam inter istam mansionem et sacristiam atque ecclesiam, nec non et Galilaeam sit cimiterium ubi laici sepeliantur. A porta meridiana usque ad portam septentrionalem contra occidentem sit constructa domus longitudinis ccclxxx pedes, latitudinis xxv, et ibi construantur stabule equorum per mansuiculas partitas, et desuper sit solarium ubi famuli edant atque dormiant, et mensas habeant ibi ordinatas longitudinis lxxx pedes, latitudinis vero iv. Et quotquot ex adventantibus non possunt reficere ad illam mansionem, quam superius diximus, reficiant ad istam. Et in capite ipsius mansionis sit locus aptitus ubi convenient omnes illi homines qui absque equitibus deveniunt, et charitatem ex cibo et potu in quantum convenientia fuerit ibi recipient ab eleemosynario fratre. Extra reffectorium namque fratrum lx pedum in capite latrine sint crypte [f. cripte] duodecim, et totidem dolii preparati, ubi temporibus constitutis balnea fratribus preparantur; et post istam positionem construantur cella novitiorum, et sit angulata in quadruplicem, videlicet prima ut medientur, in secunda reficiant, in tertia dormiant, in quarta latrina ex latere. Juxta istam sit disposita alia cella, ubi aurifices vel inclusores seu vitrei magistri convenient ad faciendam ipsam artem. Inter cryptas et cellas novitiorum atque aurificum habeat domum longitudinis cxxv pedes, latitudinis vero xxv et ejus longitudine perveniat usque ad pistrinum. Ipsum namque in longitudine cum turre que in capite ejus constructa est lxx pedes, latitudinis xx.

CAPUT II.

Quonodo agendum sit de novitiis.

Mox ut ipsi exierint de cella novitiorum, vel antea in claustris fuerint, ad capitulum non sunt introducendi, nisi quando abbas jusserit. Mox ut ipse in capitulo finierit sermonem, veniant, et inquirant uniuscujusque voluntatem. Sed tamen ante habeant ipsi omnia sua factiora patetfacta. Tunc capellis de tunicis ablatis, in ecclesia tamdiu sedeant quoad usque ad consecrationem venerint. Verbi gratia: si fratres reficiunt sexta hora, illico ut dicta fuerit tertia, faciat. Si vero nona, mox ut dictae fuerint tertiae veniant novitii ante altare et stent per or-

A dinem quemadmodum venerunt, et legat unusquisque suam professionem. Si non scit, alias subrogetur qui pro se faciat. Ipse tamen novitius signum faciat, et super altare imponat. Deinde non habeat licentiam auferendi; ex tunc dicant hunc versum, *Suscipe me, Domine, per vices, et semper genua flectant; adjungentes Gloria Patri, volventes tertia vice se supra sua genua in gyrum, et tunc prosternant se omnes per ordine. Tunc abbas habeat stolam et stet ex latere dextro altaris, et dicat, Kyrie eleison, etc. Pater noster. Et ne nos. Et psalmum, Misere mei, Deus. Qui dicendus est ab omnibus usque ad finem. Dein capitula et orationes sicut in codice habentur. Et statim ut fuerint finitae, tunc surgant ipsi novitii, et abbas benedic cunctas et aspergat aquam benedictam super ipsas. Ex hinc veniat ad ipsos et incipiatur dicere hunc versum, *Exuat le veterem hominem Dominus. Tunc induentur eccluilla et dicat, Induat le Dominus. Et osculetur eos abbas, et omnes per ordinem fratres, et maneant velati usque ad tertium diem. Ad offrendam omnes velati procedant, pacem accipient, et eant ad communicandum. In ultimo loco stent in choro atque reffectorio. Ad capitulum mox ut dictum fuerit aliiquid ex nostro usu Rememorarini, tunc apprehendat illos frater qui sollicitudinem gerat super eos, et extra capitulum ducat, atque in ecclesia collocet. Hoc faciat usque in tertium diem, in quo abbas agat missam, et post pacem velamentum cum adjutoribus auferat et communionem tribuat.**

B *C* Deinde in capitulo velut locis omnibus socientur fratribus. Nam et ipsi novitii primo anno non loquantur cumullo homine sine sua custodia, nec cum ipsis fratribus, qui claustrenses sunt, nisi cui jussum fuerit: nam et ipse, custos sedeat inter ipsum et eum qui cum illo loqui cupit. In capitulo non præsumat loqui nisi de aliqua causa interrogatus fuerit usque annum transactum seu quinquennium.

CAPUT III.

Ad ordinandum abbatem.

Primum eligitur ab omni congregacione in praesentia episcopi ejusdem dioecesis et senioris, ad quem abbatia pertinet, absque ullo munere vel persona [personæ acceptione]: quia *maledictus qui dat, maledictus qui accipit*. Tunc percepta ab eo donatione et robora ab omnibus electione, incipit episcopus antiphonam *Confirma hoc Deus, quod, etc.* Quem subsequitur omnis chorus psallentium canendo excelse psalmum, *Exsurget Deus. Sieque cum tanto triumpho tenens episcopum eum qui ordinandus est, manu, dederat eum in secretarium; remanentibus aliis in choro atque psallentibus. Cum vero Exsurget Deus fuerit cantatum, dicatur oratio. Oremus, Actiones nostras. Tum vestiant se episcopus et electus, veniant uteque ante altare, et legitur iterum electio in ambone, ut audiatur, et roboretur a monachis, et a clero, et ab universis utriusque sexus. Tunc stratis ante altare, tapetibus*

prosternant se simul pontifex et qui ab eo benedictus est abbas, incipiuntque qui in choro stant septem penitentiales psalmos, subjungentes litaniam non prolixam, sed sub brevitate. Quibus cursis dum novissimum *Kyrie eleison* dixerint, et orationem Dominicam impleverint, erigat se solus pontifex, prostrato eo qui benedicendum est, ita dicat, *Et ne nos inducas in tentationem. Cap. Sacrum fac servum tuum. Mitte ei. Hic accipiet benedictionem. Domine, exaudi. Dominus vobis est. Inde subsequatur benedictio. Concede quossumus omnipotens Deus, ut famulum. Cunelorum institutor Deus. Omnipotens semperne Deus affluentem spiritum. Suscipiat te largiente hodie, Domine. Deus cui omnis potestas el dignitas. Omnium Deus fons bonorum justorumque. Quia solemnitate exulta incipiat episcopus aut unus ex abbatibus qui adfuerint excelsa voce, Te Deum Laudamus. Statuentes eum in statione vel loco, qui abbatii in choro deputatus est. Cum vero ad secundum versum ventum fuerit, ubi dicitur: Te xternum Patrem omnis terra veneratur, incipiant cum osculari cuncti fratres congregationis per ordinem, reverenter petentes ei veniam. Isto quippe ordine revestire se debent episcopus et abbas in hac ordinatione albis, stolis et cappis, teneatque episcopus, baculum suum in manu, et idem baculus quem abbatii debet dare sit iuxta abbatem in tapete, dum prostratus jacet ad consecrandum. Consecratus autem accipiat eum de manu episcopi haec verba dicentis: Accipe baculum pastoralis officii, ut sis in corrigitis vitiis sacerdios; et cum iratus fueris, misericordia memor crisi.*

CAPUT IV.

De vestimentorum mensura.

Vestimenta fratrum mittit sanctus Benedictus, in prudencia abbatis, ut sint mensurata. Qualis autem sit illa mensura secundum Patrum definitionem quantum possumus indagamus. Cuculla, qua nostro singulariter convenit ordini, quod vestimentum antiquitus vocabatur colobium, id est tunica sine manicis: tantum debet habere latitudinis, ut ambobus convenienter aptetur cubitis; longitudinis vero tantum antea, quod ad callum pedis usque pertingat; et sit apta corpori, ut sit ex omni parte rotunda. Capellum ipsius, praeter limbum integrum, virilis pedis ex omni parte quadratam debet contineare mensuram: apertura superior habeat cubitum usque ad pollicis summum, inferior cubitum integrum, et trium digitorum; in ante apparet latitudo cucullae cum capitulo. Similiter autem subtus circa pedes tunica debet esse rotunda qualitate mensurata (46), sagittas vero vel gerones (47) tantum habeat, ut iter gradientes vel superfluitate, vel paritate non impedit; cuius manicae debent ex utraque parte ad secundos digitorum nodos usque per-

(46) Sagitta in vestibus dicitur pars ea, qua contrahitur in sinus, quod sagitta speciem effingant. Udalricus lib. II. Consuet. Clunia, cap. II.

(47) Gerones, idem, quod sagitta apud eundem Udalricum, videtur autem haec vox a Theodisco

A tingere. Staminia (48) talem debet mensuram habere ut possit callum pedis cincta pertingere. Similiter autem sicut cucullae subtus apertura cuncto terminetur.

Capitum habeat pedem integrum, similiter et manica parte latiori; contra manum vero, quo manare solet, angustior, e radice pollicis usque terminum indicis extendatur. Corrigia quæ cingitur staminia postquam fuerit bene extenta, latitudinem in se pollicis habeat. Cultellum inter ferrum et manubrium trium adiecta latitudine digitorum habeat pedem dimidium. Femoralia quæ sanctus Benedictus concessit iter agentibus (quia nunc temporis incertum est qui, vel quali tempore forismittantur, omnibus conceduntur) taliter mensurantur, ut in longitudine corporis possint convenienter aptari, latitudine vero pars utraque sicut esse solet dupla, cubitum, usque ad pollicem habeat jam consuta, at vero caliga pedem integrum superius habeant jam consuta, quæ fiant etiam longæ, ut secundum statutum, hominis (quod in omnibus procurandum est vestimentis) cruribus convenienter aptentur, quæ de summo usque ad pedem taliter constringantur, ut cum superius ad pedem habent integrum, inferius dimidium. Cesta (49) calige cum fuerit assuta debet esse tam longa quo possit intra pugnum fieri constricta. Calcis altitudine, praeter limbum qui assutur, habeat pedem dimidium: anteriori vero parte latitudine digitorum nodos. Pedules, similiter mensurati sint, ut possint pedibus sufficienter aptari.

CAPUT V.

De priore monasterii.

Cum prior fuerit electus ab omnibus fratribus post capitulum surgant omnes eantque in ecclesiam. Dein ille qui exiturus est ab ipso opere [officio prioris] dicat tertio omnibus repetentibus hunc versum ante altare *Benedictus est Dominus Deus, et accepta benedictione illa, quæ dicitur, quando ab aliquo opere absolvuntur fratres, et sic recedat. Accedat tunc ille, qui intraturus est in ante, et dicat tertio omnibus auditibus hunc versum, Deus, in adjutorium meum intende, et accepta illa benedictione quæ dicitur, cum in aliquo opere ordinantur fratres, et sic ipsum officium administret. Denique per usum debet stare in ecclesia ex laeo choro: in capitulo austri parte, in refectorio septentrionali parte.*

CAPUT VI.

De fratribus in via directis qualiter agatur.

Si peregre [profecturus est] frater in itinere, non reversurus diebus duabus, aut tribus, accipiat benedictionem. Si necessitas fuerit, ut in crastino revertatur, et iterum necesse sit pergere, non accipiat benedictionem eundi, et revertendi. Item si

Geron, seu Giron, Germanice Ceren, sinus, derivata.

(48) Staminia, stamineum, lana interula, seu camisia, vulgo clamiae.

(49) Cesta, cestus, cingulum;

frater revertatur de itinere accipiat benedictionem. A cantando psalmos usque in claustrum *Beatus vir*, vel qualiter abbas incepit. Cum fuerint ante capitulum dicat prior, *Adjutorium nostrum, Benedicite*; et eat unusquisque ad officia sua. Ex hac hora sonet squillam secretarius.

CAPUT IX.

Item si post nonam reversuri.

Post nonam autem si iterum sunt reversuri, mox ut exierint et refectorio venientibus in capitulum efficiant absolutem sicut ceteris diebus. Dicto, *Benedicite*, faciant ante et retro, et illoco incipiatis prior psalmos familiares vespertinales, *Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe*, in primis; etc.

Dein vesperae omnium sanctorum, et vesperae mortuorum, et officium eorum, et *Deus auribus*. Atque B quinque psalmos pro defunctis, et sic redeant cantando psalmos, *Ad Dominum cum tribularer*. In claustro tandiu cantent pueri, qui ante procedunt ad introitum capituli quoque aduncent cuncti. Ex tunc residentibus ibi puer petat benedictionem, et legat lectionem de libro qui ad collationem legitur: et jubente priore expletat; tum faciat sermonem. Deinde surgant omnes et faciant reverentiam. Ipse prior dicat hunc versum, *Benedictus es, Domine Deus meus*. Haec faciant quando bis per-

CAPUT X.

Item quando semel pergitur ad opera.

Quando semel eunt ad opera per dies omnia agant C sicut in mane, nisi tantum quod de lectione legitur in claustro, et versus dicatur, *Benedictus es, Psalmi familiares dicantur in matutinis laudibus. Matutinæ Omnium Sanctorum, vel mortuorum, non dicantur nisi in ecclesia.*

CAPUT XI.

Item quando itur ad pristinum.

Quando vadunt ad pristinum psalmos de prima non dimittant, sed post capitulum abluant manus suas et inchoent quinque psalmos pro defunctis, et illos de horis canonici, videlicet, *Deus in nomine tuo*. Revertentes non legant lectionem, nisi tantum versus dicatur, *Benedictus es, Domine Deus*, et ante capitulum stent infantes cum magistris, majores in claustro, quod est iuxta ecclesiam.

CAPUT XII.

De priore monasterii vel decanis, seu his qui ordinem tenuerint illis absentibus, vel conversis qualiter absconsam deferant temporibus suis.

Prior vel decanus claustrensis post completorium accipiens absconsam circuneat claustrum sic per ordinem. Primum calefactorium; postmodum refectorium; dein coquinam: videat si bene circa ipsa omnia facta sunt. Inde vero in cellario, si omnia congrua sunt: ac deinceps a parte eleemosynarie videat omnes januas si firmatae fuerint bene. Postmodum veniens in domum infirmorum videat si omnia recte aguntur. Si aliquid in claustro negligenter invenerit, in crastinum servet et ad capitulum def-

CAPUT VII.

Item de ipsis fratribus constitutis in itineribus qualiter horas reddant.

Fratres in itinere directi cum viderint horæ tempus, si aptus locus est ibi, ubi directi stant vel perambulant, flectant genua descendentes de equis. Si faciant de [in] cœnobiosis genua super formas, et ipsi faciant ubi degunt. Peracta, signum sanctæ crucis imprimant in frontibus suis, et non gyrent, sed tantum petant veniam, et incipiunt horam ascendentibus in equos, pergentes et horam decantantes. Vantos (50) tollant de manibus suis usque dum finiant divinum officium. Si aliqua necessitas evenerit, ut aliquid loquatur in psalmorum ordine de ipsa hora, iterum a capite reinchoento. Redeuntes wantos ad suos lectulos singuli possunt habere. In basilica in cryptis quando reversi sunt ordinem faciant prostrati, etiam si duodecim lectiones sint.

CAPUT VIII.

De opera manuum.

Quando fratres ituri sunt ad opera manuum, mox ut prima finita fuerit inchoent litaniam. Post capitulum autem illoco ut surrexerint, et tabula insonuerit, statim incipiunt; in primis psalmi familiaris e prima, et eant cantantes pariter omnes, ut nullus sit excusatus, etiam cellararius, usque ad locum operis. Cum ibi fuerint, stent pueri ordinati in ante, et inclinent ante et retro. Tunc incipiatur prior, *Deus, in adjutorium meum intende*. Tertio dicendo et *Gloria Patri*. Deinde *Kyrie eleison*. *Pater noster*. Et *Et nos*. *Adjutorium nostrum*. Et tunc incipiunt opera, et psalmos ubi eos dimiserant, reincipiant cum septem psalmis specialibus, et quinque pro defunctis. Postea cursum canonicum cum psalmis familiaribus de horis. Frater hebdomadarius de missa dicat collectas. Si duabus vicibus pergunt, ibi legatur lectio de libro qui ad prandium legitur, si talis est, ut aedificet audientes. Frater qui legit ad servitorem debet librum portare, et exponat prior, vel cui ipse jusserrit omnibus sub silentio sedentibus. Denuo si visum fuerit prior ut amplius aliquid operentur, faciant. Dmisso opere in redeundo eant

(50) *Wantos, quantos*, Ital. *quanti*, chirothecæ.

rat. De nocte post trinas orationes eat frater qui A genua flectunt, ante altare venientes ad gradus se provisor est de infirmis, et videat ne aliquis ex ipsis gravatus somno remaneat in lecto suo. Decanus præfatus vel alius frater cui injuncta est cura, quam supra nominavimus, cat in dormitorium, ne aliquis ex fratribus remanserit in lectulis per negligentiam, vel sopore detentus, et extingueat duas lucernas; tertiam quæ est in dormitorium et necessarium, dimittat, et jugiter usque mane ardeat. Revertatur in ecclesiam et circumeat cryptas et membra singula, et videat si aliquis jacet vel sedet præter infirmos aut flerthomaticos [phlebotomos]. Si aliquem talem invenierit dormientem, excite eum: si cum gratiarum actione non recipit, in capitulo querelabitur. Eademque faciat in secundo nocturno et laudibus. Illis temporibus quibus intervallum fit, dormitorium et claustrum, et omnia (sicut supra taxavimus) circumeat. In duodecim lectionibus conversus deferat laternam per tertiam lectionem inspiciendo omnes. In quotidiani diebus per unam quamque lectionem debet circumspicere universos. Ille qui non se voluerit inclinare contra eum, ante ipsum illam ponat, eademque faciat si aliquis inventus fuerit dormitans; mox ille ut suscitatus fuerit accipiat et eat, et inclinet se in medium chori contra altare veniensque ad chorum D. abbatis et denuo se humiliet ad ipsum, et circumeat omnes. et revertatur ex alia parte eadem intuendo. Postmodum circumeat illos qui deforis sunt; exquæsitus [perscrutatus singula] ponet eam in loco constituto. Si ad juvenem fratrem posita fuerit, ille tantummodo chorum circumeat, et ad gradus illam restituat. Ad infantes nequaquam.

CAPUT XIII.

De iis qui tarde occurrunt in oratorium.

Si frater post *Gloriam* primi psalmi venerit, eat ante altare ad gradus et ibi genua sua flectat, et statim surgit, et perstet usque dum absolverit eum prior. Absolutus gyret ante et retro, veniatque in chorum in locum suum, iterumque veniam petat, et eo surgente omnes fratres inclinent. Si foris pro aliqua infirmitatula steterit, et non occurrit ad *Gloria* primi psalmi, intret in chorum, ut supra dictum est: absolutus autem exeat foras et petat veniam super genua, et faciat secundum quod infirmitas ei permittit. Item frater si venerit ad horam post *Gloria* primi psalmi vel qualicunque [supertempore] supervenerit postea, usque ad *Kyrie eleison*, sic debet intrare intus ne totum perdat, et eat in loco constituto donec absolvatur. Quod si persistenter ad totam horam, si fratres flectunt genua super formas, ipse faciat super gradus. Expleta hora discedat absque jussu.

CAPUT XIV.

Culpa levii tali stringatur in ordine facti.

Fratres qui pro levi culpa secundum regulam separantur a mensa, sic in oratorio satisfaciant. Cum post psalmiadum ad preces alii se inclinant, vel

A genua flectunt, ante altare venientes ad gradus se prosternant, donec preces et oratio finiantur. Tunc surgentes, inclinantes ante et retro, sic omnibus horis faciant. Si vero festivitas antequam absolvantur evenerit, a vespera usque ad aliam vesperam omni communione fratribus socientur: missas etiam qui sacerdotes fuerint, et omne quod ad servitium divinum pertinet, celebrare possunt. Nullus prior fratri tale debet judicium imponere quandiu dominus abbas fuerit in monasterio, sed et si supervenerit, interim poterit eos per se priusquam ad dominum abbatem cognitio causæ superveniat, prior absolvere. Quod si non fecerit et unam coram ipso veniam petierit, postea non poterit eos prior absolvere. Infantem etiam qui steterit ante ipsum [abatem], non B debet magister vel aliquis, quandiu intus ipse fuerit, mittere in judicium jejunii.

Quotiescumque pueros magister in judicium miserit, prior potest eos absolvere sine licentia magistri: nullus debet alius quidquam nec signum, nec ullam rem praecipere; sed tamen ille qui tenet ordinem, si ei visum fuerit ut absolvantur, signum magistro faciat, ut absolvantur. Si dominus abbas mittit fratrem in judicium, si pergit alicubi obliviscens eum absolvere, prior non valet absolvere eum. (51) Et quem prior miserit in judicium decanus non potest absolvere eum, nisi per suam licentiam. Frater juvenis si missus fuerit in levi culpa qui cum custodia pergit ubique, quando fratres comedunt, ipse sit in coquina. Majores autem fratres stent in ecclesia, vel in oratorio Sanctæ Mariæ. Frater missus in leviori culpa aliquot diebus, si in ipsis infra evenerint duodecim lectiones, in vigilia, ut sonuerit scilla ad vesperas, erit absolutus. Post vesperas, si tempus fuerit conæ et fratres ierint, eat et ipse cum eis, edat et bibat quidquid eis apponitur, etiamsi ei vetitus est potus vel aliquis cibus. In die festivitatis celebet missam et agat omnia sicut ali. Si est coquinarius ipsum faciat. Missam adjuvet cantare, sed pacem non recipiet. Si est missus ad candelabrum ferendum, ipsum portet. Si fuerit missus ad responsorium, non imponat ipse, sed alium subroget qui ipsum officium implet. Transacta festivitate revertatur in suam pœnitentiam.

CAPUT XV.

D Ast gravis hunc morem monachorum exigil omnem.

Quando gravem frater aliquis committit culpam, ad præsentiam domini abbatis non debet venire, donec vocatus ad eum fuerit. Si autem ipse fratre nesciente supervenerit, ante ipsum petat veniam donec eum a se ejecerit. Et sic exspectet quandiu ad pœnitentiam eum dominus abbas mittat. Tunc discalciatus et nudus in conventum veniat, acceptoque judicio illuc, ubi consuetudo fuerit, veniat, videlicet in auditorium, et calciet se atque vestiat, et revertatur in capitulum, ante dominum abbatem veniam petat: ipso jubente ingrediatur in pœnitentiam, et statim ut ex capitulo exierit operiet

(51) Quæ sequuntur inter uncos posita ex ms. codice Farfensi desumpta sunt.

caput suum, et sicut Regula (cap. 25 et seqq.)¹⁾ A precipit sine jussione domini abbatis nullus ad eum frater jungatur. Quandiu in pénitentia est, non veniat in capitulum, nisi duas vices; ingrediens et egrediens. Quandounque pulsatur signum ad horam, postquam omnes in ecclesiam venerint fratres, cooperio capite veniat ad ostium ecclesiae, et tandem stet erectus, et capite cooperitus, donec dicto ad preces in choro *Kyrie eleison* inclinent fratres. Tunc caput discooperiat, et contra ostium, vel omnium vestigia fratrum prostratus jaceat, donec omnis conventus fratrum exeat. Tunc iterum cooperio capite ad solitarium locum veniat, sieque tandem faciat, donec ad reconciliationem in conventum vocatus fuerit Egressurus de ipsa pénitentia, iterum nudus et discalciatus veniat in capitulum, ut prius venit: et accepto judicio surgens vestiat ecuallam et tunicam suam et prosternat se abbatis pedibus. Nam ipso præcipiente exeat foras in auditorium, calcet se et vestiat, et revertatur in capitulum, veniam petat ante abbatem, et jubente ipso eat sedere novissimus. Ex tunc per omnia sicut in Regula scriptum est (*ibid.*) faciat.]

CAPUT XVI.

De diversis definitionibus vel qualitatibus, quæ agi operet in canobis degentibus.

Fratres si in æstate post nonam, vel post scillam Vespertinalem voluerint bibere absynthium cum melle mixtum, dicto *Pater noster*, sonet cymbalum prior, et cant, et omnia cantur sicuti mœs est ad charitatem (52) de collatione, præter lectionem. Quandounque hæc talis fit charitas ipsa nocte amplius non est facienda alia: nunquam in uno die duabus vicibus pulsabitur cymbalum ad charitatem.

Si aliquid apponitur ad mensam de novis frugibus ad benedicendum, primum recitetur de lectione unus versus, deinde dicatur benedictio.

Si frater generalem scripturam facit per licentiam domini abbatis, ipso jubente potest dimittere psalmos familiare, etiam missam matutinalem et principalem. Hæc tria non sunt illi dimittenda, litanie, offerenda et vigilia mortuorum.

Fasciolatus (53) non intrabit ullo modo frater in claustrum. Pueri qui non valent portare charitatem, id est falias [phialas], ad mensam, non tergant manus suas ad zallam (54) in die sabbatorum in capitulo.

Potest puer radere suum magistrum si valet. Puerum qui ante abbatem comedit non mittat magister in judicium, si ipse adest.

Pueri habeant in schola libros, rasoria cum scutellis et ollas ad capita illorum lavanda. Quid plura?

(52) *Charitatem* appellarunt haustum vini præter solitum monachis concessum, de quo plura in Constit. Hirsaug. et Discipl. Luxoviensi.

(53) *Fasciolatus*: id de fasciolis cruralibus intelligendum, ne scilicet frater dum monasterium ingreditur pedes fasciis cinctos habeat. Idem cautum est in Consuet. Cluniac., cap. 62. Ut *ablatis calcariibus*

Insuper etiam omnia quæ illis sunt necessaria ipsi per se habeant ibi: quando tempus fuerit loquendi, possunt ibi loqui; extra scholam nusquam loquantur.

Diebus quibus fratres loquuntur in claustro exacta sexta nusquam loquantur usque dum pueri exeat, et dicat unus ex eis qui junior est *Benedicite* alta voce. Qui sederint in capitulo tempore locutionis non loquantur quidquam intus.

Nullus frater aliis lavet capita invicem, sed unusquisque suum lavet. Pueri similiter faciant in schola sua. Feria quarta et sabbato possunt se tondere in schola. Ad mixtum in suo loco ad tabulam ante et retro inclinent; eadem faciant post mixtum.

B Si fratres quarta vel sexta feria se radent, propter hoc processionem solitam non dimittunt; nec si ad corpus recipiendum vel sepeliendum exuent.

Si sepelitur aliquis mortuus de foris, ubi procedunt fratres, pro illa processione non remaneat illa de jejunio.

In XII lectionibus, sacerdos qui fert thuribulum per altaria, ferat illud domino abbati; si deest abbas portet priori, et si prior abest reddat illud converso. Et ille det primum sacerdoti, dein dextra choro et laivo. Dein juvenes fratres, qui ad formulas stant dextra, et ad ipsos infantes, et ad alios qui in sinistra, juvenes et pueros.

Privatis diebus ad missam majorem si dominus abbas adest, ipsi deferatur in primis offertorium ad offerendam. Si non est, priori. Si prior deest, det decano claustrensi.

In diebus festis puer ferat textum omnibus fratribus per chorū, cumque deportatum sit, præparatus unus conversus indutus alba suscipiat, et ferat omnibus stantibus de foris fratribus.

Frater exiens de domo infirmiorum post satisfactionem factam in capitulo, potest ipso die canere missam, si velit; quia quandiu fuerat in cellula infirmorum, ibi non permittimus canere missam.

Novitii, dum fratres fuerint in capitulo, ipsi sint in coquina. A Pentecoste usque ad adventum, si duodecim lectiones evenierint in sabbato, et in crastine sit mutanda historia, in sabbato dicatur tota vespera de sancto.

Frater cantans suum responsorium, finito versu inclinet se cæteris. Fratres qui longe sunt ordinati ante et retro faciant. Pueri vero in sedilibus suis debent inclinare se per unumquemque. Quando vero ipsi dicturi sunt responsorium semper gyrent versu dicto: a lectione autem eundo et redeundo semper inclinent se infantes, etiam omnes fratres, maxime illi. qui super formas sederint. Ad dominum abbatem et fasciolis ad monasterii introitum petat veniam, quod fasciole genus Höftenus cum pedilibus confundit, ut advertit V. C. du Cange, Gloss. med. et inf. Lat.

(54) *Zalla* forte a veteri Theodico zwalla, Germanice zwelen, manutergium.

omnes surgant de subselliis suis pergendo et rever- A petant veniam. In duodecim lectionibus si quis vult cantare post capitulum missam, non querat licentiam. Diebus Dominicis sanctus Benedictus jubet (*Reg. cap. 48*) ut omnes legant, quod non esset praetereundum: sed cum desiderio faciendum: attamen propter opus Dei si quis habet responsorium vel alleluia ad missam, ante primam canat sic leniter, ut ceteri non impediatur; alii vero horis legant In maximis festis eadem faciant; si tamen jusserit ei armarius, si tam insciolus est.

Quando abbas legit Evangelium ad matutinas laudes, armarius pro consuetudine debet ire, et preparare ei Evangelium, et orationem, et signa mittere. Dum *Te Deum* inchoaverit; si hebdomadarius ipsum legerit, pro consuetudine non ibit. Sed die praeterito [antecedenti] auscultet ipse frater cum armario quidquid ei opus fuerit.

Si duo fratres induuntur ad thuribula ferenda per altaria, is qui est hebdomadarius eat in antea.

Fratres exentes de coquina alia hebdomada lavent fontem, ubi fratres nitidant manus suas atque facies. Et quando fratres se tundunt atque radunt, ipsi calefacient aquam et deferant.

Pueri quando arnarius auscultat lectiones vel responsoria sua, stent semper erecti ante eum omnes, usque dum finiant, a minimo usque ad maximum.

[(55) Euntibus fratribus ad stationes per altaria dicant orationem plane et non in alto. nisi forte occurrerit festivitas alicujus sancti unde sit ibi altare; procedentes illuc dicant versus de sancto et *Dominus vobiscum. Oremus, alte in tone.*]]

Frater qui lecturus est ad mensam dicentibus fratribus versum ante cibum et orantibus, ipse stet in loco suo, vel superiori erectus.

Fratres qui in domo infirmorum sunt, quotiescumque se radunt fratres, ipsi faciant uno die antea, nisi exiturus cum aliis faciat. Nullus bibat in refectorio sedens in sedilium suppedaneis (56), aut puerorum truncis, sed ad mensam sedeant ubi prandient: nam nullus absque mensa comedat vel bibat, praeter illos, qui in domo infirmorum sunt, nec ante tertiam ullus debet comedere nisi signum primum insonuerit. Mantilia mutentur in refectorio per omnes quindecim dies; linteamina autem manuum omni die Dominicō apparente luce, antequam pueri surgant. Frater, qui alicubi fuerit, vieniens in capitulum usque dum puer legerit martyrologium cum sanctis non intret, dum infans dixerit: *Et aliorum plurimorum sanctorum*: tunc eat. Ad lectionem

Evangelij vel quando brevis legitur, poterit introire. Si quis calidum potum vult usitare ad charitatem collationis, poterit facere in loco suo, etiam et pueri, etiam si in feria sexta se radunt similiterque. Scutelle cum ullo cibo non mittantur super mantiles, nisi quando coopertæ fuerint tabulæ. Cum aliquis nuntiat fideles orationes ex parte domini abbatis, alii descendant de suis suppedaneis, et petant veniam; ipse non descendant qui nuntiat nec petat veniam, sed supplex dicat illas: per usum vero nullus descendant de pedaneis pro ullo nuntio, nisi quando pronuntiabitur Nativitas Domini nostri Jesu Christi, et in Annuntiatione Domini super genua

A petant veniam. In duodecim lectionibus si quis vult cantare post capitulum missam, non querat licentiam. Diebus Dominicis sanctus Benedictus jubet (*Reg. cap. 48*) ut omnes legant, quod non esset praetereundum: sed cum desiderio faciendum: attamen propter opus Dei si quis habet responsorium vel alleluia ad missam, ante primam canat sic leniter, ut ceteri non impediatur; alii vero horis legant In maximis festis eadem faciant; si tamen jusserit ei armarius, si tam insciolus est.

In die Dominicō videant fratres ut omnes sint ad processionem. Feria iv vel vi similiter faciendum, ut et abbas et omnes sint discalciati, præter illos qui propter aegritudinem non poterunt implere: at tamen per licentiam. Pueri qui non fuerint ad versum, qui ante cibum dicitur, dum venerint, eant ad loca sua, et ibi faciant ante et retro: magister veniat in ante et signum faciat, ut jubeat ei prior comedere: licentia accepta dicat versum et eat. Si puer gravatur sopore ad opus Dei, non quidem per hoc unum hora [*al. ms. pro hoc omni hora*] est vapulandus, sed cum viderit eum magister sepe somno gravari, det unum quemlibet libellum in sua brachia sustentandum, quoque de ipsa pigritia eum excitet. Si quis vult suam justitiam, scyphum, cutellum ablueret seu acuere, hora qualoquitur in claustro, hoc faciat, nam si fecerit inter sextam et prandium, vel inter nonam et cœnam, poterit querelam agere in crastinum qui viderit. (57) [Sed dicet: Quid ad me?]

C Sine lumine et incenso nullo modeferatur corpus Domini in aliquam partem. Puer qui in æstate lectionem brevem memoriter legit ad nocturnos, dicto *Tu autem Domine*, ante et retro faciat. Alius qui juxta eum est dicat resp. Juvenes fratres qui exuent de schola post depositas albas non presumant legere vel cantare, nisi ex præcepto abbatis. Frater in sua cuculla, vel in alia ueste, que super cucullam induitur, potest mature sua uestimenta, similiterque in cuculla et pellicula (58), in sola cuculla non debet facere.

Quando frater juvenis legit ad mensam, dum finierit lectionem in cellarium eat, et fit cum silentio: si de majoribus, sit in coquina, vel in promptuario si velit. Puer vero peracta lectione deinde reverentia facta ante mensam ibi permaneat ante gradum usque dum alii surgant, et pergit cum ipsis in ecclesiam: oratione finita eat cum aliis infantibus et magistro ad edendum. Hebdomadarius coquinæ potest ministrare cum pellicula sine manicis, vel cum manicis si desuper induerit bracile (59). Exeuntes pueri de capitulo si fratres loquantur in claustro, alte dicat unus ex eis, qui junior est: *Benedicite*. Similiter post nonam in æstate, eademque faciat illis

mss. non habentur.

(58) *Pellicula* idem quod *pellitia*, seu *pellica*, indumentum quod de pellibus fit.

(59) *Bracile* idem hic quod *brachiale*, ornamentum brachiorum.

(55) Haec suppleta sunt ex ms. Farfensi.

(56) Suppedaneum, *scabellum suppedaneum*. Vide Du Cange.

(57) Quæ parenthesi inclusa sunt, altera manu longe recentiori conscripta fuerunt: eaque in aliis

temporibus, quibus mixtum accipitur post tertiam **A** si loquuntur in claustro. Novissime exeant ad capitulum primi et post nonam vel collationem. In duodecim lectionibus quod populus non celebrat, possunt fratres vestimenta atque calciamenta deferre in claustrum ad meliorandum in sabbato; sed ipsa die ante vesperum sustollant. Quotidianis vero diebus eademque faciant. In ipsis festivitatibus supradictis scriptores possunt scribere, etiamsi in cappis fuerit celebrata. In maximis quippe festivitatibus et Dominicis diebus, nec ipsis est scriendum, nec fratres ponant vestimenta. Post completorium nullus legit in strato suo, nec egredi dormitorio in claustrum præsumat; similiter temporibus meridianis antequam scilla sonet: nam inter ipsam meridianam de senioribus qui voluerit legere, legat. Juniores fratres et infantes nequam hoc præsumant. In ipsis temporibus qui vult se cooperire de pellicia sua vel de cuculla, faciat; sed videat ne se cum calceis collocet. Juvenes atque infantes sicuti de nocte, ita ex toto se coaptent. Juvenes fratres non exeant de dormitorio antequam pueri surgant. Post hinc dum infantes exierint, eant et ipsi cum sua custodia; si ne custodia vero non præsumant quoquam transire, etiam in ecclesia, quando volunt accipere Eucharistiam. In claustro juxta suam custodiam sedeant unusquisque. In dormitorio vero juxta magistrum, vel antea habeant lecta. Quando septimanarius fuerit ipse juvenis frater, cum suo magistro potest exire de dormitorio ante infantes, et post trinas orationes inchoare suam obedientiam. Si vero cum aliis ex fratribus fuerit, non exeatullo modo, donec ejus custodia excitetur, et pariter cum eo surget et abluat manus atque faciem; et ternas orationes agant. Exinde redeant in coquina, et dimittat [eum magister] ibi sub custodia ex his uni, qualiter ei visum fuerit.

In præcipuis festivitatibus, si abbas deest, missa non pertinet, ut eam ullus cantet nisi hebdomadarius. Sed tamen prevideat armarius, ut non per ordinem in breven mittat, sed talem qui utiliter scit hoc divinum agere. Quando duo thuribula sunt in ipsis festis, abbas induitur ad unum, frater hebdomadarius ad aliud. Si abbas fuerit hebdomadarius, revestiarum et unus ex fratribus, cui secretarius annuerit. Quando abbas indutus fuerit ad canticum de evangelio, et hebdomadarius ex alia parte (armarius quippe debet invenire collectam et signum ponere) hebdomadarius frater qui revestitus est teneat collectaneum (60) ante abbatem, si ei permiserit; si vero non, unus ex juvenibus qui stant ad formam, teneat ei. Si abbas indutus fuerit solus, unus ex juvenibus fratribus faciat. Si duodecim lectiones faciunt fratres, feria quarta pueri non lavent capita nec calceamenta. In festivitatibus quibus monasterium totum est ornatum, vel dimidium, ad horas regulares tres candelæ ardeant ante altare. Pro missa majore omnia signa pulsentur.

(60) *Collectancus*, liber eccles. in quo collectæ, seu preces continentur.

B In maximis festivitatibus duodecim candelabrum sint ante altare majus, ad matutinas laudes, ad missam et vesperam, alii horis ut supra. Quando unum quodque resp. a duobus fratribus cantatur ad matutinos, una sola collecta ad missam matutinalem dicatur, et in ipsis diebus non cantatur. *Ad Dominum, eum tribularer*, pro defunctis ad horas. Si magister pueros mittit in judicium, non debet ad alium pertinere, nisi ad illum qui ordinem tenet: si bonum videtur ut absolvatur, signum magistro faciat, ut absolvatur. Sacerdos non petat veniam ad confessionem levite. Abbas sive sacerdotes semper satisfactionem inter se faciant quando hoc agunt. Omni namque tempore quando fit intervallum, ad lectiones vacandum. Tandiu debet teneri signum ad primam, quoque convenient omnes, ut septem psalmos decantare possint inclinati, et facto signo ab abbe dimittantur, et hora inchoetur. Ad tertiam, sive sextam vel nonam tandem teneat secretarius secundum signum, quoque abbas veniat in choro. Et si abbas deest, non est necesse exspectare. Sexta hora teneatur secundum signum usque dum dicatur, *Deus misereatur*. Ad nonam temporibus meridianæ teneat scillam tantum quoque, *Miserere mei, Deus finiatur*. Ad vesperum ad unumquodque signum cum pulsatur tandiu protendatur, ut *Deus in adjutorium meum promatur*. Ad secretarium non pertinet de missa hospitum, sed frater ostiarius debet curam habere, et illi, qui tenet ordinem dicere, ut tali injungat, qui diligenter possit implore. Pueri namque ad missam matutinalem, quæ cantatur ad sanctam crucem non pergant ibi ad serviendum sacerdoti, sed secretarii administrent illi quidquid congruum est cum levita. Non disciplinabit magister pueros in choro si dominus abbas assuerit aut prior: nec de illo choro, in quo stat, qui ordinem tenet. Si dominus abbas non est aut prior, magister ex suo choro faciat disciplinam. Si tamen non præstat in illo choro, unde est ille, qui ordinem tenet; nisi forte ipse iusserit. Nam si negligientia converso aliquando fuerit de candelabro, potest infans portare atque tenere usque dum *Kyrie eleison* dixerit. et in crastino ejus magister quereletur. Si dominus abbas aliquem librum de alio monasterio acquisierit, et præfinito debet tempore reddere, vel alia necessitas fuerit, et dominus abbas præceperebit, vel ad monasterium mandaverit, psalmos familiares, et missam, vel meridianam frater ille propter hanc scripturam dimittat.

CAPUT XVII.

Pueri qualiter offerendi sunt.

Cum parentes suos filios Deo in monasterio dare voluerint, faciant imprimis de rebus, si quas habent, per omnia sicut Regula dicit (cap. 58 et seq.). Deinde cum Evangelium lectum fuerit ad missam, et offerendam, in primis abbas fecerit; tunc veniat puer ante altare vel ad gradus, et detur in manus illius offertorium cum hostia et ampulla vini, et unus

de fratribus, cui abbas jusserit legat hanc schedulam : « Ego frater Ille offero hunc puerum nomine Illius cum oblatione in manu, atque petitione, altera palla ejus manum involutam ad nomen sanctorum, quorum hic reliquias continentur, et domini abbatis presentis : trado coram testibus regulariter permansurum; ita ut ab hac die non liceat illi collum de sub jugo regulae excutere. Sed magis ejusdem regulae fideliter se cognoscet insti-tuta servare, et Domino cum ceteris gratanti animo militare. » Qua perfecta detur in pueri manus ipsa, et offerat cum oblatione, et tunc abbas accipiat custodiendam eam. Si laici ad sunt presentes, advocentur, ut videant et audiant, ut sint testes. Tunc abbas debet benedicere cucullam et vestire puerum, et illico incipiatur offerendum missæ, et infans collocetur cum aliis. Cum ætatis tempus consecrationis venerit; cucullam non exuat ei abbas, sed professionem legit cum cæteris atque benedictione data, sicut mos est mittat ei capellum in caput atque osculetur. De reliquo faciat sicut alii fratres.

CAPUT XVIII.

De cellarario hebdomadario, quomodo administret fratribus in refectorio.

In omnibus duodecim lectionibus et feria tertia et quinta et sabbato in primis ponatur a senioribus : secundum administrationem: det cellararius cum hebdomadariis, incipiatur a novissimis. Tertiam fratres coquinarii, similiterque a junioribus incipiunt. Et si cellararius aliquam pietantiam (61) fecerit postea inchoetur a tabula domini abbatis. Secunda feria, iv feria, vi feria in primis hebdomadarii ad scillam veniant, et cellararius cum sua, quam nuncupamus pietantiam, a prioribus incipiat, sine sonitu scillaæ, et fratres septimanarii suum dent a novissimis inchoantes, et postmodum signum pulsent cum licentia ad vesperum. Quando poma vel herbae imponuntur, postquam mensa fuerit benedita, et omnes fratres sederint, deportetur a cellarario cum suo socio in primis senioribus, et semper in scutellulis deportetur. Quando sunt parva poma, in canistro deferat, et unusquisque secundum quod viderit, sic accipiat. Ad infantes autem postea in scutella deferat, et det ipse unicuique prout viderit, Denique ipse cellararius debet deportare pietantiam ex pisciculis cum socio. Si poma, cum refectorio: quando olera, faciat hortulanus cum eo. Et si neuma (62) efficiat, cum fratre qui super horreum est constitutus. Et quando cellarario visum fuerit, potest quem ipse velit de fratribus evocare et facere cum eo. Item quando capitulum suum fuerit præ-nuntiatum, ipso die debet habere generaliter ex sua parte, et aliud præparare, prout melius potuerit, et charitatem facient sine sonitu squille de pigmentis; et si lectum fuerit ii, iv vel vi feria, inter duos fratres condonet scutellam de piscibus præstantius

(61) *Pietantia, pitantia, ferculum, cibus præter ordinem concessus.*

(62) *Neuma efficere cum fratre, id est, cum altero*

A quam soliti fuerant aliis diebus, et portio ponetur per cunctos fratres sine sonitu scillaæ. Alio die satisfactionem faciat in capitulo et absolutat eum dominus abbas : et si abbas non est, faciat ille, qui ordinem tenet. Post capitulum cantent quinque psalmos pro defunctis : deinde pro ipso fratre qui absolutus est psalmum *Miserere, Kyrie eleison, Pater noster. Et ne nos. Capitulum. Salvum fac servum. Mitte ei, Domine. Dominus vobiscum. Omnipotens sempiterne Deus, miserere famulo tuo.* Ipso die præstantius debent habere fratres in refectorio.

CAPUT XIX.

Quid agere debeat refectorarius vel pueridum servatores fuerint.

Si servitores sunt pueri, ipsi debent lavare cochleares et scopare : refectorarius vero panem recipere. Si pueri desunt, unus de servitoribus debet cochleas lavare, atque fragmenta e mensis resumere. Et tamen de omnibus debet providentiam habere refectorarius, ne sit negligentiæ aliqua ; quia si fuerit, super ipsum venient. In XII lectionibus servitores mox ut secundum morem squilla insonuerit, secundum pulmentum [portent] : ille [refectorarius] veniat, et ictu percutiat scillam. Infans si præsens fuerit qui cum alio venit ad legendum, accipiat phialam et potum propinet. In primis refectorio sonante squillam, si puer defuerit, faciat ipse vel cui annuerit de servitoribus. Meridianis temporibus ipse misceat aquam : ad nonam cum septimanariis, qui ex alia hebdomada fuerunt. Justitiæ domini abbatis quotidie ablat, et postquam cymbalum sonuerit, vel ipse assederit mensæ, omnia deportet. Fratrum, qui ex itinere redeunt, debet lavare ipse justitiæ ; Zallam (63) atque baciles (64) domini abbatis, vel illam, quæ deputata est propter pauperes vel peregrinos fratres, ipse habeat sub sua custodia. Panum librarum [al. libram] ipse purget ab omni fuscedine. Linteum tamen ad ipsum opus deputatum ad colum semper habeat usque dum inspiciat cunctos.

CAPUT XX.

Qualiter debet fieri quando conventuri sunt ad radendum.

Debet unus frater vel duo habere injunctum officium rassiorum acundorum, atque colligendorum ad scrinium ubi reponuntur ; et ipse debet procurare tonsoria ad illud opus deputata, et intra dormitorium reponenda : similiter novaculorum. Ea die qua radendi sunt, mox ut in capitulum convenient, et de salute animalium sermocinatum habuerint, jubente abate, vel ille qui ordinem tenerit, si abbas non adest surgant illi fratres, qui ex alia septimana coquinam fecerunt et eant præparare aquam ad locum constitutum. Surgebunt e capitulo sonetur, et veniant accipere unusquisque rasoria de manu procuratoris. Tunc eleemosynarius habeat præordinata vascula in loco ubi conventuri sunt seniores : canere.

(63) *Zulla, manutergium, ut supra notavimus.*

(64) *Bacile, Itala vox bacino, pelvis.*

cum acceperint, unusquisque deferat sibi aquam. Aeat et accipiat librum et albam, et ponat ad unum ex altaribus: nam nulli est licentia aliunde auferre, postquam acceptum habet. Denuo revertatur in sacrarium, et accipiat hostiam et calicem: tunc perfundat eum cum aqua in infusorio, atque tergit linteolo priusquam habuerit mistum vinum et aquam. Conversus, qui adjuturus est eum accipiat candelam atque accendat, et perget ad locum, ubi sacra agere debet. Tunc sacerdos exuat se tunica et flectat genua, et induat se cultum sacerdotalem. Dum stolam habuerit impositam, faciat confessionem cum fratre, et tunc agat ordinem ad aram, et signum sancte crucis exprimat in fronte sua, et Deo incipiat immolare. Nam conversus ad ipsum ad collectas et secretas sit inclinis, ad canonem genuflectat, vel stans bret. Ipse sacerdos, si ad horam sonaverit, et stolam non habuerit impositam, et etiam si albam induitam jam habeat, sic se exuat, et ad horam perget. Quando vero sonatur scilla ante tertiam, si habuerit tantum calicem paratum, sic potest agere missam sine reprehensione. Nam si ad horam intraverint fratres, ille post missam suam flectat genua dum exutus fuerit, et horas reddat; usque dum seniores steterint ad horam, ille non presumat intrare ad reportandum; tamen expleta hora, ad psalmos familiares potest transire. Conversus deferat albam et librum, sacerdos calicem et ampullam ad locum constitutum.

CAPUT XXIII.

Ad missam generalem qualiter agant sacerdos et ministri.

Dicente sacerdote, *Orate, fratres, inclinent se pueri spatio orationis Dominicæ, et illico se erigant vertentes vultus suos ad partes orientis: majores autem sint acclines usque dum dicat sacerdos, *Per omnia saecula saeculorum:* et ad extremum cum dixerit, *Per omnia saecula, etc. Oremus: Praecepitis: Pater noster:* sint omnes inclinati tam pueri quam majores, dicentes *Sed libera nos a malo.* Infantes se erigant: fratres sint inclinati usque dum denuo dixerit, *Per omnia saecula saeculorum.* In duodecim lectionibus sacerdos in introitu missæ in sacrario ponat incensum in thuribulo. *Gloria Patri,* inchoante illo, qui officium procurat, procedens ante altare primum faciatorationem; deinde faciat confessionem ipse et levita. Expleta accipiat sacerdos thuribulum et incenset aram, et levita denuo accepto, deferat per altaria et ad dominum abbatem, et conversus per omnes in choro: in primis ad illum qui officio deservit. Ad Evangelium dominus abbas debet mittere incensum in thuribulum, levita deferente ei thymiamateria. Sinon adestabbas, sacerdos mittat. Peracto, Evangelium primum osculetur ipse, levita textum, dein altare. Subdiaconus accipiat textum et deferat sacerdoti, domino abbati, et ad omnes fratres; in primis ad illum qui instat propter officium. Postofferendam conversus ferat thymiamateria cantori, et cantor portet domino abbati, si non adest, ipse faciat. Dicente sacerdote. *Per omnia sa-**

CAPUT XXI.

Convenit hæc monachis semper servare culinis.

In coquina frater qui primus venerit diluculo, quandiu solus fuerit, nihil aliud gerere poterit nisi locum illuminare. Postquam alter vel ambo venerint, psalmiodiam sicut in radendo totam dicant ex integro; præter familiares de horis regularibus, quos in ecclesia cum aliis, vel ipso tempore per se poterit unusquisque dicere. Ipsa vero psalmodia, quam in coquina vel in radendo vel alio manuum opere dicunt primitus ad quinque psalmos, id est: *Verba mea,* dicatur *Dominus vobiscum.* Post orationem, *Requiescant in pace.* Postea non nisi ad vesperas dicatur, *Dominus vobiscum,* et *Benedicamus Domino.* Deinde similiter ad vesperas dicatur, *Dominus vobiscum. Requiescant in pace.* Ad completorium vero dicatur, *Dominus vobiscum,* et benedictio. Ad psalmos familiares ultimos, *Dominus vobiscum. Benedicamus Domino. Benedicite.*

CAPUT XXII.

Qualiter agat sacerdos qui vult suam missam agere private.

Mox ut exierint ex matutinalibus officiis, si dies fuerit, annuat uni ex conversis, quali velit, et eant, lavent manus atque facies suas et pergent in ecclesiam: faciant trinas orationes, si illis temporibus convenient; vel si XII lectiones factæ fuerint, ex tunc

culta seculorum, veniat levita, posu illum subdiaco- A
nus subtus : levita et acolythus deferant patenam
opertam offertorio: stent subtus diacono. Procedens
diaconus ad discooperendum calicem, primum oscu-
letor altare, deinde brachium sacerdotis vel manus,
et humiliter recedat et inclinet. Finita oratione Do-
minica a sacerdote, tradat acolythus patenam cum
offertorio levitas osculans illi manum, et reddat of-
fertorium puer.

In diebus festis vel omnibus missarum [solemnis], quibus induitur puer tunica vel casula, ipse ferat
textum, alius puer calicem : privatis autem diebus
conversus qui portat candelabrum ad missam in illo
choro unde ipsa [missa] perstat, ex illa parte deferat,
et incensum semper debet esse ad ipsam mis-
sam. Puer qui legit epistolam, ipse portet et calicem B
si valet, et bene scit facere. Tres hostiae quotidie
mittantur : qui vult communicare, faciat ; si est de
ipso choro unde fratres offerunt ; si de alio choro
fuerit, non faciat, nisi prior jubeat. Dominicis die-
bus quinque mittantur hostiae, diebus autem alias
festis tres, praeter majora solemnia.

CAPUT XXIV.

*De Dominicis diebus vel festis seu quotidianis, quo-
t luminaria secretariis accendi in ecclesiis debeat.*

Dominicis vel omnibus festis, quibus duodecim
lectiones faciunt, omnibus temporibus, prater
quando in cappis celebrant, hoc modo faciant. In
prima vigilia accendantur, antequam signum sonet,
quinque luminaria per loca constituta, videlicet
unum ante altare majus, quod die noctuque ardeat;
alterum in choro prope abbatem ante analogium :
tertium ante altare seu extra chorum : quartum in
brachio partis aquilonaris in secretario ante altare
sancti Benedicti; quintum australi parte extra choro-
rum in introitu ecclesie. Expleto itaque cantico
graduum adaugeantur duo ante altare majus. In ter-
tio nocturno diacono, Evangelio pronuntiato, *Et re-
liqua* dicente, statim duo secretarii discooperiant
tabulam, tertiumque accendant candelabrum, et
analogium deferatur. Ad matutinas landes dicto *Be-
nedicamus Domino*, extinguantur. Ad missam tribus
duo adjungantur, que conversi deferant, et fiant
quinque. Ad vesperum tria sint ante altare. Feriatis
diebus similiter faciant per loca destinata prater
illa que junguntur in tertio nocturno. Dua cande- D
la sint accensae ante principale altare. Expleto can-
tico graduum tertia est, que ibi semper erit arsura.
Expletis duabus nocturnis extinguantur binæ can-
delæ usque dum dicitur vigilia mortuorum, et ma-
tutinum eorum. In laudibus iterum accendantur,
priusquam sonetur. Ad missam tres sint ante altare ;
ad vesperum dñe. Nam omnibus diebus sabbatorum
ad vesperas semper sint tres lampades ante altare
accensæ. Similiter cunctis diebus vigiliarum san-
ctorum sive sanctarum quibus XII lectiones effi-
ciuntur in crastino.

CAPUT XXV.

De versibus offerendarum.

Officiorius frater, mox ut dicta fuerit offerenda,
procedere ante abbatem atque annuere debet de
versuum inchoatione. Abbatem incipiente debent
omnes inclinare. Si ipse non imponit, debet annuere
aliis, quibus visum ei fuerit, et illico ut initiatum
habet, facere inclinationem cum reverentia, pueri
hinc et inde omnes inclinantes. Si abbas presens
non fuerit, faciat prior ; et si prior minime adest,
annuat decano ; quando ipse defuerit, imponat ar-
marius, et si pronominati cuncti deerunt adimplat
ipse [officiorius]. Cum jam prope ipsi versiculi
finiendi sunt, veniat conversus cum thuribulo ad
cantorem, et tunc ipse deferat abbati ; si non est,
faciat ipse. Tota Quadragesima debent quotidie om-
nes decantare, Paschalibus deinceps diebus, et illis
festis, quæ semel celebrantur in anno similiter. Do-
minicis diebus ut venerint per totam septimanam
unum tantum decantare. De festivitatibus sancto-
rum, quas celebrant, unum vel duum promere debet.

CAPUT XXVI.

*De pueris coquinariis, qualiter agant cum
magistris.*

Pueri qui coquinarii sunt, omnia faciant in co-
quina, qua fieri debent a septimanariis. Etiam in
sabbato lavent, et tergant pedes fratrum cum talibus
senioribus, qui eos custodian, non cum juveni-
bus. Tantum autem non ministrabunt ad prandium,
nec ad mensam scrivent; sed de aliis fratribus quos
magister rogaverit. Cum viderint fratres coquino-
res opus esse, ut bulliantur scutellæ propter adipem,
dent eas cellariorum fratres in feria, vel in alio die,
et faciat eas ablucere, et iterum reddant eas coqui-
nariis. Sabbato mundetur, atque scopetur coquina.
Aquam mollissimam novam dimittant intrantibus.
Aquam ad abludos pedes fratrum calefacient;
unus de exeuntibus et alius de intrantibus, eam ante
capitulum portent : intrantes deferant linteaminam ex
promptuario : a secretario pelves et manutergia de-
ferantur. Abbas solummodo ad unam ex ipsis terget.
Duo pueri non lavent simul, magister et puer lavent
sedente alio puero in sedili suo. Cum convenerint
ad lavandum linteaminam, surgat puer hebdomadari-
us de sedili suo, et eat cum alio puero foras capi-
tulum, et abluit linteaminam. His expletis, manus
sue lavent, deferant aquam ad abluidas manus
omnium fratrum. Unus ex his pueris, qui junior est,
eat in sedili suum, donec omnes abluant manus
sue, etiam pueri. Tunc surgat iterum puer de se-
dili suo, et veniat cum alio infante foras. Cum de-
posuerint utensilia, cum quibus servierant fratri-
bus in loco disposito, veniant in ante in medio ca-
pitulo ordinate, et faciant reverentiam, et eant in
sedibus suis Secretarius vero dum pueri habuerint
manus suas ablutas signum faciat pulsandi squil-
læ, et accepta licentia pergit, et lector veniat in
medio ad analogium : illo signum dimittente (ab-
bate annuente ei) accipiat benedictionem, atque

lectionem inchoet : legente duos versus vel prestan-
tins, tunc jubente abbate surgat ille cui annuit, et
sonet cymbalum. Ex hinc surgant omnes, faciant
ante et retro, et eant dum potum fuerit benedictum:
pergant hebdomadarii coquinae et ignem cooperant
et simul veniant; ibi faciant ante et retro imponen-
tes hunc versum, *Benedictus es, Domine Deus meus,*
tribus vicibus, Kyrie eleison. Pater noster. El ne nos.
Adjutorum nost., etc., et sic recedant. Si abbas non
est, eadem faciant in loco ejus, qui ordinem tenent;
quotidianis diebus cymbalo sonante faciant. Illis die-
bus, quibus non pulsatur cymbalum, dum habuerint
omnia expleta, qua ibi opus est faciendo, ita dicant,
et recedant. Die Dominico reddant vasa munda et
sana cellarario per numerum post capitulum, et in-
trantibus dentur.

CAPUT XXVII.

De confessione puerorum.

Cum ad confessionem ducuntur infantes, si dom-
nus abbas praesens est, magister eos ad illum usque
perducat; ipso surgente magister ante capituli se-
dere debet introitum. In loco vero, qui infantum
solet esse, capitulum illic et confessionem debent
agere. Prior infans prius accedat; stans confessio-
nem faciat, alter in parte meridiana sedeat super
unum medium eorum. Post confessionem iterum eos
magister accipiat. Cum vero prior vel decano clau-
stri voluerint esse confessi cum magister ad ipsum
eos perduxerit, statim ipse recedat; prior in capitul-
um illos ducat, et post confessionem ad scholam
reducat. Cum infantes aliquot de schola sunt exituri
ad capitulum infantum, dominus abbas debet venire,
et alios infantes exire faciat; ipse autem et ma-
gister cum iis, qui exitori sunt, remaneant, et con-
fessionem eorum audiat. Post confessionem magi-
ster illos et alios reducat, usque dum ad consecra-
tionem veniunt procurare debet ipse: postmodum
faciant alii, quibus jubetur.

CAPUT XXVIII.

*Qualiter agant armarius vel cantor die Sabbatorum
vel festis, aut quod exerceri oporteat ipsi.*

Die sabbatorum debent esse quatuor, qui brevem
faciant, quorum infans qui scribat capita responsori-
orum, cantor, qui indicet nomina fratrum canen-
tium : armarius quippe nomina legentium nota fa-
cit. Item cantor hebdomadarius de officio et talis
cum tali canat responsorium, talis et talis alleluia
personent: et lectorem, ad servitores. Item armarius
indicet talis habeat missam, et ille infans epistolam
et ille evangelium, atque talis ad mensam lectio-
nem legit. Cellerarius nempe ille, atque ille coqui-
nam faciant. In XII lectionibus sint tres: armarius,
cantor, infans; nam ipse armarius debet providere
illis festivitatibus, quibus in cappis celebrant, si ille
qui hebdomadarius de officio aptus non est, ut ju-
beat alii ex fratribus, ut cantent invitatorium, et
postmodum cum ipso qui officium procurent ad
missam.

Ad mensam atque collationem quamlibet librum ipse

A posuerit, talis legatur a lectore; nullus ex fratribus
presumat alium librum imponere. Nam et omnium
fratrum obseculet lectiones, responsoria, et quidquid
intus et foris cantaverint, vel legerint. Omnes vero
libros ligare atque investire, seu emendare debet
per se, vel per alios fratres eruditos, et quos libros
generales debent scribere fratres, omnia studeat
ipse radere, atque perducere, et cuicunque ex fra-
tribus jusserit, ut eum adjuvent, obedient ei: et si
aliquis ex eis renuerit, in crastino querelabitur. Antiphonas que sunt ex evangelio imponat, si abbas
non adest. De missa, officio, nec non de evangelio,
et cetera alia, quae ad ecclesiam pertinent, studeat
ipse emendare, si neglectum fuerit. Libros foras
producere vel recolligere ipse debet cum cantore
B quotidie: et multa alia debet habere sub sua cura,
qua sparsim habemus jam conscripta, quod hic non
est opus inserere.

CAPUT XXIX.

De processionibus.

Quandounque fratres processionem IV et VI feria
faciunt, mox ut dicta fuerit una ex antiphonis pro-
cessionariis, illico duo pueri dicent litaniam, tam in
ipso itinere, quam in ecclesia cum revertentur in
chorum. Nullus antequam litaniam fuerit expleta debet
exire, quamvis licentiam habeat: nisi talis necessi-
tas evenerit quam nullatenus præterire potuerit.
Nam expleta, si aliqui est valde opus aliqua causa
agere, petat licentiam D. abbatis, vel illius, qui
ordinem tenet, si abbas non est, et pergat; sed ta-
men ante faciat reverentiam, et abluit pedes suos,
et procuret quod procurandum est. Nam sine licentia
nullus nequam faciat, usque dum missa fuerit finita:
similiter in rogationibus vel aliis processionibus.

Item: Nam in illis temporibus, quando pergit
ad extra monasterium, eant dicendo responsoria et
antiphonas pro peccatis, et ex beate Virginis Mariae
[supp.] officio que velint. Jam prope ibi proximantes
incipiant responsorium ex illis reliquis sanctorum,
quorum vocabula ibi consecrata [conscripta] sunt.
Protinus ut finitum fuerit, dicat sacerdos, *oremus.*
Orationem sanctorum illorum; tunc prosternant se
omnes et faciant preces. *Pater noster*, in hoc loco
non est dicendum a sacerdote clamosa voce, nec *Et
ne nos.* Sed statim promat psalmum, pro defunctis,
qui ibi requiescent, *Lauda, anima mea, Dominum.*
Capit. *A porta inferi. Dominus vobiscum.* Oratio,
Deus cuius miseratione. Tunc duo pueri incipiunt
litaniam *Kyrie* ante altare et perveniant ad ipsos
sanctos, dicendo ibi usque ad nomen beati Joannis:
et tunc dicant tribus vicibus, deinde alios qui se-
quuntur; et faciant ante et retro et sic procedant,
quemadmodum venerunt.

CAPUT XXX.

*Desanctorum reliquiis, qualiter deferantur ad locum
ubi necesse sunt deportanda processionaliter, aut
qualiter recipiantur cum laude.*

Quando reliquia deportanda sunt alicubi, hoc
modo faciunt: annuente armario, vel loquente, si

tempus fuerit loquendi, vel illo qui ordinem tenue- A stris : deinde D. abbas, et tunc alii fratres duo ac rit, revestiantur cuncti in cappis, pueri in albis. Reliquiae sint congrue collocatae; secretarii ecclesiae pulsent signa, candelabra duo deportentur a conversis, aqua sancta, crux, incensum : phonones (65) a famulis deportentur, et unum signum cum eis mittant. Cantor incipiat responsorium, *Sancte Marettelle*, vel secundum quales reliquiae fuerint; incensetur, exanteque omnes pariter extra portas murorum, quibus circumdatum est monasterium. Tunc sint presentes alii fratres, qui suscipiant sanctorum reliquias, et famulis dicant ut deportentur ubi necesse fuerit, et fratres inchoent psalmos, *Ad Dominum eum tribularer*. Et revertantur in chorum, et exuant se et pergent, unusquisque ad officia sua. Illo tempore quando reversuri sunt procurent antea B nuntiare in coenobium, ut sint omnes fratres in cappis, infantes in albis. Prior incipiat psalmos, *Miserere mei, Deus. Deus, in nomine tuo. Deus, in adjutorium. Deus misereatur*, et eant in obviam sanctis reliquiis. Secretarii pulsent signa vel famuli, usque dum sint omnia peracta. Tunc inchoent, resp. *Iste sanctus*. Dicat sacerdos versus, *Magna est gloria ejus*. Vel secundum quales reliquiae fuerint et pertinentes collectas, et preces, deinde incensetur. Rursum inchoent aliud resp. congruum sanctis reliquiis, et ita peractis eant in monasterium, et ponant reliquiae ubi ponendae sunt; denuo incensetur : et perget unusquisque ad opus suum.

CAPUT XXXI.

Item de eodem.

Quando corpus sanctum foris portandum est, in albis debent esse vestiti et de ipso sancto cuius portantur reliquiae vel resp. vel antiph. cantent, donec revertendi signum prior faciat. In revertendo psalmos dicant. Cum vero reliquiae reportantur in cappis vestiti debent fratres occurrire, et cum exiuri sunt e choro debet prior incipere, *Miserere mei, Deus. Deus, in nomine tuo. Miserere mei, Deus, miserere mei. Deus misereatur*, etc., donec ad reliquias pervenerint : post missum incensum de ipso sancto dicatur oratio : deinde de ipso sancto cantum armarius incipiat, et sic in monasterium pergent.

CAPUT XXXII.

Ad regem deducendum.

Cum auditus fuerit adventus regis in monasterium, tunc abbatte vel priore (annuente fratribus si tempus non fuerit loquendi in claustro), convenient omnes in ecclesiam, et vestiantse in cappis, etiam conversi, et infantes induant se tunicis. Secretarii preparant processionem, et tunc sonent duo majora signa, incipientibus, ita ordinate pergere, sicut in his characteribus demonstratur.

Crux, Thurib. Candelab. Candel. Candel.

Aqua, Crux, Textus, Textus, Textus.

Crux, Thurib. Candelab. Candel. Candel.

Conversi bini et bini sint : tunc infantes cum magi-

A stris : deinde D. abbas, et tunc alii fratres duo ac duo, sicut superiores sunt; tamen cum silentio cant, Pervenientibus ad eum, tradet ei aquam sanctam et osculetur textum, et incensetur. Deinde inchoetur resp. *Ecce mitto angelum meum*, et pulsent famuli omnia signa. In ecclesia tapetia sint duo ordinata, quorum unum sit ante altare sanctae crucis, et alterum ante majus. Tunc abbas inchoet antiph. vel resp. quod velit, quod conveniat. Quo exploto dicit capitulum et has orationes, *Omnipotens sempiterne Deus, qui celestis simul et terrena moderaris. Alleluia. Omnipotens sempiterne Deus, miserere famulo tuo* : et redeant in claustrum. Ad reginam eadem faciant; sed tamen ingredientibus in ecclesiam hanc antiph. decentant, *Cum sederit filius hominis*.

CAPUT XXXIII.

Ad episcopum deducendum.

Illico ut nuntiatus fuerit in coenobio episcopi adventus, annuat prior vel ille, qui ordinem tenerit fratribus, si in claustra non loquantur, ut adunentur cuncti in ecclesia et revestiantur in cappis omnes et infantes in albis. Deinde accipiunt conversi aquam sanctam, crucem, duo candelabra, et textus Evangelii, et eant cum silentio. Dent ei aquam sanctam et osculetur textum et incensetur. Deinde inchoet responsorium, *Eete vere Israelita, vel Audi, Israel*. Et pulsentur universa signa eantque in ecclesiam. Duo tapetia sint ordinata, quorum unum ante altare principale, alterum vero ad altare sancte crucis et redeant in claustrum.

CAPUT XXXIV.

Item ad abbatem deducendum.

Ad abbatem namque non sonant signa, nec vestiuntur omnes ; sed tantum illi, qui processionem portant ; nusquam canentes nec eundo, nec revertendo. Si tamen talis dignitatis fuerit, possunt omnes fratres esse in cappis, pueri in albis.

XXXV.

Ad serenitatem postulandam.

Quando multum pluit, convenientes in capitulum concorditer simul constituant hunc psalmum dicendum ad litaniam, *Benedixisti, Domine, terram tuam*. Feria iv et vi ad processionem antiph. *Inundaverunt aquæ*, et missam matutinalem ex ea. Officium, *omnia que fecisti nobis*. Collectam, *Ad te nos, Domine, clamantes* ; et alias juxta morem dicendas pro defunctis, et lectionem Jeremias proph. *Hec dicit Dominus : Nunquid projiciens abjecisti Judam*. Resp. *Protector noster aspice, Deus. Alleluia. Ostende nobis, Domine*. Evangelium secundum Lucam, *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis : Misereor turbae ; quia triduo jam sustinuit me*. Offert. *Sicut in holocaustum. Comm. Inclina aurem tuam, vel cum vocarem te*. Ad maiorem missam post offerendam, cum sacerdos inchoaverit ordinare calicem cum diacono super altare, tunc cantor [inchoet] in choro responsorium, *Deus qui sedes : Tibi derelictus est pauper*.

(65) Phonones, Phanones, fanones, vela, vexilla.

Prosternent se omnes in terra, surgentes autem stent *in pace, et crue nos a præxenti angust. Amen.* Quo versi contra altare usque dum sacerdos dicit, *orate pro nobis.*

CAPUT XXXVI.

Ad pluviam postulandam officium.

Salus populi. Collect. *Iesus, in quo vivimus.* Lect. Hier. Proph. *Locutus est Jeremias dicens: Exsurge, lauda in nocte.* Resp. *Propitius esto. Alleluia. Ostende nobis.* Evangel. secundum Lucam, *Factum est: in una dierum et Jesus ascendit in naviculam.* Offert. *Sicut in holocaustum.* Comm. *Inclina aurem tuam.*

CAPUT XXXVII.

Ad diversas preces faciendas.

Hac ratione faciens ecclesiastici ordinis clamor ad Dominum. Ad missam principalem jam dicta oratione Dominicana ministri ecclesie cooperant pavimentum ante altare cilicio, et desuper ponant crucifixum et textum Evangeliorum, et corpora sanctorum, et omnis cleru*m* in pavimento jaceat prostratus canendo psalmum, *Ut quid, Deus, repulisti in finem sub silentio.* Interim duos signa percuntiantur ab ecclesie custodibus, solusque sacerdos ante Dominicum corpus et sanguinem noviter consecratum, et ante predictas reliquias sanctorum, alta voce incipiat hunc clamorem dicere: *Ostende nobis. Esto nobis, Dom. Memento nostri, Dom. Memor esto cong. Exsurge, Dom. Domine, exaudi orat. In spiritu humilitatis et animo contrito ante sanctum altare tuum et sacratissimum corpus et sanguinem tuum, Domine Jesu, Redemptor mundi, accedimus, et de peccatis nostris, pro quibus juste affligimur culpabiles contra te nos reddimus. Ad te, Domine Jesu, venimus, ad te prostrati clamamus, quia viri iniqui et superbi suisque viribus confisi undique super nos insurgunt, terras tuuj sanctuarii tui exterranturque sibi subjelerum ecclesiarum invalidum, deprædantur et vastant, pauperes tuos cultores carum in dolore et fame atque nuditate rivere faciunt, tormentis etiam et gladiis occidunt, nostras etiam res unde rivere debemus in tuo sancto servitio, et quas beatae animæ huic loco pro salute sua reliquerunt, diripiunt: nobis etiam violenter auferunt. Ecclesia tua haec, Domine, quam priscis temporibus fundasti et sublimasti in honorem beatæ semper Virginis Marie, sedet in tristitia, non est qui consoletur et liberet eam, nisi tu, Deus noster. Exsurge igitur, Domine Jesu, in adjutorium nostrorum; conforta nos, et auxiliare nobis; expugna impugnantes nos, frange etiam superbiam illorum, qui tuum locum et nos affigunt. Tu sis, Domine, qui sunt illi et nomina illorum, corpora quoque et corda eorum antequam nascerentur tibi sunt cognita. Quapropter eos, Deus, sicut sis justificata in virtute tua, fac eos cognoscere sua malefacta, et libera nos in misericordia tua; ne despicias nos, Deus, clamantes ad te in afflictione, sed propter gloriam nominis tui et misericordiam, qua forum istum fundasti, et in honorem genitricis tue sublimasti, visitasti nos*

et clamore facto reportentur reliquiae suis locis, et dicat sacerdos sub silentio collectam, Libera nos, quæsumus, Domine.

CAPUT XXXVIII.

Item de eadem in alia diffinitione.

Cum surrexerint e capitulo die Dominicano sonent signum, agant orationem; dein exeat sacerdos cum infantibus et preparant se ad missam. Tunc sonet signum denuo quod majus est, duas vices, pro annunciatione principali. Ad expletionem Evangelii dicatur *Credo in unum Deum.* Quo expleto ascendat armarius in pulpitum et nuntiet plebi malitiæ persecutorum. Dein procedat alius frater et legat anathemata, vel maledicta tam Novi, quam Veteris Testamenti secundum utilitatem ac iussionem a sede apostolica acceptam, et a viciniis episcopis probationem, datam maledictionem non emendantibus, benedictionem eis qui se preparant ad emendationes. Qua lecta extinguatur candela, pulsentur omnia signa. Dimissi prosternant se omnes in terram, et hos psalmos decentant. *Domine, quid multiplicati sunt, Deus in adjutorium.* Vel istos duos adjungentes *Benedixisti. Fundamenta.* Vel quales habuerint constitutos ex aliis. Capit. *Ostende nobis. Esto nobis. Exsurge, Domine. Orationes: Concede nos famulos tuos, quæsumus, Domine. Omnipotens sempiterne Deus, mæstrom.* Vel sicut diximus, ut decreta habuerint. Surgentes cantent offerendam, et perficiant missam. Aliis diebus quotidianis agant ita. Mox ut surrexerint e capitulo, veniant et dicant in primis quinque psalmos pro defunctis, et tunc sonentur signa, et dejiciant se in humo et dicant sicut supra.

CAPUT XXXIX.

Qualiter agant si processuri sunt ad Sanctam Mariam.

Quando vadunt ad basilicam S. Mariæ, statim ut surrexerint, incipiunt psalmos pro defunctis, et postmodum prostrati pro tribulationibus absque sonitu tonitorum (6^{ti}), et psalmi dicantur sicut prædicti. Et aliquando si velint adjungere psalmum *Inclina, Domine et Benedixisti,* haec capitula dicant. Post partum. *Ostende. Esto nobis. Collectas. Concede. Ineffabilem Deus. Qui contritum, vel Hostiam nostrorum.* Quibus finitis exeat et sonet prior tabularum, si tempus fuerit loqui in claustru*m*, et pergit unusquisque ad officia sua.

CAPUT XL.

De fratribus exercuntibus de monasterio.

Frater fugiens de monasterio dum reverti voluerit, nudus et discalciatus veniat in capitulum, in brachio tenens cucullam, et manu virginem ferens. Accepto judicio eat foras in aliquo loco, et vestiat se et calciet: revertentesque in capitulum, petat veniam ante abbatem et ipso jubente eat sedere sicut Regula præcipit (cap. 29). Si D. abbas deest,

(66) *Tonitrorum sonitus, reor esse signa vel notas tonorum musices: ac si diceret: psalmos pro tribulationibus absque tono prostrati dicant.*

ipsi reservetur judicium. Cum autem reversus fuerit, ipse frater subducatur a conspectu ejus, donec tali in loco veniat, ubi petat veniam suam satisfaciendo, et quod ei praecepit, id faciat. Una nocte jaceat in hospitali antequam recipiatur. Si fugerit de aliqua cella et ibi reversus fuerit, recipiatur, ut est supra dictum: et quando venerit ad caput monasterii, similiter id faciat. Si fugerit de aliqua cella, et ibi non reversus fuerit, et venerit ad caput monasterii, recipiatur, ut est superius prænotatum, donec vocetur prior de ipsa cella, et audiantur querelæ amborum, et ubincunque fuerit culpa inventa emendetur. Post hæc si prior videtur revertatur ipse frater ad ipsam cellam.

CAPUT XLI.

De phlebotomatis.

Si quis frater voluerit sanguinem minuere procuraret indicare abbati, vel priori, si abbas non adest; licentia denique accepta, eat indicare cellarario, ut habere faciat arcedonem (67), vel si tempus fuerit hyemis, ignem accendere faciat in calefactorio. Tunc perget ad januam Eleemosynæ et accipiat vas. Mox ut Evangelium recitatum fuerit eat cum silentio atque de more faciat, et tunc dicat tribus vicibus *Deus in adjutorium, adjungens Gloria Patri. Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. Adjutorium nostrum. Benedicite.* Perpetrata vero peragrat refectorium. Si post prandium visitare voluerit, sicut prætolinus omnia habeat præparata. Cum phlebotomatus fuerit, statim pergens in refectorium offas faciat. Si servatores sederint ad mensam, ipse petat licentiam ab illo qui sederit ad squillam. Si dominus abbas est minutus sanguine, in crastino accipiant mixtum: et ad versum si aliquis defuerit ex sanguine minutis, quando venerit, petat licentiam, et dicat versum, et accedat ad mensam: similiter faciat si prior est minutus sanguine. Infirmus autem qui pro sua infirmitate accipit mixtum, non petat licentiam, nec dicat versum. Dominus abbas debet accipere mixtum ad scillam. Prior autem, si dominus abbas fuerit in monasterio, in suo stallo accipiat; et si non adest abbas, ad squillam sedeat: similiter decanus, si prior deest. Quando insimul convenienti phlebotomati cum pueris, tunc dicant versum pariter: infans legat lectionem ex corde, deinde edant: habeant tria pulmentaria apparata a cellarario; pueri vero unum. Levantes versum dicant communiter. Si ibi comeditur, qui vult mixtum sumere, de sua justitia atque libra post missam edat absque versu. Ad vesperas det ei cellararius aliiquid ad comedendum.

CAPUT XLII.

Qualiter commendatilix litteræ dandæ sint monachis
Ego (68) Ille humilis abbas, salutem. Noverit

(67) Arcedo f. ligamen, qua arcetur sanguis, ab arcedo dictum, quanquam et hoc ligamen alio nomine *benda* veteres nominaverint. BERN. Ord. Clun. part. i.

(68) Hæc formula litterarum ex traditione Hildemari desumpta est.

A dilectio tua, quia suggestit iste frater Ille nobis ut illi licentiam daremus vobiscum habitandi. Nos autem quia te cognovimus regularem ordinem tenere, præbuius consensum ei vobiscum habitandi. Nunc autem illum tibi commando, ut illum ita tracteres sicuti ego, et pro illo rationem Domino sicut ego reddas.

CAPUT XLIII.

De portariis monasteriorum.

Portarius frater nusquam debet equitare, nisi forte supervenerint prædones infra terminos monasterii; pro hoc poterit pergere. Equorum vero ascensores in suam cellam advenientes ab ipso honoriſſe excipiuntur, et a famulis servis, et juventuſi priore secundum illorum personarum qualitatem.

B Ipse præfatus frater suis subjectaneis (69) panem et vinum quotidie deferat ibi. Dum domi non fuerint hospites, in coquinam eant ad edendum; quia ipsi debent facere, quando vacant, cappas trahunt. Calcareos equorum, vel fascias ipse procuret. Famuli procuratores equitorum ibi comedunt; famuli discipuli portarii eis servant, postea ipsi cum coquis edant. Ipse frater cum suis omnibus supervenientibus lecta sternat; ipsi ibi jaceant. In crastino maturius qui vult in ecclesiam venire, cum sua lanterna illuminet et introducat, si talis fuerit persona; sin vero ipse non vult occupari, familiam moneat, ut faciat. Ostium vero quod est inter galileam (70) et claustra a præfato fratre quotidie maneat aperiatur, et sero ante collationem claudatur.

CAPUT XLIV.

Qualiter agat constabulus (71) frater.

Constabulus quippe frater habeat sub sua custodia equos, omniaque equitatum stramenta et frena ipsorum; annonam, vel paleas in locis constitutis. Extraneos venientes atque pergentes ipse procuret cum suis familiaribus famulis. Ipsi ergo quidquam faciant, nisi quod eis jusserit præfatus frater; et sine reprehensione poterit ad eos aliiquid ad edendum dare; tamen a cellarario queritari. De refectorio vero nequaquam debet asportare nec ipse nec [quisquam] de aliis fratribus, nisi cui jussum fuerit.

CAPUT XLV.

De hospitibus, qualiter suscipiantur.

Hoc summopere unus frater vel duo cum suis famulis procurent, ut cum hospites adventaverint in ipsa mansione, que talibus deputata est, omnes inducant, et cum omni humanitate suscipiant, et post cenam abluantur eis a famulis pedes, et parentur lectisternia, et si eis placuerit, tres dies absque contradictione morentur; et cum pergere voluerint, denarium singulis donetur. Si aliquis ex ipsis infirmus advenerit, quadusque melioretur, si voluerit, extra cellam non exeat: hoc tamen pauperibus et

(69) *Subjectanei*, subditi, subjecti, curæ commissi.

(70) *Gatilea*, Gallilæa, Galleria. Vide superius notata.

(71) *Constabulus*; comes stabuli, qui stabuli et equorum curam gerebat.

peregrinis tantummodo est exhibendum. Nam debet A dis manibus. Bacili atque squilla ibi habeantur pro frater procurator ejusdem loci quotidie accipere ex promptuario panes decem et septem, et libras tres ex illo pane, quem seniores habuerint in refectorio; et quotquot per singulos dies defuncti pronuntiati fuerint, tot stipendia accipiat, tam de panibus, quam de aliis cibariis, sicut eis, si viverent, daretur. Similiter pro illis, in quorum anniversario plenum officium fit, tot dispensas, vel justitias recipiet, quae constitue fuent in loco. Pulmentaria vero ex coquina tridentur a septimanariis fratribus, vel a cellarariis, quasi ad mensam debuissent dari ex omnibus, quae ibi præparantur ad usum fratrum et in situlam (72) mittant, quam ibi præparatam habeat procurator frater. Similiter præparent duas situlas in refectorio. Prepositi ipsis locis, undecunque remeaverint, istud officium adimplere studeant: si illi non fuerint, cellararius faciat, propter adunanda stipendia famulis. Jejunii Quatuor Temporum universis quæ circulo anni sunt, quæcunque remanerint ex refectorio, in hoc opus censeantur; et de infirmorum domo eadem fiant. Similiter de omnibus vigiliis quas celebrant, fieri debet. Ex Domini namque Adventu usque Natalem ejus hoc decretum est: a capite jejunii usque ad paschalem solemnitatem quotidie, exceptis Dominicis diebus, omnia similiter dentur in eleemosynam. Nam ipse frater cum suis adjutoribus et hoc debet adimplere, videlicet prati secandi, quod ex ipso meliorem viderit, et ad latrinam fratrum deportari curam suscipiat. Luminaria in dormitorio, atque infirmorum domo ipse procuret ordine cum suis. Vascula ad minuendum cruentum ipse sibi assignata habeat, ne aliqua negligentia patiatur. Ecclesiæ oratoria, claustrum, dominus infirmorum, refectorium atque capitulum ipse studeat emundare, et per omnia juncum imponere. Catinos, qui fratribus radendis deputati sunt, ipse sub sua cura habeat, et temporibus opportunitis tribuat, atque postmodum nitidos et mundos reponat. In ipsa cella cui non permittitur, nec ingrediatur. Mandatum pauperum ibi geratur. Pomerium (73) sub sua custodia habeat cum cellarario simul plantandi atque custodiendi.

CAPUT XLVI.

Qualiter est agendum mandatum ad pauperes, quod quotidie efficietur.

Nam frater ille, qui hoc officium super se susceptum habet, cum suo ministro habeat ibi omnia que illie sunt necessaria præparata, videlicet lebeteum ubi aquam calefaciat et concham ad lavandum pedes eorum, et tria linteamina, quorum unum sit deputatum propter seniores, qui ituri sunt ad ipsum officium implendum. Illico ut pedes ablutos habuerint, manus suas ad ipsum tergant: secundum sit pro pauperum pedibus; tertium eorumdem abluen-

(72) *Situla*, sacculus, vel cistella, qua panis cibusque deferuntur.

(73) *Pomerium*, locus ubi poma nascuntur, aut asservantur pro pomarium hortus.

eadem causa adimplenda. Igitur antequam surgant seniores ex prandio, quando simul sunt concessuri, vel quando sexta hora et sero cœnaturi sunt, tunc habeat famulus omnia præparata, quæ ibi conveniunt, ut absque mora convenientes fratres trium pauperum obsequis insident, lavandorum scilicet pedum. Die Dominico dominus abbas cum duobus infantibus et eorum magistro eat ad eorum custodiam: si abbas non fuerit, prior faciat in ejus vice. Deinde alii sicuti annotati sunt infra ferias in breve. Sabbato tantum magistri cum infantibus faciant. Nam continuo ut surrexerint a cœna atque in ecclesia oratio consummata fuerit, tunc fauulus ante fores ecclesiæ tabulam pulset, et illi tres, qui ituri sunt, exeat, et primus illorum in medio veniat, et illi duo hinc et inde eant incipientes psalmum *Miserere mei, Deus*. Cum ante ipsis fuerint, stent per ordinem, quemadmodum priores sunt, atque genua flectant ante eos, deinde incipiunt antiphonam: *Mandatum norum* et alia quæ convenient, et illorum pedes incipiunt lavare.

Continuo ut ablutum primum habuerit, illico det ad alium linteamen, ut laveat, tergat, osculetur, atque capillis capitis permundet. Ipse vero eat ubi famulus cum aqua et linteo præsens adstat, et manus suas abluit: similiter ceteri faciant. Dein ille qui ex ipsis primus, accipiat aquam, et alias linteamen, et ter effundat lympham in manus pauperis. Similiter unusquisque faciat osculando interim manus. Tunc sonetsquillam et benedicat eum et potum, qui eis dari debet. Primum accipiat unusquisque in manibus suis justitiam vini, et libram panis, et cum gratiarum actione eis tribuat, eorum manus osculando. Tunc exinde accipiat unus de ipsis libellum, qui ibidem semper adesse debet; et hæc capitula atque orationes dicentur, quæ in eo sunt conscripta: et tunc inclinent se ante eos, et ex his unus dicat versum, *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam. Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. Suscepimus, Deus. Tu mandasti. Dominus vobiscum. Oratio Adesto, Domine, obsequium servitutis nostræ*. Et tunc cum reverentia exeat hunc psalmum decantando, *Miserere mei, Deus*. Ecclesiam peragrabitibus ad gradus genua flectant, *Kyrie eleison* personabantibus, et has preces Deo offerant, *Pater noster. Ostende nobis, vel et venial super nos. Dominus vobiscum. Collecta, Actiones nostras*, vel *Omnipotens sempiterne Deus, dirige actus nostros*, tunc exeat et sicut alii fecerunt, ita et faciant.

CAPUT XLVII.

De fratribus qui suscepti sunt in nostris societatibus.

Hos versus conscriptos habeat camerarius in fuste lectorum (74), sive in plumatis (75) ipsorum in dormitorio fratrum:

(74) *Fustis lectorum*, lecti compages lignea.

(75) *Plumata*, pulvinar, cervical: pars lecti superior.

Lectulus en fratrum venientium cernitur isthuc : A

Sternia lectorum cernantur florida fratrum.

Nam et ipse camerarius debet cum alio fratre omnium vestimenta fratrum emere atque invenire et distribuere ad unumquemque, prout concedet et in loco est constitutum : videlicet ut omnibus fratribus det per singulos duas staminias, similiter femoralia : duas cucullas et duas tunicas cum latis manicis; duas pelliculas cum strictis manicis, et tertiam cum largis ; caligas distribuat, nocturnales et diurnales; pedules ad arecundum frigus, duo paria dentur ex nocte et duo ex die ; et ad unumquemque singula vagina cum cultello, praeter scriptores qui duos habeant, et corrigia ad cingendum. Tabulæ, acus pectene (76) cum dumento (77), capellum in capite quod alio nomine capitium vocatur. In lectulo B ad unumquemque deputetur lena cum pellicula investita, sagum laneum, capitale. Vestimenta sive calciamenta dum rumpuntur seu suuntur unusquisque frater laret imprimis, deinde ante ostium auditorii deferat, et camerarius accipiat, et deportet ad sartores, ut emendent. De fratribus nullus debet pergere ad ipsos, nec aliquam emendationem facere de vestimentis secundum suum libitum, nisi quod consuetum fuerit monasterii, et camerarius ordinaverit. Qui aliud fecerit districte dijudicetur ab omnibus fratribus, ut cæteri metuant. Nam et ipse frater semper sollicitus sit, ubique videat vestimentum, et ex fratribus quod aliquam reprehensionem habeat, ut emendetur, vel auferatur : quia ad ipsum respicit, si neglexerit. Lecta cum priore frequenter pervideat, ne aliqui aliquid veniam. Palea vel fenum ipse cum sartoribus habere faciat octo dies ante festum principis apostolorum in singulos lectos. De vestimentis vero dum tribuit nova, recipiat vetusta. Lintamina opportuna manus sive pedibus ipse provideat, similiter mantiles reectorii. Videat ut semper præcepta abbatis custodiatur ; similiter faciat prioris, vel decani, seu illius qui ordinem tenuerit, quando abbas absens fuerit, et nulla habeat sub sua cura absconsa (tam iste, quam secretarii vel cellararii), quæ non sint præcognita priori, vel decano : similiter de omnibus obedientiis. Quia si ad judicium venerit, et aliquid inventum fuerit ab aliquibus ex ipsis fratribus, in proprium deputabitur, et in pœnam mergitur, sicut ex monasterio beati Gregorii papæ contigit de Justo monacho (78), et ex multis aliis cœnobiois jam experti sumus. In coquina regulari sive familiari omnia ustensilia sive cacabi præparentur ab ipso, præter bancos et scutellulas, quæ dentur a cellarario et præposito.

(76) *Lege pectines pro peclenc.*

(77) *Lege indumento pro dumento, aut certe lumento, id est, metelas.*

(78) Hic proprietarius erat, et ideo a Gregorio Magno, qui tunc in Romano sancti Andreæ monasterio abbas erat, anno scilicet 589 gravissime punitus

CAPUT XLVIII.

De fratre super horrea constituto.

Frater qui super horrea constitutus est ad solamen cellararii, hoc quotidie exercere debet; quod ipse nempe trumenta dandi atque recolligendi sub manu sua habeat, et de ipso horreo clavem teneat, et quidquid ad artem pistoriæ pertinet, omnia procurari studeat. In promptuario namque habeat locum constitutum ubi panes coadunet sub seracula, in refectorium portandum per se vel submissam personam decretis horis juxta mensuram, quot fratres sunt. Ex illo quod renanscrit ex refectione, praeter illa tantum tempora quando eleemosynarius recipere debet, omnia alia sub sua providentia fiant. Pulmenta quæ a servitoribus remanserint, recipiat; praeter fabas in feriis, quæ ad se pertinent constitutis temporibus. Ipse vero cunctorum adventantium, sive in ipsis locis morantium familiaribus dispensare debet per semetipsum tantum ex panibus. De stramentis ipsorum animalium, cum quibus alimenta coadunantur, ipse curam faciat, ne negligantur a famulis. De vestimentis mutatorii fratrum, adveniente feria tertia, habeat duo marsupia (senioribus stantibus ad matutinalem missam), veniat ipse cum ablutorio (79) famulorum ad deportanda illa, quibus omnes fratres priusquam signum horæ primæ vel tertiae illis temporibus, quæ conveniunt usque dum lectionibus vacant, exauuntur, ut cum signum pulsaverit posita habeant in locum constitutum. Infantes autem similiter C faciant de vestimentis suis ut quando ante primam exuent nocturnales, tunc deferant illa, et in arcem mittant. Illis vero temporibus quando ad tertiam insonuerit squilla, eunes pariter induant se caligis, et sic demum vestimenta deportent ad gradus ; tuncque pergant secessum, et in redeundo illa sumant atque in arcas effundant operi huic institutas. Nam si quis unus fratum obliuioni aut negligentia deditus, sua distulerit inibi ponere vestimenta statuto tempore, nullatenus aliter lavabuntur : et nisi prius suggerat granatario, non potest perficere. Si quissua ablucere voluerit vestimenta, absque reprehensione faciat hoc modo ; quando velit feriarum die, mox ut offerandam ad missam matutinalem factam haberuit, et ibi coaptet, et hinc perget in coquinam et hauriat... capitelli et calefaciat, qui statim ut surrexerit de capitulo perget, atque quod ei opus est, operetur. Sic ergo est agendum ; ut quibus horis fratres vacant lectionibus vel in claustro tempus loquendi non fuerit, id agere non præsumat. Pedules autem unusquisque sibimet laret : cuculla, atque tunica rarius est lavanda; tamen per se occu-

fuit; siquidem defuncti corpus, non in communis fratrum conditorio humatum, sed in sterquilinum projectum fuit.

(79) *Ablutorium ab abluedo dictu.* vas est, in quo vestes sordidæ collectæ sunt.

pentur. Quivero tam debilis est, qui hoc officium agere non valet, fratri prenotato suggerat. ut sibi efficere valeat, propter quod singulis congruum est de hac re sibi exemplere. Nam ipsa lympha de qua lavare omnes debent, ullum tempus non prætereat quo satis non sit, quam ille frater sub una cura habeat, cui injunctum est horreum; et linteamina coquinæ ipse semper accipiat, atque per se restituat. Refectorio quippe mensales et zallas, atque linteamina, quibus seniores manus tergunt, ex refectorio accipiat et lavare faciat, et ad ipsum fratrem consignet. Ex infirmorum domo sumat ille frater, cuius ipsum obsequium injunctum est, mantilia atque zallas, et reddit ei supradicto officiario ad ablendum, ut cum loca fuerint sibi restituantur. Sabbato die adveniente, si semel comedenter, mox ut de refectorio exierint, veniat præfatus frater et cum numero recipiat de manu famuli. Deinde precedant seniores, et unusquisque sua accipiat. Si bis ederint, vesperi faciant quemadmodum ut supra. Nam vestimenta infantum magister illorum acquirere debet et restituere ad eos in schola, vel ad lectulos deportare cum aliquantis de ipsis. Si opus fuerit, potest cellararius sustollere malleolum de cymbalo, tamen si aliquid melius quam soliti sunt præparaverint. Nam ille frater, qui super horrea est constitutus, signa, que danda sunt per officinas, ipse procurari faciat, quod tam abunde, ut non indigent moneri; et ipse dividat per unumquemque, præter infirmorum domum, in quam famuli, qui in ipso servitio deputati sunt, procurent acquirere quæ eis sufficiant.

CAPUT XLIX.

De secretariis.

*Seu versiculi qualiter sunt conscribendi in calice
alique patena.*

Secretarii namque lavent omni quarta feria calices, et die sabbatorum valde, omnique tempore et quotidie perfundant ante missam una hora: et hi versiculi conscripti sint in ipsis, per unumquemque duo et \ddagger .

¶. Mystica hinc Domini sumuntur hinc sacramenta.

¶. O Filii! quod sumitis amplectimini me. \ddagger

¶. Sumitur hinc sanguis Domini de corpore suis.

¶. Qui bibis hunc potum cum magno sume tre more. \ddagger

¶. Vodilo nomen habens haec vasa patraverat abbas.

¶. Henrici regis, et munere contulit aris. \ddagger

De tabulis quæ debent fieri per unumquodque altare suis nominibus dedicatis in parietibus:

¶. Eximiæ vocis præcinctis dogmata verbi

¶. Mirifica serie residentis Bartholomei,

(80) Breve hoc loco est schela, in qua nomina fratrum et librorum, qui ante annum cùque eorum concessi erant, notabantur. Hæc scheda, ut Hilde- marus in sua traditione in regulam docet, initio

¶. Pontificisque simul Martini jure verendi
¶. Ara micat, claro nimium decoramine compta.
¶. Et vobis proceres rutili hoc altare sacratum
¶. Sunni mystes Domini Joannes, Jacobus, Tho-
ma,
¶. Gregoriique, Augustini sub onomate sacri.
¶. Taurini nec non confessoris venerandi.
¶. Hoc altare nitet Domini pietate dicatum.
¶. O benedite Pater columen dux et monachorum.
¶. Columbane micans sidus, dulcis Filiberte [al. Iberie.]

¶. Nomine mellifluo nostro domus ista refulget.

In posteriora crucis ista scribantur.

Crux parvulorum custos. Crux virorum caput. B Crux serum finis. Crux lumen in tenebris sedentium. Crux regum magnificentia. Crux scutum perpetuum Crux insensatorum sapientia. Crux libertas servorum. Crux imperatorum philosophia. Crux templorum destruetio. Crux lex impiorum. Crux idolorum repulsi. Crux prophetarum preconatio. Crux scandalum Judeorum. Crux adunatio apostolorum. Crux perditio impiorum. Crux martyrum gloriatio. Crux claudorum virtus. Crux monachorum abstinentia. Crux ægrotantium medicus. Crux virginum castitas. Crux mundatio leprosorum. Crux gaudium sacerdotum. Crux paraliticorum requies. Crux Ecclesiæ fundamentum. Crux orbis terra cauta-

C

CAPUT L.
De reliquiis sanctorum.

In imagine sancti Petri continentur hæc reliquiae: portio de cruce Domini, et de veste sanctæ Mariæ matris Domini, et de proprio corpore sancti Petri apostoli, et de carne sancti Jacobi apostoli: reliquia quoque sancti Stephani protomartyris, et de ossibus sancti Sebastiani et sanctæ Ceciliae, et sanctorum aliorum martyrum, et sancti Gregorii, et sancti Innocentii et de corporibus Dionysii et sociorum ejus, et de vestibus eorum, de petra sepulcri Domini, et de lapide ubi Dominus stetit, quando ascendit in celum, et de praesepio Domini: et de sepulcro sancti Lazarii, quem Dominus suscitavit, et de virga Moysi. Os Saturnini episcopi. Reliquiae sancti Marcelli martyris Cabilonensis, et ossa sanctorum confessorum Siluri et Agricolæ episcoporum Cabilonensis civitatis, aliorumque plurimorum sanctorum. In cappa argentea continentur corpus sancti Marcelli papæ, et reliquia de proprio corpore sancti Gregorii papæ, et portio capillorum sancti Majoli in vase vitroo.

CAPUT LI.

De brevi librorum (80) quod fit in capite quadragesima.

Warnerius collationes psalmoru*m*. Udalricus col-

quadragesimæ in capitulo perfecta ab Armario fuit, et tunc juxta præceptum S. Regule cap. 48, singulis singuli codices de novo dati sunt.

lationes Cassiani. Christophorus pastorealem. Adal-

gisus psalt. Andreas Remigium super psalmos. Com-

ment. Origenis in Jesu Nave. Bauzmarus. Isidori

testimoniorum de Deo. Fredericus, Cyprianum.

Gerardus, Exameron Ambrosii. Gaulo, Aug. de Tri-

nitate. Gerardus XII Homiliarum. Petrus, moralia

in Job. Theobald. Johan. Chrysostomum in Math.

Stephan. Psalt. Steph. Ambrosium, aut Petrum in

Apocalypsim. Raymund. Aug. super psalmos. Tedri-

cos, Hieronymum de philosophia Joh. et super

prophetas. Joh. dicta sancti Basili. Aldulphus,

Hieronymum in Isaiam. Arnulfus, Augustinum de

nat. et grat. Humbertus vitam S. Siluri. Leodega-

rius, expositionem in Pentateuchum. Ledricus, A-

ymonem super Genesim. Martinus, Aymoneum super

Isaiam. Ambaldus Remigium super ecclesiasticum.

Robertus vitam sancti Theutii. Girbertus Rabanum

super ecclesiast. Valterius Passionalem. Aito epi-

stolas Pauli. Benedictus Ephrem de compunctione.

Johannes vitam Mariae Ægyptiacæ. Saturnius En-

chiridion. August. F. Wirardus historiam Josephi.

F. Steph. Isidor. etymologiar. F. Heinricus lib. re-

gum F. Gerbertus Aurelianum Aug. F. Rainerus

Cassiodorum super psalmos. F. Ubertus Historiam

ecclesiasticanam Eusebii Cæsariensis. Almannus Aug.

de doct. Christian. Lando Ysilium in Leviticum.

Hugo Hypognosticon. Petrus Aug. de symbolo. Lætus

Amb. de confictu vitiorum. Auribus Rabanum

in Thren. Jeremiæ. Ebrardus vitam Johannis Hele-

monis. Edrard Aug. super Epist. Canonicas. Jocelinus

Gregorium in ultimam partem Ezechielis. Girbinus

Libellum de disciplina Christiana. Gerardus Bed-

am de templo Salomonis. Popo Eugepium de opus-

culis Aug. Silvius Raban. sup. reg. Sigwaldus Ra-

ban. super XII Proph. Petrus historiam Titi Livii.

Stephanus exposition. Rabani in Machab. lib. Pe-

trus Aug. super psalmos. Benedictus Alcuinum de

Trinitate. Girbertus historiam angelorum. F. Ber-

nard Orosium. F. Ubertus Aug. de Civit. Dei. F.

Martinus Aymoneum super epist. Pauli. F. Steph.

Aymonem supra Apocalyp. F. Arpertus Bedam su-

per parab. Salomonis F. Otmarus concordiam re-

gularum.

CAPUT LII.

De infirmis fratribus, qualiter ab ipsis vel a mini-

strantibus eis agatur.

Infirmi fratres, ut missi fuerint in domum infir-

morum pro sua ægritudine, ad nocturnale obse-

quium, mox ut signum sonuerit, surgant et ipsi, ve-

niantque in oratorium Sancte Marie, faciant ora-

tionem, prout Dominus melius dederit, residentibus

demum in loco suo. Dumque iterum pulsatur sig-

num, muniant se signo sanctæ crucis, et incipiunt canticum graduum. Illi fratres, qui non valent sur-

gere, eant famuli servientes eis et educant illos sus-

tentantes ulnis suis in ecclesia, atque collocent, ut

melius potuerint. Ingratum nulli apparere debet

hoc factum; quia sœpe vidimus in eodem die fra-

trem finire ex hac luce, et ad Christum transire,

A etiam in ipsa ecclesia exhalar spiritum. Quis de

talibus dubitet, quod non statim ad regna polorum

penetrent? Divina opera dulcia sunt voluntibus,

amara videntur nolentibus. Ita debent opus Dei per

omnia agere, sicut illi [sancti] in monasterio; præter

quod leniter atque cursim dicant: intervallum non

agant: *Deus auribus dimittant: expleto opere Dei*

revertantur in dormitorium. Illi vero, qui ita nimie-

tate infirmitatis definentur quod nullo modo consu-

gere valeant, mox ut in monasterio fuerint celebrata

nocturnalia obsequia, annuat ille, qui ordinem tenet,

duabus fratribus qui illis divinum opus decantent

Surgentibus vero illis ut *supra ex lectulis suis, luce*

B diei apparente, velorto jam sole lavent manus atque

facies suas, et convenienti in oratorium Sancte Ma-

rie, et audiunt missam ab illis sacerdotibus, qui il-

lic primum manu ibi convenient: at ubi non adsunt,

veniat frater, qui sollicitus est super eos in claustru,

et annuat fratri quem ipse velit, exeat, et dicat

[ille missam], et qui communicare vult, faciat. Nullò

quippe tempore præterire debent quod ipsi infirmi

sacrum per singulos dies non audiant. Legere au-

tem aut missas canere nulli ex ipsis liceat facere,

quandiu illic fuerint, præter psalmos memoriter

aut psalterium si voluerint.

Ante tertiam habeat omnia præparata custos ip-

sorum, cum suis famulis, unicuique mensulam lon-

gitudine trium pedum, latitudine unius, et semi:

ponere quippe debet per unumquamque desuper

C linetolum, justitiam vini, et panis libram. In mona-

sterio dum signum pulsantur hora tertia, convenient

in basilica gloriose Virginis Marie, et debitum im-

pensum solvant. Exeunte inde qui vult comedere

aliquid quasi loco mixti, faciat, et si velint possunt-

que agere sextam insimul et edere priusquam sonetur.

Et quando exspectant ad sextam, mox ut pulsaverit signum, accedant et ipsi ad horam. Exeunte

veniant atque manus suas lavent, et eant epulari.

Versum ad mensam dicere debent sicut in refecto-

rio per unamquamque ministracionem, ut data eis

fuerit, semper benedicant. Ipsorum procurator quot

vicibus cum scutellulis intraverit januam; tot vicibus

Benedicite semper dicat, alis respondentibus

Dominus; cum omni gratulatione atque dilectione.

Versum post cibum ibi dicant. Omnes namque horas

in ecclesia canere debent. Quidquid remanserit,

ad cellararium reddatur, præter illa, quæ famulis

sibi servientibus ex carnibus vel pulmentis danda

sunt ab illo fratre qui huic officio preest. Infirmis

fratribus non pertinet eis quidquam dare.

Eleemosynarius vero illis diebus, quibus ex refecto-

rio recipit panem et vinum, ita et ex hac mansione

accipiat.

Quidquid infirmi petierint, eis dandum est; etiamsi

emere opus sit: Regula namque præcipit (cap. 36)

ante omnia et super omnia adhibendam infirmis esse

curam ac sollicitudinem. In ipsis quippe cellulis

habeat procurator frater omnia, quæcunque illis

necessaria fuerint: videlicet, utensilia, baciles manus, situlae vinariae atque aquariae, caldariae, cereum (81) ad minora agenda. Scutellulae, justiciae illorum suis seyphulis. Quando fratres se radunt, ipsi uno die ante se radant. Si aliquis ex ipsis exiturus est in crastino cum senioribus, faciat. Sabbatorum vero diebus vesperam habeant famuli aquam calidam, ut ipsis infrimis pedes lavent. Quotquot e fratribus exituri (82) fuerint, ibi faciant suam necessitatem. Famuli ipsius loci folia præparent, tamen in uno angulo cum magna cautela, et quando calefactoria (83) facturi sunt, famuli cellararii præparata folia habeant.

Undecimque revertitur dominus abbas debet ibi- dem venire, et inquirere unumquemque, quot ha- beat sive morum animæ sive corporis valetudines; vel si aliquid necessitatis aut negligentiæ a servitoribus vel a cellararii patientur. Et ut inspiciat si aliquis ex iis bene convaluerit cui licentiam det redeundi in claustrum; quia sine jussione nullus nec egreditur, nec ingreditur. Similiter faciat prior, vel ille qui ordinem tenet. Ille enim frater, qui in claustrum revertitur agat ita: mox ut signum primæ vel secundæ horæ pulsaverit, infantibus in primis transeuntibus tunc veniat ille post eos in choro in loco suo, et faciat omnia ut alii. In capitulo mox ut dixerit ex nostro ordine *Reminiscimini*, surgat ille, faciat satisfactionem et accuset se de suis negligentiis. Tunc absolut eum dominus abbas et jubeat ei decantare septem psalmos, vel solummodo *Miserere mei, Deus*, loco pœnitentiae, procidat quippe ille ad ejus vestigia, deinceps veniat in loco, ubi prius steterit, et inclinet se iterum abbati: ex tunc inclinet hinc et inde contra seniores, imprimis choro abbatis, eademque et ipsi faciant. Jubente abbatе eat sedere in loco suo. Cum pueri in ipsa domo conducti fuerint, tunc suscipiat unus ex ipsis senioribus qui ibi sunt illorum custodiam, qui sua providere sciat et aliena non negligere. Horis namque competentibus quibus aliis cum laterna procedere nos est, simili- ter et ipsifaciant: prope luminaria jaceant, non iuxta se. Exinde exeentes pro hoc satisfactionem non faciunt ad majus capitulum nec ad suum. Majores fratres qui carnem ibi non edunt, baculum gestare manibus minime debent: satisfactio in capitulo illis non conceditur.

Procurator frater cum aliis in dormitorio quiescere debet famulis. Qui in hoc obsequio deputatis sunt illis horis, quibus seniores in claustrō sedent sine conductore ex monachis transire nequaquam permitti- tur. Discalceati nullis horis incedere debent. Ante luminaria jaceant in humo, qui ipsum lumen semper procurent reviviscere. Exeentes completorio aquam benedictam ipsi ægri quotidie accipient, quam ibi ante januam præparatam inveniant. Et illorum custodes singulorum lectis aquam benedictam asper-

gant laternam secum ferentes; postquam omnes jam requiescant perspicere debent qualiter unusquisque agat. Candela igitur per unamquamque ex ipsis cellulis ardeat usque mane; vel sic coaptentur in illis cellulis quæ viciniores sunt, ut posita lumina in fenestrulis parietis ambæ illuminentur; si minus unde lumen accendatur, habuerint, aut inventri minime possit, ut per singula ardeat.

CAPUT LIII.

Infirmos fratres sic debent visere sodes [sodales].

Multas superius causas prætermisimus, quas nunc inserere dignum ducimus. Si aliquis frater de clau- stro voluerit infirmum aliquem visitare, requirat a priore licentiam, sine qua nullatenus debet intrare: cumque licentiam habuerit incipiatur psalmum, *Domine, ne in furore tuo primum, ipsu[m]que dicat in itinere; post psalmum dicat, Pater noster. Salvum fac servum tuum. Mitte ei, Domine. Oratio: Omnipotens sempiterne Deus, salus xterna. Cum pervenit ad infirmum dicat, Benedicite.* Deinde interroget eum de infirmitate sua qualiter laboret, et qualem patientiam habeat, et bonam exercitationem adhibeat. De corporalibus vero nihil interroget. Si autem frater infirmus de aliqua necessitate complanerit, ad priorem veniens dicat: Per vestram licentiam ad infirmum illum veni, sed de talibus rebus querimoniā audivi. Ad priorem autem pertinet de talibus si visum fuerit providentiam habere.

Item. Frater vero qui pro sua infirmitate mittitur in infirmorum domo et ibi dormierit atque comedet, carnem tamen non eredit, si voluerit pergere in ecclesiam, potest transire per conventum fratrum, si tempus loquendi fuerit in claustro; ipse tamen dum veniens *Benedicite* dicat, et exeat. Sedendi aut colloquendi non est ei licitum; nec non ad capitulo vel collationem introeundi. Interim ille frater qui usque ad diem sui exitus manserit ibi, et quidquid regulariter potest, explet illud: si ei aptum visum fuerit sedere in claustro, liceat ei, etiam et ad capitulo atque collationem venire; per usum tamen non exquiritur ab illo, si defuerit. Verum ipse si perspiciat undique; quia de omnibus bonis, que possumus adimplere, et non facimus, Deo rationem redditari sumus, etiam ex cogitationibus, quanto magis factis. Claudi vel senes, qui inhonestant con- ventum aut debiles sunt, in ipsis cellulis maneant, dormiant, edant, aequaliter opus Dei audiant, et quidquid eis opus fuerit, ibi agant. Frater illarum cellularum provisor cum suis famulis curam super eos de omnibus exerceat quod illis opus est, ut non indigeant.

CAPUT LIV.

Qualiter agendum est quando ingreditur congregatio ad visitandum infirmum.

Prior namque ante capitulum inspiciat ipsum infirmum et interroget si velit accipere corpus Domini

(81) *Cremare*, siccamentum lignorum.
 (82) *Legendum exituri*, ut nos restituimus, non *exusti*, ut perperam in mss. legitur.

(83) *Calefactoria facere*, certum balnei genus, quo herbae in aqua coquebantur.

aut ex oleo sancto ungi : tunc infirmus patefacit A Capitulo: *Ostende nobis ; Mitte ei, etc.* Post hæc osculetur isdem infirmus crucem atque omnes fratres, etiam infantes. His expletis incipiat abbas psalmum *Miserere mei, Deus*, et sic omnes cum silentio recedant.

CAPUT LV,

Item altius ordo ad infirmum ungendum.

Si quis frater constrictus fuerit ab infirmitate, ut necesse sit oleo sancto perungiri, debet custos infirmorum hoc intimare abbati vel priori si abbas non adest. Quod si viderit prior necesse esse dicat in conventu fratrum. Ille vero infirmus si tantam virtutem habuerit ut ambulare possit, ab uno videlicet, sive a duobus fratribus sustentatus, debet venire in capitulum et prostratus coram abbate et omnibus

B fratribus petat veniam de omnibus negligentiis et peccatis que commisit, et data absolutione prosternat se abbas et omnes fratres coram illo fratre petentes veniam, si quid delicti contra illum commiserunt, ut ille frater similiter absolutionem ad illos faciat. Qua data frater ille absolutione revertatur ad lectum suum ; fratres vero cum exierint de capitulo pergent simul omnes in majorem ecclesiam, si tempus loquendi in claustro non fuerit, cantando psalmos qui post capitulum dicendi sunt : introducant et psalmos in choro, et revestiat se sacerdos hebdomadarius in alba stolam habens ad collum ; secretarius preparat urecum cum aqua benedicta, et crucem, et duo candelabra, et ampullam cum oleo sancto, et pergant ita omnes pariter ad infirmum visitandum sive inungendum, cantando psalmum, *Miserere mei, Deus*, quo expleto dicat, *Kyrie eleison*, etc.

CAPUT LVI.

Qualiter ait exilium animæ agatur.

Mox ut anima ad exitum propinquare visa fuerit, communicandus est homo ipse corpore et sanguine Domini, etiam si die comedenter, quia ipsa communionis est ei ad adjutorium contra diabolum et insidias ejus. Si autem quiddam supervixerit legendæ sunt passiones, agatur litania ab omnibus, pro ipsa anima. Decantantur psalmi, et celebrantur orationes intente, et famuli die noctuque custodiant eum et aspiciant sine intermissione tam ab ipsis quam a fratre qui super ipsis procurator est. Dum viderint eum jam prope exitum esse, levent eum de stratu

B in quo jacet, et habeant coaptatum antea in humo lectum et positum sagum cilicinum et cinis desuper missa sit. Tunc accipiunt ægrum et ibi collocent prout melius potuerint : *Quia filius Christiani non debet migrare nisi in cinere et cilicio*, sicut jam in multis exemplis sanctorum experti sumus.

Cum vero jam anima viam universæ carnis ingreditur, et in extremis sicut consuetudo est tabula sonuerit, quocunq[ue] locorum fratres audierint, statim debent incipere. *Credo in unum Deum*, et illuc cum omni festinatione venire sive in dormitorio, sive in refectorio fuerint. Si vero regularis hora jam cantatur in ecclesia, quos dominus abbas, vel

Surgentem e capitulo eant in oratorium Sanctæ Mariæ canendo quinque psalmos pro defunctis. Exeuntes, prior sonet tabulam (si tempus fuerit loquendi in claustro absque morali [longo] colloquio, quoisque ex illo redierint Venientibus in choro eat sacerdos induere albam, et stolam supponat. Tunc sint quatuor conversi, quorum unus accipiat aquam sanctam, alias crucem, tertius thuribulum, quartus oleum sacrum. Abbas namque imponat psalmum, *Miserere mei Deus*, siveque per ordinem incedant. In primis aqua sancta et crux, et tunc subsequantur incensum atque vas cum oleo. Deinde sacerdos post illos, ex hinc infantes, et tunc dominus abbas : alii veniant bini ac bini sicut sunt priores. Cumque ibi fuerint primum dicas sacerdos *Pax huie domui*. Resp. ceteri : *Amen. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo*. Tunc faciat incensum et aquam sanctam. Oratio : *Omnipotens sempiterne Deus, qui per beatum apostolum tuum dixisti.*

Post hanc orationem omnis congregatio psalmos hos decantent. Videlicet septem speciales cum Antiph. sequentibus per unumquemque sicuti in collectario sunt insertæ, et moderate omnia que dicturi sunt, dicant, ut sacerdos cuncta que debet agere tranquille explore queat; astantibus per ordinem quemadmodum in choro infantes cum magistris ita maneam veluti mos est ad processionem pro rege as are. Sacerdos autem incipiat ungere infirmum imprimis visum, sive caeteros sensus corporis, et dicat repetendo per unumquemque, *Per istam unctionem et suam plenam misericordiam indulget tibi Dominus quidquid peccasti per visum*. Peruncto denique infirmo lavet presbyter manus suas, et tunc procurator infirmi accipiat ipsam ablutionem, et in ignem projicit, et deinceps tollat vas et lavet os infirmi et mittat in infusorio ecclesie aut in focum.

Dum haec patrantur sacerdos cum quatuor conversis pergit in ecclesiam, et tollat inde corpus Domini et caliceum desuper opertum mappula et duo conversi accipiant candelabra, tertius thuribulum et quartus ampullam cum vino et tunc veniant hos psalmos decantando, *Miserere mei, Deus. Deus in nomine tuo; Deus miscreatur; Deus in adjutorium*. Cum domini intrare coeperint omnes flectant genua contra Dominicum corpus, etiam iuse infirmus in quantum se valet erigere, et tunc conuenient eum, ac profundat digitu sua sumpnante vino. Psalmos deinde expletos, dicant *Kyrie eleison; Pater noster*.

qui ordinem tenet illuc ire jussiterit, illi veniant; re-
liqui cum infantibus in choro, donec consummetur
illud ministerium remaneant. Si vero in refectorio
fuerint omnes pariter veniant. Omnibus autem illuc
venientibus cum Nicenae synodi fide, id est *Credo in
unum Deum*, ibi pariter constituti fideliter decan-
taverint: si adhuc supervixerit psalterium incipiunt
donec anima de corpore tuerit separata. Tunc simul
signa pulsentur et officium mortuorum agatur. post
officium dicant vesperum et quinque psalmos. Cum
omnia quae ad lavandum corpus necessaria sunt
præparata, tunc separantur in una parte fratres
cum infantibus præter illos, qui corpus lavare de-
bent, et in feretro mittere. Cum fuerit lavatum in-
duant eum staminia, dein sudarium, et cæculla, et
super eruca ejus induant calciamentum, femoralia
nequaquam: brachia ejus super pectus collocentur,
dein hincum sternant et pallium supponant. Debet
ibi esse sacerdos cum stola sine alba, duo candelabra,
crucifixum, thuribulum, aqua sancta. Tantum qui
hoc officium faciunt, quam illi qui lavant dicere
officium mortuorum debent ibi et orationes. *Inchi-
na, Domine.* Ad vesperas solummodo haec oratio,
Præsta, Domine; *Verba mea videlicet et quinque*
psalmos, collecta, *Absolve, Domine.* Quod si amplius
perstiterint, imponent hos psalmos, *Deus auribus;*
Deus, venerunt gentes; *Deus ultionum,* et alios qui
sequuntur, vel psalterium inchoerunt.

Cum peracta omnis fuerint pulsetur tabula, dicar-
tur ab abate vel sacerdote hebdomadario, *Pater
noster*, etc., sicut in collectario continentur. Cunctis
fratribus cum cruce et aqua benedicta, thuribulo,
vel candelabris præcedentibus, et hoc resp. impo-
nentibus. *Subvenite*, signisque sonantibus ad ecclesi-
am primum S. Mariae posito feretro, altare aro-
matizet. Responsorio finito dicantur preces, *A porta
inferi. Dominus cobiscum*, pro illo singulariter Orat
Iesus, venit largitor. Deinde aliud resp. impudentes,
Heu! mihi Domine, et deferatur corpus in monaste-
rium, interim signis pulsantibus donec in loco ubi
constitutus est collocetur. Ponatur a capite cruci-
fixus, hinc et inde candelabra quounque ibi per-
manserit corpus. Tunc si de refectorio ad ista revo-
cati fuerant et illum ordinem non perfecerant in
quocunque loco dimiserant, ibi incipiunt, donec fi-
niatur lectio; dictoque versu ad ecclesiæ revertan-
tur.

Quandiu dies est juxta corpus debent sedere
omnes et psalmos dicere, præter illos qui in talibus
rebus occupati sunt, quas omnino dimittere non
possunt. Armarius autem debet in tabula nominatio
fratres mittere qui primam vigiliam faciant, et
secundam, et ita sicut noctis est longitudio temper-
rare, aut ut in singulis vigiliis dicant psalterium
cum officio mortuorum et matutina ipsorum, et ve-
speras et quinque psalmos post officium. Post ma-
tutinas vero laudes si fratres exierint, quibus prior
jussiterit, ibi remaneant, et ipsam ibi, quam alii in
capella dicunt psalmodiam, cantent. Postea vero

A magistri cum infantibus quidquid noctis superest,
vigiliam faciant donec alii possint fratres occurre-
re. Quicunque possunt missas dicere, faciant, et ad
corpus iterum revertantur. Missa vero matutinalis
pro ipsa anima solenniter celebretur in choro: pulsen-
tur signa, quatuor pueri sint vestiti, unus in
choro cum cuppa, alius ad lectioem sit in casula.
Lectio sine casula proferatur, duo alii in albis ad
responsorium canendum. Diaconus in casula evan-
gelium recitat. Duo conversi candelabra, tertius
thuribulum deferat. Sacerdos unam collectam dicat
tantum. *Omnip. semp. qui nuncum sine spe.* Ad
offerendam omnes conveniant; post iterum psal-
modia dicatur. Post missam vero majorem sepeliendū
est corpus; nisi res talis evenerit, quod tandem
B reservari non possit.

Missa maiore completa prior signum tribus vicibus
sonet, ut omnes convenient, et candelas a secretario
suscipiant et obsequium mortuorum faciant et cir-
cum feretrum omnes stent. Illi namque fratres qui
in domo infirmorum positi sunt et surgere potuer-
int et lectulus (veniat procurator illorum, accipiat
cercos a secretario, et tribuat eis in oratorio sanc-
tae Mariæ) stant ibi quoque seniores reneaverint
inde. Infantes ex una parte cum magistris sicut ad
processionem facies suas contra orientem [supp.
vertant]

Duo fratres videlicet armarii, et unus ex aliis
veniant et stent juxta defunctum conclamantes, *ky-
rie eleison.* Sacerdos qui hebdomadarius est sit ve-
stitus alba cum stola, et dicit orat: *Non intres in
judicium.* Peracta accipiat thuribulum et incenset
altare majus tantum et corpus. Illi duo ut supra incipiant resp. *Heu! mihi*, dein *Kyrie eleison.* Sacerdos,
oratione facta, *Quæsumus.* denuò aroma iacet altare
et defunctum, duo et supra fratres aliud resp. [di-
cant] Sacerdos orat. *Inclina* et incenset aram et
feretrum. Deinde levetur corpus de ecclesiæ pulsen-
tur signa. Antiph. *In Paradisum*, procedant omnes
per ordinem.

Cum ad sepulturam venerint fratribus in circuitu
stantibus sieut in choro, et in medio collocatis in-
fantibus, sicut mos est stare ad processionem ecclesiæ,
sacerdos cum incenso et aqua benedicta, vel
omni processione super fossam debet stare; psalmos
fratribus canentibus ipse debet et collectas dicere.
Cum vero post canticum benedictus antiphona fue-
rit dicta, sacerdos pronuntiet omnibus audientibus,
Pater noster. Quia oratione finita, dicit preces soli-
tas pro delunetis et orat. *Tibi, Domine, comendamus.* Tunc debent dimittere signa et extinguere
cereros et prior incipiat, *Miserere mei, Deus*, pro
animabus que ibi requiescent: iterum dicat sacerdos:
Pater noster; postea orationem, *Deus cuius
miseratione.*

Iterum priore incipiente dicant septem psalmos in
choro prostrati. Si ante lucem frater obierit, ipsa
die mittatur in terram, servata que supra dicta est
omni consuetudine. Omnes etiam decani, vel fratres

ali qui infra unum aut duas leucas fuerint, cum A S. Aug. ait : Quia non derelinquit eum suus angelus omni charitate debent occurrere, et ad vigilias vel ad sepulturam adjuvare, et nullum in monasterio vel in refectorio, vel in infirmorum domo nisi infantes, aut graviori infirmitate detentii antequam corpus sepeliatur vel cibam debet sumere, aut foras debet exire.

Si sacerdos fuerit, sacerdotes debent corpus ablueret, et totum funus providere, ad ecclesiam portare et in terram mittere. Si levita fuerit, levitæ: Si laicus, laici. Si contigit ut de pueris monasterii moriantur, debet fieri per omnia sicut de majoribus fratribus. De ipsis infantibus lavent atque in feretrum collocent, et in ecclesiam deportent, et postmodum tempore constituto ad fossam deferant, sive in terram mittant. Post capitulum tabula pulsata nullus B loquatur in claustrō, sed omnes eant ad corpus, præter illos qui in variis officiis fuerint occupati. Quandiu est corpus fratris defuncti super terram, nullus loquatur in claustrō. Ipso die non tenent pueri capitulum, et eleemosynarius accipiat quidquid remanserit de refectorio, panem et vinum. Si ante lucem vel ante capitulum migraverit, debet eum dominus abbas absolvere post sermonem factum; si postea, fiat in crastino. Armariis in tabella scribat sex fratres nominatim, qui ad trigesimum diem sine intermissione quotidie offerant Deo sacras hostias pro illa anima. Unusquisque ut expleverit quinque, faciat semper in capitulo notum, ut aliis succedat.

Voce mea, post horas cantabitur a fratribus, et *Verba mea*, post matutinam omnium sanctorum, et *Deus auribus nostris*. Usque ad tricesimum diem quotidie justitiam panis et vini, et totius stipendiij eleemosynarius accipiat. Breves pro ipsa anima armarius faciat, et cellararius per priores et decanos faciat nuntiari, ut et ipsi per cæteros transmittant tam per sua subjectanea loca quam et in nostris orationibus commissis abbatis vel cœnobii. Vestimenta autem ejus deferantur ad famulos ablenda; de his autem qui lavator fuerit, unum denarium accipiat. Dum tuerint nitidata camerario redditur, et ipse in capitulo II deferat omne, quidquid super lectulis fuerit, que per singula non est opus dinumarare, sed ut usque ad minimam perveniamus, etiam acus d'portetur, quanto magis alia? Libros autem si habet, in armario ponantur et unusquisque secundum quod accipit de illa re et ei præcipitur, faciat pro hoc munuscule [Supp. processus pro anima defuncti].

Si obierit frater post missam majorem et omnino servari non possit in crastino, ipso die tumulandus est; quia necessitas permittit. In crastino autem missam matutinalem solemniter pro ipso agant, ut mos est in officio pleno. Si cui autem personnum ipse defunctus apparuerit in crastino, cum satisfactione ipsam causam notam faciat: quia de hoc

quandiu eum potuerit adjuvare. Illi, qui ei noti fuerant, vel sui consanguinei pro illius intercessione a' que saluberrima missa offerant Deo sacre immolationis hostiam vel eleemosyna condonatione legationem; pro quibus Dominus procul dubio propitiabitur ei (nisi tam gravis commissa culpa sit, ut orandum non sit pro eo. Sic B. Joannes dicit, ut non oretur pro impiis defunctis, quod absit ut ex nostro ordine aliquibus contingat!) tam debet eum absolvere dominus abbas, vel ille qui ordinem tenerit, illo tempore si abbas defuerit, et jubere ut omnes sacerdotes agant pro eo missam, alii fratres qui non valent, faciant adjumentum de psalmodiis sicut imperatus eis fuerit

CAPUT LVII.

Extra locum fratris defuncti cernitur usus.

Cum aliquis frater nostræ congregationis in alio loco fin erit, statim quando nuntius venerit debet prior sonare tabulam, si talis hora fuerit, qua convenire possint. Si postquam prima fuerit incepta venerit, dicta prima et matutinali missa ad capitulum venientibus omnibus ibi nuntiatur, et cum inde surrexerint statim officium pro defuncto pulsantibus signis faciant. Si ad refectorium ituri sunt et antequam squilla sonet, prior breve acceperit, antequam manducent pulsata tabula officiuni faciant. Si post ribum venerit et meridianam non sunt agenda fratribus, statim fiat, et servitoribus ut remaneant licentiam donet. Si vero meridianam debent agere, et post nonam pulsata fuerit tabula, dicto versu officium fit, et qui ipsa die post vesperas officium solent agere, remaneat, si alter nuntius non veniat. sed si ante nonam factum fuerit propter hoc quod solitum est non remanebit.

CAPUT LVIII.

Talis in requie fratrum celebrabitur usus.

Si aliquis ex monachis qui subjacent nostris locis defungitur, et tam longe positi sunt, quod ad monasterium omnino deferri non valent, tunc illi fratres, qui in ipso loco consistunt, faciant per omnia sicut in monasterio majori noviter defunctis usus est agere, et cum legatus ad cœnobium devenerit faciant pro eo plenum officium septem diebus; signa non sonabantur nisi in illo qui in primis celebratur, et tringinta diebus detur justitia; nec non et *Voce mea*, et quinque psalmi cantentur pro illo, et in regula atque in libro vite (84) scribantur. Similiter debent agere omnibus locis respicientibus ad nos. Et si in illo loco sacerdotes tanti non habentur, ubi ille frater defunctus fuerit qui missam implante tripla dierum, monasticales fratres faciant.

Item de illis monachis qui habent factam professionem in ipso loco ubi degunt. Nullus e fratribus debet ire ad confitendum ei sua facinora, nec ad illum laicam sive clericum. Cucullam transmutare debet, et qualicunque die evocatus fuerit de erga-

(84) Idem quod alias Necrologium fuit dictum, seu liber, in quo nomina defunctorum notabantur.

stulo carnis, unum officium efficiant pro eo, nisi abbatii visum fuerit propter misericordiam plus jubere. Similiter de monachis qui de foris veniunt ex alio monasterio pro aliqua legatione vel sua necessitudine, quanvis nostram societatem habuerint, nullus debet prodere dilecta sua eis : quia sepe evenit ut plurima destructio fiat in ipso loco. Etiam in capitulum non sunt pergendi [admittendi], nisi abbas juss erit, vel prior, si abbas non adest. In clau stro juvenes qui sub custodia sunt vel noviti fratres nullum colloquium habere debent cum illo.

Ex illis namque monachis, qui in nostris societibus sunt suscepti, cum legatus advenierit in coenobium, tandem proteletur quoque in cripitulo fuerit nuntiatum die crastino, et tunc absolvat eum dominus abbas ab omni vinculo delictorum, vel prior, si abbas non est. Surgentibus in capitulo eant in ecclesiam, mox, ut fuerint dicti psalmi pro defunctis. Sonentur omnia signa, et dicantur pro eo quinque psalmi et finiantur. Pro abbate vero totum plenum officium efficiant,

In anniversario si cappa fuerit in choro, et tria candelabra ante altare, et diaconus et subdiaconus casulas habeant, qualisque frater fuerit, sic habebunt generalem et ad potionem pulsabitur squilla.

Æger extra monasterium accipiens habitum, et si ibi finierit, nihil agendum est pro eo a fratribus, nisi tantummodo corpus ejus in coemeterio fratrum con diendum, vel in tali loco disponendum, ubi talis defunctus mittatur, nullo modo in populari coemeterio ponatur. Nam si in domo infirorum deportatus fuerit, et ibi finierit, tunc agantur pro eo omnia sicuti de alio fratre, etiam Voce mea pro eo canatur.

Item cum nuntius de quolibet defuncto fratre professo venerit, statim pulsetur tabula, et eant in ecclesiam, pulsentur cuncta signa et agatur officium mortuorum. Tres candelae sint ante altare ipsa hora ad primam missam, quam pro eo cantatur sunt, sit unus infans in choro cum cappa. Dictis psalmis familiaribus et *Benedicamus Domino*, statim pulsentur omnia signa. alii duo pueri ante altare albis vestibus induiti dicant resp. Diaconus et subdiaconus in casula, et tres conversi quorum duo candelabra, tertius thuribulum.

Quando obierit aliquis de parentibus monachus ipsius loci, pater, aut mater, vel soror, et ei nuntiatum fuerit, in crastino satisfactionem faciat. Interrogatus vero, *Quid petitis?* Ille respondeat : *Dominus misericordiam mercedem vestram precor.* Tunc surgat et absolvat prior ipsum defunctum, et frater procedat ad vestigia ejus. Debet jubere abbas vel prior, si abbas non est, ut omnes dicant quinquaginta psalmos : qui non scit psalmos cum solo *Miserere mei, Deus*, potest ea adimplere, et qui tam insciolus est, faciat cum *Pater noster*.

(85) Sub hoc titulo hic versus habetur :

*Justitiatus erat, cum scripserat ista Joannes.
eadem manu.*

In anniversario eorum, ipse frater, cuius parentes sunt, quando invenerit sacerdotes tantummodo roget privatum, ut orent pro eis.

CAPUT LIX.

De pleno officio quando celebrantur sunt, hoc modo agendum est.

Ad vigilias pulsatio cunctis signis tria candelabra ponantur ante altare et ad missam. Ad matutinalem missam denuo pulsentur omnia signa. Sint quatuor infantes revestiti : unus in choro cum cappa, alius legit epistolam cum casula. Ad *Kyrie eleison* exauatur : lecta epistola rursum induat, et stet in choro in loco suo usque dum finiatur missa. Duo vero in albis ut cantent resp. et tres conversi, duo ad candelabra et tertius ad thuribulum deferendum per chorum, in primis ad infantem qui in choro stat propter officium, deinde personae fratres Diaconus in casula ad evangelium legendum : perfectum evangelium infans deferat per omnes qui in choro stant. Sacerdos imprimis dicat collectam illius, pro quo officium dicitur : deinde alias orationes que consuetae sunt. In ipso die debent fratres habere in refectorio terna pulmenta ad edendum qualisque dies fuerit, et potio propinetur per omnes fratres cum sonitu squillæ.

CAPUT LX.

Pro abbate ipsius loci.

Ad vesperas post commemorationem sanctorum pulsentur omnia signa, et cantentur vesperæ mortuorum, quinque candelabra sint ante altare in ipsa hora, et tam ad vigilias quam ad missam. Officium quale feriatis diebus evenerit. Resp. *Si ambulem*, a duobus infantibus in albis vestitis decantetur. *Tract. De profundis*, a duobus fratribus in albis reliqua alia omnia, ut supra positum est, sic celebrentur.

In anniversaria imperatorum officium. *Ne tradas bestias.* Resp. *Si ambulem in medio.* *Tract. Commovisti.* *Offert. Erue, Domine. Comm. Ego sum resurrectio*

Si occurrerint fratres alicui corpori defuncti in eundo, hos psalmos decantent. *Miserere, Deus, in nomine tuo Miserere mei. Deus, miserere mei, etc.*, usque in finem psalterii ; si tantum persistenter. Per ordines eant, juniores antea, priores posterius. Cum pervenerent ad ipsum corpus, incensetur et aspergatur aqua benedicta et pronuntiet prior, *Pater noster*. Cap. *A porta inferi.* Orat *Absolue.* Explata impontant resp. *Subvenite, sancti Dei*, et sic deportetur in ecclesiam. Finito resp. eant in claustrum ad effervescendum ad sepulturam : dum dixerit sacerdos orat. *Non intres in judicium*, sint omnes inclinati.

CAPUT LXI.

De officiis defunctorum qualiter definendi sint (85).

A Kalendis Novembri usque Septuagesimam si anniversarium abbatis loci ipsius evenerit, ad vesperas post peracta suffragia sanctorum pulsentur

cuncta signa, tum vesperæ mortuorum : dehinc ad A sanctibus cunctis signis usque dum sit in ecclesia processionem eant cum vespera omnium sanctorum. In crastino post nocturnale obsequium denuo pulsentur signa et officium mortuorum peragant. Ad missam eadem faciant. Pro nullis aliis cantatur tractus apud nos, nisi pro horum nominibus, quæ in presenti patescimus : pro abbatte ipsius loci, pro rege atque regina, episcopo ipso die e carne evulso, et loci ipsius factore, et quatuor officia plena quæ presignata jam habemus. Ex nuncupato jam abbate qualicunque feria evenerit generalem et pietantiam habeant in refectorio fratres, etiam et potionem cum sonitu squilla : tubula non cooperantur. A Septuagesima usque Kalendas Novemboris, si hoc evenerit non pulsentur signa, nisi tantum ad officium mortuorum quod fit in vespere, et ad missam in crastino. In anniversario defuncti non prius est celebrandæ missa, quam officium, si studeamus hunc modum illi impetrare, quem vult adipisci, videlicet a festis omnium sanctorum usque Septuagesimam quando vigilia mortuorum noctibus agitur, potest v. g. si hodie duodecim lectiones flunt, in crastino post nocturnale obsequium agi mortuorum vigilia. Denique et missam ex ipsorum anniversario celebrant matutinaliter. Nam Septuagesimas tempore usque sanctorum omnium festa quo fit vigilia post synaxim vespertinam v. g. Si hodie duodecim aguntur lectiones, in crastino ex ipso anniversario missam celebrare secundum ritum non possumus nisi adveniente die sequenti : ex hoc quæ cupimus, omnia valemus efficere. Similiterque mortuorum matutinæ sive dicantur, sive... et sic in alio die pro eis celebrari cum antiphonis potest.

Solent vero nonnulli interrogare si liceat quotidie orare, aut sacrificium Deo offerre pro mortuis? Quibus respondetur : quia plerique in Dominicis diebus sacrificium pro mortuis non offerunt propter singularem reverentiam Dominicæ resurrectionis; videlicet quia ille solus inter mortuos liber fuit : ideo valde concedet, ut ejus singularis resurrectio venerabiliter ab omnibus et sine alicujus admitione defuncti celebretur.

CAPUT LXII.

De episcopis defunctis qualiter excipiuntur in cœnobio.

Quando aliquis episcopus migraverit, et ad monasterium fuerit portandus, omnes fratres debent esse in cappis revestiti, intantes in albis : inchoet prior, *Miserere mei, Deus*, etc., et eant extra portam cum phanonibus, famulis portantibus, duabus crucibus, quatuor candelabris, thuribulis duobus, et aqua sancta. Cum venerant ubi constitutum fuerit stent per ordinem sicut ad processionem, et cantent hos psalmos, *Ad Dominum in tribularer, usque ad Laudate dominum de cœlis*, si tantum persistirint. Sed mox ut venerit corpus defuncti dimittant psalmos, et dicat sacerdos, *Pater noster. Et ne nos. Cap. Non intres in iudicium, etc.*, et deposito corpore incensetur ac inchoetur resp. *Subvenite. Pul-*

*lentibus feretrum, septem candelabra tan ad caput quam ad pedes ponantur. Tunc incensetur alia vice : deinde celebretur pro eo missa cum pleno officio, offerentibus omnibus. Expletâ missa sonetur signum unum quod majus est tres vices, et dentur cerei per omnes : incipiunt duo fratres : Kyrie eleison. Dom. Abbas dicat, *Oremus. Non intres*. Deinde incenset altare tribus vicibus, corpus defuncti similiter. Hoc peracto sonentur omnia signa. Deinde antiphona, *In paradisum*. Debet esse omnis processio sicut supra, excepto phanone : reliqua omnia quæ faciendum sunt, faciant sicut mos est ad defunctum monachum faciendum.*

CAPUT LXIII.

De laicis defunctis qualiter agatur.

Quando aliquis laicus obierit et ad monasterium delertur, omnes fratres in ecclesia obvient, et accipiunt conversi candelabra, aquam sanctam, incensum, et crucem : inchoet prior in choro psalmum, *Miserere mei, Deus*, et alios, et eant contra defunctum in obviam. Dicat prior *Pater noster*, etc., ut supra. Tunc sonentur signa et ingrediantur in ecclesiam : sacerdos sit in alba revestitus cum stola. Duo fratres inchoent, *Kyrie eleison*. Sacerdos dicat orationem. Tunc incenset altare sanctæ Crucis et corpus defuncti tribus vicibus : hoc peracto incipiat antiphona, *In paradisum*, et eant ad cœmeterium sic per ordinem : aqua sancta ante, deinde crux, subsequatur incensum cum duobus candelabris ; infantes et conversi : cæteri incedant sicut priores : deinde feretrum post omnes. Psalmis expletis et antiphona, quæ est in Evangelio, *Absolve*. Tunc pronuntiet sacerdos, *Pater noster. Et ne nos. Cap. A porta inferi*, etc. Revertentibus cunctis cantatur septem psalmi, usque dum sint in ecclesia, et pergit unusquisque ad officia sua. Nec debent loqui in claustris, usque dum exeat infantes, et dicant. *Benedicite, si tempus fuerit loquendi*. Si quis autem ex media-cribas exspiraverit eant, quanti prior jusserit. Infantes nihil peragunt in hac hora. De conversis pergent quanti necesse sunt, ut portent omnia, quæ hic congrua sunt : de reliquo faciant sicut supra.

CAPUT LXIV.

De officiis plenis quæ fieri debent propter parentes monachorum, sive pro familiaribus nostris ter in anno.

In capite Quadragesimæ sive pridie Nonas Julii, seu tertio die post festivitatem apostolorum Petri et Pauli, vel Sanctorum Omnium tertio die, hoc modo scribantur in Martyrologio in fronte paginae. *II Nonas Julii officium plenum fiat diebus septem pro cunctis familiaribus nostris, sicut fieri mos est pro fratribus noviter defunctis ; et una justitia detur trigesima diebus.*

Pro imperatore, qui dignus fuerit, ita scribatur : *Tertio Idus Julii depositio domini Henrici imperatoris Aug. nostræ societatis et fraternitatis charissimi,*

officium fiat plenum et duodecim pauperes reficiantur. Ab abbatibus, qui habent factam professionem sic scribatur in martyrologio : *Deposito vel Obitu B. Ill. episcopi vel archiepiscopi nostrae cong. monachi.* Ad illos vero, qui non habent factam stabilitatem, sed tantum in oratione suscepti sunt, ita scribatur : *Obit ill. archiepiscopus, deposito ill. episcopi vel abbatis.* Si femina est : *Obit ill. sanctimonialis vel abbatissa.* De famulis aliud non scribitur, nisi in ultimo quod dicitur, *Et alii familiares nostri;* et si evenit, ut aliquid ex ipsis ponatur, nomen tantum ponitur.

Item pro aliquo amico. *Plenum officium fiat, atque justitia detur.* In martyrologio taliter scribendi sunt monachi, vel amici. *Obierunt Adalgarius. Gerbertus nostrae congregationis monachus, et depositio domini Conradi regis, et Henrici ducis amicorum nostrorum. Indimus nostrae cong. monachus :* et sic de aliis.

Ad capitulum sic pronuntiet infans : *Deposito domini Coinrandi regis Ihdini Fulcheri nostrae cong. monachi, etc. et aliorum familiarium nostrorum.*

Et quando sunt abbates : *Deposito vel Obit Hugo abb. nostrae congregationis atque Wido amici nostri: officium fiat plenum pro utrisque et duodecim pauperes reficiantur.* De officio pleno non debet pronuntiari in capitulo : sed in fronte libri hujus nomina scripta sint ad recordationem.

De episopis monachis vel archiepiscopis, seu

batur in martyrologio : *Deposito vel Obitu B. Ill. episcopi vel archiepiscopi nostrae cong. monachi.* Ad illos vero, qui non habent factam stabilitatem, sed tantum in oratione suscepti sunt, ita scribatur : *Obit ill. archiepiscopus, deposito ill. episcopi vel abbatis.* Si femina est : *Obit ill. sanctimonialis vel abbatissa.* De famulis aliud non scribitur, nisi in ultimo quod dicitur, *Et alii familiares nostri;* et si evenit, ut aliquid ex ipsis ponatur, nomen tantum ponitur.

Ilos quibus officium solito damus annue plenum.

¶ Stigma crucis prodet nomen, ut ordo referat.
Pro defunctis fratribus breve. *Obit ill. nostrae congreg. monachus,* et in ultimo scribatur prounen-
B et provincia unde ortus fuit, ad agnoscendum eum.
De pueris taliter. *Obit ill. puer nostrae congreg.*

Item aliud cum supplicatione pro monachis. *Obit ill. cantor nostrae congreg. monachus, pro quo cunctos fidèles sub sancta professione viventes humiliter petimus apud Dominum intervenire.*

APPENDIX AD GUIDONEM

GREGORII MONACHI

PRAEFATIONES AD CHARTARIUM FARFENESE

(Partim primus edidit, partim edita recognovit bona recordationis dominus Ozanam, in libro cui titulus
Documents pour servir à l'histoire littéraire de l'Italie, etc.)

In Christi Dei omnipotentis nomine incipit prologue domini Johannis grammatici super hujus opera libri.

In nomine sancte et individue Trinitatis, ad honorem et laudem sancte Dei genitricis semperque virginis Marie glorioissime domine nostre.

Imperante domino Henrico IV, Romanorum patricio et imperatore;

Ab incarnatione Domini Nostri Jesu Christi anno MXCII, indictione quinta decima, xxi Kalendas maias;

Divina inspirante gratia, placuit domino Berardo, reverendissimo abbatи hujus ecclesie Farfensis, nobilissima gente progenito Florentie urbis, quatinus (sic) istius sacri cenobii universa privilegia et precepta, nec non et tomos et legales chartas, nimia D vetustate jam pene consumpta in unum volumen colligere, eaque ad memoriam posteritatis studioissime declarata, veracissime transcripta relinquere. Et hoc prudentissimo actum est consilio, ne forte, quod sepiissime jam evenisse novimus, aut custodum negligentia, aut vetustate consumeantur, nimia, predicta obliuioni traherentur precepta, tomos,

C charte, et privilegia. Que veraciter elucubrando, nihil omnino eis addidimus vel minuimus, nec mutavimus. Sed corruptis partibus rhetorica emendatis, eo respectu quo scripta erant, ea legaliter translatis per manus confratris nostri magne sagacitatis Gregorii, Sabinensi comitatu oriundi, in castro Catinensi nobilissimi, parentibus progeniti, et nostre ecclesie fere ab ipsa infancia lacte enutriti.

Gregorius sancte servus famulusque Marie,
Regni perpetui vitam cupiens adipisci,
Eiusdem semper renovavit scripto Beate,
Gliscens post obitum famosum linquere votum.
Obtulit hunc genitor Dona leum quoque dono,
Restituerat libras centenas ac nonagenas,
In templi fratres Θεοτόκου [Θεοτοκού] eadem benignae
Ut ciperent nomine Farfensis premia sacre.
Sic primus pastor Berardus monachat ambos.
Celum paulo post migravit in ordinem major,
Annos sex denos post Christi milie vel octo.
Tandem qui minimus frater Gregorius quietus,
Indeque terdenos transcendens plus minus annos,
Nam postquam testem percipit in ordine norme,
Expletis denis annis bis necne quaternis,

*Nostro migrato primo pastore benigno,
Sedq[ue] has compte cartarum Virginis alme,
Jussit Berardus tantum quod abba secundus,
Scripsit enim gratis, rite quia premia querit.
Gregorium noscet de versibus his Catinensem,
Grammatā si relegis quæ sunt exordia dicti
Scriptorem Christe [Christus] daret quem scandere
[catum.]*

*Presbyteri Petri sunt hec primordia libri :
Soldos namque decepi pro cartis obtulit ipse.*

In nomine Dei summi incipit prologus Gregorii scriptoris hujus libri.

Prudentius sane virorum ad hoc per maxime viguit industria, ut sanctorum precedentium patrum priscorum describerent actus per vera vicissitudinem tempora, quatenus sequentibus eos illorum victorie fierent impressa vestigia, et eorum in perpetuum dignius recoleretur, cariusque haberetur beata memoria. Apostolus vero loquitur quoniam quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus. Ob hoc itaque tempora presertim descripta sunt justorum, ut nostra, dum vivimus, cautiōri consimilique felicitate et absque offensione transeamus. Scriptum est enim quia exempla justorum precedentium nos cauiores efficiunt, quorū tramitem [sic] sequimur, in via non offendimus. Sapientis denique mores mutat in tempore sine criminе. Deus vero qui non localis, nec temporalis, sed ubique præsens est et semper in terris permanet, quædam tamen suo mancipata cultui ad suorum salutem fidelium oportuna loca eligit, que sanctorum inibi commorantium augmentur meritis et crescunt, ipso perficiente, bonis plurimis. Omnis namque locus, aut habitantium beatis meritis augeretur, aut culpis delinquentium exterminatur. Revera quia sepissime per hominem locus, raro autem homo per locum edificatur. Mirabilis quoque Deus in sanctis suis, prædicabilis etiam et metuendus in omnibus omnino locis, quia dum sanctorum in terris exaltat habitationes, haud dubium quin ei aeternas in celis preparat ac lucidas inanitiones. Quotiens enim sanctorum loca divinis in cultibus augmentur, totiens eorum qui edificarunt merces et corona in patrie celestis regnibus accrescent. Ve quoque illis per omnia erit, quorum industria divini defectio loci vel occasio fuerit desolationis. Nos autem, fratres, onnimodis caveamus, ne nostris temporibus negligentes in divinis augmentandis rebus inveniamur. Magis vero satagamus ut sanctorum augmentantes loca illorum patrocinii adjuvemur, eorumque meritis coequemur qui omnia in bonum operare studuerunt et in vera fide agerent permanserunt. Misericors autem et miserator Dominus recte in suis mirabilis prædicatur sanctis et fidelibus, in quibus per singula loca sive tempora operatus est mirabilis innumera. Ipso denique cooperante, admiranda et stupenda gesserunt, et recta nobis gradiendi itinera reliquerunt, in quibus semper sunt imitabiles et in omnibus decentis

A sime predicabiles. In hoc vero presertim digni illi efferendi sunt laude, qui, ad exemplum beatissimi patriarchæ Abrahe, a propriis domiciliis discedentes, et sua quæque relinquentes, ad exterias properaverunt nationes, quatenus fructum eeu transplantati expeditius operarentur vita, et dignum posteris relinquenter vite vere imitationem. Sic presens pater noster gessit vir sanctissimus Laurentius, qui ad Italianam de Sirie veniens partibus, Deo nimis acceptus extitit et hominibus. Namque dum maximis in hac sabinensi regione floreret virtutibus, dignisque ab omni populo magnificaretur honoribus, relictis seculi universis favoribus, et solius Dei conditoris desiderans insistere laudibus, remotioris vita quietisque elegit habitum, capiens indumentum monachicum, sanctumque hoc Farfense, non de publico, construxit monasterium.

Quo autem id egerit tempore non plenius sciri potest, praetemporum magna longinquitate et barbarorum postea imminentे ejusdem loci desolatione. Ille tamen sine ambiguitate novimus, quia sicut in privilegio domini Johannis, ni fallor, pape VI, habetur, quod venerabile monasterium sancte Dei genitricis semper virginis Marie, quod Laurentius quondam episcopus venerande memorie, de peregrinis veniens, in fundo qui dicitur Acretianus territorii sabineus constituit, et propter religiosam ejus conversationem et divini servitii sedulitatem ibidem secum conversantum, loca quedam tam emptu quamque ex oblatione fidelium acquisivit. Sufficit ergo sciri ab hoc sanctissimo viro, non autem de publico, hoc sanctum cenobium fuisse constructum. Quia vero tempus illius conditionis ignoramus, idecirco silere de hoc magis elegimus quam aliquid proferre mendosum vel frivolum. Nobis quippe audire mendacium non licet, quanto magis nullo modo convenit proferre! Legimus tamen in authenticæ constructionis illius prœmio: quia temporibus Romanorum, priusquam Hitalia gentili gladio ferienda traderetur, de Syria III viri ad venerunt, scilicet Ysaac et Julianus atque Laurentius, cum sua germana sorore Susanna, de quorū primo duorum beatus papa Gregorius qui a beato Petro extitit LXVI*, et post annum Dominice Incarnationis 603, mensesque x atque dies xx, indictione II^a, in Nonas Octobris in pontificatum est assumptus, imperante Tiberio Augusto, sic in *Dialogorum lib. iii. capit. 14* mentionem faciens, ait: « Prioribus quoque Gothorum temporibus, fuit juxta Spoletanam urbem vir vitæ venerabilis, Ysaac nomine, qui usque ad extrema Gothorum tempora pervenit, quem nostrorum molti noverunt, et maxime sacra virgo Gregoria, quæ nunc in hac Romana urbe, juxta ecclesiam B. Marie semper Virginis habitat. » Et post papam: « Multa autem de eodem viro, narrante venerabili patre Eleutherio, agnovi, qui et hunc familiariter noverat, et ejus verbis vita fidem prebeat. » Hic itaque venerabilis Ysaac ortus ex Hitalia non fuit, sed primum de Syrie partibus ad Spoletanam urbem venit.

Prudens lector, animadverte quæ fuerint Gotho-

rum priora tempora, vel quae Romanorum prius A rem fastidiamus, a prolixa narratione sileamus. Quo
quam Hitalia gentili gladio ferienda traderetur. Constat igitur quam ante presfati gloriosissimi pontificis non modicum tempus conditum est monasterium istud, pro eo quod venerabilis memorie Beatus Ysaac, collegauit sanctissimi hujus monasterii Laurentii non se vidisse, nec suis temporibus extitisse descripsit, sed prioribus ilium Gothorum temporibus fuisse veridica relatione professus est. Nam priora Gothorum tempora, ut verius credi potest, illa fuerunt ut in scriptis chronice historie Orosii presbyteri reperitur, quando regnante Archadio imperatore, quo tempore Ambrosius Mediolanum, Martinus vero (cujus gloriosus exitus transitus a Domini passione anno ccxxii, atatis autem sue lxxxii, episcopatus vero xxvi) in Galliis apud Turonos, apud Bethleem Hieronymus, qui expletis xci vite annis, ad Christum migravit, velut sidera radiabant. Radagisius rex Gothorum, qui virtute et natura barbarus erat et Scytha habens secum ccxc m. homines, primo Hitaliam devastavit. Itemque post, regnante fratre eius Honorio, Halaricus rex Gothorum Romam invasit, partemque ejus igne cremavit viii^a Kalend. Septemb. anno conditionis ejus 1161; ac die sexta postquam fuerat in eam ingressus, depredata urbe egressus est, cum Incarnationis Dominice ageretur annus 113.

Tum etiam apud Ypponiregium fulgentissimus, totiusque florebat magister Ecclesie Augustinus qui tertio ipsius civitatis obsidionis mense, vi et LXX vite anno, in Christo quievit. Deinde agente presulatum romane ecclesie Leone, a Genserico Roma capta est, postquam primo eam Halaricus invaserat secunda jam vice, expletis ab eo tempore annis xlvi, a conditione sua acc^{et}que viii, et ab incarnatione Christi ccclvii. Post hec vero, temporibus Agapiti pape, anno Dominire Incarnationis 529 Gothi urbem possident, universa per circuitum directionibus et incendiis absidunt, quibus Guittigis regnabat. Quo tempore in Oriente Justinianus imperabat. Denique, canpto Guittige, Gothi Hildebrandum constituerunt regem, qui etiam eodem anno permittitur; et regnum accepit Eravius, qui necdum anno expleto jugulatur. Tunisibⁱ in regem presicunt Baduillam, qui dicebatur Totila, qui undique exercitu collecto rorsum universam Italian^m invadunt, urb^m inqueob-

^{ci} sessam post ^{xiiii} dies introierunt, temporibus Vigili^m pape et Justiniani imperatoris. scilicet post Incarnationis Dominic^m annos 540, indict. xiii. Ab Archadio itaque rege usque ac Justinum minorem, sub quo Narses Romanorum patricius cum Totila, novissimo Gothorum rege, dimicans superansque effugavit, anni sunt fere clxxxviii. Hec ideo prolixius narravimus, ut priora Gothorum tempora, que ob narrationem beati Laurentii, hujus monasterii abbatis, college sancti Ysaac, cuius sanctissimus papa Gregorius mentionem fecit quam interposuimus, tempus prout potius edisseramus, sed ne lecto-

A rem fastidiamus, a prolixa narratione sileamus. Quo autem tempore prius destructum hoc fuerit monasterium, sicut et constructum, manifestius clarissime minime scimus, nisi tantum quod legitur in ejusdem libro constructionis: quia post obitum beati viri sanctissimi Laurentii, a Longobardis circumquaque interjectis effugatisque habitatoibus, locis ipse desolatus et in solitudinem est redactus; atque per multa annorum curricula absque habitatore permanxit, scilicet donec a Gallia vaurigena provincia vir vite venerabilis veniens, Thomas presbyter ad sepulchrum Domini demoraretur, ubi admonitus a Maria semper virgine Deique genitrici, ad Italiam reversus est, et hoc san^m tum jam desolatum reperiit monasterium. Cujus scilicet beatissimi Thome prefati abbatis felix et gloriosum tempus nos per annos pontificum et tempora regum successionesque abbatum, necnon et cartularum subscriptarum iudicaciones enucleatus et perspicacius colligentes, inventinus fuisse circa Incarnationis dominice annos plus minus 680, iudicione viii, atque domini Adeodati pontificis summi anno iv, et Constantini et Justiniani ac Tyberii Augusti qui Tiberius imperatorem Leonem, qui Justinianum Augustum projecterat, cepit, et eum deinceps in custodia tenuit, usque regnum invasit. Sed eos postmodum Justinianus Augustus jugulari fecit et principatum recepit.

Incipit praefatio.

In lege veteri jubetur ut nemo sterilis et in Israel semen non relinquens inveniatur, ne pane maleditionis multetur. In nova quoque gratia id ipsum spiritualiter docetur, ne arbor infructuosa reperiatur, et ne a Domino talentum servo tradiitum presentibus ab eo abscondatur, sed ut in futurum in augmentis Deo placitis utili proficiat doctrina, reliquatur. Beatus ergo qui dies suos non segniter aut vane, sed sollicite pertransierit, et in sancta Ecclesia doctrinam dignae utilitatis et fructum bone operationis semenque vere hereditatis posteris reliquerit, in quibus assidue creator omnium collaudetur Deus, et bona operantis merces in celo augatur! Hujus Dei gratia divina inspirante atque administrante clementia, ego insimus monachorum et peccator Gregorius, ut hoc perficerem opus nimis utilimum (*sic!*) suggesti domino Berardo abbati posteriori et preciuis senioribus: et (quum optima queque spiritualis patris debemus perficere jussione, atque uti tenemus firmissime, et intellectu quem in nos Deus omnipotens divinitus inspiravit, redimus verissime, melius est obediens quam sacrificare, et qui patri non obediens spirituali, Samuheli propheta docente, didicimus quia thura immolat diis vanis, quod est etiam apostolatare a Ieo et peccatum ariolidi; — ideo denique hoc impium et detestabile facinus omnimodis cavere cupiens, sancteque aliquo modo vel cooperatione desiderans et vere meritum obedientie, postmodum prefato patre et reliquis senioribus, suscepit libentissime hujus operis onus

jbentibus, Quod licet mihi impossibile videatur, A vel ubicumque acquisitas inserimus, et eas ad tamen quia cuncta posse credimus Deum, qui mutum animal olim humana fari præcepit verba; sue ipse causa Matris integerrime, valet mihi misericorditer tribuere, ut ad ejus domus recuperationem perficiam utilissime. Nihil quippe mearum sentio virium, sed ex Dei caritate ejusque adjutorio confidens, per domine nostre gloriosissime intercessionem, ut valde devotum nimisque proficiem fidelius et verius perficere studuimus opus attentius. Non quod sim sufficiens in emendandis partibus corruptis rhetorices, sed juxta mee scientie parvitatem, que ultra modum confusa videbantur studii corrigerem, non tantum plenius, ne forte videretur simplicibus, quod chartarum confundenter prime qua edita sunt editionis respectus. Et maxime quia non a turbis remotus clanculo sedi solus, ut attentius insisterem quiete vacationi, sed in proptatulo constitutas, vix aliquantulum esse vului quietus, ut gratia solitudinis decet hoc opus. Neque enim ad hoc me idoneum satis fore perspicio, quia non in scholis eruditus sum poetarum, neque profunditate doctus sum grammaticorum, sed ab ipsis pene cunabulis in hujus scola sancti cœnobii divinis solertiis nutritus. Deique lactis Genitricis sapientia sum aliut fideli. Itaque sicuti mihi a predicto abbate et reliquis jussum est religiosis senioribus, nihil ex respectu chartarum ex his quæ vidimini, nihilque in rerum translatione adauxi; sed uti tunc cum scriberem oculis perspexi, et respectu capere veraci potui, scribere studui, preter verborum prolixas inutilesque reciprocations et transactas quorundam obligationes: videlicet ne plurimis partium corruptionibus diu fatigatus, et in scribendo longius immoratus, volumen efficerem tardius ei fastidiosum, ineptumque ad perscrutandum, et immensum. Veritate ergo rerum causarumque utilium solummodo contentus, solerti subtilique sagacitate veracissimum absque aliqua fraude, Christo propitio, ejusque Genitricis perpetuae virginis eius et causa suffragiis adjutus, hoc perficere studui opus Singulis etiam sedis cartularium nomina testimoniis inserere curavimus, sicut in authenticis scripta reperivimus. Quæ vero antiquissima vetustate consumpta et a vermis peispleximus corrosa, atque ad capiendum difficultima, equo judicio omnis in intacta, nolentes nisi quæ oculis clarius decernebamus, vel intellectu capere veraci poteramus, huc tam meritissimo inserere opusculo.

Quatinus, sicut verissimam rerum fidelemque translationem nactus sum transducere, sic meorum certissimam a Deo omnipotente, per domine nostre intercessionem, merear remissionem delictorum recipere, meisque parentibus perpetuan mercedeum acquirere. Porro huic libro gemniagraphum non in possumus, id est memoriam descriptionis terrarum, quia in eo hujus cenobii terras a quocumque,

A vel ubicumque acquisitas inserimus, et eas ad semper memorandum in uno volumine comprehendimus. Placuit etiam nobis et cleronomiale id est hereditatem pharrensis (*sic*) ecclesie appellari, quoniam proprias ipsius immobiles ab initio libere demonstrati possessiones Prescripsimus autem nomina locorum omnium, quibus singulis propria numerorum capitula addidimus, et in qualibus scriptis ea invenias sagacissime notavimus. Prius tamen omnia precepta ac privilegia seriatim ordinavimus hoc modo:

Venerabilis igitur vir dominus hujus cœnobii, sanctissimus abbas sagacissime in sui augmentatione monasterii, humanarum rerum divineque norme studebat. Nam cum eum Faroaldus, dux spoletanus, admonente beatae Dei genitrici Maria, notum haberet, ad se Spoletum venire rogavit, atque ejus orationibus se commendare studuit, aliquantumque donationem per suum preceptum huic contulit monasterio. Itaque cum plurima ab illo edita huic monasterio antiquiori consumpta sint vetustate præcepta, et per monasterii accidentem destructionem oblivioni sunt tradita, hactenus tamen invenitur unum quoddam parve exemplar epistole, domino Johanni VI videfiet pontifici directum, quo sua pontificali auctoritate istius cuncta monasterii confirmaret præcepta, olim a se huic monasterio et Thome venerabili patri edita. Cujus ita exordium procul dubio fore creditur.

C Incipit epistola domini Faroaldi ducis.

Domino sancto ac te beatissimo, toto orbi prædicabili, et nobis in Christo Patri domino Joanni papæ FAROALDUS filius vester.

I redimus sanctæ paternitati vestre non latere qualiter propter Eei amorem, vel reverentiam sancte Marie semper virginis Genitricis Domini nostri Jesu Christi, monasterium in territorio nostro Sabiniensi consistens, per alias donationes nostras in cespibus, vel servis, vel colonis locum ipsum per Thomam abbatem, et commenditum nostrum restauravimus, et ibi per præcepti nostri firmitatem locum ipsum venerabilem stabilivimus. Unde utile prævidimus, presentem nostram epistolam ad vestra per eundem Thomam dirigere vestigia propter quod rogantes, ac si præsentialiter, obsecramus, ut pro futuris temporibus vestra beatitudine properpetua firmitate, præsagium in scriptis eidem loco facere precipiat, sub ea scilicet ratione, ut quæ nos devotissima voluntate sancte Marie monasterio contulimus, vel pro consolatione peregrinorum, vel utilitate ibidem deservientium, concessimus, inspectas ipsas perceptiones, tali præsagio vestra paternitas sancta firmare jubeat, ut nullus alio tempore presumat aliquas insolentias, aut concussions facere, aut ipsas res de ipso sancto loco, aut de donatione ipsorum servorum Dei auferre; et qui hec presumperit, sub anathematis vinculo vestra almitas eum

alligare jubeat. Salutantes, et commendantes nos sanctitati vestre, petimus at pro nobis orare dignemus.

(86) Suspicionem aliquam conficta serius epistolæ hac mihi mouent. Ut quid enim petere, ut Romanus post tifax Farfensisibus epistolam hanc reddat, quam ipsi ab eodem Farfaldo duce brevius impetrare po-

mini. Post autem relecta epistola, petimus ut eorum monasterio reddatur (86) pro perpetua securitate.

terant? Posteriora tempora exemplum hujus rei suppeditare possunt. Nescio an et illa sacula quid simile ostendere possint.

ANNO DOMINI MXC

ARIBO SCHOLASTICUS

MUSICA ARIBONIS

(Dom GERBERT, *Scriptores ecclesiastici De musica*, II, 197.)

MONITUM

Aribonis scholastici musicam ad Ellenhardum episcopum Frisingensem, quem an. 1078, obiisse probat P. Carolus Melchelbeck in *Historia Frisingensi*, ex cod. Adinontensi sac. XII primum in *Lucem profertus*. Fragmenta quedam hujus operis in codice San-Eucherianensi reperiuntur, quae suis locis contulimus cum Admont. Apud anonymous Mellicensem memoratur Aribus « Cirinus musicus musicam scripsisse, quam propter eius mensurae celeritate capitem nuncupavit; velocius enim, inquit, correbat, cum venabat eam, quia voluntas Dei fuit ut cito inibi occurreret quod volebam», ut habent Aribonis verba infra. Quae porro anonymous iste ex eo afferit de S. Wilhelmo, quod fistularum novam mensuram ab eo inventam et Ariboni transmissam attinet, in ipso Wilhelmo desiderantur. Id hinc evenisse existimandum est, quod passionem scriptores Wilhelmi musicam imperfectam esse dicant.

Domino suo ELLENHARDO praesulum dignissimo in universa morum honestate pæclaro, ARIBO, quæ preparavit Deus diligentibus se.

Literarum mearum Pater et Dne venerabilis presentia vestra quæso presentetur dignatio, donec auribus misericordie percipiatis, quid meus stilus pannos videlicet relerat legatus. Qui licet veste nuptiali non intret, prius tamen, deprecor iterum atque iterum, non abhorreatur, quam suam legationem repreäsentet.

Cum sumus in capacitatibus in musicæ monochordique sitis regulis ut cantilenarum vestrarum observationa diligenter affatim vobis perhibent testimonia; presuppsi vos eligere in iudicem Palemonem, ad eujusdam theorematis, id est, speculationis perceptionem. Post seriarum rerup laboriosam intentionem, in istis aliquando quasi ludi blandientem habeatis remissionem,

De quadripartita modernorum figura.

Est quedam quadripartita figura modernis adeo venerabilis, ut paucissima sine ea sint monochorda. Quæ ita construitur, ut una series primi insimil et secundi toni mensuram contineat, secunda tertii et quarti, tertia quinti et sexti, quarta septimi et octavi. Cujus dispositio non ultime famulatur commoditat. Nam sicut post abecedari indiscretam generaliisque seriem specialiter erant coadunande vocales, semi-vocales, mutæ; ita post naturalem monochordi permixtionem specialius erant tropi cum suis subjugalibus discernendi, sicut etiam

B elementa lucidius apparuerunt discreta relicto sinn primitivæ confusionis. Dispositis separatim tropis evidentius intuemur, qualiter protus cum suo subjugali constet prima gravum, in A. prima finalium in D. Distinctius quoque videmus, quomodo Deuterus cum suo plaga construatur secunda gravium, secunda finalium, secunda superiorum, secunda excellentium, in B. E. z. e. Quomodo tritus cum plagali constitutatur omnibus tertii, in C. F. c. f. Qualiter tetradus sibique plaga subiunctus disponuntur ex omnibus quartis, quarta gravium, in D. quæ est dupliciti naturæ: quia sicut est quarta gravium, ita est prima finalium. Quæ omnia lucrebunt in sequentibus, cum de troporum tetrachordorum principialium chordarum natura disseremus abundantius, quia præsens tractatus principaliter est de quadripartita figura prætitulandus.

De vilio quadripartita.

Est tamen aliquid in eadem figura, quod mihi, ut minus sapiens dico non videtur usque ad fundum penitus esse limpidum.

Adtentum facit præsulum.

Huc pater auriculas converte benignius ambas. Has præsul mugas meditans sis totus in illis.

Hominies reprehendere degenerantes.

Soleat homines admodum improbare, cum vident aliquem de parentum virtute degenerare. Scimus autem et istam et omnem musicam figuram nativitatis sue primordiam sumpsisse de primitiva regularis monochordi dispositione. Cum autem hic vi-

deamus collecta, quæ ibi sunt dispersa, hic dispersa A
quæ ibi sunt collecta, nonne ista figura degenerat
a sua genitrici, monochordi videlicet mensura?

De perversa tetrachordorum collectione.

In ista figura collecte sunt in unum locum omnes graves, in unum locum omnes finales, similiter in unum omnes superiores, omnes etiam excellentes, quod penitus non concedit monochordi natura, quæ cuilibet tetrachordorum quatuor diversa partitur loca.

De perversa diezœuxi, id est disjunctione.

In ista figura disjuncta sunt quarta gravium, prima finalium, quarta superiorum, prima excellentium, quæ in monochordi naturali structura unum et eundem obtinet locum, utpote in una et eadem littera.

De acuminè non naturali proti, et gravitate tetrardii non competenti.

In hac eadem quadripartita figura protus est acutissimus, tertiardus gravissimus, quod quam contrarium sit naturæ monochordi potest qui vis etiam mediocriter his imbutus facilime contemplari.

De dictatoris admiratione.

Hæc cum diutina mecum admiratione revolverem, et si quid naturalius occurreret indagarem, inveni capream matris simillimam, quæ habet in uno loco quartam gravium, primam finalium, quartam superiorum, primam excellentium. Quæ habet in IV. locis diversis, graves, finales, superiores. Quæ habet protum gravissimum, tertardum acutissimum, ut naturam quam in principali genitrici gremio possideant, in filia mansiunculis non amittant.

De miniatis tetrachordorum lineis.

Quatuor obliquæ lineæ quatuor tetrachordis in gravium, finalium, superiorum, excellentium, mino superinductæ quadripartitam nostri tropici theorematis ita penetrant latitudinem, ut non solum demonstrent unamquamque gravium, finalium, superiorum, excellentium, in sui tropi intervallo, sed etiam in vero et naturali loco, secundum protoplastæ conditionis, quæ est in monochordo, testimoniopum.

Quid bene quid male quadripartita explicet.

Quadripartita modernorum figura bene exprimit unamquamque principalium literarum seu chordarum suo troppo contraditam. Sed in hoc delinquit, quod eas in alio loco, quam monochordum velit, constituit divisiones troporum. Quod minus est bene condit gravitatis acuminisque legem, quod majus est non eaute distribuit. Sed gratia lapsque sit Putri lumenum a quo est omne datum optimum et omne donum perfectum, nostra inq. sua ut dicamus cum psalmista. Non nobis. Domine, non nobis, sed n. t. d. g. et bene divisiones troporum constituit, et naturale secundum monochordum gravitatis et acuminis eorum differentiam evidenter proponit.

De naturali capreæ veritate et ejusdem mensuræ magna facilitate.

Hæc cum tantam habeat naturæ veritatem secundum antiquissimam monochordi nativitatem, potest eam et hoc commendare uberiori. quod simplex monochordi mensura fiat hac parum celerius. Omnis tonus, omne semitonium, omne etiam synemmenon, omnis denique IV. troporum mensura est aequissime sibimet opposita; sed illius, quæ mihi causa fuit hujus. tanta est in metiendo difficultas, tam inextricabilis perplexio, ut admodum dura sit ejusdem textura.

Quare caprea tali nomine censeatur, et quid præsuli offeratur.

B Nostri theoræmatis novitatem propter ejus mensuræ celeritatem nuncupavi capream: et quia velocius occurrebat cum venabam eam, voluntas enim Dei fuit ut cito occurreret mihi quod volebam, eandem pater venerande capream vobis offero degustandam cordis palato, ut si quid vobis in ea sapiat, benedicat mihi anima vestra.

Quæ sit in caprea comoditas.

Habetis in ea planam mensurandi facilitatem, naturæ non redarguendam veritatem, quia omnia monochordi representat legitima sicut decet. Nam de primitivo monochordo derivativam altera quam monochordum velit compонere figuram, hoc est juxta pedem dextrum calceum formare sinistrum. Quod quomodo theorematum in nostro sit deeyitatum, vestro penitus sit judicio reservatum.

Quæ causa sit contrarietatis inter monochordum et quadripartitam figuram modernorum.

Causam autem contrarietatis inter illam quam moderni diligent figuram et monochordum, arbitror esse in eo scio, quod dispositiones troporum ita varie incipiunt, ut I. II. tono, II. III. tono, III. IV. semitonio precedat cum potius in illis procurari deberet, quatenus primæ dispositionis gravis, id est A secundæ dispositionis gravem in C. semitonio præterire: tertiae dispositionis gravis id ipsum scilicet C. IV dispositionis gravem in D. tono rursus præveniret: quod facilimum esset si ab uno principio ipsas mensuraram integrates inchoarent, aut a gravibus incipientes dictam diversitatem inceptionis observarent. Sed hæc hactenus de caprea: Quia in vestrae gratiae scrutinio derelicta, tendimus ad alia. De hoc quod monochordum nec in disjuncta nec in conjuncta dividitur.

Monochordum una diapasone non esse contentum triplex esse causa creditur. Una quod simplicioribus curtum videbatur, qui irreflexibili voce ad organalem ignorant reverti gravitatem. Sicut equus indocilis rigideque cervicis non potest in arce circumfusi clipeo. Secunda quod vox acutior impedit aures gratiosius sicut etiam gracile corpus blanditor oculis jocundius. Tertia quod ipsa naturalis chordæ ac vocis possibilitas ulteriores spontanea

petit metas Sicut nonnumquam in amena loca vo- A
Juntate procedimus non necessitate.

Cur diapason tres non sint in monochordo.

Tribus diapason protensum esse monochordum non patitur altissimae fidis sonus gracillimus, nol'i subteriorum consonus. Sicut enim pueri tenelle vocis in moderato acumine cantilenes edunt adeo incorsonos, ut easdem vir non intelligat more clangentis barrae et recinentis cicadæ. Est modus in rebus sunt certi denique fines, ultra quos citraque nequit consistere verum.

Cur in tetrachorda dividatur.

Divisum esse monochordum in tetrachorda potius quam aut in dichorda vel trichorda, seu pentachorda, haec est ratio, quod post diapason in nullo tanta est, ut in tetrachordis similitudo. Si enim in dichorda facta fuisset divisio, primum occurreret dissimilitudo, quia post tonum, qui est ab A. in B. sequitur semitonium. Si autem in trichorda, itidem diversitas semitonii obsideret. Nam post semiditonus, qui est ab A. in C. sequeretur ditonus a C. in E. At si divisio fuisset per pentachorda eadem dissimilitudinis obviaret importunitas, quoniam quidem ab A. in E. est diapente, et ibi sequitur semitonium faciens dissimilitudinem.

Tetrachorda quedam esse primæ quedam secundæ similititudinis.

Tetrachordorum ergo quedam primæ, quedam similitudinis sunt secundæ. Primæ gravium, finalium, superiorum, excellentium, quia plena similitudine et intenduntur et remittuntur tono, semitonio, tono. Quædam sunt similitudinis secundæ, hyperboleon, diezeugmenon, meson, hypaton : quæ quamvis invicem comparata nihil differant intensa et remissa ; quia unumquodque illorum intenditur semitonio, et ditono, remittitur autem ditono et semitonio : ipsa tamen intensio et remissio dissimilis est. Quæ in prioribus est simillima, quia sicut tono, semitonio, tono, intenduntur, ita et remittuntur.

De similitudine Neumarum,

Similitudo tetrachordorum similitudini servit neumarum : quia eadem neuma, quæ intenditur ab A. in D. intenditur a D. in G. quæ remittitur a G. in D. remittitur etiam a D. in A. sic etiam in cæteris, ut facilime potest perpendere quivis.

De hoc quod Monochordum nec in disjuncta, nec in conjuncta dividitur.

Monochordum non esse divisum vel in penitus conjuncta vel in penitus disjuncta tetrici orda, haec est ratio : quod predicta tunc cessaret similitudo. Si enim inciperet tetrachordum superiorum in G. ubi desinit finalium, similitudo deficeret : quia tetrachordum superiorum intenderetur ditono et semitonio, cum priora tono, semitonio, tono. Item diversitas occurret si penitus disjuncta fuissent tetrachorda : quæ omnia quia satis sunt manifesta, non est opus dicere plausus.

De diezeugmenon et synemmenon.

Priori patet ratione quod tetrachordia diezeugmenon et synemmenon sint necessaria. Si enim aut conjunctio aut disjunctio tetrachordorum esset penitus, et similitudo periret, et creberet in cantu defectus occurreret,

De hoc quælibet chorda superius et inferioris quartam et quintam relint habere propter diatessaron et diapente quæ multum dominantur in cantu.

Propter diatessaron et diapente, quæ in cantilenis pollicant præcipue, desiderat unaquæque chorda vel littera quartam quintamque supra vel infra habere. Quapropter F. et I. admodum indigent synemmenon, ut gravis supra quartam, acuta infra habeat quintam ad se resultantem per diapente.

De communione Tetrachordorum.

Eadem intensio et remissio omnibus est illis tetrachordis, quæ ascendunt, id est gravium, finalium, superiorum, excellentium. Omnibus autem descendebitis id est hyperboleon, diezeugmenon, meson, hypaton eadem est intensio, eadem quoque remissio, quamvis ascensus sit dissimilis et descensus, quia ascensus est semitonio, ditono, descensus ditono, semitonio,

De differentia Tetrachordorum ascendentium et descendientium.

Qualiter autem eadem differant tetrachorda, si vacat, et placiti rationem admittitis, edam. Differentia numine, quod est planum differunt qualitate, quod debet explanari, quia latine nuncupata potius sunt constitutiva specierum trium symphoniarum, diatessaron, diapente diapason, quam græce vocata. Differentia specie, quia haec in medio illa semitonium habent in extremo.

De quibus litteris et chordis unumquodque tetrachordum consistat.

Tetrachordum gravium secundum Guidonem constat A. B. C. D. quod idem juxta Boetium est prolaibanomenos, hypate hypaton, parypate hypaton, lichanos hypaton. Tetrachordum finalium est Guidonice D. E. F. G. hoc ipsum est in Boetio lichanos hypaton, hypate meson, parypate meson, lichanos meson. Tetrachordum superiorum juxta modernos est a. b. c. d. Idem est Boetii mese, paramese, trite diezeugmenon, paranete diezeugmenon. Tetrachordum excellentium est d. e. f. g. secundum Guidonem. Juxta Boetium autem paranete diezeugmenon, neto diezeugmenon, trite hyperboleon, paranete hyperboleon.

Qualiter tetrachorda species operentur.

Non disputemus qualiter ista tetrachorda operentur constitutionem specierum diatessaron et diapente. Tetrachordum gravium tetrachordo finalium collatum omnes diatessaron species quæ III sunt, perficit hoc modo. Prima gravium, primæ juncta finalium, partitur primam diatessaron speciem. Eodem modo sunt vice parentum (I), III, gravium III.

(1) Addendum videtur : secunda gravium, et secundæ finalium secundæ speciei diatessaron.

finalium, IIII. gravium. IIII. finalium, tertiae et quartae A gubernandum. Quidam cantant illam antiph. *Alliga*
speciei diatessaron. Eadem diatessaron specierum nativitas est in copulatione superiorum et excellentium, et tam naturali ordine idem, ut de primis I. II. de secundis III. et IIII. de tertii. ac quartis procedat: et hoc necessario, quia superiorum et excellentium collatio nihil est aliud quam collationis gravium et finalium repetitio. Unde est necesse, ut quicquid inter graves et finales, id ipsum fiat inter superiores et excellentes: quia sicut eadem superiores que graves, ita sunt eadem excellentes, que finales.

Quod diatessaron et diapente inter diversa consilient tetrachorda.

Omnis ergo IIII. diapente species ita inter finales constant et superiores, sicut omnes diatessaron, aut inter graves et finales, aut inter superiores consistunt et excellentes, eodemque ordine disponentes naturae ut I. de primis, et quelibet species de sui nominis constet chordis ac litteris.

Quod in locis diatessaron diapente non inveniatur, nec diatessaron in sedibus diapente.

Admodum naturale esse generationem specierum inter graves ac finales, et inter superiores ac excellentes; diapente autem specierum inter finales et superiores naturalem esse ortum, ex hoc potest pendere: quod nec naturaliter inter graves et finales, aut superiores ex excellentes diapente procedunt species, ubi diatessaron naturales habent sedes, nec inter finales et superiores inveniuntur naturales diatessaron sedes, sicut diapente species sunt inibi naturaliter procedentes. Naturales dico species ut prius dixi de sui nominis litteris consistentes, ut I. de primis, et cetera.

De formalibus Speciebus.

De formalibus tempestivis est dicere speciebus. Formales sunt dicendae que formam habent non naturam, sicut est a D. In G. forma est prima speciei diatessaron habens semitonium in medio. Sed quia non inter duas constat primas, sed inter primam et quartam, dicenda est prima formalis, non prima naturalis. Naturalis autem est prima, que non solum in medio habet semitonium sed inter duas primas consistit, ut illa que est inter A. et D. quarum altera prima est gravium altera finalium. Sic species diapente inter A. et E. prima est formalis non naturalis, quia licet ut prima naturalis scandat tono, semitonio, tono, et tono non tamen inter duas primas, sed inter primam constat ac secundam, sicut illa que est inter D. finalem et superiorem,

Quod principales chordæ dicantur quæ constitutivæ sunt troporum.

Principales chordæ dicuntur que in troporum dispositionibus principatum sortiuntur, sicut in autento proto principates sunt ista: prima finalium, prima superiorum, prima excellentium. Finalis est merito principalis in primis: quia secundum convenientiam, quam ipsa predocet, cantum in primis, et usque ad finem procedere non possumus, ostendit illum esse aut vitiosum, aut juxta alium modum

Domine in vinculis, secum finalis convenientiam incipientes eam in G sed quia defectus occurrit chordarum ut cantari non possit, cogitemus eam aut secundum alium modum jubilandam, aut penitus esse mendosam. Sed falsam esse dicere prius non debemus, quam secundum omnium finalium convenientiam incipientes explorarem, si in illo modorum inoffensum reperiamus eam: sicut istam juxta primi finalis convenientiam inchoantes in F. sine scandalo percantabimus. Est quoque principalis ob hoc dicenda, quod initium cantus principiumque non nunquam procedit ex illa, ut. Ecce nomen Domini. Ecce in nubibus cali. Ecce veniet Deus et homo, leva Jerusal' em, et alia innumerabilia, que ad reperiendum sunt plauissima. Est principalis quia distinctionum interdum principia, interdum fines conversantur in illa, aut aliqua musica proportione distant ab illa, id est aut tono vel semitonio, sive semiiditoneo, seu ditono, aut diatessaron, diapenteve. Principalis est merito, cum omnis cantilene finis et requies sit in eius hospicio.

Superiores chordæ ideo principalitatis dignantur nomine quia principales autentorum partes diapente videlicet ac diatessaron medietatis vinculo copulant: et quod ad eas nonnumquam pertingant neumæ principales, principia dico distinctionum ac fines, ac tonorum differentiae. Excellentes jure sunt principales, qua ita dominantur autentis, ut in ipsis sit ascensionis eorum finis.

Quae chordæ sint principes in cantibus plagalibus.

In plagalibus quoque eadem ratione dicuntur principales graves, finales, superiores. Quapropter non difficile inde huc similitudinem transferre.

Quod principalitas chordarum discernenda sit.

Principalitas chordarum accipi discretive debet, non ubi illa principalitas sed in sua specie consideretur. Sicut prima gravium, prima finalium, prima superiorum principales sunt in prima specie plagalium cantuum, id est in secundo tono, que principaliter ejusdem sunt constitutiva. Principaliter dico, quia aliae chordæ cooperantur, iste ut praedictum est principalior, sicut in aula constructione principales partes sunt columnæ. Principales quoque sunt in secunda specie plagalium, id est in IIII. tono II. gravium II. finalium II. superiorum, que principaliter illum constituant. Sic constitutivæ sunt III. et IIII. gravium, finalium, superiorum tertiae et quartae speciei plagalium troporum, id est sexti et octavi toni.

De autenticis protis.

Prima finalium, prima superiorum, secunda excellentium sunt principales in prima specie autentorum cantuum, id est in primo tono quem principaliter constituant: secunda finalium, secunda superiorum, secunda excellentium, principales sunt in secunda autentica specie diapason, id est in tertio tono cuius principaliter sunt constitutiva: sic de tertii tercia autentica diapason constituitur, quarta de quartis.

Quod principium similitudinis est in illis.

Principales quoque dicuntur chordae, quia principium sunt ejusdem habitudinis. Habitudinem autem appello, ascensionis vel descensionis, aut utriusque similitudinem, qualis est intensio ab A. in D. talis est a D. in G. et qualis est remissio a G. in D. talis est a D. in A. quia talis est concordia non solum quartis, sed quintis infra et supra, ut media alterius elevationem, alteriusque sumat depositionem. Et si ad quartam supra confertur cum elevatione ad quintam superioris respondet cum depositione; ac econtra cum quarta inferiori per remissionem, cum quinta concordat per intensiōnem, excepto gravi deutoero et superiori, qui intra non inveniet diatessaron, supra se vero caret diapente quamvis V. sint chordae. Ethīne monemur ut caute diffiniamus symphonias. Si aliquo me interrogante, quid est diatessaron, vel diapente, respondebo, quatuor chordae, quinque chordae, non caute dixero, cum quatuor sint chordae A. $\frac{4}{4}$. b. c. et tamen non contineant nisi semiditonum. Cum quinque chordae sint. B. C. D. E. F. et non cohibeant nisi diatessaron et semitonium. Idecirco dicamus, diatessaron est semitonium cum duobus tonis in nullo participantibus. Diapente est semitonium cum tribus tonis in nullo participantibus. Hoc dico propterea, quia tonus, qui est ab a in $\frac{4}{4}$, cum illo tono qui est ab in c. participat spaciū, quod est a b in $\frac{4}{4}$, quod est major toni (2) spaciū, quod apotome dicitur, quia aliter poterit probari (3) et semitonium esse diatessaron, et diatessaron esse diapente.

De similitudine divitum et pauperum ad tropas utrosque.

Concordant discordantque autenti et plagales sicut divites et pauperes, quia licet hi in alto hi in humili degant loco, quamvisisti (4) ambulantur id tragedia, illi missent in conuicia, unum tamen et aequalē exspectant obitum et finem, ita quamvis ascendant descendantque diverse, eosdem tamen finale sortiuntur autenti et plagales.

De similitudine virilis feminique chorii ad autentos et plagas.

Concordant discordantque autenti cum plagiis quomodo si procederent de quatuor thalamis totidem nuptiae modestae cum suis sponsis, copularentque duos chorearum circulos, ut ipsi thatami matronali choro essent centra: id est medietates virilibus choris terminales, ut in hoc etiam evangelistarum exprimerentur volumina: de quibus pronunciat propheticus Ezechielis, spiritus, quasi sit rota in medio rotæ: quia sicut evangelistarum opera concordant discordantque, ita autenti cum plagiis. Nam quinque chordas habent communiter, tres autem singulariter: ut duo circuli ita sibimet sint impliati, ut utriusque extremitas centrum, id est medietatem alterius persecet, habent medium spatium

A commune, altrinsecus scilicet spatium sūtū parte participatione.

De differentia autentorum et plagarum juxta Horatium Faccum.

Disserunt quoque autenti et plague instar Horatianae sententiae: ut

Festis matroni moveri jussa diebus,

Intererit satyris paulum pudibunda protervis.

Non est enī suum maternalis incessus saltantes satyros imitetur ut Alphesibeus, sicut cantus plagiālis. Hac principia, hæc fines distinctionum tendit ad quintam, cum etiam raro mittat ad quartam. *Vid. fig. A.*

Ilerum differentia tetrachordorum.

Tetrachordum quoque differentia est nonnulla, quia tetrachordorum gravium et superiōrum claves sunt plagalium, tetra-hordum finalium et excellētiū claves sunt autentorum. Et medietatis vicem obtinent finales et superiores: finales plagalium, superiores autentorum diatessaron et diapente convincientes, ex hisque diapason componentes.

Quomodo tetrachordum gravum mystice pertineat ad Matthæum et ad humanitatem Christi.

Tetrachordum gravium typice congruit Salvatoris humanitati quam Matthæus describit, in qua Christus gravia quæque sustinuit, esuriendo sub infretuosa ficalnea, sitiendo et lassescendo super putorem, vulpibus pauperior ac volucribus foveas accindens habentibus, cum non haberet, ubi caput suum reclinaret.

C Quomodo tetrachordum finalium Salvatoris passioni congruat et morti.

Tetrachordum finalium vitalium Christi mortem significat: cum non solum ipse ad tempus vitam finivit, sed etiam ad finem tenenderunt templi velum, soliditas petrarum, solis claritas, terre stabilitas.

Quomodo tetrachordum superiorum Christi significat resurrectionem.

Tetrachordum superiorum Christi gloriosam designat resurrectionem: in qua ad hujus vitæ superiōra remeavit, nobisque vitæ supernæ hereditatem delegavit.

Quomodo tetrachordum excellentium Christi significat ascensionem.

Tetrachordum excellentium typice jubilat excellētiā Ascensionis Christi, in qua ascendit Deus in jubilatione et Dominus in voce tubæ ostendens se excellentissimum esse.

Quod duo tetrachorda ad humanitatem, duo ad Christi pertineant celsitudinem.

Quorum tetrachordorum, duo id est gravium et finalium sicut sunt humilia, ita humilitatem Christi qua fuit in humanitate et passione designant: duo excelsa id est superiorum et excellentium celsitudinem Salvatoris, quæ in resurrectione et ascensione patiuit, declarant.

(4) San-Emer. Ambulent.

(2) F. Majoris semitonii.
(3) Melius: tonum et semitonium.

Item de discordia tetrachordorum, et quod quædam incipiunt, quædam species finiant.

Discordant tetrachorda quoniam quodam est species diatessaron et diapente inceptivum non finitivum. ut gravium; quodam diffinitivum non inceptivum. ut excellentium. Quædam et inchoativa et determinanta, ut finalium et superiorum: quia finales determinant species diatessaron, incipiunt species diapente; superiores finiunt species diapente; incipiunt species diatessaron. Et hoc ita naturali ordine, ut sive incipiat seu terminat, sive faciat utrumque inter primas prima, secundas secunda, tertias tertia, et inter quartas quarta sit species vel diatessaron seu diapente.

Quomodo gravis sui nominis species dialessaron incipiunt.

Prima gravis incipit primam speciem diatessaron, secunda secundam, tertia tertiam, quarta gravium id est D. que biforis est, quartam speciem diatessaron incipit que et finit primam, secundum quod prima finalis est

Quomodo finales sunt et incipiunt species.

Prima finalis idem videlicet D finit primam diatessaron, sed incipit primam diapente speciem, E secunda finalium, secundum diatessaron, et diapente speciem finit et incipit, F tertia finalium tertiam utriusque speciem finit et incipit, G quarta finalium quartam finit, et quartam incipit.

Quoī contra tēlēm finalium, superiores finiālē species et incipiāt.

E contrario prima superiorum id est. A. prima finit speciem diapente, incipit primam diatessaron, quam finit prima excellentium.

Opposito Tetrachordi.

Opposita sunt tetrachorda finalium et excellentium tetrachordo gravium et superiorum. Nam ista omnes diatessaron incipiunt, illa finiunt, sed etiam media opponuntur, id est finalium et superiorum, quia omnes diapente species incipiunt finales, finiunt superiores. Opposita quoque sunt ultima sicut media tetrachorda: quia gravium solummodo omnes diatessaron species incipit, excellentium easdem tantum finit. Finalium omnes diapente species incipit, superiorum finit. Finalium omnes diatessaron species finit, superiorum incipit.

Quod tria sint in inchoando, tria in determinando, duo in utroque.

Tria sunt in inchoando similia, gravium, finalium, superiorum, tria in determinando, finalium, superiorum et excellentium; duo in utroque, finalium superiorum singulariter ad incipiendum tantum gravium, ad finiendum dumtaxat excellentium.

Quod opposito quoque sit in speciebus diatessaron et diapente.

Ultimæ quoque species et mediae diatessaron et diapente sibi met sunt oppositæ. Nam intensio

(5) Forte legendum: in quam desinunt et haec, (nimurum species diatessaron et diapente) quæ sunt sui nominis.

A primæ remissio est quartæ, secundæ ascensus est tertie descensus. Primæ species diatessaron tono, semitonio, tono intenditur ab A. in D. Quarta eodem modo remittitur a G in B. secunda intenditur a B. in E. semitonio, ditono, tertia remittitur ab F. in C. semitonio, ditono.

De oppositis diapente speciebus.

Prima species diapente ascendit tono, semitonio, ditono a D. finali in a superius Quartæ descendit tono, semitonio, ditono a D. superiori in G. finalem. Secunda suspenditur ab E finali in b superius, semitonio tritono. Tertia deponitur semitonio, tritono a c. superiori in F. finalem.

Quod opposito specierum ad similitudinem fiat metrorum pedum.

B Species prima diatessaron constat ut amphyma crus ex longa et brevi, et longa, id est ex tono, semitonio, tono: secunda intensa, ut bachius ex brevi et duabus longis. Remissa ut antibachius ex duabus longis et brevi. Tertia species diatessaron constat secundum intentionem sicut secunda, juxta remissionem, ut antibachius secundum remissionem ut secunda, juxta intentionem sicut bachius. Quarta rursus ut insulæ.

De speciebus diapente ad pedum similitudinem se habentibus.

Diapente prima species constat ex trochæo et spondeo suspensa, ut liberant. Deposita constat ex spondeo et iambo ut convenerant, secunda intensa ex epirito primo ut Sacerdotes! Remissa ex spondeo et trochæo, ut Sacra menta Tertia ascendens ut secunda descendens ex spondeo et trochæo. Descendens ut illa ascendens ex epirito primo. Quarta ascendens ex spondeo et iambo, ut prima descendit, descendens ut prima ascendens ex trochæo et spondeo.

De speciebus diapason.

Prima species diapason constat ex prima diatessaron et diapente specie, secunda de secundiis, tertia de tertiiis, quarta de quartis. Et in his speciebus diatessaron, diapente, diapason naturalem merito miratur ordinem, quia omnes in eandem desinunt, (5) ex qua desinunt, et haec sunt sui nominis.

De quatuor speciebus diatessaron.

Diatessaron species prima incipit a prima gravium A, desinat in prima finalium D. Secunda species diatessaron incipit a secunda gravium B. Desinat in secunda finalium E. Tertia species diatessaron incipit a tercia gravium C desinuit in tercia finalium F. Quarta species diatessaron incipit et desinuit a quarta et in quarta D. G.

Quod similiter incipiunt et finiunt omnes diapente species.

Eodem modo species diapente inchoant et expliciunt. Prima a prima finalium et in primam superiorum D A secunda a secunda et in secundam E. Haec Tertia a terciis, quarta constat a quartis E. c. G. d.

Quod ad eumdem modum species diapason incipiunt et finiant omnes.

Prima species diapason constat a prima gravium, prima finalium, prima superiorum; ita ut gravis et superior legitimi sint ascensus, descensusque claves, finalis medium ejusdem diapason vinculum, in qua est D. commissura diatessaron et diapente. Sic secunda species diapason, secunda gravium, secunda superiorum clauditur B. et secunda finalium E. vincularuntur. Tertia tertii, quarta quartis et clauditur, et dimidiatur C. F. c. D. G. d.

Quod eodem modo ab aliis speciebus consistant autenticæ species sicut a prælibatis speciebus subjugales.

Sicut istae quatuor species diapason, id est quatuor plagarum constant gravibus et superioribus, dimidiantur autem finalibus, prima primis secunda secundis, tertia tertii, quarta quartis; sic quatuor sequentes ad a. tenticos pertinentes clauduntur finalibus et excellentibus dimidiantur autem vel vincularuntur superioribus, prima primis, secunda secundis, tertia tertii, quarta quartis ut optime conservatus ordo naturalis Dei voluntate quæ est rerum natura conlaudet, illuminans omnem hominem, quod in natura latuit venatrices mentes investigare concessit.

Utrum sint VII, vel octo discrimina vocum, cum synenmenon videatur octavum.

Synenmenon octavum vocis discriminem non facit, quia nunquam b. molle atque quadratum in unam convenienti neumam. Cum omne discriminem vocis fiat aut tono vel semitonio, seu ex his compositis consonantiis, et inter b. et g. nulla sit consonantia, patet profecto quod illæ duas litteræ sint pro uno discriminatione. Illarum litterarum neumæ nunquam in unum convenient, sicut libra et aries pariter non videntur. Consurgens aries libram, libra vellera mergit.

Quod divisio monochordi fiat aut per quantitatem aut per qualitatem.

Monochordi divisio si bipartito. Cum enim dico totum monochordum in duas dividi diapason vel duobus passibus fieri diapason, tribus diapente, quatuor diatessaron, tonum novem quantitatis est et numeri ad mensuram pertinens monochordi. Cum autem tetrachorda quedam dico intendit per tonum, semitonium, tonum, quedam vero remittit per ditonus et semitonium, designo qualitatem ad melodiam pertinentem, quasi dicarem: Cum tetrachordum gravium, finalium, superiorum, excellentium, intendatur et remittatur per tonum, semitonium, tonum, potes quamlibet neumann susum insunque resultare: sic et de illis quæ descendant perpendas tetrachordis.

Utrum idem modus qui dicitur Dorius dicendus sit hypomixolidius propter D. d. quo. l est bifurme.

Antiquitus erant quatuor tantum naturales tropi.

A Quare autem quatuor naturales dicam tropos, questionis scrutinio dignum est. Cum quis autentius adjuncto sibi suo subjugali contet prima gravium, prima finalium, prima superiorum, prima excellentium, quid obstat, quin sit unus modulus, cum de unis ut ita dicam fiat chordis, videlicet omnibus primis; sed secundum placitum facti sunt de quatuor octo, cogente tamen ratione. Cum quilibet cantus legitime vagari per XI. chordas potuisset, qui discursus cuilibet autento cum suo plaga composito deputatur, evenit sepe propter cantus prolixitatem, ut aliquis versus, seu brevis psalmus adjunctus ab illo discordaret, cum omnem suum ascensum descensumve non potuisset implere: tandem est exocitatum, ut quivis IV. troporum in duos dividetur, quorum uterque integra tantum diapason esset contentus, ut quilibet sibi subjunctum suum posset æquiparare discursum, sicut nonnunquam propter infirmiorem comitis caballum vicinus petimus diversorum.

De hoc quod quadripartita figura et caprea sint imitatrix antiquitatis troporum.

Quatuor troporum naturalis antiquitas in quadripartita modernorum figura et in nostra patet caprea. Divisionem autem eorum nostra circularis repreäsentat figura, quam de virilibus feminisque choreis compinximus.

De hoc quod quatuor tropi dividuntur in octo.

Majores nostri perpendentes quilibet tropum adhuc indivisum quatuor principalibus ita chordis consistere, ut altrinsecus collate duas diapason species possent confidere, divisorunt eos in autentos et plagas, autentos vocantes auctorales et digniores, plagas autem laterales et subjectos. Quod nomen subjectionis etiam græca sua testantur vorabula, quia primus tonus appellatur græce Dorus, secundus vocatur hypodorius, id est, subjugalis Dorii: ita quartus et sextus hypophrygios et hypolidius dicuntur.

Diviserunt protum primam finalium cum altrinsecus posita cum prima excellentium conjungentes, et autentum primum videlicet tonum statuentes Primam vero gravium cum altrinsecus sita prima superiorum conferentes, et primum plagam, tonum scilicet secundum, componentes. In deuto secundam finalium cum altrinsecus locata secunda excellentium junixerunt, et secundum autentum, tertium quippe tonum, composuerunt: secundum gravium cum secunda junverant superiorum, et secundum subjugalem, quartum nempe tonum, statuerunt. In trito tertium finalium cum altrinsecus posita tercia excellentium, et tertium autentum, quintum nempe tonum, confecerant. Similiter tertiam gravium cum altrinsecus scripta tercia superiorum conjunxerunt, et tertium plagalem, id est sextum tonum, posuerunt. Eodem modo in tetrardo quartum finalium id est G. cum altrinsecus statuta quarta excellentium contulerunt, quartum autentum, id est septimum tonum, composuerunt. Quartam gravium id est, D.

cum altrinsicus notata quarta superiorum videlicet A in medio aut tonum habet aut semitonium. Diapente d. junxerunt, et quartum subjugalem, octavum quippe tonum, constituere voluerunt. Sed quia eundem modum prius in proto autenticam speciem diapason, id est, tonum primum fecerunt, recusaverunt illum in tetrardo vel habere vel appellare plagalem, non pervidentes quod D. d. biformes sint litterae potentes naturaliter tam plagalem quam autenticam constituere speciem. Unde ille biformis modus propter antiquorum (6) non acquisivit sua subgalli naturae debitum nomen, ut diceretur hypomixolidius, id est, mixolidii septimi videlicet toni subiectus.

Quomodo juniores ejusdem modi geminam intellexerint vim atque naturam.

Solertia autem prælibati modi naturam et efficaciam juniores intuentes plagales sibi formulas vel differentias attribuerunt. *Octo sunt beatitudines. Seculorum amen. In illa die et cæteras. Seculorum amen. Dun medium silentium.*

Quod sanctus Gregorius ejusdem modi duplicum perspexerit operationem.

Patet admodum, beatum Gregorium totius pene ecclesiastici cantus auctorem duplicem ejus cognovisse operationem, quia in autento non potius autenticas, quam plagales diligit odas. Cum autem aurore ipsius et sancti Ambrosii plagalis esse comprobetur testimonio, quid nobis est dubitandum, quin, ut est, dicamus illum non solum dorium sed hypomixolidium?

Quod idem modus habeat materiam plagalis.

Cum idem modus habeat plagalis materiam, plagalem ex haccomponamus formam, aut si possimus, naturaliter negemus D. non esse quartam gravium, d. non esse quartam superiorum, aut esse concedamus. Si negabimus, ab adversario subsequente constringemur argumentatione. Omnis corda, que duorum synemesis, id est conjunctio, est tetrachordorum, alterius est finis, alteriusque est principium; sed D. synemesis est tetrachordi gravium et finalium. Si finis est tetrachordi, quarta est chorda, sed finis est, ergo quarta: quia omnis tetrachordi finalis quarta est. Argumentum a genere. Maxima propositio, quod in omnibus valet, valet et in uno, ab arguento precedentibus vel iambicum, oppositus scandat per ditonum, qui duo modi diapente compонunt. Posset secundum judicium auditus prior per ditonum appositus per diatessaron surgere: sed principium præcedentis finisque sequentis nulla conjugitur proportione. Posset e contrario prior per ditonum appositus scandere per semiditonum proportionaliter, quippe cum in diapente ambo concludantur, sed integræ non est euphonie.

De Interposito.

Interpositus necessario fieri intensus et remissus, in diatessaron tono semitonio; in diapente autem ditono, semitonio, tono, semitonio: quia diatessaron

vero vel ditonum, vel semiditonum sive tonum, seu semitonium.

De convenientia motus, qui dicitur commixtus.

Commixtus motus venerabilior est omnibus. Ille autem duabus diapente diatessaronne potest convinculari susum et jusum, et ditono et semitonio; sed ita ut semitonus iambicus ascenda, non descendat, nisi si duo semitoni convinculentur: quia tunc uterque semitonus et trochæicus et iambicus intendentur, remittenturque convenientius.

De distinctionibus cantuum, et cur finales dicantur ae superiores.

Quamvis principia, præsertim tamen fines distinctionum sunt considerandi, qui præcipue debent finales repetere, ut dominus Guido dogmatizat dicens: Item ut ad principalem vocem, id est finalem pene omnes distinctiones currant, hoc tamen rarius inventur, quam crebrius. Invenitur in hac antiph. *Nativitas tua Dei genitrix virgo. Gaudium annuntiavit universo mundo. Ex te enim ortus est sol justitiae Christus Deus noster. Et confundens mortem donavit nobis vitam sempiternam.*

Finales voces triplici ex causa nuncupari videntur, et quod finiunt legitimum autentorum ascensem, et quod omnem determinant cantum, et quod in eosdem nonnunquam fines distinctionem pervenient. Ideo dicimus nonnunquam, quia non semper in illas, sed in superiores et principia distinctionum pertingunt et fines, et in primam sub finalibus in autentis Cis cantibus, in plagis etiam inferius. Superiores autem dicuntur, vel quia superiores plagalis cantilenæ sunt claves, vel quod superius sunt mediatrice autentorum diatessaron et diapente convincientes, ex hisque autenticam diapason componentes: vel quod superiores sunt a finalibus, quam finales a gravibus, aut excellentes a superioribus.

De proti autenti species diapente et diatessaron utilibus melodiam communiscentibus.

Præmissis modulationi utilitatibus cum domino Guidone nobis communibus, quia sua non solum verba exposuimus, sed etiam commodiores motuum species, quas ipse penitus reticuit, proposuimus, ad singularia dona jubilandi nobis divinitus concessa veniamus.

D Solum protum autentum sumiamus nobis in exemplum, ut modulandi commoditatem in aliis modis reperire non desperemus, quam in hujus experiantrum speciebus.

Protus autentus, id est, primus tonus V species diatessaron includit unam primam formalem, unam secundam formalem, unam tertiam naturalem, unam tertiam formalem, unam primam naturalem. Quarum V unaquaque tres habet mutationes, saltatricem continuam vel spissam, ternariam. Saltatrix duas ultimas tangit chordas, continua cunctas, ternaria tres. Saltatrix et spissa duplices sunt

(6) Forte auctoritatem supplendum.

intendendo et remittendo. Ternaria quadrupla, ut pote duplex intendendo, duplex remittendo, quia quinque species sunt diatessaron, quarum quaelibet duas habet saltatrices, duas continuas. Dicamus quinque quatuor vel quater V viginti sunt. Quoniam autem ternaria est quadrupla, multiplicemus quatuor per V et item erunt XX que junctae prioribus XL compuncti. In eodem quoque proto IIII sunt species diapente, quarum cum unaquaque duas habeat saltatrices, duas spissas, tres quaternarias, tres ternarias, multiplicatae per quatuor XL sunt. Quae totidem prioribus copulatae compleant octoginta mutationes absque his que in eodem tropo fieri possunt, ditono, semiditono, tomo, semitonio. Consono numero principialium mutationum in proto, perpendicularium est in primis quia neuma ex praedictis mutationibus natu non sunt omnes in eadem generositate, sed quedam primæ, quedam secundæ dignitatis sunt, et tertiae. Ex his generosiores ad olorinas musarum choreas sunt admittendæ, ceteræ non Orpheis sed exteris sunt relinquendæ. Omnes saltatrices laudabiles, sed tamen nobis generosiores videntur quam Longobardis. Illi enim spissiori, nos rariori cantu delectamur. Prima et secunda et quarta spissa diatessaron species intensa et remissa bene sonat, sed tertia sordius. Ex eodem genere spissitudinis quarta species formalis in diapente, et prima ac quarta naturalis satis sunt euphoniae et intensæ et remissaæ, secunda vero et tertia propter innominati tritoni raucedinem melibeis et ululis degentur, excepta saltatrix que in omnibus est aequalis, nisi quod inest differentia gravitatis et acuminis. Ternaria diapente triplex est, et aliquantulæ sonoritatis. Ternaria diatessaron duplex est, et minus sonora. Reprobæ sunt secundæ et tertiae species diapente, excepta saltatrice. Utiles colligamus, ut earum numerum sciamus. Reprobatis de secunda et tertia specie diapente quatuor spissas, sex quaternarias, octo ternariis : de V species diatessaron X ternariis, utpote duabus de unaquaque et insimil collectis XXVIII de LXXX abiciemus et remanebunt LII habiles cantilenas communiscentibus et opportuæ.

De varia oppositione Neumarum.

Interdum saltatrix contra saltaticem, spissa contra spissam, quaternaria contra quaternariam, et ceteræ æquivocales sunt constituendæ, interdum variandæ, ut spissa contra saltaticem, vel quaternaria vel ternariam opponatur, vel spissa diapente contra diatessaron, ut laudabilis similitudo vel dissimilitudo discernere scientibus commendetur : qui non solum hoc sed nemnrum proportionem requirant, ut triplex sit suavitas, una cantionis, que comprobetur ab auriculis ; secunda proportionis vocum, et neumarnm ad distinctionum, que delectatio est rationis ; tertia pulchra similitudinis ac dissimilitudinis sex consonantiarum.

De nobilitate et ignobilitate consonantiarum.

Sex consonantiarum tres nobiles, tres sunt igno-

bles. Nobiles diapente, diatessaron, tonus, quia originem et parentelam suam profiteri possunt : quippe cum haec sesquialteræ, haec sesquiteræ, haec sesquioctavæ sit proportionis, unde etiam eas credimus esse minus dulcisonas.

De consideratione constitutivarum partium diatessaron et diapente.

Aliquotiens considerationem constitutivarum habeamus partium in diatessaron et diapente, aliquotiens specierum suarum, nonnunquam etiam interpositionis minorum consonantiarum. Constitutiva partes sunt diatessaron tonus et semiditonus, vel ditonus et semitonium. Interdum partes præponamus, interdum postponamus, et si una vice præponamus vel postponamus istas, alia vice illas, aliquando quoque cingamus diatessaron partibus, ipsa in medio vice dominâ constituta. Constitutiva partes præponuntur, sequitur ipsa diatessaron in hunc modum. *Ecce ego mitto vos sicut.* Præponitur tonus intensus : *Ecce* ; præponitur semiditonus intensus et remissus : *Ego* ; sequitur diatessaron spissa per remissionem, saltatrix per intensionem : *Mitto vos sicut.* Ambae partes diatessaron præponuntur tonus semiditonus, semitonium ditonus sequente diatessaron ut in hac : *Rogo ergo te Pater ut.* Interdum totum præponitur partibus dividendum ut haec : *Sur-rerexunt.* Haec consideratio non est inter contemendas, cum in illa dialectica luceat qualitas. Nam partium compositio totum facit, totius resolutio partes ostendit. Eadem observatio debet esse in diapente. Partes ejus sunt tonus, diatessaron, semiditonus, ditonus. Quibus premissis ipsa sequitur vestigio, ut venientibus sagmis Domini sperantur. Hoc dicimus non ut ita semper inveniatur. Sed ut fieri oporteat naturaliter, cum sine partibus totum non esse, nec positis possit abesse.

De Contubernio diatessaron et diapente.

Aliquotiens diatessaron et diapente commilitent, ita ut si altera saltatrix intendatur, altera spissa remittatur, aut si haec quaternaria remittatur, haec ternaria intendatur. Tum diapente sibimet conferuntur, ut si haec surgat spissa, illa deponatur saltatrix, vel quaternaria, vel ternaria. Interdum per commixtum motum, quam prælibavimus, sibimet convincuntur. Eodem modo diatessaron : alia quoque consonantiae aut pariter bis deponantur, vel simul intendantur, seu in commixto concatenatentur. Et propter jocunditatem suam species illæ gemella diatessaron et diapente admodum in quibusdam cantilenis suum ostendunt contubernium.

De consideratione proportionum in his speciebus.

In his ergo omnibus considerationem proportionis observemus : ut si diapente saltatrix sit in ista neuma, in hac sit vel tonus vel alia saltatrix : sive sit in diapente, sive in diatessaron, sive in ditono, seu semiditono, ut aqua sit responsio. Aut contra saltaticem ponamus aut spissam diatessaron aut diapente quaternariam, ut dupla fiat proportio. Aut contra saltaticem constitutamus ternariam dia-

tessaron vel diapente, aut ditonum semiditonumve A deuteri B. si in depositione dentri non esset A. spissum, ut sesquialtera fiat responsio, ut sine subtilli collationis consideratione nihil temere fiat ignoranterque penes nos, qui histrionibus dulce jubilantibus veram jubilandi naturam comparationemque penitus ignorantibus admodum dissimiles esse debemus. Omnes saltatrices in omnibus consonantius æqua proportione conferuntur, et cum his tonis ac semitonium. Diapente spissa contra sese æqua conferuntur collatione aut contra saltatricem simul et ternariam, aut contra saltatricem sinul et ditonum sive semiditonum spissum : aut contra tonum sive semitonium cum ditono, sive semiditono : aut contra quaternariam et simplicem neuman : aut contra unam simplicem et quatuor repercussas : aut contra tonum sive semitonium, et tres repercussas. B Quæ consonantia æqua copulentur proportione, primum est perpendere. Proinde ad aliarum collationem redeamus. Quaternaria ad ternariam, ditonum, semiditonum, sesquitertia est; ad tonum autem semitoniumve dupla. Ternaria ditonus semiditonus, sesquialteram faciunt proportionem ad tonum semitoniumve.

De multiplicitate specierum.

Duplices sunt saltatrix et spissa, utpote unam intensionem habentes et remissionem. Quaternaria in diatessaron non est, quia non habet nisi quatuor chordas, quæ spissam faciunt. Ternaria in diatessaron octupla est, quadrupla intendendo, quadrupla remittendo. Quaternaria in diapente decupla est: quia quinque intenditur, quinque modis remittitur. Jam persolvimus, quæ cantilenarum auctoribus non nihil profore credidimus. *I' id. fig. B.*

De Caprea repetitio commendationis.

Capream, domine, quam vobis obtuli, in vestram commendo gratiam, ut ipsa natura vestra experientiae commendet eam. Evidenter troporum divisionem ostendit, propter quadripartita penes modernos laudem promeruit. Sed si ipsa non naturaliter hoc faciens est gratiosa, caprea, naturaliter idem conficiens non sit exosa. Si quadripartita in unam linea omnes contra naturam monochordi conferens graves laudetur, nostra caprea in unau juxta monochordi constitutionem colligens easdem non vituperetur. Quadripartita quarta gravium, prima finalium, quod primitiva dispositio renuit, longe divisit, nostra caprea collegit. Si autem illa perversa divisione commendet, istan naturalis collectio non condemnet. Si quadripartita protum acutissimum, tertardum faciens gravissimum, celeberrima sit omnibus, capream non obscuret penitus, quod utique naturalem gravitatem dedit et acumen. Easdem litteras in nostra caprea contra se esse positas nemo reprehendat. Sed aliter secundum naturam fieri non posse reprehendat, cum A. gravis sit proti, qui secundum monochordum tono differt a gravi

contra A quod est in dispositione proti, fieret aut perversa conjunctio, aut perversa disjunctio. Si B. opponetur A. esset perversa conjunctio, quam in quadripartita reprehendo, gravibus duorum modorum in uno convenientibus loco. Si autem gamma deuteri poneretur contra proti A. perversa fieret disjunctio, A. gravem proti, et B. gravem deuteri, ditonio dirimente, penitus id natura monochordi renuente. Quid ulterius procedimus? in quo nostram capream quadripartita praecellat ignoro, nisi in mensura difficultate, quæ si merito laudabilior est facilitate, scic pluribus id admirationem generare. Nunquam aliud natura, aliud mea capreadicit.

Utilis expositio super obscuras Guidonis sententias (7).

E talia voces ab aliis morulam duplo longiore vel duplo breviores aut tremulam habeant. Et Paulo post summopere caveatur latius neumarum distributio, ut cum neuma ejusdem soni repercussione, tum duorum vel plurium connexione fiant, semper tamen aut in numero vocum, aut in ratione tenorum neumarum alterutrum conferantur et respondeant. Ut mibi videtur triplicem per hæc verba designat cantilenas collationem: quia vult ut proportionalis fiat, aut intercapitulo duarum vocum, quod notat dicendo: *E talia voces ab aliis morulam duplo longiore, vel duplo breviores aut tremulam habeant:* aut ut numerum vocum proportionaliter consideremus, quod his intimat verbis; *aut in numero vocum,* seu ut fiat comparatio, ut in ipsis vocis ultima protensione. Hæc tria ut apertis intelligantur, sunt exemplificanda. Morula dupliciter longior est vel brevior, si silentium inter duas voces duplum est, ad aliud silentium inter duas voces. Eodem modo morula dupliciter est brevior, si taciturnitas inter duas voces simila est ad aliam taciturnitatem inter duas voces. Quod dicit: *aut tremulam hab. ant.* puto intelligendum sic esse. Tremula est neuma quam gradatum vel quilisma dicimus, quæ longitudinem de qua dicit *duplo longiore* cum subjecta (7.) virgula denotat, sine qua brevitatem, quæ intimatur per hoc quod dicit, *vel duplo breviores*, insinuat. Secunda pars proportionis, quæ describitur his verbis, *aut in numero vocum*, hunc ut arbitror habet intellectum. D Ipse vocum numerus iuvicem est conferendus, ut neuma nunc æqua æquis, nuic dupla vel triple simplicibus atque alias collatione sesquialtera vel sesquitertia respondeant. Æqua æquis respondent, ut *semen cecidit in terram bonam.* Quinque voces sunt in duabus dictiōibus prioribus *semen cecidit* totidem in tribus sequentiibus, *in terram bonam*, nunc dupla simplicibus, ut, *Et obtulit fructum.* Et obtulit. Quatuor sunt voces, duas in fructum, dupla ergo collatio. Nunc triples simplicibus *ut aliud*, a habet unam vocein, *līq̄d* tres: quia lī duas possimus colligere voces in prædata neuma, unam in ud

tres ad unam p triplum faciunt: atque alias collatione sesquialtera, ut *centesimum* dimidium dictio, id est *cente* duas alias, medietas, id est *simum* tres habet voces, unam in *si*, duas in *num*, quae conquiscentem, id est, inclinativam resultat. Ternarius ad binarium sesquialtera vel sesquiteria collatione, sicut est *venite Benedicti*. *Venite* tres, *Benedicti* quatuor habet voces. Quaternarius a*l* ternarium est sesquiterius, tercia pars est proportionis, quae describitur his verbis, *aut in ratione tenorum neumae alterulrum conferantur et respondant*. Tenor est ultimae vocis potensio, quae ad invicem confortur ita, ut numerus vocum et intervalla, earum nuncæque æquis, nunc duplæ vel triplices simplicibus, atque alias collationes sesquialtera vel sesquiteria conferantur, et respondeant. De quo tenore vel pretensione dominus Guido dicit: *Tenor vero, id est mora ultimæ vocis, qui in syllaba quantulusunque est amplior in parte, dulissimus vero in distinctione. v. g. Dixit Dominus mulieri Cananæ. Unam ergo distinctionem habent in dixit, partem in dixit Dominus; distinctionem dixit Dominus mulieri Cananæ. Habeatis syllabam. In dixit finalis xii aliquantulum pretendatur. In dixit Dominus finalis nus producatur amplius. In dixit D. m. C. finalis pretendatur diutissime.*

Proponat sibi musicus quibus ex his divisionibus incidenter faciat cantum (8), vel quæ sint illæ divisiones. Sicut enim metrorum plurimas sunt divisiones, quia quedam sunt Asclepiadea, quedam Saphica, quedam Alchaica, et ad hunc modum Hyponactica, nonnulla etiam Gliconica: sic melodiæ plurimas habent divisiones, dum una sit divisio æquarum ad æquas, altera et tercia duplarum triplarumque ad simplices, quarta quintave ut sesquialterarum sesquiteriarumque distinctiones distinctionibus sunt æquales, ut in bene procuratis cantibus appareat sicut in illo. *Ecc. nunc tempus acceptabile, una distinctio. Ecc. nunc dies salutis, altera. Commendemus nosmetipsos, tercia. In multa patientia, quarta. In jejuniis multis, quinta. Per arma justitiae, sexta. Virtutis Dei, septima.* Quæ omnes penes sunt commensurabiles (9) ut in modum eurentur equi voces ad locum respirationis accedant. (10) Spissim autem et raro prout oportet nota composite hujus rei poterunt indicium dare. Equus dum currit, crebrius ungulas figit, dum cessare cogitat, rarius vestigia collocat, ita juxta finem distinctionum ut rariores, i. e. tardiores voces succedant est procurandum (11). Quod autem dicit, *spissim autem et raro prout oportet nota composite, hujus rei poterunt indicium dare* (12) arcuus est scribendi et neumandi distinctio, donec ad finem appropinquet. Juxta fidem autem dissipetur scriptura cum neumis, ut cantori sit indicium praे-

A dictæ tarditatis in hunc modum, *Miserere m. f. d.* (13) quia si in tetrachordo finis est quarta chorda, principium est in eo prima chorda, sed hoc est; ergo D. secundum hanc rationem, et quarta est gravium, et prima finalium. Hac ipsa argumentatione sit probatum, quod d. sit quarta superiorum, prima excellentium.

Quod probatio ista pertineat ad materiam autenti et subjugalis.

Jam probavimus, quod modus sœpe dictus inter D. d. constitutus tam materialis sit plagæ quarto, id est, octavo tono, quam autento primo, primo videlicet tono, quodque tam veredicatur, hypomixolidius quam dorius: quia cum constet quarta gravium, quarta superiorum, prima finalium, prima excellentium, probandum erit, quartam gravium, quartam superiorum plagali esse materiales: aut audiamus, si naturaliter possimus tribus gravibus A. B. C. tribus superioribus a. *z.* c. quod non sint constitutive et materiales tribus plagiis, tono scilicet secundo, quarto, sexto, aut quartæ gravium, quartæ superiorum: concedamus, ut materiales sint claves quarto plagi, octavo denique tono; sed impossibile est, ut tribus præpositis gravibus et superioribus trium plagarum constitutionem admamus. Ergo possibile est et verissimum, ut quartæ gravium et superiorum quartæ plagiæ, id est, toni octavi essentialem concedamus.

Be proprietate Prolorum, Deuterorum, Tritorum, Tetrardorum.

C Proprietas est protorum, ut concordent in elevatione per diapente, in depositione per tonum.

Proprietas est deuterorum cum integra diatessaron per intensionem, ditono per remissionem.

Proprietas est tritorum, ut concordent intensione ditono, diatessaron remissione.

Proprietas est tetrardorum, ut protis opponantur; quatenus horum elevatio istorum sit remissio.

Quod non sit firmius argumentum quam proprietas.

Quamvis satis sit probatum, quod de plagiæ materia, videlicet quarta gravium, quarta superiorum, quarta plagiæ species, id est, tonus octavus possit conformari, nam inficiari vere non possumus, quin possit aureus de auro fieri stîlus, tamen adhuc ipsi D. sufficientie violentiam volumus inferre, etiam non necessariorum copiam ministrantes argumentorum.

Efficacius argumentum ipsa proprietate non possumus invenire. Neque enim tenere proprietates troporum cogitavimus præmittere. Videamus si D. d. tam tetrardi quam proti proprietates possit habere. Tetrardorum est proprietas, ut protorum intensione sit illorum remissio. Sed D. ita remittitur per tonum,

(12) Em. *Arctius autem est scribenda et neu-manda.*

(13) Hic desinit *San-Emeram*, et quæ hic sequuntur, cum præteritis non coherent.

- (8) *Ve... divisiones* desunt in Em.
 (9) *Emer. Interdum vero ut in modum currentis rari rariose voces.*
 (10) *Emer. Sapissime autem vel rarenter.*
 (11) *Quod... dare* desunt in *Emer.*

semitonium, tonum, sicut A. protus tono, semitonio. A Quod non sit dicenda quinta, sexta, septima, octava
tono intenditur.

*Quod equaliter de se prædicentur species et
propria.*

Omnis homo risibilis est, et omne risibile homo est. Omnis tetrardus per tonum, semitonium, tonum remissibilis est, et omnis remissio toni, semitonii, toni tetrardus est. Sed D. d. remittitur tono, semitonio, tono; ergo tetrardus est. Si tetrardus est; aut autentus est, aut plagalis. Sed necesse est, ut sit plagalis, quia nullus autentus gravibus et superioribus constat. Irrefragabilibus transactis argumentibus, et prolixo naturæ sue finito scrutinio, baptizemus eundem modum, nominantes eum hypomixolidium, ut sic sit binomius, sicut eum biformem novimus.

Cur dicantur Tropi.

Tropi dicuntur a reversione; quia ubiubi cantus quo cumque ascendat seu descendat, ad ultimum in finalis revertitur domicilium.

*Utrum Trite Synemmenon infra vel supra transductiorum ponenda sit lineam, et utrum molle b.
rotundumque sit magis necessarium, minusve
quam quadratum?*

Causa est antiquior quam effectus, ut ignis combustionem precedit. Cum hiatus diezeus, id est disjunctionis tetrachordorum, patribus nostris plurima canendi prætendisset offendicula: quia tritus finalis F. supra quarta, tritus excellens f. infra caruit quinta, interposuerunt trite synemmenon ad emendandum jubilationis defectum. Ibi causa est diezeus, interpositio synemmenon est effectus, ergo posterior. Que sit posterior inventione, sit etiam posterior in sessione, sicut advena in domo aliena. Suscepta quidem sicut iambus spondeos stabiles in jura paterna recepit, commodus et patiens, non ut de sede secunda cederet, aut quarta socialiter. Ergo synemmenon infra collocetur, non supra. Quæ harum sit utilior chordarum perpendiculariter possumus, si discernemus cujus sit frequentior usus.

*Quod tritus maxime indigeat synemmenon, cum ipsa
suppleat vicem superiorius triti.*

Cantus quinti et sexti toni potissimum indigent synemmenon, cum ipsa sit vicaria triti superioris. In proto quoque succinit, sed rarissime, ut in *Ecce nomen Domini v. d. l.* Quadratum autem z non solum in deuteri, qui suus domesticus est, sed etiam in proto, in tetrado, in ipso quoque trito conservatur assidue: quamvis trito familiari non sit vicinitate conjunctum, quia nec a finali F. nec ab excellenti f. aliqua distat consonantia. Hinc licet perpendere b. utile, z. autem multum utilius esse, ideoque admodum esse commodiorem conjunctione disjunctionem. Qua etiam ratione frequentioris utilitatis et rarioris possumus colligere infra b. supra z. notandum esse in hunc modum.

a

z

c

species diapason, quamvis sint octo.

Licet sint octo species diapason, quintam tamen et sextam, septimam, et octavam dici naturæ veritas non patitur. Cum enim omne omne de suis partibus nominetur veraciter, idem in tota diapason, et in suis partibus, diatessaron scilicet ac diapente, considerare debemus. Species diatessaron et diapente non plures quam quatuor scimus esse; sed cum species diapason constituantur de speciebus diapente et diatessaron, non possunt fieri plures, quam partium species: sed quoniam quatuor species diapason constituantur, ita ut diatessaron præcedat, diapente sequatur, quæ sunt plagales; quatuor autem ita, ut diapente prævia diatessaron sit Bassecla, quæ sunt autenticæ: patet profecto octo species esse, sed nullam earum quintam vere dici posse, cum neque diatessaron nec diapente quinta species inventiaru esse. Quis dicit aulam ligneam de ligni partibus non constructam? Similiter quis dicit quintam speciem diapason de quintis partibus non consistentem; cum nulla diapente sit quinta, nulla diatessaron, quæ sunt constitutivæ partes diapason? Sed tamen octo species sunt diapason, quamvis nulla quinta: quia octonarius veraciter habetur ac computatur, ubi quaternarius duplicateatur. Quatuor species sunt diapason autenticarum, quatuor plagalium, quæ complent octonarium; nullam tamen, ut prædictimus, quintam vere dicere possumus.

*De sinilitudine gemellipara quatuor vicibus
geminis.*

Cogitemus aliquam in tantum esse fetosam, ut quatuor vicibus sit gemellipara, quosdam germanorum primigenas, vel, ut ita dicamus, secundigenas, tertigenas, quartigenas dicere possumus, nullum autem quintigenam, cum eorum nemo quinta vice sit genitus, quamvis octo tamen esse non dubitemus.

Quod quidam unam musam, quidam duas, tres, quatuor, quinque, sex, septem, octo, novem esse possint dicere secundum multiplices rationes..

Unam musam possumus asserere, generalem, scilicet monochordum vocis humanae, quæ ex una fistula colli efficacissime jubilat omnia melorum genera, cui nullæ hydraulicae, nullæ aliae comparantur fistulae. Hæc cum cunctarum suppleat officium, duas musas possumus conjicere in autentorum et phalaram esse dualitate, aut in pulsationis, ac inflationis duplicate: quarum altera cymbalis et chordis, altera fistulis servit et tybiis: vel in bifida arsis et thesis, id est, elevationis et depositionis natura, sine qua non fit aliqua vox musica. Quid est musica? Motus vocum. Omnis autem vocis motus vel arsi fit aut thesi.

Tres musas intelligimus, non absurde tria genera musicæ: Diatonicum, chromaticum, enarmonium: seu tres sunt muse, ipsa vox humana, pulsationis, inflationisque mixtura marinis in scopulis resultans syrena. Quæ Græcum sortitur vocabulum: *Syrin*, (*συριν*) enim Græce dicitur contrahere, unde syrtes

dicuntur, ubi arenæ contrahuntur. Hinc etiam comitatus dicitur syrus, qui sua calliditate fugitivum argentum traxerat ad se. Pauca sunt in fabulis, quæ non aliquo fonte deriventur veritatis. Ferunt syrenas cantatrices esse maritimas, quæ nautas interficiant improvidos dulcioribus ad se modis illectos. Quedam concava saxa in mari sunt prominentia, in quibus collisione procellarum dulcisonam imitatur melodiam, quæ cum dulcedine sua prætereuntur contrahit, miserabiliter nonnunquam naufragio submergit. Sicut hujus mundi syrene blandientes, videlicet illecebrae, nostri similes periculosisimo animalium submersunt naufragio.

Quatuor musas temere non arbitramur aut quatuor continuos antiquorum, quos prelibavimus tropos, vel quatuor tetrachorda, G. F. S. E. omnem melodiam possidentia. Sive pythagoricos quatuor mallos, quibus quatuor symphoniarum, toni, diatessaron, diapente, diapason, reperit proportionem, seu quadripartitam monochordi distributionem, que ascendendo primo constitutivo passu diatessaron, secundo diapente, tertio diapason constituit; descendendo autem econtrario primo constitutivo passu diapason, secundo diapente, tertio diatessaron.

Quinque credimus in duas V. majores symphonias sesquiteriam, sesquialteram, duplam, triplam, quadruplicem, aut V. vocales, sine quibus non fiunt voces litterales, seu ad V. referamus duas omnes penitus litteras V. modis divisas: quia quedam

I.

II.

sunt vocales, quedam semivocales: haec mutæ, illæ

III.

III.

V.

liquide, duplices aliqua. Seu intelligamus V. duas V. sensum noxias fenestras, per quas anima bibit temporalium delectationes et musas.

Sex musas sex minores perpendamus esse consonantias: semitonium, tonum, semiditonum, ditonum, diatessaron, diapente: quibus omnis conformatur neuma regularis. Has sex duntaxat dominus Guido diligebat.

Septem musarum ad intellectum sumamus septem discrimina vocum: quia ceteræ non additio sunt, sed earundem repetitio; vel septem planetas.

Octo musas octo tonos intelligamus, quorum magisterio totum corpus cantionis disponimus; et gubernamus.

Novenus esse musas omnis consensit antiquitas, imitatrix mundanæ, quæ novem circulis continetur, musicæ. Celi et terræ quo circuli septem planetis adjuneti novem perficiunt: ad quam similitudinem in terrestri nostra musica novem computaverant musas, novem videlicet consonantias. Voces unisonas, semitonium, tonum, semiditonum, ditonum, diatessaron, diapason, diapente cum semitonio, diapente cum tono. Unisonæ voces ut: *Adiuva nos Deus n. semitonium ut Missus est G. a. ad M. sed puerile est de tam manifestis ut exemplis. De novissimis tantum duabus exempla proponamus: id*

A est, de diapente cum semitonio, de diapente cum tono, quia haec et minus proportionales et minus usuales. Diapente cum semitonio sonat in illius hymni principio. *Mare, fons, ostium, atque diapente cum tono in: Ad te levavi animam m. d.m. in te,* Et in: *Jam non estis h. et advenæ, sed estis cives s. et domestici.*

De simplici cymbalorum mensura sesquiteria et sesquialtera proportione intensa et remissa, et cur similis sit monochordi cymbalorumque mensura.

Arbitror idcirco eodem modo se habere mensuram monochordi, cymbalorumque, quod pulsatio sonum excitat utrumque, tinnitus chordæ et cymbali ferit aerem liberum nullis circumstantiis clausum. Sed distat ab illis mensura fistularum, fortassis propter aerem in ipsis coarctatum, qui dum se dilatandi libertatem fistule circumstantiis cohibitus non habeat, quaerit non solum longitudinis, sed etiam grossitudinis adjectionem. Unde in reperiendo tono non solum priores fistule longitudinis, sed grossitudinis, id est diametri octavam partem assumimus, ut patebit in sequentibus: sed ad cymbala redeamus.

Propter toni tarditatem sesquiteria sesquialteraque proportione mensuram statui intendere et remittere. Octo cymbala sunt ratione dimidiata reponderatione cere, quam ad primum cymbalum expendas, duas diligenter provideas; quarum alteram in duas, alteram in tres partes distribuas. Et C isti, quam in duas divisisti, propria medietate, illertia sui adjecta parte formes tibi duo cymbala, primo per diatessaron et diapente respondentia, habeas quoque illius, quam in duo distribuisti, reponderationem, quam dividens in quatuor dimoveas quartam de tribus partibus secundum cymbalum compositurus. Ejusdem secundi cymbali reponderationem cerea sumas, et ejus medietate sibi et superposita formam sexti singlas cymbali. Cujus reponderationem quatuor partibus distribuens, quartam secernens, de tribus tertium conformes cymbalum, quod per medium dividens tantumque ut est dimidium superaddens, proponas septimum. Cujus reponderationem quadripartiens quartamque rejiciens, de tribus synemmenon conficias.

D Monochordi mensura ejusdem proportionibus constituta.

Totum monochordum a gamma quatuor passibus dividitur, et in primi fine C. secundi G. tertii g. ponas. Post a gamma tribus passibus ascendas, ac in primi fine D. secundi d. constituas. Deinde remittas diatessaron ad D. tribus. quarta vice A. positurus, ascendas ab A tribus, diapente intensurus. In primi fine ponas E. in secundi e. jam remittas tribus diatessaron ad E. quarta vice pones B. a C. diatessaron intendas, et in primi fine F. scribe; secundi e. Ex F. diatessaron intendas, ut primo synemmenon, secundo f. invenias, a. $\zeta^{\frac{a}{2}}$ residue litteræ dupla ab æquivocis inveniantur proportione. Eandem

remittas diapente duobus ad F. tercia vice inferius synemmenon scribe.

Ejusdem mensurae epigramma.

Passibus in primis totum partire quaternis.

r. gamma locans C. C. g. dividē post tribus aequē, Inscrībe D. d. post hanc remēā tribus ad D.

Scribatur gravis A. suspendas tribus E. post c., Ponas, descendens ēt ad E. tribus in quarta vice

fac B.]

Bis binis ex C. veniens F. scribē, dehinc e.

Sic synemmenon et f. totidem fac passibus ex F.

Quicquid adhuc restet jam dupla proportio prae-

stet]

A h rursus et a. sunf aequivocis statuenda

B de b. legem require decet per eandem.

Alia monochordi mensura ab acutis incipiens.

Primus passus ab a. per diatessaron remittitur in E, secundus vacat, tertius in A. quartus vacat, quintus in E. sextus in D. septimus et octavus vacant, nonus in A. Ab a. pēr diapente in D. remitte; inde a D. per diatessaron in G. remitte: a G. per diapente primum passum in c. secundum in G. tertius vacat, quartus in C. quintus vacat, sextus finit in gamma. Fiat ut f. de c. bis binis scandimus aequē: ab f. remitte per diapente, primus passus in synemmenon, secundus tendit in F. tertius vacat, quartus in synemmenon inferioris: ab e. remitte diatessaron, primus terminat in a. secundus vacat, tertius in E. prius inventum, quartus vacat in B.

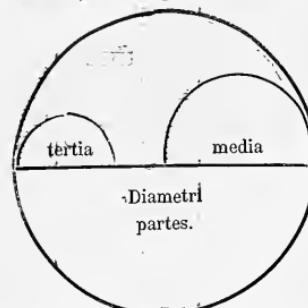
Antiqua fistularum mensura quo remittitur.

Mensuram duorum ordinum, id est XVI. fistularum hic dicere sufficiat, secundum quam alios quot libeat ordines quivis adjiciat. Prīmam fistulam tantæ longitudinis ac latitudinis delibera, quantam mediocritas cum arbitrio doceat, longitudine aut fistula ac plectro sursum habetur, et latitudo est ipsius concavatis capacitas, qua se in summitate in medium circuli aperit: qui nimirum circulus non secundum ambitum suum, sed per medium duobus hemispheriis divisus diametrum dicitur. Hujus diametri longitudinem circinō deprehensam statim post primā fistulæ informationem in summitate ejusdem primæ fistulae duabus lineis aequalibus depingit, et unam earum in octo, alteram in duas et in tres; et in quatuor æquas partes divide, et post haec tota mensura tibi erit facilissima. Secundam autem a prima sumpturus octavam diametri ejusdem primæ fistulae longitudini aufer, reliquitum ejus spatium usque ad plectrum in octo partire; et nona in summitate rejecta, habebis secundam. Tertiā inventurū secundā fistulae longitudini octavam diametri tollē, residuum ejus spatium usque ad plectrum in novem divide, et nona parte in summitate pretermissa tertiam invenisti. Quartam quæsitus primæ fistulae longitudini tertiam diametri adime, reliquitum ejus spatium usque ad plectrum in quatuor divide, et

A quarta, et parte ablata quartam cum integro diatesaron addidisti. Quintam reperturus primæ fistulae diametri medietatem disjungi, reliquum ejus usque ad plectrum spatium in tria divide, et tercia in summitate separata, quintam cum diapente aggregasti, Sextam appositorus setenide fistulas longitudini item medietatem diametri abscede, reliquum ejus spatium in tres partire, et tercia relicta sextam subjunxiſt. Synemmenon ostensurus quartæ fistulae tertiam diametri reseca, residuum ad plectrum spatium in quatuor divide, et quarta parte omissa synemmenon designasti. Septimam invenies si tercia medietatem diametri amputabis, et reliquum in tres divides, et tercia in summitate rejecta, septimanū finalē constitūsti. His ita dispositis octavam a prima, nonam a secunda, decimam a tercia, undecimam a quarta, duodecimam a quinta, decimam tertiam a sexta, inferius synemmenon a superiori syrienmenon, decimam quartam a sexta, hoc modo facilissime ordinabis, ut unicuique superiorum integrum diametrum excipias, et reliquum ejus spatium usque ad plectrum in duas partes dividias, ac supertore declinata, inferiorē, plectro dico contiguam, pro octava suscipias.

Nova fistularum mensura quo remittitur.

Domitus Willehelmuſ prius Emmeramensis Ratisponæ moſachus, nunc autem alibi (14) abbas venerandus fistularum novam exquisivit mensuram prioris intehsionem convertens in remissionem, quam mecum coſmunicavit. Nam mean dilexit parvitate ultra parvitatis dignitatem, qui est musicus primus; modernus videlicet Orpheus et Pythagoras. Cujus est ista dispositio. Prīmæ ergo longitudo, sicut placuit domino Willehelmo, usque ad plectrum hanc est. Grossitudinem autem quææquatis est omnibus, iste designat circulns.

Prīmæ igitur fistulae qualitas in octo dividatur, eique octavā pars cum octavā diametri apponatur, et erit secunda: secundā item longitudine in octo partiatur, additaque octava cum diametri octava, erit tercia. Prīmæ item in tres dividatur, additaque tercia cum tertia diametri habebis diatessaron in ipsa quarta peractum. In hac ipsa incipit integer minor

(14) *Hirsauigiae* scilicet cuius musicam supra deditus; in qua tamen nihil de hac fistularum mensura.

A.	B.	C.	E.	H.	I.	M.	O.
VIII. CC. XVI. VIII. CC. XVI. OMENOS.	VIII. CC. XV. VIII. CC. XV. LAMBAK.	VIII. CC. XV. VIII. CC. XV. DCC. LXXXVI.	Lychanos hypaton. VII. D CCCC. XII.	hypaton meson. V. d CCG. XXX. II.	parhypate meson. V. d CCG. XXX. II.	lycha nos meson. V. C. LXXX. III.	me III. d
0. T.	0. T.	0. T.	0. T.	0. T.	0. T.	0. T.	0. T.
F.	G.	F.					
E.	T R A C H O R D U M G R A V I						
T	E T R A C H O R D U M G R A V I						

(A deorsum in sursum lege.)

V.	T.	Q.	O.
Mese dia ton. III dC. VI II.	trite III. CCI C. LXX.	syn nem III. C. LXX. III.	para ae syn nem, III. d CCC. LXX X. VIII. o T. S.
Mese ch rom. III dC. VI II.	trite III. CCI C. LXX.	syn nem III. C. LXX.	para ae syn nem, III. C. III. o T. T. S.
Mese enar m. III dC. VIII.	trite III. CCC.	paranete synem. III. CCC. LXX. III.	para ane synem. III. CC. CCC. L. R.
se VIII.	parame se III. XC. VI.	X.	C. C.
o T.	s T.	trite dierz eng. III d. CCC. LXXX. X. VIII.	para ene dierz eng. III. CC. L. VI.
se VIII.	parame se III. XC. VI.	X.	trite dierz eng. III. d. CCC. L. VIII.
o T.	s T. Z.	trite dierz eng. III. d. CCC. L. VIII.	trite dierz eng. III. d. CCC. L. VIII.
se VIII.	parame e. III. XC. VI.	pe paranete diezeug. III. dCCC. LXXX. VIII.	nete die III. LXX. II.
o T.	o Q.	o T.	trite hyp. erb. II. d CCC. XC.
G.	A.	B.	C.
E T R A C H I TETRA	ORDUM SUPERIORU M	D I E Z E U G M E N	F. F.

(SEQUITUR TABULA. A deorsum in sursum lege.)

[E] TRACHORDUM EXCELLENTI

CHORDUM DIEZEM
REGULARE BOETII

NETE HYPER.
II. CCC. III.

NETE SYMMENON.
III. CCC. C. L. VI.

NETE SYMMENON.
III. CCC. L. VI.

Monochordum.
et Hucbaldi.

Monochordum.
Diatonicum.

Monochordum.
Chromaticum.

ordo priorque. Tertia item fistula in octo dividatur, A nō. de quibus fiant, ejusdem sunt latitudinis. Prīus additaque octava eum octava diametri synemmenon reperitur. Item prima ih duo dividatur, additaque medietate diametri, quinta perficitur. Secundae item longitudo in duō partiātur, additaque medietate cum medietate diametri, sexta peragitur. Tertia similiter in geminas partes dividatur, appositaque altera cum altera diametri parte, septima producitur. Octava a prima sic inveniatur. Prima duplicetur; insuper integrum diametrum apponatur, et octava reperitur. Et siue per primam inventa est octava, eodem modo omnes subsequentes facillime reperire poteris, tantum si singulis integrum diametrum apposueris.

Aribunculina (15) fistularum mensura, hec in toto remissibilis, nec in toto intensibilis sesquialteria et sesquialtera proportione.

Nos autem in utrāque progredientes modo haic intendendo et abiciendo, modo illam remittendo et adjiciendo, sequentes in neutrā declinamus, quia tonū per octo novēmē partidas reperiē nolumus. Non sine ratione quidēm; quanto enim mensura celerior, tanto et vērior est. Alicujus spatiū quartam vel tertiam dimidiūmē octava vel nona parte queri certius et velocius penī pātēt omnibus. Unde sesquialteraque tendere susumquē jusumque disposuimus proportionē. Prima fistula pars tertia cum tertiā diametri sibimet addita format quartam. Item primā medietās cum diametri medietatē sibi juncta generat quintam. Quinta quarta sui parte cum tertiā diametri deposita secundā staturam proponit. Secunda sti diametrique medietate prāsumpta, sexta est mensura. Sexta quarta sui tertiāque diametri rejectā tertiam constituit. Tertiā medietas cum diametri medietate sibimet superposita, mater est septimā. Cujus quarta cum diametri tertiā detrunata, quod restat, fistula synemmenon retinetis longitudinem prestat. Vela sollicitudinis deponamus, quia jam securitatis partum occupamus. Prima duplex cum integro diametro reddit octavam, secunda nonam, tertia decimam, quarta undecimam, synemmenon aliud synemmenon, quintaduodecimam, sexta decimam tertiā, septima decimam quartam: totidem etenim organicis fistulis ut placuit experientiae domini Willehelmi, qui duobus ordinibus, quatuordecim videlicet fistulis tres adjecti, ut tetrachordum prāstrueret, ut competens acumen in minimis, et opportuna gravitas responderet in maximis.

Organica dispositionis mensura.

Ex d. sūspende primum diatessaron in D.

Ex a. rūrsus in E. resupihā duc diapente.

Deponas et ab E. passum diatessaron in B.

Rūrsus in F. de B. memor intendas diapente.

Ex F. depone speciem diatessaron in C.

Intendas a c. contingens G. diapente.

A D. suspendi debet diatessaron in Sy.

Qualiter ipsar congruerent fiant fistule.

Sicut fistulae ejusdem sunt grossitudinis, ita lami-

B juxta dominum Willehelnum grossitudinis depinximus circulum. Qui de qua latitudine possit provenire, caute debemus perpendere. Dicit Macrobius de somnio Scipionis: *Omne diametrum cujusque orbis triplicatum cum adjectione septimā partis sux mēnsuram facit circuli.* Haec sunt verba Macrobi. Unde ejus auctoritatē sequentes prāscripti circuli diametrum triplicemus, septimamque diametri simul adjungamus: et secundum quantitatem lineāe, quae inde procedat, omnium laminarum fistulis materialium latitudo fiat. Haec laminæ in lateralibus extremitatibus attenuantur: præcipue, quæ extremitates cum fabrili manu eas incurvante convenient, non superponantur sibimet, sed osculo tantum colliduntur conjunctissimo. Ad cuius osculi commissuram tegendam præparentur laminelle festuce tenuitatem et latitudinem habentes, quæ sibi tenacissimo conglutinentur stagno, seu alio, quod lentius diuturnisque perseveret, lotario. Postquam autem in lamina adhuc patula cujusque fistulae longitude determinetur punctis utrimque in lateribus fixis, linea per transversum de puncto tendat in punctum. Illa linea terminalis sit foramini et ori fistulae: quod os super ipsam ita excidatur lineam, ut ad medietatem latitudinis fistulae aperiatur. In ipsam quoque lineam plectrum arctissime conglutinetur. A quo plectro subterius oris labrum mediocris festuce distet latitudine.

De naturali musicō et artificiali.

C Quamvis nihil ars primo, natura inveniat pōstrēmo, ut quidam asserit sapientium, expolitūs tamē fieri per artem, quod incultum et hirtum naturae genitricis procedit ab utero. Ars enim ab aētis, quibus constringi conformarique debet, dicitur regulis. Nobis admodum consanguineā et naturalem esse musicam præcipue possumus ex hoc perpendere, quod quicquid histriones totius musicæ artis expertes quaslibet laicas irreprehensibiliter jubilant odas, in varia tonorum semitoniorumque positione nihil offendentes, ad finalem chordam legitime recurrentes. Unde quamvis non vere, verisimiliter tamen trāctat Plato de anima genitura, dicens eam compositam musicis proportionibus. Cum enim dupla propōrtio, sesquiteria, sesquialtera, sesquioctava jocunditatem mentibus intonat, potest a gentilibus credi non incongrua animas ex eisdem proportionibus consistere; cum similitudo sit amīca, dissimilitudo odiosa. Nam etiam boni bonos, reprobū diligent perversos. Sed histriones et catēri tales musici sunt naturales, non artificiales. Artificialis autem musicus est, qui naturalem omnium species diatessaron, diapente, diapason constitutionem intelligit subtiliter: qui dispositionem troporum naturæ pedissequam cognoscit rationabiliter: qui principialium chordarum operationem perpendit efficaciter: qui troporum proprietates, que in sex

(15) Ipsius videlicet Aribonis.

énōdis cōsistunt, tēnēt mēmoriter. Ipse quoque A nexione fiant, semper tamen aut in nūmō vōcū, aut in ratione tonorū neūmā alterutrum conferantur atque respondeant: nūnq; aequē aequis, nūnq; duplē, vel triplā simplicib; atque alias collationē sesquialterā vēseqūitertia. Item ut mōre versuum distinctiones aequales sint, et aliquoties eadē replete, aut aliqua vel parva mutatione variatæ, et cum per pulchra fuerint duplicatæ habentes partes, non nūmis diversas, et que aliquoties eadē transformentur per modos, aut similes intēse et remissē inveniantur. Itēni ut reciprocātā neuma eadē via redat qua venerat, ac per eadē vestigia recurrat. Item ut qualem habitum vel lineam una facit saliendo ab acutis, talem alterā inclinata ē regiōne opponat respondendo a gravibus. Item aliquando una syllaba unam vel plures habeat neumas, aliquando una neuma plures dividatur in syllabas. »

Quoniam quidem dominus Guido has præceptiones suas sine exemplis reliquit, quia eas, ut sunt manifestas, credidit, nos eas valde simplicib; pro nostro captu exponemus. Neuma nēmpē unius soni fūnt repercussione, cum simplices sunt, id est vel una virgula, vel una jacens, vel cum duplices aut triplices in ejusdem sunt soni repercussione, tum duorum aut plurium connexione fiant. Duorum aut plurium sonorum connexione fūnt omnes neuma, excēpsis præscriptis: *Dux tribus... tres tribus...* et aliae de amplioribus, quas modo præteriū. Semper tamen aut in numero vōcū, aut in ratione tonorū alter utrum conferantur, nūnq; aequē aequis. Aequē aequis conferuntur, cum simplices simplicib; duplices duplicitib; triplices triplicib; opponuntur. Et hōc aut in numero vōcū, ut in aequis duas duabus, tres tribus conferantur. In duplis duas uni, quator duabus, triples simplis, aut in ratione tonorū. Tenor dicitur mora vocis, qui in aequis est, si quatuor vōcibus duas comparantur, et quantum sit numerus duarum minor, tantū earam mora sit major. Unde in antiquioribus antiphonariis utriscus c. t. m. reperimus persepe, qua celeritatem, tarditatem, mediocritatem innūnt. Antiquitus fuit magna circumspetio non solum cantus inventoriis, sed etiam ipsis cantoriis, ut quilibet proportionaliter et invenirent et canerent. Qua consideratio jamdudum obiit, imo sepulta est. Nunc tantum sufficit ut aliquid dulcisonum communiscamur, non attendentes dulciorē collationis jubilationē. Item ut mōre versuum distinctiones aequales sint. Sicut in bene procuratis cantibus invenimus, quos metricos dicere possumus, ut: »

II.

Non vos relinquam orphanos, alla. I'ado et veniam III.

ad vos, alla, et gaudibil cor vestrum, alla.

Talis consideratio similis est rhetorico colori, qui compardicitur, qui constat fere ex pari numero syllabarū. Hoc non de murmuratione nostra fiet, dicit Tullius, nam id puerile est, sed tantum afferet usus. « Et

aliquotiens eadem repetitae, vel parva mutatione variatae, » diversitatem neumarum ostendit, quia similitudo mater est societatis, ut Tullius dicit. Exemplum sit istud (17) : *In Jerusalem....*

consideratur. Idem quoque motus tantum fit ascensione.

*De commoditate apposita, et quod tam ascendendo
quam descendendo sit.*

« Eadem repetitæ vel parva mutatione variatæ. »
Pater resuscitat m. m. c. d. Fluxum S. c. et satiavit de panibus quinque millia. « Et cum per pulcre fuerint duplicate, » quasi exegesis est et expositiō priorum, tamquam si diceret: Eadem sint repetitæ, sed tunc cum per pulcræ fuerint. « Et quæ aliquotiens eadem transformantur per modos, » ut Festum nunc e. semitonius est utrumque, sed diversi modi qualitatissime similis intensæ et remissa, ut qui cogitaverunt. « Item ut reciprocata neuma eadem via redeat qua venerat » ut sydera maria continens arva. « Item ut qualem habitum vel lineam una facit saliendo ab acutis, talēm altera inclinata e regione opponat respondingo a gravibus, ut : O admirabile. « Item aliquando una syllaba unam vel plures habeat neu- mas, » ut laudes Deo; « aliquando una neuma plures dividatur in syllabas. » ut Christi nuptia.

Dicit item dominus Guido : (18) Motus motui tum erit prepositus, i. e. in superioribus positus : tum appositus, i. e. cum in eandem vocem unius finis erit, alteriusque principium ; tum interpositus, i. e. quando unus modus infra alium positus et minus est gravis, et minus acutus ; tum commixtus, id est, partim interpositus, partimque suppositus. « Quorum exempla sicut priorum, ne simplicitas labore aliquorum, proponemus. Motus motui erit prepositus, ut : *Clarum deus* ; appositus, ut : *Eece ego m.* v. interpositus, ut : *Nascetur nobis p. et vocabilur,* Commixtus, ut : *A dextris Patris qui s. m. n. s.*

*De opportunitate motus, qui dieitur praepositus, et
quod tantum sit ascensionis.*

Præpositus erit opportunior, si prior surgat per tonum, et intermisso semitonio præpositus iterum surgat per tonum, quia ita ambo in diapente constant, ut : *Clarum decus*; aut per ditonum tendens præpositus ad principium prioris per diapente resultet; quia considerationem proportionis, i. e. colationis habere debemus in illis. Unde præpositus per diatessaron et diapente non est formandus. Si autem prior surgat per semitonium interposito tono, præpositus scandat per tonum, ut ita principium ejus et finis ad principium prioris per diatessaron et diapente, ad finem autem ejus per tonum ditonumque resultet; aliis modis minus erit comamode, cum proportionis commoditasque et concientia non

Appositus ut ascensioni, ita est obnoxius et de-
scensioni, ut *Ecce ego m. Et dicent gloria tibi, Dne.*
Item intensus : *Benedic D,* qui motus honestior erit,
si in proto ita fiat intensio : ut si prior surgat per
tonum, appositus ascendat, aut per semitonium
trocheicum, i.e. cuius longum toni spatium breve se-
mitoniu[m] praecedet : quia semitonii est quidam tro-
cheius, i. e. ex longo et brevi ; quidam iambicus ex
brevi, et velut *D. E. F. G.* Ditonus uniformis est
tantum spondeicus, aut per diatessaron seu dia-
pente, sed diatessarontice melius ascendit appositus,
Quia ejus principium et finis proportionaliter confe-
retur principio et fini praecedentis, finis principio et
fini per diatessaron et diapente, principium fini per
tonum. Sed diapenticus appositus tantum per finem
fini praecedentis respondet per diapente, aut si prior
surgit per trocheium, semitonium habet..(19) Sed haec
apertius se presentibus offerent colloquendo, quam
absentibus scribendo. Quod nobis invidet commodum
detestabilis intercapido locorum; in sola enim ult-
ima parte hoc argumentum reliquimus, ut melum suo tetardo conveniens redderemus. Recordari de-
betis, due mihi dilectissime, venerabilem Guidonem
dixisse. Has itaque V. vocales sumamus. Forsitan
enim tantum tribuant concordie verbis, quantum
concentricae praestabunt et neumis. Supponantur
itaque litteris monochordi, et quia V. tantum sunt,
tandiu[m] repetantur, donec unicusque sono sua sub-
scribatur vocalis, et ad istum dirigent modum.

Γ Α Β Κ Δ Ε Φ Γ. a b c d e f g. a b c d.
a e i o u. a e i o a. a e i o u. a e i o
o u. a e i o
Et quibusdam interpositis subjungit : sed ne gravis
tibi imponatur necessitas, quod ad hunc modum vix
cuilibet symphonie V. accident voces, et ipsas trans-
gredi sepe ad vctum non sufficiat, ut tibi paulo li-
berius licet evagari alio, item versum subjunge
vocalium. Sed ita sit diversus, ut a tertio loco prioris
incipiat hoc modo : *Ecce quomodo moritur.* Omnes
syllabae contra suum vocalem sunt positæ excepta
hau, quæ est in *haurial*, ultima videlicet hujus ver-
sus parte, quia *hau* syllabæ sunt, h. et u. et e et
musicus causam tradit, cur ita mutaverit, quia con-
venientius sonat *hau* in F. quam in G. quæ tetra-
di finalis debet esse (20).

—vi
—net-sum-ven
—so—fo-do-con—va
n—ni
—te-ne—tes
gat—ta—riat.
—ban

Aribonis sententia.

Quamvis autem duo semper toni in una sint littera vel voce, tamen multo melius et frequentius convenient singulis neumis ac sonis, formulis toni, secundi, quarti, sexti, et octavi. Nam formulae primi, tertii, quinti, septimi non convenient, nisi cum cantus descendit ab alto, et in gravem devenerit finem.

Alia sententia utiliter explanata.

Quamvis cantus sit autenticus, tamen plures ejus neumæ et soni versantur in V. ejus chordis, que communes sunt autentis et plagalibus, quam versibus, quæ autentis separatis deputantur; ideoque sepius et melius formulis plagalium, etiam neumæ autenticorum convenient, in quibus sepius morantur

A in antiphonis: *Ecce nomen D.* quamvis sit autentica, plures tamen ejus neumæ possunt plagales videri quam autentica, ut puta: *Ecce, et nomen, et Dni, et de longinquo, ac et claritas, et ejus, et replet, et orbem, et terrarum* sunt plagales, ut pote spatio plagalium currentes; sola *venit* est autentica, omnes taenae ejus neumæ plagales sunt dicendæ, quia a finalis quinta non transcendent chordam: sic in pluribus eadem ratio est habenda, de quibus modo non est dicendum per singula. Quando autem a finali chorda diapente transcurrent, et sextam, septimam, octavam tangunt melodie, tunc autenticorum formulæ, quæ alte extenduntur, convenient. Et hoc est, quod dicit *nisi cum cantus alto descendit* et in g. d. f.

Explicit Musica Aribonis.

AN DOMINI MXCII

HENRICUS CLERICUS POMPOSIANUS

MONITUM IN OPUSCULUM SUBSEQUENS

(MONTFAUCON, *Diarium Italicum*, p. 80).

... Pomposam monasterium, olim per amphibium sanctitatisque fama insignitum, vidimus, jam deseratum. Id undecimo saeculo, Guidonis abbatis opera, cum primis frequentatum, post accessu principium et magnatum, qui isthac ascetice vite tirocinia Guidone magistro posuerit, egregie nobilitatum est. Hujus Guidonis mentio habetur in prefatione V. cl. Mabillonii ad saeculi sexti Benedictini partem priorem. Ejus obitus in annum cadit 1046. Fertur autem in primis qui spontaneam flagellationem inverxerunt, ejusque Vita legitur ibid. p. 509. Sub haec, eodem item saeculo, curante Hieronymi abate, codicibus bene multis instructum fuit; adeo ut aliis per Italiam bibliothecis, ne Romana quidem excepta, Pomposianam præcellere testificetur Henricus clericus in epistola ad Stephanum quendam, subnexo bibliothecas ejusdem catalogo: que jubet animus hic attexere, ut compertum lectori sit quanta molis tunc fuerit numerosas parare bibliothecas; quando ista, quæ aliis preibat, ne mediocribus quidem nostri evi conferri valet. Epistolam autem et catalogum ex Mutinensi serenissimi ducis bibliotheca produnt, mihiq; ab amicissimo viro Julio Fontanino card. imperiali bibliothecario, ut nondum publici juris facta, oblata isthac Rome sunt.

Eiis quæ de Tito Livio notat Henricus col. 1353 jam avo suo amissas et deploratas tanti scriptori. Decades bene multas indicat, tametsi non sic accurate rem teneat. Ignorat quippe nemo ex Decadibus 41, sive ex libris 140, aut, ut alii, 142, solos superesse 35, ac proinde amissos totos 107. De Trogo Pompeio cum agit, cæsis putes ipsum Trogum integrum hac in bibliotheca existisse qui jam a multis retro saeculis extinctus erat. Verum de Justino intelligas epitomes auctore; qua epitome Justinus Trogum nobilissimum scriptorem confudit ac de medio sustulit; perinde atque Livius magna sui parte perit Floro et Argumentorum auctore perniciem inferentibus. Editis quippe compendiis auctores primi, valere jussi, paulatim incuria vel funditus interierunt, vel mutilati magna sui parte sunt.

EPISTOLA HENRICI CLERICI AD STEPHANUM

STEPHANO philosophiae fonte decenter imbuto,
HENRICUS clericus celestis sapientiae illustratio-

B test tuo indesinenter subscribi libello, et numerum
nosse eorum quos Deo inspirante ex suo tempore
gessit [concessit] librorum, quidive in his adeo stu-
duit, ut cætera pene neglegeret (*sic*), te vehementer
cupere fateris. Quod prout potero, rerum dulcis-
sime, in harum cujuscumque modi serie litterarum,

Audita fana venerabilis Hieronymi Pomposiani
abbatis, se jugiter exercitantis, quidquid commode
orbe illustrato in divina pagina usquam reperi po-

quantum ex ipsis ore cognovi meave experientia, tue intimum fideli dilectioni. Sed ut ad hoc planius descendam, perspicuisque pateat rationibus, paulo altius inchoandum est.

Pomposiana ergo basilica, sicuti ego accepi, ex tempore Guidonis mire sanctitatis, primi ejusdem colendi loci patris, mirifice honestari ac augeri cepit. Cujus sanctitate viri gens afflata, atque exhilarata, quamplures undique ad hoc venerabile tutumque properabant certatum effugium ; cupientes tam sancti magistri instrui disciplinis, vitamque sub monachica castigare trutina. Inter quos etiam quidam marchionum, comitum procerumque filii, delitiis omissis pompaque seculari posthabita, convernerunt, Deoque operante usque hodie non desistunt. Quo in tempore iste dominus meus, de quo nobis sermo, Hieronymus abbas, a puero adactus, sufficienter didicit monachicam normam : deinde in grammaticae studuit fundamento ; sed et dialectica aliquando libavit acuminia, in brevique, Deo magistrante, multum profecit tempore.

Tunc ex priore abbas a fratribus grataanter ordinatus est. Qui quoniam erat ingenio promptus, animo placidus, fratrum animator, morum longe politus honestate, mente providus, cernens tantam se gentem sine vomere, ac marra divini cultus minime fructificare posse, illico data opera curiose ubique querere cepit diversorum volumina doctorum, que presentibus posterisque documenta relinqueret : ut sicut genere studioque diversi erant, sic in his unusquisque specularetur quid imitandum, quidve aspernandum sibi foret. Difficile mihi videtur, quempiam virtutes ac vicia discernere libere posse, ignorantem enigmata et sententias Scripturarum. Quis enim agroto, aut idotum dare novit, nisi qui didicit? quisve remigii ignarus ratem committere fragilem saevo audeat ponto?

Sed quoniam bonos lividorum aculei stimulare aeriter solent, nounulli quibus mens insana fuerat, dissidere, dissentire ac objurgare ex hoc praeclarum ceperunt abbatem : alii eum frustra in nudis bona monasterii dissipare : alii autem illum hoc ob id agere, ut aliquando cum totis libriss fugiens aliquem acquireret episcopatum sibi, instanter asserbant ; a quibus mens mea longe aliena fuit, semperque quod bonum et aequum sub hoc creditit negotio. Cui operi ex abbatis jussu Bonus nomine et exemplo monachus ex eremita praeferat, omnium dogmate ditium peritus, qui etiam astuans ut tantum librorum exempla colligeret, non curabat distinctas et decoras litteras : sed quoquomodo formatas. Decrederat enim predictus abbas eosdem describere, et in unum bibliothecae corpus colligere. Unde quosam ex fratribus adversos habeo ob nimiam titulationem non valentes legere libros a me scriptos.

Nolla autem ecclesia, nec urbs, neque provincia, tandem nec ipsa Roma orbis caput, certet laudibus Pomposie copia sanctorum fortunatae librorum. Quis igitur tam ferreus, quis tam immitis, tamve bestius,

A et excors qui non optet quiescere in Pomposiano claustro a strepitu mundane pestis, ubi jugiter adificationis, et salvationis meretur intelligere verba ? Sicut enim probos mores colloquia corrumpunt prava : sic e converso bona colloquia malos destrunt mores, immittuntque bonos.

Sed ne tibi parum sufficere videatur quod de libris memoravi, libet etiam titulum uniuscujusque libri scribere ; ut quod puris non credis verbis, saltem fidelibus subjectum credas oculis. Nec enim hoc in vanum conati sumus ; quoniam accidere potest ut errore aliquis ex his subiectus latenter liber oblivioni tradatur ; sed perfecta hac pagina fidelis librorum custos cum diligenter inquirat, si forte vel ex fratribus, vel advena suscitulit, armario restituant continuo. Nota autem, prudens lector, quia citius ut dignoscere valeas unumquemque librum, quoniam plures in uno volumine sunt, ubicunque figura in modum littere Γ et quotquot tituli intra T et Γ continentur in uno tantum adsunt connexi volumine. Hoc autem quod de vita sancti viri Hieronymi abbatis deque fratribus numero et de eremi auctoritate, et totius loci edificiis, quævis in libello quem proprie de ea re scripsi invenias : actum vero in libro pontificum anno ab Incarnatione 1093.

Γ XII libri Augustini super Genesim ad litteram.

Γ XII libri De civitate Dei ejusdem Augustini.

Γ III libri De verbis Domini super Matthæum, super Lucam, et super Joannem.

C I' Eiusdem De catechizandis rudibus 1 ; De magistro liber 1, lib. Quæstionum 1 ; De agone Christiano lib. 1 ; De fide catholica lib. 1 ; contra v. haereses, id est contra Paganos, Judæos, Manichæos, Sabellianos et Arianos, lib. 1 ; De altercatione Ecclesiae et Synagogæ lib. 1, sermo De decem chordis ; De vita Christiana lib. 1.

T Ad Bonifacium contra Donatistas hereticos lib. 1. Sermo De Emerito episcopo. Eiusdem Augustini epistola Honorio et Theodosio consulibus, contra eundem Emeritum Donatistarum episcopum. Responsio contra duas epistolæ Gaudentii Donatistarum episcopi ad Dulcitium. Alia responsio contra secundam epistolam ejusdem Gaudentii ad eundem Dulcitium. Eiusdem epistola ad Maximianum De non rebaptizando. Sermo gratiarum Maximiani episcopi, quod reversus sit ad catholicam ex Donatistis. Epistola Silvani, et Valentini, Aurelii Augustini, et cæterorum episcoporum concilii Zertensis ad Donatistas. Eiusdem ad Macrobiūm ut non rebaptizet. Eiusdem Augustini De continentia liber unus. Alius De patientia. Tractatus ejusdem De muliere forti in Salomone. Epistola ejusdem ad Marcellinum quomodo invenerint Magi Pharaonis, conversa in sanguinem tota aqua Ægypti, unde simile aliquando facerent. Epistola Marcellini ad sanctum Augustinum De aliquibus questionibus exsolvendis. Cur hic Deus, qui et Veteris Testamenti Deus esse affirmatur, spretis veteribus sacrificiis, delectatus sit. Epistola sancti Augustini ad Evodium De sententia

D

in Epistola sancti Petri. Spiritibus qui in carcere A erant conclusi advenientem Christum praedicasse, qui Christo aliquando increduli fuerunt. Ejusdem De divinatione dæmonum sermo. Ejusdem Augustini De versu Apostoli ubi dicit: *Debitores sumus non carni.* Sermo ejusdem De psalmo alleluia (sic). Ejusdem August. Sermo De alleluia. Sermo De nocte et die resurrectionis Domini contra Iudeos et hereticos. Ejusdem post, De concupiscentias suas non eundo liber. Ejusdem exhortationum beati Augustini ad Valerium comitem charissimum sibi, Gregorii papæ ad Recaredum [codex Regaredum] regem. Ejusdem Augustini liber i. De mendacio. Alius ejusdem contra mendacium. De vita et moribus catholicis contra Manichæos lib. i. Ejusdem ad Aurelium abbatem, De opere monachorum lib. i. De prædestinatione lib. i. Sermo ejusdem De tempore barbarico. Sermones De Adam ii, Γ Epistola August. De omnibus hæresibus liber i.

¶ De perfectione justitiae ad Paulum et Eutropium lib. i. De natura et gratia ad Timasium et Jacobum lib. i. Epistola Prospetri et Hilarii ad sanctum Augustinum De querela Gallorum. Ad eosdem sancti Augustini De prædestinatione lib. i. Epistola Hilarii (sic) ad Augustinum episcopum. Augustini ad Hilarium. Ejusdem Augustini ad Hieronymum De Epistola Pauli ad Galatas. Γ Sancti Ambrosii De consolatione Valentiniiani (sic) lib. Confessionum 13. In salutationem Epistola Pauli ad Romanos lib. i. Ejusdem Augustini super Joannem.

¶ Itidem Cypriani sermones, et epistolæ lxxxi De C Judaica incredulitate ad Vigiliū episcopum. Versus domini Joannis De cœna Mai (sic) Cypriani.

¶ XVIII lib. Hieronymi in Expositione Isaiae prophetae.

Γ XIV. Ejusdem sup. Ezechielem.

Γ Sup. Hieremiam ejusdem lib. vi.

Γ Ejusdem expositio ad Galatas lib. . . . Ad Ephesios iii, ad Titum i, ad Timonem i.

Γ Ejusdem super Matthæum i, super Marcum.

Γ Libri et diverse epistole ejusdem lxxx.

¶ XII lib. Ambrosii De Trinitate. Fulgentii De Trinitate liber i. Ejusdem De creaturis a Deo de nihilo creatis liber i. Nicetæ episcopi De ratione fidei i. Ejusdem De Spiritu sancti potentia lib. i. Ejusdem De diversis appellationibus Domino nostro D Jesu Christo convenientibus.

Γ Ambrosii De officiis lib. iii. Epistola ejus ad Ecclesiam Vercellensem i. Ejusdem De penitentia ii libri. Ejusdem De fratri excessu lib. i. De rebus gestis in Ecclesia Mediolanensi lib. i.

Γ Ejusdem De paradiso.

Γ Catalogum (sic) sanctorum i. Historia illustrum virorum i.

Γ Super Matthæum Joannis Chrysostomi.

Γ LXX. Homelie ejusdem De diversis causis Veteris et Novi Testamenti. De reparacione lapsi i. De compunctione i.

Γ Expositio Ambrosii super Epistolas Pauli ad

Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses ii, ad Colossenses i, ad Titum i, ad Timotheum i. Item ad Timotheum, ad Philemonem i. Joannis Chrysostomi in Epistolam ad Hebreos sermones xxxiv. Super Job Origenis lib. iii. t Ejusdem super Cantica cantorum lib. iii.

Γ De Trinitate Hilarii lib. xii.

Γ Ejusdem Expositio fidei ad synodum. Lib. De Trinitate Gregorii Hispaniensis Eliberitanæ sedis episcopi ad Gallam Placidam. * Est Faustini epistola ad Flaccillam. Apologeticum Gregorii Nazianzeni episcopi. Ejusdem lib. De Nativitate Domini i. De Epiphasia i. Cum de agro reverteretur ad imperatorem. De dictis Hieremie i. De Pentecoste, et Sp̄itu sancto i. De continentia et unitate monachorum i. De grandinis vastatione cum Pater episcopus re. . . .

Γ Expositio Hilarii super psalterium.

Γ Psalterium Hieronymi secundum Hebraicam veritatem.

Γ Libri Collationum Patrum Cassiani. De corpore et sanguine Domini, Lanfranci contra Berengarium. Itidem De corpore et sanguine Domini cujusdam sapientis.

Γ Liber sancti Ambrosii De virginitate. Itexamēron ejusdem. De paschali hebdomada. Epistola Hieronymi quamplurimæ.

Γ Cassiodori lib. i. Lupi Servati lib. Historia Africana. Expositio super Cantica cantorum secundum modernos.

Γ Historie libri xii. Historie Africana lib. iii.

Γ Lib. Officiorum Amalarii episcopi.

Γ Orosii diversarum Historiarum lib. vii. Eutropii et Pauli de Historia Romana lib. * xv. Historia magni Alexandri lib. xv. Liber Plinii et Solini.

Γ Expositio ut desforatio Hrabani super v. lib.

Γ Item lib. Plinii et Solini, et Historia Alexandri.

Γ Liber gratissimus Petri Damiani.

Γ Expositio super psalterium.

Γ Expositio Origenis super Lucam.

Γ Regula Basili, et regula Columbani abbatis. Monita Porcarii abbatis. Regula Augustini, regula Pauli et Stephani. Augustini De opere monachorum. Sermo Augustini ad monachos. Pinufius De institutione monachî decein homelia. Homilia Augustini De persecutione Christianorum. Hildelphonus De Trinitate, De hæresibus, et quidam alii libri in hoc volumine.

Γ Augustini super Epistolas Pauli.

Γ Epistole Senecæ ad Lucilium.

Γ Ejusdem De dandis et accipiendis beneficiis vii. Liber ejusdem ad Neronem de clementia lib. ii, et iii. Alii utiles libri in eodem volumine.

Γ Ejusdem tragediarum.

Γ Cronica quam Regino Prumiensis abbas composuit. Liber pontificum Romanorum.

Γ Paschasi De corpore et sanguine Domini. Umberti episcopi De corpore et sanguine Domini.

Γ Due Epistole Augustini ad abbatem Valentini-

num, cum duobus sequentibus libris De gratia et **A**sie incipit : *In aliis libris satis opinor egisse nos. De libero arbitrio. Hoc opus sic incipit: Propter eos qui hominis liberum arbitrium.* Alteratio Augustini et Feliciani Ar Liber De prædestinatione et gratia Liber beati Augustini De utilitate credendi ad Honoratum, hic liber sic incipit : *Si mihi honorabil. Liber beati Augustini De gratia Novi Testamenti ad Honoratum.* Hic liber sic incipit : *Mihi proposuisti pertractandas questiones.* Alius lib. ejusdem De natura boni. Hic liber sic incipit : *Summum bonum quo superius. Item ejusdem De octo questionibus ex Veteri Testamento.* Hic liber sic incipit : *Generalem justitiam non violat Ejusdem duo libri De consolatione mortuorum.* Hoc opus sic incipit: In primo libro : *Præbete silentium, fratres.* Alter vero liber sic incipit : *Superiori quidem libello perstrinximus.*

FSermo August. De corpore et anima, et misera vita; et sic incipit! *O vita, quæ tantos desp. Sermo sancti Joannis Constantino-politani De compunctione cordis; et sic incipit. Liber sancti Augustini ad Paulinum episcopum, De consolatione mortuorum. Hic liber sic incipit : *Diu sanctitati tux, venerande Pauline.* Sermo sancti Augustini ad Martinum, De muliere forte (*sic!*) *Quis iaveniet;* et sic incipit : *Præstabit nobis quod diem istum it. Item sermo sancti Augustini in dedicatione Ecclesiae; et sic incipit : Celebratas hujus congregations.* Item alias de eadē re, et sic incipit : *Admoneo vos, fratres dilectissimi.* Libellus De quatuor virtutibus, prudentia, fortitudine, temperantia, et justitia, et particularis formula honestæ vitæ edita (*sic!*) a quodam Martyrio episcopo ad Mitonem (*sic!*) regem. Hic liber sic incipit : *Gloriosissimo ac tranquillissimo.* Epistola Paulini et Therasie ad Augustinum, que sic incipit : *Domino fratri unanimo et venerabili Aug. Item epist. S. Augustini ad Paulinum quæ sic incipit : Domino vere sancto et venerabili.* Epistola August. ad Maximum, quæ sic incipit : *Domino dilectissimo et honorabili fratri Maximino Augustinus.* Gregorii pape epistola Secundino servo Dei inclusio, que sic incipit : *Dilectionis tux literas,* Epistola sancti Isidori episcopi ad Mastonem [al. Massonem, Massanum, Massenum] episcopum, De sacerdote lapso per pœnitentiam posse resurgere in gratiarum statum pristinum; *hæc ita incipit : Veniente ad nos famulo vestro.* Liber Retractationis librorum Aug. in quibus qui libri et epistole contineantur infra scribemus. Contra Academicos et de Academicis primum scripsi libros. Hoc autem opus sic incipit : *O utinam, Romane, hominem sibi aptum!* De beata vita liber unus. Hic liber sic incipit : *Si ad philosophix portum.* De ordine lib. II. Hoc opus sic incipit : *De ordine rerum Zenobi.* De soliloquii lib. II. Hoc opus sic incipit : Vol. De immortalitate liber I. Hic liber sic incipit : *Si alicubi est disciplina.* De moribus Ecclesiae catholice, et De moribus Manichæorum libri II. Hoc opus*

quantitate animæ lib. I. Hic liber sic incipit : *Quoniam video te abundare otio.* De libero arbitrio libri III. Hoc opus sic incipit : *Die mihi, quæso te, utrum Deus non sit auctor mali.* De Genesi adversus Manichæos lib. II. Hoc opus sic incipit : *Si eligerent Manichæi quos decepissent.* De magistro lib. I. Hic liber sic incipit : *Quid tibi videmur efficiere cum loquimur.*

De vera religione lib. I. Hic liber sic incipit : *Cum omnis vita bona ac beatæ viam.* De utilitate credendi liber I. Hic liber sic incipit : *Si mihi, Honorate, unum atque idem videtur esse.* De duabus animabus liber I. Hic liber sic incipit : *Opitulante Dei misericordia.* Acta contra Fortunatum Manichæum liber I. Hic liber sic incipit : *Quoniam scriptum est.* De Genesi ad litteram liber I, imperfectus. Hic igitur sic incipit : *De obscuris naturalium rerum quæ omnipotenti Deo artifice facta sentimus, non affirmando sed querendo tructandum est.* De sermone Domini in monte libri II. Hoc opus sic incipit : *Sermone quem locutus est Dominus.*

Psalmus partem Donati lib. I. Iste psalmus sic incipit : *Omnes qui gaudetis de pace, modum veri iudicete, quod ei hypopsalma est.* Contra epistolam Donati hæretici lib. II. Hic liber sic incipit : *Abs te ipso præsente audieram.* Contra Adimatum Manichæi discipulum lib. I. Hic liber sic incipit : *De eo quod scriptum est.* In principio Deus fecit cūlum et terram. Ex Epistola quarundam propositiōnum. Ex Epistola Pauli ad Romanos lib. I. Hic liber sic incipit : *Sensus hi sunt in Epistola ad Romanos Pauli apostoli.* Expositio Epistolæ ad Galatas lib. I. Hic liber sic incipit : *Causa propter quam scribit Apostolus ad Galatas, hæc est.* Epistolæ ad Romanos inchoata expositio liber I. Hic liber sic incipit : *In Epistola quam Paulus apostolus scripsit ad Romanos.* De diversis quæstionibus octoginta tribus lib. I. Hic liber sic incipit : *Utrum anima a se ipsa sit.* Item, De mendacio scripsit librum unum. Hic liber sic incipit : *Magna quæstio est de mendacio.* Contra epistolam Manichæi, quam vocant fundamentum liber I. Hic liber sic incipit : *Unum Verbum Deum.* De agone Christiano liber I. Hic liber sic incipit : *Corona victoriae.* De doctrina Christiana lib. IV. Hoc opus sic incipit : *Sunt præcepta quædam.* Contra partem Donati libri II. Hoc opus sic incipit : *Quoniam {Donatistæ nobis.* Confessionum lib. XIII. Hoc opus sic incipit : *Magnus es, Domine.* Contra Faustum Manichæum libri XXXIII. Hoc opus sic incipit ; *Faustus quidam fuit.* Contra Felicem Manichæum libri II. Hoc opus sic incipit : *Opus nostrum ita scriptum est.* Annotations in Job lib. I. Hic liber sic incipit : *Opera magna erant.* De cathechizandis rudibus lib. I. Hic liber sic incipit. De Trinitate lib. XV. Hoc opus excepta epistola, quæ postmodum ad ejus caput adjuncta est, sic incipit : *Lecturis hæc quæ de Trinitate.* De consensu evangelistarum libri IV. Hoc opus sic incipit : *Multa*

quidem alias adversus Donatistas. De baptismo libri vii. Hoc opus sic incipit : *In eis lib. quos aduersus epistolam Parmeniani.* Contra quod attulit Centurius a Donatistis libri iii. Hoc opus sic incipit : *Dicis eo quod scriptum est in Salomone : Ab aqua aliena abstine te.* Ad inquisitiones Januarii libri ii. Hoc opus sic incipit : *Ad ea quæ me interrogasti.* De opere monachorum lib. i. Hic liber sic incipit : *Jussione tuae sanctæ, frater Aureli.* De bono conjugali liber i. Hoc opus sic incipit : *Quoniam unusquisque homo humano generi par est.* De sancta Virginitate, lib. i. Hoc opus sic incipit : *De bono conjugali nuper edidimus librum.* De Genesi ad litteram libri xii. Hoc opus sic incipit : *Omnis divina Scriptura.* Contra litteras Petilianæ libri iii. Hoc opus in libro i sic incipit : *Nostis nos pravulissim; in secundo autem sic incipit : Prinīs partibus epistolæ Petilianæ; in tertio autem sic : Lege, Petiliane, litteras tuas.* Ad Cresconium grammaticum partis Donati libri iv. Hoc opus sic incipit : *Quoniam ad te, Cresconi, mea scripta percunire possent.* Probationum et testimoniorum contra Donatistas liber i. Hic liber sic incipit : *Quoniam timetis consentire Ecclesiæ catholice.* Contra nescio quem Donatistarum liber i. Hic liber sic incipit : *Probationes rerum necessiarium quodar breviario collectas permisimus.*

Admonitus Donatistarum de Maximianistis lib. ii. Hic liber sic incipit : *Quicunque calumniis hominum et criminationibus movemini. De divinatione dæmonum* lib. i. Hic liber sic incipit : *Quodam die in diebus sanctis octavarum.* Quæstiones expositæ contra paganos, numero sex. Hic liber post epistolam, que postmodum a capite addita est, sic incipit : *Movit quosdam et requiritur.* Expositio Epistolæ Jacobi ad xii tribus. Hic liber sic incipit : *Quæ sunt in dispersione salutem.* De peccatorum meritis et remissione, et de baptismō parvolorum ad Marcellinum libri ii. Hoc opus sic incipit : *Quamvis in mediis et magnis curarum astibus.* De unico baptismō contra Petilianum ad Constantiū, liber unus. Hic liber sic incipit : *Respondere adversa sentientibus.* De Maximianistis et Donatistis, liber unus. Hic liber sic incipit : *Multa jam diximus, multa jam scripsimus.* De gratia Novi Testamenti, ad Honoratum, liber unus. Hic liber sic incipit : *Quinque mihi proposuisti tractandas quæstiones.* De spiritu et litera, ad Marcellinum, liber unus. Hic liber sic incipit : *Lectis opusculis quæ ad te nuper elaboravi, fili.* De fide et operibus, liber unus. Hic liber sic incipit. *Quibusdam videtur.* Breviculus collationis cum Donatistis, libri iii. Hoc opus sic incipit : *Cum catholici episcopi et partis Donati.* Post collationes contra Donatistas, liber unus. Hic liber sic incipit : *Quid adhuc, Donatistæ, seducimini.* De videndo Deum, liber unus. Hic liber sic incipit : *Memor debili, illud autem sic rogavi, et nunc commoneo.* De natura et gratia, liber unus. Hic liber sic incipit : *Librum quem misisti.* De civitate Dei, libri xxii. Hoc opus sic incipit : *Gloriosissimam civitatem dei.* Ad Orosium

liber i. Hic liber sic incipit : *Respondit querenti, dilectissime fili.* Orosii ad Hieronymum presbyterum, libri ii; unus de Origine animæ, et alias De sententia Jacobi. Hoc opus sic incipit : *Deum nostrum qui nos vocavit.* Ad Emeritum episcopum Donatistarum post collationem, liber i. Hic liber sic incipit : *Si nunc, fili Emerite.* De gestis Pelagian. liber. Hic liber sic incipit : *Postea quam in manus nostras.* De correctione Donatistarum, liber i. Hic liber sic incipit : *Laudo, et gratulor et admiror.* De præsencia Dei, ad Dardanum, liber i. Hic liber sic incipit : *Frater, frater dilectissime Bardane.*

Contra Pelagium et Cœlestium, De gratia Christi, et De peccato originali ad Albinum, Pinianum et Melanian, lib. ii. Hoc opus sic incipit : *Quantum de vestra et corporali, et maxime spirituali salute gaudemus.* Gesta cum Emerito Donatista, liber i. Hic liber sic incipit : *Gloriosissimo Honorio Augusto XII, et Constantio.* Contra sermonem Arianorum. Hic liber sic incipit : *Eorum precedentí disputationi hac disputatione respondeo.* De nuptiis et concupiscentia, ad Valerium, libri ii. Primus sic incipit : *Hæretici novi, dilectissime fili Vateri.* Secundus vero sic incipit : *Sunt miliæ tue cura Locutionum libri vii.* Hoc opus sic incipit : *Cum Scripturas sanctas quas appellant canonicas.* De anima et ejus origine libri ii. Hoc opus sic incipit, id est, liber ad Renatum : *Sinceritatem tuam erga nos.* Secundus vero ad Petrum sic incipit : *Domino dilectissimo fratri et comp̄ presbytero Petro.* Duorum vero novissimorum ad Vincentium, Victorem. Primus sic incipit : *Quod mihi ad te scribendum putavi.*

Ad Pullentium (sic) De adulterinis conjugiis, libri ii. Primus horum sic incipit : *Prima quæstio est, frater dilectissime Pullenti.* Secundus autem sic incipit : *Ad ea quæ mihi scripseras.* Contra adversarium legis et prophetarum, libri duo. Hoc opus sic incipit : *Libro quem misisti, fratres dilectissimi.* Contra Gaudentium Donatistarum episcopum libri ii. Hoc opus sic incipit : *Gaudentius Donatistarum Tamugaudensis [Sic. In editis Thamugadensis] episcopus.* Contra mendacium liber i. Hic liber sic incipit : *Multa mihi legenda misisti.* Contra duas epistolas Pelagianorum, libri iv. Hoc opus sic incipit : *Noveram te quidem, fama celeberrima prædicante.* Contra Julianum, libri vi. Hoc opus sic incipit : *Contumelias tuas et verba maledicta, Julianæ.* Ad Laurentium De fide, spe et charitate, liber i. Hic liber sic incipit : *Dici non potest, dilectissime fili Laurenti, quantum tua eruditione delecter.* De cura pro mortuis gerenda ad Paulinum episcopum liber i. Hic liber sic incipit : *Diu sanctitati tue, coepiscopē venerande Pauline.*

De octo Dulciti quæstionibus, liber i. Hic liber sic incipit : *Quantum mihi videtur, dilectissime fili Dulcili.* Ad Valentiniū et ad eos qui cum illo sunt monachos, De gratia et libero arbitrio, lib. i. Hic liber sic incipit : *Propter eos qui hominis liberum*

abitrium. Ad quos super De correctione et gratia, A logo ad caput juncto; quorum primus sic incipit: *lib. i. Hic liber sic incipit: Lectis litteris vestris, Apocalypsis Joannis Christi discipuli quam dedit illi Deus palam facere serris suis, fundata per apostolos Ecclesia.* Secundus sic incipit: *Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei.* Tertius sic incipit: *Et vidi aliud signum in calo magnum et mirabile.*

T^h Clementis urbis Romæ episcopi recognitionum libri x, excepta epistola et prologo ad caput junctis; quorum primus sic incipit: *Ego Clemens in urbe Roma natus ex prima ætate pudicitia studium gessi.* Secundus autem sic incipit: *Cum autem dies quæ ad disputandum sermone statuta fuerat. Tertius vero sic incipit: Interea Petrus gallorum cantibus surgens.* Quartus sic incipit: *Profecti Cœsarea ut Tripolim pergeremus.* Quintus sic incipit: *Sequenti autem die paulo citius quam solebat.* Sextus sic incipit: *Ubi vero rarescentibus tenebris.* Septimus sic incipit: *Egressi tandem eiam Tripoli Phœnices urbem primam.* Octavus sic incipit: *Postera autem die Petrus.* Nonus autem sic incipit: *Sequenti die Petrus una nobiscum.* Decimus autem sic incipit: *Mane autem exorto, Clemens.*

Expositio in Apocalypsin Joannis apostoli sancti Ambrosii episcopi, que decem et octo libris continetur. Quorum primus sic incipit: *In lectione revelationis Joannis apostoli, fratres charissimi.* Secundus sic incipit: *Fratres charissimi, in candelabro, de quo, cum Apocalypsis legeretur, audistis.* Tertius sic incipit: *Modo, fratres charissimi, audimus beatum Joannem.* Quartus sic incipit: *Et vidi supra dexteram sedentis in throno librum.* Quintus sic incipit: *Sicut modo cum lectio divina legeretur audistis.* Sextus sic incipit: *Et vidi alium angelum ascendenter ab ortu solis.* Septimus sic incipit: *Modo, fratres charissimi, cum Apocalypsis legeretur audivimus.* Octavus sic incipit: *Vox de celo imperium est Dei qui cor tangit.* Nonus sic incipit: *Quod audivimus, fratres charissimi, in lectione quæ recitata est.* Decimus sic incipit: *Modo autem audivimus, fratres charissimi. Undecimus sic incipit: In lectione quæ modo recitata est, fratres charissimi.* Duodecimus sic incipit: *In lectione Domini quæ recitata est, fratres charissimi, dixit S. Joannes.* Tertius decimus sic incipit: *Sanctus Joannes, fratres charissimi, dum de vii angelorum phialis et plagis.* Decimus quartus sic incipit: *Modo cum divina lectio legeretur, fratres charissimi, audivimus beatum Joannem.* Decimus quintus sic incipit: *In lectione quæ recitata est, fratres charissimi, reges illos.* Decimus sextus sic incipit: *Quoties Babyloniam nominavi, audistis, fratres charissimi, nobile civitatem de lapidibus factam intelligere.* Decimus septimus sic incipit: *In lectione quæ recitata est, fratres charissimi, beatus Joannes evangelista sic ait.* Octodecimus sic incipit: *Sicut modo audivimus, fratres charissimi, angelus Domini locutus est ad beatum Joannem dicens.*

I^r Incipit commentarium sancti Hieronymi De Apocalypsi Joannis apostoli; hic liber sic incipit: *Joannes, quigratia Dei interpretatur, figuram Christi tenuit.*

I^r Incipit Expositio Bedæ Christi famuli super Apocalypsi Joannis apostoli, libri iii, excepto pro-

A logo ad caput juncto; quorum primus sic incipit: *Apocalypsis Joannis Christi discipuli quam dedit illi Deus palam facere serris suis, fundata per apostolos Ecclesia.* Secundus sic incipit: *Et vidi septem angelos stantes in conspectu Dei.* Tertius sic incipit: *Et vidi aliud signum in calo magnum et mirabile.*

I^r Incipit tractatus De psalmo centesimo octavo decimo Ambrosii Mediolanensis episcopi, cuius prologus sic incipit: *Licet mystica quoque velut tuba increpauerit soño.* Liber vero sic incipit: *Beati, inquit, immaculati, etc. Beati qui seruantur, etc., quam putcher ordo, quam plenus doctrinæ.* Incipit tractatus sancti Ambrosii Mediolanensis episcopi in Cantica cantorum, libri v, excepto prologo ad caput juncto, quorum primus sic incipit: *Osculetur me osculo oris sui, quoniam optima ubera.* Secundus autem sic incipit: *Vos consobrini mei, ecce hic advenit.* Tertius sic incipit: *En lectulum Salomonis luxuria fortes ambientur.* Quartus sic incipit: *Exsurge, aquilo, et veni, austro.* Quintus sic incipit: *Pulchra es, amica mea, suavis et decora.* Incipit tractatus sancti Ambrosii De psalmo lxi, in quo infidelitatem et impietatem Maximi tyranni graviter redarguit, qui ausus est dominum suum Gratianum imperatorem fraude et dolo perimere, quem imperatorem in Domini tabernaculo habitate, et in monte ejus requiescere dicit; hic liber sic incipit: *Omnium nostrum indubia consueludo est.* Episcopus Ambrosius Mediolanensis sorori sue Marcellinae De baculo, liber i; hic liber sic incipit: *Sollicitam sanctitatem tuam.* Legatio Aquileiensis concilii ad imperatores, Gratianum, Valentinianum, et Theodosium; hic liber sic incipit: *Imperatoribus clementissimis et christianissimis.* Item Ambrosius ad eosdem: *Imperatoribus clementissimis et principibus Christianis.* Item alia ejusdem concilii: *Imperatoribus clementissimis.* Item alia ad eosdem: *Et hoc gloriæ vestre clementissimus princeps.*

Legatio Ambrosii episcopi ad Valentinianum imperatorem: *Ambrosius Valentiniano imperatori.* Item alia ad eundem. De contemnendo simulacrorum culturam: *Cum omnes homines qui sub ditione Romana reguntur.* Item ad eundem imperatorem, relatio Symmachii praefecti Urbis, ut aram simulacris permittat restitu. *Ubi primus senatus amplissimus.* Item Ambrosii ad Valentinianum imperatorem, et Symmachum praefectum Urbis. *Beatissimo principi et christianissimo imperatori Valentiniano Augusto, Ambrosius episcopus.* Epistola Ambrosii et aliorum episcoporum Italiae ad Theodosium imperatorem. *Beatissimo imperatori et clementissimo principi Ambrosius, etc.* Item alia ab eisdem episcopis ad eundem imperatorem. *Beatissimo imperatori et clementissimo principi Theodosio Ambrosius, et ceteri episcopi Italiz.* De humanitate et religione Valentiniani Junioris. Ambrosius Theodosio imperatori: *Silentium meum rupit.* Ubi se excusat jure Maximi tyranni declinasse presentiam: *Ambrosius Theodosio imperatori.* Item Ambrosii episcopi ad Theodo-

suum : *Ambrosius Theodosio imperatori. Epistola A Chronica sancti Isidori Spalensis episcopi; describens Historiarum breviarium ab exordio mundi, usque ad Heraclii tempus, liber. Liber Differentiarum Isidori Spalensis episcopi : hic liber sic incipit..... Item De distinctionibus quatuor virtutum, hic liber sic incipit : Contra haec tam in virtutum genera. Item secundus, De differentiis verborum ; hic liber sic incipit : Isidorus tectori, salutem.* Plerique veterum sermonum differentias distinguere studuerunt. Sermo Isidori contra Arianos : qui sic incipit : *Veni, Domine Jesu Christe, redemptor noster.*

T Sex libri Augustini episcopi catholici in libros Juliani haeretici Pelagianae heresis, excepta epistola ad caput adjuncta. Hoc opus sic incipit : *Contumelias tuas et verba maledicta. Julianus.*

F Augustini adversus libros Parmeniani Donatistae, libri iii. Hoc opus sic incipit : *Multa quidem et alias adversus Donatistas. Item Augustinus De bono conjugali. Hic liber sic incipit : In conjugali quippe vinculo, hoc de libro Retractionum. De spiritu et littera, ad Marcellinum, sancti Augustini prologus, ad quem scripserset tres libros. Liber sancti Augustini ad Marcellinum De spiritu et littera : hic liber sic incipit : Lectis opusculis quæ nuper elaboravi. Sermo sancti Augustini De presentia Dei, ad Dardanum ; hic liber sic incipit : Fateor me, fili Dardane. Item sermo sancti Augustini De virginitate ; hic liber sic incipit : Quanlan in calestibus beatitudinem virginitas sancta possideat. Incipit liber Augustini De vera religione ; hic liber sic incipit : Cum omnis vita bona ex beata.*

G Libri in sancti Augustini De verbo Domini in evangelistas tres, id est Matthæus, Lucas et Iohannes ; quod opus in duobus voluminibus scriptum habemus. Non dico quod de uno libro divisio lacta fuit in duo volumina ; sed quia eundem bis scriptum habemus. Scripseramus quidem eum pridem, sed non tam luculenter ut postea ; quorum primus sic incipit : *Evangetiam audivimus, et in eo Dominum nos arguentem.*

F De consensu Evangelistarum, libri iv ; hoc opus sic incipit : *Inter omnes divinas auctoritates quæ sacris litteris continentur.*

T Liber Etymologiarum Isidori Spalensis (sic) episcopi.

F Libri x Livii (sic) ab Urbe condita, sed capita xl, adhuc desunt Pomposiano abbati, que reperire avide anhelat.

F Liber proemiorum De libris Novi et Veteris Testamenti. Item liber sancti Isidori De vita, ortu et obitu Sanctorum Patrum, qui in Scripturarum laudibus referuntur ; hic liber sic incipit : *Incipiunt nomina. Sanctorum Patrum Veteris Testamenti mystice exposita a sancto Isidoro Spalensi episcopo. Hic liber sic incipit : Adam figuram Christi gestavit. Item nomina sanctorum De Novo Testamento : hoc opus sic incipit : Quatuor.*

Sermo sancti Joannis *Os aurei*, De psalmo L, et penitentia David, qui sic incipit : *Ad canæ vos reliquias vocamus.* Epistola ejusdem ad eos qui dicunt, Quare non de medio sublatus est diabolus ; hic liber sic incipit : *Rursum vobis mensam quam pridem promisi.* In nomine sancta et individua Trinitatis, incipiunt acta sancti Methodii episcopi Paternensis, De regnis regum gentium, et De novissimis temporibus certa demonstratio Christiana.

Duo libri Aug. De Genesi contra Manicheos : hoc opus sic incipit : *Si eligerent Manichei quos deciperent.* Idem duo libri sancti Augustini ad Simplicianum ; hoc opus sic incipit : *Gratiostissimam plane atque suavissimam interrogationum tuarum dignationem.* Item Augustinus ad Dulcitudinem, de octo questionibus : hoc opus sic incipit : *Quantum mihi videtur, fili dilectissime Dulcili.*

C Incipit Expositio super Cantica canticorum Apollonii ; hic liber sic incipit : *Admirantibus vocem Spiritus sancti.*

T Decreta pontificum.... primi Clementis papæ ad Damasum.

T Item Augustini libri xv De civitate Dei, x in volume uno, et v in alio.

T Historiarum antiquarum XLIV lib. Trogi Pompeii.

T Expositio in Evangelium Matthæi edita nescio a quo auctore, cum prologo ad caput juneto ; hic liber sic incipit : *Cum diligenti studio, ac cum sollicita diversis testimoniis prophetarum, evangelistarum numerorum volumus approbare.* Hoc autem opus ostendit usque ad Evangelium, quo ait : *Tunc oblatis sunt ei parvuli ut manus eis imponeret et oraret ;* et dividitur expositio libri in LXXVI capitula.

D Memento, prudens lector, quia solerti cura (sic) strenuissimi abbatis Hieronymi superioris dicti, omnes pene supra commemoratos libros diligenti sibi exercitio jam scribere fecit. Ideo enim dixi, pene, quia quosdam quos sanctus Augustinus in libro Retractionum commemorat, ejus avidæ manus nundum (sic) attingere valuerunt. Unde sagax ingenium illius nunquam quiescit sedulo rogatudo percutendo ubi habiles sanctorum libri latitent, quatenus ad eorum indaginem pervenire, et suo armario addere valeat, ut inter Italicas Pomposiana mire fulgeat Ecclesia. Ounnia Dei clementia circa suos, quæ sic fidem flagrare facit, ut quasi esuriens comedat

nec satietur, sitiens ebibat ampliusque sitiatur. Quippe A desiderium illius, modum in requirendo non reperit ullum, sed anhelanter, operoseque amnititur, quo, se vivo, eximia librorum copia propriam dicit Ecclesiam. Sed quia livor et inique [lingue] 1) contagium sœpe inter felicia secure ac bene gesta rodere solent, non ignoramus futurum fore quosdam superstiosos et malivolos, qui ut sancto loco detrahant, ut optimo abbati calumniae... ingerant prœcaci cura indagare; cur idem venerabilis abbas Hieronymus voluit gentilium codices, fabulasque erroris, exactosque tyrannos divine inserere veritati paginæque librorum sanctorum. Quibus respondendum apostolicis verbis, quia in domo potentis non solum vasa aurea et argentea, sed et fictilia sunt...

(*H. Tim.* ii, 20).

(1) Sic legendum puto, nonnisi vox una deest.

A Hoc egit ut pro studio et merito suo habeat unusquisque in quibus oblectetur et proprie exercet ingenium. Hinc et ipsa Veritas ait: *In domo Patris mei mansiones nullæ sunt* (*Ioan. xiv, 2*). Credo ut quanto quis hic erit sanctior, tanto illuc beatior. Idem quoque gentilium commentum librorum, si ad puram intentionem, intelligantur [utile est] (2). Quid enim aliud sonant quam secularem pompam nihil esse; unde Apostolus: *Seimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (*Rom. viii, 28*). Quiescant itaque; argumentos vero abbas in sancto opere, ut qui bene cœperit, usque in finem perseveret, ut libri posteris profuturi scribantur et pro futuris temporibus ad memoriam retinendum itidem subnotentur.

(2) Sic suppleto.

ANNO DOMINI MXCII

ROBERTUS DE TUMBALENA ABBAS S. VIGORIS.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

(*OUDIN Script. Eccles.*, II, 769.)

Robertus de Tumbalena, monachus sancti Michaelis in periculo maris, ut scribit Ordericus Vitalis lib. viii Historiae ad annum 1091, abbas factus postea monasterii S. Vigoris ad muros urbis Bajensis in Normannia. *Romanus ille prefectus est, ubi a Gregorio VII papa delentus honorifice usque ad mortem Romanus fideliter servit Ecclesie*, ut Ordericus idem scribit ad annum 1087, libro cit. *Inter reliqua perlitæ suæ monumenta, brevem et luculentam sensuque profundam super Cantica canticorum expositionem in Ecclesia dimisit*, teste eodem. Hic Commentarius in Cantica canticorum, cuius prologum edidit Joannes Mabillon tom. I Analectorum, pag. 125, ex ms. codice Balernensis in Burgundia ducatus abbatiae ordinis Cisterciensis, idem cum eo est qui hoc usque S. Gregorio Magno ascriptus est, ad quem nullo modo spectare censem Petrus de Gussanvilla, in editionem Operum divi Gregorii Magni ultima. Exstat vero ms. in bibliotheca insigni S. Victoris Parisiensis, non pro more suo anonymous, sed cum prefatione, que in aliis mss. deest, et cum littera prima seu initialis auctoris R. in codice in-

scripto RR. 12, fol. 187. Idem vel anonymous, vel sub Gregorii nomine simpliciter, in multis Galliarum bibliothecis ms. exstat, nt habet Petrus de Gussanvilla citatus, ubi in editione sua operum S. Gregorii Magni de mss. codicibus agit ad quos eadem contulit. Quibus addo alios hujus extare mss. codices in bibliothecis Clara Vallis et Aureæ Vallis cod. 92, ejusdem Cisterciensis instituti, atque in majoribus passim eorumdem bibliothecis. Esse autem unum et eundem hunc commentarium cum eo qui Gregorianus dictus est, conferenti utriusque initia cum consequentibus, patebit. Nullusque est qui tam aperte refragabit rei, nisi qui mentem sanam abjecerit. Neque objiciendum ex Analectis tom. I, pag. 128, Robertum abbatem Sancti Vigoris dimisisse Commentarium suum in duobus libris, anonymous autem in tomo III Operum S. Gregorii Magni, pag. 461 *Explanationem in cädem Cantica continuam fecisse*. Hoc enim postea factum ab SS. scriptoribus est ut dicto obtemperarent abbatii qui id in votis habuit et transcribentibus injunxit, sub praefationis sue finem tomo I, pag. 428, Analectorum. Nec alium

esse prologum dictorum Commentariorum in Operibus sancti Gregorii, alium in Analectis, instet. Qui enim in Operibus D. Gregorii est, juxta Petrum de Gussanville, pag. 458, in manuscriptis multis deest, in aliis discrepat, in aliis brevior vel prolixior legitur, pro captu scribæ cujuscunque. Ipso hujus operis et auctoris vero prologo in Analectis citatis existente, ex ms. codice Balernensi, cum auctoris nomine, atque in altero S. Victoris Parisiensis, unde eduxit Jacobus Hommey, de quo infra. Alii quoque duo mss. codices inter mss. codices ecclesiarum Angliae cathedralium et aliarum insignium bibliothecarum, in mss. codicibus ecclesiae cathedralis et metropoliticae S. Petri apud Eboracum codice 9, num. 2 : *Frater Robertus in Cantica. Principium : Servo Dei Ansfrido.* Et codice 8666, in mss. codicibus bibliothecarum Jacobææ codice 914. *Robertus Commentarius in Cantica cantorum,* habetur excusus inter Opera Gregorii Magni. Ita in catalogo mss. codicum istarum bibliothecarum. Adjicio denique prologum qui in editione Operum S. Gregorii legitur, ab exscriptore aliquo, cui id placuit, esse confictum, atque excerptum ex prologo Richardi Victorini in eadem Cantica, pag. 489 Richardinorum Operum : quem anonymous aliquis partim immutavit, partim per compendium pro libitu constrinxit. Denique Commentarium hunc nuperime sub nomine S. Radulphi Fontanellensis abbatis, editum Jacobus Hommey, Augustinianus eremita, pag. 276. Operis quod immerito supplementum Pa-

Atrum inscripsit, Parisiis in-8, anno 1684, editum. Deceptus ille ex littera sola nominis initiali R, quam inventit in ms. codice Navarricæ Parisiensis bibliothecæ, ut pag. 273 fatetur, anonymum hunc ex conjecturis Commentarium *sанctо Radulphо Fontanellensi abbati*, phantastica prorsus sanctitatis atque commentationis laude, concessit. Quem prologus integer tom. I Analectorum Joannis Mabillon pag. 125 diserte *Roberto Sancti Vigoris Bajocensis abbati* attribuit : idque post Ordericum Vitalem, contemporaneum ac oculatum testem, ejusdem regionis, temporis et ordinis alumnū. Nec validum quidquam adversus tantam auctoritatem reponi a quoquā potest. Ansfridus, cui Robertus opus suum nuncupat, videtur esse Ansfridus Pratellensis abbas, *Ausfridus* alias dictus, cuius epitaphium Ordericus refert loco citato; vel certe Ansfridus abbas tertius monasterii Sancti Salvatoris Constantiniensis. Quo de Ansfrido Pratellensi plura videri possunt in chronicō Roberti de monte, apud *Neustriam piam Arturi du Montier*, et Sammarthanos fratres tom. IV Galliæ Christianæ in Catalogo Pratellensium abbatum. Quis vero sit Anastasius ille, cuius rogatu id Robertus agressus sit, nondum cum Mabillonio tomo I Analectorum, pag. 132, compertum habeo. Claruit itaque Robertus abbas S. Vigoris, a medio circiter ad undecim saeculi finem, vel circiter. De quo ipse ego in Supplemento Bellarmini de scriptoribus ecclesiasticis, pag. 318; Joannes Mabillon. tom. I Analectorum citatorum, pag. 125 et seqq.

ROBERTI DE TUMBALENA

S VIGORIS ABBATIS

COMMENTARIORUM IN CANTICA CANTICORUM LIBRI DUO.

(*OUDIN Script. eccles., II, 773.*)

EPISTOLA SEU PRÆFATIO AUCTORIS AD ANSFRIDUM ABBATEM.

Servo Dei inclusō dīlectissimo suo, ANSFRIDO, quondam filio et amico, modo, divina favente cui voluerit gratia, Patri et domino, frater ROBERTUS (1), hominum minimus, vitam, gaudium et gloriā, quae vere gloria est.

Multis jam nuntiis inertiam meam fervor tuus in Dominum sollicitat, ut tibi librum, quem ante hos

qui plurimos dies super Cantica cantorum scripsi, mittam. Vix igitur nunc mitto, quem a nemine videri vellent, si omnibus abscondere possem. Quem enim rūdis et impolitus artifex fecerit annulum, ab aliis videri formidat; suo minime credit, et de alterius iudicio non confidit: dum id, quod sibi soli ante examen perfecte non placet, in examine diligere pluribus timet. Sic ostendit et sic paventis, accipe opusculum amici tui. Judica quid placuerit,

(1) *Robertus.* Ita nomen integrum in ms. Balernensi, cum ms. codex S. Victoris Parisiensis litteram tantum initiale R habeat: unde occasio- nem errandi habuit Jacobus Hommey, Augusnit-

nus eremita, in Supplemento Patrum, pag. 276, hoc opus Radulfo Fontanellensi abbati, scriptori imagi- nario, sancto novi Kalendarii, absque duce et con- sule, ascribens.

et rescribe quod judicaveris. Videor forsitan pluri-
bus, quod et tibi videri timeo, hoc opus præsum-
ptione cœpisse, præsumptione perfecisse : si tamen
perfectum est dicendum, quod a doctoribus melio-
ribusque viris est adhuc examinandum, et utique
corrigendum. Mihi quippe, fateor, cum magna indi-
gnatione fieri videtur, ut ego tam rudis studio, tam
stolidus ingenio, tam sordidus peccato : in tam anti-
quum, tam doctum, tam nitidum opus proruperim :
ut Salomonis verba exponerem, qui de Salomone
nihil habeo, nisi forsitan quod de illo abominabile
lego : scilicet, cum senex factus fuerit, nunc sapiens
esse destiterit. Mihi tamen amico tuo crede, quod
hunc quem tibi mitto libellum rogatus cœpi, mul-
töties admonitus perfeci. Rogavit me dominus
Anastasius, dilectissimus frater et dominus meus,
admonuerunt vero cum illo et aliis multi, non tan-
tum pensantes mihi innatam stultitiam ; quantum
amantes tam secretorum verborum qualemcunque
sibi clarere peritiam. Quamvis nonnulli alii, et
maxime dominus Beda in hoc eodem laboraverint,
secreta patefecerint, posterisque lectionem utilissi-
mam reliquerint. Tu ergo, serye Dei, humiliter lege
quæ inveneris ; et si placuerint, transcribe quæ
legeris.

Rogo vero ut in duo principia hoc opus dividias,
quia dictamen illud dum a seipso variatur, turpe
est si sub uno principio universum concludatur.
Dum enim ego in cella solitaria positus Cantica
canticorum exponerem, contigit ut me quidam amici
mei supervenientes exponentem invenirent : cum-
que ea quæ jam exposueram per partes legerent,
laudaverunt quidem opus ; sed quod canoniconrum
librorum exempla non inserueram, quibus quæ dice-
rem probarentur, hoc unius inesse dixerunt. Ex illo
mox tempore quæ memorie occurrerunt, pro re
quam agebam, exempla apposui, quamvis non ne-
cessaria mihi esse videbantur. Maxime enim com-
punctioni in expositione intendens, non probanda,
sed interius inserta dixeram ; unde postea exempla
colligens dum brevitatem studio, strictius exposita mi-
nus suavia legenti videntur. Dictaminis itaque va-
rietas, quæ exemplorum insertione fit, ibi notatur,
ubi dicitur : *Vadam ad montem myrræ et ad collem*
thuris (*Cant. iv, 6*). Hoc dicto et exposito, finiatur
liber primus, incipiatur secundus, sic oriens : *Tota*
pulchritas es, amica mea, et macula non est in te (*Cant.*
iv, 7). Pergamenum autem, si tibi defuerit, mittam
quantum sufficiet.

Lege igitur, frater amantissime, sapientissimi
verba Salomonis Cantica canticorum, quæ ob rever-
tentiam sacratissimi sensus, ob excellentiam nu-
ptialis amoris, ob Sponsi et Sponsa suavissimam
conglutinationem, non solum Cantica, sed Cantica
canticorum vocantur. In horum expositione si quid
tibi displicerit, ora pro ignorantia mea ; si quid
tibi placuerit, ora pro peccatis meis, qui bene lo-
quor et male operor. Quod si librum istum tibi scri-
bere libuerit, non ita in marginibus sicut hic habe-

A tur, scribas, sed continuum in paginis, sicut aliae
expositiones scribi solent. Haec vero epistola, volo
ut ponatur in capite.

PROLOGUS AUCTORIS.

Tribus nominibus vocatus est Salomon : Salomon, id est *pacificus* ; Edida, id est *dilectus* ; Ecclesiastes, quod est Coleet, id est *concionator*, quod Ecclesiæ congreget. Is juxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit, Proverbia, id est Maslot, Ecclesiastem, Cantica canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officiis præsentibus erudiens. In Ecclesiaste, maturè ætatis virum instituens : ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia omnia quæ cernimus Ad ex-
tremum, jam consummatum virum, et calcato sæ-
culo preparatum, in Cantico canticorum Sponsi
jungit amplibus : quia nisi prius relinquamus
vitia, et pompis seculi renuntiemus, non possumus
dicere : *Osculetur me osculo oris sui*. Hoc ordine et
philosophi sectatores erudint, ut primum ethicam
doceant, deinde physicam : et quem in his profecisse
perspexerint, per theoriam ad theologiam usque
perducant. Hoc notandum est. Titulus enim in Pro-
verbiis adnotatur : *Proverbia Salomonis, filii David,*
regis Israel. In Ecclesiaste vero : *Verba Ecclesiastes,*
filii David, regis Hierusalem. In Cantico canticorum,
nec filius David, nec rex Israel, sive Hierusalem
præscribitur, quia ad incipientes et paterna dignitas
et regni proprium nomen sufficit : et æqualis ma-
gister est, et nescit se esse regem. Pacificus Dei
C Patris et Ecclesiastes noster Christus est, qui medio
pariete destructo et inimicitias in carne evacuans,
fecit ultraque unum (*Ephes. ii, 14*) ; *Pacem meam do*
vobis (*Joan. xiv, 27*). De quo Pater ad discipulos :
Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui ;
ipsum audite (*Matth. iii, 17*), quia est caput Eccle-
siae.

CAPUT PRIMUM.

(CAP. I. *Osculum oris, inspiratio Sponsi.*)

1. Vers 1. *Osculetur me osculo oris sui*. Os sponsi,
inspiratio Christi. Osculum oris, dulcis amor inspira-
tionis. Dicit ergo sponsa desiderio æstuans, et in
amplexum sponsi sui inardescens : *Osculetur me*
osculo oris sui. Ac si diceret : Ille quem super omnia,
simo solum diligo, veniat, qui dulcedine sue inspi-
rationis me tangat, quia cum ejus osculum sentio,
subita mutatione me derelinquo, et in ejus similitudinem illico liquefacta transformor. Fastidit
quippe sancta mens omnia quæ per corpus sentit,
et in illa spiritualia tota transmutari concupiscit, et
dum ista obstreput, in illa fugit, seque abscondere
ne haec sentiat, appetit. Ideoque osculum sponsi
preeerit, quia si ille gratissimi amoris vinculo hanc
non trahit, hæc vi sue molestissima gravedinis de-
tenta, quomodo se ad illum conferat, omnino non
invenit. Sed plus sponsus anxietatem ejus sentiens,
amorem diligens, votum exaudiens, osculum porri-
git, et ne desiderio lassescat, gustu sue suavitatis
lenit, et dum suam præsentiam exhibet, eam ad

majus dilectionis osculum accedit. Unde haec illum A Deo conficiunt. Qui ejusmodi est, desiderio aestuat, sentiens, ad eum se convertit; et quem presentem habet, mox gaudens, voce mutata, alloquitur et dicit :

(*Ubera sponsi, dilectio Dei et proximi.*)

2. *Quia metiora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis.* Ubera sponsi, dilectio Dei et proximi. Ex his uberibus sponsam suam lacte pietatis nutrit et inter temptationum turbines, his eam fovet, et, ut persistat, reficit. Quid autem per vinum, nisi cura temporalis exprimitur? A qua mens secularis cujuslibet inebriatur, ut ad invisibilia cogao-scenda, aut ex toto, aut pene insensibilis reddatur. Sed ubera sponsi vino meliora existunt, quia illud necat, haec nutrunt; illud oculos mentis turbat, haec accunt; illud apostatare facit sapientes (Eccl. xix. 2), haec ipsos idiotas utique sapientissimos faciunt, quae quot vicibus sponsa cum dilectionis ubertate sugit, tot sentientia sapientiae sibi in ventrem memoriae trahit. Charitas enim cor pacificat, mentem in temptationibus roborat, et ut sedes sapientiae sit anima justi, quietem tribuit, et locum preparat. Hac itaque ubera unguentis optimis fragrant, quia odorem suavitatis per sapientiae verba et sanitatis exempla secum portant. Quicunque enim sancta charitate Dei se reficit, si spiritualium donorum et odorem et suavitatem sentit. Quorum bonorum ubertate proximos quoque ad interiora gustanda secum trahit, et ut in amorem divinum convalescant, istis uberibus nutrit.

(*Oleum effusum Christi nomen est.*)

3. Vers. 2. *Oleum effusum, nomen tuum.* Nomen sponsi, Christus est. Sed nomen sponsi quasi oleum effunditur, quia quicunque nomine Christiano in veritate censemur, charitate sancta afflunt, quia molliuntur, et ut flammas exemplorum emittant, eadem charitate perpetuo suffunduntur. Hac charitate in amorem ipsius Christi vehementius accenduntur, et ab ipsis accipiunt, quo ei amplius inhaereant, quo perfunduntur. Hinc est quod sequitur :

(*Adolescentula, sanctæ animæ.*)

4. *Ideo adolescentulæ dileixerunt te.* Quid enim per adolescentulas, nisi sanctæ animæ designantur, quæ baptismatis aqua per Spiritum sanctum regenerantur, et in novam vitam per Novum Testamen-tum transformantur? Que propter olei infusionem Christum diligunt, quia ad gratiam vocate, in eo suavitatem vite perpetuae inveniunt, pro cuius suavitatis dilectione, omnes mundi fastus et divitias respuunt. Sunt enim nonnulli qui ita Deum diligunt ut se ipsis contemnant, in interiora se rapiunt ut Deum inveniant. Et quia Deus in superficie non jacet, meditationibus laborant, subtilissime cogitationes suas examinant, lectionibus vacant; et quo modo Deus inveniatur, omnibus modis perquirere non cessant. Ili profecto odorem unguentorum sentiunt et olei infusione se inungunt, quia dum omnem putredinem vitiorum abiciunt, floressibi inveniunt, quorum compositione suaveolentia unguenta faciente

A Deo conficiunt. Qui ejusmodi est, desiderio aestuat, et quasi nihil habeat, semper majora exoptat. Et quia sibi virtus non suppetit, in Deum inhians, trahi se postulat dicens :

(*Odor unguentorum, gratia divina, quam sequimur.*)

5. Vers. 3. *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum.* Non currit, qui non trahitur, quia quæ gratia divina non adjuvat, molestia sua corruptionis gravatur. Gratia quippe divina nos præuenit, et internorum dulcedinem nobis ostendens, de exterioribus nos compungit, moxque in illa transiens animus præ eorum dilectione temporalia vilipendit. Iste ergo qui trahitur, currit, quia vinculum amoris libenter sequens, gratiæ roboratus amore, sine gravedine obstatu omnia transit. Nec mirum, cum unguentorum odorem sequatur, quia cum spiritalium donorum suavitas sentitur, quid est in hac temporalitate, cujus desideria omnia sancta sponsa Christi, ne in illa proferret, teneatur? Ibi quippe lenitate unguentorum gaudet, et dum naribus discretionis spirat, charitas sibi suavitatem olet. Hinc est quod a singulari numero ad pluralem transit, quia in dilectione Dei, etiam præceptum, quod de proximi dilectione nos admonet, invenit; quo instructa, eructat nobis foras, quod gustavit suaviter intus, dicens :

(*Cellaria, sanctæ contemplationis mysteria.*)

6. *Introduxit me rex in cellaria sua.* Qui per hujus sponsi, qui rex est, cellaria intelligimus, nisi sanctæ Scripturæ arcana, quæ rimamur, nisi sanctæ contemplationis mysteria, quorum deliciis, si reficiunt, mox convalescimus? In illa procul dubio, quisquis introducitur, omnia temporalia mox contemnit, quia aeternis ditatur. Ideo sequitur :

(*Exsultatio, in uberibus Ecclesiæ.*)

7. *Exsultabimus et letabimur in te, memores uberum tuorum super vinum.* Sancta anima sponsa Christi in sponsi sui deliciis exultat, dum corporalia respuit, et in spiritalibus se occultat. Eundemque sponsum delicias suas facit, in cuius respectu mun-dana omnia non curat. Sed haec in memoria uberum agit, quia, dum recolit quanta charitate Christus eam dilexerit, qui sanguine suo eam moriens in cruce redemit, et quotidie eam in sine Ecclesie matris ejusdem, sanguinis lacte nutrit, procul dubio D magis magisque ejus dilectionem intendit. Quod lac bene super vinum dulce esse dicitur, quia per sanguinem Christi misericorditer educamur, qui per legis litteram severe prius constringebamur. Per quam dilectionem adimpleret quod dicitur :

(*Recti, Christiani.*)

8. *Recti diligunt te.* Soli utique recti Christum diligunt, quia quicunque adhuc per distorta vitiorum, ex desiderio currunt, dum in rectitudinis linéam semper offendunt, ipsum justitiae auctorem Christum omnino diligere non possunt. Tunc vero homo per viam veritatis incedit, cum et opera virtutum exse-quitur, et tamen peccata sua semper agnoscit. Ideo que et dicit.

(*Nigredo et forma sponsæ, per mortificationem.*) *A cipiani post greges sodalium tuorum.* In meridie Christum sub umbra pascit, et cubat, qui in refrigeratione Spiritus sancti, sibi quasi requiem et pastum parat. Per meridiem quippe ardor vitorum exprimitur; per umbram vero spiritalis gratiae flatus designatur. Meridie ergo fervente, in umbra Christus requiescit, quia dum in reprobis astus vitorum flagrat, ipse sponsæ sue refrigerium tribuit, et in ea sibi delectabilem locum quietis efficit. Sed hoc sibi sponsa indicari depositit, quod nulli unquam declaratur, nisi ei qui idem sanctificatrixis gratiae munus percipit. Quare vero ad haec percipienda aestuet, manifestatur cum dicitur :

(*Ne raga sit post greges passionum*)

14. Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Vere, in quo Christus non cubat, vagatur, quia mens, quam ille suavis et ponderosus Christi Spiritus non implet, multis cogitationibus dissoluta circumfertur. Sed qui sunt sodales Christi, per quorum greges sponsa vagari pertimescit, nisi falsi quique Christiani? Qui aut ob nominis solius, aut etiam sacramentorum communionem, fratres Christi vocantur, quia electis quos ipse fratres vocavit, in Ecclesia cohabitando, sociantur. Quorum multitudines bene per exprobationem greges appellantur, quia, dum quasi irrationalia animalia sine ordine vivunt, seductoribus spiritibus ad devorandum traduntur. Per hujusmodi greges vagatur quisquis ab intimo desiderio expulsus, reproborum stultitiam persimiles cupiditates imitatur. Hos quippe electi cum moleste patientur, per eorum persecutiones probati, mundiores ad æterna bona perducuntur. Unde admonet sponsa, cum per interpretationem dicitur :

(*Mater sponsæ, sancta Ecclesia, cujus filii apostoli.*)

11. Filii matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis. Mater sponsæ, sancta Ecclesia; filii matris, sancti apostoli extiterunt. Ante apostolorum quippe predicationem, pene totus mundus rebellis existit, omnis pene anima idolorum se cultibus sordidavit, et cupiditates scleratas accumulavit. Apostolorum vero predicatio superveniens, contra omnes verbo pugnavit, in multis regnum demonum expugnavit, et regnum Christi, id est sanctam Ecclesiam, ampliavit. Vinctam ergo Christo, et sanctificatam congregationem, apostoli custodem in vineis posuerunt, quia primos credentes in Ecclesiis per mundum, ut eas et congregarent et custodirent, disperserunt. Cujus dispersionis causam ostendit, dicens :

(*Vinea, Iudea.*)

12. Vineam meam non custodiri. Quid per vineam singulariter, nisi Iudea designatur? Quæ a se fidèles expulit, quia custodiri aspernabatur. Prædicatione quippe expugnata, et sponsa Christi facta anima, dilectione ardet, et inquirendo eum, quem diligit, in intimis se exercet, dicens :

(*Quæ in meridie Christum requiescere facit.*)

13. Vers. 6. Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari in-

Cl

15. Vers. 7. *Si ignoras te, o pulchra inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum.* Si ignorat se sponsa, egrediatur et abeat, quia quisquis nescit se in hoc positum, ut tentationes per suffrentiam vincat, a familiaritate Christi recedit, quia in bello positus, cum Domino suo pugnare recusat. Sciendum est enim omnibus quod cum in tentatione sumus contra aeras potestates pugnare præcipimus, quia sine victoria coronari non possumus. Etsi adversarius deest, nec est quem vincamus; ideoque corona deerit, quam nonnisi vincentes capiemus. Hoc qui ignorat in bello est et quasi in pace exsultat, et eo frequentius vulneratur, quo securior est: quia nescit videre quem caveat. Digne ergo a pugnatoribus secernitur, ut vestigia gregum sequatur, quia dum prudentes quosque imitari negligit, necessario reprobus sequitur, quos stultitia brutis animalibus similes fecit.

(*Hædi, immunda cogitationes; tabernacula pastorum, conventus hereticorum.*)

16. Et pasce hædos tuos juxta tabernaculum pastorum. Per hædos, immundæ cogitationes designantur; per tabernacula pastorum, conventicula hereticorum exprimitur. Qui ergo pugnare nescit,

juxta tabernacula pastorum hædos pascit, quia quis A quis obscientibus tentationem gladiis viriliter non resistit, immundas cogitationes, quasi hædos lascivos, in corde nutrit, et efficitur ei similis etiam quia a fide recedit. Anima vero quæ sponsa Christi effici concupiseit, qualiter se habeat, Christus eam docet, eum ei per comparationem protinus dicit :

(*Equitatus Israeliticus, multis temptationibus probatus.*)

17. Vers. 8. *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilari te, amica mea.* Seimus quia equitatus Israeliticus, eurus Pharaonis fugiens, in mari demersos reliquit, nec tamen statim terram recompunctionis intravit, sed prius multas tentationes in eremo quadraginta annis sustinuit, multos reges multis laboribus expugnavit, et sic tandem ad beatam terram, in qua cum sponso delectetur, pervenit. Cui bene dicitur, quod subditur :

(*Genx sponsæ.*)

18. Vers. 9. *Pulchritudine sunt genæ, sicut turturis.* Turtur postquam parem suum perdiderit semel, nunquam alteri se jungit, sed semper solitarie habitans in gemitu perseverat, quia quem diligebat non inveniens, querit. Sie sancta queque anima, dum a sponso suo absens est, ab ejus amore non recedit, sed in ejus desiderium semper anhelat et gemit. Et dum illum quem valde diligit, non invenit, quia ab omni alieno amore se retrahit, quasi in genarum verecundia eastatem cordis, ipso habitu et actu exteriori ostendit. Sequitur :

(*Collum sponsæ, prædicatores.*)

19. *Collum tuum sicut monilia.* Per collum sponsæ, prædicatores sanctæ Ecclesiæ designantur. Monilibus prædicatores comparantur, vel quia Ecclesiæ sunt ornamentum, vel quia Ecclesiæ muniunt, ut pectus monile vel a rotunditate, id est perfectione. In monilibus, gemma in auro ponuntur. Per aurum quippe sapientia, per lapides ornamenta exprimuntur. Collum ergo sponsæ sicut monilia existit, quia quilibet rectus Ecclesiæ præparator, et sapientia interiorius se induit, et opera exterius exercet, quæ in sapientia videntur. Cui et adhuc dicitur :

(*Murenuæ aureæ, sacra Scriptura.*)

20. Vers. 10. *Murenuæ aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Murena piscis est, qui captus vertit se in circulum, ad cuius exemplar fit inauris, quæ murenuæ dicitur, quæ designatur prædictio, quæ in auribus inhaeret, et eas penetrat. Murenuæ, monilia collo ligantur, quia et sapientia et religio a Scripturis sanctis, prædicatoribus adjurgit. Per murenuæ enim Scriptura sancta intelligitur. Quæ bene aureæ et argenteo vermiculata dicuntur, quia et sapientia Scriptura sancta fulget, et sonora prædicatione per universum mundum auditur. Sieut enim per aurum sapientia, sic per argentum sancta prædictio demonstratur. His verbis sponsa respondet, et per corporeas rerum species amorem B intimat, quo spiritualiter intus ardet, dicens :

(*Nardus sponsæ, bonum exemplum.*)

21. Vers. 11. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Nardus est herba humilis, quæ gustata frigus expellit, et calefacit membrum. Accubitus suum rex tunc intravit, quando Dominus noster Jesus Christus corporaliter cœli interiora penetravit. Quo ibi requiescente, nardus sponsæ odorem suum dedit, quia virtus sanctæ Ecclesiæ, suavem famam bonitatis longe lateque sparrit. Ad cœlos enim Dominus ascendit, et Spiritum sanctum suum super discipulos misit, quo impleti verba salutis mundo prædicant, et per sancta opera boni odoris famam circumquaque diffundent. Hunc quippe in baptismo unaquæque fidelis anima recipit, ut per eum sibi ex virtutum confectione unguenta componat, et proximos exempli exhibitione, quasi unguenti odore reficiat. Sequitur :

(*Fasciculus myrræ, mortificatio.*)

22. Vers. 12. *Fasciculus myrræ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabilis.* Mortuorum corpora myrra condiri solent, ne putrescant. Myrrham quippe, etc. *Reliqua usque ad finem Commentarii habes ad verbum in Expositione quæ sub nomine S. Gregorii Magni inter ejus Opera edita est.* Vide Patrologiæ tom. LXXXIX, col. 471.

ROBERTI DE TUMBALENA

PRIORIS S. VIGORIS

EPISTOLA AD MONACHOS S. MICHAELIS DE MONTE

De quodam monacho epileptico a levitate converso.

(MABILL. *Annal. Bened.*, t. V, Append., p. 659, ex ms. cod. olim bibliothecæ S. Stephani Cadomensi nunc Ottobonianæ.)

Fratribus montem Beati Michaelis habitantibus, frater ROBERTUS et fratres ceteri beati Vigori in Monte-chrismatum servientes.

Benedictus Deus Pater, et benedictus Dei Filius, sanctusque utriusque Spiritus, trinus in ejusdem majestatis substantia Deus, qui nil odit eorum quæ

fecit (*Sap. xi*, 55), quoniam vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire (*Til.*, 1), qui nos etiam contemptores non contemnit, sed adversos convertit, conversos diligit, dilectosque ad vultus sui hilarissimam beatissimamque visionem in mirabilibus sue potestatis singularis provehit. Hic est Deus noster, solus timendus, solus amandus, qui non respicit hominis [*f. homines*], sed perdit, ea que sunt ut ea quae non sunt instruit, qui apud nos quoque ultimos servos suos timorem suum et amorem revealavit, percutiens superbos, et sanans humiles. Renobis loquar dignam memoria, nostris temporibus inaudita, quae cum omnium aures magnitudine singularitatis suae valeat exturbare, vos tamen monitanos fratres maxime percutit et sollicitat, quia de vobis est et vobis mittitur. Hugo vocatus frater quidam apud nos degens, nepos Lonensis abbatis quem vos optime nostis, quia apud vos in scholis nutritus est puer, iste quem loquor rem incurrit quae vobis necesse est ut nota fiat. In choro quadam die, tertia feria, dum fratres nostri missam matutinalem celebrarent, erat et ipse cum ceteris, ut nobis videbatur, sanus et hilarius, qui pauxillulum doloris in capite sentiens lectum adiit, ut se prosterneret et quiesceret, ubi cum, nobis omnibus ignorantibus, jaceret, subito illa molestia arripuit quam medici epilepsiam vocabulo Graeco dicunt, vel sacram morbum, eo quod sacras hominis partes, ut est caput et mentem, occupet. Nos vero vulgariter guttam caducam, ex eo quod cadere faciat, vocamus. Hac igitur arreptus est; confessim mentem perdidit, oculos clausit, quos etiam manibus strigit, genua curvavit, calcitrans et volvens se in lecto. Ego vero cum fortuito casu in claustro sedens scriberem, cucurrit frater quidam exturbatus, et dicens Hugo nem mori. Ad hanc vocem cum ego tremefactus surgerem, curreremque post eum, jam finita missa, fratres omnes currebant portantes crucem aquamque benedictam. Venientes igitur, sine mente jacentem invenimus, stringentem manibus oculos, et genibus calcitrantem. Expergefacti itaque, septem psalmos penitentiales incepimus; videns vero manus illius oculos ultra quara expedire videretur opprimentes, attraxi eas a loco, dedique fratribus ut tenerent, reluctante illo plurimum, quamvis nihil sentiente. Paululum vero cum ibi super illum psallentes et signantes cum cruce stetissemus, jussi ut in oratorium portaretur. Quem cum obedientes fratres undique apprehensum vix portassent, jaciebatur enim inter manus nostras morbo, et dissolubatur omnibus membris torsione mirabili et miserabili, ante beati Nicolai prostraverunt altare, sequentes prosterentes et nimia contritione psallentes. Ubi cum ego adesse et mirabiliter dolorem, adeo cruciabam lacrymis et suspiriis quotientibus, ut nec loqui nec psallere valerem, haerens tantum solo et letibus mortis. Dictis itaque psalmis septem et litanias, postea dicebantur trigesita, quos usus monachis est ante nocturnam synaxim celebrare, cum ille

A surrexit planctus miserabiles emittens, nosque, qui eum circumdederamus, dolore nimio et intolerabili concutiens. Surrexi tunc e solo veniens ad illum, ubi in manibus fratrum jacuerat, jamque surrexerat tantum ut sederet. Aspicientem vero eum et vix me agnoscentem rogavi lacrymis infusis, ut nobis quomodo erga se esset ediceret; qui tandem nimis.... et submisse loquens ait se miserabiliter tortum et contractum. Praecepi igitur ut in quadam, qui ibi aderat, lecto poneretur ut quiesceret. Quo sic facto, rogavi fratres ut more suo in capitulum irent, quia ego a fratre, omnino dolore me agitante, recedere non valebam; sedi vero coram eo moerens et lacrymans, locutusque cum eo, ait itaque: « Mihi facta est vox quædam terribilis modo dicens: « Cur de monasterio tuo egressus es? » Cui sic increpanti me et terrenti, alia vox, me audiente, satis placida et suavis confessim respondit: « Quid ex hoc ad te? » Damque ego si aliquid vidisset quiescens, tantum audisse, nihilque se vidisse dixit. Finito tandem capitulo, et vocatis quibusdam fratribus, jussi ut in domum infirmorum portaretur, qui portatus jacuit, egoque secutus eum, quippe quem nullo modo res tam nova et tam tristis dimittere me sinebat, assiduus eram. Septies autem usque ad eamdem horam crastinam, nobis presentibus et videntibus, eadem passio eum arripuit, aliis vero diebus pene omni die semel aut bis idem passus est. Vocati igitur medici duo doctissimi, qui in civitate praesentes aderant, fecerunt ei quidquid poterunt; sed quem sua manu prostratum Deus sola sua operatione sanandum providebat, humanae manus molitionibus erigendum non aptavit.

Dum haec agerentur, quadam die ego, qui pene assiduus aderam, domum in qua frater separatus, ut hujuscemodi rei competebat, habebatur, intrans, enim et ridentem, sedentem, jocantemque cum famulis, qui ejus servitio, me præcipiente, seduli assistebant, inventi; tanta namque levitatis erat quantitas vos scitis, ut dum mecum in claustro ante haec aegritudinem viveret, nullis minis, nullis plagis, nullis blanditiis, nullis admonitionibus ad se rediret ut se cognosceret; indomabiliter enim levitati, jocis et lascivias juvenili instans, scurrilitates ex toto sequens, contempnebat omnino, nec alio modo frenabat. Sed quid loquor de humano adnisi, cum tunc divino iudicio tortus, tam incertis, tam horribilibus tormentis quateretur; nec sic duritia ejus frangerebatur, ut vel aliquantulum minus lascivaret, imo amplius et amplius moribus solvebatur. neque enim continua passione, sed incertis spatiis accedebat passio, torquebatur, tenebatur, et dimittebatur? Qui dimissus una hora aut dimidia, repertis viribus, surgebat et pristina levitate pascebatur, morboque tortus insania juventutis eo pejus quo voluptuosus torquebatur. Intrauit itaque, ut dicere coeparam, domum, cum mihi valde risus tam importunus disperceret, tacui, et sedi cum eo, parcens ei nihilque dicens, etiam non displicere quod agebat simulavi;

timebam enim ne forte verbis meis, si aliquid du-
rius loquerer, turbatus passionem solitam incurre-
ret, unde ego s^epe etiam dissimulans jocabar, con-
gaudens omnino sanitati ejus et quieti. Cum igitur
sederem cum eo, ait : « Nocte ista præterita dor-
miens, visus sum mihi judicio divino præsentari ;
ubi cum assisterem, conscientia torquente, accusa-
bar, adductis coram me multis, quæ feceram, malis
quæ horrebam pœnalter, erubescens amplius, quam
nunc cogitatione comprehendam. » Hoc ego audiens
et in eo nihil timoris nihilque aspiciens gravitatis,
tacitus dolui, et inclinatis oculis cogitabam quanta
durius^a esset homo, qui nec divino judicio exterritus
terrebatur.

Transactis tandem in hac passionis euntis et
redeuntis alternatione viginti et septeni diebus,
vicesimo octavo ego, qui eum absque intermissione
in memoriam gerebam, post cœnam fratrum locum
ingrediens sedi juxta cortinam, quæ ante lectum
fratris tensa pendebat. Cumque diu sederem, et ille
in lecto jaceret, mirabar quod non loqueretur ; aper-
riens vero cortinam aspexi, et ecce jacebat supinus,
clausis oculis, tanquam dormiens. Cumque aspi-
ciens hæsitarem, dubitans utrum somno in morbo
teneretur, nullatenus enim, sicut pridem accedente
passione solebat, movebatur, accessi propius, et
caput ejus agitans, clamansque eum nomine proprio,
cum non respondisset, nec oculos aperuisset, depre-
hendi passionem accessisse, et expectavi donec
recederet ; qua cum recessisset, aperuit ille oculos,
et extensis poplitibus plantum flebilem emisit,
dicens senimis laborasse, et lacentibus membris
fatigari, sique ter eadem hora mecum eo loquente,
accidente passione ivit et rediit. Cumque ego valde
dolerem, tanta contritione videns fratrem et filium
meum laborare, pro quo animam ponerem, si pos-
sem, nec valorem succurrere, ingemiscens interno
suspirio, dixit mihi : « Pater, Pater, quam pessimam
noctem ducere me oportet hanc, que imminet ! »
Cum rogasset ut diceret quid timeret, ei qualiter
hoc sciret, adjecit : « Vocem audivi terrentem me
nimis ac dicentem : Roga priorem tuum Robertum
et fratres tuos cæteros, ut oreant pro te, quia nisi
divina pietas subvenierit, pessimam noctem passurus
es istam. Nunc ergo, Patres, succurrere et orate pro
me, quia valde timeo attendens verba quæ dicta
sunt mihi. » Me itaque præcipiente, confessim vocati
sunt fratres quatuor, quos ego nominibus designavi,
allatoque cum cruce et candelabris Christi Domini
nostrí sacrosanto corpore, me exhortante, premis-
saque confessione, corporis sacri communionem
sumpsit, factusque securior jacebat, nobis coram
sedentibus et expectantibus pariter omnibus aut
gratiam aut judicium Dei, quia omnia quæcumque
vult potest. Et ecce jam facta nocte et quiescen-
tibus fratribus, exceptis iis qui mecum erant, accu-
dente passione, abiit a nobis, sicut consueverat,
claudens oculos, et jacens immotus. Cumque nos
psalleremus, et ipse s^epius iret et rediret, jussi

A excitari fratres qui dormiebant, ut venirent ; quibus
illlico introgressis, psallebamus omnes eadem inten-
tione precentes, ut fratri nostro, qui erat sicut nos,
pietas divina subveniret. Tum subito ille, videntibus
nobis omnibus, claudens more suo oculos abscessit,
sique aliquantulum jacens rediit, apertisque oculis
me intuens, qui semper faciei ejus assistebam,
dixit : « Dicite dominis istis ut vadant et requie-
scant, quia ego Dei gratia liber sum et absolutus ab
hac passione, nihil passurus usque in diem tertiu*m*. » A quo cum quesivissem qualiter hoc sciret,
respondit : « Audivi vocem quæ mihi diceret : Dic
servis Dei qui circa te sunt, ut vadant et requiescant,
quia usque in tertium diem nihil hujus morbi pas-
surus es. » Certus igitur factus, jussi ut recederent
B qui venerant, et abierunt.

Illi itaque dictis et actis, factus est sanus frater,
sic permanens tota illa die, nocte et die sequenti,
usque in diei tortia nonam vel decimam horam.
Mansi^b vero timidus valde, et frenata admodum
pristina levitate, cum mœrore gravi præstolabatur,
quid super eo fieri vellet Deus. Adii autem eum et
accersivi verbis, rogans ut ad cor suum rediret et
agnosceret quid fuerit, confitereturque omnia peccata
sua, et illa maxime, quibus tanquam tormentis
conscientia eum in divino judicio, sicut in somnis
visum est sibi, cruciaverat ; quod ille audiens et
annuens, illlico confitens exposuit mihi omnem vitam
suam præteritam, quantum recordari potuit, planctu
quo valuit, assumensque consilium a me, quod
C melius inveni. Die tertia, quæ minarum dies erat,
me consulente et monente, mane in oratorium, cum
et ego secum irem, perrexit, fratribusque primam
psalmosque sequens et missam matutinalem, quæ
etiam ex jussu nostro pro peccatis illius celebran-
tibus, ille extra chorum sedens, in meditationibus
et lacrymis perseverabat. Nos vero finitis qua finien-
da erant, hora illa capitulum introgressi sedimus,
et post alias sermocinationes, quæ necessariae vide-
bantur, de illo mentionem introduxi, omnibusque
annuentibus vocatus est in capitulum, hoc enim a
me petierat, me tamen prius consulente et monente,
sequebatur ; quippe jam multum domitus voluntate
meam ex toto in quibuscumque poterat. Ingres-
sus igitur prosternitur toto corpore coram nobis,
D tantis lacrymis plenus, tanto luctu fractus ut me
ex imo corde concuteret, tantoque dolore ut vix
loqui ad verba illius valerem, misto gaudio agitaret.
Gaudebam enim vehementer, quod tam superbum,
tam lascivum, tam pertinacem in omni adolescentia
vanitatem, modo prostratum, tam humilem, tam mo-
destum, tam conversum ad omnem penitentia gravitatem
videbam. Surrexit igitur, me jubente, et in
eodem luctu persistens, adeo ut vix loqueretur,
quæsivit a nobis ut super eo et super peccatis suis,
quæ valde plurima se fecisse cognoscebat, et quibus,
ultra quam putaverat, gravabatur, præciperemus
quod placaret. Ergo respondi ego pro omnibus ut
potui, neque enim ad perfectum cordis gemitus et

lacrymæ deffluentes exprimere permittebant quod A mirantibus. Psallebamus igitur quantum poteramus, volebam. Suscepit itaque a fratre, cui præceptum est, exutus staminio judicium virgarum cum tanta humilitate, sicut mihi postea privatum ab eo dictum est, ut parum sibi videretur, quod percutiebatur. Præcepi igitur fratribus, qui per omnia obedientes erant, ut illa die jejunaentes et pulmentorum coctorum perceptione penitus abstinerent. Prandium vero vestrum, inquam, ex toto ego, ut solitum est, vobis parari faciam, quod pro vobis pauperes in eadem domo refectoria una hora ante vos discumbentes comedant, ut in omnibus que possumus, et jejuniis et orationibus et eleemosynis fratri in necessitate tanta posito succurramus.

Quibus omnibus concessis, petitisque orationibus a fratre, qui coram astabat flens ubertim et graviter suspirans, et præmissis a nobis qui sedebamus, vix fletus ut loqueremur interrumpentes, surreximus, euntus cum psalmorum septem decantatione in oratorium, ubi prostrati jacuimus, donec finiti sunt. Post que omnia præcepi unius fratibus ut missam pro peccatis illius statim diceret, quam audiret ipse, et sacramenta corporis et sanguinis Christi perciperet. Factis igitur omnibus quædicta sunt, datisque pauperibus refectis per singulos singulis denariis, feci etiam coram fratre, propter quem haec omnia fiebant, comedente, pauperem qui inventus est sedere, ut cum eo comederet. Volebam enim omnino ut non solum pro eo, sed etiam cum eo Christus in forma pauperis reficeretur, quem in necessitate tam proxime futura deprecabamur omnes fieri adjutorem. Dati sunt etiam huic duo denarii, quos ad hoc ego fratri tradideram. Cum itaque comedissetus omnes, et hora que timebatur proxima fieret, ego domum intrans fratrem sedentem inveni et timidum; qui illico mihi dans manum et a me susceptus surrexit a loco in quo sedebat, vadens mecum et jaciens se in lectum, ubi cum coram eo scederem, post paululum suspirans, ait: « Heu, Pater, quantum modo in capite doleo! modo mihi genua dolent, modo crura; nunc brachia, et ecce per totum corpus dolor ingeminatur et crescit. » Cumque haec dicens vehementer doleret, affuit quidam laicus, cui ut loquerer oportebat, et exivi, cum statim revocatus a puer, qui ægrotto assistebat, ingredienscum domum inveni eum jacentem arreptumque molestia pristina; non tamen cavitratbat aut volvebatur sicut prius, sed clausis oculis, tanquam dormiens non movebatur. Cumque post aliquantulum temporis rediens aperiret oculos meque inspicaret assistentem, iterum eodem modo raptus est; et cum sepius fieret, et ille spumaret, videns ego laborem ejus tantum ingenui ex intimo, et misi pro conventu fratum ut adessent; quibus præsentibus et psallentibus nobis coram omnibus agrotum molestia sua arripuit. Cumque adhuc ab eadem teneretur, clausisque oculis et pugnis, nihil eorum, que a nobis gerebantur, sentiret, aperuit manum dextram subito, et erigens eam ad caput, signavit seipsum ter, nobis videntibus et

exspectantes ut rediret ad sensus, et sciремus ab eo quare hoc fecisset. Et ecce rediit, planctu se concutiens, et dicens: « Deus, Deus, quantum constringor. » Cui cum ego, psallentibus cæteris, dicere ut quid erga se fieret aperiret, respondit: « Male bestie me impetum. » A quo cum quererem utrum nunc praesentes sunt, an recesserunt, ait: « Recesserunt. » Præcepi illico fratibus omnibus ut cunctes agerent orationes et laudes vespertinas. Quibus egressis, remanens ego solus cum fratre jacente sciscitarab diligenter, ut audirem ab eo de signo crucis quod ter fecerat, et bestiis quas dixerat, veritatem. De quo cum sollicitum me vidisset, ait: « Visus est mihi modo ostiolum istud intrare homo nigerrimus et horridus plusquam dicere valeam, oculos habens igneos et ab ore ignem jaciens et super me efflans, trahensque duos canes horridos manu, sicut erat et ipse, quos cum in me animaret et cogeret, egoque illos me impeditus valde expavescerem, unum eorum, qui anteberat, pugno percussi et effugavi, cumque accessisset alter, nec tam proximus, quam alias fuerat, fieret, percussi et eum pugno, et post primum expuli. Ab iis liberatus effugatis ivi ad hominem, qui loco hasserat, et similiter pugno percutiens, post canes ejeci, sicque, Domino miserante, tribus ictibus liber factus sum ab his tribus hostibus. Intellexi igitur, quod tres ictus isti fuerunt tria signa crucis quæ videram, nobis psallentibus, fieri. »

C Interea, revocato uno ex fratibus qui abierant, pensum orationum vespertinarum et laudum cum agroto, qui et ipse nobiscum psallebat, persolvimus. Postea etiam aliud vocari præcepi, ut tres essemus cum fratre jacente; ali vero omnes, finitis officiis diurnalibus, ex precepto nostro temperius quam consuevissent dormitum ierunt. Reputabam enim tractans in corde, utsi maxima imminentia necessitate aut mortis aut aliecius exitii, quid enim futurum esset incerti eramus, oportebat omnes affuturos esse; bonum erat si aliquantum somno refecti fuerint, et magis sobrie facerent quidquid agendum esset. Fuimus itaque tres cum illo quarto qui patiebatur, loquentes cum eo et consolantes eum, quantum posse dabatur nobis. Tante vero debilitatis vel lassitudinis in corpore erat ut cum in lecto quo jaciebat, quoquo modo, ut vel parum tam maxima molestia saltum mutandi situm levigaretur, compone se vellet nullo modo valeret. Nos vero, qui aderamus, cum ad appetitum, quem fieri in eo videbamus, vellemus cum componere, vix eum etiam cum labore movebamus.* Ad naturæ necessaria cum ire vellet, nec surgere nec a loco se mouere valens, duobus fratibus, tensis brachiis, erigendum portandumque se præbuit, qui eum cum labore, sine illius aliquo motu auxiliabili, excepto quod pedes per terram magis trahebat quam regebat, portantes et reportantes in lecto coram me posuerunt quomodo potuerunt. Et cum tantæ ægritudinis pondere pre-

meretur, dicebat tamen videri sibi quod nihil in A ait : « Signa vobis verborum istorum, quod verasint, corpore pateretur, præ timore quo animus ejus cruciabatur. Cumque ego quærerem quid timeret : « Timeo, inquit, me in illorum, quos vidi, manus aut in nequiores reversurum. » Loquebamur autem sic invicem, et ecce, jam nocte imminente, raptus est iterum et spumabat, ergensque sicut prius manus, signavit se totum. Cumque nos psalleremus, et ille rediret, quæsimus utrumne vidisset aliquid? « Vidi, inquit, intrantes domum hanc homines tres, qui lanceas tres gestabant igneas fetentes tanquam essent sulfureæ, quibus cum me vellent transfigere, signo crucis quod a me teneri videbatur (nos quippe in manu illius crucem tenebamus), me defendebam, et illos fugabam. » Jacuit itaque dolens et plangens se vehementer : jam tamen, consolacione accepta, dicebat se sperare optimè evasurum. Cumque ego, ipso audiente, obilius consolationem confirmandam aliqua fratribus qui aderant de Scripturis et de fide Trinitatis dicerem, et multa jam noctis pars transisset, subito cum ille diligenter audiret, clausit oculos, et sensu abiit a nobis. Cum in eodem excessu positus, jam enim excessum, non molestiam aut passionem nominare habeo, manus jungens ad cœlum erigeret tanquam orans, nosque psalmum fidei diceremus *Quicunque vult salvus, repetitumque mediaremus*, ille aperiens oculos, erectasque tenens manus, sicut eas junxerat, locutus est, dicens : *Gloria tibi, Deus.* Cumque nos psalmi finem accelerassemus, et ille sepius, *Gloria tibi, Deus,* repetisset, omnino unde tam leta tanque amabilis vox illi data esset, qua toties reiterabatur, scire appetentes, sciscitati sumus. At ille aliquantulum severe me intuens, ait : « Vocentur mihi omnes monachi de monte Sancti Michaelis, qui in monasterio isto commorantur : missus sum enim nuntius; » cumque hoc mihi satis displiceret, timens hoc aliquod esse illusorium phantasma, verensque fratres, qui ad nocturnas surrecturi erant orationes, excitando fatigare, multis verbis ne hoc fieret renitebar. At ille mihi prorsus restitit, dicens, ex toto sic fieri expedire. Nolui tandem amplius resistere, metuens ex altero, ne si hoc præceptum divinum esset, Deo inobedientem fratrem facerem, unde ego et ipse pariter rei existemus ; quæsimus de se ipso quid sibi futurum videretur, et ille se adhuc nescire respondit.

Vocati itaque quos voluit, citissime affuerunt ; quibus presentibus, me rogante ut loqueretur, ait : « A Deo et a sancto Michaeli et a sancto Vigore, optimo patrono, vobis omnibus dico, ut nunquam in mœntem Sancti Michaelis redeatis aut intretis gratia ibi remanendi, quandiu iste, qui nunc ibi abbas est, vixerit. Quod si ieritis et manseritis fine malo et morte pessima consumemini. » Cumque illi ad verba se inclinasset, flentes præ gaudio, adjecit ille et

Dictoris sum, sed nondum ea auditæ, audienda præstolor. » Quibus dictis, ego fratribus illis montanis (erant autem quinque) : « Eia, domini mei, audistis, que a Deo præcepta sunt vobis; recedite nunc, ut iterum in stratis vestris quiescatis. » Neque enim cum omnia alia optime attendissem, de signis quæ dicenda erant aliquid percepseram ; sed hoc ipse idem, testantibus omnibus qui affuerant, se sicut dixisse mihi postea manifestavit. Præcepto igitur meo fratres velocius obedientes jam surgabant, cum ille qui jacebat coram nobis raptus est ; detinui itaque hoc videns fratres qui jam surrexerant, ut simul psalleremus, eventum rei exspectantes. Diximus ergo totum psalmum *Quicunque vult*, et adjecimus *Gloria Patri.* Quo finito rediit ille et sedit in lecto, dixitque : « Benedictus Deus, Benedictus Deus ; » jungens manus et adorans, oculisque alacribus nos aspiciens : « En signa, ait, vobis ut dicam, si audire placuerit. » Quod cum omnino placere, respondissemus omnes, nos verbis etiñinutu qui completorium dixerant, sic locutus est : « Si unquam amplius in omni vita mea et vestra me hujus infirmitatis propter quam hic jaceo, signum aliquod aut molestiam patientem videritis, sciatis nequaquam verum fuisse quod a me dictum est ; et ecce nunc integre sanus factus sum et firmus, potens surgere et ire et agere quidquid sano homini agendum est. » Cumque stupefacti gaudie et evidencia rei (videbamus enim in ejus facie nescio quod divinum signum sanitatis) miraremur, ineunte mihi quodam ex fratribus diximus voca sobria et submissa *Te Deum laudamus* ; et illi quidem fratres, quibus propter completorium loquendi licentia non erat, ad strata sua, me jubente, abierunt. Ille vero statim nobis coram positis et cum eo surgentibus qui non abieramus, surrexit, mihi data manu, sanus et hilaris et robustus sicut nos. Stabat igitur gaudens, et nos mirabamur et congaudebamus ; videbamus quippe hominem modo in lecto jacentem, diuturna et molesta passione collisum contritumque, et pene omnibus membris dissolutum, ut nec etiam moveri ad sedendum valeret, essetque ei ipsa lecti mollities tormentum ingens, nunc vero ipsa eadem hora robuste surrexisse, stare nobiscum sanum et gaudentem. Benediximus itaque Deum, qui percutit et sanat, mortificat et vivifiat, deducit ad inferos et reducit (*Tob. xiii, 2*). Est ergo hodie in claustro, nobiscum benedicens Deum, qui eum vere, ut pater diligens filium, percussit et sanavit. Sans namque corpore meliorem et de fide ampliorum suscepit in anima sanitatem. Corruptus enim et correctus mores omnino mutavit, Deo omnipotenti subdidit ipsa sua vita dans testimonium, quod vere manum Omnipotentis senserit, cui est honor et gloria et potestas in æcula sæculorum. Amen.

GERARDUS II

CAMERACENSIS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN GERARDUM II

(*Gall. Christ. III, 21.*)

Gerardus in territorio Alostensi ortus, monachus A *bemont* pro erectione monasterii hoc in loco, nec et præpositus apud S. Vedastum sub Adolfo abbatte, cum foret S. Liberti nepos, electus est in ejus successorem an. 1076. Ab Henrico rege investituram accipit; quapropter de ejus ordinatione legitima dubitavit Gregorius papa VII, præcepitque Hugoni Diensi episcopo, suo legato, ut coacta synodo exploraret utrum ignorans an probe sciens prohibitionem S. sedis de investituris a laica manu non recipiendis, investituram accepisset (1). Emendatis quæ in ipsis promotione vitiosa videbantur, ab Hugone legato episcopale munus libere exercuit, et quidem an. 1079 (2), præsulatu sui quarto, Alardum I, Aquicintiensis monasterii abbatem ordinavit; cuius abbatia prope Duacum site fundationi favit suis litteris hoc anno datis, apud Miraeum cap. 40 Belg. diplom. Eodem an. subscriptis litteris Philippi Francorum regis pro monasterio S. Quintini Bellov, quæ editæ sunt ab Ant. Loiselio in Monumentis Ecclesiæ Bellov. Joannem in abbatem Sithiensem ordinat circa an. 1081. Huic episcopo Morinensis Ecclesia cura tum commissa erat ob intestina Morinensium cum suo episcopo dissidia, quæ a morte Brogonis episcopi semper in deterius creverant tempore trium episcoporum, Huberti scilicet, Lamberti a Roberto Frisoni intrusi, et Gerardi, ut ex Greg. VII litteris, et Iperii chronicopatet. An. 1082 subsignat litteras quibus S. Dionysii in Drocarea monasterium Sylvæ-Majori subjicitur a Balduino comite Flandriæ et Richilde matre ipsius, ex Mabillon. Consensit fundationi monasterii Affligemiensis circa an. 1083 uti refertur in historia hujus monasterii lib. 1, c. 4, ubi laudatur Gerardus. Approbavit litteras Anselmi de Ribodi-Monte (*Ri-*

(1) Epistola Gregorii qua præcipit ut dato sacramento Gerardus affirmaret in episcoporum catu se ignorasse decretum papæ, qui laicorum investitures prohibebat, data est iv idus Maii indict. xv, id est an. 1077: unde conjici potest tempus electionis Gerardi.

(2) In chartario S. Sepulcri legitur donasse

B non diploma Philippi regis an. eodem 1083. An sequenti ecclesiam S. Petri Montensis dedit monasterio S. Dionysii prope Montes in Hannonia, consilio Balduini comitis Hannoniaæ. Ecclesiam B. Marie de Valencenis, pia liberalitate ejusdem Balduini et Richildis ipsius matris conditam, dicavit. An. 1085 interfuit concilio Compendiensi, ex Spicilegii tomo II, pag. 599. Fuit mediator inter canonicos S. Gaucherici et S. Sepulcri monachos, super pascione in Scaldi fluvio.

Anno 1089, sui episcopatus decimo quarto, aliquot ex propriis bonis allodia Cameracensi cessit Ecclesie. Ad cœlum præmissis multis hujusmodi piis operibus migravit die ix Augusti an. 1092 (3); sepulcroque donatus est in majori B. Mariæ ecclesia. Illo sedente Cameraci contigit quod Gregorius VII, I. iv, ep. 20, ad Gofredum episcopum Parisiensem scribit: « Item relatum nobis est Cameracenses hominem quemad flammis tradidisse, et quod Simoniacos et presbyteros fornicatores missas non debere celebrare, et quod illorum officium minime suscipiendum foret, dicere ausus fuerit. Quod quia nobis valde terrible, et si verum est omni rigore canonice severitatim vindicandum esse videtur, fraternitatem tuam sollicite hujus rei veritatem inquire admonemus: et si eos ad tantam crudelitatem impias manus extendisse cognoveris, ab introitu et omni communione ecclesie auctores pariter et complices separare non differas, et nobis hujus rei certitudinem indicare stude. » Mense Martio anni 1077 hic episcopus quædam statuta pro monachis S. Gisleni edidit.

Walterio abbatii S. Sepulcri altare de Lewes, an. 1079, sui episcopatus an. ii; ubi videtur primum ejus episcopatus annum non computari ab electione, sed a tempore quo Hugo Gregorii septimi summi pontificis legatus de ipso judicium tulit.

(3) Pridie Kal. Aug. ex notis mss. Baluzii ad Gall. Chr. 3 Jul. ex Raissio.

CHARTA GERARDI II EPISCOPI

De fundatione aquiscineti.

(*Gal. Christ.*, III, 87.)

GERARDUS secundus, Cameracensis Dei gratia episcopus, omnibus Christi fidelibus, eternam beatitudinem.

Duo milites, parochiani nostri, genere et ditiis praeclari, Valterus scilicet et Sicherus, mundanae militiae cingulum deponentes, omnem hujus mundi proprietatem contemnentes, theoricam vitam sequi sponderunt, seque et sua omnia Deo dedentes, ipsi solum in perpetuum deseruire promiserunt, locumque qui Aquicinctus dicitur elegerunt; ecclesiam inibi volentes restaurare, quam a S. Cerdanio, in eodem loco eremiticam vitam ducente, audierant quondam aedificatam fuisse. Hoc autem consilium Valterus scilicet ac Sicherus, Valterus per matrem,

Sicherus per uxorem, confirmatum Ansello aperuerunt. Ipse vero Ansellus insulam illam Aquicinii, et arundinetum pertinens ad eam, et villam quae Vedretum dicitur, eidem insulae contignum, quae a nobis in beneficium tenebat, in mano mea reddidit, et ego ea in jus perpetuum donavi ecclesiae ipsius Aquicinii. Signum Widonis archidiaconi. S. Widrici arch. S. Anselli. S. Vilardi, Johannis, Fulconis, Ingebrandi, Huberti, Wlferi, Alardi, S. Vualteri Castellani Duacensis, S. Clarebaldi. Actum est hoc anno ab Incarnat. Domini 1079, indict. xi, anno Henrici regis XXVI, praesulatus vero domini Gerardi II, Cameracensis episcopi IV.

ANNO DOMINI MXCIII.

RAYNALDUS I

REMENSIS ARCHIEPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN RAYNALDUM I.

(*Gall. Christ.*, IX, 75.)

« Post multa genera dissensionum, inquit Cheronicon Nicasianum, post varias oppressiones divitium ethumiliū, post innumerās distractiones ornamētorum ecclesiarum, quae a quodam Manasse de iuste nomen episcopale affectante, Deo et omnibus hominib[us] pro viribus resistente, infra et extra urbem facta sunt, subito nova lux exoritur, » etc. Rainaldum intelligit, thesaurarium S. Martini Turonensis, ex illustri Berleiorum familia oriundum, filium Berleii de Monasteriolo et Græciae seu Grisiæ, quæ postea Gaufrido Martello comite Andegavensi nupsit. Rainaldus, quem alii *Rainoldum* seu *Raginoldum* vocant, culmen episcopal[is] honoris adeptus anno 1083, omne studium impedit, ut ea quæ a decessore suo pessime gesta fuerant, resarciret. Etenim non urban solum, sed omnem in circuitu ejus regionem velut a Barbaris vastatam et conculcatam reperit; sed ingenio solers et pervigil dispersa collegit, et exinanita in pristinam majestatem sic restituīt, ut ecclesiae bono ac reipublicæ utilitati natus esse videretur.

Anno ipso 1083 suscrispit fundationi abbatiæ Ribodi montis. Anno sequenti concilium celebravit apud Suessiones, scripsitque Gerardus episcopo Cameracensi, *præcipiens in virtute obedientiæ ul pauperum Christi, id est monachorum Affligemensium, infestatione desisteret, nec eos ultra vexare præsumeret*. Eodem anno confirmavit donationem altaris Ventiliaci factam Majori-monasterio a Theobaldo palatino comite tempore Henrici regis, et Guidonis Castellionei archiepiscopi Remensis. Anno 1085 synodus coegerit Compendii, in qua contra Hilgotum Suessionensem firmata est libertas ecclesiae S. Cornelii Compendiensis. Eodem anno monachos ex abbatia S. Theoderici transmisit in vicum Peteghensem diecesis tunc Tornacensis, nunc Gandavensis. Anno 1086 septem altaria dedit monachis S. Basoli, et ecclesiam S. Hilarii Marogilensis Agneti abbatissæ

Avenaci; monachosque Affligemenses fortiter tu-A naldum et suffraganeos ejus naviter carpsit, quod tatus est adversus Gerardum Cameracensem. Eodem anno cum accingeret se ad limina apostolorum visitanda, concessit monachis Andaginibus altaria quedam, Remigianis vero altare quod erat in vico S. Remigii; quam ultimam donationem confirmavit anno 1089. Anno 1088 ecclesiam de *Buzai* juxta oppidum Turis super Matronam concessit ecclesie Turonensi pro anniversario suo celebrando. Anno 1089 privilegium accepit ab Urbano II summo pontifice, quo Remenses archiepiscopi et pallio ute- rentur, et primates dicerentur secundæ Belgicæ, et reges Christianissimos consecrarent.

Ex Italia per Arverniam rediens anno 1090, apud Casam-Dei diversatur, ubi cum monasticum ordinem arctioribus statutis discipulorum S. Roberti cura florere conperisset, subiit animum ejus aliquot secum ad Remos deducere, qui Nicasianum coenobium statim a morte Gervasii archiepiscopi penitus collapsum in integrum restituerent; ejus religiosissimis votis abbas Seguinus acquevit. Eodem anno altare Vallis monasterioli concessit monialibus S. Petri Remensis. Anno 1091 donum ecclesiae Turris super matronam, datæ anno 1083 Cluniacensibus ab Hugo filio Manassis, confirmavit. Anno 1092 concilium Remense celebravit, cuius auctoritate Robertus comes Flandriæ morientium clericorum bona occupare desiit. Anno sequenti dedit altare Hermundi-villæ monachis S. Theoderici. Frequens est archiepiscopi hujus mentio in historia restituti Atrebatenis proprii episcopi; quod factum est amnis 1092 et 1093, et a nobis tractatum olim in tomo tertio Gilliae hujus Christianæ. Eodem anno 1093 concilium apud Suessiones indixit adversus Roscelinum haereticum.

Interea cum divertium regis maximas in regno turbas cieret, Ivo Carnotensis ea de re scrispsit ad Rainaldum in hunc modum (*ep. 13*): « Nuper, inquit, cum a domino rege fuisset invitatus ad colloquium ut essem ei adjutor in celebrandis nuptiis quas facere disponebat de Bertrada conjugé comitis Andegavensis: ad quod cum respondissem non ita portere fieri, quoniam nondum esset causa diffinita inter ipsum et uxorem ejus, testatus est pleniter diffinitam esse apostolica auctoritate et vestra, vestrorumque coepiscoporum laudatione. Quo audito, respondi me hoc ignorare, nec hujusmodi nuptiis velle interesse, nisi vos earum essetis consecrator et auctor, et coepiscopi vestri assertores et cooperatores, quoniam id competit iuri ecclesie vestrae ex apostolica auctoritate et antiqua consuetudine. Quoniam igitur contido de religione vestra, nihil vos de re tam periculosæ et famæ vestræ, et honestati totius regni tam perniciosa facturum dicturumve quod non auctoritate vel ratione nitatur: studiosissime et devotissime obsecro charitatem vestram ut mihi fluctuant veritatem hujus rei quam scitis, aperiatis, et sanum consilium, licet arduum et asperum, super hoc prebeat. » Sed et Urbanus papa Rai-

tanto facinori non se viriliter opposuissent. Anno 1094 coactum est super eodem negotio concilium Durocortori. « Congregavit, inquit chronicus S. Petri Vivi, Philippus rex archiepiscopos et episcopos regni sui in Remensi urbe, et obtinuit ab archiepiscopo Richerio magnis precibus ut Remis ad concilium non dedignaret ire, ostendens Rainaldum Remensem archiepiscopum podagrico dolore contractum non posse progredi de sua sede; » unde præsul ille a nonnullis dictus est *Rainaldus Contractus*. Eodem anno Hugonem Regitestensem comitem, qui ob illatas hominibus S. Remigii vexationes excommunicatus fuerat, facti pœnitentem Rainaldus absolvit: formam absolutionis ejus videsis in appendice inter instrumenta. Anno 1095 Philippum consecravit in episcopum Catalaunensem; et data Laudunensibus S. Vincentii monachis ecclesia Alti-moutis, interfuit concilio Claromontano nil sibi concius adulterarum regis nuptiarum. Paulo antea subscripterat concilio in Monte S. Mariæ celebrato eodem anno.

Ad extremum cum res Atrebatenium quas Urbanus II papa sibi commendaverat, firmare studebat, nihil operæ et laboris prætermittens quo omnem in posterum litigandi segetem cum Cameracensibus radicitus amputaret, morbo correptus obiit xii Kal. Februar. anno 1096 Atrebatii, ubi et sepulturam accepisse nonnulli credunt. Sed iis reclamitare videtur necrologium Ecclesiae Remensis in hac verba: *XII Kal. Febr. Rainaldus bonæ memoriz archiepiscopus noster requiescit intus, qui dedit S. Mariæ altaria tria, ut inde sepeliantur canonici, reliquum in ejus solemni anniversario canonicis in urbe existentibus distribuitur; quanquam ex hac vocula intus nihil peremptorii concludi posse constat ex simili formula quam infra in Rainaldo II apud Igniacenses monachos sepulta referemus. Ut ut sit, in medio ecclesie cathedralis choro lapis sepulchralis nigri coloris pro epitaphio haec verba præ se fert: RAYNALDUS CONTRACTUS ARCHIEPISCOPUS. Capitulum Atrebatense ut laboribus ab eo impensis vices redderet, jugisque memoria ejus haberetur, anniversarium pro eo quotannis celebrare decrevit in majori ecclesia. Huic parentavit elegiacis versibus Baldericus Burgiensis abbas, quibus Rainaldi virtutem commendat in hunc modum:*

*Remensi populo lumen, firmamque columnam
Rainaldum Christi gratia conlulerat.
Hie quoque Martini sublatibus ab æde beati
Remensi multum profuit Ecclesia.
Hunc mors in tanto florentem pontificale
Attigit, et vacuam fecit item cathedralm.
Pupilli cives pro tanto præsule flentes
Corpus pontificis hic posuere sui.
Huic populus gleba dignus dispensans honores;
Dispenset veniam Cunctipotens animæ.
Hunc duodenæ dies februi præseudo kalendas
Destituit mundo, substiuitque polo.*

RAYNALDI EPISTOLÆ.

(Province ecclésiastique de Reims.)

I.

AD CLERUM ATREBATENSEM.

De consecratione Lamberti.

(Anno 1093.)

RAYNALDUS, gratia Dei Remorum archiepiscopus, domino GUALBERTO universaque Atrebatenis Ecclesiae congregationi salutem et benedictionem in Dominio Iesu.

Scripsistis nobis quatenus terminum vobis rescriberemus in quo electum vestrum consecrare vellemus. At, quia consecratio illa non solum ad nostram, verum etiam ad coepiscoporum notrorum potestatem juxta canonum sanctionem pertinere videtur, diem vobis hujus consecrationis absque eorumdem consilio haudquaquam rescribendum esse dignum duximus. Sed cum in festo sancte Mariae mediante

Augusto magnum et episcoporum et clericorum conventum Remis habituri simus, illud quod ab eis super hoc consilium acceperimus, et terminum in quo eudem electum vestrum debeamus consecrare, vobis mandare non differemus. Valete.

II.

AD LAMBERTUM ELECTUM ATREBATENSEM EPISCOPUM

De ejus electione.

(Anno 1093.)

RAYNALDUS, Dei gratia Remorum archiepiscopus, dilectissimo confratri et consacerdoti suo LAMBERTO salutem et benedictionem in Domino Iesu.

Litteras suas nobis pro consecratione tua dominus papadirexit suscepimus, sed et earum quætibi directe sunt exemplar vidimus: quas cum perlegisset, coepiscopo nostro Suessionensi eas transmisimus, et ut ipse cæteris suffraganeis transmittenet preecepimus, quatenus ab eis accepto consilio tuæ fraternitati respondeamus. Ideoque tibi usque octavas sancti Andreae aliquem legatum tuum ad nos deleges mandamus, per quem tuæ dilectioni rescribamus quid super omnibus illis quæ de te dominus papa injunxit acturi sumus. Vale.

III.

CLERI ATREBATENSIS AD RAYNALDUM.

De electione Lamberti.

(Anno 1093.)

Dilecto et in veritate diligendo et honorando Patri et domino RAYNALDO Dei ordinatione Remorum archiepiscopo cleris et populus Atrebatenis Ecclesiae cum Lamberto etsi inutili sanctitatis sue servo, veram dilectionem cum orationibus et obedientiam.

Vestræ excellentiæ dignitati multiplices referimus gratias quia hactenus grataanter nobis ut pius pater juvamen exhibuistis et benignus vos erga nos in cun-

A ctis causæ nostræ fore promisistis. Sed paternitatem vestram miramur plurimum in calce nostri negotii infrigidatam existere, cum infra terminum ab apostolico vestrae magnificentiæ electi nostri consecrationis injunctam nec solemniter litteris vestris, ut arbitrabamur, ad consecrationem electum nostrum vocasti, nec diem certum infra terminum designasti. Nunc autem, cum consecratio deinceps infra tricennalem metam nequit fieri, saltem litteras vestrae auctoritatis, que apostolico deferantur, ut ipse jussit, pro consecratione nostri electi nobis dare velitis plurima pace precamur. Valete.

IV.

RAYNALDI AD URBANUM II PAPAM.

De electione Lamberti.

(Anno 1093.)

B Domino et reverentissimo sanctæ et apostolicæ sedis pape URBANO RAYNALDUS, licet indignus, Dei gratia Remorum archiepiscopus, salutis, obsequii, debitæque subjectionis munus uberrimum in Domino.

C Post directas primum nobis a paternitate vestra litteras placuit vestro, serenissime Pater, apostolatus ut iterum alias nobis dirigeretis, präcepto präcipientes quatenus infra triginta dierum spatium, postquam vestras litteras videremus Atrebatenis, Ecclesiæ electum in episcopum consecrare non differemus. Addidit et hoc solertia vestra, ut si aliqua nobis occurreret causa qua munus illud aggredi formidaremus, eum vobis cum litterarum nostrarum astipulatione consecrandum dirigeremus. Suscepisti igitur hujus vestrae präceptionis apicibus, ne quid inconsulti coepiscopis notris et consacerdotibus præsumeremus, cum constet utique tam ex eorumdem quam ex nostra auctoritate eamdem pendere consecrationem, mandatorum vestrorum schedulam ad universos ad quos potuimus, direximus singulorumque sciscitati sumus sententiam quatenus illud nobis super hac re consilium providerent, quod nec vestrae obediitione observaretur, et ex qua Remensis Ecclesiæ dignitas non imminueretur. Itaque hæc omnium et episcoporum, et clericorum nostrorum una vox fuit et sententia, ut nos quidem ab electi illius consecratione manum suspenderemus, sed eum vobis, cum hoc vestra präcipient litteræ, transmitteremus, et quidquid inde altitudinis vestra solertia faciendum decerneret arbitrio vestro relinquemus. Timuerunt enim et timent ne Cameracenses ex hoc facto accepta occasione, se a Remensi Ecclesiæ abrumperent; cum et civitas eorum alterius regni habeatur et regni cuius rex nobis et Ecclesiæ Romanæ jam et ex longo tempore inimicatur. Addide-

runt etiam damnosam admodum fieri commutatio-A charissimo filio suo LAMBERTO consacerdoti et coepiscopo quod sibi in Domino.

Canonicum istum, videlicet Engelbertum, scias a nobis absolutum esse. Ceteros vero qui excommunicationis nostra causa jam ad te pervenerunt vel venturi sunt volumus et mandamus quatenus et illos absolvamus et sub regulari regimine, ubi corporis et animae consolationem habere possint. collare studeas quoque illorum Ecclesie resipiscat, sive post per nostram absolutionem atque licentiam illos ut proprios filios recipiat. Vale.

VII.

AD EUMDEM.

*Ut ad synodum ab Urbano in Italia congregatam
acecedat.*

(Anno 1094.)

RAYNALDUS, Dei gratia Remorum archiepiscopus, dilectissimo confratre et consacerdoti suo LAMBERTO, Arbatensium episcopo, salutem et benedictionem in Domino Jesu.

Dilectioni vestrae insinuandum dignum duximus nos nuperime domini papae Urbani epistolam suscepisse, et ab eo ut vestra convocata fraternitate circa medium februarii proximi ad concilium quod intra Tusciā vel Longobardiam tunc temporis celebraturus est ad praesentiam ejus accedere cumeremus sollicitudinem vestram monitam esse. Et nos igitur ad ipsius monitionem vestram monemus fraternitatem, quatenus circa predictum terminum vestram ipse praesentiam cum omnibus abbatibus vestris ad ipsum concilium exhibere cureatis.

Valete.

VIII.

AD EUMDEM.

Ut concilio Claromontano intersit.

RAYNALDUS, Dei gratia Remorum archiepiscopus, dilectissimo fratri et consacerdoti suo LAMBERTO Arbatensium episcopo, salutem et benedictionem in Domino Jesu.

Dilectissimam nobis fraternitatem vestram ignorare nolumus quoniam domini papae Urbani epistolam nuperime suscepimus, qua nos ut ad concilium quod in octavis Sancti Martini, xiv videlicet Kal. Decemb. apud Arverneensem que et Clarimontis dicitur, ecclesiam celebraturus est, praesentialiter accederemus premonuit, et ut omnes nostrae metropolis suffraganeos, convocatis tam abbatibus quam ceteris ecclesiis primoribus, sed et excellentioribus principibus, ad ipsum concilium invitaremus praecepit. Et nos sane apostolice mentioni obviam, quod nefas est, incedere nolentes, concilium quod in octavis Omnium Sanctorum insumperamus, propter hoc, ut justum est dimittendum dignum putavimus. Vestram ergo sollicitudinem litteris praesentibus monemus quatenus omni occasione seposita vestram ad idem concilium praesentiam exhibere, et, ut predictum est, et abbates et ceterarum ecclesiis vestrarum primores et dioceseos vestre principes, et maxime Baldum

Valeat beatitudine vestra incolmis in Domino.

V.

AD COMITEM FLANDRIÆ.

De confirmatione electionis Lambertii

(Anno 1094.)

RAYNALDUS, Dei gratia Remorum archiepiscopus, gloriose principi domino ROBERTO Flandrensum comiti, salutis et benedictionis ubertatem in Domino.

Dilectionis vestrae litteras benigne suscepimus, susceptaque gratanter perlegimus. Quoniam itaque in ipsis ut nobis quid animi super ordinatione dilectissimi fratris nostri Lambertii Atrebatensis episcopi haberemus rogasti vellemus remandare, nolumus lateat charissimam nobis prudentiam vestram, nos ipsum plurimis diebus ut quod de eo agendum erat legitimè ex episcoporum nostrorum consilio fieret, detinuisse, ad ultimum in concilio quod Remis cum coepiscopis nostris atque principibus multis xv Kal Octobris habuimus, juxta domini papæ Urbani præcepta, quibus inobedire nefas est, consilio et assensu coepiscoporum nostrorum more ecclesiastico ipsius professionem suscepimus ejusque consecrationem confirmantes confirmavimus, unde vestre mandamus sollicitudini quatenus eumdem amodo cum debito honore, cum debita reverentia suscipiatis, ejusque laboribus publice et privatim pro amore Dei communicetis, sed et in quantum ecclesiastica permittit ratio ei ut pastori vestro, ut episcopo vestro obediatis. Valete.

VI.

AD LAMBERTUM EPISCOPUM ATREBATENSEM.

De absolutione quorundam clericorum.

(Anno 1094.)

RAYNALDUS, Dei gratia Remorum archiepiscopus,

comitem de Montibus, monere curetis. Nulli autem in opia vel alicuius necessitatis occasio quin veniat præbeat audaciam, cum nos nisi personas non ingenti quidem famulorum catervâ stipatas requiramus. Quicunque autem post hanc monitionem nostram se ab hoc concilio absentaverit, noverit procul dubio quoniam et ordinis sui periculum incurret, et domini papæ iram, nec impune quidem, sibi thesaurizabit. Valete.

IX.

AD BALDERICUM.

De chronicis Cameracensi.

(Anno 1094.)

RAYNALDUS, Remorum archiepiscopus, **BALDERICO** Morinensi cantori, salutem.

Meum, dilecte, de tua Historia Ecclesiae Cameracensis et Atrebaten sis requiris judicium, de qua quæ accepi a fratre Sigoberto tibi rescribo. Illi tanquam sedula apis per piorum devota circumvolitans loca, nullum præterisse visus est unde non aliquid decerpserit incredibili sedulitate. Sic itaque mirabilia Dei et sanctorum non erunt in terra oblivionis, et edificasti in generatione, ideo usque nunc satis verecundia et modestia tuae datum est; reliquum piorum votis, et pie defuncti præsulis voluntati largire, et quod industria infatigabili, et animo vel ad minutissima quæque attentissimo viventi consecrasti, mortuo non eripias. Excute de manibus, ut in ecclesiis et monasteriis versetur; mihi etiamnum præsagit animus, rem istam tibi gloriae, posteritati usui, et nunc utriusque Ecclesiae voluntati, atque ornamento futuram.

Datum Remis Idibus Januarii anno 1094.

X.

AD LAMBERTUM ATREBATENSEM EPISCOPUM.

Ut Hugonem de Inciaco, S. treviæ Dei violatorem, gladio anathematis compescat.

(Anno 1095.)

RAYNALDUS, Dei gratia Remorum archiepiscopus, dilecto fratri et consacerdoti suo **LAMBERTO** Atrebaten sis episcopo salutem et benedictionem in Domino Iesu.

Memoriter vobis inhærere credimus quidquid de Hugone de Inciaco nuper cum fraternitate vestra multo sermone contulimus. Ipse siquidem Hugo npperime in villa sancti Gaugerici quæ Felcherias dicitur in trevia Dei cum armata manu advenit; ibique circumquaque discurrens, igni penitus totam villam concremavit, prædamque non minimam atque hominum multitudinem miserabiliter secum adduxit. Pervenit etiam ad aures nostras quod se epistolam nostram habere glorietur qua enī ab omni timore Cameracensis episcopi, sed et ab omnium presbyterorum excommunicatione, in quamcumque demen-tiam elatus fuerit, deliberari; quod absit! debeat. Scire igitur volentes hanc omnēm jactantiam ejus

A irritam esse, vestrae fraternitatim mandamus ut et illum, quem præcipue diligimus, vos admoneatis, quatenus omni excusatione sublata, ut in sancte pacis violatorem, in ipsum gladium anathematis exeratis; et ne ulterius, donec ad satisfactionem veniat, in eunctis receptibus suis seu in omni loco in quo ipse vel complices ejus præsentialiter adfuerint divinum celebretur officium præcepti vestri auctoritate inhibeatis. Valete.

XI.

AD EUDEM.

De eodem.

(An. 1095.)

RAYNALDUS, Dei gratia Remorum archiepiscopus, fratri et coepiscopo suo **LAMBERTO** Atrebaten sis salutem et benedictionem in Domino Iesu.

Ad colloquium comitis Roberti et ad recipiendam de eo justitiam in octavis sancte Mariae in Augusto, vel præsentiam nostram exhibere, vel nuntios nostros delegare, sicut jam vobis et coepiscopis nostris Noviomensi atque Morinensi mandavimus, parati erimus. Quod autem de Hugone de Inciaco nobis scriptis liquere vobis credimus quoniam in concilio quod Compendii celebravimus ad querimonias et clamores Gerardi Cameracensis episcopi omnium præsidentium judicio in eum anathematis gladium exeruimus, et omnes ejus cooperatores et consentaneos. Sed neque ideo ipse nec filius ejus Cameracensem Ecclesiam persequi destiterunt. Quippe quos per expectatio ultronis angebat, par malitia et immoderationis vinculum astringebat. Itaque quoniam, sicut ab Apostolo dictum est: *Insuper factus sum, vos me coegeritis (II Cor. xi); et iterum in Actibus apostolorum ad Judæos: Quoniam indignos vos judicatis aeternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes* (Act. XIII); sic, quia idem Hugo indignum se conversionis et concordiae judicavit, Gerardus Cameracensis episcopus cum comite Flandrensi ad convincendam Hugonis malitiam fœdus iniit. Unde episcopum Cameracensem Gerardum cum Hugone concordiam facere absque comite Flandrensi nulla æquitatis ratio permisit, nec nos sane eum nihilominus nisi excommunicationem habuimus. At vero, si voluntatis ipsius esset et Cameracensem episcopum Remis in presentia nostra ad justitiam faciendam et recipiendam ab ipso termino congruentem paratum haberemus, et nos similiter utrorumque rationes æqua judicij et misericordiae lance penderemus, et in omnibus modum observare non dissimularemus. Per vos autem solum ad emendationem venire nec solam excommunicationis vestra sententiam veneri debet, cum et parochianus episcopi Cameracensis esse dignoscitur, et Inciacum, per quod hanc exercet malitiam, in episcopatu Cameracensi positum sit. Valete, et quod cum comite Fländrensi egeritis, nobis rescribete.

JOANNIS COTTONIS

MUSICA.

(D. GERBERT. *Script. de Musica*, II, 230, ex ms. San-Blas. sxc. XII, collato cum Vindobonensi et Livisiensi.)

MONITUM.

Inter præstantiora scriptorum medii xvi opuscula de musica merito refertur Joannis Musica. Frustra haec tamen, qui sit Joannes iste, indagare studui, qui in ms. Lips. COTTONIUS cognominatur, quod de re nihil notavit cl. bibliotheca Cax. Vind. custos. Martinezius, qui variantes lectiones ex cod. Vindob. collegit optimæ note. In cod. Paris. notatur prologus « Epistola Joannis Cottonis ad Fulgentium episcopum Anglorum. » In ms. San-Blasianó, quod. an. 1768 incendio perit, simpliciter inscriebatur Joannis Musica, » ut passim alias, quippe non raro occurrit auctor iste pro sua præstantia, post Guidonem Arctinum, quem uti et Bernonem Augensem citat, nulli secundus sxc. XI vel XII. Sunt qui illum pontificem Romanum arguerent ex formula « Servus servorum Dei, » qua utilius; at vero etiam alii viri religiosi, veluti Faustus monachus Glastoniensis in Vita S. Mauri, hac formula sunt usi. Qui hodie historia musicæ studiose admodum operam navant viri docti Angli, prodere aliquid de Joanne ex nomine Fulgentii, Anglorum antistitis, cui inscribit librum in lucem queant, quos frustra tamen consului.

PROLOGUS.

Domino et Patri suo venerabili Anglorum antistitiA satis aptas et utiles legentibus, si velles modo, FULGENTIO, viro scilicet ex re nomen habenti, quippe qui et prudentia pollet, et sanitate fulget; JOANNES, servus servorum Dei, quidquid Patri Filius, Dominoque servus.

Cum me plurima atque diversa videres indagare studia, uni tamen arti, videlicet musicæ præcipue operam dare, de ipsa me arte compellare cœpisti, suadens uti ad doctrinam et illuminationem minus eruditorum aliquam ingeniali mei curarem emittere scintillam; quid cum dubius trepidusque, tanquam qui ad hoc implendum haudquaquam mihi videbar idoneus, refugrem crebra aures meas admonitione pulsabas, versiculumque illum veritatis doctor, et caritatis amator semper mihi instillas: sapientia occulta, et thesaurus absconditus, quæ utilitas in utrisque. Ad hæc me tibi respondentem quod hebetis, et imbecillis essem ingenii, tali objectione compescetas: quid est, fili, quid dicis. quid est, inquam, quod loqueris? nonne ego te Boetii musicam, atque Guidonis, necnon et Bernonis, si recte memini, legisse comperi? Nonne et ego quanta sit tui facultas ingenii quam plurimis edidici experimentis, adeo ut quid tui portare queant humeri, et quod minime nemo melius me atque indubitanus noverit? Profecto non bona nec recipienda te contra me ratione tueris, atque si rectius omnia perpendere velles, quominus me monitusque meos sequerere, causam non haberem; nam ut de Matriale, Ottone, Notkero, quorum libros tu utpote in hac arte probatissimorum diligenter perspexisse diceris, sileam, de prefatorum virorum opusculis

posses excerpere regulas; proinde ut hæc una excausatio prorsus cessen admoneo, cum etiam, ut beatus Gregorius dicit, vires, quas imperitia deneget, charitas subministret. His ergo dictis retusus exemplo, atque, ut verius dicam, tam potenti compulsus jussione, opus quod mihi injunxeras confidenter aggressus sum; prudentiorum namque et perspicaciorum derisui subjacere malui, quam in tuam indignationem, si obtemperare nolle, incidere. Puerili quidem stylo usum me profiteor, verumtamen, qui utiliora videbantur ac magis necessaria ex aliorum codicilis compendiose collegi, de meo interdum etiam addens igniculo. Placuit autem aliquantis libellum capitulis distinguere, ut si quid lector inter cætera avidius quæsierit, citius hoc atque facilius per præmissas adnotaciones recipi valeat. Tua igitur, quod te suadente incepi, et Domino opitulante perfeci, offero clementiae, quatenus per te probetur, et per te corrigatur, atque a venenatis detractorum morsibus tua auctoritate defundatur.

Finitur præfatio, incipiunt capitula.

I. Qualiter quis ad musicæ disciplinam se aptare debeat.

II. Quæ utilitas sit scire musicam, et quid distet inter musicum, et cantorem.

III. Unde sit dicta musica, et a quo et quomodo sit inventa.

IV. Quot sint instrumenta musici soni.

V. De numero litterarum, et de discretione eorum.

- VI. Qualiter mensurandum sit monochordum. A
 VII. Unde dicatur monochordum, et ad quid sit
 utile.
 VIII. Quot modi sint, quibus melodia contex-
 tur.
 IX. Quod sint vocum discrepantiae, et de dia-
 pon. X. De modis, quos abusive tonos appellamus.
 XI. De tenoribus modorum, et finalibus eorum.
 XII. De regulari cursu modorum, atque licen-
 tia.
 XIII. Super græca notarum vocabula expositio.
 XIV. Quid faciendum sit de cantu, qui in perpe-
 tuo cursu deficit.
 XV. Quod stultorum ignorantia sœpe cantum de-
 pravet.
 XVI. Quod diversi diversis delectentur modis.
 XVII. De potentia musicæ, et qui primitus ea in
 Romana Ecclesia usi sint.

- XVIII. Praecepta de cantu componendo.
 XIX. Quæ sit optima modulandi forma.
 XX. Qualiter per vocales cantus possunt com-
 ponni.
 XXI. Quid utilitatis afferant neumæ a Guidone
 inventæ.
 XXII. De pravo usu abjeciendo, et superfluis quo-
 rumdam modorum differentiis.
 XXIII. De diaphonia, id est organo.
 XXIV. De primo modo, et ejus discipulo cum
 differentiis.
 XXV. De tertio tono et quarto, et eorum diffe-
 rentiis.
 XXVI. De quinto, et sexto, et eorum differen-
 tiis.
 XXVII. De septimo et octavo, et eorum differen-
 tiis.

Expliciunt capitula.

INCIPIT TRACTATUS JOANNIS DE MUSICA.

*Qualiter quis ad musicæ disciplinam se aptare
 debeat.*

Primum hoc illi, qui se ad musicæ disciplinam aptare desiderat, injungimus, ut litteras monochordi cum syllabis suprascriptis firmare studeat, nec antequam eas memoriter teneat, ab hoc opere desistat: sed de litteris nunc dicere differimus, ut post hoc commodius, atque uberior de eis tractemus; nunc autem de syllabis aliquid dicamus. Sex sunt syllabæ, quas ad opus musicæ assumimmo, di-
 versæ quidem apud diversos; verum Angli, Franci-
 gene, Alemanni utuntur his *ut, re, mi, fa, sol, la.* Itali autem alias habent, quas, qui nosse desiderant, stipulentur ab ipsis. Eas vero, quibus nos utimur syllabus, ex hymno illo sumptas aiunt, cuius prin-
 cipium est: *Ut queant laxis resonare fibris mira ges-
 torum, quomodo hoc facile consideratur, UT queant
 luxis, ecce habemus ut; REsonare fibris, ecce re;
 Mi gestorum, ibi mi; FAmuli tuorum, illie fa;
 SOLre polluti, ecce hic sol; LABii reatum, ecce ha-
 bemus la.* Per has itaque syllabus is qui de musica scire affectat, cantiones aliquas cantare discat, quo-
 usque ascensiones, et descensiones, multimodasque earum variations plene ac lucide pernoscat. In manus etiam articulis modulari sedulus assuescat, ut ea post quoties voluerit pro monochordo utatur, et in ea cantum probet, corrigat, et componat. Haec ubi aliquandiu juxta quod diximus frequentaverit, et altæ memoriae commendaverit, facilius procul dubio ad musicam iter habebit.

*II. Quæ utilitas sit sciœ musicam, et quid distet
 inter musicum et cantorem.*

Videtur autem nunc congruum, ut quid utilitatis conferat musicæ notitia brevi attingamus ratione; quanto namque in musica quisque se reddit studio-
 siorem, tanto et ipsam artem novit esse utiliorem.

Musica una est ex septem artibus, quas liberales appellant, naturalis quidem quemadmodum et aliae; unde et joculatores et histriones, qui prorsus sunt illitterati, dulcisonas aliquando videmus contexere cantilenas. Sed, sicut grammatica, dialectica et cæteræ artes, si non essent conscriptæ, ac per præcepta elucidatae, incertæ haberentur et confusæ, ita et hæc. Scindum autem, quia ars ista haud infima inter artes est reputanda, præsertim cum clericis maxime sit necessaria et quibuslibet eam exercentibus utilis et jocunda. Quisquis namque incessanter ei operam adhibuerit, et sine intermissione indefessus institorit, talem inde consequi poterit fructum, ut de cantus qualitate an sit urbanus, an sit vulgaris, verus an falsus, judicare sciat, et falsum corrigere, et novum componere. Non est vel igitur parva laus, non modica utilitas, non vilipendens labor musicæ scientia, quæ sui cognitorem compositi cantus efficit judicem, falsi emendatorem, et novi inventorem. Nec prætereundum videtur, quod musicus et cantor non parum a se in-
 vicem discrepant; nam cum musicus semper per artem recte incedat, cantor rectam aliquoties viam sollemmodo per usum tenet. Cui ergo cantorem melius comparaverim quam ebrio, qui domum quidem repetit, sed quo calle revertatur, penitus ignora-
 rit; sed et molaris rota discretum aliquando redit stridorem, ipsa tamen qui agat nesciens, quippe quia res est inanimata. Unde Guido pulchre in Mi-
 crologio suo sic ait :

Musicorum et cantorum magna est distantia,
 Illi dicunt, isti sciunt quæ compositus musica;
 Nam qui facit quod non sapit, diffinitur bestia, et
 [cætera.]

III. Unde sit dicta musica, et a quo et quomodo sit A humanum dico illas gutturis cavitates, quas arterias vocamus; ipsae enim naturaliter aptae sunt, recipere aerem et reddere, unde sonus naturalis procreatur.

Dicitur autem musica, ut quidam volunt, a musa, quae est instrumentum quoddam musicæ decenter sati et jocundæ clangens. Sed videamus qua ratione, qua auctoritate a musa traxerit nomen musica. Musa, ut diximus, instrumentum quoddam est, omnia, ut diximus, excellens instrumenta, quippe qua omnium vim atque modum in se continet, humano siquidem inflatur spiritu ut tibia, manu temperatur ut phiala, folle excitatur ut organa, unde et a Græco, quod est μεση, id est media. musa dicitur, eo quod sicut in aliquo medio diversa coeunt spatia, ita et in musa multimoda convenientia instrumenta. Non ergo incongrue a principali parte sua musica nomen sortita est. Dicunt etiam aliqui musicam a musis nomen accepisse, pro eo quod ipsæ apud antiquos in hac arte perfectæ crederentur, et ab eis modulandi peritia quereretur, unde et ἀπὸ τοῦ μῆσον (1), id est a querendo museæ dicta existimantur. Alii musicam quasi modusicam, id est a modulatione, aliis moysicam ab aqua, quam moys appellatae opinantur. Alii musicam quasi mundicam a mundi et cœli cantu dictam putant. Si quis autem de musicæ appellatione melius sentit, ei nos nequaquam invideamus, quia, ut ait Paulus apostolus, singulis dividit prout vult Spiritus sanctus. Refert autem Moyses artis hujus Tubal repertorem fuisse. Alii Linum Thebæum, aliis Amphionem, aliis Orpheum artem hanc reperisse arbitrantur. Verum, Græci, quibus, ut ait Horatius, musa ore rotundo loqui dedit, aliter de hoc nos sentire volunt; asserunt namque philosophum quemdam Samium, Pythagoram nomine, artis hujus inventorem extitisse; hic erat vir, ut aiunt, sapientia clarissimus, facundia invictissimus, ingenio acutissimus. Unde et musicam subili satis investigatione fertur reperisse; nam, cum tempore quodam iter faciens fabricam præteriret, diversos in ea, ut fieri solet, malleorum audivit sonitus. Ubi cum aliquantis per attentus auscultaret, variisque magis ac magis oblectaretur sonitibus, vim artis musicæ, ut erat calidissimus, ibi latitare cognovit. Nec mora, in fabricam introivit, malleosque cautius pensare coepit, paulatimque septem vocum discretiones, nec non et ipsarum consonantias, de quibus in consequenti latius tractatur sumus, solerter indagavit. Sic vir ille egregius musicam informem prius et ignotam primus in Græcia reperit, scripsit et docuit. Cujus notitia Latinis per Boetium, et alias Græcorum litteris imbutos postmodum manifestata est.

IV. Quot sint instrumenta musici soni.

Sciendum quoque quod duo sunt instrumenta omnium sonorum, naturale scilicet et artificiale: naturale aliud mundanum aliud humanum; et mundanum quidem secundum philosophos est celestis volubilitatis consors dissonantia, qua proprie harmonia nominatur. Naturale autem instrumentum

vocamus; ipsæ enim naturaliter aptæ sunt, recipere aerem et reddere, unde sonus naturalis procreatur. Ob hoc et commercia eas quidam nuncupare solent, ut Prudentius in psychomachia :

. animamque malignam

Fratia intercepti commercia gutturis artant.

Artificiale vero instrumentum est, quod non per naturam, sed per artificium ad reddendum sonum adaptatur. Naturalis autem sonus aliis est discretus, aliis indiscretus; discretus est qui aliquaque habet in se consonantias: indiscretus est, in quo nulla discerni potest consonantia, ut in ritu vel gemitu hominum, et latrato canum aut rugitu leonum. Simili modo discretum et indiscretum sonum in artificiali perpendere potes. Fistula namque illa, qua decipiuntur aviculae, vel etiam olla pergameno superducta, unde pueriludere solent, indiscretum reddunt sonum. At vero in sambuca, in fidibus, in cymbalis atque in organis consonantiarum bene et distincte discernitur diversitas. Illum ergo sonum, quem indiscretum esse diximus, musica nequaquam recipit, solus autem duntaxat discretus, qui etiam proprius phthongus vocatur, ad musicam pertinet; est enim musica nihil aliud quam vocum congrua motio. Hæc autem contra idiotas præcipie diximus, quo illorum compesceremus errorem, qui quilibet sonum esse musicum stulte autumant. Hoc quoque adjiciendum, quod cum tria sint musicæ melodiae genera, enarmonicum, diatonicum, chromaticum primo propter nimiam difficultatem, tertio propter nimiam mollicitatem abjecto, medium usus retinuit.

V. De numero litterarum et de discretione earum,

His itaque prælibatis, nunc de notis monochordi tractare incipiamus, ac primum de numero earum dicamus. Vetustissimi litteras decima quinta non plures in monochordo posuerunt, ab A videlicet inchoantes, et in a desinentes; nondum enim Γ additum fuit, nec b, quod nos molle vel rotundum dicimus, a quibusdam græco nomine symenmenon, id est adjunctum appellatur. Moderni autem subtilius omnia atque sagacius intuentes, quia, ut ait Priscianus, quanto juniores tanto perspicaciiores, viderunt notas illas ad melodiam quamlibet exprimendam non sufficere, cantumque plagalis proti aliquoties per litterarum paucitatem deficeret, et ideo Γ in primo apposuere loco, quod in hac antiphona facile qui

DFE FD FDCDD CEFFF
vult considerare potest: O rex gloriæ Domine

GFDD

virtutum, et cetera; nam *Spiritum veritatis*, quod ab A capitali incipendum est et deponendum, si non esset appositum, quoniam id interdum in cantu videbatur necessarium, addidere, eique nomen hoc, ut scilicet b molle vocaretur propter mollicitem soni atque dulcedinem indidere; sieque his duabus litteris adjunctis xvii sunt numero. Dominus autem

(1) Vel potius ἀπὸ τοῦ ματέλεων.

Guido, quem post Boetium nos in hac arte plurimum valuisse fatemur xxi in musica sua ponit notas, ne jam ullus in cantu possit subripere defectus.

Nunc de earum discretionē videamus. Et imprimis diligens lector animadverat quod omnes monochordi note in figura sunt disparēs. Verbi gratia Γ in figura a G differt capitali, sic A capitale ab a minuto, sic B a \natural , C a c, D a d, E ab e, F ab f, G a g; iterum a minimum ab \natural duplikato. Sic b a \flat , \natural a \sharp , c a c, d a \flat . Variantur etiam per spatiā et lineaē. Cum enim Γ ponatur in linea, g erit in spatio, item cum A capitale sit in spatio, a minutum erit in linea, et ita etiam de ceteris. Notandum autem de b molli, et de \natural quadrato, quod et in figura et in syllabis superscriptis disconveniant. Unum quidem sive in spatio, sive in linea possident locum, sed hoc modo discernuntur, quod in qua neuma^b molle sonat, super eamdem a scriptore ponendum est. Habent et aliam omnes monochordi litterae qua distinguuntur varietatem, hanc scilicet, quod a Γ usque ad C propter soni gravitatem graves dicuntur, a D usque ad G, eo quod omnium in eis modorum cantus finiatur, finales appellantur, ab a minuto usque ad d acutæ vocantur, propter acutum quem reddunt sonum, a d usque ad g superacutæ dicuntur, quia acutas vocis

a d

acumine superant. Item ab a usque d excellentes nominantur, eo quod etiam super acutas soni grācilitate excellant.

graves	finales	acuteæ	superacuteæ
I' A B C	D E F G	ab \natural cd	e f g \natural
			Excellentæ
			b \natural c d
			b \natural c d

Datur eis ad hoc et alia a quibusdam per graeca vocabula discretio, quea quia minus eruditis non multum utilitatis conferre videbantur, ad presens omissa sunt. Fiant autem omnes haec litterarum distinctiones, ut quoniam diversas habet proprietates, facilius quea sit illa et illa possimus internoscere. Et de numero quidem litterarum ac discretione sufficienter dictum est, nunc de mensura monochordi videamus.

VI. Qualiter mensurandum sit monochordum.

Multæ quidem ac diversæ sunt monochordi dimensiones, quas omnes enarrare tedium potius quam proficuum legentibus generaret. Quapropter nos compendiositatem sectantes, ex multis unam, quea facilior atque celerior videbatur, regulis nostris inserere curavimus. Primum ergo Γ in sinistra parte monochordi ubi volueris ponito, a quo usque in finem novem passus æquales metire. Quibus æqualiter dimensis diligenter considera quod primus passus terminat in A, secundus vacat, tertius in D,

(2) Haec de verbo fere ex Wilhelmi Hirsaug. musica, supra, ubi tamē hic interpolit: A b item rotunda ad finem duorum passuum prior ter-

A quartus vacat, quintus in a, sextus in d, septimus in \natural , reliqui vacant. Item ab A usque ad finem novenis passibus æqualiter partitis, primus passus terminabit in B, secundus vacat, tertius in E, quartus vacat, quintus in \natural quadratum, sextus in e, septimus in \sharp duplicatum, reliqui vacant. Item cum a Γ ad finem quatuor passus æqualiter divisoris, primus passus terminabit in C, secundus in G, tertius in d, quartus finit. Similiter a O ad finem quatuor passibus æqualiter dimensis primus terminabit in F, secundus in c, tertius in \flat , quartus finit. Ab F autem ad finem quaternorum passuum, primus terminabit in b molle, secundus in f, reliqui vacant. (2) A d vero ad finem quaternis passibus factis, primus terminabit in g, quod jam positum est, secundus in \natural , reliqui vacant. Ab f quoque ad finem quatuor passibus partitis, primus terminabit in, rotundum duplicatum reliqui vacant. Et in hac quidem divisione, quæ videlicet fit quaternis passibus, totum monochordum rectissime mensurare poterit, qui diligenter adhibere voluerit. A quacunq; enim nota ad finem monochordi quatuor æquales passus flunt, tres ex illis diatessaron et diapente, nec non et diapason continent, ultimus vero finit. Verba gratia a Γ usque ad finem quatuor dimensis passibus, primus terminabit in C, quod est diatessaron, secundus in G, quod est diapente, tertius in g, quod est diapason, quartus finit. Eodem modo et reliquias invenire petes.

VII. Unde dicatur monochordum, et ad quid sit utile.

C Cognita jam monochordi dimensione, unde monochordum dicatur, et quid utilitatis conferat animadverendum est. Monochordum propter unam, quam solummodo habet, cherdam nomen accepit. Monos ($\mu\omega\nu$) siquidem unus et solus grece dicitur, unde et monachus dictus, quod solus ac singularis esse debeat. Itaque sicut decachordum a decem chordis, et octochordum ab octo, sic monochordum ab una chorda est appellatum. Ad hoc autem instrumentum, istud perutile est, ut cantus, de quo dubitatur verusne sit an falsus, in eo probetur. Pueris quoque sive adolescentibus ad musicam aspirantibus adhibeat, ut ad id, quod discere volunt, ipso duce sono facilius pertingat. Adde præterea, quod contra quorundam insulsorum rebellionem plurimum vallet; sunt etenim plerique clerici vel monachi, qui artem hanc neque sciunt, neque scire volunt, et quod gravius est scientes fugiunt, et abhorrent. Quod si aliquando, ut fit, musicus eos de cantu, quem vel non recte, vel incomposite effert, compellat, irati impudenter obstrepunt, veritati acquiescere nolunt, suumque errorem summo conamine defendunt. Quos ego invitus, ad corripiendam tamen stultitiam dico, cœco insipientiores haud injuria minabit in \flat , secundus finit. A d vero ad finem duorum passuum prior terminabit in \natural , secundus finit. Quæ vero hic sequuntur: ab f ibi desunt.

minabit in \flat , secundus finit. A d vero ad finem duorum passuum prior terminabit in \natural , secundus finit. Quæ vero hic sequuntur: ab f ibi desunt.

estimaverim, cæcus namque quod in se non habet, A modi, scilicet semitonium cum diapente, et tonus extrinsecus querit, ducatum videlicet hominis vel baculi, sieque sibi providerit, ne in foveam cadat; cum hujusmodi inutiles, quos Græci pulchre energuminos (3) vocant, neque per se videant, neque videntium ducatum incedere contendant. Ad eorum itaque, ut diximus, obstinationem confutandam monochordum opponitur, ut qui verbis musici credere nolunt, ipsius soni attestatio convincantur.

VIII. *Quod modi sint, quibus melodia contexitur.*

Inter cætera hoc quoque scire convenit, quod novem omnino sunt modi, quibus omnis melodia contexitur. Unisonus, semitonium, tonus, ditonus, semiditonus, diatessaron, diapente, semitonium cum diapente, tonus cum diapente. Ex his sex consonantia dicuntur, scilicet quæ in cantu sepius consonant, id est simul sonant: aut certe quod sonant, id quibusdam proportionibus natæ invicem continent, quæ dicuntur sesquioctava, sesquitertia, sesqualtera, dupla, de quibus tractare quia et pueris et minus eruditis esset onerosum, pueris enim et nondum perfectis loquimur, arithmeticorum hoc subtilitati relinquimus.

B

Dupla.	Sesquitertia.
Diatessaron.	Ditonus.
II.	IV.
I.	III.
Sesqualtera.	Sesquioctava.
Diapente.	Tonus.
III.	IX.
II.	VIII.

C

C	G	C	F
ut	ut	ut	intentio
Unisonus			fa remissio

E	mi	E	E
intens.	fa	remiss.	mi E
C	ut	C	ut
Tonus			Semitonium

D	re	re	F
intens.	re	remis.	fa
C	ut	C	ut
Tonus			Semiditonus

E	mi	remiss.	F
intens.	fa	remiss.	re
C	ut	C	ut
Ditonus			Diatessaron

G	sol	remiss.	F
intens.	sol	remiss.	fa
C	ut	C	ut
Diapente.			Semiton. cum diapente

a	la	remiss.	c
intensio	la	remiss.	fa remiss.
C	ut	C	E mi E mi
Tonus cum diapente			Semiton. cum diapente

IX. *Quot sint vocum discrepantiæ, et de diapason.*

Omnium autem harum clausularum exempla in cantu nosse desiderans discat cantilenam istam. *Ter tertiæ sunt modi quibus omnis cantilena contexitur et cætera* (4). Hæc enim ad dignoscendas omnes canendi varietates adeo utilis est, ut pueris etiam facillimum ad musicam accessum paret. Similiter et

G a G f D G a D G G F D G

ista. *Ter tria junctorum sunt intervalla sonorum* (5).

Superius, cum de notis monochordi tractaremus

(3) Melius ἀνεργουμένους, id est, sine sensu, aut opere, inertes.

(4) Hanc habes in HERMANNI Musica.

(5) Hanc vide ibidem.

unam causam dimisimus indiscrepantem, hanc videlicet septem notis eadem repetantur; quod nunc libet aperire. Septem note ob totidem vocum discrepantias ponuntur. Septem autem positis eadem repetuntur, quia cum septem voces inter se sint dissimilares, octava cum prima concordat. Quod ille egregius artium investigator⁽⁶⁾ rectissime perpendit quoniam ait :

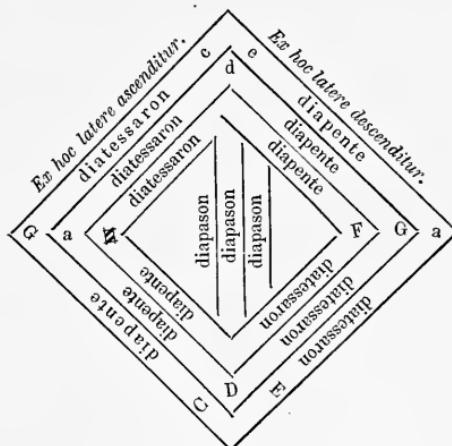
Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Sicut ergo omne tempus per septem dies currit, dum videlicet septem transiunt, et eadem repetuntur, sic musica per septem tantummodo vocum varietas graditur. Notandum tamen, quod notae eadem repetuntur, sed non omnino eadem, quia in figura non eadem. Aliam namque figuram habet F aliam G capitalis et ipsa G capitalis, aliam quam

Excell.	a a d e \natural c a a g g
	g g g a a g d c \natural c a g a g g
Acut.	Laudes salvatori voce modulemur supplici.
	G G G a a G d c \natural c a G a G G
	Laudes salvatori voce modulemur supplici.
Grav.	$\Gamma\Gamma\Gamma$ $\Gamma\Gamma\Gamma$ D C B C A $\Gamma\Gamma\Gamma$
	Laudes salvatori voce modulemur supplici.

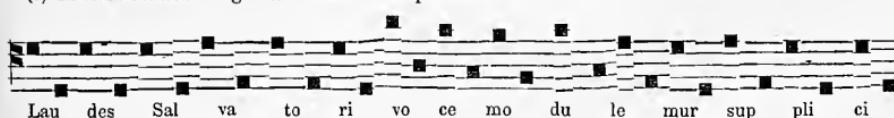
Nonnulli etiam diapason consonantiam vocant vel propter proportionem, vel quia in prima et octava consonam reddit modulationem, vel etiam quia ex consonantiis constat, siquidem diatessaron et diapeente constituent diapason, praesertim cum inter

B primam et octavam vocem vel inferius diatessaron, et diapente superius, vel e converso habeatur, ut inter C et c, inter D et d, inter E et e, quod in hac figura considerare potes.

(6) Virgiliius.

(7) In scala musica vox gravis et acuta ita exprimitur nostris notulis.

Excellens vero in suprema octava seu bisdiapason constituitur.

X. De modis, quod abusive tonos appellamus.

Sciendum quoque, quod modi, quos, uti Guido asserit, abusive tonos appellamus, octo sunt, ad imitationem videlicet octo partium orationis. Congruum quippe videtur, ut siue octo partibus continetur omne quod dicitur, sic moderetur modis octo omne quod canitur. Sed cum nunc octo sunt, quondam duntaxat quatuor erant, ad similitudinem fortasse quatuor temporum. Sicut enim saecula variantur quatuor temporibus, sic quatuor modis distinguuntur omnis cantus. Et hos quatuor modos Psalmista notare videtur, ubi dicit: *psallite Deo nostro, psallite regi nostro psallite.* Sed cur nunc octo sint, cum olim tantummodo quatuor essent licet paulisper intermittere, et cur modi vel tropi dicantur, causam reddere.

Modi a moderando sive modulando vocati sunt, quia videlicet per eos cantus moderatur, vel regitur, vel modulatur, vel componitur. Quicunque enim musicæ habens notitiam regularem cantum compонere curat, prius ad quem tonum evenire faciat, secum destinat. Ideo autem musicæ habens notitiam diximus, quia artis expers, et si recte facit quod facit, tamen quoniam inscius facit, parvipendit, priesertim cum et mimi et chorearum precentores plerunque dulciter canant, quod eis non ars, sed natura subministrat. Tropi a convenienti conversione dicti; quomodo cunque enim cantus in medio varietur, ad finalē semper per tropos, vel tonos convenientes convertitur. Quos autem nos modos vel tropos nominamus, Graeci phthongos vocant. Et sciendum, quod eos tonos appellari Guidoni incongruum videtur, et abusivum. Nos autem, si rem diligentius intueamur, non omnino abusivum videbitur vocabulum istud. Latini quippe inopia eloquii plerunque propriis parent indicis, cum demonstrationibus interdum necessitate compulsionalie na sibi vocabula usurpando asciscunt, quod Graeci *καρχηδόνις* (8) vocant. Cum ergo Latini antiqui consonantiam quamdam in musica tantummodo tonum vocarent, grammatici et acceptus orationis, vel distinctiones tonos appellare usurpato nomine ceperunt. Rursus latini cantores non parvam esse similitudinem inter cantus et accentus prosaice locutionis modosque psallendi considerantes, nomen hoc commune utrisque esse sanxerunt. Sicut enim toni vel accentus in tres dividuntur species, scilicet gravem, circumflexum, acutum, ita in canto tres distinguuntur varietates. Nam cantus nunc in gravibus vagatur ut in offertorio illo, *In omnem terram*; nunc circa finales quasi quadam circumflexione versatur, ut in antiphona illa, *benedic nos*; nunc in acutis quasi saltando movetur, ut in antiphona illa, *veterem hominem*. Vel certe toni dicuntur ad similitudinem tonorum, quos Donatus distinctiones vocat; sicut enim in ipsa treo considerantur distinctiones,

(8) Id est, alieni nominis usurpationem. Festus: *Catachresis tropus est, nos abusionem dicimus, cum alienis abutimur perinde ac propriis, cum propriis de-*

A quæ et pausationes appellari possunt, scilicet colon, vel membrum, comma incisio, periodus clausura sive circuitus, et ita in cantu. In prosa quippe quando suspensive legitur, colon vocatur; quando per legitimum punctum sententia dividitur comma; quando sententia ad finem deducitur periodus est. Verbi gratia: *Anno quinto decimo imperii Tiberii Cesaris*, hic in omnibus punctis colon est, deinde ubi subditur, *sub principibus sacerdotum Anna et Caipa*, comma est: in fine autem versus verbi est *Zacharie filium in deserto*, periodus est. Similiter cum cantus in quartâ a finali voce per suspensionem pausat, colon est; cum in medio ad finalē reducitur, comma est; cum in fine ad finalē pervenit, periodus est. Ut in hac antiphona, *Petrus autem, colon, servabatur in carcere, comma, et oratio fiebat, colon, pro eo sine intermissione, comma, ab ecclesia ad Dominum*, periodus. Quia in re animadvertis potest, quod modi non omnino abusive toni vocantur, nec incongrue distinctionum, seu accentuum nomen sortiuntur, quorum varietates imitantur. Quod autem in prosa grammatici colon, comma, periodum vocant, hoc in cantu quidam musici diastema, systema, teleus in nominant. Significat autem diastema distinctum ornatum, qui fit, quando cantus non in finali, sed in alia decenter pausat; systema conjunctione ornatum indicat, quoties in finali decens melodie pausatio; teleus finis est cantus.

Sane quod nunc octo sunt modi, cum quondam non essent nisi quatuor, de hac re sic est sentendum. Qui primitus de musica scripserunt, natura vocum diligenter considerata, prout tunc vires ingenii præbuit, omnem modulandi varietatem in quatuor distinxerunt modos, unde et quatuor tantum finales habentur. Moderni autem priorum inventa subtilli exanimantes, considerabant harmoniam modorum confusam esse ac dissonam. Videbant namque cantum ejusdem modi nunc in gravibus principium habere, et circa ipsas vagari. nunc in acutis inchoari, et ibidem maxime commorari. Hanc igitur dissoniam volentes avertere, unumquemque modum in duos partiti sunt, ut videlicet ille canendi modus, qui in acutis versaretur, authentus, id est, auctorialis sive principalis vocaretur, qui vero magis in gravibus moram faceret, plagis vel plagalis, id est, collateralis, seu subjugalis diceretur. Distinguuntur autem sic. Authentus protus apud latinos cantores primus tonus vocatur; plagis protus secundus; authentus denterus, tertius; plagis deuterus, quartus; authentus tritus, id est, quintus; plagis tritus, id est sextus; authentus tetrardus, id est septimus; plagis tetrardus, id est octavus. Interpretatur autem protus primus, deuterus secundus, tritus tertius, tetrardus quartus. Authentus vero auctorialis græce οὐθέτης sonat, auctoritatem namque ipsi οὐθέτης vocant. Plagius (9) autem quasi partialis, vel colla-

ficiunt.

(9) Πλάγιος quasi obliquus, vel ex latere adjunctus.

teralis exponi potest; dicimus enim: in illa plaga, id est in illo latere, sive in illa parte. Græci autem phtongos, id est tonos, gentium vocabulis sic effe- runt:

I. II. III. III. V.
Dorius, hypodorius; phrygius, hypophygius; lydius,
VI. VII. VIII.

hypolydius; *mixoloidius*, *hypomixoloidius*.

XI. De tenoribus madorum, et finalibus corum.

Sicut autem octo sunt toni, ita et octo eorumdem sunt tenores. Tenor autem a teneo, sicut nitor a nitore, et a splendeo splendor. Et tenores quidem in musica vocamus, ubi prima syllaba, *secularum amicorum*, cuiuslibet toni incipitur. Quasi enim claves modulationalis tenent, et ad cantum cognoscendum nobis adiutum dant. Sed et moram ultimae vocis Guido tenorem vocat. Notandum autem quod, sicut fines octo tonorum in quatuor notis, quae ob id et finales dicuntur, depositi sunt, sic octo tenoribus, videlicet tonorum aptitudinibus nota quatuor attributa sunt, sed diverso modo. Semper enim duorum troporum finis ad unam respicit, itemque duorum ad unam, et sic per cetera. In tenoribus vero non ita est; nam nunc quidem unus in una nunc vero tres in una considerantur. Est autem in F tenor secundi toni, in A acuta primi, quarti, sexti. In C tertii, quinti, octavi, in D septimi. Nec incongrue tenor secundi et septimi singularia sibi loca vindicarunt, quoniam iste secundus in quartam maxime descendit, et septimus praeceteris omnibus ascendit. Sunt autem proprie, ut supra diximus, tonorum quatuor finales istae, D, E, F, G, et D quidem finalis est pri-

mi et secundi, E tertii et quarti, F quinti et sexti,
G septimi et octavi. Ideo autem *proprie* diximus;
quod et alias finales interdum cantus sibi usurpant.
Quod quomodo et cur eveniat, in sequenti annuent
Deo sufficienter demonstrabimus. Scendum autem
quod tota vis cantus ad finales respicit. Nam
ubicumque cantus incipiatur, et quomodo cumque va-
rietur, semper ei modo adjudicandum est, in cuius
finali cessaverit. Unde et istud à *Preparate corda
vestra*, licet cursum proti habere videatur, tantum-
que in E finali exit, legitime deutoero attribuitur.
Item istud à *Factum est silentium*, quamvis incep-
tionem habeat similem responsorum septimi toni,
ut in *¶ Missus est Gabriel*, à *Lapiés torrentis*,
à *Ductus est Jesus*; tamen finis istud primo abdicat.
3 Nec incongrue hoc musicorum providentiae visum
est. uti modorum considerationem fini attribuerent,
cum in gerendis rebus sola finis consideratio sapien-
tias ab incantis secerat, teste Boetio, qui dicit :
Rerum exitus providentia metitur. Sic ut rerum
actio ad finem respicit, sic cantum modularion non
inconvenienter ad finem tendit. Unde hodieque vul-
gare proverbium est : Omnis laus in fine canitur.
Sed cum jam de tenoribus modorum atque finalibus
aliquid dictum sit, nihil obest, si etiam de gloria
cojuslibet toni, ubi sit incipendum lectorem certi-
ficemus.

Secundi ergo toni gloria in C gravi incipit, quarti in E finali, primi, quinti, sexti in F, tertii, octavi in G, septimi in c. acuta. Nunc de singulis ut tenoribus finalibus et *gloria* tonorum exempla subdamus, ac primum de *gloria* et forte *seculorum* amen per omnia exemplificemus.

Primi	F. Gloria	Seculorum amen	Secundi	C. Gloria	Seculorum amen
Tertii	G. Gloria	Seculorum amen	Quarti	E. Gloria	Seculorum amen
Quinti	F Gloria	Seculorum amen	Sexti	F. Gloria	Seculorum amen
Septimi	c. Gloria	Seculorum amen	Octavi	G. Gloria	Seculorum amen

De finalibus autem exempla daturum dignum duximus ad demonstrandam plenius troporum cognitionem, cantunculas quasdam hic subscribere, quas etiam aptitudines sive formulas modorum appellare possimus (10).

	Finales.
Primum querite regnum Dei	D
Secundum autem simile est huic	D
Tertia est dies quod hæc facta sunt.	E
Quarta vigilia venit ad eos.	E
Quinque prudentes virgines intraverunt ad nuptias. F	

(10) Exempla ista, ex Bernonis Tonario desumpta, in codice cum notulis antiquis signantur.

Sexta hora sedit super puteum.

Septem sunt spiritus ante thronum Dei

F A Unde et hæc antiphona. *Ecce tu pulchra* : quanquam

Octo sunt beatitudines

in cursum secundi toni decidat, tamen, quia super-

Scire præterea convenit, quod apud quosdam
phthongi, id est, toni vocalibus, tonorum autem
differentiae, quas quidam abusive diffinitiones vocant,
consonantibus signantur hoc modo. Primum tonum
a notat, secundum e, tertium i, quartum o, quintum
u, sextum H græcum, septimum y, octavum w. Pri-
man autem cujusque toni differentiam b indicat,
secundam c, tertiam d, quartam g, et ita mutet per
ordinem. Illis ita utiliter digestis jam nunc tempus
est, ut de regulari sive licenti omnium modorum
cursu regulas demus.

XII. *De regulari cursu modorum atque licentia.*

Cum igitur de cursu modorum dicturi simus, quid
cursum eorum vocemus, primitus discutiendum est.
Cursum modorum sive tonorum dicimus legem, qua
sub certa regula coercentur, quantum scilicet quis-
que ascendere vel descendere, quantumque intendi
vel remitti debeat. Sed quoniam, cum cantus inten-
ditur et remittitur, ascensio et descensio dici pos-
test, quod in cursu modorum ascensionem et des-
censionem itemque intentionem ac remissionem vo-
cemus, distinguendum est, ne ulla ex parte rudi
lectori occasio vacillandi ingeratur. Ergo ascensio-
nem tonorum et descensionem vocamus certain
ipsorum ascendendi et descendendi legem, id est,
quantum a finalibus suis ascendantive descendant,
intensionem vero et remissionem tonorum dicimus
certitudinem illam, per quanta vocum intervalla a
finali suo quisque suum principium habere debeat.
Quibus ita necessario premissis, de cursu modorum
prout proposuimus, disseramus. Omnes itaque au-
tentia finali suo ad octavam, quod est diapason,
regulariter ascendunt, licenter ad nonam vel deci-
mam. Licentiam autem idcirco a regula secrevi-
mus, ut sciatur, quia illæ voces perraro contingendæ
sunt, quæ per licentiam conceduntur: Quod enim
quis per regulam habet, quasi ex debito habet, ideo
liberius eo frui potest; quæ autem per licentiam
possidentur, ea tamquam per gratiam possessa hu-
milius atque prudentius sunt tractanda. Descendunt
a finali ad proximam, ubi nonnullam eis licentiam
a peritis musicis concessam reperi. Excipitur inde
authentus tritus, qui simpliciter quintus nominatur:
huic nulla infra finalem descensio attributa est, non
aliam ob causam, nisi quod semitonii imperfectio
competentem fieri descensum non permittit. Pla-
gales autem omnes a finali usque ad quintam, quæ est
diapente, ascendunt, et licenter sextam assumunt.
Nec est mirandum, quod plagales minorem ascen-
dendi licentiam habent, quam authentici, quia plagales
sempre in inferioribus morari debent, et perraro a
finali ad quintam ascendere. Nam et ordo hujus artis
experientissimus, et a Guidone in fine tractatus
sui comprobatur, cantum, qui a finali ascendens
quintam ter vel quater repercutit, authento deputat.

B FA Unde et hæc antiphona. *Ecce tu pulchra* : quanquam
insuperius quintam a finali sèpius reverberat, primo tono
deputatur. Item : *Rex dominus omnium*, quia in
superius frequentius versatur, in unctione ad A ca-
pitale descendat, primo tamen tono adscribitur :
quod ideo fit ut honor principibus conservetur. Do-
minus namque sive magister non tantum in pro-
pria potestatem habet, sed etiam in ea, quæ sunt
subditi ejus. Subdito autem sufficere debet, si a ma-
gistro sibi concessis humiliter uti liceat, nedum ad
ea, quæ sunt prælati, temere se proripiatis. Si ergo
plagales in ascensu quintam' perraro debent contin-
gere, quanto rarius sextam. Descendunt autem om-
nes subjugales a finali ad quartam, quod est dia-
tessaron, vel etiam ad quintam regulariter. Nam
licentiam descendunt neque authentis, neque pla-
galibus nosquam legi concessam. Sciendum tamen
quod quidam musici haud incongrue regularem cur-
sum modorum, qui sunt octo, per totidem diapason
dimetiuntur. Et secundum illorum assertionem pene
omnes modi unam infra finalem assumunt per li-
centiam, quam prius eis regulariter attribuimus.
Cum ergo octo toni per totidem diapason currant,
sic duo toni ut magister et discipulus cohærent, sic
et eorum diapason connectuntur, ita ut in eis facile
animadverti possit, quæ voces proprie sint plagalis,
quæ authentici, quæ communes utriusque, quod figura
harum quas subjecimus octo rotarum cautius intuita
apertissime demonstrat (11).

D Iloc quoque intimandum videtur, qualiter acci-
piendum sit, quod dicimus, authentos ad octavas, et
subjugales ad quintas ascendere. ut enim supra
testati sumus, pueris in hoc opusculo viam signa-
mus. Si ergo intelligendum est, quando toni ad
octavas vel quintas ascendere dicuntur, quando tam
alte descendant, ut ascendendi potentiam habeant.
Neque enim omnis cantus authentorum ad octavas,
neque plagalum omnis canor ad quintas pertingit,
sicut patet in hac primi toni ant. *In two adventu*, et
in hac secundi ant. *Consolamini*, *consolamini*. In-
tensione autem et remissione modorum sic est anim-
advertisendum. Authentis omnibus licet suum cuique
principium a finali ad quintam intendere, et ad
eam, quæ sub finali proxima est, remittere. Si au-
tem ad quintam licet, quanto magis ad quartam vel
tertiam? Solus autem authentus deuterus, id est,
tertius istam legem transgreditur: ad sextam nam-
que plerumque principium suum intendit, ut in hac
ant. *Tertia dics est*. Subjugalibus vero licet principia
sua, vel etiam hemitonia ad quartas intendere, et
ad quintas interdum remittere. Hemitonia autem eo
respectu quo et tonos æquivoce accipimus, vocum
inceptiones vocamus, quæ fiunt per pausationem in
cantus medio: hemitonia enim proprie semitonia
vocamus. Attendentum præterea, quod cum predi-
cta lex certa regula disposita sit tonorum cursibus,
plerique novi modulatores id tantum attendentes,

(11) Desunt figuræ, forte eadem sunt quæ in musica Aribonis, supra.

ut pruritum aurium faciant, sēpissime eam confundunt, communemque cantum faciunt, uni videlicet melodie cursum duorum tonorum tribuentes: quemadmodum in hac cantilena patet: *Ter terti sunt modi.* In hujusmodi itaque cantibus, qui tam laxe atque confuse componuntur, cantoris arbitrio relinquitur, ut talem cantum ei tono adaptet, cui cantus principium competentius responderit.

XIII. Super græca notarum vocabula expositio.

Quoniam autem in continuo modorum tractatu est tedium super ipsas notas ponere, vocabula earum, quæ a Grecis sortiuntur, interpretari libeat: quatenus ea, quoties opus fuerit, pro ipsis notis introduceamus. Horum equidem vocabulorum nominatem in tractatu quarti capituli fecimus. Sed de his tunc dicere distulimus, ne rude et inexercitatum novi lectoris ingenium subitanæ obscuritate obrueremus. Ut autem, quæ sequuntur melius intelligentur, oportet nos de tetrachordis veterum musicorum aliiquid interserere. Antiqui siquidem musici quatuor tetrachorda in monochordo disposerunt. Primum fuit ab A. usque ad D. et hoc vocabant tetrachordum principalium, eo quod illæ note in principio locatæ essent: secundum ab E, usque ad a, et hoc appellabant mediarum, quod pereas medias, id est mediatrixes, cantus a gravibus ad acutas progresserentur, et regredierentur. Tertium a \sharp quadrato usque ad e, et hoc dicebat disjunctarum, quia eas a precedentibus disjunctas, id est, differentes videbant, et in figura, et in soni acutione. Quartum fuit a premissa e usque \sharp duplicatum, et hoc non minabat excellentium, quoniam eas in soni gratilitate omnibus aliis videbant excellere.

Itaque, secundum illos, qui nec Γ admiserant, nec illas tres notas, quas post Γ duplicatum ponimus, vocabula ista, quæ interpretaturi sumus, musicis vocibus imposita sunt. Prima ergo A apud Græcos musicos vocatur proslambanomenos, ut acquisita sive assumpta, quoniam a grammatica, pro qua primum reperta est, ad opus musicæ assumpta est: vel certe ideo acquisita vocatur, quia vetustissimi musici eam primum non ponebant. Secundum B, ut videlicet vocum dispositio a minimo intervallo vel semitonio, quod est inter B et C, exordium habetur: unde et ipsa B vocatur hypate hypaton, id est, principalis principalium, quia nimur apud antiquissimos prima fuit principalium, id est, gra-

vium. Hæc quorundam sententia est: sed objici potest a callido auditore, non esse cogentem causam quam de semitonio subintulimus; si enim vetustissimi musici vellent, ut dispositio vocum a semitonio inciperet, tam bene illud inter A et B constituere potuissent sicut inter B et C. quapropter melius est ut, secundum priorem sententiam, dicamus A primum in monochordo locatam. Sed tunc rursus objici potest, cur B vocetur principalis principalium, cum potius A sic vocanda est, quia prima est gravium. Ad quod dicimus, quia B non ideo vocatur principalis principalium, quod una prima sit in ordine earum, sed quod prima inter principales divisum sonum gignit: A enim cum sit in principio monochordi locata, nullam soni diversitatem facit. C autem vocatur Parhypate hypaton, id est, juxta principalem principalium, quia est juxta B. D autem dicitur lichanos hypaton, id est, digitalis principalium, et dicitur digitalis, quasi discretiva, quia discernit, id est, segregat principales a mediis. E vocatur hypate meson, id est, juxta principalem mediarum. G lichanos meson, id est, digitalis mediarum. Et hoc nomen ideo habet, quia ipsa una ex mediis discernit capitales notas a minutis. Sequitur a quæ vocatur mese, id est media, scilicet inter A capitale, et \sharp duplicitam; nulla etenim nota apud vetustiores ter repetitur, nisi ista. Quadratum autem \sharp nuncupatur paramese, id est, juxta medianam, scilicet a. Deinde c, qui vocatur tritediezeugmenon, id est, tertia disjunctarum, quod nomen habet per præposterus ordinem numerandi. Cum enim post c sit d, et post d sit e; si dicas e primam, d secundam, e erit tertia; quod autem dicitur tertia disjunctarum, tantum valet ac si diceremus, una de tribus, quæ dicuntur disjunctæ. Post hanc enim d, quæ dicitur paranete diezeugmenon, id est, juxta ultimam disjunctarum, quia est juxta e, quæ vocatur nete diezeugmenon: interpretatur autem nete ultima diezeugmenon disjunctarum. Sequitur f, trite hyperboleon, id est tertia excellentium; quo nomine idem sentiendum est, quod de c diximus. Post flocata est g, quæ dicitur paranete hyperboleon, id est, juxta ultimam excellentium; quia est juxta \sharp , quæ vocatur nete hyperboleon, id est ultima excellentium. Ut autem manifestiora sint, quæ diximus, D veterum musicorum tetrachorda cum vocabulis superscriptis subjecimus.

Proslambamenos	Hypate hypaton	Parypate hypaton	Lichanos hypaton	Hypate meson	Parypate meson	Lichanos meson	Mese.
A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	a
G r a - - v e s.				m e - -	d i - æ.		
Parame- se	Trite diezeug- menon.	Paranete diezeug- menon.	Nete die- zeugme- non,	Trite hyperbo- leon.	Paranete hyperbo- leon.	Nete hyper- boleon.	
\sharp .	c.	d.	e.	f.	g.	a. a.	
dis - iun - - etæ.				excellentes.			

XIV. *Quid faciendum sit de cantu, qui in perpetuo cursu deficit.*

Expositus itaque notarum vocabnlis, de cantibus dicendum est, qui in proprio cursu deficienteis alias sibi finales usurpant. Fit autem ista cantuum illegalitas in quibusdam venaliter, in quibusdam vero minime. Interdum fit ex cantorum vito, plerumque ex irrefutabili antiquitate. In quibus autem cantuum perturbatio tolerabiliter evenit, hi tres modi: Propterea, deuterus, tritus. His autem legalibus transgressionem musici idcirco ignoscunt, quia affines habeant voces. Affines autem illas voces dicimus, quae in depositione et elevatione concordant: verbi gratia D finalis proti cum a acuta concordat; ambæ enim tono deponuntur, et tono et semitonio elevantur. Item E finalis deuteri cum quadrato affinitatem habet, cum similiter deponantur et elevantur. Sic et F finalis cum e acuta in depositione et elevatione convenient. Propria autem affinitas non est in depositione, nisi utrumque vel saltem elevatio dupliceat. Sed quoniam finalis tetrachordi hujusmodi affinitatem non habet, ideo delictivam caret. Oportet namque, ut qui vicarium habere non potest, ipse suum per se officium convenienter administrat; si ergo aliquoties in cantu tetrachordi illa evenit aberratio, dicimus eam procedere ex cantoru*m* inscita, et corrigendam esse musicorum peritia. In cantu autem prædictorum modorum, scilicet proti, deuteri, triti, quoties opus fuerit, vice finalium affines haud incongrue subrogantur. Ut autem quod dicimus clarius elucescat, exempla subdimus: *Gaudendum est nobis*, cum sit proti, in suo loco cantari non potest, quia in quibusdam locis sub parhypate hypaton C gravitonum requirit, qui ibi non est: cæterum in mese, id est a, incepta absque errore ad eandem A in fine dederuct. Similiter et ista aut. *Magnum hæreditatis*. Quod autem quidam evitare volentes ponunt A et B græcum, quod etiam synemmenon vocant, id est adjunctum, ut ita sub C tonum habeant; verumtamen nulla id auctoritate confirmare queunt; nam Guido, qui ad hoc solum studuit, ut nullus in monochordo esset defectus, hanc procul dubio interseruissest, si necessariam vidisset. Est et aliud quod assertionem illorum improbat, hoc videlicet, quod cantus plerumque non modo sub parhypate hypaton, sed etiam sub parhypate meson totum requirit, qua necessitate compellimur ad superiores confugere, ut in hac com. *Aufér a me, et in hac. ant. Germinalit.* Item cantus in proprio cursu deficit, ut in hac Antiph. *Tu Domine universorum*. Sed et cantus triti in loco suo aliquoties cantari nequit, quemadmodum hec communio: *De fructu*. Hæc omnia quisquis in affinibus finalium cantaverit, absque errore ad finem perveniet.

XV. *Quod stultorum ignorantia saxe cantum depravet.*

Quod autem illa et alia istiusmodi in proprio cursu cantari nequeunt, utrum ex cantorum vito

A processerit, an sic a modulante primum prolatæ fuerint, incertum habemus. Cæterum hoc certissime novimus, quod per quorundam ignorantiam multoties cantus depravatur, quemadmodum jam plures habemus depravatos, quam enumerare possumus. Quos revera non ita, ut nunc in ecclesiis canunt, modulantum auctoritas protulit, sed prævæ hominum voces motum animi sui sequentium recte composita pervertere, perversaque in usum incorrigibilem deduxere, adeo ut jam pessimus usus pro auctoritate teneatur. Siquidem imperiti cantores aliquando canendi tedium prægravati, quæ elevanda erant, depressere, et plerumque petulantia inducti, quæ inferioris erant canenda, ultra legem extulere; ut patet in hoc graduali: *Qui sedes Domine*. Nam super *Cherubim*, quod in paranete diezeugmenon incipiendum est, in mese incipere solent, ideoque fit, ut cantus in lichanos hypaton contra jus exeat. Item in hac commun. *Principes persecuti sunt me*, plerique non minimum errant. Nam *Concupivit*, quod in trite diezeugmenon incipiendum est, ipsi in b molli incipiunt, sic insolitus inter E et b molle intervallum faciunt, cantumque legali cursu destituunt. Similiter nonnulli inconvenienter effrerunt grad. *Probasti Domine*, versum namque ejus *Igne me examin*. in trite diezeugmenon incipiendum, in parypate meson inchoant, sicutce legitimam cantus seriem ex toto conturbant. Sed, cum in hoc cantu peccetur, dum ea quæ elevata sunt deprimuntur: in aliis quibusdam nonnulli errant, dum ea, quæ deprimenda sunt, elevare moluntur, ut in hoc n Ductus est Jesus in desertum cum enim: *Dic ut lapides*, in trite diezeugmenon sit incipiendum, ipsi illud in trite hyperboleon incipiunt. In hoc etiam n Terribilis, plerique delinquunt in eo loco ubi est, et porta cali: elevant enim hoc subito ad acutas transilientes, cum potius circa finalem D sit canendum. Falluntur etiani persepe indocti cantores in judicandis tonis, et similibus cantuum principiis, ut verbi gratia: multi hanc aut. *Iste puer plagi* deuteri adjudicant, quia in inceptione convenient cum ista aut. In *odorem*, est autem *iste puer*, authenticus proti: *In odorem* plagis deuteri. Similiter et has antiphonas: *Ipse præbit*. *Dirupisti Domine*, cum sint mixolydium, non bene quidam hypophrygio adscribunt, quia cum quibusdam antiphona hypophrygi concordare videntur; quemadmodum: *Ipse præbit*. cum ipsa ant. *Rorate cali*. *Dirupisti*. cum ista aut. *Da mercedem Domine*, etc. Item ha antiphona: *Malos male, et qui odit, et norit Dominus*, cum sint hypomixolydii, et hoc ipsarum diastemata et systemata apertissime testentur (nam de telesu patet) a quibusdam phrygio tribuantur, quoniā in principio convenienter cum istis antiph. *Domine spes Sanctorum*. *Tu Bethlehem terra*. Similiter ethæ antiph. *Ascendente in*. *Benedicta sit Gloriosi*. cum sint hypomixolydii, a nonnullis phrygio adaptantur. Sed *Gloriosi* quidem magis hypolydio convenire videtur. Non soluni autem quidam ex similibus

principiis seducuntur, sed ipsi ultro pravis vocibus suis quosdam a suo cursu detorquent cantus, quem admodum istas ant. *Quid retribuam. Cum inducerent. Cum audisset Job.* cum enim istae sint dorii, et leniter sint incipiendae, ipsi eas vocè acriter suspensiva ad acutas sustollunt, ita ut cum istis convenient : *In principio. Qui de terra. Quando natus es.* Nec mirum de principiis, cum etiam fines cantuum pervertant, atque a suo statu prave canendo deflectant, ut ant. *Petrus autem.* Nam cum cursum proti habeat, idque diastemata ejus, atque systemata aperte demonstrent; nonnulli eam in hyphate meson satis absone exire faciunt.

XVI. Quod diversi diversis delectentur modis.

Cum autem jam per multa exempla sit demonstratum, quomodo tropi variantur, quomodo etiam per ineptos cantores depravantur, hoc quoque de ipsorum qualitate subiectendum videtur, quod diversi diversis delectentur. Sicut enim non omnium ora eodem cibo capiuntur, sed ille quidem acrioribus, iste vero lenioribus escis juvatur : ita profecto non omnium aures ejusdemmodi sono oblectantur. Alios namque morosa et curialis vagatio primi delectat, alios rauca secundi gravitas capit; alios severa et quasi indignans persutatio tertii juvat; alios adulatoriis quarti sonus atrahit; alii modesta quinti petulantia ac subitaneo ad finalem casu moventur; alii lacrymosa sexti voce mulcentur; alii mimicos septimi saltus libenter audiunt; alii decentem, et quasi intonalem octavi canorem diligunt. Quapropter in componendis cantibus cautus musicus ita sibi providere debet, ut eo modo quam decentissime utatur, quo eos maxime delectari videt, quibus cantum suum placere desiderat. Nec mirum alicui videri debet, quod diversos diversis delectari dicimus, quia ex ipsa natura hominibus est inditum, ut non omnium sensus eundem habeant appetitum. Unde plerumque evenit, ut dum quod cantatur, isti videatur dulcissimum, ab alio dissimum judicetur, atque omnino incompositum. Certe ego ipse memini, me cantiones aliquot coram quibusdam cecinisse, et quod unus summopere extollebat, alii penitus displicuisse. Habent autem modi speciales et inter se diversas sonorum proprietates, adeo ut diligentius musicus, seu etiam exercitato cantori cognitionem sui ultra ingerant. Et quemadmodum aliquis mores, habitusque diversarum gentium perscrutatus, cuiuscunque nationis hominem videt, doce internoscit; videlicet hunc esse Graecum, et huic Germanum; illum Hispanum, illum vero Gallum indicans; ita musicus, non autem solo nomine, audita qualibet harmonia statim ejus toni sit, agnoscat. Quamvis tamen hoc in aliquantis fallat. Nam aliquando cantus non tantum initio, sed etiam in medio alicujus toni cursu utitur, cui tamen in fine contradicit; quod liquet in hoc. *Gaudie Maria Virg.* cum enim in principio, et in medio deutero autentico subserviat, in fine tamen se plagi trito dicat. Cantus toni hujusmodi monent, ne quis de-

A tonis temere judicet, sed potius finem, in quo omne canendi judicium pendet, providus expectet, ne, si ante tempus tonum edixerit, sine dicta ejus refutante pœnitentia eum non tacuisse. Ad hoc etiam considerandum est, quod cantus quoruñdam modorum tanta aliquando videntur similitudine convenire, ut vix, aut nunquam nullum cantor discernere possit, cui tono rectius eos adaptare debeat. Hoc autem in autentico trito, autentico tetrardo evenire solet, et praeterea in plagalibus istorum; quemadmodum in his antiphonis considerari potest: *Gloriosi principes, et pro nobis Gallus.* Haec enim tam competenter hypolidio, atque hypomixolydio convenient, ut cui potius attribui debeant, haud facile discernas. Item hoc. *Gentil' peccatrici, tam lydio, quam mixolydio convenire* videtur. Unde apud quosdam usus est, sic cantatur: *Esto placabilis;* apud plerosque autem sic: *Esto.* Introitum etiam istum: *Dominus in loco.* quidam lydio, quidam mixolydio adaptant: ego vero illos sequendos judico, qui utrumque horum lydio attribuant. Hujusmodi autem praedictorum troporum consonantiam Graeci, ni fallor, animadverterant, quando ei parum discreta, et fere eadem vocabula imposuerunt. In aliis talē nullam convenientiam repères, excepto, quod cantus proti in hypate mēson, qua finalis est deuteri, aliquotiens commode pausat, ut in *alleluia.* *Juravit Dominus.* et in hac communione: *Principes persecuti sunt.* Sic etiam aliqui cantus tanta similitudine convenientes, ut secundum diversas emissiones diversis tonis copulari congrue possint quemadmodum haec antiphona: *Et resipientes. Lupus rapit.* Prior enim ad plagalem tētrardum, posterior ad plagalem tritum respicit, si hoc modo canuntur.

(12) *Erat quidem magnus valde alleluia.
Oves propriæ alleluia.*

Phrygii autem ambæ erunt, si sic emittuntur.

Magnus valde alleluia. Oves propriæ alleluia.

XVII. De potentia musicæ, et qui primitus ea in Romana ecclæsia usi sint.

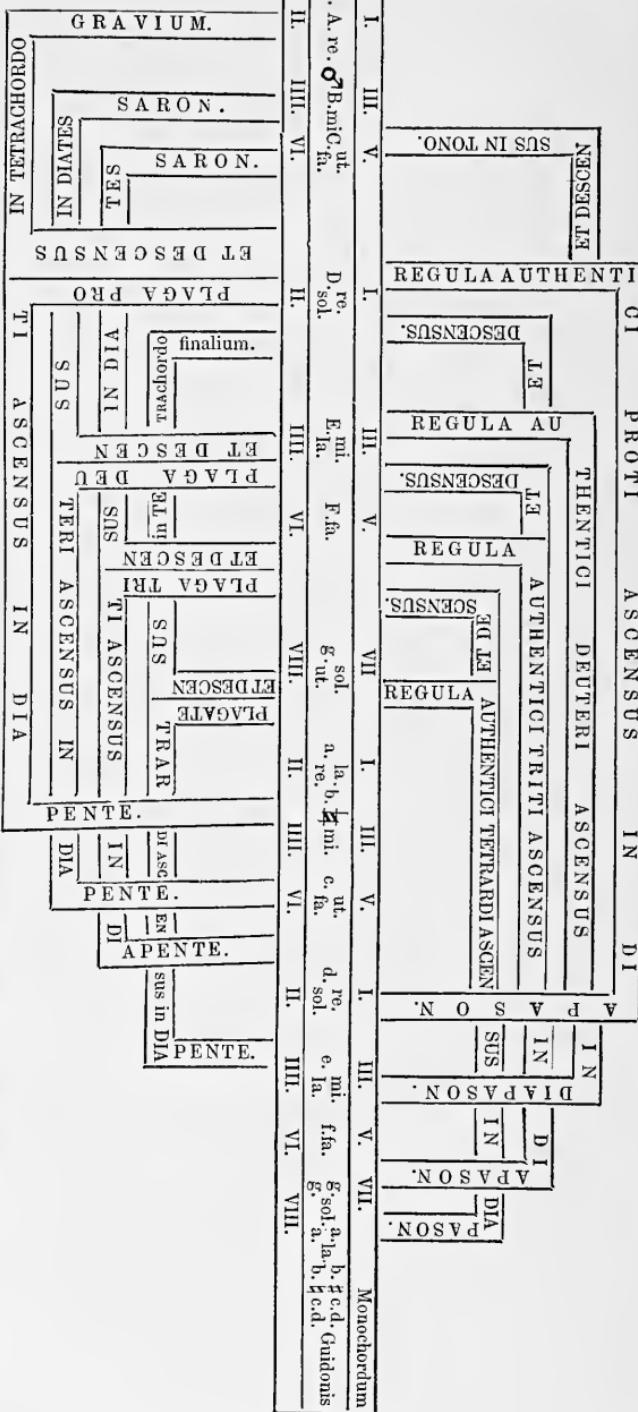
Sed nec hoc reticeri oportet, quod magnam vim commovendi auditorum animos musicus cantus habet, siquidem aures mulcet, mentem erigit, prelatores ad bella incitat, lapsos et desperantes revocat, viatores confortat, latrones exarmat, iracundos mitigat, tristes et anxios lētitat, discordes pacificat, vanas cogitationes eliminat, phreneticorum rabiem temperat. Unde et de Rege Saul in libro Regum legitur, quod a diabolo corruptus David in cithara canente mitigationebatur, cessante vero nihilominus vexabatur. Item phreneticus quidam Asclepiade medico canente ab insania fertur fuisse liberatus. Sed et de Pythagora memoratur, quod luxuriosum quemdam juvenem, ab immoderata libido musica modulatione revocaverit. Habet autem musica secundum diversas potentias. Sic enim per unum canendi gēnū poteris aliquem

(12) Desunt notæ musicæ.

Monochordum

Monograph

ARCHOS.	DEUTEROS.	TRIT.	TEYRARDOS.	ARCHOS.	DEUT.	TRITOS.	TEYRAR.	ARCH.	DEUT.	TRIT.	TEY.	ARCH.	DE.	TR.	TE.	AR.	DEUT.
G R	A V	E S.	F I	N A	L	E S.	S U P	E R I	O	R E S.	E X C E	T L L	E N T	E S.	R E M A	X	E Y R D
7.	9.	N.	7.	F.	F.	I.	E.	J.	J.	7.	J.	E.	E.	X.	E.	Y.	D.

ad luxuriam provocare, eundemque per aliud Alascivus : sū autem senum, morosus sit, et severitatem exprimens. Quemadmodum enim comediarum scriptor, si partes juvenis seni, vel luxuriosi avaro mandaverit, derisu subjacet, quales apud Flaccum (13) Plautus et Dorsennus inducuntur, ita reprehendi potest modulator, si in tristi materia salientem modum adduxerit, vel in leta lacrymabilem. Providendum ergo est musicō, ut ita cantum moderetur, ut in adversis deprimit et in prosperis exaltetur. Hoc autem non adeo praeceperimus, ut semper necesse sit fieri, sed quando fit, ornatui esse dicimus. Habemus tamen de his, quæ diximus, aliqua exempla. Siquidem Antiphonæ in resurrectione Domini exultationem in ipso sono pretendere videntur. Ista autem Antiph. *Rex autem David*, non tantum in verbis, sed etiam in canto mœorem sonare videtur. Sed in auctoribus querimonie per hypolydium, quia is miserabilem sonum habet, frequentissime decantantur.

Ilud præterea laudis cupido modulatori injungimus, ne in una neuma nimium eam inculcando obserret, ut quanta opera peritus poeta vitare contendit yitum illud, quod Græci dicunt ὅμοιόπτωτον, id est, similiū casuum; tanto nisu cantuum compositor yitum, quod apud musicos ὑμοιόφθολλον, id est, similiū sonorum appellatur, cantare. Sed de priore yitio grammatici (14) siye etiam rhetores videantur. Nos autem de posteriori, quod musicis vitandum esse diximus, exemplum damus, ut hoc R Ecce odor. Nam in eo logo ubi est : *Crescere te faciat Deus meus* vitiosa est unius neuma inculcatio. Similiter in R illo *Qui habitat*, vitiosa est unius podati crebra repercussio in eō loco : *et refugium meum*. Si autem interduum aliquæ decentes neumas semel repetantur, non vituperamus, ut in fine R *Qui cum auissent*, ubi est, *Igudantes Clementiam* : itemque in fine R *Sint Lembi vestri*, ubi est, *a nuptiis*. Scendum autem, quod in principalibus ad finem cantum paulatim ducere laus est : in Collateralibus vero ad finem cantum præcipitare deceat.

XIX. Quæ sit optima modulandi forma.

Primum igitur præceptum modulandi subnectimus, ut secundum sensum verborum cantus varietur. Quis autem canendi modus, cui libet materiae conveniat, prius docimus, cum diversos diversis electari diximus : Quosdam enim curialitati, quosdam lasciviæ, quosdam etiam tristitia aptos monstravimus. Sicut autem laudem desideranti poetæ studendum est, ut facta dictis exæquet, neve ejus, quem describit, fortunis absona dicat; sic laudis avido modulatori animadvertisendum est, ut ita proprie cantum proponat, ut quod verba sonant, cantus exprimere videatur. Itaque si juvenum rogatus cantum componere volueris, juvenilis sit ille et

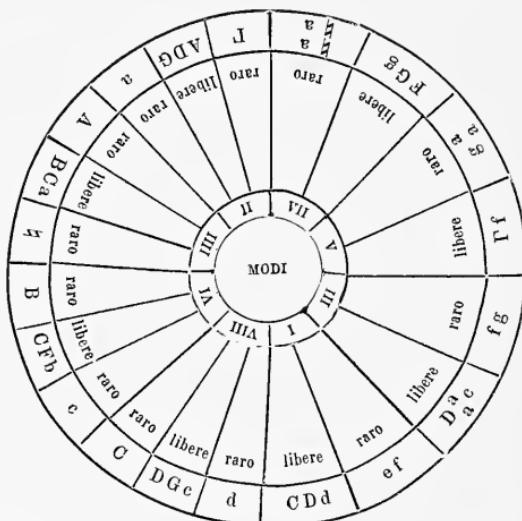
D cantus pausationem finalis recipit, ubi sensus verborum distinctionem facit. Quod considerare potes in hac Antiph. *Cum eset desparsata*. Hoc autem præceptum non bene inspexit, qui versiculos illos modulatus est, quorum initium est : *Homo quidam erat dives* : nam iste item versiculos nusquam in recta distinctione finali contingit. Sed et hoc harmoniam non minimum exornat, si in cantibus discipulorum id observetur, ut finalē sæpe repeatant, circaque illa versentur, et in quarta rarissime pausent, in quinta vero nullo modo. Sed et si quintam aliquando contigerint, raptim et quasi formidando eam contingentes properanter recurrant, ut in hac Antiph. *Ait Petrus*. In cantibus autem magistrorum

(13) HORAT. epistolæ. lib. II, epist. 1, 170.

(14) Ut QUINTILIANUS. IX, c. 3.

id providendum est, ut in acutis maximē versentur. A eos a finali crebro per diapente deponi et elevari, in et postquam in quinta a finali bis vel ter pausaverint, finalem requirant; rursusque ad superiores festinando se transferant, quia sicut subjugalium est maxime in gravibus, ita authentorum maxime in acutis conversari. Hujus vero praecepti exemplum habes in hac Antiph. *Muneribus datis*. Observandum etiam de diapente, ut in melodia subjugalium a finali nunquam ad superiores saliat; diatessaron vero supra et infra libere fiat. Quarti tamen cantus per diapente competentior quam per diatessaron cadit, et resurgit. Nec mirum, cum et magistri hujus harmonia s̄epius et melius ad sextam quam ad quintam intendatur et remittatur. Notandum quoque, quod in cantibus authentorum plurimum sit,

In quo et hoc ornatui est, si plerumque cantus ejus a finali per ditonum, et semiditonum surgat, ut patet in Ant. *Paganorum*. Hoc autem praeceptum de utrisque breviter damus, ut cantus subjugalium et infra finalem et supra quintam rarissime contingat: infra propter nimiam gravitatem, supra propter nimiam sonoritatem, ne authento tribuatur. Cantus vero principalium, si non sit quinti, ad proximam finali deponatur: ad octavam autem tam quintus quam alii principales potenter ascendant, sed nonam vel decimam rarissime contingat; quod te h̄ec figura luculenter edocet.

Animadvertisendum præterea, quod maximam in cantu jucunditatem faciunt istae duæ consonantiae diatessaron et diapente, si convenienter in suis locis disponantur; pulchrum namque sonum reddunt, si remissa aliquotiens, statim in eisdem vocibus elevantur; quemadmodum patet in antiph. *Vox exult.* Verumtamen diatessaron multo dulciorem melodiam facit, et maxime in authento dectero, si interdum ter vel quater, vel eo amplius varie repercutitur: sicut in fine hujus antiphonæ: *O gloriosum lumen*, bene consideranti liquet hoc modo (45):

Quos fecisti veritatis lumen agnoscere.

Item pulcrum est, si per duas notas neuma de-

B scendat, per easdem statim ascendet, ut hic: a g e F ga

Meruit divina revelatione. Item decentissimus in cantu sonus est, si diatessaron interdum ita varietur, ut semiditonum vel ditonus nunc præcedat, nunc subsequatur, ut hoc exemplo manifestum est:

Hodie proces - - sit ad ortum.

Sunt et aliae modulandi species quamplurimæ egregiæ, quas omnes, ne tedium potius quam doctrinam lectoribus ingeramus, enarrare non oportet. Cantus autem hujusmodi musici accuratos vocant, quod in eorum compositione cura adhibeatur. Hos etiam metricos per similitudinem appellant, quod

(15) Desunt notæ musicæ.

more metrorum certis legibus dimetiantur, ut sunt Ambrosiani.

XX. Qualiter per vocales cantus possunt componi.

Adhuc et aliam modulandi monstramus viam pulchram sane, sed ante Guidonem inusitatam. In primis in cuius toni cantum componere velis tecum destinato: et quinque tonis cum totidem vocalibus per ordinem suprascriptis collato in tabulis, et secundum quod te singularum vocales duxerint syllabarum, canendo rite incedas hoc modo:

Item alterius modi per eandem regulam F G A \sharp c.

					tu	u
		so			os	o
F	ri	ri	lis	li		i
	ve		ter	be		e
	Ma	a		ma	ra	a
		Sup				u
					o o	o
F	pli	in	ti	ti		i
	ces	ces			ne	e
					san	a
					ra	

			tus	sus	u	
				nostros	o	
	ti	i	ti	mi	i	
F	cer	stes	De	ne	e	
	Sa	An		ge	a	
			Mar			
	dul				bus	u
	in	ti	im			o
F	gen		pe	semper	ti	i
	am		tra	fla	te	e
				tan		a

Quoniam autem ista, quam dedimus, modulandi regula minus stricta videretur, qualiter laxiorem atque liberiorem componendi viam tu possis parare, edocebis. Dispone sex. vel octo, vel etiam plures, si libeat, per ordinem notas, eisque vocales dupliciter adscribas, ita scilicet, ut unicuique nota duas seriatis attribuas hoc modo (16):

i	o	u	a	e	i	o	u
F	G	A	B	C	D	E	F
ou	ua	ae	io	ua			

*Vox clamantis in deserto, parate viam Domino,
Rectas facite semitas Dei nostri.*

Vide autem, ne te ista, quam præmissimus, vocalium dispositio ad hoc inducat, ut eas semper necessario ita disponendas existimes: sicut enim pictoribus atque poetis licet incipere quod volunt; sic nimur sic modulari per vocales æqua potestas est pro velle suo eas in principio disponere. item que quemadmodum illis providendum est, ut id, quod incepit perficiant, isti ita studendum est, ut ordinem inceptum finetenus deducat. Verbi gratia: Cum enim ego in præmisso cantu parypate meson *oi* attribuerim, tu ibidem *ei*, vel *ao*, vel *au*, vel quidquid tale volueris, locare poteris, dummodo persistas in ordine, quem incepitis. Quod ut magis pateat, melius alterius modi exempli gratia supponimus:

e	i	o	u	a	e	i	o	u
C	D	E	F	G	A	B	C	
io	ua	ae	io	ua				

(16) Haec eadem fere supra in Guidone et Aribone. Note vero antiquæ iterum passim in exemplo allato

Possent tamen vocales tali modo etiam triplicari, vel quadruplicari, nisi quod tune nimis confusio modulari obsisteret. Cum itaque, ut ostensum est, cantus per vocales componatur, sitque manifestum, ex vocalibus constare, quaecunque dicuntur, rectissime ait Guido, quod ad cantum redigatur omne quod dicitur.

XXI. Quid utilitatis afferant neumæ a Guidone inventæ.

Ne forte vero moveat lectorem, quod in primo capitulo ei injunximus, ut cantare per musicas assuesceret neumas, et de eis tractare hucusque distulimus; attendat quod non abs re fecimus: nisi enim prius sciret musice canere, exempla passim ob diversas causas introducta nullatenus posset intelligere. Cur autem a Guidone inventæ sint hujusmodi neumæ, non statim oportuit dici; cum earum causa et utilitas per ea, qua jam præmissa sunt, satie possit experiri: cum enim in usualibus neumis intervalla discerni non valeant, cantusque, qui per eas dicuntur, stabili memoriae commendari nequeant, ideoque in cantibus plurimæ falsitates obrepant, haec autem omnia intervalla distincte demonstrant, usque adeo, ut errorem penitus excludant, et oblivionem canendi, si semel perfecte sint cognite, non admittant; quis non magnam in eis utilitatem esse videat?

Qualiter autem irregulares neumæ potius errorem, deficiunt.

(17) Hic in codice exprimuntur notulæ antiquæ

quam scientiam generent, in virgulis et inclinibus, A modo quidam delinquent in *R. Conclusit u. m. semitonio* sonantes ubi non sunt, videlicet in illis dictiōibus: *In, unicus insidiator.* Idem in plerique in fine confundunt, quia *animæ meæ*, quod in mese *a* est incipendum, in nte diezeugmenon *e* incipiunt, Sed de cantibus per irregulares neumas depravatis in sequenti capite latius disseremus.

Solent autem nonnulli neumas illas quibusdam notis resarcire, per quas cantorem videntur non docere, sed duplicitate errore impedit. Nam cum in neumis nulla sit certitudo, nota superscripta non minorem pretendunt dubitationem, præsertim cum per eas multæ dictiōnes diversarum significationum incipiant, ideoque ignoretur quid significant. Sed et si eis tribuatur aliqua certa significatio, non tamen per hoc extirpatur omnis dubitatio, dum cantor adhuc manet incertus de modo intensionis et remissionis, siquidem e, diversarum dictiōnium principium est, *veluti cito, caute, clamore: similiter l ut levia, leniter, lassive, lugubriter*: simil modo s, quemadmodum *sursus, suaviter, subito, sustenta, similiter*, etc. Hoc autem de musicis et regularibus neumis breviter intimare possumus, quod musica tam vero tamque levi tramite ducat captorem, ut etiam si vellet, errare non possit: et postquam quisvis, seu magnus, seu pusillus, quatuor historias, vel totidem officia per eas a precentore didicerit, antiphonarium totum et graduale absque magistro addiscere poterit. Irregulares vero, ut ostensum est, dubietatem lignunt et errores, nec tantulam utilitatem cantori conferre valent: ut postquam per eas totum graduale usque ad unum officium, et ut amplius dicam, usque ad unam communionem a magistro didicerit, illam unam communionem, que restat, canere per se sciāt. Liqueat ergo, quod quiistas amplectitur, amator est erroris ac falsitatis, qui autem musicis adhæret neumis, temere vult semitam certitudinis et veritatis.

Sciendum præterea, quod tribus modis musicæ neuma fiunt: uno modo per notas in monochordio dispositas, quo veteres musici usi sunt: secundo modo per intervallorum designationes, quod neumannus genus Hermannus Contractus reperisse dicitur, fit autem hoc modo (19) : E. vocum aequalitatem designat. S. semitonium notat. T. tonum demonstrat. T junctum cum S. semitonium ostendit hoc modo TS. S. duplicatum ditonum declarat ita TT. D. capitalis diatessaron prætendit. Δ diapente demonstrat, cui si adjungas S. semitonium cum diapente notat hac figura ΔS; sin autem T. apponas, tonum cum diapente designat hoc modo ΔT; et si diapason designare volueris Δ. et D. capitalem conjungas ita ΔD. Horum autem signorum unumquodque absque puncto intensionem notat, cum puncto remissionem. Et hæc quidem omnia plenissime docet cantilena ab ipso Hermanno, ut fertur composita; E. voces unisonas equal, etc., nisi quod diapason

(18) *Collegerunt pontifices et Pharisai concilium et dicebant.* Sed et in communione: *Beatus servus, levus error habetur, qui per unum podatum incongrue prolatum efficitur.* Hunc autem quidam sic corrigunt: quod *Dominus*, a trite diezeugmenon *e* in mese *a* cadere faciunt, et *Invenerit*, in parypate meson *F* incipiunt, et *super omnia*, in lichanos meson *G*; ali autem ita emendant, quod *Invenerit*, juxta usum incipient, et penultimam ejus in mese *a* inchoantes, in lichanos meson per unisonum cantetur, quod *Guarino* et *Stephanio* in musica subtilibus placet. Sed si quis objiciat, deesse in quibusdam locis semitonia; dicimus non esse ibi necessaria semitonia, ubi ipsis videtur. Sæpe etenim ex cantorum inceptia evenit, quod inter alias cantuum deprivations semitonia proferunt, ubi proferre non debent, et interdum negligunt, ubi negligere non debent. Jam vero manifestum est, quod duræ hominum voces et incompositæ semitonia quam maxime devitant, qui autem flexibilis habent voces, semitonias plurimum gaudent, eousque ut ibi etiam aliquotiens semitonia deprimant, ubi deprimantur non sunt, quemadmodum patet in multis quarti toni antiphonis, ut in his: *Custodiebant. Ex Ægypto. Sion renovaberis.* Simili

(18) Hæc iterum cum notulis antiquis expressa.

(19) Videantur hæc in musica Hermanni Contract ex qua hæc corrixiimus.

intensionem non facit. Tertius neumāndi mōdus est ā Guidoni inventus. Hic sit per virgas, clinēs, quālismata, punctā, podatos, cæterasque hujusmodi notulas suō ordīnē dispositās, quās etiā mēta in mārgine apposita mūltum facit expeditās. Per hunc itāque mōdūm quisquis celeriter et proficiē ad canēndūm mūsicē intrōduci dēsiderat, tribūs insundādūm lāborib⁹ ēsse sciat. Primus quippe lābor est, ut quā vel quō syllabā cūque voci attributā sint, diligenter cōsideret. Deinde nihilominus studēndūm est, ut quās vōces in linea vespatio constitutā sint, recte pēpendatur. Tertius vero lābor est cautionis, nē cāntōrem vōcūm varia dispositio ducat in ērrorem qui hōc mōdō facile evitāri poterit, si diligētius ināmadēvitatur, quod litterā unaquāque minio, et C. ināquāque crōs signatur. Quidam tāmē si colōrē dēsīt, pro minio pūctūm in principiō linea ponunt. Idecirco hās dūas, litterām scilicet et C. vel etiā colōrē, quib⁹ notantur, tantopere obsērvāri p̄cipiūm, quoniam pēr eas aliae nota reguntur, eisque de loco motis cæterae pāriter mōventur. Sed si his neūmis colores vel nota non aderunt, tales sunt neūmē, qualis p̄teūs sīrē funē.

XXII. De pravō usū abjiciendo, et superflūis quorūdam modorum differentiis.

Libet modo quorūdam cantuum recordari, qui pēr irregulares neūmas jam dudum sunt depravati, utquē pravus usus et in his et in aliis omnibus corrūptus hucusquē servatus abjiciatur, magnopere hor̄tari. Cum enim Dominus una fide, uno baptismate, et omnino mōrum unitate delectetur; quis non credat quod idem ex multipli cantorum discordia, quam non invit, neque ignorantes, sed voluntarie constrepunt, offendatur? Nos ergo, qui rectam canendi viam nutu Dei novimus, errorem non decuit pati, nec multum curandum fuit, si quidam insulsi cantores in vitiis pertinaces locum non dent veritati, dum id efficere possimus, ut aliqui sānē mentis errorem deserant, ultro emendati. Tanta autem in corrigendis cantibus mediocritate usi sumus, ut et pro paucitate sui tedium lectoribus non ingerant, et in emendatione non multum ab usitato trāmite discedant.

Sciendum sane, quod quidquid yitiose canitur, aut D in principio, aut in medio, aut in fine pervertitur. In principio quippe interdum cantus depravatur, cum vel in propria nota non inchoatur, vel in sua nota inchoatus per incompositam proferentis vocem nimium deprimitur aut elevatur. In medio quoque vel in fine per incongruum elevationis vel dispositionis sonum plerunque corruptitur: de singulis exempla subdamus. Diversi hoc R. Ego pro te rogavi, in

E diversis locis incipiunt: quidam videlicet in hypate meson, quidam in lichanos meson, nonnulli in mese, et in medio errorem videntes, cantum falsitatis arguant, eumque emendare contendunt. Verūmātemen-

A si in paramēsē principiū sumit, absq̄ue īpedimento ad finalem suam legitimate decurrat.

Item in medio cantus error īvēnit; ut in R. Bethlehem civitas, quod in duobus locis emendari convenit: ita scilicet ut in ultima syllabus dominator in pārypāte mēson F. incipiatur, et in terra ī pāra-

B nete diezeugmenon principiū sumat. In terrā nōstra sic in fine cantus a quibusdam erratur ut in R. Marie surgens Jacob. Hoc enī cūm verissimē sit

C quarti toni, quidam īmperiti in lichanos mēson emittunt, et tamen ei usum quarti toni incompētēter adjungunt: quidam etiā hāc ant. Pāter māni-

D festavi, cūm sit hypolidiū, in lichanos hypatōn īmittunt, dorioquē eam attribuunt. Quod vitium illi ī-

F viter deviant, qui in pārypāte mēson pēr unisonūm cantant. Item plerique indocti delinquunt in ant.

G Simile est regnum cœli decem: dum eam in pārypāte hypatōn exire faciunt, alte cāntare nōlēntes, quāsi magnūm sit nefas, si post pentecosten in antiphonā vel alii cantibus alte proferatur. Eadem culpa illos

H redarguit, qui offertorium, posuisti Domine: in mēse emittunt, et alta relinquent. Notandum autem, quod, sicut supra diximus, is sāpē cantum depravat, qui eum non vōce congrua, sed secundum suam opinione inchoat, ut patet in hac communione: Scapulū

C suis: Hāc enī quoniam quidam in lichanos meson incipiunt, defectum pati conspicuntur, eamque cor-

F rigendam arbitrantur. Sed si in pārypāte meson incipiatur, absq̄ue errore ad finalem revertitur, et emendationē non indiget. Sciendum prāterea, quod; sicut superius ostendimus, sunt aliqui cantus, qui in proprio cursu deficiunt, sed in affīnib⁹ absq̄ue, īmēdiamento decurrunt: ut introitūs iste: Exaudi, Domine, vocē mēam alterā ē reliqua, et cōmūnū: Dicit Andreas, in affīnib⁹ canendā est secundūm illos, qui eam plāgali tētrardō attribuūt, in proprio cursu benē cāntatur. Sunt item aliqui cantus, qui nec in proprio cursu nec in affīnib⁹ cāntari possunt. De quib⁹ tale p̄ceptiū dāmus, ut ad propriūm cursū corrigantur. Si autem mūltū sint confusi et in affīnib⁹ faciliū possunt ēmendārī, eo dirigantur, quemadmodū illud offertoriū:

In dīe solēnnitātē vēstrā usq̄ue ēt lāc ēt mēl

Allē - - tuā.

Providendum est etiā de R. Hic qui advenit, ut in mese principiū sumat, et in eodem loco habēns

incipiatur, et in parane diezeugmenon emittatur. Sic et de R. Viri impīi curandum est, ut emendetur in hoc loco.

Sapientiam et rei facti sunt in cogitationib⁹.

Hoc etiā R. Domine nē ī trā ēmendationē indiget

in medio. Nam *Miserere* quod proprius usus in li-A non necessariae, imo prorsus nullæ sunt : cum videlicet unum *sæculorum amen* nulla parte consequenter diversificatum, multis cantibus diversa principia habentibus adjungitur. Siquidem ex his Ant. *Tecum principium*. Et *Biduo vivens*, cum proprie primi toni sint, quidam duas differentias supervacue faciunt Nam si diversa principia cantuum differentiis numerum darent, multo plures essent differentiae in hypolidio, mixolidio, et hypomixolidio, quam nunc sunt. Quæ omnia in tonario satis patrebunt. Volumus autem lectorem scire, quod de illis diximus; alias autem, quoniam superflues reputamus, relinquimus. Nec prætereundum est, quod in ferialibus antiphonis, in quibus minime convenit, plurimum delinquitur, quarum quedam non recte emituntur, quedam incongruis differentiis reguntur, quedam utroque illegalitatis modo efferuntur Quem multiplicem errorem is perspicue videt, qui tonorum vel modicam notitiam habet. Sunt autem hujusmodi antiphonæ a rusticani et incultis clericis per indiscretam vulgarium neumatum considerationem depravatae : quemadmodum patet in Ant. *Facti sumus*. Hæc enim adeo perversa est, ut cum *sæculorum amen*, quod ei adaptari solet in monochordo, nullatenus cantari valeat, alterutro deficiente. Ut autem ista depravatio manifestius videatur, præmissam ant. irregularibus neumis notatam simul cum *sæculorum amen* supponimus : *Sæculorum amen*. *Facti sumus sicut consolati* (21).

E

C Est autem certissime authenti triti in parypate meson emitenda. Possent et aliae in hunc modum corruptæ faciliter mutatione emendari, si, ut ait Berno, vitiosa consuetudo ab ore canentium ullo modo posset evelli.

XXIII. *De diaphonia, id est organo.*

Breviter nunc et succincte de diaphonia disserere volumus ; quatenus lectoris aviditati in hac quoque re satisfaciamus, quantum possumus. Est ergo diaphonia congrua vocum dissonantia, quæ ad minus per duos cantantes agitur : ita scilicet, ut altero rectam modulationem tenente, alter per alienos sonos apte circueat, et in singulis respirationibus ambo in eadem voce, vel per diapason convenient. D Qui canendi modus vulgariter organum dicuntur : eo quod vox humana apte dissonans similitudinem exprimat instrumenti, quod organum vocatur. Interpretatur autem diaphonia dualis vox vel dissonantia. Sed antequam organizandi præcepta demus, de motibus vocum, quorum consideratio ad hoc negotium utilis est pauca perstringere voluius. Cum enim organum per consonantias fiat, ipsarum autem constitutiones per motus vocum varientur, quod eorum insertio hoc in loco utilis sit, nullidubium est. Fiant autem vocum motiones per arsin et thesin, id est, per elevationem et depositionem. Quorum videlicet arsis et thesis omnis neuma præter simpli-

Sæculorum amen. O beatum pontificem.

Illæ autem neque competentes neque necessariae sunt, quæ non in recto tenore, sed secundum libitum canentium adaptantur, ut ista : *Sæculorum amen. Nos qui vivimus*, etc. Sed et illæ differentiæ, quas quidam differentias esse asseverant, non dico

(20) Notæ musicæ desunt.

(21) Cum notulis.

ces et repercussas gemella motione conformatur. A quam autem quæ diximus, studioso lectori liquida Simplicem autem neumam dicimus virgulam vel punctum ; repercussam vero. quam Berno distropham vel tristropham vocat. Arsis autem et thesis interdum sibimet junguntur, ut arsis arsi, thesis thesi, interdum altera alteri, ut arsis thesi. Sed ipsa junctio partim fit ex similibus motibus, partim ex dissimilibus. Dissimiles quippe motus fiunt in praedicta junctione, cum aliis alio plures vel pauciores habet voces, sive magis conjunctas, sive magis disjunctas. In conjunctione autem simili vel dissimiliter facta motus motui tum præpositus invenitur, ut in superioribus positus ; tum suppositus, id est in inferioribus positus ; tum appositus, cum in qua voce finis est precedentis, principium est consequentis ; tum interpositus, cum unus motus infra alium positus et minus est gravis, et minus est acutus ; tum mixtus id est partim interpositus, partim suppositus, aut præpositus, aut appositus. De his omnibus si exempla darem, tedium potius lectori, quam proficuum nimia prolixitate ingererem, præsertim cum haec omnia per se videre possit, quisquis cantum diligens investigator fuerit. Variantur eadem neuma in motibus suis secundum diversas modorum proprietates. Cujus rei exemplum subjicere volumus, ut inde non solum discens organizare proficiat, sed et novum cantum componere cupiens modulandi formulam habeat.

DFE FGEF D

Ancilla Christi sum ideo me ostendo servilem personam.

Considera etiam, quodsi cantum proti in cursu deuteri simili vocum dispositione cantaveris, per parvam videbis disconvenientiam Idem intertritum tetrardumque fieri solet. His ita compendiose insertis ad diaphoniam redeamus. Ea diversi diverse utuntur. Ceterum hic facilimns ejus usus est, si motuum varietas diligenter consideretur : ut ubi in recta modulatione est elevatio, ibi in organica fiat depositio et e converso. Providendum quoque est organizanti, ut si recta modulatio in gravibus modis fecerit, ipse in acutis canendo per diapason occurrat ; sin vero in acutis, ipse in gravibus per diapason concordiam faciat : cantui autem in mese vel circa mense pausationes facient in eadem voce respondeat.

Observandum est, ut organum ita texatur, nunc in eadem voce, nunc per diapason alternatim fiat ; saepius tamen et commodius in eadem voce. Quam-

sint, volumus tamen parvum exemplum benevolentiae causa adducere.

Laudate Dominum de celis (22).

Animadvertere etiam debes, quod quamvis ego in simplicibus motibus simplex organum posuerim, cuilibet tamen organizanti simplices motus duplicare vel triplicare, vel quovis modo competenter conglobare si voluerit licet. Et de diaphonia istud tantillum nos dixisse sufficiat.

XXIV. *De modis et eorum differentiis* (23).

Jam nunc modos per omnia exemplificaturus, quæstionem quorundam de differentiarum ordine videlicet cur eum ordinem habeant quem habent [f. proponam] Ego autem nullam hujus rei causam nisi solum usum invenio; sed nec ab ullo musicorum scriptam reperi. Nam quod quidam dicunt, eas secundum antiphonarum dispositionem in antiphonario esse ordinatas, illud non ita esse vel idiota advertere potest. Nec hoc prætermittere curavi, quod rectius mihi fecisse videntur, qui principalia *sæculorum amen* omnium modorum simplicem neumam in fine habere sanxerunt, quam qui aliter ea disposuerunt. Hi enim aliquam cantori certitudinem conferunt, illi nunquam. Neve quis existimet de etymologia officialium nominum, ut est responsorum et antiphonarum, etc., talia me dicturum, illud imprimis abnuo. Satis enim mihi est, si proposita ad plenum exequi possim.

C Scire ea cupientem ad librum Isidori, qui intitulatur *Etymiarum*, vel etiam ad Amalarii utile opus ire jubeo. Hoc quoque recusabo, ut more Bernonis tonarim disponam : videlicet ut nonanoeane ad singulos modos prescribam, vel differentias quas supra taxavi superfluas interseram, vel omnes antiphonas ad unum *sæculorum amen* pertinentes in unum colligam, præsertim cum prolixitas sit tediosa, et lectori usque huc proiecto paucula exempla sufficient. De omni autem officiali cantu compendiose exempla dabo absq[ue] canticulis, quas supra modorum formulas nominavi : quia quas jam posui, non necesse est iterum ponere. His ita præmissis de principalibus *sæculorum amen* omnium modorum ac differentiis, prout propositum est, disseramus.

Explicit tractatus Johannis de arte musica.

Incipit tonarius ejusdem.

Authentus protus constat ex prima specie diapente, et ex prima specie diatessaron superius. Hujus ultima syllaba in *sæculorum amen*, etc. (24).

(22) Desunt notæ musicæ.
(23) Quatuor haec capita superius distincte notata, bic in unum contrahuntur, quia pertinent ad tonarium, quem omittimus.

(24) Supervacaneum judicamus describere vel edere Tonarium, in quo differentiæ eadem, quæ in Bernonis Tonario, tantum multo minore copia notantur, aliæ ad verbum fere convenient.

FULCO ABBAS CORBEIENSIS

FULCONIS

EPISTOLA AD ALEXANDRUM II PAPAM

De Corbeiae libertate ab episcopo Ambianensi vexata.

(MABILL., Annal. Bened., IV, 622)

Ambianensem Ecclesiam post Fulconem fratrem jam abannis tere quinque regebat Wido episcopus, qui quod per fratrem suum efficerre non potuerat, Corbeiae monasterium sibi subjugare modis omnibus molitur. Et primo quidem Fulconem abbatem, virum praestantissimum, scriptis ad eum litteris, ad synodum cum Balduno monacho ad tertium Nonas Julii venire mandat; si desit, anathemate inunctanter vincendum minatur. Ne mandato pareat, modeste excusat abbas: nec mora, a Widone anathemati subjecitur. Tum supplicem libellum Alexandro pape submittit Fulco, quo in libello, exposita monasterii sui inmunitate, à Bertefrido Ambianorum episcopo primum, deinde a Parisiensis synodi Patribus concessa, atque a Romanis pontificibus confirmata, qua per quingentos fere annos gavisa sit Corbeia; eam primum impenititam fuisse dicit a Fulcone episcopo instinctu fratris sui Widonis: at eum cito cœptis destituisse auctoritate Leonis papæ, qui in synodo Reims habita, cum beati Remigii ecclesiam consecraret, vasis sui monasterii privilegiis, Fulconis episcopi iniquam molitionem, assensu synodi sub anathematis pena compescuit; seque, quia tunc tantum diaconus erat, Romanum adire jussil, ut presbyter ordinaretur. Tum ille:

Veni, inquit abbas, ordinatus redi, privilegium A ferentes, testem conventionis nostræ Baldūnum adhibuimus. Uterque, ego scilicet et episcopus, Curtracum rentimus: multus etiam abbatum vel clericorum conventus. Privilegiis in tanto catu lectis, episcopus refragari non valuit. Post hæc omnia nondum obdormierat ira animi ejus: et ecce synodus habens me jussil interesse, cuius rei potestate in nullo sibi dant privilegia, nec ulla predecessor noster exsecurus est. Infirmabar: fratrem in negotio nostræ defensionis, laicum etiam, qui probaret interesse me non posse, misi. Excusationem neglexi; excommunicationem vero non amplius septem dies distulit. Recitata tam injusta ligatione, ad archiepiscopi auditorium ulerque nos invitamur. Ipse statuto non adfuit: ego tamen adfui; et audita nostra rei serie, archipræsul attendens injuste prolatam excommunicationis censuram, iterum nonuit ut solveret. Monenti non acquevi, sed rursus excommunicavit. Ecce, pater præcipue, pastor egregie, tantus es cumulus calamitatis nostræ. Ad te spes nostra, in te defensio nostra. Patiente membro, compatit debet et capit. Te Deus præcepit Ecclesiæ, quam acceptam justum est defensare. Desolatus locus sancti Petri, cui dignum est astipulari, quia specialiter defensor est sancti Petri.

Hactenus Fulco, abbas. Ad has querelas respondit Alexander, scriptis hac de re litteris, tum ad Widonem Ambianorum episcopum, tum ad Gervasium metropolitanum, quibus Corbeiense monasterium sub apostolice sedis protectione suscipit.

ROGERIUS MONACHUS BECCENSIS

CARMEN DE CONTEMPIU MUNDI

(Vide inter Opera sancti Anselmi, Patrologiæ tom. CLVIII)

GILLEBERTUS

MONACHUS ELNOENSIS

NOTITIA HISTORICA IN GILLEBERTUM

(Hist. litt. de la France, VIII, 429).

Gilbert, après son entrée dans les ordres, fut élevé à la dignité de prieur et à celle de doyen de l'église de Saint-André, la troisième de celles qui formaient le monastère d'Elnone ou Saint-Amand au diocèse de Tournai. Cette église dans son origine était desservie par des moines mêlés avec des clercs, qui en devinrent depuis les seuls possesseurs jusqu'au commencement du XIIe siècle. Alors le pape Innocent III y rétablit les moines. Gilbert, dégoûté du monde, se fit moine à Saint-Amand, où il brilla par son esprit, sa vertu, son zèle et son savoir (*Spic. t. XII.*, p. 370; *Man. Act. V.*, p. 65, n. 13; *BOLL. 6 Febr.* p. 843, n. 128). Mais il n'en fut jamais abbé, comme Casimir Oudin l'a avancé, sans en donner la moindre preuve (*Scrip. t. II.* p. 754, 755).

Il s'y était retiré dès avant le mois de février 1066, ou plutôt 1067, que le monastère fut réduit en cendres par un embrasement inopiné (*Man. ibid. t. II.*, p. 732). En conséquence, il fut résolu qu'on porterait par les villes et la campagne les reliques de saint Amand, afin d'exciter la piété des fidèles à contribuer au rétablissement de son monastère. Ce transport s'exécuta la même année, depuis le quatrième de juin jusqu'au quatrième de juillet suivant. Gilbert fut un des moines qui accompagnèrent la châsse dans tous les lieux où on la porta, et se mit par là en état d'écrire l'histoire de la translation, ce qu'il fit effectivement dans la suite.

Il avait le don de la parole et du talent pour la chaire (*BOLL., ibid.*), qualités qui se trouvaient réunies en sa personne à une grande intelligence des divines Ecritures et à une vie reconnaissable pour sainte. L'usage qu'il en fit à combattre puissamment les vices dominants de son siècle, lui acquit dans le clergé et parmi le peuple la réputation d'excellent docteur et de prédicateur célèbre. Un autre écrivain presque contemporain ajoute qu'il passait dans tout le pays pour un prophète. Il y était en si grand crédit, que Radbod, évêque diocésain, eut recours à lui pour déterminer le docteur Odón, qui fut depuis son successeur, à rétablir le monastère de Saint-Martin à Tournai, en quoi ce prélat n'avait pu réussir. Gilbert mourut le septième de décembre de l'année 1095 (*Man. An. I.*, LXIX, n. 17; *ANDR. Bib. Belg.*, pag. 288; *Voss. Hist. Lat. I. II.*, c. 47; *Oud. ib. p. 755*), et fut d'abord enterré au milieu de l'église de Saint-Pierre, avec l'épitaphe suivante. Son corps fut depuis transféré dans la voûte souterraine des Martyrs.

EPITAPHE.

*Hoc Gislebertus sub marino pausat opertus,
Dogmata sacra ferens, et Christo semper inhærens :
Formam pastoris nostris qui gessit in oris,
Tandem sublatus terris, petit astra vocatus.*

Sweetius, Valère André, Vossius, Oudin, et autres biographes (*SWEER. Ath. Belg.* p. 288; *ANDR. ib.*; *Voss. ibid.*; *Oud. ibid.*; *BOLL. ibid.*) qui mettent Gilbert au nombre de leurs écrivains, ne s'expliquent pas tous clairement sur les écrits qu'ils lui attribuent. Les uns en parlent comme s'il n'y en avait qu'un seul de sa façon, et les autres, comme s'il y en avait trois ou quatre. C'est à quoi il importe de donner l'élucidation nécessaire.

¹⁹ On admet l'histoire du transport circulaire des reliques de saint Amand par la Flandre, le Cambrésis et partie de la France, avec la relation des miracles qui s'y opérèrent. Gilbert paraît y avoir mis la main aussi tôt après le retour des reliques à leur église. Personne n'était plus propre que lui à réussir dans l'exécution de cet ouvrage. Il avait accompagné partout les saintes reliques, comme il a été dit, et avait le talent d'assez bien écrire. Aussi a-t-il cru être en droit de protester de sa sincérité et de son exactitude, et les clercs, les moines et les laïques, instruits des mêmes faits, en rendaient témoignage (*BOLL. ib. p. 895*, n. 1).

Les manuscrits représentent cet ouvrage divisé en quatre livres : ce qu'on a réduit à quatre chapitres dans les imprimés, sans compter la petite préface. Le troisième et le quatrième sont écrits partie en prose, partie en vers, lesquels n'ont rien au-dessus de la versification des autres poètes du même temps. Cet écrit a été d'abord imprimé entre les Œuvres de Philippe Harving, abbé de Bonne-Espérance, qui parurent à Douai en 1621. Il y est imparfait ; et quelques-uns le voyant ainsi réuni à ceux de cet abbé, en ont pris occasion de le lui attribuer. Mais c'est par une erreur visible, puisque le texte même montre qu'il appartient à un auteur contemporain, ce que n'était pas l'abbé Philippe.

Les premiers successeurs de Boltandus, ayant revu cette édition sur deux anciens manuscrits, ont réimprimé l'ouvrage en son entier, à la suite des actes de saint Amand. Dom Mabillon s'est borné à en publier quelques extraits choisis (*Act. t. II. p. 732-734*).

²⁰ Gilbert composa aussi un poème sur l'embrasement de son monastère, arrivé, comme on l'a observé plus haut, en 1067, au mois de février, et par conséquent avant Pâques. On ne peut raisonnablement confondre cet ouvrage avec le précédent, ainsi que quelques-uns semblent l'avoir fait. Outre qu'il n'y en est dit que deux mots par occasion, l'endroit où il en est parlé est en prose et non en vers ; ce qui ne

remplit pas l'idée que nous donne de cette pièce un moine même de Saint-Amand, lorsqu'il dit à ce sujet :

*Suscepitam querulo Gilbertus carmine cladem
Concelebrat, mactis prosequiturque modis.*

Valère André fait juger qu'il avait vu ce poème dans les manuscrits, puisqu'il nous apprend qu'il était divisé en quatre livres et bien écrit pour ce temps-là. *Scriptis eleganti carmine*, dit ce bibliographe, *de incendio Elnonensi libros IV.* Cependant on regarde ce poème comme perdu (BOLL. *ibid.*).

3e Au temps de Sanderus on voyait à la bibliothèque de Saint-Amand un manuscrit contenant un Commentaire sur toutes les Epîtres de S. Paul, sous le nom de Gilbert moine du même lieu (SAND. *Bib. Belg. ms.*, part. I, p. 45). Le manuscrit était coté 165, et portait pour titre : *D.M.N. Gilleberti monachi S. Amandi Expositio in omnes Epistolæ S. Pauli.* Les trois lettres initiales peuvent signifier *domini magistri nostri*, et montrent que cette inscription est d'une autre main que celle de l'auteur original.

4e Sanderus ajoute que l'on conservait à la même bibliothèque un autre manuscrit coté 188, dans lequel étaient des sermons pour tous les jours de fête pendant le cours de l'année. Ils ne portaient point le nom de Gilbert. Il y était seulement marqué que c'était la production d'un moine de Saint-Amand; et l'on y découvrait de beaucoup l'umière, de solidité, avec un grand fonds de piété et d'érudition! Tous caractères qui, rapprochés des qualités personnelles de Gilbert, ne permettent presque pas de douter que ce ne fut là un de ses ouvrages.

Les premiers continuateurs de Bollandus parlent en particulier d'un sermon sur saint Amand, qu'ils avaient trouvé isolé dans les manuscrits, et dont ils ont publié les premières lignes (BOLL. 6 Feb., pag. 843, n. 131). Quand celui-ci ne ferait pas partie du recueil précédent, on ne pourrait pas raisonnablement le refuser à notre écrivain : d'autant plus que la pièce est postérieure au moine Milon, et faite pour être lue au jour natal de saint Amand, comme les écrits de Milon se lisaiient au jour de l'élévation et translation de son corps.

On lit dans les monuments de l'abbaye de saint Amand qui parlent des écrits de Gilbert, qu'il avait traité du rétablissement de cette illustre abbaye : *De reparatione ejusdem canobii.* Si cette partie d'histoire n'était pas traitée dans le poème destiné au récit de l'embrasement du même monastère, ce serait un écrit particulier qui grossirait le nombre de ceux de Gilbert.

HISTORIA MIRACULORUM S. AMANDI

CORPORE PER FRANCIAM DEPORTATO

AUCTORE GILLEBERTO MONACHO ELONENSI.

(Acta SS. BOLLAND., Febr. t. I, d. 6 ex mss. Gandensi et Belfortii, collatis cum editione Operum Philippi ab Eleemosyna.

PROLOGUS AUCTORIS.

I. Licet interdum humana mens phantasticis visionibus fallatur, sed non miraculorum signis falli potest, que virtutum operator Dominus in fidelibus suis operari dignatur. Ab Ægyptiis namque Magis illusione phantastica rex captus est Memphiticus cum universa Ægypto, falsa et imaginabilia habens pro vero; sed postquam divinitus ostensa sunt portenta virtutum, Magi etiam ipsi cum ceteris, quamquam primum increduli, postmodum tamen professi sunt hoc esse digitum Dei (*Exod. viii, 19*). Cœli nempe, hoc est quique fideles, gloriam Dei loquuntur, et in omnem terram virtutum ipsius sonus propagatur. Unde pro modulo nostræ possibilitatis, impolito quideum sermone, sed non ignobili materie,

A quadam insignia ad notitiam conabor mittere posterorum, qualiter in terris nostra ætate rex patet fecerit immortalis militem suum, beatum videlicet Amandum gloriosæ in celestibus dono immortalitatis a se muneratum. Si quis autem obstinata mente nostrum in hoc stylum studuerit redargueret, arbitrans nos nisi vulgares rumores sequi velle, huic jaculum opponimus, quod quandam refutantibus veritatem objecit pastore et primipilaris Ecclesie. Non possumus, inquit, quæ audivimus et vidimus non loqui (*Act. iv, 20*). Nil namque hic calamus aperit currentibus articulis, nisi quæ evidenter obtutus probavere scriptoris (1), testimonium ei reddentibus ejusdem temporis monachis, clericis B atque etiam venerandæ memoriae et insignis famæ laicis (2).

(1) Hinc constat de scriptoris aetate.

(2) Capitulis deinde margine indicatis Historiam more nostro distinguimus. Ea autem ita legebantur :

1. *De campanis ardendo sonantibus, nemine pulsante.*
2. *De insensato Cameraci sensu reddito.*
3. *De muliere languida sanitati redditâ.*
4. *Muti os et lingua reserantur.*

5. *De puero debili sanato.*

6. *De insensato Laudunii sensu reddito.*

7. *De contracta muliere sub feretro S. Amandi erecta.*

8. *De cœca visui restituta.*

9. *De muta a nativitate ibidem loquente.*

10. *De puero apertis oculis non vidente per S. Amandum illuminato.*

11. *De cœca Noviomagi illuminata.*

CAPUT PRIMUM.

Incendium Elnanense. Miracula ad reliquias S. Amandi Cameraci et Coecii facta.

2. (Cap. 2.) Igitur anno ab Incarnatione Domini 1066, a transitu vero Amandi 406 (3), sub mī Iduum Februariorum, Elnone accense sunt domus in foro hora fere tertia (1), unde et in ipsam predicti pontificis ecclesiam plumbeis tabulis tectam, per tegulas sub ipsis tabulariis flamma prorupit, antiqui hostis. ut credimus, invidia. Quae ipsa cum omnibus claustris suis statim est incendio devastata, nec non et apostolorum principis, sed et alia germani (5) ipsius ecclesia. Campanæ (6) fundendo in pulvrem sunt redactæ; diruta etiam quæque ornamenta ecclesiæ, columnas dico de Pario lapide cum analogio (7) honesta fabrica. Ubi quiddam contingit relatu dignissimum, quod, sicut videntes et audientes in stuporem vertit non minimum, ita lecturis, ut reor, erit veluti monstrum. Nam mox ut ipsæ campanæ a flamma sunt invasæ, cœperunt insimul, nullius nisi solius Dei impulsu, resonare ac si divinitus monerentur plangere ruinam sui et ecclesiæ, donec, ut prælibatum est, in pulvrem sunt redactæ.

3. Cujus habitationis restituendæ gratia, fratres cum abate (8) ipsius loci, ex consulo marchionis (9) terræ, atque episcoporum, petitione quoque Francorum obnixa, feretrum, quo corpusculum venerandi Patris recubabat, per Galliam detulerunt, quos cum tanto thesauro Galli ubilibet locorum honorifice et summa cum devotione suscepérunt. Excessimus sane monasterio septimo Idus Junii; repedavimus in idem sub die iv Nonas Julii. Quid autem hac intercedente quatuor hebdomadum, meritis saepè dicti pontificis coram immensitate vulgi, in ipsa regione sit gestum, non ducit mater Ecclesia reticendum; quæ filios suos orthodoxos, filiationemque suam in bona perseverantia quaquaversum conservantes lætatur functos honore populorum. Sed hæc omitentes, jam ad ea quæ decrevimus notanda ac memorie commendanda, stylum, quanquam stolidum, vertamus.

4. (Cap. 2.) Quædam itaque peragrantes loca, Cameracum urbem devenimus clientem pontifici cathedra. In qua propter valvas quidam insensatus constrictis arctissime in nervo pedibus residebat, qui, ut ab incolis palam factum est nobis, ob nimiam insani capitis amentiam, quamdam propin-

(12) *De contracto sanato.*

(13) *De muliere Duaci repente contracta, et coram feretro S. Amandi erecta.*

14. *De carcerato Coecii per invocationem S. Amandi liberato.*

(3) Sequitur Milonis chronologiam.

(4) Monumenta Amandina tradunt incendium illud accidisse die Sabbati, in quem incidit eo anno 2 Februario. Joannes Buzelinus refert idem cum miraculis adjunctis lib. iv Annalum Gallo-Flandriæ.

(5) S. Andreæ, cuius decanus fuit Gillebertus scriptor.

(6) Numero 17 juxta monumenta Amandina et Buzelinum.

A quarum suarum suaciaverat. Ubi cum honorifice ab antistite Liebertho (10) cunctoque ipsius loci clero recepti, hospitandi gratia commaneremus, illum miserum donari S. Amando interpellavimus, quatenus solutum vinculis corporalibus, sanctus, cui donaretur, apud divinam clementiam obtineret daemonicis absolví nexibus. Quod et ita factum est. Nam et pontifex nostris assensum præbuit petitib; et ille pontifex noster, cujus corpus deportabatur, liberam mentem eatenus captivato a summo pontifice Christo impetravit, ita ut inde nobiscum progrediens, nullum malesani capitisi indicium ultra præterenderet.

5. (Cap. 3.) Ab ipsa quoque urbe vestigia detorquentes cum immenso comitatu civium, tendebamus B versus oppidum, cui vocabulum est Coceum (11), ubi multe aversiones ab oppidano, seu judice ejusdem loci, familiæ inferebantur S. Amandi, quæ circa ipsum degebat oppidum. Sed ubi loco, quo dispositum erat tendere, propriavimus, ecce quendam presbyterum ecclesiæ in honore S. Remigii extructæ, Milonem nomine, cum plebe promiscui sexus non modica, obvium habuimus, humiliiter obsecrantem,

ut thecam tanti pontificis in ipsam S. Remigii ecclesiam deferri ubique paululum requiescere periniteremus. Est autem ab hoc loco non multum distans quidam viculus, quem dicunt Vernulium (12). In hoc jacebat mulier, stratu recubans ob immensum languorem membrorum, quæ a lecto nequiverrat egredi per curricula bis quinque annorum. Hæc

C ubi aure percepit sonos et cantus plebis eo divertentis, causam percunetatur. Cumque didicisset corpus S. Amandi a fidelibus turmis illo transferri, continuo in hæc verba prorupit: O si daretur me saltem manibus reptantem, quasi quadrupedem ei obviam fieri, implorarem sanctum, quatenus interventione sacra meæ suffragaretur imbecilliti! Sed cum inhianter arderet quæ optaverat completum iri, interventu tanti Patris, ejus vota clemens prævenit divinitas, cui, quæ mortales nec optare audient, promptum est præstare. Confestim denique sanguis discurrens circa nervos membra languidæ firmavit, languore exhaustæ, labore consolidavit. Sieque lecto, cui clinica diuturno languore incubuerat, leniter exsiliens, exorsa est pedetentim progressi usque ad limen domus; inde non contenta incedere, ut est mos mulieribus, rapto cursu ac-

(7) *Analogium* est locus altior, seu pulpitum, unde leguntur sacrae lectiones. S. Benedictus in Regula, cap 9: « Legantur vicissim a fratribus in codice supra analogium tres lectiones. »

(8) Lambertus, qui et Fulcardus dicitur, anno 1063 abbas constitutus, vita functus anno 1076, jacto fundamento majoris basilicæ.

(9) Marchio Flandriæ, Balduinus Pius, sive Insulensis.

(10) Obiit B Lietbertus Cameracensis episcopus anno 1076, 23 Jul.

(11) Coceum, vulgo *Cousy*, inter Aisiam et Axonam fluvios juxta abbatiam Nogentum.

(12) Vernulium pagus vicinus in diœcesi Laudensi, vulgo *Verneuil*.

current arripit feretrum, narrans cum idoneis testi. A sita, quatenus plebs cervices suas ei submitteret devotione humillima, mulier quadam appropérans debilem filium ulnis terebat, qui infra unius anni pene orbitam, terram calcare nequererat. Hic itaque, ubi eum genitrix feretro supposuit, clamitare cunctis audientibus cepit : « Depone me, matér, quantocius ab his, quibus vehor vehiculis, quia videor mihi jam posse tibi pedissequus fieri. Né velis, obsecro, meæ obviare salutem, tua quoque lætitiam adversari. » Tunc illa credebas eum verbis haec proferre puerilibus, aut etiam errorebus : « Noli, inquit, fili mi, noli, ne ab imminentia turba comprimiras, dum non possis ad exitum rei perducere quod effaris. » Et puer : « Possum, ait, mater, possum. » Post hac non præstolans responsum genitricis, ab ipsius continuo se extortis lacertis, paulatinque tentata via, in cursum se hilariter prorupit. His et hujusmodi clemens pontifex perpetratus circa ipsum castrum miraculorum signis, maluit, credo, oppidanos a vexatione suæ familiæ blanditiis compescere quam minis terrere. Sed quia haec pro capacitatem ingenioli nostri taxavimus, jam ad ea quæ restant, luce clarius nitentia, calamum transferamus, ejus ad hæc explenda invocantes patrocinium cuius credimus meritis reputari tanta insignia gestorum.

CAPUT II.

Miraculæ Lauduni, Calnici, Notiom et Duaci facta.

(Cap. 4.) Hujus etiam consobrinus quidam juvenis, liber et ipse, sex lustra et eo amplius habens, mutus à nativitate, auditum tamen et intelligentiam plene capiens adducitur, qui ex linguae officium sibi divinitus concedendum multas sanctorum ecclesias inviserat ; sed, ut dictum sit pace eorum, tanti Patris meritis istud servabatur donum. Antiqua in hoc renovantur miracula, et alterius Zachariae imaginaria agnoscamus surrexisse tempora. Illi innuebant cognati, quod nomen vellet filio imponi ; huic itidem innuebant propinquui, qua lege vellet se subjugare servitio sancti. Ille mutu postulavit pugilarem sibi præberi, ut quod lingua nequerat, notarent articuli ; iste mutu æque indicabat se bis binos argenteos pro capitib; censu eidem sancto solutum singulis annis. Ille quod pagina intendere voluit, restituò mox lingua officio, aperto sermone pronuntiavit. Videamus et in hoc quam iste jocundo miraculo imitatus sit eum, ubi coram feretro assens corrigiam cervici sua circumposuit. Continuo denique accedens Milo presbyter, cuius supra minimum, in cuius et hic dieceesi natus perhibebatur et adulitus, compendiose cum est allocutus : « Quid, inquit, præstolaris, frater ? Si nequis sermone, saltēm digitorum, indicio sub testimoniō præsentium exprime quod tenes in mente. »

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

(Virg., *Eneid.* ii, 1.)

Tunc ille, ut bis binis conatus est digitis totidem argenteos notificare, clara ac prima voce protestatus est quod articulis moliebatur expromere. O quem et quantum, si adesses, ceraeres plausum turmarum catervatim undique confluentium, Deum hymnisonis vocibus nobiscum collaudantium, præ ingenti letitia malas effusiones lacrymarum humectantum ! Quid proferam de hac ipsa etate sub qua informatus est serinon? Christus mortuum in peccatis hominem, atque in Dei laudibus mutum, passione sua hoc eodem ævo vita restituit, in laudes divinas os ejus aperuit, et B. Amandus intervectione sacra hunc famulū suū, qui quoquo pacto æquiparandus erat mortuo, quasi locutione vivificavit, eumque laudes Dei extollere fecit, atque in gratiarum actiones Deo solvendas verba formare apud divinam clementiam obtinuit.

(Cap. 5.) Nec minus et illud censeo prædicandum quod in ipso limine portarum castri prælibati vidimus mirabiliter gestum. Simil namque ut ipsa sancti cadaveris lectica oblique tenebatur transpo-

(13) Laudunum, seu Lugdunum Clavatum, (vulgo Laon.)

bus quæ circa se et quanta suo egerit patrocinio ille miraculorum operator egregius. Tum corrigiam cervici suæ, quasi servile jugum, imposit, seque, ut erat libera, dominio sancti mancipavit. Nec immrito, quippe qui eam, qua quasi quadrupes virtus naturæ decreverat exire, sibi bipedem naturali usu fecerat ovanter occurrere.

(Cap. 6.) Postera denique aurora in mem dante, montem Laudunum (13) accessimus, ipsumque statim concendimus, atque ibi ab episcopo Elenando (14), universoque ejusdem loci clero cum ingenti veneratione recepti eo die quievimus. Interea sol vergebatur ad occasum, et ecce quemdam insanum capitibus adducunt, manicis pedicisque ligatum. Nox ruit Oceano, cum interim pretiosissimi illius thauri thecam circumvallantes pueri innuptaque puellæ, juvenes cum senioribus, incipiunt devote excubias, cum facibus et lychmis ardentes. Nunc vero, jam noctis medium orbem tenebat, suadentaque cadentia sidera somnois, cum ille de repente jacens sub feretro in haec verba prorupit : « Cur meos lacertos haec astringant ligamina, aut ubinam dejectus jaceam, posco, pandatis, qui circumstantis. » Tunc illi stupore attoniti, rati eum erratica, ut ante, verba proferre, tamen quæ sciscitabantur edocentes : « Ob nimiam, inquietum, tui capitis amentiam, ligaminum nodis obstrictus ad patrocinium S. Amandi adductus es, eujus corpus in praesenti S. Mariæ ecclesia noveris recubare. Deo, inquit, gratias tecum habetot, vis immanis abscessit dementiae ; abscedant jam nunc oro catena. » Qui simul ac ab omni nexu immanis factus est, consignans se in signaculo sanctæ crucis, si quid, diabolo instigante, verbum adversus fidei puritatem, in ipso errore fuderat, pectus contundens, reum se professus est. Inde servum se S. Amando tradidit, cuius precibus suæ mentis cōlumenii iudicinenter reputabat. Et meito ejus se

(14) Elenandi hujus episcopi mentio fit in miraculis S. Huberti 3 Novemb.

subdidit servitio, cuius suffragio se eatenus^a mentis A impotem a sevi tortoris noverat eliminatum ergastulo.

9. (Cap. 7.) Illa quoque non sunt silentio prætereunda quæ die Dominica inde nobis remeantibus, habentur supra ipsum montem cunctis cernentibus gesta. Dum itaque portas urbis in supercilio montis positas, cum ingenti cohorte promiscui sexus, ipso fervore meridie post haberemus, ecce mulier perplexis tibiis, serpens manibus, vultu terra infixo, accessit, cunctisque viam pandentibus feretro propinquavit. Res mira et admodum stupenda! Ubi se bajulis immisicut, resolutis nervis se erigens, ipsum gestatorium, mirabile dictu^b constanter arripuit. O quis fremitus ab ore vulgi resonabat, quantumque fragar monachorum, clericorum atque laicorum in Dei laudes resultabat! Tunc erat cernere turbas undique ad hoc insigne confluentes, in tantum ipsos bajulos gratia videndæ mulieris opprimentes ut vix quispiam eorum posset movere pedes. Enimvero sapienti usi consilio fecimus sanctum corpus per spatiū circiter trium horarum, super quandam rupem in eodem requiescere loco, ut vel sic aliquantulum respirantes, dein ab ipso descendemus supercilio.

10. (Cap. 8.) Reni stupidus refero, miraque, fidelem quærens auditorem, enarro: sed non nisi quæ probante visu hæc titulantis acta sunt, fere sub unius hora spatio. Continuo namque quædam secundi sexus persona accessit, quæ septen annorum rotam evolverat in meroe cæcitatib; hæc simul ut oculis loculum tetigit, detersa caligine, amissi lumen dispendia reparavit. Quæ luci pristinæ restituta, inde nobiscum progrediens, corpora erga se gesta Christi propalare magnalia.

11. (Cap. 9.) Quædam quoque puella ab utroque adducitur parente, quām uti materna fuderat alvus, perhibebant lingua officio ad ipsam usque diem caruisse. Hæc pariter ubi venerandi corporis receptaculum deosculatur, plectro linguæ resoluto, vocis organa in laudem Dei sustolluntur. His et hujusmodi quampluribus plebe Laudunensis exhilarans corda miraculis, quæ obtutibus nostris cernenda abstulit inexplicabilis concio promiscui sexus et atatis, quæ etiam postmodum nobis relata sunt a fidelibus viris, grates solvebat majestati Celsitonantis. Nam soluim hujus, sed et cæterarum urbium indigenæ ad hec confluentes spectacula, Deo sollevabant ora vocibus hymnidicis, divino numini laudem dicentes, quod causa sanctum illac deportandi acciderit, credentes quoniam nunquam a tanto patrone talia suis emanarent oculis, nisi ecclesia ipsius incendium devastaverit. Quippe quia nec ipsum suis allatum gauderent confiniis.

(15) Ita mss. editum, *cursum*.

(16) Calneum, Massono *Calnicum*, vulgo *Chaulmy*, oppidum non procul ab Aisia fluvio, e quo deductus rivus prope muros inter Feram et Noviomum.

12. (Cap. 10.) Inde utique cum immensa vulgi alacris pressura detorquentes vestigia, processimus tendentes versus Noviom mœnia. Jam currum (15) immergere sol Oceano parabat aureus, cum castellulum, quod vocant Calneum (16) advenimus, ibique hilariter hospitio recepti, noctu quievimus. Ubi de mane post vigilias nocturnas quædam vidimus matronam, quæ in gremio confovebat puerum, gestantem absque lumine lampadem, ocellos dico in capite nullam in se habentes lucernam. Hæc itaque accedens incipit effari, mediaque in voce resistit, singulu^B quatiende dolorem, exprimens quo affiebatur super glaucomate filii initiativæ cæcutientis. Cum hoc, inquit, puer noctem hanc pervigilem duxi, excubans sub feretro S. Amandi. Hunc sane enixa sum mundo absque lumine naturali, et ad hoc cum hue detuli, ut radiis meritorum istius illuminaretur sancti. Sed quia nondum voti compos effecta sum, aliquibus hujus sancti reliquis tangite obsecro loca lucernarum, si quo modo divina pietas mihi condescendat supplici, ad hunc sua gratia illuminandum. Tunc dentem sapienti Patris, fabrili opere, auro decenter politum, baculum quoque sumentes, quo prædicationis sue rexerat præsulatum, posuimus, ut poposcerat genitrix, super loca lumen. Parvoque expletò intervallo, mox pueri ocelluli suo utuntur officio, nulla penitus obstante caligine clarescentes numine divino. Tunc vero quique astantes, genitor in primis cum genitrice, volentes hoc ad certam fidem experimentu deducere, offerant ei monilia, atque candelulas, cæteraque quibus puerilis animus solet arridere, et ipse, prout clare dijudicans, cuncta celeriter arripiebat, mox quoque ludendo porrigentibus sibi vicissim rejicebat. Digits etiam innuebant, et ipse contra similiter faciebat. Nec mora canonici prosiliunt ad campanas, nos autem cum populo in laudes prorupimus divinas.

13. (Cap. 11.) Dehinc Noviomum, quo ire pergebamus, pervenimus, ibique S. Eligii quondam S. Amando, dum uterque advideret, familiarissimi loculos geminos, alterum cum monachis, alterum vero cum clericis obviām habuimus. Ubi ex diversis quibusque ordinibus suburbani oppidanæ, clericum monachis affuere, qui nostri patroni thecam cum immensa suscipientes veneratione, ac summa devotione in ipsam pontificalis cathedralē ecclesiam detulere. Tenso itaque in platea urbis nostro papilio, idem haud sine ipsius loci antistite Baldewine (17) reverenter recipientes, eo asportavere, tanto gaudentes hospite. Ubi nocturnis de more expletis vigiliis, matutinorum quoque nostratim peractis solemnii, en mulier affuit oppressa enormi dolore vertiginis, in tantum ut rursum, aut dextrorum,

(17) « Balduinus Noviomensis episcopus, postquam, teste Buzelino lib. iv Annal. Gallo-Flandriæ, multos Ecclesiæ Christianæ gratiæ labores admodum fortiter collocasset. »

sive sinistrorum non valens caput deflectere, foret A
gaudio cassa luminis. Quæ secus feretrum astans,
ad ipsam usque mediantem lucem diei, ita redditæ
est incolmis ut his quibus præ dolore capitum privata
erat remedii, læticaretur coram cunctis. Nam et visu pristino statim redimita suspectis celos, ad
gratiarum Deo solvendas actiones, et circumferens
oculos respiciebat hinc inde ad circumstantes,
Domini circa se mirabiliter enucleatas narrans virtutes.

14. (Cap. 12.) Quo facto statim per ora vulgi
disperso, quidam sedens (18) pede distorto adducitur,
qui propria non credebas humo vestigia, juvamine fulciebatur alieno. Unde factum est ut sanctissimi confessoris requirens auxilium, ipsius exploraret gratiam meritorum. Nam diutius coram ejus manens tremebundus presentia, tanti antistitis invocabat precamina apud divinam clementiam sibi profutura. Tandem igitur quod quærebatur reperit, et qui alienis venerat, suis vestigiis rediit, patrociniumque sancti sibi non defore persensit. Hæc et hujusmodi quamplurima non modo his, verum et aliis urbibus in Gallia, per nostrum hunc patronum, ut prælibavimus, ostensa sunt virtutum insignia, qui acie nostre non valuerunt pertingere notitiam, præ immensitatis popularis pressura; sed quia nolumus excedere promissa, ad præsens ea scribimus duntaxat quorum nostros oculos non lauerunt insignia.

15. (Cap. 13.) Sed et illud reticere non ducimus commodum, quod Duaci (19) perspeximus insigniter perpetratum. Quædam namque inter alias incolmis processit nobis femina, sed nescio cui reatu obnoxia, non est inventa saucto occurrere digna, fortassis in eum alicuius blasphemias rea, quam neclum digna punierat pœnitentia. Judicia enim Domini abyssus multa (*Psal. xxxv, 7*). Unde factum est ut statim, ubi domum rediit, pedes ejus natibus, manus quoque pectori quasi clavis infixæ haerenter, ac sic semimortua jaceret. Hanc utique vidimus ipse ad perfugium nostri patroni, quasi mortuam, atque nullum penitus in se vita spiraculum prætentendum, quodam deferri vehiculo, sed non multo post vidimus eam pedibus resolutis ac manibus versa vice coram ipso erectam astare feretro. Hæc sunt, quibus per Gallicam provinciam beatissimi Amandi merita, (20) ea tempestate declarare dignatus est Dominus. Cum quibus et alia, qua ab ipsis infirmis sanitatem redintegratis sub testimonio fidelium nobis sunt relata. Qualia tamen ista, quanta et illa; in omnibus operibus suis sit nomen Domini benedictum in sæcula. Amen.

(18) Forte, *incedens*.

(19) Urbs hæc nunc præclaram habet academiam.

(20) MSS. et excusa habebant et.

(21) Titulus hujus capituli excusus erat in elenco supra dato: at carmina deerant.

CAPUT III.

(21) *Ope S. Amandi carceratus liberatur, et suspensus suscitatur.*

(16 Cap. 14.) Mos fuit antiquæ, nec non manet [usque modernis,

Scriptoris calamum varios percurrere sulcos. Sic variat mentem dictantis prosa, metrumque;

Unde metro canimus quiddam mirabilis actus Gestum Coceji, postquam remeavimus ipsi.

Quod jam non oculis, sed fonte probavimus auris.

Terræ culturæ se condonabat abunde

Quidam Landricus, hic quem ditaverat usus:

Solibus æstivis is cum messoribus ipsis,

Tempore quo flavas segetes jam demetit æstas,

Stans latus fructus proprios sumebat in usus,

B Cum præmissus eques manuum calcaribus urgens,

Concitus a castro venit, supra memorato

Landrico missus, et ei vim ferre paratus;

Qui nitens aliquos ab agro sibi ferre maniplos,

Mox ibi sensit agri possessorum dominari;

Denique ridiculum commisit uterque duellum;

Iste negando sua, sed et ille petens aliena.

Tum raptor missus, rapiendi jure potitus,

Conatus cassus proprio repedit pudibundus.

Cumque statim factum foret Albrico manifestum,

(Sic castellanus per nomen erat vocitatum)

Adducatur, ait, vinctis post terga lacertis.

Landricus dirum gestans sub gutture nodum

Carceris ima simul digne satis experiatur.

C Ad cuius verbum fera vincula carceris illum

Vallant et vexant, scrobis ac horrore retentant.

Hoc igitur castrum, sic est merito vocitatum:

Nam fera plebs ejus barathri se trudit ad actus,

Cujus fluminibus se commiscendo Cocythus (22),

Post se Ccecum trudit per prava suorum.

17. Qualiter hic tetro sit carceris erutus antro,

Pandimus, auctores ut depropsecere fideles.

Nempe catenatus, vallante crepidine clausus,

In diversa trahi coepit: mentique revenit,

Quod nuper titulis insignis Amandus honestis

Patratar, mutis dans verbum, lumina cæcis.

Tunc orans lacrymis, et dans suspiria cordis,

Edidit ad tantum, sic clamans, verba patronum:

Pontificale decus, operumque patrator opimus,

D Presul Amande, tuos nunc affore posco triumphos,

Non aliquem queris verbis uti cameratis (23).

Simpliciter dico, jam nunc mihi proximus esto;

Si verum de te nuper apprehendimus esse,

Quod per tanta, circa confinia nostra,

Exstent completa, non naturaliter acta;

Exige jam verum clemens ex hoste tropæum

Qui nimis immerito retinet me carceris antro,

Ac in me rerum coacervat quæque malarum.

Oro, juves precibus, ne squalor carceris hujus

(22) Cocythus fluvius infernalis, ἀπὸ τοῦ κακόεντος lugere, plorare.

(23) Id est tectis, seu involutis. Camera veteribus fornicis, Belgis cubiculum, cœnaculum, hinc camerare. Aliud ms. habebat cameracis.

Me vexando diu subigat, mortemque minetur.
Pondera mox ferri post ejus verba resolvi
Sic cœpere simul, quod fit mirabile dictu,
Ceu quis eum ferro manibus relevaret ab ipso.
Tum tractans sensim, capiens et iter pedetentim,
Egressusque foras venit, judex ubi caussas
Exercendo, latus stipante satellite fultus,
Vanos sermones relerebat et undique sontes;
Coram quo positus, cunctis cernentibus exit
Landricus, post se nec quemquam surgere cernit.
Sic cuius clemens miseratione vociferant
Audivit pridem, nunc ipsum munit euentum.

18. (Cap. 15.) Praecipuum quoddam miraculum in pago Noviomensi, a B. Amando factum, sicut quorundam relatione (24) didicimus, legere volentibus qualicunque scripto notificare curabimus. B. igitur Amando cum duodenis fratribus in pago Laudunensi, loco qui dicitur Baresetum (25), commorante, contigit ut rex Francorum Dagobertus (26) die quadam Compendium (27) deveniret, cuius adventu comperto B. illuc Amandus pergere dispossuit. Qui cum ad villam Melincotum appellatam pervenisset, in domo cuiusdam viduae, qua unicum habebat filium, hospitanti gratia divertit. Interea quidam raptores, ex Belvaciensi regione venientes, quandom inde prædam furto abductam ante se deducebant. Qui cum ab incolis ejusdem regionis se insequi perniciiter cominus aspexissent, opaciore silva sese cum præda sua protinus immerserunt, nec tamen de vita securi, adversarios se insequentes pernici gressu fugiebant. Fortuito jam casu filius mulieris viduae, in cuius hospitiu B. diverterat Amandus, per eumdem saltum solus deambulabat. Cum causam penitus ignorantis prædam suam latrones quasi custodiendam reliquerunt, et ipsi semet tantum salvare volentes, expeditius jam fugere cooperunt. Porro viri qui prædam de manu latronum festinabant eriperunt, juvenem solum cum præda a latronibus dimissa in saltu repererunt. Quem quia unum ex latronibus fuisse existimaverunt, comprehensum illico suspenderunt. Nec mora, rumor excitatur, clamor attollitur, filius mulieris viduae suspensus atque jam mortuus esse nuntiatur. Ab omnibus pene incolis circumquaque manentibus curritur ad videndum; mater etiam suspensi miserandis clamoribus ejulans cum B. quem hospitio suscepérat, accurrit Amando. Quid plura? In tantum vir beatus super compassionē mulieris indoluit, ut humi prostratus tardi orationi plenus lacrymis incubuerit, donec juvenem vivum et incolument propriae matri gaudenti et exsultanti, Deo propitiante restituerit. Ob hoc ergo paradoxi dignam et venerabilem memoriam quedam capellula exiguo

(24) Dum isthic cum reliquis S. Amandi esset auctor; quod a reliquis miraculis tum factis sequuntur.

(25) Seu Barisiacum.

(26) A Childerico rege nepote Dagoberti I hunc locum donatum fuisse S. Amando diximus. An Dagobertus filius S. Siegberti intelligentius?

(27) Oppidum elegans ad confluentes Axonæ et

A sumptu eodem loco constructa est in honore B. pontificis Amandi, ad laudem Dei Salvatoris nostri Jesu Christi, sanctum suum in celo et in terra mirifice glorificantis, qui cum Patre et Spiritu S. vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæcul. Amen.

CAFUT IV (28).

Periculum mortis amotum. Clinica sanatur.

19. Styli pandat obsequium, succedens his mira- [colum

Ut quod claret præsentibus, pateat subsequentibus. Processu namque temporis, dum structura funda- [minis

Ecclesia resureret (29), ac valenter proficeret, Varie operarii occupabantur plurimi.

Quorum mittuntur gemini terram fodere sabuli, B Willebertus vocabulo, Alberto sibi socio.

Hi ergo facti compares ad operandum agiles, Exsequabant gnavorite opus injunctum pariter.

Qui unius articulo diei cum fossorio

Intrantes opificium, mortis incurruunt laqueum.

Quos si cepit, non tenuit, sed laxum sinum præ- [buit;

Et quos Satanas terruit, præsul noster eripuit.

Quos turbavit sævitia, fovit misericordia.

Nam locus erat concavus jacens illis sub pedibus, Terraque cum lapidibus imminebat cervicibus.

Quid multis? Moles corruit, hosque ferme commi- [nuit.

Willebertus pubetenus detinetur intrinsecus;

Albertus autem penitus ad ima scrobi traditur.

Quo concurrens vicinia, membra quærebant mortua. Nam quis vivere crederet quam tanta moles ster- [neret?

Tamen videbat merito sancti præsulis inclyto.

Per quem mirum apparuit, quod servum morti sus- [tulit.

Terram enim quæ ruerat, lapidumque volumina

Amoventes finitimi, vix caput semiortui,

Quod pene jam contriverant, ut petras illuc jece- [rant,

Reperientes, extrahunt quasi cadaver mortuum.

Nullum vitæ spiraculum in eo nec anhelitum

Percipientes vividum. Nam ab hora jam tertia

Usque fere ad septimam in tenebris horrentibus

Jacuerat sī obrutus. Inde trahentes pallidum

Mortuoque simillimum, cuim tractarent de loculo

Et faciendo tumulo; cernentes hunc rubescere,

Intellexerunt vivere. Hic quoque multa tempore

Post sanus vixit corpore cum illo suo compare,

Et post illum certissime perseverans servitio.

20. (30) Anno ab Incarnatione Domini 1090, cuidam monachorum S. Amandi, per somnum visio ap- paruit tanquam dehiscens cœlum, ardorem igneum Aisiæ fluminum.

(28) Ilæc duo capita continentur in ms. Amandino, postea adjuncta, sive ab eodem Gilleberto seu potius alio.

(29) Ergo post obitum Lamberti, seu Fulcardi abbatis, sub Bovone, aut primis annis Hugonis.

(30) Preponebatur ilæc verba instar tituli: S. Amandi de Bizo.

flammanteis emiserit. Et ecce e vestigio clades ignea homines invasit (31), que contemptoribus Creatoris ardorem praecognaretur divine animadversionis. Hic est enim calix justae damnationis, qui per prophetam Jeremiam propinatus sancte religioni contrariis (*Jer. xxv, 13*). Quod ipsa re dignatus est Dominus evidenter declarare. Nam ardentes ad loca deferebantur sanctorum (32), et extinguebantur meritis ipsorum. Quid hoc in facto utrorumque voluerit mortalibus premonstrare, nisi quod inobedientes juste mereantur ignem gehennae, jussis vero Dominicis obtemperantes, misericorditer adipiscantur refrigerium quietis perpetuae? Unde quibusdam in eccllesia S. Amandi quadam dierum dati refrigerio, dum signis concrepantibus astarent monachii cum cordina ac vocum jubilo, jacebat mulier foris in domo languore clinica diuturno. Quae auribus sonum percipiens signorum, dicensque hoc fieri pro remedio ardentiū, filiam, quam domi habebat, et quemdam vocans sibi domesticum rogabat se baculo sustentandam, ab eius deduci ad oratorium. Fatabatur enim se fideliter credere, quod S. Amandus etiam ipsi valeret salutis emolumētum meritis suis divinitus impetrare. Quod et factum est. Denique ad eccliasim talibus sustentaculis cum gravi perveniens labore simul ac dolore, prostrata implorabat sibi tanti Patris suffragia succurrere. Cum non multo post paulatim erigens se, aliquantulum me-

A liorata, et de augenda sibi jam confusa salute, dans manum alteram filiae, altera baculum tenens perenit ad altare. Ubi orans cum fide, ex integro sanitati restituta est pristinae. Quod sentiens surrexit, atque letabunda remeare cœpit. Cumque dexteram ei porrigeret filia, monens eam assumere virginam in via regenda; illa exsiliens et circa altare discurrens, proclamabat se ultra ad sustentandum non egere baculo, nec alicuius adminiculo; quippe cui S. Amandi beneficiis optatae salutis commodum divina concesserit miseratio. Quod triplum monachorum sive clericorum Deum collaudantium, atque laicorum utriusque sexus eo confluente, ibi tunc fuerit, tanti facti excellentiae prodit. Tunc temporis agens in concilio antistes (33) metropolitanus Remensis Ecclesiæ, audiensque consumi homines tam gravida lue, triduanum jejunium constitui agi (34), Ninivitarum more, quatenus divini examinis censuram placare humilis ponitentium, quani offendit contumacia inobedientium. Tantum igitur gratiam auctor omnium suo indulxit populo ut etiam pueri parvi, tanq; fide quam devotione, huic se manciparent constituto. Qui cernens iniquitatem verti in æquitatem, quam juste hominibus exaggeraverat, misericorditer removit ultionem, qui in Trinitate perfecta vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

(31) De igne sacro illis annis grassante et celitus denuntiatis pluribus egimus 17 Januarii ad Vitam S. Antonii tractatu particulari post translationes, de miraculis ejusdem § 1.

(32) SS. Piatonis, Rieistridis, Martini, Deiparæ virginis, et S. Antonii, uti ibidem diximus ex Buzeno et alii.

(33) Rainoldus, sive *Rainaldus, Contractus, Gallice Rbtur*, qui Atrebatensem episcopatum ex mandato Urbani II papæ divisa Cameracensi; mortuus Atrebati anno 1095, 21 Jan. quo die ejus anniversarium adhuc agit Ecclesia Atrebatenensis.

(34) Eodem tempore aliae ab episcopis instituta publica preces. Ita Mjjerus lib. ii Annalium Flandriae ad annum 1092, scribit: Tornaci religiosa instituta supplicatio ab Rabodone episcopo die Exaltationis sanctæ crucis, ob pestem quam vocatae igniariam, hoc est, sacrum ignem. Magna religione sacris ubique operatum, ad procuranda quæ fiebant prodigia placandamque Detiram. Nam alii instar carbonum nigrescentes, alii exesis morbo visceribus tabescentes, pars truncati miserabiliter membris, incredibile est dictu quam multi mortales sacro illo igni sint absunti. »

ANNO DOMINI MXC.

WILLELMUS

CLUSIENS CŒNOBII MONACHUS

NOTITIA HISTORICA

(*Histoire littéraire de la France*, VIII, 452.)

Guillaume, moine de Cluse, y fut formé à la vie monastique sous le vénérable abbé Benoît II, qui commença à gouverner ce monastère en 1066. Les écrits qu'il a laissés à la postérité sont une preuve du progrès qu'il fit dans la littérature. Son goût le porta à se lier principalement avec ceux qui la cultivaient. Gerauld, bibliothécaire de la maison, qui avait une ardeur incomparable à amasser des livres, devint un de ses plus intimes amis. On ignore les autres événements de l'histoire de Guillaume. Seulement on juge par la Vie de l'abbé Benoît, son maître, qu'il a écrit peu de temps après sa mort, arrivée en 1091, qu'il florissait dès lors, et qu'il y mit la main vers 1097.

Nous ne connaissons que deux ouvrages de notre écrivain : encore l'éditeur n'en a publié qu'un entier, et l'autre en partie.

1° Guillaume composa l'histoire de son monastère, depuis le temps de sa fondation, en y insérant quelques miracles qui avaient précédé, jusqu'à la mort de l'abbé Benoît I, qui gouverna ce monastère quarante-quatre ans, et qui vivait encore en 1031, qu'il assista au grand concile de Limoges. Il la commence par une description du lieu où le monastère fut bâti, laquelle il reprend plus bas, et la finit par une vie abrégée du même abbé. Ce qu'il en a écrit, il le dit sur le rapport des frères avec qui vivait l'auteur, et qui l'avaient appris du vénérable Aicius, prieur de la maison sous Benoît. L'histoire est bien écrite pour ce temps-là ; mais autre que nous ne l'avons pas telle qu'elle est sortie de la plume de Guillaume, elle est trop succincte. D'ailleurs son auteur y est tombé dans des erreurs considérables. Il y nomme tantôt Nicolas, et tantôt Sylvestre, le pape qui gouvernait l'Église de Rome au temps de la fondation de l'abbaye de Cluse, en 966. Il est certain qu'il n'y eut point, au Xe siècle, de pape du nom de Nicolas, et que Sylvestre II ne le devint qu'en 999, au mois de février.

Dom Mabillon a publié de cette histoire ce que lui en ont fourni des feuilles volantes qu'il tenait de M. Baluze. Cela consiste en deux fragments. Le premier, assez court, contient le commencement de l'histoire, avec une partie de sa suite, laquelle se trouve plus complète dans le suivant. L'autre fragment, qui est beaucoup plus considérable, n'a point de commencement, et celui qui le précède, ne paraît point, tel qu'il est, suffisant pour y suppléer. Peut-être recouvrerait-on ce qui y manque dans l'exemplaire qu'on en conserve entre les manuscrits du Vatican (Montf. Bib. bib. pag. 41). Il y est intitulé : *Histoire du monastère de Cluse, par le moine Guillaume* ; quoique l'éditeur ait donné à l'imprimé le titre de *Vie de Benoît Ier, abbé du même monastère*. La raison en est qu'à la fin de l'écrit il est effectivement parlé de cet abbé en particulier.

2° Notre écrivain a composé aussi la Vie du vénérable Benoît, autre abbé de Cluse, qu'il surnomme *le Jeune*, pour le distinguer du précédent, et qui a été omis dans les meilleurs catalogues des abbés de cette maison.

Cette Vie est écrite avec beaucoup d'ordre, de méthode, de piété, et en un style beaucoup meilleur à tous égards qu'il n'était communément alors. On y découvre sans peine que son auteur était homme d'esprit, de jugement, et de savoir. Il y a sené divers traits de sa modestie, de son humilité, de sa religion, qui déposent en faveur de son éminente vertu. Quoique son écrit ne promette que la vie d'un abbé de mérite et de piété, on y trouve néanmoins plusieurs choses qui regardent l'histoire de l'Italie en général, et principalement pour l'Église de Turin. L'auteur y fait même connaître un cardinal de l'Église romaine qui a été happé aux recherches d'Onufre.

A la fin de l'écrit se lisent deux espèces d'épitaphes du vénérable abbé Benoît en vers élégiaques rimés, qui ne valent pas à beaucoup près ceux qui suivent immédiatement la préface. C'est pourquoi nous ne les croyons pas de notre écrivain. Nous portons le même jugement, et par la même raison, d'autres grands vers rimés qui viennent après les deux épitaphes : aussi bien que de trois hymnes à l'honneur du même abbé, dont on n'a imprimé qu'une seule.

On est redouble de l'édition de cette Vie à dom Mabillon, qui l'a tirée d'un ancien manuscrit, et illustrée de courtes observations préliminaires.

HISTORIA CLUSIENSIS MONASTERII

(FRAGMENTA)

AUCTORE WILLELMO MONACHO.

[MABILL., *Annal. Bened.* III, 712.]

I.

In Italiae finibus mons quidam exstat insignis, xiiii millibus passuum distans ab Alpibus, qui vulgariter nomine, sed non vulgari errore aut casu Pyrrhiana, id est ignis Domini, vel ignea civitas, vocatus est ab incolis, propter angelorum, ut reor, ibi futuram presentiam. Supremo cacumine Beati Michaelis archangelii exstat ecclesia. Erat quidam Ravennas, nomine Joannes, cognomine Vincentius, vir mirae simplicitatis ac spiritualium intelligentiarum gratia apprime ornatus, qui in genitali quidem solo episcopali fertur functus dignitate; sed solitarie vite ardore flammatu, multis provinciis perflustratis, in montem qui Caprasius dicitur, praedicto monti a parte septentrionali oppositum, sese reduxerat.

Ab illo itaque tempore sanctus eremita Joannes usus cellula juxta posita, montem solus incolere coepit. Amico tunc Taurinensis episcopus. Per idem tempus Ottone juniore Augusto, quidam nobilium, Hugo nomine, ex Arvernensi comitatu cum propria uxore....

Emensis igitur longioris viæ spatiis, cum boni desiderii plenus una cum uxore suisque Segusiam venisset, tunc vovit cœnobium sancto Michaeli archangeli construere, si curar miceretur.

Ascensis ergo diluculo vehiculis, Hardoini marchionis curiam, quæ xiii tantum millibus in castro Avilliano tunc aberat celeriter adeunt, eumque cum uxore nihilominus nutu divinitatis, ne diutius fati-

gentur, inventiunt. Adventus causas exponunt, et Annullus inesset, Taurinensem pontificem, qui Amizo dicebatur, adiit, et oblatis quæ tantum virum decebant muneribus, cunctis iterum locum solvi conditionibus cum anathematis etiam interpositione favorabiliter impetravit. Indeque Romanum prefectum omnium predictarum sponzionum tam pontificis, quam marchionis tenores, omnemque sui operis ordinis historiam papæ Sylvestro * retulit, et ejus ad praesens principis apostolorum auctoritate, postea vero imperatoria majestatis corroborari locum litteris et nomine fecit. Ne autem aliqua dubietas ex his quæ relata sunt in cordibus fidelium possit ori-ri, testis et ipsa familia.

Aderat ibi quidam nutu Domini vir religiosus ordinis monastici, nomine Atvertus, qui in Lizathio monasterio abbatis prius officio functus, atque ab hoc a contraria sanctæ religionis expulsus, tunc a limiñibus apostolorum regressus, in eodem per aliquot dies fuerat hospitio remoratus. Praefatum ergo virum religiosum Atvertum multis precibus viuit Hugo, et relictis quantum ad praesens ut peregrinus poterat necessariis ei locum committens, citius rediturus ad sua cum gaudio rediit.

Exinde vir Deo plenus Atvertus omnino plena devotione satagens, opportuna monachis ædificiola secundum situm loci, nam scopulus asperinus erat, coepit construere. Tempore constituto sicut promiserat Hugo rediit, et omnibus necessariis impensis ad perficiendam ecclesie fabricam datis, iterum ad praefatum marchionem transitum fecit, et ab eo, sicut et prius, dato pretio villulam contiguam, nomine Clusam, et ædificandis villulis congruas terras nihilominus contiguas acquisivit. Ut autem libertatis loci pro qua satagebat scrupulus omnino

Igitur venerabilis papa Nicolaus, quod nomen victoriam populi primorum catholici sonat narratio-
Bnis hujus ordendi laudator et præceptor exstitit, ut cunctis legentibus innotesceret, predicti loci cu-ram specialiter ad sedem apostolicam pertinere.

Anno igitur 966 Incarnationis Dominicæ, construc-
tis, ut fertur, in eodem loco feliciter officinis co-
enobialibus, prout erat possibile, cum ille vir illu-
stris Hugo in armis strenuus, sed in Dei rebus circa
finem magis devotus, locum quem, sicut supra re-
tulimus, pretio sibi ut proprium vindicaverat, et
apostolica auctoritate seu præceptis regibus mun-
ierat, abbatii duntaxat ac monachis habendum tra-
didisset, postquam etiam S. Joannes eremita, nec-
non et beatae memoriae Atvertus abbas migrassent
ad Dominum, successit ei in regimine, fratrum con-
sensu et electione vir simplicitatis et prudenterie me-
rito, Benedictus nomine.

II.

.... Non ignoras, concende intrepidus : et cum omnia quæ tibi furto ablata verebaris, ibi collecta inveneris, opus quod imperaveram, in eodem loco perficerem ne cuncteris..... morabatur..... angelica revelatione coepit honori et amori haberit ipsa regio, quæ antea inulta et vilis habebatur. Ven-
erabilis quoque presul Amizo ad locum appropin-
quans, in castra hospitatur Avilliano. Ecce autem circa noctis medium, dictu mirabile ! immensus ignis instar magnæ columnæ a celo super montem descendere, suisque flammis coruscis aere sereno totum circum lambere. Cuius novitate miraculi populi stratis exciti, supplices ad cœlum manus tendere, pectora pugnis tundere. Vociferantur cuncti Pyrrhianam penitus exuri. Tollitur clamor ad sidera Episcopus ipse, tanto rumore attonitus, sur-
rexit, partemque rufile lucis jamjamque recedentis contemplatus, sic eit suis : O quam metuendus est locus iste ! A Domino vere factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hic est ille ardens rubus in quo Moysi quondam apparuit Dominus. Hic est mons alter Sina, igneam legem per dispositionem

angelorum accepturus. In crastinum igitur cum ad locum ventum fuisset, et honorabilis pontifex cum venerando cœtu foribus humili basilice asti-
tisset, aspexit ab alto tanquam olei liquorem ef-
fluere, et effigiem crucis humore crasso per ecclesiolas quosdam scopulos eminentes apparere. At ille obstupefactus et cum omni populo terrore per-
culsus, humili ingreditur, et humili prostratus, ar-
changelo mediante a Dominatore cœli et terræ per-
fuctum finem tante virtuti obnoxius impreeatur.
Oratione autem finita, cum oculos lacrymæ pulchritudinis effusus levasset, videt titulum miræ pulchritudinis erectum, procul dubio manibus angelicis coaptatum, et bal-
samum atque oleo per circuitum supraque affluenter sudare, in tantum ut ad terram usque videretur effluere. Quod cernens accepto festinus linteo, oleum reverenter extersit, et sic operto titulo mis-
sarum ibi solemnia devotissime celebravit. A linteo vero, quo sacra extersa est ara, quanta processerit virtus, non est nostræ facultatis evolvere : quia non imbecillis, non a daemonie possessus, non qualibet infirmitate detentus aliquis inde tactus est, quem

inxperimentum diuinæ pietatis mox sanitatem recepta
virtus archangeli permisit existere. Tantis plus
antistes miraculorum motus, anachoretæ precibus, et
ab honestis nobilium personis qui adfuererunt exora-
tus, cum intermissione sempiterni anathematis
constituit ut a suo successorumque suorum seculari
dominatu vel impedimento liber esset per saecula
locus : ea ratione ut si quis ejus constitutionis in
posteriorum contemptor fieret, apostolicæ sedis esset
judicis reus.

Ab illo tempore itaque sanctus eremita Joannes
usus cellula juxta posita, montem solus incolere
cepit, et sanctus Domini archangelus, loci sui dilec-
torem et provisorem se esse luce clarius mani-
festare non distulit. Non multum namque temporis
effluxerat, et ecce viri sanctorum apostolorum Petri
et Pauli limina, necnon et ejusdem sancti archan-
geli patrocinia in monte Gargani adire festinabant.
Cumque in Segusiana valle positi prescriptam ec-
clesiam in summitate montis, tanquam in specula
sitam, conspicerent, ignari rerum, a quo constru-
cta, vel cuius nomini dictata esset, studiose requi-
runt. Quibus cum senex nuper gesta retulisset,
unus illorum, qui podagre morbo graviter vexabat-
tur, latuus valde effectus, socios hoc modo affutavit:
« Nostis, o sodales, quanto pedum meorum tor-
quear dolore, et quam saepe vos offenderim in hoc
itinere tarditate. Unde quoniam ad illum san-
ctum Gargani montem, sicut proposueram, neque
pertingerem, obtestor per eum quem animarum fide-
lium ducem post mortem maxime credimus, ut li-
ceat mihi saltem istud sanctum oratorium illi dicatum
invisiere, eumque ut in hora exitus sit anima
mea propitijs exorare : vosque ipsi ant mecum pro-
vestra mercede ascendatis, aut in montis calce
reditum meum maturum exspectetis. » At illi in eum
maligne tumultantes ita illi exprobrant: « Quid
est, miser homo, quod loqueris? Quo nisi vales per
aspera et ardua scandere, qui plana viae hæderis
planitie? Abi quo vis, insane, dispereat qui te exspe-
ctaverit. » Tunc ille, deserto comitum contubernio,
sumptaque fiducia ex amore archangeli, quod im-
possibile putabant aggreditur, et magis genibus et
manibus reptando, vix tandem victor optato potitus
desiderio, intransque ecclesiam uberrinis humecta-
vit solum lacrymis, et inter vota et preces, quas ex
affectu intimo fundebat, Domino ejusque archangelo
quod sit derelictus a viris, suaq[ue] facit mentionem
infirmitatis. Interea, ut assolet fieri, præ labore et
mœstitia somnus hominem corripit, et post aliquot
horas sopore solutus, coram altari sancti Michaelis
in monte nimirum Gargani sese sospitem et inco-
lumem invenit. Quanta tunc flens largitur ibi, quæ-
que lacrymarum præ gaudio fuderit lumina, si vel-
let exprimere Tulliana, nisi fallor, succumberet
facundia. Fortassis quod loquimur, pro sui novitate
et miraculi magnitudine cuiilibet videatur incredibile : sed, o tu qui inde ambigis, veterem Danielis
historiam non te piceat retexere, et quo pacto ange-

Alus Domini per terrarum tot spatia Habacuc per
capillum Danieli in lacu Babylonico sedenti et fa-
melico asportaverit, si ratione nunc comprehendis,
indubitanter actum crede. An negabis, incredule,
quod tunc factum est per angelum, non potuisse
nunc fieri per summum archangelum? Vir igitur
ille cum sue sospitatis auctori quantas potuit gra-
tiarum persolvisset actiones, latuus et exsiliens inde
repedebat. Jamque Romanam transierat, cum infidi
comites ejus nondum ad Urbem pervenerant. Quen-
cum sibi obviam eminus rediij templa contemplarentur,
admirantes mutuo alter aiebat ad alterum: « O Deus,
quem video! num iste noster socius, qui apud Clu-
sam a nobis est relictus? » Et alter: « Non est, ait
ille, sed similis ejus. Nam ille podager, iste incedit
firmus et incolumis. Sed quid? Certe is ipse est.
Salve, bone vir. » At ille: « Salvete vos, o boni
sodales. — Quid est hoc, inquit? quis te hoc aut
quomodo sanus effectus es? » Quibus cum praescripti
miraculi seriem retulisset, tantæ rei novitate atto-
niti dixerunt ad eum: « Num ista sancto apostolico
per ordinem non aperuisti? revertere nobiscum,
ingrate, revertere, et narrare quanta tibi Deus fecer-
it. » Et ille: « Faciam ita, tametsi vos non pro-
meruistis. » Rediit, narravit et ad amorem venera-
bilis hujus loci Romanam matrem civitatum accendit,
totaque Italia, qua veniebant, hujus miraculi fama
pertoruit.

Per idem tempus imperante Ottone juniore Au-
gusto, quidam nobilium, Hugo nomine, de Arver-
nensi comitatu, cum propria uxore..... turbatur
anxietae. Nitebatur Petrum.... spem miserorum
lacrymosis suspiriis nec se palam prodentibus ut
sui misereretur inflectere, quia palpitabat lingua
mala contusione, quæ peccatum celando soleat accumulare, et erubescet fateri quod non erubuit per-
petrare. Tandem coactus uxori suisque circumstan-
tibus quo cruciaretur igne et secundum
post baptismum, . . . quidem prima me comprobat
apostamat, hostis abrenuntiationem. Assentio, con-
fiteor, abrenuntio, et a fonte David, qui in ablu-
tionem menstruatas patet, per ministerium domini
mei Petri consilium require. Hæc querimonia dulcia
Romanæ pietatis viscera concussit, et tantorum
criminum reus de constructione unius cœnobii ubi
Dperpetualiter a monachis Deo serviatur, sponsonem
fecit; exigentibus tam memorato papa quam mini-
stris apostolicis. Purgatus itaque tali penitentia et
confessione, sic denum limina sancta ingredi et
locum vestigiorum Domini promissus est osculari.
Et facere gestis quod promiserat, ad propria co-
pit cum gaudio regredi.

Emensis igitur longioris viæ spatiis, cum boni
desiderii plenus una cum uxore suisque Segusiam
venisset, et in familiaris sibique nota domo cum
vetere amico hospitatus esset, ab eodem hospite
causa familiaritatis diligenter cepit inquiri qualiter
cursum explesset itineris sui. Seriatim cuncta retu-
lit, et universæ rei quam prefati sumus mirabilem

notitiam dedit. Attonitus hospes tanti stupore miraculi, simulque laudibus diutius immoratus omnipotentissima misericordia Domini, dixit ad eum : « O domine Hugo, si desideras boni viri compos existere, nulli alii melius post gratiam principis apostolorum, quam principi celestis exercitus archangelo Michaeli te decet cœnobium construere, ut, dimissis omnibus peccatis tuis, inde exitus tui de hoc exilio animæ tuae iste sit erector, et Petrus receptor. » Simul etiam locum præfatum, quam proximus, videlicet XII millibus, esset, ostendens, et prefatorum miraclorum nobilissimam narrationem prosequens, animos viri jamdudum ad id intentos exhortationis bonaë scintillis accendit. Atque sic tandem et verba salutis, et diem quo fessi venerant nox subsequens clausit. Adest archangelus per visionem soporatis utrisque conjugibus, et eadem specie eisdemque verbis conspicitur et auditur a duobus. Hortatur et imperat, ut in loco quem hospes designaverat, totius consili vires sigat, et absque dubitatione monasterium fabricans. animæ suaë celeste se construere palatum non diffidat. Vir post revelationem prior evigilat, et tum uxori, Insengardæ nomine, totius tenorem visionis narrat. Postquam et ipsa retulit sue concordiam visionis, octor stratu se proripit, et hospitibus sciscitatius quomodo melius ad effectum res ducatur, sagaciter consilium querit. Tunc uxor hospitis Eva melior consilii. Eve prioris, quæ sero contulerant (nam his ipsa plurimum institerat) narrationem archangelici montis corroboratam gavisa, una cum viro quantis valet ingenii omnes directos aditus incipiendas faciendaæ rei perquirit. Tandem simul conferentibus sani vena consilii a fonte Sapientiae Patris processit, qui in Evangelio suis promittit fidelibus, dicens : *Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Igitur levaturi tanti molem palatii Hugo et uxor ejus, omnibus modis arenam nocturam prudenter explorant, et eam obstruere felici conamine parant, ut supra firmam petram secure fundamentum nunquam easurum jaciant. Ascensis ergo diluculo vehiculis, Hardoini marchionis curiam, quæ XIII tantum millibus in castro Avilliano tunc aderat, celebriter adeunt, eumque ibi cum uxore nihilominus nutu Divinitatis, ne diutius fatigentur, inveniunt. Nobiles et elegantis habitudinis peregrini ex eis-montanis partibus advenisse principi nuntiantur, moxque ab eo secuti. Nobilibus mos quodammodo naturaliter inest, si boni sunt honorifice suscipiuntur. Adventus causas exponunt, et licentiam construendi cœnobii in memorato multoties loco petunt; ea videlicet ratione, ut gloriösus marchio quantum vellet auri vel argenti, mulorum cæterorumque vehiculorum, que adduxerant, optimam copiam benigne recipieret, et locum ab omni sua præhæredumque suorum sacerulari potestate scripto judiciali solveret; quatenus in posterum Deo inibi serviturus, a cunctis quæ saceruli potestatibus vel ex

A debito, vel ex terrore fiunt expedita libertas conditionibus esset. Liberalissimus princeps libenter annuit, et in primis gratis quæ petebantur exequi volens, postmodum saniori consilio pretium quod justum est benigne recipit, et evangelico exemplo, quemadmodum de pretio Domini emptus est ager in sepulcrum peregrinorum, monachis sæculo morituris in eodem loco pretio vitalis sepultura proveniret, et futuris temporibus refragandæ cœnobii libertatis occasio nulla foret. Post hæc ad hospitium letus Hugo regreditur, et consilio nihiloninus hospitis virum, cui tutelam loci committeret, quæsitus. Interim quia viæ occasio se præbuit, cum paucis ad montis cacumen, habitudinem loci visurus, potius animi quam vi corporis (nam vi erat difficillima) trahitur. Æstu ergo vel labore fessus admodum, imo siti nutu Dei deficiens, ad pedes eremite, cui ecclesiæ contigua erat cella parvissima, prostermitur; et ut archangeli, si non humano consilio, tanti periculi medelam quantocius inventiat, deprecatur. Audivit ab illo aquam in proximo non haberri; vinum autem in ampullula parva, quæ ad unius missæ celebrationem vix posset sufficere, contineri. Penes se nil omnino remedii fore. Nam virtutem archangeli procul dubio omnia posse. Instante quem sitis et aëstus periculum coartabat, eremita tandem pietate concitat, et archangelum, si status loci sibi placeat, devoti viri mederi periculo deprecatur. Mox, mira dicturus sum, prædictam cernit ampullulam, quasi ab imo scaturiente vena fontis inundare, et summum archangelum virtutem visibilem exhibere. Quantum oportuit potati sunt qui venerant et accepta benedictione redeuntes, sicut prediximus. virum tutela loci congruum (nam eremiti nulla jam nisi de cœlestibus cura erat reperire desiderantes ad hospitium properant. Retulit hospiti vir Deo devotus quod acciderat, et inter verba locutionis aëstus boni desiderii non minus quam prius siti corporis aëstuant, iterum atque iterum de loci tutela, cui opportune esset committenda, verbum repetebat.

Aderat ibi quidam nutu Domini vir religiosus ordinis monastici, nomine Atvertus, qui in Lisathio monasterio abbatis prius officio functus, atque ab hoc a contrariis sanctarum religionis expulsus, tunc a liminibus apostolorum regressus, in eodem per aliquot dies fuerat hospitio remotorum Hunc, ait hospes, ut reor, gratia divina providit, qui non ut novus, sed expertus offici monastici, parvas expensas adhuc incompositi locelli spiritu pauper amore religionis amabit: et humili sue paupertatis obsequio serviturs in posterum Christo, quæ satis sint divitias aggregabit. Auditis his venerabilis peccator Hugo in laudem Redemptoris attollitur. Præfatum ergo virum religiosum Atvertum multis precibus vincit, et relictis quantum ad præsens ut peregrinus poterat necessariis, ei locum committens, citius redditurus ad sua, eum gaudio redit.

Exinde vir Deo plenus Atvertus omnino plena

devotione satagens opportuna monachis ædificiola secundum situm loci (nam scopolis aspernum erat) cœpit construere, et quidquid usquam colligere poterat, modico victu contentus, ad id solum expendere. Tempore constituto sicut promiserat Hugo redit, et omnibus necessariis impensis ad perficiendam ecclesie fabricam datis, iterum ad prefatum marchionem transitum fecit, et ab eo sicut et prius, dato prelio villulam monti contiguam, nomine Clusam, et ædificandis villulis congruas terras nihilominus contiguas acquisivit. Ut autem libertatis loci, pro qua præcipue satagebat, scrupulus omnino nullus inesset. Taurinensem pontificem, qui Amizo dicebatur, adiit: et oblatis quæ tantum virum decebant munieribus, cunctis iterum locum solvi conditionibus, cum anathematice etiam interpolatione, favorabiliter impetravit, indeque Romanum prefectus, omnium prædictarum sponzionum tam pontificis quam marchionis tenores, omnemque sui operis ordiens historiam papæ Silvestro retulit, et ejus ad presens principis apostolorum auctoritate, postea vero etiam imperatoria majestatis corroborari locum litteris et nomine fecit. Post hæc quoad vixit omnia monasterio secundum posse necessaria vel attulit, vel direxit, et exinde cœnobium incrementis opportunis ex tempore Deo favente meritis haec tenus archangeli crevit, et variis miraculis coruscans diversis populis gratum et venerabile fuit. Ne autem aliqua dubietas ex his que relata sunt in cordibus fidelium possit oriri, testis est prædicti Hugonis filius Mauricius, testis et ipsa familia, quorum vel suis vel parentum proximis diebus tantum indicis angelica virtus dignata est propagari.

Igitur venerabilis papa Nicolaus*, quod nomen victorianum populi nimirum catholici sonat narrationis hujus ordiendæ laudator atque præceptor extitit, ut cunctis legentibus innotesceret, prædicti loci curam specialiter ad sedem apostolicam pertinere: et quisquis fidelium in fine caducæ atque transitoriae vitæ pennis angelicis ad cœlos optat evehì, contra locum quem Michael princeps angelorum dilexit et elegit, vereatur aliquid iniquum moliri: quatenus in domo sua absque scissionibus cordium cum pace, quæ hominum bone voluntatis propria est, sit nomen Domini semper bene dictum, qui omnes suos spiritus administratorios propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, implere gratuitè in ecclesiæ sua mittit ministerium.

Anno igitur 965 Incarnationis Dominicæ constructis, ut fertur, in eodem loco feliciter officinis cœnobialibus, prout erat possibile, cum ille vir illustris Hugo in armis strenuus, sed in Dei rebus circa finem magis devotus, locum, quem, sicut supra retulimus, pretio sibi ut proprium vindicaverat, et apostolica auctoritate, seu præceptis regalibus munierat, abbati dumtaxat ac monachis habendum tradidisset; postquam etiam sanctus Joannes eremita, necon et bonaë memorie, Atvertus abbas

A migrassent ad Dominum, successit ei in regimine fratrum consensu et electione vir simplicitatis ac prudentiae merito Benedictus et nomine. Hic cum plurimi floreret virtutibus tanta dicitur charitatis affluentia refertus. et hospitalitatis liberalitate munificus, ut omnes ad se venientes et montis ardua ac archangeli patrocinia petentes, maximeque Gallicorum, Aquitanicorum et Hispaniarum populos Romanum audeentes, libentissime susiperet, et quæ fratrum tantum usibus poterant competere benignus impertiret. Cujus quamplurimi gratiam admirati (erat quippe moribus et canis angelicis decoratus) aiebant: « Ecce vir prudens qui edificavit domum suam supra petram, in cuius ore dolus non invenitur: quo fideli dispensatore archangelus Domini B gratulatur, et hujus loci fama sua ubique extendit insignia. » Cœperunt namque nonnulli, et præcipue de Ultramontes, ad hunc locum gratia religionis concurrere, et sæculo renuntiantes sub illo sene glorioso normas regulari sese subdere. Langobardi enim quamplures, fulti inimica fidei callicitate, haud facile acquiescent monachalem habitum suspicere. Multi vero nobilium atque divitium gratiam cupientes referre ejus benedictionibus, qui sibi principem angelorum conciliarent in die sui exitus, alii ditarerunt locum suis honoribus, alii tradebant pueros suos Domino educandos immaturis teneros etatibus. Est namque locus ab omni impedimento et sæculari tumultu semotus. Nullus hominum seu animalium ibi perstrepit, clamor atque rugitus C jacet. Correcta Italæ planities suos jucunda lacis ac fluminibus humanos interdum quæ valeat recreare visus. Tepida sunt hiemæ, aestas vernum imitatur tempus. Mens Deo famulantur tali tota quiete, et admonita quamlibet pulchra rerum opportunitate, vociferatur, jubilando frequenter cum exultatione: « Magnus Dominus et laudabilis valde in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. »

Dilectus itaque Deo et hominibus ille venerandas senex Benedictus optimè agens gregis commissi custodiām, utpote pastor egregius, sanctitatis grata claruit suis temporibus, ampliavitque monasterium favente archangelo rebus, personis et honoribus. Et cum a plerisque hospitibus et monachis quasi pro consilio hortaretur magnorum cœnobiorum tutelæ et ordinationi locum suum committere, eorumque consuetudines admittere non acquiescebat, dicens: « Sinite, fratres. sinite Patris nostri Benedicti Regula parvitatem nostram contentam esse, quæ, si quod videtur addendum, abbatis admittit arbitrio supplendum pro ratione et tempore: non ita est ut dicatis; videtis locum conductu difficultem et arduum, altera consuetudine modificandum. Neque enim humano quolibet indiget magisterio qui angelorum sepe fruitor solatio, tantique provisoris gaudet patrocinio, et satis metuendo quandoque additur ministerio. In hoc nimirum monte nullus est locus criminis nec est fas sub ejus conspectu scelerato latebras delitescendo,

etiam si uspiam in monte facinus committitur, sa-
cras jaeculatur et arces. adeo ut plerosque terreat
innocentes. Neque novit igneum ponere tumultum,
donec quod humanum latebat oculum, et innabat
in tumultu, satisfactione et confessione forte fiat
indultum. » Sic Pater inclitus aiebat, sic apostolica
disertus simplicitate callebat. Regulam tantum alni
Patris et eximii ducis monachorum Benedicti suade-
bat perscrutari et observare deberet, et super ea
clamare. Ceterum in cujusque abbatis arbitrio ordi-
nationem sui monasterii pendere. Quod ejusdem
loco convivens usque hodie habuit celebre.

Praetereundum silentio non arbitror quoddam
miraculum quod sancta memorie Aicus prior,
a quo ipsò actu reverendus, de abbe jam dicto
referre solebat. Cujus ob hoc testimonium veritate
credidit submixum, quia fuit homo, ut aiunt, ad
unguem factus, et in religiosa conversatione totus
sibi teres atque rotundus. Qui inter ceteras animi
virtutes quibus admodum pollebat discretionis gra-
tia, quae omnium virtutum genitrix, custos ac
moderatrix, Patrum definitione praedicatur, fuit ita
praeditus, ut nullius diei feriati atque profesti occa-
sione, solita eborum distinctione seu quantitati
quispicere addere vellet autem demere. Constanus sem-
per in sancto proposito, et vigilis crebro inserviens,
flagris propriis corporisculum coercebat; operi
mahuum et lectioni sedulus operam dabant. Castus
mente et corpore, tandem multiplicatus in senecta
uberis concessit natura. Cujus sepulcrum recentes
aperientes quidam fratrum eius alumni, quadam
curiositate ducti, mira odoris fragrantia sunt replete.
Hic namque, inquam, prior de illo venerabilis Bene-
dicto asserebat, quod moris illi fuerat beatae Mariae
Genitricis Domini et Salvatoris nostri laudum officia
nocte dieque ante ejus venerandum altare, quod

A illius gloriose et incomparabilis imaginis praesentia
insignitur, devotè ac solemniter agere. Quod opus
cum nullatenus intermitteret, nocte quadam lecturis
ibi ex more lectionem lucernam ipse tenebat, quæ
venti flamine, ut assolet fieri, extincta est. Quo
casu cum pro lectionis dilatione magis anxiaretur,
de cereo qui ante sancti Michaelis altare perpetuis
fovetur ignibus, subito sese flamma prorupit, et in
manu illius non sine fratribus admiratione lucernam
accendit. Quod ubi Dei famulus vidit, vehementer
obstupuit, et solotenus prostratus diutius adoravit,
et fratribus quoad viveret, ne cui miraculum pro-
derent, interdixit. Quid plura? Annis xi et iii mo-
nasterium viriliter rexit, tandemque sicut oliva
fructifera in domo Domini in pace quievit. Tale
B habuit sanctus ille locus sui primordii incremen-
tum talibus gloriatu auctoribus, et tam gloriosus
quam venerabilis extunc et nunc cunctis extitit
gentibus, exceptis Taurinensibus, qui tanquam
Scyllæ canes, semper obtraverunt, et livido oculo
cenobii comunio obliquare non cessaverunt. Eorum
tamè dentes, omniumque male loco insidiantium
vites archangelus ita potenter obrivit, ut si non
voce, rebus equidem clamaret: « Qui hos tangit,
quasi si tangat pupillam oculi mei. » Nemo enim lo-
cum seu illa qua juris ejus sunt, aliquando in iuris
impedit, et illas abici. Vocatus et non vocatus
adest, et sibi in aula sua digne famulantum, ses-
què humiliiter deprecantium vota benignus attendit.
C et ab ore sevissimi draconis incessanter protegit.
Illius ergo quem coelestis curiae primatem, o græx
Clusine specialiter tibi delegisti, inniter patrocinio.
Illum te decet præ omnibus venerari et glorificare
cultu perpetuo, qui te sub umbra alarum suarum
pie fovendo sic defendat in pælio, ne damneris site
me in tremendo judicio. *Explicit.*

VITA V. BENEDICTI

ABBATIS CLUSIENSIS,

AUCTORE WILLELMO MONACHO, FJUS DISCIPUL O.

(MABILL. *Acta ord. S. Bened.*, t. IX p., 697.)

OBSERVATIONES PRÆVIAE.

1 Clusinum Sancti Michaelis monasterium olim insigne, in diœcesi Taurinensi ad Pyrhiriani montis
radices situm est, nempe ad Clusas seu Alpium fauces et augustias, quas Carolo Magno in Italiam pro-
cedenti Desiderini Langobardorum rex precludere frustra tentavit. Hujus loci seculo xi duo fuere ejusdem
nominis abbates, Benedictus major, et Benedictus minor. Utriusque res gestas litteris complexus est Wil-
lelmus, ejusdem loci monachus, Benedicti junioris discipulus et familiaris: quod Willelmus ipse in
prologo sequenti testatur. Verum prioris Benedicti acta excidisse suspicamus. Tempus quo is vixit colligimus
ex consilio Lemovicensi anni 1031, in cuius actis « Benedictus rector monasterii Clusa sancti Mi-
chaelis », ut presens, laudatur. Hoç enim elogium non potest convenire Benedicto juniori, qui obiit anno
1091, « pastoralis cure vicesimo quinto; » ac proinde eam dignitatem non adiit ante annum 1066. Dies
obitus Benedicti junioris assignatur « postrem dies Maii » in versibus vita prefixis. postera « eodem
sensu in ejus epitaphio. Itaque de eo interpretandum est Necrologium abbatiae Sancti Egidii Nemau-
ensis: « Irid. Kalend. Junii obiit Benedictus abbas Clusæ. » Consentit Necrologium Sancti Benigni Di-
vionensis. Utrumque Benedictum omisit Franciscus Augustinus in Chronologia Pedemontana.

2. De Clusensis abbatie origine et auctore non una est omnium sententia. Sibi non constat chronographus Malliacensis, cum nunc anno 872 Clusense cœnobium sancti Michaelis incopsum » dicit : nunc centum post annis id factum commemorat, id est eodem tempore quo cœnobium Sancti Michaelis de Monte conditum est. Chronographi hæc verba sunt : « Èo tempore incopsum erat aliud monasterium de Sancto Michaeli de Clusa a sancto Joanne episcopo et eremita : ubi primus abba fuit Arveus. » Joannem bunc Ravennas episcopum fuisse ferunt. Verum alia est opinio Francisci Augustini, qui Clusensis monasterii auctorem non Joannem episcopum, sed Hugonem Marinum, præpotentem (ut ipse loquitur) « Auvergnacum, » et Montis Buceri dominum, qui dum Roma ad patrios lares rediret, cœnobium istud cœnstrui, ejusdem ecclesiam ab Annuco Taurinensi antistitè dedicari curavit anno 966. De auctore certum est ex Vita sequentis cap. 3 hunc fuisse Hugonem qui eundem locum apostolicæ sedi commisit privilegiis que decoravit: at quis qualive fuerit Hugo ille, Guillelmus non exprimit. Certum vero est veterem hanc esse Clusiensem monachorum persuasionem, Hugonem fundatorem suum Arvernū, et quidem ex genere dominorum de Monte Buxerio fuisse: id quod testantur litteræ abbatis Sancti Michaelis de Clusa, anno 911 date Ludovico Montis Buxerii: qui in sequens progenitorum vestigia, et præsertim gloriose memorie domini Hugonis, inquit abbas, domini quondam Montis Buxerii, fundatoris nostri, a eius clara progenie per rectam lineam noscitur traxisse, donavit nobis octocentum aureos » quas litteras ex tabulario mar- chionis de Dyene noster Claudius Stephanotius eruit. Cætera vides apud Franciscum Augustinum. Pontius abbas Vizeliacensis, frater Petri abbatis Cluniacensis, « de Clusino monasterio assumptus est, » ut legitur in brevi Chronico Vizeliacensi apud Labbeum tomo II Bibliothecæ novæ. Modo Clusensis abbatia collegium est per paucorum canoniconum sacerdarium.

PROLOGUS

1. WILLELMUS, famulorum Christi minimus, Generale armariæ. Meminit bene fraternitas tua, Geralde charissime, quoties fratres mei quamplurimi invitaverint parvitatē meam suis crebris hortatibus, ut de vita et actibus Benedicti junioris, quondam abbatis nostri, meus aliquanta percurseret calamus. Quare, Inquit, noctes diesque stertendo, commissa tibi pecunia ligata in sudario, si marces otio! Cur pateris, ut acta Patris nostri egregia, sub tuis etiam oculis patrata, temporis longævitate flant oblitera quæ non ignoramus, si scriberentur, multis profutura? Ad quos ego: Nolite, inquam, fratres B mei et domini, nolite me sic illudere. Ego solus novi mei quid valeant humeri, quid ferre recusat. Novi certe vires ingeniosi mei, tenues satis et pigras, cui utique parum sit eloquentia atque minus sapientia; sunt complures ejus alumni in Clusino cœnobia, qui mē præcellant peritias et vita merito, quorū pervigili studio hoc opus commitendo non ambigo. Et tu, Inquit, doctrinæ illius lacte, et fortium actuum solido cibo ab ipso ferme pueritiae tempore educatus, in virile jam robur evaseras, instituta disciplina ejus, sicut et nos omnes, sitibundus hauseras, nec te patiemur aliquatenus de isto tanto duce nostro, qui nos omnes collegit, aluit instar pia genitricis, misericordia gremio fovit, seu mutum et penitus elinguem refecere, qui dadum veteris Benedicti hujus quoque loci abbatis studiasti gesta quædam stylo commendare. Age igitur, age, incipe omnimoda occasione deposita: quia etsi imperitus es sermone, non tamen scientia.

2. His et hujuscemodi excitus rationum flatibus dum in portu silentii et quietis securus navigo,

A ab subeunda onera quæ mihi charitas de fraternis cordibus imperat, cui reluctari fas non est, obediens humerum subdo. Spero equidem ipsius obedientiæ rem cymbam nostri operis sic gubernari, ut tuta et illæsa transeat inter Seyllam et Charybdim sæva maris pericula, evitando Circæos ac Sirenarum illæces eantus aure surdissima. Tuum quoque nihilominus, o Geralde, studiæ appulit animum meum ad scribendum, qui multos annos eeu apes prudèntissima circumvolitando loca quæque ac monasteria, non cessas deflorare melleas Patrum sententias ac volumina, unde nostra compleas artharia, potioribus videlicet thesauris Crœsi opibus seti gazis opulentis Arabum, quibus augendis incubas, et sedulo custodis quasi cellas aromatum. Inter quoq; domno Ermenagndo abbate jubente, placeat tibi hoc nostri libelli munusculum, hebet pauperulum, admittere, quod ergo in tabernaculo Domini, qui non spretit caprinos humili confessionis pilos, studiū offerre, perfuso jam vertice florida mitique canitie. Sed ne jam viderat

Dælinum silvis appingerè, fluctibus aprum ad ea quæ de viro proposuimus, accingamur; quæ, tametsi abjecta videri poterunt pro dictorum inurbanitate, erunt tamen, ni fallor, accepta et chara suis discipulis, pro ipsorum factorum et materiae notissima qualitate.

Contigit ex æquo nomen tibi qui Benedictus

Moribus implesti nominis officium.

Tu gregis et plebis doctor bonus, ac moderator, Justitia limes ac pietatis eras.

Grex tibi commissus Patris exsequias celebravit

Mai postrema prætereunte die.

TEXTUS VITÆ IPSIUS.

3. Benedictus Tolosanus. Fil monachus. Clusium A miter, præsente Airaldo (3) Bremetensi abate, viro religionis ac sapientiae titulo id temporis famosissimo, omnium fratrum conclusus est cœtus de Patris electione sub asperu archangeli sui p̄i tutoris simpliciter acturus. Tunc lecto in abbatis ordinatione Regule capitulo, et a prefato abbate clare aperte que exposito, alii alium, ut assulet, acclamare, alii alium; quidam quidem Bertranum, quemdam Cumiliacensem, qui et satis homo humanus et benignus erat, plurimum quoque habens religionis zelum, et secundum scientiam. Plerique vero Aicium priorem monastici ordinis eruditissimum et disciplinae severitate insignem Stahat autem Benedictus noster de morte Patris defuncti motus, et quasi pro ejus funere sollicitus. Fuerat quippe illi genere propinquus, omnes superiores sibi fratres humiliter existimans, nihilque minus quam de sui promotione animo pertractans, cum subito vota ac judicio omnium hinc inde reducta in hunc unum conveniunt, ut ne unius quidem favor ab eo dissentiret. Una omnium voce, una sententia, quamvis clamans multumque renitens, capit, et electus ad ecclesiam cum laudibus ducitur. Hæc de ejus electione, quam puro intuitu justoque ordine bei nutu acta fuerit, paucis absolvere curavi, ut evidenter pateat lectori, vivum lapidem Dei Benedictum, et columnam veritatis tali fundamento et base sui introitus innitem, merito non potuisse ullis futuris tribulationum turbinibus concuti aut perturbari. Antehac enim in Italia per aliquot annos vix alicuius prælati electio audita fuerat, cui vel regia manus, vel quilibet perniciosa et sæcularis ambitio non subriperet.

4. Fit sacerdos. Cepit itaque in dies virtutum exercitio magis magisque in Deum proficeret, morum lenitatem et affabilitatem in amorem sui cunctorum animos mirum in modum accendere divinæ philosophia rivulos inhianter haurire; certare cum adolescentibus de subjectione, cum juvenibus ipse juvenis de fortitudine cum senibus ipse maturus de gravitate. Et cum forte omnes honestatis et utilitatis gratia anteiret, æque tamen omnibus charus, nulli invidiæ fomitem ministrare. Unde factum est ut, merito fratibus cunctis annuentibus et abbate juvente, ad sacerdotium promoveretur: cuius officii dignitate ita humiliter et reverenter functus est ut sese indignum mentis judicio semper clamitans, vel post aliquot dies ad altare oblatus accederet. Nonnunquam vero postea de prædicante didicimus cum se missas agere in die proposisset. expectabat si forte a priore illud ei juberetur, indubitanter credens oblationem suam virtute obedientiæ apud Deum commendari, quæ Scripturæ testimonio hoc locum automatibus jure preferuntur et victimis.

5. Abbas eligitur. Defuncto denique illo abbate, et adhuc manente insepulto, ne forte improba lues Taurinensis præsul sese contra canonum et regulæ sancta decreta ex more interponeret, pie et unani-

D **Ejus electione episcopus Taurinensis contradicit.** Non tamen tunc defuit solitus antiqui hostis Ibor et invidia. Cum eniu hujus tam justæ electionis non modo Ecclesiæ filii, verum totius Italie marchiones et duces, populiæ applaudenter universi, solus Taurinensis pontifex Chunibertus (4), qui ex bonis initiis malos eventus habuit, superbia typò intumuit. Et cum fratres electi sui consecrationem ab eo postularent, bestiali fremitu indignans, in hæc verba contumeliosa et blasphemia plena erupit: « Quis est, ait, iste Benedictus, quibusve ortus majoribus? Qua audacia seu auctoritate, vel a quibus me absente electus? » Ad hæc cum fratres canonum ac Regulae sue auctoritatem prætententes dicerent hujusmodi electionem illi non deberi, nisi forte monachi vitiosam pravamque personam ex consensu

(1) Is mortem obiit in monasterio Clusino, infra, cap. 20.

(2) Hoc S. Hilarii monasterium situm in urbe Cassone.

(3) Simile exemplum habes in sæculi superioris, pag. 781.

(4) Durius quidem in Chunibertum auctor loquitur, sed ipsa Chuniberti agendi ratio in aliis,

non parum censura meretur, ut qui permittebat, ut clerici Ecclesiæ sue, cuiuscunque ordinis, velut jure matrimonii confiderarentur uxoribus. Quod ipsi impropter Petrus Damiani in epistola ad eum scripta: et qui a Nicolao papa excommunicatus fuit, quod in conventu Mediolanensi cum aliis quibusdam episcopis concessit clericis facultatem habendi uxores. Vide infra capp. 8 et 11.

sibi prætulcrint, consecrationem autem duntaxat A ignorare illius loci tutelam ad Romanæ Ecclesie boni electi suam fore. Tunc vero satissuperque confusa bile efferatus efferuit, tumensque iugio inquit : « Absit hoc, absit illud jus detestandum, ut per vos seu per Regulam vestram, ut asseritis, iste, mihi præsentim ignotus, introeat ! Mea est electio, meus erit abbas meique juris, mihi uni obtemperans, familiaris domesticus ac subditus Sicut enim accipiter dum molles urget columbas, quam sibi voluerit unguibus rapit, haud aliter ego repentinus inter vos expectantes superveniens. illum qui animo tantum sederit meo, quicunque mihi cordi fuerit, accipiam et cunctis vobis præficiam » Nonne his tibi paucissimis et sesquipedalibus verbis dixisse videtur : Per me abbas intrabit, non per Christum ? Aliunde ascendet sicut fur et latro, ut mactet et perdat, non per ostium. O similitudinem argutam et episcopo dignam ! Insanisti tunc impos mentis tuæ, Chuniberte episcope ; talia fando, insanisti vera tali cothurno. Apparuit his dictis qua polleras, imo qua ampullabaris, tua crassa pinguisve minerva. Cum enim tuam ingluviem specie et nomine accipitris figurasti, simplicium te insectarem, insontumque raptorem tali forma depinxisti. Patet igitur luce clarus, quod non aperuerit tibi ostium veritatis ostiarius, qui et Spiritus sanctus, et ideo compressus defluit tumidus prudentiae tuae fastus Quod sermo declarabit subiectus.

7. Romam appellat. Servus itaque Domini Benedictus, cognita episcopi recordia et exactione irrationabilis ac durissima, primo quidem tanto furori locum dare delitescendo, et honorem declinando decreverat humilitatis gratia, sed iterum atque iterum a fratribus, ut constanter ageret, et ex adverso ascendens murum pro domo Israel opponeret, neve irruenti lupo ac diabolo cederet, utque sui miserebatur admonitus, tandem diu multumque ab illis fatigatus, et virtute constantiae et obedientiae animatus viriliter stetit, et quemdam fratrem, Bosonem nomine, qui sedem apostolicam ap̄pellet, Taurinum mittit. Qui jussa perficiens, vix inter lapides, et furentis populi fustes vivus evasit. Tunc Benedictus paucis secum assumptis fratribus Romanum contendit. Quem episcopus cum suo quodam exercitu pro viribus persecuturus subsequitur.

8. Ab Alexandro II benedicitur. Quid plura ? fit conventus sacrorum pontificum et cardinalium ante dominum Alexandrum, tunc temporis pontificem Romanum, atque Gregorium archidiaconum, postea apostolicum. Replicat episcopus prædicta superbie verba, magis rhetorica facundia fretus quam veritatis causa subnixus. Ad cuius orationem sacer præsulum cœtus, maximeque archidiaconus Gregorius, vehementer admiratus sic fatur : « Quid est, episcope, quod loqueris ? Ubi est sapientia tua ? Tuumne dicis abbatem, tuique solius tore juris ? Qua auctoritate, quæso, aut qua ratione tuum asseris ? Num possessio tua aut servus tuus est ? Itane sacri canones animo exciderunt tuo ? An putas nos

sedem solummodo pertinere ? fundator nimirum ipsius monasteri, Hugo nomine, ejusdem loci curram beato Petro apostolo ejusque vicariis in aternum commisit. et apostolicis privilegiis locus inde muniri promeruit » Ipse quoque pius papa Alexander, cognita episcopi injustitia, sic eum mitis alloquitur : « Esto pacificus, fili Chuniberte, esto benignus. Compescere mentem, turbatus est enim præ furore oculus tuus. Revoca animum ab indignatione, quam non decet aliquatenus residere in sacerdotis pectore. Injustum certe nobis videtur et intolerabile locum illum nostro tantum commissum præsidio ac ditioni, quamvis tuae sit diecesis, tam inique vexari. Quapropter monemus, ut abbatii jure ac regulariter electo paternum animum et affectum, ut te decet, exhibeas, atque consecrationem benigne impertias. » Quod cum se facere nulla ratione, nisi alteri a se electo, durus assereret, contempta ejus protervia. ne longum faciam, ex sententia et judicio totius venerandi cœtus qui aderat. Benedictus noster ab ipso Romano pontifice benedicitur et consecratur. Episcopo vero interminando imperatur, ut nullam deinceps abbati seu rebus monasterii molestiam inferre audeat, nihil nisi quod canonicum et regulare est inde ulterius exigat, nisi torte ab ordinis sui statu periclitari non timeat. Qui malignæ sue mœtis callidus dissimilatur, benigne quidem tunc respondit prout pater, illatus plurim aversa, quæ in suo versabat pectore ; quæ nos ad Benedicti cumulum patientiae in rerum quandoque ponemus serie.

9. Ritus alienos rejicit. Regulam inculcat. Pastoris igitur suscepito regimine, quanta vigilantia illud administraverit, quam sancte et religiose quæ justa sunt faciendo et docendo vixerit, quamvis nostræ facultatis non sit evolvere aliquo tamen pro modulo nostræ scientiæ amodo referre tentabimus, sicut audivimus et vidimus in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. (Psal. XLVII, 9). Primum itaque cum cognovisset quam plurimos congregationis fratres quibusdam novellis usibus et Regulae contrariis gaudere institutionibus, ut supra firmam Petram ædificaret, nisus est hanc arenam postmodum nocturnam eruere, et agrum his sentibus expurgare. « Nostis, inquit, fratres et filii mei amantissimi, quomodo sermo divinus eos increpet, qui humanas ad inventiones divinis præferunt mandatis ac judiciis. Unde canit propheta psalmographus : *Et irritaverunt Deum in adinventionibus suis, et ideo multiplicata est in eis ruina* (Psal. cxv, 29) ; et uelut sensus erat in omnes adinventiones eorum (Psal. xcvi, 8). Ipse quoque Dominus in Evangelio : *I'æ robis, ait, Pharisxi, qui dereliqueris mandata Dei propter traditiones vestras*, (Matth. vii, 6) ; et Paulus : *Qui descrent justitiam Dei, et suam volentes statuere, justitia Dei non sunt subiecti* (Rom. x, 3). Itemque Scriptura : *Sine causa, ait, colunt me mandatis et doctrinis hominum* (Isa. xxix, 13). Quamobrem hortor frater-

nitatem vestram, ut postpositis quibusdam superstitionibus et humanis institutis, que ad rem non pertinent, et a vera religione abhorrent, Regule sancti patris nostri Benedicti studiis, in qua omnis evangelica et apostolica perfectio constat, animum ad purum intendatis. Neque enim ego a Romano pontifice consecrator meo aliud nisi eamdem Regulam, quam predicarem suscep in manibus; nec mihi praeceptum memini, ut diversos docerem et sectarer monasteriorum usus. In eadem quoque regula (*S. Benedicti regula*, c. 64) audio mihi eundem Patrem et ducem intonantem, et quodammodo inculcantem, et praeipue ut praesente Regulam in omnibus conservem. Et alibi (*Id.*, c. 3) quasi comminatio infert: In omnibus igitur magistrorum sequuntur Regulam, neque ab ea temere declinetur a quoquam. Nam si quid videtur in Regula deesse, aut minus dictum, unicuique abbati jubetur temperando compleendum atque ordinandum, cum ab eo dicitur (*Id.*, c. 65): nos autem providemus, propter pacis charitatisque custodiam, in abbatis pendere arbitrio ordinacionem monasterii sui; quod etiam facile est in plerisque ejusdem Regule capitulis annimadvertere. Non est ergo necesse in scribendis multorum monasteriorum consuetudinibus, Regula quam quisque professus est neglecta, multum insudare. De hac quippe scriptum potest intelligi: Hec via, ambulate in ea. Non declinetis ab ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram (*Deut.* v., 32).

40. Adversantes in prioratus abtegat. Novos tirones ut informat. Dixit, et a quibusdam ipsi Regule adjectis et quasi superfluis, in victu videlicet et vestitu, ac lectis, abstinentum et parcus agendum mandavit. Quæcum quibusdam dura et importabilia viderentur, eo quod in mente veteri cogerentur nova meditari, non tamen eos omnimodo aspernatus est, sed paucis, quibus ista observanda placebant secum retentis, reliquos in cellis esse precepit. Opinatus nempe est eos aliquando respiscere et salutaribus institutis diuturnitate consilii assuefieri. Ipsi autem innoxio tempore perseverantibus, et quod prius tantum didicerant sacrosanctum judicantibus, dum sese iuivit ad conam Dominicam quodammodo conantur excusare, statuit quoslibet divites seu pauperes colligere, maximeque pueros nobilium filios enitrire, ut jacturam legionis quodammodo diminuta, ceu bonus dux, novo milite instauraret, et novello recentiore juvenum exaniine inventum ovium numerum non modo supplingo redintegraret, verum etiam augendo multiplicaret. Iisque denique informandis, et ad meliora provehendis sedulus instabat praedicando, legendo et orando, opus quodlibet, ne per otium torperent, exercendo, dignas boni pastoris excubias gregi suo exhibens. Duodecim præsentim gradus humiliatis et unusquisque memorie commendaret persuadebat, dicens ibidem virtutum summam constare, unde quis facile queat ad celstitudinem cœlestem scandere. Sancti Sera-

A pionis collationem de octo vitiis principalibus singulos scriptam habere et imitari cogebat

11. Erga confitentes ut se gerit. Quo modo ipse delicta sua expiaret. Confitenti aliquod facinus tanto affectu et non sine fletu condescendebat, ac si ipse ejusdem criminis particeps esset: cui statim pro canonum auctoritate penitentia legem indiciebat. Nec multa post, si compunctum, si humilem et quietum, et verbera Domini trementem explorando animadverteret, temperata et indulta censura canonum, sacris altaribus reconciliabat, ita tamen ut memor sui delicti nunquam plangendo flere desisteret. Vidi mus fratrem fragilem, et peracta penitentia labilem et pronum in crimine, quem ut animam suam pro ove poneret, in ecclesiam Beati Benedicti, quæ B secretior est, secum duxit, ibique aliquot diebus cum eo pariter contentus pane et aqua jejunando, Psalterium devote non sine fletibus, et per singulos versus invicem flagris affectus complevit, oblationemque pro peccatis illius demum obtulit, et sic per Dei gratiam fratri non solum delicti præteriti indulgentiam obtinuit, sed (quod satius est) affectionem et voluntatem peccandi admitem. Excessus ipse suos fratribus spiritualibus, aut bene notis sibi episcopis ac sacerdotibus Romanam pergentibus, frequen tissime humi prostratus confitebatur; et eorum iudicio eleemosynarum largitionibus diluebat, cum ipse proprio corporculo creberrime duris loris ac nodosis usque ad sanguinem non parceret.

12. Exercilia ejus. Tribus per annum quadragesimis [ms. quadrinibus] totum corpus usque ad pedes ciliicio ambibat, jejunii edomabat. Vestitus omni tempore cuculla et tunica et duro cingulo supercincta, velut in acie positus, nocte dormiebat. Corporis infirmitatibus magis orationum ac jejuniorum antidoto, quam carnalis medicina aliquo medebatur electuario, ducens indignum cujusquam corpus Gallici observare catarticum, quod sacramentorum potius decet esse vasculum. Sanguine vero minutus lectione assida carere non poterat. Peculiaribus orationibus ita operam dabat, ut raro unquam post matutinos, vel etiam in æstate, quando ocellis gratius sopor solet irrepere, quieti indulgeret; sed omnia oratori circuens altaria, quesum nocturnis vigiliis mentis vigorem ac puritatem studebat custodire et augere, spiritu canens in matutino interfaciebat omnes peccatores terræ. Post completorium vero diu solebat orare et legere dicendo: *Si dedero somnum oculis meis et palpebus meis dormitionem, donec inveniam locum Domino* (*Psal.* cxxxii, 4). Cum adhuc essem imberbis et adolescens sequerer ejus cum lucerna vestigia, labore tantum orationum ac vigiliarum ejus propter infirmam ætatem ferre nequibam. Ilum tamen indefessos singultus et suspicio immo latere petita emittere audiebam. Quis unquam senum aut juvenum tam fervens fuit atque robustus in religione, quem si secum aliquandiu duceret, quodammodo victimum et exhaustum suo spiritali exercitio non redderet? Oratoria monasterii, et

necessaria quæque fratribus habitacula edificare et amplificare dcreverat. Ad quod opus frequentissime, sequente fratum et juvenum caterva, cum silentio psallendo incurvo dorso non sine sudore lapides et camenta ferrebat. Nemò aliquando ducum aut militum tantum gloriatus est in speciosis armis et fortibus equis, quantum ipse gaudebat librorum copia, immortalibus utpote animæ thesauris, quibus scribendis et emendandis instabat laboribus inexhaustis et assiduis. Balneis, nisi superfluendo, non est lotus; carne et adipe, caseo et ovis non est usus, quamvis ipsius carnis edulium concederet, et ipsem propriis manibus præpararet, et incidet debilibus. Quotidianam in cibis frugalitatem hujusmodi omni tempore inconcussam tenere studuit, ut vilibus et minus esculentioribus atque insulis B cibis refectus satietatem usquæquam caveret, vim forte et austерum quasi venenum fugeret. Benignus et humillimus erat subditis et obedientibus, terribilis ac vélut fulgor apparebat superbis et resistentibus.

43. Auctor ab eo behighe accepius. Memini certe, néc unquam aliquā dies hanc memoriam meō eximēt animo, quam benignus mihi met more pī Patris occurrit revertenti ac miserrimo filio, et me fugitum et iniūliēm servum, prodigumque filium et famelicum stola vestīri, atque calceamentis pedes muniri jussit. Nec me inter mercenarios passus haberi, in numerū filiorum qui secum semper fuerant quāvis immeritum, semper ascivit, et vituli saginatis epulis et gaudis non discrevit. Unde non immērito illi ingens a me debetur gratia; et optavi, semperque optabo ut ejus anima sedibus sublimata æthereis nectarēa suavitate et regni potiatur auctoritate, ubi me suis sanctis meritis impetrat sibi sociari perenni tempore.

44. Festa ut celebrat. ſomnium post matutinos non probat. In celebrandis vero solemnitatibus, quam festinum se ac strenuum, ac spirituali gaudio alacrem vel hilarem ostendebat, quis digne referre sufficiat? Pridie quidem in vigiliis illorum admodum sibi in cibo et potu parcus erat, dicens prium sanctis martyribus esse compatiendum, cum quibus postmodum semper sit lætandum. Exin modico somno indulgebat, et maturius ceteris a lectulo surgens, in oratione aliquantis per pernoctabat. Tunc denūcum fratribus laudum officia ita strenue persolvebat, ut inter angelos positus divinas majestati crederetur astare. Videres illum ad psallendum et canendum sua liquida et clara voce reliquos excitare, he quis eorum somno marceret, sedilia cum lucerna circuere; delectos et humiles cantores, quibus vox esset modulatior ad canendum, et ad legendū doctiores preponere, adeo ut chorus eo praesente non egeret alio duce seu precentore. Egomet hisce oculis notavi, cum peracuta et altisona voce in processionibus cantando jubilaret, lacrymas per ejus ora fluere, quod paucis, et nisi spiritualibus reor possē contingere. Observabat autem lectiones

A terminando, processionesque protrahendo, ut ad diem usque divinum opus procederet, ne quid post matutinos ad lectum revertentibus invida hostis fraus subriperet, quod castitatis flosculos suave olentes adureret; et ita solemne gaudium foedando a sacra communione absterret.

15. De missis et communione quid statuerit. Jam vero in capitulo, queaque erant dicenda in crastinum differendo, non permittebat fratres vacare multiloquio; sed peracto puro et hortatorio sermone de Evangelio, et mentibus auditorum sufficienter impresso, monebat ut pariter secum ante sanctam crucem sese cuncti prosternerentur, et indulgentiam sibi interventu sancti festi, quod agebar, a Deo attentius postularent. Quod unanimiter et cum lacrymosis suspīriis illis adimplentibus, prīnus ipse surgebat, et absolvendo eos, quantum poterat; ut ad missas agendas devote et humiliiter præpararentur, et sacerdotiæ reverenter eucharistiae participarent, hortabantur; sacerdotum autem nullus ante communem oblationem, ut privatam missam ageret, a choro secederet; sed uno eodemque tempore in conspectum summi Dei oblaturi in odorem suavitatis accederent Eleemosynario quoque pauperes omnes et hospites largius solito ea die recreare imperabat, cum ipse net nihilominus inter ipsa missarum solemnia gregi pauperum ad se confluentem pecunia largiretur munera. Itaque omnibus extuctis et ordinatis ex sententia, qualiter et quam reverendissime ad sancti archangeli Michaelis venerandum C altare, cui non puto in orbe reperi simile, procedebat et astabat cum electo ministrorum ordine, cuius quantumlibet diserti eloquentia valeat exprimere? Ego nimurum (licet concedere veris) obstupfactus in hac parte deficio. Sed ne reatuū incurram, si de tanta re penitus siluero, non totum, prout vidi et sentio, sed utcunque quod possum, eloquor. Cum enim divina tremebundus ageret mysteria, et in modum crucis ex more tentis brachiis et in celum defixis staret obtutibus, perfusus lacrymis ipsam divinitatem videbatur contemplari vicinus: et totus ardens amore, imis funditus concussis visceribus, inter angelos mente translatus, si fas est dici, non jam homo credi poterat, sed spiritus et (ut pace sanctorum dicam) quodammodo alter angelus. Ita verus Dei minister semetipsum totum per cordis contritionem Deo incendebat in holocaustum, ipse ara, ipse sacerdos erat et sacrificium. Recolebat siquidem sèpenumero quod ait beatus Grégorius de hoc tanto mysterio (*Dialog. lib. iv, c. 58, 59*): « Peñsemus quale sit pro nobis hoc sacrificium, quod pro absolutione nostra passionem unigeniti Filii Dei semper imitatur. Quis enim fidelium habere dubium possit in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem celos aperiri, in illo Jesu Christi mysterio angelorum choris adesse. suimis ima sociari, terrena celestibus jungi, unum quid ex visibilibus atque invisibilibus fieri? Sed necesse est ut, cum hac agimus, nosmetipsos Deo in cordis contritione macte

mus; quia qui passionis Dominicæ mysteria celebraamus, debemus imitari quod agimus. Tunc ergo vero pro nobis Deo hostia erit, cum nos ipsos hostiam fecerit. Et si leniter dico, quia salutari hostia post mortem non indigebimus, si ante Deo hostia ipsi fuerimus. Benedictus ergo quibus Dominicæ corporis portionem tradebat, vultus eorum et mentes, prout erat possibile, inspiciebat: et si quos minime compunctos aut indignos animadvertebat, a sacramento participio continuo arcebat. Quis denique potens, aut secularis quelibet persona, festo die virum Deo deditum et lectioni vacantem, nisi grande et inevitabile urgeret negotium, extrahere a claustris poterat? »

16. In hunc igitur modum solemnes dies, ac possimum ipsius Domini et intemeratae Genitricis ejus festa colebat, quamvis in profestis ac quotidianis diebus a missarum celebratione cessare minime noverat. Dominicæ quoque Annuntiationis, Nativitatis, Circumcisionis, Apparitionis, in templum Præsentationis, parentibus exhibetæ subjectionis, baptismi, jejunii, sanctæ tentationis, et angelicæ ministracionis, nec non et prædicationis ac miraculorum, Transfigurationis itidem, Passionis et mortis, Resurrectionis, Ascensionis. Advocacionis et secundum assumptam totius nostra salutiferæ dispensationis memoriam quotidie pura devotione recolebat, et quinquaginta psalmos inter ista apte patiendo cum antiphonis congruis et collectis intercinebat.

17. *Hospites excipit ut Christum.* De hospitalitate autem illius plurima dicere supervacaneum duximus, cuius re atque experientia ita factus est inclitus, ut singularem palmam illius suis obtineret temporibus, fieretque per eam cunctis in Romano fere orbe degentibus celebris ac notissimus. Nam, quoniam *hilarem datorem dilit Deus (II Cor. ix, 7)*, multam animi ac vultus in adventu hospitum alacritatem præferebat; et tunc permaxime divinitus sese visitari et quodammodo beatificari crederet, quoties non unus tantum hospes, sed multi simul supervenissent. Hanc itaque tam liberalem humanitatis gratiam cum nullis cuiuslibet generis hominibus denegaret domesticis fidei præsertim ac peregrinis, sicut præcipit speciali et humillimo affectu, sicut ipsi Christo, cum omni reverentia deserviebat: quorū frequenter multitudo, quoniam locus in Romano itinere est positus, oppido fessa et lassabunda ad eum confluebat. His nimurum quotquot erant episcopi seu cardinales Romani, canonici quoque, abbates et monachi, postquam de more cum fratribus omni officio charitatis occurrisset, preparata habitacula et tapetibus sufficienter strata singulis apte distribuebat, et ministros lectos ac strenuos, qui ad nutum semper astando servirent, illis depubebat. Ipse vero velut succinctus hospes, huc illucque cursitando, tempore prandii omnium mambus aquam infundere festinat. Dehinc pulmentaria, prout eujusque propositum est, copiose administrari jubet. Ipse, ne cui aliiquid desit, ministros hortatur,

Ae circuendo providet omnia, cupiens varia, ut dicatur: fastidia vincere cena. Procurat etiam ne turpe toral, ne sordida mappa corruget nares. Splendeat ut focus, scyphorum, lancis et canthari munera supplex. Postremo qui pridem sibi asper erat et parcus, participando mensæ hospitum benignè solvebat hospitiis aninum, et præsente sponso, ineptum putabat et injustum servare solitum rigorem jejuniorum; post eorum discessum recompensans in districione continentiae, quidquid minus solito ipsorum causa fuerat actitatum, secundum quod scriptum est: *Non possunt jejunare filii sponsi quandiu cum illis est sponsus; venient autem dies, quando auferetur ab eis sponsus et tunc jejunabunt (Marc. ii, 19).* Inter epulas ipsas, amoto procul omnino strepitu, aut lectio sola resonare, aut, ut letum ageret convivam, jueundum de rebus spiritualibus colloquium fieri. Quid plura? Large illis per omnia suppeditando indigentia, credere se reficere Christum, secundum illud propheticum: *Hæ requies mea, reficite lassum (Isai. xxviii, 12).*

18. Enivero videntur quidam implere charitatis officium serviendo hospitibus per biduum aut triduum. Benedictus cum eos secum haberet per aliquot menses seu tempus annum, quin, ut verum fatear, biennium vel triennium, exhibendo tam ipsis quam equis eorum ac famulis ad usum quæque erant necessaria, non mutabatur nec minuebatur erga eos prior benevolentia; sed inconcussum et euudem gerens animum, qualèm charitatis affectum monstraverat in primordio, talem et ferventiorē gerebat in extremo. Et ne tantum videretur illis prodesse in aliamentis, quosdam vestibus valde bonis, quasi suis usibus præparatis, vestire quibusdam equos donare, aliorum loculos numinis implore; nonnullis vero, qui omnibus his carebant, aut suis rebus nudati, deprædatique in itinere fuerant, hæc omnia simili largiebatur; et ita denuo lati ac Leum benedicentes atque ejus famulo grates agentes domum regrediebantur. Debiles quoque et diutinis per viam languoribus affecti enitebantur, quantum poterant, ut ad monasterium pertingerent quantocum, quod certi erant esse quasi asylum ac commune receptaculum omnium miserorum. Quos Pater sanctus benignus recolocabat, corpusque eorum, plurima valetudine attenuatum, delicioribus cibis atque usu balneorum usque recrebat, donec ad prisatum incolunitatis statum eos reduceret; et sic eos suo viatico et benedictione suffulcos dimitteret, præcipue illos, a quibus præsens sæculi retributionem nullam speraret.

19. Præsens aderam cum frater quidam, cuius nomen prudens prætero, ante Patrem Benedictum venit, et maligno mentis sue spiru inflatus super hospitum frequentia, eo quod viderentur sibi monasterii bona quæque absumere, ita audacter apud eum conquestus est: « Quid est hoc quod vos agitis? quam ob rem omnium rerum nostrarum copiam ignotis et advenis tam affluenter ac per multa tem-

pora dilapidando dispergitis? *Æquumne vobis vide-* A severitas animi in ejus venusto et gratia pleno vultu, signis decentibus erumpendo apparebat, et formosæ egregiæque personæ speciosa proceritas imperiose semper et ubique eminebat, ut aspiciens oculos ad honestatēs reverentiam et Deiculm non solum invitaret, sed etiam traheret.

20. *Prescriptis itaque pietatis et misericordiae operibus, quorum odore ubique flagrabat, sicut ager plenus cui benedixit Dominus, dilectus factus est Deo et hominibus: adeo ut beate memoriae papa Gregorius, sanctorum canonum suscitor et custos integrinus, qui pro legis Dei veritate ab Henrico perfido rege et Simoniaco, et Guiberto heresiarcha apostolica sedis invasore innumeros perpessus est persecutionum impetus, suis eum sic attolleret ac foveret litterarum consolationibus. Viscera sanctorum requieverunt per te, frater. Hæc de ejus hospitalitate dicta sufficiant. Nunc de pauperum cura et eleemosynis ejus paucis agamus, cuius tam vehemens illi erat studium, ut cum nefas putaret, si penes se alterius pecunia aliquid in loculis haberet reconditum, ferebat tamen super se semper eleemosynæ censu, ne quando vacuuus ab eo redire posset aliquis pauperum. Et quamvis a suo monasterio, ut alter Martinus, facile erui non posset; si tamen existentibus causis de monte descendenter, eleemosyna, sicut scriptum est, quounque ibat in manu illius sudabat; quatenus ejus assidua largitione quotidianos mundare excessus; qui frequenter solent irrepare curis familiaris rei ac negotiis secularibus. Jam vero extra monasterium positus, tutelam et curam viduarum, pupillorumque et orphanorum, qui suæ ecclesiæ juris erant, ad se potissimum pertinere aiebat; et ne alicuius violentia opprimerentur, anxie providebat. Vidi-
mus saepè cum inter judices compelleretur sedere, ipsique causidici linguas acuerent litibus, tacitum finem rei expectante, et librum, quo carere non poterat, præ manibus habentem, lectioni magis operam dare, donec in placiti exitu necessario aliud decerneret aut determinaret. Quis mortaliū in ejus præsentia nugari, aut inepite ludere disinctus ut nepos præsumeret, excusso risu disso-
lutos aut turpi scurrilitate? Adeo integritas et*

21. *Prioratus ut visitat.* Fratres autem qui in cellis monasterii longius degebant, et quorum illi cura erat maxima, visitaturus, in primis summopere providebat tantam librorum copiam secum deferre, que usque ad redditum sufficere posset sibi comitibusque ad pastum anima. Positus vero in itinere, per aliquot horas, priusquam ab hospitio exiret, cum suis lectioni vacare. Ad quodsi forte secularium tumultus officeret, in pomeriis domus seu vineis locum amicum quieti seligere, priestolantibus caeteris, consiliis agenti vel cuiuslibet rei occasione. At ubi cum ventum erat ad loca quorum gratia exierat, fratrum vitam et actiones, secundum prophetam, fodiendo parietem inquirere et subtilissime examinare satagebat, et instructionem correctionemque necessariam subministrare. Claustra seu cæteras regulares officinas facere eos compellebat, quibusdam pauperibus ad hoc opussumptus præbendo, seipsum pauperare voluit, aut per se edificando moratus est, quod illud opere complevit. Hortabatur magnopere ne bini tantum aut terni, aut certe singuli manentes more Sarabitarum vellent vivere; sed semper hujusmodi, si fieri posset, numerum excedentes, et ad monasterium seu ad cellas in quibus majori ordo servabantur diligenter, crebro recurrentes animalium suarum salutis sollicite consulente. Obtestabatur per Christum, ne Simoniaca aliquatenus haeresi polluerentur, summaque detestatione eos abhorrebat, qui pro decimis, vel ecclesiis adipiscendis, sicut moris esse solebat quibusdam monachis, vel unius oboli pretium largiretur.

22. *Absens a suis desideratur.* Cum autem causis aliquando emergentibus, ultra promissum statutumque temporis terminum moraretur, sic eum fratrum fidelibus citus desideriis ac votis revocabat conventus: « O pie pastor et Patrum maxime, jam nimium abes, maturum redditum pollicitus, jam nimis ingratia tuae sanctitatis absentia nostra plena tua dilectionis sollicitat pectora. » Quos ipse Apostoli dicto *(Philip. ii)* sic noverat refovere: « Si qua consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudiu[m] meum, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimis, id ipsum sentientes. Itaque, charissimi mei, sicut semper obeditis non ut in presentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram ipsorum salutem operaunini. » Jam vero in reditu, cum adventus illius fama fratrum aures percelleret, quanto gaudio omnium corda hilarescabant, testabantur lacrymæ fusae præ nimia exsultatione.

23. *IItem a pauperibus.* Taceo de pauperibus, quorum multitudine adeo tunc densabuntur montis an-

fractus, ut vix per eos fieret transitus. Hi ergo. A rum (*Marc. vi, 5, 6*). Et beatus papa Gregorius in suo auditio nomine ejus, ingenti tripudio hujusmodi dabant voces ad colum cum lacrymis et plausibus : « Advenis tandem, Pater desiderabilis, advenis. Jam reddis lucem patriæ, unicum solamen dulceque presidium, et spes tuis orphanis, contractis atque viduis. » Alii quoque applaudentes succinebant : « O otinam! Pater optime, et rerum tutela nostrarum, tibi longeva vita donetur divinitus, quo tuis alamur eleemosynis multis temporibus ! » Tunc illo per montis clivos ascendente, alii prodeunt de suis tuguriis ac mapilibus, alii infirmi suis latentes in antris seu cubilibus, nonnulli orphani sive pupilli præeunte sub sequentes, velut alter Christi exercitus suo duci, omnes triumphali voce concinabant : « Benedictus qui venit Pater Benedictus. » At ille B psallens et incedens nonnunquam pedibus discalceatis, ceu bonus opilio prudenter discernens vultum proprii gregis, per seipsum largiori manu dabat cunctis egenis, maxime curam gerens super cœcis, debilibus, atque contractis. Hæc, quoties ascendebat, operari non negligebat, ut maculas curæ familiaris dilueret Domini præcepto dicentis : *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis (Luc. xi, 41)*.

24. Forte aliquis mili succenseat, et hoc quod texo opus, quasi vile ac sterile nulliusque momenti, eo quod signa atque miracula nulla complectatur, pronuntiet : non intelligens quemlibet sanctorum magis vera virtute animi, et optimis moribus metiendum, quam miraculis, quæ bonis atque malis communia esse possunt, praedicandum. Sed immerito. Hæc enim quæ de Dei famulo retulimus, sanctitatem elicunt, illa tantum loquuntur: ista legentibus ædificationem, illa plerumque solam admirationem reddunt. Est quoque satius magna que virutis documentum præstantius, vitia et pravae deletionis fomenta quemque ab animo pellere; et sic bajulando quotidie crucem, quodammodo semper martyrem esse, quam immundorum spirituum catervas ab hominibus ejicere, quod etiam multos pseudo non ignoramus posse patrare: et in aliena carne morbos diversique generis febrium cohortes extingue, quæ per herbarum etiam vires et medicinæ antidota fieri liquet esse possibile. Timeat autem miraculorum appetitor et amator, quod in Evangelio suis calumniatoribus exprobrit Salvator: *Generatio mala et adultera signum querit (Math. xii, 39)*. Idemque discipulis super miraculorum effectu gloriantibus ac dicentibus: *Domine, etiam daemonia subjiciuntur nobis in nomine tuo (Luc. x, 17)*, ait: Nolite gloriari quia daemona vobis subjiciuntur; sed gaudeite potius et exsultate, quia nomina vestra scripta sunt in celis (*Ibid., 20*). Quod autem divina miracula cessare quorundam aliquando peccatorum enormitas faciat, exinde perpendimus quod eadem Doninno nostro, cum sit re vera omnipotens, impotentia quedam ascribatur, cum de eo ab evangelista dicitur: Et non poterat ibi, id est Capernaum, aliqua facere miracula propter incredulitatem illo-

Dialogo: « Plerique inquit, hodie signa non faciunt, et tamen signa facientibus disparens non sunt. » Item ipse in quadam homilia: « Signa hæc in exordio Ecclesiæ necessaria fuerunt. Ut enim fides credentium cresceret, signis et virtutibus fuit nutrita: quia nos cum arbusta plantamus, tandiu eis aquam fundimus, quoque ea in terra convaluisse videamus: at si senel radicem fixerint, irrigatio cessabit. » Nos ergo metuentes illud unde praeco veritatis Paulus, in quo Christus loquitur, Judeorum perfidiā causatur: Quoniam Judei signa petunt, et signa nonsunt data fidelibus, sed infidelibus (*I Cor. xiv, 21*); ad perfectionem feramur, et in isto Dei famulo non signorum efficaciam queramus, sed robur animi, veraque dilectionis Dei ac proximi, qua egregie insignitus est, et per quam tota lex adimpletur, decus et constantiam admiremur: quamvis et nos paramus pleraque de eo scribere, quæ non usquequaque indigna ferantur admiratione.

25. *Chuniberti episc. vii in patitur Benedictus*. Operæ pretium est jam nunc adversitates illas multiplices quas a Simoniaciis et schismaticis, maximeque a Chuniberto Taurinensi, perpassus est, inserere, ut quoniam scriptum est: *Vasa fragili probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis (Ecli. xxvii, 6)*; iste quoque diversis malorum angustiis pressus, instar auri probati ac lapidis pretiosi, ad coronam eterni Regis aptus appareat; et passus ad modicum cum sanctis, perenni cum eis luce splendescat. Ab eo namque tempore quo, sicut initio præfatus sum, idem Chunibertus ab Alexandro papa in mandatis accepit quatenus, si Romanae sedis amicitiam vellet colere. Clusino monasterio solius beati Petri patrocinio olim commisso, atque eidem abbati Benedicto minime infestus esset; iniqua mentis lividus dissimilator curia digressus, dolos quos ruminabat, per rerum monstravit exitus. Cœpit quippe multis oblationibus, et abusivis injustisque exactiōibus abbatem vexando lassessere: interdum tamen, ne Romani pontificis imperium offendenter, ab injuriis temperare. At vero prædicto papa Alexandro ex hac luce subtracto, et Gregorio archidiacono apostolatus culmen adepto, cum inter eum et regem Henricum, propter Simoniacam haeresin excommunicatum, magnum fieret discidium: tunc et Chunibertus cum aliis plerisque Italie pontificibus, occasione schismatis reperta, regem suum secutus, et cum eo pariter anathematis vinculo innodatus, a Romanæ Ecclesie communione stolidus dissilivit: et sic demum effrenatus, ad persequendam Clusinam ecclesiam et abbatem, pro viribus animus intendit.

26. Et prius quidem fratrum animos diversis politionibus ac blandimentis suasoris tentat corrumperet, si forte eos ab abbatis sui obedientia sive subjectione circumveniendo aliquatenus posset subvertere. Quod cum minime dolis procedit, alia via aggreditur eos expugnare, et mala quæ poterat inferendo, ac messes eorum se ablaturum minitando,

effecit ut quidam e fratribus, Patre Benedicto non A locum suum deseruit, circumactus similiter insidiis ejusdam sacerdotis iappi. Mansit ergo pauper et exsul aliquantum temporis extra possessionem monasterii, in vico qui dicitur Sancti Antonini : ad quem tamen totius congregationis intendebant oculi, et de illius nutu seu dispositione pendebat, quamvis illius scelesti et sacrilegi custodes ac famuli in monte residentes, sacri altaris oblationibus diripiendis inhianter insisterent.

B 29. Cassianum ad Regulz intelligentiam esse necessarium discit. Sub eodem tempore, cum mundani strepitus quam maxime securus amicas quieti et lectionis studio operam daret, et ad intelligentias Regule quasdam sententias, quarum scrupulo non parum movebatur, ad ostium amici pulsaret, sanctus Benedictus monachorum legislator et signifer in somnis illi apparuit. Videbatur autem illi quod ad mensam tantus Pater sederet, sibique assistenti ac ministranti vini pocula ad bibendum porrigeret. Deinde ab illa mensa surgens dicebat illi : « Fili mi, sequere me. » Cumque jussus pedetentim praenuntiis vestigia sequeretur : « Mi pater, aiebat, utinam super sententias quibusdam in regula tua positis, quas minus evidenter intelligo, me certificare digneris. » Ad quem major Benedictus : « Si vis, inquit, charissime, de quibus ambigis plenus informari, et monastici ordinis perfectionem desideras adipisci, quare tibi librum Joannis Cassiani, qui Patrum Instituta ac collationes stylo prosequitur latiori. » Hac igitur visione potitus, et satis superque Gavisius, quam vehemens studium postea habuit illum librum legendi, nostri testificantur oculi. Aliquantum fluxerat temporis, et cum hujus visionis seriem Hugoni venerabili abbati Cluniacensi retulisset, haec ab eo audivit : « Poculum a Patre nostro, cui ministras illum, statim secuturus accepisti : quia necesse est te, frater, calicis et passionis sanctorum compatiendo partipem fieri. » Quod ita significatum, sicut tantus interpres dixit, rerum probavit exitus. Sed prius dicendum est qualiter absque humano adminicculo idem pastor posterius monasterio per Dei voluntatem sit restitutus.

D 28. Ejicilur Benedictus. Nec multo post Chunibertus ille ad se reversus, sed divino miraculo minime conversus, marchionem adit, eumque pactis funestis impetendo, quod Benedictum a loco non pepulerit, perjurii arguit. Ad quem ille : « Quid est, cerebrose, quod loqueris? Satisne sanac mentis es? Nunquid locum et abbatem tuae potestati, prout pepigi, non deliberavi? Nil jam mea interest. Actum, inquiunt, ne agas. » Quid plura? Senex inveteratus impellit juvenem circumfleti multis circumventionibus, et saep insiblando venenata consilia, ejus patulis auribus urget ad facinus, per quod non dimidiando dies suos perituras erat ipse maturius. Venitur ergo quantocius ad monasterium : pellit Pater Benedictus, complurimi suorum lacrymoso suspirio comitari illum cupientibus. Et quamvis posset hostibus facile resistere, Pyrhiriani montis tutela satis natura munita et arte; maluit tamen humiliter adversario cedere, pracepto Domini dicens : Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam; simulque dedit locum ipsa, imitatus vestigia summi Patris Benedicti, monachorum omnium ducis eximii, qui

30. Adversarii ejus dant rēnas. Quadam namque die fratum diutinis lacrymis admonitus, solis jam abeunte curru, montis verticem paucis comitatis subiit. Cujus mox auditio famoso nomine, omnis illa sacrilega manus, quae sua indigna statione et rapina locum polluebat, ingenti horrore percussa illico fugiendo delluxit. Petrus autem marchio, pro eo quod sanctum locum violavit, necnon et virum Deo plenus sua temeritate contristavat, post trium mensium spatium, angelica, ut credimus, ultione percussus, vitam male finivit Chunibertus quoque super nequitiae sue ausibus non diu gloriatus est. Nam qui prius pollere videbatur sapientia et episcopali dignitate, involutus tandem Henrici superbi regis errore, ac per hoc ab apostolica damnatus sede, quando de celsiori gradu proruit, tanta gravi casu elitus est. Porro quoniam in reprobuni sensum meritis exigem-

tibus traditus, locum quem princeps angelorum Mi-A Visum est ergo regi quod petebat durum; hanc chael superbiae ultor promptissimus elegit, ipse irreverenter temeravit, extemplo vita privatus, nec in sepulcris patrum suorum, hoc est in sede sua utpote excommunicatis, sepulturam promeruit.

31. Henrico imp. exosus Benedictus. Ab eo comprehenditur. Longum estenarrare, et lectionis prolixitas forsitan aures minus purgatas oneret, si velim explicare per singula, quo et quanta pertulit acerba bonus doctor noster ab Henrico rege ejusque complices Simoniacis, pro veritatis ac religionis constantia. Sed, ut verum paucis absolvam, quia ipse catholicam veritatem apprime colebat et beato papa Gregorio ejusque sequacibus favebat, et charitatis largitionumque copia, ut jampridem diximus, complacebat: propterea regiam aulam Simoniaci canes videlicet paulatim hac fama atque latratis compleverant, solum esse Benedictum, qui faceret ut suum regi detraheretur diadema, et in monasterio Sancti Michaelis, quo pacte vita et regno pariter privaretur, crebra fieri conciliabula. Unde regali non parum infensus curie, cum a domino papa Gregorio, cui ob merita sua erat charissimus, Romanum quodam tempore fuisse invitatus, ejusque colloquio frutus ad Casinum montem properaret, idque regi post biduum compertum foret: tanto studio jussit illum persequi, ut ejus impias manus nullatenus posset effugere. Multo quippe militum equorumque sudore, antequam illo perveniret capitur, trahitur, nec sine calumnia ad regem reducitur. O qui tunc plausus, et gaudia quanta fuere! Iniquorum neippe sacerdotum non celestis, sed terreni regis palatio excubantium, alii cruce dignum, alii ultricibus flammis concremandum, nonnulli ferventissimum ferrum per ejus tempora penetrando adiungendum, plerique oculis cæcum in longum exsilium detrudendum, ut regnum tanta sorde purgetur, adjudicant. Fit prorsus quasi insigne tropæum, communem hostem esse captiuum, monstrum magnunque osorem regiae salutis et suorum omnium.

32. Adelaidæ favore eripitur. Has igitur verborum eruces, et plurimas id generis contumelias diræ eu-stodie mancipatus, suisque rebus expoliatus jam dudum mansuet tolerabat, nihilque aliud quam suprema mortis pericula ac corporis sui ludibria manebat: sed Dei mutu et archangeli providentia, adfuit illi præsidio Adaleidis marchisia, mulier in Dei rebus tunc bene devota, et in rerum administratione constantissima, de cuius morte multis facta preda nostra usque hodie gemuit patria. Hæc itaque, quoniam apud regem tunc temporis nullum poterat, constanter ad eum intrat, et ut ullum Dei famulum, qui etiam secum venerat, sibi pro sua redditam clementia humiliter supplicat. Ilunc suæ de-eus patriæ. columnam et quasi solem affirmat esse Italæ seque reverti, nisi eo recepto, impossibile.

(5) Et tamen Franciscus Augustinus Chuniberto Witelni facta mentione.

tamen offendere ratus non esse sibi integrum, eo quod regni quodammodo claves et Longobardæ teneret aditum, quamvis invitum multumque reniens, Patrem reddit Benedictum. Ereptus itaque siue ovis a luporum sævis fauibus, et ad monasterium regressus, tanto in jejuniis et eleemosynis se in Dei rebus astrinxit, quanto extra cellam evagatus seculi rebus atque sceleratis admistus existit. *Qui tetigerit, iniqui, picem coquinabatur ab ea;* et, *Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus.*

33. Witelni episc. prævi mores. Mortuo autem, ut superius dictum est, Taurinensi Chuniberto, successit ei quidam (5) Witelmus, qui, quamvis omnium quos terra sustinet moribus esset turpissimus, potuit tamen obtinere ab Henrico rege protervo copia aurum, ut possideret, imo pollueret nomen episcopi. Usurpata vero episcopi dignitate ipsa fixa terra, et fruges consumere natus, qui prius fuerat Stoicus, sive, ut aiunt, Paterinus, gaudens sorte mutata, quidquid undecunque compilare poterat ventri donabat avaro. Verum nil satie erat: quippe cum quater in nocte, si bene memini, totiesque in die blaterando pastum peteret tribus ursis quod satis esset, Is ubi bona episcopatus in funum cineremque verterat, pauperum nostrorum rapinis gula harpiis digna rapacibus exœstuant. Talis ergo pernicies et tempestas baratrumque macelli annis plurimis sanctum Dei virum, nostrumque monasterium admodum vexavit, ventrisque omasum nostrarum rerum saerlegio, et raptu farciendo, tandem ad instar utris tumidus medius crepuit, atque ita in sua face et sordibus supernas infernasque auras polluit.

34. Episcopi item Vercellensis. Venerant ad monasterium et Vercellensis episcopus, æque ipse pestis ac Simoniacus: jamque presbyter illius super venerandum sancti Michaelis altare missas acturus calicem posuerat, cum jussu patris Benedicti fratres supervenientes calicem ad terram rejiciunt, episcopum una cum presbytero suo ab altari retrahunt, et ab ecclesia non absque injuria eliminant. Quam rabidis tune ille potens minis simul cum marchisia, ad eujus curiam venerat, intonuit; quæ rerum damna, vel injurias ab illis ob hanc causam non pertulimus? Hæc ideo dixi, ut ostenderem, quanta constanteria vir Domini atque ejus alumni semper Simoniacorum fugerint consortia, et vitaverint cautius sanguine viperino, tametsi multa ferrent incommoda hoc amore veritatis et zelo.

35. Monachus mire convalescit. Frater quidam, quem hodie reor superstitem, plurima infirmitate laborans, in extremis positus linguis officium amiserat: sed viro Dei Benedicto cito adveniente, et illum suo nomine paterno affectu vocante, cum minime respondisset: « Præcipio, inquit, tibi per obedientiam, fili Petre (hoc enim erat ejus nomen), ut mihi loquaris » Ad hanc vocem oculos mox aperiuit.

substituit Wibertum, Wiberto Maynardum, nulla

riens delictorum confessionem egit, susceptisque A puero suo de monte descenderet, cœpit idem puer gravi dolore illius manus, que furti conscia erat, vexatus, totus tremere, patremque his vocibus interpellare : « Accurre, pater, accurre citus, en morior, nisi subvenis quantocius. » Cumque homo ille manum filii, utrumque jam brachium valde intumescere cerneret, nimia doloris anxietate turbatus, hos ad cœlum displosis manibus ferebat ejulatus : « Me miserum, quid agam ? Sancte angele, quid facere voluisti, ut unicum meum, quem tibi præsenteram, sic tolleres mihi ? » Recepto tamen sensu et sedatis lacrymis, sciscitur puerum sermonibus blandis : « Chare filiole, quid fecisti ? Num in sanctuarioris aliiquid tetigisti unde sancti archangeli celitudinem forte offenderes ? » Tum ille : « Ita est, B inquit, de sancto ejus cereo particulas quasdam mihi subripui. » Ad hæc hanc causam intelligens morbi, ad sancta regressus, petendo veniam nati reatibus, lacrymosis complebat monasterium clarmoribus. Quibus excitus adveniens cum fratribus vir Domini, vehementer condoluit misero homini : et facta oratione, aqua, quam mox benedixit, membrum pueri dolentia ac tumida aspergit : ita patri sanum et bene se habere clamanteum filium restituit. Quanto ille bonus vir gaudio descendens tripidavit ex laude archangeli atque ejus famuli Benedicti, et cantu, quo totum nemus resonabat, intelligi potuit.

37. Tempore quadam communis utilitate fratrum admonitus in Longobardiam exierat : sed quoniam gregis sibi commissi absens etiam sollicitudinem gerebat, cum more solito post Completorium lacrymosas p̄ces quasi pro filiis holocausta Domino obtulisset, positus in cubili, cœpit fratrum mores ac vitam animo secum revolvere. Tali igitur cura, ut assolet, exæstuant somnus obrepdit, vidiisque angelum quasi succinctum et ad iter agendum præparatum ; quem interrogans : « Quo tu, inquit, o beate, sic intendis pergere ? » Cui angelus : « Ad monasterium vado, jussu Domini correpturus quemdam fratrem impenitentem, et immemorem factum sui delicti. » Similque designat illi et nomen fratris, et acti facinoris. Nec multo post tempore vir Dei ad montem regressus, invenit monachum illum angelica visione notatum, lecto gravi ægritudine decubantem, qui mox adventu ejus, quem anxius operiebatur, exsultans, ut se visitaret oravit : et confessus peccatum illud, pro quo divino flagello multabatur, indictæ poenitentiae et orationum ejus salutari antidoto, non solum animæ, sed etiam corporis cito salutem promeruit.

38. *Paschalis cereus*. Longobardus quidam causa orationis ad Sanctum Michaelem venerat cum proprio filio. Qui dum attentius agens curam orationis, cuncta Oratorii circuiri altaria, accidit filium licentius vagari patris solutum custodia. Qui licet puerili rerum virtus concupiscentia, de paschali cereo ante sanctum altare, ut moris est, sito, furtim portiunculas compilavit. Quod tamen si videri poterat non grande piaculum, virtus tamen archangelii istud non dimisit inultum : ut postmodum, credo, evidenter claresceret quid ficeret per fidem suum Benedictum. Nam cum paulo post vir ille cum

A puero suo de monte descenderet, cœpit idem puer gravi dolore illius manus, que furti conscia erat, vexatus, totus tremere, patremque his vocibus interpellare : « Accurre, pater, accurre citus, en morior, nisi subvenis quantocius. » Cumque homo ille manum filii, utrumque jam brachium valde intumescere cerneret, nimia doloris anxietate turbatus, hos ad cœlum displosis manibus ferebat ejulatus : « Me miserum, quid agam ? Sancte angele, quid facere voluisti, ut unicum meum, quem tibi præsenteram, sic tolleres mihi ? » Recepto tamen sensu et sedatis lacrymis, sciscitur puerum sermonibus blandis : « Chare filiole, quid fecisti ? Num in sanctuarioris aliiquid tetigisti unde sancti archangeli celitudinem forte offenderes ? » Tum ille : « Ita est, B inquit, de sancto ejus cereo particulas quasdam mihi subripui. » Ad hæc hanc causam intelligens morbi, ad sancta regressus, petendo veniam nati reatibus, lacrymosis complebat monasterium clarmoribus. Quibus excitus adveniens cum fratribus vir Domini, vehementer condoluit misero homini : et facta oratione, aqua, quam mox benedixit, membrum pueri dolentia ac tumida aspergit : ita patri sanum et bene se habere clamanteum filium restituit. Quanto ille bonus vir gaudio descendens tripidavit ex laude archangeli atque ejus famuli Benedicti, et cantu, quo totum nemus resonabat, intelligi potuit.

C 39. *Puer ex lapsu illæsus*. Neque illud miraculum reticendum, quod multi qui videre, magno stupore attomiti solent enarrare. Quidam Cismontanorum nobilium, dum cellas ultra montes aliquando reviseret, filium suum parvulum, qui Guigo vocabatur, tanto patri ad monasticum ordinem educandum tradiderat. Quem dum in equo effrenando nimis ac feroci, a fratre sibi dato secum duceret, unus ex promptis famulis Morestinus (notus est homo), videns puerulum equi impatiens instabilitate jactatum laborare, imposuit illum in mula, ut mansuetioris animalis dorso suavius jactaretur. Ventum erat ad locum cuiusdam magnæ vallis quæ Gumnisia dicitur, ubi Bezi violentus amnis, exesis utrinque suis ripis, viam iter agentibus juxta se habere non patitur. Hac igitur cogente necessitate, ascendentibus illis per arctam semitam montis secus positi, unde transeuntium per ardua oculos hians abyssus sua altitudine potest offendere, accidit ut infans ille timore equi præeuntis et hoc atque illuc terga versantis, frenum nimis trahens, cum eadem mula cui insidebat in præceps rueret, multaque arena atque lapidibus in dorso montis jacentibus secum devolutis, ad ima delaberetur. Tunc patre Benedicto, qui non longe subsequebatur, signum crucis super cadentem frequenter faciente et orante, illuc aliunde curritur ; et puer quidem mula aliunde excussum, quamvis mole terra ac saxorum obrutus et sepultus, nulla tamen alicujus lesionis signa habens invenitur, cum in sella mula toto corpore dilaceratae ne una particula integræ

reperiatur. Multis itaque præ gaudio flentibus, so-
spes omnino et incolmis abbati redditur. Quem
interrogans : « Si, inquit, fili, aliquid doloris in
aliquo membrorum sentis, dicio, confitere, vide ne
mibi celes. » Cui puer : « Ego quippe nî malo pa-
tior : quia, cum caderem, videbatur mihi quod me,
Pater, tuipse per pannum capæ meæ teneres, et ut
consisterem admoneres. » Talibus nimurum verbis
pueruli innocentis satis compertum est meritis
tanti Patris et crucis signo salutifero illum tunc
fuisse salvatum. Istud itaque ingentis fuisse mira-
culi, si præruptam illam abyssum cerneret, fidem
tibi ipsi tui facerent oculi.

40. Venit aliquando ad conversionem miles qui-
dam Allobrox, Willelmus nomine, mōribus et genere
haud ignobilis : quem gratauerit suo more suscepit
Pater insignis, reminiscens nempe illius Dominicī
dicti : *Omnis qui venit ad me, non ejiciam eum foras* (Joan. vi, 37), omnibus saculum fugere cupien-
tibus latet occurrebat, et absque divitiarum per-
sonarumve præjudicio, cunctis misericordiae sinus
pandebat. Frater igitur ille conversus instituta sanctæ
disciplinæ sitibundo hausit pectore, et saeculi
porsus despecta vanitate, ac spiritu Domino ser-
viens, infirmatus correptus ad extrema deductus
est, qui ab eodem Patre, necon et Herimanno (6)
cardinali, sancti præconii viro et eruditissimo, visita-
tus, post sacram unctionem sanctæque Eucharistiae
perceptionem, cum esset laicus et litterarum penitus
ignarus, cœpit tamen cum illis ita agere verbis
Latinis, ac si doctus fuissest inter grammaticos tem-
pore ineuntis ætatis. Sicque mirum in modum de
spiritualibus disputando, et multorum fratrum, qui
eodem anno morituri erant, finem instare prædixit,
et asserens se sanctam Trinitatem e vicino contem-
plari, felix illa anima feliciter hominem suum exuit.
Qua de re Pater sanctus quamplurimum lætus, non
cessabat grates Deo agere, præmittens ante se ad
Dominum tales animarum fructus et primitias ex
suo labore.

41. Adolescens quoque fuit ejus alumnus, nomine
Lantelmus (nota res est¹), qui ad diaconatus ordinem
nuper promotus, simplicitatis et castitatis, virtute
pollebat. Is etiam gravi infirmitatis molestia cor-
reptus mortis vicinae, lingue officio privatus jam-
dudum fuerat : et ecce subito quosdam fratres ad
custodiā sibi deputatos suo indice ad se accedere
significavit. Quibus propinquantibus ait : « Vox
Domini intercedentis flammanam ignis. » Instantibus
vero illis quare hac dixerit, ut aperiret, omnino
conticuit. Transactis autem paucis horis, cum illi
quasi dissoluti nescio quid garrire; simili signo
eis innuens, dixit : « O vos, sacerdotes Domini, faci-
lius possetis salvare, si semper cerneretis eum quem
præsentem habetis. » His dictis eodem modo siluit.
Die autem jam advesperascente, Benedictus Pater
visere eum cupiens accurrit. Moris enim illi fuerat

A fratres infirmos ante omnia et super omnia, id est
manci et sero, curam eorum agens visitare, et allo-
quens juvenem : « Fili mi, inquit, moriens quare
mibi nihil dicas? » Tunc adolescens oculos jam
morte gravatos aperiens : « Quid vis, ait, Pater,
dicam? Morior equidem, sed mirum valde non est,
quia senex ille qui illic sedet, post triduum me se-
quetur. » Dixit, et clausis ocellis somno pia mortis
resolutus est. Senex vero ille, cuius finem prophete-
tæ spiritu prædixit, secundum carnem pater ipsius
Benedicti abbatis erat, sancta conversatione et mira
simplicitate egregius, qui in crastinum cum reliquis
ad monachi illius exsequias ac sepulturam proces-
sit incolmis : sed mox valida febre correptus, in
die tertio juvenem sue dissolutionis præconem ad
beatam requiem, ut creditur, prosecutus est. Patri
nimurum sancto, intermisso pauci temporis spatio,
puer ille defunctus candida amictus dalmatica ap-
paruit, sibique bene esse dixit. Hæc non abs re-
scripta esse intelligit, quisquis discipulorum laudem
ad magistrum referendam censens, illorum fratribus
merita patri eorum etiam et doctori Benedicto non
immerito ascrispsit.

42. *Benedictus triennis baptizatus* Loquebatur ali-
quando idem Pater sæpe nominatus mutuo ac fami-
liariter, ut assulet fieri, cum quibusdam fratribus, quo-
rum unus alacrior : « Domine inquit, jam inalbescit
caput vestrum canis. » Cui Pater Benedictus : Deo
gratias. Equeum igitur est, ut Domino miserante,
floribus erumpentibus sui fructus succedant matu-
rus. Sed quidni, frater, fieret? Jam equidem sum
ego ferme sexagenarius. Verum unum est quod
recolo, per quod Dei misericordiam me consecutu-
rum spero. Trium namque eram annorum, quando
baptismi gratiam percepi : et cum in salutari lava-
cro mergerer, visum est mihi non inferius ire, sed
quandiu in ipso sacro fonte fui in alto mentis statu
constituisse, unde mundum totum infra situm esset
aspicere. » Hæc verba habuit non multo post e
saeculo migraturus, quibus forte finem vitae sibi
propinquum ejus quodammodo conjiciebat spiritus,
eius qualitatem noster jam perstringat calamus.

43. *Carnes edere infirmus recusat*. Ante exitum
vitæ sua tote fere anno gravi ac dubia pulsatus est
infirmatus. Cui cum medicorum alii alter consulere
Drent, obediebat quidem illis presentibus : at ubi se
submoverant, præspiritus fervore quietis impatiens,
et ad solitum disciplinæ atque abstinentiæ rigorem
recurrens, corporeæ necessitatì minime indulgere
noverat, ea per hoc recidivam molestiam facile in-
currebat. Et cum paulo post meliuscule habens sub-
levaretur, sua item debilitatis immemor ac securus
ad nocturnas conventus vigilias conabatur ascendere,
subinxus trium fratrum auxilio, a dorso vide-
licet et utroque latere. Novissime vero cum regio
morbo gravius afficeretur, quod ex histerico et ci-
trino colore palam siebat, a consueta virtus parci-

(6) Ignotus fuit Onufrio Herimannus iste cardinalis.

tate et qualitate corpusculum ignorabat parcer. tametsi morbus ille ob hoc, ut aiebant sibi, diceretur regius. quod regalibus cibis et delicatis ferculis assuratur curabilis. Multis autem illi succensentibus et dicentibus, adhuc illum carnis edulio posse relaxari, sic respondit : « En ego morior, et comedam carnes ? »

44. *Mortis præscius, successorum mores prævidet.* Voluit autem Dominus servum suum circa finem vitæ jugi et dintina debilitate tabescere ; ut si qua forte vel levioris culpe vulnera in illo manebant incurata, duro atque amaro transitu fierent medicata atque sanata. Hoc namque beatus Gregorius comprobat fieri historiæ Regum auctoritate, ubi leo prophetam interfecisse dicitur peccato inobedientiae, sed minime gustasse de sancto cadavere. De termino autem vitæ suæ, sic per visum longe ante certificatum accepimus. Videbatur videre se ipsum nudatum per mare nando ad littus pervenire, ibique inventis quibusdam paucis arborum surculis satis infirme radicatis utcunque illis hasisset. Quam visionem mibi sedulo illi excubanti per seipsum interpretans dixit : « Per mare hujus sæculi laboriosa, ut cernis, frater infirmitate natando nudus et pauper ad finem vitæ pertrahor : surelorum vero, quibus vix innitebar, radix infirma, in successoribus meis debilitatem et inconstantiam fore præsignat. » Hanc utique revelationem suum autorem et interpretrem nequaquam febellissenos attestamus, quicunque ejus mortem, heu ! non bene superstites aspeximus. et navem ecclesiæ nostræ pene dissolutam instabilitate ac pusillanimitate succendentium, cum ventorum turbine, non ignoramus.

45. *Ut ad eam se disponit. Unctus el viatico refeatur.* His igitur et aliis hujuscemodi revelationibus eductus, postriuum hebdomadarum spatium, hora diei sexta dissolutionem corporis sui prædicti adfuturam Super qua jam non incertus, postpositis ex tunc omnino carnis sue necessitatibus, totum se erigit et obligat studiis spiritualibus. Manant quotidianè ex ejus oculis lacrymarum rivuli : confitetur Aurasiaco episcopo (*évêque d'Orange*), qui tunc nutu Dei aderat, et fratribus sua delicta. Fiunt crebrae visitationes ac missarum pro eo actiones, ne non et eleemosynarum quotidianæ largitiones Personant ante eum nocte dieque psalmi seu divina lectiones. Ipse quoque, quamvis corpore jam præmortuo, ac viribus cunctis effeto, psalmos qui dicendi sunt incipit, et saepe associatur psallentibus. Postremo perfecta unctione sacra, et Dominica communis Eucharistia, ter illam beati Andreæ antipbonam largo fletu ora rigatus prout potuit cantavit : « Domine Jesu Christe, magister bone, suscipe spiritum meum in pace, quia jam tempus est ut veniens desiderem te videre. »

46 *Obit omnibus desideratus.* His et similibus piis exercitatus operibus pastor noster egregius, in vigilia sanctæ Pentecostes tradidit Domino spiritum. Ad cujus exequias per triduum rite ac devote ce-

Alebratas convenere frequentes episcopi et abbates, vicini fere omnes clericis ac monachis, ceteratim quoque concurrent laici, militum atque pagensium utriusque sexus cunei : alii fama sanctitatis acciti, plerique charitatis ejus viscera et dulcedinem experti. Fletus in commune ; præcipue ejus alumni rigant solum lacrymis. Cujus vel saxa pectora non moverent ad pietatem, viduarum et pauperum lacrymæ, quos ipse benigne solebat alere ? Tantus quippe tamque uberrimus fuit omnium luctus, maximeque sanctimonialium, de morte sui patroni insolabiliter memorem, quas idem Pater pro Christi amore congregaverat, ut vir in illa die funus pro densitate vulgi flentis, et sese superingerentis complieri potuerit. Obiit anno vitæ sua quinquagesimo octavo, pastoralis curæ vicesimo quinto, ab Incarnatione Domini millesimo nonagesimo primo.

47. *Mira ad ejus tumulum.* Beata plane, beata es, Clusina fratrum concio, que tanto meruisti decorari patrono. Habes quippe præ oculis, cuius fideli sinceritate et probos mores si digne excolveris, perennis ejus gaudii consors esse poteris. Ad sepulcrum vero illius quaque languentes frequenter sanctitatis ejus experiuntur insignia, si mente fideli per ejus merita a Christo implorent sibi suffragia. Cujus rei testes existunt numerosi, per eum in suis valitudinibus medelam consecuti : quos certe possem introducere, nisi debito fine opus vellem claudere. Opportunius quippe est, ut tanta materie molem plenius insinuet tuta taciturnitas, quam pinguis ingennii enervet atque extenuet procax loquacitas.

Versus super tumulum ejus.

Quisquis ad hoc nostrum te vertis forte sepulcrum

Quis modo sim tracta, quis fuerimus nota.

Sun pulvis, factus fueram qui nomine magnus,

Tu fies similis, sis licet en viridis.

Conditio carnis mortalibus est data talis

Præ vetito pomo

Unde roga Dominum

Ut mibi sit requies

Aliud.

Clauderis en pulchro. Benedicte, sepulcro

Junetus pro meritis civibus angelicis,

Mysterioque crucis te munit. ensis

Quo spensis cunctas diemoniis insidias

Fratribus hic multis bis denis præluit annis,

Firmavit monitis, artibus atque piis.

Postera lux Mai nostro fuit ultima Patri,

Hanc sibi prævidit tutus et hac obiit.

Felix et latus in pace quietat, adeptus

Lucis solamen, succine lector. Amen.

Item versus de obitu ejus.

Montibus in summis nituit mons celior ipsis,

Mons nimis erectus, nimia bonitate refertus,

Ad cœlum tendens, cœli de lumine splendens ;

Excellens montes, emittens undique fontes,

Ut dicam veruni, gestabat culmine cedrum;

Hanc vidi cedrum penetrantem vertice cœlum :

Fructu pascebat cunctos, et odore replebat.

Heu miser et tristis, referam quid nunc super istis! A
 Mons ruit et cedrus monachorum dux Benedictus;
 Montibus excelsis cecidit Pater ipse Clusensis,
 Non totus cecidit, quia spiritus alta petivit, etc.

Hymnus de eodem.

Insignis Dei famulus
 Abbas Clusinus optimus,
 Ut Benedictus nomine,
 Sic erat Christi munere.
 Cujus fidem in opere
 Servans, sigillum inclytæ
 Normæ gerebat pectore,
 Per quem lauderis, Domine.
 Quem suis jubes finibus
 Sacris exire cultibus,
 Pium Pastorem cœlitus
 Cluse dedisti ovibus.
 Nudus timore seculi
 Fretus fervore fidei,

B

Inter nexus pestiferos
 Clusinos rexit monachos.
 Constans praeceptis Regulæ,
 Eos instruxit optimaæ,
 Et jugo semper Domini
 Colla subdebat placidi.
 Inclitus Pastor gremis
 Gregem confovens propriis,
 Cunctis in eo viribus
 Excubabat sollicitus.
 Austerus fuit improbis,
 Dignos insectans meritis :
 Ne dolis hostis falleret,
 Quos Benedictus aleret.
 Summi te laudant ordines,
 Deus, oramus supplices
 Ut ipsius suffragio
 Parcas nobis in sœculo. Amen (7).

(7) Sequebantur alii duo hymni prorsus impoliti, quos, cum nihil singulare continerent, consulto omisimus.

ANNO DOMINI MXCV

DURANDUS

CLAROMONTANUS EPISCOPUS

NOTITIA HISTORICA

(*Histoire littéraire de la France*, VIII, 424.)

En 1706, Guillaume, évêque de Clermont, ayant été chassé de son siège pour cause de simonie et d'intrusion, on élut Durand pour le remplir. Il fut ordonné aussitôt dans un concile tenu à Clermont même, et ne laissa pas de continuer à gouverner encore, l'espace de deux ans, l'abbaye de la Chaise-Dieu. Baudri, abbé de Bourgueil, qui l'avait connu personnellement, témoigne qu'il fit reparaire les siècles d'or en des temps fort fâcheux. C'est nous donner de son épiscopat une ieié bien avantageuse. Il ne fut pas de longue durée. Le pieux évêque prit tant de fatigue pour les préparatifs du grand concile que le pape Urbain II avait convoqué à Clermont pour la fin de l'année 1095, qu'il en tomba dangereusement malade et mourut deux ou trois jours avant l'ouverture du concile. Baudri de Bourgueil composa deux épitaphes à la mémoire de notre prélat, mais il suffit pour notre dessein, de copier l'une des deux.

ÉPITAPHE.

*Temporibus luteis vir magna strenuitatis,
 Aurea Durandus sæcula restituit.
 Arvernus prasul dignissima præsule fecit.
 Fecit digna Deo religiosus hono.
 Ipsius exequias dieas similasse triumphum,
 Et dispensisans signa fuisse Det,
 Adfuit Urbanus centeno præsule septus,
 Abbatum vero major erat numerus.*

Durand avait contracté des liaisons avec Anselme, prieur du Bec, et autres personnages. Mais on ne voit point que ce commerce littéraire ait produit d'autres écrits de sa part qu'une lettre à Anselme [I. 1, ep. 61]. Elle est fort bien écrite pour ce temps-là, et fait regretter ou que l'auteur n'ait pas fait plus souvent usage de sa plume, ou, supposé qu'il l'ait fait, qu'on ait négligé de nous en conserver les productions. On y trouve un bel éloge des *Meditations* d'Anselme, qui avaient pénétré jusqu'à Durand lorsqu'il n'était encore qu'abbé de la Chaise-Dieu. C'est par la même lettre qu'il demandait que son monastère fut associé à celui du Bec par une union motuelle de prières. Anselme y répondit (ep. 62) en rehaussant autant le mérite de Durand qu'en rabaissonnant le sien propre. Il y a aussi une lettre du pape Urbain à Durand, pour l'engager à terminer un différend existant entre les moines de Saucillauges et les chanoines de Billom.

DURANDI EPISTOLA AD ANSELMUM(Vide *Patrologia* tom. CLVIII, col. 1132.)

ANNO DOMINI MXCV

HEMMINGUS

MONACHUS ET PRESBYTER WIGORNIENSIS

NOTITIA HISTORICA(Ex FABRICIO, *Bibliotheca med. et inf. lat.* III, 206)

Hemmingus, Anglus, monachus et presbyter Wigorniensis circa annum 1095, cuius libri quinque *De Ecclesia Wigorniensis dotatione, privilegiis et possessionibus* mss. in bibliotheca Cottoniana. Ex illis Vita S. Wulstani episcopi et Acta synodi ann. 1092 habite, aliaque apud H. Warthonum, tom I *Anglia sacra*, pag. 541, seqq. Alia etiam in Guillelmi Dugdale *Monastici Anglicani* tomo primo, ut præstantissimo aveo jam notatum.

VITA SANCTI WULSTANI

EPISCOPI WIGORNIENSIS

AUCTORE HEMMINGO MONACHO(WARTHON, *Anglia sacra*, I, 541.)**MONITUM**

Vitam S. Wulstani brevem antiquitatibus ergo dimittere nolu. Auctor ejus Hemmingus monachus Wigorniensis opus de Ecclesiæ Wigorniensis dotatione privilegiis et possessionibus contextit libris quinque. Exstat etiamnum exemplar autographum, ab ecclesia Wigornensi ante centum annos subreptum, et in bibliothecam Cottonianam denuo translatum *Tiberius A. 13*. Ex eo nonnulla evulgavit cl. V. Gnielius Dugdale in *Monastico Anglicano*, tom. I. Nomen atque tempus sumn multis ejusdem locis auctor ipse prodidit. Sic enim fol. 138 b habet: *Hunc libellum de possessionibus hujus nostri monasterii ego Hemmingus monachus et sacerdos quamvis indignus, et conservus servorum Dei habitantium in monasterio sanctæ Genitricis Marie, sito in urbe que Anglice Wigorneceaster nominatur, multorum antiquorum hominum et maxime domini Wulstani episcopi pissimi Patris nostri eductus relatione composui. Et fol. 188 b: Hunc libellum piissimum et reverentissimum Wulstanus hujus sanctæ sedis episcopus scribi fecit utilitati consulens successorum suorum. Vitam, quam damus, S. Wulstani inibi habetur f. 186.*

INCIPIIT VITA

Largiflua Dei omnipotentis gratia præordinante, et beata semperque virginie Maria, ut par est credere, suffragante, adjuncta simul beati Oswaldi intercessione, Alnredus archiepiscopus venerabilem virum Wulstanum, nondum ad episcopatus apicem electum, auditum constituit Wigorniensis Ecclesia. Vedit enim in illo castitatem vigere, aliasque diversas virtutes in eo mansionem habere; illum laude dignis moribus præditum fore, nec suam vitam cæterorum ducere more; mundanam omnia pomparam

A despicer, et cœlestem duntaxat inhianter concupisci. Unde non solum ab ipso Aldredo archiepiscopo, verum etiam ab omnibus, regibus videlicet, ducebus et principibus honorabatur et summo affectu diligebatur. Dignis eum quippe attollebant honoriibus, et ob religionis cultum diligebant præ omnibus; quos ipse mutua charitate, ut erat columbinæ simplicitatis, in Christo complectebatur visceribus. De die vero in diem ad meliora proficiens, Deique adjutorio virtutes virtutibus addens, prioratum Wi-

gorniens Ecclesiæ dispensatione divina coactus est suscipere. Quod tamen potius causa obedientiae quam adipiscendar suscepit gloriæ. Venerabilis interea comitissa Godgiva, fama bonitatis ejus audita, totis illum coepit diligere visceribus, et in diversis hujus sæculi subvenire necessitatibus. Cujus signum precibus comes Leofricus, conjux videlicet suus, duas terras, Blacawella et Wulfordilea vocatas, illi donavit, quas antea Dani caterique Dei adversarii vi abstulerant, et ab ipsa Wigorniensi Ecclesia penitus alienaverant. Alteram quoque terram, quam incole illius Icacumb nuncupant, filius præfati comitis Ælfgarci nomine a quibusdam obtinuit, et pro sua remedio anime predicti viri Dei juri tradidit. Cernens autem venerandus archiepiscopus Alredus hunc servum Dei bonis operibus insudare, nihil de terrenis curare, solummodo cœlestibus inhiare, in episcopatum Wigorniensis Ecclesiæ decrevit eum sublevare. Quod sicut dispositus mente, licet multum retineretur ille, non multo post implevit opere. Suscepit itaque tanti honoris culmine, quater illud Eo se protegente tenuerit, quam sanctis operibus decoraverit, nullus edicere poterit. Mansit autem in episcopatu 32 annis, mensibus 3 et 4 septimanis. Prioratum vero Wigorniensis Ecclesiæ suscepit pro ipso frater illius Wulstanus nomine, qui terras tres, Lena videlicet, et Dunhamstede et Peceslea sua acquisivit strenuitate. Ipse etiam servus

B Dei Wulstanus in hac qua manemus eremo adhuc manens, omnibus omnia fiebat, ut omnes Christo lucrari posset. A Willehno quoque rege ceteris amplius amabatur, ceteris amplius majoris minorisque gloriæ viris pro vita sue merito honorabatur. Cui poscent dedit terram duorum cassatorum, quæ Culacis dicitur, et alteram 45 cassatorum, quæ Ælfestum nominatur. Has insuper terras, Mittun scilicet in Eastun, et duas Lyndercygeas et Penhyll et Grimanleah sibi reddidit. Quæ ille omnia Thomæ venerabili priori, qui prioratum post Wulstanum obtinuit, commisit Molendinum quoque apud Northwican et quartam partem terra ad usus fratrum donavit. Et monasterium, quod in Westbirie situm est, ejusdem prioris Thomæ custodie mancipavit. Quod videhabet monasterium beatus Oswaldus prius exstruxit, monachis stabilivit, et terris hominibusque illas excoletibus ditavit. Verum post mortem illius sic a 7 versis diaboli filii, scilicet a piratis, vastatum est, ut non remaneret nisi unus solummodo presbyter, qui divine servitutis officium raro expletivit. At recordanda memoria Wulstanus post susceptum episcopatus honorem illud reædificavit; terris, hominibus et vestimentis ad Dei servitium pertinentibus nobilitavit. ibidemque secundum loci positionem monachos coadunavit, et monasterium cum omnibus quæ ibi erant Ecclesie Wigornensi subjugavit.

HEMMINGI LIBER DE ECCLESIAE WIGORNIENSIS INCREMENTIS

(*Monasticon Anglic.*, I 134).

Hunc libellum de possessionibus hujus nostri monasterii, ego Hæmmingus monachus et sacerdos quamvis indignus et conservus servorum Dei habitantium in monasterio sanctæ Dei Genitricis Mariæ sito in urbe que Anglice Wigornæ alter nominatur, multorum antiquorum hominum et maxime domini Wulstani episcopi piissimi patris nostri eductus relatione et corroboratus auctoritate, quedam etiam ex nostra memoria ipsum quibus aut interfui aut que nostra ætate facta sunt intermisui, utpote de terris quas Francigeni invaserunt, quæ omnia tanto certius dico quanto ea nostra memoria recolit facta, ea maxime intentione composui, ut posteris nostris claresceret quæ et quantæ possessiones terrarum ditioni hujus monasterii adjacere ad victimum duntat servorum Dei, monachorum videlicet jure debent, quamque injuste vi et dolis spoliati his caremus. Quid vero utilitas hoc meo labore exerceatur, Dei pietas melius novit, cui totum committo. Quantum tamen ad meam attinet dispositionem hæc est; ut si

C quando Dei gratia concedente cor regis justitia quæ nunc marcescit consolidetur, lexque quæ nunc in justis principibus confusa est justitia fulcrite stabilitur, sciat sive episcopus, sive decanus, vel aliquis prælatus hujus monasterii, dum tempus aptum invenerit, quomodo eas proclamat, quomodo eas expetat, ne ignorantia nebulis absconsæ penitus ex memoria delectantur. Cognitis enim causis, personis et temporibus quibus aut per quos quo modo ipse terræ vel possessiones a monasterii dominatione ablatae sint, satis melius et convenientius quilibet earum proclamator et ad ius monasterii quo juste suppetere deberent strenuus et justus exactor, suam componet orationem et compositam majori auctoritate diligenter et nominatim singulis expressis causis, personis, temporibus, fulcire praevalit proclamationem Noverit autem studiosus lector me hoc opus non mea presumptione, sed plurimorum rogatu, maxime tamen ipsius reverendissimi patris nostri jam dicti et saepè nominandi, domini videli-

cet Wulstani episcopi jussione incepisse, cuius ora-
tionibus sullultus veraciter credo ad finem usque
me perduxisse. Solebat namque inter jucunda ad-
monitionis sue colloquia, que nobiscum ut pius
pater frequenter habere delectabatur, non quidem
me solum expresso nomine, sed cunctos fratres quos
forte casus ibi presentaverat, pigritiae et desidie
arguere, cur nos otio torpentes res praecedenti sive
nostro tempore gestas de possessionibus duntaxat
ecclesia nostra nollemus litteris commendare cum
nos et plura oculis nostris facta vidissimus, et ipse
utpote vir venerandæ senectutis et canitie multa
posset recolere qua plurimorum non erant recon-
dita memoriam. Aiebat etiam non minimum posteri-
tatis nostræ temporibus, si litterali memoria com-
mendaretur, huic monasterio evenire posse Deo
donante proficuum, sicut e contrario si negligenter
accideret damnum, dum nullus supererset qui me-
memoria recolere posset, aut ei ætati rerum garum
veritatem vel ordinem narrare nosset. His siquidem
adhortationibus plurimum instigatus, ad postremum
etiam ejus præcepto constrictus et auctoritate cor-
boratus, hoc opus aggreditum exorsus, in juben-
tis magis orationibus quam in propriis viribus con-
fusus. Erat namque idem reverendissimus pater
noster licet sæcularium rerum nimime cupidus,
hujus monasterii plurimum studens semper utilita-
tibus, et ne sua ut quorundam prædecessorum suo-
rum negligentia, commissa sibi ecclesia damnum
aliquid posteris temporibus pateretur, pro posse
suo præcavebat providus. Unde et scrinium mona-
sterii coram se reserari fecit, diligenterque omnia
antiquorum privilegia et testamenta de possessio-
nibus hujus ecclesiae perscrutatus est, ne forte cus-
todum negligentia putrefacta aut iniquorum avari-
tia forent distracta. Curque ex parte ut putaverat
reperisset, curavit studiose et putrescentia reparare
et quæ mihi distracta fuerunt strenue acquirere,
acquisita vero in simul congregare congregataque
in duobus voluminibus studuit ordinare. In uno

A quidem ordinavit omnia primitiva testamenta et
privilegia in quibus manifestabatur quomodo vel per
quos primo terrarum possessiones huic monasterio
datae sint. In altero vero chirographa quibus beatus
Oswaldus archiepiscopus, cum adjutorio regis Ed-
gari, terras injuste a viris potentibus aliquanto
tempore possessas ditioni ecclesiae attulavit easque
regali auctoritate et senatorum consensu et principi-
pum patriæ testimonio, data unicuique chirographi
cautione, post duorum vel trium heredum tempora
juri ecclesiae absque contradictione reddendas, chiro-
raphorum etiam exemplaribus in scrinio sanctæ
ecclesiae ob testimonium collocatis suis scriptis suc-
cessoribus manifestavit. Quibus ordinatis, præcepit
cuncta eodem ordine in bibliotheca sanctæ ecclesiae
scribi, quatenus etiam ut assolet, contingere quod
aliqua negligentia testamentales sedulæ perderentur
earum exemplaria saltem inibi conscripta nullate-
nus oblivioni traderentur. Hoc quoque juxta velle et
imperium suum patrato præcepit adhuc omnia
privilegia et chirographa terrarum quæ proprie ad
victum monachorum pertinent separatim ex his
congregari, eaque similiiter in duobus voluminibus
eodem ordine adunari quod in hoc codicello ejus, ut
prædicti, imperio pro modulo mea parvitatis, stu-
diostis lector fecisse me animadvertere potest. De-
precor ergo, ut si cui hic parvitatis mea labor cordi
sedet, orationis mercede mihi peccatori impendere
non deneget. Si cui vero displaceat, aut superfluum
judicat, sciat ne non fastidiosus et desidiosus, sed
strenuus et studiosus laborasse, eisque qui pro san-
ctæ matris ecclesie proficuo et augmentatione non
solum strenue certare, verum etiam si necesse erit
et semetipsos impendere non dubitant, hoc opus
sacrassè. Annuat quasso omnipotens Deus, et sanctæ
ecclesie honor et potestas jugiter crescat et
augmentetur ad laudem Domini nostri Jesu Christi
qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat
Deus in secula sæculorum. Amen.

ANNO DOMINI MXCVIII

RADBODUS II

TORNACENSIS ET NOVIOMENSIS EPISCOPUS

NOTITIA HISTORICA

(Ex *Gallia christiana* nov. edit., tome IX, col. 996).

Erat Ratbodus Evrardi Tornacensis castellani
avunculus, vir scientia et piis moribus apprime lau-
datus, ad infulas Noviomenses promotus est anno

1058, deditque Eligianis monachis anno sequenti
episcopatus sui secundo altare *de Bethencourt*. Eo-
dem anno interfuit dedicationi ecclesiae S. Quintini

Bellovacensis. Adfuit similiter, anno 1070, dedica-A Anno 1087 confirmavit fundationem collegii canonorum Harlebecensem. Eodem anno, episcopatus sui decimo nono, concessit ecclesiam de *Bredenai* Gervino abbatii Centulensi, et altare de *Menin* Lotberto abbatii Hasnomiensi. Eodem rursus anno, pridie Nonas Julii, episcopatus sui vicesimo, subscripsit charte Roberti marchionis Flandriæ, pro ecclesia Trunchiniensi. Anno 1088 dedit Vincentianis monachis prioratum S. Joannis Baptistæ supra Faram oppidum, ad Isaranum amne positum, neenon capitulo S. Petri Insulensis altare de *Ghydis*; dedicavitque basilicam Elnonensem. Eodem anno transtulit proprie Ostendam corpus S. Godolieve, cuius vitam, quam habet apud Suriun, Drogo Morinensis episcopus ipsi nuncupaverat. Anno 1090, mense Decembri, confirmavit privilegia S. Donatiani Brugensis. Anno 1091 subscripsit charta Rainaldi archiepiscopi Remensis, pro Cluniaci. Anno 1092 dedit Odoni Aurelianensi et sociis ejus, ecclesiolum Sancti Martini Tornacensis, quæ postea evasit celeberrima ordinis S. Benedicti abbatis. Anno 1093 interfuit concilio Suessionensi adversus Roscelinum hereticum. Eodem anno subscripsit litteris Helinandi episcopi Laudunensis, quibus munificentissimus presul altaria Theodericianis monachis concessit. Eodem iterum anno dedit ecclesie Sancti Bertini altare villa *Colmunt*, sub personatu perpetuo. Anno 1094 ecclesiam S. Marie Brugensis dedit sanctimonialibus; qua donatio effectu caruit. An. 1095 subscripsit concilio apud montem Sancta Mariae celebrato. Eodem anno confirmavit donationem villa Alaniae factam a Roberto Perone principe, monasterio Sancti Quintini de Monte: subscripsit litteris Philippi regis, fundationem abbatis Novigenti confirmantis, et interfuit concilio Placentino. Anno 1096, una cum Hungone Suessionensi et aliis episcopis provincie Remensis, manus imposuit Manassi II electo in archiepiscopum Remensem. Eodem anno subscripsit litteris donationis cujusdam factæ monasterio Aquicinctino. Obiit Brugis repentina fato, die Dominicæ infra octavam Epiphaniorum, anno 1097, id est 1098, Simonie criminis, cuius insinuabatur, nondum ad plenum purgatus, sepultusque est Tornaci in basilica Sancte Marie. Dederat ei Philippus rex castrum Carisiacum in pago Suessianico *perpetualiter possidendum* litteris quas legesis in libro De re diplomatica, pag. 264. Mortem ejus describit Herimannus libro De restauratione abbatis Sancti Martini Tornacensis, in Spicileg. tom. II, pagg. 435 et 436. Plurima scripsit que periere. Habemus sermonem ejus de Annuntiatione B. Mariae, et Vitam S. Medardi.

Bellovacensis. Adfuit similiter, anno 1070, dedica-A Anno 1087 confirmavit fundationem collegii canonorum Harlebecensem. Eodem anno, episcopatus sui decimo nono, concessit ecclesiam de *Bredenai* Gervino abbatii Centulensi, et altare de *Menin* Lotberto abbatii Hasnomiensi. Eodem rursus anno, pridie Nonas Julii, episcopatus sui vicesimo, subscripsit charte Roberti marchionis Flandriæ, pro ecclesia Trunchiniensi. Anno 1088 dedit Vincentianis monachis prioratum S. Joannis Baptistæ supra Faram oppidum, ad Isaranum amne positum, neenon capitulo S. Petri Insulensis altare de *Ghydis*; dedicavitque basilicam Elnonensem. Eodem anno transtulit proprie Ostendam corpus S. Godolieve, cuius vitam, quam habet apud Suriun, Drogo Morinensis episcopus ipsi nuncupaverat. Anno 1090, mense Decembri, confirmavit privilegia S. Donatiani Brugensis. Anno 1091 subscripsit charta Rainaldi archiepiscopi Remensis, pro Cluniaci. Anno 1092 dedit Odoni Aurelianensi et sociis ejus, ecclesiolum Sancti Martini Tornacensis, quæ postea evasit celeberrima ordinis S. Benedicti abbatis. Anno 1093 interfuit concilio Suessionensi adversus Roscelinum hereticum. Eodem anno subscripsit litteris Helinandi episcopi Laudunensis, quibus munificentissimus presul altaria Theodericianis monachis concessit. Eodem iterum anno dedit ecclesie Sancti Bertini altare villa *Colmunt*, sub personatu perpetuo. Anno 1094 ecclesiam S. Marie Brugensis dedit sanctimonialibus; qua donatio effectu caruit. An. 1095 subscripsit concilio apud montem Sancta Mariae celebrato. Eodem anno confirmavit donationem villa Alaniae factam a Roberto Perone principe, monasterio Sancti Quintini de Monte: subscripsit litteris Philippi regis, fundationem abbatis Novigenti confirmantis, et interfuit concilio Placentino. Anno 1096, una cum Hungone Suessionensi et aliis episcopis provincie Remensis, manus imposuit Manassi II electo in archiepiscopum Remensem. Eodem anno subscripsit litteris donationis cujusdam factæ monasterio Aquicinctino. Obiit Brugis repentina fato, die Dominicæ infra octavam Epiphaniorum, anno 1097, id est 1098, Simonie criminis, cuius insinuabatur, nondum ad plenum purgatus, sepultusque est Tornaci in basilica Sancte Marie. Dederat ei Philippus rex castrum Carisiacum in pago Suessianico *perpetualiter possidendum* litteris quas legesis in libro De re diplomatica, pag. 264. Mortem ejus describit Herimannus libro De restauratione abbatis Sancti Martini Tornacensis, in Spicileg. tom. II, pagg. 435 et 436. Plurima scripsit que periere. Habemus sermonem ejus de Annuntiatione B. Mariae, et Vitam S. Medardi.

NOTITIA LITTERARIA

(*Histoire littéraire de la France*, tom. VIII, pag. 457).

A peine jusqu'ici quelque bibliographe a-t-il fait mention de notre prélat dans le catalogue de ses écrivains. Il méritait cependant à juste titre de n'y être pas oublié; et l'on en va juger par l'énumération de ses écrits.

Il y a de lui une Vie de saint Médard, évêque de Noyon et de Tournai, l'un de ses prédécesseurs au VIe siècle. Fortunat, qui vivait peu de temps après, avait déjà travaillé sur ce sujet, mais sans y réussir. Au bout de trois cents ans, un moine anonyme de l'abbaye de Saint-Médard, à Soissons, tâcha de suppléer à ce qui manquait à cette première histoire, et ne fut pas plus heureux. Radbod entreprit à son tour d'écrire la même histoire. Mais, il faut

D'avouer, il n'eut guère un meilleur succès, et son œuvre laisse beaucoup à désirer, quoiqu'il sût profiter de ce que les deux autres écrivains avaient dit avant lui. Le fonds de son écrit est pris principalement à celui de l'anonyme, qu'il a remanié à sa façon, et auquel il a ajouté diverses circonstances de l'épiscopat du saint, et quelques traits de ses vertus qui ne se lisent pas dans les deux autres.

L'écrit de Radbod eut dans la suite le même sort que celui de l'anonyme. Un quatrième écrivain s'en servit pour en composer un nouveau assorti à son génie et à son dessin. Il n'a fait qu'y ajouter et en retrancher ce que bon lui a semblé, sans s'apercevoir que ce qu'il omettait valait mieux que ses nou-

velles additions. Nous avons son ouvrage dans la *Collection* en notre langue, qu'il accompagna de sa *Bibliothèque de Fleuri* (par. II, p. 113-135). Les successeurs de Bollandus ont jugé que cette édition suffisait et ne l'ont point renouvelée dans leur grand recueil.

Ils ont fait plus d'honneur à l'écrit de l'évêque Radbod, l'ayant donné à la suite de ceux de Fortunat et de l'anonyme de Soissons (8 Juin.). Surius l'avait déjà imprimé (8 Juin.) sans toucher au style, qui est bon pour le temps, mais en l'attribuant à Fortunat. Il est cependant visible que la pièce ne pouvait appartenir à cet écrivain, puisqu'il y est fait ample mention de Drausius ou Drosion, et de Vérembert, successivement évêques de Soissons après le milieu du VIIIe siècle, lorsqu'il y avait plus de soixante ans que Fortunat était mort. C'est ce qui avait fait soupçonner à ce premier éditeur que l'écrit avait été retouché par quelque auteur qui y avait fait ses additions. Tous les critiques (BOLL. *ibid.*, p. 87 ; DU CANG., *Gl. ind. auc.*; BAL. 8 juin ; tab. cr., n. 1; *Spic. t. VIII*, pr. p. XI, XII) sont aujourd'hui persuadés que c'est une des productions de la plume de notre prélat, à qui deux anciens manuscrits qui contiennent l'ouvrage, l'un de la *Bibliothèque* du roi, entre ceux de M. de Thou, l'autre de l'*abbaye* de Compiègne, l'attribuent sans le moindre équivoque. *Vita S. Medardi*, porte ce dernier, *quam dominus Radbodus Noriomensis sic dictavit*. L'inscription de l'autre n'est ni moins claire ni moins décisive.

2. On croit (BOLLAND. *II April.*) que Radbod est aussi auteur de la Vie de sainte Godeberte, vierge, que l'église de Noyon honore d'un culte particulier (fin du VIIIe siècle). Quoiqu'on n'ose pas assurer positivement que cet écrit lui appartient, il y a cependant un légitime fondement à n'en pas douter. Outre qu'il se trouve beaucoup de ressemblance entre le style de cette pièce et celui de la Vie de saint Médard par notre prélat, un manuscrit de la cathédrale de Noyon, qui la contient avec quelques autres de ses écrits, la lui donne discrètement,

Il y avait bien loin, comme on voit, du temps de l'auteur à celui de la sainte. Il ne pouvait donc réussir à écrire son histoire sans de bons mémoires, ce qu'il ne paraît pas qu'il ait eu. Aussi nous apprend-il très peu d'événements intéressants de sa vie. Au lieu de cette sorte de faits, il a principalement rempli son écrit des miracles qu'elle avait opérés de son vivant et après sa mort. Il le commence comme si c'était un sermon, et il y a bien de l'apparence qu'il le prononça de vive voix. L'écrit retient effectivement quelques traits du panégyrique, quoique le style en soit simple et sans art.

Surius l'ayant extrêmement abrégé et retouché à sa façon, Mosander l'a donné le premier au public. Dans la suite, Léon de Montigny, chanoine et archidiacre de l'église de Noyon, l'ayant recouvré entier dans le manuscrit dont il a été parlé, en fit une tra-

dition en notre langue, qu'il accompagna de sautes notes, et qui fut imprimée en 1530. C'est sur le même manuscrit que les continuateurs de Bollandus l'ont donné dans sa pureté originale, avec leurs notes et observations accoutumées. Donc Mabillon, qui lui a refusé place dans son recueil d'Actes des saints, se borne à dire que cette Vie lui a paru d'une autorité suspecte, mais sans en alléguer de raisons.

3e Radbod faisait souvent usage du don de la parole, qu'il possédait, pour l'instruction de son peuple. Il y a donc tout lieu de croire qu'il laissa plusieurs sermons de sa façon. Il ne nous en reste cependant que très peu, au moins que l'on connaisse. Valère-André ne fait mention que d'un seul (*Bib. Belg.*, pag. 784), qui est *Sur l'Annonciation de la sainte Vierge*, et qui se trouvait, au temps de ce bibliographe, dans un manuscrit de Saint-Martin de Tournai. Il se trouve aussi dans le *Lectionnaire* de l'abbaye de S. Eloi de Noyon (DU CANG. nov. ed. t. II, p. 249), où l'on s'en servait autrefois à l'office de la nuit, le jour de la fête de ce mystère. On croit qu'il fut fait et prononcé en 1081.

Le sermon dont il s'agit se lit encore dans un manuscrit de la cathédrale de Noyon, avec un autre du même auteur sur la nativité de cette B. Mère de Dieu. C'est sans doute de là que Jacques le Vasseur les tira l'un et l'autre, pour les publier dans son *Cri de l'Aigle*, après les avoir traduits en notre langue.

Outre ces deux sermons, Sanderus (*Bib. Belg.*, ms. par. I, p. 424) en reconnaît un troisième, composé aussi par l'évêque Radbod. Celui-ci, qui est *Sur la conception de la sainte Vierge* (1), se trouvait encore au dernier siècle entre les manuscrits de Saint-Martin de Tournai, et commence par ces mots : *Audivimus, fratres dilectissimi, pastorem.*

4e Radbod travailla aussi à enrichir la liturgie. Il composa effectivement l'*Office de l'Annonciation de la sainte Vierge*, dont on se servait encore dans l'Eglise de Noyon au jour de cette fête, du temps de le Vasseur, qui l'atteste (*Ann. de Noyon*, p. 778).

Il fit aussi un *Office*, ou partie d'*Office*, pour sainte Godeberte, que l'on chantait autrefois dans l'Eglise de cette sainte (BOLLAND. *ibid.*, p. 32).

5e Enfin, on a de notre prélat une lettre écrite à Lambert, nouvel évêque d'Arras. Elle fait la vingt-troisième entre celles de ce dernier et les autres qui lui sont adressées (BAL. *Mis. t. II*). L'auteur lui expose les vexations que souffrait l'abbaye de Saint-Amand de la part d'un seigneur de son diocèse nommé Anselme, et le prie, par de pressants motifs, d'y remédier, même par la voie d'excommunication. Il lui demande en même temps la permission de la prononcer lui-même de son côté contre le coupable, s'il ne venait à résipiscence. Il est aisé de juger de l'extrême du mal par la violence du remède.

(1) Il y a lieu de soupçonner que Sanderus a écrit ici le mot de *conception* pour quelque autre, car

cette fête n'a été établie dans l'Eglise que fort longtemps après l'évêque Radbod.

VITA SANCTI MEDARDI NOVIOMENSIS ET TORNACENSIS EPISCOPI AUCTORE RADBODO.

(BOLLAND. *Acta sanctorum*, Junii tom. II, die 8, pag. 87).

CAPUT PRIMUM.

Ortus, illustria in juventute facinora, sacerdotium.

1. Beatissimus Medardus, egregiae virsanctitatis, patre Nectardo, matre vero Protagia genitus. apud Salentiacum, haereditariam prædecessorum suorum possessionem, natus atque alitus. Est autem prædiu illud Salentiacus in episcopatu situm Viromandensi, in regione autem Noviomensi; qui Noviomus, cum tunc temporis castrum seu munitio haberetur, postmodum ipsas ejusdem gloriöis pontificis Medardi ordinatione, pontificalis cathedrae honore, ut postea dicendum reservamus, sublimatus est. Sanctus itaque puer, sub parentum tutela diligenter educatus, divinae providentia gratia studiis litterarum eruditus, parvo in tempore inspiratus scientie lumine præ ceteris consodalibus suis eminentius claruit.

2. Erat autem illi eo in tempore consodalis quidam, Eleutherius nomine quem ipse tanquam simili similem, puer videlicet puerum, socius consocium, quam multa diligebat familiaritate. Hunc itaque, cum aliquando invicem colloquerentur, utpote propheticae gratiae afflatis spiritu, episcopum futurum esse puer ipse prædixit; et non multo post, ejus spiritualem prænuntiationem, ipse per quem prophetaverat, Spiritus sanctus adimplivit. Cum enim ætatis et morum sibi divinitus aspirasset gratia, in Tornaco civitate pontificati Deo annuente sublimatus est cathedra. Ita Medardus hoc quod prædixerat, quasi propheta, divino spiritu jam probavit.

3. Erat ei super egentibus cura non modica, adeo ut adhuc puerulus, multa sese domaret abstinentia, expensam suam pauperibus distribueret, ac vestimenta sua indigentibus benebole largiretur. Quadam siquidem die, casulam, quam ei mater sua non modici pretii fecerat, dum ipse in manibus haberet fortuita cæcum quedam habuit obvium, cuius quam tunc patiebatur nuditati compassus, eam benignissime porrexit; et licet parentum temporalium indignationem revereretur, quod tamen ab eis suscepérat, spirituali patri Deo præsentare non dubitavít.

4. Contigit eo tempore genitorem suum, quem, prænomina vimus, ab itinere rediisse, equosque suos,

A qui defatigati erant, quia tunc servientes aberant, huic sancto puero, quo in prato sub ejus custodia reficerentur, commisso. Puer autem ex patris præcepto equos hilariter suscepit, et voluntati ejus assentiens, injunctum sibi officium officiosissime adimplere properavit. Cum vero in custodia eorum intentus esset, vidit fortuitu ignotum quemdam pertransire, ac sellam equestrem et quæ equitantem condecent a tergo gestare. Percunctari puer cœpit quæ de causa sic incederet onustus, cum solummodo via vianti gravi sati impedimentum videretur. Equum meum, ille respondit, contigit casu deperisse, quæ tamen equi erant inutile mihi visum est perdidis: facilius nempe solum equum mihi erit comparare, quanq; et equum et quæ ad hujusmodi condecent officium, reparare: puer autem bonæ indolis, tantæ illius compatiens fatigationi, cum jam eum præ nimio labore desudantem et pene jam deficiente vidisset, ex piissimo affectu mentis: « In nomine, ait, Domini, unum ex his tole, quos hic in custodia suscepi. » Cumque viator, hoc sue potestatis non esse ambigens, aliquantulum remoraretur: « Tolle, ait, sicut dixi, et quounque te pertransire contigerit, me hujus concessionis et auctorem et patronum incunctanter habebis. » Persuadenti puer eques libertissime, utpote nimis defatigatus, obtemperavit; equoque quam citissime strato, cum multis gratiarum actionibus laetus abscessit.

5. Post ejus abscessum, cum jam domi paratum esset, per quemdam servorum puer a parentibus ut Cprandio interesset invitatur. Ille vero qui ad hoc missus est, eminus prospiciens, videt puerum propter plaviam, quæ tunc forte ingruebat, aliquantulum ab equis secessisse, ac tanquam latebram propter imbrrium effusionem quærentem, ab officio declinasse, et in altum oculos elevans, videt aquilam alarum expansione, omnique ad hoc distento corpore tam congruenter puerum cooperire, ut in nullo, cum circumquaque pluvia illa grassaretur, ab inundante aeris illius contingi posset exundatione. Hoc diu miratus, tandem non sine multa trepidatione appropians, humilius puerum sanctum adiit, et ut ex præcepto patris, paterno interesset convivio diligentissime invitavit. Puer autem ire recusans: « Precor, inquit, frater, revertens domum, apud

parentes meos super hoc me habeas excusatum » Ea A ter fieri videtur, jugis et infinita disceptatio. Rixabantur multoties a mane usque ad vesperam, et (ut hujusmodi rusticis moris est) pene jam ad arma usque invicem exprobrando processerant. Genus enim hoc agreste hominum, si quid inter eos dissensionis exortum fuerit, nisi cum multa ignominia terminare nesciunt. Cum vero tandem, ex communi consensu, ad dirimenda agriculturae sue processissent confinia, contigit cum eis adfuisse et hunc venerabilem puerum. Ubi vero ventum est ad locum, cum diversi diversa sentirent, vidit puer lapidem terræ fixum, ut plerunque videri solet in terminis agrorum: super quem pedem injiciens; « Hie est, inquit, terminus et hujus contentionis limes certissimus. » Ad cujus levissimum tactum lapis ille ita subsidit, veluti cera a facie candentis ferri liquescit. Apparet equidem figura plantæ ejus, in eadem caute adeo subtiliter expressa, ut a nullo artificium expressius exculpi aut signari posset. Its contentione sedata, Dominum, qui magna operatur in minimis, glorificant, redierunt in sua. Exstat usque in hodiernum diem penes nos idem lapis, magnaque apud eos quibus est cognitum habetur venerationis. Haec duo, quæ in pueritia ejus acta cognovimus, dixisse sufficiat: amodo autem ad ea quæ in maturiori ejus ætate per eum Dominus operatus est. Deo ipso annuente, tota mentis intentione est dirigenda.

6. Inter haec milites, quorum equos custodierat, equis recensitis, unum deesse reperiunt, quem (ut hujusmodi mos est hominibus) a puer intente requirunt. Blande ac leviter puerum demulcent, insisterent ab eo requirentes si quam per eum damni hujus adinvenire possent recuperationem: erat siquidem aliquantula super talibus de illo suspicio, qui eum erga pauperes non nesciebant esse inimiculum, ac quidquid uspiam reperire poterat, in usus eum audierant expenlere, miserorum. Cumque a famulis ea de causa et privatum et publice argueretur, appropians patri rem ordine pandit. Miratur pater clementissimam compunctionem filii; et licet damni aliquantulum sibi non nesciret imminere, admodum tamquam super benevoli pueri benevolia congratulatus est compassione. Tantum hujus pueri Dominus in sua prospiciens voluntate famulatum, ipso eodem momento magnum subito dignatus est ostendere miraculum. Nam cum denuo equorum suorum sollicite recenserent numerum, divina sic operante majestate, totam eorum integritatem ex improviso reperiunt. Mirantur astantes, familia cuncta latetatur. Pater cum matre filium quam familiariter amplexantur, et ut ad altiora se subrigat lacrymabiliter cohortantur. « Fili, aiunt, omnia nostra sunt tua, utere nostris ut libet: tuo, aiunt, et nostro, ut tibi visum fuerit, in Dei gratia utere patrimonio, ut nos tecum consorts perennis vitæ habeas in præmio. » Non diffidebant enim ejus se oratione salvari, quem jam tantis a Deo videbant virtutibus illustrari. Et haec dicentes, secum adducant puerum: multoque cum gudio, in his et aliis bonæ sue sobolis actibus, Deo gratias referentes, grataanter sese reficiunt.

7. Accidit postmodum, dum domi puerulus haberetur, inter indigenas non molica quædam altercatio, de terminis videlicet agrorum, ut frequen-

8. Resipientes autem boni parentes bona sobolilis suæ benevolentiam, et in servitio Dei ejus attendentes industriam, episcopo eum qui tunc tempore Cris Viromandensi præterat Ecclesie commendaverunt, orantes devotissime quatenus episcopali benedictione ad clericatus promoveretur officium. Commendatum itaque sibi benigne præsul suscepit, benevole amplexatus est, et diligenter enutrivit, et tanquam unicum et uterum filium, in fide et doctrina ecclesiastica educare liberaliter elaborabat. Quanta ipse liberalitatis, quanta sanctimoniae seu castitoniæ se a puero exhibuerit, quanta humilitate seu reverentia et apud Deum et urbis pontificem claruerit, pro certo edicere non est nostræ possibilitatis. Erat quidem magnanimus in adversis, mitis in prosperis, cunctos sibi obedientes sedulitate preferens, morum claritate præcollens, egenitibus larga miseratione succurrens. Sieque viriliter fomite conculcato vitiorum, angustiorem condescens scalam virtutum, quidquid Deo contrarium sentiebat, declinabat; quidquid vero placitum novitat, omni nisu exsequebatur. Erat siquidem in oratione assiduus, jejuniis et vigiliis intentus, aliorum tribulationibus tanquam suis ipsis lacrymabiliter compatiens; omnibus omnia factus erat, ut omnes ad æternam confortaret consolationem. Quid plura? Multis attestantibus peregrinus erat in sæculo, et jam pro certo mansionarius credebatur in cœlo; facies ejus jucunda, lingua ejus facunda, os ejus in laudem Dei semper erat apertum. Carnis voluntatibus reluctans, perfectiorem spiritualis vitæ

lineam toto nisu exsequebatur; obedientiae viritate omnibus se imitabilem, frugalitatem laudabilem et universa morum probitate præbebat insignem. De virtute in virtutem secundum Psalmistam transmigrabat, ut Deum deorum videre promereretur in Sion.

9. Decursus itaque cum multa honestate inferiorum ordinibus graduum, post bonam eorum administrationem, divina sibi aspirante gratia, sub multimodo utriusque sexus testimonio, sacerdotale promotus est ad officium. Similiter vero ut tam sublini promotus est dignitati, quanta corpus suum parcerimonia maceraverit, quis posset explanare. Ipse quidem multa se affligens abstinentia, esurientes reficiebat; sitiens ipse, sitientes refocillabat; nudos, suae non parcens nuditati, misericorditer vestiebat; et omissis sui suorumque usibus, quidquid sibi met subripere poterat, pauperibus et egenis benigne largiebatur. Postquam ergo vir beatus dignitatem, ut prælibatum est, adeptus est sacerdotii, divinæ dispositionis gratia, multimoda miraculorum meruit declaratione publicari. Deus siquidem, cuius ipse sanctis institutionibus viriliter elaborabat obediens, per multa eum insignia mundo non dedignatus est declarare.

CAPUT II.

Mira erga fures benevolentia. Alia prodigia. Episcopatus susceptus.

10. Contigit forte illis in diebus latronem quemdam vineam ejusdem Sancti noctu irrupisse, multaque cum aviditate uvas et palmites, et quidquid arripiere potuit irreverenter discerpsisse. Secabat gladio quod manu diserpere non poterat, queque manum evadere poterant, pedibus atterendo conculcabant. Sanctus autem Medardus ipsa fortassis eadem hora solitis incumbebat orationibus; et, sicut hujusmodi decet hominem, Deum tam pro inimicis quam pro amicis deprecabatur. Orasset autem necne, non dormitabat tamen, neque dormiebat pervigil custos Israel. Cum enim miser ipse latro plenis præda manibus affugere conaretur, tota nocte vineam circuiens, aditum exequendi reperire non potuit; imo, vellet nollet, ad usque auroram suo ipse furto devinctus, ibidem tota ipsa nocte permanxit. Quid ageret? A summo usque ad summum vineam tum rependo, tum discurrendo circumquaque percurrebat: obstrusos sibi sentiens exitus, inique sue malitia conscientiae admodum torquebatur. Miser ipse uvas quas decerpserat dimittere non poterat, imo tanquam proprias ad augmentum judicii sui reservare cogebatur. Aurora igitur illuciente, custodes subito convenienti; vineam conculcatam, palmites disruptos, vindemiamque irreverenter desecatam reperiunt; et e vestigio latronem circumquaque insequuntur. Stupefactus nimium, raptor infelix, latebat in vinea, quem sua ipsis rapina, tanquam jam judicatum pene condemnaverat. Tenebat quidem rapinam in manibus, uno ipse a sua ipsis rapina tenebatur; nullum jam misero

A patebat affugium, imo in manibus suum ipse in palam præferebat judicium. Abstractus demum a latibulo, confusionis sue ignominiam confessus est in publico. Confessus est se rapiendi causa furtim vineam irrupisse; et, cum maxima parte noctis ad id elaborasset, nusquam exitum reperisse. Erat ibi videre miseriam, videre miserum illum in seipso sue gestare sententiam damnationis, qui et rapinam præripuerat, et ab ipsa sua rapina publice se confitebatur coactari. De latrociniu suo gustare non potuit, et quia sanctum sacerdotem injuste insequebatur, condemnationis sue periculum impune non evasit. Adjudicatus ergo jam cogebatur ad supplicium, cum sanctus ipse sacerdos ex improviso accurrrens, misero factus est munimentum. Memor B siquidem Dei servus Dominice orationis, in qua oramus: « Dimebit nobis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; » vix de manibus eum eripuit insequentium: blandeque ac leniter demulcendo, ab hac eum culpa clementer absolvit, et eum sicut erat onustus abire libere permisit.

11. Hac eadem patientia vir sanctus plerumque et in aliis usus est. Quodam namque tempore, cum noctu latro alius apes suas subripuisse; apes ipse in sancti viri ultiōnem, relictis vasis suis, malefactorem illum circumquaque diffugentem, acerrima eotenus instimulatione persecutes sunt; quoque ad Sanctum, vellet nollet, regredieretur; et ejus provocatus vestigiis, suppliciter pro commissio crimine veniam precaretur. Cui mox ut Sanctus manum extendit benedictionis, et apes tanquam obedientes ab ejus insecutione cessaverunt, et antiquo domini sui dominio evidenter sese reddiderunt.

12. De tairo quoque, qui ei similiiter furto sublatus est, non est tacendum, ne nesciant malefactores, curam non modicam Deo esse super oppressionem fidelium suorum. Taurum illius malignus quidam furtim in exteris abducere partes præsumpsit, et ne ab aliquo insequentium deprehenderetur, tintinnabulum quod a collo dependebat præceptum, multa graminis impressione obstruxit. Cum ergo nemine se insequente in propria devenisset, et alienum illud pecus jam ex certo sui esse juris non desperaret, in tintinnabulum illud, quod sic dannaverat, rediit sonitus; adeo ut ubiqueque esset repositum, et jugiter sonaret, et circumquaque audiretur. Abditum saepius in cubiculis penetralium, in scrinio vel area frequenter reconditum, semper tamen et ubique liberrimo sonitu, latronis illius declamabat flagitium. Audiebant vicini et mirabantur; quid tamen res pretenderet necdum scientes, magnum aliquid designari arbitrabantur. Fraudulentus demum latro, sua diu tortus conscientia, cum jam se protanto miraculo divina judicatum pertimesceret in praesentia, amicis suis et affinibus, quia jam celare non poterat, factionem hanc flagitiosissimam lacrymabiliter disseruit, et eorum sapienti usus consilio, S. Medardo, quod maligne defraudaverat, suppliciter restituit.

13. Rex postea Chlotharius exercitum movens, A Sunnman violenter transivit fluvium, et ubiunque potuit deprædatus, adjacens omne devastavit territorium. Cum multa ille præda inter Noviomum revertebatur et Isaram; verum quia et episcopatum Viromandensem et quæ sub illa degabant Ecclesia, deprædatus erat, divinæ ultiōnis digne et laudabiliter prædicandam non evasit sententiam. Parcens quippe Dominus et ipsi Chlothario, et qui cum ipso erant participibus hujus criminis, equos tamen eorum et omnia vehicula, plaustra scilicet et alia quibus præda evehebatur, adeo divinitus affixit, ut per omne triduum a loco illo nullo modo possent moveri. Perspicientes autem tantum hoc Dei miraculum, ad sanctum Dei sacerdotem Medardum, qui tunc temporis Salentiaci remorabatur, suppliciter confugiant: eique unanimi devotione, quæ deprædati fuerant restitentes, cum ab eo super commissis absolucionem suscepissent, divino illo vinculo resoluti, læti et alacres ad propria reversi sunt. O mira et ineffabilis Dei clemens! Quos ipse Deus judicij sui per triduum justissima ligaverat condemnatione, sanctus confessor Medardus uno in momento indulta relaxavit absolutione. Vere lingua Petri et qui ab eo suscipiunt, claves sunt regni cœlorum, quibus concessum est vere pœnitentes tam potenter a ne-xibus absolvere peccatorum (2).

14. Tosiò postmodum quidam, qui sic dicebatur, gravissima daemonis depressus infestatione, ad virum Dei non sine multa parentum seu amicorum suorum perductus est fatigatio. Dolens autem Sanctus ipse, a diabolo, Dei præoccupatum esse imaginem, fidentissimam ad Deum fudit orationem, moxque signo crucis imposito, potentissima Spiritus sancti virtute, et diabolum expulit, et hominem illum in pristinam sanitatem restituit. Tantum hunc Dei servum plebs universa admirabatur, ut quidquid ex ejus ore suscepisset, cum summa devotione studiosius exsequeretur. Erat enim justus in judicio, providus in consilio, in prosperitate mitis, in adversitate fortis; erat patiens in tribulatione, larga misericordia subveniens miseratione; et licet omnibus ipse præstantioribus humillime obsequebatur; et per omnia prelati suis obediens, subjectis suis amicabiliter sese affabilem exhibebat. Erat D in oratione assiduus, in eleemosynis latus, alienorum incommoda sua ipsius aestimans, pro universalis omnium prosperitate Dominum sedulo exorabat.

(2) In Vita altera ista adduntur: « Si quando vero subulci suas ejusdem agerent in glandem, quoties furtini subducebantur, toties ad proprium revertebantur dominum. Nam nullo præduce ad beatum virum de longinqua repedabant intercapidine. »

(3) In eadem Vita dicitur: « hujus consecrationis caput exstitisse B. Remigius Remorum archiepiscopus, qui B. Medardum sanctificationis perungens oleo, super gregem Christi pastorem instituit,

B 15. Contigit ergo eo in tempore Viromandensem episcopum, qui per aliquot annorum curricula ipsam rexerat Ecclesiam, Dei sic præordinante clementia, divinum ad judicium evocari; et sponso Ecclesiae prærepto, Ecclesiam illam per aliquid temporis spatium viduari. Peractis vero non sine multo fletu episcopi sui excubii regis et optimatum assensu, sanctissimum sacerdotem Medardum plebs omnis illa Viromandensis, et omnes eidem provincie adjacentes, episcopum sibi unanimiter acclamabant consecrari: quorum petitioni cum diutius, indignum se judicans, vir Dei restitisset; divina tandem dispositione multimodis eorum precibus fatigatus assensum dedit, et Viromandensis præsulatus curam regendam, non sine devotissima cordis compunctione suscepit (3). Flebat siquidem populus ille, tantam sancti confessoris durioris reveritus obstinationem: compungebatur et ipse Sanctus, tantam plebis illius luctuosam admirationem devotionem. Vicit tandem populi supplicantis supplex oratio, et qua sibi a sanctis pontificibus objiciebatur obedientia; et licet invitus, ecclesiastica tamen suscepit gubernacula. Quod vero invitus suscepit, feliciter et intente administravit. Hujus quippe prælationis honore sublimatus, sanctissimæque unctionis sacramento confirmatus, die noctuque in lege Domini meditabatur, et infatigabiliter divinis in laudibus persistebat; et cum ab ipsa infantia curandis pauperibus sedulo insudasset, tum præcipue majorem in hoc diligentiam adhibens, in ipsis maiestatem ipsam Dei se non diffidebat amplexari. Sedula quidem prædicatione, subditorum animas a diabolica liberabat seductione, bono sue conversationis exemplo confortabat, et quoscunque devios seu erroneos noverat de ipsis mortis faucibus ad vitam prædicando revocabat. Quid plura? Quod ore prædicabat, indissimulato opere, ne aliis reprobis efficeretur, explere non neglebat.

C CAPUT III.
Sedes Noviomum translata. Adjunctus episcopatus Tornaci. Morbus. Obitus.

16. Verum prinsquam beatissimus pontifex episcopalis sublimatus fuisset cathedra, crebris et intolerabilibus (4) Wandalorum, Hunnorum Hungarorum et aliarum gentium irruptionibus universalis devastata erat Gallia. Destructis civitatibus, diruta Galicana lamentabatur Ecclesia; exectis matrum visceribus inhumata infantium projiciebantur corpora; conjugibus interfectis, matronæ viduatae remanserant;

cooperante Spiritu sancto, » Haec ibi. De ætate et anno obitus S. Remigii egimus 6 Februarii, et ostendimus vixisse saltem ad annum 530, ulterius progressu ad Kalendas Octobris, quando ex professo de ipso agemus.

(4) Wandali, anno 407 duce Gunderico; Hunni, anno 451 duce Attila, Gallias vastarunt. Quibus Radbodus adjectit Hungaros, ut ab Hunnis distinctos, qui subsecutis sacerulis idem fecerunt.

et præ nimia desolatione, ad internectionem usque A quod tam unanimiter populus expetierat omni remota excusatione fieri adjudicabant.

19. Recusabat humillime insignis Dei præsul, quod plebs tam unanimiter acclamabat, obstinato eis animo, impotenter se et indignum vociferante, magnanimiter resistebat. Pontificali denum, metropolitani scilicet et provincialium suorum, evictus auctoritate; regisque ac procerum assensu, plebisque coactus incessibili acclamatione, vix concessit; et unanimi, pontificali videlicet ac regali auctoritate, duas illas Ecclesiam unam fecit; utrumque ovile pastor egregius, consilio et auctoritate provincialium episcoporum, tempore (7) Hormisdas papæ, sub sanctissimo Remigio Remorum archiepiscopo, assensu regis et curialium, ac B utriusque plebis acclamatione, tandem suscepit, et, ut utrique ecclesiæ cathedralis semper honor maneret, benigne concessit. Quot et quanta in regione illa opprobria, quot et quanta perpessus sit injuria; quoties comminationibus injuriatus fuerit Tornacensem, quoties pro incessibili prædicatione adjudicatus fuerit ad supplicium, licet nos lateat, Deo tamen soli manifestum esse, nulli est ambiguum. Erat enim gens ipsa fera et indomabilis, duræ cervicis populus et implacabilis, pravis admodum subditus obsequiis idolorum, et cum multa obstinatione suorum defendens culturam deorum. His ipse se viriliter injiciens sanctus episcopus, evangelicas et apostolicas institutiones imperterritæ prædicabat, falsis eorum objectionibus magnanimiter respondebat, et imaginarias eorum opiniones veridica prophetarum prænuntiatione viriliter expugnabat. Aderat siquidem ei divina semper gratia, quæ illum et ab infidelium protegebat incursu, et eorum quoque infidelium ad dulcisonam spiritualis doctrinæ institutionem emolliebat auditus. Sieque factum est ut parvo in tempore innumerablem eorum multitudo ad fidem catholicam converteretur; et Deo præordinante, per inæstimabilem sancti hujus pontificis instantiam, sacro-sancti baptismatis unda maxima ex parte sanctificaretur.

7. Ibi ergo, ne ulterius direptioni subjacerent gentium, episcopali sede confirmata, sanctus præsul Domini, suæ oves pastoralitatis multa prædicationis instantia confortabat. Prædicabat instanter pœnitentibus promissam remissionem percatorum, prædicabat omnibus regnum Dei appropinquare. citoque judicium Dei futurum His et aliis multimodis prædicationibus, et carus Deo erat, et in populo amabilis admodum habebatur.

18. Cum ergo ecclesiam quam Noviomii construxerat felicissime gubernaret, et suos quoque prout diximus, ad æternam renunerationem confortaret; (6) S. Eleutherius Tornacensis Ecclesiæ pontificem, quem ipse, ut prælibavimus in infantiæ sua futurum esse præixerat episcopum, hominem contigit exire; ac post felicem pontifici sui administratiō nem, de terrenis ad cœlestia coronandum transmigrare. Post cuius lugubres exequias, cum de pontificis electione invicem dissererent, peracto triduo jejunio, et solemnibus hostiarum victimis Deo devote oblatis, subita sancti Spiritus inflammati inspiratione, unanimiter sanctum hunc Medardum elegerunt, ejus se orationibus confidentes contra impetus muniendos esse malignorum spirituum. Id clerus id populus acclamabant; in hoc rex ipse proceresque palatii, præcipue provincialies episcopi, consentiebant. Legerant siquidem, vocem populi, vocem ipsam esse Dominicam; et

D nos edocet historia: « Signa. inquit, eos qui in me credent, haec sequentur; in nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægros manus imponent, et bene habebunt (*Merc. vii*). » Dæmonia quidem sanctus Ilei athleta ejicit, cum Creatoris imaginem ab idolorum cultura, remissionem peccatorum prædicando, relocavit. Lingua eum nova locutum esse non diffidimus, cum ad ejus prædicationem, quam eatenus

(5) Maxime propter domestica bella, quibus sæpe imminicabantur pagani.

(6) S. Eleutherius ex hac vita decessisse anno 531 diximus ad illius Acta 20 Februarii.

(7) Est σεξάμηνος auctoris, vel interpolatoris. Nam S. Hormisdas mortuus est anno 523, 6 Augusti, quo colitur. Quod idem de S. Remigio dicendum videtur.

non audierant, infideles ad fidem transisse non A ciliari. Serpentes siquidem eum manifestum est ejecisse ; cum praedicationis sanctae antidoto, ab execrabilis serpentis venenosis immissionibus languentium ei gentium corda concessum est sanasse. Mortiferum multoties bibit, verum ei non nocuit, cum protanis semper repugnans persuasionibus, neque diabolo neque ministris ejus succubuit. Agros bene se fecit habere ; cum eos ad vere fidei sanitatem, de infirmissima convertit incredulitate. Sic itaque ad imitationem summi Pastoris, qui, sicut ab eo Evangelio suscepimus, alias habens oves, de duobus unum ovile fecit (*Ioan. x.*), sanctus pontifex Medardus, ferocem illam Flandrensum gentem, suæ Noviomensi Ecclesiæ associavit ; et per quindecim annorum spatum, licet aliquo itineris intervallo remoti essent, ad divinum eos cultum informare indesinenter elaboravit. Quindecim annis commissam sibi divinitus insedit cathedram : eo in tempore, non sine multo labore, incredulos et infideles ad fidem educavit catholicam : reædificatis ecclesiis, eos qui Deo inibi servirent, non sine sacræ manus impositione decenter consecravit ; et quidquid Deo placitum noverat, incessabiliter et inexigutabiliter devotione ordinavit (8).

21. Hujus ergo temporis transacto spatio, sanctum Dei pontificem gravissima contigit deprimi corporis infirmitate, et invalescente morbo, corporeos ejus sensus de die in diem paulatim deficeret. Jacebat quidem Sancti corpus omni pene sua ipsius virtute destitutum ; spiritus autem, quia semper Christum desideraverat, omni nisu suspirabat ad eum ; fessum corpus ad suam anhelabat materiem, anima vero ad eam unde processerat tendebat hæreditatem. Confluebant undique, quos ipse regendos suscepserat, ad pastoris sancti plorabundam visitationem : confluebant undique filii, paternam sibi lugentes adimi consolationem. Verum, licet corpus et sensus ejus corporeos gravis illa mortis occupasset instantia, non tamen a prædicationis officio sanctissime ipsius linguae retardabatur facundia Deum corde suspirabat, et ore fatebatur : Deum incessanter prædicabat, et ad fidem catholicam, usque ad ipsum mortis sua momentum, quoscunque poterat instanter exhortabantur.

22. Cum autem beatus hic pontifex vitæ propinquaret ad exitum, contigit Chlotharium regem, postquam Cbranum filium suum cum uxore sua ac filiabus combusserat, a regione reverti Britannorum, Cognita vero hujus valetudine pontificis, ad eum visendum humiliter festinavit, ejus se non diffidens contra diabolicas infestationes benedictione muniri, et intercessione apud divinam majestatem recon-

B

Cum ergo in hac regali visitatione, in conspectu ejusdem et principum, de sepultura pontificis tractaretur, suorum assensu filiorum sua se in sede sanctæ ipse preordinavit sepeliendum. Cujus sententia obstinato animo rex resistens, Suessionis eum constitutus transferendum, asserens se super corpus ejus basilicam decenter ædificaturum, et ad laudem et gloriæ divinæ majestatis coenobiale servorum Dei regulam ordinaturum. Cessit igitur beatissimus pontifex regiæ dispositioni, et indefesse se suosque Domino commendans, finita oratione spiritum exhalavit. O felix corpus, feliciorumque animam ! Mox, eorum certissimo qui aderant testimonio, cœli aperti sunt, et divina luminaria, fere per duarum horarum spatium, ante Sancti apparere præsentiam, de tenebris eum transitoris ad lucem designantia pro certo transisse perpetuam. Hoc tanto beatissimi præsulis animati miraculo, majori ut eum transferrent accensi sunt desiderio. Corpore itaque sancto composto ac delato ad ecclesiam, nocte illa exsequiale cum multa devotione celebrarunt vigiliam (9).

CAPUT IV.

Corpus Suessionem translatum. Varia miracula palvra.

23. Mane vero facta, cum episcopi, quibus interesse contigerat, suum defuncto celebrassent officium, inopinabilis multitudo convenit nobilium : ex castellis et civitatibus, de agris et municipiis adjacentibus inestimabilis accurrit conuentus, alii ejus devote desiderantes interesse obsequiis, alii admodum lugentes patrem separari a filiis. Per medias ergo plorantium lacrymas rex irrumpens cum episcopis et optimatibus suis ipsius humeris corpus sustulit sanctissimum Suessionis, sicut prædixerat, efferre volens ad sepeliendum. Ea nimurum hora, quibus interesse contigit, ineffabilem lugentis populi expavere gemitum, dum non modo illa in ecclesia, sed et per totam civitatem et in suburbio, per vios quoque et plateas, unam et eamdem vocem audirent plorantium. Recolebant siquidem urbis illius indigenæ Patris sanctissimi, qua eotonu informati fuerant, benignissimam prædicationem ; dolebant vero et vehementer angebantur, quia eum Patrem amisissent, Patris etiam sepultura, regis et procerum violentia frustrabantur. Compatiebantur qui supervenerant ad tantam plebis illius compunctam illacrymationem, verum quia regia urgebat dignitas, ad sanctissimi corporis intente insudabant translationem. Vix ergo et non sine multo labore, patre mōrentibus et lugentibus filiis erecto, sicut a Rege acceperant, iter aggrediantur.

24. Hujus audita translatione sanctissimi confes-

(8) In Vita altera ait, « a S. Medardo S. Radegundi impositum fuisse velum, eamque sanctæ professionis primitiis initiatam, et quæque sequenda forent, quæque evitanda, edoctam. » Quæ poterunt ad hujus Vitam 13 Augusti accuratius

examinari.

(9) Ibidem : « Funalia vincebant tenebras præ immensitate luminis. omnisque illa basilica multis cereorum adornata lucernis resplendebat. »

soris, et non desperans de tanti clementia intercessoris, inter portantium cuneos, cæcus quidam feretro se humilius submisit; et protinus secundum fidem suam, quia bene speraverat, per S. Medardi meritum, visum gratuito Dei munere recepit. Quid plura? Qui prius in civitate tantam audierant devotionem lugentium, et tunc super hac cæci illuminatione, tantum Dei et sancti Pontificis perspiciebant miraculum, ulnas libentissime sanctæ illius evectioni supponunt. Magna se credit dictatum remuneratione, cui etsi non gestare, saltem illud sancti fererum quoquomodo licuit attractare. Episcopi et optimates ad id se officii hilariter cohortantur, et onus illud leve sentientes, ex præcepto regis apud Attipiacum villam, fluvium Axonam navigio transgreduntur. Postmodum vero iter dirigentes contra ejusdem fluminis undam, sicut rex præordinaverat, iter ad urbem flectunt Suessionicam.

25. Dei et sancti pontificis gratia Bandaredus Suessionensis episcopus, cum debita processione reverenter occurrit, ac sanctissimum corpus prout decebat honorifice suscepit. Sic solemniter felix illa Suessionensium civitas sanctum Dei suscepit confessorem, amplexata est festive patronum, amodo proprium patriæ habitura defensorem. Inter hos properantium cuneos quidam se ingessit, aurium diutius frustratus officio; qui mox ut peplum, quo sacrum tegebatur corpus, osculando devote attigit, fraudati sensus usum illico sancti pontificis intercessione suspicere promeruit. Gratulatur admodum rex, gratulantur etiam pontifices cum optimatisbus; magnum fit in celis gaudium, et astantes universi Deum ex toto corde non sine lacrymis compuncte venerantur.

26. Retransmeant ex præcepto regis prædictum flumen Axonam, pervenientque in prædium, ubi rex præordinaverat sepulturam. Ibi, Deo disponente qui cuncta prævidet et prenoscit, lecticam, qua sanctum illius corpus evehebatur, nescio qua de causa contigit deponi. Et ecce iterata miracula gemitantur, et in universalis conspectu astantium, sanctissimi presulis merita glorificantur. Cum enim sanctissimam ejus glebam, ex injuncto sibi officio, ad sepulturam deportare vellent, divino nutu tanti cam pondis persenserant, ut nullo modo corpus Sancti a loco, ubi eum deposuerant, mouere possent. Alii alios succedentes ad evectionem totis viribus elaborabant; aliis alios tanquam invalidos et impotentes increpabant. Verum, licet alios tanquam imbecilles causarentur, ipsi tamen cum ad id scese præparasset, desiderio suo ex toto frustrabantur. Rex et qui aderant diligenter causæ hujus recensentes eventum, cum penitus quid res hac prætenderet ignorarent, Dei solius suppliciter super hoc exorabant subsidium. Tumultus non minimus super hac retardatione perstrepebat in populo, dicentibus aliis; quia de sede sua tanquam captivus abductus fuerat, hoc divinitus fieri et merito, et aliis autem objicien-

A tibus, regem corpus sanctum reverenter transtulisse ex veræ devotionis studio.

27. Rex nimium attonitus ad Sancti loculum non sine multa devotione appropinquavit, et solemnissima traditione villa illius regalis Croviaci, in qua Sanctus ipse sepeliendus erat, medietatem Sancto eidem perenniter habendam, sigilli regali impressione confirmavit. Contigit illico res mirabilis et laudabiliter recitanda. Mox enim ulnis suppositis onus illud sanctissimum, parte quidem ex altera sine ulla difficultate sublevare potuerunt; parte vero ex altera incredibilis ponderis, et penitus immobile persenserunt. Ad hæc rex jucundo satis vultu, tantam Dei retractans gratiam, quam citius potuit ad confessoris sanctissimi dominium, illam quam sibi retinuerat jussit resigillari partem residuam. Nec mora: Dei gratia sanctum mox sustulere adeo levigatum, ut quod eotenus desperaverant, sine ulla difficultate a paucis deportaretur ad sepulcrum.

28. Desertur igitur corpus sanctum ad sepulturam: verum illo in itinere Deus pretiosissimam suam non dignatus est clarificare margaritam. Antequam enim terra corpus sanctum conderetur, quidam vastis catenarum loris, brachia surasque devinctus, per medias properantium turmas non sine multa difficultate sese injectit; cui mox ut sancti confessoris concessum est tangere operimentum, omnia mox dissiliuere repagula catenarum, disruptisque compedium vinculis, liberriam cum multa gratiarum actione sequebatur munerarium suum. Perventum est tandem ad eam quam ei rex, non sine Dei providentia, præordinaverat sepulturam: episcopi cum abbatibus, peractis prius que Dei erant, sanctissimum illud corpus terræ decentissime commendant.

29. Ecce reiteratur sancta Sancti gloria. Nam cum ejus sacratissima membra tumulo clauderentur, celum apertum est, et duæ columbæ visæ sunt descendisse quasi nubes, ac de ore Sancti egressa est columba, candida tanquam nix. Sic igitur Dei athleta Medardus de terris evocatus, lætatur cum angelis; lugentibus in terra filiis ademptus, cum fratribus suis, quod semper desideraverat, coronatur in celis, ubi gratulabundo amodo cum eisdem fratribus sequitur Agnum quounque ierit. Sequitur ergo Agnum et inæstimabilem inhabitat lucem, de terrenis incommoditatibus gaudet se ad cœlicam translatum prosperitatem; gratulatur, se de hac nostra transitoria infelicitate ad perpetuam commoditatem translatum, de tenebris his ad incomparabile lumen esse assumptum; lætatur quoque, se carnalibus exutum illecebris, angelicis choris esse ascriptum. Exsultemus ergo et nos, fratres dilectissimi, super hac beatissimi pastoris nostri Medardi glorioissima remuneratione: exoremus remuneratorum ejus Deum, videlicet omnipotentem Patrem, quo sanctissimi lujuſ pontificis Medardi precibus, nos cum eo in æterna regni sui

ascribere dignetur hæreditate, per Dominum no- A tissime composuerat, prope patris sui tumulum de- strum Jesum Christum Filium suum, qui cum eo in unitate Spiritus sancti vivit et regnat Deus, in sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT V.

Ecclesia illi constructa. Alia miracula. Warimberti episcopi, monasterio injuriæ, dira mors.

30. Peractis celeberrime beatissimi Dei athleta inferiis, rex Chlotharius supra venerabile Sancti corpus parvum ad tempusjussit ædificari tugurium, quousque ad faciendam inibi ecclesiam, necessaria pararet expensaram. Contracta vero undecunque potuit non parva pecunia, sanctum illud Dei habitaculum instanter ordiri perproperabat, et plerisque negotiis postpositis ad hoc perficiendum enixius elaborabat : fecitque parvo in tempore quod benevolia conceperat mente, nisi, secundum quod unicuique imminet, rebus eum humanis nimis intempestive contigisset excessisse. Cum enim in Cotia silva venatu exerceretur, valida, proli dolor ! corruptus febre, cum ad Compendii palatium repedasset, parvo post tempore morte præventus, postmodum vero in ecclesia eadem, quam jam ædificare cœperat, ante sanctum [servi] Dei Medardi altare honorifice est sepultus. Expensas vero quas hic preparaverat operi, secundum quod David rex filio suo Salomonis ad templi Domini ædificationem fecerat, filio suo, Sigeberto nomine, ad ædificationem ecclesie, quam Deo voverat, expendendas dereliquit ; mandans et remandans ei, quatenus si qua ei erga patrem charitatis debite dilectio maneret. omni occasione seposita, sancte huic quam prænotavimus ædificationi, quousque honorifice completeretur, totam prorsus intentionem adhiberet.

31. Sigebertus vero, patre sepulto, in regno confirmatus, quod a patre in hoc suscepserat negotiis, largissime prosecutus est. Admirabilis enim diversi generis lapidum constructione, secundum quod a patre suscepserat ecclesiam illam decoravit, auro et argento ac necessariis in officio ecclesiastico ornamentorum varietatibus abundanter exornavit ; censu et redditibus, prout regiam decebat dignitatem, affluentier et excellentissime ditavit. Eleganter vero ecclesia composta, undecunque potuit elegantiores ibi sacrari ordinavit personas, quo et patris sui votum benignissime completeretur, et inibi Deo in æternum ecclesiasticum officium ex debito, pro universalis sua videlicet et patris sui omniumque fidelium salute, perenniter exhiberetur. Idem ipse venerabilis rex Sigebertus, cum fratrem suum Chilpericum nomine apud urbem Tornacum obsidere disponeret, apud Victoriacum Friedegundis reginae versutia interemptus, cum prius eum Lambris se-pelissent, ab ipso eodem fratre suo Chilperico postmodum Suessionis relatus, in ecclesia quam decen-

A tissime composuerat, prope patris sui tumulum decenter est sepultus.

32. Quia vero pro sanctæ illius ecclesiæ ædificatione, pro Sancti quoque cui ædificata est veneratio, adhuc autem pro regum honorificientia, quos pronominavimus, cepto ab opere aliquantulum deviavimus amodo necessarium ducimus ad propositi nostri seriem redire, quæque post transitum gloriosissimi confessoris ad honorem ejus Deus operatus sit miracula, licet pauca de multis, non residemus scripto commendare. Hujus quidem Sancti fama circumquaque increbrescente (10), infirmos variis detentis languoribus, ad ejus memoriam ex multis terrarum partibus accedit confluere : quibus per meritum sancti sui athletæ, gratia divina non dignata est subvenire. Quod ergo prius memoriae occurrit, prius dicamus, quatenus de singulis non solummodo singulares, verum multimodæ Deo gratiae referantur (11).

33. Tuguriolum illud quod corpori sancto superædificatum esse præscripsimus, tantæ virtutis divina disponente gratia compertum est esse, ut si quis dolore dentium attactus ex virgulis quibus contextum fuerat, locum doloris tangeret, confessim omnis illa dentium infirmitas abigeretur, quod et in palatio regis divulgatum est. Quidam namque, Carimeris nomine, qui eo in tempore Childeberti regis referendarius habebatur, quia hoc eodem morbo gravissime laborabat, ad eamdem S. Medardi basilicam deductus est. Cumque januas ecclesiæ clausas reperisset, et eum dentium dolor magis ac magis urgeret, de uua januariorum fiducialiter hastulam excidit, et ubi magis infirmitas grasa-sabatur confidentissime quod exciderat apposuit, moxque ab eo quem diu perpessus erat dolore liberatus est. Habetur etiam baculus ejus apud nos, per quem plerosque infirmos diversorum languorum medicamina expertos esse comperimus.

34. Quidam quoque catenarum loris indissolubili arctatus, gravissima nimis fatigatione, sancta Sanctissimi hujus suffragia expetiit, confidens se sanctissima ejus intercessione ab illa impeditione posse resolvi. Ut ergo sanctæ basilicæ valvas attigit, repentina fragore, uno eodemque momento, et cœlum intonuit, et vastis compedium vinculis disruptis et longe dissilientibus, homo ille indulx adhuc inscius liberalitatis, multo attonitus stupore, solo prostratus est. Deinde resumptis viribus, cum jam se sentiret expeditum, pro recepta libertate Deum et S. Medardum, cujus hoc intercessione obtinebat, vocibus altisonis cepit magnificare. Mirantur omnes tam citissimum divinae virtutis operationem, et concordi omnes acclamatione potentissimam sancti præsulii collaudant interventionem.

(10) In Vita per monachum Suessionensem longa paraphrasi dicuntur sanati ceci, surdi, contracti, claudi, leprosi, amentes, paralyticæ, energumeni.

(11) Hic in Vita altera, ut apud nos ms. ha-

betur, apponebatur fabulosa promotio privilegii monasterii S. Medardi, quæ apud Boscum est omessa.

35. Anicula quædam annosa nimis, et quodammodo suo ipsius superstes cadaveri, cum ei manus arida quasi alienum quiddam de brachio dependret; licet jam de vita præ nimia sua ipsius ætate desperaret, ad sancti tamen confessoris memoriam, cuius celebrem famam audierat, devotissima mente pervenit; eumque multimodis precibus non sine multa lacrymarum profusione, super aridæ suæ manus, quæ nimis angebat; sollicitabat recuperatione. Ut ergo se ante presentiam beatissimi pontificis cum multo ejulatu exposuit, affuit repente per Sancti ejusdem meritum divinæ majestatis suffragium. Restauratur inox mulieri quod vitio natura defraudatum erat: reparatur in ea manus aridae naturalis integritas: et quod minus de matris assumperat utero, intercessoris sui benignissimo resumit præsidio. Reviviscit manus juvenili in jam præmortuo vetule illius brachio; et qua prius eleemosynam tanquam impos laborandi ostiatum quæsierat, jam tunc effecta docilis, suarum ipsius laborationum vivere coepit stipendiis. Sospes effecta gaudet et lætatur, gratias quamplures suo referens muperario Deum adorat et veneratur. Similiter et alia muliecula, eodem manus morbo laborans, ante Sancti ejusdem præsentiam sanitati restituta est (12).

36. Post aliquod vero temporis intervallum, cum jam ipse locus multæ circumquaque haberetur venerationis, Warimburtus quidam qui sic nominabatur, post venerabilis Autberti decessum regia præceptione regendum idem cœnobiale suscepit monasterium. Quo cum aliquot potitus esset annis, Drausonem Suessionicae civitatis episcopum vita contigit excedere, sedemque illam aliquandiu absque rectore vacuam manere. Post ejus autem lugubres inferias, unamini consilio regis et civium Warim-

B bertum hunc, quem prædiximus cathedra illi pontificali, suo magis quam Dei, ut post patuit, arbitrio rectorem substituunt. Adeptus ergo regimen episcopale multo elaborabat studio, ne priori privaretur dignitate; et, licet cum difficultate non minima, obtinuit tamen quod male quæsierat. Heu socors nimis et ignava mens hominum! Miser hic nimia æstuans cupiditate, dum prævæ sue ambitionis augere non cessat commercium, corporis sui, et (quod magis dolendum est) animæ quoque sibi prohdolor! preparat exitium. Attentus siquidem extra modum negotiis sæcularibus, ac suis plus justo pravis inhians cupiditatibus, locum illum sanctum neglectui cepit habere; queque inibi a regibus et aliis pro eleemosynarum largitione deputata fuerant, suis male usibus retinere. Quæ inibi Deo servientibus fideles quique, Dei et S. Medardi gratia, præordinaverant, suis ipse in thesauris recondebat; ac servorum, Dei posthabita sollicitudine, redditus ecclesia suis satellitibus irreverenter distribuebat. Suis præ nimia ingluvie eructantibus, spiritualis illa congregatio esuriebat; suis multo vino exstantibus, sancta sancti presul's familia præ nimis sitis ardore pene deficiebat. Nudi et pauperes servi Dei lugebant et lamentabantur, familiares autem miserrimi illius episcopi per plateas in vestibus pretiosissimis gloriabantur. Acclamaciones servorum Dei surda episcopus aura pertransibat, cum enim eis praefatus esset, eorum querimoniam tanquam a nullo arguendus, non sine multa cordis et oris arrogantia, imminentis sibi vindictæ nescius, pro nihil reputabat. Ad libitum suum miserum illum, qui pastoris indigne sibi nomen usurpaverat, ovēs Domini non suas tractare licuit; verum illius, cuius erant proprie, manus effugere nullo modo potuit. Audiat ergo intente quicunque

(12) Duo haec miracula in eadem Vita sic fusius distinguuntur, ut quod de prima muliere hic dicitur, dividatur inter ambas, hoc modo: « Alio nihil omnus tempore, quedam adiuporum paupercula extitit mulier, cui arida manus omni exhausta dpendebat humore, ut ramale' vetus. Haec enim marcida, arescente nervorum compage, tantum torpebat ad otia; imposque laboris, solo inhærebat brachio, plenitudine viroris effeta. Cum autem relatu multorum compresisset, ad Sancti memoriam, creberrime agrotantes concurrerre, ejusdem amoris facibus accensæ, ad locum totu' orbe' venerandum pervenit anhela. Inter promiscuas vero turmas, sacras, eadem qua adventit nocte, vigiliis continuavit, et sequentem diem cum pluribus festivum in divinis exegit laudibus. Sed dum fraterna caterva sacra sancta publicè missarum solemnia percoleret, ecce nervi protendit, et ex improviso acsi inaninata ceperit species animali. Ventilatis namque digitorum articulis, continuo manus illi, obtenuo reviruit sancti pontificis; rediensque in florē, muliebrem denuo didicit inre laborem. Accedens ergo ad altare, cunctis intentibus incolunam protulit manum: ibi quo suo satisfaciens desideo, sospes ad propria cum ingenti remeauit letitia. Altera item mulier tenuissimis sūarum rerum facultatibus pauper, a primævæ ætatis vagitus, eodem agebat infor-

tatio in annis procul dubio senilibus. Nam aefacta illius dextra, spem ei, salutem, auxilium, consilium subduverat; et ab ipso genua' ortæ nativitatis, perplexis in vola digestis effectum pariter ademerat laboris. Confidens autem sibi posse Sancti virtutem succurrere, qua protectum salutis alii conseruerat inferre; cum copiosa manu debiliu, ad eundem, ubi ægris freqnens patebat medicina, suppliciter accessit locum. Ubi cam aliquot invigilasset diebus, in continuis pie obsecrationis persistens precibus: quod pene ex materno utero amiserat, diu optato sanctissimi confessoris Christi méruit patrocinio. Siquidem post diuturnam nimiae agritudinis tempora, aridis in monte articulis, rediviva juventutis gratia resplenduit; et cutis superducta manu, grandævo consumpta sita, maxima pars mireculi reverentibus extitit nervis. Eadem insuper dextra, ita in oculis cunctorum apparuit sanissima, ac si in ea nihil periculi, in transacto tam longo vitaesue spatio, pertulerint. Tunc primum compos latitici, muliebria feliciter exercere opera didicit; et qua prius diurnam sibi ostiatum providebat stipem, postmodum colo, fuso et filo superstitem vegetavit senectutem. Incolunis ergo effecta, in jubilos vocis collata sibi atollebat beneficia; repetensque dominum, diuīnum, quibuscumque potuit, revelavit sacramentum.

prælationis ecclesiastice fungitur officio, quam ter- A pro probationibus contumeliosis in sequentur: furi-
ribili pro hac servorum Dei reclamatione percussus
sit judicio.

37. Erat siquidem in pago Cenomannico quod-
dam prædium, quod rex Sigebertus, ejusdem edi-
ficator ecclesie, ad eum, quam inibi Domino ag-
gregaverat congregationis, firmaverat dominium.
Prædium illud Matallis dicebatur, ex Britannica
videlicet et Latina lingua nomine composito, quod
Bona-valle nostro scilicet et Romane lingue vul-
gari potest interpretari eloquio. Matallum itaque
illam, id est Bonam-vallem, quia multis abundat
redditibus, ipse sibi Warimbodus ad perditionem
suam usurpaverat, et ex toto neglectis, sicut diximus,
fratribus illis, villa illius census suis usibus manci-
pabat. Gembat Menardi pauper congregatio, quia
quod eorum erat usibus deputatum, contra canonici-
am institutionem male dilapidabatur in episcopo.
Quadam itaque die, cum secundum consuetudinem
de prædio illo plausta onusta, ut diximus, ad pa-
ladium episcopale deducerentur; comperta fratres
illi episcopi absentia, vehicula illa, utpote qua sui-
erant juris, ad sancti præsulū divertere coegerunt
ecclesiam: non diffugientes pro defensione iustitiae,
si quoquo modo inferretur corporalem sustinere
molestiam. Sua ergo cum suis reposuissent in
promptuariis, sanctissimi Dei athleta lacrymabiliter
sollicitabant merita, quatenus aut ejus intercessione
furibundus ille invasor placaretur, aut ejus defen-
sione ab ejus protegerentur insania. Verobantur
siquidem, quod non post multum provenisset, nisi C
gratia divina lugenti sue familie propitiabilis cle-
mentia subvenisset. Ut enim ad episcopi quod
factum erat pervenit notitia, proh dolor! non
retractans institutionem canonican, nec reveritus
judicalem Dei sententiam, cum fustibus et gladiis,
non jam praefatus, verum vir sanguinarius, ad ipsam
S. Medardi cum multo superbie fastu, cum
inducte plebis conventu, ausus est properare ba-
silicam. Cumque irreverenter sanctuarii regias
concoquerent, eosque qui pro subitanæ tormento-
rum suorum expectatione aditum obstruxerant, ex-

B

A pro probationibus contumeliosis in sequentur: furi-
bundus ipse pontifex, per medium eorum irrum-
pens, præsumptuose nimis et cum multa superbia,
excruciari custodes minabatur, nisi cito sibi janæ
aperirentur.

38. In tam eminenti mortis discriminæ, servi
Dei trementes, Deo et S. Medardo, non sine multa
lacrymarum profusione animas suas commendant,
et sic divinitus animati, aperiunt furentibus illis
jubent ecclesiam. Mox infelix episcopus ingressus
monasterium, ut eum qui sibi aperuerat, pœ-
nitio timore secus januas percepit delitescentem,
tam valide illi baculum quem manu gestabat, illis
in capite, ut pene totum ejus vestimentum exun-
danti eruentaretur sanguine. Stupefactus frater
et pene decidens, ad Deum suspiravit; et ei que-
rimonia hujus causam, cum aliter non præsumeret,
intimo cordis murmur lacrymabiliter commen-
davit. Audiant tyranni servorum Dei reclamations
et reverentur: audiant fideles quique celerrimam
Dei consolationem, et confortentur. Statim etiam
infelicissimum ille Warimbodus, excors et impo-
nitus, mox ut ante sanctissimi confessoris memoriam
tanquam oraturus genua flexit, divino terribili
percussus judicio, diffusis per alvi secreta viscer-
ibus, miserabiliter expiravit. Fratres autem ecclæ-
sie, malum pro malo reddere nolentes, fratris
illius, quem percussum diximus, sedata querimonia,
corpus defuncti honorifice in ipsa eadem sepelierunt
ecclesia.

39. Ibi saepe per beatissimi pontificis Medardi
meritum gloriosa fiunt miracula: ibi qui fideliter
precantur, grata consequuntur remedia: ibi certa
vere pœnitentibus non denegatur indulgentia, quam
nobis quoque peccatoribus, de ejusdem tamen
gratia non desperantibus, per ejusdem S. Medardi
largiatur intercessionem, qui fidelibus suis æternae
felicitatis promisit consolationem, Jesus Christus
Filius Dei, qui cum Deo Patre et Spiritu sancto
vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum.
Amen.

VITA S. GODEBERTÆ VIRGINIS

NOVIODUNI IN BELGICA SECUNDA

AUCTORE UT VIDETUR RATBODO EPISCOPO

(BOLLAND. *Acta SS.*, April. tom. II, pag. 33.)

CAPUT PRIMUM.

S. Godebertæ educatio pia et consecratio.

4. Diem hanc gloriosam egregiae virginis Gode-
bertæ, fratres, solemniter celebraturi, eam ipsam

Dnos, cui sacrata est, devotissime condebet exorare,
ut quidquid in laudibus ejus attentaverimus, suis
orationibus in Dei gratiam impetrat redundare. Pro
certo enim credendum est, omnes qui sanctos Dei

quoquo modo venerantur, ipsa sanctorum venera- A poris sanctam Noviom regebat ecclesiam; cuius tione, ipsam Dei majestatem, cuius gratia tantæ sunt venerationis, non parum honorare. Ad ejus ergo gloriam insignis hæc virgo, cuius transitum cele- bramus, unde nata sit, et quomodo in hac humanitate Domino deservierit, queque per eam Deus ope- ratus sit miracula, quoive fine hominem exuerit, ipsius ejusdem subnixiorationibus, dilectioni vestræ, Deo annuente, subnotare properamus.

2. Hæc quidem in pago Ambianensium (13) Christianis edita parentibus, sancto in baptimate ex aqua renata et Spiritu fidei sanctæ institutiones, undecunque poterat, et libenter suscipiebat et reverenter exsequebatur. Sentiens nempe mortiferæ se conditioni obnoxiam ex debito, tenerositatem ætatis suæ sanctæ crucis jam tunc communiebat signo; noctuque ac die piis sanctorum sese orationibus humillime commendabat. Adolescentularum, quas irreventes audierat, lascivos evitabat conuentus; quas autem utili et honesto intenta noverat, eis et libenter intererat et intente imitabatur: audierat etenim pravis confabulationibus mores bonos corrumpi: audierat etiam cum sancto sanctum esse, et cum perverso perversitatis quemlibet infamia notari.

3. A parentibus ergo diligenter educata, cum ad nubilem pervenisset ætatem, nobilium eam quamplures, utpote de nobilibus nobiliter natam, ad torum asciscere conabantur conjugalem. Parentes autem ejus, quia ex manu regia suum susceperant beneficium, nemini, rege inconsulto, hujuscemodi conjugiū dare præsumebant assensum. Cumque in conspectu regis Lotharii de virginis hujus ageretur sponsalibus, omniumque ad regiam super hoc dispositionem penderet intuitus: in medio eorum, Domino sic praordinante, sanctus sese injiciens Eligius, virginem illam aureo suo annulo subarravit, ac Christi sponsam in conspectu regis et parentum suorum confitentissime assignavit. Oinesti- mabilis gratia Spiritus sancti! Illico puella, divini amoris spirituali, ut post patuit, jam conceptione gravidata spreta omni carnali voluptate, postposita etiam desiderabili succedentium propagine immo despectis delectabilibus puellaris vita illecebris, regi et parentibus constanter abrenuntiavit, sequebe- D in eorum presentia beatissimo præsuli Eligio, Domino consecrandam, gratauerit commendavit.

4. Ipse quidem sanctissimus episcopus tunc tem-

(13) Fortassis in terra, seu castro Bova, seu de Bovis, vel Bobarum, aut etiam Bothua, vulgo *Boves*, distante duabus circiter leucis Ambianis, titulus Baro- natus olim, nunc etiam marchionatus insigni: unde nata vulgo traditio sit, eam ex familia de Boves ortam. Sane si ibi nata est Sancta, vix dubitamus, qui ipsius loci domini fuerint ejus parentes, quos appetet ex sequentibus admodum nobiles fuisse: an autem familia de Boves, ab Adriano de la Morliere post opus De antiquitatibus Ambianensibus egregie illustrata, tam sit antiqua ut hanc Sanctam sibi arrogare possit, aliiis investigandum relinquimus.

(14) Palatum regis quidam ibi fuisse putant, ibi

exemplo et predicatione quam multi ab errore con- versi, abjectis idolorum cultibus, sub tanto pastore fidem se suscepisse catholicam non parum gratulab- bantur. Hanc igitur benignissimæ indolis oviculam benignissimus ipse pastor ovili suo desideran- tissime aggregavit, cum eam spirituali divinae de- spondationis annulo ab activa vita in contemplati- vam evocavit. Sic itaque virgo egregia in conspectu regia et principum, blandas parentum suorum libere abdicans persuasiones, Eligium, quem Spir- itus sancti gratia spirituale in Patrem suscep- erat, omni submota dilatione, secuta est. Ex tam improvisa sancti Spiritus inspiratione stantes stupor multus invaserat: pater ejus flens quam familiariter rem considerabat. Rex etiam Lotharius, nuptiarum subita mutatione, magnificam divinæ gratiæ virtutem non minimum admirabatur: ut tamen ejusdem virginis felici apud Dominum commendaretur ora- tionem, benevolus ejus devotionem regali munificen- tia prius ipse properavit confortare. Assentienti- bus siquidem eis qui aderant, dedit ei cum oratorio S. Georgii suum quod Noviom habebat (14) palatium; duas quoque villas. (15) cum duodecim femi- nis ex fisco regali, sub sanctæ virginis regimine ad divini cultus subscribi jussit supplementum.

5. Convenientes itaque in suburbium urbis Noviomiceæ, (16) in oratorium scilicet quod a rege suscep- erant, die noctuque Deo deservire infatigabi- liter elaborabant. Ipsa quidem virgo, a sancto Edocto Eligio, cohabitantes secum non solummodo prædicatione, verum etiam multimodo virtutum in- formabat exemplo. Sæcularium etenim conventicula defugiens, biduana seu triduana continuabat jejuni- a; esurientibus cibum, sitiensibus potum, nudis vestimenta, cum omnibus his ipsam egere videres, incessanter ministrabat: pernox quoque in vigilis et orationibus, pro universali omnium salute assi- due Dominum deprecabatur. His et his similibus jugiter insistebat: et licet adhuc in mundo corpore teneretur, placabile tamen Dominose holocaustum quotidie mactabat. Tantam dilectæ sua Dommus perseverantiam perspiciens, ejus in palam, dum adhuc fragili maneret in corpore, non dignatus est clarificare devotionem, operabatur siquidem Deus crebra per ejus intercessionem miracula: cæcis visum, claudis gressum, paralyticis sanitatem resti- tuebat: quodque gratiosius Deo esse creditimus, ejus

nunc est domus Beguinorum: quod absque funda- mento ullo proferri censem Montigni.

(15) Idem concedit posse credi, quod hæ villa- fuerint in Vauchelles, quinque circiter leucis Abba villa: eo quod istic Beguinae adhuc habeant aliquas possessiones: ut videatur agnoscere, eas venisse in partem bonorum, monasterio S. Godebertæ olim attributorum, et forte sub novo instituto sanctimonia- libus extinctis successisse.

(16) Ad portam olim Castelli dictam, quæ tunc fuit prope eum locum ubi nunc sunt putei in foro frumentario.

exhortatione infideles frequentius suscipiebat ad fidem. Ut igitur ad certum exemplum quibusque fiat fidelibus, æmularum postposita detractione, de multis vel pauca proferemus.

CAPUT II.

Miracula S. Godebertæ viventis.

6. Dicamus ergo quod prius memoria occurrit, quatenus fidelium, quos audire contigerit, corda corroborarent; frontes infidelium, durissimis, miraculorum ejus lapidibus conterantur. Contigit ejus in tempore, sic exigentibus plebis Noviomœ pecatis, pestiferum in eadem civitate gladium deseavire mortalitatem. ira enim implacabilis a Deo egressa, indigenas illos circumquaque devastabat, parentes cum filiis, sponsos cum sponsis, dominos cum domesticis incessanter enecabat; et tam in potentes quam in plebeios inmoderate grassabatur. Fugiebant circumquaque qui evadere poterant: jamque, maxima ex parte subtractis habitatoribus, vacue in civitate domus quamplures remanserant: Tanta huic miseria infelicitas pro dolor! successit miseria, cum omnibus metu mortalitatis exterritis, inhumata mortuorum corpora projicerentur: qui enim mortuum sepietebat, mortuus subito et ipse sepietendus mox efferebatur: de imminenti sibi mortis periculo, nemo prorsus desperabat, cuicunque mortuum quempiam sepelire seu contingere continebat.

7. In mortalitatis tanto periculo, virgo insignis Godeberta, universalem attendens dolorem civium, universalis Ecclesiæ triduanum jejuniunum indixit; docens eos orationibus lacrymabiliter insistere, jejunii et eleemosynis indignationem divinam placare: « Quia, inquit, sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum. » Et docebat eos virgo egregia salutarem Ninivitarum penitentiam, quomodo in cinere et cilicio positi, per jejuniorum et orationum mysteria, divinae maledictionis jamjam super se imminentem repressere sententiam. David quoque regis, qui secundum cor Dei Deo ipso teste inventus est, admirabile illis recitabat exemplum, quam facile, per penitentiam perpetrati adulterii, susceptus sit ad remedium. Adjiciebat etiam Petri negationem, latronis in cruce confessionem, lugubre percatricis Mariæ lamentationem, quam facile lacrymis penitentialibus factionum suarum promoverunt remissionem. His et aliis gloriose virginis respirantes exhortationibus, permaxima devotione triduum illud suscepere jejuniu: et statim, meritis ejus et intercessionibus, pestiferum illum mortalitatis gladium pia Dei gratia cessare fecit.

8. Paucis postmodum diebus eadem virgo (utpote que nimis austere teneram suam maceraverat carnem) molestissimam corporis sui decidit in infirmitatem: sicut multoties (17) contigit eos, qui quoquomodo assuetis desuescunt dapibus, diu tabescere seu

A subito corrumpi. Jacebat ergo virgo fessa in lectulo; verum toto ad Dominum mentis desiderio respirabat: gravida quidem corpore, spiritu tamen alacris in Dei semper laudibus perseverabat. Contigit hac ejus in infirmitate circa S. Marie principalem ecclesiam inopinatum ex improviso erumpere incendium, et ejus subitanæ excursione totius ecclesie omne penitus exuri ornamentum, Flamma circumvolans omnia diripiebat; cuius ante faciem, quia resistere non poterat, fugiendo sibi unusquisque consulebat. Omnia penitus huic subjacebant pericolo, dum jam alia consumpta essent, alia nihilominus absumenta irruenti remanerent incendio. Civitas indigenis, ut prædiximus, circumquaque difugientibus, sanctæ Virginis Marke mater ecclesia B [desolata] remanserat: quam devotissimis Deo lacrymis (quia jam flamma eorum superior erat viribus) tristis admodum populus Deo soli commendabat. Tanto plorantium gemitu [mota] virgo Godeberta gravissima licet infirmitate promeretur, jussit tamen se in cathedra deportari; ac contra incendiū violentiam, quocunque se flamma impingeret, confidenter deponi. Deposita vero in ipso prope flammiferæ voragini incendio, cum multi jam de ipsius vita desperarent, sanctæ Crucis signum, quod omnibus in periculis saluberrimum noverat, confidissime opposuit: et statim ignis illa vastatio extincta est.

9. Accidit alio in tempore cæcam quamdam Trausirican nomine, ad sanctam devenisse virginem, quatenus pia ejus intercessione oculorum, quod ab infantia perdidit, temporale recipiat lumen. Cumque spe certa, sua pro illuminatione, lacrymosis insisteret precibus; virgo egregia, praemissa Deo intercessionibus, super oculos ejus manum imposuit; factaque leviter sancte Crucis signo, ad ejus orationem miserationis divinae optata propitiatio, corporale illi lumen restituit: sique factum est, ut dum visum temporale reciperet, spirituali quoque animæ vivificatione animata, omni postmodum vita sua tempore apud illuminatricem suam Deo inibi deservert.

10. Hoc itaque modo Trausirica hæc illuminari promeruit ex devotione: Vulgudis autem, de qua modo dicendum est, pro inobedientia, interminabili ab eadem Virgine multata est execratione. Hæc siquidem Vulgudis in cenobio S. Godeberta Deo se devoverat: verum animi sui nimis impatiens, contentiose se adversum alias et irreverenter habebat. Ea de cause frequenter a sancta castigata virgine, contra eamdem ipsam tumultuose rixabatur, et in conspectu ejus turpia nimis et maledicta verba loquebatur. Sancta vero virgo, nimia stultæ illius commota stomachatione, cum eam incorrigibilem et obedientiae stimulo irreverenter recalcitrantem persensisset, die quadam, in ipso ejus rixarum turpi-

(17) Ita ex conjectura corremus: in ms. legitur, « Multoties quidem contigit eos qui quomodo assuetis.

loquio, in faciem ejus admodum irata expuit : et A ejus transitum, Agildruđem, ab infânia cæcam, statim infelix illa, oculorum lumine amissâ, omnibus vite sue diebus cæca permanuit.

11. His et alia miraculorum relationibus virgo hæc ubique divulgabatur, et ejus celeberrima opinio longe lateque diffundebatur ; unde ad eam ex longinquis terrarum partibus multitudo multâ languentium confluebat, quibus virginis sancta intercessione multimodæ sanitatis beneficium benignissima Dei miseratione ministrabat. Potestis siquidem ex his conjicere, quæ ad nostram pervenire cognitionem, virginem hanc et alia quam multa perpetrasse miracula, quæ humanam jam excessere mentionem. Quanquam autem nos lateat, soli tamen Deo vera ejus cognita est devotio ; qui vitam ejus mortalem immortaliter perpetuatis remuneravit præmio. Perspiciens nempe Dominus dilectæ suæ spiritum immutabiliter in sanctæ fixum proposito religionis, ne qua ulterius malitia immutaret cor ejus, neve aliqua fictio animau illius deciperet, de terrestribus eam ad coelestia, de labore ad requiem, de temporalibus miseriis ad felicitatem perpetuam evocavit ; ac corruptibili eam humanae fragilitatis corpore elementer denudans, animam ejus incorruptibili angelicae societatis indumento clementius adornavit.

12. Sic ifaque sanctissima virgo Godeberta, terrena inhabitationis feliciter expleto tempore, cum sanctarum choreis virginem in coelestis paradisi collocaata est amoenitate : ibi Domino cum cæteris sanctis canticum novum exultanter decantat : ibi futurum judicii diem voti fiduciali exspectat. Licit enim ipsi archangeli diem illam tremere ac contremiscere habeant, ad humanæ tamen, non suæ, perditionis compatiens tremunt sentientia. Hunc ergo, ut prædictimus, terminum virgo hæc jam Deo sociata exspectat ; et pro nostris criminibus incessabiliter Deum in cordis exorat. Sepulta est itaque egregia Dei famula tertio Idus Aprilis, in oratorio B. Georgii, in ecclesia quæ modo dicitur Sanctorum (18) Apostolorum, ubi et corpus S. Mommoleni ejusdem Civitatis episcopi honorifice sepelierunt. Multa ibidem, sancta intercessione ejus, infirmis et egentibus præstantur beneficia, ad laudem et gloriam nominis ejus, cuius honor et imperium sine fine perseverat in sæcula.

CAPUT III.

Miracula ad sepulcrum S. Godebertr facta.

13. Verum ne aliquis de cœlica virginis hujus dissidat remuneratione, miracula etiam illa quæ a Dœ ad sepulturam ejus perpetrata sunt, non renuimus scripto commendare. Contigit siquidem post

(18) Ali ergo, si Vita anterior Radbodus, fatebimur post ablatum ab illa ecclesia S. Godebertæ corpus, ipsam primum cepisse ab ea nominari? Non erit quidem absconsum, ut successu temporis collapsa ecclesia posteâ fuérit sub S. Godebertæ nomine restaurata et consecrata, quamvis pridem ibi desisset asservari corpus : fatetur tamen contrarium videri congruentius : ideoque de prima S. Godebertæ translatione dubitavimus, an non esset longe serius

Agioldruđem, ab infânia cæcam, celeberrimam sanctæ virginis famam audisse, et quod de aliis audierat de semetipsa certissime sperantem, non sine multa difficultate, Noviomum venisse. Cumque oratorium, in quo virgo jacebat, ingressa fuisset. ab illis qui aderant, se deduci exegit ad tumulum, ubi beatæ virginis corpus audièrat esse sepultum. Quo cum pervenisset, diu lacrymata in pavimento, gravibus exorabat suspiris, visum, quem diu amiserat, sanctæ sibi virginis precebus a Domino reimpetrari. Nec mora, quia indeleter oravit, et in oratione de Dei gratia et S. Godebertæ potenti virtute non desperavit; ea interveniente, corporali visu meruit illuminari. Nec vero corporalibus solum, verum et spiritualibus eam oculis non B diffidens illuminarat; cum eam omni postmodum vita sua tempore, in eodem loco, regularē cum aliis in Dei servio audierunt percurrit disciplinam. Siq[ue] Deo annuente factum est, ut dum lumen carnale deprecaretur, spiritualibus quoque animæ oculis, virginis hujus intercessione, illuminaretur.

14. De Audemaria quoque non nobis videtur prætereundum, quoniam de vico Raugia (19) illuc délatâ, ad ejus curâta fuerit sepulcrum. Hæc nempe ab infânia tauquam paralytica totò dissoluta corpore, ut sanctæ virginis tam celebrem audivit opinionem, ab amicis suis, quibus pro diutinâ infirmitate jam tædio erat, suam viâ illuc impetravit deportationem. Portata tandem ad p[re]fatam basilicam, iussit se quani proprius posset ante sanctæ virginis exhiberi presentiam. Quo impetrato, reptans utcumque poterat in pavimento, toto cordis et oris virginem sanctam interpellabat desiderio, quatenus per ejus sacratissimam intercessionem moribunda paralysis a Domino mereretur curationem. Cum subito basibus suis valitudinem redditam persensit : validaque effecta, suls ipsius pedibus, quæ vehiculo venerat alieno, admodum gratulabatur reverti.

15. Gislegardis etiam illuminatio modo memoriae occurrerit : quæ cum ab infânia oculoru[m] cæcitatem multata esset, virginis hujus interventu visum recepit. Stillante nempe ab oculis albugine, quæ ab ipsis crepundiis tenebrosam oculis ejus prætenderat caliginem, sub universali astantium aspectu, exhilariato vultu gratuitam ante sepulcrum virginis suscepit illuminationem.

16. Sed nec Imperie cujusdam, quæ sic nominabatur, curationem facebimus; quæ fere ab ipsa resuscitata est morte S. Godebertæ intercessionibus. Hæc quidem jam præmortua, omnia penè corporis amiserat officia : visus, auditus, lingua quoque fa-

facta, p[ro]t[er]i saeculo xiii cum tædere[nt] canonicos suo ex corpore semper allegare quatuor, in diversa ecclesia missipatratos.

(19) Ita Ludov[us] de Montigni, cui in nomenclatione loci, in Noviomensi dioecesi siti magis credendum putaremus, quam Surio, Raugiam scribenti : sed quia ambigua est egraphi nostri scriptio, et ipse in annotationibus nusquam indicat ubinam locutus hic sit, vereuntur ne æquæ et ignotus is fuérit.

cultas fere jam ex toto ei defecerat : et ut omnia in A ostia ecclesiæ clausissent, hora competenter suam egressi sunt ad refectionem. Post refectionem vero quam plurimis eorum, ut gratias Deo ex debito referrent, ad ecclesiam illam reversi ; ut januas ostiarum apèruerunt, lampades cum cereis, quas in conspectu omnium extinxerant; omnes divinitus inflammatas reperirent.

17. Tantum præmortua illius virgo perspiciens instantiam, felici apud Dominum intercessione, invaliditatis eius impetravit resolutionem, et infelicissimo miserrimæ illius corpori diu opatum restituit sanitatem. Mox etenim quæ paralytica diu jacuerat, lumen oculorum, auditum aurum, lingue quoque recepit absolutionem : et sic gratias Deo et sanctæ reddens virginis, ad propriam incolumis reversa est mansionem.

17. Tadede vobis forsitan, dilectissimi, tot et tanta sancta miracula virginis audire; verum licet vobis sint fastidio, Dei tamen et sanctorum nos magnalia concedet non tacere. Ipse enim Deus, per quem omne sanctum sanctificatur, se in sanctorum susceptione seu abjectione suscipi seu abjici evangelica voce testificatur, dicens : « Qui vos spernit, me spernit; et qui vos recipit, me recipit. » Oportet ergo, fratres, ut et audita grataanter retineatis, et quæ adhuc adjicienda sunt hilari alibmo et intente suscipiatis.

18. Inter haec et alia quædam quæ per eam Deus operatus est, annualem cyclum contigit revolvit, et diem anniversariam, qua ex mundo virgo sancta transierat, fideli populo representari. Diem illam quæ et quanta exultatione suscepit, quæ et quantæ devotione celebraverint, neque meditationi nostræ ad plenum recognitare, neque imperitia nostræ ad vivum concessum est explanare. Quis enim tantum populi conventum, quis eorum qui convenerant devotionem et lacrymabile gaudium, quisve spontaneas explicare oblationes posset eorum? Videre undique promiscui sexus [turbas] concurrentes tanquam apes ad alvearium, clericorum ordines, monachorum congregations; turbas quoque virginum, omnem prorsus utriusque sexus conventum in eamdem confluere latitiam, unoque animo ac pari consensu virginis sanctæ felicem sollicitare memoriam. Factò itaque solemni missalium officio, post multiplices Deo et virginis redditus actions gratiarum, universit ad propria reversi sunt. Custodes etiam ecclesiæ, omnibus fere lumiñaribus extinctis, cum

egressi sunt ad refectionem. Post refectionem vero quam plurimis eorum, ut gratias Deo ex debito referrent, ad ecclesiam illam reversi; ut januas ostiarum apèruerunt, lampades cum cereis, quas in conspectu omnium extinxerant; omnes divinitus inflammatas reperirent.

19. Super hoc Dei et sanctæ virginis miraculo multus erat plausus omnium: in eandem omnes confluabant latitiam uno et eodem animo, unanimi et pari consensu ad virginis sanctæ concurrebant oratorum: mentis eadem devotio, idem et universale pro ineffabili Dei beneficentia cunctis inerat gaudium; intrantibus aliis, aliis regredientibus, una omnes consolatione ad laudem divinam sese invicem cohortabantur. Retractabant aliœ sanctæ virginis meritum: suspirabant aliœ divinæ recompensationis admirabile donum. Ille pimurum, qui Januis clausis ad discipulos intravit, obseratis etiam nunc foribus ingressus, per lampadum inflammationem, virginem hanc unam earum absque dubio esse declaravit, quæ suo ipsius testimonio accensis lampadibus evangelicus ille sponsus secum ad nuptias introduxit. Nec solum hoc virginis sue largitus est, verum eodem cereos ac lampades, absque aliqua cera diminutione vel olei, septem illis subsequentibus diebus, subtotius populi testimonio ardore mirabiliter concessit. (20).

20. Eodem in loco multa fieri miracula frequenter audiuntur, quæ sui assiduitate, sicut plerumque fieri solet, partim memoria excidisse, partim viluisse noscuntur; quæ tamen occurruunt memoriæ nostræ, vestre fraternitatì nos non piget renotare. Hæc eadem beatæ virginis fama celeberrima, quæ alios quæplures excitaverat ad aures paralyticæ cuiusdam, Gregorii nomine, delata est. Hic quidem adeo paralysis morbo dissolutus languebat, ut nec quidem manum vel pedem mouere posset; imo corpore jam præmortuo, in solo vix ejus pectore vitalis spiritus anhelaret. Nisus tamen quo modo repere per terram, vix tandem ad desideratam sanctissimæ virginis pervenit sepulturam. Multa ibi cum devotione multos fundens rivulos lacrymarum, per sanctæ Godebertæ virginis meritum, invaliditatis sua efflagitabat medicamentum. Cumque in gemitu et lacrymis, usque ad vesperam flens et ejulans, indecessè perseverasset; pio sacratissimæ virginis obtenuit in momentu corporis totius sanitatem plenam recepit, et si nullam unquam læsionem pertulisset. Lacrymabantur omnes pro gaudio, quia quem fere suspicabantur exanimem, ambulare videbant sanum et luculentem. Sed nec illud prætereundum putamus quod de Harvœ (21) per virginem hanc factum miramur.

21. Ipsè quidem Harvœ, multatus oculis, multa super hoc peragraverat loca sanctorum, ipsorum etiam ea de causa adierat orationes Petri et Pauli

(20) Surius, qui miraculorum hujus capituli narrationem valde constrinxerat; deinceps paucas lineas solum habet, et sic totam narrationem absolvit.

(21) Idem Surius Harneum vocat: egraphum nostrum semel iterumque Haureum.

Apostolorum; aliquotque diebus ibi expectatis, cum A beatissimæ videlicet virginis Godebertæ, virginitatem sedulo imploremus: utque apud divinam, cui infatigabiliter deservivit, majestatem, pro nobis suppliciter intercedere dignetur, retractemus devotam in Dei famulatu virginis hujus instantiam; admiremur ejus precibus acclinem, ut ita dicam Salvatoris nostri clementiam. Audivimus modo quia coetus hic Harveus, cum super cœtitate sua nihil a sanctis impetrasset apostolis, per hanc tantam virginem visum recepit: credamus et nos per eandem, cordium nostrorum cœcitatem, si bene quærimus, a Deo vere illuminari. Audivimus paralyticum Gregorium, paralysis sue, hac mediante, suscepisse remedium: credamus et nos, si ex corde penituerimus, B per eam sanandos, qui omnibus, propter dolor! animæ destituti officiis, viam incedere pigritam virtutum. Legimus lampades, quas in ejus extinxerant oratorio, subito igne inflammatas: credamus et pro certo habeamus, spirituales animarum nostrorum tenebras, hac interveniente divinitus posse inflammari. Jam vero, dilectissimi, corda cum manibus ad Dominum erigamus in vera confessione, et in indissimulata penitentia precibusque multimodis faciem ejus preveniamus: quo virginis hujus meritis, quam nobis proposuit in exemplum, queque pro ejus vera dilectione carnalium abdicavit fœdera nuptiarum, gravi nos exutos corpore, unigenito filio suo Christo Domino nostro concorporari concedat, in cœlesti collegio sanctorum angelorum, per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

EPILOGUS.

22. Nos itaque, fratres, qui licet corporalibus utamur oculis, ceci tamen sumus in anima; qui terrestribus nimis intenti, prave postponimus cœlestia: qui temporalibus inhiantes, nihil pendimus spiritualia: jam vel sero hujus patronæ nostræ,

RADBODI SERMO

DE ANNUNTIATIONE BEATÆ MARIAE VIRGINIS (22).

(*Actes de la Province ecclés. de Reims, II, 100.*)

LECTIO PRIMA.

Audivimus, fratres dilectissimi, pastorem illum ovium de vili et servili ovium custodia in regni solio divinitus sublimatum, David, inquam, prophetam, in psalmistam magnificum, ad Dei magnificam laudem intente omnia invitante cum in extremo psalmorum dicit: « Omnis spiritus laudet Dominum. » Dixerat quidem in eodem psalmo superiorius: « Laudate Dominum in sanctis ejus. » Hortatur ergo psalmista David laudari Dominum in sanctis suis, corpus videlicet in membris, Dominum in servis, in creatura Creatorem, in militibus regem, in discipulis magistrum, in his quae videntur, invisibilem Creatorem omnium nostrum. Ad hujus etiam laudationes omnem quoque spiritum invitat, rationa-

bilia scilicet brutaque animalia; et bruta enim Deum collaudant, cum suo ipsorum jure naturæ secundum divinam dispositionem Domino creatori obtemperant. Laudatur siquidem Dominus in sanctis suis, cum per eos operans, corda illuminat perfidorum, virtutem largitur miraculorum, eorum beneficis infirmi sustentantur, et prævaricatione prima a paradiso expulsi postmodum cœlestis regni hæredes revocantur.

LECTIO SEGUNDA.

Cum ergo, sicut dictum est, in sanctis suis Dominum suadeat laudari, in ea et per eam eum præcipue docet honorari per quam ipsorum omnium sanctorum redemptoris summa processit, sanctis-

(22) Ce sermon se lisait autrefois, en forme de leçons, aux matines de l'Annonciation, dans plusieurs églises du diocèse de Noyon.

sima videlicet Maria genitrix Domini nostri Iesu A Dei ex Spiritu sancto, filius hominis virginis factus in utero, processurus inde tanquam sporus de thalamo suo. Quid ad haec tibi, Maria, cogitas? Quid mater inviolata tecum retractas? Age, qui credunt Dominicæ Annuntiationi congaudent sanctas hujus puerulae devotissime responsioni. » Ecce, inquit, ancilla Domini. » Virgo es nec viro humiliata mater eligeris, matribus preferenda, mater Salvatoris et regis, et te ancillam profiteris. Humilitas vera humilitatem tuam respexit, ex te enim exiet sancta illa humilitas ad cuius imperium omnis ruet superbia, ruent portas inferorum, et fideles suos introducit ad regna cœlorum, « Ecce, inquit Maria, ancilla Domini. » Cum se hujus sponte confitetur conditionis, non abnegat se Dominicæ jure subesse dominacioni: « Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Fiat illud, optantis est et non imperantis. Fiat ut Redemptoris nostri praesentia per me ancillulam suam suis subveniat fidelibus quos hactenus diabolicae sortis absorbuit interitus, diabolica trucidavit ferocitas, et ad ultimum in inferno inferiori malignorum spirituum insatiabilis deglutivit voracitas. Sic itaque verus veri Dei Filius annuntiatus ab angelo, virginis hodie conceptus est in utero, unde et festivitas haec hodierna Annuntiationis Domini est nominata.

LECTIO TERTIA.

Benedictam virginem in mulieribus, id est inter mulieres, confitetur: quæ se post annuntiationem partu divini tanquam devota et humilis ancillam se profiteri non veretur. » Et benedictus, inquit, fructus ventris tui. » Benedictum fructum ventris ejus praedit: per eum enim primi parentis maledictione deletu, in omne genus creditum beneficium benedicenda descendit. Et vere benedicenda quæ dispersa congregat, fracta consolidat et perdita restaurat (Indicibili autem admiratione visionis et salutationis angelica virgo turbata, humanæ fragilitatis subreptione aliquantulum tremefacta, quid intra se cogitaverit, quidve in corde suo revolverit divinum illum symmystam non fecellit, paranympnum angelicum latere non potuit.) Imo ad cogitata tanquam ad manifestata respondit Ait enim, Times virgo? ne timeas; turbata es? ne turberis. Gratiam apud Dominum invenisti, per quam et benedictus est fructus ventris tui. » Ecce enim concipies, et paries filium, et vocabis nomen ejus Iesum, » id est Salvatorem, Salvatorem videlicet omnium suorum. Ad hanc consolationem angelicam virgo puerella paululum respirans, submisso vultu: Quomodo, inquit, fiet ut pariam, que pariendi nunquam experta sum materiali. Puerperii delectamenta non pertuli, muliebria nullo modo perpessa sum, virum insuper non cognovi? Quid, inquit angelus, frustra expaves? mirabilem mirabiliter concipies, quia « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: quod enim ex te nasceretur sanctum, vocabitur Filius Dei. » Nasceretur, inquit, Sanctum. Quid sanctum? Sanctum sanctorum, quid est sanctum sanctorum? Filius, inquit, Dei. O promissio desiderata, conceptio immaculata, partus admirabilis et salutaris!

LECTIO QUARTA.

Primæ parenti nostræ dictum est: « In dolore concipies, et paries; » sanctissimæ autem dictum est Virginis: « Virtus Altissimi obumbrabit tibi; » sicut enim pluvia in vellus, sic in uterum virginis promissa Dei descendit virtus. Incarnatus est Filius

B nationi: « Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Fiat illud, optantis est et non imperantis. Fiat ut Redemptoris nostri praesentia per me ancillulam suam suis subveniat fidelibus quos hactenus diabolicae sortis absorbuit interitus, diabolica trucidavit ferocitas, et ad ultimum in inferno inferiori malignorum spirituum insatiabilis deglutivit voracitas. Sic itaque verus veri Dei Filius annuntiatus ab angelo, virginis hodie conceptus est in utero, unde et festivitas haec hodierna Annuntiationis Domini est nominata.

LECTIO QUINTA.

In hac igitur sancta celebritate, fratres charissimi, redemptio nostre principia veneremur, devotissimas animarum nostrarum hostias Deo devotissime offeramus, ut ad promisse reparacionis sanctæ sanctissima gaudia per eumdem Christum securi pervenire valeamus. Hujus itaque festivitatis solemnia certo in termino, octavo videlicet Kalendarum Aprilis, sicut prædictimus, visitatio angelica dedicavit, Spiritus sancti obumbratio consecravit, sanctorum Patrum auctoritas in eodem sancto Spiritu celebrandam confirmavit. Sed quia plerumque diebus Dominicæ Passionis sive Resurrectionis, in quibus memoria sanctorum fieri prohibetur, eam contigit evenisse, a sanctis Patribus, in quadam Ecclesiæ Toletana concilio didicimus, statutum esse xv Kal. Januarii quoties sic evenerit solemniter reformandam. Quatenus et dies Dominicæ ex debito celebrandum, et sanctæ Annuntiationis devotissima solemnitas non negligatur. Ex hac igitur constitutione anno Dominicæ Incarnat. 1081 ante Palmarum diem, quinta feria, festivitatis terminum contigit accidisse quam, ob decretum concilii, neque populus celebravit, neque sacerdotalis dignitas, prout sui est officii, celebrandam denuntiavit. Exit ergo populus ad opus servile, hi agricultura, hi cultu vinearum, non nulli artificio, alii fabricandi seu resarcendi officio insudantes, uterque sexus diversis laboribus studebant intendere. Verum quia haec virgo sanctissima indignanter pertulit eadem ipsa die mirifice declaratum esse voluit. Poterat siquidem regina cœlorum violationem diei sue, ignominiam solemnitatis sue vehementius et in validiori masculorum sexu non

immerito uelisci; sed pia pietatis gratia; cum comitato esset, iram refrenavit. Domina in ancillulam, reginam tu satis vileni personam, quia operando deliquerat, misericorditer, ut alii castigarentur, propalavit.

LECTIO SEXTA.

Erat quidem tunc temporis in Gallia, in suburbio scilicet Noviomensiæ urbis, quædam puella, Erenburgi nomine, eodem natu in suburbio; eodem generata populo; pauper quippe orta de pauperculis, et ideo intènta operabatur in laboribus (Arte ac manu victimum quærebatur, textili opere secundum sui consuetudinem sexus illaborabat suis.) Dum vero eadem die, prout in nendo mors est mulieribus, filium salivâ madefacaret, filum idem lingua inhæsit, utraqùe quasi convinculata distorsit. Labio intumescens lingua pene obmotuit. Quid ageret? evellere nitens incassum insudabat. Ab aliis amiculûm clamans, nil sibi proficiebat. Præ huius iam dolore os ejus deturpaverat saliva coagulata in spumam, et labii lingue connexi vini naturaliter expundi amiserant. Flebat puella et vehementer angebat. Dolebant et astantes qui ei ex animo compatiabantur. Ab hoc infelici spectaculo fortuita mater ejus aberat, sed vicini concurrentibus evocata, ut filiam quasi jam examinem vidit, examinis et ipsa divino eam iudicio talia pati denuntiabat, quia ei paternus die præcedenti festivitatem sanctæ Mariæ propediem celebrem futuram imotuerat. Conabantur vicini aliquod ei medicina ferre remedium, sed nesciebant sacratissimæ Virginis quam ad indignationem provocaverat hujus curationis reservari miraculum. Sapienter tandem usi consilio, miseram illam ad impetrândam cœlitus indulgentiam sancto confessori præsentaverunt Eligio, qui dum adiveret, doctrina et virtute mirabilis, hodieque frequentius Deo disponente, ut ipsi oculis nostris vidiimus; virtutum declaratur miraculus. Ad ejus sepulcrum votâ voentes preces Domino cum lacrymis offerentes, infecto negotio rediere. Quod tamen postmodum actum est in ea pio suo interventu credimus sanctum obtinuisse. In tanto igitur plebis conveetu misericos ille solus qui revelat parvulis et abscondit sapientibus, miserorum miseratus miseriam, sua ipsius in missione, ad matris sue matrem eos direxit ecclesiam ut ejus liberaretur meritis illi quam peccaverat, et ejus absolveretur precibus quam temere offenderat. Igitur itaque ad Sanctæ Marie principale monasterium, fit innumerabilis concursus civium, hi lacrymis profusi, tacitis illi precibus divinan exorant clementiam, ut a paupercula illa removere dignetur tam severe ultionis sententiam. Videbas undique lâborantium projici utensilia, labore manuum, et omnia penitus artificum abnegari opera, qui peccaverant enindicationem culpe promittere, eos et alios solemnitatem se ulterius devotissime celebratur ex toto corde vorare.

LECTIO SEPTIMA.

Interea dum et Sanctæ Marie festinat basilicam,

A sacerdos quidam noui adeo sanæ mentis fortuitu fit eis obviam; inquisiti enim non respondissent, simulatum quasi pro questu estimans: Ego, inquit, vestris condescendam gemitibus, et dolentis hujus puellæ ad praesens fidelis ero medicus; et haec dicens fili dependentia violenter arripiit violentius traxit; sed cum attrahente pene jam lingua evelletur, ad gemitum puellæ vehementer expavit, et in conspectu populi se peccasse confessus, ab inicio confusus abstinuit. Pervenient interim ad pontificalem sedem sanctæ Noviomensis Ecclesiæ. Sistitur ante altare sacratissima semper Virginis lugens mater cum filia, sacerdotes cum populo, ejusdem Dei Genitricis compuncte sollicitant suffragia, ut postposita offensione, quod suum ipsius esse creditur, pietatis in eam convertat viscera, quo ad ejus liberationem et gratiæ Deo per eam referantur, et solempne hoc festum in secula sæculorum ea in urbe solemniter celebretur. Magna siquidem utriusque sexus multitudo confluxerat in ecclesiam obsecrantes et indebet prestolantes super pusillanimis illius passione divinam cœlitus indulgentiam. In corde contrito et humiliato sacerdotes benedicebant Dominum, imo concordi omnes unanimitate gloriose Virginis clementiam deprecabantur, quo eorum lacrymis benignitate solita compateretur, et premortuæ jam puellæ vincula dissolvere non dedignaretur. Tantis demum Virgo beatissima lacrymarum reflexâ precibus iudicium verit in misericordiam, apud eum qui per eam ad erectionem misserorum in mundum venit. Oppressæ impetravit levamen et in conspectu astantium mirabilis gratia vinculorum concessit resolutionem. Nam cum anxiate nimis existuans gemitu tamen quo poterat veniam postulans, eisdem sanctæ Marie virginis alture libiliter deoscularetur, gratia divina cœlitus adfuit, ad confirmandam fidem et devotionem fidelium, quod sua ipsius puellæ, quod sacerdotis praediti, seu parentum non potuit violentia, in conspectu astantum labellulo vinculum misericorditer excusit: lingua tamen ad amplificandam Christi et Genitricis suæ gloriam, sub eodem adhuc tortioris genere paulo postea cruciata remansit. Et ecce iterum populus ad lacrymas devotionis Deo pro percepta iam remissione reddit gratias, cum punctione devotori Deum postulant, ut qui benignè ceperit, benignius et ipse perficiat. Benignitas tandem Salvatoris nostri preces suscepit humilium per intercessionem gloriose semper Virginis, remissionis immisit antidotum; et ad refrigerandum intumescentis lingue ardorem suavissimi roris clementer infundit stillicidium.

LECTIO OCTAVA.

Rejecto siquidem miseratione divina filo et resoluta ex toto lingua, imo recepto ad plenum loquendi officio, gratiarum quam maxime actiones referuntur, lacrymæ in gaudia, gemitus in organa convertuntur. Fit letitia magna in populo, undique laudes Domino personant, signis ecclesiæ concrépanibus, Te Deum

laudamus, spirituales clericorum ordines devote A virginis. Femina quidem concepit, et homo est conceptus, virgo eadem femina concepit, et conceptus est idem homo Christus. (Quia igitur pro recepta sanitatem quam ad altare sanctissima Virginis offerret in promptu paupercula noī habuit, se ipsam ejus aliquid capitalitiam astantium consilio gratauerat dedit,) sicutque post immensas gratiarum actiones qui prius pro compunctione compungebatur, postmodum prægaudio populus devote illacrymatu abcessit. Ex hinc itaque, fratres, quandoquidem de conceptione Domini disserimus, aliquantulum sua ipsius gratia et ipsam de qua conceptus est virginem scribendi coheretamus calauim, et in laudibus ejus saltem parum immoremnr, de cuius intemerato uterò mirifice tantum nos Redemptorem suscepisse gaudemus. Hanc enim virginem sanctam, Deo devotam, ineffabilem et omnibus preferendam fideles quique ante adventum Domini votis fidelibus expectabant, propheta sanetissimi sancto in Spiritu admirabilem ejus conceptionem predicabant, et fecerunt venture glorificationis noī noscent terminum, per eam tamen et sibi et futuris quibusque fidelibus (interminabile prestolabuntur salutiferè redemptiois suffragium.) De hujus enim glorificatione virginis propheta Isaías nos docet: « Ereditetur, inquit, virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, » et iterum idem propheta expressus: « Ecce, inquit, virgo concipiet et pariet filium: » sic de Virgine propheta: « Ecce, inquit, virgo concipiet, » Angelus antea ad eandem Virginem: « Ecce, inquit, concipiēt et paries filium, » etc. Audiant fideles non dissona prophetæ verba et evangelistæ. Admirant ineffabilem virginis fidem et ineffabiliorēm conceptionem Christi. Christi conceptionem dicam, an virginis? sed, ut verius fatear, et Christi dicam et

B ille Noviomensis se ad augendam fidem credentium exauditus cognovit, quia in palam miracula mirabiliter ad honorem sanctæ Virginis perpetrata fidei percepit, solemnitatem hodiernam usque ad diem Cœnæ Dominicæ illo in loco il perpetuum novit celebrandam, sanctorum quidem Patrum concilii non dissentientes, verum se Domino post tantū manifestationem miraculi plenius et in hoc servituros non diffidentes. Celebremus igitur et nos, fratres, devotissime solemnitatem sanctæ hiujus Annuntiationis. Credamus nobis per hanc provenisse plenisime bonum redemptiois; per eamdem quoque fideles percepturos esse perpetuae gaudia resurrectionis, ad quae nos perducat idem Filius Dei et hominis qui natus ex Deo Patre ante tempora Deus, ex Spiritu sancto in tempore a matre homo conceptus, cum eodem Patre in unitate ejusdem Spiritus sancti, vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

RADBODI EPISTOLA AD LAMBERTUM ATREBATENSEM EPISCOPUM

(Vide in Lamberto circa ann. 1115.)

RADBODI CHARTÆ.

I.

Charta qua Radbodus Noviomensis episcopus altari de Capit ecclesia S. Petri Cluniacensis concedit. In qua declaratur episcopi auctoritas in monachos Ecclesiarum praepositos et in abbates.

(Anno 1086.)

[MARRIER, Hist. S. Martini de Campis, p. 310.]

Ego RADBODUS, indignus Noviomoru u episcopus, notum volo fieri quibuscumque fidelibus, altare de

D Capi tunc Dei timore, tunc monachorum interventu; me de manu Rodberti Perohensis, et heredum ejus quibus ex beneficio continebat, recepisse; et ecclesie Sancti Petri Cluniacensis ad remissionem peccatorum meorum, assidente, ino precante, clero saucie Marie, perpetuum habendum concessisse; ea videlicet ratione, ut sacerdos mihi serviens susceptere curæ animarum reddat rationem; et mihi meisque

ministris debitam solvat consuetudinem. Quod si A eam libere, utpote abbatiam haberent, et inibi sub congregatio ibidem Deo disponente pervenerit, culpas emendare in potestate sit abbas. Si autem abbas aut prior negligenter egerit, tunc ad episcopum Noviomensem correctio monachorum redundabit. Ut autem chirographum istud futuris temporibus firmius existat, circumstantium subnotaviimus nomina

Signum Radbodi episcopi.

Sig. Gerilini decani.

Sig. Baldrici archidiaconi.

Sig. Walcheri thesaurarii.

Sig. Odmanndi præpositi.

Sig. Widonis cancellarii,

Sig. Iwonis castellani.

Sig. Wincemari Rodberti.

Sig. Gosberti.

Actum Novioni, anno Incarnationis Dominicæ 1086, indictione ix, regnante rege Philippo, anno xxv, domino Radbodo episcopante, anno xix.

II.

Pro restauratione abbatia S. Martini Tornacensis (23).

(Anno 1094.)

[Prov. Eccl. de Reims. II, 119.]

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, ego RADOBODUS Noviomensis seu Tornacensis episcopus omnimodam salutem tam futuris quam præsentibus.

Noverit charitas vestra, fratres dilectissimi, ecclesiam Sancti Martini Modici, quæ in Monte Modico prope muros urbis Tornacensis sita est, antiquitus abbatiam fuisse; verum paganis in ipsam civitatem irruentibus destructam, et in laicalem postmodum dictionem redactam ad nihilum pene devenisse: adeo autem ejusdem Ecclesie percrebuit desolatio, ut nec ad plenum unius saltus sacerdotis serviri posset officio: congregatio sicutem illa hostili manu dispersa est et abit; familia ejusdem Ecclesie interempta est et deperiit. Terras ejus laicalis manus in beneficio de manu antecessorum nostrorum et nostra longo post tempore habuit. Anno vero Incarnationis Dominicæ 1092, Ecclesia illius rememorans pia Dei misericordia, fratris Odonis et aliorum quatuor mentes spirituali cœlitus inflammativ gratia, qui uno eodemque animo, cum se hujus saeculi coquulentur pertimescerent implicari voragine, elegerunt magis in præfata Ecclesia Deo in pauperie deseruire quam ad perditionem animarum suarum divitiis secularibus abundare. Cum ergo hac ex causa nostram adiissent presentiam, consilio et auxilio Radulfi advocati, qui tunc temporis eam jure possidebat hereditario, sub clericorum et laicorum testimonio, eandem eis cum adjacenti solummodo atrio concessimus Ecclesiam, ea scilicet conditione, ut

regula sancti Augustini tanquam regulares canonici Deo deservirent. Anno autem altero introitus eorum, majori adhuc divinitus inspirati sunt desiderio, utpote qui jam bonorum allaborabant interesse collegio. Ut enim Deo deservirent, quod arctius aestimabant sponte elegerunt, et divinae se gratiae devoventes habitum sancti Benedicti compuncte suscepserunt. Percepta itaque infatigabili eorum perseverantia, in eodem anno Deo annante, indigenarum elemosynis adeo illa sacre civitatis Ecclesia, ut ibi septemdecim sub ditione prædicti Odonis abbatis monachi substituerentur, et ad serviendum Deo et sancto Martino secundum sancti Benedicti Regulam ordinarentur. Videntes ergo circummanentes aliquantulam fratum devotionem, terram quas antiquitus abbatia illa tenuerat nobis fecere mentionem, quantum eas recollegiremus, et usibus fratrum quibus deputatae fuerant pro remissione peccatorum nostrorum redderemus. Quorum benevolis petitionibus,

B

licet difficillimum videretur, benebole condescendentes, advacatum Radulfum, quem eas tunc temporis in beneficio tenere didicimus, benigne convenimus, et pro consolatione animæ sue, quid ei super hoc faciendum foret ex officio nostro intente suggestimus, et omniedicibili Spiritus sancti gratia inflammatum illico cor hominis benigne ad omnia respondit: Terras illas Sancti Martini quas in suo possidebat dominio, libere ut eas Ecclesiae illi restituere mens reddit, aliasque omnes ejusdem ditionis, quas in vadi monio seu beneficio alii de illo habebant quomodocunque, seu per redemptionem, seu per eorum qui eas tenebant elemosynariam manumissionem, ad Ecclesiam devenire possent, liberas votive concessit. Noxerit ergo ætas et sexus omnis quos contigerit audire, terras omnes illas quas antiquitus Ecclesia tenuit, prædictum Radulfum una nobiscum ecclesiae Sancti Martini quacunque hora, quoquomo ab illis qui eas hactenus habuere liberari poterunt, Sancto Martino libere concessisse, et in usu fratrum inibi degentium amodo et in perpetuum habendas libere reddidissemus. Ut vero haec nostra recognitio involvula maneat in sæculum, chartæ huic parvitatis nostræ impressum sigillum, ut si quis eam scienter amodo violaverit, nisi ad emendationem redierit, Dei et sanctorum omnium et postmodum excommunicationis nostræ inenodabile incurrat vinculum.

Signum domini Radbodi episcopi.

Sig. Baldrici archidiaconi.

Sig. Petri cantoris.

Sig. Ornulfi presbyteri.

Sig. Roscelini presbyteri.

Sig. Maurini presbyteri.

Sig. Segardi diaconi.

(23) L'abbaye de Saint-Martin de Tournay avait été fondée en 65e par saint Eloi, qui y plaça des religieux sous la règle de saint Colomban. L'invasion des Normands au ixe siècle chassa les religieux et l'ab-

baye demeura déserte jusqu'en 1092; alors Radbod y établit des chanoines réguliers, qui deux ans après embrassèrent la règle de saint Benoît, et récupérèrent les biens qui avaient été envahis.

Sig. Gerelini diaconi.
 Sig. Aloaldi diaconi.
 Sig. Stephani subdiaconi.
 Sig. Landrici acolythi.
 Sig. Odonis acolythi.
 Sig. Hagenonis acolythi.
 Sig. Hugonis castellani.
 Sig. Hugonis Calmacensis.
 Sig. Helinandi militis.
 Sig. Sagnatonis militis.
 Sig. Gosberti militis.
 Sig. Gualteri Tornacensis archidiaconi.
 Sig. Petri decani.
 Sig. Herimanni præpositi.
 Sig. Elberti cantoris.
 Sig. Stephani presbyteri.
 Sig. Hellini presbyteri.
 Sig. Joannis presbyteri.
 Sig. Ledberti diaconi.
 Sig. Bernuini subdiaconi.
 Sig. Ingebrandi acolythi.
 Sig. Werrici acolythi.
 Sig. Onvardi castellani.
 Sig. Rodulfii advocati.
 Sig. Gonteri militis.
 Sig. Rodulfi militis.
 Sig. Lidberti militis.

Actum Noviom, Incarnationis Dominicæ anno 1094, indictione I, regnante rege Philippo anno xxxvi, domno Radbodo episcopante anno xxvi.

Ego Guido, cancellarius, legi et subter firmavi.

III.

Charter donationis ecclesiaz S. Mariæ Brugensis a Radbodo episcopo Noviomensi sanctimonialibus factæ.

(Anno 1094.)

(Gall. Christ. nov., t. V, col. 354.)

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ego RADBODUS minimus episcoporum Noviomensem seu Tornacensium.

Notum esse volo generationi omnium fidelium tam præsentibus quam eis qui succendent in posterum, ecclesiæ S. Mariæ quæ Brugis est libertatis mea hujusmodi concessisse privilegium : Bernerus

A siquidem clericus et Gummarus, qui altare illud diu sub personatu habuerant, divinae admodum gratiæ respectu compuncti, per Gualteriu[m] tunc temporis archidiaconum cæterosque clericos infatigabili me precum instantia interpellarunt quatenus altare illud de manibus eorum recipere libere, ab omni exactione sæculari libere absolverem, et de redditibus ejusdem altaris et aliis quæ ob remissionem peccatorum suorum voverant, sanctimoniales ad servendum inibi ordinarem. Quorum benevolæ petitioni aurem benevolam accommodans, prædictum S. Mariae altare, sicut petierant, libere recepi, sanctimonialibus inibi constituendis canonicæ abbatissam suam eligendi potestatem concessi, cui episcopus curam committeret spiritualem, et B providentiam substantia temporalis. Ipsa quoque abbatissa ab episcopo utramque suspiciens prælationem, in utraque canonican et debitam episcopo exhiberet subjectionem, atque a sanctimonialibus electa, canoniceque ab episcopo substituta, canonicæ præbendas disponendi facultatem haberet; et nnoquoque anno in festivitate sanctorum apostolorum Simonis et Judeæ v solidos episcopo pro respectu ecclesia solveret. Quia vero in dominio episcopi prædicta manet ecclesia, confratrum nostrorum concilio altius quiddam ei subscripsi, malefactores scilicet ecclesia illius et canonice excommunicandi eisque absolvendi potestatem concessi, ea tamen conditione ut si per ministros episcopi excommunicationis confirmata fuerit, episcopo et ministris Cejus erematio solvatur excommunicationis. Ut autem hoc hujus concessionis privilegium amodo non possit dissolvi, cartam hanc sub testimonio sacerdotum et clericorum sigillo nostro jussi confirmari S. domini Radbodi episcopi, S. Galterii archidiaconi, S. Petri decani, S. Herimari Noviomensis decani, S. Herimanni præpositi, S. Sigeri cantoris, S. Elberti, S. Tetberti, S. Lamberti.

Actum Tornaci anno Dominicæ Incar. 1094, indictione II, regnante rege Philippo anno xxxv, domno R. Episcopante xxvi.

Ego Wido cancellarius subter firmavi.

AGANO

AUGUSTODUNENSIS ECCLESIAE EPISCOPUS

NOTITIA HISTORICA

(Ex *Gallia Christiana*, nov. edit. tom. IV, pag. 381.)

Agano seu *Hagano*, imo et corrupte, ut videtur, Aganus, fuit primo *Aeduensis Ecclesiae* abbas (ali- cuius earum abbatiarum quæ capitulo unitæ fuerant, et quarum titulum præcipui e canonis assumebant,) ut patet ex charta Helmoini episcopi, quam refert Mabill. *Annal.* t. IV, append., pag. 711, imo in altero ejusdem præsulis diplomate ibidem, pag. 730, dicitur abbas et prepositus. Fuit deinde episcopus, verum quo præcise anno pedium accepit, nobis incomptum; anno 1055, inquit Sammarthanus non improbabiliter, quamvis falso fundamento. Contendunt enim hoc ipso anno habitam synodum Augustodunensem de qua haec habet Hugo monachus Cluniacensis in *Vita Hugonis abbatis sui*: dux Burgundiæ Robertus Huganonus Edolorum episcopum nimia infestatione grayabat, variisque pradoquæ incuribus passim Burgundia laborabat. Ea propter episcopi Gaufridus Lugdunensis, Hugo Bisontiensis, Achardus Cabilonensis, et Drogo Matisiensis, Eduan convenerunt, magnaque patrem consiliu Hugonem Cluniensem abbatem venire rogaverunt. Venit et dux, sed fastu malicio interesse conventu recusavit. Inde commotus Hugo ipsum adiit, et vehementer obijugatum, mirantibus omnibus taquani ovari mitissimam secum adduxit: ibique coram celebritu cœtu de pace locutus, mox discordia auctor in specie hominis proceri, facie truculenti e conventu egredi visus est, statimque candidissima columba capitù abbatis insidere, quod portentum ducem ad concordiam flexit, et ad condonandam filii sui necem, iis qui illius auctores fuerant. Ex his evidens est non anno 1055 habitam suis hanc syndicin: in ea quippe Robertus purcit iis qui filium suum occiderant: at non anno assignato, sed 1057 interfectus est, ut discimus ex Chro- nico Sancti Stephani Antisiodorensis apud D. Du- chesne probat. geneal ducum Burgundiæ, pag. 11, his verbis: Aung 4057 Hugo, filius Roberti ducis, incendio tradidit villam S. Brucii, et perierunt infra ecclesiam ex. (homines) et eodem anno ipse interfectus est. » Hunc eventum abi consignant anno 1073, alii 1063, aut 66 quorum sententiam in Cabilonensis et Matisiensis. episc. examinabimus. An. 1059 auguste illi ceremonia presens fuit, qua Henricus Fran- corum rex Philippum filium suum natu maiorem in regni solium consortiumque sublimari, et conse- crari curavit. Subscriptis privilegio Leodegarii Viennensis archiepiscopi, quo S. Juliani sua urbis abbatiam fere vix non destructam Brivatensis canonis tradidit. Datum dicitur « iii Kalend. Martii, feria vii, anno ab Incarnat. 1066, et xxxv Leodegarii archiepiscopi. » Non convenient inter se chronicae notæ: anno quippe 1066, feria vii, seu Sabbatum, non in iii, sed in v Kal. Martii incidebat. « Quo eodem anno, ind. iv, regnante Philippo rege Francorum anno vii regni ejus subscriptis diplomi quo Robertus dux Burgun-

Adie agnoscit bannum abbatiae Sancti Benigni Di- vonis. Ex Sammarthanis nominatur in diplo- mate dato anno sequenti, inquit, ind. iv, anno vii Philippi regis. Odone Flaviniacensi et Herminio Sequani abbatibus: verum hic idem annus est 1066.

An. 1070 habitum est concilium Ansatum ii, ex cuius Actis nihil superest, quodque solum novimus ex instrumento Achardi Cabilonensis episcopi, quo antiquum S. Laurentii monasterium ad nihilum pen redactum dat monasterio Insula Barbaræ, ut restitutatur. Ei subscriptum Hugo Vesuntion. Agano Eduensis præsul et Drogo Matisiensis. Anno XII Philippi regis, Christi 1072, dat sacellum S. Hilarii cœnobio Cluniac. Eodem anno occurrit in instru- electionis Hugonis in abbatem S. Rigaldi, quæ facta dicitur, « cum magna optulatione domini Hugonis [Aganonis] *Aeduensis* præsulis. » Præsens fuit actui Batiatus privilegia confirmavit anno 1075, cūjus et diploma sua subscriptione munivit. Eodem, ind. XIII tertio Idus Nov. ad ipsum sub nomine Agini Augustod. episc. extata epistola Gregorii VII papæ, Burgundie præsulibus scripta pro Pultariensis monachis a Lingonensi clero divexit, Suburbana apud *Aeduam* S. Symphoriani ecclesia hisce tem- poribus in solitudinem vix non redacta erat: unde illam in pristinum monasticis ordinis statum restitu jussit Gregorius papa, quod ut exsequeretur Pontius de Glana illius loci advocatus, eam Flo- riaciensi cœnobio, consentiente Aganone episcopo, in melius reformandan concessit. Idque Philippus rex suis litteris confirmavit, quibus item Agano subscriptis anno 1077. Memoratur cum Valtero decano, Norgaudo præcentore, et Hugone de Monte Sancti Joannis xiii Kal. Octob. 1078, Roberto cancellario. In diplomate Philippi regis primus sub- scriptis anno sequenti, quo ecclesia S. Martini Parisiensis, que tunc canonicorum erat, Hugoni abbatii Cluniaciensi, ejusque successoribus in me- lius, et in monasticum statum restituenta donatur « Actu publice apud S. Benedictum de Floriac, anno Incarnationis Verbi 1079, regni nostri xix. » Præsens fuit electioni Walterii in Cabilonensem episcopum, et illius instrumento subscriptis an. 1080. Quo eodem cellam Sancti Dionysii de No- vigento (*Nogent-le Rotrou*) a Carnutensis Sancti Petri monachis abstulit Gaufridus comes, et Cluni- censis attributus; instrumento banc in rem con- fecto subscripta sunt signa Aganonus nostri, Hu- gonis Lingon. Walteri Cabilonensis et Landrici Matisiensis antistitutum. Quo denique adfuit et Meldensi concilio. Anno 1081 in ecclesia Turonensi graves exortæ sunt turbæ: Fulco Rechius comes Andecavorum, suadente l'philipo rege, Radulphum archiepiscopum et sua sede d'jecit: quo circ. A. [Agano].... Augustomensis episcopus, R. [Rai-

naldus].... Lingonensis, G. [Gualterius].... Ca- A relianis anno Incarnationi Verbi 1085 anno vero Phi- biloneus, L. [Landricus].... Matisconensis vice " primatis curam gerens Ecclesie Lugdunensis.... » omnibus provincia Turonensis episcopum, abbatis, etc., scribunt ac significant se Fulconem comitem, Gaufridi Andecavi presulem, qui nihil pro afflito archiepiscopo egerat, et "Majoris" monasterii monachos, ad sancte sedis Lugdunensis examen invitasse, quibus ad diem statutum judicium per absentiam fugientibus, episcopum quidem ab episcopali et sacerdotali officio ad tempus removent: Fulconem vero cum monachis iam dictis autoritatem B. Petri, atque domini Hugonis primatis et Romanae Ecclesiae legati, excommunicationis gladio percutiunt, etc. Eodem anno adfuit Exoldunensi concilio et subscriptis chartæ qua Richardus Bituric, archiepiscopus ecclesiam S. Martini de Briva Majori-Mo- nasterio concedit.

Anno 1082, die xiv Kal. Novemboris, inquit Clarius monachus in Chronico Senonensi, obiit Walterius Meldensis episcopus, et in sequenti septimana Hugo Diensis episcopus congregavit concilium in eadem urbe, et ordinavit ibi episcopum Rotbertum Resbaci abbatem. Adfuit Agano, qui cum alijs presulibus subscriptis Hugonis legati decreto de pravis consuetudinibus, quibus Brœnonensis comes Dervense monasterium divexabat. Subscriptis et chartæ Guarini copitis Rosnaensis pro eodem monasterio. Gravissimum habuit cum fratre suo Reginardo negotium. Hic homines Belmici novis et inuiditibus legibus, nimis, redditionibus, iniquis exactiobus, malis consuetudinibus, aliusque intolerabili granvanibus torquebat, de quibus monitus episcopus, nihil carni et sanguini dedit, quinimo aptoriter Rocleni Cabiloneusis episcopi et Hugonis Burgundiae ducis usus, fratris sui facinora compescuit, eaque omnia, quibus opprimebantur miseri, abrogavit. Obedire primo renuit Reginardus, sed tandem resipuit conscripta charta, quæ sic explicit: « Actum apud Æduam urbem publice in mense Maio, in ipsa die Pentecostes prima feria, in dictione v. Aganonem præsule, Philippi rege, Gregorio universalis præsule. » De anno non convenit inter auctores: verum nullus alias, mea quidem sententia, præter 1082 assignari potest, quia ab initio pontificatus Gregorii, quod fuit 1073, ad ejus obitum, nulli alteri convenit indicio v. Philippus rex Reginaldo abbati et monasterio Flaviniacensi plures ecclesias confirmavit diplomate quod refert D. Duchesne (*Prob. Hist. geneal. Burgund. ducum* p. 27, 28; quod sic clauditur: « Adfuit ibi Agano episcopus qui fieri postulavit, et factum laudavit. Actum Au-

B B relianis anno 1094 habūtum est Augustoduni concilium xvi Kal. Novemboris, in quo renovata est excommunicatio in Henricum regem, qui vivente uxore sua alteram superinduxerat, et in Guiubertum sedis apostolice invasorum. Eodem anno Frogerius de Murassalt dedit Cluniaco ecclesiam S. Nicolai in ipso castello, de consilio et sensu domini Aganonis episcopi Æduensis, in cuius parochia dicta ecclesia sita erat. Videtur et Clarmontano conc. adfuisse Agano anno 1093. Certe cum Durannus illius civitatis episcopus Mauziacense cœnobium potestati et ordinationi Hugonis abbatis Cluniacensis ejusque successorum commisisset; cuncte Philippus regio diplome id confirmasset, huic rei inter alios subscriptis Agano; idemque paulo post, Urbanum II. papam Augustoduni exceptit, qui ab eo et a S. Nazari collegio obsecratus, ea omnia confirmavit que vel ipse vel decessores canonici concesserant. Fundavit etiam Agano collegium canonicorum in ecclesia S. Germani de Planesia, ut probatur ex charta in appendice relata. Cum autem Flaviniacense cœnobium jam septem annis pastore careret, accidit ut tunc temporis Hugo Lugdunensis antistes consecrationi Berardi Matiscon. episcopi incumbet, assistantibus Aganone Æduensi et Walterio Cabilon. præsulibus; quam occasione opportunam ratu Agano, con queritur de predicta ecclesia desolatione, rogat ut Hugo monachus Chronicus notissimus illic abbas preficiatur; id quidem ægre, sed tandem obtinet ab Hugone Lugdunensi, cuius eadē de ré ad Aganone epistola extat in Chronicō Virdon. nioque prædictum Hugonem monachum Flaviniaci consecrat die x Kal. Decemb. an. 1097, quo ipso anno idem Agano dedit Jareptoni abbati Benigniano ecclesiam de Arniæ-Ducis (*Arnay-le-Duc*). E vivis eruptus est an. 1098, vii Kalendas Iulii, inquit Hugo; in Necrol. tamen Sap-Benigniano legitimus: vi Kal. Iulii Agano episcopus. »

Aganon subiungit Helneum vetus index, inquit unus e nostris, illum tamen omissit Gallia Christiana quadripartita, illum quoque refert Saunier in His toria Æduensis Ecclesie, qui sit eius tempore habitum Augustoduni concilium sub Gregor VII. cui prefuit Hugo Diensis, postea Lugdunensis antistes. Verum Hugo, qui abbas in diœcese Æduensi hoc ipso tempore degebait, ubi Aganonem obitum retulit, statim addit: « Regimen Ecclesie Æduensis post venerabilem Aganonom Norgaudus suscepit, in eadem Ecclesia præcentoris functus officio. »

JUDICIUM AGANONIS ADVERSUS RAGINARDUM

(*Vide Patrologia tom. CXXXII, col. 476, in append. ad Reginonem.*)

CHARTA AGANONIS

PRO FUNDATIONE ECCLESIE S. GERMANI ET S. SATURNINI DE PLANESIA

(*Gall. Christ., nov. edit., t. IV, append., p. 82.*)

Cum gesta et dicta præcedentium Patrum ad memoriam reducimus, quam devote et salubriter posteros suos ut divinis cultibus operam darent,

exemplo et doctrina monuerunt evidenter cognoscimus. Cum enim conscientia nobis testimonium perhibente in multis omnes offendamus et nobis ad

salutem nullatenus sufficere valeamus, eorum suffragium necessario nobis est implorandum, qui non solum laboris sui fructum percipere, sed et nobis peccaminum nostrorum veniam apud divinam misericordiam juste et pie vivendo obtinere meruerunt. Quorum propitiationem ut nobis comparemus, sacra Deo loca in quibus eorum memoria digne et laudabiliter excolatur tota devotione construere satagamus, ut de hac valle lacrymarum eorum ope educi et ad consortium illorum pertingentes, tandem Deum eorum in Sion videre mereamur. Quia ergo B. Germanum in numero eorum qui in hoc nobis patrocinari possunt, non infimum esse, sincera sacrae paginae relatione ei miraculorum evidencia dicimus, ego Agano licet indignus, Aduensis tamen Ecclesie, utinam non ad detrimentum meum, dictus episcopus, videns olim locum in quo nunc predicti confessoris Ecclesia divino nutu sita est, religioni fore congruum, ut pote ab omni strepitu populari remotum quorundam etiam relatione et sepulchrorum quae ibi effodiebantur attestatione comperiens Deo quandam esse dicatum, quemdam bonae vitæ presbyterum Bernardum nomine de religione conveni, et ut sub canonicae vite institutis ibi Deo et præmemorato confessori deserviret saepe eum monens. ut tandem monitis meis acquiesceret obtinui, ea conditione interposita, ut quandiu mihi vita comes esset, et ex divina misericordia oportunum fieret, ejusdem loci commoditatibus inservirem. Unde postea comperiens a quibusdam presbyteris, ingruente avaritia, predicta Ecclesia comodo impediri, et pro exactione illorum, quæ illi quos presbyteri parochianos suos dicebant, Deo et beato Germano pro remedio animæ sue dimiserant, religiosos viros inquietari, statui auctoritate Patris et Filii et Spiritus sancti, et beati Petri apostolorum principis, beati quoque Nazarii patroni neconon domini Gregorii papæ, domini quoque

A Hugonis Lugdunensis Ecclesiæ archipræsulis et apostolice sedis legati et nostra, ut quicunque laicorum ex quacunque parochia, Aduensis, vel alterius episcopatus, ad ecclesias, vicos et cimiteria B. Germani confugium fecerint, et inibi peracto anni spatio, statione vel hospitiu necessitate immorari fuerint, ad ecclesiam scilicet B. Joannis Evangelistæ, quæ apud Barrum sita est, et ecclesiam S. Saturnini de Planesia et ecclesiam S. Martini de Dronentico, liceat prædictarum ecclesiarum clericis, quādiū communiter et sine proprio vixerint, illos ut proprios parochianos habere, et oblationes eorum, quas vivendo seu moriendo pro se obtulerint, suscipere, et absque ullius personas inquietudine retinere. Qui vero se eis prius ut parochianus non junxerit, si tamen in alia parochia moriens aliquid de bonis suis, eis vel eorum ecclesiis dimittere vel apud quamlibet eorum ecclesiam sepulturam habere voluerit, si presbytero suo quod placuerit vel competens obsequium persolverit, premissa auctoritate firmamus, ut hoc quoque nullius calumnia vel contradictione impediatur. Quicunque igitur sacerularis vel clericus prædictarum ecclesiarum cimeteriis corpora sua sepeliri ad sustentandam pauperum Christi pauperiem concesserint, si viatico corporis et sanguinis Jesu Christi præmuniti peccatorum confessionem haberint, quam possumus et debemus absolutionem auctoritate nobis commissa suscipere mereantur.

- C S. Aganoris episcopi Aduensis.
S. Widonis archidiaconi.
S. Hugonis archidiac.
S. Sevini archidiac. et præpositi.
S. Norgaudi archid. et cantoris.
S. Ramerii archipresbyteri cardinalis.
S. Roberti archipresbyteri.
S. Durandi capellani.

AGANONIS EPISCOPI

ET ALIORUM LUGDUNENSIS PROVINCIAE EPISCOPORUM

EPISTOLA

PRO RADULFO TURONENSI ARCHIEPISCOPO

(MABILL. Annal. Bened. V. 176.)

(1) A. [Agano] Augustodunensis episcopus, R. [Rainaldus] Lingonensis, G. [Gualterius] Cabilonensis, L. [Landricus] Matiscensis vice primatis

curam gerens Ecclesiæ Lugdunensis cum toto Lugdunensis Ecclesiæ conventu, omnibus provinciæ Turonensis episcopis, abbatibus, clericis et monachis

(1) In Ecclesia Turonensi tunc ingentes exortæ sunt turbæ. Earum occasio et causa ex eo nata est, quod Radulfus archiepiscopus favet Amato et Hugoni Diensi episcopo, sedis apostolice legatis, qui Philippo regi episcopatus regni sui auferre vo-

lebant. Hinc rex Fulconi Rechino comiti Andegavorum injunxit ut archiepiscoporum sede sua dejiceret; quo facto prædictus Radulfus Gregorium papam per nuntios interpellavit, ut comes Andegavensis et canonici Sancti Martini, qui ejus legatos in

atque laicis obedientibus R. venerabili archiepisco- A quam episcopum Andegavensem et monachos ad sanctæ sedis Lugdunensis examen, justitiam facturos et accepturos invitamus. Quibus ad diem statutum, judicium per absentiam fugientibus, et in perversitate sua manentibus, episcopum quidem Andegavensem ab episcopali et sacerdotali officio, quod et suus archiepiscopus ei interdixerat, suspendimus : Fulconem vero cum monachis Majoris-Monasterii ex auctoritate B. Petri atque Domini Hugonis primatis et Romanæ Ecclesiæ legati excommunicationis gladio percussimus. Omnes quoque fautores eorum, seu cum ipsis communicantes sub eadem excommunicatione conclusimus. Obserantes autem fraternitatem vestram hortamur ut matris vestre doloribus, sicut patri filii condolentes, ipsi tota virtute solitari studeatis et Radulfo ejus archiepiscopo, sicut patri vestro totaliter obediatis, nec cum supradictis excommunicatis comunicetis, ne animas vestras alienis facinoribus aggravetis. Valete.

processione recipere noluerant, cum toto pago excommunicarentur. Fulconis etiam partes sectabantur Majoris-Monasterii monachi, uti nos docent litteræ Aganonis et aliorum episcoporum provinciæ

Lugdunensis, vacante tunc post mortem Gebuini archiepiscopi Lugdunensi ecclesia, cuius curam tunc gessisse dicitur episcopus Matisconensis.

INTRA ANNUM MLXXV-MC

ODALRICI PRÆPOSITI REMENSIS TESTAMENTUM

(*Gallia Christiana*, nov. edit. t. X, Append., p. 27, ex ms. cod. bibliothecæ cathedralis ecclesiæ)

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, ego C ODALRICUS sanctæ Remensis Ecclesie præpositus, ita testamentum meum in vita statui ordinare, sicque lites vel controversias que possent exoriri definiere.

Notum volo fieri tam præsentibus quam futuris quod alodium de Olchiniaco, quod ego tenebam a canoniciis Sanctæ Mariæ ad trecentum scilicet pro solidis vi, augmentavi quam melius potui, acqui-rendo ad incrementum illius terras videlicet de campo qui vocatur Limaz, cum cæteris aliis, multiplicando censum neeon vinatica, in quo etiam construxi vicariam meam ; quod ita auctum atque vestitum relinquo cum vinea indominicata canoniciis Sanctæ Mariæ Remensis ecclesiæ, atque ut sit in custodia illius qui erit præpositus de mille fagiis dispono, qui persolvet canonici quotannis predictum trecentum, scilicet solidos sex, et dabit vacario mercedem suam de censu et vinaticis que inibi debentur, et quod residuum fuerit, servabit ad detinendam vacariam ; de caseis vero dabit canoniciis

quotannis in prima Dominica Adventus Domini ad dividendum inter se lxxii, dabit etiam in secunda feria et septima totius Adventus canoniciis in refectorio cascos ; quod si incurrit festivitas vel jejunium, non dabit nec restaurabit ; ex omnibus autem quos habebit per totum annum de vacaria persolvet decimam Sancto Dionysio, sicut et ego feci in vita mea ; residuum vero si quod fuerit, servabit ad detinendam vacariam. Unde oro hanc a canoniciis retributionem, ut in sequenti feria post acceptam praedictam benedictionem animæ meæ tacent commendationem. Quod si, exigentibus percatis, vaccæ ille omnes mortuae vel deprædate fuerint, quod sepe contingit, oro canonicos tam presentes quam futuros, pro Dœo et pro remissione peccatorum suorum, ut non annullare permittant hoc commune commodum illorum, quod pia devotione ordinavi ; sed quod ille minister de redditibus illius alodii redintegrare non poterit, concedant fieri de communis. Volo etiam et dispono ut canonici Sancti Dionysii in custodia habeant et excolant alodium de mutatio-

nibus quod ego emi auxilio Dei atque piissimæ ge- A gula præcipiebat et necessitas expetebat. Nam cum
nitricis, pro quotaonis persolvant canonici Sanctæ
Mariæ solidos xviii in anniversario meo, necnon
superseptulturam mean distribuant pauperibus panes
de sextarii duobus de sigillo, et de vino modium
unum. Alodium vero quod ego redemi a fratribus
et nepotibus meis, scilicet de Roureio et stogia,
similiter habeant et excolant, atque pro eo quot-
annis in primo die Lunæ Quadragesimæ dent in
refectorio Sancte Marie scutellas novas c. cultellos
x. vglentem unumquemque denarios duos Remensis
monete. Unde suppliciter oro canonicos ut ipso die
post versum in refectorio et post benedictionem
prandii dicant pro anima mea, *Leravi oculos meos,*
usque in finem psalmi, quo finito dicat decanus vel
hebdomadarius *Requiescat in pace*, cum collecta; illi
etiam clero qui presentabit scutellas et cultellos,
dent ipso die præbendam unam; hoc vero ideo
ita ordinati ut hoc tantum modo persolvant de stogia
et de Roureio quatenus si quid demutatiois defuerit
ad persolvendum quod proposui, saltem ab isto sup-
plere possint, quod si superabundaverit, ipsi habeant.
Volo etiam huic præscripto operi aliud apponere
per quod possim opuscula nostra mentibus posterorum
memoriae revocare. Constat quod salutiferanus
sidus scilicet papa Leo ad illuminandam totam Galliam
quondam visitavit Remensem provinciam, qui
post dedicationem ecclesiae et pretiosi corporis beati
Remigii elevationem in praesentia ejusdem piissimi
confessoris synodus celebravit, in qua divinam reli- C
gionem nimium tepefactam studiose reparavit, in
qua etiam de Simoniaca haeresi et de ecclesiasticis
ministeriis astantes..... admonuit et viriliter per-
terruit: tunc ego cum quibusdam ex nostris tanta
communione judicii perterriti, domino Widoni
archiepiscopo ministeria nostra reddidimus, ne divi-
nam ultionem quam dominus papa comminabatur,
incurreremus: sed dominus papa qui circa hoc officium
me fideli cognoverat, rogavit Widonem
archiepiscopum ut mihi illud idem officium sub
nomine obedientie injungeret, quod archiepiscopus
libenter implevit, nec minus dominus papa hoc idem
mihi summa obedientia injunxit, qui si circa res
fratrum prius fui fidelis; deinceps attentius fidelior
esse studui. Sed cum animus circa multa honesta et
utilia in rebus fratrum infatigabilis desiderio aestuaret,
reparavi quedam vetustate attrita et inter alia in
claustrum quedam nequid inchoata erexi a fundamento,
et inter alia hienale refectorium. Ordinavi
etiam in præbenda canonicorum unum quod et re-

B

opus minoris panis quem accrevi dispono, quos dedi ad trecensum cum asinis et vanno, et ponte,
tali pacto ut et pontem detineat, et in horreo
Sanctæ Marie de frumento modios octo quotannis
persolvat. In hospicio vero pro decimo de sigillo
sextarios sex, de tremisse sextarios sex. Dedi etiam
ad opus minoris panis molendinum quod ex meo
construxi in lancia, et quod dedi ad trecensum pro
modiis duobus de frumento quotannis. Illud etiam
summopere studui ad summum perducere, ut sicut
ex meo perficeram lectos in dormitorio, ita et
culcitra cum pulvinari in unoquoque supponeretur,
ex meo disponens, ut quotiescumque aliquis ex
nostris morietur fratribus, ex præcepto decani cul-
citra cum pulvinari ad hospitium Sanctæ Mariæ
deportetur; alia vero cuq pulvinari ex aldio de
corte Salonis quod dedi Beatae Marie, restauretur,
quod ut posset fieri taliter ordinavi libras septem
quas accepi de domo mea, cum vino de Risseio
quod librarum iv pretii esse aestimo, posui in manu
domini Herimanni, magnæ fidei et utilitatis viri,
atque hoc officium ex hiis nummis prædictis, lectis,
culcitrī et pulvinaribus superinduantur pro Deo
et remedio animæ sue injunxi quod prædictum
aldoium volo ut sit in custodia illius qui erit præ-
positus de hominibus Sancti Martini. Idecirco quod
si duo canonici vel tres vel eo amplius in uno anno
moriantur, quod ex aldio non poterit, ex ministerio
suo suppleat, et quod ibi dabit cum ex aldio
exierit, recipiat. Unde hoc tantum oro a fratribus
ut quoties commendationem animæ defuncti
canonicī facient, me in illa commendatione appo-
nant, scilicet quod dicent singulariter, dicant
pluraliter.

ANNO DOMINI MXCVIII

BERNARDUS EPISCOPUS LUTEVENSIS

NOTITIA

Is dictus est Bernardus de Provenqueris, qui pro iurium ecclesiasticorum tuitione immensos sustinuit labores. Concilio Claromontano interfuit anno 1095, ibique Urbani secundi classico excitatus, sacrae militiae nomine dedit; et triennio post captam civitatem sanctam hominem exiit. Porro ex hac charta innocentia eius frater Austorgius, uti et Willemus de Provenqueris, eius consanguineus.

DONATIO PRO ECCLESIA S. GREGORII RUTHENENSI.

(Anno 1095).

[Ex archivis S. Victoris eruit D. Furnerius. — Edidit D. MARTENÉ, *Ampl. Collect. I*, 552.]

In Dei nomine ego BERNARDUS, gratia Dei Lutevensis episcopus, notum atque manifestum esse volo cunctis hominibus quod censu et ingenio atque labore meo redemi ecclesiam S. Gregorii, que est in episcopatu Ruthenensi, in territorio Valleoli, de manu laicorum consanguineorum meorum, Wilhelmi scilicet de *Prevencheires*, qui tertiam partem in ecclesia ipsa injuste et per invasionem tenebat, et dedi pro ipsa tertia parte.... milia solidorum Podiensium, ea intentione ut prefata ecclesia que male et in honesto ordinata erat, ego bene et libere ad amorem Dei et ejus servitium ordine regulari perpetualiter ordinarem. Hanc igitur intentionem meam completere cupiens, consilio et laude fratris mei Austorgii dono, concedo ipsam ad priestens tertiam partem prescriptae ecclesie, quam, ut prælibatum est, studio et substantia mea redemi, venerabili abbati Massiliensi Richardo, et per eum do B. Mariæ atque S. Victorii martyri Massiliensi, necnon et successoribus et monachis prædicti abbatis, tam presentibus quam futuris ut habeant et possint faciant. Dibent autem præfatus abbas et monachi ejus semper scire quod per nullum alium nisi per me, et parentes meos donum hujus ecclesie, quod ego pro remedio peccatorum meorum et animabus parentum meorum illis facio, adepti sunt. Unde solliciti sint mihi et parentibus meis hoc donum semper recognoscere, et pro nostra salute ad Dominum exorare. Sane si quis contra hoc nostrum donum veniens infringere illud vel inquietare tentaverit, cujuscunque sit generis, conditionis et ordinis, non valeat vindicare, sed iram Dei omnipotentis incurrit; et præterea nostræ donationis charta firma in eternum stabilisque permaneat.

B Actum est hoc vi Nonas Octobris, anno Domini 1095

Signum Bernardi qui hoc donum fecit et firmavit, et testes firmare rogavit.

Signum Austorgii.

FULCOIUS

ECCLESIAE MELDENSIS SUBDIACONUS

NOTITIA HISTORICA

(*Histoire littéraire de la France*, tom. VIII, pag. 413)

1. Foulcoie (!), le plus fécond et l'un des plus célèbres poètes de son temps, est néanmoins demeuré dans l'obscurité jusque vers la fin du dernier siècle. Alors dom Mabillon commença à l'en tirer ; et dans la suite dom Toussaint du Plessis, historien de l'Église de Meaux, et le savant abbé le Beuf nous l'ont fait encore mieux connaître.

Il naquit, vers l'an 1020, à Beauvais, d'où étaient ses parents, comme nous l'apprenons de lui-même. On dit qu'il fut disciple de Fulbert de Chartres, mais il était encore trop jeune lorsque ce docte prélat mourut. Il y a beaucoup plus d'apparence qu'il étudia à l'école de Reims, et qu'il y eut pour maître le célèbre Hermane, dont il a fait l'épitaphe, en lui en donnant la qualité. Aux caractères d'homme de jugement et de bon conseil, il réunit la connaissance des langues et celles des lois. Mais son génie le portant à la poésie, il s'y livra tellement qu'il en fit sa principale étude et presque toute son occupation.

A quatre lieues de Meaux est le prieuré de la Celle, autrefois abbaye considérable. La situation en parut si gracieuse à Foulcoie, qu'il en faisait ses délices. Aussi dans l'agréable description qu'il a faite de ce lieu, il n'a pas oublié de nous le représenter comme un charmant séjour des Muses, *Musis gratissima sedes*.

Foulcoie commença à se faire connaître comme poète au moins dès l'empire de Henri le Noir, et par conséquent avant 1056. Bientôt après sa réputation se répandit par toute la France, et vola jusqu'à Rome. C'est ce que montrent les pièces de vers qu'il adressa aux papes Alexandre II, Grégoire VII, au légat Hugues de Die, à Gervais, archevêque de Reims, et les réponses qu'on y fit quelquefois. Il paraît cependant que la Muse de notre poète n'était pas entièrement désintéressée, quoiqu'elle fut reconnaissante des gratifications qu'elle recevait. C'est ce que Foulcoie n'a pas lui-même dissimulé. « Qu'avez-vous reçu ? » lui dit-il, en l'apostrophant au sujet de ses productions qui avaient été portées à Rome : *Quid tibi divisit?* « On n'a fait, répondit-il, que vous rendre des sous pour des sons : *Carmen pro carmine misit.* » Mais la ville de Reims et l'archevêque Manassé n'en usèrent pas de même. Ils avaient soin de payer grassement ses vers, ce qu'il souhaitait que sa Muse n'oublât jamais.

Mercedemque dedit, quæ non a mente recedit.

Si l'on s'en tenait aux termes de Dom Mabillon (*Annal. I. LXI*, n. 27), qui dit que Foulcoie avait fait l'épitaphe d'Ives 1er, abbé de Saint-Denis, on serait obligé de reconnaître que notre poète aurait vécu au-delà du mois de janvier 1094, qui est la date de la mort de cet abbé. Mais il paraît par ailleurs qu'il ne fit que lui dédier le recueil d'épitaphes qu'il avait faites pour d'autres personnes. C'est ce qui est confirmé par les deux épitaphes du même abbé, rapportées par dom Mabillon même, qui les a tirées d'autres écrits que ceux de Foulcoie. Le même critique discutant ailleurs (*I. LXI*, n. 413; *Act. t. III*, p. 658, n. 7) le temps précis auquel ce poète a vécu, le fait fleurir depuis 1050 jusque vers 1080. Mais on a montré plus haut qu'il avait commencé à versifier avant 1056; et l'on ne peut placer sa mort qu'après le vingtième d'octobre 1082. C'est le terme de la vie de Gautier Savey, évêque de Meaux, dont il a fait l'épitaphe. La preuve est sans réplique.

Foulcoie mourut à Meaux : et l'on eut soin d'orner son tombeau de plusieurs élégies, dans lesquelles on introduit les villes de Beauvais, de Meaux, de Chartres, d'Orléans et de Paris, qui, en célébrant à l'envi ses louanges, témoignent l'extrême regret qu'elles avaient de sa perte. Notre poète y est représenté comme le plus habile maître qu'avait jamais eu et pouvait même avoir dans la suite la ville de Meaux, à qui Beauvais, Reims et Rome même l'enviaient avec raison. Entre toutes ces pièces, qui sont autant d'épitaphes, nous choisissons celle qui est au nom de la ville de Paris, pour finir par là l'histoire de ce poète trop vanté.

EPITAPHIUM.

*Cur præsumis, homo, requiem violare sepulchri?
Quid lanum inventes? Olidum vacuumque cadaver.
Improba si qua manus me læserit, altamen unam
Lingua sepulturam peperit nisi non perituran.
Quan cunctis annis non diluet ignis et annis,
Nre solidis muris seriet cum dura securis.*

Toutes les poésies de Foulcoie qui sont venues jusqu'à nous se trouvent dans trois manuscrits du temps même de l'auteur, ou tout au moins du commencement du xiie siècle. Celui qui se conserve à la bibliothèque de la cathédrale de Beauvais paraît le plus complet. On y compte cent-soixante-douze feuillets, où se lisent d'abord plusieurs traités sur l'Ancien et le Nouveau Testament, qui

(1) Dans l'inscription des poésies de Foulcoie, telle qu'elle se lit dans le manuscrit de Beauvais, l'auteur est nommé *Fulco et Fulconus*.

tiennent plus de la moitié du manuscrit, et dans lesquels l'auteur fait paraître beaucoup de piété.

Pour avoir une notice claire et distincte des poésies de Foulcoie, il faut recourir à une préface qui se lit dans un manuscrit de la Bibliothèque du Roi, coté 1181, ou 738 entre ceux de M. Colbert, qui contient une partie des ouvrages de notre poète. Cette préface, qui est d'un écrivain étranger de la fin du même siècle après avoir fait connaître en peu de mots la personne de Foulcoie, nous apprend que tous ses écrits étaient divisés en trois tomes qui comprenaient dix livres et dont le premier était intitulé *Utrum*, le second *Neutrum*, et le troisième *Utrumque*. C'est ce qu'a marqué un poète contemporain dans les vers lugubres où il fait parler la ville de Beauvais sur la mort de l'auteur, en s'exprimant en ces termes :

Scripsi bis quino trinquo volumine libros,
Cujus *Utrum*, cuius *Neutrum*, cuius sit *Utrumque*
Nomen est et, arat hoc, serit istud, colligit illud.

Suivant l'idée de ce poète, le premier volume de Foulcoie ne fait que préparer la terre; le second y jette la semence, et le troisième offre la moisson à faire.

L'auteur de la préface déjà citée, entreprenant de rendre raison de ces titres tout à fait singuliers, dit que Foulcoie donna au premier volume le titre d'*Utrum* parce qu'il n'était que pour faire preuve de sa muse, et comme pour éprouver ses forces. Le premier tome ou volume ne contient qu'un livre où sont recueillies les épîtres, les épitaphes et autres petites pièces du poète.

Entre ces poésies, il y en a à la louange des plus éminentes personnes de son temps : tels que les papes Alexandre II, Grégoire VII, les archevêques de Reims Gervais et Manassé, Richer de Sens Hugues de Die, l'empereur Henri Le Noir, Guillaume le Conquérant, le B. Lanfranc, S. Anselme, Hermane de Reims, et quantité d'autres.

De toutes ces petites poésies dom Mabillon a publié d'abord une douzaine de vers, qui concernent particulièrement Manassé I^e, archevêque de Reims, puis la description de la Celle en Brie, où le poète se plaisait à exercer sa muse. Dom du Plessis a aussi fait imprimer un fragment considérable d'une lettre à S. Hugues, abbé de Cluny, laquelle est en vers élégiaques. Ce fragment, qui est intéressant, roule sur l'invention de la tête d'une fausse divinité, que Foulcoie reconnaît pour être celle du dieu Mars.

On a dit que le recueil d'épitaphes est adressé à Ives I^r, abbé de Saint-Denys depuis 1075 jusqu'en 1094. On y a celles du roi Henri I^r, de quelques évêques de Meaux, d'Adelaïde, mère de l'archevêque Manassé, du père, de la mère et des frères de notre poète, d'Esceline, sa nourrice, d'Hermane son maître et de plusieurs autres personnes. Dom du Plessis a donné au public celle de Gauthier Savey, évêque de Meaux, qui est en dix vers élégiaques, et seulement deux vers de celle de S. Gilbert, un de ses prédécesseurs. On a dans le recueil des Actes de dom Mabillon l'épitaphe d'Otger et de Benoît, célébres moines de Saint-Faron du temps de Charlemagne, qui est en vingt vers et de la façon de notre poète, et ailleurs un vers de celle qu'il fit à la mémoire d'un certain Hugues, qui de militaire se fit moine.

Le second tome de Foulcoie est intitulé *Neutrum* parce qu'il n'osait encore y entreprendre ce qu'il s'était proposé. Il est divisé en deux livres ; et l'auteur s'y est borné à exercer sa veine poétique sur les vies des saints du diocèse de Meaux, qui y sont, dit-il, en bon nombre. On est redevable à dom du Plessis d'avoir tiré de l'obscurité une partie de la liste où le poète en fait l'énumération, liste qui paraît faire le commencement de la Vie de S. Blandin, inhumé à la Celle en Brie.

La Vie de S. Faron, évêque de Meaux du nombre de celles auxquelles Foulcoie a travaillé, avait été originièrement écrite en prose, par Hildegâire, un des successeurs de ce prélat. Notre poète n'a fait que la mettre en vers, sans s'assujettir à suivre littéralement le texte original. Dom Mabillon, qui l'avait trouvée détachée des autres ouvrages de Foulcoie, la croyait d'abord de la fin du xe siècle. Mais il a reconnu depuis qu'elle ne fut faite qu'après le milieu du siècle suivant, du temps de l'abbé Galfride ou Geofroi. Le manuscrit de Saint-Faron où elle se trouve, contient aussi les Vies des moines Otger et Benoît, dont Foulcoie, comme on l'a dit, a composé l'épitaphe. On y trouve de plus le catalogue des livres de la bibliothèque du monastère de Saint-Faron, qui n'était pas fort nombreuse alors, dirigé par le même abbé : ce qui fait croire que le manuscrit est de ce temps-là, et par conséquent antérieur à l'année 1062.

Outre la vie de S. Faron, Foulcoie a composé encore en vers l'éloge du même saint, à la prière de l'abbé Galfride et de ses moines. Dom Mabillon avait entre les mains l'un et l'autre ouvrage ; mais il n'a pas jugé à propos d'en rien publier : il a cru avec raison que l'écrit d'Hildegâire qu'il a mis au jour, suffisait pour l'histoire du saint évêque. Le seul dom Hugues Menard a imprimé quatre vers de la Vie par notre poète, dans ses notes sur la *Concordia des Règles*, de saint Benoît d'Aniane.

Il y a aussi dans le second tome du recueil de Foulcoie, une Vie de S. Aile, et des vers sur S. Fiacre, ermite en Brie. Mais dom Mabillon donne à entendre que ce dernier morceau fait partie de la Vie de Saint-Faron, et n'est point un écrit particulier. Quoiqu'en la façon d'un poète, peut-être est il préférable, pour la vérité des faits, aux mauvaises légendes de ce saint, qui vivait au vi^e siècle. Les unes le font de race royale et même fils d'Eugène IV, roi d'Ibernie, et supposent qu'il refusa la couronne de son père, ce qui n'est pas supposable. D'autres avancent encore d'autres faits aussi extraordinaires qui ne méritent pas plus de créance. La moins mauvaise est celle que Surius et dom Mabillon d'après lui ont donnée au public, encore est-elle d'un écrivain postérieur à Foulcoie de près d'un siècle, et qui paraît avoir emprunté de lui ce qu'il rapporte de plus vraisemblable.

Enfin le troisième tome de notre poète est intitulé *Utrumque de nuptiis Ecclesiae*, parce que l'auteur y réunit l'Ancien et le Nouveau Testament en Jésus-Christ, le Verbe du Père et l'Auteur de la grâce, qui des deux peuples n'en a fait qu'un, il y a fiancé à cet unique époux l'Eglise comme une vierge toute pure. Ce tome est écrit en forme de dialogue entre l'esprit et l'homme, et divisé en sept livres. On a ici le dénouement du vers déjà rapporté plus haut :

Scripsi bis quinto trinquo volumine libros.

Car ces sept livres joints aux trois précédents en font dix, et ce dernier volume rapproché des deux autres fait trois volumes.

Ce dernier ouvrage de Foulcoie se trouve dans le manuscrit de la bibliothèque de Sorbonne côté 58, et n'est autre que ces traités sur l'Ancien et le Nouveau Testament, par où commence le manuscrit de la cathédrale de Beauvais, et qui en occupe plus de la moitié. Il est dédié à l'archevêque Manassé, le Mécène chéri du poète, qui a joint à sa dédicace d'autres vers adressés au pape Alexandre II et à l'archidiacre Hildebrand, depuis pape lui-même sous le nom de Grégoire VII. On voit par là que l'ouvrage fut fini avant le mois d'avril de l'année 1073, auquel temps cet archidiacre occupa le saint-siège. L'abbé le Beuf a publié ces derniers vers, moins par le motif qu'ils puissent servir à éclaircir l'histoire qu'à dessein de montrer comment la quantité était alors négligée dans la versification.

Il y a toute apparence que le corps de l'ouvrage n'est pas plus correct. Cependant l'auteur de la préface qui se lit dans le manuscrit de la Bibliothèque du Roi, ne parle de ce long poème que comme d'un ouvrage admirable, *mirifico carmine composuit*. Il est vrai que c'est un écrivain de la fin du xie siècle qui parle de la sorte ; et l'on sait de quelle valeur sont ses éloges en fait de poésie. Ce qu'il y a encore de vrai, est que les titres singuliers que notre poète a choisis pour annoncer son triple recueil de poésies, ne sont guère propres à prévenir en faveur de l'exécution de son dessein.

Le lecteur attentif aura sans doute observé qu'on n'a pas gardé dans le manuscrit de Beauvais, qui comprend les trois tomes des poésies de Foulcoie, le même ordre qu'ils avaient originellement entre eux. Suis-je cet ordre primitif, le recueil d'épîtres, d'épitaphes et autres petites poésies, tenait la première place, et le dialogue la dernière. C'est tout le contraire dans le manuscrit dont il est ici question, si l'on s'en rapporte à dom du Plessis. Cependant la notice que dom de Montfacon nous donne du même manuscrit, représente ces trois tomes dans le même ordre, et avec les mêmes titres que la préface du manuscrit de la Bibliothèque du Roi, c'est-à-dire l'*Utrumq; à la tête des deux autres*, et l'*Utrumque* le dernier.

A ce grand nombre de poésies dont nous venons de faire l'énumération Foulcoie promettait d'ajouter encore un traité sur les arts libéraux. Mais s'il a exécuté ce dessin projeté, qui aurait fait plaisir aux curieux, son écrit est encore enseveli dans l'obscurité de quelque bibliothèque, ou peut-être perdu sans ressource. On a déjà fait sentir que la poésie de Foulcoie n'a rien au-dessus de celles des autres versificateurs de son siècle. Il était plus laborieux que délicat, plus fécond que scrupuleux poète.

FULCOII BELLOVACENSIS

SUBDIACONI MELDENSI

EPISTOLA AD HUGONEM ABBATEM CLUNIACENSEM.

(Dom DUPLESSIS, *Histoire de l'Eglise de Meaux*, II, 483.)

Meldis erat murus celebratus, teste ruina,

Tempore priesterito ; nomine perstat adhuc ;

Quem Martinus fanum veteres dixerunt coloni ;

Martis adhuc fanum saxa, colone, vocas.

Quem si diceras, nec rem dicendo tenebas :

Res inventa dedit nominis iudicium.

Hoc in semiruto dum ruri colonus araret,

Invenit effigiem, fit velut effigies.

Nulli per nostro sculptum caput invenit unum,

Nulli quod vivat, quodque figuret homini.

Horrendum caput, et tamen hoc horrore decorum ;

Lumine terrifico, terror et ipse decet :

A Rictibus, ore fero, feritate sua speciosum,

Deformis formæ, forma quod apta foret.

Tunc prius ingresso fines mihi fertur imago

Ut conjectarem quid, cui, cuius erat ;

Auditioque loci corrupto nomine lingua

Vulgi, dumque locum, dum caput intueor

Neglectum, sed utrumque licet, sed utrumque dé-

[corum,

Rem docuere locus, nomen et acre caput.

Hic Martinus fanum locus est ; Martinusque profanum

Hoc caput est ; error quem putat esse Deum, etc.

FRAGMENTA

IN QUIBUS SANCTI DIOCESES MELDENSI ENUMERANTUR.

(D. DUPLESSIS, *ibid.*; p. 452, ex codice ms. ecclesiæ Bellovacensis, n° 120.)

I

Ex Vita B. Blandini, anachoretæ Brigensis.

Fulcinus spatians paradisum per Briegensem,
Dum fontes, status, dum Thessala Tempe reviso,

Delibans ut apis quid in arbore, quid sit in herba,

Occurrat locus hic positus Mucram super amnem.

Insula parva situ. Musis gratissima sedes,

Magna voluptati superans Helicona deorum.

Cui nomen Cellæ, Cellam dixere coloni.
 Invitante loco, captus regione, resedi.
 parentes
 Nescio Camales pronuntio spirituales
 Raimericusque pater fuit; et Syon, inclita mater

 Cur, precor, est ulcus, quod fit sub patre subulcus?

 Sanctus ruricoram non sprevit ducere vitam

 Hæredem Christum facit, hæres ut pater istum

 Ponitur in feretro digne, locus est ubi Petro.

 Meldis, sanctorum mater fecunda virorum,
 Walberti justi, sacri nec non Canoaldi,
 Faronis, Faræ quæ Christum novit amare,
 Pro quo terrenum sponsum facit haec alienum.
 Meldis Celiniam vita cum cælibe diam,
 Hostibus austorum Meldis tulit et Rigomerum.

A Partusium (quid ago?) profert urbs Meldica pago,
 Hic tres germani, gestis et dogmate sani,
 Quem dilexerunt Christum, sibi substituerunt.
 Hic Addo, Rado, proles clarissima Dado,
 Optima fundantes loca, qui sua, sequé dicantes,
 Radolium, Jotrum, Resbascum constituerunt.
 Hic Hildevertus pastor, re, nomine, verus.
 Hic fuit antistes solitus collidere tristes;
 Conservans alacer tumidis Ebregisilus acer.
 Hinc nitet in cœlis pastor, servusque fidelis,
 Vir Gislebertus, nunc spei munere certus,
 Quod perhibet signis Deus opto præsule dignis, etc.

II.

De Dudone abbate, qui principatu Philippi I floruit

B Cujus nobilitas sedes possedit avitas,
 Imperio digna specie per idonea signa
 Exstitit illustris, non ut plerique...
 Longe tentatus, per tentamenta probatus
 Abbas Dudo bonus. . . .

EPITAPHIUM OTGERI ET BENEDICTI

MILITUM

Qui tempore Caroli Magni in cœnobio S. Faronis monachalem suscepérunt habitum;

AUCTORE FULCOIO.

(MABILL. *Acta SS. ord. S. Bened. Sæc. IV*, p: 657.)

Quam male discernit quod amat, vel qualia spernit :
 Cui placet aura soli, displicet aura poli.
 Exsul in externa procul a regione superna,
 Captus amore viæ, non meminit patriæ.
 Militis Otgerii conversio digna videri
 Sufficit ad speculum, quo statuas oculum.
 Legis erat pondus, locuples, a Rege secundus;
 Nobilis et sapiens, strenuus et patiens.
 Floribus his saepius præstabile culmen adeptus,
 Omnia posthabuit, seque Deo tribuit.

G Evocat invictum rerum comitem Benedictum :
 Ut par militie, participet venia.
 Crux simul accipitur, crucis et locus iste subbitur.
 Cæsar et exiuit, Cæsare et induitur.
 Ite pares animæ per qualibet agmina primæ,
 Fortes Cæsarei fortia inembra Dei.
 Fortes athlete, per secula cuncta valete,
 Par crucis est species, par erit et requies.
 O quam par pulchrum ! par vivere, parqué sepulcrum :
 Par fuit et tumulus, par erit et titulus.

CONSTANTINUS AFRICANUS

CASINENSIS MONACHUS

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA

(OUDIN, *Comment. de scriptoribus et script. eccles. II, 694.*)

Constantinus Africanus, Casinensis monachus **A** fere ab ipso ex Arabica lingua in Latinam translata sunt, licet audacter in folio sub ejus nomine Basileæ annis 1536 et 1539 apud Henricum Petri hoc oratione edita sint.
Vaticum de morborum cognitione et curatione libris vii.
De remediorum et xgritudinum cognitione lib. 1.
De urinis lib. 1.
Opus Constantini proprium *De stomachi affectionibus naturalibus et non naturalibus lib. 1.*
De viciis ratione variorum morborum lib. 1. De melancholia lib. n.
De coitu lib. 1. De animæ et spiritus discrimine lib. 1.
De incantatione et adjuratione, collique suspensione, epistola ad filium.
De mulierum morbis lib. 1. De chirurgia lib. 1. De gradibus simplicium lib. 1.
Ex mss. cod cibus Bodleianæ bibliothecæ ei aliarum bibliothecarum facile constabit omnia fere a Constantino non composita, sed translata esse ex Grecis vel Arabicis antiquioribus. Etenim.

Inter mss. codices Bodleianæ bibliothecæ codice 708, in mss. codicibus Guillelmi Laudii littera C, codice 56, num. 2, *Constantini medici Vaticum libris vii; De diuis universitibus et particularibus. Graece in-fol.* Ibidem codice 1252, in mss. Guillelmi Laudii littera G, codice 87, num. 6, *Constantini monachi Vaticum libris vii. De febribus libri v. De urinis, omnia ex Arabico.* Ibidem codice 1507, in mss. Guillelmi Laudii littera H, codice 81, *Constantini Africani Montis Casinensis monachi Breviarium dictum Vaticum de morbis corporis humani.* Ibidem codice 2069, in mss. Thomas Bodleii littera C, codice 1, *Constantini Africani Vaticum practicæ medicinae lib. vii. Ibidem, codice 2444, in mss. Thomæ Bodleii littera F 8, codice 4, num. 4, *Isaaci Dixitarij. i.e. De diuis universitibus. Num. 5. jusdem liber urij varum et liber F-brion a Constantino monacho translati.* Ibidem codice 2753, in mss. Thomae*

Exstant sub ejus nomine opuscula medica varia in Catalogo impresso librorum Bodleianæ bibliothecæ, Oxoniæ 1674, in-folio, a Thoma Hidio, littera C, pag. 171, col. 1, nimurum :

Opera Basileæ 1539, C. 2, 9. Med.

Breviarium dictum *Vaticum de morbis corporis humani* *Lugd.* 1570, 8°, A. 4, Med.

Libellus *De animalium usu in medicina*, Basileæ 1560, 8°, C. 34. Med.

Liber *De febribus* pag. 202. Venetiis 1576, F. 4, 9. Med.

De principalibus membris corporis humani. pag. 313, in medio libri. Basileæ 1541. A. 2. 5. Med.

Præter librum *De stomachi naturalibus et non naturalibus affectionibus*, quem Alphano Salernitanus Ecclesie archiepscopo nuncupavit, cætera omnia

Bodleii, supra n. 2, Art. codice 11, num. 6 *Diatra universales et particulares per magistrum Isaac.* Num. 7 ejusdem *Liber urinarum.* Num. 8, *Constantini Africani liber de stomacho.* Num. 9 ejusdem de regendorum canonum ratione, *liber imperfectus.* Ibidem codice 6749, in mss. Ashmolianis, *Constantini Introductiones astronomicae*, in membrana 1174, pag. 183. Ibidem codice 7529, in mss. Ashmolianis, *Constantini liber de coitu*, in membrana 1471, pag. 173. b. Ibidem codice 7781, 7782, in mss. Ashmolianis, *Isaac liber febrium*, quem *Constantinus in Latinum transtulit.* Membrana in-folio, 1470. *Liber diatarum particularium*, in membrana ibidem 2.

Inter mss. codices Universitatis Oxoniensis, codice 686, in mss. collegii Mertonensis codice 219, P. 22, Art. num. 3, *Constantinus Africanus de stomacho, de melancholia*, etc. Ibidem codice 698, 699, in mss. collegii Mertonensis codice 234, *Theorica Pantegni medicinalis Constantini Africani libris x.* P. 214. Art. codice 232, *Constantini Africani Viaticum cum glossa Geraldii P. 215.* Artium. Ibidem codice 722, in mss. collegii Mertonensis, codice 255, num. 5, *Constantinus Africanus de ægritudine et de anatomia stomachi.* P. 4. 6. Art. Ibidem codice 907, in mss. collegii Orieiensis codice 55, *Constantini Africani, montis Casinensis monachi Medicina practica.* Ibidem codice 914, in mss. iisdem codice 62, *Constantini Africani, montis Casinensis monachi Viaticum.* Isaac medicus de urinis. Ejusdem liber de febribus. Ejusdem *Diatrarium universale et particolare.* Ibidem codice 1131, in mss. codicibus collegii Novi, codice 167, num. 3, *Viaticum Constantini in vii libris cum adnotacionibus.* Liber Isaac de febribus a Constantino translatus ab Arabica in Latinam linguam. Ibidem codicibus 1741, 1742, in mss. codicibus collegii S. Joannis Baptista in Abaco secundo A. codice 3, *Constantino Africani liber medicus, dictus Pantegnus.* Codice 4 idem in duas partes divisus. Ibidem codice 2192, in mss. collegii S. Mariae Magdalena codice 51, *Constantinus Africanus.* Liber excusus Basilea 1539 hunc titulum habet, *De communibus medico cogniti necessariis locis.* Illic continentur Pantegnion sive *Theorica.* *Enumerationatio partium corporis humani etymologico-practica*, sive *De regimine sanitatis, una cum libro De divisione curæ ægritudinum.* Ibidem codice 2198, in mss. ejusdem collegii codice 57, num. 5, *Constantinus Africanus de melancholia.* Ibidem codice 2314, in mss. ejusdem collegii codice 173, *tractatus de urinis, de febribus, Constantinus de oculis, de melancholia.* Ibidem codicibus 2315, 2316, in mss. ejusdem collegii S. Mariae Magdalena codice 174 *Diatra universales et particulares Isaaei.* Codice 175, *Ejusdem liber de febribus a Constantino translatus.* *De urinis, de clementis.*

Inter mss. codices Universitatis Cantabrigiensis, codice 39 . in mss. codicibus collegii S. Trinitatis in parte bibliothecæ australi, classis 23, serie infima, codice 3, num. 1, *Liber Graduum Constantini*

A *Casinensis monachi.* Ibidem codice 956, in mss. codicibus collegii Cajo-Gonritensis, in libris *De medicina Latine compositis* codice 6, num. 1, *Viaticus de curandis morbis vii libris vel partibus concinnatus.* Ibidem codice 962, in iisdem mss. codice 12, num 3, *Constantinus de stomacho.* Ibidem codice 976, in iisdem mss. codicibus, codice 26, num. 4, *De morbis et eorum curationibus libri vii, num. 2.* B *Constantinus Africanus Montis Casinensis de melancholia, num. 3.* *Ejusdem liber de stomacho.* Num. 4, ejusdem liber de oblitione. Num. 5, *Liber magistri Constantini Africani de coitu.* Num. 6. Alius liber de eodem, præsertim de *detectione animalium in coitu* Num. 7, *Librelephantæ.* Num. 8, *De modo medendi.* Num. 9, *Constantinus Montis Casinensis de Febribus.* Ibidem codice 1866, in mss. codicibus domus S. Petri, codice 204, num. 1, *Aphorismi Hippocratis cum co-mentario Galeni, ex interpretatione Constantini Africani, Montis Casinensis monachi, medicinæ periti.* Ibidem codice 1880, in mss. ejusdem domus S. Petri codice 218, num. 1, *Viaticum Constantini cum glossulis Gerardi.*

Inter mss. codices ecclesiarum Angliae cathedralium et aliarum celebrium bibliothecarum, codice 235, in mss. codicibus ecclesie cathedralis Dunelmensis, littera C, codice 170, *Constantini Viaticum.* *Tractatus de coitu animalium natura instituto ad conservationem specierum in individuis*, pag. 107. *De memoria et cam juvantibus medicinis*, pag. 224. *De passione iliaca et ejus curatione*, pag. 225, in-40. C Ibidem, codice 745, in mss. codicibus ecclesiae cathedralis Wigorniensis codice 70, *Theorica, Constantini Montis Casini libri x.* Ibidem codice 760, in mss. codicibus ejusdem ecclesiae cathedralis Wigorniensis, codice 85, num. 10, *liber Constantini de febribus.* Num. 11, *liber urinarum Isaac ab eodem translatus.* Ibidem, codice 883, in mss. codicibus in-4° illic existentibus, codice 39, *Theorica Constantini Montis Casinensis.* Ibidem, codice 885, in mss. codicibus in-4° ejusdem ecclesiae cathedralis Wigorniensis, codice 41, *Viaticum Constantini de morbis et curatione corum libris vii.* *Liber urinarum. Diatæ generales Isaac.* Ibidem, codice 3088, in mss. codicibus Norfalcianæ bibliothecæ, codice 189, num. 3, *Isaac De urinis a Constantino translatus in tingam vulgarem.* Ibidem, codice 3238, in mss. codicibus ejusdem bibliothecæ codice 339, *Constantini medici Viaticum.* *Principium Capillus ex fumo, etc.* Ibidem, codice 3633, in mss. codicibus Francisci Bernardi, codice 64, num. 12, *Constantini Practica de morbis curandis secundum diversos doctores.* Ibidem, codice 6410, in mss. codicibus Caroli Theyeri codice 40, *Viaticus Constantini, et Isaac de urinis.* Ibidem, codice 6441, in mss. codicibus Caroli Theyeri ejusdem codice 71, *Antidotarium Constantini.* Ibidem, codice 6605, in mss. codicibus ejusdem Caroli Theyeri codice 235, num. 1, *Pantegnus Constantini.* Ibidem, codice 7671, in mss. codicibus Roberti Burscough., codice 52, num. 8, *Liber urinarum*

Isaac filii Salomonis, per Constantinum Africanum ex Nachi Viaticuna. Hoc autem impressum opus anno 1475 sub titulo *Tractatus de morborum cognitione et curatione.*

Meminit hujus scriptoris Petrus diaconus *De viris illustribus Casinensis*, cap. 23, Josias Simlerus in Epitome Bibliothecæ Gesneri, verbo *Constantinus*, pag. 146; Guillelmus Cavus in *Historia rei litteraria* Sæculo xi; ad annum 1072, pag. 618:

CONSTANTINI AFRICANI

PROLOGUS LIBRI

DE COMMUNIBUS MEDICO COGNITU NECESSARIIS LOCIS.

QUALES MEDICINÆ DISCIPULI ESSE DEBEANT.

Oportet eum qui medicinæ vult obtinere habi-
tum, ut magister ab eo honoretur, laudetur, sibique
sicut parentibus serviatur. Parentibus enim est ho-
nor exhibendus, ut his a quibus esse sumitur. Ma-
gister honorandus, ut a quo esse rude et informe
informatur. Quemcumque vero magister erudiendum
suscepit, videat ut discipulus secundum se sit
dignus. Dignos quoque postmodum et ipse doceat,
et haec sine pecunia, et sine tenore, aliquo futuri-
que meriti emolumento, et indignos ab hac scientia
repellere satagat. Laboret autem circa infirmi recu-
perandam sanitatem, neque hoc faciat propter
spem pecuniae, neque dvitè plus quam pauperes.
Potionem nocivam neque ipse doceat, neque docen-
tibus acquirescat: ne quis idiota audiens ex auto-

Britate sua mortis misceat potionem. Neque doceat
quomodo abortivus fiat. Cum autem infirmum visi-
taverit, non cor suum ejus apponat uxori, ejusve
ancillam consideret vel filiam. Hac enim cor homi-
niis excæcat. Infirmatis autem sibi credita solus
debet conscius esse, aliquando enim infirmus me-
dico patofacit quod parentibus confiteri erubescit.
Luxuriam fugiat, delectationes sæculi cum ebrie-
tate caveat. Haec enim mentem disturbant, corpori-
risque vitia confortant. Assiduitatem amet studiū in
curanda sanitatem corporis, neque lectioris conté-
deat. ut si quando libros amittat, ipsum adjuvet
memoria. Neque quoslibet dedignetur visitare in-
firmos; ut semper in experimentis sit valentior. Sit
pius, humilis, mansuetus, amabilis, divino expéten-
tia auxilio adjuvari.

Reverendissimo Patri domino DESIDERIO abbati Caśinensi, totius ordinis ecclæsiasticæ
décori præcipuo, CONSTANTINUS Africanus omnia secunda exoptat.

Multi, reverendissime Pater, dubitant, medicina C turas et constitutiones varias discere, et corruptio-
nem causas, membrorum ordinem et dispositionem et hujusmodi reliqua. Unde ego, evolutus omnibus
bonis medicorum auctoribus, veteribus et mōder-
nis, Græcis et Latinis, maxime Græcis, qui adhuc
in hac facultate ut in aliis multis, Latinis præ-
stant, contraxi in arctum quæ nimium fusé isti ha-
bent omnia quæ possunt perfectum medicum effi-
cere. Quoniam multa prolixius, multa brevius mihi
videbantur ab illis scripta. Et non omnes possunt
omnium libros emere. Et si nihil aliud profeci his
meis laboribus, et nihil addidi, puto autem me
multa etiam invenisse et addidisse, erant tamen
commentarii idonei interprætes Hippocratis et Gale-
ni, necnon aliorum scriptorum. Quidam enim nimia
verborum proximitate lectorum à se repellunt, qui-
dam nimium obscura brevitatē: nosmodum tenuisse

omnes quibus sanum est judicium, fatebuntur, et A ruin causas, et eorum naturas, significaciones quoque et accidentia: hic enim ignoratis, corrigeremus quae praeterea naturam se habent, et curare infirma est impossibile. Non tradiuius autem, nisi vel a nobis vel ab aliis experimento comprobata, et ratione certe cognita, ut certum sit aliter se habere non posse. Tuæ paternitati nos coimehdamus semper, et eam semper valere cupimus.

Et propter hanc causam tamen diligenter dixi morbo-

ANNO DOMINI MXCIX

DEUSDEDIT

SANCTÆ ECCLESIE ROMANÆ PRESBYTER CARDINALIS TITULI APOSTOLORUM IN EUDOXIA

NOTITIA HISTORICA(Apud FABRIC., *Bibliotheca med. et inf. Lat.*, t. II, p. 25)

Deusdedit, alii *Deodatus*, cardinalis presbyter et propugnator acris partium Gregorii VII pontificis, defunctus anno 1039. Scripsit libros quatuor *De verbis ecclesiasticis* ad Victorem III, Gregorii VII ann. 1086 successorem, sive *Compendium canonum* ms. in bibliotheca Vaticana; præterea librum quadripartitum *De privilegiis et auctoritate Ecclesie Romanae statusque ecclesiastici, et adversus rerum ecclesiasticarum invasores, Simoniacos et schismatics, Guibertinos*, ut vocat anonymus Mellicensis cap. 113, et *Henricianos*, hoc est, qui cum Guiberto sive Clemente III antipapa, et Henrico IV imperatore faciebant, unde *Wigbertinam et Henricianam hæresim* jungit Urspergensis pag. 247. Mirum est his libris locum datum non esse in Bibliotheca maxima pontificia Joannis Thomæ Rocaberti.

DISSERTATIO

DE COLLECTIONE MANUSCRIPTA VATICANA CARDINALIS DEUSDEDIT.

Aliquot documenta hactenus inedita complectens.

(Vide Balleriniorm Disquisitionem de antiquis collectionibus et collectoribus canonum, parte iv, cap. 14, Patrologie tom. LVI, opp. Leonis Magni III, col. 330.)

CARDINALIS DEUSDEDIT**PRÆFATIO IN SUAM CAÑONUM COLLECTIONEM.**

Beatissimo atque apostolico viro pontifici domino papæ Victori tertio et omni clero sanctæ Romanæ Ecclesie, Deusdedit, exiguis presbyter tituli Apostolorum in Eudoxia.

Novit beatitudine vestra quod sancta Romana Ecclesia idcirco omnium Ecclesiarum mater scribitur et creditur, quoniam B. Petrus ipsius institutor prius patriarchalibus sedibus in Oriente, et postea e latere

suo primos dedit pastores omnibus urbis quæ sunt in Occidente. Ipsi apostolo haec ordinatio maxime competit, cui principaliter Christus Dei Filius, cœlestis regni clavibus traditus, suas oves pascerem jussit, enique fratres suos in eadem fide confirmare præceperat. Cujus tam excellentissimi privilegi insignia munera diligenter attendentes 318 Patres qui in Nicæno consederunt concilio, statuerunt (u

Athanasius episcopus Alexandrinus scribit B. Felici (pape) non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari, nec episcopos damnari, et omnia majora negotia ad ejusdem judicium debere deferriri. Sed et Sardicense concilium, quod 300 episcopos habuit teste universali synodo, quae a suis conditoribus octava dicitur, capitulo 3, et 4, et (Cor. vii et x) 6, et 9, eadem statuit. et ita inter cætera B. papæ Julio scriptis: *Optimum vel de congruentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad B. Petri apostoli sedem desingulis quibusque provinciis Domini referant saereditates.* Huic etiam ante illam synodum tantum reverentia ab antiquis Patribus legitur impensum fuisse, ut ille insignis martyr Cyprianus, Africanæ provinciæ primas, legatur in suis epistolis presbyterorum et diaconorum Romanam Ecclesiam post martyrium Fabiani gubernantium statutis humiliiter paruisse, et eorum quæ apud suam provinciam gerebantur, directis ad eos epistolis. ratione reddidisse. Quin etiam idem clerus legitur in epistolis ad eundem Cyprianum missis, et ad Siciliam, et ad diversas partes epistolas direxisse, et nondum praesidente Cornelio pro imminentibus tunc negotiis etiam ad celebrandam Romæ synodum episcopos convocasse.

Quæ cum ita sint, satis impium videtur quemlibet qui Christiano nomine glorietur, Christianis temporibus Romanæ Ecclesiæ monitus non acquiescere, cum sub persecutionis crudelitate Deo digni pontifices tam devote paruerint etiam dum careret pontifice. Arbitrati quippe sunt Patres spiritu Dei pleni, beatos apostolos Petrum et Paulum in ea magnificis meritis vivere et præesse, fidemque, quam ab eisdem suscepit, quæ in toto mundo, eodem B. Paulo attestante, annuntiata est et laudata, in eadem usque in sæcula non deficere; sed ut eadem B. Petro imperatum fuerat, usqueque positos fratres in eadem lide confirmare. Hec etsi interdum adversis mundi flatibus opprimitur, meritis tamen principum apostolorum, qui in ea et vivunt et præsident, non obruietur. Quoniam etsi aliquando ad probationem portæ inferi adversus eam valent, tamen Iesu Domino orante pro fide Petri ne deficiat, nullatenus prevalent. Itaque ego auctoritatis ipsius privilegium, quo omni christiano orbi præminet, ignorantibus patefacere cupiens, Domino mihi open ferente, ex variis sanctorum Patrum et Christianorum principum auctoritatibus potioribus quibusque in unum congregatis, præsens defloravi opusculum quadrifaria dispergitum partitione. Nam primus liber continet privilegium auctoritatis ejusdem Romanæ Ecclesiæ. Et quoniam Ecclesia sine clero suo esse non potest, neque cleris absque rebus quibus temporaliter subsistat; hinc subjunxi secundum et tertium de clero et rebus ejusdem Ecclesiæ. Quia vero sæculi potestas Dei Ecclesiam sibi subjungare nititur, libertas ipsius et cleri et rerum ejus, tertio et maxime quarto libro evidenter ostenditur. Singulas autem deflorationes huic operi insertas juxta ordinem capitulorum minime

locavi, quia pene omnes aliae bina, aliae plura in se negotia continent; et si secundum numerum negotiorum de quibus agunt acciperent sectionem, mihi laborem plurimum, et auctoritati afferrent derogationem: ideoque moneo scriptorem, ne lector graviter ollendatur, ut non solum in emendatione codicis, verum etiam in utrisque numeris recte se habendis et cautissime emendandis diligat adhibeat, scilicet in eo qui suppositus est quibusque capitulis, et item in eo qui per totum codicem præpositus est singulis deflorationibus.

Porro si qua hic inserta, quod etiam in evangelistis sepe contingit, sibi invicem contraria videbantur; discretione adhibita facile patet, quod neque sibi, nec extra positis scripturis adversentur.

B. Quod si patenter adversari contigerit, inferior auctoritas potiori cedere debet. Itaque primum defloravi quæque optima de quibusdam universalibus synodis, id est Nicaea, Ephesina prima, Chaledonensi et vi, et vii, et viii, quæ partim a quatuor. sive a quinque patriarchis, ab eorum partim vicariis sub diversis temporibus universaliter celebrata fuisse noscuntur. De quarum auctoritate, nisi qui insaniat, nemo dubitat. Sed et de reliquis conciliis Orientalibus non abs re putavi quæ congrua visa sunt mutuare, a quibus videbam Romanos pontifices in suis constitutionibus, quod et curiosus lector reprehendere poterit, auctoritatem accepisse. Præterea quædam asumpsi de Carthaginensi synodo, quæ a 200 et 17 episcopis sub papa Zosimo acta est, præsentibus et ipsis legatis Faustino episcopo, et Philippo, et Asello presbyteris, in qua eisdem præsentibus confirmata sunt et inserta eidem synodo, Africana concilia diversis capitibus, de quibus Cœlestinus, et Symmachus, et Hadrianus quedam videntur in suis decretis inserere. Et quoniam adversarius, dum ratione succumbit, auctoritatem infamat, sciendum est quoniam omnia concilia sive universalia, sive provincialia, quæ ante Chalcedonensem synodum acta fuerant, postea confirmata et corroborata fuerunt in eadem cap. 1, quod ita se habet: *Regulas sanctorum Patrum per singula nunc usque concilia constitutas, proprium robur obtinere decrevimus.* Nam Chalcedonense concilium a 630 Patribus sub Leone papa gestum, est ejus auctoritatis ac firmitudinis, ut quisquis ejus soliditatem non tenet eujuslibet vita atque actionis existat, ut B. Gregorius ait, etiamsi lapis esse videatur, extra Dei ædificium jaceat. Sed et de auctoritate canonum apostolorum, qui per Clementem Romanum pontificem de Graeco in Latinum translati dieuntur, quorum etiam auctoritate vii universalis synodus Patrum cccl et idem Gregorius in suo Registro uti videtur, de quorum, inquam, et quoniamlibet aliorum canonum auctoritate Anastasius Romanæ Ecclesiæ bibliothecarius in prologo ejusdem vii universalis synodi, quam de Graeco in Latinum transtulit. Joanni VIII papæ ita scribit: *Prædecessore vestro PP. Stephano et apostolatu vestro decernente non tantum solos apostolorum quinquaginta canones*

Ecclesia recipit, utpote tubarum Spiritus sancti, sed etiam omnium omnino probabilium Patrum, et sacramentorum conciliorum regulas et institutiones admissit, illas duntaxat quae nec recte fidei, nec bonis moribus observant, sed nec sedis Romanæ decretis admundum quid respulant, quin potius adversarios potenter impugnant. Epistolas autem Clementis ad Jacobum, contra quas quidam garrire videntur, authenticas ostendunt successores ejus Anacletus et Alexander, et quidam alii pontifices, et a Deo Benedictus monachorum pater, qui ex illis plures sententias in suis scriptis inseruerat. Sed et de apostolicæ sedis auctoritate hic plurima congressi. Quædam etiam de opusculis B. Hieronymi, cuius eloquium, ut Augustinus de eo ait contra Julianum, ab Oriente in Occidentem instar solis refulget. Quedam de opusculis beatorum Cypriani, Ambrosii, Augustini et aliorum Patrum. Et omnimodis operam impendi ut essent plenissima auctoritate que hic congressi. Quoniam sicut aliquos quibus haec placerent, ita non defuturos quosdam qui his invidenter, non ignoravi. Praeterea antiquum ordinem electionis seu consecrationis Romani pontificis et cleri ejus huic operi inserere libuit. Nam

A quidam olim in Dei et sanctorum Patrum sanctionibus contemptum ad sui ostentationem et ascribendam sibi ventosam auctoritatem, quæ nullis canoniciis legibus stare potest, scripserunt sibi novam ordinacionem Romani pontificis: in qua quam nefanda, quam Deo inimica statuerunt, horro scribere. Qui legit intelligat. Porro de modo docendi subditos pauca hie inserta sunt: quoniam et laboriosum et alterius operis arbitratius sum ad hoc sacram deflorare Scripturam. Potissima autem ad id operis mihi visa sunt Evangelium, et apostolorum Epistolæ, et Clementis, et pastorale Gregorii, et super Evangelia homilia ejusdem 40, et 8, et 9 et 10, super Ezechiel. Et quoniam dum breviti studeo, plurima utilia me præterire doleo, moneo curiosum lectorem ut cum vacat, his a quibus hac deflora sunt studium adhibeat; non ut defloratis aliquid adjungat, sed ut suo desiderio satisfaciat. Hoc itaque opus vestræ paternitati dedicavi, quod non solum sanctæ apostolice sedi, sed omni Ecclesiæ et omni clero profuturum putavi. Obsecro autem legentem in Domino, ut pro meis excessibus ad Dominum intercedat.

FRAGMENTA LIBRI

De privilegiis et auctoritate Ecclesiæ Romanæ statusque ecclesiastici, et adversus rerum ecclesiasticarum invasores, Simoniacos et schismaticos, Guibertinos et Henricianos.

(BARON. *Annal.* ad an. 1059, n. 31; 1080, n. 31; 1080, n. 32.)

I.

De Nicolai junioris papæ decreto.

Sunt autem qui objiciunt, Nicolaum Juniores decreto synodico statuisse ut ab gente apostolico pontifice, successor eligeretur, et electio ejus regi notificaretur. Facta vero electione, et ut prius dictum est, regi notificata, ita deinde pontifex consecraretur. Quod si admittendum est, ut ratione factum dicatur, objicimus ad hoc confutandum, præfatum regem, et optimates ejus se ea constitutione indignos fecisse: primum, quod postea, cum præfatus Nicolaus Coloniensem archiepiscopum pro suis excessibus corripuisse, graviter tulere, eumque hujus rei gratia (quantum in se erat) a papatu deposuere, nonenque ejusdem in canone consecrationis nominari vetuere. ideoque decretum ejusdem jure irritum esse debet, qui, cum a toto orbe papa haberetur, juxta eorumdem sententiam eisdem papa non fuit, quasi non ex Dei, sed ex eorum tantum penderet voluntate, quempiam quodlibet esse vel non esse. Romanus enim pontifex, ut sapientes narrunt, non modo deponi non potest, sed etiam Christiano jure a quolibet non potest judicari. Deinde quia cum in eodem decreto cautum esset, ut Roma pontificis electio a Romano clero et populo agere-

Ctur, et postea notificaretur ipsi, præfatum violantes decretum, elegere (quod eis non licebat) prius Cadoloum Parmensem, postea Guibertum Ravennatem, induentes eos apostolicis insignibus, vocantes apostolicos, apostatas et Antichristi præcursoros. Praeterea autem præfatus Guibertus, aut sui, ut sue parti favorem ascriberent, quædam in eodem decreto addendo, quædam mutando, ita illud reddiderunt a se dissidentes, ut aut pauca, aut nulla exemplaria sibi concordantia valeant inveniri. Quale autem decretum est, quod a se ita discrepare videatur, ut quid in eo potissimum credi debeat, ignoretur?.... Excommunicatio autem quæ in prefato decrete terribiliter profertur, a Guiberto, aut a suis factoriis indita solummodo creditur, quoniam in antiquioribus hujus decreti exemplaribus longe aliter habetur. Et hec quidem super eos veniet, qui eam in sui favorem ibidem indidere, et super eos qui eam timendam dicere præsumunt. Super illos quidem, ut incident in foveam quam fodere, et ut apprehendat eos captio quam occultavere, etc.

II.

De Guiberto antipapa.

Post præstita domino suo beatæ memorie se-

ptimo Gregorio papæ fidelitatis sacramenta, et obe-dientiam ix [viii] annis exhibitam, apostolicum thronum invasit, cooperante sibi Henrico rege, quem seducendo in Simoniacam haeresim, in quam idem Henricus dudum inciderat, profundius impulit, et avertit ab observatione juramenti quod apud Canu-sium Tusciae oppidum præbuerat eidem domino papæ ad integrandam pacem et justitiam in regno, quod multa superbia et malitia perturbaverat: propter qua omnia post multam deprecationem ejusdem domini papæ, ut resipisceret, et saepè numero vocationem, ut satisfaceret, tandem primum excom-municatione, deinde, nisi acquiesceret, comminatione depositionis a regno, iterum, ad juramentum satisfaciendo compulsus est. Sed postea, ut dictum est, a prefato Guiberto, novo Simone Mago, veluti alter Nero seductus est, scilicet quod non oporteret eundem veluti tantum regem apostolicae sedis judi-cio cuiquam satisfacere, ac si non esset de oibus B. Petri, et exceptus ab ea obligatione, de qua ei-dem a Deo dicitur: « Quocunque ligaveris super terram, erit ligatum et in celo, » etc. Ejusdem ita-que suasione prætata duo juramenta transgredien-do; iterum, quoque resipisceret, synodalis apo-stolicae sedis iudicio vinculis anathematis obligatus est.

III.

De Henrico persecutore.

Tandem prefatus tyranus, Henricus scilicet, induratus ut Pharao, relictis ad resistendum in Ger-mania copiis, assumpto partim suo, partim condu-ctio sive gregario exercitu, Romam et suburbana ejus depraedationibus, ac incendiis, et cadiibus quibus valuit, quadriennio devastavit, et tandem suo Simone magis pretio quam vi inthronizato, ab eo-dem imperiale coronam accepit. Et paulo post cum eodem militari Northmannorum manu ducis Ro-berti, qui in auxilium domini papæ Gregorii in Adriano degentis concite adfuit, turpissime fugatus abscessit. Et tam non faventibus, quam non com-municantibus sibi ac suis complicibus, et Romæ, et omni regno suo sævissimam et diuturnam intulit persecutionem.

Hujus rei causa et Ecclesie pene totius regni desolatæ, et Christiana religio propemodum dissipata, et nonaginta millia hominum et eo amplius in di-versis regionibus, pseudopapa Guiberto cooperan-

A te, cæsa sunt. Qui etiam pulsis catholiceis episcopis et abbatibus, sceleratos et idiotas singulis civitati-bus, et xenodochiis, vel ecclesiis singulos, interdum autem binos, vel annos prelatos damnabili prioris et magistri sui Guiberti Simonis mercimonio sub-stituens, depraedationibus sanctorum locorum, Chri-stianorum sibi non faventium, imo etiam faven-tium, dum non esset qui armato resisteret, longe lateque voluntate quidem non minus suo Neroni, sed minus possibilitate grassatus est. Sed gratias Deo, qui, ut ait Apostolus, « semper triumpfat nos in Christo Jesu, » quoniam idem imperator, ejus Nero, ab uxore, quam multis Deo teste prostituit, et filiis propter suam crudelitatem relictus, jam tandem non cujuslibet regis, et ducis, sive mar-

Bchionis, sed unius feminæ, scilicet gloriæ et Deo dilecta comitissa Mathildis, congressione adeo de-bilitatus est, ut vix quinquagenarius magnus Ro-manorum imperator incedat, justo districtoque Dei iudicio, Dei frequentissimus venditor et abjurator femineo superaretur triumpho, qui Dei suave jugum a se projiciens, sicut pater ejus Belial, et im-memor illius sancti regis Job, qui ait: « Si contempsi iudicium subire cum servo meo. » ad satis-faciendum his quorum infestissimus exstitit perse-cutor, beati apostoli Petri subjici dedignatus est iudicio. :

Idem vero Guibertus, qui multo rectius papa de-mens quam Clemens dici debuit (1), in oppidulo suo, quod Argentum dicitur, quasi ad sui munitionem celsa turri fabricata præstolatur Simoniacos angelos cum quibus volando, in puditiissimas Stygias paludes corrut fractis cruribus, scilicet rebus suis, Deo nobis propitio, jam propemodum confractis, et ad nihilum redactis. Cui nemo apostolicam reverentiam sive obedientiam exhibuit præter suum Neronem, et sceleratos complices ejus, vel qui se illi propter avaritiam, « quæ est idolorum servitus, » vel per-petuo, vel ad tempus, pacto jurejurando vendidere: quorum plurimi, quibus perdidit claruerat, dum exsecranda sacrificia celebrat, ne interessent au-fugiebant, scientes eumdem nulli Romanorum suc-cessisse pontificum, sed prescripto modo perjurum et invasorem ac Simoniacum, Henricum videlicet D regem, domino Gregorio papæ fuisse superindictum, etc.

(1) Eadem Leo Ostiensis lib. iii, c. 69.

WILLELMUS PICTAVIENSIS

LUXOVIENSIS ARCHIDIACONUS

NOTITIA HISTORICA IN WILLELMUM

(FABRIC. *Biblioth. med. et inf. Lat.*, III, 162)

Willelmus Pictavinus sine Pictaviensis, Luxoviensis sive Lexoviensis archidiaconus consignavit Guillelmi I Conquestoris, Anglie regis, cuius capellanus fuit. Gesta, scripta post annum 1056, et ex ms. Cottiano edita in Andreæ du Chesne Northmannicis Paris. 1619. fol. pag. 178, 213, sed ab initio et in fine mutila Laudant Guillelmus Gemneticensis VII, 44, atque Ordericus Vitalis lib. iii Hist. eccles., pag. 503.

GESTA WILHELDI CONQUESTORIS

AUCTORE WILLELMO PICTAVIENSI.

(*Vide Patrologia tom. CXLIX, col. 1217, ad annum 1087, in Willelmo Conquestore.*)

WILLELDI PICTAVIENSIS

CARMINA ADVERSUS GUIBERTUM ANTIPAPAM

(USSERIUS, *Epistolæ Hibernicæ*, ep. 29, not. p. 138, ex ms. cod. quondam ad succentoriam Thorneyæ apud Halifaxenses pertinentem.)

WILLELMUS, canonicorum beati Hilarii minimus,
WIBERTO.
Ne metra contemnas tibi scripta videre Ravennas :
Consilium sanum ne credo tibi fore vanum.
Ad cor mane cito ratione fruendo redito.
Si cor habes mundum, monstrabit te furibundum,
Qui contra cœlum jacis impenetrabile telum.
Te patet incautum, qui cornua ponis in altum,
Eventu tristi regnum possens tibi Christi.
In sanis penitus in ludibrium stabilitus ;
Qui sanctæ sedis papam fore te male credis

Quam factus prædo violasti corpore fœdo.
Stat merito demens nomen tibi stat male Clemens,
O caput erroris per multa fluente crux :
Nunc manifestabit error tuus atque probabit,
Quos velut argentum fidei probat experimentum :
Ergo quam propere tua cœpta caveo tenere :
Et fastu spreto quid sis moritura videto.
Papæ prostratus transactos ede reatus;
Et veniam quære, culpamque tuam profitere :
Est prius indultor, tamen æque criminis ultor.

JOANNES DE GARLANDIA

NOTITIA

Garlandius Joan. *de Gallandia* minus recte dicitur in Catalogo mss. Marquadi Gudii (1). Claruit a. 1040 (2).

Scripsit I. *De accentu lib. 1*, initio :

Ecclesiæ sacrae normam qui noscere.

Exstat *Accentarius* mss. Cantabrigie in archivis (3).

II. *Mysteriorum Ecclesiæ*, lib. 1, initio :

Anglia quo tendis tua dum (4).

III. *Unum omnium*, lib. 1, initio :

Commoda neglectis dum querunt (5).

IV. *Satyrorum opus*, lib. 1, initio :

Scribo novam tandem satyram (6).

V. *Epithalamion D. Mariæ*, lib. 1, initio :

Nobilis erigitur mundi præfacta (7).

Exstat epitalanium B. Mariae Virginis ad honorem sponsi celestis et sponsæ versibus elegiacis, per Joannem de Garlandia manuscriptum in bibliotheca Roberti Cottoni Claudio X, I.

VI. *Opus Synonymorum*, libr. 1, initio 9) :

Ad mare ne videar latices.

Exstat sine auctoris nomine expresso, junctum tamen aliis Joannis de Garlandia libris, manuscriptum in bibliotheca ducali Guelpherbytana eaquo parte, quæ olim Marquadi Gudi fuit. Persuadeor multa ex hoc libro desumi posse ad veram vocis significationem facientia, adeoque Lexicographis futuris utilia imo necessaria. Specimen dabimus collationis instituta cum Fabri Thesauro edit. 1710. Ipsum vero librum sectione II poematum mediæ ævi ex manuscripto codice memorato dabimus integrum observantes prius glossam quamduam codici ascriptam auctorem libri facere magistrum Mattheum Vindocinensem, vel illius discipulum Ganfredum.

VII. Liber *De æquivociis*. Forte idem scriptum est quod sine auctoris nomine inscribitur *Carmen de nominibus et verbis latiniæ æquivocis significationis* cum commentator, in Catalogo librorum manuscriptorum, quos Antonius a Wood legavit Academiae Oxoniensi (10). Est altera pars libri *De synonymis*, quod ex versu 38 libri *Synonymorum* colligitur. Exstat manuscriptus liber in eodem codice Guelpherbytano. Integrum tamen nunc excrivere nolo ne historia nostra versibus obruaratur. Primas solum ejus lineas dabo.

VIII. *Mysteria Ecclesiæ*. Non differre credo hunc librum a superius n. 2 adducto, Baleumque in initio scripti exprimendo falli. Exstat liber manuscriptus in memorato Codice Guelpherbytano, ex quo prologum operis et primum caput deerparat :

IX. *De orthographia* liber. Exstat et hic manuscriptus in codice laudato Guelpherbytano, in cuius exemplaris fine leguntur verba. *Explicit liber de orthographia, ejus Joan. de Garlandia fuit causa efficiens, et notandum quod extraxit istum librum de majore volumine Prisciani.*

X. *Cornu m sive Disticha*, lib. 1 (11).

XI. Joannis de Garlandia liber metricus exstat inter codices manuscriptos in ædibus Jacobæis n. 777 (12).

(1) P. 575, n. 256.

(2) Vid. Bostonus Buriensis in Catalogo apud Joan. Baleum Scriptor Britann. Cent. II, n. 48.

(3) Vid. Joan. Pitseus De illustr. Angl. scriptor. p. 185.

(4) V. Baleus l. c.

(5) Vid. Baleus l. c.

(6) Vid. Baleus l. c.

(7) Vid. Baleus l. c.

(8) Vid. Thomæ Smithi Catalogum, n. 39.

(9) Vid. Baleus l. c.

(10) Vid. Catalogos ms Angliæ et Hiberniæ t. II, p. 400, Cl. 2.

(11) Vid. Joan. Baleus De scriptor. Britann., cent.

2, n. 48.

(12) Vid. Catalogos mss. Angliæ et Hiberniæ t. II, p. 246.

JOANNIS DE GARLANDIA OPUSCULA

(Polye. LEYSER, *Hist. poet. medii ævi*, p. 311.)

OPUS SYNONYMORUM.

Ad mare ne videar latices deferre, camino
Igniculum, densis et frondes addere sylvis,
Hospitibus pyra Calabris, dare vina Leao,
Aut Cereri fruges, apibus mel, vel thyma pratis,
Poma vel Alcinio, vel mollia thura Sabæo,
Ad veterana curas euro superaddere nostras.
Sed dare lac pueris, proponens paucâ, pusillis,
Quos solum ditant maternæ munera lingue.
Sermonis tribuo pueris elementa latini,
Quorum multiplicem lector præconspice fructum.
Quisquis abundare cupit in sermone latino,
Atque reservare, quæ mens cito lubrica fundit,
Eligat e multis hic mutatoria vocum.
Ut diversimode rem significabit eandem,
Edocet æquivocis opus hoc, synonyma jungens
Versibus, et rincinis [lege ricnis pro rhythmis] ut
[vocum copia detur.]

Exemplis variis brevis, et producta, docetur.
Sub multis plures res, unam voce sub una.
Ut fieri semper, quod fit plerumque, putamus.
Fallimus hinc alios, et ab ipsis fallimur ipsi.
Est opus idecirco cognoscere, qualiter et quo
Æquivocis ab univocis synonyma distent.
Significat multas res unius rationis.
Univocum. sicut homo particularia signat;
Æquivocum celat sub eadem plurima voce,
Quorum nomen idem, ratio diversa sub illo est.
Quod natat, æquore; splendet, in æthere; latrat, in
[æde,

Significat triplici canis haec tria sub ratione.
Diversa significant una synonyma voce :
Ut muro; gladius; ensis : res una vocatur
Nominibus. Rebus his eadem res significatur.
Sed quia dactylici sunt multa vocabula metri,
Qui legem fugiant operi quibus est opus, isti:
Quod breve longari placet, et longum breviari :
De multis valeant ut versus parte locari.
Non aliter poterunt synonyma consociari.
Particulus opus hoc placuit completere duabus :

(13) Non ergo mens dicta quasi eminentis pars animi, ut vult Faber.

(14) Hinc animus proprie non idem est quod anima, ut perhibet Faber, cuius nomen in securitis animadversionibus retinebo.

(15) Pleraque significaciones omissæ in Lexico.

(16) Manes ergo non sunt simpliciter animæ corporibus exutæ.

A Multivocis prior, æquivocis pars altera cedit,
Ut querenda loco statuantur singula certo.
Hoc alphabeti geminus discriminat ordo.
Pluribus officiis animæ sunt nomina plura :
Dum sentit sensus, ratio dum indicat; est mens
Dum quid commemorat (13); animus dum cogitat (14);

[est cor

Quando quid affectat; cum vult est dicta voluntas.
Spiritus est anima, manes, perfectio, vita,
Vis, endelechia, natura, potentia, virtus
Interior, vel homo; predictis additur umbra (15).
Orcus habet manes (16); animabas corpora vivunt,
Spiritus in celis; umbrae per busta vagantur (17).
Aula, atria, castra, palatia regia regum.
Aliger, ales, avis, volucrisque volatile, præpes.

B Si sit avis specie capio, si garrio vincut.
Auspicio, auspicio, simul auspex; Aucupor, au-
[ceps.

Augur, et augurium, simul auguror, efficiantur.
Dic arcas, thecas, cistas, vel scrinia, capsas.
Capsula, capsella, de capsâ diminutiva.
Arduus, excelsus, celsus, sublimis, et altus,
Summus et elatus, sublimatusque, levatus,
Et sic sublatus prædictis associatur.
Auxilium, vel opem, suffragia dic, vel asilum,
Præsidium, vel subsidium, quibus adde juvamen,
His adjumentum, simul adjutoria junges,
His admiculum simul addas, opitulamen (18).
Et de propitio fit de propitiatio nomen.

Torreens, flumen, aqua, fluvius, lacus, undaque,
[lympna;

Dic rivos, latices, puteos, dic stagna, paludes ;
Illi addatur amnis, simul atque fluentum
Amnis jungatur, Aqna mediaria (19) vocatur.
Glarea, vel gypsus, glis est, argilla, bitumen.
Glis animal; glis terra tenax; glis lappa voca-
[tur : (20)

Ris (21) animal; sis terra tenax; sis lappa vocatur :
Sic genus istius dignoscitur et genitivus.

(17) Non ergo manes sunt.

(18) Deest in Lexico.

(19) Non habet significationem Lexicon.

(20) Hunc versum citat Faber in Lexico, auctor
remque ejus facit Silvaticum.

(21) Scilicet genitivus Gliris.

Est sarcago (22), patella, lebes, cacabus, vel ahe-
 [num.
 A pateo dicas *patinas* (23), conjunge patellas.
 Vas dico *patinam*, sed quod tegit esse *patenam* (24).
 De sarcos et ago, sic est sarcago vocata (25) :
 Nam sarcos græce, caro dic esse latine.
 Affecto, vel *amo*, cupio, desidero, glisco (26),
 Opto, vel ammiror (27), aveo, vel gestio, capto,
 Ambio, quod facit ambitio, simul ambitiosus
 Est rector currus, *auriga*, vereda vocatur.
 Plaustrum, plaustellum subit eis annumerandum.
 De veo dic reda dictum reor esse *veredam* (28).
*Auriga*que suum dant aures et rego nomen.
 Sunt supra redas partas epyreide (29) dictæ.
 Porcus, *aper*, verres, mas est ; sus, porcaque, sero-

[pha

Femina; sed succula, porcelius, diminutivum.

Sus, suis. Ex illa caro debet esse suilla.

Scrobs scrobis est fovea. Hæc scobs scobis unde fit

[illa

A scrobe dic *scropham* (30) cui rostro terra cavatur.
 Et qui verrit humum *verres* de verro (31) vocatur.
 Est vervex, *aries*. cui virtus est generandi.
 Fit bino de dente *bidens*. Dic esse *bidental*
 Fulmen, quod cecidit ubi victima facta bidente.
 Sed cum balatu balantem balo figurat.
 Sacrificans ovat. Ex oviis fit ovatio, plausus.
 Vervex in capite vermen gerit. Aries ita.
 Hinc verveciae carnes dicuntur ovinae.
 Adstruit, *affirmat*, asseverat : tria sunt hæc,
 Asserit est quartum, quæ signant quatuor unum.
Annuo, concedo, simul admittoque tibi do.
 Abdicat, et contradicit, negat, *abnui*, inficiatur,
 Obviat, et renuit, his unum significatur.
 Cum suffragatur, juvat, adjuvat, auxiliatur,
 Subvenit addatur, succurrat propitiatur,
 Si permittatur a metris opitulatur.
 Subtrahit, attollit, subducit, et eripit, aufert,
 Surripit, et spoliat, asportat res alienas,
 Privat, prædatur, defraudat eis sociatur.
 Convenit, alloquitur, pariter compellit et inter-
 Pellat, et afflat prædictis associatur.
 Auget, et augmentat, exaggerat, et coacervat,
 Aggerat, accumulat, congestat, congerit, addit,
 Ampliat, amplificat, apponit, et adjicit una,
 Cum supradictis assuit, adjungit, adunxit.
 Arcet, compescit, inhibet, cohabetque, coercet,
 Refrenat, reprimit, angustiat, atque coarcat,
 Cogit, constringit, angariat, arctat, et angit,

(22) Ignorat vocem Lexicon.

(23) Non observavit lexicographus.

(24) Omititur in Lexico.

(25) Forte ipsa vox *sartago* quæ idem significat, minus recte scribitur, aut scripta olim recte minus recte legitur, cum t et c in codicibus mss. antiquis vix differant.

(26) Ea significatione caret Lexicon.

(27) Frustra queras in Lexico.

(28) Econtrario Boxhornius Arabicam vocem habet.

A Urget compellit : his sensus convenit idem.
 Indignans onager servire per arva vocatur,
 At supplex asinus servili lege ligatur,
 Foetus asellus erit. Similantur moribus illi
 Qui non accipiunt doctrinam pectore duro.
 Dicitur accusans aequales atque minores ;
 Dicitur incusans majores et meliores ;
 Sed scelus excusans minuit, renuitque recusans.
 Quod dat judicio judex, adjudicat ; et quod
 Aufert judicio judex, abjudicat illud ;
 Et litem dirimens partes dijudicat inter ;
 Et quos suppliciis affligit, judicat illos.
 Judico te, damno ; tibi judico, commoda quero.
 Artificis nomen opifex assumit, et actor.
 Invenit actor ; agit actor ; res ampliat actor.

B Autor ab autentim sine c; de se dicit actor,

A sine v ab ago venit ; actor ab augeo cum c.

Est avidus, cupidus, et avarus, et ambitiosus ;
 Divitias cupidus capit, arbitriosus honores.

Inter se distant timidus, temerarius, audax :

Linquit omittenda. facit audax aggredienda ;

Cessat ab audiendis timidus simul et fugienda ;

Audet omitenda temerarius et facienda (32).

Nutrit, fomentat, reficit, fovet, et refocillat,

Pascit, alit : sensus his verbis convenit unus.

Hinc nutrimentum deducitur, ac alimentum,

Fomentoque comes simul ac alimonia, fomes.

Inter se distant albescit, et albet, et albat

Albicat, albificat. Transire sinas duo prima.

Inchoat albescit ; minuit simul atque frequentat

C Albicat. Istorum celebratur utrumque solutum.

Candeo, candesco non transit. Candido transit.

Dicitur unguentum, cataplasmaque, nardus, aroma.

Fuetet aroma:icum. Sileni quod praestat odorem.

Non redolet, sed olet, quod redolere solet.

Debet fex olei sedimen amurca vocari (33). *

Est anus vetula, minuit sed anicula sensus.

Dum se curvat anus, velut antrum sibilat anus.

Augur, sortilegus est. divinator, aruspex,

Additur ariolus. Dicitur hinc ariolari.

Atque mathematicus illis sociatur, et auspex.

Unum significat arbor et robore stipes.

Stips stipes est opulus, sed stipes stipitis arbor.

Stipo constipo, stipendia dicimus inde.

D Arbutus arboris est species, sicut arbuta fructus.

Stips stipes est obulus ; indeclinabile pondus.

Illinc est natus dispondis (34) as geminatus.

Astera pars assis semis duo tertia bisse

Cussis, quincussis occussis ac inde decussis,

(29) Forte *epirhedia* : quod genus vehiculi est Le-
 xico, sed minus recte.

(30) Etymologiam ignorat Lexicon

(31) Non de *verpes*, ut habet Lexicon. Satis hæc proaeniamadversionium specimines sunt. Reliqua lector curiosus suppletat.

(32) Curiosa audaciæ et temerarii differentia, quam ignorat Lexicon.

(33) Non ergo differt a tæce, ut vult Faber.

(34) Imo potius quasi duplex pondus vel pondo.

Dicitur assiduus studio sibi continuare,
Dicitur assiduus dives ab asse dato.
Calliditas, astutia, et cautela, vel astus,
His prudenter vel astutia, versutia consocietur.
Exigit, ac peragit, facit, efficit ac operatur,
Patrat, agit, compleat, consummat, perficit, implet.
Exsequitur, claudit, concludit terminat, atque
Desidit, et sinit, medios deducit in actus.
Promptuaria, vel cellaria, dic apotecas.
De primo primus qui promptuaria servat.
Est apotheca domus, cui virtus traditur omnis.
Est hypotheca rei non mobilis nec domus arvum.
Rerum mobilium traduntur pignora pugno.
Pignora natorum dicuntur, pignera rerum.
Sed quia lex docuit pro pignore pignora ponit,
Nuncupat, appellat, cognominat, et vocat ista.
Vociferat, censat, sensu junguntur eodem.
Applicat appellens appello numine quamvis.
Ostia que reserat, aperit, panditque, recludit,
Eiusdem sensus depressulat additur istis.
Haec tria jungis : usurpat, et presunit, et audet.
Sulcat, arat, versat glebas, colit, excolit agros.
Alget, et algescit, friget, frigescit, et inde
Algidus, ac algor, pariter maris ala vocatur,
Ac infrigatur praedictis associatur.
Ara, vel altare, domini vel mensa vocatur,
Atque tripos dici consuevit Apollinis ara.
Aras inspiciens hinc detinatur aruspex.
Induit, ac operit, amicit, vestit, tegit, atque
Velat : praedictis sensum largitur eundem.
Est globus, atque strues, vel acervus, cumulus,
[agger
Est glomus, hinc glomero, globo, conglobo nasci-
tur inde.
Dic anachoritas, reclusos, ac eremitas.
Ex eremo venit hic. Sed ab ana nascitur inde.
Hinc anachorite quasi corde superna coientes.
Ambulo vel gradior, eo, vado, perambulo, pergo,
Additur his spatior, vel venero, vel proficisces.
Dicit ave veniens, salve, valeque recedens.
Amussis, perpendicularum, quod regnla signat.
Hinc ex amussim quod dicitur indubitanter.
Coelestem dic a te significare salutem,
Unum mussare signat, et idem dubitare.
Obliquo, sinuo, curvo, simul areuo, linquo :
Omnibus his verbis sensus dedit usus eandem.
Balsamus est arbor; sunt balsama dicta liquores;
Arboris emanant opobalsama cortice cesa.
De foliis effecta scias folibalsama tristis.
Trita vel incisa faciunt colobalsama ligna.
Est vitis Bacchus sator, fore bacha sacratos
Quemlibet insanum bacchari dicimus inde.
Vivunt insane qui bacchanalia vivunt.
Sustentamentum, columen, basis, atque figura
Pes proprie fruitur sustentans, atque columnna
Basilios graece, rex dicitur esse latine.
Hinc scio basilicum nasci, simul et basiliscum.
Baro baronis gravis ac autenticus est vir.
Signat idem barrus, elephas simul, et elephantus,

A Nam barres grece, grave dicitur esse latine.
Lanigeras, vel oves, balantes, atque bidentes
Dicimus : ejusdem tot nomina sunt animalis.
Esset in his si non vitaret ovicula versum.
Balteus insignes matronas aureus ambit :
Hunc auro mixta texerunt serica fila.
Beta, maguderim caulem dic esse secundum,
Hinc adjективum nomen betasius exstat.
Significat idem bilis offensa, rancor et ira.
Sed proprie bilis est humor fellis amarus.
Ex geminis libris constat mensura bilibris.
Dicuntur bifores geminae valvae coeuntes.
Intono, vel resonio, reboo, mugio, clamio.
A boo buccella sunt, bucula, bucca, boatus.
De cano, de bucca, cum buccinia, bucula furit.
B Os oris bucca, minuit sed buccula sensum.
Infantum buccas, ocella vel oscula dicas.
Est buccella cibus quantum semel accipis ore.
Inter se lituus, tuba, tibia, buccina distant,
Ex lituo gracilis sonus exit, grossior illis
A componenti sortitur buccina nomen.
Bubo, bubastus, bos, bostar, bucria, buris,
Bubalus, et bulcus, buerilus, buglossa, bubulcus.
De boo praeterea fit bosforus, atque bootes.
Est bostar statio bovis; est curvamen aratri
Buris; bubastus tumidis est uva racemis ;
Bos parvus buculus ; sed bubalus est bove major,
Formae consimilis est alterius speciei.
Sunt pisces bulbii, sumant armenta bubulci.
Lingua bovina sonat, gramen buglossa vocatur.
C Sed cornuta sonat animalia butria graece.
Sed via bosforus est bovis appellata meantis.
Arctoo defixa polo stat stella bootes.
Est bufo, rana, ranunculus, atque rubeta.
Est bombex vermis, egestio digerit ejus.
Serica, fit testis hujus bombicina vestis.
Turpis avis bubo, turpissima bellua bufo.
Res eadem blata, vespertilioque vocata :
Hinc declamare garritu sit blaterare.
Gracia consuevit beta rana vocitare,
Sicut in Isidoro scriptum reperitur Ibero,
Et bene si numeras agredula jungitur istis.
Mercedem cursus bravium victoria donat,
Ast imbrumatus omnis qui negligit escas.
Bractea, bracteola, tenuissima lamina fertur.
D Imber, hiems, bruma, tribus his res una vocatur :
Sed nomen bruma trahit a brevitate dierum.
Namque brachos graece, breve dicitur esse latine :
Fertur ymera dies. Componunt haec duo brumam,
Brucus, acalaber, res una locusta vocatur.
Hinc tres aetas tria nomina dant animali :
Tunc brevis est bruchus ; cum de tellure levatur.
Dicitur acalaber ; postquam fit adulta locusta.
Nomine concordi quasi longam dicimus hastam
Conflictus, bellum, congressus, et al., duellum.
Obsidio, mars, atque rebellio, prælia, pugna,
Sunt acies, guerra praedictis associanda.
Est fortunatus, felix, faustusque, beatus,
Detrahens atque beans trabea dic et trabeatus.

Res eadem femoralia sunt. perizomata, brachæ.
A bracos bracale venit, lumbareque lumbis.
Fiber, idem castorque, giver, castoria cuius
Flunt testiculi castratos dicimus tamen.
Unum significat boletus, tubera, fungi,
Quos fructus terræ faciunt concursus pluviarum.
Additur asparagus. His sensus convenit unus.
Dragma, vel aureus, uma, besantius, atque talen-

[tum.

Sed dragmam proprie speciem dic ponderis esse.
Est neutrum dragma tibi, dragmatis est genitivus.
Quæstio dramaticum dicas genus esse loquendi.
Dragma melos pondus, sic dragmatis est genitivus.
Sed sit gentivus dragma, pondus tibi denotat esse.
Pulcher, formosus, procerus, vel speciosus,
Agnosce procerem : Juvenalem suscipe testem.
Splendidus, egregius forma, specieque venustus,
Praeclarus, nitidus, bellus, pariterque decorus.
Cunctorum procerum corpus dic esse procerum.
Marsupium, bursa, forulus, loculusque, tumetra.
Est canis, est catus, leporarius, atque molossus,
Ne metra precarium odor insecus esset in illis.
Æther, et æthera, polus, cœlum dicatur olympus.
Est latrina locus idem, cacabunda, cloaca
Signat idem ; quasi triste legens tristega vocatur.
Chorda, fidis, restis, et funis funiculusque,
Quo tu suspendis fures torquinus habetur.
Est antemna, rudens, amentum jungitur istis.
Dic a rudo rudens. Fidicem fidis et cano format.
Ambulat in fune, funambulus inde vocatur.
Cantharus, et patera, calices, vel pocula, crater,
Scyphus, apud veteres tractantur cornua, concha,
Cimbia, vel calathos, carthesia, jungimus istis.
Deque spata credas sic dictos esse spadones.
Est copinus, calatus, cum sporta sportula, corbus,
Quam lus quaxillum simul istis associandum.
Fiscina, fiscella, quo caseus efficiatur
Vas est, vas lactis multum, multraleque dicas,
Quod de mulgere sibi nomen constat habere.
Balteus, et cropheum, cinctoria, cingula, zona,
Sunt ocreæ, calige, quos tibi gestat amictus.
Camisiam, simul interulam rem dicimus unam,
Additur his alias subuncula, subirura vestis.
Crudus, crudelis, austerus, et improbus, atrox,
Est ferus, atque ferox, violentus, acerbus, et acer,
Impius, immitus, sævus, molestus, et asper,
Asper inhumanus est, tyrannus sum, atque pro-

[tervus,

Torvus, indomitus his jungitur, atque severus.
Est chorus, atque cohors, conventus, concio, cœtus,
Dic consortia, contubernia, dicque choream,
Turma, phalanx, acies. societur cuneus istis,
Est sex centorum sexaginta legio sex,
Ut numerum peragas super hoc sex millia jungas,
Sed quingentorum ceterum dic esse cohortem.
Conventus, conventiculum, manus additur istis
Istis, consilium, simul et constabula jungas.
Cymbala, campana, nola, tintinnabula jungas.
Campus, agellus, ager, rus, hortus, et hortalus, ar-

[vum,

A Quem colit assidue venit hortulanus ab horto,
Vela, vel aulæa, cortinæ sunt anabastra,
Cortina limbus est peripetasma vocatus.
Dicimus aulæa, quod distenduntur in aula.
Cum sit ana sursum bachique gradus ana
Certamen lites, rixas, et jurgia vites,
Est contentio, vel distensio litigiumque,
Adsit agonia quando conjungantur agoni.
Est coma, cæsaries, crinis, pilus, atque capillus.
Credo cesariem maribus tamen appropriatam.
Fit de compta coma mulieribus appropriata.
Pars prior est currus capitis derasa pilorum
Anterior capitis pars crinis densa pilorum,
Dicitur hinc currus, quia circumgestat alauda,
Est juba quadrupedis, porcorum seta vocatur,
B Cesarienque viri, comam proprie mulieris.
Hujus et illius bene dicitur esse capillus.
Laurea, cername, sertum diadema corona,
Addas aureolam, quo pavonis sic data dictam ;
Et duo quod demat credo diadema vocatum,
Finem principium sicut facit omne rotundum.
Utendo generale die currum, curculumque,
De veho vehiculum, quod versibus est alienum.
Horum do species hic que subscripta sequuntur :
Reddas quadrigas, carpenta, vel esseda, bigas,
Istis pilentum, fartagum, junge libramen.
Testudo, cithara, chelys, et lyra die unum.
A cithara cithariso venit, simul et citharaedus.
Hinc lyricum carmen, lyricen, lyra cum cano for-

[mat,

C Police tango lyram, facio cum vomere lyram.
Deliros inde fatuos censere solemus,
Et delirare discordes inde teruntur.
Ambigit, et dubitat, et fluctuat, hesitat, haeret,
Nec nisi prædictis musso suppeditat istis.
Est domus, atque dona, præsepe, domuncula, te-
ctum,
Ædes, ædicularia, habitacula, dic stations,
His pastoforium, magalo, tuguria jungas,
Atque mapale, casa, sic ypepis, mansio juncta
Lar, et domicilium, quod tecti pars una vocatur,
Est hera, vel domina, mulier, matrona, virago.
Doctor, et instructor, monitor, pedagogus et actor,
Corrector, simul his didascalus, atque magister.
Destruo, dissolvo, populor, consumoque, vasto,
Diruo, dispergo, suberto, dilapidoque,
Dic dumos, frutices, et rubos, arbusta, fruceta,
Deque rubo dictas bufones crede rubetas.
Arboris et fruticis loca sunt arbusta, fruceta.
Qua crescunt instar fruticis fruticare videntur.
Divitiae, vel opes, census, pecunia, gazæ,
Est opulentia, vel possessio peculiumque,
Res et proprietas : hinc proprietarius exit.
Esca, dapes, epule, cibus, atque cibaria, pastus,
Pabula sunt etiam, convivia, victus, et esus,
Jentamen manæ, jentacula dicimus inde,
Sed contra sumptum veniunt obsonia sæpe,
Atque die media dat prandia debitus ordo.
Est sonipes, vel equus ferus, equiferusque, ca-
ballus,

Istis quadrupedes, simul emissarios addes,
Est manus magnus dextre dextrarius aptus.
Redde vectores, nos dicimus esse veredes.
Dicimus eunuchos, castratos, sive spadones,
Si quod metrum sinet his quintitulatus in istro.
Castratos natura facit, violenta spadones
Efficit improbitas, eunuchos sola voluntas.
Vocibus his sensus verbalibus acci it unus :
Conjecturō, reor, vel conjicio, vel opinor,
Autumo, conjecto, vel suspicor, astimo, credo.
Fossa, specus, fovea, spelunca, caverna, vel an-
frum.

Serobs scrobis est fovea, sed scobs scobis utitur
[illa.

Traco, anfractus, cavus his addatur abyssus,
Unde fluunt imbræ, coeli cataracta, meatus.
Mancipium, famulus, et cliens, et verna minister,
Atque ministrator, puer, assecula, vernula, servus.
Satrapa prædictis conjungitur, atque satelles.
Cancellus, porus, forus, atque fenestra, foramen.
Cancelum muri quadratum dico foramen,
In quo sunt solite sibi nidificare columbae.
Cancelus templi pars intima dicitur esse.
Est cancellare quod semper dammnda notare :
Nomina per medium quod signat linea ducta,
Quod male scripta limit, hinc cancellarius exit.
In cruce cancellat pro nobis brachia Christus.
Raptor, vel prædo, latro, latrunculus, et fur,
Sunt et stratilites, abigei, vespilio.

Tempore nocturno fur auffert, latro diurno ;
Vespilio quasi vi spoliants de jure vocatur ;
Qnos clam stratilites quasi strata dico latentes ;
Qui pecus et pecudes abigunt sunt abigei ;
Raptoresque maris pirates quoque dicimus esse.
Gratulor, exulto, laetorique, plaudoque, resulto,
Gaudio tripudio, vel ovo. cum jubilo, psallo,
Jucundor, simul exhilaro, sit in his hilaresco.
Gladius rumphea, vel framea, vel mucro, vel ensis,
Additur his sica, sicarius exit ab illa.

Est stilus, et graphium, calamus scriptoribus aptus.
Atque pugillaris dictus capiente pugillo.
Gibbus vel struma proprie pars turgida dorsi.
Iline gibbosus, strumosus dicimus iline.
Horreo, formido, metuo, timeoque, tremesco,
Et tremo. cum paveo, trepido, paveoque, pavesco
Ignis, et igniculus format focus, atque caninus.
Est rogus, atque pira, fornacula jungimus illis.
Insanus, vehemens, vecors, vesanus, et excors,
Secors et demens bachans, et stultus et amens
Tartarus, infernus, acheron, stix, orcus, avernus,
His erebum, baratrum conjungunt, atque gehen-

[nam.
Est juncus, scirpus, bibilus, papirus, arundo,
Cum canna, calamus prædictis associatur.
Suffio, turifico, suffimigo, cum quibus addo
Incenso, sensum dedit istis usus eundem.
Suffio deinatur quod sic autore probatur,
Et suffire locum sumpta propriavit acerra.
Interimit, perimit, interficit, et necat, occidat.

A Occidit, mactat, extinguit, sive trucidat,
Suffocat, jugulat, funestat, sive sugillat,
Mortificat, truncat, determinat, exanimat.
Janua, porta, bifores sunt ostia, valva.
Veneficas, magicas dicas, lamias quoque, sagas.
Istis signatur eadem, quibus associatur.
Hinc incantatrix, sagana, præstitigatrix.
Histrio, vel palpo, mimus, vel gesticulator,
Est epulo, nebulo parasitus, secura, legator,
Sic pantomimus, comœdus, vel joculator,
De serpente nepo dictis his adde nepotes.
Calx, scrupus, et scrupulus, mola, calculus, atque

[molaris,

Addatur cautis que sæpe fit obvia nautis,
Petra, lapsis, saxum, populus, sillicesque, lapillus.

B Est chorus, et stratum, lectus, choreuma, graba-
[tum,

Accubitus, his dormitoria junge, cubile.
Phœbe, vel luna, cyntania, mena,
Ac novitas lunæ neumenia dicitur inde.
Cartula, vel carta, codex, liber, atque libellus.
Si breve longari licet et longum breviari.
His codicillus conjungitur, atque volumen :
Gustu libellum, visu cognoscere libellum.
Subligar est ligula, caligas que subligat alte,
Junge luto, cœnum, quibus adde volutabria, limum,
Hinc cœnolentus, illimus dicitur inde.
Die mare, dic salum, dic æquora, dieque profun-
[dum,

C Hic pelagus, pontum, freta, jungas bicaterassum,
Dic amphitritem, quia circuit et terit orbem.
Est meretrix, scortum, thais, lupa, capra, chi-
[mera,

Post novam, prostans, novaria jungitur illis.
Gausape, mensale, mappas, manutergia dicas,
Addas maneile manibus quod tale vocatur.
Miles eques, tyro, tyrunculus, atque quirites,
Atque neoptolomus, novus est regnator in illis.
Materiam, vel materiem, dic esse domorum ;
A paritate venit paries, que jungitur istis.
Sed muros proprie, vel mœnia, dicimus urbis.
Dicitur ac vallum, palus, ac vimine factum :

D Hinc invallare res est includere vallo.
Sepibus, et septis, includitur hortus, et arvum.
Indago silvas, sil is et latentia claudit :
Indagare hinc res explorare latentes.
Intimat, insinuat, enucleat, atque revelat,
Insigniat. retegit ; edisserit, atque retexit,
Duplicat et pandit, avo dat, promit, et edit,
Nunciat, exponit, elucidat, atque serenat,
Explicat, exercet, declarat, vel manifestat,
Exprimit, et reserat, propalat, indicat atque
Notificat : verbis his sensus convenit idem.
Expedit, evolvit, aperit, nudatque, recludit.
Interit, occumbit, morte in signat violentiam,
Interit ; expirat moritur, defungitur, atque,
Occumbit vel obit, dissolvitur, examinatque.
Ad naturalem concordant cætera mortem.
Excidit, exhalat, decedit eis sociatur.

Et potes illud idem complexa dicere voce :
 Tollitur e medio, nature debita solvit,
 Nature debita nostra generale tributum,
 Clausit praesenteum supremo funere vitam,
 Carcere corporeo resolutus spiritus exit,
 Mortuus est mundo victurus postea Christo,
 Präsentis vite eursum feliciter terminavit,
 De corporeo spiritus se relaxavit ergastulo.
 Funus, et exitium, letum, mors, excidiumque,
 Adde necem, vel perniciem, simul et libitinam,
 His obtum, simul interitum, conjungito fatum,
 Quæ de mininie libeat, sic est libitina vocata,
 His exterminium, simul occasum socieris.
 Est linter, lembus, scapha, prora, liburna, faselus
 Navis, navicula, puppis, ratis, atque carina
 Est cum classe, scalaria, vel mortaria, chelox,
 Cimba, biremis eis conjungitur atque triremis.
 Quam regit ordo triplex hanc dicimus esse trir-

[mem.

Strenuus, ingenuus, illustris, vel generosus,
 Insignis, præclarus, et inclutus, egregiusque,
 Istis patronus, præsignis, nöbilis assint.
 Lucus, silva, nemus unum, virgulata, viretum,
 Istis arbustum sociemus ab arbore dictum,
 Lucarius luci custos est, hic luce lucatur.
 Necto nemus, silva sileo, sed luceo lucus.
 Retracto, refero, et retexo, recenseo, narro.
 Negligit, et spernit, aspernaturque, refutat,
 Contemnit, renuit, simul abnuit, atque recusat,
 Sic parvipendit, et vilipendit in istis.
 Stragula, cento, toral, pulvinum, culcitra, lodex,
 Est et plumare, sed fulta tapetibus addas,
 Cum cervicali cervicidante calorem.
 Lunula, luna, nyctelides, torques, et inaures,
 Flammea, flammeolum, cum unca fascia, peplum,
 Dextreolis, addas armillas, atque monile,
 Sic cum cernale, spinter, vel fibula mitra,
 Annulus, et gemma, lymber, chirotheca, thiara,
 Istis pileolum conjungas, atque galerun,
 De tricatura mulieribus est sua cura,
 Urceus, urceolus, est urna, vel amphora, testa,
 Olla vel hydria, vas vini dic esse lagenam,
 Obba, vel onophorum, simul orca, fidelia, vas est,
 Ampullas, phialas prædictis associamus.
 Fornix, prostibulum, genedea turpido, lupinar.
 Sumen, et arvina, sagimen, pinguedo, sagina,
 Abdomen, vel adapes, prædictis addo popisma,
 Prædictis tegedium conjungas, atque proseuta.
 Sarcina, sarcinula, pondus, clitelaque, fasces,
 Prima quam fertur sibi posuisse lagenam
 Cibum quod notes, fasces dicuntur honores,
 Fasciculum, et onus, globus, moles et acervus.
 Panes, artocopus, pastilla, liba, placenta,
 Jungitur arthocrea, simul arthocaseus illis,
 Et quia materia fruitur vice materiati
 Additur his simila, pariter similago, siligo.
 Pallia, palliola, clamis, cum ciclade, palla,
 Ac abilis, manibus, mantellus jungitur illis,
 Dant pelles pallis, matrix bene, et cirogallus,

A Id quoque cuniculis dant cisimus, et lærones.

Vestes quæ tuerint de solis pellibus hac sunt :
 Pellicium, reno, quibus endromade socientur.
 Parvulus et pusio, puer, infans, atque pusillus,
 Inde pusillanimes animi ratione pusilli.
 Lethofagus, cyrees, sunt acroceramina syrtes,
 Sirenes est cumque ceramina. scilla, caribdis,
 Fluminis est vortex, ponti dic esse caribdim.
 Pellis, pellicula, cutis, atque cuticula, tergus.
 Est eum carne caret cartu, cutis associatur.
 Est caro cum coreo tergum, tibi tergora pellis.
 Priscus, et antiquus, annosus, et in veteratus,
 Decrepitus, vetulus, vetus, emeritusque, senilis,
 Longævus fit in his, sic pristinus, atque metreta.
 Segnis, inersque, reses, piger, ignavus quoque de-

B [ses,
 Torpidus, et tepidus, cessans, torpensque, remis-
 sus,

Igne animi vacuus, ignavus dicitur esse,
 Desvescit deses, et iners dormitat in arte,
 Igne sine est segnis, resides reor a residendo
 Dictos, sed pigros pedibus quos dicimus agros.
 Libra, librans, trutina, pensum, pondusque, statera,
 Lanx simul, examen, erit æquilibris in istis.
 Appensem, stater est. Trutinam dic esse stateram.
 Examen apis est, examen lingua bilancis.
 Rores, et pluviae, nimbi dicuntur, et imbre,
 Roscida de rore fuerit, sed hybernus ab imbre.
 Bajulo, gesto, fero, sustento, sublevo, porto ;
 Gestio si cupio, gesto si pondera porto.

C Pergo vel gradior, adeo, vado, vel proficischor,
 Prædictis societur eo, vel itinero, verbis.
 Vestigo, scrutor, explor, quæroque, rumor,
 Scitor, vel indagor, præcunctor, sciscitor addo.
 Rete, sagena, plaga, cum casse, sagenula, lima,
 Reteque, reticulum, de retis retia dictum,
 Hinc irretire quod dicitur illaqueare.
 Rusticus, agricola, rudis, ruralis, agrestis,
 Et, cum ruricola, societur villicus istis.
 Custodes ovium nos dicimus opilioes,
 Archimandritos constat quos esse vocatos,
 Mulio sed custos mulorum dicitur esse,
 Ad quos cura boum spectat dic esse bubulcos.
 Inter se distant simul orbiculare, rotundum :

D Hastam dic teretem, pomum dic esse rotundum.
 Effigiem pomi retinet sic sphæra, vel ovi,
 Sphærica de sphera sic creditur esse vocata.
 Regredior, repetoque, remetior, atque revertor.
 Repturio, remeo, redeoque, recurro, recurso,
 Pessula, sunt obices, seraque, repagula, vectes.
 Dic parmas, clypeos, ancile, vel ægida, scutum,
 Pelta, rotundatur, clypei pars umbo vocatur.
 Est callis, trames, est orbita, semita, limes
 Viculus, et vicus, est publica strata, platea,
 Est bivium via duplex, est trivium via triplex,
 Sospita, quadrivium dic quatuor esse viarum,
 A callo callis, sed ab orbe, fit orbita, turnis
 A transcendit venit, sed iter dat semita semis.
 Sol, titan, phœbus, titulus venit hunc, et ephebus.

Scammum, scabellum, subsellia, sella, scamellum, A Pradicis pluteum, sedemque, sedilia jungas.
Est seges, atque cores, sunt fruges, et sata, messes: Cum seritur, seges est; sata, cum radicibus hærent; Fruges, cum fruitur; sunt messes, quando metuntur; Deque creando Ceres fertur quia res creat omnes. Dicitur annona quam postulat annus usus.
Est mausoleum, pollandum, tumba, sepulchrum, Sarcophagus, bustum, tumulus, vel piramus una, Dans monumenta necis conjungitur his monumen-

[tum.]

Seminum, seminarium, sementis idem sunt, Semina jungantur prædictis a sero dicta, Et sementa res est a sero semina nata. Discus, et catinus, lainx, et scutella, perapsis. Sic de lance bilanx, parasitus nomen perapsis. Est consors, socius, comes, collega, sodalis, Dat sors consortem, comitem via, mensa sodalem. Missio collegam, solum labor efficit idem. Signifer, aut signarius, rem signat eandem, His primiferus, vexillifer associetur, Primus pila ferens est primipilus in istis. Splendet, et irradiat fulget, nitet atque coruscat, Emicat, atque micat, rutilat, claret, atque reluet. Plumes, caries, sanies, pus res eadem sunt, Sordes, spurcitia, fex, et feculentia squalor, Cum macula, tabes, his sunt contagia, labes, Dic sordes cupri, scoriam dic esse metalli, Dat tabi tabo non plus per cetera quæro. Glabero sit, cuius caput occupat est glaberosus, Corporis at reliqui scabies, hinc est scabiosus, Pustula corporibus totaliter hæret, et ulcus. Est serpens, hydrus, coluber simul hydra, celin-

[drus],

Vipera prædictis nepa conjungatur, et anguis, Atque dracena, draco, sunt scorpio de speciebus. Immolo, sacrifico, sacro lito, mactito, macto. Nomen carnificum de mactando trahit ortum. A lanio dictos quos dicimus esse lanistas. Calceus, est soleta, pero, vel sotularis, aluta: Est quia munda luto, nomen sibi sumit aluta. Est fatuus, stolidus, erroneus, insipiensque, Inscius, et brutus, simplex, idiotaque, stultus Indoctus, simul insipidus conjungitur illis, Inconsultus, et eligius cui verba negantur.

Incautus, sit in his imprudens, inque peritus. Templa, monasteria, delubra que fana vocantur, Basilicam, simul ecclesiam conjungimus illis. Pila, vel hastile, jaculum, catapulta, sagitta, Missile, vel telum, nec enim addatur arundo. Ops, humus, atque solum, rea, terra, vel arida tellus. Lar, thalamus, camera, simul et penetrale, recessus,

[sus],

Addas conclave, vel canapeia, penates, Reticulum nobis scriptura notat canopeum.

Sunt canopeia, tentoria, papillones Quod corium supra portat sic credo vocatum.

Thuris thuribulum, die incensoria vasæ, Et quod idem signat istis societür acerra.

Vina, merum, bacchus, broinus, vel Liber, yacus.

B Istis leneus conjungitur, atque Læsus, Atque tenens mentera temetum venit hinc temenus.

[lentus].

Est ydromel, mulsum, nectar, cerevisia, cisra, Pigmentum, mustum, mellicratumque, falernum Est sapo quam medici ponunt sub nomine vini,

Est turbo, ventus, et flamen, fatus, et aura.

Ventorum species complectere versibus istis:

Sunt subsolanus, vulturnus, eurus, eous,

Cireinus, occasum Zephyrusque, favoneus afflant, Sed veniam aquilo, boreas, et chorus ab arcto, Atque die medio nothus, et africus inflat.

Est indumentum, vestis, vestitus, amictus,

Exuvias, spolia, cum pannis, addite texta.

Quod tegitur tectus, depellit frigora textum,

C Panniculus inopis, velamina jungimus illis, His vestimentum societur, et operimentum, Quod vero longatum versu nequit esse locatum.

Unum significant, vinetum, vinea, vitis;

Vinetum proprie loca sunt, ubi vinea crescit.

Pampinus est folium, botrus flos, vinea fructus,

Surculus, aut ramus, et palmes, sive propago.

Uvam multa simul, dic singula grana, racemos,

Vinea sylvestris, sterilis labrusca vocatur.

Alvus, et alveolus, est venter, ventriculusque,

Additur his uterus prægnantibus appropriatus,

Virginis est alvus, et sic ab alendo vocatur.

Ex utero dicti germani sunt uterini.

D *Explicant synonyma.*

FRAGMENTUM EX LIBRO DE AQUIVOCIS.

Augustus, ti, to, Cæsar vel mensis habeto. Augustus, tus, ui, vult divinatio dici. Mobile cum fiat augustus, nobile signat. Augeo dat primum, dat gustus avisque secundum. Aura, favor, splendor, fatus dicatur, et aer.

Est abacus mensa, metrum capitale columnæ.

Hæc acus est stilus, calamistrum, subula, rome.

Hoc aceris faciet, sed acus dabit hæc genitivo.

Hoc acus est palea, sicut hæc acus, hic acus, or-

[nat, etc.]

FRAGMENTUM

EX LIBRO DE MYSTERIIS ECCLESIE.

Dedicatio.

Anglia quo fulget, quo gaudent præsule claro
Londoniæ, quo Parisius scrutante sophiam
Florebant studium. Basis aurea, fulgide Fulco,
Firmæ justitiae : Mysteria suscipe sacrae
Ecclesiæ, studio distincta metroque Joannis.
Tutius ut veniant in apertum judice tanto
Mystica, Parisius licet haec recitata probentur,
Exposcent subtile tuum pie pastor acumen,
Qui sacer instituis sacros et sacra ministros.

Mysteria Ecclesiæ.

Est domus ecclesia Domini. Summus faber illam
Ex petris vivis, quadris pariterque rotundis.

A Construit in cœlis, et amoris schemate jungit
Fundamenta locans. Pes et basis est petra Chri-
[stus.]
Circumstat paries populus gentilis, hebreus.
Christo fundatis per partes quatuor orbis.
Sancti quadrati lapides sunt, celte (35) politi.
Quadrata stabiles virtute, poloque parati
Artificis summi prædicto pollice Quorum
Quidam portantur, nec portant: simpliciores
Sunt isti: Portant. portantur: sunt mediocres.
Sunt et portantes, non portati: Tamen hi sunt
Sancti, quos Christus ad cœli sidera portat.

FRAGMENTUM LIBRI DE ORTHOGRAPHIA.

Si quis in ecclesia legis usquam verbula diva,
Ut vites vitia, sis doctus in orthographia.
Inspice si prosum, me ne fac invidiosum
Invidiæ mete. Nec laudem quero poeta,
Quamvis sit rarus. Ne sit milii sensus avarus.

(35) Celtes est quoddam instrumentum aptum ad scindendum lapides. Ita glossa ms. ad h. l.

Non sic detenta mihi tradita quinque talenta.
In te spes Christe mea figitur, ut liber iste.
Per te completus sit, te fulsimine fretus,
Cum sit scripture fons omnis littera jure,
Principio quod sit de se tractatio possit, etc.

AB ANNO MLVI

RUFINI

INCERTÆ SEDIS EPISCOPI

DE BONO PACIS

LIBRI DUO

(R. P. Bernardi PEZII *Bibliotheca ascetica*, tom. IX, Ratisbonæ, 1726, in-42, pag. 3.)

MONITUM.

Nihil ascetæ dulcius, nihil magis necessarium pace, qua interiori qua exteriori, utpote sine qua pietatis studium nec feliciter suscipi, nec diu admodum constare potest. De hac agunt duo, quos præ manibus

habes, Rufini episcopi Libelli, quibus pleraque omnia continentur quae quidem a media etatis scriptore de bono pacis dici poterant. Stylus nonnullis locis obscurus et involutus est tum vitio codicum, tum saeculi sui, undecimi scilicet a Christo nato, quo floruisse Rufinum certum est ex ejus epistola nuncupatoria ad Petrum abbatem, qui ad Cassinensis monasterii praefecturam anno 1056 assumptus, eamdem Frederico mox anno sequenti cessit, teste Leone Ostiensi lib. II *Chronici Cassinensis*, cap. 92 et seqq. Cujus vero sedis episcopalis hic Rufinus fuerit, diu multumque, sed frustra, quæsivi, nullo ejus nominis episcopo in Ughelli *Italia Sacra* alibie occurrente, qui quidem Petro abbati Casinensis coœvus esse potuerit. Opusculum ex codice Tegernseensi trecentorum annorum exscriptis vir humanissimus A. R. D. P. Bonaventura Perghoffer, asceta Tegernseensis, cuius apographum deinde cum alio quopiam, recenti manu ad finem cujusdam codicis Bambergensis exarato, mecumque ab eruditissimo viro Jo. Friderico Schannato pridem communicato, a quo tamen posterior libellus aberat, contul.

LIBER PRIMUS

INCIPIT EPISTOLA

*Ad venerabilem Cassinensem abbatem in opusculo
De bono pacis a magistro Rufino edito.*

Sanctissimo Patri, et domino ac benefactori suo permaximo PETRO, Dei gratia venerabili Cassinensi abbatu, RUFINUS, tam humilis quam inutilis episcopus et indignus, tranquillitatis optatae ferias promereri.

Cum ante paucos hos dies propter quamdam occupationem domesticæ necessitatì consciam, cœnam altius distulissem intra nigras tandem noctis tenebras recumbentibus mecum aliquibus fratribus, vestræ beatitudinis epistola supervenit, quæ ipsi quidem mensa lœti luminis splendorem attulit; sed paratis iam pulmentarii arioris saporis miscuit condimentum. Eminebat enim ibi dignationis vestræ petitio exigens quam ardenter, ut ea quæ De bono pacis ad instantiam venerabilis Sorani episcopi sparsim vulgo tractaveram, vobis in unius libri corpuseculum doctrinalis coaretare; quatenus a discordantium causarum tumultibus, quibus tam provida quam pia sollicitudine sœpe interesse cogimini, aliquando respirantes, ipsum libellum Pacis haberetis præ oculis, qui de pectoris vestri sacrario omnia priorum rixarum vestigia lectus everret, et intima vestræ mentis præcordia, velut cujusdam prati viriditas perlectus animaret.

Quæ nimurum preceptio non indifficilem mihi molestiam perplexitatis injectit, timentine aut inobedientiae reus essem, si tanti Patris jussa contemnerem, aut temeritatis nota perurerer, si ad rem omnino meis imparem viribus accessisset; ut videbilet pinguis hujus tarditas ingenii et enormitas labii non dolati celebrioris materiae volumen cudebret, caelandum capitulis et titulis rubricandum. Sed inter istas dubietatis angustias melius demum visum est ut præsumptionis neglecta calumnia, injunctum mihi opus aggredi non vereretur, sciens me crimen ingratitudinis incursum, si per aliquem modum vobis inobsequens fierem, a quo tam multa, tam grandia, tam opportunissima impetrare jam merui solatia pietatis.

Vestrī igitur imperiis primitus subsecundans,

Aartificiale hanc paginam De bono concordiae, et operis et temporis succincta brevitate, descripsi, quam mox venerabilitatis vestræ statui manibus offerendam, obsecrans vehementius et per Deum totius bonitatis obtestans, ne compilamentum istud ante vulgetis in publicum quam illud sagaciter perquiratis, ut si aliquid in eo castigabile reperiri forte potuerit, vel vos ipse clementi charitate corrigere, vel mihi remittere dignemini corrigendum.

Explicit epistola.

CAP. I. — *De sacramento hujus nominis Pax.*

De bono pacis integrum volentibus habere notitiam, ordinarium est ut primo de rei nomine, postea de re nominis doctrina proponatur. Nomen ergo hujus boni *Pax* dicitur, quod utique vocabulum æternæ Trinitatis egregium exprimit sacramentum. Hoc enim nomen declinatur quidem, sed in pluralitate non deflectitur, discretam illam in Deo sub-imaginans unitatem. In qua scilicet et discreto personarum est, et unius ejusdemque naturæ simplicitas observatur. Sicut igitur hoc nomen in tribus permanet litteris et alia littera est *P*, alia *A*, alia *X*, quæ sunt una dictio non resoluta in plurem numerum (non enim paces dicimus), sic et deitas in tribus personis consistit, ut sit alia persona Pater, alia Filius, et alia Spiritus sanctus. Qui tres non plures essentia, sed una essentia, unus deus sunt.

P, quia prima littera est, Patrem innuit; A, quæ media Filium; X, quæ in ultimis ponitur, Spiritum sanctum quampropiè representat. Porro duplice ratione P, Patris personam insinuat. Prima ea est, quod hujus nomen, scilicet pater ab ea littera incipit. Secunda, quia cum duas litteræ sint, quæ labia compressa discopulant, videlicet *P* et *B*, dum impressus [f. compressus] ad formandum *P* quam *B* labia ipsa stringuntur, expressiori sono se ad effusionem ejusdem vocis aperiunt. Sicut ergo in ista littera magis panduntur labia, ut vox ipsa formata proferatur: sic omnia, quæ prius in abditis divinæ dispositionis quasi sonus vocis, corde conceptus, latuerant, formari et velut aperiri per creationis opificium inchoarunt. Cujus creationis auctoritatem

Scriptura Patri potius consuevit ascribere, cum ab ipso facta omnia commemorat. Unde Apostolus ad Corinthios ait : « Unus Deus Pater, ex quo omnia. »

Item A similiter ex duplice causa Filium credatur ostendere. Primum, quia vocalis est, id est per se sonans, et Filius per se visus et cognitus est. Secundo, quia haec littera ante omnia literarum elementa prima est; et Filius primogenitus ante omnem creaturam. Sicut autem ante omnem creaturam est, ita et post omnem creaturam. Est enim A et Ω primus et novissimus, unde Primogenitus et Unigenitus appellatur : Primogenitus, ante quem nullus exstitit; Unigenitus, post quem nullus erit.

Ut autem conceptio huius nominis impleta permaneat, tertia littera, scilicet X, duabus praedentibus adtaxatur. Que personam Spiritus sancti per geminum modum præfigurat, videlicet per natum vocis et ordinem dispositionis. Per vocis natum, quia duplex consonans est, in quo merito Spiritum sanctum indicat propter duplicein, quae in eo intelligitur, consonantiam charitatis : unam, per quam Patrem Filio; alteram, per quam creaturam conjungit Creatori. Est enim, ut doctor Augustinus divinissimus tradidit, est, inquam, Spiritus sanctus amor utrumque conjugens nosque subjungens per ordinem dispositionis, quomodo haec littera tertia est a fine, hoc est antepenultima. Dua enim tantam post istam in abecedario sequuntur Y et Z. Harum ergo trium litterarum X prima est, per quod illa mysterii forma concipitur, quod cum tres sint rationabilium spirituum species, videlicet incircumscribibilis, circumscribibilis, sed non circumclusibilis, circumscriptibilis pariter et circumclusibilis. De his tribus Spiritus sanctus primus est, scilicet incircumscribibilis spiritus; circumscribibilis, sed non circumclusibilis, spiritus angelicus; circumscribibilis pariter et circumclusibilis, humanus. Y, quod ab uno plantario incipiens, in duos postea ramos dederetur, angelicus spiritus est, bonus utique creatus; qui postea in aversione quorundam et aliorum conversione divisus apparuit. Z, quod obflexiori charactere scribitur, spiritum notat hominis, quem cum Deus, iuxta Ecclesiastem, simplicem rectumque considerit, ipse postmodum anfractuosus et infinitus tentavit se quæstionibus immiscere.

CAP. II. — *De re nominis.*

De re nomine brevi consideratione preposita, jam de re nominis tractatus adjungatur, eo videlicet distensione, que res quælibet omni suo nomine perennior habetur. Pax igitur generalissime demonstrata, rei naturalis est qualisunque tranquillitas, sive concors aliquorum inter se numero differentiæ habitudo. Et primus quidem terminus pacem adliniat singulis omnibus; secundus vero eam licet non singulis, multitudini tamen plurim et universitati contribuit singulorum.

Adeo autem magnum dulceque est ipsum bonum

A pacis, ut nemo tam perditus tamve efferus sit qui obtinere hoc bonum appetat et gaudet de obtento. Etsi enim plerique, sicut testis est Paulus, sine affectione, sine fodere sint, nullum volentes cum aliis vel humanitatis affectum vel commercium adunare concordiae, qualem Cacum, illum semihominem, et Timonem Atheniensem fuisse referunt, nullus tamen est, qui apud se ipsum habere pacem non diligat, dum concessionem suam, perturbationem et inquietudinem convincitur exhorrere. Quo fit, ut etiam qui bella volunt, pacem cupiant per bella mercari. Nam et illi qui pacem, in qua sunt, perturbari desiderant, non pacem oderunt, sed eam pro suo malunt habere arbitrio commutatam.

Non solum vero creaturæ rationales, sed etiam Brationis expertia et quæcunque naturaliter sunt, pacem appetunt et pacis amant siue infoveri. Imo, secundum magnum Dionysium, nihil existentium erit, quod ab omni pacis penitus unitate deciderit. Quod enim omnino inquietum, et multum et illocutum est, neque ὥν est neque in existentibus. Cui sententiae concinit quod Latinorum instructor nobilis scripsit. Nullo modo naturæ, inquit, essent, si non qualisque pace subsisterent. Ut autem doctrinæ cupidis scientia tanti boni familiarius influat, rūdem hanc et indigestam pacis materiam per membra distinguamus.

Sciendum itaque est, quod pax, juxta divinæ Scripturæ canonem, in species octenas dividitur. Est enim pax Dei ad se, pax Dei ad homines, pax Cangelorum ad se, pax angelorum ad homines, pax diaboli ad se, pax diaboli ad homines, pax hominum ad se, pax hominum ad homines.

CAP. III. — *De pace Dei ad se.*

Pax Dei ad se ineffabilis quædam est unitatis communio inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum, quam ex his tribus articulis, scilicet identitate essendi, unanimitate volendi et auctoritate individui operis, conjectamus. Non enim essentia differunt, nec voluntate dissentient, nec opere diversantur. Haec pax, sicut omni tempore prior est, sic et omni sensu superior inventur, de qua Paulus ad Philippienses ait : « Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras. »

Pax haec pelagus quietis est, abyssus tranquillitatis et fons omnis concordiae, creaturis divinitus impertit. Unde et prænominatus Graecorum philosophus, in predicto tertio libro, cum ipsam laudibus anagogicis favoraret, archisynagogam pacem nuncupare eam voluit : « Ipsa enim, inquit, est omnium adunatrix et omnium consensus et connaturalitatis genitrix et operatrix. » Proinde et omnia ipsam appetunt, partibilem eorum multitudinem, convertentem in totam unitatem, et civile universitatibus bellum adunantem in æquiformem cohabitationem participatione divinæ pacis. Et ideo Psalmista ad hanc respiciens pacem dicit : « Inquire pacem et

sequere eam. » Summa enim haec pax hic ad me- ritum quārēnda est, ut ibi ad prēmium valeat in- veniri. Unde alibi : *Querite Dominum et confirma- mini, querite faciem ejus semper.*

CAP. IV. — *De pace Dei ad homines.*

Pax Dei ad homines, vel potius inter Deum et homines, est divinae præceptionis et humanæ obedi- tionis in unum concursio, dum videlicet quod Deus præcipit, humana parata est obedientia adim- plere. Cujus pacis Apostolus meminit, cum propo- nit : « Justificati igitur ex fide pacem habeamus ad Deum. » Quam etiam omnibus, quos in epistolis salutavit, optavit dicens : « Gratia et pax nobis a Deo. » Haec pax in primis est violata parentibus, quando Creatoris sui contemnentes imperium, dia- boli confederari legibus maluerunt.

Oppositus est tunc inter Deum et hominem durissimus inimicitarum paries, murus scilicet peccatorum, quæ Deum nobis non tantum incontingibilis, sed etiam invisibilem reddiderunt, juxta quod peccatoribus impropperat Isaías : « Iniquitates, inquit, vestrae divisserunt inter vos et Deum vestrum. et peccata vestra absconderant faciem ejus a vobis. » Unde et Job in voce talium conquerens simul et querens dicit ad Dominum : « Cur faciem tuam absecondis et arbitraris me inimicum tuum ? » O quantum malum ! quam intoleranda bellorum discri- mina, rupta hujus pacis stedere, protervus prævaricator incurrit ! Quia etiam sic associatus diabolo bellum indixit Deo *tendens*, secundum testimonium viri sancti Jobi, *adversus Deum manum suam et contra Omnipotentem se roboran*s, idcirco Dominus, zelo meritissimæ indignationis commotus, omnem armavit creaturam ad ultionem inimicorum, dum in interitum rebellis servi non solum virtutes angelicas, sed etiam irrationalib[us] et muta elementa velut quorundam armatorum militum auxilia convocavit. Inde dicitur : « Pugnabit pro eo orbis terrarum con- tra insensatos. » *Revelabunt enim, sicut alterius Scriptura miraculum communatur, revelabunt coeli iniquitatem ejus et terra adversus eum consurget.* Quod fieri saepe conspicimus et dolemus, dum præ- ter pestilentiae morbos, præter terræ motuum rui- nas, præter ictus fulminum, allisiones grandium et furias procellarum, quibus nonnunquam in nos ipsa elementa deserviunt, jam ubique fere et terra, quæ parens omnium mortaliū dicuntur, solitam maternæ pietatis ubertatem subtrahit, et cœlum gratiam re- frigerantium denegat pluviarum. Et hoc utique no- bis, qui primo prævaricantium in Deum odia refrig- cantes, Creatoris nostri præcepta procurata mali- gnitate despiciimus.

Hanc elementorum saevitiam prævaricatu[m] legem Moyses imprecabatur, cum diceret : « Percutiat te Dominus egestate febris et frigore, ardore et aestu et ære corrupto ac turbine et persequeatur, donec

A pereas. Sit cœlum, quod super te est, æneum, et terra, quam calcas, ferrea. Det Dominus imbre- tuae terre pulvrem, et de cœlo descendat super te cinis, donec conteraris. »

Enimvero quia divinae miserationis hoc erat propositum, hominem videlicet, quem manus ejus plausinaverat et fecerat, per has inimicitarum molestias castigare, non perdere, corrigerem non dam- nare, ideo cum venit tempus benefaciti Deo, clementissimus Dominus, non requisitus a nobis, ipse a nobis ea quæ pacis sunt requisivit. In qua vide- licet pacis requisitione, non externum nuntium, non etiam familiarem sibi archangelum delegare voluit, sed Filium suum unicum in mundum misit, qui inter- ventu suo harum inimicitarum maceriam solve- ret, et pacem inter nos et Deum melioribus conditionibus reformaret. Fuit itaque Christus inter Deum et hominem mediator et reconciliator; mediato[r] in nativitate, reconciliator in morte. Mediato[r] enim recte esse quis non poterit, nisi qui cum utroque dissidentium congermanam habuerit qualitatem. Christus igitur vere, cum natus est, inter nos et Deum factus est mediator, dum talem nostram assumpsit naturam, quæ et per plenitudinem virtutum esset Deo similis, et per humanorum susceptionem defectuum nobis non absimilis vide- retur.

Reconciliator vero ideo in morte factus creditur, quia tunc demum hostiam reconciliationis obtulit et beatissimi ligni stylo veteris debiti chirographum interlevit (1), sicut Paulus testatus est ad Romanos : « Cum, inquit, inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus. » Et iterum ad Ephesios : « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum, medium parietem maceriar[um] solvens, inimicities in carne sua : legem mandatorum decretis evacuans, per crucem interficiens in semetipso inimicitias. » Quod et Propheta satis expressit, cum ait : « Disci- plina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus. » Iste paries inimicitarum est ille murus, quem in Christo Propheta tacite humiliandu[m] in- nuit, et idcirco facile transeundum : « In Deo, inquit, meo transgrediar murum. » Ut autem hic Deum non aliud quam Dei filium intelligeres nomi- natum, de ejus continuo incarnationis mysterio subiecti : « Deus meus, impolluta via ejus, » his verbis intemerata Virginis uterum tanto tempore ante prævidens et commendans. Inde est quod nato in carne Domino hujus pacis restauratio hominibus per angelos conclamatur : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bona voluntatis. »

Quinime et ipse idem veniens carne Dominus locutus est hanc pacem in plebem suam et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad ipsum. Quam et postmodum resurgens a mortuis toti mundo in discipulis offerebat, cum diceret : « Pax vobis. Sic ut misit me Pater, et ego mitto vos, » videlicet

(1) *Cod. Tegern.* delevit.

ut sicut ego in mundum missus pacem mundo redidisti, ita et vos a me missi eis, quibus evangelizaveritis, hujus pacis ministri sitis dicentes : « In quancunque domum intrabis, pax huic domui,» ut in vobis mundus vere completum intelligat, quod olim per organum propheticum cantabatur : « Quam pulchri super montes pedes evangelizantium bona! » Hujus pacis pactum cum Deo quisque reformatore cognoscitur, cum abrenuntiare diabolo et pomps ejus in ipso conversionis sue primordio pollicetur. De cuius pacti prævaricatione dolenter Propheta dicit : « Vidi non servantes pactum et tabescerent. »

CAP. V. — *Quomodo pax Dei ad homines melioribus sit conditionibus reformata.*

Pulchre vero melioribus conditionibus hanc pacem diximus reformatam. Hæc enim pax priore universalior, affinior et aeternior est. Fuit siquidem istius pacis in precedentibus patribus aliquantula reformatio, ut puta in Abel, ad quem Dominus et ad ejus munera legitur respexisse, et in Enoch et Noe, utrumque quoniam, sicut scribitur, cum Domino ambulavit. In Abraham quoque, de quo dicitur, quia « creditit Abraham Deo et reputatum est ei ad justitiam, et amicus Dei appellatus est. » In ipso etiam populo, qui de hujus patris lumbis progignitur, gente videlicet Hebræorum, hujus pacis reviruisse amicitia etenus videbatur, ut ipse Dominus generationem illam populum sibi peculiarem faceret, eumque filium suum primogenitum appellaret juxta illud Exodi : « Filius meus primogenitus Israel. »

Sed certe particularis, et non universalis hujusmodi pax erat. Non enim hujus pacis pignora omnibus, sed illis tantum vel illis patribus, et uni tantum populo praestabantur, divino per hunc modum eloquio exprimente : « Dic domui Israel, dñe domui Juda. » Tunc enim notus tantum in Judæa Deus erat, in Israel tantummodo magnum nomen ejus, et ibi in pace factus est locus ejus et in Sion duntaxat habitatio ejus.

Reconciliatio vero pacis, quam mediatoris Christi dispensatio procuravit, omnibus omnino promittitur et offertur, secundum quod ille loquitur in Propheta : « Creavi fructum labiorum pacem, pacem his qui longe, et pacem his qui prope. » Quam etiam divina pacis universitatem Petrus notavit, cum dixit : « In veritate comperi quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum et operatur justitiam, hic acceptus est illi. Verbum misit filii Israel annuntians pacem per Jesum Christum. Hic est Dominus omnium. »

Affiniori quoque amicitia vinculo in hujus reformatione pacis, quæ per Christum facta est, Deo refederari homines meruerunt. Nam cum prius in quibusdam Patribus tantum amici Dei fuerint, nunc per mediatorem Christum, qui carnem nostram deitati sue unire dignatus est, non tantum amici Dei, sed etiam ejus fratres et proximi obti-

A nuimus veraciter appellari. Quod in psalmo et Evangelio eum legimus profitentem : « Sicut proximum et sicut fratrem nostrum ita complacebam. » Et : « Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam. »

Denique non indigne pacem istam aeterniorem priore posuimus. Pactum enim illius pacis, quo prior populus conciliatus Domino videbatur, quod scilicet per patriarchas, per legem, per prophetas cum eis inierat, culpis eorum merentibus, irritum factum est, et pax qua sibi eos paterno favore conjunxerat dissoluta, iuxta quod unum ex eis legitimus conquerentem : « Irritum factum est pactum, » projicit civitates, non reputavit homines. Item in Jeremias : « Ne, inquit, consoleris eos, quia abstuli

B pacem meam a populo isto, ait Dominus. Hujus autem pacis fedus, quod mediante Christo Deus cum Ecclesia statuit, sempiternis manet legibus confirmatum, quemadmodum in Ezechiele spopondit dicens : « David servus meus, hoc est, Christus, erit princeps eorum in perpetuum, et ejus interventu, » subaudias, « percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis. »

CAP. VI. — *De quadam alia pace inter Deum et hominem.*

Est et alia quædam pax secretior, inter Deum et hominem divinæ Scripturæ testimoniis innotata, cum videlicet spiritualis vir bona merita divinorum præniorum subjicit majestati, astimans passiones C hujus temporis nullo modo condignas esse ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. De cuius pacis forma, et bello quod hanc pacem prævenit illa parabola Domini texebatur : « Quis rex iterum committerebullum adversus alium regem? Nonne sedens prius computat, si possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad se? Alioquin adhuc illo longe agente legationem mittens rogat ea, quæ pacis sunt. »

Rex adversus alium regem bellum parat, cum aliquis se salvandum suis meritis reputat. Sed certe non salvabitur talis rex per multam virtutem suam, « universæ enim justitiae nostræ in conspectu Dei, secundum Prophetam, sunt quasi pannus menstruatae. » Cum decem millibus tunc Deo quis obviat, cum operum uerita superbus jactat? Sed Deus quasi cum duplicito numero contra eum venit, quando vix in solo paratum opere, de opere simul discutit et cogitatione. Dum itaque adhuc per dilationem judicii longe eum credimus, legationem sibi precum mittamus, rogantes ea quæ pacis sunt, et dicentes : « Ne intres in judicium cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. »

CAP. VII. — *De pace diaboli ad se.*

Simplicium aurum offensam metuens, pacem diaboli ad se nullam dicerem, nisi eam notatam a Domino invenirem : « Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quæ possidet. »

Hæc pax diaboli aliud nihil erat quam secura genitrix humani possessio, quam videlicet pacem diabolo non propriae virtutis potentia, sed ignavia nostra soliditas comparavit. Timidus est enim diabolus; qui, si ei resistitur, continuo fugatur, secundum quod Jacobus ait: « Resistite diabolo, et fugiet a vobis. »

Sed antequam rex altissimus Jesus Christus per dispensationem carnis diabolo bellum indicaret, nemus qui sibi resisteret comparebat. Omnes enim in ejus clientelam declinaverant. Non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum. Ideo in quadam pacis securitate sibi ea facta sunt, quæ jure coepérat tyrannico possidere, donec ferocior eo superveniens pacem ipsius rumperet, et tam atrium ejus quam domum funditus spoliaret. Atrium autem domus diaboli vita carnalium est; domus ejus, infernus. Sicut enim in domum intratur per atrium, sic per carnalem vitam pertingitur ad infernum. Ut itaque prosperius domum suam diabolus possideat in atrio se custodem locat, quia idcirco carnalem vitam suggestere nititur, ut abundantius de perditorum numero infernos repleatur. Quam dissimilis pax ista diaboli ab ea, quam primo posuimus, pace Dei! Illa enim summe bona, haec summe pessima; illa, sicut prædictum, fons est omnis sancte concordie, hæc vena omnis discordie homini nociturae.

CAP. VIII. — *De pace diaboli ad homines.*

Deinde diaboli ad homines pax est diabolice præstatutus et humanæ voluntatis vitiorum intercessu concordatio. Quam pacem sermo notat propheticus, loquens in vocibus perfidorum: « Percussimus, inquit, foedus cum morte, » hoc est, diabolo « et cum inferno fecimus pactum, et ideo flagellum inundans, cum transierit, non veniet super nos. » Cum enim videris quempiam diaboli satellitio fœderatum, ejus per omnia votis alludere, dilatare videbit lingua in maledicta turpia, et indulgere luxuria,adolere libidinem, cupiditatem incendere, iracundiam inflammare, noveris talem hominem fedus pepigisse cum morte, id est diabolo, qui, quoniam hujusmodi in nullo sibi contrarium conspicit quasi pacem cum eo colit, nec tentationibus eum aggrediens nec afflictionibus sternens. Quem si interdum sursum oculos erigere velle subsenserit, ut, quæ æterna sunt, jam appetat, jam delicias odiat, jam honestatem induere justitiam amare, amplexi continentiam, et luxuriam fugere meditetur, tu bata statim istius modi pacis lege totis irarum stimulus recedentem persequitur. Mille adversus eum machinis, mille saevitiae uitior argumentis, quibus ipsum ab arcta via quæ ad vitam dirigit, ad amplam retrahat quæ ducit ad mortem.

Quod olim in filiis Israel sub Pharaonis jugo laborantibus typice monstrabatur. Ex quo enio per Moysen sollicitatus est Pharaon, ut populum dimitteret, duris eos coepit operum angariis fatigare. Hoc idem in Evangelio expressius signabatur, ubi dicitur

A de lunatico, quia cum vidisset Dominum, statim spiritus conturbavit eum, et elisus in terram volubatur, et Domino jubente exclamavit, et discerpens eum exiit, quia saepè duu converti ad Dominum post peccatum volumus, amplioribus a diabolo cruciatisibus impugnatur.

Talis pars diaboli ad hominem requies est et somnus Behemet, qui « sub umbra dormit in secreto calami in locis humentibus. » A quo utique sopore eum excitant et ad pugnam provocant, qui virtutum studiis jam querere Deum parant. Unde Job de ipsis agens dicit: « Maledicent ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leviathan. »

CAP. IX. — *De pace angelorum ad se.*

B Propositæ distinctionis series exigit, ut post illa, que de pace Dei vel diaboli dupliciter diximus, de pace angelorum ad se, hoc est, inter se, quod expediri, disseramus. Pax, quæ inter angelos esse creditur, est concors in Dei venerationem, cognitionem, dilectionemque progressio, et gradualis quadam ad inferiora suggressio. De qua pace Scriptura beati viri (*Job. xxv*) non tacuit: « Potestas, inquit, et terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimibus, » hoc est in angelis.

Prima siquidem et maxima discordia inter angelos exstitit quando Lucifer, qui mane oriebatur, divinitatis apicem invadere cogitavit dicens: « Ponam sedem meam ad aquilonem et ero similis Altissimo. » Tunc enim « factum est prælium magnum in celo, Michael et angeli ejus præliaabantur cum dracone, et draco pugnabat et angeli ejus, et non prævaluerunt, neque locus amplius inventus est eorum in celo. » Nam projectus est draco ille magnus, qui vocatur diabolus et Satan, projectus est, inquam, in terram et angeli ejus cum eo missi sunt. Prælium vero istud, quod inter angelos fuit, non putandum est factum materiali ferro, sed intellectuali studio, non commissione armorum, sed contrarietate affectuum, dum, quantum diabolus et ejus complices per typum superbie contra Deum erecti sunt, tantum Michael sibi similes per humilitatis devotionem regis eterni subjici imperii elegerunt. Et ideo istis in celo sublimius quam prius fuerant remanentibus, illi exclusi sunt, in terræ hujus ultima corruentes. « Omnis enim qui se humiliat exaltabitur, et qui se exaltat humiliabitur. »

D Illis igitur, qui causa discordiae fuerant, sic cœlestium [*cod. Tegern. celestibus*] finibus exturbatis, isti, tranquillissimæ deitatis semper vultibus assistentes, æternæ pacis adinvicem gaudiis perfruuntur. Hujus pacis concordia in illis duobus cherubim aureis signabatur, quos Dominus in oraculo ponendos censuit mutuis se vultibus in propitiatorium respecturos. Per cherubim namque omnis conventus angelicæ militiae velut a parte totum ostenditur. Hi mutuis se vultibus in propitiatorium dicuntur aspicere, cum concordissimis animis in illius supercœlestis hierarchie participium creduntur anhelare,

In duobus vero id praesigitur quod omnis concordia A multorum millium angelorum frequentiam et Ecclesiasticam primitivorum, qui scripti sunt in celis. » Et rursum alibi : Nostra autem conversatio in celis est. »

Sicut autem pacem inter Deum et hominem mediator Christus restituit, sic et ipse inter angelos et homines mediante crucis mysterio pacem fecit, quemadmodum ad Colossenses scribitur : « Quia in ipso, » hoc est, in Christo, « complacuit omnem plenitudinem habitare et per eum reconciliare omnia in ipso, pacificans per sanguinem crucis, quae in terris et quae in celis sunt. » Inde est quod in Testamento Veteri angelos ab hominibus adoratos legerimus, post Dominicam Incarnationis mysterium hominem se adorare volentem angelus prohibebat : B « Vide, ait, ne feceris ; conservus enim tuus sum et fratrunc tuorum. »

Merito autem hanc pacem similium officiorum « coimaginata concordiam » diximus. Sicut enim angelorum ita sunt discreta officia, ut prefatum est, quod alii superiores, alii inferiores, alii constituti sunt medii, omnes tamen juxta ordinis sui dignitatem, concordibus regi suo stipendiis militant, sic et inter nos, cum alii prelati sint, alii subditii, alii prelationis simul et subjectionis professionibus censeantur, omnes secundum sui gradus ordinem unitis animis et studiis summo Domino famulantur. Quae utique praessendi et subessendi distantia, tam in hominibus quam in angelis, tunc evacuabitur, cum finis mundi erit, cum Christus regnum Deo et Patri trahiderit. Tunc enim, juxta Apostolum, evacuabit omnem principatum et potestatem et virtutem. Tunc pax haec inter nos et angelos ad plenum consummabitur, cum scilicet nihil in nostra natura esse poterit quod a natura discohæreat angelorum. Ubi etiam corpus, quod nunc animale est, spirituale creditur resurrectum, ubi nulla unquam erit generatorum corruptio, nulla generatio corruptorum. » Non enim nubent ibi neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in celo. »

C CAP. X. — *Quæstio super hac pace.*

Movebitur autem hic quispiam quomodo æternam inter se pacem habere angelicas virtutes dixerimus, quas in Daniele certare contra se invicem audimus. « Ego veni, inquit unus angelus, propter sermones tuos; princeps autem Persarum, » id est, angelus prælatorum illi genti, « restitut mihi viginti et uno diebus. Et ecce Michael unus de principibus primus venit in adjutorium meum. » Et paulo post : « Nunc revertar, ut prælier adversus principem Persarum. Cum enim egrederer, apparuit princeps Graecorum veniens. »

Sed sic tradit Pater Gregorius : « Tunc angelii venient contra se quando subjectarum sibi gentium vicissim merita contradicunt. Nam sublimes spiritus, eisdem gentibus principantes, nequaquam pro injuste agentibus decertant, sed eorum facta juste judicantes examinant. Cumque unius cujusque gentis vel culpa vel justitia ad concilium supernum ducitur, ejusdem gentis præpositi obtinuisse vel non obtinuisse in certamine prohibentur. Quorum tamen omnium est una victoria, sui super se Opificis voluntas summa, quam dum semper aspiciunt, quæ obtinere non valent, nequaquam volunt. »

CAP. XI. — *De pace angelorum ad homines.*

Pax angelorum ad homines, id est inter angelos et homines, est in divini famulatus obsequium similiūm officiorum coimaginata concordia et in eadem cœlestis patriæ, velut cujusdam civitatis iura facta conscriptio, sicut Paulus meminit ad Hebreos : « Accessistis, inquit, ad Sion montem magnum et civitatem Dei viventis, Jerusaiem cœlestem et

Ecce de pace, quæ est in superioribus, tractavimus; deinceps ad eam quæ habetur in inferioribus, id est pacem quæ est hominis ad se et hominis ad hominem, sermonis intentio convertatur.

Pax igitur homines ad se ipsum trigemina varietate distinguitur. Una enim malorum est, alia bonorum, tertia beatorum. Pax malorum est carnis et mundi male blandiens eis prosperitas. Pax bonorum, est bone conscientiae lata securitas. Pax beatorum, est rationis et sensualitatis in delectatione supernorum perfecta consensio.

CAP. XIII. — *De pace malorum ad scipios.*

De pace malorum querere poteris ab Asaph : « Zelavi, inquit, in peccatoribus, pacem peccatorum videns, quia non est declinatio morti eorum, nec firmamentum in plaga eorum. In laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur. »

Quam pacem Dominus in Iudeis improbabat et A reprobarbat, cum diceret. « Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac dio tua qua ad pacem tibi. » Hanc et Job sub forma conquestionis describit dicens: « Quare impii vivunt, sublevati sunt, conformati divitias? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba et nepotum in conspectu eorum. Domus eorum securae sunt et pacatae, et non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit et non abortivit; vacca peperit, et non est privata fetu suo. Egrediuntur quasi greges parvuli eorum, et infantes illorum exultant lusibus; tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonum organi. Ducunt in bonis dies suos, qui dixerunt Deo: Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. »

B Non absimilibus verbis et David ait de filiis alienis: « Quorum, inquit, filii sicut novellæ plantationes stabiliti a juventute sua, filiæ eorum compositæ, circumornatae ut similitudini templi. Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud. Oves eorum fetosæ, abundantes in itineribus suis, boves eorum crassæ. Non est ruina maceræ, » tantaque quietis securitate donantur, quod « non est transitus neque clamor » ullus turbidus « in plateis eorum. »

Quam perniciosa est hec pax, in qua carnis voluntas mundique felicitas blandis quidem, sed dolosis legibus homini federantur, quam, inquam, perniciosa et quanto adumbrata præstigio! Non est enim vera hujusmodi pax, quæ videtur, aspectus nostros eludens, et in sua semper nece grandescens. Nam cum peccatores cernuntur incolumes, cum videntur prædives, cum multis suspicuntur populis dominari, nec in mundo usquam appareat, quem timant, putantur habere pacem. Sed pax ista cum conscientia semper litigat, contendit intrinsecus, et cum hostem non habet, secum ipso decertat. Sunt enim impii, sicut sermo tractat propheticus, quasi « mare fervens, quod quiescere non potest. » — « Non est pax impiorum, » dicit Dominus. Pax hujusmodi non tantum possessoriibus suis laqueus captionis est, sed etiam aliis perditionis occasio, informis videlicet in fide Christianis, qui cum vident bonos adversis deteri, malos autem prosperis favorari, Deum vel de judicio iniquitate insimulant, vel humana hec non curare blasphemant, de quibus loquuntur Proverbia: « Aversio parvolorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet eos. » Homini autem hanc pacem habenti nimis est amara mortis memoria juxta quod Sapiens ad ipsam mortem legitur exclamare: « O mors, inquit, o mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis! » Sic ut econtra qui hanc pacem, id est carnis prosperitatem odit, adventum mortis diligit. De quibus vir justus dicit agens de his qui spontaneam animæ amaritudinem patiuntur: « Qui expectant, inquit, mortem, et non venit, quasi effodientes thesaurum, gaudentque vehementer, cum invenerint sepulcrum. »

(2) Sequentia omnia usque ad ea verba, *de crudeli servo dixit*, etc., desunt in cod. Bam.

Oscula vero hujus pacis sunt oscula meretricis, cuius labia favus distillans et nitidius oleo guttur ejus; novissima autem illius amara sicut absinthium, et acuta quasi gladius biceps. Ut non immerito huic paci illud Ezechiae valeat applicari: « Ecce, ait, ecce in pace amaritudo mea amarissima. » Pacis etenim hujus modi possessores, quia vitæ suæ non credunt, et si pax forte sit in circuitu, ipsi tamen intra se timidis semper sibique contrariis suspicionibus contrariantur, sicut scriptum est: « Sonitus terroris semper in auribus ejus. » Et cum pax sit, semper ille insidias suspiciatur. Nam sicut liber Sapientiae protestatur, « timida est semper nequitia. » Et iterum alia Scriptura dicit, quia « fugit impius nemine persequente. Rursum de his ait Dominus in Levitico:

« Dabo pavorem in cordibus eorum, et terribit eos sonitus filii volitantis. » Quod si forte ex his aliqui tam liberis inveniantur prosperitatibus feriari, ut universa de corde timoris extirpata sollicitudine, et in totum interiori oculo decæcato, omnia libita licita reputent, nec hujus pacis gaudiis se unquam astiment vacuandos, cum repente huic phantasticæ ac momentaneæ paci disturbatio vera æternaque successerit, eo infelici quo improvidentius pax ista suos deseret anatores. « Cum enim secundum Apo: to lum dixerint: pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus sicut dolor inutero habentis, et non effugiet. »

C CAP. XIV.— *Dc discordia, quam reprobri in natura sua apud inferos patientur.*

Hic interitus præsentis lucis privatio est animæque perditio, quam animæ simul et corporis damnatio subsequetur, ubi illi, qui beati hic vanæ pacis successibus videbantur, jam vere miseri pacem quærant et non inventiente am apud se, hoc est, in natura propria certaminis passuri molestiam, qua gravior et amarior nequeat cogitari. Irremediabilis enim ibi rixa poenæ et carnis, interminabilis pugna doloris et corporis, ubi passio sic naturæ, sic natura adversa est passioni, ut nullius, eorum Victoria talis colluctatio sopiautorum, ubi cum ipsis natura corporis vis doloris sic certa, sic litigat ut alterius alteri nunquam cedat. Hic enim quando hujusmodi conflictus est, aut dolore vincente sensum adimit mors, aut natura superante dolorem ægritudinis restitutio eliminat^[cod. Bamb., delimitat] sanitatis. Ibi autem et dolor permanet, ut affligat; et natura perdurat, ut sentiat, quia utrumque ideo non consumitur, ne pœna finiatur, juxta quod scriptum est quoniā « laborabit in aeternum et vivet in fine. »

D Hujus tam divinæ quam invisæ dissensionis malum notare Dominus forsitan voluit apud Isaiam (?). « Et pugnabit vir contra fratrem suum, et vir contra ainicum suum, et civitas adversuscivitatem, et disrumpetur spiritus Ægypti in visceribus ejus. » Ad cuius rei mysterium et illud proficit quod Joannes

in apertione secundi sigilli vidit, quia illi qui sedebat super equum rufum, scilicet Christo, qui humana carne vestiri voluit, illi, inquam, datum est, ut sumeret pacem de terra et invicem se interficiant homines, et datus est ei gladius magnus. Hanc Aegyptiorum pacem, quam ipse Dominus ante direxerat per apostolos, postea divortio non minore disjecit; « misit sagittas suas et dissipavit eos, fulgura multiplicavit, conturbavit eos, » sicut in uno eorum, videlicet Paulo, licet advertere, qui hujus iniquae pacis concordiam, sicut in gestis apolorum legimus, sapientissimo calliditatis argumento dissolvit. Sciens enim quod consequentium seuna pars Sadduceorum existeret altera Phariseorum, exclamavit in concilio: « Viri fratres, ego Pharisaeus sum, filius Pharisaeoum De spe et resurrectione ego judicor. Et cum hoc dixisset, facta est dissensio inter illos, et soluta est multitudo. Sadducæ enim non dicunt esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum. Pharisei autem utrumque tentantur. » Ecce qualiter ad hujusmodi vocem Pauli contra invicem reproborum turba disjungitur, consilium dissipatur; dumque in duas partes tumultuantum multitudine dispellitur, Paulo evadendi facultas aperitur. Eripuntur enim justi, dum dividuntur injusti. Propter quod et in mari Rubro, dum in duas partes unda dividitur, electorum populo ad terram promissionis iter explicatur.

Inde est quod ille, qui elongavit fugiens, tunc demum se salvum fieri a tempestate sperat, si male confluum unitatem Deus dividat: « Expectabam, inquit, eum, qui me salvum faceret a pusillo animo et tempestate. » Quod ut fiat, « precipita. Domine, eos et linguas eorum divide, » sicut gigantum, quos [ut] prediximus, labia divisisti. Et de crudeli servo dixit quia videlicet « veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit et dividet eum. » Tunc enim nequam servus apud se videlicet dividitur, cum per diversa contrariaque discerpitur, cum in infernis et moriendo semper vivere et vivendo semper mori miserimus corgetur, sitque hoc ei intolerabilius de morte, quod ipsa mors semper est sine morte.

CAP. XV. — *De pace conscientiae, quam hic boni possident.*

De pace quam mali habent apud se, documento præposito jam de pace bonorum, id est quam quilibet justus habere intrase creditur, dissertatio subjugatur. Huic paci, sicut præmisimus, letæ conscientiae securitas titulum laudemque dispensat. Laeta autem tunc vere est conscientia, cum ei, quem defendit acerrime, blanditur etiam de virtute. Non enim laeta conscientiae securitas est, vituperabilia lugere, ni et ad laudabilia studium accendatur. Nam ut dicitur, abstinere a malo vitat pœnam, bonum facere meretur palmam. Quod conscientiae blandimentum expertus fuerat, qui dicebat: « Gloria nostra haec est testimonium conscientiae nostræ. »

De hac pace conscientiae loquens Psalmigraphus

A ait: « Pax multa diligentibus legem tuam, Domine, et non est illis scandalum. » Ubi per scandalum conscientie offendiculum debere intelligi nullus divinorum peritus voluminum ignorabit. Tunc autem multa est pax legem Dei diligentibus, cum non solum pro innocentia bono securi sunt a supplicio, sed etiam pro virtutis merito leti præmium præstolantur. Quam pacem Paulus Colossensibus optabat, cum diceret: « Et pax Christi, » id est, quam Christus habuit et dedit habere, « exsultet in cordibus vestris. » Hanc pacem mali non habent, quos nec bona conscientia sibi conciliat, nec mentis tranquillitas serenat. Pro cuius absentia pacis peccator simule et penitens ingemiscit: « Non est, inquit pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. » Ubi per ossa naturales animæ virtutes, que fortes contra peccata esse debuerant, innuuntur.

B Sed quam magna multitudo supernæ dulcedinis, quam prompta viscera divinæ pietatis! Tantum enim pacis beneficium, quod per multas diaboli insidias peccator perdiderat, per unam cordis compunctiunculam [cod. Teg.] per unum cordis compuncti susprium], per unam oculorum lacrymulam reconquirit. Ad quod demonstrandum illud ex Evangelio nobis sufficiat pro exemplo. Quid enim ibi peccatri feminæ de hac pace dictum est? quomodo legis? qualiter sibi penitenti a Domino responsum audis? « Fides, ait, fides tua te salvam fecit, vade in pace. » Pax ista a pace illa malorum, o quantum disjungitur? quam contraria differentia ab illius pacis natura separatur? Illa enim pars tumultuosa est, haec quieta; illa vanida, haec sincera; illa tristior, haec jucundior; illa trepidia, haec secura; denique illa aeternum parit supplicium, haec perpetuae salutis gloriam nobis promeretur.

C Pulchre pacem istam sinceram, quietam, securam jucundamque predixerim. Nihil enim pax ista, nihil vanitatis, nihil habet dolositatis admistum. Tenax est enim sinceritas et veritatis semper conscientia, et cum fallatur aliquando, fallere tamen ipsa non novit. Inde est quod ille qui veritas est, cum judex omnium residet, solius conscientiae, que mentiri non poterit, testimonium acceptabit, sicut dicit Apostolus: « Testimonium reddente illis conscientia ipsorum. » Quieta est haec pax, nullis attonita ruminoribus, nullis agitata tumultibus, nullis afflictionibus conturbata, quia ut si tribulatio carnis circumsecus obstrepatur, si mundi rabies forinsecus sæviat, hujus tamen possessori pacis animus, beatæ quietis semper otios potietur. Quod Habacuc breviter adnotavit dicens: « Requiescam in die tribulationis meæ. » Et Dominus ad discipulos: « Haec, inquit, locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. » cum in mundo pressuram habebitis. Idem quoque et Micheas pulchro quadam schemate prædixit: « Et erit, inquit, ipse, » scilicet Dominus, « nobis pax. Assyrius cum venerit in terram nostram et calcaverit in domibus nostris. » Assyrius, qui Latine dicitur *arguens*, diaboli præformat imaginem. Arguere enim accu-

sare est. Et quis magis accusatoris est dignus co-gnomine quam ille in quem vox triumphantium de-promitor angelorum. « Quia projectus est, inquiunt, accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conceptum Dei nostri die ac nocte. In terra nostra et domibus, » in quibus calcat Assyrius, car-nis nostrae domicilia figurantur. Tunc ergo nobis est pax, cum Assyrius in terram nostram venerit et calcaverit in domibus nostris, quia diabolus etsi corpus sancti viri affligit vel perimit, aeternae tamen pacis requiem nunquam tollit. Unde illud de Pro-verbiis sapientis : « Non contristabitur, inquit justus, quidquid ei acciderit. » Ideo autem pax haec, Dominus dicitur, quia non nisi per ejus gratiam pax istius modi obtinetur.

Secura deinde est haec pax, in qua velut in arce quadam mens posita adversæ dominationis terrores despicit, minas despituit, contemnit ferociam, et omnem omnino contrariae fortitudinis velut stipulam computat saevitatem. De qua securitate illud Salomonis intelligitur : « Justus quasi leo confidens absque terrore erit. » Hujus pacis securitate fretus erat, qui dicere poterat : « Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum, et si insurgat ad-versum me prælium, in hoc ego sperabo. » Ad quam pacis securitatem et Petrus respiciebat, cum dice-ret : « Quis est, qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? » Est enim mens justi velut sublimior pars mundi, quæ celo confinior in nubem non cogi-tur, in tempestatem non agitur, non versatur in turbinem, non mugunt ibi tonitrua, non saeviunt fulmina, flamina non jurgantur. Sic et beatus ani-mus, cuius conversatio in celis est. Tanto enim jam virtutis culmine subiectus eminet, ut nullis unquam minarum fragoribus, nullis terrorum nim-bis [cod., Teg. imbribus], nullis bellorum diluviis ejus possit firmitas concuti, serenitas obnubi, tranquillitas perturbari.

Denique jucunda haec pax est, quæ videlicet quo magis ad prospera contrahitur et ad adversa pro-fusius dilatata, gaudens in damnis, exultans in periculis, subsannans supplicia, deridens mortem. Unde resonat vox illa gratifica : « In tribulatione dilatasti me. » Hanc pacis jucunditatem et securi-tatem pariter exprimit homo bonus dicens : « Non timebis calamitatem, cum venerit; in fame et vasti-tate ridebis et bestias terræ non formidabis, etsies quod pacem habeat tabernaculum tuum. » O pacem admirabilem, quam et qui non habet, sunt miseri, et qui habent, filii Dei merentur nuncupari. « Beati enim pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur! »

CAP. XVI. — *De pace beatorum ad se ipsos tunc habenda.*

Vocabuntur autem tunc Dei filii, quando illa ter-tia pax, scilicet rationis et sensualitatis, beata con-sensio prolacebit. Ista pax, quemadmodum præ-monstratum est, non omnibus bonis, sed beatis tantummodo, id est, jam de mundo egressis, ascri-bitur, quam vir justus in monte demum se consecu-

A turum sperabat, cum diceret : « In pace in idip-sum dormiam, et requiescam. » Et Simeon cum benedicis Deum caneret : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. »

Hæc enim apud sanctorum animos est perfecte pacis concordia, si omnia, quæ in homine sunt, sci-licet spiritus, sensus et animus, id ipsum semper sentiant, hoc est in appetitu superni boni indiffe-renti convenient voluntate. Quæ utique pacis summa queri hic potest, sed inveniri nequamquam po-test. Concupiscit enim hic caro adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, ut non quæcumque nos volumus, illa faciamus. Quippe et ipse etiam magnus Paulus, qui raptus in tertium cœlum istius-modi pacis primitias delibaverat, adhuc in carne vivens, aliquantula apud se luctamina sustinebat, sentiens aliam legem in membris suis, repugnan-tem legi mentis sue, ut non quod vellet, hoc age-ret, sed quod nollet, invitus perpetraret.

Quod pulchre Joannes in Apocalypsi notare vo-luit, dum scripsit quia « factum est silentium in cœlo quasi media hora. » Si cœlum sedes Dei est juxta illud : « Cœlum mibi sedes est, anima autem justi » secundum Scripturam « sedes est sapientiæ, » id est Dei, quid erit consequentius quam ut in cœlo justi animam intelligi reputemus? « Silentium igitur quasi dimidia hora » in cœlo auditur, quia in anima viri sancti « dimidia, » hoc est, non perfecta esse hic requies creditur. Pax ergo ista, in qua nullus est inter carnem et spiritum repugnantia, in futuro nobis promittitur condonanda, dicente Domino : « Pacem relinque vobis, pacem meam do vobis. » Do autem pro *dabo* dictum oportet cognosci, secun-dum quam formam dicendi et supra, cum de ovi-bus loqueretur, subnexuit : « Et ego vitam aeternam do eis. » Christus itaque aliam pacem electis suis relinquit in hoc sæculo, et aliam dabit procul dubio in futuro. Relinquit illam medium, quæbonorum est, dabit hanc tertiam, quam esse diximus beatorum.

Mirifice vero non illam, quam hic relinquit, sed hanc perfectissimam, quam tunc dabit, noninare suam voluit : « Pacem, inquit, meam do vobis. » Nunc enim Dei pacem, id est, qualem Deus habet, D habere non possumus, qui, sicut præmissum est, rixam quamdam intrinsecus sustinemus. Tunc autem suam pacem nobis dabit Dominus, cum in si-millimam divinæ paci concordiam corpus, spiritus et anima conspirabunt, videlicet ut quemadmodum in deitate tanta pax est, sicut in initiis prælibavi-mus, quod in tribus una substantia, una voluntas, et una penitus operis adoratur auctoritas, ita et hæc tria tanta sibi tunc credantur pacis amicitia conjugari, ut præter hoc, quod unius quodammodo naturæ intelligentur [c. T., quodanmodo nomine int.] fieri, ipso utique corpore in naturam spiritus, sicut sanctus Paulus asserit, transitu, idem om-nino tunc sapiant et circa idem semper opus, sup-ernæ scilicet laudis sacrificium occupentur.

Postulabat siquidem istud figmentum breve, ut A Sed melius lectoris memoriae consuletur si a praes- ea, quae tractanda supersunt [cod., Bamb., supersi- cedentibus subsequentia biformis libri discreverint- dent] conjuncto deberemus atramento subscribere. intervalla,

Explicit liber prior De bono pacis.

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. — *De triplici specie pacis hominum ad homines.*

Super ea pace, quæ est hominis ad se quibusdam reseratis mysteriis, jam pacem illam, quæ hominis est ad hominem, liber hic posterior elaborat. Pax igitur, quæ hominis ad hominem est, et quæ inter homines habetur et colitur, et ipsa quoque in tres species propagatur. Una est pax Ægypti, alia Babylonie, tertia Jerusalem. Pax Ægypti est malorum in unam pravitatem conspiratio. Pax Babylonie est tam malorum quam bonorum ab externo vel civili bello privatae rixa tuta conversatio. Pax Jerusalem Christianæ societatis fraternitas aestimatur.

Pax Ægypti communionem criminum, pax Babylonie communionem rerum, pax Jerusalem communionem virtutum omnium exigit facultatem. Pacem Ægypti diabolus, pacem Babylonie mundus, pacem Jerusalem conciliat Christus. Pacem Ægypti facit superbia, foveat impunitas, firmat pertinacia. Pacem Babylonie facit justitia, alit humanitas, firmat prudenter. Pacem Jerusalem facit charitas, nutrit pietas, firmat humilitas.

CAP. II. — *De pace Ægypti, qualiter diabolus ejus pacis conciliator sit.*

Illam autem pacem Ægypti credito, quam Dominus in Evangelio prodebat, cum diceret: « Nolite arbitrari quod venerim mittere pacem in terra; non veni mittere pacem, sed gladium (gladium videlicet spiritus, quo hujus sacrilegio pacis communio sciendatur); veni enim gladio separare filiam adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus sacrum suum, et inimici hominis domestici ejus. »

Merito autem diabolum pacis Ægypti conciliato- rem notavimus. Ipse enim prime seditionis initæ princeps fuit et auctor. Ipse primum hominem sibi in eamdem impietatis conspirantium foederavit. Ipse a primis usque ad ultima sacula, quoscumque valet, suis nititur numeris aggregare. Etenim scriptum est: « Post se omnem hominem trahit, et ante se innumerabiles. »

CAP. III. — *Quod pacem istam maxime superbia adfecit.*

Hanc nefastam pacem, licet diversis ex causis di- versa mala facere consueverunt, principaliter tamen eam superbiæ efficere, gigantum tibi monstrat excessus, qui profecti ab Oriente invenerunt cam-

pum in terra Sennaar, habitaveruntque in eo, et dixerunt: « Venite, faciamus nobis civitatem et turrim, cuius culmen pertingat usque ad cœlum, et celebremus nomen nostrum, antequam dividamur in universas terras. » Civitatem hanc vere conventum malorum putabis, si locum, ubi ædificatur, advertas. Non enim in montis arduo fundatur hæc civitas sicut civitas Dei, cuius fundamenta sunt in montibus sanctis, sed in campo gramineo, hoc est latitudine et virore corporeæ voluptatis. Gigantea autem proceritas quid aliud quam tumens superbiæ nuntiat celistatem? De quo et Psalmographus meminit: « Vidi impium superexaltatum sicut cedros Libani. »

Gigantes ergo ab Oriente moti in unum campum convenient, dum mali ab eo, qui « Oriens ab alto » est, per typum [al. typhum] superbiæ discedentes, in unum carnalis vita sodalitum combinantur. Quanquam ipsa superbia, quæ hujus pacis concordiam innodat, eam postea violet et disjungat, utpote quæ singularitatis privilegium appetens, esse communia, quæ diligit, aspernatur. Unde Salomonis attestatur Proverbium, quia inter superbos jurgia snt, dum videlicet singuli præ ceteris id sibi co- nantur ascribere quod nequaquam in singulis emineret.

Nec mirum, si superbia velut sibi contraria, quod fecit, moliatur evertere, cum auctor ejus Satanas in seipsum divisus sit et ob hoc regnum ejus nequeat permanere. Interim plerumque hoc malum eminentiae producitur, ut is, quem arroganter forte tumor inflavit, que elatius ejus effatur gloria, eos, quos superare tentaverit, non pacificos, non deditios dignetur accipere, sed rebelles potius ambiat expugnare, sicut quendam virum superbissimum et Romanæ reipublicæ insignissimum perduellum jacante ore dixisse lectionis scholasticae rudimenta tradiderunt: « Hostes mihi deesse nocet, damnumque putamus armorum, nisi qui vinci potuerunt, rebellant. »

CAP. IV. — *Quomodo impunitas hanc pacem foveat.*

Quomodo autem impunitas hujusmodi reprobo- rum pacem foveat, non nescis, si ad quid tales homi- nes socientur, attenderis. Ad hoc enim in unum corpus coeunt, ut malitiam. quam singuli perficere sic facile, sic impune non poterant, junctis in unum viri- bus liberius valeant et informidabilius exercere. Unde et in Parabolis vox illa eorum est, alium ad

hujus pravae societatis fodus invitantium : « Veni, A inquit, veni nobiscum, insidiorum sanguini, abscondamus tendiculas contra insolentem, deglutiamus eum, sicut infernus, viventem, omnem pretiosam substantiam rapiemus, implebimus domus nostras spoliis. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrorum »

Hæc communicata scelerata ideo ab eis committuntur audaciam, quia non est interim, quo judice puniantur. « Quia enim, ut ait Ecclesiastes, non profertur cito contra malos sententia, ideo absque ullo timore filii hominum perpetrant mala. »

CAP. V. — *Quomodo hæc pax per contumaciam firmetur.*

Denique si vis scire qualiter hanc pessimam pacem firmet contumacia, Dominum ipsum de diaboli corpore audias proponentem : « Corpus illius quasi scuta fusilia. » In scutis istis fusilibus quid aliud nisi reprobarum mentium duritas designatur? De qua et lamentatio Jeremie non tacuit Iudeorum pertinaciam in passione Domini memorans et condemnans : « Dabis eis scutum cordis labore tuuin. » Scuta autem fusilia in excipiendis sagittarum ictibus robusta sunt, sed casu fragilia; ictui quicquid ferientium minime cedunt, sed suo se lapsu per fragmenta comminquant. Corpus ergo diaboli collectio est pravi concilii, dum malos per obstinationem duros sagitta divini verbi non trahit, quos tamen vite fragilitas quotidie frangit.

Hanc pravae unitatis concordiam Dominus in Job notavit, cum de Leviathan per figuram proposuit : « Membra carnium ejus cohaerentia sibi Carnes siquidem Leviathan omnes reprobos intelligimus, quos ad solitudinem spiritualis vita assurgere per desiderium non videmus. Membra carnium sunt, qui eisdem perverse agentibus, et se ad iniquitatem praecedentibus conjunguntur, sicut etiam per Apostolum de Dominico corpore dicitur : « Vos estis corpus Christi, et membra de membro. » Ad hanc exsecrabilem pacem illa pertinet amicitia quam in passione etiam Herodes cum Pilato legitur invisisse. Nam et facti sunt amici in illa die, cum antea inimici erant ad invicem. »

CAP. VI. — *Qualis hujus pacis sit fructus et exitus.*

Hanc eamdem sacrilegæ pacis unionem stupa collectiæ liber Ecclesiasticus configurat : « Stupa, inquit, collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis. » Ecce, in quem finem porrigitur, et quem meretur fructum concordia reproborum! Flammam videlicet ignis inextinguibilis, et tam immensi quam importabilis incendiustionem. Non enim stupæ consummatio hic ad peccantium ardorem componitur pro tenuitate et evanescensia incendi, sed pro velocitate ac integritate supplicii, quemadmodum stupa ad integrum simul et velociter concrematur, juxta quem modum sermo alibi dicit propheticus : « Væ Ariel! (Ariel civitas est quam expugnavit David.) Erit sicut pulvis tenuis

A multiudo ventilantium te. » Ubi subaudit Romanorum exercitum, non propter exiguitatem, sed numerositatem [cod. numerositat] pulveri comparatum.

Sicut autem quælibet combustibilis materia majus profunditatem incendium, si tota simul quam si diversis partibus exuratur: sic et malorum collectam multitudinem eo gravior districtio uret in supplicio, quo major eam numerus nexuerat in peccato. Inde est divina illa Praeceptoris sententia: « Colligite zizania et ligate ea in fasciculos ad comburendum. »

CAP. VII. — *Quod adversus hanc pacem nos semper esse oporteat impacatos.*

Ecce pacem Ægypti vides expositam, quam te persequi oporteat, non amplecti. Tunc enim solum Deo eris pacificus cum adversus hanc pacem persistenter impacatus. Hæc est enim pax illa, secundum modum theoreticum, quam Sichemitæ cum Jacob et filius ejus contrahere cupiebant: « Negotientur, inquit, in terra et exerceant eam quia spatiosa et lata cultoribus indiget. Filias eorum accipiemus uxores, et nostras illi dabimus. » Sed quo zelo hujus pacis fœdera spreta sint, divine lectionis scientiam non evadit.

Ab hujus pacis concordia et illa non abhorrebat affinitas, quam Josaphat, rex Juda, cum impio rege Achab copulasse describitur. « Fuit, inquit, Josaphat dives et inclutus multum, et affinitate conjunctus est Achab, descenditque ad eum post annos in Samariam. » Pro qua re eum Dominus increpat per videntem : « Impio præbes auxilium, et bis, qui oderunt Dominum, amicitia jungeris? » Non enim cum odientibus Deum ullius amicitia habenda est concordia, magis autem opponendum oium, quemadmodum faciebat David dicens : « Nonne qui oderunt te, Domine, oderam illos, et super inimicos tuos tabescbam? Perfecto odio oderam illos, et inimici facti sunt mihi. »

Hanc itaque perniciosa pacem gladio verbi et ardore divini zeli, ubiunque invenies et poteris, pro tuo gradus officio disjice et adure exemplo magistri tui et Domini, qui, sicut præmisimus, gladium venit in terram mittere, quo hujus pacis ligamina discoriunt; quod eum quoque facturum longo ante tempore testis fidelissimus asseruit Isaías : « Ecce Dominus ascendit super nubem levem, et ingredietur Ægyptum, et movebuntur simulacra Ægypti a facie ejus, et cor Ægypti tabescet in medio ejus, et concurrendo faciam Ægyptios aduersus Ægyptios. »

CAP. VIII. — *De pace Babyloniarum, et qualiter eam faciat justitia.*

Pacem Ægypti, ut ab animis, sic a verbis amodo secludentes, ad considerationem pacis Babylonie veniamus. Hujus pacis testimonium expressum est in Jeremia, quo filios transmigrationis admonuit pro pace Babylonie deprecari: « Quærite pacem civitatis, ad quam transmigrare vos feci, et orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax

vobis. » Cujus pacis et Paulus meminit ad Hebreos : Asavit. Inde postea rerum cupiditates, bonorum libidines, contentiones et jurgia, bellorumque certamina prodierunt, quæ utique malorum lues expiari nunquam poterit, nisi aliquando in humanis pectoribus hac rescentillante justitia ad quamdam, etsi non integrum, veteris communitatis gratiam redeatur ut puta, [ut, qui] inimici erant ad invicem, qui rebelles, qui hostes, qui nihil unquam de terrenis concorditer possederunt jam subpullulante in eis naturalis justitiae æquitate misceant animos, amicitias et affinitates jungant, quamvis alloquis et moribus non incipient communibus potiri.

Denique exigenti, qualiter hanc pacem justitia faciat, cum eam, sicut prælibatum est, mundus conciliet, justitia vero virtutibus applicet, satis dabitur in hunc modum ; quod videlicet justitiam hic non tam divinam aut politicam quam naturalem oportet intelligi, quæ alio nomine æquitas nominatur. Hac omnes homines ex uno parente natos cernens, eis velut germanis omnium rerum usum communem statuit, communem quamdam domum omnibus his decernens mundi hujus speciosissimam mansionem, de qua propheta loquitur : « O Israel quam magna est domus Domini et ingens locus possessionis ejus ! » Magna nimis, sine dubio, est domus ista, quæ divedit simul et pauperes, nobiles cum ignobilibus, senes cum junioribus sinu capacissimo colligit et concludit.

Quam decorum habet hæc domus fundamentum, terræ utique superficiem, candidis, purpureis, aureis, puniceis, et aliorum mille colorum floribus locatam ! Quam pulcherrimum habet tectum, cœli scilicet faciem, stellarum choris velut gemmatis laqueariis obfulgentem ! In hac domo quanta ex arbustis et fontibus cibi potusque habentur promptuaria ! quantæ ex ipsis et floribus et herbis odoraminum myrrhœtheca ! In hac domo per noctem splendor lunæ pro lucerna est, et per diem calor solis pro hypocauste, illo videlicet æstuario, quod hiberno tempore anhelantibus consuecit ignibus vaporari. In hac domo pro lectulistori sternuntur graminum, et pro vernacularum obsequiis spontaneum elementa offerunt famulatum.

Sic autem domus ista communis est omnibus, sicut ingressus et egressus ab ipsa indifferens omnibus exhibetur, quemadmodum Sapiens monstravit dicens : « Sum quidem et ego mortalis homo, similis omnibus, ex genere terreno illius, qui prior factus est, et in ventre matris figuratus sum caro ; decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis, et ego natus accepi communem aerem, et in simili ter factam decidi terram, et primam vocem similem omnibus emisi plorans. Nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium. Unus ergo introitus est ad vitam et similis exitus. » Nudi enim omnes nascimur, nudi morimur ; nullatenus cadavera divitum pauperumque discretio, nisi quod forte dirius fetent eorum corpora quam istorum.

Quod vero istiusmodi naturalis justitia omnibus omnia fecerit communia, ex illo verbo desumendum est, quo dicitur, communicantis bona sua cum cæteris in sæculum saeculi permanere : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum saeculi. » Item ex quodam Proverbio : « Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam. » Cum itaque hæc justitiam naturalis mundum ipsum et omnia, quæ in ea sunt, censuerit esse communia, avaritia postmodum possessionum jura in singulos dispe-

nides, contentiones et jurgia, bellorumque certamina prodierunt, quæ utique malorum lues expiari nunquam poterit, nisi aliquando in humanis pectoribus hac rescentillante justitia ad quamdam, etsi non integrum, veteris communitatis gratiam redeatur ut puta, [ut, qui] inimici erant ad invicem, qui rebelles, qui hostes, qui nihil unquam de terrenis concorditer possederunt jam subpullulante in eis naturalis justitiae æquitate misceant animos, amicitias et affinitates jungant, quamvis alloquis et moribus non incipient communibus potiri.

Huic tanto bono, quod naturalis justitia operatur, nil aliud dignius quam nomen pacis aptabimus, dummodo hic non pacem Jerusalem, quod, sicut tractandum restat, majoribus exultat meritis, sed pacem, de qua coepimus agere, pacem scilicet Babylonie reputemus memoratam. Quanquam dici valeat, divinam quodammodo justitiam pacem Babyloniam operari, si advertas, omnes homines ejusdem generis esse non tantum per carnis legem, sed etiam per Dei similitudinem. « Ipsius enim, inquit Aratus, ipsius et genus sumus. Genus ergo cum simus Dei, » et nobilissima Dei imagine omnes pariter exemplemur, qui tanta uinum similitudine, nulla unquam contra invicem deberemus rixantis animi dissimilitudine obviare, quemadmodum et aves ejusdem generis amicæ sibi sunt, hostilis inter se odii discordiam nescientes. « Volatilia » enim, sicut Proverbii scriptum vulgavit, « ad similia sibi conveniunt. »

Quod si tibi per has rationes [haud] astimes persuasum, pacem hanc per justitiam effici, super hoc saltem argumenta satisfacient Scripturarum. Dicit enim prophetarum nobilissimus : « Erit opus justitiae pax, et cultus justitiae silentium. » Et David, cum de nascituro cœli Rege laudes proponeret, dicturus de pace quam in adventu ejus mundus habere meruit, de justitia velut ejus causa ante præmisit dicens : « Orietur in diebus ejus justitia. » Dein sequitur : « Et abundantia pacis. » Item alibi : « Justitia et pax complexæ sunt se. »

CAP. IX. — Quæ sit humanitas, pacem istam alens.

Humanitas autem, qua hec Babylonianæ pax alitur, quædam humanarum necessitatim collativa subvenitio est, qua diversa mortalium conditio vel mutuis adjuta suffragiis, vel alternis sustentata commerciis refinetur. Quod autem tale est. Milites armis tuentur rusticos, rusticis operibus agrariis cibos student militibus providere. Item cum regnum illud frugibus, hoc odoramentis indiget; cum provincia illa metallis, bæctexturis; cum regio illa lignis, hæc marinibus egeat, sicutque per alia millena genera rerum humana mortalitas vicissim sibi opus habeat subvenire, processit humanitas, qua jam in pace Babylonie fœderis alternam penuriam alterna copia his permutationibus sustentaret, sine quibus pax ista neglecta decideret, quemadmodum connexio lapidum in ædificio formato, in quo vicario complexi

lapides innituntur, si muris hiantibus se complecti A consilio suo. » Item super eodem Scriptura dicit: « Rex insipiens perdet populum suum, et civitates inhabitabuntur per sensum prudentium. » Et in libro Sapientiae: « Si delectaminis eis et sceptris reges populi, diligite sapientiam, ut regnetis in perpetuum, Tunc » enim, sicut facundissimus doctor scribit, « tunc felices sunt res publicæ, eum aut philosophi regnant, aut reges philosophantur. » — « Eridimini ergo, qui judicatis terram. »

Ut autem huic humanitatii locus fiat, ante omnia opus est lingue inire notitiam, sine qua parum prodest ad sociandos homines haec subventione collativa. Quomodo enim vel mutuis sublevare officiis, vel utilia mutuare commercia poterunt, qui aliis necessitates suas verborum nequeunt significationibus explicare? Quemadmodum non humanitatem magis quam immanitatem ignotæ linguae consuevit generare diversitas, sicut propheticæ comminationis oraculo monstratur: « Ecce ego adducam super vos gentem de longinquæ, domus Israel, ait Dominus, gentem robustam, gentem antiquam, cuius ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur. »

Quantum haec humanitas ad nutriendam pacem necessaria est inter reges et populos, prælatos et subditos, ut a rege præbeatur populo tuitio, et a populo regi civilium functionum pensatio, referatur. « Ideo enim, inquit Apostolus, et tributa præstat. » Prælatus subditis providentia sollicitudinem, subditi prælato devotionem obedientiam debebunt exhibere. Quæ utique hinc inde tam necessaria subventione concurrunt, ut alterum sine altero nequeat perdurare. Quippe sine providentia regum ac præsidum pro cæde paratur populus, et sine populi obsequio regum ac prælatorum omnium dignitas evanescit. Unde cum rex instituitur, pactio quadam tacita inter eum et populum initur, ut et rex humana regat populum, et populus regem statutis tributis et inflationibus meminerit venerari. Hoc est illud fœdus quod Joiadassacerdos inter regem Joas et populum Juda pepigit, sicut historia Regum tradit.

Fovetur ergo per hanc humanitatis collationem inter reges et populos, inter prælatos et subditos Babylonie, id est mundanæ pacis concordia, quæ si aliquando, ut solet, ducatur contemptui, ut vel qui subsunt, debita servitia negent superioribus, vel superiores inferiores legibus subjiciant tyrannorum obsurgentibus inde oppressionum ac rebellionium malis, repente sinul cum pace vis prælationis solvit, et regnum etiam transmutatur, sicut scriptum est, quia regnum a gente in gentem transfertur propter injusticias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos.

CAP. X. — *Quomodo per prudentiam hæc pax accipiat firmitatem.*

Cæterum qualiter pax ista per prudentiam accipiat firmitatem, rex Salomon tibi exemplo sit, qui prudentissimus sapientia' sua consiliis per octoginta annorum volumina, sicut Josephi narrat historia, regnum sibi in pace tranquillissima pariter roboravit et felicissima. Cujus pacis bonum semen ejus Roboam per insipientiam perdidit, regnum faciens bipartitum, de quo liber ait Ecclesiasticus, quia « finem habuit Salomon cum patribus suis, et reliquit post se de semine suo stultitiam genti, et immunitum a prudentia, Roboam, qui avertit gentem

« Rex insipiens perdet populum suum, et civitates inhabitabuntur per sensum prudentium. » Et in libro Sapientiae: « Si delectaminis eis et sceptris reges populi, diligite sapientiam, ut regnetis in perpetuum, Tunc » enim, sicut facundissimus doctor scribit, « tunc felices sunt res publicæ, eum aut philosophi regnant, aut reges philosophantur. » — « Eridimini ergo, qui judicatis terram. »

Pacem autem istam regis maxime prudentia confirmabit, si rex ipse perito dispensationis consilio omni generi hominum, quibus præest, omni ordini, omni sexu, omni ætati, salvo tamen privilegio disciplinae (scriptum est enim: « Disciplinam in pace servate filii») ita se tractabilem et velut popularem indulserit, ut favorem semper publicum habere mereatur, sicut Octavianum fecisse Augustum Romanorum vulgaverunt historiæ, propter quod longiori seculo eum pacificum tenuisse imperium tractaverunt. Caveat ergo prudenter qui populo vel genti præficitur, ne dum uni consulit parti, partem aliam negligat. Hoc enim rem pernicioseissimam in populo causat, scilicet invidiam, seditionem atque discordiam, dum qui omnibus imperat, non omni, sed unius cuiusdam eligit utilitatibus providere.

Item pacem istam aliorum prudentia confirmabit, si, inter quos pax hæc conciliata est, ita cautos, ita morigeros se habuerint in alterutrum ut nihil omnino sit, in quo pereos pacis lesa fœdera videantur; quoniam etsi per alicujus levitatem modicum laedi forte contigerit, non post dies, sed continuo, cum res adhuc nova est, nec majoribus exacerbata injuriis, prudenti debet remedium integrari, instar membrorum, que primo inflictio vulnere a continentis compage incipiunt hiatu quodam dirimi; quibus si confessim peritia accesserit medicantis, ad carnem reliquam resolidari sine deformitate poterunt. Quod non erit, si in tempus plurimum hujusmodi remedium differatur. A qua sententia alienum non est quod ait Apostolus: « Sol non occidat super iracundiam vestram. »

CAP. XI. — *Differentia inter pacem Babylonie et Ægypti.*

D Magna differentia pax hæc ab Ægypti pace discriminatur, cum, sicut dictum est, responda illa semper sit, hæc appetenda saepius et colenda, non tantum cum domesticis et fidelibus, sed etiam cum extraneis, cum barbaris et paganis. Si enim pax ista coli cum infidelibus non deberet, Isaac cum Abimelech, Ochozath et Phichol Geraritis fœdus cur ageret? Si pax ista cum infidelibus coli non deberet, populus Israel a rege Edone et Sehon rege Amorphaeorum iter pacificum cur quæsiisset? Si pax ista coli cum infidelibus non deberet, Dominus in Deuteronomio per Moysen quare diceret: « Si iheris ad expugnandam civitatem, offeres ei primum pacem. Si receperit, et aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est, salvabitur. »

In tantum autem pax ista cum infidelibus habenda. A citam sibi usurpare, legatos publicos etiam rejiciunt, regalia decreta contemnunt, non penitentes fiscalia, nec tributa praebentes. Contra quos Dominus. « Reddite quae sunt Cæsaris, Cæsari. » Et Paulus ait: « Reddite omnibus debita; cui tributum tributum: cui vectigal, vectigal. » Quibus coheret, quod poetarum exinius in Romani laudes imperii non minus provido ingenio quam lauto metro canens ait:

*Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæc tibi erunt artes) pacique imponere morem:
Parcere subjectis et debellare superbos.*

VIRG., Æn., lib. vi, vers. 854-857.

Idœ autem pacem non semper, sed sepius cum omnibus colendam esediximus, quia non nunquam cum talibus servare pacem minime debemus, ut erga pestilentes, erga persequentes, erga rebellantes, quos utique pace non vorere, sed bello lassere magis expediet. Quod iatuenis egregius doctor ait: « Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. » Quia enim quosdam noverat, cum quibus ligare concordiam fas non erat, ideo dicturus: « Cum omnibus pacem habentes, » B conditionem attulit. « Si fieri potest. »

Pestilentes vero eos intellige, qui mediante pace Babylonica, Ægyptiæ pacis, hoc est, vitiorum nobiscum volent fœdus intexere, cum quibus pactum nullum pangendum est, sed totis omnino viribus ad internerionem contendendum. Ad quod pertinet quod Moyses in lege proposuit Israeli: « Cum introducerit te Dominus Deus tuus in terram, quam possessores ingredieris, et deleverit multas gentes coram te; Hethæum, Geresæum, Amorræum, Chanaæum, Pherezæum, Hevæum et Gebuseum, septem gentes, multo maiores numero, quam tu es, et robustiores te, tradideritque eos Dominus Deus tuus tibi, percuties eos usque ad internecionem. Non inibis cum eis fœdus, nec misereberis eorum, neque sociabìs cum eis connubia. Filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam ejus accipies filio tuo, quia seducet filium tuum, ne sequatur me, sed ut magis serviat diis alienis. »

Non solum autem cum extranei sunt hujusmodi contagiosi, sed etiam cum cives, domestici, fratres, filii aut parentes extiterint, pacisimo sanctitatis erit officium tales ferro vindictæ debellare, quando de filiis Levi legitur. « In ultionem idolatriæ arreptis gladiis per castrorum media transeuntes quisque fratrem suum, amicum et proximum sibi obvios occiderunt. » Propter quod manus suas Domino conisecrassæ laudati sunt. « Consecrasti, inquit, manus vestras hodie unusquisque in filio et fratre suo, ut detur vobis benedictio. » Sic et Phinees, peccatis civium non indulgens, dum coenam cum Moabitæ Iudeum percussit, sui furoris incendio Domini furoris incendium extinxit.

Persecutores sunt qui vel communis concordie statim, vel publici pudoris reverentiam conantes reverti, aut crudelias exercere, facinora non metunt, aut solemnioris infamie patrare flagitia nequam erubescunt; in quos et legum jura et regum armis rigorem apponere inexorabilem consueverunt. « Non enim sine causa portat gladium, sed ad vindictam malefactorum et ad laudem honorum. »

Rebelles nos computanius, qui jugum legitimæ dominationis querentes excutere, et libertatem illi-

ciunt, regalia decreta contemnunt, non penitentes fiscalia, nec tributa praebentes. Contra quos Dominus. « Reddite quae sunt Cæsaris, Cæsari. » Et Paulus ait: « Reddite omnibus debita; cui tributum tributum: cui vectigal, vectigal. » Quibus coheret, quod poetarum exinius in Romani laudes imperii non minus provido ingenio quam lauto metro canens ait:

*Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæc tibi erunt artes) pacique imponere morem:
Parcere subjectis et debellare superbos.*

CAP. XIII.—*Quod regnum, non legitime susceptum latrocinium magis quam regnum putandum est.* Verum quod non simpliciter regnum, sed legitimæ scilicet dominationis adje vim, ea ratione [fecimus]. quoniam extimæ regionis gentem, que nunquam ditioni tuae collum submisit, tibi nunquam molestiam intulit, sola dominandi libidine expugnare velle et subdere non regis officium est, sed tyrranni imo latronis et sanguinarii. Propter quod doctor optimus (AUGUSTINUS, lib. IV *De civit. Dei*, c. 4) scribit dicens: « Remota justitia quid sunt regna nisi latrocinia, quia et ipsa latrocinia quid sunt nisi parva regna? Manus et ipsa hominum est, imperio principis regitur, societas pacto ligatur, placiti lege preda dividitur. Hoc malum si in tantum perditorum hominum successibus creverit, ut loca Ceneat, sedes coenistat, provincias subjetat, occupat civitates, evidenter sibi regni nomen assunit, quod ei jam manifesto non dempta cupiditas, sed adjuncta impunitas confert. » Unde ab Alexander illo Magno quidam comprehensus pirata, interrogatusque ab eo cur mari ita esset infestus, libera sibi et eleganti legitur contumacia respondisse: « Et tu quare toti orbis terrarum? Sed quoniam id ego parvo navigio facio, latro vocor; quia tu magna classe, imperator diceris. »

Inferre ergo bella finitimus, et in cætera inde procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, nihil aliud est nisilatrocinium nominandum.

CAP. XIV.—*Qualiter ad ipsius pacis bonum proficit, quando cum prædictis generibus Babylonizæ pax non servatur.*

Ecce igitur, qualiter cum illis tribus generibus hominum pax habenda non est, sed bellum potius ipsis indicendum, quod videlicet ad ipsius pacis bonum proficere nemo sapiens ignorabit. Ad hoc enim istos paucos severitatis vigor persecutur, ut in ceteris pax integrior et tutior conservetur. Quod Dominus in propheta contra plebem Iudaicam loquens satis notavit, cum protulit: « Quis dabit me spinam et veprem in pælio? gradiri super eam, succendam eam pariter. An potius tenebit fortitudinem meam, faciet pacem mihi, faciet pacem mihi? » Subaudi, haec ipsa succensio, qua eam prænuntio exurendam.

Ad hoc igitur hujusmodi homines impugnandi sunt, ut vel cum ipsis paenarum experimento coeritis, vel saltem cum aliis, eorum exemplo eruditis pax servetur incolimus. Ad hoc enim solummodo bellum publicum geritur, ob hoc tractantur arma, ob hoc leges dictant supplicia, ut bonum pacis per omnia maneat illibatum.

CAP. XV. — *De tribus vel quatuor gradibus pacis mundanæ.*

Tribus autem gradibus pax ista mundana procedit. Primo enim est pax orbis, postea pax urbis, deinde pax domus. Illa generalis, ista civilis, haec domestica. Pax ergo orbis habenda est etiam cum peregrinis, pax urbis cum civibus, pax domestica cum propinquis.

Et quoniam supra dictum est, Babyloniae pacem communionem rerum exigere, idcirco scire licet, quod in quolibet horum graduum rerum communicationem pax flagitat. Pax generalis, ut pota inter regna et provincias nundinas communes facit et linguis; pax civilis forum, fanum, leges et quasdam consuetudines; pax domestica fundum, domum, convictum et in conjugii thalamum, sepulcreaque et monumenta majorum.

Pax vero generalis, quam etiam cum peregrinis habenda esse diximus, item ad ea, quae cives federat, haec, inquam pax, quamvis domesticam non contineat habitationem, si tamen inter aliquos domesticos promoveatur affectu, privata pax sit, amicitiaeque sibi dulce nomen attulat. Unde evenit ut etiam quartus gradus exsurget tribus superioribus adunandus, videlicet, ut qui antea pacem orbis, urbis et domus familia computavimus, in quarto gradu pacem amicitiae numeremus: quae utique amicitia vicissitudine studiorum officiorumque colitur et tenetur. Alioquin nullo pacto amicitiae momenta durabunt, nisi ex utraque parte officiosa constet affectio.

CAP. XVI. — *De statu pacis domesticæ.*

Quia vero omnis domus particula quadam civitatis est, omnis autem pars universi cuius pars est, integratem referunt, debet ad normam civilis pacis pax formari domesticæ, ut sicut civilis pax publicis conservatur legibus, sic et pax domestica privatim traditionibus legitime gubernetur. Unde sicut ille qui pacem publicam tuerit, pater patriæ dicatur; sic et qui pacem domesticam regit, paterfamilias meruit nuncupari.

Et quoniam respectu familie suæ patris nomine censemur, decet etiam, omnibus servis suis, qui pars familie sunt paterni favoris clementiam exhibere, quatenus occasio turbanda domesticæ pacis subtrahatur. A qua sententia non discedit, quod quidam vulgatae auctoritatis sapiens tradidit: « Sic cum inferiore vivas, quemadmodum superiore tecum vivere velles. Quoties in mentem venit, quantum tibi in servum tuum liceat, veniat in mentem, tan-

A tumdem in te Domino tuo licere. » Et Jesus Sirach : « Si est tibi servus, sit tibi quasi anima tua, et quasi fratrem, sic eum tracta. »

Ita tamen quis benignitatem erga familiam suam exerceat, ne disciplina vigorem penitus amittat. Non enim minus mollis remissio quam severa exacerbatio pacis domesticae concordiam vacuabit, sicut in David gestum esse agnoscitur. Quia enim filios licentia molliore tractaverat, Quantam confusione, quantum scandalum, quantum periculum ex his postea passus fuerit, regum non veretur historia diffamare.

B Porro cum pax domestica membrum sit civilis pacis, si pax domestica a domesticis violanda sit, ne civilis pereat, erit tunc pax domestica inter patrem et filium distrahenda, quemadmodum illos scripsisse legimus, qui de statu reipublicæ facundiis disputaverunt.

Ne vero putares domesticam pacem nullam à Scriptura sacra laudem recipere, ideo Ecclesiasticus de ipsa loquitur: « In tribus est beneplacitum spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus: Concordia fratratus, amor proximorum, et vir et mulier sibi consentientes. »

CAP. XVII. — *De quibusdam accidentibus, per quæ pax privata turbatur, et eorum remedio.*

Denique duplex haec pax, domestica scilicet, et affectu domestico amicata (haec est enim ipsa amicitia) haec, inquam, pax quanto est conjunctior, eo consevit frequentioribus dissensionibus lacerari, ut, verbi gratia, iracundia, verbositate, magis autem susurrio, plus convicio vel improposito, et multo amplius superbia, dolositate ac denudatione mysterii, et, quod super haec omnia malignius, per mulierem nequam; quæ singula Sapientis Proverbia notarunt.

D Dicitur enim in Proverbiis: « Homo perversus suscitat lites, et verbosus separat principes. » Item: Ecclesiasticus: « Susurro et bilinguis maledictus. Multos enim turbavit pacem habentes. » Item: « Homo iracundus incendit litem, et in medio pacem habentem immittet inimicitias. » Et item: « Mittens lapidem in volatilia dejicit illa. Sic et qui conviciatur amico suo, dissolvit amicitiam Adamicum et si produceris gladium, non desperes; est enim regressus. Ad amicum si aperueris os tristè, non timeas; est enim concordatio, excepto convicio, improposito, et superbia, et mysterii revelatione et plaga dolosa: in his omnibus effugiet amicus. Si denudaveris absconsa illius, non persequearis post eum. Sicut qui dimittit avem de manu sua, sic dereliquisti proximum tuum, et non eum capies. Maledicti est concordatio; denudare amici mysteria, desperatio est animæ infidelis. »

E De muliere vero ibidem adjungitur, quia « mulier fortis oblectat virum suum, et annos vita illius in pace implebit. » Sicut autem beatus est qui habitat cum muliere sensata, sic e diverso « commorari,

inquit, leoni et draconi placebit magis quam habitare cum muliere nequam, » ea maxime, quæ verborum procacitate continua viro quieto et pacifico molestiam ingerit quam amaram. Unde [sicut] « ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier lingua homini quieto. »

Ne igitur per hujusmodi pax amicitiae familiæque rumpatur, iracundia per mansuetudinem, per loquendi parcimoniam verbositas exclaudatur. Aures sepiam suos surrii, os ab omnibus conviciis opilemus, nullo super amicum efferanur supercilium, nullas in eum fraudis moliamur insidias, nec amicorum secreta, quæ novimus, lingua pruriens denudemus. Hæc enim tria, scilicet inimicitiam, duplicitatem et perfidiam amicitiae venena fore explorati judici est. Dein et tu, qui privata domus actus dispensas, mulieris vel uxoris tuae proterviam imperare nunquam consentias. Scriptum est enim, quia « mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo. »

CAP. XVIII. — *Quantam bonorum consequentiam pax habeat Babylonica..*

Monstratum est ecce, quibus modis pax Babylonie, mundi scilicet, contrahi debeat et conservari. Quantam autem bonorum temporalium consequentiam habeat pax ista mundana, exemplis potest milibus edoceri.

Quamprimum ergo in ipso toto mundo pacem quamdam naturalem considera, qua superni manus Artificis diversarum naturarum elementa in unum coegerit corpus assurgere, et prorsus dissona in tantam statuit consonantiam aspirare, ut nisi alterius ligata subsidiis non subsistat. Cœlum enim nisi existaret, quo lumen funderet, non haberet. Aeri cœlum colorem exhibet; aer terram foveat imbris, et cunctis animantibus vitam tribuit respiratus. Aqua fluvii irrigat; quæ utique et ipsa non subsisteret, si eam terra fundus ultimus non teneret. Talibus igitur legibus federata elementa pacem habent decoram et perpetuam.

Quod si dissensio aliqua adversus se huic materiæ genereretur, et seditione aliqua solutionem sui meditetur hac machina, vel si divino nutu aliquid ex ista pace moveatur, si vel mare efferveat, vel terra quatatur, si perniciosus imber decidat, aut sol subtrcta luce refugiat, si aer ardoribus excandescat, aut ultra mensuram sui natura ignis exæstnet, excidium sine dubio mundi interitusque putatur, dum bonum pacis elementorum hac seditione subvertitur.

Ut autem omittam regna et populos inumeros, ut omittam civitates, familias ac domos, quæ omnia per pacem et concordiam constant per dissensionem vere solvuntur et percunt, ut taceam etiam de ipsa urbe, quæ prius, dum in ea pax floruit, dominia fuit mundi, nunc autem pene jacet humiliata seditionibus, et bellis civilibus conquassata, ut, inquam, omnia ista præteream, ad fauiliarem

A divinis eloquiis respice Israelem. Nonne hi, dum pacem inter se haberent et ad Dominum unanimes ingemiscerent, de Ægypto eximi signis triumphantes meruerunt? Mare vidit eos sociatos et aufugit, convertuntur ante eos flumina retrosum cognati maris imitantia famulatum, cœlum escam esurientibus, petra potum sitientibus subministrat. Beata haec gens erat, cuius Dominus Deus eorum, plena populis, opima divitiis, et viribus fortissimis tam roboro sa ut unus mille invaderet, et duo decem milia transmoverent.

Postea vero, quando scandalis cepit ac dissensionibus urgeri, et in partes dividi, posteaquam Je-roboam et Roboam diarchæ prodierunt, posteaquam factiones et seditiones, posteaquam puer cepit seniorem, ignobilis honoratum offendere, in quid deviniret, quid passi sint, et veterum historiæ et Threni recitant Jeremiah. Nam undique in eos bellorum rabies et ferri effrenata licentia, urbs præclara prosternitur, templum sanctificatum profanatur, nemo miseretur senibus, nemo infantibus, absque respectu juvenes trucidantur, matronis nil reverendiae, nil pudoris virginibus reservatur. In ipsa antem obsidione, antequam se tradenter in manus gladii, tam infesta cruciabunt inedia ut in fame fieret famis remedium solatium dulcissimum liberorum; ad extremum a patriæ finibus turbati per omnes disperguntur provincias, aeternæ captivitatis miseriae deplorantes. Ecce, qui sunt discordiæ exitus et fructus dissidiiorum!

C Ex contrariorum effectibus ergo, quantum sit hujus pacis bonum, jan clarius videmus. Pax enim haec producit rempublicam, propagat potentiam, fortificat regna, libertates nobilitat, condit leges, alit artes, illustrat honores, religionem foveat, implet urbem, multiplicat sobolem, altrix est pueritia, tutrix adolescentiæ, juventutem lætitiat, canitatem condecorat senectutis. Quod totum ex uno Scripturæ testimonio colligere tibi est. Cum enim Genesis de jurgio inter pastores Geraræ et pastores Isaac ageret, adjunxit quod « primum puteum, » de quo rixati sunt, « vocavit Isaac *Calumniam*, » secundum *Inimicitias*. tertium, de quo non fuit rixatio, *Latitudinem* nominavit. Et Salomon in Proverbiis: « Qui ineunt pacis consilia, sequetur eos gaudium, »

Addre quod pax ista via quædam et scala est, per quam ad pacem Jerusalem obtinendam pertingitur; imo in pace ista pax Jerusalem includitur, et servatur, sicut supra ex verbis Jeremiæ liquit intueri. Et Paulus ad Timotheum pro hac pace orare docet: « Obsecro igitur primum omnium fieri obsecraciones, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus, hominibus, pro regibus et omnibus, qui in sublimitate sunt constituti, et quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate. » Inde est quod Dominus noster pacem Ecclesie daturus adveniens, tantum ei pacem paravit ut auferret bella usque ad fines terræ, arcum con-

tereret, arma confringeret, et scuta combureret A juncturam subministracionis, secundum operationem in mensuram unius cujusque membra augmentum corporis facit in aedificationem sui in charitate. » Idem quoque et eisdem pene verbis eum ad Colossenses scripsisse reperies.

CAP. XIX. — *De pace Jerusalem, hoc est Ecclesia.*
Jam hora est ut de pace Jerusalem, hoc est Ecclesiae, quae dicenda sunt, annexamus. Pax ista, sicut nos præposito meminimus, Christianæ pacis concordia est, cuius monstrator et monitor erat Paulus, cum diceret : « Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax. Itaque quæ pacis sunt, sectemur. » Et rursus ad Timotheum : « Sectare justitiam, fidem, amicitiam, charitatem et pacem cum his, qui invocant Dominum de corde puro. »

Evidentius autem de hac pace discipulos commonebat Dominus : « Habete, inquit, in vobis sal, et pacem habete inter vos. » In sale sapientiae nostis intelligi condimentum. Quæ autem prior sapientia quam ea, de qua scribitur, quia « prædicamus Christum Dei virtutem et sapientiam? » Mandaturus ergo de hac pace, de sale premonuit, quia nemo pacem istam meretur habere, nisi qui prius Christum elegerit per fidem in corde suo suspicere. Est enim ipse, ut dudum diximus, pacis hujus conciliator et auctor, « Pater, inquit eloquium sacrum, futuri sæculi, princeps pacis. »

CAP. XX.—*Quomodo pax ista per charitatem faderetur.*

Quod autem per charitatem, sicut prælibavimus, pax ista construatur, psalmus mihi testis est : « Fiat pax in virtute tua. » Ibi virtutis nomine reginam virtutum omnium intellige charitatem, quæ proprie virtus idcirco dicitur, quia fortis est ut mors (fortis enim est ut mors dilectio) cui nullus resistit, cum venit, qui occidit, quod male tuimus, ut aliud bene simus.

Enimvero qualiter hanc pacem faciat charitas, non latet aliquem sacri voluminis notitiam profiteantur. Ita namque est charitas in hac pace, sicut spiritus vitalis in corpore. Quemadmodum enim in corpore spiritu vegetante membra vivunt, et velut pacem quamdam soliditatemque propaginis retinent, abscedente autem spiritu morie necesse est et dissolvi, sic et charitas sola est, quæ filios Ecclesiae in hujus pacis consolidat unitate, quæ recedente pax ista discinditur. Ex quo licet propter sacramenta ecclesiastica ipsius corporis simulatam tantisper retinet compaginem, per peccatum tamen odii, quod mors est anime, sensum penitus amittunt vite.

Quod Doctor gentium in nonnullis epistolarum suarum locis argutis rationibus explanavit, dum inter membra Christi et partes humani corporis cognatam admodum similitudinem posuit, ad Corinthios quidem ita : « Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus. Tamen in uno spiritu omnes nos in unum baptizati sumus. » Ad Ephesios autem sic : « Crescamus in illo qui est caput, Christus, ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem

in mensuram unius cujusque membra augmentum corporis facit in aedificationem sui in charitate. » Idem quoque et eisdem pene verbis eum ad Colossenses scripsisse reperies.

Charitas ergo est, quæ membra Christi vivificat, atque ea in unum corpus fœderat et concordat. « Unde sollicite servate unitatem spiritus in vinculo pacis. » Hoc est illud beatum arcæ Noe bitumen, quo ligna ipsa collinita tenacius aquas irrepere diluvii non sinebat. Hæc est ligatura, quæ una superius copulat ansa, quæ humanitati deitatem infibulat, linea quam Dominus in terra dispositus, et hominem in celestia translevavit.

Haec ergo sola est, quæ Ecclesiae aggregat unitatem, imo ipsa est Ecclesiae unitas, tunica illa videbit inconsultilis, desuper contexta per totum, non divisione ad plures, sed ad unum sorte perveniens. Si tunicam hanc tantum unas accipiat, nemo putet se habere charitatem, qui in unitate non manet Ecclesiae. Imo nulla est via salutis, nullus locus remedii, illis nimis, quod catholicæ unitatis gremium non includit, quod præfata arcæ Noe figurata notat historia. Omnes enim, qui extra eam reperti sunt, aquis castigantibus perierunt. Id ipsum loquebatur Pascha mysterium : « In una, inquit, domo comedetur, nec efferatur de carnis ejus extra fines. » Carnes enim agni Domini corporis sacrificium præludebant. Hoc autem sacrificium est unitatis ecclesiastice evidentissimum sacramentum. C Idem etiam in domo Raab divina lectio præsignavit, cum diceret : « Patrem tuum et matrem tuam et omnem cognitionem tuam congregabis in domum tuam. Qui ostium domus tuæ egressus fuerit, sanguis ipsius erit in caput ejus. »

Propter hujus pacis ac unitatis vinculum ipsa mater Ecclesiae « una columba » dicitur, « unica » etiam simpliciter appellatur ; « una est enim columba mea, perfecta mea. » Et David in voce [f. vice] Domini unicam suam orat a canibus et leonibus liberari dicens : « De manu canis unicam meam, et a leonibus unicam meam. Hæc unio est, quæ apud Ezechielem duo ligna, populus nempe Judaeorum et gentium, sic junguntur unum ad alterum ut ex duobus unum ligni corpus appareat glutinatum.

CAP. XXI.—*Quid sit pietas proposita, et qualiter ipsa pacem nutriat Jerusalem.*

Pietatem vero, quæ pacem Jerusalem nutriti diximus, opera misericordie credere debenuis, quibus in temporalium seu spiritualium bonorum penuria in invicem fraterna charitate succurrimus, de quibus dictum est : « Rogate quæ ad pacem sunt Jerusalem. » Quasi [diceretur] : O vos, qui sedetis in iudicio, rogare interrogantes eam, quæ sunt et valent ad pacem nutriendam Jerusalem.

Ex quo latenter innuitur quod illi, qui sedebunt super sedes duodecim iudicaturi duodecim tribus Israel, potissimum de operibus pietatis, utrumne sci-

licet ea vicissim sibi impenderint, homines examinari quam habet, praeceteris non infletur. Per incrassatam ergo, qua tabule invicem copulantur, arca compingitur, quoniam per humilitatem artificium pax Ecclesie custoditur. Quod considerans Paulus ait Philippenses : « Si quia ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis, implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes unanimes, id ipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humiliatae superiores sibi invicem arbitrantur. »

Humilitas ergo est, quae pacem Jerusalem servat indissolubilem, sicut et suum contrarium, videlicet superbia, ea nempe sola pacis hujus desecat unitatem. Quis enim non dico a bonis solumento, sed a malis, quos adhuc Ecclesia sustinet, et in quorum separatione ecclesiastica pacis tranquillitas laedetur : quis, inquam, ab eis interiit, nisi typho ventilitatus superbie ob id tantum quod mali sunt, corporaliter segregatur? Unde et Scripturis testantibus deteriores tales sunt nocentibus. Similes enim sunt hi levioribus paleis, quae ante ventilationem areæ de ipsa massa tritici, suspirantibus aura flatibus, rapiuntur, cum illi, qui per humilitatem pondus graves sunt, generalis examinis ventilabrum praestolantur. Propter quod dicitur : « In populo gravi laudabo te. »

Forum istud Ecclesia est, in quam tanquam quendam locum medium de diversis nationibus in unum conveniunt, scilicet et praecones Dei illuc de montibus, id est alto virtutum culmine adveniunt, [et] subiecti de convallibus, hoc est, de inferiore et terrena cōversatione ad id cōscendunt. Quod forte Veritas in Evangelio signavit dicens : « Cui similem aestinabo generationem hanc? Similis est pueris Iudeitibus in foro, qui sibi coequalibus impropreanter dicunt : Cantavimus vobis, et non saltastis; lamentavimus, et non planxitis. » Quia dum prælati in Ecclesia æterna gaudia reprobis auditoribus prædicant, nullam in eorum cordibus lætitiam generant, dum quidquid eis de cœlestibus dicitur, fabulosum putant, et dum eis patres eorum futura minantur supplicia, nō compunguntur, non ingemiscunt, quia nihil esse infernum, nullos post hanc vitam cruciatū arbitrantur.

Hæc ergo spiritualium ac carnalium pérmutatio, vel quocunque alternatiū inter fratres pietatis officium, sicut nobilissimus noster auctor exponit, illa æqualitas est, cuius apostolus mémor fuit, cum diceret : « Non ut alis sit remissio, nobis autem tribulatio, sed ex æqualitate. » Æqualitas est ipsa pax Jerusalem, ut opera misericordiae corporalia jungantur operibus prædicationis spiritualibus, et fiat pax dando et accipiendo. Dum enim sumitur psalmus, et datur tympanum, fit spalterium (3) jucundum cum cithara. « Communiceat ergo qui verbo, ei qui se catechizat, cum omnibus bonis. »

CAP. XXII. — Qualiter humilitas hanc pacem firmet.

Novissime qualiter humilitas pacem Jerusalem firmet et roboret, illa tabernaculi federis te doceat fabrica exemplata, ubi præcepit Dominus Moysi, in lateribus tabularum binas incrusterat, quibus ipse tabulae mutuis annexibus convenienter. Bina tabularum incrusterata gemina cuiuslibet fidelis credatur humilitas, ut videlicet de temporalibus successibus non tumeat, et de spiritualium bohorum gratia, si

B

laudabo te. »

Item et Lot præconiis meruit non indighis subvehi, quod solus ipse bonus inter pessimos perseveraverit conversari : « Justum, inquit Petrus, oppressum a nefandorum injuria et luxuriosa conversatione erit. Aspectu enim et auditu justus erat habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant. »

Quanta denique est ista ecclesiastica pacis humilitas, quæ lupi domat rabiem, pardii domat ferocitatem, et leonis deponere superbiā non ignorat, ut jam juxta denuntiationē propheticam in conventu pacis ecclesiasticæ habitet lupus cum agno, pardus cum hædo accubet, leonemque et vitulum simul videt commorantes?

CAP. XXIII. — De pluribus differentiis, quibus pax Jerusalem a Babylonie pacc discernitur.

Nimis multa differentia a pace Babylonie pax ista distinguitur. Quamlibet enim utraque boha sit, melioribus tameū haec pax titulis exornatur. Illi namque paci excepta ea humanitate, quam diximus, plerumque sufficit non noceare : haec pax expedit omnibus prædesse velle, et, euincunque poterit, benefacere. Ad quod forte illud respicit, quod Doctōr gentium ait : « Pax omni operanti bonum. »

Item pax Babylonie, ut superiori paginae commissum est, gignit gaudium ; pax autem Jerusalem beatitudinem de gaudio operatur. Unde Tobias ad Jerusalem loquens ait : « Beati omnes qui diligunt te, et qui gaudent super pace tua. » Item in pace mundi qui imperant, domini sunt; in pace Ecclesiæ perma-

(3) Ita plures veteres scribunt pro psalmus et psalterium.

nent servi. Unde unus eorum ait : « Non nosmetipsos A prædicamus, sed Dominum nostrum Jesum Christum, nos autem servos vestros per Jesum. » Et Dominus ad discipulos : Qui voluerit inter vos primus esse, erit servus vester. » Cum enim, sicut præmissum est, pacem istam charitas agat, amor autem gradum nesciat, omnes, qui hujus pacis federe nexi sunt, paribus sibi studebunt officiis subservire, juxta quod Paulus ait ad Galatas : « Percharitatem spiritus invicem servientes. »

Item pax Jerusalem omnem remittit injuriam, sicut testis est oratio illa quotidiana, qua dicimus : « Dimittite nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitóribus nostris. » Pax Babylonie legem statuit, ut injuriis opponeret talionem. Item Babylonie pacis cultores, sicut supra monstratum est, ergo eos, qui publicam pacem violavit, impacatisunt ; qui vero hujus pacis possessores sunt, etiam cum odientibus pacem pacifici esse non desinunt. Nam « cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus. » Quos tamen, cum reliquis salutis periculum non timetur, cum piæ severitate persequitur, non quidem mali térrō, sed sp̄irituali gladio ferient rebellantem. Nam ut ait Ap̄stolus, « arma nostræ militie non sunt carnalia, sed potentia Deo. » Piæ severitate idcirco posuerim, quia sic in eos, qui obnoxii sunt, extrinsecus anathematis est exercenda severitas, ut tamen intrinsecus erga illos fraternæ charitatis viscerā non rumpantur. Unde Paulus Thessalonicensibus : Si quis, inquit, non obedierit verbo nostro, per epistolam hunc notate, et ne commisceamini cum illo, ut confundatur, et nolite quasi imicuum reputare, sed corripite ut fratrem. »

Item pacis Babylonie cultores ea, quæ ipsius pacis bona sunt, sibi sufficiere aestimantes, nil ultrā quærunt vel appetunt. Sic quidam ex ipsis dixisse legitur : « Fiat tantum pax et veritas in diebus meis. » Hujus autem pacis amatoribus meliora post hanc vitam possidenda relinquuntur, quemadmodum scriptum reperies : « Quoniam sunt reliquiae hominū pacifico. »

Item pax Babylonie persecutionum immunitatem tribuit; pax Jerusalem patientiam tantum exigit adversorum. Quod innuerit voluit, qui virtutes numerans, post pacem de patientia mox subjecit : « Frustratus autem spiritus charitas, gaudium, pax patientia. » Amplius : Pax Babylonie si tranquillior, copiosior, perennior tuerit, in luxuriosam nimis et effeminatam remollietur voluptatem juxta illam satyricæ reprehensionis acrimoniam, quæ aspergitur in Romanos :

*Præstabat cæstas humilis Fortunia Latinas
Quondam, nec vitiis coilingi parva sinebant
Teclâ labor somnique breves et vellere Tusco,
Vexator, duræque manus ac proætius Urbi
Annibal, et stantes Collina lurre mariili.
Nunc patinatur longæ pacis mala, sanguinari arniis
Luxuria incubabit, viclumque uilescit uerbni.*

Econtra pax Jerusalem quo multiplicior ac diuturnior fuerit, virtutum merita virilis roborabit. Propter quod Petrus dicit fidelibus : « Graia vobis et pax multiplicetur. » Et Paulus jam non longam, sed perpetuam pacem Thessalonicensibus exoptabat : « Ipse autem Dominus pacis dei vobis pacem sempernam in omnī loco. »

Ad extreum et illa non temuis differentia est, quod mundane pacis consociatio, maxime quæ inter domesticos et amicos transigitur, quo dulcior fuerit, eo ipsis disjunctio ultima, quæ per mortem fit anterior computatur. Nec enim fieri potest, ut ejus mors nobis nimis amara non sit, cujus vita nimis dulcis exstiterat. Atqui ecclesiastica pacis beata societas per mortem non distrahitur, sed mutatur in melius. Unde fideles, hac societate coheredes, cum aliquem de suis extulerint, nisi quantum naturale debitum humanitatis exposcit, nullis afflictuunt moributis, sed magis quodam interno gaudio præcedenti in patriam socium prosequuntur, scientes quod mors non scopolus, sed portus est, honesta missio militis, merces operis, aditio hereditatis. Nam cum dederit dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini. »

CAP. XXI. — De tribus articulis, quibus pax Ecclesia continetur.

Tribus autem articulis velut trinitatis fundamentis, scilicet fidei unitate, voluntatis unanimitate, morumque conformitate pax ista subsumitur.

De primo articulo scribitur ad Românos : « Deus autem spe replet vos omni gaudio et pace in credendo. » De voluntatis unanimitate idem Paulus superius dixerat : « Deus autem patientie et solatii dedit vobis sapere in alterutrum id ipsum secundum Jesum Christum, ut unanimes uno ore honoris et Deum. » De conformitate morum ipse idem moriuit Philipenses, ut idem, inquit, sapiamus, et in eadem regula permaneamus. » Ubi nomine regulæ conformitatem inquit vite. Etenim in unam fidei normam omnes, qui sunt Christi, converuntur. Quod visibili jam documento percipimus, dum videre est, quoniodb tam variis cultis gentes, tam dissossa vultus ora, tam diversa linguarum schemata in ejusdem consonantiam unitur. Omnes enim, qui Christiana professione censemur, unius Domini sumus famuli, unius pastoris oves, unius gregis milites. Unus nos Pater genuit, una mater Ecclesia concepit, unius agnoscimur corporis membra.

In voluntatis vero unanimem concordiam et morum tamdem similitudinem non omnes concurrere statim necesse est, his morum et voluntatis exceptis capitulis, quæ tam evangeliæ quam apostolice præceptionis decreta scripta tacitaque satisferunt, secundum quod totius Christiani generis statum opus est indissimili voluntatis et moris facie colorari. Alias autem, licet novellæ Ecclesiae filios moribus et animis conformissimos uiuisse legamus multitudinis eiusdem credentium erat cor unum et anima una » nostri tamen temporibus tum propter fragilitatem

hominum, tum etiam disseminatam per totum orbem A concrepantem nostræ nequeunt aures distinguere, numerositatem credentium, quos unius penitus voluntatis et moris qualitate formari ab omni humanae possibilitatis facultate quam longe est. Non omnes in eamdem affectionem et moralitatem coeunt, sed aliis alia placent et habent, extra quam si aliquos usque adeo pax ista ligavit, ut eis non tantum animi assensionem, sed etiam domicili habitacionem individuali gurgiatur, de quibus scriptum est : « Deus, qui habitate facit unius moris in domo. » Eternum : « Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum. » Et in Evangelio : « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum. »

CAP. XXV. — *De dissensione Pauli et Barnabæ.*

Denique si ipsam animorum concordiam inter justos dissensione forte aliqua vulnerari contigerit, non erit desperandum continuo, nec his dissidentibus detrahendum, quia etiam Pauli et Barnabæ societatem evangelicam quondam legimus funiculo disjunctam, quemadmodum scriptum est quia « Barnabas voluit secum assumere Joannem, qui cognominatur Marcus ; Paulus autem rogabat eum, ut qui discessisset ab eis de Pamphilia, et nonisset cum eis in opus, non debere recipi. Facta est autem dissensio, ita ut discederent ab invicem, et Barnabas quidem assumpto Marco navigaret Cyprum. Paulus vero electo Sila prefectus est, traditus gratiae Dei a fratribus. » Quem Marcum postea Paulus in affectum recipiens, ipsum etiam Colossensis studit commendare dicens : « Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepisti mandata, prius videlicet, quam discessisset (haec enim mag...) si venerit ad vos, excipite illum. »

Quia igitur ecclesiasticae pacis fundamentum præcipuum fides est, si aliquando inter membra Christi non quidem hostili dissidio, sed similitate fraterna alicujus contentionis querela subsiliat (quæ tamen mediocritatis limites non excedat) non est timendum penitus : quia facile curari possunt haec jurgia, in quibus nec fidei pax, nec pietatis veritas collabescit. Haec enim magis dissui quam discindi putanda est fraterna concordia, in qua charitatis usus remittitur, nec odium irritatur.

CAP. XXVI. — *Quomodo pax ista angelis suavis est, et demonibus terribilis.*

Admirabilis nimium pax ista, et tota laude solemnis, quæ suavis angelis, terribilis existit demonibus. Est enim pax Ecclesie similis illi cœlesti et primariae harmonie vel motui planetarum septem usque orientem currentium. Dulcis quedam et plena gratissimæ sonoritatis vox redditur, cum scissus æther in ipso sonorantum planetarum tam artificiabiliter, tam æquabiliter acuta cum gravibus temperat, ut concentus inde formetur sic suavissimus, quod inefabiliter vincere habeat omnem dulcor modulaminis cantilenam. Quem tamen motum orbium, immensus

quemadmodum scripsisse inventi sunt, qui colorum arcanis oculos domesticos injecerunt : quia, ut aiunt, propter veterem consuetudinem erga crepitum illum, qui ex prima nativitate resonuit, usu quotidiano oppletarum aurium sensus obsurduit, imo minus ejus auscultare possumus melodiam, sicut in officina metallica assiduis operantium ictibus contusus habescit auditus. Ad quod forsitan, secundum fidem historiam, illud perfinet, quod Dominus in Job dixit : « quis enarrabit celorum rationem, et concentum cœli quis dormire faciet, » subaudias, nisi ego? Dormire quippe cœli concentus Deo faciente dicitur, quando planetarum motus ille harmonicus sic summi Opificis arte compositus est ut sonum quidem tonantissimum habeat, sed humanis auribus velut per somni quietudinem obsilescat.

Quod autem ecclesiastica pacis concordiam modulatarum vocum concinnati comparari oporteat, optimus psalmus clamat : « Laudate eum in tympano et choro, laudate eum in chordis et organo. » Ubi per chorum, quia plurim vocum habet adunatiam, ecclesiasticae concordie unitas figuratur, in hanc similitudinem, quia sieut in pluralitate vocum ea dulcior harmonia fit, quo non ex eisdem, sed diversis sonis cantus unus compingitur, sic et in ecclesiasticae pacis statu eo est concordia pulchrior, quo non omnes omnibus, sed singuli singulis et diversis officiis uti sub uno charitatis sociamine dignoscuntur. Qualem etenim putares tu Ecclesie esse concordiam, si docere vellent omnes, si exhortari singuli, si eleemosynam tribuere universi, et cætera ab apostolo numerata officia? quæ omnia si in unoquilibet simul essent, eorum omnium deperiret utilitas, dum nemo ab alio reciparet, quo ipse non egeret, sicut evanesceret pax Ecclesie, quam in dandi et accipiendi pietate disputavimus contineri.

Nunc igitur dum tu mihi nescient doctrinam prædictas, et ego tibi agenti alimenta dispendo, dum iste illi in templo orat, ille isti in prætorio postulat, et sic per reliqua ejusdem modi, tunc plurimorum fidelium grata concordia, velut multarum vocum blandior componitur harmonia. Haec est illa fortassis musica, quam Sapientia prohibet impediri : « Ne impediatis musicam. » Quam impediare quis intelligitur, cum fraternam pacis turbare consonantiam inventur. Denique non otiose in choro isto, hoc est in unitate pacis ecclesiasticae divinas canere laudes admonerum, quia Deum nemo laudare creditur, nemo bene unquam operari cognoscitur, si extra ecclesiastica pacis claustrum evagetur.

Ex his ergo liquet quomodo fraternæ societas pacis concinnitati sonorum affinis est. Qualiter vero concentui planetarum sit similis, ille scire potuit, qui [novit, cur] veri filii Dei, ex quibus concordia ista componitur, luminibus cœli comparentur. Dicit enim Apostolus ad hujusmodi : « Ut sitis sine questra et simplices filii Dei, et sine reprehensione in medio nationis pravae et perversæ, inter quos lu-

cetis sicut luminaria in mundo. » Ex septem plane-A tis ille concentus efficitur, et per septiformem Spiritus sancti gratiam pacis nostrae societas concordatur. Versus orientem motus ille concinnus vadit, quia omnis regularis unitatis fraternitas ad finem consummationis, Christum respicit, de quo scriptum est : « Ecce vir oriens nomen ejus. » Dormit concentus ille cœlestis, dum in tranquillitate pacis nostræ spirituæ viri, a mundi secreti tumultibus, internæ sapientiæ profunda meditantur, sicut sponsa in voce talium Sponso respondet dicens : « Ego dormio, et cor meum vigilat. »

Sicut autem harmonia illa cœlestis nobis imperceptibilis est, distinguibilis autem et dulcis supernæ regioni, sic et Christianæ societatis spiritualem continent homines mundiales ignorant, (animalis enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus) quam tamen superni cives, hoc est, angeli distinctius notant, eamque velut quamdam dulcis carminis modulantiam gratae acceptioonis auribus auscultant secundum illud Cantici cantorum ad Ecclesiam : « Quæ habitat in hortis, amici auscultant te, » dicentes singuli : « Fac me audire vocem tuam. » Ubi nomine amicorum spiritus cœlestes intelligas, de quibus in Evangelio mentio habetur, quia scilicet cum pastor ovem invenit, « veniens domum convocat amicos et vicinos dicens : Congratulamini mihi, quia inveni ove meam, quæ periit. »

Denique sicut angelis concordia ecclesiastica est grata, ita dæmonibus, ut prælibavimus, formidosa. Sicut enim Romanorum castrorum acies tunc fiebat inimicis terribilis, quando quæ prius divisa per plures pugnabat ordines, postea junctis cornibus impetum mittebat in hostes; sic nimurum et in Christianæ militiae presidiis agi putandum est, ut videlicet si per aliquam occasionem divisa Ecclesia contra tenebrarum principes per partes bellare tentaverit, minus timori sit, et ob hoc tardius de contraria fortitudine victorianam nanciscitur, terribilis autem fiat vincatque facilissime, si adunata concordia spiritualem contra hostem promoverit armatum. Quod utique in ea Sapiens admirans et laudans ait : « Quæ est ista, quæ progredivit quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata? »

CAP. XXVII. — *De signis pacis tam humanæ quam ecclesiasticæ.*

Signa autem, quibus tam pax ista quam Babylonica quæritur, datur, ligatur, discernitur, multiformia sunt. Alia enim verbis, alia rebus, alia actibus explicantur. Verbis, ut puta, salutationibus, pactiōibus, juramentis, rebus, quemadmodum lauri, olivæ palmæque ramusculis. Unde palma quasi pacis alma ab etymologis nuncupatur. Actibus, sicut in complexione dexterarum, in coacervatione lapidum, et in ictu sacrificandæ victimæ consuetudo vetustior usurpatur.

CAP. XXVIII. — *De pacis osculo.*

Inter omnia tamen pacis signa, quæ actibus transiguntur, precipuum et magis expressum est osculum, non dico pedis, aut frontis, aut auris, aut alterius membra, sed oris tantummodo. Quia enim evidenter, per oris officium quam per cæterorum membrorum nutu animi votum exprimimus, ideo per osculum oris pacis beneplacitum aptius adnotamus.

Datur pacis Jerusalem osculum fratribus in Ecclesia non qualibet hora, sed in missa post immolationem quidem, sed ante susceptionem Dominici corporis. Quod osculum primum a sacerdote ministris traditur, ut exinde per eos in cæteros expendatur. In pace, quam prius sacerdos tribuit, pax Dei ad nos, nostra scilicet reconciliatio, ex qua pax Jerusalem pendet et nititur, designatur. Cujus pacis osculum primitus sacerdos offert, quis pax reconciliationis per ecclesiasticos prælatos nobis annuntiata est et indulta, sicut scriptum est : « Susciant montes pacem populo. » Unde unus ex his montibus, quasi hujus osculum pacis Corinthiis offerens inquit : « Dedit nobis mysterium reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, » hoc est vice ejus, « reconciliamini Deo. »

Et quoniam pax ista in Christi morte consummata est, recte post immolationem, qua mortis Dominicae memoriam imaginat, hujus pacis osculum sacerdos libat. Quia vero illud osculum, quod postea communicatur in singulos, fraternalis pacis concordia demonstratur. ideo ante susceptionem sacramenti tribuitur, ut videlicet omni deterso odio mundum cordis preparetur hospitium, in quod Dominus nesciit eligat et habitare. Istud est illud osculum, quod Paulus in Romanorum et Corinthiorum salutationibus statutus offerendum : « Salutate, inquit, invicem in osculo sancto, » hoc est sincero, non fictio, quale fuit Iudeæ osculum, quo prodidit Salvatorem, quale et illud Joab, qui Amasam quasi demulcens osculo percussit in latere, et effudit intestina ejus, et mortuus est.

CAP. XXIX. — *De his qui pacem turbant ecclesiasticam et fraternalem, de peccato eorum et pena.*

Hujus osculi confitores, schismatici maxime et hæretici credendi sunt, qui non columbae, sed corvi, non agni, sed lupi oscula defigentes, castitatem pacis ecclesiasticæ polluant et corrumpunt, dum illi scissuris dirimere, isti erroribus catholicae unitatis diserpere concordiam non verentur, ad hoc blandientes, ut rapiant et occident.

At subversionem istam pacis ludus Ismael cum Isaac præsignasse traditur, quem ludum persecutiōinem Apostolus nominavit : « Quomodo tunc, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum : ita et nunc. » Quæ videlicet persecutio timenda plus est quam ea, quæ aperta impugnatione grassatur. Facilior est enim

cautio, ubi manifesta formido. Plus autem timen-
dus est et cavendus inimicus, cum latenter obrepit,
cum per pacis imaginem occultis serpit accessibus,
eo majora daturus vulnera quo minus ejus mali-
gnitas fuerat premonstrata.

Tales scissuras Apostolus videns in Corinthiis progerminari : « Obscurio, inquit, vos fratres, per
nomen Domini Iesu Christi, ut id ipsum dicatis
omnes, et non sint in vobis schismata. » Quas etiam
in reti apostolico signari cognoscimus, quod rumpi
pre multitudine piscium Lucas memoravit. Fieri
autem hujusmodi haereses et dissensiones Dominus
patitur, ut dum mentes nostras veritatis discrimen
examinat, probate fidei integratas serenuis clare-
scat. « Oportet, ait Apostolus, haereses esse, ut,
qui probati sunt, manifesti fiant. » Multi enim lupi,
dum Ecclesia tranquilla est, agni putantur et oves,
filii creduntur et fratres. Sed cum postea schismati-
bus et haeresibus Ecclesiae eoperit requies turbari,
latecentem illam, et supputatam mentis nequitum
in publicum despuntes, jam patenter insontes
quosdam dilaniant, putanturque de Ecclesia tunc
egredi, quos tamen constat de Ecclesia nullatenus
existisse juxta illud Joannis Apostoli : « Ex nobis
exierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent
ex nobis permanisset utique nobiscum. » Concepti
etenim hujusmodi utero matris Ecclesie, antequam
formarentur, viscera quassaverunt, et sic abortivi
excussi sunt. « Alienati sunt » enim, ut Psalmi re-
vellat oraculum, « alienati sunt peccatores ab ute-
ro, erraverunt a ventre, locuti sunt falsa. »

Demum tam detestabile est hoc peccatum, quo
ecclesiastica concordia fōdatur, ut qualibet culpa
alii judicata ad pondus hujus criminis levis et ve-
nialis censeatur. Pejus est enī istud crimen etiam
peccato Christum negantium. Ibi enim potuit tuisse
necessitas, hic sēpe obnoxia est voluntas; in aliis
offensis unius forte animae damnum est, hic pericu-
lum ventorū plurimorum, et cum contingat semel
delinguere, schismaticus conyincit quotidie pec-
cace. Adeo autem hujus prævaricationis excessus
grandis est ut nec per sanguinem valeat indulgen-
tiam prōmereri, quemadmodum facundissimi Cy-
priani martyrio consecrata dicta auctoritas : « Inex-
piabilis, inquit et gravis culpa discordiæ nec san-
guine abluitur, nec martyrio purgatur. »

Supplicium vero corum, qui ipsius Ecclesiae si-
cūt præmissum est, dispaginant, vel etiam revel-
lunt concordiam, quam velenens sit, Dathan et
Abiron et Core mors nova ac penitus stupenda nos
edocet. Nam quia dissensionem in populo facere
conati sunt, terra compagibus ruptis dissiliens, se-
seque in sinum largiore aperiens vivos eos cum
omnibus suis profundo ore voravit, quemadmodum
sacr. Numeri depingit historia, quia « disrupta est
terra, sub pedibus eorum, et aperiens os suum de-
glutivit eos cum tabernaculis suis et universa sub-
stantia, descederuntque viventes in infernum
operti humo. Sed et egressus ignis a Domino inter-

A fecit Core et ducentos quinquaginta viros, qui cum
eo incensum offerabant. » Similem pœnam Ecclesie
divisoribus sub imprecationis voce Propheta denun-
tiat : « Veniat mors super illos, et descendant in
infernum viventes, quoniam nequitia in hospitiis
eorum in medio eorum. » Quæ vero nequitia?
« Quoniam, inquit, contaminaverunt Testamentum
ejus, » sacrae videlicet Scripturæ eloquium ita
quidem, ut, « divisi ab ira vultus ejus, » hoc est,
Dominij, divino eis irascente judicio adversus invi-
cem contrarii erroris malitias erexerunt, ut Arius in
Sabellium, Eutyches in Nestorium, pradestina-
tus in Pelagium, et in Carpoticen Manichæus. Et
quoniam sic dissoluti sunt, « nec compuncti » sunt,
quamvis contra se diversis dogmatibus dīmīcent,
B glomeratis tamen malitiæ studiis Christianæ uni-
tatis concordiam insectantur, ut isti quoque casui
propheticum illud adhæreat, quo dicitur Manasses
perseque Ephraim, Ephraim Manassen, simul ipsi
tamen Judam.

Dein illi quoque qui, non dico generalis Eccle-
siæ, sed plurium vel duorum saltem concordiam
dividunt, vel qui inter se fraternæ charitatis pacem
odii fermento corrumpunt, in reatum quam culpabi-
lēm incident, ratio manifestat. Qui enim per
odium fraterne dictionis gratiam exhausti, tam
diu nullius boni operis Deo sacrificium immolant,
quam diu a fratribus charitate discordant. Propter
quod de Cain, qui cum fratre pacem per invidiæ
zelum non habebat, scribitur, quia « ad Cain et ad
munera ejus Dominus non respexit. » Et in Evan-
gelio : « Si, inquit, offeras munus tuum ad altare, et
ibi recordatus fueris quod frater tuus habet ali-
quid adversus te, relinque ibi munus tuum ad alta-
re, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc
veniens offer munus tuum. »

Eos vero, qui inter fratres discordiam seminant,
videlicet susurrones, quam grande peccatum pre-
mat, quis dissimulare audeat? Cum enim Deus et
diabolus summa erga invicem repugnantia contra-
dicant (sicut enim Deo nihil est pretiosius virtute
dictionis, sic nihil desiderabilius diabolo extin-
ctione charitatis. Extincta namque charitate cæ-
terarum virtutum chorus dilabitur, quarum omnium
mater charitas esse scitur), unde constat, quod su-
surronem, qui spargendo odium charitatem per-
mit, eo magis Deus execratur quod adversario suo
diabolo in hoc nequitia famulatur opere, quod su-
per omnia ipse noscitur diabolus amare.

Et iterum in Proverbiis Salomonis : « Sex sunt,
quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima
ejus : oculos sublimes, lingua mendacem, manus
effundentes sanguinem innoxium, cor machinans
cogitationes pessimas, pedes velocius ad currendum
in malum, proferentem mendacia, testem falsum,
et eum, qui seminat inter fratres discordias. » Hinc
est, cum apostata proprium pomen antiqui hostis
sit, susurro sicut in semipatione discordiæ diaboli
haeres est, ita ejus et in nomine apostasie coæquus

reperitur. De apostata enim angelo scriptum est, cum bonis seminibus zizania fuisse injecta : « Inimicus homo hoc fecit. » Et de susurro clamant Proverbia : homo apostata, vir inutilis in omni tempore jurgia seminat. »

Remedium autem contra hoc malum illud erit potissimum, si a societate fratrum zizaniator hujusmodi maturius excludatur : « Cum enim defecerint ligna, ait Salomon, extinguitur ignis, et susurro detracto jurgia conquiescent. » Quantum vero supplicium talibus struatur, tenui quidem verbo, sed gravi sententia idem Sapiens explanavit, cum protulit : « Semper jurgia querit malus; angelus autem crudelis mittetur contra eum. »

CAP. XXX. — *Qualiter pax presentis Ecclesie perfecta non sit.*

Per ea, qua in continentis capitulo decursa sunt, ecce videre vacat quenam illa sint quibus ei generalis Ecclesiae et particularis in Christo societas conseruerit profanari concordia. Cum igitur ecclesiastica pacis tranquillitas tantis infestationibus perturbetur, licet in comparatione pacis Babylonicae quodammodo beata sit, absolute tamen grata, nec beata est nec perfecta, contra quam tot laquei expansi sunt, tot objecta scandala, tot insidiae, tot calumnias oblatrantes, sicut vulgatum est in Proverbiis, quia « in medio laqueorum ingredieris, et super dolentium arna ambulabis. » Et sursum post aliqua : « Cave tibi, et diligenter attende auditui tuo, quoniam cum subversione tua ambulas. » Quantus nempe Matris Ecclesiae in hac pace timor est! quanta molestitia de exeantibus, timor de exituris!

Sed et illud accedit ad cumulum, quod « militia est vita hominis super terram, » in his certe, qui diversorum præliorum docibiles, assidui adversus aeras belligerant potestates; quæ omnia pacem istam constituant non solum triplidam, sed et fructuosam.

CAP. XXXI. — *De perfectissima pace supernæ Jerusalem.*

Expectanda est itaque et suspiranda pax alia Jerusalem dico non istius, quæ peregrinatur in via, sed illius, quæ regnat in patria, in qua nec ab extra

A incursio, nec ab intra sedatio formidatur. Ad cujus Jerusalem pacem refertur quidquid in pace presentis Ecclesiae geritur. In ista enim pace sunt merita: in illa fructus repositus meritorum. Cujus pacis visionem vir timoratus David optavit, cum dixit : « Videas filios filiorum tuorum pacem super Israel. » Quam et Petrus creditibus desiderabat dicens : « Gratia vobis et pax adimpleatur. » De qua et psalmus, supernæ civitatis laudes modulans, proponebat : « Qui posuit fines tuos pacem. » Pro qua et Sapiens de martyribus loquens ait : « Visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace. » Hanc etiam mansuetus David promittit dicens : « Mansueti hereditabunt terram, et delectabuntur in multitudine pacis. » Ad cujus pacis statum pertinere cognoscitur, quod Sion Dominus pollicetur, quia, inquit, « non adjiciet ultra, ut transeat per te circumcisus, et impundus. » Et iterum per Ioseleum : « Erit Jerusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius. »

Hunc etiam pacis statum recte notat Evangelium, quod post resurrectionem Domini pisces multos grandesque conclusit, et tamen sciendi nullo modo potuit. A quibus testimonii nec illud discrepat, quod beati Jobi verba sonant : « Ibi impii cessaverunt a tumultu, et ibi requierunt fessi robore, et quondam vincit pariter sine molestia non audierunt vocem exactoris. Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo. » Quam perfecta igitur et beata pax illius Jerusalem, ubi libertas sine dominacione, societas sine dissensione, quies sine solitudine, unanimitas illic individua, securitas imperterrita, tranquillitas intarbara. Ibi absque timore gaudium perpetuum ac plenissimum possideatur. Nemo enim ibi erit, pro quo tristari oporteat: nemo intrat, de quo ambigi expediatur vel timeri. Immensissimis namque inter electos et reprobos jacentibus spatiis, et chao magno firmato per medium, sicut per illos istorum nequibit purgari miseria, sic et per istos illorum non poterit felicitas inquinari.

Hæc de bono pacis non pro rei magnitudine, sed ingenii facultate digessimus Propositi ergo tractatus cursum his finibus compescentes, jam et stylo signaculum, et ori silentium imprimate mus.

ADDENDA.

(Col. hujus voluminis 1147, post Wilhelmi Hirsaugiensis Constitutiones).

SANCTI WILHELMI

ABBATIS HIRSAUGIENSIS

PRÆFATIO IN SUA ASTRONOMICA⁽¹⁾.

(Circa an. 1073.)

[Edidit R. P. Bernardus PEZ, *Thes. anecdot. noviss.* tom. V, parte I, pag. 259.]

Divini operis quadam die completa synaxi, optate **A**ctuione tua, charissime, tacitus considero qualiter antiquus coluber, ad omnia semper cœlestis gratiae munera invidiae venenis inficiendum obrans, haec quoque nobis divinitus donata violandum arrepserit. Me enim jam diu opportunum tempus ad id querere præsentiens, ut ea quæ in eadem arte mira et ab humana subtilitate usque modo indeprehensa Deus tibi revelavit, jucundissima collatione perdiscerem, et omnia litteris commendari, sicutque communis studiosorum usui transfundiri consilium, contra ipsius propositi intentionem hoc post te modo venientem calliditate sua præoccupavit sub pretextu religionis innocentiae tuae volens suggestere, quatenus Dominicam pecuniam huno malles infodere, quam humanis profectibus multiplicandam tradere. Quin age, et errorum ejus si nuamine virilis constantiae orbita transito, sæpe propositum dialogi cursum aggrediamur: quem ego, si jusseris ita, ut hodie Deo inter nos medio consummatus fuerit, divinaitem annuente gratia scriptis exponam: sicutque et diuinae desiderii mei satisfaciā exspectationi, et theoreticā, quam totus intendis, securitati redditum expeditum. **C**Quia enim illas vere mirandas adinventiones tuas probabilibus jam deformasti instrumentis, si easdem litteris quoque exprimi feceris, maximam studiosorum gratiam et dignam placitam pro sancta quiete veniam ipsorum dignam mereberis. »

Itaque cum haec mecum anxia pervolverem sollicitudine, charissimus et valde unicus mihi O [alia manus notat: Otochus] superveniens, meque solite dilectionis intuens alacritate, continuo tristitia causam inquirit. Cui ego rem fateri metuens, eo quod ipse primus secreti mei delator ad publicam predictæ artis occupationem potenti flamma, utpote intima sibi devinctum charitate maxime incenderit, ambage quadam dissimulare, et ab eo abscondere tentavi. Sed quia rei veritatem subita et extra abundantiam cordis facta similitudine coram sapiente [abscondere] difficile est. ille mox sentiens, et fraudis arguens, amica cœpit importunitate, quid haberem, querere, et ne multis morer, consueta tandem charitatis violentia verum extorsit. Qui cognita re statim subridens ait: « In hac flu-

Memini, inquam, te, charissime frater, hoc mihi salubre antea dedisse consilium. Sed quia præsens ætas inter innumeratas vitiorum furias maximam patitur invidiam, timui, fateor, ne si tanta res, utpote ab antiquis philosophis pro difficultate sui aut intacte aut factæ et in dubio relicte, aut factæ et tractatæ, sed minus cauta probatione finitæ, sub persona vilitatis meæ proferantur, quibusdam fastidio sint, non studio, et magis depravatae quam veræ

(1) Exstant in coævo fere codice Emmeramensi, sed sub finem mutila.

deprehensæ temere ab eis judicentur, præsertim **A** ejus Evangelio, signis et prodigiis ejus, discipulo-rumque ejus, nec non omnium Ecclesiæ doctorum verbis et exemplis ad id humanum genus provocaverit, quatenus cœlestem vitalis spiracula et similitudinis Dei sublimitatem hereditaria animi virtute velit repossidere. Verum etiam cuius innatam sanctitatem imitari debemus, physicum quoque scientie ejus acumen studio, quo possumus, sequi non solum licet, sed et omnibus, qui practice viventes talentum ingenii a Domino consecuti sunt, ab hoc exercito subsistere fas non est.

Tunc ille : • Quid tu, ait, eorum vel ullam facis mentionem, qui inimici crucis Christi nil putant auctorale, nisi quod ipsi secundum se statuant, volentes lucem professionis nostræ, sanctissimorum Patrum jubare ortam, caliginosa dogmatis sui mutatione obscurare ? Nam si Psalmorum sola nobis peritia sufficiat, unde, quæso, Vetus et Novum Testamentum, unde Vita Patrum, unde Collationes Patrum, unde Dialogum Gregorii, aliosque ex precepto sancti Benedicti per annum circulum legendos codices intelligere poterimus ? Nonne summus ille post apostolos Ecclesiæ plantator Hieronymus in homiliis et expositionibus suis sepius eisdem usus, hujus venæ metallum purissimum divini eloqui massa conflat ? Si dulcisonus ille cœlesti verbi tubicen Gregorius dialectica artis expers in universalis rerum essentia triplicem vim animæ ignorasset, quid de illo Evangelio : « Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ, » æque jucundum intonuissest ? Exponens namque ait : « Lapidès sunt, sed nec vivunt nec sentiunt. Arbusta sunt : vivunt quidem, sed non sentiunt. Bruta animalia sunt : vivunt, sentiunt, sed non discernunt. Angeli sunt : vivunt, sentiunt et discernunt. Omnis autem creaturæ aliquid habet homo. Habet enim commune esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Si igitur C commune habet aliquid cum omni creatura homo juxta aliquid omnis creatura homo. Omni ergo, creaturae predicatorum Evangelium, cum soli homini prædicatur. » Licit nimirum et vere decet nos sæcularem philosophiam investigando aurum in luto querere. Ægyptum spoliare, odoriferos fructus in spinis carpere, si tamen effossum tibi metallum ad purgatissimum sacri eloquii thesaurum transferamus ; si evulsa tibi plantaria inter pigmentiferas arbores agri pleni, quem benedixit Dominus, decenti ordine conseramus. Et si profana illorum, quos dicas, eo usque prorumpat insania, ut sacrosanctam taurorum virorum ideo, quia monachi fuerant, auctoritatem nauseant, validiore adhuc ratione os eorum obstruamus, ut penitus muta fiant labia dolosa, D que loquuntur adversus justitiam iniquitatem in superbia et in abusione.

Omnibus catholicis iniidiotis liquido patet quia, excepto Filio hominis, qui super omnes est, in omni humana propagine, illo protoplasto Adam nihil unquam sanctius fuerit nec erit, scilicet qui ante transgressionem bonum naturaliter sciens, malum nesciebat. Siquidem tantæ erat sanctitatis, ut, postquam illo in hujus mundi exsilio procul dubio pro culpa damnato, ingenita menti ejus puritas a posterioritate ipsius malignitate cœpit depravari, pius factor dolens ab originali divinæ rationis dignitate facturam suam denobilitare, primo patriarchas, deinde legem ex prophetis, novissime proprio Filio suo et

Videamus autem si sapientiæ ejus plenitudini hæc de qua agimus disciplina defuerit in libro Collationum, qui maximæ auctoritatis habetur, ita scriptum est : « Ab illa vera physicæ philosophiæ disciplina B homines exciderunt, quam primus homo ille, qui universarum naturarum institutionem e vestigio subsecutus est, potuit evidenter attingere, et suis posteris certa ratione transmittere, quippe qui mundi ipsius infantiam adhuc teneram et quodammodo palpitantem rudemque consperxerat : et in quem tanta fuit non solum sapientiæ plenitudo, sed etiam gratia prophetiæ divinæ illa insufflatione transfusa, ut non solum omnigenarum bestiarum atque serpentium furores virus discerneret, sed etiam virtutes herbarum et arborum lapidumque naturas, ac temporum needum expertorum vicissitudines partiretur, ita ut potuerit efficaciter dicere : « Dominus dedit « mihi eorum que sunt scientiam veram, ut sciam « dispositionem orbis terrarum, et virtutes elementorum, initium et consummationem et medietatem a temporum, vicissitudinem immutationes et divisiones temporum, annorum cursus et stellarum « dispositiones, naturas animalium et iras bestiarum, « vim spirituum et constitutionem hominum, differencentias arborum et virtutes radicum, et quæcumque sunt abscondita, in promptu cognovi. » Ecce ex quam limpidissima fonte nos [ad] totius quadrivii disciplinam per naturale ingenium quasi per quadam spiramina etiam inviti attrahimur ! Ideoque omnibus, qui maligna loquuntur, plane confusis, in nomine ejus, qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat, astronomiam nostram proposito dialogica confabulationis itinere percurramus.

Tum ego validissimis, inquam, assertionibus me, frater dilectissime, et contra adversarios animasti, et ne jussis tuis ultra resistere audeam, potenter obligasti. Sed ea mercede obtempero, ut, quia ego figuris adhuc et pluribus instrumentis ad ista pertinentibus graviter occupandus sum, tu collationem nostram litteris, quemadmodum promisisti, replicatam expediias, etc.

Incipit Opus.

Igitur a solstitiis et æquinoctiis ordo ad inventionum nostrarum sumit exordium, quia hominum adhuc naturalem terminum ignorans, multa fateor, etc.

INDEX

RERUM ET VERBORUM MEMORABILIA

QUÆ IN OPERIBUS B. LANFRANCI CONTINENTUR.

Revocatur lector ad numeros crassiores in textu positos. — Littera v, numerum præcedens Vitam B. Lanfranci significat, a vero Appendicen.

A

Abba, Pater: quare utroque utitur Apostolus, 24. Abbas commendatarius primus Beccii Joannes Boucart, a. 28. Abbas mortuis sacris vestibus induit, a. 46. Abbas eligi non debet absque conventus consensu, a. 48. Abbatæ eorum episcopis benedictionem infusis induiti impertire non debet, a. 19. De abbatis electione, et aliis que ad illum pertinent, 276. Abbates Montis S. Michaelis, 350. Abbates qui canonici præserant, appellabantur, 367. Abbatæ commendatarii, qui bona monasteriorum dispersi duot, etc. 335. Eos insectatur Edgarus rex, 335. Quomodo monasteria admiostrare debeant, 335.

Abstitutionis, 78.

Absconsa quid, 255.

Abstinere a licitis, gloria, 112.

Accipere est dolo capere, 113,

Acolyti officium, 381.

Actores, sive auctores, qui, 130.

Adam forma Christi fuit, 17. De latere ejus Eva formata, a. 74. Ex suo delicto reos genuit, 18. Ejus delictum humano generi quomodo dimissum est, 161. Non fuit principaliiter a serpente seductus, 186. Quare mulieri consensit, 186. Sperata facili negotio a Deo se veniam impetraturum, 186.

Adelaidis K. a. 33.

Adelidis uxor Ivois de Bellomonte, a. 4.

Adjice monaci tempore B. Lanfranci utebantur, 258.

Adriani Brissonius abbatiam Beccensem a rege in comediam accipit, a. 29.

Adulari semper io malam partem accipitur, 172.

Adulatoribus quanta evenient mala, 10.

Advena apud Judeos, 142.

Adventum Christi diligentes damnari non metunt, 199. Adversities æquo animo ferenda, 28, 99. In adversis et prosperis æquo esse animo debemus, 161. Adversitatem juniorum ad quid, 179.

Advocatus Beccensis cœnobii Valiramus Mellet, a. 7.

Ædificatio proximi quid, 39.

Ægidius Ebriocensis episcopus, a. 40.

Æmulari Beninum, est ad iracundiam provocare, 66.

Æmulatio quid, 111, 435.

Æquabilitas in adversis et in prosperis, 161.

Æternum duobus modis dicitur, 228.

Afflictus non tristandum, 58.

Agoaldus pater S. Agili, 366. Septennis a B. Columbano benedicetur, Deoque offertur in monasterio Reshabensi, 366. Primus abbas exstisti ejusdem cœnobii, 366. Regulanus S. Benedicti amplexus est, 366.

Aichadrus (S.) Quintiacensis, postea Gemeticensis abbas, 367. In somnis offerunt ipsi virginis et Regulanus S. Benedicti Ansoaldus et S. Philibertus, quateous curam suscipiat Gemeticensis cœnobii, 367.

Alba commune ornamentum, 307. Ea antiquitus utebant laici in monasterio, 307.

Albereda una cum viro fundat monasterium de Pratellis, a. 2. Mater Guillelmi abbatis Beccensis, a. 6 et 41.

Orbi utroque oculo mavult quam filius, a. 41.

Albericus, seu Abricus legatus Londonie cogit concilium, a. 7.

Albertus tituli S. Laurentii cardinalis, a. 9.

Alcuinus a Carolo Magno postulat, uti ex bibliotheca

Eboracenii in Galliam libros adveyhi juheat, 340.

Aleneonium a Britanniis expugnatur, a. 27.

Alexander papa II unde oriundus, 331. Sanctitate et

doctrina prædictus, 331. Quomodo summus pontifex creatus, 331. Celebrat concilium apud Turones, a. 8. Alexandri Fetavii codex ms. De cœla confessione, 379

Alfagi. V. Ellegi.

Aligerus Cluniacensis scripsit contra Berengarium, 344.

Alienor Angliae regina, a. 8.

Alienor Francisci I regis uxor in Beccensi cœnobio aliquando agrotavit, a. 30.

Alienor uxoris Matthei de Bello Monte, a. 10.

Alverel vicecomes, 356.

Ambulare secundum carem, et secundum spiritum, quid, 23.

Anfrida Deo se devovet, a. 5.

A mori Dei et proximi verbum consummaas, 29. Diligens proximum legem implevit, 36. Plenitudo legis, dilectio, 36. Justitia perfectio, fratera dilectio, 352.

Amortisatio quid, a. 26.

Anathema, quid, 85.

Anathema Jesu, quid, 70.

Angeli sunt vita bonis, 50. Angelorum numerum venit Christus instaurare, 439. Post aduentum Christi multa dicerunt quæ ante ignorabant, 443.

Minores vocant maiores Patres, 443. Admoneodi erant adorare Verbum incarnatum, 267. Sicuti prædestinatorum descriuerunt, 267. Angelii in veteri Testamento hominibus loquebantur, 268.

Quomodo corpori, 252.

Angliae encomium, a. 59.

Quam nefanda criminis, cum in Angliam ingrederebatur B. Lanfranc, 336.

Post ejus etiam obitum, 337.

Anglicana Ecclesia. V. Ecclesia.

Anglorum etymologia, a. 57.

Rex Anglorum Alix vocatus, a. 57. Ad eos convertendos mittit Augustinum Gregorius papa, a. 57. Anglorum apostoli, monachi, 341 et 43.

Anglis qua vitia quasi iocata, 370. Fides ex Cantia per totam Angliam divulgata est, 378.

Anianus (S.) Aurelianensis Leododus abbas, et monachi Regulan S. Benedicti professi, 365.

Anima carnalis et spiritualis, 82. Animæ somnus, oblivisci Deum, 149.

Anima vivimus, spiritu intelligimus, 213.

Anniversarium instituit Guillbertus abbas Beccii, a. 13.

Annuli episcopalis detractio quid significet, v. 9.

Ansberus (S.) monachus Fontinellensis post archiep. Rothomag., 367. Præcitat ut in eodem monasterio eligatur abbas, viva quoque monachi secundum Regulan S. Benedicti, 367.

Ansberus construit Moysiaceense monasterium, 366.

Anselmus (B.) discipulus B. Lanfranci, prior et abbas Beccii, post archiepiscopum Cantuar, v. 9. Electus abbas Beccensis, a. 4. Laudibus extollitur, a. 37. In Angliam venit B. Lanfranci, visendi gratia, v. 15. Alloquium et concilium B. Lanfranci adamat, v. 15. S. Ellegum vere martyrem, ac proinde colendum probat eidem, v. 15.

Eius sapientiam atque ingenii subtilitatem laudat B. Lanfrancus, v. 16. Invenit annulim in lectulo suo, unde prædictum idem Lanfrancus ipsum post se futurum archiepiscopum, v. 16. Ecclesiam Cantuarensem a decessore suo adiunctum amplificavit, v. 16. Eius patria, et parentes, a. 3 et a. 37. B. Lanfranci adhortatione fit monachus, a. 3 et a. 37. Testatur se male inter pueros sub disciplina, quam prælaturom gerere, a. 5. Cogitare Aegliam petere, a. 3 et a. 42. In archiep. Cantuar, assumitur, a. 42. Modis

omnibus id oneris refugere conatur, a. 42. Quid super caput in ejus consecratione repertum est, a. 42. Monachus in auni, prior xv, abbas xv, et archiepiscopus xv, a. 42. Recedit ab Anglia, a. 6. Migrat o vita, a. 6. Quid scripsorit, indicatur, a. 6. Confutavit Graecos in Baresii concilio, a. 6. Quantu cum habebant omnes, a. 42. Beccesibus scribit de abbatis electione, a. 42. Studiis instruit Bonensem, a. 47. Nequitia temporis cedens ab Anglia recessit, 337. Alterius orbis papa et patricarcha vocatur, 343. Criminis haereses una cum B. Lanfrancio a Rosecio accusatur, 374. Episcopum Belycensem partes tuisas, tum magistris tuendis in concilio Remensi suscipiat, 374. Procuratur, 374. B. Lanfrancum ab hoc crimeni purgat, 374. Ansogius pater B. Herliui, a. 1 et 32.

Ausoaldus (S.) episcopus Pictavensis offert virgam pa-
storalim S. Aichadro, 367. Fundator monasterii Hictie
insulae, 367.

Anthropomorphita qui, 252.

Antichristus, 180, 181.

Antonius Yepes, 390.

Apostata difficultate convertuntur, 213.

Apostolus quare vilissimos esse voluit Christus, 31.

Aqua maniae quid, 307.

Aquita D. Pauli adjutor, 41.

Arabia nunc alia quam elim, 133.

Archidiacoconi a monachis pecunias exigere non debent, 360. Scribit ad Paschalem papa Ivo Carnotensis, quatenus ab illorum vexatione eximantur monachii S. Petri Carnot, 369.

Archiepiscopatum cur refugerit B. Lanfrancus, v. 8.

Arfastus. V. Herfastus.

Argueret. V. Corripare, reprehendere.

Aristoteles princeps philosophie, 46.

Arma lucis, boni actus, 36.

Arma militia Christianæ, 103.

Arturus de Cosse, 351.

Aruspicia, vel sortes, ne exerceantur, v. 14.

Audoenus episcopus Ebrouensis, a. 51.

Audoeni (S.) festo die tumultus a Joanne archiepiscopo, et monachis excitatus, 354. Ea de re exulant quatuor archiepiscopi Rothomagenses, 354. Missam celebrare in ecclesia S. Audoeni, festo die ejusdem tenetur archiepiscopus, 354. Reformatur idem monasterium Helgoto abbatie, 356.

Augustinus (B.) Doroberniae archiepiscopus omnibus prebuit Britannia episcopis, v. 7. B. Augustini Anglorum apostoli Vita, a. 57. Auctor ejusdem monachos, qui et aliam prolixiorum composuit, a. 57. Mittitur in Angliam cum sociis aliquo a S. Gregorio papa, a. 57. Deterretur eos a proposito coquatur diabolus, a. 57. Deridetur ab incolis provincia Anglevicensis, a. 58. Ex eis baculo fons scaturit, a. 58. Eo in loco scribit, a. 58. Inibi construunt ecclesiam incola, a. 58. Ab hac ecclesia arcentur mulieres, a. 58. Augustinus in eadem ecclesia invocatur, a. 58. Goifridus Andegavensis episcopus miraculum a B. Augustino apud Andegavenses patratum refert in Anglia, a. 58. Dedicat ecclesiam in honorem S. Augustini, a. 59. Moysi æquiperatur, a. 59. In Angliam appulit, a. 59. Praedicit Christum, a. 59. Imaginem Christi in tabula depictum exhibebat, a. 60. Optime exceptus a Bertha regina, et Letardo episcopo, a. 61. Multa edita miracula, a. 61. Regem convertit ad fidem, a. 61. Scribit S. Gregorio de iis quæ a se et a sociis gesta sunt, a. 61. socios iterum mittit B. Gregoriu, a. 62. Pallium, reliquias, oramenta, libros, a. 62. Primas Britanniæ a B. Gregorio ordinatur, a. 62 et 302. Augustino mandat, ut destruetis soliū idolis, fau in ecclesiis commutet : et sacrificia animalium vero Deo offerenda doceat, a. 62. Quare, a. 62. Gratulatoriam tertio recipit epistolam a B. Gregorio, a. 62. Doctrina et Scriptura sapientia scientia preditus, a. 63. Caco lumen tribuit, a. 64. Nolunt antiqui episcopi haereticus Augustino aquiesceret, a. 64. Eos praedicit a Deo plectendos, a. 64. Eboracum civitatem petit, a. 64. Paralyticus caecus sanatur, a. 64. Una die plusquam decen milia virorum, præter mulieres, et infantes initiat baptismate, a. 64. Ad eas abhiuendis fluvium Sulavum benedicit, a. 64. Juxta eamdem fluvium costruit ecclesia sub nomine D. Augustini, a. 65. Leprosum mundat, a. 65. Denudeat monachum igne colesti affliguntur, a. 65. A baptizatis predictis ignis extinguitur, a. 65. B. Augustinum verbi consolatur Christus, a. 65. Er ejus baculi impressione foos scale, a. 65. Fundat monasterium Cernelum appellatum, a. 65. Presbyter per trianam immersionem in fonte B. Augustini sanatur, a. 66. Peristrata Britannia reddit Cantuariensis, ubi insigne patrat miraculum, a. 66. Baptizat, instruit, consecrat S. Livinum episcopum, a. 66. Ad fidem convertit Colomanum regem Scottie, a. 66. B. Augustini forma,

a. 67. Auctor ejus vitæ, a quo, quæ scripsit, didicerit, a. 67. Avus referens gesta B. Augustini ab eodem baptizatus, a. 67. Quandiu vixerint relatoris avus et pater, a. 67. Ordinat Laurentum sibi successorem : necnon et Mellitum Londonie, ac Justum Rossi episcopos, a. 67. Obiit ac sepultus est in monasterio SS. Petri et Pauli a se condito, a. 67. Probatur D. Augustinum Regulam S. Benedicti fuisse professum, 311.

D. Augustinus doctor laudatur a Celestino papa, 246. Avaritia idolorum servitus, 148. Quomodo, 168. Est eminem malorum radix, 192.

Avitus (S.) Regule Benedictine observator, 366. Azyma quid, 53.

B

Baccilio quid, 257.

Baldecbildis regina Corbeiensis monasterii fundatrix, 365.

Baldricus prior Becci abbate B. Aoselmo, a. 42.

Baldwinus abbas, 311.

Baldwinus ex monacho S. Dionysii abbas S. Edmundi in Anglia, 356. Medicam artem callebat, 356. Singulari de-
votione erga S. Edmundum affectus, 356. Abbas eligitur ejusdem monasterii, 356. Pro eodem cenobio libertates obtinet a summo pontifice, 356. Streue esdem conservat, 357.

Baldwinus S. R. Ecclesiæ legatus, a. 51.

Balneorum usus opud monachos, 256 et 261.

Banco monasterium, a. 64. In eo plus quam duo millia monachorum, a. 64. Permitti a pagani interfici, a. 64.

Baptismus Christi peccata condonat, coofert gratiam, 309. Christus ministerio sacerdotis, ut causa principalis, baptizat, 309. Baptismus Joannis, figura baptismi Christi, 332. Quid operabatur, 302. Verus baptismus in quo, 241. Baptismi effectus, 202. Baptismus non iteratur, 215. Virtus ejus in cruce, et seputula Christi, 215 et 216. Cum baptizantur, morimur Christo, 19. In baptismio peccata moriuntur, 19. Cor in morte Christi baptizantur, 19 et 84. Est figura mortis, 81. Baptismus dies redemptiois, 148. Quæ in baptismio requiriuntur, 150. In baptismate quare trina immersio, 459. In eo homines moriuntur, et resurgent, 196, 215.

Baptizare in casu necessitatis, absente preshytero laicus potest, quia et motier, 369.

Baptizant pro mortuis quid, 80, 81.

Baptizati, ab Apostolo vocantur sancti, 163.

Basilis oxor Hugois de Gornaco, a. 5.

Beatitudini mandatorum Dei observantia sola est necessaria, 37. Beatitudo æterna cur sors dicatur, 463.

Becum, v. 2. Beccensis dormitorii destructionem præ-
dicti B. Lanfrancus, v. 5. Ampliora sedificia concilio B. Lanfranci construuntur, v. 6. Beccenses monachi novem habitant ecclesiam, v. 9. Ejusdem cenobii descriptio, v. 9. Ecclesiæ consecratio, v. 10. Becci origo et clymon, a. 1.

35 et 33. Cum in tantum crevit Beccum, a. 1, 35. In somma fuit egestate, a. 1, 35. Deus fundator precipuus, a. 1, 35. In honore B. Virginis ecclesia edificata, a. 4, 35. Aliud edificatur monasterium, a. 4, 35. Fundatio-
nis forma, 334. Illuc coniuncti nobiles permitti, atque monasticæ ritæ se dedunt, a. 2. Becco datur monasterium S. Ebrulfi, a. 2. In ecclesia sedet B. Virgo, et SS. Petrus et Paulus decantans horas matutinas, a. 3. Consecratio ejusdem ecclesie a B. Lanfrance facta : cui interfure plures episcopi, a. 4, 38. Becci tres matroæ nobiles Deo sesse devorarent, a. 5. Tribus diversis dominicis migrauit e vita, a. 5. Eidem cenobio prioratus solvunt pecuia in signum subjectionis, a. 7. Altera ejusdem ecclesie dedicatio, a. 9. Destructa maxima ex parte ecclesia instauratur, a. 11. Novum dormitorium edificatur, a. 11. Capitulum generale Becci celebratur, a. 41, et a. 43. 44. S. Ludovicus Becci comedit in refectorio, confirmatque immunitates, a. 12. Abbatis combusto, a. 12. Ad restaurandum abbationum summorum pontificum privilegia, a. 12. Corruittur, cujus ruina maximum monasterio intulit dampnum, a. 13. Ad abbatem jus pertinet patroatus prioratum, a. 15. Abbatum juramenti forma, a. 43. In qua clausula, Per missione divina, notare est, a. 13. Beccensis foras exequitibus, satularibus (corrigis vinctis) prohibitis, capas induere permittit, a. 14. Dum in prioribus sex annos manserint, redire coguntur, a. 44. Capituli generalis statuta, a. 14. Gestant vestes alias, a. 15. Statuta ex bullis Benedicti papa pro scholasticis, a. 15. Diversæ scientie præleguntur a monachis, a. 15. Summaria pecunia a Philippi rege exactam solvunt Beccenses, a. 15. Tertia dedicatur ecclesia, a. 16. Maxima ex parte de-
struunt monasterium, et propugnacula construunt contra incorsus Anglorum, a. 17. Quis primus abbas obtinuit pontificalia insignia, a. 18. Beccum Herliui, a. 19. Pri-

vilegium abbatis Beccensis, quo potestas ipsi tribuitur utendi insigniis pontificali, et benedicendi calices, et ornamenti, etc., tonsuram conferendi suis monachis, a. 19. Propugnaculum munitissimum, a. 20. Multas patiuntur calamitatem monachi, a. 21. et seq. Beccenses Parisis operam litteris unavantes, alios scietia superant, a. 25. Primus abbas commendatarius Joannes Boucart episcopus, a. 28. Professio eorum archiepiscopo Rothomag. a. 44. Beccensium monachorum maxima austeritas, a. 33. Multi viri nobiles et litterati monachi tempore etiam Guillelmi abbatis, a. 44. Privilegia a Rothomagensi archiepiscopo concessa, et a summis pontificibus confirmata, 332 et seqq.

Beda Anglorum doctor, 301. Historiam Anglorum composuit, 301. Septennius monasterio Virimundensi traditus sub disciplina B. Benedicti Biscopi, 341. Plura de V. Beda vide, 341. Cur Venerabilis vocaretur, 341. Hoc titulo coacteae auctores minime usi sunt, 341. Monachus fuit Benedictinus, 343. In ejus monasterio Regulam Benedictinam semper professi sunt conobito, 343.

Belli Montis prioratum Becco donavit Rogerius de Bello Monte, a. 7. Controversia de eodem prioratu inter clericos Exmelodienses et Beccenses, a. 7. Imperator perparat iste prioratus a Ludovico de Flisco, a. 20.

Benedicere manu renuit Guillelmus abbas, solius id episcopi esse assertens, a. 45.

Benedictus (S.) apparuit Guillelmo Crispino, cumque a dæmonis defudit, a. 55. Quis ejus Regulam vere obseruat, 253. Regula monachorum appellatur, 309. Translatio eius S. Benedicti festivitas, 272. Legi debet Regelam initio Quadragesimæ, 259. S. Benedicti Regulam invexisse in Angliam B. Augustinum ostenditur, 344 et seqq. Benedictio Anglorum apostoli, 342, 343. Praeclaræ sanctitatem et doctrinam Benedictini, 316. Apostoli, 346. Que in ordine Benedictino sunt aliquando commutanda, quæ non, 253. et seq. Plures in Anglia episcopi, qui licet hac dignitate potirentur, Regulæ legibus astringebantur, 346. Regula Benedictina, sancta Regula, Ordo, Regula, sanctus Ordo solebat appellari, 363. Probat Regulam S. Benedictini per universam Galliam observari ante Carolum Magnum, et Ludovicum Pium, 363 et seq. Tempore Caroli Magni Regulæ observationem neglexerunt monachi, 364. Cum Regula S. Benedicti optime observarunt a monachis, eorum orationibus mundus caret malis contagii, 367. Vide etiam Regula.

Benedictus (S.) Bisshopus Regulam Benedictinam professus, 343.

Benedicti pape bulla pro scholasticis observari præcipitur in Beccensi cenobio, a. 45.

Benedicti (S.) monasterium. V. Floriacense.

Benedictus Haestenus, 360.

Beneficium ecclesiasticum nullus vendat, vel emat, v. 13. Beneficiorum vacantas conatur papa obtinere, cui contradicit rex, a. 24.

Berengarius heresiarcha, v. 4. Hæresis, v. 4 et 5. et a. 2. In concilio Vercellensi a Leone nona damatur, v. 4. et 234. In concilio Turoensi sub Victore II abjurat hæresim, 234 et a. 107. A Nicolao II papa ad concilium Romanum evocatus coram omnibus abjurat hæresim, et confessionem fidei edit, a. 107 et 232. Redit ad vomitum, 232. Scriptis ejus respondet B. Lanfrancus, 234 et 232. Quid de Berengario seuserit Fulbertus Carnot, moribundus, 374. Berengarius Humbertum cardinalinem prescindit contumelias, atque adeo Romanam Ecclesiam, 232, 242. Diaconus fuit Andegavensis Ecclesia, 242. Ejus fidei professio, 242. Altera professio, 233. Northmanni huc illicue cursitat, ut sua hæresis veneno quoscunque inficiat, a. 106. Ab Henrico duce Northmanni repulsam patitur, a. 106. Ejus hæresis historie compendium, a. 106. Conventu apud Brionam cogitatur ad confutandum Berengarium, a. 106. Contra Berengarium scriperunt plures Benedictini, 341. Patria, mores, studium, etc., a. 21, 63, 72, 250. Postrema ejus verba in extremis positæ, 374.

Bernardus abbas Moutis S. Michaelis, prius Becci monachus, a. 7.

Bertha Anglia regina ex regibus Gallis oriunda, a. 59. Bertha sacris litteris eruditæ, 63 et a. 63. Letardus pontifex ei a sacris fuit, a. 61. Laudatur a B. Gregorio, a. 63. B. Augustinus multis beneficiis affectus, a. 63.

Berthefridus Ambianensis episcopus privilegium concedit monasterio Corbeicus, quatenus Regula SS. Benedicti et Columbanii obseruantur, 363.

Bientia (S.) corpus Mellenti, a. 10.

Biasi (S.) pars capituli in Beccensi monasterio, a. 25.

Blasphemus qui, 197.

Blasphemia quid, 148. Blasphemia in Spiritum sanctum, ultimum et maximum omnium eriminum, 381.

Bona temporalia providere non prohibet Christus, 84.

Bonifacius papa quartus, 344.

Bonum et malum sunt immediata in Christiana religione, 22. Boni stultus accusator, 116. Bonum agere voluntari expellendum est malum, 23.

Boso abbas in Becceli, a. 6. Scientia et sanctitate præstantissimus, a. 6. Ejus vita, a. 47. Patria, Parentes, a. 47. Fit monachus una cum duobus fratris, a. 47. Eruditissimus, a. 47. Tentationem, qua gravissime urebat, expellit a mente ejus B. Anselmus, a. 47. Studiis instruitur ab eodem sancto, a. 47. Concilio jussu B. Anselmi, et ejus vice interest, a. 47. Aliquandiu in Anglia cum eodem sancto commoratus est, a. 47. Effusissime Bosonem diligebat, a. 47. Cum eo disputauit in lib. *Cur Deus homo*, a. 47. Omibus virtutibus elucebat, a. 47. Sapientiam ejus admirantur omnes, a. 48. Invitus abbas eligitur, a. 48. Clientem se, Regis prosteri renuit, a. 48. Ejus virtutes enumerantur, a. 49. Quando filius jussa resuebantur, quid agebant, a. 49. Morbis diversis gravior afflictatur, a. 50. Singulari patientia præditus, a. 50. Obiti, a. 7 et 50.

Brandani (S.) altare, a. 16.

Brionensis conventus, a. 106.

Britones expulsi ab Anglia, a. 314.

Bruno Andegavensis episcopus hæresi Berengariana notatus, a. 107.

Bruno (S.) quare cessit in eremum, 361.

Burnevilla hæreditas B. Herluini, a. 4.

C

Cadomi duo monasteria construit Guillel. dux Northmannie, upon virorum in honorem S. Stephani, alterum mulierum in honorem SS. Trinitatis, v. 5 et a. 3.

Cadomenses primi monachi e Beccensi conobio, a. 37. Vide etiam S. Stephani et SS. Trinitatis.

Cadurcae S. Desiderii episcopi tempore Regula sancti Benedicti celebatur, 366.

Camerarius, a. 13 et 281.

Cancer morbus, 496.

Caecio (De) prioratus, a. 13.

Canonicus qui prærebat olim abbates vocabantur, 367. Canonicus ecclesiæ cathedralibus monachos pellere tentant, 345. Ab Ecclesia Vintuniensi ab Edgaro rege eliminatur, 345. Quare, 345. In eorum locum monachi subrogantur, 345. Canonicus prohibitum est ne monachales habitus iouiant, 359. Canonicorum Regulam edidit Codegrandus Metenus, episcopus, 364. Monasteria canonicorum, 364.

Cantor, 279.

Cantuaria, olim Cantuerheria, et Dorobernia, 302. Cantuariensis Ecclesiæ jus in Eboracensem, v. 11, 12.

Cantuariensis archiepiscopus primas totius Britannia, 302. In eadem Ecclesiæ monachii ab initio sunt constituti, 303.

Anathemate percellit eos papa, qui monachos eliminare tentaverint, 303. Eadem potestatem, quam B. Augustino contulerat S. Gregorius, omnibus Cantuariensis archiepiscopis concessit, 378. Cantuariensis Ecclesiæ metropolis, seu primatis potitur digoitate, a. 64. A beato Gregorio ita decernitur, a. 62, 343. Cantuariensis Ecclesiæ juri subiecti metropoli Eboracensis, 310. De primatu Cantuariensis Ecclesiæ quinam scripsit, 340. Monachos Regulæ Benedictinae addictos fuisse in eadem Ecclesiæ ab ipsa fundatione probatur, 341 et seq. Archiepiscopus alterius orbis papa et patriarcha appellatur, 313, 314. Dorobernia olim et Cantuareria vocata, 344.

Eius descriptio, 344. Primaria est provincie Cantii, 344. Combusta fuit ecclesia Cantuariensis paulo ante B. Lanfranci introitum, 344. Cactuariensi archiepiscopo professione sive obediencia præstabant totius Britannia episcopi, 344. Episcopus, vel clericus, vel sacerdos, qui in archiepiscopum assumebatur, monachalem habitum induere, et Regula S. Benedicti professionem emittere cogebatur, 346. Ius habet archiepiscopus in villis et ecclesiis eujusque diecesis ad Cantuariensem pertinetibus, episcopalis jura exerceendi, 361. Fides ex Cantia per totam Angliam divulgata est, 378.

Canum proprietas malis predicatoribus ascribitur, 158.

Capite velato Corinthi solebant viri orare, et mulieres econtra, 67. Quare velato mulieres, viri autem discooperi debeant orare, 68. Capituli etymon, 219. Capitulum generale in Beccensi monasterio, a. 11. Capitulum generale abbatum Lexovi a. 12.

Cappa, sive plurialis, 353. Ea in dedicatione ecclesiærum uitiorum episcoporum, 353.

Cardinalis impetrat prioratus duos e Beccensi monasterio dependentes, a. 20.

Carilefus (S.) Regulæ Benedictinæ observator, 366.

Carnalis homo, 87. Carnaliter vivere nemo debet, quia

Christus mortuus est, 97. Carnaliter operans metet corruptionem, 137. Carnalis terra vocatur, 44. Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, 82. Caro infirmatorem, ossa firmitatem significant, 150. Carolus dux de Berry occupat canticum Northmannicæ, a. 23. Northmannianus despontia, a. 26.

Carreus. V. Franciscus

Casinensis abbatia reparandæ gratia tributum imponit summus pontifex omnibus monasteriis ord. S. Benedicti, a. 16. Castitas. Feminae suæ vitæ 490. Vide Virginitas.

Casula pro ueste sacra, 353. Casulis utluntur diaconus et subdiaconus, 256, 258. V. etiam Diaconus.

Catechumeni vocantur fideles, 163.

Cauterium quid, 188.

Celigerius. Subcellarius, a. 16 et 291.

Cenomaniam obtinet rex Anglia, a. 21.

Cephas, id est Caput, 43.

Cestra quare Legionum dicitur, 361.

Charitatim non diligit, qui fratrem contristat, 37. Charitas opus Dei, 38. Excellentior est omnibus donis, 72, 74. Hac defiecat easter nibil conferunt, 72, 74. Ejus effectus et proprietates, 73. Charitas erit et in futuro sæculo, 74. Qui charitatem habent, invicem portent onero suo, 136. Qui charitate carent graves sunt, 136. Martyres efficiuntur charitate prediti, 139. Finis præceptorum charitas, 483. Charitatis conditiones, 183. Diligentibus Christum servatur corona justitiae, 499. Quæsus Dei erga homines amor, 208. Charitatum custos, a. 14.

Christianus omnis aut bonus est, aut malus, 22. Est liber, et servus, 57. Ejus libertas, 66 Christianorum primitive Ecclesiæ mores, 77. Sunt corpus Christi, 140. Christiana religio questus aeterios, 192.

Christus ad quid prædestinatus, 7. Vere Filius Dei est, quia multa corpora surrexerunt in ejus resurrectione, 8. Quando iudicatus est, vicit, 13. Ad quid Christus resurrexit, 16 et 18. Quomodo ad tempus est mortuus, 17. Sicut ex Adam formata est Eva, sic ex latere Christi profluxerat sacramenta, 47. Adam forma Christi, quo pacto id verum sit, 18. Christus peccatum et origine, et actuale solvit, 18. Christi corpus peccatum dicitur, 23. Christum ad terram deducere quid, 30. Libertatem tribuit Christus, 37. Christus quomodo dividatur, 43. Est virtus et sapientia Dei, 45. Quomodo sapientia, 45. Christi infinitas magna Victoria, 45. Illius infirmitas nostra fortitudo, 45. Quo pacto justitia nobis factus, 46. Caput est hominis, 67. Christi caput Deus, 67. Ad quid mortuus, 125. Incarnatus ut mediator inter Deum et homines esset homo, 128. Christi adventum significatio qui servant, illum advenisse negant, 158. Est mysterium Dei Patris, 165. Qui seit Christum, scit Deum, et quomodo vivendum, 165. Veritas est et sacramentum, 188. Colendum propter lucrum putaverunt nonnulli, 192. Christus, uox, rex, sacerdos, 207. Vistavil nos, quando incarnatus est, 208. Mortem pro omib[us] sustinuit, 209. Christus gratia Dei, 209. Quare humanae naturam assumpsit, 210 et seq. et a. 70. Suis cultoribus quid promittit, 219. Semper orat pro nobis, 219. In eo quod homo, mediator est, 221. Ut prædestinatos redimeret, mortem subiit, 221. Mortuus est ut testamentos conderet, 221. Peccata destruxit Christus in his, qui credituri erant, 222. Ut ceteri homines carnem habuit in primo adventu, in secundo vero non sic, 222. Quare extra portam civitatis passus est, 228. Christi triduana mors quid significet, a. 74. Filius Dei venit in mundum, nec tamen a paterno sinu discessit, 374. Quomodo ferabatur manibus suis, a. 95.

Cibus solidus moraliter quid significat, 215. Cibum immundum oullum estimant Christiaoi, 36.

Cinerum dies, 258.

Circuictores, 278.

Circumcisio quid significat, 166. Quare concilio vocatur, 153. Circumcisio aegre signaculum fuit accepta justitiae per fidem, 16. Circumcisio Domini festivitas, 257.

Classicum quid, 257.

Clemens antipapa. V. Guibertus.

Clerici in caro peccatum prolapsi, qua pœna multandi, 357. Clericis fas semper fui institutum monasticum amplecti, 359. Ab ingressu religionis monasticæ prohiberi non debent, 359. Quo sanctiores apparerent, monasticas vestes induabant, 359. Id illis interdicuntur, 359. Vide Canonicus.

Coactus agens mercedem non habet, 103.

Coedragnus Metensis episcopus Regulari canoniconum edidit, 364.

Cœlestius papa laudat D. Augustinum, 246.

Comæna Dominica quid, 69. Comænida in ecclesia consuetudo antiqua, 69.

Conæobium V. monasterium.

Cogitationes pedes mentis dicuntur, 152 et 227. Humilitate coercenda, 152. Cogitationes hominum novit Deus, 213.

Collegii Lexoviensis Parisiis fundatio, a. 48. Libros Beccosis cœnobii confert eidem collegio Estoldus abbas, a. 18.

Colossenses qui, 162.

Colombiæ (S.) Regula. V. Regula.

Comam autrie turpe est viro, 68.

Commonitorium. V. Litteræ.

Commune immundum vocatum Judæi, 37.

Communia pauperum de oblatis non consecratis, 262.

Compunctione mala, 31.

Concilium Vercellese, v. 5. Concilium Turonense sub Victore II, v. 5. Concilium Vindresoriæ. V. Syodus. Concilium a B. Lanfranco celebratum, v. 11. Concilium Londoniense, cui presidet ipse, v. 13. Concilium abbatum Lexovi, a. 12. Concilium Claromentanum, a. 47. Concilium Vercellese, 234 et a. 107. Concilium Ephesioum, 243.

Concionatores. V. Prædictores.

Concordia differens, ob gratiarum varietatem, 145.

Concupiscentia vis, major in Judæis, quam in Christianis, 20.

Condoto (De) Petrus, a. 53.

Confessio qua sit directionis gratia, 384. Coinam facienda, 384. Confiteens peccata sociorum detegere non debet, 384. Nec confessio eadem inquire, 384. Confessio peccatorum instar vulneris, 384. Confessio mortalium soli sacerdoti facienda, 384. Confessio veialium olim habebat no[n] sacerdoti, 384. Coram laice in casu necessitatis quare olim consulebatur, 384 et seq. Non erat ex necessitate, sed ex consilio ejusmodi confessio, 385. Verecundia in confessione magna est pœna, 385. Quare jubemur peccata confiteri, 385. Confessio coram laice obsoletus, 386. Confessionis sacramentum nondum erat institutum, cum deficeret negationis peccatum S. Petrus, 386. Confessionis sacramentalis virtus, v. 15. In confessione peccata revelata minime iudicabuntur, 12. Confessio lumen facit, sceleris perpetratæ tenetras, 149. Confessionis tria sacramenta, 380. Quæ in confessione cavenda, 380. Confessio figuram Baptismi tenet, 380 et 383. Qui revelat confessio[n]em, est Jude similis, 383. Revelator confessio[n]is quantorum criminum reus, 383. Confiteolis, et ejus coi confiteunt, duæ conscientiae in unam transeunt, 380. Peccata occulta et aperta confiteri, 381.

Confluentia monasteriorum Beccosis tribuit Ivo de Bello Monte, a. 4.

Confraternitas. De confraternitate ineunda, 291.

Conjugatis quæta sollicitudines, 58.

Conquistores, qui, 44.

Conscientia gloria, quæ, 86. Conscientia mala, 99.

Consentire male operantibus quantum sit malum, 40.

Coaspersio quid, 53.

Contemptu ab aliis, seipsos et alios despiciunt, 487. Contempnendus nemo, 202.

Contrarieti Spiritum sanctum quid, 148.

Conventientri monasterii bula dilapidatur a Roberto episcopo, 3 et 5, 361. Ejusdem fundatores, 361. Auro, argento, etc., ecclesia locupletissima, 361.

Conversus, quid, 260, 232.

Cooperator Deus operum nostrorum, ideo cum timore, tremore, et reverentia operandum, 156.

Corbeienis monasterii in Picardia fundatio, 365. Regula S. Benedicti ad exordio inibi colitur, 365.

Corda per vase significatur, 381.

Coriathis tertium Apostoli scripsit Epistolam, quæ non exstat, 53. Apud eos viri, non mulieres, velato capite obrabant, 67.

Cormeliensis cœnobii fundator Guillelmus filius Osberni, 371.

Corneliensis monasterium unde dictum, a. 65. Fundatur a B. Augustine Cantuarie, 65.

Corona justitiae cur sic dicta, 199.

Corpus Christi quomodo fit ex pœce, 66. Typice, 66. Corpus Christi sunt fideles, 141. Illud quotidie in missa sumit Ecclesia, 150. Quare vocatur altare, 238. Corpus Christi spiritualiter necessario est sumendum, 241. Quomodo immolatur in sacramento, 241. Scrutari argumentis quomodo panis et vinum fiat corpus et sanguis Christi, iustus non querit, 242. Sumitur in altari idem quod in cœl. 242. Corporaliter quomodo sumitur, 243, 244. Spiritualiter, 244. Quomodo in Eucharistia est illud quam illud quod in passione erat, 246. Vide etiam Eucharistia. Corpus parvum, et miserabilem possideret saepe felix iugenum, 352. Corpus animale et spirituale, 82. Corpus peccati est corpus peccatis subditum, 49.

Corripendi publice delinquentes, 101. Corripere negligi-

gens, malum pro malo reddit, 477. Correpti, correptores suos facile accusant, 191. Quæ publice, et quæ secreto corripienda, 191. Correctionis modus, 198, 382. Quam opido increpationibus detectatur B. Lanfrancus, 307.

Creatura. Omnis creatura in unoquoque homine intelligi potest, 25. Omnis munda, 188. Quæ immunda significatio, 188 et 201. Creatura mutabilis, 193.

Credere omnes facile possunt, non autem legem implere, 16. In his qui crediti erant, peccata destruit Christus, 222. Qui non credit peior demone, 380. Credentes ab aliis discernit Spiritus Christi, 140.

Cretenses mendaces, etc., 201.

Crinimis defiaitio, 200.

Crispiorum genas et familia, a. 52 et seq. Unde Crispini agomen, 52. Inter Northmannos insigiles Crispini, 52. Crispinorum famulas singulari amore semper Beccenses fuit prosecuta, a. 55. B. Virgo eamdem familiam impensis diligit, a. 56.

Crucifigere carnem, 436. Crucifigunt Christum in ecclesiis jacentes, 216. Crucifixus Christo, 425. Crucifixus existimat maledictus, 126.

Crux significatur per virginem, qua petra percutiebatur, 65. Crux Christi quantum valeat ad salutem promerendam, 437.

Curiosi, prouientes sunt auribus, 499.

Cuthbertus (S.) sanitatem Thomæ Eboracensi archiepiscopo impertitur, 348.

D

Debo non semper sonat preceptum, 383.

Decreta nonnunquam commutanda, 353. Quæ non abroganda, 353. Decreti nomine quid veteres ecclesiastici intelligebant, 358

Dedicatio. In dedicatione ecclesiarum effunduntur corpora mortuorum, v. 16. Episcopo cappa non casula habenda in dedicatione ecclesiae, 307.

Defactorum omnium commemorationis, 273.

Deliberatio quid, 32.

Denarium (quod vocant S. Petri) quotaonis persolvant reges Angliae, 347. Tributarium regum devotuimus, 347. Quo die colligatur, 347. Solvebant id etiam multa alia regna, 348.

Desiderius (S.) Cadurensis episcopus, 306.

Desperatus quantum malum, 38.

Deus. Deum videre in hac vita nemo potest, 139. Dei notitia abundantibus quid accedit, 9 et 10. Quomodo vincitur Deus, 43. Quare patienter sustinuit precedentia dilecta mundi, 14. Cur omnes peccatores non punivit, 14. Quomodo ex Deo sunt omnia, 33. Deum portare quid, 56. Deus in nobis manet ut quid, 74, 80. Est omnia omnia, 80. Ejus sapientia quomodo multiformis, 143. Ejus opera et justa sunt et benigna, 477. Deum praesentem habemus, qui et intellectum, et cogitationis scrutator homini intimus, 213. Deus unus est et trinus, 374. Tres deos diei non posse docetur, 374.

Dextera in divinis aequalitatem et honorem denotata, 206. Dextera amplectens, indicium promissionis, 189.

Diabolus mysterium, quo Christus erat Filius Dei, nesciebant, 47. Diabolus et membra ejus sunt mors, 50. Ejus suggestiones quam difficultime discernuntur, 71.

Diaconus et subdiaconus casulis quando induantur, 256, 273. Diaconum missæ inservientem possidet diamon, v. 44. De diacono uxorius quid agendum, 312. Diaconatum auferre quid, 357. Diaconus fornicator est depoenendus, 357. A gradu suo dejectus juste, injuste quomodo restringendus, 357. Diaconi officia diversa, 381.

Dialectica mysteria fidei non destruit, 43. Si philosophi dialectica, seu syllagostice convicti fuissent, non eis profuisset, 44. Dialecticam non vituperat Apostolus, sed usum perversum, 165. In divinis rebus raro ea utendum, 236. Plurimum valet ad investigandam sacram Scripturam et ea quæ ad fidem pertinent, 236.

Diaphrasium, quid, 372.

Dii Romanorum, qui, 9.

Dialectic. Vide Amor et Charitas.

Directionis gratia Patri spirituali peccata sunt reverenda, 384.

Discipulis magistri veerabiles esse debent, 163. Vide etiam Magister.

Drittie, vanitas, 176. Spine, 216.

Docens alios, seipsum instruit, 189. Doctrina et pietate prædicti, columna sunt veritatis et ecclesia, 188.

Doctores sancti sunt nubes, 226. In eorum scriptis quando obscuri aliqui occurrit, quid agendum, 325.

Dominicus de Viæ archiepiscopus Aucensis abbas Bocci, a. 31.

Dominus Jesus qui vere dicit, 70.

Dona diversa S. Spiritus, 71 et seq. Sermo sapientiae, discretio, interpretatio sermonum, 71.

Dortobernia civitas, nunc Cantuaria, 302. Ejus descriptio, 343. Vide Cantuaria.

Dorsalia, seu dorsalia quid, 260.

Dublinensis ecclesia metropolis Hibernæ, 318.

E

Eadmerus monachus Cantuariensis, auctor Vita S. Anselmi Cantuar. Historiam cui titulum fecit, *Historia novorum*, in qua possitissimum Gesta B. Anselmi narrantur, contextuit, 312. Eboraci civitatis descriptio, 310. In eo tempore Egberti archiep. elegantissima bibliotheca, 340. Eboracensis archiepiscopus quam sedem tenet in concilis, v. 13 et 314. Eboracensis Ecclesie juris sunt Orcadum insula, 307. Metropolis constituit a B. Gregorio, 340. Jari subiacere debet Ecclesie Caetauriensis, 340. Eboracensem archiepiscoporum Vitarum scriptor Thomas Stubbe ms. 352. S. Ebruli monasteriorum donatur Bocco, a. 2. Restaurata a B. Lanfranco, a. 2.

Ecclesia pane designatur, 66. Corpus dicitur, 74, 72. Ecclesiæ Anglicanæ status, dum B. Lanfrancus ad archiepiscopatum Cantuar. evehcretur, v. 8. Ecclesia liberos general, 132. Ecclesiæ disciplina pace principum servatur; et e contra, 185. Ecclesia, seu fideles, Columna veritatis, 188. Fana, idolis destructis, in ecclesiæ comitari mandat Augustino B. Gregorius, a. 62. Ecclesiæ Romanam contumelias afficit Berengarius, 242. Eam tuerit B. Lanfrancus, ac laudibus attollit, 242. Ecclesia universalis est 250. Ecclesia Romana, Ecclesia totius mundi, 302. Ab ecclesiæ cathedralibus expelluntur monachi, sed summi pouificis auctoritate restituntur, 303. Ecclesia Romana est quasi totum, ceteræ Ecclesiæ velut ejus partes, 378. Est quoddam genus respectu omnipotenti Ecclesiæ, 378. Ecclesia virgo est et mater, 379. Quomodo, 379.

Edelberthus, sive Edelberthus rex Anglorum, a. 59. Libenter audit Augustinum coacionem, a. 60. Christo nomen dedit, a. 61. Ejus aule regia consecratur Ecclesia a B. Augustino, a. 61. Maximam refer victoriæ, a. 64.

Edgarus rex Anglie ab Ecclesia Wintoniensi canonicos expellit, 345. Quare, 345. In eorum locum subrogat monachos, 345. Anathematibus percelit eos, qui monachos exturbare tentaverint, 345. Quanta bona monachis, et iis, qui illos beneficiis affecerint, apparetur, 345.

Edinerus. Vide Eadmerus.

Emundi seu Emundi privilegia usurpare coatur Herfastus episcopus, 311. Idem Herebertus episcopus, 313. Edgarus rex idem coenobium a tributis, ei omni jurisdictione episcopali liberat, 356. Reges Angliae eo diadema mittere, et post magno pretio redimere solebant, 356.

Eduardus rex Anglorum, jure hereditario regnum Francie ad se pertinere contendit, a. 17.

Eduardus de la Marche regum Anglie occupat, a. 27. Eliat qui, 197. Electio, V. Praedestinari et Praedestinatio.

Eleemosynarius, a. 16 et 282.

Elegus (S.) verus martyr a B. Anselmo probatur, v. 15. Ejus festivitas, 272.

Eligere. Quos eligit Deus, sine mutatione concilii eligit, 33. A massa perditorum solus Deus discernit, 51. Eligere successorem, utpote a canonibus prohibitum, renuit Goitilem abbas, a. 45. Eligi pastor non debet absque conventione Ecclesie consensu, a. 48. Electioni Beccensis abbatii rex Anglie assensum præbere recusat, a. 48. Electionio episcoporum antiquitus ritus diversi, 370. Eligebantur olim ex aliis monasteriis, et ecclesiis priores, abbates et episcopi, 373.

Elius (B.) Noviomensis, fundator Solemnianensis monasteri, 366. Sodalitio Benedicti nomen dedit, 366. Vult Regulam SS. Benedicti et Columbae perpetuo observari, prout tue temporis vigebat in Lexovieensi monasterio, a. 366.

Episcopi quinam sunt, 138.

Epiphaniorum festivitas, 257.

Episcopi dispensatores mysteriorum Dei omonimo, 356. Episcopi secundum ordinations tempus sedere debent, v. 13. Episcopos vocat etiam presbyteros Apostolus, 153, 189, 200. Episcopos non honoris, sed operis nomen est, 185. Episcopis prodesse magis, quam præesse oportet, 185 et 331. Qui episcopatum desiderat, quonodo bonum opus desiderat, 187, 331. Unius uxoris vir, quid, 187, 334. Episcopi virtutes enumerantur, a. 187, 334 et seq. Extollens se propter magisterium nihil differt a diabolo, 187. Indignum ordinans. ordinati peccatis communitas, 191. Majora debet operari, quam alii, 203. Episcopus monachus Beccensis gestat semper habitum monasticum, a. 15. Episcopi perversi mulieres ducent, a. 33. Episcopus dilapidat bona monasterii Conventus treians.

sis, 315, 364. Quemodo in munere episcopali sese gerere debet, 334. Quia ratione possessio eiusmū sue disponere tenetur, 335. Episcopi non possunt a metropolitano iudicari vel condemnari absque prævia summi pontificis auctoritate, 339. Ab ecclesiæ cathedralibus monachos expellere conantur, 345. Episcopi, electi Cantuarie archiepiscopi, induere monachalem habitam, et professionem Benedictinæ Regule emittere cogantur, 346. Episcopi ex monachis assumpti Regula legibus obstrigantur, 346. Episcopus a tribus cuiuscum debet consecrari, 352. Episcopi principes sunt Ecclesiae, angelii, dñi, 352. Episcopus nisi alios ordines suscepit, non ordinandus, 357. Episcopus forniciarius debet deponi, 357. A gradu suo justæ injuste dejectus, quemodo restituendus, 357. Nonnulli posthabita animarum sibi commissarum cura, libertates monasteriorum iofringerent teatant, 358. Quam detestandæ est episcopis ignorantia, 358. Quid scire teatut, 358. Tous mens et oculus esse debet, 358. Indicus est honoris titulus absque homine, et ornancementum in luto, 358. Hunc deflet Salvianus, 358. Sanctitati quorundam episcoporum obfuit provinciam suscepisse regorum, 359. Res monasteriorum ab iisdem ullomodo abstrahit prohibent concilia, 361. Quare ab eorum jure eximuntur monachi, 361. Universi Hibernie episcopi olim abbatis presbyteri subjecti, 368. Episcoporum electionum antiqui ritus diversi, 370. Plures episcopi in una civitate minime constitundi, 371. Pœnitis ordinacionum gratia exigere non debent, 371. Episcopales quædam sedes ex villis ad civitates transferuntur, v. 13. Plures in una civitate esse prohibent canones, v. 14. Quam arduum est eous episcopale, 334. Quomodo appetendum, 334.

Epistola D. Pauli. V. Paulus.

Ernefredus Seduorum episcopus Angliæ legalis, v. 7.

Ercoldus Cenomancensis episcopus, a. 4.

Ernestus. *Vide Hernostus.*

Errorem laudans judicio propriæ se coadjuvavit, 283.

Essu quomodo reprobatus, 27. Cur fuerit a Deo reprehensus, questionem non solvit B. Augustinus 28.

Esilia mater Williami Maledi, a. 53.

Estolus de Estouteville vi obtinet abbatiam Beccensis, a. 18. Dilapidat bona monasterii, a. 18. Primus ambitione sua a sede apostolica exortetur insignia pontificalia, a. 18. Fundat cum fratre expensis abbatiæ Beccensis colleg. Lexoviense Paris, a. 18.

Eucharistia. In Eucharistia sacramentum corpus Christi existere negabat Berengarius, v. 5. Ieiusi Eucharistiam sumere debemus, 69. In hoc sacramento mors Christi annuntiatur, 69. Non mutabitur usque in finem sæculi, 69. Quid corpus Domini dijudicare, 70. Paus et vinum in Christi carnem et saec. coconvertuntur, 214. Eucharistia pro vase in quo recundatur, sumitur, a. 3. De Eucharistia sacramenta quid credat Ecclesia, 235. Eucharistia sumptio spiritualis necessaria, 241. Eucharistia fraternæ charitatis symbolum est, 241. Peccantes Eucharistia abstineant, 241. Quomodo panis fiat corpus Christi, et vinum in sanguinem coconvertatur, scrutari argumentis justus non querit, 242. Due berores de Eucharistia sacramento, 243. Vera de Eucharistia sacramenta fides, 243 et 244. Probatur diversis SS. Patrum auctoritatibus, 243, 244 et seq. Quomodo sit aliud corpus Christi in sacramento quam in passione, 246. Species dicitur, 247. Similitudo, 248. Eucharistia quatuor diebus hebdomadae sanctæ sumebant monachi, 262. De negligentiæ que in hoc sacramento accidit, 282. Eucharistiam sumere non tenentur infantes, 317. Quomodo vere et spiritualiter sumitur corpus Christi, 317. Antiquitas Eucharistia infantibus baptizatis porrigitur, 368. Non est de necessitate salutis, 369. Infantibus reliquæ sacramenti vino conspersæ offerentur, 369.

Euvremodensis prioratus, a. 7.

Eva uxor Guillelmi Crispini servitio Dei se mancipat, 5 et a. 55. Volum ab archiepiscopo Rothomageensi suscipit, a. 55.

Evangelium bona annuntiatio, 120. A lege non discordat, 120. Evangelii veritas quæ, 122. Evangelii mysterium quod, 152. Evangelistæ opus, 199.

Excommunicatio, quantum malum, 185.

Exorcistarum munus, 381.

F

Fascinari, 125.

Felicis (S.) martyris caput Becci, a. 7.

Felicitas sæculi, somnium, 176.

Fidelis Deus quomodo, 65. Fideles sunt templum Dei, 100. Sunt corpus Christi, 141. Fideles sunt columna Ecclesiæ seu veritatis 188.

Fides quomodo vera, 11. Sine operibus non laudanda, 12. Per fidem justificantur peccatores, 14. Salvator homo per saltem fidem, 14. Quo sensu id intelligitur, 13. Lex per fidem non destruitur, sed statuit, 15. Fides ex auditu, 30. Fides radix, 32. Nil agendum nisi quod bene intelligit fides, 38. Fides quæ per dilectionem operatur, perire nemiam permittit, 49. Sola fide sine operibus nemo salvatur, 61. Non necessitatis, sed voluntatis res est, 88. Scutum est ei lorica, 152. Fidei preditus, firmum firmamentum, 197. Fides substantia, 211. Fidei bona vita est adiuvanda, 212. Qualis fides esse debeat, 224. In iis quæ fidem spectat, magis auctoritate quam dialecticis ratioinibus utendum est, 236.

Fiducia. (B.) miraculum, a. 7.

Fiducia, fides cum bona operatione, 211. Fiduciam dividet retributionis amittit, qui bonum deserit, 224.

Figura in divinis quid denotat, 206.

Filiæ Dei sunt, qui Spiritu Dei agunt, 24.

Floriaceus monasteriorum fundator a S. Leobodo, ut Regula S. Benedicti obseruetur, 364. Folianus S. Livini Vitæ auctor, a. 66.

Fontinellense cœnobium. V. Vadregesili.

Forma, 259, 261, 262.

Fornicatio quare fugienda, 55. Uri quid est, 56. In fornicationem clerici pralpsi qua pena plectendi, 357.

Franciscus de Joyence, 351.

Franciscus I rex Franciæ in Beccensi cœnobio festum S. Georgii celebrat, a. 30.

Franciscus Quadratus, seu Carricus, primus tractatum

B. Lanfranci de Eucharistia evulgavit, 230

Franciscus le Roux, 354.

Fratres laici, 268.

G

Gacio (De) monasterium. V. S. Meneyenai.

Gaudere. Gaudere in Domino quid, 460. Quomodo gaudeandum de rebus hujus sæculi, 460. Qui nunc gaudeat, citius ingebunt, 58.

Gaufridus Andegavensis, a. 59.

Gaufridus archiep. Rothomag., a. 48.

Gaufridus Costantinæ episcopus, 362.

Gaufridus Fare, seu Faie, et Fae abbas Beccensis, a. 15. Episcopatu Ebrouicensi donatur, a. 15 et a. 46.

Gaufridus de Harense electus abbas Becci removetur ab Estolido, a. 18. Iterum electus abbas a confirmatur, a. 19.

Gaufridus de Hispania alias Benedicti abbas Becci, a. 25. Ecclesiæ Becci decoravit, a. 25. Simulacrum Missis, etc., donavit, a. 25.

Gemeticense monasterium, 367.

Genealogiarum disputationes vitandæ, 203.

Gentes et Gentilis. Gentibus non est gloriantum, quod gratia Dei aut veritatis agitatioem perseverant. Per Iudeum et Graecum omnes gentes intelligit Apostolus, 8. Gentilis quomodo excusat, vel accusatur ante Deum, v. 24. Gentiles peccatum prohe cognoscant, 14. Quare prædictio de Christo stultitudine pulsat, 45. Stulti a Iudeis peccatores vocitabantur, 124. Gentes prophetas habuerunt, 201.

Georgius Ambasianus moritur, a. 30.

Gerardus abbas S. Albini Aodegavensis, a. 24, 22.

Gervasius de Saux, a. 49.

Gilbertus Crispinus abbas Westmonast. v. 1. Anctor Vite B. Herluini, v. 1. Discipulus B. Lanfranci, v. 9. Loudibus extollitur, a. 54. Ejus scripta enumerantur, a. 54. Perperam tractatus ejusdem B. Anselmo tributur, a. 54. Monachus fuit Beccensis, a. 54. Deinde abbas Westmonast., a. 51.

Gislebertus Brionensis, a. 32.

Gislebertus Ebroicensis. episcop., a. 4, 40,

Gislebertus Crispinus, a. 53.

Giso Velleensis vel Batensis episcopus, v. 11. Interest concilio Londoniensi, v. 13.

Glocestrense monasterium reformat Serlo abbas, 375.

Gloestra ecclesiæ cathedralis Henricus collocavit 375.

Gloriam qui in Deo ponit, 46. Gloriantum misere de gratia quasi a se accepta, 51. In gloria Dei facere, quid, 67.

Godfridus, a. 39.

Godredus. V. Gothricus, 357.

Godfridus Parisiensis episcopus, a. 4.

Goifridus. V. Gaufridus.

Goldelina (De) prioratus, a. 22.

Godulphus. V. Gundulphus

Gothricus rex Hibernæ cognomento Croun., 370. Scotos perdonuit, 370. Regnavit xvi annis, 370. Fuit tantum regulus, Terlevacus vero summus rex, 370.

Gratia Dei. Hoc formula in titulis epistolariis suarum spuriis uitit B. Lanfrancus, 220 et alibi. Gratia, remissio

peccatorum, 8, 43, 87, 119. Gratia ex multis delictis in justificationem, 18. Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia, 18. Gratia, perfectio virtutum, 18. Quare Deus quosdam obdurat, iisque denegat gratiam, 28. Gratia non ex operibus, 38. Observantia bonorum operum sanctificat, 43. De gratia quasi a se accepta minime gloriarundum, 51. Gratiam nisi humiliatus accipere potest nemo, 128. Gratia, redemptio, 439. Sapientia est gratia, 439. Sors dicitur, et quare, 140, 163. Fidem et bona opera dat Deus, 142. Gratia et libero arbitrio indigamus, 144. Gratia, Christus, 209. Gratia et opera a Deo dantur, 252. Gratia dum nullum invenit meritum, prorogavit beneficium, 252. Gratias agere semper, quid, 177.

Gratianus (S.) corpus Mellelani, a. 10.

Gregorius Major et Minor, v. 43. Ratio cur sic vociterunt, v. 39.

Gregorius VII papa, antea Hildebrandus, quid consili det Leoni papae electo ab imperatore, 339. Prioris officia fungitus in Cluniaciensi monasterio, 339. Roma ortus, 346. Doctus et spectata vita fuit, 346. Religiosam vitam est amplexus, 346. Austeram vitam duxit, 346. In archidiaconum R. E. a Nicolao pontifice proiectus, 346. Summus pontifex creatur, 346. Diu refugit tantam dignitatem, 346. Perversorum hominum odium incurrit, 347. Simoniaecam haeresim extirpare conatur, 347. Clericos castitatem praecepit, 347. Quid in extremis positus dixerit, 347. Post mortem claruit miraculis, 347. Conqueritur de B. Lanfranco, 348. Ad consulendum Christiana religionis rebus, eudem ut Roman veniat, invitat, 348.

Gregorius (B.) papa S. Augustinius mittit in Angliam, a. 57 et seq. Scribit Etherio Arelatensi archiepiscopo, a. 54. Mittit iterum praedicatorum monachos ad Augustinum, a. 62. Pallium etiam transmittit ad ipsum, a. 62. Reliquias sanctorum, ornamenta, libros, a. 62. Litteras dat B. Augustino, quibus illum preficit totius Britanniae primatum, a. 62. Item scribit eidem, a. 62. Tertio graudulatoriam destinat epistolam, a. 62. Scribit Ethelberto regi, a. 63. Regine Bertha, a. 63. Episcopis Galliae, a. 63. Eulogio patriarchae Alexandrie, a. 65. Quatuor concilia, velut quatuor Evangelia complectitur, 243. Regulae Benedictinae observator fuit, 348.

Grenetarius, a. 13 et 17.

Guibertus, seu Guibertus abbas de Nogento scriptis contra Berengarium, 344.

Guiberti, sive Wiberti cognomento Clementis antipapa mores perstringuntur a Geheardo episcopo, 375. Archiepiscopus Ravennae fuit, 375. Depositus et anathematizatus, 375.

Guillelmus dux Northmanniae in matrimonium ducit consanguineam, unde tuta Northmannia a summo pontifice interdicitur, v. 4, a. 3. Dispensationem concedit Nicolaus II papa, ea lege ut duo monasteria construerentur, alterum virorum, mulierum alterum, v. 5, a. 3. Qua mente id impleverit, 335. Angliam armis, consilio potissimum B. Lanfranci comparavit, v. 6. Id etiam consilio Guillelmi comitis, filii Osberni, 371. Ab Aldredo episcopo consecratur, 335. Regem Angliae confirmant legati summi pontificis, v. 7. Quae et quibus mediis regnum sibi comparaverit, 335. Fundat monasterium de Prato, seu de Bono Nuntio, a. 3. Quare Notthus et Conquestor vocatur, 334. Ad dignitates ecclesiasticas nisi dignos assumi permettebat, 334. Fidelitatem summo pontifici facere abuuit, sed libenter denarium S. Petri persolvit, 347. Avaritiae vito notatur, 348. Ejus antitheses, 369. Quanta pax suo tempore in Anglia, 369. Mortuus homo ab omnibus in domo non sua dierelictus, 369.

Guillelmus de Estouteville archiepisc. Rothomag., a. 25. Guillelmus de Vienne archiepisc. Rothomag., a. 20.

Guillelmus archiepisc. Rothomag., a. 13.

Guillelmus II rex Angliae tyrannidem exercet, a. 6, 42. Redditius episcopatum et abbatarium, mortuis episcopis et abbatibus, fisco suo adjici jubet, a. 42.

Guillelmus vir nobilis Becci fit monachus, a. 2. Ejus parentes, a. 6. Abbas Beccensis eligitur, a. 6. Ejus Vita, a. 41. Parentes ejus, a. 41. Infans sanitati oculorum, sua matris precibus ad Deum emissis (qua et eadem infirmitate, sicuti oraverat, affecta) restituitur, a. 41. Discipulus fuit B. Anselmi, a. 41. B. Anselmus Beccensis scribit ut Guillelmum in abbatem eligant, a. 42. Professionem archiepiscopum facere abuuit, a. 41. S. Herluinum singulariter colebat, a. 44. Prædictum monachum brevi moriturum, a. 44. Illius encomia, a. 45. Manu neminem vult benditare, solius episopio id esse osserens, a. 45. Postrema ejus documenta, a. 45. In extremis positum visitat Henricus rex, a. 45. Multis illum laudibus extollit, a. 45. Reputauit successorem eligere, a. 45. Mortuus sacris vestibus induitur, a. 46.

Guillelmus monachus Beccensis, v. 6. Ips. visionem aperit B. Lanfrancus; illumque a puer. notriterat, v. 4. Abbas Cormelieensis, v. 4 et a. 37. Discipulus B. Lanfranci, v. 9. Scribit epistolam eidem ipsem Lanfrancus, 373.

Guillelmus Londoniensis episcopus, v. 11. Interest concilio London., v. 14. Ejus epiphaphum, v. 39.

Guillelmus de Rothomag. alias Gueris abbas Becci, a. 28, 29.

Guillelmus Papiensis legatus in Anglia, a. 8.

Guillelmus II abbas Becci, a. 10. Obiit, a. 10.

Guillelmus Rabodi filius, fuit discipulus B. Lanfranci post abbas Cadomensis, ac tandem archiepisc. Rothomag., v. 6. Nobilis ortus natalibus, v. 6. Laudibus extolitur, v. 6 et v. 36.

Guillelmus comes Suessionensis, 362.

Guillelmus Malet, a. 53. Mouachus Becci factus, a. 53.

Guillelmus Crispinus pie in B. Virginem affectus, a. 53. Ejus genealogia, a. 53. Ude Crispini cognomen, a. 55. Insigni miraculi illum ab immortis mortis periculo eripit B. Virgo, a. 54 et 56. Fit Becci monachus, a. 55. Obiit, et sepelitur in eodem monasterio, a. 55. Epiphaphum, a. 55. Ejus uxor Eva, a. 55.

Guillelmus III Crispinus liberatur a B. Virgine, a. 56. Moritur a Becci sepelitur, a. 56.

Guillelmus d'Estouteville cardinalis, abbas S. Michaelis, 351. Edificie mire structurae construit in eodem monasterio, 351. Legatus a latere, 351. Ordinationes, qui in electione rectoris Parisiensis peraguntur, condit, 351.

Guimundus abbas S. Leufredi scriptis contra Berengarium, a. 2 et 34.

Guimundus vicecomes, 350.

Guise (De). V. Henricus.

Guitot. V. Murier.

Gunner, v. 34.

Gundulphus monachus Beccensis, discipulus B. Lanfranci, v. 9 et a. 40. Fit episcopus Roffensis, v. 14 et a. 37. Ipsi litteras inscribit B. Lanfrancus, 372.

H

Hæredes Dei sumus, 24.

Hæreditas æterna sors sanctorum cur dicitur, 163.

Hæresis. Hæreticus. Hæreticus quomodo condemnatus, 14. Hæreticus quando recipiatur in communionem, 235. Quid soleat hæretic, 242.

Harlastus. V. Harlastus.

Hebraicæ Epistolam Hebraice scriptis Apostolus, 205. Eam redditum Latinum B. Lucas, 205.

Hielgots ex priore Cadomensi abbas S. Audoeni, 356. Reformator ejusdem monasterii, 356.

Helia Vitæ S. Livini auctor, a. 66.

Hellys mater B. Herluini, a. 1 et 32. Ancillæ officio Becci fungebatur, a. 35.

Henricus Cantuariensis decanus et prior, v. 9. Discipulus B. Lanfranci, v. 9. Abbas de Bellò, a. 37. Ad ipsum mittit Lanfrancus sua decreta, 253.

Henricus rex Augliæ victoriæ est adeptus in Gallia, a. 21. Devastat Northmanniam, a. 21.

Henricus II rex Augliæ negotio facessit S. Thomæ, a. 28. Convocat concilium apud Claredunum adversus ecclesiasticos, a. 8. Ob S. Thomas mortem penitentia ipsi injungitur, a. 9.

Henricus III Augliæ rex consecratur, a. 9.

Henricus rex Augliæ Rothomagum expugnat, a. 22.

Henricus de Harciuria, a. 17.

Henricus I Anglorum rex moritur, a. 3. Cor et viscera ejus sepeluntur in monasterio B. Marie de Bono Nuntio, a. 3. Centum libras annui redditus Becci in dedicatione ecclesie contulit, a. 10.

Henrici regis Augliæ in exequiis Guillelmi abbatis Becci effatsum, a. 46.

Henricus a S. Leodegario abbas Becci a. 44. Dormitorium ædificat, a. 1.

Henricus I rex Gallia cogi concilium adversus Berengarium præcipit, a. 102.

Henricus VII in carcere conjectus, a. 27.

Henricus episcopus Venapus, a. 31.

Henricus de Guise abbas S. Michaelis, 351. Reformari erat idem monasterium, 352.

Herbertus episcopus Lexoviensis, a. 4 et a. 35.

Herbertus episcopus Lexoviensis, 350.

Heribertus episc. jura S. Edmundi præfingere conatur, 313. Lodus tempus insumit, 313. Arguitur a B. Lanfranci, 313. Voluptatibus indulget, 358.

Herfastus Helmeanus, seu Norvicensis concilio Londoniensis interest, v. 43. Excommunicatus ab ipsis clericis Baldini abbatie jubet B. Lanfrancus absolvere, 311. Ne

juro monasterii S. Edmundi sibi arroget, et molestiam abbatii inferre desistat, 311. Nusquam Becci litteris operam dedit, 357. Episcopatus transferit ad Thetfordum, 357. Porec mentis bono, 357.

Herlinianus (B.) fit monachus, a. 1. 35. Eius parates, a. 1. Animi fortitudine domi et militiae, a. 4. Edileat monasterium in Burnevilla fundo juris sui, a. 1 et 34. Sacerdos et abbas constituitur, a. 34. Aliud monasterium, monitus a B. Virgine adficeat, a. 34. Impelrat a Deo Lanfrancum, a. 2. Ad illum confluent multi oboles, atque Beccii induant monachalem habitum, a. 2. B. Herlini vita, a. 32 et seq. Parentes, patria, etc., a. 32. Miles virtutem colebat, a. 32. Magnanimitas, a. 33. Humilem vitam agit, id est ridetur ab omnibus, v. 9 et a. 33. Quadrangularius litteras discit, a. 34. Optat monasticam vitam, verum diabolus impetrare conatur, a. 34. B. Herlinus maximo repletur gaudio, ubi B. Lanfrancum monasticum institutum amplectentem videt, unde preces a Deo exauditas credit; si quidem virum scientis prædium sapientia efflagitatur, v. 2. Scriptura sacra intelligentiam illi continentaler Deus, v. 2. Eius virtutes, v. 2 et a. 36. Legum Patrie scientissimus, v. 2 et a. 36. Nam honorifice a B. Lanfranco fuerit exceptus, v. 9. Eius discipuli, v. 9. Recreat paperes, v. 9. Deificationis eccl. Beccensis tempore ab infirmitate levatur, v. 10 et a. 38. Bis in die senes comedebat, non tam sustentandi corporis gratia, quam ut suu luogi officio posset, a. 37. Elegans effatom de illiteratu, a. 37. Obitus eius, a. 4 et a. 40. Ad eius sepulcrum sapientia orationes. Indebet Gallie, abbas Beccii, a. 44. Apparet eidem Guillielmo, a. 44.

Hermanus Siroburnensis, vel Schireburaensis, et Vintoniensis episc. v. 11. Interest concilio Londoniensi, v. 13. Relicto episcopatu vitam monasticam petuit, 300. Culpatur a scriptoribus, 337. Defenditur, 338. Laudatur a B. Lanfranco, 300. Monasticam vitam bsi amplexus est, 338.

Hermenfredus Sedunensis episcopus, 299. Interest electio- ni S. Vulstani, 335. Syoculum tenet in Anglia, 335.

Hernostum petunt priorem Cormilienses, consulti B. Lanfrancum, 373. Fuit discipulus B. Lanfranci et Roffensis episcopos, v. 9 et a. 37. Episcopus creatus, v. 14 et a. 37.

Quid in eius consecratione evenierit, a. 37. Moritur, a. 37.

Hibernia universa, similiisque et episcopi olim abbati presbytero subiecti, 363.

Hibernis quæ vitia quasi innata, 370.

Hiera insule monasterium, 267.

Hieronymi (D.) prefationes binæ in Epistolas B. Pauli, 3.

Hilarius (B.) summis laudibus extollitur a B. Lanfranco, 325. Id etiam præstat S. Hieronymus, 374. A calamis Beringariorum defenditur, 374.

Homo omnis creature intelligi potest, 25. Carnalis et spiritualis quonodo, 47. Animalis, 47. Spiritualis, quis, et quid agit, 48. Verus homo quid, 188. Homo supernaturaliter in diversis locis esse potest, 375. Homo quodam intuitu est genus individuum suorum, 378.

Honor vita presentis quam lato cito potest amitti, 10.

Honorius papa primus, 344.

Hospitum eram habens, 281.

Hostel (L') des fontaines, a. 23.

Hubertus card. subdiaconus. Anglia legatus subscribit decreto de primatu Cantuar. Eccl. in Eboraceum, v. 13, 3.

Diversi legionibus fungitur, 336.

Hagonec Lingonensem episcopum papa a criminibus absolvit, a. 67. Abdicato episcopatu se in monasterium recipit, a. 67.

Hugo abbas Becci, 10.

Hugo comes de Cestra, v. 34.

Hugo Euvremodiensis founder prioratus S. Laurentii Envremodiensis, a. 7.

Hugo post defunctus quid revolut B. Perluino, v. 3.

Hugo Flaviniacensis scripsit Chronicon, 376.

Hugo de Grente-Menil, a. 2.

Hugo pincerna, 34.

Hugo de Gornaco, a. 5.

Hugo Rothomag. archiepisc. Theobaldum et Rogerium abbates Beccii benedicti, a. 7, 51.

Hugo episcopus Bajocensis, 350.

Hugo episcopus Eboricensis, 350.

Hugo Menardus, 352. Ejus annotationes in Martyrologium Benedictinum citantur, 353. Et annotationes ad concordatum Regularium, 353. Probat ex prefatione S. Benedicti Anianæ ad Concordiam Regularum, Regnali, S. Benedicti a monachis occidentalibus Carolo Magno, et Ludovico Pio imperatoribus suis receptam, 67. Concordiam illam evulgavit et notis illustravit, 368 et 369.

Humbertus quantis laudibus extollatur a B. Lanfrancus, 232. A Leone nono et Lotharingia Romani traducitur, 232. Archiep. post cardinalis creatur, 232.

Humfredus de Vitellis fundator monasterii Pratellensis, a. 2.

Humilis hic exaltabitur in futuro sæculo, 57.

Humilitas gloria apud Deum, 113. Humilitas gratia causa, 128. Humilitas Christianorum, 177. Humilitas in cogitationibus servanda, 185. Humilitas quid in anima operetur, a. 104.

I

Ignorantia quid malo generet, 77, 358. Ignorantes nihil praestant, a. 38. Quantum prælati et ecclesiasticis nociva, 338.

Illiteratus homo nihil boni præstare potest, a. 38.

Illuminatus hominis quæ opera, 149.

Imago Dei homo, 463. Quales esse debet, 468.

Imerius. V. Ymerius.

Immortalitatem quomodo solus Dens babet, 493.

Immundus nihil est in rebus creatis, 38. Immundus est aliiquid male ostendens, 201.

Inperfeci sunt sustinendi, 39.

Impietas, idolatria et cultura dæmoniorum, 203.

Impius non parcit Deus, 179.

Incarceratio, quæ stultitia videtur, maxima est sapientia, 45.

Incarepare. V. Corripere.

Indulgentia in gratione infirmorum obtenta, a. 25.

Infantes instruebantur in monasteriis, 254. Infantes baptizati olim Eucharistiam percipiebant, 368. Non est id de necessitate salutis, 369. Eisdem sacrificii reliquias vino conspersa porrigebantur, 369.

Infirmarius, 282.

Infirmitas, gratia, 115. Infirmis optima documenta, 323.

Iniquitas quid, 11. Iniquitas, mendacium, 13. Nox, 176.

Iniquorum militio, justorum arma sinistra, 99.

Injuriam qui dimittit, portat onus seu infirmitatem fratri sui, 436.

Innocentius papa IV, a. 12.

Inobedientis detrimento patitur, 101,

Insula Orcadum, 352.

Interpellationes in missa quid, 185.

Invidia quid, 136. Non invidendum bono alterius, sed exemplum sumendum, 223.

Invocans Dominum propter temporalia, invocat Deum, 201.

Ira Dei quid, 172. In ira non diu perseverandum, 147.

Quare, 147.

Iracundus, 201.

Isaac figura Christi, 225.

Israelite non omnes sub cultura Dei, 27.

Iscybi quænam haeresis, 238.

Ivo Carnotensis episcop. litteras dat summo pontifici, ut a vexatione archidiocenorum eximantur monachi S. Petri Carnot. 360. Privilia ejusdem monasterii postulat confirmanda, 360.

Ivo de Bello monte dat Beccensis Confluentii monasterium, a. 4.

J

Jacob quomodo electas a Deo, 27.

Jacetus Ambibaldus abbas Becci, a. 30. Sacris in eodem monasterio initiatur, a. 30. Cardinalis efficitur, a. 30.

Jacobus d'Anbeaut, 351.

Jacobus Sirmundus apographum epistolaram B. Lanfranci concessit, 369. Eruditione clarissimus, 370.

Jacobus de Souvre abbas S. Michaelis, 352. Libertatum ejusdem monasterii acerrimus propagator, 352.

Jacobus Usserius epistolæ Hibernicas evulgavit, 369.

Joannes abbas S. Sabæ in Capitolio Romano, fit monachus Becci, a. 7. Caput B. Felicis martyris tribuit ecclesiæ Beccensi, a. 7.

Joannes de Ferrariis, a. 46 et 17.

Joannes Neapolitanus in Anglia legatus, a. 8.

Joannes Malet, a. 16.

Joannes Papensis episcopus, a. 16.

Joannis Scotti liber De Eucharistia in concilio Vercellensi damnatus, 234.

Joannes sine terra cognominatus, a. 8.

Joannes rex Francia ab Anglis captus, a. 17.

Joannes episcopus Lexoviensis, a. 46 et 48.

Joannes Abrincensis episcopus, post archiepiscopos Rothomag., v. 7. 333. Nimis zelo serbatur, 333. Libellum didicit De ecclesiasticis officiis, 353. Ad eum plures scrip- tis episcopis B. Lanfrancus, 307 et seq. Quantu Jaunem babet B. Lanfrancus, innit suis epistolis ad illum datis 307 et seq. Nonnulli utrisque detrahebant, quo abs mutuo amore discederent, 300. Quid ipsi in ecclesia, et festo die

S. Audoeni acciderit, describitur, 354. Vir excellens ingenii et consilii prudius, 354. Paralysi afflectatur, 355. Episcopatus cedit, 355. Duodecimo sui pontificatus anno obiit, 355. Concupiscentia sacerdotum illum lapidibus appetunt, 355. Quare, 355.

Joannes le Vener episcopus Lexoviensis, cardinalis, et abbas S. Michaelis, 331. Joanois (S.) de Gaeo monasterium. V. S. Menevenni.

Joannes le Preost Ecclesia Rothomagensis canoniciens, 353. Libellum Joannis archiepiscopi De officiis eccles. evagavit, notisque adoravit, 353. Citur pag. 355. Transcribi curavit epistolam, 33. Lanfranci, 369.

Joannes de Balio, a. 20.

Joannes Boucart episcopus Abrincensis, et abbas Becci, a. 28.

Joannes Dunensis, Aureliensis cardinalis, abbas Becci, a. 30. Ad Nicenam conventionem vocatur, a. 30. Moritur, a. 30.

Joannes Abrincoensis episcopus consecrat ecclesiam Beccensem, a. 16.

Joannes II de Grangiis abbas Becci, a. 16.

Joannis Cassiani collatione a B. Lanfranco emendatae, 252. A Dionysio Carthusiano paraphrasi illustratae, 252.

Joannis abbas Becci, a. 12.

Joannes de Moto abbas Becci, a. 24.

Joannes Ribaldus abbas Becci, a. 29.

Joannes Venator cardinalis, episcop. Lexoviensis, abbas Beccensis, a. 30.

Joseph virgin sive sceptrum gerebat, 225.

Judeorum et gentium altercatio, 5. Iudei non gloriantur quod legem acceperint, electique fuerint populus a Deo, 5. Facilius credere poterant quam gentes, quae Veteris Testamenti peccato ignorabant, 13. Delictum eorum divitiae sunt mundi, et quare, 32. Pradicatio de Christo Iudei scandulum, 44. In fine mundi convertentur, 173.

Judical rex Britanniae fundat monasterium S. Menevenni, ut loibi xi monachi Regulam S. Benedicti observent, 365. Monasticum institutum est amplexus, 365.

Judicium extremum, 59. Judicium proprio errorem laudans se condemnat, 203. Judicare solius Dei est, 51. Qui se judicat cum Deo est, 380. Judicans proximum in eo, quod ipsem agit, seipsum judicat, 10. Manifesto homines posunt judicare, occulta solius Dei est, 191. Quomodo sancti bunc mundum iudicabunt, 54.

Juratio qua a majo est, incredulitas est, 121. Juratio quomodo prohibetur, 53. Juratio in ore malorum suavis, 54. Juramenti forma abbatum Beccensem, a. 14.

Justificatio nostra, resurrectio, 159. Justificatur haud quaquam plures quam condemnantur, 48.

Justitia quomodo amanda, 20. Justitiae orna, 99. Justitia quasi libra habenda, 99.

Justitiarius, a. 46.

Justus quis, 407. Justis non parcit Deus, 179.

Justus mititur in Angliam a B. Gregorio, a. 62. Episcopus Roffensis ordinatus, a. 67. Quartus a B. Augustino Cantuariensis archiepiscopus, a. 67.

K

Karlegion, a. 64.

Kilianus (S.) S. Livini Vita auctor, a. 66.

L

Labore manuum vivere, 496.

Lac moraliter quid significat, 215.

Latin (De). V. Layo.

Laofrancus (B.) in Italia orbus, l. v. 1. Latina lingua restituit, v. 1. Papia oriundus, v. 1. Nobilis existit, v. 6. Eius parentes, v. 6. Causidicus fuit, et orator celeberrimus, v. 6.

Lanfrancus nepos B. Lanfranci, 372. Commendator a S. Anselmo, 372. Capitis dolore afficitur, 372. Abbas S. Vandregesili, invito B. Anselme, eligitur, 373. Eum obiurgat idem sanctus, monachus ut ejusmodi electionem abjectat, 373. Cujus monitis non acquiescit ille, 373. Abbatia non solidum annum potius est morte preventus, 373.

Lapsos ad penitentiam non posse renovari minime dixit Apostolus 447.

Latitudo Christianorum, 144.

Laudare Deum etiam post mortem non desinent homines, 37.

Laurentii (S.) Euvremodensis prioratus, a. 7.

Laurentius primas Anglia successor B. Augustini, a. 61.

Laurentius monachus Leodiensis post Virdunensis testimonioum de Hugoen Lingonensi, a. 67.

Layo (De) prioratus, a. 10: Datur monachis Beccensem, a. 40.

Legio Angliae provicia. Legacestra, vulgo *Kartlegion*, a. 64. Plures Legiones, a. 63.

Leo papa IX dedicavit ecclesiam Romericensem, 307, 333. Ejus Vita compendium, 339. Remis concilium habuit, 333.

Leodebodus (S.) abbas S. Aniani, fundator monasterii Floriacensis, 361. Praecipit ut Regula SS. Benedicti et Columbani obseretur, 361. Eamdem professus est, 365. S. Monnolus S. Leodebodi discipulus, 365.

Leodegarii (S.) canon De Regula S. Benedicti, 365.

Floriadus Moysiceaneum canonicum adficat, 365.

Letardus pontifex Bertinae regiae a sacris fuit, a. 64.

Letardus abbas Beccensis, vir eruditiose ac pietate clerus a. 7. et a. 52. Ejus obitus, a. 52.

Levata, vulgo *Levee*, a. 45.

Leufredus (S.) dat operam studiis, v. 35.

Levita. Vide Diaconus.

Lex. Quæ legis sunt naturaliter facit homo, 11. Non destruitur per fidem, sed statuit, 45. Lex iram operatur, 46. Per legales observantes multi salvabuntur, 17. Lex vetera quid lex mortis dicitur, 24. Lex mentis, quæ, 23.

Legis observations nequivent a susione peccati liberare, 23. Ab Evangelio non discordat, 420. Servos generat, 132. Finis legis Christus ad justitiam omni credenti, 30. Legales observations cessare fecit Christus, 142. Lex justo non est posita, 184. Lex utes infirma, 218. Legis veteris cultoribus quid promittebatur, 249.

Lexovicense capitulo abbatum, a. 12.

Libertas Christianorum, 66. Hac nou obutendum, 67. Liberator tribut Christus, 37.

Liberorum est latiri, 133.

Libero arbitrio et gratia indigemus, 144.

Libri quomodo monachis distribui debent, 239.

Licifidus episcopatus ad Cestrum transfertur, v. 13 et 339.

Licitia. A licetis abstinere, gloria, 112.

Linguis diversis lequi optabunt Corinbih, 74.

Liptina concilii et canone 4 et 2 De Regula S. Benedicti quomodo intelligi debeant, 367, 368.

Lira canonicum conditum Guillermus filius Osberni, 374.

Litibus qui vacare renuit, tempus redimit, 119.

Littera commendatilia, v. 13. Absque litteris commendatis nulus ordinandus, v. 43. Litterarum expers, boni nihil præstat, a. 38. Litterarum commonitoriorum usus, 359. Legatis debatur, 359. Littera formatæ, canonicæ, ecclesiastica, commendatilia, commendatoria, et dimissoria, 358. Quinam carum usus olim in Ecclesia, 358. Episcopi, presbyteri et diaconi peregrini absque commendatili litteris non recipiebantur, 358. Sine litteris ejusmodi clericis in aliena Ecclesia catalogum non referebatur, 359.

Litteris imbutitur, tum scientiis prædictis una scolaribus Gallias paragavit, atque in Abricensi urbe docuit, v. 2 et a. 2. Liberales artes et philosophiam docuit Becci, a. 53. Incidit in latrones, v. 2 et a. 2. Beccum petti, atque inibi fit monachus, v. 2 et a. 2. Ejus regularis observantia, v. 3. Quam humilis, v. 3. Lecturem in choro non legebat, nisi coram cantore recitasset, v. 3. Ejus fama volat per orbem, v. 3. Iusignis obedientia, cum legerit in refectorio, v. 3. Ipsi incident monachi illitterati, v. 3. Ut eremitarum vitam ageret, fangue meditatur, sed divinitus impeditur, v. 3. A Guillermo due summus consiliarius assumitur, a cuius voluntate nihilominus alienatur, v. 3 et a. 3. Quare, a. 3. Jubetur ex Northmannia discedere, unde summo dolore officiuntur Beccenses, a. 3. Ducem edit, quem cum solita eloquentia fuisse allocutus, in gratiam reddit, a. 3. Romanum petti matrimonii illegitimi ducis, et Berengari causa, a. 3. Apertis, quas Berengarius ad ipsum dederat litteris, in suspicione bæsis adducitur, v. 5. Jussu Leonis noni papæ purgat se in concilio Romano, v. 5 et 234. Berengarium cum dictis, tum scriptis confutat, et convincit, v. 5 et a. 2. Scriptis contra eundem ceteris luculentis et mirabilibus, 344, 345. Dispensationem matrimonii Guillelmu ducis impetrat a Nicolo II papa, 344, 345. Scholas Becci instituit publiceque docet, v. 6. Quidquid scholasticis accepiebat, B. Herinno conferebat, v. 6. Ad illum conlidunt multi nobiles, etc., v. 6 et a. 53. Magister exsultit nepotum Alexandri papæ, imo et ipsius papæ, 300. Ejus opera et industria adficatur monasterium Beccense, v. 6 et a. 53. Fit abbas Cadomensis, v. 6, 7 et a. 3. Ejus consilio usus est Guillelmus dux, ut Angliam acquereret, a. 3. Laudibus extollitur, a. 3.

Hæresem scrupulis expugnat, a. 3. Ejus sapientiam et doctrinam maximi faciebant Ecclesia præsules, a. 3.

Illum Romani pontifices, et alii Ecclesia prælati retinere constat, a. 3, 300, 337. Prudentissimus fuit, 337. Ejus vita direclissima vita norma, 337. Incredibiliter delectatur, 307. Archiepiscopatum Rothomagensem

recusat, v. 7. Quarto ivit Romam, ut Joannis in archiepiscopum Rothomagum electioni assensum praberet Alexander papa, a quo pallium accepit, ut Joanni nifferet, v. 7. Assumitur in archiepiscopum Cantuariensem, v. 7 et a. 4. Quanta, ut illud enus refugaret, egit: taedem iubente B. Herluino et summo pontifice, ejusque legatis, cedit invitus, a. 4 et v. 11, et 299, 336. Quanti illum rex haberet, 336. Alexandre papa scribit quatenus eximatur ab onero episcopalium, 299. Libellum contra Berengarium, a se cum abbas esset Cadomensis editum, ad Alexandrum transmittit, 303. Quare inter epistolam non adnumeratur iste libellus, 344. Dicitur Beccense canonibum, v. 8 et a. 36. A consiliis erat B. Herluino, a. 36. Bibliothecam instruxit, a. 36. Archiepiscopatum cur tantopere recusaverit, a. 36. Tandem praebat assensum, a. 36. Quantos labores exlanxerat in reformatia Ecclesia Anglicana, v. 8, 336. Legatus apostolicus, v. 9. Ejus discipuli, c. 9. Humilites antequam Beccensem Ecclesiam consecraret, v. 9. Eadem consecrata, v. 10. Ecclesiam Dorobernensem, officinas monachorum, etc., edificat, v. 10. Prædictam ecclesiam pretiosissima ornamenti dedit, v. 10. Restaurat omnia, v. 10. Pictographia duas exædificat: unum virorum, alterum mulierum, v. 10. Odoni, qui terras Cantuar. Ecclesiæ occupaverat, restituit, v. 10 et 301. Easdem terras in iure Ecclesiae revocavit, v. 10. Convocat concilium ubi maxime de primatu Cantuar. Ecclesiae in Eboracensem, v. 11. Honorablem præter consuetudinem ab Alexandre papa, dum sibi venienti assurgit, v. 11 et 302, 336. Duplici palio doutrar, 336. Modeste reprehendit coram summo pontifice Thomam Eboracensem de primato conteundentem, v. 12. Controversiam banc in concilio Anglicano agitantam decerpt papa, v. 12. De Gestis in synodo certiori facit Alexandrum papam, v. 13 et 301. Litteras etiam dat de eadem re Hildebrando, 301. Praesidet concilio Londoniæ habito, 301. Patrocinatur monachis contra regem et episcopos, ne cathedralibus ecclesiis plenarij, 345. Generosus ejus dictum in quendam regi adulantem, v. 14. Ecclesiam Roffensem instaurat, atque in episcopum constituit Herestum, v. 14. Restaurat abbatiem S. Albani, v. 14. Arduis in rebus aderat ipsi B. Dunstanus, v. 39. Diaconum liberat a demonis servitute, v. 15. Absente rege, est veluti proxor in Anglia, v. 15 et 339. Nihil hoc sanctificat illius adveratur, 339. Paupertatem maximas inter divitias singulatiter colebat, 339. In ejus consecratione prognosticon super caput repertum, 339. Insignis fuit in eleemosynis ergordans, 339. Dubitat utrum B. Eligius velut martyr sit colendus, v. 16. Quod B. Anselmus in lectulo annulum repererit, illum post se futurum archiepiscopum prædict B. Laufrancus, v. 16. Christianæ religionis et monasticae discipline reparator, etc., v. 16. Praefuit Ecclesiae Cantuar. annis, a. 4. Diem claudit extremum, a. 4 et a. 5. Ejus sanctitatis iudicium, a. 3. Crimina sibi a Gregorio imposita diluit, 348. Jura Ecclesiae sua tutor; aliena vero non vult usurpare, 315. Ejus commentator in Epistolas B. Pauli meninere S. Anselmus, et Petrus Lombardus, 6. Restaurat monasterium S. Ebroli, a. 2. Edificator ecclesie Beccensis, a. 4. Consecrat eadem ecclesiam, a. 4. Libellos contra Berengarium, 232 et seq. Intercessio Vercellensi, 234. Manvit esse idiota catholicons quam doctus curialis et facetus haereticus, 235. Invitus arte dialectica in iis qua fidem spectat utitur, 236. Ejus fides de sacramento altaris, 241. Historian ecclesiasticam quanti faciat, 247. Ejus adnotaciones in quasdam Cassiani collationes, 252. Decreta seu statuta pro ordine S. Benedicti, 253. Singulari amore suos monachos prosequebatur, 253. Monasticam vitam pre omnibus se diligere profetor, 300. Ejus humilitatis indicia, 324. Thomam Eboracensem, et Remigium Lincolniensem ab Alexandre depositos sua intercessione restituit pristinæ dignitatim, 340. Pater patriæ appellatur ab eodem Alexandre, 340. Scriptis epistolis decretales, 331. Suum Patrem et magistrum vocat Anglia episcopi, 368. Quarto Romam petuit, 372. Plures habuit nepotes monachos, 372. Criminis heresios jam fatigum insinulat Roscelinus clericus, 374. Partes illius tuerit B. Anselmus, 374. B. Laufranci orationis pericope, 378. Ejus libellus De celanda confessione, 379.

Livini (S.) martyria Vita, a. 66. Folianus, Helia, Kilianus ejusdem auctores, a. 66. Baptizatur a B. Augustino Cantuariensi, a. 66. Mare pedibus ealegit angelii beneficie, a. 66. Adit B. Augustinum, a. 66. Ab eo bonis moribus instituitur, a. 66. Consecratur sacerdos et episcopus, a. 67.

Longanimitas, 44.

Longitude Christianorum, 144.

Longitudo de Deo, qui in eum credit, 94.

Lotio pedum, 262, 263.

Luciani quænam hæresis, 238.

Ludovicus (S.) rex Francorum, a. 12. Confirmat libertates Boccensis monasterii, a. 42.

Ludovicus Lotharingus cardinalis Guisianus, abbas Becci, a. 31.

Ludovicus Lotharingus eques Aumalius abbas Becci, a. 31.

Ludovicus de Chantemelle abbas Troniensis impetrat abbatiam Beccensem, a. 21.

Ludovicus de Flisco impetrat prioratus de Belle-Monte, et S. Ymerii, sed frustra, a. 20.

Lyreuse ceuobium. V. Lira.

M.

Magdalena Francisci I filia regi Scotorum matrimonio jungitur, a. 30.

Magistri quales sint, probant discipuli, 116. Venerabiles, discipulis esse debent, 163. Honesta vita discipulorum, ordinamentum magistri, 202. Propter magisterium se extollere non differt a diabolico, 187.

Maletana familia nobilissima, 370.

Mali. Vide iniqui.

Manasses archiepisc. Remensis filius fuit Manassis Calvino, et Beatricis 362. Ejus fratres, 362. Sedet annos xvi, 362. Manasses ob pravos actus depositus, 362. Ansam præbuit D. Brunonius ut secederet in eremum, 362. Multa mela infert canonicis sue Ecclesie, 362.

Manasses episcopus Suecianus, 362.

Mandatorum Dei obseruatio ad beatitudinem promerendam valit sola, 57.

Manere in Deo, et Deus in nobis, 74.

Manipulus commune ornamenti, 307, 353. Cur leici olim in monasteriis utebantur, 353. Usus iste in concilio Pictavensi abrogatus, 353. Quisnam illius usus, 353. Phanomen, et mantile appellatur, 353. Nemo nisi subdiaconus eo uti debet, 354.

Manutergia, 262.

Maranatha quid significat, 85.

Marbodi episcopi Redensis Vita describitur, 338. Fit monachus in monasterio S. Albini Andegavensis, 338. Marcion negat Dominum incarnatum, 52.

Margareta regina Anglie, a. 27.

Maria (B.) virgo sita in sede B. Herluini, a. 2. Ipsam et B. virgo insigni miraculo subvenit Guillermo Crispino, a. 52, 54. B. Marie de Boni Nuntio monasterium fundatur, a. 3. Datur Beccensibus, a. 3.

Maria de Hispania comitissa, etc., fundat missam de B. Maria in monasterio Beccensi, a. 16.

Maria (B.) Suecianensis modales Regulam S. Benedicti a fundatione coluit, 356.

Martius (S.) monachus fuit, 364.

Martius pope, a. 16.

Martini (S.) ecclesie in suburbio Cantuarie, olim episcopatus, v. 14. Tempore S. Augustini existabat, a. 60.

Martyres. In martyribus Christus occidetur, 49. Martyr efficitur qui in se habet charitatem, 159.

Mathildis imperatrix, deinde uxor Henrici I regis Anglorum, a. 9. Sepulturæ in monasterio Beccensi, a. 9. Multa pauperibus et monasteriis, Beccensi maxime erogavit, a. 9. Ejus corpus repertum in corio bovio, a. 14. Qua de re nondum dupta in monasterium se receperit, 368.

Mathildis Anglia regina, Henrici II uxor moritur, a. 8. In eis obita multa in celo visa sunt signa, a. 8.

Mathildis regina Anglie uxor Guillhelmi I, a. 27. Fundat monasterium SS. Trinitatis Cadomensis, a. 3. Quare, a. 8. Filia fuit Baldouini Flandrensi ducis, a. 3. Nupsit Guillhelmi duci Northmannia, a. 3.

Matrimonii calamities, 58 et seq. Turpe noo est, 59.

Mattheus de Bello Monte fundat prioratum de Layo, a. 10.

Maugisius Abriacensis episcopus, 350.

Mauritius ex meauche metropolitanus Rothomagensis, 362.

Mauritius Londoniæ episcopus, regis cancellarius, 358. Basilicam S. Pauli inchoavit, 358.

Maynardus I abbas Montis S. Michaelis, 350.

Melchisedech non fuit sine patre et matre, 217. Ejus sacerdotales institutio monet in aeternum, 217. Quomodo major Abraham, 217. Viventem et immortalem significat, 217.

Melfia castrum, a. 53.

Melentii prioratus. V. S. Nicasii.

Melville abbas mittitur in Angliam a B. Gregorio, a. 62. Episcopus Londoniæ, deinceps archiepiscopus Cantuariensis, a. 67.

Melute quid, 226.

Menechius (S.) archiepiscopifex, a. 66.

Menevau (S.), alias S. Joannis de Gaeo, monasterium

fundata a Judice rege, ea lego ut Regula S. Benedicti obseretur, 365.

Mentis pedes, cogitationes, 152.

Merita non salvant hominem, 28. Non considerantur in electione hominum a Deo facta, 140.

Metropolitanus. Absque ejus licentia in concilio praeceptor episcopos et abbates loquuntur nemo, v. 13. Ejus iura, 313, 339.

Michaelis (S.) in periculo maris monasterium profligatur, a. 8. Ejusdem monasterii descriptio, 348. Quod tempore fundatum fuit, 349. S. Aubertus fundator, 349. Primum in eo clerici fuere colloccati, 349. Hisdem eliminatis monachos sufficiet Richardus I, dux Northmannus, 349. Charta Richardi II ducis instar alterius fundationis, in qua recentor omnia que sunt juris monasterii, ac privilegia, 349. Catalogus abbatum, 350. Richardus de Tostin primus pontificale insignia obtinet, 351. Praesidiarii milites in hoc monasterio colloccantur, 354. Gymnasium in eodem celebrerrimum, 351.

Michael Abriaccensis episcopus, 27.

Michael ex monacho Beccensi abbas Pratellensis, a. 7.

Miles Crispinus euctor Becc, auctor Vite B. Laufranci, necnon et priorum aliquot abbatum Beccensem, a. 41. Coetaneus B. Anselmo, a. 41.

Miraculum virtus significat, 116.

Misericordia Dei salutem hominem, 28. Misericordiarum, non misericordie Pater quid vocatur Deus, 85.

Misericordis propri homo solum dicitur, 210.

Missa partes noanalis explicantur, 461, 185 et a. 93. Missa de B. Maria quotidie dicitur pro congregatione, a. 17. In ea viginti quatuor eerei accendantur, a. 17.

Mommulus (S.) abbas Floriacensis Regulam S. Benedicti professus est, 365.

Monachus, monastica vita, et monasteria. Mos assumendi in monachum, v. 2. Monachil in Anglia reformantur, v. 8. Ordinem debitum teneant, v. 43. Proprietarii qua poena multandi, v. 13. Puerorum oblationis formula antiqua, 363. Ex prescripto Regulae S. Benedicti fibiant, 363 et 366. Induendi monachum ac professionem emitendi antiqua formula, 376. Monachus emissa professione tribus diebus velatum caput peccata, 366. Monachorum insolentia, a. 31. Monachus ignorans nihil bovi praestare potest, a. 38. Monachis utilia documenta, a. 45 et 324. Quibus horis permittitur monachis lequi, 254. Quo tempore balneis utuntur, 256 et 261. Adipe uterantur tempore B. Laufranci, 288. Monachis initio Quadragesima quomodo libri distribuuntur, 259. Monachii laici, 260. Monachii Eucharistiam quatuor diebus hebdomadae sancta sumebant, 262. Qodo ordine sedent in choro, 263. Lavant pedes Sabbatho, 263. Die Parasceve communicabant, 265. Fratres laici, 263. De monachis ita cupas prolapsus, 286. Monachus tribus diebus professionem subsequenter Eucharistiam sumere debet, 289. De monachis infirmis, 292. Egregiantibus morti proximis, et mortuis quid praestandum, 293. Monachi ab Ecclesiis cathedralibus expelluntur, sed auctoritate summum pontificis restituuntur, 303. Monastica vita ab ipso nascentis Ecclesie exordio, 303. Qui ab ecclesiis cathedralibus monachos expelle retinaverunt excommunicat papa, 303. Quid Deo promittunt monachi, 309. Presbyter qui aliquot diebus vestem monachalem detulit, compelli debet, ut in monasterio remaneat, 311. Monasteriorum SS. Petri et Pauli in suburbio Cantuarie a B. Augustino constructum, a. 61. Monastica vitam praे omnibus se diligere fatetur B. Laufrancus, 300. Monasteria quomodo administrare debeat abbatess commendatarii, 335. Vita monastica laudibus extollitur, 336. Monachii Benedictini Anglorum apostoli, 312, 313. Monachos ex universis cathedralibus ecclesias Auglia expellere conantur clerici, seu canonici, et etiam episcopi, 345. Monachii in Ecclesiis Victoniensem, eliminatis canonici, introducuntur, 345. Quare, 345. Quanto amore monachos competractat Edgarus rex, 345. Praeclarus sanctitate et doctrina monachi, 316. Apostoli, 316. Monasticis legibus monachi in episcopis assumpti astringunt, 346. Episcopi, vel clerici, aut laici Cantuarie electi archiepiscopi monachismum assumere et professionem emittere co-guntur, 346. Monasticas vestes quidam olim clerici, seu canonici ad ostentationem inducantur, 359. Monachum facit paterna devotio, aut propria professio, 359. Qui aliquot diebus sive vir, sive femina in conspectu hominum monasticum habitum gestavat, legibus monasticis obstringebatur, 360 et 362. Usus ille posteriorius secundum obseruit, 362. Bona monasteriorum usurpare, aut abstrahere episcopis interdicunt concilia, 361. Tempore Caroli Magni reformantur monachi, 361. Cum monachi Regulam S. Benedicti rite colunt; eorum orationibus homines a malis conservantur, 367. Monachum ob crimen e monasterio

egressum, si redcat, vult S. Benedictus in novissimum dejici, 373. Monacho potestate absolventi ab excommunicatione a se inflcta tributus sammus pontifex, 377.

Mons S. Michaelis V. Michael.

Mons Casinus. V. Casinensis.

Mori non potest male, qui bene vixcrit, v. 46.

Mors quid bonis prodest, 50. Mortis sententiam ferre, aut procurare prohibent episcopi, abbates et clerici, v. 14. Morte diabolus intelligitur, 50. Mortis causa peccatum 83, 127. Licer sit transitus a malis ad bona, est tamen aliquantum amara, 95. Omnes pro honore Christi mori debent, 97. Quoniam imperatus quis inventur in morte, 480.

Mortuus abbas sacris vestibus induitur, a. 46.

Moysiaceum canonicum a quibus construitur, 366.

Mulieres civites sequebantur apostolos, ut eis ministrarent necessaria, 62. Mulieris caput vir, 67. Velato cap. debet orare, et quare, 67, 68. Ut consistat, virum accipit, 149. Mulieres silere et docere cur jubeat Apostolus, 186. Quare dominari non debent, 186.

Mundus ad quid factus, 50. A Deo creatus physice potest probari, 6.

Mysterium Dei Patris, Christus, 165.

N.

Nativitatis Domini festivitas, 256.

Naturam humanam ad divinam subvexit Christus, 128.

Negligere, quid significat, 368.

Neoti (S.) prioratus fundatio, a. 6 et 7. Translatio corporis ejusdem sancti, a. 7. Ecclesiae dedicatio, a. 44.

Nicasii (S.) seu Nigasii corporis translatio in prioratum de Mellento, una cum corporibus SS. Quirini, Bientiæ, et Gratiani, a. 10. Plura sedicia instaurantur a Ricardo abate, a. 11. Parochia ejusdem ecclesiae translata est in capellam S. Jacobi, a. 12.

Nicolaus secundus papa concilium celebrat contra Berengarium, v. 5.

Nicolaus abbas S. Audoeni Rothomag, 354.

Nielius vicecomes, 350.

Nigelius de Sachevilla excommunicatur a S. Thoma, a. 9.

Northmannia olim Neustria, a. 1. A North dieta, a. 4. Ab Anglis devastatur, a. 17 et a. 21.

Northmannus Silver, 350.

Norvicenses castrum Anglis redditur, 348.

Novatianus fornicators penitentiam non posse peragere dicit, 117.

Novitius. De novitis suspicendis, 287. Novitius tribus diebus professioem emissae Eucharistiam sumit, 289. Novitius sacerdos intra conversionis sue annum missam celebrare non debet, 289. Novitius optima documenta, 324. Monasticis rebus, antequam cum aliis conversarentur, instituebantur, 372. In perdicendis memoriter psalmis addicebantur, 372.

O

Obdurat Deus misericordiam non praestando, 28. Quare obdurat quosdam potius quam alias, 28.

Obedientia. Per Christi obedientiam vita omnium creditam justificata est, 18. Quanto quisque altioris est ordinis, tanto impensius divinis debet obtemperare praepctis, v. 12. Obedientia, quamcum justitia, v. 12. Hostium commendat, 19. Qui vult sibi subditos obdire, debet et ipse superiorum iussis obtemperare, a. 44. Instabilitate et prelatis immutare subjecti non licet, 254. Incolumentis obedientie, sana est forma doctrina, 318. Obedientia ab episcopis metropolitano praestandæ formula, 344, 370. Obedientiam, quam a subiectis potuit, qui presunt, debent suis prelatis exhibere, 370. Obedientis rogandus, inobediens incredandus, 41. Praetorium facta non dijudicandia, sed quasi divinitus inspirata, eorum præcepta admplenda, 356. Quid mali eveniat dijudicantibus eorum facta, 326.

Obsecratio in missa quid, 183.

Odo abbas S. Dionysii in Francia post archiepisc. Rothomag., a. 41.

Odo Rigaud archiepiscopus Rothomag., a. 12 et 13.

Oicester monum significat, 33.

Oleum leitum, quid, 207.

Olivia Judeos designat, 32.

Onesimus servus Philemonis, 204. Romæ ab Apostolo baptizatus, 204.

Opera bona, pinguelo, 32. Ea donat Deus, 442. Ex operibus non salvant homines, 442. De operibus non gloriantur, quia Deus in nobis operatur, 156. Opera sicut et gratia a Deo dantur, 252. Operari manibus non tenebantur apostoli, 62. Operandum cum timore, tremore et reverentia, quia Deus cooperator est, 156.

Oratio in misse quid, 185. Orere Dominum propter temporalia, non est orare Deum, 43. Orare sine intermissione, quid, 177.

Oreadum insule, 352.

Ordo, sacramentum. Ordo, 328. Nullus nisi a minimis ad maiores ordines elevatur, 357. Ordinem auferre, quid, 357. Quia pono ii qui per saltem ad aliquem ordinem ascenderint, plectendi, 357. Inordinate ad sacerdotium ordinem assumptu quo penitentia injungenda, 312. Indigne ordinans ordinati peccatis communicat, 194.

Oshernus Exoniensis episcopus interest concilio Londoniensi, v. 13. De eis plura, 356.

Oshernus abbas Becci, a. 10.

Ossa mortuorum animalium, quasi pro vitanda peste, ne aliebi suspendantur, v. 14. Ossa firmitatem significant 150.

Ostiariorum officium, 381.

P

Paganus. V. Gentilis.

Pallii interpretatio moralis, a. 62. Pallium olim non absenti archiepiscopo, sed Rome tantum tribuebatur, 347.

Pancretius (S.) monasterium in Anglia a Willelmo de Warenna fundatum, 369.

Panis et vinum in sacramento altaris sint accipienti corpus Christi, 66. Panis Ecclesiam designat, 66.

Papam ordinare episcoporum est Albanensis, Ostiensis et Portuensis, 376.

Parasceves die communicabant monachi, 266.

Parcū villa, v. 4.

Parentes honorandi et alendi, 190. Mutuam vicem eis reddere oportet, 190.

Parvo in corpore saepe felix ingenium habitat, 352.

Parvuli baptizati quomodo bonum et malum gesserunt, 96.

Passio Christi, que stultitia videtur, summa est sapientia, 45. Passionis Christi qui socii, 159. Passus est pro omnibus Christus, 209. Quare extra portam civitatis, 228. Tri-duana mors post passionem quid significet, a. 47.

Pastores. V. Praelati.

Patitur frustra fidem non habens, 126.

Patres (SS.) V. Doctores

Patres qua ratione possumus homines appellare, 441. Pater abba, quare utroque utitur Apostolus, 24. Patrem ne nobis dicatis in terra, quomodo id intelligatur, 52.

Patricius episcopus laudibus attellitu a B. Lanfranci, 319.

Paulinus in Anglia mittitur a B. Gregorio, a. 62.

Paulus comes Orcadum, v. 14 et 307, 352.

Paulus monachus Cadomensis fit abbas S. Albani, v. 14.

Officii ecclesiastici usum instituit, v. 14.

Paoli (S.) Ecclesia Londoniae, a. 61.

Paulus (B.) apostolus cur post Evangelium suas Epistolas ad omnes Ecclesias destinavit, 3. Cur non amplius quam decem Epistolas ad Ecclesias scripsit, 3. Epistolam ad Hebreos ceaserunt quidam non esse B. Pauli, 3. Refelluntur, 3. Eloquentior in hac Epistola quam in aliis, 3. Epistles ad Romanos quare prima, 3 et 7. Aliarum epistolaram argumenta, 4. Speciales argumenta in Epistolam ad Romanos, 5. Paulus humilitatis nomen est, 7. Quare Paulus voluit vocari, 7. In Epistolis solis testimonia sumit aliquando a translatione Hebraica, aliquando a translatione LXX Interpretum, aliquando non curat verba, sed sensum tantummodo, 9. Literarum, peritus, dives, Romanus, 45. Eloquentia praeedit, 47. Potestaten habebat malos Satanam tradere vexandos, 53. Tertiana scripsit Epistolam ad Corinthios, qua non exstat, 53. Apostolum illum quidem putabant non esse, 62. Ejus Epistola difficulter queant explicari, 77. Abortivum quare, se nuncupat, 78. Impedita lingua fuit, 112. Quoniam quinque verbarum, 113. Gravissime agrotabat, 131. Quod summum bonum est, erat in eo, 204. Ejus Epistole locorum et disputationum subtilitate sunt plena, 220.

Pax, observantia honorum operum, 3. Pacem cum Deo fides facit, non lex, 17. Reconciliationem apud Deum significat, 43, 119. Pace regem et principum servatur Ecclesia disciplina, 185.

Peccatores qui in Scriptura vocantur, 124. Peccare permittit Deus ut gratiam conferat, 128. Peccato mortui semper in beneficis vivant, 19. In baptismō moriuntur peccata, 19. Qui peccatis moriuntur, similem Christo resurrectionem sunt habitori, 19. Peccata obedientes, mortales dicuntur, 20. Peccatum sine lege mortuam, 21. Quid, revixit peccatum, 21. Peccatum dicitur diabolus, 22. Corpora peccatis subiecta, mortua sunt, 34. Peccato morimur, 83. Peccata Christus non ministeriat, ut post a gratiam conferat, 124. A peccato non modo abstiendum,

sed et bonum faciendum, 435. Secleris perpetrat tenebras, confessio lumen facit, 149. Peccatum Adae humano generi quomodo dimissum est, 164. Peccatum, nov, 176. Gravissimum peccates obvolutum convertantur, 215. In peccatis jacentes Filium Dei crucifixum, 216. Contumeliam faciunt Spiritui sancto, 224. Peccata destruxit Christus in his qui credituri erant, 222. Peccatum Adae minus quam Eva, 186. Peccatis obvoluto nihil prodest hostia, 223. Peccatum, pondus, 226. Quid per peccata occulta et aperta intelligendum, 334. Peccata directionis, gratia Patri spirituali sunt revelanda, 334. Mortalia soli sacerdoti per confessionem sacramentum detegenda, 334. Venialia olim non sacerdoti exponebantur, 334. Quare, 284.

Pedes mentis, cogitationes, 152. Pedes Dei stabilitatem aeternam significant, 207. Pedes designant adventum, 30.

Peritura, licet diurna, non aestimanda, 59.

Persecutio hominis pri a quo, 197.

Perseverantia Dei donum, 170. Qui bonum deserit, fiduciam divinae retributionis amittit, 224.

Perstudas aliquid, in principio et fine mentionem illius facit, 137.

Petrus et Paulus (SS.) decantant matutinas horas in Beccensi ecclesia, a. 2 SS. Petri et Pauli monasterium Canterbury, a. 64.

Petrus Lombardus citat Commentarium B. Lanfranci in Epistolas D. Pauli, 6.

Petrus abbas Chinniacensis, a. 51.

Petrus Venerabilis scriptis contra Berengarium, 344.

Petrus de Cambio abbas Becci, a. 42.

Petrus de Conecto, a. 53.

Petrus primus abbas monasterii SS. Petri et Pauli Canterbury, a. 61.

Petrus Liciferdensis seu Cestrensis episcopus cum aliis sedet in concilio Londoniensi, v. 13. A B. Lanfranco militat ad sacrandum episcopum, v. 14.

Petrus Regius ex abate S. Taurini abbas S. Michaelis. Sacrae canones Parisis interpretatur, 351. Litteras in suo monasterio instaurat, 351. Quod et gymnasium efficit celeberrimum, 351. Legatione regis fungitur, et interest concilio Constantiensi, 354. Quid in eodem concilio egerit, 354.

Petro (B.) quando dixit Dominus: *Tu es Petrus*, etc., id et confirmavit in Petri successoribus, 378. Cum negotiatione peccatum defleret, nondum erat penitentia sacramentum institutum, 386.

Petri (S.) Carnotensis monasterium ab episcopis ejusdem loci constructum, et bonis locupletatum, 360. Monaci vexantur ab archidiaconis, 360. Ideo postulat Ivo Paschali ut a eorum jure eximantur, 360.

Pharisei legem, non prophetas tenebant, 158. Religiosiores in lege, 158. Primarii, et quasi segregati, 158.

Philiberti (S.) prioratus privilegium a Lexoviensi episcopo concessum, a. 6.

Philibertus (S.) dicitur persecutionem Ebrioi, confitique ad Ansoaldum episcopum, 367. Abbas Hieronimus insulae ab eodem Ansoaldo constitutus, 367.

Philippenses sunt Macedones, 153. Elegantes erant, 153.

Philippus rex annuente summo pontifice in provincia Northmannia pecunias exigit, a. 15.

Philosophi pagani. V. Sapientes. Manifestavit se ei deus, atque invisibilis, dans acutissimum ingenium, 9. Unde cognitio Dei perdiderunt, 9. Contraria eorum principiis fides mysteria, 165.

Philosophianum non viluperat Apostolus, sed usum perversum, 165.

Phoebe ditissima et nobilissima mulier, 41.

Pietas quid est, 71. Pietate praeedita sunt columna veritatis et Ecclesiae, 188. Quia hominis persecutio a quo, 197.

Pinguino opera bona indicat, 32.

Pitanarius, a. 17.

Placere proximo quid, 39.

Placitum, et placitare quid, 39 et 371.

Plantare est evangelizare, 48.

Ponitentiam non posse peragere fornicatores dicit Novatianus, 117. Lapsos ad penitentiam non posse renovari minime dicit Apostolus, 117. Penitentes Eucharistia abstinent, 211. Vide etiam Confessio.

Pontificale insignia Richardus abbas obtinet, 351.

Poutisare prioratus, a. 14.

Portare Deum quid, 56.

Postulationes in missa quid, 185.

Potentia divinorum sensus humani capere non possunt, a. 68.

Præcepta sua qui vult subditis observari, debet et ipse superiorum iussi obtemperare, a. 44.

Praedestinatione sanctorum quæ, 25. Praedestinatione ad vitam per leges observantia salvabatur, praedestinatio vero ad mortem magis puniebatur, 19. Effectio non secundum meritum, 31. Praedestinationis Jacob ab que meritis, 27. Quo se eligit Deus sine mutatione sui cuiuslibet eligit, 33. A massa perditorum, quæ ex Adam facta est, solus Deus discerit, 31. Praedestination ad mortem, 78. In praedestinatione, seu electione merita non consideratur, 110. Salutem praedestinatorum consummavit Christus per passione, 209. Christus ut praedestinatus redimeret, mortuus est, 221. Oblatus est in cruce, ut quos præscivit, redimeret, 241.

Predicatio, Predicator. Predicationi missio necessaria, 30, 110. Predicatores qua intentione debent concionari, 6. Graiae, non predicationi conversiones ascribenda, 88. Prædicatio, odor notitia, 90. Bonus odor Christi predicationis et predicator, 90. Oder mortis, 90. Prædicatores verbum Dei adulterantes qui, 90. Prædicatores qui idonei, 94. Predicatores mali cibibus assimilantur, 158. *Vult omnes salvos fieri*, quomodo id intelligatur, 185. Dum alios instruant, assidua meditatione nutruntur, 189. Quo debeat observare predicatores, 199. Quid docere debeat, 215.

Pralati peccatis impliciti, cum subditos relarguant, se ipsos coadjuvant, 10. Quid prælatorum officium, 40. Infirmitates subitorum suffere debeat, 63, 64. Non domini ari subditis, sed adjumento esse debeat, 88. Paupientes consolandi ab illis sunt, 89. Leante instruuntur, et cur, 136. Doctrina prælatoris esse oportet, 116. Eis charismata tribuit Deus, ut Ecclesiam adficaret, 446. Negligentes reprehendere malum pro malo reddunt, 177. Prælatorum virtutes eumoderantur, 187. Quis eligendus, 187. Extollens propter magisteriorum non differt a diabolo, 187. Prælatorum munus, 192. Majora quam ali debent operari, 203. Præclaræ prælati documenta, a. 38 et 41. Quid agere debeat, quando iussi responsum, a. 49. Integritas presidentium, salus subitorum, 318, 319. Prælatorum facta a subditis non dijudicanda, 356. Quam nociva est prælati ignorantia, 358. Quid scire teuerit, 358. Prælatus totus meus, et oculus esse debet, 358. Prælatus siue merito, est honoris titulus absque nomine, et ornamenito in luto, 458. Deficieute integratæ prælatorum subsequi non potest sanitas subitorum, 360. Obedientiam, quam prælati a suis subiectis exigunt, debent suis superioribus prestante, 370. Quidam prælati, quorum sacri ordines ignorantur, 381, 385. Prælati detegere non debet sibi dicta in occulto, 382. Quænam eorum correctio, 388.

Præpositura, a. 45.

Præputio quid significat, 166.

Præsumptio, 65.

Præsbyteris episcopi nomen tribuit Apostolus, 153, 189, 200.

Pralelleuse, seu de Pratellis canonibam fundatur, a. 2.

Prato (De) monasterium. V. B. Marie de Bono Nuntio.

Priacipum et regum pace servatur regimen Ecclesiarum, 185.

Prior major, prior claustral, 277.

Prisca D. Pauli adjutrix, 41.

Privilegia munimini sunt contra impetus pravilatum, 361. Propter tyrannidem episcoporum concessa, 371. Privilegia abbatis S. Edmundi confirmat Gregorius VII, 311. Ea usurpare conatur Herfastus episcopus, 311. Itidem Heribertus solutiovis vita episcopus, 313. Privilegia violenter et cum scandalo tenuerit non sunt, 355. Libertates monasteriorum episcopi nonnulli, posthabita auimorum sibi commissarum cura, infriagre conantur, 358. Privilegia pro monasterio S. Petri Carnot, a summo pontifice postulat Ivo Caro, 360. Quare monachis concessa, rationes expendorunt, 361.

Processionum ordo, 265, 271.

Procuratio, pastus, a. 4.

Profidnum, 116. Professionis forma episcoporum coram metropolitano prestante, 344, 370. Professionem, seobedientiam archiepiscopo Rothomag. facere renuit. Guillelmus abbas, a. 44.

Proludium seu profunditas Christianorum quid, 144.

Prohibitio cum adest rebemantior, est suasio ad peccatum, 22.

Prophetarum munus, 73.

Prophecy duplex bonum, 57. Quid 57.

Propugnaculum Beccensis monasterii munitionissimum, a. 20.

Proselyti qui, 142.

Prosperitatem seculi, somnis, 176. In prosperis et adversis æquabilitas, 461.

Prudentia carnis, mors, 23. Prudentia spiritus, vita et pars, 23. Vincit tuac Christianus, cum perdere putatur, 445.

Psalmi legis nomen, quandoque sortiuntur, 44.

Pueri in monasteriis, bonis moribus imbuebantur, 354. Puerorum Deo offereadorum ritus, 289, 366. De puerorum institutione et disciplina, 291.

Purgatiorum igois quadriu durabit, 49. Purificationis B. Marie festivitas, 258.

Q

Quadragesima, la quadragesima celebrari dedications festum prohibetur, a. 10. De Quadragesimæ diebus, 258.

Quintiacese monasterium, 367.

Quirini (S.) corpus Mellenti, a. 10.

R

Radicæ fides designatur, 32.

Radulphus discipulus B. Lanfranci, monachus Beccensis, prior S. Stephani Cadomensi, et abbas de Bello, v. 6.

Radulphus Pinacelus monita spernebas B. Herluini morte subita peremptus, a. 36.

Rainaldus ex monacho Casæ-Dei abbas S. Cypriani Pitavensis, 375. Restitutus Cluniaciensibus idem monasterium sibi subiecere cupiebat, 373. Open fert summis pontificibus, 373. Eleemosynas Urbano papæ erogandas ejus jussa colligit in Gallia, 373. Ad eundem ea de re scribit idem pontifex, 374. Librum nomine *Menologium* ad illum transmisus B. Anselmus, 374.

Raymundus Mariana in descriptione Sedunensis civitatis hallucinatur, 336.

Recipro quid significet, 367.

Refectorarius, 264.

Regula Regu S. Benedicti monasticam vitam agere voluntibus offeritur, v. 2. Quam ob rem Regula SS. Benedicti et Columbani mentioniat, et observanda propontur in antiquis monumentis, 356. Regula SS. Benedicti nomes congregationis, qua illam observat, saepius sortitur, 365. Regula SS. Benedicti et Columbani, ad instar Luxoviensis monasteri, in Solemnaciensis cœpibus fundatione vult observari S. Eligius, 366. Regula SS. Benedicti monachi Occidentales universim, Carolo Magno, et Ludovico Pio imperatoribus, suot amplexati, 367. Utrum in Galia anno 713 soluta Regula S. Benedicti fuerit usi recepta, 367. In quibusdam diecesisibus, 378. Regula S. Columbani una cum Regula S. Benedicti observabatur, 364. Una eademque esse probatur, 365. Trifarium reperitur, 365. Tres ejusdem Regule sunt quadam constitutiones in Regulam S. Benedicti, 365. Ad quid Regula SS. Benedicti et Columbani observanda proponatur in antiquis monumentis, 365. V. etiam Benedictus.

Religiosus. V. Monachus.

Remaels (S.) abbas Sollemnaciensis monasterii, 366. Remigius Dorcasius, sive Lincolniensis episcopus, v. 11. Interest concilio Londoniensi, v. 13. Ob acceptum pro beneficio Guillelmo regi impensis episcopatum depositum, 340. Intercessione B. Laofraci recipit candem dignitatem, 340. Pro exiguate corporis quasi portentum babebatur, 352. Doctrina singulari prædictus, 352.

Remirementum. V. Romericeensis Ecclesia.

Reprehendens proximum implicitus peccato, scipsum jugicat, 10. Scientiam instruendi babere debet, 48. V. Corripens, corripere.

Reprobatus Esu absque præmissis meritis, 27. Cur Esu reprobat a Deo, questionem non solvit D. Augustinus, 28. Reprobatur seu deserit in tenebris ignoratio Spiritus sanctus, 92.

Requies due, una Judæis promissa. Christianis altera, 212. Quae promittitur sanctis, 212. Requies Dei, operum perfectio, 212.

Resbasium monasterii primus Abbas S. Agilius, 366. In eodem monasterio vixit Regula Beædictina observatio ab ipsa fundatione, 366.

Resurreccio. Resurreccio Christi ad quid, 16. Resurrectionem futuram probat Apostolus, 78. Christus vere resurrexit, ergo et nos resurrecimus, 78. Eadem aetate resurrecimus, qua Christus, 416. Resurrectionis virtus, 159. Resurreccio generatio quædam est, 264. Resurreccio corporum quædum differtur, 226.

Revelatio quid est, 75.

Rex quare angelus nuocupatur, 369. Rex subditos quomo do regere debent, 319. Quomodo inculpata vitæ rex est, quantum bovi subditis eveat, 319. Regum et principum pace disciplina servatur Ecclesia, 185.

Richardus vicecomes, 350.

Richardus abbas Pratellensis, a. 45 et a. 50.

Richardus abbas Sagicensis, 354.

Richardus de Clara, a. 8.

Richardus de S. Leodegaro abbas Becci, a. 10. Instaurat ecclesiam Beccensem, a. 44. Apud Veronem et Mel-

- lentem multa galificari curat, a. 44. iu episcopum Ebri-
censem assumitur, a. 44.
R. de Tourebu, a. 16.
Rigare est baptizare, 48.
Rites alienus Ecclesie usu recepti, licet ab aliis discre-
pent, aliquando non abrogandi, a. 62. Ritus ecclesiastici
aliquando commutandi, 253.
- Robertus de Benzavilla abbas Becci, a. 48.
Robertus de Rothomago, alias d'Evreux, abbas Becci, a.
28. Robertus comes Mellenti immunitates concedit Beccen-
sibus, a. 43.
Robertus Anschibilli filius, a. 43.
Robertus Malet, a. 53 et 318, 370. Constantinopolim ve-
nit, et ibidem veneno interfectus 370. Castrum Tegularias
bæreditatis jure tenuit, 370.
Robertus Sagienis epise. a. 27, a. 4. Filius Huberti de
Ria, 348. Duodecim annis prælates fuit, 348. Interfuit
concilio Rothomagensi, 348.
Robertus archiep. Rothomag., 350.
Robertus Cestrensis episcopus bona monasterii Conven-
tencieis dilapidat, deprædaturque thesauris Ecclesie,
315, 364.
- Robertus de Thorigny, vulgo de Monte, abbas S. Michaelis, 351. Prius fuit monachus et prior Becci, 351, a. 8. Chronicon Beccense vocat eum Robertum de Tongeyo, 351.
Doctissimus fuit, 351. Quid scriperit, 351 Interest concil-
lio Terouensi, 351. Legatione fugitur in Britaniam, 354.
Eius laudes Stephanus Redonensis episcopus versibus est
prosecutus, 351.
- Robertus abbas docet Parisiis, a. 46.
Robertus de Melletio, a. 16 et a. 6.
Robertus II de Claro Becco abbas Becci, a. 14 et 12.
Robertus de Becco dictus Vallée abbas Becci, a. 22. Do-
cetus fuit, a. 22 et a. 24.
Robertus de Brooch excommunicatur a S. Thome, a. 9.
Robertus de Novoburgo vice dominus Northmannie, a.
8. Erogatis pauperibus bonis fit Becci monachus, a. 8. Ejus
epitaphium, a. 8.
Robertus Aucensis comes, a. 8.
Robertus de Bellesmus, a. 8.
Robertus de Grentimini, a. 9.
Robertus III de Rotis, decretorum doctor, abbas Becci
a. 17.
Robertus de Novoburgo, a. 16.
Rodulfus episcopus Orcadum insulorum, 352.
Rodulfus abbas S. Vitosi Virginius strenue tuetur
partes Gregorii pape VII, 376. Exapropter persecutionem a
Theodoricu Virginius episcopo patitur, 376 Monasterium
deserit, petique una cum pluribus monachis Divonensem
cononibum, 376. Monentur ut stabilitatem ob egregios mo-
res suos firment, 376. Petit concilium Redulphus a B. Lan-
franco, 376. Ejus virtutes et gesta recensentur, 376 et seq.
Dubitat nomen odo singulariter sanctitate prædictus fuerit S.
Richardus, 376. Levatur ab hoc scrupulo, 376. Quid agere
debeat, docet angelus, 376. In suum monasterium reverti-
tur, 377. Obiit 377.
- Rogationis dies, 268.
Rogerus II abbas Becci, a. 10.
Rogerus abbas, a. 33 et 34.
Rogerus comes filius Willelmi, filii Osberoi, 371. Vin-
culis irretitus in carcерem a Guillelmo rege coniicitur, 371.
Quoniam ob rem, 371.
- Rogerius de Belli Monte, 171 et a. 6. Prioratus S. Ne-
ti, et de Belli Monte donat Beccensisibus, a. 7.
Romana Ecclesia. V. Ecclesia.
Romani quo tempore inciperunt adorare simulacra ho-
minum et brutorum, 9. Romano imperio destructo veniet
Antichristus, 180.
- Romericensis Ecclesia a Leone papa dedicatur, 307, 353.
Romaricus unde dictum, 353. Mons Romaricus, et san-
ctus mons vocitatur, 353. In eodem conobium a S. Roma-
rico construunt, 353.
- Roscelinus Compendiensis clericus bæresi infectus 374.
Sui erimis SS. Lanfrancum et Anselnum duces insimu-
lat, 374. Confutat, 374.
- Rosnacum, 362.
- Rothomagensis civitas ab Henrico rege Anglorum expug-
natur, a. 22. Ejus archiepiscopus in ecclesia S. Audoeni,
festu die eiusdem, missam celebrare tenetur, 334. Quare,
351.
- Rothodus, archiepiscopus Rothomagensis, fuit prius
episcopus Ebroicensis, a. 8. Interest dedicationi ecclesie
Beccensis, a. 9.
- Rufianus in Angliammittitur a B. Gregorio, a. 62.
- Sacerdotes Veteris Testamenti quid promittabant, 219.
- Christus nos ut alii sacerdotes, semper erat pro nobis,
219. Sacerdotes perversi mulieres decunt, a. 23. Sacerdos
non recte ordinatus suspendi debet ab ordine, 312. Sa-
cerdos lapsus in eornis peccatum est depotendus, 357.
Quoniam restituendus, qui a graui suo dejectus est, 357.
Quoniam nociva et detestanda est sacerdotibus ignorantia, 358. Quid addiscere et scire teneatur, 358. Moribus et
doctrina aliis antecellere debent, 358. Sacerdos sine me-
rito est honoris titulus eius nomine, et ornamentum in
luto, 358. Ingressum monasteriorum eisdem potere volunt
conones, 359. Quidam ad ostencionem gestabunt habitum
monachorum, 359. Sacerdotibus non licet sibi dicta
in occulto detegere, 352. Quonodo corriperre debent,
352.
- Sacramentum. Quid sacramentum, 240. Sacramenta di-
verse acceptioes, 240. Sacramenta profuberant ex latere
Christi, 17. Sacramenta visibilia operantur et significant
invisibilis, 381. Sacramentum pro re sacra, 382.
- Sacrificium efferenti cum voluntate peccandi nihil pro-
dest, 223. Sacrifici animalium mandat Augustino B Gre-
gorius offrendo vero Deo, a. 62.
- Sacrista, a. 16 et 280.
- Salius. Virtus Dei est in salutem omni credenti, 8. Ne-
que voluntas, neque vita salvat hominem, sed misericordia
Dei, 28. Salvator homines non ex meritis, 442. Salus
eterna quonodo est nostra galea, 162.
- Samaritanus, qui, 63.
- Sancutorum via, que, 22. Sancti sunt nubes, 226.
- Sanguis Christi clamat misericordiam, 227.
- Sapientia. Sapientia cornis Deo iuuenia, 24. Sapientia
pro dialectica, 43. Pro stutia improposita sumitur, 41. Sa-
pientia Dei in virtute, non in verbis, 46. Quonodo multi-
formis, 143. Sapientia bujus sæculi, stultitia, 49. Sapientia ad contemplationem pertinet, 71. Sapientia carnalis, que,
87. Sapientia, gratia, 139. Sapiens quis, 44. Sapientes Deum
cognoscentes, illam minime glorificaverunt, 9. Ideo permit-
tit illos Deus desiderium eorum, 9. Non sapientes elegit,
etc., 44. Sapientes gratiam Christi ignoraverunt, 46. Sa-
pientiam satuam ut confunderet Christus piscatores elegit,
a. 91.
- Scacarium, a. 14.
- Scandalizare proximum minime oportet, 61. Scandulum
quando sit Ecclesie, 67.
- Schirburnensis episcopatus ad Selesherian transfertur,
v. 15.
- Scientia sine charitate non edificat, sed inflat, 60. Quid
scientia sine charitate, 60. Scientia ad actionem, Sapientia
ad contemplationem pertinet, 71. Scientia quid, 75. Scien-
tia Christi est Dei scientia, et emolum que sunt necessaria
ad bene vivendum, 165.
- Scilla. V. Skilla.
- Sectis que vita quasi iuncta, 370.
- Sectoris (De) prioratus, a. 13.
- Scribas quinam, 44.
- Scriptura In Scriptura sacra sunt multa magis vene-
randia quoniam scriptanda, a. 95. Scripturae divinæ moris est,
ubi plures sunt causæ, unam tantum enumerare, 19. Scrip-
tura meusa vocatur, 31. Sacram Scripturam adulterantes,
qui, 90. Utilis ad docendum, 198. Scriptura intelligentia,
sanctorum via, 221. Sacram Scripturam igno-ans nihil boni
prestat, a. 38. Ad investigandam sacrum Scripturam val-
let plurimum dialectica, 236. Quonodo legenda et scruta-
tanda, 233. Qui difficultates in Scripturis reperit, quid
agere debet, 219, 235.
- Sectoria, 267.
- Sedere dominorum est, 223.
- Sedunensis civitatis descriptio, 335.
- Selangensis episcopatus transferunt ad Cicestrum, v.
13.
- Senes non increpandi, sed obsecrandi, 189.
- Septuagesima, 258.
- Serlo abbas Glocestrensis reformavit monachos et eorum
numerum auxit, 375. Laudibus extolliter, 375.
- Sermonus interpretatio. quod donum, 71. Sermo Dei
gladiis bis acutus, 152.
- Servorum est timere, 134. Ministrare, 223. Sigilli con-
fessioes infra or Judicis similis, 380. Reveletor confessionis
quotorum criminum reus, 380.
- Sigmar quid, 116.
- Silere mulieres in Ecclesia cur iubet Apostolus, 185.
- Simitudinis adverbia non semper æqualitatem signifi-
cant, 249.
- Simplicitas et sinceritas gloria conscientiam, 86.
- Sinistra sub capite, promissio vita æternæ, 189.
- Sita speculatio interpretatur, 227.
- Siraburnensis. V. Schirburnensis.
- Sivardus Roffensis episcopus, v. 41.
- Skilla quid, 254.

Solemniciensis cenobii fundatio, 366. Fundator fuit S. Eligius, 366. Vult Regulam SS. Benedicti et Colurabani ad instar Luxoviensis monasterii observari, 366.

Somnus anima, oblivisci Deum, 149.

Sophistica ars non scientia, sed fallacia, 193.

Sors gratia dicitur, 140. Sors sanctorum quid, 163.

Sotulares corrigis vinceti, a. 14.

Souvre (De). V. Jacobus.

Spes. Visio non est spes, nec videns est sperans, 25. Spes roborat pusillanimitatem, 25. Quare anchora dicitur, 216. Usque ad presentiam Dei incedit, 216.

Spiritus Dei scrutatur anima, id est, scrutari facit, 47. Spiritus sanctus quomodo contristatur, 148. Spiritus humanus quomodo ratiocinatur, 178. Spiritu intelligimus, anima vivimus, 213. Spiritus hujus mundi, quis, 47. Spiritualis homo, quis, et quid agit, 48, 82, 87. Spiritualiter operans vitam metet eternam, 137. Spiritualis homines cœli vocantur, 144. Spiritualis hominis qui fructus, 149. Lumen appetitur, 149.

Splendor in Deo, quid, 206.

Statuta nonnunquam commutanda, 233. Quæ non abroganda, 233.

Stephani (S.) cenobium cur ædificat Guillelmus dux, v.

5. Ecclesie elegantiæ describunt, 335.

Stephanus Redonensis laudes Roberti de Monte versibus est proscepsus, 351.

Stephanus rex Angliae, a. 51, 52.

Stigandus, a. 39.

Stigandus Cantuariensis deponitur per legatos Alexandri papæ, v. 7.

Stigandus Selengensis, vel Silesiensis episcopus, v. 11. Sedet cum aliis in concilio Londonensi, v. 15. Mutavit se dem in Cicestram, 360.

Stigma quid, 138. Stigmata Christi ferre, 138.

Stimulus carnis quid, 115.

Stolcella, seu prioratus apud Claram, a. 8.

Stultus boni est accusator, 416.

Subcellarius, a. 16.

Subdiaconorum munus, 307, 308, 381.

Sublimitas Christianorum, 144.

Succentor, a. 14.

Superbas, elatus, quis, 197. Tumidi, 198.

Superiores. V. Praelati.

Symbolum fidei, exordium sermonum Dei, 215.

Synodus Vindresoris, sive Viadrefort, v. 7. V. etiam Concilium.

T

Taratutara quid significet, a. 65. Tegularias castrum, a. 53.

Templum Dei quid, et quandiu durabit, 49. Templum Dei fideles, 100.

Tempus redimendum, 170.

Tentatio, 63. Tentationes diaboli difficile discernuntur, 71. Homo factus est Deus, qui expertus tentationes tentato adjuvaret ut Deus et homo, 210. Quædam tentationes oppugnant adolescentes, 322.

Terdelvacus summus Hibernæ rex, 371.

Tertia, 262.

Tertius notarius fuit Apostoli, 41.

Testameutum Vetus ministratio mortis; Novum vero ministratio Spiritus, 91. Testamentum posterior non destruit, prius, 427. In Veteri Testamento angeli, non Deus hominibus loquebantur, 208. Veteris Testamenti salus temporalis; Novi eterna, 208. Vetus Testamentum quid promitterebat cultoribus legis, 219. Quid Novum, 219. Testamentum ut conderet Christus, mortuus est, 220. Vidente testatore ratum non censeretur, 220. Quid testameutum, 220.

Theobaldus eligitur abbas Becci, a. 7. Archiepiscopatu Cantuariensis donatur, a. 7. Obiit, a. 8.

Theodericus Virduniensis episcopus, fautor, Guiberti antipape, 376. Persequitur Rodulphum abbatem S. Vitoni, 376. Pœnitentiam egit, et ab excommunicatione absolvitur, 376. Moritur, 376.

Theodinus cardinalis tituli S. Vitalis legatus in Anglia, a. 9.

Theodio dente rodere, unde istud proverbium, 373.

Thessalonicensis qui, 171.

Thomas (S.) cognomento *Bechet*, seu *Beket*, regis cancellarius, post archiepiscopum Cantuariensis, a. 8. Sedet in concilio Turonensi, a. 8. Regi avitum consuetudinum confirmationem petenti contradicit, a. 8. In regis incurrit offensam, a. 8. Venit in Galliam, a. 8. Avitum consuetudinum observatores excommunicat, a. 8. Ipsa necessaria suspecti jubet rex Ludovicus, a. 8. Excommunicat Nigellum de Sacchivella, et Robertum de Brooch, a. 9. Nece afficitur, a. 9. Inter sanctos est relatus, a. 9. A legatis

papæ pœnitentia ob illius mortem regi injungitur, a. 9. Ejus corporis translatio, a. 11.

Thomas archiepiscopus Eboracensis electus, v. 11. Cantuariorum consecrandus adit, v. 11. Professionem fidei negat Cantuariensi archiepiscopo Lanfranco, v. 11. Thomas vir literatus, v. 11. Tandem concili decreto, et regio edito professionem emititi Thomas, et sacratur a B. Lanfranco, v. 14. Romam venit, v. 11. Litem movet contra Lanfrancum de primatu, v. 12. Professionem facit B. Lanfranco, promittitque in posterum ei, et successoribus, a se obtemperatum iri, v. 12. Subsidiatur decretu contra se factu, v. 12. Intercessu concilio Londonensi, v. 13. Eudem subscribit, v. 14. Litteras dat B. Lanfranco, quatenus mittantur episcopi ad consecrandum episcopum, v. 14. Filius presbyteri esse cognitus ab Alexandro papa spoliatur baculo, et annulo pastorali, 340. Eodem recipit intercessione B. Lanfranci, 340. Laude illum prosequitur Malmesburiensis, 348. Nennius scriptis Guillelmi Conquestoris, 348. Intercessione S. Guthberti sanitati redditur, 348.

Thomas du Clarentie, a. 22.

Thomas de Becco dictus *Frigue*, abbas Becci, a. 24.

Thomas Stubeus scriptis. Vitas episcop. Eboracensium, 352.

Thronus Dei æternum, 207. Pertinet ad judicium futurum, 207.

Tburstinus. V. Turstinus.

Tillo (S.) monachum induit in Solemnaciensi cenobio, 366.

Timotheus discipulus B. Pauli laborabat stomacho, 191. Ejus avia et mater, 194. Patergentilis, 194. Parum timidus et negligens, 194.

Tirones. V. Noviti.

Titus interpres D. Pauli, 89.

Quod valet in toto, valet in parte, 378.

Tribulationes carnis, 58. Tribulatis non dolendum, 58. Tribulationes justorum ad quid, 179.

Trinitatis (SS.) cenobium Cadomense quare ædificatur, v. 5 et a. 3.

Tristitia sæculi, 104.

Turoldus monachus Beccensis, deinde episcopus Bajocensis, a. 7.

Tursten vicecomes, 340.

Turstinus, sen Turstaus abbas, tres ex suis monachis super altare occidi jussit, 375. Quanta mala suo Glastoniensi monasterio intulerit, 375.

Turstinus pater Guillelmi abbatis Becci, a. 6 et a. 41.

Tutores qui, 130.

U

Urbani papa II epistolæ due, et in Gallia pecunias sibi erogaadas colligant abbates S. Cypriani, et S. Sabini Pitavensium, 373, 374.

Urcoelus quid, 307.

Utri quid est, 56.

Uxor eme cogitatione uxoris defunctæ accipiat nemo, v. 43. Neque ex parentela alterutrius partis usque ad septimum gradum, v. 43. Multa nefanda de uxoribus in Hibernia, 319.

V

Valterius. V. Walterius.

Vandregesilus abbas Fontenelleensis, 367.

Vandregesili monasterium, 367. Praecipit S. Ansbertus ut in eodem moachi abbatem elegant, vivantque ipsi secundum Regulam S. Benedicti, 367.

Vasa cordia significant, 384.

Vel pro et aliquando usurpatur, 305.

Ventano et Ventanus. V. Wentanus.

Verbum Dei adulterare quid, 90. Verbum Dei excidere, est non implore promissa, 27.

Verceilense concilium, 234.

Verencunda magna est pena in confessione, 385. Pars est satisfactorius, 385. Veritas. Justitia sermonum est veritas, 13. Nelius est illam ignorare quam cognitam posthabere, 190. Veritatem vituperas proprio judicio se condemnat, 203. Pro manifestatione in sacris Scripturis accipitur, 247.

Victor II papa celebrari jubet concilium Turonis contra Berengarium, v. 5.

Victores pars victoria quid agebant, 51.

Vidua vera, 190.

Vincendi facultatem tribuit Christus, 88, 51. Viocit Christianus, cum perdere putatur, 113.

Vinum ute stomacho, 191.

Vintoniensi ex Ecclesia monachos eliminare episcopus cum clericis conatur, 315. Ex eadem Ecclesia clericos expellit Edgarus rex, 315. Quare, 315.

Vir imago Dei et gloria, 68, 83.

Virense, seu Viremud monasterium, in quo semper Regula Benedictina fuit observata, 345.

Virga Dei, 207.

Virginitas coenda, 58.

Virgo sine sollicitudine, mundana, 58, 59. In duo dividitur non potest, 379.

Virtutum perfectio, gratia vocatur, 48. Virtus, quæ per gratiam Dei datur, vita æterna est, 21. Virtutes arma militie Christianæ, 109. Quæ perfecta virtus, 115. Virtus, miraculum, 116. Virtutes, res sunt celestes, 139. Virtute prædictæ fideles, sunt columna veritatis, et Ecclesiæ, 188. Virtus veris laudibus pulchrius entescit, et magis accenditur, 319.

Vita in novitate ambulare, a vitiis est refugere, 19.

Vitoni (S.) Virduensis cœnobium instaurata a Rodulpho abbe, 377.

Vivere Deo, quid, 125.

Voluntas bona inspiratur a Deo, 28. Dei voluntas bone quæ, 34. Illa seminatur in benedictionibus, 107. Voluntas propriæ delicta gratia sua solvit Christus, 18.

W

Walcherus Dunelmensis provincie dux et episcopus, 359. Nece effectus inter missarum solemnia, 359.

Walchelinus Ventanus, seu Vintoiensis episcopus interest conciliis Anglicano, v. 31. Et Londoniensi, v. 13. Ab Ecclesia Vintoniensi monachos eradicare conatur 345. Id, postea deploavit, 356. Laudatur, 356. Quod trecentas li-

bras a monachis abstulerit, et suis usibus applicaverit, vi- tuperatur, 356.

Walrammus Melleti fundat prioratum S. Nicasii, a. 7. Advocatus Becci, a. 7.

Walterius vicecomes, 350.

Walterius Herefordensis episc. sedet in concilio Londen- nensi, v. 13.

Walterius abbas Becci, a. 10. Resignavit abbatiatum Hu- goni, a. 10.

Walterius Vetulus, a. 53.

Wentana civitatis brevis descriptio, 334.

Wentanus episcopus quem locum obtinet in conciliis, v. 13.

Willenus de Warennæ, 318. Comes Sureizi, sive Subregia, 369. Fundator monasterii S. Pancratii, 369.

Willemus filius Osbern, 371. Condidit duæ cœnobia, unum apud Liram, alterum apud Cormelias, 371. Eius con- cilio rex Guillelmus animatus Angliam comperavit, 371.

Wimundus. V. Guimundus.

Wulstanius Vicecastrensis episcop. adest concilio Lenden- niosi, v. 13. Mittitus a B. Lanfranco ad consecrandum episcopum, v. 14. Iosigni pietate præditus, 353. Monachus exstitit, 353. Refugit totis viribus archiepiscopatū, 353. Dum destrui ecclesiam cerneret et novam construi deslet 353. Quare 353.

Vult omnes salvos fieri, quomodo id intelligatur, 185.

Y

Ymerius de S. Ymerio abbas Becci, a. 13.

Ymerius (S.) prioratus frustra impetratur a cardinale, a. 20.

Yvo. V. Ivo.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

B. LANFRANCUS CANTUARIENSIS ARCHI- EPISCOPUS.

515

PROLEGOMENA. 9

VITA BEATI LANFRANCI. 19

Domini Lucae Dacherii ad Vitam B. Lanfranci notæ et observations. 57

De beati Lanfranci sanctitate quorundam auctorum testimonia. 97

Dies obitualis Lanfranci. 101

COMMENTARII IN OMNES PAULI EPISTOLAS 101

Incepit Praefatio in omnes Epistolas S. Pauli. 101

DE CORPORE ET SANGUINE DOMINI. 407

ADNOTATIONCULÆ. Iu noacullas Joannis Casiani col- lationes Patrum. 443

DECRETA PRO ORDINE SANCTI BENEDICTI. 443

Praefatio. 443

CAP. I. — Ordinarium totius anni. 446

CAP. II. — De abbat. 482

CAP. III. — De priore. 483

CAP. IV. — De circumitoribus. 485

CAP. V. — De cantore. 486

CAP. VI. — De secretario seu sacrista. 488

CAP. VII. — De camarario. 489

CAP. VIII. — Sectio 1. — De cellario. 489

Sectio II. — De hospitium curam habente. 490

Sectio III. — De elemosynario. 491

CAP. IX. — De iufrimario. 491

CAP. X. — De negligenti circa corpus Domini. 492

CAP. XI. — De rerasa fratrum. 493

CAP. XII. — De sanguinis minutiæ. 494

CAP. XIII. — De hebdomadario missæ majoris. 495

CAP. XIV. — De itinerantibus fratribus. 495

CAP. XV. — De silenti regulari. 496

CAP. XVI. — De culpi et satisfactionibus. 497

CAP. XVII. — De novitibus suscipientiis. 500

CAP. XVIII. — De capitulo regulari. 503

CAP. XIX. — Si quis frater altiori gradu donetur. 504

CAP. XX. — De confraterioitate. 505

CAP. XXI. — De disciplina puerorum. 506

CAP. XXII. — De misericordia couessa debilibus. 507

CAP. XXIII. — De ægrotantiis morti proximis. 508

CAP. XXIV. — De morientibus extra monasterium. 514

BEATI LANFRANCI EPISTOLE.

515

EPIST. I. — Ad Alexandrum II pontificem Romanum.— Orat ut onus episcopale, quod ipius maxime imperio co- actus suscepatur, ab bumeris suis eximi jubeat; ex- cusatque se quod Romam præfixo tempore non venerit.

EPIST. II. — Ad eundem. — De Hermano episcopo, quod scilicet astate prolixaque astringitudine coactus, impar jam oneri videatur : et de Liebfeldensi qui episcopatu se abdicavit, an eus consecrationem permittere debeat, qui illius loco est subrogatus.

EPIST. III. — Ad eundem. — Eboracensis Ecclesie ad- versus Cantuariensem controversiam promit, quo pacto in Weutano conventu tractata, et conclusa fuerit, prescriptio- que sibi juxta illam concordie mittens exemplum petit ut privilegium apostolicum indulget; commemoratis dein pontificis erga se beneficis, suam ad Berengarium episto- lam mitit quam expeterat.

EPIST. IV. — Alexandri II papæ ad Lanfrancum.— Pre- decessorum suorum decreta confirmat ut monachis ecclæ- sias cathedrales obtinere licet contra eos, qui Cantuaria- lisque locis monachos extrubare clericosque inducere co- nahantur.

EPIST. V. — Lanfranci ad Hildebrandum, Romanæ Ecclæsiae archidiaconom. — De sua in illum benevolentia præ- fatus docet Eboracensem controversiam suis compositam, missisque ad sedem apostolicam rei gesta relationem, quod ab ipsa legi cupiat.

EPIST. VI. — Hildebrandi ad Lanfrancum. — Ideo pal- lium, quod ejus legati petebant, missum non fuisse, quod absentibus miti non soleat. Proinde necessarium esse ut Romanæ veniat.

EPIST. VII. — Vilhelmi conuestoris ad Gregorium pa- pam. — Admonitus rex a legato, de fidelitate facienda po- tifici, et de pecunia Romana mittenda: de pecunia annuit; de fidelitate, quia inuisitatum recusavit.

EPIST. VIII. — Lanfranci ad Gregorium VI. — Purgat quod objectum fuerat a pontifice, mihius se ab eo, et Ecclæ- siam Romanam post adeptum episcopatum dilig., quam so- licet amorem contra pontificis remissiorem at erga se vi- deri. Se regi, quod per legatum suggesterat, susisse, sed non persuasisse.

EPIST. IX. — Ad Thunam Eboracensem archiepiscopum.

— De penitentia triplicis homicidii reo, et commonitorius ejus episcopi litteris. 517

EPIST. X. — Thomas ad eumdem. — De iis qui uxores fernicatione causa reliquere et aliis sibi conjugere volunt quid scatiendum, et de eo qui eam qua uxori putatur desponsasse se abegat quid agendum. 518

EPIST. XI. — Thomas archiepiscopi Eboracensis ad Lanfrancum. — Rogat ut ad sacramentum Orchadum episcopum Wingorniensem et Dorcacestrensem episcopos Eboracum mittat, spodens nullum propterea jus in illos se vindicatum. 518

EPIST. XII. — Lanfranci ad Vulfanum Wigorniensem et Petrum Cestrensem episcopos. — Ut ad sacramentum Orchadum episcopum Eboracum ad Thomam archiepiscopum proficiuntur, atque ut securi sint, ius litteras mittit quibus fidem facit, nullum illi vel successoribus in ipsum Ecclesias jus acquirendum. 519

EPIST. XIII. — Ad Joannem Northmannorum archiepiscopum. — Ex occasione litterarum ejus de nouissimis ritibus disserit, ad dedicationem ecclesiarum et subdiaconorum ordinationem spectantibus. 521

EPIST. XIV. — Ad Joannem Rothomagensem archiepiscopum. — Indigne a suis habitam quibusdam consolatur, de vindicta suggestoribus quales capessere debet, sibi curae futurum, ut ad regem haec de re litteras quales debet. 521

EPIST. XV. — Ad eumdem. — Laudat ejus in accepta injuria patriciam. De auctoribus facinoris rogatum a se regem per litteras, ut ulciscatur. Sibi quoque probari, quae ille de visione cujusdam monachii, et de altero a communione sepultura prohibito mandarat. 522

EPIST. XVI. — Ad Joannem archiepiscopum Northmannorum. — Excusa diuturnum suum silentium optatque ut mutua inter ipsos et inviolabilis sit concordia. 523

EPIST. XVII. — Ad Joannem Rothomagensem archiepiscopum. — Falsum esse ostendit quod ejus facta carceri debatur; Robertum autem Pultrellum, qui sine ipsis licentia discesserat, ideo a se cum honore susceptum quia commendatibus ejus litteras attulerat. De fide ab archidiaconis petenda quid respondet et de suo cum rego colloquio. 524

EPIST. XVIII. — Ad Osbernūm antistitem. — Quod Baldwinūm abbatem secum detineat, quo minus Richardi placito adesse quæst; excusari prouide, illum et causam defiri roget. 525

EPIST. XIX. — Ad Herfastum coepiscopum. — Ut clericos Baldinūm abbatis ab excommunicatione absolvit, quod ad ipse ultraque parte audita item dirimat. 525

EPIST. XX. — Gregorii VII pape ad Lanfrancum. — Ut Arfascum episcopum comprimit ne Baldwinū abbat molestat sit, regemque oret ne illi faciat; quod si contempniserit, ad sedem apostolicam eum abbate veniat ad contentiones dirimendas. 526

EPIST. XXI. — Lanfranci ad Herfastum coepiscopum. — Quo pacto erga eum gerere se debeat, quem, nullis adhuc ordinibus initiatum et uxoratum, ad diaconatum ipse promoverat. 526

EPIST. XXII. — Ad eumdem. — De penitentia clerici qui sacerdotis ordinem inordinata sumperat. 526

EPIST. XXIII. — Ad Heribertum episcopum. — Betardum clericum rixare desistat; et quia ipsis litteras sprevet, sacros canones legit, ex quibus discat que reverentia metropolitanis debeat. Efrenem denique monachum ut a suo consortio penitus eliminet. 527

EPIST. XXIV. — Ad Mauritium Londoniensem antistitem. — Electo episcopo diem designat quo presbyterii gradum ei collaturus est; simulque ad ejus interrogata respondet, de homine apud captiores mortuo, de colloquio, regis, et de clericio qui in ejus episcopatum sine servatis venerat. 528

EPIST. XXV. — Ad Walcherum coepiscopum. — Pulsis, Britonibus tranquilla esse omnia. Danos certo adventare, proinde ut vigilat, castrumque sumum hominibus et armis munendum curat. 528

EPIST. XXVI. — Ad eumdem. — Excusat quod monitrium non miserit, respondetque de presbyterio, qui in claustrum monachorum sine benedictione nutritus fuerit, ad seculum redire non posse. 529

EPIST. XXVII. — Ad Stigandum Cistrensem episcopum. — Ut clericis villarum Ecclesia Cantuarie, quæ in ipsis sunt dioecesi, exactas per ejus archidiocesanis pecunias restituji jubeat. Nec ad episcopi iulius synodus deinceps veniant, nec respondent, aut quidquam persolvant praeter id quod institutum est pro christicato. 529

EPIST. XXVIII. — Ad eumdem. — Ut mulierem, cuius causa a Lanfranco audiiri papa jussaret, cum viro suo quoque manere sinat, donec una convenient causamque definiat. 530

EPIST. XXIX. — Ad Robertum Cistrensem episcopum. — Sua regisque nomina præcipit ut crenobio Conventreensi violenter ablata sine mora restituit; singulatim commonet quanq; indigne modis eos affligerit. 530

EPIST. XXX. — Ad Manassem Remensem archiepiscopum. — Remensem archiepiscopum summi pontificis jussu monet ut latori litterarum res injuste sibi apud Rosnacum ablatas restituendas curat. 531

EPIST. XXXI. — Ad Mauritium episcopum. — Ut Bertingham eat lititerque inter abbatissam et priorem compotnat. 531

EPIST. XXXII. — Ad Goisfridum episcopum. — De sanitatibus professis vel ad altare oblatis et de iis quæ nec professa, vel oblata, aut quæ non amore religiosus ad monasterium congeruerunt. 531

EPIST. XXXIII. — Ad Domnaldum Hibernie episcopum. — Infantibus ante usum rationis Eucharistie perceptionem docet hauququam ad salutem esse necessariam; quæstiones vero sæculariorum litterarum, ut episcopo indignas solvere detrectat. 532

EPIST. XXXIV. — Ad Willelmum Anglorum regem. — Regis dissuadat ne mare transeat. Rodulphum comitem cum exercitu suo in fugam versum, et regis milites eos insequuntur. 533

EPIST. XXXV. — Ad eumdem. — Castrum Norvicense, pulsis Britonibus, receptum, totique Anglie redditam quietem gratulator. 534

EPIST. XXXVI. — Cleri et populi Ecclesiae Dublinensis ad Lanfrancum. — Patricium presbyterum, quem elegiunt, Dublinensi Ecclesie ordinari potest episcopum. 534

EPIST. XXXVII. — Lanfranci ad Gotbricum Hibernie regem. — Patricium a se consecratum episcopum significat regemque hortatur ut quæ nefaria circa matrimonium fieri dicuntur, corrigat, Patricii consilii libenter utatur. 535

EPIST. XXXVIII. — Ad Terdelvacum Hibernie regem. — Regem laudat oxis quæ a Patricio cognoverat, monet quod ut, ad pravas quadam conductitudines extirpandas, episcoporum aliquorium conveatum fieri jubeat, et ipse intercessit. 536

EPIST. XXXIX. — Ad Rogerium comitem. — Castorum custodiam regis nomine commendat patriscus ei exemplum proponit, qui fideleriter servaret; et de vice comitum placitis a rege, quoad redeat, inhibitis. 537

EPIST. XL. — Ad eumdem. — Ut a perjurio et fraude abstineat, patriscus erga regem et alios fideleriter imitetur. 537

EPIST. XLI. — Ad eumdem. — Ab excommunicatione, qua illum obstrinxerat, solvi non posse, nisi regis misericordiam imploret, ad quoniam impetrandum suam illi operam spondet. 538

EPIST. XLII. — Ad abbatem B.. — Rogat ut sua causa intercessione latiori veniam indulget. 539

EPIST. XLIII. — Ad Anselmum Patrem. — Fratris sui filium liberius ab eis susceptum fuisse letatur et gratias agit, similis insinuans quid erga illum observari cupiat. 539

EPIST. XLIV. — Anselmi fratri ad Lanfrancum. — Proximis litteris Lanfranci respondet ac Mauritium vicissim capitæ ægritudine laborantem commendat. 540

EPIST. XLV. — Ad Gondulfum. — Fratris sui filium, ut ob eius instruktur, præcipue commendat, crucemque mitit cum reliquis. 540

EPIST. XLVI. — Ad eumdem. — Ægrotantem consolatur, et pharmacum mittit quo utatur. 541

EPIST. XLVII. — Ad Lanfrancum et Guidonem fratres. — Nepoti ejusque olim amico, nunc fratri in monasterio, salutaria dat monita. Et nepoti privatus condonat quod ea non observavit quia injunxerat. 542

EPIST. XLVIII. — Ad Willelmum Patrem. — Ut Eros-
tum priorem designet; quod si quid obstet, alia consilia suggerat, quæ sequi liecat. 542

EPIST. XLIX. — Ad Adelelinum abbatem. — Intercedit pro monachis qui de monasterio recesserant, et agita culpa, redire cupiebant. 543

EPIST. L. — Ad Reginaldum, Sentunum et Heircium. — Sanctum Hilarius adversus Berengarii calumnias defendit, ejusque verba, quæ in pravum sensum trahebat orthodoxia dicta et interpretanda docet. 543

EPIST. LI. — Ad abbatem T.. — Ut excommunicatam adulteram de cemeterio ejici præcipiat, quousque episcopo satisfiat. 544

EPIST. LII. — Ad abbatem G... — Orricium commendat qui apud illum regis mandato definiebatur. 544

EPIST. LIII. — Ad Turstinum abbatem. — Solatur amicum suadetque ut regem per se et per amicos flectere studeat, nec tristetur si preverit. 545

EPISR. LIV. — Ad dilectum et fidem G... — In comitatu ipsi commissis nullum sibi esse dominium, sed ad victum monachorum terras ecclesie sue omnes pertinace. 546

EPISR. LV. — Ad abbatem R... — De monacho pro quo rogarat, ut in monasterium recuperetur, rem integrum nunc ei permittit, probaturus quod decreverit. 547

EPISR. LVI. — Ad Willelmum abbatem. — Ut Rainaldo monachus Glocestrense monasterium petere, ibique Serlone abbate per anni uoios spatiuum conversari licet. 547

EPISR. LVII. — Ad O... abbatem. — Arguit quod monacho suo vagabundi licentiam concesserit, redire a se compulsum cum hooore ut recipiat monet, atque illi, tanquam filio, paternam charitatem impendat. 548

EPISR. LVIII. — Ad Remigium dilectum. — Multos de ipso apud regem male loqui, quibus rex fidem non adhibeat. Expedire ut ad se veniat, ut ex ejus ore plura audiat. 548

EPISR. LIX. — Ad Hug... — Gregorium papam ab eo vituperari, et Clementem Iaudibus efferi non probat. Etsi imperator erat facti sui causas non defuisse dissuadet ne in Anglia veniat sicut regis fictio. 548

EPISR. LX. — Ad Rodulfum abbatem. — Posse monachum qui in uno monasterio stabilitatem promiserit, justis de causis in aliud transmigrare. 549

EPISR. LXI. — Ad Margaritam reginam Scotorum. 549

EPISR. LXII. — Ad archidiaconos Bajoenses. 550

Domi Lucae Dacheri monachi Baedictini in epistolas 551

B. Lanfranci notæ et observationes.

PERICOPE ORATIONIS quam in concilio A. C. 1072 celebrato habuit B. Lanfrancus de primatu Cantuariensis Ecclesie, contra Thomam Eboracensem. 623

LIBELLUS DE CELANDA CONFESSIO. 625

Domi Lucae Dacheri ad beatum Lanfranci libellum De celanda confessione animadversiones. 631

BEATI LANFRANCI SERMO SIVE SENTENTIÆ. 637

APPENDIX.

Chronicon Beccensis abbataria. 639

Additio ad Chronicon Beccense, ex historia ejusdem abbatis, auctore Francisco Carreto Beccensi cœnobita. 641

Præfatio ad vitam sancti Herluini. 645

Vita sancti Herluini primi pastoris et fundatori Beccensis cœnobii. 647

Præfatio in vitas Beccensium abbatum Guillelmi et Bosonis, auctore Milone Crispino cantori Becci... 713

Vita venerabilis Willelmi Beccensis tertii abbatis. 713

Vita venerabilis Bosonis, cognomento Saientis, abbatis Beccensis quarti. 723

Vita venerabilis Theobaldi quinti abbatis Becci, postea archiepiscopi Caetuanensis, compendium. 733

Vita Letardi sexti abbatis Beccensis compedium. 735

Miraculum quo B. Maria subvenit Guillelmo Crispino Seniori; — ubi de oobili Crispinorum genere agitur. 735

Vita S. Augustini monachi benedictini, primi Cantuariensis archiepiscopi, et Anglorum apostoli. — Prologus in Vitam. 743

Incepit Vita. 743

Variae lectiones et additiones ad chronicon Beccense. 763

Catalogus librorum abbatis Beccensis circa saeculum duodecimum. 769

BONIZO PLACENTINUS EPISCOPUS.

Prolegomena. 781

Bonizonis vita, res gestæ, scripta. 781

LIBER AD AMICUM. 803

LIBELLUS DE SACRAMENTIS. 837

HISTORIÆ PONTIFICIÆ FRAGMENTUM ex Bonizone

Sutriano. 865

BONIZONIS DECRETALE. 869

GUILLELMUS ABBAS S. ARNULFI METENSIS.

Notitia historica. 871

GUILLELMI EPISTOLÆ. 875

EPISR. I. — Ad Gregorium VII papam. — Illi de electione

eius gratulatur. 875

EPISR. II. — Ad Maassenum archiepiscopum. —

Ei resignat prelatiōnem monasterii Remigianoi. 875

EPISR. III. — Ad eundem. — De eodem argumento. 877

EPISR. IV. — Ad quemdam abbatem. — Ejusdem argu-

menti ac duæ superiores. 879

EPISR. V. — Ad monachum quendam. — Illum ad eum Deum querendum hortatur. 880

EPISR. VI. — Ad eundem. — A proposito fervore delicianti exponit areaea iudicia Dei. 882

EPISR. VII. — Ad A... præceptorem suum. — Illum ad sacrum contemptum hortatur. 883

Annotatio in Guillelmi epistolas. 883

ORATIO DOMINI GUILIELMI in commemoratione S. Augustini ante consecrationem missa dicenda. 888

SANCTUS WILHELMUS ABBAS HIRSAU-
GIENSIS.

Notitia historica. 890

Vita B. Wilhelmi Hirsaugiensis. 889

Epitaphium sancti Wilhelmi. 924

Hymnus in honorem B. Wilhelmi. 923

S. WILHELMI CONSTITUTIONES HIRSAUGIENSIS.

— Monitum. 923

LIBER PRIMUS. 927

CAP. I. — De diversitate novitiorum. 930

CAP. II. — De monacho qui de alieno monasterio venit. 932

CAP. III. — Quomodo se habeant in cella novitiorum, et quomodo ibi instruantur. 935

CAP. IV. — De incitatione. 939

CAP. V. — De silentio in quibus officiis sit tenendum. 310

CAP. VI. — De signis loquendi, 940

CAP. VII. — De signis leguminarum. 941

CAP. VIII. — De signis piscium. 941

CAP. IX. — De diversis generibus ciborum. 942

CAP. X. — De signis pomorum. 943

CAP. XI. — De signis pomorum peregrinorum. 944

CAP. XII. — De signis olerum. 944

CAP. XIII. — De signis aromatum. 945

CAP. XIV. — De signis diversi liquoris. 945

CAP. XV. — De signis vasorum. 946

CAP. XVI. — De signis quæ ad vestimenta pertinent. 947

CAP. XVII. — De signis ecclesiasticorum. 948

CAP. XVIII. — De signis missarum et horarum. 949

CAP. XIX. — De signis sacerdotialium indumentorum. 950

CAP. XX. — De signis quæ ad divinum obsequium perti-

nent. 951

CAP. XXI. — De signis librorum. 951

CAP. XXII. — De signis personarum. 953

CAP. XXIII. — De signis diversarum rerum. 954

CAP. XXIV. — De signis adiutoriorum. 955

CAP. XXV. — De signis ferramentorum. 956

CAP. XXVI. — Quomodo se levet frater ad nocturnos, et quomodo orationem agat. 957

CAP. XXVII. — Quid eidem orationibus quæ ante no-

cturnos fiunt, interesse debeat. 959

CAP. XXVIII. — De fratre qui post finitas tres orationes

leetas in dormitorio, et fratres extra chorum perlustrat. 960

CAP. XXIX. — Quomodo frater se habeat infra psalmos,

qui post predictas orationes recitantur. 961

CAP. XXX. — De eo qui ingreditur chorum ad Gloriam, vel post Gloriam. 963

CAP. XXXI. — De eo qui ad nocturnos pro infirmitate

non ingreditur. 963

CAP. XXXII. — De eo qui post gloriam primi psalmi ad

quamlibet horam venerit. 965

CAP. XXXIII. — De eo qui sanguine de naribus, vel da

erupta vena fluit. 966

CAP. XXXIV. — Quomodo se habeat iofra boras. 966

CAP. XXXV. — Quomodo frater sedeat. 968

CAP. XXXVI. — Quomodo laternam ligneam ad nocturnos circumferre debeat. 968

CAP. XXXVII. — Quo debeat in intervallo absconsam

portare. 969

CAP. XXXVIII. — De lege minoris chori. 969

CAP. XXXIX. — Quomodo podagricus et claudus se ha-

beant in conventu. 971

CAP. XL. — Qua disciplina frater post matutinos recol-

locatus jaceat, vel qua tempore hiemalis intervalli agat. 972

CAP. XLI. — Quomodo mane surgat, et quid statim fa-

ciat. 972

CAP. XLII. — Quomodo sedeat ad lectionem. 973

CAP. XLIII. — Quando, cui et quomodo veniat ad con-

fessionem quidve ei pro praetexta injungatur. 973

CAP. XLIV. — Quomodo et quando vestimenta sua in-

duat. 975

CAP. XLV. — Si coquus est, qua hora cocturam suam

videat. 976

CAP. XLVI.	-- Quibus horis et temporibus debeat lavare pannos suos, vel si quid aliud vult de rebus suis.	977	CAP. XCIX.	-- Quando fratres anticipent mandatum ieiuniorum, et quomodo pedes prælaveantur.	1033
CAP. XLVII.	-- Quomodo de regulari hora non inde exit, nisi pro inevitabilis necessitate.	977	CAP. C.	-- Do mandato fratrum.	1034
CAP. XLVIII.	-- Quomodo se preparet ad capitulum, vel quid faciat, si est sibi conscius ullius excessus.	978	CAP. CI.	-- Quando fratres infra collationem bibant.	1038
CAP. XLIX.	-- Ne conversus a sermone desit.	979	CAP. CII.	-- De mandato trium pauperum.	1036
CAP. L.	-- Pro quibus causis ultra veniam petat.	979	CAP. CIII.	-- Qui sint ad hoc mandatum quotidianum admittendi.	1038
CAP. LI.	-- Pro quibus causis veniam non petat, nisi inclamatus.	981	LITER SECUNDUS.		
CAP. LII.	-- De discretione judicium facientium.	983	Prefatio S. Wilhelmi.		1038
CAP. LIII.	-- Quid cavendum sit tam inclamanti quam inclamato.	984	CAPUT PRIMUM.	-- De electione speciali, et ordinatione domini abbatis.	1038
CAP. LIV.	-- Quod in reclamando ooo sit personarum acceptio.	984	CAP. II.	-- De generali officio domini abbatis.	1039
CAP. LV.	-- Quod confessionem culpæ sequitur misericordia petitio, si simul culpa est proferenda, et misericordia petenda.	985	CAP. III.	-- Quid agendum sit si forte negligenter aliquis in corpore vei in sanguine Domini evenierit.	1044
CAP. LVI.	-- De eo qui aliquem defunctum fratrem in pennis esse perspexit.	986	CAP. IV.	-- De fratre incercato.	1042
CAP. LVII.	-- De culpa leviiori.	987	CAP. V.	-- De culpa graviori.	1043
CAP. LVIII.	-- Ubiunque steterit quomodo stare debet.	988	CAP. VI.	-- De aliis generibus correctionis.	1046
CAP. LIX.	-- De his quæ non licet facere, nisi in tempore loquendi.	988	CAP. VII.	-- Rebellis quomodo tractetur.	1047
CAP. LX.	-- De eo qui infirmum fratrem visitare volunt.	989	CAP. VIII.	-- De begnis.	1047
CAP. LXI.	-- De mictione sanguinis vel phlebotomare violentibus.	989	CAP. IX.	-- De eo qui inobediens est extra capitulum.	1047
CAP. LXII.	-- In quibus locis ante et retro sit faciendum minuto.	990	CAP. X.	-- De fratre qui sponte sua de monasterio egreditur vel projectatur.	1048
CAP. LXIII.	-- Quomodo si inter loquendam ad horam regularem signum audierit aut orationem occurrit.	992	CAP. XI.	-- De promotione fratum in ordine.	1049
CAP. LXIV.	-- Qua disciplina sit in refectorio sive post alias veniens; sive ate alias discedens, quomodo licentiam accipiat.	993	CAP. XII.	-- Item de domino abate.	
CAP. LXV.	-- De refectione servitorum.	996	CAP. XIII.	-- Quem ordinem servet dominus abbas, quando in cella novitiorum comedit.	1052
CAP. LXVI.	-- De habitudine sua, et post prandium, et post cenam.	996	CAP. XIV.	-- Quando et ad quæ officia notari debet.	1053
CAP. LXVII.	-- De eo quod lumen in claustru suo tempore accendatur.	997	CAP. XV.	-- De eligendo abbatem ad alium locum, ac de reverentia eidem exhibitu.	1054
CAP. LXVIII.	-- De lectore collationum.	997	CAP. XVI.	-- De ordinatione priore.	1056
CAP. LXIX.	-- De fratre dormitoriorum aspergente.	998	CAP. XVII.	-- Quia reverentia priori impendatur, et quid sibi facere licet, et non.	1057
CAP. LXXX.	-- Quomodo se collocet.	998	CAP. XVIII.	-- De suffraganeis prioris, quos decanis appellamus, quo ordinis ipsi vel alii quique exituri beneficiorum accipiant, et qualiter se in via habeant.	1060
CAP. LXXXI.	-- De eo qui tam graviter sitierit,	999	CAP. XIX.	-- Le commun ordine de via redemptum.	1064
CAP. LXXXII.	-- Qua lege se novitii ante consecrationem solum habeant.	999	CAP. XX.	-- De claustralii priore, et ejus adjutoria.	1065
CAP. LXXXIII.	-- De iterata novitiorum petitione.	1001	CAP. XXI.	-- De circulatoribus.	1067
CAP. LXXXIV.	-- De benedictione novitiorum.	1002	CAP. XXII.	-- De juvenibus et eorum custodibus.	1068
CAP. LXXXV.	-- De habitudine novitiorum in illo triduo post benedictionem.	1003	CAP. XXIII.	-- De armario.	1072
CAP. LXXXVI.	-- De sæculari qui ad extrema veniens monasticiari se petierit.	1004	CAP. XXIV.	-- Quando chorus, ut aiunt, ab ipso tenetur.	1074
CAP. LXXVII.	-- Quod diligenter examinandi sint novitii sacerdotes et levitæ, antequam officium agere permittantur.	1004	CAP. XXV.	-- Quomodo fratres in singulis festis notare debent.	1075
CAP. LXXVIII.	-- De hebdomadario cantore.	1005	CAP. XXVI.	-- De scriptoribus.	1078
CAP. LXXIX.	-- De eo qui notatus est ad primam antiphonam.	1007	CAP. XXVII.	-- De custode ecclesiæ.	1078
CAP. LXXX.	-- De eo qui notatur ad aliquam lectio-nem.	1007	CAP. XXVIII.	-- De portario ecclesiæ.	1078
CAP. LXXXI.	-- De eo qui notatur ad aliquod responsoriun.	1007	CAP. XXIX.	-- De hebdomadario ecclesiæ.	1079
CAP. LXXXII.	-- De sacerdote hebdomadario.	1007	CAP. XXX.	-- Quomodo ad singulas horas pulsare debet, et quid aliud officio agatur.	1082
CAP. LXXXIII.	-- Quomodo altaria incepsare debent.	1009	CAP. XXXI.	-- Item de apocrisiario.	1086
CAP. LXXXIV.	-- Qua diligentia Domini corporis consecratio et communioni celebratur.	1010	CAP. XXXII.	-- De hostiis faciendis.	1086
CAP. LXXXV.	-- De benedictione frugum novarum, ab eodem hebdomadario facienda.	1015	CAP. XXXIII.	-- De corporalibus sive alijs hujusmodi lavandis.	1087
CAP. LXXXVI.	-- De privata missa quomodo sit cantanda, id est legenda.	1045	CAP. XXXIV.	-- Item de apocrisiario.	1089
CAP. LXXXVII.	-- De subdiaconibus.	1020	CAP. XXXV.	-- Quid agatur contra surgentem tem-pestatem.	1093
CAP. LXXXVIII.	-- De cantoribus graduasilium, respon-soriorum, Alleluia, Kyrie.	1021	CAP. XXXVI.	-- De camerario.	1094
CAP. LXXXIX.	-- Quando in claustro non sit alte cantandum.	1021	CAP. XXXVII.	-- Quid usicuique fratri singulis annis de vestimentis tributatur.	1095
CAP. XC.	-- De diacono.	1022	CAP. XXXVIII.	-- De fratre qui servat rorarium.	1098
CAP. XCI.	-- Quomodo incepsandum in festivitate S. Michaelis.	1023	CAP. XXXIX.	-- De rasura fratrū.	1098
CAP. XCII.	-- De servitoribus ecclesie.	1024	CAP. XL.	-- Quæ sint vices radendi per anum.	1100
CAP. XCIII.	-- De ministris altaris.	1026	CAP. XLI.	-- De balneis fratrū.	1101
CAP. XCIV.	-- De his qui jubentur chorum mutare.	1026	CAP. XLII.	-- Quando et quomodo fratres pannos suos noviter lotos recipiant.	1101
CAP. XCV.	-- De mensæ lectione.	1026	CAP. XLIII.	-- De cellerario.	1102
CAP. XCVI.	-- De lectione ministrorum.	1028	CAP. XLIV.	-- De granatario.	1104
CAP. XCVII.	-- De hebdomadariis coquinæ.	1028	CAP. XLV.	-- De custode vini.	1104
CAP. XCVIII.	-- De uteosilibus coquinæ.	1032	CAP. XLVI.	-- De decano villæ.	1104
			CAP. XLVII.	-- De bortulano.	1105
			CAP. XLVIII.	-- De opera manuum qualiter regulari-ter fiat.	1105
			CAP. XLIX.	-- De refectorario.	1107
			CAP. L.	-- De suscipiendo personis.	1110
			CAP. LI.	-- De ostiario, id est, custode hospitiis.	1111
			CAP. LII.	-- De eleemosynario.	1114
			CAP. LIII.	-- De his qui cursum regularem ad S. Ma-riam audiunt.	1117
			AP. LIV.	-- De capellano S. Mariæ.	1120
			CAP. LV.	-- De infirmariis, sive infirmis.	1122
			CAP. LVI.	-- Quo ordine infirmoi n lecto jaceuntur curantur.	1124
			CAP. LVII.	-- Item de infirmario, seu infirmis.	1125

CAP. LVIII.	— De famulis qui infirmis obsequuntur.	1127	principales chordæ constuant.	1170
CAP. LIX.	— De fratre quem noctu infirmite, vel in die occupaverit.	1128	XXX. — Quot chordæ communes sint autenticis et plagiis, et quæ propria.	1170
CAP. LX.	— Qua lego obedientiarii ægrotantes in domo infirmorum morantur.	1130	XXXI. — Quæ chordæ autenticos, quæ plagam includant.	1170
CAP. LXI.	— Quando iofirmi sua sponte vel vocati veniant ad capitulum.	1130	XXXII. — De octo tropis.	1171
CAP. LXII.	— De unctione fratris ægrotantis.	1132	XXXIII. — De circulis troporum.	1171
CAP. LXIII.	— De unctione domini sabbatis.	1133	XXXIV. — Quomodo tropi sunt similes.	1174
CAP. LXIV.	— De fratre ad extrema veniente et de vi-	1133	XXXV. — De refractione troporum.	1171
gilii circa eum agendis.	1134	- XXXVI. — Qualiter tres subjungales species diapente infra	1171	
CAP. LXV.	— De codem, cum obierit.	1136	fusilem habeant.	1171
CAP. LXVI.	— Quomodo et quando sepeliatur.	1139	XXXVII. — Qued per elevationem et depositionem varie	1172
CAP. LXVII.	— De eo qui in aliqua cellarum nostrorum obierit.	1141	construant tropi.	1172
CAP. LXVIII.	— Quid fiat pro eo qui apud nos, nostris in celis vel alibi, obierit.	1141	XXXVIII. — De modis vocum.	1172
CAP. LXIX.	— De eo qui subita morte, quod absit, obierit extra claustrum.	1141	XXXIX. — Quomodo proportionibus quatuor consonantiae constuant.	1172
CAP. LXX.	— De duabus vel tribus forte sepeliendas.	1142	XL. — De mensura monochordi.	1173
CAP. LXXI.	— De abbatte ab hac vita migrante.	1142	XLI. — Mensura thorematis troporum arte metrica.	1175
CAP. LXXII.	— De fratre qui in Quadragesima obierit, et in duodecim lectionibus est sepeliendus.	1143	 <i>HERIMANNUS METENSIS EPISCOPUS.</i>	
CAP. LXXIII.	— Ds eo qui sepeliendus est in diebus ante Pascha.	1143	Notitia historica.	1177
CAP. LXXIV.	— De eo qui sepeliendus est in diebus Rogationum.	1143	DE TRANSLATIONE S. CLEMENTIS.	1181
CAP. LXXV.	— De eo qui sepeliendus est quando radere debemus.	1144	EPISTOLA AD WALONEM S. ARNULFI ABBATEM.	1183
CAP. LXXVI.	— Quando breves mittenda sint.	1144	De transitu Herimanni.	1185
CAP. LXXVII.	— Quod sine dilatione agendum est officium defunctorum superveniente brevi pro fratre nostro.	1144	<i>THEODORICUS S. AUDOENI MONACHUS.</i>	1187
CAP. LXXVIII.	— De familiaribus nostris vivis et defunctis; quid agatur pro eis.	1145	Notitia historica et litteraria.	1187
CAP. LXXIX.	— Quid agatur pro his qui in loco sunt sepulti.	1146	FRAGMENTA VITÆ METRICÆ S. AUDOENI.	1189
MUSICA SANCTI WILHELMI.		1147	<i>GUIDO ABBAS FARFENSIS.</i>	
I.	— Incipit proemium in artem musicam Wilhelmi abbatis sub ipsius nomine et cuiusdam Othlohi per dialogum compositionem.	1147	Notitia historica.	1191
II.	— Incipit Musica Wilhelmi abbatis de regulariis monochordi structura.	1148	DISCIPLINA FARFENSIS ET MONASTERII S. PAULI ROMÆ.	1191
III.	— De principaliatibz quatuor tetrachordorum	1149	Monitum.	1191
IV.	— Ex quibus causis vocentur principalia.	1150	Prologus.	1193
V.	— Quod a tetrachordo gravium cæstra osculantur.	1150	LIBER PRIMUS.	1195
VI.	— Unde natura musica artis maxime cognoscitur.	1151	CAPUT PRIMUM. — De Dominicâ palmarum.	1195
VII.	— In quibus chordis species diatessaron, diapente et diapsous naturaliter consistant.	1152	CAP. II. — Qualiter agatur in Cena Domini.	1197
VIII.	— Quare a quibusdam species descendendo disponantur.	1154	CAP. III. — In Parasevem qualiter agatur.	1201
IX.	— De speciebus Diapason.	1154	CAP. IV. — Qualiter agatur in Sabbato sancto.	1203
X.	— Quod in principialium chordarum operatione sit omnis vis et agnitus troporum.	1157	CAP. V. — Mores paschales sic observent ovantes.	1205
XI.	— Quæ sint principales chordæ; et quæ operationes ipsarum.	1157	CAP. VI. — Octavias Resurrectionis Domini.	1207
XII.	— Naturalis dispositio troporum separatum in conjunctionem in IV.	1158	CAP. VII. — Pascha anotina.	1208
XIII.		1159	CAP. VIII. — Dominicâ prima post octavam Paschæ.	1209
XIV.	— Figura monochordi et explanatio ejus.	1160	CAP. IX. — Vigilia Ascensionis Domini.	1210
XV.	— Unde biformes et duplices sint D. et d.	1160	CAP. X. — Ascendens Christus cœlos, hos exigit usus.	1213
XVI.	— Qualiter Boetius et cæteri musici in D. et d. erraverint, et quod duplex A. necessario assumatur.	1161	CAP. XI. — Hæc oportet agi adventu Spiritus almi.	1214
XVII.	— Qualiter moderni erraverint in eisdem chordis.	1162	CAP. XII. — Hæc oportet agi adventu Spiritus almi.	1215
XVIII.	— Quod dominus Guido antiquorum errorum cognoscens non correxit.	1164	CAP. XIII. — Octavias Pentecostes.	1217
XIX.	— Quod omnes chordæ, cum sint principales, quomodo sibi iuvicem' principiatur, et iterum sihi iuvicem' subjiciantur.	1165	CAP. XIV. — Dominicâ II post Pentecosten.	1218
XX.	— De quatuor modis vocum.	1166	CAP. XV. — Dominicâ III post Pentecosten.	1218
XXI.	— Quot sint intervalla vocum.	1167	CAP. XVI. — Incipit hinc rhythmus sacro dogmate compitus.	1219
XXII.	— De consonantia.	1168	CAP. XVII. — Exigit hos mores sanctus Baptista Joannes.	1219
XXIII.	— Unde constant intervalla.	1168	CAP. XVIII. — Vigilia sancti Pauli: Taliter apostolicum colit observantie festum.	1221
XXIV.	— Quod siut species earumdem consonantiarum.	1168	CAP. XIX. — In sancti Pauli festo.	1223
XXV.	— Quibus proportionibus constant intervalla.	1168	CAP. XX. — Octavias apostolorum.	1224
XXVI.	— In quot chordas ascendat vel descendat quisque troporum.	1169	CAP. XXI. — In festivitate sancti Petri ad Vincula.	1224
XXVII.	— Cujus tropi sint quælibet chordæ.	1169	CAP. XXII. — Vigilia sancti Laurentii.	1225
XXVIII.	— Do sedibus troporum.	1169	CAP. XXIII. — Virgilio Assumptum cuncti sic ducite mecum.	1226
XXIX.	— In quibus tetrachordis uniuscujusque tropi	1169	CAP. XXIV. — Octava sanctæ Mariæ.	1229

- CAP. XLII.** — Qualiter agendum est in anniversaria consecrationis basilicæ. 1246
CAP. XLIII. — Annales ritus festis hos serva diebus. 1246
CAP. XLIV. — Odilo nostrorum monachorum doctor et abbas. 1247
CAP. XLV. — Cum tabor est manuum ad talem currere ritum. 1248
Liber secundus. 1249
In quotidianis diebus procurandum secundum Regulum S. Benedicti. — In primis metrice dictus. 1249
CAPUT PRIMUM. — De positione seu measuremente officiarum. 1249
CAP. II. — Quomodo agendum sit de novitiis. 1251
CAP. III. — Ad ordinandum abbatem. 1252
CAP. IV. — De vestimentorum mensura. 1253
CAP. V. — De priore monasterii. 1254
CAP. VI. — De Iratibus in via directis qualiter agatur. 1254
CAP. VII. — Item de ipsis fratribus constitutis in itineribus qualiter horas reddant. 1255
CAP. VIII. — De opera manuum. 1255
CAP. IX. — Item si post nonam reversuri. 1256
CAP. X. — Item quando semel pergitur ad opera. 1256
CAP. XI. — Item quando iter ad pristinum. 1256
CAP. XII. — De priore monasterii ut decanis seu his qui ordinem tenentur illis absentibus, vel conversis quilibet absconsam deferant temporibus suis. 1256
CAP. XIII. — De iis qui tarde occurruunt in oratorium. 1257
CAP. XIV. — Culpa levis tali stringatur in ordine facti. 1258
CAP. XV. — Ast gravis hunc morem monachorum exigit omne. 1258
CAP. XVI. — De diversis definitiōnibus vel qualitatibus, que agi oportet in eorummodo degentibus. 1259
CAP. XVII. — Pueri qualiter offenduntur. 1264
CAP. XVIII. — De cellarario hebdomadario quomodo administretur fratribus in refectorio. 1265
CAP. XIX. — Quid agere debeat resectorarius vel pueri dum servitores fuerint. 1266
CAP. XX. — Qualiter debet fieri quando conventuri sunt ad radendum. 1266
CAP. XXI. — Convenit haec monachis semper servare cutinis. 1267
CAP. XXII. — Qualiter agat sacerdos qui vult suam misam agere private. 1267
CAP. XXIII. — Ad missam generalem qualiter agat sacerdos et ministri. 1268
CAP. XXIV. — De Dominicis diebus vel festis seu quotidianis quot luminaria a secretariis accendi in ecclesiis debent. 1269
CAP. XXV. — De versibus offerendarum. 1270
CAP. XXVI. — De pueris coquinariis qualiter agant cum magistris. 1270
CAP. XXVII. — De confessione puerorum. 1271
CAP. XXVIII. — Qualiter agant armarii vel cantor die Sibbatorum vel festis, aut quod exerceri oporteat ipsi. 1271
CAP. XXIX. — De processionibus. 1272
CAP. XXX. — De sanctorum reliquiis, qualiter deferrantur ad locum ubi necesse sunt deportandas processionalium, aut qualiter recipiantur cum laude. 1272
CAP. XXXI. — Item de eodem. 1273
CAP. XXXII. — Ad regem deducendum. 1273
CAP. XXXIII. — Ad episcopum deducendum. 1274
CAP. XXXIV. — Item ad abbatem deducendum. 1274
CAP. XXXV. — Ad serenitatem postulandum. 1274
CAP. XXXVI. — Ad pluviam postulandum officium. 1275
CAP. XXXVII. — Ad diversas preces faciendas. 1275
CAP. XXXVIII. — Item de eadem in alia diffinitione. 1276
CAP. XXXIX. — Qualiter agant si processuri sunt ad Sanctam Mariam. 1276
CAP. XL. — De Iratibus exeuntibus de monasterio. 1276
CAP. XLI. — De phlebotomatis. 1277
CAP. XLII. — Qualiter commendatitiae litteræ dandæ sint monachis. 1277
CAP. XLIII. — De portariis monasterii. 1278
CAP. XLIV. — Qualiter agat constabulus frater. 1278
CAP. XLV. — De hospitiis qualiter suscipiantur. 1278
CAP. XLVI. — Qualiter est agendum mandatum ad pauperes, quod quotidie efficiuntur. 1280
CAP. XLVII. — De fratribus qui suscepti sunt in nostris scritoribus. 1280
CAP. XLVIII. — De fratre super horrea constituto. 1282
CAP. XLIX. — De secretariis. Seu versiculi qualiter

- sunt conscribendi in ecclesiis atque palea. 1283
CAP. L. — De reliquis sanctorum. 1284
CAP. LI. — De brevi librorum quod fit in capite Quadragesima. 1284
CAP. LII. — De infirmis fratribus qualiter ab ipsis vel a ministrantibus eis agatur. 1285
CAP. LIII. — Infirmos fratres sic debent videre sodales (sodales). 1288
CAP. LIV. — Qualiter agendum est quando ingreditur congregatio ad visitandum infirmum. 1288
CAP. LV. — Item aliis ordo ad infirmum uengendum. 1289
CAP. LVI. — Qualiter ad exitum animæ agatur. 1290
CAP. LVII. — Extra locum fratrius defuncti carent usus. 1294
CAP. LVIII. — Talis in requie frstrum celebribus usus. 1294
CAP. LIX. — De pleno officio quando celebraturi sunt, hoc modo agendum est. 1296
CAP. LX. — Pro abate ipsis loci. 1296
CAP. LXI. — De officiis defuotorum, qualiter definiendi sint. 1296
CAP. LXII. — De episcopis defunctis qualiter excipiuntur in conobio. 1297
CAP. LXIII. — De laicis defunctis qualiter agatur. 1298
CAP. LXIV. — De officiis plenis quæ fieri debent propter parentes monachorum, sive pro familiaribus nostris ter in anno. 1298
- APPENDIX AD GUIDONEM.
Gregorii monachi præfationes ad chartarium Farfense. 1299
- ### ARIBO SCHOLASTICUS.
- MUSICA ARIBONIS. 1307
De quadripartite modernorum figura. 1307
De vitio quadripartite. 1308
Attentum facit præsumem. 1308
Homines reprehendere degenerantes. 1308
De perversa tetrachordorum collectione. 1309
De perversa diezeugi, id est disjunctione. 1309
De acumine non naturali proti, et gravitate tetrardi non competenti. 1309
De dictatoris admiratione. 1309
De miniatissimis tetrachordorum lineis. 1309
Quid bene, quid male quadripartite explicit. 1309
De naturali caprea veritate et ejusdem measuræ magna facilitate. 1310
Quare caprea tali nomine censeatus, et quid præsumi offatur. 1310
Quæ sit in caprea commoditas. 1310
Quæ causa sit contrarieatis inter monochordum et quadripartitam figuram modernorum. 1310
De boc quod monochordum nec in disjuncta nec in conjuncta dividitur. 1310
Cur diapason tres non sint in monochordo. 1311
Cur in tetrachorda dividuntur. 1311
Tetrachorda quedam esse primæ quædam secunda similitudinis. 1311
De similitudine neumarum. 1311
De boc quod monochordum nec in disjuncta nec in conjuncta dividitur. 1311
De diezeugmæ et synenmæno. 1312
De hoc quod qualibet chorda superius et inferioris quartam et quintam vclint habere proper diatessaron et diape nte quæ multum dominantur in cantu. 1312
De communione tetrachordorum. 1312
De differentia tetrachordorum ascendentium et descend entium. 1312
De quibus filteris et chordis unumquodque tetrachordum consistat. 1312
Qualiter tetrachorda species operentur. 1312
Quod diatessaron et diape nte inter diversa constant tetra chorda. 1313
Quod in locis diatessaron diape nte non inveniatur, nec diatessaron in sedibus diape nte. 1313
De formalibus speciebus. 1313
Quod principales chordæ dicantur quæ constitutive sunt troporum. 1313
Quæ chordæ sint principales in cantibus plagalibus 1314
Quod principaliatia chordarum discerenda sit. 1314
De autenticis protis. 1314
Quod principium similitudinis est in illis. 1315
De similitudine divitium et pauperum ad tropos utrosque. 1315
De similitudine virilis feminine chorii ad autentes et plagarum. 1315
De differentia autentorum et plagarum juxta Horotium Flaccum. 1316

Ilerum differunt tetrachordorum.	1346	monochoardi cymbalorumque mensura	4332
Quomodo tetrachordum gravum mystica pertinet ad Matthæum et ad humanitatem Christi.	1346	Monochordi mensura ejusdem proportionibus constituta.	1332
Quomodo tetrachordum finalium Salvatoris passionis congruat et morti.	1346	Eiusdem mensura epigramma.	1333
Quomodo tetrachordum superiorum Christi significet resurrectionem.	1346	Alia monochoardi mensura ab acutis incipiens.	1333
Quomodo tetrachordum excellentium Christi significet ascensionem.	1346	Antiqua fistularum mensura qua intenditur.	1333
Quod duo tetrachorda ad humilitatem, duo ad Christi pertinente celsitudinem.	1346	Nova fistularum mensura quae remittitur.	1334
Ilem de discordia tetrachordorum, et quod quedam incipiunt, quadam species finiant.	1347	Aribunculina fistularum mensura, nec in toto remissibili, nec in toto intensibilis sesquiteria et sesquialtera proportione.	1335
Quomodo graves sui nominiis species diatessaron incipiunt.	1347	Organicæ dispositionis mensura.	1335
Quomodo finales finiant et incipiunt species.	1347	Qualiter ipsæ congruerent fiant fistulæ.	1335
Quod contra legem finalium superiores finiant species et incipiunt.	1347	De naturali musico et artificiali.	1336
Oppositiō tetrachordi.	1347	De musica artis moralitate.	1337
Quod tria sint in inchoando, tria in determinando, duo in utroque.	1347	De opportunitate modulandi.	1337
Quod oppositio quoque sit in speciebus diatessaron et diapente.	1347	De opportunitate motus qui dicitur præpositus et quod tantum sit ascensionis.	1339
De oppositis diapente speciebus.	1348	De commoditate apposita et quod tam ascendendo quam descendendo fit.	1340
Quod oppositio specierum ad similitudinem fiat metrum pedum.	1348	Arbonis sententia.	1341
De speciebus diapente ad pedum similitudinem se habentibus	1348	Alia sententia utiliter explanata.	1341
De speciebus diapason.	1348		
De quatuor speciebus diatessaron.	1348		
Quod similiter incipiunt et finiant omnes diapente species.	1348		
Quod ad eundem modum species diapason incipiunt et finiant omnes.	1349		
Quod eodem modo ab aliis speciebus consistant autenticæ species sicut a prælibatis speciebus subjugales.	1349		
Utrum sint VII vel octo discrimina vocum, cum synemenon videatur octavum.	1349		
Quod divisione monochordi fiat aut per quantitatem aut per qualitatem.	1349		
Utrum idem modus qui dicitur Dorius dicendus sit hymenoxilioides propter D. d. quod est bifforme.	1349		
De hoc quod quadrupliciter figura et caprea sint imitantes antiquitatis troporum.	1350		
De hoc quod quatuor tropi dividuntur in octo.	1350		
Quomodo junioris ejusdem modi geminam intellexerint vim atque naturam.	1351		
Quod sanctus Gregorius ejusdem modi duplicum perspicit orationem.	1351		
Quod idem modus habeat materiam plagalis.	1351		
De interposito.	1351		
De convenientia motus qui dicitur commistus.	1352		
De distinctionibus cantuum, et cur finales dicantur a superioribus.	1352		
De proti autenti speciebus diapente et diatessaron utilibus melodiam communiscentibus.	1352		
De varia oppositione Neumarum.	1352		
De nobilitate et ignobilitate consonantiarum.	1352		
De consideratione constitutivarum partium diatessaron et diapente.	1352		
De contubernio diatessaron et diapente.	1352		
De consideratione proportionum in his speciebus.	1352		
De multiplicitate specierum.	1352		
De caprea repetitio commendationis.	1352		
Utilis expositio super obscuras Guidonis sententias.	1352		
Quod probatio ista pertinet ad materiam autenti et subjugalis.	1352		
De proprietate protorum, deutorum, tritorum, tetrardorum.	1352		
Quod non sit firmius argumentum quam proprietas.	1352		
Quod æqualiter de se pradicentur species et propriæ.	1352		
Cur dicantur tropi.	1352		
Utrum trite synemmenon infra vel supra transductiorum ponenda sit lineam, et utrum molle b, rotundumque sit magis necessarium, minusve quam quadratum.	1352		
Quod tripli maxime indiget synemmenon, cum ipsa supplet vicem superioris triti.	1352		
Quod non sit dicenda quinta, sexta, septima, octava, species, diapason quamvis sint octo.	1352		
De similitudine gemelli parae quatuor viciis geminos.	1352		
Quod quidam unam musam, quidam duas, tres, quatuor, quinque, sex, septem, octo, novem esse possint dicere secundum multiplices rationes.	1352		
De simplici cymbalorum mensura sesquiteria et sesquialter proportione intensa et remissa, et cur similis sit			

XIII. — Super Græca notarum vocabula expositio.	1410	Monitum.	1491
XIV. — Quid faciendum sit de cantu, quid in perpetuo cursu deficit.	1411	LIBER PRIMUS.	1491
XV. — Quod stultorum ignorantia sœpe cantum depravet.	1411	Epistola ad Venerabilem Cassineensem abbatem.	1493
XVI. — Quod diversi diversis delectentur modis.	1413	CAP. I. — De sacramento hujus nominis <i>Pax</i> .	1494
XVII. — De potentia musicæ, et qui primitus ea in Romana Ecclesia usi sint.	1414	CAP. II. — De re nominis.	1495
XVIII. — Præcepta de cantu componendo.	1417	CAP. III. — De pace Dei ad se.	1496
XIX. — Quæ sit optima modulandi forma.	1418	CAP. IV. — De pace Dei ad homines.	1497
XX. — Qualiter per vocales cantus possunt compóni.	1421	CAP. V. — Quomodo par Dei ad homines melioribus sit conditionibus reformata.	1499
XXI. — Quid utilitatis afferant neumæ a Guidoni inventa.	1422	CAP. VI. — De quadam alia pace inter Deum et hominem.	1500
XXII. — De pravo usu abjiciendo, et superfluis quorumdam modorum differentias.	1425	CAP. VII. — De pace diabolii ad se.	1600
XXIII. — De diabolis, id est organo.	1428	CAP. VIII. — De pace diabolii ad homines.	1601
XXIV. — De modis et eorum differentiis.	1430	CAP. IX. — De pace angelorum ad se.	1602
FULCO Abbas CORBEIENSIS.		CAP. X. — Quæstio super bac pace.	1603
EPISTOLA ad Alexandrum II papam.	1431	CAP. XI. — De pace angelorum ad homines.	1603
ROGERIUS MONACHUS BECCENSIS.		CAP. XII. — Descriptio triformis pacis hominum ad so-	
CARMEN DE CONTEMPTU MUNDI.	1431	CAP. XIII. — De pace malorum ad seipso.	1604
GILLEBERTUS MONACHUS ELNONENSIS.		CAP. XIV. — De discordia quem reprobri in natura sua apud inferos patienter.	1606
Notitia historica.		CAP. XV. — De pace conscientiæ quam hic boni possident.	1607
HISTORIA MIRACULORUM S. AMANDI.	1433	CAP. XVI. — De pace beatorum ad se ipsos tunc habébada.	1609
WILLEMUS CLUSIENSIS MONACHUS.		LIBER SECUNDUS	
Notitia historica.	1447	CAP. I. — De triplici specie pacis hominum ad homines.	1611
HISTORIA CLUSIENSIS MONASTERII.	1449	CAP. II. — De pace Ægypti, qualiter, diabolus ejus conciliator sit.	1611
VITA V. BENEDICTI.	1459	CAP. III. — Quod pacem istam maxime superbia adiicit.	1611
DURANDUS CLAROMONTANUS EPISCOPUS.		CAP. IV. — Quomodo impunitas banc pacem forseat.	1612
EPISTOLA AD ANSELMUM.	1489	CAP. V. — Quomodo hac pax per contumaciam firmetur.	1613
HEMINGUS PRESBYTER WIGORNIENSIS.		CAP. VI. — Qualis hujus pacis sit fructus et exitus.	1613
Notitia historica.	1489	CAP. VII. — Quod adversus banc pacem nos semper esse nō potest impacato.	1614
VITA S. WULSTANI.	1489	CAP. VIII. — De pace Babyloniae, et qualiter eam faciat justitia.	1614
DE ECCLESIA WIGORNIENSI.	1491	CAP. IX. — Quæ sit humanae pacem istam ales.	1616
RADBODUS II TORNACENSIS ET NOVIOMENSIS EPISCOPUS.		CAP. X. — Quomodo per prudentiam hæc pax accipiat firmatatem.	1617
Notitia historica.	1493	CAP. XI. — Differentia inter pacem Babylonie et Ægypti.	1618
Notitia litteraria.	1495	CAP. XII. — De tribus generibus hominum cum quibus Babylonie pax colenda non est.	1619
VITA S. MEDARDI.	1499	CAP. XIII. — Quod regnum non legitime susceptum, latrociniis magis quam regnum putandum est.	1620
VITA S. GODEBERTÆ VIRGINIS.	1547	CAP. XIV. — Qualiter ad ipsius pacis bonum proficit, quando cum prædictis generibus Babylonie pax non servatur.	1620
SERMO de Annuntiatione Beate Mariæ virginis.	1527	CAP. XV. — De iii vel iv gradibus pacis mundane.	1621
EPISTOLA ad Lambertum Arbrebatensem episcopum.	1533	CAP. XVI. — De statu pacis domesticæ.	1621
RADBODI CHARTÆ.	1533	CAP. XVII. — De quibusdam accidentibus per quæ pax private turbatur et eorum remedio.	1622
AGANO AUGUSTODUNENSIS EPISCOPUS.		CAP. XVIII. — Quantam honorum consequentiam pax habeat Babylonie.	1623
Notitia historica.	1539	CAP. XIX. — De pace Jerusalem, i. e. Ecclesiæ.	1625
JUDICIUM Aganonis adversus Reginardum.	1544	CAP. XX. — Quomodo pax ista per cibaritatem fæderatur.	1625
CHARTA pro fundatione ecclesie S. Germani et S. Saturnini de Planesia.	1541	CAP. XXI. — Quid sit pietas proposita, et qualiter ipsa pacem nutrit Jerusalem.	1626
EPISTOLA pro Rodulfo Turonensi episcopo.	1513	CAP. XXII. — Qualiter humilitas hanc pacem firmet.	1627
ODALRICUS PREPOSITUS REMENSIS.		CAP. XXIII. — De pluribus differentiis, quibus pax Jerusalem a Babylonie pace discernitur.	1628
TESTAMENTUM.	1545	CAP. XXIV. — De tribus articulis, quibus pax Ecclesiæ continetur.	1630
BERNARDUS EPISCOPUS LUTEVENSIS.		CAP. XXV. — De dissensione Pauli et Barnabæ.	1631
Notitia.	1549	CAP. XXVI. — Quomodo pax ista angelis suavis est et dæmonibus terribilis.	1631
DONATIO pro Ecclesia S. Gregorii Rutbenensi.	1549	CAP. XXVII. — De signis pacis tam humanae quam ecclesiasticae.	1633
FULCOIUS MELDENSIIS SUBDIACONUS.		CAP. XXVIII. — De pacis osculo.	1634
Notitia historica.	1551	CAP. XXIX. — De his qui pacem turbant ecclesiasticam et fraternalm, de peccato corum et pena,	1634
EPISTOLA ad Hugonem abbatem Cluniacensem.	1553	CAP. XXX. — Qualiter pax præsentis Ecclesiæ perfecta non sit.	1637
FRAGMENTA in quibus sancti diecesis Meldensis enumerantur.	1555	CAP. XXXI. — De perfectissima pace superiore Jerusalem.	1637
EPITAPHIUM Otgeri et Benedicti militum.	1557	ADDENDA AD S. WILHELMUM.	
CONSTANTINUS AFRICANUS, CAS. MON.		PRÆFATIO in sua astronomica.	1637
Notitia historica et litteraria.	1559	INDEX in Francum.	1643
PROLOGI AD LIBROS DE MEDICINA.	1563		
DEUSDEDIT CARDINALIS.			
Dissertatio de collectione canonum Deusdedit.	1563		
PRÆFATIO Deusdedit in suam Collectionem.	1565		
FRAGMENTA libri de privilegiis et auctoritate Ecclesiæ sive Romanae.	1569		
WILLEMUS PICTAVIENSIS.			
Notitia historica.	1573		
GESTA WILLEMI CONQUESTORIS.	1573		
CARMINA adversus Guibertum antipapam.	1573		
JOANNES DE GARLANDIA.			
Notitia.	1575		
OPUS SYNONYMORUM.	1577		
FRAGMENTUM ex libro de æquivocis.	1589		
FRAGMENTUM ex libro de mysteriis Ecclesiæ.	1591		
FRAGMENTUM libri de orthographia.	1591		
RUFINUS INCERTÆ SEDIS EPISCOPUS.			
DE BONO PACIS LIBRI DUO.	1591		

Date Due

JUL 22 1980

(B)

3 9031 01363819 2

77853

THIS BOOK MAY NOT BE
TAKEN FROM THIS ROOM

77853

Author MIGNE - Patrologia

Title LATINA - t. 150

S. LANFRANCUS

A3150

Boston College Library
Chestnut Hill 67, Mass.

Books may be kept for two weeks unless a shorter period is specified.

If you cannot find what you want, inquire at the circulation desk for assistance.

